VETERVM SCRIPTORVM, QVI CAESARVM ET IMPERATORVM GERMANICORVM RES PER ALIQVOT SECVLA GESTAS, LITERIS MANDARVNT,

E DVCIBVS, LA

Ex bibliotheca Iusti Reuberi Iureconsulti, Palatinatus consiliarij.

Catalogus authorum, qui in hoc volumine comprehensi sunt, post præfationem positus est.

CVM INDICE LOCVPLETISSIMO.

DApples 1704.

FRANCOFVRTI
Apud hæredes Andreæ Wecheli,
ANNO MDLXXXIIII.

ILLVSTRISSIMIS PRINCIPIBVS, CHRISTIANO, IOANNI CASIMIRO, IOANNI ERNESTO, FRIDERICO WILHELMO, ET IOANNI, SAXONIÆ DVCIBVS, LANDGRAVIIS Turingiæ, & Marchionibus Misniæ, Dominis suis clementissimis.

QVANQVAM, *illustrissimi principes, nostri seculi ea maledicentia & proteruia est, vt etiā qui bene quid faciunt, nasutulorū aculeos & quasi venenatas voces vix effugiāt; tamē peruersi huius nostræ ætatis mores apud me non sunt tanti, vt iccirco a meo instituto, & laudabili aliorum studiis commodandi voluntate, recedam. Nam cum duo codices manuscripti; Eginhardi illius qui Caroli Magni vitam descripsit; eorumq; annalium qui de rebus Pipini, Caroli Magni, itemque Ludouici, Francorum regum & Imperatorum Romanorum, ab incerto auctore scripti, & a generosissimo & doctissimo comite Hermanno Neuuenario superioribus annis in lucem editi sunt, in mea bibliotheca extarent, & non ita pridem etiam supplementum quoddam eius historiæ nactus essem: operæpretium me facturum existimaui, si manuscriptos cum impressis codicibus conferrem: errata, si quæ irrepsissent, tollerem: & quæ de nouo a me reperta & conquisita erant, adiūgerem. Itaque diligenter manuscriptos cum impressis conferendo, nihil temere mutaui aut sustuli, sed tantum lectionum varietatem, vt penes ipsum lectorem esset iudicium, notaui, & quatuordecim annorum qui desiderabantur accessione hosce annales ex vetustissimo quodam libro manuscripto adauxi. quem meum qualemcunque laborem etiam hac de caussa historiæ studiosis gratum futurum existimo, quod horum annalium auctorem Ludouici Imp. Caroli Magni F. ætate vixisse, atque adeo ex ipsius familiaribus & domesticis fuisse, ex noua mea additione animaduertere, & inde de fide narrationis iudicium facere, quodq; centum & duorum annorum historiam, continua serie a Pipini ætate vsque ad Ludouici I mortem contextam, atque vno quasi fasciculo connexam, legere possint. Quando autem Ioannes Turpinus Remensis Archiepiscopus, in aliqua rerum a Carolo Magno gestarum parte, solius nempe belli Saracenici, cui ipse interfuit, descriptione versetur, etsi more Græcorum fabulose multa narret, tamen apponendum iudicaui. Et cum Luitprandus, ecclesiæ Ticinensis leuita, non tā vniuersalem historiam*

eius temporis, quod sibi sumpsit, quam aliquot insequentium Impp. Arnulfi & Ludouici, Arnulfi F. Conradi I, Henrici I, cognomento Aucupis, & Ottonis I, res gestas describat; idemque institutum teneant Witikindus Saxo, Rosowita, nobilis, &, prout ea tulit ætas, docta mulier, Diethmarus Mersburgicus, viri doctissimi Reineri Reineccij mei popularis primum ante triennium in lucem editus, Robertus monachus, Gunterus Ligur poeta; eos omnes, inserta suo loco Henrici Imp. eius nominis IIII vita, eiusdemq; epistolis, & descriptione belli Saxonici, in hûc librum coniungendos, & vnumquemque suo ordine, prout historiæ ab vnoquoque scriptæ ratio exigebat, collocandum censui; cum, quod plerique horum scriptorum in paucorum essent manibus, & a multis desiderarentur; tum etiã, vt si non omnibus numeris absoluta & perfecta, tamen non cõtemnenda veterum Impp. & Regum vsque ad Henrici VI ætatem historia, vno libro comprehensa, extaret. In quo hoc etiam præcipue operam dedimus, vt omnia melius distincta, correctiora & emendatiora prodirent, quod præcipue in Roberto monacho videre licet, qui ex vetustissimis codicibus ita emendatus, correctus atque auctus est, vt multis in locis propemodum nouus esse videatur. Hoc autem loco liberalitatem Ioannis Pistorij medici, viri doctissimi, & in historiis egregie versati, tacitus præterire non debeo, qui præter alios bene multos, nuper primum in publicum productos, rerum Germanicarum scriptores, ad hanc quoque editionem Robertum monachum cõtulit, & propediem reliquos, qui Henrici VI Imp. ætatem secuti, subsequentium Impp. res gestas separatim literis mandarunt, in lucem proferet.

Cur autem, illustrissimi principes, meum hunc laborem sub vestro nomine emittere voluerim, caussæ complures sunt. Primum, quod monumenta rerum a magnis principibus gestarum, magnos præcipue principes deceant, in quibus tanquam in speculo, quæ in gubernando sequenda, quæque econtra fugienda sint, contemplentur. Recte enim Polybius de historiæ cognitione scriptum reliquit, ἀληθινωτάτην μὲν εἶναι παιδείαν καὶ γυμνασίαν πρὸς τὰς πολιτικὰς πράξεις τὴν ἐκ τῆς ἱστορίας μάθησιν, *verissimam esse institutionem & præparationẽ ad publicas siue ciuiles actiones historiæ scientiam. Nam cum rerum humanarum perpetua sit vicissitudo, & nihil nunc accidat quod non ante sæpius euenerit; proposito præteritarũ exitu, cautior præsentium fit & deliberatio & actio. Senibus sapientia tribuitur; & non immerito. Valent enim rerum vsu, ex quo prudẽtia oritur; quæ, vt inquit auctor ad Herennium, nihil aliud est, quam multarum rerum memoria, & complurium negotiorum vsus. Quanta igitur, quæso, adminicula ad prudenter & caute agẽdum & administrandum singula adferet cognitio historiæ, quæ non vnius hominis ætate circumscribitur, sed multorum seculorum memoriam complectitur? Huc accedit, quod non dubitem, horum annalium lectionem vobis singulariter gratam atq; iucundam esse. Narrantur enim in iis initia, & quasi incunabula imperij Germanici, cuius tu, princeps Christiane, post parentem Augustum Elector, atque adeo augustum aliquando columen futurus es: quæ narratio non potest nõ homini Germano, nedum principi esse iucundissima & suauissima. Ostẽditur præterea, quomodo hoc Imperium Caroli Magni virtute partũ fundatumq;, & deinde Heinricorum, Ottonum, & Fridericorum inuicta & præpotẽti dextera amplificatum ac defensum sit: quarum rerum memoria & diligens consideratio, si vnquam, certe miser-*

miserrimo hoc nostro seculo pernecessaria est, quo videmus antiquos imperij Germanici hostes, in hoc denuo totos esse, ut maiestatem Imper. per aliquot iam secula languescentem nunc penitus extinguant, & ut tandem aliquando, quod semper conati sunt, & caput & membra Imp. sub dominatum potestatemque suam subijciant. Sed excitabit Deus aliquando ex Heinricorum & Ottonum gente (quæ vestra est) Imp. & libertatis Germanicæ vindicem, qui externo hoste remoto, pristinæ per Heinricos & Ottones partæ & conseruatæ libertati restituat, quiq; internum morbum, quo periculose admodum iamdudum ægrotat, idoneo adhibito cauterio, quẽadmodum in morbis inueteratis fieri solet, penitus tollat. Quod ut fiat omnes boni & patriæ amantes viri assiduis votis a Deo exoptant, atque ita euenturum certo sibi pollicentur; præsertim quãdo in mentem illis venit, antiquam illam illustrissimæ vestræ familiæ virtutem, ab heroicis illis Heinricorum & Ottonum deductam temporibus, nondum refrixisse, sed non ita pridem in Electore Mauritio fortissimo principe, totum fere orbem compleuisse. Hisce tot & tantis caussis quæ ad hanc dedicationem me impulerunt, accessit omnium fere ordinum de singulari vestra erga literatos humanitate & beneuolentia consentiens iudicium. Etsi enim literatorum numero nequaquam me aggregare soleam; tamẽ cum ab ineunte ætate studiis doctrinisq; deditus fuerim, earumque caussa Galliam & Italiam non omnino temere & sine fructu peragrarim; hoc mihi persuadeo, cum in egregie doctos egregie humani esse cõsueueritis, saltem aliquid vsitatæ vestræ beneuolentiæ vos mihi quoque, qui fortassis inter vulgariter eruditos referri potero, impertituros, & qualecunque hoc literarium munusculum augusta & serena fronte accepturos esse. Quod si forte non mea in vos voluntas, studium, obsequiũ, non vsitatus vester erga literarum studiosos amor & beneuolentia, a vobis obtinebunt; saltem Pipinus, Carolus, Ludouici, Friderici, & inprimis vestri gentiles Heinrici & Ottones impetrabunt, qui eam ob caussam multo suo labore & sanguine Sclauorum gentem ex ijs regionibus quas possidetis amplissimas, submouisse videntur, ut vobis ex tanto interuallo nunc tranquillæ & pacatæ parerent: quod vestrum imperium, ut & vobis & subditis diuturnum, felix & tranquillum sit, Deum precor, vobis ut Iosiæ pietatem, prudentiam Salomonis, & Nestoris annos; subditis vero obsequentem animum & debitam magistratui obedientiam largiatur. Datum Heidelbergæ Calendis Nouemb. Anno Christi CIƆ IƆ XXCIII.

Vestrarum illustriss.
Celsitudinum

Deditissimus

Iustus Reuberus
Iureconsultus.

CATALOGVS AVTORVM QVI IN HOC VOLVMINE CONTINENTVR.

AVTORVM HVIVS VOLVMINIS VITÆ EX TRITHEMIO.

EGinhardus, Caroli Magni Imp. quondam Cancellarius, & postea monachus ordinis D. patris Benedicti, & primus abbas monasterij Salingenstatensis, Moguntinæ diœcesis supra Mogonum, vir in secularibus literis eruditissimus, & diuinarum scripturarum non ignarus, ingenio acutus, eloquio disertus, vita & conuersatione præcipuus, Græce & Latine peritus, tam metro quam prosa excellens, inter cætera ingenij sui opuscula Psalterium Gallicanū, Bedam imitatus, abbreuiauit, excerpens de illo omnes versus orationis verba habentes. Scripsit etiam epistolarum, tam ex persona sui quam Imp. ad diuersos, lib. 1; De vita Caroli Imp. lib. 1; historiam temporum De gestis Germanorum & Francorum, lib. 1, & quædam alia, quæ ad nos non peruenerunt. Claruit sub Carolo Imper. Magno, & Ludouico filio eius, anno Domini DCCCXX. Hactenus Trithemius, si manuscriptum cum impresso conferas. Vt autem melius lectori constet, quis Eginhartus, vel (vt Trithemius & peruetusti libri & diplomata appellant) Einardus ille fuerit, & quomodo gener Caroli Magni, & tandem Abbas monasterij Saligenstatensis ad Mœnum, (quem vetera monumēta Mogonum vnde Moguntiæ ad confluentē Rheni & Mœni nomen) factus sit, ex peruetusto libro, qui ætate Friderici II Imperatoris, circiter annum Domini CIↃ IↃ LX, in monasterio Laurishamensi ex antiquis eius monasterij documentis collectus est, & in bibliotheca V. Cl. Iusti Reuberi I.C. & Palatinatus consiliarij asseruatur, sequentia subiecta sunt.

Einardus archicapellanus notariusq; Imperatoris Caroli, cum in aula regia laudabiliter seruiens, diligeretur ab omnibus: a filia quoq; ipsius Imp. Imma nomine, regi Græcorum desponsata, amabatur ardentius. Aliquantum temporis fluxerat: amor alternus quotidie inter ambos per augmenta crescebat. Vtrosq; enim timor retardauit & offensio regia, ne tam grauia conueniendi inirent conamina. Sed amor improbus omnia vincit. Denique cum vir egregius irremediabiliter amando æstuaret, auresq; virginis per internuncium appellare non præsumeret, nouissime sumpta de semet ipso fiducia, nocturno tēpore latēter ad puellæ tēdebat habitaculum. Ibidem ergo pulsans clanculo, & intrare permissus, tanquam allocuturus iuuenculam de regali mādato: statim versa vice solus cū sola secretis vsus alloquiis, & datis amplexibus cupito satisfecit amori.

Interea,

Interea, cum iam appropinquante luce diei, per silentia noctis, vnde venerat, regredi vellet; de improuiso niuem haud modicam decidisse cognouit, & ne per vestigia pedum virilium agnitus proderetur, foras exire timuit: amboſque pro conſcientia facti anxietas, ſimul & formido, intus remanere compulit. Cumq; nimia ſollicitudine fluctuãtes, quid facto opus eſſet, deliberarẽt: tandem elegantiſſima iuuencula, quam audacem faciebat amor, conſilium dedit, vt ipſa quidem ſuper ſe inſidentem inclinata exciperet, eumque vſque ad locum illius hoſpitio contiguum antelucanum deportaret, ibiq; eo depoſito, rurſum per eadem veſtigia cautius obſeruata, rediret. Eam noctem Imperator diuino (vt creditur) nutu inſomnem duxit, diluculoque conſurgens, eminuſque de aula proſpiciens, intuitus eſt filiam ſuam ſub præfato onere nutanti greſſu vix incedere, & ad condictum locum, depoſita quam geſtabat ſarcina, celeri repedare recurſu. Quibus multo intuitu perſpectis, Imperator partim admiratione, partim dolore permotus, non tamen abſque diuina diſpoſitione id fieri reputans, ſeſe continuit, & viſa interim ſilentio ſuppreſſit. Interea Einhardus ſibi conſcius certuſq; rem nullo modo dominum ſuum regem diu latere poſſe; tandem inter anguſtias reperto conſilio, Imperatorem aggreditur, flexis genibus miſsionem poſtulans: aſſerẽs tot & tantis ſeruitiis ſuis condigna non rependi præmia. Illis auditis, Rex diſsimulato rei & euentu & exitu, diu conticuit. Dehinc eum certificans, ſe poſtulationi eius quantocius reſpõſurum: diem conſtituit, ſtatimque conſiliarios primoſque regni ſui, & cæteros quoſque ſibi familiares, paſsim euocatos, conuenire iuſsit. Congregata itaque magnifica diuerſarum dignitatum frequentia, ita exorſus eſt: Imperatoriam, inquiens, maieſtatem nimis iniuriatam eſſe, & deſpectam, in indigna ſuæ filiæ, Notariiq; ſui copulatione, & exinde non mediocri ſeſe agitari perturbatione. Quibus nimio ſtupore perculſis, de rei nouitate ac magnitudine quibuſdam adhuc ambigentibus, Rex explicauit eis euidentius, referens eis a primordio, quid per ſemetipſum oculata fide cognouerit, conſiliumque eorum ac ſententiam ſuper hoc poſtulans. At illi inter ſe diuerſi diuerſa ſentientes, in præſumptorem huius rei duras & varias dedere ſententias, aliis ſine exemplo puniendum, aliis exilio damnandum, aliis alio modo diſperdendum, vt cuique impetus erat adiudicantibus. Porro quidam ex eis tanto mitiores, quanto ſapientiores, habita ſecum deliberatione, quam intime regem exorauere, vt ipſe rem per ſemetipſum examinare, & ſecundũ diuinitus ei collatam ſapientiam diffinire dignaretur. Verum vbi Rex ſingulorum circa ſe affectum ponderauit, & inter diuerſas ſententias, quid potiſsimum conſilii ſequeretur, expendit, ſic eos allocutus eſt: Non ignoratis, inquit, humanum genus variis ſubiectum eſſe caſibus, & frequenter euenire, vt res nonnullæ quæ contrariis initiis inchoãtur, meliorem aliquando ſortiantur exitum. Proinde non eſt deſperandum, ſed potius ſuper hac re, quæ & grauitate & nouitate ſui noſtrum exſuperat ingenium, diuinæ prouidentiæ, quæ nunquam in ſui diſpoſitione fallitur, quæque etiam malis bene vti nouit, clementia eſt expectanda & expetenda. Quapropter tam triſtis facti a Notario meo non exigam pœnas, per quas infamia filiæ meæ magis videretur augeri, quam minui. Vnde dignius & laudabilius Imperii noſtri gloria arbitramur congruere, vt data adoleſcentiæ venia, legitimo eos matrimonio coniungam, & rei probroſæ, honeſtatis colorem ſuperinducam. Regis ergo audita ſententia, fit incomparabile gaudium, magnitudoque animi eius ac manſuetudo ſummis effertur laudibus. Interim Einhardus iuſſus adeſſe, ingreditur. Quem ex inopinato Rex ſalutans, ita eum placido vultu alloquitur: Iam dudum auribus noſtris a vobis delata eſt querimonia, quod ſeruitiis veſtris regalis munificentia hactenus digne non reſponderimus. Sed (vt verum fatear) maxime ſuper hoc culpanda eſt veſtra negligentia. Etſi enim ſuſtineam tot & tanta negotia ſolus: tamen ſi quid voluntatis veſtræ compertũ habuiſſem, ſeruitia veſtra digno fuiſſem perſecutus honore. Verum ne vos diutino ſermone protraham, querimoniis veſtris ampliſsima donatione ſatisfaciam, & vt vos etiam fidelem mihi vt prius & beneuolum poſthac ſentiam, iuri veſtro nuptum tradam meam filiam, veſtram ſcilicet portatricẽ, quæ quandoque alte ſuccincta veſtræ ſubuectioni ſatis ſe morigeram exhibuit. Protinus ad Regis edictum, cum multo comitatu adducta eſt eius filia, quæ roſeo vultu perfuſa rubore, tradita eſt per manus patris in manus prædicti Einhardi, cum dote plurima, prædiorum quoque nonnullorum, cum innumeris aureis argenteiſque donariis, aliiſque precioſis ſupellectilibus. Quius etiam piiſsimus Imperator Ludouicus, poſt obitũ patris prædia ſua, videlicet Michlinſtat, & Mülinheim quæ nunc appellatur Seliginſtat, tradidit, cũ huiuſmodi donationis priuilegio:

In nomine Domini Dei & Saluatoris noſtri Ieſu Chriſti, Ludouicus diuina ordinante prouidentia Imperator Auguſtus. Imperatoriæ celſitudini moris eſt, fideliter ſibi famulantes donis multiplicibus atq; honoribus ingentibus honorare atq; ſublimare. Proinde nos morem parentũ

nos. um, regnum videlicet prædecessorum nostrorum sequentes, libuit celsitudini nostræ, fidelem quendam nostrum nomine Einhardum, de quibusdam rebus proprietatis nostræ honorare, atque in sui iuris potestatem liberalitatis nostræ gratiam conferre. Nec immerito: quippe cum & fidelitatis obsequio, & obedientiæ deuotione, hoc apud serenitatem nostram digne mereatur adipisci, qui totis nisibus vsque quaque nostro seruitio, nostris iussionibus fideliter parere studet. Inde nouerit experientia atq; vtilitas omnium fidelium nostrorum, tam præsentium quam & futurorum, quia concessimus eidem fideli nostro Einhardo, nec non & coniugi suæ Immæ in partibus Germaniæ, locum qui vocatur Michlinstat, *in sylua quæ vocatur* Odonawaldt, *in cuius medio est basilica lignea modica constructa, de qua in omnem partem quaqua versus pertinent ad eundem locum inter campum & syluam leugæ duæ, id est rasta vna. Intra cuius mensuræ circumplexum, manent præsenti tempore serui nostri proprij* XIIII *cum vxoribus suis & filijs. Præter hos sunt in eodem loco inter masculos & fœminas mancipia* XL. *Hunc locum cum terminis suis, sub integritate & mancipijs suis, nec non & villam quæ dicitur* Mülinheim, *quæ est in pago* Moynecgouue, *sita super ripam fluminis* Moyni, *quæ quondam Drogonis comitis possessio fuit, & habet basilicam paruam muro factam, in qua villa sunt mansi* XIX, *& serui præsenti tempore manẽtes cum vxoribus & liberis numero* XIII: *sicut & in altera villa, eodem vocabulo supra eundem fluuium, quæ vocatur inferior* Mülinheim, *in qua sunt mansi* IIII, *& serui manentes totidem cum vxoribus & paruulis, qui pertinent ad superius dictam villam. Hanc villam, id est superiorem* Mülinheim, *cum appenditiis suis & mancipiis propriis ad eam pertinentibus, & hæc omnia suprascripta cum ecclesiis, villaribus, domibus, mancipiis, syluis, terris, pratis, pascuis, aquis, aquarumve decursibus, cultum & incultum cum omnibus adiacentis & appenditiis, totum & ad integrum, prædicto fideli nostro Einhardo & coniugi eius Immæ in proprium per hanc nostræ donationis auctoritatem concessimus, ita videlicet, vt quicquid ab hodierna die in futurũ de prædictis rebus & locis, vt de his quæ ad eas pertinent, iure hæreditario facere voluerint, in omnibus potiantur arbitrio faciendi, & nullus ex fidelibus sanctæ Dei Ecclesiæ & nostris, de præscriptis rebus memorato fideli nostro & coniugi suæ a nobis concessis, aliquid abstrahere aut minuere tentet, sed liceat eis ipsas res quiete habere & possidere, & cui voluerint, iure hæreditario relinquere. Et vt hæc auctoritas largitionis nostræ per curricula annorum, inuiolabilem atque inconuulsam perpetuo obtineat firmitatem, & a fidelibus nostris, tam præsentibus quam & futuris, seu etiam a successoribus nostris, a nobis facta, verius certiusque credatur, eã manu propria subter firmauimus, & annuli nostri impressione signari iussimus*

Signum *Ludouici*

Sereniss. *Imperatoris.*

Helisachar recognoui. Data III *Idus Ianuarij, anno, Christo propitio, primo Imperij Domini Ludouici pijssimi Imperatoris Augusti, Indictione* VII. *Actum Aquisgrani palatio regio, in Dei nomine feliciter, Amen.*

Hic Einhardus mundi huius pertæsus, monasterium construxit in Salinginstat, *ibique adhibitis fratribus quibus ipse primus Abbas præesse voluit, Deo per aliquot annos seruiens, moritur & humatur, quemadmodum ex libro quem de translatione & miraculis Sanctorum Marcellini & Petri edidit, apparet.* Hactenus liber ille peruetustus qui apud Iustum Reuberum extat.

IOANNES TVRPINVS.

Ioannes Turpinus Archiepiscopus Remensis, Caroli Imp. Magni amicus & secretarius, vir in diuinis scripturis eruditus, & in secularibus literis singulariter doctus, carmine & prosa exercitatum habens ingenium, pauperum aduocatus, vita & conuersatione Deo dilectus, qui se cũ Carolo proprijs manibus & armis Sarracenos sæpe fatetur expugnasse. Scripsit eleganter gesta Caroli Magni lib. 2: Epistolarum ad diuersos lib. 1. Claruit sub eodem Carolo & Ludouico eius filio, anno Domini DCCCXXX. Trithemius.

WITICHINDVS.

Witichindus, siue Witikindus, monachus Corbeiensis cœnobij in Saxonia (quæ nunc Westfalia) ordinis S. Benedicti, natione Teutonicus, vir in diuinis scripturis doctus, & in secularibus literis eruditissimus ingenio prõptus, & clarus eloquio, metro excellens & prosa. Scripsit vtroq; stylo multa præclara opuscula. De quibus ego tantum adhuc reperi subiecta. Ab exordio Saxonum

num vsque ad mortem Ottonis Imp. I scripsit ad Mechtildam eius filiam, historiam Saxonum, lib.3: ad eandem gesta Ottonis I, & vitam Pauli eremitæ, & alia multa quæ ad meã notitiam non venerunt. Claruit sub Ottone I Imp. anno Domini D CCCC L. Trithemius

ROSOWITA

Hrosvita, Rosvita, *vel potius* Rosowita, *nobilis mulier in Saxonia nata, in Candersheimensi cœnobio, quod nõ longe ab Hildesheim distat, sacra monialis, miro ingenio & doctrina claruit, & in vtroque scribendi genere admirabilis. Ad virgines enim sacratas, ad castitatem & cõtinentiam hortãdo, Latino sermone conscripsit Comœdias sex: de gestis Ottonum Panegyricum versu hexametro: in laudes Beatæ virginis elegiaco & hexametro versu lib.1: item passionem S. Dionysij carmine elegiaco, & de passione Pelagij martyris, qui ijs temporibus in Cortuba passus est; & de S. Gangolpho, & alijs sanctis plura. Græcæ etiam linguæ notitiam habuit. Coætanea Ioannis Anglici fuit, qui doctrina sua papatum meruit.*

RVPERTVS MONACHVS.

Rupertus, vel (vt Galli vocant) Robertus monachus, cœnobij S. Remigij in diœcesi Remensi ordinis D. Benedicti, natione Gallus, vir in diuinis scripturis iugi studio exercitatus, & secularium disciplinarum non ignarus, ingenio clarus, & apertus eloquio: scripsit nonnulla ingenij sui opuscula, quibus nomen eius posteritati innotuit; e quibus ego tantum vidi gestorum in terra sancta per Christianos, tempore Vrbani II, *contra infideles historiam insignem, lib.10. Claruit sub Heinrico* V, *anno Domini* M CXX.

Pauli Melißi Franci,

COMITIS PALATINI ET EQVITIS, CIVIS ROMANI

ODE

AD IVSTVM REVBERVM IVRECONSVLTVM, ELECTORIS PALATINI Consiliarium.

TAM docta, & artis scita, celebrium
Scriptorum in oris Teutoniæ manus,
Qualem videmus cum Pelasgos
Tum Latios apud exstitisse,
Queis cura texendæ historiæ fuit,
Rerumque gestarum egregiê & domi
Forisque; si florens adæquê
Præteritâ viguisset olim
Ætate: quantum res ea commodi
Nostræ tulisset, quot bona, patriæ!
Quantis abundaremus actis!
Quot monumenta ducum potentum
Belloque & armis cernere, nec sine
Plausu, liceret! quot modò prœlia
Commissa, pugnatæve pugnæ
Dispositâ in statione Martis
Aures ferirent magnanimis viris!
Fragmenta solum, ac pléraque barbarê
Consuta nunc REVBERE *restant,*
Vix quoque digna legi, nisi auctor
Vnusque & alter vel tacitê insitâ
Quodammodo vi pectora pertrahat,
Fore adseverans, inter istas
Vt paleas tenuesque glumas
Inventa dent se grana aliqua optimæ
Frugis. Dolendum est, usque adeo suæ
Vixisse famæ negligentes
Teutoniæ proceres vetustos.
Atqui sat illis tunc erat, inclitas
Gessisse res, ac strenua fortibus
Ausis rudimenta, ut decebat,
Militiæ posuisse quondam,
Laudis futuræ sollicitis parum,
Nec curiosis, post nigra funera

Quid

Quid scriptitaretur nepoti.
Quemque animo suus excitabat
Honos, & ingens mentibus indita
Virtutis ardor, non nisi in ardua
Scandentis, & praeclara (quoad quis
Viueret) adsiduê minantis.
Vt quisque magnam fuderat hostium
Victor cateruam, sic patriam ad dapem
Contentus in praesens vel vno
Saltem erat ille melo canentis.
An non supinos arguerim, & minus
Cautos Latinos, sicut & Atticos
Ciues, nitorem ac puritatem
Linguae vtriusque perire passos?
Flos ille postquam concidit elegans
Sermonis, & lolium immedicabile
Insédit arvis; derepente heu
Finitimas Aquilonis urbes
Latê occupavit Barbaries ferox,
Hirsuta frontem, & dentibus aspera,
Induta villosam lacernam,
O'raque vincla gerens soloecis.
Agrestis instar haec suis omnia
Vastare tendens, ac ruere impetu,
Quo non penitravit locorum?
Quidnam age liquit atrox inausum?
Ecquem fugit, quàm turpiter ipsamet
Iura atque leges collutulaverit?
Qua labe Celsi disciplinam
Polluerit? Sophiaeque in artes
Grassata cultas, mox etiam Jovis
Sacrum profanans contemeraverit
Impune? Quantum exstat malorum,
JVSTE, *notam opprobrij merentum;*
Haec sola eorum est causa. Quid attinet
Culpare nostros? hanc satius feram
Illuc relegandam, malum unde
Ipsa pedem tulit, arbitreris.
Quod corrigendum se patitur nefas,
Non corrigamus quaeso bene ac probê?
Mutare si quid non valemus,
Ferre animo decet illud aequo.

MYRTILLETI,
ANNO CIↃ IↃ LXXXIII.
pridie Kal. Sept.

ANDREAE VVECHELI HAEREDES LECTORI S.

ETSI, Lector beneuole, VVitikindus Saxo, Henrici & Ottonis I: Diethmarus, eorundem & trium insequentium Impp. historiam, complectitur: eamque ob caussam ille post Luitprãdum, hic post Rosovuitam, ratione ordinis & temporis, collocandus erat: tamen cum vterque ante paucos annos a nobis quoq; sit impressus, eaque exemplaria propter numeros, quibus singulæ paginæ notatæ sunt, huic operi suo loco commode interseri non potuerint: iniquissimum autem foret, nos, dum publice prodesse volumus, ex noua hac editione damnum capere: placuit, vt priora VVitikindi & Diethmari exemplaria postremo loco ad finem operis ponerentur. de qua re iccirco te monendum duximus, vt legendo nihilominus vnumquemque in suum locum referre poßis. Vale.

VITA ET GESTA CAROLI COGNOMENTO MAGNI, FRANCORVM REGIS FORTISS. ET GERMANIÆ SVÆ ILLVSTRATORIS OPTImè meriti, per Eginhartum illius quandoque alumnum, atque scribam adiuratum, Germanum, conscripta.

PRÆFATIO.

VITAM & conuersationem, & ex parte non modica res gestas, domini & nutritoris mei Caroli, excellentißimi & meritò celeberrimi Regis, postquam animus scribere tulit, quanta potui breuitate complexus sum, operam impendens, vt de iis quæ ad meam notitiam peruenire potuerunt, nihil omitterem, neq; prolixitate narrandi noua quæque fastidientium animos offenderem: si tamen vllo modo vitari potest, vt noua scriptione non offendantur, qui vetera, & à vitißimis atque disertißimis confecta monumenta fastidiunt. Et quamuis esse non ambigam, qui otio ac literis dediti, statum æui præsentis non arbi- ita negligendum, vt omnia quæ nunc fiunt, velut nulla memoria digna, atque obliuioni tradantur: potiusq; velint, amore diuturnitatis allecti, præclara facta qualibuscunque scriptis inserere, quàm sui nominis famam itis memoriæ nihil scribendo subtrahere: tamen ab huiusmodi descriptio- xistimaui temperandum, quando mihi conscius eram, nullum ea veraciùs e scribere posse, quibus ipse interfui, quæq; præsens oculata, vt dicitur, fi- ui, & vtrum ab alio scriberentur necne, liquidò scire non potui. Satius caui, eadem cum aliis velut communiter literis mandata memoriæ poste- idere, quàm Regis excellentißimi, & omnium sua ætate maximi, cla- vitam, & egregios, atque nostri temporis hominibus vix imitabiles a- obliuionis tenebris aboleri. Suberat & alia non irrationabilis causa, quæ fficere posset, vt me ad hæc scribenda compelleret: nutrimentum vide- impensum, & perpetua postquam in aula eius conuersari cœpi, cum ipso eius amicitia, qua me ita sibi deuinxit, debitoremque tam viuo quàm istituit, vt meritò ingratus videri & iudicari possem, si tot beneficio-

rum in me collatorum immemor, clariſſima & illuſtriſſima hominis optimè de me meriti geſta ſilentio præterirem: paterérque vitam eius quaſi qui nunquam vixerit, ſine literis ac debita laude manere. Cui ſcribendæ atque explicandæ non meum ingeniolum, quod exile & paruum, imò nullum penè eſt, ſed Tullianam par erat deſudare facundiam. En tibi librum præclariſſimi & maximi viri memoriam continentem, in quo præter illius facta, non eſt quod admireris, niſi fortè quòd homo barbarus in Romana locutione perparum exercitatus, aliquid decenter aut commodè Latinè ſcribere poſſe putauerim, atque in tantam impudentiam proruperim, vt illud Ciceronis putarem contemnendum, quod in primo Tuſculanorum libro, cùm de Latinis ſcriptoribus loqueretur, ita dixiſſe legitur: Mandare quemquam, inquit, literis cogitationes ſuas, quas nec diſponere, nec illuſtrare poſſit, nec delectatione aliqua allicere lectorem, hominis eſt intemperanter abutentis & otio & literis. Poterat quidem hæc oratoris egregii ſententia me à ſcribendo deterrere, niſi animo præmeditatum eſſet, hominum iudicia potiùs experiri, & ſcribendo ingenioli mei periculum facere, quàm tanti viri memoriam mihi parcendo præterire.

VITA CAROLI MAGNI IMP.

GENS Merouingorum, de qua Franci reges sibi creare soliti erant, vsque in Hildericum regem, qui iussu Stephani Rom. pontificis depositus ac detonsus, atque in monasterium trusus est, durasse putatur, quæ licet in illo finita possit videri: tamen iamdudum nullius vigoris erat, nec quicquam in se clarum, præter inane regis vocabulum præferebat. Nam & opes & potentia regni penes palatij præfectos, qui Maiores domus dicebantur, & ad quos summa imperij pertinebat, tenebantur: neque regi aliud relinquebatur, quàm vt regio tantùm nomine contẽtus, crine profuso, barba submissa, solio resideret, ac speciem dominantis effingeret, legatos vndecunque venientes
diret, iisque abeuntibus responsa quæ erat † doctus, vel etiam iussus, ex sua velut po- al. edoctus.
tate redderet: cùm præter inutile regis nomen, & precarium vitæ stipẽdium, quod
ræfectus aulæ, pro vt videbatur, exhibebat; nihil aliud proprij possideret, quàm v-
n & eam præparui reditus villam, in qua domum, ex qua famulos sibi necessaria
iistrantes, atque obsequium exhibentes, paucæ numerositatis habebat. Quocũque
dum erat, carpento ibat, quod bubus iunctis, & bubulco rustico more agente tra-
atur: sic ad palatium, sic ad publicum populi sui conuentum, qui annuatim ob re-
vtilitatem celebrabatur, ire, sic domum redire solebat. At regni administrationem,
mnia quæ vel domi vel foris agenda ac disponenda erant, præfectus aulæ procura-
Quo officio tum cùm Hildericus deponebatur, Pipinus pater CAROLI regis iam
t hæreditario iure fungebatur. Nam pater eius Carolus, qui tyrannos per totam
ciam dominatum sibi vendicantes oppressit, & Saracenos Galliam occupare ten-
s, duobus magnis præliis, vno in Aquitania apud Pictauium ciuitatem, altero iux-
rbonam apud Byrram fluuium ita deuicit, vt in Hispaniam eos redire compelle-
undem magistratum à patre Pipino sibi dimissum egregiè administrauit. Qui ho-
on alius à populo dari consueuerat, quàm iis qui & claritate generis, & opum am-
ine cæteris eminebant. Hunc cùm Pipinus pater CAROLI regis ab auo & patre
fratri Carolomanno relictum, summa cum eo concordia diuisum aliquot annis
ub rege memorato tenuisset, frater eius Carolomannus, incertum quibus de
tamen videtur, quòd amore conuersationis contemplatiuæ succensus, operosa
ralis regni administratione relicta, Romam se cõtulit in otium: ibiq; habitu per-
› monachus factus, in monte Soracte apud ecclesiam B. Syluestri constructo
terio, cum fratribus secum ad hoc venientibus, per aliquot annos optata quiete
ur. Sed cùm ex Francia multi nobilium ob vota soluenda Romam solenniter
arent, & eum velut dominum quondam suum præterire nollent, otium quo
è delectabantur, crebra salutatione interrumpẽtes, locum mutare compellunt.
m huiuscemodi frequentiam suo proposito officere vidisset, relicto monte, in
m prouinciam ad monasterium S. Benedicti, situm in arce Casina secessit, &
reliquum erat temporalis vitę, religiosè conuersando compleuit. Pipinus au-
uctoritatem Ro. pontificis ex pręfecto palatij rex constitutus, cùm per XV an-
› amplius Frãcis imperaret, finito Aquitanico bello, quod contra Waifarium
quitaniæ ab eo susceptum per continuos IX annos gerebatur, apud Parisios
uæ intercutis diem obiit, superstitibus liberis CAROLO & Carolomanno,
ıccessio regni diuino nutu peruenerat. Franci siquidem facto solenniter ge-
ıuentu, ambos sibi reges constituunt, ea conditione præmissa, vt totum regni
æquo partirentur: & CAROLVS eam partem quam pater eorum Pipinus
Carolomannus verò, eam cui patruus eorum Carolomannus pręerat, regen-
ret. Susceptæ sunt vtrinque conditiones, & pars regni diuisi iuxta modum si-
tum ab vtroque recepta est, mansitque ista quamuis cum summa difficulta-
lia, multis ex parte Carolomanni societatem separare molientibus, adeò vt

quidam etiam eos bello committere sint meditati. Sed in eo plus suspicionis quàm periculi fuisse ipse rerum exitus approbauit, cùm defuncto Carolomãno, vxor eius cum filiis, & quibusdam qui ex optimatum eius numero primores erant, Italiam fuga peteret, & nullis existentibus causis spreto mariti fratre, sub Desyderij regis Langobardorum patrocinium se cum liberis suis offerret. Carolomannus quidem post administratum communiter biennio regnũ morbo decessit. CAROLVS autem, fratre defuncto, consensu omniũ Francorum rex constituitur. De cuius natiuitate atq; infantia, vel etiam pueritia, quia neq; scriptis vsquam † aliquãdo declaratũ est, nec quicquam modò superesse inuenitur, qui horum se dicat habere notitiã, scribere ineptum iudicans, ad actus & mores, cæterasq; vitæ illius partes explicãdas ac demonstrãdas, omissis incognitis trãsire disposui, ita tamẽ, vt primò res gestas & domi & foris, deinde mores & studia eius, tum de regni administratione & fine narrando, nihil de iis quæ cognitu vel digna vel necessaria sunt, prætermittã. Omniũ bellorũ quę gessit, primò Aquitanicũ à patre inchoatũ, sed nondum finitũ, quia citò peragi posse putabatur, fratre adhuc viuo & auxiliũ ferre rogato, suscepit, & licet eũ frater promisso frustrasset auxilio, susceptã expeditionẽ strenuissimè executus, nõ prius incepto desistere, aut semel suscepto labori cedere voluit, quàm hoc quod efficere moliebatur, perseuerãtia quadã perfecto fine cõcluderet. Nam & Hunoldũ, qui post Waifarij mortẽ Aquitaniam occupare, bellumq; iam penè peractũ reparare tẽtauerat, Aquitaniã relinquere, & Vasconiã petere coëgit. Quem tamen ibi cõsistere non sustinẽs, trãsmisso amne Garõna Lupo Vasconum duci per legatos mãdat, vt perfugã reddat: quod ni † festinè faciat, bello eum se expostulaturum. Sed Lupus saniori vsus cõsilio, non solùm Hunoldum reddidit, sed etiam seipsum cum prouincia cui præerat, eius potestati submisit. Cõpositis in Aquitania rebus, eóq; bello finito, regni quoque socio iam rebus humanis exempto, rogatu & precibus Adriani Rom. vrbis episcopi exoratus, bellum contra Langobardos suscepit: quod prius quidem & à patre eius, Stephano papa supplicante, cum magna difficultate susceptum est: quia quidã ex primoribus Francorũ, cum quibus consultare solebat, adeò voluntati eius renisi sunt, vt se regẽ deserturos, domumq; redituros libera voce proclamarẽt. Susceptum tamẽ bellum est cõtra Haistolfum regẽ, & celerrimè completum. Sed licet sibi & patri belli suscipiendi similis, ac potius eadem causa subesse videretur, haud simili tamen & labore certatũ, & fine cõstat esse completũ. Pipinus siquidẽ Haistolfum paucorum dierũ obsidione apud Ticinum cõpulit & obsides dare, & erepta Romanis oppida atq; castella restituere, atq; vt reddita non repeterẽtur, sacramẽto fidem dare. Carolus verò post inchoatũ à se bellũ non prius destitit, quàm & Desideriũ regem, quem longa obsidione fatigauerat, in deditionẽ susciperet, & filium eius Adalgisum, in quem spes omniũ inclinata videbatur, nõ solùm regno, sed etiam Italia decedere cõpelleret, omnia Romanis erepta restitueret, Ruodgaudũ Foroiulianiducatus præfectũ res nouas molientem opprimeret, totamq; Italiã suæ ditioni subiugaret, subactæq; filiũ Pipinum regẽ imponeret. Italiã intranti quàm difficilis Alpiũ trãsitus fuerit, quãtoq; Francorum labore inuia mõtium iuga, & eminẽtes in cœlũ scopuli, atq; asperæ cautes superata sint, hoc loco describerẽ, nisi vitæ illius modũ potiùs quàm bellorum quæ gessit euẽtus memoriæ mãdare, præsenti opere animo esset propositum. Finis tamẽ huius belli fuit subacta Italia, & rex Desiderius perpetuo exilio deportatus, & filius eius Adalgisus Italia pulsus, & res à Langobardorũ regibus ereptæ, Adriano Romanę Ecclesiæ rectori restitutæ. Post eius finem Saxonicũ, quod quasi intermissum videbatur, repetitũ est, quo nullum neq; prolixius, neq; atrocius, Francorumq; populo laboriosius susceptum est. Quia Saxones, sicut omnes ferè Germaniã incolentes nationes, & natura feroces, & cultui dæmonũ dediti, nostræq; religioni cõtrarij, neq; diuina neq; humana iura vel polluere, vel transgredi inhonestũ arbitrabãtur. Suberant & causę, quę quotidie pacem cõturbare poterant, termini videlicet nostri & illorũ penè vbiq; in plano cõtigui, pręter pauca loca, in quibus vel syluæ maiores, vel montiũ iuga interiecta, vtrorũq; agros certo limite disterminãt, in quibus cædes & rapinæ & incẽdia vicissim fieri non cessabant. Quibus adeò Franci sunt irritati, vt iam non vices reddere, sed apertũ cõtra eos bellum suscipere dignũ iudicarent. Susceptũ est igitur contra eos bellũ, quod magna vtrinq; animositate, tamen maiore Saxonũ quàm Francorũ damno per continuos triginta tres annos

al. aliquid.

al. festinato

annos gerebatur. Poterat siquidem citius finiri, si Saxonum hoc perfidia pateretur. Difficile dictu est, quoties superati, ac supplices regi se dediderint, imperata facturos polliciti sint, obsides qui imperabantur, absque dilatione dederint, legatos qui mittebantur, susceperint. Aliquoties ita domiti & emolliti, vt & cultum dæmonum dimittere, & Christianæ religioni se subdere velle promitterent. Sed sicut ad hæc facienda aliquoties proni, sic ad eadem peruertenda semper fuere præcipites. Vt non facilè æstimare possis, ad vtrum horum faciliores verius dici possent: quippe cùm post inchoatum cum eis bellum, vix annus vnus exactus sit, quo non ab eis huiuscemodi facta it permutatio. Sed magnanimitas regis, ac perpetua tam in aduersis quàm prosperis ientis constantia, nulla eorum mutabilitate vel vinci poterat, vel ab iis quæ agere cœ-erat, defatigari. Nam nunquam eos huiuscemodi aliquid perpetrantes, impunè fer-passus est, quin aut ipse per se ducto, aut per comites suos misso exercitu perfidiam ciscere tur, & dignam ab eis pœnam exigeret: † donec omnibus qui resistere sole- al. Vsquedū nt profligatis, & in suam potestatem redactis, decem hominum millia ex iis qui v-sque ripas Albis fluminis incolebant, cum vxoribus & liberis sublatos transtulit, & c atque illuc per Galliam & Germaniam multimoda diuisione distribuit. Eaq; con-ione à rege proposita, & ab illis suscepta, tractum per tot annos bellum constat es-initum, vt abiecto dæmonum cultu, & relictis patriis cæremoniis, Christianæ fidei ue religionis sacramenta susciperent, & Francis adunati, vnus cum eis populus ef-rentur. Hoc bellum licet per multum temporis spacium traheretur, ipse non am-scum hoste quàm bis acie conflixit, semel iuxta montem qui Osneggi dicitur, in › † Thietmelle nominato: & iterum apud Asam fluuium, & hoc vno mense, pau- al. Theotmelli juoq; interpositis diebus. His duobus præliis hostes adeò profligati ac deuicti sunt, lterius regem neque prouocare, neque venienti resistere, nisi aliqua loci munitio-efensi, auderent. Plures tamen eo bello tam ex nobilitate Francorum quàm Sa-m, & functi summis honoribus viri, consumpti sunt: tandemque anno tricesimo › finitum est: cùm interim tot ac tanta in diuersis terrarum partibus bella contra cos & exorta sint, & solertia regis administrata, vt meritò intuentibus in dubium e possit, vtrum in eo aut laborum patientiam, aut felicitatem potius mirari con-t. Nam biennio ante Italicum hoc bellum sumpsit exordium: & cùm sine inter-ne gereretur, nihil tamen ex iis quæ alicubi erant gerenda, dimissum, aut vlla in ib æquè operoso certamine cessatum est. Nam rex omnium qui sua ætate genti-ominabantur, & prudentia maximus, & animi magnitudine præstantissimus, ı iis quæ vel suscipienda erant vel exequenda, aut propter laborem detrectauit, pter periculum exhorruit. Verùm vnumquodque secundum suam qualitatem e & ferre doctus, nec in aduersis cedere, nec in prosperis falsò blandienti for-sentire solebat. Cùm enim assiduo ac penè continuo cum Saxonibus bello cer-, dispositis per congrua confiniorum loca præsidiis, Hispaniam quàm maximo belli apparatu aggreditur, saltúque Pyrenæi superato, omnibus quæ adierat atque castellis in deditionem acceptis, saluo atque incolumi exercitu reuerti-ter quòd in ipso Pyrenæi iugo Vasconicam perfidiam parumper in redeundo experiri. Nam cùm agmine longo, vt loci & angustiarum situs permittebat, ıs iret exercitus, Vascones in summi montis vertice positis insidiis, (est enim opacitate syluarum, quarum maxima est ibi copia, insidiis ponendis oppor-tremam impedimentorum partem, & eos qui nouissimo agmine inceden-lio præcedentes tuebantur, desuper incursantes, in subiectam vallem deiici-sertoque cum eis prælio, vsque ad vnum omnes interficiunt: ac direptis im-tis, noctis beneficio, quæ iam instabat, protecti, summa cum celeritate in di-erguntur. Adiuuabat in hoc facto Vascones & leuitas armorum, & loci in rebatur situs. Econtrà Francos & armorum grauitas, & loci iniquitas per o-onibus reddidit impares. In quo prælio † Eghartus regiæ mensæ præpositus, al. Eggihardus ıs comes palatij, & Rutlandus Britannici littoris præfectus, cum aliis com-terficiuntur. Neque hoc factum ad præsens vindicari poterat: quia hostis re ita dispersus est, vt ne fama quidem remaneret, vbinam gentium quæri po-omuit & Brittones, qui ad occidentem in extrema quadam parte Galliæ su-

per littus Oceani residentes, dicto audientes non erant: missa in eos expeditione, qua & obsides dare, & quæ imperarentur se facturos polliceri coacti sunt. Ipse postea cum exercitu Italiam ingressus, ac per Romam iter agens, Capuam Campaniæ vrbem accessit, atque ibi positis castris, bellum Beneuetanis ni sese dederent, comminatus est. Præuenit hoc dux gentis Aragisus, filios suos Rumoldum & Grimoaldum cum magna pecunia obuiam regi mittens, rogat vt filios obsides suscipiat, seque cum gente imperata facturum pollicetur: præter hoc solùm, si ipse ad conspectum venire non cogeretur. Rex vtilitate gentis magis quàm animi eius obstinatione considerata, & obsides sibi oblatos suscepit, eique vt ad conspectum venire non cogeretur, pro magno munere concessit, vnoq; ex filiis, qui minor natu erat, pro obside retento, maiorem patri remisit, legatisque ob sacramenta fidelitatis à Beneuentanis exigenda atque suscipienda cum Aragiso dimissis, Romam redit, consumptisq; ibi in sanctorum veneratione locorum aliquot diebus, in Galliam reuertitur. Baioaricum deinde bellum & repentè ortum, & celeri fine completum est, quod superbia simul ac socordia Tassilonis ducis excitauit: Qui hortatu vxoris, quæ filia Desiderij regis erat, ac patris exilium per maritum vlcisci posse putabat, iuncto fœdere cum Hunis, qui Baioariis sunt ab oriente contermini, non solùm imperata non facere, sed bello regem prouocare tentabat. Cuius contumaciam, quia nimia videbatur, animositas regis ferre nequiuerat, ac proinde copiis vndique contractis, Baioariam petiturus ipse ad Lechum amnem cum maximo venit exercitu. Is fluuius Baioarios ab Alemannis diuidit. Cuius in ripa castris collocatis, prius quàm prouinciam intraret, animum ducis per legatos statuit experiri. Sed ille pertinaciter agere nec sibi nec genti vtile ratus, supplex se regi subiecit, obsides qui imperabantur dedit, (inter quos & filium suum Theodonem) data insuper fide cum iuramento, quòd ab illius potestate nemini defectionem suadenti assentire deberet. Sicq; bello, quod quasi maximum futurum videbatur, celerrimus est finis impositus. Tassilo tamen postmodum ad regem euocatus, neque redire permissus, neq; prouinciæ quam tenebat vlterius præesse, sed Comitibus ad regendũ cõmissa est. His motibus ita compositis, Sclauis, qui nostra consuetudine Wilsi, propriè verò, hoc est sua lingua, Welatabi dicuntur, illatum est bellum: in quo & Saxones velut auxiliares inter cæteras nationes, quæ regis signa iussæ sequebantur, quanquam ficta & minus deuota obedientia militabant. Causa belli erat, quòd Abotritos, qui cum Francis olim fœderati erant, assidua incursione lacessebant, nec iussionibus coërceri poterant. Sinus quidam ab occidentali oceano orientem versus porrigitur, longitudinis quidem incompertę, latitudinis verò quæ nusquam centum millia passuum excedat, cùm in multis locis cõtractior inueniatur. Hunc multæ † circumsedent nationes. [al. circumsident] Dani siquidem & Sueones, quos Nordmannos vocamus, & septentrionale littus, & omnes in eo insulas tenẽt. At littus australe Sclaui & Aisti, & aliæ diuersæ incolunt nationes: inter quos vel præcipui sunt, quibus tunc à rege bellum inferebatur Welatabi, quos ille vna tantùm, & quam per se gesserat expeditione ita contudit ac domuit, vt vlterius imperata facere minimè renuendum iudicarent. Maximum omniũ quæ ab illo gesta sunt bellorum, præter Saxonicum, huic bello successit, illud videlicet, quod contra Auares siue Hunos susceptum est, quod ille & animosius quàm cætera, & lõgè maiori apparatu administrauit. Vnam tamen per se in Pannoniam (nam hãc prouinciam ea gẽs tum incolebat) expeditionem fecit: cæteras filio suo Pipino ac præfectis prouinciarum, Comitibus etiam atq; legatis perficiendas cõmisit. Quod cùm ab iis strenuissimè fuisset administratum, octauo tandem anno completum est. Quot prælia in eo gesta, quantum sanguinis effusum sit, testatur vacua omni habitatore Pannonia, & locus in quo regia Cagani erat, ita desertus, vt ne vestigium quidem in eo humanę habitationis appareat. Tota in hoc bello Hunorum nobilitas periit, tota gloria decidit, omnis pecunia & congesti ex longo tempore thesauri direpti sunt. Neque vllum bellum contra Francos exortum humana potest memoria recordari, quo illi magis ditati & opibus aucti sint: quippe cùm vsq; in id temporis penè pauperes viderentur, [al. repertum] tantum auri & argenti in regia † compertum, tot spolia pretiosa in præliis sublata, vt meritò credi posset, hoc Francos Hunis iustè eripuisse, quod Huni priùs aliis gentibus iniustè eripuerant. Duo tantùm ex proceribus Francorum eo bello perierunt, Ericus dux Foroiulianus, in Liburnia iuxta Tarsaticam maritimam

imam ciuitatem insidiis oppidanorum interceptus, & Geroltus Baioariæ præfectus in 'annonia, cùm contra Hunos præliaturus aciem instrueret, incertum à quo, cum dubus tantùm qui eum obequitátem ac singulos hortantem comitabantur, interfectus st. Cæterùm incruentum penè Francis hoc bellum fuit, & prosperrimum exitum hauit, tametsi diutius sua magnitudine traheretur: post quod & Saxonicum suæ prolixiti conuenientem finem accepit. Bohœmicum quoq; & † Hilinonicum, quę postexorta sunt, diu durare non potuerunt: quorum vtrunque ductu Caroli iunioris, cei fine completum est. Vltimum contra Nordmannos, qui Dani vocantur, primò raticam exercentes, deinde maiori classe littora Galliç atq; Germaniæ vastantes, beln susceptum est. Quorum rex Godefridus adeò vana spe inflatus erat, vt totius sibi rmaniæ promitteret potestatem. Frisiam quoq; & Saxoniam haud aliter atque suas uincias æstimabat. Iam Abotritos vicinos suos in suam deditionem redegerat, iam sibi vectigales fecerat. Iactabat etiam se breui Aquasgrani, vbi regis comitatus erat, n maximis copiis aduéturum. Nec dictis eius quamuis vanissimis omnino fides ab:batur, quin putaretur tale aliquid inchoaturus, nisi festinata fuisset morte pręuétus. n à proprio satellite interfectus, & suæ vitæ & belli à se inchoati finem accelerauit. c sunt bella quæ rex potentissimus per annos XLVII (tot enim annis regnauerat) uersis terrarum partibus summa prudentia atque felicitate gessit, quibus regnum icorum, quod post patrem Pipinum magnum quidem & forte susceperat, ita no:r ampliauit, vt penè duplum illi adiecerit. Nam cùm prius non amplius quàm ea Galliæ quæ intra Rhenum & Ligerim, Oceanumq; & mare Balearicum iacet, & Germaniæ quæ intra Saxoniam & Danubium, Rhenumq; ac Salam fluuium, qui ngos & Sorabos diuidit, posita, ac à Francis qui Orientales dicuntur, incolitur, & :r hęc Alemanni atque Baioarij ad regni Francorum potestatem pertinerent: ipse ella memorata primò Aquitaniã & Vasconiam, totumq; Pyrenæi montis iugum, ue ad Iberum amnem, qui apud Nauarros ortus, & fertilissimos Hispaniæ agros ;, sub † Dertosæ ciuitatis mœnia Balearico mari miscetur: deinde Italiam totam, Augusta Prætoria vsque in Calabriam inferiorem, in qua Græcorum ac Beneiorum constat esse confinia, decies centum & eo amplius passuum millibus lon:e porrigitur. Tum Saxoniam, quæ quidem Germaniæ pars non modica est, eam quæ à Francis incolitur, latitudine dupla putatur, cùm longitudine possit nsimilis. Post quam vtranque Pannoniam, & oppositam in altera Danubij ripa n, Histriam quoque, & Liburniam atque Dalmatiam, exceptis maritimis ciuiquas ob amicitiam & iunctum cum eo fœdus, Constantinopolitanum impe-ı habere permisit. Deinde omnes barbaras ac feras nationes, quæ inter Rhe-Vistulam fluuios, Oceanumq; & Danubium positæ, lingua quidem penè sinoribus verò atque habitu valde dissimiles, Germaniam incolunt, ita perdo: eas tributarias effecerit: inter quas ferè præcipui sunt, Welatabi, Sorabi, A-† Bohœmi. Cum eis namque conflixit, cæteras quarum multo maior est nun deditionem suscepit. Auxit etiam gloriam regni sui, quibusdam regibus ac : per amicitiam sibi conciliatis. Adeò namque Adelfonsum Galetiæ atque : regem sibi societate deuinxit, vt is cùm ad eum vel literas vel legatos mit-n aliter se apud illum quàm proprium suum appellari iuberet. Scotorum eges sic habuit ad suam voluntatem per suam munificentiam inclinatos, unquam aliter quàm dominum, seque subditos ac seruos eius pronunciaint Epistolæ ab iis ad eum missæ, quibus huiusmodi affectus eorum erga ilatur. Cum Aaron rege Persarum, qui, excepta India, totum penè tenebat Otalem habuit in amicitia concordiam, vt is gratiam eius omnium, qui in terrarum erant, regum ac principum amicitiæ præponeret, solumque illum munificétia sibi colendum iudicaret: ac proinde cùm legati eius, quos cum d sacratissimum Domini ac Saluatoris nostri sepulchrum locumque resurreferat, ad eum venissent, & ei domini sui voluntatem indicassent, non solùm antur fieri permisit, sed etiam sacrum illum & salutarem locum, vt illius poiberetur, concessit, & reuertentibus legatis suos adiungens, inter vestes &

al. Linonicum

Derthusa

In manuscr. & eam quæ à Fráci incolitur, duplum in lato habere putatur, cum ea

al. Boemani

aromata & cæteras orientalium terrarũ opes, ingentia illi dona transmisit, cùm ei paucos ante annos eum quem tunc solum habebat rogãti mitteret elephantẽ. Imperatores etiam Constantinopolitani, Nicephorus, Michaël & Leo, vltro amicitiam & societatem eius expetentes, complures ad eum misere legatos, cum quibus tamen propter susceptum à se imperatoris nomen, & ob hoc quasi qui imperium eis eripere vellet, valde suspectũ, fœdus firmissimũ statuit, vt nulla inter partes cuiuslibet scãdali remaneret occasio. Erat enim semper Romanis & Græcis Francorum suspecta potentia. Vnde & illud Græcum extat prouerbium: Τὸν φραγκὸν φίλον ἔχῃς, γείτονα οὐκ ἔχῃς. Qui cùm tantus in ampliando regno & subigendis exteris nationibus existeret, & in huiusmodi occupationibus quotidie versaretur, opera tamen plurima ad regni decorem & vtilitatem pertinentia, diuersis in locis inchoauit, quædã etiam consummauit. Inter quæ præcipua ferè non immeritò videri possunt, basilica sanctę Dei genitricis Aquisgrani opere mirabili constructa, & pons apud Moguntiacum in Rheno quingentorum passuum longitudinis (nam tanta est ibi fluminis latitudo) qui tamen vno antè quàm decederet anno, incendio conflagrauit: nec refici potuit propter festinatum eius decessum: quanquam in ea meditatione esset, vt pro ligneo lapideũ restitueret. Inchoauit & palatia operis egregij, vnũ haud longè à Moguntiaco iuxta villam cui nomen est Ingelheim: alterum Nouiomagi super Wahalẽ fluuiũ, qui Batauorũ insulam à parte meridiana præterfluit. Præcipuè tamen ædes sacras vbicunque in toto regno suo vetustate collapsas comperit, pontificibus & patribus, ad quorũ curam pertinebãt, vt restaurarẽtur imperauit, adhibens per legatos curam, vt imperata perficerent. Molitus est classem contra Nordmannos, ædificatis ad hoc nauibus iuxta flumina, quæ & de Gallia & Germania septentrionalem influunt Oceanũ: & quia Nordmanni Gallicum littus atq; Germanicum assidua infestatione vastabant, per omnes portus & ostia fluminum, qua naues recipi posse videbantur, stationibus & excubiis dispositis, ne qua hostis exire posset, tali munitione prohibuit. Fecit idem à parte meridiana in littore prouinciæ Narbonẽsis ac Septimaniæ, toto etiam Italiæ littore vsque Romam, contra Mauros nuper piraticam exercere aggressos: ac per hoc nullo graui damno vel à Mauris Italia, vel Gallia atque Germania à Nordmannis diebus suis affecta est: prẹter quòd Centumcellæ ciuitas Hetruriæ per proditionem à Mauris capta atq; vastata est. Et in Frisia quędam insulę Germanico littori contiguę, à Nordmannis deprædatæ sunt. Talem eum in tuendo & ampliando, simulq; ornando regno fuisse constat. Cuius animi dotes, & summam in qualicunque, & prospero & aduerso euentu constantiam, cæteraq; ad interiorem atq; domesticam vitam pertinentia, hinc dicere exordiar. Post mortem patris cum fratre regnum partitus, tanta patientia simultates & inuidiam eius tulit, vt omnibus mirum videretur, quòd ne ad iracũdiam quidem ab eo prouocari potuisset. Deinde cùm matris hortatu filiam Desiderij regis Lãgobardorum duxisset vxorem, incertum qua de causa post annum repudiauit, & Hildegardim de gente Sueuorum præcipuæ nobilitatis fœminam in matrimonium accepit: de qua tres filios, Carolum videlicet, Pipinum & Ludouicum, totidemque filias, Rotdrudim, Bertam & Gislam genuit. Habuit & filias tres, Thedradam, Hildrudim & Rothaidem: duas de Fastrada vxore, quæ de Orientalium Francorum, Germanorum videlicet gente erat: tertiam de cõcubina quadam, cuius nomen modò memorię non occurrit. Defuncta Fastrada, Luitgardim Alemannam duxit, è qua nihil liberorum tulit. Post cuius mortem quatuor habuit concubinas, Mathalgardim scilicet, quæ peperit ei filiam, nomine Rothildim: Gersuindam Saxonici generis, de qua ei filia nomine Adeldrudis nata est: & reginam, quæ ei Drogonem & Hugum genuit: & Adelluidam, ex qua Thederichũ procreauit. Mater quoque eius Bertrada in magno apud eum honore cõsenuit. Colebat enim eam cum summa reuerentia, ita vt nulla vnquam inter eos sit exorta discordia, præter in diuortio filiæ Desiderij regis, quam illa suadẽte acceperat. Decessit tandem post mortem Hildegardis, cùm iam tres nepotes suos, totidemq; neptes in filij domo vidisset: quam ille in eadem basilica, qua pater situs est, apud sanctum Dionysium, magno fecit honore humari. Erat ei vnica soror nomine Gisla à puellaribus annis religiosę cõuersationi mãcipata, quàm similiter vt matrẽ magna coluit pietate: quæ etiã paucis ante obitum illius annis, in eo quo conuersata est monasterio, decessit. Liberos suos ita censuit instituendos,

Id est, Francũ amicum habeas, vicinum ne habeas.

† vt

† vt tam filij quàm nepotes primò liberalibus studiis, quibus & ipse operam dabat, erudirentur. Tum filios, quàm primùm ætas patiebatur, more Francorum equitare, armis ac venationibus exerceri fecit: filias verò lanificio assuescere, coloq; ac fuso, ne per otium torperet, operam impendere, atq; ad omnem honestatem erudiri iussit. Ex iis omnibus duos tantùm filios & vnam filiā priùs quàm moreretur amisit: Carolū, qui maior natu erat, & Pipinum, quē regem Italię pręfecerat, Rotdrudim, quæ filiarū eius primogenita, & Cōstātino Græcorū imperatori desposata erat. Quorū Pipinus vnum filium suum Bernhartum, filias autē quinq; Adelhaidem, † Atalam, Gundradā, Bertaiem ac † Thedradam superstites reliquit. In quibus rex pietatis suæ præcipuum documentū ostendit, cùm filio defuncto nepotē patri succedere, & neptes inter filias suas lucari fecisset. Mortes filiorū ac filię pro magnanimitate qua excellebat, minùs patiē- r tulit, pietate videlicet, qua non minùs insignis erat, cōpulsus ad lachrymas. Nūciato am sibi Adriani Romani pōtificis obitu, quem amicū præcipuū habebat, sic fleuit ac ratrē aut charissimū filium amisisset. Erat enim in amicitiis optimè tēperatus, vt eas facilè admitteret, & constātissimè retineret: colebatq; sanctissimè quoscunq; hac afitate sibi coniunxerat. Filiorū & filiarū tantā in educādo curā habuit, vt nunquā domositus sine ipsis cœnaret, nunquā iter sine illis faceret. Adequitabāt ei filij, filiæ verò iè sequebātur, quarum agmē extremū ex satellitū numero ad hoc ordinati tueban- Quæ cùm pulcherrimæ essent, & ab eo plurimùm diligerentur, mirum quod nulearum cuiquam aut suorum, aut exterorū nuptum dare voluit: sed omnes secum ıe ad obitum suum in domo sua retinuit, dicens se earum contubernio carere non- e: ac propter hoc licet aliàs felix, aduersæ fortunæ malignitatem expertus est, quod en ita dissimulauit, ac si de iis nunquam alicuius probri suspicio † orta vel dispersa et. Erat ei filius nomine Pipinus, ex concubina editus, cuius inter cæteros mentionullam fecimus, facie quidē pulcher, sed gibbo deformis. is cùm pater bello con- Hunos suscepto in Baioaria hyemaret, ægritudine simulata, cum quibusdam è pribus Frācorum, † qui sibi vana promissione regni illuserant, aduersus patrem cont: quem post fraudem detectam, & damnationem coniuratorum, detonsum in bio Prumia religiosæ vitæ, iamque volentem vacare permisit. Facta est & alia ontra eum in Germania valida coniuratio, cuius autores partim luminibus orartim membris incolumes, omnes tamen in exilium acti sunt: neque vllus ex eis ctus est, nisi tres tantùm, qui cùm se ne comprehenderentur, strictis gladiis deent, aliquos etiam occidissent, quia aliter coërceri non poterant, interempti arum tamen coniurationum Fastradæ reginæ crudelitas causa & origo extitisse r. Et idcirco in ambabus contra regem conspiratum est, quia vxoris crudelitati tiens, à suæ naturæ benignitate ac solita mansuetudine immaniter exorbitasse ur. Cæterùm per omne vitæ suæ tempus ita cum summo omnium amore atq; & domi & foris conuersatus est, vt nunquam ei vel minima iniustæ crudelia à quoquam fuisset obiecta. Amabat peregrinos, & eorum suscipiendorum a habebat curam, adeò, vt eorum multitudo non solùm palatio, verumetiam on immeritò videretur onerosa. Ipse tamen pro magnitudine animi huiuscendere minimè grauabatur, cùm etiam ingentia incommoda laude liberalitaiæ famæ mercede compensaret. Corpore fuit amplo atque robusto, statunti, quæ tamen iustam non excederet: nam septem suorum pedum proceris constat habuisse † figuram. Apice capitis rotundo, oculis prægrandibus ac ıso paululum mediocritatem excedente, canicie pulchra, facie læta & hilari: næ authoritas ac dignitas tam stanti quàm sedenti plurima inerat. Quāquam esa & breuior, vēterq; proiectior videretur, tamen hęc cæterorum membroat æqualitas. incessu firmo, totaq; corporis habitudine virili. Voce clara quiuæ minùs corporis formæ cōueniret. Valetudine prospera, præter quòd an- ccederet, per quatuor annos crebrò febribus corripiebatur: ad extremum de claudicaret: & tunc quidem plura arbitratu suo quàm medicorū consilio ıos penè exosos habebat, q, ei in cibis assa, quibus assuetus erat, dimittere, & scere suadebāt. Exercebatur assiduè equitādo, ac venādo, quod illi gētilitiū ix vlla in terris natio inuenitur, quę in hac re Francis possit æquari. Delecta-

In manuscr. vt tam filij quàm filiæ

al. Attulam,

al. Theodoretam

In manuscr. exorta vel fama dispersa fuisset.

al. qui eum vana promissione regni illexerant,

al. mensuræ

batur etiam vaporibus aquarum naturaliter calentium, frequenti natatu corpus exercens, cuius adeò peritus fuit, vt nullus ei iustè potuerit præferri: ob hoc etiam Aquisgrani regiam extruxit, ibique extremis vitæ annis vsque ad obitum continuò habitauit: & non solùm filios ad balneum, verùm optimates & amicos, aliquando etiam satellitum & custodum corporis turbam inuitauit, ita vt nonnunquam centum vel eo amplius homines vnà lauarentur. Vestitu patrio, hoc est Francico, vtebatur: ad corpus camisiam lineam, & feminalibus lineis induebatur: deinde tunicam, quæ limbo serico ambiebatur, & tibialia: tum fasciolis crura, & pedes calciamentis constringebat: & ex pellibus † luttrinis thorace confecto, humeros ac pectus hyeme muniebat. Sago Veneto amictus, & gladio semper accinctus, cuius capulus ac baltheus aut aureus, aut argenteus erat: aliquoties & gemmato ense vtebatur: quod tamen non nisi in præcipuis solennitatibus, vel siquando exterarum gentium legati venissent, faciebat. Peregrina verò indumenta, quamuis pulcherrima, respuebat, nec vnquam eis indui patiebatur: excepto quòd Romæ semel Adriano pontifice petente (& iterum Leone successore eius supplicante) longa tunica & chlamyde amictus, & calceis Romano more formatis, induebatur. In † solennitatibus veste auro texta, & calciamentis gemmatis, & fibula aurea sagum astringente: diademate quoque ex auro & gemmis ornatus incedebat: aliis autem diebus habitus eius parum à communi ac plebeio abhorrebat. In potu & cibo temperans, sed in potu temperantior: quippe qui ebrietatem in qualicunque homine, nedum in se ac suis, plurimum abominabatur. Cibo enim non adeò abstinere poterat, vt sæpe quereretur noxia esse suo corpori ieiunia. Conuiuabatur rarissimè, & hoc præcipuis tantùm † solennitatibus, tunc tamen cum magno hominum numero. Cœna quotidiana quaternis tantùm ferculis præbebatur, præter assam, quam venatores verubus † adferre solebant, qua ille libentius quàm vllo alio cibo vescebatur. inter cœnandum aut aliquod acróama, aut lectorem audiebat. Legebantur ei historiæ, & antiquorum regum gesta. Delectabatur & libris S. Augustini, præcipuè iis quos de ciuitate Dei inscripsit. Vini & omnis potus adeò parcus in bibendo erat, vt sub cœnam raró plus quàm ter biberet. Æstate post cibum meridianum pomorum aliquid sumens ac semel bibens, depositis vestibus ac calciamentis, velut noctu solitus erat, duabus aut tribus horis quiescebat. Noctibus sic dormiebat, vt somnum quater aut quinquies, non solùm expergiscendo, sed etiam desurgendo interrumperet. Cùm calciaretur & amiciretur, non tantùm amicos admittebat, verùm etiam si Comes palatij litem aliquam esse diceret, quæ sine eius iussu definiri non posset, statim litigantes introduci iussit, & velut pro tribunali sederet, lite cognita, sententiam dixit. Nec hoc tantùm eo tempore, sed etiam quicquid ea die cuiuslibet officij agendum, aut cuiquam ministrorum iniungendum erat, expediebat. Erat eloquentia copiosus & exuberans, poteratque quicquid vellet apertissimè exprimere. Nec patrio tantùm sermone contentus, sed & peregrinis linguis ediscendis operam impendit: in quibus Latinam ita didicit, vt æquè illa ac patria lingua orare sit solitus: Græcam verò melius intelligere quàm pronuntiare poterat. Adeò quidem facundus erat, vt etiam didascali munus subiisse appareret. Artes liberales studiosissimè coluit, earumque doctores plurimum veneratus, magnis afficiebat honoribus. In discenda Grammatica Petrum Pisanum diaconum senem audiuit, in cęteris disciplinis Albinum cognomento Alcuuinum, item Diaconum de Britannia, Saxonici generis hominem, virum vndecunque doctissimum, præceptorem habuit: apud quem & Rhetoricæ & Dialecticę, pręcipuè tamen Astronomiæ ediscendæ plurimum & temporis & laboris impendit. Discebat & artem computandi, & intentione sagaci syderum cursum curiosissimè rimabatur. Tentabat & scribere, tabulásque & codicillos ad hoc in lectulo sub ceruicalibus circumferre solebat, vt cùm vacuum tempus esset, manum † effigiendis literis assuefaceret. Sed parum prosperè successit labor præposterus, ac seró inchoatus. Religionem Christianam qua ab infantia fuerat imbutus, sanctissimè, & cum summa pietate ac veneratione coluit, ac propter hoc miræ pulchritudinis basilicam Aquisgrani extruxit, auroque & argento & luminaribus, atque ex ære solido cancellis & ianuis ornauit. Ad cuius structuram cùm columnas & marmora aliunde habere non posset, Roma atque Rauenna deuehenda curauit. Ecclesiam manè & vesperi, nocturnis item horis & sacrificij tempore, quando eum

luttrinis vel marinis in man.

Quæ duab. semilunulis inclusa sunt, in man. desunt.

al. *festiuitatibus*

al. *festiuitatibus*

al. *inferre*

al. *effingendis*

cum valetudo permiserat, impigrè frequentabat: curabatq; vt omnia quæ in ea gerebantur, cum quàm maxima fierent honestate, æditūos creberrimè commonens, nequid indecens aut sordidum aut inferri aut in ea remanere permitterent. Sacrorum vasorum ex argento & auro, vestimentorumq; sacerdotalium tantam in eo copiam procurauit, vt in sacrificiis celebrandis ne ianitoribus quidem, qui vltimi ecclesiastici ordinis sunt, priuato habitu ministrare necesse fuisset. Legendi atque psallendi disciplinam diligentissimè emendauit: erat enim vtriusq; admodum eruditus: quanquam ipse nec publicè legeret, nec nisi submissè & in commune cantaret. Circa pauperes sustentandos & gratuitam liberalitatem, quam Græci eleemosynam vocant, deuotissimus, quam non in patria sua solùm & in suo regno facere curauerit, verùm trans maria in [...]yriam & Ægyptum atque Africam, Hierosolymas, Alexandriam, atque Carthagi[n]em, vbi Christianos in paupertate viuere compererat, penuriæ eorum compatiens, [pe]cuniam mittere solebat: ob hoc maximè transmarinorum regum amicitiam expe[te]ns, vt Christianis sub eorum dominatu degentibus refrigerium aliquod ac releuatio [pr]oueniret. Colebat præ cæteris sacris & venerabilibus locis apud Romam Ecclesiam [be]ati Petri Apostoli, in cuius donaria magna vis pecuniæ tam auri quàm argenti, nec [no]n & gemmarum, ab illo cōgesta est: multa & innumera pontificibus munera missa. [N]e ille toto regni sui tempore quicquam duxit antiquius, quàm vt vrbs Roma sua o[per]a suoq; labore veteri polleret autoritate, & Ecclesia S. Petri non solùm per illum tu[ta a]c defensa, sed etiam suis opibus præ omnibus Ecclesiis esset ornata ac ditata. Quam [cu]m tanti pēderet, tamen intra XLVII annorū quibus regnauerat spatium, quater tan[tu]m illò votorū soluendorū ac supplicandi causa profectus est. Vltimi aduētus sui non [ta]m hæ fuere causæ, verùm etiam quòd Romani Leonem multis affectum iniuriis, [erut]is videlicet oculis, linguaq; amputata, fidem regis implorare compulerunt. Idcirco [Rom]am veniens propter reparandum qui nimis conturbatus erat Ecclesiæ statum, ibi [totu]m hyemis tēpus protraxit. Quo tēpore Imperatoris & Augusti nomē accepit; quod [prim]ò tantum auersatus est, vt affirmaret se eo die, quamuis præcipua solennitas esset, [Eccle]siam non intraturum fuisse, si pontificis consiliū præscire potuisset. Inuidiam ta[men s]uscepti nominis, Constantinopolitanis imperatoribus super hoc indignantibus, [magn]a tulit patientia, vicitq; eorum contumaciam magnanimitate, qua eis procul du[bio lo]ngè præstātior erat, mittendo ad eos crebras legationes, & in epistolis fratres eos [appell]ando. Post susceptum imperiale nomen cùm aduerteret multa legibus po[puli su]i deesse (nam Franci duas habent leges, plurimis in locis valde diuersas) cogi[tauit q]uæ deerant addere, & discrepantia vnire, praua quoque ac perperam prolata [corrig]ere. Sed in iis nihil aliud ab eo factum est, quàm quòd pauca capitula & ea im[perfect]a legibus addidit. Omnium tamen nationum quæ sub eius † ditione erant, iura [quæ sc]ripta non erant, describere, ac literis mandari fecit. Item barbara & antiquissi[ma car]mina, quibus veterum regum actus & bella canebantur, scripsit, memoriæ[que ma]ndauit. Inchoauit & Grammaticam patrij sermonis. Mensibus etiam iuxta [propriam] linguam nomina imposuit, cùm ante id tempus apud Francos partim Latinis, [partim] Barbaris nominibus appellarentur. Item ventos duodecim nominibus pro[pris insi]gniuit, cùm priùs non ampliùs quàm vix quatuor ventorum vocabula inue[niri possi]ent. † Mensium quidem Ianuarium appellauit, [1] *winthermonet*; Februarium, [...]; Martium, [2] *Lentzmonet*; Aprilem, [3] *Ostermonet*; Maium, *wunnemonet*; Iuni[um, Brac]*hmonet*; Iulium, [4] *Heumonet*; Augustum, [5] *Arnmonet*; Septembrem, [6] *Herbst*[monet; O]ctobrem, [7] *weinmonet*; Nouembrem, *windmonet*; Decembrem, *Heiligmonet*[...]t. Ventis verò hoc modo nomina imposuit, vt Subsolanum vocaret, *Oster*[...]urum, *Ostsundren*; Euroaustrum, *Sundostren*; Austrum, *Sundren*; Austroafri[cum, *Sun*]*dwestren*; Africum, *westsundren*; Zephyrum, *westren*; Corum, *westnor*[dren; Circ]iū, *Nordwestren*; Septētrionem, *Nordren*; Aquilonē, *Nordostren*; Vulturnum, [...]. Extremo vitę tēpore cùm iam & morbo & senectute premeretur, euoca[uit] Ludouicū Aquitaniæ regem, qui solus filiorum Hildegardis supererat, con[gregatisq; so]lenniter de toto regno Francorū primóribus, cunctorum consilio cōsortem [totius] regni, & imperialis nominis hæredem constituit: impositoq; capiti eius dia[demate, I]mperatorem & Augustum iussit appellari. Susceptum est hoc eius consilium

In man. *& quæ non in patria solum & suo regno id facere*

al. *dominatu*

al. *Et de mensibus quidē*

1 *VVindermanoth.*
2 *Lentzinmanoth.*
3 *Ostarmanoth.*
4 *HeVVimanoth.*
5 *Aranmanoth.*
6 *VVitumanoth.*
7 *VVindrumanoth.*

In manuscr. nomina ventorum ita habentur: *Ostroniwint. Ostsundroni. Sundostroni. Sundroni. Sundwestroni. VVestsundroni. VVestroni. VVestnordroni. Nordwestdroni. Nordroni. Nordostdroni. Ostnordroni.*

ab omnibus qui aderant, magno cum fauore: nam diuinitus ei propter regni vtilitatem videbatur inſpiratum. Auxitq; maieſtatem eius hoc factum, & exteris nationibus non minimum terroris incuſſit. Dimiſſo deinde in Aquitaniam filio, ipſe more ſolito, quanquam ſenectute confectus, non longè à regia Aquenſi venatum proficiſcitur: exactóque in huiuſcemodi negotio quod reliquum erat autumni, circa CAL. NOVEMB. Aquaſgrani reuertitur. Cumque ibi hyemaret, menſe Ianuario febre valida correptus, decubuit. Qui ſtatim, vt in febribus ſolebat, cibi ſibi abſtinentiam indixit, arbitratus hac continentia morbum poſſe depelli, vel certè mitigari. Sed accedente ad febrē lateris dolore, quē Græci pleureſim vocant, illoq; adhuc inediam retinente, neque corpus aliter quàm rariſſimo potu ſuſtentāte, ſeptimo poſtquam decubuit die ſacra communione percepta, deceſſit, anno ætatis ſuæ LXXII, & ex quo regnare cœperat XLVII, V CAL. FEB. hora diei tertia. Corpus more ſolenni lotum & curatum, & maximo totius populi † planctu Eccleſiæ illatum atque humatum eſt. [al. luctu.] Dubitatum eſt primò vbi reponi deberet, eò quòd ipſe viuus de hoc nihil præcepiſſet. Tandem omnium animis ſedit nuſquam eum honeſtius tumulari poſſe, quàm in ea baſilica, quam ipſe propter amorem Dei & Domini noſtri Ieſu Chriſti, & ob honorem ſanctæ & æternæ Virginis genitricis, eius proprio ſumptu in eodem vico cōſtruxit. In hac ſepultus eſt eadem qua defunctus die, arcuſq; ſuper tumulum deauratus cum imagine & titulo extructus; cuius hæc ferè ſunt verba: [In man. *Titulus hoc modo inſcriptus eſt.*] SVB HOC CONDITORIO SITVM EST CORPVS CAROLI MAGNI ATQVE ORTHODOXI IMPERATORIS, QVI REGNVM FRANCORVM NOBILITER AMPLIAVIT, ET PER ANNOS XLVII FOELICITER † TENVIT. [al. *rexit.*] DECESSIT SEPTVAGENARIVS, ANNO DOMINI DCCCXIIII. † INDICTIONE VII. V CALEND. FEBRVARII. [In man. ſic: *indictione V Cal. Feb.*] Appropinquantis finis complura fuere præſagia, vt non ſolùm alij, ſed & ipſe hoc minitari ſentiret. Per tres continuos vitæq; termino proximos annos & Solis & Lunæ creberrima defectio, ac in ſole macula quædam atri coloris ſeptem dierum ſpatio viſa. Porticus quam inter baſilicam & regiam operoſa mole conſtruxerat, die Aſcenſionis Domini ſubita ruina vſque ad fundamenta collapſa. Item pons Rheni apud Moguntiacum, quem ipſe per decem annos ingenti labore & opere mirabili è ligno ita conſtruxit, vt perenniter durare poſſe videretur, ita tribus horis fortuito incendio conflagrauit, vt præter quod aqua tegebatur, ne vna quidem † haſtula ex eo remaneret. [al. *aſtula.*] Ipſe quoque cùm vltimam in Saxoniam expeditionem contra Godefridum regem Danorum ageret, quadam die cùm ante exortum ſolis caſtris egreſſus iter agere cœpiſſet, vidit repentè delapſam cælitus cum ingenti lumine facem a dextra in ſiniſtram per ſerenum aëra tranſcurrere; cunctiſque hoc ſignum quid portenderet mirantibus, ſubitò equus, cui inſidebat, deorſum capite merſo decidit, eumq; tam grauiter ad terram eliſit, vt fibula ſagi rupta, baltheoq; gladij diſſipato, à feſtinantibus qui aderant miniſtris exarmatus ſine adminiculo leuaretur. Iaculum quoque quod tunc fortè manu tenebat, ita elapſum eſt, vt viginti vel eo amplius pedum ſpatio procul iaceret. Acceſſit ad hoc creber Aquenſis palatij tremor, & in domibus vbi conuerſabatur aſſiduus laquearium crepitus: tacta etiam de cœlo in qua poſtea ſepultus eſt baſilica, malumq; aureum, quo tecti culmen erat ornatum, ictu fulminis diſſipatum, & ſupra domum pontificis quę baſilicæ contigua erat, proiectum eſt. Erat in eadem baſilica in margine coronæ, quæ inter ſuperiores & inferiores arcus interiorem ædis partem ambiebat, epigramma ſynopide ſcriptum, continens quis auctor eſſet eiuſdem templi, cuius in extremo verſu legebatur, PRINCEPS CAROLVS. notatum eſt à quibuſdam eodem quo deceſſit anno, paucis ante mortem mēſibus, eas quæ PRINCEPS exprimebant literas ita eſſe deletas, vt penitus non apparerent. Sed ſuperiora omnia ſic aut diſſimulauit aut ſpreuit, ac ſi nihil horum ad res ſuas quolibet modo pertineret. Teſtamenta inſtituit, quibus filias, & ex concubinis liberos ex aliqua parte ſibi hæredes faceret: ſed tardè inchoata perfici non poterant. Diuiſionem tamen theſaurorum, pecuniæ ac veſtium, aliæque ſupellectilis, coram amicis & miniſtris ſuis, annis tribus antequam decederet, fecit, conteſtatus eos, vt poſt obitum ſuum à ſe facta diſtributio per illorum ſuffragiū rata permaneret: quidque ex iis quæ diuiſerat fieri vellet, breuiario comprehendit, cuius ratio ac textus talis eſt.

IN

IN NOMINE DOMINI DEI omnipotentis, Patris, Filij, & Spiritus sancti. Incipit descriptio atque diuisio, quæ facta est à gloriosissimo atque piissimo Domino, CAROLO Imperatore Augusto, anno ab incarnatione Domini nostri IESV CHRISTI, DCCCXI, anni verò regni eius in Francia XLIII, & in Italia XXXVI, imperij autem XI, Indictione IIII: quam pia consideratione facere decreuit, & Domino annuente perfecit, de thesauris suis atque pecunia, quæ in illa die in camera eius inuenta est. in qua illud præcipuè præcauere voluit, vt non solùm eleemosynarum largitio, quę solenniter apud Christianos de possessionibus eorum agitur, pro se quoque de sua pecunia ordine atque ratione perficeretur, sed etiam vt hæredes sui omni ambiguitate remota, quid ad se pertinere deberet liquidò cognoscerent, & sine lite atque contentione inter se competenti partitione diuidere possent. Hac igitur intentione atque proposito omnem supellectilem atque † substantiam suam tam in auro quàm in argento, gemmisque & ornatu regio, quæ (vt dictum est) illa die in camera eius inueniri potebat, primò quidem trina diuisione partitus est. Deinde easdem partes subdiuidendo, duabus partibus XXI partes fecit, & tertiam integram reseruauit. Et duarum quidem partium in XXI partes facta diuisio tali ratione consistit, vt quia in regno illius Metropolitanæ ciuitates XXI esse noscuntur, vnaquæque illarum partium ad vnamquamque Metropolim per manus hæredum & amicorum suorum eleemosynæ nomine perueniat, & archiepiscopus, qui tunc illius ecclesiæ rector extiterit, partem quæ ad suam ecclesiam data est suscipiens, cum suis suffraganeis partiatur, eo scilicet modo, vt pars tertia suæ ecclesiæ sit, duæ verò partes inter suffraganeos diuidantur. Harum diuisionum, quæ ex duabus primis partibus factæ sunt, & iuxta Metropoliticarum ciuitatum numerum XXI esse noscuntur, vnaquæque ab altera sequestrata, seorsim in suo repositorio cum superscriptione ciuitatis ad quam perferenda erat, condita iacet. Nomina verò Metropoliticarum ciuitatum, ad quas eadem eleemosyna vel largitio data est, hæc sunt: Roma, Rauenna, Mediolanum, Forumiulij, Gradus, Colonia, Moguntiacum, † Viuanum, quæ & Saltzburgum, Rotomagus, Treueri, Senones, Vesuntium, Lugdunum, Remi, Arelatum, Vienna, † Tarantasia, Ebredunum, Burdigala, Turones, Bituriges. Vnius autem partis quam integram reseruari voluit, talis est ratio, vt illis duabus in supradictas diuisiones distributis, & sub sigillo reconditis, hæc tertia in vsu quotidiano versaretur, velut res quam nulla voti obligatione à dominio possidentis alienatam esse constaret, & hoc tam diu, quo adusque vel ipse superstes esset, vel vsum eius sibi necessarium iudicaret, post obitum vero suum aut voluntariam secularium rerum abdicationem eadem pars quatuor subdiuisionibus secaretur: & vna quidem earum suprà dictis XXI partibus adderetur, altera à filiis ac filiabus, nepotibúsque ac neptibus suis assumpta, & iusta ac rationabili inter eos partitione diuideretur: tertia verò consueto Christianitatis more, in vsus pauperum erogaretur: quarta simili modo, nomine eleemosynæ in seruorum ancillarum vsibus palatij famulantium sustentationem distributa veniret. Ad hanc tertiam totius summæ portionem, quæ similiter vt cæteræ ex auro & argento constat, adiungi voluit omnia ex ære & ferro, aliisque metallis, vasa atque vtensilia, cum armis & vestibus, aliaque preciosa aut vili ad varios vsus facta supellectile, vt sunt cortinæ, stragula, † tapetes, fulcra, coria, sagmata, & quicquid in camera atque vestiario eius eo die fuisset inuentum, vt ex hoc maiores illius partis diuisiones fierent, & eleemosynæ ad plures peruenire posset. Capellam, id est ecclesiasticum ministerium, tam id quod ipse fecit atque congregauit, † quàm quod ei ex paterna hæreditate prouenit, vt integrum esset, neque vlla diuisione scinderetur, ordinauit. Si qua autem inuenirentur aut vasa, aut libri, aut alia ornamenta, quæ liquidò constaret eidem capellæ ab eo collata non fuisse, hæc qui habere vellet, dato iustæ æstimationis pretio, emeret & haberet. Similiter & de libris, quorum magnam in bibliotheca sua copiam congregauit, statuit: vt ab iis qui eos habere vellent, iusto pretio redimerentur, pretium in pauperes erogaretur. Inter cæteros thesauros atque pecuniam tres mensas argenteas, & auream vnam præcipuæ magnitudinis & ponderis esse constat: de quibus statuit atque decreuit, vt vna ex iis, quæ forma quadrangula descriptionem vrbis Constantinopolitanæ continet, inter cætera donaria quæ ad

In man. *substantiã suã quã in auro & argento, gemmisque & ornatu regio, in illa, vt dictum est, die*

In man. *Iuuanum*, al. *Darantasia*,

al. *tapetia*,

In meo manuscr. *quàm quod ad eũ ex paterna hæreditate peruenit*,

hoc deputata sunt, Romam ad basilicam beati Petri apostoli deferatur: & altera, quæ forma rotunda, Romanæ vrbis effigie † insignita est, episcopo Rauennatis ecclesiæ conferatur. Tertiam, quæ cæteris & operis pulchritudine & ponderis grauitate multum excellit, quæ ex tribus orbibus connexa, totius mundi descriptionem subtili ac minuta figuratione complectitur: & auream illam, quæ quarta esse dicta est, in tertiæ illius, & inter hæredes suos atque in eleemosynam diuidendæ partis augmentum esse constituit. Hanc constitutionem atque ordinationem coram episcopis, abbatibus, comitibusque, qui tunc præsentes esse potuerunt; quorumque hic nomina scripta sunt, fecit atque constituit. Episcopi: Hildeboldus, Richolfus, Arn, Wolfarius, Bernoinus, Laidradus, Ioannes, Theodulfus, Iesse, † Hetto, Waltgaudus. Abbates: Fridogisus, Adalungus, Engilbertus, Irmino. Comites: Walach, Meginher, Othulfus, Stephanus, † Vnruchus, Burchartus, Meginhartus, Hatto, Richwinus, Eddo, Erchangarius, Gerholtus, Bero, Hildegern, Rhoculfus. Hæc omnia filius eius Ludouicus, qui diuina ei iussione successit, inspecto eodem Breuiario, quàm celerrimè poterat, post eius obitum summa deuotione adimplere curauit.

al *figurata est.*

In meo manuscr. *Hetto*, In meo *Vnruocus*,

VITAE CAROLI MAGNI,
per Eginhartum descripta,
FINIS.

ANNA-

ANNALES REGVM FRANCORVM, PIPINI, CAROLI MAGNI, ET LVDOVICI, A QVODAM EIVS ÆTATIS ASTRONOMO *Ludouici Regis domestico conscripti.*

DCCXLI.

HOc anno Carolus Maior domus diem obiit, tres filios hæredes relinquens, Carolomannum scilicet, Pipinum, atque Grifonem: quorum Grifo, qui cæteris minor natu erat, matrem habuit † nomine Suanihildę, neptem Odilonis ducis Baioariorum. Hæc illum adeò ad spem totius regni concitauit, vt sine dilatione Laudunum ciuitatem occuparet, ac bellum fratribus indiceret. Qui celeriter exercitu collecto Laudunum obsidentes, fratrem in deditionem accipiunt; inde ad regnum ordinandum ac prouincias quæ post mortem patris à Francorum societate desciuerant recuperandas, animos intendunt. & vt in externa profecturi omnia domi tuta dimitterent, Camanus Grifonem sumens, in nouo castello quod iuxta Arduennam situm est, cuiri fecit: in qua custodia vsque ad tempus quo idem Carolomannus Romam prosest, dicitur permansisse. Suanahildem

DC.CXLII.

lrolomannus & Pipinus regno Francorum potiti, primò Aquitanam recipere olentes, contra Hunoldum illius prouinciæ ducem cum exercitu Aquitanam liuntur; & capto quodam castello cui Lucas nomen est, priusquam ex ea prosecederent, regnum quod communiter administrabant, in loco qui Vetus Pin dicitur, inter se diuiserunt: eodemque anno postquam domum regressi sunt, ımannus Alemanniam, quæ ipsa à Francorum societate defecerat, cum exercissus, ferro & igne vastauit.

DCCXLIII.

olomannus & Pipinus iunctis copiis contra Odilonem ducem Baioariorum ofecti sunt: prælioque commisso exercitum eius fuderunt. Et postquam inde unt, Carolomannus solus in Saxoniam profectus est: & castrum quod dicitur ourg, & in eo Thederichum Saxonem illius loci primarium in deditionem

DCCXLIIII.

ratres Carolomannus & Pipinus iuncta manu Saxoniam ingressi sunt, prędi-; Thederichum iterum in deditionem acceperunt.

DCCXLV.

nno Carolomannus id † quod dudum secum pręmeditatus est, patefecit frao Pipino, secularem conuersationem se velle dimittere, & habitu monastico re. Propter hoc dimisit expeditionem anni præsentis, ad vota Carolomanni a, & iter illius disponẽdum: nam Romam proficisci statuerat: & Pipinus vas operam, vt frater honorificè ac decenter illò quò desiderabat perueniret. al. quod diu antè

DCCXLVI.

mannus Romam profectus, dimissa seculari gloria habitum mutauit, & in : Soracte monasterium in honorem sancti Syluestri ædificauit; vbi quonre persecutionis quæ sub Constantino imperatore facta est, sanctus Syluefertur: ibique aliquandiu commoratus, meliori consilio hoc loco dimisso, rium S. Benedicti in Samnio prouincia iuxta † Casinam arcem consti- al. Casinum castrum

tutum Deo seruiturus venit, ibique monasticum habitum suscepit.

DCCXLVII.

FRater Carolomãni & Pipini nomine Grifo, Pipino fratri suo subiectus esse nolens, quanquam sub illo honorificè viueret, collecta manu in Saxoniam profugit, collectoque Saxonum exercitu, super fluuio † Obacro, in loco qui dicitur Horheim, consedit. Pipinus autem cum exercitu Francorum per Turingiam profectus, contra fratris dolos Saxoniam ingressus est, conseditque super fluuium Missaham, in loco qui vocatur † Schaninge. Prælium tamen inter eos non est commissum, sed ex placito discesserunt.

al. Onacra

al. Scheninge

DCCXLVIII.

GRifo Saxonum fidei diffidens, Baioariam petit, & copiis quæ ad eum de Francia confluebant, ipsum ducatum in suam redegit potestatem: Tassilonem & Hilthrudim in deditionem accepit, Swithgerum sibi in auxilium venientem suscepit. Hæc cùm ad Pipinum perlata fuissent, cum maximo exercitu in Baioariam profectus est, fratremq; suum Grifonem, cum omnibus qui cum eo vel ad ipsum eò venerant, cepit: Tassilonem in ducatum restituit; domumq; reuersus, Grifonem ducum more XII comitatibus donauit. Sed ille tali beneficio contentus non erat: nam eodem anno ad Waifarium ducem Aquitaniæ profugit.

DCCXLIX.

BVrchartus Wirciburgensis episcopus & Folradus presbyter capellanus missi sunt Romam ad Zachariam papam, vt consulerent pontificem de causa regum, qui illo tempore fuerunt in Francia, qui nomen tantùm regis, sed nullam potestatem regiam habuerunt. Per quos prædictus pontifex mandauit, melius esse illum vocari regem, apud quem summa potestatis consisteret: dataque auctoritate sua, iussit Pipinum, regem constitui.

DCCL.

HOc anno secundum Romani pontificis sanctionem Pipinus rex Francorum appellatus est: & ad huius dignitatem honoris, vnctus sacra vnctione manu sanctæ memoriæ Bonifacij Moguntini archiepiscopi & martyris, & more Francorum eleuatus in solium regni in ciuitate † Suessiona. Hildericus verò qui falso regis nomine fungebatur, tonso capite in monasterium missus est.

al. Suessona

Duo anni desunt.

DCCLIII.

HOc anno Pipinus rex cum exercitu magno Saxoniam ingressus est: & quamuis Saxones ei obstinatissimè resisterent, pulsi tamen cesserunt: & ipse vsque ad locum qui dicitur Rimi, qui est super fluuium Wiseram accessit. In qua expeditione Hildigarius archiepiscopus interfectus est, in monte qui dicitur Viburg. Reuertens verò rex de Saxonia, nuncium accepit de morte fratris sui Grifonis, & à quo vel qualiter fuisset interfectus. Eodem anno Stephanus papa venit ad Pipinum regem, in villa quæ vocatur Carisiacus, suggerens ei, vt se & Romanam ecclesiam ab infestationibus Langobardorum defenderet. Venit & Carolomannus frater regis iam monachus factus, iussu abbatis sui, vt apud fratrem precibus Romani pontificis obsisteret. Inuitus tamen hoc fecisse putatur: quia nec ille abbatis sui iussa contemnere, nec abbas ille præceptis regis Langobardorum, qui ei hoc imperauerat, audebat resistere.

DCCLIIII.

STephanus papa postquam à rege Pipino ecclesiæ Romanæ defensionis firmitatem accepit, ipsum sacra vnctione ad regiæ dignitatis honorem cõsecrauit, & cum eo duos filios eius Carolum & Carolomannum, mansitq; hyberno tempore in Francia. Eodem anno Bonifacius archiepiscopus Moguntinus in Frisia verbum dei prædicans, à paganis interfectus, martyrio coronatus est.

DCC-

DCCLV.

PIpinus rex inuitante atque suggerente prædicto Romano pontifice, propter erepta Romanæ ecclesiæ per regem Langobardorum dominia, Italiam manu valida ingreditur: resistentibus Langobardis & claustra Italiæ tuentibus, ad ipsas montium angustias quas Clusas vocant, acerrimè pugnatum est: cedentibusque Langobardis, mnes copiæ Francorum viam quamuis difficilem non magno labore superarunt. laistolfus verò rex Langobardorum manum conserere non ausus, in ciuitate Papia rege Pipino obsessus est: qui antè obsidionem non soluit, quàm firmitatis causa pro estituendis quæ Rom. ecclesiæ ablata fuerant, obsides XL recepisset. Datis verò XL bsidibus, promissisque iureiurando firmatis, ipse quidem in regnum suum regressus ; & Stephanum papam cum Folrado presbytero capellano, & non minima Franrum manu Romam remisit. Carolomannus monachus frater regis, qui cum Berda regina in Vienna ciuitate remansit, priusquam rex de Italia reuerteretur, febre reptus diem obiit. Cuius corpus iussu regis ad monasterium S. Benedicti, in quo nasticum habitum susceperat, relatum est.

DCCLVI.

Aistolfus rex Langobardorum, quanquam anno superiore obsides dedisset, & ad reddendum ea quæ Rom. ecclesiæ abstulerat, tam se quàm optimates suos iurendo obstrinxisset, nihil promissorum opere compleuit. Propter hoc Pipinus terum cum exercitu Italiam intrauit, & Haistolfum in Papia ciuitate se includenobsedit, & obsidione ad impletionem promissorum suorum compulit: redditámsibi Rauennam, & Pentapolim, & omnem hexarchatum ad Rauennam pertiem, ad sanctum Petrum tradidit: atque iis peractis, in Galliam reuersus est. tolfus autem post abscessum eius, cùm meditaretur, quomodo sua promissa non impleret, quam dolosè ea quæ impleta fuerant commutaret, in venatione de suo casu prolapsus est: atque ex hoc ægritudine contracta, intra paucos dies di finem fecit. Cui Desiderius, qui comes stabuli eius erat, successit in regnum.

DCCLVII.

)nstantinus imperator Pipino regi multa misit munera, inter quæ & † organa, uæ ad eum in Compendio villa peruenerunt, vbi tunc populi sui generalem ntum habuit. Illuc & Tassilo dux Baioariorum cum primoribus gentis suæ & more Francico in manus regis † inuassati cum manibus suis semetipsum endauit, fidelitatemque tam ipso regi Pipino, quàm filiis eius CAROLO & Caanno iureiurando super corpus sancti Dionysij promisit. Et non solùm ibi, veam super corpus sancti Martini & sancti Germani, simili sacramento fidem sè tis dominis suis, diebus vitæ suæ seruaturum est pollicitus. Similiter & omnes es ac maiores natu Baioarij, qui cum eo in præsentiam regis peruenerant, fiegi & filiis eius seruaturos in prædictis venerabilibus locis promiserunt.

al. organum

al. inuassaticum

DCCLVIII.

us rex cum exercitu Saxoniam ingressus est, & quamuis Saxonibus valimè resistentibus & munitiones suas tuentibus, pulsis prælio propugnatoriipsum, quo patriam defendere conabantur, vallum intrauit, commissisim præliis, plurimam ex ipsis multitudinem cecidit, coëgitque, vt promitomnem voluntatem ipsius esse facturos, & singulis annis honoris causa ad m conuentum equos CCC pro munere daturos. His ita compositis, & xonico vt rata esse deberent confirmatis, in Galliam sese cum exercitu suo

DCCLIX.

s est Pipino regi filius, quem suo nomine Pipinum vocari voluit. Sed puer atura morte præuentus, tertio post natiuitatem suam anno decessit. Hoc anuit rex Natalem Domini in † Longlare, & Pascha in † Iopia: neque extra erminos iter fecit.

al. Lonclare, al. Iopila

DCCLX.

WAifarius dux Aquitaniæ, cùm res quæ in sua potestate erant, & ad ecclesias sub manu Pipini regis constitutas pertinebant, rectoribus ipsorum venerabilium locorum reddere noluisset, ipsumque regem de hisce per legatos suos commonentem audire contemneret, contumacia sua ad suscipiendum contra se bellum concitauit. Nam rex contractis vndique copiis Aquitaniam ingressus, se res ecclesiarum bello exacturum pronuntiauit. Cumque in loco qui † Thedoad vocatur, positis castris consedisset, Waifarius bello certare non ausus, missa ad regem legatione spondet se imperata facturum, ecclesiis sua iura redditurum, obsides qui imperarentur, daturum. Dedit duos de primoribus gentis, Adalgarium & Itherium: Et hoc facto ita cõtra se commotum regis animum mitigauit, vt statim bello desisteret. Nam acceptis obsidibus, qui ad fidem promissionibus faciendam dati sunt, rex bello abstinuit: domumque reuersus, dimisso exercitu, in villa Carisiaco hyemauit, in qua & Natalem Domini & Pascha celebrauit.

al. Thedon

DCCLXI.

WAifarius dux quanquam obsides dedisset, sacramentaque iurasset; satius tamen ratus de illato sibi anno superiore bello vltionem exigere; exercitum suum qui Francorum possessiones popularetur, vsque ad Cabillonem ciuitatem fecit accedere. Quod cùm Pipino regi generalem cõuentum agenti in villa Duria fuisset nuntiatum, coactis vndique auxiliis, cum magno belli apparatu Aquitaniam ingressus, quædam oppida atque castella manu cepit: in quibus præcipua fuere, Burbonis, Cantilla, Claramontis: quædam se victori vltro dederunt, maximeque Aruernorum castella, quæ tunc bello premebantur. Rex tamen cuncta quæ extra munitiones inuenit, ferro & igne deuastans, postquam ad Limouicum oppidum venit, reuersus est, & in villa Carisiaco hybernis habitis, Natalem Domini ac Pascha celebrauit. In hac expeditione fuit cum rege filius eius primogenitus CAROLVS, ad quem post patris obitum totius imperij summa peruenit.

DCCLXII.

PIpinus rex suscepto à se bello finem imponere cupiens, iterum Aquitanicam prouinciam cum magnis copiis intrat, captisque Biturica ciuitate & castello Toarcis, reuertitur, hyemauitque in villa Gentiliaco, atque in ea Natalem Domini ac Paschalis festi solennitatem celebrauit.

DCCLXIII.

REdeunte anni congruo tempore, conuentu in Niuernis habito, & contractis vndique copiis, rex Pipinus Aquitaniam repetit, & omnia quæ extra munitiones erant, ferro & igne depopulatus, vsq; ad Cadurciam oppidum accessit. Inde cùm exercitu integro in Franciam se recepturus, per Limouicam regreditur. De qua expeditione Tassilo Baioariæ dux, ęgritudine per dolum simulata, in patriam reuersus est, firmatoq; ad defectionem animo, ad regis conspectum se vlterius venturum abiurauit. Rex dimisso exercitu in hyberna, ad hyemandum in villa † Longlare consedit, atque ibi Natalem Domini ac Pascha celebrauit. Facta est autem hoc tempore tam valida atque aspera hyems, vt immanitate frigoris nulli præteritorum annorum hyemi videretur posse conferri.

al. Lonclare

DCCLXIIII.

REx Pipinus distracto in diuersa animo propter duo bella, Aquitanicum iam olim susceptum, & Baioaricum propter Tassilonis ducis defectionem suscipiendum; populi sui generalem conuentum habuit in Wormatia ciuitate: dilataque in futurum expeditione, illo anno domi se continuit, hyemauitq; in villa Carisiaco, atque in ea Natalem Domini & sanctum Pascha celebrauit. Eodem anno eclipsis solis facta est, pridie non. Iun. hora VI.

DCCLXV.

HOc anno rex Pipinus domi se continuit, neque propter Aquitanicum bellum, quamuis nondum finitum, regni sui terminos egressus est, sed generalem populi sui conuentum in Attiniaco villa, hyberna Aquisgrani habuit: vbi & Natalem Domini & Pascha celebrauit.

DCC-

DCCLXVI.

Pipinus rex propter conficiendum Aquitanicum bellum, conuentu in Aurelianis habito, in Aquitaniam profectus, destructũ à Waifario Argentomagum castrum reparat: dispositoque & ibi & in Biturica ciuitate Francorum præsidio, regreditur: Natalemq; Domini † Salmoniaci, Pascha verò Gentiliaci celebrauit. al. Salmontiaci

DCCLXVII.

Orta quæstione de sancta Trinitate, & de sanctorum imaginibus, inter orientalem & occidentalem ecclesiam, id est Romanos & Græcos, rex Pipinus conuen-tu in Gentiliaco villa congregato, synodum de ipsa quæstione habuit, eaque peracta ad bellum prædictum conficiendum post Natalem Domini in Aquitaniam proficiscitur, & per Narbonam iter agens, Tolosam aggressus cepit: Albiensem & Gauuldenses pagos in deditionem accepit: Et Viennam reuersus, postquam ibi & Paschalis festi sacra peregit, & exercitum à labore refecit, iam propè æstate confecta, mense Augusto ad reliquias belli profectus est: & Bituricam veniens, conuentum more Francico campo † egit: indeq; ad Garonnam fluuium accedens, castella multa & petras atque speluncas, in quibus se hostium manus plurima defendebat, cepit. Inter quæ præcipua ...re, † Scoralia, † Torinna, Petrocia. reuersusq; Bituricam, exercitum in hyberna di...sit, ipse ibi moratus Natalem Domini celebrauit. Eo anno Paulus papa Romanus ...unctus est, cuius rei nuncius ibi ad regem peruenit. al. habuit al. Scolaria al. Turinna

DCCLXVIII.

...ex Pipinus cùm primùm ad bellum gerendum tempus congruum esse videret, e...uocato vndique exercitu, ad Santonicam ciuitatem contendit, captoque in itine...imistaino, cùm ad vrbem prædictam venisset, mater & soror, neptesque Waifarij ...s ad conspectum eius adductæ sunt. Quas cùm piè susceptas seruari iussisset, ad Ga...nam fluuium proficiscitur, vbi ei † Eberwicus cum alia prædicti ducis sorore oc...t in loco qui Montes vocatur, seque & illam regi tradidit. Rebus igitur aliquot ...erè gestis, rex reuertitur, & in castello quod dicitur Sels, Pascha celebrauit. As...taque secum vxore atque familia sua, iterum ad vrbem Santonum venit, dimis... ibi vxore ac familia, cum omnibus copiis ad persequendum Waifarium ducem ...m intendit, neque priùs destitit, quàm & caperet, & rebellantem quoque inter...: Interfecto igitur Waifario duce in territorio Petragorico, confectoque vt sibi ...itur Aquitanico bello, Santonas reuersus est. Cumque ibi aliquantum temporis ...etur, ægritudine decubuit: in ipsa tamen valetudine Turonas delatus, apud san...rtini memoriam orauit. Inde cùm ad Parisios venisset, VIII CALEND. OCTOB. ...obiit: cuius corpus in basilica beati Dionysij martyris humatum est. Filij verò e... ...ROLVS & Carolomannus consensu omnium Francorum reges creati: & CA...s natu maior in Nouiomago ciuitate, Carolomãnus in † Suessiona insignia re...ceperunt: CAROLVS Aquasgrani profectus, ibi Natalem Domini, & in Roto...iuitate Pascha celebrauit. al. Eroicus al. Suessona

D·CCLXIX.

...quam hi duo fratres patri succedentes regnum inter se partiti sunt, Aquitania ...uincia, quæ in sortem maioris natu CAROLI regis cesserat, remanentibus iñ ...cti belli reliquiis, conquiescere non potuit. Nam † Hunholtus quidam re...ectans, prouincialium animos ad noua molienda concitauit. Contra quem ...ea prouincia sorte obuenerat, rex CAROLVS cum exercitu profectus ...cùm fratris auxilium habere non posset, qui procerum suorum prauo con...l faceret, impediebatur, colloquio tantùm cum eo habito, in loco qui Du...ocatur, fratre in regnum suum remeante, ille Egolisenam Aquitaniæ ciui...ficiscitur: & inde vndique contractis copiis fugientem † Hunholtum perse...ululumque abfuit, quin caperet: sed ille notitia locorum, in quibus regis ex...ere poterat, liberatus est: dimissaque Aquitania Vasconiam petiit, tutum ...rbitratus. Erat tunc Vasconum dux Lupus nomine, cuius fidei se † Hunhol...ttere nõ dubitauit. Ad quem rex missa ocyus legatione, iubet sibi perfugam ...a conditione, vt nisi dicto obediens esset, sciret se bello Vasconiam ingres...que inde priùs digressurum, quàm illius inobedientiæ finem imponeret. al. Hunoldus al. Hunoldũ al. Hunoldus

Lupus minis regis perterritus, † Hunholtum & vxorem eius sine cunctatione reddidit, se quoque quæcunque imperarentur, facturum spopondit. At rex, donec legati quos miserat, reuerterentur, castellum quoddam iuxta Dornoniam fluuium nomine Francicum ædificat. Reuersis igitur legatis, reducto perfuga, ædificato castello, in regnum suum regreditur, celebrauitque Natalem Domini in villa Duria, & Pascha apud sanctum Lambertum in vico Leodico.

al. Hunoldū

DCCLXX.

DOminus CAROLVS rex habuit populi sui generalem conuentum in Wormatia ciuitate. Bertrada verò mater regum cum Carolomanno minore filio apud Salusiam locuta, pacis causa in Italiam proficiscitur, peractoq; illo, propter quod profecta erat, negotio, adoratis etiam Romæ sanctorum Apostolorum liminibus, ad filios in Galliam reuertitur. CAROLVS autem rex Natalem Domini in Moguntiaco, sanctumq; Pascha in villa Haristallio celebrauit.

DCCLXXI.

PEracto secundum morem generali conuentu super fluuium Scaldam, in villa † Valentiana, rex CAROLVS ad hyemandum proficiscitur. Cumque ibi aliquandiu moraretur, Carolomannus frater eius PRIDIE NON. DECEMB. decessit in villa † Salmoniaco. Et rex ad capiendum ex integro regnum animum intendens, Carbonacum villam venit. Ibi Wilharium episcopum Sedunensem, & Folradum presbyterum, & alios plures sacerdotes, comites, atque primates fratris sui, inter quos vel præcipui fuere Warinus & † Adelhartus, ad se venientes suscepit. Nam vxor eius & filij cum parte optimatum in Italiam profecti sunt. Rex autem hanc eorum profectionem quasi superuacuam impatienter tulit, celebrauitque Natalem Domini in Attiniaco, & Pascha in Haristallio.

al. Valentianis, al. Salmontiaco, al. Adelhardus

DCCLXXII.

ROmæ Stephano papa defuncto, Adrianus in pontificatum successit. Rex verò CAROLVS congregato apud Wormatiam generali conuentu, Saxoniam bello aggredi statuit; eamque sine mora ingressus, ferro & igne cuncta depopulatus, Eresburgum castrum cepit, idolumque quod Irminsul a Saxonibus vocabatur, euertit. In cuius destructione cùm in eodem loco per triduum moraretur, contigit, vt propter continuam cœli serenitatem exiccatis omnibus illius loci riuis ac fontibus, aqua ad bibendum inueniri non posset. Sed ne diutius siti confectus laboraret exercitus, diuinitus factum creditur, vt quadam die, cùm iuxta morem tempore meridiano cuncti quiescerent prope montem qui castris erat contiguus, tanta vis † aquarum in concauitate cuiusdam torrentis eruperit, vt exercitui cuncto sufficeret. Tunc rex idolo destructo, ad Wiseram fluuium accessit, ibique à Saxonibus XII obsides accepit. Inde in Franciam reuersus, in villa Haristallio & Natalem Domini & sanctum Pascha celebrauit.

al. aqua

DCCLXXIII.

ADrianus papa cùm insolentiam Desiderij regis & Longobardorum oppressionem ferre non posset, decreuit legationem ad CAROLVM regem Francorum mittere, eumq; vt sibi atq; Romanis aduersus Langobardos opem ferret rogare. Et quia id terreno itinere per Italiam fieri non poterat, eum quem miserat legatum nomine Petrum, Romæ nauim conscendere, & Massiliam vsque per mare ire, atque inde terreno itinere in Franciam fecit peruenire. Qui cùm ad regem in Theodonis villa, vbi tunc hyemauerat, peruenisset, & ei legationis suæ causam aperuisset, eadem qua venerat via Romam regressus est. Rex rebus quæ inter Romanos ac Langobardos gerebantur, diligenti cura pertractatis bellum sibi contra Langobardos pro defensione Rom. eccles. suscipiendum ratus, cum toto Francorum exercitu † Gebennam Burgundiç ciuitatem iuxta Rhodanum sitam venit, ibique de bello suscipiendo deliberans, copias quas secum adduxerat diuisit, & vnam partem cum Bernhardo patruo suo per montem Iouis ire iussit, alteram ipse ducens, per montem † Cinisum Italiam contendit, superatoq; Alpium iugo, Desiderium regem frustra sibi resistere conantem citra † congressum fugauit, Ticinoque inclusum obsedit, & in oppugnatione ciuitatis, quia difficilis erat, totum hyberni temporis spacium multa moliendo consumpsit.

al. Genuam, al. Cinisium, al. congressionem.

DCC-

DCCLXXIIII.

DVm hæc in Italia geruntur, Saxones velut opportunam de absentia regis nacti occasionem, contiguos sibi Hassorum terminos ferro & igne populantur. Cumque in eo loco qui nunc *Frideszlar* ab incolis nominatur, basilicam à beato Bonifacio martyre dedicatam incendere molirentur, atque hoc efficere casso labore conarentur, immisso sibi diuinitus pauore subitaneo, turpi trepidatione confusi, domum fugiendo reuertuntur. At rex dimisso ad obsidionem atque expugnationem Ticini exercitu, orandi gratia Romam proficiscitur. Et cùm peractis votis inde ad exercitum fuisset reuersus, fatigatam longa obsidione ciuitatem ad deditionem compulit: quam cæteræ ciuitates secutæ, omnes se regis ac Francorum potestati subdiderunt. At rex subacta & pro tempore ordinata Italia, in Franciam reuertitur, captiuum ducēs Desyderium regem. Iam Adalgisus filius eius, in quo Langobardi multum spei habere videbantur, desperatis patriæ rebus, relicta Italia in Græciam ad Constantinum imperatorem se contulit, ibique in Patritiatus ordine atque honore consenuit. Rex autem domum regressus, priusquam eum Saxones venisse sentirent, tripartitum in eorum regiones misit exercitum: qui incendiis ac direptionibus cuncta deuastans, compluribus etiam Saxonum qui resistere conati sunt, interfectis, cum ingenti præda regressus est.

KAROLVS ab Italia regrediens, dedicationem ecclesiæ sancti NAZARII martyris, & translationem corporis ipsius in monasterio nostro Lauresheym celebrauit anno incarnationis Domini DCCLXXIIII, CAL. SEPT. Desunt in man. & videtur à monacho adiecta. Nam historia hæc non à monacho, sed quodam Astrologiæ perito, qui & Caroli & Ludouici ætate vixit, scripta est.

DCCLXXV.

CVm rex in villa Carisiaco hyemaret, consilium iniit, vt perfidam ac fœdifragam Saxonum gentē bello aggrederetur, & eousque perseueraret, dum aut victi Christianæ religioni subiicerentur, aut omnino tollerentur. Habitoq; apud Duriam villam generali conuentu, Rheno quoque transmisso, cum totis regni viribus Saxoniam petiit: primo statim impetu Sigiburgum arcem, in qua Saxonum præsidium erat, pugnando cepit. Eresburgum aliud castrum à Saxonibus destructum muniuit, & in eo Francorum præsidium posuit. Inde ad Wisiram fluuium veniens, in eo loco qui ...esberg vocatur, congregatam Saxonum multitudinem offendit, quæ eum ...u fluminis arcere conabatur, sed frustra: Nam in prima congressione pulsi ...que sunt, & magnus eorum numerus ibidem interfectus est. Et rex amne tra... ...um parte exercitus ad † Obacrum fluuium contendit: † vbi ei Hesso vnus ex ...ibus Saxonum cum omnibus Ostfalis occurrens, & obsides quos rex impera... ...dedit, & sacramentum fidelitatis iurauit. Inde reuersus cùm in pagum qui ...i vocatur, peruenisset, Angrarij cum suis primoribus ei occurrerunt, & sicut ..., iuxta quod rex imperauerat, obsides & sacramenta dederunt. Interea pars ...s quam ad Wisiram dimisit, in loco qui Hudbeki vocatur, castris positis ...agens, Saxonum fraude circumuenta atque decepta est. Nam cùm pabula... ...ancorum circa nonam diei horam reuerterentur in castra, Saxones eis, qua... ...eorum essent socij, sese miscuerunt, ac sic Francorum castra ingressi sunt, ...ntesque aggressi, non modicam incautæ multitudinis cædem fecisse dicun... ...vigilantium ac viriliter resistentium virtute compulsi, castris excesserunt, & ..., quod inter eos ex tali necessitate fieri poterat, discesserunt. Quod cùm regi ...atum, quanta potuit celeritate accurrens, fugientium terga insecutus ma... ...eis multitudinem prostrauit, & tum demum Westfalorum obsidibus acce... ...yemandum in Franciam reuertitur.

al. *Onacerū*

al. *Vbi et Hessouinus*

al. *Bucki*

DCCLXXVI.

...omum reuertenti nunciatur † Rotgaudum Langobardum, quem Foroiu...bus ducem dederat, in Italia res nouas moliri, & iam complures ad eum ci...ecisse. Ad quos motus comprimēdos, cùm sibi festinandum iudicaret, stre...a quemque suorum secum ducens raptim in Italiam proficiscitur, † Rotgau... regnum affectabat interfecto, ciuitatibus quoque quæ ad eum defecerāt, si...e receptis, & in eis Francorū comitibus constitutis, eadē qua venerat veloci... ...us est. Cui vix Alpes transgresso, occurrerunt qui nunciarent, Eresburgum

al. *Ruodgaudum*

al. *Ruodgaudo*

arcem à Saxonibus expugnatam, ac præsidium Francorum, quod in ea posuerat, expulsum: Sigiburgum oppugnatum quidem, sed non captum: eò quòd ij qui in eá præsidij causa fuerant, facta eruptione, incautos atque oppugnationi intentos Saxones à tergo inuaserunt, & plurimis interfectis, reliquos non solùm oppugnationem dimittere, sed etiam fugere compulerunt, palantesq; ac dispersos † ad Lippiam vsque persecuti sunt. Hæc cùm regi nunciarentur, cõuentu apud Wormatiam habito, Saxoniam petere statuit, contractisq; copiis tanta celeritate ad destinatum à se in Saxonia locum peruenit, vt omnes hostium conatus, quibus ei resistere conabantur, illa festinatione præuerteret. Nam ad fontem Lippiæ veniens, immensam illius perfidi populi multitudinem velut deuotam & supplicem, ac quasi erroris sui veniam poscentem inuenit. Cui cùm & misericorditer ignouisset, & eos qui se Christianos fieri velle affirmabant, baptizari fecisset, datis & acceptis pro fide seruanda fraudulentis eorundem promissionibus, obsidibus quoque quos imperauerat receptis, Eresburgo castro quod dirutum erat, restaurato, alioque castello super Lippiam extructo, & in vtroque non modico præsidio relicto, ipse in Galliam reuersus, in villa Haristallio hyemauit.

al. Vsque ad Lippiam fl.

DCCLXXVII.

REx prima veris aspirante temperie, Nouiomagum profectus, & post celebratam ibidem Paschalis festi solennitatem, propter fraudulentas Saxonum promissiones, quibus fidem habere non poterat, ad locum qui † Paderborna vocatur, generalem populi sui conuentum in eo habiturus, cum ingenti exercitu in Saxoniam profectus est. Eò cùm venisset, totum perfidæ gentis senatum ac populum, quem ad se venire iusserat, morigerum ac fallaciter sibi deuotum inuenit. Nam cuncti ad eum venerunt, præter Widikindum vnum è primoribus Westfalorum, qui multorum sibi facinorum conscius, & ob id regem veritus, ad Sigifridum Danorum regem profugerat. Cæteri qui venerant, ita se regis potestati submisere, vt ea conditione tunc veniam percipere mererentur, si vlterius sua statuta violarent, patria & libertate priuarentur. Baptizata est ex eis ibidem maxima multitudo, quæ se, quamuis falsò, Christianam fieri velle promiserat. Venit iisdem & loco & tempore ad regis præsentiam de Hispania Saracenus quidam, nomine Ibinalarabi, cum aliis Saracenis sociis suis, dedens se ac ciuitates quibus eum rex Saracenorum præfecerat. Idcirco rex peracto memorato conuentu in Franciam reuersus, Natalem Domini in Duciaco villa, Pascha verò in Aquitania † apud Cassinogilum celebrauit.

al. Paderbrunna

al. Cassinoilum

DCCLXXVIII.

PErsuasione ergo rex prædicti Saraceni, spem capiendarum quarundam in Hispania ciuitatum haud frustra concipiens, congregato exercitu profectus est, superatóque in regione Vasconum Pyrenæi iugo, primò Pompelonem Nauarrorum oppidum aggressus, in deditionem accepit. Inde Iberum amnem vado traiiciens, Cæsaraugustam præcipuam illarum partium ciuitatem accessit: acceptisque, quos Ibinalarabi & Abithaur, quosque alij quidam Saraceni obtulerunt obsidibus, Pompelonem reuertitur. Cuius muros, ne rebellare posset, ad solum vsque destruxit: ac regredi statuens, Pyrenæi saltum ingressus est. In cuius summitate Vascones insidiis collocatis, extremum agmen adorti, totum exercitũ perturbabant magno tumultu. Et licet Franci Vasconibus tam armis quàm animis præstare viderentur; tamen & iniquitate locorum & genere imparis pugnę inferiores effecti sunt. In hoc certamine plerique aulicorum quos rex copiis præfecerat, interfecti sunt, direpta impedimenta, & hostis propter notitiam locorum statim in diuersa dilapsus est. Cuius vulneris accepti recordatio, magnam partem rerum feliciter in Hispania gestarũ in corde regis obnubilauit. Interea Saxones velut occasionem nacti, sumptis armis ad Rhenum vsque profecti sunt. Sed cùm amnem traiicere non possent, quicquid à † Duicia ciuitate vsque ad † fluenta Mosellæ vicorum villarumq; fuit, ferro & igne depopulati sunt: pari modo sacra profanaq; pessundata, nullum ætatis aut sexus discrimen ira hostis fecerat, vt liquidò appareret, eos non prædandi, sed vltionis exercendæ gratia, Francorum terminos introisse. Cuius rei nũcium cùm rex apud Antisiodorum ciuitatem accepisset, extemplo Francos orientales atque Alemannos ad propulsandum hostem festinare iussit: ipse cæteris copiis dimissis, Haristallium villam, in qua hyemaret, venit. At Franci atq; Alemanni,

al. Duitia
al. fluentem

Alemanni, qui contra Saxones missi erant, magnis itineribus ad eos ire contendunt, si fortè in finibus suis eos inuenire possent. Sed illi iam re peracta reuertebantur ad sua. Quorum vestigia secuti, qui à rege missi fuerant, in pago Hassiorum super fluuium Adernam iter agentes repererunt, eosque statim in ipso fluminis vado adorti, tanta strage ceciderunt, vt ex ingenti multitudine ipsorum vix pauci domum fugiendo peruenisse dicantur.

DCCLXXIX.

At rex de Haristallio vbi hyemauerat, & vbi Natalem Domini ac sanctum Pascha celebrauerat, prima veris temperie mouens, Compēdium venit, & cùm inde peracto propter quod venerat negotio reuerteretur, occurrit ei Hildebrandus dux Spoletanus cum magnis muneribus in villa Wirciniaco: quem benignissimè recepit, & muneribus donatum in ducatum suum remisit. Ipse animo ad Saxonicam expeditionem intento, Duriam venit, habitoque iuxta morem generali conuentu, Rhenum traiecit, & vsque ad Lippiam cum exercitu peruenit. Cui cùm Saxones in quodam loco qui † Bucholt vocatur, vana spe ducti, resistere tentarent, pulsi fugatique sunt. Et al. *Bunocolt* rex Westfalorum regionem ingressus, omnes eos in deditionem accepit. Inde ad Wiseram veniens, castris positis in loco nomine † Medufulli, statiua per aliquot dies habuit: ibi Angri & Ostfali venientes & obsides dederunt, & sacramēta iurauerunt. Quibus peractis rex trans Rhenum Wormatiam ciuitatem in hyberna se recepit.

al. *Midufulli, & Mudufulli*

DCCLXXX.

Inde cùm primùm temporis opportunitas † adesse visa est, iterum cum magno exercitu in Saxoniam profectus est, transiensque per arcem Eresburgum ad fontem Lippiæ venit, vbi castrametatus, per aliquot dies moratus est. Inde ad orientem itinere conuerso, ad † Obacrum fluuium accessit. Cui cùm ibi omnium orientalium partium Saxones, vt iusserat, occurrissent, maxima eorum multitudo in loco qui † Horheim appellatur, solita simulatione baptizata est. Profectus inde ad Albiam, castrisq; in eo loco vbi † Hora & Albia confluunt, ad habenda statiua collocatis, tam ad res Saxonum qui citeriorem, quàm & Sclauorũ qui vlteriorem fluminis ripam incolunt, componendas operam impendit. Quibus tunc pro tempore ordinatis atque dispositis, in Franciam reuersus est. Initoq; consilio orandi ac vota soluendi causa, Romam statuit proficisci. Sumptisq; secum vxore ac liberis, sine mora in Italiam profectus est. Celebrauitq; Natalem Domini Ticini, atque ibi residuum hyemis mansit.

al. *arridere*
al. *Onacrũ*
al. *Orbeim*
al. *Ora*

DCCLXXXI.

Inde Romam veniens, honorificè ab Adriano papa susceptus est. Et cùm ibi sanctum Pascha celebraret, baptizauit idem pontifex filium eius Pipinum, vnxitque in regem. Vnxit etiam Ludouicum fratrem eius, quibus & coronam imposuit. Quorum maior Pipinus in Langobardia, minor verò in Aquitania rex constitutus est. Rege verò Roma digresso, ac Mediolanum veniente, Thomas eiusdem vrbis episcopus, baptizauit ibi filiam eius nomine Gislam, & de sacro fonte suscepit: quibus gestis in Franciam reuersus est. Sed cùm Romæ esset, conuenit inter ipsum atque Adrianum pontificem, vt simul legatos mitterent ad Tassilonem ducem Baioariæ, qui eum commonerent de sacramento, quod Pipino regi & filiis eius ac Francis iurauerat: scilicet vt subiectus eis ac obediens esset. Electi ac directi sunt in hanc legationem de parte pontificis Formosus ac Damasus episcopi, & de parte regis Richolfus diaconus, atque Eberhartus magister pincernarum. Qui cùm, vt iussi erant, commemorato duci locuti fuissent, in tantum cor eius emollitum est, vt diceret se statim velle ad regis properare præsentiam, si sibi tales dentur obsides, sub quibus de sua salute dubitare nulla sit necessitas. Quibus datis, sine cunctatione apud Wormatiam ad regem venit, sacramentum quod iubebatur iurauit: obsides XII qui imperabantur, sine mora dedit: quos [illegible]ndbertus Reginensis episcopus de Baioaria in Carisiaco ad conspectum regis adduxit. Sed idem dux domum reuersus, non diu in ea quam promiserat fide permansit. Rex autem in eadem villa hyemem transigens, & Natalem Domini & Pascha celebrauit.

DCCLXXXII.

AEstatis initio, cùm iam propter pabuli copiam exercitus duci poterat, in Saxoniam eundum, & ibi, vt in Francia quotannis solebat, generalem conuentum habendum censuit, traiectoque apud Coloniam Rheno, cum omni Francorum exercitu ad fontem Lippiæ venit, & castris ibi positis, per dies non paucos ibidem moratus est. Vbi inter cætera negotia, & legatos Sigefridi regis Danorum, & quos ad se Caganus & Iugurrus principes Hunorum pacis causa miserant, & audiuit & soluit. Cumq; conuentu completo trãs Rhenum in Galliam se recepisset, Widikindus, qui ad Nordmannos profugerat, in patriam reuersus, vanis spebus animos Saxonum ad defectionem concitauit. Interea regi allatum est, quòd Sorabi Sclaui, qui campos inter Albim & Salam interiacentes incolunt, in fines Turingorum & Saxonum qui eis erant contermini, prædandi causa fuissent ingressi, & direptionibus atque incendiis quædam loca vastasset. Qui statim accitis ad se tribus ministris suis, Adalgiso † cubiculario, Geilone comite stabuli, & † Guorado comite palatij, præcepit, vt sumptis secum orientalibus Francis atque Saxonibus, contumacium Sclauorum audaciam quàm celerrimè comprimerent. Qui cùm iussa facturi Saxoniæ fines ingressi fuissent, compererunt Saxones ex consilio Widikindi ad bellum Francis inferendum esse paratos, omissoque itinere ad Sclauos cum orientalium Francorum copiis, ad locum in quo audierant Saxones congregatos, ire contendunt: quibus in ipsa Saxonia obuiauit † Thedericus comes propinquus regis, cum iis copiis quas audita Saxonum defectione raptim in Ripuaria congregare potuit. Is festinantibus legatis consilium dedit, vt primò per exploratores, vbi Saxones essent, vel quid apud eos ageretur, quanta possent celeritate cognoscerent: tum si loci qualitas pateretur, simul eos adorirẽtur. Cuius consilio collaudato, vnà cum illo vsque ad montem qui † *Sontal* appellatur, in cuius septentrionali latere Saxonũm castra erant posita, peruenerunt. In quo loco cùm Thedericus castra posuisset, ipsi sicut cum eo conuenerant, quò facilius montem circuire possent, transgressi Wiseram in ipsa fluminis ripa castra posuerunt: habitoq; inter se colloquio, veriti sunt, ne ad nomen † Thederici victoriæ fama transiret, si eum in eodem prælio secum haberent: ideoq; sine eo cum Saxonibus congredi decernunt: sumptisq; armis, non quasi ad hostem in acie stantem, † sed quasi ad fugientem contendunt: terga insequi spoliaq; diripere, pro vt quemque velocitas equi sui tulerat, qua Saxones in acie pro castris stabant, vnusquisque eorum summa festinatione adoriuntur. Quò cùm esset peruentum, malè etiam pugnatum est: nam commisso prælio, circumuenti à Saxonibus penè omnes interfecti sunt: qui tamen euadere potuerunt, non in sua, vnde profecti sunt, sed in † Thederici castra quæ trans montem erant, fugiendo peruenerunt. Sed maior Francis quàm pro numero iactura fuit: quia legatorum duo, Adalgisus & Geilo, comitum quatuor, aliorumque clarorum atque nobilium vsque ad XX interfecti, prçter cçteros, qui hos secuti potiùs cum eis perire, quàm post eos viuere maluerunt. Cuius rei nuncium cùm rex suscepisset, nihil sibi cunctandum arbitratus, collecto festinãter exercitu, in Saxoniam proficiscitur, accitisq; ad se cunctis Saxonum primoribus, de autoribus factæ defectionis inquisiuit. Et cùm omnes Widikindum huius sceleris autorem proclamarent, ipsum tamẽ tradere nequirẽt, eò quòd re perpetrata ad Nordmannos se cõtulerat, cæterorum qui persuasioni eius morem gerentes, tantum facinus peregerunt, vsque ad 4500 traditi, & super Alaram fluuium in loco qui Ferdi vocatur, iussu regis omnes vna die decollati sunt. Huiusmodi vindicta patrata rex Theodonis villam in hyberna concessit, ibique & Natalem Domini & Pascha more solito celebrauit.

al. camerario

al. Worado, fortè Wolrado.

al. Theodoricus

al. Sultal

Theoderici

al. sed quasi ad fugientium terga insequenda spoliaq; diripienda, pro vt quemque &c. summa festinatione contendit,

Theoderici

DCCLXXXIII.

ARridente veris temperie, cùm ad expeditionem Saxonicam se præparasset (nam de omnimoda eorum defectione perlatum fuerat) priusquam de memorata villa moueret, Hildigardis regina, vxor eius, decessit PRIDIE CALEND. MAII. Cuius funeri cùm more solenni iusta persolueret, in Saxoniam sicut disposuerat duxit exercitum. Cumque Saxones in eo loco qui † Thietmelle vocatur, ad pugnam se præparare cognouisset, ad cos summa celeritate contendit, commissoque cum eis prælio, tanta eos cæde prostrauit, vt de innumerabili eorum multitudine perpauci euasisse dicantur. Cumq; de loco prælij ad † Paderbornam se cum exercitu recepisset, atque ibi castris

al. II. Kal.

al. Teotmelli

al. Paderbrunnam

castris positis, partem exercitus, quæ adhuc de Francia venire debuerat, opperiretur, audiuit Saxones in finibus Westfalorum super fluuium † Asam ad hoc congregari, vt ibi cum eo si venisset acie confligerent. *al. Hasam* Quo nuncio commotus, adunatis, quæ tum ad se venerant, quasque antè secum habebat, Francorum copiis, ad locum vbi congregati erant, sine dilatione profectus est, congressusque cum eis, eadem qua & priùs fœlicitate dimicauit. Cæsa est eorum infinita multitudo, spoliaque direpta, captiuorum quoq; magnus abductus est numerus. Inde victor ad orientem iter conuertit, primoq; vsque ad Wisiram, deinde vsque ad Albiam cuncta deuastando, peragrauit. Inde reuersus in Franciam, duxit vxorem filiam Radolfi comitis, natione Frācam, nomine Fastradam: ex qua duas filias procreauit. Eodem anno defuncta est, bonæ memoriæ mater regis Berthrada, IIII. ID. IVL. Ipse in Haristallio villa ibidem hyematurus consedit, ibiq; Natalem Domini ac sanctum Pascha celebrauit.

DCCLXXXIIII.

CVm primùm opportunitas temporis aduenit, ad reliquias belli Saxonici conficiendas rex animo intēto, cum exercitu in loco qui † Lippenheim vocatur, Rhenum traiecit, & vastatis Westfalorum pagis, venit ad Wiseram. *al. Lippeam* Cumque in eo loco qui Huculbi dicitur, castris super fluuium positis consedisset, vidit se in aquilonares Saxoniæ partes, sicut statuerat, propter nimias aquarum inundationes, † quæ tam subitò ex copia pluuiarum acciderant, transire non posse: idcirco iter in Turingiam conuertit, & filium suum Carolum cum parte exercitus in Westfalorū finibus subsistere iussit. *al. quæ tunc subitò ex ingstate pluuiarum* Ipse per Turingiam iter faciens, venit in campestria Saxoniæ, quæ Albi atque Salæ fluminibus adiacent: depopulatisque orientalium Saxonum agris, ac villis incensis, de Schaninge in Franciam regressus est. Carolus verò filius eius, cùm ei iter agenti in pago Draigni iuxta Lippiam fluuium Saxonum occurrisset exercitus, commisso cum eis equestri prælio, fœlici ac prospero dimicauit euentu. Nam magno eorum numero interfecto, cæteris in diuersa fugatis, victor ad patrem Wormatiam reuersus est. Rex autem congregato iterum exercitu, in Saxoniam profectus est, celebratoque in castris Natalitio Domini die, super Ambram fluuium, in pago Huettagoge, iuxta castrum Saxonum, quod † Dekidroburg ad locum nomine Rimi, in qua Wisira & † Wagarna confluunt, populabundus accessit. *al. Skidroburg* *al. Waharna* Cumque eum vlterius progredi, tam hyemalis temporis asperitas, quàm aquarum inundatio prohiberet, Eresburgum arcem in hyberna concessit.

DCCLXXXV.

CVm ibi hyemare decreuisset, accitis atque adductis ad se vxore & liberis, reductóque cum eis in eadem arce satis fido ac firmo prę̨sidio, ipse cum expedita manu ad Saxonum pagos vastandos ac villas diripiendas egressus, inquietam satis hyemem vbique discurrendo, & cuncta cædibus atq; incendiis permiscēdo, tam per seipsum, quàm per duces quos miserat, Saxonibus reddidit. Cumque huiusmodi vastationibus per totum hyberni temporis spacium omnes ferè Saxonum regiones ingenti clade affecisset, transacta tandem hyeme, & aduectis ex Francia commeatibus, publicum populi sui conuentum in loco qui † Paderborna vocatur, more solenni habuit. *al. Paderbrunna.* Ac peractis iis quę ad illius conuentus rationem pertinebant, in pagum nomine Bardengau proficiscitur: ibique audiens Widikindum & Albionem esse in Transalbina Saxonum regione, primò eis per Saxones, vt omissa perfidia ad suam fidem venire non ambigerent, suadere cœpit. Cumque ipsi facinorum suorum sibi conscij, regis fidei se committere dubitarent, tandem accepta ab eo quam optabant impunitatis sponsione, atque impetratis quos sibi dari precabantur suæ salutis obsidibus, quos eis Amalwinus vnus aulicorum à rege missus adduxerat, cum eodem ad eius præsentiam in Attiniaco villa venerunt, atque ibi baptizati sunt. Nam rex postquam ad eos accersendos memoratum Amalwinum direxit, in Franciam reuersus est: quieuitq; illa Saxonicę perfidiæ peruicacitas per annos aliquot: ob hoc maximè, quoniam occasiones deficiendi ad rem pertinentes inuenire non potuerunt. Facta est eodem anno trans Rhenum apud orientales Francos aduersus regem immodica coniuratio, cuius autorem † Hattradum comitem fuisse constabat. *al. Hardradum.* Sed huius inditium citò ad regem delatum est, eiusque solertia tam valida conspiratio citra vllum grande periculum in breui conquieuit, autoribus eius par-

tim priuatione luminum, partim exilij pœna condemnatis.

DCCLXXXVI.

CVm & hyemis tempus expletum & sanctum Pascha in Attiniaco villa fuisset à rege celebratum, exercitum in Britanniam cismarinam mittere constituit. Nam

al. inuasa, & meo iudicio melius.

cùm ab Anglis ac Saxonibus Britannia insula fuisset † inuersa, magna pars incolarum eius mare traiiciens, in vltimis Galliæ finibus Venetorum & Coriosolitarum regiones occupauit. Is populus à regibus Francorum subactus ac tributarius factus, impositum sibi vectigal, licet inuitus, soluere solebat. Cumque eo tempore dicto audiens non esset, missus illuc regiæ mensæ præpositus † Ardulfus, perfidæ gentis contumaciam mira celeritate compressit, regique apud Wormatiam & obsides quos acceperat, & complures ex populi primoribus adduxit.

al. Audulfus

Rex pace vndique parta, statuit Romam proficisci, & † partem Italiæ in qua Beneuentum situm est, aggredi, conueniens esse arbitratus, vt illius regni residuam portionem suæ potestati subiiceret, cuius caput capto Desyderio rege, maioremque partem in Langobardia iam subacta tenebat: nec diu moratus, sed contractis celeriter Francorum copiis, in ipsa hyemalis temporis asperitate Italiam ingreditur. Cumque in Florentia Tuscorum ciuitate Natalem Domini celebrasset, cum maxima celeritate Romam ire contendit. Quò cùm venisset, ac de profectione sua in Beneuentum, tam cum Adriano pontifice, quàm cum suis optimatibus deliberasset, Aragisus dux Beneuentanorum audito eius aduentu, compertaque in terram suam intrandi voluntate, propositum eius auertere conatus est. Misso enim † Rumoaldo maiore filio suo cum muneribus ad regem, rogare cœpit, ne terram Beneuentanorum intraret. Sed ille longè aliter de rebus inchoatis faciendum sibi iudicans, retento secum Rumoaldo cum omni exercitu suo Capuam ciuitatem Campaniæ accessit, ibique castris positis consedit, inde bellum aggressurus, ni memoratus dux propositum regis salubri consilio præuenisset. Nam relicta Beneuento, quæ caput illius terræ habetur, in Salernum maritimam ciuitatem velut munitiorem se cum suis contulit, missaque legatione, vtrosque filios suos regi obtulit, promittens se ad omnia quæ imperarentur, libenter obediturum. Cuius precibus rex annuens, diuini etiam timoris respectu bello abstinuit, & minore ducis filio nomine Grimoaldo obsidis loco suscepto, maiorem patri remisit. Accepit insuper à populo obsides vndecim, misitque legatos, qui & ipsum ducem & omnem Beneuentanum populum per sacramenta obstringerent. Ipse post hæc cum legatis Constantini imperatoris, qui ad petendam filiam suam ad se missi fuerant, locutus est: atque illis dimissis Romam reuersus, sanctum Pascha magna cum hilaritate celebrauit.

al. partem Italiæ quæ Beneuentus vocatur, quam lectionem subsequentia cōfirmant.

al. Rumoldo

DCCLXXXVII.

al. Heinricū

CVm adhuc rex Romæ esset, Tassilo dux Baioariorū misit legatos suos, Arnum videlicet episcopum, & † Hunricum abbatem, ad Adrianum papam, petens, vt inter regem & illum mediator pacis fieri dignaretur. Nec pontifex precibus eius censuit abnuendum, sed sedula admodum instantia apud regem intercedere curauit, vt inter eos pax & concordia ex suæ apostolicæ autoritatis admonitione atque interuentione prouenirect. Cui cùm rex idem se magnopere velle respondisset, simulque à legatis memorati ducis inquireret, quam huius pacis firmitatem facere deberent, responderunt sibi de hac re nihil esse commissum, nec se de hoc negotio aliud facturos, quàm vt responsa regis atque pontificis domino suo reportarent. Quorum verbis papa commotus, velut fallaces ac fraudulentos anathematis gladio statuit feriendos, si ab olim regi promissa fide discederent: atque ita infecto pacis negotio reuersi sunt. Rex autem adoratis sanctorum apostolorum liminibus, votisq; solutis, apostolica benedictione percepta, in Franciam reuersus est. Et cùm vxorem suam Fastradam, filiosque ac filias, & omnem comitatum quem apud eos dimiserat, Wormatiæ inuenisset, generalem populi sui conuentum ibi habere statuit. In quo cùm omnia quæ in Italia gesserat, corā optimatibus suis narrādo commemorasset, & ad extremum de legatis Tassilonis qui ad se Romæ venerāt, mentio facta fuisset, iniuit consiliū, vt experiretur, quid Tassilo de promissa fide præstare vellet: congregatoq; ingenti exercitu, atq; in tres partes diuiso, Baioariam atque ipsum Tassilonem petere constituit. Cumq; Pipinum

Pipinum filium cum Italicis copiis in Tridentinam vallem venire iussisset, orientales quoque Franci ac Saxones vt iussi fuerãt, ad Danubium in loco qui Pferinga vocatur, accessissent, ipse cum exercitu quem secum duxerat, super Lechum fluuium, qui Alemannos & Baioarios diuidit, in Augustæ ciuitatis suburbano cõsedit, inde Baioariam cum tam valida manu procul dubio petiturus, nisi Tassilo sibi ac populo suo ad regem veniendo consuleret. Nam vidẽs se vndique circumsessum, venit supplex, ac veniam de antegestis sibi dari precatus est. Sed & rex sicut erat natura mitissimus, supplici ac deprecanti pepercit, acceptisq; ab eo, præter filium eius Theodonem, aliis XII obsidibus, & populo terræ per sacramenta firmato, in Franciam reuersus est, & in suburbano Moguntino, in villa quæ vocatur Ingelheim, quia ibi hyemauerat, & Natalem Domini & Pascha celebrauit.

DCCLXXXVIII.

CVm in eadem villa generalem populi sui rex fieri decreuisset conuentum, ac Tassilonem ducem, sicut & cæteros vassos suos in eodem adesse iussisset, atque ille vt ei fuerat imperatum, ad regis præsentiam peruenisset, crimine læsæ maiestatis à Baioariis accusatus est. Obiiciebant ei, quòd postquam filium suum obsidem regi dederat, suadente coniuge sua Luitburga, quę filia Desiderij regis Langobardorum fuit, & post patris exilium Francis inimicissima semper extitit, in aduersitatem regis, & vt bellum contra Francos susciperent, Hunorum gentem concitaret: quod verum fuisse, rerum in eodem anno gestarum probauit euentus. Obiiciebantur ei & alia complura & dicta & facta, quæ non nisi ab inimico & irato vel fieri vel proferri poterant, quorum ne vnum quidem inficiari cœpit. Sed noxæ conuictus, vno omnium assensu, læsæ maiestatis reus, capitali sententia damnatus est. Sed clementia regis, licet morti addictum, liberare curauit. Nam mutato habitu in monasteriũ missus est, vbi tam religiosè vixit, quàm libens intrauit. Similiter & Theodo filius eius tonsus, & monasticæ conuersationi mancipatus est. Baioarij quoque, qui perfidiæ ac fraudis eorum conscij & consentanei fuisse reperti sunt, exilio per diuersa loca relegabantur. Huni verò, sicut Tassiloni promiserant, duobus exercitibus comparatis, vno † marchiam Foroiuliensem, altero Baioariã aggressi sunt, sed frustra. Nam in vtroque loco victi fugatique sunt, & multis suorum amissis, cum magno damno ad loca sua se receperunt. Quam iniuriam velut vindicaturi, Baioariam iterum maioribus copiis petierunt: sed in primo congressu pulsi à Baioariis, & innumera multitudo eorum cæsa, multi etiam ex eis qui per fugam euadere conati, Danubium tranare voluerunt, gurgitibus fluminis absorpti sunt. Interea Constantinus imperator propter negatam sibi regis filiam iratus, Theodorum patricium Sicilię pręfectum cum aliis ducibus suis, fines Beneuentanorum vastare iussit. Qui cùm imperata exequerentur, † Grimoaldus, qui eodem anno post mortem patris dux Beneuentanis à rege datus est, & Hildebrandus dux Spoletanorum, cum copiis quas congregare potuerunt, in Calabria eis occurrerunt, habentes secum legatum regis Winigisum, qui postea in ducatu Spoletano Hildebrando successit. Commissóque prælio, immodicam ex eis multitudinem ceciderunt, ac sine suo suorumque graui dispendio victores facti, magnum captiuorum ac spoliorum numerum in sua castra retulerunt. Rex autem in Baioariam profectus, eandem prouinciam cum suis terminis ordinauit atque disposuit, atque inde regressus, in Aquisgrano palatio suo, vbi hyemauerat, & diem Domini Natalitium, sanctumq; Pascha more solenni celebrauit.

In monasterium Loricense in Palatinatu sitũ, vbi adhuc eius sepulchrum videtur, detrusus est.

al. Marcam

al. Grimoldus.

DCCLXXXIX.

NAtio quædam Sclauorum est in Germania, sedens super littus Oceani, qui propria lingua Welatabi, Francica autem † Wilsi vocantur: ea Francis semper inimica, & vicinos suos, qui Francis vel subiecti, vel fœderati erant, odiis insectari, bellóque premere ac lacessere solebat. Cuius insolentiam rex longiùs sibi non ferendam ratus, bello eam aggredi statuit, comparatoque ingenti exercitu, Rhenum apud Coloniam traiecit: inde per Saxoniam iter agens, cùm ad Albiam peruenisset, castris in ripa positis, amnem duobus pontibus iunxit: quorum vnum ex vtroque capite vallo muniuit, & imposito præsidio firmauit. Ipse fluuio trãsito, quò constituerat exercitum duxit, ingressusque † Wilsorum terram, cuncta ferro & igne vastari iussit. Sed gens illa

al. Wilzi

al. Wilzorũ

quamuis bellicosa, in sua numerositate confidens, impetum exercitus regij diu sustinere non valuit: ac proinde cùm primùm ad ciuitatem Dragawiti ventum est, Wilzan (nam is cæteris Wilsorum regulis & nobilitate generis, & auctoritate senectutis præeminebat) extemplo cum omnibus suis ad regem de ciuitate processit, obsides qui imperabantur dedit, fidem se regi ac Francis seruaturum iureiurando promisit: quem cæteri Sclauorum primores ac reguli secuti, omnes se regis ditioni subdiderunt. Tum ille subacto illo populo, & obsidibus quos dare iusserat acceptis, eadem via qua venerat, ad Albiam regressus est, & exercitu per pontem reducto, rebus quoque ad Saxones pertinentibus secundum tempus dispositis, in Franciam reuersus est. Et in Wormatia ciuitate & Natalem Domini & Pascha celebrauit.

DCCXC.

HOc anno nulla expeditio à rege facta est; sed Wormatiæ residens, legatos Hunorũ audiuit, & suos vicissim ad eorum principes misit. Agebatur de confiniis inter eos regnorum suorum, quibus in locis esse deberent. Hæc contentio atque altercatio, belli quod postea cum Hunis gestum est, seminarium & origo fuit. Rex autem, ne quasi per otium torpere ac tempus terere videretur, per Mœnum fluuium ad Salæ palatium suum in Germania iuxta Salam fluuium constructum nauigauit: atque inde iterum per eundem amnem, secunda aqua Wormatiam reuersus est. Cumque ibi hyemaret, ipsum palatium in quo conuersabatur, casu accidente, nocturno incendio concrematum est. Ibi tamen permanens, & Natalem Domini & sanctum Pascha celebrauit.

DCCXCI.

TRansacto vere, circa æstatis initium rex Wormatia mouens, Baioariam profectus est, ea meditatione, vt Hunis factorum suorum vicem redderet, & eis quàm primùm posset, bellum inferret. Cõparatis igitur ad hoc ex omni regno suo quàm validissimis copiis & commeatibus, bipartito exercitu iter agere cœpit. Cuius partẽ Thederico comiti & Meginfrido † cubiculario suo committens, eos per aquilonarem Danubij ripam iter agere iussit: ipse cum parte quam secum retinuit, australem eiusdem fluminis ripam Pannoniam petiturus occupauit: Baioariis cum commeatibus exercitus, qui nauibus deuehebantur per Danubium, secunda aqua descendere iussis: ac sic inchoato itinere, prima castra super Anesum posita sunt. Nam is fluuius inter Baioariorum atq; Hunorum terminos medius currens, certus duorum regnorum limes habebatur. Ibi supplicatio per triduum facta, vt id bellum prosperos ac fœlices haberet euentus. Tum demum castra mota, & bellum genti Hunorum à Francis indictum est. Pulsis igitur Hunorum præsidiis, ac destructis munitionibus, quarum vna super Cambum fluuium, altera iuxta Comagenos ciuitatem in monte Cumeberg, vallo firmissimo erat extructa, ferro & igne cuncta vastantur. Cumq; rex cum eo quem ducebat exercitu vsque ad Arrabonis fluenta venisset, transmisso eodem fluuio, per ripam eius vsque ad locum quo is Danubio miscetur, accessit: ibique statiuis per aliquot dies habitis, per Baioariam reuerti statuit: alias verò copias, quibus Thedericum & Meginfridum præfecerat, per Bohœmos via qua venerant, reuerti pręcepit. Sic peragrata ac deuastata magna parte Pannoniæ, cum incolumi exercitu Frãcorum in Baioariam se recepit. Saxones autem & Frisones cum Thederico & Meginfrido per Bohœmos, vt iussum erat, domum regressi sunt. Facta est autem hæc expeditio sine omni rerum incommodo, præter quòd in illo quem rex ducebat exercitu tanta equorũ lues exorta est, vt vix decima pars de tot millibus equorum remansisse dicatur. Ipse autem cùm dimissis copiis Reginum ciuitatem, quæ nunc Reganesburg vocatur, venisset, & in ea hyematurus consedisset, ibi Natalem Domini & Pascha celebrauit.

† al. camerario.

DCCXCII.

ORgellis est ciuitas in Pyrenæi montis iugo sita, cuius episcopus nomine Felix, natione Hispanus, ab Elipando Toleti episcopo per literas consultus, quid de humanitate Saluatoris Dei & Domini nostri IESV CHRISTI sentire deberet, vtrum secundum id quod homo est, proprius an adoptiuus Dei filius credendus esset ac dicendus, valde incautè atque inconsideratè, & contra antiquam catholicæ ecclesię doctrinam adoptiuũ non solùm pronunciauit, sed etiam scriptis ad memoratum

episcopum

episcopum libris pertinacissimè prauitatem opinionis suæ defendere curauit. Huius rei causa ductus ad palatium regis, qui tunc apud Reginum Baioariæ ciuitatem, in qua & hyemauerat, residebat. Vbi congregato episcoporum concilio auditus est, & errasse conuictus, ad præsentiam Adriani pontificis Romam missus, vbi etiam coram ipso in basilica beati Petri apostoli hæresin confessus est atque abdicauit: quo facto ad ciuitatem suam reuersus est. Rege verò ibidem æstatem agente, facta est contra eum coniuratio à filio suo maiore nomine Pipino & quibusdam Frācis, qui se crudelitatem Fastradæ reginæ ferre non posse asseuerabant: atque ideo in necem regis conspirauerant. Quæ cùm per Ardulfum Langobardum detecta fuisset, ipse ob meritum fidei seruatæ monasterio sancti Dionysij donatus est: autores verò coniurationis, vt rei læsæ maiestatis, partim gladio cæsi, partim patibulis suspensi, ob meditatū scelus tali morte multati sunt. Rex autem propter bellum cum Hunis susceptum in Baioaria sedens, pōtem naualem, quo in Danubio ad id bellum vteretur, ædificauit, ibiq; Natalem Domini & sanctum Pascha celebrauit.

DCCXCIII.

CVm rex bellum à se inchoatum conficere cuperet, & Pannoniam iterum petere decreuisset, nunciatum est copias quas Thedericus comes per Frisiam ducebat, in pago † Rhiustri iuxta Wisiram à Saxonibus esse interceptas, atque deletas. Cuius rei nuncio accepto, magnitudinem damni dissimulans, iter in Pannoniam intermisit. Et cùm ei persuasum esset à quibusdam qui id compertum esse dicebāt, quòd si inter Radantiam & Almonum fluuios fossa nauium capax duceretur, posse commodè è Danubio in Rhenum nauigari, quòd alter Danubio, alter Mœno miscetur, cōfestim cum omni comitatu suo eò venit, congregataque hominum multitudine totum autumni tempus in eo opere consumpsit. Ducta est fossa inter prædictos fluuios duûm millium passuum longitudine, latitudine CCC pedum, sed incassum: nam propter iuges pluuias, & terram quæ palustris erat, nimio humore suapte natura imbutam, cœptum opus consistere non potuit, sed quantum interdiu terræ à fossoribus fuerat egestum, tantum noctibus humo iterum in locum suum relabente subsidebat. In hoc opere occupato, duo valde displicentia ex diuersis terrarum partibus allata sunt: vnum erat, Saxonum omnimoda defectio: alterum, quòd Saraceni Septimaniam ingressi, prælioque cum illius limitis custodibus atq; comitibus cōserto, multis Francorum interfectis, victores ad sua regressi sunt. Quibus rebus commotus, in Franciam reuersus est: celebrauitque Natalem Domini apud sanctum Kilianum in Wirtziburgo, iuxta Mœnum fluuium: Paschalis verò festi solennitatem super eundem fluuium in villa Franconofurt, in qua & hyemauerat.

al. *Rustri*

DCCXCIIII.

REx ad condemnandam hæresim Felicianam æstatis initio, quando & generalem populi sui conuentum habuit, concilium episcoporum ex omnibus regni sui prouinciis in eadem villa congregauit. Affuerunt etiam in eadem synodo legati † Romani pontificis, Theophylactus ac Stephanus episcopi, vicem tenentes eius à quo missi fuerant, Adriani papæ. In quo concilio & hęresis memorata condemnata est, & liber contra eam communi episcoporum autoritate compositus, in quo omnes propriis manibus subscripserunt. Synodus etiam, quæ ante paucos annos Constantinopoli sub Irene & Constantino filio eius congregata, & ab ipsis non solùm septima, verùm etiam vniuersalis erat appellata, vt nec septima nec vniuersalis haberetur diceretúrve, quasi superuacua omnino ab omnibus abdicata est. Mortua est ibi Fastrada regina, & Moguntiaci apud sanctum Albanum sepulta. Quibus peractis, rex bipartito exercitu Saxoniam petere statuit, eo videlicet modo, vt ipse cum dimidia parte copiarum ab australi parte intraret, Carolus verò filius eius cū alia medietate Rhenū apud Coloniam traiiceret, & in eandem regionē ab occidente veniret. Quo facto licet Saxones in campo qui Sintfelt vocatur, quasi pręlium cum rege commissuri consedissent, ibiq; aduentum eius operirentur, amissa victoriæ spe quam sibi paulo antè falsò pollicebantur, ad deditionem omnes cōuersi sunt, victiq; sine pręlio victoris potestati se subdiderūt. Dederūt igitur obsides, & iureiurando fidē se regi velle seruare promiserūt. Sic omisso pręlio & Saxones domū reuersi sunt, & rex trāsmisso Rheno in Galliā se recepit. Et cùm A-

al. *ecclesiæ Romanæ*

quasgranū venisset, ibidē hybernis habitis, & Natalem Domini & Pascha celebrauit.

DCCXCV.

QVanquam Saxones æstate præterita, & obsides dedissent, & secundum quod iussi erant, sacramenta iurassent; rex tamen illorum perfidiæ non immemor conuentum generalem trans Rhenū, in villa Cuffenstein, quę super Mœnum contra Moguntiacum vrbem sita est, more solenni habuit, atque inde cum exercitu Saxoniam ingressus, penè totam populando peragrauit. Cumque in pagum Bardengau peruenisset, & iuxta locum qui Bardenwig vocatur, positis castris, Sclauorū quos ad se venire iusserat, expectaret aduentum: subitò ei nunciatum est, Wilzan regem Abotritorum, cùm Albim traiiceret, in dispositas à Saxonibus insidias in ipso flumine incidisse, & ab eis esse interfectum. Quod factum animo regis ad Saxones citiùs debellandos velut quosdam stimulos addidit, & in odium perfidæ gentis amplius excitauit. Terra igitur magna parte vastata, & obsidibus quos dare iusserat acceptis, in Franciam reuersus est. In hac expeditione dum castra super Albim haberet, venerunt ad eum legati de Pannonia, vnus ex primoribus Hunorum, qui apud suos vocabatur Thudun. Is & suū aduentum, & se Christianum fieri velle, promisit. Rex autem Aquasgrani veniens, sicut & anno priori ibi temporibus suis & Natalem Domini & Pascha celebrauit.

DCCXCVI.

ROmæ Adriano defuncto, Leo pontificatum suscepit: & mox per legatos suos claues confessionis sancti Petri, ac vexillum Romanæ vrbis cum aliis muneribus regi misit, rogauitque, vt aliquem de suis optimatibus Romam mitteret, qui populum Romanum ad suam fidem atque subiectionem per sacramenta firmaret. Missus est ad hoc Engilbertus abbas monasterij sancti Richarij: per quem etiam tunc ad sanctum Petrum magnam partem thesauri, quem Ericus dux Foroiuliensis, spoliata Hunorum regia, quæ Ringus vocabatur, eodem anno de Pannonia regi detulerat, misit: reliquum verò inter optimates & aulicos, cæterosque in palatio suo militantes liberali manu distribuit. Atque iis expletis, ipse cum exercitu Francorum Saxoniam petiit: Pipinum verò filium suum cum Italicis ac Baioaricis copiis in Pannoniam ire iussit: & ipse quidem Saxonia magna ex parte vastata, ad hyemandum Aquasgrani palatium reuertitur. Pipinus autem Hunis trans Tizan fluuium fugatis, eorumque regia, quæ, vt dictum est, Ringus, à Langobardis autem Campus vocatur, ex toto destructa, direptis penè omnibus Hunorum opibus, ad patrem Aquisgrani hyberna habentem venit, ac spolia regni quæ secum detulit, eidem præsentauit. Thudun etiam de quo superius mentio facta est, fidem dictis suis adhibens, ibidem ad regem venit, ibique cum omnibus qui secum venerant, baptizatus, ac remuneratus post datum fidei seruandæ sacramentum, domum rediit: sed in promissa fide diu manere noluit, nec multo pòst perfidiæ suæ pœnas dedit. Rex, vt dictum est, Aquisgrani in hybernis considens, ibi & Natalem Domini, & Pascha celebrauit.

DCCXCVII.

BArcinona ciuitas in limite Hispanico sita, quæ alternāte rerum euentu, nunc Francorum, nunc Saracenorum ditioni subiiciebatur, tandem per Zatum Saracenum qui tunc eam inuaserat, regi reddita est. Nam is æstatis initio Aquasgrani ad regem venit, seq; cum memorata ciuitate, spontanea deditione illius potestati submisit. Qua recepta rex filium suum Ludouicum ad obsidionem Oscæ cum exercitu in Hispaniam misit, & ipse more solito, ad contundendam perfidæ gentis contumaciam, Saxoniam vastaturus intrauit. Nec prius destitit, quàm omnes terminos eius peragrasset: nam vsque ad vltimos fines eius quà inter Albim & Wisiram Oceano alluitur, accessit. Inde regressus cùm Aquasgrani venisset, ibique Abdellam Saracenum filium Abenmaugæ regis de Mauritania ad se venientem suscepisset, legatumque Nicetæ patritij, qui tunc Siciliam procurabat, nomine Theoctistū literas imperatoris de Constantinopoli missas deferentem audisset, consilium iniit, vt ad conficiendum Saxonicum bellum, in ipsa regione hyemaret. Sumpto igitur comitatu suo, Saxoniam petiit, castrisque super Wisiram positis consedit, & locum castrorū Heristelli vocari iussit. Exercitum verò quem secum adduxit, per totam Saxoniam in hyberna diuisit. Illuc Pipinum de Italica, & Ludouicum de Hispanica expeditione regressos, ad se venire iussit. Ibi legatos Hunorum

rum cum magnis muneribus ad se missos audiuit & absoluit. Ibi legatum Adelfonsi regis † Asturicæ atque Galetiæ, sibi dona deferentem suscepit. Inde Pipinum ad Italiam, Ludouicum ad Aquitaniam remisit: cum quo & Abdellam Saracenum ire iussit, qui postea, vt ipse voluit, in Hispaniam ductus, & illorum fidei, quibus se credere non dubitauit, commissus est. Rex autem in Saxonia residens, ibi & Natalem Domini, & Pascha celebrauit.

[al. *Asturia atque Galetia,*]

DCCXCVIII.

CVm iam ver accederet, nondum tamen propter pabuli inopiam exercitus de hybernis produci potuisset, Saxones Transalbiani occasionem nacti, legatos regis, qui ad eos ob iustitias faciendas missi erant, comprehensos interficiunt, paucis eorum quasi ad nunciandum reseruatis, trucidantes, cum cæteris & Godescalcum regis legatum, quem ille ante paucos dies ad Sigifridum regem Danorum miserat. Is cùm legatione functus reuerteretur, ab huius seditionis autoribus interceptus atque occisus est. Quibus acceptis rex grauiter commotus, congregato exercitu in loco cui Munda nomen, super Wisiram castra posuit, atque in fœdifragos ac desertores arma corripuit, & vltor necis legatorum suorum, quidquid Saxoniæ inter Albiam ac Wisiram interiacet, totum ferro & igne vastauit. Transalbiani autem † qui Nordmanni vocantur, superbia elati, eò quod legatos regis impunè occidere potuerũt, arreptis armis contra Abotritos Francorum auxiliares & socios proficiscuntur. Quorum dux † Thrasico cognito Transalbianorum motu eis cum omnibus copiis suis in loco qui Suentana vocatur, occurrit, commissoque prælio, ingenti eos cæde prostrauit. Nam in prima congressione quatuor millia eorum cecidisse narrauit legatus regis Eberwinus nomine, qui in eodem prelio fuit, & in Abotritorum acie dextrum cornu tenuit. Fusi igitur fugatique, & multis suorum amissis, cum magna calamitate ad loca sua reuersi sunt. At rex in Franciam regressus, cùm Aquasgranum venisset, primò legatos Irenæ imperatricis ad se de Constantinopoli missos audiuit: nam Constantinus filius eius, propter morum insolentiam à suis comprehensus, & excæcatus est: quibus petentibus † Sisimium fratrem Tarasij Constantinopolitani episcopi olim in prælio captum domum redire permisit. Legati fuere Michaël cognomẽto Ganglianus, & Theophilus presbyter de Blachernis. Post quorum absolutionem venere de Hispania legati Adelfonsi regis, Basiliscus & Froia, munera deferentes, quæ ille de manubiis, quas victor apud Vlyssiponam ciuitatem à se expugnatam ceperat, regi mittere curauit: Mauros videlicet septem cum totidem mulis atque loricis, quæ licet pro dono mitterentur, magis tamen insignia victoriæ videbantur: quos & benignè suscepit, & remuneratos honorificè dimisit. Insulæ Baleares, quæ nunc ab incolis earum Maiorica & Minorica vocitantur, à Mauris piraticam exercẽtibus deprædatæ sunt. Rex verò Aquisgrani hyemauit, & ibi Natalem Domini & Pascha more solito celebrauit.

[*Qui Nordmanni vocantur*, in man. deest.]
[al. *Thasco*]
[al. *Sosimium*]

DCCXCIX.

ROmæ Leo papa cùm litania processurus de Lateranis ad ecclesiam beati Laurentij quæ ad Craticulam vocatur, equo sedens pergeret, in insidias à Romanis positas iuxta eandem basilicam incidit: vbi equo deiectus & erutis oculis, vt aliquibus visum est, lingua quoq; amputata, nudus ac semiuiuus in platea relictus est. Deinde iussu eorum qui huius facti autores fuere, in monasterium sancti Erasmi martyris velut ad curandum missus, Albini cuiusdam cubicularij sui cura noctu per murum demissus à Winigiso duce Spoletano, qui audito huiusmodi facinore Romam festinus aduenerat, susceptus ac Spoletum deductus est. Cuius rei nuncium cùm rex accepisset, ipsum quidem vt vicarium sancti Petri & Romanum pontificem cum summo honore ad se præcepit adduci: iter tamen suum quod in Saxoniam facere constituerat, non omisit. Habito itaque generali conuentu super Rhenum in loco qui Lippenheim vocatur, ibiq; eodem amne transmisso, cum toto exercitu suo ad Paderbornam accessit, ibique in castris considens, pontificis ad se properantis præstolatur aduentum. Misit interea filium suum Carolum ad Albim cum parte exercitus, propter quædam negotia cum Wilsis & Abotritis disponenda, & quosdam Saxones de Nordluidis recipiendos. Cuius reuersionem cùm expectat, venit pontifex, & valde honorificè ab illo susceptus est: mansitq; apud eum dies aliquot: & cùm ei cuncta propter quæ venerat

[al. *Wilzis*]

intimasset, iterum Romã cum magno honore per legatos regis, qui cum eo missi sunt, reductus, atque in locum suum restitutus est. Quo dimisso rex paucos dies ibidem moratus, legatum Michaëlis patritij de Sicilia nomine Danielem, ad se missum absoluit. al. Geroldi Accepit etiam triste nuncium de† Gerholti & Erici interitu, quorum alter, Gerholtus videlicet, Baioariæ præfectus, commisso cum Hunis prælio cecidit: alter verò, id est Ericus, post multa prælia & insignes victorias, apud Tarsaticam Liburniæ ciuitatem insidiis oppidanorum interceptus, atque interfectus est. Rebus itaque Saxonum pro rerum opportunitate dispositis, rex in Franciam reuertitur: & cùm Aquisgrani hyemaret, Guido comes ac præfectus Britannici limitis, qui eodem anno cum sociis comitibus totam Britonum prouinciam perlustrauerat, arma ducum qui se dediderunt, inscriptis singulorũ nominibus detulit. Videbatur enim ea prouincia tum ex toto subacta; fuissetq́;, nisi perfidę gentis instabilitas citò id aliorsum more solito commutasset. Allata sunt & signa quæ occisis in Maiorica Mauris prædonibus erepta fuerant: & Azan Saracenus præfectus Oscæ, claues vrbis cum aliis donis regi misit, promittẽs eam se traditurum, si opportunitas eueniret. Sed & monachus quidam de Hierosolymis veniens, benedictionem & reliquias de loco resurrectionis dominicę, quæ Patriarcha regi miserat, detulit. Et rex Natalem Domini in eodem palatio residens celebrauit: ac monachum reuerti volentem absoluens, Zachariam quendam presbyterum de palatio suo cum eodem ire iussit: cui & donaria sua ad illa veneranda loca deferenda commisit.

DCCC.

al. Veris temperie Redeunte † verna temperie, medio ferè Martio rex Aquisgrano digressus, littus oceani Gallici perlustrauit: & in ipso mari, vbi tunc piraticam Nordmanni exercebant, classem instituit, præsidia disposuit, sanctum Pascha apud sanctum Richarium celebrauit. Inde iterum per littus maris agens, Rotomagum ciuitatem venit: ibique Sequana amne transmisso, Turonas ad sanctum Martinum orationis causa profectus est: moratus ibi dies aliquot propter aduersam Luitgardæ coniugis valetudinem, quæ al. II. Non. ibidem & defuncta & humata est. Obiit autem †PRID. NON. IVN. Inde per Aurelianos ac Parisios Aquisgranum reuersus est: & mense Augusto inchoante Moguntiacum veniens, generalem conuentum ibidem habuit, & iter in Italiam indixit: atque inde profectus cum exercitu Rauennam venit, ibique septem non amplius dies moratus, Pipinum filium suum cum eodem exercitu in terram Beneuentanorum ire iussit, mouensque de Rauenna cum filio Anconam vsque peruenit. Quo ibi dimisso Romam proficiscitur: cui pridie quàm illò veniret, Leo papa apud Numẽtum occurrit, & cum magna veneratione ibidem suscepit: post cœnam qua simul refecti sunt, illo ibi manente, pontifex ad vrbem processit, posteroque die in gradibus basilicæ beati Petri apostoli cum episcopis & vniuerso clero consistẽs, aduenientem regem, equóque descendentem, Deo laudes dicendo & gratias agendo suscepit, & cunctis psallentibus in ecclesiam eiusdem beatissimi apostoli Deum glorificans atque magnificans introduxit. Facta sunt hæc VIII CAL. DECEMB. Post septem verò dies rex concione vocata, cur Romam venisset omnibus patefecit, & exinde quotidie iis propter quæ venerat facienda operam impendit. in quibus vt maximum, ita difficillimum erat, quod primò inchoatum est, de inuestigandis videlicet quæ pontifici obiiciebantur criminibus. Qui tamen, postquam nullus eorundem criminum probator esse voluit, coram omni populo in basilica beati Petri apostoli euangelium ferens, ambonem conscendit, inuocatoque sanctæ Trinitatis nomine, de obiectis se criminibus iureiurando purgauit. Eodem die Zacharias presbyter, quem rex Hierosolymas miserat, cum duobus monachis quos patriarcha cum eo ad regem misit, Romam venit: ij benedictionis gratia claues sepulchri dominici ac loci Caluariæ cum vexillo detulerunt: quos rex benignè susceptos per aliquot dies secum detinuit: & redire volentes, remuneratos absoluit.

DCCCI.

Ipse autem cùm die sacratissimo Natalis Domini ad missarum solennia basilicam beati Petri apostoli fuisset ingressus, & coram altari, vbi ad orationem se inclinauerat, assisteret, Leo papa coronam capiti eius imposuit, cuncto Romanorum populo acclamante:

clamante: CAROLO AVGVSTO, A DEO CORONATO, MAGNO ET PACIFICO IMPERATORI ROMANORVM, VITA ET VICTORIA. Post quas laudes à pontifice more antiquorum principum adoratus est: ac deinde omisso Patritij nomine, IMPERATOR ET AVGVSTVS appellatus. Post paucos autem dies iubente ipso, ij qui eundem pontificem anno superiore deposuerant, in iudicium adducti, & habita de eis quæstione, secundum legem Romanorum, vt læsæ maiestatis rei, capite damnati sunt. Pro quibus tamen papa pio affectu apud imperatorem intercessit: nam & vita & membrorum integritas eis concessa est: cæterùm pro sui facinoris magnitudine exilio † damnati sunt. [al. deportati] Huius factionis fuere principes Paschalis nomenclator, & † Campulus sacellarius, [al. Capulus] & multi alij Romanæ vrbis habitatores nobiles, qui simul omnes eadem sententia damnati sunt. Ordinatis deinde Romanæ vrbis, & pontificis, totiusque Italiæ non tantùm publicis, sed etiam ecclesiasticis & priuatis rebus (nam tota hyeme non aliud fecit imperator) missaque in Beneuentanos iterum expeditione, cum Pipino filio suo post Pascha VII CALEND. MAII Roma profectus, Spoletum venit. Vbi dum esset, † PRID. CAL. MAII, hora noctis secunda, terræmotus maximus factus est, [al. II. Cal. Maij] quo tota Italia grauiter concutiebatur. nam & tectum basilicæ diui Pauli apostoli, magna ex parte cum suis trabibus decidit, & in quibusdam locis vrbes montesq; ruerunt. Eodem anno loca quædam circa Rhenum fluuium, & in Gallia & in Germania tremuerunt. Pestilentia propter mollitiem hyberni temporis facta est. Imperator de Spoleto Rauennam venit, & aliquot dies ibi moratus, Papiam perrexit. Ibi nunciatum est ei, legatos Aaron regis Persarum portum Pisas intrasse, quibus obuiam mittens inter Vercellas & † Eporediam eos sibi fecit præsentari: [al. Hipporediam, vel Eboreiam] vnus eorum erat Persa de oriente legatus prædicti regis: nam duo fuerant, alter Saracenus de Africa legatus Amirati Abraham, qui in confinio Africæ in fossato præsidebat. Hic Isaac Iudæum, quem imperator ante quadriennium ad memoratum regem Persarum cum Lantfrido & Sigimundo legatis suis miserat, reuersum cũ magnis muneribus nunciauerunt. nam Lantfridus & Sigimundus ambo in eodem itinere defuncti sunt. Tum ille misit Ercenbaldum notarium in Liguriam ad classem parandam, qua elephas & ea quæ cum eo afferebantur, subuehi possent. Ipse autem celebrato die Natalis sancti Ioannis Baptistæ apud † Hipporhediam, Alpes transgressus in Galliam reuersus est. [al. Eporediã, vt suprà.] Ipsa æstate capta est Barcinona ciuitas in Hispania iam biennio obsessa: Zatus præfectus eius & alij complures Saraceni comprehensi. & in Italia Reate ciuitas similiter capta & incensa est, eiusque præfectus Roshelmus comprehensus; castella quæ ad ipsam ciuitatem pertinebant, in deditionem accepta sunt. Zatus & Roshelmus vna die ad præsentiam imperatoris deducti, & exilio damnati sunt. Ipsius anni mense Octobri Isaac Iudęus de Africa cum elephanto regressus, portum † Venetiis intrauit: [Veneris] & quia propter niues Alpinas illas transitum habere non poterat, in Vercellis hyemauit. Imperator Aquisgrani in palatio Natalem Domini celebrauit.

DCCCII.

IRene imperatrix è Constantinopoli misit legatum nomine Leonem Spatharium pacis confirmandæ gratia inter Francos & Græcos: & imperator vicissim propter id ipsum absoluto illo misit Iesse episcopum Ambianẽsem & Helmgaudum comitem Constantinopolim, vt pacem cum ea statuerent. Celebratum est Pascha Aquisgrani. Huius anni mense IVL. XIII CAL. AVG. venit Isaac cum elephante & cæteris muneribus quæ à rege Persarum missa fuerunt, & Aquisgrani omnia imperatori detulit: nomen elephanti erat Abulabaz. Ortona ciuitas Italiæ in deditionem accepta. Nuceria quoque frequenti obsidione fatigata, & ipsa in deditionem venit, præsidiumq; nostrorum in ea positum. Imperator æstatis tempore in Arduenna venationi indulgens, misso exercitu Transalbianos Saxones vastauit. † Grimoaldus Beneuentanorum dux [al. Grimoldus] in Nuceria Winigisum comitem Spoleti qui præsidio præerat, aduersa valetudine fatigatum obsedit, & in deditionem accepit, captumque honorificè habuit. Imperator Aquisgrani Natalem Domini celebrauit.

DCCCIII.

HAc hyeme circa ipsum palatium & finitimas regiones terræ motus factus, & pestilentia subsecuta est. Winigisus à † Grimoaldo redditus est: [al. Grimoldo] & legati imperato-

ris de Constantinopoli reuersi sunt: & venerunt cum eis legati Nicephori imperatoris, qui tunc rempublicam regebat (nam Irenen post aduentum legationis Francicæ deposuerāt) quorum nomina fuerunt, Michaël episcopus, Petrus abbas, Callistus & Candidatus: qui venerunt ad imperatorem in Germania super fluuium Salam in loco qui dicitur Sels: & conditionem faciendæ pacis in scripto susceperunt: & inde dimissi cum epistola imperatoris Romam regressi, atque Constantinopolim reuersi sunt. Imperator autem in Baioariam profectus, dispositis Pannoniarum causis, Decembri mense Aquasgrani reuersus est, ibique Natalem Domini celebrauit.

Sels suprà vocauit Salæ palatium à Carolo constructum.

DCCCIIII.

IMperator Aquisgrani hyemauit, æstate autem in Saxoniam ducto exercitu, omnes qui trans Albim & in † Wilmuodi habitabant, Saxones cum mulieribus & infantibus transtulit in Franciam, & pagos Transalbianos Abotritis dedit. Eodem tempore Godefridus rex Danorum venit cum classe sua, nec non & omni equitatu regni sui ad locum qui dicitur † *Sliestorff*, in confinio regni sui & Saxoniæ: promisit enim se ad colloquium imperatoris venturum: sed consilio suorum inhibitus propius non accessit. Imperator autem super Albim fluuium sedebat in loco qui dicitur † *Holdunstetin*, & missa ad Godefridum legatione pro perfugis reddendis, medio Septembri coloniam venit, dimissoque exercitu primò Aquasgrani, deinde Arduennam petit, & venationi cùm indulsisset, Aquasgranum reuersus est. Medio Nouembri nunciatum est ei, Leonem papam Natalem Domini secum celebrare velle, vbicunque hoc contingere potuisset: quem statim misso ad sanctum Mauritium Carolo filio suo, honorificè suscipere iussit; ipse ad † Remorum ciuitatem obuiam illi profectus est, ibique susceptum, primò Carisiacum villam, vbi Natalē Domini celebrauit, deinde Aquasgranum perduxit, & donatum magnis muneribus, per Baioariam ire volentem deduci fecit vsque Rauennam. Causa aduētus eius hæc erat: Perlatum fuerat ad imperatorem ęstate præterita CHRISTI sanguinem in ciuitate Mantua fuisse repertum: propter hoc misit ad papam, petens, vt huius famæ veritatem inquireret. Qui accepta occasione exeundi, primò in Langobardiam, quasi pro inquisitione prædicta profectus est: indeque arrepto itinere subitò ad imperatorem vsq; peruenit, mansitq; apud illum dies octo: &, sicut dictum est, Romam repedauit.

al. Wimodi — *al. Sliestorp, & Fliestorp.* — *al. Holdunestets,* — *al. Remos*

DCCCV.

NOn multo pòst † Cacanus princeps Hunorum propter † calamitatem populi sui, imperatorem adiit, postulans sibi locum dari ad habitandum inter Sabariam & Carnuntum, quia propter infestationem Sclauorum, qui Behemāni vocantur, in pristinis sedibus esse non poterāt: [illi enim omnem terram Hunorum depopulātes, Lechonem tunc ducem habuerunt.] Hunc imperator benignè (erat enim † Cacanus Christianus, nomine Theodorus) suscepit, & precibus eius annuens, muneribus donatum redire permisit: qui rediens ad populum suum pauco tempore transacto diem suum obiit. Et misit † Cacanus vnum de optimatibus suis, petens sibi honorem antiquum, quem Cacanus apud Hunos habere solebat. Cuius precibus imperator assensum præbuit, & summam totius regni iuxta priscum eorum ritum habere præcepit. Eodem anno misit exercitum suum cum filio suo Carolo, in terram Sclauorum, † qui Behemanni vocantur, qui omnem illorum patriam depopulatus, ducem eorum nomine † Lechonem occidit: & inde regressus in Vogesum syluam ad patrem venit, in locò qui dicitur Camp. Nam imperator Iulio mense Aquisgrano profectus, per Theodonis villam atque Metis transiens, Vogesum petiit: ibique venationi vacans, post reuersionem exercitus ad † Rumrichi castellum profectus, ibique aliquantum temporis moratus, ad hyemandum in Theodonis villa palatio suo consedit. ibi ambo ad eum filij sui Pipinus & Ludouicus venerunt, celebrauitq; ibi Natalem Domini.

al. Caganus — *al. necessitatem* — Hęc, *qui Behemanni vocantur*, in man. desunt — Hisce signis [ ] inclusa quoque in man. desunt. — *al. Caganus* — *al. Caganus* — *al. qua Beheim vocatur,* — *al. Bochonem* — *al. Rumerici*

DCCCVI.

STatim post Natalem Domini venerunt † Guilharius & Beatus duces Venetiæ, nec non & Paulus dux Iaderæ, atque Donatus eiusdem ciuitatis episcopus, legati Dalmatarum, ad præsentiam imperatoris cum magnis donis: & facta est ibi ordinatio ab imperatore de ducibus & populis tam Venetiæ quàm Dalmatiæ. Illisque absolutis conuentū habuit imperator cum primoribus & optimatibus Francorum de pace constituenda

al. VVilharius

stituenda & obseruanda inter filios suos, & diuisione regni facienda in tres partes, vt sciret vnusquisq; illorum, quam partẽ tueri & regere deberet, si patre mortuo superstitem esse contingeret. De hac partitione & testamentum factum, & iureiurando ab optimatibus Francorum confirmatum, & constitutiones pacis conseruandæ causa factæ, atque hæc omnia literis mandata sunt, & Leoni papæ, vt ipse sua manu subscriberet, per Eginhartum missa. Quibus pontifex lectis & assensum præbuit, & propria manu subscripsit. Imperator dimisso vtroque filio in regnum sibi deputatum, Pipino scilicet & Ludouico, de villa Theodonis per Mosellam & Rhenum secunda aqua Nouiomagum nauigauit, ibique Quadragesimale ieiunium & sacratiss. Paschæ solennitatem celebrauit: Et inde post non multos dies Aquasgrani veniens, Carolum filium suum in terram Sclauorum qui dicuntur Sorabi, & sedent super Albim fluuium, cum exercitu misit. in qua expeditione Miliduoch Sclauorum dux interfectus est, duoque castella ab exercitu ędificata: vnum super ripam fluminis Salæ, alterum iuxta fluuium Albim. Sclauisque pacatis Carolus cum exercitu regressus, in loco qui dicitur Sili, super ripam Mosæ fluminis ad imperatorem venit. Missa est & manus de Baioaria & Alemannia atque Burgundia, sicut anno superiore, in terram Bohœmorum, vastataque terræ non minima portione, absque vllo graui incommodo regressa. Eodem anno in Corsicam insulam contra Mauros, qui eam vastabant, classis de Italia à Pipino missa est. Cuius aduentum Mauri non expectantes abscesserunt: vnus tamen nostrorum Hadumarus comes ciuitatis Genuæ, imprudenter contra eos dimicans occisus est. In Hispania verò Nauarri & † Pompelonenses, qui superioribus annis ad Saracenos defecerant, in fidem recepti sunt. Classis à Nicephoro imperatore, cui Niceta patritius præerat, ad recuperandam Dalmatiam mittitur: Et legati, qui ante quatuor ferè annos ad regem Persarum missi erant, per ipsas Græcarum nauium stationes transuecti, ad Taruisiani portus receptaculum nullo aduersariorum sentiente regressi sunt. Imperator celebrauit Natalem Domini Aquisgrani.

† al. *Pampilonenses.*

DCCCVII.

ANno superiore, IIII NON. SEPTEMB. fuit eclipsis Lunæ. Tunc verò erat Sol in XVI parte Virginis, Luna in XVI parte Piscium. Hoc autem anno II CAL. FEB. fuit Luna XVII, quando stella Iouis quasi per eam transire visa est. Et III ID. FEB. fuit eclipsis Solis media die, stante vtroque sydere in XXV parte Aquarij. Iterum IIII CAL. MAR. fuit eclipsis Lunæ, & apparuerunt acies eadem nocte miræ magnitudinis: & Sol † sterit in XI parte Virginis: nam & stella Mercurij XVI CAL. APRIL. visa est in Sole, quasi parua macula nigra paululum superius medio centro eiusdem syderis: quæ à nobis octo dies conspecta est, sed quando primùm intrauit vel recessit, nubibus impedientibus minimè notare potuimus. Iterum mense Augusto XI CAL. SEP. eclipsis Lunæ facta est, hora noctis III, Sole posito in V parte Virginis, & Luna in V parte Piscium. Sicque ab anni superioris Septembri, vsque ad anni præsentis Septembrem, ter Luna obscurata est, & Sol semel. Ratbertus missus imperatoris, qui de Oriente reuertebatur, defunctus est: & legatus regis Persarum nomine Abdella, cum monachis de Hierusalem, qui legatione Thomæ patriarchæ fungebantur, quorum nomina fuere, Georgius & Felix, ad imperatorem peruenerunt, munera deferentes, quæ prædictus rex imperatori miserat, nempe papilionem & tentoria atrij miræ & magnitudinis & pulchritudinis. Erant omnia byssina, tam tentoria, quàm & funes eorum, diuersis tincta coloribus. Fuerunt præterea munera præfati regis pallia serica multa, & preciosa, & odores, & vnguenta, & balsamum, nec non horologium ex orichalco, arte mechanica mirificè compositum, in quo duodecim horarum cursus ad clepsydram vertebatur, cum totidem æreis pilulis, quæ ad completionem horarum decidebant, & casu suo subiectum sibi cymbalum tinnire faciebant, additis in eodem eiusdem numeri equitibus, qui per XII fenestras completis horis exibant, & impulsu egressionis suæ totidem fenestras, quæ priùs erant apertæ, claudebant: nec non & alia multa erant in ipso horologio, quæ nunc enumerare longum est. Fuere præterea inter prædicta munera, candelabra duo ex orichalco miræ magnitudinis & proceritatis: quæ omnia in Aquensi palatio ad imperatorem delata sunt. Imperator legatum & monachos per aliquantum tempus secum retinens, in Italiam direxit,

† In man. sic legitur, *steterit in XI parte piscium, & luna in XI parte Virginis.*

Nota auctorem Caroli Magni tempore vixisse.

atque ibi eos tempus nauigationis expectare iussit. Eodemque anno Burchartum comitem stabuli sui cum classe misit Corsicam, vt eam à Mauris qui superioribus annis illuc consueuerant venire, defenderet: hi iuxta cõsuetudinem suam de Hispania egressi primò Sardiniam appulsi sunt, ibiq; cum Sardis prælio commisso, & multis suorum

* tria millia, 3000.

amissis (nam * III M. ibi cecidisse perhibentur) in Corsicam recto cursu peruenerunt. Vbi iterum in quodam portu eiusdem insulæ cum classe cui Burchartus præerat, prælio decertauere, victiq; ac fugati sunt, amissis XIII nauibus, & plurimis suorum interfectis. Adeò illo anno in omnibus locis aduersa fortuna fatigati sunt, vt ipsi eò sibi hoc accidisse testati sint, quòd anno superiore contra omnem iustitiam de Patelaria insula LX monachos asportatos in Hispania vendiderunt: quorum aliqui liberalitate imperatoris iterum ad sua loca reuersi sunt. Niceta patritius, qui cum classe Constantinopolitana in Venetia se continebat, pace facta cum Pipino rege, & induciis vsque ad mensem Augustum constitutis, statione soluta Constantinopolim regressus est. Hoc anno imperator Pascha Aquisgrani celebrauit, nec non & Natalem Domini.

DCCCVIII.

HYems mollissima ac pestilens fuit illo tempore, vereq; inchoante imperator Nouiomagum profectus, vbi transacto Quadragesimali ieiunio ac celebrato sancto Paschate iterum Aquasgrani regressus est. Et quia nunciabatur Godefridum regem Danorum in Abotritos cum exercitu traiecisse, Carolum filium suum ad Albim cum valida Francorum & Saxonum manu misit, iubens, vesano regi resisterent, si Saxoniæ terminos aggredi tentaret. Sed ille statiuis per aliquot dies in littore habitis, expugnatis etiam & captis aliquot Sclauorum castellis, cum magno copiarum suarum detrimento

al. *Thrasiconem*

reuersus est. Nam licet † Thrasiconem ducem Abotritorum popularium fidei diffidentem loco pepulisset, Godolaibum alium ducem dolo captum patibulo suspendisset, Abotritorum duas partes vectigales sibi fecisset: optimos tamen militum suorum

al. *Reginoldum*,

& manu promptissimos amisit, & cum eis filium fratris sui nomine † Reginholtum, qui oppugnatione cuiusdam oppidi cum plurimis Danorum primoribus interfectus est. Filius autem imperatoris Carolus Albim ponte iunxit, & exercitum qui præerat, in

al. *Linones*

† Hilinones & Smeldingos, qui & ipsi ad Godefridum defecerant, celerrimè transposuit, populatisque circumquaque eorum agris, transitoque iterum flumine, cum incolumi exercitu in Saxoniam se recepit. Erant cum Godefrido in expeditione prædicta

al. *Wilzi*

Sclaui, qui dicuntur † Wilsi, qui propter antiquas inimicitias quas cum Abotritis habere solebant, sponte se copiis eius coniunxerunt, ipsoq; domum reuertente cum præda quam in Abotritis capere potuerunt, & ipsi domum regressi sunt. Godefridus verò prius quàm domum reuerteretur, destructo emporio, quod in Oceani littore constitutum, lingua Danorum Rerich dicebatur, & magnam regno illius commoditatem vectigalium persolutione præstabat, translatisq; inde negotiatoribus, soluta classe ad

al. *Flesdorp*

portum qui † *Sliesdorff* dicitur, cũ vniuerso exercitu venit: ibi per aliquot dies moratus, limitem regni sui, qui Saxoniam respicit, vallo munire constituit, eo modo, vt ab orientali maris sinu, quem illi *Ostersalt* dicunt, vsque ad occidẽtalem Oceanum totam Egidoræ fluminis aquilonarem ripam munimentum valli prætexeret: vna tantùm porta dimissa, per quam carpenta & equites emitti & recipi potuissent. Diuiso itaque opere

al. *Nordanimbrorum*

inter duces copiarum, domum reuersus est. Interea rex † Nordhumbrorum de Britannia insula nomine Ardulf, regno & patria pulsus, ad imperatorem dum adhuc Nouiomagi moraretur venit, & patefacto aduẽtus sui negotio, Romam proficiscitur: Romaq; rediens, per legatos Romani pontificis & domini imperatoris in regnum suum reducitur. Præerat ea tempestate ecclesiæ Rom. Leo III, cuius legatus ad Britanniam directus est Adolphus diaconus, de ipsa Britannia Saxo, & cum ipso ad imperatorem

al. *Andemauro*

missi duo abbates, Rutfridus notarius, & Nantharius abbas de sancto † Othmaro. Imperator verò ædificatis per legatos suos super Albim fluuiũ duobus castellis, præsidioq; in eis contra Sclauorum incursiones disposito, Aquisgrani hyemauit, Natalemq; Domini & S. Pascha celebrauit.

DCCCIX.

Comiamaclum

CLassis de Constantinopoli missa, primò Dalmatiam, deinde Venetiam appulit, cumq; ibi hyemaret, pars eius † Comiaclum insulam accessit, commissoq; prælio contra

contra præsidium quod in ea dispositum erat, victa atque fugata, Venetiam recessit. Dux autem qui classi præerat nomine Paulus, cùm de pace inter Francos & Græcos constituenda, quasi sibi hoc esset iniunctum, apud Pipinum Italiæ regem agere moliretur, Wilhario & Beato Venetiæ ducibus omnes conatus eius impedientibus, atque ipsi etiam insidias parantibus, cognita illorum fraude discessit. At in occiduis regionibus dominus Ludouicus rex, cum exercitu Hispaniam ingressus, Dertusam ciuitatem in ripa Iberi fluminis sitam obsedit, consumptoque in oppugnatione illius aliquanto tempore, vbi eam tam citò capi non posse vidit, dimissa obsidione, cum incolumi exercitu in Aquitaniam se recepit. Postquam Ardulfus rex † Nordhumbrorum reductus est in regnum suum, & legati imperatoris atque pontificis reuersi sunt, vnus ex eis, Adolphus videlicet diaconus, à piratis captus est, cæteris sine periculo traiicientibus, ductusque ab eis in Britanniam, à quodam Cœnulphi regis homine redemptus est, Romamque reuersus. In Tuscia Populonium ciuitas maritima à Græcis qui Ὀροβιῶται vocantur, deprædata est. Mauri quoque de Hispania Corsicam ingressi, in ipso sancto Paschali Sabbatho, ciuitatem quandam diripuerunt, & præter episcopum ac paucos senes atque infirmos nihil in ea reliquerunt. Interea Godefridus rex Danorum, per negotiatores quosdam significauit se audisse imperatorem sibi infensum, ob id quòd in Abotritos anno superiore duxisset exercitum, & suas vltus esset iniurias, addens, velle se purgare ab eo quod ei obiiciebatur, fœderis irruptionem ab illis priùs fuisse inchoatam. Petebat etiam, vt conuentus comitum imperatoris atque suorum iuxta terminos regni sui trans Albim fieret, in quo res inuicem gestæ proferri, & emendatione digna inter partes enumerari potuissent. Non abnuit imperator, colloquiumque trans Albim habitum cum primoribus Danorum in loco qui dicitur † *Badenfliet*, multisque hinc & inde prolatis ac enumeratis rebus, negotio penitus infecto discessum est. † Thrasico verò dux Abotritorum, postquam filium suum postulanti Godefrido obsidem dederat, collecta popularium manu, & auxilio à Saxonibus accepto, vicinos suos † Wilsos aggressus, agros eorum ferro & igne vastauit, regressusq; domum cum ingenti præda, accepto iterũ à Saxonibus validiori auxilio, Smeldingorum maximam ciuitatem expugnat; atque iis prosperis successibus omnes qui ab eo defecerant, ad suam societatem redire coëgit. Iis ita gestis imperator de Arduenna Aquasgrani reuersus, mense Nouembri cõcilium habuit de processione Spiritus sancti. Quam quæstionem Ioannes quidam monachus Hierosolymis primò concitauit. Cuius definiendæ causa Bernhartus episcopus Wormatiensis, & Adelhartus abbas monasterij Corbeiæ Romam ad Leonem papam missi sunt. Agitatum est etiam in eodem concilio, de statu ecclesiarum, & conuersatione eorum qui in eis Deo seruire dicuntur; nec aliquid tamen definitum est propter rerum, vt videbatur, magnitudinem. Imperator autem, cùm ei multa de iactantia & superbia regis Danorum nunciarentur, statuit trans Albim ciuitatem ædificare, Francorumque in ea ponere præsidium. Cumque ad hoc per Galliam atque Germaniam homines congregasset, armisq; ac cæteris ad vsum necessariis rebus instructos per Frisiam ad locum destinatum ducere iussisset, Thrasico dux Abotritorum in emporio † Rerich ab hominibus Godefridi per dolum interfectus est. Sed imperator postquam locus ciuitati construendæ fuerat exploratus, Egbertum comitem huic negotio exequendo præficiens, Albim traiicere & locum iussit occupare. Est autem locus super ripam Sturiæ fluminis nomine † Essesfelt, & occupatus est ab Egberto & comitibus Saxonicis circa ID. MART. & muniri cœptus. Aureolus comes, qui in confinio Hispaniæ atque Galliæ trans Pyrenæum contra Oscam & Cæsaraugustam residebat, defunctus est, & Amaroz præfectus Cæsaraugustę, locum eius inuasit, & in castellis illius præsidia disposuit: missaq; ad imperatorem legatione, se cum omnibus suis eius obsequio traditurum promisit. † Eclipsis Lunæ facta est VII CALEND. IAN.

al. *Nordanimbrorum*. al. *Badẽfliet* al. *Thrasco* al. *Wilzos* al. *Reric* & *Resc* al. *Esfelt* al. *Eclipsis luna cõtigit*

DCCCX.

Amaroz Cæsaraugustæ præfectus, postquam imperatoris legati ad eum venerũt, petiit, vt colloquium fieret inter ipsum & Hispanici limitis custodes, promittens se in eo colloquio cum omnibus suis in imperatoris ditionem esse venturum. Quod licet imperator vt fieret annuisset, multis interuenientibus causis, mansit infectum.

Mauri de tota Hiſpania maxima claſſe comparata, primò Sardiniã, deinde Corſicam appulerunt, nulloq; præſidio in ea inuento inſulam penè totam ſubegerunt. Interea Pipinus rex perfidia ducum Venetorum incitatus, Venetiam bello terra marique ſtatuit appetere: ſubactaq; Venetia ac ducibus eius in deditionem acceptis, eãdem claſſem ad Dalmatiæ littora vaſtanda miſit. Sed cùm Paulus Cephalaniæ præfectus cum orientali claſſe ad auxilium Dalmatis ferendũ aduentaret, regia claſſis ad propria regreditur. † Rotdrudis filia imperatoris, quæ natu maior erat, VIII ID. IVN. diem obiit. Imperator verò Aquiſgrani adhuc agens, & cõtra Godefridum regem expeditionẽ meditans, nuncium accepit, claſſem ducentarũ nauium de Nordmannia Friſiam appuliſſe, cunctaſque Friſiaco littori adiacentes inſulas eſſe vaſtatas, iamq; exercitum illum in continente eſſe, terrenaq; prælia cum Friſonibus cõmiſiſſe, Danoſq; victores tributũ victis impoſuiſſe, ac vectigalis nomine cẽtum libras argenti à Friſonibus iam eſſe ſolutas, regem verò domi eſſe, quod & reuera ita erat. Qui nuncius adeò imperatorem concitauit, vt miſſis in omnes circumquaque regiones ad congregandum exercitum nunciis, ipſe ſine mora palatio exiens, primò claſſi occurrere, deinde tranſmiſſo Rheno, in loco qui Lippenheim vocatur, copias quę nondum conuenerant ſtatuit operiri. Vbi dum aliquot dies moraretur, Elephas ille, quem ei Aaron rex Perſarum miſerat, ſubita morte periit. Congregatis tandem copiis, celerrimè ad † Aaram fluuium contendit, caſtriſq; iuxta confluentem eius, quo Wiſiræ flumine coniungitur, poſitis, minarum Godefridi regis præſtolatur euentum. Nam rex ille vaniſſima ſpe victoriæ inflatus, acie ſe cum imperatore † confligere velle iactabat. Sed dum imperator in memorato loco ſtatiua haberet, diuerſarum rerum nuncij ad eum perferuntur. Nam & claſſem quæ Friſiam vaſtabat, domum regreſſam; & Godefridum regem à quodã ſuo ſatellite interfectum; caſtellum nomine † Hohbuchi Albi flumini contiguum, in quo Odo legatus imperatoris, & orientalium Saxonum erat præſidium, à † Wilſis captum; & Pipinum regem Italiæ VIII ID. IVL. de corpore migraſſe; duaſq; legationes de diuerſis orbis partibus, vnam de Conſtantinopoli, alteram de Corduba pacis faciendæ cauſa aduentare nunciatur. Quibus ille acceptis, diſpoſita pro temporis conditione Saxonia, domum reuertitur. Tanta fuit in ea expeditione boum peſtilentia, vt penè nullus tanto exercitui ſupereſſet, quin omnes vſque ad vnum interirent: & non ſolùm ibi, ſed etiam per omnes imperatori ſubiectas prouincias, in illi⁹ generis animalia mortalitas immaniſſimè graſſata eſt. Imperator Aquaſgrani veniens menſe Octobri, memoratas legationes audiuit, pacemq; cum Nicephoro imperatore, & cum Abulaz rege Saracenorũ fecit. Nam Nicephoro Venetiam reddidit: & Heinrichũ Comitem olim à Saracenis captũ, Abulaz remittente recepit. Eo anno Sol & Luna bis defecerunt: Sol VIII ID. IVN. & II CAL. DECEMB. Luna autem XI CAL. IVL. & XVIII CAL. IAN. Corſica inſula iterum à Mauris vaſtata eſt. Amaroz ab Abdiramam filio Abulaz de Cæſarauguſta expulſus, & Oſcam intrare compulſus eſt. Godefrido Danorum rege mortuo, Hemmingus filius fratris eius in regnum ſucceſſit, ac pacem cum Imperatore fecit.

al. Ruodtrudis
al. Alaram, vt ſuprà in an. 782.
al. congredi
al. Hohbuoki
al. VVilzis

DCCCXI.

ABſoluto atque dimiſſo Arſaphio Spathario (hoc nomen legato Nicephori imperatoris) eiuſdem pacis confirmãdæ gratia legati Cõſtantinopolim ad imperatorem mittuntur, Hatto epiſcopus Baſilienſis, & Hugo comes Turonicus, & Aio Langobardus de † Foroiulio, & cum eis Leo quidã Spatharius, natione Siculus, & Willharius dux Venetorum: quorum alter ante annos decem Romam ad imperatorem, cùm ibi eſſet, de Sicilia profugit, & redire volens in patriam remittitur: alter propter perfidiam honore ſpoliatus, Conſtantinopolim ad dominum ſuum duci iubetur. † Indicta inter imperatorem & Hemmingum Danorum regem pax, propter hyemis aſperitatem, quæ inter partes commeandi viam claudebat, in armis tamen iurata ſeruatur, donec redeũte veris tẽperie, & viis apertis, quæ immanitate frigoris clauſæ fuerãt, congredientibus ex vtraq; parte vtriuſq; gentis, Francorum ſcilicet & Danorum XII primoribus ſuper fluuium Egidoram, datis viciſſim ſecundum ritum ac morem ſuum ſacramẽtis, pax firmatur. Primores autẽ de parte Francorũ hi fuere, Walach filius Bernharti, Burchartus, Vnroch⁹, Vodo, Bernhardus, Egbertus, Thederic⁹, Abbo, Oſtdach, Wigmã, omnes comites: de parte Danorũ, inprimis fratres Hẽmingi, Hãcwin & Angandeo,

al. de Foro Iulij.
al. Condicta

gandeo, deinde cæteri honorabiles inter suos viri, † Osfred cognomento Turdimulo, & † Warsten, & † Swomi, & Vrin, & alius Osfred filius Heiligon, Osfred de Sconowe, & Hebbi, & Awin. Imperator verò cum Hemmingo pace firmata, & placito generali secundum consuetudinem Aquisgrani habito, in tres partes regni totidem exercitus misit: vnum trans Albim, in † Hilinones, qui & ipsos vastauit, & castellum Hohbuochi superiore anno à † Wilsis destructum in ripa Albis fluminis restaurauit: alterum in Pannonias, ad controuersias Hunorum & Sclauorum finiendas: tertium in Brittones ad eorum perfidiam puniendam: qui omnes rebus prosperè gestis incolumes regressi sunt. Ipse autem propter classem quam anno superiori fieri imperauerat videndam, ad Bononiam Gallicam, ciuitatem maritimam, vbi eædem naues congregatæ erant, accessit, fanumque ibi ad nauigantium cursus dirigendos antiquitus constitutum restaurauit, & in summitate eius nocturnum ignem accēdit. Inde ad Scaldim fluuium veniens, in loco qui Ganda vocatur, naues ad eandem classem ædificatas aspexit, & circa medium Nouembrem Aquas venit. Obuiam ei facti sunt venienti legati Hemmingi regis Awin & Hebbi, munera regis & verba pacifica deferentes. Fuere etiam Aquisgrani aduentum eius expectantes qui de Pannonia venerunt, † Cani, Zauci, principes Auarum, & Thudun, & alij primores Sclauorum circa Danubium habitantium, qui à ducibus copiarum quæ in Pannoniam missæ fuerunt, ad præsentiam principis venire iussi erant. Interea Carolus filius imperatoris, qui maior natu erat, II NON. DECEMB. diem obiit. Imperator Aquisgrani hyemauit.

[al. *Osfrid* · al. *Warstein,* · al. *Suomi,* · al. *Linones,* · al. *Wilzis.* · al. *Canizauci princeps Auarum,*]

DCCCXII.

NEc multo pòst Hemmingus Danorum rex defunctus nunciatur: cui cùm Sigifridus nepos Godefridi regis, & † Amilo nepos † Heriholti quondam regis, succedere voluissent, neque inter eos vter regnaret, conuenire posset, comparatis copiis, & commisso prælio ambo moriuntur. Pars tamen † Amilonis adepta victoria, fratres eius Herioldum & Reginfridum reges sibi constituerunt: quam necessariò pars victa secuta, eosdem sibi regnare non abnuit. In eo prælio x millia, DCCCCXL viri cecidisse narrantur. Nicephorus imperator post multas & insignes victorias in Mœsia prouincia commisso cum Bulgaris prælio moritur, & Michaël gener eius imperator factus, legatos imperatoris CAROLI qui ad Nicephorum missi fuerunt, in Constantinopoli suscepit, & absoluit. Cum quibus & suos legatos direxit, Michaëlem episcopum & Arsaphium atque † Theognistum protospatharios, & per eos pacem à Nicephoro inceptam confirmauit. Nam Aquisgrani vbi ad imperatorem venerunt, scriptum pacti ab eo † in epistola suscipientes, more suo, id est Græca lingua, laudes ei dixerunt, & imperatorem & βασιλέα eum appellantes: & inde reuersi Romam, in basilica sancti Petri eundem pacti seu fœderis libellum à Leone papa denuo susceperunt. Quibus dimissis, imperator generali conuentu Aquis solēniter habito, Bernhartum filium Pipini suum nepotem in Italiam misit, & propter famam classis quæ de Africa & Hispania ad vastandam Italiam ventura dicebatur, Wallonem filium Bernharti patruelis sui cum eo esse iussit, quousque rerum euentus securitatem nostris afferret. Hæc classis partim in Corsicam, partim in Sardiniam venit. Et ea quidem quæ in Sardiniam venerat, penè tota deleta est. Classis etiam Nordmannorum Hiberniam Scotorum insulam aggressa, commissoq; cum Scotis prælio, parte non modica Nordmannorum interfecta, turpiter fugiendo domum reuersa est. Pax cum Abulaz rege Saracenorum facta. Item cum duce Beneuentanorum † Grimoaldo, & tributi nomine viginti quinq; millia solidorū auri à Beneuentanis soluta. Expeditio facta in † Wilsos, & ab eis obsides accepti. † Heriholtus & Reginfridus reges Danorum missa ad imperatorem legatione pacem petunt, & fratrem suum Hemmingum sibi remitti rogant. Hoc anno ID. MAII post meridiem Solis eclipsis fuit.

[al. *Anulo* · al. *Herioldi* · al. *Anulonis* · al. *Theognostum* · al. *in ecclesia suscipientes* · Suprà anno 773 Bernhardus Caroli M. patruus dicitur. Itaq; necesse est hunc Wilonem eius Bernhardi ex filio eiusdem nominis esse nepotem. · al. *Grimoldo* · al. *VVilzos,* · al. *Harioldus*]

DCCCXIII.

IMperator Aquisgrani hyemauit, & incipiente verno tempore Amalharium Treuerensem episcopum, & Petrum abbatem monasterij Nonantulæ propter pacē cum Michaële imperatore confirmandam Constantinopolim misit. Pons apud Moguntiacum mense Maio incendio conflagrauit. Post quod imperator cùm in Arduenna venaretur, pedum dolore decubuit, & conualescens Aquasgrani reuersus est: ac deinde

habito generali conuentu, euocatum ad se Aquasgrani filium suum Ludouicum Aquitaniæ regem excipiens, coronam illi imposuit, & imperialis nominis sibi cõsortem fecit; Bernhartumque nepotem suum ex Pipino filio Italiæ præfecit, & regem appellari iussit. Concilia quoque iussu eius super statu ecclesiarum corrigendo per totam Galliam ab episcopis celebrata sunt. Quorum vnum Moguntiaci, alterum Remis, tertium Turonis, quartum † Cabilloni, quintum Arelati congregatum est: & constitutionum quæ in singulis factæ sunt, collatio coram imperatore in illo conuentu habita. Quas qui nosse voluerit, in suprà dictis ciuitatibus inuenire poterit: quanquam & in archiuo palatij exemplaria illarum habeantur. Missi sunt de hoc conuentu quidam Francorum & Saxonum primores trans Albim fluuium ad confinia Nordmannorum, qui pacem cum eis secundum petitionem regum illorum facerent, & fratrem eis redderent. Quibus cùm pari numero (nam XVI erant) de primatibus Danorum in loco deputato occurrissent, iuramentis vtrinq; factis pax confirmata, & regum frater eis redditus est. Qui tamẽ eo tempore domi non erant, sed ad † Westerfœldam cum exercitu profecti. Quæ regio vltima regni eorum inter Septẽtrionem & Occidentem sita, contra aquilonarem Britanniæ summitatem respicit, cuius principes ac populus eis subiici recusabant. Quibus perdomitis cùm reuertissent, & fratrem ab imperatore missum recepissent, filij Godefridi regis, & ex primoribus Danorum non pauci, qui iamdudum relicta patria apud Suecones exulabant, comparatis vndique copiis bellum eis intulerunt. Et confluentibus passim ex omni Danorum terra popularium turbis, commisso prælio, etiam regno non multo eos labore pepulerunt. Mauris de Corsica in Hispaniam multa præda redeuntibus, Irmingarius comes Emporitanus in Maiorica insidias posuit, & octo naues eorum cepit: in quibus quingentos & eo amplius captiuos inuenit. Hoc Mauri vindicare volentes, Centumcellas Tusciæ ciuitatem, & Nicæam prouinciæ Narbonensis vastauerunt. Sardiniam quoque aggressi, commisso cum Sardis bello pulsi ac victi, & multis suorum amissis recesserunt. At Michaël imperator Bulgaros appetens bello, haud prosperis successibus vtitur, proinde domum reuersus, deposito diademate monachus efficitur. In cuius locum Leo † Bapdæ patritij filius imperator constituitur. † Crumas rex Bulgarorum qui Nicephorum imperatorem ante duos annos interfecerat, & Michaëlem de Mœsia fugauerat, secũdis rebus elatus, cum exercitu vsq; ad ipsam Constantinopolim accessit, & iuxta portã ciuitatis castra posuit. Quem mœnibus vrbis obequitantẽ Leo imperator eruptione facta incautũ excepit, ac grauiter vulneratum fugiendo sibi consulere, ac in patriam turpiter redire coëgit.

al. Caballione,

al. Westarfoldam

al. Barda in man. Crimas

DCCCXIIII.

DOminus Carolus imperator dum Aquisgrani hyemaret, anno ætatis circiter LXXI, regni autem XLVII, † subactæque Italiæ XLIIII, ex quo verò Imperator & Augustus appellatus est, XIIII, V CAL. FEB. rebus humanis excessit. Cuius rei nũcium cùm LVDOVICVS filius eius in Aquitania apud † Thedoadum villam, vbi & ipse tunc hybernabat, plurimis deferentibus accepisset, tricesimo postquam id acciderat die Aquasgrani venit, summoque omnium Francorum consensu ac fauore patri successit: & ad suscepti regni administrationem cura conuersa, primò legationes gentium quæ ad patrem venerant auditas absoluit: alias simili modo ad patrem antẽ quidem missas, ad se verò venientes suscepit; inter quas præcipua fuit legatio de Constantinopoli missa. Nam Leo imperator, qui Michaëli successerat, dimisso Amalhario episcopo & Petro abbate, qui ad Michaëlem quidem missi, ad se tamen venerunt, legatos suos Christophorum Spatharium, & Gregorium diaconum cum eis ad dominum CAROLVM, & per eos descriptionem ac confirmationem pacti ac fœderis misit. Quibus susceptis atque dimissis, dominus LVDOVICVS legatos suos Nordbertum Rhegiensem episcopum & Richwinum Patauinum comitem ad Leonem imperatorem ob renouandam secum amicitiam, & prædictum pactum confirmandũ misit. Habitoq; Aquisgrani generali populi sui cõuentu, ad iustitiam faciendã, & oppressiones populariũ releuandas, legatos in omnes † regni sui fines misit. Bernhartũ regẽ Italię nepotẽ suũ ad se euocatũ, muneribus donauit, & in regnũ remisit: cũ † Grimoaldo Beneuẽtanorum duce pactũ fecit atq; firmauit, eo modo quo & pater, scilicet vt Be-

al. subactæq; Italiæ XLIII.

al. Theodadum

al. regni sui partes

al. Grimoldo

vt Beneuentani tributum annis singulis VII millia solidorum darent. Tunc duos ex filiis suis, † Lotharium in Baioariam, Pipinum in Aquitaniam misit. † Heriholtus & Reginfridus reges Danorum, qui anno superiore à filiis Godefridi victi & regno pulsi fuerant, reparatis viribus iterum eis bellum intulerunt: in quo conflictu & Reginfridus, & vnus de filiis Godefridi qui maior natu erat, interfectus est. Quo facto † Heriholtus rebus suis diffidens, ad imperatorem venit, & se in manus illius commendauit; quem ille susceptum in Saxoniam ire, & opportunum tempus expectare iussit, quo ei, quemadmodum petierat, auxilium ferre posset.

al. Lotharium
al. Hariol-dus
al. Hariol-dus

DCCCXV.

IVssum est ab imperatore, vt Saxones & Abotriti ad hãc expeditionem prępararentur, tentatumque in illa hyeme duabus vicibus, si Albis transiri posset: sed mutatione subita aëris emolliti, glacie fluminis resoluta, negotium remansit infectum: donec tandem hyeme transacto circa medium Maium mensem opportunum proficiscendi tempus arrisit. Tunc omnes Saxonici comites, omnesque Abotritorum copiæ cum legato imperatoris † Baldericho, sicut iussum erat, ad auxilium † Heriholto ferendum trans Egidoram fluuium in terram Nordmannorum nomine Sinlendi perueniunt: & inde profecti VII tandẽ die in litore oceani castra ponunt; ibiq; statiuis triduo habitis, cùm filij Godefridi contra eos magnis copiis, & ducentarum nauium classe comparata, in insula quadam tribus millibus à continenti separata residerent, ipsique cum eis congredi non auderent, vastatis circumquaque vicinis pagis, & acceptis popularium obsidibus XL, ad imperatorem in Saxoniam reuersi sunt. ipse enim tunc temporis in loco qui dicitur Padrabrunna, generalem populi sui conuentum habebat. Ibi ad eum omnes orientalium Sclauorum primores & legati venerunt. Priusquam tamen illuc veniret, sed domi adhuc esset, allatum est ei quosdam de primoribus Romanorum ad interficiendum Leonem papam in ipsa vrbe Roma conspirasse: ac deinde cùm huius causæ indicium ad pontificem esset delatum, omnes illius factionis auctores ipsius iussu fuisse trucidatos. Quod cùm molestè ferret, ordinatis tunc Sclauorum & † Heriholti rebus, ipsoque in Saxonia dimisso, cùm ad Franconofurt palatium venisset, Bernhartum regem Italiæ nepotem suum, qui & ipse secum in Saxonia fuerat, ad cognoscendum quod nunciabatur, Romam mittit. Is cùm eò venisset, ægritudine decubuit, res tamen quas compererat, per Gerholtum comitem, qui ad hoc ei legatus erat datus, imperatori nunciauit: quem legati pontificis Ioannes episcopus Syluæcandidæ, Theodorus Nomenclator, & Sergius dux subsecuti, de iis quæ domino suo obiiciebantur, per omnia imperatori satisfecerunt. Legati Sardorum de Carali ciuitate venerunt dona ferentes. Pax quæ cum Abulaz rege Saracenorum facta & per triennium seruata erat, velut inutilis rupta, & contra eum iterum susceptum est bellum. Nordbertus episcopus & Richwinus comes de Cõstãtinopoli regressi, descriptionem pacti quam Leo imperator eis dederat, detulerunt: qui inter cætera terræmotũ grauissimum mense Augusto per continuos V dies ibi contigisse retulerunt, quo & ipsius ædificia vrbis complura cecidisse, & aliarum ciuitatum populos ruinis oppressos esse testati sunt. Sed & in Gallia Santones ciuitas Aquitaniæ mense Sept. dicitur tremuisse. Rhenus fluuius Alpinis imbribus auctus vltra solitum exundauit. Cùm Romani Leonem papã ægritudine decubuisse viderent, collecta manu omnia prædia quæ in singularum ciuitatum † ditionibus nouiter extruxerat, primò diripiunt, deinde immisso igne cremant: tum Romam ire statuunt, & quæ sibi erepta querebãtur, violenter auferre. Quo comperto Bernhartus rex missa manu per Winigisum ducem Spoletanum & seditionem illam sedauit, & eos à cœpto desistere fecit: quæque erant gesta, per legatos imperatori nunciauit.

al. Baldrico.
al. Harioldo
al. Harioldi
al. territorius

DCCCXVI.

HYeme transacta Saxones & orientales Franci expeditione in Sorabos Sclauos, qui dicto audientes non erant, facere iussi, imperata strenuè compleuerunt, & contumacium audaciam non magno labore compresserunt: nam vna ciuitate expugnata, quicquid in ea gente rebelle videbatur, subiectione promissa quieuit. Vascones qui trans Garonnam & circa Pyrenæum montem habitant, propter sublatum ducem suum nomine † Sigwinum, quẽ imperator ob nimiam eius insolentiam ac mo-

al. Sigiwinum,

rum prauitatem inde sustulerat, solita leuitate commoti, coniuratione facta omnimoda defectione desciuerunt. Sed duabus expeditionibus ita sunt edomiti, vt tarda eis deditio & pacis impetratio videretur. Interea dominus Leo papa anno pontificatus sui XXI, circiter VIII CAL. IVN. de corpore migrauit, Stephanusq; diaconus in locum eius electus atque ordinatus est. Nondumque duobus post consecrationem suam exactis mensibus, quàm maximis potuit itineribus ad imperatorem contendit: missis interim duobus legatis, qui quasi pro sua consecratione imperatori suggererent. Quod vbi imperator audiuit, Remis ei occurrere statuit, missisque obuiam qui eum illò deducerent, aduentum eius præueniens, magno cum honore suscepit. Qui statim imperatori aduentus sui causam insinuans, celebratis ex more missarum solenniis, eum diadematis impositione coronauit. Multis deinde inter eos muneribus datis & acceptis, conuiuiisque opiparè celebratis, & amicitia vicissim fortissimo robore constituta, alíisque vtilitatibus sanctæ Dei ecclesiæ pro temporis opportunitate dispositis, põtifex Romam, imperator Compendium palatium petiit. Ibi cùm moraretur, legatos Abotritorum, & de Hispania legatos Abdirachmam filij Abulaz regis ad se missos suscepit, completisque ibi XX, vel eo amplius diebus, Aquasgrani ad hyemandum profectus est.

DCCCXVII.

al. Abdarahman — Legati † Abdirachmam filij Abulaz regis Saracenorum de Cæsaraugusta missi, pacis petendæ gratia venerũt, & Compendio ab imperatore auditi, Aquasgrani eum præcedere iussi sunt. Quò cùm peruenisset, legatum Leonis imperatoris de Constantinopoli, pro Dalmatarum causa missum, Nicephorum nomine suscepit: quem etiam, al. Cadolah — quia † Cadolach, ad quem illorum confinium cura pertinebat, non aderat, & tamen breui venturus putabatur, aduentum illius iussit operiri. Quo veniente, ratio inter eum & legatum imperatoris de quæstionibus quas idem detulit, habita est. Et quia res ad plurimos & Romanos & Sclauos pertinebat, neque sine illorum præsentia finiri posse al. Cadolahne — videbatur, in loco decernenda differtur: missusque ad hoc cum † Cadolach & prædicto legato in Dalmatiam Albigarius Vnrochi nepos. Legati etiam Abdirachman cùm tribus mensibus detenti essent, & iam de reditu desperare cœpissent, remissi sunt. al. Herioldi — Filij quoque Godefridi regis Danorum, propter assiduam † Heriholti infestationem missa ad imperatorem legatione, pacem petunt, eamq; à se seruandam pollicentur. Sed cùm hæc simulata magis quàm veracia viderentur, velut inania neglecta sunt, & auxilium contra eos Heriholto datum. Luna NON. FEB. hora noctis II defecit: cometes in signo Sagittarij apparuit. Interea Stephanus papa tertio postquam Romam venerat mense, sed nondum exacto, circiter VIII CAL. FEB. diem obiit. Cui Paschalis successor electus, post completam solenniter ordinationem suam, & munera, & excusatoriam imperatori misit epistolam, in qua sibi non solùm nolenti, sed etiam plurimùm renitenti, pontificatus honorem velut impositum asseuerat, & pactum quod præcessoribus suis factum erat, etiam secum fieri ac firmari rogauit. Hanc legationem Theodorus Nomenclator & detulit, & ea quæ petierat impetrauit. Feria quinta, qua Cœna Domini celebratur, cùm imperator ab ecclesia peracto sacro officio remearet, lignea porticus, per quam incedebat, cùm fragili materia esset ædificata, & iam marcida & putrefacta, quæ contignationem & tabulatum sustinebant transtra, pondus aliquod ferre non possent, incedentem desuper imperatorem subita ruina cum XX & eo amplius hominibus qui vnà ibant, ad terram vsque depressit. Qui casus cùm plerosque ex iis qui simul deciderant, grauiter affecisset, illi nihil aliud læsionis intulit, quàm quòd capulo gladij quo accinctus erat, imi pectoris pars sinistra contusa est, & auris dextera in parte posteriore vulnerata, femur quoque dextrum cuiusdam ligni pondere iuxta inguina collisum: sed opera medicorum qui ei curam adhibebant, summa celeritate conualuit. nam vicesimo, postquam id acciderat, die Nouiomagum profectus, venatu sese exercebat. Vnde reuersus generalem populi sui conuentum Aquisgrani more solito habuit, in quo filium suum primogenitum Lotharium coronauit, & nominis atq; imperij sui socium sibi constituit: cæteros reges appellatos vnum Aquitaniæ, alterum Baioariæ præfecit. Conuentu peracto cùm Vogesi saltum venandi gratia peteret, obuios habuit legatos Leonis imperatoris: quos cùm in Ingelheim palatio iuxta Moguntiacum ciuitatem audisset, ac legationem eorum non aliam esse, nisi quam Nice-

phorus

phorus eiusdem imperatoris legatus proximè attulerat, comperisset, celeriter absolutos dimisit: & quò tendebat, proficiscitur. Nunciataque defectione Abotritorum & Sclaomiri, comitibus tantùm qui iuxta Albim in præsidio residere solebant, vt terminos sibi commissos tuerentur, per legatum mandauit. Causa defectionis erat, quòd regiam potestatem, quam Sclaomir eatenus post mortem † Thrasiconis solus per Abotritos tenebat, cum Ceadrago filio Thrasiconis partiri iubebatur. [al. *Trasconis*] Quę res illum tam grauiter exacerbauit, vt affirmaret se nunquam Albim fluuium transiturum, neq; ad palatium venturum. Statim missa trans mare legatione, iunxit amicitiam cum filiis Godefridi, & vt exercitus † trans Albim mitteretur impetrauit. [al. *in Saxoniam Trāsalbianam*] Nam & classis eorum per Albim vsque ad † Essesfelt castellum venit, [al. *Esfelt*] quæ totam Sturiæ fluminis ripam deuastauit: & Gluomi Nordmannici limitis custos pedestres copias ducens, simul cum Abotritis terreno itinere ad ipsum castellum accessit. Quibus cùm nostri fortiter restitissent, omissa castelli oppugnatione discesserunt. Interea dum imperator venatione peracta de Vogeso Aquasgrani reuerteretur, nunciatum est ei, Bernhartum nepotem suum Italiæ regem quorundam prauorum hominum consilio tyrannidem meditatum, iam omnes aditus († id est Clusas) quibus in Italiam intratur, impositis firmasse præsidiis, [Hęc ex margine in textum irrepserūt. Nam in man. desunt.] atque omnes ciuitates Italiæ in illius verba iurasse: quod ex parte verum, ex parte falsum erat. Ad quos motus comprimendos, cùm ex tota Gallia atque Germania congregato summa celeritate magno exercitu imperator ad Italiam festinasset, Bernhartus rebus suis diffidens, maximè quòd se à suis quotidie deseri videbat, armis depositis apud Cabillonem imperatori se tradidit: quem secuti sunt alij, & non solùm armis depositis se dediderunt, verùm vltro & ad primam interrogationem omnia vt gesta erant aperuerunt. Huius coniurationis principes fuere Eggideo inter omnes amicos regis primus, & Reginhartus † Cubicularius eius, [al. *Camerarius*] & Reginharius Meginharij comitis filius; cuius maternus auus Hartradus olim in Germania cum multis ex ea prouincia nobilibus contra Carolum imperatorem coniurauit. Erant præterea alij multi præclari & nobiles viri, qui in eodem scelere deprehensi sunt: inter quos & aliqui episcopi, Anshelmus Mediolanensis, & Wolfoldus Cremonensis, & † Theodolphus Aureliensis. [al. *Theodulfus*]

DCCCXVIII.

Detecta fraude ac coniuratione patefacta, ac seditiosis omnibus in potestatem suam redactis, imperator Aquasgrani reuertitur; transactoque Quadragesimali ieiunio, paucis post Pascha diebus coniurationis autores qui superiùs nominati sunt, & Bernhartum regem, iudicio Francorum capitali sententia condemnatos, luminibus tantùm iussit orbari: episcopos synodali decreto depositos monasteriis mancipari: cæteros, prout quisque vel nocentior vel innocentior apparebat, vel exilio deportari, vel detondi atque in monasteriis conuersari. Atque iis ita dispositis ipse cum maximo exercitu Britanniam aggressus, generalem conuentum Venedis habuit. Inde memoratam prouinciam ingressus, captis rebellium munitionibus, breui totam in suam potestatem non magno labore redegit. Nam postquam Mormannus, qui in ea præter solitum Brittonibus morem regiam sibi vendicauerat potestatem, ab exercitu occisus esset; nullus Britto inueniebatur qui resisteret, aut qui imperata facere, aut qui obsides qui iubebantur, dare renueret. Qua expeditione completa cùm imperator dimisso exercitu Andegauos ciuitatem esset reuersus, Irmingardis regina coniunx eius, quam proficiscens ibi ægrotantem dimiserat, duobus diebus postquam ipse ad eam venit, morbo inualescente V NON. OCTOB. decessit. Eclipsis Solis contigit VIII ID. IVL. Imperator per Rotomagum & per Ambianos & Cameracum Aquasgrani ad hybernandum reuersus, cùm Haristallium venisset, obuios habuit legatos Sigonis ducis Beneuentanorum dona deferentes, eumque de nece Grimoaldi ducis antecessoris sui excusantes. Erant ibi & aliarum nationum legati, Abotritorum videlicet ac Bornæ ducis Guduscanorum & Timotianorum, qui nuper à Bulgarorum societate desciuerant, & ad fines nostros se contulerant: simul & † Lindewiti ducis Pannoniæ inferioris, [al. *Ludouici*] qui res nouas moliens Cadolaum comitem & Marcæ Foroiuliensis præfectū, crudelitatis & insolentię accusare conabatur.

Quibus ibi auditis atque dimissis, imperator Aquasgrani ad hyemãdum profectus est.

DCCCXIX.

SClaomir Abotritorum rex ob cuius perfidiam vlciscendam exercitus Saxonum & orientalium Francorum eodem anno trans Albim missus fuerat, per præfectos Saxonici limitis & legatos imperatoris, qui exercitui præerant, Aquasgrani adductus est. Quem cùm primores populi sui, qui simul iussi venerant, multis criminibus accusarent, & ille rationabili defensione obiecta sibi refellere non valeret, exilio condemnatus est, & regnum Ceadrago † Thrasiconis filio datum. Simili modo & Lupus † Centuli Vasco, qui cum Berengario Tolosæ, & Warino Auerni comite eodem anno prælio conflixit, in quo & fratrem † Garuhandum singularis amentię hominem perdidit, & ipse nisi fugiendo sibi consuluisset, prope interitum fuit: cùm in conspectu imperatoris venisset, ac de perfidia, cuius à memoratis comitibus accusabatur, se purgare non potuisset, & ipse est temporali exilio damnatus. Conuentus Aquisgrani post Natalem Domini habitus, in quo multa de statu ecclesiarum & monasteriorum tractatą atque ordinata sunt: legibus etiam capitula quædam necessaria, quia deerant, conscripta atque addita sunt. Quo peractò imperator inspectis plerisque nobilium filiabus, Welpi comitis filiam nomine Iudith duxit vxorem. Iterumque conuentus mense Iulio apud Ingelheim palatium habitus, & exercitus de Italia in Pannoniam propter † Lindewiti rebellionem missus: qui rebus parum prosperè gestis infecto penè negotio regressus est: & Lindewitus superbia elatus, legatos quasi pacem petendo ad imperatorem misit, conditiones quasdam proponens, ad quarum concessionem ea quæ iuberentur, se facturum pollicebatur. Quas cùm imperator non acciperet, aliasque ei per suos legatos proponeret, permanendum sibi in inchoata perfidia velut optimum iudicans, missis circumquaque legatis, vicinas gentes ad bellum sollicitare curauit. Timotianorum quoque populum, qui dimissa Bulgarorum societate ad imperatorem venire ac ditioni eius se permittere gestiebat, ne hoc fieret ita intercepit, ac falsis persuasionibus illexit, vt omisso quod facere cogitabat, perfidiæ illius socius & adiutor existeret. Exercitu verò de Pannonia reuerso, † Cadolach dux Foroiuliensis febre correptus in ipsa Marchia decessit. Cui cùm Baldrichus esset subrogatus, & in Carantanorũ regionem, quæ ad ipsius curam pertinebat, fuisset ingressus, obuium ibi habuit † Lindewiti exercitum, quem iuxta Drauum fluuium iter agentem parua manu aggressus, pluribus interfectis & auertit, & de illa prouincia fugauit. Borna verò dux Dalmatiæ cum magnis copiis ad Colapium fluuium Lindewito ad se venienti occurrens, in prima congressione à Guduscanis deseritur: auxilio tamen Prætorianorum suorum protectus euasit. Periit in eo prælio Dragomosus socer Lindewiti, qui in exordio defectionis relicto genero Bornæ se coniunxerat. Guduscani domum regressi, iterum à Borna subiguntur. At Lindewitus occasionem nactus, cum valida manu mense Decembri Dalmatiam ingressus, ferro & igne eandem deuastat. Cui cùm Borna se penitus imparem respiceret, omnia sua castellis inclusit, & ipse cum delecta manu nunc à tergo, nunc à latere insistens, Lindewiti copias noctu & interdiu vbicunque poterat lacerauit, neque eum in sua prouincia impunè versari permisit: ad extremum graui damno affectum, regione coëgit excedere, tribus hominum millibus de exercitu illius interfectis, & CCC vel eo amplius caballis captis, præter sarcinas & spolia diuersi generis direpta. quę qualiter gesta fuerint, per legatos suos imperatori nunciare curauit. At in partibus occiduis Pipinus imperatoris filius iussu patris Vasconiam cum exercitu ingressus, sublatis ex ea seditiosis totam eam prouinciam ita pacauit, vt nullus in ea rebellis aut inobediens remansisse videretur. † Heriholtus quoque iussu imperatoris ad naues suas per Abotritos reductus, in patriam quasi regnum ibi accepturus nauigauit: cui se duo ex filiis Godefridi, quasi vnà cum eo regnum habituri, sociasse dicuntur, aliis duobus patria expulsis: sed hoc dolo factum putatur. Imperator conuentu dimisso, primò Cruciniacum, deinde Bingiam veniens, secunda aqua Confluentem vsque per Rhenum nauigauit: inde Arduennam venandi gratia proficiscitur. Venatorio quoque exercitio more solenni ibidem exacto, Aquasgrani ad hyemandum reuertitur.

al. *Thrasconis*

al. *Centulli*

al. *Garsandum*

al. *Ludouici*

al. *Cadolah*, paulo antè *Cadolaum*.

al. *Ludouici*

al. *Harsoldus*

DCCC-

DCCCXX.

MEnſe Ianuario conuentus ibidem habitus, in quo de † Lindewiti defectione deliberatum eſt, vt tres exercitus ſimul ex tribus partibus ad deuaſtandam eius regionem atque ipſius audaciam coërcendam mitterentur. Borna quoque primò per legatos, deinde ipſe veniens, quid ſibi facto opus eſſe videretur, ſuggeſſit. In eo conuentu Bero comes Barcinonæ, qui iam diu fraudis & infidelitatis à vicinis ſuis inſimulabatur, cum accuſatore ſuo equeſtri pugna confligere conatus vincitur. Cumque vt reus maieſtatis capitali ſentẽtia damnaretur, parſum eſt ei miſericordia imperatoris, & Rotomagum exilio † proſcriptus eſt. Tranſacta hyeme, vt primùm herba pabulum iumentis præbere potuit, tres illi exercitus contra † Lindewitum mittuntur: quorum vnus de Italia per Alpes Noricas, alter per Carantanorum prouinciam, tertius per Baioariam & Pannoniam ſuperiorem intrauit. Et duo quidem, id eſt dexter ac ſiniſter, tardiùs ingreſſi ſunt, eò quòd vnus Alpium tranſitu, hoſtium manu reſiſtente prohibebatur: alter & longitudine itineris, & Drauo flumine, quod traiiciendum erat, impediebatur: meliùs autem qui per Carantanos intrabat, quanquam tribus in locis ei reſiſteretur, feliciore vſus fortuna, ter hoſte ſuperato, Drauo etiam tranſmiſſo, celeriùs ad deſtinata loca peruenit. Contra hæc Lindewitus nihil molitus, munitione tantùm caſtelli quod in arduo monte conſtruxerat, ſe ſuosque continuit; & nec belli, nec pacis, vel per ſemetipſum, vel per legatos vllum ſermonem cum eis habuiſſe dicitur. Exercitus verò poſtquam in vnum conuenerunt, totam penè regionem ferro & igne vaſtantes, haud vllo graui damno accepto domum reuerſi ſunt. Is tamen qui per Pannoniam ſuperiorem iter fecerat, in tranſitu Draui fluminis ex locorum & aquarum inſalubritate ſoluti ventris incõmodo grauiter affectus, & pars eius non modica hoc morbo conſumpta eſt: hi tres exercitus de Saxonia & orientali Francia, & Alemannia, Baioaria quoque atque Italia congregati ſunt. Quibus domum reuerſis, Carniolenſes, qui † Carcaſauum fluuium habitant, & Foroiulienſibus penè contigui ſunt, Baldericho ſe dediderunt. Idem & pars Carantanorum quæ ad Lindewiti partes à nobis defecerat, facere curauit. Fœdus inter nos & Abulaz regem Saracenorum conſtitutum, & neutræ parti ſatis proficuum, conſultò ruptum, bellumque aduerſus eum ſuſceptum eſt. In Italico mari octo naues negotiatorum de Sardinia ad Italiam reuertentium à piratis captæ ac demerſæ ſunt. De Nordmannia verò XIII piraticæ naues egreſſæ, primò in Flandrenſi littore prædari molientes ab iis qui in præſidio erant, repulſæ ſunt: vbi tamen ab eis propter cuſtodum incuriam aliquot caſæ viles incenſæ, & paruus numerus pecoris eſt abactus. In oſtio Sequanæ ſimilia tentantes, reſiſtentibus ſibi littoris cuſtodibus, quinque ſuorum interfectis irritæ diſceſſerunt. Tandem in Aquitanico littore proſperis vſæ ſucceſſibus, vico quodam qui vocatur Bundium, ad integrum depopulato, cum ingenti præda ad propria reuerſæ ſunt. Hoc anno propter iuges pluuias, & aërem humore nimio reſolutum, magna incommoda contigerunt: nam & hominum & boum peſtilentia tam immanè longè latèque graſſata eſt, vt vix vlla pars totiùs regni Francorum ab hac peſte immunis & intacta poſſet inueniri. Frumenta quoque & legumina imbrium aſſiduitate corrupta, vel colligi non poterant, vel collecta computreſcebant. Vinum etiam, cuius paruus prouentus eodem anno fuit, propter caloris inopiam acerbum & inſuaue fiebat. In quibuſdam verò locis ex inundatione fluminum aquis in plano ſtagnantibus autumnalis ſatio ita impedita eſt, vt penitus nil frugum ante vernum tempus ſeminaretur. Luna defecit VIII CAL. DECEMB. hora noctis II. Imperator poſt actum Cariſiaci conuentum, autumnalemque venationem ex more completam, Aquas reuerſus eſt.

[Margin notes: † al. *Ludouici* — † al. *deportatus* — † al. *Ludouicum* — † In ant. man. rectè *circa Sauum fluuiũ* legitur. Nam hæc lectio apertè falſa eſt.]

DCCCXXI.

COnuentus menſe Februario Aquiſgrani habitus, & in eo de bello † Lindewitico tractatum, ac tres exercitus ordinati, qui futura æſtate perfidorum agros per vices vaſtarẽt. Simili modo de Marca Hiſpanica cõſtitutum, & hoc illius limitis præfectis imperatum eſt. Iterumq; cõuentus menſe Maio Nouiomagi habẽdus indictus eſt, comitesque qui illuc venirent, deputati. Eo anno dominus imperator poſt feſti Paſchalis expletionem per Moſam nauigauit, ibique conſtitutam annis ſuperioribus atq; conſcriptam inter filios ſuos regni partitionem recenſuit, ac iuramentis optimatum,

[Margin note: † al. *Ludouico inferendo*]

qui tunc adesse poterant, confirmauit. Susceptisque ibidem Paschalis Romani pontificis legatis, Petro videlicet Centumcellensi episcopo, & Leone Nomenclatore, eisdemque celeriter absolutis, comitibus etiam qui aderant ad expeditionem Pannonicam destinatis, ipse paululum ibi remoratus, Aquasgrani reuersus est: & post paucos dies per Arduennam iter faciens, Treueros ac Metis venit: indeque Rumrichi castellum petens, reliquum æstiui caloris & autumni dimidium exercitatione venatoria in Vogesi saltu atque secretis exegit. Interea Borna dux Dalmatiæ atque Liburniæ defunctus est, & petente populo atque imperatore consentiente, nepos illius nomine Ladasclauus successor ei constitutus est. Allatum est & de morte Leonis Constantinopolitani imperatoris, quòd conspiratione quorundam optimatum suorum, & præcipuè Michaëlis Comitis, domesticorũ insidiis in ipso palatio sit interemptus: qui suffragio ciuium & prætorianorum militum studio infulas imperij suscepisse dicebatur. Fortunatus patriarcha Gradensis cùm à quodam presbytero suo nomine Tiberio apud imperatorem fuisset accusatus, quòd †Lindewitum ad perseuerandum in perfidia qua cœperat, hortaretur, eumq; ad castella sua munienda, artifices & murarios mittendo iuuaret, & ob hoc ad palatium ire iuberetur; primò velut iussionem impleturus in Histriam profectus est. inde simulato reditu ad Gradum ciuitatem nullo suorum, præter eos cum quibus hoc tractauerat, suspicante, nactus occasionem clam nauigauit, veniensque Iaderam Dalmatiæ ciuitatem Ioanni præfecto prouincię illius fugæ suæ causas aperuit, qui eum statim naui impositum Constantinopolim misit. Medio mense Octobri conuentus generalis apud Theodonis villam magna populi Francorũ frequentia celebratur: in quo Lotharius primogenitus imperatoris LVDOVICI Irmingardim Hugonis comitis filiam solenni more duxit vxorem. Illuc etiam legati Romani pontificis Theodorus primicerius ac Florus cum magnis venere muneribus. Affuere & comites in eodem conuentu iam de Pannonia regressi, qui depopulata desertorum & Lindewito adhærentium vniuersa regione, cùm nullus eis ibidem copiam pugnandi fecisset, domum regressi sunt. Eminuit in hoc placito piissimi imperatoris misericordia singularis, quam ostendit super eos qui cum Bernharto nepote suo in Italia contra caput ac regnum suum coniurauerunt: quibus ibi ad præsentiam venire iussis, non solùm vitam & membra concessit, verùm etiam possessiones iudicio legis in fiscum redactas, magna liberalitate restituit. Adelhartum quoque de Aquitania vbi exulabat euocatum, Corbeię monasterio, vt priùs fuerat, abbatem ac rectorem esse iussit, & Bernarium fratrem eius reconciliatum eidem monasterio reddidit. Completisq; iis quæ ad regni vtilitatem inchoauerat, & sacramẽto quod apud Nouiomagum pars optimatum iurauerat, generaliter consummato, ipse Aquasgrani reuertitur. Filium autem Lotharium, post nuptias ritu solenni celebratas, ad hyemandũ Wormatiam misit. De parte Danorũ omnia quieta eo anno fuerunt: & Heriholtus à filiis Godefridi in societatẽ regni receptus: quæ res tranquillũ inter eos huius tẽporis statum fecisse putabatur. Sed quia Ceadragus Abotritorũ princeps perfidię & cuiusdã cũ filiis Godefridi factæ societatis notabatur, Sclamoir æmulus eius in patriam remittitur: qui cùm in Saxoniam venisset, ægritudine decubuit, perceptoq; baptismatis sacramẽto defunctus est. Autumnalis satio iugitate pluuiarum in quibusdam locis impedita est, cui hyems in tantum prolixa successit & aspera, vt non solùm minores riui ac mediocres fluuij, verùm maximi amnes, Rhenus videlicet, Danubius, Albisque, ac Sequana, cæteráque per Galliam atque Germaniam Oceanum petentia flumina, adeò solida glacie stringerentur, vt XXX vel eo amplius diebus plaustra huc atque illuc commeantia velut pontibus iuncta sustinerent: cuius resolutio non modicum villis iuxta Rheni fluenta constitutis damnum intulit.

al. *Ludouicum*, vt semper in man.

DCCCXXII.

IN regione Turingorum, quodam in loco iuxta fluuium cespes longitudine pedum L, latitudine XIIII, altitudine sesquipedali de terra sine manibus & præcisus & sublatus est, & ab eo loco in quo sumptus est XXV pedum spatio distans, inuentus est. Item in parte orientali Saxoniæ, quæ Soraborum finibus contigua est, in quodam deserto loco iuxta lacum qui dicitur Arnseo, in modum aggeris terra intumu-

tumuit, & limitem vnius leucæ longitudine porrectum sub vnius noctis spatio absque humani operis molimine, ad instar valli sustulit. Winigisus dux Spoletanus iam senio confectus, habitu seculari deposito monasticæ se mancipauit conuersationi, ac non multo pòst tactus corporis infirmitate decessit: in cuius locum Suppo Brixiæ comes substitutus est. Dominus imperator consilio cum episcopis & optimatibus suis habito, fratribus suis quos inuitos tonderi iussit, reconciliatus est: & tam de hoc facto, quàm & de iis quæ erga Bernhartum filium fratris sui Pipini, nec non & iis quæ erga Adelhartum abbatem & fratrem eius † Walachum gesta sunt, publicam cōfessionem fecit, & pœnitentiam egit. quod tamen in eo conuentu quem eodem anno mense Augusto Attiniaci habuit, in præsentia totius populi sui peregit: in quo quicquid similium rerum vel à se, vel à patre factum inuenire potuit, summa deuotione emendare curauit.

Vel hic *Bernarium*, vt paulo antè, vel ibi *VValachum* legendum videtur.

Exercitus de Italia propter Lindewiticum bellum conficiendum in Pannoniam missus est. Ad cuius aduentum Lindewitus Siscia ciuitate relicta ad Sorabos, quæ natio magnam Dalmatiæ partem obtinere dicitur, fugiendo se contulit, & vno ex ducibus eorum à quo receptus est per dolum interfecto, ciuitatem eius in suam redegit ditionem: missis tamen ad exercitum imperatoris legatis suis, ad eius præsentiam se velle venire promisit. Saxones interea iussu imperatoris castellum quoddam trans Albim in loco cui Delbende nomen ædificant, depulsis ex eo Sclauis qui illum priùs occupauerant, præsidiumque Saxonum in eo positum contra incursiones illorum. Comites marcæ Hispanicæ trans Sicorim fluuium in Hispania profecti, vastatis agris & incensis compluribus villis, & capta non modica præda regressi sunt. Simili modo post æquinoctium autumnale à comitibus marcæ Britannicæ in possessionem cuiusdam Britonis, qui rebellis tunc extiterat nomine Wihormachus, expeditione facta, & omnia ferro & igne vastata sunt. Peracto conuentu qui Attiniaci habebatur, imperator venandi gratia Arduennam petiit, Lotharium verò filium suum in Italiam misit: cum quo Walachum monachum propinquum suum, fratrem videlicet Adelharti abbatis, & Gerungum ostiariorum magistrum vnà misit: quorum consilio & in re familiari & in negotiis ad regni commoda pertinentibus vteretur. Pipinum autem in Aquitaniam ire præcepit: cum tamen priùs filiam Thietberti comitis Matricensis in coniugium fecit accipere, & post nuptias celebratas ad occiduas regiones proficisci. Ipse verò peracta autumnali venatione trans Rhenum hyematum ad Franconofurt profectus est, ibique generali conuentu congregato, necessaria quæque & ad vtilitatem orientalium regni sui finium pertinentia, more solenni cum optimatibus quos ad hoc euocari iusserat, tractare curauit. In quo conuentu omnium orientalium Sclauorum, hoc est, Abotritorum, Soraborum, † Wilsorum, Bohœmorum, Maruanorum, Predenecētorum, & in Pannonia residentium Auarum legationes cum muneribus ad se missis excepit. Fuere in eodem conuentu & legationes de Nordmānia, tam de parte Heriholti quàm filiorum Godefridi. quibus omnibus auditis atq; dimissis, ipse in eodem loco constructis ad hoc necessariis ædificiis nouis, quemadmodum secum statuerat, hyemauit.

al. *VVilzorū*

DCCCXXIII.

MEnse Maio conuentus ibidem habitus est, in quo non vniuersæ Franciæ primores, sed de orientali Francia, Saxonia, Baioaria, Alemannia, atque Alemanniæ contermina Burgundia, & regionibus Rheno adiacentibus adesse iussi sunt. in quo inter cæteras barbarorum legationes quę vel iussæ, vel sua sponte venerūt, duo fratres reges videlicet Wilsorum controuersiam inter se de regno habentes, ad imperatoris præsentiam venerunt: quorum nomina sunt Meligastus & Celeadragus. Erant filij Liubi regis Wilsorum, qui licet cum fratribus suis regnum suum diuisum teneret, tamen propterea quòd natu maior esset, ad eum totius regni summa pertinebat: qui vbi commisso cum orientalibus Abotritis prælio cecidisset, Wilsi filium eius Meligastum qui maior erat, regem sibi constituunt. Sed cùm is secundum ritum gentis commissum sibi regnum parum dignè administraret, illo abiecto iuniori fratri regium honorem detulerunt, quam ob causam ambo ad præsentiam imperatoris venerunt: Quos cùm audisset, & gentis voluntatem proniorem in iunioris fratris honore agnouisset, statuit, vt is delatam sibi à populo suo potestatem haberet, ambos tamen muneribus donatos & sacramento firmatos in patriam remisit. Accusatus est

in eodem placito apud imperatorem Ceadragus Abotritorum princeps, quòd se erga partes Francorum parum fideliter ageret, & ad imperatoris præsentiam iam diu venire dissimulasset: propter quod ad eum legati directi sunt: cum quibus ille iterum quosdam ex primoribus gentis suæ ad imperatorem misit, perque eorum verba promisit se ad proximum hyemis tempus ad illius præsentiam esse venturum. Lotharius verò cùm secundum patris iussionem in Italia iustitias faceret, & iam se ad reuertendum de Italia præpararet, rogante Paschale papa Romam venit, & honorificè ab illo susceptus, in sancto Paschali die apud sanctum Petrum regni coronam, & Imperatoris & Augusti nomen accepit; inde Papiam regressus, mẽse Iunio ad imperatorem venit. Qui cùm imperatori de iustitia in Italia à se partim facta, partim inchoata, fecisset indicium, missus est Adelhartus Comes palatij, iussúsque est, vt Mauringum Brixię comitem secum assumeret, & inchoatas iustitias perficere curaret. Drogonem fratrem sub canonica vita degentẽ, Metensi ecclesiæ, clero eiusdem vrbis consentiente atque eligente, rectorem constituit, eumque ad pontificatus gradum censuit promouendum. In eodem conuentu locus & tempus alterius conuentus habendi indicta sunt, Nouembris videlicet mensis, & Compendium palatium. Peracto itaque placito & dimissis proceribus, cùm imperator iam inde digredi statuisset, allatum est ei de interitu Lindewiti, quòd relictis Sorabis, cùm in Dalmatiam ad † Lindemuslum auunculum Bornæ ducis peruenisset, & aliquantum temporis cum eo moratus fuisset, dolo ipsius fuisset interfectus. Nunciatum est etiam, Theodorum Romanæ ecclesiæ primicerium & Leonem Nomenclatorem generum eius in patriarchio Lateranensi primò excæcatos, ac deinde fuisse decollatos, & hoc ideo eis contigisse, quòd se in omnibus fideliter erga partes Lotharij iuuenis imperatoris agerent. Erant & qui dicerent, vel iussu vel consilio Paschalis pontificis rem fuisse perpetratam. Ad quod explorandum ac diligenter inuestigandum missi sunt Adalungus abbas monasterij sancti Vedasti, & Hunfridus comes Curiensis: sed antequam illi fuissent profecti, venerunt legati Paschalis Ioannes episcopus Syluæcandidæ, & Benedictus archidiaconus sanctæ sedis apostolicæ, rogantes imperatorem, vt illam infamiam à pontifice auferret, qua ille in memoratorum hominum necem consensisse credebatur. Quibus cùm ille iuxta quod ratio postulabat respondisset, eosque dimisisset, prędictos legatos suos ad inuestigandam rei veritatem, sicut priùs disposuit, Romam ire præcepit: ipse reliquum æstatis tempus in pago Wormatiensi, ac deinde in Arduenna transigens, peracta autumnali venatione ad CAL. NOVEMB. sicut condixerat, Compendium venit. Legati Romam venientes rei gestæ certitudinem assequi non potuere: quia Paschalis pontifex se ab huius facti communione cum magno episcoporum numero iureiurando purgauit, & interfectores prædictorum hominum, quia de familia sancti Petri erant, summopere defendens, mortuos velut maiestatis reos condemnabat, iureq; cæsos pronunciabat: atq; ob hoc cum prædictis qui ad eum missi fuerant legatis, Ioannem Syluæcandidæ episcopum, & Sergium bibliothecarium, Quirinum quoque subdiaconum, ac Leonem magistrum militum ad imperatorem misit. qui cùm tam per illos quàm per suos legatos de sacramento pontificis & excusatione reorum comperisset, nihil vltrà in hoc negotio sibi faciendum ratus, memoratum Ioannem episcopum & socios eius ad pontificem dato conuenienti responso remisit. Ceadragus Abotritorum princeps pollicitationibus suis fidem adhibens, cum quibusdam primoribus populi sui Compendium venit, dilatique per tot annos aduentus sui rationem coram imperatore non improbabiliter reddidit: qui licet in quibusdam causis culpabilis appareret, tamen propter merita parentum suorum non solùm impunitus, verùm muneribus donatus ad regnum ire permissus est. Venerat & Heriholtus de Nordmannia auxilium petens contra filios Godefridi, qui eum patria pellere minabantur. Ob cuius causam diligentiùs explorandam ad eosdem filios Godefridi, Theotharius & Rodtmundus comites missi fuerunt. Qui causam filiorum Godefridi & statum totius regni Nordmannorum diligenter explorantes, aduentum Heriholti præcesserunt, & imperatori omnia quæ in illis regionibus cõperire potuere, patefecerũt: cum quibus Ebo Remorũ archiepiscopus, qui consilio imperatoris & Romani põtificis autoritate, prædicãdi gratia ad terminos Danorũ accesserat, & æstate præterita multos ex eis ad fidẽ veniẽtes baptizauerat, regressus est.

al. Ludem buslum

Hoc

HOc anno prodigia quædam extitisse narrantur: in quibus præcipua fuerunt, in Aquensi palatio terræmotus, & in territorio Tullési iuxta villam Commerciacum puella quædam annorum ferè XII, ab omni cibo per X menses abstinens. Et in Saxonia, in pago qui vocatur † Frihsasij, XXIII villæ cœlesti igne concrematæ: & fulgura sereno atque interdiu de cœlo cadentia, & in multis regionibus fruges grandinis vastatione deletæ, atque in quibusdam locis simul cum ipsa grandine veri lapides, iique ingentis ponderis decidere visi. Domus quoque de cœlo tactæ, hominesque ac cætera animalia passim fulminum ictu præter solitum crebrò exanimata dicuntur. Secuta est ingens pestilentia atque hominum mortalitas, quæ per totam Franciam immaniter vsquequaque grassata est, & innumeram hominum multitudinem diuersi sexus & ætatis grauissimè sæuiendo consumpsit.

al. Strifazi,

DCCCXXIIII.

REx Bulgarorum Omortag velut pacis faciendæ gratia legatos cum literis ad imperatorem misit. Quos ille cùm audisset, ac literas quæ allatæ fuerant, legisset, rei nouitate non immeritò permotus, ad explorandam diligentiùs insolitæ & nunquam priùs in Franciam venientis legationis causam, † Michelinum quendam de Baioaria cum ipsis legatis ad memoratum regem Bulgarorum direxit. Interea hyems aspera valdeq; prolixa est facta, quæ non solùm cætera animalia, verùm etiam homines quosdam immanitate frigoris extinxit. Luna defecit III NON. MART. hora noctis secunda. Suppo dux Spoletanus decessisse nunciatur. Legati Romani pontificis Romam regressi, eundem valida infirmitate detentum, & morti iam proximum inuenerunt: qui etiam paucis post aduentũ eorum diebus vita decessit. In cuius locũ cùm duo per contentionem populi fuissent electi, Eugenius tamen archipresbyter TT.S. SABINÆ, vincente nobilium parte subrogatus atque ordinatus est. Cuius rei nuncium cùm Quirinus subdiaconus, vnus ex iis qui priori legatione fungebantur, ad imperatorem detulisset, conuentu circiter VIII CAL. IVL. pronunciato atque Compendij habito, ipse ad Britannicam expeditionem per se faciendam animo intẽto, Lotharium filium imperij socium Romam mittere decreuit, vt vice sua functus ea quæ rerum necessitas flagitare videbatur, cum nouo pontifice atque Romano populo statueret ac firmaret. Ille ad hæc exequenda post medium Augustum in Italiam profectus est: imperator verò iter quod in Britãniam facere instituerat, propter famem quę adhuc præualida erat, vsque ad initium autumni aggredi distulit: tum demum adunatis vndique omnibus copiis, Redonas ciuitatem terminis Britanniæ contiguam venit: & inde diuiso in tres partes exercitu, duabusque partibus filiis suis Pipino & Ludouico traditis, tertiaque secum retenta Britanniam ingressus, totam ferro & igne vastauit; consumptisque in hac expeditione XL vel eo amplius diebus, acceptis quos perfido Brittonum populo imperauerat obsidibus, Rotomagum ciuitatem, vbi coniugem se operiri iusserat, ad XV CAL. DECEMB. reuersus est. nam & illuc legatos Michaëlis imperatoris sibi occurrere iussit, cum quibus & Fortunatus patriarcha Gradensis regressus, ad eius præsentiam venit: sed legati imperatoris literas & munera deferentes, pacis confirmandæ causa se missos esse dicentes, pro Fortunato nihil locuti sunt: inter cætera tamen ad legationem suam pertinentia, quædam de imaginum veneratione protulerunt, propter quæ se Romam ire, atque apostolicæ sedis præsulem consulere debere dixerunt. Quos cùm legatione eorum audita ac responso reddito absolueret, vt se velle dicebant, Romam ducere iussit. Fortunatum etiam de causa fugæ ipsius percunctatus, Romam ire voluit, vt à pontifice examinaretur: ipse verò Aquasgrani, vbi hyemare statuerat, profectus est. Quò cùm venisset, & ibi Natalem Domini celebrasset, allatum est ei, quòd legati Bulgarorum regis essent in Baioaria: quibus obuiam mittens, ipsos vsque ad tempus congruum ibidem manere præcepit. Cæterùm legatos Abotritorum, qui vulgò Prædenecenti vocantur, & contermini Bulgaris Daciam Danubio adiacentem incolunt, qui & ipsi aduentare nunciabantur, illico venire permisit. Qui cùm à Bulgaris iniquè infestari se quererentur, & contra eos auxilium sibi ferri deposcerent, domum ire, atque iterum ad tempus Bulgarorum legatis constitutum redire iussi sunt. Suppone apud Spoletum, sicut dictum erat, defuncto, eundem ducatum Adelhartus comes palatij, qui Minor vocabatur, accepit; qui cùm vix quinque menses eodem

al. Macheli-num

honore potiretur, correptus febre decessit: cui cùm Moringus Brixiæ comes successor esset electus, nuncio honoris sibi deputati accepto decubuit, & paucis interpositis diebus vitam finiuit. Æblus & Asinarius comites cum copiis Vasconum ad † Pompelonem missi, cùm peracto iam sibi iniuncto negotio reuerterentur, in ipso Pyrenæi iugo perfidia montanorum in insidias deducti ac circumuenti, capti sunt: & copiæ quas secum habuere, penè vsque ad internecionem deletæ: & Æblus quidem Cordubam missus, Asinarius verò misericordia eorum qui eum ceperāt, quasi consanguineus eorum esset, domum redire permissus est. Lotharius verò iuxta patris præceptum Romam profectus, ab Eugenio pontifice honorificè suscipitur. Cui cùm iniuncta sibi patefaceret, statum populi Romani iamdudum quorundam præsulum peruersitate deprauatum, memorati pontificis beneuola assensione ita correxit, vt omnes qui rerum suarum direptione grauiter fuerant desolati, de restitutione bonorum suorum, quę per illius aduentum Deo donante prouenerat, magnificè essent consolati.

al. Pampelonem

HOc anno paucis ante solstitium æstiuale diebus in territorio Augustudunensi aëre in tempestatem subita mutatione conuerso, ingens fragmentum ex glacie simul cum grandine decidisse narratur: cuius longitudo XV, latitudo VII, crassitudo II pedes habuisse dicitur.

DCCCXXV.

SAcro Paschali festo solenniter Aquisgrani celebrato, arridente iam verno tempore, imperator venandi gratia Nouiomagum profectus, legatos Bulgarorum circa medium Maium Aquasgrani venire præcepit: nam tunc illò reuerti statuit, habiturus ibidem conuentum, quem de Britannia regressus, eo se tempore ibidem habiturum optimatibus indicauerat. Quò cum peracta venatione fuisset reuersus, Bulgaricam legationem audiuit: erat enim de terminis ac finibus inter Bulgaros ac Francos constituendis. Affuerunt in eo conuentu penè omnes Britannię primores, inter quos & Wihormachus, qui perfidia sua & totam Britanniam conturbauerat, & obstinatione stultissima ad memoratam expeditionem illò faciendam imperatoris animum prouocauerat, tandem saniori vsus consilio, ad fidem imperatoris, vt ipse dicebat, venire non dubitauit. Cui cùm imperator & ignosceret, & muneribus donatum cum cæteris gentis suæ primoribus domum remeare permitteret, promissam fidem, vt priùs consueuerat, gentilitia perfidia commutauit, vicinos suos incendiis & direptionibus quantum potuit non cessans infestare, donec ab hominibus † Lantberti comitis in domo propria circumuentus atque interfectus est. Imperator verò audita Bulgarorum legatione, per eosdem qui ad eum missi fuerant legatos regi eorum missis literis, prout videbatur, respondit, dimissoq; conuentu in Vogesum ad † Rumrichi arcem venandi gratia profectus, filium suum Lotharium ex Italia regressum, ibiq; ad se venientem suscepit, ac peracta venatione Aquasgrani rediens, generalem populi sui conuentum more solenni mense Augusto habuit. In quo conuentu inter cæteras legationes quæ è diuersis regionibus venerunt, etiam filiorum Godefridi de Nordmannia legatos audiuit, ac pacem quam iidem sibi dari petebant, cum iis in Marca eorum mense Octobri confirmari fecit. Completis itaque omnibus negotiis quæ ad illius cōuentus rationem pertinere videbantur, Nouiomagum cum maiori filio secessit, minorem verò Ludouicum in Baioariam direxit: ipse autumnali venatione completa circa hyemis initium Aquasgrani reuersus est.

al. Lāberti

al. Rumerici montem

IN territorio Tullensi iuxta Commerciacum villam puella annorum circiter XII, post sacram communionem quam in Paschate de sacerdotis manu sumendo perceperat, primò pane, deinde aliis omnibus cibis & potibus abstinens, in tantum ieiunasse perhibetur, vt nulla penitus corporis alimenta percipiens, sine omni victus desyderio, integrum triennium compleuerit. Cœpit autem ieiunare anno incarnationis dominicæ DCCCXXIII, sicut in ipsius anni descriptione superiùs annotatum est: & hoc anno, id est DCCCXXV, circa Nouembris mensis initium peracto ieiunio escam sumere, ac more cæterorum mortalium manducando viuere cœpit.

DCCCXXVI.

CVm regi Bulgarorum legati sui quid egissent renunciarent, iterum eum quem primò miserat ad imperatorem cum literis remisit, rogās, vt sine mora terminorum definitio

definitio fieret: vel si hoc non placeret, suos quisque terminos sine pacis fœdere tuere-tur. Cui imperator, quia fama erat Bulgarorum regem à suo quodam optimate aut re-gno pulsum aut interfectum, respondere distulit: illoq; expectare iusso, propter famæ certitudinem comperiendam Bertrichum palatij comitem ad Baldericum & † Ger- (al. Geroldū) holtum comites & Auarici limitis custodes in Carantanorum prouinciam misit. qui cùm reuersus nihil certi super iis quæ fama vulgauerat, reportasset, imperator legatum ad se vocatū sine literis remeare fecit. Interea Pipinus rex filius imperatoris vt iussus erat cum suis optimatibus & Hispanici limitis custodibus, circa CAL. FEB. Aquasgra-ni (nam ibi tunc imperator hyemauerat) venit: cum quibus vbi de tuendis contra Sa-racenos occidētalium partium finibus esset tractatum & conclusum, Pipinus in Aqui-taniam regressus, ibidem totam sequentem æstatem transegit. Imperator verò medio Maio Aquisgrano egressus, circa CAL. IVN. ad † Ingelheim venit: habitoq; ibi conuen- (al. Ingilenheim) tu nō modico, multas & ex diuersis terrarum partibus missas legationes audiuit & ab-soluit: inter quas præcipua cęterisque præeminens erat legatio Romani pontificis, qua fungebatur Leo Centumcellensis episcopus, & Theophylactus Nomēclator: & de re-gionibus transmarinis, Dominicus abbas de monte Oliueti: Legati quoque filiorum Godefridi regis Danorum pacis ac fœderis causa missi: & de Sclauorū regionibus qui-dam Abotritorum † principes Ceadragum ducem suum accusantes. Accusabatur & (al. primores) Tunglo vnus de Soraborum primoribus, quòd & ipse dicto audiens non esset: quo-rum vtrique denunciatum est, quòd si medio Octobri ad imperatoris generalem con-uentum venire distulerint, condignas perfidiæ suæ pœnas esse daturos. Venerunt & ex Brittonum primoribus, quos illius limitis custodes adducere voluerūt. Eodem tem-pore † Herihortus cum vxore & magna Danorum multitudine veniens Moguntiam, (al. Herioldum) ibidem apud sanctum Albanum cum iis quos secum adduxit, baptizatus est, multisq; muneribus ab imperatore donatus, per Frisiā qua venerat via reuersus est: in qua pro-uincia Comitatus qui Rhiustri vocatur, eidem datus est, vt in eum se cum rebus suis, si necessitas exigeret, recipere posset. Affuerunt & in eodem conuentu Baldericus & Gerholtus comites ac Pannonici limitis præfecti, & adhuc de motu Bulgarorum ad-uersum nos nihil se sentire posse testati sunt. Venit cum Balderico presbyter quidam de Venetia nomine Georgius, qui se organum posse facere asserebat: quem imperator Aquasgrani cum Thancolfo sacellario misit, & vt ei omnia ad id instrumentum effici-endum necessaria præberentur imperauit: indictoque ac pronunciato ad medium O-ctobris generali cōuentu, cæteris omnibus more solenni absolutis, ipse trans Rhenum ad villam quæ † Sels vocatur, cum comitatu suo profectus est. Ibi ad eum legati Nea- (al. Salz) politanorum venerunt, atque inde accepto responso ad sua regressi sunt. Ibi ad eius no-titiam perlatum est de fuga ac perfidia Aizonis, quomodo fraudulenter † Ausonam in- (al. Ausoniā) gressus, & à populo illo quem dolo deceperat, receptus, totam ciuitatem destruxisset, castella eiusdem regionis, quæ firmiora videbantur, muniuisset, missoque ad Abdira-chman regem Saracenorum fratre suo, auxilium quod petebat contra nostros acce-pisset. Sed imperator licet huius rei nuncium grauiter ferret, nihil tamen incōsultè ge-rendum iudicans, consiliariorum suorum aduentum statuit operiri: transactaq; autu-mnali venatione circa CAL. OCTOB. per Mœnum fluuium vsq; ad Franconofurt se-cunda aqua nauigauit. Inde ad Ingelheim medio Octobri veniēs, generalem ibi, vt in-dictum erat, populi sui conuentum habuit: in quo & Ceadragum Abotritorum du-cem, necnon & Tunglonem, qui apud eum perfidiæ accusabantur, audiuit. Et Tun-glonem quidem accepto ab eo filio eius obside domum redire permisit, Ceadragum verò cæteris Abotritis dimissis secum retinuit, missisque ad populum Abotritorum le-gatis, si eum sibi vulgus regnare vellet, perquirere iussit: ipse autem Aquasgrani, vbi hyemare constituerat, profectus est. Cumque legati quos ad Abotritos miserat, reuer-si nunciassent, variam gentis illius super rege suo recipiendo sententiam, optimos ta-men ac præstantissimos quosque de illius receptione concordare, acceptis ab eo quos imperauerat obsidibus, in regnum suum eum restitui fecit. Dum hæc aguntur, † Lu- (al. Hildoinum) douicus abbas sancti Dionysij martyris Romam mittēs, annuente precibus eius Euge-nio sanctæ sedis apostolicæ tunc præsule, ossa beatissimi martyris CHRISTI Sebastia-ni accepit, & ea apud Suessioniam ciuitatem in basilica sancti Medardi collocauit. Vbi

dum adhuc inhumata in loculo in quo allata fuerãt, iuxta S. Medardi tumulũ iacerent, tanta signorum ac prodigiorũ multitudo claruit, tanta virtutũ vis in omni genere sanitatum per diuinã gratiã in nomine eiusdẽ beatissimi martyris emicuit, vt à nullo mortalium eorundẽ miraculorũ aut numerus cõprehendi, aut varietas verbis valeat enũciari: quorũ quædam tanti stuporis esse narrãtur, vt humanę imbecillitatis fidẽ excederẽt, nisi certum esset, Dominũ nostrũ IESVM CHRISTVM, pro quo idẽ passus est, omnia quæ vult, per diuinã potentiã facere posse, in qua illi omnis creatura in cœlo & in terra subiecta est.

DCCCXXVII.

IMperator, Helisachar presbyterum & abbatẽ & cum eo Hildibrandum atque Donatum comites ad motus Hispanicæ marcæ componendos misit: ante quorum aduentum Aizo Saracenorum auxilio fretus, multa eiusdem limitis custodibus aduersa intulit, eosq; assiduis incursionibus adeò fatigauit, vt quidam illorum relictis quæ tueri debebant castellis recederent. Defecit ad eum filius Beronis nomine Willemundus, & alij complures nouarũ rerum gentilitia leuitate cupidi, iunctique Saracenis Certaniam & Vallensem rapinis atq; incendiis quotidie infestabant. Cumq; ad sedandos ac mitigandos Gothorum atq; Hispanorum in illis finibus habitantium animos, Helisachar abbas cum aliis ab imperatore missis multa & propria industria & sociorum consilio prudenter administraret, Bernhartus quoq; Barcinonæ comes Aizonis insidiis, & eorum qui ad eum defecerant, calliditati ac fraudulentis machinationibus pertinacissimè resisteret, atque eorum temerarios conatus irritos efficeret, exercitus à rege Saracenorum Abdirachman ad auxilium Aizoni ferendũ missus, Cæsaraugustam venisse nunciatur. Super quẽ Abumaruam regis propinquus dux constitutus, ex persuasione Aizonis haud dubiã sibi victoriã pollicebatur. Cõtra quem imperator filium suũ Pipinum Aquitaniæ regẽ cum immodicis Francorũ copiis mittens, regni sui terminos tueri præcepit: quod ita factum esset, ni ducum desidia, quos Francorum exercitui præfecerat, tardiùs quàm rerum necessitas postulabat, is quem ducebãt ad Marcam venisset exercitus. Quæ tarditas in tantum noxia fuit, vt Abumaruam, vastatis Barcinonẽsium ac Gerundensium agris, villisq; incensis, cunctis etiam quę extra vrbes inuenerat, direptis, cum incolumi exercitu Cæsaraugustam se reciperet, priusquam à nostro exercitu vel videri potuisset. Huius cladis præsagia credita sunt, visæ multoties in cœlo acies, & ille terribilis nocturnæ coruscationis in aëre discursus. Imperator autem duobus conuentibus habitis, vno apud Nouiomagum propter falsas Hohrici filij Godefridi regis Danorum pollicitationes, quibus se illò ad imperatoris præsentiam venturum promiserat: altero apud Cõpendium, in quo & annualia dona suscepit, & iis qui ad Marcam Hispanicã mittendi erant, quid vel qualiter agere deberent imperauit: Ipse inter Compendium & Carisiacum, cæteraq; iis vicina palatia vsque ad hyberni temporis initium conuersatus est. Interea reges Danorum, filij scilicet Godefridi, Heriholtum de consortio regni eiicientes, Nordmannorũ finibus excedere compulerunt. Bulgari quoque Sclauos in Pannonia sedentes misso per Drauum nauali exercitu, ferro & igne vastauerunt, & expulsis eorum ducibus, Bulgaricos eis rectores constituerunt. Eugenius papa mense AVG. decessit, in cuius locum Valentinus diaconus à Romanis electus & ordinatus, vix mensem in pontificatu compleuit: quo defuncto Gregorius presbyter tituli S. Marci electus, sed non prius ordinatus est, quàm legatus imperatoris Romam veniret, & electionẽ populi examinaret. Legati imperatoris Michaëlis de Constantinopoli quasi propter fœdus confirmandum missi, SEPT. mense Compendium venerunt: quos imperator benignè receptos ibi audiuit & absoluit. Corpora beatiss. martyrum Marcellini & Petri de Roma sublata, & Octobri mense in Franciam translata, ibi multis signis atque virtutibus clarificata sunt.

DCCCXXVIII.

COnuẽtus Aquisgrani mẽse FEB. factus est, in quo cùm de multis aliis causis, tũ pręcipuè de iis quę in marca Hispanica cõtigerunt, ratio esset habita, & legati qui exercitui pręerãt, culpabiles fuissent inuẽti, iuxta merita honorũ amissione multati sunt. Balderich⁹ dux Foroiuliẽsis cùm propter eius ignauiã Bulgari fines Pãnonię superioris impunè vastasẽt, honorib. priuat⁹, & marca quã solus tenebat, inter IIII comites diuisa est. Halidgarius Cameracẽsis episcop⁹, & Ansfridus abbas monasterij Nonãtulę Cõstantino-

ſtantinopolim miſſi, & à Michaële imperatore honorificè ſuſcepti ſunt. Imperator Iunio menſe ad Ingelheim venit, ibiq; per aliquot dies placitum habuit: in quò cùm de filiis ſuis Lothario & Pipino cum exercitu ad marcam Hiſpanicam mittēdis conſilium iniſſet, & id quomodo fieret ordinaſſet; legatos etiam Romani pontificis Quirinum primicerium ac Theophylactum Nomenclatorem, qui ad eum illò venerant, audita eorum legatione dimiſiſſet: ad villam Franconofurt profectus eſt, ibique aliquandiu moratus Wormatiam venit, & inde Theodonis villā profectus eſt. Vnde Lotharium filium cum magnis Francorum copiis ad Hiſpanicam Marcam direxit: qui cùm Lugdunum veniſſet, conſedit nuncium operiens, qui ſe de Saracenorum aduentu faceret certiorem. In qua expectatione cum Pipino fratre colloquitur: & comperto, quòd Saraceni ad marcam venire aut timerent aut nollent, redeunte in Aquitaniam fratre, ipſe ad patrem Aquaſgrani reuertitur. Interea cùm in confinibus Nordmannorum tam de fœdere inter illos & Francos confirmando, quàm de Heriholti rebus tractandum eſſet, & ad hoc penè totius Saxoniæ comites ſimul cum marchionibus illò conueniſſent, Heriholtus rerum gerendarum nimis cupidus, condictam & per obſides firmatam pacem rupit, incenſis ac direptis aliquot Nordmannorum villis. Quod audientes filij Godefridi contractis ſubitò copiis ad marcam veniunt, & noſtros in ripa Egidoræ fluminis ſedentes, ac nihil tale opinantes tranſito flumine adorti, caſtris exuunt, eiſq; in fugam actis cuncta diripiunt, ac ſe cum omnibus copiis ſuis in ſua caſtra recipiunt. Deinde inito conſilio vt vltionem huius facti præuenirent, miſſa legatione ad imperatorem, quàm inuiti & quanta neceſſitate coacti id fecerint, expoſuerunt, ſe tamen ad ſatisfactionem eſſe paratos, & hoc imperatoris eſſe arbitrio, quatenus ita fieret emēdatum, vt de reliquo inter partes pax firma maneret. Bonifacius comes cui tutela Corſicæ inſulę tunc erat commiſſa, aſſumpto ſecum fratre † Berethario & aliis quibuſdam comitibus, de Tuſcia, Corſicam atq; Sardiniam parua claſſe circumuectus, cùm nullum in mari piratā inueniſſet, in Africam traiecit, & inter Vticam & Carthaginem egreſſus, innumeram incolarum multitudinem ſubitò cōgregatam offendit, cum qua & prelium cōſeruit, & quinquies vel eo ampliùs fuſam fugatamq; profligauit, magnáque Afrorum multitudine proſtrata, aliquot etiam ſociorum ſuorum per temeritatem amiſſis, in naues ſuas ſe recepit, atque hoc facto ingentem Afris timorem incuſſit. Luna CAL. IVL. primo diluculo in occaſu ſuo defecit: ſimiliter & VIII CAL. IAN. id eſt, in Natalis Domini media nocte obſcurata eſt. Imperator circa ſolennitatem ſancti Martini Aquaſgrani ad hyemandum venit, ibique totum hyberni temporis ſpatium diuerſis conuentibus ob neceſſaria regni negotia congregatis impendit.

† *In ant. ms. Bernhario.*

POſt exactā hyemem in ipſo Quadrageſimali ieiunio, paucis ante ſanctum Paſcha diebus Aquiſgrani terræmotus noctu factus, ventuſq; tam vehemēs coortus eſt, vt non ſolùm humiliores domus, verūetiam ipſam ſanctæ Dei genitricis baſilicam, quam cappellam vocant, tegulis plumbeis tectam, ex parte non modica denudaret. Imperator diuerſis occupationibus vſque ad CAL. IVL. Aquiſgrani moratus, tandem ad conuentum Wormatiæ habendum cum comitatu ſuo menſe AVG. ſtatuit proficiſci; ſed priuſquam inde moueret, nuntium accepit, Nordmannos velle † Tranſalbinam Saxoniæ regionem inuadere, atque exercitum qui hoc facturus eſſet, noſtris finibus appropinquare. Quo nuncio cōmotus, miſit in omnes Frācię regiones, & iuſſit, vt ſumma feſtinatione tota populi ſui multitudo in Saxoniā veniret, indicans ſimul velle ſe apud Noueſiū medio Iulio Rhenū tranſire. Sed vbi vanam eſſe cōpererat quę de Nordmannis fama diſperſa erat, ſicut conſtituerat, medio Auguſto Wormatiā venit, ibique habito generali cōuentu, & oblata ſibi annua dona ſolenni more ſuſcepit, & legationes plurimas, quæ tam de Roma & Beneuento, quàm de aliis longinquis regionibus venerāt, & audiuit & abſoluit. Lothariū quoq; filiū finito conuētu in Italiam miſit, ac Bernhartum comitem Barcinonæ, qui eatenus in marca Hiſpanię præſidebat, camerarium in palatio ſuo cōſtituit. Aliis etiam cauſis quæ ad illius placiti completionem pertinere videbantur, cōgruo modo diſpoſitis atq; completis, populoq; ad ſua ire dimiſſo, ipſe ad autumnalis venationis exercitiū ad Franconoſurt villam profectus eſt. qua trāſacta ad hyemandū Aquaſgrani reuerſus, ibidē S. Martini atq; Andreę apoſtoli, nec nō & ipſum ſacroſanctæ dominicæ Natiuitatis diem cum magna lætitia & exultatione celebrauit.

† *Trāſalbianā in man.*

DCCCXXIX.

CIrca tempus porrò quadrageſimale, cùm imperator loca mari circumiacẽtia peragraret, factionis iniquæ principes, vltrà ferre non valentes, occultatum diu vulnus detegunt. Nam primùm inter ſe primores quodam fœdere coniurant, deinde minores ſibi adgregant, quorum pars mutationis ſemper cupida, more canum auiumq; rapacium alienum detrimentum, ſuum quærunt fieri ſuppletionis augmentum. Freti ergo multitudine & aſſenſu plurimorum, filium imperatoris Pipinum adeunt, prætendentes abiectionem ſui, morum Bernhardi inſolentiam, deſpectionem cæterorum, aſſerentes etiam eum, quod dictu nefas eſt, thori inceſtatorem paterni; patrem porrò adeò quibuſdam eluſum præſtigiis, vt hæc non modò vindicare, ſed nec aduertere poſſit. Oportere ergo dicebant bonum filium indignè ferre dedecus paternum, ablatiſque è medio talibus, patrem reſtituere & menti & dignitati: & hæc agentem non ſolùm fama proſequeretur virtutis, ſed etiam amplificatio regni: hoc prætexentes nomine culpam. His ergo allectus incitamentis iuuenis, cum eis & ſuorum multis copiis, per Aurelianenſem vrbem, ſublato inde Odone, & reſtituto Marfrido, Wermbriam vſq; venerunt. At verò imperator, vt eorum conſpirationem cõtra ſe & vxorem Bernhardumque obſtinatiſſimè initam comperit, feraliterque armatam, Bernhardum quidem fugæ præſidio ſeſe cõmittere permiſit, vxorem autem Landini eſſe, & in monaſterio S. Mariæ conſiſtere voluit, ipſe autem Compendium venit. Porrò hi qui cum Pipino Wermbriam venerunt, miſſo Werino & Lamberto aliiſque quamplurimis Iudith reginam ex ciuitate monaſteriique baſilica eductam ad ſe vſque perduci fecerunt: quam poſt diuerſi generis pœnas morte propoſita adegerunt, vt promitteret, ſe, ſi copia ſibi daretur cum imperatore loquendi, perſuaſuram, vt abiectis armis comiſque reciſis monaſterio ſeſe inferret, ſe etiam impoſito velo capiti itidem facturam. Quam rem quanto plus cupiebant, tanto facilius crediderunt. Miſſis enim cum ea ſuorum aliquibus ad imperatorem vſque deduxerunt; cui cùm ille ſecretiùs ſecum loquendi licentiam præſtitiſſet, permittente illo, vt mortem euadere poſſet, ipſa velum ſuo capiti impoſuit; de attonſione porrò ſua imperator tempus deliberãdi popoſcit. Tanto enim imperator, aliis benignè ſemper viuens, iniuſto odio laborabat, vt tæderet eos vitæ ipſius, cuius illi niſi beneficio viuerent, iuſtè & meritò vita caruiſſent. Redeunte ergo ad ſe regina, aliis quidem malis temperarunt, damnationi autem conſentientes, vulgus exilio eam deportari & in monaſterium S. Radegundis iuſſerũt detrudi. Circa Maium porrò menſem Lotharius ex Italia venit, patremq; Compendij reperit: ad eum venientem tota ſe illa contulit factio imperatori inimica, ipſe tamẽ tunc temporis nihil patri intuliſſe viſus eſt dedecoris, probauit autem quæ geſta erant: denique Heribertus Bernhardi frater luminum amiſſione multatus eſt, contra votum imperatoris; Odo conſobrinus illius armis ablatis exilio deportatus, tanquam eorum quæ Bernhardo & reginæ adclamabantur conſcij & fautores. In talibus ergo conſiſtens ſolo nomine imperator æſtatem tranſegit.

DCCCXXX.

CVm autem inſtaret autumnalis temperies, hi qui imperatori cõtraria ſentiebant, alicubi in Francia conuentum fieri generalem volebant. Imperator autem clanculum obnitebatur, diffidens quidem Francis, magiſque ſe credens Germanis. Obtinuit tamen ſententia imperatoris, vt Neomagi populus conuenirent. Verens porrò ne multitudo contrariorum ſuperaret paucitatem fidelium ſuorum, iuſſit vt vnuſquiſque ad idem veniens placitum, ſimplici vteretur comitatu: præcepit etiam comitem Lambertum finium ſibi deputatorum cuſtodiam habere, cui Heliſacharem abbatem iuris reddendi cauſa adiunxit. Tandem ergo Neomagum ventum eſt, omniſque Germania eò confluxit, imperatori auxilio futura. Imperator autem volens adhuc vires aduerſariorum attenuare, Hildunum abbatem culpans interrogabat, cur cùm ſimpliciter venire iuſſus ſit, hoſtiliter aduenerit: qui cùm negare nequiret, continuò ex palatio exire iuſſus eſt, & cum pauciſſimis hominibus iuxta Padræbrunnam in expeditionali hyemare tabernaculo. Walah abbas iuſſus eſt ad monaſterium redire Corbeiæ, ibique regulariter obuerſari. Hæc cùm hi qui imperatori aduerſaturi conuenerant, viderent, ad deſperationem vltimam, fracti viribus, ſeſe verterunt, denique per totam noctem

coeuntes

coëuntes atque ad habitaculum Lotharij filij imperatoris conuenientes, hortabantur aut bello confligendum, aut aliquò secedendum absque imperatoris voluntate. In qua deliberatione cùm totam expendissent noctem, manè imperator filio mādat, ne inimicis communibus credat, sed ad se tanquam patrem filius veniat. Quibus ille auditis, licet dehortantibus qui circa illum erant, ad patrem venit; à quo non est aspera increpatione obiurgatus, sed modesta lenitate correct⁹. Ingresso autē illo intra penetralia regiæ domus, diabolo instigatore vulgus inter se furere cœpit, processissetq; furor vsq; ad mutuam cædem, nisi imperatoria prospexisset prudentia. Dum enim illi inter se tumultuantes penè in insanum ruerent furorem, imperator ad cūctorum cum filio processit aspectum: quo facto omnis illa conquieuit feralis commotio. Imperatoria enim audita oratione omnis popularis tumultus dissoluitur. Posthæc imperator omnes illos huius impiæ conspirationis principes, sub priuata custodia præcepit adseruari: quos postea ad iudicium adductos, cùm omnes iuris censores filiique imperatoris iudicio legali, tanquam reos maiestatis decernerent, capitali sententia feriri, nullum ex eis permisit occidi, sed vsus, vt multis visum est, leniori quàm debuit pœna, sibi tamen consueto benignitatis & clementiæ more, laicos quidem præcepit locis opportunis attondi; clericos verò in conuenientibus itidem monasteriis custodiri. His peractis ad hyemandum imperator Aquasgrani secessit. Habuit autem per idem tempus secum semper Lotharium filium. Misit interea in Aquitaniam, coniugemque reuocauit, fratresque illius Conradum & Rodolfum iamdudum attonsos. Eam tamen coniugis honore nō est dignatus, donec se legali præscripto modo ab obiectis purgaret: quod postquam gestum est, Quadragesimale tempus, Paschæque solennitatem in eodem loco celebrauit.

DCCCXXXI.

PAschalibus ergo peractis solemnibus ad Igilinheim imperator perrexit. Eo quoq; tempore consuetæ non immemor misericordiæ, quæ ab initio cum illo creuit, & de vtero matris videtur cum ipso egressa, eos, quos dudum exigentibus meritis per diuersa deputauerat loca, euocatos bonis propriis restituit; & si qui attonsi fuerant, sicne manere, an in habitum redire pristinum vellent, facultatem dedit. Dehinc imperator in partes Rumerici montis per † Vosagum transiit, ibique piscationi atque venationi indulsit, & filium Lotharium in Italiam remisit. Porrò autumni tempore in Theodonis villa conuenire generaliter suum populum præcepit. In quo loco tres legati Sarracenorum à transmarinis venere partibus, quorum duo Sarraceni, vnus Christianus fuit, adferentes suæ grandia munera patriæ, odorum scilicet diuersa genera & pannorum: qui pace petita & accepta remissi sunt. Adfuit etiam Bernhardus, qui modo prædicto fugiendo se saluans, diu in finibus Hispaniæ exulauerat. Is imperatorem adiens, modum se purgandi ab eo quærebat more Francis solito, scilicet crimen obiicienti semet obiicere volens, armisq; impacta diluere. Sed accusator cùm licet quæsitus deesset, cessantibus armis purgatio facta est iuramētis. Præceperat porrò imperator vt huic placito filius eius interesset Pipinus. Sed ille conuentui se subtraxit, post placitum autem aduenit. Imperator autem volens & hanc inobedientiam plurimamque in eo castigare morum insolentiam, secum eum morari iussit, & vsque ad natiuitatem Domini Aquis tenuit. Sed ille vltrà se velle teneri grauatus, fugam capessit, & inscio patre in Aquitaniam concessit. Imperator verò, vt cœperat, Aquis permansit.

† al. *Walrgasum*

DCCCXXXII.

HYemis rigore transacto & vernali successu reducto, nunciatum est imperatori quosdam excitatos motus in Boioaria, ad quorum compressionem festinus abiit, & ad Augspurg vsque venit, insurgentia sedauit, citò rediit, conuentumque publicum Aurelianis fieri iussit, ibiq; Pipinum sibi occurrere mandauit; qui, licet inuitus, occurrit. Sed considerans imperator quorundam malorum hominum consilia, filij animos tam minis quàm promissionibus ad deteriora peruertere festinantium, maximeque Bernhardum verens, cuius consilio vti tunc Pipinus dicebatur, qui & ipse tunc in Aquitania morabatur, Ligeri transmisso, cum commeatu suo ad Iocundiacum venit palatium in territorio Limouico situm, vbi ventilata vtriusque caussa, Bernhardus quidem cùm insimularetur infidelitatis, nec tamen vsque ad congressionem probator

procedere vellet, honoribus est priuatus. Pipinus verò propter prauorum morum correctionem sub custodia priuata Treuerim perduci iussus; quò cùm duceretur & indulgentius haberetur, à suis custodiæ noctu subducitur, & vsque ad imperatoris ab Aquitania reditum, quaqua versum voluit peruagatur. Et tunc quidem imperator inter filios suos Lotharium atque Carolum quandam diuisionem regni constituit, quæ tamen ingruentibus impedimentis, quæ dicenda sunt, pro voto minimè cessit. Eo porrò tempore visum est imperatori ab Aquitania secedere, & indicto Turoni conuentu filium Pipinum eodem vocauit. Eo verò patris conspectum non ferente neque veniente, conuentus dimittitur.

Hoc anno primò quidem pluuiarum inundantia, deinde humectatio terræ glaciali stringente rigore, quæ adeò noxia fuit, vt subtritis pedibus equinis, rarus quisquam foret qui vectatione equorum vteretur. Fracto ergo exercitu multo laboris incommodo, & improuisos excursus Aquitanorum subinde & molestè ferente, statuit imperator ad villam cui nomen est Restis venire, ibiq; Ligeris amne transmisso, in Franciam hyematum redire: quod & fecit, licet minus honestè quàm decuit.

DCCCXXXIII.

HVmano porrò generi pacique contrarius diabolus, nequaquam ab imperatoris infestatione feriabatur, sed per satellitum suorum versutias, filios sollicitabat, persuadens illis, quòd pater eos vltro perdere vellet, non considerantes quòd qui mitior esset etiam externis, adeò immanis non posset effici suis. Sed quia corrumpunt bonos mores colloquia praua, & lapidum etiam duritiem mollis aquæ guttula sæpius inlisa terebrare solet, tandem ad id ventum est, vt filios imperatoris in vnum cum copiis quibus poterant coire facerent, Gregorium papam aduocarent subornatò, quasi qui patri solus filios reconciliare deberet, & posset. Rei tamen veritas pòst claruit. Imperator porrò econtra peracto Paschate Wormatiam venit cum valida manu, ibique quid agendum sibi foret, diu deliberauit, missóque Bernhardo episcopo cum nonnullis aliis filios hortabatur vt ad se redirent. Sed & papam Romanæ sedis conueniebat, vt si more prædecessorum suorum adesset, non tantas nectere moras, & imperatori non occurrere. Cùm verò rumor vsquequaque diffusus fereret de cæteris quod verum erat: de papa verò Romano, quòd ideo adesset, vt tam imperatorem quàm episcopos excommunicationis inretire vellet vinculis, si qui inobedientes essent suæ filiorumque imperatoris voluntati, episcopi imperatoris præsumptioris audaciæ asserebant nullo modo se velle eius auctoritate succumbere, sed si excommunicans adueniret, excommunicatus abiret, cùm aliter se habeat antiquorum auctoritas canonum. Tandem ergo ventum est festiuitate sancti Ioannis præcursoris Christi in locum, qui ab eo quod ibi gestum est, perpetua est ignominia nominis notatus, vt vocetur Campus mentitus. Quia enim hi qui fidem imperatori promittebant, mentiti sunt, locus quo id contigit, testis nequitiæ suo nomine remansit. Cùm autem haud procul hinc inde aciebus ordinatis consisterent, iam iamque ruendum in arma putaretur, nunciatum est imperatori aduenire papam Romanum, quem venientem in ipsa acie imperator consistens, alio modo quàm solebat suscepit, imputans ei quòd ipse sibi talem susceptionem præparauerit, qui inusitato modo ad se veniret. Deductus autem papa in habitationem castrensem multis assertionibus perdocuit, non se ob aliud tantum iter suscepisse, quàm quòd audisset, quòd inexorabili discordia contra filios laboraret, ideoque pacem inter vtramque partem serere vellet. Quibus auditis mansit cum imperatore aliquot diebus. Remissus autem ab ipso ad filios ad pacem conciliandam, cùm penè omnis populus partim donis abstractus, partim promissis inlectus, partim minis territus, ad eos populumque cum eis consistentem more torrentis conflueret, nequaquam, vt fuerat iussus, ad imperatorem redire permissus est. Tantis ergo congregatis copiis & imperatori oppositis adeò defectio in dies inualuit, vt festiuitate sancti Pauli plebeij contra imperatorem adulando filiis, inruptionem facere minarentur. Quibus imperator viribus obniti non valens, filiis mandauit,

mandauit, ne se populari exponerent direptioni: cui illi remandant, vt castris relictis ad se veniat, se obuiam ipsi processuros: venit imperator, & filiis sibi occurrentibus, eos admonuit equis desilientes, vt promissionis suæ memores, tam sibi, quàm filio & vxori inlibata, quæ olim promiserant, conseruarent; quos congruè respondentes, osculatus, & ad castra illorum est prosecutus. Venienti vxor subducitur, & ad Ludowici tabernacula transfertur: ipsum verò Lotharius ad sua cum Carolo admodum puero deduxit, & cum paucissimis in papilione, ad hoc deputato, consistere fecit. Posthæc autem populo iuramentis obstricto, imperium inter se fratres trina sectione partiuntur. Vxor patris exilio iterum deportatur in ciuitatem Italiæ Cortonam. Gregorius papa talia cernens cum maximo mœrore Romam regreditur. Pipinus in Aquitaniam, Ludowicus in Baioariam reuertitur. Porrò Lotharius patre assumpto, & seorsum cum deputatis equitante atque priuatim manente, Merlegium villam deuenit, ibique prout libuit commorans, & quæ visa sunt ordinans, & populum absoluens, sed & Compendij conuentum indicens, Vosagum per Mauri monasterium transiit, & Meti vrbe relicta, transiensque Verduno, Suessionum vrbem adiit, ibique in monasterio sancti Medardi patrem sub arcta custodia esse præcepit, & Carolo Prumiæ commendato nectamen attonso, ipse venationi indulsit, donec autumni tempore, id est CAL. OCTOB. sicut constitutum erat, patrem secum ducens Compendium venit: vbi legatio Constantinopolitani imperatoris Marcus archiepiscopus Ephesi & protospatharius imperatoris ad patrem missa, munera ipsi deputata occultè obtulit; ille verò patri ea subtraxit, & legationem licet ad patrem missam, tanquam ad se venientem suscepit, audiuit, tragœdiamque reportantem penè inauditam remisit. In eodem conuentu cùm multi insimularentur deuotionis in patrem, defectionis in filium, quidam verbis simplicibus, quidam iuramentis obiecta diluerunt. Omnes tamen hanc rem exceptis auctoribus miserabantur, & talem rerum permutationem ægrè ferebant: vnde verentes inauditi sceleris conspiratores, ne versa vice retro lapsa ferrentur quæ gesta erant, callido, vt sibi visum est, cum aliquibus episcoporum vtuntur consilio, vt pro his de quibus iam pœnitentiam egerat imperator, iterum publica pœnitentia armis depositis irreuocabiliter quodam modo ecclesiæ satisfacere iudicaretur, (cùm tamen & leges forenses non contra vnam culpam semel commissam bis inuehant, & nostra lex habeat bis non iudicari delictum) cui iudicio pauci contradixere, plures ad sensum præbuere, maxima pars, vt adsolet in talibus ne primores offenderent, verbotenus consensere. Damnatum ergo & absentem & inauditum, neque confitentem, neque conuictum, ante corpus sancti Medardi confessoris, & sancti Sebastiani martyris arma deponere cogunt, pullaque indutum veste adhibita magna custodia sub tectum quoddam detrudunt. Expleto hoc negotio in festiuitate sancti Martini populus licentia accepta, mœstus de talibus gestis, ad propria reuertitur. Lotharius autem patrem secum ducens Aquasgrani hyematum regreditur. Hac hyeme gregatim populi tam Franciæ, quàm Burgundiæ, nec non Aquitaniæ & Germaniæ coëuntes calamitosis querelis de imperatoris infortunio querebantur, & quidem in Francia Eggerardus comes & Wilhelmus comes stabuli, quos poterant, sibi in vnione voluntatis restituendi imperatorem coadunabant. Ex Germania porrò Hugo abbas in Aquitaniam ab Ludowico & ab eis qui ad ipsum confugerant, præsertim autem à Drogone episcopo missus, Pipinum in hoc ipsum instigabat. Porrò Bernhardus & Werinus Burgundos persuasionibus accendebant, promissionibus alliciebant, & iuramentis ad rem adeò piam exequendam adstringebant.

DCCCXXXIIII.

HYeme autẽ exacta, & vere iã adueniente Lotharius patre assũpto per pagũ Hasbaniẽsem iter arripuit, venitq; Lutetiã, vbi obuiã ipsi esse cunctos fideles pręceperat. Cui Eggerardus comes & alij illius pagi proceres magna coacta manu obuiã ꝓ liberatione imperatoris pugnaturi processerũt, peruenissetq; res ad effectũ, nisi piissim⁹ imperator cauẽs & multorũ periculũ simul & ꝓpriũ, ab hoc incepto mãdato & obtestatione eos inhibuisset. Tãdẽ ergo puẽtũ est ad monasteriũ S. Dionysij martyris. Pipin⁹ verò ab Aquitania maxima cũ manu exiẽs, & ad Sequanã vsq; veniẽs, cũ põtes deiecti, nauesq;

alto demersæ, transitum prohibuissent, substitit. Porrò Werinus & Bernhardus comites plurimis sociorum ex Burgundia coactis ad Matronam fluuium vsque venerunt, & ibi partim austeritate atque intemperie aëris retardati, partim in colligendis sociis occupati, in villa Bonogilo, & eis quæ circumiacent prędiis, aliquot consedere diebus. Instabat Quadragesimæ tēpus, cuius hebdomada prima feria quinta missi sunt ab illis legati Adrebaldus abbas & Gauselinus comes ad Lotharium postulantes, vt eis absolutus custodiæ vinculis, imperator redderetur: cui si pareret postulationi, se quoq; ipsi caussam apud patrem salutis & honoris olim dispositi futuros; sin aliàs, etiam cum suo, si necesse foret, periculo eum requisituros, & resistentibus sibi in hac re, armis, Deo iudice, obuiaturos. Sanè huic mandato respondit Lotharius, nullum plus vel compati paternæ calamitati, vel congaudere prosperitati, nec debere sibi imputari culpam senioris sibi ablati, cùm ipsi eum destituissent ac prodidissent, neque carceralis custodiæ nęuum iure sibi inuri, cùm constaret hoc actum iudicio episcopali. Cum hac ergo satisfactione legati remissi sunt ad eos qui miserant cum mandatis, vt Werinus comes & Odo, nec non & Folco & Hugo abbates ad se venirent, vt cum eis deliberaret, quomodo huic postulationi satisfaceret: præcepit etiam vt altero die ad se mitterentur, qui tempus aduentus suprà dictorum ab eo cognoscerent, vt sic ad condictam diem sibi occurrerent, de causa suprà dicta tractaturi. Sed mutato cōsilio, cum his qui eius erant intimi, quiq; suas sequebantur partes, patre in monasterio S. Dionysij relicto, Burgundiam transiens, Viennam vsque peruenit, ibidemque statiua habere cœpit. At hi qui cum imperatore remanserant, eum ad recipiendas imperatorias hortabantur infulas: sed imperator quanquam modo quo prædictum est ecclesiæ communione eiectus erat, tamen præproperæ acquiescere sententiæ, & dominica proxima in ecclesia S. Dionysij episcopali ministerio reconciliari, & ab episcopis rursus armis accingi voluit. Qua in re tanta populi lætitia visa est, vt etiam ipsa elementa viderentur, & iniuriam passo imperatori compati, & releuato congratulari. Tanta enim vsque ad illud tempus fuerat procellarum vis, pluuiarumq; vehementia, vt extra solitum aquarum superabundantia excresceret, flatusq; ventorum inpermeabiles redderent fluuiorum alueos: sed in liberatione & restitutione imperatoris, ita quodammodo coniurasse visa sunt elementa, vt mox & venti sæuientes mitescerent, & cœli facies antiquam & multo tempore inuisam serenitatem redderet. Imperator ergo ab eo loco digreditur, sed nequaquam filium abeuntem persequi, licet id multi hortarentur, voluit. Inde ergo Nantogilum, ac pòst venit Carisiacum villam regiam, vbi opperiebatur filium Pipinum, & qui trans Matronam residebant, itémque eos, qui trans Rhenum ad Ludouicum filium confugerant, cum ipso Ludowico. Dum hic imperator aliquantulum hæret, maxima multitudo vassorum & fidelium confluit, congratulantes lætitiæ communi, quos imperator benignè suscipiens, & pro fidei integritate gratias agens, Pipinum quidem filium in Aquitaniam, Ludowicum in Baioariam, cęteros verò vnumquemque ad sua redire iussit: Ipse autem Aquasgrani profectus, vbi Iudith augustam ab Italia, reducentibus ipsam Rachanlo episcopo & Bonifacio & Pipino, recepit. Filium porrò Carolum iamdudum secum habebat, ibidemq; Paschæ solennitatem peregit.

DCCCXXXV.

POst cuius celebritatem in Arduenna venatione se exercuit, & post Pentecostes festiuitatem ad Romericum montem venationi atque piscationi operam dedit. Recedente autem in eum locum quem diximus Lothario, remāserant in Neustria Lambertus comes, & Marfridus, cæteriq; quamplurimi qui eas partes vi & armis tenere nitebantur: quam rem ægrè ferentes Odo comes & alij imperatoriarum partium in eos arma corripiunt, eosque pellere ex illis locis conantur, aut certè cum eis congredi: quæ res cùm segnius quàm debuit administraretur, non exigua clade affecti sunt. Dum enim insperatò hostes superuenerūt, illi autē minori, quàm res postulabat, cautela vterētur, insistētibus terga hostibus nudauerūt, vbi & ipse Odo cū fratre Wilhelmo plurimisq; aliis interiit: cæteri autem salutem in fugæ subsidio posuerunt. Quo negocio peracto, hi qui victoria potiti sunt, cùm neque vbi consistere eis tutum esset, neq; Lothario se iungere valerent, verentes ne aut ibi consistentibus imperator superueniret, aut certè ad suos properantibus in itinere obuiaret, ad Lotharium quanto ocyus mittunt,

tunt, ipsis vt succurreret, quos tanti discriminis circumuallaret metus. Hic audito eorum periculo & rebus gestis, eis subuenire voluit. Sed ea tempestate Werinus comes cum plurimis sociis castrum Cauillonum vtcunque communiuerat, vt si aduersariarum partium studiosi aliquid molirentur noui, sibi suisque foret receptaculo atque munitioni: quod cùm compertum Lothario esset, ex improuiso venire eò voluit: consilio verò ipsius detecto, aduenit tamen & oppidum circumdedit. Quæ in circuitu ciuitatis erant, incendio conflagrata sunt: pugnatum est circiter diebus quinque, & tandem deditione primùm vrbs capta, pòst crudelium victorum more, direptionibus ecclesiæ vastatæ, thesauri deprædati, communes copiæ direptæ sunt, & ad extremum etiam ciuitas voraci depasta est incendio, præter paruam basilicam, quæ stupendo miraculo, cùm hinc inde sæuientibus cincta fuerit lambentibus flammis, non potuit aduri: fuit ea consecrata Deo in honorem beati Gregorij martyris. Lotharius quidem vrbem hanc incendi minimè voluit, at militum furor ante incendium conquiescere non potuit. Capta vrbe acclamatione militari Gauselinus comes, itémque Sunila comes, nec non & Madalelinus Vasallus domini capite plexi sunt, & Gorberga filia quondam Wilhelmi comitis pro venefica aquis submersa est. Quæ dum geruntur, imperator cum filio Ludowico Lingonum ciuitatem venerat: vbi nuncium de his rebus omnibus, quo valde perturbabatur, accepit. Cauillono iter suscepit Augustodunum, inde venit Aureliam, hinc in pagum Cenomannicum, in villam cui nomen est Marualis. Sed imperator vnà cum filio Ludowico maximis copiis eum persequitur. Quo audito Lotharius collectis suis non multo interuallo à patre castra fixit, ibique quatuor diebus legatis intercurrentibus moratum est: Quarta nocte Lotharius cum suis omnibus referre pedem in posteriora cœpit, contra quem pater imperator, compendioso itinere obambulabat, vsque dum peruentum esset ad fluuium Ligerim, propter castrum Blesense, quo loco Ciza fluuius Ligeri confluit. Vbi positis ex hac fluuij parte castris, occurrit etiam patri Pipinus filius, cum quanto potuit apparatu militari. Fractus ergo viribus Lotharius supplex ad patrem venit, quem ille coërcitum verbis, & obligatum tam ipsum quàm proceres eius quibus voluit sacramentis in Italiam remisit, occlusis angustiis itinerum, quibus in Italiam itur, ne quis transire posset, sine licentia custodientium. Quibus peractis, Aureliam cum filio Ludowico petiit, vbi & filio & aliis ad propria redeundi potestate concessa Lutetiam perrexit. Habuit autem eo tempore circa festum sancti Martini conuentum generalem in Attiniaco palatio, vbi cùm multa perperam † molita emendare decreuisset, tam in *inclita* ecclesiasticis, quàm publicis rebus, hæc tamen fuerunt præcipua, quòd mandauit filio Pipino per Hermoldum abbatem res ecclesiasticas, quæ in regno eius erant, quasque ipse suis attribuerat, iique sibi præripuerant, absque cunctatione ecclesiis restitui, quodque ciuitates & monasteria per legatos visitando statum ecclesiasticum penè collapsum restitui iussit, itemque præcepit, vt legati per singulos comitatus mitterentur, qui immanitatem prædonum & latronum, quæ inaudita esse cœperat, cohiberent, & vbi eorum maior vis extitisset, etiam comites vicinos & episcoporum homines ad tales domandos & tollendos sibi adsciscerent, deque his omnibus sibi in proximo placito generali, quod futuro vere indixerat, sibi renunciarent. Transegit autem imperator maximam partem hyberni temporis Aquisgrani, inde profectus est ad Theodonis villam, ante Natale domini, quam festiuitatem Meti cum suo fratre Drogone celebrauit. Solennitatem Purificationis Mariæ ibidem agendam statuit, quo etiam populus qui adesse iussus erat, aduenit: ipse autem de quibusdam episcopis, quòd turpiter se deseruerint, conquerebatur. Sed cùm quidam in Italiam confugissent, aliqui ex vocatis non venirent, solus Ebo eorum qui petebantur, adfuit: qui cùm rationis reddendæ causa de talibus vrgeretur, causabatur se solum relictis omnibus, in quorum præsentia hæc facta fuerant, vrgeri: at verò cùm cæteri episcopi obtenderent necessitatē præsentiæ, allegarent autem voluntatem innocentiæ, Ebo tandē molestè ferens talibus se solum molestari, cōsilio petito aliquo-

rum episcoporum, in se quandam confessionem dictauit, per quam se & indignum sacerdotio, & irreuocabiliter eo abstenturum iudicauit, quod & episcopis & per eos imperatori reddidit. Quo facto Agobardus Lugdunensis archiepiscopus, qui euocatus venire distulit, cùm ter esset vocatus, vsque ad satisfactionem ab Ecclesiæ præsulatu remotus est, cæteris, vt diximus, in Italiam fugientibus. Hisce peractis imperator cum suo comitatu rediit ad villam Theodonis, vbi vnicuiq; domum redeundi potestate facta, Quadragesimæ tempus exegit, & Paschæ solennitatem celebrauit.

DCCCXXXVI.

POst solemnitatem porrò Paschalem atque Pentecosten Wormatiam ad conuentum indictum proficiscitur, vbi ei filij Pipinus & Ludowicus occurrunt. More autem suo imperator nequaquam conuentum istum à publica vtilitate vacare passus est. Diligenter namque in eo examinare studuit, quod quisque eorum qui in diuersas partes emissi erant, egerint. Et quia aliqui comitum in comprehensione & exterminatione latronum segnes reperti sunt, diuersis sententiis eorum segnitiem cum digna inuectione castigauit, filiosque & populum admonuit, vt æquitatem diligerent, raptores opprimerent, bonos quosque ab eorum oppressione releuarent, minitatus seueriorem iis sententiam, qui huic admonitioni non essent obtemperaturi.

DCCCXXXVII.

CVmque ab hoc placito populum dimitteret, & sequens in Theodonis villa post Pascha constituisset, ad hyemandum Aquas se contulit: filio suo Lothario etiam mandauit, vt nobiles quosque suorum eò mitteret, qui secum de firmæ reconciliationis via & modo tractarent. Augusta Iudith cum consiliariis imperatoris inito consilio, eò quòd corporis viribus, vt videbatur, imperator destitui inciperet, & si mors eius ingrueret, & sibi & Carolo periculum immineret, nisi aliquem fratrum sibi adsciscerent, coniectantesque nullum Lothario ad hãc rem magis esse idoneum, hortati sunt imperatorem, vt ad eum legatos pacis studiosos mitteret, qui planè eum sibi conciliarent. Imperator paci semper studens, semperq; dilector quietis atque amator vnitatis, quærens non modò filios sed & inimicos charitate sibi vinciri, facilè huic petitioni assensit. Missi igitur sunt, qui effecerunt vt ad diem indictum in villa Theodonis legati à filio venirent quamplurimi, inter quos etiam † Walha primus adfuit. Caussa autẽ suprà dicta ventilata, atque ad calcem perducta. Imperator cum coniuge reconciliari voluit primùm ipsi Walhæ, demissis quæcunq; in eos commiserat delictis, multa cordis alacritate & benignitate, mandauitq; per eum & cæteros filij legatos, vt quamprimùm ipse veniret: futurum enim hoc omnino è re sua. Hi filio rem retulerunt: sed ne mandatum imperatoris ad effectum perduceretur, morbus fecit, qui Walham rebus humanis abduxit, Lotharium verò lecto deiiciens, maximo tempore languere fecit. Imperator porrò clemẽtissimus natura vt filium aduersa valetudine correptum audiuit, per fidelissimos legatos Hugonem fratrem suum & Algarium comitem eum visitauit, atque eius omnia incommoda rescire iisque mederi studuit. At verò postquam abscedente languore conualuit, nunciatum est imperatori, quòd conditiones sacramentis dudum promissas rumperet, præcipuè verò quòd ecclesiam Romanam (quam tam auus eius Pipinus, quàm pater Carolus, nec non & imperator ipse in tutelam susceperat) hominesq; eius crudelissimè vexaret: quæ res adeò animum illius exasperauit, vt incontinenti extra ordinem legatos mitteret, nullum eis penè ad tantum iter conficiendum spacium tribuens. Misit namque ad Lotharium, monens ne talia fieri permitteret, monens vt memor esset, quòd quando ei regnum Italiæ donauit, etiam curam ecclesiæ Romanæ simul commisit, & quam ab aduersariis defendendam susceperit, eam à suis diripi non sineret, monens etiam sacramenti ab eo sibi nuper præstiti, ne fortè obliuiscens aut parui pendens diuinitatem offenderet: impunè enim sibi hoc non futurum: simul etiam iubebat sibi parari stipendiarias annonas, statiuaq; congrua per omne iter, quo Romam itur. Dicebat enim se limina beatorum apostolorum inuisere velle. Hoc verò ne fieret, inruptio Nordmannorum in Frisiam impediuit, ad quorum comprimendam insolentiam ipse expeditionem in Frisiam suscepit. Misit legatos ad Lotharium, Folconem abbatem & Richardum comitem cum abbate Adrebaldo: quorum Folco & Richardus responsum sibi à Lothario referrent, Adrebaldus porrò

[margin: al. Walah]

porrò Romam pergeret Gregorium papam de neceſſariis conſulturus, & voluntatem imperatoris cæteraque iniuncta ſibi perlaturus. Sed Lotharius de his conuentus, nec non & de rebus quarundam eccleſiarum Italicarum ablatis, quibuſdam annuit, quædam ſe non poſſe ſeruare reſpondit. Et Folco atque Richardus imperatori è Friſia poſt fugam Normannorum reuertenti talia renunciant, in Francoford palatio, vbi ipſe autumnalem exercens venationem, hyematum Aquas ſeſe conuertit. Adrebaldus verò Romam, vt iuſſus erat, peruenit, Gregorium papam ægrotantem reperit, & maximè fluxu ſanguinis, qui licet ſenſim, continuò tamen ex naribus fluebat. Sed tanta alacritate ad verba imperatoris & compaſſionem eius recreatus eſt, vt profiteretur ſe penè incommoditatis propriæ oblitum. Itaque & miſſum ad ſe optimè habuit, & recedentem ampliſſimis muneribus donauit, mittens cum eo Petrum Centumcellenſis vrbis & Gregorium regionalium Romanæ vrbis epiſcopos. Lotharius vt ablegationem memoratorum epiſcoporum ad imperatorem audiuit, miſit Leonem qui tunc apud illum magno loco habebatur, Bononiam, vt eos vlterius progredi prohiberet, incuſſo metu & terrore ſi aliter facerent. Regreſſi igitur prædicti ſunt epiſcopi: Adrebaldus tamen epiſtolam imperatori deſtinatam, ab eis occultè ſuſcepit, & cuidam ſuorum habitu mendici, quouſque Alpes tranſiret, ferendam commiſit, ac poſtea imperatori porrexit. Ea tempeſtate quanta lues mortalis populum qui Lotharium ſecuti ſunt, inuaſerit, mirabile eſt dictu. Breui enim, à CAL. nimirum Septembris vſque ad S. Martini feſtū, ſubſequentes ex primoribus eius vita exceſſerunt: Ieſſe olim Ambianenſis epiſcopus, Helias Tricaſſinæ vrbis epiſcopus, Walah Corbeienſis monaſterij abbas, Marfridus, Hugo, Lambertus, Godefridus, itemq; filius eius Godefridus, Aginbertus comites, Burgarius quondam præfectus venationibus regalibus: ſed & Richardus vix euaſit, non multo pòſt & ipſe mortuus. Hi enim erant quorum receſſu dicebatur Francia nobilitate orbata, fortitudine quaſi neruis ſuccisis eneruata, prudentia deſtituta: ſed illis tanquam turbine ſæuienti obrutis, oſtendit DEVS, quàm ſalubre ſit, quamque ſobrium, obſeruare quod ex eius ore procedit. Non glorietur, inquit, ſapiens in ſapientia ſua, nec fortis in fortitudine ſua, nec diues in diuitiis ſuis. Imperatoris autem animum iure quis miretur, quantam huic temperantiam diuina clementia dederit. Etenim hoc accepto nūcio, nec exultauit, nec morti inimicorum inſultauit, ſed pugno pectore tunſo, lacrymiſque oculis oppletis, Deum illis propitium fieri cum ingenti gemitu precatus eſt.

HOc eodē tēpore Britones res nouas moliri cœperūt: ſed nullo labore rurſus ſedati ſūt. Mēſe autē Februario magnus epiſcoporū præſertim cōuentus Aquiſgrani habitus eſt, in quo cùm de aliis eccleſiæ neceſſitatibus, tū præcipuè de his rebus quas Pipinus & ſui multis eccleſiis abſtulerant, agebatur. Publico autem & imperatoris & epiſcoporum decreto & conſenſu monetur Pipinus eiuſque primates, cum quanto ipſorum periculo res eccleſiaſticas inuaſerint, vtque reſtitui iubeat, præcipitur. Quæ res proſperum exitum habuit. Nam Pipinus monita patris pij, ſanctorumque virorum libenter ſuſcipiens, obedienter paruit, & omnia inuaſa etiā per annuli ſui impreſſionem reſtitui iuſſit.

DCCCXXXVIII.

INſequens placitū imperator in pago Lugdunēſi habuit, tēpore æſtiuo in loco qui vocatur Stramiacus, cū Pipino & Ludowico filiis. Nam Lothariū aduerſa valetudo domi retinuit: in quo cauſſam vacātiū eccleſiarū Lugdunēſis atq; Viennēſis vētilari fecit, eo quòd epiſcopi illorum Agobardus ad rationem reddendā non venerit, Bernhardus autem Viennenſis adfuerit quidem, ſed rurſus fugam inierit. Verùm res imperfecta remanſit, propter abſentiā, vt dictum eſt, epiſcoporū. Sed & cauſſa Gothorū ibidem ventilata eſt, quorum alij Bernhardo fauebant, alij autē fauore ducebantur Beringarij Vnruoci quondam comitis filij: ſed Beringario immatura morte prærepto, apud Bernhardum poteſtas Septimaniæ remanſit, legatis illuc miſſis, qui ea quæ indigebant correctione, emendarent. His peractis etiam filiis populoq; dimiſſis, imperator autumnali venatione peracta, ad diem ſancti Martini Aquaſgrani rediit, hyememque ibidem exegit: Natalem namque domini, item Paſchalem ſolennitatem, iuxta morem debitum & ſibi ſemper familiarem, ibidem celebrauit.

DCCCXXXIX.

HOc anno circa festũ Paschatis dirũ semper ac triste portentũ cometa in signo virginis apparuit, in ea parte qua pedes eius caudam serpentis coruumq; cõtingunt: quod cùm non more errantiũ septẽ syderũ orientẽ versus peteret, per XXV dies (mirum dictu) & leonis & cancri nec nõ geminorũ transiens signa, tandẽ in capite tauri sub aurigæ pedes igneum globũ vibrarũq; prolixitatẽ, quas vsquequaq; porrexerat, deposuit: quod cùm imperator taliũ studiosissimus primus, vt tũc cõstitit, cõspexisset, antequam quieti se daret, me qui hæc scripsi, & qui huius rei scientiã habere tunc credebar, accitũ percõtari studuit, quid de hoc cometa mihi videretur. Ego autẽ cùm peterẽ tẽpus, quo faciẽ syderis cõsiderarem, ac ita rei veritatẽ inuestigarẽ, & cognitam in crastinũ nũciarem; imperator quod verũ erat, ratus, tẽpus me redimere velle, ne cogerer aliquid triste respõdere, Perge, inquit, in mœnia huic domui cõtigua, & nobis quę perspexeris nũcia. Noui .n. à me hanc stellã nequaquã pręterita vespera visam, vel à te monstratã, sed scio hoc signũ cometarũ esse, de quib⁹ iã præteritis diebus locuti sumus: quid autẽ portẽdere tibi videatur, edicito. Cumq; aliqua dixissem, & nõnulla reticuissem, Vnũ est, inquit, quod adhuc silẽtio premis: immutationẽ enim regni, mortẽq; principis hoc monstrari portẽto dicũt. Cumq; ego testimoniũ prophetæ in mediũ protulissem quo dicitur, à signis cœli quę pauẽt gentes, metuendũ nõ esse; ille solita vsus magnanimitate & prudẽtia, Non aliũ, inquit, timere debemus præter illũ qui nostri & huius creator est syderis: sed eius clementiã non satis laudare atq; mirari possumus, qui nostrã inertiã, cùm simus peccatores & impœnitẽtes, talib. ammonere dignatur iudiciis. Quia ergo & me & omnes cõmuniter tangit hoc ostentũ, omnes pro posse & sapere, meliorari festinemus, ne fortè misericordiam suam illo prorogãte, duritie nostra impediẽte, nos illa inueniamur indigni. His dictis paulisper mero indulsit, & omnibus id facere iussit, noctemque illam, vt relatũ nobis est, penè peruigilẽ & Dei laudibus & obsecrationib⁹ traduxit. Sub diluculũ manè ministros aulicos vocauit, & eleemosynas quàm largissimè pauperibus ac seruis Dei tam monachis, quàm canonicis porrigi, eosq; precibus orationibusq; diuinis diligẽter vacare iussit. Quibus peractis ad cõstitutam venationẽ in Arduennã proficiscitur. quæ, vt dicebant, vltra solitũ ei prosperrimè cessit: omnia namq; quæ illi placebant, prospero euentu occurrerunt. Præterea insistente Augusta & ministris Palatinis quandam partem imperij filio suo Carolo Aquis tradidit: sed quia hæc donatio effectum sortita nõ est, à nobis quoq; silentio premitur. Quam rem cùm alij fratres ægrè tulissent, mutuum iniere colloquium, sed nihil quod cõtra dicerent inueniẽtes, remq; totam dissimulantes, motũ patris qui ex hoc accidisse videbatur, facillimè cõposuere.

IMperator tota æstate Aquisgrani subsistens autumni tempore, medio namque Septembri in Carisiaco villa indixit: quo in loco Pipinus ex Aquitania ad eum venit, & conuentui interfuit. In hoc conuentu imperator filium Carolum armis virilibus, id est ense, accinxit, corona regali caput insigniuit, partemq; regni quam homonymus eius Carolus habuerat, id est Neustriam, attribuit, atque inter filios quantum potuit vinculo beneuolentiæ firmato, Pipinum in Aquitaniam, Carolum autem in portionem regni sibi attributã dimisit; & pręsentes quidẽ Neustrię prouincię primores Carolo & manus dederũt, & fidelitatẽ sacramẽto obstrinxerũt: absentiũ autẽ quisq; postea itidẽ fecit. Ibidẽ quoq; omnes penè Septimanię nobiles adfuerũt cõquerẽtes de Bernhardo duce, eò quòd homines illi⁹ reb. ecclesiasticis tanquã priuatis absq; vllo respectu diuini humaniq; iuris ꝓ libitu abuterẽtur, petierũtq; vt imperator in suã eos reciperet ꝓtectionẽ, & tales legatos eò dirigeret, qui & potestate & prudẽtia de ablatis ęquo iudicio iudicarẽt, & auitã eis legẽ cõseruarẽt. Ad quod peragẽdũ missi sunt Bonifaci⁹ & Donat⁹ comites, & Adrebald⁹ Flauinianẽsis monasterij abbas. His ritè peractis imperator ab eo loco diuertit, & venationi autũnali ꝓ more operã dedit, exq; ea ad hyemãdũ se Aquas recepit.

HAc hyeme CAL. IAN. sęuus cometę ignis in signo apparuit scorpij nõ multo post solis occubitũ, cuius minacẽ vultũ non multo pòst Pipini mors subsecuta est. Interea Iudith Augusta cõsilij quod pridẽ cũ cõsiliariis aulicis cæterisq; regni Francorũ nobilib⁹ inierat, nequaquã immemor, persuasit imperatori vt ad Lothariũ filiũ legatos mitteret, qui eũ ad patrẽ inuitarẽt, ea cõditione, vt si fratris sui Caroli adiutor, tutor atq; ꝓtector esse vellet, veniret ad patrẽ, & sciret se ab eo omniũ ꝑperã gestorũ veniã adepturũ, simul & medietatẽ imperij excepta Boioaria cõsecuturũ. Quę res & Lothario & suis omnino vtilis visa est.

DCCCXL.

VEnit ergo iuxta diem condictum Wormatiam post Paschæ solennitatem. Pater multa cum alacritate eum suscepit, & lautè eius comites curari mandauit, & sicut ipsi nūnciauerat, vniuersa peregit: datisque ei triduo induciis, totum imperium, suis in consilium adhibitis, eum partiri iussit, ita tamen vt partium electio penes imperatorem & Carolum maneret: sin verò imperatorem & Carolum portionem facere vellet, electio partium ad se pertineret. Lotharius cum suis diuisionem regni imperatori committunt, affirmantes se hanc diuisionem nequaquam exequi posse propter ignorantiam locorum. Igitur imperator æquo vt sibi suisque visum est libramine, omne suum diuisit imperium, præter Baioariam, quam Ludowico reliquit, quæque in parte eorum nemini cessit. His peractis & suis vniuersoque populo euocatis, data sibi optione, Lotharius à fluuio Mosa australem sibi partem delegit, occiduam Carolo fratri habendam reliquit, & vt haberet, coram cuncto populo se velle signauit. Imperator ergo lætabatur, & cunctus populus talibus adplaudens omnia sibi placere dicebat. At verò Ludowici animum non parum hæc gesta læserunt. Imperator hisce de rebus ex animi sui sententia peractis, gratias Deo agebat, filiosque monebat, vt vnanimes essent, & se alterutro tuerentur, Lotharius quidem iunioris fratris curam gereret, cuius se spiritualem esse patrem & fratrem meminisse deberet: Carolus autem tanquam patri spirituali & fratri seniori debitum honorem deferret. Cumque hæc tanquam veræ pacis peregisset amator, & inter fratres mutuam dilectionem & inter vtriusque filij populum, mutuum sæuisset amorem; Lotharium lætus in Italiam lætum dimisit, multis ditatum muneribus, donatum benedictionibus paternis, & monitum ne horum omnium obliuisceretur, & Natalis Domini atque Paschæ solennitatem Aquis celeberrimè egit.

DCCCXLI.

LVdowicus verò audiens huiusmodi patris erga fratres suos voluntatem & regni inter eos diuisionem, non tulit: sed quicquid trans Rhenum fuit, sibi vindicandum statuit. Quod cùm ad imperatorem delatum esset, Paschatis festo peracto nequaquam procrastinandum esse in talibus ratus, magnis copiis Rhenum ad Moguntiacum transiit, & Triburas venit, ibique aliquandiu ob colligendum exercitum consedit: quo coacto Bodoniam vsque perrexit, quo filius quanquam inuitus supplex, & increpatus, malè se egisse confessus, seque emendaturum perperam gesta professus est. Imperator consueta & sibi semper amica vtens mansuetudine & filio veniam dedit, & verbis primùm asperis, vt dignus erat, obiurgatum, pòst autem lenioribus demulctum, in regno reliquit, atque redeundo Rhenum in loco qui Confluentes dicitur, traiecit, in Arduenna venationem solitam peracturus. In qua cùm exerceretur, nuncij ad eum certissimi venerunt, Aquitanorum alios suam expectare sententiam qualiter res Aquitanici regni ordinaretur, alios autem indignè ferre, quòd audierint Carolo id quoque à patre traditum esse. Imperatore autem de talibus sollicito, Ebroinus Pictauiensis episcopus Flateram aduenit, idem nuncians, se nimirum & cæteros primores eius regni imperatoris expectare voluntatem, & paratos esse imperantis exequi iussionem. Erant huius sententiæ præcipui quique procerum, interque eos dictus Ebroinus episcopus, Reginoldus comes, Gerardus itidem comes & gener quondam Pipini, itemque Bracharius comes Pipini gener, & alij quamplures horum sequentes voluntatem, & præcipuè episcopi atque clericalis ordo. At verò altera pars populi, quorum præcipuus fuit Emeno quidam assumentes filium quondam Pipini regis, Pipinum nomine, quoquo versum vagabantur, sicut moris talibus est, prædationi atque tyrannidi operam dantes. Rogabat imperatorem Ebroinus ne hunc morbum serpentem sperneret, aut medicinam differret, sed maturè suo aduentu tali incommodo, antequam lues tanta inficeret plures, mederetur. Imperator prædictum episcopum in Aquitaniam remisit, & quæ visa sunt suis fidelibus mandauit, & vt sibi autumni tempore aliqui eorum in Cauillono vrbe occurrerent, imperauit: ibi enim generalem indixit conuentum. Neque verò quisquam succensere deberet imperatori, quòd videatur nepotem suum regno priuare voluisse,

cùm ipse morem gentis natiuum nouerit, vtpote connutritus illis: qui leuitati atq; aliis studentes vitiis, grauitati atque constantiæ penitus renunciarint, quiq; vt talẽ Pipinum patrem eius facere possent, ferè omnes qui ob custodiam illius missi erant, sicut sibi olim à patre Carolo dati fuerant, ex Aquitaniæ finibus eiecerint: post quorum discessum, quanta & qualia emerserint in eo regno malorum vitiorumque monstra, & publica & priuata, hodierna quoque præsentium studia demonstrant. Volebat imperator bene piè educari puerum, ne vitiis prostitutus, nec sibi nec aliis præesse & prodesse posset, cogitans illud, quòd quidam, cum filiis in teneriori ætate adhuc positis regnum tradere nollet, ita se excusasse legitur, non quòd inuideam ex me genitis, honorificè eos haberi veto, sed quia noui hoc ferociæ nutrimenta adolescentibus suggerere. Sed imperator, vti constituerat, tempore autumnali Cauillonensem vrbem petiit, & tam res ecclesiasticas quàm publicas suo more disposuit. Deinde ad regni Aquitanici ordinationem sese conuertit. Mouit namque ab eodem loco cum regina & filio Carolo, & valida manu Ligeris amne transmisso Auernorum vrbem petiit, ibique fideles suos sibi occurrentes benignè suscepit, & Carolo suo filio cum solitis sacramentis obstrinxit, eos qui occursum debitum & fidelitatem denegabant, & insuper latrocinando exercitui obambulabant, prædas quas poterant exercebant, comprehensos quæstioni legali subdere iussit. Hæc eo agente Natalis Domini festiuitas rediit, quam solemnitatem Pictauis cum debito & honore solito celebrauit: vbi eo morante, & quæ vtilitas poscebat disponente, nuntius aduenit, Ludowicum filium assumptis Saxonibus & Turingis Alamanniam inuasisse: quæ res maximum ei peperit incommodum. Etenim cùm iam senili grauaretur ætate, & phlegmatis abundantia quæ hyeme augebatur, vltra solitum pulmo eius grauaretur, pectusque quateretur; accessit etiam hic tristis nuntius, cuius relatu tanta affectus est tristitia & mœrore, vt, quamuis esset penè vltra humanum modum natura mitis, fortitudine magnanimus & pietate conspicuus, vt in apostema pituita excrescens duresceret, & intra vitalia vlcus lethale incresceret: inuictus tamen eius animus, dum turbari tali peste ecclesiam Dei populumque Christianum vexari comperit, nec labori cessit, nec dolori fractus succubuit: sed Quadragesimali ieiunio cum vxore & Carolo filio inchoato, aduersus hanc vim se obicem obiecit, & qui solitus erat hoc tempus psalmorum decantationi, orationum instantiæ, eleemosynarum liberalitati totum dare, ita vt vix vno aut duobus diebus propter exercitationem equitationi indulgeret, nunc propter discordiam fugandam, pacemque reuocandam, nullum diem voluit habere feriatum. Pastoris enim boni sequens exemplum, pro vtilitate gregis sibi commissi, non refugiebat, etiam proprij corporis facere iacturam, vt non ambigendum sit, ei redditum præmium, quod ita laborantibus se daturum promisit maximus princepsque pastorum. Cum maxima igitur fatigatione impugnantibus ipsius valetudinem iis quæ diximus, imminente sacratissima solennitate Paschali Aquasgrani peruenit, ibiq; eam cum solita deuotione celebrauit.

DCCCXLII.

QVa peracta cœptum explere accelerauit negotiũ. Nam Rheno traiecto, Turingiam in qua Ludowicum hærere audierat, maximis itineribus petit. Qui cùm tutò in ea diutius morari non posset, rebusque suis patre appropinquante diffideret, salutem in fugæ subsidio posuit, & per terram Sclauorum in Boioariam rediit. Imperator rebus in Turingia constitutis generalem conuentum in vrbe Vangionum Wormatia congregari præcepit: & quia res Ludowici taliter se habebant, Carolus autem filius cum matre in Aquitania versabatur, imperator ad filium suum Lotharium in Italiam misit, iubens vt eidem placito interesset, cum eo de hac re & aliis deliberaret.

COntigit eo tempore insolitum deliquium solis tertio die litaniæ maioris. In tãtum enim lucis recessũ tenebræ præualuerunt, vt nihil a vera nocte differre viderẽtur. Stellarum namq; ratus ordo ita cernebatur, vt nullum sydus hebetudinem lucis solaris pateretur, quin potius luna, quæ se ei aduersam præbuerat, paulatim orientẽ petendo,

primò

primò corniculatim illi lumen à parte occidentali reſtituebat, non aliter, quàm cùm illa prima vel ſecunda cernitur, & ſic per augmenta integram lucem totum ſolare corpus recipiebat. Quod prodigium licet naturæ adſcribatur, tamen lamentabilis exitus, quid portenderet, docuit. Denunciabat enim fore vt breui maximum illud lumen mortalium, quod in domo Dei poſitum ſuper candelabrum omnibus lucebat, piiſſimæ recordationis imperator rebus humanis ſubtraheretur, & mundus eius abſceſſu in tenebris tribulationum relinqueretur. Cœpit namque ab eo tempore faſtidio tabeſcere, & nauſeanti ſtomacho cibum potumque interdicere, crebris ſuſpiriis vrgeri, ſingultibus quati, atque omnino viribus deſtitui: Natura enim ſuis deſerta comitibus, neceſſe eſt victa fatiſcat. Quod cernens iuſſit ſibi parari habitacula æſtiua expeditionalia in inſula quadam contigua Moguntiacæ ciuitati, ibique viribus deſertus lectulo ſeſe committit. Verùm quis eius explicet pro eccleſiæ & reipublicæ ſtatu ſollicitudinem? quis enarret mœrorem quam percipiebat ex eccleſiæ & reipublicæ perturbatione & concuſſione quam futuram iam oculis cernebat? Non enim ſe receſſurum dolebat, ſed quod futurum nouerat, gemebat, dicens ſe miſerum cuius extrema talibus clauderentur miſeriis. Aderant autem ei venerabiles antiſtites Henricus Treuerorum & Otgarius Moguntiæ archiepiſcopus, & Drogo frater imperatoris Metenſis epiſcopus, nec non ſacri palatij archicapellanus, quem quanto propinquiorem ſibi nouerat, tanto ei familiarius ſua omnia & ſemetipſum credebat. Per eum namque Deo quotidie confeſſionis ſuæ munus, ſacrificiumque ſpiritus contribulati & cordis humiliati, quod ille non deſpicit, offerebat. Cibus eius erat per XL dies exiguus, laudante eo iuſtitiam Dei, & dicente, Iuſtus es domine, vt quia Quadrageſimæ tempus non ieiunans exegi, ſaltem coactus hoc tibi ieiunium exoluam. Iuſſit autem fratrem ſuum Drogonem, miniſtros cameræ ſuæ vocare, qui rem familiarem quæ in ornamentis regalibus, coronis, & armis, vaſis, libris, veſtibusque ſacerdotalibus conſtabat, ſingulatim deſcriberent, & prout ſibi viſum fuit, quid eccleſiis, quid pauperibus, poſtremò quid filiis Lothario & Carolo largiri vellet, notarent: Lothario coronam, enſem, euangelium auro gemmiſque redimitum, ea lege habendum miſit, vt fidem Carolo & Iudith ſeruaret, & portionem regni quam Deo teſte & proceribus palatij ille ſecum largitus ei fuerat, totam relinqueret & tueretur. His ita peractis Deo gratias agit, quòd nihil ſibi ſupereſſe proprium cognoſceret. Cumque antiſtes Drogo, & cæteri pontifices, in cunctis quæ agebantur, Deum celebrarent, eique pro ſingulari imperatoris tolerantia & pietate gratias agerent, eaque de re ſibi inuicem congratularentur, tamen vnum erat quod gaudium illorum imminuebat. Verebantur enim ne fortè filio Ludowico implacabilis eſſet, ſcientes quòd vulnus frequenter inciſum, aut cauterio aduſtum acerbiorem vulneratis dolorem afferre ſolet. Bene tamen de eius inuicta patientia, qua ſemper vſus erat, ſperantes, per Drogonem fratrem, cuius monitiones ille ſpernere non ſolebat, animum illius leniter tentant: primùm quidem amaritudinem animi monſtrauit: at parumper deliberans & viribus quantuliſcunque collectis enumerare conabatur, quot & quantis ab eo affectus ſit incommodis, & quid contra naturam & domini præceptum agendo commeruerit. Sed quia ipſe, inquit, ad me venire ſatisfacturus nequit, ego quod meum eſt ago, vobis teſtibus & Deo, omnia quæ in me peccauit, illi remitto: veſtrum autem erit illum monere, vt ſi ego illi totiens perperam geſta indulſi, ille etiam ſui non obliuiſcatur, qui canos paternos deduxit cum dolore ad mortem, & in talibus communis patris Dei præcepta & minas contempſit. His dictis, tota illa nocte omnis virtutis corporeæ inops fuit, ſolius ſobrietatis animi compos. Altero die quæ erat dominica, iuſſit Drogonem communionem ſacram ſibi tradere, & deinde cuiuſdam potiunculæ calidulæ hauſtum ſibi præberi, quo paululum guſtato fratrem aliosque aſtantes cibum ſumere voluit. Inſtante autem migrationis articulo Drogonem iunctis pollicum digitis (hoc enim facere conſueuerat ſi quando ipſum nutu vocabat) accerſit, quò & reliquis venientibus, verbis quibus potuit & nutu ſe ipſis commẽdauit, benedici petiuit, & quæ ſolent agi in egreſſu animæ fieri poſtulauit: quibus id agentibus, facie in ſiniſtram

partem conuerſa (id quod mihi plures retulerunt) indignando quodammodo quantis potuit viribus bis dixit *hors hors*, quod foras ſignificat. Qua de cauſa creditum eſt, ipſum malignum ſpiritum vidiſſe, cuius ſocietatem nec viuus, nec moriens habere voluit: ſed eleuatis ad cœlum oculis quanto hic minacius intuebatur, tanto ille alacrius intendebat, ita vt nihil à ridente differre videretur. Eo igitur modo vitæ præſentis terminum ſortitus, ad requiem feliciter, vt credimus, commigrauit. Verè enim dictum eſt, eum non poſſe malè mori qui bene vixerit.

Deceſſit autem XII CALEND. Iulij anno ætatis ſuæ LXIIII. Aquitaniæ præfuit annis XXXVII, Imperio XXVII. Mortuum verò corpus Drogꝰ frater epiſcopus Metenſis, cum aliis epiſcopis, abbatibus, comitibus, vaſſis domini, magna tam cleri quàm populi frequentia magnoq; honore Metim tranſportari fecit, & in baſilica S. Arnulfi, qua mater eius condita erat, honorificentiſſimè ſepeliuit.

FINIS.

IO

IOANNIS TVRPINI HISTORIA DE VITA CAROLI MAGNI ET ROLANDI.

Epistola beati Turpini archiepiscopi ad Leoprandum. Cap. I.

TVRPINVS Dei gratia archiepiscopus Remensis, ac sedulus Caroli Magni imperatoris in Hispania consocius, Leoprando decano Aquisgranensi salutem in Domino. Quoniam nuper mandastis mihi apud Viennam, cicatricibus vulnerum aliquantulum ægrotanti, vt vobis scriberem qualiter imperator vester famosissimus Carolus Magnus tellurem Hispanicam & Gallicianam à potestate Saracenorum liberauit, mirorum gestorum apices, eiusque laudanda super Hispanicos Saracenos trophæa, quæ propriis oculis intuitus sum, quatuordecim annos perambulans Hispaniam & Galliciam vnà cum eo: quod exercitibus suis pro certo scribere, vestræq; fraternitati mittere non ambigo. Etenim magnalia diuulgata quæ rex in Hispania gessit, in S. Dionysij Chronico, vt mihi scripsistis, reperire plenariè authoritas vestra nequiuit. Igitur auctorem illius (aut pro tantorum actuum scriptura prolixa, aut quia idem absens ab Hispania, ea ignorauit) intentio vestra intelligat minimè ea ad plenum scripsisse, & nusquam volumen istud ab ea discordasse. Viuas & valeas, & Domino placeas, Amen.

Carolus Magnus à Iacobo apostolo ad Hispaniam & Galetiam è Saracenorum potestate liberandam excitatur. Cap. II.

GLoriosissimus itaque Christi apostolus Iacobus, cum aliis apostolis & dominicis discipulis diuersa cosmi climata adeuntibus, vt fertur, primitus in Gallicia prædicauit. Deinde eius asseclæ, apostolico corpore ab Herode rege perempto, scilicet ab Hierosolymis ad Galliciam per mare translato, in eadem Gallicia prædicauerunt. Sed ipsi Galliciani postea peccatis suis exigentibus, fidem postponentes, vsque ad Caroli Magni imperatoris Romanorum, Gallorum, Teutonicorum, cęterarumq; gentium, tempus, perfidi retro abierunt. Hic verò Carolus postquam multis laboribus per multa climata orbis, diuersa regna, Angliam, Galliam, Teutonicam, Boiariam, Lotharingiam, Burgundiam, Italiam, Britanniam, cæterasq; regiones, innumerasq; vrbes, à mari vsque ad mare, diuinis subsidiis munitas, inuincibili brachio potentiæ suæ adquisiuit, & a Saracenorum manibus abstulit, Christianoq; imperio subiugauit; graui labore, ac tanto sudore fatigatus, ne amplius bellum iniret, & vt requiem sibi daret, proposuit. Statimq; in cœlo intuitus est quandam viam stellarum, incipientem à mari Frisię, & tendentem inter Teutonicam & Italiam, inter Galliam & Aquitaniam, rectissimè transeuntem per Gasconiam, Basclam, & Nauarram, & Hispaniam, vsq; ad Galetiam, qua beati Iacobi corpus tunc temporis latebat incognitum. Quam viam cùm Carolus per singulas noctes sæpe perspiceret, cœpit sæpissimè præmeditari quid significaret. Cui hæc summo studio cogitanti heros quidam, optimam & pulcherrimã vltrà quàm dici fas est habens speciem, nocte in ectasi apparuit, dicens: Quid ais fili mi? At ille inquit, Quis es Domine? Ego sum, inquit, Iacobus apostolus, Christi alumnus, filius Zebedæi, frater Ioannis Euangelistæ, quem dominus super mare Galilææ ad prædicandum populis sua ineffabili gratia eligere dignatus est, quem Herodes rex gladio peremit, cuius corpus in Galetia, quæ à Saracenis adhuc turpiter opprimitur, incognitum requiescit. Vnde vltra modum miror cùm terram meam à Saracenis minimè liberasti, qui tot terras tantasque vrbes acquisiuisti. Quapropter tibi notifico, quia sicut dominus potentiorem omnium regum terrenorum te fecit, sic ad pręparandum iter meum

& liberandam tellurem meam à manibus Moabitarum, te inter omnes vt tibi coronam æternæ retributionis exinde præpararet, elegit. Via stellarum quam in cœlo vidisti, hoc significat, quòd tu cum magno exercitu ad expugnandam gentem paganorum perfidam, & liberandum iter meum & tellurem, & ad visitandum basilicam meam & sarcophagum meum ab his oris vsque ad Galliciam iturus es; & post te omnes populi à mari vsque ad mare peregrinantes, veniam delictorum suorum à domino impetrantes; illuc iterum ituri sunt, narrãtes laudes Domini & virtutes eius, & mirabilia eius quę fecit: à tempore verò vitæ tuæ vsq; ad præsentis sæculi finem ibunt. Nunc autem perge quàm citius poteris, quia ego ero auxiliator tuus in omnibus, & propter laborem tuum impetrabo tibi coronam à domino in cœlestibus, & vsque ad nouissimum diem erit nomen tuum in laude. Taliter beatus apostolus tribus vicibus Carolo apparuit. His itaque auditis Carolus apostolica promissione fretus, & coadunatis sibi exercitibus multis, ad expugnandas gentes perfidas Hispaniam ingressus est.

De muris Pampiloniæ per semetipsos lapsis. CAP. III.

PRima vrbs quam obsidione circuiuit, Pampilonia extitit, & sedit circa eam tribus mensibus, & nequiuit eam capere, quia muris inexpugnabilibus munitissima erat. Tunc fecit domino precem dicens: Domine Iesu Christe, pro cuius fide in has terras ad expugnandam gentem perfidam veni, da mihi hanc vrbem capere, ad decus nominis tui. O beate Iacobe, si verum est quòd mihi apparuisti, da mihi capere illam. Tunc Deo donante, beato Iacobo orante, muri collapsi funditus corruerunt: Saracenos verò qui baptizari voluerunt, ad vitam reseruauit; & qui renuerunt, gladio trucidauit. His auditis mirabilibus Saraceni vbique Carolo pergenti se inclinabant, & mittebant ei tributum, & reddebant ei vrbes: & facta est tota terra illa ei sub tributo. Mirabatur gens Saracenica cùm videbat gentem Gallicam, optimam scilicet ac bene indutam & facie elegantem, & honorificè pacificeque recipiebant eos, armis etiam reiectis. Inde visitato sarcophago beati Iacobi, venit ad Petronum, & infixit in mari lanceam, agens Deo & sancto Iacobo grates, qui eum vsq; illuc duxit, qui tamē antea ire non poterat. Galecianos verò qui post beati Iacobi prædicationem discipulorumque eius ad perfidiam paganorum conuersi erant, baptismatis gratia per manus Turpini archiepiscopi regenerauit, illos scilicet qui ad fidem voluerunt conuerti, qui nondum baptizati erãt: illos verò qui fidem recipere noluerunt, aut gladio trucidauit, aut sub Christianorum imperio captiuauit. Deinde iuit per totam Hispaniam, à mari vsque ad mare.

De idolo Mahumeth. CAP. IIII.

IDola & simulacra quæ tunc in Hispania inuenit, penitus destruxit, præter idolum quod est in terra Alandaluf, quod vocatur Salamcadis: Cadis dicitur propriè locus in quo est Isalam, in lingua Arabica Deus dicitur. Tradũt Saraceni, quòd idolum istud Mahumeth, quem ipsi colunt, dum adhuc viueret, in nomine suo proprio fabricauit, & dæmoniacam legionem quandam sua arte magica in ea sigillauit: quæ etiam tanta fortitudine illud idolum obtinet, quòd à nullo vnquam frangi potuit. Cùm enim aliquis Christianus ad illud appropinquat, statim periclitatur. Sed cùm aliquis Saracenus causa adorandi vel deprecandi Mahumeth accedit, ille incolumis recedit. Si fortè super illud auis quælibet se deposuerit, ilico moritur. Est igitur in maris margine lapis antiquus opere Saracenico optimè sculptus supra terram, deorsum latus & quadratus, desursum strictus, altissimus, scilicet quantum solet volare in sublime coruus: super quem eleuatur imago illa de auro optimo in effigie hominis, fusa super pedes suos, erecta faciem suam tenens versus meridiem, & manu dextra tenens quandam clauam ingentem. Quæ scilicet claua, vt ipsi Saraceni aiunt, à manu eius cadet anno quo rex futurus in Gallia natus fuerit, qui totam terram Hispanicam Christianis legibus in nouissimis temporibus subiugauerit. Mox vt viderunt clauam lapsam, gazis suis in terram positis omnibus, fugiunt.

De eccleſiis quas Carolus fecit. CAP. V.

DE auro quod Carolo reges & principes Hiſpaniæ dedere, beati Iacobi baſilicam tunc per tres annos in illis oris commorans augmentauit, antiſtitem & canonicos ſecundum beati Iſidori epiſcopi & confeſſoris regulam inſtituit, eamque tintinnabulis, palliiſque, libris, cæteriſq; ornamentis decenter ornauit. De reſiduo verò auro & argento immenſo quod de Hiſpania attulit, regreſſus ab ea multas eccleſias fecit: eccleſiam ſanctam beatæ Mariæ virginis, quæ eſt apud Aquiſgranum; & baſilicam S. Iacobi, quę eſt apud Tolotam; & illam quæ eſt in Gaſconia, inter vrbem quæ vulgò dicitur Axa, & ſecundum ſanctum Ioannem Cordue via Iacobitana; & eccleſiam ſancti Iacobi, quæ eſt apud vrbem Pariſios, inter Sequanam fluuium & montem Martyrum: & abbatias innumeras per mundum quas fecit.

De reditu Caroli ad Galliam, & de Aigolando rege Aphricanorum. CAP. VI.

DEinde reuerſo Carolo ad Galliam, quidam Paganus rex Aphricanus, nomine Aigolandus, cum ſuis exercitibus terram Hiſpanorum ſibi acquiſiuit, eiectis etiam & interfectis de oppidis & vrbibus cuſtodibus Chriſtianis, quos ad cuſtodiendam terram Carolus reliquerat. His auditis Carolus cum multis exercitibus rurſum Hiſpaniam adiit, & erat cum eo dux exercituum Milo de Angleris.

De exemplo eleemoſynæ mortui. CAP. VII.

SEd quale exemplum tunc dominus nobis omnibus oſtendere dignatus eſt, de his qui mortuorum eleemoſynas iniuſtè retinēt, nobis eſt dicendum. Cùm igitur apud Baionam vrbem Baſculorum Caroli exercitus hoſpitatus eſſet, miles quidam nomine Romaricus valde ægrotus, morti proximus, accepta pœnitentia & euchariſtia à ſacerdote, vt equum quem habebat venderet, preciumq; clericis & egenis erogaret, cuidam ſuo conſanguineo præcepit. Quo mortuo, conſanguineus ille inuidiæ ſtimulo tactus, equum centum ſolidis vendidit, preciumque cibis potibuſque velociter expēdit. Sed quia malis factis diuini iudicis vindicta proxima eſſe ſolet, trāſactis triginta diebus, apparuit ei nocte in ectaſi mortuus, dicens: Quomodo res meas pro animæ meæ redemptione in eleemoſyna tibi commendaui ad dandum? ſcias omnia crimina mea Deum mihi dimiſiſſe, ſed quia iniuſtè eleemoſynam meam retinuiſti, per triginta dies in tartareis pœnis moras me intelligas feciſſe: te autem in eodem loco infernali, vnde egreſſus ſum, die craſtina ſcias ponendum, & me in paradiſo futurum. His itaque dictis mortuus receſſit; viuuſque tremefactus euigilauit. Quæ cùm ſummo mane narraret quæ audierat omnibus, atq; omnis exercitus de tanta re inter ſe loqueretur, ecce ſubiti clamores ſuper eum in aëre quaſi rugitus leonum, luporum, & vitulorum; & ſtatim de medio circumſtantium à dęmonibus in ipſis vlulatibus viuus ac ſanus rapitur. Quid plura? quæritur quatuor diebus per montes & valles ab equitibus & peditibus, & nuſquam inuenitur. Denique cùm per duodecim dies exercitus noſter per deſerta telluris Nauarrorum & Laruarum peragraſſet, reperitur corpus eius exanimatum ac confractum in cuiuſdam ſilicis faſtigio, cuius aſcenſus tribus leucis habebatur ſupra mare, diſtans à pręfata vrbe quatuor diætis. Dæmones verò eius corpus ibi eiecerant, animámque ad tartara rapuerant. Nota: Quapropter ſciāt qui mortuorum eleemoſynas ſibi ad dandum commendatas iniuſtè retinent, damnandos in æuum.

De bello ſancti Facundi, vbi haſtæ viruerunt. CAP. VIII.

POſtea verò cœperunt quærere Aigolandum per Hiſpaniam Carolus & Milo cum ſuis exercitibus. Quem cùm cautè inueſtigarent, inuenerunt eum in terra quæ dicitur de Campis, ſuper flumine quod dicitur Cera, in pratis, ſcilicet in optimo loco & plano, quo poſtea beatorum martyrum Facundi & Primitiui baſilica ingens & optima iuſſu & auxilio fabricatur, & in qua eorundem martyrum corpora requieſcunt, &

monachorum abbatia constituitur, & magna villa pinguissima in eodem loco. Appropinquantibus verò Caroli exercitibus, mandauit Aigolandus Carolo bellum, secundum velle suum, vel viginti contra viginti, vel quadraginta contra quadraginta, vel centum contra centum, vel mille contra mille, vel duos contra duos, vel vnum contra vnum. Interea missi sunt à Carolo centum milites contra centum Aigolandi, & interfecti sunt Sarraceni. Tum Aigolandus misit ducentos contra ducentos, & statim occisi sunt omnes Mauri. Deinde Aigolandus misit duo millia contra duo millia, quorum pars quædam occiditur, parsq; alia terga vertit. Tertia verò die eiecit sortes Aigolandus secretè, & agnouit Caroli detrimentum, & mandauit ei vt pugnam plenariam sequenti die faceret, si vellet: quæ ab vtroque concessa est. Tunc astiterunt quidam è Christianis, qui sero ante diem belli arma bellica sua studiosè præparantes, hastas suas infixerunt, erectas in terra ante castra, in pratis videlicet iuxta præfatum fluuium: quas summo manè corticibus in frondibus decoratas inuenerunt, hi scilicet qui in acie proxima martyrij palmam Dei fide accepturi erant: & vltra quàm dici fas est, admirantes, tantumque Dei miraculum gratiæ diuinæ adscribentes, absciderunt eas prope terram, & radices quę remanserunt in tellure, in modum perticarum ex se magna postea generauerunt arbusta, quæ adhuc in illo loco apparent. Erant enim illorum multæ hastæ de lignis fraxineis. Mira res, magnumque gaudium, magnumque animabus proficuum, ingensq; corporibus detrimentum. Quid plura? Dum verò illa agitur vtrorumq; pugna, in qua occisi sunt quadraginta Christianorum millia, & dux Milo Rolandi genitor cum his quorum hastæ fronduerunt, ibi palmam martyrij adeptus est, & Caroli equus peremptus est. Tunc Carolus stans pedes cum duobus millibus Christianorum peditum, in medio belli Saracenorum euaginauit spatam suam nomine gaudiosam, & trucidauit multos Saracenos per medium. Die verò aduesperante vertuntur Saraceni & Christiani in castris. Altera die venerunt ad succurrẽdum Carolo quatuor Marquisij de Italiæ oris, cum quatuor millibus virorum bellatorum. Mox vt illos Aigolandus agnouit, terga vertens, in Legionenses oras secessit, & Carolus cum suis exercitibus tunc ad Galliam remeauit. Nota, in pręfata acie fas est intelligi salutem pro Christo certantium. Sicut enim Caroli milites pugnaturi, ante bellum arma sua ad bellandum præparauerunt, sic & nos arma nostra, id est bonas virtutes, contra vitia pugnaturi pręparare debemus. Quisquis enim vel fidem contra hæreticam prauitatem, vel charitatem contra odium, vel largitatem contra auaritiam, vel humilitatem contra superbiam, vel castitatem contra libidinem, vel orationem continuam contra dæmoniacam tentationem, vel paupertatem contra felicitatem, vel perseuerantiam contra instabilitatem, vel silentium contra iurgia, vel obedientiam contra carnalem animum ponit: hasta eius florida & victrix in die iudicij Dei erit. O quàm felix & florida erit in cœlesti regno victoris anima, quæ legitimè contra vitia decertauerit in terra! Non coronabitur nisi qui legitimè certauerit, & sicut Caroli pugnatores pro Christi fide obierunt in bello, sic & nos mori debemus vitiis, & viuere virtutibus sanctis in mundo, quatenus palmam de triumpho floridam habere mereamur in cœlesti regno.

De vrbe Agenni. CAP. IX.

INde Aigolandus adunauit sibi gentes innumeras, Saracenos, Mauros, Moabitas, Æthiopes, Parthos, Aphricanos, Persas, Texephinum regem Arabum, Vrabellum regem Alexandriæ, Auitum regem Bugiæ, Ospinum regem Algarbiæ, Facinum regem Barbariæ, Ailis regem Malclos, Alphinorgeum regem Maioricæ, Manuonem regem Mequæ, Ebraim regem Sibiliæ, Altumaiorem regem Cordubæ, & venit vsque ad vrbem Gasconiæ Agomum, & cepit eam. Deinde mandauit Carolo, vt veniret ad se pacificè cum parua militum turma, promittens ei auro & argento cæterisq; gazis sexaginta equos in signum amicitiæ & beneuolentię oneratos, si imperiis suis tantùm subiaceret. Idcirco hoc dicebat, quia agnoscere eum volebat, vt postea eum in bello occidere potuisset. Sed Carolus hæc animaduertens, cum duobus millibus fortium vsque ad quatuor milliaria prope vrbem Agennum venit, & ibi dimisit illos occultè, & venit cum sexaginta tantùm militibus vsque ad montem qui est prope vrbem, vnde potest

Anton. fol. 109. part. 2. habet nonẽ equos.

ciuitas

ciuitas videri, ibique dimisit illos, & mutatis vestibus suis optimis sine lancea retro supra dorsum, clypeo verso, vt mos nunciorum belli est, cum solo milite venit ad vrbem. Ilico quidam ab vrbe egressi, venerunt ad illos sciscitandos, quid quærerent. Nuncij sumus, inquiunt, Caroli Magni regis missi ad Aigolandum regem vestrum. At illi duxerunt illos ad vrbem ante Aigolandum, qui dixerunt ei: Carolus misit nos ad te, quia ipse venit, vt imperasti, cum sexaginta militibus, & vult tibi militare, & effici tuus, si vis illi dare quod pollicitus es: idcirco veni ad eum cum sexaginta tuis similiter pacificè, & loquere ei. Tunc armauit se Aigolandus, & dixit, vt redirent ad Carolum, & dicerent ad Carolum, vt expectaret eum; & nondum putabat Aigolandus illum esse Carolum, qui sibi loquebatur. Carolus verò illum tunc cognouit, & explorauit vrbem qua parte erat ad capiendum fragilior, & vidit reges in ea qui erant, & rediit ad sexaginta milites quos retro reliquerat, cum quibus rediit vsque ad duo millia. Aigolandus quidem citius insecutus est illos cum septem millibus militum volens perimere Carolum, sed ipsi animaduertentes fugere cœperunt. Deinde Carolus rediens in Galliam, coadunatis sibi exercitibus multis, venit ad vrbem Agennum & obsedit eam, & sedit circa eam sex mensium spacio. Septimo verò mense aptatis iuxta murum petrariis, & mangatellis, & troiis, & arietibus cæterisq; artificiis ad capiendum, & castellis ligneis à Carolo, nocte quadã Aigolandus cum regibus & maioribus suis per latrinas fraudulenter exiuit, & fluuium Garunnam, qui fluit iuxta vrbem, transmeantes, à Caroli manibus euasit. Die verò sequenti Carolus in vrbem cum magno triumpho intrauit. Tunc quidam ex Saracenis gladio occisi sunt, quidam per Garũnam cum magno impetu euaserunt. Decem tamen millia Saracenorum gladio perempti sunt.

De vrbe Sanctonica, vbi hastæ viruerunt. CAP. X.

INde Aigolandus venit Sanctonas, quæ tunc Saracenorum imperio subiacebat: Carolus verò secutus eum mandauit illi, vt redderet vrbem; ipse verò noluit reddere, sed exiliuit ad bellum contra eum tali conuenientia, vt esset vrbs, qui vinceret alium. Sero autem ante diem belli, castris & arietibus & turribus præparatis, in pratis scilicet quæ sunt inter castrum quod dicitur Talaburgum, & vrbem iuxta fluuium Caranta, infixerunt Christiani quidam hastas suas erectas in terra ante castra. Crastina verò die hastas suas corticibus & frondibus decoratas inuenerunt, hi scilicet qui in bello præsenti accepturi erant martyrij palmam pro Christi fide. Qui etiam tanto miraculo Dei gauisi abscissis hastis suis de terra simul coadunati primitus in bello perierunt, & multos Saracenos occiderũt, sed tandem martyrio coronantur. Erat enim exercitus eorum quatuor millium, & equus etiam Caroli ibi occiditur. Carolus verò oppressus fortitudine Paganorum, resumptis viribus cum suis exercitibus pedites multos interfecit illorum. At illi bellum ferre non valentes, fatigati ex illis quos occiderant, fugerunt in vrbem. Carolus verò insecutus illos obsedit vrbem, & circuiuit omnes muros eius pręter illum qui erat contra fluuium. Demum sequenti nocte Aigolandus cum suis exercitibus aufugere per fluuiũ cœpit, Carolus verò hoc animaduertens insecutus est illos, & occidit regem Algarbiæ, & regem Bugiæ, aliosque multos paganos circiter quatuor millia.

De fuga Aigolandi, & de militibus exercituum Caroli. CAP. XI.

TVnc Aigolandus fugiens transmeauit portus Asferros, & venit vsque Pampiloniam, & mandauit Carolo, quòd ibi expectaret eum causa bellandi. Quo audito Carolus rediit in Galliam, & cum summa cura omnes exercitus suos longè lateq; ad se venire mandauit, & præcepit per totam Galliam, vt omnes serui qui sub malis consuetudinibus relegati tenebantur, soluta seruitute proprij capitis, & deposita venditione sua cum omni progenie sua præsenti & futura, vsque in sempiternum liberi permanerent, & ne alicui barbaræ genti Franci amplius seruirent, illi scilicet qui cum eo in Hispaniam ad expugnandam gentem perfidam irent, præcepit. Quid plura? Omnes etiam quos ergastulis captos repẽrit, absoluit, & quos pauperes inuẽnit, hos ditauit, nudos vestiuit, maleuolos pacificauit, expulsos ab hæreditatibus, honoribus propriis

releuauit, omnes armis doctos & scutiferos militari habitu honorificè ordinauit, & quos ab amore suo iustè separauerat Dei dilectione compunctus, ad amicitiam suam omnino conuertit, amicos etiam & inimicos, domesticos & barbaros, ad pergendum in Hispaniam omnes sibi sociauit: & quos rex sibi sociabat ad expugnandam gentem perfidam, ego Turpinus Dominica authoritate & nostra benedictione & absolutione hos à peccatis cunctis relaxabam. Tunc coadunatis sibi centum triginta quatuor millibus virorum bellatorum, profectus est in Hispaniam contra Aigolandum. Hæc sunt nomina pugnatorum maiorum qui fuere cum eo: ego Turpinus archiepiscopus Rhemensis, qui dignis monitis Christi fidelem populum ad bellandum fortem & animatum & à peccatis absolutum reddebam, & Saracenos propriis armis sæpe expugnabam: Rolandus dux exercituum, comes Cenomanensis & Blauij dominus, nepos Caroli, filius ducis Milonis de Angleris, natus Berthæ sororis Caroli cum quatuor armatorum millibus: alius tamen Rolandus fuit, de quo nobis nunc silendum est: Oliuerius dux exercituum, miles acerrimus, bello doctissimus, brachio & mucrone potentissimus, cum tribus millibus virorum bellatorum: Estultus comes Lingonensis, filius comitis Odonis cum tribus millibus virorum bellatorum: Arastagnus rex Britannorum, cum septem millibus virorum bellatorum: alius tamen rex tempore ipsius in Britannia erat, de quo mentio nunc ad plenum non fit: Engelerus dux Aquitaniæ, cum quatuor millibus virorum bellatorum. Isti erant docti omnibus armis, maximè arcubus & sagittis. Tempore istius Engeleri erat alius comes in Aquitania, scilicet in vrbe Pictauorum, de quo non est modò loquendum. Hic verò Engelerus genere Gasconus, dux vrbis Aquitaniæ erat, quæ scilicet vrbs sita erat inter Lemouicas & Biturigas & Pictauos, quam etiam Cæsar Augustus primum in illis oris fecit, & Aquitaniam nominauit, cui etiam vrbi Biturigas, & Lemouicas, & Pictauos, & Sāctonas, & Engolismam cum prouinciis subiugauit, vnde tota patria illa Aquitania vocatur. Hæc verò ciuitas post Engeleri obitum viduata duce suo, in vastitatem vertitur, eò quòd ciues ipsius omnes in Runtiaualle gladio obierunt, nec alios colonos habuit amplius. Gaiferus rex Burdegalēsis cum tribus millibus virorum bellatorum, cum Carolo in Hispaniam profectus est, Galerus, Galinus, Salomon socius Estulti, Balduinus frater Rolandi, Galdebodus rex Frisiæ cum septem millibus heroum, Oellus comes vrbis, quæ vulgò dicitur Nantas, cum duobus millibus heroum: (de hoc canitur in cantilena vsque in hodiernum diem, quia innumera fecit mirabilia) Lambertus princeps Bituricensis cum duobus millibus virorum, Samson dux Burgundiæ cum decem millibus heroum, Rainoldus de alba Spina, Galterius de Thermis, Wilterinus, Garinus Lotharingiæ dux cum quatuor millibus virorum, Hego, Albertus Burgundio, Berardus de † Miblis, Gumardus, Esturinitus, Theodoricus, Iuonius, Berengarius, Hato, Ganalonus, qui postea traditor extitit. Et erat exercitus propriæ telluris Caroli quadraginta millibus militum, sed & peditum numerus non erat. Isti præfati sunt viri famosi heroes, bellatores potentibus cosmi potentiores, fortiores Christi proceres, Christianam fidem in mundo propagantes. Vt enim Dominus noster Iesus Christus vnà cum duodecim apostolis suis & discipulis mundum acquisiuit, sic Carolus rex Gallorum & imperator Romanorum cum his pugnatoribus Hispaniam acquisiuit ad decus nominis Dei. Tunc omnes exercitus in Laudis Burdegalensibus coadunantur. Cooperiebant enim totam terram illam, longitudine scilicet & latitudine duabus diętis: spacio duodecim milliarium audiebantur fremitus & sonitus illorum. Item Arnoldus de Bellanda prius transmeauit portus Asereos, & venit Pampiloniam. Statim insecutus est illum Estultus comes cum suo exercitu. Deinde venit Arastagnus rex, & Engelerus dux cum suo exercitu simul. postea venit Galdebodus rex cum suo exercitu: deinde Ogerius rex, & Constantinus cum suis exercitibus venerunt. Nouissimè verò venit Carolus cū omnibus aliis exercitibus, & cooperuerunt totam terram à flumine Rume, vsque ad montem qui distat ab vrbe tribus leucis via Iacobitana. Octo diebus moram fecerunt ad transmeādum portus. Interea mandauit Carolus Aigolando qui erat in vrbe, vt redderet ei vrbem quam ædificauerat, & rursum munierat, aut exiret ad bellum contra eum. Aigolandus vt vidit quia vrbem non poterat tenere contra eum, elegit ad bellū exire contra eum, quàm in vrbe turpiter mori. Tunc mandauit Carolo, vt daret sibi inducias quousque omnis exerci-

infrà cap.30.
Nablis

exerci-

exercitus eius egrederetur ab vrbe, & ad bellum præpararetur,& cum eo etiam ore ad os loqueretur. Desiderabat enim Carolum videre Aigolandus.

De datis treugis,& de disputatione Caroli & Aigolandi. CAP. XII.

ITaque datis treugis inter se, egressus est Aigolandus cum suis exercitibus ab vrbe,& dimissis illis iuxta vrbem venit cum sexaginta ex maioribus suis ante Caroli tribunal, qui cum suis exercitibus vno miliario ab vrbe distabat:& erat tunc exercitus Aigolandi & exercitus Caroli in quodam plano & optimo qui est iuxta vrbem,habēs in longitudine & latitudine sex miliaria. Via Iacobitana diuidebat vtrumq; exercitū. Tūc dixit Carolus Aigolando: Tu es Aigolandus qui terrā meam fraudulenter à me abstulisti,tellurem Hispanicā & Gasconicam brachio inuincibili potētię Dei acquisiui, Christianis legib. subiugaui, omnesq; eius reges in eo imperio auerti,tu autem Dei Christianos me ad Galliā remeante peremisti, meas vrbes & castella destruxisti, totāq; terram igne & gladio vastasti. Vnde multū conqueror in pręsenti. Mox vt Aigolandus cognouit loquelam suā Arabicam quā Carolus loquebatur, miratus est multū & gauisus est. Didicerat enim Carolus linguā Saracenicam apud vrbē Coletū, in qua, cùm esset iuuenis,aliquāto tempore cōmoratus est. Tunc ait Aigolandus Carolo: Obsecro,inquit, vt tu tantùm dicas, cur terrā quæ iure hæreditatis tibi non contigit, aut pater tuus, aut auus, aut abauus, aut atauus nō possedit,à nostra gente abstulisti? Ideo, inquit Carolus, quòd Dominus noster Iesus Christus,creator cœli & terræ,gentē nostrā,scilicet Christianam, præ omnibus gentibus elegit,& super omnes gentes totius mundi eam dominari instituit, tuam gentē Saracenicam legi nostræ in quantū potui conuerti. Valde indignū est,ait Aigolandus, vt gēs nostra tuæ genti subiaceat,cùm lex nostra magis quàm vestra valeat:nos habemus Mahumeth,qui Dei nuncius fuit nobis à Deo missus,cuius præcepta tenemus; imò Deos omnipotentes habemus,qui iussu omnipotentis Mahumeth nobis futura manifestāt,quos colimus,per quos viuimus & regnamus. Aigolāde, inquit Carolus,in hoc erras,quia nos Dei mādata tenemus,vos vana pręcepta vani hominis tenetis:nos in Deū Patrem, & Filiū,& Spiritum sanctū, credimus, & adoramus; vos diabolum in simulachris vestris & creditis & adoratis. Animę nostrę per fidē quam tenemus, post mortem ad paradisum, & ad vitam perennem tendūt; vestræ autem ad orcum proficiscuntur. Vnde liquidò patet, quòd magis valeat lex nostra quàm vestra. Quapropter aut baptismū accipe tu & gens tua, & viue;aut veni in bellum cōtra me, vt malè moriaris. Absit à me, inquit Aigolandus, vt baptismum accipiam, & Mahumeth Deum meū omnipotentem abnegem: sed pugnabo ego & gens mea contra te,& gentem tuam,tali pacto,quòd si vestra magis valeat quàm nostra, vos conuincatis,& sit vsque in vltimum diē victis opprobrium, inuictis autē laus & exultatio in sempiternum; insuper si gens mea vincitur, ego baptismum accipiam, si viuere possim: quod ex vtraque parte conceditur. Statim eliguntur viginti milites Christiani aduersus viginti milites ex Saracenis in campo belli, & tali pacto cœperunt debellari. Quid plura? ilico interfecti sunt pariter omnes Saraceni. Inde mittuntur quadraginta contra quadraginta, & perimuntur Saraceni. Rursum mittuntur centum contra centum, & statim fugientes Christiani retro interficiuntur, ideo quòd mori timentes fugerunt. Nota: Hi verò typum gerunt certantium fidelium Christi, quia qui pro fide volunt pugnare, nullo modo debent retro abire. Et sicut illi ideo occisi sunt, quia retro fugerunt: sic Christi fideles, qui debent fortiter Spiritus sancti adminiculo contra vitia pugnare, si retro reuersi fuerint, in vitiis turpiter & cum æternæ salutis dispendio moriuntur: sed qui bene contra vitia pugnant, hi inimicos, id est dæmones, qui vitia administrant, facilè occidunt. Non coronabitur quis, inquit Apostolus, nisi legitimè qui certauerit. Inde mittuntur ducenti contra ducentos, & interficiuntur omnes Saraceni, denique mille contra mille, & occiduntur omnes Saraceni. Tunc, data ex vtraque parte treuga, venit Aigolandus ad alloquendum Carolum, affirmans legem Christianam meliorem esse,quàm Saracenorum,& pollicitus est Carolo,quòd die crastina ipse & gens sua acciperet. Itaque rediit ad gentem suam,& dixit regibus & maioribus suis, se velle baptismum accipere, & præcepit cunctis gentibus suis vt baptizarentur omnes: quod alij concesserunt, alij renuerunt.

De ordinibus qui erant in conuiuio Caroli, & de pauperibus vnde Aigolandus scandalum sumpsit, & renuit baptizari. CAP. XIII.

CRastina verò die circa tertiam treuga data eundi & redeundi, venit causa baptizandi Aigolandus ad Carolum. Mox vt vidit Carolum prandentem, & mensas multas circa eum paratas, discumbentesque quosdam habitu militari indutos, quosdam habitu monachali atro tectos, quosdam canonicali habitu albo indutos, interrogauit Carolum de vnoquoque ordine, cuiusmodi gens erat. cui Carolus inquit: Quos vides birris vnius coloris indutos, episcopi & sacerdotes nostræ legis sunt, qui nobis præcepta legis exponunt, & à peccatis absoluunt, & benedictionem nobis dominicam tribuunt: quos habitu atro vides, monachi & abbates, illi sanctiores sunt, qui dominicam maiestatem semper pro nobis implorare non cessant: Missas quia matutinas & horas Dominicas decantant. Interea videns Aigolandus in quadam parte tredecim pauperes miserrimo habitu indutos, ad terram residentes sine mensa & linteaminibus comedentes, paruo cibo & potu vtentes, interrogauit cuiusmodi essent. At ipse Carolus ait: Hæc est gens Dei, nuncij Domini nostri Iesu Christi, quos sub numero duodecim apostolorum Domini per vnumquemque diem ex more pascimus. Tunc Aigolandus respondit: Hi qui circa te resident, felices sunt, & tui sunt, & feliciter comedũt, & bibunt, & induuntur: illi verò quos Dei tui nomina esse dicis, & nuncios eius esse asseris, cur fame pereunt & malè vestiuntur, & longè à te proiiciũtur, & turpiter tractantur? malè Domino suo seruit, qui sic nuncios eius recipit: magnam verecundiam Deo suo facit, qui eius famulis ita seruit. Legem tuam quam dicebas esse bonam, nunc ostendis falsam. Et accepta ab eo licentia rediit ad suos, & baptizari renuens mandauit ei die crastino bellum. Tunc intelligens Carolus quòd propter paruulos quos vidit malè tractari, renuit Aigolandus baptizari, omnes pauperes quos in exercitu inuenit, diligenter procurauit optimè indui, & cibum & potum honorificè illis ex more præbuit. Nota: Hinc animaduertendum, quàm magnam culpam Christianus quilibet acquirit, qui Christi pauperibus studiosè non seruit. Si Carolus regem baptizandum & gentem suam perdidit, eò quòd malè pauperes tractauit, quid erit illis in extremi examinis die, qui malè hîc pauperes tractauere? Quomodo audient vocem terribilem, dicentem: Discedite à me maledicti, ite in ignem æternum, quia esuriui & non dedistis mihi manducare, &c. Considerandum, quia lex domini & fides eius in Christiano parum valet, nisi operibus adimpleatur, apostolo affirmante, qui dicit: Sicut corpus mortuum est sine anima, ita fides sine operibus bonis mortua est in semetipsa. Sicut rex paganus baptismum repulit, idcirco quia baptismi opera recta in Carolo non vidit: sic timeo ne fidem baptismi in nobis Dominus repudiet in die iudicij, idcirco quia baptismi opera non inuenit.

De bello Pampilonensi & de morte Aigolandi. CAP. XIIII.

INde crastina die omnes armati ex vtraque parte conuenerunt in campo, causa pugnandi præfato pacto duarum legum. Et erat exercitus Caroli centum triginta quatuor millibus, & exercitus Aigolandi centum millibus. Christiani verò quatuor acies fecerunt, & Saraceni quinque: quarum prima quæ ad bellum primitus accessit, & ilico conuicta fuit. mox vt viderũt Saraceni detrimentum sui, simul coadunantur omnes, & Aigolandus in medio eorum extitit. Quod vt Christiani viderũt, accinxerunt illos vndiq;. Ex vna parte accinxit illos Arnoldus de Bellanda cum suo exercitu, ex alia Estultus comes cum suo exercitu, ex alia Arastagnus cum suo exercitu, & ex alia Galdebodus rex cum suo exercitu, & ex alia Ogerius rex cum suo exercitu, & ex alia Constantinus cum suo, & ex alia Carolus cum innumeris suis exercitibus. Tunc Arnoldus de Bellanda cum suo exercitu prius irruit super illos, & trucidauit ac præcipitauit omnes ad dextram, & ad læuam, quousque peruenit ad Aigolandum, qui in medio illorum erat, & potenter propria spatha illum peremit. Statimque factus est nimius clamor omnium, & irruerunt ex vtraque parte Christiani super Saracenos, & occiderunt illos omnes. Ibi agitur tanta paganorum occisio, quòd nullus eorum euasit, nisi tantùm

rex

rex Sibiliæ & Altumaior Cordubæ. Hi cum paucis Saracenorum turmis fugerunt. Tanta ſanguinum effuſio de illa agitur, quòd victores vſque ad baſes in ſanguine natabant, Saraceni verò qui inuenti ſunt, in vrbe omnes trucidati fuerunt. Ecce quia Carolus contra Aigolandum decertauit pro pacto Chriſtianę fidei, occidit illum: quapropter patet, quia lex Chriſtiana omnibus ritibus & legibus totius mundi excellit. Nota: O Chriſtiane, ſi fidem bene tenueris corde & operibus, quantum poteris adimpleueris, veraciter ſuper angelos cum capite tuo Chriſto, cuius membrum es, ſublimatus eris. *Si vis aſcẽdere*, firmiter crede, quia poſſibilia omnia ſunt credenti, dicit Dominus. Tunc Carolus coadunatis ſibi exercitibus ſuis gauiſus eſt de tanto triumpho: venit vſq; ad pontem Arge via Iacobitana, & ibi hoſpitatus eſt.

De Chriſtianis qui ad illicita ſpolia redierunt. CAP. XV.

TVnc quidam Chriſtiani gazarum cupidi mortuorum, nocte illa retro redierunt Carolo ignorante in campo belli, quo mortui iacebant, & auro argentoq; diuerſis gazis onuſtati ad Carolum redire cœperunt. Ilico Altumaior Cordubæ, qui erat abſconditus inter montes, cum aliis Saracenis qui de bello fugerant, peremit illos omnes, nec vnus quidem ex eis remanſit: & erat numerus illorum qui interficiuntur, circiter mille. Nota: Hi verò typum gerunt fidelium pro peccatis certantium, ſed poſtea ad vitia redeuntium. Quia ſicut illi poſtea inimicos ſuos deuicerunt, ad mortuos cupiditatis cauſa redierunt, & interficiũtur ab inimicis: ſic fidelis quiſq;, qui vitia ſua deuicit, & pœnitentiam accepit, ad mortuos, id eſt ad vitia, iterum redire non debet, ne fortè ab inimicis, id eſt à dæmonibus, interficiatur: & ſicut illi ad aliena ſpolia reuertẽtes pręſentem vitam perdiderunt, & nece turpi perierunt; ſic religioſi quique qui ſæculum dimiſerunt, & ad terrena negocia poſtea inflectuntur, vitam cœleſtem perdunt & mortem perpetuam amplectuntur.

De bello Furræ. CAP. XVI.

ALtera verò die nunciatum eſt Carolo, quòd apud mõtem Garzimi princeps quidam Nauarrorum nomine Furre volebat debellare contra eum. Aduenientę verò Carolo ad montem Garzimi, diſpoſuit princeps ille venire ad bellum contra eum die ſequenti. Carolus namque ſero, antequam bellum eſſet, rogauit dominum, vt oſtenderet illos ei qui morituri erãt de ſuis in bello. Die verò craſtina armatis Caroli exercitibus apparuit rubeum ſignum Dominicæ crucis in humeris moriturorum, retro ſcilicet ſuper loricas. Quos vt vidit Carolus, mox retruſit illos in oratorio ſuo, ne morerentur in bello. Quàm incomprehenſibilia ſunt iudicia Dei, & inueſtigabiles viæ eius! Quid plura? peracto bello & perempto Furre cum tribus millibus Nauarrorum ſcilicet & Saracenorum, quos cuſtodia retruſerat, Carolus reperit exanimatos: & erat numerus eorum centum quinquaginta. O Chriſti pugnatorum ſanctiſſima caterua, etſi gladius peccatoris non abſtulit palmam, tamen martyrij non amiſit. Tũc Carolus cepit caſtrum monteſq; Garzimi in ſuum, totamq; patriam Nauarrorum.

De bello Ferracuti Gigantis, & de optima diſputatione Rolandi. CAP. XVII.

STatimq; nunciatum eſt Carolo, quòd apud Nageram Gigas quidam nomine Ferracutus de genere Goliad aduenerat, de oris Syrię, quem cum viginti millibus Turcorum Babylonis Admiraldus ad bellandum Carolum regem miſerat. Hic verò lanceam aut ſagittam non formidabat, vim quadraginta fortium poſſidebat. Quapropter Carolus ilico Nageram adiit. Mox vt eius aduentum Ferracutus agnouit, egreſſus ab vrbe, ſingulare certamen, ſcilicet vnum militem contra alterum, petiit. Tunc mittitur ei primùm à Carolo Ogerius Dacus: quem mox vt Gigas ſolum in campo aſpexit, ſuauiter iuxta illum vadit, & ilico eum brachio dextro cum omnibus amicis ſuis amplexatus eſt, & deportans illum cunctis videntibus in oppidum ſuum leuiter, quaſi eſſet vna mitiſſima ouis. Erat enim ſtatura eius quaſi cubiti duodecim, & facies eius longa quaſi vnius cubiti, & naſus vnius palmi menſurati, & brachia & crura eius quatuor cubiti erant, & digiti tribus palmis. Deinde miſit ad eum cauſa belli Carolus Rainaldum de

alba Spina, & detulit illum solo brachio ilico in carcerem oppidi sui. Deinde mittitur Constātinus rex Romanus & Oellus comes, & ipsos simul vnum ad dextram & alium ad læuam carcere retrusit. Deinde mittuntur viginti pugnatores, scilicet duo in simul separatim, & illos similiter carcere mācipauit. His itaque inspectis Carolus, cunctis insuper admirantibus, neminem postea ausus est mittere ad expugnandum eum: Rolandus tamen vix impetrata licentia à rege, accessit ad Gigantem bellaturus. At ille Gigas ilico rapuit eum sola manu dextera, & misit eum ante se super equum suum. Cumque illum portaret versus oppidū, resumptis viribus suis, in Domino confisus arripuit eum per mentum, & statim euertit eum retro super equum, & ceciderunt ambo simul de equo prostrati solo: statimque eleuantur à terra ambo pariter, & ascenderunt equos. Ilico Rolandus, spatha propria euaginata, Gigantem occidere putans, equum eius solo ictu per medium trucidauit. Cumque Ferracutus pedes esset, spathamque euaginatam manu tenens ei nimias minas intulisset, Rolandus sua spatha in brachio, quo spatham suam Gigas tenebat, illum percussit, & minimè eum læsit, sed spathā eius è manu excussit. Tunc Ferracutus gladio amisso percutere putans pugno clauso Rolandū, eius equum in frontem percussit, & læsit, & statim equus obiit. Denique sine gladijs pedites vsque ad nonam pugnis & lapidibus debellarunt. Die aduesperāte impetrabat treugas Ferracutus à Rolando vsque in crastinum. Tunc disposuerunt inter se, vt die crastina in bello sine equis & lanceis ambo conuenirent, & concessa pugna ex vtraque parte vnusquisq; ad proprium remeauit hospitiū. Crastina verò die, summo diluculo separatim venerūt pedites in campo belli, sicut dispositum fuerat: Ferracutus tam[en] secum attulit spatham, sed nihil ei valuit, quia Rolandus baculum quendam retortum & lōgum secum detulit, cum quo tota die illum percussit, & minimè læsit eum. Percussit eum eum magnis & rotundis lapidibus, quibus campus abundanter erat, vsq; ad meridiem, illo tempore consentiente, sed eum nullo modo lædere potuit. Tunc impetratis à Rolando treugis Ferracutus somno prægrauatus cœpit dormire: Rolandus verò, vt erat iuuenis alacer, misit lapidem ad caput eius, vt libentius dormiret. Nullus enim Christianorum illū tunc occidere audebat, nec ipse Rolādus. nam talis erat inter eos institutio: quòd si Christianus Saraceno, vel Saracenus Christiano daret treugas, nullus ei iniuriam faceret; & si aliquis treugam datam ante diffidentiam frangeret, statim interficeretur. Ferracutus itaq; postquam satis dormiuit, euigilauit, & sedit iuxta eum Rolandus, & cœpit eum interrogare, qualiter ita fortissimus & durissimus habebatur, quàm vt gladium aut lapidem aut baculum non formidabat. Vulnerari, inquit Gigas, non possum nisi per vmbilicum. Loquebatur ipse lingua Hispanica, quam Rolandus satis intelligebat. Tunc Gigas cœpit Rolandum adspicere & interrogare eum, dicens: Tu autem quomodo vocaris? Rolandus, inquit, vocor. Cuius generis, inquit Gigas, es, qui fortiter me expugnas? Francorum genere oriundus, inquit Rolandus, sum. At Ferracutus ait: Cuius legis sunt Franci? Et Rolandus: Christianæ legis Dei gratia sumus, & Christi imperiis subiacemus, & pro eius fide in quantum possumus, decertamus. Tunc paganus audito Christi nomine ait: Quis est ille Christus, in quem credis? Et Rolandus, Filius Dei Patris, inquit, qui ex virgine nascitur, cruce patitur, sepulchro sepelitur, & ab inferis tertia die resuscitatur, & ad Dei Patris dexteram super cœlos regreditur. Tunc Ferracutus, Nos credimus, inquit, quia creator cœli & terræ vnus est Deus, nec filium habuit nec patrem: sed sicut à nullo generatus est, ita neminem genuit: Ergo vnus est Deus, non trinus. Verum dicis, inquit Rolādus, quia vnus est: sed cùm dicis, Trinus non est, in fide claudicas. Si credis in Patrem, crede in Filio eius, & Spiritu sancto. Ipse enim Deus Pater est, Filius, & Spiritus sanct[us] est, vnus Deus permanēs in tribus personis. Si Patrem, inquit Ferracutus, dicis esse Deum, Filium Deum, Spiritum sanctum Deum: ergo tres Dij sunt, quod absit, & non vnus Deus. Nequaquam, inquit Rolādus, sed vnum Deum & trinum prædico tibi, & vnus est, & trinus est. Totę tres personę coæternæ sibi sunt & coęquales. Qualis Pater, talis Filius, talis Spiritus sanctus; in personis est proprietas, in essentia vnitas, & in maiestate adoratur æqualitas. Trinum Deum & vnum angeli adorant in cœlis. Et Abraham tres vidit, & vnum adorauit. Hoc ostende, inquit Gigas, qualiter tria vnum sint. Ostendam etiam tibi, inquit Rolandus, per humanas creaturas: Sicut in cithara, cùm sonat, tria sunt, ars scilicet, chordæ, & manus,

& vna

& vna cithara est; sic in Deo tria sunt, Pater, & Filius, & Spiritus sanctus, & vnus est Deus. Et sicut in amygdala tria sunt, corium scilicet, nucleus, & testa, & vna tamen amygdala est: sic tres personæ in Deo sunt, & vnus Deus est. In sole tria sunt, candor, splendor, & calor, & tamen vnus sol est. In rota plaustri tria sunt, modius scilicet, brachia, & circulus, & tamen vna rota est. In temetipso tria sunt, corpus scilicet, membra, & anima, & tamen vnus homo es. Sic in Deo & vnitas & trinitas esse perhibetur. Nunc Ferracutus inquit, trinum Deum & vnum esse intelligo: sed qualiter Pater Filium genuit, ignoro. Credo, inquit Rolandus, quòd Deus Adam fecit. Credo, inquit Gigas. Quemadmodum, inquit Rolandus, Adam à nullo generatus est, & tamen filios genuit: sic Deus Pater à nullo generatus est, & tamē Filium ineffabiliter ante omnia tempora diuinitus, prout voluit, genuit à semetipso. Et Gigas, Placent, inquit, mihi quę dicis, sed qualiter homo effectus est qui Deus erat, penitus ignoro. Ille, inquit Rolandus, qui cœlum & terram & omnia creauit ex nihilo, ipse fecit humanari Filium in virgine sine semine humano, sed spiramine sacro suo. In hoc, inquit Gigas, laboro, & qualiter sine humano semine, vt asseris, nascitur de virginis vtero. & Rolandus ait: Deus qui Adam sine semine alterius formauit, ipse Filium suum sine semine hominis de virgine nasci fecit, & sicut de Deo Patre nascitur sine matre, sic ex matre nascitur sine homine patre. Talis enim decet partus Deum. Valde, inquit Gigas, erubesco, quomodo virgo sine homine genuit. Ille, inquit Rolandus, qui fabæ gurgulionem & arbori & glisci facit gignere vermem, & multos pisces & vultures & apes & serpentes sine masculo semine facit parere prolem, ipse virginem intactam absque virili semine facit gignere Deum & hominem. Qui primum hominem sine alterius semine, vt dixi, fecit, facilè potuit facere, vt Deus homo factus de virgine sine masculo cōcubitu nasceretur. Bene, inquit Ferracutus, potest esse, quia de virgine natus fuit: sed si Filius Dei fuit, nullatenus, vt asseris, in cruce mori potuit. Nasci, vt dicis, potuit, sed si Deus fuit, nequaquam mori potuit; Deus enim nunquam moritur. Bene, inquit Rolandus, dixisti, quia de virgine nasci potuit, ecce quia vt homo natus fuit. Si natus est vt homo, igitur mortuus est vt homo; quia omnis qui nascitur, moritur. Si credendum est natiuitati, igitur credendum est passioni, simul & resurrectioni. Quomodo, inquit Ferracutus, credēdum est resurrectioni? Quia, inquit Rolandus, is qui nascitur, moritur; & qui moritur, tertia die viuificatur. Tunc Gigas audito verbo miratus est multùm, dixitque ei, Rolande cur tot verba inania profers: Impossibile est, vt homo mortuus denuo ad vitam resurgat. Non solùm, inquit Rolandus, Dei filius à mortuis resurrexit, verùm etiam omnes homines qui fuere ab initio vsq; ad finem, sunt resurrecturi ante eius tribunal & accepturi meritorum suorum stipendia, prout gessit vnusquisque siue bonum, siue malum. Ipse Deus qui modicam arborem in sublime crescere fecit, & granum frumenti mortuum in terra putrefactum reuiuiscere, crescere ac fructificare facit, ille cunctos propria carne & spiritu de morte ad vitam resuscitabit in die nouissimo. Leonis mysticam tibi assume. Si die tertia leo catulos suos mortuos anhelitu suo viuificat, quid mirum si Deus Pater Filium suum die tertia à mortuis resuscitauit. nec nouum tibi debet videri, si Dei Filius ad vitam rediit, cùm multi mortui ante eius resurrectionem ad vitam redierint. Si Helias & Elisæus facilè defunctos resuscitarunt, facilius Deus Pater illum resuscitauit: facilè à mortuis resurrexit, a morte nullatenus teneri potuit, ante cuius conspectum mors ipsa fugit, ad cuius vocem mortuorum phalanx resurrexit. Tunc Ferracutus, Satis, inquit, cerno quæ dicis, sed qualiter cœlos penetrauit, vt dixisti, prorsus ignoro. Ille, inquit Rolandus, qui de cœlis descendit, polos facilè ascendit: qui facilè per semetipsum resurrexit, facilè polos penetrauit. Exempla multarum rerum tibi sume: vides rotam molendini quantum ad ima de superis descendit, tantum de infimis ad sublimia ascendit. Auis volans in aëre quantum descendit, tantum ascendit. Tu ipse si fortè de quodam descendisti monte, bene potes iterum redire vnde descendisti. Sol ab Oriente heri surrexit, & ad Occidentem occubuit, & hodie similiter in eodem loco surrexit. Vnde ergo Filius Dei venit, illuc rediit. Tali igitur pacto, inquit Ferracutus, tecum pugnabo: quòd si vera est hæc fides quam asseris, ego victus sim; & si mendax est, tu victus sis; & sit genti victæ iugiter opprobrium, victori autem laus & decus in æuum. Fiat, inquit Rolandus. idcirco bellum ex vtroque corroboratur, &

ilico Rolandus paganum aggreditur. Tũc Ferracutus eiecit ictum ſpatha ſua ſuper Rolandum, ſed ipſe Rolandus ſubſiliit ad læuam, & accepit ictum ſpathæ in baculo ſuo. Interea abſciſſo baculo Rolandi, irruit in eum & ipſe Gigas, & illum arripiens leuiter inclinauit ſubter ſe ad terram. Statim agnouit Rolandus, quòd tunc nullo modo euadere poterat. cœpit igitur implorare auxilium filij beatę Marię virginis, & erexit ſe Deo iuuante paulatim, & reuoluit eum ſubter ſe, & adiunxit manum ſuam ad mucronem eius, & punxit eius parumper vmbilicum, & euaſit. Tunc alta voce cœpit Deum ſuum Gigas inuocare, dicens: Mahumeth, Mahumeth Deus meus, ſuccurre mihi, quia iam morior. Et ſtatim ad hanc vocem accurrẽtes Saraceni ſuſtulerunt eum, portantes manibus verſus oppidum. Rolandus verò iam incolumis ad ſuos redierat, & ſtatim Chriſtiani vnà cum Saracenis qui Ferracutum deferebant in oppidum, vrbem violento impetu ingrediuntur. Sicq; Gigante perempto vrbs & caſtrũ capitur, & pugnatores à carcere eripiuntur.

De bello Laruarum. CAP. XVIII.

POſt exiguum verò tempus relatum eſt imperatori noſtro, quòd apud Cordubam Ebraim rex Sibiliæ & Altumaior, qui de bello Pampiloniæ olim fugerant, expectabant eum cauſa pugnandi, & venerant ad eos in auxilium viri bellatores de ſeptem vrbibus Sibiliæ, ſcilicet Granada, Deſatina, Dema, Vbeda, Abula, Baëtia. Tunc diſpoſuit Carolus ire ad bellum contra illos. Cùm itaq; Cordubam cum exercitibus ſuis appropinquaret, exierunt reges præfati cum exercitibus ſuis contra eum armati, longè ab vrbe tribus milliaribus: & erant Saraceni circiter decem millia, noſtri verò ſex millia. Tunc diſpoſuit Carolus exercitum ſuum in tribus turmis, quarum prima militum probatiſſimorum fuit, ſecunda peditum, vltima verò militum extitit. & Saraceni ſimiliter fecerunt. Cumq; appropinquaret iubente Carolo prima turma militum noſtrorum contra primam turmam militum paganorum, venerunt ante ſingulos equos illorum ſinguli pedites, habentes laruas barbatas, cornutas, dæmonibus conſimiles, tenentesq; ſinguli tympana, quæ manibus fortiter percutiebant: quorum ſonitus & voces equi noſtrorum militum mox vt audierunt, terribilesque illorum viderunt ſimilitudines, nimis pauefacti, retro quaſi amentes fugere cœperunt, & nullatenus milites eorum retinere valebant. Cumq; aliæ duæ turmæ noſtrorum exercitus primam turmam fugere viderunt, in fugam omnes conuerſæ ſunt. Tunc Saraceni valde gauiſi retro lento gradu inſecuti ſunt nos, quouſque ad quendam montem peruenimus, qui ab vrbe ferè duobus milliaribus diſtat. Illic verò omnes coadunati ex nobiſmetipſis aſylũ fecimus, illos expectantes ad bellum. Quod illi videntes aliquantulum retro redierũt: ilico tentoria noſtra fiximus, ibi manentes vſque in craſtinum: manè autem facto accepto conſilio Carolus cum omnibus pugnatoribus præcepit, vt omnes equites exercitus noſtri equorum ſuorum capita linteis & pannis velarent, ne laruas nefandorum præaſpicerent, & aures eorum ſimiliter fortiter obturarent, ne tympanorum ſonitus audirent. Ars mirabilis. Ilico clauſis oculis & auribus eorum, acceſſerunt cõfidenter ad pugnam, & paruipendentes ſonitus ſubdolos impiorum. Tunc cõſtanter noſtri ſimul ſimiliter expugnauerunt illos, à manè vſque ad meridiem, & multos illorum occiderunt, non tamen vſque ad omnium internecionem. Et erant omnes Saraceni ſimul coadunati, & in medio illorum erat plauſtrum, quod octo boues trahebant, ſuper quod vexillum rubeum eorum eleuabatur: moſq; erat quòd nemo de bello fugeret, quamdiu vexillum eorum erectum videret. Quod cùm Carolus agnouiſſet, lorica & galea & ſpatha inuincibili ſeptus, diuina virtute obumbratus, ingreſſus eſt inter acies iniquorum, præcipitando illos ad dexteram & lęuam, quouſque peruenit ad plauſtrum. Tunc propria ſpatha perticam quæ vexillum ſuſtentabat, abſcidit: & ſtatim omnes Saraceni huc illuc diſperſi fugere cœperunt. Ilico vtrorumque exercituum magnoque clamore & impetu octo millia Saracenorum interfiiciuntur, & rex Sibiliæ occiditur; & Altumaior cum duobus millibus Saracenorum ingreſſus vrbem muniuit. Craſtina verò die tandem victus reddidit imperatori noſtro vrbem tali pacto, vt baptiſmo ſubiiceret, imperioque Caroli ſubiaceret, & vrbem amplius de illo teneret. His itaque geſtis terras & prouincias Hiſpaniæ pugnatoribus & gentibus ſuis, illis ſcilicet qui in illa manere volebant,

tunc

tunc Carolus dimiſit, terram Nauarrorum & Baſclorum Britannis, & terram Caſtellanorum Francis, terram Nagere & Cæſarauguſtam Græcis & Apulis, qui in noſtro exercitu ſunt, & terram Arraginis Picardis, & terram Alandaluſ iuxta maritima Teutonicis, & terram Portugallorum Dacis & Flandris dedit. Terram Galliciæ Franci inhabitare noluerunt, quoniam aſpera eis videbatur. Nemo poſtea fuit, qui auderet in Hiſpania Carolum impugnare.

De concilio Caroli, & profectione eius ad ſanctum Iacobum. CAP. XIX.

TVnc dimiſſis maioribus exercitibus Carolus in Hiſpania beati Iacobi limina adiit, & quos in illa patria habitantes reperit, Chriſtianos amplificauit. Illos verò qui ad perfidiam Saracenorum reuerſi fuerant, aut gladio peremit, aut in Galliam exules miſit. Tunc conſtituit per ciuitates antiſtites, & presbyteros, & adunato in vrbe Compoſtella epiſcoporum & principum conſilio, inſtituit à maiore beati Iacobi, quòd cuncti præſules & principes & reges Chriſtiani, Hiſpani ſcilicet & Galliciani, præſentes & futuri, epiſcopo ſancti Iacobi obedirẽt: apud Iriam præſulem minimè inſtituit, quia illam pro vrbe non reputauit, ſed villam ſubiectam ſedi Compoſtellenſi eſſe præcepit. Tunc in eodem concilio, ego Turpinus Rhemenſis archiepiſc. beati Iacobi baſilicam, & altare cum quadraginta epiſcopis Caroli rogatu calendis Iunij honorificè dedicaui. Et ſubiugauit rex eidem eccleſiæ totam terram Hiſpanicam & Gallicianam, deditq; ei in dote præcipiẽs, vt vnuſquiſq; poſſeſſor domus totius Hiſpaniæ & Galliciæ quatuor nummos annuatim ex debito daret, & ab omni ſeruitute, rege præcipiente, liberi eſſent. Et conſtituitur die illo, vt illa eccleſia amplius vocitetur ſedes Apoſtolica, eò quòd ibi Iacobus apoſtolus requieſcat, & in ea epiſcoporum totius Hiſpaniæ crebrò conſilia teneantur, & epiſcopales virgæ, & regales coronæ per manus epiſcopi eiuſdem vrbis ad decus apoſtoli domini præbeantur. Et ſi fides in aliis vrbibus, peccatis populorum exigentibus, vel dominica præcepta defecerint, ibi concilio eiuſdem epiſcopi recõcilientur, & meritò in eccleſia illa venerabili fides reconciliari & ſtabiliri decernitur. Et ſicut per beatum Ioannem Euangeliſtam, beati Iacobi fratrem, in Orientali parte apud Epheſum Chriſti fides & apoſtolica ſedes inſtituitur; ſic per beatum Iacobum in Occidentali parte, regni Dei apud Galliciam fides eadem, & apoſtolica ſedes conſtituitur. Hæ ſunt procul dubio ſedes, Epheſus ſcilicet, quæ eſt ad dexteram in regno terreno Chriſti, & Compoſtella, quæ eſt ad ſiniſtram. Quæ videlicet ſedes his duobus fratribus filiis Zebedęi in diuiſione prouinciarum contigerunt, quia ipſi petierant à Domino, vt vnus ad dexteram in regno eius ſederet, & alius ad læuam. Tres apoſtolicas ſedes principales præ omnibus ſedibus in orbe meritò religio Chriſtiana venerari præcipuè conſueuit, Romanã ſcilicet, & Gallicianã, & Epheſinã. Sicut enim tres apoſtolos, Petrum ſcilicet, & Iacobũ, & Ioannem præ omnibus apoſtolis dominus inſtituit, quibus ſua ſecreta plenius cæteris, vt in Euãgelijs patet, reuelauit: ſic per eos tres has ſedes prę omnibus coſmi ſedib⁹ reuerẽdas cõſtituit: & meritò hæ ſedes dicũtur principales. Quia ſicut hi tres apoſtoli dignitatis gratia cæteros præceſſerũt apoſtolos: ſic loca illa ſacroſancta, in quibus prædicauerũt, & ſepulti fuere, dignitatis excellẽtia totius orbis ſedes iure pręcedere debent. Iure Romę ſedes apoſtolica prima præponitur, quia eam princeps apoſtolorum Petrus prędicatione ſua & proprio ſanguine & ſepultura dedicauit. Compoſtella quoq; ſedes ſecunda meritò dicitur, quia beatus Iacobus inter cæteros apoſtolos pręcipua dignitate & honore & honeſtate maior poſt beatũ Petrũ extitit, & in cœlis primatum ſuper illos tenet, prius martyrio laureatus, eam ſua prędicatione olim muniuit, ſepultura ſua ſacratiſſima cõſecrauit, & miraculis adhuc perluſtrat, & indeficiẽtib⁹ beneficiis indeſinẽter ditare nõ ceſſat. Tertia ſedes ritè Epheſus dicitur, quia beatus Ioannes Euãgeliſta in ea Euangeliũ ſuum (ſcilicet In principio erat verbũ) eructauit, coadunato epiſcoporũ cõcilio, quos ipſe per vrbes diſpoſuerat, quos etiam in Apocalypſi ſua angelos vocat, eamq; doctrina ſua & miraculis & baſilica quam in ea ędificauit, inſuper propria ſepultura cõſecrauit. Si ergo aliqua iudicia, aut diuina, aut humana, in aliis ſedibus orbis ſua difficultate terminari fortè nequeant, in his tribus ſedibus tractari & definiri legitimè & iuſtè debent. Itaque Gallicia in primis tẽporibus à Saracenis expetita,

virtute Dei & beati Iacobi & auxilio Caroli constat honesta vsque in hodiernum diem in fide orthodoxa.

De persona & fortitudine Caroli. Cap. XX.

ET erat rex Carolus capillis brunis, facie rubeus, corpore decorus & venustus, sed visu efferus. Statura verò eius erat in longitudine octo pedum suorum, scilicet qui erant longissimi, amplissimus renibus, ventre congruus, brachiis & cruribus grossus, omnibus artubus fortissimus, certamine doctissimus, miles acerrimus. Habebat in longitudine facies eius vnum palmum & dimidium, & barba vnum, & nasus circiter dimidium, & frons eius erat vnius pedis, oculi leonini scintillantes vt carbunculi. supercilia oculorum eius dimidium palmum habebant. statim perterritus erat, quem ipse ira commotus apertis oculis respiciebat. cingulum namque quo ipse cingebatur, octo palmis extensum habebatur, præter id quod dependebat. Parum panis comedebat, sed quartam partē arietis, aut gallinas duas, aut anserem, aut spathulam porcinam, aut pauonem, aut gruem, aut leporem integrum edebat; modicum vinum, & aquæ lympham sobriè bibebat. Tantæ fortitudinis erat, quòd militem armatum sedentem super equum, à vertice capitis vsque ad bases, simul cum equo, vno ictu, propria spatha secabat, quatuor ferraturas equorum simul facilè extendebat, militem armatum rectum stantem super palmam suam à terra vsq; ad caput suum sua manu velociter eleuabat. Et erat donis largissimus, iudiciis rectissimus, locutionibus luculentus. In quatuor solennitatibus per circulum anni præcipuè in Hispania curiam suam tenens, coronam regiam & sceptrum gestabat, die scilicet Natalis Domini, & die Paschæ, & die Pentecostes, & die sancti Iacobi. ante eius tribunal spatha nuda more imperiali ferebatur. Circa lectum eius per singulas noctes assiduè centum viginti fortes orthodoxi constituebantur ad custodiendum eum, quorum quadraginta primam noctis vigiliam trahebant, decem scilicet ad caput, & decem ad pedes, & decem ad dextram, & decem ad læuam, manu dextera nudam spatham, & sinistra ardentem candelam tenebant. Eodem modo secundam vigiliam alij quadraginta, similiter alij quadraginta tertiam vigiliam noctis, vsque ad diem aliis dormientibus obseruabant. Sed si quem magna eius gesta audire delectauerit, enarrare nobis magnū est & onerosum. Quemadmodum Galafrus, Admiraldus Coleti, illum in prouincia exulatum ornauit habitu militari in palatio Coleti, & quomodo idem Carolus postea ob merita eiusdem Galafri occidit in bello Braimantum magnum ac superbum regem Saracenorum Galafri inimicum, & qualiter diuersas terras & vrbes acquisiuit, & trino nomini subiugauit, & quomodo abbatias multasq; ecclesias per mundū instituit, & quomodo multorū sanctorum corpora & reliquias in auro & argento collocauit, & qualiter Romæ Imperator fuit, & dominicum sepulchrum adiit, & qualiter lignum Dominicum secum attulit, vnde multas ecclesias dotauit, scribere nequeo: magis deficit manus & calamus quàm eius historia. Quemadmodum tamen post liberationem telluris Galliciæ ab Hispania rediit, nobis breuiter est dicendum.

De proditione Gannalonis, & de bello Runciavallis, & de passione pugnatorum Caroli. Cap. XXI.

POstquā Carolus Magnus imperator famosissimus totam Hispaniam diebus illis ad Dei & apostoli eius sancti Iacobi decus acquisiuisset, rediens ab Hispania Pampiloniam, cum suis exercitibus hospitatus est: & erant tunc temporis commorātes apud Cęsaraugustam duo reges Saraceni, Marsirius scilicet & Beligandus frater eius, ab Admiraldo Babylonis de Perside ad Hispaniā missi, qui Caroli imperiis subiacebant, & libenter ei in omnibus seruiebant, sed in caritate ficta. Quibus Carolus per Gannalonem mandauit, vt baptismum subirent, aut tributum ei mitterent. Tunc miserunt ei triginta equos oneratos auro & argento gazisq; Hispanicis, & quadraginta equos vino dulcissimo & purissimo, aliisq; itidem pugnatoribus ad potandum, & mille Saracenas formosas. Ganaloni verò viginti equos argento & auro & palliis oneratos fraudulenter obtulerunt, vt pugnatores in manu illorum traderet. Qui concessit, & pecuniam illam accepit. Itaque inter se firmato pacto prauo traditionis rediit Ganalon ad Carolum, & dedit ei

Antonin. f. 109. quadringentos dicit.

dit ei

dit ei gazas quas reges illi miserant, dicens, quòd Marsirius vellet effici Christianus, & præparabat iter suum, vt veniret ad Carolũ in Galliam, & ibi baptismũ acciperet, & totam terram Hispanicã deinceps de illo teneret: maiores verò pugnatores vnum ab eo solummodo acceperũt, mulieres verò nullatenus, sed iuniores sustulerũt. Tũc Carolus credens verbis Ganalonis, disposuit transire portus Cisereos, & redire in Galliam. Inde accepto consilio à Ganalone, Carolus pręcepit carissimis suis, Rolando nepoti suo, Cenomatiensi & Blauiensi comiti, & Oliuerio Gebennensi comiti, vt cum maioribus pugnatoribus & viginti Christianorũ millibus vltimam custodiã in Runciavalle facerẽt, donec ipse Carolus cum aliis exercitibus portus Cisereos transiret, idq; factum est. Sed quia præcedentibus noctibus vino Saracenico ebrij quidam cum mulieribus Paganis, & Christianis, etiam fœminis quas secum multi de Gallia adduxerant, fornicati sunt, mortem incurrerunt. Quid plura? dum Carolus portus cum viginti millibus Christianorum & Turpino & Ganalone transiret, & præfati vltimam custodiam facerẽt, Marsirius & Beligandus cum quinquaginta millibus Saracenorũ summo manè exierunt de nemoribus & collibus, vbi consilio Gannalonis duobus diebus totidemq; noctibus latuerant: & fecerunt duas turmas bellicas. vna viginti millium, primùm cœpit post tergum subitò percutere nostros: ilico nostri reuersi sunt contra illos, & expugnantes eos à manè vsque ad tertiam, omnes occiderunt, nec vnus quidem ex viginti millibus euasit. Statim nostros, tãto bello fatigatos & lassos, alia triginta millia Saracenorum aggrediuntur, & percusserunt eos à maiore vsque ad minorem, nec vnus quidem ex triginta millibus Christianorum euasit: alij lanceis perforantur, alij perticis verberando perimuntur, alij spathis decollantur, alij securibus abscinduntur, alij sagittis & iaculis perforantur, alij cultellis viui excoriantur, alij igne cremantur, alij arboribus suspenduntur. ibi interficiuntur omnes pugnatores præter Rolandum, & Balduinum, & Turpinum, & Thedricum, & Gannalonem. Balduinus & Thedricus dispersi per nemora tũc latuere, & postea euaserunt. Tunc Saraceni vna leuca retro redierunt. Nota: Hoc in loco interrogandum est, cur illos qui minimè cum mulieribus fornicati sunt, Dominus mortem incurrere permisit. quia noluit vt ad propriam patriam amplius redirent, ne fortè ibi grauiora peccata committerent. Etenim voluit illis pro laboribus suis coronam cœlestis regni per passionem repẽdere. Illos verò qui fornicati sunt, mortem permisit incurrere, quia per gladij passionẽ voluit illorum peccata delere. Nec credendum est, quòd clementissimus Deus voluerit remunerare transactos labores, eorum scilicet qui in finem nomen eius confessi sunt, peccata confitentes: licet enim sint fornicati, tamen pro Christi nomine sunt in fine perempti. Igitur pergentibus ad prælium, patet, quòd perniciosus sit comitatus fœminarum. Quidam enim terreni principes, Darius scilicet & Antonius, olim cum vxorum comitatu perrexerunt in bellum, & ambo ibi corruerunt: Darius superatus ab Alexandro, Antonius verò ab Octauiano Augusto. Quapropter nec decet, nec expedit habere mulieres in castris: vbi libido castranda est, impedimentum animæ simul & corpori. Illi qui inebriati & fornicati sunt, significant sacerdotes & religiosos viros, contra vitia pugnantes, quibus non licet inebriari & mulieribus coinquinari. Quod si fecerint, ab inimicis suis, id est à dæmonibus, se nouerint superandos, & æterna morte plectendos.

De passione Rolandi, & morte Marsirij, & fuga Belligandi. CAP. XXII.

ITaque peracto bello, cùm rediret Rolandus solus causa explorandi aduersus paganos, & adhuc ab eis longè distaret, inuenit quendam Saracenum atrum, de bello fessum, in nemore latentem, & captum, viuumq; nexum fortiter cum quatuor retortis, ad arborem quandam dimisit. Tunc ascendit in montẽ quendam, & explorauit illos, & vidit quia multi erant, & rediit retro ad viam Runciævallis, qua illi pergebant qui portus transire cupiebant. Tunc insonuit tuba sua eburnea: ad cuius vocem redierunt ad eum ex Christianis circiter centum. cum quibus retro per nemora, versus Saracenos, vsque ad Saracenum nexum rediit, quem citius à vinculis absoluit, & eleuauit spatham suam nudam super caput eius, dicens: Si mecum veneris, & Marsirium mihi demonstraueris, viuũ te dimittam; alioquin te interficiam. Nondum enim cognoscebat Rolandus Marsirium. Ilico iuit Saracenus ille cum eo, & ostendit inter agmina Saracenica à longè Marsirium cum equo rufo & clypeo rotundo. Tunc Rolãdus illo dimisso

animatus ad bellum reſumptis viribus Dei, cum his quos ſecum habuit, irruit ilico ſuper Saracenos, & vidit quendam inter alios qui erat ſtatura maior aliis, & vno ictu ſecuit illum & equum eius propria ſpatha, à ſummo vſque deorſum, ita quòd pars Saraceni & equi eius cecidit ad dextram, & alia ad læuam. Quod vt alij Saraceni viderunt, ilico Marſirium cum paucis in campo dimittentes fugere huc illucque cœperunt. Mox Rolandus Dei virtute fretus, intrauit inter acies Saracenorum, illos ad dexteram & læuam præcipitando, & conſecutus eſt Marſirium fugiẽtem, & potenti virtute Dei illum inter alios peremit. Tunc in eodem bello centum ſocij Rolandi, quos ſecum adduxerat, interfecti ſunt, & idem Rolandus quatuor lanceis, imò haſtis & lapidibus grauiter percuſſus & attritus euaſit. Mox vt Belligandus Marſirij necem agnouit, cum aliis Saracenis ab illis oris ilico receſſit. Thedricus verò & Balduinus, vt prædiximus, & alij quidam Chriſtiani, per nemora huc illucq; diſperſi & perterriti latitabant, alij verò portus tranſibant. Carolus verò cum ſuis exercitibus iam montis faſtigia tranſierat, & quæ poſt tergum facta fuerant, ignorabat. Tunc Rolandus tanto bello fatigatus, de nece Chriſtianorum & tantorum virorum dolens, Saracenorum ictibus magnis & percuſſionibus acceptis afflictus, vſque ad pedem portuum Ciſeræ per nemora ſolus peruenit, & ibi ſub arbore quadam iuxta lapidem marmoreum, qui ibi erectus erat in prato optimo ſuper Runciæuallem, equo deſiliit. Habebat ipſe adhuc quandam ſpatham ſuam ſecum, opere pulcherrimam, acumine incomparabilem, fortitudine inflexibilem, mira claritate reſplendentem, nomine Durenda. Durenda interpretatur durus ictus: cum ea namque prius deficiet brachium, quàm ſpatha. Quam cùm euaginaſſet, & manu eam teneret, intuitus eam lacrymoſis vocibus dixit: O enſis pulcherrime, ſed ſemper lucidiſſime, longitudinis decentiſſimæ, latitudinis congruæ, fortitudine firmiſſime, capulo eburneo candidiſſime, cruce aurea ſplendidiſſime, ſuperficie deaurâte, pomo beryllino deaurate, magno nomine Dei inſculpte, acumine legitime, virtute omni prædite, quis amplius tua virtute vtetur? quis amplius te poſſidebit? quis tenebit, quis habebit te? Qui te poſſidebit, erit inuictus, non attonitus, non formidine inimicorum perterritus, non vllis phantaſiis pauidus, ſed ſemper erit diuina virtute fretus, auxilio diuino circumdatus: per te Saraceni deſtruuntur, gens perfida deſtruitur, lex Chriſtiana exaltatur, laus Dei & gloria & celeberrima fama acquiritur. Quotiens Domini noſtri Ieſu Chriſti ſanguinem per te vindicaui? quotiens Chriſti inimicos peremi? quot Saracenos per te trucidaui? quot Iudæos ac perfidos pro Chriſtianę fidei exaltatione deſtruxi? Per te Dei iuſtitia adimpletur, pes manuſque latrocinio aſſueta amputantur. Quotiens per te aut Iudæum perfidum, aut Saracenum peremi, totiẽs Chriſti ſanguinem, vt arbitror, vindicaui. O ſpatha feliciſſima, acutiſſimarum acutiſſima, cui ſimilis non fuit, nec amplius erit. Qui te fabricauit, nec antè, nec pòſt conſimilem fecit. Nullatenus viuere potuit qui ex te vulneratus aliquantulum extitit. Si miles ignauus aut timidus te habuerit, ſi Saracenus aut aliquis perfidus, valde doleo. His itaq; dictis timens ne in manus Saracenorum deueniret, percuſſit ſpatha lapidem marmoreum trino ictu, à ſummo vſq; deorſum lapis diuiditur, & gladius biceps illæſus educitur.

De ſonitu tubæ, & de confeſſione & tranſitu eius. Cap. XXIII.

DEinde tuba ſua cœpit altiſona tonitruare, ſi fortè aliqui ex Chriſtianis, qui per nemora Saracenorũ timore latitabant, ad ſe venirent: vel ſi illi qui portus iam tranſierant, fortè ad ſe redirent, ſuoque funeri adeſſent, ſpathamque ſuam & equum acciperent, & Saracenos perſequerentur. Tunc tanta virtute tuba ſua eburnea inſonuit, quòd flatu omnis eius tuba per medium ſciſſa, & venæ colli eius & nerui rupti fuiſſe feruntur. cuius vox ad aures Caroli, qui in valle quæ Caroli dicitur, cum exercitu ſuo tentoria fixerat, loco ſcilicet qui diſtabat à Carolo octo milliaribus verſus Gaſconiam, Angelico ductu peruenit. Ilico Carolus voluit ad eum, laturus auxilium, redire. Sed Gannalonus paſſionis Rolandi conſcius, dixit ei: Noli retro domine mi rex redire: quia Rolandus pro minimo ſolet tubicinare quotidie, ſcias quia nunc auxilio tuo non indiget, ſed venandi ſtudio aliquam feram perſequens, per nemora cornicando diſcurrit. O ſubdola conſilia Iudæ proditoris traditioni comparata. Cumque ſuper prati herbam Rolandus iaceret, aquam quam ad refocillandam ſitim nimis deſideraret,

sideraret, superueniente Balduino, vt sibi aquam præberet, innuit. Qui cùm aquam huc illucq; quæreret, nec inueniret, videns eum morti proximum, benedixit ei, & formidans, ne in manus Saracenorum incideret, equum eius ascendit, & Caroli exercitum præcedentem, relicto eo, insecutus est. Quo recedente, ilico aduenit Theodoricus, & cœpit valde super eum lugere, dicens ei, vt animam suam fidei confessione muniret. Accepit ipse Rolandus die eodem eucharistiam & delictorum suorum confessionem à quibusdam sacerdotibus, antequam ad bellum properaret. Erat enim mos, vt omnes pugnatores eucharistia& confessione per manus sacerdotum, episcoporum, & monachorum qui ibi aderant, munirentur, antequam pugnam aut bellum inirent. Tunc eleuatis in cœlum oculis Rolandus Christi martyr ait: Domine Iesu Christe, pro cuius fide patriam meam dimisi, in hisq; barbaris oris ad exaltandam Christianitatem tuam veni, multa perfidorum bella, tuo munitus auxilio, deuici, innumeras alapas, ruinas, vulnera multa, opprobria, irrisiones, fatigationes, calores, frigora, famem, sitim, anxietates pertuli, tibi in hac hora commendo animam meam. Sicut pro me de virgine dignatus es nasci, crucem pati, mori, sepeliri, & tertia die ab inferis resuscitari, cœlos, quos nunquam tui numinis præsentia deseruisti, voluisti ascendere; sic animam meam liberare digneris à morte æterna. vltra quàm dici fas est, me reum & peccatorem esse confiteor: sed tu, qui omnium peccatorum indultor clementissimus es; quiq; misereris omnium, & nihil odisti eorum quæ fecisti, dissimulans peccata hominum propter pœnitentiam; qui peccatoris omnia facinora, in quacunque die ad te reuersus fuerit, & ingemuerit, obliuioni in perpetuum tradis; qui inimicis pepercisti, & mulieri deprehensæ in adulterio pepercisti, & Magdalenæ remisisti, & Petro lacrymanti relaxasti, & latroni cõfidenti Paradisi ianuam aperuisti: mihi veniam non deneges delictorum, quodq; in te peccaui, mihi remitte, & animam meam in æterna requie fouere digneris. Tu enim es qui non perimis moriendo corpora nostra, sed mutantur in melius; qui animam à corpore separatam meliori vita viuere facis; qui dixisti, te malle vitam peccatoris quàm mortem. Credo corde, & ore confiteor, quia idcirco animam meam ab hac vita vis educere, vt post mortem eam in meliori vita facias viuere. Sensum & intellectum quem nunc habet, tanto meliorem habebit, quantum differt vmbra à corpore. Et tenens pellem & carnem circa mammas, & cor, vt idem Thedricus postea retulit, dixit cum lacrymosis gemitibus: Domine Iesu Christe, fili Dei viui & beatæ Mariæ virginis, totis visceribus confiteor, & credo quòd tu redemptor meus viuis, & in nouissimo die de terra resurrecturus sum, & in carne ista videbo Deum Saluatorem meum. Tribus vicibus carnem & pellem suam fortiter tenens manibus, ait; Et in carne ista videbo Deum Saluatorem meum: & misit manus super oculos, & tribus vicibus similiter ait; Et oculi isti conspecturi sunt: & rursum apertis oculis cœpit aspicere cœlum, & omnes artus suos & pectus signo sanctæ crucis munire, & dicere cœpit; Omnia terrena inuilescunt: nunc enim Christo donante intueor, quod oculus non vidit, nec auris audiuit, nec in cor hominis ascendit, quod præparauit Deus diligentibus se. Denique manus suas ad Dominum expãdens, effudit precem pro his qui in bello præfato mortui fuerant, dicens: Moueantur viscera tua misericordię Domine super fideles tuos qui hodie in bello mortui sunt, de longinquis partibus in has barbaras oras ad expugnandam gentem perfidam, & ad exaltandum nomen sanctum, & vindicandum sanguinem tuum preciosum, & declarandam fidem tuam aduenerunt. Nunc autem pro te manibus Saracenorum perempti iacent, sed tu Domine maculas eorum clementer absterge, & à barathri cruciatibus animas eripere digneris, mitte archangelos tuos super illos, qui eorum animas recipiant de regionibus tenebrarum, & perducant eos in regna cœlestia, quatenus vnà cum sanctis martyribus tuis regnare valeant tecum sine fine, qui viuis & regnas cum Deo Patre & Spiritu sancto in sæcula sæculorum, Amen. Et statim Theodorico recedente in hac confessione & prece beati Rolandi martyris anima beata de corpore egreditur, & ab angelis in perenni requie transfertur, vbi regnat & exultat sine termino, choris sanctorum martyrum dignitate meritorum coniuncta.

De nobilitate & moribus Rolandi. CAP. XXIIII.

Non decet hunc igitur vacuis deflere querelis,
Quem lætum summi nunc tenet aula poli.
Nobilis antiqua decurrens prole parentum,
Nobilior gestis nunc super astra manet.
Egregius, nulli de nobilitate secundus,
Moribus excellens, culmine primus erat.
Templorum cultor, recreans modulamine ciues,
Vulneribus patriæ fida medela fuit.
Spes cleri, tutor viduarum, panis egentum,
Largus pauperibus, prodigus hospitibus.
Sic venerabilibus templis, sic fudit egenis,
Mitteret vt cælis quas sequeretur opes.
Dogmata corde tenens plenus velut arca libellus,
Quisquis quid voluit fonte fluente bibit.
Consilio sapiens, animo pius, ore serenus,
Omnibus vt populis esset amore parens.
Culmen honoratum, decus almum, lumen opimum,
Laudibus in cuius militet omne decus.
Pro tantis meritis hunc ad cælestia vectum,
Non premit vrna rogi, sed tenet aula Dei.

De visione Turpini episcopi, & de lamentatione Caroli super morte Rolandi. CAP. XXV.

QVid plura? dum beati Rolandi anima exiret de corpore, & ego Turpinus in valle Caroli loco præfato astante rege, defunctorum missam eodem die scilicet sextodecimo calendas Iulij celebrarem, raptus in ectasin audiui choros in cœlestibus cantantes, ignorans quid hoc esset. Cumq; illi ad sublimia transirent, ecce post tergum tetrorum militum phalanx quasi de raptu rediens prædamque ferens, ante me transiuit. Cui subitò mox dixi: Quid fertis? Nos, inquiunt, Marsirium portamus ad inferna, tubicinem virum cum multis Michaël fert ad superna. Tunc missa celebrata dixi: Conci †: regi veraciter, rex scias quia Rolandi animam cum multis aliorum Christianorum beatus Michaël archangelus deducit in cœlum; sed qua morte mortuus est, prorsus ignoro: sed & dæmones cuiusdam Marsirij, cum animabus multorum infidelium, ad incendia gehennalia ferunt. Dum hæc dicerem, ecce Balduinus super equum Rolandi, qui omnia quæ facta fuerant, & Rolandum in agone positum iuxta lapidem in monte se dimisisse nobis enarrauit. Moxque per omnem exercitum omnibus exclamantibus retroque redeuntibus, inuenit prius Carolus Rolandum exanimatum, iacentem conuersis brachiis supra pectus, in effigie crucis positum, & circuiens super eum, cœpit lacrymosis gemitibus, & singultibus incomparabilibus, suspiriisque innumerabilibus lugere, manus complodere, faciem suam vngulis laniare, barbam & capillos vellere, & dixit altis sonis mœrens: O brachium dextrum corporis mei, barba optima, decus Gallorũ, spatha iustitiæ, hasta inflexibilis, lorica inuiolabilis, galea salutationis, Iudæ Machabæo probitate comparatus, Samsoni assimilatus, Sauli & Ionathæ mortis fortuna consimilis, miles acerrime, bello doctissime, fortissime fortiorum, genus regale, destructor Saracenorum, defensor Christianorum, murus clericorum, baculus orphanorum, viduarum refectio, tam pauperum quàm diuitum, releuatio ecclesiarum, lingua ignara mendacij in iudiciis omnium, comes inclyte Gallorum, dux exercituum fidelium, cur te in has oras adduxi? cur mortuum te video? cur non morior tecum? cur me mœstum & inanem dimittis? Heu miser quid faciam? Viuas cum angelis, exultes cum martyrum choris, læteris cum omnibus sanctis. Sine fine tamen lugendum est super te, quemadmodum luxit & doluit Dauid super Saul & Ionatham & Absolon. Versus:

Tupa-

Tu patriam repetis, nos triſti ſub orbe relinquis;
Te tenet aula nitens, nos lacrymoſa dies:
Sex qui luſtra gerens, octo bonus inſuper annos,
Ereptus terræ iuſtus ad aſtra redis,
Ad paradiſiacas epulas te ciue reducto:
Vnde gemit mundus, gaudet honore polus.

His verbis & ſimilibus Carolus Rolandum luxit quàm diu vixit. Statimq; in eodem loco quo Rolandus iacebat defunctus, illa nocte tentoria ſua Carolus fixit cum ſuo exercitu, & corpus exanimatum balſamo & myrrha & aloë condiuit, & exequias magnas cãtibus & luctibus, precibusq;, circa eum luminaribus & ignibus per nemora accenſis, honorificè, tota nocte illa cuncti peregerunt.

De hoc quòd Sol ſtetit ſpacio trium dierum, & de quatuor millibus Saracenorum, & morte Gannalonis. Cap. XXVI.

CRaſtina itaq; die ſummo diluculo armati ad locum quo bellum peractum fuerat, & pugnatores perempti iacebant, in Runciavalle ierunt, & ſinguli amicos ſuos, quoſdam penitus exanimatos, quoſdam adhuc viuos, ſed lethaliter vulneratos inuenerunt. Oliuerium namque ab hac luce in meliorem tranſlatum, iacentem inuenerunt ſuper ſolum terræ euerſum, in effigiem crucis extẽſum, quatuor palis in terra fixis cum quatuor retortis fortiter nexum, & à collo vſque ad vngues pedum & manuum cultellis acutiſſimis excoriatum, iaculisq; & ſagittis, lãceisq; & ſpathis perforatum, magnisq; ictibus baculorum attritum. Clamor quoque & luctus & vox plangentium innumerabilis erat, quia vnuſquiſque ſuper amicum ſuum dolebat, totum nemus & vallem clamoribus ſuis replebant. Tunc iurauit rex per regem omnipotentem, quòd poſt paganos currere non ceſſaret, quouſque illos inueniret. Ilico eo poſt illos currente cum ſua tanta militia, Sol ſtetit immobilis, & prolongata eſt dies illa ſpacio quaſi trium dierum, & inuenit eos iuxta fluuium Ebra nomine, iuxta Cæſarauguſtam iacentes & comedentes. Tunc quatuor millibus ex his interfectis reuerſus eſt rex noſter cum ſua militia ad Runciamvallem. Quid plura? Defunctis & infirmis & vulneratis ad locum quo Rolandus iacebat, tranſlatis, cœpit inquirere Carolus: Si verum eſſet an non, quòd Gannalon pugnatores, vt multi aſſerebant, tradidiſſet. Ilico duos milites armatos, Pinabellum ſcilicet pro Ganalone & Theodoricum pro ſemetipſo, ad declarãdam veritatem congredi iuſſit. Quorum Theodoricus ilico peremit Pinabellum. ſicq; traditione Gannalonis declarata, iuſſit illum Carolus quatuor equis ferociſſimis totius exercitus alligari, & ſuper eos quatuor ſeſſores agitantes, contra quatuor plagas cœli: & ſic digna morte diſcerptus interiit.

De corporibus mortuorum aromatibus & ſale conditis. Cap. XXVII.

TVnc defunctorum corpora amici eorum diuerſis aromatibus condiuerunt, alij myrrha, alij balſamo, alij ſale diligenter perfuderunt: multi corpora per ventrem findebant, & ſtercora eiiciebant, & ſale, alia aromata non habentes, condiebant: alij feretra lignea ad ferendum ea aptabant, alij ſuper equos vectabant, alij humeris, alij inter manus ferebant, alij vulneratos & infirmos in ſcalis ſuper colla ſua portabant, alij alios ibidem ſepeliebant, alius vſq; Galliam vel ad proprium locum amicum ſuum deferebat, alius portabat illum quouſq; in putredinem diſſolueretur, & tũc ſepeliebant.

De duobus cœmiteriis ſacroſanctis, vno apud Arelatem, altero apud Blauium. Cap. XXVIII.

ET erant tunc temporis bina cœmiteria præcipua ſacroſancta, alterum apud Arelatem in Aylis cãpis, alterum apud Burdegalam, quod Dominus per manus ſanctorum ſeptem antiſtitum, ſcilicet Maximini Aquenſis, Trophini Arelatenſis, Pauli Narbonenſis, Saturnini Tholoſanenſis, Frontornij Petragoricenſis, Martialis Lemouicenſis, Eutropij Sconnenſis conſecrauit; in quibus pars maxima illorum ſepelitur, & illi qui in acie montis Garzini gladiis intacti obierunt, in his cœmiteriis aromatibus peruncti ſepeliuntur.

De sepultura Rolandi, & cæterorum qui apud Belinum & diuersis locis sepulti sunt. CAP. XXIX.

BEatum namque Rolandum super duas mulas tapeto aureo subuectum, palliis tectum, vsque Blauium Carolus deferri fecit,& in beati Romani basilica,quam ipse olim ædificauerat, canonicosque regulares intromiserat, honorificè sepeliuit,mucronemq; ipsius ad caput,& tubam eburneam ad pedes,scilicet ad decus Christi & probæ militiæ eius suspendit.sed & tubam postea aliam in beati Seuerini basilicam,apud Burdegalam condignè transtulit. Felix vrbs dignissima Blauij, quæ tanto hospite decoratur,cuius corporali solatio lętatur,eius subsidiis munitur. Apud Belinum sepelitur Oliuerius,& Galdibodus rex Frisiæ,& Ogerius rex Daciæ,& Arastagnus rex Britannię,& Garinus dux Lotharingiæ,& alij multi. Felix villa macilenta Belini, quæ tantis heroibus honoratur. Apud Burdegalam cœmiterio S. Seuerini sepelitur Satferus rex Burdegalensis,Engelerus dux Aquitaniæ,Lambertus princeps Bituricẽsis,Galerus, Galinus, Rainaldus de alba Spina,Galterius de Thermis,Willerinus Bego,cum quinque millibus aliorum. Oellus comes apud Nantas vrbem suam cum aliis multis Britannis sepelitur. His itaque viris sepulturæ traditis,ac pro animarum eorum salute duodecim millibus vnciis argenteis,totidemq; talẽtis aureis,vestibusq; & cibariis,Carolus instar Machabæi largitis,egenis totam terram,quæ circa basilicam sancti Romani Blauiens.milliariorum † spacio porrigitur,totumque oppidum Blauiense cum cũctis quæ sibi pęrtinent,& etiam mare quod sub eo est, vsibus eiusdem ecclesiæ in allodio amore Rolandi dedit,& præcepit canonicis eiusdem loci, ne alicui personæ humanæ seruitutis officia amplius exhiberent, sed solummodo pro salute animæ nepotis sui sociorumq; eius, die passionis eorundem annuatim triginta pauperes cũctis vestibus necessariis inducerent,cibariisque reficerent,& triginta Psalteria,totidemq; missas,cum vigiliis,cæterisque plenariis defunctorum obsequiis in commemorationem eorum annuatim non solùm pro his,verùm etiam pro omnibus qui in Hispania martyrium pro diuino amore vel acceperant,vel accepturi forent,diligenter canonici,scilicet præsentes & futuri, celebrarent, quatenus ipsorum coronæ in cœlestibus participes fieri mererẽtur. Quod illi sub pacto iurisiurandi faciendum promiserunt.

Hic deest numerus.

De his qui sepulti sunt apud vrbem Arelatem, in Aylis campis. CAP. XXX.

POstea verò ego & Carolus cum quibusdam exercitibus nostris à Blauio discedentes, per Gasconiam & Tolosam tendentes Arelatem perreximus: ibi verò inuenimus Burgundionum exercitus,qui à nobis in Hosta valle discesserãt,& per Morlanum & Tolosam venerãt cum mortuis suis & vulneratis, quos lectulis & bigis secum adduxerant ad sepeliendum eos in cœmiterio in Aylis campis.in quo cœmiterio per manus nostras sepulturæ traduntur,Estultus comes Lingonensis,& Salomon,& Samson dux Burgundionum, & Arnoldus de Bellanda, & † Albericus Burgundio, Gumardus & Esturinitus, Hato & † Iuerius & Berardus de Nublis, & Berengarius,& Naaman dux Boiariæ cum decem millibus aliorum. Constantinus præfectus apud vrbem Romam, per mare delatus,cum aliis multis Romanis & Apulis sepelitur,pro quorum animabus vncias duodecim millia argenti totidemque talenta aurea Carolus apud Arelatem egenis dedit.

sup. Albertus. sup.cap.11. Inonium.

De concilio quod apud beatum Dionysium Carolus adunauit. CAP. XXXI.

POst hæc Viennam simul perreximus,& ibi vulnerũ cicatricibus,verberibusq;,percussionibus, multisq; alapis,quas in Hispania pertuli,angustiatus remãsi,& rex aliquantulum debilitatus cum suis exercitibus Parisiacam adiit vrbem. Tũc adunato episcoporum & principum concilio in basilica S. Dionysij,agens Deo grates, qui sibi vim dederat Paganam gẽtem subiugandi,omnem Franciam ecclesiæ eius in prædio dedit, sicut beatus Paulus apostolus & Clemẽs papa beato Dionysio in episcopatu antea illam præbuerant. Et præcepit, vt omnes Franciæ reges & episcopi, præsentes & futuri,pastori eiusdem ecclesiæ essent obedientes in Christo: nec reges sine eius consilio essent coronati, nec episcopi ordinati, nec apud Romam recepti essent, aut damnati. Rursum post plurima dona eidem ecclesiæ vnusquisq; possessor vniuscuiusq; domus totius

Galliæ

Galliæ quatuor nummos annuatim ad ædificandam eccleſiam daret, & omnes ſeruos qui hos nummos libenter darent, manu miſit. Tunc beatū Dionyſium, iuxta eius corpus ſtans, implorauit, vt pro ſalute eorum qui libenter illos dabant, Domino precem funderet, & pro Chriſtianis ſimiliter qui propria ſua pro diuino amore dimiſerant, & in Hiſpania in bellis Saracenorum martyrij coronam acceperant. Nocte proxima regi dormienti beatus Dionyſius apparuit, eumq; excitauit dicens: Illis qui tua admonitione & exemplo tuæ probitatis animati, in bellis Saracenorum mortui, & morituri ſunt, delictorum ſuorum omnium veniam, & illos qui nummos ad ædificandam eccleſiam meam dāt & daturi ſunt, grauioris ſui vulneris medicamina à Deo impetraui. His à rege relatis, populi nummos ſaluberrimæ promiſſionis deuotiſſimè offerebant, & qui libentius reddebat, Francus ſancti Dionyſij vbique vocabatur, quomodo liber ab omni ſeruitute rege præcipiente erat. Hinc mos ſurrexit, vt terra illa, quæ antea vocabatur Gallia, tunc Francia vocaretur, id eſt, ab omni ſeruitute aliarum gentium libera. Qua propter Francus liber dicitur, quia ſuper omnes gentes alias dominatio & decus illi debetur. Tunc Carolus rex Aquiſgranum verſus Leodio perrexit, & balnea aqua calida & frigida temperata in eadem villa parauit, & beatę Mariæ virginis baſilicam, quam ibi ædificauerat, auro & argento, cunctiſq; ornatibus eccleſiaſticis decenter adornauit, veteriſq; & nouæ legis hiſtoriis eam depingi iuſſit, & palatium ſimiliter, quod ipſe iuxta eam ædificauerat. Bella namque quæ ipſe in Hiſpania deuicit, & ſeptem liberales artes inter cætera miro modo in eo depicta ſunt.

De morte Caroli. CAP. XXXII.

POſt exiguum verò tempus Caroli regis mors mihi demonſtratur. Cùm igitur apud Viennam in eccleſia ante altare die quadam raptus in ectaſi, precibus inſiſterem, pſalmumque *Deus in adiutorium meum*, &c. cātarem, tetrorum agmina innumerabilia militum ante me præterire, ac verſus Lotharingiam tendere agnoui. Qui cùm omnes pertranſirent, intuitus ſum quendam illorum, Æthiopi conſimilem, retro lento gradu alios inſequentem. Cui dixi: Quò tenditis. Aquiſgranum, inquit, ad Caroli mortem tēdimus, vt eius ſpiritum ad tartara rapiamus. Cui dixi: Adiuro te per nomen Domini Dei noſtri Ieſu Chriſti, vt peracto itinere tuæ diſpoſitionis, ad me reuerti non renuas. Tunc modicum commorati vix expleto pſalmo, eodē ordine ad me redierunt, & dixi nouiſſimo, cui prius locutus fueram: Quid egiſtis. & Dæmon Gallitianus inquit, ſine capite, tot ac tantos lapides ac ligna baſilicarum ſuarum in ſtatera ſuſpendit, quòd magis appenderunt bona quàm eius mala, & idcirco eius animam à nobis abſtulit: & his dictis Dæmon euanuit. Itaque intellexi eadem die Carolum ex hac luce migraſſe, & ſubſidiis beati Iacobi, cuius eccleſias multas ædificauerat, ad ſuperna meritò regna ſubuectum. Nam & ego ab eo, die ſcilicet qua nos ab inuicem apud Viennam ſeparauimus, impetraueram, vt ſi fieri poſſet nuncium mortis ſuæ mihi mitteret, ſi ante mortem meam mors illi veniret: ſimiliter ipſe à me impetrauerat, vt mortem ei prænunciarē. Quapropter cùm ægritudine eſſet detentus, factæ promiſſionis memor pręcepit cuidam militi alumno antequam moreretur, vt cùm eius mortem agnouiſſet, ilico mihi nunciaret. Quid plura? Poſt eius mortē tranſactis quindecim diebus per eundem nuncium didici, ab ipſo tempore, quo ab Hiſpania receſſit, vſq; ad diem mortis ſuę illum aſſiduè ægrotaſſe, ac pro ſalute præfatorū defunctorum eadem die, qua ipſi martyrium pro diuino amore ſuſceperunt, ſcilicet XVI calendas Iulij, duodecim millia vnciarum argēti, totidemq; talenta aurea, veſtes etiam & cibaria, annuatim in omni vita pauperibus ſolitū erogaſſe, totidemq; pſalteria, miſſaſq; & vigilias cantari feciſſe, atque eadem die & hora, qua viſionē ego viderā, ſcilicet quinto calendas Februarij, anno dominicæ incarnationis octingenteſimo & quartodecimo illum ab hac vita migraſſe, & apud Aquiſgranum in beatæ Mariæ baſilica rotunda, quam ipſe ædificauerat, honorificè ſepultum illum fuiſſe. Et hæc ſigna ante mortem eius per tres annos contigiſſe audiui. Nam Solem & Lunam ſex dierum ſpacio atro colore ante eius mortem contigit immutari. Nomen eius, id eſt CAROLVS PRINCEPS, quod erat ſcriptum in pariete eccleſiæ præfatæ, ante eius mortem omnino per ſemetipſum deletum eſt. Porticus quæ inter baſilicam & regiam erat, die aſcenſionis dominicæ funditus

per semetipsam cecidit. Pons ligneus, quem ipse apud Moguntiam sex annorum spacio ingenti studio super fluuium Rheni ædificauerat, incendio funditus per semetipsum consumptus fuisse dicitur. Cumque ipse de loco ad locum die quadam pergeret, subitò dies atra efficitur, & flamma magna rogi, à parte dextera versus læuam, ante eius oculos velociter pertransiit. Vnde ipse valde pauefactus, attonitusque in alteram partem de equo cecidit, & arca quam manu ferebat, in aliam. Ilico socij eius occurrerunt, & manibus à terra eum eleuarunt. Nunc igitur illum esse participem in corona martyrum præfatorum credimus, quorum labores illum cum eis sustulisse credimus. In hoc exemplo datur intelligi, quòd qui ecclesiam ædificat, regiam Dei sibi præparat, à dæmonibus, vt Carolus, eripitur, & in cœlesti regia subsidiis sanctorum, quo- 19
rum ædificat basilicas, collocatur.

FINIS.

Qui legis hoc carmen, Turpino posce iuuamen,
Vt pietate Dei subueniatur ei.

LIVTHPRANDI TICINENSIS ECCLESIAE LEVITÆ RERVM AB EVROPÆ IMPERATORIBVS ET REgibus gestarum libri VI.

PRÆFATIO AD REVERENDVM PATREM Raimundum Liberitanæ ecclesiæ in Hispania episcopum.

REVERENDO *totiusque sanctitatis pleno domino Raimundo Liberitanæ ecclesiæ episcopo, Liuthprandus Ticinensis ecclesiæ, suis non meritis, Leuites, salutem. Biennio ingenii paruitate petitionem tuam pater carissime distuli, qua totius Europæ me imperatorum regumque facta, sicut is qui non auditu dubius, sed visione certus, ponere compellebas. Hæ siquidem res animum deterruere meum, ne id inciperem, copia (cuius sum penitus expers) dicendi, & detractorum inuidia: qui supercilio tumentes, lectionis desides, ac (secundum eruditi viri Boetii sententiam) philosophiæ vestis particulam habentes, totamq; se habere putantes, hæc mihi sunt insultantes dicturi: Tanta maiores nostri scriptitarunt, vt multo amplius lectores quàm lectiones deficiant. Illudque Comicum garrient: Nihil dicetur quod non fuerit dictum prius. Quorum latratibus hoc respondeo, quòd philosophi more hydropicorum, qui quo amplius bibunt, eo ardentius sitiunt; quo sæpius legunt, eo auidius noua quæque perquirunt. Qui si perplexa facundi Tullii lectione fatigantur, apertis saltem næniis animentur. Nam, ni fallor, sicut oculorum obtutus nisi alicuius interpositione substantiæ solis radiis reuerberatus obtunditur, ne purè, vt est, videatur: ita planè mens Academicorum, Peripateticorum, Stoicorumq; doctrinarum iugi meditatione infirmatur, si non aut vtili comœdiarum risu, aut heroum delectabili historia refocillatur. Quòd si priscorum ritus execrabilis paganorum, non solùm inquam non proficuus, verùm auditu ipso non parum nocuus, † Thronus memorandus inscribitur: quid istorum imperatorum facta, Iulii, Pompeii, Hannibalis, fratrisque eius Hasdrubalis, ac Scipionis Africani insignium imperatorum, laudibus coæquãda silebuntur? quum præsertim insit his domini nostri Iesu Christi, dum sanctè vixerint, bonitas recitanda: dum quid deliquerint, salubris ab eodem correctio memoranda. Nec moueat quempiam, si eneruatorum facta regum principúmve effœminatorum huic libello inseruero. Vna est enim iusta omnipotentis Dei, Patris scilicet Filiique & Spiritus sancti, virtus, quæ hos iustè suis pro sceleribus comprimit, illos dignis meritis extollit. Hæc inquam est vera domini nostri Iesu Christi sanctis facta promissio: Obserua & audi vocem meam, & inimicus ero inimicis tuis, & affligentes te affligam, & præcedet te angelus meus. Per Salomonis quoque os, Sapientia (quæ est Christus) clamat, Pugnabit pro eo orbis terrarum contra insensatos. Quod quotidie etiam qui stertit, animaduertit.*

† Tonus

LIVTHPRANDI TICINENSIS ECCLESIAE LEVITÆ RERVM AB EVROPÆ IMPERATORIBVS AC REGIbus gestarum liber primus.

De Fraxineti oppidi in confinio Italiæ situ, & eius à viginti Saracenis piratis occupatione & munitione cum Mauro monte, deq; Saracenorum incrementis per inuidiam & factionem vicinorum Christianorum inter se. CAPVT I.

VT AVTEM euidens ex innumeris subdatur exemplum, me tacente loquatur oppidum vocabulo Fraxinetum, quod in Italicorum prouincialiumque confinio stare manifestum est. Cuius vt cunctis liquidò pateat situs (quemadmodum tuam pater prudentiam latere minimè reor, imò me melius scire, sicut ab ipsis qui vestri sunt tributarij regis Abderahamenis, potestis coniicere) mari vno ex latere cingitur, & in cæteris densissima spinarum sylua munitur. Quam si ingressus quispiam fuerit, ita sentium hamis tenetur, & acutissimis aculeis perforatur, vt neque progressionis neque reditus nisi cum magno labore habeat facultatem. Sed occulto, & (quoniam secus esse non potest) iusto dei iudicio viginti tantùm Saraceni lintre parua ex Hispania egressi, nolentes istuc vento delati sunt. Qui piratæ noctu egressi, villamq; clàm ingressi, Christicolas (proh dolor) iugulant, locumque sibi proprium vendicant, montemq; Maurum villulę cohærentem contra vicinas gentes refugium parant: spineam syluam hoc pacto maiorem & spissiorem sua pro tuitione facientes, vt si quis ex ea vel ramum incideret, mucronis percussione hominem exiret. Sicque factum est, vt omnis pręterquã vnius angustissimę viæ aditus demeretur. Loci igitur asperitate cõfisi, vicinas gentes circumquaque perlustrant. Accersitum complures in Hispaniam nũcios dirigunt, locum laudant, vicinasque gentes nihili se habere promittunt. Centum denique tantummodo Saracenos secum mox reducunt, qui veram rei huius caperẽt assertionem. Interea prouincialium qui illic consederant, vicinorum inuidia cœpit intra sese dissidere, alius alium iugulare, substantiam rapere, & quicquid mali excogitari poterat facere. Sed quia pars partem, vt inuidia & dolor postularant, satis sibi subigere non poterant: hos quos prædiximus Saracenos non minus callidos quàm perfidos in auxilium rogant, cumq; his sibi proximum quisque conterit. Nec iuuat solummodo proximum trucidare, verùm terram fructiferam in solitudinem reddere. Sed videamus quam iusta secundum quendam profuerit inuidia, quam ita describens ait:

Iustius inuidia nihil est, quæ protinus ipsum
Autorem rodit excruciatq; suum.

Quæ dum decipere conatur, decipitur: dum extinguere molitur, extinguitur. Quid igitur? Saraceni quum hoc suis viribus minimè possent, alteram alterius auxilio partis debellantes, suasq; copias ex Hispania semper augentes, quos primo defendere videbantur, modis omnibus insequuntur. Sæuiunt itaque, exterminant, nil reliqui faciunt. Trepidare iam vicinæ cæteræ gentes, quoniam secundum prophetam horum vnus persequebatur mille, & duo fugarunt decem millia. Ex qua re? Quia deus suus vendidit eos, & dominus conclusit illos.

Quis ea tempestate papa, & qui principes terrarum fuerint, & quid gesserint Leo & Basilius, quem Michael imperator ex famulo monachi in socium assumpsit imperij, & quomodo ab eo interemptus est, & Christus Basilio apparuit minabundus, qui in pœnitentiam ædem diuo Michaeli extruxit. CAP. II.

Hac

HAc autem tempestate Leo Porphyrogenitus, Basilij imperatoris filius, Constantini huius pater, qui nunc vsque superest & feliciter regnat, Constantinopolitanę ciuitatis regebat imperium. Symeon fortis bellator Bulgaris præerat, Christianus, sed vicinis Græcis valde inimicus. Hungarorum gens, cuius omnes penè nationes expertæ sunt sæuitiam, quæ miserante Deo sanctissimi atque inuictissimi regis Othonis potentia, vt latius dicturi sumus, mutire non audet exterrita, nobis omnibus tunc temporis habebatur ignota. Quibusdam namque difficillimis separata à nobis erat interpositionibus, quas clusas nominat vulgus, vt neque ad meridianam, neque ad occidentalem plagam exeundi habuerit facultatem. Per idem tempus Arnulfus rex potentissimus defuncto Carolo prænomine Caluo, Baioariis, Sueuis, Francis, Teutonicis, Lotharingis, audacibusq; principabatur Saxonibus, cui & Zwentebaldus Marauanorum dux viriliter repugnabat. Berengarius & Wido imperatores ob regnum Italicum conflictabantur. Formosus Portuensis ciuitatis episcopus Romanæ sedis summus & vniuersalis papa habebatur. Sed nunc quid sub vnoquoque horum gestum sit, prout breuius possumus explicemus. Leo igitur Græcorum piissimus imperator, cuius suprà fecimus mentionem, Constantini scilicet huius Porphyrogeniti pater, vndique pace habita sanctè & iustè Græcorum regebat imperium. Porphyrogenitum autem non in purpura, sed in domo quæ Porphyra dicitur, natum appello. Et quoniam res processit in medium, quod de huius Porphyrogeniti genesi audiuimus, proferamus. Constantinus Imperator Augustus, ex cuius nomine Constantinopolis est sortita vocabulum ciuitas, domum istam ædificari iussit, cui Porphyra nomen imposuit, voluitq; successuram nobilitatis suæ sobolem istic in lucem prodire, quatenus qui suo ex stemmate nascerentur luculenta hac appellatione Porphyrogeniti appellarentur. Vnde & hunc Constantinum Leonis imperatoris filium ex eius sanguine nonnulli dicunt originem ducere. Veritas autem rei huius ita se habet. Basilius Imperator Augustus auus huius, Macedonia humili fuerat prosapia oriundus, descenditq; Constantinopolim τῆς πενίας ζυγῷ, quod est paupertatis iugo, vt cuidam seruiret † abbati. Igitur Imperator Michaël (al. ἡγουμένῳ) qui tunc temporis erat, quum orationis gratia ad monasterium istud in quo hic ministrabat descenderet, vidit hunc forma præ cæteris egregia, accitumque ad se abbatem rogauit, vt se donaret hoc puero. Quem suscipiēs in palatio cubicularij donauit officio. Tantæ denique post paululum potestatis effectus est, vt alter ab omnibus imperator sit appellatus. Verùm quia omnipotens Deus seruos suos iustè visitat, quacunq; vult censura, hunc imperatorem Michaëlem sanæ mentis ad tempus non esse permiserat, vt quo eum grauius premeret in infimis, eo misericordius remuneraret in summis. Nam, vt fertur, huius tempore passionis, familiares etiam capitis iusserat damnari sententia. Quos tamen ad se rediēs hoc pacto requirebat, vt nisi quos iugulari iusserat redderentur, pari ipsi qui hoc effecerant sententia damnarentur. Hoc igitur terrore quos damnari iusserat, seruabantur. Sed quum hoc sæpius & iterum Basilio faceret, huiusmodi à sibi obsequentibus (proh nefas) accepit consilium: Ne fortè insana regis iussio aliquando ex industria à te non diligentibus, imò odio habentibus impleatur, eum tu potius occidito, atque imperialia sceptra suscipito. Quod sine dilatione, cùm terrore compulsus, tum etiam regnandi cupiditate deceptus compleuit. Hoc itaque interfecto factus est Basilius imperator. Denique paruo transacto tempore, huic Dominus noster Iesus Christus per visionem apparuit. Domini huius imperatoris, cuius hic necis extiterat autor, dexteram tenens, eumq; ita cōueniens: Vt quid interfecisti regem, hoc est, dominum tuum imperatorem? Expergefactus itaque tanti se reum nouit esse reatus: moxque ad se rediens, quid super hoc faceret, cogitabat. Confortatus itaque hac Domini nostri Iesu Christi per prophetam salubri & verè acceptabili promissione: In quacunque die peccator ingemuerit, saluus erit: cum lacrymis & gemitibus se peccatorem, se reum, se sanguinis innocentis effusorem esse confitebatur. Bono autem accepto consilio, amicos sibi de mammona iniquitatis effecerat, vt quos hic temporalibus subsidiis consolaretur, eorum precibus ab ęterno gehennę incēdio liberaretur. Fabricauit autem precioso & mirabili opere iuxta palatium, orientem versus, ecclesiam quam νέαν, id est nouam, vocant, in honore summi & cœlestis militiæ principis archangeli Michaëlis, qui Græcè ἀρχιστράτηγος appellatur.

De Constantinopoleos nominibus, situ, & circumhabitantibus, deq; vigilia nocturna ibidem constituta à Leone Imp. cuius vt fidem & diligentiam experiretur, in habitu iuuenis lasciui illapsus in duas custodias, eas muneribus corrupit, à tertia in carcerem ductus, priores exilio mulctauit, posteriores opibus & honore extulit. CAP. III.

NVnc autē non pigeat libellulo huic res duas quas eiusdem Basilij filius memoratus Leo Imperator Augustus memoria sua dignas fecit, inserere. Constantinopolitana vrbs, quæ prius Byzantium, noua nunc dicitur Roma, inter ferocissimas gentes est constituta. Habet quippe ab Aquilone Hungaros, Pizenacos, Chazaros, Russios, quos alio nomine nos Nortmannos appellamus, atque Bulgaros nimium sibi vicinos: ab Oriente Bagdas. inter Orientem & Meridiem, Ægypti, Babyloniæq; incolas: à Meridie verò Aphricam habet, & notam illam vicinam sibiq; cōtrariam insulam Cretensem. Cæteræ verò quæ sunt sub eo climate nationes, Armenij scilicet, Persæ, Chaldæi, Auasgi huic deseruiunt. Incolæ deniq; ciuitatis huius, sicut memoratas gentes diuitiis, ita & sapientia superexcellunt. Moris quippe eorum est, ne à vicinis gentibus opprimantur, singulis quibusque noctibus per totius ciuitatis biuium, triuium, quadriuiúmque armatos milites causa custodiendæ ciuitatis, qui eam inuigilent, ponere. Fitque vt si post crepusculum quenquam deambulantem aliquò custodes offenderint, captus protinus, verberibusq; cæsus, custodia peruigili, compedibus in carcere strictus, vsque in crastinum in publicum producendus seruetur. Hoc denique pacto non solùm ab hostibus, verùm & à latronibus illæsa ciuitas custoditur. Leo itaque imp. vigilum fidem constantiamq; probare volens, solus post crepusculum è palatio descendēs ad primam peruenit custodiam. Quem vt vigiles fugientem, & quasi metu declinantem viderunt, comprehensum quis esset interrogauerunt, quóve pergeret. Qui è multis vnum se esse, & lupanar petere dixit. Cui mox, Cæsum te acriter, inquiunt, compedibusq; strictum vsq; in crastinum reseruabimus. Quibus respondit, Nequaquam fratres, nequaquam, accipite quod porto, permittite ire quò volo. Qui XII aureis acceptis, eum dimiserunt. Inde verò transiens ad secundā venit custodiam. Qua quemadmodum & in prima captus, datisq; viginti aureis, est dimissus. Ad tertiam deinde dum venisset, est captus: verùm non vt à prima ac secūda datis aureis est dimissus; sed ablatis omnibus, cōpedibúsque grauiter strictus, pugnis flagrisq; verberatus, custodia vsq; in crastinum producendus seruatur. His itaque discedentibus, custodem carceris imperator ad se vocās, Amice mi, inquit, Leonem imp. nosti? Quomodo, infit, noscere possim, quē vidisse me non meminerim? Ad publicum sanè quanquam raro dum procedo, à longè, quia prope nequeo, eum intueor: mirabile quiddā, & non hominē, videre videor. Dare autē te operam quo illæsus exeas, quàm id percontari, tibi cōmodius est. Non æquè vos, te quidem in carcere, illum autem in aureo triclinio fortuna fouet. Parua sunt hæc, grauiora addantur vincula, ne sit spatium de imperatore meditādi. Cui ille, Desine, inquit, desine: Imperator enim ipse sum Leo Augustus, qui de palatij dignitate non bono omine prodij. Carceris autem custos sperans non vera esse quæ dixerat, Egon', inquit, hominem impurum, bona sua cum meretricibus abligurientem imperatorē credam? Quoniam tete tu neglexisti, pro te ego despiciam mathesin. Mars trigonus, Saturnus Venerem respicit, Iupiter quadratus, Mercurius tibi iratus, Sol rotundus, Luna in saltu, mala fortuna te premit. Imperator verò, Vt vera, inquit, probes esse quæ dico, dum matutinale dederint signum (antè enim non ausi sumus) mecum ad palatium potiori quàm ego descenderim omine venito: si me vt imperatorem non istic recipi videris, occidito. Non minoris quippe criminis erit me imperatorem dixisse, si non sim, quàm aliquem occidisse. Si verò te ob id mali quicquam pati formides, hoc faciat mihi Deus, & hoc addat, si non potius præmium pro hac re sumes quàm supplicium. Igitur carceris custos credulus effectus, dato, imperator vt dixerat, matutinali signo, eum ad palatium vsque comitatur. Quumque eodem venisset, venerabiliter sicut à se noscentibus susceptus, comitem suum exanimatum nimia admiratione reddidit. Sanè dum huic omnes dignitates occurrere, laudes reddere, adorare, soccos detrahere, alia atque alia pro se quemque facere contemplaretur, emori ei satius tunc esse duxit quam euiuere. Cui imperator, Contemplare, inquit, nunc mathesin,

mathesin, & si verè quo huc adueneris omine dixeris, veram te augurandi scientiam habere probabis. Prius tamen quæso quid morbi sit proferas, quod te tam pallidum reddidit. Cui ille, Parcarum, infit, optima Clotho iam nere desinit: Lachesis verò in torquendo amplius laborare non cupit: sæuissima autem harum Atropos solam imperij tui sententiam expectat, vt fila contrahens abrumpat. Palliditatis autem vultus mei causa hæc est, animam à capite descendisse, secumq; in inferiorem corporis partem sanguinem perduxisse. Subridens igitur imperator, Recipe, inquit, animam, recipe, & cum hac bis binas aureorum libras assume, nulliq; de me nisi aufugisse respondeas. His ita gestis, imperator vigiles qui se captum dimiserant, quiq; cæsum custodiæ mancipa-rant, venire præcepit. Quibus & ait, Vigilantibus vobis, custodiamque ciuitati præbentibus, nunquid fures aliquando adulterosque offendistis? Qui precio eum dimiserant, nil se vidisse responderunt: qui verò cæsum illum custodiæ mancipauerant, ita responderunt: Præcepit δεσπότζά σου ἀγία, id est, dominatio tua sancta, vt si vigiles post crepusculum quenquam aliquo deambulantem offenderent, captum protinus, verberibusque cæsum custodiæ traderent. Tuis itaque nos parentes iussionibus, dominator sanctissime, hac, quæ præsentem præcessit diem, nocte quendam lupanaria petentem cepimus, flagellauimus, carceriq; impositum imperio tuo producendum seruauimus. Quibus imperator, Citò, inquit, vt in medium proferatur, potestas imperij mei etiam atque etiam imperat. Nec mora, vinctus vt ducatur, percurrunt. Quem dum aufugisse audirent, semiuiui ad palatium sunt reuersi. Quod quum nunciassent imperatori, mox imperator se exutum, nimisq; cæsum ostendens, Venite, inquit, nolite formidare, ipse ego sum quem flagellastis, quemque è carcere nunc aufugisse formidatis. Scio enim, & verè credo, quòd non imp. sed imperatoris inimicum tundere cogitastis. Hos qui non vt imperatorem me, sed vt latronem, vitæque meæ insidiatorem dimisere, morte tenus verberatos, vrbe expelli, bonisque omnibus priuari mea non solùm cupit, verùm & iubet autoritas. Vos autem non solùm meis, sed & horum peruersorum diuitiis dono. Quod quàm prudenter egerit, paternitas tua in hoc aduertere poterit: quoniam cæteris extunc ciuitatem diligentissimè custodire, hunc etiam absentem quasi præsentem sperare necesse erat. Sicq; factum est, vt imperator amplius de palatio non descenderet, & sui omnia fideliter custodirent.

De altero Leonis Imp. ludo, quo vigiliam vnius è XII *corporis sui custodibus remunerauit, cæteris elusis ob somnolentiam.* CAP. IIII.

ALterum quem ipse gessit ludum, silentio tegi absurdum esse diiudico. Constantinopolitanum palatium ob imperatoris salutem multorum præsidiis militum custoditur. Custodientibus verò victus censusq; quotidie non paruus impenditur. Contigit itaque duodecim post corporis refectionem in ipso feruore diei vna in domo quiescere. Mos quippe imp. erat cunctis quiescentibus totum perreptare palatium. Qui quum die quadam eodem quò duodecim memorati lethæo sese dederant sopori, peruenisset, ligno modico, vt non incallidus, ostij pessulo proiecto ingrediendi sibi aditum fecit. Vndecim verò dormientibus, vt ars artem falleret, duodecimus peruigil stertere ceu dormiens cœperat, contractisq; in faciem brachiis, totum quod imperator faceret diligentissimè considerabat. Imperator igitur ingressus dum obdormire cunctos perspiceret, aureorum numismatum libram pectori vniuscuiusque apposuit, moxq; clam egressus ostium vt prius fuerat clausit. Eò autem hoc egit, quatenus excitati & de lucro gratularentur, ac qualiter hoc acciderit admirarentur. Denique discedente imperatore, qui vigil solus extiterat, surrexit, dormientiumq; numos aureos sibi assumpsit atque reposuit: postea verò quieti sese reddidit. Imperator igitur de hoc ludo solicitus, post nonam, XII hos quos nominauimus, ad se venire præcepit, eosq; ita conuenit: Si fortè vestrum quempiam somnij visio deterruit, aut hilarem reddidit, vt in medium proferat, mea iubet autoritas: nec minus & si quid nouitatis expergefactus quisque vidit, vt detegat imperat. Hi itaque quemadmodũ nihil viderant, nihil se vidisse responderunt. Magis autem super hoc admirati, conticuere, intentique ora tenebant. Existimans imp. eos non rei veritate, sed calliditate aliqua reticere, succensus est, atque magis cœ-

pit nonnulla terribilia reticentibus comminari. Quod qui omnium cõscius erat vt audiuit, huiusmodi humillima & supplici voce imperatorem conuenit: Humanissime imp. hi quid viderint, nescio: ego tamen delectabile, atque vtinam quod persæpe contingeret, vidi somnium. Vndecim his conseruis meis & hodie verè, sed omnino mihi opportunè dormientibus, visus sum quasi non dormiens vigilare. Ecce autem magnitudo imperij tui, quasi occultè ostium reserans, clanculumq; ingressa, libram auri apposuit supra singulorum pectus. Quumque imperium tuum quasi repedare, sociosque hac visione stertentes cernerem, continuò ceu lætus exurgens, x i dormientium tuli libras aureorum numismatum, meoque marsupio in quo vna erat apposui, quatenus ob transgressionem decalogi, ne solùm x i, verùm ad memoriam apostolorum mea vna adhibita & ipsæ essent x i i. Visio hæc, pater Auguste, bonum sit nescio, vsq; modò me non deterruit, sed hilarem reddidit. O vtinam interpretatio alia imperio tuo non placeat. Nam & me diuinum & somnij venditorem esse liquidò patet. His auditis, magno est cachinno imp. inflatus, verùm prudentiam eius atque solicitudinem plus admiratus, protinus infit: Antehac te neque diuinum, neque somnij venditorem esse audiui. Hanc verò rem nunc ita apertè dixisti, ac si nulla circumitione vsus esses: sed quia vigilandi facultatem sine auspicandi scientia habere non posses, nisi diuino esset tibi munere traditum, seu verum sit vt speramus, imò credimus, seu falsum: fertur enim de quodam, quòd dormiens multa reperit, à gallo excitatus nihil inuenerit: tu tamẽ quicquid videris, quicquid repereris, tuum sit. His auditis quanta cæteri sint confusione repleti, quantoq; is gaudio sit plenus, eorum quisque in se personas suscipiens, animaduertere poterit.

De Arnulfi, qui per Hungaros Zvventebaldum vicit, stolida temeritate, quum genti perniciosæ ad Christianos subiugandos aditum munierit. CAP. V.

ARnulfus interea earum quæ sub Arcturo sunt gentium rex fortissimus, quum Zwẽtebaldum Marauanorũ ducem quem supra memorauimus, sibi viriliter repugnantem debellare nequiret: depulsis his (proh dolor) munitissimis interpositionibus, quas vulgo clusas nominari prædiximus, Hungarorum gentem cupidam, audacem, omnipotentis Dei ignaram, scelerum omnium non inscium, cædis & omnium rapinarum solummodo auidam, in auxilium conuocat; si tamen auxilium dici potest, quod paulo pòst eo moriente tum genti suæ, tum cæteris in meridie occasuq; degentibus nationibus, graue periculum, imò excidium fuit. Quid igitur? Zwentebaldus vincitur, subiugatur, fit tributarius: sed domino solus. O cæcam Arnulfi regis regnãdi cupiditatem! ô infelicem amarumq; diem! Vnius homuncionis deiectio, fit totius Europæ cõtritio. Quot mulieribus viduitates, patribusq; orbitates, virginibus corruptiones, sacerdotibus populisq; Dei captiuitates, ecclesiis desolationes, terris inhabitatis solitudines, cæca ambitio paras? Legisti, obsecro, ipsius Veritatis verba dicentis, Quid prodest homini, si totum mundum lucraretur, animę verò suæ detrimentum patiatur? Aut quam dabit homo commutationem pro anima sua? Quòd si te veri iudicis non terruit seueritas, ipsa saltem furorem tuum humanitatis temperaret communitas. Eras enim inter homines homo, si dignitate sublimis, non tamen natura dissimilis. Flebilis heu miserabilisq; conditio, quum illa bestiarum serpentiumq; seu alitum genera, quæ intolerabilis sæuitia ac lethale virus ab hominibus separata esse facit, vt sunt basilisci, qui latinè reguli, vel rhinocerotes seu gryphes, quæ & aspectu suo cunctis perniciosa esse videntur: inter se tamen pro originis ipsius affinitatisq; consortio pacata & innoxia perseuerant. Homo autem quum sit ad imaginem & similitudinem Dei formatus, legis Dei conscius, rationis capax, non solùm proximum non amare potest, sed & odisse plurimùm valet. Videamus igitur quid Ioannes non quilibet, sed virgo ille egregius cœlestis secreti conscius, cui Christus in cruce matrem virginem virgini commendauit, super talibus dixerit: Qui odit fratrem suum, homicida est; & scimus, quòd omnis homicida non habet vitam æternam in se manentem. Sed redeamus ad rem. Deuicto namque Zwentebaldo Marauanorum duce, Arnulfus pace habita regno potitur. Hungari interim

terim obseruato exitu, contemplatiq; regionem cordibus, malum quod postmodum in propatulo apparuit, machinabantur.

De VVidonis (quem alij Guidonem, alij Hugonem vocant) & Berengarij ducum confœderatione: ita vt mortuo Carolo Caluo, VVido se Franciæ Romanæ regem inungi curauerit: Berengarius Italiæ. Franci autem iam Odonem regem constituerant. Et de causa leui, quur Franci VVidonem reiecerint. CAP. VI.

DVm hæc aguntur, rex Galliæ Carolus, qui cognominatus est Caluus, præsentem moriendo mutauit vitā. Cui dum viueret, duo ex Italia prępotentes principes seruiebant, quorum alter Wido, alter dictus est Berengarius. Hi sanè tanto sunt amicitiarum fœdere cōglutinati, vt sibi hoc iureiurādo promitterēt, quòd si regi Carolo superstites forent, alterius alter ordinationi cōniueret, simul vt Wido quā Romanā dicunt Franciam, Berēgarius obtineret Italiā. Sed quum sint nōnulla incerta & instabilia amicitiarum genera, quæ diuersis modis humanū genus dilectionis societate connectunt, vt quosdā pręcedens cōmendatio postmodū amicitię inire facit cōmercia, alios negociationis seu militiæ vel artis ac studij similitudo: quæ & sicut ex diuersis vel lucri, vel libidinis, vel necessitudinum variarum societatibus acquirūtur; ita intercedēte qualibet diuortij occasione soluuntur. Hoc tamen est, hoc inquam amicitię genus, quod multis experimentis est sæpissime comprobatū, nullo modo eos qui amicitiarum fœdus coniurationis iniere principio, indiruptam quiuisse seruare cōcordiam. Sanè quidem callidissimus ille humani generis inimicus, vt homines sui præuaricatores faciat sacramēti, celerius sagaciusq; ad irrumpendam amicitiam laborat. Quòd si animos rectè sapientum de vero amicitiarum genere percontamur, respondebimus concordiā verámque amicitiā nisi inter emendatos mores eiusdemq; virtutis & propositi viros stare non posse. Contigit itaque vtrunque Widonem atque Berēgarium Caroli regis funeri deesse. Cuius tamen interitum Wido vt audiuit, Romam profectus est, & absq; Frācorum consilio totius Franciæ vnctionem suscepit imperij. Franci itaque Odonem, quoniam Wido aberat, regē constituunt. Berengarius verò Widonis consilio, quemadmodum ei iureiurando promiserat, Italici regni suscepit imperium. Wido autem Franciam petit. Quumq; Burgūndionum regna transiens, Franciam quam Romanam dicunt ingredi vellet, Francorū nuncij ei occurrunt, se redire nūciantes, eo quòd lōga expectatione fatigati, dū sine rege esse diutius non possent, Odonem cunctis petētibus elegerūt. Fertur autem hac occasione Frācos Widonem regē sibi non assumpsisse. Nam dū ad Metensem vēturus esset vrbem, quæ potētissima in regno Lotharij claret, præmisit dapiferum suū qui alimenta illi more regio pręPararet. Metēsis verò episcopus, dū cibaria ei multa secundū Francorum consuetudinem ministraret, huiusmodi responsa à dapifero suscepit: Si equum saltem mihi dederis, faciam vt tertia obsonij huius parte sit rex Wido contentus. Quod episcopus audiens, Non decet, inquit, talem super nos regnare regem, qui decem drachmis vile sibi obsonium præparat. Sicq; factum est, vt Widonem desererent, Odonem autem eligerent. Francorum igitur legationibus nō parum rex Wido perturbatus, nonnullis cœpit cogitationibus æstuare, tam ex Italico regno Berengario iureiurando promisso, quàm ex Francorum, præsertim quòd penitus illud se non posse sciuerat adipisci. Inter vtramque autem æstuationem, quoniam Francorum rex esse nequibat, frangere quod Berengario fecerat iusiurandum deliberat: collectoque prout potuit exercitu, traxerat sanè & à Francis quandam affinitatis lineam, Italiamque concitè ingressus, Camerinos atque Spoletinos fiducialiter vt propinquos adiit. Berengarij etiam partibus fauentes, vt infidos pecuniarum gratia acquirit: itaque Berengario bellum parat. Copiis denique vtraq; ex parte collectis, iuxta fluuium Teruiam, qui quinque à Placentia miliariis distat, ciuile bellum parant: in quo quum partibus ex vtrisque caderent multi, Berengarius fugam petiit, triumphum Wido obtinuit. Nec mora, diebus paucis interpositis, collecta Berengarius multitudine, in Brixię latissimos campos Widoni bellum parat: vbi quum maxima strages fieret, fuga sese Berengarius liberauit.

Berengarius Arnulfum in auxilium pollicitationibus pellicit in Guidonem, qui quum alteram fluuij ripam teneret, & congredi nequirent, Baioarius quidam Arnulfi eques Italos ad certamen inſolentius prouocauit, & ab Hubaldo quodam victus occubuit, Arnulfiq́ nothus bello deceßit. Berengarius autem Arnulfum rurſum promißis onerat, qui rediens multas vrbes ſubiugauit. CAP. VII.

IAm verò Berengarius, quum Widoni reſiſtere copiarum paucitate nequiret, potentiſſimum quem prædiximus Arnulſum regem in auxilium rogat, promittens ſe ſuosq; eius potentiæ ſeruituros, ſi virtutis ſuæ adminiculo Widonē ſuperaret, regnúmque ſibi Italicum vendicaret. Huius planè tantæ promiſſionis gratia accitus rex Arnulfus filium ſuum Zwentebaldum quem ex concubina genuerat, valido cum exercitu, huius in auxilium dirigit, veneruntque pariter omni ſub denſitate Papiam. Wido verò ita fluuiolum qui Papiam alluit, Veruauolū nomine, tam ſudibus quàm exercitu munierat, quatenus altera alteram, ipſo medio diſcurrente, pars partem oppugnare nequiret. Vnus & viceſimus dies tranſierat, quum ſicut prædiximus, altera pars alteri nocere non poſſet: & Baioariorum vnus quotidie agminibus exprobrans Italorum, imbelles eos, atque equitandi inſcios clamabat. Ad augmentum etiam dedecoris inter eos proſiliit, haſtamque vni ex manu excuſſit, ſicque lætus in ſuorum caſtra repedauit. Hubaldus igitur Bonifacij pater, qui pòſt noſtro tempore Camerinorum & Spoletinorum extitit marchio, tantum gentis ſuę cupiens dedecus vindicare, clypeo accepto, obuiam mox prædicto Baioario tendit. Is autē triumphi præteriti non ſolùm non immemor, ſed eo factus audacior, ceu de victoria iam ſecurus hunc contra properat lætus. Cœpitque vertibilem equum modò impetu vehementi dimittere, ſtrictis modò habenis retrahere. Memoratus verò Hubaldus rectà eum cœpit adire. Quumque in eo eſſet, vt mutuis ſe figerent vulneribus, more ſolito Baioarius equo verſili varios flexosq; per anfractus cœpit diſcurrere, quatenus argumentis poſſet Hubaldum decipere. Verùm quum hac arte terga verteret, vt mox rediens Hubaldum ex aduerſo percuteret, equus cui Hubaldus inſederat, vehementer calcaribus tunditur, & per ſcapulas, antequam reuerti poſſet, Baioarius lancea ad cor vſque perforatur. Hubaldus igitur freno Baioarij præripiens equum, ipſum in medio fluuioli alueo exutum homine reddidit: ſicq; ſuorum iniuriæ vltor de triumpho ad ſuos rediit hilarior. Hoc ſanè factum non mediocrem Baioariis terrorem, Italicis audaciam intulit. Inito quippe Baioarij conſilio, nonnullisque Zwentebaldus à Widone argenti acceptis ponderibus in propria remeauit. Igitur Berengarius dum vbi proſpera inimico, ſibi aduerſa proſpiceret, cum Zwentebaldo pariter Arnulfi regis adiit potentiam, orans ac pollicens, vt ſi ipſum adiuuaret, ſe totam Italiam, vt antè promiſerat, ditioni eius ſuppoſiturum. Qui tantæ promiſſionis gratia excitus, copiis collectis, cominus Italiam adit. Cui Berengarius, vt promiſſioni ſuæ daret fidem credulitatis, arrabonem clypeum portat. Suſceptus itaque à Veronenſibus, ad vrbem proficiſcitur Pergamum: vbi dum firmiſſima loci munitione confiſi, imò decepti homines ei occurrere nollent, caſtrametatus ibidem belli fortitudine vrbem capit, incolas iugulat, trucidat. Ciuitatis etiam comitem Ambroſium nomine, cum baltheo & armillis, cæteriſq; precioſis indumentis ſuſpendi ante portæ ianuam fecit. Quod factum, cæteris omnibus vrbibus, cunctiſque principibus terrorem non paruum attulit. Quicunque enim hoc audierat, vtraque auris eius tinniebat. Mediolanenſes igitur atque Ticinenſes hac fama perterriti, eius non auſi ſunt præſtolari aduentum: verùm præmiſſa legatione, iuſſioni ſuæ ſe obtemperaturos eſſe promittunt. Othonem itaque Saxonum potentiſſimum ducem, huius glorioſiſſimi atque inuictiſſimi regis Othonis qui nūc vſque ſupereſt & feliciter regnat, auum, Mediolanum dirigit gratia defenſionis, rectà ipſe Ticinum petit.

De VVidonis à facie Arnulfi fuga, Arnulfi metrica ad ſuos concione, poſt quam vrbs Roma capta eſt. Et de Formoſi papæ ab Rom. perſequutione & cauſa ſimultatis, Sergiiq́ antipapæ poſtmodum intruſi in eum defunctum immanitas: & miraculoſa Formoſi ſepultura. CAP. VIII.

DEnique Wido huius impetum ferre non valens, Camerinum Spoletumq; versus fugere cœpit. Quem sine dilatione acriter rex insequitur, vrbes & castella omnia sibi resistentia debellãs. Nullum siquidem castrum fuerat natura etiam ipsa tam munitum, quod virtuti huius saltem resistere moliretur. Quid autem mirum, quum ipsa ciuitatum omnium regina, magna scilicet Roma, huius impetum ferre nequiuerit? Enimuero dum à Romanis ingrediendi vrbem huic fiducia negaretur, conuocatos ad se milites ita conuenit:

Magnanimi proceres & clari Marte secundo,
Arma quibus studium fuluo radiare metallo,
Romulidæ sueti vacuis quod condere sceptris;
Sumite nunc animos, vobis furor arma ministret.
Non Pompeius adest, non Iulius ille beatus,
Qui nostros domuit proauos mucrone feroces.
Indolis en huius summam deduxit ad Argos,
Protulit in lucem quem sancta † Ritanica mater: al. *Britannica*
Bis torta studium pingues captare siluros
Cannabe, non clypeos manibus gestare micantes.

His heroes dictis animos accensi vitam auiditate contemnunt. Clypeis denique cratibusque cateruatim operti muros adire contendunt. Plurima etiam bellorum parauerant instrumenta, quum inter agendum populo considerante contigit lepusculum clamore eius exterritum vrbem versus fugere. Quem dum populus exercitusque, vt assolet, impetu vehementi sequeretur, Romani putantes se impugnari, de muro sese proiiciunt. Quod populus cernens, sagmatibus sellisque quibus equis insederant, iuxta murum proiectis, per eorum aceruum muros ascendunt. Populi verò pars quædam, accepta mox trabe quinquaginta pedum procera longitudine, portam quatiunt, & Romam quam Leonianam dicunt, in qua beati Petri apostolorum principis preciosum corpus quiescit, vi capiũt. Cæteri verò qui trans Tiberim erant, hoc timore compulsi, huius dominatui colla submittunt. Hoc in tempore Formosus papa religiosissimus à Romanis vehementer afflictabatur, cuius & hortatu rex Arnulfus Romam aduenerat, in cuius ingressu, vlciscendo papę iniuriam, multos Romanorum principes obuiam sibi properantes decollari præcepit. Causa autem simultatis inter Formosum papam & Romanos hæc fuit. Formosi præcessore defuncto, Sergius quidam Romanæ ecclesiæ diaconus erat, quem Romanorum pars quædam papam sibi elegerat. Quædam verò pars non infima nominatum Formosum Portuensis ciuitatis episcopum pro vera religione diuinarumque scripturarum & doctrinarum scientia papam sibi fieri anhelabat. Nam dum in eo esset, vt Sergius apostolorum vicarius ordinari debuisset, ea quæ Formosi partibus fauebat pars, cum non mediocri tumultu & iniuria Sergium ab altari expulit, & Formosum papam constituit. Descenditque Sergius in Tusciam, quatenus Adelberti potentissimi marchionis auxilio iuuaretur: quod & factum est. Nam Formoso defuncto, atq; Arnulfo in propria reuerso; is qui post mortem Formosi papa constitutus est, expellitur, Sergiusq; papa per Adelbertum constituitur. Quo constituto, vt impius doctrinarúmque sanctarum inscius, Formosum è sepulchro extrahere, atque in sedem Romani pontificatus sacerdotalibus indumentis indutum collocare præcepit. Cui & ait: Quum Portuensis esses episcopus, cur ambitionis spiritu Romanam vniuersalem sedem vsurpasti? His expletis, sacratis mox exutum vestimentis, digitisque tribus abscisis, in Tiberim iactare præcepit, cunctosque quos ipse ordinauerat, gradu proprio depositos iterum ordinauit. Quod quam malè egerit, pater sanctissime, in hoc animaduertere poteris, quoniam & hi qui à Iuda Domini nostri Iesu Christi proditore ante proditionem salutem seu benedictionem apostolicam perceperant, ea post proditionem propriique corporis suspensionem minimè sunt priuati, nisi quos improba fortè defœdarant flagitia. Benedictio siquidem quæ ministris Christi impenditur, non per eum qui videtur, sed qui non videtur sacerdotem infunditur. Neque enim qui rigat est aliquid, neque qui plantat, sed qui incrementum dat Deus. Quantæ autem autoritatis, quantæque religionis papa For-

moſus fuerit, hinc colligere poſſumus, quoniam dum à piſcatoribus poſtmodum eſſet inuentus, atque ad beati Petri apoſtolorum principis eccleſiam deportatus, ſanctorum quædam imagines hunc in loculo poſitum venerabiliter ſalutarunt. Hoc nanque à religioſiſſimis Rom. vrbis viris perſæpe audiui. Sed his omiſſis ad narrandi ordinem redeamus.

De Firmi per Arnulfum obſidione, & per aſtum vxoris Guidonis, quæ potionem ſoporiferam Arnulfo propinandam curauerat, ſolutione; de cauſa mali in Arnulfo, eiusq; inſolentia & templorum prophanatione. De Arnulfi conſilio in Berengarium cæcandum, eiúſque deinde contemptu: de ſeditione & cæde Ticini, quæ nunc Papia dicitur, facta. De Anſcarij metu, & Arnulfi tetro exitu. CAPVT IX.

REx Arnulfus deſiderij ſui compos effectus, perſequi Widonem non deſiit, profectusque Camerinum, caſtrum vocabulo & natura Firmum, in quo Widonis vxor erat, obſedit. Wido autem in incertis latuit locis. Præfatum igitur caſtrum nomine & natura Firmum, vallo circundatur, omnia bellorum inſtrumenta quibus capi poſſet præparantur. Quumque Widonis vxor magnis vndique anguſtiis premeretur, & euadendi ſpes illi omnis negaretur, cauſas mortis regiæ viperina cœpit calliditate exquirere. Accitum nanque ad ſe quendam Arnulfi regis familiariſſimum magnis eum muneribus rogat, vt ſe adiuuet. Qui quum ſe non aliter poſſe teſtaretur, niſi ciuitatem domini ſui traderet ditioni: illa etiam atque etiam magna auri pondera non ſolùm pollicens, verùm in præſentiarum tribuens, orat, vt quodam poculo ab ea ſibi collato dominum ſuum regem potaret: quod non periculum mortis daret, ſed mentis feritatem mulceret. Quæ etiam ſuis vt fidem dictis præberet, ante illius præſentiam hoc vnum ſuorum potat ſeruorum. Qui vnius horæ ſpatio conſpectu huius aſtans, ſanus abſceſſit. Verùm veridicam Maronis illius ſententiam in medium proferamus;

Quid non mortalia pectora cogis
Auri ſacra fames?

Sumptum nanque lethale poculum feſtinus regi propinat. Quo accepto, tanta hunc cōfeſtim ſomni virtus inuaſit, vt totius exercitus ſtrepitu triduo excitatus euigilare nequiret. Fertur autem quoniam dum familiares hunc modò ſtrepitu, modò tactu inquietarent, apertis oculis nil ſentire, nil loqui potuiſſe perfectè. Poſitus tamen in mentis exceſſu mugitum reddere, non verba edere videbatur. Huius autem rei actio repedare omnes compulit, non pugnare. Credo autem Arnulfum regem iuſta ſeueri iudicis cenſura huiuſmodi peſtem incurriſſe. Secundæ enim res dum imperium huius vbique magnificarent, virtuti ſuæ cuncta tribuit, non debitum omnipotenti Deo honorem reddidit. Sacerdotes Dei vincti trahebantur, ſacræ virgines vi opprimebantur, coniugatæ violabantur. Neque enim eccleſiæ confugientibus poterant eſſe aſylum. In his nanque ſymbola faciebant, geſtus turpes, cantus ludicros, & debacchationes. Sed & mulieres eodem publicè proſtituebantur. Denique redeuntem Arnulfum regem cum magna multitudine, paulatim rex Wido perſequitur. Quúmque Arnulfus Bardonis montem conſcenderet, ibi ſuorum conſilio definiuit quatenus Berengarium lumine priuaret, ſicq; ſecurus Italiam obtineret. Cognatorum verò Berengarij vnus qui non parua Arnulfo regi familiaritatis gratia inhærebat, huius conſilium vt agnouit, abſque mora Berengario patefecit: qui mox vt ſenſit, lucerna, quam ante Arnulfi regis præſentiam tenebat, alij tradita fugit, atque Veronam peritus venit. Omnes extunc Italienſes Arnulfum floccipendere, nihili habere. Vnde quum Ticinum veniret, non modica orta eſt in ciuitate ſeditio, tantaque iſtic ſtrages exercitus facta eſt, vt cryptæ ciuitatis, quas alio nomine cloacas dicunt, implerentur horum cadaueribus. Quod Arnulfus cernens, quoniam per Veronam non potuit, per Hannibalis viam quam Bardum dicunt, & montem Iouis, repedare diſpoſuit.

disposuit. Quumque Iporegiam peruenisset, Anscarius marchio istic aderat, cuius exhortatu ciuitas rebellabat. Verùm hic Arnulfus iureiurando promiserat, nunquam se à loco eodem discessurum quàm præsentiæ suæ repræsentarent Anscarium. Is autem vt erat homo formidolosus valde, ei omnino similis qui à Marone canitur, *Largus opum, lingua melior, sed frigida bello Dextra*, de castello exiit, & iuxta murum ciuitatis in cauernis petrarum latuit. Hoc eò fecit, quatenus licitè possent regi Arnulfo iureiurando satisfacere Anscarium in vrbe non esse. Itaque iusiurandum istud accepit rex, atque iter quod cœperat peragens abiit. Profectusque in propria turpissima valetudine expirauit. Minutis quippe vermibus quos pedunculos aiunt, vehementer afflictus spiritum reddidit. Fertur autem quòd præfati vermes adeò scaturirent, vt nullis medicorum curis minui possent. Vtrum verò pro tam immenso scelere, Hungarorum scilicet emissione, secundum prophetam duplici sit contritione attritus, an vt ex præsenti supplicio consequeretur veniam in futuro, solius Dei scientiæ dimittamus: quod & Apostolus dicit: Nolite ante tempus iudicare, quoad vsque veniat Dominus, qui & illuminabit abscondita tenebrarum, & manifestabit consilia cordium, & tunc laus erit vnicuique à Deo.

De VVidonis obitu, Berengarij in regnum receptione, sed mox Lanthberti filij VVidonis coronatione, populi in eum fauore & principum odio. Nam Maginfredus Mediolanensis comes in eum grassabatur: sed victus capite punitus est: & Adelbertus Diues in eum mouit. CAP. X.

IVstus autem Deus vxori Widonis, quæ huic parauerat mortem, parat viduitatis dolorem. Sicut enim præfati sumus, dum redeuntem Arnulfum rex Wido e vestigio sequeretur, iuxta fluuium Tarum defunctus est. Cuius obitum Berengarius vt audiuit, venit festinus Papiam, regnumq; potenter obtinuit: fideles verò fautoresq; Widonis, veriti ne ab eis illatam Berengarius vlcisceretur iniuriam, & quia semper Italienses geminis vti dominis volunt, quatenus alterum alterius terrore coërceant, Widonis regis defuncti filium nomine Lanthbertum elegantem iuuenem adhuc ephebum minusq; bellicosum regem constituunt. Cœpit denique hunc populus adire, Berengarium deserere. Quumque Berengarius Lanthberto cum exercitu magno Papiam tendenti, copiarum paucitate occurrere non auderet, Veronam petiit, isticq; securus degit. Non post multum verò temporis Lanthbertus rex quum esset vir seuerus, principibus grauis est visus. Vnde & legatos Veronam dirigunt, & regem Berengarium ad se venire, Lanthbertum verò expellere petunt. Maginfredus præterea Mediolanensis vrbis comes quinquennio huic rebellis extiterat, qui non solùm vrbem in qua rebellis erat, Mediolanum scilicet, defenderat, verùm & vicina circumquaque Lanthberto loca seruientia depopulabatur. Quod factum rex non passus abire inultum, psalmographicum illud persæpe ruminans: Quum accepero tempus, ego iustitias iudicabo. Nam post paululum capitis hunc iusserat damnari sententia. Quæ res terrorem cunctis Italiensibus non minimum incussit. Denique hoc eodem tempore Adelbertus illustris Tuscorum marchio atque Hildebrandus præpotens comes huic nisi sunt rebellare. Tantæ quippe Adelbertus erat potentiæ, vt inter omnes Italiæ principes solus ipse cognomēto diceretur Diues. Huic erat vxor nomine Berta, Hugonis pòst nostro tempore regis mater: cuius instinctu tam nefaria cœpit ipse facinora. Nam collecto exercitu, cum Hildebrando comite constanter Papiam tendere festinat.

De Lanthberti strenua victoria in Hildebrandum quem fugauit, & Adelbertum quem cepit, & cauillo illusit post multorum stragem. CAP. XI.

LAnthbertus interea rex harum rerum inscius, in Marinco iam aliquantis diebus venationi vacabat. Quumque Adelbertus marchio & Hildebrandus comes cum diuerso & inualido Tuscorum exercitu Bardonis montem transirent, Lanthberto regi medio in nemore venanti, vt sese res habuerat, nunciatur. Is verò sicut erat ani-

mi constans, viribusque potens, suos non passus est milites præstolari, sed collectis quos secum habebat centum ferè militibus, cursu præpeti eis occurrere festinat. Iamiam Placentiam venerat, quum iuxta fluuium Sesterrionem ad Burgum, in quo sanctissimi & preciosi martyris Dominici corpus positum veneratur, castra metasse nunciantur. Ignorantes igitur quid superuentura nox pareret, temulenti post nonnulla inutilia τραγῳδείματα, id est cantilenas, somno sese dedere, stertere, nauseam alij sumptus intemperantia facere. Rex igitur animi ferox, tum ingenio callens, in ipso eos noctis conticinio opprimit, dormientes ferit, oscitantes iugulat. Ventum est denique ad illos qui ductores huius exercitus erant. Quumque eis non ex multitudine alius, sed rex ipse præclari huius facinoris nuncius esset, non solùm pugnandi, sed & fugiendi terror ipse abstulit facultatem. Verùm Hildebrandus fuga elapsus, Adelbertum intra animalium pręsepe latitantem dereliquit: qui dum repertus, atque ante regis pręsentiam ductus esset; rex eum ilico ita conuenit: Sibyllino spiritu vxorem tuam Bertam prophetasse credimus, quæ te aut scientia sua regem, aut asinum facturam se promisit. Verùm quia regem noluit, aut, vt magis credendum est, non potuit, asinum ne mentiretur effecit, dum te etiam cum Arcadiæ pecuaribus ad præsepe declinare coëgit. Præter eum autem & alij cum ipso nonnulli capiuntur, vinciuntur, Papiam ducuntur, custodiæ mancipantur.

De mortis Lanthberti duplici opinione, quarum verior putatur, quòd ab Hugone Mediolanensi cæsus sit, quod conqueritur.

CAPVT XII.

HIs ita gestis, rex Lanthbertus iterum præfato in loco Marinco venationibus occupatur, quò ab omnium principum decreto quid super captis agendum esset deliberaretur. Sed ô vtinam venatio hæc feras caperet, non reges. Aiunt sanè hunc regem, dum, sicut moris est, apros effreni consectaretur equo, cecidisse, collúmque fregisse. Verùm assertioni huic fidem præbere absurdum esse duco. Est enim alia mortis huius, quæ mihi verisimilior videtur, atque ab omnibus populis narratur, assertio. Maginfredus Mediolanensis vrbis comes, cuius superius paulo fecimus mentionem, dum pro scelere in Rempub. atque in regem commisso capitis iudicio damnaretur, vnicum possessionis vicarium Hugonem filium dereliquit. Quem dum Lanthbertus rex tum forma egregia, tum animi audacia nonnullos superare videret: non paruum pro patris morte dolorem collatis visus est beneficiis mulcere quamplurimis. Vnde & eum præ cæteris familiaritatis dilexerat priuilegio. Factum est autem dum Lanthbertus rex nominato in luco Marinco venaretur (est enim ibidem miræ magnitudinis & amœnitatis lucus adeò venationibus aptus) huc illucque cunctis, vt moris est, discurrentibus, hoc cum vno scilicet Hugone ipsum solummodo inibi remansisse. Quumque rex aprum in transitu præstolaretur, diuque multum remorante longa expectatione lassaretur, paululum sese quieti dedit, vigiliæ custodiam huic infido quasi fido committens. Absentibus igitur cunctis, Hugonis mens custodis, imò proditoris atque carnificis, collatorum beneficiorum immemor, plurimum patris mortem animo cœpit reuoluere: non considerauit genitorem suum iustam incurrisse necem, iusiurandum quod fecerat regi, violare non metuit, vicarium se Iudæ Domini nostri Iesu Christi proditoris appellari non timuit. Verùm conamine toto virium, ligno non modico dormienti collum fregit. Gladio quippe ferire timuit, ne peccati huius autorem res eum manifesta probaret. Eò nanque mens peruersa ita egit, vt non gladij cicatrix, sed ligni manifesta collisio, hæc reperientibus fidem daret equo cecidisse, collique fractione hominem exiuisse. Latuitque res per annos quamplurimos: sed dum processu temporis Berengarius rex nullo sibi resistente, regnum viriliter obtineret, ipse reatus proprij sicut fuerat autor, extitit & proditor. Impleuitque illud quod propheta canit, Quoniam laudatur peccator in desideriis animæ suæ, & iniqua gerens benedicitur..

Sed

Sed aliter fecisse minimè potuit, propter hæc ipsius Veritatis verba dicentis, Nihil opertum quod non reueletur, & occultum quod non in publicum veniat. His itaque gestis quum Berengarius ampliori ac pristina dignitate regia honoraretur, Adelbertus marchio & cæteri ad propria destinantur. Iuuat autem, pater charissime, tanti huius obitum regis & deflendo scribere, & scribendo deflere. Inerat nanque illi honesta morum probitas, sancta & formidolosa seueritas, & quem iuuentus ornauerat in corpore splendida, mentis canicies decorabat sancta. Planè plus ille reipublicæ quàm respublica decoris ei contulerat. Quòd si non cita mors hunc raperet, is esset qui post Romanorum potentiam totum sibi orbem viriliter subiugaret.

LIVTHPRANDI TICINENSIS ECCLESIÆ LEVITÆ HISTORIARVM LIBER SECVNDVS.

De Ludouico Arnulfi filio, cuius tempore Hungari Baioariam inuadentes, eam immanissimè vastauerunt. In quos Ludouicus bellum parat iuxta Lemannum lacum. CAP. I.

POSTQVAM vitalis calor Arnulfi regis membra deserens, corpus reddidit exanime: eius filius Ludouicus rex cunctis a populis ordinatur. Tanti denique casus viri vicinos Hungaros, sicut nec in toto orbe degentes latere non potuit. Siquidem lethi huius fama fuit ipsis omni festiuitate iocundior, gratiis omnibus præstantior. Quid igitur? Primo mortis huius, natique eius ordinationis anno, permagno collecto exercitu, Marauanorum gentem, quam virtutis eorum adminiculo rex Arnulfus subdiderat, sibi vendicant, Baioariorum etiam fines occupant, castra diruunt, ecclesias consumunt, populos iugulant, & vt magis magisque timeantur, interfectorum sese sanguine potant. Ludouicus itaque rex, gentis suæ depopulationem, illorumq; intelligens crudelitatem, suorum omnium animos hac formidine inflammat, vt si bello eodem quęquam quod tum acturus esset, deesse contingeret, laqueo proculdubio vitam finiret. Innumerabilis denique illa gentis pessimæ collectio copiis huius obuiam properare festinat. Nec videas sitiẽtem animam ardentiùs haustum laticis gelidi, quàm prælij diem gentem hanc crudelem appetere. Neque enim haud aliud quam dimicasse iuuat. Vt autem ex libro qui de origine Hungarorum inscribitur didici, horum matres mox pueris editis, ferro acutissimo faciem secant, scilicet, vt antequam lactis nutrimenta percipiant, vulnerum tolerantiam subire cogantur: dant huic assertioni fidem vulnera quæ pro deficientium dolore propinquorum, viuorum corporibus infliguntur: sanguinem neque prout ἄθεοι καὶ ἀσεβῶς ἀντὶ τῶν ἀεκόντων, id est, sine Deo, sine pietate pro inuitis fundunt. Iamiam rex Ludouicus collecta multitudine, Augustam venerat, quæ est in Sueuorum, Baioariorum, siue orientalium Francorum confinio ciuitas, quum insperata magis, non autem optata gentis huius nunciatur vicinitas. Sequenti igitur die Lemanni secus fluminis campos, Martio operi capacitate sua aptos, vtræq; acies conuenere.

Hungari positis insidiis Ludouici copias vincunt & delent, votiq; compotes, Francorum, Saxonum, Sueuorumq; terras deprædantur. CAP. II.

PRius itaque ac Titani croceum linqueret aurora cubile, Hungarorum gens necis sitiens, belli auida, hos videlicet Christianos adhuc opprimit oscitantes: nonnullos nanque spicula, priusquam clamores, euigilarunt. Citius enim ab eis spiritus recessit quàm somnus. Grauis itaque hinc inde oritur pugna. Versi terga seu in fugam Hungari directis acriter belis, id est telis, plurimos sternunt. Nubibus omnipotens Heloim quum cōdere Phœbi Lumina chrysocomi venerandus cœperit atris, Verticè quumq;

polum summo clamore remugit. Alios verò cubilibus confossos, neque strepitus, neque vulnera excitarunt. Fulgura crebra volant solio demissa tonātis Ignea: mox trepidant qui nigrum in candida vertunt: Conscia tunc metuunt scelerum sulcare suorum Pectora, iudicio pariter ruitura superno. Haud secus è vacuis volitant concussa pharetris Spicula, scinduntur validæ queis terga loricæ: Concutit ipsa ruens segetes cùm grando superba, Fit sonitus clangorque simul per tecta sonorus; Sic galeæ strictis reboant tunc ensibus ictæ, Corpora sicque cadunt mutuis confossa sagittis. Iam descendens septimam Phœbus occupauerat horam, & serenus adhuc Ludouici partibus Mars fauebat: quum Turci, sicut non incallidi, positis ex aduerso insidiis, fugam simulant. Quos dum regis populus doli ignarus impetu validissimo insequeretur, omni ex parte prodeunt insidiæ, quasi victi ipsi victores interimunt. Rex ipse è victore se victum esse miratur: fitque illi non opinatus grauior casus. Videres equidem saltus, agros passim cadaueribus stratos, riuos & flumina sanguine permixta rubere: tunc hinnitus equorum, clangorque tubarum, fugientes etiam atque etiam terrere, persequentes magis magisque hortari. Hungari præterea compotes voti sui effecti, Christianorum hac tam immensa nece propriæ non satisfecere nequitiæ: sed vt rabiem perfidiæ satiarent, Baioariorum, Sueuorum, Francorum omnia deflagrando regna percurrerunt. Nec quisquam erat qui horum præsentiam, nisi labore non paruo, naturáve munitissimis præstolaretur in locis, factusque est per nonnullos annos populus hic tributarius.

De Adelberti comitis rebellione, & capitali sententia in eum circumuentum Hattonis archiepiscopi insidiis lata. CAP. III.

HVius tempore Adelbertus quidam non fortunæ mediocris, sed ex primatibus magnus ille heros simultatem non modicam in castello Bauenburg contra Rempub. exercebat. Sæpe rex Ludouicus congregatis omnibus super eum irruerat. Cui nominatus heros non iuxta castellum, vt à plerisque assolet, sed procul à munitione præparat bellum. Regis itaque milites priusquam re ipsa huius audaciam mirarentur, regem præeuntes pugnæ præludio hunc extra castrum illicere atque interficere cogitabant: Adelbertus præludij huiusmodi non solùm gnarus, verùm etiam † debriatus, his obuiam tam longè à castro processerat, vt non hunc milites eousque ex aduersariis esse cognoscerent, quoad in eorum ceruices istius mucro cædis impatiens desæuiret. Sed quum septennio ferme Adelbertus heros rebellionem huiusmodi exerceret, sciens Ludouicus istius audaciæ fortitudinem haudquaquam se nisi tergiuersatione quadam posse deuincere, Hattonem Maguntinæ sedis archiepiscopum, quid sibi super hac re faciendum esset, consuluit. Qui, vt erat versutiæ plenus, Desine, ait: ego te securum meis solicitudinibus reddam, ego vt ad te veniat prouidebo, tu ne redeat curato. Hatto itaque animi confidentia qua nonnullas res ex infortunio secundas effecerat animatus, Bauenburg quasi Adelberto compassurus adiit. Cui & ait: Si non & aliam vitam præter instantem putares, tamen iniustè faceres quòd domino tuo rebellis existeres, præsertim quum & quod agis, facias gratis: eo enim quo ferocitatem animi vinceres, quantum ab omnibus, & præcipuè à rege diligaris, non intelligis. Consulenti itaque mihi, fidem admitte, iusiurandum accipe, quo sine animi vacillatione de castello exire valeas & redire. Si sacerdotij mei promissionibus minimè credis, iuramento saltem ne diffidas, quoniam vt te saluum & incolumem de castello eduxero, ita & reducere procurabo. Adelbertus igitur huius melle dulcioribus elogiis delibutus, imò deceptus, iusiurandum ab Hattone accepit, eumque, vt secum pranderet, protinus inuitauit. Hatto verò tergiuersationis quam exercere post paululum cupierat, non immemor, eodem se haudquaquam pransurum omnimodis interdixit. Nec mora, Hatto de castello egreditur, cuius Adelbertus dexteram tenens mox eum insequitur. Quem quum extra castellum conspiceret, Pœnitet, infit, me heros egregie, quia secundum tuum consultum, præsertim quum longum iter immineat, corpus edulio aliquo non refecerim. Ignorans denique Adelbertus quantum incom-

modi,

modi, quantúmve infortunij hæc ſcientia habebat; Reuertamur, ait, domine mi, & ne ieiunij maceratione tabeſcas, cibo ſaltem paululum te recreato. Conniuens itaque eius petitionibus Hatto, per quam eum eduxerat viam repedauit, & reduxit dexteram tenens. Haud mora, cibus ſumitur, atque ab eiſdem die eadem vſque ad regem properatur. Clamor in caſtris oritur, fit tumultus non modicus, quandoquidem Adelbertus regi aduenisse nunciatur. Rex præterea huius ob aduentum non parum exhilaratus proceres ad ſe venire, atque in iudicio reſidere præcepit. Quibus & ait: Iam ferè ſeptennio Adelbertus quantas ſtrages dederit, quas nobis turbationes egerit, quot rapinarum & incendiorum infortunia nobis intulerit, re ipſa potius quàm fama deferente percepimus. Vnde & ſententiam veſtram, pro hoc tanto ſcelere quid recompenſationis impræſentiarum accipiat, expectamus. Qui omnium decreto ſecundum priſcorum inſtituta regum, maieſtatis reus adiudicatus, capite truncatur. Verùm dum vinctus traheretur ad mortem, Hattonem intuitus: Periurij, infit, reus eris, ſi me necem incurrere ſinis. Cui Hatto, Sanum te, inquit, è caſtro educturum, ita & reducturum promiſi: quod me tunc impleſſe intellexi, quum te è caſtello eductum, ſaluum & incolumen mox in caſtellum reduxi. Tunc ſe iſtuc aduenisse dolens, & Hattonis dolum tardè intellexiſſe ſuſpirans, tam inuitus ſpiculatorem ſequitur, quàm libenter viueret ſi liceret.

De Hungaris collecto innumerabili exercitu Italiam petentibus, & exploratoribus eorum quale conſilium dederint, & quare territi ab Italiæ ingreſſu ſint reuerſi, ſed mox reparatis viribus Italis occurrerint.

CAP. IIII.

PAucis verò interpoſitis annis, quum nullus eſſet qui in orientali ac auſtrali plaga Hungaris reſiſteret: (nam Bulgarorum gentem atque Græcorum tributariam fecerant) ne quid inexpertum his eſſet, quæ ſub meridiano atque ſub orientali degerent climate nationes viſere ſatagunt: immenſo itaque innumerabilique collecto exercitu miſeram petunt Italiam. Quumque iuxta fluuium Brennam defixis tentoriolis, imò centonibus, triduo exploratoribus directis qui terræ ſitum gentiſque multitudinem ſeu raritatem conſiderarent, repedantibus nunciis huiuſmodi reſponſa ſuſcipiunt: Planicies hæc nonnullis plena colonis, vno (vt cernitis) ex latere montibus aſperrimis atque fertilibus, altero mari cingitur Adriatico: oppida verò tum nonnulla, tum munitiſſima: gentis quanquam ignoretur imbecillitas aut fortitudo, immenſa tamen conſpicitur multitudo. Neque enim hanc tam paucis copiis inuadere hortamur: verùm quum nonnullæ ſint res quæ nos pugnare compellant, triumphus ſcilicet aſſuetus, animi fortitudo, pugnandi ſcientia, opes præſertim quarum deſiderio fatigamur, quæ hic tot inſunt, quot toto in orbe nec vidimus nec videre ſperauimus: nobis tamen conſultis (neque enim longum ardúmve remeandi iter eſt, quod decem poteſt & eò minus diebus perfici) reuertamur quatenus vere omnibus gentis noſtræ collectis fortiſſimè redeamus, ſitque his tum in fortitudine, tum noſtra in multitudine terror. Nec mora, his auditis, ad propria reuertuntur, totamque hyemis aſperitatem in fabricandis armis, in acuendis ſpiculis, in docendis iuuenibus belli notitiam, ducunt. Sol needum piſcis ſignum deſerens, arietis occupabat, quum immenſo atque innumerabili exercitu collecto Italiam petunt, Aquileiam & Veronam pertranſeunt munitiſſimas ciuitates, & Ticinum quæ nunc alio excellentiori vocabulo Papia vocatur, nullis reſiſtentibus veniunt. Rex igitur Berengarius tam præclarum nouumque facinus ſatis mirari non potuit: antehac enim neque nomen gentis huius audierat. Italorum igitur Tuſcorum, Volſcorum, Camerinorum, Spoletinorum quoſdam libris, alios nunciis directis, omnes tamen in vnum venire præcepit, factuſque eſt exercitus triplo Hungarorum validior.

Quur rex Berengarius contra Hungaros non ierit, & quur Hungari Italos fugerint, & quomodo fugientes pacem petierint, & de præludio prælij, in quo prius vicerunt Hungari, post fugerunt. Et quomodo propter defatigatos equos ad Brennam fluuium à Christianis deprehensi, pacem ab eis petierunt, quam non obtinuerunt. CAP. V.

QVumq; sibi Berengarius tot adesse copias cerneret, superbiæ spiritu inflatus, magisq; triumphum de hostibus multitudini suæ quàm Deo tribuẽs, solus cum paucis quodam in oppidulo degens, voluptati operam dabat. Quid igitur? tantam mox vt Hungari contemplati multitudinem, animo consternati, quid facerent, deliberare non poterant, præliari penitus formidabant, fugere omnino nequibant: verùm inter vtramque hanc æstuationem fugere magis quàm præliari iuuat: persequentibus Christianis, Abduam fluuium natando, ita vt nimia festinatione plurimi submergerentur, transeũt. Hungari denique consilio non malo accepto per internuncios Christianos rogant, quatenus præda omni cum lucro reddita ipsi incolumes remeare possent. Quam petitionem Christiani funditus abdicantes, his, proh dolor, insultabant, potiusque vincula quibus Hungari vincirentur, quàm arma quibus necarentur, exquirunt. Quumq; pagani Christianorum animos hoc pacto mulcere nequirent, vetus rati consilium melius, cœpta sese liberare fuga satagunt, sicque fugiendo in Veronenses campos perueniunt. Christianorum primi horum iam nouissimos insequuntur, sitq; eodem pugnæ præludium, in quo victoriam habuere pagani: validiore verò propinquante exercitu fugæ non immemores, cœptum iter percurrunt. Veneruntq; Christicolæ cum idololatris iuxta fluuium Brennã: equi enim nimium defatigati fugiẽdi copiam negabant Hungaris. Simul igitur vtraque acies conuenere, memorati tantummodo fluuij alueo separatæ. Hungari denique nimio terrore coacti, omnem supellectilem, captiuos, arma omnia, equos, singulis tamen quibus cum remeare possent retentis dare promittunt: hoc præterea in honorem suæ petitionis adiungunt, vt si vita tantùm comite datis omnibus illos remeare permitterent, se nunquam Italiam amplius ingressuros, filiis suis obsidibus datis. Verùm heu Christiani superbiæ tumore decepti, minis paganos ceu iam victos insequuntur, eisq; continuò huiusmodi apologiam remittunt: Si contraditum nobis, præsertim à contraditis iamque canibus mortuis munus reciperemus, fœdusque aliquod iniremus, insanos capite non sanus iuret Orestes.

De consilio Hungarorum ex desperatione inito, & victoria eorum in Christianos per insidias circumuentos: quam victoriam docet ob Christianorum peccata, non illorum merita, adeptos. CAP. VI.

HAc igitur legatione Hungari desperãtes, collectis in vnum fortissimis, tali sese mutuo sermone solantur: Si hac quæ in præsentiarum cernitur, luce perdita, nihil est quod deterius prouenire possit hominibus, & quia locus preci nullus, fugiendi spes omnis ablata, colla submittere mori est, quid verendum est nobis tela inter ipsa ruere, morte mortem inferre? Nunquid non fortunæ, & non imbecillitati casus deputandus noster? Viriliter enim pugnando occumbere, non est mori, sed viuere. Hanc famam tantam, hanc κληρονομίαν, id est hæreditatem, vt à patribus nostris accepimus, etiam relinquamus hæredibus. Nobis debemus, nobis saltem credere expertis, qui copiarum paucitate nonnunquam plurimos strauimus. Inualidæ plebis sanè congregatio plurima ad cædem tantùm est exposita. Sed & fugientem sæpissime Mars perimit; dimicantem fortiter protegit. Hi enim qui nobis supplicantibus non miserentur, ignorant, neque mente percipiunt, quia vincere quidem bonum est, superuincere nimis inuidiosum. Hac itaque exhortatione vtcunque animos recreati, tres in partes insidias disponunt, rectà ipsi fluuium transeundo hostes in medios ruunt. Christianorum enim plurimi longa propter internuncios expectatione defatigati, per castra vt cibo recrearentur descenderant: quos tanta Hungari celeritate confoderunt, vt in gula cibum transfigerent, aliis quibusdam fugam equis negarent ablatis, eoque illos leuius perimebant, quòd sine equis eos esse conspexerant. Ad augmẽtum sanè perditionis Christianorum

ſtianorum non parua inter eos erat diſcordia. Nonnulli Hungaris non ſolùm pugnam non inferebant, ſed vt proximi caderent anhelabant, atque hoc ipſi peruerſi perueſè fecerant, quatenus dum proximi caderent, ſoli ipſi liberius quaſi regnarent. Qui dum proximorum neceſſitatibus ſubuenire negligunt, eorumque necem diligunt, ipſi propriam incurrunt. Fugiunt itaque Chriſtiani, ſæuiuntque pagani, & qui prius placare muneribus nequibant, ſupplicantibus poſtmodum parcere neſciebant. Interfectis denique fugatiſque Chriſtianis, omnia Hungari regni loca ſæuiendo percurrunt. Neque erat qui eorum præſentiam niſi munitiſſimis fortè præſtolaretur in locis. Illorum ſanè adeò præualuerat virtus, quatenus eorum pars quædam Baioariam, Sueuiam, Franciam, Saxoniam, quædam verò depopularetur Italiam. Neq; tamen hoc eorum meruerat virtus, ſed verus domini ſermo terra cœloque durabilior mutari non poterat, quemadmodum per Hieremiam prophetam omnibus nationibus in perſona domus Iſraël comminatur dicens: Ecce ego adducam ſuper vos gentem de longinquo, gentem robuſtam, gentem antiquam, gentem cuius ignorabis linguam, nec intelliges quid loquatur. Pharetra eius quaſi ſepulchrum patens, vniuerſi fortes, & comedet ſegetes tuas, & panem tuum deuorabit, filios tuos & filias tuas comedet, gregem tuum & armenta tua, comedet vineam tuam & ficum tuam, & vrbes munitiſſimas, in quibus tu habes fiduciam, gladio conteret. Veruntamen in diebus illis, ait Dominus Deus, non faciam vos in conſummationem.

De Ludouici obitu, & Conradi coronatione, & qui principes ſub eo fuerint, inter quos Henricus dux Saxoniæ: qui regi rebellantes ab eo victi ſunt, fugiente Arnoldo Baioario in Hungariam. Et quomodo Conradus moriturus, principes omnes de pace inter ſe, & vt Henricum Saxonem regem conſtituant, exhortatur, tranſmiſſis ad eum regalibus ornamentis. De Arnoldi Baioarij ex Hungaria reditu, & bellico in Henricum apparatu: ſed ſuorum ex hortatu Henrico deditus, eidem militat.

CAPVT VII.

HAc autem tempeſtate Ludouicus rex moritur. Conradus ergo Francorum ex genere oriundus, vir ſtrenuus, bellorumq; exercitio doctus, rex cunctis à populis ordinatur. Sub quo potentiſſimi principes Arnoldus in Baioaria, Burcardus in Sueuia, Euerhardus comes potētiſſimus in Francia, Giſilbertus dux in Lothoringia erant. Quos inter Henricus Saxonum & Thuringorum dux præpotens clarebat. Secundo itaque regni huius ſuſceptionis anno memorati principes huic, præſertim Henricus, rebelles extiterant. Quos Conradus rex tam ſapientię vigore quàm fortitudinis robore ſuperauit, ſuamque ad fidelitatem perduxit. Arnoldus autem nimio eius terrore coactus, cum vxore & filiis ad Hungaros fugit, fuitque ibidem quoad vitalis aura Conradi regis rexerat artus. Septimo denique regni ſui anno, vocationis ſuæ ad Dominum tempus agnouit. Quumque memoratos principes ſe adire feciſſet, ſolummodo Henrico non præſente, ita conuenit: Ex corruptione ad incorruptionem, ex mortalitate ad immortalitatem vocationis meæ tempus agnoſco, &, vt cernitis, præſto eſt; proinde pacem concordiamque vos ſectari etiam atque etiam rogo. Me hominem exeunte nulla vos regnandi cupiditas titillet, nulla præſidendi ambitio inflammet. Henricum Saxonum & Thuringorum ducem prudentiſſimum regem eligite, dominum conſtituite. Is enim eſt & ſcientia pollens, & iuſtæ ſeueritatis cenſura abundans. His itaque prolatis, propriam coronam non auro quo cuiuſcunque ordinis penè principes pollent, verùm gemmis precioſiſſimis non ſolùm inquam ornatam ſed grauatam, ſceptrum & cuncta quæ regalia ſunt indumenta, in medium venire præcepit, ac prout valuit, huiuſmodi verba effudit: Hæredem regiæque dignitatis vicarium regalibus meis ornamentis Henricum conſtituo, cui vt obediatis non ſolùm conſulo, ſed & oro.

Quam iussionem mox sequitur interitus: & interitum est obedientia prosequuta. Ipso nanque mortem obeunte, memorati principes coronam cũctaque regalia indumenta Henrico duci contulerunt; atque vt rex Conradus dixerat, cuncta per ordinem narrauerunt. Qui regiæ dignitatis culmen & prius humiliter declinauit, ac paulo pòst non ambitiosè suscepit. Verùm nisi pallida mors quæ pauperum tabernas, regumque turres æquo pulsat pede, Conradum regem citissimè raperet, is esset cuius nomen multis mundi nationibus imperaret. Hoc eodem tempore Arnoldus cum vxore & filiis ab Hungaria rediens, honorificè à Baioariis atque ab orientalibus suscipitur Francis: neque enim solùm suscipitur, sed vt rex fiat ab eis vehementer exposcitur. Rex Henricus quum obtemperare suis omnes iussionibus, Arnoldumq; solum resistere cerneret, per ualido collecto exercitu, in Baioariam tendit. Quod Arnoldus vt audiuit, eius non passus est in Baioaria præstolari aduentum. Verùm collectis quibus valuit copiis, huic obuiam properat. Cupierat sanè & ipse rex fieri. Quumque in eo essent, vt bellum pariter inire deberent, sicut vir sapiens, & Deum timens, rex Henricus cogitans ex vtraque parte irrecuperabile posse damnum accidere, Arnoldo quatenus cum solo solus loquatur denunciat. Putans igitur Arnoldus, quòd singulari se acciret certamine, ad condictum solus hora statuta peruenit. Quem sibi obuiam properãtem rex Henricus tali est sermone aggressus:

Insana domini iussis quid mente resistis?
Quòd populus regem me cupit, esse scias
Imperio Christi, quo constat machina mundi,
Tartarus hunc metuit, hunc Phlegethon timuit,
Conterit hic nitidos reges dudumq; tremendos,
Sublimésq; volens erigit hic miseros,
Quò meritas laudes domino per secula soluant.
Tú ne superbe, reus, perfide, dure, ferox,
Inuidiæ stimulis sæuaq; cupidine tactus,
Corpora Christicolûm perdere valde sitis?
Si regem populus cuperet præponere temet,
Protinus is fierem quem magis is cuperet.

Hoc igitur quadrifario dicẽdi genere, copioso scilicet, breui, sicco & florido, rex Henricus vt erat animo prudens, Arnoldi animum mulcens, ad suos rediit. Arnoldus verò quum suis omnia retulisset, huiusmodi ab eis audiuit ἀπόκρισιν, id est responsionem: Sapiens prompsit illius sapientiæ veræ sententiam, quæ ait, Per me reges regnant, principes imperant, & prudentes iustitiam decernunt. Qui huic resistit, illum Dei ordinationi resistere quis ambigit? Neque enim in huius electione totius populi posset animus esse vnus, si à trinitate summa quę Deus vnus est, ante mundi constitutionem non esset electus. Si bonus fuerit, diligendus erit, Deusq; in eo laudandus: si verò malus, æquanimiter tolerandus. Subditorum nanque plerunque exigunt merita, quatenus nonnunquam à prælatis grauentur, non regantur. Æquum autem iustumq; nobis videtur, vt à cæteris non dissentiẽs hunc regem eligeres. Ipse verò te vt tam fortunatum & prædiuitem virum hoc pacto bearet, animique tui feritatem mulceret, vt quod prædecessores non habuere tui, tibi concedatur, scilicet quatenus totius Baioariæ pontifices tuæ subiaceant ditioni, tuæque sit potestatis vno defuncto alterum ordinare. Conniuens igitur Arnoldus huic optimo suorum consilio, Henrici regis miles efficitur, & ab eo, vt iam dictum est, concessis totius Baioariæ pontificibus honoratur.

De Hungaris, audita morte Conradi, Saxoniam inuadentibus. Quibus Henricus quamuis infirmus occurrit, & suos exhortatus est, votumq; vouit. CAP. VIII.

PEr idem tempus dum Conradi regis interitum, atque Henrici in regni successionem Hungari audirent, tali sese mutuo sermone sunt aggressi: Rex fortè nouus nouis vti legibus cupit. Copiis igitur collectis non minimis, ascendamus, scrutemurque debita vtrum Henricus rex velit tributa persoluere. Quod si non, vt credimus, regibus dissentit à cæteris, regnum eius cæde atque immensis depopulemur incendiis: non Baioariorum,

ioariorum, sed Saxonum, vbi rex ipse est, primò fines occupemus, vt si fortè (quod non speramus) congregare exercitum velit, neque de Lotharingia, neque de Sueuia, neque de Baioaria, ei maturè possit occurrere. Sed & Saxonum ac Thuringorum terra facilè depopulatur, quæ nec montibus adiuta, nec firmissimis oppidis est munita. Rex Henricus grauissima valetudine detinetur, & Hungarorum ei aduentus proximè nunciatur. Vix finetenus verba nunciantis audierat, quum directis per Saxoniam nunciis, post triduum quotquot poterat capitali sententia se adire præcipit. Validissimo igitur per quatriduum collecto exercitu (est enim Saxonum mos laudandus atque imitandus, quatenus annum post vnum atque duodecimum nemini militum bello deesse contingat) etsi corporis inualidus viribus, tamen mentis vigore animatus, prout valuit equum ascendit, atque collectis in vnum copiis, huiusmodi verbis ad pugnandi rabiem excitauit:

Inclyta Saxonum ceu leo frendens
Bella per innumera gens erat olim.
Restitit hæc Carolo ense cruento,
Qui sibimet totum strauerat orbem,
Fugit & hic victus victor vbique.
Quod sibi nos rediens subdidit omnes,
Id domini pietas gessit, ob hoc quòd
Participes voluit esse salutis.
Nunc mala Turcorum nescia Christi
Gens, inimica Deo, gaudet in omnem
Ecclesiæ populum ducere ferrum.
Proh dolor, heroes heus mage quòd nunc
Subdere nostra volunt colla tributo.
Sumite nunc animos more virili:
Membra secare, precor, viq; ferire
Sit furor heus ardens, sancta cupido:
Hæc Stygias referant munera ad vndas,
Et calidos numerent igne trientes.

Talibus itaque rex exhortationibus ad pugnam suorum accendi animos videns, indicto cunctis silentio, hoc iterum diuini munere flaminis tactus adiecit: Priscorum facta regum, sanctorum scripta patrum nobis quid agere debeamus insinuant. Non enim Deo difficile paucis plures sternere: si tamen horum qui id agere cupiunt, fides meretur, fides inquam non professionis tantùm, sed operis, non solummodo oris, sed etiam cordis. Voueamus itaque, ac secundum psalmistam vota reddamus: Ego inquam, ego prius, qui dignitate videor & ordine primus. Simoniaca hæresis Deo inuisa, & à beatissimo apostolorum principe Petro damnata, quæ ab antecessoribus nostris hactenus est temere custodita, modis omnibus à nostro sit regno expulsa. Connectet inuicem charitas vnitatis, si quos diuisit calliditas dæmonis.

De nuncio qui Hungaros in Meresburgo esse nunciabat omnia deuastantes. Et de exploratoribus quos Hungari à captiuis moniti mittebant. Item de pugna commissa cum Hungaris. Et de bono consilio Henrici regis & victoria. Et vbi sit ipsa victoria depicta.

CAPVT IX.

REx nonnulla his similia dicere cœperat, quum volipes nuncius Hungaros in Meresburgo, quod castrum in confinio Saxonum, Thuringorum, & Sclauorum, esse nunciabat. Adiecerat etiam eos non modicam paruulorum ac mulierum habere prædam, virorum verò immensam fecisse stragem. Cōdixerat enim à decimo & deinceps anno neminem esse superstitem relicturos, quatenus per hoc terrorem non paruum adhiberet Saxonibus. Rex igitur, vt erat animi cōstans, talibus non terretur, verùm magis magisq;, vt pro patria pugnare, ac laudabiliter, si necesse sit, occūbere velint, exhortatur. Vinctos interea Hungari si impugnari debeant, sciscitantur. Quumq; ab his non aliter posse fieri testaretur, exploratoribus directis, si hoc verum esse possit, exqui-

ritur. Profecti denique exploratores, Henricum regem immenſo cum exercitu iuxta præfatum oppidum Meresburgum contemplantur. Denique vix ad ſuos poterant repedare, aduentum exercitus nunciaturi. Neque enim his fuerat alius, verùm rex ipſe belli nuncius. Haud mora, bellum incipitur, atque ex Chriſtianorum parte ſancta mirabiliſque vox Κύριε: ex eorum turpis & diabolica *hui hui* frequenter auditur. Dederat autem rex Henricus ſuis ante belli inchoationem huiuſmodi ſapiens ac ſalubre conſilium: quum ad Martis præludium cœperitis properare, nemo ſocium velociori, quanquam habeat, attentet equo præire: verùm clypeis altrinſecus operti, primos ſuper ſcuta ſagittarum ictus recipite: deinde curſu rapido, impetuq; vehementiſſimo ſuper eos irruite, quatenus non prius vobis ſagittarum ictus ſecundò poſſint emittere, quoad veſtrorum ſibi armorum ſentiant vulnera perueniſſe. Saxones igitur admonitionis huius ſaluberrimæ non immemores ordinata æqualiter acie currunt, nec eſt qui velociori tranſeat equo tardiorem: verùm clypeis, vt rex dixerat, altrinſecus cooperti, ſagittarum ſuper clypeos recipiunt ictus innocuos: deinde vt prudentiſſimus vir dixerat, ſuper hos curſu præpeti veniũt, adeò vt eorum prius vita cum gemitu fugeret, quàm ſecundò iaculorum fulmina mitterentur. Fitque diuini muneris pietate, vt potius hos fugere quàm præliari iuuet. Velox tunc ſonipes gaudet pigro queritante. Phalerarum præterea decor, armorumque honor non Hungaris tutelæ, ſed oneri erant. Abiectis quippe arcubus, demiſſis ſpiculis, phaleris etiam, quò expeditius equi currerent proiectis, fugæ ſolummodo operam dabant. Verùm omnipotens Deus, qui eis pugnandi audaciam abſtulerat, fugiendi etiam copiam omnino negabat. Cæſis igitur fugatiſq; Hungaris, immenſa captiuorum turba diſſoluitur, atque in lætitiæ cantum vox gemitus permutatur. Hunc verò triumphum tam laude quam memoria dignum, ad Meresburgum rex in ſuperiori cœnaculo domus per ζωγραφίαν, id eſt picturam, notari præcepit, adeò vt rem veram potius quàm veriſimilem videas.

De Ludouico quodam, quem Itali ſuper ſe regnare inuitabant: & cur Adelbertus marchio hoc fecerit, qui gener erat Berengarij. De Adelberti ex bono in malum mutatione. De eodem Ludouico in verba Berengarij iurante, & Adelberto eundem inſtinctu vxoris ad rebellionem ſolicitante. Qui contra iuſiurandum reuerſus, Berengarium Verona expulit; & Lucam profectus, honorificè ab Adelberto illic ſuſcipitur. Cuius conſpecta potentia, inuidiæ ſtimulis agitatur, ob quam rem ab eius fide Adelbertus mox diſceſsit. CAP. X.

DVm hæc aguntur, Italienſes penè omnes Ludouicum quendam Burgundionum genitum proſapia, nunciis directis inuitant vt ad ſe veniat, regnumque Berengario auferat, ſibi obtineat. Huius verò tam turpis ſceleris autor Adelbertus Iporegiæ ciuitatis marchio erat, cui & idem Berengarius filiam ſuam nomine Giſilam coniugio copulauerat, ex qua filium genuerat, cui & aui ſui vocabulũ dederat. Iſte eſt, inquam, iſte Berengarius ille, cuius immenſitate tyrannidis tota nunc luget Italia, cuiuſq; lenocinio à quibuſcunque gentibus premitur, non iuuatur. Sed vt ad rem redeamus, ſatis nunc dixiſſe ſufficiat. Præterea idem Adelbertus, quod bonis omnibus cauendum eſt, nequaquam ſui ſimilis fuit. Nam dum feruente ætate iuuenilem duceret vitam, miræ humanitatis, miræq; ſanctitatis fuit, adeò ſanè, vt ſi ei à venatione redeunti pauper occurreret, aliudq; non eſſet quod illi præſtare poſſet, cornu protinus quod collo eius fibulis aureis dependebat, ſine dilatione concederet, rurſumque ab eodem quanti æſtimabat acquireret. Tam diræ autem poſtmodum factus eſt famæ, vt huiuſmodi vera de eo tam a maioribus quàm à pueris cantio diceretur. Et quia ſonorius eſt, Græcè illud dicamus, *Adelbertus comis curtis* μακροσπαθὴς μικροπιστής: quo ſignatur & dicitur longo eum vti enſe, & minima fide. Huius itaque aliorumque ac nonnullorum Italienſum hortatu prefatus Ludouicus in Italiam venit. Cui mox Berengarius, vt audiuit, obuiam venit. Quumque Ludouicus Berengario ſibi obuiam veniẽti magnas adeſſe copias, ſibi verò paucas cerneret, iureiurando ei hoc terrore compulſus promiſit, vt

sit, vt si sese dimitteret, quibuscunque promissionibus accitus amplius in Italiam non veniret. Fecerat nanque sibi Berengarius plurimis collatis muneribus Adelbertum Tuscorum prępotentissimum marchionem valde fidelem, atque ideo Ludouicus tam facilè est expulsus. Modica verò temporis transcursa intercapedine, rex Berengarius nominato Adelberto grauis est visus. Cui rei Berta coniunx sua, Hugonis regis qui nostro pòst tempore in Italia regnauit mater, non modicè fomitem ministrauit. Vnde factum est vt consulto eodem Adelberto marchione, cæteri Italienses principes propter eundem Ludouicum vt adueniret transmitterent. Qui cupiditate regnandi, oblitus iurisiurandi, venit concitus in Italiam. Videns itaque Berengarius, quòd Ludouicus tam ab Italiensium quàm à Tuscorum susciperetur principibus, Veronam profectus est. Ludouicus verò cum Italiensibus eum prosequi non desistens, Verona etiam illum expulit, totumq; regnum sibi viriliter subiugauit. His ita gestis, bonum visum est Ludouico, vt sicut circumcirca viderat Italiam, videret & Tusciam. Exiens deniq; Papia, proficiscitur Lucam, vbi decenter miroque paratu ab Adelberto suscipitur. Quumque Ludouicus in domo Adelberti tot militum elegantes adesse copias cerneret, tantam etiam dignitatem, totque impensas prospiceret, inuidiæ zelo tactus suis clanculum infit: Hic rex potius quàm marchio poterat appellari. In nullo quippe mihi est inferior, nisi solummodo nomine. Quę res Adelbertum latere non potuit. Quod Berta, vt erat mulier non incallida, audiens, non solùm virum suum ab eius fidelitate amouit, verumetiam cæteros Italiæ principes ei infideles effecit. Vnde factum est, vt dum è Tuscia rediens, Veronam pergeret, degeretq; ibidem, nihil hæsitans, nihilque mali suspicans, Berengarius dato precio, custodes ciuitatis corruperit, collectisq; viris fortissimis, in ipso noctis conticinio ciuitatem ingressus fuerit.

Descriptio Veronensis oppidi, & Athesis fluuij, & pontis super eum. Vbi Ludouicus corruptis à Berengario ciuibus traditus, & regno & lumine priuatur: Hungaris Italiam laniantibus. CAP. XI.

FLuuius Athesis, sicut Romam Tiberis, mediam ciuitatem Veronam percurrit, super quem ingens marmoreus miri operis, miræque magnitudinis pons est fabricatus: à læua autem parte fluminis quæ est Aquilonem versus, ciuitas posita est, difficili arduoque colle munita, adeò vt si ea pars ciuitatis quam memoratus fluuius dexteram alluit, ab hostibus capiatur, ea tamen viriliter possit defendi. In huius verò collis summitate preciosi operis ecclesia est fabricata, & in honore beatissimi Petri apostolorum principis consecrata, vbi & propter amœnitatem ecclesiæ, locique munitionem Ludouicus manebat. Berengarius denique, vt præfati sumus, noctu ciuitatem ingressus, clam Ludouico suis cum militibus pontem pertransiens, in ipso auroræ crepusculo hunc vsque aduenit. Qui clamore strepituque militum excitatus sciscitatur quid esset, in ecclesiam fugit, nullusque eum præter Berengarij militum vnum vbi esset agnouit. Qui misericordia motus, noluit hunc prodere, sed celare. Timens verò idem, ne ab aliis repertus proderetur, vitaque multaretur, Berengarium adiit, eumq; ita conuenit: Quandoquidem tanti Deus te habuit, vt tuum proprias in manus traderet hostem, debes & tu eius monita, imò præcepta magnifacere: infit enim. Estote misericordes, sicut & pater vester misericors est. Nolite iudicare, & non iudicabimini: nolite condemnare, & non condemnabimini. Intellexit itaque Berengarius, vt vir non incallidus, hunc quo ipse lateret scire locum, eumque hac sophistica responsione decepit: Putásne me insulse, quem mihi dominus tradidit hominem, imò regem, velle occidere? Nunquid & Dauid sanctus regem Saulem à Deo sibi in manus traditum seruauit, non quòd occidere non potuit, sed quia noluit? His sermonibus miles inclinatus locum ostendit, in quem confugerat Ludouicus. Qui captus, & ante Berengarij præsentiam ductus, huiusmodi à Berengario sermonibus increpatur: Quousque tandem abutêre Ludouice patientia nostra? Num inficiari potes te illo tempore meis pręsidiis, mea diligentia circumclusum, commouere etiam cõtrà non potuisse, neq; misericordia inclinatum, quæ tibi nulla debebatur, te dimisisse? Sensistíne inquam te periurum in istis esse victum? Confirmasti sanè mihi teipsum nunquã Italiam ingressurũ. Vitam tibi sicut

K

ei qui te mihi prodidit promiſeram, cõcedo: oculos verò tibi auferri non ſolùm iubeo, ſed compello. His dictis Ludouicus lumine priuatur, & Berengarius regno potitur. Hungarorum interea rabies, quia per Saxones, Francos, Sueuos, Baioarios, nequibant, totam per Italiam nullis reſiſtentibus dilatatur. Verùm quia Berengarius firmiter ſuos milites habere fideles non poterat, amicos ſibi Hungaros non mediocriter effecerat. Sed & Saraceni qui ſicut dixi, Fraxinetum inhabitabant, poſt labefactionem prouincialium quaſdam ſummas Italiæ partes ſibi vicinas non mediocriter laniabant, adeò vt depopulatis pluribus vrbibus, Aquas venirent, quæ eſt ciuitas X L ferme miliariis à Papia diſtans. Quæ etiam propter thermas miro in tetragonum modo ad lauandum ibi conſtitutas vocabulum huiuſcemodi ſortita eſt. Tantus timor inuaſerat vniuerſos, vt nullus eſſet, qui horum præſentiam niſi fortè tutiſſimis præſtolaretur in locis.

De Maurorum Saracenorum irruptione in Calabriam, Apuliam, Beneuentum, qui Garelianum montem, quem alij Garganum ſcribunt, pro munitione habebant. Et qua occaſione ab Aphrica exierint domino id permittente.

CAP. XII.

EOdem tempore Saraceni ab Aphrica ratibus exeuntes, Calabriam, Apuliam, Beneuentum, Romanorum etiam ciuitates ita occupauerunt, vt vnamquamque ciuitatem mediam Romani obtinerent, mediam Aphricani. In monte quippe † Gareliano munitionem conſtituerant, in quo vxores, captiuos paruulos, omnemq́ue ſupellectilem ſatis tutò ſeruabāt. Nemo etiam ab occaſu, ſiue ab arcturo, orationis gratia ad beatiſſimorū limina apoſtolorū trāſire poterat, qui ab his aut nō caperetur, aut immodico precio dato dimitteretur. Quamuis enim miſera Italia multis Hungarorum & ex Fraxineto Saracenorum cladibus premeretur, nullis tamen furiis aut peſtibus ſicut ab Aphricanis agitabatur. Fertur autem eos hac occaſione ab Aphrica exiuiſſe, atque Italiam adiiſſe. Leone atque Alexandro imperatoribus Auguſtis hominem exeuntibus, Romanus (vt latius ſumus dicturi) cum Conſtantino qui nunc vſque ſupereſt, Leonis imp. filio, Conſtantinopolitanum regebat imperium. Et ſicut fieri aſſolet, primo quo Romanus ſuſcepit imperium anno, nonnullæ ei gentes, præſertim ἀνατολικαί, hoc eſt orientales, viſæ ſunt rebellare. Factum eſt autem dum imp. exercitum ad expugnandas eas tranſmitteret, Apuliam & Calabriam binas regiones quæ ei tunc temporis ſeruiebant, huic rebellaſſe. Quumq; imp. maximis orientem verſus copiis directis exercitus huc multitudinem deſtinare non poſſet: rogauit primò vt ad ſui fidelitatem priſtinam ſponte redirent. Qui quum renuerent, atque hoc ſe facturos minimè dicerent, ad Aphricanum mox imp. dirigit regem, cum precio rogans vt ſe adiuuet, virtutiſque eius auxilio Apuliam ſibi atque Calabriam ſubdat. Hac ex legatione rex Aphricanus accitus, innumerabiles ratibus copias in Calabriam Apuliamq; direxit, binaſq; has regiones imperatoris dominatui potentiſſimè ſubdidit. Sed dum proceſſu tēporis has regiones dimitterent, Romam verſus aciem gyrauerunt, montemq; Garelianum maxima pro tuitione ſibi vendicauerunt, multaſq; munitiſſimas ciuitates debellantes vi ceperunt. Dominus verò noſter Ieſus Chriſtus coæternus & conſubſtantialis Patri ſanctoq; Spiritui, cuius miſericordiæ plena eſt terra; qui neminē vult perire, ſed omnes ſaluos fieri, & ad agnitionem veritatis venire, ne pereant; qui ſolus Deus ante mundi conſtitutionem præuidit, atque poſt omnem creaturam quaſi dominum cęteris vtentem ac dominantem creauit hominem, quemq; in fine temporis per ſui ſanguinis effuſionem verus homo, veruſq; Deus, nō duo, ſed vnus, redemit, ad amorem ſui, proprięque patrię dilectionem quoſdam beneficiis inuitat, terroribus alios compellit, non quò ſibi, qui nec augmentum bonitate noſtra, vt propheta teſtatur dicens. Quoniam bonorum meorum non eges, nec detrimentum malitia ſumere poſſit, ſed vt nobis proſit. Placuit itaque ei quia beneficiis noluimus, huiuſmodi nos ad tempus caſtigare terroribus. Sed ne Saraceni nobis diutius inſultarent & dicerent, Vbi eſt Deus eorum? conuertit Deus corda Chriſticolarum, adeò vt amplior eis pugnandi quàm fugiendi prius eſſet cupido.

De Ioanne

De Ioanne Rauennate, qui per nefas summum pontificatum inuaserat, per Theodoram videlicet meretriculam. Item de quodam iuuene Aphricano, qui ad papam venit, eiq; consuluit, quomodo cum Aphricanis feliciter pugnare posset: quod eodem duce factum est. CAPVT XIII.

QVo tempore venerandæ Romanæ sedis Ioannes Rauennas summum pontificatum tenebat. Hic autem tam nefando scelere contra ius fasque pontificij culmen obtinuit. Theodora scortum impudens, huius Alberici qui nuper hominem exuit auia (quod dictu etiam fœdissimum est) Romanæ ciuitatis non inuiriliter monarchiam obtinebat. Quę duas habuit natas, Maroziam atq; Theodoram, sibi non solùm coæquales, verumetiam Veneris exortiuo promptiores. Harum vna Marozia ex papa Sergio, cuius suprà fecimus mentionem, Ioannem qui post Ioannis Rauennatis obitum sanctæ Romanæ ecclesiæ obtinuit dignitatem, nefario genuit adulterio: ex Alberto autem marchione Albericum, qui nostro pòst tempore Romanæ vrbis principatum vsurpauit. Per idem tempus Rauennatis sedis, qui secundus post Romanum Archiereum archipræsulatus habebatur, Petrus pontificatum tenebat. Qui dum subiectionis officio debitæ nominatum Ioannem papam, qui suæ minister ecclesiæ tunc temporis habebatur, Romam sæpius & iterum domino dirigeret papæ: Theodora, vt testatur vita eius, meretrix impudentissima, Veneris calore succensa, in huius speciei decorem vehementer exarsit, secumque hunc scortari non solùm voluit, verumetiam atque etiam pòst compulit. Hæc dum impudenter aguntur, Bononiensis episcopus moritur: & Ioannes iste loco eius eligitur. Paulo pòst ante huius diem consecrationis nominatus Rauennas archiepiscopus mortem obiit, locumq; eius Ioannes Theodorę instinctu, priore Bononiensi ecclesia deserta, ambitionis spiritu inflatus contra sanctorum patrum instituta sibi vsurpauit. Romam quippe adueniēs mox Rauennatis ecclesiæ ordinatur episcopus. Modica verò temporis intercapedine Deo vocante, qui eum iniustè ordinauerat papa, defunctus est. Theodoræ autem Glycerij mens peruersa, ne amasij ducentorum miliariorum interpositione, quibus Rauenna sequestratur à Roma, rarissimo concubitu potiretur, Rauennatis hunc sedis archiepiscopatum coëgit deserere, Romanumque (proh nefas) summum pontificium vsurpare. Hoc igitur sanctorum apostolorum vicario constituto, Pœni, vt præfatus sum, Beneuentum Romanasque vrbes miserè laniabant. Accidit itaque Pœnorum quendam iuuenem iniuriis lacessitum, Pœnos deserere, & ad Ioannem papam aduenire, tactumq; diuino spiramine papam ita conuenisse: Sacerdos magne, si saperes, populum terramq; tibi subiectam a Pœnis tam grauiter laniari non sineres. Elige igitur iuuenes nimia quasi mobilitate volipedes, qui me imperatorem, præceptorem, dominum æquanimiter audiant. Horum neminem præter singulas parmas, singulaq; pila, ensesq; singulos & simplices vestes cum exiguitate obsonij habere permittito. Sexaginta deniq; huiusmodi iuuentis, sibiq; traditis, aduersum Pœnos properat, latuitq; secus angustas, quà Pœnorum iter erat, vias. Quumq; circumcirca sæpius & iterum Pœni depopulantes redirent, clamore cum maximo ex improuiso atque insperato ex insidiis prosilientes, eos faciliter trucidabant. Clamor ex ore, ictusque simul à manu processerant. Neque enim Pœni, qui quidve esset, prius scire poterant, quàm istorum spicula horum corporibus inhærebant. Hac denique fama, hocq; exercitio nonnulli Romanorum acciti, plurimis in locis Pœnos prostrauerant, callidoque hoc Aphricani consilio attriti, ciuitates penitus rupto inter se fœdere deserebant, solumque Garelianum montem sibi pro munitione deligebant.

De consilio Landulfi Beneuentanorum principis Ioanni papa dato, vt imperatorem in auxilium aduocaret: cuius auxiliis fretus, feliciter cum Saracenis pugnatum est, diuis Petro & Paulo opitulari visis. CAP. XIIII.

IOanne itaq;, vt præfatus sum, papa constituto, Landolfus vir quidam strenuus, bellorum exercitio doctus, Beneuentanorum & Capuanorum omnium princeps clarebat. Pœnis igitur statum Reipub. labefactantibus, Landolfum hunc principem egregium, quid super re huiuscemodi faciendū esset quam Aphricani agunt, Ioannes con-

sulit papa. Quod princeps vt audiuit, papam per internuncios ita cõuenit: Res hæc pater palàm magnis est inuestiganda consiliis: mittito itaque ad Græcorum imp. cuius & ipsi quę cis mare est terram, sicut & nostram, depopulari non cessant. Camerinos etiam atque Spoletinos nostrum ad auxilium inuitato, ineamusque protectore Deo cum his bellum. Si vincimus, non multitudini, sed Deo imputetur victoria: si verò vicerint Pœni, peccatis nostris, & non inertiæ deputetur. His auditis, papa cõfestim nuncios Constantinopolim dirigit, suppliciter imperatoris auxilia sibi dari deposcens. Imperator verò vt vir sanctissimus, Deumque timens, copias absque mora classibus aduehendas direxit. Quumque per Garelianum flumen conscenderent: affuit & papa Ioannes cum Landolfo pariter Beneuentanorum principe potentissimo, Camerinis etiam atq; Spoletinis. Horrida denique inter eos pugna exoritur. Verùm dum Christianorum partem Pœni præualere conspicerent, in Gareliani montis summitatem confugiunt, angustasque tantùm vias defendere moliuntur. Ex parte verò illa qua difficilior erat ascensus, Pœnisq; ad fugiendum aptior; Græci castrum die illa constituunt, in quo residentes Pœnos ne fugerẽt obseruabant, quotidieq; oppugnãtes non mediocriter trucidabant. Græcis igitur Latinisque quotidie confligantibus, Deo miserante, Pœnorum ne vnus quidem superfuit, qui non aut gladio trucidaretur, aut viuus continuò caperetur. Visi sunt autem à religiosis fidelibus in eodem bello sanctissimi apostoli Petrus & Paulus, quorum precibus Christianos credimus meruisse, quatenus Pœni fugerent, & ipsi victoriam obtinerent.

De Adelberti Tusciæ marchionis obitu, & filij eius Widonis præfectura, & matris eius à Berengario captione: & quot suspicati sint Bertham peperisse liberos Adelberto. De rebellione Mediolanensium, & causa eius. De comite palatij capto, & Lanthberto non opportunè commendato, quem Berengarius frustra requisiuit.

Cap. XV.

HOc in tempore Adelbertus Tuscorum potens marchio moritur: filiusq; eius Wido à Berẽgario rege marchio patris loco cõstituitur. Bertha autem eius vxor cum Widone filio, post mariti obitũ minoris non facta est quàm vir suus potẽtiæ. Quæ tum calliditate & muneribus, tũ hymenæi exercitio dulcis, nonnullos sibi fideles effecerat. Vnde cõtigit vt dum paulo pòst à Berengario simul cum filio caperetur, & Mantuæ in custodia teneretur, suas ciuitates & castella omnia Berengario minimè reddiderit, sed firmiter tenuerit, eamque postmodum de custodia simul cum filio liberarit. Hæc, vt rumor est, tres ex viro suo genuerat liberos: Widonem quem prædiximus, atq; Lanthbertũ, qui nũc vsq; lumine priuatus superest: Ermengardã etiam natã suam sibi Aphroditi dulcedine coæqualem, quam Adelberto Iporegiæ ciuitatis marchioni, Gisila Berengarij regis filia, Berengarij scilicet regis huius matre defuncta, hymenæi consortio copulauerat: quæ ei filium genuerat nomine Anscarium, qui quantæ virtutis, quantæque audaciæ fuerit, liber subsequens declarabit. His temporibus idem Adelbertus gener regius, Iporegiæ ciuitatis marchio, atque Odelricus palatij comes, qui ex Sueuorũ sanguine duxerat originẽ, necnon & Gilebertus prędiues comes, & strenuus Lanthbertus etiam Mediolanensis archiepiscopus, nonnulliq; alij principes Italiæ Berengario rebelles extiterant. Causa autem rebellionis huius hæc fuit: Dum Lanthbertus defuncto antecessore suo Mediolanensis archiepiscopus ordinari debuisset, non paruam ab eo rex Berengarius contra sanctorum instituta patrum accepit pecuniam, quantam cubicularij, quantã ostiarij, quantã pauonarij, ipsi etiam altilium custodes accipere deberẽt. Lanthbertus igitur archipręsulatus amore vehemẽter animatus, quęcũq; rex posceret, quanto cũ dolore tribueret, ex hoc intelligere poteris, quod subsequẽs lectio declarabit. Odelricũ palatij comitẽ quẽ prædiximus, vinctũ tũc Berẽgarius tenebat. Cũq; Lãthbertũ archiepiscopũ cõstitueret, Odelricũ ei, donec quid de eo ageret deliberaret, commendauit. Is autẽ pecuniæ multæ quam pro episcopatu erogarat, non immemor, hoc cum pacto cœpit de eius infidelitate discutere. Paucis denique interpositis diebus, rex Berengarius nunciis directis, Odelricum ad se venire præcepit. Quos ironica hac responsione conuenisse non dubium est: Sacerdotis officio penitus carere debeo, si iugulandum quempiam in manus alicuius tradidero. Intellexerunt itaque nuncij hunc publicè rebellasse, quem à rege sibi traditum absque eius licentia nouerant dimisisse.

Qui

Qui regressi protinus ad regem, Terentianum illud pro responsione dederunt: Huic commendes, si quid rectè curatum velis.

De Rodulfo Burgundione ad regnum ab Italis accito, & qualiter Hungari Odelricum Berengarij aduersarium occiderint, & Adelbertum ac Gilebertum ceperint: sed Adelbertus astu quodam pro gregario milite redemptus, elapsus sit. CAP. XVI.

QVo tempore Rodolfus rex superbissimus Burgundionibus imperabat. Cui in augmentum potentiæ hoc accessit, vt potentissimi Sueuorum ducis Burchardi filiam nomine Bertham sibi coniugio copularet. Igitur Italienses nunciis directis hunc ad se venire, Berengarium verò expellere petunt. Inter agendum autem contigit Hungaros Veronam his ignorantibus aduenisse, quorum duo reges Dursac & Bugat amicissimi Berengario fuerant. Adelbertus denique marchio atque Odelricus comes palatij, † Gilebertus etiam comes, pluresque alij dum in montem Brixianæ ciuitatis, quæ quinquaginta miliariis à Verona distat, conuenticula ob Berengarij deiectionem haberent: rogauit Berengarius Hungaros, vt si se amarent, super inimicos suos irruerent. Hi verò, vt erant necis auidi, bellandi cupidi, à Berengario mox præduce accepto, per ignotas vias à tergo hos vsque adueniunt, tantaque illos celeritate confodiunt, vt nec induendi sumendive arma spatium haberent. Captis igitur cæsisque multis Odelricus palatij comes, qui se viriliter defenderat, occiditur. Adelbertus autem marchio & Gilebertus viui capiuntur. Verùm Adelbertus, vt erat vir non bellicosus, sed sagacitatis miræ nimiæq; calliditatis, dum irruere Hungaros vndique cerneret, essetq; illi omnis spes fugiendi ablata, baltheum, armillasque aureas, omnemque preciosum apparatum proiecit, vilibusque se militis induit vestimentis, ne ab Hungaris quis esset dignosceretur. Captus igitur sciscitatusque quis esset, militis cuiusdam militem se esse respondit. Rogauitque se ad vicinum castellum duci vocabulo Calcinaria, in quo parentes qui eum redimerent, se habere asserebat. Ductus igitur, quia non agnitus, vilissimo precio comparatur. Emit autem illum suus ipsius miles nomine Leo.

al. *Giselbertum*

De Giliberto humaniter à rege Berengario dimisso, sed perfidè ad Rodulfum profecto: quem in Berengarium sic reduxit, vt eum præter Veronam regno spoliauerit: déque pugna in Berengarium & Rodulfum. CAP. XVII.

GIlebertus autem quia agnitus flagellatur, vinctus seminudusque ante Berengarij regis præsentiam ducitur. Enimuero dum ante eum sine femoralibus curta indutus † endromade ductus regis ad pedes concitus caderet, genitalium ostensione membrorum ad risum omnes commouit. Rex autem, vt erat pietatis amator, misericordia, quæ ei nulla debebatur, inclinatus ei, non vt populus optauit, malum pro malo reddidit: verùm confestim lotum, optimisque vestibus indutum, abire permisit. Cui & ait: Iusiurandum à te nullum exigo, fidei tuæ teipsum committo. Si malè contra me egeris, rationem te scias Deo redditurum. Hunc denique ad propria redeuntem, regis gener Adelbertus, cæterique qui cum illo rebelles extiterant, accepti immemorem beneficij ad Rodulfum vt adueniat dirigunt. Profectus itaque eodem Gilibertus ante triginta dies in Italiam eum aduentare coëgit. Qui susceptus ab omnibus nil Berengario ex omni regno præter Veronam dimisit, totumq; tenuit per triennium viriliter regnum. Quum duodecim sibimetipsi horis hoc placeat, displiceat hoc, modò diligat illud, mox aspernetur, qui fieri potest, vt omnibus semper æquanimiter placeat? Igitur intra triennium iste rex Rodulfus quibusdam bonus, aliis grauis est visus. Vnde factum est, vt totius regni media pars populi Rodulfum, media Berengarium vellet. Parant itaque ciuile bellum non modicum: & quoniam Placentinæ ciuitatis episcopus Wido Berengarij partibus fauebat, duodecim longè à Placentia miliariis iuxta Florentiolam bellum parant.

for. *endymate*

Tum perquam horrida pugna oritur ciuilis & atra,
Heu quater ante Calendas Sextilis: tamen ipse
Dum parat horrendos radios emittere Phœbus,

Buccina Martis adest: gnato pater ipse perennem
Infert interitum, perimitq́ patrem genitura.
Proh dolor, acer auus lethum parat ecce nepoti,
Sternendus per eum, furiis pulsatus ab atris:
Fratrem qui fodit, fratrem fodit eminus alter.
Berengarius ipse ruit medios rex percitus hostes,
Et properat. Fertur ceu cælo fulgur ab alto,
Dum coquit arentes cancri graue sidus aristas:
Non aliter dirus miserum rex ipse Rodulfus
Deiicit innocuum stricto mucrone popellum.

De victoria quam Rodulfus per Bonifacium cognatum suum obtinuit, & Rodulfi in Italia regno. Et de Flamberto Veronensi, qui Berengarium occidere tentauerat. CAPVT XVIII.

DEderat rex Rodulfus Waldradam sororem suam tam forma quàm sapiētia, quæ nunc vsque superest, honestam matronam, coniugem Bonifacio comiti potentissimo, qui nostro tempore Camerinorum ac Spoletinorum extitit marchio. Hic collecta multitudine, cum Gariardo comite Rodulfo regi in auxilium veniebat, atque vt erat vir tam callidus quàm audax, maluit potius in insidiis positus cum suis rei exitum expectare, quàm primum belli impetum sustinere. Iam Rodulfi penè omnes milites fugerant, & Berengarij dato victoriæ signo colligere spolia satagebant: quum Bonifacius atque Gariardus subitò ex insidiis properantes, hos tanto leuius, quanto inopinatius sauciabant. Pepercerat Gariardus nōnullis, hasta eos & non ferro percutiens, Bonifacius nulli parcens immensam fecerat stragem. Signum itaque victoriæ Bonifacius ceperat, conueniuntq́; qui ex Rodulfi parte confugerant, persequentesq́; Berengaricos fugam illos inire cogebant. Berengarius verò in incognitum à domino Veronæ perrexit asylum. Tanta quippe tunc interfectorum strages facta est, vt militum vsque hodie permagna raritas habeatur. His ita peractis, regnum sibi rex Rodulfus potentissimè subiugauit, Papiamq́; concitè veniens, congregatisq́; omnibus, Quoniā, inquit, superni muneris largitate mihi contigit deuictis hostibus regni solium adipisci: nunc cordi est meum vestræ regnum fidei commendare, Burgundiamq́; patriam veterem visere. Cui mox Italienses, Si bonum tibi, inquiunt, videtur, præsto sumus. Igitur post Rodulfi regis abscessum, malo Veronenses accepto consilio, vitæ Berengarij insidiari moliuntur: quod Berengarium non latuit. autor autem ac repertor tam sęui facinoris Flambertus quidam erat, quem sibi, quoniam ex sacrosancto fonte filium eius susceperat, compatrem rex effecerat. Pridie verò quàm pateretur, eundem ad se Flambertum venire præcepit.

De prudenti Berengarij regis ad Flambertum sermone, & poculo aureo quo eum vt placaret donauit. CAP. XIX.

CVi & ait: Si mihi tecum hactenus non & multæ & iustæ causæ amoris essent, & quoquo modo quæ dicuntur credi possent, insidiari te vitæ meæ aiunt: sed non ego credulus illis. Meminisse autem te volo, quantæ cunque tibi accessiones & fortunæ & dignitatis fuerunt, eas te non potuisse nisi meis beneficiis consequi. Vnde & hoc animo in nos esse debes, vt dignitas mea in amore atque fidelitate tua conquiescat. Neq; verò cuiquam salutem ac fortunas suas tantæ curæ fuisse vnquam puto, quantæ mihi fuit honos tuus. In quo mea omnia studia, omnem operam, curam, industriam, cogitationem omnem fixi. Vnum hoc sic habeto: Si à te mihi seruatam fidem intellexero, non mihi tam mea salus chara, quàm pietas in referenda gratia iocunda. His expletis, aureum non parui ponderis poculum rex ei porrexit, atque subiunxit: Amoris salutisque meæ causa, quod continetur, bibito; quod continet, habeto. Verè autem & absque ambiguitate post potum introiuit in illum Sathanas. Beneficij quippe præsentis & præteriti immemor insomnem illam in regis necem populos instigando pertulit noctem.

ctem. Rex autem nocte illa quemadmodum & solitus erat, iuxta ecclesiam non in domo quæ defendi potest, sed in tuguriolo quodam manebat amœnissimo. Sed & custodes nocte eadem non posuerat, nihil suspicans mali.

De Berengarij cæde, perfidia Flamberti peracta, & sanguine eius adhuc in lapide apparente. Et de Milone milite qui Berengarij cædem vltus est.

CAPVT XX.

Se primum quatiens strepit
Gallus, quum vigiles facit
Mortales, solito sonat
Et pulsata Deo canit
Iam tunc ænea machina:
Inuitatq; docens bene
Lethæum graue spernere,
Laudes huic modo reddere,
Qui vitam tribuit, dedit,
Et nobis superam bene
Sanctam quærere patriam.
Hic rex ecclesiam petit,
Ac laudes domino canit.
Flambertus properans volat,
Quo cum multa simul manus;
Vt regem perimat bonum.
Rex eorum vigil inscius
Audit dum strepitum, nihil
Formidans properat citus
Hoc quid visere sit, videt
Armatas militum manus.
Flambertum vocat eminus.
Quid turbæ est ait: En bone
Vir, quid nunc, quid populus cupit
Armatas referens manus?
Respondit, Vereare nil.
Te non vt perimat ruit,
Sed pugnare libens cupit
Hac cum parte, tuum petit
Mox quæ tollere spiritum.
Deceptus properat fide
Rex hac, in medios simul
Tunc captus malè ducitur:
A tergo hunc ferit impius
Romphæa. cadit heu pius,
Felicémq; suum Deo
Commendat piè spiritum.

Denique quàm innocentem sanguinem fuderit, quamq; peruersè peruersi egerint, nobis reticentibus lapis ante cuiusdam ecclesiæ ianuam positus sanguinem eius cũctis transeuntibus ostendẽs insinuat. Nullo quippe delibutus aspersusq; liquore discedit. Nutrierat sibi rex Berengarius familiariter lauteq; iuuenem, imò heroem quendam, Milonem nomine, memoria satis ac laude dignum. Cuius si rex fretus consiliis esset, fortunas sibi omnes non tantùm aduersari sentiuisset, nisi quia fortè & hoc diuinæ prouidentię consilium fuit, vt aliter fieri non posset. Is sanè nocte eadem qua rex Berengarius deceptus est, adhibitis sibi copiis, nocturnas ei vigiliarum custodias voluit exhibere. Rex verò promissionibus Flamberti deceptus, Milonem se non solùm custodire non siuit, verùm etiam atque etiam vehementer prohibuit. Milo autem sicut vir fidelis & rectus, ac beneficij sibi à rege collati non immemor, quem defendere quia defuit, non potuit, citò acriter vindicare curauit. Tertia quippe post regis necem die, Flambertum, eiúque in tam nefario scelere conniuentes, vi captos, suspendio vitam finire præcepit. Fuerunt sanè in hoc viro nonnullæ perfectæq; virtutes, quæ Deo propitio suis in locis vita comite silentio non tegentur.

LIVTHPRANDI TICINENSIS ECCLESIÆ LEVITÆ HISTORIARVM LIBER TERTIVS, QVI Antidosis inscribitur.

OPERIS huius titulum, pater sanctifice, satis te mirari non ambigo. Ais fortè, Quum virorum illustrium actus exhibeantur, cur Antidosis ei inseritur titulus? Ad quod respondeo: Intentio huius operis ad hoc respicit, vt Berengarij huius qui nunc in Italia nō regnat, sed tyrannizat, atque vxoris eius Willæ, quæ ob immensitatem tyrannidis secūda Iezabel, & ob rapinarum insatietatem Lamia proprio appellatur vocabulo, actus designet, ostēdat, & clamitet. Tanta enim mendaciorum iacula, tanta rapinarum dispendia, tanta impietatis molimina in me & domum meam, cognationem & familiam gratis exercuere, quanta nec lingua proferre, nec calamus præualet scribere. Sit igitur eis præsens pagina Antidosis, hoc est retributio, dum pro calamitatibus meis τὴν ἀσέβειαν eorum, id est impietatem, præsentibus futurisque mortalibus denudauero. Nec minus etiam sanctissimis & fortunatis viris pro collatis in me beneficiis Antidosis erit. Ex memoratis sanè aut memorandis nullus inuenitur aut rarus, hoc vno Berengario scilicet impio excepto, quorum non beneficiis genitores aut genitus vehementer gratulemur. Denique quòd in captiuitate seu peregrinatione libellus hic conscriptus dicatur, præsens indicat exulatus. Cœptus quippe in Franconouord, qui est XX miliariis locus à Moguntia distans, in Paxu insula nongentis & eo amplius à Constantinopoli miliariis vsque hodie exaratur. Sed redeamus ad rem.

Quomodo defuncto Berengario, & Rodulfo ab Italia discedente, Hungari Italiam dilaniauerint: & de Papia conflagratione, quæ metro describitur, & quomodo Deo miserante, capta & deleta non sit.

CAP. I.

REge Berengario defuncto, atque Rodulfo absente, Hungarorum rabies Salardo duce totam per Italiam dilatatur, adeò vt muros Papiensis ciuitatis vallo circundaret, ac defixis per gyrum tentoriis, exeundi aditum ciuibus prohiberet. Qui quum his viribus resistere non possent peccatis promerentibus, nec munere mulcent,

Clarus ab infuso discedens sydere Phœbus
Zodiaci primum solito conscendere sydus
Incipit, & gelidas dissoluere colle pruinas,
Æolus atque suos bis binos mittere flatus,
Hungrorum furibunda manus quum gaudet in vrbem
Flatibus Æoliis adiuta infundere flammas.
Spiritibus validis paruus diffunditur ignis:
Nec iuuat Hungarios solis hos vrere flammis,
Vndique conueniunt, mortemq; inferre minantur:
Confodiunt telis, calidus quos terruit ignis.
Vritur infelix olim formosa Papia:
Vulcanusq; suos attollens flatibus artus
Templa Dei patriamq; simul conscendit in omnem.
Extinguunt matres, pueri, innuptæq; puellæ.
Sancta cateruatim moritur catechumena plebs, tunc
Præsul in vrbe sua hac moritur, sanctusq; sacerdos
Nomine qui proprio bonus est dictusq; Ioannes.
Quod fuerat longo thecis in tempore clausum,
En iacet, hoc aliena manus ne tangeret aurum,
Atque per immensas dissoluitur igne cloacas.

Vritur

Vritur infelix olim formosa Papia,
Cerneres argenti riuos paterasq; micantes,
Corpora maiorum paßim combusta virorum.
Iaspidis hic precium viridis rutiliq; topazi,
Spernitur & sapphirus, onyx, pulcherq; beryllus.
Institor heu faciem nullus deflectit ad aurum.
Vritur infelix olim formosa Papia.
Lucidus immensas seruat, nec fonte carinas
Ticinus, sentina simul diffunditur igne.

Vsta est infelix olim formosa Papia anno dominicæ incarnationis DCCCCXXIIII, IIII idus Martij, indictione XII, feria VI, hora III. Quorum memoriam qui ibidem combusti sunt, vos & quicunque legeritis, faciatis vehementer exoro. Verùm piißimi omnipotentisque Dei ira, cuius propheta misericordiam & iudicium concinit, cuiúsque misericordia plena est terra, vsque ad consummationem non deſæuit. Nam etsi peccatis promerentibus est exusta, non tamen inimicorum manibus tradita. Impleturque quod rex & propheta canit, Nunquid in æternum proiiciet Deus? aut non apponet vbi complacitior sit adhuc? aut in finem misericordiam suam abscindet, à generatione in generationem? Aut obliuiscetur misereri Deus? aut continebit in ira sua misericordias suas? Itemque & alius propheta dicit: Cùm iratus fueris, misericordiæ reminiscaris. Reliquiæ igitur quæ supererant, Hungaris non inuiriliter resistebant, adeò vt lætabundi canerent cum propheta: Hæc est mutatio dexteræ excelsi.

Quòd Papia beati Syri eiusdem patroni meritis sit liberata. Et quòd idem beatus Syrus Papiam veniens, in spiritu prophetico eius affluentiam, & Aquileiæ casum denunciarit. Et cur Ermegarda post Adelberti mariti sui obitum tam potens extiterit.

CAPVT II.

ACcessit ad hoc, magnumque iuuamen præbuit sanctißimi patris nostri doctorisque egregij beati Syri, cuius in præfata vrbe requiescunt exuuiæ, intercessio gloriosa. Ac ne eius vaticinium falleretur, prædicta vrbs Papia vt caderet est impulsa. Verùm misericorditer à Domino est liberata. Missus siquidem prædicationis gratia à beato Hermagora euangelistæ Marci discipulo Papiam, beatißimus pater huiusmodi eam prophetiæ spiritus præsagio honorauit: Delectare gaudiis vrbs Papia, quia veniet tibi ab æternis montibus exultatio. Non vocaberis minima, sed copiosa in ciuitatibus. Et vt hoc eius vaticinium firmius crederetur, Aquileię non ignotæ ciuitatis casum hac eadem hora sermone huiusmodi nunciauit: Væ tibi Aquileia, quia quum inter impiorum incesseris manus, destrueris, nec vltra reædificata consurges. Quod ita esse completum visibus patens ratio manifestat. Aquileia nanque prædiues, atque olim ciuitas immensa, ab impiißimo Hunnorum rege Attila capitur atque funditus dissipatur, nec vlterius, vt in præsentiarum cernitur, eleuatur. Papia verò, vt vir sanctißimus dixerat, copiosa & appellatur & cernitur: non solùm quippe vicinas, sed & longè positas præcellit opibus ciuitates. Quid alias memorem, quum ipsa insignis, & toto orbe notißima Roma hac inferior esset, si preciosa beatißimorum apostolorum corpora non haberet? Patet igitur quòd hanc intercessio beatißimi patroni nostri Syri eripuit, qui eam tam veridico ac precioso præsagio honorauit. Exusta denique Papia, factaque per Italiam non modica præda, Hungari ad propria reuertuntur. Hoc eodem tempore defuncto Adelberto Eporegiæ ciuitatis marchione, vxor eius Ermegarda Adelberti præpotentis Tusciæ marchionis & Bertæ filia totius Italiæ principatum obtinebat. Causa autem potentiæ eius hæc erat, quoniam, quod dictu etiam fœdißimum est, carnale cum omnibus non solùm principibus, verùm etiam cum ignobilibus commercium exercebat.

Quòd regi Rodulfo à Burgundia regresso, Ermegarda paulo pòst rebellis extiterit, ita vt cum Italiensibus Papiam tenuerit. Et quomodo Rodulfus illuc tetenderit. Et quomodo astu Ermegardæ Rodulfus suos deserens, ad eam noctu vt transfuga venerit, & quomodò manè à suis quæsitus sit: & re cognita, Mediolanum milites eius fugerunt. Item quomodo Italienses Hugonem accesserunt.

CAP. III.

PEr idem tempus rex Rodulfus è Burgundia rediens in Italiam venit: defunctóque Berengario, regnum potenter obtinuit. Post autem aliquot dies Italienses omnes cœperunt inter se dissidere. Zelo quippe non modico propter Ermegardæ pulchritudinem iuxta carnis huius putredinem trahebantur, eò quòd ea stuprum aliis pręberet, aliis denegabat. Vnde factum est, vt prædiues Mediolanensis episcopus, nonnullíque alij regis Rodulfi partibus fauerent. Cum Ermegarda verò tot simul rebelles aderant, quot ipsam etiam regni caput Papiam non inuiriliter defenderent. Factum est autem, vt rex Rodulfus collectis copiis Papiam contenderet, castrametatus quinto miliario ab vrbe, eo in loco quo Ticinus simul & magnus ille Padus conueniunt: in cuius laudibus Maro sic canit,

Fluuiorum rex Eridanus. Idem:
Corniger Hesperidum fluuius regnator aquarum.

Ermegarda, vt non incallida, Rodulfo regi huiusmodi noctu per memorati alueum fluuij mandata transmisit: Si te perdere vellem, iam longo tempore extinctus esses. Tui quippe omnes te deserere, meq; ardenter adire, si meum modò adsit velle, contēdunt. In his enim es locis, in quibus captus vinctusque esses, si eorum iamdudum consiliis paruissem. Talibus rex legationibus non solùm credulus, verumetiam territus, nunciis remissis, se acturum quicquid ea consuleret remandauit. Nec mora, sequenti nocte Rodulfus clàm custodibus dimissis omnibus, dimisso tentorio, lecto etiam bene composito, lintrem ingressus suos deseruit, atque ad Ermegardam quantocyus properauit. Igitur manè facto, magno silentio regis milites tentorium circuibant: venientibus verò principibus, non parua inter eos admiratio erat, quur præter solitum rex hora huiusmodi dormitaret. Quumque strepitu vt spadones quondam Holofernem euigilare niterentur, nullum, quemadmodum ipse, dabat responsum. Introeuntibus autem tentorium, nihilque reperientibus, raptum hunc alij, interfectum alij clamitabant. Nemo tamen quòd transfuga fieret, animaduertere poterat. Verùm dum hac admiratione fluctuarent, nuncius venit qui diceret Rodulfum regem super eos cum aduersariis eorum velle irruere. Qui mox animo consternati, tam celeri fuga cœperunt discedere, vt non hos currere, sed si videres, diceres transuolare. Quumque Mediolanum, tutum scilicet ad locum, peruenissent, consensu omnium Lanthbertus archiepiscopus Hugoni potentissimo & sapientissimo prouincialium comiti mandat, regnum vt Rudolfo auferat, sibique potenter obtineat. Erat enim longo ex tempore multis argumentis & ipse periclitans, si fortè regnum posset obtinere Italicum. Hic enim Berengarius iam nominati regis tempore cum multis in Italiam venerat. Sed quia regnādi tempus nondum ei aduenerat, a Berengario territus est atque fugatus.

Quomodo Rodulfus in Burgundiam reuersus, Burchardū socerum suū ad auxilium adduxerit. Et qua ratione idē Burchardus sit Mediolanum profectus, & ibidem honorificè susceptus, & de eius morte tractatum. Qui Mediolano rediens, Nouariam venit: vbi & ab Italiensibus cum omnibus suis occisus est. Et Rodulfus Burgundiam repetiit. Hugo verò comes prouinciæ Pisas appulsus est, vnde Papiam venit, & rex Langobardorum fit. Wido autem Berthæ filius Tusciæ præficitur CAP. IIII.

ROdulfus denique quum infidelitate suorum prænominatos aduersarios superare non posset, in Burgūdiam profectus, Burchardo Sueuorum duci, cuius sibi filiam

coniugio

coniugio copulauerat, denunciat vt ſibi in auxilium veniat. Qui collectis copiis, cum Rodulfo confeſtim conuenit in Italiam. Quumque perueniſſent Eporegiam, Rodulfum Burchardus ita conuenit: Ipſe ego vt legationis obtentu Mediolanum proficiſcar, non abſurdum videtur. Hac occaſione vrbem explorare, atque eorum potero cognoſcere voluntatem. Profectus itaque quum iam Mediolanum perueniſſet, priuſquam vrbem ingrederetur, ad beati precioſique martyris Laurentij eccleſiam orationis gratia declinauit: ſed, vt aiunt, non tantùm petitionis gratia, quantum alterius rei cauſa. Dicunt enim, quia prope ciuitatem eſt eccleſia miro atque precioſo opere fabricata, eum ibidem munitionem conſtruere velle, qua non ſolùm Mediolanenſes, ſed & plures Italiæ principes coërcere decreuiſſet. Inde verò exiens quum iuxta murum ciuitatis equitaret, lingua propria, hoc eſt Teutonica, ſuos ita conuenit: Si Italienſes omnes vno vti tantummodo calcari, informesque nō fecero equas caballicare, non ſum Burchardus: fortitudinem ſiquidem muri huius ſeu altitudinem qua ſe muniri confidunt, nihili pendo: iactu quippe lanceæ meæ aduerſarios de muro mortuos præcipitabo. Hoc autē eò dicebat, quoniam neminem aduerſariorū ſuæ ibi linguæ gnarum eſſe putabat. Verùm ſuo omine non bono quidam iſtic aderat, quanquā pannoſus & deſpectus, eius tamen loquelæ ſcius, qui omniū horum Lanthberto archipræſuli celer factus eſt nuncius: qui vt erat ingenio pollens, Burchardum non deſpexit, ſed eum alio animo ſuſcipiens, mirabiliter honorauit: ſed & inter cætera, quaſi hoc eſſet priuilegium amoris, conceſſit ceruum, quem is ſuo in brolio venaretur, quod nulli vnquam niſi chariſſimis magniſq; conceſſit amicis. Lanthbertus interea Papienſes omnes nonnulloſque Italiæ principes ad Burchardi necem inuitat, eumque tamdiu tenuit, donec congregatos eſſe omnes ſperaret qui eum occidere deberent. Factum eſt igitur, vt Burchardo Mediolano diſcedente, Nouariam die perueniret eadem. Quumq; iſtic nocte tranſacta diluculo ſurgeret, Eporegiam tendens ciuitatem, Italicę ſuper eum irruentes ſubitò apparuere phalanges. Quas contra non vt vir bellicoſus properat, verùm mox fugam inceptat. Et quoniam ſecundum beati Iob ſententiam, terminus eius conſtitutus præteriri non poterat, & fallax equus ad ſalutē, in foſſam quæ muros circuit ciuitatis, equus decidens eum proiecit: vbi & ab irruentibus Auſoniis confoſſus lanceis vitam morte commutauit. Sui denique hoc videntes, quoniam aliò non poterant, intra eccleſiam ſanctiſſimi confeſſoris Gaudentij confugiunt. Auſonij itaque vt ex Burchardi minis non mediocriter inflammati atque indignati, eccleſiæ fores frangunt, omneſq; in ea repertos, ſub ipſo etiam altari confodiunt. Quod Rodulfus vt audiuit, Italiam dereliquit, & Burgundiam percitus venit. Hæc itaque dum aguntur, Hugo Arelatenſium ſeu prouincialium comes nauim conſcenderat, & per Tyrrhenum mare in Italiam feſtinabat. Deus itaq; qui hunc in Italia regnare cupiebat, proſperis eum flatibus breui Alpheam, hoc eſt Piſam, quæ eſt Tuſciæ prouinciæ caput, duxerat: de qua ſic Maro, *Alphea ab origine Piſæ.* Quumq; eodem perueniſſet, affuit Romani papę Ioannis ſcilicet Rauennatis nuncius. Affuerunt etiam penè omnes Italienſes nuncij, qui hunc, vt ſuper eos regnaret, inuitabant. Is autem, vt erat longo ex tempore hæc cupiens, percitus venit Papiam, cunctiſq; conniuentibus regnum ſuſcepit: poſt paululum Mantuam abiit, vbi & Ioannes papa ei occurrens, fœdus cum eo percuſſit. Quo tempore Berta matre Hugonis regis mortua, Wido filius eius quem ex Adelberto genuerat, ſicut prædiximus, Tuſciæ marchiam tenebat, qui Maroziam ſcortum Romanum ſibi vxorem acceperat.

De plurimis regis Hugonis virtutibus libidine fœdatis. De duobus filiis eius. De amicitia eius cum Henrico imperatore. De patre Liuthprandi huius operis autoris ad imperatorem Græcum ab Hugone miſſo. De duobus canibus imperatori miſſis, qui eum dilaniare parabant. Et de patre, quur tam magnificè ſit ab Imperatore ſuſceptus.

CAPVT V.

FVit autem rex Hugo non minoris ſcientiæ quàm audaciæ, nec inferioris fortitudinis quàm calliditatis, Dei etiam cultor, ſanctęq; religionis amatorū amator: in pauperū neceſſitatibus curioſus: erga eccleſias ſolicitus, religioſos philoſophoſq; viros non ſolùm amabat, verumetiā fortiter honorabat. Qui etſi tot virtutibus clarebat, mulierū

tamen illecebris eas fœdabat. Hic ex Francorum genere, ex genere Teutonicorum vxorem acceperat nomine Aldam, quæ filium ei genuerat nomine Lotharium. Habuerat ſanè tunc temporis ex quadã muliere nobiliſſima vocabulo Wandelmoda filium nomine Hubertum, qui nunc vſque ſupereſt, & Tuſciæ prouinciæ potens princeps habetur. Cuius acta domino propitio ſuis in locis exponentur. Hugone igitur rege conſtituto, ſicut vir prudentiſſimus quocunque terrarum cœpit nuncios ſuos dirigere, multorumque regum ac principum amicitiam quærere: Henrici præſertim famoſiſſimi regis, qui, vt ſuprà memorauimus, Baioariis, Sueuis, Lotharingis, Francis atq; Saxonibus imperabat. Hic etiam Sclauorum gentem innumeram ſubiugauit, ſibique tributariam fecit. Primus etiam hic Danos ſubiugauit, ſibiq; ſeruire coëgit: ac per hoc nomen ſuum multis nationibus celebre fecit. Rex igitur Hugo quum reges ac principes amicos circumcirca acquireret, ſtuduit nomen ſuum etiam Argiuis longè à nobis poſitis notum facere. Imperabat verò his tunc temporis memoria ſatis & laude dignus Romanus Imp. liberalis, humanus, prudens ac pius: cui tum propter morum probitatem, tum propter linguæ vrbanitatem genitorem meum direxit nuncium. Qui quum eodem perueniſſet, inter cætera quæ imperatori Romano rex Hugo miſerat munera, duxit duos canes, quales in eadem patria non ſunt alicui viſi. Qui quum ante eius præſentiam adducti fuiſſent, niſi multorum brachiis cõſtricti fuiſſent, eum protinus morſibus laniaſſent. Puto enim, quòd dum hunc Græcorum more theriſtro opertum, habituque inſolito viderunt indutum, non hominem, ſed monſtrum aliquod putauerint. Denique magno cum honore ab eodem ſuſceptus eſt imperatore. Nec tam pro rei nouitate, aut munerum magnitudine, quantum quoniam, dum præfatus genitor Theſſalonicam veniſſet, Slauorum quidam qui rebelles imperatori Romano extiterant, terramque eius depopulabantur, ſuper eum irruerunt. Verùm Dei actum eſt pietate, vt eorum principes viui nonnullis mortuis caperentur. Quos dum præſentaret imperatori, immenſa affectus eſt lætitia, magnoque ab eo genitor munere donatus, ad Hugonem regem qui ſe illuc tranſmiſerat, rediit lætus. Poſt reditum verò eius paucis interpoſitis ſolibus languore correptus monaſterium petiit, ſanctęque conuerſationis habitum ſumpſit, in quo poſt dies quindecim mortuus me paruulo derelicto migrauit ad Dominum. Nunc autem quoniam imperatoris Romani mentio facta eſt, quis fuerit, qualiterve ad imperij culmen peruenerit, hîc non abſurdum mihi videtur referre.

De leone ferociſſimo, quem Romanus qui poſtea imperauit, fortiſſimè peremit, & de ſocij eius pauore. CAP. VI.

IMperante quoque Leone Conſtantini huius genitore, Romanus iſte imperator quanquam πτωχὸς, id eſt pauper, ab omnibus tamen χρήσιμος, id eſt vtilis, habebatur. Erat autem ex mediocribus ipſis qui nauali pugna ſtipendia ab imperatore acceperant. Qui quum ſæpius & iterum εἰς τὴν μάχην, id eſt in pugna, nonnulla χρήματα, id eſt vtilia, faceret, à ſibi præpoſito adeò honoratus eſt, vt primus nauium fieri mereretur. Quadam autem nocte, dum Saracenos exploratum abiret, eſſetque in eodem loco palus, atque arũdinetum non modicum, contigit leonem ferociſſimum ex arundineto proſilire, ceruorumque multitudinem in paludem demergere, vnumq; eorum capere, ſicq; rabiem ventris mitigare. Ῥωμανὸς δὲ τῶν αὐτῶν, id eſt Romanus autem eorundem, ſonitum audiens, timuit valde. Putauit enim multitudinem Saracenorum eſſe, qui conſpectum ſe fraude aliqua vellent perimere. Manè autem primo exurgens quum diligentiſſimè omnia conſideraret, conſpectis veſtigiis εὐθέως, id eſt confeſtim, quid hoc eſſet agnouit. Leone itaque in arundineto commorante, Romanus Gręcum ignem, qui nullo præterquam aceti liquore extinguitur, vndique per arundinetum præcepit iactari. Erat autem in arundineto aceruus arundinibus plenus, in quem leo confugiens, illo ab igne eſt ſaluatus. Ventus quippe contraria ex parte flans, ignem ne ad aceruum vſque perueniret amouit. Romanus præterea poſt ignis extinctionem, vno tantùm cum aſſecla enſem ſolum dextera, ſiniſtra autem pallium geſtans, locum omnem peragrans luſtrat, ſi fortè os ex eo vel ſignum aliquod reperiret. Iam verò quum in eo eſſet, vt nihil inueniens repedaret, quid hoc monſtri eſſet quòd aceruus ille ſit ab igne

igne ſaluatus, ſtuduit viſere. Quumq; duo propè aſſiſterent, ſecumq; rebus ex nonnullis fabularentur, leo hos tantùm audiuit, quoniam quidem ob caligantes oculos παρὰ τῶ χαπνῶ, id eſt ob fumum, videre non potuit. Volens igitur leo animi ſui feritatē quam ab igne conceperat, in hos euomere, ſaltu rapidiſſimo quà illorum voces audierat, inter eos proſiliit. Romanus verò, non vt ſuus aſſecla pauitans, ſed ea potiùs mente conſiſtens, vt etſi fractus caderet orbis, impauidum ruinæ ferirēt, pallium quod manu geſtabat, inter brachia miſit. Quod dum pro homine leo diſcerperet, Romanus hunc à tergo totis viribus inter clunium iuncturas enſe percuſſit. Qui diſſociatis diuiſiſq; cruribus quia ſtare non poterat, penitus cecidit. Leone igitur interfecto, Romanus ſeminecem aſſeclam ſuum ſolo ſtratum eminus vidit, quem & vocare voce præcipua cœpit. Sed quum nullum daret omnino reſponſum, idem Romanus propter eum aſtitit, pedeq; pulſans, Surge, inquit, miſer. Qui cōſurgens, præ admiratio..e, dum leonis immanitatem cōſpiceret, non habuit vltra ſpiritum. Stupebant autem omnes de iſto Romano hæc audientes. Vnde factum eſt, vt tam pro cæteris quàm pro præclaro hoc preſenti facinore non multo pòſt à Leone imperatore tanto donaretur honore, vt omnes naues ipſius eſſent in manibus, eiusque iuſſionibus obedirent.

De iis qui Leoni imperatori ſucceſſerunt, & Conſtantini morte, ac Romani per ſtratagema & aſtum ad imperium euectione. CAP. VII.

LEo denique Græcorum piiſſimus imperator, cuius ſuprà fecimus mentionem, corporis humani debitum ſoluens, viamq; carnis vniuerſæ ingrediens, regni ſui heredem, Alexandrum fratrem germanum, vnicumq; filium Conſtantinum, qui nunc vſque ſupereſt, & feliciter regnat, paruulum, & (vt Græci aiunt) ἄλαλον, id eſt mutum, & infantem dereliquit. Quibus ad tuendum palatium, tutandamq; rem priuatam, vt iſtic moris eſt, eunuchum officio † Parachimmenon dedit. Phocam verò Domeſticum maiorem, hoc eſt terreſtris ducem exercitus, fecit. Romanum autem non claro natalium ortu, ſed cordis magnanimitate nobilem, naualis exercitus principem ordinauit. Alexander poſt modicum defunctus, ſoli Conſtantino paruulo imperium dereliquit. Denique tempore quo magnus imperator Leo migrauit ad Chriſtum, Phocas præfatus Domeſticus terreſtris dux exercitus cōtra Simonem Bulgarorum regem copias duxerat, eiq; Conſtantinopolim venire cupiēti non inuiriliter repugnabat. Romanus verò, vt non incallidus, audito imperatorum, hoc eſt Leonis atque Alexandri, interitu, haud longè ab vrbe collecto claſſium exercitu fugit, atque in inſulam paruam iuxta Conſtantinopolim, ita vt è palatio videri penè poſſet, ratibus collectis aduenit: ad palatium autem minimè transfretauit, laudeſq; iuxta conſuetudinem Porphyrogenito minimè decantauit. Quæ res eunucho Parachimmeno, cunctiſq; Conſtantinopoleωs principibus ſtuporem timoremq; non paruum attulit. Internūciis itaque quid hoc monſtri ſit, quòd regem non adierit, laudeſq; debitas non ſoluerit, ſciſcitatur. His à Romano reſpondetur, quòd propriæ vitæ timens palatium declinarit, & adiecit, quòd ſi Parachimmenos cæteris cum principibus ſe non adiret, vitamque iureiurando promitteret, mox ſe ad Cretenſium Saracenorum regem conferret, regnumque Argiuorum ſui auxilij fortitudine debellaret. Quod quàm callidè dixerit, exitus declarabit. Igitur quod præfati ſumus, principes terrore compulſi, ignorantes quòd lateret anguis in herba, omnes hunc fiducialiter adeunt, quod mandauerat gratanter cupientes implere. Quos omnes non malo conſilio accepto proiectos in ſentinam ligat: ſicque ſecurus ad vrbem magno cum comitatu feſtinat, hiſque quos ſuſpectos habuerat, palatium purgat, ſuæ parti parentes ibi collocat: rectorem, magiſtros, patricios, logotheum, eparchon, κοιτωνίτας cubicularios, protoſpatharios, ſpatharios, ſpatharocandidatos, παραθαλασίους facit: cæteros, vt diximus, abdicat. Qui etiam vt cœptum opus firmius patraret, cum Porphyrogeniti matre † Zoizone nomine, Venerea eſt dulcedine iunctus. Tota mox ciuitas coronatur, & Romanus pater Baſileos appellatur.

fortè παρακοίμενον

L

De Phoca altero ex principibus aulæ, qui audito quòd Romanus esset ad imperium euectus, victoriam Bulgaris sponte concessit, cum multa suorum strage fugiens: quocirca à Romano captus oculis priuatur. De Symeone Bulgarorum rege ex monacho, cuius filius Baianus magica arte homines in lupos vertit. Item de Helena seu Irena, quæ Constantino imperatori nupsit.

CAPVT VIII.

CVm Bulgaris præterea pugnanti Phocæ Domestico, qui & ipse pater Basileos ardenter fieri cupiebat, in ipso bello iam de hostibus triumphum tenẽti, quid à Romano actum sit nunciatur. qui mox animo consternatus, nimio dolore compulsus, victoriæ signum quo hostes insequebatur proiecit, terga vertit, fugam suos inire fecit. Reparant itaque Bulgari Symeonis hortatu animos, & quos prius aduerso marte fugarat, prospero postmodum insequuntur, tantaque tunc Argiuorum strages efficitur, vt longo pòst tempore campus plenus ossibus videretur. Omni denique cum festinatione iam nominatus Phocas Domesticus Constantinopolim redit, palatium ingredi cupit, & arte fieri pater Basileos satagit. Sed quia consilij vis expers mole ruit sua, & (vt Flaccus dicit) Dij rem temperatam prouehunt in maius, à Romano Domesticus iste capitur, atque vtroque lumine priuatur. Bulgaris non minima vis augetur, iisq; Græcos depopulandi vicissitudo dupla repẽditur. Tunc etenim Symeonem ἡμίαργον, id est semigræcum, esse aiebant, eò quòd à pueritia Byzantij Demosthenis rhetoricam, Aristotelisque syllogismos didicerit. Post hæc autem relictis artium studiis, vt aiunt, conuersationis sanctæ habitum sumpsit: verùm paulo pòst regnandi cupiditate deceptus, ex placida monasterij quiete ad seculi procellam transiit, elegitq; potius apostatam Iulianum, quàm beatissimum Petrum cœlestis regni clauigerum imitari. Qui duos filios habuit, vnum nomine Baianum, alterum qui nunc vsque superest, potenterq; Bulgaris principatur, nomine Petrum. Baianus autem adeò fertur didicisse magicam, vt ex homine fieri lupum, & quamcunque vellet aliam cerneres feram. Romanus præterea eodem quo pater Basileos constitutus est anno, filiam suam Helenam imperatori paruulo suo domino Constantino Porphyrogenito coniugem dedit. Porphyrogenitum autem non in purpura, sed in domo quam Porphyram superius diximus nominatam, appello: vt videre est libro primo pluribus capitibus. De æde autem sacra quam ædificauit, hoc addi potest, quòd ipsam νέαν, hoc est nouam, alij vocant: alij verò ἐννέαν, quod lingua nostra nouennalem sonat, appellant; eo quòd ibidem horarum ecclesiasticarum machina nouem pulsata ictibus seu vocibus sonet.

De oratione Romani ad principes Romanos, postquam imperator constitutus est. De humilitate prosapia Romani, qui Christophorum filium suum iniquè Constantino imp. filio in imperij aditione prætulit: quam iniuriam deus morte Christophori vltus est. De Constantini Porphyrogeniti religione & exercitatione, paceq; cum Bulgaris per Irenam facta.

CAP. IX.

SEcundo itaque quo pater Basileos constitutus est anno, Romanos conuocatos ad se principes ita conuenit: Romanæ dignitatis ἄρχοντες, id est principes, quoniam vobis consultis non solùm inquam pater Basileos sum cõstitutus, verumetiam sanctissimi Imp. fidelitati γλαυκώπιδος Helenæ, id est virides oculos habentis, coniunctione sociatus: hic aliquo imperialis ornatus indicio mõstrari dignum in corpore reor, quod celebratur a populis ex nomine dignitatis. Iudicatum denique a populo, communiq; decretum est consilio, vt quia tantæ erat dignitatis, & λευκώλενον filiam suam Helenam imperator ei copularat, rubricatarum pellium caligis, vt istic imperatorum moris est, vteretur. Sed ne hoc quidem satis ei visum fuit: siquidem post vnius anni synaxin quum amplioris iam potentiæ esset, talibus aggreditur eosdem principes sermonibus: Quoniam communi vestro iudicio definitum est imperialibus me vti

caligis,

caligis, περίφαντοι ἥρωες, id est nobilissimi heroes, vestræ autoritatis beneuolentia quæ contulistis, mihimet videntur preciosa, diligentius verò considerāti risum mouere videntur: illi enim facilè ad risum turbas illiciunt, qui variis sese depingunt coloribus. Denique risum non solùm aliis, sed & mihiipsi mouent, dum pedibus imperatorem, capite communem videor imitari plebem. Namque comœdiæ mimus quisque melior. Igitur aut coronam præbete, aut caligas quibus ridiculus populo videar, auferte. Hoc planè dicto, magis autem qua cunctis præerat potestatis autoritate, omnium iudicio coronam recepit, & caligarum decorem minimè perdidit. Huius miretur prudentiam nemo, sed laudes referat Deo cordis ex intimo, qui erigit elisos, soluit compeditos, cuius in manu calix vini meri plenus mixto inclinans ex hoc in hoc. Is autem humili erat prosapia, ex Armeniorum scilicet gente oriundus, neque solum mente conceperat futurum, se regis in aula esse, nedum imperialia sceptra tenere, sed quod prophetissa Anna dicit, Dominus pauperem facit & ditat, humiliat & subleuat, suscitat de puluere egenum, & de stercore eleuat pauperem, vt sedeat cum principibus, & solium gloriæ teneat. Domini enim sunt cardines terræ, &c. Regi itaque immortali, inuisibili, soli Deo honor & gloria per cuncta seculorum secula, Amen. Denique Romano imperatore constituto, Christophorum quem ante imperij dignitatem habuerat, imperatorem constituit. Post imperij verò sui ordinationem vxor eius filium ei peperit nomine Stephanum. Rursus concepto fœtu alium ei peperit nomine Constantinum. Quos omnes imperatores constituens, contra ius fasque, & secum Christophorum primogenitum domino suo imperatori Constantino Porphyrogenito præposuit: adeò planè, vt procedētes ad publicum, ad sanctam Sophiam scilicet, vel ad βλαχέρνας, seu ad sanctos apostolos, Romanus cum Christophoro primogenito præcederent: Constantinus Porphyrogenitus, & duo cæteri sequerentur. Quod quam indignè iustus iudex pertulerit, vltio subsequens declarauit. Nam post modicum Christophorus defunctus est. Constantinus itaq; Porphyrogenitus tum orationi tum lectionibus vacans, totum se domino commendabat, opere manuum victum quæritans, sanè τὴν ζωγραφίαν, id est picturam, perpulchrè exercebat. Eodem tempore Symeon cum Bulgaris Argos cœpit vehementer affligere. Quem Romanus filij sui Christophori filia filio illius Petro qui nunc vsque superest, vxore data, ab incœpto furore compescuit, sibiq; fœdere placito sociauit. Vnde & puella mutato nomine Εἰρήνη, id est Pax, est vocata, eo quòd per eam inter Bulgaros & Græcos pax sit firmissima constituta.

De Walberto & Gezone Papiensibus, qui seditionem contra Hugonem regem concitauerunt, & de Hugonis concione. CAP. X.

HIs temporibus Walbertus & Gezo, prænomine Euerhardus, Papiæ præpotentes iudices erant. Causa autem potentiæ Walberti hæc erat: Quoniam Cumis ditissimo in loco filium suum Petrum episcopum fecit: Razam verò natam suam Gileberto comiti palatij coniugio sociauerat. Ea tamen tempestate vterque defunctus erat. Ticinensis itaque, qui & Papiensis, populus omnis ad hunc conuenerat, causasque omnes & controuersias ante eum decidebat. Participatione deniq; huius potentiæ memoratus Gezo prænomine Euerhardus, quoniam affinitate quadam ei iungebatur, præpotens habebatur: qui nobilitatem suam prauis moribus deturpabat. Fuit enim ambitiosus nimis, cupidus, inuidus, seditiosus, iuris corruptor, præceptorum Dei immemor. Quod Deus nō passus est abire inultum. Et ne diutius protraham sermonem, Catilinæ omnino similis, qui sicut consulem & Reipub. defensorem Marcum Tullium Ciceronem conabatur occidere, ita & hic regem Hugonem morti molitus est tradere. Quadam enim die dum nihil mali suspicans rex Hugo, Papiæ cum paucis degeret; hic seditione facta voluit super eum irruere: sed Walberto (qui non tam ferocis animi erat) remorante tardatus est. Nec minus etiam eos rex Hugo suis rhetoricis ac melle dulcioribus eloquiis ab incepto furore compescuit. Dum enim seditionem super se exortam, atque in domum Walberti congregatam esse cognosceret, huiusmodi omnes per internuncios sermone conuenit. Quid est viri fortes, quòd tam subitò, tàmque insperatè contra dominum, imò & regem vestrum commoti estis? Si quippiam

quod diſpliceat actum eſt, conſolidetur. Neque enim ſera emendatio reprehendi poteſt, præſertim ſi nulla negligentia prætermiſſa eſt. His auditis cuncti animi furorem mitigarunt. Solus Gezo in qua prius fuerat proteruia manens, operam dabat, vt omnes ſuper regem irruerent, eumq; turpiſſima morte trucidarent. Verùm diſponente Deo, affectus eius prauus effectum habere non potuit. Reuerſi igitur ad regem nuncij, prout viderant & audierant, enarrauerunt.

De Walberti & Gezonis captorum ſuppliciis, prudentia Hugonis, & virtute Samſonis, & fabula Tireſiæ, quur cæci vitales ſint, & de Hilduini & Ratherij epiſcoporum ambitione. CAP. XI.

VErùm rex Hugo hæc omnia quaſi pro nihilo mente ſubdola ducens, Papia egreſſus, longè aliò properare feſtinat, miſſisq; circumcirca literis, milites ſuos ad ſe venire præcepit. Quos inter Samſon præpotens comes aduenerat, qui iam dicto Gezoni inimiciſſimus erat. Is denique vt regem vidit, ita eum conuenit: Solicitum te equidem de vrbanis rebus contra te tumultuosè & moleſtè his diebus actis intueor. Verùm ſi me audis, mihiq; obtemperas, ſuis ipſi capientur laqueis. Alter enim qui melius conſilium dare poſſit quàm ego, non facilè poteſt inueniri: tibi certè nemo melius dabit. Vnum tamen peto, vt dum capti fuerint mea opera, Gezo cum omni ſua ὑποστάσει, id eſt ſubſtãtia, meis tradatur in manibus. Quem dum dari ſibi à rege audiuit, adiecit, Leo Ticinenſis epiſcopus ciuitatis Walberto & Gezoni non habetur amicus. Hi ſanè quibuſcunque poſſunt ei modis aduerſantur. Scitis deniq; moris eſſe, regi ab aliis locis Papiam tendenti ciues fortiores extra vrbem occurrere. Mandate itaque clàm epiſcopo, vt dum ſtatuto tempore Papiam veneritis, & ipſi nobis extra vrbem obuiam venerint, portas ciuitatis omnes ſerari faciat, clauesque ſibi ipſe retineat, vt dum capere eos cœperimus, nec in vrbem confugere, nec ab vrbe auxilium poſſint expectare. Quod & factum eſt. Nam dum ſtatuto tẽpore rex Papiam tenderet, & memorati ei obuiam exirent, epiſcopus libenter vt ei imperatum fuerat fecit. Rex itaq; omnes capere, vt Samſon conſilium dederat, fecit. Confeſtim igitur Gezo Samſoni traditus, vtroque lumine priuatur, & lingua quæ in regem blaſphemiam dixerat, ei abſcinditur. O factum bene, ſi ſicut cæcus, ita & mutus cunctis extitiſſet temporibus. Sed ô ſcelus. Quoniam lingua abſciſſa loquelam non perdidit, ſecundum Græcorum fabulas oculorum priuatione vitam ſibi protelauit, quæ multis ad perniciem vſque in præſentem diem eſſe non deſinit. Fabulam verò quur cæci plurimum viuant, ſecundum Græcorum ineptiam his inſeramus, quæ talis eſt, Ζεὺς καὶ Ἥρα, &c. hæc eſt interpretatio, Iupiter & Iuno contenderunt de amoribus, vter plures libidines haberet in coitu. Et tunc Tireſiam Euri filium quęſiuerunt. Ille enim in vtraſque naturas tranſmutatus erat, quia draconem calcauerat. Hic ergo contra Iunonem pronunciauit. Iuno irata cæcauit eum. Iupiter autem donauit ei multos viuere annos, & quæcunque diceret, diuinando dicere. Sed redeamus ad rem. Gezone, vt prædiximus, membris defœdato, ſubſtantia illius diripitur. Cæteri complures cuſtodiæ mancipantur. Walbertus poſtridie capite truncatur, theſaurus cuius infinitus diripitur. Vxor eius capitur, & vt theſauros occultos tradat, diuerſis cruciatibus laniatur. Creuit extunc non ſolùm Papiæ, ſed & per omnes Italiæ fines regis timor. Neque hunc vt reges cæteros flocci pendere, verùm modis omnibus honorauere. Eodem tempore Hilduinus Laudocienſis eccleſiæ epiſcopus propria ſede expulſus, ad Hugonem regem, cui affinitatis linea iungebatur, in Italiam venit. Qui honorificè ab eo ſuſceptus, Veronenſem ei epiſcopatum ad ſtipendij conceſſit vſum. Factum eſt autem, vt poſt paululum Lambertus archiepiſcopus moreretur, & hic loco eius Mediolani epiſcopus ordinaretur. Venerat autem cum præfato Hilduino monachus quidam Ratherius nomine, qui ob religionem ſeptémque liberalium artium peritiam Veronæ epiſcopus conſtituitur: vbi & Milo, de quo ſupra commemorauimus, comes habebatur.

Qualiter

Qualiter Ioannes papa sit captus, custodiæq́, in qua moriturus erat, traditus. Qua munitione vrbs Roma muniтur, & quomodo Hugo per Albericum vrbe sit eiectus: quod diuinæ dispositioni ascribendum censet, ob peccatum Hugonis regis.

CAPVT XII.

WIdo interea Tusciæ prouinciæ marchio cum Marozia vxore de Ioannis papæ deiectione cœpit vehementer tractare, atque hoc propter inuidiam quam in Petrum fratrem papæ habebant: quoniam quidem illum papa quasi fratrem proprium honorabat. Contigit itaque Petro Romæ degente, Widonem clàm multos habuisse milites congregatos. Quumq́ue die quadam papa cum fratre paucisq́ue aliis in Lateranensi palatio esset, Widonis & Maroziæ milites super eos irruentes, Petrum fratrem ipsius ante oculos interfecerunt, eundem verò papam comprehendentes, custodiæ manciparunt, in qua non multo pòst defunctus. Aiunt enim, quòd ceruical super os eius posuerint, sicq́; eum pessimè suffocarint. Quo mortuo, ipsum Maroziæ filium nomine Ioannem, quem ex Sergio papa meretrix ipsa genuerat, papam constituunt. Wido verò non multo pòst moritur, fraterq́ue eius Lambertus ipsi vicarius ordinatur. Marozia verò scortum impudens nimis, suos nuncios post Widonis mariti sui mortem Hugoni regi dirigit, eumq́ue inuitat vt se adeat, Romamq́ue nobilissimam ciuitatem sibi assumat. Hoc autem non aliter posse fieri testabatur, nisi eam sibi rex Hugo vxorem faceret.

Quid Veneris facibus compulsa Marozia sæuis?
Coniugis ecce tui spectas tu suauia fratris.
Nubere germanis satagens Herodia binis,
Immemor aspiceris præcepti cæca Ioannis,
Qui fratri vetuit, fratris violare maritam.
Hæc tibi Moyseos non præstant carmina vatis,
Qui fratri sobolem fratris de nomine iussit
Edere, si primus nequeat sibi gignere natum.
Nostra tuo peperisse viro te secula norunt.
Respondes (scio) tu, Nihil hoc Venus ebria curat.
Aduenit optatus ceu bos tibi ductus ad aram
Rex Hugo, Romanam potius commotus ob vrbem.
Quid iuuat ô scelerata virum sic perdere sanctum?
Crimine dum tanto satagis regina videri,
Amittis magnam Domino tu iudice Romam.

Quod rectè esse actum non solùm sensata, verumetiam insensata animaduertunt. In ingressu Romanæ vrbis quædam est miri operis, mireq́; fortitudinis constituta munitio, ante cuius ianuam pons est preciosissimus super Tiberim fabricatus, qui primus Romam ingredientibus atque egredientibus est; nec est alia nisi per eum transeundi via. Hoc tamen nisi consensu munitionem custodientium fieri non potest. Munitio autem ipsa, vt cætera desinam, tãtæ altitudinis est, vt ecclesia quæ in eius vertice videtur, in honore summi & cœlestis militiæ principis archangeli Michaelis fabricata, dicatur ecclesia sancti angeli vsque ad cœlos. Rex denique ob munitionis confidentiam relicto longè exercitu, cum paucis Romam aduenit. Qui decenter à Romanis susceptus, in prædictam munitionem ad prædictæ Maroziæ meretricis thalamum declinauit. Cuius incesto dum potitus esset concubitu, Romanos quasi iam securus despicere cœpit. Habuerat sanè Marozia filium nomine Albericum, quem ex Alberico marchione ipsa genuerat. Qui dum matris hortatu regi Hugoni, vitrico scilicet, aquam funderet, vbi manus ablueret, ab eo pro correctione in faciem cæsus est, eò quòd non moderatè & prudẽter aquam effunderet. Is verò, vt illatam sibi posset vlcisci iniuriam, congregatis in vnum Romanis, huiusmodi eos sermone conuenit: Romanæ vrbis dignitas ad tantam est stultitiam ducta, vt meretricum etiam imperio pareat. Quid enim fœdius, quidve turpius, quam vt vnius mulieris incestu Romana ciuitas pereat? Romanorum aliquando serui, scilicet Burgundiones, Romanis imperent? Si meam, priuigni scilicet sui, faciem cecidit, quum præsertim nouus habeatur hospes, quid vobis iam

inueteratum facturum creditis? An Burgundionum voracitatem atq; superbiam ignoratis? Ipsam enim nominis saltem etymologiam dispicite: Burgundiones ideo dictos, quoniam dum Romani orbe deuicto ex gente hac captiuos ducerent multos, constituerunt eis vt extra vrbem domos sustollerent, à quibus & paulo pòst à Romanis ob superbiam expulsi: & quoniam ipsi domorum congregationem quæ muro non clauditur, Burgum vocant, Burgundiones, quod est à Burgo expulsi, à Romanis appellati sunt. Cæterùm secundum naturale nomen Galli Allobroges nuncupantur. Ego autem πρὸς φρόνησιν, id est per sapientiam, Burgundiones eos quasi gurguliones appello, vel quòd ob superbiam toto gutture loquantur, vel quod verius est, quòd edacitati quę per gulam exercetur, nimis indulgeăt. Nec mora, his auditis, Hugonem regem cuncti deserunt, atque eundem Albericum sibi dominum eligunt, & ne spatium quidem milites introducendi suis rex Hugo haberet, munitionem confestim oppugnant. Liquet diuinæ dispensationis esse hoc consilium, vt quod rex Hugo tam nefario turpiter cœperat scelere, id eum omnimodo obtinere non posse. Tăto quippe est terrore coactus, vt præsertim seipsum ea ex parte qua ciuitatis muro munitio inhærebat, deponens eam desereret, atque ad suos confugeret. Expulsus igitur est rex Hugo, & cum præfata Marozia Romanæ vrbis monarchiam Albericus tenuit, fratre Ioanne suo summi atq; vniuersalis præsulatus sedi præsidente.

Qualiter & quur Hugo rex Lambertum fratrem suum ceperit, & consilio Bosonis eum excæcauerit. Et quòd rex Hugo iusiurandum à Rodulfo rege acceperit, & Henricum regem sibi amicum muneribus effecerit. Et de Danorum subiectione.

Cap. XIII.

AIunt Bertam Hugonis regis matrē Adelberto marchioni viro suo nullum filium peperisse, sed ab aliis mulieribus clàm acceptos simulato partu Widonem & Lambertum sibi supposuisse, quatenus post mortem Adelberti, Bertæ non deessent filij, quorum adiutorio omnem viri sui potentiam possideret. Hoc autem mendacium mihi ideo videtur esse inuentum, quatenus incestum suum rex Hugo tegeret, & infamiæ ὕβρεως, id est contumeliam & vituperium euaderet. Ea tamen quæ nunc narranda est, quur hoc dictum sit, verisimilior mihi videtur assertio. Lambertus, qui post Widonis fratris sui mortem Tuscię marchiam tenebat, vir erat bellicosus, & ad quodlibet facinus audax. Quem ob regnum Italicum rex Hugo suspectum nimis habebat. Timebat enim ne Italienses se desererent, & Lambertum regem constituerent. Boso deniq; ex eodem patre regis Hugonis frater, insidiarum huic laqueos parauerat, eo quòd ipse marchio Tusciæ fieri vehementer ardebat. Consilio igitur huius Lamberto rex Hugo comminando denunciat, ne se fratrem suum amplius dicere audeat. Is verò, vt erat animi ferocis atque indisciplinati, non moderatè, vt debuit, sed effrenatè ita respondit: Ne inficiari rex possit me fratrem suum esse, nos vno ex corpore eundem per aditum in lucem prodisse, duello cupio cunctis cernentibus comprobare. Quod rex vt audiuit, iuuenem quendam Teduinum nomine elegit, qui cum eo hanc ob rem pugnam singularem commisit. Deus autem qui iustus est, & rectum est iudicium eius, in quo non est iniquitas, vt amphibologiam dirumperet, ac veritatem cunctis ostenderet, fecit vt Teduinus citissimè caderet, & Lambertus victoriam obtineret. Quamobrem rex Hugo non mediocriter est confusus. Consilio autem accepto, eundem Lambertum tenuit, & custodiæ tradidit. Timuit enim, ne si illum dimitteret, regnum sibi auferret. Hoc igitur capto, Bosoni fratri suo Tusciam contradidit: & non multo pòst Lambertum lumine priuauit. His temporibus Italienses in Burgūdiam ad Rodulfum mittunt, vt adueniat. Quod Hugo rex vt cognouit, nūciis ad eundem directis, omnem terram, quam in Gallia ante regni susceptionem tenuit, Rodulfo dedit: atque ab eo iusiurandum, ne aliquando in Italiam veniret, accepit. Nec minus etiam Henricum, quem suprà memorauimus, regem fortissimum, multis collatis muneribus amicum sibi effecerat: cuius ex hoc apud Italos nomen maximè tunc clarebat, quòd Danos nulli antè subiectos, solus ipse debellaret, ac tributarios faceret. Est enim gens indomita, sub Septentrione

ptentrione in Oceano degens, cuius sæuitiam multarum sæpe gentium nobilitas luxit. Hi aliquando classibus per Rheni fluminis alueum conscendentes, ferro & igne cuncta miserè laniarunt. Ipsas insuper nobilissimas ciuitates, Agrippinam quæ nunc Colonia vocatur, atque Treueros non longè à Rheno positas, nonnullasq; alias in regno Lotharij debellantes vi ceperunt, cunctisque ablatis, ea quæ secum deferre non poterant, combusserunt. † Thermas etiam Grani palatij atque palatia combusserunt. *Aquaegrani nunc.* Verùm his omissis, ad narrandi seriem redeamus.

De Arnoldo duce Baioariorum in Italiam irrumpente, & Hugone illi occurrente, & Baioariorum strage, & Arnoldi fuga. Et de Verona Hugoni restituta. Et de Ratherio capto, & opere quod ipse in carcere de se composuit. CAP. XIIII.

ARnoldus Baioariorum & Carentanorum dux, cuius superius fecimus mentionem, quum non multum ab Italia longè distaret, collectis copiis, quatenus Hugoni regnum auferret, aduenit. Qui Tridētinam ea ex parte primam Italiæ marchiam pertransiens, Veronam vsque peruenit. In qua à Milone comite atq; Ratherio episcopo libenter, vt qui eum inuitarant, suscipitur. Quod rex Hugo vt audiuit, collecto exercitu, ei obuiam tendit. Quumq; eodem peruenisset, & † caballicatas (vt vulgò aiunt) *id est, equitatus* circumcirca dirigeret, Baioariorum quædam pars non minima de castro vocabulo Gauseningo egrediēs, cum Italiensibus pugnare cœpit. A quibus grauiter confossa, vix ex ea vel qui hoc cæteris nunciaret, euasit. Qua ex re Arnoldus dux non parua est confusione repletus. Vnde factum est, vt consilio accepto, Milonem comitem vellet capere: atque Italia derelicta, fecit illum in Baioariam ducere, quatenus reparato exercitu, cum eo iterum redire posset: quod Milonem non latuit. Qui diuersis cogitationibus æstuās, quid ageret penitus ignorabat. Hugonem regem planè vt meruerat, adire timebat: cum Arnoldo verò in Baioariam duci, non solùm mortem, sed infernum putabat. Hac itaque in ambiguitate, quoniam regem Hugonem citò misericordia nouerat inclinari, Arnoldum fugere, & ad eum deliberat tendere. Arnoldus verò quò citius potuit, in Baioariam est regressus. Munitionem autem quæ in eadem ciuitate erat, prius oppugnans, fratrem Milonis, militesque eius qui eam defendere conabantur, secum in Baioariam duxit. Quo discedente, Hugoni regi mox ciuitas redditur, & Ratherius eiusdem ciuitatis episcopus ab eo captus, Papiæ exilio relegatur. In quo faceta satis vrbanitate de exilij sui ærumna librum componere cœpit. Quem si quis legerit, nonnullas ibi hac sub occasione res expolitas inueniet, quæ legentium intellectui non minus placere possunt quàm prodesse.

LIVTHPRANDI TICINENSIS ECCLESIÆ LEVITÆ HISTORIARVM LIBER QVARTVS.

Pro proœmio quarti libri dicit se deinceps quæ vidit scripturum, quomodo videlicet Hugo Lotharium filium suum regem constituit, & Romam cum exercitu perrexit, vbi Aldam filiam suam Alberico per dolum despondet, voto tamen non potitur. CAP. I.

HACTENVS quæ dicta sunt, sacerdos sanctissime, sicut à grauissimis, qui ea creuerant, viris audiui, exposui: cæterùm quæ narranda sunt, vt qui interfuerim, explicabo. Ea siquidem tempestate tantus eram, qui regis Hugonis gratiā vocis mihi dulcedine acquirebam. Is enim εὐφωνίαν magnopere diligebat, in qua me coęqualium puerorum nemo vincere poterat. Igitur rex Hugo dum prosperè sibi cuncta prospiceret, filium suum Lotharium, quem ex Alda vxore sua genuerat, cunctis conniuentibus, post se regem posuit. Quo constituto, qualiter Romam, ex qua eiectus turpiter fuerat, posset acquirere cogitabat. Collecta itaque multitudine, proficiscitur Romam. Cuius quanquam loca & prouincias circumcirca miserè deuastaret, eamque ipsam quotidiano impetu impugnaret, ingrediendi eam tamen effectum obtinere non potuit. Sperans denique calliditate sua Albericum posse decipere, ei denunciat, vt filiam suam Aldam Lotharij regis nati sui germanam sibi coniugio tollat, sicque pace habita, vt suus ipsius filius securus permaneat. Albericus igitur, vt vir haud fatuus, filiam ipsius sibi coniugio iunxit. Romam autem, quam nimis ardebat, non tradidit, seq; ei minimè credidit. Verè tamen Albericum rex Hugo inescasset & cepisset, nisi illius hoc cauisset astutia militum, qui aliquando pacem cum ipso habere non cupiebāt. Si quem enim rex suorum vellet corripere, ad Albericum mox studuit fugere, à quo ob regis metum gratanter susceptus Romæ vixerat honoratus.

De Saracenis, qui Fraxineto relicto, Aquas venerunt, vbi commissa pugna, omnes perierunt. Et de prodigioso sanguinis fluxu apud Genuam, quæ eodem anno ab Aphris capta est. CAP. II.

DVm hæc aguntur, Fraxinetum Saraceni inhabitantes, collecta multitudine, Aquas (qui est locus quinquaginta miliariis à Papia distās) vsque peruenerant. Horum πρόβολος, id est prędux, Sagitus Saracenus pessimus impiusque extiterat. Deo tamen propitio pugna commissa, ταλαίπωρος, id est miser, cum omnibus suis interiit. Per idem tempus in Ianuensi vrbe, quæ est in Alpibus Cocciis octingentis stadiis à Papia distans, supra Aphricanum mare constituta, fons sanguinis largissimè fluxit, subsequuturam cunctis patenter ruinam insinuans. Eo quippe anno Pœni cum multitudine classium illò perueniunt, ciuibusq; ignorantibus, ciuitatem ingrediuntur, cunctos, pueris exceptis & mulieribus, trucidantes: cunctosq; ciuitatis & ecclesiarum Dei thesauros nauibus imponentes, in Aphricam sunt reuersi.

De Manassis Arelatensis episcopi cauillo, & friuola ratione, qua se ad exemplum diui Petri episcopatus sedem mutasse dictitabat. Et de arguta Liuthprandi in eum responsione. CAP. III.

HOc in tempore Manasses Arelatensis ciuitatis episcopus, agnita regis Hugonis potentia, à cuius ipse sanguine affinitatis lineam traxerat, deserta commissa sibi ecclesia ambitionis spiritu, multas violaturus, imò laceraturus ecclesias, Italiam petiit. Hugo autem rex se regnum securius obtinere sperans, si affinitate sibi coniunctis regni officia largiretur, contra ius fasq; Veronensem, Tridentinam, Mantuanam, commendauit illi, seu quod verius est, in escam dedit ecclesias. Ac ne his quidem contentus, Tridentinam adeptus est marchiam: quo honore impellente, quum miles esse inciperet,

ret, epiſcopus eſſe deſinit. Libet autem pater ἅγιε, id eſt ſancte, aliquantulum immorarier, ſuaque ipſius ipſum ſententia quur hoc ageret, Deo largiente, propria iugulare. Beatus, inquit, Petrus, Antiochena dimiſſa eccleſia, ad Romanam vrbem, quæ potentiæ magnitudine cunctis tunc nationibus imperabat, poſtmodum tranſuolauit: vbi quum diſponente Deo ſanctam toto orbe venerandam fundaret eccleſiam, diſcipulo ſuo beato Euangeliſtæ Marco priſtinam Antiochenam ſimul commendauit; ita tamen vt Aquileienſem & ipſe primò inſtitueret, atque Alexandrinam concitè peteret. Quod ita factum eſſe, neminem eorum qui actus apoſtolicos legerit, neſcire cognouimus. Sed vt nobis reſpondentibus, ô Manaſſes, vera te ſuper his non ſentire cognoſcas, ex nominis tui etymologia parentes tuos vidẽtes fuiſſe intelligis. Manaſſes quippe obliuioſus ſeu obliuio Domini interpretatur. Quid enim verius aut apertius parentes tui hoc nomine vaticinari potuerũt? Ita, inquam, es oblitus tui, vt nec hominem quidem te eſſe reminiſcare. Diabolus quippe ſcripturas nouit: & tamen vt peruerſus eſt, peruerſè eas interpretatur: & quum his vtitur, ad perniciem, non ad ſalutem vtitur. Sciſne hũc, quum tentationum iaculis Dominum & redemptorem noſtrum Ieſum Chriſtum auſu nefario ſauciare conaretur, his propheticis malè vſum verbis? Quoniam angelis ſuis mandauit de te, vt in manibus tollant te, ne vnquam offendas ad lapidem pedem tuum. Hoc ſanè ita eſſe ſcriptum, ac de eo dictum, nullus fidelium ambigit. Sed quàm fraudulẽter vera hæc Leuiathan ille proferat, ipſius, qui non ſolùm mortalium, ſed & angelorum ſenſus exuperat, reſponſione animaduertere poteris: Non tentabis, inquit, Dominum Deum tuum. Vides igitur quòd & tu veris quidem, ſed fraudulentis aſſertionibus vteris, quemadmodum & apoſtata Iulianus reſpondiſſe dicitur Chriſtianis, quos auiditate rapinæ cenſu proprio defraudauit: Nolite, inquit magiſter veſter, poſſidere aurum neque argentum. Et illud, Facilius eſt introire camelum per foramen acus, quàm diuitem intrare in regnum cœlorum. Et item, Qui non renunciat omnibus quæ poſſidet, non poteſt meus eſſe diſcipulus. Cedo igitur, quid peruerſius ille, quidve fœtidius te dixiſſe credẽdum eſt? Quod enim Petrus ad iuſtitiam, tu transfers ad culpam. Credo enim te actus apoſtolorum non intellexiſſe, aut quod credibilius eſt, minimè legiſſe. Ibi planè ſic ſcriptum reperies: quoniam fideles vendebãt prędia ſua, & ponebant precium ante pedes apoſtolorũ, quibus erant omnia communia, nec quiſquam aliquid ſuum eſſe dicebat: diuidebatur autem ſingulis, prout cuiq; opus erat. Si igitur quod in humano cenſu eſt precioſius, tibiq; anima tua charius, Petrus aurum, quaſi quiddam peſtiferum, tangere noluit, qua ratione eum Antiochena deſerta, ad Romanam aſſeris eccleſiam tranſuolaſſe? Si latras illum, quod omnino falſum eſt, quæſiuiſſe cenſum: ego animarum lucrum & glorioſum comprobo martyrium. Prædictum quippe ipſi à magiſtro, imò creatore & redemptore omnium fuerat: Quoniam quum eſſes iunior, cingebas te, & ambulabas vbi volebas: quum autem ſenueris, extendes manus tuas, & alius te cinget, & ducet quò tu non vis. Hoc autem dixit, ſignificans qua morte clarificaturus eſſet Deum. Deniq; & alio in loco poſt reſurrectionem Petro ſe quò iret interroganti, reſpõdiſſe Dominus dicitur: Romam, iterum crucifigi. Venit igitur Romam Petrus, non ambitione inflammatus, ſed martyrio animatus, non quærens aurum, ſed animarum lucrum. O felicem, imò beatum, ſi talem te tua conſcientia teſtaretur. Nec inficiari quidem potes te Veronenſem epiſcopatum vendidiſſe, quod Petro non cuilibet, ſed apoſtolo illi nunquam didicimus contigiſſe. Quare non ſolùm ſpirituali, verumetiam corporali honore ſenſus alienatione te priuatum eſſe cognouimus. Hæc autem interim dicta ad propoſitum redeundo ſufficiant, quoad largiente Deo latius differere ſuis in locis, qualiter Mediolanenſem vſurpaueris cathedram, veniamus.

De Berengario, & eius vxore, & fratre Anſcario. Et de Theobaldo marchione, qui Græcos à ſe in prælio captos caſtrauit. Et de muliere, quæ feſtiuo commento marito virilia ſeruauit. CAP. IIII.

EO tempore Berengarius ille, cuius tyrannidem nunc luget tota Italia, Eporegiæ ciuitatis marchio habebatur. Cui rex Hugo neptem ſuam nomine Willam, quam ex Willa vxore ſua Boſo Tuſciæ prouinciæ marchio regis frater genuerat, coniugem

dedit. Anſcarius verò Berengarij frater, quem ex Adelberto Ermegarda regis Hugonis genuit ſoror, virium audacia potentiaque clarebat. Theobaldus etiam heros quidam, proxima regi Hugoni affinitate coniunctus, Camerinorum & Spoletinorum marchio erat. Hic in auxilium Beneuentani principis contra Græcos qui eum vehementer oppreſſerant, abiit. Quibus quum bellum inferret, victoria eſt potitus. Contigit denique multos Græcorum iam non arua, ſed caſtra obtinentium, hunc cepiſſe. Quibus dum virilia amputaret, talia ϛρατηγῷ, id eſt qui eis præerat, nunciauit: Quoniamquidem viro ſancto imperatori ſpadonibus nil precioſius eſſe cognoui, hos ſtudui paruulos ſibi verecundè tranſmittere; plures quamprimum, Deo propitio, tranſmiſſurus. Ludibrium autem, imò ſapientiam, quam quædam tunc mulier geſſit, his inſeramus. Dum enim quadam die Græci cum ipſius terræ hominibus extra caſtrum quoddam ad pugnam aduerſus Theobaldum memoratum exirent, nonnulli ab eodem ſunt capti. Quos quum eunuchizaret, eoſque in caſtellum dirigeret, mulier quædam mariti ſuccenſa amore, eius pro membris non parum ſolicita, ſparſis crinibus de caſtello exiit furibunda. Quæ, quũ cruentis vnguibus ora diſcerperet, atq; ante Theobaldi tentorium clamoſis vocibus fleret: Quid cauſæ eſt, inquit, mulier, quòd tã ſonoris vocibus quereris? Quæ (quia ſtultitiam ſimulare loco, prudentia ſumma eſt) ita reſpondit: Nouum inauditumque facinus eſt, heroes, vt bellum non repugnantibus mulieribus inferatis: noſtrarum nulla ex Amazonum ſanguine proſapiam ducit: Mineruæ quippe ſolùm operibus deditę, armorum penitus ſumus ignarę. Cui quum Theobaldus diceret, Quis vnquam ſani capitis heros præterquam Amazonum temporibus, bellum mulieribus intulit? Ea reſpondit, Quod cedò crudelius mulieribus bellum inferre, quidve incommodius his poteſtis auferre, quàm vt ea viris certetis ὀρχίδια, id eſt teſticulos, amputare, in quibus noſtri corporis refocillatio, & quod omnium potiſſimum eſt, naſcituræ ſpes extat prolis? Dum enim eos eunuchizatis, non quod illorum, ſed quod noſtrum eſt, tollitis. Nunquam armentorum ſeu ouium copia, quam mihi ante hos dies abſtuliſtis, veſtra me caſtra adire coëgit. Animalium quæ mihi feciſtis diſpendia laudo, iacturam hanc tantam, tam crudelem, tam irrecuperabilem, modis omnibus horreo, fugio, nolo. Sancti dei omnes talem à me auertite peſtẽ. His auditis, nimio ſunt omnes cachinno commoti, totiusq; in eam populi fauor excreuit, vt non ſolùm virum ſuum integrum, verumetiam cuncta quæ ſibi animalia ablata fuerant, recipere mereretur. Quæ quum his receptis abiret, directo Theobaldus poſt eam nuncio, interrogauit, Quid viro ſuo auferret, ſi ad pugnam amplius cõtra ſe de caſtello exiret. Oculi, inquit, ſunt illi, nares, manus & pedes. Si hoc egerit, illi quæ illius ſunt auferat: quæ mea ſunt, ſuæ ancillulæ derelinquat. Verùm quia fauorem populi prima ſibi loquutione adeſſe per riſum & mariti donum intellexit, hæc poſtmodum per directum nuncium remandauit.

De Boſonis, qui conſilio vxoris perfidus extiterat, ab Hugone captiuitate, & vxoris eius Willæ ab Italia eiectione. Et de balteo precioſo impudenter à ſeruo in loco pudendo comperto. CAP. V.

PEr idem tempus regis Hugonis frater Boſo, Willa vxore ſua cupidiſſima ſtimulante, aduerſus regem noua quædam & peruerſa molitus eſt agere. Quod Hugonem minimè latuit. Qua ex re captus, cuſtodiæ eſt continuò traditus. Cauſa deiectionis eius hæc fuit. Dum Lãberto, quem ſuprà memorauimus, lumine priuato, idem Boſo marchiam Tuſciæ obtineret, coniunx eius Willa φιλαργυρίᾳ, id eſt amore pecuniæ, cœpit flagrare: adeò, vt totius Tuſciæ prouinciæ nulla nobilium matronarum quantiuis ſe precij ornamentis excoleret. Hæc quum prolem virilem non haberet, quatuor habuerat natas, Willam, Bertam, Giſlam, Richildam. Harum Willa, Berengarij huius qui nunc ſupereſt, verè marita, hoc effecit, ne genitrix ſua omnium mulierũ eſſet nequiſſima. Vt autem non per longas ambages eius acta ponamus, vno turpiſſimo deſcripto, quæ & quanta fuerit in cæteris, animaduertere poteris. Vir eius Boſo miræ longitudinis & latitudinis, aureum habebat balteum, qui multarum & precioſarum ſplendebat nitore gemmarum. Hunc, quum Boſo caperetur, ſuper omnes gazas eius diligenter

rex

rex iuſſit inquiri: ſumptiſque diuitiis, vxorem eius quaſi profanam, & ſceleris totius auctricem turpiter de regno Italico præcepit expelli, atque in Burgundiam, de qua oriunda fuerat, duci. Verùm quum diligenter omnia perſcrutati, balteum non reperirent, cætera nuncij reportantes, ad Hugonem ſunt reuerſi. Tum rex, Reuertentes, inquit, phalerarum eius omnem apparatum, puluinar etiam, quod equitando premit, euertite. Et ſi nec ibi quidem balteũ poteritis reperire, veſtimentis omnibus eam exuite, ne alicubi ſuper ſe poſſit occulere: noui enim quàm callida, quamq; ſit cupida. Igitur illis redeuntibus, regiſque iuſſioni parentibus, quum requiſitis omnibus nil inueniſſent, veſtimentis eam omnibus nudauerunt. Hoc denique tam turpe facinus atque inauditum, quum auertentibus oculis proborum nemo cõſpiceret, ſeruorum quidam directo obtutu, purpuream ſecus natium ſperoidem, id eſt curuaturam, vidit dependere corrigiam, quam impudenter arripiens, fœditerque trahens è ſecretiori parte corporis, eam ſequutus balteus eſt egreſſus. Seruus itaque idem non ſolùm inuerecundus, ſed eo ipſo facinore turpi hilarior redditus: Ha ha he, ait, quàm peritus obſtetricandi miles. Rufus puer eſt natus heræ, quæſo vt ſit ſuperſtes. O me fortunatum, imò omnibus feliciorem, ſi tales ſaltem duos vxor mea mihi pareret natos, hos Conſtantinopolim dirigerem nuncios: quoniamquidem vt inſtitoribus narrantibus agnoui, huiuſmodi libenter imperator ſuſcipit. Talibus præterea Willa confuſa ſermonibus, lacrymis effuſis, latẽtem ſub corde cunctis aperit dolorem. Seruus autem, vt ſeruorum próprium eſt, eius deiectione non ſolùm non inclinatus, verumetiam animatus, hæc ad exaggerandum doloris vulnus adiecit:

Willa quid inſanis? aurum quur condere cæcis
Incipis in membris? proh non audita cupido.
Allecta à furiis gemmas in corpore condis?
Matribus inſolitum tales producere partus,
Hinc tibi nulla decem tulerant faſtidia menſes.
Alma parens tales nobis haud deſine fœtus
Edere, qui nati ſuperent te ætate parentem.
Talia cunctanti collum percuſſerat vnus
Impiger, ac verbis illum culparat amaris.

His ita peractis, balteus regi adducitur, eaque in Burgundiam deſtinatur. Veruntamen quæ abſcondit, an qui eum inquirere iuſſit, fœdius egerit, mihi quidem videtur amphibolum. Liquet tamen, quòd vterque auri gemmarumque nimia ſit cupidine animatus.

De morte Rodulfi regis Burgundionum, cuius vxorem rex Hugo duxit, & filiam filio ſuo tradidit. Et quomodo ob pellices vxoris vxorem ſuam deſpexerit. CAP. VI.

BVrgundionum præterea rex Rodulfus mortem obiit, cuius viduam nomine Bertam rex Hugo, Alda Lotharij regis filij ſui matre defuncta, maritali ſibi coniugio ſociarat. Sed & filio ſuo regi Lothario Rodulfi & ipſius Bertæ natam nomine Adelheidam, tum forma honeſtiſſimam, tum morum probitate gratioſam coniugem tulit. Quod Græcis omnibus nõ videtur idoneum, ſcilicet, vt ſi pater matrẽ, quum ſint duo vnum, vxorẽ accipiat: filius filiam nõ ſine reatu valeat ſibi cõiugio ſociare. Hugo denique multarum cõcubinarũ deceptus illecebris, prę̈fatã coniugẽ ſuã Bertã maritali non ſolùm non cœpit amore diligere, verùm modis omnibus execrari. Quod quàm deus iuſtè punierit, ſuis in locis ponere non pigebit. Verùm quũ nonnullæ eſſent cõcubinæ, in tres ſupra cæteras turpiſſimo ardebat amore: Bezolam viliſſimorum Sueuorum ſanguine cretã, ex qua & natũ genuit nomine Boſonẽ; quem in Placentina poſt Widonis obitum epiſcopũ ordinauit eccleſia: Rozã deinde Walberti ſuperius memorati filiam decollati, quæ ei miræ pulchritudinis peperit natam: tertiam Stephaniam genere Romanam, quę ei filiũ peperit nomine Theobaldũ, quem poſtmodũ in eccleſia Mediolanenſi archidiaconum ea ratione cõſtituit, vt defuncto archiepiſcopo, eius ipſe vicarius poneretur. Quid autem fuerit, quòd effectũ Deus habere hæc non ſiuerit, vita comite,

ſcribendus ordo nudabit. Sed & has tres ob turpis impudicitiæ facinus, dearum nominibus, Bezolam videlicet Venerem: Rozam Iunonem, ob ſimultatem & odium perpetuum; quandoquidem ea ſecundum pulchritudinem carnis, hæc ſpecioſior videbatur: Stephanam verò Semelen appellabat. Et quoniam non rex ſolus his abutebatur, earum nati ex incertis patribus originem ducunt.

De morte Henrici regis, & vbi ſit ſepultus, & de prudentia eius, qui filium ſuum Othonem regem conſtituit, qui Otho ante regni ſuſceptionem ſororem regis Anglorum duxerat. CAPVT VII.

EO in tempore rex Henricus, in caſtello quod eſt inter Thuringorum & Saxonum confinia, & dicitur Himeleuna, grauiſſima valetudine correptus, migrauit ad Dominum. Cuius corpus in Saxoniam deportatum, in nobiliſſimarum ac religioſiſſimarum monaſterio puellarum, quod in ipſius regis prædio, vocabulo Quintelingaburch, ſitum liquet, intra eccleſiam cum immenſa eſt veneratione repoſitum. Vbi & venerabilis eius coniunx, regnique conſors, ex eadem gente nomine Mathildis, vltra omnes quas viderim & audierim matronas, pro delictorũ expiatione celebre exequiarum officium, viuamq; Deo hoſtiam offerre non deſiuit. Hæc ante regni ſuſceptionem viro ſuo filium peperit, quem vocauit Othonem. Iuſtum, inquã, cuius mũdi partes Aquilonaris & occidua potentia reguntur, ſapientia pacificantur, religione lætantur, iuſtique iudicij ſeueritate terrentur. Poſt regiam autem dignitatem duos peperit, vnum quem patris nomine vocauit Henricum, facetia ſatis ornatum, conſiliis prouidum, vultus nitore gratioſum, oculorum vigilantia placidum: cuius pro recenti funere non mediocres lacrymas adhuc fundimus. Tertium deinde Brunonem nomine, quem pater ſanctus, quoniam Nortmanni Traiectenſem deſtruxerant omnino eccleſiam, ob eiuſdem recuperationem voluit militare. Verùm iſtorum actus ſuis in locis latius explicemus. Quantæ fuerit prudentiæ, quantæque rex Henricus ſcientiæ, hinc probari poteſt, quòd optimum, & potiſſimum, & religioſiſſimum natorum ſuorum regem conſtituit. Imminebat enim, rex prudentiſſime, obitu tuo totius populi caſus, ſi tantus regiæ dignitati non ſubiret vicarius. Qua ex re in amborum laudem hos pangimus verſus:

Ipſe qui quondam ſuperare gentes
Impias bello ſolitus cruento,
Nouimus nunc, rex, dederis popello
Morte quàm magnas propria ruinas.
Turba certatim viduata caro
Rege iam ceſſet lacrymare: quando
Alter exurgit ſimilis cluenti
Filius patri, venerandus orbi
Rex Otho: gentes ditione magna
Qui premet, pacemq́; feret beatam.
Quicquid Henrici periit receſſu,
Præſtitit claro populis hic ortu,
Blandus & mitis, patiensq́; ſanctis,
Peſtifer duris, rabidusq́; ſæuis.
Bella nonnullis tibi ſunt gerunda:
Ex quibus nomen referens in aſtra
Cuncta calcabis pedibus per orbem,
Quæ premit tardus radians Bootes,
Et quibus nomen dedit heſper almus:
Lucifer rurſus vocitatus idem,
Surgit eoo properans coruſco.

Duxerat idem rex Otho ante regni ſuſceptionem ex Anglorũ gente nobiliſſimam regis Adelſtani fratris filiam ſibi vxorem, nomine Otgit: ex qua & filium genuit nomine Liutolphum. Cuius ob recentem iacturam quoties memoriam agimus, lacrymis ſinum replemus. O ſi nunquam natus, aut non tam maturè eſſet defunctus.

De Hen-

De Henrico peruersorum consilio Othoni rebellante, & exclamatione autoris in eum. CAPVT VIII.

QVo in tempore regis eiusdem frater Henricus quorundam peruersorum instinctu eidem est nimium aduersatus. Is enim qui post creationis suæ mox clarissimam dignitatem creatori suo se similem facere voluit, per auditores suos talibus Henricum contra fratrem, imò regem & dominum, sermonibus instigauit: Rectęne patrem egisse rere, in regia tibi dignitate genito, non in eadem genitum proponendo? Planè non discretionis hoc censura ponderauit, verùm passionis magnitudine aberrauit. Ergo age, neque tibi deerunt copiæ, fratrem deiice, regnum accipe, sitq; tibi regnandi facultas, cui accidit Deo largiente & in eadem dignitate natiuitas.

Regnandi tibi quid iuuenum tam dira cupido
Optime Saxigenum? prohibet Deus.
Haud pater Henricus dedit his: quia sceptra mouebat
Astripotens bonus ipse Deus pius,
Quo sine nec regnum capitur, nec tempora sistunt.
Quicquid in orbe, Deus, geritur, iubet:
Per quem iura duces cernunt, regesq; triumphant.
Fraternas acies nunc nunc male
Confligare cupis, fallax, crudelis, inique,
Impie Leuiathan Beemoth paras
Antiquum renouare tua iam fraude duellum.
Crimine pro cuncto pœnas lues,
Hic reprobum numeris culpans quod peccat, in æuo
Improbe supplicium referes simul:
Et quæcunque malis debentur flammea cunctis
Vincula, parta tibi misero: neque
Ignicomas erebi iustè demersus ad vndas,
Perpetuò tecum arsuros trahes
Christicolas: quia si qua sacro baptismate loti
Debita pòst traxere, Dei manet
Gratia, quæ lapsos erexit sanguine gratis.

De Euerhardo, qui Henricum adhuc regi Othoni fratri suo fidelem cepit, & in Franciam abduxit. Item qua ratione Euerhardus dictus Gilibertum à regis fidelitate seiunxerit, & quomodo Gilibertus & Euerhardus Henricum carcere emiserint.

CAPVT IX.

TAnti huius ac tam perniciosi facinoris illex Euerhardus extitit comes: huius enim primæ rebellionis tempore Henricus fratri suo regi & domino, prout debuerat, adminicula dederat, nisuque omni aduersarios fatigabat. Verùm quia [redacted] non solùm temporalibus rebus, sed etiam æternis deditis, atque in ipsa internæ contemplationis visione constitutis, lapsum nonnunquam parat, & quòd (vt Vegetius Renatus in libro Rei militaris ait) necessariò amplior securitas grauius solet habere discrimen: Henricum in quodam oppido manentem, incautiusq; se tuentem, prędictus Euerhardus collecta multitudine obsedit, ac priusquam ei frater rex adminiculari posset, expugnauit, secumq; illum & gazam non paruam in propria transportauit. Rex igitur tantum fratris, imò suum cupiens dedecus vindicare, præfatum Euerhardum, sibiq; conniuentes toto cœpit conamine persequi. Euerhardus sanè Gilibertum Lotharingorum ducem à regis fidelitate seiunxerat, cuius adiutorio regi non modicè resistebat. Quanquam idem Gilibertus regis sororem haberet vxorem, maluit tamen suscipiendi regni spe animatus regi obsistere, quam eum, vt debuerat, contra suos æmulos adiuuare. Sed quum se regi nec sic conspicerent posse resistere, non incallido secundum hominem, sed fatuo secundum Deum accepto consilio, huiusmodi verbis

Henricum conueniunt: Si consiliis nostris te parere nobis iuramento promittis, non solùm quia captus es, te dimittimus; sed quod maius est, si tamē rex velis fieri, nostrum te dominum constituimus. Hoc autem non eò dicebant, vt facerent, sed vt eius auxilio regem debellarent.

Qua calliditate Euerhardus Henricum & Gilebertum in acquirendo regno decipere voluerit, & quomodo id iactanter coniugi dixerit.

CAPVT X.

HAbuerat planè rex nonnullas maximas & fortissimas copias, & earum duces Hermannum scilicet Sueuorum ducem, fratremque eius Vdonem, atq; Conradum cognomine Sapientem. Qui quanquam affinitatis linea Euerhardo iungerentur, maluerunt tamen iustè, si necessitas incubuisset, iusto cum rege occumbere, quàm cum consanguineo iniustè triumphare. Henricus igitur præmissa iam promissione deceptus, propriis mox collectis copiis, totis viribus ipsos adiuuare, regemq; cœperat debellare. Verùm quia scriptum est, Mentita est iniquitas sibi, libet paululum immorari, & quemadmodum tunc mentita sit iniquitas sibi, explicare. Euerhardus haud prius Gilebertum à regis fidelitate seiungere valuit, donec regem eum se facturum esse promisit. Gilebertus autem arte hac Henricum decipere voluit, vt dum suo adiutorio regem deuinceret, ipsum deponeret, sibi regni solium obtineret. Verùm Euerhardus longè aliter disposuerat. Voluit enim regem posse deuincere, regnoque priuare vtrosque, sibique vsurpare, quemadmodum ex verbis ipsius, quæ paulo antequam moreretur, vxori suæ dixit, coniicere possumus. Quam dum foueret in sinu, Iocundare, inquit, in gremio comitis, breui lætatura in amplexibus regis. Quod non ita accidisse, & iniquitatem sibi mentitam esse, tempestas indicat præsens.

De admirabili victoria, quam rex Otho orando obtinuit, & de Henrico in brachio vulnerato in eo prælio. CAPVT XI.

IGitur, vt præfati sumus, huiusmodi Henricus promissione animatus, imò deceptus, collecto exercitu, cum Gileberto pariter atque Euerhardo, regi præparat bellum. Quos contra rex properat lætus, non eorum multitudine territus, sed Dei pietate confisus. Sed vt scias, quàm facile est Deo in paucis plures vincere, & quòd quisq; in abundantia virtutis suæ non saluabitur, audi antiquum à domino renouatum miraculum: Regis milites supra Rhenum ad locum vocabulo Bierzuni peruenerant, Rhenique alueum transire cœperant, ignorantes quòd Henricus cum præfatis comitibus tanta vicinitate eis iam esset proximus. Perpaucis denique è nauibus egressis, vix equos ascendere, sesq; armis induere poterant, quum prænominatorum legiones non nunciantur properantes, sed intuitu ipso cernuntur præsentes. Tali igitur sese mutuo sunt sermone aggressi: Fluminis huius, vt cernitis, magnitudo socios nostros nobis succurrere, nosque etiam quamuis volentes, redire non sinit: nec clam nobis est, quàm ridiculum nostris præsertim sit nationibus, fortes viros se hostibus tradere, & non resistendo mo[illegible]gere, vitamque sempiternis opprobriis comparare. Quanquam enim euadendi (quæ nunquam hostibus obest) oblata desperatio, & supplicādi opprobrium sempiternum pugnandi nobis fiduciam præstent: ea tamen est, quæ nos præsertim veritatis scilicet & iustitiæ causa pugnare compellit. Si enim terrestris domus nostra resistendo iniustitiæ dissoluatur, æternam non manu factam recipiemus in cœlis. His itaque dictis accensi, hostes inter præcipiti cursu transeunt. Rex denique suorum tantam constantiam non sine diuino instinctu cōsiderans, quoniam fluuio intercedente, corporali præsentia subuenire suis nō poterat, recordatus populi Domini, qui repugnātes sibi Amalechitas orationibus Moysi serui Dei deuicerat, protinus de equo descēdit, sesq; cū omni populo, lacrymas fundens ante victoriferos clauos manibus Domini nostri Iesu Christi affixos, suęq; lanceæ impositos, in orationem dedit: quantumq; iusti viri (secundum iusti viri sententiam Iacobi) tunc valeret oratio, res manifesta probauit. Eo nanque orante, quum ex suis nullus occumberet, hostes sunt omnes in fugam conuersi, nonnulliq; eorum quur fugerent penitus ignorabant: quoniam quidem præ paucitate

paucitate ſeſe inſequentes hoſtes videre non poterant. Cæſis igitur plurimis, Henricus eſt vehementer in brachio percuſſus, & quãquam loricæ triplicis fortitudo ad carnem vſque enſis aciem non admitteret, pondere tamen percuſſionis acerbæ brachium eſt adeò in liuorem conuerſum, vt nullis medicorum curis ita mederi poſſet, quin ſubſequente anno dolorem permagnum ſentiret. Vnde & paulo pòſt huius facinoris occaſione ipſum falſi ſunt hominem exuiſſe. Sed quia lanceæ ipſius ſanctę memoriam fecimus hic, qualiter ad eum peruenerit, inſeramus.

De lancea dominica per Henricum inuenta, & ad Othonem perlata.

CAPVT XII.

BVrgundionum itaq; rex Rodulfus, qui nonnullis annis Italicis imperauit, lanceam illam à Samſone comite dono acceperat. Erat enim excepta cæterarum ſpecie lancearum, nouo quodammodo opere, nouaque elaborata figura, habens iuxta limbum medium vtrobique feneſtras. Hæ pro pollicibus perpulchrè duæ acies vſque ad decliuum medium lanceæ extenduntur. Hanc igitur Conſtantini magni ſanctæ Helenæ filij viuificę crucis inuentricis fuiſſe affirmant, quæ media in ſpina, quam limbum ſuperius memoraui, ex clauis, manibus pedibusq; Domini & redemptoris noſtri Ieſu Chriſti affixis, cruces habet. Henricus itaque rex, vt erat Domini timens, totiusque religionis amator, audito Rodulfum tam inæſtimabile donum habere cœleſte, nunciis directis tentauit, ſi præmiis aliquibus id poſſet acquirere, ſibique aduerſus viſibiles inuiſibileſque hoſtes arma inuictiſſima, triumphumque perpetuum præparare. Quod quum rex Rodulfus modis omnibus ſe nunquam facturum ediceret: rex Henricus quia mollire hunc muneribus non potuit, minis terrere magnopere curauit. Omne quippe regnum eius cæde atque incendiis ſe depopulaturum eſſe promiſit. Quia verò quod petebatur munus erat, quo cœleſtibus terrea Deus coniunxerat, lapis ſcilicet angularis faciens vtraque vnum, Rodulfi regis emolliuit cor, iuſtoque regi iuſta iuſtè petenti cominus dedit. Neque enim pace præſente ſimultati locus erat. Nam & eo qui his crucifixus eſt, à Pilato ad Herodem properante, facti ſunt amici in illa die, qui prius inimici erant adinuicem. Quanto autem amore rex Henricus præfatum inæſtimabile donum acceperit, tum in nonnullis rebus, tum in hoc præſertim claruit, quòd non ſolùm eo donãtem ſe auri argentique muneribus, verumetiam Sueuorum prouinciæ parte non minima honorauit. Deus autem, qui quo quiſque quid animo peragat intuetur, non muneris quantitatis, ſed bonæ voluntatis inſpector ac retributor, quãta ob prælibatam rem mercede æterno in ſeculo pium donauerit regem, indiciis quibuſdam hoc etiam in tempore prodidit, dum contra ſe inſurgentes hoc victorifero præeunte ſigno ſemper hoſtes terruit atque fugauit. Hac igitur occaſione, imò Dei voluntate ſanctam rex Henricus adeptus eſt romphæam, quam filio, vnde inpræſentiarum nobis ſermo eſt, decedens cum regno hæreditario dereliquit. Qui quanta donum inæſtimabile veneratione coluerit, victoria non ſolùm indicat pręſens, verumetiam diuinorum, vt prompturi ſumus, admiranda largitio munerum. His itaque perterritis atque fugatis, rex rediit non tantum de victoria lætus, quantum de diuina miſeratione magnificus.

Probat autoritate ſanctæ ſcripturæ, victoriam Othonis non fuiſſe fortuitam, ſed Deo ita diſponente proueniſſe. CAPVT XIII.

LIbet autem paululum immorari, & quòd non fortuitò, ſed Deo diſponente hæc ita acciderint, enarrare. Quod luce nobis clarius conſtabit, ſi Domini ac ſaluatoris noſtri Ieſu Chriſti apparitionem, quæ poſt reſurrectionem mulieribus & diſcipulis facta eſt, in medium proferamus. Fidem Petri, dilectionem Ioannis ſupra pectus Domini in cœna recumbentis, Thomas firmiter nouerat, eoſque ad ſepulchrum cucurriſſe, nihilq; præter linteamina inueniſſe audierat: angelorum etiam viſiones, qui eum viuere aſſererent, mulieribus apparuiſſe cognouerat. Sed eſto, fortè mulierum infirmitatem conſiderans, mulieribus nõ credebat. Cedò, inquam, ſancte Thoma, ſi duobus diſcipulis ad caſtellum Emaus properãtibus, quibus non ſolùm apparuit, ſed etiam

scripturas quæ de se erant, aperuit, imò etiam secundum consuetum morem panem benedixit, & fregit, ac dedit, non credis: omnibus tamen condiscipulis, quibus ianuis clausis apparuit, quid fidem non adhibere contendis? Meministíne, inquam, eundem Dominum & præceptorē tuum, cui te commoriturum promittebas ante passionem, hæc omnia prædixisse? Ait namque, Ecce ascendimus Hierosolymam, & consummabuntur omnia quæ scripta sunt per prophetas de filio hominis. Tradetur enim gentibus, & illudetur, & flagellabitur, & conspuetur: & postquam flagellauerint, occident eum: & tertia die resurget. Quur itaq; eum dubitas resurrexisse, quum gentibus traditum, flagellatum, cōsputum, crucifixum, sicut prædixerat, videas? Haud ab re est quòd Dominum tuum manibus propriis tractare cōtendis. Ipse Dominus nanq; rex noster, qui operatus est salutem in medio terræ, qui nouit omnia antequam fiant, multos prę uidens hoc errore perituros, vt est misericors & clemens, Infer, ait, digitum tuum huc, & mitte manum tuam in latus meum, & noli esse incredulus, sed fidelis. Cōfitere Thoma sancte, & tua dubietate omne nostrum exclude amphibolum. Dominus, inquit, meus, & Deus meus. O ambiguum omni laude dignissimum! O dubium cunctis seculis prædicandum! Si tu non dubitares, ego non tam firmiter crederem. Si mulierum credentium, si condiscipulorum fidem, hæreticis qui non vero corpore Dominum Iesum Christū resurrexisse latrabant, diceremus, multa nobis argumenta diabolica calliditate opponerent. Sed quum dubitantem Thomam corpus tractasse, vulnerum cicatrices tetigisse, ac mox dubitatione remota Deum & Dominum exclamasse audiunt: qui prius erant multisoni, mox vt pisces videntur insoni, cognoscentes quia & vera caro est, quæ tractari potuit, & Deus, qui ianuis clausis intrauit. Et quòd Thomas dubitauit, non fors, sed Dei omnipotentis dispensatio fuit. Sic itaque, sic rex piissime insperata ob militum paucitatem victoria diuinæ consilium prouidentiæ fuit, volens mortalibus indicare quàm charus Deo esset, qui orando tam immensum cum paucis triumphum obtinere promeruit. Fortè enim, imò certè & tu prius ignorabas quàm charus existeres: quod pòst te cognoscere fecit, quum tanta victoria honorauit. Sancti etenim viri quid virtutis habeant, & quanti in conspectu diuini examinis existant, nisi probauerint, ignorant. Quod in facto Abraham filium immolare cupientis, ex verbis angeli dicentis colligere possumus: ait enim, Ne extendas manum tuam super puerum, neq; facias illi quicquam: nunc cognoui quòd timeas Dominum, id est, teipsum & posteros cognoscere feci. Nouerat enim Dominus etiam, anteq̄ filium immolare vellet, quanta Abraham patriarcha sanctus eum charitate diligeret: sed is qui diligebat, quàm perfectè diligeret, non nouit, donec per dilecti filij immolationē apertissimè cognouit. Possumus & hanc ex beati Petri promissione approbare: Domine, inquit, tecum paratus sum & in carcerem & in mortem ire. Cui Dominus, Dico, ait, tibi Petre, non cantabit in hac nocte gallus, donec ter abneges nosse me. O sancte Petre, melius quàm tu nouit te, qui fecit te. Tu profiteris, quemadmodum putas, veram fidem: sed qui priusquam fiant omnia nouit, ter se negaturum te esse prædixit. Huius quippe sentētiæ non immemor, quum postmodum te an se diligeres interrogaret, magis ipsi credens quam tibi, amorem tuum hac temporata respōsione declarasti dicens, Domine tu omnia nosti, tu scis quia amo te. Conscientia quidem mea plus diligo te quàm me, nisi quia te diligendo diligo me. Vtrùm autem, vt existimo, ita se veritas habeat, ipse quam ego melius nosti, qui me vt essem fecisti, & vt te diligerem amore iustissimo inflāmasti. Bone itaque rex, non ob tuam hoc, sed ob infirmorum actum est fidem, qui victoriam nō nisi multitudine putant consistere, & humanas res non nisi fortuitò prouenire. Scimus enim quia si cum duodecim legionibus transires, ac victoriā obtineres, nō eam Domino, sed tibi imputares. Et hæc ratio est, quòd cum paucis orando voluit te Deus vincere: vt & in se sperantes ad amorē sui magis accenderet, & te quantum diligeret, nescientibus indicaret. Sed his omissis, ad alia festinemus.

De iis qui in Alsatia Othonem regem fraude Frederici archiepiscopi deseruerunt: & de animoso Othonis ad suos responso. CAP. XIIII.

Brisacum.

EST in Alsatiæ partibus castellum Brisecgaune patrio vocabulo nuncupatum, quod & Rhenus in modum insulæ cingens, & naturalis ipsa loci asperitas munit.

In hac

In hac itaque suorum Euerhardus posuerat multitudinem militum. quorum terrore non solùm sibi magnam partem præfatæ prouinciæ vendicabat, verumetiam circumcirca regis fideles miserè laniabat. Rex denique bonus, non quæ sua, sed quæ suorum erant considerans, collecto exercitu, in Alsatiam, vt præfatum castrum obsideat, proficiscitur. Quumq; eodem peruenisset, Frederici qui cum eo tunc aderat, Moguntiæ sedis archiepiscopi exhortatione, episcoporum quamplurimi defixis noctu per gyrum amissis tentoriis cœperunt regem deserere, clamq; ad ciuitates proprias cõfugere, Frederico cum eodem subdolè permanente. Quod regis milites considerantes, huiusmodi regem sunt aggressi sermone: Consule rex saluti tuæ, loca hęc deserens, & Saxoniam petens. Nec clam te est, quòd Henricus frater tuus bellũ tibi inferre conatur: qui si tam paruas tecum esse copias senserit, ita repentinus irruet, vt ne fugiendi quidem locus sit. Melius est igitur reparato exercitu redire, quàm aut mori miserè, aut turpiter fugere. Quibus rex imperterritus, vt quondam suis Iudas cognomento Machabæus, Nolite, ait, nolite talia loqui. Et si appropinquauit tempus nostrum, moriamur omnes in virtute, & non inferamus crimen gloriæ nostræ. Melius est enim pro vera iustitia mortem subire, quàm eam fugiendo turpiter viuere. Denique si illos Dei ordinationi resistentes, auxilium à multitudine sola & non à Deo sperantes, iniustè præliari, mori, & ad irremissibiles erebi pœnas descendere iuuat, nihilominus nos imò acrius pugnare delectet, qui & præliari pro iustitia securi, & si sors carnis vniuersæ acciderit, securius possumus mori. Nam pro iustitia pugnatores ob copiarum paucitatem ante pugnæ experimentum terga dare, Deo diffidere est. His dictis non solùm eos à fugæ proposito reuocauit, verumetiam vt vehementer pugnarent animauit.

De animoso & prudenti responso Othonis, quo confutauit impudentiam comitis abbatiam in præmium auxilij petentis. CAPVT XV.

VNum autem, vnum, pater egregie, velim diligenter attendas, quod quum audieris, plus eum animi passiones quàm hostes vicisse miraberis. Huiusmodi vincere aduersarios permittente Deo nonnunquam & peccatores possunt: inconcussam autem animi tenere virtutem, prosperis scilicet non extolli, & aduersis non frangi, perfectorum solummodo est. Audi igitur in tanta hac fluctuante procella, quo fidei supra petram qui Christus est, sit ardore fundatus. Comes quidam tunc prædiues cum eo erat, cuius multitudo militum regis aciem condecorabat. Hic itaque videns quamplurimos ex regis acie desertores ac transfugas fieri, non interiorem, sed exteriorem considerans hominem, tacitus hæc secum voluere cœpit: Quicquid à rege in hac turbatione constituto petiero, sine dubio impetrabo, præsertim quum & acre nobis bellum immineat, ac se ne deseram timeat. Nunciis itaque directis regi supplicat, vt abbatiam quandam Lauresheim dictam, prædiis ditissimam, sibi concedat: cuius possessionibus quod sibi deerat, militibus suis ministrare præualeat. Rex autem columbina nõ solùm, sed vt erat viperina calliditate suffarcinatus, non hoc quid portẽderet minimè aduertere potuit: vnde & huiusmodi nunciis apologeticum dedit: Illi quid super hac re sentiam, verbis ipse potius explicabo quàm nunciis. Quod qui hos direxerat audiens, immensa est affectus animi lætitia, sperans se quod poposcerat impetrasse. Vnde & moræ impatiens, regem adiit, eumq; sententiam super hac re promere postulauit. Cui rex populo circumstante, Obedire, inquit, magis oportet Deo quàm hominibus. Quis enim sanum sapiens ignorat te hæc non humilitate petitionis, sed comminationis autoritate dixisse? Scriptum est enim, Nolite sanctum dare canibus. Quod quamuis à doctoribus spiritualiter intelligendum esse prædicetur, ego tamen satis me dare canibus sanctum censeo, si monasteriorum prædia quæ à religiosis viris Deo sunt militantibus tradita, tulero, & seculo militantibus dedero. Tibi verò tam procaciter iniusta petenti sub testimonio totius populi nec hoc nec aliud vnquam te à me accepturum esse testificor. Si cordi tibi est cum cæteris infidelibus auolare, quanto citius, tanto melius. His auditis, quia facies speculum est mentis, cordis verecundiam vultus rubore nudauit, concitusq; regis ad pedes corruens, se peccasse, se grauiter deliquisse confessus est. Perpende itaque, qua constantia Dei athleta non solùm visibiles, verumetiam inuisibiles conterat hostes. Antiquus etenim hostis non ei se nocuisse putauit, dum tot fortissimos

principes contra illum surgere persuasit, fratrem etiam qui ei regnum auferret, instigauit, quoniam hæc exteriora esse damna cognouit: quin & præfatum comitem ad expetendam sanctorum hæreditatem incitauit, quatenus rex eo velocius offensam Dei incurreret, quo seruorum Dei stipendia suis iniustè militibus traderet. Verùm quia nequiuit, nunc quantum rex sanctus ob tentationis huius constantiam Deo pro se pugnante creuit, in medium proferamus.

Quomodo Deo pro Othone rege pugnante, Gilebertus & Euerhardus apud Andernacum sint occisi. CAP. XVI.

DAuid sanctus ex persona Domini dicit: Si populus meus audisset me, Israël si in viis meis ambulasset, pro nihilo forsitã inimicos eorum humiliassem, & super tribulantes eos misissem manum meam. Quod in rege hoc Dominum audiente, atq; in viis eius ambulante esse completum, quam prompturus sum ratio declarabit. Euerhardus atque Gilebertus audito rege in Alsatia esse, quoniam neminem qui eis resisteret verebantur, permagno collecto exercitu, Rheni alueum ad Andernacum pertranseunt, regisq; fideles circumquaque demoliri procedũt. Vdo sanè Hermanni ducis Sueuorum frater, necnon & Conradus cognomento Sapiens, quos superius regi diximus esse fideles, ipsius in partibus erant, sed quia eorum copiæ istorum copiis impares extiterant, his occurrere trepidabant. Verùm iubente Deo, non locutionis, sed inspirationis modo, hos cum multis spoliis redeuntes ponè sequuntur. Quumq; paululum processissent, quidam eis flens & eiulans obuiam venit sacerdos. Qui rogatus ab eis quò iret, cur fleret? Ab istis, inquit, prædonibus ego venio, qui paupertatis meæ ærumnam vno quod solum possederam iumento ablato dilatarunt. Quod quum præfatus Vdo ac Conradus audirent, an Gilebertum atque Euerhardum viderit examussim sunt sciscitati. Quo respondente, quoniam cum prę̨da cunctis penè trans Rhenum missis, ipsi soli cum eorum electis militibus (quod nec bene vertat) capiunt cibum, tanta celeritate super eos irruunt, vt si videres, non eos currere, sed diceres transuolare. Quid plura? Euerhardus gladiis occiditur, Gilebertus Rheni vndis submergitur, quas quoniam exorbere præ multitudine non potuit, anima recedente defecit. Cæterorum verò nullus aufugit, qui non aut viuus caperetur, aut gladio truncaretur. Vides igitur quemadmodum super regem tribulantes Dominus manum miserit, quem in viis suis ambulantem cognouit.

De nuncio qui Othoni cædem Gileberti & Euerhardi nunciauit, quum templum peteret: & de pietate eius. CAP. XVII.

DVm hæc aguntur, rex in Alsatia horum inscius, mori potius quàm aduersarios fugere est paratus. Accidit itaque, vt quemadmodum ei moris erat, mane primo, quoniam ecclesia longè aberat, super equum consideret, eoque se munitum orationibus iret, dum directis procul oculis, obuiare sibi sub nimia celeritate hominem vidit: quem ilico nuncium esse intellexit, eo quòd subsequuturam lætitiam quodam præludio hilaritatis ostendit. Hoc igitur indicio, quia secunda eum nunciare qui aderant intelligunt, arrectis auribus vt eum audiant currunt. Quibus moderata huius processio, capillorum ac vestium compositio, honesta salutatio annuerat. Vidit rex populum anhelare, & quòd dicendi moram nuncius faceret, grauiter ferre. Age ait, ad quod missus es fare, præpostero ordine rem prius exprime, circumstantium metus adime, eorumq; animos gaudio exple: dehinc per longa exorsa, & rhetorum procœmia salutationibus nos demulce. Non qualiter, sed quid dicas præsens tempus expectat. Malumus enim rusticana simplicitate lætari, quàm Tulliana eloquentia periclitari. His auditis, Euerhardum atque Gilebertum hominem exutos esse primo impetu nũciauit, volentemque qualiter hoc acciderit prosequi, rex manu compescuit, ac mox de equo descendit, seseque cum lacrymis Deo gratias agens in orationem dedit. Qua expleta, surrexit, atque itinere quò ceperat, Deo se commendaturus ad ecclesiam tendit.

Quomodo

Quomodo Otho rex Bertholdo Baioariorum duci amico suo res latas denunciauit, & nuptias sororis aut filia eius obtulit: & de Frederici episcopi inani contra regem factione.

CAPVT XVIII.

HOc in tempore Bertholdus Baioariorum dux, Arnolfi ducis frater, vir strenuus, regis partibus toto fauebat conamine. Volens itaque rex, vt quemadmodum tribulationis præteritæ, ita & lætitiæ præsentis fieret particeps, sequenti die quanta erga eum dominus beneficia egerit, nunciis directis, aperuit. Cui etiam in augmentum lætitiæ, quoniam coniugali minimè connubio tenebatur, demandauit, ac iuramento promittere fecit, vt si sororem suam, scilicet Gileberti vxorem, habere posset, eam illi coniugio copularet. Quod si minus procederet, ipsius Gileberti ex eadem sorore genitam quam penes se habuerat, ferè iam nubilem maritali ei coniugio traderet. Quo audito, Bertholdus immenso est gaudio affectus, elegitq; nondum nubilem potius filiam expectare, quàm matrem quæ iam nupserat tollere. Fridericus denique Moguntiacensis ecclesiæ archiepiscopus, cuius cõsilio nonnulli episcoporum regem dimiserant, vt quam occultè gestabat, infidelitas cunctis pateret, decem ferme diebus ante prænominatorum interitum regem deseruit, ac Moguntiam concitus venit, in qua nihil moratus, Metensem vrbem adiit. Disposuerat enim regis frater Henricus, redeuntibus Euerhardo atque Gileberto, cum eodem Frederico illic exercitum congregare, sicq; regi in Alsatia degenti bellum maximum præparare. Quumque illò peruenisset nominatus archiepiscopus, insperatè & non opportunè ei nuncij occurrerunt, qui iam prælibatos principes morte intercedente non viuere dicunt. Is autem animo consternatus, quid faceret penitus ignorabat.

De eiusdem Frederici archiepiscopi captiuitate. Et de sorore Henrici, prohibente ne in munitiones quasdam contra regem se recipiat. Et quomodo Henricus tandem ad misericordiam regis fratris sui se submiserit. CAP. XIX.

REx interea Alsatiam deserens, Franciam occupabat. Cuius ob metum Moguntię ciues redeuntem archiepiscopum intra vrbis mœnia non suscipiũt. Vnde factum est vt non multo pòst à regis fidelibus captus, & ante eius præsentiam adductus, custodiæ sit in Saxoniam traditus: in qua aliquandiu commoratus, miseratione regis dignitati pristinæ est restitutus. Henricus denique regis sui atque fratris terrore compulsus, in castellum Capræmons vocabulo, non solùm ingeniis hominum, verùm natura ipsa munitum ingredi voluit. quod eius soror, vidua scilicet Gileberti, pręnoscens, non solùm ne id facere posset prohibuit, verùm huiusmodi sermonibus eũ conuenit: Proh, non tete miseriarum mearum tædet, quas interempto Gileberto marito perpetior; ni etiam meis in munitionibus te occludẽdo regis iram super regionem velut aquam effundas? Non feram, non sinam, non patiar, non tanta mihi vecordia innata erit, vt ex meis incommodis tua compares commoda. His Henricus auditis, quum aliud quid faceret ignoraret, assumptis secum quorum auxilio iuuaretur quibusdam episcopis, die quadam nudis pedibus regis ad pedes ignorante ipso peruenit, supplexque misericordiam implorauit. Cui rex, Indignum, inquit, facinus tuum misericordiam non meretur. Verùm quia video te humiliatum coram me, non inducam malum super te. Iussit itaque rex eum ad palatium suum, quod in Francia in loco qui dicitur Inglinheim constitutum est, proficisci, solertique illum vigilantia custodiri, quoad iræ remota paululum ægritudine, quid super eum faceret, consilio sapientium definiret.

LIVTHPRANDI TICINENSIS ECCLESIÆ LEVITÆ HISTORIARVM LIBER QVINTVS.

Qualiter Hermannus Sueuorum dux Liuthulfo filio regis Othonis Idam filiam suam coniugem obtulerit. Et de eclipsi solis ante victoriam Radamiri in Hispania: & de apparitione cometæ. Item qualiter rex Hugo Romam vexauerit.

CAPVT I.

FACTVM est vt post mortem Euerhardi atque Giliberti, necnon & Henrici fratris regis inclusionem, concurrentibus vndique ad regem congratulationis causa proceribus, veniret etiam vir ditissimus Sueuorum dux Hermannus, qui post congratulationis satietatem talibus est regem aggressus sermonibus: Non clam domino meo est, tum prædiorum latitudine, tum pecuniarum immensitate prædiuitem me absque liberis esse, nec est præter vnam paruulam natam, quę mearum rerum me redeunte hęres existat. Placeat itaque domino meo regi filium suum paruulum Liuthulfum mihi adoptare filium, quatenus vnicæ filiæ meæ maritali commercio sociatus, me migrante, mearum fiat hæreditate rerum magnificus. Hoc itaque quia placuit regi consilium, quod poposcerat sine dilatione compleuit. Hoc in tempore, vt ipse pater bene nosti, sol magnam & cunctis terribilem passus est eclipsin, sexta feria, hora diei tertia. Qua etiam die Abdaram rex noster à Radamiro rege Christianissimo Galitiæ in bello superatus est. Sed & in Italia octo continuis noctibus miræ magnitudinis cometa apparuit, nimiæ proceritatis igneos ex sese radios fundens, subsequuturam non multo pòst famem portendens, quæ magnitudine sua miserè vastabat Italiam. Eadem tempestate Hugone rege turpiter expulso, Albericus, vt præfati sumus, Romanæ ciuitatis monarchiam obtinebat. Quem rex Hugo quotannis grauiter opprimebat, gladio & igne quæ poterat vniuersa consumens, adeò vt ciuitates præter Romam, in qua ipse consederat, omnes auferret. Sed & ipsam sine dubio tum depopulando, tum ciues muneribus corrumpendo conquisiuisset, nisi occulta & iusta iusti Dei sententia illi prohibuisset.

De Berengario & Anscario fratribus, quorum posterior marchio Camerinorum & Spoletinorum ab Hugone constituitur. Item de Sarlio, seu Harlio, quem rex Hugo contra Anscarium noua molientem miserit: & de Anscarij verbis. Item de bono consilio Wberti, & malo Archodi regi dato.

CAP. II.

PEr idem tempus Berengarius atque Anscarius in Italia fratres clarebant, vno quidem patre, Adelberto scilicet Eporegiæ ciuitatis marchione, sed non vna matre progeniti. Berengarium namque, vti præfati sumus, Gilla Berengarij regis filia: Anscarium autem Ermegarda Adelberti Tusciæ prouinciæ marchionis, quam ex Berta regis Hugonis filia habuerat, peperit. Quorum Berengarius consiliis prouidus, ingenio callidus: Anscarius verò ad quodlibet facinus promptus. Quem & rex Hugo nimis suspectum habuerat, ne se occideret, ac regnum sibimet obtineret. Consilio itaque accepto, quia Theobaldus marchio hominem exierat, Spoletinorum eum ac Camerinorum constituit marchionem, quatenus eò securius viueret, quò longius hunc ab sese esse sequestratum cognosceret. Quò dum profectus esset, vti animi impatiens erat, quicquid ex rege mali mens ei cogitando suggesserat, rerum signis continuò declarabat. Quod regem Hugonem minimè latuit. Igitur quod remedium huic ægritudini dare posset excogitans, Sarlionem ad se Burgundionum ex gente progenitum aduocat. Cui & ait, Camerinorum ac Spoletinorum hominum non est mihi fides incognita. Est enim calamo similis, cui si innisus fuerit homo, perforabit manum tuam. Vade itaque, atque accepta à me pecunia, mentes eorum corrumpe, ab Anscarij dilectione

eos

eos amoue, tibique coniunge. Te nemo est qui possit facere, tum melius, tum commodius. Habes enim illius Theobaldi nepotis mei defuncti optimi marchionis vxorem, cuius auxiliis fretus cunctus ad te veniet populus. Profectus itaque est, & eo annitente, haud secus atque rex prædixerat. Camerinorum ac Spoletinorum populus egit. Congregata itaque multitudine, ad eam in qua Anscarius erat, ciuitatem properare festinat. Quod quum audisset Anscarius, antesignanum suum nomine Wibertum talibus adorsus est verbis:

Sarlius imbellis, multorum fisus in armis,
Pugnaturus adit: cui fortes pectore & armis
Occursare decet, bellumq́ inferre cruentum.
Lecta manus iuuenum, bellis exercita multis,
Post huc tendentem qua me comitata patronum,
Protinus adueniet fuluo decorata metallo.

His auditis, Wibertus, vt erat vir non audacia solùm, verumetiam scientia fretus, Mane, ait, copias prout potis es congregato. Pergraue est enim cum paucis innumeris occurrere. Sed & si quibuscum res agitur animaduertis, heroës sunt, haud segnius atq; nos bello assuefacti. Iam Anscarius Wiberto recta sibi consulenti conniuere decreuerat, directisque vsquequaque nunciis, congregare exercitum cupierat, quum Archodus Burgundionum sanguine ortus, Wibertum sibi consulentem dictis increpabat amaris: Chremeti, inquit, similis es, qui ob Thrasonis metum Thaidi de occludendis ædibus consilium quo aduocatos sibi à foro duceret, dedit: quem quum Thais prohiberet, quod cum salute tua, ait, cauere possis, stultum est admittere. Malo ego vos prospicere, quàm vlcisci accepta iniuria. Optimè, Wibertus inquit, Thrasonis fecisti memoriam militis, qui prius ore desæuiens, quum ad rem veram ventum esset: Syriscum in dextro cornu, Simalionem in sinistro constituens, ipse sibi locum post principia elegit. Burgundiones enim garrulos esse, voraces ac imbelles, nullus qui eos nouerit ambigit. Sed & quàm fortiter sępe feceris, quas fugiendo declinasti, cicatrices indicāt corporis. *Terentij locus festiuè adductus.*

De prima pugna inter Sarlionem & Anscarium, in qua Wibertus lethaliter vulneratus est, & Archodus fugit. Item de secundo prælio, in quo Anscarius strenuè pugnans, Hattonem comitem hasta occidit, ac postmodum de equo per dolum decidens, ab hostibus occisus est. CAP. III.

HViusmodi Anscarius atq; Wibertus excitati dictis, vbi Sarlionem cum multis esse audiunt, quàm mox cum paucis properare contendunt. Sex Sarlio acies habuerat, quarum tres contra Anscarij vnam, in qua ipse Anscarius erat, direxerat. Ipse verò fluuio interiecto rei spectans euentum, cum tribus remanserat. Verebatur enim, quòd nec tanta cum multitudo quiret defendere, si suos in eum Anscarius posset obtutus inducere. Haud mora, bellum incipitur, in quo Archodus, quia fugerat, non videtur. Wibertus morte tenus vulneratur, quoniamquidem mori satius quàm fugere duxit. His itaque omnibus ab Anscario debellatis, duas in eum iterum Sarlius mittit acies, vna solummodo secum retenta. Quumque Anscarius quis suorum occumberet inquirere vellet, non suo tantùm quam aliorum sanguine cruentatus Wibertus ei occurrit, cui & ait, Duæ contra nos acies perpulchrè armis instructæ adueniunt, quas te potius declinare quàm expectare etiam atque etiam rogo. Archodus, vt ipse bene nosti, pugnæ huius incensor qualiter aufugerit vides. Ego verò positus in extremis, non cogito iam de pugna, sed misericordem Dominum rogo pro anima, ne mihi imputet quæ ob dilectionem tui hodie commerui crimina, multa hominum neci dando corpora. His expletis expirauit. Collectis itaque Anscarius quos potuit, duabus phalangis occurrens, eas inter furibundus insiliit, stragemque innumeram dedit. Comes quidem Hatto nomine duabus illis præerat aciebus, qui hac occasione & fiducia Anscario occurrit, quoniam confracta iam lancea, solam in manu eius viderat hastam. Quem dum intuitus esset Anscarius, Tu ne es, infit, qui contempto crucis & sanctorum iuramēto, periurus in nomine Dei tui me tuum Dominū deseruisti, & ad vulpem Sarlium transfuga ac desertor abiisti? Esse aliquos manes & subterranea regna, in quibus periuri puman-

puniantur, Cocytum & Stygio ranas in gurgite nigras, qui vſque modò ſomniaſti, re ipſa experiere. Hæc dicens, haſtam quam ſine ferro geſtabat, per os illius validè iaciens, ſanguine cerebroque reſperſam per occipitium duxit: enſeque abſtracto, quoniam multi ſuper ſe irruerant, dimicare vehementer cœpit. Quumque nullis ſibi adminiculantibus, omnium penè hoſtium ſolus impetum ſuſtineret, huc illucque diſcurrens, ſonipes quo inſederat, adeò in ſcrobem cecidit, vt collo ſuppoſito, cruribúsque & pedibus ſurſum erectis, euſque ſuper Anſcarium iaceret, donec ab irruentibus hoſtibus miſſilibusque directis occideretur. Quo mortuo, Sarlius marchia ſecurè potitur, & rex Hugo gaudio immenſo afficitur.

De miſſis ab Hugone Conſtantinopolim ad imperatorem pro nauibus & igne Græco contra Saracenos. Item de Berengarij fuga, qui acceperat regem Hugonem oculis ſuis inſidias parare, & ſe velle excæcare: & de vxoris eiuſdem fuga. Item de imprecationibus autoris in montes qui illis peruij fuerunt. Item qualiter Hermannus dux Berengarium ſuſcepit, & Othoni regi commendauit. CAP. IIII.

DVm hæc aguntur, montana quibus ab occidua ſeu ſeptentrionali parte cingitur Italia, à Saracenis Fraxinetum inhabitantibus crudeliſſimè depopulātur. Quamobrem Hugo rex conſilio accepto, nuncios Conſtantinopolim dirigit, rogans imperatorem Romanum, vt naues ſibi cum Græco igne tranſmittat, quas chelandria patrio ſermone Græci cognominant. Hoc autem eò fecit, vt dum terreſtri itinere ipſe ad deſtruendum tenderet Fraxinetum, eam partem qua mari munitur, Græci obſiderent nauigio, eorumque naues exurerent, ac ne ex Hiſpania victus eis aut copiarum ſubſidia prouenirent, diligentiſſimè prouiderent. Interea Berengarius memorati frater Anſcarij, atque Eporegiæ ciuitatis marchio, occultè quædam in regem cœpit moliri. Quod dum regi compertum foret, ſimulata beneuolentia, diſſimulataque ira, dum ad ſeſe veniret, luce eum priuare diſpoſuit. Filius verò eius nomine Lotharius, rex & ipſe paruulus, & neceſſariarum ſibi rerum adhuc ignarus, quoniam conſiliis his interfuit, celare quemadmodum puer haud potuit, verùm deſtinato ad Berengarium nuncio, quod pater illi ſuus facere vellet, aperuit. Hoc itaque Berengarius vt audiuit, Italiam quàm mox deſeruit, ac per montem Iouis in Sueuiam ad Hermannum ducem properauit. Vxorem verò ſuam Willam per aliam viam ad eandem prouinciam venire præcepit. Quæ itinere digreſſionis ſuæ per montem auium fœta partuique vicina, qualiter montes tam aſperos atque inuios trāſire pedibus potuerit, ſatis nequeo mirari: niſi quia fortunas omnes aduerſas mihi fuiſſe certò ſcio. Sed ô quòd ſibi decipulam Lotharius præparauerit, futuri ignarus videre non potuit. Dum enim Berengario conſuluit, qui regnum & vitam auferret, ſibimet præparauit. Imprecor itaque mala plurima non Lothario, qui leuitate peccauit pueritiæ, idque amarè poſtmodum pœnituit, verùm montibus illis crudelibus contra inſuetum omnibus morem facile eis iter præbentibus. Itaque libet mihi in eorum contumeliam nunc exclamare:

Improbe mons auium, tali
Neque tu nomine dignus:
Conſeruas quia nam peſtem,
Nunc quam perdere poßis.
Inuius eſſe ſoles etiam,
Cùm ſol igneus ardet,
Tempore quo Cererem meſſor
Curua falce repoſcit,
Tempore quo radiis Phœbi
Cancri ſydus adurit.
Peßime nunc es inaudito
Rigidæ tempore brumæ
Peruius: atque vtinam poſſent

Mea

Mea nunc vota valere,
Protinus in barathrum vulsus
Aliis montibus isses.
Ecce Berengarium seruat,
Sinit & tramite recto
Mons transire Iouis, mirum
Haud suetos perdere sanctos,
Et seruare malos, vocitant
Heu quos nomine Mauros.
Sanguine qui gaudent hominum,
Iuuat & viuere rapto.
Quid loquar? ecce Dei cupio
Tete fulmine aduri,
Conscissusq; chaos cunctis
Fias tempore cuncto.

Igitur Hermannus Sueuorum dux venientem ad se Berengarium benignè suscepit, eumq; cum magno honore ante piissimi regis præsentiam duxit. Quem quãta rex deuotione susceperit, quantisve muneribus eum donauerit, quantumque honorauerit, stilus meus se scribere posse diffidit. Verùm quantum poterit designatis, cuius sanctitatis, quantæ humanitatis rex fuerit, quantæq; etiam Berengarius improbitatis extiterit, facilè prudens lector animaduertere poterit.

De legatione Hugonis ad Othonem, vt Berengarium non suscipiat: & de pecunia illi frustra oblata. Item de legatione Romani Græcorum imperatoris postulantis nepoti suo Hugonis filiam coniugem.

CAPVT V.

REx Hugo, audita Berengarij fuga, nuncios suos regi Othoni direxit, promittens se secundum voluntatis eius deliberationem auri argentique copiam ei daturum, si Berengarium non susciperet, eique adminicula non conferret. Quibus rex apologeticum huiusmodi dedit: Berengarius non ob dominij vestri deiectionem, verùm, si potis est, ob reconciliationem, nostram adiit pietatem, siqua in re adminiculari illi penes dominium vestrum potero. Gazas mihi ab illo promissas non suscipio, verùm illi meas libentissimè tribuo: Berengario verò, seu cuilibet nostræ pietatis clementiam imploranti, subsidium non præbere, summæ dementiæ est. Perpende itaque, quanta eum rex pius charitate dilexerit, qui promissum non solùm non accipere, sed propriam pro illo voluit dare pecuniam. Dum hæc aguntur, Constantinopolitanus imperator cum regis Hugonis nuncijs suos dirigit, mandans naues & omnia quæ desideraret se ei daturum, si nepoti suo filiam suam coniugem daret. Constantinum autem Leonis imperatoris, non ipsius Romani filium dico. Tres enim cum Romano hoc imperabant simul, eius videlicet duo filij, Stephanus atque Constantinus, & Constantinus Leonis imperatoris filius. Rex itaque Hugo, audita hac legatione, directis iterum nuncijs, Romano denunciat, se legitimam ex coniugio natam non habere: sed si ex concubinarum filiabus vellet, egregiam ei forma posse præstare. Et quoniam Græci in genesceos nobilitate, non quæ mater, sed quis pater fuerit, inquirunt; imperator Romanus naues continuò cum Græco igne præparauit, munera maxima misit, atque vt illam nepoti suo coniungeret mandauit. Quoniam meus vitricus, vir grauitate ornatus, plenus sapientiæ, regis Hugonis fuerat nuncius; pigrum non sit mihi inserere, quod eum de imperatoris sapientia & humanitate, & qualiter Russios vicerit, audiui sæpius dicere.

De Nortmannis Russis: & de pugna naualí Romani cum Ingero rege Russorum seu Nortmannorum, quem mirabiliter vicit, inijciendo ignem.

CAPVT VI.

Gens quædam est sub Aquilonis parte constituta, quam à qualitate corporis Græci vocant Russos, nos verò à positione loci vocamus Nordmannos. Lingua quippe Teutonum *Nord* aquilo, *man* autem mas seu vir dicitur: vnde & Nordmannos Aquilonares homines dicere possumus. Huius denique gentis rex Inger vocabulo erat, qui collectis mille & eo amplius nauibus Constantinopolim venit. Quod Romanus imperator vt audiuit, quoniam naualem exercitum suum directum contra Saracenos, & ad insularum custodiam habuit, æstuare cœpit cogitationibus. Quumque cogitationibus non paucas insomnes noctes duceret, & Inger cūcta mari vicina diriperet; nunciatum est Romano x v semifracta se habere chelandria, quæ populus ob vetustatem sola reliquerat. Quod vt audiuit, τοὺς ναυπηγοὺς, hoc est nauium fabricatores, ad se venire præcepit, quibus ait: Properantes sine dilatione ea quæ remanserunt chelandria præparate. Sed & argumentum non solùm in prora quo ignis proiicitur, verumetiam in puppi, insuper in vtrisque lateribus ponite. Compositis itaque secundum iussionem suam chelandriis, sapientissimos in eis viros collocat, atque vt regi Ingero occurrant denunciat. Profecti deniq; quum in pelago eos impositos rex Inger aspiceret, exercitui suo præcepit, vt viuos illos caperet, & non occideret. Denique miserator & misericors Dominus, qui se colentes, se deprecantes, se adorantes, non solùm protegere, verumetiam victoria voluit honorare, ventis tunc placidum reddidit mare. Secus enim ob ignis emissionem Græcis erat incommodum. Igitur in Russorum medio positi ignem circumcirca proiiciunt. Quod dum Russi cōspiciunt, è nauibus confestim sese in mare proiiciunt, eliguntque potius aquis submergi, quàm igni cremari. Alij tunc loricis & galeis onerati, nunquam visuri ima pelagi petunt: nonnulli verò natantes, inter ipsos maris fluctus vruntur, nullusque die illa euasit, qui fuga sese ad terram non liberauit. Russorum etenim naues ob paruitatem sui vbi aquæ minimū est transeunt, quod Græcorum chelandria ob profunditatem sui facere nequeunt. Ingenti Inger confusione postmodum ad propria est reuersus. Græci verò victoria potiti, viuos secum multos ducentes, Constantinopolim regressi sunt læti. Quos omnes Romanus in præsentia Hugonis nuncij, vitrici scilicet mei, decollari præcepit.

Vt Hugo Fraxinetum tendens, Græcos eò cum nauibus miserit: qui quum Fraxinetum destruere potuerit, noluit, sed cum Saracenis fœdus icit.

CAPVT VII.

Rex itaque Hugo congregato exercitu, classibus per Tyrrhenum mare directis ad Fraxinetū, terrestri ipse eò itinere pergit. Quò dum Græci peruenirent, igne proiecto, Saracenorum naues mox omnes exurunt. Sed & rex Fraxinetum ingressus, Saracenos omnes in montem Maurum fugere compulit: in quo eos circumsedendo capere posset, si res hæc quam prompturus sum, non impediret. Rex Hugo Berēgarium, ne collectis & ex Sueuia & ex Francia copiis super se irrueret, sibique regnum auferret, maximè timuit. Vnde non bono cōsilio accepto, ad propria Græcos mox remisit: ipseque cum Saracenis hac ratione iniit fœdus, vt in montibus qui Sueuiam atque Italiam diuidunt, starent: vt si fortè Berengarius exercitum per eos ducere vellet, transire eum omni modo prohiberent. Eo verò loco constituti quàm multorum Christianorum ad beatorum apostolorum Petri & Pauli limina transeūtium sanguinem fuderint, ille scit solus numerum, qui eorum nomina tenet scripta in libro viuentium. Perquam iniquè tibi rex Hugo regnum defendere conaris. Herodes ne terreno regno priuaretur, innocentes multos occidit: tu vt obtineas, nocentes & morte dignos dimittis: atque vtinam ea ratione nocentes illi viuerent tunc, ne postmodum innocentes interimerent. Puto, seu quod verius est, credo, te non legisse, imò nec audiuisse, qualiter iram Domini incurrerit rex Israel Achab, dum regem Syriæ morte dignum fœderatum dimitteret Benadab. Vnus enim de filiis prophetarum dixit ad Achab: Hæc dicit Dominus, Quia dimisisti virum dignum morte de manu tua, erit anima tua pro anima eius, & populus tuus pro populo eius. Quod & factum est: verùm quantum tibi in hac re obfueris, stilus noster suis in locis opportunius enarrabit.

De Amedeo Berengarij milite astuto, qui explorator in Italiam venit, & de Hungaris ab Hugone in Hispaniam ablegatis. CAP. VIII.

Tempore

TEmpore quo Berengarius ab Italia fugit, quendam ſecum Amedeum nomine militem duxit apprimè nobilem, & vt poſtmodum claruit, non Vlyſſe calliditate ac temeritate inferiorem. Fortiſſimus rex Otho quum nonnullis impeditus rebus, tum quotannis ab Hugone rege muneribus immenſis delinitus, Berengario copias parare non poſſet; ipſe quem præfatus ſum Amedeus Berengarium ita conuenit: Nec clam te eſt, inquit, Domine, quòd inuiſum ſe imperio duro rex Hugo cunctis Italicis effecerit; præſertim quum & concubinarum filiis ac Burgundionibus dignitates ſit largitus: nec vllus inuenitur Italicus, qui non aut expulſus, aut dignitatibus omnino ſit priuatus. Et quod in regem non aliquid moliuntur, hæc cauſa eſt: quoniamquidem quem ſibi conſtituant principem, non habent. Si itaque noſtrum aliquis mutato habitu, ne agnoſceretur, eò tenderet, eorumque voluntatem inquireret, conſilium proculdubio nobis bonum exculperet. Cui Berengarius, Te, inquit, tum commodius, tum nemo poteſt facere melius. Igitur Amedeus mutato habitu, cum pauperibus qui orationis gratia Romam tendunt, Romam quaſi profecturus, Italiam petiit, principes conuenit, & quid vnuſquiſque cordi haberet inquiſiuit: neque enim eodem ſe omnibus habitu oſtendebat: nunc niger aliis, ſubniueus aliis, maculoſus aliis videbatur. Verùm fama, malum quo non aliud velocius vllum mobilitate viget, eum in Italia eſſe auribus regis indicauit. Quem dum diligenter iuberet inquiri, ipſe prolixam & pulcherrimam barbam pice adeò defœdauit, capillos ſubaureos nigredine immutauit, faciem deturpauit, debilem finxit, adeò vt inter pauperes regis in præſentia comedentes ſe regi nudum oſtenderet, & veſtem ab eo qua indueretur acciperet, & quicquid rex de Berengario & ipſo loqueretur audiret. Hoc denique modo cunctis diligentiſſimè perſcrutatis, non eodem modo quo venerat cum oratoribus eſt regreſſus. Præceperat enim rex clauſarum cuſtodibus, ne quempiam tranſire permitterent, niſi prius quis eſſet diligenti inueſtigatione inquirerent. Quod Amedeus audiens, per inuia quædam & aſpera nulli cuſtodita pertranſiit, atque ad Berengarium cum ea qua voluit legatione peruenit. Hoc in tempore rex Hugo datis decem numorum modiis pacem cum Hungaris fecit, quos ab Italia acceptis obſidibus expulit, atque in Hiſpaniam dato eis præduce direxit. Quod verò & ad Hiſpaniam, & ad ciuitatem ipſam in qua rex morabatur Cordubam non venerint, hæc cauſa fuit, quoniam triduo per inaquoſam & aſperam viam ducti, quum timerent ſe ſiti perituros, præduce ſibi ab Hugone conceſſo morte tenus vulnerato, celeriori curſu reuerſi ſunt.

De Berta Hugonis ex concubina filia Conſtantinopolim miſſa nuptum Romano iuniori. De fortitudine palatij Conſtantinopolitani: & qualiter Stephanus & Conſtantinus filij Romani, patrem ſuum è palatio & imperio eiecerint.

CAPVT IX.

HAc etiam eadem tempeſtate idem rex Hugo Bertam filiam ſuam quam ex meretrice Bezola ipſe genuerat, per Sigefredum venerabilem Parmenſis eccleſiæ antiſtitem Conſtantinopolim direxit, Romano paruulo Conſtantini Porphyrogeniti filio copulandam coniugio. Tenebatque ſummum imperium Romanus maior, eiusq; filij duo Conſtantinus & Stephanus, quibus poſt Romanum præſtabat Conſtantinus Leonis imperatoris filius, cuius paruulus ex Helena Romani maioris filia natus iam nominatam Bertam, quam mutato nomine Græci Eudoxiam dixerant, vxorem duxerat. His itaque quatuor imperantibus, Stephanus atque Conſtantinus fratres, ignorante Conſtantino Leonis imperatoris filio, aduerſus Romanum patrem ſuum quædam doloſa machinabantur. Tædebat enim eos patris ſeueritate oppoſita quæcunque vellent facere non licere. Vnde & malo mox accepto conſilio, quatenus patrem

deiicerent, pertractabant. Conſtantinopolitanum palatium non pulchritudine ſolùm, verumetiam fortitudine omnibus quas vnquam viderim munitionibus præſtat, quod etiam iugi militum ſtipatione non minima obſeruatur. Moris itaque eſt hoc poſt matutinum diluculum mox omnibus patere: poſt tertiam verò diei horam emiſſis omnibus dato ſigno quod eſt *Mis*, vſque in horam nonam cunctis aditum prohibere. In hoc igitur Romanus aureo triclinio, quæ præſtantior eſt pars, potentiſſimè degens, cęteras partes palatij genero Conſtantino filiiſq; ſuis Stephano & Conſtantino diſtribuerat. Hi denique duo, vt prædiximus, non ferentes patris iuſtam ſeueritatem, in cubiculis ſuis multis copiis congregatis, diem conſtituerunt, quando patrem deiicere, ſoliq; ipſi poſſent regnare. Quumq; dies adueniret optata, cunctis de palatio iuxta morem egreſſis, Stephanus & Conſtantinus facta congreſſione ſuper patrem irruunt, eumq; de palatio omnibus ignorantibus deponunt, & ad vicinam inſulam in qua cœnobitarum multitudo philoſophabatur, tonſo ei, vt moris eſt, capite, ad philoſophandum tranſmittunt. Fit quàm mox multirumiger Conſtantinopoli ſonitus, Romanum quidem eiectum, Conſtantinum verò eius generum alij interfectum clamitabant. Nec mora, totius populi ad palatiū fit concurſus. Romanus quaſi imperator abuſiuus non requiritur, verùm an ſuperſit Cōſtantinus, ab omnibus percontatur. Quum ſeditio inquiſitionis non modica fieret pro Conſtantino, rogātibus Stephano & Conſtantino; ex ea parte qua Zucaniſtrij magnitudo portenditur, Conſtantinus per cācellos crines ſolutus caput expoſuit, ſuaq; oſtenſione populi mox tumultū ſedauit, ac in propria quemq; repedare coëgit. Quod factū grauem duobus fratribus ingeſſit dolorem. Quid profuit, inquiunt, quòd abdicato patre, alium qui non pater eſt dominum ſuſtinemus? Tolerabilius enim decentiusq; paternā quā exteram pateremur dominationem. Quid illud, aiunt, quòd in huius auxiliū non ſolùm propriæ, ſed exteræ venere nationes? Sigefridus quippe epiſcopus, regis Hugonis nuncius, aſſumptis ſecum ſuæ linguæ nationibus à Meluatinis, Romanis, Caietanis, nobis ad interitum, huic præſidio fuit.

De eiſdem Stephano & Conſtantino, qui Conſtantinum Leonis filium conati ſunt eiicere, à quo & ipſi ſunt capti fraude Diabolini, atq; in monaſterium apud patrem, qui eos lepidè redarguit, miſſi. CAP. X.

HIs dictis armatorum manibus cubicula pro parte complent. Quibus Diabolinus præfuit, qui & eorum animorum incenſor, & poſt paululū proditor extitit. Conſtantinum denique libris incumbentem ita conuenit: Quæ tibi incommoda & à Stephano & à Conſtantino fratribus, imò inimicis tuis præparentur, iſthæc quæ in te vetus permanet religio ignorat. Si enim infortunia tibi parata cognoſceres, quaten⁹ poſſes viuere, cogitares. Vxoris tuæ fratres Stephanus & Conſtantinus, armatorum manibus congregatis, atque in cubiculis iam concluſis, te non vt patrem de palatio expellere, verùm hic cogitant interficere. Occaſio autem tui interitus hæc erit: Cœnatum te poſt triduum Conſtantinus & Stephanus inuitabunt. Quumque ſeſſionis tuæ medium excellentiæ tuæ, quatenus moris eſt, obtinere tentabis, percuſſo mox ſcuto, incluſi de cubiculo exilient, tuamque fuſo ſanguine vitam finient. Fidem autem ſi relatis expoſcis, vſq; in præſentiarum affirmo argumentis, quoniam concluſorum tibi perſonas rimis oſtendo: deinde quod ſaluti ſolennius eſt tuæ, oſtiorum tibi claues trado. His auditis Conſtantinus, Age, infit, vt coniuratorum prodidiſti perfidiam, quatenus deuincam hanc, exprime ſententiam. Non enim tam mihi ſalus mea chara, quàm pietas erit in referenda gratia iocunda. Cui Diabolinus, Non enim, inquit, clam te eſt, Macedones tum tibi deuotos, tum bello duros exiſtere: mittito itaque, ac cubilia propria, Stephano & Conſtantino ignorantibus, eis ſuffarcinato. Quumq; deſignata dies conuiuij aduenerit, atque ob ſeſſionis faſtum ſi tumultus irrepſerit, dato ſigno, vt præfatus ſum, percuſſo ſcilicet clypeo, quum illorum manus armatorum præſidio eis eſſe non poterit, tui mox ex improuiſo proſiliant, eoſque tanto commodius, quanto inſperatius capiant, atq; ad vicinū monaſteriū, ad quod patrē ſuum, ſocerū tuum miſerant, tōſis, vt moris eſt, capitibus, philoſophatū tranſmittant. Diuinæ ſiquidē rectitudo iuſtitię tuū negotiū ſecūdabit, cuius recōpenſatio, ne in patrē peccarēt, illos nō terruit, & te, ne offen-

ne offenderes, cuſtodiuit. Quod iuſto Dei iudicio ita accidiſſe, non ſolùm Europa, ſed & Aſia nunc cantat & Aphrica. Deſignato etenim die, dum ſimulata pace Conſtantinum hunc & Stephanus & Conſtantinus fratres ad conuiuium inuitarent, & ob ſeſſionis faſtum tumultus inſurgeret, percuſſo, vt dictum eſt, ſcuto Macedones ex inſperato proruunt, duosq; fratres Stephanum & Conſtantinum quàm mox comprehenſos, capite tonſos, ad vicinam inſulam, ad quam patrem ſuum ablegarant, philoſophatum mittunt.

De Romani in filios irriſione, & oratione ac prece, quam contra eos egit, gratias agens Deo, quòd impietatis pœnas darent, & quomodo filij eius cuſtodiæ addicti fuerint. CAPVT XI.

QVorum pater Baſileus Romanus aduentum vt audiuit, gratiarum actiones Deo exhibuit, eisq; extra monaſterij fores læta facie obuians, Feſtiuum, inquit, tempus, quòd humilitatem noſtram imperium veſtrū viſitare coëgit. Charitas puto, quæ me de palatio expulit, filiationem veſtram non ibi diu permanere permiſit. O factum bene, quòd me pridem præmiſiſtis. Confratres enim mei & commilitones mei, ſupernæ tantùm philoſophiæ incumbentes, qualiter imperatores ſuſciperent, ignorarent, ſi non me iamdudum imperialibus inſtitutis tritum haberent. Parata iam frigidior occiduis aqua decocta pruinis, dulces adſunt fabæ, lachana, porriq; recentes. Non hîc marinæ deliciæ morbos, ſed crebra potius ieiunia creant. Turbam verò hanc tantam, tam ſumptuoſa modicitas noſtra nō recipit: veſtrum ſolummodo imperium ſuſcipit, quod ne paternam deſerat ſenectutem, aduenit. Romano hæc & huiuſmodi perſtringente, Stephanus & Conſtantinus filij pudibundo contuentes lumine terram, quàm inuitè monaſterium peterent, non eſt percōtari neceſſe, ſed credere. Expanſis itaque poſt hæc manibus ad altare Romanus ante crepidinem fuſus, huiuſmodi cum lachrymis Deo preces effudit:

Chriſte pater, cum quo pater eſt & ſpiritus vnum,
Iure patris verbum, per quod pater omnia mundo
Oſtendit ſecreta poli, ſeu myſtica pandens:
Reſpice figmentum propria bonitate creatum:
Ne patiare precor me dæmonis arte perire,
Sanguine quem ſacro voluiſti reddere vitæ:
Da Deus, vt mundi pompas calcare ſuperbas
Iam valeam: ſiſtatq; procul corruptor iniquus,
Cui labor eſt animas ſemper fœdare beatas.
Imperium libuit, quum ſceptra tuli, haud placet: ergo
Gratia ſit tibi, dignatus quòd pellere iniquos,
Imperij teneant ſolium ne fortè paternum.

His ita geſtis, Stephanus atque Conſtantinus cuſtodia iugi obſeruantur, patre ea quæ acciderant æquanimiter perferente. Aiunt enim hunc, & ſub atteſtatione confirmāt, dum à fratribus lentis ob purgationem culparetur, reſpondiſſe: quòd luculentius regnaret, qui ſeruorum Dei humilitatibus deſeruiret, quàm qui potētibus mundi peccatoribus imperaret.

De aduentu Berengarij deſyderati in Italiam. Et quur Manaſſes Arelatenſis eius partibus fauit. Et de Milone, ac alijs qui deſerto Hugone ad Berengarium transfugerunt; & Berengarij in regnum reſtitutione. CAP. XII.

DEſyderatus interea Berengarius, ex Sueuorum partibus paucis ipſum comitantibus, à Sueuia per venuſtam vallem Italiam petiit, applicuitque caſtra ſecus munitionem vocabulo Formicariam, quæ à Manaſſe, vt iam prædiximus, ſedis Arelatenſis archiepiſcopo, tuncque Tridentinæ, Veronenſis, atque Mantuanæ ſedium inuaſore, Adelhardi eius clerici erat vigiliæ commendata. Quumque Berengarius nullius machinamenti apparatu, nulliusq; belli impetu hanc ſe capere poſſe conſpiceret, Manaſſis ambitionem & κενοδοξίας, id eſt vanam gloriam, cognoſcens, Adelhardum ad ſe venire coëgit, cui & ait: Si munitionem hanc poteſtati meę tradideris, dominumq; tuum

Manaſſen ad adiutorium meum inflectere potueris, illum in cathedrā promoueo Mediolani archiepiſcopatus, te verò Cumani epiſcopatus dignitate poſt acceptam regni poteſtatem donabo. Et vt promittenti mihi fidem admittas, quod verbis ſpondeo, iuramentis affirmo. Hæc dum Manaſſi ab Adelhardo narrantur, tum ille munitionem non ſolùm Berengario dari iuſſit, verumetiam Italos omnes in eius auxilium inuitauit. Fama igitur, malum quo nō aliud velocius vllum Mobilitate viget, Berengarij aduentum quā mox omnibus nunciauit. Cœperunt mox nōnulli Hugone deſerto adhęrere Berengario. Horū Milo præpotens primus, qui dum Hugoni ſuſpectus, appoſitis clàm cuſtodibus, obſeruaretur; ſimulans ſe non intelligere cuſtodiri, ferme cœnam vſq; ad noctis protraxit medium. Quumque omnes tum vino, tum ſomno aggrauati, corpora quieti traderent, ſolo ſe eo qui portauerat clypeum comitante, Veronam percitus peruenit, directiſq; nunciis Berengariū exciuit; quem & in Verona, quo Hugoni firmius reſiſteret, ſuſcepit. Sanè nulla hūc infidelitas ab Hugone diuiſit, verùm illata ipſi ab eodem nonnulla incommoda, quæ iā diu ſuſtinere non potuit. Proſequitur hunc Wido præſul Mutinenſis eccleſię, non iniuria laceſſitus, ſed maxima illa abbatia Nonantula, quā & tunc acquiſiuit, animatus. Qui Hugonem non ſolùm deſeruit, verumetiā multorū multitudinem ſecū abſtulit. Quod Hugo vt audiuit, cōgregatis copiis ad eius caſtrum† Niueolam venit, idq; viriliter, ſed inutiliter oppugnauit. Quod q̃ mēdacij alienū ſit, ſententia ſubſequens declarabit. Nā dum eodem loco degeret, Berengarius ab Harderico archiepiſcopo accitus, Veronam deſeruit, ac Mediolanum concitus venit. Quo audito, rex Hugo Papiam triſtis venit. Cœperunt interea omnes Italiæ primates omine non bono Hugonem deſerere, & egenti Berengario adhærere. Egentē autem, non nihil poſſidentem, ſed cui nunq̃ quicquā ſatis eſt, aio. Quoniam improbi & auari, qui incertas atq; in caſu poſitas poſſeſſiones habent, & plus ſemper appetūt, nec eorum quiſquā adhuc ſibi ſufficiens inuentus eſt, cui quod haberet eſſet ſatis, non modò non copioſi diuites, ſed etiam pauperes & inopes exiſtimādi ſunt. Soli enim ſunt diuites, & fructuoſas ac ſempiternas poſſeſſiones poſſidentes, qui ſuis rebus contenti ſatis eſſe putant quod eſt. Non eſſe cupidū, vera pecunia eſt. Non eſſe emacem, vectigal eſt. Fateamur ergo, vter eſt ditior, cui deeſt, an cui ſuperat? qui eget, an qui abundat? cui poſſeſſio quo eſt maior, eo plus requirit ad ſe tuendum: an qui ſe ſuis viribus ſuſtinet? Cōtentum etenim ſuis rebus eſſe maximæ ſunt certiſſimæque diuitiæ. Verùm de hoc nunc id dictum eſſe ſufficiat. Ad Berengarium ſtili initium redeat, cuius in aduentum aureum omnes ſeculū promittebant, & felicia quæ talem extulerant tempora clamitabant.

aliàs, Vinceolam.

Quomodo rex Hugo Lotharium filium ſuum Mediolanum miſit ad concitandam miſerationem Italorum. De Berengarij aſtutia. De Ioſeph Brixiano epiſcopo. Et de Waldonis epiſcopi iniquitate. CAP. XIII.

EO namq; Mediolani degente, ac Italicas dignitates ſibi adhærentibus diſpenſante, rex Hugo Lotharium filium ſuum non ad Berengariū ſolum, verùm ad totius populi præſentiam dirigit, petens, quia ſe eis non morigerum abdicauerunt, filium qui nil in eos deliquerat, ſaltem pro Dei amore ſuſcipiant, ac voluntatibus eorum morigerum reddant. Lothario deniq; Mediolanum petente, Rex Hugo Papia omni cum pecunia egreſſus, Italiam deſerere, atque in Burgundiam ire cogitauit. Sed res iſta eum retinuit, quoniam dum miſericordia inclinati, Lotharium in eccleſia beatorum confeſſoris & martyrum Ambroſij, Geruaſij, & Protaſij, ante crucem proſtratū erigerent, & regem ſibi cōſtituerent, quamprimum ad Hugonem dirigunt nuncium, per quem illum iterum ſuper ſe regnare promittunt. Hoc planè conſiliū, imò deceptionem, non omnes, ſed Berengarius (vt erat calliditate ſuffarcinatus) adinuenit, nō quò hos regnare diſponeret, ſed, vti pòſt claruit, ne Hugo diſcederet, atq; immenſa pecunia quā habebat, Burgundionū atq; aliarū gentiū ſuper ſe populos inuitaret. Hoc tempore Ioſeph quidam moribus ſenex, diebus iuuenis, ciuitatis Brixianę clarebat epiſcopus. Quē Berengarius, vt erat tyrannus vehemēs, ob morū probitatē epiſcopatu priuauit, eiuſq; loco Antoniū, qui nunc vſq; ſupereſt, nullo conſilio habito, nulla epiſcoporū deliberatione, cōſtituit. Sed & Cumis tunc non Adelhardū, vt iurauerat, verùm ob Mediolanenſis epiſcopi amorē Waldonē quendā ordinauit. Quòd quàm bene fecerit, ſubditorū depopulatio, vitium inciſio, arborū decorticatio, multorum oculorū excuſſio, ſimultatis ſæpiſſima repetitio, tum ſignis, tū gemitibus narrant. Adelhardū autē Regienſi pręfecit eccleſiæ.

repet.

Quur Berengarius Placentinum & Papienſem epiſcopos dimiſerit, & quur Liuthprandum autorem huius operis parentes ſui Berengario commendarint, factusq́, ſit eiuſdem à ſecretis. Item quomodo Hugo deſperans de victoria, cum omni pecunia in prouinciam aufugerit. Et quomodo ad eum Raimundus Aquitanorum princeps venerit, eidem militaturus. Et de Hugonis obitu.

Cap. XIIII.

BOſonem verò Hugonis regis ſpurium Placentinæ ſedis, & Liutefredum Papienſis eccleſiæ expellere epiſcopos cogitauit. Verùm intercedente precio, ob Dei amorem eos ſe dimiſiſſe ſimulauit. Quàm immenſum tunc Italis gaudium! Alterum Dauid veniſſe latrabant. Sed & magno Carolo hunc cæca mente præferebant. Quanquam enim iteratò reges Hugonem atque Lotharium Italici ſuſciperent: Berengarium tamen nomine ſolùm marchionem, poteſtate verò regem: illos vocabulo reges, actu autem neque pro comitibus habebant. Quid plura? Tanta hac Berengarij fama, humanitate, liberalitate, parentes acciti mei, ei ad ſeruiendũ me tradunt. Cui etiam immenſis oblatis muneribus, ſecretorum eius conſcium ac epiſtolarum conſtituunt ſignatorem. Cui quum fideliter longo tempore deſeruirem, hac me quam proſecuturus ſum ſuis in locis, mercede donauit. Verùm hęc retributio penè me ad deſperationem vſque pertraheret, ſi in re conſimili conſocios plurimos non excederet. De iſto enim pulchrè dictum accipimus: pennæ ſtruthionis ſimiles ſunt pennis accipitris & herodij. Quum tempus aduenerit, in altum alas erigit, deridet equitem & aſcenſorem eius. Hic enim ſuperſtitibus Hugone & Lothario, magnus voraxq́; ſtruthio, nõ bonus, ſed bono ſimilis eſt viſus. Eis autem decedentibus, & ad regni faſtigia omnibus illum promouẽtibus, quantum alas erexerit, quantisque diludiis nos omnes irriſerit, non tam verbis quàm ſuſpiriis ac gemitibus narro. Sed his omiſſis, ad narrandi ſeriem redeamus.

Rex Hugo quum diuinam animaduerſionem declinare, ac Berengario præeſſe non poſſet, relicto Lothario, & ſimulata pace, Berengarij fidei tradito, in prouinciam omni cum pecunia properauit. Quo audito Raimundus Aquitanorum princeps eum adijt, & pro minis mille ſe in militem dedit, fidemq́ue ei iuramento ſeruaturum affirmauit, etiam congregatis copijs Italiam ingreſſurum, ac Berengarium debellaturũ eſſe promiſit. Quod quanto nos omnes cachinno affecerit, gentis illius vilitas palàm facit, quæ etſi præſidio eſſe poſſet, ad effectum tamẽ haudquaquam perduceret. Quoniamquidem vocante Domino, Hugo rex breui eſt viam vniuerſæ carnis ingreſſus, Bertæ nepti ſuę Boſonis Arelatenſis comitis viduæ pecuñia derelicta. Quam etiam breui ſpatio intercedente, memoratus Raimundus impudentiſſimæ gentis princeps impurior ſibi maritam effecerat, cuius non ſolùm concubitu, verumetiam oſculo indignum elegantes formarum inſpectores eum eſſe confirmant.

De vxore Berengarij accuſata crimine inceſti, & quomodo ſit purgata. Item de pecunia, quam Berengarius cauſa Hungarorum pauperibus & eccleſiis Dei extorſit. Cap. XV.

HVius hoc in tempore ſoror, Berengarij ſcilicet vxor Willa, paſſa eſt crimen inceſti. Quod ita verum eſſe non ſolùm aulici vel cubicularij, verum aucupes & cupedinarij clamant. Habuit etiam ea presbyterulum capellanũ nomine Dominicum, ſtatura breuem, colore fuligineum, ruſticum, ſetigerum, indocilem, agreſtem, barbarum, durum, villoſum, petulcum, inſanum, rebellem, iniquum, cuius magiſterio duas Willa commendarat natas, Giſlam ſcilicet atque Gerbertam, vt eas literarum ſcientia epotaret. Occaſione itaque puellarum, quas presbyter Dominicus, hirſutus, illotus, facetè docebat, mater ei propitiauerat, vt viſa ingrata ac tenax, hinc exiſteret larga. Sententia tamen veritatis quæ ait, Nihil opertum quod non reueletur, & occultum quod non in publicũ veniat, diu ignorare homines paſſa nõ eſt. Nam quũ nocte quadã Berengario abſente ad cubile dominicũ more ſolito hirſutus idẽ vellet accedere, canis hunc morſu vehemẽti laniauit. Conſurgẽtes deniq; qui in domo erant, quũ eum comprehenderẽt, & quò iret interrogarent, apologeticũ iſtud anticipãdo domina dedit: Ad mulieres

noſtras ibat perditus. Sperans itaque presbyterulus ſibi leuius fore, ſi teneret ſentẽtiam dominæ ſuæ, Ita eſt, inquit. Cœpit itaque domina vitæ eius inſidiari, preciumque promittere, ſi eſſet qui vitam ei auferret. Sed quum timerent omnes Deum, & mors eius differretur, peruenit ad Berengarium ſermo. Willa verò cœpit aruſpices maleficosque inquirere, quò eorum carminibus iuuaretur. Vtrùm autem horum carminibus, an Berengarij adiuta ſit mollitie, neſcio: adeò mens eius eſt inclinata, vt ſponte maritali ſubmitteret ora capiſtro. Presbyterulus itaque quia ad dominæ aſſeclas adhinniuit, virilibus amputatis dimittitur. Domina verò magis à Berengario diligitur. Dixerũt autem qui eum eunuchizauerunt, quòd meritò illum domina amaret, quem Priapeia arma portare conſtaret. Per idem tempus Taxis Hungarorum rex magno cum exercitu in Italiam venit, cui Berengarius non ex propria pecunia, ſed ex eccleſiarum ac pauperum collectione decem modios numorum dedit. Fecit autem hoc, non vt populi curam haberet, ſed vt hac occaſione magnam pecuniam congregaret. Quod & fecit. In omni enim ætate vtriuſque ſexus, tamque ablactatus, quàm lactens, pro ſe numum dedit: quibus æs commiſcens, ex paucis decem modios fecit, cæteram verò partem, & quicquid ex eccleſiis tulit, ſibi retinuit.

LIVTHPRANDI TICINENSIS ECCLESIÆ LEVITÆ HISTORIARVM LIBER SEXTVS.

TEMPORIS inſtantis qualitas tragœdum me potius quàm hiſtoriographum quæreret, niſi pararet Dominus in conſpectu meo menſam aduerſus eos qui tribulant me. Explicare enim nõ poſſum, quot peregre profectus quatiar incommoditatibus, iuuatque hominem exteriorem potius lugere, quàm ſcribere. Interior verò apoſtolicis confirmatus inſtitutis, in huiuſmodi tribulationibus gloriatur, ſciens quòd tribulatio patientiam operatur, patientia autem probationem, probatio verò ſpem: ſpes autem non confundit, quia charitas Dei diffuſa eſt in cordibus noſtris per ſpiritum ſanctum, qui datus eſt nobis. Pareat itaque interiori exterior, ſuaque infortunia non ſolùm non exhorreat, verùm in his potius conquieſcat: dumq; ſcribendo operam dans, fortunæ rota hos extolli, illos deprimi dixerit, præſentem incommoditatem minus ſentiet, eiusque mutabilitati congaudens; deteriora, quod fieri nequit, niſi mors aut membrorum debilitatio intercedat, iam non metuat, ſed fortunata ſemper expectet. Inſtantia enim ſi maturauerit, ſalutem quæ deeſt afferet: infortunatum quod adeſt, expellet. Scribat itaque, & ſuperioribus veris hæc quæ ſequuntur vera adiungat.

De oratore à Conſtãtino imp. ad Berengarium miſſo cum literis, quibus illi Lotharij cuſtodiam commendabat, oratoremq; ab eo petebat: quem vt ſine ſumptu mitteret, Liuthprandum impenſis vitrici ſui miſit.

CAPVT I.

REge Hugone prouinciæ in partibus defuncto, Berengarij nomen celebre apud nonnullos, præſertim apud Græcas extitit nationes. Is enim Italicis omnibus principabatur virtute: rex verò Lotharius ſolo nomine. Conſtantinus itaque qui, deiectis Romano filiisque eius, Conſtantinopoleως regebat imperium: audito Berengarium potentia præſtare Lothario, per Andream qui ab officio comes curiæ dicebatur, literas Berengario dirigit, in quibus continebatur, vehementer ſe Berengarij nuncium velle videre, cuius in reditu cognoſceret, quanta eum charitate diligeret. Scripſit etiam & commẽdatitias literas eidem pro Lothario, vt fidelis ei eſſet adminiſtrator, cui Deo largiente

largiente extiterat gubernator. Constantinus nanque solicitudinem non paruam Lotharij pro salute habebat, religiosè ob amorem nurus suæ cogitans, quæ Lotharij soror extiterat. Berengarius itaque calliditate suffarcinatus, cogitans quem potissimùm mitteret, cui nil impensæ ob itineris longinquitatem præberet, vitricum meum, cuius tunc sub cura degebam, conueniens, Quanti, inquit, esset priuignum tuum Græcas literas non ignorare? Cui quum diceret: Vtinam diuitiarum mearum ea gratia partem mediam distributam haberem. Non necesse, inquit, habes, neque centesimam impartiri. Constantinopolitanus imperator literis vt meum ad se nuncium dirigam, orat. Quod tum ob animi constantiam nemo melius, tum ob dicendi copiam nemo commodius facere potest. Quid dicam, quàm facilè doctrinas ebibet Græcas, qui tam puerilibus in annis epotauit Latinas? Hac spe quàm mox vitricus animatus, impensas omnes distribuit, meq; magnis cum muneribus Constantinopolim direxit.

Quo tempore Liuthprandus tanquam orator Berengarij Constantinopolim venerit. Papia egressus: & de mirabili imperatoris domo, quæ Magnaura, aut potius Megaula, aut Megaron dicta est: & susceptione nunciorum: & miris ibidem ostensis in arbore & solio imperatoris.

CAPVT II.

DIe quippe calendarum Augustarum Papia exiẽs, per Eridani alueum triduo Venetias veni, vbi & Salomonem comitem Græcorum, nuncium κοιτωνίτην eunuchum reperi ab Hispania & Saxonia regressum, Constantinopolim versus tendere cupientem, secumq; ducentem domini nostri tunc regis, nunc imp. magnis cum muneribus nuncium, Liutefredum scilicet Maguntinum, institorem dignissimum. Octauo autem calend. Septembris die Venetiis egressi, xv. calend. Octobris Constantinopolim venimus, vbi quàm inaudito miroque modo simus excepti, scribere non pigebit. Est Constantinopoli domus palatio contigua miræ magnitudinis ac pulchritudinis, quæ à Græcis ρ loco λ posita † Megaura, quasi magna aura, pro aula, dicitur. Hanc al. μέγαρον itaque Constantinus, tum ob Hispanorum nuncios, qui tunc nouiter eò venerant: tum ob me & Liutefredum hoc modo parari iussit. Ærea sed deaurata quædam arbor ante imperatoris oculos stabat, cuius ramos itidem æreæ diuersi generis, deaurataéque volucres replebant, quæ secundum species suas diuersarum auium voces emittebant. In primis verò solium huiusmodi erat arte compositum, vt in momento humile, excelsius modò, quàm mox videretur sublime. Sed sedile quod erat immensæ magnitudinis, incertum vtrùm ærei an lignei, verùm auro tecti leones quasi custodiebant. In hac igitur duorum eunuchorum humeris incumbens, ante imperatoris præsentiam sum deductus. Quumque in aduentu meo leones rugitum emitterent, aues secundum species suas perstreperent, nullo sum terrore, nulla admiratione commotus: quoniamquidem ex his omnibus eos qui bene nouerãt, fueram percontatus. Tertio itaque imperatorem pronus adorans caput sustuli, & quem priùs moderata mensura à terra eleuatum sedere vidi, mox aliis indutum vestibus penes domus laquear sedere prospexi. Quod qualiter fieret, cogitare non potui, nisi fortè eo sit subuectus ergalio, quo torcularium arbores subuehuntur. Per se autem tunc nihil loquutus; quoniam & si vellet, intercapedo maxima indecorum faceret, de vita Berengarij & sospitate per Logothetam est percontatus. Cui quum consequenter respondissem, interprete sum innuente egressus, & in datum mihi hospitium mox receptus.

Quæ dona Liuthprandus propriis impensis, licet nomine Berengarij imperatori Constantino obtulerit: & quæ ab imperatore vicissim munera susceperit, & in domum imperatoriam, quæ decaennea cubita dicuntur, admissus miranda dona ac poma viderit. CAP. III.

SEd nec hæc pigeat memorare, quid tunc pro Berengario egerim, scilicet vt agnoscatur, quanta cum charitate dilexerim, & cuiusmodi recompensationem pro bene gestis acceperim. Hispanorum nuncij, & nominatus Liuthfredus domini nostri

tunc regis Othonis nuncius, magna ex eorum parte dominorum munera imperatori Constantino detulerant. Ego Berengarij ex parte nihil præter epistolam, & hanc mendacio plenam detuleram. Æstuabat itaque non parum hac pro verecundia animus, & quid super hac re faceret, cogitabat attentus. Æstuanti autē mihi, & nimiùm fluctuanti, meus animus suggessit, quatenus dona quæ imperatori mea ex parte detuleram, Berengarij ex parte conferrem, paruumq; munus prout possem verbis ornarem. Obtuli autem loricas optimas IX scuta optima cum bullis deauratis VII, cuppas argēteas, deauratas duas, enses, lanceas, verua, mancipia, quatuor carsamatia, imperatori nominatis omnibus preciosiora. Carsamatium autem Græci vocant, amputatis virilibus & virga puerum eunuchum: quos Verdunenses mercatores ob immensum lucrum facere solent, & in Hispaniam ducere. His itaque gestis, imperator me post triduū ad palatium vocari præcepit, proprioq; mecum ore loquutus, ad conuiuium inuitauit. Postq; conuiuium magno me meosq; asseclas munere donauit. Verùm quia narrandi se occasio intulit, qualis eius mensa festis præcipuè diebus, qualesq; ad mensam ludi celebrentur, bonum opinor non silere, sed scribere. Est domus iuxta Hippodromum, Aquilonem versus, miræ & altitudinis & pulchritudinis, quæ decaennea cubita vocatur. Quod nomen non ab re, sed ex apparentibus causis sortita est: δέκα enim Græcè, Latinè decem: ἐννέα nouem: cubita aut a cubando inclinata, vel curuata possumus dicere. Hoc autem ideo, quoniamquidem XIX mensæ in ea quæ secundum carnem est domini nostri Iesu Christi natiuitate apponuntur. In quibus imperator pariter & conuiuæ non sedendo, vt cæteris diebus, sed recumbendo epulantur: quibus in diebus non argenteis, sed tantùm aureis vasis ministratur. Post cibū autem aureis vasis tribus sunt poma delata, quæ ob immensum pondus non hominum manibus, sed purpura tectis vehiculis sunt allata. Apponūtur autem duo hoc modo: In mensa per foramina laquearis tres sunt funes pellibus deauratis tecti, cum anulis aureis depositi, qui ansis quæ in scutulis prominent positi, adiuuantibus inferius quatuor aut eo amplius hominibus, per vertibile quod supra laquearium est ergalium in mensam subuehuntur, eodemq; modo deponuntur. Ludos denique quos ibi perspexerim, quia nimis longum est scribere, prætermitto: vnum solummodo ob admirationem hic inserere non pigebit.

De mirabili spectaculo ligni in fronte portati, & puerorum super ipsum ludentium, & de familiari imperatoris cum Liuthprando super ea re disquisitione. CAP. IIII.

VEnit quidam vigintiquatuor & eo amplius pedum longitudinis lignum sine manuum adminiculis in fronte gerens, quod cubitum à summitate inferius, bicubitum transuersum in fronte habuerat. Adducti sunt autem duo pueri nudi, sed campestrati, id est succinctoria habentes, qui per lignum ascendentes, ita seruauerunt immobile, ac si radicitus terræ esset affixum. Denique post vnius descensum alter qui remanserat, eodemque solus luserat, ampliori me admiratione attonitum reddidit. Quoquo modo enim quoadusque luserant, lignum per quod ascenderant gubernabant. Vnus verò qui in ligni summitate remansit, quia ita se ęqualiter ponderauit, vt & luserit ac sanus descenderit, ita me stupidum reddidit, vt ipsum etiam imperatorem mea admiratio non lateret. Vnde & accersito interprete, quid mihi cęteris mirabilius videretur sciscitatus est: puerne qui se adeò moderatè rexerat, vt immobile esset lignum: an is qui ipsum in fronte tam argumentosè tenuerat, vt puerorum neque pondus, neque ludus illud vel modicùm flecteret. Quumq; me ignorare, quid mihi θαυμαςότερον, id est mirabilius, videretur, edicerem, magno inflatus cachinno se similiter nescire respondit.

De erogatione numismatum & aliorum donorum pro veteri imperatoris Græci more ante diem palmarum in magistratus & clientes imperatorios. CAPVT V.

SEd nec hoc silentio prętereundum esse arbitror, quid noui miriq; aliud ibidem perspexerim. In ea quę est ante βαϊοφόρον, quod nos palmarum ramos dicimus, hebdomade,

made, tam in militibus quàm in diuerſis conſtitutis officiis numiſmatum aureorũ erogationem, prout cuiuſque meretur officium, imperator facit. Cui erogationi quia me intereſſe voluit, me venire præcepit. Fuit autem huiuſmodi: Erat appoſita decem cubitorum longitudinis, ac quatuor latitudinis menſa, quę numiſmata loculis congregata, prout cuiq; dabatur, numeris extrinſecus in loculis ſcriptis retinebat. Ingrediebantur deniqueadimperatorem non confuſe, ſed ordinatim ſecundum vocantis vocem, quæ ſcripta virorum nomina ſecundum officij dignitatem recitabat. Quorum primus vocatus eſt rector domus, cui non in manibus, ſed in humeris poſita ſunt numiſmata cum ſcaramangis quatuor. Poſt quem ὁ dòmeſticoſtos Aſcalonas, & ὁ de Longariſtis Ploas, ſunt vocati: quorum alter militibus, nauigantibus pręerat alter. Hi itaq; paris numeri, quia dignitas par erat, numiſmata & ſcaramanga ſuſcipientes, præ multitudine non iam in humeris portauerunt, ſed adiuuantibus aliis poſt ſe cum labore traxerunt. Poſt hos admiſſi ſunt magiſtri numero XXIIII, quibus erogatæ ſunt numiſmatum aureorum libræ, vnicuique ſecundum eundẽ numerum vigintiquatuor cum ſcaramangis duobus. Patriciorum deinde ordo hos ponè eſt ſequutus, & duodecim numiſmatum libris cum ſcaramanga vna donatus. Qui ſicut nec patriciorum, ita nec librarum, niſi quod vnicuiq; dabatur, numerum neſcio. Turba poſt hos immenſa vocatur, protoſpathariorum, ſpathariorum, candidatorum, & id genus clientum.

FINIS DE REBVS VISIS IN GRÆCIA; QVIBVS QVIA ET ALIAS SVPERADDERE PROPOSVERAT, NOVVM DE REBVS Othonis Auguſti exorſus eſt librum, quem tamen ob breuitatem ſuperiori addidimus.

De Othone primo imperatore, & legatis ad eum miſsis, & qualiter eccleſiam Romanam, ac totam Italiam tyrannis liberauit, imperijq; vnctionem & inſignia cum iuramento Ioannis papæ non diu in fide permanſuri accepit. De Romanorum, de dicti papæ ſacrilegiis, inceſtis, ſtupris, & aliis flagitiis querimonia: & papæ ficta promiſsione de emendanda vita: & acri imperatoris in eum recriminatione: & eius, hoc eſt papæ, obſtinatione, qui Adelbertum recepit: de vtriusq; eiectione: & ſynodo Romæ celebrata. CAP. VI.

REgnantibus, imò ſęuientibus in Italia, & vt verius fateamur, tyrannidem exercentibus, Berengario atq; Adelberto, Ioannes ſummus pontifex & vniuerſalis papa, cuius tunc eccleſia ſupràdictorum Berengarij atq; Adelberti ſæuitiam erat experta, legatos ſanctæ Romanæ eccleſiæ, Ioannẽ videlicet cardinalem, diaconum, & Azonem ſcriniarium ſereniſſimo atque piiſſimo tunc regi, nunc Auguſto Cæſari Othoni deſtinauit, ſuppliciter literis & regum ſignis orans, quatenus pro Dei amore, ſanctorumq; apoſtolorum Petri & Pauli, quos delictorum ſuorum cuperet eſſe remiſſores, ſe ſibiq; commiſſam ſanctam Rom. eccleſiã ex ſuorum faucibus liberaret, ac ſaluti & libertati priſtinæ reſtitueret. Hæc dum Romani legati conqueruntur, vir venerabilis Walbertus, ſanctæ Mediolanenſis eccleſiæ archiepiſcopus, ſemiuiuus ex prædictorũ rabie Berengarij atq; Adelberti liberatus, ſuperius memorati Othonis potẽtiam adiit, indicans ſe non poſſe pati Berengarij, Adelbertiq;, necnon Willæ ſæuitiam, quę Manaſſen Arelatenſem epiſcopũ contra ius faſq; Mediolanenſis eccleſiæ ſedi præfecerat. Aiebat ſanè hanc eccleſiæ ſuæ calamitatem, quæ quod ſe ſuosq; capere oporteret, interciperet. Sed Waldo Cumanus epiſcopus hunc ponè eſt ſequutus, non diſparem à Berengario atque Adelberto & Willa, quàm Walbertum, contumeliam ſe eſſe perpeſſum clamitans. Venerãt & nonnulli alterius ordinis ex Italia viri, quos inter illuſtris marchio Otbertus cũ apoſtolicis cucurrerat nunciis, à ſanctiſſimo Othone tunc rege, vt dixi, nunc Auguſto Cæſare, conſilium auxiliumque expetens. Horum itaq; rex piiſſimus lachrymoſis queſtibus inclinatus, non quæ ſua ſunt, ſed quæ Ieſu Chriſti cogitãs, filium ſuum ſibi cognominem contra morem puerilibus in annis regem conſtitutum in Saxonia dereliquit: ipſe collectis copiis in Italiam peritus venit. Qui tanto Berengarium atque Adelbertum celerius regno expulit quanto euidentius conſtat, quòd commilitones Petrum & Paulũ ſanctiſſimos apoſtolos habuit. Bonus itaq; rex diſperſa colligens,

& confracta consolidans, quod cuique proprium fuit restituit. Dehinc Romam similia facturus adiit, vbi miro ornatu, miroq; apparatu susceptus, ab eodem summo pontifice & vniuersali papa Ioanne vnctionem suscepit imperij. Cui nō solùm propria restituit, verumetiam ingentibus gemmarum, auri & argenti muneribus ipsum honorauit. Iusiurandum verò ab eodem papa Ioanne supra preciosissimum corpus Petri, atq; omnibus ciuitatis proceribus, se nunquā Berengario atq; Adelberto auxiliaturum, accepit. Post hæc in patriam properanter repedauit. Interea præfatus papa iuramenti & promissionis oblitus, quam fecerat sancto imperatori, ad Adelbertum vt se adeat mittit, iuramēto ei affirmans, se illum contra sanctissimi imperatoris potentiā adiuturum. Adeò enim eundē Adelbertum, ecclesiarum Dei, eiusdemq; papæ Ioannis persequutorem, imperator sanctus terruerat, vt omnem Italiam deserens, Fraxinetum adiret, seq; Saracenorum fidei commendaret. Imperator autem iustus, qui cur Adelbertum Ioannes papa, quē prius vehementi odio insequebatur, nunc diligeret, satis mirari non potuit, accersitis quibusdam familiaribus, an hoc verum esset, Romam dirigit percontatum. Quumq; illò iidem nuncij peruenissent, huiusmodi non à quibuslibet aut paucis, sed ab omnibus Romanis ciuibus responsa suscipiunt. Non dispar videtur ratio, cur Ioannes papa sanctissimum imperatorem, suum scilicet ex Adelberti manibus liberatorem, & diabolus oderit creatorem. Imperator, quemadmodū re ipsa experti sumus, ea quæ Dei sunt sapit, operatur, diligit, ecclesiastica & secularia negotia armis tutatur, moribus ornat, legibus emendat: Ioannes papa his omnibus aduersatur. Non clam est populo, quod fatemur. Testis est Rainera sui ipsius militis vidua, quā cæco captus igne multis præfectam vrbibus, sacrosanctis beati Petri donauit aureis crucibus atq; calicibus. Testis est Stephana eius amica, quæ in effusione, quod ex eo cōceperat, recèns hominem exiuit. Quòd si cuncta taceant, Lateranense palatium sanctorum quondā hospitium, nunc prostibulum meretricum, non silebit amicam coniugem Stephanæ patris cōcubinæ sororem. Testis omnium gentium, præterq̄ Romanorum, absentia mulierum, quæ sanctorum apostolorum limina orandi gratia timent visere, quū nonnullas ante dies paucos hunc audierint coniugatas, viduas, virgines vi oppressisse. Testes sunt sanctæ apostolorum ecclesiæ, quæ non stillatim pluuiam, sed totum intrinsecus, supra ipsa etiam sacrosancta altaria imbrem admittunt. Quanta nos terrore tigna afficiunt, quum diuinam opem eodem deposcimus? Mors in tectis regnat, quæ nos orare multa volentes impedit, atq; domum domini mox linquere cogit. Testes sunt non solùm iuncearum curatura, sed & quotidianarum formarum mulieres. Cui eędem sunt, & silicem pedibus quæ conterunt atrum, & quæ magnorum subuehūtur adiutorio iumentorum. Atque hoc rei est, quòd tanta ei cum imperatore sancto discordia est, lupis & agnis quāta sortito obtigit. Illi hoc vt impunè liceat, Adelbertum sibi tutorem & defensorem parat. Hęc dū à redeuntibus nunciis imperator audiret, Puer, inquit, est, facilè bonorum immutabitur exemplo virorum. Spero eū obiurgatione honesta, suasione liberali, facilè ex illis sese emersurum malis, dicemusq; tunc cum propheta: Hęc est immutatio dexteræ excelsi. Et adiecit: Quod prius rerum ordo deposcit, Berengarium in Feretrato monte resistentem propulsemus, dein paterna abdicatione dominū papam conueniamus: si non voluntate, verecundia saltem in virum perfectū sese mutet. Sicq; forsitan deuictus, bene consuescere, studebit his desuescere. His expletis, Papiæ nauim conscendit, ac per Eridani alueum Rauennam vsque peruenit: indeque progrediens mōtem Feretratum, quod oppidum sancti Leonis dicitur, in quo Berengarius & Willa erat, obsedit. Quò & præfatus papa Leonem venerabilem sanctæ Romanæ ecclesiæ tunc protoscriniarium, nunc in eadem sede beati Petri apostolorum vicarium, necnon & Demetrium optimatem Romanorum illustrissimum sancto imperatori nuncios dirigit, mandans haud mirum esse, si hactenus iuuentutis igne deuictus, quid puerile gesserit. Iam tempus instare, quum alieno cuperet viuere more. Mandauit etiam dolosè, quòd quendam Leonem episcopum, & Ioannem diaconum cardinalem suos infideles suscepisset, & quòd sanctus imperator promissionis suæ fidem violaret, dum eos qui eo loci manebant, iuramento non ipsi, sed sibi astringeret. Quibus imperator: Pro correctione, inquit, ac morum immutatione quam promittit, gratias ago. De promissis verò fidem mutare, cuius me arguit, an verum sit, ipsi perpendite. Omnem terram

ram sancti Petri, quæ nostræ potestati subiecta est, ecclesię promisimus reddere: atque id rei est, quòd ex hac munitione Berengarium cum omni familia pellere laboramus. Quo enim pacto terram hanc ei reddere possumus, si non prius eam ex violentorum manibus ereptam, potestati nostræ subdamus? Leonem episcopum, & Ioannem cardinalem diaconum suos infideles, quos nos suscepisse accusat, his temporibus non vidimus, nedum suscepimus: Constantinopolim domino papa eos ad iniuriam nostram proficiscentes dirigente, Capuę sunt, vt audiuimus, capti. Quibuscũ etiam Saleccum, natione Bulgarum, educatione Hungarum, domini papæ familiarissimum, & Zachæum virum reprobatum, diuinarum atque humanarum inscium literarum, à domino papa episcopum nouiter consecratum, & Hungaris ad prædicandum, vt super nos irruant, destinatum, eodem captos esse loco audiuimus. Hæc dominum papam nullis narrantibus fecisse crederemus, nisi literæ fidem admitterent, quæ plumbo signatæ eius nominis characteres monstrant. His expletis, Landohardũ à Saxonia Numendensem, & Liuthbrandum ab Italia Cremonensem, episcopos cum prędfatis nunciis Romam dirigit, domino papæ se inculpabilem esse satisfacturum. Quorum etiam militibus hoc imperator iustus imposuit, vt si secus dominus papa non crederet, duello verum esse approbarent. Pręfati igitur Landohardus & Liuthprandus episcopi Romam ante domini papæ præsentiam venientes, tanto sunt in honore suscepti, vt non eos lateret, quanto sanctum imperatorem tædio fastidiret. Ordinatim tamen, prout eis iniunctum fuerat, enarrantes, non iuramento, non duello satisfactionem papa recipere voluit, sed in eadem qua fuerat duritia permansit. Subdolè tamen post dies octo Ioannem episcopum Narniensem, & Benedictũ cardinalem diaconum cum istis domino imper. destinauit, putans hunc suis posse deludere versutiis, cui nimis est verba dare difficile. Ante quorum reditum Adelbertus, inuitante papa, à Fraxineto rediens, Centumcellas aduenit: deinde Romam profectus, non, vt debuit, repudiatus, sed à papa honorificè est susceptus. Hæc dum aguntur, Phœbi radiis graue cancri sydus inæstuans imperatorem Romanis arcibus propellebat. Sed quum virginale sydus gratam rediens temperiem ferret, collectis copiis clàm Romanis inuitãtibus Romam aduenit. Quid clàm dixerim, quum maior Romanorum pars optimatum, sancti Pauli castellum inuaserit, sanctumque imp. obsidibus etiam datis inuitauerit? Quid multis morer? iuxta vrbem Imp. castrametatus est. Roma papa simul atque Adelbertus aufugiunt. Ciues verò sanctum imp. cum suis omnibus in vrbem suscipiũt, fidelitatemq; promittunt: hæc addentes, & firmiter iurantes, nunquam se papam electuros, aut ordinaturos præter consensum atque electionem domini imperatoris Othonis Cæsaris Augusti, filijque ipsius regis Othonis. Post triduum rogantibus tam Romanis episcopis, quàm plebe, magnus in sancti Petri ecclesia fit conuentus, sederuntque cum imperatore archiepiscopi: ab Italia pro Engelfrido Aquileiensi patriarcha, quem in eadem vrbe languor repentè, vt fit, ortus arripuerat, Rodulfus diaconus, Walbertus Mediolanensis, Petrus Rauennas: à Saxonia, Adeltac archiepiscopus, & Landohardus episcopus Numendensis: à Francia, Otgerius episcopus Spirensis, Bubtus Parmensis: ab Italia, Liuthprandus Cremonensis, Hermenaldus Regensis: à Tuscia, Conradus Lucensis, Euerarius Ariciensis, Pisanus Senensis, Florentius Pestruensis, Petrus Camerinensis, Spoletinus Romanus, Gregor. Albanensis, Spoletinus, Sico Hostiensis, Benedictus Portuensis, Lucidus Canensis, Theophylactus Prænestinus, Wido Syluæ candidæ, Leo Velitriensis, Sico Blebensis, Stephanus Serensis, Ioannes Nepesinus, Ioannes Tiburtinus, Ioannes Foroiuliensis, Romanus Ferentinensis, Ioannes Normensis, Ioannes Berulensis, Martinus Sutrinus, Ioannes Narniensis, Ioannes Sapinicẽsis, Ioannes Gallacensis, Phalarensis, Alaterensis, Ortanus, Ioannes Anagniensis, Trebensis, Salibatinus, Tarraconensis, Stephanus cardinalis archipresbyter titulo Balbinæ, Dominicus titulo Anastasiæ, Petrus titulo Damasi, Theophylactus titulo Chrysogoni, Ioannes titulo Equitij, Ioannes titulo Susannæ, Petrus titulo Pammachij, Adrianus titulo Calixti, Ioannes titulo Cæciliæ, Adrianus titulo Luciniæ, Benedictus titulo Sixti, titulo quatuor coronatorum, Stephanus titulo Sabinæ, Benedictus cardinalis archidiaconus, Ioannes diaconus, Bonofilius diaconus, cardinalis Primicerius, Georgius Secundicerius, Stephanus adminiculator, Andreas Arcarius, Sergius Primicerius defen-

ſorum, Ioannes ſacellarius, Stephanus, Theophylactus, Adrianus, Stephanus, Benedictus, Azo, Adrianus, Romanus, Leo, Benedictus. Item Leo & Leo ſcriniarij, Leo primicerius ſcholæ cantorũ, Benedictus ſubdiaconus & oblationarius, Azo, Benedictus, Demetrius, Ioannes, Amicus, Sergius, Benedictus, Vrſo, Ioannes, Benedictus ſubdiaconus, ſubpulmentarius, & Stephanus archiacoluthus cum omnibus acoluthis & regionariis. Ex primatibus Romanæ ciuitatis, Stephanus filius Ioannis Superiſta, Demetrius Melioſi, Creſcentius caballi marmorei, Ioannes cognomento Nuzina, Stephanus de Muza, Theodorus de Ruſina, Ioannes de Primicerio, Leo de Camirzuli, Richardus, Petrus de Canaparia, Benedictus cum Bulgamino filio ſuo ex plebe, Petrus, qui & Imperiola eſt dictus, aſtitit cum omni Romanorum militia.

Quæ acta ſint in concilio contra Ioannem Romanum pontificem, in quem moderato animo & maturo conſilio proceſſit Otho: & quæ illi flagitia obiecta ſint à congregatis in concilio; enormia certè & vix credibilia, etiam in ſicario aut pagano. CAP. VII.

HIs itaque reſidentibus, ſilentiumque ſummum tenentibus, ita ſanctus eſt imperator exorſus: Quoniam decorum eſſet tam claro ſanctoq; dominum papam Ioannem intereſſe concilio, quur tantum declinauerit cœtum, vos ô ſancti patres conſulimus, quibus communis labor eccleſiaſticus ac commune negotium exiſtit. Tunc Romani pontifices & cardinales, presbyteri ac diaconi cum vniuerſa plebe dixerunt: Miramur ſanctiſſimam prudentiam veſtram nos hoc velle percontari, quod nec Ibericos, nec Babylonicos, nec Indicos incolas latet. Non hic iam de illis eſt qui veniunt in veſtimentis ouium, intus autem ſunt lupi rapaces: ita apertè ſæuit, ita apertè diabolica pertractat negocia, vt nihil circuitionis vtatur. Imperator reſpondit: Iuſtum nobis videtur, vt accuſationes nominatim exprimantur: deinde quod agendum eſt, communi conſilio pertractetur. Tunc conſurgens Petrus cardinalis presbyter, ſe vidiſſe illũ miſſam celebraſſe, & non communicaſſe teſtatus eſt. Ioannes epiſcopus Narnienſis, & Ioannes cardinalis diaconus, ſe vidiſſe illum diaconum ordinaſſe in equorũ ſtabulo non certis temporibus ſunt profeſſi. Benedictus cum cæteris condiaconis & presbyteris dixit ſe ſcire, quòd ordinationes epiſcoporũ precio faceret, & quòd annorum decem epiſcopum in Tudertina ciuitate ordinaret. De ſacrilegio non eſſe neceſſe percontari dixit, quia plus videndo quã audiendo ſcire potuiſſemus. De adulterio dixerunt, quòd oculis non viderant, ſed pro certo ſcirent viduam Rainerij & Stephanam patris concubinam & Annam viduam cum nepte ſua abuſum eſſe, & ſanctum palatium lupanar & proſtibulum feciſſe: venationem dixerunt publicè exercuiſſe. Benedictum ſpiritualem patrem ſuum lumine priuaſſe, & mox mortuum eſſe. Ioannem cardinalem ſubdiaconum virilibus amputatis occidiſſe, incendia feciſſe, enſe accinctum, galea & lorica indutum fuiſſe teſtati ſunt. Diaboli in amorem vinum bibiſſe omnes tam clerici quàm laici acclamarunt. In ludo aleæ, Iouis, Veneris, cæterorumque dæmonum auxilium popoſciſſe dixerunt. Matutinas & canonicas horas eum non celebraſſe, nec ſigno crucis ſe muniuiſſe profeſſi ſunt. His auditis imperator, quia Romani eius loquelam propriam, id eſt Saxonicam, intelligere nequibant, Liuthbrando Cremonenſi epiſcopo præcepit, vt Latino ſermone hæc Romanis omnibus quæ ſequuntur exprimeret. Surgens itaque ſic cœpit.

De imperatoris Othonis matura in Ioannem pontificem maximum conſultatione per interpretem facta: & de patrum contra eum atteſtatione, etiam cum ſui anathematizatione, ſi minus vera dicerent: deq; conſilio inito, vt in perſona citetur ad ſui purgationem. CAP. VIII.

PErſæpe contigit, & nobis expertis credimus, vt in dignitatibus conſtituti inuidorum infamia maculentur: diſplicet bonus malis, quemadmodum & malus bonis. Atque hoc rei eſt, quòd hanc in papam accuſationem, quam modò Benedictus cardinalis diaconus legit, & vobiſcum fecit, amphibolã retinemus, incerti vtrùm è zelo iuſtitiæ an impietatis liuore proruperit. Vnde mihi indigno ſecundum conceſſæ dignitatis

tatis

tatis autoritatem omnes obtestor per Deum, quem fallere, etsi vult, nemo potest, sanctamque eius genitricem intemeratam virginem Mariam, perque preciosissimum apostolorum principis corpus, in cuius hæc recitantur ecclesia, vt nulla in dominum papam iaculentur conuitia, quæ non sint ab ipso patrata, atque à viris probatissimis visa. Tunc episcopi, diaconi, clerus, & cunctus Romanorum populus quasi vir vnus dixerunt: Si non & quæ per Benedictum diaconum lecta sunt, hisque turpiora & ampliora Ioannes papa indigna commisit facinora, non nos à peccatorum vinculis absoluat apostolorum princeps beatus Petrus, qui verbo cœlum indignis claudit, iustis aperit. Simus anathematis vinculo innodati, atque in die nouissima in sinistra parte positi, cum eis qui dixerunt domino Deo, Recede à nobis, scientiam viarum tuarum nolumus. Quòd si fidem nobis non adhibetis, exercitui domini imperatoris saltem debetis credere, cui ante V dies ense accinctus, clypeo, galea, lorica indutus occurrit: solus Tiberis qui interfluxit, ne sic ornatus ab exercitu caperetur, impediuit. Mox sanctus imperator dixit: Tot sunt huius rei testes, quot sunt nostro in exercitu bellatores. Sancta synodus dixit: Si placet sancto imperatori, mittantur literę domino papæ, vt adueniat, seque ex his omnibus purget. Tunc eidem sunt literæ destinatæ.

Diploma siue exemplum literarum imperatoriarum autoritate concilij ad Ioannem papam missarum, quibus vitia à concilio illi obiecta, summatim recitantur; cum humili obsecratione, vt ad se purgandum in concilium venire non recuset. CAPVT IX.

SVmmo pontifici & vniuersali papæ domino Ioanni, Otho diuinæ respectu clementiæ imperator Augustus, cum archiepiscopis Liguriæ, Tusciæ, Saxoniæ, Franciæ, in domino S. Romam ob seruitium Dei venientes, dum filios vestros Romanos, scilicet episcopos, cardinales, presbyteros, diaconos, & vniuersam plebem de vestra absentia percontaremur, & quid causæ esset, quòd nos ecclesiæ vestræ vestrique defensores videre noluissetis; talia de vobis tanquam obscœna protulerunt, vt si de histrionibus dicerentur, vobis verecundiam ingererent. Quæ ne magnitudinem vestram omnia lateant, quædam vobis sub breuitate describimus: quoniam si cuncta nominatim exprimere cuperemus, dies nobis non sufficeret vnus. Noueritis itaque, non à paucis, sed ab omnibus tam vestri quàm alterius ordinis, vos homicidij, periurij, sacrilegij, & ex propria cognatione, atque ex duabus sororibus, incesti crimine esse accusatos. Dicunt & aliud auditu ipso horridum, diaboli vos in amorem vinum bibisse; in ludo aleæ, Iouis, Veneris, cæterorumque dæmonum auxilium poposcisse. Oramus itaque paternitatem vestram obnixè, venire, atque ex his omnibus vos purgare non dissimuletis. Si fortè vim temerariæ multitudinis formidatis, iuramento vobis affirmamus, nihil fieri præter sanctorum canonum sanctionem. Data VIII idus Nouembris.

De Ioannis papæ apologetico, id est responso, vt autor accipit, quum apologiam potius dicat, qua excommunicatos pronunciat, si ad noui pontificis electionem processerint. Et de rescripto patrum in concilio ad eundem papam, quod verbis sacris fulcitur.

CAPVT X.

HAnc epistolam quum legisset, huiusmodi apologeticum scripsit. Ioannes episcopus, seruus seruorum Dei, omnibus episcopis. Nos audiuimus dicere, quòd vos vultis alium papam facere: si hæc facitis, excommunico vos de Deo omnipotenti, vt non habeatis licentiam vllum ordinare, & Missam celebrare. Quum hæc epistola in sancta synodo legeretur, aduenerunt qui prius defuerant religiosi à Lotharingia, Henricus Treuerēsis archiepiscop. ab Æmylia & Liguria, Wido Muziensis, Gezo Tertonensis, Sigulfus Placentinus: quorum consilio domino papæ ita rescribunt. Summo pontifici & vniuersali papæ domino Ioanni, Otho diuinæ respectu clementię imp. Augustus: sed & sancta synodus Romæ ob seruitium Dei congregata in domino,

Salutē. Præterita synodo, quæ celebrata est VIII idus Nouemb. literas vobis direximus, in quibus accusatorum vestrorum verba, atque accusationis causæ continebantur. Rogauimus etiam eisdem literis magnitudinem vestram, quemadmodum iustum est. A vobis, non quales temporis qualitas, sed inconsultorum vanitas exposcit hominum, literas accepimus. Non veniendi ad synodum rationabilis esse excusatio debuit. Sed & præsentes magnitudinis vestræ debuerunt nuncij interesse, qui aut ægritudinis, aut certè difficultatis causa satisfacerent, sanctam vos synodum declinasse. Est & aliud vestris in literis scriptum, quod non episcopum, sed puerilem ineptiam scribere deceret. Excommunicastis enim omnes, vt non habeamus licentiam canendi missas, ordinandi ecclesiasticas dispositiones, si alium Romanæ sedi constitueremus episcopum. Ita enim scriptum erat, Non habeatis licentiam vllum ordinare. Nunc vsque putauimus, imò credimus, duo negatiua vnum facere dedicatiuum: nisi vestra autoritas priscorum sententias infirmaret autorum. Nos verò intentioni vestræ non verbis respondeamus. Si ad synodum venire, & obiecta purgare non differtis, autoritati vestræ proculdubio obediemus. Sed si, quod absit, venire, & obiecta vobis capitalia crimina purgare dissimulatis, quum præsertim vos venire nil impediat, non maris nauigatio, non corporis ægritudo, non itineris longitudo: tunc excommunicationem vestram paruipendemus: eam potius in vos retorquebimus, quoniamquidem iustè facere possumus. Iudas Domini nostri Iesu Christi proditor, imò venditor cum cæteris prius ligandi atque soluendi potestatem à magistro in hæc verba acceperat: Amen dico vobis, quæcunque ligaueritis super terram, &c. Quamdiu enim bonus inter discipulos fuit, ligare atque soluere valuit: postquam verò cupiditatis veneno homicida factus vitam occidere voluit, quem postea ligatum soluere, atque solutum ligare potuit, nisi seipsum, quem infelicissimo laqueo strangulauit? Data X kalend. Decemb. & missa per Adrianum cardinalem presbyterum, & Benedictum cardinalem diaconum. Qui quum ad Tiberim peruenissent, eum non inuenerunt. Pharetratus enim in campestria iam abierat. Nec quisquam erat qui his vbi ipse esset, indicare posset. Quumq; eum inuenire non possent, cum eisdem literis ad sanctam synodum, quæ tunc tertiò est habita, sunt reuersi. Mox imp. ait: Expectauimus aduentum eius, vt præsente eo quod nobis egerit quereremur: verùm quoniam eum non affuturum certò scimus, quàm perfidè nobiscum egerit, vt diligenter agnoscatis, etiam atque etiam flagitamus. Notum itaque vobis facimus archiepiscopis, presbyteris, diaconis, reliquoque clero, necnon & comitibus, iudicibus, omnique plebi, quòd idem Ioannes papa oppressus à Berengario atque Adelberto rebellibus nostris misit nobis in Saxoniam nuncios, rogans vt pro amore Dei in Italiam veniremus, & ecclesiam sancti Petri ac seipsum ex faucibus eorum liberaremus. Nos verò adiuuante Deo, quantum fecerimus, non est necesse dicere, vt impræsentiarum videtis. Ereptus verò mea opera ex eorum manibus, & honori debito restitutus, oblitus iuramenti & fidelitatis quam mihi supra corpus sancti Petri promisit, eundem Adelbertum Romam venire fecit, & contra me defendit, seditiones fecit, & videntibus nostris militibus, dux belli factus, lorica & galea est indutus. Quid super hoc sancta synodus decernat, edicat. Ad hæc Romani pontifices, reliquusque clerus, & cunctus populus dixerunt: Inauditum vulnus inaudito est cauterio exurendum. Si corruptis moribus sibi soli, & non cunctis obesset, quoquo modo tolerandus esset. Quot prius casti huius facti sunt imitatione incesti? Quot probi huius exemplo conuersationis sunt reprobi? Petimus itaque magnitudinem imperij vestri, monstrum illud nulla virtute redemptum à vitiis, à sancta Romana ecclesia pelli, aliumque loco eius constitui, qui nobis exemplo bonæ conuersationis præesse valeat, & prodesse sibi: rectè viuat, ac bene viuendi nobis exemplum prębeat.

Tunc imp. Placet, inquit, quod dicitis, nihilque gratius nobis, quàm vt talis qui huic sanctæ & vniuersali sedi præponatur, inueniri possit.

De Leonis

De Leonis protoscriniarij in summum pontificem electione: & Ioannis depositi largitione, qua Romanos in cædem imperatoris & noui papæ solicitauit: sed imperatore vincente, frustra conati sunt. Leonis tamen indulgentia obsidibus remissis, quum imperator abesset, meretricularum illecebris populus Romanus rursum Ioannem recipit, qui in Leonis asseclas mirè sæuit, donec à diabolo enectus est. Post quem Romani Benedictum papam declarant: sed Leoni sedes redditur, Benedicto exulante.

CAPVT XI.

HIs dictis omnes vna voce dixerunt: Leonem venerabilem, sanctę Romanæ ecclesiæ protoscriniarium virum approbatum, ad summum sacerdotij gradum nobis in pastorem eligimus, vt sit summus & vniuersalis papa Romanæ ecclesiæ, reprobato ob improbos mores Ioanne apostata. Quum hoc omnes tertiò dixissent, annuente imp. nominatum Leonem ad Lateranense palatium secundum consuetudinem cum laudibus ducunt, & certo tempore in ecclesia S. Petri ad summum sacerdotium sancta consecratione attollunt, & fideles se ei affuturos iureiurando promittunt. His ita gestis, sperans sanctissimus imp. cum paucis Romæ se degere posse, ne consumeretur Romanus popul. ob multitudinem exercitus, multis vt redirent licentiam dedit. Quumque hoc Ioannes, qui deiectus est, papa cognosceret, non ignorans quàm facilè Romanorum mentes pecunia posset corrumpere, clàm Romam mittit nuncios, beati Petri, omniumque ecclesiarum pecuniam repromittentes, si super pium imp. & dominum Leonem papam irruerent, eosq; impijssimè trucidarent. Quid multis morer? Romani quàm mox exercitus paucitate confisi, imò decepti, & pecuniæ promissione animati, buccina concrepante, super imperatorem vt eum occidant festinare contendunt. Quibus imp. super pontem Tiberis, quem Romani plaustris impeditum habebant, occurrit. Cuius fortes milites assuefacti bello, pectore & armis intrepidi, eos inter prosiliunt, & quasi accipitres auium multitudinem nullo resistente proterunt. Non latibula, non corbes, non concaua ligna, non cryptæ, sordium receptacula, fugientibus tutelæ esse possunt. Occiduntur itaque, & vt assolet contingere viris fugientibus, passim à tergo vulnerantur. Quis tunc Romanorum cladis huius superstes fieret, si non imp. sanctus misericordia quæ eis nulla debebatur inclinatus, suos adhuc interficere sitientes retraheret & reuocaret? Itaque deuictis omnibus, atque ijs qui supererant obsidibus acceptis, venerabilis papa Leo pedibus Imp. prouolutus orat, vt Romanis obsides reddat, seque eorum fidei commendet. Rogatu denique venerabilis papæ Leonis imperator sanctus Romanis obsides reddit, non incertus, quod prosecuturus sum, incepturos. Igitur Romanorum fidei eundem papam quemadmodum lupis agnum commisit. Deinde Roma exiens, Camerinum Spoletumque versus, vbi Adelbertum esse audierat, properauit. Interea mulieres quibuscum Ioannes qui dictus est papa, voluntatis suæ ludibrium exercebat, non ignobiles & plures concitauerunt Romanos, vt Leonem summum & vniuersalem papam à Deo & ipsis electum perderent, & Ioannem in vrbem susciperent. Quod quum fecissent, Deo miserante, ex eorum manibus est venerabilis papa Leo liberatus, paucisque ipsum concomitantibus, ad piissimi imp. misericordiam est profectus. Imperator denique sanctus tantum dedecus ægrè ferens, tum ex domini papæ Leonis deiectione, tum ex Ioanne cardinali diacono, & Azone protoscriniario, quorum alterum manu dextera, alterum lingua, duobus digitis, naribusque abscisis, Ioannes abdicatus defœdauerat, reparato exercitu, Romam redire disposuit. Priusquam tamen sancti imp. copiæ essent congregatæ, volens cunctis seculis innotescere Dominus, quàm iustè esset Ioannes papa à suis episcopis & omni plebe repudiatus, quamque postmodum iniustè receptus: quadam nocte extra Romam dum se cum cuiusdam viri vxore oblectaret, in temporibus adeò à diabolo est percussus, vt intra dierum octo spatium eodem sit vulnere mortuus. Sed eucharistiæ viaticum ipsius instinctu qui eum percusserat, non percepit: quemadmodum à suis cognatis & familiaribus qui præsentes erant, persæpe sub attestatione audiuimus. Quo mortuo, Romani omnes iuramenti quod sancto imp. promiserant immemores, Benedictum cardinalem diaconum papam constituunt, insuper & iura-

mento nunquam se eum dimissuros, sed eum contra Imp. potentiam defensuros promittunt. Quo audito Imp. vrbem vallauit, neminem qui non membris truncaretur exire permisit; machinis & fame vsqueadeò afflixit, donec Romanis nolentibus vrbem reciperet, Leonem virum venerabilem debitæ sedi restitueret, ac Benedictum summæ sedis inuasorem eius præsentiæ præsentaret. Residentibus itaque domino Leone summo & vniuersali papa in ecclesia Lateranensi, necnon & Imp. sanctissimo Othone, & episcopis Romanis, Italicis, à Lotharingia & Saxonia, archiepiscopis, presbyteris, diaconis, omnique Romanorum plebe, quorum nomina superius ascribuntur; aduenit Benedictus apostolicæ sedis inuasor, eorum qui se elegerant manibus adductus, pontificalibus vestibus indutus. Quem Benedictus cardinalis archidiaconus tali est sermone aggressus: Qua tibi autoritate, quáue lege, ô inuasor, hæc pontificalia indumenta vsurpasti, superstite hoc præsente domino nostro venerabili papa Leone, quem tu nobiscum accusato & reprobato Ioanne ad apostolicatus culmen elegisti? num inficiari potes præsenti domino Imp. iuramento promisisse, nunquam te cum cæteris Rom. papam electurum aut ordinaturum absque illius filijque sui regis Othonis consensu? Benedictus respondit: Si quid peccaui, misereminì mei. Tunc imperator effusis lacrymis, quàm misericors esset ostendens, rogauit synodum, ne Benedicto præiudicium fieret. Si vellet & posset, ad interrogata responderet; quòd si non posset, aut nollet, ac se culpabilem redderet, tamen pro timore Dei misericordiam aliquam inueniret. Quo audito, ad domini Leonis papæ pedes, ipsiusq; Imp. idem Benedictus concitè procidens, se peccasse, seque sanctæ Rom. sedis inuasorem esse acclamauit. Post hæc pallium sibi abstulit, quod simul cum pontificali ferula quam manu gestabat, domino papæ Leoni reddidit. Quam ferulam idem papa fregit, & fractam populo ostendit. Deinde Benedictum in terra sedere præcepit. Cui casulam quam planetam vocant, cum stola pariter abstulit. Pòst autem omnibus episcopis dixit, Benedictum sanctæ & apostolicæ sedis Romanæ inuasorem, omni pontificatus & presbyteratus honore priuamus: ob eleemosynam verò domini imperatoris Othonis, cuius sumus opera in sedem debitam restituti, diaconatus eum ordinem habere permittimus, & non iam Romæ, sed in exilium destinamus.

FINIS EORVM QVÆ DE LIVTHPRANDI HISTORIIS EXTANT.

PANEGY-

PANEGYRICVS HROSVITHAE, ILLVSTRIS ET CLARISSIMÆ VIRGINIS ET MONIALIS, GERMANICÆ, GENTE SAXONICA ORTÆ, VERSV hexametro in laudem & gesta Oddonis Magni, primi in Germania imperatoris.

PRÆFATIO HROSVITHÆ GERMANICÆ IN PANEGYRIM ODDONVM.

GERBERGÆ illustri abbatissæ, cui pro sui eminentia probitatis haud minor obsequela venerationis, quã pro insigni regalis stemmate generositatis Hrosuith Gandeshemensis vltima vltimarum, sub huiusmodi personæ dominio militantium, quod famula heræ. O mea domna quæ rutilanti spiritualis varietate sapientiæ perlucetis, non pigescat vestri almitatē perlustrare, quod vestra confectum non ignoratis ex iussione. Id quidem oneris mihi imposuistis, vt gesta Cæsaris Augusti, quæ nec auditu vnquam affatim valui colligere, metrica percurrerem ratione. In huius sudore progressionis quantum meæ inscitiæ difficultatis obstiterit ipsa coniicere potestis: quia hęc eadē nec prius scripta repperi, nec ab aliquo digestim sufficienterque dicta elicere quiui, sed veluti si aliquis nescius ig[illegible]nem saltus esset iturus vbi omnis semita niuali densitate velaretur obducta, nec q; nullo duce sed solo pręmonstrantium nutu inductus, nunc per deuia erraret, nunc recti tramite callis improuisè incurreret, donec tandem emensa arboreæ medietate spissitudinis, locum optatæ comprehenderet quietis, illicque gradum figens, vlterius progredi non præsumeret, vsque dum vel alio superueniente induceretur, vel præcedētis vestigia subsequeretur, haud aliter magnificarum prolixitatem rerum iussa ingredi, regalium multiplicitate gestorum nutando & vacillando ęgerrimè transcurro, hisque admodum lacessita, competenti in loco pausandò silesco, nec Augu[illegible]tem excellentiæ sine ducatu appono subire. Si enim facundissimis [illegible]morum sententiis, quas vel modò scriptas vel ocius de his rebus non dubito fore scribendas, fuerim animata: fortasse nanciscerer vnde mei rusticitas velaretur aliquantisper. Nunc autem omne latus tanto magis caret defensione, quanto minus vlla fulcitur auctoritate: vnde etiam vereor me temeritatis argui, tendiculasque multorum non deuitare conuitij: eò quòd verbis pomposis facetæ vrbanitatis exponenda eloquentius, præsumpserim dehonestare inculti vilitate sermonis. Si tamen sanæ mentis examen accesserit, quæ res rectè pensare non nescit: quanto sexus fragilior scientiaq; minor, tanto venia erit facilior: præsertim cùm non meæ præsumptionis, sed vestræ causa iussionis, huius stamen opusculi cœperim ordiri. Cur tamen aliorum iudicia formido? quæ vestri solummodo censuræ, si quid fefelli, obnoxia existo: vel cur nequeam deuitare conuitia? quæ solummodo silentio studere debeo: ne si seriem pro sui vilitate nulli ostendendam velim propalari, meritò omnium succumbam reprehensioni: Vestro autem vestrique familiarissimi, cui hanc rusticitatem sanxistis præsentatum iri, scilicet archiprę̄sulis Vilhelmi iudicio, quoquomodo factum sit, æstimandum relinquo.

Hrosuithæ illustris mulieris Germanicæ in gesta Oddonis primi præfatio.

Pollens imperij regnator cæsariani
Oddo, qui regis pietate fauente perennis
In sceptris Augustalis præclarus honoris
Augustos omnes superas pietate priores,
Quem plures gentes passim metuunt habitantes,
Muneribus variis Rhomanus donat & orbis:
Exiguum munus ne spernas carminis huius,
Iste sed oblatos laudum placeat tibi census
Quem postrema gregis soluit tibi Gandeshemensis,
Quem dulcis patrum collegit cura tuorum,
Continuúmque tibi debet studium famulandi.
Forsan gestorum plures scripsere tuorum,
Et sunt scripturi post hæc insignia multi:
Sed non exemplum quisquam mihi præbuit horum,
Nec scribenda prius scripti docuere libelli.
Causa sed est operis tantum, deuotio mentis.
Hæc & ad audendum suadebat opus metuendum.
Nam sat formido quòd gesta tui modulando
Incautè sim falsa sequens, non vera retexens,
Sed hoc non suasit mala mis præsumptio mentis.
Nec summa veri contempta sponte fefelli.
Sed res vt scripsi, sese sic prorsus habere,
Ipsi dicebant mihi, qui scribenda ferebant.
Hinc Augustalis pietas non spernat honores,
Quos simplex humilis gessit deuotio mentis.
Et cum te libri laudantes congruè multi
Post hæc scribentur, meritóque placere probentur:
Ordine postremus non sit tamen iste libellus,
Quem prius exemplo constat scriptum fore nullo.
Et licet imperij teneas decus Octauiani:
Non dedigneris vocitari nomine regis:
Donec perscripto vitæ regalis honore,
Ordine digesto necnon sermone decoro,
Dicatur sceptri decus imperiale secundi.

Alia præfatio eiusdem ad Oddonem secundum Regem: cuius iussu hunc librum scripsit.

Oddo Rhomani præfulgens gemmula regni
Oddonis flos Augusti splendens venerandi:
Cui rex altithronus, perpes quoque filius eius
Præstitit imperium pollens in vertice rerum.
Vilem ne spernas vilis textum monialis,
Quem præsentari (si digneris reminisci)
Ipse tui claris iussisti nuper ocellis.
Et cùm perspicias maculis sordescere crebris,
Ad celerem tanto veniam mox pronior esto:
In monstrando tuis quantum plus pareo iussis,
Si tis præcepto non vrgeret metuendo,
Non foret vsque modo mihimet fiducia tanta:
Vt tibi præsentis scrutandum rusticitatis

Auderem

uderem satis exiguum perferre libellum:
ui præstante Deo patri subiunctus in aula
Ipsius & monitis promptus parere paternis,
Par decus imperij retines concorditer ampli,
Comportans dextra sceptrum Regale tenella:
Sed quia te memini sublimiter assimilari
Nato famosi regis Dauid Salomoni,
Qui genitore suo præsente iubentéque sancto
Optata regnum suscepit pace paternum:
Ipsius exemplo te contentum fore spero,
Qui cùm regnando resideret in arce superba
Prudenter legum condens decreta sacrarum
Ac penetrans animo rerum secreta profundo
Nunc libet & minimis mentem laxare rimandis,
Sed nec conflictum fastidit ritè duarum
Soluere iudicij celeri discrimine recti,
Prolem restitui veræ mandans genitrici.
Hinc supplex te posco quidem nostrum Salomonem
Et licet imperij tenearis sollicitandi
Cura: digneris tamen & propriæ monialis
Transcurrens seriem nunc lectitare recentem,
Quo malè compositis verbis mox decidat omnis
Rusticitas oris, de tractibus imperialis
Nominis & titulo signata tui venerando.
Despectus nimia meriti tueantur ab aura.

HISTORIA HROSVITHÆ.

Postquam stirps Caroli magni desiit, Imperium Rhomanum ad Saxones migrauit, quod Henricus primus cum vxore Mathilda suscepit.

POstquam rex regum qui solus regnat in æuum
Per se cunctorum transmutans tempora regum
Iussit Francorum transferri nobile regnum
Ad claram gentem Saxonum (nomen habentem
A saxo) per duriciem mentis bene firmam.
Filius Oddonis magni ducis & venerandi
Scilicet Henricus, suscepit regia primus
Iusto pro populo moderamine sceptra gerenda.
Hic pollens quantæ fuerat bonitatis honore
Et quanta populos rexit pietate subactos:
Qualiter & reges meritis tunc temporis omnes
Præeminet eximius, excedit denique vilis
Huius carminuli textum nimiùm vitiosi:
Nam fuit immitis reprobis, blandus quoque iustis,
Summo conseruans studio legalia iura,
AEquá satis meritis reddens quoque præmia cunctis.
Huic rex pacificus dederat de sydere Christus
Eius ciuilem vitæ per tempora pacem.
Omine fælici tenuit quoque culmina regni
Ni fallor, denos labentis temporis annos
Nec non bis ternos multùm fæliciter actos
Conregnante sua Mathilda coniuge clara,

Cui nunc in regno non conpensabitur vlla:
Quæ posset meritis illam superare supremis.

Henricus tres filios ex Mathilda suscepit, Oddonem, Henricum, & Brunonem episcopum Coloniensem.

TRina quibus deitas dederat tres deniq; natos
Iam tunc fœlici disponendo piè genti,
Ne post Henrici mortem regis venerandi
Imperium regni male surriperent scelerosi.
Hÿ sed regalis nati de germine stirpis
Rexissent regnum concordi pace paternum,
Quamuis dissimiles hiis seruarentur honores,
Binis regnanti subiectis scilicet vni.
Inter quos primus fulsit ceu lucifer ortus,
Oddo micans radiis nimium claræ bonitatis,
Gratia quem regis solita pietate perennis
Rectorem plebi præuidit rite fideli.
Hic ætate prior fuerat, meritis quoque maior,
Congruus & sceptris defuncto patre gerendis.
Non opus est verbis eius summam probitatis
Dicere, vel pueri meritum laudabile tanti:
Cui Christus talem iam nunc augescit honorem,
Possidet vt Rhomam pollenti iure superbam,
Quæ semper stabilis summum fuerat caput orbis,
Edomat & gentes (Christo fauente) feroces,
Quæ prius ecclesiam laniabant sæpe sacratam.
Post hunc Henricus fuerat fœliciter ortus
Impositóque patris famoso nomine regis,
Prouida quem domini pariter sapientia Christi
Dignatur seruare ducem populo bene fortem,
Belliger vt fortis, belli doctissimus artis,
Fortiter ecclesiam præmuniret venerandam,
Ceu murus iaculis obstans fortissimus hostis.
Post hunc ecclesiæ pastor Brun nascitur almæ,
Gratia pontificis quem duxit summa perennis
Dignum catholici curam gestare popelli.
Hinc quoque diuino nutu patris pia cura
Ipsum seruitio Christi fecit religari,
Abstractum gremio charæ nutricis amando,
Vt regni pompis posset constare relictis
Miles stelligeræ semper regnantis in aula.
At Christus patris sapientia vera perennis
Tyronem refouendo suum clementius istum:
Ipsi dona dedit tantæ præclara sophiæ
Quòd non est illo penitus sapientior vllus
Inter mortales fragilis mundi sapientes.

Henricus primogenito Oddoni vxorem Eaditham dat, ex qua Ludulfum genuit.

HIs igitur pueris regali more nutritis
Ipsorum patri famoso denique regi
Henrico placuit (factis quod rite repleuit)
Vt vitæ calidas sospes dum carperet auras,

Ipse suo primogenito regíque futuro
Oddoni dignam iam desponsaret amicam
Quæ propriæ proli dignè posset sociari.
Hanc non in proprio voluit conquirere regno,
Trans mare legatos sed transmisit bene cautos,
Gentis ad Anglorum terram sat deliciosam,
Demandans vt continuò (tardamine misso)
Edvardi regis natam peterent Eaditham,
Quæ patre defuncto iam tunc residebat in aula,
Fratre suo regni sceptrum gestante paterni:
Quem peperit regi consors non inclyta regni.
Istius egregiæ genitrix clarissima domnæ:
Altera sed generis mulier satis inferioris.
Hæc nam, versiculis, proles, quam scriptito, regis,
Hæc inquam fama cunctis fuerat bene nota,
Nobilitate potens, primis meritis quoque pollens,
Edita magnorum summo de germine regum.
Cuius præclaro facies candore serena
Regalis formæ miro rutilabat honore,
Ipsaque perfectæ radiis fulgens bonitatis,
In patria talis meruit præconia laudis
Vt fore iudicio plebis decernitur omnis
Optima cunctarum quæ tunc fuerant mulierum.
Nec mirum, meritis sic lucebat bene primis,
Germen sanctorum quam producebat auorum.
Hanc tradunt ergo natam de stirpe beata
Osvaldi regis, laudem cuius canit orbis,
Se quia subdiderat morti pro nomine Christi.
At regis nostri venientes denique missi
Ad fratrem domnæ iam tunc residentis in arce,
Illi nudabant quæcunque secreta ferebant.
Quæ sibi percertè comperta satis placuere,
Móxque suæ dulci narrabat voce sorori,
Exhortans illam regi parére fideli,
Illam qui propriæ proli voluit sociari.
Cúmque suæ monitis menti instillaret amicis
Oddonis dulcem pueri regalis amorem,
Colligit innumeras summo conamine gazas.
Ast vbi collecti visum fuerat satis ipsi
Prædictam sociis domnam comitantibus aptis
Trans mare percertè summo direxit honore,
Condonans illi gazas nimiùm preciosas,
Necnon germanam secum transmisit Adiuam,
Quæ fuit ætatis, meriti paritérque minoris:
Quò sic maiorem prorsus conferret honorem
Oddoni nato famosi regis amando,
Egregiæ binas stirpis mittendo puellas,
Vt sibi quam vellet sponsam licitò sociaret:
Aspectu primo. sed mox Eadith veneranda
Iure placens cunctis habitu summæ bonitatis,
Regali nato censetur congrue digna.
Hæc illi dulcem peperit clarissima prolem
Nomine Luidulphum, tantis genitoribus aptum:
Quem populus meritò dilexit amore tenello,
Exoptans prolongari vitam satis ipsi.

Henricus moritur, & Oddo in regem vngitur.

IStis sic habitis, instabat denique finis
Henrici regis, cuius mortem gemit omnis
Illius imperio populus iurique subactus.
Quo nam defuncto, regnum susceperat Oddo,
Eiusdem primogenitus regis venerandus,
Et voto cuncti iam respondente popelli
Vngitur in regem (Christo præstante) potentem,
Cui rex gratiolæ cœli munuscula tantæ
Contulit, vt dignè cunctis celeberrimus ipse
Gestorum reges fama præcelleret omnes,
Oceanus refluis quos iam circumfluit vndis.
Insuper è tantis ipsum sacra dextra potentis
Protegit insidiis occulta fraude paratis,
Et tam magnificis ornat persæpe triumphis,
Vt credas regem Dauid regnare fidelem,
Iam nunc antiquis fulgentem ritè triumphis.
Nec solùm gentes frenis moderat bonitatis,
Quæ prius imperio patris dederant sua colla:
Sed multo plures certè sibi vendicat ipse,
Subdens gentiles Christi seruis nationes,
Quò pax ecclesiæ fieret stabilita sacratæ.
Ad bellum certè quotiens processerat ipse,
Nullus erat populus (quamuis virtute superbus)
Lædere qui posset, vel exuperare valeret
Ipsum cœlestis fultum solamine regis.
Eius nec cessit telis exercitus vllis,
Ni sua spernendo forsan regalia iussa
Illic pugnaret, quò rex idem prohiberet.

Henricus ducit in vxorem Arnulphi filiam Iuditham.

AT dux Henricus frater regis venerandus
Princeps in regno fuerat tunc nempe quieto
Post regem plebi meritò venerabilis omni,
Qui sibi condignè legali iunxit amore
Arnulphi natam ducis egregij generosam,
Nomine Iuditham, vultus splendore coruscam,
Ac fulgore magis cunctæ nitidam bonitatis.
Hiis ita digestis fuerat pax vndique nostris
Ad tempus modicum, libitóque minus populorum,
Bellorum certè sæuo clangore tacente.

Henricus Oddonis frater ab Everhardo capitur, & à fratre liberatur.

O Quàm tranquillum ridens deduceret æuum
Fortunata satis nostræ respublica gentis,
Quæ nimis imperio regis regitur sapientis:
Si non antiqui mala calliditas inimici
Turbaret nostrum secreta fraude serenum.
Denique deuictis alienigenûm bene telis,
Exoritur nostris subito discordia fortis,

Læſerat & plebem bellum ciuile fidelem,
Pluſquàm bellorum ſtructura frequens variorum.
Huius cauſa mali fuerat non parua dolendi,
Denique conflictus quorundam non moderatus.
Ex quibus Henrico quædam pars mente benigna
Deuouit regis fratri ius vernulitatis,
Pars Everhardo comiti ſtudium famulandi.
At cum quiſque ſui peteret ſolamina damni,
Hinc grauior dominis diſcordia naſcitur ipſis.
Tandem per certè conflictu progrediente,
Prædictus praſes malè collectas legiones
Mox ad caſtellum Badulini capiendum
Ex improuiſo mittens ſub nocte nigella
Duxit captiuum fratrem regis generoſum
Henricum, vinclis palmas ſtringendo cruentis
Eius candidulas, ornamentis magis aptas.
Atque ſuas gazas diſperdens quàm numeroſas,
Ad ſua mox prolem ſecum deduxit herilem,
Vtitur vt ſocio proprij domini quoque nato.
Quo rex comperto, mœrens ſub corde ſecreto,
Defleuit triſtis nimium miſerabile factum:
Vix quoque germani damnum patiens graue chari,
Nobile mox Abrahæ factum ſequitur patriarchæ,
Quod miſerans egit, dum Loth ex hoſte redemit:
Militibúſque ſuis ſummo conamine lectis,
Nec non immodica tota de gente caterua,
Pompa regali pergit ſolamina fratri
Ferre ſub ingenti cordis languore dolenti.
Nec mora, quem venit fratrem reſouere, redemit,
Auctores tanti condemnauítque piacli,
Suſpendens quoſdam ligno reprobis reparato,
Quoſdam de patria mandans diſcedere chara.

Secunda conſpiratio Everhardi in Oddonem primum.

His bene diſpoſitis regis iuſſu ſapientis,
Protulit antiqui rurſum mala fraus inimici
Inuentum ſceleris primo mage deterioris,
Cunctis horrendum ſeclis, meritóque ſtupendum.
Deniq; prædictus poſtquam rediens Everhardus
Praſes ab exilio, patriam remeabat amandam,
Hoc ſibi gratiola regis præſtante benigna,
Gisverto comiti vinclis ſociatus amoris,
Conſilium dederat (quod non tibi Chriſte placebat)
Vt caperent iuſtum regem domini benedictum.
Et quod plus, iuſto non iuſtam vim faciendo,
Illum mox proprio depriuarent malè regno.
Hoc quoque conſilium peruerſa mente repertum
Henrico regis fratri ſuaſere fideles,
Mulcentes nimium verbis ipſum malè blandis.
Quo prius illatum nollet iam reddere damnum,
Ipſorum votis ſed plus parendo nefandis
Susciperet regnum depulſo fratre regendum.
Qui malè blanditis tandem victus ſuadelis

Proh dolor, ipsorum se promisit fore promptum
Votis, ac firmis hoc confirmauerat orsis.
Sed spero certè non se sic corde tenere,
Illis consensum sed vi præbere coactum,
Qui malè namque spei vacuæ solamine capti,
Sperabant regem populis olim dominantem
Ipsorum fragili citius subiungere iuri.
Sed rex de cœlis iudex æquissimus orbis,
Cunctorum solus qui cognoscit cogitatus,
Qua nam mortalis potis est disperdere cordis
Commentum tanti sceleris, virtute potentis
Dextræ confregit, qua cuncta creata creauit:
Scilicet insidias christi Domino reparatas
Vertit in auctores tanti meritóque piacli,
Quíque suo laqueos domino tendere malignos,
Ex ipsis ipsi primum sunt illaqueati:

Vincuntur ab Oddone Everhardus & Gisbertus.

Non me plus licito tantæ sophiæ fore iacto,
Vt sperem plenè verbis me edicere posse,
Quanta gratiolæ Christus virtute supernæ,
Sæpius hunc ipsum regem dignè benedictum,
Fecit multiplices saluum percurrere fraudes,
Necnon insidias hostili parte paratas.
Sed nec hoc fragilis fas esse reor mulieris
Inter cœnobij positæ secreta quieti,
Vt bellum dictet, quod non cognoscere debet:
Hæc perfectorum sunt conseruanda virorum.
Principium quod cunctorum, finis quoque regum,
Hoc dico solum, rectè quod dicere possum.
Sudori quis posse dedit sapientia mentis
Omnia compositis sapienter dicere verbis?
Qui solus semper fecit miranda potenter,
Quiq̃ Dauid regem totiens de fraude fidelem
Eripiens Sauli, sceptrum regni dedit ipsi;
Hunc pariter regem Dauid pietate sequentem
Protexit de millenis persæpe periclis.
Denique cùm solus perpauco milite septus
Esset ab aduersis circumdatus vndique turmis,
Insuper atque fugam propriæ partis malè factam
Pectore mœrenti ferret nimiúmque dolenti,
Credere nec paucis sese præsumeret ipsis,
Illum qui reliquis non deseruêre relapsis:
Sed ratus tantùm se mox grauiter moriturum,
Ocius auxilij fultus virtute superni,
Miratur turbæ se iam superare cruentæ
Tantas absque suæ fraudes discrimine vitæ.
At si fortè suos (pugna crescente sinistra)
Audiuit socios lethali vulnere læsos,
Prædicti regis lachrymans mox vtitur orsis,
Quæ mœrens dixit, tristi cum pectore sensit,
Ictibus angelici populum gladij periturum.
En qui peccaui (dixit) facinúsque peregi,
Hinc ego vindictæ dignus sum deniq̃ tantæ.

Hi quid

Hÿ quid fecerunt? damnum qui tale tulerunt:
Iam nunc Christe tuis parcens miserere redemptis
Ne premat insontes iusto plus vis inimica.
Has igitur preculas miserans diuina potestas
Parcebat regis solita pietate ministris,
Et dedit optatum miserans ex hoste triumphum,
Iusto prædictos comites examine perdens.
Ipso namque die quo decepti vacua spe,
Sperauere suis constringendum fore vinclis
Regem, qui merito tenuit regalia sceptra:
Ex improuiso præses proruperat Vdo
Adducendo quidem multam secum legionem,
Ac subiit validum forti luctamine bellum.
Nec mora: percussus periit gladiis Everhardus,
Gisbertus sæuis fugiens quoque mergitur vndis.
At rex interea nescit tam fortia bella,
Auerso quid ni residens in littore Rheni,
Nec tunc auxilij sciuit solamina tanti
Iam (miserante Deo) subito casu sibi missa.
Denique dum pugnæ sensit discrimina tantæ,
Haud gaudens inimicorum de morte suorum,
Sed plus tantorum mœrens de cæde virorum:
Sumpsit non modicum (Dauidis more) lamentum
Qui super occisum doluit regem pie Saulum.
Ast vbi victores læti venere, videntes
Illius fusis vultum lachrymis madefactum,
Haud aptum tanto luctum dixere triumpho:
Sed reddi grates regi debere perenni,
Qui tunc impleri fecit pietate fideli
Quod patet in libro regis scriptum Salomonis,
Dicentis, iustum de tristicia liberandum,
Necnon iniustum pro iusto mox fore dandum.
Hiis mentem regis demulcendo suadelis,
Ipsum tristiciam cogunt deponere tantam,
Et bene victrici congaudentem legioni,
Se post bella suis blandum præbere ministris.
Qui nam læticiam vultu monstrans moderatam,
Sed clàm subtristem seruans in corde dolorem,
Reddebat grates imo de pectore Christo:
Non dederat propriis ipsum quia tunc inimicis
Prædam, sed dextra protexit rite superna.
Ipsius titulum tanti clarúmque triumphi
Non sibi, sed Christi designauit pietati.

Tertia conspiratio in cędem Oddonis per Henricum fratrem eius.

His ita digestis: modicum tempus requieuit
Ciuilis belli populus luctamine lassus,
Sed nec sic veteris finem sumpsit dolus hostis,
Qui semper fragiles tentat peruertere mentes,
Post factum facinus suadens superaddere peius.
Fertur percertè quorundam pectore bile
Tanto pestiferi tandem penetrare veneni:
Vt mortem regi vellent inferre fideli,

Ipsius & fratrem populo præponere regem:
Nec timuere diem paschæ sanctum maculare,
Si posset fieri, fuso cum sanguine iusti.
Sed non consensit tanti commissa piacli
Agnus paschalis, qui pro nobis redimendis
Se dedit electum patri moriens holocaustum:
Sed mox consilium cunctis nudauit eorum,
Et sic insontis saluatus erat bene sanguis,
Quique rei placitæ sunt inuenti scelerosi,
Pro modulo culpæ pœnis damnantur amaris:
Quidam iudicio condemnantur capitali:
Quidam de patria longè pelluntur amanda.

Describitur pœnitentia Henrici propter coniurationem in regem fratrem.

POst hæc Henricus frater regis generosus,
Christi gratiola tactus, sub corde secreto
Secum tractauit, summóque dolore reuoluit,
Contra iustitiam quicquid perfecerat vnquam:
Hoc quoque defleuit nimiis persæpe lamentis,
Quòd malè blanditis horum cessit suadelis,
Ipsum qui verbis corruperunt simulatis.
Sed quamuis talem ferret sub corde dolorem:
Præsentare tamen spacij per tempora longi
Non se regali præsumebat faciei:
Absens sed cordis studio florente dolentis
Optabat veniæ dari munus sibi dulce.
Tandem per certè forti deuictus amore
Illico pœnalem proicit de corde timorem,
Et sub nocturnis nimium secretò tenebris
Adueniens, in regalem se contulit vrbem,
In qua natalem regis celebrare perennis
Rex pius obsequiis cepit solemniter aptis,
Depositísque suis ornamentis preciosis
Simplicis & tenuis fruitur velamine vestis,
Inter sacratos noctis venerabilis hymnos,
Intrans nudatis templi sacra limina plantis,
Nec horret hyemis sæuum frigus furientis,
Sed prono sacram vultu prostratus ad aram
Corpus frigoreæ sociauit nobile terræ:
Sic sic mœrentis toto conamine cordis
Optans præstari veniæ munus sibi dulcis.
Quo rex comperto, victus pietate benigna
Instantísque memor festi cunctis venerandi
In quo cœlicolæ pacem mundo cecinere
Læti rege suo tenera de virgine nato,
Vt piè saluaret mundum meritò periturum:
Pro diei tantæ pacem portantis honore
Condoluit, miserans fratri commissa fatenti,
Atque suam piè gratiolam concessit habendam
Illi cum veniæ dilecto munere plenæ.

Henricus Bauariæ dux eligitur: & Hungari bello victi per eum, & Bauari.

NEcnon post aliquot spatij tempuscula parui
Ipsius iuri proceres subiunxerat omnes
Famosæ nimiùm gentis Baioariorum;
Ipsum nempe ducem meritò faciendo potentem:
Et post hæc vltrà fuerat discordia nulla
Inter eos, animis fraterno fœdere iunctis,
Avarésque per hunc sæui sæpißimè victi.
Post hæc Oddonis regnum regis spatiosum
Non lædunt telis (consueto more) cruentis,
Tangere nec contingentes audent nationes
Ex terrore ducis tanti nimiùm tremefacti.
Hic quia prudentis functus valetudine mentis
Hiis hominum monstris bellis obstans iteratis
Ad nos pergendi calles recluserat omnes.
Insuper & primus Christi bene nomine tutus
Audenter cum subiectæ plebis legione
Eiusdem populi patriam petiit sceleros,
Impugnans gentem cunctis retro namque rebellem
Scilicet & spoliis rerum captis variarum,
Quas sibi communes collegerunt prius hostes,
Orbis perplures deuastantes regiones,
Vxores procerum, soboles rapuit quoque dulces,
Et sic prostratis rediit gaudens inimicis.

Vxor Othonis regis Editha moritur.

IStis sic habitis: properata diecula tristis
Venerat, ingentem nostris augendo dolorem.
In qua præfulgens meritis regina supremis
Edith præsentis vitæ discesit ab oris,
Ipsius imperio genti faciens famulanti
Tristitiam, necnon nimium cordis cruciatum
Eius in abscessu, magno quam denique luctu
Et non immeritò fleuit plebecula cuncta,
Quam plus maternæ fouit pietatis amore
Quàm dominatricis iussis confringeret artis:
Cui licet à Christo requiem sine fine perennem
Necnon læticiam iustis retro reparatam
Præstari citius iam non dubitauerit vllus,
Qui meritum vitæ sciuit laudabile castæ,
Ipsius ac mitem geßit quam denique mentem.
Attamen humanæ pro consuetudine causæ
Non mirum populus planctum sibi sumpsit amarum:
Dum sibi tam subitò fuerat spes tanta subacta,
Et facies dominæ nimiùm regalis amandæ,
Necnon subiecti præfulgens gloria regni.
Mandantur terræ gremio seruanda sub amplo,
Donec assurgat, non corruptúmque resumat,
Quod nunc includit tumulus, prænobile corpus.

Luidulfus ~~Henrici~~ Othonis filius & filia Lingarda.

HAEc igitur puerum suprà paucis memoratum
Acriter orbatum dimittebat Luidulfum:
Fœminei dulcem sexus vnam quoque prolem
Nomine Lingardam, summa bonitate coruscam,
Moribus & facie similem matri venerandæ.
In quas percertè soboles mox stirpis amandæ
Affectu cordis populus deducitur omnis
Magno, pro meritis summis vtriusque parentis.
Sed magis ac iustè dulci feruebat amore
Erga regalem puerum dominum Luidulfum,
Ipsum spe mentis tota complexus amantis:
Hícque sibi naturales imitans bene mores
Extiterat cunctis blandus dulcedine mentis,
Mansuetus, clemens, humilis, nimiúmque fidelis.
Hinc quoque gratiolam (Christo præstante benigno)
Tantam promeruit, meritam dignéque recepit,
Gentibus vt cunctis patris imperio religatis
Vt quicunque suæ saltim perpaucula famæ
Verbula conciperet latebris propensius auris,
Ipsius in dulcem totus raperetur amorem,
Absentem venerans animis dominum studiosis:
Quem pater egregius rex & senior venerandus
Dilectæ matris mortem grauiter patientem
Affectu patrio, necnon pietate benigna,
Digno percertè iam sublimauit honore.
Subiectis faciens regni dignè dominari.

Conradus Franciæ rex ducit Luidgardam, & Ludulfus ducit Idam Hermanni Sueuorum ducis filiam, sic Franci & Sueui Oddonis obœdiunt imperio.

NEcnon Luidgardam simili causa venerandam,
Vnica fœminei quæ spes sexus fuit illi,
Gratiola parili coluit, prouexit, amauit.
Hanc quoque Conrado vinclis sociauit amoris
Egregio strenuóque duci, nimiùm quoque forti,
Munere qui talis dignus constabat honoris.
Vtque suo subdi nato faceret Luidulfo
Multum deuotæ perfecto mentis amore
Francorum gentis dominos prænobilis almos,
Necnon primates Sueuorum scilicet omnes,
Ipsi legali perpulcram fœdere iungi
Idam iussit Hermanni natam ducis almi.
Qui fuit illustris princeps in partibus illis
Hæc quoque regalis fuerat consortia prolis
Pro meritis propriæ probitatis digna subire,
Ac vice reginæ summo veneratur honore
Rege iubente quidem per consuetam pietatem,
Illam nec habitare locis voluit segregatis
Rex idem nati dignè succensus amore,
Sed ceu reginam regnum transire per amplum:
Quo sic dilectus sentiret filius eius
Dulcia gratiolæ semper munuscula magnæ
Ipsi cum sponsa regni sociatus in aula.

Lotharius

Lotharius rex Italiæ moritur, & regnum Athelheydæ Rodulfi filiæ relinquitur: illa per Berengarium regno suo priuatur, & incarceratur.

INterea rex Italicus grauido Lotharius
Infectus morbo, mundo discessit ab isto
Italiæ regnum linquens, meritò retinendum
Summæ reginæ, sibi quam sociauit amore,
Regis Rodulfi fuerat quæ filia magni,
Edita magnorum longo de stemmate regum,
Cui nomen clarum dictauit summa parentum
Nobilitas, illam dignè vocitans Athelheydam.
Hæc quoque regalis formæ præclara decore,
Atque suæ causis personæ sedula dignis
Factis regali respondet nobilitati.
Scilicet ingenio fuerat prælucida tanto
Vt posset regnum dignè rexisse relictum,
Si gens ipsa dolum mox non dictaret amarum.
Denique defuncto quem prædixi Lothario.
Pars quædam plebis, fuerat quæ retrò rebellis
Mentéque peruersa propriis dominis inimica,
Restituit Berengarij regnum ditioni,
Quod patre defuncto raptum violenter ab illo
Olim per regis manus deuenit Hugonis.
Optato certè qui sublimatus honore
Detegit, inuidiæ quicquid sub pectore tristi
Gessit, dum regni defleuit damna paterni,
Felléque plus iusto cordis succensus amaro
Fudit in insontem concretum quippe furorem,
Iniustam vim reginæ faciens Athelheydæ,
Quæ regnans, illi damnum non fecerat vllum.
Nec solùm celsæ solium sibi præripit aulæ,
Sed simul ærarij claustris eius reseratis,
Omne quod inuenit dextra tollebat auara:
Aurum cum gemmis, varij generis quoque gazis,
Necnon regalis sertum prænobile frontis,
Ornatus nec particulam dimiserat vllam,
Nec timuit propriis illam spoliare ministris,
Obsequiis quoque personis regalibus aptis,
Regalíque potentatu, miserabile dictu.
Postremò quoque pergendi, paritérque meandi
Quô vellet libertatem malè denegat omnem:
Solam cum sola committens namque puella
Seruandam, cuidam comiti sua iussa sequenti,
Qui iussis captus regis non iusta iubentis
Non metuit propriam culpæ sine crimine domnam
Clausam carcereis claustris seruare cubili,
Circùm diffusis custodum denique turmis,
Vt mos personas est seruari scelerosas.
Sed qui de vinclis Petrum tollebat Herodis,
Hanc, quando voluit, miti pietate redemit.

Quomodo in carcere fuit liberata per episcopum Adelhardum.

CErtè dum variis animo foret anxia curis
Nulláque ſpes ſibimet certi ſolaminis eſſet:
Præſul Adelhardus factum deflens miſerandum,
Vixque ſuæ damnum charæ patiens graue domnæ,
Illi tranſmiſit miſſum mox namque ſecretum,
Vtque fugam caperet monitis ſuaſit ſtudioſis,
Ac peteret muris vrbem ſtructam bene firmis,
Quæ caput ipſius conſtabat pontificatus.
Hic loca præſidij mandans tutiſſima certi,
Illi condignum quoque præberi famulatum:
His nam regales monitis pulſantibus aures
Inclyta demandans Elis regina benignis.
Lætior exoptat vinclis abſoluier artus,
Quid faceret tamen ignorat, quia nulla patebat
Ianua, quæ ſomno preſſis cuſtodibus alto
Illam nocturnis pateretur abire ſub horis.
Sed nec perſonam charam in famulatibus vllam
Subiectam ſibi, carcereis poſſedit in antris,
Ipſius implendis eſſet quæ ſedula iuſſis,
Ni ſuprà dictam ſolummodo namque puellam,
Necnon presbyterum vitæ laudabilis vnum.
His vbi continuis narraret cuncta lamentis,
Quæ mærens animo multum voluebat amaro,
Voti communis placito, viſum fuit illis,
Res melius verti, ſtudioſi fortè latenti
Sub terra foueam facerent fodiendo ſecretam,
Per quam de vinclis poſſent euadere duris.
Hæc ita per certè conſtat completa fuiſſe
Ocius auxilio Chriſti præſente benigni.
Nam cautè fouea iuxta placitum reparata
Aduenítque libertati nox apta recenti,
In qua dum ſomnus plebis proſerperet artus,
Tantum cum ſociis regina piiſſima binis
Cuſtodum fraudes fugiens euaſerat omnes,
Atque viæ ſpatium noctis ſub tempore tantum
Pertranſit, plantis quantum valet ergo tenellis.
Sed mox vt ſciſſis ceſſit nox furua tenebris,
Atque polus radiis cœpit palleſcere Solis,
Abſcondens in ſecretis ſe cautius antris,
Nunc vagat in ſyluis, latitat nunc denique ſulcis
Inter maturas Cereris creſcentis ariſtas,
Donec nox ſolitis rediens induta tenebris
Obtegit rurſum nebulo terram tenebroſo:
Tunc iterato viam ſtuduit percurrere cœptam.

Quæritur per diuerſa loca Athelheyda regina.

DEnique cuſtodes illam non inuenientes
Narrabant factum comiti, multum tremefacti,
Cura cui conſeruandæ fuit inclyta domnæ.
Qui terrore grauis percuſſus corde timoris
Pergit cum ſociis illam perquirere multis:
Et cùm deficeret, nec iam dinoſcere poſſet
Quò regina ſuum tulerit clariſſima greſſum,
Detulit ad regem Berengarium timidus rem.

Hic quoque continuò nimiam conuersus in iram
Circumquaque suos subitò mittebat alumnos,
Præcipiens illos nullum transire locellum,
Sed cautè cunctas iam perlustrare tenebras,
Si forsan latebris regina lateret in vllis.
Ipséque cum fortis sequitur turba legionis:
Ceu qui vult hostes bello superare feroces,
Et rapido segetem cursu peragrauit eandem
In cuius sulcis latuit tunc domna recuruis,
Hæc quam quærebat, Cereris contecta sub alis.
Scilicet huc illúcque locum percurreret ipsum,
In quo non paruo iacuit terrore grauata,
Et quamuis circumpositos disiungere culmos
Nisibus extenta cunctis temptauerit hasta,
Non tamen inuenit, Christi quam gratia texit.
Ast vbi confusus rediit, nimiùm quoque lassus:
Præsens Adelhardus mox aduenit venerandus,
Induxítque suam gaudenti pectore domnam
Intra namque suæ muros vrbis bene firmos:
Hícque sibi dignè toto seruiuit honore,
Donec maiorem Christo miserante decorem
Regni suscepit, pridem quem mœsta reliquit.

Oddo intrauit Rhomam, & ducit in vxorē Athelheydam, misso prius Ludolfo filio, vt res Italiæ exploraret, & Adelhaid in Germaniam duceret.

Denique nostrates quidam, tunc experientes
Reginam domino desolatam fore charo,
Cuius prædulcem gustauerunt pietatem:
Crebrius Oddoni magno tunc denique regi
Augusto, sed Rhomani nunc denique regni
Nullam dicentes aliam consistere dignam
Tecta sub ipsius thalami regalia duci,
Post obitum domnæ flendum cunctis Eadithæ.
Et rex lætatus tanta dulcedine famæ
Pectore voluebat tacito per tempora longa,
Quo pacto sibi reginam coniungeret istam,
Quæ fuit insidiis regis circumdata tantis.
Venit & in mentem, prædictum denique regem
Qui quondam patriis fuerat depulsus ab aruis,
Eius & auxilio citius miserante reductus,
Ingratum fore nunc donis tantæ pietatis.
Hinc quoque mox aditum sibimet prouiderat aptum,
Ipsius Italicum iuri subiungere regnum.
Hoc vbi colloquio sensit narrante paterno
Patris amor verus, spes & gentis Luidulfus;
Non sua sollicitans, patris sed commoda tractans,
Perpaucis secum sociis secretò resumptis
Italiam petiit, fortíque manu penetrauit,
Exhortans patris imperio populum dare collum:
Móxque redit clarum referens sine Marte triumphum.
Quo rex comperto populis narrantibus Oddo,
Corde super natum læto plaudebat amandum,
Ipsius causa qui iam discrimina tanta

Audacter subiit, gentem turbando ferocem.
Vtque labor talis non frustraretur amoris,
Ipse quidem gentem festinus adiuit eandem,
Plebis non parua propriæ comitante caterua,
Regalis pompæ vario comptúsque decore,
Alpibus accinctas altis intrauerat oras.

Berengarius aduentum Oddonis in Italiam audiens, Papiam se contulit, quam Oddo cepit.

His Berengarius compertis, obstupefactus,
Non bellum mouit regi, non obuius exit,
Sed se saluandum castello protinus apto
Intulit, in tutis posito firmísque locellis.
At rex famosus noster virtute superbus
Audacter satis ignotas pertransiit oras,
Italici Papiam regni cepit quoque domnam.
Qua certè capta, cuncti velut agmine facto
Quærentes regem proceres venere recentem,
Certabántque suo iuri se subdere magno.
Quos nam more suo suscepit mente benigna,
Promittens ipsis eius munus pietatis,
Si post hæc illi seruirent mente fideli.

Oddo nuptias cum Athilheyda Papiæ celebrat.

Istis sic habitis: crebro tractamine cordis
Reginæ satis egregiæ memor est Adelheytha,
Regalem certè cupiens quandoque videre
Ipsius faciem, cuius didicit bonitatem:
Vnde quidem mandatelis secretius actis
Quæ fuerant pacis, necnon prædulcis amoris,
Sub signo fidei firmæ mandauerat illi.
Hoc quoque suadelis exhortabatur amicis,
Vt celeri Papiam cursu peteret populosam
Vrbem, quam cum tristitia dimisit amara,
Quô præstante sacra regis pietate perennis
Hic modò sublimem gaudens captaret honorem,
Quo prius ingentem fuerat perpessa dolorem.
His mandatelis cessit regina benignis,
Et quo iussa fuit, pariter comitantibus iuit
Permultis subiectorum cuneis populorum.
Vt rex hos sensit, cuius mandamine venit,
Ipsius Henricum fratrem præcepit amandum
Huius in occursum regredi trans littora Padi,
Vt sublimandam regni splendoribus heram
Tanti compositus ducis ornaret famulatus.
Qui studio mentis præcepta sequens senioris
Egreditur certè cum regali legione,
Castráque reginæ gaudens petiit venerandæ,
In quis cum sociis residebat denique multis.
Illam condignè summo comitatus honore.
Donec regali præsentaret faciei

Qua

Quæ meritò regi statim placuit satis ipsi;
Eligitúrque sui consors dignißima regni.

Oddo rebus Italiæ compositis cum regina vxore Saxoniam petit, & Conrado Papiam & Italiam committit.

TVnc rex se nouitate rei cernens retineri
Tempore ne patrias instante rediret ad oras:
Luidulfum placuit charum præmittere natum,
Vt gens Saxonum fortis volitaret ad illum,
Et regnum sub patrono staret vt bene tanto.
Qui parens iussis deuota mente parentis
Ad patriam rediit, curam regníque recepit:
Omnia prudenter necnon nimiùm sapienter
Complens, in patria quæ tunc fuerant facienda.
Interea dux Henricus regis venerandus
Frater, in Italia cordis conamine summo
Obsequiis operam gessit regalibus aptam,
Officium non germani solummodo chari
Sed mage ius serui studio complendo benigni:
Hinc non immeritò regi placuit satis ipsi.
Est quoque reginæ fraterno vinctus amore,
Affectúque pio fuerat dilectus ab illa.
Tunc rex Italiæ peragrauerat vndique regnum,
Primates regni propriæ subdens ditioni.
His quoque completis, iuxta votúmque locatis,
Ne Beringarius regnum raperet sibi rursum
Conradum cum non paucis ex agmine lectis
In Papia residere ducem iussit sapientem
Cui veneranda suæ dederat consortia natæ.
Ipséque continuò rediit cum coniuge clara,
Intendens patriæ sedem festinus adire:
Quem gauisa quidem plebs suscepit venientem,
Altithrono grates spargens super æthera dulces,
Qui miserando suæ plebis solita pietate,
Quem pius elegit, regem cum pace reduxit.

Conradus ducit Berengarium ad Oddonem, quem Oddo regno Italiæ restituit.

HAc ita lætícia dignis rebus celebrata,
Aduenit dux Conradus cum pace reuersus,
Adducens Berengarium suprà memoratum
Ipsius ingenij captum sic arte profundi:
Gratis vt Oddoni venit se subdere regi.
Tunc iidem rex, qui semper fecit sapienter,
Hunc regem certè digno suscepit honore
Restituens illi sublati culmina regni
Ista per certè tantùm sub conditione:
Vt post hæc causis non contradiceret vllis
Ipsius imperio multis longè metuendis
Sed (ceu subiectus) iussis esset studiosus.
Hoc quoque sollicitis decreuit maximè dictis:
Vt post hæc populum regeret clementius ipsum

Quem prius imperio nimiùm contriuit amaro.
Qui se complendis simulans promptum fore iussis
Ocius abcessit, patriam lætúsque petiuit.

Berengarius restitutus rursus bellum in Italia commouet.

AST vbi sublimem regni possederat arcem,
Læsus suadelis quorundam namque sinistris
Mox infelici grauiora quidem iuga genti
Infert vi magna, pro despectu sibi facto:
Se regnum precio contestans emere magno,
Nec fore culpandum si ius fregisset auorum.
Sed magis Oddoni culpæ meritum reputari
Ipsi, primates plebis qui venderet omnes.
Hæc res ad regem mox vt deuenit eundem,
In Berengarium iusta succenditur ira,
Corde super populi damnis mærens miserandi;
In meliúsque statum statuit conuertere rerum.
Et faceret citius, Christi munimine fultus,
Si non fortunæ restaret causa sinistræ.
Namque decore sui florente per omnia regni.
Cum se gauderet cunctis fulgere secundis:
Protulit antiqui renouata lues inimici
Fraudis commentum cunctis per secla dolendum,
Iam tunc pacificum tentans confundere regnum.
Hoc vt quantocius posset patrare malignus,
Regni rectores primum turbauerat omnes,
Sperans interitum plebis mox esse futurum.
Denique famosi natus regis Luidulfus
Vt cognouit amicitiam, signis satis aptis;
Qua tunc perfectæ fidei dilexit amore
Henricum regis fratrem regina fidelis,
Quodque suæ fidei studiosè subdidit omne;
Tangitur interni iaculis secretò doloris,
Haud ira feruens, odij nec felle tabescens,
Sed super amisso charæ genetricis amore,
Ex ægri latebris ducens suspiria cordis,
Deceptúsque malis permultorum suadelis
Pertimuit (fragilis pro consuetudine mentis)
Quod pòst non vti donis deberet honoris
Condigni, sed fortè locum subire secundum:
Quod fieri Christus nunquam permitteret æquus
Si staret regnum iusta sub pace quietum.
Ast vbi sub tristi vultu sæpissime patri
Monstratur mæstus, solito nec more serenus,
Sensit deceptum serpentis fraude dolosi:
Sed quò legalem patris hinc augeret honorem
Hiis rex compertis, ex prosperitate fidelis
Lætatus prolis tota dulcedine mentis,
Hæc illi mandat scriptis extemplo remissis:
In seclum secli maneat laus omnipotenti,
Qui dedit in tantis temet gaudere secundis:
Grates atque tibi dentur charissime fili,
Quem constare quidem penitus cognosco fidelem,

Haud obscura tuæ fidei quia signa dedisti:
Cum per te regnum cupiens augescere nostrum
Signasti nobis proprij decus omne laboris.
Hinc ego gratanter quæ fecisti sapienter
Accipiens, vice conuersa condigna rependo,
Hoc ipsumque tibi regnum committo regendum,
Imperio subdi nostro quod constituisti:
Præcipioque tibi iussis dilecte paternis,
Vt quem victrici populum dextra superasti
Absque mora tecum facias firmare tenendum
Fœdus cum iuramento structum metuendo:
Hæc dux Luidulfus decreta legens venerandus
Lætior ex mandatelis tantæ pietatis
Iussus cum iuramento religat sibi firmo
Ad patris obsequium populum dignè moderandum.

Oddo secundò Italiam petit, & coronatur in imperatorem.

His bene dispositis summo cum fœdere pacis
Ardens absentis faciem meruisse parentis,
Coniugis & charæ dulci deuictus amore
Ac prolis geminæ longè post terga relictæ:
Posthabitæ fines patriæ placuit repedare.
Quô post exilij pondus nimium graue duri
Posset quandoquidem patriæ captare quietem,
Vtque celer morulis hæc impleret sine cunctis,
Non iter optatum pondus tardauerit vllum:
Collectim patrias iussit præmittere gazas,
Ipsius & faciem turbam præcedere totam,
Quam belli causa secum deduxerat illô,
Promittens ipsum (vita comitante) futurum
Ad fines patriæ spacij post tempora parui.
Hoc quoque mellifluì verbis signauerat oris
In quis castellis, in quis voluitque locellis,
Sumptus hospitij dignos sibimet reparari.
Hac moti fama nostrates desiderata
Affectu cordis studebant interioris
Omnéque mœroris pondus cunctíque doloris
Quod prius absentis causa tulerant senioris.
Ex animo deponentes communiter omnes
Causam lætitiæ duxerunt esse supremæ:
Si post paucorum meruissent ergo dierum
Cursus, promissi iuxta præconia læti.

* * *

Atque ferens sceptrum capitis diademate pulchrum
Atque sui cultus omnes regalis amictus:
Ornatus sed maioris suscepit honoris.
Augusto summo pariter mox conbenedicta.

Oddo factus imperator Berengarium in exilium mittit cum vxore Villa, papam deponit, & rediens in Saxoniam filium infantulum in cunis in regem Aquisgrani creat.

HActenus Oddonis famosi denique regis
Gesta (licet tenui musa) cecini modulando.
Nunc scribenda quidem constant quæ fecerat idem
Augustus solium retinens in vertice rerum:
Tangere quæ vereor, quia fœmineo prohibebor
Sexu: nec vili debent sermone reuolui,
Qualiter inuicti duro luctamine belli
Obtinuit constructa locis castella marinis,
Quæ Berengarius, coniunx possedit & eius,
Ac illum iuramento cogente peracto
Misit in exilium, misera cum coniuge Villa.
Qualiter & recti conpunctus acumine zeli
Summum pontificem quædam peruersa patrantem
Eius nec monitis dignantem cedere crebris
Sedis apostolicæ fraudari fecit honore:
Constituens alium rectoris nomine dignum:
Qualiter & regno tranquilla pace quieto
Nostrates adiens, illinc iterúmque reuertens,
Ipsius prolem post illum iam venientem
Scilicet Oddonem, nutricis ab vbere regem,
Ad fasces Augustalis prouexit honoris,
Exemplóque sui dignè fecit benedici.
Hæc igitur nostris nequeunt exponier orsis:
Sed quærunt seriem longè sibi nobiliorem.
Hinc ego tantarum prohibente grauedine rerum
Vltrà non tendo: finem sed prouidè pono.
Post hæc incepto ne succumbam malè victa.
Hiis ita finitis, & summatim replicatis,
Est ingens regis pietas oranda perennis:
Quò pius Augustum præstet deducere nostrum
Instantis vitæ tempus feliciter omne,
Et fultos semper cunctis ad vota secundis
Ecclesiæ multos custodes seruet in annos,
Nobis solamen dantes clementius, AMEN.

HROSVITHÆ HISTORIÆ
DE GESTIS ODDONVM
FINIS.

HENRICI

HENRICI IMP. EIVS NOMINIS IIII. DVCIS VERO BOIORVM VII VITA, A QVODAM EIVS TEMPORIS CONSCRIPTA.

ITEM

EIVSDEM AD DIVERSOS EPISTOLÆ.

Autoris procemium.

QVIS *dabit capiti meo aquam, & fontem lachrymarum oculis meis, vt lugeam non excidia captæ vrbis, non captiuitatem vilis vulgi, non damna rerum mearum, sed mortem Henrici Imperatoris Aug. qui spes mea & vnicum solatium fuit, imò vt de me taceam, qui gloria Romæ, decus Imperij, lucerna mundi extitit? Erit posthac mihi vita iocunda? erit absq; lachrymis dies aut hora? aut tecum, ô dulcissime, potero illius mentionem habere sine fletu? Ecce dum scribo, quod dictauit impatientia doloris, cadunt lachrymæ, madent fletu literæ, & quod notat manus, diluit oculus. Sed forsan impatientiam doloris mei redarguis, & vt fletum meum reprimam, ne fortè iis, qui de morte Imperatoris gaudent, innotescat, instruis. Rectè me doces, fateor: Sed non possum imperare mihi, quin doleam, nõ possum me cõtinere quin lugeam, licet in me furorẽ suũ exacuant, licet me membratim discerpere cupiant: dolor timere nescit, dolor illatas pœnas non sentit. Nec ego solus mortem eius lamentor: hanc Roma plangit, hanc omne Romanum imperium deflet, hanc in commune diuites & pauperes, præter insidiatores potentiæ vitæque eius, lugent. Nec mihi priuata doloris causa est: publicã lamentari cladem pietas me cogit. Nam illo recedente, iusticia terras reliquit, pax abiit, fraus in locum fidei subintrauit, chorus laudantium Deum conticuit, solennitas officij diuini siluit, vox exultationis & salutis in tabernaculis iustorum non auditur: quia qui hæc omnia solenniter ordinauit, nõ inuenitur. Monasteria patronũ suũ, claustra patrẽ amiserũt, quibus quid cõmodi quid honoris ipse cõferret, nunc demũ agnoscitur, cùm extinctus ea nõ tenet. Ergo claustris omnibus vera dolendi causa subest: Nam cum illo sepulto gloria eorum sepulta est. Heu Moguntia, quantum decus perdidisti, quæ ad reparandam monasterij tui ruinam talem artificem amisisti? si superstes esset, dum operi monasterij tui, quod inceperat, extremam manum imponeret, nimirum illud illi famoso Spirensi monasterio contenderet, quod ille à fundo fundatum vsque mira mole & sculptili opere compleuit, vt hoc opus super omnia regum antiquorum opera laude & admiratione dignum sit. Qualem etiam ornatum ex auro, argento, lapidibus preciosis & sericis vestibus illi monasterio contulerit, difficile est credere, nisi cui contingit & videre. Vobis quoq;, ô pauperes, vel maxima causa dolẽdi est: nam nunc demũ pauperes facti estis, cùm paupertatis vestræ cõsolatorem amisistis: ille vos pauit, ille ma-*

nibus suis lauit, ille nuditatem vestram texit: non ante ianuam, sed ante mensam eius Lazarus iacuit: nec micas, sed regias delicias expectauit. In ipsa mēsa famem & fœtorem vlcerosi non abhorruit, cùm minister mensæ contra fœtentem nares corrugaret, aut obstiparet. In cubiculo eius cæci, claudi, & diuersis morbis confecti iacebant; hos ipsemet excalceabat, hos collocabat, hos de nocte consurgens tegebat, nec abhorrebat vel eius tactum, quem ægritudo compulerat vsq; ad sordidandum lectum: iter eius pauperes præcedebant, comitabātur, sequebantur: quorum curam tametsi suis intimis cōmendasset, ipsemet tamen eos tanquā nulli commendatos curabat. Sed & per curtes suas vsquequaq; stipendia pauperibus disposuerat, quorum numerum & obitū ipse scire voluit, vt & defuncti memoriam ageret, & in eius locū alterum subrogatū nosset. Sed quando sterilitas anni famem indixit, multa millia pauenda suscepit, verè memor verbi dominici præcipientis: Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt cùm defeceritis, recipiant vos in æterna tabernacula. Quid putamus quo dolore pauperes afficiuntur, cùm hæc bona, quæ enumerauimus, se habuisse, & nunc non habere, recogitant? Quis enim illis hāc humanitatis curā impendit? quis quærit vbi æger cubet, vel quid alimenti postulet? quis amplius iis misericordiæ officiis inseruit, quibus Henricus imperator inseruiuit? O virū pietatis & humanitatis laude insignē! Imperauit mundo, pauperes illi: mundus illi, pauperibus ipse ministrauit. Hæc de bono misericordiæ in pauperes, quos multū amauit: & quod ab hominibus abscōdi non potuit, nō pro dignitate facti, sed ꝑ facultate ingenij primò locuti (quis enim scire posset, quæ solo Deo teste peregit?) de aliis quoq; virtutibus quibus claruit, aliqua dicamus: Nā omnia dicere nō sufficimus. Nemo miretur, si luctui mortis eius vitæ quoq; ei' læta gesta immisceā, cùm hic mos dolētiū sit, vt cùm extinctū amicū lugēt, totā eius retro vitam & mores in argumentum doloris sui edisserant. Itaque iuuat me de eo scribere, iuuat indulgere dolori, & mortuū flere, qui dum viueret gaudiū meum fuit. Ille modò personam imperatoris, modò tanquā militis gerebat: ex vno gerendæ dignitatis, ex altero documentum præbens humilitatis. Tam subtilis ingenij tamq; magni consilij fuit, vt dum sententia principū vel in causa decernendi iuris, vel in tractandis regni negotiis hæsitaret, ipse citò nodū solueret, & quid æquius, quid vtilius esset, tanquam ex ipsius arcano sapientiæ sumptum, edocent. Intendebat aliorum verbis, ipsemet pauca loquebatur: nec prius ad sententiam erumpebat, sed aliorum expectabat. In cuius vultum aciem oculorum suorum fixisset, eius animi motus perspiciebat, videbatq; tanquam lynceis oculis, siue aduorsum se cor odij, seu gereret amoris. Nec illud laude vacat, quòd in turba procerum cæteris eminentior, & maior seipso videbatur, & quòd in vultu terribile quoddam decus præferebat, vnde intuitus aspicientium tanquā fulmine reuerberaret, cùm inter domesticos suos, & raram turbam, vultu placidus & statura æqualis appareret. Non solùm potentes imperij sui metuebant eum, sed & reges orientis & occidentis adeò fama eius perterruit, vt antè tributarij sint facti, quàm victi. Ipse Rex Græciæ vt metum dissimularet, amicitiam eius expetebat, & quem futurum hostem timuit, muneribus ne fieret hostis, præuenit. Testatur hoc aurea tabula Spirensis altaris, tam artis nouitate, quàm metalli pondere mirāda, quam Rex Græciæ dum imperatoris votum & studium circa Spirense monasterium feruere cognosceret,

gnosceret, nobile donum & tam eo qui misit, quàm cui mittebatur, dignissimum transmisit. Sed & rex Africæ quia potentiã imperatoris timuit multùm, eius fisco multum addidit. Oppressores pauperum oppressit, raptores in direptionem dedit, contra se contumaces, contraq́; suam potentiam se leuantes, adeò retudit, vt in posteris eorum regiæ vindictæ vestigia vel hodie compareant: quo nimirũ facto & suis in præsenti, & imperij rebus in futurum prouidit, vt discant non disturbare pacem, non armis imperium vexare. Hîc velim abrumpere stylum: nam ventum est ad factiones, ad fraudes & scelera, de quibus vera scribere periculũ, falsa crimen est: hâc lupus, hâc canis vrget. Quid igitur faciam? eloquar an sileam? manus incipit & dubitat, scribit & renuit, notat & delet, vt penè ignorẽ, quid velim: sed turpe est inceptam materiam mutilatam relinquere, & caput absq; manibus pinxisse. Pergam igitur, vt cœpi, constans & securus inde, quòd fides tua ea mihi perspecta est, vt hæc scripta nulli detegas, aut si qua foras exierint, autorem non prodas.

HENRICI IMP. EIVS NOMINIS IIII, DVCIS VERO BOIORVM VII, VITA.

CVm imperator Henricus, de quo nobis sermo est, patri suo gloriosissimo imperatori, tertio Henrico, adhuc puer succederet in regnũ (nam illo paruulo pater naturæ concessit) regno priorem statum adhuc tenente, non bella pacem disturbabant, non classica quietẽ rumpebant, non rapina grassabatur, non fides mentiebatur. Adhuc iustitia sui vigoris, adhuc potestas sui iuris erat. Hunc beatum regni statũ Agnes imperatrix serenissima, virilis ingenij fœmina, multũ iuuit, quæ vnà cũ filio rempublicã pari iure gubernauit. Sed quoniã ętas immatura parũ timori est, & dũ metus languet, audacia crescit, pueriles anni regis multis suggerebãt animũ sceleris. Igitur quisq; nitebatur maiori se æqualis, aut etiã maior fieri: multorũq; potẽtia scelere creuit. Nec legis metus vllus erat, quæ sub rege paruulo paruulã autoritatem habebat, & vt omnia licẽtius facere possent, primò puerum matre spoliabant, cuius maturã sapientiam, grauesq́; mores metuebant, illud causantes, non decere regnum administrari à fœmina, cùm multæ reginæ legantur administrasse virili sapientia. Sed postquam rex puer de sinu matris abstractus in manus principum nutriendus venit, quicquid illi præscribebant faciendum, vt puer fecit: Quem volebant, exaltauit, quem volebant, deposuit, vt regi suo non tam ministrasse, quàm imperasse meritò dicantur. Cùm regni causam tractabant, non tam regi, quàm suæ causæ consulebant: Idq; præcipuum eis fuit in omnibus quæ agerent, ante omnia suum quæstum facere. Fuit hæc perfidia vel maxima, quòd eum quasi sub sigillo seruandum in puerilibus actis suæ potestati relinquebãt, vt & sic elicerent ab eo, quod affectabant. Sed cùm in eam ætatis & ingenij metam euasisset, vt quid honestũ, quid turpe, quid vtile, quid nõ, discernere posset, retractãs quę suggestione principũ inductus gessisset, multa quæ gesserat, damnauit: & ipse iudex sui factus, ex iis mutanda mutauit. Prohibebat quoque bella, violentiam & rapinas. Nitebatur pulsam pacem & iusticiam reuocare, neglectas leges restituere, & sceleris licentiã resecare. Quos assuetos sceleri, per edictum coërcere non potuit, per censurã legis & ius curiæ, mitius tamen quàm culpa exigeret, correxit. Quod illi nõ iusticiam sed iniuriam putantes, & qui per omne nefas ruebant, frena pati respuentes, qualiter eum vel extinguerent, vel priuatũ facerent, consiliis incumbebant, non recolentes se debere ciuibus suis pacem, regno iusticiam, regi fidem. Igitur Saxones, gens dura, bellis aspera, tam præceps ad arma quàm audax, vendicans sibi prærogatiuam laudis ex incepto furoris, repentè super regem armis ruebant. Qui cum paucis contra innumeros armatos confligere periculosum existimans, vix elapsus vitam laudi, salutem fortunæ prætulit. Itaq; videntes inceptum suum votis non respõdisse, ossa filij regis: nec dum enim imperator factus erat: (ô inhumanam mentem, ô probrosam vindictam!) effodêre. Qua vtraq; iniuria grauissima rex commotus, exercitum contra illã gentem duxit, cõflixit, vicit: Vicit, inquam,

aciem contra se instructam,non obstinationẽ erectam. Nã licet eos in pugna congressos vinceret,victos fugaret,fugatos persequeretur:licet bona eorum deuastaret,munitiones euerteret,& omnia quę victori libent,faceret,non tamen ad deditionẽ cogi potuerunt.Iterum cùm inde digressus,reparato in breui exercitu,eos inuaderet,diffidentes viribus suis,vtpote in priori bello grauissimè cõtusis, quod saluti proximum erat, se dedidêre,sperantes regem sola deditione contentũ gratiam suã facilè donaturum.Sed longè præter spem euenit: nam rex eos exilio addictos, in alienas terras misit, vbi dura custodia constricti,relaxationis edictum expectarent.De quo exilio alij fuga elapsi,alij propter pecuniã à custodibus dimissi,dũ ad patriam & domum suã repedassent,recenti coniuratione se inuicẽ obligabant, vt parati essent antè mori,quàm denuo deditioni subiici. Sed & validior eorum coniuratio facta est, quia nõnulli Longobardorũ,Francorum,Bauarorum,Sueuorũ,data & accepta fide,illis cõglutinati sunt, qui regem bellis vndiq; pulsarent. Videntes autem regem bellis tangi posse, non deiici:vexari,nõ superari: quippe cuius robur adhuc erat inexpugnabile: vt vires eius extenuarent,confictis conscriptisq; super eo criminibus, quæ pessima & immundissima potuit odium & liuor excogitare,& quæ mihi scribenti & tibi legenti nauseam pararent,si ea ponerem, vera falsis miscentes,apud Romanũ pontificem Gregorium septimũ eum deferebant: nõ decere tam flagitiosum,plus notum crimine quàm nomine, regnare:maximè cùm sibi regiam dignitatẽ Roma non contulerit:oportere Romæ suum ius in constituendis regibus reddi:prouiderent Apostolicus & Roma ex cõsilio principum, cuius vita & sapientia tanto cõgrueret honori.Qua surreptione delusus Apostolicus,simul & honore creandi regis, quem sibi fallaciter obtulerant, impulsus,regẽ banno innodauit, & episcopis aliisq; regni principibus,vt à cõmunione excõmunicati regis se retraherent,denunciauit: se citò venturum in Teutonicas oras, vbi de negotiis Ecclesiasticis & potissimũ de regno tractaretur.Quin etiam & hoc addidit:absoluit omnes à iuramento,qui fidem regi iurauerant, vt contra eum impelleret absolutio, quos fidei tenuit obligatio. Quod factũ multis displicuit(si cui displicere licet,quod Apostolicus fecit)& asserebãt, tam inefficaciter quàm illicitè factũ quod factum est. Sed nõ ausim assertiones eorum ponere,ne videar cum eis Apostolici factum refellere. Mox & episcopi,tam illi quos amor,quàm quos timor in partem regis traxerat,metuentes ordini suo,ab eius auxilio se pleriq; retrahebant: quod & maior pars procerũ factitabat. Tũ verò videns rem suam in arcto sitam,inito tam occulto quàm astuto consilio,subitum & inopinatũ iter in occursum Apostolici arripuit,vnoq; facto duo peregit,scilicet & banni solutionem accepit,& suspectum sibi colloquium Apostolici cũ aduersariis suis ipse medius intercepit. Pro imposito sibi crimine parum respõdit: Quia ad accusationẽ inimicorum suorum, etsi vera fuisset, non sibi respondendum asseruit.Quid vobis profuit hoc egisse,vt banno illigaretur,cùm de banno solutus potentia sua potenter vtatur? Quid vobis profuit, eum fictis criminibus accusasse? cùm accusationem vestram facili responso, vt ventus puluerem, dissipauerit? Imò quæ dementia vos contra regem vestrum & orbis rectorem armauit? Nihil coniurata vestra malignitas proficit,nihil peragit. Quem Dei manus in regno firmauit,vestra deiicere non poterit. Vbi fides,quã illi iurastis? Quare beneficiorũ,quæ regia liberalitate contulit in vos,obliti estis? Vtimini vel adhuc sano cõsilio,nõ furore: pœniteat vos incepti,ne fortior vobis superueniẽs vincat vos,& pedib. suis cõculcet vos,& ea vindicta feriat,quę futuris seculis demõstret, quid regia manus valeat. Saltem vos,ô episcopi,videte ne pereatis de via iusta,videte ne transgressores fidei promissæ fiatis: alioqui quid cõsequatur vos ipsi nostis. Igitur rex ab Apostolico digressus,benedictione pro maledictione accepta, Rudolfum ducẽ super se regẽ creatũ inuenit. Qui audita regressionis eius fama, antè paratus ad fugã quàm ad pugnã, antè pulsus quàm victus,in Saxoniã fugit. Facile est regnũ accipere,difficile tueri. Sed nulli mirũ sit, virum in rebus bellicis exercitatum & strenuũ tunc fugisse: quia sæpe iustior & victrix causa fortes in metum mittit & in fugam. O auaritiam,pestẽ pessimam,quæ bonos mores trãsuertit,& sæpe ipsas virtutes ad vitia trahit. Iste Rudolfus dux eximius, vir magnæ autoritatis & laudis in toto regno, veri rectiq; tenax,fortis in armis,denique spectatus in omni genere virtutum: Iste, inquam, auaritia quæ vincit omnia,victus,& supplantator domini sui factus, fidem incerto postposuit honori. Fuere tum qui dicerent,

rent, ab Apostolico eum immissum, nec vnquam tantæ virtutis virum magis auaritiæ quàm consilio cessisse. Et hoc in argumētum sumebant, quòd Apostolicus tacuit, dum post absolutionē regis Rudolfus regnū inuasit, iuxta illud Comici: Qui tacet, satis laudat. Itaq; rex cedente Rudolfo, cuius caput, si deprehensus esset, vindex gladius dignè rotaret, Bauariam, Sueuiamq; inuasit, & cōiurationis aduersum se socios vastauit, munitiones eorum fregit. Nec tamē pro iniuriæ suæ materia se vindicabat, sed sciens in vltione freno vti, longè infra metam culpæ cohibebat habenas vindictæ. Sed Rudolfus vt dedecus fugæ virtutis facto recompensaret, Wirtziburgensem ciuitatem obsedit, vbi tamen fraudę magis quàm virtute pugnatū est. Nam cùm rex ad propellendum hostem exercitum conuocasset, instructa amborum partium acie, & primis inter se prælia miscentibus, quidam equites regiæ partis mercede conducti, qui se regis lateri quasi fidi clientes applicuerant, subitò in ipsum arma verterunt: sed ære munito corpori liuorem, non vulnus inflixerunt. Heu miserrimi, quibus precium & sceleris causa fuit & necis, quos vno in loco & crimen inuoluit & vindicta. Nam eos tot vindices dextræ in frusta cōcidebant, vt in eis humani cadaueris figura periret. Fit tumultus, exoritur clamor, spargitur rumor, regem interfectum: quo rumore perterritus exercitus fugit, hostis insequitur. Et quoniam in equis equitum salus, solis peditibus miserabile fatum incubuit. Ideoque victoria quanto maior, tanto minoris tituli fuit. Sic hostis vrbe capta, impositoq; pręsidio, in Saxoniam regressus est. Quid improbe tibi profuit, vel indiscreta cædes fugientis vulgi, vel fortuna captæ vrbis, cùm nec vrbe diu, nunquam autem regno potiaris? Rex enim breui pòst tempore cum exercitu reuersus, ereptam vrbem recepit. Nā ij quibus prouincia vrbis tuendæ tradita fuerat, ex vrbe profugerant. Postea Saxoniam cum exercitu sæpius ingressus, aut victor aut æqua manu recessit. Sed ad vltimum reuersus, tam notanda quàm felici victoria vicit; magnumq; mundo documentum datum est, vt nemo contra dominum suum consurgat. Nam abscissa Rudolfi dextera dignissimam periurij vindictam demonstrauit, qui fidem domino suo regi iuratam violare non timuit: & tanquam alia vulnera non sufficerent, ad mortem accessit etiam huius membri pœna, vt per pœnā agnosceretur & culpa. Sed & aliud notandum in illa victoria contigit, videlicet quòd tam victor, quàm victus exercitus: nimirum hoc ordinante desuper diuina clementia, vt post ruinam capitis ex alterna fuga tolleretur nefas alternæ cædis. Sed gens dura nec damno monita est, nec signo, quin potius vt obstinatione vinceret, quod manu non poterat, Hermannum nouum sibi regem constituit, qui & ipse nouo modo periit. Nam cùm Saxones eum de terra sua proturbarent, quicquid illud fuerit, quod eis in illo displicuit, reuersus in patriā suam, portans inane nomen regis, ad Hermannum Treuirensem episcopum se contulit, quem etiam ad ausum sentiendi contra regem inexpugnabilis munitionum firmitas impulerat. Quanta potentia regis, qui alendus fuerat non ex suis, sed ex opibus alienis? Quadam die cùm iter ageret, incidit animo suo iocus ille, vt ad castellum quò ituri erant, sub specie hostium ruerent, & quæ audacia, quæ virtus animis defendentium inesset, tentarent. Quàm mirabilem viam, quàm inopinam sæpe inuenit quod futurum est vt fiat? Cumq; portam absq; claustris & absque custode repertam irrumperent, aliis qui intus erant raptis armis viriliter contrà procurrentibus, aliis latebras eneruiter quæritantibus, fœmina sexu, fœmina non animo, quæ in turrim euaserat, molarem in caput regis demisit: Et sic ille manu fœminea, vt mors eius turpior esset, occubuit. Sed vt hoc dedecus dealbarent, fœminæ factum in virilem personam ex composito trāstulerunt. Post hanc regum fortunam in creatione regum diu hæsitatum est, & casus præteriti metus erat futuri. Vicit tandem cupiditas, & Ecbertum marchionem ad ambitum regni forti manu impulit, qui tamen in morte serò didicit, quòd alter ex alterius damnis instrui possit. Vrbs erat in Saxonia, quæ quia fortunā regis prospero ire cursu videbat, in partes eius se conuerterat, præsumēs fiduciam & ex loci sui firmitate & ex regia subuentione. Quod indignè ferentes Saxonum proceres, vrbē obsidione vallabant. Marchio verò Ecbertus, qui spe potiundi regni intumuerat, vt se accōmodaret ad id quod affectabat, maiori super omnes robore ad obsidionem illam ibat, præmissaq; multitudine cum paucis ipse sequebatur. Quem deuiantem à publica via, ne fortè incideret in hostes (quis enim tam potens qui hoste careat, aut qui hostiles insidias non metuat?) la-

tens semita per quoddam arbustum duxit. Quàm occulta iudicia tua DEVS, quàm miro ordine & abscondis quæ facturus es, & aperis quod abscondisti! Iam meridianus ardor solis equos equorumque sessores vrebat, & vt fit, sitim ęstus accendebat. Præterea tam grauis sopor fessis obrepsit, vt colla somno languida penderent, & equi frenis non fessi liberam viam carperent. Haud procul in recessu saltus solitarium molendinum conspexere, quò diuertentes sopori se dedêre, misso interim molendinario, qui de villa potum sitientibus afferret. Qui dum imposito scapulis suis vtre festinaret, aliquos scutatos ad prędictam obsidionem tendentes obuios habuit, qui erant occultè fideles regis, licet aduersæ partis. A quibus interrogatus vnde prodiret, quò tenderet, cur tam anhelus properaret, nesciens cælare quod sciebat, hospitem suum & causam itineris indicauit. Qui stupefacti, seu metu, seu potius gaudio, versantes inter se quid agerent, quid periculi, quidque præmij, quid virtutis, quid laudis, quid fidelitatis inesset, si tam magnum hostem regis ferirent: occasionem illam non frustra sibi oblatam: maximam virtutem per maxima discrimina probari: incitatis alternatim animis, immissis equis ad molendinum properabant. Sed peruenerunt antè votis quàm equis. Incepta est pugna, quæ diu dura fuit & dubia, quia virtute pares & numero congressi, hi pro laude, illi pro vita pugnabant. Regis tamen fortuna vicit, & hostis ferocissimus non in acie sed in molẽdino peremptus turpiter iacuit. Felix nimiùm es, & multi semper nominis mola, ad quam trahit homines non tam tuum volubile officium, quàm fama, quæ & molendo pugnã illam narras, & narrando molis. Sic ille conuentus Procerum confusus, procinctum soluit, sic ab obsidione infecto negotio recessit. Itaq; res regis in altiorem & feliciorem statum se quotidie promouebant: aduersariorum autem eius deorsum vergebant, & omne eorum inceptum in turpem exitum desinebat. Cùm ergo cernerent nullũ se habere successum, nec in armis, nec in electione regum; iterum se conuitiis armauerunt, & eum apud Apostolicum præter alia multa & nefanda criminati sunt, quòd reges christianissimos, quos ipsi non sine authoritate Apostolici creassent, ille ob crimen suum extorris à regno factus, occidisset, regnum sanguine vsurpasset, igne, præda, ferro cuncta vastasset, & tyrannidem suam aduersus ecclesiam & regnum omnibus modis exercuisset. Ad quorum criminationem Apostolicus eum iterum banno, vt ipsi iactabant, illigauit. Sed non magni ponderis ille bannus habebatur, eo quòd non rationis sed arbitrij, non amoris sed odij esse videretur. Cernẽs autem rex Apostolicum ad hoc tendere, vt se regno priuaret, nec alia sua obœdientia contentum, nisi vt regno renuntiaret, ex obœdientia in rebellionem, ex humilitate in tumorem relabi coactus, hoc Apostolico facere parabat, quod Apostolicus sibi facere intenderat. Cessa obsecro, rex gloriose, cessa ab hoc molimine, vt Ecclesiasticum caput de suo culmine deiicias, & in reddenda iniuria te reum facias. Iniuriam pati felicitatis est, reddere criminis. Quęrebat itaq; rex causas & occasiones qualiter eum eiiceret, inuentumq; est eum Rom. sedem olim abiuratam insedisse: quam idcirco abiurauerit, quia ad eam dum archidiaconus esset, adhuc viuente domino suo per ambitionem aspirare voluerit. Vtrùm hæc vera sint an falsa, parum comperi: alij asserebant, alij figmentum esse dicebant: vtrisque Roma fuit in argumentum: his, quòd Roma mundi domina nunquam pateretur tale nefas: illis, quòd ea cupiditatis ancilla facilè permitteret ob precium omne nefas. Mihi autem in medio res relinquenda est, cùm incerta nec possim defendere, nec ausim affirmare. Igitur cum exercitu Romam pergebat, proterens in via quicquid obstabat, oppida fregit, tumida pressit, ardua curuauit, factiones dissipauit, in cuius aduentu Roma persuasa, quę debuerat honores, arma, tanquam Pœnus Hannibal Alpes transcendisset, parabat, & regi suo velut hosti portas præcludebat. Vnde rex iusta commotus indignatione, vrbem obsidione (qua res postulabat) occlusit, & qui sibi aditum, illis exitum negauit. Missi circumquaq; qui castella frangerent, villas euerterent, bona diriperent: prouinciæque nocuit foris, quod Roma se clauserat intus. Foris bella, intus metus erat, vndique machinæ surgebant: hinc murum aries pulsabat, inde miles scalis ascendere parabat. Contrà qui in vrbe erant, tela, saxa, præustas sudes, ignemque iactabant, interdum egressi, comminus committebant, vtrinque fortiter pugnatum est: hos causa, illos periculum fortes fecit. Quadam die cùm exercitus vterq; pugna æstuque fessus, circa meridiem sopori se dedisset, nec speculator

ſpeculator (vt fortuna voluit) vigilaret, vnus ex ſcutariis propius ad murum, vt pila legeret, acceſſit. Cumq; erectis & intentis auribus exploraſſet, intus neminem adeſſe (nam murum & propugnacula vacua cernebat) adiutus & animi confidentia, & corporis leuitate, manibus & pedibus ſurſum enitebatur, donec tandem muri ſummitatem apprehendit. Tum verò cùm iactatis circumquaque oculis neminem videret, inter ſpem & metum poſitus, toto corporis motu ſociis innuebat, vixq; ſe à clamore, cùm tardius innuentem attenderent, abſtinebat. Qui raptis armis & ſcalis properantes, citiusq; (vt aiunt) dicto murum ſuperantes, captam vrbem ſerò defendentes interficiunt, capiunt, fugant. Dedignabatur iam rex recluſum portarum aditum, vbi & ſequens à præeunte tardaretur, & præcedens à ſequente premeretur: ſed in vltionem temerariæ præcluſionis iuſſit, vt fracto muro, tam latum ſibi ingreſſum panderent, quò totus exercitus æquato iunctoq; latere ſe ſimul immergeret. Igitur vbique mors, vbiq; luctus erat. Roma contremuit, dum impulſa turriū altitudo corruit. Fugit Apoſtolicus, & qui omnes in periculum impulerat, omnes in periculo deſeruit. Tandem Romam præſumptionis ſuæ pœnituit, & quæ priùs meruiſſe poterat, vt à rege donis honoraretur, nunc ingenti pecunia apud regē vix obtinuit, ne tota ſubuerteretur. Mox ſedatis omnibus, rex cauſam cur veniſſet, in publicum protulit, quod de Apoſtolico crimen accepiſſet, retulit. Multis hoc ita factum confeſſis, Clementem papam ad electionem omnium inſtituit: à quo ipſe communi omnium fauore conſecratus imperator, & patricius factus, Romæ ſe per aliquod tempus, dum omnia in ſolidam reformaret concordiam, continuit. Nec prætereundum, quod & relatio fidelium perſonarū in Teutonicas oras diffamauit, & ipſa Roma aſſerit. Imperator conſueuerat quoddam oratorium orationis cauſa frequentare, & nullum diem, quin veniret, prætermittere. Elegerat autem ſibi in eodem auditorio locum orationi familiarem, vbi tanto intentius, quanto ſecretius orationi vacaret. Hanc eius conſuetudinem dum quidam profanæ mentis attenderet, ſeu propria ſeu potius aliena inſtimulatus nequitia, grande ſaxum ſuper trabem ad feriendum deſuper caput imperatoris poſuit, ſublataq; de laqueari tabula, quę caput imperatoris recta deſpiciebat, mittendo ponderi foramen aperuit, demiſſo fune ſæpe explorans, ne ſaxum in cadendo falleret. Poſtquam ſatis exploratum eſt, miniſter doli ſurſum in nocte ſcandens, deſuper obſeruabat, dum imperator ſtaret ad orādum in loco quo conſueuerat. Tamen ille auidus alieni exitij, ſed neſcius ſui, cùm pondus in caput imperatoris libraret (imperator autem parum ſe de loco mouerat) cum pondere infelix ipſe pondus illæſo imperatore cecidit. Per totam Romam citò res innotuit, & plebs, quæ non facilè ſedari poteſt, dū mota fuerit, inuito imperatore ſemianime corpus per rupes per ſaxa tractum in fruſta diſcerpſit. Tum verò cuncti rem ſigno non euentui aſſignantes, fide & animis imperatori deuinctiores facti ſunt: & inimicum conſilium non ſolùm illi fideles firmauit, ſed & multos ex inimicis fideles fecit: ſicq; dum nocere ſtuduit, profuit. Deniq; imperator omnibus Romæ compoſitis, impoſitoque vrbi præſidio, ne ei fidem mutaret, nouæ dignitatis apicem gerens, in Teutonicum regnum reuerſus eſt. Sed nulla fortuna longa eſt. Nam hi, quos imperator Romæ præſidio impoſuerat, ægritudine correpti, quam & locus & tempus intulerat (erat enim æſtas) ne vno quidem ſuperſtite mortui ſunt. Tunc Roma iugo præſidij ſublato, compos arbitrij ſui facta ad ingenium rediit, & reſumptis aduerſus imperatorem armis, pulſo Apoſtolico alium conſtituit. Nam ille prior Gregorius à vita diſceſſerat. Quod vbi imperatori compertum eſſet, iterum aduerſus Romam exercitum promouit. Sed in Italiam veniens, cùm legati à Roma pactum pacis ferentes occurrerent, & cùm inimici moliminis fama ſequeretur, relicto in Italia filio Conrado, iam tum regni ſui hærede deſignato, regreſſus eſt, ſcilicet qui ſe graſſanti Mathildi, & penè totā Italiam ſibi vendicanti, opponeret, & regnum quod futurum erat ſuum, de manu fœminæ tolleret. Quid facient inimici, cùm inſurgant in parentes ipſi filij? vnde ſecuritatem ſibi quis promittat, cùm nec ab eo tutus ſit quem genuit? Ceſſent iam connubia: nemo ſibi optet hæredem: hæres tuus erit hoſtis tuus. Nam non ſolùm te domo tua prædiisq; ſpoliat, ſed & vita ſpoliare feſtinat. Filius imperatoris, quem in Italia relictum à patre, & quam ob cauſam relictum diximus, à Mathilde perſuaſus, (quem enim aſtutia fœminea non ſubuertat, aut decipiat?) iunctus inimicis patris, coronam ſibi impoſuit, re-

gnum inuasit,profanauit ius,& ordinem confudit,impugnauit naturam,quęrebat patris sanguinem: quia nō nisi sanguine patris regnare potuisset. Quod vbi ad hostes imperatoris currens fama pertulit,exultabant, plaudebant, cantabant,laudabant factum filij,pręcipuè fœminam ducem facti.Mittebant properè legatos,qui stimulum animo noui regis adiicerent,& adderent oleum camino,qui per se,sed cōtra se fidem & opem perpetuam iurarent. Quanquam dudum se tam filio quàm patri nunquā obtemperaturos coniurassent. Imperator autem ad hanc famam tametsi intus doluit, in grauitate tamē sua se foris tenuit:& non suam sed filij fortunā conquestus est. Cùm autem eum ab incepto reuocare non posset,non tam suam iniuriam,quàm exemplum iniuriæ per vltionem tollere quærens,filium exhæredare, & fratrē eius Henricum adhuc puerum in regnum promouere cogitabat. Igitur multis procerum conuentibus habitis, imperator super filio suo Contrado conquestus est:quia additus hostibus,regnum inuasisset, & quòd patrem non solùm regno sed & vita priuare conaretur:iniuriam suā publicam esse debere,vel si nullum ea moueret, saltem hoc reipub. causa præstarent, vt per vim neminem & scelus regnare paterentur:transferrent potius electionem in minorem filium suum,quam iure maior amisisset.Plęriq; cōtrà nitebantur,magis vtentes ingenio quàm iusto & vero.Multi autem publico bono fauentes,sententiæ votoq; imperatoris concordabant.Tandem omnibus in vnam sententiam coëuntibus,& concordi fauore approbantibus,imperator minorem filium, inuasore prius ex decreto curiæ diiudicato,hæredem regni sui constituit:à quo,ne & ipse abiret in viā fratris sui,iusiurandum accepit,videlicet ne vnquam se vel de regno,vel de prædiis patris eo viuente (nisi fortè ex consensu ipsius)intromitteret.Iam tum murmur & metus erat,inter duos fratres intestina bella fore,magnamq; regni cladē futuram. Sed qui omnia dispensat,hunc metum letho maioris filij sustulit, & vt regnum in vnam concordiam redire posset,occasionem dedit.Quibus ita transactis,hostes imperatoris detruncato toties capite nō habentes cui adhęrerent,pactione subacti,quod optimum erat,in pacem bella,in domesticam securitatem castra conuerterunt. Igitur vt vbiq; pax & tranquillitas esset, conuocatis ad curiam primatibus,pacem per totum regnum sub iuramento firmari fecit. Et ad inhibenda mala quæ fiebant, grauem pœnam in transgressores decreuit. Quod quidem pacis decretum quantum miseris & bonis profuit, tantum peruersis & potentibus nocuit:illis copiam,istis egestatem & famem intulit.Nam qui in milites bona sua distraxerant,vt multo milite stipati procederent,& aliis armorum copia longè præstarent,hi dum sibi licentia rapinarum erepta est (quod pace illorum dictum sit) egestate laborabant,cellaria eorum penuria & fames possidebat. Qui nuper spumeo ferebatur equo, contentus esse cœpit vel rustico iumento. Qui nuper non aliam vestem quærebat,nisi quę rubeo murice tincta arderet,bene secum actum aiebat,si nunc vestē quam natura suo colore tinxisset,haberet. Gaudebat aurum non se iam in luto calcari, dum ferreis calcaribus inopia cogeret vti.Deniq;quicquid vanitatis,quicquid superfluitatis corrupti mores intulerant,totū penuria magistra resecabat.Oppida in ripis posita,quibus præda nauium victum præbebat,nauta securus,esuriēte oppiduli præside,præteribat.Mira res,nec minus ridicula. Alij iniurias suas iniuriis vindicāt,imperator suas pace vindicabat. Cùm autē domini cum satellitibus suis per aliquot annos hac lege stringerentur anxij,quòd non liceret eis vti libertate peruersitatis suæ, iterū aduersus imperatorē murmur mouebant,iterū super eius factis sinistrum rumorē seminabant. Quid illud(rogo)est,quod admisit? Nempe hoc erat,quòd scelera prohibebat, quòd pacē & iustitiā reuocabat,quòd iā latro viā non obsedit,quòd sylua suas insidias nō occultauit, quòd nautis mercatoribusq; liberū erat suā ire viam,quòd vetitis rapinis raptor esuriebat.Cur,obsecro,vobis non aliunde nisi ex rapto viuere placet? Reddite agris,quos ex agro depulistis armis: coæquate numerum satellitum ad mensurā facultatum,recolligite prædia vestra,quæ stultè sparsistis, vt multos armatos haberetis, & redundabunt omnibus bonis horrea & cellaria vestra: nec erit ampliùs necesse aliena tollere, cùm quilibet ex proprio possit abūdare.Sic fit,vt nec imperator crimine denotetur,nec bellū in regno moueatur.Sic fit, vt & corpori satisfacere habeatis,& animas vestras(quod felicissimum est) saluetis. Sed nihil ago,asinum ad lyram voco: Consuetudo mala aut nunquam aut vix tollitur. Igitur assueti rapinis, vt occasionem repetendæ consuetu-

dinis

dinis inuenirent, mouendis iterum bellis animum intendebāt, iterum æmulũ imperatoris reperire quærebant. Ad quam rem filiũ eius maximè idoneũ exiſtimabant. Itaq; vt ſuggeſtioni locũ inuenirent, quæ prima decipiendi lenocinia erant, frequenter eum venatum ſecum abducebant, conuiuiorũ illecebris ineſcabant, iocis in diſſolutionem animi mulcebant, & ad pleraque facienda quæ adoleſcentia ſuadet, ſecum trahebant. Deniq; vt fit inter adoleſcentes, quodam ſodalitatis glutino vincti ſunt, vt etiam fidem dextramq; mutuis ſacramentis darent. Cùm ergo eum multis dolis irretitũ decipi poſſe conſiderarent, quodam die inter alia tanquā ex obliquo patrem eius in mentionem adducebant: ſe mirari, quòd tam durum patrem pati poſſet: nihil eum à ſeruo differre, cùm omnia quæ ſerui ſunt, toleraret: patrem eius ſenē eſſe, & moderandis regni habenis inualidum: Si inueſtituram regni vſq; ad obitum eius differret, haud dubium quin alter illud ſibi præriperet: illum multos fautores habiturum propter inuidiā & odium patris ſui: ſe autē omnium vota in ſe transferre, ſi non cunctaretur ſuſcepti regni gubernacula poſſidere, maximè cùm patrem eius excommunicatum & Eccleſia dudum reiecerit, & proceres regni reprobauerint. Nec ſibi obſeruandum, quod incautè iurauerit, imò tum demum ſe ſanctificaſſe, ſi iuramentum excommunicato iuratum irritum faceret. Pater verò de filio nihil mali ſuſpicatus, familiaritatem eius cum maioribus regni probauit, ſperans eos ſibi poſtmodum tanto fidelius & validius auxiliũ ad obtinendum regnum laturos, quanto prius inuicem in amore magis coaluiſſent. Quid multa? ſtatim illectus & abſtractus à cōcupiſcentia, malignæ ſuggeſtioni (vt ſemper ſeductilis eſt adoleſcentia) nec voto defuit nec facto. Igitur filius imperatoris obſeruans tempus recedendi à patre, quando id maximo patris incommodo fieret, euntem illum cum exercitu contra quoſdā Saxonum rebelles, qui per legatos obuiā imperatori miſſos pactioni inſiſtebant, repentè abſtractis ab eo multis, deſeruit, proculdubio deſerendus ab iis, qui ſibi vt deſertor fieret, perſuaſerunt. Miſſis imperator poſt eũ legatis, tam lacrymis quàm mandatis reuocauit, obteſtans eũ, ne ſenē patrem contriſtaret: imò ne patrem omniũ offenderet, ne ſe ſputis hominũ exponeret, ne ſe fabulā mundo faceret. Inſuper meminiſſet, qua ſe ſibi cautione obligaſſet: hoſtes eſſe non amicos, inſidiatores non conſultores, qui ſibi talia ſuggeſſiſſent. Ille prorſus abnuit, & ſe non vlterius ſecum partē habiturum, quia excōmunicatus eſſet, aſſeruit. Ita ſub ſpecie cauſæ DEI ſuā cauſam egit. Illico Bauariā, Sueuiam, Saxoniā percurrit, proceres conuenit, attraxit omnes (vt ſunt ingenia nouarum rerũ cupida) & ſubintrauit in regiā poteſtatem, tanquā ſepeliiſſet patrem. Mox caſtellum Norinberch minax obſedit, vbi quāta virtute pugnatum ſit, clades vtriuſq; partis argumento fuit. Sed obſeſſis quāto minus ſpei, tanto plus animi inerat: & niſi imperator ſceleri parcens, caſtellũ tradere præcepiſſet, adhuc ibi caſſa obſidione laboraret, excepto ſi ſola fames quæ cuncta expugnat, illud non expugnaret. Ecce quanta pietas patris! Reddidit contra filij factum paternitatis affectum: non attendit iniuriam ſed naturam: maluit oppidum tradi, quàm filij diſcrimine liberari: maluit eius iniurias tolerare, quàm vindicare. Igitur oppidani oblata qualem vellent pactione, oppidum tradiderunt: dimiſſoq; exercitu, rex Ratiſbonam ſe cōtulit, vt eam dum adhuc ancipiti penderet animo, ſtabilē ſibi fixaq; fide immobilem faceret. Quod vbi comperit imperator (ſedit enim tunc in vrbe Wirtziburgenſi) reputans filium vel in itinere vel in vrbe comprehendi poſſe, tam præcipiti tamq; tacito curſu veſtigia eius ſequebatur, vt iter eius non antè, donec modica turba ſuorum, tranſito Danubio, ad vrbem immiſſis equis ruerent, præſciretur. Obſtupefactus filius ad tam ſubitam & inopinatam rem, ex vrbe profugit. Cur fugis non fugiendum? cur fugis patrem tuum? ſequitur te, non perſequitur: ſequitur, inquam, non vt hoſtis, ſed vt pater: nō vt perdat, ſed vt ſeruet: ſequitur vt turbatam ex te rempublicam in quietum ſtatum reſtituat, & tuis rebus in futurum proſpiciat. Miſſis illico rex nunciis per Bauariam & Sueuiam, ſparſum exercitum recolligit: Quæ res imperatorem coëgit, vt & ipſe exercitum cogeret. Igitur exercitus vterque ad fluuium cui Regino nomen, ſe ſibi oppoſuit: hinc pater, inde filius: hinc pietas, inde furor conſedit. Cumque potentiores vtriuſque partis, tanquam tanti diſſidij mediatores conuenirent, qui ex parte imperatoris erant, perſuaſibilibus illecti verbis, & multis magniſque pollicitationibus attracti, erga imperatorem in fide frigebant: & niſi domeſticam fraudem præſenſiſ-

ſet,ſolus cū paucis periculo relictus eſſet. Igitur quod faciendum fuit, ſceleri fortunæq; cedendum putauit, & ad ſimilitudinem Dauid, ne filius parricida fieret, fugit. Quàm mirabiliter gratia DEI operatur? quàm euidenti ſigno nos docet, ſi doceri vellemus, ſi cæcum cor non haberemus? Cogitans imperator, quòd inimici ſui via qua venerat, perſequerentur eum, ad ducem Bohemiæ diuertit. Qui quamuis nuper eum in arcto non benè reliquiſſet, cum magno tamen honore ſuſcepit, & vſque in Saxoniam deduxit: vbi quamuis infeſtos & fortes inimicos haberet, per eos tamen, & ab eis vſque ad Rhenum honorificè deductus eſt. Vnde hoc? niſi quòd manus Domini erat cum eo, & inuiſibilem ducem habebat, qui eum ſecurum per tela, per hoſtes ducebat? Hoc miraculo monitus es, ô fili imperatoris, ſi moneri poſſes, vt diſceres venerari patrē tuum, non perſequi, quem venerati ſunt, cùm in manus eorū veniſſet, etiam inimici. Sed durius moneberis, cùm ex hac tam leni admonitione non corrigaris. Cùm autē imperatoris fuga cognita eſſet, euentus ille multos ab eo ſeduxit, multumq; rebus filij ſui accedere, ſuis autē decedere fecit. Continuò rex vt fauentem ſibi fortunā vrgeret, curiam Moguntinam ad natalē Domini indixit, inuitauit proceres, accerſiuit multos, vt cunctis innoteſceret, quia dominus rerū eſſe vellet. Ad quam curiam etiā imperator, conuocatis neceſſariis ſuis, venire diſpoſuit, volens in ratione ponere, rectè ne ſecum an ſecus actū eſſet. Quod cùm agnouiſſent aduerſarij eius, metuentes ſibi & cauſę ſuæ, ſi veniret ille, tam armatus multitudine, quàm ratione, hanc fraudē regi ſuggerebāt, vt obuius patri ſumpto valde pœnitentis vultu culpā fateretur, & gratiā expeteret: dolere ſe, quòd malignæ ſuggeſtioni conſenſiſſet, paratū ſe ad omnem ſatisfactionem, dum gratiā inueniret. Et ſi ſic occaſionē fraudis inuenire poſſet, vteretur illa: Sin autē, fraus ipſa pro fide, ſimulatio teneretur pro veritate. Hac inſtructus arte cùm veniſſet ad patrem, pater credulus verbis & lachrymis filij, irruit ſuper collū eius, flens & deoſculans eum, gauiſus inſtar illius euangelici patris, reuixiſſe filiū qui mortuus erat, & inuentum qui perierat. Quid multa? condonauit filio tam pœnā quàm culpā: & hoc fuit illi iniuriam filij vindicaſſe, paterna lenitate filiū corripuiſſe, iuxta illud Comici: pro magno peccato filij, paululū ſupplicij ſatis eſt patri. Poſt hæc patrē ſicut ficta pœnitudine, ſic & conſilio fefellit, ſuggerens ei, quemadmodū ſibi ſuggeſtum fuerat, vt dimiſſa tanta multitudine, ad curiā ambo mediocri copia venirent: nihil eſſe, cùm ipſi coiiſſent in concordiā, quod illi reſiſteret: vaſtari omnia, ſi pergerent ea copia. Placuit conſilium patri: bonū quidem, ſi fraudulentū non fuiſſet. Dimiſſaq; multitudine, non plus quàm trecentis viris ad curiā filio comite pergebat. Ventum eſt ad nocturnā manſionem: ibi ſe filius obſequio patris totū impendebat, ibi ſe pater cum filio mirū in modum per totā illam noctem oblectabat, colloquebatur, colludebat, amplexabatur, oſculabatur, auidus recōpenſare damnū oblectationis diu intermiſſę: ſed neſcius illā oblectationis noctē vltimam eſſe. Mirum, fraudem vimq; tam ordinatā fortunam habuiſſe. Poſtera namque die cùm appropinquarent Moguntiæ, venit nuncius ſubornatus qui diceret, Bauaros & Sueuos cum ingenti multitudine Moguntiā veniſſe. Tunc filius ſuggeſſit imperatori, non eſſe tutū venire in medios hoſtes, niſi prętentatis eorū animis: audaciam hominum nullis regi frenis: diuerteret potius ad caſtellum quod iuxtà erat, dū ipſe conueniret eos, & à ſententia incœpti deduceret, & ad eum ob requirendā eius gratiam, ſecum adduceret. Fecit Imperator vti filius ſuggeſſerat, diuertit ad caſtellum, non cernens laqueum doli, quem texerat pulchra ſpecies mēdacis fidei. Cùm autem imperator cum paucis intraſſet, occluſa porta, fidelibus eius aditus negabatur, detectaq; fraude, qui receptus eſt vt Dominus, tētus eſt ibi vt captiuus. Itaq; appoſitis patri cuſtodibus, cū hoc fraudis triumpho ad Moguntinā curiā reuerſus filius, tanquā rem virtutis egiſſet, cum magna iactantia retulit, quo ingenio patrem comprehendiſſet. Tum verò curia plauſu lęticiaq; reſonabat: & nefas iuſticię, fraudem virtuti aſſeribebant. Statim miſſo legato, patri mandauit, vt ſi vitam ſeruare vellet, abſq; mora ſibi crucem, coronam & lanceam, cæteraq; regalia tranſmitteret: & munitiones quas firmiſſimas tenebat, in manum eius transferret. Nec ille cunctabatur omnia quæ iuſſus eſt facere, nec imperium pluris habebat quàm ſe: Sed nō in hoc ſatis feciſſe videbatur, niſi & ipſe coràm veniret, & in conſpectu omniū imperio renunciaret. Venit ergo nō ſuæ poteſtatis, ſed in comprehenſione adductus: Solus coram eis, qui dudum corā ſe ſteterant, ſtetit: nec oratio-

nis liber-

nis libertatem habens, vt captiui fortuna postulabat, loquebatur. Inquisitus de spontanea imperij renunciatione, non quod voluntas habuit, sed quod necessitas coëgit, respondit: se videlicet imperio renunciare, non vi coactum sed propria voluntate inductum, sibi iam defecisse vires ad moderandas regni habenas, non se eius iam cupiditate teneri, quod longo vsu didicisset, habere plus molestiæ quàm gloriæ: tempus esse, vt honore cum onere deposito, prouideret animæ suæ: tantùm filius caueret, ne quid tale faceret in se, quod indignum esset, & illum facere & se pati. Multos & oratio imperatoris & fortuna ad gemitus & lachrymas commouit: filium autem ad miserationem nec ipsa natura mouere potuit. Et cùm caderet ad pedes filij, orans, vt recogitaret in se saltem ius naturæ, nec vultum nec animum ad patrem reflexit: Cùm ipse potius ad patris pedes aduolui debuisset, eo quòd illi regnum (cuius hęres ab ipso designatus fuerat) impatiens moræ, præripuisset. Præterea veniã precabatur ab omnibus, quos vnquam iniustè læsisset: Sed & pedibus Apostolici legati aduoluitur, orans & obsecrans, vt se à banno solueret, & cõmunioni Ecclesiæ redderet. Laici misericordia moti, veniam dabant: Legatus autem domini Apostolici absolutionem negabat, asserens non hoc suæ potestatis esse: oportere ab ipso Apostolico absolutionis gratiam cũ expectare. Quid multa? abrenunciata imperiali dignitate priuatus discessit, & ad quãdã ciuitatẽ, quam filius victui illius permiserat, recessit. Quàm impotens potẽtia mundi, quàm instabilis! Sed nec potentia dicenda est, quę ad omnia quæ vult efficax non est, & quam qui assequitur, amittere potest. His ita transactis, finitaq; curia, rex superiores Rheni regiones & vrbes pertrãsiit, & vt res postulabat, hos beneficio, illos iniuria sibi subiecit. Cùm autem intrasset Alsatiam, ibi fortuna eius aliquantulum hæsit, ibi pugnam tam infelici euentu, quàm imprudenti gessit incepto. Nam cùm in villa Rufach, quæ multitudine præualet & armis, satellites eius superbè grassarentur, frequentia ciuium iniuriam prohibebat: nec enim dum iniuria modũ excederet, patiens esse poterat. Audito tumultu, rex properabat, non vt iniuriã prohiberet, sed iuuaret, non vt pugnam sedaret, sed amplius commoueret. Quæ res totius villæ turbam exciuit: ruit irreuocabile vulgus, fœmina cum viro, seruus cum domino, ignauus cum forti: & vt plerunq; fit, animũ iniuria ministrauit. Incepta pugna, incepta est fuga. Nam qui regiæ partis erant, cùm viderent impetũ furentis turbæ, & rem in arcto sitam, considerantes in virtute sua cladem, in sola fuga salutem, qui poterant fuga vitam seruabant. O infelicem euentum, ô dedecus regni: fugiente rege, regalia insignia vulgi præda facta sunt. Resipisce tandẽ rex bone, resipisce, & supernam irã in hac sorte tua recognosce. Iudicium iræ DEI est, vt fugeres, qui patrem fugasti: & insignia perderes, quæ patri abstulisti. Sed his postea receptis, interueniente pacto pacis & gratia venię, regem sententiã mutare fecit altum vulnus iniuriæ, vt maiori robore collecto, villã incendio prædaq; vastaret, & in homines loci illius indiscreta cæde sæuiret. Sed quod in se fortuna tantũ ausa est, ex patris consilio prodisse suspicatus, nouas iniuriarum cogitationes in eum cogitare cœpit: & ne sibi esset obstaculi materia, vel ad comprehensionem eius, vel ad expulsionem animũ intendit. Itaq; Leodij, vbi eum fidem & fortunæ suæ receptaculũ inuenisse audierat, Pascha sibi celebrandum statuit, vt & ipsum, si fieri posset, comprehenderet, & ab episcopo qui sui honoris æmulum recepisset, iniuriam expostularet. Cumque pater audisset, quòd filius Leodij Pascha celebrandum statuisset, legationem ad eum in hũc modum direxit: Si interrogem te, fili dulcissime, traditio hominum an mandatũ DEI præstantius, magisq; tenendum sit, respondebis, nisi à vero deductus sis, similem esse iumentis, qui cœlestia terrenis, humanis diuina non præferat. Cur ergo magis audis eos, qui tibi suggerunt, persequere patrem tuum, quàm verbum ipsius DEI, honora patrem tuum? Isti te decipiunt, non instruunt: Isti honori tuo non prouident, sed inuident: Isti sub specie fidei, perfidiæ laqueos nectunt: non aliter peruenire potuerunt ad destructionem honoris tui, nisi per destructionem nostri. Fuerit sanè, vt peccatis meis exigentibus (quæ sententia aduersariorum meorum est) abiecerit me Deus, ne regnem: attamen tuum non erat, in abiectionem meam operam dedisse, & regnum quod tibi paraueram, mihi præripuisse. Barbara regna tam inhumanum facinus damnant ac deuouent: ipsi pagani abhorrent, & qui Deum nesciunt, quid in diligẽdis hominibus naturæ debeant, recognoscunt. Sed quid mirũ, si maligna surreptio seductilẽ & immatu-

ram ætatem decepit, cùm etiam senes & fixum animi statum ad malum mala consilia nonnunquam inflectant? Fortuna mea alieni potius, quàm tui sceleris est: Nam tu in manibus suadentium eras, non ille in tuis. Si autem iniuriam addideris, non iam excusari poteris, cùm & factam crimẽ esse scias, & infectã non facere queas. Audiui enim, quòd Pascha Leodij celebrandum decreueris: Quo in loco fides & pietas episcopi me recepit, cùm non esset, qui vel beneficiorum nostrorũ recordaretur, vel fortunæ compateretur: cuius profectò beneficiis in me te decet regia liberalitate respõdere: tantoq; certior de eius fide poteris esse, quanto fidelius erga nos probatur egisse. Hic, nisi te fortè domo receperit, me secũ in festiuitate paschali retinendũ decreuit. At dicis, dignum & conueniens esse, vt ea festiuitas nos iungat, potius quàm diuidat: te velle, te cupere, vt ibi tecum agam dies paschalis lætitiæ: quod quidem & ego admodum cuperem, si non esset, quod timerem. Neque enim non possum non timere eos, quos mihi vitam permisisse pœnitet, dum in manibus eorum mors & vita fuisset. Omnia mihi suspecta sunt, omnia timẽda sunt, maximè in turba, vbi tãto difficilior est periculi cautio, quanto maior sceleris occasio. Inde est, quòd ex medio eorum qui me oderũt, longè recessi, & in extremis regni tui finibus me contraxi: vt vel secessu loci tutus sim, vel si fortuna mea postulauerit extraneam humanitatem expetere, citius regno tuo cedere possim. Precor ergo vt causa patris tui paschalẽ curiam alibi disponas, & in domo eius, qui me humanitatis gratia recepit, cùm non liceat imperatorem, saltẽ hospitem esse sinas, ne vel in meum ludibrium, vel in tuum opprobrium narretur, quòd in solennitate dominicæ resurrectionis incerta hospitia fortuna mea quærere cogatur. Si feceris quod postulo, maximas grates habeo: Sin autem, malo villicus esse in externis regnis, quàm ludibrio haberi in regnis quondam meis. Hanc legationẽ patris aure surda audiuit filius, nec à sententia sua deduci potuit. Quamobrem cùm iam instante pascha pater recedere vellet, episcopus & Henricus dux (qui & ipse ab episcopo fuerat inuitatus) eum recedere prohibebant: Non se posse pati, vt in tanta festiuitate è tectis hominum syluas peteret latebrasq; ferarum? illum quidem absq; causa destitutum imperio, sed non amicorũ obsequio: si pace frui permitterentur, nihil se magis quàm pacem velle: sin autem res armis agenda sit, arma sibi non defore. Ille verò ne eis materia cladis esset, cedere quàm manere vtilius asserens, tandem eis cùm importunius instarent, consensit, & vt postulabant mansit. Iamq; multus equitatus faciẽ regis longè præcedens ad pontem fluuij qui vocatur Mosa, venerat, & alterius ripæ crepidinem filius prædicti ducis cum paucis occupat. Nam turbam armatorum non longè per opportuna loca in insidiis locauerat. Qui vt pugnam prouocaret, nunc equum in rectam cursus lineam immisit, nunc in orbes flexit & reflexit, & si pares numero confligere secum auderent, inquisiuit. Nec mora, transierunt ad eos totidem ex parte regis, mixtiq; inter se vario reflexu, nunc pugnam inferebant, nunc fugam agitabant. Interim vnus & alter transito ponte sociorum numerum latenter auxit, & rupto certaminis pacto, ex ęquali inęqualem fecit. Quod videns filius ducis terga cum suis vertit, non tam vt fugeret, quàm vt falleret: nec tam vt fugiens periculum vitaret, quàm vt sequentes in periculum deduceret. Hi autem qui ex aduersa ripa erant, visa fuga, præcipiti cursu pontem transeuntes fugientes persequebantur, ignari futuræ sortis & fraudis quæ latebat. Postquam enim ventum est ad locum, vbi dispositæ fuerant insidiæ, exurgentes de insidiis, impetu magno in persequentes ferebantur. Illi autem inopino territi periculo metuq; turbante, nil rationis in armis habentes, in fugam se retorserunt. Sed quid profuit auertisse pectora, & vulneribus terga dedisse? Itaque multi capti, multi truncati, multi occisi sunt: victorque cruentus non alium modum sceleris habebat, nisi quem fastidium faciebat. Ad pontem verò vbi fugax multitudo se coarctauerat, tanto plus sceleris impia manus peregit, quanto minus constipata turba se mouere potuit. Sed multo plures fluuius absorbuit, quàm ensis hausit. Nam cùm hostis à tergo premeret, impellente metu se in fluuium præcipitabant, & attoniti confusiq; de morte in mortem ruebant. Erat ibi cernere & aliam miseriã vel maximam, cùm pons multitudine prægrauatus repentè corruit, & fluuius homines equosq; pariter inuoluit. Nulli locus erat euadendi: nulli profuit ingenium natandi. Nam aut armorum pondere, aut inhærentium connexione fatigatus in profundum trahebatur. Quod malum vt scelestius esset, in ipsa die parasceue con-

ue con-

ue contigit, creuitque magnitudo sceleris ex reuerentia temporis. His ita transactis, rex iter Coloniam conuertit. Sed cùm illa quoque aditum sibi præclusisset, in villa quæ dicitur Bonna, dominica tantum Paschæ peracta, Moguntiam festinus rediit. Et sparsis vbique legatis, querimoniam ad proceres in hunc modum direxit: si per inuasionem regnum occupassem, tamen resistentes potestati nostræ retunderem, in quantum possem. Nunc autem cùm in sumpta regni dignitate vestris paruerim præceptis, ausus est quispiam impunè in publicam contumeliam regnum & nos armis vexare. Cùm enim Leodium ituri, vbi nobis curia paschalis habenda fuerat, ad fluuium Mosam venissemus, episcopus Leodiensis & dux Henricus, de quorum fide & obsequij deuotione multum præsumebamus, nobis latenter insidias posuerunt, & nostros inscios & ad pugnam imparatos cædebant, capiebant, fugabant. Quæ & quanta clades ibi acciderit, tam pudet referre, quàm inultum dimittere. Igitur constrictus & euentus asperitate & temporis articulo Coloniam diuerti. Quæ cùm me recipere satis superbè refutaret, apud villam Bonnam sanctum diem Paschæ vtcunque peregi. Cui vnquam regię personæ tanta contumelia facta est? Nec solùm me petit hæc contumelia, vos despecti estis: isti præsumptores decreta vestra authoritatem habere nolunt, sua tantùm statuta firma esse volunt: denique in quos totum regni pondus se reclinet, haberi cupiunt, regem quem constituistis, destituere parant, vt nihil eorum quæ vos decernitis, ratum sit. Igitur hæc iniuria mea regni potius est, quàm mea. Nam vnius capitis licet summi deiectio, reparabile regni damnum est. Principum autem conculcatio, ruina regni est. An hæc impunè feremus? & ex ignobili patientia nostra magis tumebit eorum superbia? Absit, vt qui dicimur inhonorati, dicamur & inulti: pauca dixisse sat est: desides animi prolixæ cohortationis stimulo opus habent. In strenuis causa magis ad incitamentum facit, quàm verba. Quia igitur contra tam superbos hostes R. P. viribus vtendum est, expeditionem vobis & rogando præcipimus & præcipiendo rogamus, cuius collectioni tempus calendas Iulias, locum Wirtziburgensem vrbem præfinimus. Cùm ergo audisset Henricus dux, & Colonienses cum Leodiensibus, quòd super se rex exercitum ducere vellet, arma parabant, copias colligebant, vrbes firmabant, & ad resistendum pari voto studioque se accingebant. Sed & imperatorem consiliis & precibus vrgebant, vt imperialem dignitatem, quam non ratione conuictus, sed vi ferroq; mortem intentante coactus dimisisset, resumeret, se sibi nec armis defore nec animis: multos illum in breui fautores habiturum, quia multi multùm abominarentur tam insolitum facinus & inhumanum. Quorum importunitati hac ille ratione reniti cœpit, impossibile esse amissum imperium armis repetere, quod possessum armis retinere nequiuisset: illud sibi non esse tanti, vt multorum exitio recipiendum existimaret: beatius sibi & tutius fore, vt priuatus, licet indignè deiectus, viueret. Sic vtrinque data redditaq; ratione, cùm instare non desinerent, ne benignitatem circa se remoueret à se, nec ad integrum consensit, nec abnuit, prouidusq; futuri, præcipites eorum animos spe dubia suspendit. Igitur primò Coloniam, quæ primum impetum latura fuerat, vallo turribusq; muniebant, & congestis belli stipendiis, impositoq; præsidio periculum suum fortibus animis expectabant. Sic & alias vrbes quas inuadendas credebant, munitione, machinis, & robore militum firmabant. Sed & edictum sub comminatione crudeli vbique spargebant, vt aduersus exercitum in magna superbia super se venturum parati essent, & patriam, libertatem, vitamq; defenderent, nec sinerent vxores suas corruptionis ludibrio substerni, vel agros in alienos dominos distrahi. Iam rex Rhenum cum exercitu valido transierat, & primò Coloniam, quæ quasi caput inter alias vrbes eminebat, magno impetu inuasit, putans se sibi membra facilius subiicere posse, contrito tam valido capite. Sed res longè præter spem euenit. Nam cruenta repulsa retroacti, procul locatis castris vrbem obsidione vallabant. Magis autem dixerim, obsessores ab obsessis obsessos. Nam præreptis sibi nauibus, quæ per Rhenum descendentes exercitui commeatum portabant, premente fame quasi quadam obsidione constricti laborabant. Interim vt vrbem ab obsidione liberarent, totius patriæ robur vndique coibat. Sed imperator tam cruentum facinus detestatus, pugnam obnixè dissuadebat: cur eis tantus ardor pellendæ obsidionis inesset: quæ non nisi magna sui clade pelli posset: tollerent omnem solicitudinem capiendę vrbis, quæ & ex firmitate murorum & ex forti milite tutissima,

& omni victus genere esset opulentissima, accedente & Rheni beneficio, qui per naues delicias quas appeterent, inuito obsessore subministraret: sinerēt potius eos in cladem suam furere, & inexpugnabilem vrbem, vnde vulnera tantùm cæsosque reportarent, impugnare: sinerent eos latè vastare, dum ruris copia consumpta, esurire inciperent: sinerent eos grassari, dum equos viresq; labor eneruaret: fore vt victoria sibi paruo constaret, si paululum tolerantia & opportunitate temporis vti voluissent. Sic imperatoris hortatu à pugna reuocati, hostiles tantùm excursus obseruabant, & ignaros loci passim cædentes metum hosti, ne longius euagaretur, incutiebant. Omnia verò quæ prædixerat imperator, euenerunt. Quoties enim tentabant portas infringere, ariete murum perrumpere, tormentis turres deiicere, infecto negotio, vulnera tantùm & funera ad castra reportabant. Sed nec vlterius progredi latitante insidiis hoste præsumebant: homines & equi exhausti tam alimentorum penuria quàm laboris improbitate, viribus deficiebant. Nam agris in circuitu vastatis, nihil reperiebant. Accessit his malis etiam morbus, quem fœtor castrorum (vt fieri solet) aere vitiato concitauerat, qui non solùm vulgus, sed ipsos principes aut ægritudine confecit, aut letho rapuit. Huiusmodi rerum aduersitate fatigati, quid facturi essent, ambigebant, quia volētes mori, occasionem pugnæ non inueniebant: aut si reditum pararent, certi quòd hostis à tergo premeret, exercitum suum fuga spargendum metuebant. Qua tempestate mentis dum fluctuarent, subitò fama veniens, nubila tantæ perturbationis in serenum conuertit. Retulit enim, imperatorem mortis debitum persoluisse. Ad quam famam primò hæsitabant. Sed cùm nuncius extremum munus, patris annulum videlicet & gladium, cum mandatis filio portans venisset, tanta lætitia oborta est, vt voces gratulantium minimè sedari possent. Sed non minor luctus circa funus imperatoris erat: proceres plangebant, vulgus lamentabatur, vbique gemitus, vbique planctus, vbique vox dolentium audiebatur: ad exequias illas viduæ, pupilli, denique totius patriæ pauperes conueniunt: deflent se orbatos patre, fundunt in corpus lacrymas, deosculantur largas manus, vix auellebantur ab amplexu extincti corporis, vix illud condendi copia dabatur. Sed nec tumulum deserebant, ibi vigiles lacrymis & orationibus vacabāt, plangendo recitantes, & recitando plangentes, quænam opera misericordiæ fecisset in se: quanquam mors eius plangenda non fuit, quam bona vita præcessit, qui fidem rectam, spem firmam, compunctionem cordis amaram in extremis suis tenuit, quem nec de pudendis admissis publicam agere confessionem puduit, qui tota cordis auiditate dominici corporis cibum sumpsit. Felix es imperator Henrice, qui tales excubias, tales intercessores tibi parasti, qui nunc multipliciter auctum de manu Domini recipis, quod in manus pauperum abscondisti: turbulentum regnum pro tranquillo, defectiuum pro æterno, terrenum pro cœlesti mutasti. Nunc demum regnas, nunc diadema portas, quod tibi nec hæres tuus præripiat, nec aduersarius inuideat. Ergo continendæ sunt lacrymæ, si contineri possunt: huic tuæ felicitati debetur tripudium, non luctus; exultatio, non planctus; voces gratulantium, non dolentium. Post hunc rerum euentum hi qui contra regiam maiestatem bellum susceperant, mortua spe sua animis & viribus deficiebant, & quod in illo rerum articulo faciendum fuit, ad gratiam regis deditione, pecunia, quoquo modo quisque poterat, recurrebant.

Ecce habes de gestis, de expensis in pauperes, de fortuna, de obitu imperatoris Henrici, quæ sicut non poterant absque lacrymis à me scribi, sic non poterunt absque lacrymis à te legi.

HISTORIÆ DE VITA HENRICI IIII, IMPERATORIS FINIS.

EPISTOLÆ.

EPISTOLAE ALIQVOT HENRICI IIII, IMP. AVG. AD PONTIFICEM ROMAN. ET ALIOS principes.

HENRICVS DEI GRATIA REX ANNOni, Coloniensi Archiepiscopo, gratiam, salutem, dilectionem.

IN maximis negotiis maximis maximorum opus est consiliis, qui & facultatem habeant exterius, & voluntate non careant interius, vt rei cui bene cupiunt, bene consulere & velint & possint. Quia in cuiuslibet rei profectu, nec facultas sine voluntate, nec voluntas sine facultate prodest. Quod vtrunque tu fidelissime, vt arbitramur, æqualiter possides, vel vt verius dicamus, licet maximo tibi maxima non desit facultas, maior tamen adhuc maxima facultate (si te bene nouimus, si fidem tuam diligenter notauimus) in nostram & regni vtilitatem exuberat voluntas. De præteritis enim fideliter exhibitis in futuris crescit spes fidelius exhibendis. Tuę autem dilectioni committimus, ne spes nostra maior sit fide tua: quia de nullius regni principum vel episcoporum fidelitate, quàm de tua maiora speramus, sicut hactenus non modò in præteritarum rerum exhibitione, verùm etiam in sperãdarum promissione tua gauisi sumus. Adsit igitur hoc tempore opportuna tua cum facultate voluntas, quam non modò nostra, verùm & omnium episcoporum fratrumque tuorum, imò totius oppressæ ecclesiæ exoptat necessitas. Non etiam hanc oppressionem ignoras, tantùm vide ne oppressæ ecclesiæ te subtrahas, sed regno & sacerdotio condoleas: quo vtroq; sicut hucusq; ecclesia est exaltata, ita nunc heu humiliatur viduata. Nam vnus dum vtrunque sibi vendicauit, vtrunque dissipauit, nec in vno profuit, qui in neutro prodesse voluit, nec potuit. Et ne diutius notati nomine te suspendamus, accipe quem dicimus, Hiltebrandum scilicet, monachum habitu quidem, dictum Apostolicum, non pastoris cura sed inuasoris violentia Apostolicæ sedi præsidentem, & de sede pacis catholicæ, pacis vnitæ vincula dissipantem, vt tibimet in promptu est scire. Vt enim de pluribus pauca referamus, regnum ac sacerdotium Deo nesciente sibi vsurpauit, in quo piam Dei ordinationem contempsit, qui non in vno sed in duobus duo, id est regnum & sacerdotium, principaliter consistere voluit: sicut ipse Dominus Saluator in passione sua de duorum gladiorum sufficientia typica intelligi innuit. Cui cùm diceretur: Ecce Domine, duo gladij hîc: respondit, satis est: significans hac sufficiente dualitate spiritualem & carnalem gladium in ecclesia esse gerendum, quibus omne nociuum foret amputandum, videlicet sacerdotali ad obœdientiam regis pro Deo, regali verò gladio ad expellendos Christi inimicos exterius, & ad obœdientiam sacerdotij interius, omnem hominem docens fore castigandum, vt ita de alia in aliam charitate tenderetur, dum nec regnum sacerdotij, nec sacerdotium regni honore priuaretur. Hanc Dei ordinationem qualiter Hildebrandica insania confuderit, tu ipse nosti, si scire voluisti. Nam nullum eius iudicio licet esse sacerdotem, nisi qui hoc à fastu suo emendicauerit. Me quoque, quem Deus in regnum, non autem illum vocauit ad sacerdotium, quia me de Deo, & non de illo regnare velle vidit, quia ipse me regem non constituit, regno priuare studuit, minitans regnum animamq; mihi tollere, quorum neutrum concessit. Hæc & iis similia cùm sæpius in nostram, vt ipse nosti, contumeliam struxerit, non tamen adhuc sufficere credit, qui de die in diem noua exquisita confusionis genera nobis ingerit, vt in nostris nunciis nouiter argumentum dedit. Nam charta exponere non sufficit, qualiter eosdem nostros nuncios tractauerit, quàm indignis modis affecerit, quàm crudeliter eosdem incarcerauerit, & carceratos nuditate, frigore, fame, siti ac plagis contriuerit, sicque demum ad exemplum per medium ciuitatis circumductos omnibus specta-

culum præbere iusserit, ita vt eundē cum Decio tyranno insanire, & sanctos assare credas & dicas. Vnde ne pigeat, charissime, communi nostrum, scilicet meæ & coëpiscoporum tuorum petitioni satisfacere, vt in Pentecosten Wormatiam venias, & ibi plura, quorum pauca docet chartula, cum cæteris audias principibus, & quid agendum sit, doceas: rogatus per dilectionem coëpiscoporum, monitus per ecclesiæ vtilitatem, obligatus per vitæ nostræ & regni totius honorem.

Henricus Dei gratia rex vniuersæ sanctæ Rom. ecclesiæ, clero & populo, gratiam, salutem & omne bonum.

HÆc fides firma & inconcussa creditur, quæ semper & eadem & præsenti & absenti seruatur, nec diuturna eius, cui debetur, absentia, nec longi temporis tædio immutatur. Et de alia epistola: Exurgite in eū fidelissimi, & primus in fide, sit primus in eius damnatione. Non autē vt sanguinem eius effundatis, dicimus: quippe cùm maior sit sibi post damnationem pœna vita quàm mors. Sed vt eum, si nolit descēdere, cogatis, & alium communi omnium episcoporum & vestro consilio à vobis electum, in Apostolicam sedem recipiatis, qui quod iste in ecclesia vulnerauit, curare velit & possit.

Henricus non vsurpatiuè, sed pia Dei ordinatione rex, Hiltebrando non iam Apostolico, sed falso monacho.

HAnc talem pro confusione tua salutationem promeruisti, qui nullum in ecclesia ordinem prætermisisti, quem confusionis non honoris, maledictionis non benedictionis, participem non feceris. Vt enim de multis pauca & egregia loquamur: rectores sanctę ecclesiæ, videlicet archiepiscopos, episcopos vel presbyteros non modò non tangere, sicut Christos Domini, non timuisti, quin sicut seruos, nescientes quid faciat Dominus eorum, sub pedibus tuis calcasti: in quorum conculcatione tibi fauorem ab ore vulgi comparasti, quos omnes nihil scire, te autē solum omnia nosse iudicasti: qua vtiq; scientia non ad ædificationem sed ad destructionem vti studuisti: vt iure hoc beatum Gregorium, cuius nomen tibi vendicasti, de te credamus prophetasse dicētem sic: Ex affluentia subiectorū plerunq; animus prælati extollitur: existimat se plus omnibus nosse, cùm se videt plus omnibus posse. Et nos quidem hæc omnia sustinuimus, dum Apostolicæ sedis honorem conseruare studuimus. Sed tu humilitatem nostram timori fore intellexisti: ideoq; in ipsam regiam potestatem, nobis à Deo concessam, exurgere non timuisti, quam à nobis auferre ausus es minari: quasi nos à te regnum acceperimus: quasi in tua & non Dei manu sit regnum vel imperium, quia Dominus noster Iesus Christus nos ad regnum, te autem non vocauit ad sacerdotium. Tu enim his gradibus ascendisti: scilicet astutia & fraude, quodque monachica professio abominatur, pecunia fauorem, fauore ferrum, ferro sedem pacis adisti, & de sede pacis pacem turbasti, dum subditos in prælatos armasti, dum episcopos nostros à Deo vocatos, tu non vocatus spernendos docuisti: dum laicis ministerium eorum super sacerdotes vsurpasti, vt ipsi deponant vel cōdemnent, qui ipsos de manu Domini per impositionem manuum episcoporum docendos acceperant. Me quoq; licet indignus inter Christianos sum ad regnum vocatus, te teste, quem sanctorum patrum traditio soli Deo iudicādum docuit, nec pro aliquo crimine, nisi à fide (quod absit) exorbitauerim, deponendum asseruit: cùm etiam Iulianum Apostatam prudentia sanctorum episcoporum nō sibi, sed soli Deo deponendum commiserit. Ipse verò quid verus Papa beatus Petrus clamat? Deum timete, regem honorificate. Tu, inquam, quia Deum non times, me constitutum eius inhonoras. Vnde beatus Paulus, vbi angelo de cœlo alia si prædicauerit non pepercit, te quoque in terris alia docentem nō excepit. Ait enim, Si quid vel ego vel angelus è cœlo præter id, quod euangelizauimus, vobis euangelizauerit, anathema sit. Tu igitur hoc anathemate, & omnium episcoporū nostrorum iudicio damnatus, descende, vendicatam tibi sedem Apostolicam relinque, alius in solium beati Petri ascendat, qui nulla violentia religionem palliet, sed beati Petri sanam doctrinā doceat. Ego Henricus rex Dei gratia cum omnibus episcopis nostris tibi dicimus descende, descende.

Henricus imp. Romano Pontifici Paſchali.

SI illa inter nos pax eſſet & concordia, quæ inter noſtros olim & tuos fuit anteceſſores, quæ inter nos etiam & Nicolaum & Alexandrum, viros catholicos & religioſos Romanos põtifices, plena charitate & integra deuotione viguit, mãdaremus tibi quicquid filius patri: ſed diſtulimus expectãtes, & recognoſcere deſiderantes, ſi in beneplacito Dei ſit, nobis in charitate & amicabiliter poſſe cõuenire, & eccleſiam ſuam noſtris temporibus, noſtro labore ipſo cooperante in ſtatũ redire vnitatis priſtinæ. Hoc quanquam dudum, Deo teſte, deſiderauimus, tamen cognita nimia eorum auſteritate qui in Romana erant eccleſia, non vtile nobis viſum eſt, vel competens, eos de hac cauſa conuenire: quia magis videbantur nos proſequi odio & indignatione, quàm zelo iuſtitiæ, vel etiam quàm velle nos amplecti dulcedine charitatis ad profectum eccleſiæ. Effectus hoc probat: quia cùm ipſi regnum hæreditario iure nobis collatum tempore religioſorum virorum Romanorum pontificũ pacificè à nobis diu poſſeſſum contra nos commouere ſtuderent & armare, multa inde orta eſt ſtrages populorum, tã corporum quàm etiam, quod magis dolendum eſt, animarum. Nunc quoque filius noſter, quem tam vehementer dileximus, vt vſque ad ſolium regni noſtri exaltaremus, eodem veneno infectus, conſilio quorundam perfidiſſimorum & periuratorum ſibi adhærentium, inſurgit in nos; poſtpoſitis omnibus Sacramentis quibus ſe nobis obligauerat; poſthabita omni fide & iuſtitia, tantùm vt eccleſiarum bona & regni liberè valeãt perdere, rapere, & inter ſe diuidere. Et cùm multi nobis perſuadeant, abſq; dilatione in eos vi & armis eſſe vlciſcendum, maluimus tamen adhuc differre, vt tam in Italico quàm in Teutonico regno ſciatur manifeſtè, quòd nec noſtrę ſit voluntatis, nec culpæ, ſi tandem inuiti & coacti in eos inſurrexerimus, quæcunque mala vel infortunia vel populorũ ſtrages inde euenerint. Præterea quia audiuimus, te hominem diſcretum, Deum timentem, charitati inſudantem, ſanguinem hominum non ſitire, rapinis & incendiis non gaudere, vnitatem eccleſiæ ſuper omnia diligere, cõſilio & ſuggeſtione principum noſtrorum mittimus tibi nũcium iſtum cum legatione noſtra. Per hanc quippe volumus cognoſcere, ſi eſt tibi voluntati, te nobis in charitate & amicabiliter, & nos vniri tibi, ſaluo nobis honore regni & imperij & totius noſtrę dignitatis, ſicut & auus & pater noſter alijq; anteceſſores noſtri habuerunt, ſeruato etiam tibi à nobis honore Apoſtolicæ dignitatis, ſicut anteceſſores noſtri, tuis anteceſſorib. ſeruauerunt, & nos præfatis pontificibus. Quod ſi placuerit tibi, paternè nobiſcum agere, & eam quam mundus dare non poteſt, pacem integrè nobiſcum componere, mitte nobis familiarem nuncium tuum, cum priuatis literis tuis & ſecreta legatione, cum hoc nũcio noſtro, vt hoc modo indubitanter poſſimus cognoſcere omnem de hac re certitudinem voluntatis tuæ. Qua cognita, mittemus tibi de maioribus principibus noſtris, quales & nos tibi mittere, & te deceat à nobis recipere, ad tantam rem componendam, per quos excluſa omni ambiguitate manifeſtè poſſis cognoſcere, nos veraciter velle complere, quę tibi mandamus ſecretè. Præterea quę hîc inſcripta non ſunt, commiſimus huic fideliſſimo noſtro nuncio, quædam tibi dicenda, quibus tam veraciter quàm ſcriptis credas.

Epiſtola Henrici regis ad Hiltebrandum.

CVm hactenus à te ea quæ ſunt patris, expectarẽ, tibiq; in omnibus magna fidelium noſtrorum indignatione obœdirem, recepi à te viciſſitudinem, qualem oportebat ab eo, qui vitæ regniq; noſtri pernicioſiſſimus hoſtis eſſet. Nam cùm primum omnem hæreditariam dignitatem, quę mihi ab illa ſede Apoſtolica debebatur, ſuperbo auſu rapuiſſes, longius inde progrediens, regnum Italiæ peſſimis artibus alienare tentaſti: neq; hoc contentus, in reuerendiſſimos epiſcopos, qui nobis velut dulciſſima membra vniti ſunt, manum mittere non timuiſti, eoſq; ſuperbiſſimis iniuriis acerbiſſimiſque contumeliis contra diuina & humana iura, vt ipſi aiunt, exagitaſti: quæ omnia cùm ego quadam patientia diſſimularem, tu hoc non patientiam ſed ignauiam exiſtimans, in ipſum caput inſurgere auſus es, mandans quę noſti, ſcilicet, vt tuis verbis vtar, quòd aut tu morereris, aut mihi animamque regnumq; tolleres.

Henricus rex regi Celtarum.

PRinceps clariſſime, & omnium in quibus poſt Deũ ſperamus fideliſſime: primum & præcipuum inter omnes vos excepi, cui conqueri & deplorare omnes calamita-

tes meas & miſerias neceſſarium duxi,& etiã genibus veſtris aduolui,ſi licet ſalua maieſtate imperij. Primum quidem eſt,quod non ſolùm vobis,ſed totius Chriſtianę profeſſionis hominibus grauiſſimum ac intolerabile arbitramur, quòd de Apoſtolica ſede, vnde vſque ad memoriam noſtri temporis ſalutifer fructus conſolationis, dulcedinis & ſaluationis animarum oriebatur,modò perſecutionis,excommunicationis,& omne perditionis flagellum emittitur: nec ponunt vllum modum ſententiæ, tantùm vt ſatisfiat voluntati indiſcretæ. Huius voluntatis ſuæ intemperantia adeò vſque nunc abuſi ſunt,vt nec Deum,nec quid aut quantum mali inde proueniat penſantes, per ſe & per ſuos omnibus modis in nos inuehantur, cùm obœdientiam & omnem ſubiectionem debitam ſæpe obtulerim Apoſtolicæ ſedi:ſi tamẽ honor debitus & reuerentia, ſicut anteceſſoribus meis,exhiberetur & mihi. Quid autem intendant,opportunius ſignificabo vobis,ſi quando optati colloquij copiam Deus dederit nobis. In hac igitur perſecutionis & odij ſui inflammatione,cùm parum viderent ſe proficere,contra ipſum ius naturæ laborantes,quod ſine maximo cordis dolore, ſine multis lacrymis dicere non valeo,& quia dicitur,vehementer contremiſco,filium meum, Abſolon inquam dilectiſſimum,non ſolùm contra me armauerunt, ſed etiam tanto furore animauerunt,vt inprimis contra fidem & ſacramentum,quod vt miles Domino iurauerat, regnũ meum inuaderet, epiſcopos & abbates meos deponeret,inimicos & perſecutores meos ſuſtineret:ad vltimum,quod maximè vellem taceri,aut ſi taceri non poteſt, vellem nõ credi, omnem affectum naturæ abiiciens, in ſalutem & animam meam intenderet, nec quicquã penſi haberet, quomodo vi & fraude ad hanc periculi & ignominiæ ſuæ ſummam aſpiraret.In hac tanta mali ſui machinatione,cùm eſſem in pace & in aliqua ſalutis meæ ſecuritate, in locum qui Cõfluentia dicitur, in ipſis dominici aduentus ſanctiſſimis diebus ad colloquium euocauit me,quaſi de communi ſalute & honore filius tractaturus cum patre. Quem cùm vidi,illico ex paterno affectu tactus,intrinſecus dolore cordis mei ad pedes ſuos procidi,admonens & obteſtans per fidem, per ſalutẽ animæ, ſi pro peccatis mèis flagellandus eram à Deo, de me ipſe nullam conquireret maculam honori & nomini ſuo,quia culpæ patris vindicem filium eſſe nulla diuinæ legis conſtituit ſanctio. At illè tam pulchrè,imò miſerrimè inſtitutus ad malitiam,quaſi abominabile & execrabile ſcelus cœpit deteſtari. Et procidens ipſe ad pedes meos, de præteritis cœpit veniam deprecari: in reliquum vt miles Domino,vt patri filius,cum fide & veritate per omnia ſe mihi obauditurum promiſit cum lacrymis, ſi modò ſedi Apoſtolicæ vellem reconciliari. Quod cùm promtiſſimè annuiſſem, & deliberationi ſuæ & cõſilio principum hoc tantùm mancipandũ promiſiſſem, in præſenti natiuitate ſe productur ũ me Moguntiam,& ibi de honore & reconciliatione mea,quàm fidelius poſſet acturum,& inde in pacem & ſecuritatẽ me reducendum,promiſit in ea veritate & fide,qua patrem à filio honorari,& filium à patre præcipit Deus diligi. Hac promiſſione,quæ & gentili obſeruanda eſt,ſecurus ibam,& filius meus aliquantulum me pręceſſerat.Et ecce quidam fideles veriſſimè me deceptum affirmabant,& proditum ſub falſa pacis & fidei ſponſione.Reuocatus autem filius meus,& iterum à me inſtantiſſimè admonitus, ſub eiuſdem fidei & ſacramenti obteſtatione, animam ſuam pro anima mea fore promiſit ſecunda vice. Cùm ergo ad locum qui Binga vocatur,perueniſſem, iam exiſtente die Veneris ante Natiuitatẽ, numerus armatorum ſuorum iam ſatis augebatur, iam fraus ipſa de ſe detegebatur,& filius ad me, Pater,inquit, nobis ſecedendum eſt in vicinum caſtellum:quia Moguntinus epiſcopus in ſuã ciuitatem non admittet vos,quamdiu in banno eritis.Nec vos inpacatum & irreconciliatum audeo ingerere inimicis veſtris. Illic Natiuitatẽ cum honore & pace agatis, quoſcunq; placuerit vobis, vobiſcum habeatis: ego interim quanto inſtantius,quanto fidelius potero, pro nobis vtriſq; laborabo,quia cauſam veſtram meam exiſtimo eſſe. At ego,mi inquã fili,iudex & teſtis ſermonum & fidei ſit inter nos hodie Deus, quomodo te in virum & hæredem meũ produxerim,quantis tribulationibus meis honori tuo inſeruierim, quot & quantas inimicitias pro te habuerim & habeam, ſolus conſcius es. Ille autem tertiò ſub eiuſdem fidei & ſacramenti atteſtatione,ſi ingrueret occaſio periculi, caput ſuum pro meo capite fore mihi promiſit.Sic poſtquam clauſit me in eodem caſtello,quo omnia animo & corde fuerit locutus,manifeſtè rei oſtendit euentus.Ex omnibus meis quartus ego ſum incluſus,

cluſus, nec quilibet alius admitti potuit: cuſtodes deputati, qui vitæ meæ erant atroces inimici. Benedictus per omnia Deus, exaltandi & humiliandi quæ voluerit rex potentiſſimus. Cùm ergo ipſo ſacratiſſimo die Natiuitatis ſuę omnib⁹ redemptis ſuis ille ſanctus ſanctorum puer fuiſſet natus, mihi ſoli filius ille non eſt datus. Nam vt taceam opprobria, iniurias, minas, gladios in ceruicem meam exertos, niſi omnia imperata facerem, præterea famem & ſitim, quam perferebam ab illis quos iniuria erat videre & audire, vt etiam taceam, quod eſt grauius, me olim ſatis felicem fuiſſe: illud nunquã obliuiſcar, illud nunquam deſinam omnibus Chriſtianis conqueri, quòd illis ſanctiſſimis diebus ſine omni Chriſtiana communione in carcere illo fui. In illis pœnitentiæ & tribulationis meæ diebus à filio meo miſſus venit ad me quidam princeps Wigbertus; dicens, nullum vitæ meæ eſſe conſilium, niſi ſine vlla cõtradictione omnia regni inſignia redderem ex voluntate & imperio principum. At ego etſi omnis terra, quantum inhabitatur, mei regni terminus eſſet, nollem regno vitam commutare: quia vellem nollem ſic agendum, & ſicut definitum intelligebam, coronam, ſceptrum, crucem, lanceam, gladium miſi Moguntiam. Tunc communicato cõſilio cum inimicis meis meus filius egrediens, relictis ibidem fidelibus & amicis meis, quaſi me eò adducturus, ſub multa frequentia armatorum ſuorum me abductum ad villam quæ dicitur Engilzaim, fecit me ad ſe adduci, vbi maximam inimicorum meorum multitudinem collectam inueni, nec ipſum filium cęteris mihi meliorem reperi: & quia firmius & ſtabilius videbatur eis eſſe, ſi propria manu cogerẽt me regnum & omnia regalia exfeſtucare, ſimili modo & ipſi omnes minabantur mihi, niſi omnia imperata facerem, nullum vitæ meæ conſiliũ fieri poſſe. Tunc ego inquam, quia de ſola vita mea agitur, qua nihil pretioſius habeo, vt ſaltem viuens pœnitentiam exhibeam Deo, quicquid imperatis faciam. Cumq́; inquirerem, ſi ſaltem ſic de vita mea certus eſſem, Apoſtolicæ ſedis legatus qui ibidem aderat, (non dico qui omnia hæc audiuerat) reſpondit, me nullo modo eripi poſſe, niſi publicè confiterer, me iniuſtè Hiltebrandum perſecutum eſſe, Wigbertum ei iniuſtè ſuppoſuiſſe, & iniuſtam perſecutionẽ in Apoſtolicam ſedem & omnẽ eccleſiam hactenus exercuiſſe. Tunc cũ magna cõtritione animi proſtratus cœpi per Deum, per ipſam conſcientiam orare, vt locus & tempus mihi daretur, vbi in præſentia omnium principum, cùm innocens eſſem, vellem ex iudicio omniũ me expurgare, & in quo culpabilem me recognoſcerent, ex conſilio omniũ ſanioris ſententię pœnitentiã & ſatisfactionẽ, quo ordine iuberent, quærere, & in principibus regni de fidelibus noſtris, quoſcunque obſides vellent, dare. At idem legatus locũ & diem mihi abnegauit, dicens: aut tibi totũ debere determinari, aut nulla ſpes mihi eſſet euadendi. In tanto tribulationis articulo, cùm interrogarem, ſi confiterer omnia quæ imperabantur, an confeſſio mea, vt iuſtũ eſt, veniam & abſolutionẽ conſequeretur: ibi legatus dixit, nõ eſſe iuris ſui me abſoluere: Si vellem, inquit, abſolui, Romã irem ſatisfacere Apoſtolicę ſedi. Sic deſolatum & ſpoliatum (nam & caſtella & patrimonia, & quicquid in regno cõquiſieram, eadem vi & arte ſua extorſerant à me) in eadẽ villa reliquerunt me. In qua cùm aliquo tempore commoratus eſſem, & filius meus ex eodẽ fraudis ſuæ cõſilio demãdaſſet, vt ibidem eum expectarem, ſuperueniẽs quorundã fidelium meorũ legatio præmonuit, vt ſiquidem ad monitũ ibidẽ remanerem, fore aut in perpetuã raperer captiuitatem, aut in eodẽ decollarer. Quo nuncio ſatis tunc vitæ meæ diffiſus, illico aufugiens, fugiẽdo Coloniã veni, & ibi aliquot diebus cõmoratus, poſtea Leodiũ veni. In quibus locis fideles viros, & in fide regni conſtantes ſemper inueni. Horũ cæterorumq́; regni fideliũ conſilio vſus, vobis fiducialius & honeſtius habeo deplorare has omnes meas miſerias. Fiducialius quidẽ propter mutuũ conſanguinitatis & antiquæ amicitię debitum: honeſtius autẽ propter tanti regni nomen glorioſum. Vos igitur per fidem, per amicitiã rogo, in tantis tribulationibus meis ac iniuriis propinquo & amico cõſulatis. Quæ fidei & amicitiæ vincula etſi inter nos nõ eſſent, veſtra tamẽ & omniũ regũ terrę intereſſet, iniuriã & cõtemptum meũ vindicare, & tam nefariæ proditionis & malitiæ exemplum de ſuperficie terræ extirpare.

Henricus Dei gratia Romanorum imp. Auguſtus, Henrico filio ſuo.

SI ea nos debita affectione tractaſſes quã deberes, lubentiſſimè tecum loqueremur, & paterna tibi mãdaremus: verùm quia longè alius quàm paternę affectionis & hu-

manitatis circa nos animus tibi fuit, nequimus aliter tecum loqui, quàm quod ipsa rei manifestissimæ veritas habet. Tu enim ipse scis, sicut ipse publico experimento facti tibi conscius es, qualiter data fide & securitate personæ & honoris nostri, omni affectione deuotionis promisisti, nos ducere Moguntiã coram principibus, & inde nos securissimè reducere quocunq; vellemus. Hac fiducia cùm tecum amanter & indubitanter ascenderemus, contra datam fidem apud Bingam nos cepisti: vbi nec paternæ lacrymę, nec patris mœror, nec tristitia, qua ad pedes tuos aliorumq; aduoluebamur, te commouit ad misericordiam, quin nos caperes, & captum mortalibus inimicis illudendum & custodiendum traderes, vbi multimodo genere contumeliæ & terroris afflicti, compulsi sumus ferme venire vsq; ad ipsum mortis articulum. Ante captiuitatem abstulisti nobis Episcopatus, & quicquid de honore regni potuisti, & prædia nostra, & ipsam familiam: in captiuitate verò quicquid residuum erat, vt lanceã & crucem & omnia regalia insignia vi & timore mortis, vt ipse bene scis, & omni ferme notum est Christianitati, à nobis extorsisti, relicta vix ipsa vita. Cùm hoc tibi de nobis non sufficeret, postea semper vbicunq; fuimus, modis omnibus quibus potuisti, nos persequi non cessasti, vt vel perderes, vel de regno expelleres. Verùm nos satis mirari nõ possumus, qua ratione vel occasione tam obstinatè facias, cùm de Domino papa & Romana ecclesia nulla tibi residua sit occasio. Nos enim nuncio domini papæ, & Romanæ ecclesiæ te præsente parati fuimus & sumus obœdire, & omnem debitam obœdientiam & reuerentiam ei coràm & semper exhibere, & consilio principũ & spiritualis patris nostri Henrici, Cluniacensis abbatis, aliorumq; religiosorum virorum de statu ecclesiæ & honore regni libentissimè agere. Te ergo rogamus pro honore regni & tua & paterna deuotione, & per autoritatem Romani pontificis & Romanæ ecclesiæ, vt de iniuria nobis illata, & de his quæ nobis vi & iniustè abstulisti, iusticiam facias. Rogamus etiam, vt cùm nil rationis tibi sit, quare nos prosequaris, nos & fideles nostros cesses infestare, imò permittas nos pacificè & quietè viuere, vt integrè & cum trãquillitate possimus omnia suprà dicta agere. Recognosce etiam, & tecũ cogita quia Deus iustus iudex est, cui commisimus causam nostram & vindictam: cuius etiam iudicia sunt occulta, velut abyssus multa. Quoniam quantumcunque super afflictionem & infortunia glorieris, & super humilitatem te extollas, forsitan de sede sancta sua inter me & te gratuita misericordia aliud iam definiuit, intercedente iustitia, quàm tu ipse cogites & disponas. Quod si nulla alia vel reuerentia vel intercessio nobis valet, opto vt iustitiam consequi possimus, vel vt tuæ persecutionis impetus cesset. Ad hoc idem Romanum pontificem, & sanctam vniuersalem Romanam ecclesiam appellamus.

Henricus Dei gratia Rom. imp. Aug. archiepiscopis, & cæteris Saxoniæ principibus, ac etiam reliquo populo, gratiam & dilectionem dignantibus eam recipere.

Conquerimur Deo omnipotenti, & dominæ meæ sanctæ Mariæ, & beato Petro, principi Apostolorum, patrono nostro, & vobis principibus omnibus, quia iniustè & inhumanè & crudeliter in illa confisi fide, qua dubitare nõ debuimus, tractati sumus, & tam honore regni quàm prædiis omnibus, quæ habebamus contra diuinum & humanum ius, ad infamiam & vituperiũ regni, ita expoliati sumus, vt nihil penitus pręter vitam nobis relictum sit. Vbi cùm ferme omnes essetis, magna pars vestrûm visa est dolore contristari: sed proh dolor, nihil nobis contulit vestra tristitia, quin ĩn nobis sibi satisfaceret voluntas inimicorum odiosa. Et quia cõsilio & rogatu filij nostri, fide & securitate vitæ & honoris primùm ab eo accepta, fiducialiter & desiderãter Moguntiam in præsentiam legati Romani & principum tenderamus, vt eorum dispositione ageremus tam de statu ecclesiæ & honore regni, quàm de salute animæ nostrę, ipse non est veritus in hac voluntate & obœdientia nos contra datam fidem capere, & vsque ad articulum mortis ferme ducere: non ausi sumus ita nos illi credere, vt iniuria & contumeliis nos pro voluntate sua, sicut prius, valeat tractare. Quapropter multũ vos rogamus, & obnixè precamur, vt pro timore Dei & honore regni, & honestate vestra, dignemini studere, quomodo de iniuria in manibus vestris nobis illata, per vos possimus recuperare iustitiam. Nos autem pro consilio vestro, & aliorum qui nos odio non habent, religio-

religiosorum virorũ parati sumus, tam filio nostro, si in aliquo eum offendimus, quàm alicui in regno libenter rationem dare. Præterea sicut domino papæ in præsentia legati sui & vestra obœdire parati fuimus, ita nunc parati sumus, ei omnem debitam reuerentiam & obœdientiam syncero corde & deuotione præsentialiter exhibere, & tam consilio vestro quàm spiritualis patris nostri Henrici, Cluniacensis abbatis, aliorumq; religiosorum de statu ecclesiæ & honore regni quantum in nobis est disponere. Cùm ergo ad hæc omnia parati simus, rogamus vos & obnixè precamur, quatenus pro Deo & honore regni & vestro instanter moneatis filium nostrum, cùm nulla ei secundum præfatam sententiam aduersum nos residua sit occasio, à modo desistat nos & fideles nostros persequi, & pacificè & quietè viuere permittat, vt suprà dicta integrè & cum tranquillitate perficiantur. Quod si noluerit, rogamus vos per autoritatem Rom. ecclesiæ, cui nos committimus & honorem regni, ne super nos & fideles nostros veniatis, quia manifestum est, non eum diuinæ legis zelo, vel Romanæ ecclesiæ dilectione, sed concupiscentia regni, patre iniustè eo priuato, hoc incepisse. Apud quem si interpellatio vestra nullaque alia interuentio ad præsens prodesse poterit, appellamus Rom. pontificem, & sanctam vniuersalem Rom. sedem & ecclesiam.

Henricus Dei gratia imp. Rom. Aug. archiepiscopis, episcopis, ducibus, comitibus, cæterisq; regni principibus gratiam & dilectionem, dignantibus eam recipere.

ROgamus filium nostrum, & vos multùm precati sumus, vt dimisso exercitu ordinaretur, quomodo possemus conuenire, vt de iniuria nostra & pace componenda ad honorem regni possit dignè & decenter definiri. Placuit vobis remandare, vnde nobis longè grauior priori oritur querimonia, quòd dimissa obsidione Coloniæ vultis super nos & fideles nostros sub specie colloquij cũ exercitu venire, datis induciis octo dierũ, quę nunquã datę sunt homini alicuius cõditionis, vt bene scitis, vsq; ad hãc diem pro legitima definitione alicuius minoris negotij, nedũ pro tanta re, secundũ legẽ diuinã vel humanã, vel etiã secũdũ vsum hominũ. Oportet enim nos habere, si vobis placeret, saltẽ tales inducias, intra quas possimus cõuocare, & precibus inuitare, ad hãc candẽ causam, Moguntinũ, Treuirẽsem, & Bremensem, archiepiscopos; Frisingẽsem, Augustensem, Curiensem, Basiliensem, episcopos; ducẽ Magnũ cum duce Theodorico, & ducem Bohemicum & comitem Flandrensem cum comite Burgundiæ, & aliis qui ad præfatum negotium, vt bene scitis, sunt valde necessarij. Quapropter (sicut prius) rogamus & obnixè precamur, quatenus pro Deo & anima vestra & pro appellatione Domini Rom. pontificis Paschalis & Rom. ecclesiæ, & pro honore regni, dignemini apud filium nostrum efficere, vt dimisso exercitu cesset nos persequi, & ordinetur, quomodo securè & absq; ambiguitate possimus nos cum cæteris suprà dictis ad agendum de nostra iniuria & pace in regno componenda, quietè & pacificè cõuenire. Quòd si nullatenus cessare voluerit, proclamationem inde fecimus, & semper facimus Deo & sanctæ Marię, & beato Petro, patrono nostro, & omnibus sanctis, & omnibus Christianis, & vobis maximè, omni deuotione precantes, vt dignemini cessare eũ persequi ad persecutionem tantæ iniuriæ, & vos eum imitari. Appellauimus, & tertiò appellamus Dominum Rom. pontificem Paschalem, & sanctam vniuersalem sedem & Rom. ecclesiam. Quòd si hoc tantum nobis, & ad hoc, vt ipse cesset nos persequi, prodesse non poterit, committemus nos omnipotenti Patri & Filio, sanctoq; Spiritui paracleto, & beatę Mariæ perpetuæ virgini, & beato Petro & Paulo & sancto Lamberto omnibusq; sanctis, vt diuina miseratio, omniumq; sanctorum intercessio humilitatem nostram respicere, nosq; contra tantum tamq; iniuriosum imperium defendere dignetur, Amen.

EPISTOLARVM HENRICI [redacted],
IMPERATORIS FINIS.

HENRICI QVARTI ROM. IMPERATORIS BELLVM CONTRA SAXONES HEROICO CARMINE descriptum.

LIBER PRIMVS.

Regis Heinrici volo dicere prælia quarti
Contra Saxonũ gentẽ, sua iura negantẽ,
Quæ dũ fallentes sociaret viribus arces,
Plurima bella dolis fidẽs cõmisit et armis.
Alme Deus succurre mihi pferre latẽtes
Vsque modò causas: ea gens quo læsa dolore
Quídue timens, tantos belli commouerit æstus
Aduersus regem nulli pietate secundum:
Cuius & externi gaudent iuga ferre Tyranni,
Et cui se nunquam tulit impunè obuius hostis.
Domini regis, adhuc pueri gens effera laxis
Dum fluit imperiis, nec habebat iura timoris,
Non falsum vero, nec iniquum segregat æquo,
Quod fuerat libitum sibi, quisque secutus eorum
Ecclesias spoliant, viduis sua diripiebant.
Pupillos, miserósque premunt, vi cuncta geruntur:
Pauperis hæredem statuit fortuna potentem:
Plus nocuit qui plus potuit, lex nulla coercet,
Fásque nefasque, sibi fuerat cuiusque voluntas.
Sed rex vt teneros superat virtutibus annos,
Antè nimis laxas huic genti strinxit habenas,
Iura dedit, leges statuit, cohibenda coercet,
Ecclesiis, viduis, miseris, vi rapta requirit:
Nec fecit quisquam posthac impunè rapinam.
Talia quod populus tolerabat fræna superbus.
Perdoluit, multúmque timens ne pœna sequatur
Tot malefacta sus, studuit contraria regi
Viribus atque dolis, furor hinc euenerat omnis.
Hinc belli causæ veniunt, sub imagine recti.
Coniurata dolo gens vt conuenit in vnum.
Consiliis instructa suas fallentibus artes:
Tres oratores legatos eligit omni
Ex numero, sua qui deferrent nuncia regi:
Qui missi, cursum tendunt ad regia tecta:
Vt sunt ingressi, fuit & locus aptus agendi,
Inter eos animis qui maximus extat, & armis
Verbis Saxonum sic Meginfridus agebat.
Rex, tam virtutum, quàm regni nobilis hæres
Patris auíque tui, meritis contraria nostris
Plurima pertulimus, tibi nunc sempérque fideles.
Vim qui ferre solent aliis in partibus orbis,
[illegible] nobis faciunt: pupillus & aduena quiuis
Indigenas prohibent siluis communibus vti,
Pascua præripiunt, abigunt armenta gregésque,

Hæredes circumueniunt, vi prædia tollunt,
Omnibus atque modis fit ab his iniuria nobis,
Quam pie rex cohibe posthac, & corrige facta,
Leges redde tuis, ablatáque patria iura:
Quod tibi debemus, si nunc optata feremus,
Quo nos cunque vocant, sequimur tua iussa volentes.
Sic fatus, regis responsum tale recepit.
Corrigo si qua piis meritis aduersa tulistis,
Nec quisquam frustrà queritur mihi vindice digna.
Quam vos arguitis, non est iniuria nec vis:
Non vestras leges, non ius discindere quærens,
Passis vsque modo miseris vim, rapta reposco,
Reddo, nec absistam, donante Deo mihi vitam.
Si qua tamen vestræ superest querimonia genti,
Regni primates mihi conueniántque fideles,
Horum consilio super hac re subpeditabo.
Missi dicta suis referunt dum regia castris,
Infelix populus ruit ad bellum studiosus:
Æquè maiores, æquè furuere minores;
Illi ne perdant, quæ plurima rapta tenebant;
Hi quia pauperiem sperabant vincere prædis.
Quisque manu patrium sibi vis ait experiundum.
Talibus auditis constanti pectore fortis
Rex iubet ad sese Saxonum quemque vocare
Conditione sub hac, si se velit & sua salua:
Nescia mens hominum spectans instantia tantum,
Quot mala vitares, si prouida viuere scires?
Hi modo gauderent si regia iussa fuissent
Sectati, soluisse dolent sempérque dolebunt.
Vt perspexit eos rex, nolle venire vocatos:
Sex ibi castellis multo munimine firmis
Præsidia imposuit, victum quoque largiter addit:
Ipse rebellantes aciem ducturus in hostes
Ibat, vt properè conduceret arma virósque.
Saxonum populus digresso rege superbus
Leges, iura magistratus, fas excidit omne:
Antè sibi vetitas gaudet cumulare rapinas
Ecclesiæ, viduæ, pupillus & aduena quisque
Nuper desueti, vim sunt iam denuò passi.
Sic indiscretè praui rapiúntque ruúntque
Nec minus interea circundant milite castra
Regia, præsidiis quæ sunt commissa relictis:
Hennenberg primum quod erat superabile visum.
Aggressi, bello decertauere cruento
Nam castellani fortes ad belláque docti
Inuictique forent, si solum continuissent
Crimen auaritiæ, quod peruertit bona quæq.
Hoc igitur positum montano vertice castrum
Circundant vulgi tria millia nocte silenti.
Vix expectabant lucem, summisq; ruentes
Viribus ad montem, certatim scandere temptant
Hostica quo vitent acta testudine tela.
Vndiq; conferti properant super ardua niti
Gressum dextra iuuat, manus arma sinistra gerebat
Sic ascendentes & iam vallo propiantes

Ecce vident fortes occurrere desuper hostes
Indutos omnes insignia bellica quæque.
Exoritur properè non paruus clamor vtrimque:
E minus emissis crebrescunt vulnera telis.
Posthæc res agitur gladiis (miserabile visu)
Nec mora nec requies, Castellani meliores
Bello magnificè vulgus fundúntque fugántque:
Vulnera multiplicant: iræqúe satis faciebant:
Prætereà stantes ad propugnacula castri
Ne sine se vincant socij, certamina temptant,
Ferratos fustes alij mittunt super hostes,
Tormentis alij lapides, quidam baleari
Arcu dimissis hostes strauere sagittis.
Plebs deuicta fugam facit hostibus & miserandam.
Nanque cadunt plures dum descendunt fugientes,
Intereúntque suis infixi corpora telis.
Gens fera Saxonum cur non capis hinc documentum?
Ecce patent planè cladis documenta futuræ.
Nam vincunt primo pauci tua millia bello.
Sed cùm seruari non possint perniciei.
Debita: tu surgis rursum, nec victa quiescis.
Ergo Palatinus comes è Saxonibus vnus.
Sex armatorum collectis millibus ipsum
Castrum circundat, bellíque moras redimebat,
Sperans expugnare fame, quos ense nequibat.
Sed quæ disposuit, cùm non procedere sensit,
Castellanorum primos per munera temptat,
Quæ constant morum peruersio magna bonorum.
His dum multa dedit furtim, sed plura spopondit
Si tradant castrum, mentes peruertit eorum
Vt facerent turpem pro munere deditionem.
Cur tibi tanta fames auri fuit impie miles?
Auro vende fidem, forsan lucrabere mercem?
Quod precium dederis tu, quódque receperis vnà
Si pensare velis, tibimet furuisse videris.
Non lapides castri tantum, non ligna dedisti,
Vile capis precium dans carius omnibus vnum
Quo sine semper eges, quod habens, ditissimus esses:
Perfide sic certas miles, sic credita seruas.
At tibi dissimiles referent per tempora laudes
Hæc quibus arcipolis fuerat commissa, trecentos
Quos meritò longum virtus & fama per æuum
Insignes faciunt, si quicquam carmina possunt.
Millia Saxones ex se bis dena legentes
Arcipolim circumueniunt, sua castráque ponunt,
Arcem quo capiant armísue dolísue retractant.
Nunc castellanis fontes & pabula temptant
Claudere, nunc dictis illos mulcere dolosis,
Hìc quoque confisi deuincere viribus auri.
Verùm nunc talis labor est absumptus inanis.
Nam via nulla dolis, nec prosperitas patet armis.
Regius iste fidem miles non comparat auro.
Quàm sit in arma potens, iam gens Saxonica sensit.
Nunc licet hostiles circundederint legiones,
Non petitur, sed sponte petit tot millia fortis:

Hinc

Hinc equites lecti descendunt arce ducenti,
Insignes animis, nitidi fulgentibus armis,
In castris resides, & nil hostile timentes
Hostes inuadunt, & bellica signa canebant.
Saxones subitò stupefacti corda periclo
Discurrunt, trepidant, consultò nil agitabant,
Pars cecidit, pars arma capit, pars maxima fugit,
Instant victores: oritur miserrima cædes:
Castra cruore madent, Mars sæuit vbiq; cruentus.
Sic deuastatis castrorum partibus illis
Victores captas abigunt ad mœnia prædas.
Sed victi luctum variantes clade suorum
Pars interfectos sepelit: pars membra leuauit
Saucia viuorum curas habitura suorum:
Corpora vix placidæ componunt fessa quieti.
Cùm descendentes è mœnibus arcipolenses
Irrumpunt iterum castris, somnoq; iacentes
Cædunt atque fugant, armis & equis spoliabant,
Circum castra sitas incenduntq; vndiq; villas.
Sic decertabant, sic hostibus vsq; nocebant,
Obsessiq; suos obsessores numerosos
Tandem cogebant, quòd pacem spontè petebant.
Pax sed vtrimq; fide datur hac sub conditione,
Si pactum absentis firmaret gratia regis.
Abscedunt aliis quoq; castris obsidiones.
Otia reclusis agitantur, & vndiq; portis
Ibant pacificè quocunq; placebat vtrisq;.
Sed breuibus spatiis durant hæc commoda pacis,
Nec potuit veterem gens impia ponere fraudem.
Nam duo cùm iuuenes descendunt arcipolenses
Et noua Goßariæ voluerunt arma parare:
Capti, nudati sunt, in cruce suntq; leuati.
Gens fera sic seruas pacem quam tute petebas?
At quod sperasti, nec & hæc impunè tulisti,
Nam tua pro geminis fleuisti funera centum.
Velox fama volat referens de pace soluta
Ad castellanos, & turpi morte suorum:
Qui sperasse fidem Saxonum serò dolentes,
Consiliis agitant mala qua mercede rependant.
Denos ergo viros mittebant, qui pecus omne
Goßariæ campis abigant, prædam simulantes.
Quo facto: prædam properanter ad eripiendam
Goßaria currunt pariter iuuenesq; senesq;
Sutores, fabri, pistores, carnificesq;,
Militibus comites ibant in bella ruentes.
Vix extra villam pars agminis vltima venit,
Cunctaq; per latos procedunt millia campos:
In castellani centum de valle latenti
Procurrunt equites, mediosq; feruntur in hostes:
Vt segetes grando maturas proterit olim,
Dispergunt, cædunt, aduersos confodiuntq;,
Colla metunt gladiis, madet vndiq; terra cruore,
Strataq; tam latos texêre cadauera campos.
Saxonum reliqui tam multa strage suorum

Visa, scuta retrò iacientes terga dedere,
Atque caballorum fodiunt calcaribus armos.
Pars ad vicinam tendebat currere syluam,
Pars fugit ad villam memor vxorisq; domusq;
Victores instant fugientes atque trucidant.
Præmia nunc sceleris gens impia ferre videris,
Quæ pro funeribus tibi sunt illata duobus.
Quid modo? num pacem malles seruasse priorem?
Et tibi dulce domum deferre cadauera centum?
Certè maioris sunt hæc tibi signa doloris,
Quæ posses planè, si sis bene sana, notare.
Nam cùm nec paucis numerosa resistere possis,
Inuictum contra regem potes arma leuare;
Cuius mira pari virtus caret atque carebit.
Cuius militiæ vix vltima signa tulisti,
Sed scio, dissimilem sperans succedere finem
Principiis, audes animo præstare superbo:
Perge tibi pœnas mentis cumulare futuras,
Nondum vincla pati & claustra satis meruisti.
Dum sic dissoluunt condictum fœdus vtriq;,
Castellanorum virtus experta laborum
Fortis in arma furit, per tempora nulla quieuit
Hostibus vsq; nocens, sibi laudis nomen adaugens.
Nunc terram vastant præda, nunc torre & ense,
Sic castellorum quoque custodes aliorum
Fines Saxonum deuastauere propinquos
Quosq; suis castris simul igni cæde rapinis
Multimodis omnes: sed primitus arcipolenses
Certant magnificè domini pro regis honore.

HISTORIÆ DE BELLO SAXONICO

LIBER II.

Interea regis Germania læta iubentis
Imperiis acies ad prælia misit alacres,
Agmina Vangionum, cum robore Boiariorum,
Sueuos, Lotharios, equites ad bella valentes.
His comitatus iter rex protendebat ad hostes.
Eius vt aduentum gens audiit illa propinquum,
Diffidens armis spem quærit in arce salutis:
Mittit legatos ad regia castra decenos,
Vt cunctis regni primis sua nuncia ferrent.
Qui proficiscentes ad castraq; peruenientes,
Primos militiæ regis comitesq; ducesq;
Pontificesq; pios compellant vocibus istis:
O prouisores regni regisq; fideles,
Auxiliis vestris vsi per prospera pacis,
Hæc & consilio vitare pericula vestro
Sperant nostrates, cui parent vsq; volentes:
Aduersus regem se deliquisse fatentur.
Sed quocunq; modo vos vultis siue iubetis:
Vtq; placet regi, sunt hæc purgare parati.

Hanc igitur veniam præstate petentibus vnam,
Vt vos conueniant, rem vobis ordine pandant,
Et decernatis, quid vos sibi præcipiatis.
Maiores nostrum paucis tantùm comitati
Huc prope castra fide vestra venere, manentes
Vestrum consilium, vestrum super omnia iussum.
Ad quæ primates respondent, cuncta placere
Hæc mandata sibi, de colloquio simul illis
Esse locum dandum, si rex permittere vellet.
Et mox narrantes regi mandata, rogabant,
Vt legatorum liceat sibi verba probare.
Ipse doli nihil esse ratus permiserat illis.
Pontifices igitur primiq́; duces, comitesq́;
Conueniunt iuncti Saxonibus æquore campi.
Plurima Saxones de domno rege querentes,
Nunc suprà dictas etiam meminere querelas,
Qualiter impulsi cœpissent talia niti,
Compositisq́; dolis, sic peruertêre potentes
Ex æquo, cœptum quo quisq́; probaret eorum,
Astringuntq́; fidem, se regem commonituros,
His vt ius patrium reddat, commissa remittat:
Si nollet, se iusta petentibus haud nocituros.
Sed quibus inducti primates artibus illi
Genti consensum tunc præbuerint scelerosum,
Hoc aliàs patefit, mihi vita salusq́; superfit.
Nunc iuuat ire viam directo tramite cœptam.
Principibus cunctis sic in contraria versis,
Fortis rex patria virtute nitens & auita,
Non sua fortunæ subiecit colla superbæ,
Maluit in paucis multorum victor haberi,
Quàm cedens multis tanto caruisse triumpho.
Quid tibi nunc veterus prodest solertia fraudis
Effera Saxonum gens? quæ tibi commoda rerum
Confert? num scelerum pœnas vitasse putabas?
Rapta tene, secura sede, rape plura licebit:
Forsan decisis rex inclytus hæsitat alis,
Cum paucisq́; tuas formidat adire phalanges.
Accipe, quas illi laudes hac fraude parasti,
Per quam multorum pauci sumpsere triumphum,
Qua sine paucorum cessisset gloria multis.
An præstat multis multos an vincere paucis?
Paucos maiori leuat hæc victoria laude.
Nam si sint plures, daret his diuisa minorem,
Tale & omne bonum minus est in plura direptum.
Collige iam quid te contra reputando sequatur.
Nam si victores extollit gloria paucos,
Nónne ferent ignominiam victi numerosi?
Hoc ratio probat, aduersis aduersa cohærent.
Qui fuerant illi tunc regia castra secuti,
Non de principibus quos legit regia virtus,
Primatum parit his virtus & nobilitatem.
Pauci Francorum, pars plurima Boiariorum,
E Sueuis aliqui numero non robore pauci,
Hi veteris fidei seruabant pignora soli.

Protinus in patriam Saxonum nuncia mittens
Rex super arcipolim castellaq́ cætera mandat
Militibus fidis, ne propter deficientes
Ab se primates regni, cunctentur in arma,
Hostibus vt nunquam cedant, bene credita seruent,
Se citò venturum, ferro sua castra solutum.
Continuò regis castrenses iussa facessunt,
Hostibus obsistunt, castellis quæq́ propinqua
Vastantes igni prædaq́ & cæde cruenta.
Postquam Saxones ex principibus redeuntes
Excußisse sibi sperabant regia frena:
Castellis aliquam tractant obtendere technam.
Resq́ monebat eos, clades non parua suorum,
Cætera maiori circundant obsidione.
Arcipolin autem temptare per obsidionem
Nullus præsumpsit, casus memorando priores.
Ergo dolos artesq́ nouas expromere quærit.
Immenso monti qui proximus imminet vrbi,
Castellum super ædificant (mirabile dictu)
Altis ilicibus tantum resecando quadratis.
Præsidium patriæ, vigili tutamen ab hoste
Illuc imponunt, armatos mille ducentos,
Qui despectarent hostes, quodcunq́ pararent,
Ne quis posset eis deferre cibaria: & si
Vnquam descendant ad prædas diripiendas,
Descendant vt & hij, concurrant hostibus hostes.
Et castellanis furtim stipendia si quis
Attulit, aut cæcant, suspendunt, siue trucidant.
Vtraq́ iam resident aduersis agmina castris.
Hinc maior numerus, hinc bello clara iuuentus,
Hostibus vt noceant vigiles, speculantur vtrique:
Nec ponunt feßi nocturnæ membra quieti.
Nostri maiores bello, numeroq́ minores
Saxonum turbam multo certamine temptant.
Nunc arcus celeres, nunc contorsere balistas,
Hostibus aduersis transfigunt pectora telis.
Nunc illis igni corrumpunt mœnia castri,
Ædiles ipsos perimebant, aut capiebant,
Sæpeq́ perplures victu rhedas oneratas
Hostibus allatas rapiunt violenter, & ipsos
Vectores capiunt, cædunt, funduntq́ fugantq́.
Sic inter sese belli certamina miscent.
Illic cùm fortis rex agmina lecta suorum
Cogens, aduersos cursum tendebat in hostes:
Regius en campis miles procedit apertis
Paucus, at ingenti virtutum laude probatus,
Nec minus induciis belli quàm fulgidus armis.
Loricæ, galeæq́ tegunt fortißima cunctæ
Corpora militiæ, scutis impicta gerebant
Fortia facta patrum, quò talia visa virorum
Incendant animos solius laudis auaros.
Velox fama volat Saxonum nuncia genti,
Regem venturum, ferro sua castra solutum
Instructis totis acies incedere campis.

Nec

Nec mora, tam raras speculantur regis vt alas,
Confisi numero statuunt decernere ferro.
Deniq; per patriam mittebant nuncia totam,
Cunctus vt ad bellum populus properaret agendum.
Indiscreta ruunt è cunctis agmina villis,
Rusticus abiecto quiuis discedit aratro,
Et studio belli studium postponit arandi.
Pastores pecorum, custodes atq; domorum
Præposuere suis pugnæ discrimina curis.
Capta peregrinis mercator munera terris
Negligit, in bellumq; ruit securus, ad horam
Accedat quantum summæ, quantúmue recedat.
Omnis conditio bellum cupit, omnis & ordo,
Maxima pars pedes iuit, equis pars fertur in altis,
Armati variis sibi quæ sors obtulit armis.
Tales militibus comites in bella ruebant,
Ignari se quàm crudelia facta sequantur,
Infaustiq; suas ausi dimittere curas.
Ergo fremens campis exercitus ibat apertis,
Cùm glacialis hyems cursus frenarat aquarum:
Vndaq; nauigiis prius, est modò peruia plaustris.
In stabulis armenta, feræ syluisq; rigebant,
Multa metallorum præ frigore dissiluere,
Nec minus & pluuias venti spirant hyemales.
Talis tempestas Saxonum contigit alas,
Ex quibus intereunt miserando funere multi.
Nam vulgus peditum gradiens per deuia fessum,
Dum sedet in campis, requiem quærendo laboris,
Frigore concrescunt sudore madentia membra.
Corpora multa gelu nocturno diriguere
In syluis hinc igne, sed hinc corrupta pruinis.
Ast equites arti carpentes peruia callis
A tergo insequitur vis maxima turbinis atri,
Excussosq; via cumulo niuis abdidit altæ.
Hic nec sessor equum iuuat, aut iuuat ille sedentem,
Saxonum multi ceciderunt funere tali.
Cætera de tantis pars conseruata periclis:
Regis vt instructas videt aduentare cohortes,
Sol & in auratas galeas clypeosq; refulsit,
Cernit & erectis acies accedere signis:
Horribili stupet aspectu, furit igneus ardor,
Consumens villas in circuitu numerosas.
Procurrunt equites ex agmine regis alacres,
Exultantq; suis flectentes colla caballis,
Alternos ineunt discursus, atq; recursus,
Versuras celeres duplicantq; decenter equestres,
Ac desiderio pugnandi bella lacessunt.
Nec prædicta viris nocuerunt frigora tantis,
Nam sanguis calidus fuit his & bellica virtus.
Talia Saxones irritamenta videntes,
Quid faciant? quid agant? qua vi certamina temptent?
Languida vix tanto motabant frigore membra,
Armis exuti, demissi colla superba,
Nudatiq; pedes, pariter cum supplice voto

Regis castra petunt, cui se sua cunctaq; dedunt.
Carmine quo tanti laudes celebrabo triumphi,
Tempore de Karoli qualis non contigit ulli?
Virtus celsa dedit huic quod natura negauit,
Quæ sic in cunctis vires animantibus æquas
Destinat esse suas, ut maior turba minori
Eiusdem generis certamine præstet in omni.
Vix modo victores deuictos addecimabant,
Millia sex vincunt, decies tot victa fuere.
Participes tanti felices usque triumphi,
Virtus nostra feret decus immortale per æuum
Pro tantis meritis, si quid mea carmina possunt.
Nec mihi quis dicat, Non hæc victoria præstat,
Non sunt victores tam multa laude notandi
Qui non pertulerant ullum vincendo laborem.
Non hostes iugulant, nec terram cæde cruentant.
Concertare valens num quisquam supplicat hosti?
Num fidens armis spem quærit ab hoste salutis?
Tantò maiorem fert hæc victoria laudem,
Quantò maior erat honor hostibus imperitare
Viuis, quàm gladiis & quauis cæde peremptis.
Rex igitur facta Saxonum deditione
Supplicibus mitis, contrarius atque superbis,
More leonino substratis hostibus iram
Iustam deposuit, commissaq; cuncta remisit.
Ibat per patriam rex inuictissimus illam,
Incorrecta regens, leges & iura reponens,
Restituens cunctis sua dudum despoliatis.
Hinc propriam sedem tendens ad Gossariensem
Saxonum genti dat patria iura petenti,
Per totam patriam pacis iubet esse quietem,
Iusto iudicio causas componit & æquo.
Hic quoq; militiam donat bene munere dignam.
Ad se custodes castrorum conuocat omnes
Castraq; reclusis iubet esse patentia portis.
Primitus insignes donauit & arcipolenses
Muneribus meritis, auri dat pondera puri,
Ingentesq; viros extollit honoribus amplis:
Virtutem laudat, bene gestaq; prælia iactat.
Namq; solet virtus hominum committere maius,
Acrius atque calet, si laus sua facta sequatur.
Sic castellorum quoque præsidiis aliorum
Munera condignè dat pro quocunque labore.
Sic ibi dispositis rebus, pacemq; fideli
Mente gerens, factisq; probans se transtulit inde.

HISTORIÆ DE BELLO SAXONICO

LIBER III.

AT gens exitio dudum deuota futuro,
Vt fuerat solitæ concessa licentia prædæ,
Concipit immanem diro sub corde furorem,

Et ruit

Et ruit effrenis quò se tulit impetus amens.
Fana profana simul miscet, fas discidit omne,
Criminibusq; nouis dissignat fœdera pacis.
Præsidiis vacuam placida iam pace quietam
Arcipolin armis inuadunt millia gentis,
Mœnia despoliant, æraria regia frangunt,
Thesauros cultusq; nouos auroq; rigentes,
Aurea vasa, cyphos, lances, insignia regni
Plurima diripiunt, incendunt mœnia flammis.
Aduersusq; Deum vertentes arma furoris
Ecclesiam inuadunt, auellunt aurea mensis
Ornamenta sacris, tabulas capsasq; rescindunt,
Atque sacerdotes sua munia iam celebrantes
Vestibus abscissis audent obtundere pugnis,
Auratasq; cruces manibus lacerare cruentis,
Et defunctorum violare sepulchra reiectis
Ossibus, intactum nullum liquere furorem.
Flammarumq; globos iactant ad culmina templi,
Venti dant vires flammis, furit æstus ad auras
AEquaturq; solo regalis machina tota.
Sic aliis castris custode carentibus igni
Incensis, plures ornatibus expoliatas
Ecclesias etiam corrumpunt ignibus atris.
Multas regales deuastant vndiq; curtes:
Pupillis, viduis violenter dilaceratis
Multiplicant prædas, confundunt fasq; nefasq;.
Gens fera Saxonum, factrix memoranda malorum,
Est hæc deditio tua? Sunt hæc fœdera pacis
Condictæ? Tales voluisti pectore fraudes?
Quis tua non stupeat crudelia facta fidelis?
Fraudis vel scelerum venient tibi digna tuorum
Præmia: perge modo, rape, destrue, distrahe cuncta:
Non diuina fides, te non humana reflectat.
Facti fama volat, totum regnumq; replebat.
Cuncti Saxonum crudelia sacrilegorum
Facta stupent, artesq; nouas, pollutaq; pacis
Fœdera. Primates propriis se vocibus vltro
Incusant, gentem prius hanc audisse nefandam
Fallentemq; dolis & regia iura negantem.
Detestantur eos simul omnis sexus & ætas.
Nec mora, percepto rèx magnus crimine tanto,
Egregia pietate nitens, fortissimus armis,
Zelo iustitiæ flammato pectore feruet:
Aduersum tantos præsumptus colligit iras:
Ignescunt animi iusto sub corde feroces:
Non sua iam, sed iura Dei violata dolebat.
Imperat exciri totius robora regni,
Armauitq; acies acer ruiturus in hostes.
Regis ad edictum cuncti se in bella parabant,
AEquè maiores, æquè studuere minores,
Arma nouant, animos acuunt, docuere caballos
Currentes facili ceruice reflectere cursus,
Horrificos belli non exhorrere tumultus.
Primus init bellum cogens in prælia secum

Sueuos vnanimes dux fortis in arma Rudolphus,
Quos prius expertos Saxonica bella celebrat
Gloria quæsiti Carolo sub rege triumphi.
Hic & in arma rapit secum quos patria misit
Curia, mille manus Ararim Rhodanumq́ bibentes.
Hos Romanorum sequitur de gente vetusta
Dux Catulus, nomen referens moresq́ genusq́.
Signa ducis sequitur gens inclyta Boiariorum,
Quam totiens domitis celebrat victoria Parthis,
Et nunquam violata fides, bellisq́ probata
Virtus, Boiemicis multisq́ superba triumphis.
Nec non Vangiones ibant in prælia fortes,
Gens antiqua, potens armis & munere terræ.
Regia signa sequi bello quæ gaudet in omni,
Solaq́ regales seruat per prælia fasces,
Nunc quoq́ signa sui sequitur fulgentia regis,
Agmine multiplici cingens insignia regni.
Rex cunctas acies excellens vertice celso
Alto fertur equo, mediis in millibus extans.
Arma nitent aurata nitentibus addita membris,
Emicat è cunctis rutilans vt Lucifer astris.
Post hos insignis dux agmen agit Gotefridus
Corda gerens patris, quamuis sit corpore dispar,
Consuetas iuuenum ducens ad bella phalanges,
Ripheas habitant vrbes, Thilen, Nimagumq́,
Extremos regni fines vbi bella mouentur
Semper, & hostili crudescit sanguine terra.
Tum dux Iotharios Tiedricus cogit in arma,
Dux insignis eques in equestria bella valentes
Turmas educens, armis animisq́ vigentes.
Et Vuestualuorum, Fresonum, Boiemiorum
Exibant acies accitu regis alacres,
Millia multa nimis decorata nitentibus armis.
His comitatus iter rex vltor tendit in hostes.
Ergo frequens campis exercitus ibat apertis:
Tellus cornipedum cursu pulsatur equorum.
Talia Saxones ex fama percipientes,
Absumpti figmenta prius fraudesq́ dolosq́,
Coguntur tandem nunc se defendere bello.
Emittunt equites strictis mucronibus acres,
Per totam patriam vulgi concire cateruas
Omnes ad bellum seq́ & sua quemq́ tuendum.
Concita plebs rerum mox ardet amore nouarum:
Omnes agricolæ fractis agrestibus armis
Arma parant belli, durisq́ ligonibus enses
Conflant ancipites, curuis è falcibus hastis
Spicula præfigunt, pars aptat scuta sinistris
Læuia, pars ferro galeas imitatur equestres,
Pars triplici philtro: fustes ad prælia quernos
Millia multa parant, plumbo ferroq́ grauabant.
Mille modis acies ad bellum armantur agrestes.
Squalent arua suis cultoribus expoliata,
Pastores pecorum, custodes atq́ domorum
Præposuere suis belli discrimina curis.

Quisq́

Quisq́ frequens, curas cùm vertit ad arma redemptor,
Concitus in bellumq́ ruit, securus ad horam
Accedat quantum summa, quantúmue recedat.
Ergo tegunt latos passim tot millia campos,
Quot & Pontus agit fluctus, & messis aristas.
Nec minus assuetæ bellis armisq́ phalanges
Indocili turbæ dictant discrimina pugnæ,
Irritantq́ rudes verbis ad prælia mentes,
Quàm sit turpe iugum seruile pati dominorum
Ingenuos, quantumq́ mori sibi præstet in armis.
His alijsq́ modis accensum pectora vulgus
Indomitum, specie belli præludit agendi,
Per virgas discens subducere corpus ab ictu,
Et iuuat armorum sonitus, clangorq́ tubarum.
Sic ruit exitij gens inconsulta futuri.
Nec mora, iam cunctæ transportantur vada turmæ
Fluminis Vnstardi, qui cladem nomine genti
Iam præsignasset, si non tardanda fuisset.
Ecce vident nigras glomerari puluere nubes,
Et magis atq́ magis tenebras insurgere campis.
Paulum progreßi longè splendescere cernunt
AEratas acies, erectaq́ signa volare.
Quid faciant? Iam nulla doli figmenta patebant,
Nec transire fuga poterant vada fluminis alti.
Ergo manu conferre parant, cunctasq́ phalanges
Sacrilegas bello disponunt ordine longo.
Regius instructis processit suauiter alis
Miles, & aduersos iamiam properabat in hostes:
Sueui, Boiarij, qui regis in agmine primi
Extant, quos celebrat numerosis fama triumphis,
Præcurrunt celeres, primiq́ feruntur ad hostes.
Hastas decurtant, & certis corpora signis
Scutaq́ discreti densos rapiuntur in hostes.
Bellicus exoritur magno certamine clamor:
Irrumpunt telis quæ confectißima stipant
Agmina Saxonum deiectant vndique lato,
Corpora, maturas ceu falx succidit aristas,
Ense metunt, capitum segetes (miserabile visu)
Ense parant, medios iter est quacunque per hostes.
Non tegit indutos artus lorica fidelis,
Nec caput auratæ galeæ, moriuntur vbique,
Strata cadaueribus crudescit sanguine tellus:
Ingruit armorum sonitus clamorq́ cadentum:
Ancipites gladij numerosa cæde calescunt:
Seminecesq́ viris permixti sanguine multo
Prouoluuntur equi traiecti pectora ferro.
Horrificus belli crebrescit vbique tumultus,
Sæpeq́ Saxones immensa cæde cadentes
Audent obniti, ne sic moriantur inulti,
Victoresq́ suos vario certamine temptant,
Accipiunt redduntq́ ictus: Mars sæuit vtrinq́.
Hic pedibus calcans sua viscera currit in hostem,
Ille trahens proprio gelidum de corpore ferrum
Interfectorem moriens interficit hostem.

Vtraque sic odiis certabant agmina diris,
Cùm fortis subitò rex irruit agmine denso
In medios hostes, proculcans obuia quæq;
Agmina Saxonum cunctantia sacrilegorum;
Fulminat egregiis rex ipse coruscus in armis,
Plurima consternens periuræ millia gentis.
Nec mora, ceu tenuis ventorum flamine puluis
Diffugit, à facie regis sic agmen & omne.
Scutis dorsa tegunt, volucri cursuq; recedunt.
In spe nulla salus, ruit irreuocabile vulgus,
Victores instant, fugientes atque trucidant:
Et nisi iam cœlum densatæ puluere nubes
Texissent, visusq; sequentum detinuissent,
Vltimus ille dies genti luxisset iniquæ.
Sed tamen in cæcis multi cecidere tenebris,
Corpora perfossi telis gladiisq; secati.
Millia multa cadunt hostili vulnere nullo
Tacta, sed in fluido collapsi membra cruore.
Cornipedum pedibus mox inculcantur equorum.
Mortis mille modis moriuntur millia gentis,
Sic & ad Vnstardi veniunt vada fluminis atri.
Quid faciant? quos à tergo ferit hosticus ensis:
Altus ab aduerso Vnstardus tardabat abire.
Decernunt dubiam magis attemptare salutem
In fluuio, quàm non dubiæ succumbere morti.
Insiluere vadis inconsulti malefidis:
Hostis eos retrò ferro premit, imminet, vrget,
Inuoluuntur aquis certatim saucia sanis
Corpora mixta ferè, quot densa grandine guttæ.
Millia multa nimis sic interiere sub vndis.
Cæruleum iam purpureo mutata colorem
Defluit vnda rubens, humana cadauera pontem
Nostris præbebant, transire volentibus vltra.
Sic transportatus cum turmis dux Gotefridus
Hostes ex vndis seruatos irruit armis,
Feruidus innumeras prostrauit & ipse cateruas,
Circumquaque premit fugientes, atque peremit.
Vsque furit gladius confundens stragis aceruos.
Dum nox composuit pariter bellumq; diemq;,
Boemij castris Saxonum despoliatis
Vestibus occisos nudant truncantq; iacentes,
Plurima diripiunt carpenta ferentia victum,
Atque suis multas castris traxere rapinas.
Saxea gens nunc digna tuis cape præmia factis:
Sic bene quæsisti quæ patria iura petisti.
Ius certè quodcunq; feres & conditionem,
Amplius ex dextræ victricis munere pendet.
Rex vespertinus victor de cæde reuersus
Imperat exquiri, quæ saucia, quæúe suorum
Corpora per campos iaceant occisa cruentos.
Saucia committi medicis, defuncta sepulchris.
Postea cùm primum stellas lux alma fugarat,
Agmina militiæ iubet ad se cuncta vocare,
Ipse dehinc medius consurgens talia fatur.

Virtus

Virtus vestra meum quanti perpendat honorem
Ac decus imperij, declarant bella peracta.
Mecum vos animas in aperta pericula vestras
Misistis: gentem domuistis in arma ferocem.
Nec dubitata mihi fuit hæc victoria belli,
Dum me vestra comes virtus sequeretur in arma,
Qua comitatus ego securus in omnia vado.
Maximus en vobis labor est pugnando peractus:
Nunc agitate fugæ versos, componite bellum:
Illorum fines inuadite depopulantes,
Vt commissa luant qui iura Dei violabant.
Nec fuga saluet eos, bello quos arma nequibant.
Vix ea dicta dabat, simul omnes signa leuabant,
Acriter hostiles inuadunt vndique fines:
Vastatas prædis villas dant ignibus atris:
Consumptor furit immissus Vulcanus habenis.
Sic rex per patriam deducens agmina totam
Cuncta timore domat, vi castraq́; cepit & vrbes,
Ecclesias Christi tantùm defendit ab igni.
Boiemij variant prædas rapiuntq́; trahuntq́;:
Hi pecus è stabulis abigunt ardentibus, illi
Multis plaustra onerant spoliis ex igne receptis.
Hi monstrant fossas loca per secreta repertas,
In lucemq́; trahunt argenti pondus & auri
Defossi, pulchras vestes, insignia multa.
Ast alij latebris syluestribus arte repertis,
Pluribus extractis gaudent ditescere prædis.
Vis & odora canum nonnullis commoda rerum
Monstrat, in obscuris penitus defossa cauernis.
Paucis Saxonum remanet domus, aut pecus, aut res.
Per totam patriam nullus vastantibus obstat.
Plures in syluis latitantq́; palustribus herbis:
Plures castra petunt regis seq́; & sua dedunt,
Quîs vel nunc veniam clementia regia donat.
Rex victor patria sic vndique depopulata,
Agmina muneribus donans dimittit opimis.
Ipse renitentes, nec adhuc sua frena ferentes,
Fidentesq́; fugæ, non destitit exagitare,
Bello multiplici petit illos semper & acri,
Nunc hâc nunc illac fines inuasit eorum,
Ipsis percuruas valles syluasq́; moratis
Improuisus adest, agitantibus otia tuta,
Pontifices comitesq́; cepit, reliquosq́; fugauit,
Quæq́; relicta prius, flammis nunc tradidit atris.
His aliisq́; modis rex inuictissimus hostes
Conterit, atq́; premit, nec adhuc gens victa quieuit,
Sed iuga detrectat & regia iura negabat.
Ergo superborum rex debellator & vltor
Rursus in arma vocat lectissima quæq́; suorum
Agmina, Lotharios cum Francis Boiariisq́;
Inuictas acies bello, sectatur & hostes,
Certus eos toto iam iam propellere regno.
Exue duriciam cordis gens sæua. Vel ipso
Temporis articulo iam nunc delebere vel tu,

Vel tua posteritas, nisi colla superba remittas.
Victa resistis ei, cui nullus restitit vnquam?
Exhorrésne pio regi tua dedere colla?
Num pessundatus est quisquam sibi deditus vnquam?
Subdere clementi, supplex substernere miti.
Ipse paternorum certissimus assecla morum
Parcit subiectis debellaturq; superbos.
Ergo propinquantis dicto cum milite regis
Castra petunt humiles Saxonum quisque valentes,
Iam diffidentes armisq; dolisq; fugaq;,
Armis exuti, demissa colla superba
Nudatiq; pedes, cuncti cum supplice voto
Regi se dedunt omni sine conditione.
Ecce tenes solitum, tu rex inuicte, triumphum,
Cùm tua frena pati gentem effrenem docuisti:
Vt virtute geris, sic & pietate parentes
Rex Auguste gere, tu substratis miserere.
His satis exempli fortissime iam statuisti,
Si qui fortè tuis obsistent amplius armis.
Nunc tibi supplicibus propone quibusq; futuris,
Quid de te sperent, dum se tibi rex pie dedent.

HISTORIÆ DE BELLO SAXONICO FINIS.

ROBERTI

ROBERTI MONACHI DE CHRISTIANORVM PRINCIPVM IN SYRIAM PROFECTIONE, ET POST DEVICTOS SARACENOS HIEROSOLYMITANI REGNI OCCUPATIONE,

HISTORIA OCTO LIBRIS EXPLICATA, ET IAM PRIMVM EX VETVSTISSIMO MAnuscripto libro plurimis locis aucta & correcta, à Ioanne Pistorio Nidano D.

PRÆFATIO AB IPSO AVTHORE SCRIPTA, HACTENVS NVNQVAM IMPRESSA.

VNiuersos, qui hanc historiam legerint, siue legi audierint, & auditam intellexerint, deprecor, vt cùm in ea aliquid inurbanè compositum inuenerint, concedant veniam, quia scribere compulsus fui per obedientiam. Quidam enim abbas, literarum scientia & morum probitate præditus, ostendit mihi vnam historiam secundum hanc materiam, sed ei admodum displicebat: partim, quòd initium suum quod in Clari montis concilio constitutum fuit, non habebat: partim quòd series tam pulchræ materiæ inculta iacebat, & literarum compositio dictionumque incondita vacillabat. Præcepit ergo mihi, vt qui Clari montis interfui concilio, acephalæ materiæ caput præponerem, & lecturis eam accuratiori stylo componerem. Ego verò qui notarium non habui alium nisi me, & dictaui & scripsi, sic quòd continuatim paruit menti manus, & manui penna, & pennæ pagina: & fidem satis præstare potest & leuitas carminis, & minimè phalerata compositio dictionis. Vnde si cui Academicorum studiis innutrito displicet hæc nostra editio, ob hoc forsitan quòd pedestri sermone incedentes plus iusto in ea rusticauerimus; notificare ei volumus, quòd probabilius est, abscondita rusticando elucidare, quàm aperta philosophando obnubilare. Sermo enim semper exactus, semper est ingratus, quodq; difficilè auri percipitur, intellectu surdiori hauritur. Nos verò plebeio incessu sic volumus progredi sermonem nostrum, vt quiuis cùm audierit, speret idem, & si fortassis idem tentauerit, longè separetur ab eodem. Si quis postulat scire locum quo hæc historia composita fuerit, sciat esse claustrum cuiusdam cellæ S. Remigij constitutæ in episcopatu Rhemensi. Si nomen authoris exigitur qui eam composuit, Robertus appellatur.

T

DE CHRISTIANORVM PRINCIPVM CONTRA SARACENOS ANNO CIϽ VC SVSCEPTO BELLO, LIber primus Roberti Monachi.

INTER omnes historiographos noui ac veteris testamēti Moses sanctus obtinet principatum, qui diuino spiritu prophetico, Hebraicis literis quarum ipse autor extitit, mundi descripsit exordium: & primæ ætatis ac secundæ facta mirabiliora, nec non & patriarcharum gesta nobis adduxit in medium. Huius exemplum secuti sunt Iesuna-ue, Samuel & Dauid, quorum primus Iosue librum, secundus & tertius regum historiam conscripserunt. Ex hoc ergo liquidò colligi potest, quòd reuera Deo sit acceptabile, vt ad noticiam fidelium suorum literis commendetur, cùm in terra peragit, quod præfixis temporibus fieri disposuit, aliquod opus mirabile. Sed quid post creationē mundi mirabilius factum est, post salutiferæ crucis mysterium, quam quod in his temporibus actum est, in hoc itinere nostrorū Hierosolymitarum? Quod quanto studiosius quisq; aduerterit, tanto vberius inter mentis suæ dilatatos recessus obstupescet. Hoc enim non fuit humanum opus, sed diuinum. Et ideo literali compaginatione cōmēdari debet noticiæ, tam præsentium, quàm futurorum, vt per hęc & spes in Deum Christiana magis solidetur, & laus eius in eorum mentibus efficacior incitetur. Nam quis regum aut principum possit subigere tot ciuitates & castella, natura, arte, & humano ingenio præmunita, nisi Francorū beata gens, cuius est Dominus Deus eius, populus quem elegit in hæreditatem sibi. Inferat ergo nobis Dei sapientia, quod ad laudem sui nominis proferamus. Et sciant qui hæc legerint siue audierint, quod nihil friuoli, nihil mendacij, nihil nugarum, nisi quod verum est enarrabimus.

ANno igitur Dominicæ incarnationis millesimo nonagesimo quinto, magnum inter fines Galliæ concilium celebratum est, in Aluernia scilicet, in ciuitate quæ Clarus mons appellatur. Cui papa Vrbanus secundus cū episcopis & cardinalib. præfuit. Fuit autem illud cōcilium valde celeberrimū, conuentu Gallorum ac Germanorum, tam episcoporum quàm principum. Ordinatis igitur in eo rebus ecclesiasticis, exiuit dominus papa in quadam spatiosæ latitudinis platea: quia non poterat illos capere cuiuslibet ædificij clausura. Qui hac suadela rhetoricæ dulcedinis, generaliter ad omnes in hæc verba prorupit, dicens: Gens Francorum, gens transmontana, gens, sicut in pluribus vestris elucet operibus, à Deo dilecta & electa, tam situ terrarum, quàm fide catholica, quàm honore sanctæ ecclesiæ ab vniuersis nationibus segregata. Ad vos sermo noster dirigitur, vobisq; exhortatio nostra protenditur: scire vos volumus, quæ lugubris causa ad vestros fines nos adduxerit, quæ necessitas vestra cunctorumque fidelium attraxerit. Ab Hierosolymorum finibus & vrbe Constantinopolitana relatio grauis emersit, & sæpissimè iam ad aures nostras peruenit: quòd videlicet gens regni Persarum, gens maledicta, gens extranea, gens prorsus à Deo aliena: generatio scilicet quæ non direxit cor suum, & non est creditus cum Deo spiritus eius: terras illorum Christianorum inuaserit, ferro, rapina, incendio depopulauerit, ipsosq; captiuos partim in terram suam abduxerit, partimq; nece miserabili prostrauerit, ecclesiasque Dei aut funditus euerterit, aut suorum ritui sacrorū mancipauerit. Altaria suis fœditatibus inquinata subuertunt, Christianos circuncidunt, cruoremq; circuncisionis, aut super altaria fundunt, aut in vasis baptisterij immergunt. Et quos eis placet turpi occubitu mulctare, vmbilicum eis perforant, caput vitaliorum abstrahunt, ad stipitem ligant, & sic flagellando circunducunt, quo adusque extractis visceribus, solo prostrati corruunt. Quosdam stipiti ligatos sagittant. Quosdam extento collo & nudato gladio appetunt, & vtrum vno ictu truncare possint pertentant. Quid dicam de nefanda mulie-

rum

rum constupratione? De qua loqui deterius est quàm silere. Regnum Græcorum iam ab eis ita emutilatum est, & suis vsibus emancipatum, quod transmeare non potest itinere duorum mensium. Quibus igitur ad hoc vlciscendum, ad hoc eripiendum, labor incumbit, nisi vobis, quibus præ cæteris gentibus contulit dominus insigne decus armorum, magnitudinem animorum, agilitatem corporum, virtutem humiliandi verticem capilli vobis resistentium? Moueant vos & incitent animos vestros ad virilitatem gesta prædecessorum, probitas & magnitudo Caroli magni regis, & Ludouici filij eius, aliorumque regum vestrorum: qui regna Turcorum destruxerunt, & in eis fines sanctæ ecclesiæ dilatauerunt. Præsertim moueat vos sanctum Domini nostri saluatoris sepulchrum, quod ab immundis gentibus possidetur, & loca sancta quæ nunc inhonestè tractantur, & irreuerenter eorum immundiciis sordidantur. O fortissimi milites, & inuictorum propago parentum, nolite degenerari, sed virtutes maiorum vestrorum reminiscimini. Quod si vos charus liberorum & parentum & coniugum detinet affectus, en recolite quid in euangelio dicat Dominus: Qui amat patrem aut matrem super me, non est me dignus. Omnis qui reliquerit domum, aut patrem, aut matrem, aut vxorem, aut filios, aut agros, propter nomen meum, centuplum accipiet, & vitam æternam possidebit. Non vos protrahat vlla possessio, nulla rei familiaris sollicitudo, quoniam terra hæc quam inhabitatis clausura maris vndique & iugis montium circundata, numerositate vestra coangustatur, nec copia diuitiarum exuberat: & vix sola alimenta suis cultoribus administrat. Inde est quòd vos inuicem mordetis & comeditis, bella mouetis, & plerunque mutuis vulneribus occiditis. Cessent igitur inter vos odia, conticescant iurgia, bella quiescant, & totius controuersiæ dissensiones sopiantur. Viam sancti sepulchri incipite, terram illam nefariæ genti auferte, eamq; vobis subiicite. Terra illa filiis Israel à Deo in potestatem data fuit, sicut scriptura dicit, quæ lacte & melle fluit. Hierusalem vmbilicus est terrarum, terra præ cæteris fructifera, quasi alter paradisus deliciarum. Hanc redemptor humani generis suo illustrauit aduentu, decorauit conuersatione, sacrauit passione, morte redemit, sepultura insigniuit. Hæc igitur ciuitas regalis in orbis medio posita, nunc à suis hostibus captiua tenetur, & ab ignorantibus Deum ritui gentium ancillatur. Quærit igitur & optat liberari, & vt ei subueniatis non cessat imprecari. A vobis quidem præcipuè exigit subsidium, quoniam à Deo vobis collatum est præ cunctis nationibus, vt iam diximus, insigne decus armorum. Arripite igitur viam hanc in remissionem peccatorum vestrorum securi de immarcescibili gloria regni cœlorum. Hęc & id genus plurima vbi papa Vrbanus vrbano sermone perorauit, ita omnium qui aderant affectus in vnum conciliauit, vt omnes acclamarent, Deus vult, Deus vult. Quod vt venerandus pontifex Romanus audiuit, erectis luminibus in cœlum Deo gratias egit, & manu silentium indicens, ait: Fratres charissimi, hodie in vobis est ostensum, quod Dominus dicit in Euangelio: Vbi duo vel tres fuerint congregati in nomine meo, ibi in medio corũ sum. Nisi enim Dominus Deus in mentibus vestris fuisset, vna omnium vestrum vox non fuisset. Licet enim vox vestra numerosa prodierit, tamen origo vocis vna fuit. Propterea dico vobis, quòd Deus hanc à vobis elicuit, qui vestris eam pectoribus inseruit. Sit ergo vobis vox ista in rebus bellicis militare signum: quia verbum hoc à Deo est prolatum. Cùm in hostem fiet bellicosi impetus congressio, erit vniuersis hæc ex parte Dei vna vociferatio: Deus vult, Deus vult. Et non præcipimus aut suademus, vt senes aut imbecilles, & vsui armorum minimè idonei, hoc iter arripiant, nec mulieres sine coniugibus suis, aut fratribus, aut legitimis testimoniis vllatenus proficiscantur. Tales enim magis sunt impedimento quàm adiumento, plus oneri quàm vtilitati. Diuites inopibus subueniant, & expeditos ad bellum de suis facultatibus secum ducant. Presbyteris siue clericis cuiuscunque ordinis absque episcoporum suorum licentia non licet ire, quoniam inutilis eis fieret hæc via, si irent sine illorum licentia. Quia nec laicis expedit peregrinari, nisi cum sui benedictione sacerdotis. Quicunq; ergo huius sanctæ peregrinationis animum habuerit, & Deo sponsionem inde fecerit, eiq; se litaturum hostiam viuam, sanctam, Deo placentem, deuouerit, signum dominicæ crucis in fronte sua siue in pectore præferat. Qui verò inde voti compos ingredi voluerit, inter scapulas retro ponat. Tales quippe bifaria operatione complebunt illud Domini præceptum, quod ipse iu-

bet per Euangelium: Qui non baiulat crucem suam & venit post me, non est me dignus. His ita completis, vnus ex cardinalibus, nomine Gregorius, pro omnibus terræ prostratis dixit confessionem suam, & sic omnes pectora sua tundentes, impetrauerunt de his quæ malè commiserant absolutionem, & facta absolutione benedictionem, & benedictione consecuta ad propria remeandi licentiam. Et vt cunctis claresceret fidelibus, quòd hæc via à Deo non ab homine sit constituta; (sicut à multis postea comperimus) ipso die quo hæc facta & dicta sunt, fama præco & nuntius tantæ constitutionis totum commouit orbem; ita vt etiam in maritimis Oceani insulis diuulgatum esset, quòd Hierosolymitanum iter in concilio sic stabilitum fuisset. Gloria prouenit inde Christianis & exultatio, gentilibus autem Persis, Arabiæ cultoribus, mœror & trepidatio. His additur animi magnitudo, illis incutitur pauor & mentis hebetudo: adeò cœlestis tuba percrepuit, quod vbique gens omnis infesta Christiano nomini intremuit. Elucet igitur quòd non fuit humanæ vocis officium, sed spiritus Domini qui replet orbem terrarum. Ad sua itaque reuersus est vnusquisque laicorum. Et Vrbanus papa in crastinum residere fecit conuentum episcoporum: quibus residentibus accepit consilium quem præponeret tantæ multitudini peregrinari cupientium, quia nondum erat inter eos aliquis nominatorum principum. Vniuersi verò elegerunt Podiensem episcopum, asserentes eum rebus humanis ac diuinis valde esse idoneum, & vtraque scientia peritissimum, suisque in actionibus munitissimum. Ille itaque licet inuitus suscepit, quasi alter Moses, ducatum ac regimen dominici populi, cum benedictione domini papæ ac totius concilij. O quot diuersæ ætatis ac potentiæ seu domesticæ facultatis homines in illo concilio cruces susceperunt, & viam sancti sepulchri spoponderunt! Hinc diuulgatum est vbique terrarum illud concilium venerabile, & ad aures regum ac principum peruenit concilij constitutum honorabile. Placuit omnibus, & plus quàm trecenta millia mente iter concipiunt, & adimplere satagunt, pro vt vnicuique posse contulit dominus. Iamq; turmatim dissulcare cœpit Francigenæ gentis immanitas, & desyderio iam cum Turcis pugnabat eorum proba ferocitas. Erat in illis diebus quidā qui eremita extiterat, nomine Petrus, qui apud illos qui terrena sapiunt magni æstimabatur, & super ipsos præsules & abbates apice religionis efferebatur: eo quòd nec pane nec carne vescebatur, sed tamen vino aliisque cibis omnibus fouebatur, & summam abstinentiam in deliciis quærebat. Hic ea tempestate collegit sibi non modicam equitum peditumq; multitudinem, & iter suum direxit per Vngariam. Associatur autem cuidam duci Teutonicorum, nomine Gothefrido, qui erat Eustachij Boloniensis comitis filius, sed officio dignitatis dux erat Teutonicus. Hic vultu elegās, statura procerus, dulcis eloquio, moribus egregius, & in tantum lenis, vt magis in se monachum quàm militem figuraret. Hic cùm hostem sentiebat adesse, & imminere prælium, tunc audaci mente concipiebat animum, & quasi leo frendens ad nullius pauebat occursum. Et quæ lorica vel clypeus sustinere poterat impetum mucronis illius? Hic cum fratribus suis Eustachio & Balduino, & magna manu militum, peditumque per Vngariam iter arripuit. Per viam scilicet, quam Carolus magnus incomparabilis rex Francorum olim suo exercitui fieri vsque ad Constantinopolim præcepit. Primus igitur Petrus eremita cum suis & magna gente Alemanorum Constantinopolim venit, & copiosam Longobardorum gentem, multosque alios ex diuersis locorum spaciis aggregatos inuenit. Quibus imperator licentiam introeundi ciuitatem nunquam præbuit, quia virtutem Christianæ militiæ & maximè Francorum suspectam semper habuit. Idem tamen mercatum eis habere concedebat, quicquid in ciuitate erat. Prohibueratq; illis, ne transirent illud vicini æquoris spatium quod vocatur sancti Georgij Brachium, quoad vsque veniret formidabilis exercitus Francorum. Turcorum enim infinitus numerus erat, qui aduentum illorum bestiali mente sitiebant. In quorum manus si ipsi absentibus Francorū principibus deuenissent, sicut postea rei probauit euentus, omnes æqualiter morti subiacerent. Sed omnis congregatio hominum quæ bono duce non gubernatur, si ei languidum caput dominatur, in deterius labitur & quotidie languescit, & à salute elongatur. Propterea & hi, quia prudētem principem qui eorum dominaretur non habebant, reprehensibilia opera faciebant. Ecclesias enim & vrbis palatia destruebant, & quæ in eis erant auferentes, plumbum quo tegebantur abstrahebant,

hebant,& Græcis vendebant. Vnde imperator Alexius nomine, vehemẽter iratus fuit, & æquoreũ sancti Georgij brachium transmeare præcepit. Qui vltrà progressi ducem sibi elegerunt,& quendam Rainardum sibi præposuerunt. Qui licet principem haberent, eadem tamen rapinæ opera agere non cessabant. Nam domos quas inueniebant igni comburebãt,& ecclesias bonis suis & facultatibus denudabant. Sic Nicomediam vsq; venerunt,& inde Romaniæ terram intrauerunt. Tribus igitur diebus ambulando consumptis, vltra Nicæam vrbem perrexerunt, & quoddam castrum, cui nomen erat Exeregorgo, à gente vacuum inuenerunt, in quod intrantes repererunt magnã vbertatem frumenti, carnis & vini, omniumq; bonorũ quæ sunt humanæ vitæ sustentaculum. Turci verò metu Francorũ perterriti longè ab illa terra secesserant, sed tamen exploratores suos dimiserant, qui illis aduentum nostrorũ & quomodo se haberent, nuntiarent. Qui vt per internuntios compererunt, quòd venerant rapere, non possidere, destruere non retinere, protinus contra illos accurrerunt, & castellũ in quo erant, obsidione circũdederunt. Erat quippe ingens numerus illorũ & copiosa multitudo. Ante portã castelli erat puteus, & iuxta ex altera parte fons viuus, iuxta quẽ Rainardus princeps Christianorũ exierat,& insidiis positis eorũ præstolabatur aduentum. Turci verò nil hæsitantes irruerunt in eum, & multos qui cum eo erant occiderunt, alij autem in castrum fugerunt. Illi autem aquam eis omnino abstulerunt,& in magno cruciatu per aquę penuriam Christianos dimiserunt. Erat autẽ festiuitas sancti Michaelis quã venerari debet omnis anima fidelium. Obsessi autem in tantam sitis angustiã deuenerunt, quòd venis equorum incisis boumq;& asinorũ aliarumq; pecudum sanguinem eliciebant & bibebant. Alij terrã humectiorem fodiebant, & sic ori apponebant ardoremq; sitis temperabant. Quidam vrinã suam in vase, aut in manibus suis suscipiebãt,& quod dictu mirabile est, absorbebant. Quid plura? Nullum erat vitæ solatium, nisi sola mors pereuntibus erat subsidium. Tandem princeps illorum Rainardus cum Turcis furtiuum iniit fœdus, malẽs tentare vitam retinere, quàm pro Christo mortem in tali martyrio subire. Dispositis itaq; agminibus suis, simulauit cum aduersariis inire congressionem, sed mox vt exiit, fecit ab illis cum multis aliis digressionem. Heu heu meticulosus miles, non ab Austro, sed ab Aquilone progressus, quàm eneruiter & effœminatè pro cœlesti rege & regno dimicauit! Qui nec dum vel leui stipula tactus, martyrium subire perhorruit:& fidei Christianę professionẽ sanus eques & armatus abdicauit. Iure igitur apud Deum euanescentis gloriæ iacturam promeruit, & in sortem illius qui sedẽ suam elegit, ad Aquilonẽ deuenit. Qui verò remanserunt, nec Christianæ fidei titulũ mutare voluerunt, mortis exterminium subierunt. Igitur ex tota illa multitudine occiderunt Turci quos voluerunt,& quos libuit (vti placuit) captiuauerunt. Quosdam ad signũ positos sagittabãt,& omni ludibrio, pro vt eis placuit, seruos Dei contumeliis afficiebant, & illi maluerunt sic occumbere gloriosè, quàm negantes fidem Dei, cum eis infeliciter viuere. Deus verò, vt credimus, recepit eos in septa sempiterni Paradisi sui, quoniã noluerunt à fide sua peregrinari. Iam quippe diabolica legio victrix exultat,& contra Petrum eremitam qui erat in quodã castello nomine Ciuito, dimicat. Erat autẽ illud castrum supra Nicæam ciuitatẽ constitutum. Contra quod Turci dũ cursum dirigerent, obuiauerunt Waltero, qui erat primicerius & signifer agminis eremitæ. Sed licet miles egregius claruisset tot militiæ titulis, his tamen omnino resistere non valuit, sed tamen preciosam mortem suam, multo Turcorum sanguine commendauit. Irruit enim in illos velut vrsus esuriens in animalia, & quos in occursum inuenit, prostrauit & vita priuauit. Similiter & qui cum eo erant armati, adhuc viui iam necem quam erant passuri fortiter vindicabãt,& quàm diu eis arma valuerunt, hostes de victoria nunquã triumphauerunt. Sed ibi multitudo audaciam, non audacia multitudinẽ superauit: nisi quòd animositas numerositatem sextuplo minuerit. Fractis tandẽ armis & non animis, laudabili morte, sic in bello, sic pro Deo, vitam terminauerunt, eosque in sortem cælitum angelici spiritus transtulerũt. Tunc primùm Turci reuolutis cadaueribus suorum cognouerunt, quòd cum quibus pugnauerant, fuerunt Franci. His ita patratis pars Turcorũ cucurrit ad castra Christianorum,& ibi vnum presbyterum Missam celebrantem inuenerunt, quem ante altare detrũcauerunt. O felix felicis presbyteri martyrium, cui præbuit ducatum Dominici corporis viaticum! Similiter quotquot inuenerũt, aut oc-

ciderunt aut abduxerunt. Petrus verò eremita abierat, & Conſtantinopolim remeauerat. In caſtello autem quod ſuprà memorauimus, cui nomen Ciuito, remanſerat Chriſtianorum plurima multitudo: & qui de caſtris ſiue de prælio viui euaſerant, retro ad illud caſtellum confluxerant, quos Turci inſequentes, ſtrues lignorum, vt noſtros comburerent, circumpoſuerunt. Sed qui obſeſſi erant de tuitione vitæ ſolliciti, ignem in ſtrues immiſerunt, & Dei nutu flante vento, pleroſque de hoſtibus combuſſerunt. Turci tandem illos vi comprehenderunt, & ſecundum ludibrium ſuum variis pœnarum generibus affectos, alios occiderunt, alios in captiuitatem vendiderunt. Qui tamen aliquo caſu ſeu ingenio euaſerunt, ad Brachium ſancti Georgij reuerſi ſunt: & iubente nequiſſimo imperatore Cõſtantinopolim regreſſi ſunt. Imperator quidem cum ſuis Græcis de victoria Turcorum exultauit, & omnia arma noſtrorum, vt eos inermes redderet, callidè comparauit. His ita geſtis, huic narrationi terminum ponamus, & ſtilum retro conuertentes, quomodo illuc conuenerit noſtra gens Francorum, & cum quibus principibus, diſſeramus.

ROBERTI MONACHI DE CHRISTIANORVM PRINCIPVM BELLO CONTRA TVRCAS,

Liber ſecundus.

INTEREA dum hæc aguntur, de remotis Occidentalium partibus, Aquilonis excitauit dominus comites duos, quibus vnum nomen, vna conſanguinitas, æqua poteſtas, eadem armis & animis gloria, Normannus ſcilicet & Flandrenſis comes, cum quibus Hugo magnus, frater Philippi regis Francorum, qui ipſo tempore Franciam ſuo ſubiugabat imperio. Hic honeſtate morum, & elegantia corporis, & animi virtute, regalẽ de qua ortus erat commendabat proſapiam. Cum quo & Stephanus Carnotenſis comes, qui à bonis initiis prauos deinceps obtinuit exitus. Præterea alij innumeri optimates & minoris famæ conſules, cũ his ſunt aſſociati tam eiuſdẽ Franciæ, quàm maioris & minoris Britanniæ. A parte Auſtrali mota ſunt caſtra Podienſis epiſcopi, & comitis ſancti Ægidij, nomine Raimundi. Vir iſte cùm prædiues eſſet, & temporalibus bonis locupletaretur, omnia ſua vendidit, & viã liberationis ſancti Sepulchri arripuit. Ecce pręſentialiter nunc videmus in re, quòd olim Dominus promiſit per os Eſaiæ prophetæ. Ait enim: Noli timere, quia ego tecum ſum. Ab Aquilone adducam ſemen tuum, & ab Occidente congregabo te. Dicã Aquiloni, da: & Auſtro, noli prohibere: affer filios meos de longinquo, & filias meas ab extremis terræ, Nunc, vt videmus, filij DEI & filiæ Hieroſolymam tendunt ab extremis terræ, Auſter & Aquilo nutritos ſuos non audent prohibere. Reuera nunc Dominus aſcendit ſuper occaſum, quoniã requieſcit in animabus Occidentalium. Nunc Occidens illuſtrare parat Orientem, & nouis ſyderibus ſuis excitatis, qua premebatur, depellere cæcitatem. Et cùm inter tanta agmina eniteſceret terribilis fulgor armorum, huc tamen reuerberaret, ſi intueri poſſet, ſplendor animorum. Hi ad bellũ vnanimiter incedunt, nõ vt fugiant, ſed vt aut moriantur, aut vincant. Mori quippe nullũ vitæ credunt diſpendium: vincere verò diuini ſubſidij eſt pręconium. Hi ergo memorati principes, quos ſuprà memorauimus, ſatis continuo tempore de ſuis ſedibus exierunt, ſed Natale ſolũ tranſeuntes, diuerſo tempore & itinere ad tranſalpinas regiones peruenerunt. Ideoq; per Italiam iter direxerunt, & diuina præeunte cuſtodia, ſecundo appulſu Romã peruenerunt. Et ô glorioſa Chriſti militia, quam non potuerunt continere tam ſpatioſæ vrbis interioris incolatus ſui ſpatia & domicilia: & ob hoc multi extra vrbem ex principibus ſua fixere tentoria. Ibi aliquot diebus cõmorantes, loca ſancta peregrina conſuetudine perambulauerunt, & ſe ſanctorum Apoſtolorum, aliorumq; meritis ac precibus commendauerunt. Ac ſic apoſtolica benedictione percepta ab vrbe diſceſſerunt, & per Apuliam ſuas acies direxerunt. Cùm verò ſic incederẽt, rumor tanti exercitus ad aures cuiuſdam terræ illius principis peruenit, nomine Boamundi, qui tunc

erat in obſidione Malphi ſuper littus Scaphardi pelagi conſtituti. Qui hoc audiens fecit inquiri, quibus principibus tãtus exercitus regatur, quibus armis muniatur, quo ordine incedant: vtrùm rapere venerint, aut ſibi neceſſaria comparent. Cui ab inquiſitoribus relatũ eſt de principibus, quòd Hugo magnus Philippi regis Francorum germanus, ſignifer & dux ſit tantæ militiæ. Robertus comes Normannus, Robertus comes Flandrenſis, Stephanus comes Karnotenſis, Raimundus comes ſancti Ægidij, & epiſcopus Podienſis, duces erant & domini. Exercitus autem ſic deuotè & ſeriatim procedebat, vt prorſus nulli nocuerit. Arma equitum tam idonea erant, ſicut in tãto procinctu militiæ Dei conueniebant. Nam quis carneus oculus loricarum, aut galearum, aut ſcutorum, aut lancearum, Sole radiante, ferre poterat intuitum? Pedites verò omni genere telorum ſic præmuniti fuerunt, vt ſi obuiam eis veniret, omni Orienti terrorem incuterent. Et cùm ſic telis & armis accingãtur, tamen vt inermes peregrini neceſſaria ſibi mercantur. Quæ cùm audiſſet vir circumſpectus & diuitiis opulentiſſimus, talia verba protulit coram omnibus: Gratias agere Deo omnes debemus, qui in ſua poteſtate habet omnium corda, & quò vult inclinat ea. Quis enim tot principes tantumque populum in vnum collegiſſet, niſi eorum mentibus ipſe præſideret? Cumque requireret quod ſignum geſtarent peregrinationis, didicit, quòd aut in fronte aut in ſcapulis dextris ſignum ferebant ſanctæ crucis. Cùm verò per campos diſcurrendo bellico vſui ſe exercerent, & iocando inuicem alter in alterum haſtas vibrarent, omnes vna voce clamabant dicentes: Deus vult, Deus vult. Et hoc ſignum erat bellici clamoris ipſorum. Et cùm hæc iterum audiret vir prudens & mente capax, magis ac magis in Deo exultauit, quia omnia hæc non tantum eſſe hominum intellexit. Qui ſtatim eadẽ deuotione ſuccenſus, duo pretioſa pallia iuſſit afferri, & ex eis corrigiatim inciſis præcepit cruces fieri. Tunc dixit omnibus tam peditibus, quàm militibus, Si quis eſt Domini, iungatur mihi. O milites nunc mei eſtote Dei, & viam ſancti ſepulchri mecum incipite, & quæ mea ſunt, vt veſtra, aſſumite. Nonne & nos Francigenæ ſumus? Nónne parentes noſtri de Francia venerunt, & terram hãc militaribus armis ſibi mancipauerunt? Proh dedecus! Ibunt cõſanguinei & fratres noſtri ſine nobis ad martyrium, imò ad Paradyſum? In omnibus futuris temporibus debet aſcribi tam nobis quàm liberis noſtris retrograda animi inopia, ſi nobis abſentibus agitur hæc diuina militia. Et cùm his & iſtis ſimilibus animoſus miles finem daret, omnes clamauerunt qui aderant, dicentes: Nos tecum ibimus, & abſq; retractatione viam ſancti Sepulchri permittimus. Tunc vir ſapiens & aſtutus cruces iuſſit afferri, quas præceperat fieri. Quibus allatis dixit: Si dictis veſtris facta vnire vultis, de crucibus iſtis vnuſquiſque accipiat vnam: & acceptio crucis, ſponſio viæ fiat. Tunc tot ad accipiendum confluxerunt, vt multis accipere affectantibus cruces defuerint. Audientes igitur optimates Apuliæ & Calabriæ & Siciliæ, quòd Boamundus crucem viæ ſancti Sepulchri ſuſceperat, omnes ad eum confluunt, & tam mediocres quàm potentes, ſenes quàm iuuenes, ſerui quàm domini, viam ſancti Sepulchri promittunt. Dux verò Apuliæ, vt hæc vidit & audiuit, vehementer indoluit, quoniam ſolus cum paruulis ac mulieribus in ducatu ſuo remanere pertimuit. Erat autem dux ille frater Boamundi, vterque filij ſcilicet Ruberti Wiſcardi. Dum verò Boamundus viæ neceſſaria parauit, Francigenæ ad marinos portus peruenerunt, alij ſcilicet ad Brunduſium, alij ad Barim, alij Otrentum mare intrauerunt. Hugo ſiquidem Magnus, & Wilermus Marchyſij filius, in portu Barim mare intrauerunt, & Dyrrachium vſque nauigauerunt. Quos vt deprehendit adeſſe dux loci illius, captus iniqua cogitatione, illos continuo iuſſit apprehẽdi, & apprehenſos Conſtantinopolim duci. Edixerat enim ſubdolus imperator, vt omnes Hieroſolymitani caperentur & ad ſe ducerentur. Volebat namq;, vt omnes ſibi fidelitatẽ facerent, vt ſcilicet ſuũ eſſet quicquid per arma adquirerent. Sed deprehenſi cùm ad vrbem venerunt, magnum ſibi ſolatium inuenerunt, quoniã ducem Gothefridum cum magno exercitu repererunt. Flere præ gaudio potuit, qui Hugonẽ Magnum & ducem Gothefridum inuicem amplexari & oſculari conſpexit. Gaudet Hugo Magnus ſe fuiſſe comprehenſum, quia meruit hac occaſione adduci ad ducem Gothefridum. Gaudet dux, quia amplexatur præcordialem amicum & cognatum ſuum & totius generoſitatis nobilem virum. Gaudet alter in altero innouatum fœdus amicitiæ, & antiquæ

familiaritatis, & quod in vtroque inerat insigne decus probitatis. In his duobus viris primo denudatæ sunt fraudes imperatoris, sicut mox sequentia declarabunt. Dux Gothefridus prior omnium Francorum principum Constantinopolim venit, quia per Vngariam recto gressu profectus est. Venit itaque duobus diebus ante Natale domini, & hospitari voluit extra vrbem, sed subdolus imperator eum inter suburbana recepit. Sperauit interim dux ibi securū remanere se posse, donec venirēt agmina gentis Francigenæ. Et cùm per aliquot dies mittere cœpit clientes suos ad comparanda necessaria, dolosus imperator præcepit Turcopolis suis & pincennatibus, vt in insidiis positi eos inuaderent & occiderent. Sed Balduinus frater ducis, cognita eorum nequitia, occultauit se, & eorum præuenit insidias, quia dum suos sequerentur vt occiderent, forti animo & virili impetu illos inuasit: & sic Deo iuuante illos superauit, plurésque ex eis occidit, & captos fratri suo duci præsentauit. Quod cùm audisset imperator, iratus est, quia cognouit denudatas esse Francis dolositates & insidias suas. Dux verò vt cognouit erga se suósque imperatorem iratum esse, de suburbanis illius exiuit, & extra vrbem sua tentoria fixit. Sole igitur occidente, cùm nox superficiem terræ cooperuisset, satellites imperatoris præsumpserunt ducem inuadere, sed diuina adminiculante gratia, cum magno sui detrimento, vix magno labore manus illius potuerunt euadere. Alter in alterū irruit, sed alter altero præstātior fuit. Dux cū suis frendens vt leo, illos cito dispersit, & septem occidit, cæteros insecutus vsque ad portam ciuitatis. Dux inde ad tentoria sua rediit, & inde quietus mansit. Imperator autem pacem ab eo per internuntios quæsiuit, & tandem impetrauit, & mercàtum ei iusq; genti, sicut in ciuitate erat, habere permisit. Interea gens Gallicana cœpit appropinquare regiæ ciuitati, Podiensis episcopus, & comes sancti Ægidij, comites quoque Normanus Flandrensis, & Stephanus Carnotensis. Cùm hæc itaque aguntur, vt diximus, prospero successu Boamundus Apuliensis, paratis suis stipendiis tanto itineri congruentibus, mare intrauit, & in Bulgariam regionem transnauigauit, cum quo erant nobilissimi principes, Tancradus videlicet nepos suus, & Marchisi filius Richardus princeps, & omnes terræ illius optimates, qui tantam in Bulgaria copiam repererunt, quòd à fructu frumenti, vini, & olei omnes multiplicati sunt. Deinde descendētes Andronopolim ibi tamdiu quieuerunt, quousque omnes transfretauerint. Illic Boamundus vir prudens comminatus est suo exercitui, ne aliquis aliquid alicui violenter auferret, sed vnusquisque quod sibi competeret, compararet. Tandem transfretatis omnibus, in quādam regionem intrauerunt, bonis omnib. vberrimam, & de villa in villā, de castello in castellum, de ciuitate in ciuitatem progredientes, Castoriam peruenerunt, & ibi solennitatem Dominicæ Natiuitatis celebrauerunt, & per dies plurimos Dagaton dictauerunt. Cumq; forum rerū venalium ab indigenis quęrerent, impetrare nequiuerunt, quoniam omnes à facie eorum fugiebant, æstimantes nostros aduenisse causa prædandi, & omnem terram depopulandi. Ideo nostri compulsi sunt ciborum inopia, rapere, prædari, oues, boues, arietes, hircos, porcos, & quæ vsui ciborū erant vtilia. Egressi de Castoria venerunt in Palagoniam, in qua erat quoddam castrum hæreticorum, quod vndique aggressi sunt, & crepantibus buccinis, & telis ac sagittis volantibus illico ceperunt, & spoliatum omnibus bonis suis, cum ipsis habitatoribus igni combusserunt. Nec id eis iniuria contigit, quia illorum detestabilis sermo, vt cancer serpebat: iamque circumiacentes regiones suo prauo dogmate fœdauerat, sicut & ipsos à recta fide sua fœda intentio abstulerat.

Deniq; in crastinum ad flumen Badarum venientes, plures ipso die transierunt, alij verò qui Sole negante transire nequiuerant, remanserūt. In crastinū illos qui remanserant, inuadit exercitus imperatoris, summo diluculo, aurora iā lucescēte, & omnes occidere aut captos vinctosq; abducere, in animo habebant. Quibus dū nostri fortiter resisterēt, rumor peruenit ad aures Boamundi & Tancradi. Tancradus verò nō diu ferēs suos ita iniuriis affici, equo volitās ad flumē rediit, & se cū equo & armis in illud iniecit, eumq; duo millia equitū sunt insecuti. Qui protinus aduenietes inuenerūt Turcopolas & Pincennates cū eis dimicātes, in quos subitò, vt effrenati irruētes, multos neci dederūt, & plures captos in vincula coniecerūt, & loris irretitos ad Boamundū adduxerunt. Quos vt vidit, Deo gratias egit, & hilari vultu subridēs, eis per interpretē dixit: gēs malè sana, quare q̄ritis occidere gētē nostrā & Dei? nos sumꝰ Christianę fidei cōsortes & domestici

mestici & peregrini milites sancti sepulchri. Nos neminem vestrum quærimus lædere, nec imperatori vestro molimur aliquid auferre. Ad hæc illi respondentes dixerunt, Domine conductitij milites sumus imperatoris, & donatiua nostra promereri ab eo desideramus. Quò ei libet vadimus, quod præcipit facimꝰ, & magis illi quàm Deo obedimus. Nos tamen bene recognoscimus, quòd magis oportet obedire Deo quàm hominibus. Imperator noster magis perhorrescit agmina vestra, quã cœli fulmina, quia magis sibi persuadet vos velle eum regno suo priuare, quàm velle peregrinari: & ideo nõ cessat malũ erga vos machinari. Sed propter Deum cuius peregrini & milites estis, dignemini nostri misereri. Ad hæc verba vir egregius cõmotus spiritu misericordiæ, condonauit eis vitam, & illęsos abire permisit. Et dũ sic læto successu procederet, Francorum exercitus Cõstantinopolim conuenerat, & eius præstolabatur aduentũ, quem audierat illic in proximo affuturum. Imperator autẽ cùm vidisset, castra Dei vndiq; sic affluere, & exercitũ suum quẽ miserat cõtra Boamundum, sic dissipatũ esse, exæstuans animo cœpit admodũ anxiari, & fraudulentas cogitationes in corde suo versare. Tandẽ simulauit animũ, & quasi de eius aduẽtu gratulabundus esset, misit obuiã Boamundo, qui cũ per ciuitates & castella sua gratanter exciperent, & ad se cum honorificentia cõducerent. Compertũ verò nostri habebant, quòd non agebat hoc ex aliquo affectu & studio amicitiæ, sed secreta cordis simulatione. Indigenæ autem terrę illius, accepto imperatoris imperio, cateruatim victui necessaria conferebant, & precio satis competenti vendebãt. Sicq; veniẽtes ad ciuitatẽ quæ Susa memoratur, Boamundus ibi suum dimisit exercitum, & Constantinopolim cũ paucis perrexit ad imperatoris colloquiũ. Tancradus autẽ dux remansit & custos exercitus. Noluit autẽ ibi diutius manere, quia extranei ibi erant cibi quos sibi oportebat emere, & eduxit eos seorsum in vallem satis omnibus bonis vberrimam, & corporalibus incrementis satis opimam. Interea Boamundus dũ aduentaret ciuitati, Francorũ exercitus pars maxima venit ei obuiam, & vnanimiter receperunt eum, sicut mater vnicũ filium. Boamundus autẽ vt conspicatus est tot cõsules, tot duces, tot optimates, obuiam sibi occurrere, in cœlũ manus erigens, obortis prægaudio lachrymis, fleuit vberrimè: & osculatis pluribus, vix tandẽ repressis singultibus, vt loqui potuit, suffusis ora fletib. in hæc verba exorsus est fari: O bellatores Dei & indeficientes peregrini sancti sepulchri, quis ad hęc peregrina loca vos adduxit, nisi ille qui filios Israel ex Ægypto per mare rubrũ sicco vestigio transduxit? Quis alius inseruit vobis animum vt relinqueretis possessiones vestras, & natale solum? Cognatos & affines, coniuges & liberos abdicastis, imò & omni corporeæ voluptati renunciastis. Nunc iterũ secundò regenerati estis, per confessionẽ scilicet & pœnitentiam: quã quotidie duris laboribus exhibetis. O felices qui in tali opere deficient, qui ante visuri sunt Paradysum, quam patriã suam. O ordo militum, nunc terq; quaterq; beatus, qui huc vsq; fuisti homicidij sanguine deturpatus, nũc Sanctorũ laboribus compar martyrum cœlesti es diademate laureatus. Huc vsq; extitisti incitamentũ iræ Dei. Nunc verò reconciliatio gratiæ ipsius, & propugnaculũ fidei eius. Quapropter inuicti milites, quia nunc primũ incepimus Deo militare, non gloriemur in viribus siue in armis nostris, sed in Deo potentissimo omnium, quoniã ipsius est bellum nostrum, & ipse dominabitur gentibus. Boamundus cùm hæc & plura id genus prętenderet, conciliauit in se animos audientium, & magnam gratiam inuenit in conspectu omnium. Tunc omnes cum eo ad ciuitatem venerunt, & ad hospitium suum, quòd ei imperator præparari iusserat extra vrbem, deduxerunt. Subdolus itaque imperator videns crescere castra Dei, & de die in diem augmentari, inops animi, expers sensus, pauper consilij, ira vehementi cœpit anxiari. Mens enim fraude plena semper anxiatur, & est sollicita, & quod machinatur alteri, pertimescit semper sibi machinari. Sed nostri hoc prorsus non quærebant, quia contra Christianos præliari nolebant. Tandẽ iussit ad se vocari Boamundum, & cum illo & cum Græcis suis huiuscemodi habuit consilium. Requisiuit à nostris, vt sibi principes exercitus facerẽt hominium, id est securitatem pacis, & ipse conduceret eos per desertas regiones, quas ingressuri erant. Forum rerum venialium omnium, & in omnibus bellicis negotiis sui præsentiam, & suæ gentis auxilium iurauit, & generaliter quòd omnia quibus indigebant in armis & vestimentis, ipse suppleret, nec amplius vlli peregrino sancti sepulchri noceret, aut noceri consentiret.

Hoc consilium cùm dictum fuisset, placuit in cordibus ferè omnium: quoniam plerósque angebat necessitas rerum temporalium. Fecerunt igitur ei cum sacramento hominiū tali conditione, vt tam diu duraret, quàm diu ipse perseuerasset in sacramento suo & promissione. Comes verò sancti Ægidij cùm requisitus fuisset de hominio, id nullatenus facere voluit, sed si ei crederetur, tota ciuitas cum suis habitatoribus & ipso imperatore destrueretur. Sed non erat ratio, vt tam regia ciuitas, tantæque Deo sacratæ destruerentur ecclesiæ, & tot sanctorum corpora aut igne cremarentur, aut suis sedibus viduarentur. Tandē comes sancti Ægidij aliorum suasionibus euictus, assensum præbuit, & in hæc verba ei fidelitatē promisit dicēs: Alexio imperatori iuro, quòd nunquā per me aut per meos vitam aut honorem amittet, quicquid hodie iustè aut iniustè possidet. Hanc illi fiduciā iurauit & Imp. adquieuit. Iurauit deinde idē imperator dicēs: Ego alexius imperator iuro Hugoni Magno & Gothefrido duci cæterisq; qui hic astāt Francorum principibus, quòd nunquam in vita mea iniuria afficiam vllum peregrinum sancti sepulchri, aut permittam offendi, & quòd cum illis pergā in bellicis negotiis, & posse meo mercatum sufficientem illis cōduci faciam. Nemo miretur quòd tot & tam nobiles Franci quasi coacti hominium fecerunt, cùm si res ex ratione pensetur, quare coacti fuerint inuenietur. Intraturi enim erant terram desertam & inuiam, terram ab omnibus bonis prorsus alienam, & sciebant quòd diurnum laborem ferre non sufficit, cui victus quotidianus deficit, Propter huiusmodi necessitatem, facta fuit huiusmodi hominij pactio. Sed in mente imperatoris semper mansit fraudulenta fictio. Et bene competeret hominij rata conciliatio, si apud imperatorem foret integræ fidei assertio. Sed quicquid iurauit, totum exinaniuit, quia periurij noxam incurrere maluit, quàm gentem Francorum à suis finibus non elongare. Sed ne omnino videamur vt elingues præterisse vrbem regiam, loquamur aliquid de ea, quoniam dissonum non videtur ab historia. Legimus in quadam historia, quòd Constantinus imperator Romanus, cùm quadam nocte in ciuitate quæ Bizantium memorabatur, obdormisset, visionem vidit, quæ in hunc modum ei apparuit. Anus quædam veste dissipata & quasi semicincta vel circumsepta veniebat ad eum, & eius ipsius flagitabat subsidium. Vestem exigebat qua indueretur, coopertūram qua tegeretur, alimoniam qua aleretur, promisitq; ei rex continuò se subuenturum, & indubitanter postulata collaturum. Et sic visio disparuit. Tunc vir potētissimus somno excitus, cùm in corde suo quænam esset visio hæc, versaretur, diuino nutu intellexit, ciuitatem ipsam in qua erat quærere, & se in melius restitui peroptare. Sicque Constantinus à fundamentis illam erexit, & de suo nomine Constantinopolim appellauit, quam Romæ mœnibus altis ædificiorum structura nobili coæquauit, & pari gloria & honore terreno sublimem reddidit, quæ sicut Roma est caput Occidentis, ita & illa ciuitas debet esse Orientis. Est autem sita inter Adriaticum mare, & illud quod nunc vocatur Brachiū sancti Georgij, super quod mœnia ciuitatis locata sunt. Hæc præ cunctis aliis vrbibus fœcunda est pingui agro, & omni marinarum diuitiarum mercimonio. Hanc itaque diuino nutu conditam nemo dubitet, quoniam præuidit Deus quod erat futurum, quod nos modò videmus impletum. Nisi enim talis condita fuisset ciuitas, Orientalis Christianitas vbi diffugium habuisset? Ibi nunc receptaculum habent sanctissimæ reliquiæ sanctorum Prophetarum & Apostolorum, & innumerabilium martyrum sanctorum, quæ illuc translatæ sunt à facie paganorum. Asia & Aphrica olim fuerunt Christianorum, quæ nunc subiiciuntur immundis ritibus gentilium. Ideo talis effecta est vrbs regia Constantinopolis, vt sanctarum, quas supra diximus, reliquiarum foret tutissima regio. Et ideo debet bene Romæ coæquari dignitate sanctuarij, & excellentia regiæ dignitatis: nisi quòd Roma est papali apice sublimata, & caput & summa totius Christianitatis. De his ergo loqui sufficiat, & hic secundus liber finem recipiat.

ROBERTI MONACHI DE CHRISTIANORVM PRINCIPVM BELLO CONTRA TVRCAS,

Liber tertius.

Confoederatis igitur cum imperatore Gallorum principibus, iussit imperator naues ad portum adduci, vt omnis exercitus sine magna dilatione posset transire. Primi itaq; transfretauerunt dux Gothefridus, & Tancradus, & vsque Nicomediam perrexerunt, & per tres dies ibi feriati sunt. Videns ergo dux, quòd nulla pateret via transituris, per quam tãtum exercitum conducere posset, præmisit quatuor millia hominum cum securibus ac vomeribus, aliisq; ferramentis aptandæ viæ conuenientibus. Erat autem terra illa inuia, periuga montium, per concaua vallium, per defossa terrarum vndique præpedita. Constrauerunt itaq; viam plurimo sudore vsque Nicæam ciuitatem, peditibus, equis, omniique transeunti satis idoneam, posueruntq; ligneas cruces per reflexus viarum, in testimonium vt cunctis notum fieret, quòd via illa erat peregrinantium: sicque suo tractu pertransiit omnis multitudo, excepto quòd Boamundus remansit cum imperatore, dispositurus cum eo de commeatus promissione; sed vltra modum protelari videbatur illa promissio, quia antequam perueniret, apud illos qui pauperiores erant versabatur maxima famis cruciatio. Ad Nicæam vrbem conuenit robur exercitus, pridie nonas Maij, & antequam commeatus adduceretur, vendebatur XX aut XXX denariis vnus panis. Postquam verò Boamundus cum commeatu venit, penuria euanuit, & libertas omnium bonorum affuit. Die siquidem ascensionis Domini vrbem obsidione vallauerunt, & balistas & arietes, & cætera id genus instrumenta quibus inhabitantes expugnari quirent, apposuerunt. A parte Orientis, quia inexpugnabilior & magis munita ciuitas esse videbatur, applicuerunt sui robur exercitus principes isti, Podiensis episcopus, comes Raimundus, Hugo Magnus, comes Normannus, comes Flandrensis, comes Stephanus Carnotensis. A Septentrione dux Gothefridus. Ab Occasu solis Boamundus. Ab Austro vero pars nulla fuit, quia lacus magnus ibi præsidio fuit. In illum ciues cum nauibus suis introibant, & ligna & herbas aliaque necessaria afferebant. Quod vt principes agnouerunt, tum legatio ad imperatorem cucurrit, vt naues conduci faceret, vsq; Ciuitto vbi portus est, & boues cum eis qui eas vsque ad lacum traherent. Qui illico dictis paruit, & iuxta principum velle factum fuit. Quid plura? Dispositis circa vrbem agminibus, Christicolæ viriliter insistunt: & Turci quia de vita eorum agitur, fortiter resistunt. Turci toxicatas sagittas mittebant, vt quos vel leui tactu sauciarẽt, graui morte perimerent. Nostri verò pro vita mori non formidantes, altas circa muros machinas erigunt, quibus infra se illos qui in muris erant despiciunt. Ligneæ turres lapideis turribus opponuntur, & iam cominus hostis lanceis & ensibus impugnat.

Iamq; sudesq; faces, lapides iaculantur in vrbem,
Hostis terretur, quia iam de morte timetur.
Vnde fragor turbæ, clamorq; sonabat in vrbe.

Passim fugiebant matres cum filiis & filiabus suis solutis crinibus, latebrasque quærebant, quia spem fugæ nusquam habebant. Iamque vt se victum reddere parabat hostis, LX millia Turcorum eminus aduenire conspexit. Ipsi enim de ciuitate præmiserant ad illos, dicentes, vt per Meridianam portam venirent ad ipsos, & adiuuarent eos. Nostri verò interim obsederant illam portam magno comitatu, & custodiebant eam Podiensis episcopus & comes sancti Egidij. Turci verò de montanis descendentes, vt eminus nostrorum agmina conspexerunt, timore perculsi sunt: & nisi in sua multitudine confidissent, fugæ præsidium, frenis retroflexis, arripuissent: feceruntque tres turmas, vt vnã supra dictam irrumperent portam duæ, & confligendo, si necessitas eis incumberet, liberius subsequeretur tertia. Sic Turci disposuerunt, sed Dei consilio nostri eruditiores hanc diffinitionem aliter mutauerunt. Nam Podiensis episcopus, & comitis Raimundi exercitus, vt primùm illos visu attigerunt, vrbe relicta, celerrimo cursu

irrunt in illos: non plus eorum formidantes multitudinem, quàm canes fugientem leporem. O quot millia electorum militum illos sunt insecuti! paratiores de Turcorum corporibus extrahere animas, quàm quisquã famelicus eundi ad nuptias. Turci verò, vt viderunt tot armorum prę nimium splendorem (suggerebat enim flammantibus radiis Sol fulgorem) tot veloces equorum occursus frementium, tot hastas contra se vibrantes, terga verterunt, & nimis pigri & inertes ad montana redire voluerunt, sed quicunque inde descenderant, rursus ascendere non potuerunt,

Et malè mulctati nece dura sunt cruciati.

Auxiliante Deo, sic agmina nostra trophæo tali lætantur, & ad vrbem regrediuntur. Qui iterum machinas ascendentes, vt maiorem metum hostibus incuterent, balistis & fundis occisorum capita Turcorum in vrbem proiiciebant.

Nec tardante mora, sunt ipsa temporis hora

naues allatæ Constantinopolitanæ. Sed illa die in lacum non immiserunt, sed nocte, plenas Turcopolis, gente scilicet imperatoris bene docta & assueta nauibus. In crastinum surgente aurora, vt viderunt naues hij qui erant in ciuitate, præ nimio timore exterriti sunt, & vltrà habentes minimè spiritum, quasi iam mortui in terram corruerunt. Vlulabant omnes filiæ cum matribus, iuuenes cum virginibus, senes cum iunioribus. Vndique luctus, vndique miseria, quia euadendi spes non erat vlla. Intus erat mœror, & mentis hebetudo: foris gaudium & exultatio. Tandem inuenerunt euadendi consilium, quia per Turcopolas imperatori significarunt ei se reddere ciuitatem, si illæsos & incolumes cum suis rebus eos permitteret abire. Quòd vbi imperatori nuntiarent, admodum inde gratulatur; sed & inde mẽte concipit fraudem, vt deinceps parturiat iniquitatem: Iubet vt suis reddatur ciuitas, Turcis integra fiducia tribuatur, & ad se Constantinopolim conducantur. Quod ideo fecit (vt res ipsa deinceps innotuit) vt cum tempus accederet, ad detrimentum Francorum paratiores inueniret. Itaq; ciuitas redditur, & Turci Constantinopolim deducuntur. Nec immemor tamen fuit imperator tanti beneficij, quia pauperibus qui erant in exercitu, largas eleemosynas præcepit erogari. Septem itaque hebdomadibus & tribus diebus Nicææ ciuitatis protensa est expugnatio: nec vlla vi humana superata fuisset, nisi Dei adiutorio. Est enim muris densissimis & altis turribus præmunita, vt caput & nulli compar in tota Romania. In hac olim tempore Constantini imperatoris CCCXVII episcopi aggregati fuerunt, & de fide nostra propter hæreticorum versutiam qui tunc temporis erant, tractauerunt, & ita omnia sicut tenet nunc catholica ecclesia, omnes vnanimiter sanxerunt. Et ob hoc dignum erat, vt inimicis sanctæ fidei auferretur & Deo reconciliaretur, & sanctæ matri nostrę ecclesię, vt membrũ suum, redintegraretur. Et prouisa fuit, & disposita hęc noua redintegratio quàm plurimorũ qui ibi occisi sunt, consecrata est martyrio. In hunc modũ, vt diximus, liberata est Nicęa ciuitas, & expulsa est ab ea omnis diabolica captiuitas.

His ita patratis, sua mox tentoria nostri
Defigunt, & abire parant, sic vrbe relicta

missis legatis Constantinopolitanis.

Postquam verò de ciuitate recesserunt, duobus diebus coniuncta agmina in vnum processerunt, & ad vnum pontem peruenerunt, iuxta quem duobus diebus quiescentes feriati sunt, & de virenti gramine equos & bestias suas refocillauerunt. Quia verò ingressuri erant terrã desertam & inaquosam, consilium inierunt, vt diuiderentur, & in duo agmina partirentur. Non enim vna terra, vna regio sufficiebat tot hominibus, tot equis, tot animalibus. Vna igitur & maior acies Hugoni Magno committitur. Altera verò Boamundo coniungitur. In prima acie fuerunt cum Hugone Magno Podiensis episcopus, comes Raimundus, dux Gothefridus, & Flandrensis comes Robertus. In secunda autem cum Boamundo, Tancradus, Robertus comes Normannus, & multi alij principes, quorum nomina ignoramus. Itaque prospero successu per Romaniam iam quasi securi equitabãt. Sed euoluto trium dierum curriculo, quarta iam die, hora tertia, hij qui erant cum Boamundo, viderunt CCC Turcorum millia sibi occurrere, & clamosis vocibus, nescio quid barbarum perstridere. Propter quorum immensam multitudinem quidam ex nostris hæsitare cœperunt, vtrùm resisterent, aut fugæ diuortia quęrerent. Tunc Boamundus, vt vir multifidus, & Normannus comes vt miles ani-

les animoſus, vt viderunt quorundam animos titubare, præcipiunt omnes milites decedere, & ſudes tentoriorum infigere. Erat autem ibi quidam riuus currentis aquę prętẽrfluens, iuxta quem in longum ſua tentoria ponunt. Concitò prouidus Boamundus celerem dirigit nuntium, qui celeri curſu noſtros vocaret, equo volitans, vt ſtatim ad bellum properarent iam paratum. Antequam verò tentoria tenſa fuiſſent, centũ quinquaginta Turci equis velociorib. aducti, noſtris approperauerũt, & tẽſis arcubus ſuas ſagittas toxicatas in eos immiſerunt. Noſtri verò equis admiſſis illos exceperunt, & cõprehenſos occiderunt. Turcorum quippe conſuetudo eſt, vt retro cõfugiant tractis ſagittis, & dum fugiunt aduerſum vulnus ſe inſequentibus infligant. Sed fugæ nullus locus erat, quia denſitas hoſtium occupauerat ipſa cacumina montium. Propterea noſtri dextra leuaque eos inſtanter trucidabant, & arcus & ſagittę inutilem ibi locum habebant. Tandem confractis lanceis Francorum in corporibus impiorum, res agitur gladiis. O quot ibi corpora corruerunt, truncatis capitibus, aut mutilatis aliquibus mẽbris! Illic videres, quòd poſterior pars hoſtiũ impellebat priorẽ in gladios trucidãtium.

Dum ſic pugnatur, dum ſic pars prima necatur,
Pars ea Turcorum quæ riuum tranſiit, illa
Protinus inuaſit tentoria Chriſtianorum:

Diruunt illa, trucidant matres cum pueris, & quos imparatos bello reperiũt & ſine armis. Clamor morientium Boamundi peruenit ad aures, & protinus quid eſſet intellexit. Bellum comiti Normanno committit: & ad tentoria celeri curſu repedauit.

Quos vt viderunt Turci, mox terga dederunt.

Boamundus autem conſpicatus ibi iacere multos exanimes cœpit lamentari, & dominum vt viuis ac mortuis eſſet refugiũ, deprecari. Ad bellum feſtinus remeauit, ſed tamen pro vallo & munimine in tentoriis milites dereliquit. Antequam ad bellum verò rediret, fuerant iam noſtri adeò fatigati, ſiti, labore & calore æſtus, vt niſi mulieres potũ de riuo præterfluẽti attuliſſent, multi ipſo die bello ſuccubuiſſent. Iam verò noſtri Turcis irruentibus ſemel terga dederunt, & niſi citò comes Normannus aureum vexillum in dextra vibrans equum cõuertiſſet, & geminatis vocibus militare ſignum, Deus vult, exclamaſſet:

Noſtris illa dies nimis exitiabilis eſſet.

Sed poſtquam viderunt reuerti Boamundum & comitem Normannum, ſpiritum audaciæ reſumpſerunt, & magis mori quàm vlterius fugere elegerunt. Tanta quippe erat Turcorum inſtantia, & vnus ita impellebat alium: quòd nuſquam erat cuiquam pro vllo commodo diffugium. Noſtros ita vallauerant, vt locum vacuum niſi circa tentoria non inueniebant: multi de noſtris tunc mortui ſunt, qui Turcorum ſagittis perierunt. Nullus noſtrorum vacabat ab officio, nullus erat abſque miniſterio. Milites & ad bellum expediti pugnabant; ſacerdotes & clerici plorabant & orabant; mulieres lamentantes mortuorum corpora in tentoria trahebant. Et dum ſic noſtri coartantur, dum nube volantium ſagittarum obumbrantur, aduolat interea dux Gothefridus & Hugo. Qui cùm ad montana peruenerunt cum quadraginta millibus electorum militum, aſpiciunt tentoria ſuorum vndique circumſepta agminibus Turcorum, ſociosq́; ſuos vtcunque pugnantes, mulieres in tentoriis magno vlulatu vociferantes; ardeſcunt animo, & ſicut aquila fertur in prædam,

Quam vox pullorum ſtimulat ieiuna ſuorum;
Sic ira accenſa penetrarunt agmina denſa.

O quantus ibi fragor armorum, quantus ſtrepitus confringentium lancearum, quantus clamor morientium, & quàm hilaris vox pugnãtium Francorum, militare ſignum ſuum altis vocibus conclamantium! Congeminantur illæ voces dum eas recipiunt & recipiendo emittunt concaua vallium, cacumina montium, ſciſſuræ rupium. Miſeri quos primùm inueniunt, quia nunc homines, nunc ſola cadauera ſunt, quos non contegit lorica vel clypeus, & quos nõ adiuuat ſagitta vel ſinuatus arcus. Vlulant, gemunt, terram morientes calcibus terunt, aut procumbẽtes herbam mordicus ſcindunt. Hos repẽtinos ſonitus dum longè poſiti percipiunt: alij gratulantur; alij mœſti fiunt. Franci intelligunt militare ſignũ ſuorum pugnantium. Turci verò lamentabiles gemitus ſuorum morientium. Torpeſcit ſtupefacta manus iniquorum, conualeſcit iam fatigata

manus Christianorum. Interea dum Turci qui nostros impugnabant ad montana respiciunt, conspiciunt Podiensem episcopum & comitem Raimūdum, cum reliquo exercitu militum & peditum de montibus descendere, suosque inuadere. obriguerunt timore magno præ multitudine bellatorum, putãtes quòd aut de supernis sedibus bellatores pluissent, aut de ipsis montibus emersissent. Iam prælia innouantur, recenterq́; plurima Turcorum millia prosternuntur.

Quid faceret Turcus, populusq́ per omnia spurcus?
Ni sua terga daret quò venerat & remearet.
Sed qui cauda prius fuerat, caput incipit esse.
Sicq́; caput caudam sequitur, fugiens fugientes.

Nostri quoque qui iam prope in suis erãt inclusi tentoriis, iterum resumpto spiritu animantur, & sua vulnera grauesq́; iniurias de hostibus vlciscuntur.

Qui prius instabant, fugiunt per deuia quæq́;
Nec curant quorsum, vel in antea siue retrorsum:
Sed miles Christi prosternit eos nece tristi;
Sanguine terra madet, montis rubet vndiq́; cliuus,
Completurq́; simul fluitanti sanguine riuus.
Corpora cæsorum tot erant prostrata per agrum;
Quòd nisi vix vllus currere quibat equus.

Ab hora igitur diei tertia vsque ad noctis crepusculum conflictus ille continuus fuit: & mirum esse poterat vnde gens tanta aggregata fuerit. Sed vt asserebant, qui se melius scire arbitrantur, Persæ, Publicani, Medi, Syri, Chaldæi, Saraceni, Agulani, Arabes & Turci ibi conuenerant, & superficiem terræ cooperuerãt, sicut locustæ & brucus quorum non est numerus. Nox quippe litem diremit, magnoq́; fuit eis præsidio. quia nisi tenebræ eos occuluissent, pauci ex tanta multitudine superfuissent.

Gloria magna Deo, tali tantoq́; trophæo
Qui perimit nocuos, glorificatq́; suos.

Nostri itaque compellẽtibus tenebris, ad sua tentoria reuersi sunt, sacerdotibus & clericis hymnum Deo dicentibus in hunc modum: Gloriosus es Domine in sanctis tuis, mirabilis in sanctitate tua: terribilis atque laudabilis, & faciens mirabilia. Dextera tua Domine percussit inimicum, & in multitudine gloriæ tuæ deposuisti aduersarios tuos. Dixerat inimicus, Persequar & comprehẽdam illos, diuidam spolia, implebitur anima mea, euaginabo gladium meum, interficiet eos manus mea. Sed tu Domine nobiscũ fuisti, tanquam bellator fortis, & dux & protector fuisti in misericordia tua populo tuo quem redemisti. Nunc Domine cognoscimus, quia portas nos in fortitudine tua, ad habitaculum sanctum tuum, ad sanctum scilicet sepulchrũ tuum. His dictis voces suppresserunt, & securi iam ab hostibus nocte illa quieuerunt. In crastinum verò vbi sol flammanti lumine mundum venustauit, omnes ad campum belli cucurrerunt, & de suis plurimos peremptos inuenerunt: & nisi cruces fuissent, segregari ab illis vix potuissent. Illi verò quibus erat sanior intellectus, vt Christi martyres venerabantur, & digniori honore quo poterant tumulabant. Et sacerdotes & clerici sepulturæ debitos effundebant cantus. Matres pro filiis, amici pro amicis, lugubres emittebant planctus. His ita completis, ad cadauera hostium spolianda festinauerunt. Et quis referre potest, quantã ibi abundantiam vestium, quantam auri argentiq́; copiam repererint? O quãtam multitudinem equorum, mulorum, mularum, camelorum & asinorum nostri tunc habuerunt? Qui prius erãt pauperes, Deo opitulãte, diuites effecti sunt. Qui prius seminudi, sericis indumentis vestiti sunt. Leguntur tela & sagittæ, & vacuatæ implentur pharetræ. Cura vulneratis impenditur, & curæ medicorum committuntur. Sicq́; die tota, non est gens nostra remota. Huic facto egregiæ laudis si quis mentis oculum velit apponere, Deum mirabilem in suis operibus poterit aduertere. Esurientes etenim suos repleuit bonis, diuites verò non suos dimisit inanes, deposuit potentes, & exaltauit humiles, potentes abiectos reddens, humiles gloriosos. Hoc est quod per Esaiam prophetam spopondit suæ dilectæ Hierusalem: Ponam te in superbiam seculorum, gaudium in generationem & generationem: & suges lac gentium, & mamilla regum lactaberis, & scies quia ego Dominus saluans te, & redemptor tuus fortis Iacob. Superbia seculorum nobilitas

bilitas est virorum illustrium, mamilla diuitiæ, thesauros suos in terram fodientium. Quæ nobilitas mamilla regum pascitur, cùm ei mundana potestas subiicitur. Et inde habet gaudium & lætitiam non tantùm in hac generatione præsenti, sed & futura generatione seculorum. Altera autem die, quæ erat tertia mensis Iulij, tentoria summo mane defixerunt, & vestigia Turcorum fugientium sequi festinauerunt. Sed illi sicut trepidæ columbæ à facie accipitris, ita ante eorum faciem fugiebant. Igitur per quatuor dies huc illucq; fugientes, contingit vt Solimannus dux illorum inueniret decem millia Arabum venientia sibi in auxilium. Erat autem Solimannus filius Solimãni veteris, qui totam Romaniam abstulit imperatori. Hic quippe postquam de Nicæa vrbe fugerat, gentem hanc in vnum congregauerat, & quasi pro vlciscẽda sua iniuria, super Christianos adduxerat. Hic cùm eos vidisset & Arabes illum, præ nimio dolore equo lapsus in terram, cœpit magnis vocibus eiulare, seq; miserum & infelicem proclamare. Cui Arabes infortunij sui casum ignorantes, dicunt: O cunctorum hominum impudentior! quid ita fugis? Multum degeneras: quia nunquam pater tuus de prælio fugit. Resume animi constantiam, & reuertere ad prælium, quoniam venimus tibi in auxilium. Quibus ille, suspiriis vocem interrumpentibus, ait: Magna vos vexat insania: nondum vos cognouistis virtutem Francorum, nec experti estis animos eorum. Virtus eorum non est humana, sed cœlestis, aut diabolica. Nec ipsi tamen in suo confidunt auxilio, sed diuino. Nónne in tantum deuiceramus eos, quòd iam parabamus iliceos funes & canabinos, vt eorum colla immitteremus? Tum subitò gens innumera, quę mortem non veretur & hostem non timet, erupit de montibus, & indubitãter se inseruit nostris agminibus. Quorum oculi ferre poterant eorum terribilium armorum splendorem? Lanceæ eorum micabant vt coruscantia sidera, galeæ & loricę, vt vernantis auroræ lumina vibrãtia: fragor armorum terribilior erat sonitu tonitruorum. Cùm se bello præparant, erectis in cælum lanceis, seriatim incedunt, & ac si sine voce essent, conticescũt. Cùm verò suis adproximant aduersariis, tunc laxatis loris tanto impetu irruunt, ac si leones quos stimulat ieiuna fames, & sanguinem animalium sitiunt. Tunc vociferant & strident dentibus & aëra clamoribus implẽt, & peregrini à misericordia neminem capiunt, sed omnes necant. Et quid dicere de tam crudeli gente valeo? Nulla gens est quæ huic valeat resistere, quæ fugiendi locum possit inuenire: quia aut diuino aut diabolico fulciuntur auxilio. Omnes alię gentes nostros arcus expauescunt, & tela timent: isti verò postquam loricati sunt, tantum timent sagittam, quantum & stipulam: sic formidãt telum, sicut & fustem ligneum. Heu heu trecẽta sexaginta millia fuimus, & omnes vel occisi sumus ab istis, vel dispersi fugimus. Nunc quartus dies est, ex quo à facie eorum fugere cœpimus, & adhuc non timore minori, quam & primo die trepidamus. Qua de re, si sano vultis parere consilio, quàm primum valetis à tota Romania abscedite, & ne illorum oculus vos videat, summa cautela prouidete. Hæc Arabes vt audierunt, cũ ipso Solimanno fugã concitò arripuerunt. Christiani aũt maiori sollertia sequebãtur fugientium vestigia, sed illi nunquam in eodem statu morabantur, & quantumuis eorum animi confusi fuerint, ad quascunque tamẽ Christianorum vrbes vel castella fugiendo veniebant, hilarem vultum quasi potit⁹ victoria, præferebant: dicentes, Gaudentes & cum læticia aperite nobis ianuas vestras, quoniam occidimus vobis omnes Francigenas, qui vos & terras vestras deprædari venerant: ne vnus quidẽ superest de illis, quin aut mortuus sit, aut teneatur in vinculis nostris. Solimannus enim dux noster alia via procedit, & captiuos secum deduxit. Qui verò verbis eorum creduli erant, aperiebant, seductiq; graues pœnas luebãt. Nam deprædantes eorum possessiones, domos incendebant, ipsosq; aut trucidabant, aut loris astrictos secum ducebant. Nolebant quippe vt Franci qui eos insequebantur, aliquid inuenirent, vt vel sic inopia coacti persequi desisterent. Qui in hoc prudenti vsi sunt cõsilio, quia illis valde profuit, nocuitq; omni exercitui nostro. Nostri enim inuenerunt terram illam desertam, & inaquosam omnibus bonis vacuam. Vellebant spicas segetum ad maturitatem proximantium, & inter manus confricando expilabant, taliq; cibo famem vtcunque mitigabant. Ibi mortua fuit maior pars equorum, & multi qui prius equites extiterãt, pedites effecti sunt. Equitabant vaccas & boues, & magnæ fortitudinis terræ illius arietes & canes. Transierunt itaq; solum illud quàm citò potuerunt, & intrauerunt Lycaoniam, prouinciam omni-

bus bonis vberrimam, & venerunt Iconium. Eſt autem Iconium opulentiſſima ciuitas temporalibus bonis, de qua meminit Paulus apoſtolus in epiſtolis ſuis. Qui verò errauerunt in ſolitudine, in inaquoſo, ciuitatem hoſpitio commodam inuenerūt, & Domino ſuggerente, bonis terrenis repleti ſunt. Cumq; digredi à ciuitate placuit, ſuadentibus incolis, aquam in vaſis & vtribus ſecum tulerunt, quia aquam in craſtinum nuſquam repererunt. Die verò ſecunda in veſperum ad quoddam flumen peruenerunt, ibique duobus diebus hoſpitati ſunt. Altera autem die curſores qui præibant agmina, primò venerunt ad ciuitatem, quæ Heraclea memoratur, in qua Turcorum maxima multitudo aggregabatur. Qui vt à longè deprehenderunt vexilla Francorum volitantia, protinus effugerunt vt dammula erepta de laqueo, aut cerua ſagittata. Noſtri verò laudantes Dominum, ſine obſtaculo ciuitatem intrauerunt, & per dies quatuor ibi diætauerunt. Die verò quinta de ciuitate omnes exierunt. Tunc Balduinus comes frater Gothefridi ducis, & Tancradus, ab aliis ſe cum ſuis militibus diuiſerunt, & ad vrbem Tarſum diuerterunt. Erant autem multi Turci in ea, qui contra eos exierunt ad prælium: ſed diu obſtare non potuerunt. Cùm enim veloces impetus noſtrorum, & iratos incurſus, & diros ictus ferre non potuerunt, pluribus ſuorum proſtratis in munitionem vrbis ſe receperunt, & noſtri caſtra ſua ante vrbem locauerunt, & excubitores poſuerunt. Illi verò qui erant in ciuitate Chriſtiani, nocte media ad caſtra veniunt, cum magno gaudio clamantes atque dicentes: Surgite inuicti milites Francorum, quoniam Turci omnes de ciuitate fugiunt, & vlterius vobiſcum decertare non præſumunt. Noſtri tamen eos perſequi noluerunt, quia nox erat, tempus ſcilicet ad perſequēdum minimè idoneum. Die verò illuceſcente noſtri ciuitatem introierunt, & ciues eos libentiſſimè receperunt. Facta eſt autem contentio inter comitem Balduinum & Tancradum, quis eorum ciuitati dominaretur, an vtrorumque dominio ſubderetur. Tancradus renitebatur, quia pro ſe eam volebat habere: ſed tandem ceſſit Balduino, quia maior ei erat exercitus fortitudo. Fuerunt autem eis in breui temporis interuallo traditæ duæ ciuitates: vna quæ vocatur Athenæ, alia quæ Manuſtra, & plurima caſtella. Iam verò ibant ſecundis ſucceſſibus, quoniam Turci iam non equitabant, ſed abditi erant in munitionibus. Maior autem pars Francorum ingreſſa eſt terram Armeniorum: quia inhianter affectabant inebriare terram ſanguine Turcorum. Terra autem omnis ſilebat in conſpectu ipſorum, eiſque Armenij obuiam veniebant, & in ſuas ciuitates & caſtella recipiebant. Ad quoddam verò caſtrum peruenerunt, quod ita naturali poſitione munitum erat, vt nulla arma prorſus, nulla machinamenta bellica metuerit. Sed tamen noluerunt ibi diu demorari, cùm ſcilicet tota alia terra eis eſſet ſubdita, & ex affectu volebat inclinari. Erat autem in exercitu quidam miles fortis & ſtrenuus & ab illa regione oriundus, qui terram illam poſtulauit à cunctis principibus, vt eam in fidelitate ſancti ſepulchri & eorum & Dei cuſtodiret, vt vitam & honorem eius protegeret. Cui principes vnanimiter aſſenſum tribuerunt, quia ſciebant eum eſſe virum fidelem, & bellicis rebus idoneum & fortem. Dehinc proſpero ſucceſſu venerunt ad Cæſareā Cappadociæ. Cappadocia autem regio eſt in capite Syriæ ſita, ad ſeptentrionalem plagam porrecta. Cuius incolæ ciuitatis vltro ſe tradiderunt, eoſque benignè receperunt. Egreſſique de Cappadocia, proſpere venerunt ad quandam vrbem pulcherrimam & ſatis vberrimam, quam Turci non multo antè obſederant, & per tres hebdomadas impugnauerant, ſed expugnare nequiuerant. Ad quam accedentes, mox cum ſumma lætitia ciues obuiam eis venientes, beneuolè ſuſceperunt. Hanc iterum petiit alter miles, nomine Petrus ab Alpibus, & impetrauit eam celerrimè ab vniuerſis principibus. Ipſa nocte quidam delator nugarum venit ad Boamundum, dixitque ei, vſque ad viginti millia Turcorum in proximo adeſſe, qui nondum ſcirent Francorum exercitum illuc aduenisse. Ille credulus verbis mendacibus, elegit milites electos quos ſecum duxit, & loca in quibus latitare dicebantur peragrauit. Sed ſicut delator inanis fuit, ſic & inquiſitionis effectus fruſtratus. Dehinc cōſurgentes venerunt ad quandam vrbem, quæ vocatur Coſor, quæ plena erat omnibus bonis, quæ vtilia ſunt corporibus humanis. Ad quam accedentes, ab his qui erant in ea Chriſtianis, officioſiſſimè ſuſcepti ſunt. Et ibi per tres dies feriati ſunt. Illic vnuſquiſque ſuæ conſuluit indigentiæ: laſſi inuenerunt requiem, eſurientes refectionem, ſitientes potum, nudi operimentum. Prouidit itaque eis

que eis

que eis Deus tale habitaculum, quo facilius pati valerent validum superuenturę famis cruciatum. Interea nuntiatum est comiti Raimundo, quòd Turci metu territi, de Antiochia fugerant, ciuitatemque minimè præmunitam reliquerant. Qui inde accepit consilium, vt illuc quingentos milites dirigeret, qui arcem ciuitatis occuparent, antequam aliis cognitum esset. Et vt venerunt in vallem Antiochiæ vicinam, tunc primùm audierunt verum non esse quòd Turci discessissent à ciuitate, sed omni nisu quo poterant moliebantur defendere. Perrexerunt igitur vsque ad castellum Publicanorum, eoque subiugato, aliò secundo itinere diuerterunt, & in vallem Derugia peruenerunt, multosque ibi Turcos & Saracenos inuenerunt, quos in ore gladij superatos prælio occiderunt. Quod videntes Armenij terræ illius habitatores gauisi sunt, quia videlicet à Christianis tam viriliter & Turci & Publicani sunt occisi: continuoque cum terra sua reddiderunt se illis. Et Rusam ciuitatem obtinuerunt, & plurima castella suo dominio mancipauerunt. Vniuersus verò exercitus qui remanserat iter arripuit, miseróque infortunij successu per quædam montana, quæ nulli erant nisi feris aut reptilibus peruia: (vbi semita erat quæ non amplius quàm vnius pedis spacio dilatabatur, sic hinc & inde rupibus & densis spinarum seu veprium frutetis artabatur: ima vallium in abyssum videbantur immergi, cacumina montium ad sydera tolli) hac inæquali semita milites & armigeri collo suo arma dependentia gestabant: omnes æqualiter pedites, quia nulli eorum equitabant: plerique libentissimè loricas, galeas, clipeosque suos vendidissent, si emptorem inuenissent: multi quidem plurima lassitudine deficientes ea projiciebant, vt saltem sic expediti ire valerent. Iumenta cum oneribus ire nullatenus poterant, sed plerisque in locis onera iumentorum homines ferebant. Stare loco aut sedere nemo poterat, quia alter alterum impellebat. Nemo poterat iuuare suum comitem nisi præcedentem vltimus, quoniam qui præibat vix conuerti valebat ad subsequentem. Tandem finita tam infelici via, & inuia, venerunt ad ciuitatem, quæ Marasim memoratur, & ab incolis illis cum honore & gaudio excipiuntur. Illic abundantiam rerum temporalium inueniunt, ibi suæ miseriæ & defectus consolationem recipiunt. Ibi prior præstolatur vltimum. sed antè pertransiit integra dies, antequam cauda capiti cohæreret. Congregati verò & die vna quiescentes, secunda die venerunt in vallem, in qua est Antiochia sita: regia videlicet ciuitas ab Antiocho rege constituta, & ab ipso nuncupata. Hæc metropolis est & caput totius regionis Syriæ: olim insignita per beatum Petrum apostolorum principem cultu fidei catholicæ: in ea episcopalem cathedram posuit, & apostolos Barnaban & Paulum ordinauit. Nunc verò vt Dominus ostenderet oculis mortalium, quòd non est virtus nec vlla potestas nisi ab ipso, prius hanc adquirere voluit, in humilitate sermonis ore prædicantium: modò eam recuperare voluit, in sublimitate potentiæ armis debellantium. Sic nostri in virtute Dei ad ciuitatem properantes ad pontem ferreum peruenerunt: inueneruntque ibi numerositatem Turcorum pontem transire cupientium, vt his, qui erant in vrbe præstarent auxilium. Sed non est hominum dirigere gressus suos, sed eius est, cuius vniuersa subiecta sunt imperio. Nostri protinus irruerunt vnanimiter in eos, nullique pepercerunt, sed in ore gladij magnam multitudinem ex eis peremerunt. Alij mente consternati fugerunt, & sic vitæ præsenti suæ consuluerunt. Sic potiti Christiani victoria, multa inibi repererunt spolia: iumenta, asinos, camelos oneratos vino, frumento & oleo, & rebus aliis quæ obsessis sunt pernecessariæ. Tūc castrametati sunt super ripam fluminis, quod non longè distat à mœnibus ciuitatis. In die crastina onusti bonis omnibus ad ciuitatem ire disponunt: ad quam Deo autore peruenire studentes, in partibus tribus castra circumponunt. Ex vna enim parte montana prohibent accessum, & omne bellandi procul arcent ingenium. Quarta feria decimonono* Nouembris obsidio circa Antiochiam posita fuit, ad laudem & gloriam futuram Domini nostri Iesu Christi, qui semper est mirabilis in operibus suis.

* al. duodecimo.

ROBERTI MONACHI DE CHRISTIANORVM PRINCIPVM BELLO CONTRA TVRCAS,

Liber quartus.

QVIA verò vrbs Antiochena, non solùm naturali situ, verumetiam mœnibus excelsis, turribusq; in altum porrectis, densissimisque in cacuminibus murorum propugnaculis pręmunita erat: consilium inierũt principes, vt contra eam pugnarent, non virtute, sed ingenio; arte, non Marte; machinamento, non conflictu bellico. Prius igitur pontem supra flumen statuerũt, vt expeditius flumen transirent, quotiens transeundi necesse haberent. Tunc quippe in cõfinio vrbis magnam bonarum fructuum vbertatem inueniebant, copiosas vindemias, foueas frumẽto plenas & ordeo, aliisq; cibariis, arboresq; multi generis pomis refertas. Hoc quoque insinuabant eis Armenij qui in ciuitate erant, quiq; inde consentientibus Turcis ad eos veniebant: sed eorũ vxores & filij in vrbe remanebãt. Et hoc totum, licet Christiani essent, callidè tamen faciebant: quoniam dicta nostrorum siue facta, Turcis intus renũtiabant. Construũtur à Christicolis bellica machinamenta ad oppugnãdum cõgrua, turres ligneæ, balistæ, falces, arietes, talpæ, tela, sudes, & fundæ, & si qua alia potuerunt vlla excogitari arte. Sed quid valuerunt aduersum vrbẽ inexpugnabilem? præsertim cùm tot in ea essent defensores, qui etiam cum nostris campestri prælio pugnare potuissent. postquam verò:

Bosporus auroræ rutilos præcesserat ortus,
Ipsaq; rorifluo cùm iam candore vibraret,
Solq; venustaret flammanti lumine mundum:
Exurgunt properè proceres, procerumq; cateruæ,
Armaq; corripiunt, & ad vrbis mœnia currunt.
Pugna quidem dextra forti fit & intus & extrà:
Illi defendunt, dum nostri spicula fundunt:
Telaq; cum baculis, nec non lapidesq; sudesq;.
Fit labor immanis, sed profectus fit inanis.
Sicq; recesserunt, quia sternere non potuerunt.
Turres & muros, vi nulla corruituros.

Cumq; viderent nostri quòd nil proficere possent; illam dimittunt pugnam, retinent tamen obsidionem. Turci quippe in sua confidentes inuictissima ciuitate, nocte ianuis apertis exibant, & in castra sagittas mittebant. Contigit autem vt ita sagittando vnam mulierem ante tentoria Boamundi principis occiderint, & ideo vigilantiores excubias per castra posuerunt, qui etiam portam per quam exire solebant custodierunt. Placuit itaque principibus militiæ & optimatibus, vt castellum sibi construerent, quò securiores essent, si inimici Dei vllo modo præualerent, qui vndique sicut apes ad aluearia confluebant. Quod & factum est. Interea dum rarescere cœpit quotidiani victus impensa, consilium inierunt, vt cibos quęrerent, & ad quærendum, armigeros & plerosq; milites ob custodiam transmitterent. Sed qui prædari voluerunt,

Partim prædati, partimq; fuere necati.

Nam castellum quoddam erat in montanis non longè à ciuitate nomine Arech, quod erat plenum rebellantibus Turcis, qui nostris insidias prætenderunt, multos vulnerauerunt & plures occiderunt, & plerosque captos abduxerunt, cæterosq; turpiter iniuriatos ad castra redire compulerunt. Quod miseri casus infortunium vbi militia Dei cognouit, admodum indoluit: sed sibi deinceps salubre consilium inuenit. Mille armigeros antè præmittunt, quos Boamundus & Flandrensis comes cum electis militibus subsequuntur, munita valle, in qua ad ipsos confugerent, si Turci eos insequerentur. Quod ita absque dilatione contigit: quoniam Turci postquam illos eminus agnouerunt, laxatis loris, & equos calcaribus vrgentes, insecuti sunt, eosque in fugam verterunt. Nostri verò ad suos, sicut ad tutissimum auxilium, confugerunt, & præsidium diuini sub-

uini sub-

uini subsidij inuenerunt. Turci quidem cùm nimis de proximo nostros milites paratos esse deprehenderunt, primò quidem hæsitantes loco libentissimè cessissent, si cedere valuissent. Vt tamen cognouerunt, quòd pauciores Christiani essent quàm ipsi, bellum inierunt, tamen cum timore, in sua confidentes numerosa multitudine. Sed quid valet prælium, contra quod diuinum militat auxilium? Deus enim fortis, & fortis est Dominus potens in prælio. Duo enim ex nostris ibi tantùm perempti sunt: Sed de Turcis occisis quorum non est numerus, qui & de manu Dei repulsi sunt, absque numero occisi sunt. Multos ex eis captos ad castra duxerunt, & coram illis qui supra mœnia inclytæ ciuitatis erant, decollauerunt. Et vt maiorem illis dolorem incuterent & terrorem, balistis incisa capita in ciuitatem proiecerunt. De hinc expeditius ire potuerunt nostri ad villas & vicos Armeniorum, victum quærentes, & ipsi Armenij & indigenæ terrę illius ad nostros mercatum afferentes. Aduenit interea sacratissima dies dominicæ natiuitatis, quam Deus cunctis fidelibus suis celeberrimam in hoc contulit, quia qui creaturis omnibus nasci tribuit, pro solis hominibus nasci disposuit. Festiuā igitur illam Christiani fecerunt, sicut qui in tentoriis erāt agere potuerunt. Maius quippe gaudium erat in castris, quàm inter mœnia inclytæ vrbis. inclytam dico non propter fœdam gentilitatis habitationem, sed propter humanæ cōditionis positionem, & præsertim beati Petri apostolorum principis apud Deum reconciliationem. Qua celebratione peracta, consilium acceperunt quid agerent: quoniam in castris victus deficiebat, & glacialis hyems mercatum afferentes ad ipsos venire non sinebat. Illi nanque qui erant in vrbe, quanto magis sciebant nostros esurire, tanto magis incipiebant in illos desæuire. Hinc aeris inclementia, hinc miseræ egestatis inopia, hinc opprimebat aduersariorum violentia. Et sicut solet contingere in multitudine congregatorum, non deficiebat vox murmurantium. Nec mirum erat, si humana fragilitas sub tot tormentis pressa deficiebat. Grando, nix, glacies, spiritus procellarum, illos violentissimè opprimebant, quos nulla tecta cooperiebāt. Nec mirum si pessimè afflicti sunt, qui extra tentoria erant, cū ipsa tentoria nutabant. Qui propterea, vt suprà diximus, consilium inierunt, quid agerent, & tale inuicem acceperunt. Boamundus & comes Flandrensis ad his subueniendum se ipsos obtulerunt, & omnibus placuit, & libentissimè concesserunt. Hi itaque triginta millia equitum peditumq; elegerunt, & in terram Sarracenorum intrauerūt. O rerum omnium mediator Deus, quàm tempestiuè subuenis in periculis, & necessitate laborantibus, vt impleretur illud quod Salomon scripsit in prouerbiis, Conseruatur iusto substantia peccatoris. A Hierusalem & Damasco, & Aleph, cæterisq; regionibus congregati erant, Persæ, Arabes, & Medi, gens videlicet multa nimis, quæ ad Antiochiam disposuerat venire, eamq; à Christianis defendere. Sed aliter in cœlo fuit dispositum, quæ dispositio illorum ordinationem inclinauit deorsum. Cùm enim audissent, quòd pars Christianorum intrauit terram suam, gauisi sunt valde, quum in vinculis iam quasi irretitos arbitrati sunt. Tunc diuiserunt se in duas acies, vt sic vallati ab eis nostri, fugæ præsidium nusquam inuenirent. Quæ diuisio stulta fuit, quia stultitia in cordibus incredulorum semper requiescit. Nam vtraque acies vt sese inuicem aspexerunt, incūctanter altera in alteram irruit; quia illa in sua multitudine, ista in Dei omnipotentia confidit: & ideo euentus belli dissimilis fuit. Milites armati quotquot in occursum sui venerunt, vt falcator messem, prostrauerūt. Sed cùm in gyrum reuerti frenis voluerunt, quos iterum percuterent nisi fugientes non inuenerunt. Qui verò in manibus nostrorum peditum deuenerunt, in immane præcipitium corruerunt. Sciunt enim quibus bella nota sunt, quia grauiori attritione pedites quàm equites interficiunt. Altera verò acies quæ se ab altera separauerat, vt nostros circumueniret, vt audiuit voces bellantium, sonitumque confringentium armorum, laxatis habenis accurrebat suis in auxilium. Sed vt miseros illorum casus agnouit, fugientesque circumspexit, timor in illos vehementissimus irruit, fugiendique contulit societatem. Sed quid aliud nostri facerent, nisi vt persequerentur? Nam, sicut in vulgari prouerbio dicitur: si est qui fugiat, non deerit qui persequatur; iam omnes nostri eos persequebantur, quoniam qui pedites venerant, ascensores equorum efficiebantur. Quid plura? Qui euadere potuit, lætus & hilaris fuit: qui verò interceptus, miserrima nece occubuit. Quot asini & cameli, quotq; iumenta frumēto, vino, cæterisq; cibariis onusta, ibi capta

ſunt? quæ eſurienti exercitui Dei gratia grata erant. Quantum gaudium, & tripudij exultatio fuit in illa die in caſtris: cùm talia dona viderunt ſummi procuratoris? Mirandũ & gaudendum erat, quòd Dominus de mercibus inimicorum ſuorum de longinquo adductis, fideles ſuos reficiebat. Eſurientes bonis implebat, quibus aduerſarios ſuos ſpoliabat. Sic quoq; filiis Iſraël olim faciebat, cùm per terram gentiliũ regum trãſire cupiebant, & illi publicum viæ regiæ inceſſum eis denegabant. Omnes pari modo, qui cõtra illos accipiebant gladium, gladio peribant, & eorum terra & facultates dabantur eis in poſſeſſionem. Nunc verò idem Dominus eadem recompenſatione aufert ſuorum aduerſariis, vt iſti credant veraciter actum fuiſſe, quod ſcriptũ eſt de illis per omnia benedictus Deus, & ſine ipſo nihil poſſumus. Interim dum iſti glorioſi principes abfuerunt; qui in ciuitate erant, repentè de ea exierunt, noſtroſq; inter caſtra inuaſerunt: & plurimos ex eis occiderunt. Ipſo die Podienſis epiſcopus perdidit dapiferum ſuum; qui ſuæ aciei deferre ſolebat vexillum. Et niſi flumen inter caſtrũ & vrbem fluxiſſet, maioribus iniuriis & frequentioribus laceſſiſſent. Quibus bellorũ euentibus, & maximè famis inopia, pleriq; noſtrorum afflicti, abire moliebãtur: quia nimis graue erat inuitis ferre ieiunium, & ideo machinabantur ab obſidione diffugium. Quos Boamundus vir facundus & gratus eloquio, ita affatus eſt, dicens: O viri qui huc vſq; fuiſtis bellatores egregij, quos Deus per multa iam bellorum pericula victores reddidit, quoſq; virtus experientiæ vt illuſtres decorauit, quid contra Dominũ murmuratis, quia premit vos anguſtia paupertatis? Cùm vobis porrigit manum, tũc exultatis; cùm relaxat, tunc deſperatis. In hoc videmini non diligere donantem, ſed dona: nõ largitorẽ, ſed largiẽtis oblationem. Cùm largitur Dominus, amicus eſt; cũ ceſſat, inimicus vobis videtur eſſe & extraneus. Cui vnquam genti præſtitit Deus in tam breui tempore tot bella cõmittere, tot acerrimos hoſtes ſuperare, tot ſpoliis gentium ditari, tot triumphãtium palmis inſigniri? Ecce nunc innumerabiles hoſtes ſubegimus: ecce nũc eorum ſpolia ad vos attulimus. Quid eſt quod ſic diffidimus, cũ ſic quotidie vincamus? Non longè eſt à vobis, qui ſic pugnat pro vobis: ſæpe quidem fideles ſuos tentat, vt vtrũ diligant ipſum innoteſcat. Nunc tentat vos per inopiæ moleſtias, & per aſſiduas inimicantium vobis preſſuras. Quod ſi tantas intuliſſent nobis iniurias, quantas & nos eis irrogauimus: ſi tot de nobis occidiſſent, quot de illis nos proſtrauimus: ſi aliquis de nobis ſupereſſet, iure ille cõqueri potuiſſet. Sed pro certo qui conquereretur nullus eſſet, quoniam nemo ſuperſtes remanſiſſet. Propterea nolite diffidere, ſed eſtote viri cordati, quoniã ſi in ipſo viuitis, aut pro ipſo moriemini, eſtis beati. His & talibus dictis animos eorum eneruatos, robuſtos reddidit, & in effœminatas mẽtes virilitatem induxit. Paucis deniq; diebus euolutis hyems aſpera inhorruit, & in caſtris ciborum abundantia euanuit. Illi qui vendere cibos ſolebant, niuibus & glacie prohibente, nullatenus venire valebant. Curſores exercitus qui vſque ad terram Saracenorum tranſcurrebant, nihil prorſus inueniebãt: quia omnes de toto terræ illius confinio, aut longè fugerant, aut in ſpeluncis, aut in cauernis petrarum delituerant. Cumq; Armenij & Surani vidiſſent, in tãto diſcrimine famis noſtros eſſe poſitos, per nota loca gradiebantur, ſollicitè inquirẽtes, ſi quid inuenirent, quod ad noſtros afferre valerent. Sed apud tantos parum erat, nec tantæ multitudini ſuppetebat, & ideo vendebatur aſinariũ onus frumẽti ſeptem librarum pretio: ouum duodecim denariis; & vna nux vno. Sed quid vniuerſa percurram, cùm carum nimis vendebatur quicquid vilius habebatur. propter quod multi fame ibi perierunt, qui vnde aliquid emerent non habuerunt. Cœpit itaq; oriri inter eos magna inconſtantia animorum, mẽtis defectus, & totius bonæ ſpei diffidẽtia. Et quid mirum ſi pauperum, ſi imbecillium animi nutabant, cùm illi qui videbantur quaſi colũnæ eſſe, deficiebant omnino? Petrus enim eremita, & Gwillehelmus Carpentarius nocturno elapſu in fugam verſi ſunt, & à ſacra fidelium Dei ſocietate diſiuncti ſunt. De Gwillehelmo verò qui fuerit, dicamus: quoniam de Petro ſuperius mentionem fecimus. Gwillehelmus de regali proſapia ortus fuit, & vicecomes cuiuſdam regij caſtelli, quod Millidunum dicitur, olim extitit. qui ideo Carpentarius cœpit cognominari, quia in bello nullus volebat ei occurſari. Nulla enim lorica erat, galea vel clypeus, qui duros lãceæ illius ſiue mucronis ſuſtineret ictus. Vnde mirãdum, & cum admiratione dolẽdum, quòd in talem ac tantum virum tanta mentis hebetudo inceſſerit, quòd tam turpiter à caſtris virorum illuſtrium receſſerit.

Sed

Sed hoc non metu prælioru, vt ſperamus, fecit, ſed tantam famis iniuriam pati nunquam didicerat. Quod fugæ diſſidium vt Tancradus miles fortis & integer animo cognouit, vehementer condolens, inſecutus eſt illos, & comprehendit, & cum dedecore reuerti coëgit, & ad domum Boamundi adduxit. Non dicendum eſt ſi paſſus eſt verecundiam, qui nullo fugante inierat fugam. Dolebant plurimi qui eum agnouerant: conuitiabantur omnes qui qualis extiterat ignorabant. Tandem multis laceſſitus iniuriis, pro reuerentia Hugonis magni, cuius conſanguineus erat, & quia iam cum ipſis in retroactis certaminibus honeſtè pugnauerat, pacem obtinuit: ſed nunquam ſe amplius ita diſceſſurum coram omnibus iurauit. Sed tamen diu ſacramentum non cuſtodiuit: quia quantocius potuit clàm diſceſſit. Hanc itaque famis aſperitatem, vt ſuos probaret, euenire permiſit Deus, & vt terror eius fieret in vniuerſis nationibus. Nam & ſuos premebat ieiunio: & vicinas nationes eorum diſterminabat gladio. Cadebant mille à latere vnius, & decem millia à dextris alterius. Et ideo nunquam eſt à Domino tali deſperandum, quia quæcunque agit, diligentibus ſe cooperantur in bonum. Ne illi inſoleſcerent tot victoriis bellorum, opprimebat eos graui inedia ieiuniorum. In toto namque exercitu mille equi inueniri non poterant, ad pugnandum idonei: vt per hoc innoteſceret quòd in fortitudine equi non haberent fiduciam, ſed in Deum per quem & quomodo & quando volebat, ſuperabant. Erat quidam miles in exercitu eodem, nomine Tengus, diues apud ſuos, & nominatiſſimus, in Romaniæ partibus bene notus: palliatæ nugacitatis tegmine velatus. Hic venit ad principes, & ait illis: Vt quid hîc ita torpeſcimus? Quare quæ nobis ſunt profutura non quærimus? Si bonum vobis videtur, ego in regionem Romaniæ pergam, & inde in fidelitate imperatoris copioſum mercatum adducam: naues onuſtas omnibus rebus, frumento, vino, oleo, hordeo, carne, farina, caſeis, per mare adduci faciam, & equos, mulos, mulaſque per terram. Et ne de me diffidentiam habeatis, papiliones meos & omnia bona mea derelinquam, hoc ſolùm excepto quod mecum feram. Et ſi adhuc mihi non creditis, iurabo quòd citius ad vos redibo. Principes mendacibus verbis illius credentes, ſacramentum receperunt. Ipſe autem nec ſacramentum tenuit, nec verborum ſponſionem impleuit. Hoc ideo de his duobus militibus refero, vt quiſque percipiat quanta egeſtas in caſtris fuerit, quæ etiam fugere diuites, & periurare compellebat. Cumq; iam ſic arctarentur, & omnis humana ſpes omnino deficeret, plurima pars exercitus retro eundi licentiam à principibus petierunt; & ipſi vnanimiter flentes eis conceſſerunt. Vt quid enim retinerent, quos conſolari non poterant? Dum ſic validè deſolatio pullularet in caſtris, & nullus vllum haberet conſilium, miſeratio diuina ſolitum eis præſtitit auxilium: Affuit nuncius qui innumera Turcorum agminum millia prope adeſſe retulit, & in caſtro eis proximo, nomine Arech, quod ſupra nominauimus, illa nocte aggregari aſſeruit. Qui ideo latenter & in magno ſilentio veniebant, vt imparatos in caſtris inuenirent. Hoc dictum cunctis innotuit, & quos ſomno pigritiæ torpentes inuenit, excitatos reddidit. Salit & tripudiat, qui antea ambulare nequibat. Reuixit ſpiritus illorum, quos ſopierat indigentia ciborum. Erectis in cælum manibus Deum laudant; & quaſi iam vicerint, manibus applaudunt. Malebant enim honeſtè in bello mori, quàm eſcarum inopia cruciari. Tunc proceres exercitus acceperunt cõſilium, vt pars vna omnium in caſtris remaneret ad cuſtodiendum: pars altera obuiam venientibus iret ad prælium. Qui de caſtris nocte egredientes, in inſidiis poſiti ſunt, prætereuntium pręſtolantes occurſum, iacueruntq; inter flumen & lacum. Summo itaque diluculo, aurora lumen terris deferente, miſerunt exploratores, qui illorum agmina viderent, & eſſe eorum ſibi renunciarent. Exploratores renuntiant tot illorum millia in ſimul ſe nunquã vidiſſe. Et ex parte fluminis duas acies ſeparatas à multitudine equis velocioribus accurrere. Tũc noſtri in quodã cliuo poſiti, crucis ſigno cũ armis ſe præmuniunt, & manus in cælũ protendunt, Deoq; ſe cõmittunt, eiuſq; flagitant auxiliũ. Mox noſtri ſuperuenientes illos excipiũt, & ictu pungẽtes quotquot obuiãt, ſolo proſternũt. Alij per campũ diſperſi circũuolant, imbreſq; venenatarum emittunt ſagittarum. Strident dentibus, & more canum latrãt, quia terrere ſic ſuos aduerſarios putant. Sed hæc noſtri irridebant: & protecti clypeis, loricis, galeis, eorum immiſſuras vilipẽdebant. Sed cùm innumerabilis illorum multitudo appropiauit, cum tanto impetu noſtros inuaſerunt, vt modicè in fugam verſi ſint.

Quod vt vidit Boamundus, qui poſtremo obſeruabat cuſtodiam, cum ſua acie prorupit in medium, ſociosq́ue recolligens, inimicos perduxit ad interitum. Illi namque vt viderunt noſtrorum vexilla ſuper vertices ſuos dependentia, noſtrosq; more leonum rugientium, in medios hoſtes circunferri, omnesq́ue circa ſe laniari, pauent & conturbantur, verſisq́ue retro habenis equorum, ad pontem ferreum quàm celerrimè recurrunt. Sed quid modò Franci facerent niſi cominus enſe ferirent? Sternitur via corporibus morientium, impletur aër vocibus eiulantium. Tellus madefacta cruore morientium, perforatur pedibus cõculcantium equorum. Vt venitur ad pontem ferreum, via arctatur, & non omnes pons recepit, hinc quàm plures in flumen præcipitãtur, & quos vnda tenebat, celeri rotatu inuolutos abſorbebat. Et cur per ſingula morarer? Maior pars periit quàm euaſerit. Plures occiſi ſunt, quàm viui remanſerint. Qui euaſerunt, ad caſtrum ſuum quod ſuperius nominauimus confugerunt, ſed in eo non diu permanſerunt. Prædatum enim vacuum dimiſerunt, & fugientes abierunt. Noſtri verò illud accipiunt, & cuſtodes qui illud cuſtodirent ad pontem, poſuerunt. Armenij quoque & Surani fugientes inſecuti ſunt, & arte loca anticipando multos occiderunt, pluresq́ue captiuos detinuerunt. Sicq; filij diaboli ſecundum ſuum meritum, de ruina in ruinam receperunt interitum. Noſtri verò cum gaudio ingenti ad caſtra remearunt, adducentes ſecum equos & mulos & mulas, & ſpolia plurima, & multa alia quæ indigẽtibus ſociis valde erant neceſſaria. Multorum etiam capita mortuorum ſimul attulerunt, quæ ante portam ciuitatis poſuerunt, vbi admiraldi Babyloniæ habebant hoſpitium. Receperunt illos cum ſumma lætitia ſocij qui in caſtris erant, quique tota die cum ciuibus qui egreſſi ſunt de vrbe pugnauerant, palmamq́ue victoriæ reportarant. Tunc geminata lætitia duplicis victoriæ feſtiuum tempus effecit: & eos qui egeſtatis mœrore conſumpti penè erant, refecit. Iam verò Armenij & Surani, victum ad caſtra ferebãt, & de felici noſtrorum euentu congaudebant. Sic illi de ciuitate egrediebantur, & inter ſaxa montium latitabant, inſidiabanturq; illis qui victum afferebant, & quotquot comprehendere poterant occidebant. Quod valde triſtes reddidit proceres: & ſuper hoc conſilium inierunt: remediumq; huic calamitati repererunt. Caſtrum conſtruxerũt ante portam ciuitatis, ſuper pontem iuxta Mahumariam, quod illos valde perdomuit, quoniam deinceps nullus eorũ exire per pontem auſus fuit. Et tunc quia caſtrenſes ad hoc peragendum opus non ſufficiebant, Boamũdus & comes ſancti Egidij ad portum ſancti Symeonis perrexerunt, & inde operarios precio conducere ſtuduerunt. Quos cùm adducerent, Turcos qui nocte illa de ciuitate exierant, in inſidiis poſitos inuenerũt, qui ſubitaneo incurſu tam fortiter noſtros inuaſerunt, quoaduſque illos qui equites erant abſque vlla certaminis reuerberatione in montana fugauerunt: Pedites qui fugere non potuerũt, diram necem perpeſſi ſunt. ſed quanto fuit acrior, tanto & glorioſior. Et qui ibi mortui ſunt, ferè mille fuerunt. ſed occidentes diu gauiſi non ſunt. Relatio enim huius occiſionis ad caſtra peruenit, tantosq́ue principes proceresq́ue commouit. Qui equis proſilientes ad vlciſcendam mortem ſuorum ordinatis agminibus peruolant, inueniuntq́ue eos adhuc in campo, occiſorum capita detruncantes. Illi verò nequaquam perterriti, in ſua confidentes multitudine ad pugnam congrediuntur. ſed noſtris toto corde tota virtute confidentibus, poſtquã pedites noſtri equitibus conſociati ſunt, in breui ſuperantur. Nam vt viderunt illos quos ad montana fugere compulerant accurrere, noſtrorumq; agmina fortiter creſcere, & creſcendo fortius inſiſtere, terga vertũt, & verſus pontem fugæ viam arripiunt. Sed valde impediuit difficultas itineris anguſti, quia nec fugere vſquam poterant, nec conuerti. Reuerti retro fas non erat, quia hoſtis vrgebat: dextra læuaque diuerti impoſſibilitas anguſti itineris prohibebat, præire vetabat denſa multitudo fugientium. Sicque eis diuino nutu contigerat, vt nec fugere, nec pugnare licuerit. Ibi Turco nec toxicata ſagitta proficiebat, nec equi velocitas ſubueniebat. Ibi maiorem ſtragem pedites egerunt, quàm qui equis inſidebant: quoniam ſeriatim, vt falcator prata vel meſſem, detruncabant. Illic ſatiari potuiſſent enſes & tela aliarum gentium Turcorum ſanguine: ſed quia Francigenarum erãt, nec obtundi poterant, nec repleri cruore. Noſtri tantum pugnabant, illi patiebantur: noſtri percutiebant, illi moriebantur. Nec tantum infatigata manus dilaniare poterat, quantum quod dilaniaret, reperiebat. Inter viuos mortui ſtabãt, quia ſuffulti denſitate viuorum

viuorum cadere non poterant, & calamitas tanta eos oppresserat quòd alter alterum in mortem imprimebat. Tantus illos timor inuaserat, quòd subsequens præcedentem vt fugere posset, impellebat.

Dux itaq; Gothefridus militiæ decus egregium, vt vidit, quòd nemo illos ferire potuit, nisi post dorsum, equo celeri volitans anticipauit pontis introitum. Et quæ lingua valet explicare, quantas strages dux solus illic dederit super corporibus gentis iniquæ? Illi fugere cœperant, armaque sua in terram proiecerant, gladium ducis vt mortem expauescebant, & tamē vitare non poterant. Ille exertis brachiis, ense nudato, eorum ceruices amputabat, illi minimè renitentes, nuda corpora inuiti offerebant. Ibi ira, locus, gladius, validaq; manus pugnabat, & totum in membris miserorum redūdabat. Cúmque vnus ex eis audacior cæteris, & mole corporis pręstātior & viribus, vt alter Golias, robustior, videret ducem sic immisericorditer in suos sęuientem, sanguineis calcaribus vrget equū aduersus illum, & mucrone in altum sublato, totum super verticem ducis transuerberat scutum: & nisi ictui vmbonem dux expandisset, & se in alteram partem inclinasset, mortis debitum persoluisset. Sed Deus militem suum custodiuit, eumque scuto suæ defensionis muniuit. Dux ira succensus vehementi, parat rependere vicem, eiusq; tali modo amputat ceruicem. Ensem eleuat, eumque à sinistra parte scapularum tanta virtute intorsit, quòd pectus medium disiunxit, spinam & vitalia interrupit, & sic lubricus ensis super crus dextrum integer exiuit, sicq; caput integrum cum dextra parte corporis immersit gurgiti, partemque quæ equo insidebat remisit ciuitati. Ad quod horrendum spectaculum omnes qui in ciuitate erant confluunt, & videntes sic admirati sunt, conturbati sunt, commoti sunt, tremor apprehendit eos. Ibi dolores vt parturientis, ibi voces eiulantium, quia ille vnus fuit ex admiraldis eorum. Tunc euaginauerunt gladios suos, intenderunt arcus suos, parauerunt sagittas suas in pharetra, vt sagittarent ducem: cupientes si eis permissum esset, tantam militiæ Christianæ extinguere lucem. Sed Deus eorum prauæ voluntati non consensit, quia dux retrocessit. Sustinere enim telorum ac sagittarum grandinem diu non potuit. O prædicabilis, ô inuicta ducis dextera, & animosi pectoris robur eximium. Laudandus & ensis, quod in sua integritate perseuerans, vibranti dexteræ sui famulatus impendit obsequium. Et cuius cor eructare, cuius lingua enarrare, cuius manus scribere, quæ pagina valet suscipere aliorū facta principum, qui illi compares fuerunt in omnibus victoriis præliorum. Victoria ducis præ cæteris enituit, quoniam pars dimidiati corporis quę remansit, testimonium laudis fuit. Fluctus verò qui occisorum corpora absorbuit, aliorum ictus mirabiles occuluit. Sed sicut ventus turbinis annosæ arboris constringit brachia, sic incisa cadebant morientium membra. In hoc prælio persecutus est vnus mille, & duo fugauerunt decem millia. Qui in flumē rapido cursu immergebantur, emergentes pontis ligneas colūnas amplexabantur: sed nostri desuper illos lanceis perforabāt & perimebant. Cruor effusus sanguineum flumini dabat colorem, cunctisq; cernentibus magnum incutiebat horrorem. Quippe densitas corporum fluminis impediebat cursum, & retrogrado incessu ire cogebat retrorsum. Et quid mirum? Super pontem etenim quinque millia prostrata fuerunt, quæ omnia deorsum in aquam præcipitata sunt. Et quis numerare potuit, quot mucro desæuiens præcipiti saltu in amnem mergi compulit? In illo conflictu occisus est Cassiani magni regis Antiochiæ filius, & duodecim admiraldi regis Babyloniæ, quos cum suis exercitibus miserat ad ferenda auxilia regi Antiochiæ. Et quos Admiraldos vocant, reges sunt, qui prouinciis regionum præsunt. Prouincia quidem est, quę vnum habet Metropolitanum, duodecim consules & vnum regem. Ex tot itaque prouinciis conuenerunt, quot ibi admiraldi fuerunt mortui. Et qui ibi capti sunt, pro septem millibus computati sunt. Vestium, armorum, cæterique cultus adparatum nemo retinere potuit per vllam memoriam. Sic itaque superati sunt Turci magnanimiter à Francis, siluitq; deinceps garrula vox eorum, atque stridor dentium, & quotidianorum clamositas conuitiorum. Iam verò demissis vultibus ibant, & pleriq; omnino diffidentes, furtim de ciuitate exeuntes, fugiebant. Nox superueniens litem diremit, & nostri victores ad castra redierunt: illi verò obseratis ianuis, intra vrbem se receperunt. In crastinum vt primum lux matutina processit; Turci de ciuitate exierunt, & collegerunt corpora mortuorum, quot inuenire potuerunt, & sepulturæ tradiderunt.

Quod Christiani exercitus iuuenes vt audierunt, multi in vnum cōglobati ad cœmiterium cucurrerunt, & quæ illi cum magno honore sepelierant, cum magno dedecore foras proiecerunt. Subterrauerant quippe illa vltra pontem ad Machumanam qui erat ante portam ciuitatis, & plurima pallis inuoluerant, & multos aureos, arma, arcus, & sagittas & alia multa cum eis reposuerant. Sic enim est eorum cōsuetudo sepelire: nostrorum verò est libentissimè ea tollere. Extractis itaq; corporibus vniuersis, capita absciderunt, scire cupientes numerum illorum qui ad ripam fluminis necati sunt. Truncata siquidem capita ad castra attulerunt, & cadauera feris & volucribus inhumata reliquerunt. Quod ab altis mœnibus & turribus excelsis prospicientes, vehementer indoluerunt, & genas scindentes & crines vellentes, Mahometem præceptorem suum in auxilium sui cœperunt inuocare: sed Mahometus nō potuit restaurare, quos Christus per suos milites voluit exterminare.

ROBERTI MONACHI DE CHRISTIANORVM PRINCIPVM BELLO CONTRA TVRCAS,

Liber quintus.

CVMQVE hæc crebro vicissitudinum actitarentur impulsu, præambulus quidam aduenit, qui nuncios principis Babyloniæ in crastinum prædicabat aduenire, & à principibus castrorum fiduciam quærit veniendi securè. Qui libenter annuunt, seque eorum susceptioni sollèniter præmuniunt. Tentoria variis ornamentorum generibus venustantur: terræ infixis sudibus scuta apponūtur, quibus ludos in crastinū equestres exerceant; magnificè omnia ordinātur: alij veloces cursus equorum flexis in gyrum frenis fecerunt: non defuerunt & militares impetus: hastarumque vibrationes in alterutrum ibi celebratæ sunt. In quibus actibus monstrabatur, quòd nullo pauore trepidabant, qui talia operabantur. Talia quippe iuuentus excolebat: sed ætate sensuq; seniores in vnum consederant, causasq; consilij & prudentiæ conferebāt. Interim Babylonienses nuncij cùm appropinquarent, tantosq; tanto gaudio trepidantes conspicarentur, mirati sunt: quoniam relatio vsque Babyloniam cucurrerat, quòd & fame cruciabantur & pauore concutiebantur. Adducti igitur ante principes sunt, & in hæc verba retulerunt, quæ eis commissa sunt. Dominus noster Admiraldus Babyloniæ, mandat vobis Francorum principibus salutem & amicitiam, si eius voluntati vultis obedire. In aula regis Persarum dominiq; nostri, magnus vestri causa congregatus est conuentus, septemq; diebus protelatum est cōsilium, quid nam eis super hoc sit agendum. Mirantur enim cur sic armati quæratis domini vestri sepulchrum, gentem eorum à finibus diu possessis exterminantes, imò, quod nefarium est peregrinis, in ore gladij trucidātes. Quod si posthac in pera & baculo vultis ire, cùm honore maximo rerumq; opulentia vos illuc facient pertransire: de peditibus equites facient: qui pauperes sunt, in toto itinere nec in reditu amplius esuriēt. Et si per mēsem ad sepulchrum vobis diurnare placuerit, bonorum copia vobis nō deerit: facultas eundi per vniuersam Hierusalem vobis concedetur, vt quo honore placuerit, & templum & sepulchrum quilibet veneretur. Quod si hæc vobis indulta cōtemnitis, & in animorum vestrorum magnitudine cōfiditis & armis, videndum vobis est etiam atq; etiam, quanto periculo vos exponatis; apud nos certè ducimus esse temerariū, quòd vlla, quātumuis magna, humana potestas congrassetur contra Babylonios, regemq; Persarum. Iam verò quæ sit sententia vestra super his nobis aperite: quæ verò displicent, in communi edicite. Ad hæc communis sententia principum respondit, dicens: Nulli sapienti mirandum est, si ad domini nostri sepulchrum cum armis venimus, gētemq; vestram ab istis finibus eliminamus. Quoniam quicunque de nostris huc vsq; in baculo & pera venire soliti erant, turpi ludibrio affecti sunt, & ignominiam contumeliarum tolerātes, ad extremum perimebantur. Terra autem gentis illorum nō est, licet diu possederint, quia nostrorum à priscis temporibus fuit, eisq; propter malitiam iniustitiamque suam vestra

vestra gens aduersa abstulit: quæ tamen ideo vestra non debet esse, quia diu eam tenuistis. Cœlesti enim cẽsura nunc decretum est, vt misericorditer reddatur filijs, quod iniustè patribus ablatum est. Ne glorietur gens vestra quia superauerit effœminatam gentem Græcorum: quoniam diuina suffragante potentia, in ceruicibus vestris meritum recompensabitur gladio Francorum. Et notum esse poterit, his qui ignorãt, quòd non est hominum euertere regna, sed eius per quem reges regnant. Ipsi dicunt se velle nobis indulgere, si in pera & baculo post hac velimus transire: in seipsam redeat eorum misericordia, quoniam velint nolint, thesauris eorum nostra ditabitur seu vacuabitur inopia. Hierusalem cùm nobis à Deo concessa sit, quis prçualet auferre eam? Nulla virtus est humana quç nobis vllo modo terrorem incutiat; quia cùm morimur nascimur, cùm vitam amittimus temporalem, recuperamus sempiternam. Idcirco renuntiate his qui miserunt vos: quòd arma quæ in patria nostra sumpsimus, etiam cùm capta erit Hierusalem, non dimittemus. Confidimus enim in eo qui docet manus nostras ad prçlium, & brachia nostra ponit vt arcum æreum; quoniam & via nostris gladijs aperietur, & omnia scandala eradicabuntur, & Hierusalem capietur. Tunc nostra erit non per hominis indulgentiam, sed per cœlestis censuræ æquitatem. De vultu enim domini hoc iudicium prodijt, quia Hierusalem nostra erit. Legati verò quid vltrà prætenderent non inuenerunt, sed audito hoc verbo scandalizati sunt, Antiochiamque nostris consentientibus introierunt. His ita peractis, tertia die post peractum prælium, castellum cœperunt ædificare: de quo superius mentionem fecimus, constructum in introitu pontis, ad Mahumariam scilicet, in loco cimiterij ante ianuam ciuitatis. Destruxerunt autem omnes tumulos lapideos mortuorum, & ex illis castrum munierunt. Quod cùm peractum fuit, commendatum est Raimundo egregio comiti sancti Egidij. Hoc factum valde constrinxit eos qui in ciuitate erant, quoniam vlterius ab illa parte non valuerunt exire. Nostri verò iam securè ibant, quocunque ire disponebant. Tunc proceres elegerunt viros optimos, equosque velociores: & non longè aburbe transierunt fluuium, & prædam maximam inuenerunt, equos & equas, mulos & mulas, asinos & camelos, & animalium quinque millia. Omnia hæc egregia cohors adduxit ad castra, & celebrata est apud Christicolas lætitia magna. Quod infortunium ciues vehementer attriuit: quoniam abundantia rerum quæ nostros roborauit, perdita, illos debilitauit. Illic verò vbi præda capta fuit, erãt antiquum castrum, sed incuria & vetustate dirutum: & adhuc vigebat ibi quoddam monasterium. quod vt magis constringerent, inimicos suos proceribus placuit reædificare, & forti munitione circundare. Quod cùm in breui peractum fuit, inquisitio facta est, quis illud custodiret: Et dum tractaretur de custodia, & plurima in ventum procederẽt verba: Tancradus illustris princeps & egregius iuuenis, sicut erat alacer in sermonibus & factis, in medium prosiluit, dicens: Ego custodiam castellum, si custodiæ meæ dignum recompensabitur meritum. Pretium ergo omnes in commune taxauerunt, & quadringentas argenti marcas ei contulerunt. Tancradus castellum intrauit, idque peditum turmis fortique milite plusquam munitionẽ aliam firmauit. Quod feliciter, DEO opitulante, suscepit: quoniam ipsa die magnus Armeniorũ populus, & Suraniorũ ad ciuitatem veniebat, & vrbanis optima victualia afferebat. Quos omnes in insidijs positus Tãcradus apprehendit: nec tamen eos, quia Christiani erant occidere voluit, sed cũ ipsis sarcinis ad castrũ suum cõduxit. Quos tandẽ tali conditione illæsos abire permisit: quia promiserunt ei in fide Christiana, se allaturos Christianis pro competenti pretio necessaria, quo adusque caperetur Antiochia. quod illi strenuè impleuerunt, sicut & spoponderunt. Tancradus verò vias ac semitas obstruxerat, his qui erant in ciuitate, quòd nullus audebat exire. Propterea pacis inducias quæsierunt, dicentes, quòd illo temporis interuallo apud se tractarent, qua lege, qua conditione, se & ciuitatem Christianis dederent. Crediderunt principes, & dispositis pactionibus, & tempore constituto, tenendæ pacis sacramenta dederunt & acceperunt. Portæ ciuitatis aperiuntur, & eundi inuicem alteri ad alterum facultas conceditur. Tunc liberè Franci per circuitum murorum ibant, & ad propugnacula cum ipsis ciuibus stabant, & ciues cum gaudio ad castra veniebant. Processu denique temporis, cùm iam suprema dies induciarum aduenisset, Vualo quidam miles Christianus, & in armis egregius, & inter præcipuos no-

minatiſſimus: hic perfidæ genti nimium credulus, quadam die per vigulta eorum ſpaciabatur, & locorum amœnitate oculos paſcebat. Hunc, vt inermem virum, armati canes aggreſſi ſunt, & membratim diuiſum, miſerabili cruciatu diſcerpſerunt. Heu morte Walonis, pax infringitur, data fidei ſacramenta violantur, portæ iterum vrbis obſtruuntur: & perfidi gentiles inter mœnium turriumq; ſuarum cauernas recluduntur. Luctus in caſtris permaximus habetur, quoniam ab omnibus viris ac mulieribus mors Walonis crebris ſingultibus lamentatur. Coniunx verò illius vniuerſos ad lacrymas concitabat, quæ ſe vltra morem aliarum miſerabiliter laniabat: & quæ alios ad luctum commouebat, propter crebra ſuſpiria ſingultusque, nec loqui nec clamare poterat. Erat autem illa alto procerum ſanguine procreata, & ſecundum carnis huius infirmitatem, forma præ cæteris egregia. Erat autem plerunque immobilis velut columna marmorea, ita vt ſæpius mortua putaretur: niſi vitalis calor palpitans in ſupremo pectore ſentiretur. Sed adhuc pulſitabat vena latens ſub cute minimè piloſa quæ pubem ciliorum diſcriminat. Cùm verò reſpirabat, oblita fœminei pudoris ſe in terram volutabat, & genas vnguibus ſecans, aureos crines diſrumpebat. Occurrunt aliæ matronæ, quæ de ſe illi facere talia prohibent, & pia cuſtodia obſeruant. Quæ cùm loqui potuit, in hæc verba prorupit dicens:

Rex in perſonis trinus miſerere Walonis:
Et vitæ munus ſibi confer, vt es Deus vnus.
Quid meruit Walo, quòd mortuus eſt ſine bello?
Virgine matre ſatus, Walonis terge reatus.
Quem de bellorum tot caſibus eripuiſti:
Et permiſiſti nunc tandem martyrizari.

Heu quantum videre deſiderabat tuum ſepulchrum, pro quo contempſit omnia ſua quę habuit, & ſeipſum. Quo infelici infortunio fuit elongatus ſuus enſis qui ſic conueniebat lateri eius. O me ſaltem felicem, ſi licuiſſet mihi in ſupremo ſpiritu oculos claudere, vulnera lachrymis abluere, & manibus veſteque detergere, & dulcia ſepulchro membra committere. His queſtibus Ewardus frater eius interuenit, & in quantum admiſit vis doloris, compeſcuit. Illud ſanè prætereundum non eſt, quod ante mortem viri iſtius contigit, dum tempus induciarum integrum & fidele manſit. Erat quidam Admiraldus de genere Turcarum in illa ciuitate regia, cum quo Boamundus plurima & priuata pacis tempore habuit colloquia. Hic inter cætera quodam die requiſiuit ab eo, vbi nam caſtra poſuerit ille canditatorum exercitus innumerabilis, quorum in omnibus bellis fulciebantur auxilio. Dicebat enim quòd aduentum illorum nunquam poterant ſuſtinere; ſed ſtatim vt viderint illos, incipiebant pauere: illi ipſos vt ventus turbinis opprimerent & iſti vulnerabant, iſti obruebant & iſti occidebant. Cui Boamundus ait; Putás ne alium exercitum eſſe quàm hunc quem vides noſtrum? Cui ille: Per Mahometem meum præceptorem iuro, quoniam ſi hîc adeſſent, tota hæc planicies illos non caperet. Omnes habent equos albos, miræ celeritatis, & veſtimenta, & ſcuta, & vexilla eiuſdem coloris. Sed forſitan ideo abſconduntur, ne virtus veſtra nobis manifeſtetur. Sed per fidem, quam habes in Ieſum, vbi caſtra eorum locata ſunt? Boamundus itaque ſpiritu Dei illuſtratus, illico ſenſit hanc quam viderat viſionem Dei eſſe, nec quòd quærebat ex tentatione, ſed ex bona voluntate procedere: & reſpondens inquit: Licet ſis extraneus à lege noſtra, quia video te bona erga nos voluntate, bonoque ſpiritu animatum, aperiam tibi aliquod fidei noſtræ ſacramentum. Si tantum profundi intellectus haberes, gratias creatori omnium referre deberes, qui tibi oſtendit exercitum candidatum. & ſcias quia in terra non conuerſantur, ſed in ſupernis manſionibus regni cœlorum. Hi ſunt qui pro fide Chriſti martyrium ſuſtinuerunt, & in omni terra contra incredulos dimicauerunt. Horum præcipui ſunt ſigniferi, Georgius, Demetrius, Mauricius, qui in hac temporali vita militaria arma geſtauerunt, & pro Chriſtiana fide capite plexi ſunt. Hi quotiens nobis expedit, iubente domino Ieſu Chriſto, nobis ſuffragantur, & per hos inimici noſtri præcipitantur. Et vt me verum cognoſcas profiteri, inquire & hodie & cras, & in die altera an in tota regione hac eorum caſtra poterunt inueniri. Quod ſi inueniuntur, redarguti in conſpectu tuo à mendacio erubeſcemus. Et cùm in tota regione nequiueris illos inuenire, ſi nobis ne-

ceſſe

cesse erit, in crastinum videbis adesse. Vnde igitur tam citò veniunt? nisi à supernis sedibus in quibus morantur. Cui respondit Pyrrhus: (sic enim erat nomen eius) & si de cœlo veniunt, vbi tot albos equos, tot scuta, tot vexilla inueniuntur? Cui Boamundus: Tu magna & super sensum meum requiris. Propterea si vis, accedat capellanus meus. Ad hæc capellanus. Cùm omnipotens creator angelos suos, siue iustorum spiritus, mittere disponit in terrã, tunc assumunt sibi aëria corpora, vt per ea nobis innotescant, qui videri non possunt in spiritali essentia sua. Ideo armati nunc apparent, vt quòd in bello laboraturis auxilio veniunt, indicent. Si enim vt peregrini, vel vt sacerdotes stolis dealbati apparerent, non bellum, sed pacem nuntiarent. Expleto siquidem negotio pro quo veniunt, ad cœlestia remeant, vnde venerunt; & corpora, quæ, vt visibiles apparerent, acceperunt, in eandem reponunt materiam quam sumpserunt. Ne mireris, si omnipotẽs creator omnium transmutat res in se factas, in quamlibet speciem, qui vniuersa de nihilo adduxit in essentiam. Et Pyrrhus ad hæc ait: Per ipsum quem asseris creatorem mira dicis, & rationabilia, nobisq; hactenus inaudita. His Boamundus adiecit & ait: O Pyrrhe nónne tibi videtur magnum esse miraculum, quòd per nos operatur Dominus Iesus Christus, in quem credimus? quia quanto nos pauciores sumus, tanto & fortiores: vos verò quanto numerosiores tanto imbecilliores. Cui hanc virtutem attribuis, humanitati an diuinitati? Homo non est à seipso, sed à creatore suo: à quo habet esse, habet & posse. Et inde cõijci potest, quòd, licet vnus creauerit nos & vos creator, vberiorem tamen suæ virtutis præstat abundantiam nobis quàm vobis. Certi quippe in illius virtute sumus, quia non solùm Antiochiam, verumetiam Romaniam totam, & Syriam, ipsam & Hierusalem obtinebimus, quia hoc promisit Dei filius omnipotens Iesus. Pyrrhus quidem hæc & consimilia dicta Boamundi prudenter intellexit, eumque vehementer Boamundus suo amori attraxit. Cumque contigisset, inimico humani generis suadẽte, quod superius dictum est de Walone, Pyrrhus cum suo Boamundo loqui amplius non valuit, sed tamen occultè per internuntium hæc ei significauit: Noui te nobilem virum, atque fidelem Christianum, commendo me tuæ fidei & meam domum, faciam tibi quæ me facere hortatus es: tres turres quas in Antiochia custodio, tibi tradam, & vnam de portis, tibi tuæque genti Christianæ, & ne friuolum illud esse credas, & ne de mea fide diffidas, mitto filium meum tibi, quem vnicè vnicum diligo, eumque sicut & me ipsum tuæ fidei committo. Quibus visis & auditis, Boamundus magno succensus est gaudio; magnaq; in eo apud Deum excreuit deuotio; lacrymæ ab oculis vberes erumpunt; & Deo gratias agens, manus in cœlum tetendit. Nec mora, principes in vnum conuocauit, eisque talia retulit, dicens: Egregij principes & viri bellatores, compertum est vobis quantum iniuriarum passi sumus in hac obsidione, quantaque patimur, & quàm diu voluerit Deus patiemur. Si Deus alicui hanc ciuitatem per aliquod ingenium dare vellet, dicite, an vestra autoritas ei eam concederet. Ad hæc multi exclamauerunt in vnum dicentes: Nos simul eam habebimus, quoniam simul angustias necessitãtum tolerauimus. Tunc Boamundus modicum subridens, ait: Væ ciuitati quæ tot dominis subiecta erit. nolite fratres ea dicere, sed eius imperio subijciatur, qui eam poterit adquirere: qui vt vidit quia nil proficiebat, ad castra sua redijt, & tamen nuntios Pyrrhi, qui ad se venerant, detinuit. Principes verò amoto Boamundo, consilium inierunt dicentes: Nos bonum consilium non habemus, qui verbis Boamundi viri sapientissimi contraimus. Si à primo die quo huc venimus, hoc fieri potuisset, magnum nobis commodum inde perueniſſet. Nullus nostrorum propter ambitionem vrbis Antiochiæ de terra sua exiuit: eam habeat cui Deus dare voluerit. nostra omnium vna sit intentio, sancti scilicet sepulchri liberatio. Placuit omnibus. Boamundus vocatur, eiq; Antiochia, si eam adquirere potest, beniuolè ab omnibus conceditur. Boamundus itaque haud segnis viros sibi fideles, noctis crepusculo, remittit ad amicum, vt ei renuntiet & modum & terminum. Pyrrhus remandat vt in crastinum commoueatur exercitus Francorum, quasi ire velit ad prędandum in terram Saracenorum. Et cùm nox obscurare cœperit, reuertantur ad castra ex parte ciuitatis, in qua ipse erectis (inquit) excubabo auribus in turribus meis. Prope murum parati veniant & nihil prorsus timeant. Credidit hoc consilium Boamundus quibusdam suis familiaribus Hugoni magno, & duci Gothefrido, Podiensi episcopo, & co-

miti Raimundo. Dixit itaque eis: Nocte ventura diuina opitulante gratia, tradetur nobis Antiochia, exposuitque eis nuntium. Qui auditis omnibus, gratulati sunt, & benedixerunt dominum. In crastinum congregauerunt duces bellorum, ingentes militum cuneos peditumque quàm plures turmas: & egressi montana transierunt, quasi in terram Saracenorum prædaturi. Nocte adueniente cum summo silentio redierunt, seque bonæ spei præparauerunt. Boamundus verò ad locum sibi ab amico destinatum perrexit cum suis tantùm militibus, & cum paucis longè remansit à mœnibus, cæterosque cum vna scala direxit ad ipsa mœnia, quæ erecta pertingere potuit ad propugnacula. Quæ cùm erecta fuit, ex tanta multitudine nullus prior ascendere præsumpsit. Cumq; omnes sic hæsitarent, tunc vnus miles, nomine Fulgerius Carnotensis natione, audacior cæteris, ait: Ego in nomine Iesu Christi primus ascendam, ad quodcunque me Deus vocauerit suscipiendum; siue ad martyrium, seu ad obtinendum victoriæ brauium. Quo ascendente, cæteri subsequuntur & in breui ad ipsa murorum fastigia peruenitur. Pyrrhus autem stabat illic, præstolans eorum aduentum, & ægrè ferens nimiam tarditatem. Qui cùm Boamundum minimè videret, inquisiuit vbi esset. Qui proximè adesse dicitur, sed Pyrrhus de absentia vehementer contristatus est, dicens:

Quid facit ille piger? quid tardat, quídve moratur?
Mittite qui dicat, quò citius veniat.
Mittite qui dicat, quòd lux hodierna propinquat,
*Et creber cantus * præsignat adesse serenum.* (* *f. gallorū.*)
Nuntius eligitur qui nuntiet hæc Boamundo.

Qui vt audiuit, festinus accurrit, sed cùm ad scalā peruenit, fractam inuenit. Interea Fulgerius qui cū sexaginta iuuenibus armatis ascenderat, acceptis turribus Pyrrhi, tres * alias bellica virtute occupauerat, & in eis duos fratres Pyrrhi interemerat. Quod licet Pyrrhus non ignoraret, tamē à promisso fidei pacto nō retardauit, sed vt audiuit q. scala fracta esset, venienti Boamundo & omni Francorū multitudini portas aperuit. Et cùm graues gemitus ab imo pectore traheret, longaque suspiria; nulla tamen eū à promissa fide illata reuocauit iniuria. Quem Boamundus in ipso portæ introitu summisso capite salutauit, eique de collato beneficio gratias egit. Sed cùm causam lamentationis eius didicisset, admodum indoluit: & de militibus suis qui eum custodirent, resque eius, fideli custodiæ dereliquit. Nec reticendum, quoniam sub illa nocte, cometa quæ regni mutationem præsignat, inter alia cœli sydera rutilabat, & suæ lucis radios producebat, & inter septentrionem & orientem, igneus rubor in cœlo coruscabat. His euidentibus signis in cœlo radiantibus, & aurora terris lucem referente, exercitus Dei portas Antiochiæ intrauit, in virtute illius qui inferni portas æreas contriuit, & ferreos vectes confregit, cuius potestas permanet in secula seculorum, Amen.

(* *Hac in meo non erant.*)

ROBER-

ROBERTI MONACHI DE CHRISTIANORVM PRINCIPVM BELLO CONTRA TVRCAS,

Liber ſextus.

VNIVERSI fideles huius Pyrrhi fidem attendite, & attendentes, ſi-quid ex fide per fidem promittitis, abſque vlla contradictione perficite. Nulla hanc memoria fraternæ mortis, nulla vis doloris, nulla inſtigatio mœroris auertere potuit à promiſſa fidei ſtabilitate, magiſque valuit apud ipſum fidei pactio, quàm duorum Germanorum diri cruciatus interemptio. Et ſi illud antiquum problema Samſonis in medium volumus adducere, huic æquipollens poſſumus proponere. Samſon ait: De comedente exiuit cibus, & de forti egreſſa eſt dulcedo. Nunc verò de infideli proceſſit fides, & de extraneo familiaris & integra dilectio. At ne faſtidioſam videamur facere digreſſionem ad inceptã redeamus hiſtoriæ propoſitionem. Quarto nonas Iunij Chriſtiani vrbem Antiochiæ introierunt, & in ore gladij de ſuis eam inuaſoribus vindicauerunt. Fulgerius & alij complices qui cum eo muros aſcenderant, turres vndique inuadebant, & incautos vigiles ſomnoque ſolutos, ſpiculis gladiiſq; confodiebant, & de ſummo illorum faſtigio ad terram proiiciebant. Qui in domibus ſopiebantur ſonitu clamoris excitati, ſcire geſtientes quid hoc eſſet, cùm foris exirent, non reuertebantur, quoniam gladios inueniebant paratos quibus excipiebantur. Qui Chriſtiani erant Kyrie eleiſon, & alias Deo laudes perſonabant, vt per hoc ſcilicet noſtris innoteſcerent, quòd non Turci ſed Chriſtiani eſſent. Paſſim ſternuntur plateæ ciuitatis corporibus morientium, quoniam tunc nullus eorum reſiſtebat, ſed quærebant omnes latibula & fugæ præſidium. Nulli honor impenditur, pueri cũ puellis, iuuenes cum ſenibus, matres quoque cum filiabus interficiuntur. Qui fugere poterant per portas exibant, mortem tamen minimè euadẽtes, quia in manus de caſtris venientium incidebant. Contigit autem vt inter fugientes Caſſianus rex & dominus ciuitatis, vilibus pannis obſitus euaderet, & in terram Tancradi fugiendo perueniret. Sed malo ſui infortunio Armenij eum cognouerant, & ei illico ceruicem amputauerunt, & caput illius ad principes attulerunt & baltheum, baltheique precium LX biſantiis appreciauerunt. Pars magna fugit in caſtrum quod ciuitati imminet: quod ita loci poſitione & natura munitum eſt, vt nullius machinæ artificiũ timeat. Illic enim eſt mons vrbi contiguus, cuius cacumen porrigitur ad ſydera, quò vix attingere poſſunt intuentium lumina. Et de ipſo poteſt circumſpici tota regio. In eum confugit numeroſa multitudo Turcarum, habueruntque illud ſolum receptaculum. Erat autem huic caſtro vna turris nimiùm vicina, quam Boamundus cum ſuis ſatellitibus iam obtinebat, illudq; caſtrum per eam impugnare parabat. Sed illi reſumptis viribus, turri ſatis eminentiores, ſagittas & ſpicula, inſtar grandinis, deſuper immittunt, ita vt noſtris minimè licuerit contra eos pugnare, ſed ſe clypeis cooperire, & armis defendere cogebantur. Locus enim arctus angebat, & hoſtis deſuper opprimebat: quia nõ erat alia via decertantium, quam præſtabat latitudo murorum. Propterea contigit quòd Turcos irruentes contra turrim, vnus impellebat alium, nec retroire erat facultas, nec in leua nec in dextra vlli erat diuortium. Quotquot impetus irruẽtium ſuper noſtros vrgebat, illi in lanceis, ſpiculis & mucronibus excipiebant & vulneratos ad terram proiiciebant, & cum eis illos qui turrim deſubtus moliebantur effodere, proſternebant, ſicq; mortuus viuo necem inferebat, & cui in anima vita deerat, in corpore mors apparebat. In quo cõflictu Boamundus grauiter ſagittatus eſt in femore, nec iam niſi claudicans valebat incedere. Sanguis vbertim de vulnere cœpit ſtillare & cor nobiliſſimi principis à virtute priſtina cœpit deficere. Qui nolens & inuitus, in aliam turrim retroceſſit, bellumq; dereliquit. In eius infirmitate aliorum virtus corruit, quoniam vnuſquiſq; miſerabilem caſum ſui ducis admodum doluit. Pugnam dimittunt, Turcis turrim relinquunt. Vnus tamen in ſuperiori turris faſtigio remanſit, cuius egregia funera vniuerſus noſtrorum exercitus vnanimiter planxit. Ille enim vt vidit ſe ſolum eſſe derelictum, tamen in ſe animum ge-

rens inuictum, vt vrsus inter molossos cœpit se vtut potuit defendere, lapidesque & cæmentum de parietibus auellebat, & super ipsos qui eum impugnabant proiiciebat. Tandem mille sagittis onustus, vt vidit quòd mortem nõ euadere posset, mortem sibi accelerauit, quoniam cum clypeo & armis vbi turbam densiorẽ esse conspexit, in medium prosiluit, suisq; interfectoribus tormentum fuit. Non est lingua carnis quæ satis valeat enarrare, quid Francorũ manus ibi valuit pessundare: & nisi castellum municipium tam forte fuisset, ipso die venturis calamitatibus suorũ magnũ leuamen dominus præstitisset. Sed voluit Deus vt vrbs Antiochena difficulter adipisceretur, vt quantò laboriosius adepta, tantò carior haberetur. Citius enim adquisita vilescunt, diu desyderata carius amplectimur. Nox interueniens litem diremit, & diurno labori contulit moderamen, quia pugnæ ademit necessitatem, sed fessis dormiendi non tribuit facultatem. Vbi enim intra muros hostis adest, nulla requiescẽdi facultas esse potest. In crastinum, id est feria sexta alij spoliata cadauera mortuorũ extra muros foris trahebant, alij de turribus cùm castellanis, iaculis & sagittis decertabant. Cumq; sic res agitur, ecce illi qui stabant in turribus & muris, eminus cõtemplantur immensam nubẽ agitati pulueris. De qua diuersa sentientes, alij dicebant; Constantinopolitanũ imperatorẽ esse, qui sibi in auxilium veniebat; alij, quod verũ erat, agmina Persarum. Sed qui primi veniebant, vt viderunt vrbẽ Antiochiæ, in vnũ consedêre, præstolantes retrò veniens robur suæ militiæ. Erat autẽ Corbanan princeps militiæ regis Persarum, qui ex longo tempore collegerat sibi illud agmẽ diuersarũ gentium. Erant quippe ibi Persę & Medi, & Arabes, & Turci, & Asamitæ, & Saraceni, & Publicani, & diuersarũ nationũ alij multi. De Agulanis erant ibi tria millia, qui nullam armorum copiã nisi solos enses gestabant: qui omnes vndiq; ferro cooperti, nulla arma aduersantia timebant. Equi eorum vexilla & lanceas ferre aspernabantur, & in eos qui ferebant, nimia ira succendebantur. Cumq; hi omnes in vnũ cõuenissent, cursores suos ante vrbem direxerunt, qui nostros ad bellũ prouocarent, & de ciuitate exire suaderent. Sed nostri qui ex hesterno conflictu fatigati erant, salubrius esse iudicauerũt inter mœnia remanere, quã extra bella mouere. Illi verò per campos & plana currentes, nostros ad bella ciebãt, diraq; eis conuitia improperabant. Lanceas & gladios in altũ eiiciebant, & in manibus recipiebãt ludẽtes & luxuriantes. Sed cùm neminẽ de nostris potuerũt extrahere, disposuerunt remeare ad castra. Quos cùm reuerterẽtur, insecutus est vnus ex nostris, Rogerus de Barda villa, cũ aliis tribus armatis, sperantes quòd aliquos possent elicere ab illis: sed ipsi nolebãt cum parib. inire certamen, quia iã de prælijs Francorũ multa audierant enarrare, posuerũtq; insidias post se sub rupe cauata, & quosdã ex suis dimiserunt qui eos quasi lacesserent in pugnã. Cumq; nostri transirent insidiarũ locum, fures de cauernis suis exierunt, eosq; à tergo inuaserunt. Qui præibãt, reuertuntur in occursum, celeremq; cõtra eos dirigunt cursum. Qui cùm se cõprehensos esse cognoscerẽt, flexis frenis, fugæ tutelã sperauerũt consequi, sed nullatenus potuit inueniri. Rogerus socios præmittit ante suũ vultum, & ipse parma post tergũ reiecta, creberrimos illorum sustinet ictus. Iamq; penè euaserat, iamq; saluti proxima loca tenebat, cũ equus illius solo proruit, & cadenti inhærens ipse cecidit, qui nullo modo leuari potuit, quoniam equi mole oppressus fuit. Heu quantus dolor stridorq; dentiũ tunc erat, super muros Antiochiæ, cùm generosa Francorũ pubes, videret inclytũ militem suũ rabidos canes tã atrociter occidere, sicq; discerpere. Auertebant oculos, nec videre poterant, cùm eũ membratim dilaniabant. ad extremum caput eius amputauerunt: contoq; infigẽtes, quasi triumphi vexillum, ad castra deportauerunt. Erant autẽ castra illorũ iuxta pontẽ ferreum. Sensadolus autẽ filius regis Antiochiæ nuper defuncti, ierat ad Corbanan, supplexq; ad pedes illius corruit, rogans, vt sui misereretur, & contra Francos adiuuaret, qui patrẽ eius occiderant, & de inclyta vrbe exhæreditauerant. Non habebat refugium, nisi in solo vrbis oppido, quoniã iam tota ciuitas Francorũ subiacebat imperio. Inquit igitur ille: Pater meus dũ adhuc viueret, legationẽ tibi transmisit vt ei subuenires, vt te aut magnis muneribus ditaret, aut Antiochiã & vniuersum regnũ de te susciperet. Idem tibi promitto, si potes recuperare Antiochiam, quòd à te illã suscipiã, omnemq; tibi fidelitatẽ faciam. Quòd si non potes, fugiendũ tibi est, & omnib. hominibus nostrę nationis. Non enim eis sufficiet Romania, siue Syria, neq; Corosaim, quoniã Hierosolymã dicunt esse suam, regnumq; Damasci.

Erant

Erant autem ibi reges harū prouinciarum, qui audiebant illud verbum. His dictis Corbanan respondit: Si vis vt te manu mea adiuuem, tuoq; regno restituam, castellū quod adhuc habes, redde in manū meā, quia restituetur tibi per illud Antiochia. Cui iterum Sensadolus: Si præuales Francos eliminare ab vrbe, mihiq; eorū ceruices curas delibrare, tibi tradam castellum, & tibi inde faciā hominium. Cōsensit vterq; & tradidit castellum. Et dedit Corbanan cuidā fideli suo ad custodiendum. Tali autem conditione recepit in custodiam, vt si Franci vincerentur, custodiret: si vincerēt, vt ipse sicut & alij, relicto castro confugeret. Cui ille: Et si nos victi sumus, de castello quid faceremus? Dignum est vt victores habeant castellum; quoniā victoria, castello maius erit præmium. His ita gestis, Corbanan super his conticuit, & ad illa restituenda tempus disposuit. Et cùm sederet in solio, attulerunt ante eum Francigenum ensem valde despicabilem & obtusum, & fœda rubigine tectum. Attulerunt & lanceam eadem deformitate consimilem, quæ etiam sua abiectione, ensem faciebat præpollentem. Quæ cùm Corbanan vidisset, ait: Quis dicet nobis vbi sunt arma hæc reperta? Aut qua de causa nostro conspectui sunt præsentata? Cùm illi qui attulerant dixerunt: Gloriose princeps & decus regni Persarum, hæc arma cuidam Francigeno abstulimus, & tibi attulimus, vt videas & agnoscas quibus armis illa pannosa gēs conetur nos & fines nostros deprædari, imò & omnem Asiam depopulari. Tunc Corbanan subridens ait: Liquet, quia satis est gens illa insensata, & ratione parum vtitur, quę talibus armis æstimat posse subiugare sibi regnum Persarum. Gens quippe est præsumptuosa, & alterius iuris nimium ambitiosa. Gens videlicet quæ in sua confidit animositate, sed per Mahometem malè intrauit fines Syriæ, murosq; regiæ ciuitatis Antiochiæ. Hæc dixit, notariumque suum arcessiri iussit. Cui accersito, inquit: Sume plures scedulas, & scribe religioso papæ nostro Caliphæ, regique Persarum, Soldano super omnes glorioso, maioribusque regni Persarum proceribus, vt longæuam obtineant vitam, pacem continuam, salutem corporum diuturnam. Fortuna felix & iocunda bene nobis prosperatur, secundisque successibus arridet, quoniam Francorum exercitum intra muros Antiochiæ inclusum teneo, & castellum quod ciuitati præeminet, iam in manu nostra habeo. Vnde certum sit vobis, quia rumores quos de eis audieratis, non sunt illius generis cuius audistis, quia nec lupus tantus efficitur, quantus & clamor qui eum subsequitur. Quia verò præcepistis, vt omnino eos de terra delerem, gladioq; vita priuarem, nolite aduersum me indignari, si quosdam de melioribus vinctos vobis transmitto: quoniam tunc erit in vestra deliberatione, vtrum velitis eos mori siue viuere. Nobis enim conueniens esse videtur, vt qui captiuare nos venerant, captiui fiant, & dura apud nos exerceāt seruitia. Honorificum quippe erit regno Persarum, si in eo exulet frater regis Francorum. Vos autem in pace & summa tranquillitate viuite, omniq; corporeæ voluptati operam impendite, filiosq; sine cessatione procreate, qui alijs, si necesse fuerit, Francis obsistant, & cùm nostræ defecerint vires, tunc valeant. Faciei vestræ præsentiam non ante videbo, donec totam Syriam, & Romaniam, atque Bulgariam vestræ ditioni subiugauero. Hæc Corbanan locutus in superbia & in abusione, quæ ei conuersa sunt in ignominiam & confusionem. Post hæc mater eius venit ad eum mœrens & tristis, lugubremque afferens vultum. Et cùm in secreto cubili ambo conuenissent, dixit mater ad filium: Fili solatium meæ senectutis, & vnicum pignus totius meæ dilectionis, ad te festina venio fatigata longinquitate itineris. Ego eram in Aleph ciuitate magna, cùm de te grauis sermo aures meas perculit, suoq; impulsu maximū cordi meo dolorem impulit. Dictum est enim, quòd tua agmina disponebas, & contra Christianos pugnare volebas. Propterea festina veni, à temetipso scire volens, vtrū se res ita habeat, an nō. Ait ad matrem filius: Mater nihil vnquā verius audisti. Et mater ad filium inquit: Quis fili tale consiliū iniquus tibi dedit? Nondum es expertus virtutē Christianorum, & præcipuè gentis Francorum. Si legisses scripta omnium prophetarum, & antiquorū sapientum, profecto non ignorares, quòd ipse est omnipotens & Deus deorū omnium. Si pugnabis aduersus Christianos, pugnabis contra ipsum & angelos eius. Sed dementissimū est contra ipsum omnipotentem pugnare, quoniam id ipsum est velle se destruere. De ipso quidē inuictissimo Deo dicit propheta: Ego occidam, & ego viuere faciam: percutiam, & ego sanabo: & nō est qui de manu mea possit eruere. Si acuero vt fulgur gladiū meū,

& arripuerit iudicium manus mea: reddam vltionem hostibus meis, & his qui oderunt me, retribuam. Inebriabo sagittas meas sanguine, & gladius meus deuorabit carnes. Formidolosum est contra hunc conflictum inire, qui gladium suum nouit sic acuere, accutum inebriare, inebriato carnes macerare. Fili, Pharaonem regem Ægypti quis submersit in mari rubro, cum omni exercitu suo? Quis eiecit Seon regem Amorreorum, & Og regem Basan, & omnia regna Chanaan, & dedit suis in hæreditatem? Ipse idem Deus ostendit quanto amore diligat populum suum, quantaque tutela circumuallet eum, cùm dicit: Ecce ego mittam angelum meum, qui præcedat te, & custodiat semper. Obserua & audi vocem meam, & inimicus ero inimicis tuis, & odientes te affligam, & præcedet te angelus meus. Genti nostræ iratus est Deus ille, quia nec audimus vocem eius, nec facimus voluntatem: & idcirco de remotis partibus Occidentis excitauit in nos gentem suam, deditq; ei vniuersam terram hanc in possessionem. Non est qui possit eis eam eruere; non est qui eam valeat amplius exterminare. Post hæc inquit filius matri suæ: Credo mater quòd aut insanis, aut furiis infernalibus exagitaris. Quis tibi dixit, quod gens ista non potest exterminari? Plures mecum sunt optimates Admiraldi, quàm sint omnes Christiani in simul congregati. Dic mihi mater: Hugo eorum vexillarius, & Apuliensis Boamundus, & gladiator Gothefridus, sunt ipsi dij eorum? Nónne sicut & nos aluntur temporali cibo? Nónne eorum caro sicut & nostra potest incidi ferro? Ad hæc mater respondit: Non sunt dij quos tu nominas, sed homines, & milites Dei excelsi, qui dat eis animos, exaggerat vires, redditque magnanimos: sicut ipse per prophetam loquitur dicens: Persequetur vnus de vobis mille, & duo fugabunt decem millia, quòd iam in his expertũ est, qui nostros fugauerunt de tota Romania. Propterea fili contestor te per omnium nostrorum numinum nomina, vt te auertas à facie istorum, & non ineas contra eos bellum. Stultum est enim, vt superius dixi, contra omnipotentem pugnare, & in gentem eius debachari. Et respondit filius matri suæ: Charissima noli lachrymari, noli crebris gemitibus anxiari, quoniam nulla arte, nullo ingenio reuocabis, etiã si in prælio scirem meipsum interiturum. Tunc mater tristior effecta, iterum filio suo dixit: Scio quia pugnabis, sed modò non morieris, sed antequam transeat annus, de hac vita discedes: Modò es in omni regione Orientali fama laudabili præditus, in aula regis Persarum nulli secundus; cùm autem modò victus fueris, iuxta quæ nunc tibi est gloria, ingloriosus eris. Quanto enim quisque cæteros antecellit, tanto magis sordescit, si turpius ruit. Nunc verò omni flore Orientalium regum ac diuitum stipatus, tantorum innumerabilium satellitum caterua circundatus, si superatus eris, cum quo vlterius pari aut impari numero decertabis? Tu qui olim cum paucis multos solebas in fugã vertere, nunc disces etiam fugere cum ingenti copiarum vi, & paucos cum multis vt canem lepores præcursare. Tunc filius iræ impatiens verba matris diutius ferre nõ poterat, sed ea interrumpens ait: Vt quid mater concitas aereminantibus verbis, nosq; ad fastidium pertrahis sermonibus imperitis? Nulla virtus bellorum nobis valet resistere, nec valet alter exercitus nostro præualere. Sed dic mater mea, vnde scis quòd vinci debeamus in hac pugna, & quòd mori debeo non hoc, sed antequam transeat annus, morte subitanea, & quòd gens Christiana fines nostros sit possessura? Cui mater ait: A centum annis & infrà inuenerunt patres nostri in sacris deorum responsis, & in sortibus & diuinationibus suis & animalium extis, quod Christiana gens super nos esset ventura, nosque victura. Concordant itaque super hoc aruspices, magi, arioli, & numinum nostrorum responsa, & prophetarum dicta, in quibus dicitur: A solis ortu & occasu, ab Aquilone & mari, crescent termini vestri, & nullus stabit contra vos. Credimus, quia hoc totum venturum est, sed nescimus si nunc vel in proximo est, nisi quòd propè quibusdam nostrorum videtur, quia hoc assiduæ rerum mundi ruinæ præsignant, & astrorum intuitus prænuntiauit. De hoc siquidem prælio quod commissurus es, dicam tibi veritatem, & de morte tua quam inde habeo, noticiam. Ex quo milites ad patrandum bellum hoc colligere cœpisti, solicita indagatione perscrutata sum, quicunque mihi possunt ventura prædicere, & cõsonant, quòd nullus omnino Christanos poterit superare. Cum astrologis syderum cursus, septem scilicet planetas, & duodecim signa, sapienter contemplata sum, & quicquid Physica speculatione intelligi potest cum aruspicibus, exta & arma pecudũ, cum sortilegis sortes ten-

tes ten-

tes tentaui:&omnia in vnū concordant,gentiq; Francorum victoriæ titulos prænuntiant, & necem tibi,sicut dixi superius,intentant. Tunc ille, Mater,inquit,cessa ab his de cætero,quia cum Francis pugnabo quàm primùm potero. Illa videns quòd nil proficeret,non diu morata vnde venerat rediјt, secumq; reportauit quicquid spoliorum adipisci potuit.Iam verò de his quæ interim in vrbe gesta sunt,aliquid referamus. Turcis libera facultas erat intrandi castellum,& exeundi: nostrosq; die nocteq; iaculando & sagittando ad bella ciebant,& cùm certantium vires deficiebant,noui recentesq; subibant. Sicque nouis iugiter superuenientibus virtus illorum crescebat:nostrorum verò quotidiana lassitudine deficiebat. Nulla enim quies erat,nec arma deponebant; sed in procinctu militiæ semper erant. Telis & sagittis plateæ ciuitatis impediebantur, & tecta domorum onerabantur. Omni die ante castellum fit noua congressio, multotiesq; fiebat nostrorum & ipsorum vna commistio: de nostris tamen Deo protegente pauci moriebantur: de illis verò cateruatim perimebantur. Et dum sic tempus prolabitur, fames omni hoste crudelior nostros inuadit, viresq; eorū de die in diem attenuauit. Vultus marcescunt,brachia deficiunt,& tremula manus vix terræ vellicat herbas, & frondes arborum,& radices saporum syluestrium. Hæc omnia coquebantur,& comedebantur. Crus asini sexaginta solidis comparabatur, & qui emebat dissipator substātiæ non æstimabatur. Panis paruus appreciabatur vno bisantio. Carnes asinorum,equorum,camelorum,boum,bubalorum cōsumebantur, insuper eorum coria coquebantur. Matres filios suos fame pereuntes, ad vbera suspendebant, sed pueri in maternis vberibus nihil inueniebant & præ inopia lactis clausis oculis palpitabant. Quadam die Corbanan incitauit nostros ad prælium, scilicet extra vrbem, ab illa parte in qua erat castellum, sed milites & equi fame cruciati, diu non potuerunt sufferre veloces impetus eorum. Conglobati igitur in vnum, nostri ad ciuitatem regredi salubrius esse intellexerunt, sed oppressi à Turcis, portam nimis angustam repererunt, in tantū quòd quidā ibi vsq; ad mortem attriti sunt. Sicq; fiebat pugna intus & exterius, nec dabatur vlla quies nostris fame pereuntibus. Propter hęc & his similia aliqui de nostris militibus immoderatè perterriti, fuga in ipsa nocte elapsi sunt, funibus ad propugnacula ligatis, quibus manus suas omnino decoriauerūt,& sic ad mare pedibus tetenderunt. Quo peruenientes dixerunt nautis, vt fugerent, quoniā omnes Christiani aut mortui aut vincti essent. Illi autem dolentes in mare se miserunt,&Turcarum se potentatui subtraxerunt.

Stephanus Carnotensis comes, qui inter alios principes videbatur magnus consilio,prouidus, morum honestate præclarus, antequam caperetur Antiochia,graui infirmitate detentus est:& ad quoddam castrum,quod suum erat,secessit, cui nomen Alexandreta fuit. Hic vt à fugientibus audiuit hanc de nostris relationem, occultè montana vrbi præeminentia ascendit, vt videret quidnam esset, vtrùmne relatio vera fieret. Sed innumerabilia Turcarum agmina à longè conspexit, nostrosque intra vrbem inclusos esse deprehendit,& perterritus timore,aufugit, & ad castrum suum remeans funditus expoliauit:& sic versus Constantinopolim equitare cœpit. Illi verò qui in vrbe obsidebantur, summo desyderio aduentum eius præstolabantur, putantes quòd imperatorem secum adduceret,& cum eo rebus necessariis succurreret. At ipse in diuersum tendens, vt ad Philomenam venit, imperatorem ibi inuenit: eique secreta allocutione dixit: Domine imperator nostri reuera Antiochiam obtinēt: sed castellum quod ei superest adhuc Turci possident: innumera Turcarum agmina eos de foris obsident, & qui in castello sunt intus oppugnant. Sed quid super his restat, nisi quia aut mortui iam sunt, aut in proximo omnes morientur? Tu autem reuerende imperator, si nostro credis consilio, vlterius non progredieris, sed ad vrbem tuam reuerteris. Nam non potest humana eis potestas vlla subuenire, sed si illuc ieris cum tuo exercitu poteris interire. His auditis sermonibus imperator valde tristis efficitur, & quod ei dixerat in secreto, principibus suis ac magistratibus propalauit in aperto. Omnes contristantur, nostrorumque funera lacrymantur. Erat ibi quidam miles, nomine Wido, qui per militiam celebre sibi nomen adquisierat, multumq; Boamundo familiaris extiterat. Qui cùm hoc audisset, ita indoluit, quòd ac si mortuus esset in terram corruerit. Et cùm resumpto spiritu ab illa mētis alienatione reuerteretur, flere immoderatè cœpit, genasq;

vnguibus ſulcãdo,crines manibus decerpendo,omnes cogebat ad luctum, dicebatq;: O Deus omnipotens, vbi eſt virtus tua? Si omnipotens es, cur hæc fieri conſenſiſti? nónne erant & milites tui & peregrini? Quis vnquam rex,aut imperator,aut potens dominus familiam ſuam ita permiſit occidi, ſi vllo modo potuit adiuuare? Quis erit vnquam miles tuus aut peregrinus? O Boamunde,honor aliorum ducum, corona ſapientum,gloria militum, ſolamen deſolatorum, robur militiæ,& totius mundi decus inſigne,cur tibi tale infortunium contigit,vt Turcarum ludibrio ſubiaceres? Heu,heu, cur mihi conceſſum eſt viuere poſt te:quæ mihi poſt hac lux grata, quæ ſpecies amœna,quæ gloria delectabilis,quæ vita iocunda te minimè ſuperſtite? O Deus, ſi verum eſt quod iſte nugaciſſimus & fugitiuus comes attulit;quid amplius erit de via ſepulchri tui,qua cauſa ita occiſi ſunt,quaſi dominũ nõ haberent ſerui tui?O Boamunde, vbi eſt illa fides tua,quã ſemper habuiſti in ſaluatore tuo domino noſtro Ieſu Chriſto?O imperator & egregij milites, qui mecum tanta tantorumque funera lugetis, quis perfectè credere poteſt,quòd tanta militia ſic perierit? Profectò ſi in medio campo ab omni Orientali populo circunſepti fuiſſent, non antè omnes occiderentur quàm vlciſcentur. Nunc autem & ciuitatem habebant, in qua ſe defendere poterant, & ita interempti ſunt? O imperator,certiſſimè ſcias,quia ſi Turci noſtros occiderunt, pauci de ipſis remanſerunt.Propterea ne paucas illuc ire,quia Antiochiam recipere poteris. Imperator conſilio illius noluit aſſenſum præbere verbis nugacis, fugitiuique comitis nimium credulus, ſed retro deſtinauit abire, Bulgariæque loca præcepit deuaſtare, vt ſi Turci in partes illas peruenirent; nihil penitus iuuenirent. Cum ipſo pariter & ipſe Wido,& illi qui cum ipſo imperatore ierant,reuerſi ſunt,quia vltrà ire non prǽſumpſerunt.Sic igitur noſtri omni humano ſolatio deſtituti ſunt, & per viginti ferè dies, cùm hoſtibus & fame,cum gladio & penuria indeſinenter decertauerunt.

ROBERTI MONACHI DE CHRISTIANORVM PRINCIPVM BELLO CONTRA TVRCAS,

Liber ſeptimus.

SVPERNA pietas humano deſtitutis auxilio niſi præuidiſſet,ex Francigenis, iam ciuibus Antiochenis, nullus ſupereſſet. Sed cùm iam vita diffiderent, omniaque eis mortem intentarent; placuit Deo ſaluatori regi regum Ieſu Chriſto, vt quædam ſacerdoti ſuo aperiret, dum quadam nocte in eccleſia ſuæ caſtæ genitricis dormiret.Erant autem cum eo,ipſa virgo & mater Maria,& beatus Petrus Apoſtolus, cui primatum ouium ſuarum dedit ipſe dominus. Cui ait: Agnoſcis me?Cui ſacerdos: Non. Tu quis eſt domine? Tunc in capite ſaluatoris crux cœpit apparere. Cui iterum Dominus: Iám ne agnoſcis me? Iterum ſacerdos reſpondit:Non aliter agnoſco te,niſi quia crucem in capite tuo video,ſicut in imaginibus,quæ ſunt in honore Domini noſtri Ieſu Chriſti, videre ſoleo.Et Dominus ad eum: Ecce ego ipſe ſum. Sacerdos verò vt audiuit quòd Dominus eſt, ſtatim proſternebat ſe ad pedes eius, ſuppliciter obſecrans vt ſuis Chriſtianis ſubueniret, fame & hoſtium oppreſſione laborantibus. Cui ait: Non tibi videtur,quòd bene eos adiuuerim hucvſque,quia illis & Nicæam tradidi ciuitatem, & omnia quæ eis ſuperuenere bella,vincere feci.In obſidione Antiochiæ eorum miſeriæ condolui : nunc verò ad extremum ciuitatis ingreſſum tribui. omnes tribulationes & impedimenta, quæ paſſi ſunt, ideo euenire permiſi,quoniã multa nefanda ſunt operati,cùm Chriſtianis mulieribus,& paganis,quę valde diſplicẽt in oculis meis. Adhęc mater miſericordię Dei piiſſima virgo & beatus Petrus ceciderũt ad pedes eius rogãtes,vt populi ſui miſereretur. Adiecit autẽ beatus Apoſtolus pręcationi ſuę,& ait:Domine gratias tibi ago quoniã eccleſiã meam in

in potestate seruorum tuorum dedisti cùm propter malitiam inhabitantium in ea tot annorum curriculis eam ingeniorum immunditiis sordidari permiseris. Inde cùm incolis lætantur sancti Angeli, & consortes mei Apostoli tui. Tunc Dominus ait sacerdoti suo: Vade dic populo meo vt reuertatur ad me, & ego reuertar ad eum, & infra quinque dies mittam eis sufficiens auxilium, interim quotidie cantet hoc responsorium: Congregati sunt inimici nostri & gloriantur in virtute sua, totum cum versu. Hac ita visione completa, venerabilis presbyter somno excitatus surrexit, expansisque manibus orauit, pro vt Spiritus sanctus dabat eloqui illi. Inde eadem die hora tertia immediatè ad principes exercitus perrexit, inuenitque eos sursum ante castellum præliantes contra inimicos, & mouentes inuicem bellum. quibus conuocatis, læto & hilari vultu dixit: O belligeratores regis æterni, annuntio vobis ex parte saluatoris nostri gaudium & exultationem. Suam enim per me vobis transmisit benedictionem: & si ei obedieritis, consequimini & gratiam. Tunc omnibus attentè audientibus & vndique confluentibus, omnem seriatim exposuit visionē. Qua exposita, subiecit & ait: Si huic non creditis visioni, falsamq; eam suspicamini, faciam vobis quod libuerit experimentum quòd vera est; & si mendax inueniar, omni iniuria afficite corpus meum. Tunc Podiensis episcopus iussit afferri crucem, & sanctum euangelium vt coram cunctis iuraret hoc verum esse. quod ita factum est. Et vt diuina bonitas, bona bonis accumularet, suosq; lugubres seruos magis magisq; lætificaret; affuit ibi quidam peregrinus, nomine Petrus, qui hanc visionem retulit coram omnibus: Audite populus domini & serui Dei excelsi vocem meam, & sermonibus meis inclinate aurem vestram. Dum in obsidione huius ciuitatis eramus, quadam nocte astitit mihi in visione sanctus Andreas Apostolus dicens: Bone vir audi & intellige me. Et aio ad eum: Tu quis es domine? Et ille: Ego sum Andreas Apostolus. Fili, cùm vrbem hanc intraueritis, & eam in potestate habueritis, ad ecclesiam beati Petri celeriter vade, & in loco quem monstrauero tibi, inuenies lanceam, qua perforatum est latus saluatoris nostri. Hoc tunc solummodo Apostolus dixit mihi. Ego verò tunc ausus non fui hoc alicui indicare, existimans me vanam visionem vidisse. Nunc verò ista nocte iterum apparuit mihi dicens: Veni & ostendam tibi locum vbi lancea abscondita est, sicut promisi tibi. Festina igitur vt extrahas eam, quoniam portante eam sequetur victoria. Et ostendit mihi sanctus Apostolus locum, quem venite & videte, & inde eam mecum extrahite. Cumq; omnes ad ecclesiam beati Petri currere vellent, adiecit adhuc, & ait; mandat vobis sanctus Andreas Apostolus: Ne timeatis, sed confitemini & pœnitentiam agite à malis operibus vestris, quoniam infra quinq; dies super inimicos vestros iterum triumphabitis. Tunc omnes vnanimiter glorificauerunt Deum, qui dignabatur consolari dolores ipsorum. Statim verò cucurrerunt ad ecclesiam beati Petri cupientes locum videre, vbi debebat lancea inueniri. foderunt autem ibi tredecim homines, à mane vsque ad vesperam, sicq; eam domino disponente repererunt, fuitq; magna lætitia in omni populo, magnisq; vocibus resultabant: Te Deum laudamus. Gloria in excelsis Deo. Tunc omnes in vnum iurauerunt, vt nullus eorum propter vllam tribulationem seu mortem fugeret, nec ab incepto itine[re] sancti sepulchri discederet. Omnis itaque plebeia multitudo gauisa est, cùm sacramentum hoc iurarent maiores: & alter alterū ad virile robur hortabatur, & de diuino adiutorio quod fiducialiter vnusquisq; præstolabatur, applaudebat. Nocte igitur insecuta ignis de cœlo veniens ab Occidente apparuit, & inter Turcarum exercitum corruit: quod signum corda omnium vehementer obstupefecit, & maximè Turcarum in quorum tentória cecidit. Inter se enim vaticinari cœperunt, quod postea cōtigit; quia ignis de cœlo descendens ira Dei erat. quia verò ab Occidente venerat, Francorum agmina designabat, per quos iræ suæ animaduersionem exercebat. Iam verò qui seniores erant, cœperunt à ferocitate sua quantulumcunq; mansuescere, & ab ea quam prius habuerant animositate torpescere. Sed quia stultorum infinitus erat numerus, nostrosque ad prælium concitabant, nec die nec nocte requiescebant, placuit senioribus murum inter se & illos construere, vt vel sic ad modicum possent respirare. Vna die enim tam acriter in nostros corruerunt, vt tres in vna turre quæ erat ante castellum incluserint: ex quibus duo vulnerati de turre exire compulsi & capite plexi sunt: vnus verò vsque ad vesperam fortiter resistens perman-

ſit, duoſq; ex illis occidit, & ſic deinceps gladio vitā finiuit. Quibus dum viuerent, cùm Boamundus vellet ſuccurrere, vix aliquem potuit extrahere, quia illos non tantum hoſtis vrgebat, quantum valida fames opprimebat. Vnde iratus ignem poni præcepit in domibus quæ erant ab illa parte, vbi & palatium Caſsiani erat, vt qui exire ſponte nolebant, ſaltem exire compellerentur inuiti. Tunc cum igne tanta venti tempeſtas exorta eſt, quòd tantùm flamma inualuit, vt vſque ad duo millia domorum & eccleſiarum combuſſerit. Boamundus vt vidit flammam ignis ita inſurgere, pœnitētia ductus vehementer doluit: quoniā de eccleſia beati Petri ſanctæq; Dei genitricis Mariæ, multiſque aliis pertimuit. Durauitq; incēdium ab hora diei tertia vſq; in noctem mediam; & ſic flante vento à parte dextera, in ſe ipſam reuerſa eſt flamma. Lancea, vt ſupra diximus, nutu Dei inuenta, ſeniores & magiſtratus militiæ conſilium acceperunt, vt ad Corbanam legationem ſuam mitterent, eiq; mandata ſuumq; conſilium per interpretem ſui ſermonis deferrent. Cumque de multis fieret inquiſitio, nec aliquis præſumeret hæc ferre mandata; tandem duo inuenti ſunt, Erlewinus & Petrus eremita. Hi cum interprete iter ſuum ad Turcarum caſtra dirigunt, dein ad Corbanan tentoria perueniunt. Conuenerunt vndique Turcæ, audire geſtientes, quid dicerent Chriſtianorum nuntij. Erat autem Corbanan reſidens in ſolio indutus cultu regio, habituque pompoſo. ante cuius faciem venientes minimè ſe inclinauerunt, ſed erecta ceruice aſtiterunt. Quod cùm Turcæ viderent, ægrè tulerunt: & niſi nuntij eſſent, ſuperbæ contumaciæ ignominiam vindicaſſent. Tunc nuntij nil cunctantes, licet omnes ita commoti, circunfremerent, ſuperbo principi dixerunt. Corbanan à Francorum principibus in mandatis hæc ad te habemus. Vnde tibi contigit tam temulenta audacia, quòd armata manu contra eos veniſti, cùm tu & rex tuus genſque tua in eorum conſpectu culpabiles ſitis, qui terras Chriſtianorum immoderata cupiditate inuaſiſtis, eoſque omnes iniuria affectos occidiſtis. Infernales dij tui te turpius non potuerunt dehoneſtare, quàm quòd te miſerunt contra eos pugnare. Si ratio iuris tecum eſſet, & cenſura æquitatis nobiſcum agere velles, nos tecum iuris honore ſeruato ratiocinaremur, & quod Chriſtianorum eſſe debet, incontradicibili ſermone oſtenderemus. Quod ſi apud te æqui ponderis ſunt ius & ratio, vt voluptuoſa voluntas, fiat inter tuos & noſtros determinata pugna, & victoribus abſque aliorum ſanguinis diſpendio tota hæc concedatur patria. Quod ſi nec ita, nec ſic, complacet, aut fugam protinus inite, aut colla veſtra noſtrorum enſibus præparate. His dictis ſermonis mediator conticuit. Corbanan verò ira magna inflammatus, vix loqui potuit: & tandem in hæc verba prorupit dicens. Verè gens Francorum gens ſuperba, ſed noſtro gladio refrenabitur eorum ſuperbia. Ideo autem requirunt denominatum prælium, vt quibus cedit victoria, cedat & imperium: quoniam ſine aliorum ſanguinis diſpendio, aut patria volunt ditari, aut à manibus noſtris liberari. Sed tunc ſalubre conſilium non inuenerunt, cùm pro effœminata gente arma ſumpſerunt. Tamen adhuc ite, illiſque renuntiate: quoniam ſi volunt Deum ſuum abnegare, ſuæque Chriſtianitati renuntiare, in gratiam omnes recipiemus, & terram hanc eis donabimus, & multò meliorem: & de omnibus equites faciemus. Quod ſi facere neglexerint, omnes iamiam morientur, aut vincti in terram noſtram ducentur. Poſt hæc Erlewinus, quia illorum nouerat linguam, ſubiecit & ait: O princeps nullius militiæ, ſed totius malitiæ, ſi ſcires quàm dementiſſimum eſt apud Chriſtianos dicere, nega dominum, nunquam de tuo ore polluto egrederetur tale verbum. Scimus pro certo, ipſo Deo quem negare ſuades, reuelante, quia in proximo eſt noſtra ſalus, & veſter interitus, noſtrum gaudium, & veſtrum detrimentum. Quis verò ſerò vobis tranſmiſit ignem, qui vos ita perterruit, & de loco in quo tentoria fixeratis ita perturbauit? Signum hoc in portentum veniet vobis, nobis in ſalutem; quoniam ipſius Dei noſtri certā inde habemus legationē. Corbanan diu ferre non potuit conuitia Erlewini, & præcepit à cōſpectu ſuo illum amoueri. Dixeruntq; ei qui illic aſtabāt, vt citò recederet, aliàs nunquā ei legatio proficeret quin ſtatim interiret. Ille cum ſociis ita diſceſſit, & ad vrbem remeauit. Nec prætereundum quid iſtis recedētibus Corbanan ſuis dixerit. Audiſtis nunc, quid pannoſi illi, vultuque deſpicabiles, & nullius perſonæ homunculi, & quam conſtanter locuti ſint: nec iram noſtram & tela micantia expauerunt. Vnum de illis eſt, quia deſperati ſunt & vo-

lunt mori, aut malunt mori quàm captiuari. Propterea ô fortissimi milites, cùm ad prælium venerint, vndique eos circumuallate, ne alicui sit locus diuertendi, nec spatium diu viuendi: quoniam si eis aliquandiu licet viuere, antequam omnes interficiantur, magnas strages de nostris facient. In hoc apparet quòd Corbanã stultus erat, qui sic loquendo suorum mentibus terrorem incutiebat. Nec mirandum si insipiens loquitur amentiam, quia spiritus sapientiæ non intrat in maleuolam animam. Petrus eremita & Erlewinus ad principes exercitus reuersi sunt: & quæ Corbanan responderat narrauerunt. Tunc Podiensis episcopus nutu & assensu omnium, triduanum omnibus indixit ieiunium. Vnusquisq; puro corde confessus fuit, & qui aliquid ad edendum habuit, non habenti distribuit. Illos tres dies deduxerunt cum omni humilitate & puritate cordis, ecclesias processionando circuientes, & domini misericordiam implorantes. Tertia die illucescente, missæ per ecclesias celebratæ sunt: omnesq; sancta dominici corporis communione communicati sunt. Communi deinde consilio intra vrbem sex acies constituuntur, & quæ prius, & quæ posterius irent ordinantur. Prima acies fuit Hugonis magni, & Flandrensis comitis: secunda verò ducis Gothefridi: in tertia verò fuit comes Robertus de Normannia cum suis: quarta fuit Podiensis episcopi, qui secum portauit lanceam nostri saluatoris; & cum illo fuit magna pars exercitus comitis sancti Egidij, qui ad custodiam ciuitatis remansit. Quinta Tancradi fuit: & Boamundi sexta, cum quo expeditiores ad bellum pedites fuerunt, & milites qui equos suos necessitate victi vendiderant. Episcopi, presbyteri, clerici, & monachi, sacris vestibus induti cùm militibus extrà portam ciuitatis exierunt, portantes in manibus suis cruces, quibus Dei populum signabant, & magnis vocibus ad cœlum manibus extensis clamabant: Saluum fac populum tuum domine, & benedic hæreditati tuæ, & rege eos, & extolle eos nunc & in æternum. Esto eis domine turris fortitudinis à facie inimicorum suorum. Hos & alios psalmos accinebant, illos præcipuè qui tribulationi conueniebant. Similiter illi qui in turribus erant & super murum, idem faciebant, & cantabant. Egressi sunt itaque milites Christi contra satellites antichristi, per portam quæ est ante Mahumariam. Corbanan verò in quodam monticulo stans, exeuntes aspiciebat, & dum exirent, dicebat: State quieti milites mei, & omnibus exire permittite, vt eos melius valeamus comprehendere. Habebat autem iuxta se positum Aquitanicum quendam qui fidei nostræ abrenuntiauerat, & edacitatis gula coactus de ciuitate exierat, & in aduersariorum se castra contulerat. Hic de nostris multa nefanda dixerat, quòd fame moriebantur & omnes fugæ presidia moliebantur, quòd equos suos commederant, & victus inopia tabescebant, nihilq; restare, nisi quòd aut fugerent, aut ditioni Corbanan subderent se. Dumq; diuisæ acies suis ordinibus de ciuitate exirent, Corbanan cuius esset vnaquæq; requirebat, quæ Aquitanicus ei ordine referebat. Sol verò super armatas loricas & lanceas radios inferens, oculos intuentium reuerberabat, & aduersariis terrorem immittebat, vt diuina scriptura testatur; quia terribilis est castrorum acies ordinata. Vt autem in simul omnes conspexit, intra semetipsum infremuit, circunstantibus dicens: Magna est gens illa, honesteq; armata, non mihi videtur quòd velint fugere, sed instare; quòd non velint obsequi, sed persequi. Conuersus itaque ad apostatam suum, inquit, furcifer omniumq; scelestissime, quæ friuola dixisti nobis super hominibus istis, quòd equos suos comederint, & fame cruciati fugam pararint. Per Mathomum in caput tuum retorquebitur istud mendacium, capitisque lues supplicium. Tunc accersitus gladiator tyranni paruit imperio, & euaginato gladio caput illius præcidit; dignamque suæ garrulitatis & apostasiæ mortem subijt. Tunc quippe mandauit Admiraldo suo qui custodiebat suum thesaurum, vt si ignem accensum in capite sui exercitus videret, fugam protinus arriperet, & omnia quæ sua erant, secum portaret, aliosq; fugere compelleret. Sciret enim quòd bellum sibi cesserat in contrarium. Nostri verò milites vt primùm in quandam planiciem venerunt; Podiensi episcopo innuente steterunt, & cum summo silentio sermonem illius audierunt. Erat autem vestitus lorica, & in dextera illius in altum erecta saluatoris lancea. qui os suum in hæc verba aperiens dixit: Omnes qui in Christo baptizati sumus, filij Dei & fratres inuicem sumus. quos ergo coniunxit vna spiritalis copula, iungat & dilectio vna. Pugnemus igitur vnanimes, vt fratres, pro animabus & corporibus nostris, sicut po-

siti in rebus extremis. Mementote quantas tribulationes passi estis pro peccatis vestris, sicut nunc vobis innotescere dignatus est in visionibus suis Dominus Deus noster. Nunc verò purgati estis, Deoq; per omnia reconciliati. Et quid timeretis? nullum vobis contingere potest omnino infortunium. Qui hîc morietur, viuente felicior erit, quia pro temporali vita gaudia adipiscetur æterna. Qui verò remanserit superstes, super inimicorum suorum triumphabit victoria, diuitiisque illorum ditabitur, & nulla angustabitur inopia. Vos scitis quid perpessi sitis, & quid in præsentiarum ante vos videatis, Orientales diuitias adduxit vobis dominus vester in faciem vestram, in manibus vestris. Confortamini & estote viri cordati, quoniam iam mittet dominus legiones sanctorum suorum, qui vlciscentur vos de inimicis vestris. Hodie videbitis illos oculis vestris, & cùm venerunt, ex eorum terribili fragore ne timeatis. Nō enim debet insuetus vobis esse conspectus eorum, quoniam vice altera venerunt vobis in auxilium. sed humanus aspectus pauescit in aduentu supernorum ciuium. Considerate quomodo aduersarij vestri extento collo, sicut cerui & dammulæ pauescentes, aduentum vestrum aspiciunt, paratiores ad fugam quàm ad prȩlium. Et vos bene nostis eorum prȩlia, quoniam castra eorum plus in fuga quàm in pugna confidunt. Ite igitur contra eos in nomine domini nostri Iesu Christi ad bellum, & Dominus Deus noster omnipotens sit vobiscum. Cumq; omnes respondissent, Amen; extensis in lōgum legionibus, prior erecto vexillo antecedit Hugo magnus, qui iure vocatus est Magnus, quoniam hoc priuilegium cōmendauit actu & moribus. Hunc subsecuti sunt alij, sicut superius sunt nominati, fuitq; eorum prolixa extensio, à flumine vsq; ad montana scilicet, cui spatio intersunt duo miliaria. Tunc verò Corbanan cœpit retroire & montanis appropinquare. Nostri autē paulatim illum insequebantur, quoniam moderato gressu omnes procedebant. Tunc Turcæ in duo sunt diuisi, quia pars vna à regione maris processit; pars altera maior in campo remansit. Statuerunt igitur nostros sic inter se includere, & à dorso sagittare. Sed ordinata est septima acies, quæ contra partē diuisam confligeret: ordinata est autem ex militibus ducis Gothefridi & Normāni comitis: cui præfuit quidam dux, nomine Rainaldus. Hunc contra illos miserunt, & præliati sunt, multiq; hinc & inde ceciderunt, & vt aliæ sex acies ad iactum sagittæ peruenerunt, Turcæ vicinius ire recusantes, tensis arcubus trahunt, sed frustra; quia ventus ex obliquo flans eorum iactus redegit in vanum. Quod Turcæ vt viderunt, versis frenis retro fugiunt, sicque prima acies quæsiuit in bello bellum, nec inuenit: quæsiuit quem percuteret, aut à quo percuteretur, nec reperit. Interea missus est nuntius à Boamundo Hugoni magno, vt ei ferret auxilium, quia nimium vrgebatur oppressione Turcarum. Mox Hugo conuersus, ait suis: O viri bellatores, nos pugna fugit, quæramus pugnam, eamusque ad Boamundum egregium ducem: illic est pugna quam quæritis; illic ferreus instat hostis, quem desideratis. Tunc citius dicto volat illuc quisque satelles, iunguntur que simul egregij milites. Quod vt vidit dux ducum Gothefridus, quòd magnus amicus suus ita celeri cursu cum omnibus suis discurrebat, insecutus est eum, quoniam & ipse à bello vocabat. Illic quippe incumbebat robur militiæ Persarum, & maior fortitudo; & bene decebat, vt illic occurreret Gothefridus & Hugo. Erat enim vnus ab altero, quasi alter idem, vnam habentes in se amicitiam. Hugo magnus cùm ad pugnæ conflictum prior venisset, intuitus est vnum de aduersarijs, qui erat audacior cæteris, aliosque ad pugnam clamando hortabatur: qui spumantem equum dirigit contra eum, & lancea ei guttur perforauit, & sic os illius oppilauit. Quid miser faceret? solo statim corruit, & diis infernalibus animam commendauit. Post hæc contigit nostris grande incommodum: quia Odo * Belgentiacus, qui vexillum ferebat, sagitta toxicata vulneratus fuit, & dolore vulneris ingrauescente, cum vexillo terræ corruit: sed Beniensis Guilelinus ense nudato, viam per medios hostes aperuit, & signum tellure leuauit. Quid dux ducum Gothefridus, quid Boamundus, quid clara iuuentus ibi egerint, nec lingua dicere, nec manus scribere, nec pagina valet capere. Nullus nostrum ibi iners fuit, nullus timidus, quia nec locum habebant; & hostis supereminens vnum quemque vrgebat. Quanto magis enim occidebantur, tanto magis crescere videbantur. Sicut enim putredini muscæ confluere solent; sic & ipse vndique conueniebant. Dum sic certatur, & tam longi certaminis prolixitas fatigabat nostros; nec numerus hostium vide-

* Bergentiacus.

videbatur decreſcere, albatorum militum innumerabilis exercitus viſus eſt de montibus deſcendere, quorum ſignifer & duces eſſe dicuntur Georgius, Mauricius, Demetrius: quos vt primum vidit Podienſis epiſcopus, exclamauit voce magna dicens: O milites ecce venit auxilium, quod vobis promiſit Deus. Et certè noſtri valde expauiſſent, niſi fuiſſet ſpes quam in domino habebant. Tunc tremor maximus irruit in hoſtes,& verſis vultibus ſcutis terga cooperiunt, & fugam quò vnicuique locus dabat arripiunt. Pars illa quæ à parte pugnabat maris, vt vidit fugam ſuorum,ignem ſparſit ſuper gramen campi,quòd celeriter arſit,quia illud ſiccauerat ardor æſtatis. Hæc ideo fecerunt,vt hoc ſigno illi qui in tentoriis erant,ſtatim fugerent, & ſecum ditiora ſpolia tollerent.Illi verò cognito ſigno,qui in montanis erant,protinus fugerunt,cum omnibus ſpoliis quæ portare valuerunt. Sed quid eis profuit,cùm diu eis ferre non licuerit? Armenij & Surani ſiquidem vbi viderunt, quia victi erant,& noſtri eos inſequerentur, obuiam illis veniebant & occidebant. Hugo verò magnus & dux Gothefridus & Flandrenſis comes,ſimul cum ſuis agminibus equitabant iuxta aquam, vbi robuſtior & depreſſior eorum erat exercitus: tantoque impetu vrgere cœperunt, vt ad ſua tentoria quò tendebant,remeare nõ potuerint. Et vt citius perſequi valerent, illorũ equos qui moriebantur,aſcẽdebant,ſuoſq; equos qui erant macilentiores& afflicti fame,frenis à capite detractis relinquebant in campo. O miranda virtus Dei omnipotentis,& immenſa poteſtas: Miles tuus longo afflictus ieiunio, perſequitur tumentes adipe & pinguedine,ita vt etiam nec ad ſua bona,quæ reliquerant, auderent reſpicere.Spiritus tuus bonus erat in mentibus eorum, qui & vires ſuggerebat corporum, & audaciam præſtabat animorum. Non illum retardabat vlla cupiditas ſpoliorum, nulla vllius rei auaritia, quoniam illius mentes magis titillabat victoria. Sicut in macello beſtiarum corpora ſolitum eſt dilaniare:ſic & noſtris licitum erat Turcarum corpora laniare.Euolat ſanguis de corporibus vulneratorum; euolat puluis agitatus equorum pedibus diſcurrentium;Æther obnubilatur,& quaſi crepuſculum fieret obtenebratur.Cõtigit autem quòd fugientes in quendam collem deuenerunt,& ibi ſe contra noſtros recolligere ſperauerunt. Tunc Gerhardus ſenex de Milione, qui longo tempore ægrotus iacuerat in obſidione, equo celeri tranſuectus, improuidè incidit in illos, eorumque iaculis eſt confoſſus,& ſic digna morte peremptus. Quod vt viderunt qui eum vicinius inſequebãtur;Ewardus ſcilicet de Puteolo,Paganus Beluacenſis, Drogo, & Thomas,& Clarenbaldus,cæteraq; iuuentus Hugonis magni,nil hæſitantes in illos irruunt,& quidem forte bellum inuenerunt;ſed tamen Deo iuuante, creſcente caterua ſuorum,viriliter diſſipauerunt. Ibi multum cruoris effuſum eſt,multorum truncata capita,qui ſi,vt cœperant,fugiſſent,euadere potuiſſent.Perſecuti ſunt autem illos vſq; ad pontem ferreum, & ad caſtellum Tancradi, & vltrà non potuerunt perſequi, quia nox obſcura finem rei impoſuit.Mortui ſunt autem illo die centum millia equitum,ſed propter faſtidium nullus numeratus eſt de tota multitudine peditum. Miles fatigatus, quia longè ab vrbe erat,ad tentoria quæ ſuorum erant inimicorum rediit,multumque quodq; ad edẽdum ſibi ſufficeret, inuenit. Antè enim quàm timor Dei veniſſet in corda illorum,in ſartaginibus & cacabis & lebetibus & in ollis parauerant carnes ad obſonium:ſed miſeris quæ parauerant,non licuit coquere nec tollere. Ibi potuit videri venerãdus ſacerdos Podienſis epiſcopus,lorica veſtitus & caſſide,& lancea ſancta in manibus,qui prę nimio gaudio rorabat vberrimis ora fletibus.Hic illos hortabatur,vt Deo gratias agerent per quem victores extiterant:dicebatq; eis: Ex quo milites eſſe cœperunt,nulli vobis compares fuerunt, quia nulli in tam breui tempore tot tantaque bella confecerunt, quanta vos peregiſtis, ex quo mare Conſtantinopolitanum tranſiſtis. Multum quippe eſt à fide Chriſtiana alienus,qui videt quæ vos hodie vidiſtis,& in Dei dilectione nõ eſt cõtinuus.Hęc & his ſimilia venerandus pontifex dicebat,& verbis talibus populũ ſibi cõmiſſum inſtruebat, & iocos,& riſus eorum temperabat. Contemplatio enim vultus illius præſentiæ ita omnes reuerberabat, quòd nemo eo præſente verba vana proferre pręſumebat.Peracta nocte illa,in craſtinum quindecim millia camelorum ſunt inuenta.equos verò & mulos,& aſinos,oues,& boues,& omnis generis pecora nemo numerare potuit.Inuẽta ſunt vaſa aurea,& argentea multa,plurima pallia,& ſpolia magna,magni precij diuerſæq; varietatis. Cum his omnibus ad ciuitatem

triumphantes venerunt: & ab his qui remanserant clericis & presbyteris & monachis, cum solenni processione suscepti sunt. Admiraldus verò qui in castello erat, vt vidit principem suum & eos qui cum illo erant à campo fuga diuerti, viditq; innumera albatorum equitum millia, cum candidis vexillis per plana discurrentia, admodũ expauit, vnumq; de vexillis nostris ob tutelã dari sibi poposcit. Comes sancti Egidij qui illic ad custodiam ciuitatis remanserat, suum illi vexillum concessit, & gratanter accepit, acceptumque muro castelli affixit. Sed vt cognouit à quibusdam Longobardis, qui astabant ibi, quòd Boamundi non esset, cui tota ciuitas concessa erat; signum suum reddidit comiti, & signum quæsiuit Boamundi, & Boamundus misit ei. quod cùm reciperet, Boamundo mandauit, vt ad se veniret. Ille festino pede ambulauit, & quid dicere vellet auscultauit. Gentilis fidei pactum requirit; vt qui cum eo erant, & discedere vellent, nullius iniurię læsionem paterentur, & vsq; in terram Saracenorũ conducerentur: qui verò secũ Christianus fieri vellet, faciendi licẽtiam haberet. Boamundus immenso gaudio repletus dixit: Amice quod exposcis libẽter concedimus tibi, sed pręstolare modicum, quia istud principibus nostris renuntiabo, & celeriter reuertar ad te. Et mox festinanter cucurrit, & aggregatis in vnum principibus verba gentilis enarrauit. Placuit omnibus omnipotenti Deo gratias agentibus. Boamundus ad iã domesticũ regreditur gentilẽ, & requisitę ab eo cõuentionis confirmat sponsionem. Ille verò reddidit se episcopo Podiensi, & sanctæ Christianitati, cum trecentis suis militibus valde speciosis & iuuenibus, fuitq; inter Christianos tunc maius gaudium de eorum Christianitate, quàm de castelli traditione. Boamundus castellum recepit, & eos qui Christiani fieri noluerunt, in terrã Saracenorũ conduxit. Triduano peracto ieiunio, baptizati sunt gentiles cum lætitia magna, & creuit ibi laus Dei & gloria Christiana. Ipsi referre postea soliti erant, quod cùm de castelli arce bellum aspicerẽt, innumera subitò candidorum militũ millia se vidisse, quorũ intuitus ipsos vehementer terruit. Nec mirum fuit: quia omne castellum funditus intremuit. Cumq; viderent eos agminibus Christianorum consociari, suosq; in excidium fugamq; verti, protinus intellexerunt cœlestia numina esse, Christianorũq; Deũ superari non posse. Inde compuncta fuerunt corda illorum, seq; Christianos fieri spoponderunt. Actum bellum hoc quarto Calendas Iulij, vigilia scilicet Apostolorũ Petri & Pauli. Sicq; diuina respiciente misericordia procella Antiochenæ tribulationis, quæ ferè per decem menses intumuerat, sedata fuit, & regia ciuitas quæ longo tactu temporũ iugo diabolicæ captiuitatis subiecta fuerat, amissam pristinæ libertatis gratiam recuperauit. Hostes qui eam in captiuitate detinuerant, fiunt & ipsi captiui, & in latebris syluarum, cauernisq; petrarum, & fossis montium sunt dispersi. Armenij quoque & Surani habitatores terræ illius, per dies plurimos scrutati sunt illos, & inueniebant alios semineces, alios vulneratos, alios parte capitis carentes, alios ventri suo, ne omnino vitalia exirent, manus suas apponentes, & detractis eorum spolijs interficiebant. Itaq; inimici Dei depopulati sunt, & Christiani serui Dei excelsi in gloriosa vrbe cum gaudio & læticia aggregati sunt. Cumq; quadam die cõuenirent, consilio statuerunt, vt ad Constantinopolitanũ imperatorẽ legatos mitterent, suamq; ciuitatẽ vt reciperet veniret. Et, proh dolor, iudicauerũt omnes, vt quia regi mittebant, regalis nuntius debebat ire: & electus est Hugo magnus, verè regalis & genere & moribus. Quem nullatenus elegissent, si non reuersurũ scissent. Hic cùm regi legationem suam complesset, morte interemptus occubuit, & quò regredi disposuerat, ad extremũ non potuit. Constantinopolitanus autem imperator Vulpinus ad recipiendam vrbẽ ausus nõ fuit venire, quoniã recognoscebat se fidem & sacramenta, iura, & data pignora Francis violasse & nequaquam custodisse. Sicq; omnes conuentiones deletæ fuerunt, quę inter eos factæ sunt. Interea in vrbe residentes, tractare cœperũt de via dominici sepulchri: quid agerent, an mox inciperent, aut quãdo tempus terminarent. Ad hoc siquidẽ cõmunis assensus adducitur, vt vsq; ad Calendas Octobris reliquũ itineris differatur. Æstatis siquidẽ ardor nimis incanduerat, & terra Saracenorũ quã ingressuri erãt, inaquosa & nimis erat arida. Propterea tẽpus expectauerũt, qđ humidũ sit, & quo tellus absconditos latices effundat. Definiendũ simili modo erat, quid tantus populus interim ageret: & vbi & quomodo viueret. Accepto inde cõsilio, pręco quæritur: inde, qui dicat, quid de his rebus sit diffinitũ. Pręco quęsitus & inuẽtus, ascẽdit & dixit: vt qui

omnino

omnino egens erat, in vrbe remaneret, cumq; illis qui ditiores erant conuentionem faceret ac seruiret. Principes autem diuisi sunt, per castella sua & ciuitates.

Erat autem quidam miles de exercitu comitis sancti Egidij, nomine Raimundus, cognomine Piletus, animo virilis, & corpore spectabilis. Hic perfecto odio Turcis inimicus erat, nec diutius tolerare potuit, vt longo tempore feriarentur. Hic plurimam adiunxit sibi militum peditumq; multitudinē, & in terrā Saracenorum trāsduxit eam, transijtq; duarū ciuitatū terminos: & peruenerunt ad quoddam castrum, quod * Falamina vocatur, cui gens Suriana dominabatur. Suriani nostros receperunt, seq; eorum libentissimè dominio tradiderunt. Octo ibi diebus transactis, perrexerunt ad aliud castrum in quo latitabat multitudo magna Saracenorum. ad quod peruenientes, militari impetu inuaserunt, & remissa manu toto die pugnantes, vesperascente die expugnauerunt. Quo ita capto omnes occiderūt, præter eos qui Christianitatē receperunt. Hac itaq; depopulatione facta, reuersi sunt ad castrum, quod * Talaniannia diximus nūcupatum: In quo duobus perendinatis diebus, die tertia omnes exierunt, & ad vrbem quę Marra dicitur perrexerunt. Erat autem ibi aggregata nō minima multitudo Turcarum & Saracenorū, ab Aleph alijsq; ciuitatibus & castellis, quę in circuitu eius sunt, illorum præstolantes occursum. Ad quam cùm appropinquare cœperunt, illi barbari cōtra eos exierunt: sed conflictū diu cum nostris tenere noluerunt: quia in fugam versi intra vrbem se receperunt. Nostri verò diu ibi residere non potuerunt; quia æstiuū cauma eos vehementer vrgebat, nihilq; inueniri poterat ad bibendum. Iamq; diei inclinante vmbra, reuersi sunt ad castrum suum * Talaniannia. Plurimi quidem Christiani partis illius incolę cum nostris ierant; sed cum nostris redire contempserunt: quos Turci in insidiis occultati ceperunt & occiderunt. Raimundus verò ad illam vltra nō redijt ciuitatem, quia non habebat exercitū quo obsideret eam: sed in castro suo vsq; ad præfinitū tempus Calendarum Octobrium remansit, semperq; interim terrā Saracenorū depopulatus est. Illi autē qui in Antiochia remanserunt, cum magna tranquillitate & gaudio fuerunt, quousq; dominū suum Podiensem episcopū amiserunt. Hic cū summa pax esset exercitui Dei, mense Iulio cœpit infirmari; sed nō diu ægrotauit, quia dominus non est passus illū longa ęgritudine cruciari. Calēdas Augusti sancta eius anima vinculis carnis soluta, translata est in Paradisum Dei, in gloriosa festiuitate scilicet sancti Petri, quæ dicitur Ad vincula. Et vt censura diuini iudicij id actū esse claresceret, in die quo principis Apostolorū vincula à Hierosolymis Romam sunt allata, soluta est à corporeis nexibus pontificis anima. Nec vnquam pro vlla tribulatione tantus fuit in illa Dei militia mœror, tantaque tristitia, quanta in morte illius. Hunc omnes debito iure lacrymabantur, quia consilium erat diuinū, cōsolator mœrentium, sustentator debilium, thesaurus indigentium, reconciliator discordantium. Hic militibus dicere solitus erat: Si vultis esse triumphatores & amici Dei, mundiciam corporum custodite, & pauperū misereminі. Nulla enim res ita à morte vos liberabit, sicut eleēmosyna; quia & melius protegit quam parma, & acutior est in hostem quam lancea. Qui nō est idoneus pro se orare, det eleēmosynam, & orat pro se. Pro his operibus & huiusmodi sermonibus charus erat Deo & omni populo. Si quis autē vellet omnium virtutū eius charismata enumerare, historiæ modum excederet. Hoc itaq; decenter in ecclesia beati Petri tumulato; Comes sancti Egidij in terram Saracenorum transijt, vrbemq;, quam Albariam vocant, adijt. Quam vndiq; forti milite circumcingens inuadit, diuq; missilibus & sagittis cum his qui erant in mœnibus decertauit. Sed vt vidit ita se proficere parum, erectis ad murum scalis, loricati milites ascenderunt, & in fugam ire compulerunt. Miles vt ascendit murum, fit celsior illis, Hostis & ille fuit viribus inferior, Muro descendunt super abdita tecta domorū, De domibus verò saliunt per plana viarū. Huc illucq; senes fugiunt, pueri iuuenesq;: Sed prorsus nulli profuit vlla fuga. Præcepit enim comes, vt omnes caperentur, & qui in Christum credere nollent, decollarentur. Illic visi sunt plurimi capite plecti, plurimisq; pueris cum puellis subtracta est vita longi temporis. Iudiciū enim domini fuit hoc; quia Christianorū fuerat ciuitas illa, eisq; simili mortis ludibrio ablata erat. Nullus ex tanta multitudine reseruatus est, nisi qui sponte Christo confidens baptizatus est. Sicq; mundata est ciuitas illa, & ad cultum nostræ fidei reuocata. Tunc comes cum suis optimatibus habuit consilium, vt in ea ordinaretur episcopus, cuius cōsilio &

* Talaminia.

* Talaminia.

* Talaminia.

auxilio ciuitas regeretur,& fides Ieſu Chriſti in cordibus nouiter baptizatorum ſolidaretur. Electus eſt igitur vir ſapiens & perſonatus,literarũq; eruditione pollens,& vtraq; ſcientia prædítus,& ad ordinandũ Antiochiam eſt miſſus. Æſtiuũ tempus ſolis ardore repreſſo cùm iam tranſiret,noxq; diẽ horarũ numeroſitate trãſcenderet, milites Chriſti ad Antiochiã remearunt,& Calendis Nouembris,die feſto ſolennitatis omniũ ſanctorũ ibi cõuenerunt. Et benedicta gloria regis æterni,quia tunc numeroſior fuit turba redeuntiũ,quàm fuerit,cùm ſe ab inuicẽ diuiſerunt. Ex cũctis enim mundi partibus ſecuti erant multi egregij milites & pedites priorũ veſtigia,quotidieq; creſcebat Chriſtiana militia. Cumq; in vnũ ita reſiderent,&de via ſancti ſepulchri quò dirigerent iter,diſponerent, Boamundus pactionẽ vrbis requirit, quam ſibi ſpopõderant. Comes ſancti Egidij dicebat id nõ poſſe fieri propter ſacramenta quę per Boamundũ fecerant imperatori Cõſtantinopolitano. Inde per dies plurimos factus eſt in eccleſia ſancti Petri cõuentus,magnuſq; verborũ ex vtraq; parte cõflictus. Cumq; in cõmuni conuentu fieri nequiret vlla diffinitio quæ paci conueniret,epiſcopi & abbates,& conſilij ſanioris,duces & comites,locũ in quo eſt cathedra ſancti Petri intrauerunt,& illic inter ſe diffinierunt,qualiter & Boamundo ſeruarent promiſſa,& imperatori facta ſacramenta. Cùm verò à loco conſilij exierunt,conſilium tamen omnibus patefacere noluerũt. Itaq; domeſtico affatu reuelatũ eſt conſilium comiti ſancti Egidij, & ipſe laudauit diſpoſitum: ita tamen vt Boamundus pergeret cum eis iter cœptum. Boamundus requiſitus,idem laudauit,& vterq; in manibus epiſcoporum,fidei aſtipulatione,promiſit, quòd ab ipſis via ſancti ſepulchri nunquã deſereretur, neq; propter diſſidium vllũ quod inter ſe habuerunt cõturbarentur. Tunc Boamũdus muniuit caſtellũ quod ſupereminet ciuitati, & comes palatiũ Caſſiani,& turrim quę ſupra portam vrbis eſt,à parte portus ſancti Simeonis. Quia verò nos longo narrationis tractu Antiochia detinuit,noſtroſq; peregrinos milites per octo menſes ſua obſidione fatigauit,nec vlla vi humana vel arte, vel ingenio ſuperari potuit,de eius ſitu & magnitudine aliquid dicamus, eiſq; qui eam nunquam viderunt aliquid inde aperiamus. Vrbem hanc, vt eius hiſtoria teſtatur,ſexaginta quinq; reges conſtituerunt: qui omnes eius principatui famulatum ſubiectionis exhibuerunt. Circundatur autẽ muris duobus. Prior eſt ex magnis lapidibus in quadrum ſectis,& ſubtili artificio politis, & in eo ordinatæ & diſtinctæ ſunt in ſuis locis quadringentæ turres & ſexaginta. Hæc ſe intuentibus venuſtate ſuæ compoſitionis arridet:& ſpatioſa eſt latitudine nimis ampla. Cõtinentur intra ſepta murorũ quatuor mõtes magni&in altũ eminentes. In altiore eorũ conſtructum eſt caſtellũ,quod ita naturali poſitione munitur,quòd nec bellicoſum timet impetũ,nec cuiuslibet machinationis ingeniũ. Trecẽtas & ſexaginta eccleſias obtinet in ſui cõfinij territorio, & patriarcha habet centũ quinquaginta & tres epiſcopos ſub principatu ſuo. Ab Oriente quatuor magnis mõtibus præmunitur. Ab Occidẽte verò quodã flumine alluitur cuius nomẽ Farfar dicitur. Hãc Antiochus rex cũ ſuis,vt ſuprà diximus,ſexaginta quinq; regibus cõſtituit,nomenq; ei de ſuo nomine indidit. Hac itaq; vrbem regiã tamq; famoſiſſimã obſederunt noſtri peregrini milites,per octo menſes & diẽ vnum; & tribus hebdomatibus intus fuerunt incluſi à gente Parthorum. qua diuino ſuperata ſubſidio, poſtea quieuerunt in ea quatuor menſes & dies octo. Quibus explicatis, Raimundus comes ſancti Egidij primus cum gente ſua de Antiochia exijt,& ad vrbẽ quæ Rugia dicitur peruenit. Alia die ad alterã venit ciuitatẽ,quam nominauit Albariam. Has duas ciuitates cõpendioſa ſua militia ſuo ſubiugauerat imperio,Chriſtiq; mancipauerat ſeruitio. Quarto die exeunte Nouẽbre venit ad vrbẽ quę Marra nuncupatur; quã Raimundus Piletus miles eius primus inuaſerat,ſed inde receſſit fortiter repulſus. Erat autẽ ciuitas illa populoſa, & ab omni gente quæ in circuitu erat nimis conſtipata. Quæ gens aduerſa,vt noſtros eminus cõſpexit,quia ad cõparationẽ ſui pauci eſſe videbãtur, deſpexit, eiſq; apto Marte extra ciuitatẽ reſiſtere conata eſt. Sed protinus agnouerũt,quòd gens cõpendioſa&fortis pręfertur temulẽtę multitudini. Noſtri enim vt viderunt illos ad reſiſtendũ paratos,clypeos pectoribus oppoſuerunt,lancearumq; mucronibus præpoſitis,militari impetu in illos irrumpunt,ſicq; per mediũ ſubeuntes diſrumpunt. Ibi cõfregit dominus potentias arcuũ,ſcutum & gladiũ &bellum: quia poſtquã res gladiis agitur,inutilis eſt arcus & ſagitta. Ilico fugã capiunt,& in ciuitatem ſtatim imminuto ſuorum numero, reuertũtur.

Sed illi

Sed illi potissimũ ex his malos egressus habuerunt, quos nostri primo impetu inuenerunt. De nostris equis plurimos sagittauerunt, sed de suis sessoribus ad terrã deuolutis, multo plures reliquerunt. Ipsis itaq; intra vrbẽ receptis, nostri ad iactũ sagittæ vnius tẽtoria ponunt. Excubata igitur nocte tota, cùm in crastinum diuinæ luci solis se iubar immiscuit, nostri armis instructi vrbẽ vndiq; vallauerunt, acerrimoq; congressu inuaserunt. Tela, sudes, lapidesq; volãt, ignesq; facesq;, Ex quibus arderẽt introrsus tecta domorũ. Sed obsistente hostium immensa multitudine, illa die nostri nihil preualuerunt, sed lassi ad tentoria remearũt. Ipsa die Boamundus cum gente sua multisq; alijs comitem secutus illuc peruenerunt, & castrametantes vndiq; vrbem vallauerunt. Quod videntes qui introrsus erant, nimio terrore percelluntur, omnesq; portæ ciuitatis obiectu lapidũ ab eis obstruuntur. Acceperunt igitur comites consiliũ inuicem; quoniã ex æquo non fiebat prælium; præcipiuntur fieri arietes, ferratæ scilicet trabes, quæ manibus militũ funibus appensæ & tractæ in murũ impellerentur: & sic crebris earum percussionibus muri destruerentur. Facta est & lignea turris, lapideis turribus satis altior, & machinis omnibus quæ aderant eminentior. Habebat autem tria solaria quæ erant bene scutis & trochleis præmunita. In duobus superioribus erant loricati cum telis & sudibus & sagittis, & lapideis pilis, & facibus. Subtus erant nihilominus armati qui rotas impingebant, super quas ipsam turrim constituerant. Alij quidem factam testudinẽ muro applicuerunt, & fossatum quod erat ingens adæquarunt, vt turrim muro possent iungere, & ipsius munimine protecti, murum valerent perforare. quod ita factũ est. Sed miseri ciues cõtrà fecerant quoddã instrumentum, quo grandes lapides aduersum turrim iaciebant, & etiã ignem Græcum, quò eam incenderent, emittebant. Sed Dei gratia protegente, omnis conatus eorum omnesq; machinationes frustratæ sunt, & ad nihilum redactæ. Nam turris lignea vbi muro proxima fuit, omnes qui in illa parte muri erant, vt sub se despiciens prostrauit. Gwillermus de monte Pislero, aliàs Pessulano, ipse fuit cum multis aliis in superiori solario. Erat autẽ cum eo venator quidã, nomine Ewardus, qui spiritu buccinandi erat præditus. Nã sono tumultuosæ vocis & aduersarios exterrebat, & suos ad bella incitabat. Et dum Gwillermus cum suis quæ circa se sunt deuastat: nam missis molaribus saxis, ipsa domorũ tecta confringebat: qui sub eo erant, murum fodiebãt: & alij ad muri propugnacula scalam erigebant, quã erectam, cùm nullus auderet ascendere prior, non pertulit quidã Gulferius de la turre miles honestus, sed incunctanter ascendit murum, pluresq; viri fortes secuti sunt eũ. Gentiles verò vt viderunt eos super murum ascendentes, ira vehementi commoti sunt, & vndiq; in illos consurgunt, tantumq; eos iaculis & sagittis coartauerunt, vt quidam nostrorum qui murum ascenderant, seipsos ad terram deiecerint, & mortem quam euadere putabant, collisi ad terram inuenerunt. Quod cùm vidisset clara iuuentus nostrorum, Gulferium scilicet cum paucis pugnare super propugnacula murorum; immemores sui, sed memores sociorum, confestim ascendunt, partemque muri sua multitudine cooperiunt. Stabant autẽ iuxta ligneam turrim sacerdotes & leuitæ ministri Domini, inuocantes propugnatorem gentis Christianæ Iesum Christum filium Dei, & dicebant: Domine miserere nostri: Esto brachium nostrum in manè, & salus nostra in tempore tribulationis. Effunde iram tuam in gentes quæ te non nouerunt, & in regna quæ nomen tuũ non inuocauerunt. Disperge illos in virtute tua, & depone eos, protector noster domine. Dum sic ageretur, quòd alij pugnabant, alij plorabant, & psallebant, alij muros suffodiebant, Gulferius grauiori pugna desudabat: quia omnes aduersarij in eum & in eius cõsortes, & ipse cum suis contra omnes. Clypeus eius erat omnibus suis protectio fortis, his videlicet qui erant in muro. Muri breuis & arta latitudo, socium sibi coniungi non admittebat: nec aduersarium nisi vnum venire permittebat. Sed de Gulferio nullus hostium triumphauit: cùm tamen ipse de innumerabilibus triumphauerit. Propterea nemo illi iam occursare præsumebat, quia infortunium quod aliis ense illius contigerat, vnusquisq; sibi metuebat. Tela, sagittas, sudes, lapides, illi iaciebant; tantumq; clypeum eius ex his onerauerant, vt ab vno homine leuari non poterit. Iamq; fortissimus vir fatigatus erat; iamq; sudores toto de corpore in terram defluebant; iamque vt ei alter succederet grandis necessitas exigebat: cùm illi qui murum suffoderant, cum magno impetu intrauerunt, detruncantes vniuersos quos pri-

mitus inuenerunt. Qua inopinatæ rei admiratione ſtupefacti ſunt omnes qui erant ſuper muros,& concitò vitalis calor oſſa reliquit corū,Frigidus atq; pauor poſſedit corda virorum. Quid faceret gens data neci,ſenſuq; aliena , quam ſui vndiq; hoſtes vrgebant & intus in muro? Gulſerius enim qui paulo antè fatigatus deficiebat, nouas interim reſumpſerat vires:&iam nō clypeo protectus aut galea,ſed enſem rubeum tenens in dextera fugientem celer inſequitur hoſtem,pluresq; mortificauit formidine quàm gladio, qui ſeipſos præcipitauerunt de muro. Erat autem ſupra portam vna turris quæ pręſtantiſſima & fortior cæteris videbatur, in eam mandauit Boamundus ditioribus ciuibus per interpretem,vt fugerēt:quoniā eos à morte liberaret,ſi ſe ab ipſo redimerent. Quod & illi fecerunt , ſeq; fidei illius crediderunt. Ceſſauit igitur tunc illa perſecutio,quia vltrà protēdi prohibebat veſperi obtenebratio. Sabbatum verò cùm eſſet, nec victoribus nec victis poterat eſſe requies. Miſit comes circa vrbem excubitores, & intus & extra, ne vllus fugeret , & ſpolia vrbis ſecum auferret. In craſtinum vt dies luceſcere cœpit, noſtri ad arma currunt , & per vicos & plateas, tectaq; domorum ceu leæna raptis catulis,ſæuiendo diſcurrunt, Dilaniant,traduntq; neci pueros iuueneſq;, Quoſq; grauat longæua dies,curuatq; ſenectus, Nulli parcebant,ſed plures, vt citius finirentur,laqueis ſuſpenduntur. Mira res mirumq; ſpectaculum,quòd tantæ gentis multitudo & armata, ſic impunè occidebatur,quòd nullus eorum reluctabatur. Quia verò noſtrorum erat quicquid quiſq; reperiebat,ipſa mortuorū exta euiſcerabant , & biſantios & nummos aureos inde eruebant. O deteſtanda auri cupiditas. Omnes viæ vrbis riuis ſanguinum inficiebantur,& cadaueribus cadentium ſternebantur. Et ô gens cæca, & omnino morti deſtinata. Nullus ex tanta multitudine fuit , qui nomen Ieſu Chriſti voluerit confiteri. Boamundus denique illos quos in turris palatio iuſſerat includi,ad ſe venire iuſſit,annoſæque ætatis mulieres & decrepitos ſenes , & inualido corpore imbecilles, præcepit interfici,puberes & maiuſculæ ætatis adultos,validoq; corpore viros reſeruari,& vt omnes venderentur,conduci Antiochiam. Facta eſt autem hæc clades Turcarum duodecimo die Decembris,in die Dominica:nec tota tamē fieri potuit die illa. In craſtinum autem quicunq; in quibuſcunq; locis inueniebantur, eidem pœnæ capitis ſubijciebantur. Nullus erat locus in vrbe tota, nullaq; fouea quæ eorum cadaueribus ſeu cruoribus non eſſet inquinata. Vrbe igitur ſic adquiſita , & à rebellibus Turcis liberata Boamundus pacem comitis requiſiuit: vt ſcilicet Antiochiam abſolutam ſibi redderet. Comes verò contrà dicebat,id nullatenus ſine periurio poſſe fieri,propter ſacramentum,quod ipſo etiam mediante factum fuerat imperatori Alexio. Boamundus itaque reuerſus eſt Antiochiam , ſuamq; ibi dimiſit ſocietatem. Dietauit autem in illa ciuitate exercitus Francorum per menſem vnum & dies quatuor:& in hac mora temporis obiit morte pretioſa epiſcopus Orienſis. Longo quidem tempore,nimiumq; prolixo hyemauerunt ibi:quia nihil quod emerent vel raperent,poterat inueniri. Sicque famis iniuria compellente,contigit,quod etiam dictu horribile eſt,quòd corpora gentilium in fruſta ſcindebant,& coquebant , & comedebant. Hac igitur incommoditate permotus comes ſancti Egidij mandauit cunctis principibus , qui erant Antiochiæ , vt ad Rugiam ciuitatem conuenirent , & de via ſancti ſepulchri ibi inter ſe diſponerent. Illi quidem illic conuenerunt , ſed de quo & pro quo venerant minimè locuti ſunt:ſed de pace & concordia inter comitem & Boamundum colloquium habuerunt. Quibus minimè conciliatis,omnes principes Antiochiam reuerſi ſunt,& comitem & viam dimiſerunt. Remanſerunt autem cum comite non ſolùm ſui,ſed & multa iuuentus,cui inerat ardor viam perficiendi. Ipſe igitur plus in domino confidens quàm in principibus,ad Marram,vbi eum peregrini pręſtolabantur eſt reuerſus:fuitq; dolor magnus in omni exercitu Chriſtianorum de diſſenſione principum. Omnes quidem nouerant, quòd pura iuſtitia cum Raimundo erat, nec vllus amor aut ambitio eum ad iniuſtitiam declinare poterat. Qui tamen vt vidit,quòd propter eum impediretur via ſancti ſepulchri,admodum indoluit,& diſcalciatis pedibus a Marra vſque Capharda peruenit. Ibi quatuor diebus perendinatis,cùm principes iterū conuenirent,& de eadem re verborum conflictus haberetur,dixit comes Raimundus: Viri fratres & domini , qui veſtris omnibus & vobiſmetipſis abnegaſtis propter amorem Dei,oſtendite mihi an ſine periurio,poſſum cū Boamundo,ſi requirit,pacificari,aut ſi aliter fieri nō poteſt, an pro

amore eius debeam periurare. Cumq; huius sermonis iudex nullus esse præsumeret, & omnes concordiam laudarent, & quomodo fieri deberet non dicerent, ab inuicem discesserunt, & Antiochiam redierunt. Sed Normannus comes cum suis omnibus remansit cum Raimundo, sciens & intelligens, quia iustitia erat cum eo. Igitur hi duo comites agmina sua disponunt, & ad Cæsaream tendunt. Rex enim Cæsareæ sæpius significauerat comiti Marrę & Caphardæ, quòd cum eo pacē vellet habere, eiq; de suo gratãter seruire. Hac enim fiducia illuc perrexerunt, & prope ciuitatem castra posuerunt. Rex autem vt vidit agmina Francorum iuxta se posita, vehementer obstupuit, & indoluit, & ne illis vllum mercatum præberent, prohibuit. In crastinam misit comiti duos de suis, qui eis vada fluminis ostenderent, & vbi prædam capere possent conducerent. Erat autem nomen fluminis Farfar. Conduxeruntq; illos in vallem satis idoneam, bonisq; omnibus locupletem. Huic præerat quoddam munitissimum castrum sub quo inuenerunt viginti millia animalium, in valle fertili pascentium, quæ omnia nostri rapuerunt. Et cùm castellum obsidere vellent, illico castellani se reddiderunt; pactumq; huiusmodi tenendi perpetuū fœdus cum comitibus habuerunt, & in fide sua promiserunt, & super legem suam iurauerunt, quòd nunquam amplius nocerent Christianis peregrinantibus, eisq; sicut & hominibus suæ gentis præberent mercatum & hospitium. Manserunt autem ibi per dies quinq;. Sexto verò die oneratis camelis & iumentis, frumento, farina, & oleo, & caseis, rebusq; aliis ad edendū idoneis, gaudentes exierunt, & ad castellum quoddam Arabum peruenerunt. Dominus autem castelli sapiēti vsus cōsilio, obuiā venit comiti Raimundo, & pacificatus est cū illo. Inde venerunt ad quandam ciuitatē, in quadā valle speciosa & spatiosa constitutā, muris & turribus bene munitam, & omni genere fructuū abundantissimè refertam, quam incolæ appellant Caphaliam. Huius vrbis habitatores audito rumore Francorum perterriti, proprias sedes deseruerant, & ad alienas confugerant. Quippe infelicitas quæ contigerat Antiochiæ & Marrę, omnes perterruerat, & fugę domesticos effecerat. Cumq; nostri tentoria circa eam vellent ponere, & in gyrum obsidere, mirati sunt, quòd de tanta ciuitate nō aliquis obuiam veniebat, nemoq; excelsis in turribus aut mœnium propugnaculis apparebat, altumq; silentium intus habebatur, nec vllius vocis sonus audiebatur. Tunc miserunt exploratores qui rem diligenter inquirerent, & inquisitam renuntiarent. Illi autem profecti, cùm portę propius accessissent, ianuam quidem apertam inuenerunt, sed intus neminē esse viderunt. Tunc scuta vultibus præponentes, cum aliqua adhuc cunctatione portas subeunt. sed nec viros nec mulieres, nec aliquam bestiam intus inuenerunt. Pulchros quidem apparatus ibi inueniunt, horrea scilicet frumento plena, torcularia vino redundantia, arcas plenas nucibus, caseis, & farina. Tunc citò ad comites redeunt, & quid inuenerunt referunt. Nō fuit ibi opus tentoria figere, quoniam Deus faciebat illos in labores illorum sine ferro vel pugna introire. Ibi actum est, quod dicitur in prouerbiis Salomonis: Conseruatur iusto substantia peccatoris. Ibi inuenerunt hortos plenos oleribus & fabis, aliisq; leguminibus iam ad præcocitatem maturantibus. Ibi quieuerunt tribus diebus; & custodibus deputatis qui vrbem custodirent, quædam ardua montana conscenderant, & in vallem descenderant. Erat autē illa vallis gratuita, & omnium frugum fructuumq; vbertate plenissima: manseruntq; ibi per dies quindecim. Prope vallem erat castellum, Saracenorum multitudine plenum. quod cùm die quadam nostri aggrederentur, Saraceni de muro proiecerunt eis multas pecudes, plurimaq; animalia, putantes, quòd nostri nil aliud quærerent nisi victum: quæ nostri gratanter receperunt, & ad tentoria conduxerunt. In die altera collegerunt papiliones & tentoria, & illuc castra direxerunt. sed cùm illuc peruenerunt, ab omni gente vacuum inuenerunt. Illa enim nocte omnes fugerunt: sed magnam copiā frugum & fructuum, lactis & mellis dimiserunt. Ibi celebrauerunt nostri purificationem sanctæ Mariæ Dei genitricis, glorificantes Deum qui tanta bona ministrabat eis.

Rex de Camela ciuitate misit comitibus nuntios suos, dum ibi erant, rogans ea quæ pacis sunt; prēmittens dona concupiscibilia, & equos, & aurū. Misit arcum aureum, vestes pretiosas, & micantia tela, quæ omnia nostri receperunt. sed nil certi tunc illis renuntiauerunt. Rex Tripolis eodē terrore permotus, misit equos decē & mulas quatuor: similiter rogans ea quę pacis sunt. Sed dona quidē receperunt, illiq; quòd nunquam

pacem cum illo haberent, nisi Christianus efficeretur, nuntiarunt. Comes enim sancti Egidij multum desiderabat terrã illius, quia optima erat, & regnum eius, quoniam præ cæteris erat honorabilius. Ita quatuordecim diebus expletis exierunt de optima valle, & abierunt ad quoddam antiquissimum castrum, cui nomen erat Archas. quod licet haberet nomen castri, tamen egregiis vrbibus poterat æquiparari, & loci positione, & clausura murorum, & eminentia turrium. In hoc propter fortitudinem gens magna confluxerat: quia nec arma, nec hostem, nec aliquod ingenium metuebat. Hoc tamen celeri obsidione vallantes, cum festinatione aggressi sunt: sed eorum impetum castellani viriliter sustinuerunt. Sæpius illos inuaserunt cum omni genere telorum & tormentorum; & non præualuerunt, sed magis quàm lucrarẽtur, perdiderunt. Tunc quatuordecim de nostris militibus otio vacare nescientes, erga Tripolim perrexerunt, & sexaginta Turcos inuenerunt, qui multos captiuos; & plus quàm mille & quinquaginta animalia rapuerant, & ante se ducebant. Quos vt nostri viderunt, licet perpauci essent, in cœlum manus protendentes, regemq; Sabaoth inuocantes, militariter inuaserunt, & domino adiuuante superauerunt. & sex de illis occiderunt, & eorum equos retinuerunt, & ouantes ad castra cum immensa lætitia & præda remearunt. Ingens gaudium fuit in omni exercitu de paucorum magna victoria, & multa rapina. Cumq; hæc viderent alij, exierunt plures de exercitu Raimundi zelo probitatis accensi, quibus præfuerunt Raimundus Piletus, & Raimundus vicecomes: sicq; armis & vexillis in altum protensis, equitauerunt aduersus ciuitatem quæ Tortosa dicitur. Ad quam peruenientes forti impetu aggrediuntur, sed illa die nihil fecerunt: nocteq; superueniente in quendam angulum secesserunt: feceruntq; tota nocte immensos ignes, ac si totus adesset retrò exercitus Christianorum. Quibus flammarum globis gens quæ erat in ciuitate perterrita, existimantes quòd nostri omnes adessent, omnes subitò confugerunt: ciuitatemq; plenam bonis opibus reliquerunt. Est autem ciuitas illa ab omni necessitate prorsus aliena, vt in optimo portu pelagi constituta. In crastinum cùm nostri ad eam expugnandã venerunt, omnino vacuam inuenerunt. Summas igitur laudes Deo referẽtes, intrauerunt eam, & quandiu apud Archas durauit obsidio, ibi remanserunt. Est autem & alia ciuitas non longè ab ea, quæ dicitur Maraclea: cuius princeps pacem cum eis inijt, ipsosq; & eorum vexilla in vrbem recepit. O mira Dei virtus, mirandaq; potentia. Cùm procul abessent principes, qui videbantur regere populum & sustentare, per pauciores & minores cœpit dominus etiam ipsos reges superare; ne dicat humana præsumptio: Nos Antiochiam aliasq; vrbes subegimus: nos tot ac tanta bella deuicimus. Quia pro certo nunquam superassent, nisi cum eis fuisset ille per quem reges regnant. Cùm verò dux ducum & miles militum Gothefridus audisset felices euentus, insignesq; triumphos pugnantium, zelo victoriæ animatus tunc primũ tam ipse quàm Flandrensis comes & Boamundus, castra ab Antiochia mouerunt, & ad dictam ciuitatem venerunt. Ibi quippe diuisit se Boamundus ab eis & ab omni exercitu Dei. Dux autem & comes ad vrbem quæ Gibellum vocatur acies suas direxerunt, eamq; obsidione cinxerunt. Illa siquidem hora, venit nuntius ad comitẽ sancti Egidij, quòd Turcæ præpararent se ad pugnandum contra eum, essetq; futurum bellum graue nimis & permaximum. Protinus comes misit nuntium duci & Flandrensi comiti, vt celerrimè ad illud venirent prælium, eiq; auxilium ferrent. Quod vbi dux audiuit, principi ciuitatis pacem, quam sæpe iam quæsierat, mandauit. Pace igitur facta, pactæque promissionis muneribus receptis, ad speratum bellum conuolarunt, & ad obsidionem, quæ erat ad suprà dictum castrum, conuenerunt, & in alteram fluminis ripam castra posuerunt. Sed cùm dux videret, quòd nihil proficeret, contra Tripolim direxit acies, cunctosque ibi paratos reperit hostes. Tensis enim arcubus hostes se nostris opposuerunt: sed nostri prϵiectis clypeis arcus eorũ & sagittas velut stipulas contempserunt. Pugna itaq; cõmittitur, sed nõ ϵqua lance, quoniã tractis sagittis illi, vt eorũ cõsuetudo est, fugere voluerũt: sed nostri inter ipsos & ciuitatẽ obstaculũ posuerunt. Et quid pluribus vtar verbis? tantũ ibi humani sanguinis fusum est, quòd aqua rubicunda facta est, quæ in ciuitatẽ fluebat, & eorũ cisternas replebat. Nobiliores ipsius ciuitatis ibi occisi sunt: & qui viui remãserunt, de contaminatione cisternarum multũ ingemuerunt. Qua cϵde peracta, nostri minimè contenti, quia nihil ibi lucrati erant, nisi tela & indumentorũ spo-

lia, in suprà dictam vallem cucurrerunt, & absq; numero oues, boues, asinos, diuersiq; generis pecudes deprædati sunt: & tria millia camelorum simul rapuerunt. Tanta copia bestiarum vnde conuenerit, nostri vehementer mirati sunt, quia in eadem valle quindecim diebus hospitati fuerunt. Illi tanta rapina capta redeunt ad castra. Nulla vnquam inopia fuit in obsidione illa, quia naues ad quendam portum veniebant, quæ omnia necessaria afferebant. Dominicum pascha celebrauerunt ibi, quod fuit tunc quarto idus Aprilis. Durauit autem illa obsessio tribus mensibus, vna die minus. Fuit autem ibi mortuus Anselmus de rubeo monte, vir permulta laudabilis, & in suo militari ordine præcipuus. qui dum in mundo fuit, multa digna relatu peregit, quibus illud præferendum est, quòd Aquiscingensis cœnobij indefessus adiutor in omnibus extitit. Similiter ibi mortuus est Pontius Bolonēsis vel de Baladino: cuius tempora perforauit ictus lapidis, tormento iaculati. Willermus Picardus, & Guarinus de Petra Mora, primus iaculo, alter obijt sagitta. His vita functis, obsidionem illam nostri dimiserunt, quia illud inexpugnabile castrum nullam timebat violentiam impugnantium. Detensis igitur tentoriis, ad Tripolim pergunt, & pacem à rege & ciuibus diu quæsitam stabiliunt. Datis igitur inuicem dextris, fidei illorum in tantum se proceres commendauerunt, vt vsq; ad palatium regis ciuitatem introierint. Rex autem vt fiducia pacis tenendæ ex sua parte certior crederetur, trecentos peregrinos ex nostris dissoluit à vinculis, & proceribus donauit. Dedit & quindecim millia Bisantiorum, & quindecim equos multa honestate pręditos, misitq; omni exercitui copiosum commeatum, quod omnino liberauit illos ab omni necessitate. Pepigit etiam & iurauit illis vt si Hierusalem sibi possent adquirere, & bellū quod eis Admirauisus Babyloniæ inferre minabatur, superare, Christianus efficeretur, & regis Hierusalem ditioni subiiceretur. Fuerūt autem apud Tripolim per dies tres. Videntes autē proceres & viri bellatores, quòd iam tēpus nouarum frugum instabat, concordati sunt, quòd Hierosolimitanum iter ex toto arriperent, & omissis omnibus, rectiorem viam tenerent. Erat autē dies Maij quarta, cùm de Tripoli exierunt, & per quadam ardua montana ascēdentes ad castrum, cui nomen Bettalon, peruenerunt. Altera die venerunt ad vrbem quæ dicitur Sebaris, in cuius cōfinio nihil aquæ potuit inueniri, qua extingueretur eorū nimia sitis. Æstus quippe erat, & equi & omnis hominū multitudo sitiebat. In crastinum venerunt ad flumen, cui nomen Braim. Ibi igitur pernoctauerunt, & sitim suam deposuerunt. Nox subsequens fuit dominicæ ascensionis, & ipsi ascenderunt montē, in quo erat via nimis angusta, in qua putauerunt occurrētes inuenturos se hostes. sed Deus qui dux eorum fuit solus, & non erat cum eis Deus alienus, fecit eos inoffensos transire. Tunc venerunt ad vrbē Baruth supra mare sitam: deinde ad aliam, quæ vocatur Sagitta. Post hæc ad aliam quæ Sur dicitur. Deinde ad Accarona: de Accarona ad castrum, cui nomē Carphas, & sic ad Cæsaream. Est autem Cæsarea insignis ciuitas Palæstinæ, in qua Philippus Apostolus dicitur domum habuisse, quæ vsq; hodie monstratur: nec non & cubiculum filiarum eius prophetantium. Est autem in littore maris sita, olim Pirgos, id est turris Stratonis, appellata. Sed ab Herode rege nobilius & pulchrius & contra vim maris vtilius extructa; in honorem Cæsaris Augusti Cæsarea est cognominata: cui etiam in ea templum albo marmore construxit; in quo nepos eius Herodes est ab Angelo percussus, Cornelius baptizatus, & Agabus propheta zona Pauli est ligatus. Iuxta illam nostri sua tentoria fixerunt: & sanctam domini Pentecosten celebrauerunt. Deinde venerunt ad vrbem Romolam quam Saraceni propter metū eorum dimiserant vacuam; iuxta quam erat illustris ecclesia sancti Georgij martyris, in qua sanctissimū eius corpus requiescit: quo in loco ipse pro Christi nomine martyrium suscepit. In ea milites Christiani pro veneratione militis Christi episcopum elegerunt, electum constituerunt, constitutum decimis omnium diuitiarum suarum ditauerunt. Et dignum erat vt Georgius inuictus miles eorum militiæ signifer, istum ab eis honorem reciperet. Remansit itaque illic episcopus cum suis, diues auro & argento, equis & animalibus. Et ad ciuitatem statim Hierusalem direxit iter Christianus exercitus, in virtute nominis illius, qui in ea mortuus iacuit, & die tertia resurrexit, cui est cum patre & sancto Spiritu æqua potestas & gloria interminabilis, Amen.

ROBERTI MONACHI DE CHRISTIANORVM PRINCIPVM BELLO CONTRA TVRCAS,

Liber octauus.

O BONE Ieſu, vt caſtra tua viderunt, huius terrenæ Hieruſalem muros, quantos exitus aquarum oculi eorum deduxerunt. Et mox terræ procumbentia ſonitu oris & nutu inclinati corporis ſanctum ſepulchrum tuum ſalutauerunt: & te qui in eo iacuiſti, vt ſedentem in dextera patris, vt venturum iudicem omnium, adorauerunt. Verè tunc ab omnibus cor lapideum abſtuliſti, & cor carneum contuliſti, ſpiritumque ſanctum tuum in medio eorum poſuiſti. Itaq; contra inimicos tuos qui erant in ea, iam ſcilicet à longè poſiti, pugnabant, quoniam ad auxilium ſuum ita te concitabant, & melius lachrymis, quam iacula in torquendo, pugnabant, quæ licet in terram defluerent, vbertim tamen ante te propugnatorem ſuum conſcendebant. qui ab oratione ſurgentes, ad regalem ciuitatem properarunt, inimicos regis æterni intus inuenerunt, circa quos tali ordine caſtra ſua poſuerunt. A ſeptentrione caſtrametati ſunt duo comites, Normannus & Flandrenſis: iuxta eccleſiam ſancti Stephani protomartyris: vbi lapidatus eſt à Iudæis. Ab occidente dux Gothefridus & Tancradus. A meridie verò comes ſancti Egidij, ſcilicet in monte Sion, circa eccleſiam ſanctæ Mariæ matris domini, vbi Dominus cœnauit cum diſcipulis ſuis. Tentoriis igitur circa Hieruſalem ita diſpoſitis, dum vexatione itineris fatigati, requieſcerent, & machinas ad expugnandam vrbem præpararent; Raimundus Piletus, & Raimundus de Taurina, & alij quàm plures de caſtris egreſſi ſunt, vt finitimam regionem luſtrarent, ne ſcilicet hoſtes improuiſi ſuper illos venirent, & inparatos inuenirent. Inuenerunt itaque trecentos Arabes, & pugnauerunt cum eis, & ſuperauerunt eos, & plures occiderunt, & equos triginta inde habuerũt. Secunda igitur feria hebdomadæ ſecundæ, quarto idus Iunij, aggreſſi ſunt Hieruſalem Chriſtiani, ſed eodem die non præualuerunt: nec tamen fuit labor inanis. Ita enim antemurale proſtrauerunt, vt ad maiorem murum ſcalam vnam erexerint: & ſi tunc ſcalarum copiam habuiſſent, labor ille primus vltimus fuiſſet. Nam illi qui per ſcalam aſcenderunt, cùm hoſtibus diu cominus iaculis & enſibus decertauerũt. Multi de noſtris in illo conflictu mortui ſunt, ſed multò plures ex eis. Hora veſperi bello incompetens diremit litem, & nox ſuperueniens vtriſq; contulit quietem. Repulſa ſiquidem iſta, grauem & nimis longum laborem intulit noſtris, quia panes inuenire non poterant ad edendum per interuallum decem dierum, quouſq; naues eorum onuſtæ ad portum Iaphiæ venerunt. Et nimia ſitis preſſura illos attriuit, quia Syloæ, quæ ad montis radicem Sion oritur, non poterat niſi vix ſolos homines adaquare. Equi verò & cætera animalia ad aquandũm ducebantur per ſex miliaria, & tunc cum magna militum cuſtodia. Vnde & cara erat aqua inter eos, & caro vendebatur pretio. Conſilio igitur inito, elegerunt milites qui ad naues irent, eaſq; ab extranea gente cuſtodirent. Itaque ſummo diluculo diei egreſſi ſunt centum milites, de exercitu comitis ſancti Egidij, Raimundus ſcilicet Piletus, qui ſemper fuit omni labori militię domeſticus, & prorſus otio peregrinus, & cum eo alter Raimundus de Taurina, & * Archadus de monte Merulo; Villermus etiam Sabratenſis. Et ibant vt ad bellum parati ad portum maris. Et dum irent, triginta ex eis diuiſerunt ſe ab aliis, vt ſemitas viarum diſcerent, & vtrum venirent hoſtes explorarent. Cumque paululum itineris proceſſiſſent, ſeptingentos Turcas & Arabes eminus conſpiciunt, quos, licet perpauci eſſent, incunctanter tamen inuadunt. Sed numeroſitas inimicorum tanta fuit, vt paucitas noſtrorum reſiſtere non potuerit. Noſtri tamen quos in primo impetu offenderunt, neci perpetuæ deſtinauerunt. Sed cùm facto illo congreſſu recedere poſſe æſtimauerunt, circumuallati multitudine, velle ſuum implere non potuerunt. Tunc ibi mortuus eſt * Archadus vir bellator fortis & egregius, & quidam ex peditibus. Antequam verò bellum inciperet, nuntius equo celeri ad Piletum cucurrerat, qui Arabes & Turcas noſtros inuaſiſſe nuntiarent. Quod vt Piletus audiuit, abſque mora

Margin notes: * Aicardus de Mõtmerſa; Vilhelm' de Sabran. — * Aicardus.

mora equum calcaribus vrgens, ſero tamen illuc peruenit. Iam enim Aicardus mortuus erat, qui tamen antequam diſcederet vitam ſuam multo ſanguine, & mortem morte plurimorum commutauit. Vt verò noſtros illi eminus proſpexerunt, vt fugere accipitrem penna trepidante columbæ aſſolent ſic illi fugiunt, & terga noſtris dederũt. Noſtri verò perſecuti ſunt illos, & multos occiderunt. Et vnum ex eis viuum retinuerunt, qui Turcorum dolos eis referret, & quid machinarentur mali prænuntiaret, retinueruntq; ab eis centum & tres equos, quos miſerunt ad caſtra, & ipſi ad naues iniuncta perficiunt mandata. Famem quippe naues cibis onuſtæ extinxerunt, ſed vehementem ſitim extinguere non potuerunt. Tanta quippe ſitis erat in obſidione, vt tellurem cauarent, & glebas humectiores ori apponerent, rorantiaq; marmora lamberent. Coria boum & bubalorum, aliorumq; animalium recentia ſuebant, & cum ad aquandos equos ire diſponerent, vſque ad ſex milliaria milites armati pergebant. Tunc ea, aqua implebant, & ad caſtra referebant, & ex illa olida aqua bibebant: plerique prout ferre poterant ieiunabant: quia ieiunia ſitim temperabãt. Et quis crederet, quod fames proficeret: vt dolor dolorem expelleret? Dum ea paterentur, proceres a longo terræ ſpatio ligneas trabes adduci faciebant, quibus turres & machinæ fierẽt, quæ ciuitatem expugnarent. Quibus adductis, dux ducum Gothefridus ſuam turrim conſtruxit: & ab Orientali plaga adduci præcepit. Et cõtra venerandus comes ſancti Egidij cõſimile caſtrũ ſtatuit, & a meridiana plaga applicuit. Quinta ſiquidẽ feria ieiunia noſtri celebrauerũt & pauperib. eleemoſynas diſtribuerũt. Sexta verò feria aurora ſereno lumine coruſcãte, turres egregij bellatores aſcẽdunt, & ſcalas mœnibus apponunt, Stupẽt & contremiſcunt adulterini ciues vrbis eximiæ, cum ſe vident circũuallari tanta multitudine. Qua vero ſupremum diẽ ſibi imminere videbant, & mortẽ ſuper capita ſua dependere, acriter cœperunt reſiſtere, & ſicut iã de morte non dubij, propugnare. Illic eminebat in ſua turri dux Gothefridus, nõ tũc miles, ſed ſagittarius: cuius manus ad prælĩu & digitos ad bellum Dominus dirigebat, quoniã ſagittis iactis, inimicorũ pectora, & vtraq; latera perforabat. Iuxta quem fratres eius Euſtachius & Balduinus velut duo iuxta leonẽ leones, & duros ictus iaculorum & lapidum ſuſcipiebant, & quadruplici fœnore compenſabant. Et quis omnium inuictos animos referre valeret, cum omnium qui nunc ſunt oratorum facundia tantis minime laudibus ſufficeret? Et dum ſic deſuper mœnia pugnabatur proceſſio circa ipſa mœnia agebatur & crines ac reliquiæ & ſacra altaria deferuntur. Tota itaque die alternis ictibus decertatum eſt: Sed vt appropinquauit hora, qua Saluator omnium mortem ſubiit, miles quidam, nomine Lutoldus, de caſtro ducis primus inſiluit, poſt quem Wicherus, qui leonem propria virtute proſtrauit, & occidit. Statim dux milites ſuos ſequitur, & omnes alij milites ducem ſuum. Tunc verò arcus & ſagittæ dimittuntur, & fulminei enſes arripiũtur. Quibus viſis hoſtes illico murum deſerunt, & ad terram dilabuntur, & milites Chriſti celeri greſſu cum magnis vocibus perſequuntur. Quas voces cum audiret comes Raimundus, qui caſtrum ſuum muro propius adponere geſtiebat, protinus intellexit Francos eſſe in vrbe, ſuiſq; militibus ait: Quid hic ſtamus? Francigenæ vrbem obtinent, magniſque vocibus & ictibus perſonant. Tunc celeri greſſu cum ſuo comitatu perrexit ad portam, quæ eſt ſecus turrim Dauid, & vocauit eos qui in arce erant, vt aperirent. Protinus Admirauiſus qui turrim cuſtodiebat, vt cognouit quis eſſet, ianuam ei aperuit, ſeq; ſuoſq; & ſua fidei eius commendauit, vt ſe tueretur ne deſtrueretur. Sed comes dixit, quod id nunquam faceret, niſi ſibi turrim dimitteret. Qui ei aſſenſum gratanter tribuit: & comes illi, vt petebat omnem fiduciam ſpopondit. Dux verò Gothefridus, non arcem, non aulam, non aurum, non argentum, non ſpolia, ambiebat: ſed cum Francis ſuis, ſanguinem ſeruorum ſuorum, qui in circuitu Hieruſalem effuſus fuerat, ab eis vindicare ſatagebat, & irriſiones & cõtumelias quas peregrinis intulerant, vlciſci cupiebat. In nullo autem bello talem habuit occidendi facultatem: nec ſuper pontem Antiochiæ, cum gigantem dimidinuit gentilem. Nunc vero abſque vlla refragatione, tam ipſe quam Wicherus, qui medium ſecuit leonem, multaq; electorum militum millia, a capite vſque ad pedes ſecabant humana corpora, & dextra leuaq; per vtraque latera. Fugere enim hoſtium nemo poterat, quoniam multitudo a ſe ipſa perplexa, ſibimet impedimento erat. Qui tamen de tantę cladis maceratione elabi potuerunt, templum Salomonis intrauerunt, &

ſe ibi longo diei ſpatio defenderũt. Sed cum iam dies inclinari videretur, noſtri timentes ſolis occaſum, animoſitate concepta, abdita templi irrumpunt, eoſq; miſera morte peſſundarunt. Tantũ ibi humani ſanguinis effuſum eſt, vt cæſorum corpora, vnda ſanguinis impellente voluerentur per pauimentum, & brachia ſiue truncatæ manus ſuper cruorem fluitabant, & extraneo corpori iungebãtur, ita vt nemo valeret diſcernere cuius erat corporis brachium, quod truncato corpori erat adiunctum. Ipſe verò & milites qui hoc carnificium operabantur, exhalantes calidi feruoris nebulas patiebantur. Hac itaque inenarrabili cæde peracta, aliquantulum naturæ indulſerunt, & plures ex iuuenibus tam viros quàm mulieres vitæ reſeruauerunt, & ſuo famulatui mancipauerunt. Mox per vicos & plateas diſcurrentes, quicquid inuenerunt rapuerunt, & quod quiſq; rapuit hoc ſuum fuit. Erat autem Hieruſalem tunc referta temporalibus bonis, nec aliquo indigebat, niſi ſpiritalibus deliciis: adeò vt nullus tunc peregrinorum in ea pauper remanſerit. Tantis itaque ditati diuitiis, ad ſanctum domini ſepulchrum læto inceſſu perrexerunt: & ei qui in eo ſepultus fuit gratias referentes capitalitia ſua obtulerũt. Ipſa die, ſicut per Prophetã fuerat prædictũ, ſepulchrũ Domini fuit glorioſum: cùm omnes nõ inceſſu pedũ, ſed poplitũ & cubitorũ proni incedebãt & pauimẽta imbre lacrymarũ inundabãt. Hac itaq; oblatione ſolẽni deuotione cõpleta, ad domos ſuas, eis à Deo deſtinatas, redierunt: & naturæ neceſſariis indulgẽtes, feſſis corporibus cibũ & ſomni requiẽ tradiderunt. In craſtinũ igitur cùm caput aurora terris oſtenderet, ne vllus in *vrbe* locus inſidiis remaneret, armati ad templũ Salomonis cucurrerũt, vt ſcilicet illos delerẽt, qui ſupra templi faſtigia aſcẽderant. Maxima enim illuc copia Turcarũ cõſcẽderat, quæ libẽtiùs fugiſſet, ſi ſumptis alis volare potuiſſet. Sed quibus natura alas negauit, miſera vita infelices exitus donauit. Vt enim noſtros exaduerſo ſibi occurſare ſupra templum viderunt, obuiam nudis enſibus veniebant, malentes citiſſima morte occumbere, quàm miſeræ iugo ſeruitutis longiſſimè perire. Nam ſe terræ præcipites dabant, & ad terram quæ cunctis mortalibus vitæ prębet alimenta, mortem inueniebant. Nec tamen omnes occiderunt: ſed ſeruituti ſuæ plurimos reſeruauerunt. Tunc conſtitutum eſt vt ciuitas mundaretur, & iniunctum eſt Saracenis viuis, vt mortuos foras extraherent, ciuitatemq; ab omni ſpurcitia tanti morticinij prorſus mundarent, Qui protinus iuſſis obtemperantes, & lugebant & extrahebant, & extra portam ingẽtes veluti caſtellicias defenſaleſq; domos pyras conſtruebant. Membra truncata in ſportis colligebãt, & foris deferebant, & pauimenta templorum, domorumq; à ſanguine aqua eluebant.

Eliminatis itaque omnibus inimicis, de vrbe pacifici nominis, de ordinando rege, quæſtio debebat agitari, vt ſcilicet vnus ex ipſis omnibus eligeretur, qui tantæ vrbi tantoq; populo præficeretur. Cõmuni igitur decreto omnium, pari voto, generaliq; aſſenſu dux Gothefridus eligitur: octauo ſcilicet die quo ciuitas expugnatur. In quo bene aſſenſus omnium conuenire debuit, quia in illo regimine talem ſe exhibuit, vt ipſe magis regiam dignitatem, quàm regia dignitas ipſum commendarit, ſiue enim regias corporis dotes ſiue pluſquam regia animi ornamenta ſpectemus indigniſſimum illam vrbis Hieroſolymitanę poteſtatem collatam fuiſſe fatebimur. In tantum enim dignitati prę-fuit & profuit regiæ, vt, ſi fieri poſſet, vt vniuerſi reges terræ iuxta illum adeſſent, cenſura æquitatis omnibus principari iudicaretur, & equeſtri probitate & vultus atque corporis elegantia & nobilium morum prærogatiua. Congruum quoque deinceps erat, vt qui ſibi gubernatorem corporum decenter & decẽtem elegerant, rectorem animarum pari modo ſibi proponerent. Elegerunt itaque quendam clericum nomine Arnulfum diuina & humana lege bene eruditum. Eius ſiquidem electio facta fuit in feſtiuitate ſancti Petri ad vincula, quæ feſtiuitas bene congruit immaculatæ ciuitati, quæ dæmoniacis nexibus diu fuerat alligata: quoniam ipſo die quo dignum habuit ſacerdotem libera fuit & abſoluta. His, vt præfatum eſt bellorum conflictibus gens Gallicana fines Orientis penetrauit, & ab immundiciis gentilium, quibus per annos circiter quadringentis Hieruſalẽ fuerat inquinata, diuina opitulante gratia, emundauit. In qua ſacerdote canonicè conſecrato, & rege ſublimato, Francorum celebre nomen omni Orienti innotuit: & omnipotentia Ieſu Chriſti in ea crucifixi mẽtibus etiam infidelium reſplenduit. Quo ſplendore nitentis gratiæ, cum ſacerdotis ac regis ordinatio ſolenni gaudio fuiſſet exhibita, nuntij de Neapolitana vrbe ad regem Gothefridum venerunt:

ciuium

ciuium suorum mandata ferentes, vt ad ipsos, scilicet de suis, mitteret, & ciues & ciuitatem eorum in suum regimen, suamque ditionem reciperet: volebant enim de seipsis suum dilatare imperium, magis affectantes eius quàm alterius principatum. Est autem ciuitas Neapolis Cariæ, quæ est prouincia Asiæ. Rex accepto consilio, misit ad illos Eustachium fratrem suum, & Tãcradum, cum magna manu militum & peditum: quos illi cum magnę venerationis officio susceperunt, & seipsos & ciuitatem in eius ditionem tradiderunt. Cùm hæc ita fieri inciperent, ille tortuosus & lubricus anguis, qui fidelium semper inuidet felicitati, titulum scilicet Christiani nominis ita ampliari, & regnum renouatæ Hierusalem ita dilatari, admodum indoluit. Et Clementem imò dementem Admirauisum Babyloniæ, contra ipsos felle commouit, & cum ipso omnem Orientem excitauit. Sperauit etenim totius malitiæ pręsumptor, omnes illos & vrbem delere, & memoriam dominici sepulchri funditus abolere. Sed sicut cogitationes hominum vanæ sunt, ita & potentiæ euanescunt. Collegit igitur quicquid potuit hominum, & pomposo apparatu Ascalonam peruenit. Quò cùm peruenisset, nuntius ad regem festinus venit, & rem vt erat, ei intimauit. Nec mora longa fuit, quòd rex ad illos quos miserat misit, vt videlicet festinarent ad bellum venire: quod præparauerat Admirauisus Babyloniæ. Ipse enim iam cum innumera gente Ascalonæ erat, & Hierosolymam obsidere parabat. Quod vbi Eustachius & Tancradus, cæteriq; viri bellatores audierunt, imminens belli negotium Neapolitanis ciuibus ostenderunt: & vale eis dicentes cum bono gaudij & amicitiæ discesserunt. Nostri quippe Turcarum occursum desiderantes, montana conscenderunt, & tota die ac nocte insomnes & inquieti Cęsaream peruenerunt. In crastinum iuxta mare ambulauerunt, & ad quandam vrbẽ quæ Ramola dicitur peruenerunt, multosque ibi Arabes, qui belli præcursores erant, inuenerunt. Quos fortiter nostri insequentes, plures ex eis apprehenderunt, qui ipsis omnẽ belli apparatum in veritate aperuerunt. Qua re comperta, nuntios velocibus equis insidentes, regi statim miserunt, vt omnes absque dilatione commoueret: & contra Ascalonam ad bellum procederet Est aũt Ascalona ciuitas insignis Palæstinæ, viginti quinque miliariis distans ab Hierosolyma: quam quondam allophyli condiderut, & Ascalonam ex nomine Cesslon qui fuit nepos Cham & filius Mesraim, vocauerunt. Fuit autem semper aduersatrix Hierusalem; & cùm vicina sit, tamen nulla vnquam familiaritate coniungi voluit. In hac igitur Admirauisus Babyloniæ erat, cùm nuntij ad regem venerunt, & quæ suprà diximus, retulerunt. Rex autem vt audiuit, patriarcham conuocari præcepit, & ab eo consilium accepit, vt per totam ciuitatem præconaretur, quò in crastinum summo mane omnes ad ecclesiam conuenirent: vt post sacra missarum solẽnia dominici corporis Eucharistiam perciperent, & ad bellum versus Ascalonam equitarent. Rumor iste minimè perturbauit animos audientium, sed nox subsequens visa est illis tardiori successu protensior cæteris extitisse. Vt primùm matutina caput aurora leuauit, Ad missam resonans cunctos campana vocauit. Missa peroratur, populus Domino sociatur. Quæ benedicuntur, sacra munera dum capiuntur, Exit ab ecclesia plebs, atq; cucurrit ad arma; Et ieiuna suum contraria pergit ad hostem. Classica sistra tubæ, postquam rex exit ab vrbe; Insonuere simul: quorum clangoribus, omnes In gyrum montes, cum vallibus echonisabant, Terroremque suis inimicis incutiebant. Ita procedunt ad prælium Christianæ acies, Deum victorem belli, corpore & mente gestantes: & propterea non terrentur hominum vlla multitudine, quia non confidunt in sua, sed in ipsius virtute. Patriarcha quidem dereliquit vices suas Petro eremitæ, vt missas ordinaret, orationes constitueret, & processiones componeret ad sepulchrum, vt Deus homo, qui in eo iacuit, populo suo fieret in præsidium. Cumq; rex cum suo exercitu veniret ad flumen, quod est circa Ascalonam, inuenit ibi multa millia boum, camelorum, asinorum, mulorum, & mularum: quæ non solùm erant de ciuitate, sed & cum exercitu Admirauisi venerant. Quæ omnia centum Arabes custodiebant: sed vt primùm nostros viderunt, & prædam eis dereliquerunt, & fugæ refugium sibi quæsierunt. Nostri verò persecuti sunt illos, sed apprehendere non potuerunt nisi duos. Prædam autem vniuersam rapuerunt, & Hierusalem ex ea copiosè ditauerunt. Rex quidẽ die iam aduesperascente vociferari præcepit per vniuersum agmen, vt omnes quiescerent, & primo diluculo consurgerent, seq; bello præpararent. Patriarcha vero anathe-

matizauit omnes, qui in illo conflictu aliquid raperent, ante consecutam victoriam. Nocte igitur transacta aurora solito clarior incāduit, & nostros à somno excitauit. Erat autem feria sexta, in qua Saluator generis humani, diabolum regē Babyloniæ, tropheo crucis prostrauit: & nunc iterum Admirauisum suæ Babyloniæ, per satellites suos Dominus superauit. Rex, vt superius diximus, flumen trāsmeauit, sed patriarcha cum episcopis aliisq; religiosis viris, tam Græcis quàm Latinis citra remansit. Descendit itaque rex in quandam vallem speciosam & spatiosam cum suis omnibus, & secus littus maris intrauit, ibique suas acies ordinauit. Ipse suam constituit primam. Comes Normannus secundā. Comes sancti Egidij tertiam. Comes Flandrensis quartā. Comes Eustachius & Tancradus & Guastus de Behert quintā. Vniuersiq; pedites cum sagittis, & pilis, & telis præposuerunt se militibus: & sic ordinati obuiam ire cœperunt Babyloniensibus. In dextera parte iuxta mare, comes sancti Egidij fuit: in sinistra verò rex, vbi maior hostium fortitudo incumbebat, equitauit. Inter hos alij omnes fuerunt. Sed non est prætereundum, quid Clemens Admirauisus dixerit, cùm ei, quòd nostri contra eum equitabant ad prælium, nunciatum fuit. De serotina enim præda quam nostri ceperāt, nullus ei nuntiauerat: quoniam nisi læta & prospera nullus ei dicere præsumebat, quia in gaudio semper esse volebat. Quicunque enim ei aduersa nuntiabat, nullam deinceps gratiam in conspectu eius inueniebat. Nec illum tamen res possessa suo de statu turbauerat: tantę facultatis erat, quod remanebat. Et ne friuolum esse dicat quis, quod dicturi sumus, à quodam Turca, qui hæc postea in Hierusalem retulit, habuimus: qui sponte sua factus est Christianus, & in baptismate vocatus est Boamundus. Summo itaque mane dictum est ei, quòd reuera Franci parati erant ad prælium, & quòd iam prope essent, venientes contra ipsum. Tunc fertur demens dixisse nuntio: Quod mihi dicis, nō audeo credere, quia nec etiam intra muros æstimo illos me inuēturos. Cui & ille: Certissimè sciat Domine magnitudo tua, quia parati ad prælium veniūt, & iam prope sunt. Tunc præcepit vt omnes arma caperent, & ad bellum properarent. Cumque paratos omnes & ipse nostros intuitus esset, dixit: O regnum Babyloniæ cūctis regnis antecellens, quantum dedecus hodie pateris, in hoc quòd tantilla gens, contra te venire præsumit! Ego verò nunquam æstimaui illos nec intra septa etiam cuiuslibet vrbis inuenire; & ipsi contra me itinere diei vnius ausi sunt venire? Aut sensum amiserunt, aut mori sicut & viuere eligunt. Præcipio itaq; vobis ô Babylonici bellatores, vt omnes istos de terra tollatis, nulli parcat oculus vester, nulliusque misereamini. Sic ergo commissum est prælium. Primus siquidem comes Normanniæ miles imperterritus cum sua acie congressionem incepit: in illa scilicet regione, in qua vexillum Admirauisi, quod standarum vocant, conspexit. Qui ferro per medias acies viam interrumpens, multas strages dedit, & tandem ad illum qui standarum tenebat perueniēs, illum ante pedes Admirauisi prostrauit, & vexillum accepit. Admirauisus autem vix euasit, & Ascalonam fugiēs, ante vrbis ianuā cōstitit. Et miser miserrimā suorum cladem, à longe prospexit. Non dissimili audacia rex & reliqui comites in oppositos irruūt, & sæuissima mulctatione dextra lęuaq; perimunt quotquot sibi occurrunt. Ibi Turcensis arcus nulli eorum profuit, quia impetus nostrorum tam celer tamq; densissimus fuit, quòd nulli trahere licuit, sed fugere libuit. Multa quippe ibi millia mortua sunt, quæ mortua non essent, si fugere præualuissent. Sed multitudo tanta erat: quoniam qui retro erant, præmissos in mortiferos nostrorum gladios impellebāt. Tancradus & Boloniēsis comes Eustachius irruerunt in eorum tentoria, & multa ibi præclara egerunt: quæ si scriberentur, digna essent memoria. Nullus nostrorum segnis, nullus pauidus repertus est, sed omnes vno spiritu animati, vnanimiter prosequebantur inimicos crucis Christi. Mirum quippe erat, quod tantorum multitudinem armatorū paucitas nostrorū nō expauescebat, sed diuina suffragante gratia magis ac magis cōualescebat, & eorū ceruicositatē inclinabat. sicq; die tota pugnæ conflictus initur vsque quò sol centrum poli superius conscendit, hora videlicet qua Dominus noster Iesus crucem ascendit: ipsa eadem hora omne robur contrariæ gentis emarcuit, qui ita sensu mutati erāt quòd nec fugere poterant, nec se defendere valebant. Arbores ascendebant, putantes quòd sic se tuerētur ne à nostris intuerētur. Nostri verò sagittabant illos sicut aucupes volatilia, & ad terram demersos trucidabant, vt in macello carnifices animalia. Alij autem tenētes gladios in manibus,

pedibus

pedibus nostrorum prouoluti, terræ se inclinabant, & erigere se contra Christianos nõ audebant. Iam verò prima pars Babylonici exercitus tota fugiebat, & posterior de victoria cuius esset, adhuc dubitabat, quia nihil vnquam minus sperabat, quàm suorũ fugam, & victoriam Christianorum. Cùm enim suos conspicabatur per plana camporum fugiendo discurrere, æstimabat illos persequi Christianos, & velle occidere. Sed postquam compererunt quòd Christianorum erat victoria, gaudium quod habuerãt, superauit mœstitia. Tunc & ipsi perterriti fugiunt, & sequacibus suis fugiendi præstant consortium. Et vt ventus aquilo dissipat nubes & immissus turbo aggeres stipularum; sic nostri dissipabant alas & cuneos fugientium. Dum hæc ita fierent, dum sic milites Christi satellites diaboli destruerent, & comes sancti Egidij qui iuxta mare pugnabat, absque numero perimeret, & multo plures in mare præcipites ire compelleret: quid Clemens, nunc verò demens Admirauisus stans ante portam Ascalonæ dixerit, audiamus: sicut suprà dictus proselytus Hierosolymis deinceps retulit, qui iuxta illum erat, vt assecla, & domesticus verna illius. Clemens igitur vt demens dicebat, dum gentem suã gens Christiana detruncabat: O Mahomete præceptor noster & patrone, vbi est virtus tua? Vbi est cœlestium virtus numinum, cum quibus ipse gloriaris? Vbi est creatoris efficax potentia, cui semper astat tua pręsentia? Cur sic reliquisti gentem tuam, quam immisericorditer dissipat, destruit, & interficit gens pauperrima & pannosa, gens aliarum gentium perditissima, omniumque prorsus hominum fex, rubigo & scoria. Gens, inquam, quæ à nostra solita erat quærere panem, quę nihil prorsus habebat, nisi baculum & peram? Totiens eis eleemosynam dedimus, totiens eorum miserti sumus. Heu heu, quare eis pepercimus? Cur illorum miseriæ indulsimus? Quare nõ omnes occidimus? Nunc scire possumus, quòd huc veniebãt non vt veri adoratores, sed vt subdoli exploratores. Gloriã nostræ felicitatis viderunt, diuitias nostras concupierunt, concupiscentiam secum in terram suam detulerunt, & istis nuntiauerunt. Nunc igitur isti sitiunt aurum argentumque nostrum, & ob hoc tam crudeliter effundunt sanguinem nostrum. Ergóne sunt homines isti, qui tantam habent potestatem, aut certè infernales dij? Forsitan infernus ruptus est, & populus iste erupit. Abyssus crepuit, inde gens ista efferbuit. nulla enim habent viscera humanitatis; nulla indicia pietatis. Si homines essent, mori timerent; sed vnde emerserunt in infernum redire non expauescunt. O gloria regni Babyloniæ, quàm turpiter hodie dehonestaris, quæ bellatores tuos olim fortes nũc debilitatos amittis! Quę gens vlterius poterit huic nefarię genti resistere, cũ gens tua contra eam nec ad horam poterit sustinere? Heu heu nunc fugiunt, qui nũquam fugere didicerunt, & turpiter prosternuntur, qui alios prosternere consueuerunt. Proh dolor, omnia nobis cedunt in contrarium. Vincere solebamus, & vincimur. In lætitia cordis assiduè versati, nunc mœrore afficimur. Quis valet oculos suos à lacrymis temperare, & erumpentes ab intimo corde singultus cohibere? Diu est quòd in collectione huius exercitus curam magnæ sollicitudinis expendi, multumq; tempus frustra consumpsi. Fortiores totius Orientis milites innumerabili pretio conduxi, & ad hoc bellũ adduxi: & nunc ad extremum & ipsos & pretium amisi. Multo argenti dispendio paraueram ligna ad construendas turres ligneas, & omnis generis machinas in circuitu Hierusalẽ, vt eos obsiderem: & ipsi longè ab ea præuenerunt faciem meam. Quem honorem habebo vlterius in terra mea, cùm sic me dehonestat gẽs aduena, populus alienus? O Mahomete Mahomete, quis vnquam venustiori cultu te coluit, in delubris auro argẽtoq; insignitis, pulchrisq; de te imaginibus decoratis, & cerimoniis & solẽnitatibus omniq; ritu sacrorum? Sed hoc est quòd Christiani nobis insultare solent, quia maior est virtus crucifixi quàm tua, quoniam ipse potens est in cœlo & in terra. Apparet autem nunc, quoniam qui in eo confidunt vincunt: illi verò vincuntur, qui te venerantur. Sed hoc non exigit incuria nostra, quoniam auro, gemmis, cunctisque opibus pretiosis, magis insignita est sepultura tua quàm Christi. Ciuitas illa quæ tuo nobilitatur corpore, nunquam decisa est ab honore, sed omni sublimitate semper excreuit, omnique famulatu debitæ venerationis enituit. Ista verò in qua crucifixus tumulatus est, nunquam deinceps honorem habuit, sed destructa & conculcata, & ad nihilum redacta multotiens fuit. Cuius igitur culpa ita degeneres efficimur, cùm omnem tibi exhibeamus honorẽ, & nullam nobis rependis vicem? O Hierusalem ciuitas seductrix & adultera, si vllo

tempore contingeret vt in manus nostras deuenires, totam te solo coæquarem, & sepulti tui sepulchrum funditus exterminarem. Cùm hæc & his æquipolentia Clemens Admirauisus voce querula rotaret: nostri assuetæ virtutis suæ non immemores, ante vrbis ianuam tanto impetu in Babylonios irruerunt, quòd neminem eorum nisi mortuum aut plagis exhaustum extra ianuam reliquerunt. Tali itaque modo diuina virtus bellum deuicit, & nostros victoria commēdauit. Et quis ad plenum valet referre quot occisi sunt, in angusto portæ introitu? Tunc Clemens iure flere potuit, cùm tot ante se suorum cadauera extincta vidit. Quidā adhuc in supremo spiritu positi palpitabant, & Clementi qui illuc eos adduxerat, maledicebāt. Fertur tunc Clemēs eiulando fleuisse, & nostros maledixisse. Erant autem in mari, quod adiacet ciuitati, nautæ & naues circumiacentium regionum mari, qui iussu Admirauisi attulerant totius opulentiæ supplementum ad obsidionem vrbis Hierusalem necessarium. Qui vt viderūt suos & dominum suum tam turpiter confusum, timore perterriti vela suspenderunt, & in altum mare se impulerunt. Nostri verò cum manibus erectis ad cœlū cordibus Deo gratias retulerunt, & ad eorum tentoria reuertentes aurum & argentum, & innumera spolia vestium, copiamq; ciborum, multa genera animalium omnium, instrumenta armorum, inuenerunt. Inuenerunt etiam equos & iumēta, mulos & mulas, asellos & asinas, & dromedarium vnum. Quid de ouibus & arietibus, aliisque pecoribus referam, quæ ad esum parata erant? Lebetes & caldariæ, cacabi, lecti eorumque exuuiæ, cophini pleni auro argentoque, aureisque vestibus, omnisque eorum apparatus ibi inuentus est, ditissimaque præda locupletati sunt, qui tentoria Admirauisi regalibus referta diuitiis habuerunt. Scandarum quod in summitate argēteæ hastæ pomum habebat aureum, comes Normaniæ obtulit sepulcro Domini, fuitque appreciatum precio 22 marcarum. Ensem verò alter emit 60 bisantiis. Dum verò nostri sic triumphaliter reuerterentur, inueniebant agmina rusticorum, vasa vinaria & aquatilia deferentium, quę necessaria esse putabant in obsidione, suorum vsibus dominorum; qui, velut bestiæ, stupefacti nusquam diuertebant: & inclinatis verticibus enses nostrorum expectabant. Plerique in mortuorum sanguine se volutabant, & quasi mortui inter mortua corpora latitabant. Vt autē nostri peruenerunt ad flumen vbi patriarcham dereliquerant, quieuerunt, vtq; fatigati, somnum suum dormierunt. Vtq; dies terris aurora præueniente, redditur, exurgunt, & iter cœptum properarunt. Qui vt ciuitati ferè ad duo milliaria proximare cœperunt, sicut triumphatores insonuere tubis, sistris & cornibus, atque omnis generis musicis instrumentis, ita vt montes & colles harmoniæ modulatis tinnitibus responderent: & quodammodo cum eis Domino iubilarent. Tunc realiter implebatur, quod spiritualiter per Esaiam de ecclesia fidelium dicitur: Montes & colles cantabunt coram vobis laudem. Erat autem admodum grata multifidaque suauitate delectabilis harmonia, cùm voci militum sonituique tubarum echonisarent tinnitus montium, concaua rupium, & ima conuallium. Cùm verò ante portas vrbis venirent, ab his qui remanserant, cum diuinis laudibus, non iam à terrenis montibus, sed à cœlestibus præconantur. Et meritò Deus super hoc laudabatur, quoniam nunc peregrini sui portis apertis recipiūtur cum laudibus, qui olim cum magna difficultate in magnis iniuriis suscipiebantur, datis etiam muneribus. De his peregrinis & portis & per Esaiam Domino dicitur: Et portæ tuæ eis aperientur iugiter, die ac nocte non claudentur. Hæc prophetia nostris temporibus adimpletur, quia nunc portæ Hierusalem filiis peregrinorum aperiuntur, quæ eis antea die ac nocte claudebantur. Factum est autem hoc prælium ad laudem & gloriam Iesu Christi Domini nosti, pridie idus augusti. Quia verò historicus sermo iste ab Hierosolyma sumpsit exordiū nominis sui, & finem retinet sicut & medium, nulli inconsonum videatur, si in calce huius operis, quis eam primitus fecerit, quis ita appellauerit, scribatur. Melchisedech fertur eam post diluuium condidisse, quem Iudæi asserunt filium Noë fuisse. Hanc in Syria conditam Salem appellauit: & in ea deinceps permulta tempora regnauit. quam postea Iebusei tenuerūt, & partem sui nominis, quæ est Iebus, ei addiderunt, & sic collectis in vnum nominibus b in r mutata Ierusalem vocauerunt. Postea verò à Salomone nobilius composita & templo Domini & sua domo regia, multisque aliis fabricis & hortis & piscinis Hierosolyma appellatur, & quasi de eius nomine Hierosalomonia intelligitur. Hæc à poëtis

Solyma corruptè vocatur:& à prophetis Sion dicitur, quod in nostra lingua Speculatio interpretatur: pro eo quòd in monte cõstituta, de longè venientia contemplatur. Hierusalem autem in nostro sermone Pacifica trãsfertur. De antiqua huius gloriosa opulentia scriptum inuenimus in libris regum, quòd Salomon fecit, vt tanta abundantia argenti esset in Hierusalem, quanta & lapidum. Nunc verò multo copiosius ditior enituit, cùm in ea Dei filius, pro generali omnium redemptione, crucem sustinuit, cœlum suis syderibus obnubilauit, & terra tremuit, petræ scissæ sunt, monumenta aperta sunt; & multa corpora sanctorum qui dormierant surrexerunt. In qua ciuitate contigit vnquam tam mirabile mysterium, de quo emanauit salus omnium fidelium? Ex quo hoc coniicitur, quòd hanc ita Dei filius sua gloriosa morte illustrauit, quia si nostris placuisset autoribus, non Hierusalem, sed r in b mutata Iebussalem debuisset vocari. Et sic in nostro idiomate Salus pacifica potuisset interpretari. Pro his & huiusmodi figuratiuis actionibus, forma est & mysticum sacramentum illius Hierusalem cœlestis, de qua dicitur: Vrbs fortitudinis nostræ Sion saluator, ponetur in ea murus & antemurale. Aperite portas & ingredietur gens iusta, custodiens veritatem. De huius laude cuncta referre non possumus, quæ dicta sunt à prophetis & legis doctoribus. Hæc verò terrena nostra ętate fuit à Deo derelicta, & odio habita, à malitia inhabitantium in ea. Cùm autem ipsi Domino placuit, adduxit Francigenam gentem ab extremis terræ, & per eam ab immundis gentilibus illam liberare voluit. Hoc longè per prophetam Esaiam prædixerat, cùm ait: Adducam filios tuos de longè, argẽtum eorum & aurum eorum cum eis, in nomine Domini Dei tui, & sancto Israëli, quia glorificauit te. Ædificabunt filij peregrinorum muros tuos, & reges eorum ministrabunt tibi. Hæc & multa alia inuenimus in propheticis libris, quæ congruunt huic liberationi factæ ætatibus nostris. Per omnia & super omnia benedictus Deus, qui iusto iudicio percutit & vulnerat, & gratuita bonitate quando vult & quomodo vult miseretur & sanat.

FINIS.

GVNTHERI POETAE CLARISS. LIGVRINVS, SEV OPVS DE REBVS GESTIS IMP. CÆSARIS FRIDERICI I AVG. LIBRIS X ABsolutum: cum scholiis Iacobi Spigelij Selestadiensis V. C.

AD SERENISSIMVM ET INVICTISSIMVM PRINCIPEM, CÆS. FERDINANDVM, ROMANORVM, GERMANIARVM, HVNGAriæ, Boiemiæq; Regem, Archiducem Austriæ, Ducem Burgundiæ, ac plurium Europæ prouinciarum Dominum & hæredem, Iacobi Spigelij Selestadiensis Epistola.

SEMPER *ego in ea fui opinione, serenissime Cæsar, Rexque ter maxime, vtilissimam esse Historiam, & omni hominum generi plane necessariam. Nam quid conducibilius rebus mortalium, quam ex præteritis prudẽtiam comparare, & aliorum sapienter aut fortiter gesta, strennue æmulari, fugere dedecora? Recensetur versiculus lepidissimus inter mimos Publianos,*

Ex vicio alterius sapiens emendat suum.

Vbi vero id aptius fieri queat, quam historiis lectitandis? dum perpendimus quid vitatum profuerit, aut nocuerit admissum. Non igitur inepte illi, qui historiam speculo similem fecere. Reddit enim speculum quicquid opposueris, sed magnitudinem tantum & colorem mentitur. At historia rem tibi totam depingit, etiam animum ipsum humanum: qui tamen nullo alioqui nisi literario penicillo certius exprimi potest. Quid autem cognitionis esset in hominibus, nisi fidelis memoriæ custos Historia nos doceat? Nihil differret a bestiis vita nostra tali præsidio destituta: adeo perplexa, ambigua, confusa forent omnia, & plusquam Cimmeriis tenebris inuoluta. Itaque qui historiam hominibus ademerit, solem ipsum sustulerit e mundo. Sed quum non omnes historiæ conueniant omnibus, rerum aliis aliæ: ea cuique in manus præcipue sumenda est, quæ legentis conditioni respondeat. Quæ me caussa mouit, illustrissime Rex, vt e magno historiographorum numero, Guntherum istum deligerem, qui carmine non inculto, res FRIDERICI AVG. *eius nominis primi, in Italia gestas, complexus est, tuæ maiestati dedicandum. Videbatur autem mihi pulchre conuenire, vt bellicosissimi Imperatoris historia, tibi tot iam bellis exercitatissimo Principi inscriberetur. Nihil habuit Germania Friderico animosius, fortius, constantius. Quoties ille in Italiam ingressus est Imperatoriis iussis rebellem? ex qua, vna, eademque posteriore excepta expeditione, nunquam non victor domum rediit. Quoties cum hostibus conflixit? Quoties contumaces obsidione clausit? Sensit in hoc Imperatore plane Martem quendam Italia. Nec vero ex libidine quadam pugnandi temere mouebat bella, sed magnis tantum de caussis, & non nisi insigniter læsus. Contemptum ferre non poterat.*

Quæ

Quæ res illum cum Alexandro Pontifice Romano potißimum commisit, maximo Italiæ damno. Non negabat ille Pontifici obediendum, nec honorem illi non deferebat: sed Imperatorio se iure spoliari a sacerdote, id vero visum illi intolerandares esse. Equidem si Pontifices sua sorte nonnunquam contenti viuerent, melius aliquanto cum rebus humanis ageretur. Cæterũ huius clarißimi herois claris facinoribus, duos libros dicauit Otho Frisingensis Antistes, filius Leopoldi Marchionis Oriẽtalis, seu (vt nunc dicitur) Austriæ tuæ: qui ob maximam eius in pauperes pietatem liberalis, ac vt Ecclesiasticorum vtar vocabulo, magnus appellatus est eleemosynarius: præsenteq; auo tuo MAXIMILIANO AVG. *nostra memoria in diuos relatus. Guntherus Poeta carmine celebrandum illum duxit: cui* LIGVRINO *nomen inditum: quod bella Liguriæ & Insubrium (hoc est, Mediolanensium) contineat. In id opus nos breues atque intercisas annotationes, quæ Græcis Scholia dicuntur, cõscripsimus: vt lectorem adiuuaremus, qui nisi historiam intelligat, quæ nonnunquã innuitur verius quam explicatur, subinde resilit. Multi profecto næui deturpauerãt autorem, quos pro virili nos absters imus. Nec miretur quisquam, quod hoc honoris autori non quidem recenti, sed tamen mediæ vetustatis habuimus. Nam neutiquam vulgare carmen est: & quæ mediæ sunt antiquitatis, obscuriora plerumq; existunt, & ignotiora multo vetustißimis. Nihil autem aliud spectauimus nos in suscipiẽdo hoc labore & absoluendo, nisi vt tuæ maiestati sic gratificaremur: quam non dubitamus, libentißime cognituram laudatißimi Imperatoris vere Imperatoria gesta, eius inquã Principis, qui familiæ vestræ Habispurgiæ etiam sanguine coniunctus fuit, & primus Austriam tuam Ducali pileo donauit, & regiis plane prærogatiuis maxime illustrem fecit: cuius Leges extant Codici Iustinianeo adnexæ: cuius in feudalibus caußis placita sequimur: qui denique cum filio Henrico Cæsare Imperator ipse constitutionem, quæ Pacis Constantiæ, vulgo nomen recæpit, edidit, atque non paucis annis regnauit, pro religione Christiana in finibus Armeniæ tandem extinctus. Accipe igitur clementißime Romanorum Rex inter innumeram turbam congratulantium tibi ciuitatum & Principum, muneribusq; læticiam animi sui testantium, quod vnanimiter proximis Epiphaniæ ferijs Cæsar sis delectus, præsente fratre tuo Imperatore Augusto Carolo V: accipe inquam & hoc munusculum a cliente tuo Spigelio: qui vt inter eos, qui tuam Maiestatem colunt, opibus & copijs a multis superatur, ita amore & obsequio nulli mortalium est cessurus: quam seruet incolumem* CHRISTVS *Rex ille immortalis; ponatque sub scabellum pedum tuorum coniuratos nominis sui inimicos Turcas; neque in finem peccatis nostris iratus, tribuat eis secundum cor eorum, annos regni tui, commisso Teutonum sanguine, cruentos. Ex Selestadio pridie Calend. Febr.*

M.D.XXXI.

CENSVRA IACOBI SPIGELII DE AVTORE CARMINIS LIGVRINI.

TRITEMIVS in Ecclesiasticis Scriptoribus refert, Guntherum quendam Cœnobitam carmine, prosaq; disertum, claruisse tempore Henrici Imp. eius nominis IIII. Sed quum inter eius, quæ ille recenset opera, neque Solymarij, neque Ligurini meminerit; coniicio illum a nostro Autore fuisse alium. Hunc Guntherum nonnulli nostræ Germaniæ adserunt. Quisquis tamen ille fuerit, (nam nihil ego compertum habeo quod affirmare ausim) id certo constat, eum tempora Henrici Sexti attigisse, qui patri Aenobarbo Aug. Imperator successit; & in secularibus literis & diuinis Scripturis nõ infeliciter versatum: quod vel hoc attestatur Carmen, Romanæ plane æmulum eloquentiæ. In eo nos, supra quam credi possit, multa librariorum inscitia deprauata, parumq; hactenus animaduersa, emendauimus. Vocabula nata nuper, vel Ecclesiasticorum more vsurpata, obiter indicauimus. Quæ ad Iurisprudentiam, placitaque Feudalia attinent, tum pleraque alia, quæ in vulgatis Lexicis non habentur, secuti probatissimos autores, quorum nobis iusta copia adfuit, fusius aliquanto enarrauimus. In afferendis autem, quæ ad historiam faciunt, testimoniis, ne trãsuersa quidem linea aberrarem, nobis curæ fuit, gratia veritatis patefaciendę. Ne multis Poëtam tibi, præcipue vere Germano commendemus, ipse in caussa est, qui de se ipso ad finem decimi libri sic cecinit,

Hoc quoque me famæ, si desint cætera, solum
Conciliare potest, quod iam per multa latentes
Secula, nec clausis prodire penatibus ausas
Pierides, vulgare paro, priscumq; nitorem
Reddere carminibus, tardosq; citare Poëtas.

ARGVMENTVM LIB. I.

Primus habet primos electi Regis honores.
Sceptra manu, primamque sacra ceruice coronam
Gestat Aquis, merita Traiectum protinus ira
Plectit, & hinc magnas inuisit Rex puer vrbes,
Dat populis leges, & pristina iura reformat.
Sceptraque Danorum cognata lite dirempta
Donat habenda Petro: cupiens indicere bellum
Pannonibus, multo procerum fidoque rogatu
Vincitur: ingentis caussam fomentaque belli
Exceptum patruo, reddit tibi Saxo, Ducatum.

GVNTHE-

GVNTHERI POETÆ CLARISSIMI, LIGVRINI (SIVE DE GESTIS FRIDERICI primi) liber primus.

ARDVA sollicito versu, memorandaque seclis
Gesta cano: mundoq; tuos Friderice triumphos,
Atque tibi toties conatam illudere frustra
Fortunam, vulgare paro: monstriq; biformis
Ambiguos vultus, motusque volubilis orbem
Frænatum virtute tua, casusq; sinistros
Exceptos habitu quo prospera mentis eodem.
Res onerosa quidem, nec præsumenda minori.
Ingenio, magnisq; etiam metuenda Poëtis.
Sed tamen exiguas amor & deuotio vires
Supplebit: fragilemque animi spes magna vigorem
Fulciet: affectusq; pios Fortuna iuuabit,
Iamq; adeo, si quid studio possemus in isto
Experti, nosterq; legi Solymarius audet,
Atque etiam fortasse placet: quem gratulor ante
Regales penetrasse domos, puerіq; potentis
Ingenuas tetigisse manus: præludia quædam
Illud opus, ceu prima nouæ tentamina Musæ,
Et munus puerile fuit: nunc altera summo
Dona viro, scriptos propria de laude libellos
Offerimus: pariterq; patrem cum prole canentes,
Omnibus ista simul consorti iure dicamus.

IACOBI SPIEGELII SELESTADIENSIS, in primum LIGVRINI librum Scholia.

ARDVA *sollicito versu*] Propositione, qua Poetæ procemij vice vti solent, Lectorem sibi conciliat Guntherus, rerum magnitudinem, quas descripturus est, paucis comprehẽdens. *Sollicito versu*] Quo non ioci, sed Homeri exemplo, quemadmodum Horatius in Arte tradit, scribi debẽt, Res gestæ, Regumque, Ducumque, & tristia bella.

Monstri biformis] Fortunæ: de qua quot, & quanta a veteribus prodita sint, nemo est qui ignorat. *Ambiguos vultus*] Duobus vultibus Fortuna pingitur: priori hilari, posteriori horrendo, tetroque, caluo, & capillato. Constat tamen Fortunæ simulacrum varie effinxisse. Apelles pictor interrogatus, quare Fortunam sedentem pinxisset? respondit, Quia non stat: *Orbem*] Rotam. Marcellinus lib. rerum gestarum 14, Quiuis beatus, versa rota Fortunæ, ante vesperũ potest esse miserrimus. Notũ est, quod Cebes pinxit Fortunam stare super rotundo lapide, Virtutem vero super quadrato. Significans, stabilia esse Imperia, quæ in virtutem incumbunt: caduca & fluxa, quæ Fortuna stulta, & cæca, moderatrice nituntur. *Frænatum virtute tua*] Vt sit vera Iuuenalis Fortunam alloquentis sententia, *Nullum numen habes, si sit prudentia; sed nos Te facimus Fortuna Deam, cæloq; locamus.*

Casusq; sinistros] Ex memorabili Senecæ sententia deprompum: O magnos, inquit, viros, qui malignæ Fortunæ succumbere nesciunt, & aduersas res suæ virtutis experimenta faciunt.

Res onerosa quidem] Extenuatio Rhetorum, color notus. *Spes magna vigorem fulciet*] Iuxta illud Nasonis, *Spes bona dat vires, animum quoque spes bona firmat. Solymarius*] Nomen operis, quod scripsit, opinor, de rebus per Christianos aduersus Saracenos & Turcas gestis in Oriente, a clarissima vrbium ipsius Orientis Hierosolymis inditum.

Suscipe cunctorum regnator maxime Regum,
Suscipe lux mundi, cui nullum par ve, prius ve
Spirat in orbe caput: te gaudet Principe mundus:
Te populi, te regna timent: te solis ab ortu
Solis ad occasum, submisso vertice, cuncti
Suspiciunt: dominumq;, simul, Regemq; fatentur.
Nec solum nostri, vir maxime, temporis omnes
Prægrederis virtute viros, sed cuncta retrorsum
(Pace loquar veterum) cedunt tibi nomina Regum.
Solus ab Augusto consorti gaudet honore,
Et socium claris admittit Carolus actis.
Certa quidem vatis dementia, carmen agreste
De tanto cecinisse viro: sed parce furori
Princeps magne pio: nec te præsumptio nostra
Exagitet: solis licet insanire Poëtis.

Cunctorum regnator maxime Regum] Vnde primi nominis inter Legum interpretes, ac etiam sacrorum Canonum professores tradunt, non iure, sed facto fieri: quod pleriq; Regum non agnoscunt Imperatorem. de quo septim. lib. aliquanto fusius. *Lux mundi*] Propter immensam eius potestatẽ. Dicitur enim animata lex in terris a iurisperitis. Aristoteles, Regiam dominationem omnium excellentissimam iudicat: eamque maxime diuinam appellat, quod ea res quiddam homine maius habere videatur. Et primitus Reges non ob aliud constituti sunt, populi cõsensu, quam ob eximiam virtutem, quam heroicam vocant: velut diuinæ proximam, & humana maiorem. *Caput*] Ab hoc enim in omnes inferiores honorum & potestatum munera dif-

funduntur. *Dominumq; simul, Regemq; fatentur*] Radeuicus autor est, quod & ex serie huius operis deducitur, omnes Christianos Reges veneratos esse Aenobarbum: qui etiam coëgerit Manuelem Græcorum Imperatorem, vt se non Romæ, sed Neoromæ vocaret Imperatorem. Notum est, Octauium Augustum Domini appellationem coram vniuerso populo vultu simul & voce renuisse. Tiberium item, qui licet optimo Principi omnium mortalium tristissimus successit, eos acerbe increpuisse, qui ipsum Dominum dixerant. Imitanda hæc esset ethnicorũ modestia Christianis, quando hæc appellatio non laicis Principibus tantum addita est, sed etiam in Antistites atque Cucullatos per fœdos adulatores transiit, atq; mox etiam in priuatos. *Ab Augusto*] Id cognominis Octauius primus tulit ex sententia Planci, repudiata Romuli appellatione, vt scribunt Velleius, & Tranquillus: quo cognomento quid significetur, docent, idem Tranquill. L. Florus in calce operis, & Ouidius lib. Fastorum primo. *Carolus*] Qui ob ingentia facta, Magnus appellatus est, dignusque habitus, per quem iura, insigniaque Imperij post multas ætates ad Occidentem è Thracia, velut postliminio reuocarentur, octingentesimo Salutis anno, quo magna rerum mutatio facta est. Creditum enim, iam inde, Sabellico teste, Imperij arbitrium Apostolicæ sedis esse, quum antea è cœlo dari crederetur. *Solis licet insanire Poetis*] Platonici tanti furorem poëticum faciunt, vt ineptissimi homines sæpe stupendum effundant poema. Sed nullum esse mortalem, qui non in aliqua re desipiat, copiosè demonstrat stoicus Damasippus apud Horatium in Sermonibus.

Ceruus vt æstiui blando spiramine solis,
Ceu pecudes, hominumq; genus: sic paruula opaci
Monstra soli, viridesq; solent gaudere lacertæ,
Vtque sup volucres cœlum modulamine mulcent:
Sic fruticosa leues quatiunt arbusta cicadæ.
Imo etiam mos est, vt plus cantare laborent,
Qui grauius cantant: & balbi plura loquuntur.
Sic ego, quem celebres optant laudare poëtæ,
Nec dignè laudare valent, temerarius, ausu
Præcipiti, tenuiq; paro celebrare camœna.
Annue sollicito Princeps mitissime, vati,
Officioq; pium deuoto impende fauorem.
Vos quoque Cæsarei iuuenes. quos inde paterna
Nobilitas veterum traducta ab origine Regum,
Nunc matris commendat honor, seriesq; vetusti
Sanguinis, & claræ Reinaldus originis auctor,
Annuite, & nostras pariter magniq; parenteis,
Hoc etenim commune sacrum est, admittite laudes.
Tu primum placatus ades, qui iure paterno
Virtutum, regnique simul successor & hæres
Sceptra geris: magnisq; patrem virtutibus æquas,
Rex puer: & iam nunc Italis, Tuscisq; timendus,
Eridanum, Tyberimq; premis: fortaßis & ista
Indolis acta tuæ, quæque ipse sequentibus annis
Adiicies virtute tua, modo viuere detur,
Et sceptris placuisse tuis Henrice canemus.
O bene quod talem diuina potentia Regem
Instituit: qui sic studiis imbutus honestis,
Nouit ab insipido doctum secernere vulgo.
Iamque diu mutas, solitasq; silere camœnas
Excitat ad veterem digna mercede laborem.
Tu quoque, quem patrio reuerendum nomine Rhenus
Et metuenda aliis formidat Sueuia terris,
Dux Friderice ducum, nostræ munuscula curæ
Suscipe: nec parui placidus monimenta laboris,
Porrectaque manu magno sub fasce labantem,
Oppressumq; metu (siquidem potes) erige vatem.

Ceruus vt æstiui] Non inscita comparatio. *Balbi*] Linguæ vitia sunt balbuties, hæsitas, & hæsitantia. *Plura loquuntur*] Sicut ij, qui quo sunt in omni sermone ineptiores & sordidiores, eo se magis tum Philosophos, tum Theologos, aliarumque magnarum artium peritos arbitrantur, & iactant.

Annue sollicito] Inuocatio, quam ad Cæs. August. Fridericum, & filios eius dirigit. *Deuoto*] Pro dedito. vt & apud Tranquillum in bonam partem. *Paterna nobilitas*] Nobilitas vna, generis est: de qua dictum est, qui genus iactat suum, aliena laudat. *Virtutis altera*] Tertia ex vtraq; constans. Prima apud vulgus in precio: apud sapientes postremæ duæ. Iuxta Aristot: Opes pariunt nobilitatem, & non antiquæ solum, verumetiam vndecunq; & quãdocunq; partæ. *Virtutibus æquas*] Pro refers. Sũma in eo ab exteris etiam scriptoribus commendata liberalitas, & facundia. *Italis, Tuscisq; timendus*] Præfuit enim Longobardiæ viuente patre, declaratus Principum consensu Germanorum Rex. Post mortem patris Augustus appellatus eius nominis Sextus, secundum Italos Quintus. Expugnauit Neapolim, omnesque rebelles penitus debellauit, thesaurosque Siculorum in Germaniam secum trãstulit. *Studiis honestis*] Rara laus, si verum est illud Carneadis dictum: qui negauit quicquam rectè disci à Regum filiis, præter artem equitandi. *Digna mercede laborem*] *Sint Mæcenates, non deerunt Flacce Marones.* Ad virtutis incitat præmium. *Rhenus formidat*] Propter loca quædam quæ tunc in Alsatiensibus tenebat. Imperante Henrico Tertio, anno à salutifero virginis partu MXLIIII. Hildegardis in CHRISTO, vt habent Annales, pauper, & modica, cum filiis suis Friderico, qui primus ex Comitibus ab Hohenstauffen Sueuorum Dux appellatus est, Othone Argentoraten. ecclesiæ Episcopo, Ludouico, Walthero, Chunrado, & filia Adelheida

delheida condiderunt, sacram, sub Dominici sepulchri vocabulo, diuæ Fidei ædem in Selestadio patria mea, in pago Alsatiensi, & comitatu, vt tum loquebantur, hoc est, territorio Kircheimensi. Post summum in hac æde altare hi versus in fenestris leguntur: *Tempore quo redus superatis Mediolanis Rex nos Romanus iussit fieri Fridericus.* Huius nostri Aenobarbi pater Ducis Alsatiæ & Sueuiæ, vt proditum est Annalibus, tulit appellationem. *Dux Friderice*] Hic patre ab humanis exempto, ob insignem animi virtutem declaratur dux exercitus Christiani in Syria, contra Saladinum, Turcarumque Principes militantis: haud tamen multo post febre correptus, cum summa rei Christianæ iactura defungitur vita. *Ducum*] Sunt qui originem Ducum putant, a ducibus exercitus Romani emanasse: quos a Principibus donatos esse territoriis verisimile est, vt tamen ab eis recognoscant. Vnde secundum Feudalia placita, proprie dicuntur Capitanei regni. Cæterum Ducis Ducum, hoc est, Archiducis appellationem primum Bruno frater Othonis Cæsaris primi, insolenter assumpsit, vt ait Æmylius Veronensis Christianus Tacitus libro Franc. histor. tertio.

At tibi cui Rhodanus totus famulatur ab ortu
Vsque suo, totusq; fluit, dum gurgite fesso
Oceani tumidis tandem se misceat vndis,
Hæc placuisse velim: dubium puer inclyte dici
Rex ne, Comes ne velis: veterum nam regna potenter
Allobrogum materna regis, regnique decore
Dignus, ab excelso nomen deducis Othone.

Rhodanus] Eius etymum Plinius, & diuus Hieronymus a Rhodiorum Colonia vrbe citerioris Hispaniæ venire volunt. Dicitur a nonnullis alter Eridanus. Nam vna commiscentur ex Alpibus fluentes, scissus alia via in Oceanum, alia in Adriaticum sinum descendit. quod Apollonius in Quarto Argonauticorum pulchre describit. *Ab ortu Vsque suo*] Cuius pluribus meminit Marcellinus libro decimoquinto. Apud Salassios in agro Sedunensi, ad eas Alpes, quas Vadiano teste, hodie sancti Bernardi cognominant, caput tollit: ac primum vario decursu, nec vnum in cardinem flexus, in occasum tandem conuertitur, & Lemannum fundit. *Tumidis vndis*] Rapido enim concitus cursu, Tyrrheni æquoris freta scindit, in quo non mediocre fertur nauigantium periculum, dum inter se maris fluctus, & amnis fluenta decertant. autor Ambrosius lib. Hexameron secundo. De hoc amne perquam eleganter Silius libro tertio, Lucanus libro primo. *Rex ne, Comes ne velis*] Comitum originem non facile inueneris, sed eam dignitatem pro moribus Germanorum fuisse vetustissimam, ex Tacito constat: qui scribit in libello de Germanis moribus receptum, vt cuilibet Principi, seu Duci exercitus, duodecim Comites assignarentur: ideo dictos, quod eos comitabantur, & a latere Ducum non discedebant. Itaque Comitum originem Germanis moribus ortam esse, & non Italorum, dictus receptissimus autor testis est. Quapropter Zasius ille magnus iuris sacerdos atque interpres, in elegantiss. suis in vsus Feudales commentariis, pronunciat: quod in duodecimo libro Iustinianæi Codicis aliqui tituli de Comitibus Largitionum, & cæteris inscribuntur, vsurpationem Imperatorum fuisse ex Germanorum vsibus. Astipulatur Iac. Wimpfelingus auunculus meus in vita Dietheri Archiepiscopi Moguntini, eius nominis primi: volens Comites dictos quoque esse Graues, a maturitate morum, præstantiaque virtutum. Vnde & Teutonicum deriuatum, & per quintam vocalem, non per primam liquidam vernacula scribendum esse putat. *Regna materna Allobrogum*] Id est, Burgundionum, vt infra latius dicam. Nam regionem, tractumque illum omnem eleganter describit in libro quinto. Allobroges ad tractum Lugdunensem olim siti Ptolomæo. Hodie Sabaudienses esse volunt. Alij potius Delphinatum, cui præsidet pro tempore Gallorum Regis filius natu maior. Caput gentis Vienna Pomponio Melæ. *Excelso Othone*] Noti sunt tres Othones Augusti, auus, pater, & nepos, quos nobis Saxonia dedit, Principes clarissimos. Primi meminit Poëta libro septimo & octauo. Secundus cognominatus est a nostris scriptoribus, *Pallida mors Saracenorum*: quod eius opera Calabria, vna cum Græcis expulsi sint. Posterior ab eisdem, *Mirabilia Mundi* appellatur, ob gloriam rerum a se gestarum. Si Georgius Merula, non inelegans rerum Mediolanensium scriptor, Guntherum nostrum, non contemnendum autorem vidisset, minime negasset, Aenobarbo nostro filium fuisse nomine Othonem, quem cæteri scriptores & exteri & nostri victum nauali prælio à Veneris, aiunt in caussa fuisse, quod pater ex diutina discordia, in Alexandri Papæ gratiam redierit. Quod tamen idem Merula, ceu mendacium, etiamsi eius assertores viri illustres habeantur, constantissime redarguit, libro tertio.

Nec tu, regifico Chunradi nomine clarus,
Ac verus virtute nepos, cui fœdere certo
Nominis & iuris, succedens Francona rura,
Herbipolimque regis, prima cui munera musæ
Obtulimus, scriptos sacra de sede libellos
Prætereundus eris, sed & hic quoque nomen habere
Te volumus, partemque noui sacramus honoris.

Regifico Chunradi nomine] In primo eius nominis Rege, & non in Cæsar. Ludouico Arnulphi Imp. filio defecit genus diui Caroli Magni. Alter Francorum Germanorum Dux: qui deterritus oraculo Mediolani obsidionem soluit, Tertius Henrici Quarti filius, quem pater Italiæ, postquam Principum Germaniæ consensu Regem declarasset, præfecit. Quartus, patruus Friderici nostri Aenobarbi. Ex cuius familia Germania nostra Quintum vidit Regem & August. Filius ille erat Friderici Secundi August. ex Sole filia Ioannis Regis Hierosolymitani, vel vt nonnulli tradunt, ex Constantia regis Castulonensium filia: qui

altero post eius aduentum in Italiam anno, naturæ concessit, potionatus fraude Manfredi occupatoris Siciliæ, relicto impubere filio Chunradino: qui iuuenis cum Friderico Austriæ Duce itidem iuuene magni animi, gloriæque & nominis cupido, securi percussus est, vetustissima Sueuorum ducum familia in Chunradino extincta. Lege septimum librum Pauli Æmylij Veronensis de rebus gestis Francorum. *Francona rura*] Franconiæ primum, deinde Sueuiæ quoque, fratre in Syria, vt diximus, vita defuncto, præfuisse, autore fratre Henrico August. a nostris in Annales relatum est. Durlaci ob admissum stuprum, interemptus esse traditur. Refert Sebast. Munsterus, quod quum Thuringi a Sueuis non parum molestarentur, pacificeq; in confiniis viuere nequirent, inuitati Franci ab ostiis Rheni, venerunt cum Duce Genebaldo: qui regis Francorum, nempe Clodomiui, frater fuit: & Mogani pagum, vbi iam est Herbipolis, possidendum & colendum accæperunt. Scribit autem Hunibaldus Francorum historicus, venisse cum Duce Genebaldo triginta milia agricultorum, & duo milia DCLXXX artificum, vna cum vxoribus, familia & iumentis: qui omnes veluti murus fuerunt inter Thuringos & Sueuos. Contigit autem hæc profectio anno Christi CCCXXVI. Habuit proinde hæc Francia Orientalis successiue XXI Duces, & vltimus Hetanus nomine, quum migrasset sine hærede, Pipinus Franciæ, seu Galliæ Rex donauit Ducatum Burchardo Episcopo, & omnibus suis successoribus, anno scilicet Christi D.CC.LII. Legimus tamen post illud tempus, & alios Duces fuisse in Franconia, inter quos Chunradus quidam appellatus est, qui in Romanorum Regem electus fuit, vt & a nobis paulo superius relatum est. Non igitur tota prouincia Franconiæ primum Episcopo data fuit, sed temporis successu ambitiosi Episcopi ditionem suam mirum in modum ampliauerunt, & præsertim quum vltimus Dux Voitlandiæ sine virili decederet prole. *Herbipolim*] Wurtzburgum, metropolis est Franconiæ, Mogano fluuio, quo alluitur, & arce iuxta munitissima celebris. Etymum vocabuli ponit lib. quinto: *Vrbemque petunt, cui nomen ab herbis esse putant*. Ei dominatur hodie præsul, idem & Dux Franconiæ. *Scriptos libellos*] Solymarium scilicet.

De sacra sede] Hierosolyma: quam ideo sacram appellat, vel quod in ea erat templum Domini: vel quod hic initium nostræ salutis cœpit. Olim dicta est Salem, vt putat Iosephus, vnde Melchisedec dictus est Rex Salem. Deinde Solyma. Demum a Solomone Hierusalem cognominata, vt tradit Eusebius cap. vltimo noni de præparat. Euangel. lib: *Sacramus*] Dicamus.

Noui honoris] Fœtus, mei scilicet ingenij. quemadmodum Horatius, *ruris honores* vocat, quicquid frugum terra producit.

Vltima magnifici, sed non minus inclyta proles
Principis, oblatum puerili suscipe dextra
Munus, & his gaudens allude Philippe libellis,
Quod tibi venturi promittere nomen honoris
Rite quem: Comitem ne vocem, Regem ne, Ducem ne,
Pontificem ne magis: sic quippe est fama, verendum
Disposuisse patrem: cuius præsagia nunquam
Fallere fata solent, rerumue incognitus ordo:
Quicquid eris, nobis iam magnus es atq; verendus,
Iam te non puerum, sed sacra tempora mitra
Velatum celsa residentem fingo cathedra.
O vere magni proles generosa parentis,
O vere felix dulci de stipite fructus,
O vere famosa domus, cui totus ab ortu
Solis ad occiduas mundus substernitur vndas,
Quam qui nouit amat, qui non nouere, verentur.
Cuius in auditu, confusis mentibus hostes
Tabescunt, contraque nihil se posse fatentur.
Nam pater in valido robustus & integer æuo
Extimulat, teneram ducitque per ardua prolem.
Illa velut patriæ sectatrix, æmula laudis,
Accelerat tardumque putat, damnoque futurum
Expectare dies, meritisque superuenit annos,
Quis nam igitur talem, tali cum prole parentem,
Laude satis digna poterit celebrare poëta?
Et tamen aggrediar: liceat modo fortia gesta
Eximij memorare viri: non omnia, sed quæ

Allude Philippe] Dux a patre Ethruriæ, post a fratre Henrico Aug. qui opera eius (fuit enim animo ad quasuis gerendas res ingenti) vsus est in Sicilia & Syria, a quo etiam occiso, vt dictum est, fratre Chunrado, Sueuiæ Ducatum obtinuit: Cui & Imperio, fugato tandem aduersario Othone Saxoniæ Duce, & re per Imperij proceres composita, successit. Postquam annum nonum imperasset, occisus est a Comite Palatino de Witelsbach, cuius meminit Otho Antistes cap. 20. libri sexti. Commendatæ in hoc Principe lenitas, & clementia, beneficentia atque affabilitas. Vide Annales Vrspergens. & Crantium.

Famosa domus] In bonam partem. Vt apud Suetonium *famosi equites* pro notis & celebribus. Et *famosa castitas*, pro famigerata, celebrataque apud L. Apul. lib. Asini aurei nono. Sed apud alios autores frequentius in malam partem.

Rebusque

Pulchra magis: quis enim (si prosequar omnia) codex
Hæc capiet? seu quis poterit percurrere lector?
Illa quidem officio magnorum clara virorum
Sunt satis: & metus est, ne dum prodesse laboro,
Inueniar nocuisse magis, rebusque serenis
Arguar insanus tenebras obducere vates.
Est tamen & ratio, quæ forsitan ausa tueri
Nostra queat, veniamque dare, & detergere culpam.
Qui scripsere prius, cupientes ordine certo
Historiæ seruare fidem, non pauca videntur
Inseruisse suis, liceat modo dicere, chartis,
Quæ neque Cæsareos augent vehementer honores,
Nec contexta rei, sed tanquam adsuta cohærent.
At nos, si quid erit pulchrum minus, eximiumque,
Vel quod ad egregios non multum Cæsaris actus
Pertineat, veri nihil adiectura decoris,
Sponte relinquentes, tantum potiora secuti
De multis modicam nitemur cudere summam,
Claudendumque manu forma breuiore libellum,
Ad demulcendas conflare legentibus aures,
Ac velut e pleno decerptis floribus horto,
Principe digna suo, breuiter compingere serta.
Si quem igitur rerum prolixior ordo, fidesque
Incorrupta iuuat, doctorum scripta virorum
Consulat: atque ipso latices de fonte petitos
Hauriat: at si quis summatim carpere tantum
Rem satis esse putat, nostris apponat ocellum,
Et medio tenuem de gurgite sorbeat vndam.
Præterea rerum freti splendore, simulque
Artifici sermone suo, sensuque profundo,
Materia insigni metricas adsciscere leges
Spreuerunt: puduit que reor, puerilibus illos
Lasciuire iocis, & inanes texere nugas.
Nos autem sermone rudes, animoque pusilli,
Singula sub numerum certa ratione vocantes
Verba, superposito velabimus inlita fuco.
Vt quem forte parum male cultus sermo mouebit,
Hunc saltem structura pedum, versusque canori
Detineant, sitque hic aliquid laudabile nostrum.
Nunc age, præmissis quæ vel res ipsa monebat,
Vel vatis studiosus amor, solamine tuti
Principis ac iuuenum, de re quod restat agamus.
Atque adeo præsens ex illo tempore textus
Incipiat, quo prima sacra Friderice tulisti
Sceptra manu: licet ante quidem non pauca relatu
Digna, vel a tenero gessisti fortiter æuo.
Nam neque prima tuæ nobis monimenta iuuentæ
Percensere vacat: nec quæ crescentibus annis
Sub patre, vel patruo cunctis memoranda tulisti.
Illa suis speciosa locis, nos regia tantum
Gesta leui calamo, quadam breuitate sequemur.

Annus ab Vrbe noua millesimus, vtque notetur
Res, qua voce potest, octingentesimus ibat:

Rebusque serenis tenebras obducere] Sententia prouerbialis, quæ refertur & a Plutarcho in commentario de dignoscendo adulatore ab amico. *Ausa nostra*] Pro audacia nostra. M. Tullius autor est in Rhetoricis, Vnicuique virtuti finitimum vitium reperiri: sic audaciam fidentiæ finitimam esse.

Qui scripsere prius] Ostendit, quo consilio & ipse ad res ab Aenobarbo Aug. gestas scribendũ accesserit, tametsi a plærisque iam scriptoribus essent tractatæ.

Præsens textus] Opus, poema, siue compositio. Per translationem enim texere historiam, pro scribere vsurpamus. *Sub patre*] Qui in Germania aduersus Imp. Lotharium Saxoniæ Ducem egregias res gesserat. erat enim ei Cæsar inimicus, quod ex genere Henrici Aug. Quinti, supererat, quod extinctum volebat.

Vel patruo] Chunrado Augusto in Syria.

Cunctis memoranda] Otho Antistes cum quædam per eum gesta retulisset, Hæc & alia, inquit, tam ardua in ipsa puerili ætate gessit negocia: vt non immerito cum multorum stupore de ipso dici posset illud Euangelij: *Quis putas puer iste erit?*

Illa suis speciosa locis] Vt apud eundem Othonem Antistitem Frisingensem grauem autorem, ætateq; ea clarissimum virum, tum ob eruditionem, tum vitæ sanctimoniam: qui natus ex nobilissima illa Francorum Orientalium Leopoldina familia, quæ Marchiæ Orientali (quæ & Austria) dominabatur, necessarius fuit Aenobarbi. Præterea, quæ gesta sunt per eum antequam Aquisgrani regium conscenderet solium, non præteriit silentio autor ille, quisquis fuit: qui exorsus a fine Vrspergensis, Annales eosdem continuauit vsque ad tempora Henrici August. VI.

Annus] Sumpsit principium narrationis, quæ hic incipit, ex arte, hoc est, non a remoto, sed legitimo loco.

Vel magis, vt Christi, qui tempora condidit ortu
Tempora distinguas, millenis, adiice centum,
Mox quinquagenis, subnectens quatuor annis,
Temporis hæc series effluxerat, orbaque regni
Teutonici sedes Chunradi morte vacabat.
Acturi sacra de successore corona
Conueniunt Proceres, totius viscera regni,
Sede satis nota, rapido quæ proxima Mogo
Clara situ, populoque frequens, murisque decora est,
Sed rude nomen habet: nam Teutonus incola dixit
Franconefurt: nobis liceat sermone latino
Francorum dixisse vadum, quia Carolus illic
Saxonas indomita nimium feritate rebelles,
Oppugnans, rapidi latissima flumina Mogi,
Ignoto fregisse vado, mediumque per amnem
Transmisisse suas neglecto ponte cohortes
Creditur, inde locis mansurum nomen inhæsit.
Huc sacri, celebresque viri, quos laude serena
Infula, vel gladius mundo facit esse verendos,
Ex omni regione fluunt, ad publica regni
Commoda, de summis agere, ac disponere rebus
Exacta ratione parant, æque omnibus vnum,
Qui modo sit tanto succedere dignus honori,
Præfecisse sibi celeri pietate laborant.

Ab vrbe noua] Hoc est, condita. De prima vrbis Romæ conditione non vna est autorum sententia. Qui hæc fuse volet cognoscere, petat a Dionysio, Solino, Plutarcho, & aliis permultis. *Vtque notetur Res, quæ voce potest*] Vnde danda Poetæ venia, quam sibi libro secundo Manlius deprecatur, ita canens: *Ornari res ipsa negat, contenta doceri: Et si qua externa referuntur nomina lingua, Hoc operis, non vatis erit. non omnia flecti Possunt, & propria melius sub voce notantur.*

Tempora condidit] Hoc est, vniuersam huius mundi durationem: quam Theologi octo punctis, seu euentibus metiuntur: nempe Creatione, Diluuio, Vocatione, Legislatione, Regno, Regeneratione, Conciliatione, Consummatione. *Christi ortu*] A quo sextum mundi, seu temporum interuallum felix suscepit initium. Nam octo puncta, siue euentus iam dicti, in septem interualla, seu spacia sunt diuisi. Vulgus ætates mundi appellat. *Tempora*] Annos.

Quatuor annis] Otho Episc. Frising. & Abbas Vrspergens. decessum Chunradi August. & mox secutam Friderici electionem incidisse in annum post M, LII, autores sunt. Externi Chronographi referunt in LIII: quos Nauclerus sequitur: tamen addunt, inquiens, vnum nonnulli, quos Guntherus autores habuit. *Regni Teutonici*] Quæ regna, quæ prouinciæ, qui populi sint Germanici iuris, tradit Ioan. Tritemius in ea epistola, quam præmisit libro a se de Origine Regum & gentis Francorum inscripto. *Morte Chunradi*] Huius Principis res, quas tum animi, tum bellica virtute, & in Germaniis & Galliis gessit, foris iniquior fortuna obscurauit. Arma etenim cum Gallorum rege infelicibus auspiciis contra Saracenos accepit, decimo vix milite ex tanta nuper multitudine superstite in Germaniam reuerso. Sed per summum scelus Græci Imperatoris Manuelis, quo nullus infestior in Christianos fuit, nulli inuisiores successus nostrorum fuere. Memorabilem hanc expeditionem explicat copiosius lib. rerum Francicarum quinto Paulus Æmylius Veronensis, quo non alter elegantior ætate nostra res maiorum in literas retulit. Ex nostris Otho Antistes, qui huic expeditioni cum Aenobarbo patruo, tum adolescente mira indole, interfuit: lib. Aenobarbicarum rerum primo, & Vrspergensis. Non autem adeo inglorius Imperat. Chunradus decessit, quam a quodam, qui secutus est externum scriptorem, dicitur: qui tamen in referendis principibus nostris non vnum, aut alterum tantum errorem admisit. *Conueniunt proceres*] Vides neque hic obseruatam sanctionis Gregorianæ formulam de eligendo Imperatore latam, a paucis Principibus: cuius Itali, & plærique alij externi scriptores meminere, mire interim nostrorum annalibus silentibus. Proinde vel commentum fuit Italorum, vt plæraque alia. Ioannes Stabius animaduertit, Nuenaris Comes recipit. vel, vt ego puto, non probata tunc a cæteris Principibus Germaniæ, aut saltem non perpetua. Sed & Sabellicus prudens & diligens scriptor, fatetur, se parum compertum habere, fuerint ne tum primum creati, qui Imperatorem legerent: an postea res inducta sit. Dissentit a nobis Munsterus. Verum eorum, qui hodie Electorum nomine censentur, dignitas atque potestas facta est augustior per Carolum Imperat. eius nominis Quartum: qui multa improbãdo exemplo admisit, maiestate Imperij neglecta: vt qui Boiemiæ suæ, quam Germanis consultum mallet. Haud raro Diuus Cæs. Maximilianus solebat diplomata eius, & priuilegia, quæ pater Aug. non prius rata habuisset, damnare silentio. *Franconefurt*] Nobilissimum iam olim in Germaniis emporium. *Francorum dixisse vadum*] Sumptum ex Antistitis Frisingensis historia. *Mogo*] Mela & Tacitus Mœnim nominant: nonnulli Moganum. Oritur in Orientali Francia ex Pinifero monte. Iuxta Moguntiam Rheno miscetur. Lege Chunradum Celtem in descriptione vrbis Norimbergæ, & in secundo Amorum lib. *Saxonas rebelles*] Hos enim sæpius rebellantes, tricennali tandem bello vicit, & vera pietate imbuit. Lege post Eginhartum, & Annales nostrorum Æmylium Veronensem. Gentis originem tradunt Vrspergens. & Crantius.

Sic vbi noctiuago stellarum lumine puppis
Decurrit pelago, si forte nocentibus illam

Sic vbi noctiuago] Comparatio mire congrua.

Ripuaria tellus] Clauditur trium fluminum

Qua regitur cursus tenebris premit inuida nubes,
Abrumpitque vias, alio sibi sydere nauta
Quærit iter, clauique modum, velique tenorem
Innouat, & radiis accommodat arte carinam.
Sic postquam sedere Duces, dubioque volutant
Pectore, cui tanti regni tribuantur honores
Saxones, & quorum Ripuaria nomine tellus,
Vuestualiaque vrbes, & Norica rura regentes,
Allobrogumque duces coeunt, Cymbrique feroces,
Quos perfusa suo pugnax Germania Rheno
Misit, & a magno tellus signata Luthero,
Vindelici, Ræthique ruunt, quos Sueuia nutrit,
Quosque Carentinis collimitat Austria campis
Quas Lycus, & tumidis Ister prælabitur vndis
Quique suas vrbes huc direxere potentes,
Claraque Teutonici coierunt nomina regni.
Nec minus ex Italis multos, & gente Latina
Traxerat huc rerum miratrix fama nouarum,
Concilium, Regemque nouum, faciesque verendas
Aspexisse Ducum, famosaque nomina nosse
Optabant, populisque suis exacta referre.

fluminum ripis, a quibus nomen sortitur, Rheni scilicet, Mosellæ, & Mosæ, triangulari quasi forma. Caput ad Confluentes est, acies apud Dile, oppidum post Nouiomagum, vbi Mosa in Wahalim influit.

Westualiaque vrbes] Saxones, qui habitabant trans Visurgim amnem, qui vulgo Wesera, Ostuali, hoc est, Orientales appellati sunt: qui hodie generali gentis nomine censentur. Obsoleta prorsus Ostualorum appellatione, citra Visurgim, habitāt Westuali, id est, qui occidui nuncupati sunt, quorum & nomen mansit, & regio hodie quam late patet. Saxonicum tamen nomen ceu conuicij & probri notam respuunt. Sunt qui apud Plinium Isteuones interpretantur eosdē qui Westuali. Horum pertinax rebellio diuum Carolum Aug. mirum in modum exercuit: vnde iudices olim in eos, quod subinde ad Paganismum relaberentur, cōstituti sunt, die Wiszner, quos patrum nostrorum memoria Fridericus Tertius sustulit. *Norica rura*] Bauarica. Noricorum enim regionem nostra ætas Bauariam vocat. Mediæ vetustatis scriptores Boioariam dixere. Norici tamen appellatio longius, quam post Boioaria, vel Bauaria protendebatur a iugis Tridentinis vsq; ad montem Cecium, Kalenberg, qui imminet vrbi Viennæ, metropoli Austriæ inferioris.

Allobrogumque Duces] Hoc est, proceres Galliæ Lugdunensis, & regni seu prouinciæ Arelatensis. *Cymbrique feroces*] Signat extremos Germaniæ populos in littore Oceani, qui Cymbrorum loca tenent: Quos feroces appellat, respiciens ad vetustissimos illos, quorum Homerum meminisse volunt Cimmeriorum nomine. Virtus eorum prodita est a luculentissimis scriptoribus, Velleio in primis, & Tacito. Gentis originem excutit Crantius lib. Saxoniæ suæ secundo. *Germania pugnax*] Quam prompto fuerit olim ad arma, cruoremque animo, satis vel nostra demonstrant tempora: quæ licet externo admisso luxu, moribusque mutatis, mollior facta sit, tamen pristinam fortitudinem retinet. *Suo Rheno*] A fontibus enim ad ostia vsque a Germanis Rhenus habitatur, Danubio in Pannonas & Dacos exeunte: qui vi, cursusque longitudine, multo Rhenum superat. At ille, quia maximis oppidis frequens est, & fortissimarum gentium terminus censetur, claritatis quadam prærogatiua pollet. De eo peruetustum Germanicum rhythmum inseruit Vadianus noster Commentariis suis in Melā. *A magno Luthero*] Lotharingiam signat, etiamnum Imperij prouinciam, quæ Austrasia fuerat antea, tunc ab Lothario nepote Ludouici Pij Augusti. Rege suo, pro Lothariana, Lotharingia dici cœpit: cui paulo longior vita dedecus attulit, duobus Episcopis regni sui autoribus, Agrippinensium, & Treuirorum: quam rem fuse narrat Vrspergensis. *Vindelici, Rhætique ruunt, &c.*] Quia alia quam hodie, tenuerunt loca, ideo dicit, quos Sueuia nutrit, scilicet Vindelicos. Non illa Albiana, priscorum Sueuorum sedes, sed quæ nobis hodie Sueuia est, & quos Austria collimitat, scilicet Rhætos: quorum vocabulo Austrios cōprehendi, tradunt autores idonei. Quam late patuerit, arguit varie ipsa Rhætia nominata, Superior, Inferior, Plana, Alpestris, & Cisalpina. Videbis autem & nationum sedes, & regnorum populorumque nomina subinde mutata, siue veteres, siue recentiores rerum temporumque scriptores euoluas. Sic Alsatia nostra dicitur, quæ olim Alemannia. Sic Austria nunc appellatur, quæ olim Pannoniæ pars erat, quam Teutrichus, Alfridusque, a Carolo Francorum Rege, eo, qui mox insignia Imperij a Græcis in Germanos intulit, copiarum ductores missi, aliquot secundis præliis factis, munitionibusque opportunis locis, & præcipue ad coitiones fluuiorum obiectis, expugnarunt, hostemque longis, latisque finibus vtentem, submouere ex ea, quæ nunc Austria est, nomine indito ab Austrasia. Carentini antiqui nominis vestigium, cuius Ptolomæus meminit, retinuerunt. Quanquam Carinthiam malunt quidam eum tractum, quem hodie Carinthiani, die Kerner, habitant, a Carnis, von den Karstern, quorum nomen adhuc durat, appellatum. Carniolamque hanc nobilissimam regionem cum Stiria, æque clara prouincia, Ludouicus Augustus, cognomento Pius, qui diuo Carolo patri successit in Imperio, Germanis reddidit, abrogato in Stiriam, Carinthiamque iure Ducatui Foroiuliensi: quod Baldricus Foroiuliensium Dux, Pannonici limitis custos, Bulgaros recentis fœderis immemores, vim facientes, non arcuisset finium ingressu. *Lycus*] Quo fluuio Sueui a Bauaris nostra ætate seiunguntur. *Ister*] Supra cataractas Danubius, infra vero Ister dicitur. *Prælabitur*] Præterlabitur.

Apocope. *Tumidis vndis*] A quarum strepitu & sono putant quidam accæpisse nomen vernaculum Donauu. Præterea scribit Althamerus, tanto impetu ferri in Pontum, quod vltra quadraginta milia passuum infra amaras vndas, dulcem quærentibus exhibeat haustum. Vrbes autem quas & Lycus, & Danubius alluunt, pete infra ex quarto Austriados libro Bartolini, & octauo libro Germaniæ Exegeseos Irenici. *Suos potentes*] Optimates, primores. *Famosa nomina*] Quemadmodum Plinius in Epistolis famosam caussam dixit, claram, & illustrem intelligi volens.

Ergo vbi tanta patres audire negocia, dignum
Insedere locum, diuerso magna fauore
Pondera librantes, nunc hos, nunc protinus illos
Inspiciunt: versantque diu moresque, genusque,
Ingenium, famam, fortunæ simplicis vsum,
Euentum, finemque simul, quæ commoda regni
Inde fluant, quæ damna sui: iudex ne seuerus,
An facilis, pius, an ne ferox, largitor honestus,
An ne rapax, pacem portendat, an arma minetur,
Omnia sollicito curarum examine pensant.
Tandem quid peteret regni fortuna, per vnum
Dignata est aperire virum, qui nomine clarus,
Dux comes, an præsul, dubium, formaque verendus,
Consilioque potens, & persuadere peritus,
Surgit: & vt magnis vocem cum corpore rebus
Composuit, facunda pater sic ora resoluens,
Omnia suasibili permulsit pectora voce:
Francorum Proceres, quos inclyta robora regni,
Et validas nunquam pudeat dixisse columnas,
Scitis vt e medio dolet heu, sublatus acerbo
Funere Chunradus vitam, regnumque reliquit:
Nunc igitur (veluti cum luditur alea) prudens
Si qua male acciderint, ea lusor corrigit arte.
Sic nos humanæ lusit quos alea sortis,
Consilio fati casum properemus iniqui
Corrigere, & tanto solatia ferre dolori.
In manibus vestris regnum est: ea quippe potestas
Ad vos more suo, semper viduata recurrit,
Regibus est aliis potiundi iure paterno
Certa fides, sceptrumque patris nouus accipit hæres.
Nos quibus est melior libertas, iure vetusto
Orba suo, quoties vacat inclyta principe sedes,
Quodlibet arbitrium statuendi Regis habemus.
Ex quo Romanum nostra virtute redemptum,
Hostibus expulsis, ad nos iustissimus ordo
Transtulit Imperium Romani gloria regni.
Nos penes est, quemcunque sibi Germania Regem
Præficit, hunc diues submisso vertice Roma
Suscipit, & verso Tyberim regit ordine Rhenus.
Consulite in medium, tantaque e plebe potentum,
Vnum, quem tanto deceat succedere Regi,
Eligite, Ausoniam dignum gestare coronam.
Ast ego, si vestra quæ sit sententia mentis,
Pace monere licet, quo nostri pondera vergant
Consilij, vos rem (propius perpendite) promam.

Fortunæ simplicis] Fortuna diuersis apud Gētiles nominibus appellata est. *Mala* Fortuna & detestata, Fortuna fortis, Equestris, Parua, Virgo, Primigenia, Obsequens, Priuata, Viscata, Publica, Virilis, Conuertens, Benesperans, Auertens, Blanda & Dubia, Mammosa, Barbata, & Muliebris: quibus omnibus principium dedit Seruius Tullius: quod a Fortuna ex seruo in regnum esset euectus.

Francorum proceres] Qui Francis nostris Asiaticam originem tribuerunt, vt fere omnes rerum mediæ antiquitatis scriptores, & chronographi, in primis Gallici, qui ciuitatem illam magnam Sicambriam appellatam, meris construxerunt mendaciis, tota (vt aiunt) aberrarunt via: quum eos grauissimi autores Tacitus, & Plinius indigenas fuisse pronuncient. Has nugas fabulosas, satis confutarunt ex recentioribus Comes Nuenarius, Byrckheymerus, & Crantius, qui eam, quæ prima Francis nomen dedit, Franciam Germaniæ, scribit, per iniuriam appellatam Franconiam, ablato illi vero a Gallis nomine. Seruant tamen nonnulli scriptores illi prouincię suum nomen & honorem, vt Franciam vocent Orientalem. Sed hoc, inquit, vix patiuntur Galli, pro solita gentis elatione, indignati, si diis placet, quod Germanos patres, & regni sui fundatores iubeantur agnoscere. Miror itaque nonnullos, & in eis perquam excellenti eruditione præstantes, fuisse, qui ex quadam Ciceronis ad Atticum epistola, Franconici nominis antiquitatem, ceu grauissimo testimonio approbarent: cum tamen locus ille, si excutiatur diligentius, seipsum prodat deprauatum. *Quos inclyta robora regni, Et validas nunquam pudeat dixisse columnas*] Ex hac enim gente, vt eleganter ait Comes Nuenarius, tanquam ex equo Troiano, totius Germaniæ nobilitas prosiliit. Nec nos mouere debet quorundam stulticia, suam originem ad Romanos referentium: qui si scirent, nullam in Italia nobilitatem

bilitatem esse, quam non Germani eo aduexerint, non haurirent aquam e riuulis, ipso fonte contempto. Ridiculum sane, quod Volaterranus diui Maximiliani Aug. progenitores, ait fuisse quosdam, nescio, per Leones Romanos, cum pura puta sit e Francorum sanguine Principibus Austriæ, Burgundiæ, Brabantiæ, Hollandiæque origo. *Regni*] Teutonici. Nomen enim Franciæ Orientalis in Teutonici regni appellationem iampridem abierat. Continebatur autem eiusce Franciæ nomine Baioaria, Sueuia, Saxonia, Thuringia, Frisia, Lotharingia: vt Frisingensis Præsul refert cap. 11 lib. sexti. *Nostra virtute redemptum, Hostibus expulsis.* Hoc est, vt vulgo dicunt, iure belli quæsitum. Quod si, teste Comite Nuenario, verum dicere vellent, qui finxere ad Germanos venisse Imperium, Stephani Papæ donatione, faterentur vtique Carolum Magnum Italiæ, a qua per Longobardos eiectus erat, restituisse Stephanum Papam, eius nominis tertium: nec agnoscere donum, quo carebat is quem fingunt donatorem: faterentur per hunc in Italia regnare Pont. Romanum, non Constantinum: cuius successores vsque ad Teutrichi Regis Gothorum tempora, & ipsam Romam, & Italiam totam tenuerunt: faterentur Exarchatum Rauennæ, cum Piceno non fuisse vnquam sub potestate Romanæ Ecclesiæ, nisi postquam Stephano Papæ fuit per Pipinum collatus, frustra tunc reclamante Græci Imperatoris Protospatario. Sed præstat externum, Italique hominis testimonium afferre Georgij Merulæ, qui in fine primi libri hist. Vicecomitum, de victoria diui Caroli, in Desyderium loquens, Ex eo, inquit, Pontifex multarum vrbium dominus, & qui antea religionis maiestate res tenebat, mox imperio & potentia metuendus fuit: & si quidā historiarum ignari, & temporum nescij, ignorato rerum gestarum ordine, a Constantino, Syluestro Pontifici datum referant: audiamus & alterum testem itidem Itali generis hominem, Æmylium Veronensem: qui libro Francicarum rerum tertio scribit, Pontificiam dignitatem, euersa tum Italia per Gotthos, Vandalosque, ac alias gentes, adeo vexatam, vt non ante Carolum Marcellum, diui Caroli auum, tollere oculos ausa fuerit: illum Pontificis precibus motum, ecclesiæ patrocinium suscepisse, gessisseque: Pipinum eiusdem Caroli patrem, Exarchatum, Rauennatium vrbi Romæ redonasse, liberalitate, pietateque Carolum Augustum neque auo, neque patri cessisse. Satis Æmylio cum Nuenario & Merula conuenit: præterquam, quod redonatum dicit Exarchatum. Sed meminisse debes, Veronensem sacerdotio insignem, se noluisse grauare odio. *Diues Roma*] Comperio triplicem Romam fuisse. Vnam non multum post captam Troiam: Alteram quindecim ætatibus fere post primam extructam: Tertiam autem multo his duabus vetustiorem.

Suscipit] Qui plus æquo Pontificum potestati tribuunt, designato Cæsari adimunt rerum administrationem, quamdiu Papæ desit adsensus. Sed quibus Imperij autoritas, velut a Deo tradita, propugnatur, mox ab electione omnis potestas adest.

Est hic eximiæ iuuenis probitatis, & alto
Nomine maiorum clarus, sed clarior actis
Ipse suis, patrij Fridericus nominis hæres,
Sueuus, & a veterum non longe sanguine Regum,
Quem sibi, dum supera frueretur luce superstes,
Rex patruus, dignum gaudebat habere nepotem,
Multaque cognati mandare negocia regni
Sueuerat, & socium summis adsciscere rebus.
Quid iuuenis de laude loquar? quid fortia primæ
Acta iuuentutis? quid, quod peregrina secutus
Castra Dei, primus tyro famosus in armis
Gessit? & inuicta quantos virtute labores
Pertulit expediam? timeo ne multa loquendo,
Inueniar dixisse minus. notissima res est,
Quam qui forte negat, nunquam vidisse diurnos
Se Phœbi radios, nec verno tempore flores,
AEstibus aut mediis audisse tonitrua dicat.
Hunc ego Rectorem fausto clamore cieri,
Incingique sacro nitidos dyademate crines,
Et moneo, & nunquam, fateor, monuisse pudebit.
Si satis hunc noui, nec me præsagia fallunt,
Nobilitate viget, claroque hinc sanguine Reges,
Inde Duces contingit auos: facundia dulcis,
Forma nitens, animusque sagax, manus impigra, sollers
Consiliis, belloque ferox, & pace modestus,
Mente senex, ætate puer, prudentia rerum

Est hic eximiæ] Oratio non expers artificij, mixto tamen genere. *Veterum Regum*] Fridericus auus Aenobarbi, gener Henrici Quinti Aug. genus suum ad veteres Francorum Reges gentis vocabulo LuitWichum, gallico Clodouæum, & diuum Carolum Magnum referebat. *Rex patruus*] Cæsar. Chunradus Aug. frater patris Aenobarbi, cui & Friderico nomen erat.

Castra Dei] Propter militem cruce signatum in expeditionem Syriacam, in quam cum multis aliis Germanorum Principibus pia induit arma Chunradus, monitore diuo Bernardo Clareuallensi, quæ tamen infelicem, vt diximus, scelere impij Græcorum Imperatoris, exitum sortita est.

Inde duces contingit auos] Guibelingianos, & Guelphicos, qui, vt inquit, Antistes Frisingensis, vt inter viros magnos, gloriæque auidos assolet fieri, frequenter sese inuicem æmulantes, reipublicæ quietem multotiens perturbarant. Quod non ignorauit Iacob. Barcellus, qui tacite Guelforum & Guibelingorum principum recitans factionem, satis confutat quorundam de eiusmodi nominibus opinionem, li-

Certus amor, robusta fides, constantia mentis
Nec frangenda malis, nec sustollenda secundis,
Laudis amans, largitor opum, crudelibus atrox,
Tranquillus placidis, ferus indomitusque superbis,
Supplicibus facilis, iustis pius, asper iniquis,
Fortis ad instantes casus, prudensque futuri
Præteritique memor, sociis bonus, impius hosti.

cet & antea ab aliis exibilata existat. Emendanda est eo loci in Barcello dictio, Helenæson, quam miror nostros non animaduertisse deprauatam. Helepromam enim suspicor scripsisse autorem: vt Italis & Gallis familiare est inflectere externa. Signat autem indubie oppidum imperij etiam celebre Haylprun, quod salutis fontem interpretari possis. *Instantes*] Præsentes. *Prudensque futuri*] Singularis prudentia, constat præsentium scientia, memoria præteritorum & futurorum prospicientia.

Hæc sunt o Proceres, hæc sunt quæ regna tueri,
Ac munire solent: his artibus infima crescunt,
Maxima seruantur: ni fallimur, artibus istis,
Seque, suosque reget: neque enim quis hactenus vltro
Et gratis coluit, sumpta mercede relinquet.
Nam quod summa probos mutare potentia mores
Dicitur, ex alia sumptum magis æstimo caussa:
Si quis forte sibi peruersæ conscius artis,
Ingenijque mali, tacitus captator honoris
Tempore dissimulat: cum quod cupiebat adeptus
In vitium, moresque redit: mutasse videntur,
Immeritique hominem violasse putantur honores,
Quos magis ille malo corrumpit, & inquinat vsu.
At cuicumque bonum, & nullo violabile casu
Ingenium natura dedit, si latus honorem
Forte tulit, quo dignus erat, tunc tempore rapto,
Illa latens probitas læto pubescere fructu
Incipit, & sese virtutum germina produnt.
Sic puer a tenero castis qui moribus æuo
Floret, & hunc habitum natura vertit in vsum.
Qualis erit? quantusve putas? quæ gloria regni?
Quis decor Imperij, tanto sub Principe surget?
Hunc ipsum voluisse suis succedere regnis
Et patruum, res ipsa probat, cui sanguine iuncto,
Ac velut hæredi moriens insignia nuper
Regia, nil paruæ sperans de prole, reliquit,
Quippe Deus, si regna diu voluisset in illa
Stare domo, prolem potuit seruasse priorem,
Quæ iam suscepto consorti fœdere regno,
Flebilis indigna præcessit morte parentem.
Nunc quoniam fatis e fratribus alter iniquis
Occidit, & casu regnum fraudauit acerbo,
Alter adhuc teneris puer est male firmus in annis,
Quis melius patruo (faueat modo vestra voluntas)
Succedat, quam quem studiis & carne propinquum
Ipse sibi hæredem, quasi designasse videtur?
Nouerat ille quidem generosæ robora mentis,
Nouerat, atque ideo regnum quantum esset in ipso,
Tradidit, & nato voluit præferre nepotem.
Nec alienus erit: nulla hic translatio regni,
Nulla sub ignoti redigemur iura tyranni.

Adde quod antiqua Regum nutritus in aula
Regia, prudenter tractare negocia nouit.

Sumpta mercede] Scilicet honore, præmio virtutis, secundum Aristotelem. Notum illud ad quod allusisse videtur: *Honos alit artes*. Nam quod summa probos mutare potentia mores dicitur. Explicat quomodo intelligendum, quod prouerbio dicitur: *Honores mutant mores*. Profecto in vita priuata vix satis perspici possunt mores & ingenium hominis. Verum si committas imperium, vt quod libeat idem liceat, tum demum apparere, quo sit animo: vt eleganter dixit Roterodamus in enarrando Adagio. Magistratus virum indicat. *Captator honoris*] Petere honorem, nunquam lege Romanorum prohibitum fuit, sed contra leges de ambitu petere, id demum erat vetitum. *Si latus honorem forte tulit*] Nullum Imperio gerendo censet idoneum Plato, nisi qui coactus & inuitus suscipit Imperium. *Parua prole*] Impubere filio, Friderico nomine, cui tamen maturo ætate Sueuiæ Ducatus obueniret, teste Vrspergens. *Prolem seruasse priorem*] Henricum, quem ipse adhuc puerum consensu Principum, Regem declarauit, & Aquisgrani inunctum, atque diademate cinctum vidit. Autor Frisingens. præsul capit. xxxxiij lib. histor. Aenobarbicæ primi. Vita priusquam pater defunctus est: quod apertissime Guntherus noster hoc loco prodidit. Vnde mirari nequeo, Crantium scripsisse, eum patri fuisse superstitem: quod quidem leue esset, metu vero Imperalium insignium, quę pater apud eum seruanda reliquerat, euecto ad culmen Imperij Friderico Aenobarbo, paulo post e medio sublatum veneno. Cum tamen ab hoc scelere, quamuis plærisque aliis nimium familiari, Germani semper alieni fuerint. Otho autem Antistes Chunrado August. & affinitate & familiaritate summa coniunctus, scribat, vt eius vtar verbo, Regalia, cum vnico suo Friderico, Ducis Friderici fidei ab eodem commissa.

Tractare negocia nouit] Nemo enim ad rem gerendam idoneus esse

potest

Adde quod & geminas poterit regumque ducumque
Hanc patris, hanc claro contingens sanguine matris,
Conciliare domos, quas seditione frequenti
Excitat impatiens sociæ discordia laudis.
Si quis ob inuidiam studijque latentis amorem
Tot bona secreto dissuasor inutilis astu
Impedit, imprudens aut perfidus esse probatur.

potest, nisi qui sit vsu exercitatus. Cuius filias esse Sapientiam, & Experientiam Afranium poëtam prudenter & lepide scripsisse refert Gellius.

Adde quod & geminas] Quoniam sub Cæs. Henrico Quinto, Dux Fridericus pater Aenobarbi, genus paternum in veteres Francorum Reges & Imperatores referens, Henrici Noricorum Ducis filiam vxorem duxit, ex qua Fridericum I Imper. suscepit. Itaq; & Guieblingianam Imperatoriam, & Guelphicam Ducalem familiam contingebat. Hæc vna caussa Fridericum patruo suffecit, vt tandem duæ in proceribus Germanorum potentissimæ familiæ, ex diutina æmulatione, qua respub. affligebatur, in gratiam redirent.

Sic vbi mellisflua, quisquis fuit ille disertus,
Voce perorauit, concordi protinus omnes
Assensere sono: læto clamore cietur
Dux puer in Regem: Friderici curia nomen
Tota canit: moresque probos, & fortia facta
Extollunt, dignum sceptris, vltroque petendum,
Cogendumque ferunt: alij famosa priorum
Nomina, permixtumque genus, regumque, ducumque
Commemorant: alij studium, magnique vigorem
Pectoris, & placidos, sed non sine pondere mores:
Pars operum titulos iactant, æuique minoris
Vix æquanda viris, annisque valentibus acta.
Hanc ego rem penitus, quam dicere pauca, silere
Tutius esse puto: non est mihi carminis inde
Tanta fides, pleno scribens vt cuncta relatu
Exæquare velim, magnum res ista poetam
Exigit, in minimis nobis audacia rebus.
Mox vbi rite suam proceres iuramine sacro
Astrinxere fidem, cunctis, quæ postulat ordo
Expletis, paucisque nouo cum Rege relictis,
Discedunt, læti q; suas referuntur ad vrbes.
Sic vbi mundanis dominantia sydera rebus
(Si modo vera canunt, qui talia tradere gaudent
Dogmata) propitio post sæcula plurima signo
Conueniunt, aliquemque boni maioris in orbe
Prouentum, pacem terris, hominumve salutem,
Temperiemve poli, fidosve colentibus agros,
Aut simile his aliquid concordi fœdere iurant,
Inde suis iterum vicibus, versoque relapsu
Discedunt, soluuntque chorum, repetuntque penates,
Non nisi post longos iterum coitura labores.

Dux puer] Fridericus iuuenis, sed qui iam & domi & foris æditis claris facinoribus, quæ studiosius Otho persecutus est, effloruerat. Aristoteles iuueni non concedit gubernationem: quod rudis sit earum rerum quæ in vita versantur. *Tenero*, inquit Claudianus, *tractari pectore nescit Publica maiestas.* Cæsar Carolus quartus, legitimam in Romanum principem eligendi ætatem, octo & decem annos pronunciauit.

In minimis nobis audacia rebus] Iuxta præceptum Horatianum: *Sumite materiam vestris qui scribitis æquam Viribus, & versate diu, quid ferre recusent, Quid valeant humeri.*

Sic vbi mundanis] Simile perquam apte adductum.

Dominantia sydera] Signat Planetas, qui a veteribus velut quidã mundi principes intellecti sunt. Horum alij diurni, alij nocturni sunt.

Qui talia tradere gaudent] Disciplinam cœlestium rerum, quam Græci Astrologiam, Syderalem e Latinis quidam vocauere, primitus inuenisse, filios Sethi: qui fuit primi parentis nostri Adæ, Iosephus scribit capit. 4 Primi Antiquitatum. *Propitio signo*] Habent enim & suas qualitates signa: de quibus Pontanus copiosius ceu ex professo tractat, in libris de rebus cœlestibus, dignis lectu, vel ob Romani sermonis puritatem. Vrania, cæteraque eius poemata, recepta iam sunt calculo omnium eruditorum, maxime in Italia, vt accipio, quæ cum antiquitate certare possint. *Post plurima secula conueniunt*] Periti Astrorum eiusmodi conuentum vulgo vocant, magnam Coniunctionem. Ioannes Picus ille magnus, cuius conclusiones a magnis olim Theologis apud Italos damnatæ fuerunt, vt impiæ & hæreticæ, nunc vt Christianæ, piæque leguntur omnibus, non sine applausu Theologorum, ostendit euidenter cap. v. lib. aduersus Astrologos Quinti, Planetas magnis coniunctionibus iunctos, non plus posse, quam diuisos, magnasque istas Coniunctiones nouum esse inuentum, de malo Ptolomæi intellectu natum.

At Rex prima mouens, ibi re feliciter acta,
Castra per emensas memorati fluminis vndas,
Classe petit celebrem famosi nominis vrbem,
Qua Mogus tumido miscet sua flumina Rheno:

Fluminis] Mœnis, seu vt nunc, Mogoni. *Maiori amni*] Rheno. *Hæc vrbs Francorum medijs*] Germanicæ Franciæ nomen longe lateq; patuit olim, cuius metropolis, eademq;

Qui licet ipse suum perdat cum gurgite nomen,
Dat tamen egregia primordia nominis vrbi,
Illaque maiori cum sit popularior amni,
Negligit, & fluuio dignatur ab hospite dici.
Namque premens Rhenum (si credimus omnia famæ)
Nomen ab infuso recipit Moguntia Mogo.
Hæc vrbs Francorum medijs in finibus, agris,
Vitibus, arbustis, populo generosa frequenti,
Hinc statione sua Rhenum contingit, at inde
Extendit rapidam fines procul vsque Mosellam,
Quæ non pene minor placidos dum permeat agros,
Frugibus & pomis, & dulci fertilis vua,
Nomen, aquasque suas, proprio sub iure retentans,
Fluminis ex gemini confluxu nomen habentem,
Seruat ad vsque locum: victor mox Rhenus, vtrumque
Eripit, & mixtis dominatur fortior vndis.
Turribus hæc eadem quondam, murisque superba,
Pene fuit toto sedes notissima regno.

vrbs regia Moguntia ab Chronographis nostris appellata est. Eius situm satis eleganter describit & extollit Otho præsul lib. Aenobarbicæ histor. primo.

Mosellam] Obrinca olim, nobilis Belgicæ, Rheno vicinæ, quæ à Ptolomæo in Germanias diuiditur, inferiorem & superiorem, fluuius. Ab eo inferior Germania initium habet, Ausonij poetæ clarissimi carmine illustratus. A Mosa & Sella fluuiis, ex Vogeso monte nascentibus, Philesius dictum cecinit: *Et Mosella vnum gemino de nomine nomen, Ingreditur Rhenum, pluribus auctus aquis.* *Quæ non pene minor*] Scilicet Mosella, hoc est, tractus Mosellanus & amœnitate & fertilitate vetusta celebris. *Placidos dum permeat agros, Frugibus & pomis, & dulci fertilis vua*] Vt & Ausonius in eius præconio mox a principio cecinit: *Salue amnis laudate agris, laudate colonis, Dignata Imperio debent cui mœnia Belgæ. Amnis odorifero iuga vitea consita Baccho, Consite gramineas amnis viridissime ripas.* Et paulo ante finem. *Salue magne parens frugumque virumque Mosella.* & quæ sequuntur. Cornel. Tacitus ad finem, XIII. August. histor. libri scribit, Luc. veterem Ro. ea tempestate exercitus præfectum, Mosellam, atque Ararim, facta inter vtrumque fossa connectere parasse. *Fluminis ex gemini confluxu nomen habentem, Seruat ad vsque locum*] Meminit huius loci Antoninus Imperat. in Itinerario, Ammianus lib. rerum gestarum XVI. his verbis: *Nisi quod apud Confluentes locum ita nominatum, vbi amnis Mosella Rheno confunditur.* Regino lib. Chronic. ij. Hic, vt Otho refert, Chunradus Aug. Heinrico Quinto suffectus est. Paret hodie Archiepiscopo Treuerensi. Est & alter Confluens Mosæ & Rheni. *Hæc eadem*] Moguntia.

Donec ob infandum, detestandumque furorem
Strata, luit meritas occiso Præsule pœnas,
Inde ruinosis deformis, & horrida muris,
Testatur iustas offensi principis iras.

Donec ob infandum] Otho pontifex, & Radeuicus, memorabilem huius historię partem silentio prætererunt, Vrspergensis item, & Nauclerus. Crantius paucis verbis attigit in fine capit. 18. Saxonic. rerum lib. Sexto. Legimus apud Othonem pontif. Moguntiam, sub eo Henrico Augusto, cui Lotharius Saxo successit, & tum præerat Adalbertus primus, omnium illius temporis, vt idem ait, regni principum versutissimus & locupletissimus, obsessam a Frideric. Sueuorum duce bellicosissimo patre Aenobarbi, deilloque Archiepiscopo & populo Moguntino retulisse triumphum. Communicauit autem mihi Rhenanus noster veterem libellum, quo quidam Chunradus ea tempestate, vel paulo post, vt apparet, Episcopus, simplici dictione, plane fidem rebus adferente, quas ille ad posteritatis noticiam transmittere studuit, complexus est quædam, quæ sunt gesta sub Aenobarbo nostro, Henrico VI. eius filio, Philippo rege, & Friderico secundo. Nec reperiuntur in vulgatis Chronicis. Vnde haud grauabor, quamuis prolixa Episcopi illius verba adscribere, quibus candide prosequitur cædem Arnoldi pontificis, & quæ illam secuta est vrbis Moguntinæ calamitatem, tum alia haud quaquam scitu indigna. Igitur de Henrico Archiepiscopo Moguntino, cui Arnoldus successit, autor ille loquens: Nam quia, inquit, semper ei erat cordi, vt clerus honore debito gauderet, populus iusticia regeretur, terra pace publica exultaret, ecce accusatur apud Papam, quod somnolentus & inutilis haberetur. Quod vir venerabilis vt cognouit, solennes nuncios pro sua excusatione ad summum Pontificem decreuit protinus destinare. Misit ergo omnium suorum secretissimum cognitorem quendam Arnoldum clericum, quem ipse Archiepiscopus ad præposituram maiorem promouerat iam recenter, tanquam eum qui non posset esse immemor beneficij tam nouiter consecuti. Præterea eidem Præposituram sancti Petri etiam contulerat: Insuper & Camerarium constituit ciuitatis Moguntinæ. Erat autem idem Arnoldus miri ingenij & facundiæ, atque congestor pecuniæ infinitæ. Is itaque veniens ad Curiam Romanam, pontificatumque ambiens Moguntinum, primum sibi Cardinales pecunia fauorabiles acquisiuit. Deinde duos specialiter certificans, qualiter de sua propria promotione ageret, & postmodum consummaret, cum illis familiarius pertractabat. Tandem ab illis instructus, & de se certificatus, cœpit in suum dominum accusationis iacula dirigere, quem venerat excusare. Breuiter, tantum in sua processit audacia, & effecit, vt duos Legatos destinari peteret huius rei cognitores & iudices, obtinuit-

que

que eoſdem duos quos certificauerat. Tandem tractu temporis multa interuenerunt facta, quæ ſicut ſcribentibus eſſet onerosum referre, ita legentibus tædioſum. Veniunt ergo Legati Wormatiam: Henricus Epiſcopus citatus comparet: nihil prætendere poterat pro ſe, quod admittere vellent iudices, ſiue Legati ſupradicti. Præſidentes autem iudicio, in loco qui Neuhuſen vocatur, Henricum laudabilem virum, ab epiſcopatu amouent Moguntino: Arnoldum ſubſtituunt. Dicebatur autem, quod Fridericus Impetator huic negocio aſſenſum præbuerit, ſed occultum. Venerabilis vir Henricus tam manifeſta peruerſitate turbatus, ipſos peruerſos alloquitur in hunc modum.

Si ad Sedem Apoſtolicam appellarem contra veſtrum iniquum proceſſum, Papa forſan ipſe nihil amplius attentaret, & nihil mihi accreſceret, niſi labor corporis, amiſſio rerum, & afflictio ſpiritus, & euiſceratio mentis, & euacuatio gratiæ. Appello ergo ad Dominum IESVM CHRISTVM, tanquam iudicem iuſtiſſimum, vos cito ad eius tribunal: ibi etiam coram ſummo iudice me reſponſurum exhibeo. Non enim iuſte, nec ſecundum DEVM, ſed mercede corrupti, ſicut placuit, iudicaſtis. At illi: Cum præceſſeris tu, ſequemur nos. Hæc autem ridentes & deridentes dixerunt. Acta ſunt hæc anno gratiæ M. C. LVI. Dominus Henricus abiit ad quoddam clauſtrum Ciſtercienſis ordinis, non quidem monachus effectus, ſed in conſueto habitu vitam ducens. Arnoldus vero nullam moram faciens, cum fuiſſet, vt moris eſt, ab Imperatore Regalibus inueſtitus, Moguntiam venit, ibique ſolenniter eſt ſuſceptus. Poſt annum fere & dimidium venerabilis Henricus præſul defunctus, DEO ad quem appellauerat, totum proceſſum lachrymabiliter aſſignauit. Arnoldus autem primordia ſui conſecrans præſulatus, purpuram optimam de almaria tollens, ſibi fecit veſtes, tunicam, ſorcotium, & mantellum: vt in Imperatoris curia glorioſior appareret. Sed omnipotens DEVS non diu ſuſtinuit iſtud nefas. Orta eſt enim diſſenſio valde grauis inter ipſos ciues Moguntinenſes. Nam vna pars dolebat vehementer, venerabilem virum dominum Henricum ab Epiſcopatu amotum: alia gloriabatur, & ſuperbiebat Arnoldum ſubſtitutum. Erat enim oriundus de ipſa parte ciuitatis, quæ Selchofen nominatur. Tam grauis autem creſcebat de die in diem inuidia inter ciues, vt tribus diebus in ſeptimana congrederentur, & per plateas cum gladiis & fuſtibus, ac contis, cuſpidibus & lanceis inuicem ſe mactarent, caderentque hinc & hinc tanquam oues occiſionis. Nec Arnoldus ſe interponere curauit, pro pace & concordia reformanda, ſed ſuos fautores potius contra partem aduerſam animauit. Propter quod accidit, vt pars illa de Selchofen, quam fouebat & animauit Arnoldus, maius monaſterium occuparet, illo pro caſtro vterentur contra aduerſarios. Durabat hæc diſſenſio dies multos, & clerus grauiter oppreſſus contemptui habebatur: quia iam copia maioris eccleſiæ non concedebatur ad diuinum officium exequendum, niſi pro illorum libitu laicorum, qui illud temere occupauerant. Et iam quidem multi venerabilem Henricum conqueruntur morti debitum exſoluiſſe. Rem refero fratres, omnibus illius ſeculi notiſſimam. Mors venerabilis Henrici multis innotuit. Peruenit etiam ad aures illorum Cardinalium, qui ab Epiſcopatu eum amouentes, ſe promiſerunt ſequuturos, & ludentes ad alterutrum dixerunt: Ecce præceſſit, ſuo tempore nos ſequemur. Et ecce tranſiit tempus breue, & ambo vno die moriuntur. Nam vnus ſedens in ſede naturæ, vt purgaret ventrem, omnia inteſtina ſua in cloacam reiecit, & animam miſerabiliter exhalauit. Alius manuum ſuarum digitos articulatim abmordens, & de ore expuens, deformatis manibus quaſi ſe ipſum deuorans expirauit.

DEVS vltionum dominus, DEVS vltionum libere egit, iuſtum exercens iudicium: & in his omnibus non eſt auerſus furor eius, ſed adhuc manus eius extéta. Audita ſunt hęc in terra noſtra, & fama celebri diuulgata, nec a quoquam aliud dicebatur, quam, Benedictus Dominus, qui venerabilis Henrici iuſte iniuriam vindicauit. Sic iſti dies ſuos clauſerunt. Creſcebat autem in malum vehementius odium & pugna ciuium prædictorum. Iamque conducuntur deforis auxiliatores milites ab vtraque parte. Peruenitur iam ad maiores. Nam quidam Comites promiſſionibus attracti, huic prælio ſe immiſcuerunt. Tractatur ab vtraque parte de ſumptibus acquirendis. Pars, quam fouebat Arnoldus, feſtinatum conſilium inuenerant, & vt mutuo acciperent de Eccleſiæ ornatu habuere tractatum. Iam integritas ipſius ornatus in parte eſt non modica vulnerata. Et paulo inferius. O Cardinales, Cardinales, pacem de terra accepiſtis, & vt homines ſe interficerent, vos feciſtis. Quicquid mali prouenit, quæcunque fuerint homicidia perpetrata, veſtra eſt in cauſa peruerſitas, veſtra eſt iniquitas operata. Vt veniat ſuper vos omnis ſanguis qui effuſus eſt, & deinceps effundetur.

Ecce in omni terra non eſt, qui huic malo velit occurrere ad ſedandum, ſed creſcit & intumeſcit mare iſtud plenum frementium beſtiarum, ventis afflantibus, vtique ex inferno. Iam ſe immiſcet Arnoldus, qui cum eſſet Archiepiſcopus, loci fautores plurimos acquiſiuit, in propriæ ciuitatis interitum & iacturam, nolens parcere (vt quidam ei imponebant) nec ſexui, nec ætati. Propter quod conſulunt pars aduerſa, vt in mortem domini ſui armarentur. Longo ergo & ſecretiſſimo habito tractatu, in propoſito ſcelere ſe inuicem adhortantes, ſe roborant & coniurant, tacent & abſcondunt quidquid pro ſua malicia ſit perpetrandum. Sed nihil opertum quod non reueletur: per plures enim Arnoldus eſt præmonitus, vt ſe cautius obſeruaret. Qui fertur ſuis monitoribus reſpondiſſe. Canes Moguntini mordere non norunt, nec aliquid valent, quam latratibus deterrere. A corde carentibus timeantur. Erat quidam Abbas in clauſtro Erbach ordin. Ciſter-

cien. qui ipsum Arnoldum pro suis excessibus sæpe literis arguit, & imminentia pericula intimauit. Erat item quædam S. virgo nomine Hildegardis, quæ per spiritum vidit ipsum Arnoldum citius moriturum, scripsisseq; dicitur ei in hæc verba: Pater, prospice tibi. Sunt enim funes abstracti canibus, qui insequuntur te. Nō autem acquieuit monitis aliquorum. Accidit, vt in vigilia Ioan. Baptistæ post prandium de quodam oppido Bingen ciuitati Moguntinen. appropinquaret, ac se in claustro monachorum iuxta muros ciuitatis ad sanctum Iacobum in monte specioso (sic enim dicitur) locaret. At ecce Moguntinen. vsque in crastinum sese armant, & conueniunt, vt cum in ipso die Iohannis audita fuerit campana, quilibet sit paratus. Et factum est ita. Venit dies, & maturius solito prandent omnes. Pulsatur campana, & a maximo vsque ad minimum vniuersa ciuitas congregatur. Præsul archiepiscopus se iam dederat quieti, & audito campanæ sonitu, vltra quam credi possit, vehementer expauit, & timor irruit super eum, imposq; rationis in tanto periculo quid posset facere, ignorabat. Obstruxit autem repagulum, & lapidibus & lignis, quibus poterat, ianuas omnes memorati monasterij. Turba autem turbata ex aduerso omnes portas & fenestras, ac quoscunque alios exitus obseruabat, ne euaderet, quem quærebant. Iam ignem ad officinas admouebant: vix & cum magna difficultate monachi recessum obtinuerunt. Dum monasterium fumo plenum, flammisque per circuitum premeretur, ipse præsul turrim monasterij ascendens, misericordiam deprecatur, & si quem offendisset verbo vel facto, satisfacturum se suppliciter pollicetur. Sed turba viso pontifice, conclamare cœpit furiose, nec poterant supplicantis verba præ tumultu turbatæ turbæ intelligi vel audiri, sed admoto igne ad turrim, in qua stabat, ipsum de ea descendere compellebant. Flamma iam monasterio dominabatur. Videns ergo monachos obtenta securitate abscedere, tentat, si forte & ipse cum eis & inter eos possit euadere. Assumpto itaque habitu monastico, occultare se tentat, vt & ignem, qui inualuerat, & gladium euaderet, quem timebat. Apertis ecclesiæ valuis cum monachis fere abscesserat, sed a quodam est cognitus, & detentus. Infelix quidam gladium vibrans, collo Episcopi immersit. Alter in fronte eius percutiens, mucrone ab aure vsque ad aurem, superiorem partem capitis ad inferiorem diuisit: Sicque factum est, vt alij contis, alij fustibus, alij gladiis, alij lapidibus mactantes solotenus præcipitarent. Iacentem sic, & vulneribus & sanguine deformatum, vulgus nequam & peruersum, vestibus spoliarunt. Quidam annulos de digitis abstulerunt. Reliquiæ quædam, quas collo pendentes solitus erat ferre, ab aliis ablatæ sunt. Hæc autem circa horam nonam parum ante vesperas sunt peracta. Nec poterant clerici ab ipsis malefactoribus aliquatenus obtinere, vt saltem occisus in loco traderetur debito sepulturæ. Sic ergo iacebat in campo super fossam ciuitatis, vbi canum & luporum transitus habebatur, desyderantes eum ab huiusmodi bestiis deuorari. Tribus diebus sic nudus toto corpore manens, veniunt aliquæ maledictæ fœminæ, caseorum & ouorum atque olerum venditrices, mercatrices, meretrices, saxis dentes pontificis contundentes. Aliæ vero stipites ardentes, & titiones fumantes eius gutturi infixerunt, adiicientes linguis ac labiis maledicta. Post diem tertium, Canonici sanctæ Mariæ ad Gradus, iam ignoscibilem & fœtentem furtim sublatum, deferunt in ipsam Ecclesiam, lachrymosis suspiriis sepeliendo. Acta sunt hæc anno. M. C. LX. O Cardinales, huius rei vos estis initium. Venite ergo, venite, haurite nunc, & ferte Architriclino vestro Diabolo, eique offerte, cum ea, quam deglutistis pecunia, etiam vosmetipsos. Perpetrato hoc scelere, aliud sibi curare satagunt. Nullam Clericis (quorum intererat) eligendi potestatem concedentes, assumpto quodam Rudolpho cognomine Clobelouch, fratre Friderici Ducis Zeringiæ, in sedem collocant eum, adhuc occisi præsulis fumigantem. Hoc autem factum est, vt possent vltionem Imperatoriam euitare. Erat enim idem Rudolphus potens, amicus ipsius Imperatoris & consanguineus propinquus. Et infra. Quæ autem vindicta secuta sit mortem Arnoldi, hic credimus non tacendum. Ab Imperatore proscripti perpetuo exilio sunt & damnati, qui manu nefanda ipsum facinus perpetrarunt. Ipsa ciuitas omnibus iuribus & libertatibus ac priuilegiis perpetuo est priuata. Murus, & fossarum, & aliæ turrium munitiones sententialiter condemnatæ, & destructæ funditus, & euersæ, ita vt ciuitas ipsa deinceps lupis, & canibus, furibus, & latronibus pateret peruia, nec vnquam reædificandi haberet facultatem. Insuper plebs ipsa perpetuæ infamiæ subiaceret, totius deinceps exsors gratiæ, & honoris. Hactenus Chunradus Episcopus, qui de incomparabili illo, ac supra quam credi potest templi Moguntini thesauro, cuius statim ab initio per nomina diffuse meminit idem Chunradus, vt vera sit vulgatissima illa sententia, *Labitur exiguo, quod partum est tempore longo*, sic scribit. De thesauro hoc sciatur: quod qui olim affluit, nunc velocius auolauit. Non omittendum puto, quod, quæ in thesauro illo erat, Crux aurea, Benna vocata, vt testabatur illi inscriptus versiculus, Auri puri puti sexcentas continebat libras. Libra autem marcas duas. Vnde si marca auri valeat L X X florenos Rhenenses, vt olim, valuit crux Benna, L X X X I I I I milia florenorum. Si valeat L X X V vt nunc, erit summa valoris. C. M. & X V I I. milia.

Huic ne præcipuam celebret Germania sedem
Inuidet: atque locum tenet Agrippina priorem.
Ambæ metropoles: hæc quas præterfluit amnis
Altior ad fontem: modo te Basilea remota,
Aut hinc inde sitas lateraliter aspicit vrbes:
Altera quas eadem Rheni procul, aut prope ripa

Agrippina] Colonia hodie nomen accæpit ab Agrippina Augusta, quod illuc veteranos deduci iusserit, vbi & genita fuit. Autor Cornel. Tacitus lib. Aug. hist. 12. Coloniam autem ab Childerico Francorum rege, patre Clodouæi, qui primus Francorum

rum

Possidet æquoreis donec se misceat vndis,
Prisco iure regunt: sic Rhenus partibus æquis
Scinditur, & dominæ solus famulatur vtrique.
Mox quantum libuit, per eundem defluus amnem
Remige carpit iter: multi, magnique potentes
Occurrunt, Regemq; nouum, dominumq; salutant.
Vtque satis visum est, Rheno, ratibusq; relictis
Flumineos cursus, euectu mutat equorum.

regum Christiana recæpit sacra, eiecto ex Agrippina Romanorum præsidio, positoque suo. Ab Francorum incolatu Coloniam appellatam, Otho Præsul scribit li. prioris hist. quarto: eamque in septimo eiusdem histo. lib. refert omnibus tum Galliæ, tum Germaniæ vrbibus, ex quo Treueris labi cœpit, tam diuitiis, quam ædificiis, magnitudine ac decore sui anteponendam. *Hæc*] Scilicet Moguntia. *Amnis*] Rhenus. *Altior ad fontem*] Ab iisdem prope Alpibus, Curiensibus scilicet, decidit, e quarum iugis non adeo magnis interuallis, in meridiem fluens Abdua, Athesis in ortum, in occasum Rhodanus; ipse vero maximus Rhenus in Septentrionem elabuntur. *Te Basilea remota*] Quod illa inter eas numeratur, quæ sunt a suffragiis metropolitanæ vrbis Vesontionum, quæ nunc vocabulo parum deflexo Bisantium appellatur, parum supra Basileam Augusta Rauricorum fuit. Extat hodie amplissimi olim loci vestigium pagus, dictione aliquantisper deluxata, sermone patrio Auxta vocatus. De ratione nominis pluribus diximus in commentariis, quos in Staurostichon Pici olim scripsimus. *Altera*] Scilicet Colonia. *Prisco iure*] Metropolitico, hoc est, primario. Metropolis enim dicitur præcipua ciuitas regionis, veluti mater omnium: non a mensura, vt verbis Isidori dixit Gratianus distinct. 21. Alioqui primam breuem natura haberet, cum habeat longam. Melius igitur illud dictum est, Budæo teste, distinctio. 63. ad episcopi electionem sufficere ecclesiæ matricis arbitrium. Matrices enim vrbes, latine dicuntur, quas Græci metropoles appellant.

Inde per Ardennæ saltus peruenit ad illum
Vsque locum, cui nomen Aquis posuere priores.
Quæ ratio facti, vel quæ sit nominis huius
Caussa, requirenti solum hoc opponere possum.
Sunt ibi secreti terræ, cæcique meatus,
Dissimilique modo, tacita tellure latentes
Eiaculantur aquas. alias nam sulfure viuo
Feruentes vndante ferunt erumpere fumo.
Ast alij gelido veluti de fonte liquores
Emanant, tunc ducta cauis cannalibus vnda,
Confluit in quandam mira ratione lacunam.
Regia sic calidis miscentur balnea thermis,
Marmoreosque gradus, veterum sollertia circum
Artificum posuit, per quos descendat in vndam
Quantum quisque volet, gelidas hinc inde calentes
Inuenit, arbitrioque suo sibi temperat vndas.
Hos illis secreta locis natura vapores
Addiderit, manuumve labor, quæratur ab illis
Qui loca nota colunt, caussas, secretaque rerum
Maiores fido possunt audisse relatu.
Hoc vbi prima loco veluti cunabula regni
Carolus esse volens, magno cum Francia regi
Vtraque seruiret, primam gestare coronam
Iussit, & in sacra reges ibi sede locari.
At simul a nostro secessit Gallia regno:
Nos Priscum regni morem seruamus, at illa
Iure suo gaudet, nostræ iam nescia legis.
Ergo vbi multorum turba præsente potentum,
Non modo Germanis, sed & his quos Flandria, quosque
Miserat audita miratrix Gallia famæ,
Imposuit capiti gestamina regia sacro
Arnoldus, quo tunc pastore Colonia diues
Gaudebat, quippe hunc veteris sibi iuris honorem
Vendicat ille locus, tunc sacra sede locatus,
Conscendit solium veterum Fridericus auorum.

Ardennæ saltus] Marlianus nobilis huius, atque ingentis totius Belgicæ, hoc est, superioris & inferioris Germaniæ syluæ, tractum describit. Cætera vide apud Irenicum, qui hunc locum citat cap. 18. lib. septimi.

Cui nomen Aquis] Aquisgranum Ptolomæo, vt volunt nonnulli, Vigerra. Nugæ sunt, eam a Grano Neronis fratre, calidarum illic aquarum inuentore, dictam. Habet ad læuam Iuliacensem, in qua & fere est Aquisgranum, Munstero teste, vbi olim fuit Ardenna: ad dextram vero Montensem regionem.

Eiaculantur aquas] Plinius author est, tales esse aquas, qualis terra est per quam fluunt. Vitruuio nulla aqua est natura calida. Qua vero ratione aquarum natura dignosci queat, tradit Corn. Celsus.

Francia vtraque] Germanica, & Gallica. Vniuersam enim Galliam in Franciæ nomen abiisse, non tantum Chronographi tradunt, sed & ipsum tempus nostrum, quo Franciam appellari videmus, manifestat: euidenti argumento, Francos Germanos non tam victores Gallorum, quam extinctores fuisse. Quod nemo mirabitur: quando fortissima hæc gens, primum

ſub Clodouæo rege, Romanis eiectis, Galliam occupauit. Deinde ſub diuo Carolo Saxones bellicoſiſſimos, & Romanis viribus inſuperabiles, diuturno bello domuit. Item Hiſpaniam prius occupatam Saracenis, Pannonias Hunis, Sarmatiam Sclauis, totum Balearicum mare vexatum, Mauris ſubegit. ***Primam geſtare coronam***] Ter Cæſarem redimiri Diademate tradunt enarratores Pontificij iuris. Primum Aquiſgrani ferreo, quo Francorum, hodie Germanorum Rex deſignatur. Deinde Medocij oppido Longobardiæ, ſeu vt nunc dicunt Lumbardiæ, quæ olim Gallia Ciſalpina, in æde diui Ioan. Baptiſtæ, magno excitata opere, theſauroque immodico locupletata Longobardorum Regum munificentia, itidem ferreo diademate, vt Merula & Volaterranus, vel ex palea contexto, vt Sabellicus: quo Longobardorum Rex declaratur. Sed hunc honorem, reclamantibus etiam Medocianis, interpellatum eſſe ab Henrico ſeptimo, qui Mediolani Longobardorum Rex appellatus ſit, in diui Ambroſij templo, redempto poſt ab eo iure rurſus coronandi Regis quinque millibus aureorum, vt latius narrat idem Merula lib. hiſt. Vicecomitianæ ſeptimo. Poſtremo Romæ a Pontifice maximo corona aurea cingi, qua tum demum omnium Chriſtianorum Imperator, & Romanorum Princeps pronunciatur. Quod nec diuus Carolus tertio illo titulo prius ornatus fuerit, quam regnum Longobardorum adeptus eſſet. Sunt tamen qui putant Carolum ipſum appellatum dumtaxat a Pont. populoque Romano Auguſtum, vſu coronandi poſtea inducto. Quod non diſſimulat Epiſcoporum doctiſſimus noſtræ ætatis Hieronymus Balbus Gurcenſis antiſtes, in eo quem recens ſcripſit de Coronatione libello. *A noſtro ſeceſſit Gallia regno*] Defuncto Carolo Imperatore eius nominis tertio, quem Otho præſul Friſingenſis Chriſtianiſſimum appellat, memorabileque repræſentat exemplum viciſſitudinis rerum: quod ille poſt Carolum Magnum cæteris Francorum regibus potentia præſtans, ante ſupremum diem ab Arnulpho, qui eo viuente, hactenusque nullo exemplo ſurrogatus erat, panis egens, ſtipem petierit: a quo etiam paucos, vt ipſe ait, fiſcos in Alemannia grananter ſuſcepit, Imperium multis modis, eodem autore, ſcinditur, ſingulis prouinciis ſingulos Reges creare adnitentibus. *Non modo Germanis*] Idem modo dictus Otho ſcribit cap. 3. ſecundi de Geſtis Aenobarbicis libri. Etymum vocabuli Germanorum expendunt diligenter Vadianus, & autor Commentarij in libellum Taciti de moribus Germanorum, Irenicus, & nuper Althamerus. Ego a patrio vocabulo, Garman, nuncupatos puto. *Flandria*] Volaterranus putat nunc Flandrios, Bellocaſſiorum quæ olim fuerit, regionem tenere. Hæc priſcis Germanis Francis regibus parebat, cuius præſes Arduennæ Saltuarius dicebatur: quoad Balduinus quidam Caroli Calui Aug. filiam Iuditham, mortuo marito Adulpho Anglorum Rege, ad patrem tranſmittentem intercæpit, excellentisque ac nobiliſſimæ formæ amore captus, & ipſe pulcherrimus, non conſulto patre, thoro ſibi iunxit: cuius precibus poſt longam diſcordiam tandem paternus animus motus, prędonem ſanguinis ſui generum ſalutauit, Flandriaque eum donauit, eandemq; Comitatum inſtituit, & ex Saltuario, nec tamen ignobili, Comitem fecit. Ex cuius poſteris Gallorum Regibus, alij exitio, alij formidoloſi fuere.

Nec reticere libet, quædam manifeſta ſeueræ
Pignora iuſtitiæ, ſtrictique exempla rigoris.
Quippe miniſtrorum quidam de plebe ſuorum,
Dum priuatus adhuc ageret, male ſanus atroci
Eximium, clarumque Ducem, percellere culpa
Auſus erat, iuſtamque viri, quam mouerat iram,
Territus ipſe ſui fugiebat imagine facti:
Hic quoque gaudenti veniæ ſpe luſus inani,
Intererat populo, vultuque ignotus aperto,
Ac ſe diſſimulans humili ſub veſte latebat.
Ergo vbi Pontifices ſacram de more coronam
Impoſuere viro, proſtratus corpore toto,
Regiaque amplectens veſtigia, voce gementi,
Et lachrymis veniam miſerandus poſcere cœpit.
Moti omnes, precibusque piis inſtantius orant,
Parcat, & afflicto velit indulgere clienti.
Ille ſuum cupiens cunctis ſancire timorem,
Et terrere malos, multumque diuque rogantes
Exaudire viros, firmata mente negauit.
Neue graui proceres quaterentur ſorte repulſa,
Non odio miſeri, ſed ſtricti iuris amore,
Exemplique loco, ſeſe hoc feciſſe patenter
Aſſeruit, factique ſui vir prouidus omnem
Suſtulit inuidiam, documentaque fortia ſanxit.
Forſitan hæc alij culpent, ego nobile factum

Rigoris] Qui eſt pertinax ſtudium in irrogandis reorum pœnis. *Quippe miniſtrorum*] Vide Othonem cap. prædicto. Apparet autem eum neque ignobili loco natum, neq; leuia quædam in Fridericum velut patronũ admiſiſſe. Nam ea tempeſtate Principum beneficiarios vocabant miniſteriales. *Imagine facti*] Conſcientia ſceleris, quæ verberat animum. *Clienti*] Pro eo homine debet accipi hoc vocabulum, qui Principi, vel domino beneficij, ſiue feudi debet: qui vulgo Vaſallus dicitur. Qui ſunt a literis boni alieni pro ſeruitore accipiunt. *Sed ſtricti iuris amore*] Quod, vt inquit nobilis ille grammaticus Donatus, omnia recta & inflexibilia exigit, & non niſi neceſſitate ſeruandum oſtendit, autoritate Terentij. Verumtamen ex imagine Iuſticię, quam Gellius refert ex Chryſippi Stoici libro, intelligitur, Regem, Principem, Magiſtratum, Iudicem ceu Iuſticiæ antiſtitem, oportere eſſe grauem, ſanctum, ſeuerum, incorruptum, inadulabilem, contraque improbos nocentesque immiſericordem, atque inexorabilem, erectumque, & arduum, & potentem, vi & maieſtate æquitatis verita-

Laudo viri, dignumque voco gestare potenti
Sceptra manu: qui sic animum pietate repressa
Continuit, cunctisque sui documenta vigoris
Certa dedit. plus sæpe nocet patientia Regis,
Quam rigor: ille nocet paucis: hæc incitat omnes,
Dum se ferre suos sperant impune reatus.

veritatisque terrificum. *Sustulit inuidiam*] Odium, quod conflatur sæuitia, violentia, contumeliis, difficultate, morositate. Odium alterum eorum est, quæ subuertunt Imperia, vt in Politicis tradit Aristot. *Pietate repressa*] Misericordia, & clementia. Vtræque enim versantur circa lenitatem in constituendis pœnis. Seneca docet, nullum clementiam ex omnibus magis, quam Regem ac principem decere. Ad eam in primis Theodosius Aug. apud Claudianum Honorium, filium, inter plurima præcepta salutaria adhortatus est. Ab hac clementia & lenitate Ludouicus diui Caroli filius, omnium mortalium mitissimus, cognomētum Pij tulit. Iam sibi redditus, omnino pristinæ mansuetudinis nihil remisit in treis filios, qui impie coniurati, in eum arma mouerant senem, captumque cum minimo natu filio, quem vnice diligebat, custodiæ tradiderant, interim vxore, nouerca eorum, probri falso accersita, in cœnobium relegata. Sed tanti sceleris mox patre vita defuncto pœnas luerunt: quippe qui ardentibus animis inter se, dum paterni Imperij diuisionem æquo animo non ferunt, infestis signis concurrerunt. Lege Æmylium Veronensem. *Vigoris Constantiæ*] Existimat M. Cicero, nihil esse, quod tam deceat hominem, quam in omni re gerenda, consilioque capiendo, seruare Constantiam. *Patientia Regis*] Lenitas, indulgentia, venia, remissa. qua in significatione apud Capitolinum acceptum inuenies, in M. Antonino Aug. cognomento Philosopho, quem hoc nomine male audisse refert. *Dum se ferre suos sperant impune reatus*] Iuxta illud Terent. *Omnes deteriores sumus licentia*. *Reatus*] Pro criminibus, vulgata opinione, sed teste Budæo, errore miro: cum clara sit huius vocabuli significatio, pro statu & conditione reorum. Vide eum in posterioribus in Pandectas Annotationibus.

Audierat fortasse puer generosus, vt olim
Ille suæ primus regnator Romulus vrbis,
Conditor Imperij, teneras infringere leges,
Atque humiles ausum saltu transmittere fossas,
Iusserat vltrici fratrem succumbere morti,
Dum cupit æterni fundamina ponere regni.
Iamque sui plenum sortitus culmen honoris
Rex puer ex animo, puerilia quæque virili
Propulsare manu, magnisque intendere rebus
Ingenium puerile parat: non inscius olim
Ipse sui, quantumque oneris comitetur honorem,
Cœperat ex obitu clari sentire parentis.
Sed nunc se solito grauiori pondere sentit
Vrgeri, multumque sibi creuisse laboris.
Vt cum post multos, indefessosque labores
Alcides fesso succedere iussus Atlanti,
Cum tot syderibus magnum miratus olympum
Ferret, & insolito sudaret pondere pressus.
Ergo viros, famosa quibus prudentia nomen,
Longaque multarum dedit experientia rerum,
Sæpius archanis solitos interfore rebus
Asciscens, magno secreta negocia regni
Pertractans studio, de cunctis rebus agendis
Consulit: & pulchrum, iustum ne, vel vtile quid sit,
Quid deceat, quid non, studiosa mente requirit.

Primus regnator] Id est, Rex Romulus, sub quo & cæteris regibus fuit prima Pop. Rom. ætas, vt Florus ait. *Vrbis Conditor*] An Roma primo, a Romulo condita sit, fides autorum variat. Quod tamen affirmat Varro autor diligentissimus, vt ait Solinus. *Humiles fossas*] Ad tutelam enim nouæ vrbis, vt idem Florus scribit, sufficere vallum videbatur. Cuius dum irridet angustias Remus, idque increpat saltu, occisus est, a Fabio Tribuno Celerum Romuli. Et, vt plures quidem volunt, Romulo imperante. Quod factum Tullius impium & inhumanum fuisse indicat tertio Offic.

Fratrem] Remum: de cuius morte variant item scriptores.

Fundamina] Quæ vt ab exordio omnium fere minima fuere, ita incrementis toto orbe non aliud par, vt Eutropius dixit, humana potest memoria recordari. *Æterni regni*] Sed vt constat veterem Romam, quæ eo auspicio condita credebatur, vt caput orbis semper esset, deletā esse: ita nōnulli tradunt, Imperium nomenque Romanum ante magnum DOMINI diem interiturum. *Clari parentis*[Atque adeo quidem propter res egregie fortiterque ab eo gestas: quarum meminit Antistes Frisingensis lib. posterioris histor. primo: vt multi Regni proceres, eum Henrico Quinto sufficiendum censerent. *Vt cum post multos*] Notum est a Poëtis, viros præstrenuos, ac laborum tolerantissimos, Hercules appellari, vel ei comparari. *Indefessosque labores*] Hos iussu Eurysthæi toleratos, Maro, vel vt quidam putant, Ausonius, breui Epigrammate complectitur. Prosa vero oratione copiosius Diodorus libro quinto. *Alcides*] Hercules, ab auo paterno Alceo, Andromades & Persei filio: eadem ratione, qua dicitur Amphitryoniades, quum Iouis fuerit. *Fesso Atlanti*] Quia primus inter homines de ratione Sphæræ disseruit: ideo locum fabulæ præbuit, se orbem suis humeris sustinere. *Ergo viros*] Boni est Principis, prudentium virorum consuetudine vti, eorumque quoties de rebus arduis agendum est, consilium expetere. Sapientes aiunt, tolerabiliorem esse Principem malum, quam malos Principis consiliarios.

Nec mora, legatos summo mandata ferentes
Pontifici, properare iubet, cunctasque per vrbes
Ausoniæ vulgare suos indicit honores.
Primitias operum Princeps has esse suorum
Maluit: vt regni manifestos protinus hostes
Frangeret: & iusto purgaret scandala ferro.
Haud mora, Traiectum patruo regnante, superba
Abiecisse iugum ceruice, piumque recenter
Offendisse virum, factis crudelibus ausum,
Hostili feruore petit: murosque parabat
Inclinare solo, captasque euertere turres,
Suppliciumque reis, pietas o magna nepotis,
Iudiciumque viri, patrueles fortiter iras
Vltrici satiare manu, regnique dolorem.
Sic Augustorum primus summusque monarches,
Eximiusque nepos, crudelia Cæsaris olim
Hostibus extinctis, pius ac fortissimus vltor,
Protinus accepto diademate fata piauit:
Tandem multorum vix eluctante rogatu
Magnorumque Ducum, multo prius ære redemptis
Parcitur, & iusti fera Principis ira resedit.
Nec melius stultæ furor atque superbia plebis
Puniri poterat, quam tanti vt caussa tumoris
Eriperentur opes: vt quos opulentia rerum
Fecerat elatos, in se reuocaret egestas.

Legatos] Hilinum designatum Episcopum Treuerensem, & Eberhardum Babenbergensem. Legati dicuntur omnis generis. Oratores vero qui deprecabundi veniunt, vt apud Maronem.

Pontifici] Eugenio tertio. *Haud mora, Traiectum*] Paucis ante diebus, quam naturæ concederet Imperator Chunradus, negocium Traiectensium, Batauorum (sunt enim & in Leodiensibus, qui superiores vulgo vocantur) vt reorum Maiestatis composuerat: vnde apparet, eos mox, vt fieri solet, ab obitu eius, violatis pacis fœderibus, rebus studuisse nouis. Traiectum Batauorum, vel vt alij Frisiorum, vrbem nobilem, Vtrich patria lingua. Superius, ab interfluo amne Mosa, Masstrich appellatur. *Regnique dolorem*] Contemptum. *Augustorum primus*] Octauius ex Accia Iulij Cæsaris Dictatoris nepte: cui successit felicissim⁹ omniũ, vt inquit Egnatius, ad hanc diẽ. Tamen Plinius autor est, tãta, & tot in vita eius inueniri aduersa, vt non sit facile discernere, calamitosior, an beatior fuerit. Per quatuor autẽ & quadraginta annos Imperium rexit, vrbemq; Romam optimis institutis ac legib. magnificentissimisq; opibus sic excoluit, vt merito parens patriæ primus, atq; Augustus diceretur. Noti sunt versus, quos in eius laudem cecinit Maro 6 Æneid. *Summusq, monarches*] Quod satis indicant L. Flori verba cap. 3. lib. 4. Nec aliena ab his sunt, quæ lib. 1. scribit Tacitus. Lepidi, inquiens, atq; Antonij arma in Augustum cessere, qui cuncta discordiis ciuilib. fessa, nomine Principis sub Imperium accepit. *Cæsaris*] C. Iulij Dictatoris, viri pacis belliq; artibus, & in primis clementia longe clarissimi, si libertatis assertor quam inuasor esse maluisset. Ab eo familia, & appellatio Cæsarũ deinceps propagata est. Ostendit tamen Alciatus in Annotat. in Cor. Tacitũ, inter Cæsares, & Imperatores, & Augustos multum interfuisse. *Hostibus extinctis*] Percussorib. Iul. Cæsaris, quorum fere neq; triennio quisquã amplius superuixit, neq; sua morte defunctus est: autor Suetonius. Horum nomina lege apud Appianũ secundo bellorum ciuilium: quo loco totam cædis seriem copiose explicat. *Crudelia fata*] Tribus enim ac viginti vulnerib. interfectus periit. Sic ille qui terrarum orbem ciuili sanguine impleuerat, tandem ipse suo sanguine curiam impleuit. *Protinus accepto diademate*] Omnium bellorum initium, & caussam hinc sumpsit: nihil conuenientius ducens, quam necem auunculi vindicare, tueriq; acta: Suetonius autor. *Diademate*] Id est, principatu, Imperio, monarchia. Ne de corona intelligas. Nullus enim fuit tum coronæ regiæ vsus. Insignia Regum erant sceptrum, in quo iurisiurandi religio inerat: & sella, cui alteri quam Regi insidere, capitale fuit: & trabea vestis auro purpuraque intertexta. Quæ duo summæ vetustatis obseruator vno versu amplexus est Maro:

Et sellam regni, trabeamque insignia nostri.

Est autem Diadema, id est, fascia linea, & candida, quæ Regum capita cingebat: inuentum, vt putant nonuulli, quod Ægypti & Iudeæ Reges inungi soliti, tempora oleo delibuta, linteolo velarent. *Opulentia rerum*] Videmus & hodie diuitias iis fere esse exitio, qui rerum successu insolentiores facti, pristinæ conditionis non meminerunt.

Inde gradu verso, gaudentibus obuia Rheni
Signa ferens vndis, te pulchra Colonia lætam
Lætior ingrediens: ibi digno vir pius illum
Egit honore diem, quo Christus carne resumpta,
Victor ab infernis rediens nitidissimus vmbris,
Rettulit eximios superata morte triumphos.
Postea Saxoniæ fines ingressus, ad illam
Quam Martinopolim vocat incola teutonus vrbem,
Concilium procerum toto de corpore regni
Conuocat: vt digno celebretur curia cœtu,

Quo Christus carne resumpta] Vnde etiam teste Bapt. Mantuano libr. Fastorum primo, cognomen a Domino habet, & eo maxime nomine ab Imperatore Constantino Magno in sacros dies relatus est. Quanquam ex Tertulliano constat, & nascenti ecclesiæ Dominicum diem fuisse sanctum. Cæterum ex diuo Paulo constat, Christum primum omnium ac solũ fuisse, qui se ipsum suscitarit: atq; hoc potissimum argumento liquere, quod

Tempore solenni, quo spiritus almus ab alto
Cum sonitu veniens in pectora sancta piorum,
Ignea distinctis effudit lumina linguis.

quod fuerit filius Dei: in Christoque cœptam resurrectionẽ, spem prębere membris, quod vt capitis, ita & membrorum sit resurrectio. Hoc est vnum ex dogmate pietatis, istud credendum, istud tuendum est. Rationem qua id futurũ sit, Deo relinquamus, & subiiciamus ceruices nostras in iugo suauissimi Christi, in obsequiũ Dei. Satis est Christiano credere: hoc, aut illud esse, fore, aut fuisse: caussas & rationes omnium illi noscendas dimittat, qui ne in apertissimis quidem, & manifestissimis naturæ rebus voluit nobis claras & apertas esse. *Martinopolim*] Mersburgum, a Marte. Locum nobilem fecit Calicis fabula, quem ferunt a diuo Laurentio iniectum libræ, dum penderentur facinora Henrici Aug. eius, qui cum coniuge, qua cum cœlibem perpetuo duxerat vitam, diuorũ numero adscriptus est. *Solenni tempore*] Signat festũ Pentecostes: quod vt & Paschæ temporib. Apostolorum ignotum fuit: cum quod diuus Paulus tollat omne discrimen dierum: tum quod nõ temere inuenias quempiam veterum interpretum, qui faciat vllam Festorum mentionem. Iudæis alius dies profanus erat, alius sanctus. At Christianis quilibet dies æque sanctus est: non quod obseruandi non sint festi dies, quos deinde sancti Patres instituerunt, quo commodius plebs Christiana cõueniret ad concionẽ ecclesiasticam, & cultum diuinũ: sed eos per paucos, nempe diem Dominicũ, Pascha, Pentecosten, & aliquot huiuscemodi, quos refert sacer Hieronymus. Nunc Festorũ dierum neq; finis, neq; modus: quæ cum primitus ad pietatis vocationẽ pauca sunt instituta, nunc sano quidem pientissimi Eras. Roterodami consilio, ad scelerũ exclusionem tolli debebant, nisi sacerdotũ auaricia suis rebus consuleret potius, quam veræ religioni. *Cum sonitu veniens*] Quod est proprium venti, impetu citato euntis. Lege 2. cap. Actorum Apost. *Ignea distinctis effudit lumina linguis*] Indicante spiritu, Euangeliũ non doctrinam, aut literam nudam futurũ, sed potentiam Dei, ministerium spiritus, & præconiũ amplitudinis gratiæ Dei, omniũ gentium linguis prædicãdæ. Quidam putant, quod Apostoli sua lingua locuti fuerint, & miraculo factum esse, vt nemo non intelligeret, perinde ac si suam quisq; linguam audisset. Quidam vero sic eis linguarũ donum obtigisse voluit, vt vbi inuenerunt congregationem Iudæorum, ibi locuti sint Hebraice, aut Syriace: vbi congregationem Cretensium, aut Asianorum, ibi Græce: vbi congregationem Romanorum, ibi Latine.

Huc etiam geminos, Petrum simul, atque Guidonem,
Danorum proceres, quos inter sanguine iunctos
Mouerat eiusdem regni dissensio litem,
Euocat: ac tali caussam ratione direptam,
Terminat: vt quædam prouincia tota Guidoni
Cederet: at regnum cum nomine Petrus haberet.
Ergo vbi vexillo partem, quam diximus ille,
Hic autem gladio regnum suscepit ab ipso.
(Hunc etenim longo seruatum tempore morem
Curia nostra tenet) posito diademate Petrus
Regali dextra tulit alti Principis ensem,
Præcessitque sacram breuius diadema coronam.

Danorum proceres] Saxo Grammaticus autor haud quaquã Vadiani nostri iudicio temnendus, præfando Operi, quod Danicis rebus sacrauit, luculenter describit situm Danię, quam nos Denmarck appellamus, veteres Cymbricam Chersonesum, & Cymmericos, altera illa Scythica, quæ non recte Dacia dicitur, sed quã hodie putant tenere Transsyluanos & Walachos. Autor prędictus lib. Danicarum rerũ 14. tradit Kanutum, quem poeta, Frisingensem Pontificẽ secutus, Guidonem, Petrum vero Suenonem appellauit, cumque adolescentem militaris rei perdiscendę gratia Chunradi Cæsaris clientelam ingressum, cum Friderico adhuc priuatæ fortunæ, quem & ætate & ingenio æquabat, diu sodalitatis officia gessisse. *Ille*] scilicet Guido, qui & Kanutus. *Hic*] scilicet Petrus, qui & Sueno. Ritum ille germanicũ, spreto Danico, æmulatus est. *Seruatum tempore morem*] Nempe vt regna per gladium, prouincię per vexillum a Principe tradantur. *Breuius diadema*] Id est, regnum beneficiarium: licet idem Saxo subindicet, neminem Regum Daniæ Cęsari homagium præstitisse: vt quisque maxime suæ gentis libertatem adserere solet.

Huc quoque Virginea, modo dicere fas sit, ab vrbe
(Nam neque barbaricum recipit mea pagina nomen,
Nec melius dici sine nomine posse videtur)
Electo partes gemino de præsule litem
Pertulerant: quas dum placide componere rector
Et reuocare diu frustra studuisset in vnum,
Tandem ex sufflato, qui poscebatur, vtroque
Tertius, inuitis datus est a principe pastor.
Hoc etenim sibi ius collatum a præsule summo
Rege sub Henrico testatur curia quinto:
Vt si forte nouo certat de præsule sedes,
Nec valet imposito sopiri sine querela,
Debeat ipse suas mox interponere partes,

Virginea vrbe] Magdeburgum signat, matricem Saxonum vrbem, iam olim & opibus & authoritate insignem: cum, quod ex instituto diui Caroli, ius ciuile Romanorum, lingua patria compendio reductum habeat, quo cæteris eius regionis populis ius dicitur: tum, quod Pontifex loci non modo numero Archiepiscoporum adscriptus, sed totius etiam Germanię Primas appellatus est: cuius tamen iamdudum obsoluit potestas, vt cum iactura Germaniæ, ita sane non absq; impendio Romanæ Curiæ. Primitus, teste Crantio, loco nomẽ Megedeburg inditum, ab idolo Veneris

Arbitrioque suo pastorem ponere sedi.
Nec prius electum quenquam de iure sacrandum,
Quam sceptro princeps regalia praestet eburno.

cuius simulacrum ipse cap. 12 secundi rerum Saxonic. pulchre depingit, explicatq;. Euersumq; ait, per diuũ Carolum, qui & alterum idolum Saturni, quod Hartesburgi Saxones colebant, apud eundem legitur subuertisse. *Reuocare in vnum*] Pro, reducere in gratiam. *Electo gemino praesule*] Nam alij Praepositum, alij Decanum elegerant. Verum Decanus cum partium suarum studiosis a Principe persuasus, vt Otho refert, Guicmannum Cicensem Episcopum, qui hodie Neoburgensis appellatur, elegerunt. *Rege sub Henrico*] Is ille est, qui ex professo a patre defecit specie religionis: quod ab impietatis ignominia vindicare nomen Augustum, ac illud cum sacro sancta potestate, summoque Pontificatu in gratiam reuocare velle se diceret. Erat enim pater eius nominis Augustorum Quartus, a Pont. Max. communione fidelium submotus, quo tamen nemo bellatior vnquam fuit, nec alius quisquam ardentior, cum ad imperij autoritatem tuendam, quae variis modis per Rom. Pontif. impetebatur, tum ad Germanicam libertatem adserendam. *Arbitrioque suo pastorem ponere*] Lege, Antistitem Frisingensem, qui iisdem fere verbis refert, hanc olim fuisse Caesaris in Germania potestatem, qua etiam retro principes vsos esse, Annales nostrorum attestantur. Nec id mirum cuiquam videri debet: quum & eis fuerit ius olim eligendorum Ro. Pontificum, ab Adriano diuo Carolo concessum: quod licet quidam mox a Ludouico Pio remissum esse tradant, reclamantibus non tantum Germanorum Annalibus, sed etiam quibusdam externarum rerum scriptoribus: qui tradunt Ludouicum August. monuisse clerum & populum Romanum, qui contra superiorum annorum exempla, non consulto Imperatore, Paschalem Pontificem elegerant, conducere Romanorum rebus, vt pristino instituto staretur: darentque publice operam, ne amplius simili exemplo Imperatoria laederetur maiestas. *Regalia*] Significat quam Regaliam numero singulari nunc appellamus, verbo ab errore vsurpato. Regalia enim neutro genere, vt dicatur, latinitas exposcit, Graecorum more, qui Euangelia neutro genere, & pluraliter dicunt. Quae veniant Regaliorum nomine, petenda sunt ex constitutione Aenobarbi nostri, quae relata est in titulos libri Feudorum secundi. *Sceptro eburno*] Contra Indorum Reges vtebantur nigro ex Ebeno, vt refert diuus Hieronymus in comment. in Ezechielem. Apollini apud Homerum aureum sceptrum est: quod aurum Soli, sicut Lunae argentum sacrum creditur. Sceptrum proprium Iouis est, & Regum, qui Iouis personam vicemque sustinent, vt canit in Hymnis Callymachus. Quanquam apud Homerum sceptrum pro vili baculo capi annotatum est.

Inde Ratisponae, vetus ex hoc nomen habenti,
Quod bona sit ratibus: vel quod consueuit in illa
Ponere nauta rates: hac Noricus vrbe ducatus
Praecipua gaudet: solennis curia certo
Tempore mandatur, modico post ista sequentis
Temporis elapsu, totus quo tempore mundus
Gaudet apostolici gemino splendore triumphi.
Iamque viri reduces, Princeps quos miserat olim
Vrbibus ex Italis, necnon a Praesule summo
Sedis apostolicae, felicia quaeque reportant.
Mox vbi propositas quo debuit ordine caussas
Egit, & in placida Rex omnia pace locauit,
Magna sibi cupiens quaerendae semina laudis,
Et propagandi momenta potentia regni,
Protinus Hungaricos armato milite fines,
Si placuisset idem sociis, intrare parabat.
Et facturus erat: nec inutile Principis esset
Propositum: poteratque suo rem claudere voto.
Sed quidam, seu mente bona, monituque fideli,
Siue dolo, tacitoque magis (quod credimus) astu
Dissuasere Duces: ac ne contrarius illis
Ire videretur: nec in hac re commoda regni,
Sed priuata sequi, quamuis inuitus ab alto
Cessit proposito, sic dissuadentibus illis,
Non sublata quidem, sed adhuc dilata voluntas,
Vel magni virtute patris complenda, vel alti
Sanguinis auspiciis, nactis sua tempora rebus
Speratur: neque enim frustra voluisse, nec vnquam
Concepisse sacro praesagia vana futuri

Inde Ratisponae] Inter Danubianas vrbes, quondam opibus atq; potentia celebris: vt quę Imperatorum vires non formidarit. At hodie non alio magis nomine clara, quam vetustate, pristinaeq; felicitatis memoria. Franciscus Irenicus primitus Hiaspalim appellatam scribit: ob tam agrestem populi ruditatem. Auentinus hic Augustam Tyberij fuisse indicat, & Petrus Appianus Reginoburgium. Ego a fluuio Rhego, quem illic Danubius excipit, nomen accepisse puto. *Noricus Ducatus*] Bauariae enim metropolis Othoni Frising. sed nunc Imperatori paret. *Solennis curia*] Quod ad eam vniuersi proceres, ordinesque regni, quos nunc vulgo Status, vocant, venire soleant. A solo autẽ, vt dicit Sex. Pompeius, solenne venit, vel a solito: vnde quae certa sunt obseruatione cõstituta, solennia nominamus. *Apostolici triumphi*] Signat diem sacrum memoriae Principum Apostolorum Petri & Pauli. *Olim*] Nuper. *Quo debuit ordine*] Inuenio morem illi fuisse obseruatum, vt in cognoscendis caussis, ab egenis & pauperibus auspicaretur. Est autem Ordo, discretio status, hominũ conditioni accommodatus. Gnato apud Terentium, quendam sui ordinis hominem, id est, conditione pauperem, se conuenisse dicit. Cicero in prima Verrina contra Caeciliũ. Vestri, in-

Pectore, vel quidquam temere sperasse putabo,

stri, inquit, ordinis reos. fures putans, & seruos nequam, vt Asconius exponit. *Protinus Hungaricos fines*] Hungariæ situm, gentisq; mores scribit Otho Præsul lib. Aenobarbic. rerum Secundo. Fuit regio ista ab antiquis temporibus fortissimarum gentium domicilium, puta, Gothorum, Longobardorum, Hunorum, quorum omnium origo Germanica. Hungari, qui deletis a Carolo Magno Hunis successere, Scythici sunt. Aiunt quidam adhuc extare in Scythia Hungariam, vnde nostri illi prodierint Hungari, quos Canem aliquando Regem habuisse proditum est. *Socius*] Pro Principibus Regni. *Nec inutile principis esset Propositum*] Sicut enim, vt Tacitus dicit, sua retinere ad priuatos pertinet, ita de alienis certare, regia laus dicitur. Sed illud fortassis Ethnico licet. Munus autem Christiani Principis est, quam minime vexare finitimos, sed quidquid ditionis habet, citra alienum detrimentum exornare, quod vix vnqnam feliciter cesserit, peregrinæ affectatio. *Dissuasere Duces*] Quibus eius potentia suspecta erat, vt ait Otho.

Non tamen in tanto rerum splendore locatus
(Vsque adeo nulla est hominis sincera voluptas)
Gaudia plena capit tranquillo pectore rector.
Quem bene compositis diuino munere rebus,
Anxia cognatæ torquet discordia rixæ.
Nam duo magnifici proceres, Henricus vterque
Nomen, & ambo pares factis insignibus, ambo
Maiorum titulis, bellum graue prorsus, & anceps,
Et multa regni metuendum clade gerebant:
E quibus hunc ipsum patruum generauerat ille,
Austricus ex auia Leopoldus marchio regis,
Hunc noricus ductor, & regis auunculus idem
Nobilis Henricus generosa stirpe creauit.
Hi tristes belli caussas, & prima furoris
Ex his nimirum traxerunt semina caussis.
Nam pater alterius Noricorum ductor, atrocem
Pulsus ob inuidiam dudum, moresque superbos
Saxoniæ tantum, nudo sibi iure relicto,
Senserat vltrices Chunradi principis iras.
Ereptumque sibi regno tribuente Ducatum
Ante Leopoldus, nunc eius frater, & idem
Rectoris patruus, pugnax Henricus habebat.
Vtque hæc vna lues sano de corpore tandem
Ac velut e medio nubes odiosa sereno
Cederet, e cunctis claro sub principe regni
Partibus, Herbipoli iussi coiere potentes.
Affuit hic Saxon, non affuit Austricus, vt qui
Iudicium fugeret: dudum possessa Ducatus
Perdere iura timens: nam caussa semper in omni
Iudicium spoliatus, amat: qui possidet, odit.
Quem tribus absentem totius Curia regni
Censuit edictis in ius debere citari.

Vsq; adeo nulla est hominis sincera voluptas] Catholica sententia, ex Ouidij Metamorph. deprompta. Lucius quoque Apuleius lib. Floridorũ quarto, Nihil quidquã, inquit, homini tam prosperum diuinitus datum, quin & tamen admixtum sit aliquid difficultatis. & quæ in eam sententiam dicta sequuntur. *Maiorum titulis*] Pro, imaginibus. *Austricus Leopoldus*] Huius familiæ inclytæ, quæ Leopoldina appellata est, originem fuisse Sueuam, tradunt quidam: quum tamen ex Othone Frisingensi Antistite, cui pater fuit Leopoldus, de quo fit nunc mentio, manifeste constet, Comitem Albertum originem traxisse ex sanguine nobilissimi Francorũ Comitis Alberti, qui iussu Ludouici Aug. Arnulfi Imp. filij, proditione & scelere Hattonis Archiepiscopi Moguntini decollatus est, Marchiamque, vt ipse vocat, Orientalẽ, id est, Pannoniam Superiorem, nũc Austriam inferiorem, cum Aenana regio Bauarici Ducatus portio fuerit, Hungaris rursus eripuisse, Ro. que Imperio adiecisse. Auus Leopoldi huius nostri Ernestus, a magnitudine animi, & rerum pro regno gestarum tulit nomẽ Fortis in Imperio ab Henrico Aug. eius nominis Quarto. Nepos autem Leopoldus, diui Leopoldi filius, Marchionum postremus, Pij, dum viueret, nomen sortitus est, relatus nostra memoria in numerum Diuorum, procurante rem Maximiliano August. *Ex auia Regis*] Agnete, filia prædicti Hẽrici Aug. quę mortuo priore marito Aenobarbi nostri auo, cum diuo Leopoldo Austrio secundas celebrauit nuptias. *Generosa stirpe creauit*] scilicet ex filia Lotharij Aug. Quarti, quam defuncto Henrico Bauarorum Duce, qui ab insolentia morum superbus cognominatus est, duxit vxorem Henricus Austrius diui Leopoldi filius, frater germanus, siue, vt vulgo dicunt, vterinus Chunradi Imperatoris.

Pulsus ob inuidiam] Vt hæc plerumque opulentiæ, potentiæque comes esse solet. Lege Othonem in Septimo prioris hist. libro, & in hoc principe memorabile inuenies exemplum, quam inconstans atque perfida sit fortuna. *Vltrices Chunradi iras*] Vide cap. 22 eiusdem autoris itidem lib. prioris hist. Septimi: tum cognosces & ex illo, atque aliis eiusdem scriptoris locis, non fuisse seruatam formulam eligendi Romanorum Principis, a Gregorio Papa, in gratiam, vt multi prodiderunt, Othonis Imperatoris Tertij sancitam. *Ante Leopoldus*] Ille, quem diximus filium diui Leopoldi. Vir strenuus, & tam felici rerum successu fuit, vt breui tempore Ducatum Noricum, suo Imperio subdiderit, capta Ratispona matrice vrbe, & eius sede. Author Otho præsul Frinsingensis, frater huius Leopoldi. Diuus enim pater ex Agnete Augusta, octo mares, & decem filias susceperat.

Pugnax Henricus habebat] Multa & ille fortiter strenueque gessit, cum pro constituendo Bauarico Ducatu in tranquillitatem, tum in Hungaros, quos mire vexauit. Huic Otho Frisingensis

Pontifex iniquior fuit: quod, vt ipse ait, ciuitatis suæ munitiones diripuisset: propter quosdam ex ipsa, qui aduersarum partium erant studiosi. Sed eos Aenobarbus, vt infra patebit, in gratiam reduxit. *Coire potentes*] Pro, conuenere. Inde Conuentus, vt apud Plinium legimus, pro iis diebus, quos dies, siue magnos dies vulgo vocant. Coire enim, apud priscos criminosum erat. Frequentia comitiorum Germanicorum iam abiit apud Italos in prouerbium: *Semper conueniunt Germani, & nunquam conueniunt.* Quo significant salse, eos non tantum rebus, vt plerumque fit, infectis, sed aliquando longe deterrimis factis redire domum. *Iudicium fugeret*] Quod in eo totam litem, aut obtinemus, aut amittimus. Contra in arbitrio: neque nihil, neque tantum quantum postulauimus, consequimur. *Ducatus*] Principatus scilicet Bauarici. Hoc vocabulo vsi sunt Suetonius, Capitolinus, & Vopiscus. *Iudicium spoliatus amat*] Quia scit se inprimis restituendum. *Totius curia regni*] Hic vides aliud esse Aulam, aliud Curiam: cuius origo est ex conuentibus iuridicis. *Quem tribus absentem*] Omnium enim actionum instituendarum principium, ab ea parte edicti proficiscitur, qua prætor edicit, de in ius vocando. Autor Imperator Iustinianus.

Nec minus Apuliæ Calabris, qui ex finibus alti
Sanguinis hic aderant proceres: quos ille locorum
Inuasor patriis migrare Rogerius oris
Iusserat, & tota profugos regione fugarat:
Multaque flebiliter crudelia facta tyranni
Questi, patria sese tellure fugatos,
Proscriptosque bonis, indignaque plurima passos
Morte, vel exilio, vel longo carceris vsu
Damnatos, miseras gemitu rumpente querelas,
Addiderant, rebusque suis a principe nostro
Auxilium, & regni vindictam iure petebant.
Mota manus procerum, Regemque fideliter omnes
Tam manifesta rogant totius scandala regni
Vindicet, & tantam iuris, morumque ruinam.
Accipit hæc lætus Princeps, gaudetque rogari,
Materiamque nouæ sectandæ laudis habere,
Signaque trans alpes post prima biennia ferre
Regia, communi procerum iuramine sancit:
Vt simul Imperij sacra de sede coronam
Sumat, & iniusti fera corrigat acta Rogeri.

Nec minus Apuliæ] Apulia, Calabriaque Græcorum Imperatoribus aliquando paruerunt: & Gothi fractis Rom. Imp. viribus, illi Italię parti, cui Sicilia attributa erat, imperarunt. Quæ expulsis Saracenis, suos postea, genere tamen Normannos, sortitæ sunt Principes, Rom. que ecclesiæ factę tributarię. Quorum seriem texuit Ritius lib. de Regibus Siciliæ primo.

Rogerius] scilicet Secundus eius nominis, qui Regium nomen primus vsurpauit. Nepos Roberti Guiscardi, ex fratre Rogerio, quem Siciliæ præfecerat, secundum Othonem Frisingensem.

Hunc, vt fama, virum, pariter cum fratre Roberto,
Cui propter sensus agiles, animique vigorem
Cognomen Guiscardus erat, Normannia quondam
Ediderat: media rerum, seu stirpis agentes
Fortuna, sed mente suis & pectore longe
Præstantes, validosque manu, formaque venustos,
Laudis amatores, magnarum semina rerum
Quærentes, cupidosque suis notescere factis,
Quique magis sese claro de sanguine regum,
Quam de priuata Gallorum gente docerent.
Hi dum sub teneris, & adhuc crescentibus annis,
Nescio, quid valido tractarent pectore pulchrum,
Ipsa nimirum fortuna, voce latenti,
Exhortante viros, & blanda, maxima quæque,
Promittente manu, tam spe ventura trahentes
Omne solum forti patriam cuique esse putarant,
Ausi sunt tota, spretis natalibus agris
Demigrare domo, nomen, gentemque, domumque
Optantes peperisse sibi: nec gallica tantum
Rura, sed abruptas excelsis rupibus alpes
Festino transire gradu: tandemque per vrbes
Italiæ, Latiasque domos, quasi debita rura
Apuliam, Calabrosque viri petiere penates.
Regia sic volucris, primas vt crescere plumas

Hunc, vt fama, virum] Lege cap. 3. secundi de rebus ab Aenobarbo gestis, modo dicti Othonis. *Guiscardus erat*] Eodem autore id obtinuit nomiminis, ab oberrandi circumitu: quod patria lingua Guisthart, peruagator, vagabundus appelletur. Huius viri ad nouam experiédam fortunam maximo comitatu e Gallia emigratio sub Henrico Aug. eius nominis tertio facta est. Meminit huius Guiscardi Pontanus libr. 1. de Bello Neapolitano. *Normannia*] Suum vni nationi nomé est, quæ Oceanũ accolit. Danis, cymbricęq; Chersoneso finitima. Septentrionalem tamen cardinem spectantes gentes, in vniuersum Normanni ea tempestate vocitati videntur, a quamplurimis Scythæ nuncupati. Et Luitprandus Ticinensis Græcarum rerum non ignarus, illorumque fere temporum æqualis, tradit, Normannos Constantinopolim vsq; excurrisse, ac vt alij sint, quam qui Galliam vexarunt, Russos, eosdem nomine extitisse. Nec vero simile sit, vnam tantum nationem angustis finibus vtentem, totam prope Europam, terra marique

Artubus, & teneros durescere senserit vngues,
Natura sectatur iter: iamiamque parentum
Officio contemnit ali, nidoque relicto
Egreditur, paruoque pudet latuisse cubili:
Mox confisa sibi securo tuta volatu,
Aut leporem venatur agris, aut æthere cygnum
Corripit, & proprios in acuta rupe penates
Aedificat, similesque sibi parat edere fætus.

marique, vno eodemque tempore armis peruagatam. Quicunque ex illius vasti Oceani ora, insulisq; Septentrionis, ac Peninsulis incompertę magnitudinis arma ferebant, Normanni a Gallis nuncupabantur. Cęterum satis constat, qui postremi Neustriam tenuerunt, ex multis vnam nationem fuisse Danis sociam, finitimamque, autor Æmylius Veronens. libr. rerum Franc. Tertio. Genti Teutonam fuisse originem, ipsum nomen prodit, quod nostra lingua Nort, Septentrio: Man, vir est. *Media rerum, seu stirpis agentes Fortuna*] Quod & nominis & fortunæ mediocris fuerit, indicat Frisingensis: qui ait, eũ in Gallia militem egisse eius ordinis, qui dicebantur Valuasores, de quibus nonnulla lib. secundo, loco illic admonente, ex placitis Feudorum haud scitu indigna afferemus, ipsa rerum vtilitate, sermonis elegantiam vincente. Quanquam multæ res sunt, quæ vix dicendo ornari possint, contentæ doceri, vt dixit Manlius. *Blanda maxima quæq;*] Opinio vulgi est, cui Fortuna secũda est, huic quidquid tentauerit feliciter cedere. *Spe ventura trahentes*] Iuxta illud Nasonis: *Spes bona dat vires, animum quoq; spes bona firmat.*] *Omne solum forti patriam*] Pridem cecinit Ouidius, ad Socratis illud forte alludens: *Mundanus sum.* *Regia sic volucru*] Perquam apta comparatio, vt fere vbique. Intelligit autem Aquilam, Reginam volucrum dictam, cum ab eius generositate, tum animi magnitudine: quod magnis congrediatur animalibus, etiam ceruo, vt scribit Plinius.

Illa quidem tellus nullius muneris expers,
Fœtibus arboreis vberrima, vitibus, agris,
Vrbibus, & castris, omnique decore nitebat:
Sed vulgus stolidum, prauum, rude, futile, vanum,
Moribus incultum, fragili male corpore firmum,
Ocia longa sequi solitum, fugiensque laboris,
Mente manuque pigrum, nec pace, nec vtile bello.
Ergo viri mores hominum, cultusque locorum,
Ingeniumque suum, sollerti pectoris astu
Tractantes, semperque viros ingentia fortes
Ausa decere rati, potiundi finibus illis
Spem rapiunt animo: missisque fidelibus, omnes
Francigenas, quos aut humilis fortuna parentum,
Aut nouitatis amor, seu magna audacia mentis
Finibus e patriis ad præmia magna vocauit,
Adsciscunt, totamque breui sub tempore terram
Viribus, arte, dolis, multoque labore subactam,
Ciuibus expulsis, iniusto iure tenebant.
Teque sibi, patriæ laudis Robertus, & alti
Nominis hæredem dignum Boamunde reliquit.
Qui mox auspiciis tibi designata paternis,
Antiochena manu cœpisti mœnia victor
Fatalis, generique tuo seruanda dedisti,
Alter at æquiuocum sibi, consimilemque Rogerum
Progenuit: patris, qui nunquam degener actis,
Marte suo Siculis adiecit plurima regnis,
Quin & belligeris Byzantion vsque carinis,
Vectus inauratas in regia tecta sagittas
Ipse manu propria iuuenili fortiter arcu
Misit, & æternæ laudis monimenta reliquit.

Illa quidem tellus] Laus Apuliæ, quæ est campestris & calida tota, & ob id alendo pecori hybernis mensibus maxime vtilis. Feracissima ad hęc hordei, tritici, vini, & olei, quatenus colitur. *Viros ingentia fortes*] His plærumque res prospere cedunt, propterea, quod id genus hominib. fortuna quasi fauet: vt est in veteri prouerbio: *Fortes fortuna adiuuat, infensa iis, qui nihil audent experiri.* *Patriæ laudis Robertus*] Summa gloria mortuus, opibus gentis mire auctis: quod duos Cęsares, Herricum Germanum, Augustum terrestri prælio, Alexin Græcum maritimo deuicit. Nec Apulia contentus, Siciliæ quasdam vrbes ditionis suæ primum fecit: deinde insulę Comitem Rogerium fratrem instituit. *Boamunde*] Quem ex vxore Abderada suscepit, qua amissa, Robertus alteram superduxit, nomine Giliardam, neptem ex fratre Gisolphi principis Salernitani. *Antiochena mœnia*] Anno salutis Christianæ Millesimo, nonagesimo quarto, plerisque Christianis Principibus iter per Apuliam facientibus, pro recipiendis Hierosolymis, Boamundus in ea militia cum duodecim millibus armatorum nomen dedit. In ea autem expeditione, quam copiosius scribit Veronensis libro quarto, Boamundi virtus adeo enituit, vt, Antiochia capta, communi nostrorum consensu Princeps in ea constitutus, Constantiam Philippi Regis Gallorum vxorem duxerit. *Alter*] scilicet Rogerius a fratre Roberto comes Siciliæ, vt diximus, institutus. *Æquiuocum*] Cognominem. *Quin & belligeris Byzantion vsque carinis*] Patrem filius non æquauit solum, sed superauit etiam, appellationem Regis Italiæ non veritus vsurpare: quo titulo tamen abstinuit, contentus in posterum Rex Sicilię appellari, posteaquam vita functo Innocentio Secundo, recepisset omnia pridem amissa regno Neapolis exactus a Lothario Saxone Aug. Lege Michaelem Ritium, lib. de Regibus Siciliæ, primo. *Byzantion*] Situm eius vnico tantum disticho Ouidius explicat primo Tristium. A Constantino Magno, qui eam primus Romanorum principum incoluit, Constantinopolis vocata est. Lege Baptistam

Egnatium in fine secundi libri Rom. principum,& cognosces eius vrbis a prima origine vsque ad nostram ætatem incrementa, & quam varia res eius fortuna fuerint. *Inauratas in regia tecta sagittas*] Veronensis Æmylius,hoc perquam egregium facinus non Rogerio,sed eius classis præfecto Georgio tribuit: qui maiori numero nauium superueniens, in prætoriam Constantinopolitani nauem, sagittas aureis spiculis præfixas coniecit,atque se & ad bellum & ad pacem paratum ostendit.Huius virtute ac fide liberatus est Ludouicus Gallorum Rex,qui simili fraude, qua Chunradus Aug.a Græco Imperatore circumuentus erat.Succensa tum Constantinopolis suburbia, ipso vidente scelestissimo Imperatore Manuele, pomaque ex hortis eius lecta:Platina autor est.

Hanc tamen historiæ seriem plerique relatu
Confundunt,variantque,suo,solique decorem
Roberto,magni gaudent adscribere facti,
Cumque Boamundo fortem genuisse Rogerum
Hunc perhibent,natosque suis virtutibus ambos
Informasse patrem:nec solum rebus in illis
Quas iam sors dederat,sed quas præsaga futuri
Spondebat mens alta viro,magnique paratus
Hæredes in spem magnam succedere iussos
Instituisse sibi,mandataque fortia pulchræ
Indolis,extremo pueris in fine dedisse,
Et larga tribuisse manu,quæcunque vel hostis,
Vel timidus, dignusque minus possessor haberet.
Vnde Boamundo noster Solymarius illam
Externi iuris Libyam,Siculosque penates,
Et claram Antiochi,quam nondum viderat,vrbem
Assignasse refert,famæ vulgata secutus.
Rumor,an historicus sit certior ordo,requirat
Lector,& ambiguo scribenti grandia versu
Ignoscat vati:nondum satis illa propago,
Et Siculæ series nobis innotuit aulæ,
Ex qua præclaro generosam sanguine nuptam
Augustos tetigisse sinus,castumque potentis
Regis inisse thorum lætatur maximus orbis.

Fortem genuisse Rogerum Hunc perhibent] Quibus Æmylius subscribens, ait, Roberto duos fuisse filios, e diuersis tamen matribus. Eosq; ob paternas opes, quarum non contemnenda pars dote posterioris vxoris ad patrem peruenerat, in mutua arma exarsisse. Lege Ritium, qui attigit seriem fraterni huius belli, libro supra citato. *Vel timidus, dignusque minus*] Iuxta Pindarum, dicentem: Iustum id esse natura, potentiorem per vim auferre ea, quæ imbecilliorum sunt, dominari meliorem deteriori, plusque habere eum, qui præstantior sit,quam qui abiectior. *Externi iuris*] Partim Græcorum erat,partim Sarracenorũ. Libyam, Africam. *Et claram Antiochi vrbem*] Ea vrbs Syriç caput est,maxima Orientalium vrbium. Situm eius pluribus refert Veronensis libro quarto. Sancta nomini Christiano, quod Petrus Apostolorum princeps in ea sederit.Initio qui Christum agnouerant Nazareni dicebantur, in hac primum Christiani vocitari cœpti. Viginti prouincias illa sedes sacra iurisdictione regebat: ex his quatuordecim suos Pontifices Metropolitanos habebant,cum suis quemque suffraganeis, quos Catholicos nuncupabant,ipso nomine magnitudinem vniuersam ostendentes.Qua autem ratione tandem vrbs ipsa sit a Christianis capta,octauo amplius mẽse obsidionis,explicat multis idem Veronensis. *Fama vulgata secutus*] Ciceroni Fama vulgi, est quoddam multitudinis testimonium.Nota est Hesiodi sententia.*Non vsquequaque irritum esse solere,quicquid rumore populi iactatum fuerit*.Famæ domum elegantissime descripsit Ouidius libr. Transmut. duodecimo:Deam Maro in quarto Æneid. appellat, Hesiodum, Homerumque secutus. *Siculæ aulæ*] Regum,seu Principum Siciliæ: quos & Neapolis appellant, ab eorum Regia, totiusque regni principe ciuitate Neapoli,de qua pluribus Pontanus libro vltimo de Bello Neapolitan. *Ex qua præclaro*]Constantia Rogerij secundi filia, soror Guilielmi,itidem secundi Siciliæ Regis,virgo annum iam agens tricesimum,nupsit Henrico tum Germanorum Regi,vt scribunt Viterbiensis, Vrspergensis,& Otho de sancto Blasio:quibus accedit Æmylius Veronensis:qui de hac ipsa Constantia loquens,Eam scio,inquit,a plærisque tradi, ac vulgo credi in sacro Parthenone educatam notiua virginitate:quod Ioachinus fatidicus vir cecinisset, ex ea si nupsisset, funestam Italiæ facem exorituram: eandem plus quinquaginta annos natam, auspice Pontifice Maximo, ne regnum Siciliæ ad nothum recideret, Henrico Cæsari nupsisse. Exin cum prægnans esset, suspicioque exoriretur,eam vterum mentitam partum sibi suppositurum, medio in Messanæ foro,tabernaculum illi virum iussisse statui, vbi ventre custodito, nulla matronarum exclusa pareret:Ita editum Fridericum secundum,Cæsarem futurum.Hanc omnem fabulam vanitatis arguunt Germani, Aenobarbo Cæsare viuo, filium Henricum,Cõstantiam ætate florentem, collocante Gulielmo duxisse,constanti ore affirmant:atque ita res in suos quamque annos digerunt,vt pudeat pigeatque tantæ asseuerationi, diligentiæque fidem abrogare. Hactenus Veronensis. *Regis inisse thorum*] Caussam subinnuit libro quinto.

Primum,post istam vidit Vormacia sedem,
Concilium procerum,iussu concurrere Regis.
Huc ambo venere Duces:sed curia nec tunc
Eualuit veterem procerum sopire querelam.
Tempore mox alio rursum reuocata potentum

Vormacia] Ad Rheni ripam vrbs: quam vt in quinto describit eleganter, vt nunc veneranda vetustate,ita olim diuitiis etiam clara. Non est altera inter amplissimas Germanorum ciuitates,quæ æque ac illa exercitata est,

Turba Ratiſponam, ſtudio tentauit inani,
Pace reformata, longam compeſcere litem.
Proximus inde fuit procerum concurſus in vrbe
Spirenſi, geminosque Duces, multumque diuque
In placidos mores, ſolidamque reducere pacem
Conati, longum fruſtra inſumpſere laborem.

tata eſt, ſubinde vices eius variante fortuna, diutinis Sacerdotũ ſuorum litibus, & multis belli incommodis, totam ætatem noſtram miſere diuexatam vidimus. Sita eſt in agro Cereris & Bacchi perquam feraci, cuius & poeta in Quinto meminit. Vangiones olim dictos putant a germanico vocabulo Fungou, quod eſt Regionis finitimæ. *Poſt iſtam ſedem*] Poſt curiam Herbipolenſem. *Primum*] Proximum. *Ambo Duces*] Henrici duo, Bauaricus, & Auſtrius. *Sed Curia nec tunc Eualuit ſopire querelam*] Cauſſabatur enim Auſtrius, ſe non legitime in ius vocatum. Comperio autem in illo conuentu ab Aenobarbo Archiepiſcopum Moguntinum nomine Henricum loco ſubmotum, ceu prodigum, & infrugi hominem, ſuffecto Cancellario ſuo Arnoldo, de quibus longam illam paulo ſuperius hiſtoriam narrauimus. *In vrbe Spirenſi*] Inter præcipuas Germaniæ haudquaquam poſtremi nominis vrbes, neque ſolum epiſcopali ſede inſignis, verumetiam templo admirandæ ſtructuræ, & Regum Germaniæ ſepultura nobilitata. Nemetas olim, qui nunc Spirenſes, nominatos, doctorum conſenſum eſſe, Eraſmus Roterod. in Scholiis in diuum Hieronymum retulit. *Fruſtra inſumpſere laborem*] Quod iterum Auſtrius repetebat, ſe vocatum minus legitime.

Hinc etiam Rector Manueli, principe quo tunc
Porphyrio genito, gaudebat regia ſedes,
Legatos properare iubens, de fœdere pacis,
Communique bono, regnique vtriuſque ſalute
Verba ferenda dedit: ſuadens ob facta Rogeri
Guilhelmo, qui iam defuncti ſcepta parentis,
Et raptas ſeruabat opes, indicere bellum:
Et quia nuper eum deprenſo fœdere iuncti
Sanguinis, a prima ſecedere coniuge Papa
Iuſſerat, & thalami viduatus ſorte carebat,
Conſortem dignam pariter regnique thorique
Eiuſdem de ſtirpe petens, quo firmius illum
Conſtringat validis in pacis fœdera nodis.
Tandem inſtante pio vehementer Saxone rege,
Ac repetente ſuum penitus ſine fine Ducatum,
Quem caſtris adcire ſuis Rex ipſe parabat,
Goſlariam proceres, & partem litis vtramque
Euocat, hic patruo cauſſam fugiente, nepoti
Reddidit euictum ſeruato iure Ducatum.

Manueli] Quem nonnulli ignobilem, ac ab vxore Alexij nuper Imperatoris contra voluntatem Senatus, in coniugem ſimul & Imperium ſuſceptum fuiſſe dicunt. Volaterranus Scilace authore Alexij filium: Egnatius vero ſcribit, patri Ioanni, quem alij Caloianem appellant, ſucceſſiſſe: quod Iſacium maiorem natu, vt minus ad imperandum idoneum, reieciſſet. Hic Ioannes ſubinde ad Chunradum Auguſtum ſcribens, pro Græcorum arrogantia ſeipſum vocat, Chriſto Deo fidelem Regem, Porphyrogenitum, ſublimẽ, fortem, Auguſtum, & Imperatorem Romanorum. Quiſquis autem ille Manuel, vir certe facinoroſus fuit, qui Chunradum Imperatorem noſtrum, regem alioqui inuictum, vt Sabellicus fatetur, non inglorium, quod excidit Egnatio Baptiſtæ, illac ad expeditionem Hieroſolymitanam proficiſcentem, commeatu ſe iuuare ſimulans, gypſum farinę admiſcebat: tamen profuit omnino aliquid Chriſtianæ rei expeditio illa, & ſi parum felix, hoſtibus tanti belli expectatione perculſis. *Porphyrio genito*] Vel quia in purpura, hoc eſt, e principe rerum potiente natus eſt: vel expreſſit nomen familiæ Porphyrogenicæ. Quanquam mihi hic, vt ingenue fateor, non ſatisfacio. Deſtituerunt enim nos, quotquot conſuluimus græcorum lexica. *Regia ſedes*] Conſtantinopolis. *Legatos*] Anſelmum Hamelburgenſem, & Alexandrum Apuliæ Comitem exulem, & ob ſuſpicionem affectati regni a Rogerio proſcriptum. *De fœdere pacis*] Quod ante Chunradus patruus cum Ioanne Græcorum Imperatore exorſus erat: vt oſtendunt Epiſtolæ Principum ea de re ſcriptæ, quæ extant apud Othonem Pontificem. *Et quia nuper eum*] Chronographus Vrſpergenſis hoc diuortium apud Conſtantiam Germaniæ in Synodo latum eſſe ſcribit. Fuit autem coniunx prior Diepoldi Marchionis Vochburgenſis filia, quæ poſtea Diethoni domino Rauenſpurgij nupſit. *Papa iuſſerat*] Epiſcopus Romanus: qui hodie tantum hoc nomine ſignificatur, quum olim omnes Epiſcopi, Papæ vocarentur, hoc eſt, patres. Pappum enim veteres patrem vocabant. *In pacis fœdera nodis*] Sed rem minus ſucceſſiſſe, ſatis poſt indicabant Italica auxilia miſſa ab Manuele aduerſus Aenobarbum: quodque Roman. Pontif. Alexandro Tertio nihil non auxilij pollicitus eſt per Legatos, modo Imperium Romanum diuiſum in vnum corpus redigeret: quibus tamen, vt Platina refert, ab Alexandro reſponſum eſt, ſe nolle id in vnum colligere, quod olim maiores ſui de induſtria diſiunxiſſent. Fuit Princeps arrogans plus æquo, Eccleſiaſticorum dogmatum contemptor, Aſtrologiæ peritiſſimus: qui cum ſpopondiſſet ſibi multos adhuc vitæ & Imperij annos, totiuſque Orientis Imperium agitaſſet animo, monaſticam vitam ſecutus, morbo periit. *Suis caſtris*] Expeditioni Italicæ, quæ iam inſtabat. *Goſlariam*] Crantius autor eſt, huius non vltimi inter Saxonicas vrbes nominis, fundamenta ieciſſe Henricum Saxoniæ ducem, Aucupem cognomẽto, qui primus Romanos faſces in familiam ſuam intulit, eoq; nomine apud Germanos rerum potitus eſt. Sed hic Imperatoris nomine ab Italicis

ſcriptoribus priuatur, non abſque ſtomacho Crantij. Nam dicant igitur, inquit, ſi ideo Imperator non eſt, quia a Papa conſecratus non eſt, quis conſecrauit Auguſtum, & omnes ab eo Auguſtos, vſque ad d. Carolum? niſi ille per quem Reges regnant, & potentes iuſta decernunt. Si non eſt Romanorum Rex, aut Imperator, quia Italiam non tenet: cedant hoc nomine Conſtantinopolitani, ex quibus pauci Italiam habuerunt. Cedant & noſtri temporis Imperatores. Proinde non fraudemus optimos Principes honore ſuo. Scimus, quo ordine Pontifices ad eam ſe conſecrationem ingerebant. Henricum autem tertium Goſlariam mire exornaſſe, palatio in ea plane regio extructo, idem author eſt. Famam opulentiſſimæ ciuitatis facile adſeruiſſet, ſi per vicinos licuiſſet, æmulos fortunæ, aurique & argenti fodinarum, quarum cultura ſæpius interpellabatur.

LIBRI PRIMI FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI SECVNDI.

¶ Regia trans alpes producit ſigna Secundus.
Cæſare Runcaliis poſito, ceu ſyderis ortu
Illuſtrata noui plebs Itala gaudet, & omnes
Suppreſſas dudum properant efferre querelas.
Laudaque præcipue, Cuma cum ſupplice, noxas
Incuſat Ligurum: quorum Rex fraude reperta,
Nobile præſidium capit, euertitque Roſatum,
Vaſtat cæde reos, turres cum pontibus vrit,
Caſtra rapit Ligurum: Cairam ſubuertit, & Aſtum,
Obſidione graui Terdonæ mœnia cingit.

GVNTHERI POETÆ CLARISSIMI, LIGVRINI, SIVE DE GESTIS FRIDERICI I. Aenobar. Aug. Liber Secundus.

Tertius eximio Regni felicis ab ortu
Annus erat Friderice tui, caſtriſque mouendis
Inſtabat præfixa dies: tunc rura relinquens
Saxoniæ, ſuperasq; petens cum milite multo
Ipſe ſui partes regni, qua Norica lambit
Rura Licus, placidis factus iam mollior vndis,
Non procul Auguſta conſedit Rector ab vrbe,
Proxima Brixnoram famoſi nominis vrbem,
Altera ſaxoſum tetigerunt caſtra Tridentum:
Inde per anfractus rigidos, anguſta locorum
Saxoſis horrenda iugis, fauceſque malignas
Carpit iter: tandem longo, magnoque labore
Alpibus euictis, campos & plana iacentis
Aſpicit Auſoniæ, ſtagnoque propinqua iacenti
In campis Verona tuis tentoria ponit.
Sed quia defectu miles cogente ciborum,
Dum rigidam duro tranſiret limite vallem,
Et loca nec Cereri fœcunda, nec hoſpita Baccho,
Illicito raptu ſacras ſpoliauerat ædes,
Ante profecturis quam Rex procedere caſtris
Vellet, & humani tractare negocia regni,
Inſtituit placare Deum, regique ſuperno
Seque ſuosque piis humiles ſupponere votis.

IN LIBRVM SECVNDVM LIGVRINI, Guntheri Poëtæ, Scholia Iac. Spiegel Seleſtadienſis.

Auguſta vrbe] Olim inferioris Rhætiæ ciuitas, habitantibus tum ad Albim fluuium Sueuis priſcis, quorum regionem hodie Saxoniam appellamus. Hi deinde Rhętiam modo dictam inuaſere, quam adhuc tenēt hodie, Sueuiam a ſe nominatam: cuius eſt caput Auguſta.

Brixnoram] Hodie Brixina: quam tunc Brixiam Noricam vocabant: propter alteram eodem nomine in Gallia Ciſalpina, de qua ſequenti libro. Brixiæ Noricæ meminit Vrſper. in Annot. Henrici Quarti. *Saxoſum Tridentum*] Ad flumen Atheſim verſus eius ortum, a Rhætis ædificatum Plinio. *Stagno*] Vulgo nunc lacus Gardæ, der Gartſee, a caſtello eius nominis, Benacus veteribus dictus: longus ſtadiis. D. latus XXX. Variis ornatus caſtellis, præcipue Sirmio Catulli patria. Amnis eum Mincius ex Alpibus oriens efficit: inter quem & Ollium flumen ſitum eſt. *Mantua Muſarum domus, atque ad ſydera cantu Euecta Andino, & Smyrnæus æmula plectris.*

Verona] Vrbs maxima ad radices montium, vltra quos habitant Germani: quam Atheſis fluuius ingreditur,

tur, magnamque ipsius partem ambit. Vnde Syluius, cuius sunt etiam prædicti versus, dixit: ***Tum Verona Atesi circumflua.***

Protinus ex omni collectos agmine nummos
Corrogat, atque viris commissa fidelibus æra
E quibus hic præsul, comes ille, probatus vterque,
Distribui iusta spoliatos sorte per omnes
Imperat, & licitæ compensat damna rapinæ.
Nobile Regis opus: quamuis penuria factum,
Vt quondam sancti Dauid, excusare valeret,
Non tamen hac in re caussas attendere, sed rem:
Nec quid sit licitum perpendere, sed quid honestum.
Mentis quippe bonæ proprium, agnoscere culpam,
Culpa vbi nulla subest. Tunc demum signa reuellens,
Runcaliam properat rapidis attingere castris.

Comes ille] Scribit Otho id negocij duobus episcopis impositum, Tridétino, & Brixinorensi. ***Vt quondam sancti Dauid***] Qui, quum fugiẽs Saulem venisset in vrbem Nobe, comedit panes sacros, quos propositionis vocant: nec ipse tantum, sed & comites ipsius, ac famuli. Nefas erat ex his panibus cuiquam vesci, præterquam sacerdotibus ac leuitis: sed quum fame periclitaretur, nec sacerdos veritus hos illi prodere, nec Dauid veritus veluti profanos attingere, vescique. Hoc exemplo Seruator noster Christus, patrocinatus est discipulis suis, quos calumniabantur Pharisæi violasse Sabbatum, quod stimulante fame, præcedentes Dominum vellerent spicas, ac manibus confricantes, ederent grana.

Est locus Italiæ, modicum seiunctus ab vrbe,
Cui quia pulchra situ placet, inde Placentia nomen,
Planus, & Eridani placido iunctissimus amni,
Effundit latos spacioso limite campos.
Hic quoties claram Regnator tendit ad vrbem
Teutonus, Ausoniam sumpturus rite coronam,
Ponere castra solet: ligno suspenditur alte
Erecto clypeus: tunc præco regius omnes
Conuocat a dominis feudalia iura tenentes,
Excubias Regi prima celebrare fideles
Nocte, vetustorum debent ex more parentum.
At quicumque domi, domino nolente relictus,
Defuerit, feudo priuari Curia censet.
Tunc quoque nonnulli censura vindice regni
A misere diu tali possessa reatu.
Quin & pontifices, Halberstadensis, & ille
Sub quo Brema fuit, tali regalia iura
Amisere nota: personæ scilicet ipsæ,
Non tamen ecclesiæ. neque enim quod pastor inique
Gesserit, ecclesiæ fas est in damna refundi.

Est locus] Descriptio Runcaliæ. ***Placentia***] Retinet adhuc nomen antiquum, colonia deducta a quatuor viris: variis agitata casibus, & ab Aenobarbo ob rebellionem diruti muri eius, & deiectæ sunt turres: vt in principio noni lib. poeta, & latius scribũt Volaterranus ad finem lib. Geograh. quarti. ***Eridani***] Eundem esse Padum & Eridanum, ex Plinio constat. ***Claram vrbem***] Romam. ***Feudalia iura tenentes***] Zasius in commentariis in secundam legem de Origine iuris, ostendit originem Feudorum a vetustis Romanorum moribus processisse. Licet Aluarotus, & communiter Doctores historiarum ignari, male, & erranter contrarium senserint. Budæus quoque multis verbis in prioribus in Pãdectas Annotationibus docet, veterum monimentis, accurate perpensis, neminem esse, qui non hãc nostram Feudorum consuetudinem ab illa clientium obseruãtia in patronos, & fide patronorum in clientes, oriundam esse, iudicet. Idem, quos vasallos vocant, clientes appellat, & clientelam obseruantiam ipsam & obsequium, quod homagium dicunt, clientaris officij sponsionem, agnitionemque. Merula feudorum iura tradit habuisse autores Angleriæ Comites, & a Curia Mediolanensi deducta vt lib. octauo latius explicabo. ***Fideles***] Vasallos, & Ligios homines iurisperitorum vulgus vocat, peregrinis prorsus vocabulis. Latine, Beneficiarij nominati possunt: qua voce Æmylius Veronensis identidem vtitur. Quos tamẽ probe etiã Fideles dici posse existimo: quemadmodum Paganis, recepto vsu, opponimus Fideles. Maxime autem, quia fides, vel fidelitas substantialia sunt in Feudo, sine qua Feudum non consistit: Est autem Feudum, concessio rei pro homagio facta: Qua voce itidem noua, significatur obligatio per sacramẽtum fidelitatis facta, propter Feudum. Qui iurat Domino, neminem excipiẽs, dicitur homo Ligius: qui vero aliquos excipit, is homo non Ligius dicitur. Vnde Feuda Ligia, vbi absolute fidelitas cõtra omnem hominem iuratur: quæ regulariter non dantur, nisi a summis Principibus, & si qui sint alij qui non recognoscũt superiores. Alia sunt non Ligia, vbi iuratur cum excæptione. Excipitur enim semper Imperator, qui & ipso facto excæptus intelligitur, in omni iuramento, etiam si non nominetur. Quamuis ex Constitutione Aenobarbi, vt libro octauo patebit, nominatim Imperator excipi debeat. Atque ab hac fide, siue fidelitate, vt modo dictum est, Feudum esse dictum volunt. Sed & a fœdere dici posse, quoniam ex solis fœderibus forma fidelitatis vltro & citro constet, vel hic poetæ locus demonstrat: qui temporibus eorum vicinus fuit, qui ex vsu Mediolanensi, & aliis nonnullis consuetudinibus, Feudalia scita, satis quidem notabiliter, sine tamen ordine, & nulla rei latinæ puritate tradiderunt. ***Curia censet***] Hoc loco per Curiam Pares Curiæ intellige, qui caussarum Feudalium iudices a Cæsare constituti, sine prouocatione cognoscebant. ***Halberstadensis***] Vlrico nomen erat, vt Otho refert, quem ex Crantij historia constat fuisse virum, ocij & quietis impatientem. Vrbs sub eo capta est, & basilica confla-

grauit, vna cum ſacro templi theſauro & ornatu. Idem ſcribit Crantius, Carolum Magnum in Orientali Saxonia conſtituiſſe genti Epiſcopum vltra Viſurgum apud Salingſtede, cui loco hodie nomen eſt Oſter Wick, qui longo poſt tempore in Halberſtadium ſit traductus. *Sub quo Brema fuit*] HartWicus erat ille, vt Otho quoque teſtatur. Cui familiare eſt, vt & cæteris, qui ea ſcripſerunt ætate res, apud Germanos præcipue geſtas, ſilentio gẽtilicia nomina præterire. Quod tum Antiſtites pomposos titulos ignorabant. Obſeruatum eſt ab auunculo meo, Argentoratenſ. Eccleſiæ Epiſcopos, ab exordio vſque ad Aenobarbica tempora, alium ſibi titulum non deſumpſiſſe, niſi ſub hac humili forma. Ego. N. diuina fauente clementia Argentoratenſis Eccleſiæ Paſtor indignus. Sed & diuum IMPERATOREM CAROLVM, Bremenſem Epiſcopatum, velut Colonienſi a ſuffragiis excitaſſe, tradit Crantius. *Regalia iura tenentes*] Habent Feuda ſuas differentias & qualitates. Quia ſunt Feuda regalia, ſcilicet dignitatum, quæ abſolutam & prærogatam nobilitatem habent: quorum participes ſunt tantummodo Capitanei regni, id eſt, Duces, Marchiones, Comites. Alia vero ſunt Feuda non regalia, ſiue illa a Principibus Romanis, ſiue a Capitaneis regni concedantur: quæ non quidem prærogatam, vt illi, ſed conſpicuam quandam nobilitatem exhibent: veluti Baronum, & aliorũ qui ſunt melioris nobilitatis: quos Valuaſores maiores nominaueris. Quibus proxime accedunt hi, qui ſunt melioris notæ inter nobiles, qui & ipſi ſub ſe habent Vaſallos nobiles. Porro qui a Valuaſoribus maioribus, puta Baronibus, & conſpicuis nobilibus Feuda accipiunt, ſunt quidem & ipſi nobiles, ſed mediocris nominis: quos nominant Valuaſores minores. Cæterum quæ Feuda ab huiuſmodi minoribus conceduntur, Vaſalli Valuaſini, ſeu minimi Valuaſores nominantur: vt ſunt, priuatæ perſonæ, pagani, & ciues, ſi qui in plebe ſunt paulo nominatiores. *Tali nota*] Cenſura, & iudicio Parium Curiæ. Vel nota, hoc eſt, culpa abſentiæ. Cautum namque eſt, eos in omnibus caſibus in quibus *Clerici*, vel Eccleſia poſſunt habere Feudum a Laicis, cogi quoque poſſe, vt propter huiuſmodi Feuda ſtent iuri coram Domino Laico. quia ea res perſonas eorum nec tãgit, nec lædit, ſed reſpicit Feudum. Sunt autem & aliæ cauſſæ amittendorum beneficiorum, ſiue feudorum, quæ tractantur diffuſe a Doctoribus, & habentur in ſecundo libro Feudorum. *In damna refundi*] Retulit pulchre vulgatam illam regulam iuris, *Delictum perſonæ non debet in damnum Eccleſiæ redundare.* In certo tamen caſu ex conſtitutione diui Cæſaris Chunradi, ipſæ quoque Eccleſiæ ad tempus Feudo & honore priuari poſſunt.

Nunc age, de terra memoratu plurima ſacro
Digna relaturi, poſitum, ſedemque locorum,
Nominibusque datis, populos, ritusque vetuſtos
(Sicut ab antiquo vulgauit fama) canemus.
Hæc Appennini rigidis hinc rupibus, inde
Alpibus aëriis preſſa, atque coërcita tellus
Longa, ſed anguſtam zonæ ſortita figuram.
Hinc ſale Tyrrheno, Venetis hinc clauditur vndis,
Quippe Noti rapidos æſtus, Auſtrique vapores
Apennine tui ſibi temperat obice montis,
At rigidum Boream, gelidamque timentibus Arcton
Præſidio veniunt obiectis rupibus alpes,
Tyrrhenum zephyro vagus Adria tunditur Euro.
Forſitan hos aliquis, velut vno corpore montes
Iungit, & vt capiti duo brachia ſubiicit vni.
Vt Pyrenæum vero ſit nomine totum,
Totius partes ſint Appenninus, & Alpes.
Hæc tamen hinc aliquas inuaſit opinio mentes:
Nam qua belligeris totiens experta carinis
Ianua Tyrrheni pulſatur gurgitis æſtu,
Cernuntur gemini ſeſe contingere montes,
Ac velut expanſis hinc inde fideliter vlnis
Amplecti gremio populos ac mœnia lato.
Magnus, & heſperio non ignoratus in orbe,
Et multum debens antiquis vatibus vnda,
Hanc medio ſecat amne Padus, zonasque minores
Ex vna facit eſſe duas, populosque bipertit,
Quem geminis hinc inde fluens e partibus vnda
Ditat, & Adriacas opulentior influit vndas.

Nunc age, de terra] Scilicet Italia: quæ: vt Solinus ait, tanta cura ab omnibus dicta eſt, vt iam inueniri nõ ſit, quod nõ veterum autorum præſumpſerit diligentia. *Poſitum*] Italiæ ſitus medius inter Meridiem, & Septẽtrionem, mirum in modum & fertilis & plurimum accolis ſalubris eſſe, ex ratione Sphæræ deprehenſus eſt. *Appennini*] In huius tranſitu ob nimium frigus alterum oculum amiſit Hannibal Pœnus: a quo & nomen montem ipſum accepiſſe quidam tradunt. Eleganter ille deſcribitur a Lucano & Sillio. *Alpibus aeriis*] Capiunt initium Alpes a Salaſſis, qui locus nũc Saluciarum & Montisferrati eſt, Rhegium vſque, per Capuam. *Anguſtam Zonæ figuram*] Tota, Mela inquit, anguſta, & alicubi multo, quam vnde cœpit anguſtior. Zonæ igitur ſimilem dicit, quod longior multo, quam latior eſt. *Tyrrheno*] Quod a ſitu Inferum, a littoribus Siculum, Liguſticum & Tuſcum vocatur. *Sale*] Mari. *Venetis vndis*] Adriatico. *Noti rapidos æſtus*] Ex Meridionali enim perflat parte. Latine Auſter, ab hauriendis aquis. Vide Gellium. *Rigidum Boream*] Qui ab æſtiua & ſolſticiali Orientis meta venit. Latine Aquilo dicitur. *Gelidam Arcton*] Septentrionalium indicat ventum, qui multo aſperior obiectus, directusque in Auſtrum ſpirat. Significat ergo munitam eſſe Italiam contra duo extrema, hoc eſt, nimium ſolis ardorem, & immodicam frigoris aſperitatem. *Zephyro*] Latine Fauonius, ventus eſt occiduus, aduerſus Eurum flans, qui eſt medius

dius

dius inter ventos Orientales. Idem græce Apeliotes dictus. A Romanis nauticis Subsolanus cognominatus. *Vagus Adria*] Adriaticum, quod ab vrbe & flumine cognomine appellatum est. Plurimi idem esse voluerunt Ionium, quod tamen partem Adriatici maris accuratiores faciunt. *Pyrenæum*] nomen accæpit a fulminum ictu, quamuis a Pyrene nympha comminiscatur Sillius libro tertio. Qua parte Hispanias spectant Pyrenæi, habent varias arbores: qua vero Gallias, nudi sunt. Strabone autore. *Alpes*] Pomponio Melæ, non in Istriam solum, sed Byzantium vsque ad Euxini littora expansa montana Alpium nomine continentur. Vocabula habenr varia, quæ referūtur a Volaterrano, Alciato, Vadiano, & autore commentarioli in Tacitum de populis Germaniæ. Harum vero descriptionem habes apud Sillium libro iam citato. *Ianua*] Eadem & Genua, metropolis Liguriæ, nobili portu illustris. Hæc inter principes Italici nominis vrbes, Superbæ cognomentum tulit. Quæ vnde originem habuerit, incertum. Fuit sub Imperio Romanorum: quoad eam Rotaris rex Longobardorum per vim accæpit, ac diripuit: Imperio deinde restituta, vna cum cætera Italia a CAROLO Magno. *Magnus Padus*] Nam, vt Lucanus ait in secundo: *Non minor hic Nilo, item nec minor est Istro.* *Hesperio orbe*] Hoc est, Italia, quam vt idem cecinit, exhaurit aquis. Solinus, Pado, inquit, Italia clara est, quem mons Vesulus superantissimus inter iuga Alpium, gremio suo fundit. Vesulum hodie vulgus accolarum, Montanys vocat. *Vnda*] Amnis. Appositio est. *Antiquis vatibus*] Quorum princeps apud Latinos: nimirum ad eius respiciens magnitudinem, eum fluuiorum regem appellat. *Hanc medio secat amne Padus*] Strabo in principio quinti libri de subiecta loquens Alpibus regione: Est, inquit, felix admodum campus, & fructuosis collibus varius, hunc medium fere Padus diuidit: eaque regio hinc Cispadana, hinc Transpadana dicitur. Cispadana quidem montibus adiacet, atque Liguriæ: reliqua vero Transpadana est. *Quem geminis hinc inde fluens e partibus vnda Ditat*] Eorum scilicet amnium, quorum præcipui ex Appennino, cæteri ex Alpibus nascuntur.

Adriacas opulentior influit vndas] Non est amnis alius, qui breuiore cursu maiorem vndarum vim corriuet. Triginta secum in Adriaticum mare flumina defert.

Hac vna tellure, triplex prouincia, ternos
Scinditur in populos, Venetus, Ligus, AEmyliusque
Incolit, a populo recipit prouincia nomen
Quælibet, & multas in se complectitur vrbes.
Hæc igitur dulci gaudens vligine tellus,
Tam Cereris, Bacchique ferax, & mitis oliuæ
Arboris, & pecorum, nullius frugis honorem
Ignorat, nulloque dolet se munere tardam.
AEmyliæ primam fama cognouimus vrbem,
Quæ velut ex aquila, cunctarum rege volucrum,
Nomina clara trahens, Aquileia rite vocatur.
Metropolim Ligurum dicunt, sedemque supremam,
Quam Mediolanum Ligus incola nominat vrbem:
Siue quod in media quadam tellure, medulla
Omnibus ingenuis acerrima rebus abundat:
Seu quod ab inuento trahit ista vocabula porco,
Lanea qui medio portabat vellera tergo.

Hac vna tellure, triplex prouincia] Strabo Italiam in octo partes diuisit. Antoninus in Itinerario in decem & sex prouincias. Poeta Othonem Antistitem secutus, Vlteriorem Italiam partitur in Æmyliā, Liguriam, & Venetiam. *Hæc igitur dulci*] Præstantiam Italiæ supra omnes alias terras adseruerunt scriptores, & Græci & Latini: nec est quicquam quod intactum reliquerint. Tu quæ ad hunc locum attinent petes a Marone secundo Georgicorum. *Aquileia*] Sunt tamen qui eam a legendis aquis appellatam existimant. Tam vetustam & nobilem vrbem Attila diruit, neque vnquā ei postea resipiscere fuit. Non alio hodie magis, quam titulo Patriarchatus insignis. *Omnibus ingenuis*] Huc accedunt quæ de Mediolano scripsit in catalogo vrbium nobilium Ausonius. Mediolanensis felicitas quingentos & amplius annos durauit, vsque ad diui Ambrosij tempora. *Seu quod ab inuento*] Apud idoneos autores de nomine vrbis, nihil certi habetur: nisi quod Claudianus famam secutus, a sue quoque lanata nomen vrbi inditum innuit, dum canit: Venerem ad nuptias Honorij & Mariæ descendere per Appenninum, ad condita Gallis mœnia, lanigeræ suis ostentantia pellem. Et hinc Sidonius libro sexto: *Et quæ lanigera de sue nomen habet* Non probat SABELLICVS, quod a quibusdam traditum est, cum antea diceretur Liciniphorum, ab Insubrium duce Medo, appellatum esse Mediolanum, existimans: &, vt ego puto, recte quædam a scriptoribus in referenda Italicarum vrbium origine, multo honestius potuisse præteriri, quam ad ludibrium scribi ex ignobilium scriptorum sententia.

At quam præcipuo Venetus colit ordine sedem,
Nomine non alio quam tellus ipsa vocatur:
Vrbs opulenta nimis, quamuis circumsonet illam
Pontus, & Adriacis ingestus fluctibus agger,
Eliso modicam concesserit æquore sedem.
Hanc vetus Italiam sermo vocat vlteriorem
Quod media tusci seclusa crepidine montis,

Tellus ipsa vocatur] Venetia, quo nomine quicquid ab Istria secundum maritima, vsque Rauennam iacet, comprehenditur. M. Cato & Plinius autores. *Vrbs opulenta nimis*] Supra quam credi possit imperio atque opibus aucta. *Concesserit æquore sedem*] Vnde eorum hodie non adeo

Longius a pulchra Romana colonia Roma
Distet, & Ausonij quidam sit terminus orbis.
Hæc autem magno quæ clauditur Appennino,
Ethruscasque domos, & claram continet vrbem,
Interior veteri consueuit more vocari.

vetusta, atque in littore fuit, in ipso mari sedes est. Modicam autem dicit, quod post Lõgobardorum in Italiam accessum, Veneti ad mare compulsi, multo angustiores, quam antea fines tenuerunt. *Tusci montis*] Appennini. *Romana colonia*] Quia togatam colunt Galliam. Liuius quoque autor est, Aquileiam Latinam coloniam, in agro Gallorum deductã esse. Transpadanam enim Galliæ nomine comprehendi, grauissimum Ciceronis probat testimoniũ Philippica 12. Colonia autem dicitur oppidum vel bello victum, vel aliis casibus exhaustum, in quod vel milites, vel ciues alterius oppidi ad colendum & habitandum mittuntur. *Ausonij orbis*] Italiæ, quemadmodum Lucanus orbem Hiberũ dixit, pro Hispania: & orbem Arctoum, pro Gallia & Germania. *Magno Appennino*] Qui totam terram velut in duas diuidit plagas. Hanc ad occasum & meridiem, illam ad Septentrionem & ortum obuersam. Ab Alpibus primo in Liguriam excurrens, mox inde cisalpinam Galliam, & Picenum, ab Ethruria & Sabinia dirimit, Anconamq; progreditur: vnde aduersus in Apuliam & Garganum montem extenditur, Marrucinorum, Pelignorum, & Frentanorum terram, a Latio & Campania separatus. Vltimus eius conatus ex Gargano est ad Leucopetram: hinc Apuliam habens, Calabriam, & magnæ Græciæ oram. *Ethruscas domos*] Vrbes Ethruriæ, cuius fines ad Tybridis ripam extenduntur Straboni. Primum vero oppidum ab Ligusticis finibus, Luna est portu nobile, vt scribit Plinius. *Claram vrbem*] Romam: quæ cur caput orbis fuerit nuncupata, docet Liuius primo ab vrb. cond. lib. Hæc, vt canit Maro,

Tantum alias inter caput extulit vrbes, Quantum lenta solent inter viburna cupressi.

Horatius quarto Carminum, principem vrbium eam nominat. Solinus ait, quod nihil supereadoctissimi autores reliquerint, quod in nouum præconium possit suscitari.

Mox ea quæ Siculum protenditur vsque profundum
Appuliam, Calabrosque sinus, Campanaque rura
Amplectens, seu citerior, seu Græcia maior
Ante vocata fuit, mediam tamen huic quoque multi
Connumerant, vnoque duas sub nomine ponunt.
Hanc olim bello, quem Scandia miserat, hostis
Barbarus, inuasit: maribus qui marte peremptis
Crinibus ad mentum torua sub casside pressis,
Cæruleaque coma barbam simulante virilem,
Fœmineos armasse greges, cladem que virorum
Infirma supplesse manu, sic denique victor
Hæc loca fœmineo fertur tenuisse triumpho.
Hac quoque de caussa signato nomine tellus
Dicitur a longis ea Longobardia barbis,
Protinus indigenis paulatim sanguine mixto,
Barbara plebs, præter consuetum gentibus vsum
Transiit in sociam suscepto nomine gentem.

Profundum] Mare, quia porro a fundo. *Campanaque rura*] De quibus latius lib. nono. *Græcia maior*] Quoniam incolæ eius maiori ex parte Græci fuerunt. *Mediam*] Interiorem. *Barbarus*] Peregrinus, externus. Veteres enim barbarum vocabant, quicquid erat peregrinum. Deinde vox deflexa est ad vocis & sermonis absurditatem. Vnde Ouidius apud Getas agens: *Barbarus*, inquit, *hic ego sum: quia non intelligor vlli.* Postremo cœpit accõmodari & ad mores feros & asperos. Olim Græci cæteros appellabant Barbaros: deinde culti literis Itali, cæteros omnes, præter Græcos, barbaros appellare cœperunt. Et nũc rebus omnibus commutatis, adhuc mirum est, vt ait Listrius, quam inani sibi nomine placeant, & quantopere Barbaros execrẽtur. Vel *Barbarus hostis*] Id est, ferox. Nam ex Velleio constat, eos fuisse ferocissimos. Fracti, inquit, Longobardi, gens etiam Germana feritate ferocior. Sed & Æmylius libr. Francicarum rerum primo, vocat Alboinum omnium mortalium ferocissimum. *Quem Scandia miserat*] Insula est Codini sinus, qui est Germanici maris. Ex hac profectos Longobardos, qui eorum historiam scripsere, sunt autores Isidorus, Secundus, Tridentinus, & Paulus Foroiuliensis: qui genus ab eis duxit. Hunc Paulum Desiderius Longobardorum rex, cum regnaret, summe dilexerat, ingenio eius, eruditioneque delectatus: & Carolus noster, ob easdem animi dotes, in intimam familiaritatem admiserat. Cæterum cum deprehendisset eum agitare consilia Desiderij educendi e finibus exilij, cuius florentis fortunę particeps extitisset, procul ab illo in Diomedis insulas eum ablegauit. Vnde ad Aragisum refugit. Nec tunc docto viro, in tali caussa, apud mitissimum regem Carolum fraudi fuit, exilij terminis decessisse: cum proceres suaderent, ne impunita audacia, contumaciaque abiret: & Pipinus iudicium patris secutus, eius rei veniam Duci dedit. Paulus Aragisij Adeibergæque ducum rogatu, ad conscribendas historias rediit: a fine Eutropij exorsus, res Romanas, separatim Longobardicas complexus, simul alia ædidit. Hymnum in diuum Ioannem composuit, quem inter sacra orbis terrarum canit. Vetustissimis exemplaribus, sanctisque autoribus imperio, opeque Caroli vndique conquisitis, martyrum vitas, mortemque cæterorum diuorum summa breuitate perstrinxit: in templis legendas: quas facile crediderim, longa die ita immutatas, vt a conditore suo (si existat) non cognoscantur. Hæc candide lector ex Æmylio Veronensi viro impense erudito, retulimus, tametsi ad hunc locum nihil faciunt. Qui de Longobardis loquens, e Scandauia, inquit, Septentrionalis Oceani insula oriundos se conten-

contendunt. Nostri, qui annales scripserunt, alij Scandanauiam, alij Scanziam nominant. Cornelius Tacitus, Longobardos Sueuis attribuit. Ptolomæus eos non procul a Rheno ponit. Vnde Misnensiũ hodie regionem, Longobardorum regionem olim fuisse quidam volunt, Westualorum alij. Porro Alboinus eorum rex prædictus, capto Foroiulio, Venetiam omnem breui subegit. Papiã post triennalem obsidionem recæpit, Ethruriæque infesta arma intulit. *Fœmineo triumpho*] Antistes Frisingensis idem scribit, ne putes hic Poetam, quod est illis familiare, quippiam affinxisse. *Dicitur Longobardia*] Id nominis datum est regioni amisso regno. Nam vt Veronens. scribit, & ex Merula quoq; deprehendi facile potest regnantibus Longobardis, nulla fuit eis sua peculiarisq; Longobardia. Placuit auté diuo Carolo imp. & Leoni pontifici eius nominis Tertio, id nomine Longobardiæ censeri, quicquid inter Appenninum & Alpes a cætera Italia, lacu Benaço, Mincio, vt vero Longobardorum scriptores tradunt, Atesi, Pado, Rheno Bononiensi distinguitur. *Transiit in sociam suscepto nomine gentem*] Audi Veronensem Æmylium. Plus ducentis triginta annis Longobardi maxima Italiæ parte potiti, iam nihil externi moris, religionisve, aut animorum retinebant. Deposita, exolescenteve illa, cum qua Alboino rege venerant, feritate, in Italici cœli, solique ingenium, moresque transierant, veteribus Italis affinitate, atque inde cognatione adeo iuncti, vt in Ethruria, in Spoletino, Beneuentano, Eporediensi, Foroiuliensi Ducatibus non esset facile dignoscere. *Gens astuta*] Ostendit mores, instituta, & magistratus Longobardorum.

Gens astuta, sagax, prudens, industria, sollers,
Prouida consilio, legum iurisque perita:
Corpore, mente valens, animo vigil, ore venusta,
Membrorum leuitate vigens, patiensque laboris,
Prompta manu, sermone fluens, auidissima laudis,
Artibus, atque operum studiis exculta nouorum,
Sobria, venturi metuens, sumptuque modesta,
Inuigilans opibus, studiose parta reseruans,
Exiguo contenta cibo, fulgentibus armis,
Et nitido corpus componere gaudet amictu,
Libertatis amans, pro qua nec tristia rerum
Damna, nec extremam solet exhorrescere mortem,
Nec regis, dominiue iugo ceruice volenti
Subdita: consulibus rerum committere summam
Gaudet, & hos triplici sumptos ex ordine (fastum
Ne pariat diuturnus honor) mutare quotannis,
Viuere quemque sua subiectum legibus vrbis
Cogit, & externos sub eodem iure potentes
Alligat: vt terra vix inueniatur in illa,
Aut comes, aut alius ciuili iure solutus.
Vtque suis omnem depellere finibus hostem
Possit, & armorum patriam virtute tueri,
Quoslibet ex humili vulgo, quod Gallia fœdum
Iudicat, accingi gladio concedit equestri.
Illa tamen legum prudens, & iuris amori
Dedita gens, facto leges ac iure nefando
Infringit, maculatque graui se sponte reatu,
Dum quem præcipuo venerari debet amore,
Atque timere simul, nunquam nisi territa regem
Suscipit, & facili susceptum fraude relinquit.
Hoc magis imposito renuens se subdere regi,
Quod reuocare suos victrix Alemannia reges
Sæpe solet: quippe hæc tanto præsentia regna
Diligit affectu, quanto tremit illa pauore.
Inde fit, vt gemino noceat gens improba damno,
Dum premit indigno regem malefida labore,
Et patitur meritas a iusto principe pœnas.
Sic ea quem mitem contemnit, sentit acerbum:
Ille ream punit, quam mallet habere fidelem.

Legum iurisque perita] Disciplinas omnes tractasse Longobardos, documẽto sunt, Merula teste, codices permulti illorum manib. conscripti, qui adhuc extant. Hoc nec Gothi fecerũt, nec qui post Longobardos Italiã magis diripuere, quam habuerunt. Religionem nostrã magnifico & pio cultu prosecuti. Rom. Pont. & si aliquotiens bello lacessiuerint, primi tamen omnium vrbes illi & populos, quibus imperarant, concessere. Scribit Veronensis, Quædam monumenta extãt, Desiderium Fluentinos dispalatos, in vna mœnia contraxisse, Petrã sanctã, Sergianam, Orbitũ condidisse, ac plæraque alia oppida partim instituisse, partim restituisse: nec euersorem, vt ab Hadriano insimulabatur, sed parẽtem, restitutoremque Italiæ extitisse. Merula regnum eorum minime crudele fuisse ait, & legem Lõgobardam celebrari. cuius præcipue autor Rotaris, & cæteri reges perhibẽtur. Necnõ esse quasdam Italiæ ciuitates, quæ in hanc vsque diem iudicia sua ex edictis Longobardorum magis quam ex decretis Imperatoriis exercent. Preterea Lõgobardorum reges eos fuisse, fremant licet cæteræ gentes, qui legibus & armis vniuersam pene Italiam iam a maiorum virtute degeneratã subleuauerint, erexerint, & exornauerint. *Ciuili iure solutus*] Id est, vt vulgo dicitur, ab oneribus ciuilibus liber & immunis. *Iuris amori Dedita gens*] Nã, vt Merula scribit, Lõgobardi, posteaquam regnum occuparunt, in publicã vtilitatem leges condiderunt breues, adeo apertas & absolutas, vt parũ interpretis indigeãt, & omnia ita complectantur, vt nihil fere relinquant in cognoscentis ingenio atque solertia. *Iure nefando infringit*] Idẽ Otho Antistes dixit. Cũ Legibus, inquit, se viuere gloriẽtur, legibus non obsequũtur. Scite Sidonius in Panegyrico Maiorano dicto, plebis obediẽtiam ex fide doctoris asserit his verbis: *Tum cætera paret Turba libens, seruit proprijs quia legibus autor.*

Omnibus Italiæ processerat altius vna
Vrbs Ligurum, titulisque potens, & nomine claro,
Ardua, sydereum pulsabat vertice cælum.
Illa fere paribus spacijs Alpemque Padumque
Separat: hinc Adua, Ticino clauditur inde,
Qui de vicinis Orientis alpibus ambo.
Et famosa Padi maioris stagna petentes,
Hanc, aliasque duas, Cumam, Laudamque capaci
Inclusere sinu: sed fortior illa duabus
Præualuit, victasque graui ditione premebat.
Vsque adeo nocuit vicinos vrbibus esse
Maiorum: siquidem multos vicinia læsit.
Nec tantum populos, aliasque potentior vrbes
Presserat, immo etiam rebus sublata secundis,
Ausa fuit validas incessere Principis iras,
Et quasi prima suæ ducens momenta ruinæ.
Ergo vt tantorum notescat caussa malorum,
Pauca super veteri regnorum iure reuoluam.

Vrbs Ligurum] Mediolanum. *Pulsabat vertice cælum*] Consimili Hyperbole dixit Horatius: *Quod si me Lyricis vatibus inseris, sublimi feriam sydera vertice.* *Alpem*] Pyrenæum. *Adua*] Qui Lariũ lacum procreat, lõgum stadiis ccc, latum xxx. *Ticino clauditur inde*] Ex hoc fluuio nascitur Virbanus lacus, longus stadiis cccc, latus minus quam Benacus. *Cumam, Laudamque*] Vetustas Comum, & Laudem Pompeiã vocabat. Recæptis igitur vocabulis vtitur: quod magni nominis auctores, præcipue in appellatiuis non improbandum existimat. Strabo scribit Comum deuastatum a Rhætis: Pompeium Strabonem Magni patrem restituisse, colonis eo deductis. Deinde Scipionem tribus hominum milibus, postremo Cæsarem quingentis militibus auxisse: quos ciuitate donatos Nouocomẽses appellauit, & oppidum Nouum Comum. Laus vero Pompeia vetus oppidum, teste Plinio, a Bois ædificatum est, quo demum extincto, alteram ad tertium lapidem Imper. Fridericus Aenobarbus noster, vt Mediolano damna inferret, extruxit: vt libro octauo Poeta cecinit. In qua quidẽ ędificanda, ingentes sumptus impendit. Radeuicus non inscite id opus appellat singulare argumẽtum liberalitatis Aenobarbicæ. *Capaci sinu*] Lario. *Duabus*] Como, & Laude Pompeia. *Fortior illa*] Scilicet Mediolanum. *Maiorum*] Hoc est, potentium, qui plurimum possunt vel nocere, vel prodesse. Vnde potentia, dicta est idonearum rerum facultas ad sua conseruanda, & alterius obtinẽda. *Siquidem multos vicinia læsit*] Ad illud Virgil. videtur allusisse: *Mantua væ miseræ nimium vicina Cremonæ.* Cæterum experimentis obseruatum est, populos a vicinis subuersos. *Prima momenta*] Primordia.

Ductus ab antiquo priscorum tempore regum
Mos habet, vt quoties regnator teutonus Alpem
Transit, & Italicas inuisere destinat oras,
Qui repetant fisco fiscalia iura fideles
Per quascumque suos præmittere debeat vrbes:
At quæcumque ream se perfida fecerit ausu
Sacrilego, regique suo sua iura negarit,
Strata luat meritas fraudato principe pœnas.
Inde fit, vt fractis deformiter horrida muris,
Nunc quoque per totam videas loca plurima terram.
Hoc quoque per cunctas regnator Teutonus vrbes
Non modo Teutonicas, sed & hic & vbique iacentes
Ius habet: vt præsens quasi maximus omnia iudex,
Claudere iure manu, cunctasque recidere lites
Debeat, atque omnis iudex, omnisque potestas,
Atque magistratus ipso præsente quiescant.

Ductus ab antiquo priscorum tempore regum Mos] Nam, vt Otho scribit, ab eo die quo imperium rerumque arbitrium in Germanos per diuũ Carolum Magnum trãslatum est, vsque ad sua tempora huiusmodi (vt eius vtar verbo) regni iusticiæ sunt obseruatæ. *Destinat*] Proponit. Suetonius in Cęs. dictatore. Nam de ornanda, instruendaque vrbe, item de tuendo, ampliandoque Imperio plura, ac maiora in dies destinabat. *Qui repetant fisco*] Hos iurisconsulti vocant exactores: apud quos sæpe legimus de Fiscalibus debitoribus & exactoribus. Notus itẽ titulus de iure Fisci: quod verbum, teste Ascanio, a fiscis dictum est, id est, sportulis, his verbis: Sportæ, sportulæ, sportellę munerum sunt recæptacula. Sacci, sacculi, saccelli crumenæ ex vellere: & scorteæ manticæ & marsupia. Fisci, fiscinæ, fiscellæ spartea sunt vtensilia, ad maioris summæ pecunias capiendas. Vnde, quia maior summa est pecuniæ publicæ quam priuatæ, factum est, vt Fiscus, pro pecunia publica, & inde confiscare dicatur. Differt autem fiscus ab ærario. Ærarium dixerunt pecuniam publicam & Imperij: fiscum vero pecuniam Imperatoris. Præfectos autem ærarij hodie, vt arbitratur Budæus, vocare possumus, quos Generales Finãtiarum dicunt, qui etiam quæstores vocitari possunt. Tribunos vero ærarios, quos recæptores generales appellant, Coactores dicebantur, qui nunc recæptores particulares, vt apud Tranquillum in Vespatiano, & Ciceronem pro Cluent. & coactio argentaria, pro ipso munere cogendi pecunias. Eorũ aũt obseruatores, quos nunc Contratotularores dicunt, Antigraphei dicebantur a Græcis, actaq; eorum Antigrapha, quasi contra scripta. Nos Antigrapharios appellare possumus, & custodes. *Strata luat pœnas*] Plato omnino miserum ante alios appellat iniuriantem, miseriorem autem si iniuriarum pœnas nunquam luat, minus miserum si luat. *Deformiter*] Fœde. vt apud Suetonium in C. Caligula cap. 27. deformatos, pro fœdatos: cum alias sit formare, deformare. Ex Annotat. Rot. in eundem autorem. *Non modo Teutonicas*]

tonitas]Vnde decutiones, magistratusque rerumpubl. Germaniæ nostræ regibus & Augustis, vrbes, municipiaque Imperialis iuris ingredientibus, pro portis claues resignant. *Potestas*] Iurisconsultis dicuntur potestates, magistratus, qui gladij, & necis habent potestatem: quod verbum etiam sub Romanis Cæsarib. vsurpatũ legimus. Refertur etiam ad nostras vires, vt cum dicimus: fac mihi potestatem dicendi; & filios dicimus in patria potestate esse. Potentia vero ad facultatem magnatum rerum pertinet: vt est regnum, principatus, ducatus. Interpretes autem iuris magistratuum, potestatum, siue dignitatum quatuor faciũt ordines. Vt sint primi Superillustres: quæ dictio tamen non sit satis latina, vt Patricij, & Senatores. Secundi, Illustres. vt consules, præfectus prætorio. Tertij, Spectabiles, quales præfectus vrbis, prætor, proconsul. Postremi sint Clarissimi, sicut præsides prouinciarum. Sed illos decæptos esse ostendit Alciatus capite quarto lib. Dispunctionum tertij.

Hunc etiam regi, priscarum sanctio legum,
Longæuique vigor moris, profitetur honorem,
Vt cunctos fœtus, quos educat Itala tellus,
His modo, quæ poscit terræ cultura recentis,
Principis ad nutum fisco præstare colonus
Debeat, in regni sumptus & militis vsum.
Ergo vbi Runcaliæ paucis residente diebus
Cæsare, fama loquax post tristia nubila clarum
Sydus, & vltorem violati iuris adesse
Viribus & populis circumtulit, vndique multi
Conueniunt, properantque suas exponere caussas,
Factaque multorum mæstis efferre querelis
Impunita diu: quos longo tempore tutos
Fecerat, & scelerum cupidos absentia regis.
Sic cum post tenebras, hybernaque frigora noctis
Igneus AEthiopum montes transcendere Phœbus
Incipit, & nitidos terris ostendere vultus
Gaudet, & optati gratanter luminis ortum
Suscipit, æquoreis afflicta carina procellis:
Quam neque luna prius, nec cætera sydera fessam,
Inter nocturnas poterant seruare tenebras.
Spes nitido cum sole redit, iam temperat arte
Nauta ratem, clauumque regit, iam tota resedit
Seditio, pelagique fragor cum nocte quieuit.
Commemorare piget, magnisque adscribere rebus
Oppida, seu celsis castella minantia pinnis,
Ob scelerum noxas, regnique vltricis honorem,
Paucorum adsultu, facilique euersa triumpho.
Inter propositas, multasque, grauesque querelas
Regia Lauda sui, Cuma cum supplice, regis
Implorabat opem, missisque fidelibus, ambæ
Consulibus, patribusque suis, crudelia facta
Deflebant querulis Ligurinæ vocibus vrbis,
AErumnasq; suas, longæque tyrannidis vsum
Facundo, mæstoque tamen sermone gemebant,
Consulibus Ligurum præsentibus, atque paratis
Excusare suam phaleratis vocibus vrbem.
Sed quia per fines Ligurum loca summa petenti
Italiæ, restabat iter, differre querelam
Maluit inter eos modicum post tempus agendam,
Finibus in proprijs: veluti grauioris vtrimque
Consilij, spacijque simul maioris egentem.
Vtque viæ gnaros, monstratoresque locorum
Detinuit Ligures: iamiamque redire parantes,
Præuia ferre suis iussit vestigia castris.

Educat]Nutrit. Tibullus. *Et quodcumq; mihi pomum nouus educat annus.* *His modo*] Subintelligendum, exceptis. vt ex verbis Othonis apparet. *Paucis diebus*]Quinque.

Sic cum post tenebras]Elegans comparatio. *AEthiopum montes*] Plinius ad calcem capitis trigesimi secũdi libri sexti: Sita est, inquit Æthiopia, ab Oriente hyberno, ad Occidentem hybernum. Meridiano cardine syluæ Hebeno maxime virent. Meridiana parte imminens mari mons excelsus, æternis ardet ignibus, Æonocauma dictus Græcis. Solinus autor est, inter huius montis incendia iugis æstus, Draconũ magnam copiam esse.

Crudelia facta] De Laudensibus a Mediolanensibus sub Henrico Aug. eius nominis, secundum nostros Annales, quinto, victis, & vrbe ipsa capta. Merula scribit quæ sequuntur: Grauiter in victos sæuitum: muri deiecti: abductus populus, vicatim habitare iubetur: ne scilicet congregati, mala seruitutis & iniurias conferendo, aut de recuperanda patria, aut de rebus nouis consilia agitarent. Prohibiti insuper, ne conciliabula, aut mercatus haberent. Sublata inter eos commercia, adempta connubia, nulla concessa concilia: misera profecto seruitus & calamitosa conditio. Inter contrahentes id demum ratum erat, quod is annuisset, qui loco præerat: quod si quispiam rem suam, præside non auctore abalienasset, is patrimonio mulctatus, in exilium agebatur. Eadem quoque pœna is affectus erat, qui noctu, aut clam præscriptos fines excessisset, aut quicquam suarum rerum extulisset. *Longæque tyrannidis vsum*]Laudenses sedibus propriis pulsi, huiusmodi seruitutem nouem & quadraginta annos seruiuere. *Consulibus Ligurum*] Oberto de

Otho, & Gerardo Nigro, quorum prior inter autores Feudorum refertur. *Phaleratis vocibus*] Verba Phalerata dicuntur honesta & ornata, vt exponit Donatus apud Terentium.

Iamque aderant iuuenes regi peregrina ferentes
Munera læta nouo, quæ miserat alta triumpho
Ianua: nuper enim contritis hostibus vrbes
Barbaricas populata suis euerterat armis,
Quæsieratque sibi nomen memorabile facti,
Eximia magnam referens cum laude rapinam.
Miserat ergo suæ regi noua munera prædæ
Barbaricas vestes, struthiones, atque leones,
Psitacon humanis æquantem murmura verbis.

Suis euerterat armis] Nam Genuenses ad expeditionem Hierosolymitanam cum ingenti classe profecti, Tripolim, ac Cæsareã deperditas, ac hostibus ademptas Balduino regi tradiderũt. ex qua præda Catinum preciosum smaragdinum, ac cineres Ioannis Baptistæ retulerunt. Rursusque hortante Eugenio tertio, cum maxima classe, Armeniam contra Sarracenos, qui Christianos infestabãt, profecti, ad extremum x milibus hostium captis, aut interfectis, domũ redierunt, Vlyxponensi præda onusti. Sed & aliæ diuersis temporibus res ab eis maximæ, terra, marique gestæ commemorantur, quas literis mandauit Iacobus de Voragine eorum Præsul, & nuper Iacobus Bracellus itidẽ Genuensis. *Vrbes Barbaricas*] Quod Christi pietatẽ nõ colerẽt. *Barbaricas vestes*] Quas Maro expressit illo versu: *Pictus acu tunicas, & Barbara tegmina crurum.* Inde Barbaricarij, qui barbaricas vestes intexunt: aliter dicti Phrygiones. Horum artis est, ex auro & coloratis filis in vestibus hominum, animaliumque effigies exprimere. *Struthiones*] Qui Africis, vel Æthiopicis magnitudine præstant. Æliano magni, Plinio Struthiones cameli appellãtur. Struthio paruus gregalis est, & in proceris arboribus nidificat. Struthio Africus partim quadrupes, nõ sublime volat, auctor Aristoteles: qui Leonum duo facit genera, alterum ignauius, alterum generosius. Placabilitas & mansuetudo huius feræ commendata est ab authoribus & variis quidem exemplis. *Psitacon, humanis æquantem murmura verbis*] Statius. *Humanæ sollers imitator Psitace linguæ.* Quod autem humana proferant verba aues, testatur Philostratus in prima de Apollonij vita, loquens de auibus his verbis: Illæ enim, salue, & felix sis, & Iupiter propitius, & huiusmodi quædam verba nonnunquam proferunt. Aristoteles hanc auem fœminino genere pronunciat. Quidam Plinij codices habent Sitacen. Cui lectioni suffragatur historia Indica, quæ Arriano tribuitur, teste Plautio.

Tandem castra mouens, Ligurum Fridericus in oras
Tendit, & in mediis ponit tentoria campis.
Ast vbi signa viros præcedere regia iussos,
Ductoresque viæ per dura, per arida sese
Ducere, perque locos steriles, & frugis egenos
Comperit, agnouitque dolum, tunc feruidus ira
Exarsit, iussitque suis excedere castris
Damnatos, vrbique suæ sine laude remisit.
Addidit huic alios iusto fortuna dolori
Irarum stimulos: namque aspera frigora passus
Miles, & hyberni contusus turbine cœli,
Esuriit, nimboque simul vexatus egebat.
Inde furor, feritasque viris, iramque furenti
Adijciunt, stimulosque graues: accessit eodem,
Quod quascunque prius bello subuerterat vrbes,
Vrbs eadem Ligurum, ne forte resurgere vellent
Vrgebat, victasque graui terrore premebat,
Inque sui sceleris consensum, flectere mentem
Principis inuicti (quid enim non impetrat auri
Gratia?) si posset multa mercede parabat.
Inde locos steriles, ieiunaque rura relinquens,
Haud procul a celsa rex inuictissimus vrbe
Regia, fœcundis posuit tentoria campis,
Attritasque fame, duroque labore cohortes,
Vberiore cibo, placidaque quiete refouit.
Turribus, & valido longe spectabile muro,
Infida modicum distabat ab vrbe Rosatum,
Municipum secura domus, tutique receptus,
Si quid ab incursu tutum satis esse valeret
Teutonico, regnique minas contemnere posset.

Viros] Obertum & Gerardum.

Inde furor, feritasque] Iuxta vetus adagium: *Fames, & mora bilem in nasum conciunt.* *Vrbs eadem Ligurum*] Paulo prius ostendimus, quo consilio Mediolanenses prohibuerint, ne a se deletæ, aut deuastatæ vrbes, reædificarentur. *Quid enim non impetrat auri gratia?*] Quod eo loquente, nihil pollet quęuis oratio. iuxta prouerbium. Vnde ingens Aenobarbi laus, cuius animum, cui omnia obediunt, aurum non potuit corrumpere.

Rosatum] Oppidum tunc frequentia populi nobilitatum.

Hoc

Hoc tunc quingentis in eadem sede relictis,
Hisque bene instructis, victuque, & fortibus armis
Munierant Ligures (sed quæ munimina regni
Auspicijs obstare queunt?) depulsus ab arce
Cogitur infidam sine sanguine miles in vrbem.
Nec mora direptis quæcumque parauerat hostis
Ipse sibi, flamma munimina tota cremari
Rex iubet, & fractis euerti mœnibus arcem.
Nec minus e castris audax effusa iuuentus,
Ocyus ad muros, & portas vrbis adusque
Irruit: occurrunt hostes, validoque tumultu
Prælia prima mouent, multos arsura per annos,
Nec nisi post longos, indefessosque labores,
Extremamque loci tandem cessura ruinam.
Hic præter captos, quos nec numerare valemus,
Nec libet, innumeri proprio rediere cruenti,
Sanguine semineces: multi iacuere perempti.
Hoc stupefacta malo plebes, cladisque futuræ
Territa primitiis, iam nunc præsentia damnans,
Et ventura timens, Girardi consulis ædes,
(Quippe hic præcipuus famosi criminis auctor
Et suasor fuerat) rapido fremebunda tumultu
Diruit: hoc iustam violati Principis iram
Sperabat placare modo: sed inania Princeps,
Et quasi vana ratus, stultæ ostentamina plebis
Spreuit, & his alias properans adiungere clades.

Et suasor fuerat] Solet enim plærunque in caput recidere consultoris, quod aliis perperam consuluit, iuxta Senarium prouerbialem: *Malum consilium, consultori pessimum*] Totidē fere verbis inuenitur hæc sententia apud Ecclesiasticum Hebræum autorem, capite vigesimo septimo: *Facienti nequissimum consilium, super ipsum deuoluetur*. Adi Chiliad. Erasmi. *Ostentamina*] Fictæ significationem voluntatis in principem, iam rerum successu felicem.

Extemplo rapidas Ticini tendit ad vndas.
Hic fluuius gelida venam sortitus ab alpe,
Haud procul a pulchra cursu breuiore Papia,
Influit Eridanum: quam nomine gurgitis vrbem
Nonnulli vocitare solent, mediusque locorum
Terminus, a Ligurum te parua Nouaria campis
Semouet: hic geminos pontes, & pontibus ipsis
Addiderant Ligures valido munimine turres:
Vt quoties fines vastare Nouaria vellent,
Siue Papia tuos, tuto transcurrere possent
Ac remeare gradu: pontes rex occupat ambos,
Traductisque suis munimina lignea, turres
Concremat, & ruptis distinguit pontibus amnem.

Hic fluuius] Scilicet Ticinus, qui ex alpibus nascēs iuxta oppidum sui nominis, nunc Papiam in Padum fluit: quod Plinius ait conditum a Leuiis & Maricis Gallica gēte. Arcem in eo excitauit Ioann. Galeacius dux primus, cui sorte Ticinum obuenit. Lege Volaterranum in descriptione regionis Transpadanæ. *Parua Nouaria*] Patria infamis Gazarorum sectæ auctorum, qui inter se more pecudū, vt de anabaptistis hodie fama est, ꝓmiscue coibāt, aliaque nefanda perpetrabāt. Cumq; diu latuissent inter prærupta montium, tandem deprehēsi, meritas supplicio dederunt pœnas. Nouaria ex Vertacomoris Vocontiorum originem habet Plinio.

Protinus immani fastu, tria Rector ab illis
Hostili fundata solo castella, potenter
Diruit, & miseros longa formidine ciues
Soluit, & ereptos victoribus eripit agros.
Hanc etiam dudum gentili fraude rebellem,
Princeps Henricus penitus subuerterat vrbem,
Tempore mox alio, satiata vindicis ira,
Iam dominis seruire suis edocta vetustas,
Erexit fatis melioribus vsa ruinas:
Parua quidem, sed tuta nouo, speciosaque muro,
Et circumducti lato satis aggere valli.
Huius ab antiquo comitatum in finibus vrbis

Gentili fraude rebellem] Pro, genuina perfidia. *Princeps Henricus*] Filius Cæs. Henrici Quarti, cuius fecimus superius mētionem. Is a patre in Italiā missus aduersus principem fœminā Mathildim, cuius Poeta meminit lib. 9. quæ pontificias partes tuebatur, cuius etiam copias haud procul Ferraria deuicit, afflictis post vrbibus, & euersis aliquot oppidis, quę Gregorio Pōtifici fauissent. *Tēpore mox alio*] Mox, pro postea accipe, vt apud idon. autores sumitur. Nā secūdū cuiusq; rei naturā, vel plus, vel min⁹ tēporis recipit.

Solus ab Angariis Italorum pene solutus,
Præsidio Ligurum Guido Blandratensis habebat:
Qui veluti multas, sic hanc quoque, viribus vsi,
Absorbere suis sperabant faucibus vrbem.

Comitatum] Ditionem. *Blandratensis*] Plinio Blanderatę oppidum Subalpinum, quod nunc nomen retinet, Volaterrano teste. Vnde fortasse Blanderatensi nobili in Italia familiæ genus atque origo est. *Præsidio Ligurum*] Potentia & autoritate Mediolanensium. *Solus ab Angariis*] Translatum vocabulum hodie ad quæuis publica & necessaria a popularibus præstanda munera, seu onera ferenda: cum apud veteres vox illa prorsus peregrina, modo regios nuncios, modo militum munera significaret. de quibus Vegetius libro secundo.

Postea Vercellum, Taurinaque mœnia Princeps
Præterit: vsque Padi qua plus accedit ad ortum,
Contigit oppositam traducto milite ripam.
Protinus ad pulchræ fines & rura Papiæ
Vertit iter, fidam gaudens inuisere terram.
Vrbs erat antiquo, quam, nomine, dixerat, Astum,
Vsus habens propriis in finibus oppida lata,
Ac populosa nimis, Cairam gens illa vocabat.
Hæc loca ferrati Guilhelmus Marchio montis,
Debita iura sibi, dignumque negare timorem
Publica Runcaliæ tractante negocia rege,
Suppliciter conquestus erat, fastumque superbæ
Gentis, & acta gemens: immobilis improba vulgi,
Contemptusque suos: edictaque regia sæpe
Paruipensa ferens, multumque, diuque loquendo
Mouerat ingenuas inuicti principis iras.
Accedebat ad hoc, sociatum sanguine mixto
Inter vtrumque genus: nam quæ sortita maritum
Hunc erat, hæc regem gaudebat habere nepotem.
Hos igitur populos, longo iam tempore læsa
Maiestate reos, toties, frustraque citatos
Legibus, inuicta iam tandem plectere pœna.
Constituit, rapidoque gradu petit oppida Princeps.
Territus hoste nouo, sed non correctus, in altos
Exierat populus trepida formidine colles:
Irruit, & gaudens exercitus, inuenit omnis
Oppida plena bono, spumanti nectare cellas,
Horrea frumentis, oleo spirante lagenas.
Hic paucos egere dies, dum plurima saccis
Infundit frumenta suis, vtresque, cadosque,
Ventrosasque replent oleo, bacchoque lagenas.
Nec mora, direptis potioribus, oppida flammis
Tradunt, & validas euertunt funditus arces.
Inde recedentes, non tantum criminis huius
Terreno sub rege ream, sed iure superno
Damnatam proprij contemptu præsulis Astum,
Hostili terrore petunt: quæ ciue fugato,
Omni plena bono, victores vbere læto
Excepit, multisque viris alimenta diebus
Vberiora dedit: tandem spoliata, rogisque
Tradita, peruersi sceleris, geminique reatus
Pertulit immeritam sedes innoxia pœnam.
Sed quia castrensis crebris assueta rapinis,
Rixari, ferroque etiam pugnare iuuentus,
Duxerat in morem, prauaque libidinis vsum,
Prouidus hunc tali mitescere lege furorem

Vercellum] Olim aurifodinis clarum, hodie sede Sabaudiensium ducum insigne, & episcopali cathedra. *Taurina mœnia*] Augustam Taurinorum, nunc Taurinum, quod Plinius ex antiqua Ligurum stirpe ducit. Stephanus grammaticus, Massiliensium Coloniam ait esse, a Tauro appellatam, quo signo adnauigantes eo Massilienses in naui vtebantur. *Vrbs erat*] Scilicet Asta, colonia Romanorum, vt Volaterranus ait, quæ mutato tantum genere, vocabuli nomen retinet. *Cairam*] Forte est illa, quæ in Subalpinis ad ripam fere exorientis Padi, Iria Ptolomæo dicta est. *Guilhelmus Marchio*] Senex ab ætate, quã longam vixit, dictus. Habuit in matrimonio Iuditham filiam diui Leopoldi Austrij supradicti, quæ fuit soror patrui Aenobarbi Cæs. Imperat. Aug. Chunradi, cum quo Guilhelmus militia clarus, ad Hierosolymitanam expeditionem profectus est. Huius clarissimæ prosapiæ, quæ origine Saxonica erat, finem attulit Marchio Ioannes, qui decessit sine liberis M CCC V. Qui successerunt ei, rerumque nunc potiuntur, ex nobilissima apud Græcos gente Palæologa genus duxerunt, aucti titulo Vicariatus totius Italiæ a Sigismundo Imperatore. *Ferrati*] Æmylius Veronensis mallet dici vulgo, Feracis: quando mira est, inquit, eius regionis vbertas. *Nepotem*] quia filius ducis Friderici, qui fuit vterinus Iudithæ modo dictæ. *Validas arces*] Præcipue quæ imminebant Astensibus: in æditissimo sita scopulo, ad quã nisi per angustissimum locum iter patebat, & ob hoc inexpugnabilis esse credita, vt scribit autor appendicis Annalium Vrspergensium. *Damnatam proprij contemptu præsulis*] Quia partibus, ni fallor, Aenobarbicis fauebat. *Sedes innoxia*] Nec enim locus, sed incolæ deliquerant. Quanquam legimus ipsas quoque vrbes, maxime reorum maiestatis, penitus excisas, nonnunquam ad aratrum damnatas: quod nuper contigit nonnullis oppidis, rusticorum seditioni coniuratis.

Rex iubet: vt si quis castrorum ex agmine quenquam
Pulset, & iniustis socium ferus adpetat armis,
Aut caput, aut dextram tali pro crimine lictor
Amputet, & facinus feriat capitale securis.
Haud mora, Terdonam (Ligurum quæ fœdere prauo,
Consiliis adhibebat opem, scelerique nefando,
Quam Regi vesana suo præstare fauorem
Maluerat, nec adhuc toties reuocata redibat)
Constituunt raptis petere, atque euertere signis.
Hæc etenim fidam regnis inimica Papiam,
Plus quoque quam Ligures, crebro grassata premebat.
Nam licet vrbs Ligurum spacio breuiore locorum
Dissideat, medius Ticini gurges vtramque
Separat, & geminos intersecat vnda tumultus.
At qua turrigeram spectat Terdona Papiam,
Omnia plana iacent, non hic mons, sylua, vel amnis
Qui queat alternos medius cohibere furores.
Proxima magnifici vidit tentoria Regis
Marchia, vulgari quæ nomine Busca vocatur,
Inde Palatini gaudentem iuris honore,
Vnanimumque sibi Chunradum nomine fratrem,
Signiferumque suum, quem Norica misit Othonem
Terra, virum magnis spectatum sæpe periclis,
Allobrogumque Ducem, cuius sub iure fatigat
Lenis Arar placidas Rhodano quas commodat vndas,
Huic nomen Bertholdus erat, cum milite multo
Præcursare iubet, dictæque sagaciter vrbis
Explorare situm, quid agat, quid cogitet hostis,
Seque secuturum castrorum robore toto,
Subsidioque viris venturum spondet: at illi
Præcelerant, vrbemque petunt: Taneramque rapacem
Transgressi, muros, & portas vrbis adusque
Discurrunt, oculisque notant, & mente sagaci
Naturam, sedemque loci, pensantque laborem,
Signaque dispositis expectant regia castris.

Marchia] Ditio cui præest Marchio. Vadianus Marchionum, siue, vt germanice dicimus, Margrafiorum originem referendam putat in limitum Duces, quos Romani pro tuendis limitibus constituere solebant cũ legionum excubiis, aduersum liberas gentes & iugi nescias. Sed fortassis illi a nostris Margrafiis, quemadmodum supra de Comitib. meminimus, sunt appellati. Nec dubium est, quin prius Margrafij fuerint, quam Germania a Romanis cognosceretur, officij consuetudine a cæteris Grafiis, id est, Comitibus differentes. Hodie non mediocris dignitatis nomen est. Nempe a rege tertium obtinens locum. *Palatini iuris honore*] scilicet Rheni. multos enim fuisse Palatinos, abunde Chronographi nostri testantur. A palatio dicti, quod ei præfuerint, proximo a Principe tum loco, tum honore. *Vnanimum fratrem*] Quorum gratia, vt ille cecinit, rara est. *Chunradum nomine*] Hunc Aenobarbi pater ex posteriore coniuge suscepit, Agnete, filia Comitis Zuueinbrugensis, & Saræburgensis: Ipsi vero Friderico Aug. mater fuit Iuditha filia Henrici Bauariæ, & Saxoniæ Ducis, cognomento Nigri. *Othonem*] Hunc quoque Palatinum fuisse poeta in Tertio indicat, sed ex Bauaria, de Vuittelspach, autor est Otho præsul. Credo eum fuisse patrem eius Othonis, qui Regem Philippum, principem mansuetissimum, Aenobarbi filium natu minimum, per summum scelus, vt supra dictum est, interfecit. Tota hæc familia ob tyrannidem, vt quæ ab illaudata Schirensium Comitum familia descenderit, Scriptoribus temporum execratur, præcipue ab ipso Othone Pont. *Allobrogum*] Burgundionum, quod Allobrogum loca occupauerint. Non accedo iis, qui nunc eos, vt in primo memini, Sabaudienses esse volunt, quos Taurinos rectius existimo vocari posse. *Lenis Arar*] Quod Rhodano commisceatur incredibili lenitate, ita vt oculis, in vtram partem fluat, iudicari non possit, vt scribit Cæsar. Clarus ponte ipsius Cæsaris, vno die militum opera fabricato: præterea carmine Maronis, Lucani, Tibulli, & aliorum. *Huic*] Scilicet Duci Burgundionum, quibus olim Rex imperitabat. *Taneram*] Plinio Tanarus & inter celeberrimos, qui ex Appennino nascuntur fluuios numeratur, in Padum influens. In hoc auri rame[illegible] esse lecta sua memoria refert Volateranus. *Bellator Fridericus*] Cæs. ipse Aenobarbus.

Tertia lux aderat, totis cum viribus ecce
Bellator Fridericus adest, tentoria ripa
Vlteriore locat: ne protinus agmina iungi
Possent, auctus aquis pluuialibus obstitit amnis.
Ast vbi detumuit fluuius, positoque furore

Cœpit habere vadum, nec dum residentibus vndis,
Protinus euectu validorum miles equorum,
Non tam flumineas transit, quam transnatat vndas,
Cunctaque considunt sociatis agmina castris,
Pontis in abrupti scopuloso vertice sedes
Arcis erat, teretique tumens excreuerat vmbo
Saxeus ille iugo, monti vicinus vtrique,
Qua sibi confines sunt Appenninus, & alpes,
Nec solum Terdona tuos locus ille penates,
Sed velut e specula Ligures, & plana Papiæ,
Atque alias Italis positas in finibus vrbes,
Ceu capiti subiecta suo, prospectat ab alto
Membra, nec obsistunt vllæ sectantibus vmbræ.
Hic præter validas turres, quibus vndique sedes
Tuta videbatur, rubeo nitidissima muro,
Pro saxo laterem celeberrima turris habebat.
Hanc ibi Tarquinum quondam fundasse superbum
Rumor erat: nomenque loco retinente, superba
Illa vocabatur longo iam tempore turris,
Huic subiecta iugo, valido firmissima muro,
Turribus, & celsis consurgunt mœnia pinnis,
Exornantque suam tectis sublimibus vrbem.
Hanc secat exiguus saliens è monte propinquo,
Sed faciles iras modico sumpturus ab imbre
Gurges, & in geminas seiungit mœnia partes.

Prima dies magnis momenta potentia cœptis
Addidit, & dubiis depressit pondera fati.
Ipsa namque die primo expugnata labore,
Hostibus afflictis, cessere suburbia nostris,
Et sese tutam populus reuocauit in arcem
Densior, Augustam muniret vt vndique sedem.
Hic præter ciues & signa domestica, multi
Intererant Ligures, paucis quos ante diebus
Vrbs Ligurum tantæ communis caussa ruinæ,
Vana laboranti solatia miserat vrbi.
Præterea multis stipatus Apicius armis,
Addiderat socium rebus se sponte supremis
Marchio: quem propter mores, ni fallor, acerbos,
Spinam fama malam vero satis ore vocabat,
Quod contra mores, & legum scita, rebellis.
Nam quid in humanis reperitur acerbius actis,
Sæuitia stimulare pium, & compungere Regem?
Viribus his, validoque loci munimine freti
Infausti ciues, nec mœnia dedere, nec se
Post mala tanta suo dignantur subdere Regi:
Perstat in incœpto stolidus furor, inque ruinam
Tendit, & ad certam properat gens perdita cladem.

Tunc vero vt iustam sese collegit in iram
Regia nobilitas, & tandem sæua coactus
Venit in arma furor, non iam seruare laborat
Ingratos, veniamue vltra spernentibus offert:
Iam toties reuocasse pudet, monituque salubri
Inuitasse reos ad dulcia fœdera ciues,
Vt leo qui dudum placido mansueuerat vsu,

Terdona] Retinet priscum nomen, Plinio colonia, referturque inter nobilia oppida Cispadana. Lege Othonem Pont. qni & situm huius vrbis, quam Appendix Annalium Vrspergens. magnam Liguriæ ciuitatem vocat, & simul eius expugnationẽ scribit luculenter lib. poste. hist. secundo.

Tarquinum Superbum] Septimus hic Rom. rex, & vltimus fuit, expulsus a Bruto & aliis: quum ob multas acceptas antea iniurias, tum ob recens Sexti eius filij facinus in Lucretiam. Lege Seruium sexto Æneid. super illud, Vltoris Bruti. quo loco docet, vnde superbus dictus est. De eo quoq; plura Ouidius secundo Fastorum. *Faciles iras*] Facilem inundationem. per Translationem.

Solatia] Præsidia.

In iustam iram] Iniuria enim læsus erat: quod solet generare libidinem puniendi.

Vt leo] Similitudo.

Exueritque

Exueritque feros longo iam tempore mores,
Si quis cum iaculis, vel nudo cominus ense
Præditus, irritet generosi pectoris iram,
Dissimulat, reprimitque diu, spernitque minori
Tingere cæde genas, & vili sanguine pasci:
At si perstiterit damnatus, & improbus hostis,
Addideritque minas, tunc se stimulante flagello
Incitat, ac miserum violento pectoris ictu
Inuolat, & laceros frangit crudeliter artus:
Sic suppressa diu generosi Principis ira
Exarsit, rapuitque nouum mens alta furorem:
Vtque satis certo plebs nouerit improba signo
Quam sperare suis mercedem debeat ausis,
Protinus ante fores miserorum certa reorum
Attolli tormenta, cruces, cernentibus ipsis
Imperat: ac nec quis sese subducere cladi
Cautus, & elapsu trepido discedere possit,
Vndique conclusos Princeps hoc ordine cingit,
Qua zephyrus clausam geminis prohibentibus arcem
Montibus, a tergo lasso spiramine tangit,
Regia signa nitent, & clausis hostibus omnes
Aggressus, aditusque negant: qua pinniger austros
Excipit, atque notis obsibilat Appenninus,
Saxonas indomitos, & Norica castra superbus
Asperat Henricus, perituraque mœnia terret.
At qua plana iacent, & liber transitus Euro
Accessusque patet, popularia signa, suasque
Pulchra Papia locat numeroso milite vires.
Protinus ingenti muralia pondere Princeps
Attolli tormenta iubet, quæ grandia saxa
Incutiant validis agitato verbere muris.
Quippe superueniens hostiles machina turres
Despiciat, missis & desuper implicet hastis,
Quæ leuibus subiecta rotis, aut fraude latenti
Suffodiat validos, aut pulset turbine muros.
Tunc iaculis strident auræ, leuibusque sagittis
Sibilat excussum balistæ turbine telum,
Fundaque fatifero tenerum secat aëra plumbo:
Nec minus infausti summis e turribus hostes
Grandia saxa rotant, ferrum iaculantur, & ignes,
Adiiciuntque animos, seque exhortantur in arma.
Vrget quippe metus, faciuntque pericula fortes.
Sæpe etiam propriis confisi viribus, vltro
Prosiliunt, turbantque viros, celerique relapsu
Euadunt, iterumque suam referuntur in arcem.
Non impune quidem: nam præter multa suorum
Funera, quæ mœsta clam seruabantur in arce
Multi dum refugo repetunt pede mœnia, capti,
Appensique cruci, miseranda sorte peribant.
Nec reticere libet triste, ac memorabile quiddam
Ignotumque prius: rapido nam turbine saxum
Inflictum muris, violento frangitur ictu,
Tresque sui partes faciens, tria corpora sæuo
Dat iuuenum fato, dum starent agmine denso

Henricus superbus] Idem, qui & Leo ab aliis cognominatus: qui si tam paterna sorte, qua maiorem inter Duces, vt Irenicus ait: sol in Germania, nunquam produxit, nec vidit, contentus vixisset, quam vsque appetens alieni fuit, vt Crantius tradidit, minime Italico corruptus auro defecisset ab Aenobarbo. Quæ res tandem ei summum attulit exitium. Memorabili enim mox ille exemplo, binis in vno mense Princeps potentissimus exutus est Ducatibus. Chronographi nostri insignem, & mirum quendam huius Henrici contemptum in Aenobarbum memorant: quem tamen Crantius intra modestiæ fines conclusit.

Metus] scilicet conscientiæ. Sicut enim, teste Pontif. Frisingensi, magna est miseris tyrannicæ obuiantibus immanitati consolatio, conscientiæ spes: sic econuerso tali Principi, qui non solum legitimus iudex, sed & primus præsul dici potest, reluctaticonantibus, miseriæ miseriam cumulat, contra conscientiam debitæ sententiæ metus.

Faciuntque pericula fortes] Nulla enim, vt nobilis historiographus ait, promptiorem bello militem reddit, quam necessitas præliandi ex prærupto periculorum.

Cruci] Patibulo.

Et media summis agerent de rebus in arce.
At rex eximius, tandem pietate remota,
Adiectisque minis, socios hortatur, & addit
Ipse suis animos: oppugnat, & adsilit hostes.
Sæpe leui iaculo validam celerique sagitta
Excitat ipse manum, tormentaque bellica præsens
Instruit, & certos in mœnia dirigit ictus,
Et nihil infectum fieri quod postulat vsus,
Neglectumve sinit: multumque & vbique iubendo,
Pugnandoque manu, perfecti militis vsum,
Officiumque simul discreti principis implet.

Fons erat ex illa qua mœnia parte Papiam
Respiciunt, vnus turbæ castrensis in vsum
Sufficiens, dum liber erat, nunc æmulus hostis
Adseruat laticis, inimicaque signa Papiæ
Infaustos propriis arcent a fontibus hostes.
Vnde fit, vt duros pugnandi ferre labores
Iugiter, & rigidis versari semper in armis
Cogat eos sitiens, & ob hoc animosa iuuentus,
Fundere dum proprium vetito pro fonte cruorem
Sanguinis, & fluuio permixtas sumere lymphas
Non timet, atque animos eadem quæ corpora frangit
Auget acerba sitis: nulla est audacia maior,
Quam cui materiem natura præbet egestas
Vt sitis atque fames, sitiens mala nulla timere,
Esuriensve potest, misera violentia pestis
Cogit abesse metum: dum plus præsentia torquent,
Quam ventura mouent: vidit discrimina summa
Et totum princeps hac vergere parte laborem.

Misera violentia pestis] scilicet egestatis: quæ testimonio Homerici Vlyssis, non sinit vnquam quempiam obliuisci sui, mortalesque ad omnia, tum faciẽda, tum ferenda solet compellere.

Præsidioque viris Ferrati marchio montis
Additur: vt socios iuncto discrimine casus
Excipiat, seruetque lacus, & terreat hostes.
Præterea sordes, & quæque nocentia fonti
Iniiciunt, purasque ipsis cernentibus vndas
Morticinis, turpique audent corrumpere tabo:
Et delibutas immergunt sulfure tædas:
Vt sapor ingenuus, gustu violetur amaro,
Nec minus has cupide sitiens, & egena liquoris
Appetit, & certa pugnat pro morte iuuentus,
Permutans olidas effuso sanguine lymphas.
Nam qui per mediam manabat riuulus vrbem,
Mole ruinarum saxis, & puluere multo,
Hostibus exiguas vltro turbantibus vndas,
Gurgite limoso sordens ac putridus ibat.

Morticinis] Quod vitam amittit absque effusione sanguinis. Morticinum est diuo Hieronymo, quo vesci Christianis fas non est. Id ab Apostolis, eodem autore, suffocatum dicitur.

Nec mihi cuiusdam virtus reticenda videtur,
Seu magis incautæ præceps vesania mentis
Strator erat, de plebe quidam, neque nomine multum
Vulgato, modica in castris mercede merebat:
Hic velut iratus bello, longasque perosus,
Indignansque moras, & ob hoc crudelior hosti,
Dum grauis adsultus, solitoque ferocior arcem
Vrget, & hinc illinc hybernæ grandinis instar
Saxa, faces, & tela volant, neque casside clausus
Tempora, nec chalybum munitus pectora textu,

Strator erat] Hoc verbo vsus est & Otho Pontifex. Stratores autem dicebantur milites, qui castra præibant, vt loca accommodatiora ad traducendum exercitum facerent, de quibus Vegetius libro secundo.

Vix gladio, clypeoque leui protectus, in altum
Nititur adcensu collem, quo regia turris
Tarquini fundata nitet, paruaque securi,
Quam genus hoc hominum seruiles gestat in vsus,
Subnexam sellæ, vestigia cedit in alta,
Rupe sibi sociis reuocantibus, hostibus autem
Attonitis, & stulta viri mirantibus ausa,
Non illum lapides, non illum ferreus imber
Telorum, non quæ violento turbine turrim
Saxa petunt reuocare valent: interque suorum
Clamorem, hostilesque minas, euadit ad arcem,
Protinus armato cuidam congressus inermis,
Fortior ad terram scopulo deturbat ab alto
Præcipite, versoque gradu, vestigia victor
Fortuna comitante refert, & corpore toto
Integer, ad socios & regia signa reuersus,
Se pariter castris & tuta mente recepit,
Mirans ipse suum reuocato pectore factum.
Cui rex ob facinus præclarum, præmia laudis.
Digna referre volens, titulos, & nomen equestre,
Armaque, cornipedesque feros, cultusque nitentes
Largiturus erat: puduit consurgere tantum
Plebeium, generisque sui transcendere fines,
Et sub fortuna potius remanere priori
Credidit, acceptis largis a principe donis.
At rex ignauo cœptum procedere tractu,
Ægra mente ferens, properabat quippe coronam
Atque monarchiam totius sumere mundi,
Omnia quæ lentum valeant impellere bellum,
Et tardas celerare moras, sub corde sagaci
Ventilat: ingenuo videt vndique mœnia firma
Robore, natiuoque loci munimine tuta.
Vna parte tamen stabat qua regia turris,
Quod natura minus dederat supplesse labore,
Artificumque manu: tandem memorabile quiddam,
Egregium dictu, sed non satis vtile, menti
Incidit, vt solidæ fodiendo viscera terræ,
Ima cauans, ductis ad fundamenta cauernis,
Ipsam inclinato turrim subuertere muro
Apparet, & subito referet sibi mœnia lapsu.
Hanc regis curam, versutus præuenit hostis,
Atque artem sollers opponere cogitat arti.

Integer] Pro illæsus.

Nomen equestre] Militarem ordinem. *Armaq. cornipedesq. feros*] Olim erant militaria dona, torques, armillę, hastę puræ, phaleræ, & coronæ: qualibus Sicinium Dentatum, ob fortitudinem fuisse donatum, Plinius cap. 5 lib. 22. & cap. 11 secundi, Gellius tradiderunt.

Properabat quippe coronam] Qua non autoritas, vt tradunt, qui Rom. Pont. fœde adulantur, sed collata iam per electionem significatur. Alioqui, vt vere piorum quidam scripsit, tantam septem tonsores, aut lippi possent Romanorum regi autoritatem tribuere. Mire abusi sunt Romani episcopi quorundam retro principum in se reuerentia. Quam rem latissime prosequitur Defensor pacis, cap. 25 Secundæ dictionis. *Atque monarchiam*] Bartolus interpretans l Hostes. ff de capt. & postli. reuer. & Bald. enarrans § Sed si ab hostibus. Instit. Quib. mo. ius. pat. pot. sol. docent, Si quis negaret imperatorem vniuersalem dominum & monarcham, hæreticum esse. Verum Ludouicus Viues Hispanorum ille eruditissimus asserit, stultum esse, quod imperator Romanus dicatur habere ius, in totum terrarum orbem, cuius nunquam fuerit dominus: nec in ea quidem ius habere, quorum aliquando fuerit dominus, & iam amiserit: quoniam quo iure quæsierat, eodem perdidit, strage scilicet hominum, & bellicis furiis: in culpaque esse ait, impiam & indoctam iurisconsultorum argutationem, accendique principes istis fictitiis titulis, qui aliud nihil sunt, quam faces orbis terrarum, pestisque totius generis humani. *Atque artem*] Id est, dolum. *Opponere arti*] Iuxta prouerbium, quod Terentius in Andria vsurpauit: *Fallacia alia aliam trudit.*

Ergo vbi visceribus sese telluris opacæ
Regius immersit secreto limite fossor,
Protinus occurrens patulæ scrobis hostis hiatu
Deprensos tellure viros, redituque negato
Attonitos, medio suffocat in aggere fossæ.
Sic miseros proprium sibimet fodisse sepulchrum

Pœnituit, clausosque cauo telluris hiatu
Vlterior cœlo non reddidit atra vorago.
Nec minus iratos alio quoque crimine vultus,
Fortuitos omnes solito contemnere casus,
Ausa fuit fortuna procax ostendere regi.
Haud procul eiusdem distans a finibus vrbis
Fulgebat Ligurum longe spectabile castrum,
Hoc expugnandi dudum Fridericus amorem
Pectore conceptum perducere tentat in actum.
Protinus in castris scalas, & cætera, per quæ
Hostibus ignaris conscendi mœnia possunt,
Extruit: hæc in se fabricata putantibus illis
Oppida qui seruant, atque admirantibus vsum.
Haud mora, delectos ex ordine Rector equestri
Ductori Allobrogum, præstanti corpore fortes,
Atque Palatino iuuenes committit Othoni.
Atque illuc iubet ire viros, quo tempore, luci
Extremæ gelidas miscet nox prima tenebras.
Paret, & ad tutam miles duce fretus, vterque
Tendit iter sedem, cunctisque sopore solutis,
Ablatis furtim scalis, fastigia muri
Summa petunt: ac ni temere clamore coorto,
Indicium facti iuuenes properantius æquo
Fecissent, erepta breui castrensibus hora,
Et pulchro sublata dolo castella fuissent.
Armorum strepitu, & subito clamore citatum
Prosilit e stratis vulgus castrense, fugamque
Arripit: at postquam trepidis audacia maior
Affuit, & sumptis virtus incanduit armis,
Bella mouet, hostemque suis iam pene potitum
Mœnibus excutiunt, capto muroque repellunt.

Spectabile castrum] Castrum numero singulari, locus est muris munitus: dictum a casa, quod sit coniunctio quædam casarum. Hinc Castellum per diminutionem, viculus muris circumdatus.

Quo tempore, luci Extremæ gelidas miscet nox prima tenebras] Signat vel id tempus, quod dicimus luminibus accensis: antiqui prima face dicebant, teste Cēsorino: vel primam vigiliam, quoniam nox ex instituto militari, in quatuor vigilias diuidebatur.

LIBRI SECVNDI FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI TERTII.

¶Tertius obsessam tradit victoribus vrbem,
Ciuibus expulsis vastantur mœnia flammis.
Victori meritos deuota Papia triumphos
Exhibet, hinc Tuscas tendit Fridericus in oras.
Munera portantes Pisanos laudat, eisque
Imperat in Siculum validas armare carinas.
Occurrit Præsul Romanus, & impia plebis
Acta suæ queritur, periitque procax Arenoldus.
Vrbem ingressuro patriæ mandata diserti
Inuidiosa ferunt, responsaque dura reportant.

GVN-

GVNTHERI POETÆ CLARISSIMI LIGVRINI, SIVE DE GESTIS FRIDERICI I AENOBAR. AUG. LIBER TERTIUS.

IAmque dies aderat, qua Christus mystica cœna
Discipulis statuens conuiuia, corporis esu
Ipse sui, potuq; sacri satiare cruoris,
Post agni carnes priscæ libamina legis
Nos voluit, veram panis, laticisque figuram
Prætendens oculis, sed certe pabula vitæ
Sensibus infundens, cum iam cessante vetusti
More sacri, noua iura nouus statuisse sacerdos
Creditur altaris, quæ tradita primitus vno,
Acsuscepta modo, tenet ecclesiasticus ordo:
Hunc, & tres alios spacio propiore sequentes,
Temporis ob sacri princeps generosus honorem,
Constituit celebrare, manu deuotus inermi.
Hac quoque præterita, iamque orta luce sequenti,
Qua Deus in ligno vera sub carne pependit,
Ecce profugata, miserabile vulgus, ab arce,
Clerus, & informis monachorum turba, solutis
Mœnibus, ad placidi properant tentoria regis,
Exhausti macie, ieiunia longa ferendo,
Esuriem faciente siti, squallentia sacris
Vestibus ora tegunt, nudo vestigia gressu
Figentes, tunc signa crucis, capsasque piorum
Custodes cinerum, prælato thure vaporant.
Quos vbi pacifice venientes agmine denso
Vidit in occursum Princeps reuerendus, eorum
Prudentes iubet ire viros, & quærere caussas
Quid veniant? quidve illa velit nouitatis imago?

IN LIBRVM TERTIVM LIGVRINI, SEV de Gestis Friderici I Scholia per Iacobum Spiegel Selestadien.

IAmque dies aderat] Elegans descriptio diei, quæ magna quinta Feria ab ecclesiasticis scriptoribus vocatur. *Laticis*] Vini. quod omnis humor dicitur latex. *Sensibus*] scilicet interioribus. Nam & sensum rectissime dici de iis, quæ animo ac mente sentiuntur, autor est diuus Augustinus lib. xi ciuitat. Dei. *Vetusti sacri*] Id est, sacrificij, visibilis, nempe trucidati pecoris: quod inuisibilis sacrificij sacramentum, id est, sacrum signū esse interpretatur idem August. cap. 5 libri decimi operis modo citati. *Nouus sacerdos*] Quia non ex ordine Aaron, sed Melchisedech: qui semel tantum ingressus in sancta, pacem Dei vnica hostia corpore suo immolato inuenit. *Altaris*] Quod vnum est in ecclesia, sicut vna fides, & vnus Christus: qui creditur his verbis: Hoc est corpus meum, cōsecrasse panem, hoc est, instituisse sacramētum synaxeos. *Hunc, & tres alios*] scilicet Dominicæ passionis, quietis, & resurrectionis. Constantinus imperator cognomento Magnus, priorem, quia dominus in eo crucifixus est: posteriorem, quia in eo resurrexisset, a iudiciis, aliisq; caussis, sanciuit habere vacationem. autor est Sozomenus. *Vera sub carne pependit*] Cerdon enim, qui duos Deos finxerat, alterum bonum, alterum sæuum, docebat, Christum boni Dei filium, in phantasmate tantum venisse: nec vere passum, nec vere natum: resurrectionem animæ probans, carnis negans.

Protinus ex illis pallenti squallidus ore
Voce satis mœsta, fortunæ verba coaptans,
Facundo sermone tamen, sic incipit vnus:
Mens erat, inuicti pedibus procumbere regis,
Et quos immeriti patimur deflere labores:
Quem quia nunc misera prohibemur adire repulsa,
Vos saltem nostras illi deferte querelas,
Quid sumus miseri? quid dignum fecimus ira
Rex inuicte tua? quæ tantum caussa furorem
Mouit, vt imbellem, solitumque fideliter hymnos
Pro populo Christi, pro te quoque sæpius ipso,
Si credis, resonare Deo? cum plebe nocenti
Perdere coneris tanto molimine clerum.
Quod scelus hic nostrum? nisi si scelus esse putetur,
In medio populi sedem posuisse nocentis.
Nos neque consiliis immania cœpta, nec acta
Iuuimus, inuitis fiunt hæc omnia nobis.
Illi ciuiles caussas, & pondera rerum

Mens erat] Oratio Terdonensium, plena affectibus, & non ineptis interrogationibus ad commouendam miserationem intercisa. Lege pontificem Othonem.

Inter se tractare solent, nos vulgus inerme,
Nos abiecta manus, nullis adhibemur eorum
Consiliis: tantum studiis nocturna diurnis
Iungimus assiduos soliti depromere psalmos,
Et precibus pulsare Deum, sed bella nec illos
Exercere sinunt in tantis cladibus vsus.
Vndique concutimur bello, lapidumque rotatu
Templa flagellantur, sacris altaribus astans
Confixus telis expirat morte sacerdos,
Ergo pius pariter pereunte peribit iniquo,
Nec vixisse pie sub iudice proderit æquo?
Sic scelerum vindex, consolatorque piorum
Venisti? si iura tuis, legesque reformas
Gentibus, inque suum satagis reuocare vigorem:
Parce bonis, & perde malos, propone quibusque
Iustitiam meritis, compensans præmia caussis.
Quanquam (si veris liceat modo vocibus vti,
Pace tua Princeps pensato pondere rerum
Non tam formosæ rea sit Terdona Papiæ,
Quam rea Terdona formosa Papia tibique.
Nam præter reliquas, quas aut seruire coactas
Subdidit, aut captas euertit funditus vrbes,
Adspice quam turpi Lunelli nobile castrum,
Atque Palatini sedem fidosque penates
Verterat illa dolo, comitem ciuesque vocabat
Perfida, colloquio pacis de rebus habendo,
Incautosque viros, & nil hostile timentes,
Fraude mala captos, in vincula dura coëgit.
Ipsaque non armis, nec belli iure, sed astu,
Vel potius subuersa dolo, castella reliquit.
Et nunc ille comes concors, & regius aulæ
Ille potens princeps, sub quo Romana securis
Italiæ punire reos de more vetusto
Debuit, iniusta victrici cogitur vrbi
Vt modicus seruire cliens, nulloque relicto
Iure sibi, dominæ metuit mandata superbæ.
Hæc feritas vrbi Ligurum, quæ sola Papiam
Non timet, infausto princeps nos fœdere iunxit:
Non odio regni, non seditione rebelli,
Immo (vt vera loquar) non ipsius vrbis amore
Hanc sequimur, sed ne nos ore Papia voraci
Absorbere queat, quæ cunctas deuorat vrbes:
Et tamen in tantis scelerum prouentibus, illæ
Gaudet, & ecce tui felix habet omen amoris.
Sed nihil hæc ad nos, ad te iustissime Princeps
Attinet, Italicos iamdudum inquirere mores,
Vlcisci scelerum noxas, punire nocentes,
Oppressos releuare manu, frænare superbos.
Nos proprios tantum contenti flere labores,
Oramus, iam parce piis, hominesque memento
Fœdere naturæ, fideique charactere iunctos.
Aspice tabifico languentia corpora morbo,
Aspice deformes vultus, atque arida longa
Ora siti, vix hæc fauces in verba solutæ
Vocis iter præstare valent, quos tempore longo

Famosæ Papiæ] Quoniam Longobardorum reges, quorum sedes erat, diuersis eam ædificiis & muneribus exornauerunt.

Nobile castrum] Hoc est, oppidum, vt ait, præsul Frisingen. imperiale.

Vlcisci scelerum noxas] Solebat dicere Solon duobus respublicas contineri, præmio videlicet, & pœna. *Fœdere naturæ*] Signat illam cognationem, quã inter homines natura constituit: propter quam eleganter colligit Iurisconsultus: *Hominem homini insidiari nefas esse. Fideique charactere*] Id est, baptismo: quo primum crucis character imprimitur frõti, vt memineris quoad viuis, te sub Christi signo mi-

Sulphureus torret potius, quam temperat humor,
Corruptos sanie latices, infectaque tabo
Pocula, vix mediis ex hostibus ense recepta
Sumimus: obducto durescunt viscera cœno,
Arctantur fauces, insano feruidus æstu
Pectoris alternos angustat pulmo meatus,
Nec pestem releuare cibo, vel languida victu
Membra fouere libet: misero solatia morbo
Iussimus esse famem: sic pestem peste leuamus.
Heu miseram, atque omni grauiorem funere vitam
Viuere, nec gratas viuendi noscere caussas.
At tu per fidei communia sacra, per illum
Quem crucis in ligno potatum felle, piasque
Expandisse manus, & sacri fluminis imbre
Conscissum rorasse latus, mortemque subisse
Lux hodierna monet, Vir maxime parce, nec vltra
Innocuos afflige pius: sine, morte relicta,
Mortis enim species, alias quocunque iubebis
Omnibus ereptis, inopem traducere vitam,
Neve velis, iterum miseris nos reddere claustris,
Olim grata domus, nunc carcere tristior omni
Ille locus, stygioque magis metuendus auerno.
Dixit, & erectis omneis ad sydera palmis
Principis absentes feriunt vlulatibus aures:
Qui tamen occulta tractus pietate, laborem
Dissimulans, animi documentaque magna, suique
Exemplum sancire volens, ad tuta redire
Imperat, & clausam miseros compellit in arcem.
Non secus irati sententia fine supremo
Iudicis, æternum maledictos tradet in ignem,
Suppliciisque datos exerta puniet ira,
Qui totiens moniti, totiens spreuere monentem.
Sic miseri ciues ad mœnia clausa gementes,
Ac velut in certam queruli rediere gehennam.

gno militare, cui iam tum cum viuifici lauacri mysteriis initiabaris, nomen dedisti. Deinde sacro perungitur ceromate frons: quo te æternũ cum vitiis luctamen ingressum esse profitearis. Fidei autem verbum hic, & infra, *At tu per fidei communia sacra*] Vsurpauit more ecclesiasticorum. *Sic pestem peste leuamus*] Iuxta prouerbium: *Malum malo medicari.* *Et sacri fluminis imbre Conscissum rorasse latus*] Nam astans inter milites quidam, qui quo certior esset mors domini Iesu, lancea perfodit latus eius: ac protinus ex vulnere profluxit sanguis & aqua, magno mysterio declarantes, quod eius mors nos ablueret a peccatis, & quod eadem, vitam nobis largiretur æternam. Nam baptismus aqua constat, in sanguine vita est hominis. *Qui tamẽ occulta*] Animum quidem intus (vt Othonis Frisingen. vtar verbis) ad misericordiam flexum præsensit, sed dissolutionis suspicionem vitans, extra eum in prioris seueritatis constantia seruauit. *Non secus*] Comparatio. *Irati iudicis*] Christi. Sentit Augustinus cap. vlt. vicesimi Ciuitatis Dei, iudicium Dei ex literis vtriusque instrumenti facile colligi, sed ex veteribus iudicium tantum Dei expresse: at iudicium Christi filij ex veteribus quoque: cæterum apertius ex nouo Testamento. *Maledictos*] More ecclesiasticorum pro execratis & deuotis vsurpauit. *Æternum ignem*] De quo Esaiæ vlt. cap. *Vermis eorum non morietur, & ignis eorum non extinguetur.* Diuus Hieronymus hoc loco: *Vermis autem qui non morietur, & ignis qui nõ extinguetur, a plerisque conscientia accipitur peccatorum, quæ torqueat in supplicio constitutos.* Inter impias eorum relata est sententia, qui dixerunt nullorum hominum pœnas in æternum esse mansuras. Qua in re diuus Augustinus misericordiorem fuisse scribit Originem: qui & ipsum diabolum atque angelos eius, post grauiora pro meritis & diuturniora supplicia ex illis cruciatibus eruendos, atque sociandos sanctis angelis credidit. *Gehennam*] Hoc vocabulum negat beatus Hieronymus in antiquis inueniri libris, sed primum a Christo proditum: sumitur apud Euangelistas pro loco in quo cruciantur impij.

Tandem spe posita, iam desperare coactus,
Ac velut incerta conclusus carcere mortis,
Ingentes animos ex ipsis cladibus hostis
Colligit: ac medio concessæ tempore pacis,
Extruitur mira Balearica machina molis,
Quæ valido longum transuerberet aëra iactu.
Ergo vbi diuino concessum tempus honori
Præteriit, rursum iaculis, lapidumque rotatu,
Et teli quocumque modo tentantur: & inde
Illa grauis moles ingenti pondere fulta
Erigitur, celsasque superuenit altior arces,
Saxaque magna rotans, nostros absistere longe
Cogit, & ipsius tormenti robora frangit,
Quod magis obsessos affligere sueuerat hostes,

Concessæ pacis] Induciarum.

Balearica machina] Id est, funda: quæ primum inuenta est apud Baleares insulas, quę hodie Maiorica, & Minorica nominantur, a dispari quantitate.

Addidit hoc animos hoſti, quantumque doloris
Acceſsit noſtris, tantum ferus ille ſuperbit.
Reſpirant vtrinque minæ, paulumque remiſſa
Pugnandi ſerie, renouato robore rurſum
Fit fragor: & valido quaſſantur mœnia bello.
Nec minus obſeſſi, quantum timor, iraque præceps
Suggerit, accelerant, ferrum iaculantur, & ignem,
Saxaque terrifico vibrant excuſſa flagello.
Nec dubitant ipſos in prælia frangere muros.
Seque ipſos hoſti ſi deſint tela minantur.
Tandem poſt multos bellorum hinc inde labores,
Et miſeræ cladem numeroſaque funera plebis,
Expugnata magis, quam reddita mœnia noſtris
Ceſſerunt, tantumque reis pro munere ſummo,
Id quoque vix procerum precibus multoque rogatu
Eſt conceſſa ſalus, in ſortem cætera prædæ
Omnibus, & longi precium venere laboris,
Ipſaque diſiectis hoſtiliter vndique muris
Mœnia, puluerea peſſum ſedere ruina.
Quis referat miſeræ ſqualorem plebis, & ægro
Tabida membra ſitu, deteſtandumque colorem?
Cum velut e tumulo permiſſu regis ab arce,
Non homo, ſed pallens hominis prodiret imago.
Tunc licuit miſeris quam ſit miſerabile longa
Obſidione premi, proprio perpendere caſu.
Inde profecturum Ticini læta iuuentus,
Ad ſua victorem diuertere mœnia regem
Flagitat, inſignes antiquo more triumphos
Exhibitura duci: Non eſt in finibus, inquit,
Italiæ tanto locus aptior vllus honori,
Quemve tuo cupias magis illuſtrare triumpho,
Quam quæ fida tibi per læta, per aſpera quæque
Extitit, & nullo defecit tempore ſedes.
Adde, quod iſte tuus noſtros procedit in vſus
Sudor, & iſta tuæ geſsiſti bella Papiæ.
Hoſtilem, noſtriſque malis inhiare paratam,
Hoſtibus & ſæuis adſtricto fœdere iunctam,
Quid referemus ad hæc? vertiſti funditus vrbem.
Non ſumus ingrati: liceat modo ſoluere grates,
Ingreſſuque ſui regis gaudere Papiam.
Paret: & exhibitum non aſpernatus honorem,
Mœnia victor adit: non eſt tractabile ſenſu,
Eloquiove meo, quæ gaudia, quantus ab vrbe
Occurſus populi, quo ſcilicet ordine caſtus
Antiſtes, lætuſque ſuo cum præſule clerus
Veſtibus ornati nitidis, precioſa ferentes
Signa crucis, textuſque ſacros, thuriſve vaporem
Prodierint, vt purpureo velamine paſſim
Belligeros inſtratus equos fulgentia late
Signa ferens. phaleratus eques fremebunda lupatis
Ora terat, cogatque leues ſubſiſtere curſus:
Vtve nurus, matreſque ſimul, miteſque puellæ,
Candida Sidonio velatæ corpora textu,
Geſtantes nitido baccata monilia collo,
Fuluaque gemmatis incinctæ tempora cyclis,

Hoſtilem vrbem] Terdonam. *Hoſtibus ſæuis*] Mediolanēſibus. *Non aſpernatus honorem*] Qui maximum eſt inter externa bona, vt ait philoſophus quarto Ethicorum. *Non hæc fiducia mentis*] Quæ ſcilicet certa ſpe freta neſciat confidere. *Vix hæc ſtimulatus Apolline toto*] De quo Naſo: *Eſt Deus in nobis, ſunt & commercia cœli, Sedibus æthereis, ſpiritus ille venit.* Origenes primo contra Celſum libro, & de principiis tertio, docet eſſe ſpiritales quaſdam Energias, id eſt, virtutes latentes, quas Dæmones, vel Deos ſecundos nuncupent Academici: qui ſint velut magiſtri. Siquidem id agere, quod pro arbitrij ſui poteſtate ſibi delegerint. Vnde profluat inter homines ſapientiæ diuerſitas. Quippe eſſe Energiam, quæ poëticam inſpiret, itemque Geometriam, ac deinceps diſciplinas alias. Proinde vulgatum inter Grȩcos, Poëſin citra inſaniam non contingere, ac afflatum quendam. *Vel Maro*] Tantum debet Latina res Mantuano cœlo, ſub quo Latinæ eloquentiæ ſpecimen longe clariſſimum & natum & educatum eſt: Et quo vnò poſt illa M. Tullij fulmina, longe lateque coruſcantia, aduerſus Græcæ gentis fremitum nimio plus ſæpe inſonantem coorimur, obſiſtimus, vt dixit Cælius Rodoginus vir doctus ac pius. *Vel magnus verbis æquarèt Homerus*]

Vrbis vtrumque latus densa statione tenentes,
Vocibus acclament faustis, dominumque salutent:
Vt domus aulæis late pendentibus omnis,
Et picturatis constrata platea tapetis,
Rebus odoriferis, & pingui ture vaporet:
Vt tuba terribili spiramine, tibia leni,
Cornua ventoso strepitu, caua tympana rauco,
Seu lyra percussis dulci modulamine neruis
Murmure intrantes placido demulceat aures:
Vt pueri, populusque minor, venientibus vltro
Exuuias substernat equis, Pæanaque lætum,
Ioque triumphe canat: hæc omnia, pluraque nobis,
Si modo suppeterent vires, memoranda fuerunt,
Deficit ingenium: non hæc fiducia menti,
Vt penitus meminisse velim, rerumque nitorem
Voce sequi: vix hæc stimulatus Apolline toto,
Vel Maro, vel magnus verbis æquaret Homerus.
Quid volui demens, tantarum pondera rerum,
Agresti tentare sono, tenuique camæna?
Materiæ succumbit opus, mihi paupere vena
Verba fluunt: magnum res exigit ista poëtam.

Homerus] De Homeri temporibus, & de patria, & parentibus, maxima contentio ex Græcis autoribus. In libris vero Chronicis Eusebij Cæsariensis pontificis, sic scribitur in Latina historia Reperimus: Agrippa apud Latinos regnante, Homerus in Græcia floruit, vt testatur Apollodorus grammaticus, & Euphorbius historicus, ante vrbem conditam annis centum viginti quatuor: & vt ait Cornelius Nepos, ante Olympiadem primam annis centum. Itaque Homerus erit vrbe Roma antiquior: quod & Cicero testatur in Tusculanis quæstionibus. Hic, quemadmodum ex Oceano fluminum vis fontiumque cursus capit, sic omnibus eloquentię partibus ortum & exordium dedit: quem nemo in magnis sublimitate, nemo in paruis proprietate superauit. Idem lenis & pressus, iucundus & grauis, cum copia, tum tenuitate mirabilis, nec in poëtica solum, sed oratoria facultate eminentissimus autor. Quintilianus capite primo, libri decimi.

Comiter exceptum sancti Michaëlis ad ædem,
Qua veterum fulgent antiqua palatia regum,
Producunt, nitidumque caput gemmante corona
Cingitur, & sceptro decoratur dextera sacro.
Hunc triduo regi populus deuotus honorem
Exhibuit, largo cumulans noua gaudia sumptu.

Veterum regum] Longobardorum scilicet, quorum regnum minime crudele, aut intollerandum fuisse scribit Merula, & ab his regibus prognatos Angleriæ comites, qui vicecomites postea appellati fuerint: Aenobarbūque Cæs. Fridericū, vbi Mediolanum euertit, Angleriæ comites, vt funditus tollerentur, in primis laborasse: ne ex stirpe regia nasceretur aliquis, qui ad auctores generis respiciens, regnum auorum aliquando assereret. *Antiqua palatia*] Bene antiqua dixit: quando & Gothi, quibus iam pulsis Italia, Longobardi successerunt, Papiæ, velut in munitissima regni parte thesauros habuere, vbi & reges suos aliquando crearunt. Mediolanum enim a recenti strage & ruina deformatum, non visum est Maiestati regiæ conuenire.

Inde Placentinos fines, & rura Cremonæ,
Et Mutinæ transcurrit agros, atque vrbe potitus,
Quæ quasi plena bonis, est dicta Bononia, sacri
Flaminis, aduentum digno celebrauit honore.

Placentinos fines] Insignes ad Trebiam fluuium clade Romanorū, quorum colonia fuit, deductis eo sex millibus colonorū, vt opponerentur Gallis, qui eam partem tenebant. vt autor Pedianus. Hæc a Palauicinis primum tyrannis, post Longobardis, cum antea libera fuisset, occupata fuit, variis deinde agitata casibus, & patrum nostrorum memoria sæpe direpta est. *Cremonæ*] Et hæc deducta est colonia agro Gallorum capto, vt scribit Liuius, frequentibusque afflicta ruinis: vim quoque pertulit Friderici nostri vsque mœnibus deiectis. vt lib. nono poëta noster cecinit mox a principio. *Et Mutinæ transcurrit agros*] Non de vetere loquitur, quæ teste Liuio colonia quoque Romanorū deducta est, vna cum Pisauro, & Parma: in quam nihil reperitur sæuitum a Gothis, aut Longobardis, vt refert Volaterranus. nec eius etiam mentio omnino, sed de ea, quæ hodie cernitur, & ædificata fertur circiter annum a nato Christo M C. *Est dicta Bononia*] Bononia Felsina dicebatur, cum princeps esset Ethruriæ, vt ait Plinius. A Bono Tuscaniensi duce Sempronius dictam autumat. Poëta noster a bonitate: Cui adstipulatur Iulius Cæsar Pius, qui etymum nominis recensens, Dictam puto ego, inquit, a bônitate soli fœlicissimi, cœli serenissimi, præstantia animorum, vini, frugum, & bonitate prope peculiari rerum omnium, vbi Liberi, Cererisque certamen est.

Mox Appenninum scopuloso limite transit,
Ingrediturque tuos bellatrix Tuscia fines.
Occurrere duci proceres, quos bellica Pisa
Miserat æquoreis celeberrima Pisa triumphis,
Pisa peregrinis statio bene nota carinis.
Hos iubet in Siculum condicto tempore regem
Cogere belligeros, atque emunire carinas.

Tuscia] Eadem & Ethruria, Græcis Tyrrhenia dicta, nunc Tuscania, prouincia olim Italiæ opulentissima, fortiumq; virorū alumna: vnde bellatricem vocat. Ipsius termini, Macra, Tyberis, & Appenninus. Eius ciuitates Ludouicus Pius imperator cum Paschali pontifice diuisit. *Bellica Pisa*] Pisanorum terra mariq; res diu floruere: de quibus vide Volaterranū, qui scribit Othonem primū Pisis

ſeptem Germanorum familias reliquiſſe, in eo loco habitare volentium, quas & facultatibus & honoribus ornauerit. *Statio bene nota carinis*] Nam Piſa, ſiue Piſæ (vtroque enim numero dicitur) ſitæ ſunt in littore inter Auſerem & Arnum amnes. Plinio orta a Pelope Piſiſque Peloponeſi. *In Siculum regem*] Guilhelmum primum filium eius Rogerij: qui a Cæſ. Imper. Lothario Saxone regno Neapolis exactus, poſtquam recæpiſſet omnia, tantum titulo regis Italiæ abſtinuit, cōtentus in poſterum Siciliæ rex appellari. Res eius ſcribunt inter præcipuos Platina, Sabellicus, Ritius & Volaterranus. Ex noſtris Otho, Vrſpergenſis, Auunculus meus, Nauclerus, & Crantius. *Condicto*] Conſtituto, & vt vulgo dicunt, præfixo.

Inde caput mundi Romam petit, atque Viterbum
Contigit, excelſa non longius vrbe remotum
Quam quantum biduo tardus valet ire viator.
Sedis apoſtolicæ præſul, ſummuſque ſacerdos
Tunc Adrianus erat: qui fama lætus eadem,
Protinus eximia cleri ſtipante corona
Occurrit, magnaſque viro, triſteſque querelas,
Multaque facta ſuæ crudelia pertulit vrbis:
Contemni ſeſe referens, populique furentis
Iurgia, probra, minas, riſus, conuicia, rixas
Sæpe pati: clerumque ſuum, ceu vindice nullo
Expoſitum probris, crebras perferre rapinas,
Pulſari graſſante manu, ferrove laceſſi.

Inde caput mundi Romam] Cur Roma caput orbis fuerit nuncupata, prodiderunt Liuius primo ab Vrb. con. lib. & Diony. Halicar. Antiquitatum Rom. lib. quarto. Tradunt poëtæ diu quæſitum, qua tandem poneret arce terrarum fortuna caput? Viſumque tandem Superis, nihil poſſe huic rei Roma aptius reperiri. *Tūc Adrianus erat*] Eius nominis quartus, natione Anglicus: de quo lib. mox ſequenti aliquanto fuſius. *Qui fama lætus eadem*] Diſſimulant alij cauſſam pontificij occurſus, quam Crantius cap. 16 lib. Sax. rerum 6, & ſimul quæ tum & papa & Cæſar collocuti ſunt refert: quæ Otho Friſingenſis ſilentio præteriit. Lege, & cognoſces factum epiſcopi Romani.

Sic pater inualidus, nato poſt longa reuerſo
Tempora, ſeu caſtris, ſeu de regione remota,
Quem penes & rerum ius eſt, & tota regendæ
Cura domus, noxas, & facta proterua ſuorum,
Contemptuſque ſuos, & quos abſente labores
Pertulit, euerſamque domum, numeroſaque damna
Commemorat, multumque minas vltoris acerbat.

Sic pater inualidus] Pulchra comparatio.

Cuius origo mali, tantæque voraginis autor
Extitit Arnoldus, quem Brixia protulit ortu
Peſtifero, tenui nutriuit Gallia ſumptu,
Edocuitque diu: tandem natalibus oris
**Redditus, aſſumpta ſapientis fronte, diſerto*
Fallebat ſermone rudes, clerumque procaci
Inſectans odio, monachorum acerrimus hoſtis,
Plebis adulator, gaudens popularibus auris,
Pontifices ipſumque graui corrodere lingua
Audebat papam, ſceleratàque dogmata vulgo
Diffundens, variis implebat vocibus aures.
Nil proprium cleri, fundos, & prædia nullo
Iure ſequi monachos, nulli fiſcalia iura
Pontificum, nulli, curæ popularis honorem,
Abbatum, ſacras referens concedere leges.
Omnia principibus terrenis ſubdita, tantum
Committenda viris popularibus, atque regenda:
Illis primitias, & quæ deuotio plebis
Offerat, & decimas caſtos in corporis vſus,
Non ad luxuriam, ſiue oblectamina carnis
Concedens, molleſque cibos, cultuſque nitorem,
Illicitoſque iocos, laſciuaque gaudia cleri,
Pontificum faſtus, abbatum denique laxos
Damnabat penitus mores, monachoſque ſuperbos,
Veraque multa quidem, niſi tempora noſtra fideles
Reſpuerent monitus, falſis admixta monebat.

Brixia] Hanc vrbem Cenomanni ædificarunt, qui poſt Inſubres in Italiā venerunt. Autores Liuius, & Polybius. A Germanis tranſeuntib. in Italiam conditam eſſe, Tortellius ſcribit. Nos vidimus quātam cladem in paucis annis accæpit. Hic fides noſtrorum peditum deſiderata eſt. Panegyricus chriſtiani Mantuani in Brixiā dictus, extat. *Edocuitq; diu*] Audiuit Petrum Abelardū Britannū, vt teſtatur Otho pontifex, ad quem tunc temporis vndique concurſus fiebat. De Deo religioneq; chriſtiana diſſerens, a cæteris ſcholis & ſenſibus deſciſcebat. Coactus eſt libros ſuos coram, igni dare: nec idcirco auditores ab eo defecerūt, teſte Æmylio Veronē. *Sapientis fronte*] Hoc eſt, concionandi & docendi munere: quod niſi vita, doctrinaque probato committi non debet. Sed & prudentia concionatori eſt neceſſaria. Nam in primis opus eſt circumſpectione. Siquidem refert quid apud quos dicatur. Id quod veriſſimum eſſe tandem diſcemus, ſed tum quum ſerum erit, vt vere admonet Rhenanus noſter ter Beatus. *Monachorum acerrimus hoſtis*] Non mendicantium: quod tum id hominum genus nondum

dum

Et fateor, pulchram fallendi nouerat artem,
Veris falsa probans: quia tantum falsa loquendo
Fallere nemo potest: veri sub imagine falsum
Influit, & furtim deceptas occupat aures.
Articulos etiam fidei, certumque tenorem,
Non satis exacta stolidus pietate fouebat,
Impia mellifluis admiscens toxica verbis.

dũ natũ erat. Vnde de cæteris religiosorum ordinib. accipiendum est: quorum omnium originem Volaterranus attigit. Priscorum monachorum, qui non ferentes gentilium in Christum blasphemias, in solitudines profugerant: alij Cœnobitæ, quod gregatim viuerent, appellati sunt: alij, quod semotim, Anachoritę vocati sunt. Illis non erat monasterium certum, nulla figura, aut color, aut materia vestis, quæ post sunt instituta. *Nulli Fiscalia iura pontificum*] Sunt & hodie, qui vt non suadent, vt cuiquam per vim ac tumultum, quod possidet, adimatur: ita putant, si dominus hanc mentem impertiret ecclesiæ ministris, vt sponte ditionem mundanam abiicerent, nihilo peius habituram religionem Christianam, & ipsis non paulo plus accessurum, tum quietis, tum dignitatis. *Sacras leges*] Sentit diuinę scripturę autoritatem, quam patres germanæ pietatis obseruantiores secuti statuerunt, Ne sacerdotes profanis negociis implicentur: quod Deo militent. Quanquam & principum Rom. constitutiones id subinde innuant. *Omnia principibus*] Eo igitur nostra infelicior ætas est, quod Anabaptistarum dogma, adimit omne gladij ius profanis principibus ac magistratibus: quod nihil aliud est, vt eleganter colligit Roterod. quam vniuersum reipub. statum subuertere, ciuiumque fortunas, ac vitam facinorosorum audaciæ prodere. *Veraque multa quidem*] Et dissidio nostræ ætatis, vt dissimulari non potest, ex parte non minima ansam præbuerunt, corrupti mores eorum, quorum sale condiri debuerat populi stulticia. Misceamus maria cœlo, ante non sanctis viuetur moribus, non pie formabitur cęterorum pectus, nisi sanctitate imbutis magistris morum, iisque qui vitæ mortalium præsunt. Non parebunt ex animo alij legibus, lege soluentibus alios iis, qui leges moderantur, seque Legum immunes volunt. In animis tenuiorum regendis exemplo maiorum, antistitumq; potius, quam imperio est opus. Vnde non aliis, vt vere dixit Æmylius Veronensis quam quibus nata est Christiana pietas, moribus recoli potest. Platina receptus autor optabat, vt suis temporibus viueret Imp. Ludouicus Pius, indigente ecclesia suis sanctissimis institutis & censura. Nam ille anno a natali Christi octingentesimo ac decimo nono, apud Aquisgranum synodum multorum episcoporum habuit in qua constitutum est: ne episcopi & clerici cuiusuis gradus preciosas, & exquisitas vestes, neue in digitis gemmas ferrent: & alia quædam sancita ad gloriam Dei, & vtilitatem ecclesiasticæ dignitatis, quæ omnia idem Platina prosequitur in Gregorio quarto: quæ si legeris, videbis optimum virum præuidisse præsentem ecclesiæ statum.

Ille suam vecors, in clerum, Pontificemque,
Atque alias plures adeo commouerat vrbes,
Vt iam ludibrio sacer, extremoque pudori
Clerus haberetur: quod adhuc (ni fallor) in illa
Gente nocet, multumque sacro detruncat honori.
Mox in concilio Romæ damnatus, ab illo
Præsule, qui numeros vetitum contingere nostros,
Nomen ab innocua ducit laudabile vita.
Territus, & miseræ confusus imagine culpæ,
Fugit ab vrbe sua, Transalpinisque receptus,
Qua sibi vicinas Alemannia suspicit Alpes,
Nomen ab Alpino ducens, vt fama Lemanno,
Nobile Turregum, doctoris nomine falso,
Insedit, totamque breui sub tempore terram
Perfidus, impure fœdauit dogmatis aura:
Vnde venenato dudum corrupta sapore,
Et nimium falsi doctrina vatis inhærens,
Seruat adhuc vuæ gustum gens illa paternæ.

Ille suam] Scilicet Brixianam. *Nomen ab innocua*] Signat Innocentium Pontificem eo nomine secundum: qui vt refert Volaterranus, celebrato apud Lateranum concilio, multa pro sacerdotibus vtilia statuit. *Qua sibi vicinas Alemannia*] Walafridus, teste Vadiano, mediæ ætatis non temnendus autor, in vita diui Galli, Rhætis proximos, & supra Acronium, Rhenumque, tum & in occasum ad Tigurinum lacum, & Limagum habitantes, vbi hodie longe lateque Heluetij habent, Alemannorum nomine censet. Hoc autem vocabulum recentius esse, Flauius Vopiscus his verbis in vita Proculi testatur. Alemannos, inquit, qui tunc adhuc Germani dicebantur, non sine gloriæ splendore contriuit. Fuerunt autem Alemanni dicti, non a Lemanno lacu, sed quod esset collecticia diuersorum hominum multitudo, ***allerley mann, aus allen Landen mann.*** Id quod Agathius ex Asinij Quadrati authoritate docet: cuius verba recitat autor commentarioli in Tacitum de Germanis. *Ab alpino Lemanno*] Idem Otho præsul & plures alij, sed falso, opinati sunt: pro quibus tamen Poëta fidem suam non obstringit. dicit enim, vt fama. Porro Lemanni, qui nunc est lacus Gebennensis, meminit Lucanus in primo: cauum appellans, a capacitate multarum aquarum: per quem Rhodanus Ararim deferens rapitur. *Nobile Turregum*] Qui putant olim dictum esse Tigurum, falluntur. siquidem pagi Tigurini, cuius est mentio apud Cæsarem, sunt Vranienses. Est autem Turregum nouum oppidum, cui fluuius Turga, vt ipsi regioni Turgauiæ nomen indidit, cum situ, tum potentia insigne, primi hodie inter vrbes Heluetiorum fœderatorum nominis, in finibus Ræthiæ primæ Romanæ prouinciæ: quam Alemanni, quorum primas in eis tenebant Sueui Germanorum nobilissimi, quorum nomen obscurauit

memorabilis illa Francorum Germanorum victoria in Fungris, duce LuitWicho, qui sub Clodouæi vocabulo primus Francorum Regum Christi nomen professus est. Porro Turregum noster Aenobarbus expugnauit in eo bello, quod adolescens pro patre Friderícho monoculo Sueuorum, & Alsatiæ Duce, imperante Chunrado patruo, fortiter gessit aduersus eo tempore opulentissimum fortissimumque Ducem Zeringensem Chunradum, quem ad patrem, patruumque supplicem venire, imperataque facere coëgit.

Ast vbi de medio sublato præsule summo,
Eugenius sacræ suscepit iura cathedræ,
Ille Petri solidam cupiens conuellere petram,
Vt caput infirmum per cætera membra dolorem
Diffundit, Romana petit temerarius ausu
Mœnia sacrilego, totamque nefarius vrbem
Inficit, impuri corruptam semine verbi:
**Et populi tantas in clerum concitat iras,*
Vt penitus nullum summo deferret honorem
Pontifici, clerumque odio vexaret iniquo.
Et si quis, cui mens æqui & reuerentior esset,
Et meliora pio flagrarent viscera voto
Forte refragari, seu dissuadere furorem
Ausus erat, seseque nouis opponere monstris,
Omnibus ereptis, subuersa funditus æde,
Corporis afflictu, seu tandem sanguine fuso,
Clericus, aut etiam popularis, facta luebat.
Quinetiam titulos Vrbis renouare vetustos,
Patricios recreare viros, priscosque Quirites
Nomine plebeio, secernere nomen equestre,
Iura tribunorum, sanctum reparare Senatum,
Et senio fessas, mutasque reponere leges,
Lapsa ruinosis, & adhuc pendentia muris
Reddere primæuo Capitolia prisca nitori,
Consiliis, armisque, sua moderamina summæ
Arbitrio tractare suo, nil iuris in hac re
Pontifici summo, modicum concedere Regi,
Suadebat populo: sic læsa stultus vterque
Maiestate, reum geminæ se fecerat aulæ.
Vnde etiam tandem (neque enim reor esse silendum)
Nec de funesto repetatur postea sermo,
Iudicio cleri, nostro sub Principe victus,
Adpensusque cruci, flammaque cremante solutus,
In cineres Tyberine tuas est sparsus in vndas.
Ne stolidæ plebis, quem fecerat improbus error,
Martyris ossa nouo, cineresve foueret honore.

Eugenius] Secundus, patria Pisan*. Huius autoritate Gilberti Pictonum Episcopi, cognomento Poretani, damnata sunt de sancta Triade placita: ipse omni crimine leuatus, nec vlla ignominia notatus, quod & dum dies ei diceretur, sensus suos iudicio, arbitrioque concilij, Pontificisque moderaturũ se testatus fuerat. De hoc Gilberto præsul Frisingeñ. plura lib. posterioris hist. 1. ***Ille***] Scilicet Arnoldus: de quo idem Frising. cap. 27. lib. modo citati, & aliquanto pluribus cap. 20 secundi eiusdem hist. lib. ***Patricios recreare viros***] Romulus cum nouã suam ciuitatem viribus & robore iuuenum munitã cerneret, vt eam & consilij ope fulciret, centum numero elegit, quos ob honorem Patres, ob ætatem Senatores appellauit, quorũ posteritas per genituram propagata, Patricij appellari. ***Priscosque Quirites***] Hoc est, Romanos, qui nullius imperio subiecti erãt. ***Nomen equestre***] Solebant primores equestris ordinis Senatorib. adscribi: qui ob id conscripti patres appellati sunt. Huius ordinis insigne erat annulus, quo a plebe distinguebatur. Vtebantur tamẽ eo Senatus & nobilitas. Tamen promiscuum eius vsum fuisse bello secũdo Punico scribit Plinius. Nam alioqui, inquit, non potuissent trimodia illa annullorum Carthaginem ab Annibale mitti. ***Iura Tribunorum***] Horũ quinque erant genera. Tribuni, seu Præfecti Celerum, Tribuni plebis, Tribuni Militum, cõsulari potestate. Tribuni Militares, & Tribuni Ærarij. ***Reparare Senatum***] Quem ideo sanctum dicit, quod necesse erat, priũs sacra Diis fieri: & nec vllo alio loco, nisi augurato. vt legimus apud Fenestellam. ***Capitolia***] Plurale, pro singulari. recæpta figura loquendi. Fabius negat libertatem numeri sub grammaticis constringi præceptis. Constat autem apud nobiles autores, sæpe Romanum Capitolium conflagrasse. Lege Lactantium cap. 17. tertij. ***Suadebat populo***] Quantum eius valuerit oratio, non tantum apud mutabile vulgus, sed ipsum etiam Senatum, abunde declarat exemplum literarum, S.P.Q.R. ad Cæs. Chunradum Tertium scriptum: quod Otho Pontifex fideliter retulit in primum rerum Aenobarbicarum librum. ***Iudicio cleri***] Sententia Episcoporum. ***Sub nostro Principe***] Hoc est, potiente rerum summa Friderico. ***Tyberine***] Idem qui Tybris, Florus in primo de Anco Martio. Hic igitur, inquit, & mœnia muro complexus est, & interfluentem vrbi Tyberinum, ponte commisit. Nomen dedit fluuio, cum prius Albula diceretur, Tyberinus Albanorum Rex, latro insignis, in traiectu fluuij submersus: quod Poeta quoque sequenti mox libro testatur, secutus Maronem.

Iamque Rauennatis defuncto præsule sedis,
Hanc Rex Anshelmo, græca de gente reuerso
Contulit, emeriti ceu præmia grata laboris,
Curia sæpe suos cathedra transmittit alumnos,

Rauennatis sedis] Hæc est caput Romandiolæ, quæ Flaminia prius dicebatur: in qua & tunc erat sedes Exarchatus, cuius ditionis fuere Rauenna, Cesena, Ceruia, Forum Liuij, Forum-

Sic gemini proceres, veluti duo maxima mundi
Lumina, coniunctis aliquanto tempore castris,
Hinc pater, inde patris deuotus filius almi,
Ille sacerdotum celeberrimus, ille regentum,
Hic regni gladio metuendus, at ille superno.
Dulcia colloquij tandem consortia nacti
Insatiata pio carpebant gaudia voto,

ruentinorum, Forumcornelij, Bononia, Mutina: quæ omnia Pipinus Romano Pontifici tribuit: quod & diuus CAROLVS, & eius postea filius Ludouicus Pius comprobauere, voluereq; hanc partem Romandiolam dici, velut illustriore nomine: vt oblita greci nominis, Exarchatus reuerentior vrbis Romæ foret, Notum est, olim præsules Rauennates, quum iura eius ecclesiæ tam late paterent, & refugisse sæpe Rom. Pont. subesse, & in apostolicam sedem cornua extulisse. *Anshelmo*] Hamelburgensi. *Duo maxima mundi Lumina*] Interpretes pontificij iuris plenis fatentur buccis, duo luminaria totum mundum illuminare: Solem scilicet, per quem Papa designatur: & Lunam, per quam Imperator.

Cumque petens Romam Sutrij iam mœnia rector
Parua reliquisset, magnæque accederet vrbi,
Occurrere viri patriæ mandata ferentes
Conspicuo sermone quidem phalerata, sed astu,
Et tacitis perplexa dolis: nec protinus ausi,
Ni prius indulto regalis fœdere pacis,
Vt liceat quæcumque ferant, impune profari.
Tunc ita compositis ficto moderamine verbis,
Præmeditata diu molimina protulit vnus.
Ducit in aduentu felicia gaudia Princeps
Roma potens inuicte tuo, deuotaque pandit
Mœnia, maternosque sinus aperire potenti
Quem sibi rectorem delegit gaudet amico,
Imperiumque tibi, atque Augusti nominis vltro,
Quo nihil in terris maius, promittit honorem:
Si modo pace venis: si pristina iura fideli,
Ac bene promeritæ conseruas integra matri.
Aspice quæ fuerit priscis sub Regibus vrbis
Gloria, quæ populi libertas, quanta senatus
Maiestas, prætoris honos, & Consul vterque
Annuus, & gemini plebis tutela tribuni,
Gratia quæ morum, castarum sanctio legum,
Pace tenor iuris, iustis audacia bellis,
Quantus amor laudis, patientia quanta laboris:
Hæc sunt quæ nostram longis prouentibus vrbem,
Ex illa tenui nascentis origine fati,
Ex laribus paruis, & primi Regis asylo,
Stramineisque casis, & sparso sanguine sulco,
Ad celebres titulos, & tanti culmen honoris
Extulerant, vbi nil, nisi sydera sola, super se
Cerneret: his gaudens populos, Regesque per orbem
Consiliis, validisque sibi subiecerat armis.

Sutrij] Peruetustum Ethturiæ oppidum, notū defectione a Romanis, & prouerbio, quod ab ea natū. Plautus in Cassina vsurpauit, & Erasmus, Volaterranusq; enarrant. Quasi Sutrium eant. *Regales fœdere pacis*] Intelligit fidem publicam, vulgus barbare securitatem, & saluum cōductum, & diplomatum Formularij magis barbare Passum appellant.

Ducit in aduentu] Habes hanc legatorum, S. P. Q. R. orationem, cum Principis responsione apud Othonem. Dignæ vt legantur, a quouis rerum anteactarum studioso: qui cognoscet tum quoque Imperij pontificij iugum Rom. graue fuisse, quod postea ignauia Principum longe maiora cœpit incrementa.

Priscis sub Regibus] Otho id non regibus tribuit, sed senatorum sapientiæ, & equestris ordinis virtuti. Prima enim ætas, hoc est, populi Romani infantia, vt ait Florus, sub regibus fuit. Sed constat Romulum instituisse Senatores, qui erant ex tribubus: quas primum ex tota sua multitudine Romulus tres fecit: procedente deinde tēpore auctæ, ad triginta & quinq; peruenerunt. Senatores, equites, & plebei in has erant diuisi: neque erat quisquam ciuis Ro. qui non esset alicuius tribus. Lege sextam Antonianam Ciceronis ad Po. Ro. *Populi libertas*] Idem Cicero loco iam indicato vult in populo, & Senatum intelligi, & plebem. *Prætoris honos*] Vt ex Liuio constat, cum plebi ad consulatum esset factus aditus, vicissim patribus concessum est, vt prætorem crearent: cuius tanta fuit potestas, vt iura condere, abrogare instituta solus posset. Vnde Iustinianus Imp. Prætorum, inquit, edicta non modicam obtinent iuris autoritatem. Hoc etiam ius honorarium solemus appellare: quod qui honores gerunt, hoc est, magistratus autoritatem huic iuri dederūt. De prætoribus multa Pomponius iurisconsultus, tit. de origine iuris: & Fenestella. *Consul vterq, annuus*] Mutatam, ait Florus, Regiam dominationem in Consularem potestatem, eamque pro perpetua annuam, pro singulari duplicem constitui placuisse: ne potestas solitudine, vel mora corrumperetur. Consulesque pro Regibus appellatos, vt consulere se ciuibus meminisse deberent. *Gratia quæ morum*] Censorem intelligit, qui magistratus & vltimus est, & perfectus, teste Plutarcho in Tito Flaminio. Sub eius potestate, morum & disciplinæ censura, decoris & dedecoris discrimen positum est: vt a Senatu mouere indignos, equites ignominia notare. de qua re plura recæpti autores. Cicero in Oratione pro Cluentio: Censores dicit esse, præfectos moribus, magistros veteris disciplinæ & seueritatis. Asconius magistratum pudoris, Censuram nominat. *Longis prouentibus*] Tardis proces-

sibus,& incrementis. Vt nihil fit repente magnum. Nam si quis, vt Florus inquit, Po.Rom. quasi hominem consideret, totamque eius ætatem percenseat, vt cœperit, vtque adoleuerit, vt quasi ad quendam iuuentæ Florem peruenerit, vt postea velut consenuerit, quatuor gradus, processusque eius inueniet. *Ex Laribus paruis*] Nam ibi Romulus habitauit, vbi fuit tugurium Faustuli. Scribit Dionysius Halicarn. libro primo, suo tempore extasse Romuli casam. Fuit autem hæc, vt testatur P. Victor, in decima vrbis regione. *Et primi regis asylo*] Quod Romulus & Remus struxerunt inter arcem & Capitolium, loco Intermontio nominato: vt multitudo facinorosorum spe impunitatis eo conflueret ad nouam vrbem incolendam. Cui diuo, diuæue templum sit pro asylo erectum, non constat, & Dionysius ignorare se dicit. In Græcia & Asia multa fuerant asyla. Tiberius Cæsar pertæsus nimiam illorum licentiam, iura omnibus fere illis ademit, vt Suetonius & Tacitus perhibent. *Sparso sanguine sulco*] Propter Remum in pugna occisum, dum vtraque pars de regno contendens, suum ducem regem consalutasset. Superius indicaui autores de Remi morte non conuenire. *Validis armis*] Quoniam nihil non partum viribus Romani possederunt.

Tunc populus regi, belli mandata, domique,
Non populo rex illa dabat, passuraque nullum
Vrbs erat hæc regem, nisi quem regnare iuberet,
Vt patriæ mitis, non ægre visa ferendo
Iussa daret populis, & magnæ regibus vrbis.
Tunc huius populi mandata, minasque timebat
Ortus, & occiduo tellus subcincta profundo,
Et Notus, & gelidi Boreas sub cardine mundi.
Ast vbi fortunæ vitio, populique pauentis
Desidia, prisci perierunt signa decoris,
Iustitioque silent longo iam tempore leges
Suppressæ, tanto retrocessit Roma relapsu,
Vt vix ad decimum lapidem, finesque propinquos
Audeat ipsa sui protendere nominis vmbram.

Passuraque nullum Vrbs erat hæc regem] Regis & domini vocem semper in Vrbe infensissimam, principis vero placidam, iucundam. Primum notius est quam vt multis probari debeat: posterius satis innuit Plinius iunior in Panegyrico ad Traianum: Sedemque principis obtinet, ne sit domino locus. Et de diuo Nerua. Non enim seruulis suis dominum, sed principem ciuibus daturus. Sed & ipsamet vox principis, indicat inter pares esse principatus: vti princeps Apostolorum, princeps Senatus, inter Senatores primus, qui authoritate, vel ætate præstet: & sic de aliis. Expulsis itaque regibus, consules creati L. Iunius Brutus, & L. Tarquinius Collatinus, Lucretiæ maritus. Brutus quum non modo regem, sed ne regium quidem nomen vellet in vrbe superesse, Magistratum collegæ abrogauit: quod Tarquinius vocaretur: isque bonis suis sumptis, vltro Collatiam habitatum migrauit. Hoc factum Cicero tertio Officiorum refert non admodum fuisse coniunctum cum honestate: sed quia vtilissimum fuit patriæ, idcirco honestum etiam videri. *Non ægre visa ferenda iussa daret*] Hoc est, inconsultis patribus nihil decerneret, ageretve. *Populis*] prouinciis: quarum omnium primam Siciliam fuisse, Tullius autor est. Quo autem ordine cæteras prouincias Romana respublica assecuta sit, ostendit Sext. Rufus. *Regibus*] Occupauerant enim Rom. maiorem Aphricæ & Asiæ partem, tum cæterarum gentium, quæ suis parebant regibus: de quibus Florus, Iustinus, Rufus, Orosius & Chronicorum scriptores, & nuper omnium diligentissime Budeus libr. de Asse. 4. *Ortus & occiduo*] Toti valet mundo Rom. potentiam formidatam, cuius limites, siue cardines quatuor duobus versiculis complexus est: vt Lucanus tribus in primo, & Calphurnius totidem in Delo. Meridies, & Septentrio sunt immobiles. Ortus & Occasus nunquam eodem modo se habent: qui licet eadem in parte, id est, in spacio, quod inter Tropicos est, semper sint, tamen quia nunquam contingit Solem illinc oriri hodie, vnde heri oriebatur, nec e regione pari modo occidere, nunquam vnus idemque ortus, & occasus est. Insigni Auli Gellij errore, quem doctissimus Heluetiorum Vadianus annotauit, interim Gellianæ diligentiæ patrocinans. *Prisci perierunt signa decoris*] Diuus Augustinus Salustij authoritate cap. 18 secundi de ciuitate Dei, ostendit, paruo interuallo post exactos reges, ex pulcherrima atque optima rep. pessimam ac flagitiosissimam factam esse. *Iustitioque silent longo*] Iustitium, iuris statio est, quasi inhibitio. Quod verbum olim licet, vt dicit Budeus, publicam iuris significaret cessationem, potest tamen & priuati iuris cessationem moribus nostris significare. Indicebatur autem Iustitium, vt ex Liuio patet, in rebus dubiis & periculosis. Vnde Fulgentio, Iustitium publicus luctus dicitur. *Audeat ipsa sui*] Adeo iuxta homines, & quæ hominum sunt, fatali necessitati debentur. Licet id quum ex multis existimare, tum ex his quæ Romano acciderunt imperio. Id quia externis non potuit, suis labefactari cœpit iuribus: vt rem ipsam singulari opere Blondus prosecutus est, & nonnihil ego mox in summam contrahens.

Vilis apud gentes, in se mala firma, nec vllo
Robore fulta sui: quam seditione frequenti,
Atque intestinis lacerat discordia bellis.
Nullus amor iuris, nulla est reuerentia morum,
Nec tam libertas, nec libertatis imago.
Nusquam Patricij, nusquam sacer ordo senatus,

Hic populus] Scilicet Romanus: quo nomine & Senatus comprehenditur, vt iam autoritate Ciceronis ostendimus. *Et totum priscis*] Appianus in præfatione historiæ, terminos Romani imperij sub Adriano principe, quo tempore ipse historiam scripsit,

Nusquam cum gemino consul, prætorve tribuno:
Cumque ruinosis procumbunt mœnia muris,
Maiorem morum patimur, querimurque ruinam.
Hoc ideo nobis vsu venit optime princeps,
Hic disponendi populus moderamina regni,
Et totum priscis frænandi legibus orbem
Non habet arbitrium: maiestas regia dudum
Abstulit, & priscum populi mutilauit honorem,
Ex quo teutonicos admisit Roma tyrannos.
Tu procul a nobis absens, & in orbe remoto,
Rarus in Italia, sed in hac rarissimus vrbe
Esse soles, & rege meo mihi notior hospes.
Sic neque nos nobis, nec tu satis inclyte Rector
Consulis, & cura miseri fraudamur vtraque,
Expositi cunctis nullo sub vindice fatis.

scripsit, late describit. Meminit item Pompo. Lætus. *Maiestas regia dudum Abstulit*] Romani regibus exactis, vsque ad septingentesimum annum sub statu populari & ciuili, qui Politia græce dicitur, imperium suum propagarunt: quoad Caius Cæsar, qui dictaturam perpetuam suscepit, rep. oppressa, & in potestatem suam redacta, re vera principem egit, licet nomen reipub. antiquari noluerit: a quo tempore longa annorum serie, vnius semper arbitrio rectum est, perinde atque in regno fieri solitum est. Hoc tantum interest, quod regio nomine principes abstinuerunt, imperatores se dici contenti: quo nomine prisci duces Romani populi censebantur, sed annua potestate creati. Tum variis casibus res Romana sub Cæsaribus agitata, sensim in peius delapsa est, ac quantum nonnunquam vnius, alteriusve principis virtute, vt senile aliquod corpus, morbo & ægritudine, visa est leuari: tantum sequentium stulticia est grauiter afflicta, donec vrgente siue fato, siue humanitatis alea, demum a Gothis deuicta, direpta, atque incensa, desiit gentium, vt antea, esse caput. *Ex quo Teutonicos admisit Roma tyrannos*] Cum Germania omnis Caroli Magni tempore Franciæ Orientalis nomen acceperit, vt ostendunt recepti autores, Antistes Frisingensis, & Lupoldus Babenbergensis, Annales item nostri, Moguntiam Franciæ metropolim fuisse testentur, mirum est, cur tam impudenter quidam negent, imperium in Germanos a Carolo transmissum. Quamuis ille potius suis auspiciis occidentale instaurauit, quod Gothi, Hunni, Vandali, Longobardi, omnes ex Germania euerterant, vt Orientale Turcæ, qui ex Perside prouenerant. Quæ res non latuit fortissimum Fridericum nostrum: vt ex eius, quæ mox sequitur, ad Legatorum Romanorum orationem, responsione patet. *Tyrannos*] Reges. Veteres enim reges omnes, principesque etiam iustissimos tyrannos appellabant, vt apud Virgilium, & Horatium. Nam & ipsum nomen quod græcum est, principatum tamen modo significat. Hodie autem malum principem proprie significat, tantum consuetudo potest, & obtinuit. Docet Baldus, tyranno neque fidem, neque iusiurandum præstitum seruari oportere, neque legitimo etiam principi, quod plus est in eo, quod tyrannum agit. Hanc Baldi doctrinam commendant Iason, & Cotta, vt refert Salomonius.

Respice nos animo tandem, vultuque benigno,
Atque ipsam deflere puta tibi talia Romam.
Si te cura mei tangat, si gratia matris
Vlla mouet, si teutonica de gente vocatum
Imperij summa gaudens in sede locaui,
Redde vicem meritis, & dignos gratus honores.
Longos pelle situs, antiqua refloreat ætas,
Prisca vetustorum redeant insignia morum.
Patricios, ciues, priscos arcesse Quirites,
Nomine plebeio secedat nobilis ordo.
Da libertatem, sanctumque repone senatum:
Iam redeat senior, redeat cum consule prætor,
Et redeant gemini cum dictatore tribuni.
Curia respiret, capitolia lapsa resurgant,
Pulchra vetustorum redeant insignia morum.
Gaude, quod tanti dudum sit gloria facti
Temporibus seruata tuis: felicior illo
Aduenias, cuius pariter nomenque locumque
Suscipis Augusto, Traiano mitior adsis,
Quæque alij reges iurando fœdera mecum
Tempus adusque tuum pepegerunt, tu quoque iura:
Ne concessa mihi, priscorum munere regum,
Vel resecare velis, vel tollere: neve salutis
Pro me, proque mea fugias discrimina plebe,

Sanctum repone Senatum] Quanta illius authoritas fuerit, licet ex Liuio intelligere libro primo ab vrbe cond.

Iam redeat senior] Signat, ni fallor, principem senatus, de quo Plutarchus in Aphricano: Sequentes, inquit, censores alij, atque alij principem senatus Aphricanum legerunt. Quod genus honoris iis tantum deferri consueuit, qui authoritatem & gloriam maximis in rempu. meritis præstantissimisq; rebus gestis essent consecuti. *Cum dictatore*] Proximus regiæ dominationi is magistratus fuit: qui tamen non aliter creari consueuit, quam cum vis aliqua maior de improuiso oboriretur.

Curia respiret] Teste Pomponio iureconsulto, aucta ad aliquem modum ciuitate, ipse Romulus traditur, populum in triginta partes diuisisse, quas partes curias appellarit: propterea, quod tunc reipublicæ curam per sententias earum partium expediebat. *Pulchra vetustorum redeant insignia morum*] Censuram intelligit: qui magistratus quinto quoq; anno creari solebat: de quorum potestate variat

Largaque Romanæ persoluas munera plebi,
Vt tibi festiuum celebret deuota triumphum.

Cic.in Orationib.modo eleuãs,modo extollens eam,prout seruiebat caussę.

Sentit clarissimus vir Andreas Alciat°, perquã necessariũ recte institutis vrbib.esse censoriũ magistratum:quem tamen queritur,hodie nusquam esse:cum ea,inquiens,quæ ad auariciam pecuniarumque eruscationẽ pertinent officia,mirum in modũ coaluerint, vbiq; laqueos tendẽtibus satrapis,hallucinantib.theologis,adulantibus iurisconsultis, persuadentibusq;, omnia principibus licere,summamq; eorum & liberam esse potestatem. Quod certe in Italia verum non est. Romani enim cæteris Italis in societatem attractis, in Augustum lege regia non nisi ius transferre potuerunt, quod ipsi ex fœdere habebant:vt ridiculum sit affirmare, pontificibus, ducibus, & quos germanica voce Marchiones vocant, absolutam in subditos potestatem competere,quæ nec ipsi imperatori in Italos competit,vnde illi caussam habent. Atque hinc est, quod in tractatu de censibus, ius Italicum,a prouincialium iure distinguitur. Illi in censum vniuersas facultates deferre tenebantur,& tributum soluebant. Itali liberi erant,æquoque cum Romanis iure agebant. Solæ antiquam indolem retinuerunt in Germania ciuitates,quas illi Francas vocant. Vt enim imperatoris fastigium libenter agnoscunt,ita tributis se atteri,violentia vrgeri,tyrannide opprimi non patiuntur. Vnde Gallis trans Alpes quam citra nihil seruilius:nisi quod aliquanto minus Itali degenerant: qui nisi mutuis odiis attererentur:iugum excuterent. *Felicior Augusto,Traiano mitior adsis*] Notum est, Augusti felicitatem, quæ tamen calamitatib. mixta fuit,vt in 1 lib.ex autoritate Plinij ostendimus,cęteris optatã principibus. Tãta quoq; Traiani fuit bonitas,vt illa in acclamationibus,principib.exhiberi solitis,cũ Augusti felicitate adprecaretur.

Dixit:at ille dolos, infectaque verba veneno
Comperit,& contra regali concitus ira,
Dissimulare grauem contemnens voce dolorem.
Quantum Roma meo,non Roma,sed incola Romæ
Gaudeat aduentu,secretæ consona menti
Verba satis fecere palam:commercia certe
Non satis æqua mihi faciunt,dum vendere nobis
Nostra volunt, veluti plenis cum follibus emptum
Adueniam,precioque nouos sumpturus honores,
Quos sibi iam proprios effecit Francona virtus.
Non emimus fasces, non si credamus emendos,
Præter virtutem precium,quod detur habemus.
Hoc mihi vel nullo venient commercia pacto,
Non turget loculis inferta pecunia nostris:
Nec multis opibus,sed laude venimus onusti.
Non est teutonico cumulata pecunia cordi,
Nec sibi quærit opes,sed pulchræ laudis honores.
Non habet ille suum,sed habentibus imperat aurum.
Quanto Romanus studio cupidissimus æra
Congerit,& magno vigilans incumbit aceruo:
Tanto teutonicus vel adhuc maiore,paratas
Fundit opes, nitidasque manus erugine turpi
Fœdari scelus esse putat,dignumque pudore.
Inuigilent opibus cupidi,mihi sola potestas
Sufficit,& cunctis dare iura potentia terris.
Quo mihi diuitias? cui seruit gloria mundi,
Quem possessor opum cum paupere diues adorat.
Quicquid habet locuples,quicquid custodit auarus,
Quicquid in occultis abscondit terra cauernis,
Iure quidem nostrum,populo concedimus vsum.
Rege figuratam,regis patet esse monetam
Cæsaris,& domino sub cæsare fulget imago.
Quo mihi diuitias? cui quæque potissima reges,
Ac populi crebris non cessant mittere donis.
Semper habet veteres,semper videt aula recentes
Vndique legatos,& ab omni principe missos,
Semper ab ignotis veniunt noua munera terris.
Ergo pudet,populo quasi debita cogar auaro

Quantum Roma meo] Lege Othonem pontificem, & cognoscas quam vere Germanicus princeps vanam Italorum contuderit arrogantiam.

Plenis cum follibus emptu] Inter pecuniæ receptacula numerantur ab Asconio Pediano folles, & bulgæ. Vtitur in ea significatione Iuuenalis,& Vegetius, qui singulis cohortibus denos folles assignari dicit, quibus seruabatur æs militare. Plautus in Epidico facete follitum pro opulẽto dixit. Guntherus hoc loco follium nomen, ad id quod continet,numos videlicet, transtulit. *Effecit Francona virtus*] Hoc est,quod Otho dicit: Superuenit Francus (intellige Germanicus, qui & Orientalis) vere nomine & re nobilis, eamque, quæ adhuc in te residua fuit, ingenuitatem, fortiter eripuit. Dixit autem, Francona virtus, vt supra, Francona iura. *Non est teutonico cumulata pecunia cordi*] Ex Tacito constat, maiores nostros auri & argenti fuisse spretores, nec alia in re magis,quam pecuaria suas statuisse opes. Posteri externorum donatione moti,& muneribus corrupti,degenerare cœperunt, vt scribit Otho lib. secundo Chronicorum. *Millia quinq; tibi librarum*] Romanis duplex libra fuit. Antiqua,quæ exacta subinde nominatur 12 vnciis perfecta, quæ proprie Romanorum fuit. Centenaria: inde nomen sortita,quod centum haberet drachmas, nihil differens a Mina græca, sola semiuncia exactam illam Romanam superans: a Budęo argentaria vocata. Hanc,opinantur,necessario vsui fuisse, propter tantam, non modo mercimoniorum, sed rerum omnium vltro citroque cum eis communionem.

Soluere, cui magni soluunt indebita reges.
Miror ab antiquo famosam moribus vrbem
Tam fœdum sperasse nefas, vt rege coacto
Erueret precium, veluti iam carcere vasto
Inclusum duris astrinxerit illa cathenis.
Ergo ne Roma tuo legem vis ponere regi?
Cum potius regem deceat te subdere legi.
Millia quinque tibi librarum debita poscis:
Poscenti debere nego: largitio reges
Non extorta decet: captiuos ista reosque
Sors premit, extortis redimant sua tempora nummis.
Munera magnorum læta atque vltronea regum
Esse volunt: vt dans plus gaudeat accipiente.
Hoc est gratuitum, quod possum dicere solum,
Quo plus ille dato, quam gaudeat iste recepto.
Hunc mihi munifici morem liquere parentes,
Hunc retinere libet: nec plebem munere largo
Lætificare tuam renuo, sed pacta recuso.
Nil nisi gratuito manus hæc dare nouit, & vltro.
Iuramenta petis? regem iurare minori
Turpe reor, nudo ius & reuerentia verbo
Regis inesse solet, quouis iuramine maior.
Non decet in labiis versari lubrica regis.
Non decet ore sacro mendacia cudere regem:
Sancta & plena suo sunt regia pondere verba,
Dicta semel nullum patiuntur iure recursum.
Ergo quod instigas iurando, iure pacisci,
Pone metum curæ, vel non iuratus habebo.
Adde, quod hoc ipsum nostris est vtile rebus
Quod petis, & nobis nullo suadente gerendum:
Iura vetusta feram, potius supplere paratus,
Quam minuisse bonis aliquid de moribus vrbis.
Te mihi vel summo non conseruabo periclo:
Dum mea non esses, summo discrimine iussi
Esse meam: nunc cum mea sis iam facta relinquam?
Namq. quod imperium, te Roma vocante, receptum
Adseris, & meriti peragis præconia tanti,
Non magni reputare libet: venisse vocatum
Confiteor, sed quæ fuerit tibi caussa vocandi,
Ne multum te forte putes meruisse, videndum est.
Hostibus infestis, & belli pressa tumultu
Vndique, nec propriis vltra tutanda, nec illis
Quas tibi tentaras precibus consciscere vires
Desperata diu, cunctisque relicta iacebas.
Nunc vbi Roma tuæ vires? vbi perfidus ille
Græculus? & Siculæ vindex tuus arbiter aulæ,
Quem tibi tutorem timeas? licet ore fateri,
Mente tamen tractas, fortaßis sentiet ille
Roma tuus vindex: veniant modo congrua rerum
Tempora, Teutonici vires & pondera regni,
Tandem consilio sicut patet vsa salubri.
Francorum vires, inuictaque signa rogasti,
Affluit immensi domitor fortißimus orbis
Carolus, & magna miseram virtute redemit.

Nudo ius] Id est, vigor: & nudo, hoc est, simplici verbo. quod vulgus causidicorum vocat, absque pacto, iureque iurando vallatum.

Carolus, scilicet Magnus.

Ereptumque manu mediis ex hostibus in se
Transtulit imperium, bellique tenore recepta
Hæc tua Francorum sociauit mœnia regno.
Nunc age collatos nobis, tua munera, fasces,
Et quasi gratuita primum bonitate vocatos
Magnifico sermone refer: sed verius illud
Implorare fuit: sic pauper ad ostia clausa
Sæpius implorans, querulo vocat ore potentem.
Namque Beringerum Desideriumque tyrannos
Roma tuos, quibus attonitum ceruice subacta
Subdideras miseranda caput, quis nesciat armis
Francorum victos, captosque, æternaque passos
Exilia, in nostro per tempora plurima regno
Victori seruisse suo, tardaque senecta
Tandem seruili pressisse cadauere terram?
Illa dies vno tua pristina iura triumpho,
Si qua tibi Graiæ fortuna reliquerat vrbis,
Transtulit in Francos, non sunt extincta, sed extant,
Imperium comitata suum, quod debita secum
Ornamenta trahens nudum vacuumque decoris
Non poterat transire sui: mea respice castra
Omnia, quæ dudum quereris sublata videbis
Nomine mutato sub eadem viuere forma.
Hic eques, hic prætor, hic consulis, atque tribuni
Imperiosus honos, & publica cura senatus.
Aspice Teutonicos proceres, equitumque cateruas.
Hos tu patricios, hos tu cognosce Quirites,
Hunc tibi perpetuo dominantem iure senatum:
Hij te Roma suis (nolis licet) ipsa gubernant
Legibus, hij pacis bellique negocia tractant.
Sed libertatis titulos antiquaque legum
Tempora commemoras: quas leges improba, præter
Teutonicas, aut quæ præter mea iura requiris?
Quæ tibi libertas poterit contingere maior,
Quam regi seruire tuo? Sic fatur, & acres
Ingenuo vultu regaliter excitat iras.
Audierant, stupidoque metu præcordia pressi
Obticuere viri, multisque rogantibus, an ne
Plura loqui vellent? nihil vltra vocibus ausos
Addere præmissis, tantum dixisse pigebat.
Tantus eis tristes irato Principe vultus
Cernere terror erat: mallent siluisse, nec vnquam
Suscepisse suæ peragenda negocia Romæ,
Securosque petunt in mœnia tuta regressus,
Orsa relaturi metuendi Principis vrbi.

Namque Beringerum Desideriumque tyrãnos] Defuncto Arnulpho imp. Carolingo, Romani alterum in Italia regem Berengarium primum, quem & imperatorem appellabant. Alterum, Germani Ludouicum Arnulphi filium successorem crearunt. Eaque discordia fere 60 annis durauit, vsque ad Othonem primum: qui Berengarium tertium, cuius hic fit mentio, primi ex filia nepotem, cum Adalberto filio apud forum Iulij prælio superatum, regno Italiæ deiecit: ei tamen ex liberalitate, Gallia Cisalpina trans Padum, præter pauca oppida, regenda commissa. Quem rursus minime quiescentem, cum abiisset in Germaniam, iterum contra eum reuersus, prælio vtrimque fusum, ac in potestatem receptum, alterum Constantinopolim misit, in Austriam alterum exilio secum duxit. Supra vero memini Desiderij Longobardorum regis, contra quem Carolus noster ab Adriano pontifice, eius nominis primo, in Italiam accersitus, eum per obsidionem Papiæ in potestatem recæpit: quam prosequitur Æmylius Veronensis lib. rerũ Franc. secundo.

Graiæ fortuna reliquerat vrbis] Cõstantinus filius Constantij & Helenæ in Britannia natus, iam bellis omnibus defunctus, solutusq; grauioribus curis, animum ad nouam vrbem condendam, & de suo vocandam nomine adiecit. Primum in Sardico agro Asiæ destinarat: post ad Sigæum Troadis fundamenta sunt iacta: tertio translatæ operæ Chalcedonem, erectique ibi muri. quumque fabriles funiculos aues corripuissent, transtulissentq; Byzantium, quæ est vrbs Thraciæ: ibi velut ita iubente Deo, condita est vrbs, quæ dicta Constantinopolis, quod nomen adhuc retinet. Byzantium vero etiam dicitur, quod ibi fuerit id oppidum a Pausania Spartanorum rege conditum: quod Seuerus imperator propemodum euertit. Milites autem Galieni principis funditus deleuere. Constantinopolim autem magnam, & Senatus, & totius nobilitatis partem Roma Constantinus transtulit: principesque fere omnes Constantinopoli magis quam Romæ habitarunt: ita opibus & claritate ciuium certauit cum vrbe Roma.

At rex colloquium solo cum præsule miscens,
Principibusque viris, quod nunc sibi restet agendum,
Quamve dolo plebis versutæ prouidus artem
Apposuisse queat, sollerti consulit astu:
Et simul interna feruens exæstuat ira.

Interna exæstuat ira] Docet Aristoteles, iram necessariam esse, nec quicquam sine illa expugnari posse, nisi illa impleat animum & spiritum accendat.

Cui

Cui pater eximius læso solatia menti
Addere blanda volens: Non est ait, optime fili,
Hac in gente nouum, nec res miranda videtur
Fraudibus occultis blande palpare potentes,
Principibusque suis argutam ostendere vulpem:
Hoc vitium gentile tenet: sic viuitur istic,
Iam partim sensisse doles, sed verius illud
Amodo concipies, & adhuc maiora videbis.
Me quoque non longo residentem tempore multis
Est aggressa dolis, indignaque multa relatu
Tam mihi, quam sacro plebs intulit improba clero.
Verum contemptus minor est iniuria nostri,
Quos manus imbellis, nulloque armata potestas
Sanguine, sed tantum diuino fulta timore
Spernendos, impune viris exponit iniquis.
Te quem terreni metuenda potentia regni,
Quem scelerum vindex gladius facit esse verendum
Romanis qua fronte dolis ambire laboret
Mirandum satis est: sed iusto parce dolori,
Et nobis (autore deo) gens improba iustas,
Et tibi maturo persoluet tempore pœnas.
Tu modo belligero delectos agmine fortes,
Instructos telis, instructos omnibus armis
Occulto præmitte gradu: qui sacra beati
Corripiant posita formidine limina Petri,
Atque Leoninæ munimina fortiter vrbis.
Sunt ibi præsidij caussa sub nomine nostro
Præstantes animi iuuenes, qui mœnia tradent
Admittentque tuos, aderit qui mœnia tradi
Imperet, egregius Romanæ stirpis alumnus,
Sedis apostolicæ comes, eximiusque sacerdos,
Et tibi præ cunctis Octauius iste fidelis.
Desierat præsul: placuit laudabile cunctis
Consilium, sincera fides, & plana voluntas.
Mittuntur propere quasi millia quinque virorum
Nocte fere media, quo tempore lumina Titan
Opposito præbens, si fas est credere, mundo,
Ex æquo medium noctis discriminat arcum.
Haud mora, festinant iussi, portasque patentes
Ingressi tacite, sancti munimina Petri,
His prius eductis qui limina prima tenebant,
Atque Leoninam rapiunt hostiliter vrbem.
Nuncius ad proceres rediens, compendia facti
Edocet, & totis hilarescunt agmina castris.

Cui pater eximius] Adrianus quartus Anglicus, mundialis pompę, quam christianæ pietatis studiosior. Pertæsus is tandem status Romanorum ei aduersantium, ob immodicum proferendæ mundanæ ditionis, pecuniæq; congerendæ studium, secessit Anagniam: vbi non multo post, quam Fridericum nostrum principem innocentissimum, quemq; prius apud Lateranum diademate redimiuerat, ingenti a coniuratis pecunia corruptus, vt lib. decimo latius aliquanto explicabimus, diris deuouisset, moritur insigni memorabilique vitæ exitu, hausta scilicet, per potum musca, quæ nulla medicorum ope collo potuerit auelli, donec animam exhalaret, relicta magno in precio ecclesiæ Romanæ ditione.

Ostendere vulpem] Hoc est, astutia, & non sincere agere. Vnde Horatius admonet: *Nunquam te fallant animi sub vulpe latentes.* Quod huic animanti natura insita sit astutia, quemadmodum leoni audacia.

Me quoque non longo] Quæ quæso te tum agebat furiæ, vt Vicarius Christi mansuetissimi, qui regnum mundi non agnouit, nullum non lapidem moueris prius, quam consules Romanos magistratu abdicare se cogeres, tibique imperium administrandæ vrbis vendicares? *Quos manus imbellis*] Vtinam posterorũ quidam tam sancte id seruassent, quam vere tu hoc dicis. Bellica negocia quomodo gerent Sacerdotes? cum quæuis alia sit interdicta eis popularis tractatio, nõ sacris tantum literis, sed suis etiam sanctionibus. Diuus Ambrosius libro de Viduis, quod ad hunc locum facit, palam declarat, quib. armis velit esse instructos sacerdotes. *Scelerum vindex gladius*] Hunc agnoscit christiana religio, probatque in Cæsare, eiusque præfectis illius vsum. Vnde qui, vt anabaptistæ, gladij ius adimunt christianis magistratibus, Dei voluntati resistunt, quæ ecclesiæ hac in parte prodita est per principes apostolorum Petrum & Paulum. *Leoninæ vrbis*] Ludouico Pio imperante, Sarraceni in Vaticanum vsque venere, incensisque diui Petri basilicæ foribus, a pop. Rom. repressi sunt. Quod ne deinceps tam leui fieret incursione, Leo pontifex eius nominis quartus, Vaticanum mœnibus cinxit, ciuitatemque Leoninam de suo nomine appellauit. Eius rei meminit quoque Bapt. Mantuanus lib. Fastorum quarto: *Traxit noua mœnia ab arce Pontis, ad aduersi delubra ingentia Petri.* *Eximiusque sacerdos*] Id est, cardinalis. Hoc nomen ab initio epitheti honoratioris appellatio fuit. Nam clericus Cardinalis, & canonicus Cardinalis, pro præcipuo, aut principali vsurpabatur: quo honore vrbani dignabantur. Sicut enim vrbis Romæ episcopus cæteris præstabat: sic etiam clerus Romanus pompa splendoreque comitum & ornatuum cæteris, quos Innocentius quartus, vt creaturæ suæ cardinales essent, augustiores purpuratioresque reddidit. Huius Innocentij ambitio nocuit pietati christianæ, vt & posterorum pontificum, qui exemplum eius improbandum secuti sunt. In libro Officiorum Theodosij præfecti Cardinales appellantur prǽfecti prætorio Asianę diœceseos, & præfectus Aphricę: quod maiores cæteris essent,

Opposito prabens si fas est credere mundo] Quem scilicet Antipodes habitare dicuntur: qui, quod sint, & quomodo sint, exacte disserens, tradit acutissimus ingenio vir Vadianus noster, in ea epistola, quæ extat ad Rudolphum Agricolam Rhætum: inibique docet, quæ caussa diuum Augustinum ad negandum Antipodas esse impulerit: tum quæ Lactantio in eorundem refutatione adhibenda sit fides: quodque Macrobius, & prisci fere in Antipodum situ lapsi fuerint. *Rapiunt vrbem*] Id est, potiuntur vrbe, eiecto scilicet Romanorum præsidio, ductu & auspiciis Octauiani cardinalis: vt legimus apud Frisingensem.

LIBRI TERTII FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI QVARTI.

¶Quartus in imperium, supremaque nomina regem
Promouet: Ausoniam, sacrata in sede coronam
Induit: hinc æstum, violentique ætheris iram
Morbida castra ferunt, & dira peste laborant.
Mox ausum falsa fidum fraudare moneta
Spoletum vindex ferro populatur, & igni.
Appuliam Calabrosque parat inuadere fines:
Dissuasu procerum concæpta negocia mutat
Milite dimisso: natalia rura reuisens,
Condigna sæuos extinguit morte latrones.

GVNTHERI POETÆ CLARISSIMI LIGVRINI, SIVE DE GESTIS FRIDERICI I AENOBAR. AUG. LIBER QUARTUS.

IAmque soporiferæ decurso limite noctis,
Aureus occulto sublatā lāpada cælo
Cæperat in nostrum traducere Phœbus olympum:
Tempore non alio nitidos magis extulit ortus,
Purgauitque polos, & nubila tota remouit:
Exoritur felix, & cunctis pene diebus
Candidior, primos tibi collaturus honores
Imperij Friderice dies, radiisque serenis
Publica per totum diffundens gaudia mundum,
Iamque per oppositi princeps decliuia montis
Adueniens, claram quam nondum viderat vrbem,
Adspicit: huic populi festiuum gaudia nomen
Imposuere loco: siquidem qui mœnia clara
Illa parte petunt, ex illo vertice primum
Vrbem conspiciunt, & te sacra Roma salutant.
Prima Leoninam gaudens admisit in vrbem
Aurea porta ducem: mox limina sacra petentem
Sedis apostolicæ diuinis rite peractis
Obsequiis, sacra redimitus veste sacerdos
Summus, ad alta sacri ducens altaria Petri
Innexum digitis, mundi totius honorem
Imposuit, pressitque sacro diademate crines.
Sacraque missarum peragens solennia rite,
Nobile cælesti muniuit fœdere factum.
Omnibus egregie lætis, totaque caterua

IN LIBRVM QVARTVM DE REBVS Aenobar. Scholia Iac. Spiegel.

SAcraque missarum] Annotauit apud Tertullianum Rhenanus noster, quid de missa compertum habeant, qui veteres sacrarum literarum interpretes cum iudicio diligenter excusserunt: quibus addere libuit, quæ de nominis ratione tradit Isidorus, non spernendus omnino author (vt plærisque visum est) ex quo Hermolaus, Celius, Beroaldus, aliique quamplures docti viri desumpserunt ad verbum pluscula. Ille sexto Etymolog. libr. cap. de officiis: Missa, inquit, tempus sacrificij est, quando catechumeni foras mittuntur, clamante Leuita: Si quis catechumenus remansit exeat foras, & inde missa. quia sacramentis altaris interesse non possunt. quia nondum regeneranti noscuntur.

Quam venalis honor, conductaque gaudia vulgi] Hoc ideo dicit, quod legati Romanorum impudenter exegerant a Friderico pecuniam.

Acclamante viro, faustum feliciter omen,
Hic fauor armatus, turbaque hic plausus equestris
Dulcius Augusti mulcebat principis aures,
Quam venalis honor, conductaque gaudia vulgi.
Hic siquidem sincerus amor, gaudensque fideli
Obsequio, deuota fides, ibi gloria tantum,
Mendaci fucata dolo, preciosaque pompa.
Nos quoque carminibus, ni mens angusta negaret,
Acclamare tuo fortissime Cæsar honori,
Et fasces celebrare tuos, rerumque nitorem
Eloquio, numerisque suis implere decebat:
Sed vereor, ne plura loquens, multumque laborans,
Inueniar dixisse minus, magnique reatus
Arguar, eximiis inducens nubila rebus.
Atque ideo carptim, non singula quaque, sed ipsam
Gestarum propero rerum percurrere summam:
Immo etiam facti compendia vera secutus,
Hoc ipsum satis esse reor: namque illa serenæ
Tempora lætitiæ, tantique insignia plausus
Non longas habuere moras, populique furentis
Insidias, strepitumque timens, armatus vbique
Adstat eques, templique fores, & limina seruat,
Crescentisque domum, pontisque angusta propinqui
Obsidet, & totas densa statione plateas.
Hos regi titulos, hoc clari nomen honoris,
Quartus ab ingressu regnorum contulit annus,
Plusque fere medio iuuenum se mensis agebat,
Vt quartodecimo prodiret Iulius ortu,
Postea gemmiferam læta ceruice coronam
Ipse ferens, insedit equo: quem purpura totum
Ambit, & intextis velamina picta figuris,
Aurea mirifico radiantibus ordine gemmis
Sella nitens, picto regem complectitur arcu.
Aurea nexilibus fastidit fræna cathenis,
Gemmatosque lupos, & fuluum masticat aurum,
Lucidus e media dependet fronte pyropus,
Lucida multisonis phalerantur pectora bullis.
Ipse ferox, incerta vago vestigia gressu
Multiplicat, tenuesque interdum calcibus auras
Verberat, & tanto sonipes vectore superbit.
Hoc inuectus equo, turba comitante pedestri,
Gaudet habere viros vtrinque ad fræna potentes,
Sanguine conspicuos, & mundi iura regentes.
Tunc ita productus, plausu resonante suorum,
Proxima turrigeris repetit tentoria muris.
Ipse sed eximius dimisso principe præsul
Vrbe Leonina, propriaque in sede remansit.
Cumque siti feruens, & multo temporis æstu
Languidus, optata castrorum fusus in vmbra
Corpora fessa cibo miles recreare pararet,
Ecce repentinus vicina clamor ab vrbe
Insonat, & subiti feralia signa tumultus.
Iamque furens populus, prisco sibi iure negato,
Iniussuque suo sumptos a principe fasces
Indignans, rapido transmisso ponte tumultu

Crescentisque domum] Castrum nominat Otho præsul.

Iuuenum mensis] Nam, vt cecinit Ouidius: *Iunius est iuuenum, qui fuit ante, senum est.*

Vt quartodecimo] Signat diem 14 kalen. Iuliarum.

Pyropus] Plinius Romana dictione carbunculum vocat: cui ab ignium similitudine nuncupato, principatum dedit: cum ipse non sentiat ignes, ob id a quibusdam Apyrusta vocatus.

Recreare] Restaurare, refocillare: vt apud Plautum in prima scena Menechmorum, & Lucretium in principio sexti.

Iamq. furens populus] Imo & Senatores: qui tamen & illi populi continentur appellatione, vt diximus.

Irruerat, paucosque viros ex agmine nostro
Securos nimium, nulloque pauore relictos,
Fuderat: ast alij celeres, vrgente periclo,

Fuderat] Etiam in sacra æde, vt scribit Otho, minime loci religione territus.

Castra petunt, socios, atque ipsum nomine regem,
Cuius erat cunctis virtus bene nota, vocantes.
Horruit irarum stimulis, iustoque furore
Cæsar, & ingratum socios iterare laborem
Compellit, totis educens agmina castris.
Hoc magis accelerans, quod eum metus acer agebat,
Ne quid in eximium crudeliter impia patrem
Auderet, solito plebes grassata furore:
Distulit ira cibos, hostili sanguine malunt
Dilatam satiare famem, fremituque leonum
Terribiles vrbem repetunt, & in arma feruntur.
Nec cedunt hostes, sed pectore prælia firmo
Excipiunt: missis bellum committitur hastis.
Et leuibus iaculis, & quas pluit aura sagittis.
At simul incaluit stimulis grauioribus ira,
Conseruere manus, admotaque cominus arma.
Non iam missilibus telis, ferroque volanti,
Sed gladiis pugnare libet: tinnire sonoros
Ictus audires galeas, incussaque telis
Arma, graui, clypeosque leues mugire fragore,
Cernere palantes passim, rursumque resumptis
Viribus instantes, alterna sorte licebat.

Maxima conflictus moles in limine pontis
Ante domum Crescentis erat: facilique rotatu
Obruta saxorum, seu missis desuper hastis
Regia pars certæ poterat succumbere cladi,
Ni quæ spectandi caussa, pinnacula turris
Seruabant matres, validæ, pulchræque cohorti
Parcere, non stolidæ plebi sociare furorem,
Orarent iuuenes iam mittere tela parantes.
Sic parti nostræ castarum gratia matrum
Profuit, innocuas prohibens a sanguine dextras,
Hic furor, a decima spaciosus & integer hora
Perstitit ad primas merso iam sole tenebras.
Nec quisquam, quamuis ieiunia longa tulissent,
Totam quippe diem miles ieiunus agebat,
Iam poterat sentire famem, pondusve laboris,
Immemor ipse sui: tantoque nocentior hosti
Tantus in vltores fundendi sanguinis ardor
Incidit, & iustum satiandi cæde furorem.

Atque aliquis gaudens in tanta strage reorum
Insultare malis: hæc sint tibi Roma vetusti
Præmia turis, ait, merces a principe iusto
Redditur ista tibi: sic nobis regna parantur,
Sic emimus fasces, sic acclamare triumphis
Te iubet ille suis: hæc tecum fœdera Cæsar
Percutit, atque tuo iuramina sanguine firmat.

Atque aliquis gaudens] Sic idem Otho. Accipe nunc Roma pro auro Arabico Teutonicum ferrum. Hæc est pecunia, quam tibi princeps tuus pro tua offert corona. Sic emitur a Francis imperium. Talia tibi a principe tuo redduntur commercia, talia præstantur iuramenta.

Vix tandem miseros sero iam vespere ciues,
Afflictosque diu bello, fuga, noxque remouit,
Claraque iusticiæ patuerunt signa supernæ,
Ex rerum merito varios prodentia casus,

Namque

Namque vno tantum nostra de parte perempto,
Mille, vel immersos Tyberi periisse, vel armis
Hostili de plebe quidem: captiua ducentos
Supposuisse ferunt, iniectis colla catenis.
Mox cum laude Dei repetunt tentoria læti
Victores, gratoque cibo, dulcique sapore
Membra fouent, tutis carpentes ocia castris.
Vix erat orta dies, suspecta Cæsar ab vrbe
Regia signa mouet (neque enim commercia rerum
Indigus afflicto sperabat miles ab hoste)
Pulchraque fœcundis fixit tentoria campis.
Inde secus montem, quo quondam sæua tyranni
Iussa timens, nondum te Constantine renato
Syluester latuit, Soracten nomine dicunt.
Te placido transmisse vado vetus Albula transit,
Albula cuius aquis Tyberinus nomina fecit.
Primaque castra locat vicina ad mœnia Romæ,
Inter & argoas famosi Tyburis arces.
Hos vt fama lares, Graia de gente profecti
Tres posuere viri, Coras, cum fratre Catillo,
Argolicæ stirpis iuuenes, & maior vtroque
Tyburtus: cuius sumptum de nomine nomen
Nobile Tybur habet: perhibent si vera poëtæ.

Iniectis colla catenis] Quos deinde Imp. Aenobarb9 restituit, motus precibus Adriani pontificis, vt sequitur. *Commercia rerum*] Commeatum intelligit. *Quo quondam sæua tyranni*] Tarquinij præfecti vrbis, idololatræ. *Nondum te Constantine renato*] In extremo vitæ baptisma suscepit ab Eusebio præsule Nicomediæ: qui sectæ Arrianæ postea se addixit, autor diuus Hieronymus in Chronicis. Ambrosius quoque de morte Theodosij idem sentire videtur: Constantinus, inquit, quãquam in extremo vitæ accæperit, magnopere laudãdus est, quod fidem successoribus hæreditariam reliquerit. Vnde libellus apocryphus de Elephantia, deq; sanguine puerorum & Syluestri baptismate. Ad quod Guntherus noster respexisse videtur, errore communi: cum manifeste a tantorum virorum autoritate dissentiat, omnino reiiciendus est. *Nostra etenim nugas, deliramentaq, damnat Religio, nec dat linguis mendacibus aures.* *Syluester latuit*] Id, quod nequaquam probauit Tertullianus: qui asserit in persecutionibus non fugiendum esse, sed fortiter pro Christo moriendum: putans, imo tradens præceptum illud Christi, *Cum autem persequentur vos in ciuitate ista, fugite in aliam*, omnino temporale fuisse. Sed meminerimus diuum Hieronymum in catalogo scriptorum ecclesiasticorum, Tertulliani volumina cẽsentem, librum de fuga in persecutione aduersus ecclesiam scriptum testari. *Soracten*] Mons ille vicinus vrbi, clarus sacrificio annuo, quod fiebat Apollini, vt Plinius, Feroniæ, vt Strabo, a certis familiis agri Faliscorũ: quæ ob id perpetuo Senatus consulto militiæ, omniumq; aliorum munerum vacationem habebant, Rem hanc cecinerunt Virgilius in xi, & Sillius v. *Famosi Tyburis*] De hoc oppido xvi ab Vrbe mil. distante, multoq; vetustatis munimento insigni, lege cap. 8 Solini, Seruium item 7 Æneï. vnde sumptus est hic locus, super illud Maron: *Tum gemini fratres Tyburtia mœnia linquunt, Fratris Tyburti dictam cognomine gentem, Catillusq, acerq, Coras, Argoa iuuentus.* Alterius autor oppidi Coras fuit, distantis xx pas. mil. Tybur autem a Friderico nostro diruptum post aliquot annos restitutum est. Tangit item horum fratrum historiam Sillius in quarto.

Iamque aderat veneranda dies, quæ clara triumpho
Fulget apostolico, totum festiua per orbem
Illa quidem, sed Romuleæ specialiter vrbi,
Cuius sacra suo lustrarunt mœnia patres
Martyrio, sæui dum spernunt sceptra Neronis,
Illam quo poterat populus castrensis honore
Suscepere diem, deuotas præsule summo
Missarum celebrante preces, & Cæsare sanctam
Imperij ceruice pia gestante coronam.

Patres] Petrus scilicet & Paulus. *Saui dum spernunt sceptra Neronis*] Tertullianus elegãter Neronem, primum dedicatorẽ persecutionis Christiani nominis vocat, de qua Eusebius lib. Ecclesiasticæ hist. secundo. Meminerunt item huius sub Nerone Suetonius, & Tacitus. Ille sic inquit in Nerone: Afflicti suppliciis christiani, genus hominum superstitionis nouæ, ac maleficæ. Tacitus sic lib. 15: Ergo abolendo rumori Nero subdidit reos, & exquisitissimis pœnis affecit, quos per flagitia inuisos, vulgus Christianos appellabat. Autor nominis eius Christus, qui Tiberio imperitante, per procuratorem Pontium Pilatum supplicio affectus erat, repressaque in præsens exitiabilis superstitio rursus erumpebat, non modo per Iudæam originem eius mali, sed per vrbem etiam, quo cuncta vndique atrocia, aut pudenda confluunt, celebranturque. Igitur primo correpti, qui fatebantur: deinde iudicio eorum multitudo ingens, haud perinde in crimine incendij, quam odio humani generis conuicti sunt, & pereuntibus addita ludibria, vt ferarum tergis contecti, laniatu canum interirent, aut crucibus affixi, aut flammandi: aut vbi defecisset dies, in vsum nocturni luminis vrerentur. Hortos suos ei spectaculo Nero obtulerat. Et Circense ludicrum edebat, habitu aurigæ permistus plebi, vel circulo insidens. Vnde (quanquam aduersus sontes, & nouissima exempla meritos) miseratio oriebatur, tanquam non vtilitate publica, sed in sæuitiam vnius absumerentur. Bene igitur dixit Poëta: Sæui, o vesanos, Tacite & Tranquille. An vero vobis parricida Iupiter, & flagitiis omnibus imparatus DEVS videtur? non videtur sanctissimus CHRISTVS? & ad innocentiam conspirare maleficium vocatis, dignosque odio ducitis, qui in leges iurarunt,

quorum caput eſt nemini nocere, bene velle vniuerſis. Si noſtras leges non legiſtis, cur damnatis inauditos? Sin legiſtis, cur improbatis eas virtutes, quas vos ſcriptis veſtris in cœlum admirabundi vehitis? vt pio zelo exclamauit Viues. Romæ vero paſſos eſſe & Petrum & Paulum tam aperte ſcribit idem Tertullianus libro de præſcript. hæreticorum, vt nefas ſit contra ſentire: qui licet inibi ſatis honorifico laudis elogio Romanam exornet eccleſiam, non tamen tantam illam facit, quantam hodie fieri videmus. Nam Apoſtolicis eccleſiis illam annumerat, non ſolam facit Apoſtolicam, hoc eſt, ſummatim facit, non ſummam. Sed & Volaterrano notatum eſt, Pont. Rom. ſolitum ſe ſubſcribere Epiſcopum Romanæ eccleſiæ, multo rectius, quam hodie Epiſcopum Catholicæ eccleſiæ. Nam ſi Romana, inquit, Catholica eſt, honorem igitur hunc almæ vrbi eripere videtur. Ex citato tamen modo Tertulliani libro, facile liquebit lectori, qui non ſit omnino ſtupidus, quo pacto Romanus Pontifex ad iſtam autoritatem peruenerit, quam hodie habet: licet Pontanus dicat, nequaquam eſſe explicatu facile, quibus artibus Pont. Max. tantum ſibi imperium comparauerunt. Namque, vt initio armis illud ſibi vendicauerint, longe aliud arbitrari par eſt. Genus enim ipſum hominum olim quietum, ac religioni tantum deditum.

Illa quippe die ſacris altaribus adſtans,
Omnem qui iuſto ſub principe bella gerendo
Cinxerat vltorem Romanis cædibus enſem,
Clauibus æthereis, & Petri fretus honore,
Soluit, & indultum purgauit Papa reatum.
Et ratione quidem: nam quiſquis iura tuetur
Eccleſiæ, regniue decus, ſi forte cruorem
Fuderit humanum, non eſt homicida, ſed vltor.
Hoc ſiquidem bellum quod iuris amore coacto
Milite ſuſcipitur, meritum, non culpa vocatur.

Iuſto ſub principe bella gerendo] Is demum habetur, qui plene filius pietati, iuſta de cauſſa, niſi contra ſacrilegos, & dæmonum cultores, & pro publica tranquillitate belligeratur, & non per ambitionem, iram, auaritiam, aut alium priuatum affectum miſcet orbem bellorum tumultibus. *Petri fretus honore*] Quod illi Chriſtus dixerat: *Et dabo tibi claues regni cœlorum.* Quem tamen locum, teſte diuo Hieronymo, Epiſcopi & Presbyteri non intelligentes, aliquid ſibi de Phariſæorum aſſumunt ſupercilio. Claues autem, ſcientiam, & poteſtatem interpretantur. Meritum, non culpa vocatur. Scholam hoc ſapit. Vix id apud Auguſtinum obtineas: licet ille bellum alicubi, leuiter tamen probet, aperte autem in Ciuitate Dei etiam iuſtum bellum, miſeria plenum eſſe dicat: Ambroſius vero neget eſſe Chriſtianæ puritatis: vnde igitur meritum? Belli autem rationem, quatenus liceat Chriſtianis, nemo orthodoxorum hactenus diligentius explicauit, quam magnus ille Roterodamus.

Inde petens celſam quæ Tuſcula dicitur vrbem,
Mœnibus excelſis, tutaque in ſede reſedit.
Iamque vaporifera ſuccendens lampade mundum
Cœperat ex alto metuendo feruidus ortu
Erigones radiare Canis: quem triſtis Orion
Adlatrare ſibi, & rabido veſtigia morſu:
Adtentare videns, æterna exæſtuat ira.
Vtraque flamma nocens, ſed longe triſtior illa
Cuius in exortu vitiatus nubibus æther
Aeſtuat, & triſtes ardeſcunt ignibus auræ.
Squalida torpet humus, corruptis ſtagna, lacuſq;
Inficiuntur aquis, pigriſq; paludibus atræ
Exhalant nebulæ, calidi ſpiramine cœli,
Languida peſtifero tabeſcunt corpora morbo.
Inde fit, vt proprios plebes Romana quotannis
Cogatur transferre lares, monteſque, relicta,
Dum furit ille Canis, vicinos incolat, vrbe.

Tuſcula] Vrbs clara, villa Ciceroniana, & Catonum genere, ædificium Telegoni Vlyſſis & Circes filij. Extant hodie tantum eius veſtigia, fonſque ex ea vſq; Romam manans. Romani enim, quos Tuſculani, coniuncti copiis Aenobarbi noſtri, inſigni clade adfecerãt, memores iniurię poſt aliquot annos, tanta in eos ira perciti ſunt, vt vix vrbis fundamenta relinquerent. autor eſt Volaterr. *Iamque vaporifera*] Chronographia. qua ſubinde Poetæ vti ſolent. Quod tamen Horatius in arte poetica taxauit. Deſcribit autem Caniculares dies. *Ex alto*] Id eſt, cœlo. Virgilius: *Maia genitum demittit ab alto.* *Feruidus ortu, Erigones radiare Canis.*] Icarus inuentor vini fuit in Attica regione: a colonis deinde ebriis iugulatus eſt, vt ait Propertius: *Icare Cecropiis merito iugulate colonis.* Cuius canis Erigonem filiam geſtu ad locum cædis duxit: quæ conſpecto patre, præ dolore laqueo vitam finiuit, relataque in cœlum cum cane inter aſtra, Virginis nomine micat. Oritur autem Canis, ſiue Canicula circa 8 Calen. Iul. vt exiſtimat Seruius. Idibus autem Iulij, Ptolomæo. *Quem triſtis Orion*] Orionis fabulam varie narrat Higynius lib. 2. Nota ſunt quæ Seruius ſcribit lib. primo Æneidos. Ex Deorum vrina natus eſt Orion, vt ait Nigidius: & in Faſtis canit Ouidius: & apud Græcos Pindarus, & Ariſtonicus. Oritur, autore Columella 16 Calend. Iulias, Ptolomæo vero poſtridie ortus Caniculæ. *Vtraque flamma*] Vtrumque ſydus, Canis ſcilicet & Orion. Vnde de Orione Seneca in Hercule furente. Fera coma hinc exterret Orion deos. & Papinius: *Quantus mucrone minatur Noctibus hybernis & ſydera terret Orion.* Plinius item Orionis ſydus inter horrida numerat. *Sed longe triſtior illa.* Canicula ſcilicet: de cuius effectu extat cap. 40. ſecundo Natura. hiſt. apud Plinium.

Addo

Adde quod antiquis horrens inculta ruinis,
Parte sui maiore vacat, generisque nocentis
Plurima monstriferis animantia Roma cauernis
Occulit: hic virides colubri, nigrique bufones,
Hic sua pennati posuerunt lustra dracones,
Quorum morticiniis contabescentibus, aer
Læditur, atque æstu resoluta cadauera putent.
Ergo metu belli vetitum mutare penates
Vulgus, in vrbe sua subito tabescere morbo
Incipit, & valida correptum peste laborat.
Nec minus in castris Francorum læta iuuentus
Aeris impatiens, & tanto victa calore
Languet, & insolito tabescit squalida morbo.
Occupat ora situs, deformis inficit artus
Squalor, & icterico tabescunt membra colore.
Protinus accensis miseri vitalibus ardent,
Aera pestiferum velut e fornace trahentes.
Quod si ferre grauem potuissent aera nostri,
Atque immota breui seruassent tempore castra,
Haud dubium, quin se plebes Romana, suamque
Pontifici, regique suo supponeret vrbem:
Sed iam fœda lues, tanto regalia castra
Atque insueta mali confecerat agmina morbo,
Vt passim fragiles, longisque laboribus ægras
Efflarent animas, aliique superstite fato
Inualidi, miseram dilato funere vitam,
Sæpius optata fraudati morte trahebant.
Ergo suis rector castris, socioque labori
Compatiens, multis etiam suadentibus, illo
Demigrare loco, nolens, ac pene coactus,
Corpora pontifici sacro captiua relinquens,
Tristia signa mouens, Tuscique crepundia montis
Ascensu superans, meliori subdita cœlo
Castra locat, gelidas vicini Naris ad vndas.
Hic omni cura, medicæque piissimus artis
Subsidio, sacrum sat agebat pellere morbum,
Et purgare mali contagia noxia cœli.

Pennati] Cristati, quales sunt in eo genere mares. *Francorum*] Hoc est, Teutonicorum, Germanorum. Nam Francicũ nomen apud maiores complectebatur Teutoniam omnem, vt libro primo ex Othone retulimus, & Vrspergensis tradit. *Icterico colore*] Id est, pallido. Plinius morbum dicit Ictericum eundem esse cum Arquato, seu regio morbo: ab Icterone aue. Appellatur autem regius, quod, vt ait Celsus, apparatu regio, & lautitie, & ludis exhilarandus hic morbus est. Arquatus vero, vt Festus, ab arquus cœlestis colorum varietate, quos facies adfectorum reddit. Aiunt autem illum tam ex splene adfecto, quam hepate procedere posse.

Crepundia] Initia.

Tusci montis] Appennini. *Naris*] Fluuij Sabinorum, e Fiscello monte defluentis, aquis sulphureis miscetur. Narniam oppidum, Nequinum antea dictum, ob loci iniquitatem, interluit, & in Tyberim influit. Lucanus in primo: *Et qua Nar Tyberino illabitur amni.*

Sacrum morbum] Pestilentiam, execratam propter contagionem, ad quam euitandam valere plurimum, aiunt, odoramenta. Contra pestilentiam remedium excellens Rufus tradit, quod frustra nunquam exhibitum testatur. Aloes partes duas: ammoniaci, thymiamatis totidem, myrrhæ partem vnam, contusas ex vino colluito: deinde, dimidium quotidie cyathũ sumito. Est & sacer morbus, qui inter mala vlcera numeratus, ignis vulgo sacer dicitur, nihil habens commune cum aliis morbis.

Mali cœli] Infecti, & corrupti aeris.

Cumque per Ethruscas turbæ castrensis in vsum
Cœpissent vrbes fiscalia iura requiri,
Octingenta quidem Spoletum nomine fisci,
Principis edicto iussum præstare talenta,
Non timuit falso fraudare numismate regem.
Præterea comitem Tusca de gente Guidonem,
Quo prior Ethruscis habitabat nullus in oris:
Guerra viro cognomen erat: mandataque regis
Vrbibus Apuliæ portauerat: inde reuersum,
Hospitiique loco malefida sede fruentem
Cœperat, & duro seruabat carcere clausum.
Cumque relaxari princeps soluique iuberet,
Emittique virum: contempto rege, superbus
Instabat celeri populus, regalia ridens
Iussa: sed ipse suas modico post tempore clades
Fleturus, scelerisque piacula iusta daturus.

Spoletum] Colonia Romanorum Plinio. Hic Theodoricus Gothorum rex nobile prætorium extruxit, cuius successores oppidum id euerterunt: restitutum deinde a Narsete. Hic etiam ducem Longobardi constituere: vnde regioni toti apud posteros nomen permansit. *Talenta*] Pro libra posuit, quæ continet centum drachmas argenti, de quo proprie vsurpatur.

Namque vbi tot factis crudelibus, atque superbis,
Et meruit iustas, & mouit principis iras.
Incorrecta parans vlcisci crimina cæsar,
Quæ directa reis ignoscere mallet, ad vrbem
Tendit iter: cui sacrilego temerarius ausu
Ante fores ipsas clausa vix tutus in vrbe
Occurrens populus, funda, leuibusve sagittis
Prælia prima mouens, & missis eminus hastis.
Risit, & hic pueros dux inclytus, inquit:*
Non fortes certare decet: sic ludere natos
Ignaui docuere patres: incurrite totis
Viribus o socij, conuersum ad mœnia ciuem
Præueniat, patulasque fores prior occupet hostis.
Dixit, & accepto gaudens a principe signo
Teutonus, hostilem cum ciuibus irruit vrbem.
Protinus admotis incensa suburbia tædis,
In cineres collapsa fluunt, animosque furentes
Nec prædæ locupletis amor, non regia nondum
Exaudita viris poterant edicta morari.
Inspoliata quidem, multisque nitentia gazis
Non expectato flammis sunt tradita signo.
Attoniti tanto miserarum turbine rerum
Infausti ciues, non iam miserabile vulgus,
Sed magis inuidia dignum, compendia montis
Ardua corripiunt trepidi, pro fraude superba
Digna reportantes: vbi qui fiscalia regi
Iura suo tumida mendaces fraude negarant
Omnibus amissis inopes miserique dolerent.
Stabat in excelsa sedes munitior arce,
Optima pars vrbis, tuto satis edita colle,
Hic excelsa viri primates tecta locarant,
Securosque lares, hic sedes pontificalis,
Altaque conspicui surgebat fabrica templi:
Sic bona pars populi sedis munimine freta,
Rebus in extremis tutari seque, locumque
Certabat, ferrumque manu, lapidesque rotando,
Vel retinere locum, vel fata subire parabat.
At rex inuictus, nil se memorabile credens
Dum superest aliquid, nil se fecisse decorum,
Voce, manuque suos ardens hortatur, & addit
Sæpe minas, reficitque animos, & suggerit iras.
Ipse manu propria sociis prohibentibus, omneis
Explorat casus, & quæque pericula primus
Excipit, oblitus pariter regnique, suique,
Cæptaque vel summo cupiens implere periclo.
Principis exemplo miles virtute coacta
Audet, & audaci pudor est sub rege timere.
Nec modus, aut requies, donec clamore supremo
Effractæ patuere suis victoribus arces.
Sed quia præcluso fugiendi tempore, vulgi
Magna repentino pars conflagrauerat igne,
Aere corrupto, fœdumque trahentibus auris
Nidorem, sæuamque loco spirante mephitim,
Quamquam multa viris minime temnenda supellex

Dux inclytus] Ipse scilicet teste Othone pontific. Frisingens. cæs. imp. Fridericus.

Mephitim] Sic Maro libro septimo: *Sæuamque exhalat opaca Mephitim.*

Posset

Posset ab igne rapi, nostrosque vrgeret egestas
Aëris impatiens, cessit, prædaque relicta.
Haud procul euersa victor consedit ab vrbe,
Sub meliore polo, & leuius spirantibus auris.
Mox vbi sæuus odor flamma cessante resedit,
Et vacuum cessit tenuatus in aëra putor,
Protinus ad prædam vulgus castrense recurrens,
Si quid adhuc flammis illæsum forte manebat,
Diripit, & calidam pedibus calcare fauillam
Non timet, & prunis ardentibus vrere plantas,
Semustam properans flammis subducere prædam.
Inueniunt plenis studiose condita cellis
Vina, non exiguos seruatæ frugis aceruos:
Inueniunt plenas preciosis vestibus arcas,
Quasque sibi populus parco conflauerat vsu,
Et cupide seruabat opes, rapit omnia victor,
Plenaque semicremis ditescunt castra trophæis.
Nec mora, Dalmatici, qua fluctibus æquoris Ancon
Tunditur, & magno finem facit Appennino,
Signa rapit Princeps pulchraque a mœnibus vrbis,
Haud procul in medio ponit tentoria campo.

Dalmatici æquoris Ancon] Lucanus: *Illinc Dalmaticis obnoxia fluctibus Ancon*, Id est, Adriatici, Idē, quod & Illyricum dicitur. Dalmatia enim pars est Illyrici, quæ ad mare Adriaticum spectat. Qui Delmaticis legunt apud Lucanum, sequi videntur Stephanum de Vrbibus, & Appianum, qui a Delminio Dalmatiam nominatam existimat. Ancona autem Piceni vrbs, Plinio & Mela autoribus sortita est nomen a forma & situ. Ancon enim grece, tum cubitus, tū eminens locus, tum flexus dicitur. Ædificata est a Siracusanis, qui Græci Dorici erant, Dionysij tyrannidē fugientib. autor Strabo. Vnde Satyra quarta Iuuenalis: *Quam Dorica sustinet Ancon*. Portu insignis vrbs, quem excitauit Traianus princeps. A Sarracenis Imp. Lotharij Carolingi temporibus capta, atq; incensa est.

Hic duo magnates, Graia de gente profecti,
Occurrere viri, Regis mandata ferentes,
Donaque magna sui: quorum hic Maradochus, at ille
Palæologus vocitatus erat, quos ille venusto
Excipiens vultu, digno cumulauit honore.
Auditaque viæ caussa, responsa daturum,
Insignem meritis, & clara stirpe creatum,
Hic Abbas Stapulensis erat, iubet ire Vuibaldum.

Palæologus] Qui teste Othone nostro, nobilissimus procerum Græcorum ea fuit tempestate, Imperatoriq; eorum sanguine iunctus. Ex hac familia, quæ ex vrbe Viterbio quibusdam Genuensis dicitur ab initio genus duxisse Michael Palæologus, vir in armis strenuus, sibi Constantinopolitanum Imperium per nefas vindicauit, imperante Cæs. Rudolpho Habspurgio: quod posteris vsq; ad Constantinum vltimum, & octauum, ex ea domo per manus tradidit, qui annos fere ducentos regnarūt. Inde Turcis cessit anno Salutis M CCCCLIII. Qua in re subeat ea reputatio, a Constantino Magno Helenæ filio constructam vrbem esse, Romæ semper æmulam, sub Constantino, qui eiusdem nominis matrem haberet, captam, Turcarumque iugo ad hanc diem subditam, tam alte dormitante principum christianitatis sollicitudine. *Hic Abbas Stapulensis erat*] Item & Corbiensis. Teste Frisingens. Corbeiam, nobile cœnobium, quod in Saxonibus est, dicitur excitasse primus Bremensium pontifex diuus Ansgarius, iussu Lotharij Imp. Carolingi, vt Irenicus refert. Crantius tamen scribit lib. rerum Saxonicarum secundo, Ludouicum Pium, vt eius vtar verbis, extruxisse regalem abbatiam in littore Visurgi, translatis patribus cū nomine de Corbeia Galliarum, quæ in ripa Summæ fluminis hodie manet: de qua, opinor facere mentionē Othonem pontificem. cum Stapulæ quoq; extet in Picardis non ignobilis ad mare locus, vel alumno Iacobo Fabro erudito & iuxta pio viro.

Interea patriis Andreas finibus exul,
Atque alij proceres, Siculus quos ille tyrannus,
Appuliæ totis dudum proscripserat oris,
Ceu Postliminio Romani iure reuersi
Principis, iniecta fines, ereptaque dudum
Iura, manu, firmasque vrbes, & castra tenebant.
Omnibus attonitis, regemque putantibus ipsum
Pone sequi, iam iamque suos inuadere fines.
Et certe facturus erat, cupidusque parabat

Ceu Postliminio reuersi] Postliminij duo sunt capita, ficticium scilicet, & alterum suspensiuum. Qua illa ratione fuerint inducta, & quę operentur, docent iurisperiti. Etymum nominis Boëtius, & Seruius declarant, Paulus autem iurecōsultus in tractatu de Captiuis, & de Postliminio, & de redēptis ab hostibus, definit. Postliminium esse ius amissæ rei recipiendæ ab extraneo, & in statū pristinum

Vltrices illuc Cæsar transferre cohortes,
Sed vapor æthereus, rapidique molestia cæli,
Et comitum languor, longoque labore solutum
Vulgus, & innumero fulgentia funere castra,
Ne faceret tenuere virum, monituque fideli
Teutonici proceres renuentem, & magna parantem
Cæpta, coegerunt ad Transalpina reuerti.

restituendæ, inter nos ac liberos populos, regesq;, moribus, legibus constitutum. Nam quod bello amisimus, aut etiam citra bellum, hoc si rursus recipiamus, dicimur postliminio recipere. Idque naturali æquitate introductum est: vt qui per iniuriam ab extraneis detinebatur, is vbi in fines suos rediisset, pristinum ius suum reciperet. Notandum est autem, inter christianos, cum illi ex lege Christi omnes sint fratres, ius postliminij non esse. Hincque videmus antiquissima consuetudine introductum, vt capti, libertatē non amittant, sed præstita victori pecunia, veniā recedendi impetrent. Qua ratione etiam arbitratur nobilissimus Iureconsultorum Andreas Alciatus, capta in bello Christianorū plus quam ciuili, capientium non fieri: & id præsertim in eo, quod forum conscientiæ vocamus: licet theologi, vel matæologi potius quidam aliter senserint. Nisi ab his capta sint, qui libertatem suam tuentur, & iniuste ab aliquo tyranno vexantur. Vnicuique enim iure naturali permittitur defensio: quam nec Christiana lex nobis abstulit. Alioquin si duo principes de imperio belligerent, ridiculū est credere, permissum esse militibus alterutrius subditos spoliare: cum eorum nihil intersit, vter regnet, paratiq; sint illi victoris imperio obsequi: & quod diuus Petrus in priore epistola præcipit: ***Subditi estote cuiuis humanæ creaturæ propter dominum, siue regi, siue præsidibus.***

Ergo vbi deposito tandem mansuescere ferro,
Et reditu optato patrios inuisere fines,
Regia belligeris indulsit gratia turmis:
Protinus abscessu tristes, gemituque profundo
Pectora pulsantes, & largis ora rigatos
Fletibus aspiceres: adeo sub principe miti,
Dulce viris fuerat quosuis tolerare labores.
Ipse quoque emeritos grato solenniter ore
Extulit, & digno laudauit honore cohortes,
Dimisitque viros: quorum pars gurgite vasto
Et Veneto deuecta mari, natalia rura
Contigit, & patrios aspexit læta penates.
Ast alij fines, extremaque claustra iacentis
Italiæ, duris horrendas rupibus alpes
Agmine non vno repetunt, non prorsus eodem
Limite, sed variis anfractibus arcta locorum,
Difficilesque vias, & tristia claustra sequentes,
Vix tandem patriis longus labor intulit aruis.
At qui de Tuscis aderant, Italisve frequentes
Vrbibus, hi facili cura, spacioque minori,
Ad sua diffuso redierunt mœnia cœtu.
Sic vbi multifidos vno de fonte meatus
Vnda secans, varios seiunctis cursibus amnes
Efficit, hos leni per plana iacentia lapsu
Serpentes, alios inter caua saxa sonantes,
Lucratosque diu diuersa sede receptat,
Serius, aut citius, protractu gurgitis æquor.
Non tamen emissa tantorum plebe virorum
Vel princeps vacuus, vel curia sola remansit.
Non est magnorum cum paucis viuere regum.
Quotlibet emittat, plures tamen aula reseruat.
Nec princeps latebras, nec sol desiderat vmbras:
Abscondat solem qui vult abscondere regem.
Siue noui veniant, seu qui venere recedant,
Semper inexhausta celebratur curia turba:
Vt mare cum largas mundo disseminet vndas,
Semper inexhaustis fæcundum pullulat vndis.

Quorum pars gurgite vasto. Et Veneto deuecta mari] Inter quos primates fuere Peregrinus Aquileiensis patriarcha, Eberhardus Babenbergensis episcopus, Bertolfus comes, Henricus Carentanorum dux, Odoacer Stirensis Marchio.

Sic vbi] Et hæc comparatio satis arguit Guntheri nostri ingenium: eiusmodi vel hoc seculo non omnino spernendum esset.

Vt mare] Simile & hoc apposite attulit, quo prius vsus est autor Panegyrici Maximiano & Constantino Augg. dicti.

Ergo

Ergo bona quamuis dimissa parte suorum,
Magna tamen princeps, & solo Cæsare digna
Castra mouens, per eam quæ nunc Senogallia fertur,
Quod Senones illam Galli tenuisse putantur,
Cum premerent trepidam peregrino milite Romam,
Appennine tuos properat contingere colles.
His quoque transcensis, planis in finibus illum
Excipit, exiguo persusa Bononia Rheno,
Quæ quasi plena bono, læto trahit omine nomen.
Hic quoque discedens, Italarum rector aquarum.
Te Pade transgressus, Veronæ plana potentis
Contigit, & notis posuit tentoria campis,
Qua rapidas Athesæ torrens agit impetus vndas.

Quæ nunc Senogallia fertur, Quod Senones illam Galli] Dicuntur & Semnones, qui post Albim versus ortum ad Sueuum fluuium habitabant: hi e Germania in Galliam venientes, Senam vrbem condiderunt. Sillius: *Et Senonum de nomine Sena.* Item Gotfridus Viterbiensis, vt citatur ab Althamero: *Condit apud Gallos, Senensem Brennus & vrbem.* Gentis Senonum naturam describit Florus cap. 13 primi.

Cum premerent trepidam peregrino milite Romam] Historiam exactissime recenset Plutarchus in eo libro, quem de Rom. Fortuna inscripsit, & nuper Budæus Gallorum doctissimus, latine vertit. Meminerunt item historici fere omnes huius belli, qui Romanam historiam conscripserunt: quod & apud Poetas vulgatis. Omnes autem reliquias Senonum in Ethruria ad lacum Vadimonis Dolobellam deleuisse, ne quis extaret in ea gente, qui incensam a se Romanam vrbem gloriaretur, autor est Florus in fine cap. iam citati. *Exiguo Rheno*] Amne paruo, ad nostri Rheni differentiam, omnium Germaniæ fluuiorum celeberrimi. Rhenus Bononiensis oritur in Appennino, producitque iuxta Bononiam calamum, quo nullus sagittis aptior, vt scribit Plinius. *Plana*] Planiciem. *Athesa torrens*] Huius ortus Germaniæ adscribitur. —*licet ruat in Venetos deserto Teutone campos*, vt cecinit Guttenus, & ante eum Celtes, viri Germani vere Franci. Regioni nomen dedit, quam nos Etschlandiam vocamus. Nobilem olim Norici regni, deinde Tridentini Ducatus fuisse portionem constat. At hodie regio omnis Austriacis principibus titulo Tyrolensis comitatus paret. Torrentem autem vocat, quod ex montium iugis originem trahens, in valles descendit. *Impetus*] Aduerbium est. Astipulatur autor Panegyrici Constantino Aug. Constantij filio dicti: O miserabilem, inquiens, Veronensium calamitatem, quos non tam tua, quam intestina satellitum pressit obsidio. quippe Athesis ille saxis asper, & gurgitibus verticosus, & impetu ferox, oppugnationem prohibebat, omnemque retro regionem euehendis copiis tutam, defensamque præstabat.

Mos erat a veterum traductus tempore regum,
Et stabili multos seruatus iure per annos,
Siue petat Latiam regnator Teutonus vrbem,
Siue sacer rediens, sua signa reportet ab vrbe,
Vt latum iunctis pontem Verona carinis
Per medias Athesæ porrectum construat vndas:
Quo validus princeps intactis mœnibus vrbis
Transeat, atque suas transmittat rite cateruas.
Tunc quoque connexis fragili compage carinis,
Desuper iniectis leuiter gens perfida lignis,
Extruxit facili cessurum pondere pontem.
Vt cum noster eques tabulata sonantia tutus,
Atque vacillantes incerto pondere naues
Iam premeret, nexu series infida soluto
Cederet, & rapidas ferretur miles in vndas.
Præterea cæsis riparum in fronte salictis,
Struxerat in multos fruticum ramalia fasces,
Quos quasi fortuitu venienti gurgite raptos
Prona catenatis infligens vnda carinis,
Solueret, infidum decæpto milite pontem:
Vt iam teutonicæ transmissa parte cohortis,
Gurgite præcluso, reliquos inuaderet hostis
Impius, & dirum satiaret sanguine ferrum.
Cassa fuit miseris infandæ machina fraudis,
Et magno ventura malo, nutuque superno
Incidit in foueam quam foderat improbus hostis.
Nam simul innocuo per certa pericula gressu,

Et stabili multos] Periphrasis vetustissimæ, & post hominum memoriam consuetudinis: quę priuilegij ius habet, & qualis nunc est, præsumitur semper retro fuisse: estque illa firmissima præsumptio, quam vulgo iuris, & de iure vocant. *Siue sacer rediens*] Hoc est, vnctus a Romano Pontifice. Aiunt patres instituisse, vt quemadmodũ Hebræis vnctio sacri vnguenti nomen ac potestatem regiam conferebat, ita reges christiani populi, sacro perungerentur chrismate, certis adhibitis ceremoniis, de quibus latius libr. septimo & octauo tractabimus. Olim Romanis imperatoribus indumentum purpuræ insigne fuit regiæ dignitatis assumptæ. Autor Lactantius. *Tunc quoque connexis*] Memorabile hoc Italicæ fraudis atque perfidiæ exemplum, Otho quoque pontifex diligenter retulit in capit. 25 secundi rerum Aenobarbicarum.

Incidit in foueam] Nec mirum, si Poeta christianus, & monachus, vsurpet e carmine Hebræi vatis prouerbialem sententiam, canentis psalmo septimo: *Lacum aperuit, & effodit eum, & incidit in foueam quam fecit.* Similis est illa ethnici poetæ: *Lex non est æquior vlla, Quam necis artifices, arte perire sua.* Imo iuxta Mimum

Immemores fraudis se traiecere cateruæ:
Cumque hos a tergo quidam de plebe feroci
Attentare dolis, subitoque lacessere bello
Cœpissent, refugoque gradu transire pararent,
Inueniunt rupta pontem compage solutum,
Seque interceptos, subitaque voragine clausos,
Et tabulata nouo mirantur hiantia lapsu.
Quos ibi comprensos, & nil rationis habentes,
Attonitosque malo, iugulat mox Teutonus vltor.
Ventum erat ad fauces, angustaque claustra viarum,
Qua se nubiferis horrendæ rupibus alpes
Exiguo tantum penetrandas limite præbent,
Vniusque capax scopuloso semita calle
Arcta laboranti pandit vestigia turbæ.
Hinc fractis prærupta iugis, tenebrosa vorago
Pandit inane chaos, baratrique simillimus horror
Exanimes fecisse potest, Atesimque fragosis
Sub pedibus rauco certantem murmure saxis,
Accipit attonita, quam non videt, aure viator.
Hinc se nubifero super æthera vertice rupes
Tollit, & ingenti late loca protegit vmbra.
AEque supercilio scopulosi verticis vnus
Conatu facili, lapsuraque saxa mouendo
Mille potest arcere viros, aditusque viarum
Claudere, vel missis ibi cautos perdere saxis,
Huc se contulerat ferus, infandusque satelles
Albricus, cupidus scelerum, cupidusque rapinæ,
Horridus, acer, atrox, ex ordine natus equestri:
Ciuis erat, Verona, tuus: iurataque turpi
Obsequio, monstrisque nouis adscita iuuentus
Cum domino peritura suo, miserasque parentum
Orbatura domos, longoque labore petitam,
Rupis inaccessæ sedem statione latenti
Seruabant, durumque nefas ac turpe parabant.
His erat in voto preciis spoliare coactis
Agmina, vel missis aditum præcludere saxis.
Complacuit tentare dolos, facinusque fateri,
Donec in angustas fauces, insidaque totæ,
Ignaræ fraudis, cecidissent claustra cohortes,
Atque ideo paucos tuto præcedere passi
Continuere manus, ad grandia monstra paratas.

Sic venator apros, fuluosque agitare leones
Instituens, timidos lepores, damasque fugaces
Dissimulat: prædamque pudet captare minorem,
Ipse sub ingenti latet altæ fornice rupis,
Clamososque canes ibi habet, cupidosque molossos
Comprimit, vt nullis quatiant latratibus ora,
Donec cornigeri veniant in retia cerui,
Trux leo, sæuus aper, maculoso vellere pulcher
Pardus, & hirsuti rapidis cum tigribus vrsi.
Non tamen occulti potuerunt fallere regem
Instrumenta doli: cœlestia pectora sane
Nil transire potest: Sapiens, quod prædicat, hoc est:
Principibus, fili, tacitus maledicere noli.

prouerbialem incertũ cuius: *Bis interimitur, qui suis armis perit.*

De plebe feroci] Veronensium scilicet.

Ventum erat ad fauces] Locum vulgus appellat Clausuram, seu Clusam Veronensem: Germani, *Berner Kluse.*

Sic venator apros] Comparatio mire elegans, vt fere omnes sunt in toto opere.

Sapiens] Solomon, per Antonomasiam, quem diuus Hieronymus autoritate scripturæ tradit, tribus nominibus

Portat auis cæli maledicta latentia regi.
Comperit ergo dolum Cæsar, sensitque furorem,
Nec placuit certo sua tradere castra periclo,
Factaque sacrilegis Romani subdere regis:
Protinus e nostro præmissis agmine paucis,
Imperat infando tutos desistere cæpto.
Possessam sedem, tumidamque relinquere mentem.
Infremuit vesana manus, lapidumque rotatu
Imperiosa viros abigit mandata ferentes.

nibus vocatum fuisse: Solomonem, id est, pacificum: Idida, hoc est, dilectum domini: & Ecclesiasten, quem nos nuncupare possumus concionatorem: eo quod loquatur ad populum, & sermo eius non specialiter ad vnum, sed ad vniuersos generaliter dirigatur. Eumque dicit iuxta numerum vocabulorum tria volumina ędidisse, Prouerbia, Ecclesiasten, & Cantica Canticorum. In Prouerbiis paruulum docet: in Ecclesiaste maturæ virum ætatis instituit: in Cantico Canticorum iam consummatum virum, & calcato seculo præparatum, Sponsi iungit amplexibus. Haud procul ab hoc ordine, teste eodem, doctrinarum, & Philosophi sectatores suos erudiunt: vt primum Ethicam doceant: deinde Physicam interpretentur: & quem in his profecisse perspexerint, ad theologiam vsque perducant. Hunc tamen ordinem loquacissimi theologistæ Parisienses, & Academiæ illos secutæ, subuerterunt. *Principibus, fili*] Hæc sumpta est sententia ex Ecclesiaste, in fine enim cap. 10 Solomon ait: ***In mente tua regi ne maledixeris, & in secreto cubilis tui ne maledixeris diuiti: quia volucres cœli auferent vocem tuam, & habens pennas, annunciabit verbum.*** Hunc locum enarrans ipse sacer Hieronymus dicit: ***Simplex præceptum ędificat audientes: ne ira & furore superati, in maledictum & detractionem regum & principum prorumpamus.*** Quia contra spem interdum euenit, vt iis quibus maledicimus nuncietur: & incurramus periculum immoderatione linguæ. Sed & ethnici sua sententia eius periculi admonuerunt suos: quam refert Aristoteles in tertio Politicorum, & Erasmus explicat in principio Centuriæ secundæ Chiliadis primæ. *Maledicta*] Conuitia, a quibus tantum Solomon coercet periculo ostenso. Cuius tamen sententiam Matæologi detorserunt ad stabiliendam malorum principum autoritatem: quos tam vere corripere licet, quam non expedit eis detrahere. Quod factitatum scimus a priscis vere, tum episcopis, tum abbatibus Christi, gloriæ cultoribus.

Sacrilegis] Pro Maiestatis læsæ reis: quod, vt Vlpianus ait, proximum sacrilegio crimen est, quod maiestatis dicitur. Maiestatis autē crimen est illud, quod aduersus populū Romanū, vel aduersus eius securitatem committitur. Quod tamen ius in se, suosq; domesticos a consiliis transtulere principes.

Intererant nostris sub eodem tempore castris
Ex Veronensi iuuenes duo plebe creati,
Hunc Isaac, hunc Carzabanum Verona vocabat,
Tempore qui longo regalia signa secuti,
Obsequio regi se commendare fideli
Certabant, studioque pij placuisse fauoris:
Hos quasi conciues, & ob hoc securius illis
Iure sodalitij pro Cæsare verba daturos,
Ire iubent proceres, mentisque ferocia corda,
Consilioque feras sæuorum frangere mentes.
Quos velut ignotos nihilominus impia turba
Exaudire negans, vt certos reppulit hostes,
Ac nisi se certo redimat plebs nostra tributo,
Lorica, vel equo, pro quolibet ante relicto,
Et caput ipse suum multo rex liberet ære,
Nunquam se tutos aditus concedere, nunquam
Transmittenda locis vrgentibus agmina iurant.

Iuuenes duo] Illustres viros, equestrisque ordinis fuisse, Veronæq; natos, Otho noster autor est. *Conciues*] Latinam vocem non esse, plæriq; arbitrantur. *Sodalitij*] Pro municipij dixit. Inde municipes, qui in eodem municipio nati sunt. Fiunt autem municipes non tantum natiuitate, siue origine, sed etiam manumissione: item adoptione: & demum allectione, cum respub. aliquē eligit, & in ciuem assumit. *Impia turba*] Scelerata coniuratio. *Plebs nostra*] Militem quemque Cæs. nostri imp. Friderici intelligit. *Multo ære*] Id est, pecunia. Cuius appellatio omnem pecuniam complectitur, quod vetustissimorum Romanorum pecunia in ęre consistebat: quoniam propter eorum paupertatem, rarus illis argenti, rarior auri vsus fuit: indeque æris appellatio pro pecunia accipi consueuit: & quamuis domitis nationibus in maximas diuitias excreuissent, seruauerunt tamen antiquum nomen, & siue pecunia aurea, siue argentea esset, æs appellabatur.

Visa fuit regi miserabilis, atque pudenda
Conditio, tactusque graui sic incipit, ira:
O socij, proceresque mei, solatia casus,
Quos mundi dominos, & certo iure potentes
Imperiosa facit Romani gloria regni:
Cernitis in quantum maiestas regia tandem
Venerit opprobrium, post tanta negocia regni,
Post expugnatas armis victricibus vrbes,
Imperijque sacro susceptam more coronam,

O socij] Concio Aenobarbi Imp. qua inuitat militum virtutem ad extremum laborem fortiter ferendum: haud multum ab illo Virgiliano abludentis: ***O socij, neque enim ignari sumus ante malorum, O passi grauiora, dabit Deus his quoque finem.*** *Regalis via*] Hoc est, publica: quæ cum populo debetur, quanto magis Ro. principi: ad quē etiā maxime illius securitas pertinet: inter cuius regalia quoq; re-

Post multas scelerum pœnas, cladesque nocentum:
Cum iam vestibulum patriæ, primosque penates
Optatasque domos reduces intrare paramus,
Proh pudor, a paucis prohibemur inertibus, vltra
Regali transire via, nec vertere cursum
Fama, pudorque sinit: nec longius ire nocentum
Sæuitia prohibente licet: paucique latrones,
Improba Romano poscunt a rege tributa,
Cuius ad arbitrium disponitur omne tributum,
Et capitolitiam cogunt appendere summam,
Quo caput in toto non est mage nobile mundo.
Non decet a timido redimi latrone metallo,
A quo sæpe rei, nullo licet ære redempti,
Accipiunt propriam donato crimine vitam.
Nec me damna mouent, sed tristia fœdera terrent,
Fœdaque mansuræ fugio commercia famæ.
Sed dabimus iustum, dabimus quandoque tributum,
Quale decet regem persoluere, ferre latronem.
State viri fortes, libet expugnare nocentes,
Aut hic, aut nusquam gelidam transibimus alpem.

fertur cap. 1, quæ sint regalia. *Capitolitiam summam*] Hoc est, pecuniam, ni fallor, in singulum caput indictam. Tributum autem pro pecunia, siue quouis alio munere, videtur accipere: qua voce olim merces, siue stipendium militum, teste Pomponio iureconsulto, significabatur. Sed Tacitus tributum accipit, quod prouinciales ipsi præstant: stipendium, cum militibus datur.

Metallo] Auro. Metalleia dicitur à Græcis inuestigatio metallorum, aurique potissimum, vt scribens in 9 Asini Apuleiani librum Beroald. testatur. Nomine autem metallorum, omnia quę fodiuntur ex venis terræ significantur. Sic metalla auri, argenti, æris, plumbi dicta Plinio, & cæteris pure latineque scribentibus. *A quo sæpe rei*] Tam immensa Ro. principis potestas est, vt nocentes conuictos, iamque per sententiam latam vltimo adficiendos, vita donare possit. Id, quod nonnulli existimant haudquaquam fas esse, prouinciarum præsidibus, nedum minoribus potestatibus. Quamuis apud nos interdum tum a principibus, tum a comitibus, iis denique, qui in Baronum centuria habentur, videmus e manibus eripi ducentis iamiam damnatos ad sententiam patiendum. *Aut hic, aut nusquam*] Scilicet transeundum nobis, aut immoriendum. Vox forti animo viri digna, in vltimum adducti discrimen, anteponentisque ingloriæ vitæ mortem. Nec multum distat a celebrato illo Lacenæ cuiusdam apophtegmate: quæ filio tradens clypeum dixerit: *Aut hunc, aut super hunc*. Laconice significans, aut referendum clypeum, aut in eo moriendum. Scribunt Lacedæmonios hoc animo solitos inire prælium, vt aut victores redirent domum, aut victi occumberent.

Sic ait, & positis agmen consistere castris
Imperat, ignauos cupidus punire latrones.
Omnia versanti, quiddam rationis apertæ
Incidit in mentem, veluti conscenderat ante
Turba nocens, ita posse suos super ardua rupis
Ferre gradum quocumque modo: iuuenesque ducentos
Pectora signifero fortissima tradit Othoni:
Hos iubet ex omni secretas parte petito
Ascensu, tentare vias. Paretur, & armis
Instructi leuibus, sed firmo pectore tuti
Magnanimi iuuenes, syluas & confraga rupis
Vndique multiuago scrutantes limite lustrant.
Vix inter scopulos, & acutas denique cautes
Conspexere locum, quo se promittere tandem
Magna videbatur peragendi cœpta facultas.

Signifero Othoni] Palatino comiti. *Fortissima pectora*] Nata bello, appositiue.

Protinus angusto nituntur ad ardua calle,
Cautibus infringunt vngues, & si qua vetusto
Prominet e scopulo putri iam stipite radix,
Hanc nitente manu prendunt, humeroque priorem
Subuehit, attollitque sequens, primusque sequentes
Attrahit, & studiis alterna iuuamina præstant.
At si forte viris præcisa semita rupe
Nulla patet, solitis ingentes nexibus hastas
Scalarum simulare gradus, suspensaque longe
Non dubitant nisu vestigia ferre sub auras.
Sic vbi consumpto vix eluctata labore

Gallus erat] Huius ad Fridericum Imp. verba, referente pontifice Frisingen. talia sunt: Audi Imperator nobilissime, miserrimi hominis sortem. Gallus ego natione sum, non Lombardus, ordine quamuis pauper eques, conditione liber, casu, non industria his latronibus adiunctus, pro resarcienda familiaris rei pecunia. Promiserunt se ducturos me ad loca talia, vbi mea possit releuari inopia. Credidi miser, consensi credulus: ductus sum ab iniquis, & seductus ad hæc

Constitit in summa bellatrix rupe iuuentus
Regia, quæ tacitus secum sub veste gerebat
Signa potens erexit Otho, strepituque feroci
Terribiles sonuere tubæ: clamore virorum
Hactenus ignoto mirantia saxa resultant,
Saxa feris tantum, fessisque volantibus ante
Cognita, ventosis vix vnquam tacta procellis.
Obstupuit peritura cohors, vbi regia signa
Vidit, & adstantes summis in rupibus hostes.
Quid faciant miseri: præruptis ardua pinnis
Saxa fugam prohibent, pugnam mala caussa, metusque
Impedit, & trepidæ tenuis fiducia dextræ.
Attonitos, penitusque animi ratione carentes
Regius aggreditur miles, reliquisque peremptis
Cum duce capta suo, turpi bissena reseruans
Corpora supplicio, grato pro munere regi
Exhibet hos omnes: excepto scilicet vno,
Qui socios propria iussus suspendere dextra,
Obtinuit miseram regali munere vitam.
Gallus erat, nuperque dolis adscitus iniquis
Inscius, huic parcens, aliorum guttura duro
Elidi laqueo iustissimus imperat vltor.
Sic cruce, vel gladio quingentos vltima mortis
Fata subisse ferunt: omnes ex ordine equestri
Ingenuos iuuenes, quos regia vulnera passos,
Supplicioque suo cunctis exempla daturos,
Teutonus in magnos miles congessit aceruos,
Corporibusque suis extincti, & strage cruenta
Obstruxere viam, quam viui fraude superba
Tentauere pio frustra præcludere regi.
At rex Italiæ fauces, angustaque claustra
Præteriens, placitum prima statione Tridentum
Contigit: hic multos natalia rura petentes
Dimittens, vicina petit placidissimus hospes
Mœnia Brixnoræ: mox illum Norica læto
Terra sinu verso reducem iam suscipit anno.

hæc infortunia. Quis enim in quolibet mortalium tam præcipitatæ mentis speraret insaniam? tam furentis animi expectaret audaciã? Quis a próprio cliente has suo principi vrbis & orbis dominatori, necti crederet insidias? Parce princeps, parce misero, parce miserabiliter seducto. Hũc itaque solum, vt ipse Otho pontifex, & noster eum secutus Guntherus refert, imperator, de cæteris sententia mortis eripiendum decreuit. Hoc ei tantum pro pœna imposito, vt funibus ceruicibus singulorum appositis, ligni supplicio commilitones plecteret.

Hic multos] Bauzani id factum scribit Frisingensis, quod oppidum secundum eum in termino Italiæ, Baioariæque situm, commendat a vino dulci, quod in exteras nationes mittatur. Tenet hodie primas, quod in agro Traminiano nascitur: secundas Eppianum, quod sit totius nobile emporium regionis. Deinde quod Bolzanici est agri. Itali enim nunc Bolzanum appellant, nos nostra Botzen, vicinis nationibus locus notissimus. Hic autem limitem suum Germania modo non agnoscit, sed ad pagum Neuissium, qui distat a Bolzano, nostratibus miliaribus quinque, Tridentum versus.

Nec de tam multis generosi principis actis
Credidimus nobis tenui tentanda camæna:
Ac veluti plena raros ex arbore flores
Carpimus, & paucas numeramus in æthere flammas.
Nam si continuo libeat perscribere tractu
Quicquid in Italiam tendens, aut inde reuertens,
Aut quocunque loco positus, tam fortiter ille
Quam sapienter agit, quis iam, precor, omnia codex
Hæc capiet? scriptorve manu properante notabit?
Non est exigui de tanto principe vatis
Scribere: magnificum desiderat ille poëtam,
Nos animo tenues, & nullo robore fulti,
Sudamus facilem magno sub fasce laborem.

Nec de tam multis] Hanc ipsam apud Othonem Frisingensem legimus excusationem. Vnde apparet, Guntherum dedita opera, historiam omnem, vt primum ab Othone pótifice cœpta, tum quatenus deinde a Radeuico deducta est, carmine reddidisse, nihil eorum, quorum illi meminissent, intactum relinquendo.

Adde, quod absenti de multis pauca referre,
Remque verecundo leuiter perstringere tactu
Sufficit: hi solide possunt describere gesta,
Quos oculata fides, simul & præsentia facti
Instruit, & notus falli non sustinet ordo.
Nos procul absentes, regalia cernere facta
Cæsaris indigni, vulgata superstite fama,
Paucula de multis tenui suscepimus aure.

Oculata fides] Vnde, si quis rem narrat parum verisimilem, rogare consueuimus, num ea conspexerit? Quod si negat, verum audisse modo ridetur.

LIB. QVARTI FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI QVINTI.

Quintus in occursum redeuntis concitat vrbes
Principis, expansis hilarescunt oppida valuis.
Bellorum strepitus, incendia, damna, rapinas
Vindicat, & merita consumit clade nocentes.
Cumque Palatino, comites bis quinque potentes,
Ferre canes scapulis fœdissima pondera cogit.
Omnibus in formam solida iam pace reductis,
Casta Beatrici partitur fœdera lecti,
Nominis antiqui patruo vir mitis honorem
Seruat, & esse nouum iubet Austria rura ducatum.

GVNTHERI POETÆ CLARISSIMI, LIGVRINI, SIVE DE GESTIS FRIDERICI I AENOBAR. Aug. liber Quintus.

ERgo sui reditu gaudens Alemannia regis
Maioremque videns, quam miserat ipsa redisse
Fascibus, & summæ cognomine laudis onustum,
Eius in occursum proceres, populosque fideles
Excitat, & totas deuotis mœnibus vrbes,
Læta parere iubet, gratumque impendit honorem.
Sic quondam duri post multa pericula belli,
Thermodoonciaco referentem signa triumpho,
Adiecisse suis gaudentem plurima regnis,
Thesea Cecropiæ reducem vidistis Athenæ.

IN LIBRVM QVINTVM LIGVRINI, seu de rebus Aenobarb. Scholia Iacobi Spiegel.

MAioremq; videns] Appellatum. s. Christiani populi Imperatorem: quo titulo gaudebat Imperat. Cæsar Maximilianus.

Sic quondam duri] Comparatio pulchra. *Belli*] s. Amazonici, & quidẽ vulgatissimi, cum poetarum, tum historicorum celebratione. *Thermodoonciaco triũpho*] Quod ad Thermodontis ripas Amazones consederint, vt aiunt, in campo, qui Diantis appellabatur. Hic fluuius Araxes antea dictus, & Plutarchi tempore Hemon appellatus ipso teste, in Antitauro oriri, Cappadociam perfundere, ostiisque nonaginta sex in mare se condere traditur. Obseruauit grammaticorum nostræ ætatis princeps Ianus Parrhasius in Thermodonte, nostros, hoc est, Latinos, semper fere soluere, vltimum quod est apud Græcos, ω, & Thermodoon dicere. Quod aliter in carmen heroicum nõ veniret: cum mediam contrahat. Ouidius & Sillius tamen more Græcorum protraxerunt. *Thesea*] Huius secundum Herculem labores memorantur: cum quo primum Amazonas superauit, rapta Hippolyte regina. *Cecropia Athenæ*] Quia primus Athenarum rex fuit Cecrops, qui diphyes, id est, geminæ naturæ fuisse dicitur. Nota sunt quæ Cicero dixit in laudem Athenarum, in oratione pro Flacco. Plinius de Athenis loquens, paucisq; eius gloriam complexus: Libera hæc, inquit, ciuitas, nec indiga vllius præconij amplius: tanta claritas superfluit. Hodie, ob rerum mutationem, obscurus vicus ostenditur, sic tamen vt de nomine prorsus ambigatur.

Principis

Principis in patruo rapto conflata ducatu
Baugariæ, spirabat adhuc vetus illa simultas.
Hanc sedare nepos cupiens mitissimus iram,
Vrbe Ratispona flagrantem, dulcibus illum
Conuenit alloquiis, multumque diuque laborans,
Non tamen eualuit veterem sopire querelam
Inter vtrumque virum, solidamque reducere pacem.
Ergo viris aliud super iisdem rebus agendum
Colloquium statuit, qua rura Boëmica primos
Baugariæ fines, communi limite tangunt.

Ducatu Baugariæ] Vt vox hæc locum haberet in heroico versu, literam g adiecit. *Nepos*] Ipse scilicet Fridericus Imper. vt primo libro satis indicatum est. *Ratispona*] Pontifex Otho cap. 28 secundi, vnde partim sumpta sunt quæ hic narrantur, partim ex præcedenti cap. eam afferens nominis rationem, quam Guntherus noster in primo libro reddidit, hanc vrbem indicat olim fuisse regum Baioariorum sedem, vt & sua ætate ducum. Vnde apparet, eam non semper fuisse in numero ciuitatum liberarum, hoc est, earum quæ imperatorem tantum agnoscunt. Opinor autem cõmentum esse, quod Ratispona olim Noricum appellata sit, a quodam Norice Herculis filio. Satis tamen liquet, quod Frisingens. pontifex Noricum pro Norimberga non semel vsurpat. Quod Stabio nostro videbatur defendi posse. *Qua rura Boemica*] Boemiam, quæ sylua Hercynia vndique cingitur, Albi fluuio media irrigatur, ab Oriente Morauiam, a Septentrione Saxoniam, ab Occidente Noricos, a Meridie Austriam habet, Germanici imperij fuisse regnum, nemo negare potest. Origo gentis vulgata: quam mirum est Syluium secutum esse. Plusquam anilis est fabula: cum Vandalicam asserat Crantius: & ex Tacito constet, a Bois illis priscis (quos tamen ego puto non minus Germanos fuisse, quam Gallos Semnones) quos Marcomanni eiecerunt, regioni nomen esse inditum. Principem vero gentis iam olim electorum numero adscriptum, vetustiores Germanorum annales non memorãt. Vnde minime vanam existimant eorum opinionem, qui volunt illum nuper ascitum a Carolo quarto: quo pestilentior pestis nunquam alias contigit Germaniæ, vt sæpius dicere solebat heros ille maximus, multisque incomparabilis nominibus Cæs. Maximilianus: quo cum Germanci imperij corona trãnquillitasque concidisse hactenus visa est.

Dumq; locum princeps, fieret mora ne qua per ipsum,
Colloquij peteret, finesque accederet illos,
Ecce Labeslaus, ductore Boemia sub quo
Tunc erat, Hermannusque sacræ comes inclytus aulæ,
Cuius erat tumido tellus circumflua Rheno,
Saxonicæque potens Albertus Marchio terræ,
Occurrunt, reducemque metu, vel amore salutant.
Tantus quippe metus proceres inuaserat omnes,
Qui sua signa sequi, patriosque relinquere fines
Abnuerant, tantus trepidantes terror habebat,
Vt sibi quisque nocens, & se quoque Cæsaris ira
Iudice iam dignus læsum contenderet, omni
Obsequio placare ducem, quem laude venustum,
Insignem meritis, omni virtute decorum,
Terribilemque reis, præcurrens fama canebat.
Nam quanto terrore sui post terga timentem
Liquerat Ausoniam rector, quantumque recedens
Vrbibus Italicis incusserit ille timorem,
Legati fecere palam, quos conscia culpæ,
Ac metuens Verona suæ, post pauca securos
Tempora, Teutonicam supplex direxit ad vrbem:
Quorum blanditias humiles, lachrymosaque cautus
Tempore verba suo posthac memoranda relinquo.
Scilicet hanc in se maiestas regia iusti
Vim terroris habet: procul, an prope, præsto, vel absens,
Semper terribilis, semper metuenda, suoque
Plena vigore manet, nullique impune premenda
Creditur, & semper cunctis, & vbique timetur.

Ecce Labeslaus] Idem qui ab Ænea Vladislaus appellatur, quem tamen Volaterranus, sed perperam, Vratislaum vocat. *Ductore sub quo*] Nam, post Vratislaum primum regem, pluribus annis interregnum fuit: quod frater eius Chunradus, ac deinde Vratislai filij, non regis nomine, sed ducis tantum vsi sint, tanquam regni decus homini, non prouinciæ datũ fuisset. Verum hic Labeslaus, vt scribit in sequenti lib. Guntherus, ab Aenobarbo nostro rursus obtinuit sceptrum: quod operam ei magnopere in expugnatione Mediolani nauauerat. Huius Labeslai opus esse ferunt, nobilem illum pontem supra Multauiam extructum xxiiij munitũ arcubus, qui magnam Pragam, paruæ coniungit, Ratisponensi prælatum, nedum æmulum. *Sacræ aulæ*] Hoc est, palatij. A quo sunt dicti Comites Palatini, tam Rheni, quam cæteri, qui adsciti in aulam Principis, comitibus aliis eminentiores habiti sunt, in primo scilicet post principem, honore. Non ignoro tamen, Irenicum tradere, Palatinis nomen inditum esse a Palatio, loco Rheno circumdato, quem nos *Pfaltz* appellamus, eiusq; proximo versu poëtam meminisse. Ego autem Cubam oppidum intelligo: quod ea tempestate sedes Co. Pal. Rheni fuerit. Nam quorum hodie regia Heidelbergum est, nulla eis prorsus parebat ditio earũ regionum, quas nunc possident. Nam post Rhenum tum ærario Cæs. vectigalem, municipiaque Imperij, locaq; cœnobiarcharum, & antistitum, in illis partim dominabantur Sueuiæ principes, vt & in Francia nostra, & comitatu Alsatiensi, partim comites Luniences, Eberfteinianique, tum alij quidam reguli sua

tenebant loca, velut imperatoris beneficiarij: donec post Friderici secundi excessum, laboratum est primum ab electoribus ciuili discordia, excipiēte eam interregno multis annis, quo principum tandem res coaluere, beneficiis qualibuscunque in genus concessis. Sub Carolo quarto Cæsaris fiscus proditus est, improbato etiam externis exemplo. Vnde factum est, vt posteri nōnisi inanem magni nominis vmbram repræsentent. Cætera Crantius noster nulla circumitione vsus indicat. *Saxonicaeque potens Albertus Marchio terræ*] Intellige, Brandenburgensis, quem nuper ei Imp. Chunradus, cum iam absque liberis excessisset Henricus, contulerat. Vnde diuturna illa inter Henricum ducem Bauariæ, quem Lotharius imperator simul, quia gener erat, Ducem Saxoniæ appellauerat: & hunc Albertum ex matre ipsi Henrico Duci fratrem, discordia sublata est. Quorum belli meminit Crantius in Saxoniæ suæ sexto. *Semper terribilis*] Formidabilis, irrogatione pœnæ. *Nullique impune premenda*] Itaque sapiens nunquam potentium iras prouocabit, immo declinabit: non aliter quam in nauigando procellam. vt eleganter dixit Seneca.

Hoc quoque colloquio, proceres hinc inde sagaci
Cæsaris imperio, rimantes pectore caussam,
Conatique diu tantos sedare tumultus,
Suscepto frustra tandem cessere labori.
Nam quamcunque viri tentarunt cudere formam
Pacis, vt hinc finem faceret transactio liti,
Spreuit, & insolita permansit Noricus ira,
Inque salutato fremebundus rege recessit.

Hoc quoque colloquio] Pontifex Frisingensis indicat se in horum procerum numero fuisse his verbis: At cum multis modis ad transigendum nos, qui mediatorū ibi vice fungebamur, operam daremus, infecto adhuc negocio, insalutati abinuicem separati sunt. *Nam quamcunq; viri*] Scilicet boni, quos arbitratores vulgo appellāt: qui tanquā boni viri arbitrari & constituere aliquid debent, iuris dispositioni minime obnoxij, nec comminatione pœnæ formidabiles: quorum sententia magis transactioni, quam iudicio conformis est. *Transactio*] Id est, concordia. Transigit enim, qui actionem sibi competentem, siue instituta, siue instituenda sit, aliquo accæpto, caussa concordiæ committit. Hæcque transactionis vera & stricta est significatio. Generaliter tamen accipitur pro quocunque actu, quo concordia inducatur, vel ab obligatione recedatur, vel ad finem aliquid ducatur. Vnde transigere æstatem Plinius dixit. Sic & transigere diem dicimus. *Inque salutato rege*] Sane id indignantis est, & contemnentis.

Inde Ratisponæ rursum reuocata potentum
Principis accitu conuenit turba virorum.
Hic vbi iudicio procerum, iurisque tenore
Saxona maiorum princeps in sede locauit,
Omnis Baugariæ studio iurata fideli
Cum duce prima nouo sanxerunt fœdera patres.
At populus claræ possessor, & incola sedis,
Non tantum iurare duci, sed & obside multo
Securam præstare fidem, compulsus ab illo
Paruit: hic siquidem maiori fœdera cura
Sunt exacta duci, quod plebs ea fida priori,
Atque nouo poterat domino suspecta videri.
Hic quoque multimodas, dubia sub lite querelas
Emersisse ferunt, quas inter maxima pene
Hæc erat, Arnoldus tuus, & Moguntia præsul,
Hermannusque comes, magna sub principe summo
Acriter se inter conflictum litis agebant.
Nam dum Teutonicis rector submotus ab oris
Ausonias premeret bello seu legibus vrbes,
Tantus in arctoo belli furor arserat orbe,
Vt penitus concussa suas Alemannia clades
Fleret, & absentem reuocaret sedula regem.
Hæc quoque cum multis, sed fortior omnibus vna
Finibus ex Italis Fridericum caussa reduxit.
Sed tamen in tanto totius turbine regni,
Tanto maiori pugnax Germania clade,
Senserat istorum vires iramque virorum,
Quanto maior eis erat, editiorque potestas.
Hos igitur procerum strepitus, clamosaque regni

Principis] scilic. Imperatoris: quoniam hoc vocabulum absolute monarcham significat, abusiue in cæteris vsurpatum. *Maiorum*] Horum appellatione etiam pater, & auus intelliguntur, sicut species in genere inest. Refert tamen Pomponius, a veteribus superiores, maiores dici existimatos. Nam cum vltra tritauum parentes non dicerentur, necessario, qui supra erant, maiores appellabātur. Quamuis hæc dictio simpliciter quandoque comprehēdit eos, qui natu maiores sunt. vt cum M. Portius Cato Tusculo ortus primus sui nominis in Senatum allectus, vetustissimos Senatores, qui reipublicę fundamenta iecerant, maiores suos apud Salustium appellat. *Omnis Baugariæ patres*] Signat prouinciales, proceres, & comites, qui tantum, vt Otho ait, hominij voce recepta tunc, siue, vt hodie homagij, æque peregrina vsurpata dictione, sacramento obligabantur: populus vero ad iusiurādum, vadimonium, hoc est, obsides præstare cogebatur: vt & Poeta indicat, per studium fidele, nexum siue obligationem intelligens, vt liceat ita dicere, homagialem.

Pectore

Pectore sedato dirimente negocia rege,
Ecce tui ciues, Isaac bene notus in aula,
Carzabanusque simul, quorum (ni fallimur) ante
Mentio praecessit, timido cum praesule sedis,
Tentamenta precum, placidas ad Caesaris aures
Et populi mandata tui Verona ferebant.
Vtque viris aditus datus est, coramque loquendi
Copia, facundo praesul sic incipit ore:
Verona mandata tuae, populique fidelis
Verba precesque tibi Romani maxime rector
Nominis, eiusdem vix dignus episcopus vrbis
Perfero: nec dubium mihi persuadere laborem
Eualuere prius, quam totus mente sub vna
Ecclesiae populus maioris in aede receptus,
Omnia quae nobis ad te referenda dedissent,
Teste Deo, sanctisque suis, promisit, & actu,
Et plena seruare fide, quis crederet vllum
Fraudibus esse locum? poterant si fallere vellent,
Alterius famam certo obiectare pudori,
Atque alij mandare dolos, & parcere patri:
Sed quia pura fides, nullo fucata colore,
Mandatis inerat, placuit committere nobis:
Atque ideo comites morum grauitate probatos
Adiecere viros, longo quos ipse fideles,
Agnouisse potes castrorum & temporis vsu.
Audiit, & doluit tumida feritate latrones,
Non ciues Verona suos, transire paranti
Insidias posuisse tibi, quis dicere ciues
Audeat, in proprium molitos impia regem?
Qui violat ciuem, conciuis desinit esse,
Qui violat regem, quis posset dicere ciuem?
Sed bene quod meritam subiit manus impia poenam,
Et proiecta feras volucresque cadauera pascunt,
Ossa peremptorum tumulis Verona negatis,
Atque feros manes, & nomina saeua nocentum
Damnat, & irati natos odere parentes.
Ac ne forte tibi nostra videatur ab vrbe
Consilium prodisse doli, quocumque iubebit
Regia nobilitas, sese promittit & offert
Purgandam Verona modo, fideique probandae
Spondet, & innocuae certissima pignora mentis.
Nec ne adstricta tibi sacro Verona tenetur
Foedere, nonne tuas excepit prima cohortes,
Cum peteres magnam felici milite Romam?
Nec ne tuos iterum reditus, conuersaque laeti
Vidimus, & patriis dimisimus agmina terris,
Quae totiens gauisa tuis occurrere castris
Cernitur: infidam frustra ne dixeris vrbem,
Desine paucorum contagia morbida quaeso
In totum transferre gregem, culpaque carentes
Exaequare reis: insontes culpa nocentum
Non trahat, ex propriis iusto sub iudice factis
Praemia, seu poenas meritorum quisque reportet.
Nos sumus innocui, iustam quam debuit iram

Verona mandata tuae] Territi Veronenses scelere suorum, qui impedire transitum Caesaris moliebantur, missis protinus legatis, se excusant. Quibus auditis, certo foedere interposito, in gratiam redeunt. Erat enim tunc iuris imperialis, vt Padua, & pleraque alia loca. *Episcopus vrbis*] Veronensis scilicet. *Et actu*] Hoc est, opere, siue re ipsa, vel facto. *Et plena seruare fide*] Semidoctum vulgus tenere, promissum dicit, seu non deesse promisso: quod probis est autoribus, suam fidem liberare, & Iurisconsultis, bona fide praestare. *Comites*] Collegas. *Et proiecta feras*] Aelianus de varia histor. scribit, primum fuisse Herculem, qui funerare in bello corpora monstrauerit, quum antea, teste Homero, proiicerentur, auibus praedam tributura, canibusque cruentis.

Tumulis Verona negatis] Sepulturae magnam curam apud Romanos fuisse, indicant multa de religione sepulchrorum, & poenae legibus additae qui hoc, vel illud commiserit, insepultus abiiciatur: Sicut illis apud declamatores, qui parentes in calamitatibus deseruerit, insepultus abiiciatur. Qui caussas mortis in senatu non reddiderit, insepultus abiiciatur: homicida insepultus abiiciatur. Tamen pene fuit commune omnibus cynicis, vt se canibus, auibusque exponi mortuos iuberent. Hinc Diogenes, cum amici de laniatione cadaueris admonerent. Apponite, inquit, mihi baculum, quo aues & canes abigam. Atqui nihil senties, inquiunt illi? Si nihil sentiam, respondit Diogenes, quid mihi oberit laniatio? Varietatem sepulturae Sillius omnium elegantiss. lib. xiij scribit.

Nomina saeua nocentum damnat] Et id quidem summo iure. Quandoquidem constitutiones imperatorũ praecipiunt, memoriam eorum damnandam, qui rei maiestatis conuincuntur: vt pontificum decreta, quorum pertinacia, ob non abiuratam haeresin execrata est, innominabiles esse iubent. *Consilium prodisse doli*] Cum in plerisque aliis criminibus, tum praecipue in maiestatis, criminose consulta, vt malefacta ipsa puniuntur. *Felici*] Incolumi.

Excæpit scelerata manus: iam parce fideli,
Deuotoque tibi populo, potiusq; rebellem
Insidamque suis longo iam tempore Romam,
Aut tumidam Ligurum totis pete viribus vrbem.
Nec dubita iustis Veronam adsciscere bellis,
Et facias adhibere manus, quæcumque furorem
Cæsaris vrbs meruit, nostram quoque sentiet iram.
Dixerat, & comites plenis assensibus ambo
Adiecere suas placando Cæsare partes.
At Rex consilio procerum, sub nomine certo
Exigit, vt fisco iurent appendere summam,
Et totis contra Ligurinam viribus vrbem
Regia castra sequi: sic demum pace reperta,
Ad patrios fines vestigia læta retorquent.

Deuotoque tibi populo] Pro dedito, vt supra, in bonam partem. Quam potens autem sit communis loquendi vsus, multæ dictiones indicant: inter quas sunt religiosus, & deuotus: quæ voces olim in malam partem accipiebantur, at hodie solum in bonam, teste Alciato. Suetonius indifferenter vsus est vocabulo deuotus: quod ab Erasmo annotatum est prius. *Suis*] Intellige & Cæsari, & Papæ: illi, quod temere petita, negarat præstanda: huic, cum quod inuitis ipsis Fridericum diademate cinxerat, tum ob pleraque alia, quæ nouauerat, aduersabantur. Quamquã iurisperiti negant, imperatorẽ Romæ existentem, posse condere legem specialem, hoc est, ad ipsam vrbem tantum spectantem: quoniam hæc Papæ sit. citato glossemate, siue scholio in l. primam de Offi. præf. Vrb. Aiunt tamen, generalem legem ibidem dicere orbi & vrbi concessum esse imperatori. *Furorem Cæsaris*] Indignationem, quæ præcedit pœnæ irrogationem, aut coercionem. *Placando Cæsare*] Pro, ad complacandum Cæsarem. Certum est ita debere legi, & non placido, vt versus integer, metrique ratio constet.

Instabat veneranda dies, qua Christus in vna
Aequalis deitate Patri, sine temporis ortu,
Natus ab æterno, sub tempore, temporis auctor
Cælitus infusa voluit de virgine nasci,
Illic matre carens, istic nihil ex patre sumens:
Sic puer in cunis, Deus vt regnaret in astris.
Hunc celebrare diem digno meditatus honore
Cæsar, vbi illustrem legeret sibi curia sedem,
Quæ posset pleno tot milia pascere cornu,
Vuormaciam petiit, medio qua gurgite Rheni
Gallica Germanis opponit rura colonis,
Vtraque frugiferis tellus vberrima campis,
Vtraque vinetis exuberat, vtraque pomis,
Piscibus, atque feris, & cunctis rebus edendis.

Instabat veneranda dies] Vides & hic quam propitia minerua describat Natalẽ Domini, sicut & cæteros dies, quos Ecclesiastici summorum Festorum nomine dignati sunt. Meminit autẽ duplicis natiuitatis Christi: æternæ scilicet, de qua præcipue Esaias ita loquitur: ***Generationem eius quis enarrabit***? quod, scilic. nec cogitare possit homo, quomodo sine initio, sine fine, semper a Patre nascitur, semper natus fuit, Deus ex Deo, omnipotens ex omnipotente: Temporalis item, siue humanæ, qua eum virgo peperit, & Deum peperit. *Æqualis deitate Patri*] Hoc est, natura diuina. Christi namque hypostasis tribus constat naturis, diuina, anima humana, & corpore mortali. Inter hoc, & diuinam naturam, quasi glutinum fuit anima Christi. Non grauabor adscribere, quod apud Ludouicum Viuem in principio vij libri de Ciuitate Dei S. Augustini legi. nempe quod Græci olim a θεῖος, hoc est, diuinus, substantiuum deriuabant θειότης, diuinitas. quæ vox christianis hominibus, tam late patere visa est, quam nomen ipsum diuinus: idcirco quum propriam illam Dei naturam appositiore vocabulo significare vellent, θεότητα nominarunt Athanasius, vterq; Gregorius, & alij Græci: quod ipsis magis permittebatur, vt Quintilianus inquit, quam Latinis. Sed nec Latini deterriti sunt arctis linguæ rigidisq; præceptis, quo minus & ipsi deitatem dicerent, naturam illam Dei significantes, quæ Deo est propria, nec ad alia egreditur, ad quæ diuinus & diuinitas. Nam diuinitas dicitur orationis, libri, rei gestæ, hominis, & aliarum rerum: Deitas non dicitur: sicut nec illa sunt dij, licet esse diuina possint. Quocirca, Latinos christianæ pietatis scriptores, immerito, inquit, mihi Laurentius Valla in Dialectica sua videtur arguere, quod deitate vtantur nouo quidem vocabulo, sed in re prius non vsu trita. Nã Grecos reprehendere, quod verba suo sibi fingant arbitratu, hoc est, antiquam Græciæ libertatem opprimere. *Pleno cornu*] Copioso penu. Allusit ad cornu, quod Græci Ceras Amaltheas vocant, hoc est, Copiæ: ex quo dicebant, quasi e penu copiosissima omnia bona proferri. Dicitur hoc Hercules, cum Acheloo in speciem tauri mutato congressus, ei detraxisse, Naiadesq; acceptum omnium fructuũ primitiis refertum Copiæ consecrasse. Fabula extat apud Ouidium post initia noni Metamorph. *Wormaciam petiit*] Describit vrbem Wormaciensem, eiusq; agrum commendat, quo etiam nunc in Rhenensi tractu par non est. Transrhenanus quo Rheno propior est, fertilior esse quoq; solet, bonitate tamen minor. *Gallica rura*] Belgicam signat Galliam, in qua sunt prouinciæ, vt hodie vocantur, Picardia, Flandria, Brabantia, Lotharingia, Normandia, Alsatia, ripaq; nostra Rheni: quæ olim Austrasiæ, quæ duplex erat, superior & inferior, nomine continebantur: nunc autẽ magna ex parte Germanorum moribus, & catalecto vtuntur, a quibus vsurpatæ sunt. Vnde nihil vetat vere Germanos in Gallia habitare: quod euidenter ostẽdunt, autores omni maiores, vt vtar verbo Iurisperitis familiari, exceptione Agathius & Procopius, qui ambo Iustiniani imperatoris temporibus scripserunt, & extant.

His

Hic vbi deuoto solennia pectore princeps
Tempora transegit, tandem sub iudice summo
Ardua tractari cœpere negocia regni.
Fundere multiplices ex omni parte querelas
Aspiceres, dubiasque viros collidere caussas.
Quidquid ab alterutris absentis tempore regis
Pertulerant, queruli mixto clamore queruntur.
Sic domino peregre post tempora longa reuerso,
Commemorare solent lachrymosa negocia serui,
Pressurasque suas, & iniquæ verbera rixæ,
Alternosq; dolos, occultaque crimina furti,
Et scelerum noxas, & quidquid nequiter actum
Enarrare valent, odio flagrante loquuntur.
Omnibus his placidas constantia principis aures
Commodat, & validos tranquilla mente tumultus
Temperat, indignans aliqua ratione moueri,
Oppressos releuat, pœna grauiore superbos
Percutit, afflictis bonus, ac metuendus iniquis.
Tunc duo præfati proceres, Arnoldus, & alter
Aulicus ille comes, multis vehementer in illos
Accensis, regemq; graui stimulantibus ira,
Ob sua multiplici crudeliter acta reatu,
Iudicio victi, capitalis vulnera noxæ
Excipiunt: ac ni grauis ætas, & sacer ordo
Pontificem tutata forent, aut sanguine pœnas
Solueret, aut summi pateretur probra pudoris.

Quippe vetus mos est, vbi si quis rege remoto,
Sanguine, vel flamma, vel seditionis apertæ
Turbine, seu crebris regnum vexare rapinis
Audeat: ante grauem quam fuso sanguine pœnam
Excipiat, si liber erit, de more vetusto
Impositum scapulis ad contigui comitatus
Cogatur per rura canem confinia ferre,
Sin alius, sellam. Cuius dispendia pœnæ

Sicut domino peregre] Simile.

Arnoldus] Pontifex Moguntinus, a populo postea trucidatus, vt lib. primo dictum est abunde.

Ob sua multiplici] Nam duo hi principes, vt Otho inquit, tanto ad nocendum efficaciores, quanto fortiores, totã pene Rheni prouinciam, & præcipue Moguntinæ ciuitatis nobile territorium, præda, cæde, & incendiis commacularunt.

Quippe vetus mos est] Qui tunc, eodem teste Othone, apud Francos & Sueuos pro lege inoleuerat. Vnde colligitur, quam graue, quamque capitale fuerit apud maiores nostros, rempubl. turbasse, principe absente. Vidimus & nos exactum nuper florentissimo principatu nobilem ducem, cui inter capita, quorum reus arguebatur, nihil æque nocuit, quam quod interregni tempore vrbem imperatorij iuris hostiliter occupasse caussabatur. ***Ad contigui comitatus***] Id est, territorij, districtus, diœcesis. Hæc enim quatuor nomina eiusdem sunt intellectus, vt ait Alciatus. Comitatus autem proprie de imperatoria aula dicitur. Sed quia tempore Caroli Magni, regnantibusque Berengariis, & Othonibus, ad singulas ciuitates regendas aliquis comes mittebatur, cœpit territorium, quoniã illi comes præerat, comitatus dici. Otho tamen noster Frisingensis a comminando comitatum dici existimat, eadem ratione, qua & a terrendo territorium.

Ille Palatinæ custos celeberrimus aulæ
Non potuit vitare comes, cunctisque videndus
Portauit scapulis passus plus mille latrantem.
Hanc quoque tunc alij simili pro crimine pœnam
Sustinuere decem comites, totidemque coacti
Fœda tulere canes generoso pondera collo.
Cuius inauditæ pœnæ, timor altus in omnes
Irruit: vt nullus procerum præsumeret vltra
Armata certare manu, sed pace sequestra
Iudicis arbitrio, sua quisque reposceret æqui.
Adde quod inuictus discurrens vndique Cæsar,
Prædonum castella iugis horrentia summis,
Et vix spectandas celsis in rupibus arces
Expugnare manu, sparsisque euertere muris,

Ille Palatinæ custos] Memorabile iustitiæ ac seueritatis exemplum.

Pace sequestra] Hic pro pace absolute, non pro induciis accipiendum est, vt apud Maronem.

Adde quod inuictus] Præcipuum est illud officiorum, quæ & ad Cæsarem, & quosq; optimos, iustissimosq; præsides prouinciarum pertinent. Commendatus est ab eo quoq; imp. Rudolfus Habspurgius. Audi Vlpianum: Congruet, inquit ille, bono & graui præsidi curare, vt pacata atque quieta prouincia sit, quã regit: quod non difficile obtinebit, si sollicite agat, vt malis hominibus prouincia careat, eosque conquirat. Nam & sacri-

Vrere vel flammis auide properabat, & ipsos
Artifices scelerum, regni turbare quietem,
Et miseros crebris solitos spoliare rapinis,
Vel cruce, vel gladio, vel longo carceris vsu
Perdere gaudebat, non exorabilis vltor.
Sic iam post tenebras, & sæui tristia belli
Nubila, Teutonici sedato turbine regni,
Principis aduentus veluti noua solis imago
Cœperat optatæ radios effundere pacis.
Sola ducum studiis exercita Norica tellus
Huius adhuc expers erat, impatiensq; salutis.
Iamq; dies aderat celeri reuoluta relapsu,
Quam sacer ipse suo venerandam Spiritus orbi
Præstitit aduentu, cum mystica munera signans
Desuper effuso linguas distinxit in igne:
Inque Palatini castro priuatus Othonis,
Ocia sepositis curis Fridericus agebat.
Hac triduo tantum secreta in sede peracto,
Ad solitas iterum curas, & publica regni
Rettulit, excluso torpore negocia mentem.
Ergo Ratisponæ patruum de fœdere pacis
Alloquitur flectitq; virum, fortassis ab illis,
Quos propter rixas, iniustaq; prælia, regis
Audierat sensisse minas, exempla trahentem.

legos, latrones, plagiarios, fures conquirere debet, & prout quisque deliquerit in eum animaduertere, receptoresque eorum coercere, sine quibus latro diutius latere non potest.

Sic iam] Comparatio.

Ducum studiis] Quibus populus in mutuam cædem armabatur.

Exercita] Vexata.

Iamq; dies aderat] Describit & hic non minus eleganter, quam supra diem Pentecostes, de quo & nos nonnihil diximus ibidem.

Ergo Ratisponæ patruum] Henricum Marchionem, Austriæ primum ducem futurum ex formula compositæ pacis, quæ in fine huius libri refertur, & ab Othone præsule narratur cap. vltimo secundi Aenobarb. hist. qui & extremus illi labor fuit. Nam qui sequuntur duo de rebus item Aenobarbicis libri, sunt Radeuici alumni nuper Othonis ipsius, atque Frisingensis canonici: quos nobis debes lector candide, qui in eos casu apud ædem Scotorum Viennæ Austriæ incidentes, primum Cuspiniano & Chelidonio prodidimus.

Cumq;, reformata tantorum pace virorum,
Publica per totum florerent gaudia regnum,
Vt bene compositis rebus, perfecta decoris
Gloria nullius defectu partis adesset,
Restabat viduum generosæ prolis amore
Casta Beatrici sociare cubilia regem:
Quæ sibi per quasdam nuper traducta fideles
Teutonicas vrbes, & coniugis arma futuri
Principis, a coitu iam spem regina tenebat.
Nam quæ prima viro, nec permansura potenti
Nupserat, illicito cognata recedere lecto
Iussa locum thalamis dederat, caussamq; secundis.
Hoc quoque dissidium secreto cuncta regentis
Consilio prodisse potest, ni forte beata
Principis in thalamos succederet illa Beatrix,
Principe digna viro, prolem paritura beatam:
Quam comes Allobrogum, regum de gente vetusta
Ortus, & ipse suis Reinaldus clarior actis
Progenuit, moriensq; tuos Burgundia fines
Orbatæ in teneris, & pupillaribus annis,
Et validas vrbes, munitaque castra reliquit.

A coitu] Connubio.

Nam quæ prima] Hæc Adila erat filia Diepoldi comitis Vochburgensis. *Dissidium*] Id est, diuortium: quod verum fuit, soluto, scilicet, coniugij vinculo. Nam Adila Diethoni domino Rauenspurgi nupsit postea, vt in fine primi indicauimus. Quod enim hodie diuortiū appellatur, plane improprie, ignotū veteribus fuit, tum theologis, tum iureconsultis.

Cuncta regentis] Scilicet, Dei. Vnde suspicor fuisse matrimoniū consummatum, & ob sterilitatem a Friderico repudiatam prætextu affinitatis: cuius veniam facile impetrasset, cum iam tum nihil non pontificiæ autoritati attribueretur. *Prolem paritura beatam*] Id factum esse, ipse poeta in principio operis, vbi inuocat, & mox infra ostendit. Quod Merula ignorauit, calumnians Sabellicum, quod scripserit Friderico fuisse filium Othonem.

Comes Allobrogum] Burgundionum, qui & Vesontionum nuncupatus legitur, scilicet, a metropoli, quæ hodie Bisontium vocatur, insignis veterum ædificiorum vestigiis vrbs. Burgundiones quod origine Germani, specialiter Vandali vocati sint, nemo negare potest. Hi sub idem fere tem-

pus,

pus, quo Franci Germani, traiecto Rheno, nomen suum victores Galliis intulere, relictis Burgis suis ad Rhenum, vbi consederant, loca, quæ hic a Gunthero memorantur, & Othone Frisingens. cap. XXIX secundi, Gallis eiectis occuparunt, nobilissimi Burgundiæ regni conditores. Quod non latuit Orosium luculentum & grauem rerum scriptorem. *Regum de gente vetusta*] Nam post aliquot secula (vt nihil non mutat tempus) Burgundionum regnum, quod infra quoque Guntherus innuit, partim in ducalem titulum, & partim comitatus nomen abiuit: qui & imperialis Burgundia dicitur. Nec ideo quod ducalis Burgundia non fuerit etiam imperio Germanico tradita, sed quod post illa fuerit a Gallis occupata. *Reinaldus*] Gener Simonis Lotharingorum ducis, ex cuius filia vnicam hanc filiam, tantarumque & ditionum & opum hæredem susceperat. *Tuos Burgundia fines*] Quemadmodum quidquid Galliæ Merouæus rex Francorum Germanorum cum suis tenuit, Francia dici cœpit: ita Burgundiæ nomen in Gallia celebre factum est a Burgundionibus, qui in Heduorum, Matisconensium, Lingonum, Cauillonensium, Vesontionumque finibus remansere.

Hæc adeo tellus a sedibus incipit illis,
Qua Basilea suos vicino flumine muros
Alluit, & Rhenum venientem læta salutat,
Innumerosque tenens populos, hinc Gallica rura
Mordet: at hinc rigidis scopulosæ rupibus alpis
Arctatur, tractuque pari protenditur, vsque
Qua rapidus primas Rhodanus maris influit vndas,
Quaque caput regni, sedesque fuisse vetusti
Fertur Arelatum, priscorum curia regum.
Teque sibi iungens æquo prouincia iure,
Nomen apud veteres regni titulumque gerebat,
Cuius Arelatum sedes, & finis ab illa
Parte ferebatur, donec suprema voluntas
Regis Rudolphi regnis accedere nostris
Iussit, & antiqui detraxit nomen honoris.
Vt iam non regnum, sed sit bona portio regni.
Has ibi metropoles, & primas nominis vrbes,
Chrysopolim placidam, Lugdunum, siue Viennam,
Quæque tuos spumante mari prouincia fines
Claudit Arelatum, validis obnoxia ventis.
Chrysopolim Dubius, reliquas prælabitur amnis
Maximus Allobrogum Rhodanus dominator aquarum.

Hæc adeo tellus] Burgundiam Guntherus noster describit, secutus Othonem cap. modo citato. Vnde qui volet, illic quæ faciunt cum ad huius loci, tum sequentis narrationis intellectum, requirat: cuius verba citassem sæpiuscule in medium, nisi codex excussus esset.

Basilea] Vrbs amœnissima, quæ ex Raurica Augusta, quam Coloniã dixit L. Munatius Plancus, deriuata est.

Rhodanus] Notissimus fluuius, cuius Strabo meminit & Cæsar, oritur ex Alpibus non longe a Rheni, Danubijque fontibus, latus Lugdunum Ararim ibi suscipiens, mox Isaram, Druentiamque tribus ostiis in mare Tyrrhenum influit. A nonnullis alter Eridanus dictus, vt primo lib. mox post initia annotauimus super illo versu: *At tibi cui Rhodanus.* *Fertur Arelatum*] Otho eius nominis imperator IIII se Arelatensem regem appellauit, & possedit. Numeratur Arelate inter Salyes, quorum metropolis Massilia, Plinio Colonia Sextanorum dicta: quod e sext. leg. milites coloni eo deducti sunt, autore Cæsare. Strabo amplissimo emporio insignem esse scribit. Ab ea regnum Arelatense nominatum: quod Treuirorum finibus includit pontifex Pius. Notum est, quod eius regni, vt & vniuersæ Galliæ Archicancellarium se hodie nuncupat Treuerensis antistes. Nobilitauit Arelatensem vrbem Phauorinus philosophus, cui illa patria fuit, insignis ille eunuchus. *Prouincia*] Specialiter hæc portio Galliæ partim Lugdunensis, partim Narbonensis, quod Romanorum erat, dicta est prouincia. Postea Delphinatus quoque dici cœpit: ex eo quod filij regum Gallorum Delphini vocati, in proximamque spem regni suscepti his in locis iura redderent. *Cuius Arelatum sedes*] Idem testatur Gaguinus in rege Carolo quinto, cuius verba non grauabor adscribere: Traditum, inquit, a Gallis scriptoribus comperio, Imperatorem, quibusdam castellis terræ Delphinatus donasse Delphinum, eumque in Arelatensi regno imperij vicarium instituisse. Arelate enim regni Burgundorum primatiam ciuitatem & caput fuisse, imperioque paruisse certum est. Quam, vt Geruasius scribit, Aram latam prisci appellabant. Nam in eo loco prope ciuitatem, quæ Rocheta dicebatur, duæ columnæ extructæ erant, & super eas ara imposita. Vbi quotannis ad Calend. Maias frequens vndique populus humanas hostias pro sua sospitate mactare consueuerat. Itaque tres iuuenes publica pecunia emptos, anno toto saginabant, quos constituto die ad ipsam aram immolabant, victimarum sanguine circumstantem populum aspergentes. Quem ritum diuus Trophimus ex LXXII Christi discipulis illo ex Iudæa missus sustulit. Loquitur autem Gaguinus de Carolo quarto imperatore, qui cum filio Wenceslao iam Romanorum rege declarato a Septemuiris, in Galliam, ad prædictum regem cognominem profectus est.

Suprema voluntas regis Rudolfi] Qua ille indignitate motus, diadema, cæteraque regni insignia ad Chunradum imper. miserit, simul moriens Henricum eius filium hæredem instituerit, scribit Æmylius Veronens. libr. 3. Otho noster libr. Chronic. sexto meminit testamenti, & expeditionis in Galliam illius ergo susceptæ ab Imperat. Hermannus comes Veringensis, Crantius in secundo Vandaliæ, qui summam Burgundorum regum in christianam religionem, monimentis a se conditis attestans pietatem: sed & Rodulfus ait: Rex cathedralem ecclesiam apud Coloniam supra Rhenum fundauit: deinde apud Moguntiam, Strazeburgum (nunc vocant Argentinam) deditque maiorem

partem ditionis suæ sacro Romano imperio, cum iam Chunradus II illi præesset, paulum supra millesimum a Christo annum. Quo vero hæc ille autore dixerit, parum compertum habeo. Mallem ego ab eo locupletatas, quam excitatas credere. Pauca de primis Germaniæ episcopis, ecclesiarumq; conditoribus extant monuméta, iustę saltē fidei: vel quod fideliter annotata nō sunt, vel quod posteritatis incuria perierunt. Ex Metropoli Crantij, si excusum opus esset, nobis forte neutiquam contemnenda, depromere licuisset. *Regnis nostris*] Germanico imperio. *Sed sit bona portio regni*] Sicut hodie est pręcipuus inter maximos proceres imperij principatus, imperatori beneficiarius, hoc est, vt vulgo dicunt, in feudum ab imperio dependens. *Chrysopolim*] Bisuntinam signat vrbem. Eius nominis feruntur, altera in Bithynia Calcedonensium vicus, altera in Cilicia, cuius incolæ, Volaterrano teste, Chrysopolitæ vocantur. *Lugdunum*] Colonia hæc est a Planco quoque deducta, ad Cemeni radices, vbi Arar Rhodano congreditur. Templum habebat Augusto dicatum, aramque venerabilem, cuius meminit Iuuenalis in prima Satyra. Hanc vrbem imperatores Rom. nobile emporium statuerunt, vbi etiam monetam cudebant. Nunc vulgo Lyon appellant, nec minus celebre emporium: quo ex Italia, Heluetia, Lotharingia, Alsatiensibus, cæterisque Germaniæ locis sæpius mercatores singulis annis conueniunt, mutua tractantes mercimonia. Lugdunensis Gallia nomen ab ea etiamnum retinet: cuius limites, prouincias, principatus, comitatus, vrbes & fluuios Gaguinus in primo, & Volaterranus lib. Geograph. tertio diligenter ostendunt. *Siue Viennam*] Hodie caput Delphinatium, æque illustre, atq; Allobrogum erat. Est & Austriæ Vienna clarissima, sed quam Reuchlinus noster Vianam nominabat. Alij Flexum olim, ex Ptolemæi collocatione. Neutrum Stabius probabat: cui Vadianus accessit in luculentissimis in Melam comment. *Validis obnoxia ventis*] Mela & Strabo idem dicunt. Melæ verba sunt: Omnis plaga Austro atque Aphrico exposita est. Strabo: Vniuersa circumiacens ora, inquit, ventis exposita est. *Dubius*] Idem qui Duris, ex eodem quo Rhodanus monte exit, atque vna corriuans, in Rhodanum iuxta Lugdunum commiscetur. *Amnis maximus*] Varro cum de parte orbis, quæ Europa dicitur, dissereret, in tribus eius terræ fluminibus Rhodanum esse ponit: per quod videtur eum facere Istro æmulum. Istrus enim in Europa quoque fluit. autor Gellius.

Hanc comes antiqua veniens ab origine regum
Guilhelmus quidam, puerum quem fama vocabat,
Possedit, quem conspicuo produxerat ortu
Chunradi germana ducis, quo fraude suorum
(Vt perhibent veteres) humanis rebus adempto,
Proximus agnatus comitis Reinaldus, & hæres
Legitimus, tantæ nactus moderamina summæ,
Iure suo nimium, & claro sanguine fretus,
Teutonicos reges, edictaque sæpe vocatus,
Spreuit, & Allobroges aliis sub regibus esse
Indignum reputans, nimium memor ille vetustæ
Libertatis erat, regemque superbus agebat.
Donec ob innumeros fastus, sententia tandem
Vltrices in eum deprompsit regia vires,
Ereptamque viro, regni, sub iudice, terram,
Nomine Chunrado fisci concessit habendam.
Et quasi proscripto regni spretore rebelli,
Proximus extincto succederet ille nepoti.
Qui mox concessos armato milite fines,
Irrumpens, regale sibi defendere donum,
Et valida sancire manu tentabat: at ille
A patribus suscepta suis retinere laborans,
Plurima conseruit diuerso prælia casu.
Has inimicitias, tandem sub tempore nostro
Regia sopiuit tali sollertia pacto:
Scilicet, vt geminas illis in finibus vrbes,
Lausannam, gelidaque sitas in rupe Gebennas,
Bertoldus regeret, reliquas Reinaldus haberet.
Hanc reor ob caussam, regni pro parte vetusti,
Maluit Allobrogum Bertoldus rector haberi,
Quam comes insolito Reinaldus nomine mansit.
Hoc quoque defuncto, tanti patris vnica proles,

Puerum vocabat] Cognomento: forte a simplicitate. accipitur enim puer aliquando aliter ex subiecta materia, quam pro impubere, quem proprie significat. Notum est quo sensu illud apud Esaiam accipi debet: *Maledictus puer centum annorum.*

Germana] Soror.

Chunradi ducis] Scilicet, Burgundiæ. *Quo*] Scilicet, Chunrado.

Comitis] Guilhelmi pueri.

Nomine fisci] Scilicet, Rom. principis, ad quem ob contumaciam reuertebatur.

Regale donum] Beneficium, feudum.

At ille] Reinaldus.

Regia sollertia] Vt ex Othone Frisingensi colligimus, hæc transactio facta est autore Aenobarbo nostro recens imp. appellato.

Lausannam] Vrbs ad Lemannum lacum, vt & Gebenna: a quibus hodie & Losanensis, & Gebennicus vocatur. Vtraque Sabaudiensium duci, velut imperatoris vicario credita est: olim præsulibus suis parebāt, tum inter

ter

Iure sibi patria delatum fortis honorem,
Magnaque sub teneris moderamina sumpserat annis,
Eximio nuptura viro, generosa Beatrix.

ter imperij proceres recæptis. Cæsari Genua, siue Geneua appellata, quæ nunc Gebenna. Lucano Gebennæ in primo, quem imitatus est Poeta: *Qua montibus ardua summis gens habitat, cana pendentes rupe Gebennas.* *Bertoldus*] Prædicti Chunradi filius. *Patria fortis honorem*] Quod tunc consuetudo erat, quæ etiamnum, nec apud Gallos solum, verumetiam in proceribus Hispaniarum, atq; alibi gentium recæpta, durat: quod semper seniori fratri, eiusq; liberis, seu maribus, seu fœminis, paternæ hæreditatis cedat autoritas, cæteris ad illum tanquam ad dominum respicientibus. Itaq; defuncto Reinaldo, filia illi superstes, exclusis agnatis masculis, secundum hunc morem, cōtra feudales leges, hæres vniuersæ ditionis successit: quam vna cum Delphinatium prouincia, siue regno Arelatensi, iam diu imperio, vt Otho dicit, alienatam, Aenobarbus noster, maritus Beatricis, reduxit, & postea filio Othoni possidendam reliquit. Id, quod vel noster Guntherus inuocationis seriem texens, attestatur.

Ergo dato passim varias rumore per vrbes
Aduenisse diem, quo festa lampade Princeps,
Dignetur sacri sociam sibi iungere lecti,
Et meliora nouis sponsalia ducere fatis.
Vndique magnifici proceres, ad magna vocati
Conueniunt, vrbemque petunt, cui nomen ab herbis
Esse putant, linguæ vulgaris origine tractum.
Vt tanquam medij circa præcordia regni
Eximium celebretur opus, famosaque sedes
Illa locum tanto dignum concedat honori.
Quanti pontifices, quanti coiere potentes,
Quæ facies procerum, quis honor, quæ gloria rerum,
Quisve fauor populi, seu quæ deuotio cleri?
Qui velit expressis metiri singula verbis,
Hunc ego littoreas numerare fatebor harenas
Posse, vel in magno radiantia sydera cælo.
Hoc rerum splendore sacros regina mariti
Venit in amplexus, comites, regesque, ducesque
Felici paritura thoro, te maxime, qui nunc
Fortiter Ausonias vrbes, Henrice, regendo
Grande tibi nomen primo nanscisceris æuo:
Et te Sueuorum ductor, Friderice, paterni,
Quod tua facta probant, dignissime nominis hæres:
Te quoq; cum magno præclaræ laudis Othone
Insignis Chunrade puer: cunctisque minorem,
Sed non dissimilem morum probitate Philippum.
Hos equidem partu felici fœmina princeps
Edidit, & plures generosa forsitan aluo
Terrarum dominos longe lateque potentes
Progenitura fuit, si non florente iuuenta
Inuida fallaces rupissent stamina parcæ.
Heu mihi, quam celeri dominatrix inclyta fato
Occubuit, viduumque virum, prolemq; reliquit.
Iam tamen Augusto dominantes cum patre natos
Viderat, impressamque tuis, Henrice, coronam
Temporibus: cum de toto semel orbe vocatus,
Quanta nec ante fuit, nec creditur esse futura,
Moguntina suos aspexit curia patres.
Nondum collectos ad gaudia tanta potentes
Ad proprias sedes, natali aque arua reuerti
Passus erat Princeps: sed adhuc Hymenæa, sacroq;
Carmina digna thoro, solenni curia plausu,
Et felix omen, votiuaq; festa canebat;
Cum rediit Graia Stapulensis ab vrbe Guibaldus,

Festa lampade] Id est, nuptiali face, quæ accendi solet ad apparentem Hesperum, qui poetis est quasi confirmator & dux nuptiarum. Hanc paranymphus præferebat, cæteras alij. nam vt infra adnotabimus, plures accendebantur. *Cui nomen ab herbis*] Signat *Wirtzburgum*, matricem Francorum Germanorum vrbem præclaram. *Linguæ vulgaris origine tractum*] Satis dure, vt mihi videtur. Quis vnquam herbam pro radice vsurpauit? Sunt tamen qui primum eam Wirtzelburgum putant esse dictam. Chunradus Celtes ille, eruditorū sua ætate princeps, Herebipolim, vnde ei origo, maluit appellare, vetustatem ei vbique adserens. Syluius, & post eum Volaterranus, ceu rem memoria dignam annotarunt: præsulem eius, quoniam idem, & dux Franconiæ appellatur, sacrificare ideo ad strictum ensem in ara collocatum, per summum, quod negari nō potest, ludibrium sanctissimi illius symboli, quod pacificus ille & rex & sacerdos operatus est. *Hunc ego*] Excessus, familiaris poetis. *Te maxime, qui nunc*] Nomenclatura filiorum imp. Friderici, de quibus obiter, quæ videbantur adferenda, diximus in principio libri primi. Meminit item eorum autor, qui adiecit tempora sua annalibus Vrspergianis. *Fœmina princeps*] Augusta, de qua Vlpianus: Princeps legibus solutus est: Augusta autem licet legibus soluta non sit, princeps tamen eadem illi priuilegia tribuit, quę ipse habet.

Hymenæa] Quod negligenter a Catulli interpretibus, Rhodiginus prætermissum ait. Adnotauit idem in Menandriis, item in auibus Aristophanis, cani in nuptiis solitum ad eū prope modum: ὑμὴν ὦ ὑμέναι ὦ ὑμήν. Indeque illud esse, O hymen hyme-

Legatique simul, regis mandata ferentes.
Qui tamen ob fraudes aliorum, quos prius idem
Egregio Manueli orator miserat vrbis,
Auribus, & facie tam læto tempore, tanti
Principis indigni, longe consistere iussi,
Expauere graues offensi Cæsaris iras.
Nam qui prædicti mandata priora tyranni
Ausonias vrbes, Ethruscaque rura tenenti
Attulerant, Friderice tibi, gentilibus vsi
Fraudibus, impressas falso sub nomine regis
Mendaces chartas sibi confecere sigillo.
Quos bene Rex habitos, postquam cumulauit honore,
Muneribusque datis, referendaque fausta tyranno
Verba suo, placidæque dedit consortia pacis,
Dimisitque viros: cum regia signa remensis
Alpibus audirent ad Transalpina redisse.

næ, o hymen o hymenæe. Præterea male ab eisdem Martiani Capellæ autoritate dictum: Hymenæum fuisse Veneris filium. Hunc Seruius primo Æneidos scribit virum fuisse Atheniensem, qui inter bella sæuissima virgines liberauit: propterea nomẽ eius in nuptiis innocatur, quasi liberatoris virginitatis. Plutarchus in problematis, quinq; Deos precari illos, qui matrimonio coniunguntur, scribit, Iouem adultum, Iunonem adultam, Venerem, Leporem, & in primis Dianam: ideo quinque cereos accendi morem esse, nec pauciores, nec plures. Quam autem piam nobis doctrinã suis illis Ethnici coniugiorum præsidibus diis commendarint, ostendit Roterodamus in Institut. christ. matrimonij. Nec ignorandum, hymen, non esse pelliculam, qua in vtero infans circumuoluitur, vt plures grammatici, hoc est, poetarum interpretes tradunt: sed esse virginalem quandam pellem, quæ in primo coitu virginis abrumpitur, vt græci asseuerant libri, teste Daniele Cremonensi. *Carmina digna thoro*] Fescennina illa vocabantur ab oppido Campaniæ Fescennio, quod illic nuptialia inuenta sint. Quæ, quia solebant esse petulantiora, vnde apud Catullum Fescennina licentia. Dicit autẽ digna sacro thoro, hoc est, cubili immaculato, in quo certe nihil petulans, nihil ineptũ esse debet: quod illud diuus Hieronymus interpretatur esse, quoties vir & vxor studio castitatis, in matrimonio virginitatem imitantur. Quamuis non ignoro, & lectulum ipsum connubialem Genio cuiquã sacrum habitũ apud ignaros veræ religionis. Vnde illud Iuuenalis, sic inuehentis in adulteros: *Antiquum & vetus est, alienum Posthume lectum concutere, & sacri Genium contemnere fulcri.* Sed quam fœdis ritibus atq; pręludiis suas christiani auspicentur modo nuptias, Roterodamus deplorat magis quam indicat in opere iam citato, quo meo quidem iudicio, sanctius non aliud, magisq; necessarium scripsit. Paraphrases enim, nolint velint theologastri, euangelistarum sunt, & apostolorum, qui sapientiam Deiq; sermonem in literas miserunt: profecto, si quis alius, liber dignus, vt in omnem, quæ sub cœlo est linguam, conuertatur. *Graia vrbe*] Cõstantinopoli, sede Græci imperatoris. *Legati regis*] Græcorũ intellige imperatoris. *Aliorum*] Scilicet, Maradochi, & Palæologi, quorum lib. quarto meminit. *Idem Orator*] Abbas Stapulensis. *Prius miserat*] Hoc est, præcedere iusserat. vel potius, quod illi sponte & ex composito Guibaldum Anconæ, vt ex Othone accipere licet, reliquerint.

Vrbis] Scilicet, Romæ, hoc est, Aenobarbi Ro. principis, & christiani populi recens appellati imperatoris. Vrbs licet non proprie de Roma dicitur, tamen per subauditionem, vel potius κατ᾽ ἐξοχήν. sicuti cum Poetã dicimus, nec addimus nomen, subauditur apud græcos, vt ait Iustinianus Aug. egregius Homerus, & apud nos Virgilius. Sane cum vrbem sacram appellamus, sunt qui Hierosolymam accipiant, vt Baldus: Alciatus Romam potius intelligit. sicut & cum æternam dicimus. Ausonius. *Vrbis ab æterna deductam rege Quirino.* Vt mirum sit secundum ipsum, quod literatores quidam ibi legunt: Hectoreæ. *Læto tempore*] Nuptiali. *Longe consistere iussi*] Iuuauiæ scilicet, vt Otho præsul ait. Hodie Salisburgum, a Salza fluuio qui interluit illam. *Prædicti tyranni*] Manuelis scilicet, græcorum imperatoris. Nescio an in bonã accæperit partem: maxime quod cum imp noster Aenobarbus, non ignarus, immo periculum pridem fecerit, ingenij hominis tum perfidi, tum impij: tamen cum ipso fœdera inire dignabatur. Vere etenim Manuel ille tyrannum egit, dum contra ius gentium Venetorum legatum violat, pacisque simulator maximus, tum perturbator dogmatum christianæ fidei studiosus. Nullus infestior in nos fuit, nulli inuisiores successus nostrorum fuere, quod vel ipse Fridericus noster satis sua innuit oratione, quam ad proceres Gallorum habuit, apud Æmylium Veronensem in descriptione sacri belli secundi: in quo Chunradũ Aug. & Ludouicum Gallorum regem summos christiani exercitus ductores, variis a Manuele fatigatos fuisse insidiis, magno consensu rerũ scriptores prodidere. *Gentilibus vsi fraudibus*] Græciæ peculiariter attributa esse constat mendaciũ & fallaciam. Signate igitur dixit, gentiles fraudes, vt Prudẽtius noster gentilia vitia, quę ceu affinitate quadã idololatriæ coniuncta recẽset apostolus in 1 cap. ad Rom. Fraudis spẽs esse videntur, fallacia, calliditas, machinatio, impostura. Fallaciã loquendo, calliditatem tacendo cõmitti Accursius existimauit. Alciatus rectius, fallaciam simulationi annectit, calliditatem ad ingenium refert. Machinationem, ait, ex præcogitata aliqua inuentione, manuq; & arte confici: imposturamq; ab impostoribus, id est, deceptoribus, quos etiam planos vocant, nomẽ sumpsisse: ductamq; videri metaphoram ab his, qui operimentum rei imponant, vt vitium tegant. *Impressas falso*] Paulus titulo ad legem Corneliam de Falsis, id falsum esse videtur, ait, si quis chirographum alienum imitetur, aut libellum, vel rationes intercidat, vel describat. *Mendaces*] Adulterinas. *Chartas*] Literas, pro membranis, quibus vtuntur in talibus negociis, vsurpat. Membranæ cõficiuntur e pellibus, chartæ e linteis.

Sigillo

Sigillo] Cuius impressio autoritatem scripturæ confirmat. Vnde iurisperitorum assertio est, plenam fidem adhiberi literis iudicis, solito eius sigillo munitis, si de his attestatur, quæ ad eius officium pertinent, & ab arbitrio suo pendent: Quod si etiam testium subscriptio accesserit, tunc generaliter iustam probationem facere. *Bene habitos*] Hospitaliter exceptos, liberaliter tractatos.

Suo tyranno] Iterum pro Domino, siue principe vsurpat. sicut apud veteres. Nam olim sui natura qualemcumque principem significabat. Hodie malum tantum notat. *Consortia*] Capita fœderis pangendi.

Protinus Appuliæ populos, & mœnia falsis
Subreptisq; dolo Campana relatibus implent,
Littoreas vrbes, sese, vicinaq; Ponto
Oppida, munifico falsis a principe signis,
Accepisse probant, ignauaq; pectora vulgi
Fraudibus, & Graio corrumpunt nequiter auro.
His comes Andreas Capuæ, proscriptaq; turba
Nuper ab exilio nostro sub rege reuersa,
Atq; Cauillensis Robertus nomine quidam
Eximia virtute comes: seu gratia nostri
Principis, aut odium Siculi, seu maxima merces
Impulerat, cœptis tota virtute fauebant.
Præterea dominis infidum, ac mobile vulgus
Pondera seruitij Siculaq; tyrannidis optans
Abiecisse iugum, sceleri præstare fauorem
Gaudebat, rerumq; sequi momenta nouarum.
His opibus freti Barum petiere, locumq;
Præsidij validam quam præmuniuerat arcem
Milite non pauco Siculus, certantibus armis
Oppugnant capiuntq; manu, possessaq; bello
In sua iura nouis traducunt mœnia fatis:
Non sine clade tamen. nam maximus vnus in illis
Gaudia Palæologus letho turbauit acerbo,
Cuius aromatico conditum corpus odore
Turba comes patrio transmittit mœsta sepulchro.

Iamq; per Ausonias vrbes vulgatus adusque
Principis ingenuas rumor peruenerat aures,
Vel summum clausisse diem, vel pondere morbi
Guilhelmum proprij priuatum munere sensus
Nec ratione frui, cunctasq; in finibus illis
Fœdere Graiorum deceptas fraudibus vrbes.
Quod satis indignum Cæsar penitusq; pudendum
Duxit: & ingenti turbatus inhorruit ira.
Nam licet a Siculo Romani nominis vrbes
Hactenus inuasas, mutilataq; regna doleret:
Turpe tamen magis hoc, & fœdius esse putabat,
Mœnia capta dolo, seductaq; turpiter astu,
Seq; sui falsa delusum nominis vmbra.
Nam quod tam longa Siculum gaudere rapina
Tam patiens tulerat, iustamq; represserat iram
Hactenus occultis, penitusq; latentibus actum
Quis dubitet caussis? vbi tandem tempore nostro
Æternum veteri finem positura querelæ,
Nobilis e Sicula tibi, rex Henrice, veniret
Nupta domo, gemini pax & concordia regni.
Forsitan hic facinus, commentaq; fraudis iniquæ,
Graiugenumq; dolos, Graiorum morte piasset:
Aut inhonoratos & probra grauissima passos

Appuliæ populos] Vltra Appenninum illi habitant, nostroque tempore vno Apuliæ nomine censentur, Iapyges, Dauni, Messapij, Peucetij, Salentini: qui eum cum Apulis tenent modo tractum, qui a Tarento vsq; ad Hydruntem, & ab eo per littus vsque ad montem Garganum protenditur.

Mœnia Campana] Hoc est, vrbes Campaniæ, nota figura, poetisq; perfamiliari. Omnium autem, teste Floro, nō modo Italia, sed toto orbe terrarum pulcherrima Campaniæ plaga: cuius tractus tribus constat finibus, ad Sinuessam, ad Messenum, ad Neapolim, quem Cratera ex forma dicunt. Termini eius vsque ad Sarnum fluuium: antiquitus vero vsque ad Silarum protrahebatur. Straboni ex Occidente Lirim, e Septentrione Samnites habet. Campaniæ laudes scribunt inter præcipuos Cicero, Plinius, Solinus, Strabo, Florus, Eutropius, Sillius.

Surreptis relatibus] Pro commenticiis, hoc est, ad falsam rei narrationem iussionibus & mandatis a principe impetratis: iuxta vulgatum iurisperitorum morem, accipere videtur. Cum tamen illi, nec huius verbi tam elegantis, nec verbi obrepo frequentis magis apud iurisconsultos vim significationemq; percæperint, vt Budæus in posterioribus annotationibus demonstrat, autorum grauiss. citatis exemplis, Ciceronis, & Quintiliani.

Littoreas vrbes] Ad mare sitas. vt sunt Formiæ, Cumæ, Puteoli, Neapolis, Herculanæum Pompei, & ipsa caput vrbium Capua, quondā inter tres maximas Romam Carthaginemque numerata. Florus.

Signis] Pro sigillis. Nam subsignare est, vt Alciatus refert, signū suum, quod & sigillum dicitur, subiicere. Quamuis etiam est simpliciter subscribere. Nam & scriptura signum est, vnde scribentis persona indicatur. Principes Germanorum fide sigillorum contenti non temere vtuntur subsignatura, præcipue in suæ ditionis subditos. Quod & ab Augustis nostris obseruatum esse constat, vsq; ad Maximiliani imp. tempora, qui morem subsignationis, quem nepotes eius imitantur, inuexit.

Turpiter Argolicam repedare dedisset ad vrbem.
Ni bona pars procerum legatis parcere regem
Censeret, famámque bonam præferre dolori.
Sic demum Grais adeundi copia regis,
Temporis atque loci præscribitur ordine certo.
Non tamen inuicti fera principis ira resedit,
Donec in Apuliam proceres, vltricia regni
Iurauere sequi, condicto tempore signa.

Fraudibus] Fallacibus, blanditiis, tum inanibus promissis quibus varium & mutabile vulgus capi solet.

Comes Capua] Liuius a campestri agro Capuam nominatam, propius vero esse existimat. Eam Cicero luxus infamia notans, superborũ quondam domum fuisse ait: vt mirum non sit, potentia eã simul & gloria priuatam, nihil fere hodie, præter vmbram nominis retinere. Hæc postremo instaurata, incertum a quibus & quomodo, a veteri procul duobus milib. pass. distat, ter antea deleta, a consule Romano primum, tum a Genserico Vandalo, & nuper a Longobardis. *Proscripta turba*] Bannũ a recentioribus dicitur illa spẽs exilij, quæ ab antiquis dicebatur proscriptio. Vnde Banniti, ij sunt de quibus in iure ciuili & apud autores latinos dicitur, quod carent iure togæ, quibus aqua & igni interdictũ est. C. de epis. & cler. in noua constitutione, quæ est Friderici nostri Aug. Bãno, inquit, imperiali subiaceant. *Cauillensis*] Syncopa. Cauilonensis enim, vt Æmylio Veron. vel, vt hodie, Cabilonensis dicitur. *Siculi*] Guilhelmi Siciliæ regis. *Barum*] Oppidum Iapyx ante vocatum a Dedali filio Iapyge autore Plinio cap. 11 tertij. Ex Bari nunc nomine tota pars ea terraq; cognominatur. *Rapina*] Occupatione, iniusta ve possessione, quæ contingit, siue quia res prohibita est possideri, vt liber homo, siue quia persona incapax, vt seruus, siue causa iniusta, vt raptor, siue iure ciuili inualida, vt cum pater filio, maritus vxori donat. *Nobilis e Sicula*] Satis de hoc connubio diximus ad finẽ primi, super illo versu: *Ex qua praclaro.* *Forsitan hic*] Scilicet, imp. Fridericus. *Legatis parcere regem censeret*] Et quidem recte. Nam Pomponio autore, si quis legatũ hostiũ pulsasset, cõtra ius gentiũ id cõmissum esse existimatur. quia sancti habentur legati. Et ideo si legati apud nos essent gentis alicuius, cũ bellũ eis indictũ sit, respõsum est, liberos eos manere. id enim iuri gentiũ conueniens esse. Itaq; eũ qui legatũ pulsasset, Q. Mutius dedi hostibus, quorũ erant legati, vtilius esse solitus est respondere. Vnde apparet quam ægre Cæsar Aenobarbus, ceu seuerus iustitiæ patronus, tulerit priorum legatorũ per summum scelus admissum falsi, vt negari nõ potest, crimen, quũ illius ergo in nouos legatos culpaq; carentes animaduertere constituisset animo tam pertinaci.

Iamq; graues vltrix Alemannia mouerat iras,
Magnaq; terrifico properabat cœpta tumultu,
Cum nouus ex Latio rumor, meliorq; priori,
Hostibus extinctis, Siculo victore recaptas
Quas sibi subdiderant fallaciter attulit vrbes.
Ergo alio princeps tantarum pondera rerum
Flectit: & in Ligures properat conuertere bellum,
Innumerasq; suo signatas nomine chartas
Destinat ad proceres, ita regia iussa ferentes:
Si non perspicuis patuisset cognita signis
Vestra fides, multoq; prius sudore labores,
Pignora sinceræ mentis manifesta dedissent,
Non ita secure vestrum peteremus ad omnes,
Auxilium, diuersa ferunt quos tempora casus:
Sed quia deuotos veluti officiosa supremo
Membra decet capiti, nobis cognouimus esse,
Nunc hoc, nunc aliud mutato tempore vestris
Mandamus studiis, sic rerum postulat ordo:
Sic variat fortuna vices, nullosque timemus
Ob decus imperij vobis sociare labores.
Appuliæ bellum, quod paucis ante diebus
Sanximus Herbipoli, vobis impune remitto.
Præuenit siquidem nostros fortuna labores,
Magnaque sublatis periere negocia caussis.
Altera iam nostros expectant bella lacertos,
Egregium virtutis opus, pulchrique laboris
Imperij fastare minas, cunctisque per orbem
Gentibus, & populis Ligurina funditus vrbe,
Vt decet, euersa, nostrum sancire timorem.

Destinat] Mittit, vt apud Suetonium in Galba. Statimq; legationem ad prætorianos cum mandatis destinauerunt.

Si non perspicuis] Argumentum epistolæ Aenobarbicæ, cuius exemplum Otho pontifex suæ inseruit narrationi. Poeta aliquanto fusius narrat, exornans cum sententiis, & acclamatione festiua, tum locis aliquot Rhetorum. Primum itaque captat beneuolentiam: dum commemorat se iampridẽ perspectam, cognitamq; habere fidem, virtutemque suorum.

Qua

Quæ semper Latiis fallax, infida, rebellis
Regibus, & nulli docilis seruire potenti,
Præcipue nostris tumefacta repugnat habenis,
Et quasi degenerem, tumidumque, & mente carentem
Contemnit, nec posse putat punire nocentes.
Quem nimis expositum veniæ, segnemque malorum
Aspicit in pœnas, patientia nostra timori
Illa teste datur: Nescis hæ perdita, nescis,
Quem stimules peritura virum: sentire decebat
Te quoque quod sensit consors & conscia culpæ
Infelix Terdona tuæ, ceu corruit illa,
Tu quoque victa cades, tanto grauiore ruina,
Quanto nec aliis tibi firmior ipsa videris.
Parua cadunt leuius, non multa mole premuntur:
Magna sub ingenti franguntur pondera lapsu.
Nunc age, magnifici proceres, ingentibus actis
Intrepidas adhibete manus: & iusta ferentes
Arma, laboranti mecum succurrite regno.
Tutius est ferro iam putrida membra recidi,
Quam partis vitio totum tabescere corpus.
Hæc est illa nocens quæ cunctas fortior vrbes
Persequitur, nostramque premit sine fine Papiam,
Quæ Cuma, Laudamque nimis vicina perenni
Infectans odio, crudelibus vrget vtramque,
Terrificatque minis, aliasq; ferociter armis
Euertit: pressasque tenens in puluere victum,
Non patitur releuare caput: regnique superba
Contemnit, ridetq; minas: quas odimus vrbes
Diligit, & contra quas nos diliximus, odit.
Terdonæ veteres nobis prohibentibus arces
Erigit, & vetitas audet sarcire ruinas.
Nec timet iratum, quem scit procul absfore regem,
Nec putat vlterius nostros sentire recursus.
Fallitur, & vano ducit solatia voto.
Sperato citius, castris Ligurina prememus
Mœnia, completo bellum condiximus anno.
Tunc nobis meritas cogetur pendere pœnas.
Et quæ nunc alias tutatur, & erigit vrbes,
Non nisi post longum tempus renouanda iacebit.

Nimis expositum veniæ] Exorabilem, lenem, indulgentem.

Patientia nostra] Vltionis dilatio.

Timori datur] Quia tarditatem pœnæ grauitate compensat, vt de diuina ira dixit Valerius.

Ergo viri fortes vobis adsciscite, quantas
Quisque potestis opes, vbi cum se torserit annus,
Totus apud nostram coiens exercitus Vlmam,
Me duce, per rigidam securus, & integer alpem
Transeat, & fortem satis impiger occupet vrbem.
Neue sub hac specie vos ad maiora vocari,
Aut Appenninum traduci forte putetis,
Sit procul iste metus, Ligurum non longius vrbe
Cogendum quemquam, per regia nomina iuro.
Interea solito belli fremebunda tumultu
Vrbs Ligurum, postquam natalia rura tenere
Comperit, euicta regales alpe cateruas
Ticinum geminis incingere pontibus amnem
Adgreditur pauidam solita feritate Papiam,
Ac circumpositos flammis simul atque rapina

Nostram Vlmam] Quod tunc illa sub eius, vt Sueuiæ principis, ni fallor, erat ditione. Nam constat oppidum ipsum sub aliorum quoque dominio extitisse, seroq; liberis ciuitatibus adnumeratum: quod tamen modo inter præcipuas eius ordinis prænobile habetur. Vide Nauclerum. Danubius hic amnibus Hilaro, & Blauio receptis, nauigabilis efficitur.

Interea solito] Innuit alteram Mediolanensium rebellionem, quā pariter altera in eos expeditio Aenobarbica secuta est. Hanc quoq; autor appendicis annalium Vrspergianorum diligenter scripsit.

Depopulatur agros: mortalia corpora ferro
Confodit: aut duris adstringit capta cathenis.
Lunellum renouat: Terdonæ mœnia raptim
Erigit: atq; nouas properat sarcire ruinas.
Haud procul a tutis Ticini mœnibus alto
Fulgebant castella loco, de nomine certum
Vingeuum scriptura vocat, nil tradidit vsus.
Hac tunc Guilhelmus Ferrati Marchio montis
Mœnia seruabat, simul & Ticina iuuentus.
Præsidio submissa loci: sed fortior hostis
Expugnata diu tandem munimina victor
Occupat, & captis multo vix obside vitam
Indulgens, proprio componit fœdera nutu.
Quæ tunc ob leges, & formam pacis iniquam,
Spreuit, & abiecto Ticinum pondere rupit.
Ergo vbi festa suum cœperunt gaudia finem,
Protinus Herbipoli procerum, cum parte relicta
Norica castra petens, ibi rex ad tempus agebat.
Hic, vt erant iussi legati regis Achiuum
Notificant, quorum series ni fallimur hæc est.
Occurrere viro, mandataque regia, regi
Vxorem clara regum de gente suorum
Spondebant, thalamosq; nouos & fœdera pacis
Perpetua, nexu solido firmare parabant.
Huic quoque prædictæ restabat & altera caussæ.
Nam duce Boricio tumidorum rector Achiuum,
Nuper ad Hungariam magnum direxerat agmen.
Cuius, vt interiit bello pars magna cruento,
Cum duce fusa suo, Scythica pereunte sagitta,
Viribus ipse suis vindictam sumere cladis,
Inualidus, nostrum quem nouerat omnia posse,
Orabat regem, sæuis indicere bellum
Gentibus, vltoremque suis adsciscere factis
Tentabat: sed cassa virum spes vtraque lusit.
Nam meliora sibi thalami iam fœdera rector
Iunxerat, ad bellum breue tempus, & altera belli
Fortius incumbens priuati cura vetabat.

Lunellum] Oppidum, quod familiæ, quæ inter Italicos comites censetur, dedit nomẽ, sunt beneficiarij imperatoris.

Vingeuum] Hodie forte Vigeuenũ nouũ & amœnum oppidum, secessus ducum Mediolanensium, ab eis & ædificiis & aquis introductis nobilitatus. Nec minus, vt Volaterranus refert, Petro Candido Nicolai quinti pontificis ab epistolis ministro, qui Appianum conuertit. ***Ticina***] Papiensis. ***Fortior hostis***] Scilicet, Mediolanensis.

Festa gaudia] Feriæ nuptiales, siue dies geniales.

Norica castra] Norimbergam clarissimam etiamnum ciuitatum Germaniæ, a Celte nostro illustratam intellige. Nam hoc etiam nomine in priori quoque historia pontifex Frisingensis signat, quod existimauit eã a Noricis populis nomen accæpisse, quũ limites illi suos eatenus, hoc est, vltra Danubium protulissent, remanente hodie nominis vestigio, quod Germanice ***Nordgeu*** dicitur. Quanquam sint, Althamero teste, qui a Naricis nominatam velint. ***Achiuum***] Græcorum. Homerus Græcos omnes Achiuos vocat, sicut & Danaos & Archiuos. ***Notificant***] Verbo hoc vsus est & Ouidius. Tranquillus item notum fecit, pro significauit, in Augusto ponit. ***Nam duce Boricio***] Gesta huius Boricij, qui se regiam apud Hungaros sobolem dicebat, scribit Hungarorum historicus in Bela secundo, & Geisa item secundo. Meminit Otho pontifex cap. penult. secundi libr. Aenobarb. hist. Æmylius Veronens. lib. de Gestis Francorum quinto. Volaterranus in Pannonia, & Mich. Ritius lib. de regib. Hungar. 2. ***Tumidorum rector Achiuum***] Notum vel ex Cicerone, quibus vitiis Græca natio, dum maxime floreret, obnoxia erat. ***Altera belli***] Scilicet Polonici, de quo mox in sequent. 6 lib. principio.

Inde Ratisbonam princeps, & publica regni
Cura, vocat proceres, & rerum fama nouarum.
Hic inter regis patruum, regisque nepotem,
Hactenus occultam de pacis fœdere formam,
Nunc tandem vulgare parant, & ferre sub auras:
Quæ qualis fuerit rerum satis ordo docebit.
Nam patruus regis, per septem signa ducatum
Rite resignauit: quæ tradidit ille nepoti.
E quibus ille duo patruo tradenda resignans,
Austrica iura viro pariter cessura reliquit.
Marchia tunc tellus erat hæc, nunc vero ducatus.
Namq; volens prisci defendere nomen honoris
Rex patruo, cum tres comitatus ille teneret,
His quasi compactis, & in vno corpore iunctis
Consilio procerum, celebrem dedit esse ducatum.

Nam patruus regis] Henricus senior Austriacus. ***Septem signa***] Hoc est, vexilla. ***Ducatum***] Scilicet, Baioariæ. ***Rite***] Seruata regni ceremonia. ***Nepoti***] Henrico Iuniori. ***Tellus hæc***] Austriam intellige. ***Marchia erat, nunc vero ducatus***] De origine, nominibus qualitateque harum dignitatum, diffusius tractant iureconsulti, qui commentarios scripserũt in feudales libros. Vnde iis contenti, quæ in librum secundum retulimus, quia scholia scribimus, nihil addere voluimus. ***Prisci honoris***] Quia frater eius Leopoldus primus tulerat nomen ducis a Chunrado Cæs. August. vt lib. 1 indicauimus. Quod Crantius non animaduertit.

Consilio

Neue secuturi factum subuertere reges
Aut reuocare queant, regali tuta sigillo
Argumenta duci, monimentaque certa reliquit.
Atque bono pacis cunctas florente per vrbes
Hæc quoque regali frueretur munere tellus,
Vltima iuratam suscepit Norica pacem.

Consilio procerum] Nam quod plurium consilio & autoritate fit, maiori nititur roboris firmitate. *Dedit esse ducatum*] Pro constituit, siue decreto concessit. Constat enim ex repetita constitutione diui Aenobarbi nostri, feuda dignitatum, & principatuum regalium diuidi non posse, nisi ex speciali principis priuilegio. vt lib. 8 latius explicabimus. Diuus autem imperator Cæsar Fridericus secundus, nepos Aenobarbi, ducatum Austriacum, tanti erat tunc splendoris, in regnum subuexit: quo tamen titulo posteritas abstinuit, præeminentiis, prærogatiuisque regalibus contenta. *Monimentaque certa reliquit*] Conuertit illa nuper in nostram linguam Auentinus, adiecitque Elencho rerum Baioaticarum, quem edidit.

Sic velut antiqui reuocato tempore secli,
Aurea pacifico sub rege reuixerat ætas.
Sed quantum placidæ firmata pace quietis
Præstiterat nostro regis præsentia regno,
Italicis tantum populis iniecerat absens
Cladis: & astrictos laxauerat ante furores.
Sic dum dimidium tenebris absentia solis
Infuscat mundum, reliquo præsentia lucem
Fundit, & alterno partitur lumine cælum.

Sic velut] Simile.
Sub rege] Saturno. Notæ sunt quatuor illę ætates, quas a metallis Hesiodus appellauit. Aurea ætas sub Saturno fuisse dicitur: *Qua vindice nullo, sponte sua sine lege fidem rectumque colebat*, vt est apud Ouidium. Prudentius in Symmachum: *Hæc caussa est & origo mali, quod secla vetusto Hospite regnanti crudus stupor aurea finxit.*
Sic dum] Aliud simile.

LIBRI QVINTI FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI SEXTI.

Sextus in indomitos regalia signa Polonos
Excitat, Herbipolim repetit post prælia victor.
Plena dolis Graios spreuit mandata ferentes.
Anglicus eximium mittit tentoria munus.
Chrysopoli positis papalis epistola verbis,
Ambiguis suspecta mouet, mox Norica princeps
Rura petit, patruosque suos in fœdera cogit
Prisca, Labeslaum regem creat ex duce primum.
Pace domi facta, Ligures inuadere bello
Approperat, reuocatque suas in castra cohortes.

GVNTHERI POETÆ CLARISSIMI, LIGVRINI, SIVE DE GESTIS FRIDERICI I IMP. AENOBAR. AVG. LIBER SEXTUS.

Ergo reformatæ post tempora plurima paci
Nobilis arridens læto Germania vultu,
Dulcia sepositis tractabat gaudia curis.
Mutatos sese, mutataq; secula læti
Credebant homines: cæli quoque blandior aura
Spirabat, meliorque dabat sua munera tellus.
Non tamen in tanta princeps ignaua quiete
Ocia carpebat, credens hoc perdere tempus,

SPIEGELIANA IN SEXTVM LIGVRINI, *seu de Gestis Aenobarbi Libr. Scholia.*

Hos, vt fama tenet, populos] Sequitur in describendo Poloniæ situ Radeuicũ, qui Othonianæ historiæ de rebus Aenobarbicis hactenus deductæ, duos adiecit libros, ex quibus Guntherus suos reliquos quinque contexuit. *Vistula*] Hoc flumen varie nominant autores: Visulam, Instulam, Iustillam, Istulam. Historicus Polonorum tradit a veteribus nuncupatũ Vandalum: ab eoq;

Quo nihil adiectum regni prouentibus esset:
Quamque aliis dederat pacem sibi sponte negabat.
Ergo nouam nactus tentandi fortia caussam,
Constituit sæuis indicere bella Polonis.
Hos, vt fama tenet, populos a cardine primo
Solis, & æstiuo Phœbææ lampadis ortu,
Vistula præcingens torrentibus alligat vndis:
At qua fumantem mergi videt æquore Phœbum,
Hanc rapido cursu prælabitur Odera partem:
Quod latus imbriferos telluris respicit Austros,
Rura Boemorum, syluis horrenda vetustis,
Tangit, ab arctoa scythici maris æstuat ora
Fluctus, & indomiti sedem posuere Ruteni.
Hæc regio Sclauos complectitur, atque Polonos,
Et gentes alias, quarum nec barbara nobis
Nomina, nec rigidi possunt notescere mores.

Polonos olim Vandalos esse dictos: oririque in montibus Sarmaticis, in ducatu Teschnensi: quod & Iornandes prodidit. Celtes noster ab Hercynio originem illi esse vult. Decurrit per medium Poloniæ, in Codanumque tribus ostiis egreditur: Polonice Visla vocatur, nostra lingua, *die Wisel.* *Odera*] Eundem qui Sueuus, & Gutallus ab antiquis dictus est. Quidam esse putant Ptolomæo Viadus. Si Polonorum historiographo credimus: qui cum dicit oriri prope oppidum Odri, egrediq; quatuor ostiis in quendam lacum, vnde euolutus in Balthicum mare exeat. Crantius Celti nostro subscribit. *Scythici maris*] Septentrionalis: quod secundum diuersas nationes, quas attingit, varia asciscit sibi nomina. Nempe Germanicum, Sueuicum, Britannicum, Scythicum, Barbarum, Pomeranicum, Balthæum, Arctoum, *Boreale*, & Septentrionale, Glaciale, & Codonæum: vt in Taciti German. diligentissime annotauit Althamerus. Non probo lectionem Irenici, qui non semel citans hunc locum legit, Suitici. *Ruteni*] Olim Roxolani, & Roxani: quorum quidam Albi dicuntur, vicini Lituanis. Moscouitæ item appellati, ex nomine fluuij Moscæ. Quidam rubri nominantur, Orientaliores, ac Borystheni propiores sunt.

Sclauos complectitur] Ad originem licet fabulosam, respicit, quam habuerunt, vt communis opinio est, a Dalmatis, qui in sequentibus temporibus Sclaui sunt nuncupati: quibus nunc dominantur partim reges Hungariæ, partim Veneti. Sclauonicus tamen est sermo Polonis, *Windisch sprach*, qui latissime patet. Nam vtuntur eo Bulgari, Ruteni magna gens, ex magna parte Lituani, Boemi, Moraui, Bossinenses, Poloni, Dalmatæ, Croatij, & Carni. Lege Crantij proœmium in Vandalianam suam. Sclauorum originem Procopius prosequitur: qui scribit Iustinianum Imp. contra eos misisse exercitum Germanorum, qui multos ex eis interfecerint. *Et alias gentes*] Lituanos, Masauios, Podolianos. Constat enim Poloniam esse amplissimam, eamque in minorem & maiorem diuisam.

Nec rigidi mores] Pro crudis & ferinis. Sed cum sint hodie Poloni cum vitæ sinceritate, tum morum candore mansuetiores, ipsos recte existimat Vadianus colonos e Germania profectos.

Terra suo munita situ, vix hostibus vllis
Armata tentanda manu: gens aspera cultu,
Terribilis facie, morum feritate timenda,
Horrendo violenta sono, truculenta, minaxque,
Prompta manu, rationis inops, adsueta rapinæ,
Vix hominum se more gerens, horrore ferino
Sæuior, impatiens legum, cupidissima cædis,
Mobilis, inconstans, acerrima, lubrica, fallax,
Nec dominis seruare fidem, nec amare propinquos
Sueta nec affectu pietatis docta moueri.
Hæc partim natura dedit: partimque nocentes
Tabida pestiferæ faciunt contagia plebis.
Nam quæcumque iacet scythico breuis insula Ponto,
Qui tenet hanc populus, nec terram vomere sulcat
Frigore perpetuo sterilem, nec squallida duro
Rura ligone mouet, nec vitem copulat vlmo,
Nec legit arboreos autumni munera fœtus:
Venatu tantum, crebrisque alimenta rapinis
Quærit & assiduis pirata senescit in vndis.
At si quando famem penuria longa ciborum
Asperat, horrendum dictu, vix credere possum
Ipse quidem, sed rumor habet, sua membra vicissim
Pestifero miseri morsu lacerare feruntur:
Nec genitor nato, nec fratri parcere frater

***At si quando famem*] Apud Tartaros extant hodie reliquiæ eiuscemodi cruditatis & feritatis.

Hae

Nouit, & elixa recreatur filia matre.
Non tamen inuictam terræ, populique ferocis
Asperitas potuit regis compescere mentem,
Quo minus ad certos secura mente labores
Tenderet, & iustam vindicta pasceret iram.
Hæc siquidem tellus communi iure tenenda
Funiculi sub sorte, tribus deuenerat olim
Fratribus, egregij generis: sed nomina nostris
Barbara legitime nequeunt accedere libris.
Horum, qui reliquos ortu præcesserat, vnus
Dux erat, & nuptam cognatam regis habebat,
Nomine Gertrudem, Leopoldo patre creatam.
Cuius ob insidiam fratres, ceruice rebelli
Abiecere iugum, pulsumq; e sede paterna
Compulerant tota profugum discedere terra.
Ille sua pariter fugiens cum coniuge, regem
Chunradum petiit: scelerataque facta suorum,
Ærumnasq; suas, ereptaq; iura ducatus
Affini, regiq; suo deflebat: at ille
Imperiosa satis regni mandata, minasque
Misit, & ereptos reddi præcepit honores.
Intumuere truces, nec regia iussa, nec acres
Exaudire minas, nec iam parere iubenti
Curabant: missisque aliis, iterumque remissis
Spernebant tumidi, fraternaque iura tenebant.
Sic dux prædicto longum sub principe frustra
Fleuit, & assidua mansit vetus exul in aula.

Ast vbi felici Fridericus regia gessit
Sceptra manu, patruique loco suscepit agendum
Quidquid inexpletum, dubiumve reliquerat ille,
Sæpius admoniti, nec tunc quoque rapta iubentem
Reddere germano, timuerunt spernere regem,
Nec iurare fidem, nec prisco more tributa
Annua, quingentas curabant pendere marcas,
Omine non fausto: nam postquam sæpe repulsa
Infremuit iusta patientia nobilis ira,
Agmina confestim rapiens per iniqua viarum,
Difficilesque locos, & quos præstruxerat hostis
Obiicibus vastis aditus, peruenit adusque
Odera, Germanos quæ separat, atque Polonos.
Hanc neque Chunradus, neque regum tempore prisco
Distantem ripis, tumidamque rapacibus vndis
Armata transire manu tentauerat vllus.
At rex (inuictus animi) quod suscepisset agendum
Nil patiens) ipsam quæ cunctis imperat (acri
Ingenio feruens) naturam vincere tentat.
Protinus innumeras sociis contexere puppes
Imperat: vt rapidum toto simul agmine flumen
Exuperet, pariterque viros transmittat, equosq;.
Obstupuere rei, postquam sua rura tenere,
Et ripam cunctis intactam regibus ante
Conspexere virum, vexillaque regia campis
Irradiare suis: pauidique fugacia turpi
Terga dedere fugæ: quamuis ea castra Polonos,

Hæc siquidem tellus] Refert caussam belli Polonici.

Tribus fratribus] Scriptor Chronicorum Polonicorum cap. 16 lib. 3, quatuor fratres nominat. Vladislaum a patre monarcham testamento institutum: quod natu maior esset. Boleslaum, Henricum, & Mieczlaum. Radeuicus, quem per omnia sequitur Guntherus, vt superius Othonem Pontificem, trium tantum meminit, Vladislai exacti, Boleslai item, & Casymiri. Quod & testatur Otho ipse in cap. vltimo septimi maioris historiæ.

Nomine Gertrudem] Idem scriptor Christinam imp. Henrici eius nominis quarti filiam, huius Vladislai fuisse coniugem tradit. In quo insigniter lapsus esse videtur, quod Henrico illi, qui apud nos quinto loco habetur, nulla, inquam, soboles fuerit. Nec ratio temporum patitur, vt id Henrico tertio, qui quartus nobis est, demus.

Cognatam Regis] Neptem Chunradi Aug. ex fratre vterino, cui ducatum Bauariæ, vt in primo libro diximus, tradiderat.

Leopoldo] Austriæ Margrauio.

Nec prisco more tributa] Polonos olim fuisse tributarios Rom. principi, qui idem Germanorum rex, constanter referunt annales nostri, & latius prosequitur Munsterus.

Odera Germanos] Ob hoc carmen male audit pöeta ab Irenico: quod suos Germaniæ limites præscindere videatur.

Pomerios, Bruscos, Parthos, simul atque Rutenos,
Atque truces populos Scythiæ totius haberent:
Neue secuturis optata cibaria tellus,
Præsidiumve ferat, villas, atque oppida tuta,
Castraque per longos vix expugnanda labores
Exurunt flammis, spoliataque rura relinquunt.
Nec minus a tergo quæcumque illæsa manebant,
Vastabat princeps: his qui sibi mente feroci
Parcere noluerant, indignum parcere ducens.

Pomerios] Vbi Polonia finem facit, peruenitur ad amplissimam Sclauorum prouinciam, eorum qui antiquitus Vandali, nunc autem Wini, seu Winuli appellantur: horũ primi sunt Pomerani: quorum sedes protenditur vsque ad Oderam, ditissimum amnem Sclauicæ regionis: qui oritur in profundissimo saltu Morauorum, qui sunt ab Oriente Boemiæ: vbi & Albis sortitur principium: nec longis inuicem distant spaciis, sed diuerso currunt meatu. Albis enim in occasum ruens, primo impetu Boemos alluit cum Sorabis, medio cursu Sclauos dirimit a Saxonibus: nouissime Hamburgensem prouinciam diuidens a Bremensi, victor Oceanum ingreditur Britannicum. Odera autem vergens in Boream, transit per medios Winulorum populos, diuidens Pomeranos a Wilsis. Hæc Crantius cap. xviij secundi rerum Vandalicarum. *Bruscos*] Nunc Prussos, Pruthenos, & Borussos appellant: quorum prouinciam milites Teutonici sanctæ Mariæ occupauerũt, pulsis infidelibus. Describitur a Crantio eleganter cap. vij lib. vj. *Vandaliæ*] Hanc hodie tenet Albertus Marchio Brandenburgens. Borussiæ antiquitates Eras. Stella scripsit, rerum meminerunt Sylvius, Volaterranus, & noster Crantius. *Parthos*] Parthi Scythico sermone exules dicuntur, autore Iustino: qui scribit ab exulibus Scytharum Parthorum imperium deductum. Tartaros autem signat. *Rutenos*] Qui & Russiani & Russi, *die Reussen*. Situm, mores item gentis, eorundemque stemma principum, refert Sabellicus. Origo gentis est Vandalica, vt adserit Crantius. Varias hominum sectas regio tenet. Nam sunt ibi Christiani, Armeni, Iudæi & Græci. *Scythiæ totius*] Scythia duplex est, & Scythæ bipertiti: alteri Europæi, de quibus hic mentio fit: alteri Asiatici. *Exurunt*] Poloni. *Princeps*] Cæs. Fridericus.

Tum demum tumidis e fratribus alter, iniqua
Qui profugi fratris sedem ditione tenebat,
Vt videt interitum tandem certumque, grauemque
Aduenisse suis irato principe rebus,
Clamque palamque suos mittens, iterumque remittens,
Sæpius accitos affatu supplice cœpit
Compellare patres, & deditionis apertæ
Principis arbitrio legem, veniamque pacisci.
Quam miser hoc pacto tandem tulit, vt duo regi
Millia marcarum, bis centum vero ministris
Penderet argenti, marcas bis mille probati,
Mille alias proceres studiorum præmia ferrent,
Bis centum sacræ daret officialibus aulæ:
At tibi qui rutilo fulgebas digna metallo
Corporis ad cultum, generosi germinis aurum,
Viginti magnas daret vxor regia marcas,
Iuraretque fidem regi dignumque fauorem,
Nec se de solio fratrem pepulisse paterno
Dedecus ob regni iurando iure probaret:
Denique virgineam se præsentaret in vrbem,
Staturus fratri summo sub iudice regni,
Signaque trans alpes deuotus regia miles
Præuaricatricem Ligurum sequeretur ad vrbem.
Hæc vbi iurando firmauit, & obside multo,
Rursus ad obscœnos mores, vitiumque recurrens,
Rupit, & Æoliis dedit irrita ferre procellis.
Nam neque castra sequi voluit, neque venit ad illam
Quam rex fraternæ liti, condixerat vrbem.
Victor ad Herbipolis famosæ mœnia princeps
Signa refert: ibi tunc alios rectoris Achiui
Legatos Graiæ portantes munera pompæ,
Verbaque mandatis satis ampullosa superbis

Profugi] Exulis Vladislai.

Quam miser] Easdem refert pacis conditiones Radeuicus cap. v tertij rerum Aenobarbicarum.

Rutilo metallo] Auro.

Dedecus ob regni] Imperij Romani.

Virgineã vrbem] Magdeburgum.

Vitium] Perfidiam.

Occurrisse ferunt: quos, vt ventosa loquentes,
Iactantesq; sui nimium magnalia regis:
Vrbano sermone diu gestire, benignus
Rector inoffensa patienter pertulit aure,
Spreuit, & irrisos probris fortasse lacessi
Dissimulans sineret, ni se peccasse fatentes
Elati stultique viri, generosa potentis
Fletibus, & gemitu mouissent pectora regis,
Iurassentque simul, nunquam se talia regnis
Ferre suis, Graiasq; domi suspendere nugas,
Verbaque cum patriis phalerata relinquere tectis,
Si quando nostram casus reuocasset ad vrbem.
Sic tandem tuti, vix tota mente recapta,
A summo petiere viro: nec tarda voluntas
Affuit, vt princeps puerum præsentibus illis
Accingi gladio Fridericum rite iuberet.
Hæc amitam pueri consortem regis Irenen
Argolici mandasse, ac sæpe rogasse ferebant
Astipulante viro, propter consortia magni
Quo pueri patrem fuerat complexus amoris:
Donaq; larga quidem tam nunc, quam sæpius ante
Miserat, egregij puero regina decoris,
Mandatumque viris dederat: non ante reuerti,
Quam dominæ possent ea gaudia visa referre.
Nec minus Henrici, sub quo tunc diues agebat
Anglia, contigerat legatos regis adesse.
Hi quoque compositis mandata loquacia verbis,
Et preciosa suæ portabant munera terræ.
Quorum præcipuum miro spectanda decore
Scena fuit, cui nec similem videre priores,
Nec reor vlterius series ventura videbit.
Materiam quæris? peregrino stamine texta
Creditur, artis opus, miras habuisse figuras:
Pondus humo tolli manibus, nisi fune nequibat,
Arte leuabatur, spaciosaque iugera campi,
Multorumq; capax hominum, plus quinque tenebat.
Hæc igitur tanto radiantia dona decore
Regia mellifluis ornauit epistola verbis:

Magnalia] Ecclesiastici scriptores hoc vocabulo nondum latina ciuitate donato, signant ingentia facta, & admiratione digna. Erasmus vertit apud Lucam cap. ij Actorum, pro magnalia, magnifica. *Et irrisos probris*] Lege cap. vj lib. iam citati, quo locum hunc planius intelligas.

Accingi gladio] Nam id summo honoris loco apud veteres habebatur. *Rite*] Ceremonia solenni.

Fridericum] Sueuiæ ducem adolescentem, filium Chunradi Aug.

Irenen] Eodem nomine fuit mater Constantini, quę rerum Byzantij potiens, excæcato filio, publicũ bonum priuatæ charitati prætulit.

Henrici] Eius nominis secundi. Vir maximus fuit, vt qui Scotiã, Iberniam, Insulas Orcadas, Normandiam, Aquitaniam, Cenomanos, Pictauos, Vasconiamq; suo adiecerit imperio: quam gloriam scelerata deinde cæde diui Thomæ præsulis Cantuariensis obscurauit. Lege Volaterranum & Æmylium Veronensem.

Diues Anglia] Quibus ea rebus abundet, Beda inde oriundus docet cap. primo lib. primi eius operis, quod historia gentis Anglorum inscriptum est. Angli veterum Sueuorum gens, quorum loca hodie tenent Saxones Britanniæ, quæ & Albion dicebatur, expulsis a se incolis, Angliæ nomen indidere.

Scena fuit] Græci scenam tabernaculum & tentorium nuncupant: pro quo hic accipiendum est, vt ex Radeuico patet. Vnde Scenopegia Græcis vox composita, dicta est a figendis tabernaculis: quorum mentio est in sacris Hebræorum monimentis. Nostri perperam scribunt Scenophegia, quod apud Græcos respuat dictio aspirationem, teste Eras. nostro.

Anglicus Augusto rex gaudia vera monarchæ
Optat, & æternæ felicia gaudia vitæ.
Sit tibi vera salus, rex optime, semper ab illo,
Qui bonitate sua dat regibus esse salutem,
Inspiretq; tua bona cœlitus omnia cordi,
Cuius clausa manu regum pia corda feruntur.
Gratulor, & nostris merito congaudeo regnis,
Cum tu cunctorum quos cernunt sydera regum
Maximus, & toto nulli cessurus in orbe,
Fœdera nostra tamen, regnique minoris amico
Affectu, non spernis opes: missisque frequenter
Muneribus, sceptrisque potens nos rector honoras.

Anglicus Augusto] Exemplar huius epistolæ extat apud eundem Radeuicum. *Dat regibus esse salutem*] Sumptum ex carmine regij prophetæ, quo prædicat Deũ, quod se omnibus periculis & infestatione hostili liberatum in regem exaltasset, ac regnum suum omnimoda felicitate fecisset florere. *Cuius clausa manu*] Iuxta illud Solomonis: *Cor regis in manu Dei est, sicut flumina aquarum: quorsum volet, inclinabit.* Quod piorum quidam sic existimat simplicissime accipi posse, quod Deus gubernat regum mentes, & cum fauet, dat feli-

Munera grata quidem, sed longe gratior illa
Quæ facit vt nobis sint munera grata voluntas,
Quæ sese nobis de tanto culmine rerum
Inclinat, nostraq; petit consortia pacis.
Atque ideo quidquid nostris promittere regnis,
Aut fecisse licet, deuota mente volentes
Spondemus, cupideque tuo sacramus honori.
Sit precor in populis pax, & concordia nostris,
Vnus amor, sincera fides, commercia tuta:
Obsequiis nostris, studiisque fidelibus opto
Vt sæpe iuuet, raro contingat egere
Auxilij, quoties aut res, aut tempus egebit,
Viribus alternis suffragia grata feramus.
Sic tamen: hic vt tu, qui me cunctosq; per orbem
Præcellis reges, ius arbitriumq; iubendi,
Vt decet, obtineas, mihi sit parere necesse.
Tamq; tibi placeat nobis facienda iubere,
Quam nobis fecisse placet: nec fœnora blandi
Quærimus obsequij, nec paruis magna latenter
Præmia captamus, summo sit gratia regi.
Incolumes seruamus opes, nullius egemus:
Regna vigent, fortuna fauet, multisq; timemur
Gentibus & populis, Aquitanica me duce tellus
Vtitur, Andegauis comitem vocat, Anglia regem.
Non contra reges alios inopinaque bella
Imploramus opem, tranquilla pace fruentes:
Pace tamen media fidos optamus amicos.
De quibus, vt nobis liceat sperare, quis autem
Vtilior, maiorve mihi contingat amicus,
Quam tu, quem toti Romana potentia mundo
Imposuit dominum, quem totus suspicit orbis?
Munera parua tibi, sed quæ placitura putaui,
Mittere cura fuit: tu suscipe mente benigna
Quæ ferimus, missamque tuis hanc, vsibus opto
Semper habe scenam, quæ te, dux maxime, velis
Protegat expansis, qui totum protegis orbem.

Nondum festinus mandata recentia lector
Prompserat, atque alij regalia tecta subibant,
Quos rex Hispanus, quos Gallia miserat, aut quos
Dacus, & Hungaricus Pannon qui præsidet aruis,
Quos alij proceres, magnum qui sparsa per orbem
Regna tenent, aliisq; procul dominantur in oris.
Istam quippe domum, nunquam sine plebe frequenti
Omnibus e terris, & ab omni gente profecta
Inuenies: qui cum linguas, moresq; locorum,
Et quidquid toto rarum contingit in orbe
Agnouisse velit, nusquam perfectius illa
Edidicisse queat: sic plurima tunc quoque turba
Hic aderat, diuersa sonis, & moribus impar,
Munera certatim, mandataq; læta ferebant,
Et sua regna pio gaudebant subdere regi.
Quos placidus princeps blandis affatibus implens
Responsis lætos donis dimisit onustos.
Inde viro placuit dotalia coniugis arua

cia consilia, & custodit regna: cum succenset, finit errare ac labi, vt incidant in magnas calamitates. Erasmus in Conuiuio religioso tractat, & excutit hunc scripturæ locum exactius.

Aquitanica tellus] Guennam hanc Galli hodie nuncupãt: ad quos etiam tandem rediit, post varias contentiones Caroli septimi auspiciis.

Andegauis] Et ob hanc quoq; vrbem, quam ab Anglo penitus excisam Philippus rex cognomento Augustus restituit, ingentem olim inter Gallos & Anglos contentionem intercessisse ex Gaguino & Æmylio Veronensi cognosces. Causam eius attingit poeta lib. nono.

Rex Hispanus] Alphonsus nonus, Ferdinandi regis Legionis filius.

Gallia miserat] Rex Ludouicus septimus: qui & Iunior a scriptoribus appellatur. *Aut quos Dacus*] Danorum rex, nimirum Sueno: qui & Petrus, vt primo libro indicauimus.

Pannon] Hungariæ rex. Nam qui hac tempestate Pannoniam inferiorem, quæ ad Daciam & Dalmatiam vergit, incolunt, a Scythis se traxisse originem prædicant, & Hungaros ab Hungarorum rege nomen habere. Errant qui Hunos, quibus origo Germanica fuit, & Hungaros vnam tradunt esse gentem.

Diuersa sonis] Lingua, vel sermone.

Allobro-

Allobrogumque domos motis inuisere castris.
Cuius vt aduentum præcurrens fama per vrbes
Distulit, & rerum præconia magna peregit.
Protinus Allobrogum proceres, multique potentes
Italici, Veneti, Tusci, simul atque Latini,
Vascones, Hispani, seu quos prouincia diues
Misit, & Allobrogum contingens Gallia fines,
Chrysopolim celeres adeunt: ibi regia castra
Teutonicasq; ducum placet expectare cateruas.

Huc quoq; Romano celebres a præsule missi
Legati venere duo, Bernardus, & ille,
Qui post in cathedra Rollandus nomine verso
Dictus Alexander, multos magnosq; tumultus
Pertulit, ecclesiæ cuius sub tempore longum
Schisma quater senos exarsit pene per annos.
His præter solitum census ingentis amorem
Quo Romana suos inflammat curia ciues,
Hæc quoque caussa viæ fuerat: quia nuper ab illa
Sede gradum referens, famoso nomine quidam
Anglus, apostolica multum dilectus in aula
Præsul, Teutonicis fœde tractatus in oris,
Et spoliatus erat, nec adhuc crudele recensque
Flagitium digna princeps mulctauerat ira.
Reddita magnifico super hac re pagina regi,
Plurima vana quidem, sed & hic monuisse putatur,
Vt memor impensi tanti sibi cæsar honoris
Esset, & acceptæ papa donante coronæ:
Nunquam pontificem collati muneris alto
Pœnituisse viro, nec, si maiora dedisset
Præmia, tristiciæ posthac oneri ve futurum.
Hæc ideo princeps, non contemnenda, nec absq;
Pondere, suspectis credebat tradita chartis.

Vascones] Horum est Pompelon, quasi Pompei ciuitas, nunc Pampilona regni Nauarræ caput.

Chrysopolim celeres adeunt] Vesuntionum, vt supra signat, vrbem, quæ Bisuntium nunc appellatur in comitatu Burgundiæ, ciuitas est imperialis ac metropolitica.

A Romano præsule] Adriano quarto, cuius meminimus supra.

Bernardus] TT. S. Clementis presbyter cardinalis.

Rolandus] TT. S. Marci presbyter cardinalis, & Cancellarius Romanæ ecclesiæ.

Nomine verso] Sergius secundus, Os porci prius appellatus, nomine ob turpitudinem mutato, initium dedit mutandorum nominum successoribus, licet ab omnibus non sit obseruatum.

Alexander] Eius nominis tertius, patria Senensis, qui habitu coci ignotus aliquandiu apud Venetos latuisse dicitur.

Quater senos exarsit pene per annos] Cum Pontificium gessisset xxi annis, & iam quieturus a perturbationibus videretur, moritur. Vidit tamē prius e medio sublatos, quos contra eum Aenobarbus noster creauit, quatuor Pontifices: Victorem, Paschalem, Callistum & Innocentium.

Census ingentis amorem] Tantum iam olim pontifices degenerarunt a maioribus suis, qui patrimonij Petri exortes oratione & doctrina christiana promouebant euangelium, quod non dissimulat Platina. Census proprie dicitur exactio illa, quæ de facultatibus æstimatis indicitur.

Anglus præsul] Erat ille tum archiepiscopus Londonensis, qui tamen hodie Cantuariensi subest. Nam, vt Volaterranus refert, in toto regno duæ sunt descriptæ in codice fisci metropoles, Cantuariensis, scilicet, & Eboracensis.

Pagina] Epistola, cuius exemplar nunc extat apud Radeuicum cap. IX tertij rerum Aenobarb. Adrianus in literis suis gloriosissimum filium & christianissimum principem appellat Fridericum: sed, eodem Radeuico teste, licet caussa legatorum pontificiorum speciem sinceritatis videbatur habere: tamen fermentum & occasionem malorum latuisse postea compertum est.

Hæc ideo princeps] Quod, iuxta comici dictum, isthæc commemoratio quasi exprobratio esset immemoris beneficij.

Quod prius Ausoniis dum versaretur in oris,
Audierat Latiæ diffusum plebis in ora,
Et vulgo dici solitum: contingere nulli
Regna Latina viro, nisi cui Romanus amica
Traderet illa manu Petri sub nomine præsul.
Hoc quoque Romanæ præstans in sedibus aulæ
Vana loquebatur, qua voce licebat imago.
Hic a Romano mendax antistite pictor
Fecerat imperij sumentem iura Lutherum,
Stare genu flexo, nec non epigrammata manus
Desuper addiderat, simulatis consona rebus.
Hanc Adrianus ei, ne veræ semina cladis

Imago] Id est, pictura.

Pontifice] Innocentio secundo.

Sumentem iura Lutherum] Hic fuit Saxoniæ dux Lotharius a Gallicis & Italicis scriptorib. appellatus: quod hoc illis, vt Crantius ait, imperatorium nomen videretur. Quo ille ordine ad imperij fasces promotus sit, scribit idem in principio sexti libri Saxoniæ suæ. Hunc cum principes imperatorem dicerēt, diu reluctatū esse Baptista Egnatius tradit: contra nihil reluctatū esse Crantius adserit, vnanimiq; principū consensu regē declaratū. Nauclerus idē ꝙ Egnatius prodit,

Res simulata daret, penitus delere figuram
Pactus erat: sed adhuc minimi promissa laboris
Distulerat, fomesque mali viuebat imago.

addens, quod Henrico quinto defuncto, principes regni, ne de Septemuiris tantum intelligas, apud Moguntiam quatuor regni optimates designarint: hunc Lotharium, Fridericum, vel Chunradum ducem Sueuiæ, Leopoldum Marchionem Orientalem, id est, Austrium, & Carolum comitem Flandriæ. *Desuper addiderat*] Tales scilicet versus, vt recitat Radeuicus:

Rex venit ante fores, iurans prius vrbis honores.
Post homo fit papa, sumit quo dante coronam.

Ergo vbi magnificis accessit epistola verbis,
Admonuitque virum: satis indignatus, ab illo
Imperium princeps se suscepisse negauit.
Cumque refragari legati, & dicere contra
Tentarent, & falsa sua pro parte mouerent:
Infremuere duces, quos omnes aulicus ira
Ille comes præcessit Otho, gladioque cruentas
Acriter educto properabat sumere pœnas.
Sed rex in media (famæ non immemor) ira
Corripuit, tenuitque viros, iramque repressit.
Et satis implacide dimissos, iussit eadem
Qua venere via vestigia tuta referre.
Ne tamen ad dextram sit copia, siue sinistram
Detorquere gradum, nec nocte diutius vna
Vno stare loco, donec referantur in vrbem.
Vtque hæc caussa suæ cunctis notesceret iræ,
Protinus innumeris absentibus acta libellis
Innuit, & tales properat dictare querelas:

Cum mihi consensu diuina potentia vestro
Imperium frænare manu, cunctisque per orbem
Gentibus Ausonium dederit sancire timorem,
Si quid opinato grauius, dignumve querela
Inciderit, vestras iustis conquestibus aures
Pellere non timeo: quorum me munere regna
Et primo cœpisse, & nunc accepta tenere
Glorior, & nunquam memorem gratumve pigebit.
Inde fit vt summi (modo dicere fas sit) iniquos
Pontificis vobis cogar depromere fastus.
Nam cum Chrysopoli, magna cum plebe potentum
Consilium nuper summis de rebus haberem,
Aduenere duo falsi de sede prophetæ
Romana, qui se mandata salubria nobis,
Ferre paciscentes, & toti commoda regno,
Dulcia miscuerant secreto mella veneno.
Nam cum cœpta legi nobis a præsule missa
Prima parte sui sapuisset epistola pacem:
Protinus expressis ausa est subiungere verbis,
Illius nobis collatum munere regnum,
Imperij fasces, & sceptri iura dedisse,
Et gaudere datis, & si maiora dedisset,
Nunquam pontificem facti, donive pigere.
Quem cum legati viua quoq; voce furorem
Adstruerent, tantis exarsit curia flammis,
Vt nisi sedato tumidis præsentia motu
Nostra tulisset opem, miseranda clade perissent.
Ecce paterna fides, & magni præsulis alma

Comes Otho] De Wittelspach pater Ludouici, vt reor, Bauariæ ducis, auusque Othonis eius, qui Philippum August. vt dictum est, occidit.

Acta] Gesta. *Libellis*] Epistolis.
Absentibus] Scilicet, Optimatibus regni.
Cum mihi] Habes & huius epistolæ exemplum apud Radeuicum lib. supra citato.

Chrysopoli] Bisuntij.

Prophetæ] Cardinales signat prædictos, Bernardum, & Rolandū. Prophetæ autem omnes, qui sacra scripsere, dicūtur: ne in solos duodecim hoc cognominis competere putes. Super hac voce multis disseruimus olim in commentariis in Progymnas. Reuchlin. Videtur autem imp. nō sine mordacitate allusisse ad illud Christi: *Attendite a falsis prophetis.*

Integritas

Integritas, humilisque Petri vestigia sectans.
Iam non ferre crucem dominum, sed tradere regna
Gaudet, & Augustus mauult; quam præsul haberi:
Ecclesiæ pacem gladiis, quæ rite duobus
Vtitur, alterutro nunquam bene firma remoto
Scindit, & in sese geminos exasperat enses.
Dumque sacerdoti conatur iungere regem,
Non vno tantum contentus, lædit vtrumque.
Quid voluere duo gladij, quos Petrus in illo
Indicat esse globo? totidem nisi nomina summi
Iuris in ecclesia: quæ cum sibi mutua quondam
Fœderis alterni nexu, suffragia præstent,
Sunt diuisa tamen: nec in vnum posse videntur
Iuncta coire caput: nec eodem sæpe recurrunt
Instituenda modo, licet vnus vtrique sit auctor,
A quo nomen habet sub cœlo quæque potestas,
Alter honos cleri consensum postulat: alter
Arbitrio procerum, regnique fauore paratur.

Gladiis, quæ rite duobus vtitur] Sequitur commenticiam scholasticorum theologorum sententiam, qui Christi verba de duobus gladiis, vt plæraque alia, quæ propius ad philosophiam cœlestem pertinebant, subuerterunt, reclamantibus omnibus Christi præceptis, reclamante tota ipsius vita, reclamante doctrina apostolica, refragantibus tot martyrum millibus, repugnantibus vetustis interpretibus. Paucis illis verbis: *Ecce duo gladij hic*, Mundi gladium imperatori, & ecclesiæ, si Christo placet, asseruerunt: quamuis ipse affirmet, *regnum suum non esse de hoc mundo*, & Apostolus: *Arma nostra non sunt carnalia, sed potentia Deo.* Sed quid attinebat hinc trahere publicam magistratuum functionem, quam neque Christus, neque apostoli ademerant, quin eis, etiam idololatris incolumem esse voluerunt. quod iusticiæ diuinæ seruiret? Dumque sacerdoti conatur iungere regem, Hoc est, dum superioritatem, vt vocant, dominandi sacerdotibus plane interdictam a Christo, vsurpat. *In illo globo*] Id est, in cœtu apostolico. *Summi iuris*] Potestatis. Quo vocabulo etiam homo potestate præditus dicitur. *Sub cœlo quæque potestas*] Non enim est potestas nisi à Deo, vt signate Apostolus dixit ad Rom. cap. xiij. *Alter honos*] Scilicet Pontificalis. Alter, scilicet Regalis.

Ergo quid ad summum de regni iure, quid oro
Pontificem spectat? nullum caput ista super se
Aspicit, excepto cœlorum rege, potestas.
Ecclesiam regat ille suam, diuinaque iura
Temperet, imperium nobis fascesque relinquat.
Adde, quod infandum tractantes pectore votum
Latores apicum, mandatorumq; sequestri,
Diuinas spoliare domos, sacra tollere vasa,
Excoriare cruces, abrumpere textibus aurum:
Omnia quæ possent auide corradere sæuis
Vnguibus, & secum collecta referre parabant.
Vtque minus cautos mendacibus angere possent
Ac terrere notis, impresso plurima signo
Deprensa est vacuis apud illos pagina chartis,
Susceptura nouas quas (vellent) cumque figuras.
At nos Teutonico cupientes parcere regno,
Et simul iniustas cleri prohibere rapinas,
Vertere pestiferos a primo limine gressus
Iussimus, & vacua lusos repedare crumena.
Vos (age nunc) proceres, quibus hanc autoribus aulam,
Imperiumq; rego, præsens iniuria quæso
Asperet, & iustos mecum stimulate dolores.

Ergo quid ad summum] An nescis Friderice princeps christianissime, inter vos non dominabimini, sicut subditis dominantur reges gentium, hoc valere scilicet, Tu Petre cum tuis successoribus Romani imperij hæres esto perpetuus? Item: *Ego veni ministrare, & non ministrari*, esse, imperatores & reges terrarum, tua, ac successorum tuorum, in solio plusquam regio præsidentium, venerabundi gemmata osculentur vestigia? Tum illud: *Qui primus voluerit esse inter vos, erit vester seruus. Et qui voluerit inter vos fieri maior, sit vester minister*, aliud significare nihil, quam apud nos est præcipiendi potestas, reliquam ecclesiam manet parendi necessitas? Constat enim dicere solitum Benedictum XII: Omnem imperij potestatē suam esse: eo quod Christi Iesu superni regis esset vnicus in terris vicarius, successor Petri. *Nullum caput ista super se*] Hoc si quis hodie constanter asseueraret, hæretici nomen apud pontificios adulatores nō effugeret. Contrariam tamen partem, vt veritati affinem, magni nominis viri tutati sunt: licet hactenus eorum vicerit doctrina, qui vniuersam prope scripturam diuinam adulterinis interpretationibus subuerterunt. Apud quos nata sunt illa, olim ignota penitus sanctis, vocabula: Caput vniuersalis ecclesiæ, Generalis vicarius, Deus terrenus, Pontifex maximus, Suprema potestas, Legitima potestas, Habitus gladij, Vsus gladij, & alia multa huiusmodi. Quid pluribus? hodie habet imperator, vt eorum vtar verbis, recognoscere papam in superiorem, & expectare personæ suæ approbationem. *Ecclesiam regat ille suam*] Iuxta præceptum Pauli: *Nemo militans Deo, implicat se negociis secularibus.* Sed hic in promptu adest duplex nobis solutio. Vna, Roman. pontif. non alligari verbis Apostoli: quoniam inferior non habeat imperium in superiorem. Altera, quod ipsius vterque sit gladius

solius. Item, omnia esse eiusdem propter illum Christi sermonem: *Data est mihi potestas omnis in cælo & in terra.* *Latores apicum*] Id est, literarum apostolicarum.

Sequestri] Signat legatos, siue gestores negociorum papæ. Lauinius in libro quem scripsit de verbis sordidis, Sequestrum dici vult, quod eius vtraque pars fidem sequatur. Idque etiam Aul. Gellius probat: & Alciato nõ displicet: quod etymologia vocis huius a Modestino tradita subdura videatur.

Diuinas domos] Templa. Taxat Cæsar auariciam & sacrilegia sacerdotum cardinalium, imprudentibus rerum pietatis prætextu imponentium. *Minus cautos*] Simplices. *Signo*] Sigillo.

Vacuis chartis] Puris, quas nunc principales scribæ alba vocant. Charta est pagina scriptioni apta, ex quacunque materia illa sit, siue ex plumbo, siue ex cortice, siue ex linteis, siue ex papyro, siue ex corio, quæ dicitur membrana. De chartarum generibus Plinius multa cap. xij libro decimo tertio.

Interea magnos proceres Burgundia diues,
Pontificesque suis excitos sedibus vltro
Regis in occursum commouerat: omnia late
Oppida, seu validis munitæ turribus vrbes.
Excipiunt illum valuis reuerenter apertis,
Quaque relicta sibi iam libertate vetusta
Gaudebat tellus, venientem milite pauco
Agnoscit dominum supplex, regemque fatetur.
Ipseque Parisiæ moderator & arbiter aulæ
Milite cum multo, dubium, pacatus, an hostis,
Colloquij caussa regem Luduicus adibat.
Ast vbi dispositis illum dotalibus aruis
Teutonicas reuocasse gradum cognouit in vrbes,
Regia magnifico pacis sub imagine fastu
Misit, & æqua suis ab eo mandata recepit.

Interea magnos] Cum ex hoc loco, tum ex cap. xj tertij hist. Aenobarbicæ libri patet, vtramque Burgundiam iterum imperio cessisse, omnimoda, vt ait Radeuicus, subiectione, & debita fidelitate compromissa. Nam pontifices, non tantum qui aderant, vt Stephanus Viennensis archiepiscopus & archicancellarius Burgundię, Eraclius archiepiscopus & Primas Lugdunensis, Otho Valentinus episcopus & Ganfredus Auinionensis, Syluius item princeps Clariensis, sed & absentes alij omnes tum antistites, tum optimates, vt eiusdem Radeuici verbis loquar, & per nuncios & per litteras Friderico fidelitatem fecerunt, atq; hominium, & beneficia sua de manu illius reuerenter susceperunt. *Omnia late oppida*] Oppidum videtur Alciato id esse, quod tanquam propugnaculum aduersus hostes constructum est, & mœnibus vallatum. Id enim etymologia arguit: cum dicatur ab ope, id est, auxilio: quod eius caussa factum sit: vnde vt plurimum condebantur oppida, vt etiam natura loci tuta essent. Virgil. secundo Georg. *Adde tot egregias vrbes, operumque laborem, Tot congesta manu præruptis oppida saxis.* Propter quod etiam putat idem cum cæteris interpretibus iurium, proprie dici oppida, siue vrbs sit, siue castrum, emporium, conciliabulum, pagus, vicus, præfectura, burgus, metrocomia: dũ mœnibus cingãtur, & ab incursu hostium tuta sint. Laurentius autem Valla, quique eum secuti sunt grammatici, oppidum omnem vrbem dici existimauerunt, præter Romam: quæ peculiari nomine vrbs vocari cœpta, fecit vt cæteræ vrbes oppida vocarentur. *Munitæ turribus vrbes*] Annotauit & idem Alciatus, quod in pontificiis recentioribusque canonibus, non videntur vrbes appellari, nisi quibus episcopus datus est. In antiquis enim decretis, maioribus tantummodo vrbibus episcopi constituti fuere. Sed tamen hodie quam plurimæ in Germanis, Sarmatisque vrbes sint, quibus specialiter nullus sacrificulus antistes præest: quod hæ nationes, non pauca ex iure gentium adhuc retineant.

Parisiæ aulæ] Gallici regni, pars pro toto, familiari poetis figura. Quidam Parisium conditam volunt a Iulio Cæsare, Parisiumque singulariter & fœminine nuncupatum. Quibus vt non accedamus, ipse Cæsar in primis facit, qui, Ritio teste, laudum suarum alioqui non obtrectator, eius, vt istis placet, operis Parisij nunquam meminit; vt aliquoties Parisiorum gentis, in qua Lutetiam Strabo, Mela, Pliniusque & Ptolomæus statuunt, in eo propemodum tractu, quo nunc est. Inuenias qui Parisius indeclinabili forma per omnes casus affirmet: & ita multorum seruat vsus. Vrbs ad Sequanam posita, vbi nunc regia Gallorum, consilium, quod Parlamentũ appellant, & studium litterarum, Caroli Magni opus: e quo vt viri aliquot prodiere tum religione, tum multifaria doctrina insignes, ita negari non potest, hic alios nonnullos quorum prodigiosa barbaries propemodum bonis litteris, & simul pietati christianæ exitium attulisset, nisi propitius Deus in tam altis ignorantiæ tenebris, excitasset clarissima illa duo Galliarum lumina, Guilielmum Budæum, & Iacobum Stapulensem: quorum monimenta non tantum perhibent testimonium doctrinæ suæ, sed plane indicant etiam, quam sint integri vitæ scelerisq; puri, amantesque ęqui & honesti: quæ, dum doctrinæ accedunt paulo ampliori, magno in loco statuenda mihi cum Vadiano nostro videntur. *Ludouicus*] Cognomento Iunior, de quo latius aliquanto lib. 9. Sed quam Germanorum gloriæ atque virtuti inuideant Gallicarum rerum scriptores, indicat hic locus, & mox præcedens. prætereunt enim silentio, quæ tanta fide, citatoq; testimonio Trecẽsis episcopi Radeuicus noster retulit. Sed præstat eius recitare verba. Nam, sicut egomet, inquit, referente venerabili viro Henrico Trecensi episcopo cognoui, Ludouicus audito, quam strenue partibus illis Fridericus præualuisset, pertimuit: nec iam ad colloquium, quod suspectum habebat, sed ad bellum se ratus proficisci, clanculo non paruas copias collegerat: adeo, quod nouẽ episcopos cũ sua militia vna nocte in Trecensi ciuitate tunc hospitasse memoratus præsul

ſul memoraret: cumque tota terra illa non minimo metu nutaret, ipſa trepidatio nobis pro victoria putabatur. Meminit Nauclerus conuentus, qui apud Diuionem ſuper tollẽdo ſchiſmate indictus eſt, inter Fridericum, & Philippum, qui patri Ludouico iam vita functo ſucceſſerat. Æmylius ex Gaguino retulit in lib. Sextum operis ſui, iam dictum Philippum cum Aenobarbi nepote ex filio Friderico Aug. per filium ſuum Ludouicum in Mediomatricibus renouaſſe fœdus, quod inter principes Ro. regesque Galliarum antiquitus obſeruabatur. *Magnifico faſtu*] Quoniam iſthæc regum tractatio per nuncios, quorum nomina Radeuicus ponit, magis ad oſtentationem faſtus, quam ad reipub. vtilitatem facta eſt. eodem autore Radeuico. *Et aqua ſuis ab eo mandata recepit*] Videtur per tranſlationem mandata accipere pro actis ipſis, pro quibus illa dari ſolent. Vt ſcilicet, iis modis Aenobarbici legati cum regiis nunciis egerint, quibus illi erga eos vtebantur. Iuxta illud vulgatiſs. verſiculi: *Tu quoque fac ſimile.*

Iamque tuos Cæſar peragrans Germania campos,
Saxoniæ fines, claramque intrauerat vrbem,
Quam prius infidis condixerat ille Polonis.
Quos vbi velle dolum, iurat aque pendere parui,
Indefenſa fidem cunctis abſentia fecit.
Signa Ratisbonam ſua fert, vbi magna coibat
Concelebranda patrum ſolenni curia cætu.
Huc quoque Pannoniis legatio venit ab oris,
Verba, precesque ferens Geiſæ ſub nomine regis.
Huic ſatis in teneris adoleſcens ſtrenuus annis
Frater erat Stephanus, quem rex ad culmina regni
Aſpirare dolo Bela ſuaſore, ferebat.
Hic placido cultu puerum nutriuerat, vt qui
Vir bonus & prudens, & auunculus eſſet vtrique:
Hunc quaſi ſuſpectum regnis, & facta parantem
Impia, rex odiis vexabat frater iniquus.
Impoſitoque ſibi funeſtæ crimine fraudis,
Teſtibus, & falſis iuuenem damnare parabat
Iudiciis, odiumque furens ferale coquebat.

Claram vrbem] Magdeburgum. *Iurata*] Pacta ſcilicet, & promiſſa, iureiurando adfirmata. *Abſentia indefenſa*] Id eſt, contumacia: in quam incidunt, qui in iudiciis citati, non adſunt, aut mox legitimam abſentiæ cauſſam non edunt. Quanto igitur magis, qui diem ſibi pacto conſtitutum iam negligunt. Sed notum apud maiores, Polonorum perfidiam in vulgi verbum abiiſſe. *Solenni cætu*] Congregationem hodie vocant, quam canoniſtæ vel ex duobus cõſtare dixerunt. Cœtus vero decem homines requirit. *Pannoniis ab oris*] Hungaricis: quoniam Hungari, vt dictum eſt, tenent nunc inferiorem Pannoniam, cuius limites multo breuiores quam Imperium. *Geiſæ regis*] Rex Bela ſecundus eo nomine, qui cum patre Almo exoculatus eſt a patruo rege Colomanno, ſucceſſit Stephano eius nominis ſecundo filio Colomanni ſine liberis defuncto, ex Helena Seruiæ regis filia Geiſam, Ladiſlaum, Stephanum, & Almum ſuſcepit. Geiſa natu maior, poſt mortem patris imperio paterno potitus eſt: vſurpante pariter regno Stephano fratre, vt Radeuicus ſcribit, Belæ auunculi ſuaſu. Quod & Poeta ſecutus, Radeuicum indicat: cum tamen alij id minime vel vno verbo innuãt, ſed conſtanter referant, Stephanum tertium huius Geiſæ filium patruos habuiſſe initio ex ſucceſſione regnum vſurpantes Ladiſlaum, deinde Stephanum Belæ ſecũdi filios: qui, vt patet ex hiſtorico Hungarorum, breui tempore interiere. Hic Stephanus regnauit ann. XI. moritur MCLXXIII. Quamuis principatus Aenobarbi incidit in poſteriores annos, quibus rerum dictus Geiſa apud Hungaros potiebatur, quibus ille XX annis præfuit. *Bela ſuaſore*] Nulla fit huius Belæ mentio apud alios, quos ego quidem legerim. *Hunc*] Scilicet, Stephanum. *Suſpectum*] Æmulum. *Funeſtæ fraudis*] Parricidij: quod non in patrem ſolum, ſed etiam in cæteros coniunctos committitur, quorum lex Pompeia meminit.

At puer in magno ſpem tantum Cæſare ponens,
Rebus opemque ſuis, ſolum ratus eſſe ſub aſtris
Qui velit, aut poſſit tumidos arcere tyrannos,
Hunc adiit, tumidique graues quas ſenſerat iras
Fratris, & indigno fœdatam crimine famam,
Exiliumque ſuum deflens: inſignia magni
Corda viri, crebris tandem permota querelis
Impulit, vt ſæuo fratri mandata, minasque
Scriberet, & iuuenem famæ, domuique paternæ
Reſtitui, falſo læſum rumore iuberet.
Ille furens odiis, & gaudens fratre remoto,
Cuius erat probitas animi ſuſpecta nocenti,
Excuſare ſuam fraterno crimine culpam,
Inuidiamque ſui cupiens lenire furoris,
Hæc regi mandata viros perferre fideles

Scriberet] Miſſos etiam a Friderico legatos, pro reſtituendo Stephano, Radeuicus tradit.

Viros fideles] Geruaſium epiſcopum de Caſtro ferreo, & comitem Heidenricum.

Iussit,& Augustas his fallere vocibus aures.
Germanum, quoadusque nihil crudeliter egit,
Vel latuere doli,consorti fœdere iuris
Participem,nulloque modo,nisi nomine tantum,
Partiri quod nemo potest,habuisse minorem:
At postquam durum patuit scelus,illud amicè
Non potuisse pati,nec tunc quoque sæuius actum,
Aut grauius quicquam,quam quod iam fraude repertà,
Cautus ab infido se subtraxisset amico.
Illum (cum posset tutus mansisse) coactam
Sponte sua simulasse fugam, caussamque doloris
Esse, quod incæptos nequeat patrare furores.
At rex huic finem nequiens imponere liti,
Cum maiora premant priuatæ pondera curæ,
Distulit,& iuuenem Veneti per stagna profundi
Prouidus,argolicam seruandum misit ad vrbem.
Hoc quoque conuentu procerum,dux ille Boemus
Fama Labeslaum,quem nominat,ob sua gesta
Fortiter,& bello nuper spectata Polono,
Ex duce rex fieri meruit,gessitque potenti
Sceptra manu,cinxitque nouo diademate crines.
Protinus ad patrias vestigia rex nouus vrbes
Retulit Italico pactus sua robora bello.
Nec minus egregium dictu,pulchrumque putamus
Quod patrui regis,dux Austricus,atque Frisingæ
Præsul sedis Otho,studio, curaque nepotis
In pacem rediere bonam,quos ante feroces
Irarum stimuli,fraternaque rixa cruentis
Vexabat odiis,cum dux abrumpere quædam
Fratris ab ecclesia per vim tentabat: at ille
Prisca suæ sedis certabat iura tueri.
His bene compositis Ripuaria Cæsar in arua
Tendit,& extremos Rheni percurrere fines
Accelerat,pacemque locis,& iura reformat
Gentibus,hanc cunctis gaudens præponere curis.
Ne qua parte sui nutantia regna relinquat
Rector, ad Italicos moturus signa labores.

Iuris] Dominationis.

Partiri quod nemo potest] Politici regem sic accipiunt, quasi suprema quædam & absoluta potestas sit, supra quem in suo regno nemo sit, sed ipse præsit omnibus: ex quo fit, vt rex nisi vnus dumtaxat esse non possit. Plures enim reges simul vni regno præsidentes, sese mutuo impedirent, naturamque perimerent regis, quæ non omnibus præesset, sed haberet paritatem.

Amicè pati] Pro, æquo animo ferre.

Argolicam vrbem] Constantinopolim. *Hoc quoque conuentu procerum*] Quæ ad hunc locum faciũt,nos aliquanto latius in principio Quinti ex Syluio retulimus. Lego apud Canonistas, quod mirum eis videbatur, cum primo rex fieret dux *Boemiæ*, quod non haberet, nisi vnum episcopum Pragensem: dictumq; propterea eum proprie tunc non habuisse regnum. Extat in põtificiis decretis Canon, quo describitur quæ prouincia sit regio digna nomine: cui caput est: Scitote 6.q 3. *Patrui regis*] Coniunctio sanguinis abunde lib. primo explicata est. *Frisingæ sedis*] Hanc in monte Frisingen vocato,excitauit primus eius antistes diuus Corbinianus, regnante iã apud Gallos Pipino Franco Germanico. Situm loci scribit eleganter Otho ille noster cap. 24 lib. 5 historiæ suæ prioris. *Cruentis odiis*] Iuxta prouerbium quod ab Aristotele refertur lib. Politicorum septimo, scilicet: *Acerba esse bella fratrum*. Suppetunt abunde multa ex historicis exempla, quæ arguunt, si quando simultas inciderit inter fratres, eam esse atrociorem, quam vulgarium inimicorum. *Ripuaria in arua*] Qui populi Ripuariorum nomine continebantur,lib.primo indicauimus. *Ne qua parte sui nutantia regna relinquat*] Hoc autem adeo feliciter præstitit per omnem Germaniam, vt,quemadmodum Radeuicus ait,quod dictu mirum est, iam non regni rector, sed vnius domus, vnius reipub. paterfamilias haberetur. Nimirum ratus cum Tito Cæs. diem eum se perdidisse,in quo non aliquid in rem imperij, de iure item & iusticia inter omnes gentes conseruanda disposuisset.

Rursus Vangionum campos, Luthramque reuisit,
Regalesque sibi quos struxerat ipse penates
Incoluit, paucis sedata mente diebus.
Dum sibi consilio sanctorum cuncta virorum
Rite gerenda putans, vicinis munera larga
Erogat ecclesiis,turbæque benignus egenti
Dilargitur opes, autorem nactus in hac re
Hermannum,meritisque grauem,formaque venustum,
Sanguine conspicuum: qui tempore præsul eodem
Brixnensis erat,cunctis quos teutona tellus
Tunc habuit,claræ prælatus nomine famæ:
Vnde viri monitis ad magna negocia tendens

Luthram] Cæsarea cognominatur nostrate lingua. Clarum fecit oppidum ficticius lectus, Friderici Aug. secundi, quem illic quotidie sterni fabulantur, quod singulo mane inuolutus reperiatur.

Sanctorum virorum] Scilicet, episcoporũ: qui & sanctissimi interdum appellabantur.

Diuinam studijs Princeps a seque, suisque
Tentabat castris auertere mitibus iram.
Iamque procellosis aquilonibus aera molles
Abstulerant zephyri, senij cum frigore pulso
Grata repubescit iocundi temporis ætas,
Dum viret omnis ager, tellusque decore resumpto,
Floribus, & viridi iuuenescere gramine gaudet,
Cum iam desuetus post ocia longa iuuencus,
Cura laboriferi cogit iuga ferre coloni:
Quæque diu tutæ tenuit naualia sedis,
Nauta ratem dubias pelagi deducit in vndas,
Magnaque pro regno gesturi prælia reges,
Fortia, belligeras reuocant in castra cateruas.
Cæsar ad Italicum iam se procingere bellum
Apparat, & validas castris accire cohortes.
Ne qua tamen puram culpæ contagio caussam
Infuscare queat, sanctos adsciscere patres,
Et iustæ caussas exponere maluit iræ.
Qui postquam stimulos iamdudum bella volenti
Adiecere nouos, iustumque, piumque fatentes,
Nomine quod regni geritur sub principe bellum,
Protinus accensa stimulis grauioribus ira
Feruet, & vltorem veniæ spe tutus adepta
In Ligurum pœnas Princeps accingitur ense.
Iamque gradu refugo Romam sine laude reuersi,
Terribiles nostri legati Principis iras,
Quæque suæ trepidi tulerint discrimina vitæ.
Quantaque probrorum conuitia cuncta gementes
Addiderant, Adriane, tibi, mæstoque relatu
In regem nimias acuebant præsulis iras.
Iam tunc Romani partes dissensio cleri
Fecit, & in geminum secessit schisma fauorem:
Hi Legatorum partem, Papamque sequuntur:
Ast alij regis pulchrum, & laudabile factum
Excusant, fortemque vocant, dignumque corona.
Ac velut elatos culpant, nimiumque tumentes
Dissidij caussam, fomentaque prima dedisse.
Illa dies caussam, momentaque prima malorum
Præstitit, & longo victuræ tempore pestis.
Principis, an Papæ fuerit pars iustior, alter
Qui melius potuit cognoscere iudicet: at nos
Ignari rerum, partem veneremur vtramque.
At præsul subita nimium quoque feruidus ira,
Præsulibus nostri tam sæua piacula regni,
Contemptusque suos mæstis deflere querelis
Accelerans, tales ferri iubet vndique chartas:
Si satis vnanimes in Christi nomine fratres
Estis, & eiusdem proles certissima matris,
Contemptus nostros, & sacræ scandala vobis
Credimus ecclesiæ magno ventura dolori.
Quam male legatos maiestas regia nostros
Audierit, quantaque furens exarserit ira,
Vnius falso decæpta interprete verbi,
Vel qui præsentes aderant videre: vel absens
Si quis erat, potuit certis audire relatis.

Iamque procellosis] Pulcra periphrasi signat apparuisse ver. *Senij*] Pro hyemis posuit. *Tutæ sedis*] Hoc est, portus, siue stationis nauium. *Sub principe bellum*] Qui belli ius ex euangelio trahunt, plane Christi, & apostolorum doctrinam corrumpunt. Multo igitur rectius sentiunt, qui bellum quamuis legitimum, inter necessaria mala ponunt. Diuus Augustinus, qui bello patrocinari alicubi videtur contra orthodoxos veteres, quorum nullus non illud dānauit, fatetur ingenue, se non posse, etiā si velit, eloqui, quātum malorum duratum dirarumque necessitatum insit bellis, etiam quæ iusta dicuntur, capite septimo lib. ciuitat. Dei 19. quod & obiter a nobis superius tactum est.

Legati] Pontificij, superius nominati.

Si satis vnanimes] Huius epistolæ habes apud Radeuicum exemplar: quem latuisse miror: alteram eiusdē Adriani ad Fridericum scriptam epistolam haud dissimili argumēto: quā vna cum Aenobarbi responsiua haud grauabor adscribere, quod & ad hunc locum opportune accedat, & simul ostendat, quam degenerarint Rom. episcopi ab humilitate, lenitateque apostolici spiritus. Adrianus episcopus

At nos, teste Deo, quod sceptrum iur aque regni
Diximus a nobis illi collata fuisse,
Non donata quidem, potius sed tradita nostro
Illa ministerio, vel et commissa, per illud
Credidimus verbum sat recte posse notari.
Numquid ob ambigui suspecta vocabula dicti,
Debuit in tantam succendi filius iram,
Verbaque mandatis opponere dura paternis?
Adde, quod eximio famosos nomine nostri
Custodes lateris, tanta feritate lacessi
Pertulit, vt gladios, & saeua pericula mortis
Vix fugerent: vetitosque vltra procedere, tristes
Turpiter, ac trepidos ad limina sacra remisit.
Neue quis ad nostram toto de corpore regni
Audeat vlla sui deferre negocia sedem,
Obseruare aditus, angustaque claustra viarum
Dicitur, & mediam positis custodibus alpem.

seruus seruorū Dei. Friderico Rom. imperatori salutē, & apostolicā benedictionē. Lex diuina, sicut parentes honorantibus lōgæuitatē ꝓmittit, ita maledicentib. patri & matri, sententiā mortis intendit. Veritatis aūt voce docemur: ***quia omnis qui se exaltat, humiliabitur.*** Quapropter dilecte in dño, fili, super prudētia tua nō mediocriter admiramur, qđ B. Petro. & S. Rom. ecclesiæ non quantā deberes reuerentiā exhibere videris. In literis enim ad nos missis, nomē tuū nostro prępo-nis: in quo insolentię, ne dicā, arrogātiæ notā incurris. Quid dicam de fidelitate B. Petro & nobis a te promissa & iurata: quomodo eam obserues, cum his qui Dei sunt & filij excelsi oēs, episcopis videlicet? Homagiū requiris, fidelitatē exigis, & manus eorū sacratas manibus tuis innectis, & manifeste nobis factus cōtrarius, Cardinalibus a latere nostro directis, nō solum ecclesias, sed & ciuitates regni tui claudis. Resipisce ergo, resipisce tibi cōsulimus: quia dū a nobis cōsecrationē & coronā merueris, dū incōcessa captas, ne cōcessa perdas nobilitati tuæ timemus. Ad quā Imp. ita respōdisse fertur: FRIDERICVS DEI gratia Rom. imp. semper Aug. ADRIANO ecclesiæ cathol. pont. Omnib. illis adhærere, quæ cœpit IESVS facere & docere. Lex iustitiæ vnicuiq;, quod suū est restituit. Non. n. parentib. nostris detogamus, quib. in hoc regno nostro debitū exhibemus honorē, a quib. videl. progenitorib. nostris, & regni dignitatē suscepimus, & coronam. Nūquid tēpore Cōstant. Syluester regalis aliquid habuisse dignoscitur? sed eius pietatis cōcessione libertas concessa est ecclesiæ, pax restituta, & quicquid regalis papatus vester habere dignoscitur, largitione principum obtinet. Vnde cum Rom. pontifici scribimus, iure & ex antiquo nomē præponimus, & ad iustitię normā eidē nobis scribēti concedimus. Reuoluite annales, & si lectū neglexistis, qđ asserimus illic inuenitur. Ab his aūt, qui Dei sunt per adoptionē, & regalia nostra tenēt, cur homagiū & regalia sacramēta nō exigamus? cū ille noster & vester institutor ab homine rege nihil accipiēs, sed omnia bona omnib. cōferēs, qui pro se & Petro cēsum Cæsari persoluit, & exēplū vobis dedit, vt ita faciatis, docet vos, dicens: *Discite a me, quia mitis sum, & humilis corde.* Aut igitur regalia nobis dimittāt: aut si hęc vtilia iudicauerint, quę Dei Deo, quę cæsaris cæsari persoluāt. Cardinalib. vtiq; vestris clausæ sunt ecclesię, & nō patēt ciuitates: quia non videmus eos prædicatores, sed prædatores: nō pacis corroboratores, nō orbis reparatores, sed auri insatiabiles corrosores. Cū aūt viderimus eos, quales requirit ecclesia, portantes pacem, illuminantes patriā, assistētes caussæ humiliū in æquitate, necessariis eos stipēdiis & cōmeatu sustētare nō differem⁹. Humilitatis aūt, quæ est custos virtutū, & mansuetudinis vestræ, nō minimā notā incurritis, cū huiusmodi quæstiones religioni nō multū conferētes, secularib. personis ꝓponitis. Prouideat itaq; paternitas vestra, ne dū talia mouet, quæ indigna ducimus, offendiculū ponat illis, qui velut ad imbrē serotinū ori vestro aures suas arrigere festinant. Nō.n. nō possumus respōdere auditis: cū superbiæ detestabilē bestiā, vsq; ad sedē Petri reptasse videmus, paci ecclesię bene semper prouidentes. Bene semper valete. *Custodes lateris*] Intelligit Cardinales supradictos, Canonistas ideo de latere Cardinales legatos dici, quod adsistant papæ, qui de eorū collegio vt imp. de senatorū numero, existat. Tū multa de illorū potestate, qualitate, prærogatiua, tradunt Hostiensis, & sectatores eius, adimūt papæ ius deponēdi Cardinalē sine cōcilio generali. Ioann. Monachus ait, cœtū cardinaliū esse in quasi possessione, ne quid ardui pontifex inconsulto eorundē collegio statuat: sed memineris vtrumq; cardinalem. *Ne quis ad nostram*] Caussam Nauclerus ostendit, quæ Cæsarē eo adegit, vt posthac neq; legatū pontificiū in Germanicū regnū, nisi a se vocatū, admitteret: neq; quempiā qui iam ad Rom. tribunal prouocarat, Romā proficisci pateretur. Vnde fortasse Lunden. ille episcopus, vt dicti imperialis contēptor, intercæptus est, per Germaniā iter ad vrbē arripiēs prosequēdi caussam appellationis prætextu.

At vos ecclesiæ fortes, validaeque columnæ
Pontifices (neque enim vestris hoc credere fas est
Actum consilijs) vos hæc iniuria tangat,
Proque Dei fortem stabiles opponere murum
Ne trepidate domo solida, quæ præside Christo,
Ædificata petra, quamuis concussa procellas
Sentiat, euerti tamen, & succumbere nescit.
Ac primo iuuenem monitis inflectere regem
Cura sit, vt tantum properet purgare reatum,
Autoresque mali rabidæ feritatis Othonem,
Reinaldumque simul: quorum comes aulicus alter,

Proque Dei domo] Quin potius pro ambitione, fastu, & auaricia tua magis proferendæ ditioni, quam gloriæ Christi studueris: quam retro vere Episcopi humilitate, mansuetudine & paupertate adseruerunt: cum tu neque præpositum nomen in familiari epistola, vere Romani imperatoris, neque verbum quidem in te dictum pro nomine Christi pati sustinueris.

Culmen

Alter in ecclesia falso iam nomine culmen
Pontificale tenet: famosi criminis vltor
Corrigat, & digna manifeste puniat ira.
Obsequiumque Deo, nobis impendat honorem,
Illis spem veniæ, cunctis exempla relinquat.
Talibus acceptis a summo præsule chartis,
Pontifices vno sic rescripsere tenore:
Scimus, & a Domino stabili promissa tenemus
Indubitata fide, nunquam de sede mouendam,
Quam Petrus in solida fidei consistere iussam
Protegit ecclesiam Christo sub præside petra.
Cum tamen insolitis sedes Romana procellis
Concutitur, capiti totius corporis angor
Condolet, vniusque dolor transfertur ad omnes.
Hinc fuit alme pater, cum regia pectora nuper
Illa recens dubijs mouisset epistola verbis,
Cum fremerent regni proceres, strepituque feroci
Obstruerent stupidas insuetis vocibus aures,
Vt neque fulmineam te contra principis iram,
Et sæuas stimulare minas, nec rursus in illum
Munimenta tuæ parti præstare liceret.

Culmen pontificale] Quod imperatore, vt reor, auspice ad Coloniensem ecclesiam Reinaldus imperialis aulæ Cancellarius, inuito Adriano euectus erat. Vnde dicit, falso nomine.

Scimus, & a Domino] Extat & huius epistolæ exemplum apud Radeuicũ, quæ satis indicat tunc temporis episcopos nostros haud tam addictos fuisse Romanæ sedi, atque nunc sunt.

Solida petra] Abutitur notissimo scripturæ apud Matthæum loco, ad asserendum Rom. ecclesiæ primatũ: quum Christus iis verbis significauerit, se super istam petram, hoc est, solidam istam fidei professionem extructurum ecclesiam suam: in quo fundamẽto si constiterit, nec inferi quidquam aduersus illam poterũt, nedum homines. Proinde hæc verba: *At ego vicissim tibi dico, quod tu es Petrus, & super hanc petram ædificabo meam ecclesiam, & portæ inferorum non valebunt aduersu illam*, non tantum ad Pontificem vnum, sed ad omnes christianos pertinent.

Vt si forte nouo lunam concurrere soli
Ætheris impulsu mirantia sydera cernant,
In neutram belli secedere territa partem
Forsitan audebunt, & compatientur vtrique.
Hunc velut innato, proprioque calore timendum
Horrebunt, isti placidæ magis, atque labore
Assuetæ socio, densas purgare tenebras
Præstabunt, tacitum, nil amplius ausa, fauorem.
Sic nos cæsareas, & formidauimus iras,
Et tibi qua licuit fauit secreta voluntas.
Illa tamen dubij sensus defendere verba,
In tanto procerum fremitu, medioque furore
Omnibus infestis, nullo præsumpsimus ausu.
Quæ super hæc nobis mandata legenda dedisti,
Legimus, & monitis cupidi parere paternis.
Protinus ammonitu regalia pectora blando,
Iamque soporatas precibus demulsimus iras:
Cuius, vt expressas possis agnoscere voces,
Dulcibus alloquiis ita respondisse putato:
Imperium geminis disponitur, inquit, habenis,
Legibus, & veterum seruato tramite morum:
His ego contentus, fines transire paternos
Nec volo, nec possum: neque enim prudentior illis
Laude superuacua cupio, vel maior haberi.
Debita pontifici faueat reuerentia: regnum
Legibus antiquis, & prisco more regatur:
Cuius ab æterno tantum collatio rege
Prouenit: ad proceres electio pertinet, in qua
Præcipuam vocem præsul de iure vetusto
Moguntinus habet: pastori prima recentis
Agrippina tuo conceditur vnctio regis:

Vt si forte nouo] Comparationem & hanc neque ineptam dixeris. *Nouo soli*] Quod talis appareat post defectum: qui, vt deprehendi possit, docet Seneca capite duodecimo primi Natur. quæstion. *Concurrere*] Opponere se.

Illa tamen dubij sensus verba] Quæ literarum papæ series continebat. Insigne, videlicet, coronæ beneficium tibi contulimus.

Ab æterno tantum collatio rege] Idẽ Iustinianus Aug. prodidit in principio codicis sui, multisque rationibus legum interpretes nituntur ostendere, a solo Deo ius & potestatem imperij deriuari. Sed canonistæ, qui po-

Imperij nitidam summo sacrare coronam,
Pontifici ius est: vt vero nomine possit
Non dator Imperij, sed confirmator haberi.
Hæc ego magnorum suscepi iura parentum,
Hæc retinere libet: si quis super addere quidquam
Nititur, inualidum prorsus vacuumque relego.
Sunt sua iura patri, diuinis legibus orbem
Temperet: ecclesias, quo debet iure, gubernet:

tissimum papalem dominationē extruxerūt locis aliquot euāgelicæ doctrinæ insigniter detorsis, respondēt egregio scilicet, commento: Si imperium est, inquiunt, a Deo, hoc non est immediate, sed per debitam & subalternatiuam emanationem a Vicario Christi, apud quem sunt iura cœlestis & terreni imperij. ad probādum hoc, suas, quas statuerūt doctrinas, citant.

Electio pertinet] Iuxta eorundem traditionem pontificis beneficio, quod ille transferat imperium de gente in gentem. Verum superius indicauimus, formulam illam de electione vulgatam, non fuisse perpetuam, sed magis commenticiam videri. ***Præcipuam vocem***] Hoc est, primam, vt Radeuicus indicat. Hodie postremam habet. Lege caput constitutionis Carolinæ, quam auream bullam vocāt, de principibus electoribus in communi. ***Recentis***] Electi. ***Vnctio***] Id genus ceremoniarum alicubi ridere videtur Leonardus Aretinus. Certe Christus & rex, & sacerdos, nulla externa vnctione, sed paterna voce tantum: ***Ipsum audite***, vniuerso orbi imperator, & rex, & dominus dominantium constitutus est. Vnde autem fluxerit mos vngendi sacerdotes & reges, ostendit Polydorus. ***Nitidam coronam***] In primo lib. de tribus coronis, quibus imperator coronatur, nonnulla ex rerum scriptoribus retuli. Canonici iuris interpretes ideo ferreo primum, deinde argenteo, postremo autem aureo diademate caput imperatoris cingi inter alia tradunt, quod iis metallis Romani *singulis quindecim annis* recipiebant tributum de toto mundo, cum tamen illum nunquam occupauerint. Vnde & hoc commentum & sane perridiculum, a grauibus autoribus est explosum: sicut & allegoriæ ad hoc triplex infularum genus relatæ. Notum est illud non illepidum glossæ commentum in Rub. C. de indict. libro x. Imperatorem scilicet, triplici corona insigniri: quod sit totius mundi Dominus, qui tres in partes diuiditur. Quod enim toti Asiæ dominetur, promulgatum est l. fi. C. de temp. appell. Quod Africæ, l. 1. ff. de offic. præf. præto. Af. Quod Europæ, l. ij. C. de appell. Quod aūt ex coronatione nihil noui iuris cæsaribus accedat, libro proximo ostendemus. ***Sed confirmator haberi***] Sed & dator iuxta decreta pontificum, & canonistarum traditiones, quibus egregie papæ vtriusque gladij potestatem vendicant, contra genuinum Christi verborum sensum: quasi ille frigidam illam suam distinctiunculam de habitu & exercitio inuenerit. Balbus pontifex cap. 22, libro de Coronatione tradit, vnde euenerit, vt mutato vetere instituto, imperator confirmetur a pontifice.

Cogitet antiquos primæui temporis annos,
Præteritosque dies, & sæcula prisca reuoluat
Num Petrus? aut Clemens? num cætera turba priorum
Sceptra latina dabat? Romanus tempore prisco
Pauper erat præsul, regali munere creuit:
Nec tamen vt fasces, & regni iura Latini,
Vel dare præsumat, vel cuiquam tollere possit,
Excessere modum magnorum munera regum,
Si tantum cuiquam ius in sua regna dederunt.
Sed neque tanta fuit largitio, nec dare quisquam
Quo caret ipse potest: huius collatio regni
Autorem sortita Deum, contingere nulli
Iure potest hominum: collator muneris huius
Est Deus: hoc summis regnum confertur ab astris.
Hoc tamen arbitrium Romanus tempore nostro
Vendicat antistes, documentaque vana figuris
Exprimit, & chartis dat grandia verba superbis.
Iamiam picturæ, moneo, tollantur inanes:
Cauta verecundis mitescat epistola verbis.
Iam veris tractare libet, iam muta loquaxve
Cedat, & e medio mendax tollatur imago.
Quid sua verba ferant studeat pensare prius, quam
Regales incauta manus reprobandave tangant.
Si cupit ecclesiæ pacem cum regibus esse,
Nec sumus ignari, patri quid filius, aut quem
Debeat ille mihi versa vice iuris honorem.
Legatos siquidem minime procedere passi,

Num Petrus? aut Clemens] Profecto dolendum est opus Lini, qui mox Petro successit, intercidisse, quo complexus est res gestas Petri. Quæ enim circumfertur a Clemente conscripta Petri cum Simone mago cōcertatio, prorsus aliena est a pectore apostolico. Recæptum est, Petrum ecclesiæ Christi præfuisse an. xxv Antiocheæ: VII reliquos Romæ. Præterea obseruatum, id quod rei experimētum, veritasque hactenus edocuit, vniuersorum scilicet, diui Petri successorum, cuiuscumque illi sortis sumantur, neminē tot diebus in eius sede, aut consedisse, aut consessurum esse, quotquot diebus diuus Petrus primus a Christo ecclesiæ pontifex institutus in ea consedit. Et rursum non tantum diui Petri dies nullus Romanorum pontificū suo in pontificatu permensus attigit, sed & ipsum quoque Petri nomen, quod ad christianæ ecclesiæ solidissimam petram non immerito alludit, Romanorum pōtificum obtinuisse, hactenus nemo visus est. qđ hoc disticho Bouillus cecinit:

Petri successor, consedit nemo diebus
Tantis, & nomen nemo secundus habet.

Clementis autem pietas, eruditio, atque modestia summa commendata est a scriptoribus temporum, rerum

que

Nec in contemptum diuini patria ad vrbem
Iussimus, aut odio vestigia versa referre:
Sed quia multa nouæ secum molimina fraudis,
Vel iam scripta notis, vel adhuc scribenda ferentes,
Optabant miserum premere & exugere clerum,
Diuinas spoliare domos, secumque referre,
Quo nunquam Romana sitis satiabitur, aurum.
An pulchrum satis est, & summo præsule dignum
Impressas signo vacuas emittere chartas,
Quas possit lator varijs inscribere nugis
Cum volet, & miseris falsas affigere culpas,
Laturus veram ficto pro crimine prædam?
Nam quod me queritur, positis custodibus, omnes
Præclusisse vias: nec me fecisse negabo,
Nec nisi propensa factum ratione fatebor.
Si quis habens caussam, sacra limina iure probatam
Vel peregrinus adit, via libera rite patebit:
At si quis nugas pacis turbator inanes
Illuc ferre cupit, nusquam transire licebit.

que Romanorum pontificum. Huius meminisse volunt diuum Paulum capite vltimo ad Philippenses, eiusque esse eam, quæ ad Hebræos nunc vulgo inscripta est epistola. *Num cætera turba priorum*] Scilicet, Romanorum pontificum, quos idem Bouillus nō inscite in triplicem ætatem dispartitus est. Vt scilicet prima eorum sit, qui in initio nascētis ecclesiæ sub cruentis imperatoribus viuentes mortalem corporis amictū, in proprij sanguinis effusione, ad Christi imitationem exuerunt. De his indubie sentit Fridericus. Secunda eorum est ætas, qui quanquam pro Christo sanguinē non fuderint, nec palmam martyrij adepti sint: secundo tamen loco per beatorum martyrū vestigia incedentes, doctrinis, orationibus, ieiuniis, lachrymis, eleemosynis, & aliis huiusmodi pietatis operibus eximiam animi mundiciem, & puritatem consecuti, templum Dei & cohæredes Christi effecti, in sanctorum contubernia transierunt. Tertia summorum pontificum distinctio eorum est, quorum quamplurimi vel a prioris vitæ sanctimonia paulatim degeneres, animum genialibus deliciis inflexerunt, aut magis dominandi libidine, quam pietatis studio summi pontificatus dignitatem contentiosis ambitionibus inierunt: qui neque, vt primi illi viciniores Petro, martyrij palmam adepti sunt: neq; vt mediorum, sincera cohors vsquequaque vitæ sanctimoniam coluerunt, vt piorum confessorum catalogo publice promererentur inscribi.

Romanus præsul] Id est, episcopus. Nam ab initio neq; papæ, neque pontifices, sed Romani episcopi vocabantur. Nomen a vetustis temporibus deductum. Nam Athenienses, quos speculatum mittebant, quid in vnaquaque subditarum ciuitatum boni, maliue, æqui, aut iniqui ageretur, hos episcopos, id est, speculatores vocabant, vt cap. qui episcopatum viij quæst. 1. Vnde vero, & quare Rom. episcopo nomen hoc papæ fuerit inditum, tradit Ioan. Andr. in præfat. Clement. *Regali munere creuit*] Scilicet, tempore Constantini Magni, & Syluestri papæ. *Sed neque tanta fuit largitio*] Designat vulgatam illam Constantini iam dicti donationem, de qua apud nullos extat autores, præterquam in libro Decretorum: idq; in antiquis voluminibus minime contineri, author est Antoninus in Chronicis. Quanquam Isidorus in historia sua scribit, cum vrbe Roma pontifici cessisse, ornamentisque omnibus imperialibus, diademate videlicet, habituque & albo equo, quo vectabatur. Basilicas item dicitur nonnullas in vrbe condidisse. Sed quid hæc ad tam immensum Petri, vt aiunt, patrimonium, elephantia Constantini, sanguine puerorum, & Syluestri baptismate partum? O beatas nugas, quæ tantum constituere imperium. In Laurentium Vallam, virum propter veritatē odio habitum & persecutum, quod probare conatus est, eo libello, qui iam vulgo notissimus est, nullum ius, siue munus imperij pontifici concessum, huiuscemodi distichum iactatum legimus: *Ohe, vt Valla silet, solitus qui parcere nulli est, Si quæris quid agat, nunc quoque mordet humum.* *Picturæ tollantur inanes*] Quæ Lotharium imp. adorantem pontificem, vt dictum est, exprimebant. *Ecclesia*] Sacerdotio. *Regibus*] Imperio. *Quo nunquam*] Taxat auaritiam Rom. curiæ, & aperit imposturam ad corradendum argentum a clero germanico.

Hæc de responsis diui, Pater optime, regis,
Salua pace tua, tibi rescribenda putamus.
Nam quæ præter ea superaddidit, vtpote quasdam
Pactorum tacitas ignaro principe leges,
Contractusque nouos, & conspirata latenter
Fœdera cum Siculis, melius reticenda videntur.
Ille Palatinus iam tunc a principe nostro
Regius Italicas veluti præcursor ad vrbes,
Non aderat præmissus Otho: Reinaldus eodem
Accelerare parans multis præsentibus ante
Immunem culpa, populique furentis ab ira
Protexisse viros, multo se teste probauit.
Nunc age tranquillæ sanctissime pacis amator,
Iustitiæ speculum, placidorum sanctio morum,

Fœdera cum Siculis] Guilielmus Siciliæ comes, qui patri Rogerio, quem Lotharius cæsar regno Neapolis exegerat, successit, statim inito principatu ecclesiæ rem cōtrectare cœpit. Vnde Adrianus in eum, a se diris primum execrationibus deuotum, copias duxit, tamen parum feliciter. Nam apud Brundusium conserta manu, Græcos & Apulos, qui pro pontifice stabant,

Nunc age deposita, si quam dolor intulit, ira,
In melius mentem reuoca, nobisque, tibique
Consule: neu placidam mundi turbare quietem
Ecclesiæ, regnique grauis dissensio possit.
Mitior augustas mittenda videtur ad aures,
Quæ tantos animi compescat epistola motus.

ingenti prælio fudit: raptoque mox in Adrianum agmine, cōpulit ipsum ad vltro offerendum eas pacis conditiones, quas antea respuerat: inter quas erat & illa, vt scilicet, se regem vtriusque Siciliæ declararet. Quod a pontifice factum Aenobarbus egerrime tulit, primaque fax odij in pontificem credita est. *Protexisse viros*] Legatos papæ.

LIBRI SEXTI FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI SEPTIMI.

¶ Septimus Augustæ conuentum indicit, & inde
Intrat ad Italiam summos sumpturus honores.
Hinc Graium fraudes memorat, legataque Papæ,
Atque intercæptos comites, narratque rescripta.
Dacorum regi donantur sceptra, & ab Arcto
Conueniunt gentes, Ligurum & contendit ad vrbem,
Scribuntur leges: proceres hortatur, & ira
In Ligures totus candet fortissimus heros.
Acriter ad Trecium pugnatur, & obsidione
Mœnia cuncta quatit, portas turresque refringit.

GVNTHERI POETÆ CLARISSIMI LIGVRINI, SIVE DE GESTIS FRIDERICI I IMP. Aenobar. Aug. liber Septimus.

Iamque profecturis ad magna negotia signis
Rhætica rura tenens multo cum milite Princeps,
Qua celer Augustam placido Licus irrigat amne,
Proxima Vindelicæ tentoria fixerat vrbi.
Hic ex diuersis venientia partibus orbis
Agmina, septenis placet expectare diebus.
Cuius, vt aduentum tanta Romanus in ira
Comperit antistes, vera tunc denique fama
Territus, Henricum præmittens, atque Hiacynthum
Ire iubet, placidisque virum mulcere loquelis,
Scriptaque pacificis minus aspera reddere chartis.
Nam iam cum valido prudens Reinaldus Othone
Italiam, finesque tuos Verona tenebant.
His sine marte viris: ingressu Riuola primo
Inuictum, nullaque manu superabile castrum,
Traditur, aeriæ primis in faucibus alpis
Extructum, ditione sua Verona tenebat.
Contulit his multum, gratosque sequentibus vsus
Præstitit, vt tuto transirent agmina gressu.
Tum quascunque viris vrbes, aut magna subire

IN LIBRVM SEPTIMVM LIGVRINI *Scholia Iacobi Spiegelij Selestad.*

Rhætica rura] Rhætiæ nomen latissimum olim patuit, vt ostendimus supra: sed & Aenobarbi nostri ætate, quod Radeuicus aperte indicat. Augusta hodie Sueuiæ caput, Rhætiæ ciuitas habita est, in qua & sita est, vt testatur Petrus Appianus nobilis mathematicus. *Vindelicæ vrbi*] Ipsam iamdictam Augustam intelligit. Alteram tamen Baioariç suę Auentinus optimo iure vendicat. quoniam geographi tam Græci, quam Latini Vindeliciam appellant, quicquid hodie nomine superioris & inferioris Bauariç continetur, a qua nobilem illam Sueuorum Augustam, Licus dirimit: atq; ideo in Rhętis magis, quam Vindelicis sita esse cēsenda est. Nam Vindam eundem esse fluuium, qui patrio sermone, Wertaha vocatur, magno recæptum est errore: quem & nos, non tamen absque clari nominis adsertoribus, secuti sumus alicubi.

Henricum] Cardinalem presbyterum tit. S.S. Nerei & Achillei: & Hiacynthum

Oppida contigerat, populis gaudentibus vltro
Exceptos læti decorabat cultus honoris.
Tunc proceres, clarique viri, turbaque minoris
Ambitiosa manus, studio deuota fideli
Sacramenta dabant, cunctas seruanda per vrbes.
Principis Ausonij ius, famam, corpus, honorem,
Nec se læsuros, & si quis lædere tentet,
Vsque vel ad mortem tota virtute reniti.

cynthum Cardinalem diaconum S. Mariæ in schola græca: viros prudentes, &, vt ait Radeuicus, in secularibus & ad curialia negotia pertractanda prioribus missis multo aptiores. *Scriptaque pacifica*] Hoc est, emollire animum Friderici Augu. epistola blandiore argumento scripta. ***Nam iam cum valido***] Radeuicus singulari cap. libri tertij legatorum cæsaris laudem persequitur: indicans nullum eximiæ virtutis facinus in ea expeditione gestum esse, in quo illi primas non obtinuerint partes. *Valido*] Magnanimo. *Othone*] Comite Palatino, cuius supra meminimus, vt & Reinaldi Cancellarij aulæ Augustæ. *Riuola*] Nostrate lingua, ***der Kouel an Berner kluse***. Idem ille locus in quo positæ sunt insidiæ, vt eleganter cecinit poeta in quarto, repetenti iam Augusto Friderico Germaniam: & inclytum fortitudinis animi specimen ædidit Otho comes, cuius hic fit mentio. *Sacramenta dabant*] Etiam religionis antistites, vt satis innuit formula iuramenti, quæ extat apud Radeuicum: & lecta mox ostendit, quam inuicto animo Fridericus princeps minime superstitiosus, imperij iura per Italiam adseruerit.

Inde tuos raptim transcurrunt Mantua fines,
Mantua famosi musa vulgata poetæ,
Vicinamque petunt, acturi magna, Cremonam,
Quam Padus effusis delambit molliter vndis.
Huc ex Italicis confluxerat vrbibus ingens
Pontificum procerumque manus: reuerenter ab illis
Suscepturi sui mandata recentia regis.
Quæ postquam quanto decuit splendore diserti
Exposuere viri, placidaque hic aure verendi
Suscepere patres, magno complenda fauore.
Inde per AEmyliam vestigia versa ferentes,
Te Rauenna petunt, legatos regis Achiuum,
Quos apud Anconam positos, hostilia quædam
Moliri audierant, horum Palæologus ille,
Hic Logotheta fuit, cœptis arcere parantes:
Hi contra Siculum specie tenus arma mouentes,
Prætextu belli furialia vota tegebant.
Nam quæ littoreis stabant in finibus vrbes,
Conciliare suo, nostroque abrumpere regno,
Arte, dolo, bellive metu, preciove parabant,
Venalesque manus, & municipalia castra
Conflabant multo, quod Græcia miserat, auro.
His bellatricem iuuenum Rauenna cohortem
Improba, conductis merituram miserat armis.
Vt plebs illa nihil cum spe mercedis iniquum
Iudicat: oblato nihil est quod abhorreat auro.

Mantua famosi musa vulgata Poetæ] Vnde Sillius cecinit, ipsam esse domum musarum, atq; ad sydera cantu euectam Andino. Sed clarior hic locus ante omnia sanguinis prodigio, qui ex corpore dominico fluxit, & a Lõgino martyre ex humo collectus, ac in sacellum Andreæ apostoli conditus dicitur, vt scribit Volaterranus, & cecinit Baptist. Mantuanus libr. de sacris diebus tertio. ***Vulgata***] Nota. ***Musa***] Versu, carmine. ***Famosi Poetæ***] Virgilij: quem sicut & plærosque calamitas & exilium clarum fecit. amissis enim possessionibus Mantuæ, ob vicinitatem Cremonæ Antonianæ, ad Augusti opes Romam se contulit, adiutus Mecœnatis amicitia. Illud inter cætera mirum recẽset Volaterranus, quod Tacitus de eius laudibus commemorat. Dum eius quædam carmina recitarentur in theatro, ei omnes adsurrexere veluti Augusto. Apud posteros vero tanta eius præiudicata potuit opinio, vt testẽ Macrobio, quãuis eius carmina multis in locis damnentur: laudem tamen amittere non possit. Nostri autem sic eum taxãt, vt Hesiodo superior, Theocrito æqualis, Homero inferior existat: quos sibi autores ad imitandum adsumpsit. Volaterrano tamen videtur, quæ ab Homero accæpit, multo fecisse meliora. Nec recte scribi dicit Vergilius: citato græcæ inscriptionis testimonio. ***Ingens Pontificum***] Nomina habes apud Radeuicum, qui inquit: Veraciter adserere potero, multis antehac regibus denegatam eam, quam tunc probitate sua euicerunt isti legati principis magnificentiam & gloriam. ***Per AEmyliam***] Eadem Flaminia, quæ & nunc Romandiola, vt libro tertio indicatum est. ***Te Rauenna petunt***] Sillius libro octauo primam corripuit. ***Lenta paludosa proscindunt stagna Rauennæ.*** Vetus vrbs, hodie nomen cum veteri & opum & ædificiorum fama retinet. Olim Ostrogothorum Germanorum inclyta sedes: cuius antistiti æmulo Romanæ sedis, duodecim ciuitatum episcopi subiacebant: quæ deinde sub exarchatus Græci nominis dominatione fuere, cuius caput ipsa Rauenna, donec liberalitate principum Francorum Germanorum, qui iam pridem Galliam occupauerant, Romanæ ecclesiæ donatus est: quod Aenobarbum nostrum non latuit, vt libro tertio latius explicauimus. ***Hostilia quædam moliri audierant***] Miserat per id tempus, vt Sabellicus clare indicat, & superius a nobis obiter tactum est, Manuel Grecus imperator Romam, qui suo nomine arma ad Fridericum Italia depellendum, pollicerentur, &

Orientalis ecclesiæ obsequium, vt in cunctis Romano pareret pontifici, modo pontifex & Romani ita euenire vellent, vt Occiduum imperium iterum Orientali iungeretur, vetusque monarchiæ forma, qualis ab initio fuerat, in integrum restitueretur. At videtur Sabellico Græcus, non tam spe impetrandæ rei hæc mouisse, quam quod Anconitanos, quos in fidem receperat, a Friderico oppugnari grauiter ferebat: ac simul quærere, qua vi, qua ve arte hostem infestissimum ex illorum ceruicibus depelleret. *Hic Logotheta fuit*] Volaterranus in commemoratione magistratuum Græcorum honorum nomina recenset, quæ antiquitus certa obibant munera: postea tantum titulotenus habita. Interpretatur autem Logothetes, qui idem fere, quod scriba. Hi contra Siculum, Guilielmum secundũ, qui cognomini patri recens ab Adriano regi creato successit, cuius soror Constãtia nupsit postea Henrico Aenobarbi filio, iustæ ætatis virgo, & minime quinquagenaria muliere maior: quod plærisque falso creditum est, vt lib. primo diximus. *Vt plebs illa nihil*] Alludit ad illud vulgatum: *Nulla fides pietasq; viris, qui castra sequuntur Venalesque manus: ibi fas, vbi maxima merces. Oblato nihil est quod abhorreat auro.* Iuxta notissimam poetæ sententiam: *Quid non mortalia pectora cogis Auri sacra fames?* Et illud Lucani: *Usque adeo solus ferrum, mortemque timere Auri nescit amor.*

Inde reuertentes cum iam sua mœnia tuti,
Vicinasque vrbis portas intrare pararent,
Occurrere viri, dignaque ferociter ira
Correptos, sæuo circumstrepuere tumultu.
Ductor erat iuuenis Guilhelmus nomine quidam,
Transuersorque malus vero cognomine forsan,
Quod quasi fraude mala transuerteret omnia, dictus.
Hunc, licet ante fores vrbis medioque suorum
Agmine, regalis noxæ non impiger vltor,
Nec numero comitum, sed regni feruidus ira
Irruit, & medium forsan mucrone cruento
Confodisset Otho: nisi multo denique fletu
Ignauæ plebis pariter, precibusque suorum
Euictus trepido, ac sese peccasse, fatenti,
Donasset miserum magno pro munere vitam.
His quoque dimissis, Anconæ proxima fortes
Castra viri ponunt, Græcosque potenter ab vrbe
Accitos, regnique minas & iurgia passos
Tanta, quod iniussu Romani principis ausi
Ambiguis suspecta dolis incępta mouerent,
Argolicæ secum fraudis commenta referre
Ocius, & toto iussere recedere regno.
Qui, postquam Graiæ pepulerunt scandala pestis,
Conuerso repetunt Mutinensia mœnia cursu.

Inde reuertentes] Scilicet, nuncij, seu, vt nũc vulgo nominãtur, oratores, & barbare ambasiatores. Rauẽnatium, quos Anconam ad Græci imperatoris legatos miserãt, viros & nominis, & loci primi, vt indicat Rad. *Vrbis*] Rauennæ, quam iam egressi erant legati Latini Augusti. *Occurrere viri*] Subaudiendum reuertentibus Rauẽnatium oratoribus, quos increparunt Aenobarbici, quod se contẽptis Græcos legatos apud Anconam conuenissent. *Ductor*] Quod is principem tenebat apud suos Rauẽnates locum. *Transuersorque malus*] Vtcunque cognomentum, eiusq; rationem adfingens in carmen retulit. A Radeuico Maltrauersar appellatur. *Regalis noxa*] Criminis maiestatis, de quo iurisconsulti titul. iiij lib. Pandect. xlviij. *Sed regni feruidus ira irruit*] Rursum insigne fortitudinis animi specimen ędidit Otho princeps: quum eum nec copiosus, vt ait Radeuicus, Maltrauersaris nobilissimi Rauẽnatium comitatus, nec vicinæ ciuitatis metus terruerit, quin vt legatus Imperij vindicaret cæsaris maiestatem, quam ipse iam referebat. *Græcosque potenter ab vrbe Accitos*] Hic quoq; apparet, quam obnixe, vel per suos Fridericus imperij dignitatem intactam retinere studuerit, cuius iam vix vmbram vides. *Scandala*] Obstacula, impedimenta, quæ largitione Græci legati intentabant. *Mutinensia mœnia*] Nouam Mutinam intellige, Modonam vulgus appellat: ædificata est annum circiter M. C. principem loci sua ætate Fridericus Tertius ducem appellauit. Nulla æque a veteribus vetere Mutina memoratur ciuitas, notissima Bruti & Cæsaris ciuili bello.

Huc, Adriane, tuos regalia castra petentes
Legatos, perfusa Pado Ferraria misit:
Quos vbi tranquillos, mandataque pacis habentes,
Atque reformandæ paci venisse sequestros
Agnouere duces, ad cœpta negocia tutos
Dimittunt, placidumque sinunt explere laborem.
Ergo Tridentinæ tuti cum præsule sedis
Prætereunt rigidas angustis faucibus alpes:
Qui tamen illæsas ad regia cæsaris vsque
Castra viris præstare vias, tutasque nequiuit.
Nam duo belligeri comites, crebrisque rapinis
Adsueti, quorum hic pugnax Henricus, at illum
Nomine vulgato Fridericum fama vocabat.

Ferraria] A ferro nomen accæpit, sicuti Argenta, & Aureolũ vicina oppida ab eius generis metallis appellata sunt. *Sequestros*] Mediatores nunc vulgus vocat. *Duces*] Legati cæsaris. *Præsule*] Alberto. *Comites*] Arbitror fuisse e familia Welfonum. Abstinuit enim a gentilitiis nominibus Radeuicus, scriptorum more tum recepto: in quo videntur imitati esse notarios aulæ veterum Germaniæ principum Augustorum. *Rapinis Adsueti*] Iam olim latrocinia, hoc est, furta publica violentaq; Zu gutem teutschen, Strassreuberey, Germanis fuisse familiaria Cæsar, Mela & Tacitus ostendunt.

Nudat os spolijs captosque in dura feroces
Vincula coniiciunt, tam qui ducebat euntes,
Quam, qui se tutos illo ductore putabant:
Nec prius emissi, proprio quam fratre Hiacynthus
Obside deposito, sese sociumque laboris,
Præsule detento, miseranda sorte redemit.
Mox tamen & nutu diuino præsul & obses,
Saxonis auxilio, Romanæ obsedis honorem
Saxonis Henrici, sub quo duce Norica tellus
Tunc erat, horrisonis subduxit colla cathenis.
Afflictis grauiter raptoribus, atque coactis
Reddere quæ tulerant, & iustas pendere pœnas.
Ergo vbi Vindelicæ non longe a mœnibus vrbis
Augusto faciente moras, regalia castra
Ausonij subiere viri, præmittere viuo
Pauca sono cautela fuit, quibus ira verendi,
Si qua superstes erat, posset mitescere regis.
Hæc tibi cunctorum, rex augustissime regum,
Summus in ecclesia Petri successor, & idem
Deuotus tibi mente pater, cultorque fidelis
Mittit, apostolica præmissa verba salute:
Totaque Romani nunc maxima curia cleri,
Te velut eximium regem, dominumque salutant.
Cætera quæ ferimus, nudis, quam tradimus, ecce,
Tradiderant que simul, narrabit pagina verbis.

Socium laboris] Collegam Cardinalem. *Præsule*] Tridentino. *Saxonis Henrici*] Eius, qui ab infantia Leonis cognomē accæpit, sicut pater eius Catuli, & Albertus Marchio Vrsi, teste Crantio, fabulam de Leone peregre aduecto per eum refellēte. Idem Henricus superbus quoq; a moribus appellatus est, vt in secundo libro a poeta. *Raptoribus*] Prædatoribus, qui & latrones dicti sunt, vt vulgo notum est.

Ausonij viri] Legati pontificij. *Viuo sono*] Viua voce, quæ vt Cicero dixit, plenius alit, &, vt plinius Iunior, afficit: ac, iuxta dictum diui Hieronymi, habet quid latentis energiæ. Porro scriptura vox quæpiā est, sed quasi factitia, veræque vocis vtcunque imitatrix. Deest actus motusq;, hoc est, vita. Siquidem actio, vt autor Fabius, orationis quasi vita est. Rerum inuentio, ossium instar est. Ordo neruos imitatur. Elocutio carnem, cutē coloremque. Memoria spiritus vice fungitur. Quibus omnibus accedit pronunciatio, velut motus quidam vitalis. Nullum enim certius argumentum vitæ, quam motus. Vnde & flumina viua dicuntur, & argentum viuum. Contra mortua, quæ torpent languentque.

Cunctorum, rex augustissime regum] Quod iuxta mentem glossę in cap. in synodo lxiij. dist. debeant reges cæteri, quo in sui quisque regni solio stabiliatur, ab ipso imperatore corona donari, & eum de iure agnoscere, vt testantur glossæ in cap. volumus xi, q. 1 & cap. omnes xxviij q. 1. Item glossæ cap. super specula. de priuileg. & cap. per venerabilem. de elect. vbi valde caute & pensiculate scribitur, regem Franciæ de facto non agnoscere superiorem: perinde ac si dicat, de iure tamen agnoscere debet: cum de iure, vt eadem affirmat, Romano imperio subsit. Sed & Hostiensis, cum omnes fere sacrorum canonum professores tradunt, Gallos & alios transalpinos legibus imperij teneri. *Petri successor*] Vt hæredis appellatio non solum ad proximum hæredem, sed ad vlteriores refertur: ita & pontifex Romanus Petri successor dicitur, quamuis maximo numero alij medij intercesserint, cap. 1 de homicid. in sexto. *Nudis verbis*] Simplicibus, minime fictis, aut fucatis.

Protinus explicita papalis epistola fronte,
Talia continuo subnectit verba relatu:
Quantus in officio studiosi cultus amoris,
Quanta paterna fides in te, mitissime fili,
Extitit, vt primum diuino munere sedem,
Et pastoralis suscæpi munia curæ.
Indubitata tibi deuotæ pignora mentis
Esse reor: quod prima tui gratanter honoris
Accæpi mandata libens, quodque omnia lætis
Sæpe ministeriis a te dictata peregi:
Quod tibi collatos diuino munere fasces
Imperij, sacramque manu gaudente coronam
Imposui, vidique tuos gauisus honores:
Quodque tui caussa Romanæ iurgia plebis
Sustinui, multosque tuli, scis ipse, labores.
Inter tot veri certissima signa fauoris,
Si quid forte tuas, ita re cogente, sub aures
Vel minus exactum, vel acerbum pagina nostra
Detulit, in subitam stimulari protinus iram

Papalis epistola] Eius exemplum est apud Radeuicum. *Coronam imposui*] Vno simul ore, parique consensu omnes legum interpretes statuūt hæc, quæ ad coronationem attinent, fieri magis honoris & officij caussa, quam vel necessario, vel vt ex hac actione quicquam cæsaribus accedat. Siquidem electio solū ad imperatoris substantiam pertinet, ad solēnitatem reliqua, vt confirmatio, inunctio, consecratio, coronatio. Nec illud officit, quod ante coronationem appelletur rex Romanorum, & perinde nequeat vsurpare imperij nomen, gubernaculave: quandoquidem hæ duæ voculæ, rex Rom. & imp. idem omnino valent, & synonymæ sunt, vt liquido constat ex verbis vulgatissimæ l. Bene a Zenone: & C. vt nemo priuatus l. 1. in vtraq; scribitur promiscue, & imperialis maiestas, & regale culmen

Non decet: in cunctis caussas, & tempora rebus
Aspiciat, qui vera cupit decernere iudex.
Filius ille quidem sapiens, & gloria patris
Creditur, eiusdem qui blandimenta, minasque
AEqua mente libens, & amica suscipit aure:
Imo, tua quod pace loquor, qui parcere virgæ
Sustinet, huic odio perhibetur filius esse.

Vnde verũ est, quod Balbus antistes ille noster Gurcensis episcoporum eruditissimus, ante eũ grauissimi quoque autores ingenue falsi sunt, scribit in libr. de coronatione: qđ simul atq; Germanorum suffragiis cæsar est designatus, efficitur verus, & legitimus imperator, & inde incipiunt imperij anni fluere, atque eodem temporis vestigio potest quæcũque sunt potestatis imperialis implere. vt in auctẽn. vt præpo. no. Imp. §. 1 Col. 1. & ibi Bald. in 1 constit. Sed quamuis ex vnctione, consecratione, coronatione nihil cæsareis rebus accedat, non hæc tamen, aut vt leuia paruipendi, aut vt superflua reiici debent: cùm eam vim habeãt, vt sancti spiritus munera conferant, augeaturque interius quod exterius vnctio præsignat, vt tradit Hostiens. de sacra vnctione cap. 1. At Innocentius affirmat hoc solẽne infularum imprimis duo præstare. Vnum, vt ex rege imperator efficiatur. Alterum, vt diuini spiritus illapsu, sanctior atque augustior euadat. His speciosis commentis debemus, quod negari non potest, põtificiam dominationem, iuramentaque cęsarum posteriorum, ignota veteribus imperatoribus, qui imprudentes serpentem, vt dicitur, in sinu aluerunt. *In cunctis caussis*] Hanc vulgatam iurisconsultorum, & sequentes e Prouerbiis Solomonis sententias depromptas poeta de suo minime inscite adiunxit. *Filius ille quidem sapiens*] Lege cap. x & xiij Prouerb. Solomonis, qui sapientem filium simpliciter vocat, qui parentibus obtemperat, & sese gubernari iuxta Dei mandatum patitur. *Minas*] Increpationem. *Sane* singularis, impiæ & profanæ mentis nota est, contemnere parentum obiurgationem. *Qui parcere virgæ*] Est & hæc Solomonis in fine cap. xiij iam citati, qua parentibus præcipit, vt sæpe alias, vt doceant, regant, & coerceant pueritiam. Virga autem hic significat non tantum plagas, sed totam pædagogiam, quæ complectitur doctrinam, honesta exercitia, & certa studia, ac certas operas, præmia recte factorum, & pœnas delictorum.

Non decuit regem, nec tanto principe dignum
Vrbanumque fuit, mea dum tibi pagina nuper
Adderet vltrices violati præsulis iras,
Obsequijque mei non exprobrare profecto,
Sed monuisse volens quædam tibi signa referret,
In tantum paucis accendi vocibus iram,
Quas minus exacta scriptor ratione notarat,
Vt nostri socios lateris, semperque fideles,
Te quoque teste, tibi, tanta feritate lacessi,
Tanta pati sineres irati fulmina regni,
Explendique viros cœpti præclusa facultas
Cogeret irrisos ad limina sacra reuerti.
Si quid in illorum factis enorme notasses,
Indignumque tuis, aut intolerabile regnis,
Significare tribus potuit tua pagina verbis,
Atque emendandum nobis seruare reatum.
Nunc semel admonitus placide, ne tale quid vltra
Attentare velis: transacta sequentibus oro
Corrige, Romanæ seruato sedis honore.
Nos quoque, si qua fuit turbato in corde querela
Ponimus, & dulcem tecum partimur amorem.
Latores apicum, mandatorumque ministros,
Quæ legis, eximio, fili, pietatis honore
Suscipe: quodque tuas per eos dictamus ad aures,
Illud ab interno sinceri crede profectum
Pectoris affectu: tutosque habitosque benigne,
Hos saltem lætos ad limina sacra remitte.

In tantum paucis accendi vocibus iram] Vt hunc locum plenius intelligas adscribã verba ex epistola Adriani papæ, vt a Radeuico referuntur. Occasione, inquit, cuiusdam verbi, quod est beneficium, tuus animus, sicut dicitur, est commotus: quod vtique nedum tanti viri, sed nec cuiuslibet minoris animum merito commouisset. Licet enim hoc nomen, quod est beneficium, apud quosdam in alia significatione, quam ex impositione habeat, assumatur: tunc tamẽ in ea significatione accipiendum fuerat, quam nos ipsi posuimus, & quam ex institutione sua noscitur retinere. Hoc enim nomen ex bono & facto est editum: & dicitur beneficiũ apud nos non feudum, sed bonum factum. In qua significatione in vniuerso scripturæ corpore inuenitur, vbi ex beneficio Dei, non tanquam ex feudo, sed velut ex benedictione & bono facto ipsius gubernari dicimur & nutriri. Et tua quidem magnificentia liquido recognoscit, quod nos ita bene & honorifice imperialis dignitatis insigne tuo capiti imposuimus, vt bonũ factum valeat ab omnibus iudicari. Vnde quod quidam verbum hoc, & illud scilicet: Contulimus tibi insigne imperialis coronæ, a sensu suo nisi sunt ad alium retorquere: non ex merito caussæ, sed de voluntate propria, & illorum suggestione, qui pacem regni & ecclesiæ nullatenus diligunt, hoc egerunt. Per hoc enim vocabulum, contulimus, nil aliud intelleximus, nisi quod superius dictum est, imposuimus. *Scriptor notarat*] Hodie parum vetusto nomine Cancellarius, seu Secretarius dicitur. Scribit Æmylius Probus apud Græcos, honorificentius esse scribarum officium, quam apud Romanos. Hi enim mercenarios existimant, at Græci ad id munus neminem admittunt,

tunt, nisi honestis natalibus, fideque & industria cognitum: quod necesse sit eos omnium consiliorum esse participes. Extat Sabellici dialogus de officio scribæ. *Tribus verbis*] Pro paucissimis dixit, prouerbiali sermone. Diuus Hieronymus in dialogo Luciferiani & Orthodoxi. *Tribus*, vt aiunt, *verbis, rem istam grandem dissoluisti.* *Latores apicum*] Baiulos literarum.

Hæc tunc exposuit mandata recentia, pastor
Ille Frisingus Otho, quem tanto maior habebat
Hac de lite dolor, quanto propioribus illum
(Regis erat patruus) tangebat curia vinclis.
Vtque præscriptis a summo Præsule verbis
Addidit ipse suas in pacis fœdera partes,
Protinus ingenui consedit pectoris horror,
Et nitidus rediit sedato principe vultus.
Vt si forte rosas, & candida lilia nimbus
Contudit, & nitidum virgis decussit honorem:
Horrent informes spinæ, frustraque petiti
Quærentem fallunt nudato stipite flores.
Mox vbi tranquilli clementior aura Fauoni
Cœperit, excluso spirare benignius Austro,
Protinus ad placidos flatus sua germina rami
Producunt, solitoque nitent virgulta decore.
Præter prædictam turbati principis iram,
Restabant aliæ litis fomenta querelæ:
Quas vbi legatis distinctas ordine cæsar
Exposuit: contraque suo pro præsule missi,
Optima sollicite cauti responsa dedere:
Protinus optatæ præsentibus oscula pacis
Dulciter impendens, papæ cleroque salutem
Innuit, & lætos a se dimittit in vrbem.
Iamque precatores aderant a rege Dacorum
Electo nuper, populique fauore creato,
Principis arbitrio sceptrorum iura petentes.
Annuit hoc pacto rex, vt post bella reuersum
Ante quaterdenos properaret regulus illum
Cautus adire dies, regnum sumpturus ab ipso,
Obsequiique fidem iurando iure daturus.

Vt si forte rosas] Comparatio.

Dacorum] Danorum. Conualuit enim vsus, vt pro Dania, licet minus recte Dacia accipiatur. De Dacia, lege Eutropium in Aureliano. *Vt scribit Münsterus*] Modo Dacia est Walachia, Bulgaria atque Ruscia: sicut & Mœsia inferior, in qua Danubius labitur in mare. Verum Stephano Taurino est Transyluania. Hæc Hungariæ regi, teste eodem, quotannis pecuniosum vectigal pendit, nihil non habẽs minus quam politiam, & aeris temperiem. Olim cimbrica Cherronesus, hodie Dania appellatur, *Denmarck*, cui præest rex, qui Sueciã & Noruegiam, Peninsulas in eodem mari obtinet. Quas Plinius refert immensas insulas, non pridem a Germania compertas. Bircheimerus has putat esse Sueciam, Daniam, & Noruegiam. *Principis*] Aenobarbi. *Iura sceptrorum*] Inuestitura nunc vulgo dicitur. Vnde apparet Daniam olim fuisse beneficiariam imperij, seu regni Teutonici prouinciam. *Post bella*] Post expeditionem Italicam.

Iamque suas valido vires Alemannia motu
Exciverat, populique truces feruente tumultu
Partibus e cunctis ad regia castra fluebant,
Saxones, & rigidi qui Norica rura coloni,
Westualiamque tenent, quos aut ripuaria tellus,
Aut cum Germanis Rhenum partita colonis
Francia, seu magno nomen sortita Lothero
Terra tenet, tunc Allobroges dotalia læti
Arma mouent, Celtæque leues, Cymbrique feroces
Vindelici, Sueui, Sclaui, simul atque Boemi,
Pannones, & lætis quos educat Austria campis,
Quique Carinthinis populus versatur in oris.
Non ego vel populos, vel nomina clara potentum

Norica rura] Diximus in primo Norici appellationem longius olim protendi. Hodie inhabitant occasum versus Bauari. Ad ortum autem sunt Anasini & Austriæ pars. Ad meridiẽ autem Styria; in alpibus vero habitãt Carnici, partimque Croati, gens Slauonica: compræhenditurque Norici nomine comitatus Goriciensis, & Ziliensis, regionesque adiacentes. *Aut cum Germanis Rhenum partita colonis Francia*] Franci, gens Teutonica, ex paludibus maris Septentrionalis in loca, quæ Sycambri iuxta Rhenum tenuerunt, progressi, eam postea occupauerunt terram, quæ ho-

Enumerare queam: quoscumque a cardine mundi
Horridus, & gelida Boreas emissus ab Arcto
Verberat, aerias donec veniatur ad alpes,
Arma ferant populi, non sunt qui mœnia seruant,
Non qui rura colant: præmissis vndique feruent
Castra viris, magno scrutatum a principe, per quas
Hos iubeat transire vias. nam tantus in armis
Plebis erat numerus, ne iunctis agmina castris
Nubiferæ rupes alpis transcendere possent.

die appellatur Fráconia. Deinde Rheno superato, Belgisque in potestatem redactis, omnes fere Gallicas vires attriuere, vt iam non Gallia tantum, sed & prima, seu superior Germania, quæ Alemannia tunc peculiariter dicebatur, ab ipsis Francis Francia fuerit appellata, & in ea Moguntia metropolis Francorum. Quod non ignorauit Guntherus noster, Otho Pontifex, tum alij mediæ antiquitatis autores, vt libro primo latius indicauimus. *Celtaque leues*] Habent enim nationes sua vitia. Vnde & Latini superciliosi & elati dicuntur, vani Ligures, leues Galli, iactabúdi Hispani, mendaces Græci, Pœni fœdifragi. Celtæ autem hic signant Gallos. Gallia enim a Sequana vsque ad Garunnam fluuium Celtica dicitur: a qua Celtæ populi, & qui finitimi his Hispani sunt Celtiberi. Annotatum est ab aliis Celtarũ vocabulum Græcis & Germanum & Gallum significare: item veteres Romanos Gallorum vocabulo, Gallos omnes & Germanos nuncupasse. Hæc res non animaduersa, multis errandi caussa fuit.

Cymbrique feroces] Horum sedes nunc Saxonum vltimi, & alij quidam ad mare populi habitant. Feroces autem appellat, respiciens ad veterum Cymbrorum sæuitiam & furorem, quem Romani non sine grandi iactura aliquando senserunt. *Nomina clara potentum*] Scilicet ducum, marchionum, & comitum, quæ antiqua Germania in multas duntaxat familias & populos diuisa, ignorauit. Huius faciem descripsit Tacitus.

Vtque dedit ducibus cunctis loca congrua rector,
Distribuitque vias, scisso mox agmine, quidam
Cannales, Iulijque forum, multique Clauennam,
Cumanumque lacum, multi petiere Tridentum.
Ipse Boemorum regem, multosque potentes
Allobrogum, Sueuumque ducem, fidumque nepotem
Te Friderice suum, Chunrado rege creatum,
Secum rector habens, illas transcendere rupes,
Nomine quas veteri montem Iouis incola dixit,
Adproperat, iamiamque domos, & rura iacentis
Italiæ cernens, fidas quas nouerat vrbes
Ticinum, Laudamque suam, Cumamque salutat
Lætus, & in Ligures violentam concipit iram.

Quidam Cannales] Qua ex Norico in Marchiam, ni fallor, Taurisianam itur. *Iulijque forum*] Vt Henricus dux Austriæ, item Henricus dux Carinthiæ, adiunctis subsidiariis copiis Hungarorum. Forum Iulij, vulgo Friaul vocatur, Plinio antiqua ciuitas, cuius incolas Foroiulienses appellat. Hodie Sabellico Ciuidatum. In hac regione est Vtinũ oppidum, insigne, vt vidimus, nuncupatum, teutonice *Zu der Widen*, a principibus Austriæ, vt ferunt, circiter annum M CC ædificatum. Sabellicus Hunnium vocat. *Multique Clauennam, Cumanumque lacum*] Scilicet Fráci, Ripuarij, Sueui. Superius memini Comi etiamnum celebris nominis oppidi, prope lacum Larium, qui Comensis, *der Comer see* vocatur. Clauenna, item oppidum est. Paruit nuper comitibus eius nominis, quos post exactos vidimus. *Montem Iouis incola dixit*] Hunc scilicet Bernardi, non quidem illius abbatis celebrati, sed cuiusdam Augustensis archidiaconi, qui in eo monte nemora persancta degisse dicitur.

Prima feros belli motus, regnique furores
Tuta loco, fidensque nimis, Ligurumque suisque
Viribus, aduersis excæpit Brixia fatis:
Quæ postquam regi tentatis restitit armis,
Plus quoque quam potuit, tandem contrita, solutis
Mœnibus, accæpit dominum, quem fecerat hostem,
Vixque redempta, suos multo luit ære tumores.
Vtque ducis totæ subierunt castra cohortes,
Ne quid inhumanum, linguis ac moribus illa
Dissona barbaries castris impune moueret,
Consensu procerum tales a Cæsare leges
Compositæ, stabili & castrorum iure feruntur:
Ne quis rixari ferro, pugnamque mouere
Audeat in castris: neu mota lite vocatus
Cum telo veniat, lorica tutus, habensque
Quo tantum rixæ dirimat certamina fustem.
Neu signum, nisi forte domestica quærens
Agmina, vociferet: miles si fecerit ista,
Eiecto castris, & turpia plurima passo,

Contrita] A rege Boemiorum, qui, vt dictum est, Aenobarbo, ex fœdere, quem iam præcesserat, militabat.

Ne quis rixari] Vt militares has leges facilius intelligas, legẽdus est Radeuicus, qui illas eo verborũ tenore cõscripsit, quo proditę sunt a principe nunquam satis laudato. *Telo veniat*] Nam hęc vox ea solum significat, quę alterius lædendi caussa habẽtur, vt dixit Bartolus. *Castrorum tota supellex*] Signat id, quod Radeuicus patrio vocabu-

Eripietur ei castrorum tota supellex.
Armiger exusta candenti fronte metallo,
Detonsaque coma, post verbera pulsus abibit,
Vel domini spolijs redimetur, & omnibus armis.
Vulneris, aut cædis conuictus, voce duorum
Qui modo non fuerint violato sanguine iuncti,
Hic caput, ille manum perdet: si teste carebit
Altera pars, facinusque volet formidine pœnæ
Abiurare reus, poterit iurare: volentem
Quilibet oblato licite reprobare duello,
Passurus similem non victo crimine pœnam,
Miles equo, cursore carens, clypeoque, vel hasta,
Sit licet oppositæ partis, regalia castra
Tutus adire potest: si quis violauerit illum,
Sicut & in socio pacem violasse feretur.
Si fuerit bellator eques, clypeusque, vel hasta,
Non erit ille nocens: pœnamve merebitur vllam.
Institor a nostro spoliatus milite, cuncta
Conduplicata feret: maxilla seruus adusta,
Vertice detonso, supponet terga flagellis:
Aut erit a domino prædicto more luendus.
Qui spoliare sacras aliquem conspexerit ædes,
Si prohibere potest facinus, prohibere laboret:
Si prohibere nequit, maneat securus: at ille
Iudicis arbitrio pœnam pro crimine pendet.
Vrbem, vel castrum nostro sub nomine tutum,
Impugnans, poterit pacis violator haberi.
Non erit in nostris nobiscum fœmina castris.
Qui reus extiterit, spolijs nudatus abibit
Turpiter, & naso mutilabitur illa reciso.
Seruus deprensi conuictus crimine furti:
Si fur ante fuit, probrosa morte peribit.
Si minus, abraso signatus vertice frontem
Verbera dura feret, castrisque fugatus abibit.
Ni fuerit domini spolijs armisque redemptus.
Si continget equum cuiquam reperire vacantem,
Nec dominum norit, non detondebit, vt illum
Ignotum faciat, nec clausum fraude tenebit,
Sed stabulatori nostro denunciet, ac sic
Inuento, vt proprio nullo prohibente, fruatur.
Quem si fasce nouo dominus deprendet onustum,
Non erit hoc licitum deiecto pondere raptum
Tollere: portantem patiens in castra sequatur,
Iamque ministerio liceat reuocare peracto.
Si quis pacificæ plebis villasve, domosve
Vsserit: abrasis signabitur ora capillis,
Et pulsus castris post verbera multa recedet.
Lex eadem pœna præscripta, minoris ementi
Teutonico, castris vt pluris vendere possit.
Hoc tamen adiecto, quicquid venale ferebat
Eripiet cameræ turpi pro fœnore custos.
Miles Teutonicus socium de gente Latina
Non habeat, nisi noticiam sermonis habentem
Teutonici: quod si præsumpserit, omnia perdat.

vocabulo sic exprimit: Auferetur ei omne suum Harnachsa. ***Armiger***] Hic pro eo, vt ex Radeuico cōstat, accipiendus, qui sub milite est, ***ein reysiger Knecht.*** ***Detonsaque coma***] Nota erat hæc ignominiæ.

Oblato duello] Singulari certamine, quod hodie sublatum est.

Non erit ille nocens] Subaudi, qui eum læserit.

Institor] Id est, mercator hoc loco. Significat enim & alia. Interdum est qui sub alio negociatur: vnde institoria actio nata apud iureconsultos.

Seruus] Quem superius armigerum vocauit, nunc seruum vocat: vt qui ea ætate, ***Edelknecht*** dicebatur, alius esse intelligatur a milite.

Sed stabulatori] Equorum, seu stabuli magistro, qui Marscalcus a Radeuico, vt & hodie teutonice appellatur, a marca Germanorum vocabulo, quod equū significat, Pausania teste, quē citat Rhenanus noster in commentariolo in Tacitum.

Inuentor foueæ, nullo prohibente repertis
Gaudeat: at si quis vim fecerit improbus illi,
Id noster digna stabulator corrigat ira.
Nemo parum caute, nimiumve potenter agendo,
Conterat educto vinaria vasa liquore,
Quæ præstare suum possunt castrensibus vsum.
Has, aliasque sacro dictatas Principis ore,
Consensere patres, seruare per omnia, leges.
At Rex belligeras cupiens armare cohortes,
Vltricesque viris incudere fortibus iras,
Editiore loco, blando spectabilis ore,
Et tamen ingenuæ reuerendus pondere vocis
Constitit, attentas implens his vocibus aures:
Maxima sydereo laudum præconia regi,
Rex ego terrenus, modo si foret illa facultas
Vocis, & officij merito persoluere possum,
Cum mihi deuoto tantos assistere cætu
Aspicio proceres, quorum me munere regna
Accæpisse iuuat, studijs retinere laboro.
Nam neque me tanti mea gloria muneris vnquam
Immemorem faciet, nostrique fauoris egentem
Viuere dum potero, bello, seu pace, fatebor.
Sunt impressa meis suffragia vestra medullis,
Quoque magis recolo, magis hæc recolenda videntur,
Immemor officij non sat memor extitit ante,
Nec bene gratus erat, qui gratus desiit esse.
Spem mihi de reliquo quæ præcessere dederunt.
Gratia præteritis, spes est adhibenda futuris.
Sed iam tempus adest, quo certo pignore possit
Vestra nitere fides: ad magna negocia rerum
Venimus, ingentes belli concæpimus iras.
Nec mihi res agitur, nec certos sponte labores
Aggredior: belli caussas, iramque coactus
Accipio, iustosque mouet vindicta dolores.
Cernitis in quantos sese efferat improba fastus
Vrbs Ligurum, regnique minas, mandataque nostra
Ridet, & antiquis a regibus edita iura,
Quæ cum legifero statuit reuerendus Othone
Carolus, ah pudeat, nunc demum tempore nostro
Respuit, abiecitque ferox ceruice superba
Imperiale iugum, manifestaque bella fatetur.
Hoc ego si patiar, sine caussa censear ensem
Inualida portare manu, regumque priorum
Degenerem, dignumque minus perhibere nepotem.

Maxima sydereo] Hanc a Friderico patria lingua dictam esse orationem, ex Radeuico colligimus. Neq; enim constat illum exacte peritum fuisse latini sermonis. Quanquam neque gratia, neque artificium *vllum in ea* desiderari posse videatur. *Tantos proceres*] Nomina eorum pete ex cap. xxv lib. tertij hist. Aenob.

Legifero Othone] Primo eius nominis Augusto: vnde legiferum appellat, vel quod Roman. principis est cōdere leges, vel quod vetusta Saxonum iura emendauerit. Ferunt item annales eum æquitatis iurisque amātiss. peritos viros iuri dicendo semper præfecisse. Nam genere fuit Saxo, a rebusque præclare gestis Magni cognomentum tulit, præcipue domito Boheslao Boemiæ rege, superatisque tribus grauissimis præliis, Hungaris Germaniam vastantibus: ac captis tribus eorum regulis, quos victores Germani, Othone tamen renitente, sed frustra, vitam laqueo finire coegerunt. Ex imperatoribus primus traditur a Ioanne XII corona donatus, accepto Germaniæ Pannoniæque titulo, ignota Cæsarum prioribus seculis coronatione, si Balbo credimus. Sed nec coronandi pontificis consuetudo admodum est vetusta. Olim a clero populoque Romano pontifices electi, vbi intercesserat Imperatoris authoritas, cathedræ diui Petri insidebant, nullis aliis ceremoniis adhibitis. Gesta huius Othonis scripsere plures, sed Crantius aliquanto fusius. *Perhibere nepotem*] Pro, præstare successorem, dixit.

Ergo ne sæuitiæ mea sunt electa nefandæ
Tempora, quæ tantos nequeant punire furores?
Fallitur ignauæ (nisi fallor) opinio plebis.

Quicquid

Quicquid in imperium nostro committitur æuo
Inuenit vltorem: dabit ah, dabit impia pœnas,
Interituque graui commissa nefanda piabit.
Si bene vos noui, si non mea pectora fallit
Spectatæ toties vestræ virtutis imago.
Nam neque vos nostri socios non esse doloris
Communis iactura sinit, quæ sponte dedistis,
Eripit inuito (nisi vos succurritis) hostis
Munera vestra mihi parat extorquere, simulque
Vos, & mei socij, facto contemnit in vno.
Dumque putat bello nec nostra requirere posse,
Arbitrium vobis, fructum mihi muneris aufert.
Nunc age Teutonici fortissima robora regni,
Imperij vires, totius gloria mundi,
Magnifici proceres, magnis intendite cœptis
Pectora, sitque palam, nullam sub limite magni
Esse poli, nostris quæ tuto viribus obstet,
Legibus aut Latiis impune recalcitret, vrbem.
Si vos a patriis laribus, thalamisque pudicis
Noster amor, regnique labor, iustique doloris
Adduxit ratio, si dulcia pignora, natos
Plorantesque domi liquistis sponte puellas,
Nunc ijsdem caussis vltrices acriter iras
In tumidos Latij depromite nominis hostes.
Atque illud nostro detergite dedecus æuo.
Ne nostras impune minas spreuisse feratur
Vrbs Ligurum: quas Roma timet, nec iura, nec vllæ
Hoc prohibent leges, quotiens iniuria regnum
Vexat, & imperij subito pax hoste laborat.
Principis edicto iustissima bella gerantur.
Ille nocens populus, nos regni iura tuentes,
Vltrices aquilas, qui publica signa secuti
Eximios certe referemus laude triumphos.
Vocibus Augusti virtus accensa suorum
Incaluit: fremuere minæ, capuloque reductas
Admouit grauis ira manus: vox omnibus vna,
Dicta probant, laudantque virum, stimulisq; morantem
Impellunt, fidasque vouent in prælia dextras.
Sed ne præcipiti quicquam prudentia motu
Regia, neglecto præsumeret ordine iuris,
Primum propositis legalibus esse citandos
Hostes edictis, iuris suasere periti.
Vtque sibi certam Ligures incumbere cladem,
Dilatamque vident offensi cæsaris iram,
Iam spe maiores scelerum deposcere pœnas
Electos de gente sua, legumque peritos
Miserunt in castra viros, blandisque potentes
Persuadere modis, quorum sermone diserto
Posse putabatur mitescere principis ira.
Qui cum se caussis grauiter pœnalibus angi,
Legibus Italicis, & stricto iure viderent,
Inque coloratis suffragia nulla loquelis,
Esse vel in multa quam promisere moneta,
Rebus inexpletis, multum frustraque rogatis
Principibus, mæsto repetentes mœnia vultu,

Commissa nefanda piabit] Signat perduellionis crimen, quod cōmittitur, cum quid hostili animo patratur aduersus rempublicam, vel principē. Hinc perduelliones. qua dictione hi solum indicantur, aduersus quos ius belli est.

Capuloque reductas] Exprimit alacritatis signum.

Caussis pœnalibus] Actionibus seu iudiciis capitalibus. Sunt autem illa, vt inquit Iustinianus, quæ vltimo supplicio afficiunt, vel aquæ vel ignis interdictione, vel deportatione, vel metallo. Hæc verba in vulgatis codicibus, vt plæraque alia aliquanto de-

Impleuere suam magnis terroribus vrbem.
At Rex instructis properans ad mœnia castris
Iam loca contigerat, qua certior Addua limes
Finibus ab Ligurum magnæ secat arua Cremonæ.
Qui quamuis medias populis iniecerit vndas:
Non tamen hostiles poterant cohibere furores,
Quo minus alterno spumaret sæpe cruore.
Gurgite tunc pleno solito torrentior ibat,
Auxerat & tumidas resolutis alpibus vndas,
Nec se belligeris transmitti posse cateruis
Ponte, vado, remoque carens sperare sinebat,
Nec minus opposito Ligurinus in aggere miles,
Magnanimi iuuenes, vel si vada tuta paterent
Excipere hos armis, ac propulsare parati
Constiterant, densaque vadum statione tenebant.
Sic duplici caussa fluuio, belloque repulsus
Iratus medijs exercitus hæserat vndis,
Cornipedesque virosque simul grauis horror habebat.
Tantum distantes alterno margine ripæ
Certatim validis torquebant tela lacertis.
Donec ab extrema riparum fronte, Boemus
Cum duce Dalmatico sese rapientibus vltro
Iniecere vadis: hos agmina tota sequuntur.
Vrget eques peditem, multis violentior amnis
Lubrica fallaci vestigia subruit vnda.
Vorticibusque cauis inuoluens arma, virosque,
Et rapidæ feritatis equos, correpta deorsum
Cuncta trahit: sic pene viri periere ducenti.
Ast alij non tam vectu, quam remige freti
Cornipedum solida tandem vestigia ripa
Fixerunt: turpique fuga perterritus hostis,
Mœnia nota petens, infaustum ciuibus omen
Rettulit, & cladis prænuncia signa futuræ.

Stabat in eiusdem deuexo margine ripæ
Turribus, & valido castrum spectabile muro.
Nomen erat Trecium, Ligurum sub nomine tutum
Hactenus, & nullo tactum per secula bello:
Hoc latus excelsæ circumstant vndique turres,
Illud fluminea tutum defenditur vnda,
Ingentique rapax incingitur Addua ponte,
Quem seruat positis custodibus ardua turris.
Visa fuit regi nostris accommoda castris
Illa satis sedes, propter compendia pontis
Et magno ventura bono: iussitque cohortes
Expugnare locum: paret festina iuuentus,
Tutaque belligero cingit castella tumultu.
At qui præsidium seruabat & oppida miles
Frustra tentato conatus mœnia bello
Defensare manu, postquam cognouit ab vrbe
Nil opis esse sibi, miseræ modo munera vitæ
Depactus totis patefecit mœnia portis.
Armaque victori castellaque plena relinquens,
Nudus ad hostilem misere compellitur vrbem.
Hos tamen euentus lætos & gaudia rerum

prauatius leguntur in libris Institutionum Iustinian. Id testatur codex, qui mihi est in membranis absque vllis scholiis satis diligenter scriptus, annis abhinc plus minus CC.

Multa moneta] Multa pecunia.

Ligurinus] Mediolanensis.

Magnanimi iuuenes] Appositiue. Fuisse circiter mille scribit Radeuicus.

Exercitus] Cæsareanus.

Boemus] Ladislaus rex, de quo supra.

Cum duce Dalmatico] Chunrado genere Boioario, ex familia comitum Dachaionorum, quæ in Arnulpho mox defecit. Princeps Chunradus ille fuit, vt infra dicam, commendatus a virtutibus non vulgaribus.

Inuida

Inuida turbauit casu fortuna sinistro.
Namque nouæ quidam quærentes semina laudis,
Præclarumq; sibi cupientes dedere nomen,
Mœnia terrifico strepitu Ligurina petentes,
Exciuere suis tutis de sedibus hostes,
Sæuaque conflictu mouerunt prælia duro.
Primus in his Ekebertus erat, comes ipse, sed alto
Sanguine, regifico minime cessurus honori,
Et magnos reges animi virtutibus æquans:
Hic dum prolapsum quendam, rapidoque volutum
Turbine cornipedis, cuperet releuare suorum,
Hasta Ligus iuuenis vibrata per ilia magni
Transiit, & latebris animam deprendit in altis.
Sunt tamen incolumi iuuenem qui corpore captum,
Hostilemque manu tractum fateantur in vrbem,
Sæuaque discerptis perpessum funera membris.
Hunc & Teutonici proceres, Italique potentes,
Et Ligurum bona pars ægre gemuisse feruntur:
Cuius & interitum lachrymoso tristia nectens
Carmine Teutonicas defleuit fama per vrbes.

Hic quoque Cæsareæ multi periere cohortis:
Quemque domi famosa ducem Rauenna potentem
Miserat, occubuit, miseranda clade Iohannes.
Nonnulli rigidas collo subiere cathenas.
Ast alij frænis redeunt ad castra retortis.
Quos grauiter Princeps verbis inuectus acerbis
Corripuit, pœnasque rei fortasse luissent,
Ni precibus blandis proceres, multoque rogatu
Fortunæque vices, incertaque fata loquendo,
Vix tandem iustam sedassent Principis iram.
Qui mox permixta tantis cum luctibus ira,
Vlcisci socios auide festinat, & arcta
Obsidione ream iam claudere cogitat vrbem.
Totaque septenis distinguens agmina turmis.
Ductorem cuneo præfecit prouidus vni
Cuique suum: nunc cornicines sonitusque tubarum
Prælia terrifico committere prima tumultu,
Signiferosque loco, vel læta, vel aspera primo,
Laturos, acies, æque dispergit in omnes.
At qua Cæsareæ, signum Latiale, cohortis,
Regia fulget auis, magnorum densa virorum
Agmina, ceu magni glomerauit viscera regni.
Hinc famulum succincta manus, vulgusq; pedestre
Pondera iumentis ingentia portat onustis,
Quæq; expugnandis creduntur idonea muris.
Vltima ceu modico subitura negotia voto
Aere dato conducta cohors, & bellica miles
Dona sequens: precioq; suum mutare fauorem
Suetus, & accepto pariter cum munere bello,
Hunc habuisse, dator precij, quem iusserit, hostem.

Dedere nomen] Pro parere.

Ekebertus erat] Eius nominis tertius, in quo nobilis, florentissimaque Pittenorum tunc in Baioariis comitum gens extincta est, teste Auentino in Elencho rerum Baioaricarum: quod & mox Poeta indicare videtur: *Cuius & interitum.* *Hasta Ligus*] Mediolanensis. Gentile enim hic est nomen. Probus declinat, hic & hæc Ligur. Hic & hæc, & hoc Ligus, pro incola Liguriæ.

Iohannes] Si hebræam originem sequimur, aspiratione addita, & vno ex duabus literis, n, dempto, Iohanes proferendum est, Græcis est quadrisyllabum, & prima i correpta, producta secunda ω. Plura super hoc nomine in comment. nostris in Reuchlini progymnasmata scenica diximus. Notauit Picus Iunior nonnullos, quales habet & hodie quamplurimos Italia, qui paganismi obseruantiores, hoc nomen, tum plæraque alia, quæ nec dissimulat Erasmus noster, & ceu sua iam Christi agnoscit ecclesia, fugiunt, & reiiciũt. Sed velint nolint, celebrata sunt, celebrabuntur: nec imperatores illi, qui & multa eloquentia & maiori potentia freti fuere, aut res, aut nomina religionis extinguere potuerunt. *Verbis inuectus acerbis*] Huiusmodi, scilicet, vt apud Radeuicum legimus. Mediolanenses omnia cum deliberatione faciũt atq; prudentia, fraudes & insidias componendo: eorumque dolos fortuna persequitur. Nostri vero, quibus ob disciplinam & consuetudinem obedièdi rectoribus fortuna famulatur, nunc contrario peccant. Non immerito ita vincuntur, depelluntur: quia omnium pessimum est præsente imperatore, sine rectore dimicare. cum etiam vincere sine præcepto ducis, infamiæ sit. *Totaque septenis*] Prosequitur quo instruxerit ordine vrbis Mediolani obsidionem. *Loco, vel læta, vel aspera primo*] Hoc est, in prima acie, quæ & principia verbo militari dicitur, teste Vegetio: qui libro de re militari secundo sic ait: Antiqua ordinatione legionis exposita, principalium militum, &, vt proprio verbo vtar, principiorum nomina ac dignitates secundum præsentes matriculas indicabo. *Regia auis*] Aquila. *Conducta cohors*] Mercenaria militia.

Sic pulchro felix acies instructa tenore,
Carmine belligero, longeq; sonantibus hymnis,
Diuinam sibi poscit opem, Ligurinaq; sensim
Mœnia securo petit imperterrita gressu.
At qui sollicita ciuis spectator ab vrbe
Prodierat, primasque fores vallumq; tenebat,
Nullo lasciuus strepitu, seu regis honori
Hoc dabat, ingentis seu iam præsagia cladis,
Pectora certa trahens, nullo clamore superbus
Stabat: & insignem spectabat sedulus hostem.
At rex dispositis pulchro satis ordine castris,
Obsidet ingentem plus centum milibus vrbem.
Hanc per circuitum spatio spectanda capaci,
Planicies, centum stadijs diffusior ambit,
Extructus quadris vallabat mœnia saxis
Murus: adhuc vasto præcinxerat agger hiatu,
Ad subitos belli strepitus, captosque fragores,
Grandibus impensis anno properatus eodem,
Turribus, & pinnis, tormentorumque flagellis.
Hoc minus institerant, quod nulla posse putabant
Obsidione premi plenam tot ciuibus vrbem.
Vnde nec imperio, sese præstare fideles
Curabant, ac sæpe iugum ceruice rebelli
Respuerant, regisque diu plebs illa superbis
Luxurians animis, tuto contempserat iras.
Ergo vbi diuisis ingentia mœnia portis
Teutonici tota proceres indagine belli
Vndique cinxerunt, & regia signa superbi,
Ausoniasque suis volucres colludere campis
Viderunt Ligures, & opertos milite fines.
Prima viris alta tentoria cingere fossa
Cura fuit, densare sudes, & ducere vallum,
Castrorum munire sinus: ne clausa latenti
Turba dolo, vel marte palam fremebunda diurno
Erumpat, subitoque viros, & castra furore
Turbet, & incautos inopina clade lacessat.
Nam neque tormentis, neque rapto mœnia bello
Posse capi populosa putant, meliusque videtur
Expectare famem, vi namque hæc cuncta potenti
Expugnare solet, vel, si confisus ad arma
Prosiliens, pugnam ferus vltro conserat hostis,
Fortunam tentare manu, facilesque triumphos.
Vnam portarum socia virtute premebant
Cognati iuuenes, quorum comes aulicus alter
Nomine Chunradus, regis quoque frater: at illum
Ductorem Sueuis Chunrado patre relictum,
Æquiuocum, iunctumque sibi Fridericus amabat:
Promptus vterque manu, formaque verendus vterque,
Nobilitate pares, & eisdem in finibus æui.
Hos, vel quod teneris vigiles minus esse sub annis
Credebant Ligures, vel quod vicinius vrbem
Terrentes, socijs procul absedisse videbant,
Hos primum tentare parant: tacitasque cohortes
Nocte pruinosas mundo referente tenebras,
Mœnibus educunt, quo tempore membra diurnis

Carmine belligero] Iuxta veterum Germanorum morem, qui cantu & numine Deorũ pugnam incoabant, autor Tacitus.

Agger properatus] Pro propere factus, quem consul Mediolanens. metu futuri belli, multis tamen reluctãtibus, fieri curauit priori anno, fossa, aquis plena, vice amnis circumfluẽte.

Regis quoque frater] Nam pater Aenobarbi mortua Iuditha matre sua, duxit aliam vxorem de genere comitum illorũ, qui dicebantur de ZWainbrug, & de Sarburg, ex qua suscæpit hunc Chunradum, quem Fridericus cæsar Palatinum Rheni effecit, mortuo iam Hermanno Palatin. comite Rheni, sine legitimo, vt ait Nauclerus, hęrede. Huic Chunrado fuit Heidelbergum perpetua sedes, vbi, teste eodem Nauclero, præposituram cœnobij in Neuenburg prope Heidelbergam

bergam

Extenuata malis, primo sopor irrigat imbre,
Tunc etiam primo somni torpore grauatos
Inuadunt, turbantq; viros, & castra lacessunt.
Prosiliunt stratis stupidi, vix sumere tela
Noxve timorve sinit: ferit horridus aera clamor,
Multiplicatq; metus, veris grauiora timentur.
Non tamen in tanto discrimine, mente carentes,
Immemoresve sui, validis hortatibus iram
Extimulant iuuenes: sumptisque viriliter armis
Quæ tempus casusque dabant, certamina dura
Instituunt, ferroque simul, lapidumque rotatu,
Et quocumque licet telo depellere castris
Nituntur tumidis sublatos viribus hostes.
Iamque Boemorum tentoria proxima clamor,
Armorumque sonus per opaca silentia noctis
Impulerat: qui mox tremulo clangore tubarum,
Raucaque terribili quatientes tympana pulsu,
Vicinam testantur opem: iam castra tenebant,
Iam sua Teutonicis sociarant arma cateruis.
Attoniti subita miseri formidine ciues
Degenerem petiere fugam, turpique relapsu
Mœnia nota petunt: sed nox, & porta, timorque
Impediunt aditus, compressaque turba laborat.
Sic bona pars ferro cecidit prostrata cruento,
Aut iniecta tulit captiuo vincula collo:
Semineces alij, numerosaque vincula passi,
Illæso penitus redierunt corpore pauci,
Exemplumque suis, documentaque certa dederunt,
Ne spem nocturnis auderent ponere furtis.
Sed quia festino bellum procedere motu,
Obsessi fortuna loci prohibebat, & ingens
Tempora multa labor, momentaque tarda petebat,
Multorum virtus torpescere nescia, tardas
Non poterat tolerare moras, longamque quietem
Oderat, & steriles ignaui temporis horas.
Ergo Palatinus geminis cum fratribus ille
Eximiæ virtutis Otho, firmissima nostræ
Robora militiæ, flagrantes laudis amore,
Grande aliquid patrare manu, dignumque referri
Inter magnorum celeberrima facta virorum:
Vespere iam pene referente crepuscula noctis
Eduxere suas castris ad mœnia vires,
Atque crematuras portam cum ponte latenter
Admouere faces: rapido tabulata vapori
Materiam fomenta dabat violentior aura.
Protinus e tota raptim concurritur vrbe
Omnibus, hostiles amor est restinguere flammas.
Nam præter pontis discrimina, tota patebat
Vrbs Ligurum flammis, si non consideret ignis.
Nec mora, conflictu magno certatur vtrinque.
Hi prohibere parant incendia pontis: at illi
Oppositis prohibere volunt prohibere volentes.
Tela volant, stridunt lapides, densusque sagittis
Aer, nocturnas & vincit, & adiuuat vmbras.
Tandem restincta multo discrimine flamma,

bergam in Parthenonen mutari curauit. *Chunrado patre*] Augusto eius nominis tertio, cuius a principio mẽtionem fecimus. *Teneris sub annis*] Pro iuuenilibus, qui a trigesimo producuntur ad annos quinque & quadraginta.

Geminis cum fratribus] Friderichо & Othone Iuniore. *Eximiæ virtutis Otho*] Comes Palatinus de *Wittelsbach*, Baioariæ, tum Landgrauius. deinde ab Aenobarbo nostro ob merita eius dux appellatus. Propagata est ab eo inclyta illa soboles, quę hodie preest Bauaris, duo fratres Wilhelmus, & Ludouicus. Seriem generis texuit Auentinus.

Pene pari casu sera vix nocte dirempti,
Alternas cædes, & mutua vulnera passi,
Hi muros subeunt, illi sua castra reuisunt.
Nec Ligures nostris tardi magis, aut minus esse
Audaces, tumidiq; volunt, factoq; recenti
Sponte referre vicem, pulchrum & laudabile credunt.
Sæpius obsessis gaudent excurrere muris:
Et iaculo, fundaq; leui, celeriue sagitta
Incautos turbare viros, crebrisq; lacessunt
Castra latrocinijs: portaq; frequentius illa,
Quam ductor validis obsederat Austricus armis,
Erumpunt, tandem stimulis grauioribus ardens
Impulit ira virum totis educere castris
Agmina: collato muros accedere bello.
At Ligures non iam muros defendere, verum
Obuia ferre viris vltro venientibus arma
Accelerant, miscentq; grauis certamina pugnæ.

Prima volatilibus mandantur bella sagittis:
Protinus excussis auide concurritur hastis.
At simul ad gladios, & strictas cominus iras
Incaluit virtus: tunc vero horrendus vbiq;
Clamor, & ingenti penitus collisa fragore
Arma sonant: tinnire cauas mucronis ab ictu
Audires galeas, incussa trementibus hastis
Scuta graui mugire sono, gemituq; cadentes
Oppetere, & rigido terram prosternere trunco.
Instant castrenses, aduersaq; pectora sæuis
Vulneribus lacerant, indignanturq; resisti.
Nec cedunt Ligures, nec de statione mouentur
Obnixi, pariterq; necant, pariterq; necantur.
Donec vix tandem magna virtute repulsi,
Et nostris multa respersos cæde triumphos
Linquentes, refugo tenuerunt mœnia cursu.

Hic inter multos, stolidissimus occidit ille
Statius, infausti sibi quem præponere regem
Optabant Ligures, & sceptra dicare parabant.
Cuius, & a nostris multo simul ære redemptum,
Et captiuorum numerosa plebe, cadauer
Mutatum solito regum sepeliuit honore.
Stulta superstitio, quodq; huic sors iusta negaret
Viuenti, stolidus morienti contulit error.

Non mihi cuiusdam Liguris reticenda videtur
Improbitas, stultæq; ferox vesania mentis,
Qui rapido fremebundus equo, fulgentibus armis
Conspicuus longe, nostris illudere castris,
Militiæq; rudes, equitandi lege carentes
Dicere Teutonicos, probrosaq; multa pudendis
Gaudebat iactare sonis, vanamq; superbus
Ostentans artem: rapido modo turbine vectus
Quadrupedantis equi, nunc certa lege reductis
In gyrum frænis, sinuosa volumina torquens,
Vnum de multis, potiusve ex omnibus vnum
Electum, dignumq; sibi concurrere, crebro
Poscebat, captosq; metu ridebat inani:

Quam ductor validis] Lege cap. 36 tertij libri hist. Aenobarb.

Stolidissimus Statius] Nobilissimum inter optimates Mediolanẽsium vocat Radeuicus. Fuit e familia (ni fallor) Statielensium prædiuite gente, quorum tum erant oppida octo, test. Merula: quem miror huius Statij nõ meminisse. Cæterum Statij nomen inter ea, quæ seruilia habentur, vt Geta, Dauus, & iamdudum Sclauus, annumeratum est. *Improbitas*] Audacia, quæ est temeri: vt audentia fortis viri.

Vt quon-

Vt quondam pueri periturus laude superbus
Ille Philistæus trepidanti probra minasque
Iactabat populo, donec pastoris Hebræi
Procubuit tumidam signatus vulnere frontem.

Vt quondam pueri] Quam peritus sacrorum Bibliorum poeta fuerit, vel hæc elegantissima similitudo probat: Vnde coniicimus etiam cœnobitam fuisse. quoniam adhuc ętate illa, quicquid literarũ supererat, e monasteriis, ceu scholis, quales veterum cõstat fuisse monachorum cœtus, petebantur. Non igitur miraberis Friderichorum AA. tempora minime infelicia (quamuis a Romanis subinde pontificibus dominationem iam olim a prædecessoribus suis meditatam constituere satagentibus, innocentissimi principes impetebantur) multo plures habuisse, in sola etiam Germania episcopos, quorum & vitæ innocentiam, & doctrinæ præstantiam commendant annales, quam hodie vix tota latinorum Europa dare possit. *Superbus ille*] Cum Golias, vt habet sacra historia primo Regum libro, totum populum Iudæorum corporis mole despiciens; singulari certamine prouocaret: timentibus cæteris, Dauid iunior fratribus, tum patris oues pascens, poposcit a rege, vt congrediendi sibi permitteret facultatem. Necdum quidem tanto certamini habilis æstimatus est, rege dicente: Non potes ire ad allophylum, & pugnare cum eo: quoniam tu puer es, & ille vir bellator est a iuuentute sua. Nec esset admissus, nisi fecisset fidem, quod in sua adolescentia leonem suis manibus strangulatum, extractis raptæ ouis cruribus, peremisset. Ipse etiam despectus ab allophylo, quod aduersus armatum præliatorem cum virga & lapidibus processisset, retulit non viribus se fretum esse, non armis, sed in nomine Domini confidẽtem ad prælium esse progressum, vt lacessitæ plebis auferret opprobrium. Porro hic memineris, quos alienigenas latini appellant, Hebręis esse allophylos. *Philistæus*] Diuus Hieronymus in hebraicis quæstionibus Philistæos putat esse, quos nos corrupto vocabulo Palæstinos vocamus, qui iidem cũ iis sunt, quos sacra historia Philistiim & Philistinos nominat, de quibus in primo Regum scribitur, in cuius cap. 17. vnde hic locus sumptus est, legimus. Et egressus est vir spurius de castris Philistinorum nomine Goliath de Geth, altitudinis sex cubitorum & palmi, &c. *Signatus vulnere frontem*] Sic eadem narrat historia ad finem cap. eiusdem. Et infixus est lapis in fronte eius, & cecidit in faciem suam super terram. Præualuitque Dauid aduersus Philistæum in funda & lapide, percussumque Philistæum interfecit.

Non tulit elatæ comes ostentamina mentis,
Albertus Tyrolensis erat, vanamque superbi
Stultitiam Liguris digna compescere pœna,
Teutonicæque parat gentis remouere pudorem:
Non tamen aut galea muniri tempora curat,
Aut gladio lumbos, aut ferro pectora texit,
Aut cursoris equi, quo prælia semper agebat
Officio fungi, clypeo contentus & hasta,
Terga minora premens, vibrata cuspide, segnem
Impulit, armatumque solo deiecit inermis.
Sed neque degeneri dignatus tingere ferrum
Sanguine, non spolijs, nullo discrimine partis
Victrices ornare manus, tellure iacentem
Liquit: & hic alijs magni reputantibus, ipse
Negligit & modico factum metitur honore.

Albertus Tyrolensis erat] Scilicet, comes. Regioni in Noricis, seu mauis Rhætis Alpinis, etiamnum prædiuiti, quæ archiduci Austriæ nũc paret, nomen inditum ab arce Tyrolo, quæ exstat hodie aut longe a ripa Atesis iuxta oppidum Ameranum. Quo iure ad Austriacos principes comitatus ille peruenerit, in scholiis nostris in primum Austriados lib. obiter indicauim⁹. Plura de eo bona fide refert Nauclerus, & ego in commentariis Staurosthici Ioann. Pici com. Mirandulæ. *Pudorem*] Dedecus. *Tingere ferrum*] Contentus laude, quod visus est potuisse. *Modico factum metitur honore*] Erat enim vir minimę, vt ait Radeuicus, iactantiæ, & qui semper manu quam lingua promptior inueniri volebat. Habes hic igitur in homine Germanico, eodemq; potestate prædito, non contemnendum animi moderationis exemplum. Sane hac heroica virtute nihil est nunc rarius.

LIBRI SEPTIMI FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI OCTAVI.

¶ Octauo Ligurum speculatur prouidus vrbem
Cæsar, & antiqui theatri procul aspicit arcem.
Mutua bella gerunt Ticinus Cremonaque fortis.
Inde fames, pestisque ferox Ligurum vrbe fremebat:
Guido Bladerensis caussam, sed pacis, agebat.
Et Cæsar pacis dederat mox conditionem
Ciuibus, & pulchrum duxit de more triumphum.
Dimittit proceres, Tisuidum & castra reformat:
Curia Roncaliis mandatur, castra metatur,
Concilium celebrat, feudalia iuraque dantur.

GVNTHERI POETÆ CLARISSIMI LIGVRINI, SIVE DE REBVS GESTIS FRIDERICI I Imp. Aenobar. Aug. liber Octauus.

HAs inter laudes, & fortia facta virorum,
Illam præcipue curam Fridericus agebat,
Vt sine iactura grandi, sine clade suorum
Conficeret cœptos optato fine labores.
Et modo cum paucis, denso modo milite cinctus,
Ardua sollicito lustrabat mœnia gressu:
Spectabat muros, spectabat robora valli,
Quæque locum vasto cingebant aggere fossas,
Quaque viam cœptis facilem fortuna parare
Tuta videbatur, cura studioque sagaci
Acriter intendens, oculis & mente notabat.
Hæc ita concussit trepidos vigilantia ciues,
Vt quotiens illum muros ambire videbant,
Non secus, ac si iam validas effringere portas,
Turribus aut celsis infligere saxa pararet,
Mœnia tota graui tremerent confusa tumultu.
Tunc varius totam clamor, strepitusque per vrbem,
Signaque diuinas trepide pulsata per ædes,
Fœminei planctus, lamentaque mœsta sonabant.
At tuba pinnigeri iuuenes ad culmina muri
Terribili clangore vocat, densaque corona
Vndique consistunt & propugnacula seruant.

Stabat ab obsessa non multo longius vrbe
Quam semel exiliens arcu, iaciente sagitta
Ire potest, quadris moles incognita saxis,
Romano constructa modo: quam fama superstes
Dicere Romanum vulgo consueuerat arcum.
Quatuor hic validis surgebat fulta columnis,
Tam sibi conueniens, vt visu nemo sagaci
Posset ab alterutris vnum secernere saxis.
Formam turris habens, cameras, tabulataque multa
Interius sortita locis, altasque fenestras:
E quibus & totus ibat prospectus in agros,
Et facili poterant conamine tela rotari.
Hanc Romanorum quondam pro fornice regum
Erexisse sui certissima signa triumphi,
Vel magis iratos alio quoque tempore reges
Mœnia victa per hanc sibi subiecisse ferebant.
Præsidium plebs illa loco, sumptusque ciborum
Ad spacium belli, longosque locauerat vsus.
Id caute fecisse putant. nam quicquid ab hoste
Exterius fieret, spectantibus inde videri
Et facili socijs poterat notescere signo.

Hic transferre suis Fridericus commoda castris
Cogitat, & iuuenes iaculo celeriue sagitta

IN LIBRVM OCTAVVM LIGVRINI

Scholia Iacobi Spiegel Selestad.

ET modo cum paucis] Innuit Cæs. Fridericũ optimi ducis officio fungi. de quo vide Iacob. Com. Purliliarũ: quo certe non est alter, qui de re militari, præsertim ad temporum nostrorum rationem diligentius scripserit. Hunc autorẽ superioribus annis necdum alibi excusum, in publicũ vsum emisimus. *Infligere saxa pararet*] E funda balearica. Nam bombarda lõgo post tempore inuenta est, quæ omnium prima exigui pulueris commixtione, id cladis vrbibus ac populis commenta est, vt arietem, balistam, cæteraque veteris militiæ tormenta, iam inter initiorum artium inuenta numeremus. Bombardam alij Ægypti inuentum, alij Germanorum esse volunt. Auunculus meus in Epitome rerum Germanicarum repertã scribit apud nos anno M CCCLXXX. Nobilitarũt eam Pandulphus prosa, Catanæus versu. Iac. Stapulensis pietati natus, congruum fuisse ait, autorem tantæ machinæ opus imbuisse.

Hanc] Scilicet, turrim, *Pro fornice sui triumphi*] Hoc est, loco, vel vice arcus triũphalis. De extructis fornicibus, sunt. n. & naturales, exempla affatim suppetunt. Cicero libro ij de oratore fornicem Fabium memorat, qui fuit arcus iuxta regiã in sacra via a Fabio Censore constructus. Fornices aũt arcus erãt in memoriã rerũ a triũphalibus viris gestarũ, extructa quasi monumẽta victoriarũ. Iurisconsultis fornicarij sunt opifices, & ꝓpolæ, & institores, q tabernas a fisco cõducũt sub

Corpora, vel longe distantia figere, doctos
Stare iubet contra, certosque intendere iactus.
Vt si quis patulis, aut mittere tela fenestris,
Aut spectaturos etiam producere vultus
Audeat, aduersis configant ora sagittis.
Ipse flagellatam tormento rumpere molem
Apparat, & duro penitus confringere ferro.
Attoniti stupuere viri, dextrasque petentes
Vitam depacti tradunt munimina regi.
Qui postquam sociam tutos dimisit in vrbem,
Collocat ipse suos in tuta sede fideles.
Hoc tamen in bello veteris non immemor iræ,
Acrius in Ligures Ticini sæua iuuentus,
Atque Cremonenses, odio grassante fremebant.
Nam si quis Ligurum, fatis agitatus iniquis,
Illorum quandoque manus, infestaque tela
Inciderat: tunc dira sui monimenta furoris
Aspicienda dabant, iuguloque videntibus illis
Condebant gladios: aut duro stipite vinctum,
Certatim missis figebant vndique telis.
Nec minus ex illis, si quisquam sorte maligna
Venerat ad Ligures, discerpti corporis artus,
Truncaque de summo spargebant funera muro.
Tantus ab antiquis furor, & discordia caussis,
Inter vicinas semper spirauerat vrbes.

sub fornicibus, vt ibi merces suas venales habeant, Budæo teste. Fornix, arcus, testudo cognata sunt vocabula; sed tamen non nihil inter se differentia, si quis scrupulosius inquirat.

Forte maligna] Antiqui iunctim dicebant fors, fortuna, & forte fortuna, pro casu & subita fortuna. Grammatici ita distinguunt: vt fors sit casus temporalis, vt hic a poeta accipitur: fortuna vero ipsa dea. Fortis fortunæ diem festum colebant, qui arte aliqua victitabant, inquit Donatus in Phormionem Terentij, qui id quoque autumat, quod fors fortuna in bono ponitur. *Ab antiquis furor & discordia caussis*] Nam vulgo mortales iniuriæ tenacissime meminisse solent, benefactorum quam facillime obliuisci. Quod admonet prouerbium: *Ira postremum senescit.* Et huic diuersum innuit illud Aristotelis apophtegma, qui, autore Laertio, rogatus, quæ res quam ocyssime consenesceret, respondit: *Beneficium.* M. Tullius vtrumque complexus: *Cui placet*, inquit, *obliuiscitur: cui dolet, meminit.*

Iamque fames Ligurum, nostris optata, superbas
Cœperat insolito mentes contundere morbo,
Ac reor a summi proficiscens iudicis ira,
Squallida tabificum corruperat aera pestis.
Castra tamen procerum vindex secreuit ab vrbe,
Persequiturque reos, parcens insontibus aer:
Castra vigent. non peste famis, cæliue laborant.
Vrbs eget, & dubio tabescit languida cælo.
Iamque fugam propria multi meditantur ab vrbe,
Exagitatque suos sedes natalis alumnos.
Sunt quibus extrema pro libertate tuenda,
Dulce sit intrepido mortem promittere voto,
Esuriem, cælumque pati, bellique labores,
Dummodo pro patria sint hæc toleranda salute,
At quibus in miseris turbato pectore rebus
Plus aliquid rationis adest, mentisque profundæ,
Fœdera proiecto pacis deposcere ferro,
Quasque velit princeps suadent admittere leges.
Maximus inter eos suadendi fœderis autor
Vtile consilium Guido Blandratensis agebat.
Hic comes eximius Ligurum conciuis, & idem
Charus erat regi, nec ob hoc suspectus in vrbe.
Talis fama viri vulgauerat inclyta mores.
Hunc igitur medio trepidantis in agmine vulgi
Cum iam de summis ageretur quæstio rebus,
Inter Cæsareum pariter, patriæque fauorem,
Talia prudenti cognouimus ore locutum:

Nostris optata] Eo namque consilio Fridericus Mediolanum obsederat, vt expugnaretur non tam machinis bellicis quam fame. C. Caligula cæsar Germanici optimi patris filius pessimus, pestisque humani generis, optabat exercituum suorum cædes, famem, pestiletiam, vt legimus apud Suetonium. *Pro salute patria*] Iuxta illud vulgatissimum verbum: *Pugna pro patria.* Sane patriæ lata significatio est, nec solis mœnibus terminatur: quin & quandoque patriam de prouincia dicimus.

Conciuis] Plærique arbitrantur hanc vocem non esse latinam.

Si mea pro vestris nunquam sollertia rebus
Pigra fuit, si vestra libens mandata peregi
Semper, & hoc ipso vobiscum tempore dura
Malo pati, & tristes partiri gaudeo casus:
Non modo quid moneam, sed quo pietatis amore,
Quaue fide ciues animo tractare sagaci,
Quæ facies rerum, quæ temporis huius imago,
Qui status, aut quæ sit nostrorum forma malorum
Plus quoque quam satis est ipsi cognoscitis ipsi,
Certaque fortunæ clarent exempla sinistræ.
Sensimus, vt multi, mortalia quæque regentem.
Nos quoque fortunam, non culpa forte caremus,
Nouimus hunc olim populum, regesque creasse,
Et virtute sua quosdam pepulisse creatos.
Nouimus Italicas leges, & iura per vrbes
Ex isto fluxisse loco: sed durior æquo
(Pace bona dixisse velim) dominatio nostra
Extitit: immodicis uicinas legibus vrbes
Terruimus: scit Cuma quid est, scit regia Lauda,
Quasque per Italicos, vrbes, aut oppida fines
Strauimus, aut validis seruire coegimus armis.
Mutauit fortuna fidem, dextramque retraxit,
Atque noua longum compensat clade fauorem.

Si mea pro vestris] Verba Blanderatensis Comitis ad Mediolanēses, quibus exhortatur eos iam in rerum desperatione positos, ad petēdam a Cæsare pacem. Extat oratio ipsa apud Radeuicum, quæ indicat eum pro illa ætate bonis literis satis feliciter imbutum. In prioribus libris sparsim quædam adnotauimus de Longobardicis, tum regibus, tum institutis, quæ ad hunc quoque locum faciunt. *Sinistræ*] Aduersæ. Nam iuxta vulgarem sententiā, cui fortuna refragatur, huic quicquid tentauerit, infeliciter cedet. *Mortalia quæque regentem*] Cebes Thebanus fortunæ imperium ostensurus: ***Obambulat***, inquit, ***quocumque gentium, & aliis quidem facultates eripit alius tradit***, &c. Vnde stulta gentilitas simulachrum eius cum copia & gubernaculo pinxit: tanquam hæc opes tribuat, & humanarum rerum regimen obtineat. Cui opinioni & Maro assensit: qui octauo Æneid. fortunam omnipotentem vocat. Verius Seneca Epist. 99: Errant, inquit, qui aut boni aliquid nobis, aut mali iudicant tribuere fortunam. *Non culpa forte caremus*] Nam eodem Seneca teste, valentior omni fortuna animus est, in vtramque partem ipse res suas ducit, beatæque ac miseræ vitæ sibi caussa est. *Vrbes terruimus*] Vt solet insolentes reddere fortuna. Contra admonet Ausonius hoc eleganti disticho:

Fortunam reuerenter habe, quicunque repente
Diues ab exili progrediere loco.

Non vltra stabilire suos, aut pellere reges,
Sed Latio seruire duci Ligurina necesse
Vrbs habet: & recto, liceat modo vera fateri,
Ordine res agitur: reges Alemannia nobis
Vrbibus Italicis leges, & iura daturos
Mittere rite solet: postquam de partibus illis
Carolus, & Magni regnum surrexit Othonis,
Ausoniaque frui reges cœpere corona
Teutonici: quorum tuto contempsimus ante,
Respuimusque iugum, nunc iustis vltor in armis
Bellator Fridericus adest: quem nescia vinci
Mensque manusque suis facit hostibus esse timendum.
Exemplo testata suas Terdona ruinas
Esse potest, quam ne vetito de puluere frustra
Iusserit, erectis vrbs nostra resurgere muris,
Haud modicus timor est: exemplo debuit esse
Spoletum, iusta deletum vindicis ira.
Quæque per Italiam conata resistere frustra
Oppida, Teutonicis victor pessundedit armis.

Postquam de partibus illis] Quod Munsterus quoque indicauit, pertinax exorta est inter Gallos & Germanos contentio, dum illi Carolum suū esse volunt, Imperiumque in suam translatum nationem: hi vero contra Carolum ex sua ortum velint natione, & sese imperij putent donatos dignitate. Huic autem contentioni seu potius errori ansam præstitit historiarum inscitia: quas si glossematū scriptores, aliique Canonum interpretes accuratius legissent, nullus errori locus foret relictus. Nec enim negandum, quosdam ex Gallorum regibus olim imperasse, sed Imperium a Græcis in Gallos aliquando esse translatū: id vero pernegandum. Sed quoniam hic Carolus originem a Sicambris, seu Francis illis Rhenensibus, de quibus supra mentio facta est, duxit: & illi sese partim Galliæ, partim Germaniæ insinuauerant, & ob virtutes eximias, quibus conspicui erant, ad principatus gerendos rapiebantur: hinc est, quod tam Galli, quam Germani hunc virum suum esse volunt, qui vtrorumque principem egit. Sed & inter nostrates scriptores de incunabulis eius non conuenit. Alij hæc, vt Ioann. Auentinus, & Petrus Appianus, Bauariæ vendicant. Alij Eburonibus tradunt: quorum nunc terram Leodienses tenēt, quod Carolus Martellus auus eius ex iam dictis Francis, quos hodie Orientales vocamus, oriundus, Tongros, Eburonesque, & alios his finitimos populos hæreditario iure possederit, præfecturamque totius Galliæ Belgicæ virtute promeruerit. Alij Brabantis vendicant, vt Heda & Emondus Dynternas. Alij autē volunt, quibus & ego accedo, natum in Ingelheym, vbi & in hunc vsque diem conspiciuntur mira quædam vetusta-

vetustatis monimenta:licet antiqua illa ædificia plærumque iam sint collapsa:& recentiora,quæ Carolus quartus in memoriam Caroli Magni instaurauit, adhuc supersint: præsertim monasterium quod ex Caroli palatio fecit. Abduxit nuper,teste Munstero,Com.Pal.Rheni fusiles quasdam lapideas columnas, quas Carolus Magnus aliquando e Roma adduxit, vna cum multis aliis columnis, quibus Aquisgrani ornauit templum. *Et magni regnum surrexit Othonis*] Quod idem Munsterus diligenter retulit huc pertinet: Nempe,quod deficiente Carolino semine,noua contentio de imperij vsurpatione nascitur,dum Itali id ad se trahere moliuntur, & item Galli sibi id deberi putant,Germani vero,in quos iamdudum translatum fuit,id nequaquam alteri nationi permittendum arbitrantur: quin & imperator Constantinopolitanus nouas excitat in Italia tragœdias,vt imperium illud occidentale postliminio ad se reducat,immissis etiam Sarracenis, qui terram perderent.Et Itali quidem Berengarios reges in Italia creant:Germani vero Henricum, Aucupem dictum,Saxoniæ ducem eligunt in Romanorum regem.Porro Galli Germanis principibus obedire recusantes, proprium instituunt regem, nempe, Hugonem Capetum, anno videlicet Christi DCCCCLXXXVIII. Succedens vero Henrico Romanorum regi filius suus Otho primus,cognomento Magnus,omnibus aliis præualuit,& imperium quod exteræ nationes ad se trahere conabantur,potenti manu apud Germanos retinuit. Profectus præterea in Italiam, Berengarium tertium, qui se pro Romanorum rege gessit, cœpit, secumque Bambergam duxit, vbi & mortuus est. Italiam vero ipsam, Longobardiam,Siciliam,Calabriam,& Apuliam,quę Berengariis paruerant,iterum Romano subiecit imperio. Deinde cum Gallis pugnans, qui omnes transrhenanas prouincias imperio abstulerant, recuperauit iterum Lothoringiam,Brabantiam,& Burgundiam, perpetuoque Romano subiecit imperio:cuius iuris hactenus permanserunt, vsque ad Carolum quartum, sub quo aliquid nouatum extitit,de quo, nescio,inquit Naucletus,si iure subsistat. *Quam ne vetito*] Qualiter Cæs.Frideric.in prima sua expeditione statim transcensis alpibus Astam per vim cœperit,inde Terdonam rogatu Papiensium, quam Mediolanenses ipso in Germaniam reuerso, refecerant, funditus subuerterit, cecinit poeta lib. tertio. *Spoletum*] Quidam Spoletium, vt Aretium, putant scribendum esse. Pontanus Spoletum,vt apud Plinium, vbique pronunciat.

Nec timeo socij fateor,ne regis amore
Falsa mouere puter: dudum bene cognita vobis
Nostra fides,certis potuit notescere signis.
Nam quod nil propriæ prætextu suadeo caussæ,
Nec fauor,aut odium,quæ publica commoda sæpe
Impediunt,sed certa fides,& pura voluntas,
Hæc suadere iubent,scrutator pectoris alti
Scit deus,& proprij mihi mens bene conscia voti,
Omnia discutiens animo,nihil esse salutis
Censeo,placata nisi primum Cæsaris ira.

Quæ publica commoda sæpe impediunt] Sumptum ex oratione C. Cęsaris prætoris apud Salustium in Coniuratione: Omneis homines, inquit, P.C. qui de rebus dubiis consultant,ab odio, amicitia, ira, atque misericordia vacuos esse decet.Haud facile animus verum prouidet, vbi illa officiunt. *Scrutator pectoris alti Scit deus*] Allusit ad illud regij prophetæ. *Scrutans corda,& renes Deus.* *Alti pectoris*] Hoc est,summi intimorum secretorum, seu reconditiorum affectuum,& cogitationum: quas sacræ literæ per renes subinde significant. Quoniam, vt gignendi affectus, qui in renibus sedem habet, sic omnium potentissimus, quod ita, tanquam omnium affectuum sedes & origo, pro ipsis affectibus, per metonymiam vsurpentur.

Arma mouere libet,nudamque lacessere pugnam,
Sed vix obstructis prohibemus mœnibus hostem.
Tuta loco clausis seruabimus ocia muris,
Sed prohibet violenta fames,miserosque fatigat
Pestis,& aduersus pro Cæsare dimicat aër.

Pro Cæsare dimicat aer] Sic Claudianus in Panegyrico de tertio Honorij consulatu, in Honorij potius, quam Theodosij laudem,per assentationem plus,quam,teste Lud. Viue,scurrilem,cecinit: *O nimium dilecte deo,cui fundit ab antris Æolus armatas hyemes,cui militat Æther, Et coniurati veniunt ad classica venti.*

Omnia securi pro libertate feremus:
Sed libertatem contempta nemo salute
Sanus amat:neque enim certæ susceptio cladis,
Quam vitare queas,nisi cum ratione salutis
Libertatis amor,sed gloria vana putatur.
Numquid & in brutis, immansuetisque videmus
Hoc ius esse feris? vbi vasta minoribus vltro
Imperitare velint,maioribus infima cedant,
His ego de caussis, adsit modo vestra voluntas,
Cæsareos ambire pedes,& fœdera pacis
Pe cere,præcipuam fateor,certamque salutem.

Maioribus infima cedant] Iuxta Pindari sententiam libro primo recitatam. *Conuentus*] Conuentiones, hoc est, leges fœderis, seu vt vulgo nunc aiunt,capitula pacis. *Cum patria*] *Ut nihil est patria, propriisve parentibus vlli dulcius*, quemadmodum cecinit in Odyssea Homerus. Sed & Catonianum illud, quo nihil magis tritum: *Pugna pro patria*, admonet nō pro quauis re, sed ꝑ defensione patrię pugnandum esse. *Nam Carum more,* Scholastes inquit, *mercede pugnare*

Nec placido regi victos parere pigebit.
Nullus honor siquidem populi, vel gloria maior,
Quam domino seruire pio. Postrema loquentis
Verba viri, mixto suscepit turba tumultu.
Consilium plerique probant, pacisque petendæ
Fœdera: nec desunt alij, qui dicere contra
Conuentus, fœdumque putent, dignumque pudore:
Cum patria potius pro libertate cadendum.

turpissimum est, & plus quàm gladiatorium. *Pro libertate cadendum*] Nam Philosopho autore, propositum reipublicæ popularis est libertas, quæ res est, vt iureconsulti aiunt, inæstimabilis. Vnde scite dictum a Plautino Lorario in Captiuis: *Omnes profecto liberi lubentius sumus, quam seruimus.* Olim Romani concessere libertatem Cappadocibus ob amicitiam: quam illi recusauerunt, dicentes se eam ferre non posse, orauntque vt sibi rex daretur. Tunc Romani admirati, quod inuenirentur qui libertatem recusarent, permisere, vt quem vellent, regem eligerent. Illi Artobarzanem elegerunt. Contra maiores nostri libertatem armis vendicarunt, haud vnquam exteris stipendiarij atque vectigales.

Tandem compresso fremebundæ murmure plebis,
Præualuit ratio, missisque potentibus vrbis,
Austricus ille potens ductor, cum rege Boëmo
Accitur, per eos Ligures mandata, precesque
Insinuanda viro cupiunt offerre potenti.
Qui neque difficilem sese, durumque rogatus
Exhibuit, gaudensque ream cum ciuibus vrbem
Pœnituisse sui, leges & fœdera pacis
Prouidus in scriptum tali ratione redegit:

Missisque potentibus vrbis] Optimates intelligit, qui nobiles nunc ab Italis vocantur, & patricij. Sed re vera quicunque dignitate & opibus plurimum in repub. possunt, ij sunt optimates. *Viro potenti*] Imperatori Friderico. *Gaudensque ream*] Nam, Seneca autore, nullum clementiam ex omnibus magis, quam regem ac principem decet. Est autem clementia, temperantia animi in potestate vlciscendi, vel lenitas superioris aduersus inferiorem in constituendis pœnis. Vel est inclinatio animi ad lenitatem in pœna exigenda. Vnde aurea illa Theodosij Aug. filium apud Claudianum de quarto Honorij consulatu monentis sententia, regibus, principibusque reliquis assidue cogitanda est: *Sis pius in primis: nam cum vincamur in omni munere, sola deos æquat clementia nobis.*

Prima quidem Ligures fidei, pacisque tenendæ
Iuramenta dabunt: omnes quoscumque nec ætas
Pupillaris habet, non septuagesimus annus
Contigit, in medio iurabit quilibet æuo:
Appendentque nouem, pœnæ sub nomine, fisco
Milia marcarum puro conflata metallo.
Præterea veterum neglecta palatia regum,
Lapsaque correctis releuabunt tecta ruinis.
Vt quotiens magnam, vel rex, vel regius vrbem
Forte procurator, caussa ducente, subibit,
Digno magna loco tractare negocia possit.
Oppressasque diu Cumam, Laudamque solutis
Legibus, & longa penitus ditione remota
Respirare sinent, non prisca tributa requirent:
Præterquam veterem diuini iuris honorem,
Quo super has vrbes, Ligurum viget inclyta sedes.
Sincera quæ cuncta fide complenda trecentis
Firmabunt vadibus, de quolibet ordine sumptis.
Hosque per Italicas seruandos cautius vrbes
Principis arbitrio, custodia mitis habebit.
Et quibus illa locis fuerit commissa iuuentus,
Protinus expleto seruatos reddere pacto.
Chara suis patribus iurabunt pignora natos
Consulibus positis, & facta pace repertis
Stare licet, plenus dum se conuerterit annus.
Postea nullus erit, nisi quem rex ipse probarit
Electum populo, quibus hæc ad iura vocatis
Si tunc Italicis princeps habitabit in oris
Hunc electorum bona pars, reuerenter adibunt.
At duo sufficient si transalpina tenebit:

Prima quidem] Refert tenorem capitum pacis, seu conuentionis, vt ait Radeuicus: & sumpta sunt ex cap. 41 tertij lib. de Gestis Aenobarb. Notandum autem, sicut fœdera quæ super induciis, quas Barbari treugas nominant, & pace, duces belli inter sese ex vtraque parte paciscuntur, seruanda sunt: ita fidem seruari non oportere. quam tempore belli hostis hosti, priuat⁹ priuato, iniussu ducum super priuatis compendiis paciscatur, iurisconsulti tradidere. *Ætas pupillaris*] Pueritia. Hanc a natali die Varro vsque ad annum quintumdecimum producit. Pupillum iurisconsulti aliter frequentius accipiunt, eum scilicet impuberem, qui in patris potestate esse desiit, aut morte, aut emancipatione. *Septuagesimus annus*] In quo qui sunt, senes appellantur: quia ætate ea corpus senio laboret, quando scilicet decrepiti nuncupamur, atq; a generatione desistimus: quæ ætas quoque frigida est. *In medio iurabit quilibet æuo*] Greci portiones vitę humanæ septem tradidere: Infantiam, Pueritiam, Adolescentiam, Ætatem virilem, Senectutem, Senium. Varro autē in quinque Gradus partitur: Pueritiam, Adolescentiam, Iuuenes, Seniores, & Senes. Horatius ex his partes solū quatuor præcipuas recenset, ipsarumque quum rationem, tum mores graphice depingit in arte. Cæterum damnata est

Iurabuntque fidem regi, dignumque fauorem,
Tam sibi, quam sociis ea regni dona petentes,
Nec minus absentes accepto munere regis
Coram plebe sua, coram primatibus vrbis
Præstabunt eadem iurandi fœdera iuris.
Si tamen Italicis fuerit legatus in oris
Regius, hoc ipsum regis vice iuris habebit,
Et de consulibus disponere cuncta valebit.

est eorum sententia, qui ex verbis seruatoris nostri apud Matthæum collegerunt, Christianis omnino non esse iurandum: quem locum excussit præter veterum expositionem Erasmus. *Marcarum*] Hodie non est marcæ, quæ olim fuit æstimatio. Nam valuit 70 floren. Rhenen. Nunc autem plus quinque scilicet additis, vt lib. primo in Bennæ crucis mentione obiter indicaui. *Veterum palatia regum*] Merula scribit Traianum Aug. nobilissimum Palatium ædificasse in ea vrbis parte, quæ adhuc nomen Palatij seruat. *Vrbem*] Mediolanum. *Inclyta sedes*] Metropolitica scilicet, cuius præsulis potestas & iurisdictio olim late patebat. Quando, & quam ob rem accisæ fuerint, refert Merula lib. hist. Mediolanen. tertio. Nobilitauit hanc sedem diuus Ambrosius: qui nullo exemplo ante præfectus gregi dominico, quam in gregem dominicum cooptatus: pulcherrimum exemplum omnibus monarchis ædidit, quanta sit episcoporum dignitas: si modo vere sint quod audiunt. Nulla ex victoria armis parta plus laudis tulit Theodosius, quam quod ab Ambrosio se vinci passus est. Vtinam ille de quopiam nostri seculi episcopo dicere possit, si redire daretur illi, quod de suo Ambrosio eum dixisse legimus nempe, se neminem nosse, qui vere episcopum sciret gerere, præter vnum Ambrosium. Sed nemo potest Ambrosium agere, nisi qui pro pietate mori paratus est. Imo difficillimum est, cuiquam vere sacerdotem agere, qui libenter aliud est quam sacerdos. Onera sunt verius quam ornamenta, quæ libertatem adimunt cum dignitate: fitque nonnunquam, vt dum vtrumque volunt esse, nec principes sint, nec sacerdotes: vt vere dixit Erasmus noster, adactus miseranda horum temporum calamitate. *De quolibet ordine sumptus*] scilicet Capitaneorum, Patriciorum, & Popularium.

Ante tamen clausa, quam victor ab vrbe recedat,
Captiuos omnes, veteresque nouosque, Boëmo
Committent Ligures: quos protinus ille paternis
Restituet laribus, si iussu principis illas
Cum populo Ligurum concordia iunxerit vrbes,
Accipientque suos Ligures versa vice captos,
Quæque iuuant illos sociis conatibus vrbes.
Sin minus in solito retinebunt carcere vinctos.
Nec tamen hinc aliquam patientur cæsaris iram,
Obsidibus positis, captiuis rite solutis.
Proxima lux regis discedere castra videbit:
Argenti summam Ligures pro pace ferendam
A sibi subiectis poterunt conflare colonis.
Dum tamen immunes Laudam, Cumamq; relinquant.
Nauigium, portus, vectigal, siue monetam,
Vel quæcumque sibi defendit commoda fiscus,
Nec rapient Ligures: nec si quis forte nefando
Inuasu, rapuisse volet, patientur inultum.

Defendit commoda] ea scilicet, quæ Regaliorum nomine continentur, de quibus fusius aliquanto lib. secundo.

Has postquam leges, & spe leuiora rebellis
Iam dudum populus, gratanter pacta recæpit,
Continuo domis effusi mœnibus omnes
Procedunt: primusque suo cum præsule clerus
Veste sacra nitidus, nudo pede, supplice vultu,
Vertice demisso, nostræ monimenta salutis
Signa crucis præfert: post hinc inuellere pullo
Infausti ciues, vestigia nuda prementes,
Iudiciumque sui, pariter pœnamque reatus
Admotos nudis portantes faucibus enses,
Tacta pudore graui perfundunt fletibus ora.
Protinus e totis fluit ad spectacula castris
Miles, & adstantes densas hinc inde cateruas
Angustus dirimit medio discrimine limes:
Quo vix turba gemens ad regia cæsaris ora

Peruenisse queat, placida qui fronte serenus,
Pectore contritos, & se peccasse fatentes
Suscipit, & tali summo pro munere regi
Grates lætus agit, sæua qui mente rebelles
Contudit, & timidos tandem resipiscere iussit.
At Ligurum primi prostrati corpore toto
Cæsaris ante pedes, trepidis confusa querelis
Pauca gemunt, veniamque suis excessibus orant,
Hoc tantum, veniamque sonant, veniamque loquuntur:
Non odio regni bellum mouisse, sed illas
Quas sibi vicinæ fecissent sæpius vrbes
Non potuisse pati tranquillo pectore noxas.
Nunc veniam nactos operam, curamque daturos,
Vt redimant antiqua nouis præmissa futuris.

Ligurum primi] Consules & optimates: vt ex Radeuico liquet.

Non potuisse pati noxas] Hoc est, nocumenta. Nam teste Alciato, apud veteres noxa a nocendo dicta inuenitur. Quapropter culpa, pœna, detrimentum noxa est. Noxia solummodo de maleficio ipso dicitur, nec tam generali significatione accipitur sicut noxa. Cicero libr. 3 de Legib. Noxiæ pœna par esto, vt in suo vitio quisque plectatur, vis capite, auaritia multa, honoris cupiditas ignominia. Nec adiectiue tantum dicitur noxia, sicut opinantur Valla & Beroaldus. Noxæ appellatione, inquit Iurisconsultus, omne delictum continetur.

Mox vbi præscripti recitata est pagina pacti,
Atque probata viris, optatæ pignora pacis
Accipiunt, iunctas consorti fœdere dextras.
Nec minus emissi Ligurum de carcere longo,
Duraque temporibus multis ergastula passi
Captiui, dudum variis ex vrbibus, hostes
Ordine diffuso, circa vestigia magni
Consedere ducis, squallentia tegmine fœdo
Corpora velati, miserandos possidet artus
Fœda situ macies, deformia turpis, & æger
Inficit ora color, pressis cutis arida membris
Insidet, humanæ tantum vestigia formæ
Seruat, & antiquam retinet natura figuram:
Et si vera velis imponere nomina rebus,
Non homo, sed viuens hominis videatur imago.
Et tamen exultant longos fugisse labores
Carceris, & duras semel abiecisse cathenas:
Ignotumque diu post tristia nubila læti
Aspiciunt solem, regemque libentius ipsum,
Cuius ab exilio sese virtute reductos,
Ac velut e stygiis tractos meminere tenebris.
Quis referat fletus, lachrymosaque gaudia tantæ
Plebis, & interna tactos pietate dolores?
Cum captiua diu, post durum corpora, tetri
Carceris exitum, lætis sic reddita tandem
Ciuibus, & natos vix agnouere parentes.
Iam niueos canis, primo quos flore nitentes,
Vltima non faustis ad bellum miserat hora
Auspiciis, longas damnatos ferre cathenas,
Nec solum miseros spaciosi temporis ætas
Fecerat ignotos, sed squallor, & hispida vestis,
Et situs, & macies, & nullo pectine tacta
Vtraque cæsaries, agnosci pene vetabant.

Iunctas dextras] Symbolum enim amoris, amicitiæ, concordiæ & pacis, iungere dextram est. Quæ tamen haud temere cuiuis, vt admonet prouerbium, iniicienda est.

Vestigia] Pedes.

Magni ducis] Imperatoris Friderici.

Vtraque cæsaries] Capilli, & barbæ, seu barbatij. Cæsaries autem speciosa & crinita cumprimis decet fœminam: quę, vt ait Ambrosius cap. 9 sexti Hexæmeron, est reuerenda in senibus, veneranda in sacerdotibus, terribilis in bellatoribus, decora in adolescentibus, compta in mulieribus, dulcis in pueris. Tolle arbori comam, tota arbor ingrata est. Ouidius item sententialiter scribens ait: *Turpe pecus mutilum, turpis sine gramine campus, Et sine fronde frutex, & sine crine caput.* De capillorum ratione abunde disputat Pontanus in opere de rebus cœlestibus.

Tunc demum victa Fridericus ab vrbe recessit,
Modionumque petens, prisco dignatus honore
Illustrare locum, sacro diademate crines
Induit, & dextra gestauit sceptra potenti.
Hanc fortuna diu, Ligurumque potentia diues
Eximiam regni, proauorum tempore sedem
Presserat, & longa victam ditione tenebat.
Sed placidus princeps primæuo cuncta decori
Restituenda putans, iniustis legibus illam
Exemit, priscumque loco reparauit honorem:
Sumptibus & propriis veteres sarcire ruinas
Iussit, & annosi senium deponere fati.

Modionumque petens] Modoëciam vocat Volaterranus hoc oppidum, de quo nonnulla lib. primo dixi. Albericus in suo indice verbo corona, inter cætera notauit, imperatorem secundam, hoc est, ferream coronam in Modoëcia comitatus Mediolani recipere. Quamuis olim imperator primo coronabatur ferrea, deinde argẽtea, postremo aurea corona. Postea ordine immutato, argenteæ primus locus erat, & modo hæc, modo illa, vt casus tulerat, promiscue & sine delectu exhibebatur. Scribit glossator in Clem. 1 de iureiur. Quamuis ex veteri instituto secunda corona sit exhibenda in oppido Modoëciensi: tamen sæpe tradita est Mediolani in æde diui Ambrosij, nec eam ob caussam coronatio fuit irrita. Sed Balbus Antistes lib. supra citato refert, quod tam gloss. quam interpretes hac in parte hallucinantur: cum per tot annorum curricula Mediolanensis illa ex vsu fuerit sublata, licet vt aliquid antiquitatis vestigium extaret, eam Pontifices Romæ aliquando exhibuerint. Quod item in Germania perinde, vt Romæ corona aurea imperator insignitur, illa scilicet, eadem, qua Carolus Magnus primo vsus est. *Sacro diademate crines induit*] Diadema græcum est, significatq; amiculum, quo caput regis obligatur: a διαδέω, quod est obuincio. Vsurpatur pro corona nunc. Priscis fuit fascia linea & candida, quæ regum capita cingebat. De qua Alexander ille Macedo, diadema manibus pertractans exclamasse fertur: *O nobilem potius, quam felicem pannum, sub quo quantum ærumnarum lateat si quis sciuerit, ne humi quidem iacentem tollet.* *Gestauit sceptra*] Longobardici scilicet, regni. Ne autem de corona, quam ei pridem Adrianus pontifex imposuerat, accipias, indicat Radeuicus, inquiens: Princeps Romanus a Mediolano castra mouens, apud Modoicum sedem regni Italici coronatur. Vnde hic locus satis abunde testatur verum esse, quod Balbus pont. refert. Coronandi institutionem, tam quo ad ordinem coronatum, quam quo ad locum plærumque aliter atque aliter immutatam fuisse. *Proauorum*] Hoc est, veterum, tum Longobardorum, tum Romanorum regum. Quorum vtrorumque titulum sibi vsurpauit Ludouicus Pius, vt testantur priuilegia ab eo Nouientensi cœnobio, haud procul a patria mea sito concessa, quæ ipse ego vidi.

Tunc bene re gesta, cunctisque in pace locatis,
Cæsaris a facie cum tellus tota sileret,
Militiæ partem placuit dimittere castris.
Austricus, Allobrogum dux, cum duce, rexq; Boëmus,
Pannoniæque simul sub eodem rege cohortes,
Et Moguntino proceres cum præsule multi
Rege salutato, meritis & laude venusti
Discedunt castris, conuersaque signa ferentes,
Teutonicas repetunt transcensis alpibus vrbes.
Ipse satis multos secum, ceu nullus abisset,
In castris retinens, ad certa negocia regni
Ducitur, & pulchros inuicta mente labores.

Allobrogum dux] Signat Bertholdum Zeringẽsem eius nominis quartum, filium Chunradi ducis, quem Fridericus adolescens compulit apud Turegum, vt supra libro tertio dictum est, imperata facere. Annales hunc Bertholdum Burgundiæ ducem appellant: quod maiores eius illam vna cum regno Arelatensi ab imperio, licet absque fructu tenuerint, &, vt ait Nauclerus, recognouerint: traduntque quoque eum in odium Ertolfi Burgundionum ducis, cuius paulo ante terras igni & ferro depopulatus fuerat, condidisse nobilem illam arcem Brisacensem, a diuo Maximiliano restitutam nuper. Testatur id turri distichon inscriptum, quod a Nauclero citatur, sed deprauate. Id iubente Maximiliano, comitatui aulæ suæ recitauimus, vt scriptum erat, sic videlicet: *Hanc dux Bertholdus portam struxisse notatur, A quo pro fraude Burgundia depopulatur.* Minori autem Burgundiæ, quæ Ychtlandia vulgo dicitur, potenter præfuit. dicitur in ea Friburgum oppidum excitasse, vel, vt alij, mœnibus cinxisse. *Moguntino præsule*] Arnoldus ille erat tum Aenobarbicæ aulæ Cancellarius, qui tumultu postea plebeio apud Moguntiam occisus est, vt libro primo multis verbis indicatum est. *Proceres*] Marchiones, comites, nobiles, vt ait Radeuicus.

Non tamen in tanto clari victoris honore,
Italiæque metu stolidæ vesania gentis,
Exemplo Ligurum, penitus compressa quieuit.
Namque satellitio quidam stipatus iniquo
Ciuis erat Verona tuus, Tusuidus, vt aiunt,
Nomen, ab infida caussas, tacitosque furoris
Vrbe trahens stimulos, castrum regale, quod illi

Regale] Iuris, seu ditionis imperialis.

Appellare solent vulgato nomine Gardam,
Inuasit cœpitque dolo, rursusque relicto
Sæpius insanis illo desistere cœptis,
Spernebat regem demens audire iubentem:
Infremuit tandem princeps, Atesimque rapacem,
Nec ratis officio, solitis nec pontibus vsus,
Feruida quippe vadum fluuio iam fecerat æstas,
Contemptis transiuit aquis, vrbisque superbæ
Depopulatus agros quædam castella nocentum
Diruit, & spretas impune transiit vndas.
Nec minus egregium quiddam comes aulicus ille
Tunc quoque gessit Otho: qui te, Ferraria, iussu
Regis adire parans, intactas omnibus ante
Eridani fregisse vado nil territus vndas
Dicitur, & tumidum primus transisse per amnem.
Hæc quoque res multum curæ iustique timoris
Vrbibus Italicis, & magnæ nomina famæ
Adiecit nostris, claro sub principe, castris,
Quem nihil aggressum frustra natura vereri
Ipsa putabatur: cui sic famulantibus vltro
Subdita more nouo studiis elementa fauebant.
Ergo Palatinus stupidæ formidine magna
Plebis, & ingenti pariter susceptus honore
Regia sollerti studio mandata peregit.
Vtque quater denos fidei pacisque tenendæ
Accepit monimenta vades, ad regia castra
Vertit iter, cunctis digna cum laude peractis.
Hoc quoque conueniens, & tanto principe dignum.
Atque inter castos memorabile cæsaris actus
Scribendumque puto, quod tempore rector eodem
Illecebrosa suis purgauit scandala castris,
Eque suo cœtu lixas & scorta, nociuum
Ac petulans vulgus satis indignanter abegit:
Nec docilis tolerare moras pigrosque quieti
Indulgere dies exclusis pectore sacro
Bellorum curis, pacis bene ponere tempus
Cogitat, & mundo prodesse laborat inermis:
Neue retractato Ligurum inconstantia pacto
Absiliat, solitaque fremens Laudensibus ira
Immineat, totos vrbis transferre penates,
Et veterem mutare situm festinat & vrget,
Describitque locum, quem torrens Addua totum
Gurgitibus flexis aditu breuiore relicto
Circuit, vt modico munimina tuta labore,
Artificis præstare queat sollertia curæ.
Huc transferre lares antiquaque mœnia rector
Imperat, atque nouam regni sub nomine Laudam
Grandibus impensis sese patre auspice fundat.

Gardam] Ab eo lacui illi inclyto Benaco nomen vulgus indidit, *der Gardsee*. Porro supra ostendi, castrum etiam appellari posse oppidum.

Vrbis superbæ] Veronam intelligit.

Cæsaris actus] Vt apud Lucanum: *Licet ingentes abruperis actus.* *Totos vrbis transferre penates*] Ad tertium scilicet lapidem a veteri Laude Pompeia funditus extincta. Penates autem expone, sedes, quarum tutelares Dij penates existimabantur regnante superstitione: de quibus longa est & intricata disputatio apud authores. Tribuit & cœlo penates suos, vt Martianus Capella in nuptiis ludit. In terra item, & sui cuique ciuitati, sui cuique domui penates. Nam vnaquæque domus parua quædam est ciuitas, seu potius vnaquæque ciuitas magna quædam domus. Et vt singulæ ciuitates domusque penates habent suos, ita & focum quoque. Quin & curiæ singulæ singulas habent Vestas a Romulo constitutas, vt scribit Dionysius Halicarnassæus. Porro penates æternum ignem Virgilius non semel appellauit, qui & dij patrij ab eodem dicti sunt: *Dij patrij seruate domum, seruate nepotem.* *Lares*] Domos. Nam & vetustas Deos vrbium præsides, ædiumque priuatarum custodes lares existimauit & coluit, quos indutos canum pellibus effingebant, adhibito ad pedes eiusdem generis animali. Argumento, quod ij pro domibus excubarent, non secus ac canes, autor Plutarchus, Tibullus. *Vos patrij seruate lares*] Porro lares, quemadmodum est apud Ouidium, gemini fuerunt filij Mercurij & Laræ siue Larundæ nymphæ. Ideo veterum plærique, inter quos Euclides, geminos singulis hominum admiserunt Lares, alterum bonum, alterum malum: qualis ille fuit, quem Plutarchus, Florus, & Appianus scribunt oblatum M. Bruto media nocte ad tenuem lucernam de bello cogitanti. *Antiqua mœnia*] Condita olim a Bois, si Plinio credimus, dicta Laus Pompeia

peiã a Strabone Pompeio Magni patre: quod illo colonos duxerit. *Sub regni nomine*] Vnde superius regiam vocauit.

Inde per Italicas famosa potentibus vrbes
Curia Roncaliis certo mandatur habenda
Tempore, quo pacis leges, & publica iura,
Aut ea, quæ fisci nationibus applicat vsus,
Omnibus in medium stricte seruanda ferantur:
Commemorare iuuat populo, quod forte sequenti
Proderit exemplo: ne quis fore credat inultum,
Quicquid in augustos ausus committere reges,
Vel meditatus erat. nam tempore seruus eodem
Argolici regis, græci cognominis vsu,
Hic Camiclinus erat, nobis Camerarius idem
Esse potest, domino secreta fraude parabat
Sanguinis insidias, & tres sibi criminis huius
Addiderat socios, quos ad mala gaudia promptos
Perdita sacrilegis audacia fecerat armis.
His male præmonitis peragendæ fraudis iniquæ
Infandum mandarat opus, mox cæde peracta
Vsurpare sibi manibus diadema cruentis,
Et desolatum cupiens inuadere regnum:
Nescius ipse sui tractabat inania fati.
Nam re comperta, prius illi lumina lictor
Fodit, & exerta terebrato gutture lingua,
Cum sociis longa cruciatum perdidit ira.

Famosa curia] Celebris conuentus. *Publica iura*] Quæ multo iam tempore in desuetudinem abierant: vt in libertate fieri solet. Cuius potissimum amore Mediolanenses inhibere Germanorum in Italiam accessus, Aenobarbique nostri imperium detrectare, eumque venientem suis mœnibus excludere conati sunt. *Quæ fisci rationibus*] De iure rebusque fiscalibus lege priores titulos lib. decimi Codicis Iustiniani. *Vel meditatus erat*] Conatu scilicet aliquo interueniẽte, per quem voluntas sceleris pateat, quę sine effectu in quibusdam atrocissimis delictis punitur. De conatu puniendo Felinus pontificij iuris interpres, libellum ædidit non contẽnendum. Generaliter enim, vbi ipso iure pœna irrogatur, perfectum oportet fuisse crimen. Conatus a crimine differt: quod hic in itinere, illud in meta existat. Porro videtur poëta allusisse ad verba constitutionis Arcadij & Honorij Augg. quæ continentur in 9 lib. C. Iustiniani sub tit. 8. *Argolici regis*] Manuelis Constantinopolitani, qui tum, vt ex Radeuico colligere licet, Ciliciam cum exercitu ingressus, eam sibi armis subigere prouinciam tentabat. Fuit insigni perfidia, vt supra ostensum est, homo, qua & sibi humili loco nato, viam ad imperium astruxit. Lege Sabellicum lib. 5 Ennead. nonæ.

Iam loca iussa petens ex omnibus vndique terris
Principis edicto clarus conuenerat ordo.
Tantaque Roncalias magnorum turba virorum
Fluxerat, vt nec se similem vidisse priores
Crediderint, nec iam visuros esse sequentes
De reliquo sperare queant: tentoria ponunt
Vndanti vicina Pado, quæ more latino
Ductus, ab antiquo, talis determinat ordo.
Semper inæquali Romanus tendere miles,
Si patitur natura loci, planoque laborat.
At si difficili fuerint loca pendula cliuo,
Asperiusve solum, primo correcta labore
Complanare solet: iacto mox aggere fossam
Ducit & ingenti cingit munimina vallo,
Protinus in quadram, vergentia, siue rotundam
Pro ratione loci ponit tentoria formam.
Principis in medio digno spectanda decore
Castra nitent, celsi speciem referentia templi.
Quem circa proceres, condigno iuris honore
Cuilibet exhibito, propius, seu longius absunt.
Inque modum magnæ spaciosis fontibus vrbis
Dirigit immensas ad portam porta plateas.
Ante fores ipsas regalia castra secuti
Artifices operum, seu qui venalia portant
Castra minora locant, faciuntque suburbia quædam
Sic tanquam subitis properata colonia tectis.
Atque repentinæ noua cernitur vrbis imago.

Magnorum virorum] Hoc est, potestate præditorum: principum scilicet marchionum & comitum. pontificum item, procerum & consulum, optimatumque rerum publicarum Italici regni. *Quæ more latino*] Describit formam castrorum in Roncaliis campis fixorum. *Quadram*] Quadrangularem. *Rotundam*] Orbicularem. *Faciuntque suburbia quædam*] Pro referunt, repræsentant. *Colonia*] Hoc vocabulum in tit. de Censibus, & alibi in libris iuris legitur, sed nusquam, vt opinatur Budæus, ab Accursio intellectũ. Colonia autem interdum ab incolentibus terrã, inhabitantibusq; dicitur: interdum a cultoribus terrę: id quod ostendit diuus Augustinus cap. primo lib. 10 de ciuitate Dei, his verbis: Nam ex hoc verbo, colo, agricolæ & coloni vocantur: & ipsos deos non ob aliud appellant cœlicolas, nisi quod cœlum colant, non vtiq; venerando, sed inhabitãdo, tanquam cœli quosdam colonos: non sicut appellantur coloni, qui conditionem debent genitali solo propter agriculturam sub dominio possessorum, sed, vt ait quidã latini eloquij magnus auctor: *Vrbs antiqua fuit, Tyrii tenuere coloni.* Ab incolẽdo enim colonos vocauit, nõ ab agricultura. Hinc & ciui-

Tunc quoque præscripti seruato fœdere moris
Regia dispositis sederunt agmina castris.
Nec minus opposita Ligures in margine ripæ,
Atque alij ciues tentoria iuncta tenebant.
Brixia quos genuit, quos misit Pergamus, & quos
Italiæ plures, in iisdem partibus vrbes,
Hæc quoque castra suis porrecto ponte per amnem
Continuare parat princeps, biduoque labori
Impenso, medias cinxit pons peruius vndas.
Nomina magnorum, quos præsens curia vidit
Commemorare patrum numerum, gentemque referre
Non satis est promptum, non multum pertinet ad rem.
Id potius certa nobis ratione videndum,
Quid bene dispositum, quid ab his feliciter actum,
Quæ noua prodierint tanto sub principe iura.
Quasve recensuerit celeberrima curia leges.

tates a maioribus ciuitatibus, velut populorum examinibus conditæ, coloniæ nuncupantur. His verbis Augustini vtraque significatio enarratur. Sed & Coloniam agrum colono locatum quandoque appellat Iurisconsultus. Hic pro oppido, iure Coloniæ deducto, accipitur. Solebant autem deduci veterani, & pro diutinorum laborum mercede, vnde senectutem tolerarent, iugera bina accipiebant. Caussa deductionis erat, vel infrequentia vrbium: vel pœna, qua veteres coloni male de re publica meriti mulctabantur. Sed non tantum Romani colonias, quamquã cęteris multo plures, sed etiam Asiani Græcique mittere solebant: quo modo Athenis Ionicæ ciuitates deductę erant & propagatæ. Lege librum septimum Herodoti. *Ripæ*] Padanæ scilicet. *Pergamus*] Bergomum intelligit, quod supra Laudam inter duos paruos amnes situm est Orobiorum, & ipsum ædificium sicuti comum, vt ex authoritate Plinij supra dictum est. Pergamus autem illa vrbs Troadis in Mediterranea nobilis est a chartis hædinis, quæ prius ibi scribi cœptæ, pergamena postea sunt appellata. Pergama vero vocantur omnia alta ædificia. Vnde Calepinus Bergomas: Nõ immerito, inquit, vrbs Cisalpinæ Galliæ, ex qua ego ortum duxi, Pergamum dici posset: quod in ædito sita sit. Sed Plinij authoritas non paruipendenda fuit, qui Bergomum per B & O scribit, & eius incolas Bergomates appellat. Callimachus tamen in Attila Pergamum scripsit. *Non satis est promptum*] Excludente scilicet, ea lege metri. Sed illa referuntur a Radeuico, si forte requiris.

Ergo sacros tantum patres, iurisque peritos,
Et de principibus paucos, quibus ipse timorem
Norat inesse dei, tacitis Fridericus adaptans
Colloquiis, triduo secreta negocia toto
Rimatur, iurisque vices, legumque tenorem
Consulit: hanc illis gaudens iniungere curam,
Vt super ecclesiæ, seu regni iure, salubri
Consilio, monituque virum formare laborent,
Tandem prolato post longa silentia vultu,
In medio procerum spectabilis vndique cœtu,
Talibus ora modis Princeps facunda resoluit:

Sacros patres] Episcopos, qui patres esse deberent, non domini. Patres omnia sua transfundunt in filios: domini ad suum commodum seruis vtuntur & abutuntur. *Iurisque peritos*] Qui scilicet rerum humanarum diuinarumque arbitrium disceptationemque habeant: quique viros principes, & supra humanum fastigium euectos soluere & illigare legibus, interpretationibusque suis possint. Iuris namque prudentia, vt ait Iustinianus, est diuinarum atque humanarum rerum noticia, iusti atque iniusti scientia. Hæc ergo ex multarum rerum inuestigatione producitur. Siquidem iurisperitus non solum vniuersum ius ciuile (hoc enim necesse in primis est) verum etiam philosophiam, præsertim moralem, atque dialecticas artes, oratoriam, & vel maxime latinæ linguæ proprietatem, perspecta habere debet & cognita. *Quibus ipse timorem Norat inesse Dei*] Sciebat enim optimus princeps, quod qui se contempto deo existimabant posse gubernare negocia, seipsos decipiebant. *Virum*] Scilicet, Fridericum. *Formare*] Pro, informare, hoc est, instruere, more scriptorum ecclesiasticorum vsurpat, vt plæraque alia. Latinis autem informare, est alicuius rei formam effingere. *Princeps facunda resoluit*] Per interpretem dictam esse sequentem orationem refert Radeuicus.

Si modo non frustra, quotiens in nomine Christi
Tresve, duosve pari consensus iuris amore
Congregat, in medio perhibet se Christus adesse.
Quis dubitet tantis ad commoda tanta vocatis
More suo medium primatibus assore Christum?
Absit, vt hos vnquam Christi præsentia patres
Destituisse velit: quibus ecclesiasticus ordo,
Imperij leges, & publica iura reguntur.
Nunc igitur proceres, communi fœdere iuris
Quicquid ad ecclesiæ, vel regni commoda rite
Pertinet, in medium Christo præsente feramus.
Ipse quidem quamuis diuino munere princeps

Quotiens in nomine Christi] Locus sumptus ex capite vigesimo octauo Matthæi. *Legumque immunis & expers*] Iuxta illud Vlpiani: *Princeps legibus solutus est*. Quæ, quid velint, verba diligenter excutit Salomonius. Cuius sententia est, Principem omnibus illis solutum non esse legibus, quibus a se non seruatis respublica lęditur aut honestas. Et si verum amamus, inquit, plurib. & arctioribus tenetur princeps legibus, quam priuatus aliquis. Opinionẽ quippe sequitur

corum

Summus in orbe ferar, legumque immunis & expers,
Non seruire quidem cogar, sed condere iura
Fas habeam, vestris cupio disponere cuncta
Consiliis: nostro non ægre spondeo iussu,
Vel sancire nouas, vel priscis legibus vti.
Nam nihil, vt verum fatear, magis esse decorum,
Aut regale puto, quam legis iure solutum,
Sponte tamen legi sese supponere regem,
Gratia sit magno, qui temperat omnia regi,
Vndique bellorum tumidos suppreßimus æstus,
Bellatrix positis Alemannia conticet armis,
Et vetus Italici deferbuit ira furoris.
Sed veterum leges, edictaque regia longo
Iustitio suppressa silent, quæ Carolus olim,
Quæ noster vulgauit Otho vestigia iuris
Pauca sui Italicis agnoscit fiscus in oris.
Consulite in medium, quas me vel ferre recentes,
Vel senium passas leges renouare velitis.

eorum, qui negant lege regia populum Rom. omne ius suum in principem transtulisse. Et propterea, inquit enim, latere non debet, quod non vna pro omnibus futuris principibus, lex regia ab initio lata fuit, vt rerum imperiti arbitrantur, sed sua cuique principi certis conditionibus: adeo, quod quibusdam maior potestas, quibusdam minor tributa fuit. Nam ante Vespasianum, qui fuit decimus a dictatore Cæsare, nonus ab Augusto primo acclamato principe, nullus vnquam omnibus legibus solutus fuit, quin imo multa, lege regia, eos facere oportebat, vt proditum est historiis. Alexander Mammeæ tam iustus & temperatus fuit, quod metuit legibus solui, quoniam sibi ipsi lex erat. Quomodo ergo princeps supra leges est? sine dubio est, vbicunque iusta caussa, aut æquitas exigit de legis rigore remitti, aut de lenitate digredi. *Condere iura fas habeam*] Ipse enim princeps, sicut est legibus solutus, ita solus legem condere potest, recepto iurisperitorum dogmate, quod improbat idem Salomonius. Quoniam pop. Rom. erat legem ferre, quod sibi reseruauit, licet eandem vim habere principis placitum voluerit, quam lex populi habebat. Non tamen quod lex esset, dictaque constitutio, ad legis differentiam. Et quoniam plus est legem esse, quam pro lege seruari, vti plus est ciuem esse, quam pro ciue haberi: sic potior erat lex populi, quam principis constitutio. Ex quibus concludi posse videtur: si vnum constituisset princeps, & diuersum populus statuisset, præualuisset lex populi, neque mirum. quia populi minister est princeps, minimeque nouum, plus valere quod ab vniuerso populo fit, quam quod a parte: pars populi quidem est princeps. Cæterum ante Octauium antiquorum nemini, vt legibus solutus esset, concessum fuit. Significat autem hoc (inquit Dion) ab omni legum necessitate liberum, nullique iuri scripto obnoxium: vt qui absque vlla disquisitione omnem regum potestatem haberet, quamuis nomine abstinent. *Vestris consiliis*) Nam consiliariorum cœtus ius faciendi potestatem non habet, sed consultandi tantum, nisi lege nominatim talis potestas tributa fuerit. Quæ princeps inconsultis sapientibus constituit, facilius eneruantur. *Vel sancire nouas*] Exigente scilicet euidenti vtilitate. Quoniam, vt Vlpianus dixit, in rebus nouis constituendis, euidens vtilitas esse debet, recedatur ab eo iure, quod diu æquum visum fuit. Et Iustinianus in senatu sic concionatus est: Imperialem fortunam rebus humanis deus præposuit, vt possit omnia quæ nouiter contingunt & emendare, & componere, & modis & regulis competentibus tradere. Notanda profecto sunt verba hæc, & euidens vtilitas, & modis & regulis competentibus. Quoniam princeps non nisi iustas leges potest condere. Iustitia pendet a publica vtilitate, cuius gratia princeps est: & idcirco si tenetur iustas ferre, vt paulo inferius noster quoque princeps Aenobarbus ingenue fatetur, vt & apud Radeuicum, consequens fit, iuste positas, sine iustiori caussa tollere ne possit. *Priscis legibus vti*] Maxime iustis: pro quibus abrogandis non præsumitur pro principe, vt quicquid agit iuste agat. Quamuis id alias vulgariter receptum sit. Quando igitur factum principis est contra publicam vtilitatem, aut æquitatem, cessat pro eo vulgaris præsumptio. Nam nihil (vt verum fatear) magis esse decorum, aut regale puto. Sic diuus Alexander modo dictus. Nihil tam proprium imperij est, quam legibus viuere. Sic Theodos. & Valentinian. Aug. Digna vox, inquiunt, maiestate regnantis, legibus alligatum se principem profiteri, & cætera. Budæus tamen colligit multis demonstrari posse, augustum & principem non modo legibus esse solutum, sed etiam legibus non teneri, vt Dion dixit. *Bellatrix Alemannia*] Epitheton populo conueniens, vt latius in scholiis nostris in primum Austriad. librum indicaui. *Longo iustitio*] Iustitium iuris statio est, quasi inhibitio. quod verbum olim licet publicam iuris cessationem significaret, quo tempore lege agi non poterat, nec tria verba prætori dicere licebat, do, dico, addico: potest tamen, vt libro tertio quoque relatum est, & priuatam iuris cessationem moribus nostris significare. Antiqui indicere iustitium dicebant, cum dictionem iuris inhibebant: & remittere iustitium, cum pristinam facultatem tractandarum litium publice restituebant.

Ac primum moneo, quicquid statuisse libebit,
Vtile sit, iustum, naturæ, moribus aptum,
Temporis atque loci patiens, & prorsus honestum.
Ast ego quicquid erit, tota virtute tueri,
Et sancire paro: nec me regnante licebit,

Ac primum moneo] Verba sapiente bonoq; principe digna cuius est curare in primis, vt quam paucissima mutētur, quia omnis nouatio periculosa est. Deinde, si quid erit statuēdū, vt ad eam, quā Aenobarbus noster regulam

Has cuiquam nostras impune lacessere leges.
Ac si quis tumidus præsumpserit obuius ire,
Supplicium præsens, manifestaque pœna docebit,
Non magis inuictum bello, quam legibus esse.

proponit, exigatur: quam oportet vbique in condendis legibus adhibere in cõsilium. Alioqui nec lex quidem erit, fatentibus & ethnicis, ni iusta sit, ni æqua, ni publicis cõmodis consulens. Lex enim ad archetypum æqui & honesti respondet, nec alio spectat, quam ad rem communem in melius prouehendam. Laudatus est in hoc M. Antoninus pius, quod nihil vnquam egerit, quod omnibus per literas etiam non conatus sit approbare, redditis caussis cur id iudicarit expedire reipublicæ. *Ast ego quicquid erit*] Frustra enim, vt prudenter & grauiter dixit Aristoteles, conduntur bonæ leges, nisi sint quorum opera bene conditæ seruentur. Quamuis Augustus lege ciuili solutus sit, lege autem honestatis quæ validior est, nunquam soluitur sine iustiori caussa, custos tamen, non violator legum esse debet: qui diuersum loquuntur, aut principibus adulantur, aut credunt propter principes a deo homines factos. At vero verius est, vt ait Salomonius, adinuentos atque institutos principes fuisse, vt commodis prospiciant populorum. Quod cum non lateret diuinum Gregorium, se christianis præpositum, vt prodesset, scriptis suis haud semel testatus est, seque seruum seruorum dei nuncupauit, scripsitque primus: quem cæteri post eum pontifices, vti in hoc instituto, reliquis vtinam sic actionibus æmulati essent. *Supplicium præsens*] Ad quod non temere veniendum esse Plato censuit: item, ne acerbius sit, quam pro re commissa. Sicut nec ad pœnam exempli & quam raro veniendum putauit: quod nihil sit tam horrendum, quod non contemnatur assuetudine. *Non magis inuictum bello*] Siquidem vt imp. Iustinianus dixit, imperatoriam maiestatem non solum armis decoratam, sed etiam legibus oportet esse armatam: vt vtrumque tempus & bellorum & pacis recte possit gubernari, & princeps Romanus non solum in hostilibus præliis victor existat, sed etiam per legitimos tramites calumniantium iniquitates expellat, & fiat tam iuris religiosissimus, quam victis hostibus triumphator magnificus. Porro inter Augusti titulos, vt inuicti vocabulum præcipuum habetur: ita par est, principem id re ipsa præstare, quod non raro dicitur: cogitareque, vt sancte admonet Erasmus, quam sit absurdum inuictum dici, quem vincit iracundia, qui quotidie seruit libidini, quem captiuum quo lubet ducit agitque ambitio. Eum demum vere inuictum esse, qui nulli cedit affectui, nec vlla rerum specie ab honesto potest deflecti.

Talia facundo regaliter ore sonantem,
Spectabat studio miratrix curia vultu.
Quod neque doctrinæ studiis imbutus, & æuo
Pene puer, canos scripturarumque peritos,
Sensibus & blanda præcederet arte loquendi.

Quod neque doctrinæ studiis imbutus] Et ætatis illius, & gentis vitio, Cæsar Sigismundus erubuit aliquando propter ignorantiam principum electorum, qui latinas literas neque legere, neque intelligere possent. Habuit enim in precio literas, & literatos, quos supra illos, qui genere tantum sunt nobiles, in sua curia honorabat & locabat. Interrogatus, cur id faceret, nobilitatemque & illustri natos genere contemptui haberet? Respondisse fertur: Iure ego illos colo, & cæteris mortalibus præfero, quos natura parens & Deus singulari donauit ingenio. Subijciens, illos solos a natura & Deo posse creari: in sua autem potestate situm, vt nobiles titulo & prædiis faceret, quocunque placeret momento. Scribit caussam auunculus meus cap. 48 epitom. rerum Germanicarum, quare principes erubescunt discere literas, & loqui latine, etiam si sciant. Quanquam Fridericus prorsus non fuit ignarus literarum, seu vt dicitur, idiota. Nam vt Radeuicus in fine operis sui testatur, Latinam linguam melius intelligere quam pronunciare potuit, in patria admodum facundus. *Et æuo pene puer*] Adolescens, seu iuuenis: quorum administratio plærumque lubrica est, periculisque exposita, & propter rerum inscientiam, & quod præsentes solum res sibi ante oculos ponant, plærumque vana sequantur, & incerta consilia, illis maxime consultoribus credentes, qui blandiri nouere magis, quam vera dicere. *Canos*] Id est, Senes, prudentes. *Sensibus*] Quicquid in homine, aut in alio animali est, quo aliquid percipitur sentiturque, est sensus. Hinc sensus illi exteriores quinque, & interiores mens animusque, vnde est sensus doloris, sensus rei visæ vel auditæ: tum lætitiæ, laudis, gloriæ, virtutis, vitij, metus, sensus de interioribus, & quid de hoc vino sentis? quid de cantu? quid de ornatu? splendoreque cultus? adde etiam quid de prudentia, de iudicio illius, quid de philosophia, quid de theologia, quid de reip. administratione? Quæ paulo pluribus dixit verbis Ludouicus Viues in cap. 3 lib. de ciuitat. Dei 11: quoniam philosophi nostrates mentem dici sensum non patiuntur, cum Augustinus, diserte sensum esse dicat. Tametsi quid philosopho nostri temporis cum noticia sermonis, hoc est, vt ipsi interpretãtur, cum grammatica? *Blanda arte loquendi*] Festiuam facundiam intelligit, qua in sua lingua excelluisse Cæs. Aenobarb. modo diximus, teste Radeuico.

Protinus ingenuo quidam sermone diserti
Ora fatigantes pro consuetudine gentis,
Siue suum regi studium iactare volentes,
Siue facultatem potius monstrare loquendi,
Officio linguæ, studiisque loquacibus illum
Insumpsere diem: quos inter clarior vnus,
Præsul erat Ligurum, vix exæquanda relatu

Præsul Ligurum] Archiepiscopus Mediolanensis. *Lætior iste dies*] Apud Radeuicum sumptum orationis est initium a 23. vers. Psalmi 117 scilicet: *Hæc est dies quam fecit Dominus, exultemus & letemur in ea.* *Quantos qualesue tyrannos*] Reges. Tyrannus enim a rege distat factis, non nomine, vt

Omnibus, a primo quos, inquit, vidimus, æuo.
Gaudia cunctorum, facundo protulit ore:
Lætior iste dies, & clarior esse meretur:
Cum te pacificum populi, mitissime princeps,
In medio residere sui, legesque citantem
Hactenus extinctas, gaudens videt Itala tellus.
Hæc est illa salus, quam tot iactata procellis
Expectare solet miseræ sors naufraga terræ.
Scimus ab antiquo, quantos, qualesve tyrannos
Senserit Italicæ fortuna miserrima plebis:
Cum totiens proscripta bonis, addictaque ferro,
Aut spoliis nudas, aut sanguine pasceret iras.
Nec legem ratio, sed regum sola libido
Poneret, & ferro gaudens, non iure potestas.
Nec minus infestis gens hæc malefida tyrannis,
Atque his sæpe suo conata resistere damno,
Pressa metu potius, quam læta fauebat amore,
Hinc odium populis, & seditiosa simultas,
Et furor Italiæ multos grassatus in annos
Prodiit, & geminas fecit dissensio partes.
Et partim patriæ, partim regnantibus vrbes
Adsistunt: sæuoque diu collisa fragore
Bellorum, alternam senserunt mœnia cladem.
Quis Ligurum cædem, quis vulnera sæua Papiæ,
Quis referat Cremæ, quis tristia damna Cremonæ?
Hæc inter varias oppressis legibus vrbes
Exarsit rabies, & longa licentia ferri.
Tu velut eximium post tristia nubila tandem
Sydus ades, tu bella fugas, pacemque reducis:
Tu leges & iura nouas: te præside rerum
Grata redit facies, certusque renascitur ordo.
Nunc age, diuinæ quicquam sententia mentis
Dictabit ius esse, iube: pro lege voluntas
Principis esse solet: quicquid decreuerit ille
Esse ratum, mos est, & iuris habere vigorem.
Vtere iure tuo, quicquid rectumve, piumve
Esse putas, seruare iube. nos vera volentes
Omnia suscipimus: libertas maxima nobis
Tam placido parere viro. Sic ore diserto
Præsul in assensum regis propensius omnes
Impulit, & magno percussit corda fauore.
Tunc quoque compositis quidam resonantia verbis,
Regia Cæsareæ cecinerunt carmina laudis.

ne, vt dixit Seneca cap. 12 primi libri de Clementia. Eos Iuuenalis Satyra 10 coniunxit: *Ad generũ Cereris sine cæde, & vulnere pauci Descendunt reges, & sicca morte tyranni. Pressa metu*] Qui, vt vere dixit M. Tullius, *malus est custos diuturnitatis.* Siquidem vt præclare dixit Ennius: *Quem metuunt oderunt, quem quisque odit periisse expetit. Quam læta fauebat amore*] Idem Cicero autor est, ad opes tuendas, ac tenendam potentiã, nihil æque aptum esse atque dilectionem & charitatem subditorum. Vehementer autẽ amor multitudinis commouetur, ipsa fama & opinione liberalitatis, beneficẽtiæ, iustitiæ, fidei, omniumq; earum virtutum, quæ pertinent ad mansuetudinẽ morum, ac facilitatem. *Quicquã sententia mentis*] Cũ contingit sapientem virum principatum gerere, tum optime cum mortalib. agi existimatur, si leges & omnia in manu eius reposita sint. Hinc ex Platonis sententia Prudentius in lib. aduersus Symmachum primo cecinit, nimirum pulchre quidam doctissimus: Esset publica res, inquit, tunc fortunata satis, si vel reges saperent, vel regnarẽt sapientes. Non autem perperam dixit, *diuinæ mentis.* quoniam omnis lex est inuentio & donum Dei, vt dixit Martianus ex oratione Demosthenis in Aristogitonem. *Esse ratum, mos est*] Pomponius de origine iuris: Constituto (inquit) principe, datũ est ei ius, vt quod constituisset, ratum esset. Quæ verba intelligit Salomonius de principe olim Romano, non autem hodierno: quoniam mutata est forma ab illa veteri, de quo tamen articulo inter doctores etiam antiquos variatum constat. *Et iuris habere vigorẽ*] Iuxta Vlpiani sententiam inquientis: *Quod principi placuit, legis habet vigorem.* Sed ex verbis quæ sequuntur, scilicet vtpote lege regia, quæ de eius imperio lata est, colligit idem Salomonius, per solã electionem nullum imperium electo quæri: & per hoc neq; ius constituendi, nisi a populo per legem nominatim decernatur. Hinc illa orta est dubitatio multum diuque inter recentiores, variantibus etiam sententiis, disputata. Ex sola ne electione imperij ius potestasque deferatur? Demum omni ambiguitate per sacrarum literarum antistites mature, solerterq; discussa, Imp. Cęs. Ludouicus quartus, Bauarus legem sanciuit, promulgauitque, quam Balbus episcopus de Germania optime meritus, in suo de Coronatione libello ad verbum refert: ne quis in eo amplius aberret, in quo omnis imperij dignitas, maiestasque continetur. *Quicquid rectumve, piumve Esse putas, seruare iube*] Necesse est enim, vt princeps placitis boni viri vtatur: quoniam Pon. Rom. in eum omne imperium suum, & potestatem concessit, vt in bonum virum. Quamuis virum bonum inuenire licet, qui bonum principem nõ possit agere. At bonus princeps esse non potest, qui non idem sit vir bonus. Huic tuto permitti possunt omnia, mediocri non omnia, malo nihil. Quanq̃ nunc eo redierunt quorundam principum mores, vt hæc duo multũ inter se pugnare videantur, vir bonus, & princeps. Planeq; stultum & ridiculum habeatur in principe, boni viri facere mentionẽ, vt nimis vere dixit Erasmus. Rectũ pro iure accepit: q; ius omnia recta & inflexibilia exigat, vt nobilis ille Grãmaticus Donatus ait. Pium autẽ pro æquitate vsurpauit,

quæ ex iure multum remittit. *Cæsarea carmina laudis*] Signat Panegyricos, quos cum audit princeps, ne protinus credat, aut faueat suis laudibus, sed, vt sapienter Roterodamus admonet, si talis nondum est, qualis prędicatur, admoneri se cogitet, detque operam vt iis laudibus aliquando respondeat: Si talis iam est, adniti debet, vt se ipso melior euadat.

Postera lux aderat, solio reuerendus in alto
Consedit iudex: ex omnibus vndique multi
Vrbibus ac vicis aderant, queruloque ferebant
Innumeras clamore cruces: hoc quippe querelas
More solent aperire suas. Rex omnibus aures
Commodat, & querulis iudex clamoribus idem
Æquus adest, certo dirimens examine lites.
Sed quia tam multis finem dare curia præsens
Non poterat caussis, placuit satis vtile quiddam
Ingenuo pulchrumque duci, cunctasque per vrbes
Edoctos in iure viros, verique sequaces
Imposuit, medio qui cuncta negocia iuris
Limite discuterent, nec eos ex vrbibus iisdem,
Ne fauor, aut odium sensus corrumpat eorum,
Sed magis ex aliis, ad munera pulchra vocatos
Elegit, sacra vel delegauit ab aula.

Innumeras clamore cruces: hoc quippe querelas] Idem scribit Radeuicus, subiiciens Fridericum, vt vidisset multitudinem eorum qui cruces baiularent, dixisse: mirari se prudentiam Latinorum, qui cum maxime de scientia legum glorientur, maxime legum inuenirentur transgressores. *Edoctos in iure viros*] Ciuili scilicet. Pontificium enim ante Innocentij quarti tempora non admodum fuit in precio. Refert Radeuicus Bulgarium, Martinum, Iacobum & Hugonem, qui ea tempestate Bononiæ profitebantur leges celebri nominis fama, ab Aenobarbo constitutos iudices, tum alios multos fuisse accitos iurisperitos. *Ne sensus corrumpat*] Sentit, ne sententiam & iudicium ferant iniquum. *Ad munera pulchra*] Quod Dei vice iudex iustus defungatur.

Postea sollicite regni de iure vetusto
Quæstio mota fuit: quod desuetudine longa
Priscus inumbrabat neglecti temporis error.
Ac primum Ligures super hoc a rege rogati,
Vectigal, portus, cudendæ iura monetæ,
Cumque molendinis, telonia, flumina, pontes,
Id quoque, quod fodrum, vulgari nomine, dicunt,
Et capitelitium certo sub tempore censum,
Hæc Ligures sacro tribuerunt omnia fisco.

De iure regni] Nempe de regaliis, fiscalibus rebus, feudalibusque consuetudinibus: quæ recte iure regni complexus est. Feudalia enim placita, inter quæ regalia, vt superius ostensum est, suum quoque locum sortita sunt, autoritatem legalem habent, & ita allegari possunt, vt præceptor meus Zasius docuit. Nec enim frustra in corpus iuris ciuilis inserta sunt. Hostiensis tamen, & Ægidius Bellamera, negant feudalia placita autoritatem legis habere, quoniam huiusmodi consuetudines a priuatis viris Oberto de Horto, & Girardo Capagisto, quibus non fuerit condendæ legis autoritas, sint collectæ: sentientes ob id, quod nihil secius operentur quam consuetudines. Sed pro Zasio nostro est communis opinio, ex cuius luculentis in feudales vsus commentariis, nonnulla citauimus lib. 2. *Ligures rogati*] Mediolanenses, vt poëtæ perpetuo: Insubres & verius aliis. Merula lib. 3 rerum Mediolanen. de feudorum origine loquens: Cæterum, inquit, qui nouissima feudorum iura cæsares descripsere, ante omnes curiam Mediolanensem celebrant: vt plane significare videantur, hoc siue tributi, siue magis perpetuæ seruitutis genus Mediolani primum cepisse. Nam quoties de obæratis in dominos, & rursus de iure dominorum in obæratos certabatur, cognoscendæ caussæ & diiudicandæ litis arbitrium consulibus & paribus curiæ Mediolanensis cæsares delegasse legimus. Vt non solum sine prouocatione eorum iudicium foret, sed quod ij statuissent, id a cæteris receptum, vim legis quodammodo haberet. *Vectigal*] Id est, quod pro rebus ciuitati inuectis, vel euectis publico soluitur: ea est octaua pars. Vnde octonarij quandoque dicti exactores. *Portus*] Portorium signat. Est autem portorium vectigal quod de rebus mercibusve in portum importatis soluitur. Vnde & portus nomen sumpsit. Cuius exactor & manceps portitor appellatur. Cicero in Officiis libro primo: Improbātur hi quæstus qui in odia hominum incurrunt, vt portitorum, vt fœneratorum. Et Virgilius Charontem portitorem dixit, tanquam exactorem illarum pecuniarum, quas ex superstitione Ægyptiaca vita functi ore ferunt. Argyrippus apud Plautum, quia Lena dixerat: Quam magis te in altum capessis, tam æstus te in portum referet, in iucunda perstans metaphora respondet: *Ego pol istum portitorem priuabo portorio.* *Cudendæ iura monetæ*] Hoc est, aurum, argentumve conscindendi in titulos, faciesque minutas, vt scita periphrasi dixit Iuuenalis Satyr. 14. Apud iurisconsultos Triumuiros monetales legimus, qui præessent monetæ probe cudendæ. Quos diu nostra desiderat Germania. Quod pauci sint, qui priuatorum obliti, publica curent. In cudenda autem moneta bonus princeps præstabit eam (monitore Roterodamo) fidem, quam & deo debet & populo: qui hac in re quatuor ferme modis, vt idem ait, expilari solet. Primum, vbi nomismatis materia mixtura quapiam vitiatur. Deinde cum ponderi detrahitur. Præterea, cum circumcisione minuitur. Postremo, cum æstimatio nunc intenditur, nunc remittitur, vtcunque visum est principis fisco conducere. Moneta vero quæ tam aurea, quam ærea, vel argentea sit, sic nominata videtur, quod & precij & autoris nos signi impressione admoneat. *Cumque molendinis*] Baldus a molis dictum putat Molendinum: cum sit

triuiale

triuiale vocabulum, vt plerisq; visum est grammaticis, quod antiqui id moletrinam & pistrinum vocauerint. *Telonia*] Telonium græca vox est, quæ significat mensam, aut locũ publicanorum, vbi colligunt vectigal, quod græce τέλος dicitur. Hic autẽ, vt vulgo solet, vel pro ipso vectigali, vel iure vectigali, quod id sine principis concessione imponi non possit, accæpisse videtur. *Flumina*] Hoc est, vt ait Radeuicus, vtilitatem omnem ex decursu ipsorũ fluminum prouenientẽ. *Pontes*] Nam & illi vectigales sunt. vulgari vocabulo Pontiuectium appellant: quod soluitur tam ab hominibus, quam de mercibus, quæ per pontes transeunt. *Bruckenzoll*: vt non minus barbara voce Pedagium, seu Pedaticum, *Weggelt* vocant. *Fodrum*] vulgari nomine dicunt. Itali, intellige. *Capitolitium censum*] Quia id tributi non de facultatibus, sed de suis capitibus soluebatur. *Sacro fisco*] Id est, Cameræ imperiali, vt appellant enarratores Feudalium placitorum, ac scholium in Rubrica. C. de iure Fisci, libro decimo. Dicitur autem Camera imperialis, quicquid ad commodum pecuniarum imperij pertinet.

Hæc, & si qua pari fuerant obnoxia iuri
Prælati, proceres, missisque potentibus vrbes
Libera Romano liquerunt omnia regno.
Tanta tamen clari fuit indulgentia regis,
Vt quicumque bona priscorum munere regum
Hactenus ista fide possideat, idque probare
Legitimis poterat, vel demonstrare tabellis,
Principis assensu, titulo gauisus eodem,
Nunc quoque possideat: reliquis in iura relatis
Regia, librarum triginta millia puri
Annuus argenti fisco solet addere census.
Tunc proceres stabilem iurando nectere pacem
Rector, & adiecta certo sub nomine pœna,
Italicas late iussit vulgare per vrbes.
Mox de communi feudorum iure, quod illa
Perspicuis non dum scriptis expresserat ætas,
Has dedit, & scripto iussit notescere leges.

Obnoxia pari iuri] Scilicet, regaliorum, de quibus nõnulla meminit Bald. in rubrica de priuil. fisci. Tu vide titulum, & quæ feudistæ in eum retulerunt, Quæ sint regalia in vsib. feudorum. *Prælati*] Interpretes canonici iuris tradunt, quod prælati appellatione non solum episcopi, sed & abbates, ac cæteri, vt aiunt, inferiores, modo iurisdictionem habeant, veniant intelligendi. *Proceres*] Duces, marchiones, comites: de quibus lib. 2 dixi. *Vrbes*] Ress. Pubb. ciuitatum. *Missis potentibus*] Hoc est, Per missos optimates suos. *Liquerunt*] pro cesserunt, quod, vt omnia barbare, maxime enarratores pontificij iuris resignare dicunt. *Romano regno*] Id est, principis dispositioni, in signum, vt dicitur, præeminentiæ status imperialis. *Indulgentia*] Laudantur in imperatoribus indulgentiæ, id est, facilitas, clementia, comitas. Vnde & indulgentissimi dicti in panegyricis. Antiqui indulgitatem vocauerunt, quæ a nobis dicitur indulgentia. *Munere*] Beneficio, quod feudum interpretantur. *Bona fide*] Quæ maxime debet in feudis a principe Romano concessis, exuberare. quia feudum a fide dicitur, & omnes contractus cum principe initi sint bonæ fidei, vt eleganter dixit Baldus in tit. de pace Constant. *Legitimis tabellis*] instrumentis, scilicet inuestituræ, vel breui testato. Est autem inuestitura cõfirmatio collationis rei feudalis per dominum factæ. Et est duplex. Propria & Abusiua. Propria, quando domino tradente vasallus in possessionem realem inducitur per dominum, vel eius nũcium. Abusiua, vel verbalis, quæ verbis fit, cum actu corporeo: vt quum dominus dicit: inuestio te cum isto annulo, vel ense, vel hasta, vel alia re porrecta pro loci consuetudine. Et debet hæc iuuestitura fieri ad minus coram duobus curialibus, quos pares curiæ nominamus, teutonice, *Lehenleut*. Alias non valebit, nisi coram aliis testibus fiat per breue testatum, iuxta cap. 1, quid sit inuestitura. Est autem Testatum, instrumentum publicum: & dicitur Breue, quia breuibus verbis fit, autor Bald. in cap. 1 de Controuers. inuest. Dicitur autem Testatũ, quia testes aliquando inscribunt se instrumẽto, rem actam testando. arg. eorum, quæ dicuntur in authen. de instru. fid. & caut. § sin vero moriantur. coll. 6. Sunt tamen & alij modi, per quos possessio bonorũ feudalium doceri potest, de quibus videndi sunt, qui in vsus feudales scripserunt. *Titulo eodem*] scilicet, imperialis beneficij, seu nomine regni. & hoc intelligendum per nouam inuestituram. Nam iussus domini, nedum assensus, vt teneas rem feudi, nisi inuestitura præcesserit, vel fiat coram paribus curiæ, aut in eorum defectu, coram aliis honestis, non facit legitimam possessionem, feudi præsertim recti. Hæc enim proprie comes est iuramenti: quum perpetuum habeatur in abusiua inuestitura, quod ipsa debeat præcedere, antequam vasallus præstet iuramentum fidelitatis. *Scripto iussit notescere leges*] Easdem refert Radeuicus cap. 7 quarti gestorum Aenobarb. iis verbis quibus proditæ sunt, & hodie, vt aiunt, Mediolani extant in codice, qui vulgo liber Lombardus vocatur. Promulgauit & alias leges, quæ sunt recæptæ, leguntur que in feudalibus vsibus.

Si quis habens feudum, precio seu vendere totum,
Seu pro parte velit, dominique licentia desit,
Seu dare, seu vadio supponere cogitur, illud
Qui dedit amittet, non, qui suscæpit, habebit:
Nullaque vel longi præscriptio temporis obstet,
Quo minus ad dominum redeant translata priorem.
Prætorique bonæ fidei præstetur in illum

Licentia] In bonam partem accipit, pro consensu, seu indulto, & potestate facta: vt vulgo nunc loquuntur, & solent dicere iuriscõsulti: data est mihi licentia eundi, redeundique. Qualiter etiam plærique ecclesiasticorum scriptorũ locuti sunt. & Iul. Capito. in Maximinis. Quamuis Laurent. Valla

m

Actio: quæ precium cogat redhibere solutum.
Hæc magnus fieri vetuit Lutherius: at nos
Facta retractari volumus, facienda caueri.

mauult dicere, facio tibi potestatem eundi & redeũdi, quam, do tibi licentiam. *Seu dare*] Generaliter pro alienare posuit: quo verbo Fridericus vsus est: Nulli, inquiens, liceat feudum totum, vel partem aliquam vendere, vel pignorare, vel quomodolibet alienare, & cætera. Verbum autem dare, proprie de eo intelligitur, qui per traditionem dominium transfert. *Vadio supponere*] Pro pignori dare, seu pignorare vsurpauit. Proprie tamen vadium, vel, quod idem vadimonium, est sponsio sub certa pœna se iudicio staturum. Id etiam vadari dicitur, quod videlicet, ea de caussa, qui multæ fidei possessor non erat, vadem, id est, fideiussorem dare tenebatur. *Vel longi præscriptio temporis*] De hac non parum multis agit imperator Iustinianus lib. 7. Est autem præscriptio, excæptio, quæ ex temporis lapsu substantiam capit, & actioni obiicitur. Longi autem temporis est inter præsentes decem, inter absentes viginti annorum. Longissimi vero temporis 30; 40, vel 100 annorum continuata possessio. *Pratori*] Ius dicenti, qui ex sua iurisdictione habet comparatas actiones, de quibus Iustinianus lib. Institut. quarto tit. sexto. Olim autem prætor dicebatur, quicumque militum imperator, & prætorium domus imperatoria. *Bonæ fidei*] Quod sint & stricti iuris actiones. Bonæ fidei numerantur a Iustiniano loco iam citato. §. Actionum autem quædam, & para. sequen Est autem duplex bona fides. Altera, quæ fraudi doloque opponitur, & communis est actionibus stricti iuris: in quibus quoque abesse debeant fraus dolusque. Altera, quæ per Antonomasiam dicta est, & præcipua in bonæ fidei contractibus, vnde & eis nomen impositum est, versatur. *Actio*] Iure gentium olim actiones nullæ erant, sed manu regia controuersiæ dirimebantur. Deinde in 12 tabulis actiones repertæ sunt, & certis verborum formulis conclusæ, quas a pontificibus litigaturi accipiebant. Qui formulam male concæpisset, a caussa cadebat. Porro actionis verbum generale est & speciale. Nam omnis actio dicitur, siue in personam, siue in rem sit petitio. *Quæ cogat redhibere*] Vnde & redhibitoria dicta est. Hanc ędiles instituerunt. Sed hic generaliter redhibere, pro restituere accæpit. Cum in certis casibus redhibitioni tantum sit locus, vt docet Vlpianus in tractatu de ædilit. edicto. *Magnus Lutherius*] Imp. Cæsar Lotharius. Crantius Ludderum patrio hoc est, Saxonico vocabulo scribit vocatum. Meminit eius Poëta supra lib. sexto, & nos ibidem Nota sunt quæ ille tulit super rebus feudalibus, cuius placitum de non alienando absque domini consensu feudo, Cæsar Aenobarbus extendit ad præteritos casus, quod ab eo proditum erat ad futuros, quos præcipue lex respicere solet. *Facta retractari*] Intellige, ante promulgatam illam a Lothario legem. Nos enim, inquit, Fridericus, ad pleniorem regni vtilitatem prouidentes, non solum in posterum, sed etiam huiusmodi prius illicitas alienationes perpetratas, hac præsenti sanctione cassamus. & cætera.

Successor feudi, totum si forte per annum
Atque diem, tacto primæ iam tempore pubis,
Siue dolo, seu desidia, seu mente superba,
Perdat, & hæc dominus proprios assumat in vsus,
Spreuerit a domino feudalia poscere iura.

Primæ iam tempore pubis] Id tribuunt masculis in 14: fœminis in 12 anno. *Dolus*] Vero scilicet, & præsumpto.

Desidia] Negligentia. quæ si magna est, culpa interpretatur. Vnde sibi imputet, si quis, in suis rebus diligentior non sit. *Seu mente superba*] Hæc addidit de suo verba. quia nulla fit in sanctione de eisdem mentio. Quamuis placitis feudalibus conueniat reuerentiam a beneficiario exhiberi: cui superbia contemptus parens opponitur.

Publica militiæ vasallus munera iustæ
Non renuat, dominique libens in castra vocatus
Aut eat, aut alium pro se submittat iturum
Arbitrio domini, vel quam laudauerit ille
Compenset, redimat que suum mercede laborem.

Publicæ militiæ] Hoc capitulo Germanos quoque sub Alemanniæ nomine conclusit. *Vasallus*] Ni fallor superius dixi, hanc vocem latinam non esse, vt omnia ferme barbare ab Italis, & in ipsa Italia sunt tradita, quę ad feudaliũ rerum pertinent noticiam. Quos in feudali re dominos, & vasallos vocamus, patronorum & clientum instar obtinent. *Laudauerit*] More interpretum iuris, quos ab hoc verbo laudum, plane barbarum vocabulum traxisse putant, pro definitione arbitrorum. quoniam sententia proprie dici nequeat, quod ab arbitro pronunciatum est. Quod tamen Alciato non fit verisimile. cum id quod vnusquisque etiam priuatus sentit, latine & eleganter sententia dicatur, nec aliter soleant iurisconsulti arbitrorum definitiones, quam sententias appellare.

Si patris dominum vasalli filius acri
Læserit offensa, festinet prouidus illum
Conciliare pater: quod si contemnet agendum,
Munere priuetur: si vero audire monentem
Filius indomita neglexerit aure parentem,
Non erit in feudo successor idoneus illo,
Ni prius accensam domini placauerit iram.

Si contemnet] Maxime a domino requisitus.

Munere] Beneficio, feudo.

Non erit] Subaudi, filius.

Si tuus ex feudo cuiquam vasallus id ipsum,
Contulit, atque tuo vasallum munere fecit

Si tuus ex feudo] Ascribam verba imper. Friderici, quo facilius hunc locum

cum

Ipse sibi, si forte tuam, iam tertius ille
Successor meruit factis atrocibus iram,
Nec tibi pro culpa domino mediante secundo
Fecerit ipse satis: reprobato protinus illo
Ad dominum redeant feudalia iura secundum.
Si tuus ille suum tibi conciliare fidelem
Spernit: & aut torpens, aut perfidus esse probatur,
Ambobus spretis ad te tua iura recurrent.

cum intelligas, si forte Radeuicus tibi ad manum non est. Illud quoque præcipimus, inquit, vt si vasallus de feudo alium vasallum habuerit, & vasallus vasalli, dominum domini sui offenderit (nisi pro seruitio alterius domini sui hoc fecerit, quem sine fraude antea habuit) feudo priuetur, & ad dominum suum, a quo ipse tenebat, reuertatur. Nisi requisitus ab eo, paratus fuerit satisfacere maiori domino quem offendit. Et nisi vasallus, idemque dominus, a domino suo requisitus, eum, qui maiorem dominum offendit, requisierit vt satisfaciat, feudum amittat.

Inter vasallos vnius forte patroni
Quæstio de feudo quoties agitatur eodem,
Quo feudi domino gaudent, hoc iudice certent.
Si tibi pro feudo, quod te tribuente, fatetur
Acceptum, tu vero negas, vasallus agendam
Forte mouet litem, non tu, sed Curia iudex
Audiat, & certo determinet ordine caussam.

Quæstio] Lis, controuersia. Quamuis Bartolus cum quæstionis verbum in lege reperitur, post litem contestatam solummodo accipi senserit: quod improbatum est. Nam quod in lite est, id etiam de quæstionis verbo dicendum est. Proprie autem etiam ante iudicium accæptum litem esse Paulus iurisconsultus ostendit: qui litem, actionem, siue in rem, siue in personam sit, significari ait. Nam & cum litem contestatam esse dicimus, verba indicant quando adhuc contestata non erat, nihilominus litem fuisse. *Quo domino*] Patrono, teutonice, *Lehenherr*. *Sed Curia*] Hoc est, vt feudistæ aiunt, Pares Curiæ, *Lehenman*.

Marchia, seu comitis possessio, siue ducatus
Integra permaneant: feudalia cætera multis
Participanda patent, domino dum quisque fidele
Spondeat obsequium, iurandaque fœdera præstet.
Sic tamen, vt dominos eiusdem nomine plures
Vasallus feudi non compellatur habere.

Integra permaneant] Id est, nõ concedantur diuisim. Quia sunt feuda regalia & dignitatum, vt libro secundo diximus, primi gradus, qui intra certam cõsistit nobilitatem: vsque adeo, vt si priuato concederetur ducatus, is iam nobilis & dux esset, sicut Æneas Syluius scribit de primo principe Boëmiæ, qui fuit arator. Potest autem quilibet rex, vel monarcha in suo regno duces creare, marchiones, & comites, eisque tales dignitates infeudare, vt tradit Aluarotus in cap. 1. Quis sit dux, tum aliis locis, Baldus in cap. 1. de feud. Marchiæ, dicit, quod papa vsurpat concessionem talium dignitatum in quantum possit. quod sequuntur præcipui feudalium iurium enarratores. Contrarium docentes, papæ blandiuntur dixit Zasius. Sed imperator Germanorumque proceres tales minime agnoscunt. Fridericus tertius, vt ab auunculo nostro accæpimus, Rom. Pontifici, qui se inconsulto marchionem Estensem Ferrariæ ducem appellauerat, respondit: Iam tam sibi licere episcopos sacrare, quam sedi apostolicæ duces creare.

Præterea quotiens feudali iure recepto,
Vasallus domino fidei iuramina præstat,
Excipiendus erit Romanus nomine princeps.
Omnibus his leges voluit subnectere pacis.

Præterea quotiens &c.] Sacramenti præstandi forma traditur diffuse in cap. primo de no. for. fid. quod sacramentũ in summa hæc continet: Nempe, vasallus iurabit, quod nec consilio, auxiliove adesse sciens velit tractatui, quo domino vel vitæ, vel membri damnum afferatur, in vllamque læsionem, vel iniuriam incidat, aut honorem quem habet, vel habiturus sit perdat. Quinimo si scierit, audierit, cognorit vllos talia moliri, impediet si possit: aut dominum commonebit, renuncians ei. Præterea domino, iustis ex causis offendere volenti, suppetias feret, auxilio aderit & consilio. Item res domini amissas, pro viribus recuperare perget. Secreta non pandet, & nihil eorum vel faciet, vel procurabit, quæ ad dominum, ad suorum iniuriam respiciant aut contumeliam. Potest & vasallus generale præstare iuramentum. Videlicet, quod domino in omni fidelis erit, sicut debet vasallus domino: nec commissa reuelabit, vt habetur in cap. 1. qual. iur. vas. deb. Et hoc iuramentum sufficeret. Sed propter simplices, qui non nisi per indiuidua ducuntur, prædictæ formulæ prolixiores inuentæ sunt, vt dicit text. in cap. primo supra citato de no. for. fidel. Ex huiusmodi autem iuramenti capitulis & nexibus, non est alienum sentire, quod indicant quandam velut vmbram seruitutis. Vnde cum papa a comitibus, vel imperator ab ecclesiis feuda accipiunt, sunt respectu feudorum inferiores dominis a quibus inuestiuntur: licet absolute sunt supremi, & quasi, vt aiunt, dij temporales. Præstabunt autem iuramenta homagij, & seruient per substitutam personam. Hodie vasallus in Germania nostra iurat domini vtilitatem proferre, & propellere incommoda, parereque cum paribus in iure dicundo: *Excipiendus erit Romanus nomine princeps*] Id est, nominatim. Quamuis ipso facto, vt supra relatum est, exceptus intelligatur in omni iuramento, etiamsi non nominetur. Sed & si quem antiquiorem dominum haberet, excipiet. Generaliter autem contra omnes iurabit, etiam contra patrem, filium, & fratrem, vt cautum est placitis feudalibus.

m ij

Cæsar, vt extremo positis in fine loquendi
Vocibus, admonitas penetrarent altius aures,
Omnibus in nostro, quod toti præminet orbi
Gentibus & populis edicta potentia regno
Tradimus: vt cuncti bellorum clade remota,
Tempore iam nostro pacis seruare quietem
Incipiant homines: pœnasque nocentibus vltro
Addimus, & iustam legum proponimus iram.
Hanc proceres cuncti, comes, an dux, marchio, consul,
Et cum iudicibus, capitanea turba, verendis,
Miles, paganus, ciuis, simul atque colonus,
Et cum plebeio pariter grege, nobilis ordo,
Omnes hanc, inquam, penitus, quoscumque non ætas
Pupillaris habet, non septuagesimus annus
Contigit, in medium concordi fœdere iurent.
Ac ne forte sacræ veniant obliuia pacis,
Singula iuratam renouent quinquennia formam.
Iudicis officio sua cuncti iura sequantur,
Contineantque manum, vaginæ redditus ensis
Torpeat, & scabie rubeat, non sanguine ferrum.
At si quid temere contemptis legibus actum,
Et violata sacræ fuerit reuerentia pacis,
Vrbs centum libris puri mulctabitur auri:
Oppida vicenis: at marchio, seu comes, aut dux
Quinquagena dabit læsa pro pace talenta
Magnates bis dena viri, bis sena minores.
Vulnera, vis, cædes, liuor, mutilatio membri,
Insidiæ, fraudes, iniuria, furta, rapinæ,
Damnaque legitimis mulctentur subdita pœnis.
Maior, qui pacis noxas punire recusat
Conuictus iudex, fului bis quinque metalli
Appendet libras, damnumque resarciet omne
Legis ad arbitrium: minor atque pedaneus in tres
Condemnandus erit: cuius fortuna laborans
Non potis est auro pœnales soluere noxas,
Arctatum vinclis, grauioraque verbera passum,
Sedibus a patriis hunc quinquagesimus, annos
Amoueat per quinque, lapis, tandemque reuerti
Fas sit, & optatos patriæ contingere fines.

Cæsar, vt extremo] Quæ de pace obseruáda sequuntur, Fridericus singulari sanctione prodidit, sicut & feudales leges constitutione singulari conclusit. Habes & huius de pace exemplum apud Radeuicum cap. proxime citato. *Edicta potentia*] Hoc est, vt ipse imperator dixit, edictalem legem perpetuo valituram. *Capitanea turba*] Feudistæ colligunt capitaneos nominari tripliciter. Primo pro capitaneis regni. Secundo pro valuasoribus maioribus, Tertio pro valuasoribus minoribus: de quibus libro secundo satis dictum est. *Paganus*] Pro eo qui non militat accipiendum est, more iurisconsultorum. Ecclesiasticis autem sunt, qui Christi pietatem nō colunt.

Iudicis officio sequantur] Pro, persequantur. Est enim persequi, iudicis officium implorare, & officij iudicis imploratio verbo iurisconsultorum dicitur. Hæc tamen persequutio sola æquitate suggerente conceditur: & ideo extraordinarium est iudicium. Hic autem generaliter accipiendum est. *Conuictus iudex*] Subaudi, de non administrata iustitia, ac pace violata, non vindicata. Hic autem iudicis maioris appellatione complectitur omnem magistratum ab imperatore, vel ab eo, qui eius defungitur potestate, constitutum: quales sunt magistratus rerumpub. decuriones ciuitatum, locorum defensores. *Minor atque pedaneus*] Scilicet, iudex. minor: quod negocia minora discernat. Pedaneus idem dictus, quod non vehatur curru, sed pedib. proficiscatur in forum. Vnde extat in tertio lib. Codicis Iustinianæi tit. itidem tertio sanctio illa Iuliani imperatoris: Quædam sunt, inquit, negocia in quibus superfluum est moderatorem expectare prouinciæ: ideoque Pedaneos iudices, qui negocia humiliora disceptent, constituendi damus præsidibus potestatem D V. kalend. Aug. Antiochiæ. Mamertino & Neuita coss. *Sedibus a patriis hunc*] Ne iterum locus hic, quem restituimus deprauetur, adscribam & ordinem verborum, & ipsius imperatoris verba. Ordo est. Quinquagesimus lapis amoueat hunc per quinque annos a sedibus patriis. Imperator autem, qui vero, inquit, ad prædictam pœnam persoluendam inopia dinoscitur laborare, corporis sui coërcitionem cum verberibus patiatur, & procul ab eo loco quem inhabitat quinquaginta miliaria per quinquennium vitam agat. *Quinquagesimus lapis*] Id est, milliarium. Nemo enim ignorat veteres lapidibus milliaria signasse, & ob id lapidem interdum pro milliario accipi.

Ne conuenticulum, vel conspiratio fiat:
Siue sodalitij, seu iuncti sanguinis astu
Vrbibus in nostris, tali sub lege vetamus.
Qui conuictus erit, libra mulctabitur auri.
Pontifices, sanctique patres, anathemate sacro
Spretores pacis, damnataque legibus ausos
Intrepide feriant, humanaque iura supernis
Legibus, & iustum studeant sancire timorem.

Ne conuenticulum] In Iustinian. Codice sub tit. de epis. & clericis, Conuenticula genere neutro appellantur, & in cap. cum ex iniuncto. sub tit. de hæreticis in lib. Decretal. nec genere fœminino enunciandum est, vt plærumque fit, & Perottus putauit. Accipitur autem fere hæc vox in malam partem. Vnde & huiuscemodi coitiones coniurationum metu a principibus Ro-

bus Romanis vetitæ sunt, quas & apud Isocratem Nicocles vetuit. *Conspiratio*] Coniuratio. Nam & conspirati,& coniurati,idem & vnum. *Sine sodalitij*] Id est, collegij. Sodales enim sunt, qui eiusdem collegij sunt. Græci eiusmodi sodalitates ἑταιρείας vocant, quarum meminit Plinius Iunior in epistola quadam ad Traianum. *Astu*] Prætextu. *Iuncti sanguinis*] Hoc est, parentelæ, quo verbo vtitur Aenobarbi sanctio,& Capitolinus in Gordiano. Sane parentes, vnde est dictio parentela, hodie vulgo intelliguntur eiusdem gentis,& inuicem quoquo modo coniuncti: quod & diuum Hieronymum non latuit, lib. aduersus Ruffinum secundo. *Anathemate*] Censura ecclesiastica. Proprie tamen anathemata dicuntur ea dona, quæ dicata diis suspenduntur in parietibus & columnis templi. Cuiusmodi nunc visuntur potissimum iuxta monumenta diuorum statuæ argenteæ, equi aurei, pocula gemmata. Vide Roterod. in Annotationib. in Nou. Test. *Supernis legibus*] Canonicas seu pontificias leges sentit. ne de diuino iure intelligas. *Sancire timorem*] Iuxta vulgatum illud: *Oderunt peccare mali formidine pœnæ.*

Hactenus Italicas fieri consueta per vrbes,
Angariisque sacras etiam vexare frequenter
Ausa domos plerumque suis exactio cesset:
Aut exacta duplo redhiberi plura iubemus.
Qui pacis iurare modum formamque tenere
Improbus abnuerit, quæ possidet omnia vulgo
Diripienda patent, euertendique penates.
Qui violatorem pacis fouet, atque receptat
Consensu culpæ, meruit consortia pœnæ.
Iuramenta metu, mortisve dolore coacta,
Præcipue ne quis multis nocitura loquendo
Publicet, aut in se crudeliter acta queratur,
Nullius meriti, vel ponderis esse iubemus.

Angariisque] In vulgari significatu, pro iis scilicet, oneribus, ad quæ quis extra ordinem vel ferenda, vel præstanda adigitur. Dicuntur & parangariæ. Vegetius libr. secundo angarias appellat omnia munera, quæ a militibus fiunt, etiam non vilia. Vt annotatum est ab Erasmo in Matthęum. Suidas indicat vocem esse Persicam. Idem Budæus obseruauit in posterioribus in Pandectas annotationibus. *Nullius meriti*] Iuxta generalem doctrinam. Non est obligatorium contra bonos mores præstitum iuramentum. Item, quæ contra ius fiunt, debent vtique pro infectis haberi.

LIBRI OCTAVI FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI NONI.

¶ Ære Placentinus Cremonenses damnat: & inde
Cæsar Sardiniæ fines Ianuamque tenebat.
Ille Frisingus Otho moritur, mox papa superbit.
Deficiunt Ligures, veniunt legata, Ligurque
Victus erat, papæ sua pristina iura reponens.
Pugnaque conseritur, cum magna clade suorum
Depopulatur agros, & cingitur obsidione
Ligur, & ingentem capiunt sua mœnia cladem:
Cumque fame iam pestis adest, & crimine magno
Insidiæ regi, Ligurum de more struuntur.

GVNTHERI POETÆ CLARISSIMI LIGVRINI, SIVE DE REBVS GESTIS FRIDERICI I Imp. Aenobar. Aug. liber Nonus.

INter caussantis creberrima iurgia turbæ,
Et querulas variis ex vrbibus vndique lites,
Magna Placentinos, & pulchræ rixa Cremonæ
Vexabat ciues, & adhuc vetus illa simultas

IN NONVM LIGVRINI LIBRVM Iac. Spiegel. Selestad. Scholia.

INter caussantis iurgia turbæ] Apte verbo forensi vtitur. Caussari enim, est caussam rei gestæ afferre, siue excusationem.

Spirabat, stimulisque viros agitabat acerbis.
Nam licet has iunctis connexas finibus vrbes
Gurgite vix medio dirimat Padus, illa Papiæ,
Hæc vrbi Ligurum, concordi fœdere iuncta,
Hactenus alternas studiis hostilibus iras,
Atque graues odij stimulos agitare solebant.
Sed tunc antiquis accesserat hæc quoque caussis.
Nam dum Roncalias peteret Fridericus, eumque
Signa Cremonensis sequerentur bellica turmæ,
Emisit tumidos inimica licentia ciues,
Irritansque viros, quasi per colludia quædam,
Instituit, verum collato milite bellum.
Nec sine cæde quidem, nec prorsus sanguinis expers
Pugna fuit, sed vtraque viris ex parte peremptis
Præbuit alterno casus solatia damno.
Ergo Cremonenses caussa meliore, simulque
Ingenuis freti facundi laudibus oris,
Acribus inuidiam stimulis & Principis iram,
Quippe nec illicitos satis excusantibus ausus
Hostibus, accumulant: donec vix denique multo
Ære dato, talique reis est reddita pacto
Gratia, deiectis vt tota turribus vrbe,
Mœsta ruinosis lacerarent mœnia muris.
Quasque metu Regis cœpissent ducere, rursus
Ingesto patulas implerent aggere fossas.
Hactenus Italicis pulchro satis ordine rebus
Dispositis, ad quæque volens extendere Cæsar
Vlteriora manum, Tyrrheno gurgite clausos
Sardiniæ fines, & Corsica rura potenter
Conciliare suis parat, atque adsciscere regnis.
Atque ideo geminos proceres præmittere, quorum
Hic comes, hic præsul: suspectaque pectora gentis
Pacem, an bella velint, cogendi, an sponte sequantur,
Attentare libet, securos Ianua missis
Altaque Pisa viris aditus præstare iubentur.
Vtraque Tyrrhenas longe metuenda per vndas,
Vtraque famosis late vulgata triumphis.
Quid tamen inciderit, cur hæc legatio finem
Non fuerit sortita suum, perpendere nobis
Inde licet: quod ab his regionibus vtraque sedes
Plurima ferre solet dominatu commoda longo.
Vnde satis liquide mandata negocia regni
Præpediisse queunt occulta fraude videri.
Sed neque tuta dolo versutæ Ianua plebis,
Nec sale Tyrrheno, nec quos natura locorum
Vix aditu stricto, multoque labore petendos
Opposuit montes, irati Principis acres
Eualuit vitare minas, ventaque petita,
Vix precio fraudem marcharum mille redemit.
Hoc tamen adiecto, ne claudere pergeret vrbem,
Iussus ab incepto populus desistere muro.

Illa Papiæ] Scilicet, Cremona.

Hæc vrbi Ligurum] Scilicet, Placentia.

Inimica licentia] Intellige, Placentinorum.

Per colludia quædam] Hoc est, per speciem singularis, siue leuis certaminis, seu pugnæ, vt vulgo aiunt, torneamentalis. Idem indicat Radeuicus.

Reis] Placentinis.

Cœpissent ducere fossas] Signate dicit. Nam fossa proprie est recæptaculum aquæ manufactum. *Tyrrheno gurgite*] Nota sunt quæ scribit Seruius super hoc Poetæ in 1 Æneid. *Tyrrhenum nauigat æquor.* *Sardiniæ fines*] Hos Ptolomæus lib. tertio describit. Diodorus parem facit Siciliæ magnitudine. Eadem Sandaliotes, & Ichnusa est nuncupata. Lege Solinum, & vide Martianum Capellam lib. sexto, & Sillium libro 12. Insula tota cœli grauitate infamatur. Pausanias dicit, teste Volaterrano, eam serpentes herbasque habere innocuas: præter herbam quandam similem Lappæ, quam edentes ridẽdo pereunt. Ex quo prouerbium in sanitate desperata: *Sardonius risus*, quod latissime explicat Roterod. *Corsica rura*] Et Tyrrheni maris insula est Corsica, durante etiamnum nomine, notissima vino præstante, quod Romã exportatur. Cyrnos græce nuncupabatur olim, vt ait Dionysius: quod montibus tanquam capitum verticibus abundet. Græci enim κόρσ[illegible] vt tradit Pollux, tempora, id est, partem capitis nominant. Corsica, Strabone autore, maligne colitur, asperaque & inaccessibilis est, adeo, vt qui eius montes habitant, ex latrociniis vitam degant, immanitateque belluas ipsas superent. *Potenter*] Virtute bellica. *Hic comes*] Emicho, ni fallor, de Linigen. Hunc reperio adcitum testem subscripsisse instrument. literarum, quo Aenobarbus recens Cæsar appellatus ratum habuit, ædem in Selestadio a maioribus suis, ad instar, vt annalium verbis vtar, Dominici sepulchri factam, dicatamque diuæ Fidei in Concha Ruthenen. diœc. in archiepiscopatu Bituricen. in ducatu Aquitaniæ MCLII. Indict.

prima

prima 6.kalen.Febr.in Hohenburg. *Hic præsul*] Chunradus Eistetensis. *Ianua*] Genua, vt supra. *Vtraque sedes*] Et Genua scilicet, & Pisa. Pro vrbe enim hic vsurpauit sedem: vt Virgilius pro habitatione perpetua: *Nec vero hæ sine sorte datæ, sine indice sedes.* Et Iurisconsultus. Eam domum vnicuique debere existimari, vbi quisque sedes & tabulas haberet, suarumque rerum constitutionem fecisset. Vnde possessio non a pedibus, vt vulgo legitur in l.1.de acquiren. posses. sed a dictione pos, vnde sit impos & compos, & potis, itemque a sedibus dicta est. Hinc capere sedes, mutare sedes, occupare sedes, & similia apud veteres exempla. Ille ergo possidet, qui sedere, id est, sedem ponere potis est, a sessitando. Galli etiamnum vulgo continuare possessionem, sessire vocant, vt ait Alciatus. *Plurima ferre solet*] Verum hoc esse cognosces, vbi legeris Volaterranum in descriptione Liguriæ lib. 4, & in rebus Pisanorum lib. 5. Item Iac. Barcellum historicum Genuensem lib. primo Hispanici belli. *Occulta fraude*] Callido ingenio, quod peculiare est Italis. Grammatici quidam fraudem in verbis, dolum in faciendo consistere crediderunt. Verum iurisconsulti tradidere, quod dolus fit alterius circumueniendi caussa: fraus autem proprie dicatur etiam si decipiendi consilium non adfuerit sed is qui deceptus est a seipso, vel ex euentu fraudatus est: vnde quatenus alter circumuentus sit, fraus dolo inest. *Mille marcharum*] Argenti. *Ab incœpto desistere muro*] Quod murum sicut nec vrbem vlli populo licitum est constituere, nisi ex principis authoritate. Quod in his gentibus non procedit, quæ liberæ sunt, & vacantia occupant. Illæ enim iure gentium reguntur, quo iure Romani imperatores non præcellunt. Appellantur autem ideo muri sancti, quod in eis sine principis vel præsidis autoritate aliquid committi non potest. Quod tamen de muro proprie accipiendum est, hoc est, publico, qui vrbem munit & mœnia continet. Improprie namque accipitur de priuato ædificio, quod paries dicitur, vt apud Corn. Tacitum lib. 15.

Cœperat æstiuis succedere torpida castris
Conuerso iam bruma gradu, placuitque potenti,
Multimodoque duci, terræ melioris opima,
Intactosque prius diducto milite passim
Et late sparsis fines insidere castris.
Nec mora, frugiferis opulentam finibus Albam
Occupat, hybernis satis hospita mœnia castris.
Hic quanto poterat Princeps terrenus honore
Proxima syderei coluit natalia regis.
Inde per Ethruscas legatos destinat vrbes,
Campanasque domos, & quas in littore curuo
Aequorei lauat vnda salis: qui debita fisco
Iura vetusta petant, per quos statuantur in omni
Vrbe magistratus, & ciuica quæque potestas.

Torpida bruma] Ab effectu: quod hyems frigore torpeat. Autumnum vero respiciens ad Italiæ situm æstiuo tempori inclusit. Bruma pars est hyemis, cum dies sunt breuissimi. *Terræ melioris opima*] Hoc est, in loca fertiliora, vtpote nondum bello tacta, quæ possint abunde suppeditare militi victum. *Albam*] scilicet Pompei. Sunt enim & alibi cognomines. Hæc autem est ciuitas vetusta in regione Subalpina, in ripa fluminis Tanari.

Ethruscas vrbes] Per totam Ethruriam amœnam, ac iuxta opulentam regionem. de qua vide Volaterranum mox ab initio libri Geograph. quinti. *Campanasque domos*] Quæ a Sarno ad Lirim clarissimum amnem interfluo Vulturno patent. Omnium, inquit Florus lib. primo, non modo Italia, sed toto orbe terrarum pulcherrima Campaniæ plaga est. & quæ sequuntur, sumpta ex cap. 5 Tertij Plin. Campaniæ laudes eleganter cecinit Sillius lib. 8. Prosequuntur item Solinus, Strabo, Eutropius. Cicero de lege Agraria. Campani semper superbi bonitate agrorum, & magnitudine fructuum, salubritate aëris & pulchritudine regionis. *Et quas in littore curuo*] Signat vrbes illas maritimas, itemque nobiles portus, de quibus vide Volaterran. lib. 6. & Pontanum itidem lib. 6 belli Neapolitani. *Qui debita fisco iura vetusta petant*] Quæ solo fodri nomine Radeuicus complexus est his verbis: Proximumque natalem domini apud Albam ciuitatem celebrans, nuncios pro colligendo fodro per totam Tusciam & maritima, atque Campaniam direxit. Vnde apparet Italis fodrum appellatas esse omnes illas exactiones, quæ ad commeatus præstandos spectabant. Non ignoro hanc quoque vocem in vetustis Francorum Germanorum legibus, quarum codex apud nos in diuæ Fidei templo extat, vsurpatam esse, sed pro pabulo tantũ equorum: ex quo libuit in gratiam cultorum venerandæ vetustatis, quæ sequuntur adscribere verba. LOTHARIVS Imp. & CAROLVS Rex in palatio Valentianis cap. 13. Vt missi in illorum missatias curam habeant, ne homines nostri, aut alij quilibet, vicinos suos maiores vel minores, tempore æstatis, quando ad herbam suos caballos mittunt, vel tempore hyemis, quando Marescalcos illorum ad fodrum dirigunt, deprædentur aut opprimant. Et an sic egerint hoc etiam, vt prædiximus, veraciter, missi nostri inuestigent, & nobis renuncient: vt in seniore hoc sic emendemus, quatenus homines suos in potestate habeant, & contenti sint debitis, & indebita iniuste non appetant.

Præterea reditus, cunctis de finibus illis,
Quos famosa prius possederat illa Mathildis,
Pluribus inuasos, Rex in sua iura retraxit.
Inde recollectos, & tanquam corpus in vnum
Partibus ex multis quadam grauitate reductos,
Nescio quid prisci se iuris habere volenti,

Reditus] Id est, prouentus, obuentiones, *einkommung*. Et in hac significatione per simplex delta scribi debet. Est autem nomẽ generale, sicuti prouentus, seu conuentiones. Comprehẽdit autem omnia iura seu vtilitates, quæ percipi possunt. Quam significa-

Ac velut hæredi, cumulato munere Princeps
Concessit Catulo, qui regis auunculus, illo
Tempore dux validus fælicia castra nepotis
Milite non pauco, mentisque vigore iuuabat.
Hunc ex Romano Catulorum sanguine clarum,
Et genus, & nomen (nisi fallit fama) trahentem,
Teutonicus verso Welfonem nomine sermo
Dixerat, ambiguæ deceptus imagine vocis.

tionem etiam frugem habere aliqui dixerunt. Contra Iulianus, qui fruges esse, quibus homo vescatur censuit: præter carnes & poma, quæ sententia verior est, atque ita vsus obtinet. *Illa Mathildis*] Huius inclytæ fœminæ genus fuit e gente veterum marchionum Saxoniæ: texuit id Crantius cap. 13, lib. rerum Saxonic. 5 a scriptoribus Italicis intactum, tametsi ipsam summa vehant laude. Eam pater Egbertus, vt idem tradit, cuidam Bonifacio comiti in Lumbardia virginem elocauit: quod & verius esse puto. Quamuis aliter Itali referunt: quod scilicet Beatrix Henrici secundi, qui nobis tertius est, soror, Bonifacio viro Lucensi potenti nupserit, cuius hæres Mathildis filia simul cum Gotfrido coniuge Lucam, Parmam, regium Lepidi, Mantuam, & quod nunc vocant Patrimonium possedit. Merula ipsam generosissimam reginam nominat: quod in Æmylia, Flaminia & Ethruria late imperauerit, regnumque & opes suas, cum nullam haberet sobolem, testamento ad Romanum pontificem, velut æternum Petri patrimonium peruenisse, vt & omnes fere testantur, scribit: sicut in nostra vsque tempora pars illa Ethruriæ nomen Patrimonij seruat. Nec cui mirum videri debet, fœminam tam potentem Henrici Aug. quarti conatibus se obiecisse, in gratiam Roman. pontificum, quorum vnicum erat ea tempestate profugium: quum & pater, & frater cognominis patri in Germaniis subinde res Augusti perturbare tentauerint. Inuenio Mathildim primum graui prælio in Parmensi agro, ab Henrici Aug. filio, quem pater cum exercitu miserat in Italiam, vt eam præsidio obtineret, esse superatam. Deinde cum pater Aug. in Italiam descendens Mantuam, Ferrariamque Mathildis recæpisset, tanta eam indole fuisse, vt Henrico ausa sit se opponere, prælioque cum eo congressam, acie superatum Italia deiecisse. *Catulo*] Hoc est, Welfoni, vt mox ipse Poëta indicat. Fuit autem hic Welfo Henrici ducis Bauariæ & Saxoniæ, cognomento Superbi, de quo supra, frater, &, vt indicat Auentinus, dux Spoleti, Tusciæ marchio, & Sardiniæ princeps. Vnde dicit, *dux validus*, vel quod rerum fortasse cum fratre potiebatur: quum annales referant, sicut & ex hoc loco colligitur aperte, ducatum Spoletinum, marchiam Tuscanam, principatum Sardiniæ, cum relictis a Mathilde ditionibus ab Aenobarbo nostro in beneficium (*zum Lehen*) acceperit, transigente inter prædictum fratrem eius, & Henricum Austriæ ducem. Hunc Welfonem ait autor annalium Vrspergensium se vidisse, atque eius nominis sextum supremumque fuisse. *Qui Regis auunculus*] Huius enim Welfonis soror Iuditha, mater fuit Aenobarbi nostri. Lege in Chronico Vrspergen. annos Lotharij Saxonis, & Nauclerum in fine Generationis [illegible] & vide elenchum Auentini. *Mentis vigore*] Hoc est, consilio, in quod asciscendi sunt, vt admonet adagium, mediocris ætatis viri: propterea, quod in his nonnihil detrito virium vigore, valet tamen vsu rerum aucta prudentia. *Nunc ex Romano Catulorum*] Luctatiorum appellata nominibus. Duorum Catulorum virtus enituit: præcipue alterius in primo bello Punico: alterius in Cimbrorum cæde. Fuit & alius Catulus sororis Catilinæ vir, Eq. Rom. iussu Syllæ interfectus a Catilina. *Et genus & nomen*] Vrspergens. Chronic. de gente Welfonum loquens: Creduntur, inquit, viri illi inclyti fuisse de gentibus illis, quæ sub Valentiniano imperatore de Scythia erumpentes, diuersas partes Germaniæ occupauerunt. Nauclerus, qui Sueuiæ suæ, hoc est, vt vulgariter dicam modernæ Welfonum familiam vendicat, sequitur eos, qui illos in hanc prouinciam aiunt venisse, cum reliquiis Troianorum a Sicambria (illa scilicet, quam Bürckheymerus ex meris nugis vere dixit constructam) & post multa secula sub diuo Carolo, quendam ex maioribus huius generis duxisse ferunt vxorem, senatoris Romani filiam: ex qua genuit filium, quem Catilinam vocabant, ab auo materno eiusdem nominis, quod iuxta linguam Teutonicam *Welff* dicitur. Ego indigenas arbitror fuisse. Ab Italis autem Catuli nomen inditum ei, qui apud eos inclaruit: quemadmodum comites Titiones hodie appellantur, quorum origo est e clara etiamnum familia apud nos a Brandis.

Inter successus lætos, & prospera rerum
Magna repentino Regem iactura dolore
Perculit, & placidæ turbauit gaudia mentis.
Nam procerum multi, seu qui sub principe claro
Castra sequebantur, seu qui sub pace quieta
Teutonicas vrbes, natalia que arua tenebant,
Extremum clausere diem: quo tempore præsul
Ille Frisingus Otho, maioris caussa doloris
Extitit, ingenuo comperta morte nepoti.
Hic patruus regis, studiis in vtrisque peritus,
Regia signa sequi semper consueuerat: at nunc
Credo equidem, reuocante Deo, languore grauatus

Nam procerum multi] scilicet, Fridericus archiepiscopus Coloniensis, vir nobilis & literatus: quique mansuetudine ac benignitate sua longe lateque multorum in se prouocarat affectum: cuius viscera apud Papiam posita, ossa vero ad ciuitatem Coloniensem deportata sunt. Anselmus Rauennę metropolitanus, qui multis diebus in imperij obsequiis, & fidelitate probatus fuerat, vir prudens & literatus, ante Mediolanum defunctus est. Herbipolensis quoque Antistes Gebhardus reuisendæ patrię amore illectus, dum

benigne

Manserat, vt medius fratrum, clerique gementis
Inter luctificos psalmus modulantibus hymnos,
Non in castrorum strepitu, ferrique fragore
Expirare sacram diuini muneris auram
Posset, & æthereo tandem sua reddere regi.

benigne ab Augusto dimitteretur, paulo post septimum diem reditus sui ad ciuitatem suam, morbo correptus obiit: exemplo suo docens, quod longas manus mortis nec terra securior, nec conuictus delicatior faciet declinare. Tunc etiam Chunradus Croatiæ atque Dalmatiæ dux, natione Noticus de castro Dacho Wa oriundus, apud Bergomum finem viuendi fecit: eiusque corpus in terram suam deportatum, in monasterio Shiren sepultum est. Cuius liberalitas, & in multis probata periculis animi magnitudo meruit, vt subtractus ex hac luce, memoria illius longo tempore apud posteros non deleatur. Multos præterea nobiles atque strenuos viros eodem tempore diem clausisse extremum, Radeuicus autor est, cap. 14 lib. rerum Aenobarb. quarti. *Ille Frisingus Otho*] Quoniam Ioannes Tritemius in referendo inter scriptores suos ecclesiasticos Othone mire dormitauit, libuit nonnulla & de genere eius, quod illi contigit secundum carnem nobilissimum, & de vitæ eius conuersatione, quæ illi sancta tribuitur obiter perstringere, fide dignos secutus autores, etiam hic locus expostulare videtur. Igitur Otho Cæss. Augg. Henricorum quarti nepos, quinti sororius, Chunradi Aug. cuius lib. primo meminimus, frater vterinus, Aenobarbique nostri patruus, natus est ex clarissimo tum regni principe Leupoldo marchione Austriæ, qui & Orientalis nominabatur, & post mortem Sancti nomen tulit, ac Agnete filia Henrici quarti, quæ eidem Leupoldo, priore marito, scilicet auo Aenobarbi, Friderico Sueuiæ & Franciæ Germanicę duce vita functo nupserat, adsentiente eius, vt refert Peutingerus, fratre Henrico V Aug. Habuit autem Otho fratres germanos, Chunradum Patauiensem episcopum, Leupoldum ducem Boioariæ, & Henricum ducem Austriæ: quo cum tandem ex diutina discordia in gratiam rediit, autore Aenobarbo, vt supra libro sexto memoratum est. Sorores, Gertrudem ducissam Boëmiæ, Bertham ducissam Polonorum, Itham marchionissam Montisferratensem. Huius Volaterranus, de Guilhelmo eius nominis tertio Montisferrati principe inclyto, cuius fecimus mentionem libro secundo loquens, sic meminit: Ex Iuditha sancti Leupoldi Austriæ marchionis, quatuor mares suscepit. Fuit autem Otho in diuinis scripturis eruditus, & in secularibus literis, vt Tritemius ait, non infime doctus, tum fere primus, qui suis finibus, Radeuico teste, Aristotelica dogmata inuexerit, & qui inter episcopos Alemanniæ itidem primus, vel inter primos habitus sit. Ideoque dicit, *studiis in vtrisque peritus.* Vitæ vero modum prius, quam episcopus vocaretur, iuxta Cisterciensis ordinis religionē instituerat, quam & professus est, tum cœnobij Morimundensis Abbas declaratus: in quo & obiit in medio, vt refert Radeuicus, & mox Poëta innuit, *vt medius fratrum clerique gementis &c.*] tam episcoporum, quam abbatum 10 kalen. Octobr. Anno ab incarnatione domini M L I X. Anno imperij Aenobarbi patrui 3. Regni 5. Nobiles Latinorum poëtas Maronem, Lucanum, Nasonem, Iuuenalem lectitasse, maxime autem familiares habuisse post Ciceronem & Salust. Senecam & Boëtium, historiæ, seu annales ab eo digesti manifestant, quibus nomen suum ad noticiam posteritatis transmisit. Diuum Augustinum non legisse tantum, sed propemodum excussisse etiam sui ipsius, quos vocat Theologicos, excursus testantur, & octauus maioris historiæ liber ostendit. Delectabatur item doctrina Gilberti Pictonum episcopi coëtanei sui, cognomento Portetani: & aliquanto iniquior fertur extitisse diuo Bernardo, qui contra Petrum Abelardum Britannum acetrime scripsit. Sed ea de re in morte est palam confessus, vt libro quinto meminit Æmyl. Veronens. & ingenue alumnus suus Radeuicus fatetur. qui, vt singulari quodam cap. libro quarto rerum Aenobarb. multis verbis, tum a se epitaphiis quoque editis memoriam Othonis ad posteros transmittere studuit, ita se manu sua extrema eius lumina clausisse scribit. *Medius fratrum*] Cœnobitarum scilicet, & monachorum Morimundensium. Id enim cognominis occuparunt factitiæ religionis professores. Olim autem fratres absolute dicebantur omnes christiani. *Clerique gementis*] Episcoporum & abbatum, vt modo dictum est. Pontificij iuris interpretes aiunt in materia fauorabili & indifferenti appellatione Clericorum intelligi sacerdotes cuiuscunque sint status. Lege Panormitanum in Rubr. de vit. & hon. cleric. *Sacram auram*] Spiritum, quo substantia animæ constituta est. *Æthereo sua reddere regi*] Siquidem animæ omnium hominum pertinent ad imperium Dei, qui earum conditor est. Vnde dixit: *Diuini muneris*] Hoc est, opificij, nimirum respiciens ad illud scripturę: *Et inspirauit in faciem eius spiraculū vitæ, & factus est homo in animā viuentem.*

Interea veterem prauis auctoribus iram
Summus, & extinctas animo refricare querelas
Cœperat antistes, magnumque potentis honorem,
Anxius inuidiæ stimulos Adrianus habebat:
Præcipue postquam sua iura recognita fisco
Assensu procerum, per cunctas comperit vrbes.
Indoluit facto, quantumque videbat honoris
Accessisse viro, tantum pater ipse putabat
Decessisse sibi: tunc quicquid atrocius actum
Ante videbatur, legatorumque, suosque

Prauis auctoribus] Nunc quoque episcoporum vulgus nihil audit ab assentatoribus, etiam doctis, nisi dominia, ditiones, gladios, claues, potestates: atque hinc fastus quorundā plusquam regius, sæuitia plusquam tyrannica, vt ait piorum quidam. *Extinctas querelas*] Ea scilicet, transactione, quæ facta fuit inter Aenobarbū, & ipsum per legatos suos apud Augustam, vt supra in principio septimi lib. narratum est. *Recognita fisco*] Bene re-

Contemptus, regnique minas, mandataque duris
Asperiora notis, ceu quædam pabula flammæ
Inuidiæque faces, ardenti sponte camino
Adiicit, & rapidos fornaci suggerit æstus.
Hæc quoque caussa recens aderat, quod regia missi
Quærere iura viri, dum per castella, locosque
Pontificis summi, mandata fidelius æquo
Publica conficiunt, nimia feritate timendi
Insolito miseros vrgebant pondere ciues.

cognita dixit: quod restitutio non nisi caussa cognita plærumque fieri solet. De iis autem iuribus intelligendum est, quæ, vt patuit proximo lib. prodita sunt a Friderico consilio principum regni apud Roncalias, vbi vulgata illa lex Aenobarbi, cui caput est: Habita quidem, iussu eius in Codicem Iustinianæum relata sub titulo: *Ne filius pro patre*, promulgata est: Anno a nato Christo MCLVIII. *Ardenti sponte camino Adiicit*] Qui enim ab amico discedere vult, si modo inimicus reconciliatus amici loco habendus est, facile quærit occasionem. Scite autem adlusit prouerbio, quo vsus est Horatius: *Oleum camino addere.* *Hæc quoque caussa recens*] Quam Fridericus rigidus iustitiæ custos fuerit, quod omnes vno ore prædicarunt de eo, apparet hanc caussam a sacerdote ambitioso, auaro & inuido excogitatam. Quis enim crederet, quam iustiss. princeps in se integritatem seruauit, eandem non exegisse a suis officiariis?

Ergo noua veterem caussa stimulante dolorem,
Gaudebat crebris regem culpare querelis,
Iniustum, sæuumque vocans, regnoque superbum,
Ingratumque sibi, qui tanti culminis vltro
Nomen, & imperij summum tribuisset honorem.
Ac primum scriptis leuioribus, atque paterno
Affatu suadere viro: mox acrius illum
Corripere, & nimium verbis instare molestis,
Nec minus ille vicem maledictis reddere gaudens
Verba remittebat chartis odiosa superbis.
Sic alterna ferens, diuersæ iurgia partis,
Acrius incensas stimulabat epistola mentes,
Conflictuque graui totius maxima mundi
Nomina magnarum quatiebant prælia rerum.
Nec fuit ambiguum multis (si credere fas est)
Pontificis summi scriptis, crebroque rogatu
Pellectos Ligures, iterum ceruice rebelli
Abrupisse sacras contempto fœdere leges.
Ergo vbi cum claro præsul Reinaldus Othone,
Signifer hic prudens, & cancellarius ille,
Et comes eximiæ laudis Gozuinus, ad vrbem
Magna peracturi venere negocia regni,
Infremuit, cœpitque furens concurrere vulgus.
Quaque receptus erat præsul famosus in æde.
Nam comites ambo, muros, suspectaque cauti
Mœnia vitantes, extra prudenter agebant.
Hanc lapidum sæuo Ligures euertere iactu,
Atque ipsum magni legatum cæsaris alta
Pontificem fama, mentisque vigore timendum,
Certatim sæuo properabant tradere letho.
Nec prohibere potest regi deuotior ipsa
Nobilitas, nec qui socia conciuis in vrbe
Egregium nomen Guido Blandratensis habebat.
Vix tandem rabidas eiusdem præsule sedis
Subueniente, minas effugit præsul, & vrbis
Pestiferæ, muros, insidaque tecta reliquit.
Protinus infectis legati regia rebus
Castra petunt, socialque gradu properante cateruas.
Interea regum legatio fida potentum,
Diuersis studiis, ad magni cæsaris aures

Chartis odiosa superbis] Iusserat enim notario, teste Radeuico, vt in scribendis literis nomen suum præferret, Romani episcopi postponeret, & dictionibus singularis numeri ipsum alloqueretur. Qui mos scribendi cum antiquitus in vsu esset, a recentioribus ob quãdam personarum reuerentiam & honorem putatur immutatus. Addebat etiam Aenobarbus, aut papam debere seruare suorum antecessorum ad personam imperialem scribendi consuetudinem, aut seipsum antiquorum principum morem in suis epistolis oportere obseruare. *Pellectos Ligures*] Mediolanenses.

Præsul Reinaldus] Archiepiscopus Coloniensis.

Gozuinus] E Mediolanens. optimatium numero erat ille, & constantii in Aenob. fide.

Ad vrbem] scilicet, Mediolanen.

Ambo comites] Otho a Wittelspach, & Gozuinus, quos magis infensos habebant Mediol.

Effugit præsul] Coloniensis archiepiscopus.

Attulit

Attulit, ex variis mandata recentia regnis,
Principis Argolici quidam mandata ferentes,
Securos in castra gradus, pacemque petebant.
Iamdudum siquidem Stapulensis morte Wibaldi,
Quem dux Argolicis oppresserat vltima terris,
Suspectos regi sese vehementer haberi
Audierant, gentemque suam purgare parabant.
Nec minus Hungariæ rector, iam fraude recenti
Comperta Ligurum, mandata fidelia pacis
Scripserat Augusto, pluresque prioribus illi
In pœnam sceleris spondebat mittere vires.
Anglus, & vrbanis, illo qui tempore Gallis
Rex erat, ambo, viros ad regia castra fideles
Legarant: pacisque fidem, magnique fauorem
Cæsaris, oblatis certabant poscere donis.
Hos inter reges vetus, & grauis inde simultas
Orta ferebatur, quod Galli principis vxor,
Coniuge dimisso rectori nupserat Anglo.
Inde ferox odium, stimulisque ardentibus ira,
Sæuaque limitibus dirimendis bella furentes
Vexabant: ideoque sibi properabat vterque
Alterius damno consciscere Cæsaris arma.
Hos omnes hilari vir prudentissimus ore
Laudauit, donisque suis dimisit onustos.

Principis Argolici] Emanuelis Græcorum imperatoris, de quo in prioribus libris. *Hungariæ rector*] Geysa, de quo libro modo citato. *Anglus*] Henricus, eius nominis secundus. *Vrbanus Gallus*] Non existimo de veteribus illis accipiendum, qui a Romanis subacti, tandem cultioribus moribus esse cœperunt, sed ad discrimen populorum, qui Belgicam inhabitãt, quod Teutonum, seu Germanorum nomine cõtineantur: a quibus ad Italos & Gallos collatis, asperitatem morum omnino sublatam dicere non possis, quod eam, sed quæ nata bello pectora deceat retineant. *Rex erat*] Ludouicus septimus, qui & Iunior appellabatur, vt indicaui lib. 6. *Galli principis*] iam dicti Ludouici, qui ab expeditione, quam cum Chunrado imperatore, de quo supra, in terram sanctam suscæpit, reuersus in Galliam, nihil antiquius habuit, quam vt Leonoræ Aquitaniæ ducis filiæ, matrimonium dirimeret: non sine admiratione suorum, quod eam per plures annos vxorem habuerat, & duas ex ea filias susceperat, Consultore in ea re fretus diuo Bernardo Clareuallensi. Leonoram dimissam, Henricus Andegauensis vxorem duxit: isq; mortuo Stephano regi, vt conuenerat, in Angliæ regnum successit: vir maximus bello, vt lib. sexto indicauimus. Repudij causam alij, quod Leonora parum pudica videri cœpit, alij propinquitatis arctioris vinculum, quo constitutum constare coniugium pie non posset, fuisse tradunt. Repudiatam mox sunt secuta bella, quæ scripserunt diffuse Gaguinus, & Æmylius Veronensis.

Interea reduces legati castra subibant,
Fœda reportantes Ligurini criminis ausa.
Cognita res, cunctos, regemque ferocibus ipsum
Concussit stimulis, iterumque recanduit ira.
Ne tamen Augusto, quicquam sub principe, certo
Ordine non fieret, rursus tribus esse citandos
Edictis Ligures iuris suasere periti.
Quæ postquam tumida spreuerunt mente superbi,
Curia damnatos regni denunciat hostes.
Vtque viros iustæ stimulis grauioribus iræ
Rursus ad armiferos incenderet ipse labores,
In medio procerum cœtu, vulgique corona,
Talia mellifluo Fridericus protulit ore:

Reduces legati] Coloniensis pontifex, Otho comes Palatij, & Gozuinus. *Ligurini criminis*] scilicet, defectionis Mediolanensium, seu reatus maiestatis. *Rursus tribus esse citandos Edictis*] Quare id factum sit, quum princeps nullo iuris ordine adstringatur, & tantum rogasset regni proceres, qua pœna coercendi essent, patet in ea oratione, quam episcopus Placentinus nomine principum ad Aenobarbum vbi perorasset, vt sequitur, habuit. Extat hæc apud Radeuicum, præterita a Gunthero. *Damnatos hostes*] Hoc est, per sententiam publicos inimicos declaratos: quos veteres, quia cum illis duellum, id est, bellum esset, Perduelliones, vt obiter dixi superius quoque, appellabant. Ea enim dictione hi soli indicantur, aduersus quos ius belli est. Quapropter priuatus inimicus, noster perduellio non est: latrones quoque perduelliones non sunt. Vnde & Cicero lib. 2 Officiorum: Pirata, inquit, non est ex perduellium numero definitus, sed communis hostis omnium. Porro tradũt iurisperiti nostri, hostes imperij licere etiam postquam capti sunt interficere: quod tamẽ imperatores Romani a Christo alieni prohibuerunt. Vnde æquius est, vt eorum opinioni accedamus, quibus videtur, in ipsa acie solum licitum esse trucidare hostem, maxime qui se dedere nolit. Nam deditiũ hominẽ occidere, crudelissimũ est, nec boni imperatores hoc patiuntur: ab ea quippe humanitate abhorret, q̃ naturaliter homo homini debet. Quãuis recte magis sentit Alciatus, inter christianos aliud esse. Quod quæ inter eos mouẽtur arma, plus quã ciuilia sint, nec ius postliminij in his esse existimet. Hincq; ait, videri antiquissima consuetudine introductũ, vt capti libertatẽ non amittant, sed præstita victori pecunia veniã recedendi impetrent. Nec ignorandum, iurisconsultos subinde, damnas vel damnes esto, vt alij legunt (ea ratione qua & copes dicitur copiosus, licet cum Alciato veterẽ lectionẽ magis sequimur) pro damnato per syncopẽ dixisse. Vnde Nebrissensis perperam admonuit, vbi in iurisconsultorum Pãdectis legitur, damnas est, mendũ esse.

Sæpe quidem vestras ad prælia cogere vires,
Et fidas adhibere manus, iterata malorum
Improbitas, Ligurumque frequens iniuria cogit.
Res onerosa quidem, nec si dubitabilis esset
Grata fides, totiens ad magna negocia pigras,
Atque recusantes auderem poscere dextras:
Sed quia communis labor est, vobisque minori,
Quam mihi, quod geritur curæ, non suspicor esse,
Auxilij quotiens vestri, certique fauoris
Tempus eget, regnumque recens fortuna lacessit,
Tutus ad inuictum vestræ virtutis amorem
Confugio, certusque manus imploro fideles.
Scitis, & horrendum vobis, durumque videri
Ceu mihi, non dubito, periuræ sæpius vrbis
Prodigiale nefas, quam vix modo munere nostro
Delicti veniam, fructumque salutis, adeptam
Excitat insolitos feritas recidiua furores.
Quæ iam de reliquo fidei, pacisque tenendæ
Spes superesse potest, cum sacramenta, fidesque
Totque vades Italas nostro sub iure per vrbes
Infidæ rabiem nequeant compescere plebis?
Det pœnas, per iura, graues, crudelia tandem
Facta luat, meritoque cadat, qua stare recusat.
Audierant, aliusque alium certante fauore
Præueniunt, stimulisque virum maioribus vrgent.
At rex rem tantam, tantique laboris egentem,
Non nisi Teutonico peragendam robore credens,
Germanos proceres, cognataque signa nepotis
Baugariæ ducis, atque alios plærosque potentes,
Teque thori sociam sacri generosa Beatrix,
Ex transalpinis ad sese conuocat oris.
Ipse per Italicas paucis comitantibus oras
Vndique discurrens, bello quæcumque sequenti
Vel prodesse sibi, vel obesse putauerat hosti
Accelerat, castella viris, armisque, cibisque
Instruit, atque nouam valido munimine Laudam
Cingit, Ticini passuram pondera belli.
Cumque sibi fidæ tetigisset mœnia Cumæ,
Belligeras vires, atque auxiliaria poscens
Agmina, plura suis vltro collata petitis
Accæpit, fidæ gauisus plebis amores.

Sæpe quidem vestras] Exhortatur Frideric. Aug. principes, ne violata a Mediolanen. fidei pacisq; fœdera nuper icta, sinat inulta: ad quod ipse nullo priuato dolore rapiatur, sed ad vindicandum imperij maiestatē dignitatemq; læsam. *Res onerosa quidē*] Sensus est, tam intolerabile, tamq; atrox est Mediolanen. facinus, vt si etiam de vestra in me fide, animiq; promptitudine dubitarē, quum tamen vtramq; vltro in vobis spectatā habeam, nunc vobis vel inuitis pro summo meo iure imperare possem, vt arma in meos nō tantum, sed ipsius regni, cuius vos viscera estis, hostes perfidissimos mecū moueatis. *Periuræ sæpius vrbis Prodigiale nefas*] Narrat Radeuicus, Mediolanēses, dum de iuratis fœderis pactis a se violatis conuenirentur, cum aliud in medium adducere nequirent, respondisse: Iurauimus *quidem, sed* iuramentum attendere non promisimus.

Baugariæ ducis] Atq; Saxoniæ, Henricus ille scilicet, qui ab ętatis initio suę Leonis cognomentum, vt pater eius Catuli, & Albertus Marchio Vrsi, accæpit: & post ab Aenobarbo, ꝙ corruptus auro Italico ab eo defecerat, duobus, vt supra dixi, ducatibus per sententiam eiectus, in Anglia exilium egit apud sororium regem Richardum, vt scribunt Otho pont. Vrspergen. Chronographus, Nauclerus, & late prosequitur Crantius lib. 6 Saxoniæ.

Transalpinis] Quæ & transmontanæ. Intelligit autem Germanicas: quæ lib. 10 referuntur. *Ticini belli*] Papiensis. sic enim id oppidum nunc mutato nomine vocatur. *Fidæ mœnia Cumæ*] Hoc est, Comi, quod & nouum Comum, vt alibi indicauimus. Dicit autem suæ, quod Comenses pulsos sedibus per Mediolanenses, sententia sua restituerit: nec a finibus illorum prius abierit, quam veterem Comensium & Insulanorum, qui, vt sequitur, erant partium Mediolanensium, sedasset discordiam, posito illic pręsidio in munita, quam ipse imminentem vrbi construxerat, arce, Paterellum, vt refert Nauclerus, a Teutonicis vocatam: quam mox reuerso illo in Germaniam, Mediolanenses capto, in vinculaque coniecto Germanico præsidio, demoliti sunt.

Cumano præcincta lacu iacet insula quædam,
Belligeris fœcunda viris, quæ fœdere prisco
Infidæ Ligurum sese sociauerat vrbi:
Nauigioque potens piratica bella gerendo,
Gaudebat crebris stagnum infestare rapinis.
Hanc rex ob varios bellorum prouidus vsus,
Conciliare suis sapienter cogitat armis.
Nec fuit hoc frustra structa nam classe, paranti
Assultum bellumque viro, deuecta carinis

Cumano lacu] Iuxta vsum. nam qui pure scribit, Comensis, diceret, cum a Cumis Campanorum Comanus, & Cumæus, vt tradunt grammatici, deflectantur. Est autem lacus Comensis pars illius inclyti Larij, quem nobilissimæ musæ celebrarunt, Oppida, quæ ille infra supraque complectitur, tum vetera, tum noua refert Volaterranus. *Stagnum*] Lacum. Sed improprie: quod lacus perpetuā habet aquā, stagnum

In medium plebs illa lacum, victore recepto
Cessit, & ex illo generoso tempore regi
Fida fuit, puroque fidem seruauit amore.

stagnum autem temporalem. *Plebs illa*] scilicet, Insulanorum. Nam sicut Chronographi, atque annales indicant, ab Insula generali vocabulo sunt appellati, de quibus latius scribit Radeuicus, & meminit etiam Nauclerus.

Tunc quoque conceptum, tacitumque Placentia virus
Quo minus euomeret, sese cohibere nequiuit.
Nam dum cæsarei per fines vrbis iniquæ
Nomine pœnali, quæ Ianua soluerat æra
Legati ferrent, ipsa mox vrbe latrones
Egressi, spoliare viros, & regia fœda
Non timuere manu contingere turpiter æra.
Ergo graui princeps ex hoc quoque concitus ira,
Maiestate sui securus nominis, vltro
Ingreditur trepidam paucis comitantibus vrbem,
Regalesque minas, metuendaque verba superbis
Ciuibus incutiens, vix exoratus ab illis,
Quam tulerant summam concessa pace recepit.

Pœnali nomine] Hoc est, mulctæ: licet mulcta non proprie dicatur pœna. Nam Labeonis opinio, qui pœnam & mulctam idem esse scripserat, a Paulo refellitur, quarum dissimilitudinem ille ostendit: & habetur in nouissimo tit. de verb. significat. Vsus tamen contraxit in arctiorem significatum: quoniam pro pecuniaria tantum pœna recipitur: qualis Genuensibus ab Aenobarbo imperata est per sententiam, vnde & fisco debebatur. *Vrbis iniquæ*] Id est, hostilis, scilicet Placentiæ. *Latrones*] Prædones. Latrunculator autem præfectus est apparitorum & militum, qui latrones conquirunt. Vulgus pro iudice rerum capitalium vsurpat, absque vlla tamen, vt omnia, autoritate. *Regia æra*] Pecuniam fisco applicatam. *Fœda manu*] Sacrilega.

Instabat veneranda dies, qua Christus ab imo
Ora solo turbæ referens optata fideli,
Victor ab inferna captiuos sede reduxit:
Hunc quanto potuit Mutinensi Cæsar in vrbe
Egit honore diem, finesque Bononia, iuris
Ingreditur studiosa tuos, vbi castra, suasque
Tempore iam longo non visas ille cohortes
Liquerat, eximio magnis in rebus Ebrardo.
Ergo vbi legitimis Ligures iam sæpe citatos
Edictis spreuisse videt, nimiumque tenaci
Proposito fixisse pedem, ne vel modo quicquam
Præcipitanter agat, famosa rector ab vrbe
Præcipuos in iure viros, legumque peritos
Euocat, & quæsit contemptus pœna, requirit.
Quæ discussa diu, cunctorum denique talis
Iudicio descripta fuit: direptio rerum,
Seruitium populi, subuersio funditus vrbis.

Instabat veneranda dies] Perelegans Dominicę Resurrectionis descriptio. *Turbæ fideli*] Nam & de paucis turba, nempe de decē, sicut cœtus, vt supra dixi, intelligi potest. Vt non tantum, quod vulgo receptum est, vox hæc infinitam signet multitudinem. Fideli autem, more Christianorum poëtarum, pro Christo fidenti, credēti, seu eius promissis fiduciam danti vsurpauit. Substantiue fideles ab ecclesiasticis opponuntur Paganis, vt in cōmentariis nostris in hymnum Prudentij de Christi miraculis, cui caput est. Da puer plectrum choreis, vt canam fidelibus, fusius, vt omnia, scripsimus. *Ab inferna sede*] Apud antiquos, infernum adiectiuum semper esse inueniemus: ex religione plurimi substantiuum fecerunt. Fides nostra habet, Christum inferos adiisse, vere mortuum & sepultum, ac neque animam apud inferos, neque corpus eius in sepulchro detineri, atque ita corrumpi potuisse. Ad huius veritatis confirmationem cum adducitur Psalmi 16 testimonium, vti & Petrus atque Paulus eum ad probandum Christi resurrectionem adduxerunt, rident nos Iudæi atque dicunt: hic Dauidem cecinisse, se seruandum a domino, quem colendum sibi, & in quo speraret, vnicum proposuerit, ne in sepulchrum, vel ad inferos descenderet, & ne videret foueam, id est, non reconderetur in foueam corrumpendus. His obiicere licebit, quod Petrus citato 10 versu modo dicti Psalmi in Actis, patribus illorum obiecit. *Egit honore diem*] Anno Dominicæ incarnationis M C L I X. *Bononia iuris studiosa*] Addendum hic iis, quæ libro tertio de Bononia diximus. Eam scilicet, vt Plinius scribit, solam relictam fuisse, ex his duodecim, quas Ethrusci trans Appenninum duxere, Felsinam tunc vocatam. Deinde a Bois, qui eam Ethruscis ademerant, Boioniam, & per paragrammatismum Bononiam. Hodie autem non tantum illic viget Iuris studium, sed & quidquid bonarum literarum nomine censetur, adeo, vt hæc vna ciuitas tropæum ingeniorum erexisse videatur, vt olim in laudē Athenarum Demosthenes dixisse fertur. Opinatur Alciatus, priuilegium Theodosij Imp. Bononien. scholasticis concessum, esse subtidicum. Hoc studium ob perfidiam Bononiensium transtulit Patauium Fridericus imper. II. *Eximio Ebrardo*] Babembergensi episcopo: qui, vt scribit Radeuicus, erat religione & scientia præditus, vitæque purioris institutionibus instructus, adeoque sacrarum literarum studio deditus, vt inter arma, occupationesque forenses, nunquam eas intermitteret. Vnde Aenobarbus, licet omnes episcopos, seu cuiuslibet ordinis ecclesiastici viros diligeret, peculiariter tamen adhibuit in consilium hunc Ehrardum, eumque dignum existimauit, vt Radeuici verbis vtar, in cuius arbitratu & discretione operas suas locaret, & onus simul ac honorem communicaret. *Ab vrbe*] Bononiensi. *Contemptus*]

Id est, læsæ maiestatis & defectionis. *Quæ discussa*] Notanda tria, quæ sequuntur capita pœnæ Maiestatis, in bona, in personam, & in locum. *Rerum*] Bonorum. *Seruitium populi*] Seruitutem personarum. *Subuersio vrbis*] Loci ad aratrum, vt vulgo loquuntur, damnatio.

Intererant castris a summo præsule missi
Prudentes clarique viri Guilhelmus, & ille
Qui post schismatica longum veritate rebellis
Perstitit ad tumulum, successorique reliquit:
Hij post sermonum primordia blanda suorum,
Et delinitas facundis vocibus aures,
Aspera, nec placida Friderico mente ferenda
Attulerant, certis ita definita figuris.

Præsule] Papa Adriano. *Guilhelmus*] Cardinalis Diaconus, antea Papiensis Archidiaconus. *Et ille qui post schismatica*] Signat Guidonem Cremensem, itidem Cardinalem Diaconum contra Alexandrum, qui Adriano successit, papa ab Aenobarbo appellatus est. *Successorique reliquit*] Nam Fridericus quatuor pontifices in odium Alexandri creandos curauit: qui omnes superstite Alexandro vita sunt functi: quod & supra, ni fallor, indicauimus. Constat autem monimentis quorundam, tres priores Aenobarbicos papas fuisse, tum vitæ sanctimonia, tum multis aliis nominib. Alexandro maiores, cuius ambitio notata est etiam ab externis rerum scriptoribus. *Hij post sermonum*] Scilicet, Guilielmus, & Guido: quibus Radeuicus duos addit, Octauianum, & Henricum itidem Cardinales, qui antea quoque ad Aenobarbum legati missi sunt, vt in superioribus libris vidimus.

Non licet Augusto, nisi tantum præsule summo
Conniuente, sacram legatos mittere ad vrbem,
In qua, iura Petrus merito tenet omnia solus.
Non liceat fisco castella, vel oppida papæ,
Collectis vrgere suis, nisi tempore tantum,
Quo Princeps primam Romæ gestare coronam,
Imperiique nouos admittere gaudet honores.
Pontifices Italos omnes non expedit esse
Principis ad fidei modo iuramenta vocandos:
Non licet cuiquam regis mandata ferenti,
Pontificum vexare domos: hunc more vetusto,
Solus rite sibi princeps defendit honorem.
Quicquid ad eximij recte patrimonia Petri
Pertinuit dudum, possessio, siue tributum,
Restituatur ei comitissæ terra Mathildis,
Et Spoletanus sub eodem iure ducatus.
Quicquid ab excelsis Romanæ mœnibus vrbis
Pendentem seiungit Aquam, Ferraria, Massa,
Et cum Sardois vberrima Corsica campis,
Pontifici summo prisco de more tributum
Soluat, & antiquas iusto sub canone leges.

Conniuente] Adsentiente. *Sacram vrbem*] Romam, quam nemo alienigenarum regum sibi vendicare est ausus, sed vel captam, vel incensam, vel direptam imperatorum ditioni reliquerunt. Exemplum habes in Genserícho Vandalorum principe, & Teutricho nostro Gottorum rege: alter in Aphricam rediit, alter Rauennæ regni sui sedem locauit. *In qua iura Petrus*] Inuenias hodie, qui tam impudenti mendacio subscribant, quum a Nerone, sub quo Romæ Petrum passum esse credimus, vsque ad Phocæ principatum vrbs Roma in imperatoris potestate fuerit. Eius rei, vt cætera omittantur, argumentum est certissimum. Quod Bonifacius quartus, cupiens Romæ eo loco vbi Pantheonis templum visebatur (sic nuncupatum, quod Cybeli matri & omnibus dijs commune esset) delubrum in honorem intemeratæ virginis extruere, necesse fuerit ei facultatem ædificandi a Phoca obtinere, adeo pótifex (vrbis non tam dominus, quam inquilinus) omni ditione carebat, vt ne sacellum quidem vnum sine imperatoris iussu ædificare potuerit. *Collectis vrgere suis*] Pro exactionibus, quæ nomine fodri, quo iterum Radeuicus hic vtitur, significantur iuxta sanctionem apud Roncalias, vt abunde supra declaratum est, accæpit. De dominicalibus, ait Radeuicus, Apostolici non esse colligendum fodrum, nisi tempore suscipiendæ coronæ. Vtuntur nunc vulgo iuris pontificij professores, item fisci ecclesiastici procuratores collectarum voce: a qua collectarij dicti videri possunt, qui in iure illi coactores habentur, qui in auctionibus reliqua publicanorum solent emere, quæ illi vel ob grauiores curas, vel ob debitorum procrastinationem nequiuerunt exigere: venerunt autem huiusmodi nomina, cum mala sint, modico precio. *Fidei iuramenta*] Hoc est, fidelitatis, &, vt loquuntur feudistæ, homagium, seu hominium: de quibus diffuse traditur in cap. 1 de no. for. fidel. & nos supra eius sacramenti capita summatim recitauimus. Quibus adiiciendum est, iurantem fidelitatem domino, esse astrictum non solum respectu feudi quod habet, sed respectu etiam suorum propriorum bonorum in his quæ ex persona sua sunt explicanda. Quapropter vasallus inimicos domini prohibere & arcere tenetur, non solum ne per territoria feudalia commeatum habeant, transeant: sed etiam per terras suas proprias arcebit, nec victualia eis præstabit, nec vlla vel consuetudine, vel familiaritate sese eis communicet, sed quantum potest per se & suos eis resistet. *Regis mandata ferenti*] Signat, nuncios imperatoris non recipiendos in palatiis episcoporum, & fortasse mensores quoque, quos Germani hodie vocabulo peregrino forirer appellant, qui iuxta Vegetium & Modestum, in castris ad podismum dimetiuntur loca, in quibus tentoria milites figant: vel qui hospitia in ciuitatibus præstant. Scotus, vt refert Alciatus, in Palatino officio mensorum Lampadariis iunxit: traditque eos subditos fuisse

Præfecto

Præfecto Prætorij per Orientem. Notum est mensorem etiam in alia significatione capi. Extat item in lib. 12 C. Iustinianæi tit. de mensoribus. *Quidquid ab eximii*] Vide Volaterranum lib. 5 Geograph. in rebus Pisanorum. *Possessio*] siue tributum. Possessio, id est, prædia, agri, quos sedes Apostolica occupauerat, seu vsu tenebat. Possessionis autem verbum non solum apud iurisconsultos & in constitutionibus pro proprietate ipsa, seu prędio capitur, sed etiam apud alios autores. Vnde possessiones vrbanæ & rusticæ Ciceroni in Philippicis. Possessio autem non tantum corpore, sed animo etiam retinetur. Quod corpori & animo possessioni incumbere iurisperiti dicunt. Et hoc verbo Diocletianus Cæsar vsus est in l. consentaneum, sub tit. quom. & quand. iud. sentent. prof. deb. Possessio anni spacio amittitur ab eo, qui possidere animo saltem desiit, si quidem alius possessionem occupauerit, ita vt post annum agere deiectus interdicto retinendæ possessionis non possit. Porro tributum pro quouis vectigali posuit. *Comitissæ terra Mathildis*] Hoc est, iurisdictio, quam ad vrbes, oppidaque & loca, de quibus supra, beato Petro testamento relicta, olim eorum domina Mathildis habuit. Terram enim hic pro territorio, siue comitatu accæpit. *Et Spoletanus ducatus*] Hunc cum tribus aliis insignibus ducatibus, Romano scilicet Narniensi, & Beneuentano Longobardi constituere post cædem Cæphis, regnum & regium nomen repudiantes, vt scribit Merula. Poëta & vsum loquendi in hac voce retinuit. Nemo enim veterum Spoletanus, sed Spoletinus dixit. *Pendentem seiungit Aquam*] Tinesi, hoc est, sectione, sic exigente metri ratione, vsus diuisit in duas partes, nomen oppidi in Ethruria Aquæ pendentis. Ptolomæo Aquula: vnde Aquulenses, qui Plinio Aquasenses, ex manifesta loci, vt ait Volater. coniectura. *Massæ*] Apparet nomen oppidi noui, sicut & Ficorolum: quorum meminit Radeuicus. *Sardois campis*] Hoc est, Sardinia. Nam a Sardo, siue Sardon, quę ipsa est hodie Sardinia, cui quondam nomen, vt paulo ante dictum est, fuerat Ichnusæ, deducitur Sardonius, Sardous, & Sardonicus. *Antiquas iusto sub canone leges*] Intelligit consueta, quæ vel ad vectigalia, vel id genus alia munera, seu onera pertinent: quæ plærumque certo numero, mensura, & tempore pręstantur. vnde iusto sub canone dicit. Quo vocabulo iurisperiti certas præstationes accipiunt, de quibus affatim traditur in tribus posterioribus libris C. Iustinianæi. Ad huiusmodi autem munera, onera, præstationes, seruitia qualiacunque necessario subeunda requiritur consuetudo, quę vetustissima & post hominum memoriam sit. ea enim priuilegij ius habet, & qualis nunc est præsumitur semper retro fuisse. Nec in ea cōsuetudine introducenda videtur Principis scientiam necessario requiri: cum non simpliciter, sed in vniuersum iuri omnium officiat. Qua ratione, vt Alciatus putat, & aduersus imperatorem ex tali iure, poterunt plæręque Italiæ vrbes præscriptione se tueri, tametsi imperator ignorasse se alleget: præsertim cum ex fama satis potuerit hoc Cęsar scire, si modo res Italicas curasset. Curat autem minimum, vt idem ait: vt qui tot egregias vrbes, eius fidem implorantes, in summas calamitates incidere permittat, cum ipse interim, vel sacrificulorum preculis, vel aliis non æque necessariis rebus operam insumat.

Hæc satis argutis rationibus omnia Princeps
Extenuans, doctis dissoluit singula verbis,
Opposuitque suam rupta de pace querelam,
Quam secum tali firmatam lege ferebat:
Ne cum Romanis Siculo, Graiove tyranno
Ipsius iniussu sociaret fœdera præsul.
Denique vel stricto iuri, legumque rigori
Stare, vel arbitrio sapientum velle virorum,
Facturumque satis, suscepturumque libenter
Conditione pari sese promisit: at illi
Accæpisse quidem, sed non præstare paratos,
Ridiculum quiddam, sese venisse, ferebant.
Nam se iudicio papam, qui iudice nullo
Fungitur in terris, subponere posse negabant.
Pluribus exhibitis frustra, subiecit & illud
Cæsar, vt electi bis tres a præsule summo,
Totque sua de parte viri, quibus omnia vero
Postponenda quidem certa ratione putentur,
Omnia sollicita dirimenda negocia cura
Suscipiant, certoque Dei peragenda timore.
Sed nec in hoc præsul consensit, & omnia nutu
Ire suo cupiens, iustæ se subdere legi
Respuit, vt magnæ caussas qui quæreret iræ.

Doctis dissoluit singula verbis] Nescio quo consilio Guntherus, ne responsionem Aenobarbi specialiter referret, pręterierit: quum tam fideliter a Radeuico relata sit, cuius adscribam verba. Imperator, inquit, ad hęc verba Cardinalium tale dedit responsum: Quamuis nō ignorem ad tanta negocia non ex animi mei sententia, sed ex consilio principum me respōdere debere, sine præiudicio tamen Sapientum, hoc absq; consultatione respondeo: Episcoporum Italiæ quidem non affecto hominium, si tamen & eos de nostris regalib. nihil delectat habere. Qui si gratanter audierint a Romano pręsule, quid tibi, & Regi? consequenter quoq; eos ab imperatore non pigeat audire, quid tibi, & possessioni? Nuncios nostros nō esse recipiendos in Palatiis episcoporum asserit. Concedo, si forte aliquis episcoporum habet in suo proprio solo, & non in nostro palatium. Si autem in nostro solo & allodio sunt palatia episcoporum, cum profecto omne quod ædificatur solo cedat, nostra sunt & Palatia. Iniuria ergo esset, si quis nūcios nostros a regiis palatiis prohiberet. legatos ab imperatore ad vrbem non esse mittendos affirmat: cum omnis magistratus inibi beati Petri sit, cum vniuersis regalibus. Hęc res fateor magna est & grauis, grauioriq; & maturiori egens consilio. Nam cum diuina ordinatione ego

Romanus imperator & dicar, & sim, speciem tantum dominantis effingo, & inane vtique porto nomen, ac sine re, si vrbis Romæ de manu nostra potestas fuerit excussa &c. *Præsul*] Romanus. *Vel stricto iuri*] Illud est quod a iustitiæ & æquitatis ratione deflectit: quod summum ius veteres dixere, pro summa iniuria, summa malitia. Stricti iuris tres esse species, non inscite Accursius tradit in l. placuit. C. de Iud. Constantinus tamen rescripsit, in omnibus rebus præcipue attendendum esse iustitiæ & æquitatis, quam stricti iuris rationem. Proinde obseruandum hic, quam se demiserit Princeps, alioqui generoso & excelso animo. *Legumque rigori*] Hic obiicitur actionibus, quæ in bonum & æquum conceptæ sunt: quia in eis non seruatur legitimi iuris rigor, quod in tabulis, aut moribus vtentium expressum est. *Arbitrio sapientum virorum*] Hoc est, arbitrorum, vel potius arbitratorum: vt ex Poëta, & latius ex Radeuico patet. Sunt autem Arbitri, qui ex compromisso adeuntur: quorum sententiæ metu pœnæ paretur. Arbitratores vero sunt, qui tanquam boni viri arbitrari & constituere aliquid debent, iuris dispositioni minime obnoxij, nec comminatione pœnæ formidabiles: quorum sententia magis transactioni, quam iudicio conformis est. videntur enim partes transigere arbitratu illius, cum priores arbitria sua instar iudiciorum dirigant, & non multum ab ordinariis differant. *Conditione pari*] Scilicet, Compromittente papa. *At illi*] Pontificij legati, quos vulgus itidem barbare vocat Ambassiatores. *Qui iudice nullo*] Sed & nulla solidæ scripturæ autoritate, imo sua ipsius definitione: qua statuit credendum de necessitate salutis, se esse super omnem humanam creaturam. Vnde nactus adulatores insignis nominis, vnam iurisdictionem post aliam sibi vsurpauit, præferendo se omnibus mundi principibus, præsertim imperatori Romano: quem posteriores papæ, iniuste ab Italia prohibuerunt, vt scribit late piorum quidam ob zelum & veritatis assertionem persecutus. *Pluribus exhibitis*] Subintelligendum, concordiæ mediis, quæ placidissimus Cæsar Aenobarbus proponebat. *Bis tres*] Cardinales. *Totque sua de parte viri*] Sex scilicet, episcopi, vt ait Radeuicus, religiosi, prudentes, & qui Deum timeant. Vnde subdit Poëta, *certoque dei per agenda timore.* *Sed nec in hoc præsul consensit*] Exigens ab imperatore capita fœderis, quod inter papam Eugenium & ipsum ictum erat: vt ipse Imperator testatur in epistola, quam ea de re scripsit ad Eberhardum archiepiscopum Saltzburgensem. eam recitat Radeuicus cap. 35. lib. 4. *Iustæ legi*] Hoc est, tam æquo compromisso. quod iure non poterat declinare, præsertim non nisi sui ordinis iudicibus seligendis. *Magnæ iræ*] Id est, diutinæ discordiæ, quæ & secuta est inter sacerdotium & regnum. Sed vti ille ostendit, papæ regna affectando, discordiæ & bellis ansam dederunt.

At Ligures tacitæ molimina fraudis, in actum
Sæuitiæ proferre parant, Treciumque, quod illis
Ereptum, valido iamdudum milite rector
Munierat, terrore graui, validaque minantur
Expugnare manu, tormentaque bellica raptim
Secreto fabricata dolo, subuectaque plaustris
Marte graui seiuncta ferunt, magnaque repente
Mole leuant, castrumque nouis assultibus vrgent.
Missilibus telis alij, celerique sagitta
Mœnia summa petunt, lapides agitata minores
Funda rotat, magnos balearica machina muros
Incutit, & duro munimina verberat ictu.
Ast alij clypeis densa testudine iunctis
Fossarum supplere lacus, murosque latenti
Suffodisse dolo, seu duri roboris ictu
Frangere, seu gradibus scalarum scandere turres
Acriter, & celsas properant comprendere pinnas:
Hoc magis vrgentes, quod regia signa propinquis
Finibus, & magnas metuebant Cæsaris iras.
Nec minus e summis animosi turribus hostes
Saxa rotant, franguntque suos in prælia muros,
Vndique tela pluunt, balistæ turbine ruptus
Sibilat, & longis resonat stridoribus aer.
Prima sequensque dies cœpto momenta labori
Magna dedit, victos patefecit tertia muros.
Iamque fatigatis toto iam corpore nostris,
Nec reuocare manum, nec respirare licebat,
Aut mutare locum, primo, quem quisque tuendum
Cœperat: at Ligurum sibi mutua signa frequenter
Succurrunt, mutantque vices: semperque videtur

At Ligures tacitæ] Et ex hoc loco iterum intelligis, Poëtæ non defuisse ingenium. Tam canoro versu, ceu suam materiam nactus describit expugnationem arcis Treciensis: in quam Aenobarbus, vt viitem bellica cœperat (vt cecinit non minus eleganter Poëta ad finem lib. 7.) præsidium suũ locauerat. *Plaustris*] scilicet, magnis illis instrumentis, quib. eriguntur tormenta, qualia diuersi generis a Vitruuio describũtur, suaq; peculiaria recipiunt vocabula. Porro M. Varro autor est plaustrũ ab eo dici, quod ex omni parte palam est, & quę in eo vehuntur reuelata perlucent. Huic opponitur acera, de quo Gellius. *Densa testudine*] Quæ dicitur fieri a militibus, quando consertis clypeis connexi, & colligati subeunt hostiles muros, quæ dicitur Phalanx. Iuuenalis: *Iunctæque vmbone Phalanges.* *Animosi hostes*] Cæsareani scilicet milites & Trecienses. *Balistæ turbine ruptus*] Balistæ tormẽta sunt quibus saxa maiora & grauiora mittuntur, vt notat Marcellus. Ouidius in Tristibus: *Quam graue balistæ mœnia pulsat onus.* Lucanus lib. 3. pro machina hastam iaciente accæpit, cum inquit: *Neque enim solis emissa lacertis Lancea, sed tenso balistæ turbine rapta, Haud vnum cõtenta latus transire quiescit.* Sillius libr. 1 vtramque excussionem his versibus expressit: *Adductis stridula neruis Phocais effundit*

Augeri numerus, semper succrescere vires.
Succubuit numero virtus, sæuoque tumultu
Effractæ patuere fores, pugnaxque iuuentus
Aut misero gladio hostiles sanguine tinxit,
Aut tulit iniectas collo, manibusque catenas.
Hic tamen in duris habito discrimine rebus.
Nam quoscumque illic victor de gente Latina
Repperit, ense ferox & inexorabilis omnes
Perculit, & ferrum gentili sanguine pauit:
At quos Teutonici manifeste sanguinis index
Lingua venustabat, tractandos mitius esse
Credidit, & captis sublata cæde pepercit,
Hisque quater denis, regni quos fama clientes
Vera fatebatur, in vincula dura coactis,
Infandis alij perierunt cædibus omnes,
Ipsaque castelli fractis munimina muris
Euersa, & rapidæ ceciderunt tradita flammæ.

vastos balista molares. Atque eadem ingentis mutato pondere teli, Ferratam excutiens ornum, media agmina rumpit. *Turbine*] Id est, maximo impetu, quo balista emittit spicula sua. *Nostris*] Cęsareanis, & Treciensibus. *Virtus*] Milites Aenobarbici, & Treciani. *Numero*] Militi Mediolanensi: qui multitudine superabat. *Pugnaxq; iuuentus*] Aenobarbicum scilicet, præsidium, & oppidanũ Treciense. *Victor*] Mediolanensis. *De gente Latina*] Italica. *Et ferrum gentile sanguine pauit*] Propterea dixit supra, *tacita molimina fraudis, in actum Sanitia proferre parant.* *At quos Teutonici sanguinis index Lingua*] Nam, vt facies homini tantum, sicut ait Plinius, data, quę vnicum prope discrimen est, quo quis ab altero internoscatur, sic illi soli peculiaris cum primis est sermo, vnus patrij soli & certus index. Nam quemadmodum vnaquæque regio suam habet vernaculam linguam, ita singulæ propemodum ciuitates aliæ aliter pronunciando, illam adeo variant, vt cuias quisque sit, nihil certius indicet, quam ipsa hominis vox. *Regni clientes*] Beneficiarios & vasallos imperij.

At Cæsar tantæ comperto vulnere cladis
Indoluit, luctuque graui commotus, & ira
Continuit gemitum, pressitque in corde dolorem.
Fortia principibus præbens exempla dolendi,
Non placuit meritas noxarum sumere pœnas,
Vlcisci ve suos, aut bella mouere, priusquam
Curia Roncaliis iamdudum indicta coiret.
Hic Ligurum fraudes, & fœdera rupta, suasque
Omnibus offensas mirantibus, atque superbæ
Perfidiam plebis iusto damnantibus ore,
Edidit, atque suæ consciuit robora caussæ.
Protinus hostiles infesto milite fines
Irruit, & latos ferro, simul igne, rapina,
Depopulatur agros, fines, vinetaque ferro
Cædit, & arboreos detracto cortice truncos
Excoriat, nullis vltra iam fœtibus aptos.
Vtilius reputans damnis, quam sanguine fuso
Deterrere reos, tumidasque retundere mentes.
Aut si forte truces, vel sic resipiscere nolint
Consumpti pereant, vel deditione supremi,
Vel famis exitio sumptu breuiore ciborum,
Seque, suosque simul cogantur tradere muros.
Præterea portas posito custode per omnes
Abstulit vtilium clausis commercia rerum.
Neve quis hostili venalia deferat vrbi,
Audenti pœnam, prodenti præmia fixit.
Sæpe fores vrbis stipatus milite forti
Accedit, tutos vt mœnibus euocet hostes,
Sæpius egressos impune iterumque reuersos.
Egregia tandem Fridericus fraude fefellit
Eductosque sua Ligures paulisper ab vrbe,
Conuersosque fuga, sociis præcurrere iussis,
Faucibus angustis intercipit, atque negato
Portarum ingressu, captis, ferrove peremptis

Gemitum] Indignationem.
Exempla dolendi] Dissimulandi dolorem.

Offensas] Iniurias, quibus animi hominum offenduntur. *Superbæ plebis*] Scilicet, Mediolanensis.

Pluribus, incolumes vix paucos reddidit vrbi.
Cumque procul Ligurum fines penetrasset, agrosque
Depopulans, magno momenta potentia bello
Adderet hostili velox equitatus ab vrbe
Quingenti iuuenes, animis armisque valentes
Regia translatæ petierunt mœnia Laudæ.
Inuentosque greges, latis armentaque campis
Ad sua conuerso cogebant mœnia cursu.
Hos dux Anconæ raptis Guarnerius armis,
Atque alius, sub quo tunc præsule diues agebat
Mantua, præcipuæ meritus præconia famæ,
A tergo iuuenum valida comitante caterua,
Horribili clamore premunt, prædaque recepta,
Sexque decemque viris Ligurum de gente peremptis,
Vix alios muris pauidos vrbs mœsta recepit.
Iamque quater denis ferro flammaque diebus
Inclytus hostiles Princeps vastauerat agros,
Oppidaque & validis munitas turribus arces
Cœperat, inter quas nulli superabilis ante
Cesserat, inuicto quædam munitio Regi,
Quam montem sancti plebes vocat illa Ioannis.
Iamque fere cunctis mutilauerat vndique membris
Infidum reprobumque caput, tantumque relictis
(Cætera subdiderat victor sibi castra) duobus.
His aliud quiddam pulchrum, fortuna recensque
Addidit, & largi cumulauit dona fauoris.
Namque suos equites opulenta in rura Cremonæ,
Et prædabundas emisit Brixia turmas:
Cumque per inuasos late discurrere fines
Cœpissent, nulloque metu ventura cauerent,
Præmoniti dudum, latebrosis sedibus hostes
Prosiliunt, terrentque viros, funduntque, fugantque,
Attonitosque necant, & ferrum sanguine pascunt.
Sic sexagenos equites, peditesque trecentos
Vel gladius fudit, vel constrinxere catenæ.
At Cæsar reprobæ vastatis finibus vrbis
Fida suæ repetit victor munimina Laudæ.
Hic iam dimissis Italis, vxoria signa,
Et transalpinas libet expectare cohortes.
Creuerat interea Ligurum cum tempore pestis,
Appositisque malum, capiens augmenta diebus
Ingruerat, totamque fames possederat vrbem.
Non tamen infaustos homines mala tanta docebant
Pœnituisse sui, quos desperatio tutos
Fecerat exclusa certæ formidine cladis.
Vnde nec insidias infandi, occultaque mortis
Expauere sacro molimina reddere Regi.

Momenta] Incrementa, vires. *Petierunt mœnia Laudæ*] In die Pentecostes anni prædicti, vt ex Radeuico constat: qui, iuste, inquit, eos diuina vltio persecuta est, vt qui sanctissimo diei debitam reuerentiam & honorem exhibere cõtempserunt, ipsi cum dispendio, atque dedecore reuerti cogerentur: quod & Poeta innuit, dicens. *Hos dux Anconæ*] Ductor auxiliaris militiæ quam Anconitani miserant. Duces veteribus erant, qui præcedebant. Vnde Maro. *Dux fœmina facti.* Nuper in dignitatis gradum ducis nomen translatum est. Quanquam Radeuicus Guarnerium hunc marchionem Anconitanum nominat. *Atque alius*] Scilicet, Carsidonius. *Horribili clamore*] Vt ait Radeuicus, paucorum Alemannorum.

Infidum caput] Ipsum scilicet, Mediolanum.

Brixia] Fœdere iuncta Mediolano.

Hostes] Cremonenses, a suis exploratoribus opportune moniti. *Latebrosis sedibus*] Hoc est, ex insidiis, quibus fefellerunt Brixianos securos earum.

Reprobæ vrbis] Mediolani.

Non tamen infaustos] Hoc ideo dicit, quod nõnunquam malum fit occasio bonorum. In humanis malis primas tenent, bellum, pestis, fames.

Desperatio] Quæ est, definitore Tullio, lib. Tuscul. quarto, ægritudo sine vlla rerum expectatione meliorum. Salustius. Ne forte desperatione adducti, vitæ mortem præferrent.

Infandi] Quod eius sceleris rei iuxta legem maiestatis non modo pœnam animæ, hoc est, vitæ amissionem sustinent, sed & memoria eorum post mortem damnatur.

Protinus immani metuendum corpore quendam,
Cuique erat ex facili, verum simulare fauorem,
Allectum precio stimulant, vt regia castra,
Vesanum simulans verbis ac gestibus intret,
Exceptumque dolis, inuento tempore, Regem
Interimat, quocumque modo. nec tardior ille

Vesanum] Furiosum. *Dolis*] Insidiis. *Inuento tempore*] Hoc est, per opportunitatem, siue oblatam occasionem. *Squallidus illota*] Perelegans furiosi,

Consiliis parere malis: hostilia magni
Proxima conspicua Regis tentoria Laudæ
Subuersa facie, cunctis incognitus intrat.
Exceptusque semel, totis ludibria castris,
Et faciles præbere iocos, risumque mouere
Gaudebat, stultæ simulator callidus artis:
Squallidus, illota facie, barbaque, comaque
Horridus impexa, scisso pannosus amictu,
Fulgur habens oculis, spumanti sordidus ore,
Nunc pauidus vultu, nunc efferus, & modo mitis,
Et modo trux, modo blanda loquẽs, modo iurgia nectens,
Nunc humilis, nunc ore minax, ac feruidus ira,
Nunc celer incessu, nunc tardior, & modo pallens,
Et modo terribili succensus lampade vultum,
Nunc risu lachrymas, gemitu modo gaudia rumpens,
Sæpe genas alapis, colaphis supponere colla
Gaudebat, prudens hominis simulator inepti.
Sic olim Priamum, perituraque Pergama mendax
Ille Sinon, Graia munitus fraude, subiuit,
Illususque diu miseris illudere Teucris
Optabat, sensuque dolos tractabat iniquo.
Vtque per expressi certissima signa furoris,
Omnibus in castris suspectus desinit esse
Ipsum etiam Regem cœpit funestus ineptis
Delinire iocis, dum tandem tempore rapto
Prodiit in verum vesania ficta furorem.
Nam cum more suo, primo Rex lucis in ortu,
Ad matutinos diuinæ laudis honores,
Strenua neglecto rapuisset membra cubili,
Omnibus in castris pingues efflantibus auras,
Et matutinæ pressis torpore quietis,
Dæmonis impulsu, sæuissimus ille satelles,
Opportuna ratus peragendæ tempora fraudis,
Pronus in alterutrum, vel sese subdere morti,
Vel patrare nefas, incautum fortibus vlnis
Implicat, & grauiter robusto corpore pressum
Extrudit castris, altæque crepidine ripæ
Præcipitare parat, fluuioque immergere Regem.
Fecissetque reor, ni Cæsar fraude reperta
Multa reluctatus, castrorum in fine supremo.
Implicitusque manu prensis hæsisset vtraque
Funibus, & magno socios clamore vocasset.
Qui mox excusso somni torpore ruentes,
Iniectis manibus circumstant vndique monstrum.
Ac primum rigidos vlnarum soluere nexus,
Illæsumque ducem caute subducere tentant.
Inde flagellatum, condignaque fraudis adeptum
Præmia flumineis torrens absorbuit vndis.

riosi, & simul stulti hominis descriptio. *Modo pallens*] Id est, timidus.

Succensus lampade] Id est, Iracundus. *Sic olim Priamum*] Qui quinquaginta filiorum pater, dein iusta progenie orbatus, postremo senex captus & occisus est ad aram Iouis Hercæi: vt canit Homerus, Cicero, & Iuuenalis meminere, nec non poetarum lux Maro.

Mendax ille Sinon] Historiam pete ex eodem Marone quam cecinit multis versibus libr. secundo Æneidos. Seruius mendacij artem Sinonem probe calluisse indicat, quod præmissis vera falsis subiungeret, vt lib. tertio de Arenoldo Brixiano Guntherus cecinit.

Teucris] Troianis. Semidoctum vulgus eosdem Teucros, & Turcas tam barbare, quam falso vsurpat.

Expressi signa furoris] Cicero in 3 Tuscul. de insania & furore loquens: Eos enim, inquit, sanos intelligi necesse est, quorum mens motu, quasi morbo perturbata nullo sit. Qui contra affecti sunt, hos insanos appellari necesse est. Et paulo post. Græci autem maniam vnde appellent non facile dixerim: eam tamen istam distinguimus nos melius quam illi. Hanc enim insaniam quæ iuncta stultitiæ patet latius, a furore distinguimus. Græci volunt illi quidem, sed parum valent verbo. Quem nos furorem, melancholiam ipsi vocant: quasi vero atra bili solum mens, ac non sæpe vel iracundia grauiore, vel timore, vel dolore moueatur. Quo genere Athamantem, Alcmæonem, Aiacem, Orestem furere dicimus. Qui ita sit affectus, eum dominum esse rerum suarum vetant 12 tabulæ. Itaque non est scriptum si insanus, sed si furiosus esse incipit. Stultitiam enim censuerunt, id est, inconstantiam sanitate vacantem: posse tamen tueri mediocritatem officiorum, & vitæ communem cultum atque vsitatum. Furorem autem esse rati sunt mentis ad omnia cæcitatem. Quod cum maius esse videatur quam insania, tamẽ eiusmodi est, vt furor in sapientem cadere possit, non possit insania. *Desinit esse suspectus*] Hæc vox sicut suspiciosus bifariam dicitur, & qui suspicatur: & qui suspectus est: sicut ignarus, qui ignorat, & ignoratur, & alia consimiliter. *Vesania ficta*] Ve particula tum intensionem significat, tum minutionem. vt vetus, vehemens, vegrande, veiouis, & vesanus, qui constituta mente non est. Inde vepenis apud Martialem lib. 11, parua mentula. ***Drauci Nata sui vocat vepenem, Collatus cui gallus est Priapus.*** Nam iocatur in Natam Poeta, quod subactoris sui membrum virile, & quidem vastum, diminutiuo nomine Vepenem blãdiens appellabat. Qui vero bipennẽ, aut Pipinam, teste Iano Parrhasio in primo in Raptũ Proserp. libro, hactenus legerũt, ad sales Poetæ non aspirant. *Nam cum more suo*] Lege vlt. cap. libri Aenobarbicorũ gestorum, in quo

Radeuicus, de moribus Friderici loquens: Si actionem, inquit, diuturnam forinsecus perquiras, antelucanus basilicarum & sacerdotum suorum cœtus, aut solus, aut minimo comitatu expetit, eosq; tam grandi sedulitate veneratur, vt omnibus Italis erga episcopos & clericos seruădi honorē & reuerentiam, ipse formam & exemplum tribuerit. Officiis diuinis tantam præbet venerationem, vt omnem horam, qua coram ipso Deo psallitur, cōpetenti veneretur silentio, nec vllus interim eum audiat de quolibet sollicitare negocio. & cætera. *Ad matutinos*] Pelagius secundus decreuit, vt septem Canonicæ horæ quotidie a sacerdotibus celebrentur, velut præsentaneum remedium humanæ imbecillitati futurum: quo sicuti iustus septies in die, quemadmodum ait Solomon, forte per incogitantiam cadit, ita per orationis curam toties resurgat reualeatque. Singulis autem horis Gregorius præfatiōnem dedit initium psalmi Dauid: *Deus in adiutorium meum intende, Domine ad adiuuandum me festina.* subiecitque hymnum illum: *Gloria patri, & filio, & spiritui sancto.* quem in Niceno conuentu æditum fertur Damasus pontifex omnium primus in fine Psalmorum adiecisse. huius rogatu digessit diuus Hieronymus psalmorum librum in septem partes, ad numerum dierum vnius hebdomadæ: vt quilibet dies certum psalmorum numerum haberet, qui caneretur, quod ita distinctum nunc ex ipsius Damasi decreto in omnibus templis legitur. *Strenua membra*] Agilia, minime torpida, qualia reddit somnus longior. Strenuus enim dicitur nauus, agilis, promptus, quasi strena & munere dignus. Strena autem vocatur munus, quod datur die festo ominis boni gratia, & peculiariter, quod die Dominicæ natiuitatis, & principio anni noui datur. Nam & populus Romanus kalen. Ianuar. hoc est, anni noui principio ex ritu vetusto strenam dabat Augusto, quod specimen erat maximæ in principem dilectionis. *Pingues efflantibus auras*] Id est, stertentibus. *Matutinæ quietis*] Somni matutini. Inter mala corporis Vigiliæ sunt plerisque, vt inquit Plinius. Qui bene concoxit, mane tuto surgere poterit: qui parum, quiescere debebit. Et si mane surgendi necessitas fuerit, redormire. autor Corn. Celsus in primo. Inter ea quæ extenuant corpus numerantur vigilia, & somnus nimium breuis. Augustus non libenter de mane surgebat: quem Carolus, qui eius modo nomen retinet, sequitur. Contra Iulianus imperator euigilabat surgebatque semper nocte dimidiata: secutus exemplum Alexandri Macedonis, quod mox referemus. Certe, vt Christianus Horatius cecinit: *Post solis ortum fulgidi Serum est cubile spernere, Ni parte noctis addita Tempus labori adieceris.* *Fluuioque immergere*] Abduæ scilicet, ad cuius ripam Aenobarbica castra protendebantur. *Fraude reperta*] Cognitis insidiis, seu intellecto dolo. Notum autem, quod Grammatici repertum fortunæ, inuentum studio tribuunt. Vnde Inachus apud Ouid. *Tu non inuenta, reperta es.* *Torpore somni*] Quod nimius somnus solutis membris torporem instillet. Hoc intelligens Alexander, lecto stratus, ænea concha supposita, brachioq; extra cubile protento, pilam tenebat argenteam: vt quum neruorum rigorem sopor laxasset, lapsæ pilæ tinnitus somnum abrumperet. Idem secutus est exemplum Iulianus Cæsar, vt scribit Ammianus. Vere dixit Homerus, *non esse principis solidam dormire noctem:* quum nullum mare tam graues habeat tempestates vnquam, quam omne regnum assidue. Si non sine iudicio talem Æneam suum fingit Virgilius, vnde quæso principi christiano sit ocium totos fallendi dies, imo perdendi maximam vitæ partem alea, choreis, venatibus, morionibus, & his etiam nugacioribus nugis?

Non tamen hoc sceleris comperto fine quieuit,
Abstinuitve dolis reprobæ versutia plebis,
Eque suis octo magna mercede paratos,
Furtiuis Laudam stimulant incendere flammis.
Horum, qui primus scelus attentauit, in ipso
Ignibus admotis deprensus criminis actu,
Quas decuit pœnas ligno persoluit adactus
Certaque complicibus scelerum, ne tale quid vltra
Ausuros impune putent exempla reliquit.
Alter, vt explorans hostilia castra subire
Posset, & innocuæ speciem prætendere mentis
Induerat monachum: sed & hic deprensus, eodem
Supplicio mortem probrosaque fata subiuit.

Reproba plebis] Populi Mediolanensis. *Magna mercede paratos*] Nec mirum, quando Philippus Rex omnia castella expugnari posse dicebat, in quæ modo asellus onustus auro posset ascendere. Et sicut dicebat, ita faciebat. Nam pecunia cunctos mortales corrumpens, & proditores auro concilians, vrbes plurimas occupauit, totamque Græciam turbauit, vt docet Demosthenes in oratione pro Ctesiphonte. Quod & testatur Horatius 16 Oda lib. carm. tertio: quam scribit ad Mecœnatem de potentia auri. *Ligno adactus*] id est, Patibulo affixus: veterib. Gabalum, vt Nonius inquit Varronis testimonio. *Complicibus*] Pro sociis, more ecclesiasticorum, vocabulo latinis parum probato vsurpauit. Nisi quod apud eos semper accipitur in malam partem. *Vt explorans*] Id est, Explorator, *ein Kundtschaffter, ausspeher*, ab explorando dictus. Explorare antiquos refert Festus, pro exclamare vsos, sed postea prospicere, & certum cognoscere cœpit significare: vt explorator sit, qui speculator. Sunt tamen qui speculatorem alium omnino esse velint ab exploratore. Caligula Cæsar exploratorias coronas in explorationem hostium dedit, veteribus ignotas. *Induerat monachum*] Cucullum, vt nunc dicunt: vel simpliciter raso capite, mentiebatur vitam arctioris religionis.

Nec reticere libet, quid tempore Cæsar eodem
Ambiguo quodam scriptos auctore salubres

Longi temporis discrimina passum] Hoc est, Senem ætate. non inscita periphrasi. *Sequaces*] Discipulos.

Gentilis

Accæpit monitus, venturum in regia quendam
Castra, veneficiis magicoque furore potentem,
Deformem facie, longi dispendia passum
Temporis, alterius fraudatum luminis vsum.
Spretorem mortis, solitum quascumque potentum
Pro nihilo reputare minas, huiusque sequaces
Viginti pluresque viros erroris habentem:
Qui gentilis Arabs, tanquam munuscula Regi
Adueheret, frænos, calcaria, cingula, bullas,
Quodque liget digitos, quod colla coerceat aurum:
Omnia sulphureis ita delibuta venenis,
Vt si forte manu Princeps contingere nuda
Cœperit, infecto permixtum sanguine virus
AEstuet, & toto dominetur corpore pestis.
At si sacra manus contactu forte nocenti
Cautius abstineat, sica sub veste latenti,
Regia, vel fixo fodiat præcordia cultro.
Ergo vbi signa ferens prædicta veneficus ille
Castra ducis magni facile agnoscendus aduiit,
Captus, & iniectis astrictus membra catenis,
Exhibitusque viro, promissa vera loquenti
Supplicij venia, multumque diuque rogatus,
Prodere quid peteret, quoue hoc autore moueret:
Spreuit, & inualidas sese fragilesque negauit
Formidare minas, si quid truculenter in ipsum
Actum forte foret, damnatum carmine regem
Præstigiisque suis, pœnas sibi morte daturum,
Protinus inque ipsa socium sibi clade futurum.
Forsitan hæc aliis poterant metuenda videri:
At Cæsar fucata dolo figmenta minasque
Risit, & appensum ligno iustissimus vltor
Faucibus elisis, condigna morte peremit.

Gentilis Arabs] Pro, natione Arabs: quæ dedit eius magiæ alumnos, quæ dæmonum tota opera & authoritate constat, quam tamen Græci magiæ nomine non dignantur. *Quodque liget digitos*] Annulos intelligit. *Quod colla coerceat aurum*] Signat catenas ad cultum e collo pendentes, torques appellamus. Olim insignia strenui bellatoris, & virtutis præmia. At nunc passim sine vllo delectu ditiores etiam nebulones, scarabæi, spuriæ item fœminæ & purpuratorum, si diis placet, religionis antistitum, opulentiorumque sacerdotum scorta, & plærique alij, quibus arrisit lipiens fortuna, torques ex auro induunt. *Sica*] Hoc est, breuiore gladio, seu ferreo cultro. Vnde Sicarij homicidæ, qui sica hominem interficiunt, de quibus lex Cornelia, & Iustinianus in Institu. de publ. iud. §. sicarij. In quo idem Imper. quod, quia nonnihil ad eum, qui paulo post, sequitur locum facit, adscribendum putaui. Eadem, inquit, Cornelia lege & veneficos capite damnari, qui artibus odiosis, tam venenis, quam susurris magicis homines occiderint, vel mala medicamenta publice vendiderint. Sed per abusionem Sicarios omnes vocamus, qui cædem telo quocumque commiserint. autor Quintilianus. *Præscripta signa*] Id est, Indicia tam habitus, quam habitudinis ipsius Arabis. De signis longe elegantissimis cap. habes apud eundem autorem libro quinto. *Veneficus*] Idem & maleficus in iure ciuili dicitur, vbi extat tit. de maleficis & mathematicis. *Viro*] Cæsari Friderico. *Promissa supplicii venia*] Iuxta constitutionem Impp. Arcad. & Honor. quæ refertur in tit. ad legem Iuliam maiestatis libro nono Cod. Iustinian. In eius fine sic legitur: Sane si quis ex his in exordio initæ factionis, studio veræ laudis accensus, initam prodiderit factionem, præmio & honore donabitur. Ipse vero, qui vsus fuerit factione, si vera (tamen incognita adhuc) consiliorum arcana patefecerit, absolutione tantum ac venia dignus habebitur. *Carmine*] Incantatione. vt:

Carmina de cœlo possunt deducere Lunam.

Et in 12 tab. Qui fruges alienas excantasset, & qui malum carmen incantasset. *Præstigiisque suis*] Magicis & veneficis artibus: quarum inuentorem fuisse Mercurium, diuus Augustinus author est. Vnde præstigiatores, qui & perstrictores appellantur, ij sunt, qui vnam rem pro alia facientes, aspectum hominum fallunt: a præstringendo, quasi præstringiatores. Nam præstringere, vt Marcellus ait, obtenebrare est. Sunt autem, qui cum r, vocem scribendam tradunt, & eius secundam syllabam longam esse.

LIBRI NONI FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI DECIMI.

¶In decimo magni coniunx Augusta Beatrix
Cæsaris, Italicas venit deducta sub oras,
Principibus comitata suis, & Crema gemiscit.
Castra locat, Romamque suam clementius audit.
Hinc redit ad Ligures victor, papamque creauit.
Crema petit pacem, rursus Liguresque petuntur.
Tandem concæpta princeps perferbuit ira,
Cremaque victa iacet, viginti millia capti,
Vrbs fluit in cinerem, Cæsar dat munera, grates.
Castraque dimittit, Ligurinus obambulat aulam.

GVNTHERI POETÆ CLARISSIMI LIGVRINI, SIVE DE REBVS GESTIS FRIDERICI I Imp. Aenobar. Aug. liber Decimus.

Interea magni coniunx Augusta Beatrix,
Principis accitu, validas ex orbe cohortes
Teutonico, rapiēs superata fortiter alpe,
Nam fortem faciebat amor, nexusque mariti
Fœderis Italicos fines ingressa tenebat,
Huic præter proceres alios, famæque minoris
Germana de gente viros, fidissima Saxon
Ille puer, regumque nepos, regisque propinquus,
Saxonas, & Noricæ nuper sibi reddita terræ
Signa gerens, geminæ socianerat agmina gentis.

IACOB. SPIEGEL. SELESTADIEN. Scholia in decimum Ligurini librum.

Orbe Teutonico] Sic Bartholin' noster claudens libr. Austriados tertium, Germaniam vocauit Arctoũ mundum: & haud immerito, quũ sit vasta prouincia, vt ibidem diximus. Si Beroso credimus, quæ a Romanis Germania, primum a Tuiscone Teutonia vocata est. Eius item meminit Tacitus de Germanis. Quos autem terminos olim, & quos hodie habeat Germania, diligenter ostendit Munsterus. *Nã fortem faciebat amor*] Seneca namque teste, *perennis amor coniugis casta manet.* Nota item illa Propertiana sententia: *Omnis amor magnus, sed aperto in coniuge maior.* *Nexus*] Vinculum. *Mariti fœderis*] Coniugalis: de quo extant tres libri eleganter scripti a Iouiniano Pontano. Sed nemo veterum tum ethnicorum, tum nostrorum copiosius tractauit Roterodamo illo magno Erasmo, quicquid pertinet ad connubialis vitæ rationem, in eo lib. quem de Institutione Christiani matrimonij scripsit. Si quis enim alius, quem scripsit vnquam ille ipse dignus, qui in omnem, quæ sub cœlo est, & Christũ profitetur, linguam, transfundatur. Ex illo licet affatim petere modos, quibus coniuges alere seruareq; possint mutuam charitatem. *Famæ minoris*] Signat equestrem ordinẽ. *Saxon ille*] Henricus Leo, de quo in præcedẽtib. lib. satis superq; diximus. *Regumq; nepos*] scilicet Lotharij Aug qui Gertrudem filiam Henrico Bauariç duci, qui natus erat ex filia Magni Saxoniç ducis, dotatam Brunsuico, omniq; quæ ad Visurgim erat, ditione, quæ patri Aug. ex sua quoq; coniuge dotalis prouenerat, collocauit. Vnde Henricus pater Leonis ius sibi ad ducatũ Saxoniæ prætendit: quẽ filius Henricus, cuius hic fit mentio, per transactionẽ, vt supra patuit, opera patrui Aenobarbi tandẽ adeptus est, a quo inde postea iterum deiectus fuit, vt paulo ante indicauimus, ob eius tum perfidiam in Imp. Fridericũ, tum summum, ob morum superbiam, in cæteros contemptum. *Geminæ gentis*] Saxonicæ. s. & Bauaricæ.

Horum igitur totis aduentus gaudia castris
Magna dedit, Liguresque metu concussit acerbo,
Tempore post modico famosus omnibus ille
Cæsaris Ethruscæ princeps, & marchio terræ,
Teutonicaque potens, & dux metuendus, in ora
Aduenit Catulus, cumulataque gaudia nostris
Attulit, & valido suppleuit milite castra.
Vicinam magnæ Cremam locus ipse Cremonæ
Fecerat, & longo sub eodem tempore dudum
Legibus antiquis obnoxia manserat, at nunc

Catulus] Welfo, auunculus Friderici, de quo item supra mentio facta est. Scribit Radeuic', ꝙ duo illi duces sanguine cõiunctissimi, vtpote vnus eorum alterius fratris filius, diuersis inter se virtutib. certabãt: Welfo dando, subleuando, ignoscendo, Henricus seueritate, & malorũ pernicie gloriam adeptus est. Illius facilitas, huius constantia laudabatur. Welfo negociis amicorum intentus, sua negligere, nihil denegare quod dono dignũ esset:

Excusso laxata iugo, Ligurumque superbam
Ausa sequi rabiem, Regis iam sæpe citata
Spreuerat edictum, nec iuri stare volebat.

magnas potentias affectabat, exercitum, nouum bellum exoptabat, vbi virtus enitescere posset. Et paulo post: Ita memoria nostra, inquit, ingenti virture, diuersis moribus fuere ij viri duo, in quibus quoque ea tempora suum Catonem in vno, in altero suum Cæsarem inuenissent. Auentinus indicat hunc Welfonem excitasse non ignobile cœnobium Staingadense in Bauaris, idque esse conditum circiter annum Domini MCXCI. Ego vidi cum illic hospitio Cæs. Maximilianus cum paucis, quos ipse selegerat, exciperetur, seriem huius inclytæ familię: quę eadem fuit, teste eodem Auentino, vetusta, comitum Altorfianorum Ambergeanorumque domus, cognominata, *die Welfen*. Henricum vero Monachium, quæ nunc est pulcherrima illa sedes & vrbs primaria Bauariæ ptincipum, ædificasse. Moritur plenus dierum anno post Aenobarbi decessum quinto, qui fuit Domini MCXCV cum Brunzuici, vt Crantius refert, exornandis ecclesiis sedulam præstaret operam, pro insigni, quam aliquando gestabat gloria, & pro exquisitis in seculo rebus gestis, cum Solomone de vniuerso suo labore, quo sub sole laborauit, nihil in terris consequutus, nisi memorabilem sepulturam, & memoriam cum laude boni nominis sempiternam. Scribit idem Crantius, quod hoc loco, quando ad Aenobarbi nostri laudem facit, referendũ putamus: quum Henricus iam per sententiã excidisset duobus longe maximis principatibus, Erfordiæ pedibus imperatoris prouolutus veniam gratiamque postularet, Fridericum memorem tum arctioris sanguinis, tum veteris consuetudinis qua diu familiarissime vsi erant, eum de terra sua manu leuatum & osculatum, & lachrymis obortis consolatum esse: Quod eum sine principum assensu reponere non posset, quem eorum consensu destituisset. *Nec iuri stare volebat*] Nauclerus dicit caussam obsidionis: quod Cremenses non paruerint sententiæ contra se ab Aenobarbo apud Roncalias latæ, ad petitionem Cremonensium & Laudensium, de demoliendis muris, quos in illorum damnum construxerant, & restituendis simul aquarum decursibus, quos concluserant. Radeuicus vero, quod & sequitur Poëta; Crema, inquit, cum esset de comitatu, hoc est, territorio, & diœcesi Cremonensium, eiusque ecclesię tam in spiritualibus, quam temporalib. regenda foret arbitrio, spontanea se temeritate a suo capite abruperat, & quod nefas erat, hostibus sociata, cum Mediolanensibus filia matri rebellare cœperat. Super quo conuenta coram Principe, nec citatione legitima, nec vadibus, quos dudum dederat, cogi poterat, vt aduersum se experientibus iudicio sisti curarent. Qua de re pro absentię contumacia, ac contumaci absentia contra se sententiam tristem accipiunt, hostesque iudicantur.

His Cæsar stimulis, & centum mille talentis
Quæ dedit ipsa sua, prædiues sponte Cremona
Impulsus, tumidam bello subuertere Cremam
Cogitat, inque duas diuiso milite partes,
Hanc secum Ligurum vastandos ducit in agros.
Ast alius, magnæ confœderat arma Cremonæ,
Inuisamque iubet bellis incessere sedem.
Paret, & assultu valido munimina tuta
Miles vterque petit, subitusque superuenit hosti.
Qui tamen intrepidus duris adsuetus in armis
Occurrit, confertque manum: ferroque perempti
Hinc illinc cecidere viri, quos maximus inter
Præcipuo dignus Warnerus marchio luctu
Occubuit, bellumque simul, vitamque reliquit.
Castra locant alij, clausosque in mœnibus hostes
Obseruant, & quæ rapiendis congrua muris
Esse putant, magna properant effingere cura.
Nec minus obsessis inclusi mœnibus hostes
Bellica sollicito raptim tormenta labore
Exfabricant, illud tantum quod respicit hostes
Contenti munire latus: nam cincta palustri
Magna parte sui clauduntur mœnia cœno:
Nec latura pedum molli vestigia limo
Defendunt tutos lutulenta volutabra murus.
Tunc quoque Romulea legatio venit ab vrbe,
Sanguine pollentes, & claro nomine ciues,
Blandaque cæsareas Romanæ plebis ad aures,
Atque senatorum, cauti mandata ferebant:
Scilicet, vt posita tandem clementior ira

Hanc] Hoc est, alteram partem. *Ast alius*] Subaudi, militum ductor, imperatoris scilicet, frater vterinus dux Chunradus Com. Pal. Rheni, cui socios dederat Berchtoldum Zeringiæ ducem, Wernherum Anconitanum Marchionem, & Rupertum Basileæ comitem, vt refert Continuator annalium Vrspergen. *Confœderat*] Coniungit, vel ascisci t. *Arma Cremonæ*] Hoc est, milites, remissos a Cæsare Aenobarbo, quos Cremonenses auxiliares promiserãt ad vastandũ agrum Mediolanen. *Sedem*] Cremam. *Miles vterque*] Et Aenobarbicus & Cremonensis. *Nã cincta Palustri*] Continuator annalium modo nominatorum: Erat, inquit, Crema oppidum firmissimum, cõtinens vnius miliaris Lombardici spacium, fossatis & aquarum decursionibus, & locis paludinosis, & muris fortissimis vndique munitum. Idem indicat Radeuicus.

Romulea vrbe] Romana, a Romulo, vt a Roma Romanus, & Romæus græce magis quã latine, autore Francisco Bononio. item Romanẽsis, qua voce Varro vsus est. Romanista barbarum est, & conuitij gratia nuper natum vocabulum. *Atque senatorum*] Senatores sunt, inquit Vlpianus, qui in senatu sententiam dicere possunt. quam definitionẽ claram, & imperito cuipiã obuiã, Accursius & Ac-

Parceret ipse suæ Rex augustissimus vrbi:
Neve quod a stolido scelus, & sine nomine vulgo
Prodierat, cives diffunderet vltor in omnes.
Auribus hoc placidis, & miti pectore Cæsar
Accæpit, cladisque memor, quæ tempore primo
Imperij, propria miseros attriuit in vrbe,
Afflixitque reos, animi pietate coacta
Rettulit in melius, responsaque blanda vicissim
Reddidit, & magnis cupidorum pectora donis
Impleuit, geminosque viros redeuntibus illis
Regia magnificæ laturos addidit vrbi
Verba, Palatinum famosæ laudis Othonem:
Quique diu regno, studio curaque fideli
Primus in ecclesia, prudens Haribertus Aquensi,
Seruierat, dignaque sui mercede laboris
Iam tunc præpositus, mox præsul in vrbe futurus
Chrysopoli, grato præclari munere regis.
Vsqueadeo magnis ducibus seruire lucrosum est.
His mandata dedit, consensu præsulis, atque
Totius populi, veterem renouare senatum,
Reddere primæuo præfecti iura vigori.
Et si pontifici placeant ea fœdera summo,
Omnia in antiquam correcta reducere pacem.

cursiani fere omnes nõ intellexerunt: ignari non aliud fuisse sententiã in senatu dicere, quã in concilio senatus qd sentiret explicare, de eo ꝙ in consultationem positũ erat, & a consultando S.C. dictũ. Diuus Augustus cum inuenisset supra mille incelebris turbæ senatores, reiectis indignis, ad pristinũ splendorẽ redegit. Cętera apud Budeũ in prior. annota. in Pãdectas. *Aquensi*] Ea. s. quæ ex diui Caroli Aug. Francogermani opificiũ eadem Aquisgranũ appellatur, vulgo *Ach*, quũ sint & alibi locorũ eius nominis ecclesiæ, etiam põtificales. Olim Coriouallum, vt putant quidã, dictũ est. *Chrysopoli*] Bisuntina fortasse, ꝙ pulchra & aurea. Nam certã aliam nominis rationẽ ferre nequeo. Sunt eius nominis vrbes, altera in Chalcedonia, altera in Cilicia. *Veterem renouare senatum*] Constat ex Platina, id Romanos sæpius attẽtasse, inconsultis etiam Rom. principibus. Quod ipsum patrũ nostrorũ memoria contigit pontificatu Eugenij 4. in cuius vita hęc a Platina traduntur. Romani ad libertatem aspirantes, sublato clamore, pulsisq; omnibus Eugenij magistratibus, nouos ipsi magistratus crearunt. Et apud eundem in vita Nicolai quinti legimus. Stephanus porcarius, vir maioris animi quam potentię, multa liberandæ patriæ indicia præ se ferens, Bononiam a pontifice relegatur: qui Romæ aduocantibus coniuratis propere rediit hac mente, vt cum vrbem attigisset, sumptis armis populum ad libertatem conuocando, pontificem & cardinales caperet. Idem ausi sunt Romani recenti memoria sub Paulo secundo, in cuius vita verba hæc sunt. Nonnulli minas eius contemnentes, tempus vendicandæ libertatis expectabant: quod postea eo mortuo illuxit. *Primæuo præfecti iura vigori*] De præfecto vrbi sic scribitur tit. 12 primi Digestorum. Omnia omnino crimina præfectura vrbi sibi vindicauit: nec tãtum ea, quæ intra vrbem admittuntur, verum ea quoque, quę extra vrbem intra Italiam, vt epistola diui Seueri ad Fabium Cilonẽ præfectum vrbi missa declaratur. Initio eiusdem epistolæ ita scriptum est: Cum vrbem nostram fidei tuæ commiserimus. Quidquid igitur intra vrbem admittitur, ad præfectum vrbi videtur pertinere. Sed & si quid intra centesimum milliarium admissum sit, ad præfectum vrbi pertinet. Sed si vltra ipsum lapidem egressum est, præfecto vrbi notio non est. Curam præterea habet tutorum, curatorum non proborum: sed & numulariorum, vt ab illicitis abstineant. Macellum quoque ac forum boarium, suarium, piscarium, olitorium curat, vt iusto veniant res precio.

Ipse per hostiles numeroso milite campos
Vndique discurrens, hostilia quæque gerendo
Cuncta metu, ferro, flammis, & sanguine miscens,
Mœnia iam Ligures in tuta coëgerat omnes:
Ac ne clausa satis faciant munimina tutos,
Quos bello vinci murus, vallumque vetabat,
Molitur superare dolo, Ticinaque prudens
Agmina, præcipuos Ligurini nominis hostes
Præcursare iubet, prædaque patenter abacta,
Deceptos clausis educere mœnibus hostes
Ipse suos secum secreta in sede latenter
Collocat insidiis, & eos huc vertere cursum
Hoste premente iubet: nec lusit opinio regem.
Nam postquam refugo simulatam puluere cauti
Conuertere fugam, tacitas improuidus hostis
Incidit insidias, circumfususque tumultu
Horruit: ac veluti celeres in retia cerui
Sæpe cadunt, resonantque graui collisa fragore
Cornua, clamosisque canes venator in illos.

Superare dolo] Calliditate, solertia, quã aduersus hostes adhibemus, vocaturq; solertia. Lege comitem Purliliarum. Porro apud maiores nostros, vt cap. de Cautis lib. de Prudẽtia quarto, Pontanus, inquit, dolus duplex habebatur: & bonus, qui fraudẽ malasq; artes repelleret: & malus, per quem ad iniqua captiosaque, qui peruerso sunt ingenio, impellerentur. Prior sapientiæ comes est: posterior fraudis satelles. Plura de malo dolo in Progymnasm. Reuchlinian. adnotauimus. *Patenter*] Palam. *Ac veluti celeres*] Pulchra comparatio, maxime considerata eius animalis natura, de qua Aristoteles cap. 5 Noni de natura animalium: Cerui, inquit, sibilo & cantu venantium capiuntur. Mulcentur enim, alliciunturque ea voluptate. Itaque alter venantium cantat palam, aut sibilat: alter clam ferit a tergo, vbi

socius

Concitat, & cædit gaudens impune rudentes:
Sic postquam telis hostilibus vndique septi,
In medium cecidere viri, nec tela mouere,
Nec cessisse licet, gladiis impune necantur
Cominus, arctatique loco breuiore laborant.
Hic quinquagenis ferro, centumque peremptis,
Sexcenti duras collo subiere cathenas.
Quos autem rapidis inuoluit proximus amnis,
Submersitque vadis, seu quos lethalia passos
Vulnera, vix tandem trepidos vrbs mœsta recepit.
Nec breue, nec promptum numero comprendere certo.
Fida noua repetit victor munimina Laudæ
Augustus, lætamque suis successibus vrbem.

socius tempus iā esse significarit. Sed si ceruus erectas auriculas teneat, acerrime sentit, nec latere insidiæ possunt: sin dimissas, facile interimitur. Idem refert Plinius. Nec hic prætereundum existimo, ab huius animantis celeritate, fugitiuos ab antiquis vocatos esse ceruos, vt probat Crinitus sex. Pompei autoritate, cuius verba refert, quæ in peruulgatis codicibus nō habentur. Vnde neque illud alienum videri debet, quod Donatus, quo loco Terentius, quadrupedem, inquit, constringito. Quadrupes, inquit, ligaturæ genus in cruribus: aut itē quadrupedem posuit pro ceruo & fugitiuo. *Collisa cornua*] A quibus gerendis etiam dictos quidam existimant ceruos, quasi geruos, g. in c. mutata. Pindarus tamen a grammaticis notatur, quod in hoc animantium genere cornua fœminæ non habeant. Quamquam Cæs. Maximilianus verum id esse alicubi deprehendit, idque in Syluam suam iussit annotari, quod opus ipse plane suum experientiarum non vulgarium, sub nomine olim suo in publicum ædendū vidimus inchoatum. Sed & Zenodotus autor est, nihil impedire, pro diuerso regionis ingenio, non eundem corporis habitum ceruis informari. Possunt hic cornua tantum mares habere, alibi etiam fœminæ. Id quod in elephantis deprehenditur, in quibus vtrumque sexum dentibus armari nemo non tradit. At Ammianus in India fœminas edentulas nasci prodit. Aristoteles lib. supra citato scribit, ceruos cornua deposituros secedere, atque hæc abiicere locis asperis, inuentuq; difficilimis. Vnde prouerbium etiam natum esse. *Vbi cerui abiiciunt cornua.* Quanquam Plutarchus (vt refert Roterodam.) in commentario de Pythiis oraculis, oratione prosa redditis, ostendit hoc oraculum æditum fuisse de Procle tyranno, vt illi fugere ac migrare liceret eo, vbi cerui cornua abiiciunt, significante Deo, vt defoderetur, & e medio prorsus tolleretur.

Temporis eiusdem tractu, nondumque reuersis
Quos ad Romuleam Fridericus miserat vrbem,
Confinis magnæ, multumque domestica Romæ,
Funera Romani pastoris Anagnia vidit:
Quem tamen inde suam translatum clerus in vrbem
Sede sacra Petri sepeliuit honore fideli.
Ante tamen tumulo quam membra exanguia præsul
Subderet, exorto geminas iam schismate partes,
Mansuramque diu litem de sede reliquit.
Nam cum de tanti rationem clerus haberet
Successore viri, studiis melioribus vltro
Rollandus petitur, qui Cancellarius ante,
Sanguine conspicuus, veteri mox nomine verso
Factus Alexander, per tempora multa superstes
Ecclesiæ pacem sedato schismate tandem.
Vidit, & optato tunc demum fine quieuit.

Funera Romani pastoris Anagnia vidit] Olim Hernicorum populorum Latij, nunc Campanos vocant, caput. Virgilius: *Hernica saxa colūt, quos diues Anagnia pascit.* Silius pinguem vocat, propter soli fertilitatem: *Hernicaque impresso raduntur vomere saxa, Queis putri pinguis sulcaris Anagnia gleba.* *Romani pastoris*] Adriani: qui cum Romam reuersus, a consulibus libertatem Romanam restituere conantibus vexaretur, Anagniā petiit, vt lib. tertio obiter indicaui: vbi non multo post moritur anno pontificatus sui quarto, mense decimo, relicta magno in precio ecclesiæ Romanæ ditione. Sunt, qui scribunt, hūc Adrianum, de cuius memorabili vitæ exitu supra lib. modo dicto, nonnihil attigimus, dixisse, quod Rom. pont. nemo sit miserabilior, seque in illa sede tantas calamitates inuenisse, vt facta collatione, præteritæ vitæ amaritudo, iucunditas & felicitas ei fuerit. Præterea pontificatum ambire, & sine fraterna dilectione ad illum ascendere, plane esse Romulo succedere in parricidiis, non Petro in ouibus pascendis. *Sede sacra Petri*] Idem scribunt Platina & Volaterranus.

Studiis melioribus] Hoc est, suffragiis duodeuiginti cardinalium, vt Æmylius Veronensis indicat: vel duorū & viginti, vt ait Platina. *Rollandus petitur*] In Cæs. Friderici & Teutonicæ nationis ignominiam, vt dicunt scriptores. Erat enim Rollandus iste, vt eorum vtar verbo, euidens sacrosancti imperij hostis, iuriumque Augustorum oppugnator acerrimus. *Cancellarius*] Scilicet, Rom. ecclesiæ. Super hoc vocabulo, quod Budæus putat latinum non esse, idem plura in Annot. prioribus. Hoc tamen latinitate donauit Fl. Vopiscus, cum in Carino imperatore scribit, vnum ex Cancellariis ab eo præfectum vrbi creatum. Sed & vsus hoc verbo dignitatem eam, maiestatemq; vendicauit, vt ex electoribus Romani imperatoris tres archicancellarij nominentur. Moguntinus, per Germanias: Coloniensis, per Italiam, & Treuirorum Antistes per Gallias. Alciatus in Rubr. C. de primicer. lib. xij. Scribā principis, primicerium nominari docet, hoc est, honore inter notarios primum. Certe, quod & præceptor, summusque amicus meus Zasius annotauit, principum Scribæ (siue eos cancellarios, siue secretarios, siue sacri Scrinij proximos, siue Libellorū magistros nomines) magni semper apud

principes momenti fuisse manifestũ est. Constitutiones quoq; principum, multis eos ornarunt priuilegiis. Nam ea dignitate funguntur, qua vicarij principis. Accessus ad principem semper conceditur. Et est eis potestas sedendi cum iudicibus. Ad extraordinaria, vel tributa, vel munera, nec ipsi, nec liberi, neve alij de familia coguntur. Et qui diu secretariorum officio functi cum fide fuerint, sacri palatij eis dignitas prærogatur. Quas in prouincia domus habent, hospitis accipiendi onere nõ grauantur. In iudicium vocati non satisdabunt. Ab officiis dimissi, omnibus his qui post ad regendas prouincias sunt assumpti, præferuntur. Palatina eorum bona ex pari castrensibus accedunt peculiis. cum aliis multis priuilegiis, quæ colligi ex iure poterunt. *Sanguine conspicuus*] Nobili familia Senensi, patre Ranucio, cuius gentilitij nominis neque Platina, neque Volaterranus meminere. *Factus Alexander*] Eius nominis tertius, anno MLIX. *Per tempora multa*] Annis XVIII. *Sedato schismate*] Anno a Christi natali MCLXXVII. De mediis, quibus ad pacem, qua schisma sublatum est, ventum sit, adeo non conuenit inter scriptores, præsertim Italicos, vt nunquam in re aliqua tam memorabili, tantum tenebrarum esse vnum in locum congestum, scriptorum vel negligentia vel inscitia, quantum in hac, quæ de Friderici & Alexandri pontificis reconciliatione sunt litterarũ monumentis prodita. Non dubito, quin lucem aliquam inferret, si modo extaret historia, quam teste Tritemio Christianus archiepiscopus Moguntinus de Aenobarbicis gestis scripsit: maxime quod inuenio tum illo, tum Magdeburgensi pontifice suasoribus Fridericum rediisse in gratiam Alexandri. Non tantum vir eruditus & eloquens, quem suo tempore orantem Itali mirati sunt, vt idem Tritemius ait, sed etiam manu promptus, atque vere forti animo fuit. Nam vt annales nostri testantur, vna cum Reinaldo archiepiscopo Coloniens. cõtra Romanos tum Aenobarbo rebelles prospere apud montem Porcum pugnauit, an. a nato Christo MCLXVII. Sed & Chunradus episc. ex cuius annalibus, *quibus sua tempora complexus est*, ea quæ primo libro ad historiam cædis Arnoldi pontificis *Moguntini attinebãt*, adduximus, tam Christiani huius, quam schismatis etiam meminit his verbis: Videns dominus Fridericus imperator durum sibi fore, & contra Papam, & Archiepiscopum, certamen gerere, eidem aduersarium suscitauit. Instituit ergo domin. Christianum suæ curię Cancellarium loco domini Chunradi Bauari (qui in sede Moguntina Rudolfo Zeringensi successerat) virum vtique miræ prudentiæ in rebus ambiguis & arduis, subtilissimi consilij & velocissimi inuentorem. Erat etiam vir miræ patientiæ in aduersis. Nulla in prosperis superbia extollebatur. Vultus benignitate omnibus gratiosus, & aliis honestis moribus adornatus. Hunc ergo, quia tam ecclesiasticarum, quam secularium personarum fauorem cognouit habere, constituit episcopum Moguntinum. Durauit hoc schisma annis XVIII. Tandem dominus Christianus se interponens inter papam & imperatorem, ambos ad concordiam reuocauit. Quod autem Fridericus capto filio Othone (quem ei fuisse annales nostri, apertissimeque supra Poeta etiam prodiderunt, & obiter attactum quoque a nobis est, quamuis Merula pernegeт, cui tamen in cæteris, quæ ad hanc pacificationem attinent, maior fides adhibẽda est) apud Venetias sub pedibus Alexandri subcubuerit, veniam prætetitorum petendo, dicens: Non tibi, sed Petro, vt exprimit pictura, quam ego ipse vidi in comitio (locus est in Palatio Veneti ducis, in quo noui magistratus creari solent) cum ipso Merula poeticum magis argumentum, quam fidem historiæ crediderim: eoque magis ad Merulanam sententiam accedendum puto, quod videam neque naualis pugnæ, neque Othonis capti, ne verbo quidem meminisse Platinam: cuius historia de vita & moribus pontificum aliquanto verior est existimanda: quod eam ex publicis tabulis, & diplomatibus, aliisque legitimis documentis depromserit. Conuenerat iam Venetias (inquit ille) Alexander, componendæ pacis Italiæ caussa: eo & Fridericus accedens, in vestibulo sancti Marci pontificis pedes osculatur: simul deinde ad altare maius profecti, accepta, dataque salute, de fœderibus pacis inter se multum diuque collocuti sunt, quæ postea sequenti die ex sententia confecta est. Certe nisi existimasset fabulam Platina, non reor, prætεriisset tam memorabilem rem silentio, quam nonnulli commenti sunt, scilicet, Adrianum Friderici collum pede comprimentem, dixisse. Scriptum est: *Super aspidem & Basiliscum ambulabis, & conculcabis leonem & draconem.*

Optato fine quieuit] Cum iam, vt idem ait, a tyrannicis perturbationibus videretur quieturus, pontificatus sui anno XXI die XIX. Sed eas, o Platina, minime pro nomine Christi prouehendo pertulit, sed magis, vt negari non potest, sibiipsi illas mouit, sub prætextu pietatis sacerdos arrogantissimus, tum pro sua dominatione constituenda, tum mundana Rom. ecclesiæ ditione proferenda. Vnde auunculus meus in lib. quem de vita & moribus Germanorum principum scripsit: Nescio, inquit, quidnam potius admirer, pontificis ne superbiam, an imperatoris contumaciam, vel cæterorum principum socordiam ignauiamque, quod cum tanto reipub. christianæ interitu, ac irrecuperabili detrimento, tam detestandam execrabilemque pontificis, imperatorisque discordiam pertulere. Omnium enim malorum fontem inde vsque ad nostra tempora profluxisse arbitramur. Idem scribit autor annalium Vrsp. in Friderico II.

Altera pars sacra, Octaui te sede locatum
Auspiciis decepta suis, ignara superni
Iudicij, falso Victorem nomine dixit.

Octaui de sede locatum] Nam licet in Alexandrum plurium suffragia inclinassent: ea tamen nõ poterant non esse suspecta. Conuenerant nãq; coniurati in Fridericũ, neq; ob aliud, quã quod egregius Princeps imperatoris & nomen & dignitatẽ in

Italia

Italia tueretur, seque autore refloresceret: vt quemadmodum paulo ante pontifex Adrianus eum, recepta ab illis immensa auri vi, pronunciasset abstentum, vt vtar Cyprianico verbo, a quo neque Ritius in regibus suis abhorruit: ita nunc non alter illi in sede succederet, quam qui male odisset Fridericum: quod & præstiterunt coniurati. Paucis tamen, vt non raro bonorum est numerus minor, exceptis, nouem scilicet, vt nostri annales tradunt: tribus autem, vt externi: qui Octauianum virum, vt nostri annales ostendunt, humilem, mansuetum, religiosum, & per omnia probatum, ad concordiæ & pacis vnitatem inter ecclesiam & imperium reformandam ac conseruandam vtilem, elegerunt, indito illi Victoris nomine. At Cæsar ab initio neutrum salutabat pontificem. Verum vt Alexander (qui horrebat Romanorum arbitrium, qui suũ popularem externo homini haud dubie prælaturi videbantur, si ad populum ea cognitio delata esset) Aenobarbum rogasset per legatos, vt sua autoritate id dissidium tolleret: isque respondisset, electos ad se, Papiam debere venire, non vt eos iudicaret, sed vt a prudentibus viris addisceret, cui potius obedire deberet: spreto tam salubri responso, vt vir erat elati animi, Anagniam se contulisset, & quos mox imp. honestos episcopos de religione Christi bene sentientes miserat, qui eum ad Papiense concilum, quod Fridericus exemplo Iustiniani, Theodosij, Caroli & aliorum antiquorũ imperatorum, suo iure conuocarat, citarent, nimium superbe reiecisset. Octauianum per iam dictos episcopos Papiam adductum, ibidem frequenti antistitum conuentu Aenobarbus Victorem pontificem probauit, ratamque illi fecit suo assensũ dignitatem, quem & Germania secuta est. Lege Radeuicum, quo nemo copiosius eius schismatis acta, & si omnes illius meminerint, monimentis literarum tradidit. Sed & Maximilianus inuito Iulio indixit concilium, vt in temporibus eius latius referemus. *Ignara superni iudicij*] Sed qui id tibi, Gunthere, constare potuit? quum non omnes, quos homines recipiunt, vt diuus Hieronymus grauiter dixit, probet vere episcopos Deus. Certe humano iudicio legitime creatus videtur, in quem plurium suffragia congeruntur, etiam si fuerit coniuratio perditorum. Quamquam vt Dei solum est certum iudicium, ita nouit etiam ille in populi sui salutem abuti parum rite electis.

Rursus ad hostiles vastandos impiger agros
Signa mouet Cæsar, lateque per omnia bellum
Rura trahens, quæcumque nouis illæsa manebant
Cladibus euertit grauiora prioribus addens.
Ast vbi continuis crebro spoliata rapinis,
Nec domino victum, nec equo dare pabula tellus
Iam poterat, conuertit iter, rapidoque tumultu
Tendit ad obsessæ trepidantia mœnia Cremæ.
Hanc equidem iam tunc a prima cœperat ingens
Obsidione timor, sed nunc vbi regia signa
Cæsaris, & Latias vento quatiente volucres
In campis volitare suis, ipsumque verenda
Maiestate suos hortantem ad bella maniplos
Aspiciunt, quatit ossa metus, cladisque futuræ
Præuia turbatam confundunt nubila mentem.
Non tamen infaustæ vel nunc resipiscere plebi,
Seque suosq; pio rectori subdere muros,
Vltrices vitare minas, veniamque mereri
Subuenit: insistunt sceleri maluntque perire,
Quam dono vixisse ducis: mors libera pluris,
Quam donata salus, concessaque vita putatur.
Ergo pari studio ciues, ac nostra iuuentus
Arma volunt, pacemque negant, tormenta grauesque
Attollunt fabricas: diuersos machina in vsus
Extruitur, quæ saxa rotet, quæ torqueat hastas,
Quæque vel in muros, vel in altas æmula turres
Spargat inextinctas viuaci sulphure flammas.
Tela, faces, & saxa volant, niger aera nimbus
Inficit, & missis subtexitur aura sagittis,
Ardet vtrinque furor, cœlumque clamore feroci
Rumpitur, & stimulis grauioribus æstuat ira.
Hij, clausos virtute pares se velle videri
Indignum fœdumque putant, gaudentque feroces
Inculcare minas: illi non esse minores

Vel in altas æmula turres] Græce eiusmodi ignis iacula Pyroboli vocantur: Teutonice, *Feurmorszel.* Horum fit mentio in Machabæis. *Hij*] Scilicet, Aenobarbici. *Clausos*] Cremenses obsidione cinctos. *Desperata salus*] Iuxta illud Poetæ, Æneid. ij: *Vna salus victis nullam sperare salutem.* Plerũque enim, vt Seruius ibidem refert, desperatione robur augetur, vt Papinius: *Est vbi dat vires ni-*

Nituntur, referuntq; vicem, ac maiora rependent.
Audaces mors certa facit, pellitque timorem
Desperata salus: tunc si quos sorte maligna
Comprensos, captosq; tenent, hostilis in illos
Grassatur rabies, sociisque videntibus ense
Colla secant, luduntque manu, ceruice rotata
More pilæ, aut miseros lacerant crudeliter artus.

minus timor. Item scimus, *captiuitatis mortem esse remedium.* *More pilæ*] Erat, Radeuicus ait, videre miseriam: quando hi qui foris, occisorum amputatis capitibus, eis quasi pila ludebant, & a dextra in læuam reiectis, crudeli ostentui & ludibrio habebãt: qui vero in oppido, inhonestum arbitrantes si quid minus auderent, captiuos nostrorum sine misericordia supra muros membratim discerpendo, miserabile præbebant spectaculum.

Haud procul a sæuo belli semota tumultu,
Vicinum coniunx seruabat regia castrum,
Ne miseras cædes, infandaque multa videret,
Castaque crudelis scelераret lumina visu.
Hanc, visente viro, per eam, quam regia signa
Seruabant portam, tutis e sedibus hostes
Prorumpunt, strepituque graui tentoria regis
Assiliunt, multosque necant, maculantque cruore
Hostili proprioque, solum sternuntque caduntque.
Cædibus alternis tota non viribus vllis
Depelli potuere die, dum phœbus opaco
Infudit tenebras, demersa lampade mundo.
Nuncius absenti certissimus omnia regi
Pertulit: ille graui concussus pectora motu,
Castra petit properans, & adhuc a cæde recenti
Signa cruenta videt, captiuaque corpora quædam
Vrbis in aspectu laqueo supponere fauces
Cogit, & ex alto suspendit in aere ligno.
Tunc etiam quidam vinctos in castra trahebant
Sex Ligurum de gente viros, qui iussa ferentes
Verba, Placentinis Ligurinæ nomine plebis
Hostibus inciderant: horum qui maximus vnus
Esse ferebatur, se præsulis esse nepotem
Gaudebat, generisq; notis, opibusq; nitebat.
Hos quoque, contempto non parui ponderis ære,
Quod pro morte sua redimenda pendere fisco
Spondebat, pœna princeps affecit eadem.
Nec minus obsessi captos quoscumque tenebant
Suspendunt, factique vicem mox reddere gaudent.
Tunc magna exarsit generosi Cæsaris ira,
Quod velut ex æquo secum contendere victi
Auderent, nec adhuc miseros agnoscere casus,
Fortunamque suam vellent in morte fateri.

Vicinum castrum] Nomen illi erat tum, vt idem autor est Radeuicus, Sanbassan. *Coniunx regia*] Beatrix Augusta, quæ aliquando, vt & Crantius refert, ingentem a Mediolanens. contumeliam passa est. Quum enim fœminea, vt putabat, securitate vrbem intrasset, cuius videndæ studio iam pridẽ ardebat, populus male affectus imperatori, qui iterum rebellionem meditabatur, *insolens* fœdumque petulantiæ suæ exemplum edidit. Quippe, oblitus debiti, oblitus fœminei decoris, oblitus armorum Cæsaris, quæ sæpius illi cum victoria intentauit, Augustam fœminam capite obuerso, in caudam mulæ impositam, traditaq; pro fræno cauda, nõ tantum in vrbe circumuectam habuit summo ludibrio, sed etiam eo schemate videndam per portam emisit. Vnde memor, tam insignis contumeliæ, vt eos rursus ad deditionem compulisset, non alia deditos lege accæpit Aenobarbus, quam qui viuere velint, ficum de natura mulæ, dentibus eximerẽt, alioquin mox obtruncandi. Multos tum ferunt, præposuisse mortem ignominiæ: vitæ cupidi fecere, ad quos eos suprema necessitas adigebat. Hinc quoque natam esse aiunt, apud Italos familiarem illam contumeliæ notam, qua pollice digito inter duos ostenso irridentes dicunt: *Ecco la fico.* Hæc est autem illa ficus, eodem Crantio teste, quam tulistis Mediolanenses per summam ignominiam, vnde horror est, digna superbiæ vindicta.

Infandaq; multa videret] Mala scilicet, & scelera, quæ sæua belli tempestate ingruunt. Hæc recitat Roterodamus in explicatione prouerbij: *Dulce bellum inexpertis.* *Placentinus hostibus*] Vsq; adeo verum est, quod Sapiens dixit: *Inimico reconciliato ne credideris.* Licet enim Placentini nuper in Aenobarbi verba iurassent, secrete tamen Mediolanensibus fauebant, ficta deuotione, simulataque obedientia Cæsari adhærentes. Vnde non multo post ab eo, vt patebit, sacro sanctæ maiestatis rei, hostesq; imperij pronunciati sunt. *Se præsulis esse nepotem*] Archiepiscopi Mediolanensis. Vir erat ille, vt ait Radeuicus, diues, & cuius consilio Mediolanensis ciuitas plurimum nitebatur. Iurisperiti nepotis vocabulo varie vtuntur: iis modo ad pronepotem extenditur, modo filij appellatione venit, modo non venit. Ego subscribo iis, qui nepotem non proprie, sed per interpretationem aiunt sub filio contineri. Vulgarem autem vocabuli huius vsum narrauimus in scholiis, quæ ad amici rogatum olim adiecimus hymno auiæ Christi Annæ dicto ab Roterodamo. *Generis notis*] Id est, imaginibus. in bonam partem, vt aliquando etiam accipitur, sicut apud Ouidium: *Ille Numantina traxit ab vrbe notam.* Plærumque tamen in malam partem, pro infamia & suggillatione. Notis autem scribere, iurisconsultis est compẽdioso scribendi genere excipiendo vti. Tranquillus de Tito principe Romano.

mano. E pluribus comperi notis quoq; excipere velocissime solitum, & cum amanuensibus suis per ludum iocumq; certantem, imitari chirographa quæcunq; vidisset. Huiusmodi exceptores sunt hodie in septis iudicialibus miranda solertia omnia propemodum dicta, aduocatorum quoque, nedum iudicum excipientes. Quales etiam olim fuisse in iudiciis Romanis probat adductis testimoniis Budæus in annotation. priorib.

Protinus obsessos præconis voce moneri
Imperat, vt miseræ solatia nulla salutis
In bonitate sua ponant sibi, ne quis ad ipsum
Spe veniæ fugisse velit, pro sanguine certet
Quisque suo, propriamque manu se ferre salutem
Nouerit, & validis tantum spem ponat in armis.
Inde quater denos, quos plebes perfida dudum
Illa viro dederat, fidei pacisque tenendæ
Pignora certa vades, fabricis, & turribus altis
Imperat adnecti, quique hæc, fascesque suorum,
Saxaque tormentis violenter ab vrbe rotata
Excipiant, miseris tutantes robora membris.
Quantus erat luctus, miseri quæ forma doloris,
Quæ super e totis populi suspiria muris,
Cum pendere suis expanso corpore natos,
Oppositos telis, miseri videre parentes.
Pectora singultu saliunt, gemitusque dolore
Rumpitur, atque omni lachrymæ sub casside manant.
Non tamen idcirco parcendum turribus illis
Esse putant, curantve suos auertere iactus.
Atque aliquis toto distentus corpore pendens,
Saxa videns in se miserum torquere parentem,
Luctifico clamore ciens, ita filius inquit:
Quid facis infælix? huc tandem respice sæue
Ac miserande pater, lapidum compesce rotatus,
Tela manu suppressa tene, non obruis hostem,
Filius est, quem morte petis: vel parcere nato
Si prohibet fortuna patrem, da tempora vitæ
Non spaciosa meæ, veniatque miserrima mater,
Pendentemq; prius videat, mortique paratum
Quem genuit. sic ille miser sua fata parenti
Defleuisse suo: sic & pater anxius illi
Respondisse potest: non me tua fallit imago
Nate, nec ignara te nescius obruo dextra.
Agnosco miserum miser, accipioque vocantem,
Heu pietas, non parco tamen: sed desine sæuum
Incusare patrem, non te, miserande, sed hostem,
Inq; meam structas cladem peto turbine turres.
Cogit amor patriæ, mallem distractus in illo
Stare loco, corpusque tuis opponere saxis.
Sors tua dura minus, saxi quem protinus ictu
Machina discutiet: nos turba miserrima, fastus
Teutonicos, regisque minas, longique dolorem
Funeris, amissa iam libertate timemus.
Vix ea, cum rapido moles excussa flagello,
Fortiter inflicto pendentem discutit ictu.
Sic aliquot pueri mortem subiere, sed omnes
Expositi fato grauiorem morte timorem,
Longaque pendentes miserandaque fata tulerunt.

Præconis voce] Qui publice aliquid ore & verbis denunciat, præco dicitur, vt apud Virgil. in v Æneid. *Victorem Æneas præconis voce Cloanthum declarat.* M. Cicero Epist. lib. vj ad Leptam scribens, ex autoritate Balbi iurisconsulti indicat præconis munus ignobile, his verbis: Simul vt accæpi a Seleuco tuo literas, statim quæsiui e Balbo per codicillos, quid esset in lege. Rescripsit, eos qui facerent præconium vetari, esse in decurionibus: qui fecissent, non vetari. Quam sententiam & Alciatus probat. non enim simpliciter præco musicã profitetur, sed voce & clamore populum alloquitur. Iuuenalis: *Quondam hi cornicines & municipalis harenæ Perpetui comites, notaq; per oppida bucca.* *In bonitate sua*] Hoc est, miti & mansueta natura: quæ non defuit Aenobarbo, & regem maxime decet. Nihil est enim, autore Seneca, memorabilius, quã eum cuius iræ nihil obstat, cuius grauiori sententiæ ipsi qui pereunt assentiuntur, quem nemo interrogaturus est, imo si vehemẽtius excanduit, nec deprecaturus est quidem, ipsum sibi manum iniicere, & potestate sua in melius placidiusque vti. Quamobrem perfidiæ gentis imputandum est, quod clementia principis sæpius læsa, vt fieri solet, in inexorabilem iram exiens, ipsum ad insigne seueritatis, quod mox sequitur exemplum adegit. Quæ, vt docet Cicero primo Officiorum, reipublicæ caussa adhibenda est, quod sine ea rerum summa administrari non possit. *Fabricis*] Machinis, quibus alligatos Cæsar, obiiciẽdos decreuerat Cremensium tormentis: quæ nouem ipsi intra vrbẽ hãbebant, vulgato nomine Mangas vocata, teste Radeuico, apud quem eadem, quæ hic cecinit Poeta fusius est legere.

Quid facis infœlix] Pathetica verba filij machinis affixi pro muris patriæ: ne pater in se hostile telum torqueat e tormentis in obsidentem hostem iaculandum. *Non me tua fallit imago*] Verba patris ad filium exhortantis, vt fortiter pro patriæ, quam ipse propugnet, libertate moriatur.

Amor patriæ] Vt hæc est vnicuique iucundissima, quæcunque contigit, vt testatur Homerus in Odyssea, qui interprete Roterodamo sic cecinit: *Vt nihil est patria, propriis ve parentibus vlli dulcius.* Sed & Cicero in legibus autor est, nos illis maxime obligatos esse: apud quem & habes

Catalogum defensorum patriæ, in orat. pro Sestio. *Sors tua dura minus*] Hoc est, melior, q. d. o fili, tua conditio est leuior, quia si & tu morieris, nullo id cruciatu longo continget, & vt vir fortis, pro patria mortem oppetes: verum ego obnoxius ero ærumnosæ perpetuæque seruituti. Estq; locus ab instantibus malis similis illi, qui est apud Lucanum lib. octauo: *Sed tua sors melior, quoniam mors vltima pœna est, non metuenda viris.* *Machina*] Tormentum bellicum. Sed & vox ipsa consilia, quibus decipere hostem conamur, significat: vt in referenda eius origine narrauimus fusius, vt omnia, quæ in hymnum Prudentij, ad omnes horas scripsi. *Amissa iam libertate*] Quum hæc non solum ab hominbus, sed etiam a bestiis expetatur, vt præclare dixit Cicero contra Rullum. Certe laus est illa maxima ciuitatis, in qua est libertas certa, æquaque tam ciuibus quam peregrinis. Vide Aristotelem lib. Politic. iiij & sexto. *Sic aliquoi pueri*] Attendendum memorabile Cremensium crudelitatis, vel potius immanitatis exemplum. *Pueri*] Id est, filij, vt apud Euangelistam iuxta idioma Hebræorum, cuiuscumque sint ætatis, Paulus iurisconsultus triplicem explicat huius vocis significationem. Prima est, cum seruos pueros appellamus: qui sermo etiamnum in vsu est. Altera est, cum contrario puellæ nomine vtimur, Teutonice *ein Knab*. Tertia est, qua ætatem indicamus: vnde propria significatione, cum puerum dicimus, impuberem intelligemus, id est, qui quatuordecim annos non expleuerit. Accipitur & in sacris literis pleniore significatione hæc vox, vt apud Esaiam: *Maledictus puer centum annorum*.

Interea Ligures tantis ad mœnia regem
Implicitum cœptis, aliis non posse putantes
Ferre salutis opem, sociosq; leuare labores,
Agmine collecto, quanto non ante, Manerbum
Haud procul a Cumis, vix expugnabile castrum
Assultu, raptoque parant euertere bello.

Agmine collecto] Circiter xxx m. vt asserit Radeuicus. *A Cumis*] A Comensi lacu.

Comperit hos motus, qui tunc in partibus illis
Virtutum merito generosum nomen adeptus,
Teutonica dudum miles de gente, vocatus
Cæsaris imperio, comitem Gozuinus agebat:
Propositum Ligurum regi, magnosque paratus
Significat, cautusq; suis a Principe castris
Supplementa petit, collectis omnibus ipse
Quos eadem tellus aptos, his rebus, habebat,
Arma rapit, iamque obsessos euertere muros
Castrensique necem populo, seu vincla minantes
Aggreditur, turbatq; viros, celeriq; relapsu
Conuertit, flectitq; fugam, fallitq; sequentes.

Comitem agebat] Hoc est, administrabat, quibus ab Aenobarbo præfectus erat, comitatus scilicet, Sefrenensem & Martusanum. *Supplementa*] Id est, subsidium, vel potius auxiliarem militem. Castrensia verba sunt obsidium, præsidium, & subsidium, sed ad alia etiam translata.

Sic iterum, sic sæpe suo comes impiger astu
Ludificat Ligures, inceptaq; magna retardat.

Incepta magna retardat] Hoc est, copiam pugnandi facere cunctatur.

Id satis esse putans, sociæ dum signa cohortis,
Auxiliumq; ferens, a Principe miles adesset,
Ergo vbi conspicuis velox equitatus, in armis
Quingenti iuuenes, firmissima robora belli
Affuit, & valido suppleuit robore partes,
Plura rati Ligures, & te quoque Cæsar adesse,
Præcipitem petiere fugam, timidiq; soluta
Obsidione suos properant attingere muros.
Imminet attonitis victor, spoliisq; retentis,
Pluribus occisis, aut vincula ferre coactis,
Non prius abstinuit ferro, quam cardine verso
Hostibus exclusis fugientes porta recæpit.
Iam crebris infida dolis, astuq; maligno
Ausa pium fuerat stimulare Placentia regem.
Quippe nec occultis Ligurum malesana volebat
Parcere colloquiis, alimentaq; grata ciborum,
Armaq; damnatæ mittebat perfida plebi.
Ergo Placentinos, totiens offensus ab illis
Imperij Cæsar manifestos deputat hostes.
Hoc satius reputans, quam si sub melle venena

Colloquiis] Tractatibus, vt nunc aiunt. *Alimenta ciborum*] Commeatum signat. Quod verbum itidem castrense, vulgo *Profiand*, duo significat, vel facultatem ad tempus a militia, aliove ministerio recedendi, quam

præbet

Impia celantes, hostilia quæque mouerent.
Nulla quidem pestis magis est operosa nocendi,
Quam simulatus amor nimiumq; domesticus hostis.

præbet militi imperator eundi quo velit, ad præscriptum diem reuersuro: & in hac significatione numero tantum singulari fere vtimur. Vel cibaria & alimoniam publicam vel priuatam. Cicero pro lege Manilia. Iam commeatu & priuato & publico prohibebamur. *Mittebat perfida*] Vt rarissimum est, amicitias reconciliatas pure colere. Bene autem perfida, quia iusiurandum, hoc est, hominij iurata capita, quæ superius recitata sunt, violauit.

Venena] Caius Iurisconsultus Homeri autoritate probat vocabulum venenum indifferens, significatum a coniunctis accipere. Nam bonum & malum venenum dici potest. Hodie tamen vulgaris consuetudo admisit, vt quotiens veneni mentionem facimus, de malo intelligamus. Venenorum remedia diffuse attingit Dioscorides libro sexto. Per translationem autem hic intelligit Placentinos ideo externe se amicos agere, vt nacti occasionem, grauius lædant. Quod est iuxta prouerbium a diuo Hieronymo contra Ruffinum vsurpatum, *altera manu panem ostentare, altera lapidem ferre.*

Nulla quidem pestis] Catholica sententia, cuius vim si quis in humanis versatus rebus non aliquando expertus est, hic iure censendus est beatus. Nescio an Poeta ad illud vulgatum apud Michæam capit. vij alluserit: *Inimici hominis domestici eius.* Quod si Polydoro credimus, congruit in familiares inimicos, quibus nihil nobis perniciosius esse potest: quando illi vt clanculatij hostes non facile cauentur. *Simulatus amor*] Hoc est, amicus. Quippe ab amore, vt etiam diuus Hieronymus annotauit, amicus dicitur, enarrans locum scripturæ modo citatum. Cum autem omnium rerum simulatio est vitiosa, tollit enim iudicium veri, idque adulterat, tum amicitiæ repugnat maxime: delet enim veritatem, sine qua nomen amicitiæ valere non potest, autor Cicero in Lælio. *Domesticus hostis*] Cum hostis hodie significet eum cum quo bellum publice geritur, pro inimico accæpit: quo verbo significamus omnem quem odimus, qui amicus non est.

Iamque rebellatrix suppresso Crema timore
Præteritis afflicta malis, metuensq; futura,
Cœperat in sese grauiter mulctata reuerti.
Iam se posse minus trepidi, tristesque fatentur,
Nec solitis turbare viros excursibus audent.
Ne tamen omnino nulla sint fraude nocentes,
Muscipulis similes laqueos, nexusque tenaces,
Furtaq; mirandæ non apparentia fraudis
More nouo, notaque minus reor hactenus arte,
Per quascumque vias, & circa mœnia tendunt.
Vt si cauta parum laqueo vestigia quisquam
Inserat, ante quidem quam se dissoluere possit
Adsit, & obtruncet, captumve coerceat hostis.
Præterea densis scrobibus tellure cauata
Præcipites fodere dolos, fossasque latentes
Iniectu texere leui, quas incidat hostis
Inscius, & subito pateat discrimine morti.
His aliisq; dolis, quos tendere callida plebes
Sueuerat, vltrices tandem Fridericus in iras
Excitus, extremamq; manum præstare labori
Accelerans, iam quippe viro post oppida clausa
Sextus agebatur brumali frigore mensis,
Omnibus affectis, finemque optantibus olim
Bellorum, quocumque modo munimina bello
Expugnare parat: tardum sibi quippe videtur
Expectare famem, cum longos ciuis ad vsus
Plurima de totis cautus collegerit agris.

Grauiter mulctata] Condemnata. A mulcta, quam vocem grammatici quidam a mulcendo per antiphrasim dictam putant, mulctare verbum dictum significat condemnare & punire. Sic Plautus mulctare matrimonio, Terentius & Maro libro vndecimo mulctare morte, Trãquillus mulctare gentilitiis hæreditatibus, Corn. Tacitus, mulctare verberibus dixerunt. Ex vsu tamen, vt proximo libro quoque indicauimus, angustiore significatione mulcta pro pecuniaria tantum pœna recepta est. Sicq; variæ differentiæ introductæ sunt. Quod pœna quælibet coercio est, mulcta solius pecuniæ: quod pœna certa est, legeq; expressa, mulcta ab ius dicentis arbitrio pendet. Quod pœna a quocunq; iudice infligi potest, cui criminis exequutio demandata sit: mulcta ab ordinariis tantummodo, hisq; qui pro tribunali sedent. Quod mulcta fisco datur, pœna etiam parti applicari potest. Quod mulcta infamiam non irrogat. Quod a pœnæ irrogatione cum quis criminis conuictus est, prouocatio non est: at mulctæ indictio per iudicẽ appellationis reuocari potest. sed & si vltra modum a lege constitutum Præses prouinciæ mulctam dicat, ipso iure rescissum est: si pœnã, appellatione opus est. Is quoq; qui mulctam dixit, officio suo functus non est, & ideo eam reuocare potest: at qui pœnam constituit, amplius ea de re non aditur. Sunt autem pœnæ per leges & S. consulta certis delictis constitutæ: mulcta specialibus quibusdam, vt cum quis in ius vocatus iudicem negligit: contumaciæ enim infligitur. Plinius epistol. lib. iiij. Licinius Nepos prætor acer & fortis, mulctam etiam dixit senatori, qui ad iudicandum non venerat, egit ille in senatu caussam suam: egit autem sic, vt deprecaretur: remissa est mulcta, sed timuit, sed rogauit, sed opus venia fuit. *In sese reuerti*] Id est, cognoscere seipsam. Vnde, in se descendere dictum prouerbiali sermone, *est sua ipsius vitia inspicere.* Persius. *Vt nemo in sese tentat descendere nemo, Sed præcedenti spectatur mantica tergo.*

Muscipulis] Muscipula est instrumentum quo vtimur ad mures capiendos, Græci μυόπαγ appel-

lant. Hoc autem vocabulo male literati, vt Beroaldus in asinum Apuleianum annotauit, pro ipso cato, qui & felis domesticus dicitur, vtuntur. *Notaque minus arte*] Vt sit vera Ouidij sententia: *Ingenium mala sæpe mouent.* *Extremam manum præstare*] Pro eo quod est, vt habet prouerbium: *Summam manum addere*, rem omnino absoluere, seu extremum finem imponere. Sumpta metaphora ab artificibus, vt explicat Erasmus in Chiliadibus. *Labori*] Obsidioni. *Quocumque modo*] Id est, nulla non arte adhibita, seu tentata. Vt solent comædiarum aut tragædiarum scriptores, qui fabulas suas in actus quosdam distribuunt. Vnde illud Horatianum: *Nec sit quinto productior actu*, in extremo actu plurimum artis addere, sicut scribit Tullius ad Qu. fratrem: Illud te ad extremum & oro & hortor, vt tanquam poetæ boni, & actores industrij solent, sic tu in extrema parte & conclusione muneris ac negocij tui diligentissimus sis, & cætera.

De totis cautus] Id est, prospiciens. Prospicientiæ munus, quæ alio nomine ac maxime noto, dicitur prouidentia, in aduersis prosperisque æque versatur rebus, commodis etiam atque incommodis prospectandis, iisque etiam prouidendis, atque vt auertendis damnis, sic etiam inuitandis compendiis. Non solum enim diuersissimas res acutissime dispicit, verum etiam & consulit, & consilio dat operam. Quæ autem sit eius opera, & quæ vis, exemplo prudentis ac probati agricolæ ostendit eleganter lib. iiij de prudentia Pontanus. Cautus autem proprie dicitur, vel qui tantum id videt, ne a recto delabatur, ipse de via digressus: vel qui id maxime curat, ab aliis ne decipiatur.

Protinus ad muros, munitas vndique turres,
Inuectasq; rotis, & magno pondere firmas
Ducit, & hostili celsas super aggere sistit.
Harum summa tenent, quos, vel balista, vel arcus
Morte procul missa facit hostibus esse timendos,
Qui iaculum valido longe torquere lacerto
Longius excussa didicere potenter habena.
Inferiora viri fortes, ex agmine toto
Electi, promptiq; manu tabulata tuentur:
Qui dum trans fossas porrecto ponte patentes
Mœnibus assiliunt, & muros rumpere tentant,
Qui loca summa tenent, iaculis leuibusq; sagittis
Infestant miseros per propugnacula ciues:
Ne confringendis liceat succurrere muris.
Tunc & subiectas facilis despectus in arces,
Et leuis ex alto trepidos conatus in hostes:
Qui si forte suos rursum conuertere vultus
Incauti tentant, vehementibus ora sagittis
Figuntur, nec scire licet, neque cernere fas est
Vulneris autorem, latebris quem lignea tutum
Occultant tabulata, cauis pluit aura sagittis
Desuper, & toto funduntur ab æthere mortes.
At quæ de muris nostras fluitantia turres
Tela petunt, infirma volant, spacioq; tenoris
Languida, vix summo delibant robora ferro.

Munitas vndique turres] Eleganter describit turres, machinas illas ambulatorias, quarum & superius meminit. Et quia quæ de eiusmodi turribus scribit cap. xvij lib. iiij Vegetius huic loco, vnde desumpta videri possunt, non incongruunt. quo planius ille intelligatur, haud grauabor ea adscribere. Turres, inquit, dicuntur machinamenta ad ædificiorum speciem ex trabibus tabulatisque compacta: & ne tantum opus hostili concremaretur incendio, diligentissime ex crudis coriis, vel centonibus communitur: quibus pro modo latitudinis additur altitudo. Nam interdum tricenos pedes per quadrum, interdum quadragenos, vel quinquagenos latæ sunt. Proceritas autem ipsarum tanta fit, vt non solum muros, sed etiam turres lapideas altitudine superent. His plures rotæ mechanica arte subduntur, quarum lapsu volubili magnitudo tam alta moueatur. Præsens autem periculum ciuitatis est, si ad murum fuerit turris admota. Plures enim accipit scalas, & diuerso genere conatur irrumpere. Nam in inferioribus habet arietem, cuius impetu destruit muros. Circa vero mediā partem accipit pontem, factum de duabus trabibus, septumque de vimine: quem cito prolatum, inter turrim murumq; constituunt: & per eum ingrediētes de machina bellatores in ciuitatem transeunt, & occupant muros. In superioribus autem turris illius partibus contati & sagittarij collocantur, qui defensores vrbis contis, missilibus, saxisque ex alto prosternant. Quo facto, ciuitas capitur sine mora. Quid enim auxilij superest? cum hi qui de murorum altitudine sperabant, repente supra se aspiciant altiorem hostium murum. Græci eiusmodi turres, quibus ad iam dictum modum in vrbium expugnatione muri conscenduntur, Epibateria appellant: quam dictionem in Caluitij laude vsurpauit Seneca. *Funduntur ab æthere mortes*] Hoc est, ab altitudine, seu culmine turris superante summitatem muri obsessæ ciuitatis. Mortes numero multitudinis dixit more scriptorum ecclesiasticorum, apud quos legere est mortes & mortium. *Spacioq; tenoris*] Hoc est, propter longiorem progressum, quo ius attenuatur. *Summo ferro*] Id est, acie ferri, cuius illa extrema pars est.

Si rapidas tormenta faces, ad lignea forte
Robora torserunt, & turribus ignis adhæsit,
Desuper effusis incendia protinus illa
Restinguuntur aquis, aut vino sparsa quiescunt:
Aut si restingui nequeant, & feruida vino

Si rapidas tormenta faces] Docens enim & Vegetius, quemadmodū ambulatoria turris possit incendi. Huic, inquit, tam manifesto discrimini succurritur multis modis. Primum, si cōfidentia vel virtus est militaris eruptione

Sulphure flamma viget, fumantia membra securis
Amputat, & toti succisa parte medetur.
Turbine fulmineo magnos tormenta molares
Mœnibus infligunt, murosque & tecta flagellant.
Fundaque contorto transuerberat aera plumbo,
Et mediis liquidæ glandes in nubibus ardent.
Ast alij fossas, iniectu cespitis, implent,
Hostilesque petunt densa testudine muros.
Suffodiunt alij turres, ac fortia subter
Fundamenta cauant, aut duri roboris ictu
Impellunt muros, labefactaque mœnia quassant.
Aut emota loco muri, compage soluta,
Saxa remoliri cuneis arctata laborant.
Aut velut in plano vestigia certa ferentes,
Scalarum gradibus celsas apprehendere pinnas
Contendunt, pugnantque simul: nec segnior hostis
Vndique discurrens nunc hos, nunc obuius illos
Excipit, hærentes scalas detrudit ab alto
Margine murorum, vicinos cominus ense
Percutit, aut duro contundit tempora conto:
Longius amotos, lapidum torrente ruina
Obruit, aut iaculis & certo sauciat arcu.
AEstuat ira minis, sæuus crudescit vtrimque
Clamor, adhortantes incendunt pectora voces.

ptione facta, globus egreditur armatorum, & vi hostibus pulsis machinamentum illud ingens direptis coriis ignis exurit. Quod si oppidani exire nō audeant, maiores balistas, malleolos, vel phalaricas cum incēdio destinant, vt perruptis coriis, vel centonibus, intrinsecus flamma condatur. Malleoli velut sagittæ, & vbi adhæserint (quia ardētes sunt) vniuersa conflagrant. Phalarica autem ad modum hastæ valido præfigitur ferro, inter tubum etiam & hastile, resina, bitumine, stuppisque conuoluitur infuso oleo, quod incēdiarium vocant. Quæ balistæ impetu destinata, prærupto munimine ardens figitur ligno, turritamque machinam frequenter incendit. Depositi quoque homines funibus cum hostes dormiunt, in latebris portant lucernas, & incensis machinis rursus leuantur in murum.

Liquidæ glandes] Missile glans est plumbeum in modum glandis formatum. Salustius in Iugurtino. Pars eminus glande, aut lapidibus pugnare. *Densa testudine*] Hoc proximo libro explicatum est. *Ac fortia subter fundamenta cauant*] Eo capit. quo Vegetius ostendit, quibus modis fodiatur terra, ne machina noceat, refert memorabilem Rhodiorum astutiam: Quorum cum, inquit, ciuitas oppugnaretur ab hostibus, & turris ambulatoria super murorum altitudinem ac turrium omnium pararetur, mœchanici ingenio inuentum est tale remedium. Per noctem sub fundamento muri cuniculum fodit, & illum ad quem die postero turris fuerat promouenda, nullo hostium sentiente, egesta terra cauauit intrinsecus: & cum roris suis moles inpulsa fuisset, atq; ad locum, qui subtus cauatus fuerat venisset, tanto pondere solo cedente subsedit, vt nec iungi muris, aut moueri vlterius potuerit. Ita ciuitas liberata est, derelictaque machina.

Cuneis] Id est, trabalibus. Sunt autem trabales species tormentorum: dicti a trabibus. Horum meminit Horatius in Odis. Proprie namque Cuneus instrumentum est, quo in lignis findendis vtimur. Per translationem autem dicitur etiam multitudo peditum, quæ iuncta cum acie primo angustior, deinde latior procedit, & aduersariorū ordines rumpit: quia a pluribus in vnum locum tela mittuntur. autor Vegetius. *Scalarum gradibus contendunt*] Apte dicit, contendunt: quod qui scalis nituntur, frequenter periculum sustinent. exemplo Capanei, a quo primum hæc scalarum oppugnatio perhibetur inuenta: qui tanta vi occisus est a Thebanis, vt extinctus fulmine diceretur.

Vtque procellosum ventis agitantibus æquor,
Oppugnat misera perituram sorte carinam,
Rumpunt vela Noti, commixta grandine nimbus
Ingruit, & miseros affligit ab æthere nautas.
Assiliunt fluctus, validis agitata procellis
Verberat vnda latus, nexu tabulata soluto
Rupta gemunt, haustoque mari rimosa fatiscunt,
Stant miseri nautæ, quaque impetus acrior vrget,
Hac studio maiore rati succurrere tentant.
Hic latices trepidus salsos in stagna refundit,
Et properat rimæ sarcire patentis hiatum.
Ille vacillantem fluctu iactante carinam
Remigio, doctaque manu sustentat, & ipsi
Decertans pelago, perfringit remige fluctus,
Vela notho, clamore viri, stridore rudentes
Quassa fragore ratis, plangoribus insonat vnda.
Dum tandem decimus violento gurgite fluctus
Insiliat, victamque premens obsorbeat alnum.

Vtque procellosum] Similitudo valde pulchra.

Decimus fluctus] Hic apud Poetas pro maximo & vndabundo celebratissimus est. *Sic plebs infelix*] Adaptatio egregia. Bertolfum fama vocabat. Radeuicus: Sed neque nostris, inquit, virtus in rebus aduersis, nec Cremensibus sæuitia defuit. Nempe vnus militum nostrorū nomine Bertolfus de Arrar, qui cū primis de ponte saltu in ciuitatem venerat circumdatus vndique ab hostibus: dum pugnando se fortissimū ostendisset, multosq; solus vsque ad magnam partem ciuitatis persecutus fuisset, a quodam retro lōga securi prostratus est. Nam in anteriori parte per medios ruentem vniuersi vitabant, audaciā hominis metuentes, pariter & admirantes.

Vix modicum tempus disiectaq; fragmina summis
Fluctibus & tabulas videas per stagna natantes:
Naufragio pars hausta perit, pars reddita cœlo
Enatat, & nudi veniunt ad littora nautæ.
Sic plebs infelix cladisq; ignara propinquæ
Fortis in aduersis, & adhuc inuicta resistit.
Iam quantum poterant muris accedere turres
Admotæ fuerant, longiq; ad mœnia pontes
Prodierant, belloq; furens animosa iuuentus
Fixerat in summi vestigia margine muri.
Occurrunt hostes & spicula, saxa, facesq;
Coniiciunt, hastisq; viros, sudibusq; repellunt,
Deturbantq; solo, quosdamq; viriliter ausos
Insiluisse leui trepidantia mœnia saltu
Obtruncant ferro, quos inter fata duorum
Sicut acerba nimis, sic & miseranda fuerunt.
Horum vnus trepidos dum per sua mœnia ciues
Territat insultans Bertolfum fama vocabat,
Primus in attonitos saltu se miserat hostes:
Dum fugiunt omnes vnum, pauidisq; fatiscunt
Mentibus, a tergo furtim librata securis
Tempora flauenti decussit tecta capillis,
Totaq; detracta est capitis membrana resecti,
Atq; peremptoris nitido super addita cono,
Hostilemque comis galeam pendentibus vmbrans,
Præbuit infandi signum crudele triumphi.
Alternis manibus ferro, pedibusque resectis
Nomine fama caret, cladis memorabilis extat
Truncus in hostili fœde tellure volutus
Palpitat, & miseri præbet ludibria fati.

Non impune quidem, non gaudia longa malorum
Ciuis agens, magnæ cladis suscæpit eodem
Damna die, belloque diu conflixit: at inde
Pulsus in internam trepidus se contulit arcem.
Iamque suis rebus certa diffidere tandem
Cœperat ille fide, placuit consulta salutis
Sæpe prius neglecta sequi, pacisque petendæ
Vtile consilium certæ præponere cladi.
Nec mora, colloquium cum Saxone poscit habendum,
Cumque Peregrino, quem tunc Aquileia diues,
Eximium claræ patriarcham laudis habebat.
Horum facundis lenitas vocibus aures
Permulcet, veniamque sibi sermone diserto
Præparat, & doctis excusat crimina verbis:
Non odio regni, nec seditione rebelli
Arma tulisse manu, sed ne sua fata superbis
Hostibus, & tumidæ gemeret subiecta Cremonæ.
Fœdera cum populo Ligurum iurata fideli,
Dum licuit, coluisse manu, nunc illa soluto
Quando ita rex iubeat, tandem se iungere nexu,
Nec plures adhibere moras, id poscere tantum
Puniat ipse reos victor, quocumque libebit,
Afficiatque modo, tantum ne victa Cremonæ
Ludibrio fiat corrupto principe plebes.

Quem tandem cum occidissent, vnus de illis crudeliter in mortuũ sæuiens, cutem capitis, vt dicebatur, abstraxit, & prius decentissime capillatam galeæ suæ affixit, ipse turpis & indecentissimus, nec viri fortitudine permotus, nec humanæ conditionis sortem miseratus. Alium quoque præcisis manibus ac pedibus, graue ludibrium per plateas serpere permiserunt.

Vmbrans] Tegens.

Signum crudele] Imo perquam immane, si modo legeris cap. Pontani, quod scripsit de immanitate, quam inciditur post victoriam.

Cum Saxone] Duce Saxoniæ, & Bauariæ Henrico supra memorato.

Peregrino] Erat is vir eruditus, facundus, &, vt ait Radeuicus, plurimis virtutibus adornatus. Huius antistitis orationem ad Cremenses idem recitat cap. 65 quarti rerum Aenobarbi.

Aquileia diues] Hodie fortuna est mediocri. Vel forte respexit ad illam veterem, quæ potẽs vrbs per tres annos sustinuit obsidionem Attilæ Hunorum regis illius illaudati egregiarum vrbium euersoris. Excidium Aquileiæ, de quo latius Sabellicus, vrbi Venetiarum dedit originem.

Patriarcham] Quatuor tantum principio fuere Patriarchæ: Romanus, Antiochenus, Alexãdrinus, Hierosolymitanus. Postea accessere alij, vt Constantinopolitanus, & Aquileiensis.

ensis. Romæ, vt ferunt, extant quinque etiamnum ecclesiæ patriarchales. Nempe ad Ioannis Lateranensi. ad Petri, ad Pauli, ad Mariæ, cognomento Maioris, & ad Laurentij ædem.

Hæc vbi sunt placita Duci, lenita resedit
Ira ferox animi, multumq; domestica magno,
Ac bene nota viro, tetigit clementia mentem.
Protinus assensu procerum moderamine tali
Vtitur, vt nec se venia, vitaque repulsos
Infausti doleant ciues, nec lenior æquo
Incitet ad similem multos vindicta fauorem.
Mœnibus incolumes tuto migrare relictis,
Quodq; semel valeant humeris deferre sinuntur,
Cætera victori rapienda relinquere iussi.
Quis rogo luctus erat? quis tota per oppida clamor?
Qui gemitus populi? dum paucis rebus onusti,
Multa relinquentes, miseri sua mœnia ciues
Arsurasq; domos, & limina chara supremo
Ore salutarent, dulcesque relinquere cunas,
Orsa sui generis, cultasq; parentibus ædes
Prodirent, querulæ viginti millia turbæ.
At quos vel Ligurum populus, vel Brixia clausis
Miserat auxilio, nudati rebus & armis
Omnibus, accepta vix tantum a Principe vita
Indecores, mœstiq; suas referuntur ad vrbes.
Protinus ad prædam spoliandaq; mœnia raptim
Curritur, & præda miles ditescit opima.
Omnibus ereptis castrensibus oppida flammis
In cineres collapsa fluunt, euersaq; fractis
Turribus, antiquos expendunt clade tumores.
Victor ad excelsæ munimina fida Papiæ
Vertit iter, solitamq; suis gaudere triumphis
Ingreditur pulchram castris victricibus vrbem.
Gaudia Ticinæ plebis, celebresque triumphos
Cæsaris, & magni speciem describere plausus,
Dignum vate foret, sed & hoc, & multa relinquo
Cautus, & inualidæ parcendum credo camœnæ.
Iamque alibi similes in eadem diximus vrbe,
Exhibitos regi deuotæ laudis honores,
Post clades Terdona tuas, ideoque premenda,
Ne bis agatur idem, præsentia facta videntur.

Multumque domestica] Magna laus Friderici. Siquidem, vt grauiter Seneca dicit, nullũ ex omnibus magis quã regem aut principem decet clemẽtia: quæ, teste eodem, quo rarior in rege, eo mirabilior habenda est. Clementiæ tamen locus, vt Cicero sapienter admonet Brutum, aliis rebus aliis temporibus esse debet. Quod & ab Aenobarbo, qui temperamẽtum adhibuit, vt mox ipse Poeta innuit, obseruatũ est. *Clausis*] Cremensibus, obsidione cinctis. *Expendunt*] Soluunt, cõpensant. *Clade*] Calamitate exilij. *Antiquos tumores*] Inueteratam superbiam, seu contumaciã, & rebellionem pertinacem in principes Romanos Teutonici sanguinis: quod satis indicant annales Teutonicorum scriptorum de Cremensibus sic loquentes: At illi confidentes in sui castri firmitate, eo quod olim Lotharius imp. viribus deficiens, nõ ausus fuerit idem castrũ obsidere, de auxilio quoq; Mediolanensium & Brixiensiũ confidentes, præceptis imperatoris superbe cõtradixerũt, ac mulieres choros ducentes per plateas cantant. Sicut olim Lotharius, sic & Fridericus cogetur recedere inglorius.

Celebresque triumphos Cæsaris] Romana re a libero statu per imperatores in tyrannidis speciẽ redacta, quum plura iam per libidinem, quam ratione gererentur, sæpius atq; in diuersos modos variata atq; interrupta est triumphandi ratio: vt multis exemplis ostendit Fulgosus libro tertio: quo teste, Bellisarius postremus fuit, qui sub imperatoribus post Augustum triumphauit. Hunc autem honorem, vt multa aliã ad militarem virtutem pertinentia, ceu longo postliminio in Italiam reuocauit Castrucius Lucẽsium Princeps Pisis, Pistoria, magnaque Ethruriæ parte armis parta, cum ad Altumpassum Florentini popul. copias, capto Raimundo Cardona earum duce, fudisset. Veteri enim more, quãtum fieri potuit, reuocato triumphali curru vrbem Lucam iniuit salutis anno trecentesimo, vigesimosexto supra mille. *Alibi diximus*] Lib. tertio. ibi. Inde profecturum. Bene autem diximus: quia historiam perpetuam narrauit, nullo figmento admixto. *Premenda*] Prætereunda. *Ne bis agatur idem*] Quod, vt admonet Cicero in Lælio, seu de amicitia libello, vetamur prouerbio. *Præsentia facta*] Triumphales ob victam Cremam honores intelligit.

Stabat adhuc studiis hærens, & fixa nefandis
Vrbs Ligurum, necdum cœptis desistere, vel tot
Cladibus ipsa suis, vel Cremæ sorte recenti,
Vel fatis Terdona tuis, edocta, volebat.
Sed quia iam bello tellus afflicta bienni,
Frugibus, & solita minus vbertate vigebat,
Hostilique solo crebris iam sæpe rapinis
Exhausto, sociis etiam non parcere regem
Sumptus, & immensæ cogebat copia plebis,

Vel fatis Terdona tuis edocta] Videtur alludere ad sententiam versiculi vulgo iactati: *Felix, quem faciunt aliena pericula cautum.* In eandem sententiam Plautus: *Feliciter sapit, qui alieno periculo sapit.* *Sociis*] Partes cæsareanas sequẽtibus. *Sumptus*] Commeatus. De esca namq; & potu sumptum quoque dici, manifesto deprehenditur ex hoc in Captiuis Plautinis versu: *Me saturũ seruire apud te sum-*

Milite dimisso, spoliata parcere terræ
Constituit, verso dum rursus cespite solem
Aspiciat ieiunus ager, dum semine iacto
Læta tumescat humus, dum plena turgeat vrna
Bacchus, & arboreis redeunt sua munera ramis.
Ergo vbi belligeris ex omni parte cateruis
Stantibus, arrecta capiendis vocibus aure
In medio cætu pulchro stetit ore serenus,
Indixitque manu, placidoque silentia vultu.
Incipit ex alto doctis facundia verbis,
Atque lepos consuetus adest, magnique capacem
Ponderis ingenuam comitatur gratia vocem:

ptu & vestitu tuo. cum cibus & potus sit quoque impensa seruis necessaria.

Immensa plebis] Signat exercitum Aenobarbicum, qui fuit, vt tradunt, plus centies mille hominum. *Pulchro ore*] Id est, læta & hilari, qualis ei fuit, facie, vt Radeuicus formam eius describens refert, cuius hæc verba sunt: Forma corporis decenter exacta, statura longissimis breuior, procerior eminentiorque mediocribus. Flaua cæsaries, paululũ a vertice frontis crispata. Aures vix superiacentibus crinibus operiuntur, tonsore pro reuerentia imperij pilos capitis & genarum assidua succisione curtante. Orbes oculorum acuti & perspicaces. Nasus venustus. Barba subrufa. Labra subtilia, nec dilatati oris angulis ampliata, totaque facies læta & hilaris. Dentium series ordinata niueum colorem repræsentat. Gutturis & colli non obœsi, sed parumper sucuulenti: *lactea* cutis, & quæ iuuenili rubore suffundatur. Eumque illi crebro colorem non ira, sed *verecundia facit.* Humeri paulisper prominentes. In succinctis ilibus vigor. Crura suris fulta turgentibus *honorabilia*, & bene mascula. Incessus firmus & constans. Vox clara. Totaq; corporis habitudo *virilis.* Hactenus Radeuicus eius temporis æqualis historiam suam clausit. Quæ autẽ per tres *in Italiam* sequentes expeditiones, & postremo in Armenia gessit, scripsere multi, diligentius vero Nauclerus, Crantius, & Æmylius Veronensis, cuius verba de Friderici interitu haud grauabor adscribere. Cæsar, inquit, nobilissimo validissimoque cum exercitu ex Germania profectus, Pannoniamq; emensus, ad Græcos peruenerat, ad vrbemq; regiam Bosphoro transmisso longe lateque nominis sui terrorem iniecerat, iam in Armeniam copias perduxerat: colebaturq; a gentis proceribus a sancta caussa non alienis. Dum Selephium fluuium transmittit, equo offendente, iam grauis ætate, lapsus ita affectus est, vt inter manus sublatus, paulo post expirarit. Hoc & ab autore illius temporis Tyrio traditur, & propius fidem est, quam quod a nonnullis fertur. Sed ab ætate iam ingrauescente & grauitate hominis abhorret, eum, dum positis armis vesteq; ad æstum leuandum natat, extinctum.

Non ego digna satis comites præconia vobis
Ore referre paro, nec si prudentia magni
Nestoris, aut Ithacæ nobis facundia linguæ
Afforet, æquandas meritis ingentibus vnquam
Sperarem nostro conceptas pectore laudes.
Ne tamen immemorem forte ingratumque putetis
Quamlibet exiles vobis pro tempore grates
Lætus ago, maiora quidem, modo viuere detur,
Expectare iubens, venient sua tempora rebus
Et meritis referetur honor. Vos ardua regni
Pondera sollicitis humeris gestanda dedistis.
Vos gelidas mecum transcendere sæpius alpes
Coniugibus, patriaque domo, natisque relictis
Exiguum quiddam, facto iam more, putatis.
Quid referam prompta suscæptos mente labores,
Quos Terdona dedit, quos Astum, quos prior illa
Obsidio Ligurum, tumidæq; rebellio plebis?
Imperij summum multo mihi sanguine nomen
Et diadema graui perfusum cæde parastis.
Aera pestiferum, miserandaq; funera passi,
Sensistis socios coniuncta sorte labores.
Et nunc obsessa brumali frigore Crema
Quanta vel e cælo, pro me, vel ab hoste tulistis.
Hæc & plura quidem, quorum me nulla vetustas
Immemorem faciet, pro me suscæpta recordor
Lætus, & immensæ mercedis debitor esse
Gaudeo, quam pleno cumulatam fænore reddam.
Nouimus, & memori scriptos in corde tenemus

Non ego digna satis] Oratio cæs. Friderici ad milites ornata, magnifica & suauis: continens gratiarum actionem laudemque militum, quos remissos ad tempus reuocat, dicto die ad bellicos labores, proposita mercede amplissima. Vtitur autem ab initio extenuatione, noto rhetorum colore. *Præconia*] Magna laus dicitur præconium, quia præco pro laudatore ponitur. Plautus in Menæchmis pro præmio præconis vsurpauit, non pro eius officio, vt Valla interpres putauit. *Magni Nestoris*] Is, qui fuit Neptuni ex Chloride filius. Sunt enim & alij Nestores. Huic in bello Troiano ad eloquentiam partes salubris consilij dantur. Vnde dicit, *prudentia.* Et tres ætates attribuit Homerus in Odysseæ tertio, a quib. Nestoris anni apud Latinos in prouerbium abierunt. *Ithacæ linguæ*] Hoc est, Vlysseæ. Nam, *Non formosus erat, sed erat facundus Vlysses.* Is Græcos a Troia discedere volentes retinuit facundia sua. Horatius eũ exitium gentis Troianæ appellat: quoniam eius astu latens Achilles muliebri habitu inter filias Lycomedis, deprehensus est, & in Troiã ductus, qui Hectorẽ occidit, & fratres eius plures, continueque Troianis ipsis insidiabatur. Vnde quicquid actum est postea in

Troia-

Qui toties nostris ad certa pericula iussis
Prostiterint, quos bella pati, durosque labores
Iuuerit, atque hilarem pariter cum pectore vultum.
In summis præstare malis, qui prælia primi
Tentare, aut murum conscendere fortiter ausi.
Multaque præsentes oculis, quæ vidimus istis:
Et vero pro teste sumus, sit gratia summo
Magna precor regi, qui me fulcire meorum
Dignatus studiis: alij venalia castra,
Et mendicatas certa mercede cohortes
Alliciunt: ego gratuitis vltroque paratis
Fidens auxiliis, ad magna negotia rerum
Tutus eo, fidas ducens in bella cateruas.
Nunc quia vastatis hostilibus vndique campis,
Victum terra negat, castrisque alimenta ministrans
Plus socius studio, quam bello læditur hostis,
Respirare iuuat, laxataque soluere castra,
Ruraque dimissis ad transalpina cateruis,
Sumptibus assiduis oppressæ parcere plebi.
Dum melius promittat ager, repetitaque cultu
Producant lætas Ligurina noualia fruges.
Protinus expleto (nobis reuocantibus) anno,
Si bene nota fides, in castra redibitis omnes.
Nec prius hostili bellum referemus ab vrbe,
Quam iustas experta minas, superataque bello
In vestras dabitur proscriptis mæsta colonis
Diripienda manus, penitusque excisa iacebit.

in Troianos, Vlysses fecisse videtur. Eum Homerus breuem & prudentissimum refert, Aiacẽ longũ & stultissimum prodidit. Ithacensis a patria dictus Horatio lib. primo epistolarũ. Ithaca autem insula est Ionij, clara tantum Vlysse, sterilis alioquin & parua, etiam Ciceronis testimonio in orationibus his verbis: At si vos id, quod iure debet, vestra patria delectat, cui⁹ tãta vis est, vt Ithacam illam in asperrimis saxulis tanquam nidulum adfixam vir sapientissimus immortalitati anteponeret. *Facto iam more*] *Nihil enim tam difficile, quod non fiat vsu facile.* Vnde Ouidius: *Quod male fers, assuesce, feres. bene multa vetustas Lenit.* Tanta est etiam vis cõsuetudinis, vt in alterum naturæ nomen abierit.

Coniuncta sorte] Quia non mandauit tantum, sed etiam ipse bella gessit. qualem Principem sua ætate desiderasse videtur Sidonius. Sic enim cecinit: *Sed tamen vnus homo est, nec tanta pericula solus Tollere, sed differre potest: modo Principe nobis Est opus armato, veterũ qui more parentum Non mandet, sed bella gerat, quem signa mouentem Terra, vel vnda tremant: vt tandem iure recapto Romula desuetas moderentur classica classes.* *Qui prælia primi*] Hoc est, qui in acie aliquo egregio facinore inclaruerunt, ob quod donabantur ab Impp. Corona quæ dicebatur Castrensis. Ea corona insigne valli habebat. *Murum conscendere ausi*] Qui suis quoque coronis ornabantur, quæ & Murales dictæ sunt. Hæ quasi muri pinnis decoratæ erant. Vide Gellium libro quinto. *Pro vero teste*] Iuxta illud Plauti: *Plus est oculatus testis vnus, quam auriti decem.* Id est, qui de auditu tantum dicant. Quæ autem cernimus certiora sunt, quam quæ audimus. Vt etiam iuxta Horatium in Arte. *Segnius irritant animos demissa per aurem, Quam quæ sunt oculis subiecta fidelibus, & quæ Ipse sibi tradit spectator.* Porro ad cognitionem magis faciunt aures, ad fidem faciendam certiores sunt oculi. Vnde & vulgo, si quis fabulam narret parum verisimilem, rogare consueuimus, num ea conspexerit? Quod si neget, verum audisse modo, ridetur. *Ligurina noualia*] Id est, agri Ligurum, species pro genere. Sunt enim qui velint nouale esse aruum tunc primum ad sementem proscissum, cũ prius esset sylua, vel alio modo incultum. atque ita etiam Hieronymus interpretatur. Seruius item: Dicimus, inquit, & has nouales, & hæc noualia, proprie nouales tunc primum arua proscissa. quod ita sensisse in Buc. Virg. palam est in illo versu: *Impius hæc tam culta noualia miles habebit?* Vide Vallam lib. elegant. 6. Appianus autor est lib. 1, decimam partem fructuum Reipub. solitam pendi pro vectigali eorum agrorum, qui deserti ad culturam redigerentur. *Excisa iacebit*] Prout eam in sequenti eius in Italiam expeditione, quę incidit in annum salutis M CLXIII. demum vrgente fame subactam ad solum euertit. Eam non multo post sociæ coniuratorum in Aenobarbum ciuitates communiter restituerunt. Mirandum profecto, quam breui tẽpore populo & opibus ciuitas auctior facta fuerit.

Hæc vbi verba viris regali plena vigore,
Aut meliora dedit, cunctos simul ore venusto
Laudat, & egregios titulis exaggerat actus.
Tunc si quos præclarum aliquid, laudisque superbæ
Commeminit gessisse manu, regaliter illos
Appellans, memorem factorum quemque suorum
Efficit, & sese memorem simul indicat esse:
Munificaque manu meritis bene munera magna
Erogat, argenti multum largitur & auri,
Crateras, pelues, discos, paterasque capaces,
Addit equos celeres, galeas, thoracas, & enses,
Textaque multimodis operose picta figuris,

Tunc si quos] Idem scribit Radeuicus cap. 79 quarti libri. *Laudisque superbæ*] Quicquid in aliqua re excellit, superbum dicere possumus: quasi super alia iens. Virgil. *Ceciditque superbum Ilium*, hoc est, nobile, magnificum.

Atque figuratam late se Rege monetam:
Distribuitque suis regale numisma maniplis.
Sic demum castris suspensa parte laboris
Pollicitos alacres ad quaeque sequentia vires
Muneribus laetos, titulis dimittit onustos.
Me quoque non armis, sed carmine castra secutum,
Hactenus egregij decursa parte laboris,
Si bene promerui castrorum praemia miles,
Non illaudatum, vel munera nulla ferentem,
Spero quidem magni dimittet gratia Regis.
Nec spernenda meae (liceat modo vera fateri)
Munera militiae, nec clarius arbitror esse
Pauca probe gessisse manu, quam multa referre.
Nec minor hic illo labor est, quae singula multi
Fortiter egerunt, ego prosequor omnia solus.
Hoc quoque me famae, si desint caetera, solum
Conciliare potest, quod iam per multa latentes
Secula, nec clausis prodire penatibus ausas
Pierides, vulgare paro, priscumque nitorem
Reddere carminibus, tardosque citare poetas.
Immo etiam pulchro reuerendi Caesaris ausu,
Caesareaeque domus videor meruisse fauorem,
Cum de tam lato magnarum gurgite rerum
Sunt electa mihi cupide quae scribere mallem
Nominis acta sui: ne res notescere dignas
Fuscarent tenebrae, speciosaque facta laterent.
Atque ideo dum musa recens, nosterque legetur
Iste labor, cupidum nisi fallit opinio vatem,
Virtutes Friderice tuas mirabitur orbis.
Forsitan hunc olim, faueat modo fama, libellum
Et pater, & magni proles generosa parentis
Attrectare manu, placidamque legentibus aurem
Tradere curabit, propriasque admittere laudes.
Et nunc pauca quidem sacrae quae sanximus aulae,
Carmina sufficiant, & respirare poetam
Ad tempus liceat, dum bellica signa quiescunt,
Grataque dimissus bello fouet ocia miles.
Mox vbi sollicite reuocatus in arma redibit,
Nos quoque belligeras acies, & castra petentes
Interrupta nouo repetemus coepta labore:
Cunctaque summatim, superet modo vita, sequentes
Continuo quodam suscepta negocia filo
Propositi memores, ad tempora nostra trahemus.

Nec clarius arbitror esse] Hoc tam vere dicit, quam omniũ, teste Balbo Antistite, qui vel in ciuili negotio, vel in veri perspiciẽtia versantur, vna est stabilis fixaq; sententia, nihil magno & excellenti principi, neque charius, neque antiquius esse debere, quam rerum a se gestarum, & suae virtutis gloriam in omnem memoriam propagare. *Per multa latentes secula Pierides*] Iam inde a primis Longobardorum temporibus, & in ipsa Italia inoleuit barbaries, atque Romae desitum est Romane loqui. *Priscumque nitorem reddere carminibus*] Qui apud veteres Latinos paulo diligentius de poetice scripserunt, sero asserunt a Romanis fuisse hanc facultatem receptam, annos post vrbẽ conditam supra cccc. Regnante Numa Pompilio Saliorum carmina facta sunt, inculta atq; incondita, propterea q; parum posteris intellecta. Paulo mox cantica quędam & deuotionum sacra vulgata sunt, laudesque deorum versibus absolutae, quibus more suo Deos comprecari consueuerunt, aut expiare vrbẽ insigni aliquo prodigio. Neque tum Romae defuerũt, qui vaticiniis editis, Populi Rom. facta describerent, aut qui perobscuris versibus, futuras clades Punicis bellis pręnunciarent. Primus autem omnium poeticen illustrare coepit Liuius Andronycus: quam paulo post auxerũt, praecipueque instruxerũt Q. Ennius, M. Plautus, Naeuius, Pacuuius, Actius & Lucilius. *Videor meruisse fauorem*] M. Cato retulit, poetas ipsos principio in vrbe contemptui habitos, & crassatores vulgo appellatos, qui poeticae studio tenerentur. Factum tamen est, vt paulo mox principes etiã viri aucto imperio, & domi forisque pace adepta ad hanc studiorum partẽ animum inclinarint. Summoque cultu atque honore illos habuerunt, qui carmine absoluendo viderentur admodum excellere. Hinc sacratum in ipsa vrbe musis templum, & magna religione habitum. Quoniam existimarent a Gratiis abesse illorum ingenia, qui paulo indoctiores haberentur, & quasi a musarum sacris alieni.

Interea tacitus de se quid iudicet aula
Audiat & doctos quorum tutandus amore
Atque fouendus erit, noster Ligurinus adoret,
Nec frontem duxisse velit, licet vnus & alter
Arguat & meritum naso subsannet adunco.
Quemque sui meminisse decet, nos nominis alti
Non sumus, egregios vix suscipit aula poetas.
Hoc tamen in coetu non deerit forsitan vnus,

Ligurinus] Opus nostrum, a rebus in Liguria gestis nomen sortitum. *Frontem duxisse velit*] Hoc est, non molesto animo ferat. Nam frontem explicare cum hilarescimus: contrahere, cum ringimur, vbi quid molestum est, dicimur. Plinius in libro vndecimo. Frons & aliis, sed homini tãtum tristitiae, hilaritatis, clementiae, seueri-

Vel duo, vel plures, qui te Ligurine legendum
Esse putent, lectoque semel, rursumque relecto
Plus faueant, tandemque sacras ad principis aures
Nomen & autorem, quæ rerum insignia portes,
Quidve putas perferre velint, & amica loquantur.
Hunc ego quisquis erit, qui tam placabilis in nos
Extiterit, gaudere bonis maioribus opto
Semper & æterno fulciri regis amore.
Sic vbi conspicua tandem nouus hospes in aula
Constiteris, claroque piam cum principe prolem
Ceu totidem stellas, nitido cum sole videbis,
Hæc tibi non stulte proferri posse videntur,

seueritatis index. *Naso adunco*] Sic Horatius in Sermonibus: *Naso suspēdis adunco.* Notum est, quod nasum antiquitas irrisioni dicauit. Vnde nasuti vocati, qui docte norint alios irridere. Martialis: *Non cuicunque datum est habere nasum.* Idem: *Nasutus sis vsque licet, sis denique nasus.* *Adunco*] Corrugato. *Æterno regis amore*] Non temere, neq; nō magnum quid amico suo precatur optatque Poeta. Nam, vt Syluius ait, perrari sunt, qui apud reges perpetuo valēt. Idem: Sæpe, inquit, qui heri placuit, hodie displicet. Nullum est in atriis principum maius studium, quam vt alios de gradu præcipitent, & se erigant. Apud Hadrianum Imp. delatorum voces adeo valuerunt, vt amicos, quos ad summum promouerat, postea hostium loco habuerit.

Gaudeat ista domus, qua gaudet præside mundus,
Gaudeat Augusto felix cum patre propago,
Gaudeat, & nostrum iubeat gaudere parentem.

Gaudeat ista domus] Huius ortum & interitum scripsit diffusius Peutingerus noster his verbis: Imperat. Cæs. Henricus quartus Aug. quem plæriq; Tertium appellant: quum Rudolphum Sueuorum Ducem, Comitemque Reinfeldensem, aduersus se Gregorij VII pont. Max. persuasionibus concitatum, & Regem Augu. declaratum occidisset, Berchtoldo Zeringio genero ducatum Sueuiæ, quem ex coniuge eius Rudolphi, filia occupauerat, abstulit, & ipsum dedit Friderico magnæ nobilitatis viro (qui ab aliquibus baro, ab Othone vero Frisingensi episcopo comes de *Hohenstauffen* cognominabatur) ob singularem virtutem, ac præclara eius facinora, eundemque ex Agnete filia generum suum fecit. Berchtoldo tamen in eo gratificatus, quod eum Turegum non obscurum Sueuiæ oppidum a manibus cæsaris tenere permisit. Fridericus ergo dux, qui genus suum, ad veteres, origine tamen Germanos Francorum reges Clodouæum, & imp. cæs. Carolum Magnum Aug. referebat: habebatq; fratres Othonem episcopum Argentinensem, & Chunradum: & ex coniuge sua Agnete filios duos sustulit, Fridericum Iuniorem & Chunradum: tandem senio confectus obiit in cœnobio, quod erexerat, Loricensi tumulo conditus iacet. Agnes deinde (imp. cæs. Henrico V Aug. fratre eius adsentiente) illustri marchioni Orientali, Austrię scilicet, nupsit, genuitq; ex eo fil. xviij. Porro Fridericus Iunior Friderico patri in Sueuiæ ducatu successit. Fuit is nobili ingenio præditus, liberalis, & militaris rei scientissimus, altero tamen oculo carebat. Chunradus autem super Francones dux constitutus, ducatum etiam hunc pater a Cæsare acceperat. Defuncto interim Imp. Cæs. Lothario Quarto Aug. Saxonum duce apud Confluentiam rex Augustus declaratur. Hic expeditionem Hierosolymitanam cum regibus cæteris christianis adsumsit, genuitque ex Gerdrude Sulczbacensis com. filia coniuge sua Fridericum alterum Sueuię ducem: qui expeditione Romana febre correptus interiit, & Henricum volente patre regem Aug. designatum, anno ætatis X: Domini vero M C XLVII. Sed hic cum regis Hungariæ filiam Sophiam sibi desponsasset, morte immatura præuentus, ante patrem in fata concessit, anno ætatis suæ XIII: Dominicæ salutis M C L. Idem Fridericus monoculus dux, ex coniuge eius prima Iuditha Henrici Nigri Bauariæ & Saxoniæ ducis filia, genuit imp. cæs. Fridericum Primum Aug. Aenobarbum appellatum, & Iuditham filiam Matthæo Lothoringorum duci copulatam. Ex altera vero Agnete com. Burgi Saræ filia genuit Chunradum ducem a cæs. Friderico Rheni Pal. Com. constitutum. Agrippinēsis scriptor filiam monoculo eidem addit, quæ Gotfrido Secundo Brabantiæ & Lothariciæ duci copulata: ex quibus Gotfridus Tertius dux natus fuit. Alter vero res Friderici cæsaris scribens, ait: Chunrado ex Agnete matre soror fuit Hermanni Lantgrauij illius Turingorū coniunx: cuius filius contra Philippum consanguineum suum Othonis Quarti partes fouerat. Cæs. Frideric. Aenobarb. quum Adilam Diepoldi Vohburgens. marchion. filiam, ob consanguinitatis impedimentum repudiasset (quę postea Diethoni domino Rauenspurgij nupsit) coniugem sibi matrimonio copulauit nobiliss. illam Beatricem maximi Vesontionum comitis Reginaldi vnicam filiam atque hæredem, genuitq; ex ea imp. cæs. Henricum VI Philippum prænominatum Ethruriæ ducem, contra Othonem Quartum Aug. designatum. Chunradum Sueuiæ ducem Durlaci interemptum. Othonem Palatinū Burgundionum com. Vesontionumque dominum, & Fridericum ducem: qui quū in expeditione transmarina, patre defuncto, exercitus totius christiani ductor esset, febre correptus occubuit. Scriptor præterea Saxonicus, duas adhuc Cæs. Friderici filias, quarū vnam Sophiam marchioni Saxoniæ coniunctam, alteram Beatricem virginem Deo dicatam abbatissam Quelinburgij fuisse refert. Filiorum vero coniuges fuerūt imp. cæs. Henrici VI Aug. Constantia Wilhelmi Secundi regis Siciliæ filia, quæ professa e monasterio Panormi per Celestinum Tertium P. M. educta quinquennaria imp. cæs. Fridericum Secundum Aug. genuit. Philippus, qui post Henricum cæs. rex Augustus, sibi Græcam Mariam Cæs. Alexij Constantinopolitani filiam copulauerat, ab Othone Wittelspachio Palatino comite, quod filiam eius antea repudiasset, occisus. Othoni Burgūdionum Moderatori Blesensium com. filia nuptui tradita fuit. Fridericus vero Dux antequam Geizæ Hungarorum regis filiam sibi despon-

ſatam traduceret, in fata conceſſit imp. cæſ. Fridericus Secundus Aug. rex & hæres Siciliæ citra & vltra Pharum, ſex coniuges legitimas habuit, ex quarum prima Conſtantia Aragonum regis filia, & Hungarorum regis relicta vidua, regem Henricum Aug. & Burgundionum rectorem genuit: cuius ex Margarita filia Leupoldi illius glorioſi ducis Auſtriç, filij nati Fridericus, & Henricus a Manfredo, quem mox referemus, veneno ſublati interierunt. Hæc autem Margarita Henrico defuncto Ottacaro primum Morauorum marchioni, mox Boemorum regi denuo nupſit: quem pugnis pluribus victum profligatumque rex Rodulphus Habiſpurgius tandem congreſſu occidit. Secundam Friderici II coniugem, quod nati ex ea huius nobiliſs. domus poſteritatem continuauerunt, loco vltimo referemus. Tertiam idem Cæſar coniugem Othonis Meraniæ ducis filiam repudiauit: quæ poſtea Carentano duci Vdalrico copulata fuit. Quartam deinde duxit Ruthinam Othonis com. Meſſenhuſen. filiam. Qua defuncta quintam adiunxit Iſabellam, Bauariæ ducis Ludouici filiam. Sexta autem fuit coniunx Mechtildis Ioannis Anglorum regis filia. Genuit autem Cæſ. Frideric. II ex ſecunda in ordine ſua coniuge Iole Iohannis Brauni Hieroſólymitani regis filia, cui & hæres in regno fuit, Iordanem regem, qui infans obiit, & regem Chunradum Aug. Hieruſalem, Siciliæ regem, ducemque Sueuiæ, qui ab eodem Manfredo veneno peremptus interiit. Is reliquit ex Elizabeth Ludouici, & Henrici Bauariæ ducum ſorore coniuge ſua, Chūradinum illum innocentiſs. filium: qui quum regna patrio atque auito iure ſibi debita iam prope pubeſcens repeteret, proditus a Carolo prouinciæ & Andegauenſ. com. Siculi regni occupatore, captus vna cum Friderico Auſtriæ duce, Badenſiq; marchione etiam impubere, cum maxima iniuria & præter fidem, quæ hoſti nocentiſſimo data ſeruanda eſt, capite cæſus occubuit, anno chriſtianæ ſalutis LXVIII ſupra M CC. & Neapoli ad Carmelitas reconditi iacent. In hoc Chunradino domus illa illuſtris ducum Sueuiæ defecit. *Vſus eſt idem* cæſ. Frid. concubina Blancha marchionis Montisferrati filia, & ex ea ſuſtulit Fridericum *Antiochenū* Albæ comitem, mox Tuſciæ regem apud Florentinos ſepultum. Henricum Sardiniæ & Corſicæ regem, qui captiuus apud Bononienſes obiit. Ecium ſiue Recium Longobardorū deſig. regem. & potentum illud Manfredum Tarentinum principem, mox regni Siciliæ occupatorem, cum patrem & prædictos eius filios veneno necaſſet. Manfredus ex Cōſtantia coniuge ſua, quam cum Petrus Aragonum rex ſibi matrimonio copulaſſet, regno ſuo Trinacriam adiecit. Tandem Manfredus, vt quas meruerat pœnas lueret, ab eodem Carolo occiſus eſt.

Neve ſuum vatem patiatur littus araſſe,
Vanaque decaptis fregiſſe noualia ſulcis,
Vel tot in officio vigilatis noctibus iſto
Conſeruiſſe leues, quas texit aranea telas,
Sed quiſquis rerum, quas ſcripſerit ille nitorem
Te perhibente leget, pulchri quoque præmia facti
Nouerit, & gratum feliciter iſſe laborem.
Nam mihi per totum magnalia cæſaris orbem
Impetus eſt, proliſque ſacræ diffundere laudes.
His ita præmiſſis cunctis præbere legendum
Te poteris, totasque palam diſtendere pennas.
Mox vbi ſit noſter Solymarius ille requires,
Quem prius ingenuo dedimus leue munus alumno:
Qui ſibi te quinto, poſt ſe, vix menſe creatum
Ac veluti medio proiectum ventris aborſu,
Acceſſiſſe nouo mirabitur ordine fratrem.
Hæc monuiſſe ſat eſt, age nunc proficiſcere cautus,
Sit fortuna tuis & felix exitus auſis.

Littus araſſe] Id eſt, ſterilem operam ſumpſiſſe. Sic Auſonius ad Theonem: *Quid geris extremis poſitus telluris in oris Cultor harenarum vates, cui littus arandum?* Sunt autem maxime ſteriles littorales ſulci, nec idonei ad ſemētem. Vnde OEnone Paridi apud Naſonem: *Quid facis OEnone, quid harenæ ſemina mandas? Non profecturis littora bubus aras.* Atque in nobiliſſima Germaniæ inferioris regione, Brabātia, ſunt agricolæ tam induſtrij, qui ſitientiſſimas harenas cogant & triticum ferre. *Vana noualia*] Quod ſpei futuri fructus parum reſpondeant. *Decaptis*] Infrugiferis. *Sulcis*] Laboribus. non inepta metaphora. *In iſto officio*] Scilicet, Hiſtoriæ conſcribendæ. *Vigilatis noctibus*] Inde propter tam inſignem ſtudioſorum diligentiam, opera eorūdem multo ſtudio elucubrata dicimus, lucernam olere, ad quam vigilantes ſoleant elaborare. Notæ ſunt Ariſtophanis & Cleanthis lucernæ. *Aranea telas*] Qui in re friuola nulliuſque frugis infinitum atque anxium capiunt laborem, dicuntur proprie aranearū telas texere. Vnde generaliter magis Poeta ſicut modo, littus arare, pro ſterili opera vſurpauit. Nam ad materiam operis referri non debet: quum mox ab initio cecinerit, ſe ardua geſta Aenobarbi vulgaturum: nec non maxima ſemper, Alciato teſte, fuerit hiſtoriæ autoritas, eaque omnibus temporibus in honore habita, vt cum plurima variarum rerum ſtudia, & quidem nobiliſſima haberentur: rerum tamen geſtarum ſcriptores ſemper primas partes ſibi vendicarent. Cumque nulla non artium aliquo tempore male audiuerit, ſolam hāc profeſſionem extra aleam eſſe ſemper exiſtimatum eſt. Eiecti vrbe Roma pluries philoſophi & rhetores fuere. Senatuſconſultis quoque diffamati mathematici. Nec Medici, niſi poſt ſexcenteſimum, & eo amplius annum conditæ Vrbis admiſſi. Cum tamen interim Gn. Piſo, Pub. Pictor cæterique Annalium ſcriptores ſummam dignitatem nanciſcerentur. *Quas ſcripſerit ille*] Scilicet, Vates Guntherus. *Te perhibente*] Ipſo ſcilicet, opere Ligurino. *Impetus eſt*] Signat, ni fallor, diuinum illum impulſum, mentiſve agitationem, ſiue concitationem vere poetis peculiarem. Iuxta illud Ouidianum in Faſtis:

Eſt Deus

Est Deus in nobis, agitante calescimus illo
Impetus hic sacræ semina mentis habet.

Sed & Democritus dicebat poeticen natura magis quam arte constare, & eos solos poetas esse veros qui insaniant. quod & Socrates apud Platonem constituit & affirmat. Non potest grande aliquid super cæteros loqui, nisi mota mens. Seneca quoque inquit, quum vulgaria & solita contempserit, instinctuque sacro surrexerit excelsior. Tunc demum aliquid cecinit grandius ore mortali, nec potest sublime quicquam & in arduo positum contingere, quamdiu apud se est: decidat oportet a solito, & efferatur & mordeat frænos, & rectorem rapiat suum, eoque feratur, quo per se timuisset ascendere. *Distendere pennas*] Id est, exponere te iudicio lectorum, volitareque per ora doctorum virorum. Consimili metaphora dixit Horatius in epistolis: *Maiores pennas nido extendisse: loquens,* pro eo quod est, rem fortunamque, quam mediocrem aut tenuem a maioribus accæperis, auctiorem reddidisse. *Noster Solymarius*] Non dubium est, quin opere in illo, quod vtinam non desideraretur, complexus est expeditionem Hierosolymitanam, quam Chunradus rex August. patruus Aenobarbi, vna cum Ludouico Gallorum, ac Richardo Anglorum regibus, aliisque christianis principibus sumpsit. *Ingenuo alumno*] Filio Aenobarbi Chunrado Germanicæ Franciæ duci, vt ipse Poeta inter inuocationem testatur. *Creatum*] Videbis & apud Augustinum probatiss. autorem de hominibus vsurpatum, vt non solum ad Deum pertineat. *Nouo mirabitur ordine fratrem*] Autores opera sua subinde vocant fœtus. Vnde eruditissimus vir beatus Rhenanus extinctæ pene antiquitatis excitator, tam eleganter, quam vere dixit: Nulli parentes æque vehementer liberos suos charos habent, ac scriptores ingenij sui monumenta amant. Poetaque non minus pulchre in translatione manens dixit, nouo ordine, hoc est, mirando atque inaudito. Nam partus naturalis citra septimum mensem haudquaquam vitalis gignitur, & ideo iniustus. l. septima. ff. de stat. hom. Vltra vndecimum obseruata naturæ lege gigni est impossibile, & ideo iure ciuili est illegitimus. Super pariendi tempore variant autores. L. Papyrius Prætor non male dixit, nullum pariendi tempus præfinitum, scilicet lege a concæptu. Lex xij tab. a morte x præscripsit menses. Diuus Adrianus longo post tempore caussa cognita, a concæptu vndecim menses decreuit, a morte autem nihil immutauit ab eo, quod xij tab. scriptum erat, & a Gallo declaratum fuit, & a diuo Iustiniano comprobatum l. fi. C. de posth. hær. Varro autem, Plinius, & cæteri a concæptione dinumerant: quod & nostris ll. vsqueadeo accedere videtur, vt nonnulli interpretes ausi sint affirmare, vndecimo mense iustum partum nasci.

LIBRI DECIMI FINIS.

CHRONICON VETVS RERVM MAGVNTIACARVM PER CONRADVM EPISCOPVM.

Continet autem de ecclesiasticis vestibus, instrumentis, & ornamentis templi Maguntini, & submotione Henrici ab archiepiscopatu, cæde Arnoldi, qui corruptis pecunia Romano pontifice & Cardinalibus sedem occuparat. Item de Rodolpho Clobelouch fratre ducis Zeringensis quem populus Maguntinus elegit. De Conrado Bauaro & Christiano Cancellario Frider. I. De Sigefridis archiepiscopis & Conrado Ar. Colonensi postulato. Postremo de Christiano propter probitatem exautorato, & Gerardo F. comitis Syluestris, Des Valdtgrafen: *qui Maguntinam episcopen emit CC Marcis pecuniæ præsentis, a legatis sedis Romanæ per Conrad. episcopum. Sunt autem hæc gesta sub Frid. I. Henrico VI Friderici F. Philippo rege: & Friderico II filio Henrici VI nepote Friderici I. Nec reperiuntur in vulgatis Chronicis.*

VENERABILI patri domino Theodorico abbati, & fratribus C. Ludouico priori Ioann. Rudolpho sacerdotibus C. presbyter episcopali nomine indignus, gaudia electis Dei ante mundi exordia præparata. Solent plerunque res olim gestæ si scriptis non fuerint cõmendatæ sic obliuionis conculcari pede, vt nulla de ipsis a posteris memoria habeatur, cum tamẽ earũ noticia posset forte fore aliis caussa cautelæ, & instrumentum euadendi pericula vel vitandi. Quod si non fit, saltem legentibus & audientibus tædium tollitur, dum ea transierint, eis quasi quædam recentia renascuntur. vnde fit, vt ex hoc in admirationem ducantur vel stuporem, vel certe ad passionis gemitum prouocentur. Scripturus itaque vobis iacturam & oppressionem, qua annis iam C cepit ruere ecclesia Maguntinensis, ipsius inuoco gratiam, cuius ea quæ sustinuit & adhuc sustinere non desiit, mala, iudicio est oppressa. Igitur vt eius miserabilior calamitas quã patitur, & flebilior elucescat, prius quibus honoribus claruit, quibus diuitiis & ornatibus referta fuerit, succincte & breuiter differemus. Erant ibi purpurarum preciosarum tantæ copiæ vt diebus festiuis totũ monasterium cum sit tamen longum & latum, intrinsecus tegeretur, & tamen adhuc superfuerunt. Erant tapetia & dorsalia mira picturæ varietate distincta, quæ operis subtilitate & pulchritudine animos intuentium admiratione delectabant. Præter ista erant & alia quæ super pauimentum templi & scamna & coram altaribus sternebantur. Erãt pallæ altarium auro intextæ preciosæ. Inter quas tres erant præcipuæ, quarum vna æstimabatur posse valere marcas C, alia LX, atque aliæ non minoris vel parum minoris poterant æstimari. Erat in casulis Dalmaticis subtilibus & cappis sericeis & purpureis auro & gemmis intextis preciosus & copiosus thesaurus. Inter quæ sex cappæ præcipuæ erant, quarum vna æstimata est ad LX marcas. sic enim & obligari poterat. aliæ quinque minoris erant æstimationis. Ex his duas ego vidi, quarum vna vetustate fuit sic cõsumpta & attrita, quod alicui vsui non valebat. data ergo est igni, & reddebat tres marcas auri cum dimidia. Alia quæ adhuc recẽtior videbatur vendita est cum vna palla altaris: quid pro his acceptum fuerit, vel quo deuenerit venditũ acceptum, penitus ignoratur. Inter casulas autem sic de quolibet colore duo paria: duæ nigræ aurifrigiatæ & eiusdem operis duæ Dalmaticæ, & duo subtilia latis aurifrigiis ornata. & hæc omnia valde bona. Item duæ casulæ de samito albo, & eiusdem fili Dalmaticæ duæ: subtilia duo cum auro ornata omnia valde bona. Item duæ casulæ de rubeo samito, & tot Dalmaticæ & subtilia aurifrigiata valde bona. Item duæ casulæ de viridi samito, & tot Dalmaticæ & subtilia aurifrigiata valde bona. Item duæ casulæ de croceo samito, tot Dalmaticæ & subtilia valde bona. Vna inter cæteras erat casulas ante paucos dies violacea, latis & magnis aurifrigiis, longa & largã, aureis lunulis & syderibus insertis: quæ tanti erat ponderis propter aurum, vt plicari non posset, & in ipsa vix aliquis poterat nisi valde ro-

de robustus diuina mysteria celebrare. Vestiebantur tamen illa pontifices & prælati festis præcipuis canturi. Sed post euãgelium cantato offertorio, factis oblationibus, illam deponentes flexibiliorem sumentes in illa diuina perfecerunt. Item multæ tunicæ diuersorum colorum, videlicet rubei, viridis & violacei coloris: virgulatæ, crocei, albi, quibus vtebantur ministri altarium, & acoliti & chrismatis portatores. In Albis, cingulis, humeralibus, stolis & cæteris ornamentis paucis credenda copiosa diuersitas. Erant infulæ vel thiaræ XVIII aurifrigiatæ, chirothecæ valde bonæ, XVI annuli pontificales boni & magni: de Robino vnus & impositis aliis gemmis minutis, de smaragdo vnus, de sapphiro vnus, de Topazio vnus. Baculi pastorales duo vestiti argento. Caligæ VIII, & tot santalia. Hæc de vestimentis. Nunc de ornatu & thesauro ecclesiæ, & primo de pertica audiatis. Erat pertica argentea concaua deaurata, quæ tantum præcipuis festis vt in passione, Pentecoste, in dedicatione ecclesiæ, in festo patroni gloriosi confessoris, beati Martini, in natiuitate Saluatoris ante altare dependebat. In qua vascula suspendebantur, quædam eburnea, quædam argentea, formarum diuersarum, omnia reliquiis plena. In horum omnium medio fulgebat smaragdus suspensus catenis aureis duabus, habens quantitatem & spissitudinem dimidij peponis magni, & per omnia similitudinem habens peponis, & ipse concauus: huic solebat aqua infundi cum duobus vel tribus pisciculis paruis: & deposito desuper operculo, cum mouebantur pisciculi, simplices & vetulæ lapidem viuere affirmabant. Erant thuribula X argentea deaurata, & vnũ aureum habens auri marcas III & acerræ XI, inter quas vna erat de lapide integro Onychino concauo, habens similitudinem vermis horribilis, id est, vt *bufonis*: concauitas eius patebat in dorso, vbi & circulus argenteus cum literis græcis ambiebat. In fronte huius acerræ, quia caput habebat simile vermi monstruoso, erat lapis Topazius valde preciosus, magnitudinem habens dimidij vitelli oui: in oculis eiusdem acerræ duo Robini, quos *Carbunculos* vocant. adhuc eadem acerra habetur hic, sed gemmę non. Item, erant duæ grues argenteæ concauæ, quę solebant poni iuxta altare hinc & hinc, & dorso patebant, impositis carbonibus & thure vel thymiamate boni odoris fumum per guttura & rostra emittebant. Erant autem grues tantæ magnitudinis cuius viuæ. Erant libri qui pro ornatu super altare ponebantur, vt euangeliorum, epistolarum, plenariorum, &c. aliqui vestiti ebore sculpto, alij argento, alij auro & gemmis. Erant pelues IIII argenteæ, & vrcei diuersarum formarum, quos *manilia* vocant. eo quod aqua sacerdotum manibus funderetur ex eis, argenteam quædam habentes formam leonum, quædam draconum, auium vel gryphonum vel aliorum animalium quorumcunque. Erãt candelabra magna duo quæ iuxta altare ponebãtur argentea, & alia minora quæ super altare ponebantur, quibus rotæ supponebantur latę propter stillicidia candelarum nescio quot. Erat corona magna pendens in choro ad similitudinem eius quę adhuc pendet ad sanctum Albanum, & vna in medio templi, atque aliæ tres minores ante altare sancti Martini, omnes ex argento diligentius fabricatæ. Erant cruces argenteæ portatiles miræ pulchritudinis, quarum duæ in Palmis, duæ in Paschate, duæ in hebdomada Paschæ, duæ in Rogationibus, duæ in die ascensionis Domini ferebantur X per totum. Erat & vna crux tantæ longitudinis, vt totum brachiũ magni viri, in qua erãt sanctorũ reliquię multæ & magnę. In medio vero cõtinebat de ligno dominicæ crucis ad quantitatem digiti, ad lõgitudinem vero palmæ virilis: vestita erat hæc crux auro purissimo, & gemmis preciosis & multis. Erat & alia crux lignea auro optimo vestita, in qua imago erat aurea Domini crucifixi, quæ imago cuiuslibet communis hominis magnitudinem excedebat, concaua, sed multum spissa, cuius venter plenus erat reliquiis & gemmis preciosis. Dicebatur autem nec Romanum imperium meliores habere. Hæc crux poterat dissolui membratim in iuncturis, primo in talo, in genuibus, in femore, in humeris, in cubito, in manibus, in collo, vbi corpori inhærebat. cætera pars corporis dorsum scilicet, & venter pariter cohærebant: & hoc ideo vt commodius & securius posset in arca sibi ad hoc deputata specialiter reseruari. hęc raro ponebatur nisi forte præsente rege vel alio magno principe & in festis paschę vel natalis domini & põtifice hoc iubẽte. Cum autem hoc fieri oportebat, tunc in loco valde eminenti in templo super trabẽ, vbi nulli alieno patebat accessus, a ministris fidelibus locabatur. In huius imaginis capite loco oculorum erant duæ gemmæ quas *carbunculos* vocant, tantæ magnitudinis, vt

duo vitelli ouorum: qui in tenebris coruscabant. huic cruci inscriptus erat versus iste:

Auri sexcentas habet hæc crux aurea libras.

Et nota quod vna libra habet duas marcas auri. Sic ergo erant mille & CC marcæ auri probatissimi. Nec silendum arbitror: pro speciali huius auri examinatissimo valore crux ipsa proprio nomine censebatur, vocabatur autem Benna.

De indumentis quotidianis, crucibus, calicibus, ampullis, attinentibus, & thuribulis mentionem facere propter multitudinem non bene possum. Sed quia de calicibus dicimus, subiit memoria quod fueram iam oblitus. Erant calices XII argentei omnes deaurati eiusdem ponderis cum patenis, scilicet de tribus marcis, dempto calice, qui pertinebat ad maius altare, & is cæteros dimidia marca præcellebat. cuilibet calici erant speciales ampullæ argenteæ, & pypis argentea ad hostias deputata. Præter hos calices erant tres aurei. In vno horum poterat celebrari: qui etiam suas habuit ampullas & pyxidem ad hostias ex auro puriss. & margaritis, & peram ad corporalia filis aureis insertis miri operis & decoris. Habebant etiam calices alij suas peras ad corporalia ex purpura & auriphrigiis adornatas. Erant fistulæ quinque ad communicandum argenteæ deauratæ. Erant colæ argenteæ nouem, per quas vinum poterat colari si necesse fuisset: præter eam quæ attinebat calici aureo: & hæc aurea erat. Hoc aureo calice solus pontifex vel prælatus ecclesiæ maioris in summis festiuitatibus vtebantur, Alij duo calices tantæ erant quantitatis quod cum ipsis diuina mysteria nequaquam poterãt celebrari. Erat enim vnus maior altero. Minor habebat cũ patena marcas auri electissimi XVIII: in cuius pede per circuitum preciosi erant lapides valde, & in patenæ circuitu limbus eiusdem operis ambiebat, & ipse quidem gemmis preciosis non carebat. Calix maior quot marcas auri habuerit nescio: certum autem est, quod spissitudo eius erat digiti, & per totum tam in pede quam supra gemmis erat preciosiss. adornatus. habebat etiam idem calix duas ansas quæ poterant manus replere leuantis, sicut solent habere mortarij, in quibus piperata & salsa præparantur. huius patena talis erat latitudinis & spissitudinis quod ipsi congruebat, & ipsa gemmis per circuitum decorata. hic calix habebat altitudinem vnius vlnæ & capere poterat dimidium sestarium vini. Nec ab omni homine poterat leuari a terra commode. Nullus me in hoc scripto arguat, obsecro, falsitatis. Nam Ecclesia ipsa & sedes ab omnibus regibus & imperatoribus, principibus, comitibus, baronibus, liberis, &c. & omni populo venerabilis habebatur propter pontificum sanctitatem, cleri deuotionem, ciuium pietatem, qui tamen in rigorem pessimum, & superbiam modo & duritiam sunt conuersi. O Maguntia felix, tot bonis inclyta, si tu mutares gentem rationis ac honoris egentem. Igitur quum, sicut iam supra dictũ est, sic pontifices se haberent, & clericalis disciplina optime seruaretur, ita vt plebes clero, clerus prælatis obedientiam & reuerentiam exhiberent, inuicem honorantes, inuicem diligentes, præsidente tunc quodam Henrico archiepiscopo viro vtique pacifico, & benigno, ac multis virtutibus dotato: diabolus qui hoc ferre non valebat, ipsi venerabili viro, quia veritatis ac pacis amator erat, lites & incommoda excitauit. Nam quia semper ei erat cordi, vt clerus honore debito gauderet, populus iustitia regeretur, terra pace publica exultaret: ecce accusatur apud papam, quod somnolentus & inutilis haberetur. Quod vir venerabilis vt cognouit, solennes nuncios pro sua excusatione ad summum pontificem decreuit protinus destinare. Misit ergo omnium suorum secretissimum cognitorem quendam Arnoldum clericum, quem ipse Archiepiscopus ad præposituram maiorem promouerat iam recenter, tanquã eum qui non posset esse immemor beneficij tam nouiter consecuti, & propterea eidem iam præposituram sancti Petri etiam contulerat: Insuper & Camerarium constituit ciuitatis Maguntinensis. Erat autem idem Arnoldus miri ingenij & facundiæ, atque congestor pecuniæ infinitæ. Is itaque veniens ad Curiam Romanam, pontificatumque ambiens Maguntinẽsem, primum sibi Cardinales pecunia fauorabiles acquisiuit: deinde duos specialiter pecunia corrumpẽs qualiter de sua propria promotione ageret, & postmodum consummaret, cum illis familiarius pertractabat. Tandem ab illis instructus, & de se certificatus, cœpit in suum dominum accusationis iacula dirigere, quem venerat excusare. Breuiter tantum in sua processit audacia, & effecit, vt duos legatos destinari peteret huius rei cognitores & iudices: obtinuitque eosdem duos quos corruperat.

Tandem

Tandem tractu temporis multa interuenerunt facta, quæ sicut scribentibus esset onerosum, ita legentibus tædiosum. Veniūt ergo legati Wormaciam. Henricus episcopus citatus comparet, nihil prætendere poterat pro se, quod admittere vellent iudices siue legati supradicti. Præsidentes autem iudicio in loco qui *Neuhusen* vocatur, Henricum laudabilem virum ab Episcopatu amouent Maguntinens. Arnoldum substituunt. Dicebatur autē quod Fridericus imperator huic negotio assensum præbuerit, sed occultum. Venerabilis vir Henricus tam manifesta peruersitate turbatus, ipsos peruersos alloquitur in hunc modum: Si ad sedem apostolicam appellarem cōtra vestrum iniquū processum, papa forsan ipse nihil amplius attētaret, & nihil mihi accresceret, nisi labor corporis, amissio rerum, & afflictio spiritus, & euisceratio mentis, & euacuatio gratiæ. Appello ergo ad Dominum Iesum Christum tanquam iudicem iustissimum: vos cito ad eius tribunal, ibi mihi coram summo iudice me responsurum exhibeo. Non enim iuste, nec secūdum Deum, sed mercede corrupti, sicut placuit iudicastis. At illi: Quum tu præcesseris, nos sequemur. Hæc autem ridentes & deridentes dixerunt. Acta sunt hæc anno gratiæ M C V. Dominus Henricus abiit ad quoddam claustrum Cisterciens. ordinis, non monachus effectus, sed in consueto habitu vitam ducens. Arnoldus nō moram faciens, quum fuisset, vt moris est, ab imperatore regalibus inuestitus, Maguntiam venit, ibiq; solenniter est susceptus. Post annum fere & dimidium venerabilis Henricus præsul defunctus, Deo ad quem appellauerat, totum processum lachrymabiliter assignauit. Arnoldus autem primordia sui consecrans præsulatus, purpuram optimam de almaria tollens, sibi fecit vestes, tunicam sorcotium & mantellum, vt in imperatoris curia gloriosior appareret. Sed omnipotens Deus non diu sustinuit istud nefas: orta est enim dissensio valde grauis inter ipsos ciues Magūtinens. Nam vna pars dolebat vehementer venerabilem virum dominum Henricum ab episcopatu amotū: alia gloriabatur & superbiebat Arnoldum substitutū. Erat enim oriundus de ipsa parte ciuitatis quæ *Selehofen* nominatur. Tam grauis autem crescebat de die in diem inuidia inter ciues, vt tribus diebus in septimana congrederentur, & per plateas cum gladiis, & fustibus, ac contis, cuspidibus, & lanceis inuicem se mactarēt, caderentq; hinc & hinc tanquam oues occisionis. Nec se Arnoldus interponere curauit pro pace & concordia reformanda: sed suos fautores potius contra partem aduersam animauit. Propter quod accidit, vt pars illa de *Selehofen* quam fouebat & animauit Arnoldus, maius monasterium occuparet, illoq; pro castro vterentur contra aduersarios. Durabat hæc dissensio dies multos, & clerus grauiter oppressus contemptus habebatur: quia iam copia maioris ecclesiæ eis concedebatur ad diuinum officium exequendum, non nisi pro illorum libitu laicorum, qui illud temere occupauerant: & iam quidem multi venerabilem Henricum conquerūtur mortis debitum exoluisse. Rem refero fratres omnibus illius seculi notissimam. Mors venerabilis Henrici multis innotuit: peruenit etiam ad aures illorum Cardinalium qui ab episcopatu eum amouentes se promiserant sequuturos, & ludentes ad alterutrum dixerunt: Ecce præcessit, suo tempore nos sequemur. Et ecce transiit tempus breue, & ambo vno die moriuntur. Nam vnus sedens in sede naturæ vt purgaret ventrem, omnia intestina sua in cloacam eiecit, & animam miserabiliter exhalauit. Alius manuum suarum digitos articulatim abmordens & de ore expuens, deformatis manibus, quasi se ipsum deuorans expirauit. O Deus vltionum. d.d.vl. h.c. *iustum exercens iudicium*, & in his omnibus non est auersus furor eius, sed adhuc manus eius extenta. Audita sunt hæc in terra nostra & fama celebri diuulgata, nec a quoquam aliud dicebatur, quam benedictus dominus, qui venerabilis Henrici iuste iniuriam vindicauit. Sic isti dies suos clauserunt. Crescebat autem in malum vehementius odium & pugna ciuium prædictorum. Iam conducuntur de foris auxiliatores milites ab vtraque parte, peruenitur iam ad maiores. Nam quidam comites promissionibus attracti huic prælio se immiscuerunt. Tractatur ab vtraque parte de sumptibus acquirendis: & pars quam fouebat Arnoldus, festinatum consilium inuenerunt, & vt mutuo acciperent de ecclesiæ ornatu, secretum habuere tractatum. Iam integritas ipsius ornatus in parte est non modica vulnerata. O Cardinales *carpinales*, pacem de terra accepistis, & vt homines se inuicem interficiant, vos fecistis. Quodcumque mali prouenit, quæcumque fuerint homicidia

perpetrata, vestra est in causa peruersitas, vestra est iniquitas operata, vt veniat super vos omnis sanguis qui effusus est, & deinceps effundetur. Ecce in omni terra non est qui huic malo velit occurrere ad sedandum, sed crescit & intumescit mare istud plenũ frementium bestiarum, ventis afflantibus vtiq; ex inferno. Iam se immiscet Arnoldus, qui quũ esset archiepiscopus loci, fautores plurimos acquisiuit in propriæ ciuitatis interitum & iacturã, nolens parcere, vt quidã ei imponebant, nec sexui nec ætati. Propter quod consilium pars aduersa, vt in mortem sui domini armarentur, iniit. Longo ergo & secretissimo habito tractatu, in proposito scelere se inuicem adhortantes, se roborãt & coniurant, tacent & abscondunt quicquid pro sua sit malitia perpetrandũ. Sed nihil apertũ quod non reueletur. Per plures enim admonitus Arnoldus est & præmonitus, vt se cautius obseruaret. Qui fertur suis monitoribus respondisse: Canes Maguntinẽs. mordere non norunt, nec aliquid valent quam latratibus deterrere: a corde carẽtibus timeantur. Erat quidam Abbas in claustro *Eberbach* ordinis Cistercienſ. qui ipsum Arnoldum pro suis excessibus sæpe literis arguit, & imminentia pericula intimauit. Erat quædam sancta virgo nomine Hildegardis, quæ per spiritum vidit ipsum Arnoldum citius moriturum: scripsisse quoque dicitur ei in hæc verba: Pater prospice tibi, canibus enim sunt funes abstracti, qui insequuntur te. Non autem acquieuit monitis aliquorũ. Accidit vt in vigilia Ioannis Baptistæ post prandium de quodam oppido *Bingen* ciuitati Maguntinenſ. appropinquaret, ac se in claustro monachorum iuxta muros ciuitatis ad sanctum Iacobum in monte specioso, sic enim dicitur, se locaret: & ecce Maguntinenſ. vsque in crastinum sese armant & condunt, vt quũ in ipso die Ioannis audita fuerit campana, quilibet sit paratus: & factum est ita. Venit dies, & maturius solito prandẽt omnes, pulsatur campana, & a maximo vsq; ad minimũ vniuersa ciuitas congregatur. Pręsul Arnoldus se iam dederat quieti, & audito campanæ sonitu vltra quã credi possit vehemẽter expauit, & timor irruit super eũ, amissoq; rationis gubernaculo quid posset facere ignorabat. Obstruxit aũt repagulũ, & lapidibus & lignis quibus poterat, ianuas omnes monasterij memorati. Turba aũt turbata ex aduerso omnes portas & fenestras, vel quoscunque alios exitus obseruabat, ne euaderet quem quærebat. Iam ignem ad officinas admouebant: vix & cum multa difficultate monachi recessum obtinuerunt: & dum monasterium fumo plenum, flammisque per circuitum premeretur, ipse præsul turrim monasterij ascẽdens, misericordiam deprecatur, & si quem offendisset verbo vel facto, satisfacturum se suppliciter pollicetur. Sed turba viso pontifice clamare cœpit furiose, nec poterant supplicantis verba præ tumultu turbatæ turbæ intelligi vel audiri. Sed admoto igne ad turrim in qua stabat, ipsum de turri descendere compellebant: flamma iam monasterio dominatur. Videns ergo monachos obtenta securitate abscedere, tentat si forte & ipse cum eis & inter eos possit euadere: assumpto itaque habitu monastico occultari tẽtat, vt & ignem qui inualuerat, & gladium euaderet, quem timebat. Apertis ecclesiæ valuis cum monachis fere abscesserat: sed a quodam est cognitus & detẽtus infelix. Quidam primo gladium vibrans collo Episcopi immersit. Alter in fronte eius percutiens mucrone ab aure vsque ad aurem, superiorem partem capitis ad inferius diuisit. Sicque actum est, vt alij contis, alij fustibus, alij gladiis, alij lapidibus mactantes, solo tenus præcipitarent. Iacentem sic & vulneribus & sanguine deformatum vulgus nequam & peruersum vestibus spoliarunt, quidam annulos de digitis abstulerunt. Reliquiæ quædam quas collo pendentes solitus erat ferre, ab aliis sunt ablatæ. Hæc autem circa horam nonam parum ante vesperas sunt peracta, nec poterant clerici ab ipsis malefactoribus aliquatenus obtinere, vt saltem occisus in loco traderetur debito sepulturæ. Sic ergo iacebat in campo super fossam ciuitatis, vbi canum & luporum transitus habebatur, desiderantes eum & ab huiusmodi bestiis deuorari. Tribus diebus sic nudus toto corpore manens, veniunt aliquæ maledictę fœminæ, caseorum, & ouorũ, atq; olerũ venditrices, mercatrices, meretrices, saxisq; dentes pontificis contuderunt. Alię vero stipites ardentes, & titiones fumãtes eius gutturi infixerũt, adiicientes linguis & labiis maledicta. Post diem tertium canonici S. Marię ad gradus, iam incognoscibilẽ & fœtentẽ furtim sublatũ, deferunt in ipsam Ecclesiã, lachrymosis suspiriis sepeliẽdo. O furiam Maguntinã, o maledicta gens, dura corde, gens immitis, gens intractabilis, gens indomabilis, gens iniqua, inuisa cœlo & terræ. Impia in Deum, seditiosa

seditiosa in inuicem, temeraria in sancta pace, quam nemo neminem honorātem honoret, nemo neminem amantem amet, nemo, &c. Væ tibi infelix Maguntia, quæ proprium patrem mactas, vt te in superbiam ponas, & parias genimina viperarum. Acta sunt hæc anno millesimo centesimo sexagesimo.

O Cardinales, huius rei vos estis initium. Venite ergo, venite, haurite nunc, & ferte architriclino vestro diabolo, eiq; offerte cum ea quam deglutistis pecunia etiam vosmetipsos. Perpetrato hoc scelere aliud sibi curare satagunt, nullam clericis quorum intererat eligendi potestas, licentiam concedentes. Assumptoque quodam Rudolpho cognomine Clobelauch fratre Friderici ducis Zeringiæ in sedem collocāt, adhuc occisi Præsulis sanguine fumigantem. Hoc autem factum est, vt possent vltionem imperatoriam quā meruerant, euitare. Erat enim idem Rudolphus vir potens, amicus ipsius imperatoris consanguineus propinquus. Hic pro inuestitura regalium & consecratione sua, ac pallio acquirendo, quod est pontificalis honoris insigne, consultans ac pertractans, quando sumpta non habentur in prōptu, vnde possint res huiusmodi acquiri, quibus in honore suo acquisitis dignitas obtineri, & obtenta valeret conseruari: & ad nutriendum ignem sumptuosæ ambitionis quasi lignorū struem secretiores consiliarij consilia subministrant. Thesaurus ecclesiæ nimius & inutilis perhibetur: quid enim grues argenteę ad fumigandum altare? posset & ecclesia tota thurificari thuribulis cupreis abundanter. Item ad quid calices aurei & gemmati tantæ quantitatis, vt in eis nō valeant diuina mysteria celebrari? Hæc & similia consilia placuerunt. Quę eo poterant facilius & citius adimpleri, quo percusso pastore grex dispersus, iam abierat vagabundus. Rudolphus ergo iam dictus episcopus nominatur, disponensque itineri suo brachium ab illa magna cruce, de qua supra mentionem fecimus, quæ Benna vocabatur, ad vsus necessarios amputauit: fideliter promittens se reparaturum brachium æqualis ponderis & valoris, si peracto negocio prosperum iter ei faceret Deus. Proficiscitur versus Romam, sed præuolauerat fama ad curiam, quæ facta fuerant manifestans: & papa tactus dolore cordis intrinsecus de morte crudelissima archiepiscopi, & de infamia intrusionis Rudolphi per manum laicam, & eorum maxime, qui crimen homicidij perpetrarunt: ipsam intrusionem, intrudentes cum intruso excommunicationis anathemate condemnauit. Rudolphus Clobelauch ad curiam non peruenit, inque via diem clausit extremum, proculdubio eius crucifixi occisus brachio, cuius ipse brachiū amputarat. De thesauro hoc sciatur, quod qui olim affluxit, nunc velocius auolauit. Magna eius pars imperatori creditur affluxisse, pars ab aliis ablata, pars Iudæis pignore obligata, pars furtim subtracta: dispersi sunt lapides sanctuarij, non quidem in capita platearum, sed in bursas furantium. Quæ vindicta sequuta sit mortem domini Arnoldi, hic credimus non tacendum. Ab imperatore proscripti perpetuo exilio sunt damnati, hi scilicet, qui manu nephanda ipsum facinus perpetrarūt: ipsa ciuitas omnibus iuribus, & libertatibus ac priuilegiis perpetuo est priuata. Murus, & fossarum, & aliæ turrium munitiones sententialiter condemnata, & destructa funditus & euersa, ita vt ciuitas ipsa deinceps lupis & canibus, furibus & latronibus pateat peruia: nec vnquam reædificandi habeat facultatem: insuper & plebs ipsa perpetua infamia subiaceat, totius deinceps exors gratiæ & honoris: destructæ etiam sunt munitiones ipsius ecclesiæ in diuersis locis, & ecclesia multipliciter afflicta. Successit post hoc dominus Conradus imperatoris cōsanguineus, de Bauaria oriundus. Sed suscitauit diabolus inter imperatorem & archiepiscopum immortales inimicitias, quia erat adhuc misera ecclesia Maguntinens. amplius castiganda. Causam huius discordiæ longum esset enarrare, ideo prætermitto, nam & præsentem materiam non contingit. Dominus itaque Conradus imperatoris non habens gratiam, exul & profugus fugit, Romam venit, ibique imperatori quicquid mali poterat fabricauit. Papa pro quadam causa imperatorem excommunicauit: ortumque est graue schisma inter ecclesiam seu clerum & imperium. In his omnibus dominus Conradus fuit imperatori aduersarius capitalis. Sic ergo iterum ecclesia Maguntinensis, patris spiritualis est solatio destituta. Non erat qui clericos in ipsa diœcesi ordinaret, chrisma consecraret, pœnitentes admitteret, moniales velaret, capellas & ecclesias consecraret. Hæc omnia mala ob venerabilis Henrici ab episcopatu amotionem, cuius supra memoriam fecimus, pullularunt.

O misera ecclesia Maguntinens. quid pateris? o lugubre & amarum poculum, quod tibi ira Dei miscuit ad potandum. Videns dominus Fridericus imperator durum sibi fore, & contra papam & archiepiscopum certamen gerere, domino Conrado aduersarium suscitauit. Instituit ergo dominum Christianum suæ quidem curiæ cācellarium, loco domini Conradi Bauari virum vtique miræ prudentiæ, in rebus ambiguis & arduis subtilissimi consilij & velocissimi inuentorem. Erat etiam vir miræ patientiæ in aduersis. Nulla in prosperis superbia extollebatur, vultus benignitate omnibus gratiosus, & alias honestis moribus adornatus. Hunc ergo quia tam ecclesiasticarum quam secularium personarum fauorem cognouit habere, constituit episcopum Maguntinens. Durauit hoc schisma annis XVIII. Tandem dominus Christianus se interponens inter papam & imperatorem, ambos ad concordiam reuocauit. Actumque est de episcopatu Maguntinens. vt dominus Christianus archiepiscopatum Maguntinens. obtineret pacifice & quiete, & dominus Conradus Saltzburgensis archiepiscopatum accipiens gubernaret. Erat etiam in ipsa ecclesia a puero enutritus. quieuerunt mala per tempus modicum, & dominus Christianus obiit. Obiit autem iuxta Romam. Grauiter ægrotauit, vicinus erat summus pontifex, qui episcopum vt proximaret, paternis literis hortabatur. Quumque papa ad archiepiscopum peruenisset, sed languor in *tantum* præualuerat, vt patri sancto assurgere non valeret. Facta ergo confessione *summo pontifici*, de manu eius communicationem sanctam accepit, aliaque ecclesiæ sacramenta: & dominus papa facta & dicta indulgētia in pace abiit, & dominus Christianus Deo animam reddens, mortem obiit. Audita morte domini Christiani imperator intime doluit, & vniuersa eius curia, & omnes quotquot intellexerunt grauibus suspiriis sunt turbati. Rursum etiam misera ecclesia Maguntinens. plorans plorauit, quod dolor eius renouatus est. Post hæc principes quidam dominum Conradum Saltzburgens. archiepiscopum, imperatoris recuperata gratia reformant, ita vt ipse imperator eundem archiepiscopum Conradum ad Maguntinens. ecclesiam redire postularet, quod ipse dominus Conradus maximo desiderio affectabat. Suscipitur ergo dominus Conradus in ecclesia Maguntinens. tanquam fuisset angelus Dei. In continenti autem postea grauem ponebat exactionem in clerum, & mirati sunt vniuersi, & omnes qui audiebant, dicebant: Qualis est hic, qui tributarium facit clerum? Sed conualuit hæc pressura, & exin hoc suis deinceps successoribus relinquebat. Modico tēpore post imperator Fridericus dum transiturus esset riuulum paruulum qui pedibus poterat transmeari, impetu aquæ quasi submersus est. Ipse dicebatur fuisse aliquantum grauis venerabili viro domino Henrico archiepiscopo, & ad ipsius depositionem occulte consiliū ministrasse. Huic filius suus Henricus VI successit, quieuitque terra a prælijs. Iam sperabat ecclesia Maguntinens. post tot calamitates, miserias, pressuras, iacturas, ærumnas, fletus & vulnera in statum surgere potiorem, & pastoris proprij protectione & præsentia cōsolari. Sed adhuc diuina hoc vltio non admisit. nam ignis egressus de foro fæni, quem veniens ventus ab Oriente detulit super templum, combustaque ecclesia, & libri multi & boni, priuilegia quoque multa, & valde vtilia sunt consumpta, etiam pars ornatus magna partim ignibus deuorata, partim per asportationem subtracta. Venerabilis autem pontifex dominus Conradus nouam monasterij fabricam inchoauit, sed non cōsummauit. In his omnibus nec clerus a suis se lasciuiis temperauit, nec laici a sua malitia respirarunt. Post paucos annos ventus veniens ab Occidente pinnaculum templi deiecit. Erat autem ligneum & super ciborium antiquum collocatum. Cum tanto autem impetu in ipsam structuram ventus irruit Occidēs, vt quasdam trabes in Rhenum mitteret, quasdam vltra Rhenum ad miliare iuxta villam *Hocheim* in aere deportaret. Certissimum a multis famabatur, quod non ventus sed diabolus hoc fecisset. Erant enim trabes quercinæ & abiegnæ quantitatis illius quæ in torcularibus solent esse. Ego memor sum istud vltimum accidisse. In omnibus his non est auersa ira domini, sed adhuc manus eius extenta. Post hæc iter cœpit idem archiepiscopus transfretare, & de manibus Sarracenorum eripere terram sanctam, atque restituere cultui christiano: seipsum & alios multos cruce signauit, mare transiuit, fere tribus annis militans domino in partibus trāsmarinis. Circa finem anni tertij Henricus moritur imperator: heu heu, væ terræ de partibus Hierosolymitanis. Redit archiepiscopus, terram reperit desolatā

incendiis

incendiis & rapinis. Nusquam enim vbi rex non est, gubernator vel potens, non potest a populo pax haberi. Desideratur ab omnibus Conradi archiepiscopi aduentus, & ecce venit desideratus, & terram inuenit præliis & incendiis conturbatam, studebatque omni desiderio pacem terris, & quietem prouinciæ reformare: & hoc fecisset, si mortis debitum non soluisset. Graui enim ægritudine fatigatus, & cum de die in diē se conualescere speraret, subito & insperata morte præuentus Deo spiritū reddidit M CC.

Audita morte archiepiscopi dux Bauariæ filius fratris eius omnem thesaurum & ornatum, quem in casulis, & infulis, & cappis habuit copiosum, & ecclesię donare deposuerat Maguntinens. abstulit violenter: quod tamen Deus non reliquit inultum. Nam & ipse dux post multum temporis interfectus, turpiter interiit, neque corpori Christi participans, neque regno, vt existimatur. Equidem iuste satis superque satis, vt qui beatum Martinum debito sibi decore spoliauerat & ornatu, ipse quoque cœlesti ornatu & gloria priuaretur. O altitudo & profunditas iudiciorum iusti iudicis Dei, terribilis in consiliis super omnes filios hominum. Imperator abierat, & surgunt duo reges pro imperio litigantes: non est qui a malis imminentibus se abscondat. Maguntinens. archiepiscopus non est, & duo pro eo, quis eorum fiat maior, decertant. Ex vtraq; parte amici & fautores promissionibus & muneribus acquiruntur. Et turpe est dicere, ipsi clerici electores simoniæ vitio maculantur, & multiplicantur mala super terram, & scinditur ecclesia Maguntinensium. Qui vni adhærent, cum eo recedunt: alij remanent cum altero. Sufficere poterat ad desolationem terræ vnum schisma. Sed funes peccatorum dupliciter circumplexi, difficilius dissoluūtur. Peruertunt cuncta simul hæc duo schismata iūcta, regum, pontificum, nec nouit amicus amicum. Vna pars quæ remanserat canonicorum cum suo electo excommunicatur. Sed ipsi hanc excommunicationem se simulantes ignorare, diuina celebrare non omittunt. Durauit hæc contumacia annis VIII. Contigit post hæc, vt rex Philippus, qui fouebat hanc partem interdictam, occideretur in ciuitate Bambergensi, & hæc pars debilitata est, atque fautores alterius episcopi qui de ciuitate exierant, conualuere. anno Domini millesimo ducentesimo octauo. Principes post mortem Philippi regis in Othonem conueniunt, qui fuerat aduersarius Philippi pro imperio, cuius parti etiam papa fauebat. Iste Otho maturauit ad papam venire pro imperiali consecratione: solenniter proficiscitur, consecratur: post annum excommunicatur. Eique filius Hērici imperatoris rex Siciliæ Fridericus suscitatur a papa: redeūt mala, surgūt incēdia, spolia reuiuiscunt. Fridericus venit de Apulia cōtra Othonem: post annos aliquos Otho moritur. Fridericus dispositis pro vt melius potuit rebus. Romam proficiscitur, in imperatorem consecratur, anno Domini millesimo ducētesimo vicesimo, ab Honorio papa. Quo mortuo Gregorius papa succedit. Hic etiam Fridericum excommunicauit, lætantur prædones, & exultāt lictores capta præda. Conuertuntur vomeres in gladios & falces in lanceas, non est qui in latere non deferat chalybem & lapidem in præparationem incendij, & in exustionē: omnia mala confluunt specialiter super ecclesiam Maguntinens. & maxime circa partes Rheni de ciuitate Spirensi vsque Coloniens. Post mortem domini Siphridi archiepiscopi Maguntinens. senioris succedit dominus Siphrid. fratris eiusdem filius: hic duobus annis laudabiliter vixit: sed quia elati cordis erat & superbiæ magnæ, nimis se contra Fridericum imperatorem erexit, non quidem vt diuinam, sed papalem gratiam obtineret. Graui etenim infamia nō solum apud papam, sed & apud omnes homines laborabat. Hic ergo vultum & animum leonis induens, Leo factus est, & cœpit orphanos & viduas facere, villas comburere, ciuitates destruere, homines deuorare, terram in desertum deducere, & papæ mirifice complacere. Et quia iam inquisitionis literas contra episcopum dederat, ex his factis fratrem venerabilem appellabat. Hic Siphridus episcopus malum opus operatus est, qui per flammam ignis terram depauperauit, & thesauros ecclesiæ ablatos, prædonibus dispersit, dedit raptoribus, iustitia eius non manet in seculum seculi. Is itaque Lantgrauiū Thuringiæ in regem eligi procurauit: sed breui viuens tempore, & regnum & animam resignauit. Interea Gregorius papa moritur, sedes vacat annis duobus vel tribus. Huic autem papa succedit Innocētius quartus, qui in concilio Lugdunens. contra Fridericum imperatorem depositionis sentētiam promulgauit. Mortuo Lantgrauio rege Wilhelmus comes Hollandiæ in regem eligitur

tantum ab archiepiſcopis Maguntinenſ. & Colonienſ. Poſt breue tempus dominus Siphridus archiepiſcopus etiam rebus valedicit humanis, abiẽs in regionem lõginquam, nec tamen ideo ceſſant mala. Conuenerũt ergo fratres eccleſiæ Maguntinenſ. tractantes de patre futuro, perſuaſi qui poſſet ipſam tot & tam grauibus oppreſſam miſeriis, & tanto tempore iam plorantem paternis affectibus conſolari, & concorditer in venerabilem virum dominum C. Colonienſ. archiepiſcopum vota ſua tranſtulerunt, poſtulantes a ſede apoſtolica ipſum ſibi præfici in paſtorem: ſed, heu heu, hoc nõ poterat obtineri, non eſt hæc poſtulatio admiſſa, ſed electio capitulo reſtituta. Et ne archiepiſcopus Colonienſ. ægre ferret ſuum deſiderium non completum, ipſi legationis dignitas eſt commiſſa: conſedere rurſum fratres eccleſiæ Maguntinenſ. eligunt ſuum præpoſitum nomine Chriſtianum, qui a cunabulis fuerat in ipſa eccleſia enutritus. Eadem die eſt a legato qui tunc erat præſens, confirmatus, & a rege regalibus inueſtitus die Petri & Pauli. Omnia hæc acciderunt vno anno, ſcilicet, quod dominus Colonienſ. eſt poſtulatus, quod factus eſt legatus, quod dominus Chriſtianus factus eſt epiſcopus & cõſecratus, quod pallium eſt aſſequutus. Omnes religioſi, & qui Deum præ oculis habere credebantur, ſuper huius hominis promotione gaudebant, ſperantes pacem rebus dari maxime, quia idem bellicis rebus non fuerat aſſuetus: etiam qui negotio *fuerant inimici*, congratulantur ei. Sed non ſtetit diu in epiſcopatu: accuſatur *enim apud papam*, quod omnino inutilis eſſet eccleſiæ, & quod euocatus ad expeditiones regis inuitus veniret. hoc autem verum erat, eo quod fierent incẽdia, ſectiones vinearum, deuaſtationes ſegetum. Dicebat etenim nequaquam decere talia ſacerdotem. Sed quicquid deberet per gladium ſpiritus, *quod eſt verbum Dei*, omnimode ſe promptum aſſerebat, & voluntarium ſeruitorem. Quumque eius prædeceſſorum ſequi veſtigia moneretur, reſpõdit: Scriptum eſt, *Mitte gladium in vaginam.* Ob hoc in odium regis & multorum incidit laicorum. Qui omnes eum accuſantes, apud papam obtinuerũt eum ab epiſcõpatu omni ſubmoueri. Ceſſit ergo anno Domini M CC LI. Subſtitutus eſt autem ab eodem legato adoleſcens ſubdiaconus Gerhardus nomine, filius comitis Cõradi, qui dicebatur Syluester Comes. Hunc autem ſubſtituit Cardinalis presbyter & legatus inductus a quodam Henrico archiepiſcopo Herburgdunenſ. qui ſocius erat ipſius legati: nec tamen hoc ipſe Henricus archiepiſcopus conſuluit ſine cauſa: acceperat enim occulte CC marcas pecuniæ numeratæ a Gerhardo, quem idem archiepiſcopus inſtitui procurauit. Nihil opertum quod non reueletur. Præter has autem CC marcas factæ ſunt deſtructiones multæ eccleſiæ Maguntinenſ.

Exſcriptum Maguntiæ e libro quodam vetuſto.

CONRADI VECERII REGII SECRETARII LIBELLVS DE REBVS GESTIS IMPERATORIS HENRICI VII.

HISTORIAM quiſquis aggreditur ſcribere, eam maxime virtutem tacite polliceri videtur, vti fide nitatur aſſertio: puſillumque intereſt, munuſne commemorandi res geſtas, integritatis ſuæ conſcius vltro quis ſuſcipiat, an publicandorum poteſtatem actorum Cæſaris permiſſu nanciſcatur. Atque eo magis, quod hunc quum ſeligit princeps, non illud agit vt bonum grauemque velit efficere (quis enim præter immortalem Deum, cuiquam probitatem conferat?) ſed quo veracem videri iniũctione mandati teſtetur. At hiſtoricus vt primum res memorandas commendare poſteritati decreuerit, primum omnium de moribus ſuis ipſe videtur iudicium facere, ſeque eum promittere, qui & fideliter & accurate cogitata prompturus ſit. Has res ego mecum etiam atque etiam reputans, quãquam non ignorabam propenſiorem illico fore lectorem ad carpenda quæque recentia, quam comprobanda:

probanda: ſperare tamen cœpi, fieri poſſe, vt quum ſingularem regem deſcribendi cauſa iuſtis rationibus aſſumptum cognouiſſet, inſtitutum noſtrum boni conſuleret. Namque & res dignæ videbantur quæ referrentur in literas,& extabat,qui ante nos id feciſſet nemo, quod equidem nouerim. Tum neceſſitudo patriæ me vel maxime impulit, non ea quidem, vt principis noſtri facta plus æquo prædicarem, ſed quæ apud varias ſparſim gentes & barbaris linguis, & per partes legi compereram, in corpus libri cuiuſpiam Latini poſſem redigere: omni interim ſoli natalis affectione ſepoſita: alioquin nec veterum cuiuſquam acceptanda eſſet induſtria: qui quum regum res maximis voluminibus poſteritati traderent, eorum ipſorum tamen quos perſcribebant, & clientes & populares habebantur:adeo quæ ex officio gerimus,ab iis, quæ forte priuatimque fiunt,diſtinguuntur. Nunc ad inceptum redeo. Qui maiores imperatori Henrico, aut omnino parentes fuerint, quamuis curioſa veſtigatione cognoſcere non potui: ſed & vxor illi quæ cuiaſque fuerit, itidem prope in ambiguo eſt. Ipſe, quod conſtat, Luceburgiæ comitatum hæreditate obtinuit, Romam profectus, & Baldeuino fratri Treuirenſis eccleſiæ archiepiſcopatum confecit, & ſummis antiſtitibus ac bono cuique ſapientiæ & comitatis ingens argumentum edidit. Fuit olim Luceburgia Treuirorum portio, idque vt credam, propinquitate locorum adducor. Hanc poſtmodum Henricus Romano admotam imperio, ducariæ dignitatis inſignibus exornauit. Situs eius ab Arduennæ ſyluæ termino, quatenus hodie appellationem obtinet, ad Moſellam fluuium,cuius amnis Burdegalenſis Auſonius carmine ſatis prolixo meminit, finitimarum ditionum his limitibus cingitur,Gallico,Lotharingo, Metenſi, Treuirico, Iuliaceno, Leodio. Oppida non amplius nouem, maior quondam numerus. Sed eum & pia,vt aiunt,Henrici liberalitas, tribus municipiis Sareburgo, Vitelliaco,& Treuirorum maximo templo donatis, & Gallica bella coarctarunt. Gens potiore ex parte Germanica, regione tamen Gallicam ſpectante, eius quoque nationis moribus linguaque vtens. Hæc de Henrici origine patriaque tametſi pauxilla, tenuitatem confeſſo præmittere placuit. Quanquam non me præterit, circumferri iampridem libellum vernacula lingua conſcriptum, de fœminæ Melyſſinæ præſtigiis, octauo quoque die pubetenus in anguem commutari ſolitæ. Quam inter maiores ſeptimi noſtri connumerare nituntur. Eum vt nec approbare, ita nec refellere animus eſt. Quur enim non veneficia fieri poſſe conceſſerim,dum ſi tradantur vt veneficia. Quis enim non illa faſcina legens obſtupeſcat, neque tamen protinus tanquam conficta repudiet?

Scylla venit, mediaq; tenus deſcenderat aluo,
Quum ſua fœdari latrantibus inguina monſtris
Aſpicit,ac primo non credens corporis illas
Eſſe ſui partes,refugit, &
Cerboreos rictus pro partibus inuenit illis.

Sed a fabulante poeta eos verſus exaratos obiicies. Hiſtoriam accipe:

Hæc ſe carminibus promittit ſoluere montes,
Quas velit: aſt aliis duras immittere curas.
Siſtere aquam fluuiis,& vertere ſydera retro,
Nocturnoſq; ciet manes,mugire videbis
Sub pedibus terram,& deſcendere montibus ornos.

Alius quoque eiuſdem profeſſionis ſcriptor hunc in modum cecinit:

Mens hauſti nulla ſanie polluta veneni,
Incantata perit ----

Libet & teſtimonium quanquam non admodum diffinitum, vnius e noſtris ſapientibus afferre in medium. Hæc vel falſa ſunt, inquit diuus pater Auguſtinus, vel tam inuſitata, vt merito non credantur. Firmiſſime tamen credendum eſt omnipotentem Deum omnia poſſe facere quæ voluerit,ſiue iudicando,ſiue præſtando:nec dæmones aliquid operari ſecundum naturæ ſuæ potentiam (quia & ipſa angelica creatura eſt, licet propior ſit vitio maligna) niſi quod ille permiſerit, cuius iudicia occulta ſunt multa, iniuſta nulla. Nec ſane dæmones natura creant, ſi aliquid tale faciunt,ſed ſpecietenus, quæ a Deo vera ſunt creata,commutant,&c. Quid an non conſonantia de ortu maximorum quondam principum aliorum traduntur? Alexandrum nempe Macedonem

complexu Olympiæ matris draconiſque genitum, ideoque appellatum fuiſſe Hammonem? Scipionem Affricanum & diuum Auguſtum, eiuſdem ſuperſtitionis interuentu cõceptos: quin & in Oceani Gallici inſula quadam nouem Gallicenas illas fuiſſe tradunt authores, quum aliis artibus præditas, tum vertẽdi ſe in quas formas liberet. Quibus ex locis ortam fuiſſe Melyſſinam non eſt abſurda coniectio. Sed de his alias. Certe prænobiles, tum in Galliis, tũ apud inferiores Germanos ſcio familias, & patriæ noſtræ deferentes prænomen, & in Galleato imaginum apice (cuius ſtemmatis diligẽtiſſima ac minime perfunctoria cura fuit veteribus) id monſtrum cuppæ balneatoriæ inſidens. Sed & turrim ingentem medio ciuitatis noſtrę ſitam, paulo ſupra ætatem noſtram bona ex parte prolapſam vetuſtate comperi, in qua vanitatem illam fuiſſe peractam fama per manus traditur. Poſtremo Carolũ feliciſſimum ſeculi noſtri principẽ nondum pubeſcẽtem, quum de nuptiarum fœdere cum Renata Ludouici Gallorum regis filia ineundo tractaretur (quanquam illi larga poteſtas erat e ſubiectis aliis gentibus titulum aſſumendi) totis tamen tabulis haud alia quam Lucenburgiæ appellatione fuiſſe denotatum, non in minima gloria poſuerim vſque adeo, vt niſi aliis vitiis ſupradictum opuſculum laboraret, quippe in quo parum veriſimilia referuntur, interdum aduerſa, nonnunquam diſſonantia, non difficile fidem mihi faceret. Enimuero quo commodius ad ipſius Henrici res noſtra feratur oratio, & rectum viſum eſt, & neceſſarium, pauca prius de ſtatu temporum illorum ſupra repetere.

Anno a Chriſto ſaluatore genito M CCC II, Francorum rex Philippus cognomento pulcher, graue aduerſum pontificem maximum Bonifacium octauum conceperat odium, tum Gibellinæ factionis ſtudioſiorem exiſtimans, tum quod fidem temere præuaricatum contenderet. Promiſiſſe enim ſibi paucis ante annis, quum alia quædam, tũ de ſumma Romani imperij poteſtate ab Germanis ad Gallos traducenda, atque adeo Carolum fratrem diſerte fuiſſe in conuẽtis nominatum, cui id decus primum aſſignaretur. Hæc videlicet policita nunc cecidiſſe ad nihilum, Alberto Auſtrino Teutonico principe palam nuper decretis eius comprobato. Eas rex cauſas grauius ſecum conſiderans, rationem irarum exequendarum perquirit. Neque difficilis mox via Bonifacij irritandi inuenta. Columnia gens Romæ opibus & clientelis inſignis octauo inter comitiorum arcana ſuffragij iure, ne legeretur obſtiterat. Itaque eis quoque Bonifacius per ſpeciem expilati theſauri eccleſiæ effecerat, vt & ædes & ſuburbana familiæ publice diruerentur, & qui eorum cardinales iam eſſent, venerando collegio excederent. Interea Stephanus ex ea gente profugus in Gallia agitans, idoneus Philippo viſus eſt, per quem initia malorum fierent. Cœptus comiter humaneque haberi, liberaliuſque quam fortuna exulantium eſt. Ad hoc Philippus ne quid impotentiæ prætermitteret, ſacerdotales Galliarum titulos a pontificibus antea pro decretis, proque more ſanctæ matris eccleſiæ componi ſolitos, ipſe ordinare citra cõſenſum prẹſidis Romani ſtatuit. Quæ vbi ſummus antiſtes intelligit, grauiſſime tulit iniuriam, peſſimi exempli, id quod erat, exiſtimans, ſi vel anteceſſorum recte conſtituta temere reſcinderentur, vel autoritatem pontificiam laicus princeps prophanaſſet. Augebatur indignitas ipſius Bonifacij, ſupra quam dici poteſt ambitioſa magnitudine animi, & contumeliarum inſolẽtis. Itaq; quo partes ſuæ iuſtiores vulgo noſcerentur, lege potius agere quam armis inſtituit. Prælatos Gallicos maiores cõuenire Romam vniuerſos iubet, ad publicam ſynodum celebrandam. Hi, ne regno decederent, Philippi prohibitione intercluduntur. Quibus rebus ad octauum delatis, increpatur rex primum per literas, deinde quum caſtigationem contumaciæ paruipenderet, ſacrorum participatione arcetur. Neque eo minus prælatis regni ipſe Lutetiam accerſitis, cauſam quoq; ſuam approbare nititur. Pontifex ne nullam non rationem coercendi Pulchri tentaret, Flandrorum partes tueri aggreditur. Ea tum gens, quod ſuperbius imperatum ſibi diceret, Gallicum iugum detrectabat. Cum ſuperis quoque Germanis amicitiam interiorem coniungit, iuſſo Alberto quibuſcunque poſſet viribus, fines Belgarum quatenus Philippici iuris eſſent, incurſare. Sed nihil ea Gallum a conſilio dimouerunt. Miſſi clanculum in Italiam qui Campanos, ſi qui forſan priuatas ob iras infenſi eſſent Antiſtiti, corruptos auro traherent in ſententiam, cæteraque comprehendendi eius idonea mature appararent. Neque euentus infando commento defuit. Anagniæ agens pontifex, a Sarra Columnio

duce Gallicæ multitudinis non prouiſo irrumpente ſumma luce circumuenitur, liberæq; cuſtodiæ traditum oppidani immodice (vt æquũ erat) funeſto ſcelere conturbati, triduo demũ elapſo, receptis animis exemerunt. Ipſe Romam regreſſus, dum vindictæ modos altius inueſtigat, morbũ, vt creditur, ex ægritudine nactus, interiit. Vndecimus Benedictus octauum, Clemẽs Quintus Benedictum, munere ſummi pontificatus inſequitur. Reyterãdum Gotthonem quoad priuatus erat, appellabant Burdegalenſem Archiflaminem. Is enim variantibus nonnihil patrum ſententiis, inter alios duos Pulchro ab ſuarũ partium cardinalibus nominatus extiterat, quẽ rex, quoniã id temporis plurimum poterat, ſi ita ſediſſet, ſolenniter nũcuparet. Philippus inſperatæ dignationis lætitia geſtiens, Reyterãdum accerſit, in ſuaq; manu papalia Comitia prolatis epiſtolis cardinalium, repoſita edocet, cæterum poſtulata quædam ſex capitibus comprehenſa recipi ſibi prius, quam res cõfici poſſet, oportere. Gottho nihil minus, quam quæ iactabantur, vel ſperans, vel cogitans, illudiq; ſibi exiſtimans, cũctari primum: vbi ſerio agere principem comperit, actis in præſens gratiis, capita ſe regiæ petitionis præſtiturum promittit. Data acceptaq; fide placita curantur. Raymundum cardinales Gallici duodecim ſummum eccleſiæ Romanæ ſacerdotem in gratiam regis conſalutant. Italicos ſtatim patres, vt idem facere vellent, epiſtolis nũciiſq; celerrimis adhortati. Gottho vt primũ quæ ab rege acta de ſe fuerant, Italis quoq; probari cognouit, ſenatũ ſtatim Cardineum vniuerſum, regeſq; Tranſalpinos aliquot conuenire Lugdunũ iubet, ad peragenda inaugurandi ſolennia. Id edictum tametſi prælatis Auſoniç non perinde arrideret, pontificiam aulam trans alpes conceſſuram gementibus: coiere tamẽ in ciuitatem deſignatam non infrequentes, ibi declaratus ex more maximus eccleſiæ Chriſtianorũ epiſcopus, quintiq; Clementis appellationem ſortitus, mox Philippum cenſuris (namque id primum poſtulatorum caput extiterat) quibus innexum a Bonifacio diximus, exoluit, reliqua promiſſorum tempeſtiue ſe effecturum affirmãs. Sed nec ea Philippus poſthabenda ratus, Pictauos in conuentum accerſito Clemente de cęteris deſiderij ſui partibus referri iuſſit in medium. Summa petitio erat de abolenda in perpetuũ memoria Bonifacij. Neq; prætextu caruit flagitatio impudens, articulis quadraginta ingenio cauſidicorum excogitatis, quibus Octaui mores, præter alia facinora de hæretica impietate ſuggillabantur. Hic vero hærere æſtuareq; Clemens, quid nam cõſilij in re tam inexplicabili caperet. Nãq; inde occurrebat ſacramenti interuentu firmata promiſſio, hinc innocentia Bonifacij, qui vt neque forſan inſons prorſus criminum haberetur, ita non vllum extare de obiecto admiſſo indicium: quin exemplis, decretis, cõſtitutionibuſq; declaratum abunde reliquiſſe, quanto ſtudio, quantaq; fide gubernacula culminis apoſtolici procuraſſet. Sollicito inter has curas Quinto, opportune Nicolaus cardinalis Pratenſis interuenit: cui, quod arbiter omniũ arcanorum haberetur, nudantur ordine omnia. Is, vt erat ingenio ad ſubita etiam quæque moderanda dexterrimo, primum confirmato pontificis animo, ſcire ſe quid potiſſimum illi conſilij profuturum ſperaret affirmat, regias in primis ſpes ali diſſimulãter augeriq; placere, tum doceri cupidum principem, quo magis rata fiant quæ ad Bonifacij cineres attinent, videri futurum conſultius, ſi tanta res non niſi publici conſilij ſenatuſconſulto firmetur. Quam ſententiam vbi Gallus approbauerit, ſedem conuentui Viennam inter Allobroges deligat, aliamve ciuitatem quampiam & liberam, & ad excedẽdum regiis finibus opportunam. Placuit Quinto cardinalis ſuggeſtio. Itaque de voluntate Philippi Viennã maximo Chriſtianorum conuentu edicto, Octauoque de oppoſita impietate ex ſententia patrum abſoluto, ipſe ibi paucos commoratus dies, Auenionẽ in Roberti regis prouinciam ſeſe contulit. Nũc tandem ad Henricum noſtrũ deflectat oratio. Anno a Chriſto M CCC VIII rege Roman. Alberto per inſidias nepotis occiſo, nunciatum eſt principes, quorũ legendi Cæſaris ius eſt, de ſufficiendo Imp. parũ conuenturos. Philippus diſcordiam Germanorũ cœptis ſuis optime conductarã exiſtimans, ſecretiorum modo conſiliorum arbitros coire iuſſos de noua diſpoſitione interrogat. Veniſſe aliquando tẽpus ſuo quoq; ſeculo exornandi regni Gallici: ſextum antea poſtulatorũ caput, quod ad eũ diem conſulto noluiſſet Clemẽti prodere, id vero nũc expromere ſtatuiſſe, de Carolo fratre ſubſtituendo in imperium, deq; ea dignitate per ſenatuſcõſultum in perpetuum tranſponenda in Galliam. Eſſe Clemẽtem iampridem in poteſtate, poſſeq; rem & iure

& exemplo nixam facile transigi. Cui enim fiat iniuria, si vacantis imperij permutetur cōditio? Idem fecisse pontifices olim alios. Deniq; fatorum seriem conuenire cū eiusmodi proposito, vt quēadmodum principatus ille de Græcis quōdam in Francos, sicut ei videbatur, deque ea gente ad Italos, ac postremum ad Teutones translatus crederetur, ita rursus ad Francorum posteritatem remigret. Mouit vniuersos proceres relatio regia, laudatoq; nobilitandi Gallorum regni desiderio, de consilij sententia decretum fit, & vt Philippus & Carolus primo quoque tempore ante etiam quam Germani irent in suffragium, Clementem numeroso comitatu adeāt, rumore quidem disperso, quasi ad persequendam Bonifacij criminationem veniant, reuera autem vt protinus quam Auenionem inierint, pontificem de sexta & ad id tempus ignota petitione commonefaciant. Eam occultationem nihil fuisse aliud, quā de imperatorio apice publice transponendo in Celtas. Abdere vero rem placuisse eatenus, quam apud Bonifacium quoque tentauissent, vt ne viuum regnātemque Albertum affecisse videretur iniuria. Nec repugnaturum Clementem quantumuis audaci flagitationi, videlicet, iam instructo exercitu verius quam famulitio territum. Edicto per vniuersam ditionem dimisso, generosi clientes ad regium iter apparati conueniunt, equitum sex millia fuisse tradūtur. Enimuero sicuti recte institutis diuinus fauor arridet, ita improbe consulta *iuxta Sexti* Pythagorici sententiam, funestus insequitur exitus. Permanauit certe *ad pontificem* quamuis latitantis conciliabuli astutia. Quare denuo accersito Pratense intimorum, vt diximus, omnium socio, ac iam ante exoso Philippum ob insectationem Bonifacianæ memoriæ, quæ si tolleretur e medio, & acta quoque illius, in quibus Cardinalatus censebatur, quem Octauus illi contulerat, cōuulsum iri verebatur, nouam huiusmodi ambiguitatem aperit. Ille ad innatam sapientiam versus, quam maximis itineribus, inquit, & antequam Gallicę petitionis mentio in senatu fiat, nunciandum in Germania censeo, de successore quammaxime mature surrogando. Quum Clemens, quē igitur præcipuum crederet, tantæq; successioni idoneum, quæsiuisset: Pratensis ecclesiarumne libertatis respectu, an studio Gibellinarum partium, an consuetudinis in vrbe quōdam institutæ memor, Hēricum ait Luceburgiæ comitem nulli Germaniæ principum cedere arbitror, siue religionem, siue fidem, seu certe magnitudinem animi spectaueris. Neque dubium, si eo celsitudinis benignitate tua prouectus fuerit, nulla non re vel pōtificiis obtemperaturum iussis, vel immunitatem ecclesiæ propugnaturum. Sane clanculum & dissimulanter cuncta fieri oportet, ne si publico senatu in patrumq; conspectu cogitata retexeris, qui cardinales Philippo student, proditis illico rebus, vota nostra conturbent. Itaque quas ipse literas dabis in Alemanniam, pusilla modo formula placet obsignari, quasi non scriptas de rebus grauissimis: Ego seorsum prolixas de tota re alias exarabo. Iuuit assertionem Cardineam Henrici quoque integritatis gloria, quam ex rebus fortiter probeque gestis fama iam pridem exorta ad Clemētem quoque pertulerat. Delatis ad Germanos epistolis, reque intellecta, Comitiorum solennia maturantur, valuereque adeo pontificiæ cardinalisque literæ (qui & illud adiecerat, nisi bonis consiliis protinus obsecundarent, Cæsarei fastigij apicem, iurene, an iniuria, relicto Rheno trāsiturum in Galliam) sed & maxime spectata virtus Henrici profuit, vti cunctorum suffragiis, ac ne vno quidem repugnante, Romani regni sceptra florenti iuueni deferrentur. Autores habeo Luceburgi transacta fuisse comitia. Quod ascribēdum putaui magisne ignorauisse eam rem crederet, quam vt morem locumque vetustum tam tumultuario præsertim tempore prætermissum existimarem. Ille vt cōtra opinionem hominum per Celtas perq; comitatū pontificis renunciatus rex fuit. Pulchellus, qui iam festinabat compellare Clementem, illusum se animaduertens, domum irritus spei repetiit, nūquam postea bene de eo pontifice sentiens. Luceburgius, qui nihil minus quam Cæsarea gubernacula sibi credēda cogitauerat, omniū primum gratias immortali Deo lectoribusq; agendas censuit. Mox ad ea, quę & tempus & res & maleuolorum conatus ferebant, conuersus, mittit in orā Narbonēsem, qui a Clemente postulēt, vti ratam sibi facere surrogationem pro more dignaretur. Principes legationis, Sabaudiæ comes (nomen vt in plerisq; sequentibus non traditur) & Guido Namurcæus Flandri comitis frater, ambo ex propinquis regiis. hi a Clemēte, totoq; cætu Cardineo comiter humaneq; habiti, mense Aprili, comprobationem actorū in Germania, causa

cognita,

cognita, impetrarunt. Decretum vti e cardinalibus Pratẽsis & Fliscus prima quaq; occasione in Italiam proficisci maturarent, gentibusq; cis alpes habitantibus, apostolica vice praeciperent, ne quid impedimẽti morarumve, quo minus potestas nouo regi petendę vrbis foret, astruerent, quin obedienter atq; hospitaliter aduentum illius curarẽt excipere. Sunt qui legem adiectam fuisse probationi affirment, vt intra primum biennium ad motus Italiae compescẽdos Romam solita expeditione properaret, simul ipse summos Imperatorij nominis fasces acciperet, quum tres proxime antecedentes principes eum honorem praetermisisse cõstaret. Sabaudo reuerso, volũtateq; Clementina perspecta, conuentus Aquisgranum indicitur. Coiere anno insequente ad id conciliũ inter alios proceres dux Brabantiae, comes Flandriae, & comes Raynaldus. Ibi peractis solennibus generoso vertici regium diadema archiepiscopus Agrippinę more maiorũ ad octauum Idus Ianuarij imposuit. Quem diem & cõstitutiones ecclesię celebrari ob memoriam Magorum iusserunt, & tum publica laetitia celebriorem reddidit. Anno a Christo genito M CCC IX ad diem VI Idus Maij, coelum ardere visum, discurrente flãmae vortice e plaga Boreali in Meridiem. Quo typo aduentũ Henrici portendi Italorũ multi crediderunt. Interea Carolus Siciliae rex secũdus, Gallicae originis, cis fretum regnans, rebus humanis excessit. Plures huic filij, nempe maior natu Carolus Martellus cognomine, & Robertus. Martellus viuo etiamdũ patre mortẽ, sed filio relicto, obiit. Qua in specie, exq; facto ipso, larga disputandi materia iureconsultis est nata, nepos'ne antecedere iure possit patruũ in successione auita. Sed & responsis prudentum & pontificia pronũciatione quadam Robertus annixus, compendium haereditatis obtinuit, paternaq; nece comperta, mox Aueniorem properat. Ibi nullis non modis Clementis amicitia comparata, adeo promouit, vt & rex vtriusq; appellaretur Siciliae, & quicquid pręterea alieni aeris patri auoq; per belli quondam tempora ecclesia Romana crediderat, illi ferretur acceptum: summa aureorum sex millia superauisse putatur. Tantis beneficiis Robertus se obnoxium sentiens, actis ad tempus gratiis, operam curamq; Clementi omnem gratitudinis ostendendae pensandęq; dignationis detulit. Hic Quintus qui Luceburgium, vt supra tetigimus, paulo ante regem Romanum declarauerat, siue suspectam habẽs Henrici potentiam, siue contractae amicitiae Vasconico more pertaesus, Siculum Romandiolae comitem facit. Eamq; Robertus prouinciã Giliberto Zantillio Vicecomiti demandauit. Quae res perpulchram Gibellinis Imperatorij iugi detrectandi potestatem tribuit, vel tantula rebellandi occasione gestientibus. Luceburgius nihil eorum negligendum ratus, quę ad amplitudinem Augusti principatus pertinent, summa ope annisus est, vt quam celerrime documentũ aliquod praeberet, quantus & quã propensus sibi esset animus pontificiae dignitatis excolendae. Dimisso edicto per prouincias, vt quisquis nobiliũ Augustale beneficiũ obtineret, die constituto vellet adesse, solennemq; profectionẽ Romanae mitrae capiendae causa pro cõditione, proq; consuetudine sua curaret exornãdam. Ipse vniuersa Germania Ioanni filio demãdata, cũ non adeo grandi comitatu iter ingressus, alpibusq; propinquans, Lausani constitit, reliquam exercitus partem operiẽs. Eo mox legationes ex Italia salutandi causa certatim occurrunt. At Guelphorum factio in Hetruria cisalpinaq; degẽtium, quã semper antehac Teutonicę felicitati aduersatam constat, in multo maximum metum incidit, & fama numerosi exercitus, & reliquae Italiae proniore consensu: praecipue vero Florentini, inter spem metumq; ancipites, hostiliter'ne an deditione fortissimum ducem exciperent. praeualuit tamen sentẽtia, vi potius, quam abiecta formidine agẽdum censentium. Itaque quo vel conturbaretur inauguratio, vel lentius certe succederet, conscripta per totam ciuitatem iuuentute, accitisque militibus aliis voluntariis praesidium haud cọntemnendum efficiunt. Ad hoc pecuniam, frumentum, caeterasque res comparant, vel stipendio, vel obsidioni necessarias. Denique foedus cum Siculo Roberto, ciuitatibusque Hetruscis ac cisalpinis aliquot faciunt. Pisanorum longe diuersa sententia, hi quo sese Gibellinarum partium, atque adeo Caesarei nominis quam maxime studiosos Henrico in ipso Italiae ingressu comprobarent, donum regi aureorum millia XL submiserunt: eo veluti viatico praeditus (quippe cuius aerarium, vt veris agamus, virtute esset quam nummis instructius) Septembris exitu mouit e Lausano, superatoque monte perquam arduo, *Senisium* vocant accolae, Taurinum est inuectus.

Illinc decimo die, quam accesserat, Insubres ingreditur. ibi quoq; magno apparatu acceptus, Astensium dissidia haud exilia summa cura composuit. Constabat id temporis regius comitatus equitum duobus millibus, quū residuū perinde expectaretur. Mansit itaque apud Astam toto bimestri atque amplius, & reliquam, vt diximus, copiarum partem opperiens, & de ineunda Insubrium ciuitate cōsultans. Gnidottus Turritus sapientia atque opibus clarus, genti ea tempestate præerat. Is audito in primis aduētu, vereri cœpit, ne diuersæ factionis pars (Gibellini erant, violentia illius acti in exilium) occasione Germani aduentantis in recuperanda dignitate vteretur. Itaque præsidium ad vrbis suæ tutelam comparat duorum millium atq; amplius. Ipsi fœdus atq; hospitium erat cum toto Guelphorum genere per Italiam agentiū. Sed & operam dabat quibuscunque poterat artibus, ne mœnibus reciperetur Henricus, Gibellinę scilicet factionis patronum, vt paulo ante scripsimus, futurum metuens. neque tamen obtinere potuit, quin bona ciuitatis pars regis amantior, simul cardinalis Fliscus, tū legatus apostolicus, Clementinaq; mandata cōficere cupiens, Luceburgium vltro inuitarent. Rex Romanus, dolentibus Gnidotti oculis, pridie Mediolanum dominici natalis inuehitur, dieq; sequente octauo, antistes eius diœceseos in Ambrosij beatissimi delubro mysteriis vacantis Henrici verticem secūda corona redimiuit. Augustæ quoque, quam *vna secum* aduexerat, idem honor habitus. Affuere solennibus omnium fere Italiæ *ciuitatū legati* Gibellinarum modo partiū, ita vt Fluētini duntaxat oratores desiderarētur. Insubrium quoque interim discordiam quanta fieri potuit cura sedauit, adeo vt & Maphæū vicecomitem cum sodalibus, & ciuitatis Archiflaminem, cæterosq; proscriptos reductaret in vrbem. Eo tum quoque legati frequentes ciuitatum Italiæ gratulatum accedunt, ita vt tota passim Ausonia, Bononiam excipio & Paduam, vicarij Augustales dimitterentur, acciperenturq; comites. Inter hæc Gnidottus exosus felicitatem Maphæi, quibuscunque rationibus poterat, vindicare priscam fortunam molitur. Ac ni sapientia vicecomitis infaustis cœptis fuisset occursum (nanque rem omnem ordine primoribus regiæ aulæ exposuit) maximus in ciuitate tumultus extitisset, non partibus modo noxius, sed & formidolosus principi, qui iam securior, bonā exercitus partem per finitima loca neglectim dispersérat. Sunt qui dicant Maphæum quo certius animum Turriti per cognosceret, simulasse societatem partium, accusauisseq; multis modis supercilium Cæsarum, quod id genus Reip. principatum nomine, seruitutē re ipsa præseferret. Satius esse æquabilem libertatem omnibus viribus propugnare, quam ingenuos ac fortes animos Germanico iugo supponere, reciperet modo animā, seq; in priscam præfecturam ipse reponeret, nec detrectaturum populum ne nunc quoque gubernacula quondam sibi cognita. His atq; eiuscemodi dictis peruictū Gnidottum cuncta simpliciter credidisse, promisisseq; Maphęo, & vafro aduersario & restituto in gratiam, quē impense cauendum esse veteri docemur adagio. Illum, Gnidotto prodito, fabulam omnem denarrauisse Septimo. Neq; defuisse impiæ criminationi fidē, ita vt die dicta, Turritoq; adesse iusso, cognitio pararetur. Sed is iudicio cōsiliorū intellecto, furtim ad Guelphos trāsiit. Iisdem diebus Cremona, Gnidotti exactione cōperta, simul Florentinorū adducta instinctu, rebellis Henrico efficitur, sed & qui Brixianorū Gibellini erant successib. Imp. auditis, Guelphos vrbe exegerunt. Idē Parmæ factū. Quibus reb. Cæsar cognitis, mittit qui eas quoq; rixas consopirēt, exulibus reductis in patriā. Sed breui post tēpore Guelphica pars Felsineorū Florentinorumq; confisa præsidio, Brixia Gibellinos inuicē depulit, ex professoq; hostis imperatori efficitur, anno a Christo genito M CCC XI mense Aprili. Imperator Henricus obsessa iamdiu Cremona, Geneuensem episcopum cognatione sibi deuinctum, cum turmis ad Patauinos coercendos mittit, quos a Bononiensibus stetisse diximus. Ab eo Vicentia, quæ Paduani iuris erat, bello capitur. Præsidium in arce consistens, fuga dilapsum. Ea victoria ipsos quoq; Patauinos metu vsquedeo perculit, vt suppliciter sese fidei in primis tradiderint, aureorum millia centum ob contumaciam pendere, Cæsareumque præfectum recipere iussi. Idem antistes profectus Venetias, tributū pro vetere cōsuetudine postulauit. Appulso honor ingens habitus, adnumerataq; in tiaram Romanam, talēta Veneta mille. Eadem in ciuitate ipsum insigne confectum, solito ex auro coronam variis maximiq; precij gemmis adornantibus: sellam quoque argenteam, auroque circumlitam, fabricatam ibi tradunt. Interea seden-

ça ſedente ad Cremonam Henrico, obſeſſi, quia parum muniti erant ad obſidionem ferendam, ſimul archiepiſcopi Rauennatis interuentu, ſeſe ſub conditione tributi pendendi vltro dediderunt. Eidem mandatum antiſtiti muros ciuitatis caſtellaque demoliri. Cæſar Cremonenſi bello perfecto, ad Brixiam quoque circumſidendam feſtinat, non alias pari inſtructus exercitu: qui parciſſime numerant, equeſtrium Germanorum validæ armaturæ ſex milia fuiſſe tradunt. Namque vt rumor per Tranſalpinas quaſque prouincias de Mediolano, cæteriſque ciuitatibus ſubiugatis increbuit, vix dici poteſt, quanta & quam fida multitudo militum certatim adflueret, pars emerendi ſtipendij ſtudio: cæteri amore vncti regis adducti. Pro certo creditur Henricum, ſi in primis abſtitiſſet, relictaque Brixia proceſſiſſet in Hetruriam, non Thuſcos modo qui recentis defectionis ſibi conſcij, iram iuſtiſſimi vindicis formidabant, ſed & quantam aperire non intereſt, partem Italiæ ſub iugum miſſurum, quippe qui parum prouiſi eſſent contra obſidionem, quorumque nutarent iam animi, iuſtitia clementiaque noui regis impulſi. Sed is dum Ciſalpinæ pertinacius imminet, maiorum rerum occaſionem prætermiſit. Adeo vincere maximos duces promptius ſcire compertum eſt, quã vti victoria. Quippe virtus attenuata periculis, nullam non in partem de prouidendo circumſpectat: eadem rebus ſublata ſecundis, ſecuraque ſui, quæ futura ſunt negligit. Eodem anno ciuitates Hetruſcæ Guelpharum partiũ Florentia, Bononia, Senæ, Luca, Piſtorium fœdus inter ſe aduerſum Henricum ſanciunt. Florentini præſidium equitum Hiſpani generis CCCC, quos a Roberto acceperant, miſere Bononiam, itidemque Senam & Lucam, ſi forte ea regione Germanus ſtatuiſſet incedere. Sed & quicquid Gibellinorum in ciuitatibus Guelphis verſabatur, exactum. Sub hæc perſtante Cæſare in obſidenda Brixia, variæ vtrinque clades acceptæ: inter cæteros autem proceres, & frater regis, & equitum magiſter Walramus, magnæ indolis, ictu ſagittæ percuſſus interiit. Corpus apud diuum Barnabam conditur, quod templum nondum ciuitate clauſum fuiſſe, Iacobus philoſophus in ſupplemento autor eſt. Eo infortunio, ſublatos paulo ante Cæſareanorum animos reſediſſe ob eximij iuuenis necem Brixiani credentes, frequentius iam incautiuſque excurſare cœperunt. Etenim die quodam licentius euagantes, intercepti, fuſi fugatique ſunt. Cæſorum numerus ducenti. Capti ex ciuitatis primoribus quadraginta, inter quos Galeaceus, cognomento Bruſatus, obſeſſorum tribunus. Is quia fidem regi non multo ante datam infregerat, quadrigarum violentia diuerſam in partem miſerum diſtrahentium corpus perfidiæ pœnas exoluit. Cæteri captiuorum ſecuri percuſſi. Nihilo magis proficiente ad euincendam contumaciam exemplo ſeueri ſupplicij, quin hoſtes cœleſti quoque fauore adiuti videbantur, ſtrue cadauerum odoreq; diuturni exercitus incubantis, corrupto aere, ita vt plurimi Teutonum varios in morbos inciderent, cogerenturque aut miſeri e vita excedere, aut inglorij, neque id citra diſcrimen, repetere patriam. Procerum ea extinctorum tabe præcipuus Guido Namurceus, cuius ſupra meminimus, Flandrorum quondam tribunus in Curtracenſi prælio, atque ob id rerum geſtarum claritate ſpectatus. Quam ob luem magna purpuratorum pars Henricum de ſoluenda obſidione ſolicitat. Illo magis intolerabilem ac minime perſeueraturam neceſſitatem hoſtium, quam laborem exercitus obſeruante, quare decedere non niſi compos voti ſtatuit. Quibus rebus intellectis, obſeſſi effecti ſupplices, cardinalis quoque Fliſci auxilio veniam conſequuti, ad diem XVI Calendarum Octobrium fidei principis ſeſe dediderunt. Rex ciuitate potitus, muriſque protinus ac turribus demoliri iuſſis, tributum aureorum viginti millium, præterea obſides centum, quos ex omni ciuium multitudine ſelegiſſet, belli iure imperat. Magno ſtetit ea victoria, nempe vix quarta exercitus parte ſuperſtite. Cremonam hinc vt rediit, incœpit conſultare de componendis rebus in poſterum. Placuit ordinata Longobardia, præſidibuſque per ciuitates impoſitis, Ligures petere, Mediolanum, vt diximus, procurante Maphæo, Veronam comite Scalari, Parmam Giliberto Corregio, Paſcarino Bonopoſo Mantuam. Quæ res parum ſalutaris poſtea ciuibus extitit: quos præfectos legum ſeruandarum cauſa in præſens præpoſuerat, ſuperbe auareque poſtmodum imperantibus. At illis & in primis occupatio, & aureolorum copia, vt in perpetuum confirmarëtur, quæ temporis cauſa conceſſa fuerant, effecerunt. Guelphorum ciuitates vbi aduentare Henricum accipiunt, obſideri iuſſis itineribus

Ligurum, remorari transitum illius conabantur. Iisdem diebus Clemens de repetenda vrbe Romana ab Henrico compellatus per literas, ipse consilio ecclesiæ generali distentus, Pratensi cardinali petendæ Italiæ inaugurandique regis singulari mandato negotium impartitur. Cæsar ad diem vndecimum Calendarum Octobrium maximo apparatu Genuam est inuectus. Principem dominumque solenni more appellātibus: mox componendæ discordiæ ratio habita. Itaque Opicino Spinulæ sociisque iampridem exulantibus confecta restitutio. Quæ res ingētem illi dilectionem ciuium pepererunt. Ipsi milia aureorum dono data centum: regiæ vero coniugi viginti. Ea quum insequente mense grauiter ægrotare cœpisset, res humanas reliquit. Elata tumulataque solennem inter pompam apud beatissimi Francisci cœnobium, pudicitiæ singularis, religionisque spectatæ fœmina. Anno a Christo genito M CCC XII ad diem quartum Calendarum Martij, Genua profectus Henricus classe triremium triginta, Pisas aduehitur. Quæ ciuitas nullo non genere apparatus eo vel exquisitissimo regem accepit, dominum quoque inter publicas acclamationes consalutans. Censebatur tamen in primis exercitus mille quingentis Transalpinis equitibus: præcipui Germanicorum A procerum, archiepiscopus Treuirorum Baldeuinus, cuius supra meminimus, episcopus Eburonum, frater Barri comitis, e propinquis regiis: dux Bauarus, comes Sabaudus, vterque e propinquis regiis: comes Foresti: Guido Viennensis *Delphini frater:* Henricus Flandrorum comitis frater itidem e propinquis regiis: Robertus ipsius Flandrorum comitis filius: Comes Viennæ: Præfectus prætorio, quem nostri Aulæ magistrum appellant, vir maximi in re militari nominis. Eodem anno, mense Aprili, Robertus Siculus, cuius supra mētio est habita, de Romano Henrici itinere certior factus, quum nulla aliunde lacessendi regis extaret occasio, simul ita facere ab Vrsina factione iussus, Ioannem fratrem mittit ad vrbem cum equitum sexcentorum præsidio. Literis subinde scriptis ad ciuitates Hetruriæ Guelpharum partium, de summittendis opportune Romam auxiliis. Ricardo Lunensi comiti, quem Robertus Thuscis imposuerat, datum negotium Latij mature ineundi, idq; cum phalange peditum duorum millium sexcentorum. Hi ad diem XVI Calendarum Iunij Romam peruecti, Vrsinos conueniunt, moxque de sententia consilij Capitolium, Hadriani molem, ac Vaticanum armatis insederunt, Petro Sabaudo senatore vrbis coniecto in vincula. Columniis aliisque Cæsareanarum partium Lateranum, Mariam maiorem, amphitheatrum, Rotundam, sanctamque Sabinam occupantibus. Inter hæc Pisis Henricus equitibus bis mille, & hoc amplius constipatus, recta per Thuscos Romam contendit, Viterbium absque negotio capit, ibique dies aliquot constitit, occasionem inuadendi Vaticani exspectans. Postquam tempus idoneum visum est perrumpendis insidiis, Viterbio promouet, occurrentesque Vrsinos leuibus præliis vertit in fugam. Simul popularibus in ciuitate rem strenue gerentibus, ante diem Calendarum Iunij vrbem visenda pompa introiit, protinus de expugnandis Roberti clientium reliquiis consultat. Itaque missis, qui singula factionis præsidia deturbarent, pro certo creditur quicquid ibi Appulorum Ibericorumque fuerat, depulsurum, nisi prælio quodam sexto & vigesimo Maij die commisso, quum alij ducum quidam, tum Leodiorum occubuisset episcopus. Hunc enim perfractis (is erat ardor hominis) viarum custodiis, in castellum Angelicum properantem, Robertini Florali ex area per obliquum progressi circumueniunt, fugant funduntque. Cæsareanorum, qui capti occisive fuerant, numerus millium duorum traditur. Eburonum, quem iam dicebamus antistitem, in equum ab victore raptum, vehētemq; inermem Hispanus quispiam conspicatus, cuius paulo ante fratrem Alemani confecerant, quum non aliam fraternæ necis vltionem euenturā speraret, lethali percussum vulnere, vt paucis post diebus moreretur, effecit. Eius interitu principis, qui & virtute & autoritate eminuisset, in regia longe maximus pauor Cæsareanos inuasit, Robertinis ecōtrario lætitiā tristi casu afferente. Porro Luceburgius, ne tēpus omne vrbanis rixis attereret, statuit absoluere res, quarū causa potissimū vrbem petiuerat. Itaq; de sententia cardinalium, cōuentu in Lateranū ad diem Sextilium Calēdarum indicto, Ostiensiq;, Flisco, & Arnoldo Cæsareas infulas sacrato capiti imponētibus, *quod felix faustumq; sit*, prægrandi apparatu, singulariq; spectātium gaudio, Augusti nomen apicemque fastigij imperialis accepit. Peracta inauguratione,

Bauarus

Bauarus cum parte procerum perfunctum se officio comitandi existimans, assumpto commeatu in Germaniam abiit. Ipse Tybur paucis post diebus concedens, multa ibi veneratione incolarum exceptus, Pisas repetit. Guelphicæ ciuitates Hetruriæ, vbi quæ Romæ acta fuerant, deque principe decedente intelligunt, iter illius rursum includere nitebantur. Ac veriti, ne parum instructi, copioso agmini minus resistere valeant socios in vrbe degentes, per literas commonefaciunt, vt & nouum amplecterentur consilium, & properare mox in Thuscos maturarent. Interim Cæsar Gallia repetita, per agrum Perusinum exercitu infesto progreditur, cunctaque ferro atque igne deuastat, Castellionem vi capit, Cortonæ Aretiique reuerenter occursum venienti, portæque apertæ inde crebris cum Guelphica gente præliis feliciter gestis, variisque Florentinorum castellis euersis, agrisq; vastatis, inopia pabuli proficisci compellitur. Ad eum Bonatiano in prædio (id loco vocabulum) agẽtem legati a rege Siciliæ Friderico mari deportati, donum aureorum milia viginti adferunt, fœdus amicitiamque petentes. Postulatis eorum assensum. Postquam Cæsar Pisas accessit, legibusq; coercere hostes aggressus, quos bello persequutus fuerat, & asperrima edicta in Thuscos Roberti partiũ promulgauit, & suos inuicem clientes pulchris beneficiis deuinctiores effecit. Quippe Spinulæ, cuius supra mentio est habita, marchionique Montisferrati cum alia dignationum genera, tum ius monetæ cudendæ tribuit: tum de Roberto castigando tractatum. Causa cognita, deque consilij sententia ob læsam maiestatem Romani imperij paterno illum regno prouincialique comitatu excidisse pronuncians. Quæ decreta postmodum, defuncto Henrico, Pont. Max. Ioannes XXII pro potestate rescidit: estque ea res in publica monumenta redacta. Sub idem tempus Henricus Flander magister equitum Cæsaris. Pisanum agrum cum turmis circumuagari cœpit, arcemque fortissimam Petram sanctam Florentinis & Lucensibus suspectantibus expugnauit. Imperator nihil actum ratus verbosis sententiis, nisi facta consequerentur, ad hoc Hetrusco bello finem commodissime posse imponi, si ducem caputque damnandæ audaciæ cõtudisset, traiicere in Campaniam ad ipsum Robertum armis perdomandum statuit. Icto, vt ante diximus, cum Friderico fœdere, missisque in Germaniam, qui supplementum legionum conscriberent, placuit vti die constituta expeditam classem in Ligustico sinu explicaret. Numerus Cæsareani exercitus ad armatorum quatuor milia traditur. Accessit eo & Genuẽsium classis, triremium septuaginta. A Friderico quoque Arragone triremibus quinquaginta submissis. Pisis Cæsar Nonis Augusti decessit: quo die Fridericum quoque Messana Rhegium traiecisse postea compertum est: eamque ciuitatem expugnauisse cum oppidis aliquot aliis. Henricus iter per Hetruriam faciens, vbi ad montem apertum accessit (id nomen loco tribuere accolæ) ægrotare manifesto incipit, tametsi iam inde a relictis Pisis initia morbi irrepentis animaduerterat. Sed ipse qua erat integritate animique magnitudine, ne die dicta temere abfuisse crederetur, fidei quam valetudinis rationem habere maluit: inter medicamenta autem balneæ maceratanæ indicata fuere. Itaque eo loci profectus, procuratoque de medicorum sententia corpore, sese Bonoconuentum contulit. Ibi mox ingrauescente malo, excessit e vita ad diem nonum Calendarum Septembrium, diuo apostolo Bartholomæo celebrem, anno quam imperium accepisset quinto, mense octauo. Defuncto Cæsare, id quod fieri in funere magnorum ducum assolet, luctus incredibilis omnem comitatum perculit. Itaque familiares defecti principe, pars Teutonicos lares repetiit, cæteri regium corpus protinus Pisas, vt viuus iusserat, singulari fide ciuitatis adductus deportarunt: ibi quoque non a sociis modo, sed ab oppidanis quoque maiorem in modum defletus, solenni atque exquisitissima pompa effertur. Vitam instantissimi principis, qua acceperamus vt puto traditione narrauimus, quem non Italia modo, nullis neque aduersis frangi potuisse, neque secundis efferri manifesto cognouerat, sed & barbaros lætitia inuicti ducis extincti obtinuit. Qui eo viuo nihil prorsus rerum nouarum tentare ausi, defuncto cuncta per Italiam, vt postea constitit, miscuerunt. Neque Pisanis cæterisque optimatibus dubium erat, nisi maturatus fuisset interitus, regnum Roberto bello ablaturum, quippe cui perexiles essent ad propugnandum copiæ: ita vt ne signa quidem crederetur collaturus, quin cognito mox imperatoris aduentu, nauigio aduolaturum Narbonam. Quod si Campaniæ

obtinendæ facultatem dij tribuissent, infinitum esset quãtum ille rex & opportunitate cõmeatuum,& innata virtute moliri efficereque potuerit. Fridericus,cui fœdus cum Imperatore percussum paulo supra tradidimus, medio agens alto, vt excessisse Cæsarem e rebus humanis accipit, ingenti videlicet molestia animi consternatur: eratque ea constantia Henricique amore,vt quoniam coram videre viuum nequiuerat,extinctum saltem contemplari exoptaret. Itaque Pisas non ob aliam rem nauigans,prolatum corpus regium inter vberes lachrymas conueneratus recondi difficile passus est, constantissimi ducis amicitiam immature sibi deplorans ademptam. Sed & Pisanus populus Hẽrici imitatus iudicium, quem ille socium sibi delegerat, hic principem sortiri decreuit, vltro ei ciuitatis delato imperio. Cæterum Fridericus satius existimans parta defendere, quam nouis implicari, simul aliam sibi esse rationem quam Lucemburgio fuerat, tuendi patrimonij successionem auitam aduentitiæ ciuitatis procurationi actis gratiis duxit præferendam. Pari cautela Sabaudus Henricusque, quorum ante me minimus,vsi, delatas sibi quoq; ciuitatis habenas modeste recusarunt:ita vt tam pertinaci repugnatione principum, Pisanos suspicio metusque haud exilis incesseret. Veteranorum Cęsaris pars multo maxima Germaniam repetiit:reliqui voluntarij nomina Pisano præsidio tribuerũt. Summa eius reipublicæ in subsidium *maiorum principum* ad Vgutionem Faiolam delata est:is & imperatoris ante nomine *pręfuerat* Genuæ, & magnas postmodum res pro partibus Gibellinorum patrauit. Florentini non imperatoris modo priusquam obiret, exulumque formidine, sed & seditione interna pullulante, coacti imperium ciuitatis Roberto publice detulerunt. Ac ne libertati vetustæ noua immutatio noxia forte fieret, legem adiiciunt, vt ne supra quinquennium potestas concessa teneretur. Idem fere reliquæ ciuitates Hetruriæ Guelphæ fecerunt, ita vt euidenter appareret,eo iam necessitatum Henrici perseuerantia redactos aduersarios, vti intra paucissimos dies sub iugum mitti potuerint. Atqui iam olim variis experimẽtis cognitum est,cum aliis in rebus humanis, tum in bello primas obtinere partes fortunæ ludibrium: ita Magnus Alexander tẽtato verius orbe terrarum quam domito, sed cui iam rerum vniuersitas propter felicitatẽ cœptorum destinaretur, in ipsis iuuentæ primordiis excessit e medio. Sic Hannibal Cannensi victoria nobilitatior quã prudentior,occasionem capiendæ vrbis prætermisit. Scipiones in Hispania duo mediis rebus, mediisque annis res humanas reliquere. Patrum quoque nostrorum ætate Amorates,capto Byzantio Hydrunteque direpto, omnem sibi iam despõdens Italiam intercipitur. Nuper vero Britanniæ regem Henricum captis duabus validis. ciuitatibus Galliæ, perterritisque ac consternatis absque dubitatione hostibus, sapientia non vita destituit:qui aut cæcus fuisse dictus est,aut certe,si tantam opportunitatem prouidebat,neque tamen fortunæ suæ obsequebatur,excors. Hos,vt dixi,casus inter fortuita reponebat antiquitas. Nos ad Deum optimum maximum publico consensu deferimus,e cuius æquissimo arbitrio quicquid rerum humanarum vel fit,vel dicitur, sumit originem. Varia de genere mortis opinio. Nõnulli venenum malum niueo libello inditum asserunt: quod per ineffabilia mysteria commutatum, quotannis moriturique libamus. Monachos prædicatorij ordinis, quibus ille ministris vtebatur in sacrificiis, horrendi facinoris extitisse autores, eamque rem Beneuenutus Imolensis seculi eius in literas retulit. Fuisse tamen postea ex ea familia Cartusiensis in fasciculo tradit,qui re delata ad põtificem maximum, decretum causa cognita impetrarint, quo innoxius eius veneficij ordo vniuersus pronunciatus fuerit. Dominicani qui Luceburgi agunt, hoc amplius cœnobij sui autorem non alium citant, quam Henricum. Neq; ergo fieri potuisse,vti tantum scelus in tam bene meritum perpetratum extiterit. Nobis potius in medio relinquere placet disputationem funestam, quam de infandæ audaciæ fama certam proferre sententiam.

RICARDI

RICARDI BARTHOLINI PERVSINI, DE BELLO NORICO, AD DIVVM MAXIMILIANVM, AVSTRIADOS LIBRI DVODECIM: CVM Scholiis Iacobi Spiegelij Selestadiensis. V. C.

ERVDITISSIMO IN CHRISTO PATRI, DOMINO DOM. MATTHÆO MISERATIONE DIVINA S. ANGELI, SACROSANCTÆ ROMANÆ Ecclesiæ Diacono, Cardinali Gurcens. Ecclesiæ Salisburgensis coadiutori & successori, Imperialique locum tenenti generali, Domino colendissimo, Ioachimus Vadianus Heluetius, fœlicitatem optat.

CVM diebus superioribus, in manus meas, reuerendissime Domine, & illustrissime Princeps, Ricardi Bartholini Perusini de bello Norico, plena eruditionis poemata venissent, essetq́; consilium non tam meum, quam eruditorum multorum ea in lucem, vtpote decennio elaborata, quamprimum emittere: vt & meritissima gloria non priuaretur autor, & rerum nuper gestarum digna memoria series æternitatem sortiretur: visum est mihi tum demum hoc ipsum recte fieri, si tui in omnis eruditos patrocinij, tanti operis, vel prima pagina ratio haberetur. Tametsi enim non ignorabam, diuo Maximiliano Cæsari inuicto istud opus, quod magnam rerum a se in illo bello gestarum partem contineret, ab ipso Vate Bartholino dicatum fuisse: quia tamen in illa poesi sua, ita magnanimo Cæsari consiliorum, laborumque consortione adscriberis, vt quasi Achatem quendam herois AEneæ, fama super æthera noti, in ipsa mihi lectione repræsentaueris, merito post tanti Principis numen inuocatum, secundæ tutelæ & beneuolentiæ partes in te officij nostri sedulitate locari debuerunt. Vt enim pleraque alia, quæ me mouerunt, prætereum, animaduertebam Ricardum inter doctissimos integerrimosque, & ad quosvis exantlandos labores promptissimos viros, qui te sequuntur, tuamque aulam constituunt, loci & honoris esse non postremi. Præterea & id consecutum, vt de singulari tua in se gratia & beneuolentia, etiamnum sibi congratulari possit. Quid illud? quod vno omnium doctorum ore, vno optimorum quorumque qui te nouerunt, consensu, is esse iudicaris, in cuius conspectum debeant quotquot eduntur illustrium ingeniorum monumenta venire. Non tam, vt illorum officio ille tibi honor, quem amplissimum consecutus es, augeatur, aut confirmetur, quam vt scire possint, dignum sit luce & lectione, nec ne quod edunt. Hoc enim tibi, celsissime Princeps, supra multorum Principum fortunas peculiare accessit, vt præter summam in ciuilium, & Ecclesiasticarum rerum tractatione prudentiam, præter multa alioqui & naturæ, & fortunæ non communia tibi cum multis insignia, iudicare & discernere in omnium illustrium doctrinarum instituta contentione, quid optimum, quidve optimo proximum sit, perfacile possis. Nec quis offerat tibi quicquam, sed quid offerat perpendere, & eruditioni potius, quam personæ meriti locum præstare. Quod ipsum, vt in aliis contigisse persæpe cognoscimus, ita in doctissimo & elegantissimo opere Ricardi nostri futurum esse speramus. Cuius vt incredibilem humanitatem summamque integritatem prætercam, quam ego his diebus, quibus te arduis maximorum Principum negociis occupato, Viennæ amicissima & familiarissima consuetudine sua perfruor, expertus sum. Eruditionem certe suam, quæ multifaria est, sine piaculo non præteriero: quæ mihi singula collustranti, cum in aliis ingenij sui monumentis, tum maxime in illo de bello Ducum Bauariæ, Principumque Palatinorum, opere admiranda esse videtur. Præter enim carminis diligentissime obseruatam elegantiam, & apertam istam flui-

damque facilitatem, quam præ se ferunt, præter verborum & figurarum delectum, quem summo iudicio mihi habuisse videtur, ita rerum gestarum meminit, vt ab historiæ fide nusquam recedat. Ita veris luculenta illa, oculisque & auribus grata poeticæ pigmenta obducit & interponit, vt boni poetæ officium nusquam intermittat, simulque & prodesse, & delectare volens, vtilitatem cum voluptate, miro quodam artificio coniungat. Est inter hæc inuentionis acumen, est digestissimus ordo est verbis parta gratia. Mire veritas resplendescit, mire fabellæ oblectant. Sunt his intertexta ex Physicis, Astronomicisque petita loca, sunt amœna & signata regionum, populorum, montium fluminumque maxime ad Germaniam pertinentium descriptiones. Ita proprie & graphice omnia exprimuntur, vt legens non legere, sed videre sibi quæ legit, videatur. Præterea in orationum varietate, nusquam a decoro, nusquam ab arte receditur: sunt in his congrui rebus affectus, & illecebræ quædam, quasi suapte natura prognatæ: est mira vis suadendi, dissuadendi, vrgendi, dehortandi: sunt consilia, sunt argumenta, sunt colores, &, vt in summa dicam, quicquid ad consummatam huius generis scriptionem pertinet, hoc præstitisse mihi Bartholinus videtur: cuius eruditionem & diligentiam eo vehemẽtius amplector, quod in media Italia natus, adeo de Germanis, rebusque, & locis Germaniæ abunde scripsit, vt ætatem suam, quam nondum prouectam habet, in media Germania egisse cuipiam videri possit. Quod si quibus operis varietas, vt nimia, fortasse subsultare videbitur, nil mirabuntur, cum in animum inducent, quot principes in eo bello fuerint: quodq; illi partim suis, partim Cæsaris auspiciis decertarunt. Quorum nomina etsi asperiora quandoq; visa fuerint, quam vt ea Heroici carminis dignitas susciperet: ponere tamen vt erant, quam mutare maluit, ne quisquam quod mutata perperam essent, queri posset. Sunt præterea, reuerẽdissime domine, passim fabellæ quædam insertæ, quæ, quanquam ad delectationẽ potissimum excogitatæ videantur, altius tamen introspicientibus, detracto tectorio, magnanimi Cæsaris laudes (ni fallor) offerent. Postremo futuros non dubito, quibus nonnulla in locorum fluminumq; descriptione nominum mutatio, aut varietas stomachum motura est. Cum tamen ipse Poeta ad id agendum partim autoritate, partim seruandi nitoris studio, ductus sit. Qua in re mature cognoscendum esse arbitror, antequam quis iudicet. Nam cum sine discrimine, nunc Boemos, nunc vero Boiemos: Item, Amasium flumẽ, Amasiam, Amissium, nonnunquam Amusium appellitat, autoritate factum est. Nam apud Latinos hæc nomina varie leguntur, quin & apud Græcos varie scribi, ipsum Ricardum, qui & græce cum primis eruditus est, mihi aliquando retulisse memoria teneo: sicut & Vistulam fluuium, iam Visulam, iam Istulan vocant. Addo etiam Græcorum angustias, in quibusdam suo arbitratu vel vitauisse, vel obseruasse, vt in descriptione Mosæ. Græci enim hanc dictionem per ω longum scribunt: tamen Ausonium imitatus est, qui Mosellam corripuit. Idem in dictione Menapij, & Gessoriacus, quorum alterum produxit, alterum per literæ vnius ademptionem, profert Gessoracus: quæ imitari aliquanto tutius aliquis potest, quam vno asserto, reliqua sine euidenti ratione reiicere. Illud omnino condonandum est, quod per licentiam, quæ poetis in his, quæ postulat ratio, perquam libera est, in descriptione Ratisbonæ, eam vrbem Reginum vocat, cum in vetustissimarum tabularum Geographia, Regino Reginonis inueniatur. Primo autem libro Itæuon pro Istæuon dicere potuit, cum Batarnas pro Bastarnas Claudianus dixerit. quod si hoc illi licuit, cur idem non huic? Simili modo illos, qui oppidum Inspruck *inhabitant, Pontesanos nominant, propterea quod coniunctim Pontesani in antiquissima eius tractus tabella reperiantur: nec ineleganter ex duobus hoc modo vnum factum est, vt ciuem Pontesanum, agrum Pontesanum nominemus. nam & id ad Maronis imitationem fieri videtur, qui Inarimen coniunctim protulit: cum interim apud Hesiodum & Homerum* ἄριμος, & ἐν ἀρίμοις *cum præpositione legatur. In barbaris vero, aut versis omnino, aut parte mutatis singularẽ ego eruditionẽ agnosco. Agendum enim mihi esse videtur quocunque modo, vt latine scripturi ita Barbara disponamus, vt si latina esse omnino nolint, a latinitatis saltem candore non omnino abhorreant, id quod in heroico versu omnino necessarium est. Quemadmodum libro Epistolarum nono ad Caninium Rufum Plinius scriptum reliquit, in hæc verba: Nonnullus & in illo labor, vt barbara & fera nomina, in primis regis ipsius, græcis versibus non resultent: nihil tamen est quod non arte curaque, si non potest vinci, mitigetur. Præterea si datur Homero & mollia vocabula, & græca ad bonitatem versus contrahere, extendere, inflectere, cur tibi simile audenti, præsertim non delegata, sed necessaria non detur? Hactenus Plinius, cuius autoritas eos retundit,*

qui

qui minus fortaſſe decenter Ricardum barbara mutaſſe cauillari poterant: vt cum pro Amurates, Amartes dixit, & pro Tamburlanus, Tabarenus (ſcilicet, quia Tabarenis oriundus videretur) in his namque omnibus leniendis & cura eſſe, & ars ſolet. Id quod tu, illuſtriſsime Princeps, ſolito iudicio dignoſcere exactius potes, quam ab vllo præſcribi, atque explicari queat. Tu opus tantum, & quod laudum tuarum partem iuſtam continet, & quod diui Maximiliani titulos aſtruit, poſtquam acceperis, amplecteris & defendes, Ricardumque noſtrum Bartholinum ob illam ſuam ſingularem eruditionem, quæ digniſsima Principum beneuolentia exiſtit, amabis & fouebis. Vt te annuente alacrior promptiorque factus, plura huic ſimilia tuarum virtutum monimenta in lucem edat: quod tum maxime futurum eſſe animo colligo, cum ſe abs te vehementer, vt hactenus, amari intelliget. Opto te, reuerendiſsime Princeps, ſemper bene valere. Viennæ Auſtriæ, Pridie Nonas Octobris Anno M. D. XV.

IO. FRANCISCVS PICVS
Ricardo Bartholino ſuo.

LEGI quantum per occupationes licuit, poema tuum, in quo multa vidi, & docta & noua. Indeque obrepſit inter legendum & iucunditas & oblectatio. Teſtarique facile poſſum, videri mihi ex his quos perſpexerim autoribus, tempeſtate noſtra fuiſſe neminem, qui & luculentius, ſimul & doctius bella cecinerit. In carmine reſidet maieſtas atq; eruditio: & quod attinet ad numeros & lineamenta, exerit ſeſe quædam probati generis concinna ſatis, nec moroſe affectata imitatio. Chronographiæ nec parum multæ, nec protritæ orationes artificio plenæ. Vnum illud duntaxat deſiderarim, Deorum gentium mentionem, quæ plurima eſt in carmine, non eo modo, quo ſæpe veteris, fuiſſe conſtitutam. Siquidem optarem eos accerſeres, non vt olim poetę addicti eorum ſuperſtitionibus, verum vt ipſorum & oſor & contemptor, & expulſor ac vindex, & plane propagator noſtræ religionis, cuius es flamen. Sed hoc aduertunt pauci, quod & ſæpenumero in ſcriptis dolui, & noſtris in carminibus me non probare illorum ſententiam ſum teſtatus: quando nec ipſorum Deorum, niſi in contumeliam memor fui. Nec citaui nomina, niſi dum eos oſtenderem ab imperio orbis terrarum, IESV CHRISTI (quem colimus) virtute depulſos. Redeo ad elegantiam & doctrinam, cuius gratia & ſi tibi Cæſar, & tuus, immo meus, immo noſter Gurcenſ. debet, debet nihilominus & Germania, & Italia, & tua in primis Auguſta Peruſia. Vale ex hoſpitio apud Licum XIIII Calendas Octobris.

ILLVSTRI DOMINO IOANNI FRANCISCO PICO MIRANDVLÆ PRINCIPI, RIcardus Bartholinus fœlicitatem D.

AVGVSTÆ Vindeliciæ cum mihi lepidiſsima epiſtola tua ex Lico reddita fuiſſet, opt. ac doctiſsime Princeps, ſummopere lætatus ſum: tum, quia mearum vigiliarum, quod abs te Romæ ſemel, iterum in Germania efflagitaui, iudiciū protuliſti: tum etiam, quod eandem cum tanti ſis apud eruditos & nominis & autoritatis, tanquā tutelarem Deum in poematij frontiſpicio, vt id ſecurius, tuo contentū patrocinio exeat, collocandam cenſui. Quantum autem de Diis prophanis ſentis, id ego tuo arbitratu ſectatus fuiſſem, niſi labore exterritus (totum enim opus recudi oportebat) huiuſmodi oneri peperciſſem. Cæterū niſi Dij Deæq; canerentur a poetis, fabularumq; lenociniis vterentur, velut ieiuni, & minime ſuccipleni, cum propriū theographiæ poetarū ſit, ſpernerentur. Nam prodeſſe volunt & delectare poetæ. Alterum enim nihil aliud, quam Deorum Dearumq; figmenta complectitur, quæ ab Euemero illo Priſco, ſiue ante illum a quopiā alio, ſiue poſt ab Homero Heſiodoq; affatim proditæ ſunt, vt earundem illecebris ad cognitionem bonarum rerū animi rudes facilius traherentur. Quas ſi ab illis demas, neſcio quam parum eorum opera placebunt. Heſiodi poemata extant, ſi illinc Deorum auferes nomina, totum tollas, mutilesq; ornatum neceſſe eſt. Et tamen, vt ille, ita de generatione mundi, rerumque ac Deorum ſenſerit credere, quam philoſophi eſſet, non pla-

ne intelligo. Idem si in Marone nostro efficies, nonne totum illud Iunonis Venerisq; figmentum auferendum? Quod si fieret, profecto quid diuinum ex opere adimi videretur. Tamen quamobrem ita finxerit, tu non ignoras. Idem in cæteris sentio. Nam semper licuit, semperque licebit poetis nouas quandoque fabulas, nouos Deos, ne dum antiquos, modo ne temere asciscantur, reponere. Quod ego in opere meo ita fecisse sum arbitratus. Nam quid aliud significat Bellonæ descriptio in primo libro, quam intestini belli originem, Principumque regnandi gratia, pugnandi cupiditatem? Quam partim iis, partim Deorum voluntati, quæ vitari non potest, attribuo. Quid quod etiam in toto opere Palladem fauentem Palatino, contra, hostem Cæsari, eandemque in calce operis in fauorem eius rediisse introduco? Nimirum, quia Cæsarem & prudentia, & bello (vtræque enim affeclæ Imperatoriæ Celsitudinis sunt) cæteris Principibus præstitisse manifestum est: suaque ipsius prudentia, aliorum sapientiam ita superauit, quod in pugna contra Palladem & a me fictum est, & ipse suis in libris indigena sermone composita ostendit, vt omnibus in rebus a se gestis victoriam fuerit consecutus. Idem de Diana, quam & Lunam & Hecaten intelligimus, fauentem Cæsari arbitrere. Neque enim ad vulgarem venationis significantiam referas, sed paulo altius eruenda fictio est, quam apud Homerum & Hesiodum, vbi omnipotentem Deam describunt, facile reperies. Per pugnam vero Veneris Cupidinumque, haud profecto aliud sentio, quam vt Cæsaris animi fortitudinem constantiamque contra voluptates firmissimam interpretemur. Absit vt nudis fabulis in tanti Principis laude contentus fuissem. Tum, quia de ipso parum promererer, cum etiam, si, vt positæ sunt, intelligerem, atheos (vt Protagoras ille) & haberi, & nominari non indignus viderer. Hæc ego, non tuæ vt sententiæ refragarer scripsi, sed vt alij, mea qualis esset de Diis opinio intelligerent, ac mihi tanquam vero Christi mancipio, bonam (si vellent) in scriptis meis gratiam referrent. Vale illustris Princeps, nostrique eris memor. Ex Augusta Vindelicia.

LIB. I AVSTRIADOS
ARGVMENTVM.

PROPOSITIO totius operis varia: quoniam variis in locis pugnatum. Inuocatio ad Cæsarem dirigitur. Sequitur narratio, sed concise: quoniam alibi diffusius rei initium narratur. Bellona tanquam Germanorum in re militari gloriæ inuida, pugnam ab inferis Deam, quam & Eumenides sequebantur, euocat: a quibus Germanorum animi ad Martem accenduntur. Sequitur Roberti prius secum, demum cum patre Philippo, de suscipiendo bello consultatio: cui pater persuadet, noscendam esse Deorum voluntatem, aramque Vlyssis ad Oceanum (vnde responsa petebantur) adeundam consulit: quod etiam Pallas in somnis Roberto peragendum imperat. Et per occasionem, caussæ recensentur indignationis Deæ, qua Austriadas prosequebatur, quam in toto opere hostem Cæsaris facit, in fine rediisse in concordiam scribit. Itur ergo ad aram; vbi Robertus cum sacerdote loquitur, a quo loci & origo narratur, & vmbræ ab inferis euocantur: quarum nomina Georgius Dux Roberto exponit: inibique multa de origine Magiæ. Interim sacerdos functus sacro, bellum ingens cædesque futuras canit. In fine vmbrarum fuga describitur. Et Robertus non bene percæpto oraculo, dulces terras patriamque reuisit.

AD

AD DIVVM MAXIMILIANVM CÆS. AVGVST. RICARDI Bartholini Perusini, de bello Norico, Austriados Liber Primus.

CÆSAREAS acies, Arctoaque regna, Ducesq́;
Magnanimos canimus, fontemq́; binominis Istri,
Et vastum Heluetio spumantē vertice Rhenum
Strage hominum, atque atro maculantes æquora fluctu.

IN AVSTRIADOS LIBRVM PRIMVM IAC. Spiegelij, Selestadiens. Scholia.

CÆsareas acies] Proponit more poetico rerum capita, id quod fere solitum est poetis. Deinde interposita parua digressione, ad Cæsarem inuocatio dirigitur, & per occasionē eum terrarum dominum vaticinatur. *Cæsareas acies*] Quia fuit variis in locis, & sub plurium auspicio pugnatum. *Arctoa regna*] Germanicas prouincias, sub Arcto Vrsa positas, vnanimi scriptorum consensu. *Duces magnanimos*] Albertum Bauariæ, Vdalricum Wirtenbergens. Wilhelmum Lantgrauium Hassiæ, cæterosque qui huic bello interfuere. *Canimus*] Semper hoc verbum cano, quid diuinum ac magnū significat, vt ad oracula extendatur. Quare poetæ diuino afflati furore, poemata canere dicuntur. *Fontemque binominis Istri*] Nota figura dixit, fontem Istri, & fluuium intellexit. Significat autem per Istrum, certamē in ipso flumine, quod quarto libro describitur. *Et vastum Rhenum*] Innuit bellum nauale Lantgrauij, quod cum Chaubis ad Rhenum gessit. Scribitur hoc libro septimo. *Maculantes æquora*] Cum Danubius in Pontum, Rhenus in Oceanum Germanicum exoneret.

Magnum opus aggredior: cum sæui fulmina Martis,
Et domitas bello gentes, cum Palladis iram,
Et coniurato pugnantes fœdere Boios
Mens agitet, quis Parnassum Cirrhamq́; mouentem
Sollicitat? tantus ne animis mortalibus audet
Illabi furor? & magnis non cedere factis?

Magnum opus aggredior] Extenuatio. *Palladis iram*] Quæ in toto opere hostis Cæsaris introducitur. quare hoc factum sit a Poeta, satis ipse indicat in epistola ad Ioā. Franciscum Picum. *Et coniurato pugnantes fœdere Boios*] Pugnam Boemicam significat. hæc libro decimo describitur. *Et coniurato fœdere*] Poetice dixit. Nam arbitror Boemos illos, qui a Cæsare victi fuerunt, pecunia meruisse, non fœderis ratione. Per Boios Boemos intellexit, quod olim Boi, vbi nunc Boemi sunt, habitarint. Id quod ex Taciti verbis deprehenditur in libello de Germanorum moribus. *Quis Parnassum Cirrhamque mouentem*] Sensus est. Debuissem ego a nullo impelli, vt huiusmodi grandia facta Cæsaris aggrederer, & debuissem a magnis factis pedem retraxisse. Ergo cum scripserim, id quodam furore accidit, non ratione. Eodem colore ac fere ductu vtitur in principio Thebaidos Papinius. *Parnassum*] Hic Phocidis mons altissimus. Nam, vt proditum est, quum terra tota diluuij aqua cooperiretur, ad alterum eius verticem non peruenit. Vt hic mons apprime poetis decantatus, ita notus est de verticibus eius Seruianus error. Græcis Parnassus Mesomphalos, id est, orbis vmbilicus dicitur. Quod ipsum Strabo testatus libro nono, fabellā quandam ex Pindaro recenset: *Iuppiter, vt perhibent, spacium quum discere vellet Naturæ regni nescius ipse sui: Armigeros vtrinque duos æqualibus alis Misit ab Eois, Occiduisq́; plagis, Parnassus geminos fertur vinxisse volatus, Contulit alternas Pythius aris aues.* *Cirrham*] Hæc ad Phocidem ciuitas attinet, non longe a Delphis, iuxta quam & Cirrhæi campi. Vnde & Appollo Cirrhæus a poetis cognominatus, ob Delphicum oraculum vicinum. Item Cirrhæi scopuli, & antra Cirrhæa, fontesq; Cirrhæi, pro Phocensibus & Parnassiis. *Tantus furor*] Nullum enim, si Aristoteli credimus, magnum ingenium sine mixtura dementiæ fuit. Democrito item, & Socrati apud Platonem ij veri poetæ sunt, qui insaniunt. Hinc Ouidius suo iure dixit in Fastis: *Est Deus in nobis, agitante calescimus illo, Impetus hic sacræ semina mentis habet.* Poetici furoris, quem Græci ἐνθουσιασμὸν appellant, Cicero meminit lib. de Diuinat. primo, & in oratione pro Archia Poeta: quæ omnia sunt a Platone mutuata, atque iam vulgo cognita.

Iam satis Amphryso, Pataraque arcessere Phœbum,
Cimbrorum si bella velim, Senonumque tumultus,
Victaque Teutonicis Romana furoribus arma,
Infrenesq́; Gothos, madidumque cruore Latino
Vuandalon, & raptas vrbes, Herulumq́; furentem
Et meminisse, olim & tacitis defendere ab annis,
Pierio sed enim cum me calor excitet OEstro,
Scribendique immensus amor, resq́; ire per altas
Cæsaris, ipse mihi præcinctus tempora lauro
Numen erit, Cynthique simul lustrabimus vmbras,

Iam satis Amphryso] Sensus pendet inferius. Innuit enim, si se ad scribendum appulisset Cimbrorum gesta cum Mario, si Senonum arma, Teutotonum, Gothorū aut Vuandalorum voluisset tradere memoriæ, ac vindicare ab obliuione, quæ labentibus annis gignitur, satis adiumento fuisset sibi, si Phœbum, aut Bacchum inuocasset: sed quia maiora aggreditur, maioris numinis patrocinio opus esse sibi asserit. Vnde ad Cæsarem inuocatio

Nec Bacchum Eois opus est diuertere lucis.

dirigitur, quem Phœbo & Baccho maiorem esse credit. Porro notum est, Apollinem iuxta Amphrysum Admeti Regis armenta pauisse. Vnde Lucanus: *Et flumine puro Irrigat Amphrysus famulantis pascua Phœbi.* Patara Lyciæ ciuitas, quam, vt Mela ait, nobilem facit delubrum Apollinis, quondam opibus & oraculi fide Delphico simile. Nomen inditum ei est a Pataro conditore. Hanc Ptolemæus Philadelphus auxit, & Lyciacam Arsionen nominauit: sed antiquum nomẽ retinuit, autore Strabone. *Arcessere Phœbum*] Futurorum enim præsensioni, & poetis præesse credebatur: quoniam sentiendi vis omnis a sole nobis est, vt elegantissime proditum est ab Ammiano. *Cimbrorum bella*] Hæc scribunt Plutarchus in Mario, qui & illic de Cimbrorum origine plura disserit, Appianus in Geltico, Eutropius lib. quinto, & eodem Orosius. Ex recentibus, Albertus in Saxonia cap. decimo primi libri. Cymbri autem quæ gens fuerint, Albertus magna fide tradit, cap. 8 primi lib. Saxoniæ, qui Gallicos notat scriptores leuitatis, quod Cimbros vocant Brabantinos, aut Flandrenses, & alios aliis pro suo arbitrio deputent populis. Idem autor est, Cimbriæ insulam, quam corrupte alij Fimbriam, alij Imbriam nominant, antiquæ gentis nomen seruare. *Senonumq; tumultus*] Hos Germanos fuisse constat, nominis inter veteres Sueuos præcipui. Horum incursione, vt Florus scribit, rapidissimus procurrentis Imperij cursus supprimitur. Historici fere omnes, qui Romanam historiam conscripserunt, huius belli meminerunt. *Teutonicis furoribus*] Animositate (vt ita dicam) & ira: quæ Aristotele teste, necessaria est, nec quicquam sine illa expugnari potest, nisi illa impleat animum, & spiritum accendat. Cui tamen Seneca reclamat. Is tradit primo de ira libro, suã Germanis animositatem & iram exitio fuisse. Germanis, inquit, quid est animosius? quid ad incursum acrius? quid armorum cupidius &c. *Victa Romana arma*] Id constat verum esse, vbi quis bona fide rerum scriptores euoluerit. Quot non modo inclytas Italiæ, sed & Græciæ, quin & totius Europæ vrbes germanico furore dirutas cognosces? Quarum etiamnum passim vestigia apparent. Sed & in ipsa Germania, vt Ammianus scribit, propter furorem Germanorum, inter Coloniam & Confluentiam nullam olim ciuitatem visam contestatur. Et idem ad finem libri decimi sexti: Fremitus, inquit, Alemannorum indignatione mixtus, vnanimi conspiratione vociferantium erat, & in oculis eorum furor videbatur. Accedit peculiare eorum iræ & furoris argumentum, quod semper Germani armati sint, armisq; cingantur, vt Egesippus autor est. At qua fortitudine animi christianis in re bellica vtendum sit, ne nos veterum alioqui fortia facta pronos rapiant in proximi perniciem, diuus Ambrosius lib. primo Officiorum explicat. *Infrenesq; Gothos*] Bene infrænes. Non enim est angulus terræ, in quem non irruperit Gothorum gens, quam constat vere Germanicam fuisse gentem. Hæc gens e Scandia insula Germanica, cuius inferius Poeta meminit, egressa est, quæ adhuc secundum aliquos Gotlandia dicitur. Cuius vel regum nomina Gothos Germanos fuisse produnt: *Berich, Filmer, Valamir, Deinterich, Eurich, Ermanrich, Gebrich, Gunderich*, vt prætercam multa vocabula germanica Gothis vsitata, quæ apud Iordanem legimus. *Wandalon*] Wandalorum ab origine antiquissimam, & nunc totius Europæ latissimam gentem, a primis cunabulis recensere difficillimum, & prope impossibile: cum Alberto Crantio arbitramur, quod in ea gente diu nullæ literæ, quibus antiquitatum memoria seruaretur, viguerunt, primumq; illi sicut pleriq; cum christianismo sunt inuectæ. Eodem teste, Wandalorum, ceu generali gentis vocabulo, hodie continentur Russi, Poloni, Bohemi, Dalmatæ, Croacæ, ita vt quos nostri Sclauonos, veteres vero nomine dixerint Wandalos. Hoc autem vetustissimum totius gentis vocabulum inter Saxones solum permansisse, idem autor est Albertus, qui inquit: Hodie, quæ fuerit gens Wandalorum, in vniuersum ignoraremus, nisi vernacula Saxonum lingua hoc vocabulũ conseruasset, vt inter eos, qui olim Wandali, fracto, vt fit, vocabulo, nunc *Wenden* vocitentur. Cæterum miram rerum vicissitudinem cognosces, vbi Wandaliam Alberti legendo, vt ita dixerim, peragraueris, videbisque eam gentem haberi nunc contemptui, cuius patres res magnificas exantlauerunt. Otho Frisingensis & Barnefridus Wandalos Gothicam gentem perhibent. Quod illa in quatuor partes diuisa fuerit: scilicet, Wisigothos, id est, Occidentales, qui in Hispanicum nomen abierunt: Wandalos, Gepidas, & Ostrogothos, hoc est, Orientales, qui nomen Italicum sortiti sunt. Methodius martyr, vt refert Irenicus, epistolam Wandalorum adducit, qui sese publice Germanos testantur. *Cruore Latino*] Nam Gensericus Wandalorum Rex, qui vrbem Romam omni præsidio vacuam semel obtinuerat, sub Leone Augusto iterum Italiam aduentare cupiens, vt scribit Paulus Diaconus, citra Populoniam a Basilico patricio, nauali superatus certamine, Carthaginem inglorius repedauit. Vnde ad hoc respiciens Poeta dixit, *madidum latino cruore*. Legi enim alicubi, quod ad hunc locum facit, Antemium, qui tum tenebat vrbis imperium, Basilico a Leone Augusto in subsidium misso, ad Wandalorum conatus infringendos, Italicam classem coniunxisse.

Raptas vrbes] Scilicet, a Wandalis. Siquidem relicta vrbe, per Campaniam sese effundentes cum Mauris cuncta ferro flammisque consumunt, quidquid superesse potest diripiunt, captiuamque nobilissimam ciuitatem ad solum vsque demoliuntur, captiuant, prædantur. Nolam nihilominus vrbem ditissimam, aliasque quamplures pari ruina prosternunt. Neapolin præterea, quasque ob firmitatem capere non poterant, rebus agrariis exinanitas relinquunt. Autor est Paulus præfatus.

Herulumque furentem] Herulorum origo itidem germanica est. Sunt enim e Gothis profecti Heruli. Ab his, vt Procopius scribit, Dalmatia depopulata est, circa Sigidonum loca cuncta occupata, tum Illyricum, Thracia ac loca vicina penitus deleta. Deinde ad antiquam patriam reuertisse.

Et meminisse olim, & tacitis defendere ab annis] Hoc est, si velim meminisse, & si velim gesta eorum

rum

rum defendere a silentio, si nollem pati vt obliuioni traderentur. *Pierio*] Musico. Papinius. *Pierius menti calor incidit.* Nam in Piero monte Thessaliæ, protendente ex Ioue & Mnemosyne, Musas natas atque educatas fabulantur. *OEstro*] Pro furore, vel stimulo posuit. OEstrum enim est insecti genus, cui nomen Asilo. Romanum est, vt ait Maro lib. Georgic. tertio. Ea boues & equos in rabiem agit. Vnde qui magno animi motu rapiuntur, OEstro perciti dicuntur. *Cynthique simul lustrabimus vmbras*] Tantam ferunt Cynthi montis, qui Delo imminet, magnitudinem, vt vmbra sua Ægæi maris ambitum protegat. *Nec Bacchum Eois opus est diuertere lucis*] Scilicet, ad gesta tua Cæsar describenda. Bacchus enim poetarum numen est, vt Phœbus. Maro: *Adsis o Leneæ pater.* *Eois lucis*] Vel quia victor fuit. Vnde Poeta libro tertio: *Accola callicori remeans vbi corniger Indo.* Bacchus *Pampineis ornauit tempora vittis.* Vel ad ortum Bacchi. nam in monte Mero Indiæ altus est. Vnde locus fabulæ datus, Iouem in femore ipsum aluisse, autor est Mela. Græce enim μηρὸς femur dicitur.

Tempus erit cum bella canam, quibus horrida vinci
Bactra venenatis dabitur confisa sagittis,
Carmanosque, Syrosque truces, Libyenq. perustam,
Æthiopumque plagas, vel cum duce Cæsare, victor
Vsque coloratos transcendet miles ad Indos.
Cum fugiet deuictus Arabs, timidiq. Sabæi
Terga dabunt, alto que ingens tremet obruta mundo
Taprobane, cum victa palus Mæotica cernet
Signa triumphato Germanica feruere Ponto.
At noua nunc belli moles, superumque prophanis
Lis exorta odiis, claras cum euerterit vrbes:
Ordiar hinc seriem, & rerum primordia pandam.

Tempus erit cum bella canam] Vaticinium futurarum victoriarum Cæsaris, ac si dicat. Nunc gesta a te Cæsar ordiamur, cum materia non sit defutura, te totius orbis victore. *Bactra*] Prius Zariaspe, postea Bractium ab amne nuncupatum est. Bactri obtinēt aduersa montis Paropannisi, Plinio autore libro 6. Strabo redarguit eos, qui Bactros extra habitabilem & temperatam terræ zonam posuerunt. Horum regio, vt & Sogdianorum, vltimis Scythis attributa est. *Carmanos*] Apud Ptolemæum duplicem inuenio Carmaniam, desertam vnam, cultam alteram. Carmanorum mores magna ex parte Persicos, Mela scribit lib. tertio. Plura præter alios de Carmania Marcellinus lib. vicesimo tertio. *Syros*] Porphyrion Horatianus interpres, scribit eam regionem, quæ nunc Syria dicitur, olim addita syllaba fuisse Assyriam nominatam. Strabo: Qui vero proprie nunc, inquit, Syri appellantur, vsq; ad Cilices & Phœnices & Libes & Ægyptium pelagus, & Issicum sinum, & ab hoc olim vsq; ad Euxinum. Quare vtrique Cappadoces, tum qui ad Taurum, tum qui ad Pontum iacent, vsque ad hoc tempus Leucosyri appellantur: ac si sint aliqui Syri nigri. Herodotus eos a Græcis Syros dici ait, qui Assyrij appellantur a Barbaris. Xenophon Syros ab Assyris, vt refert Camers, passim separat. *Libyenque perustam*] Signate, quia Libya pluuia eget, propter nimiam siccitatem. De Libyæ nomenclatura tam græci quam latini concordant, scilicet, a Libya quadam muliere indigena. Qui Iudæorum sequuntur opinionem, dicunt ex Cham Noe filio fuisse natum Mesraim, cuius filius Libyus fuerit, a quo Libyam denominatā volunt. autor Iosephus. Veteres geographi Libyam in quatuor prouincias diuiserunt: sed a posteris, vt Sex. Rufus refert, per omnem Aphricā sex prouinciæ factæ sunt. Alij plures in ea prouincias esse dicunt. Lege Ptolemæum in principio quarti, & Solinum cap. quadragesimo. Pharrhasius commentario secundo in Claudiani raptum, quibus Libya nominibus antea fuerit appellata, refert. *Æthiopumque plagas*] Vtrosque Æthiopas intelligit. De primis lege Ptolemæi cap. septimum. De secundis cap. octauum libri quarti. Sunt qui Æthiopiam dictam velint a verbo græco αἴθω, quod vro, incendo, ardeoque significat, & ὤψ, facies & aspectus, quod solis aspectu plurimum torreat. Plinio dicta ab Æthiope Vulcani filio. A diuo Ambrosio, vilis & abiecta interpretatur: fortasse, quod magna ex parte inopem vitam & pastoralem ducant. Iosephus scribit Æthiopes ante a Chuso Chami filio fuisse Chusæos cognominatos. Diodorus tradit, Æthiopes gloriari, se esse hominum primos. Argumentum idem exequitur in principio libri quarti. Porro sita est Æthiopia ab Oriente hyberno ad Occidentem hybernum. Meridiano cardine syluæ Hebeno maxime virent. Meridiana eius parte, imminens mari mons excelsus, æternis ardet ignibus Ænocauma dictus. *Coloratos Indos*] Id est, Sole tinctos. Maro: *nigris deuectus ab Indis.* Ab Emodis montibus incipit India, a meridiano mari porrecta, Fauonij spiritu saluberrima. In anno bis ęstatem habet, bis legit frugem, vice hyemis Etesiis potitur. autor Solinus. Reliqua de Indiæ spacio ex Strabone & Plinio. Est enim spaciosissima ipsa, & non gentium tantum & oppidorum prope innumerorum, sed omnium rerum prouentu, ære tantum & plumbo excepto, felix. Flumina cum plurima, tum maxima habet: quorum irriguo procursu fit, vt in vdo solo proximantis solis vis nihil non vberrime gignat. Multæ et si gentes ac variæ, vt iam diximus, Indiam incolant, nulla earum tamen, teste Diodoro, originem trahit extra Indiam, sed omnes indigetes appellantur. Scribit Megasthenes, neq; Sesostrim Ægyptiū, neq; Tearconē, neq; Æthiopem, sed nec Nobocodrosorum, qui magis a Chaldæis probatur quā Hercules, rursus neq; Idanthyrsum Scytham, immo neq; Persas ipsos, aut Cyrū regē Indiā attigisse: Semiramin autē priusquā egrederetur, obiisse. Accedūt, qui Herculē nunquā Indiam fuisse ingressum, affirmant. Eratosthenes, & aliorū scriptorū magna pars, Herculis & liberi patris gesta fabulosa & minime credēda arbitrantur. *Arabs*] Triplex a Ptolemæo Arabia ponitur, Petræa vna, Deserta altera, Fœlix tertia. De prima & 2 meminit lib. quinto, de tertia lib. 6.

Sabæi] Strabo dicit Sabæos incolas Arabiæ felicis. Apud hos thus, myrrha, & cinnamonum nascitur, aliaque odoratorum genera, quorum meminit Theophrastus lib. nono de historia plantarum. Nemo autem ignorat, Sabæos a Marone primo Georgicorum molles non ab re appellari, quales fere reddere solet rerum copia. Mollitiem autē ignauia sequitur, & animus plane effœminatus, quem timor arguit. Seruius ait molles, quia aere clementiore, quam fere alibi vtantur, dici. Probus autem inquit molles, vitio sermonis, quia parum viriliter loquantur. Ego Straboni subscribo, vt & doctissimus Camers. Bene ergo *timidi* a Poeta, quales omnes segnes & deliciosos videmus, vocantur, hoc est, imbelles. *Alioque ingens tremet obruta mundo Taprobane*] Syntaxis. Cum ingens Taprobane obruta tremet alio mundo: vel, cum tremet obruta ingens alio mundo. Quoniam insula in mari Indico est, & armis Cæsaris obrui posse videtur. Signate dixit, *ingentem:* quia, vt Plinius refert, non defuerunt, qui crederent alium mundum esse. Formam eius insulæ appingit Ptolemæus vltima tabula Asiæ. Huius insulæ ingens a terris aliis distantia facit, vt de eius situ, magnitudine, ac incolarum moribus plurimum discrepent autores. Hinc factum est, vt cum de loco remotissimo sermo incidit, prouerbiali figura dici consueuerit, *vbi Taprobanen Indica tingit aqua*. Ea figura primo de Ponto Ouidius vsus est. Vel dixit, *alio mundo*, quoniam maior pars vltra Æquinoctialem plagam posita est sub Ariete, vt Ptolemæus: sub Cancro, vt Dionysius Poeta. *Mæotica palus*] De hac inferius dicemus.

At noua nunc belli moles] Reassumptio est. *Superum odiis*] Dicit hoc, propter Palladem, quæ Palatinis fauebat: & propter Dianam, quæ a Cæsareanis stabat partibus, vt postea latius patebit. *Ordiar hinc*] Id est, ordinem describam: & per figuram, quæ Correptio appellatur, se non seriem totam scripturum dicit, sed principia rei gestæ. Et hoc artificiose factum est a Poeta. Nam admonet Horatius, plæraq; differenda esse, & in præsens tempus omittenda. Quare Poeta huius *præcepti memor*, hic libat rem: sed libro secundo lucidius narrat.

Postquam magnanimi iusto data Norica tellus
Cæsaris arbitrio est, regnum qui legibus anceps,
(Quandoquidem Imperium sceptrum commune refellit,
Nec patitur regnare duos) discerneret æquis,
Indicij impatiens, simul atque vt cederet alter,
Possesso non iure solo & dotalibus aruis,
Decreuit, vigiles extemplo it rumor ad aures
Boiugenum heroum, gliscitque insana cupido
Regnandi, sæuitque animis gens aspera bello.

Postquam magnanimi] Quoddam narrationis procemium incipit. Augustæ Vindelicæ Albertus & Robertus (quem & alij Rupertum vocant) Duces, vt de summa rerum disceptarent, ad Cæsarem profecti sunt. Vterque ius suum Cæsari trutinandum reliquit: qui pro Alberto sententiam tulit: indignatus propterea Robertus, arma parat. *Norica tellus*] Scilicet, ea portio Bauariæ, quæ Duci nuper Georgio, cognomento diuiti, parebat, & litis caussa fuit, atque profani odij inter gentiles principes.

Anceps regnum] Id est, incertum, cui seruiret, & sub cuius ditione esset futurum. *Æquis legibus*] Hoc est, vt ius fasque dictaret. *Nec patitur regnare duos*] Nam semper alter veretur, ne se spreto alter singulariter eligatur. Vnde *nulla fides regni socijs*, vt Lucanus: *Socijsque comes discordia regnis*, vt Statius, & noster Poeta inferius: *Amor impacatus ad arma Gliscit. & in socijs pollens discordia regnis.*

Simul atque decreuit vt alter] Scilicet, Robertus impatiens iudicij, cederet ex solo non iure possesso. *Aruis dotalibus*] Quæ ipse propter matrimonium occupata prætendebat tueri. *Boiugenum heroum*] Ostendimus superius Noricum a Bois possessum fuisse, vbi ex Strabonis autoritate, victos eos a Tauriscis, incoluisse diximus vlteriorem Danubij ripam: vnde adhuc Boioaria appellatur.

Interea armisonis mundum Bellona quadrigis
Lustrans, Arctois fixit Dea lumina terris.
Tunc secum: Nunquam ne meas Germania vires
Sentiet? aut mentes regno semel vlta superbas
Danubium aspiciam, Vindamque, AEnonque, Licumq;
Corporibus fluere, & spumantem sanguine Rhenum?
Per me Dardanidæ, per me iacet Ilium, & ingens
Regnum Asiæ, sontesque ruunt a culmine Thebæ,
Ipsa ego ad AEmathios madefacta cruore Philippos
Lethalem impleui membris ciuilibus agrum.
Quid nunc Thermopylas, Marathoniaq; arma, fugamq;
Commemorem Xerxis? quid tinctas sanguine Carras
Hesperio? & volucrem vexilla timentia Partum?
Magna Philictæum stimulasse in prælia Regem
Odeacro superante, parum est: nec Saxona tandem
Edomitum duris decima trieteride Francis
Censuerim in voto, & deletos funditus Hunnos.
Nescio quid maius Martis ferus incoat alti

Interea] Fictio poetica mire congruens laudi Germanorum: quos ita bello præstare innuit Poeta, vt Bellona inuidia mota (nam in bello, ne sibi palma ab iis eriperetur, dubitabat) statuit deprimendum nomen Germanicum: id autem fieri non posse, nisi se suis ipsorum viribus conficerent.

Bellona] ἐνυὼ Græce vocatur, Martis soror, dea bellorum. *Germania*] Poeta in li. octauo particulariter Germaniam describit, vbi & nos officium nostrum faciemus. Hic obiter referemus id, quod a Vadiano nostro adnotatum est: non conuenire inter plærosque, vnde Germani dicti sint. Sunt enim qui a vernaculo ductum vocabulum putent, quod *Gar man*, illi totum virum nominãt, atq; hinc dictos ab insigni fortitudine sibi persuadẽt. Sunt qui a germinãdo velint Germaniæ nomen inditum: quod in ea mira sit

Nunc

Nunc animus, pugnasque diu, cladesque morari,
Et differre nefas, belli ventura cruenti
Consilio premit Albertus. vocat vndique gentes
Lantgraphius, sumptisq; feri Bussactores armis
Exacuunt animos venturo Marte prophanos.
Respice quam sublimis eat, quotque agmina secum
Auxilio moueat Virthymberzentius heros.

sit & frequentissima hominum generatio. Hinc a Solino dictum: *Diues hominum terra, frequens populis numerosis.* Aliis placet Germaniam dictam, quod eius regionis homines veluti fratres & germanos mutua se diligant caritate. Nam patet omnibus ad eos accessus. Aduenientes omnes promiscue, porrecto poculo suscipiunt. Aliis recens est Germaniæ vocabulum, vt Tacito. Verior aliis Strabonis sententia videtur: existimantis, Germanis a Gallis datum nomen: quod eos habitu corporis, ac animi moribus paulisper imitarentur. Sed id euidenter Irenicus refellit: qui & a Græcis nos itidem Germanos nominatos esse, grauissimorum autoritatem secutus adnotauit, & non ἀδέλφους, vt Celtes. A Iudæis vero Ascenasim, ab Ascenate. *Danubium*] Per Germaniæ Pannoniæque populos, hoc nomine decurrit: quorum Poeta in quarto lib. meminit: vbi ad Illyricum in Austrum deflectit, Ister appellatur. *Vindam*] Hic Warnefrido Virda, nostra lingua *Wertach* dicitur, Vindeliciæ fluuius. *Ænonque, Lycumq;*] Ænus fluuius Baioarios a Vindelicis, & hos a Rhætiis Lycus diducit. *Per me Dardanidæ*] Innuit Poeta latēter, maxima imperia bello corruisse. Per Dardanidas Ilium, & regnum Asiæ bellum Troianum intelligit.

Sontesq; ruunt a culmine Thebæ] Fraternum significat bellū Etheoclis & Polynicis, quod nuda potestas armauit, vt est apud Papinium. *Ipsa ego ad Emathios*] Bis pugnatū est in Philippicis cāpis, teste Marone: *Romanas acies iterum videre Philippi.* Primum sub Cæsare dictatore cōtra Pompeium. Huius belli meminere inprimis Cæsar ipse tribus libris de bello ciuili, Plutarchus in Cæsare & Pompeio, copiosius Appianus libro secundo bellorum ciuilium, diuus Augustinus libro diuinæ ciuitatis tertio, Eutropius & Orosius lib. sexto, Lucanus toto opere Pharsaliç, Florus lib. quarto. Rursus sub Augusto contra Cassium & Brutum. Hoc bellum scribunt Liuius, Plutarchus in M. Antonio & M. Bruto, Appianus lib. quarto, Florus eodem, Eutropius in septimo, Suetonius in Augusto, Orosius lib. 6. Meminit Lucanus lib. ij ibid. *At non magnanimi perculsit.* Dixit autem *Emathios*, quod Philippi ciuitas est in Edomica regione, quæ est Macedoniæ iuxta Thessaliam, prius appellata Crenida. Philippus nomen mutauit, ob merita lati abs se auxilij contra vim Thracum, expugnare vrbem conantium. Thessaliam vero variis nominibus nuncupatā fuisse, tradunt fere omnes, qui de ea aliquid memoriæ mandauerunt. Vnde Emathia, ab Emathione, vt Æmonia ab Æmone. *Thermopylas*] Angustiæ Thermopylarum claræ sunt certamine Xerxis maximi omnium regū Persarum. Liuius scribit, Thermopylarum iugum, sicut Apennini dorso Italia diuiditur, ita mediam Græciam diruit. Nomen illæ a thermis accepere, quæ passim circa præcelsa iuga, quas illi pylas vocant, scaturiunt. *Marathoniaq; arma*] Innuit pugnā terrestrem Darij Persarū regis, aduersus Athenienses, in qua a Milcibiade superatus est in campis Marathoniis, qui Atticæ sunt. Lege Herodotum. Meminit itē Gellius: vt latiuscule indicauimus in carmine Pici de Cruce, ibid. *Sed nec tam tumidam victrix te Græcia quondam Reddiderāt cæsi Marathonis in æquore Persæ.* *Tinctas Carras*] Crassianam cladem designat, quam late scribit Appianus in Parthico, Plutarchus in Crassi vita, Florus lib. tertio, itē Iustinus, Eutropius, Orosius & alij. Sunt autem aliæ Carræ, quas Plinius iuxta Sabæos esse scribit. Nam hæ ad quas Crassus interiit, in Mesopotamia sunt. Carra etiam dici numero singulari, testis est Hermolaus. *Hesperio*] Latio. Lucanus: *Assyrias Latio maculauit sanguine Carras.* *Volucrem Parthum*] Propter equorū celeritatem & sagittā, quam post tergū mittunt. Autores Herodotus & Herodianus. *Magna Philistæum*] Sensus est. Non censeo ex sententia mihi satisfecisse, si aliquando Germani inter se pugnauerint. Et est obiectioni tacitæ respōsio. Pugnauerūt Germani, sed nō adeo, vt eorū gloria minor sit propterea. *Odeacer* genere Wādalus, seu Herulus: quē tamen nonnulli Rhugum, Procopius Italū militem fuisse tradidit, Vrbe Italiaq; potitus est, Augustulo deposito a Wandalis, qui in natali solo remanserant, accersitus, quod a Feleteo Rhugorū rege incesseretur bello, nihil de vrbe Roma, aut Italia sollicitus, exercitū duxit in Feleteum: hosteq; interfecto, tam ociose ingressus est, quā alij Romani duces clarissimam aliquā victoriam adepti cōsueuere. Albertus ex hoc transitu, quē tam facilē habuit, Odeacrum Vandalorum regē fuisse coniectat: qui belli huius quoq; meminit cap. 35 lib. 1 Wandaliæ. Hic tamē illi non fuit perpetuus successus. Nam cū iam annis 4 ac decē Italiā satis pacate tenuisset, a Theoderico Ostrogothorū rege impetitur armis, bis vincitur, & tandē dolo occiditur. Autores habes Procopium, Paulū Diaconum, Pomponiū Lætum. *Nec Saxona tandem*] Caroli Magni Saxonicū bellum tangit, quod fere duos & triginta annos gessit, interpolatū tamen. *Duris*] Quod amore libertatis dura quæq; tulerint. Quanto eam studio seruauerint, vel prouerbiū admonet, etiamnum vulgo tritum: *Liberior Franco sum.* *Francis*] Hi enim sunt, vt Comes Nuenarius ad CAROLVM quintum scribens, ait, qui Saxonum gentem bellicosissimam, & Ro. viribus insuperabilem, diuturno bello domuerunt, victamque CHRISTI sacratissimā religionē profiteri, compulerūt. Hi Hispaniā prius occupatā Sarracenis, Pannonias Hunnis, Sarmatiā Sclauis, totū Balearicū mare vexatū Mauris, tam breui tempore subegerūt, vt nescire possis, maior ne felicitas eorū in consequendis ac retinēdis, quā fortitudo in expugnandis prouinciis fuerit. De origine & sedibus priscorū Francorum postea dicemus. *Decima trieteride*] Triginta annis. *Deletos funditus Hunnos*] Hunnorū gens post Attilæ mortem, quē illi Ethele gentiliter vocabant, penitus desiderata concidit exoleuitq;. Id Luitprandus Ticinensis in 3 volumine suo exa-

cte ac emunctè differit, teste Irenico: qui hallucinatos eos dicit, qui Hungaros ab Hunnis deduxerunt. Hunnos germanica lingua vlos, autores testantur, qui Attilæ gesta in literas retulere. Hungari vero semper alienissimam ab idiomate germanico sortiti sunt. Porro Hunnorum originem, quæ Prisco referente ac Iordane, Dæmonica fuit, Gothicam ostendit. Irenicus. *Nescio quid maius*] Bellona cum videret iam sponte animos belli auidos, præmeditatur longe maius facinus, quam sub Carolo vel Odeacro perfecerat. Videtur Poeta hoc bellum Noricum cæteris præponere magnitudine. *Differre nefas*] Postquam est apta occasio, qua nocendi cupidi duntaxat opus habent. *Consilio premit*] Albertus. Hic per occasionem omnium principum nomina recitantur, qui bello interfuerunt. *Bussactores*] Antiqui populi, qui Westualiæ partem olim incoluerunt, vt patet ex Ptolemæo.

Sic ait, & pugnam nigri de faucibus Orci
Euocat: huic tristis famulam se iunxit Erinnys.
Dein Rheni auriferis velox allabitur oris,
Atque Palatinas fertur bacchata per vrbes,
Pugnaeque, irarumque æstus effundit anhelos.
Qualis in Actæis alterna lampade lucis,
Fertque refertque gradus cerealibus acta sacerdos.
Aut vbi in Hismeni ripis, gelidiue Aganippes
Ogygiæ celebrant repetita triennia Bacchæ,
Hanc circum Eumenides, bustalibus horrida tædis
Agmina, crinales iactant per inane Cerastas,
Incumbuntque animis, cæcosque cupidine regni
Impellunt furiis, tantique incendia belli
Sollicitant, addunt vires, audaxque ministrant
Pugnandi robur, mentesque ad prælia vertunt.
Protinus attonito crescunt sub pectore motus,
Impatiensq; moræ subiit furor: inde regendi
Ambitiosa fames, amor impacatus ad arma
Gliscit, & in sociis pollens discordia regnis.
Iam vigili statione vrbes atque oppida late
Cinguntur, ferrique duces exasperat ardor.

Euocat pugnã de faucibus nigri Orci] Erasmus Roterodamus in explicando primo adagio Centuriæ primæ quartæ Chiliadis, tangit caussas, propter quas veteres poetæ, qui rerum vim ac naturam sagacissime perspexerunt, & aptissimis figmentis adumbrauerunt, tradidere bellum ab inferis immitti, idque Furiarum ministerio. *Erinnys*] Lis, Contentio, Furiarum præcipua. Neque enim quælibet ad hoc negocij conficiendum est idonea: sed omnium pestilentissima, cui nomina mille, mille nocendi artes.

Auriferis Rheni oris] Adeo Rhenus venis aureis scatet, vt egregie eius ripam Homerico verbo Argyrodinen appellare possemus, vt ait Irenicus. Antiqui Germaniam omni auro exuerunt. *Qualis in Actæis*] Comparatio a sacerdotibus Cereris, vel Proserpinæ apud Eleusim Attici soli oppidũ, noctu discurrẽtibus, accensis facibus. *Cerealibus*] Scilicet, festis & sacrificiis Proserpinæ dicatis: a quibus profani voce præconis excludebantur, vt Suetonius ait. *Alterna lampade*] Quoniam per vices tædas ferebant, inuicemque altera alteri facem tradebat. Id autem fiebat, ad repræsentandos Cereris errores. Nam facibus in Ætna succensis filiam inuestigauit. Papinius libro quarto Syluarum. *Tuque Actæa Ceres, cursu cui semper anhelo Votiuam taciti quassamus lãpada mystæ.* Qui versus ab interprete dissimulatus, vt Parrhasius admonet, habet historiam, quam ipse primo commentario in raptum Proserpinæ retulit. *Aut vbi Ogygiæ Bacchæ*] Trieterica sacra intelligit notissima. *Ogygiæ* autem, id est, Thebanæ, ab Ogygo primo Thebanæ ciuitatis Principe, sub quo primum diluuium factum est, longe ante quam illud sub Deucalione factum esse narratur. Vnde *Ogygia mala*, prouerbiali figura dicta, vel ingentia, vel antiqua. *Hismeni*] amnis Thebarum, vt Aganippe fons a poetis decantatus. *Repetita*] Quoniam singulo triennio repetebantur hæc sacra. *Eumenides*] A contrario dicuntur Furię, quoniam beneuolæ minus sunt, semperque ad mala impellant, vt sequitur. *Bustalibus tædis*] Pro torribus ambusti hominis arreptis accæpisse videtur: cum proprie bustum sit, quasi bene vstum. *Crinales Cerastas*] Finguntur enim Furiæ crinium loco habere serpentes. Cerastæ corniculati serpentis genus. *Discordia*] Petronius Arbiter in carmine de bello inter Cæsarem & Pompeium, Discordiæ imaginem graphice & erudite expressit.

Quo ruitis miseri? quæ tanta exordia Martis?
Quodve paratis opus? quæ vos socialibus armis
Impellit rabies? satius si bella furorque
In Turcas translata forent, si Dorica regna,
Aegæumque capax, & Bosphorus Hellesponti
Fræna sub Austriade rursus Rhenana subirent,
Armaque in Assyriam ferrentur, & obruta bello
Ingemeret Babylon, sceptrumque Orientis ad Alpes
Cæsar ab Eoa veheret Germanicus aula.
Sed visum sic ire Deis. iam certa Robertus
Bella mouens animo, curarum voluitur æstu:
Huc tandem, atque illuc raptus, cœpit ire per arma,

QVO RVITIS MISERI?] Exclamatio est, vt illa Lucani. *Quis furor, o ciues, & cætera.* *In Turcas*] Variæ horum sedes & origo traditur. Sunt tamen qui iudicent, hos, qui ętate nostra latissime imperitant, ortos ab illis Turcis, quos Pomponius inter Scythicas gentes retulit. Plinius Turcarum item meminit cap. septimo, libri sexti. Cilix græcus autor, rerum Constantinopolitanarum scriptor, vt refert Volaterranus, Turcis Hunicum tribuit genus. Reliqua Otto Frisingensis & Volaterranus. *Dorica regna*] Græcorum imperium, cuius se-

Hosti- dem

Hostilesq; equitum turmas, & frangere Marte
Iudicium, nec velle suum pro lege tenebit:
Austriades, inquit, prohibent me sistere regno.
Iura quis haec sanxit? num Regi cedere dignum est,
Cuius connubio iunctam tenet ille sororem?
Ergo caelestes Superi, mortalia cordi
Si vestro, aut hominum fandum sedet atque nefandum,
Respicite huc. nec enim ignaris mendacia Diuis
Astruimus: propria cogor decedere terra.
Quis feret haec? aut quae mundi tam barbara proles,
Quis Scytha, vel saeua Fascellidos ara Dianae,
Busirisque, & inexorabilis ara Geloni,
Aut quae iam veteres placarent sanguine diri
Numina Teutatis, Taranesque, Hesusq; repelli
Nos animo ferrent aequo, dotalibus oris?

dem Constantinopolim, patrum nostrorum memoria, Mahumetes expugnauit. Excidium eius Poeta in tertio per digressionem scribit. Doris regio Graeciae est, vnde Dorica lingua.

AEgaeumque capax] Propter frequentes insulas, quarũ suo loco mentionem faciemus. Redditur autem id maris ob huiusmodi Insularum crebritatem confragosum, vt Dionysius tradit, Maro innuit atque Papinius: Ille quidem, *crebris legimus freta concita terris.* Hic vero in Achilleidos primo dicit: *AEgaea frangũt vbi saxa procellae.* Inde hominem ob lucri studium, nihil omnino lucri recusantẽ, *AEgaeum nauigare*, vulgo dicimus. Persius Saty. quinta: *Ocyus ad nauem, nihil obstat, quin trabe vasta AEgaeum rapias.* Porro quid de denominatione scribant autores, refert Hermolaus. Pompeio dicitur Ægaeum, quod ita crebrae in eo sint insulae, vt procul aspicientibus spẽs caprearum videantur. Siue quod in eo Ægea Amazonum regina perierit. Siue quod in eũ Ægaeus pater Thesei se praecipitauerit. Pherecides ait, antiquum cognomen Neptuni fuisse Ægaeon, atq; inde mari nomen inditum. *Bosporus Hellesponti*] Qui & Thracius, iuxta est Byzantium. Alter Cimmerius: de quo inferius. Vterq; dictus a bouis meabili transitu, propter angustiã freti. *Assyriam*] Haec post Eufratem est, amne tamen a Babyloniis diuisa. Ab Assur Iosepho Assyrij. *Babylon*] Chaldaeae gẽtis caput Babylon est, inquit Solinus. Sic a Graecis & Latinis dicitur. Hebraei Babel nũcupant. Rationẽ nominis pete ex lib. Geneseos, & primo Iosephi Antiquitatũ. De prima Babylonis origine gentiles historici ab Ecclesiasticis plurimũ discrepant. Has contrarias opiniones concordat Berosus. Cõmunis gentiliũ sententia est, fuisse Babylonẽ a Semiramide primũ constructam. Ouidius 4 Metamorphoseos, vbi dicitur, *altam Coctilibus muris cinxisse Semiramis vrbem.* *Ad Alpes*] Occidentem, seu Italiam, vt ex duobus Imperiis vnũ solidum esset. Italiã limites habere huga Alpium C. Sempronius autor est, & Ptolemaeus lib. Geographiae 3. Etymum Alpiũ in Staurostici enarratione diximus. *Eoa*] Orientali. *Sed visum sic ire Deis*] Ex eorũ sententia, qui omnia Fato fieri dicebant. *Iam certa Robertus*] Hic ductus est rerũ, qui ad caetera quae sequuntur, trahitur. *Velle suũ pro lege tenebit*] Iuxta illud: *Sic volo, sic iubeo, sic pro ratione voluntas*] Quod tamẽ nequaquã fieri debet. vt alicubi admonet Iustinianus, ac vere imperatoria illa vox diui Traiani, qui dum praefectũ praetorio ense cingeret: Hunc, inquit, ensem, si iuste imperauero, pro me: sin autẽ male, cõtra me vtaris. Sicut enim per principẽ cum benefacit, plurimorũ vitae & saluti cõsulitur: ita & error principis, pro Nazianzeni sentẽtia, ad multorũ perniciẽ pertinet. *Tenet ille sororem*] Albertũ intelligit, qui Kunigundẽ filiã Friderichi tertij, sororẽ Caesaris Maximiliani, foeminã probatissimã, nuper nõ sine sanctitatis opinione defunctã, vxorẽ habebat. Et, *ille*, per contemptũ legendum est. *Barbara proles*] Fera, saeua, hoc loco. *Quis Scytha*] Sensus est. Tãtum abest a ratione humana, quod Caesar iudicauit me discessurũ a regno meo, vt illis etiã crudele videretur, qui ab omni crudelitatis genere minime abhorrebãt. Inter quos Scythae non postremo loco habiti sunt. Quippe feritas eorũ apud Graecos in prouerbiũ cessit, vt quicquid agreste, quicquid barbarũ ac saeuũ intelligi vellent, id Scythicũ appellarent. *Ara Dianae*] Apud Dianã Tauricam, hostiae erãt peregrini & hospites. Meminit Lactantius lib. de falsa religione cap. 21. Autorẽ immanis huius sacrificij indicaui in scholiis, quae lib. de Immanitate a Pontano inscripto, adieci. Id autẽ crudele sacrificij genus cũ Romanis displicuisset, ad Laconas Diana est translata, vbi sacrificij cõsuetudo adolescentulorũ verberibus seruabatur. Hi autẽ adolescentes Bomonicae dicebantur, quod aris superpositi contendebant, qui plura possent verbera sustinere. Ex iis castigãdus locus interpretis Papinij super illud in octauo Thebaidos: *Taygeta & pugnae, laudataq; praelia matri.* Quo loco passim legitur, suo Minice: cum legendũ sit, Bomonicae, vt Camers doctissimus admonet. *Fascelidos*] Quod simulacrũ eius sublatũ in fasce lignorũ absconditũ fuerit. *Busiris*] *Quis aut Eurysthea durum, Aut illaudati nescit Busiridis aras?* hominis scilicet sceleratissimi, & nunquam nominandi, qui equis suis epulandos hospites dabat. Hercules hunc domuit, ex Aphrica in Ægyptum profectus. Negat Eratosthenes vllum in Ægypto vnquam Busirim fuisse: idque totum confictum ait, ad indicandum loci inhospitalitatem.

Ara Geloni] Ita exemplar emendatũ habet, non, vmbra Palici. Constat ex Mela, Gelonos Marti victimam humanam facere solitos. Ergo ara Geloni, id est, Martis, cui Geloni victimam humanam sacrificabant. Quanquam Palicis quoque sacrificari solitum erat eiusmodi victima. Quod videtur etiam Maro, vt Lactantius ait libro duodecimo Thebaid. strictim tetigisse: *Et implacabilis ara Palici.*

Veteres] Scilicet, Teutones & Germani. quod rerum scriptores externi praecipue Gallis ea tribuerint sacrificia. *Teutatis*] Lucanus in primo: *Et quibus immitis placatur sanguine diro Teutates*, id est, Mercurius. Ita enim ab eis nominabatur. Sulpicius ait, Teutates, qui mortis DEVS interpretatur. Tacitus in Germania. Deorum maxime Mercurium colunt, cui certis diebus, humanis quo-

que hoſtiis litare fas habent. Meminit & Cæſar in commentariis. *Taraneq;, Heſuq;*] Hos ſimiliter maiores noſtri humanis victimis placabant. Taranem autem Iouem vocabãt. Vnde Lucanus hoc verſu: *Et Taranis Scythicæ non mitior ara Dianæ*, innuit aram Iouis apud maiores noſtros nõ eſſe mitiorem & ſanctiorem ara Dianæ Scythicæ. Sed nec Romani huius immanitatis expertes fuerunt. Siquidem Latialis Iupiter etiam ſanguine colebatur humano. Vnde Lactantius loco iam citato: Sed de Barbaris, inquit, non eſt adeo mirandum, quorum religio cum moribus congruit: Noſtri vero, qui ſemper manſuetudinis & humanitatis gloriam ſibi vendicarunt, nonne ſacrilegis his ſacris immaniores reperiuntur? & quæ ſequuntur. Reperio priſcos Teutones ſecundum Mercurium proximo loco Martem coluiſſe ſub Heſi nomine. Lucanus: *horrenſque feris altaribus Heſus.* Lactantius: Galli Heſum atque Teutatem humano cruore placabant.

Dixit, & arcanum patris penetrale Philippi
Ingreſſus, quem Marte ſuper belloq; futuro
Voluentem, aggreditur multa, & ſic turbidus inſit:
Quæ te cura premit belli pater? aut mihi ſoli
Succumbet dotalis humus: vel, quod precor, omnes
Auertant ſuperi, caris vi pellar ab oris.
Non regni eſt ſecurus amor, tutumque duorum
Imperium: at vaſtis pugnax Germania lucis
Excitur, populiq; ruunt Mauorte furentes.
Belliger Auſtriades, alto de vertice Carnos
Atque Alpes in bella mouet, Stiriamque, ſuumq;
Impellit Tyrolum, trepidatque Carinthia ſecum,
Intonſique ruit pubes crinita Sueui.
Certe etiam nobis nec pronus in arma Sicamber
Auxilio deerit, nec quæ ſe montibus arctat,
Gens durata gelu, & nunquam ſatiata cruore
Heluetij, & bello Gallorum exercita virtus.
Iam nemore ingentes mens eſt excire Boemos
Hercinio, & trepidas regis conuertere in vrbes.
Tu modo quid ſentis refera. Quem talia contra,
Egregio ſollers fatur ſic ore Philippus:
Nunc regni cura eſt animo, & te poſſe tueri,
Hoc quodcunque reor virtute armiſq; potentem.
Nunc timeo Auſtriadas, genus inſuperabile bello.
Cerno equidem, nec vana fides, gentilibus armis.
Tam fera communi tentari prælia damno.
At quid nate velim, paucis aduerte docebo.

Tutumque duorum Imperium] Lucanus: *omniſque poteſtas Impatiens conſortis erit.* Cauſſam diximus ſuperius.

Germania pugnax] Epitheton regioni conueniens. Nam vt idem Lucan⁹ dicit: *Omnis in arctois populus quicunque pruinis Naſcitur, indomitus bellis, & mortis amator.* Seneca quoq; nominat Germanos, *auidam belli gentem.* *Vaſtis lucis*] quibus abundat, & vt Tacitus ſcribit, horrida eſt, &, vt Mela ait, magna ex parte, ac paludibus inuia eſt. *Belliger Auſtriades*] Bene belliger. Nam Maximilianus ſub titulo Auſtriæ Ducis, antequam ei Imperij faſces traderentur, nouem continenter annis bella illa grauiſſima cum Gallis, Leodiẽſibus, Geldriis, Batauis, atq; Morinis confecit. Horum meminit Poeta paulo poſt, vt & aliorum, quæ geſſit iam regio honore auctus. *Alto de vertice Carnos*] Montana enim inhabitant, hodie Carniolani, teutonice, *die Crainer*. Regio habet comitatum Goricienſem non ignobilem, Iuliũ Carnicum Plinio & Ptolemæo, vt quidam ex loci ſitu contendunt.

Atque Alpes] Iulias intellige ex Tacito, quæ & nonnullis Italæ dicuntur. Sunt enim & alia Alpium vocabula.

Stiriam] Et hæc montana eſt: præterquam ad Ottum, qua Pannoniæ finitima eſt: ea ex parte ſe in vaſtam effundit planiciem. Valeriam hanc olim dictam, Syluius autor eſt, nulla tamen autoritate. Porro Stiriam, Marchionatum olim Fridericbus primus Ducatum appellauit: Quanquam id alij poſterioribus Cæſaribus attribuũt. *Tyrolum*] Prædiues Norici regio, nomen traxit ab arce eius nominis: quæ extat hodie: haud longe a ripa Ateſis, ad Ameranum oppidum: olim celebris ſedes erat comitum Tyrolanorum, quorũ meminit Otho noſter & Guntherus Ligurinus: in qua ſunt vrbes inſignes, Radenburgum, Hallæ, Ænipons, Sterzinga, Brixina (veteribus Brixnora) Bolzanum, Tridentum. Nauclerus docet, quo titulo principatus ille ad Auſtriacos Duces venerit.

Carinthia] Hæc a Foroiulienſibus incipit, & vſq; ad montana Carniolæ pertingit. Hæc prouincia Auſtriæ Principibus nomen Archiducis intulit: quod Syluius in eius deſcriptione dicit. Is & in noui Principis auſpicio, nuſquam alibi auditas ceremonias ibidem recitat, & alia quædam, quæ lectorem delectare poſſint. *Intonſi Sueui*] Id Tacitus de priſcis Sueuis prodidit, qui ad Albim fluuium habitarunt: quam regionem hodie incolunt Saxones. Bene igitur, ac iuxta erudite admonet autor ille commentarioli, quo explicantur vetuſta Germaniæ populorum vocabula apud Tacitum. Non ad viuum, quod aiunt, omnia ſtatim exigenda eſſe in veterum deſcriptionibus. Verum Poeta de populis, quos hodie Sueuos dicimus, loquitur, propter Durgouios & alia loca, quæ Cæſar, ceu Princeps Auſtriæ, hæreditario iure in Sueuis poſſidet. *Certe etiam nobis*] Hic populos ſuas partes ſecuturos recenſet. Ne inopes auxilij, ampliſſima Palatinorum domus videatur, aut penitus in rebus aduerſis deſtituta. Quandoquidem & inter principes verum eſt, quod vulgo iactari ſolet, *Amicos ſecundũ quidem rebus parari, cæterum non niſi aduerſis probari.* *Sicamber*] Geldrius. Hunibaldus, a Cambra Antenoris vxore aſtutiſſima genti nomen datum, autor eſt. Mihi commentum videtur, vt plæraq; alia. Sicambriam ponunt Ptolemæus & Tacitus inter Buſſacteros paruos, & Bructeros, Longobardoſq; vbi etiam abbas Spanheimenſis putat habitaſſe Francos: quod Comiti Nuenario a ratione non videtur

tur alienum. *Pronus in arma*] Autores fide digni, fortiſſimos bellicæque rei expertiſſimos prodidere Sicambros: hac tamen fere nota apud Cæſarem nobiles, quod ex rapto mos eſſet illis victitari & latrociniis. *Heluetij*] Haud dubium quin Poeta intelligat eos, qui nunc Suiceri vocantur, intra Rhodanum & Rhenum populi bellicoſiſſimi. Habuerunt enim & alias nationes, vt refert Irenicus lib.II. *Bello Gallorum exercita virtus*] Id referri poteſt & ad Iulij Cæſaris tempora, qui ad CCC milia olim tranſire conantes in Galliam, bello compreſſit, vt notum eſt, ſummo autorũ diuo Iulio tradente. Et ad noſtra etiam tempora, ob memorabile illud prælium in ſuburbanis Mediolani, a Franciſco Gallorum rege geſtum contra eos. Pugnam hanc Vadianus retulit in cõmentarios, quos doctiſſimus ipſe erudite ſcripſit in Melam: quam vbi legeris, ſtatim cognoſces, victis Heluetiis id obtigiſſe, quod pauciſſimi victores conſequi ſolent. Primum magis placet: nam antea opus Poeta abſoluerat, quam hæc pugna fieret. *Hercynio nemore*] Quia Boemia vndique eſt cincta ſylua Hercynia, de qua Poeta in lib. octauo, & nos illic copioſius, pro inſtituta breuitate, referemus. *Gentilibus arma*] Quoniam Palatini & Albertini Bauariæ Duces iuncti affinitate erant.

Eſt locus ad Rheni ripas, atq; vltima mundi
Littora, ad Oceanum magnum, qua Graius Vlyſſes
Tartareum ditem, atq; animas mouiſſe ſilentes
Dicitur, & nigros traxiſſe ad ſydera Manes.
Denſum ingensq; nemus, valleſque feruntur opacæ
Excipere has vmbras, pallensq; vbi carmina Bubo,
Et Stryges inferna, læuaque ſub ilice Cornix
Effundunt, lucoſque volant ſimulacra per altos.
Hinc exaudiri fremitus, ſonteſque figuras
Inſolitis vlulare modis, clauſtrique refractis
Legibus inferni ſuperas euadere ad auras.
Cocyti perhibent Manes, cum ſacra ſacerdos
Incohat, & domito luctantes extrahit Orco.
Extemplo nutare nemus, trepidamque ſub imo
Tellurem mugire ferunt, mirabile viſu,
Vicinos atra obnubi caligine montes.
Accipimus, ſiccari vndas, & currere retro
Flumina, & aſtriferum nebulam prætexere cœlum.
Non aliter magico turbantur carmine Thraces
Cum ſæuit Rhodopæa nurus, lateque per Hæmum
Horrida Circæi crudeſcunt ſibila cantus.
Sed poſtquam paulum Vatis furor ille quieſcit,
Voce canit reſponſa Deum, nec certius illo
Prædicit quicquam Cyrrhæo Phœbus in antro.
Inuidet huic Hammon, & ſi ſua cornua tollat,
Prædictisq; rudem voluat Garamanta futuris.
Quid vos Chaoniæ quercus, ſanctumq; per vmbras
Pana Lycaonias? ſigniſque excepta mouentis
Niliacæ reſponſa bouis? quid in aere læuo
Commemorem cantus auium, curſuſque volantum?
Cedit is huic omnes, quare cum craſtinus ortus
Fulſerit, & croceos aurora retexerit ignes,
In nemus ire para, lucoſque require ſilentum
Hic Diuum mentes, & belli arcana futuri
Prædiſces, venturamq; omnem ex ordine pugnam.
Finierat. tunc ille orſus, ſic talia contra:
Poſtquam noſſe cupis duri primordia Martis,
Euentumq; iubes Stygios me poſcere noctis
Nigrantis populos, caligantumque cohortes,
Exequar intrepidus, reſponſaque Vatis adibo.
Sic ait, interea prono iam Phœbus olympo
Merſerat auricomum caput Oceano Atlantæo,
Inque laboriferas ſurgens humentibus vmbris

Eſt locus] Aram Vlyſſi conſecratam ſignificat. eius meminit Tacitus in principio libelli de moribus Germanorum. *Qua Graius Vlyſſes*] Emendandus ſic eſt codex, vt etiam inferius, *dirusque vbi carmina bubo*. Legi enim in emendato exemplari. *Pallensq; vbi carmina bubo*. Bubones inter aues infauſtas, item & Stryges nocturnas inter inauſpicatas referri, nemo ignorat. *Cornix*] Nota auis, vel viuacitate ſua. *Læua*] Ad ſiniſtram partem ſita. *Ilice*] Inter glandiferas numeratur. *Incohat ſacra*] Accuſatiuo iunxit, imitatione Maronis. *Te ſine nil altum mens incohat*. Legitur etiam vt neutrum prolatum. Probus in catholicis ſic ait. Ho. primæ coniugationis eſt, & haui facit, incoho, incohas, incohaui. Quidã putant dici: inchoare, imperitiſſime. Nam neque poſt c. literam h. latina verba regũt: exceptis trib⁹ nominibus quæ ſupra poſui Pulcher, Orchus, Lurcho. Neque o litera ante o alterum latinorum verborum prima perſona reperitur, ſed illæ tres vocales, quas ante poſui E. I. V. Nam nec A nec O. Quod igitur Plautus poſuit reboo, non latine, ſed græce poſuit, Boo, Boas, vnde deriuatiuum reboo. *Extemplo nutare nemus*] Tibulli carmina nota ſunt: *Hanc ego de cœlo ducentem ſydera vidi*, & reliqua ex ſecunda Elegia primi. Sed de his, quæ Poeta hic narrat, inferius, vbi nonnihil de magia loquemur. *Rhodopæa nurus*] Thracenſis, a Rhodope monte Thraciæ. Eſt & Ioniæ ciuitas, vt ſcribit Stephanus. ab vtroq; Rhodopæus, & reſolutione diphthongi Rhodopeius enunciatur. Ouidius: *Hoſpita Demophoon tua te Rhodopeia Phyllis*. *Hæmum*] Et hic mons eſt Thraciæ. Ouidius in Transformationibus refert fabulam Rhodopes & Hæmi. Hi enim dum ſibi diuinitatẽ aſcribunt, ira numinum in montes ſui nominis ſunt conuerſi. *Circæi cantus*] Maro: *Carminibus Circe ſocios mutauit Vlyſſis*.

Cyrrhæo antro] Delphicum oraculum intelligit. Nam Cyrrha Phocidis

Luna vices, hominum curas mulcebat inanes.

oppidum est in littore situm. Delphi item in Phocide. Igitur Cyrrhæo antro, id est, Delphico, Phocensi. vt superius relatum est. *Inuidet huic Hammon*] Harenarium Iouem signat qui in Libya colitur. caussam nominis atque cultus postea referam. *Chaonia quercus*] De Dodonæo Iouis oraculo, quod Poeta hic tangit, inferius dictabimus, vbi Poeta ait: *Siluisse Lebetas vidimus*. Chaones, populi sunt Epyri. *Sanctumque per vmbras Pana Lycaonias*] Id est, Arcadicas. Fuit enim Lycaon rex Arcadiæ. Pana autem præcipue Arcades coluerunt. Nam ipsum non solum syluarum credebant, sed & vniuersæ materiæ Deum appellabant: vnde nomen πανὸς impositum, quasi omnia in se contineret. *Niliaca responsa bouis*] Apim bouem intelligit, cui in Memphi duo delubra erant. Hunc autem oraculi loco habitum fuisse tradunt Plinius & Pomponius, qui paucis qualis Apis fuerit describit. Alij authores scribunt, tantæ dignitatis creditum, vt Iudæi quoque eundem sibi pro numine statuerint colendum, vt in Exodo, & quarto Basilæon libro scriptum est. *Signisque excepta monentis*] Scilicet, ad cibum capiendum: & tunc, vt Solinus ait, dat omnia manifestantia de futuris de se consulenti: & ad hoc fortasse respexit Poeta. *Quid in aere lauo*] Tacitus in libro de moribus Germanorum scribit, volatus auium supra modum fuisse obseruatos a Germanis. *Croceos ignes*] Radios, quos spargens, omnia facit aurescere: vnde & illi nomen Aurora. Croceus autem color idem qui aureus. *Atlanteo Oceano*] Hesperio, Hispanico. Dionysius Poeta: *Circuit Oceani gurges tamen vndique vastus.* Qui quamuis vnus sit, plurima nomina sumit. *Finibus Hesperiis Atlanticus ille vocatur.* Breuitatis caussa vnde varia maris nomina sumpta sint, dicere prætermitto. docent illa Plinius & Solinus: ex nostris Lactantius cap. vndecimo primi, & diuus Ambrosius cap. tertio libri Hexameron tertij. *Hominum curas mulcebat inanes*] Iuxta illud Persianum: *O curas hominum, o quantum est in rebus inane.* In hunc modum dicit Solomon ille Dauid regis atque prophetæ filius, tam regni gloria, quam vaticinandi sapientia omnium clarissimus, ad vniuersam ecclesiam Dei: *Vanitas vanitatum*. & cætera.

Ecce per immensum virgo Tritonia cœlum
Labitur, & rigidos serpentum exasperat orbes.
Formidant sylua, tellus tremit, adstupet æther,
Tempestasque alto visa est feruescere Ponto
Gorgoneo, quotiens Pallas quatit ægida vultu,
Oreque vesanum virus vomit aspis hiulco.
Hæc Rheni ad littus, nigras delapsa per vmbras,
Phalsgraphidum tecta alta petit, collesque superbos,
Sopitum, & noctem nequicquam heroa sub altam
Miratur Pallas: namque illum insomnia belli
Versabant hinc inde, atroque furebat anhelans
Marte animus, mirum dictu, pugnamque ciebat.
Talia voluentem affatur sic Diua Robertum:
Quid nunc lente iaces, rerumque oblite tuarum
Indulges somno, Boiorum maxime ductor?
Surge age rumpe moram, & chari genitoris ab alto
Vt lux alma polo terris secluserit vmbram,
Mandata exequere, & lucos inquire silentes:
Sed primum corpus mergens fluuialibus vndis,
Purus adi, purumque sacras te confer ad aras.
Dixit, & in tenuem Pallas delabitur auram.
Austriadas contra sæuum indignata, diu quæ
Ingentem hanc victrix tristes exercuit iras.
Fabor enim, nec longa sequar vestigia rerum.

Ecce per immensum] Particula Ecce, semper aliquid magnum & repentinum significat. vt apud Maronem: *Ecce autem a Tenedo.* Porro Poeta sumpta occasione hic Palladem introducit fauentem Palatino: recitatque caussas, quare inuidia fuerit Austriadas prosecuta: imitatus Maronē, qui id etiam facit, cum caussas memorat, quamobrem Iuno Troianos hostili animo insequeretur. *Tritonia virgo*] Pallas modo Tritonia, modo Tritogenia a poetis dicitur, vt Lycophronis interpres ait. Vel quod a Tritone Libyæ flumine genita sit, vt Æschylus fabulose innuit. Vel quod a Ioue genita, apud Tritonem fuerit educata. Vel quod, vt Callistheni placuit, tertio die mensis genita fuerit: vnde apud Athenienses tertius mensis dies Palladi est consecratus. Vel quod a Iouis capite edita sit. Bœotiorum enim lingua, Triton caput dicitur. Vel quod eadem sit quæ & Luna, quæ tertio a coitu die apparet. Vel quod nihil ab aere differat, quod est tertium elementum. Hinc est, quod Diodorus Siculus in primo dicit: Aerem Pallada nominarunt, ac Iouis filiam dixerunt: virginemque fuisse, quoniam non corrumpatur, & sublimiorem locum teneat, quapropter ex vertice Iouis dicitur nata. Et Trigeminam appellant, propter tria anni tempora, Ver, Æstatem, Hyemem. Quippe vetustas Autumnum non numerabat: quia proprium non esse tempus existimabant, sed ex vtriusque confinio constare: Et Glaucopis: quod aer glauci sit aspectus, non quod habeat oculos glaucos. Democritus ait Palladem Tritoniam propterea cognominatam, quod tria hæc mortalibus elargiatur: bene consulere, recte iudicare, iuste agere. *Gorgoneo vultu*] Quo scilicet fabulæ canunt Gorgonas fuisse puellas: vel quo ipsa Pallas fuit, cum Medusam trucidaret, vt canit Orpheus in hymnis. Alij tamen a Perseo Palladis ope scribunt obtruncatam. *Sopitum, & noctem*] Color sumptus a Liuio & Sillio Italico, de Hannibale. Vterque scribit illum sæpe in somnis bella agitasse. *Boiorum*] Bauarorum nunc. *Indulges somno*] Si non dormiebat, vtpote bellorum somnis agitatus, cur ergo tanquam somno deditum arguit? Nempe

Nempe, vt magis erubesceret, magisque bellicosum animum a desidia excitaret. *Purus adi*] Iuxta legem, *Diuos caste adeunto.* Nam vt Tibullus ait: *Casta placent superis.* Quod non solum superstitiosa gentilitas de animo, sed etiam de corpore obseruauit. Vnde dixit, *corpus mergens fluuialibus vndis*] Qui vltimus pes deest in exemplaribus impressis. Sic Maro: *Donec in flumine viuo abluero.* At noster Legislator beatos dicit, qui mundo sunt corde.

Cecropiæ quondam Rex, est ita fama, Mineruæ
Carus Otho templum erexit, centumque Sabæi
Thura ministrabant aris solennia Mystæ.
Passim cultus honor, primum intemerata sub alto
Effigies defixa tholo, non qualis ad arma
Prosilit, & Libycos violentior explicat hydros:
Sed similis vultu, quo non experta maritum
Esse solet, Melitemque refert, aut Protomedæam:
Vel cum seposita Iliacum Simoenta Medusa
Ingreditur, pulchrosque artus in flumine viuo
Proluit, & rutilo splendorem a vertice vibrat.
At sub marmorea pictum testudine templum
Cernere erat, cum discusso capite orta tonantis
Perrexit Libyam, & primum Tritonide ripa
Exiliens visa est, nec adhuc fuit ægide præster
Insertus, Garamasque vagum, nec viderat aruis
Chershydron, caudaque atrum serpente Pharæam.
Aera sed postquam rupit Danaëius heros
Remigio alarum, & crudum thoraca Mineruæ
Induit, & cæsa petiit Phorcinide cœlum,
Feruidaque vt supra Syrtim Berenicida Gorgon
Extitit, in terram sanguis crassumque venenum
Decidit, vnde ferunt tristes creuisse colubros,
Et Cyrenæa nocuum Basiliscon arena.

Cecropiæ quondam] Narrantur caussæ odij Palladis in Austriadas, sumpto colore ex Marone de Aiace Oïleo. Prima est, euersio templi ei olim positi a Primislao quinto Boemorum tyranno, qui vulgo *Odacker* cognominatus est, a deuastatis agris, facta per Rudolphum comitem Habspurgum, præsidem Prouinciæ, quē nunc Lantgrauium Alsaciæ: designatum tamen post diutinam imperij vacationem, Imperatorem, bello & pace clarum, qui primus in hanc Austriorum familiam Romanos fasces induxit. Describiturque templi pictura, in quo sacerdotes cētum sacros ritus peragebant. Et vt rei fidem habeas. Hoc cum Otthacaro Cæsar Rodulphus super iure ducatus Austriæ, quem is occuparat, bellum gessit: cui tandem adactus parendi sacramento & affinitate inter eos inita conciliatur. Obiurgatus autem Otthacarus a Margarita vxore (cuius iure atque hæreditatis titulo, contra Imperij tamen leges, ad Austriæ Principatum adspirabat) iterum prælio concurrens in campis Austriæ, qui teutonice appellātur *das Marckfelt*, haud longe ab arce & oppido *Mareck*, a Rodulpho superatur obtruncaturque. Rem, vt gesta est, latissime refert Nauclerus. *Cecropiæ*] Atheniensis, a Cecrope primo Athenarum rege. *Mineruæ*] Palladis, cuius simulacri Phidiæ operis, quod Athenis fuit, mentionem facit Plinius libro 55. *Charus Otho*] pro Otthacaro. *Tholo*] testudine. *Libycos hydros*[Vel quia ex Tritone palude exiluit: vel respexit ad Persei fabulam. *Melitem, aut Protomedæam*] Nomina sunt filiarum Nerei & Dorides apud Hesiodum in Theogonia. *Vel cum seposita*] Alludit ad simulacrum Palladis, quod apud Troianos colebatur. vnde & Palladium ab Vlysse raptum. Medusa autem, vt est in fabulis, serpentinos capillos habebat. *Iliacum*] Id est, Troianum. Nam ex Ida monte Troiano Simois scaturit, clarus partu Veneris. *Cum discusso capite orta tonantis*] Hoc ideo finxerunt, quod nobilium artium inuentio Mineruæ asscripta sit. Per Mineruam enim, partem illam superiorem animæ, id est, mentem & rationem intelligunt. *Perrexit Libyam*] Nam labens e cœlo, dicitur primo Libyam, vtpote altiorem aliis regionibus, tetigisse. *Tritonide ripa*] Triton palus Libyæ: a qua Tritoniam Palladem dictam esse, vulgaris opinio est: cui Lucanus libro 9 dat authoritatem: *Et se dilecta Tritonida dixit ab vnda.* Sed & alias huius nomenclaturæ caussas ante dixi. *Nec adhuc fuit ægide præster insertus*] Quæ sequuntur ex vulgata Persei fabula sumpta sunt, iuxta Lucani narrationem in nono, ac Sillij in tertio. Præstera græci flammam & combustiuum nominant. Hinc huic serpenti nomen datum, vel quod flammam & ardorem immittat ei, quem momorderit. Remedia morsus eius docet Plinius. *Garamas*] Seruius ait, Garamantes populi sunt Aphricæ iuxta zonam torridam. Maro, *Super & Garamantas & Indos profert imperium.* *Chershydron*] dictus, quod in terris & aquis moretur. *Pharæam*] Hunc antiquitas dicauit Æsculapio, pro ministro Deorum mitissimo, quia morsu non esset malignus, quamuis ore lato. *Cauda serpente*] Scilicet, cum se erigit. habet enim pedes iuxta caudam. *Danaeius*] Perseus Danaes filius ex Ioue. *Phorcinide*] Medusa Phorci & Cetus filia. Fabula tam nota est, quam vulgo dici solet. Gorgonem Perseus aggreditur. Sed omissis fabulamentis, Phorci filiam tradunt defuncto patre, iis qui circa Tritonida paludem habitant imperasse, & ad venationes solitam exire, ducemque se Libycis ad pugnas exhibere: quæ comparato exercitu, cum Persei potentiæ, quam secum e Peloponneso duxerat, resistere conaretur, noctu per fraudem ab eo interfecta est: cuius etiam defunctæ pulchritudinem adeo admiratus est Perseus, vt abscissum caput ostendi, eius caussa in Græciam secum tulerit. *Feruida*] Propter recentem cædem. *Syrtim Berenicida*] a Berenice oppido in Syrti sito. *Vnde ferunt tristes*] Scilicet, qui fabulosa consectantur. Id enim ob nimium loci feruorem accidere philosophi prodiderunt. *Nocuum Basiliscon*] Græca dictio βασιλίσκος, quæ regulum, vel tyrannum significat: quod instar regis cunctis animalibus sit ter-

tori:vel quod in omnes tyrannidem & feuitiam exerceat. Bene ergo *nocuum* dixit. Morsis a Basilisco scribit Auicenna nullam prorsus esse curationem. *Cyrenaa arena*] Plinius lib. 8 de Basilisco loquens ait: Cyreniaca hunc generat prouincia 12 non amplius digitorum magnitudine. Candida in capite macula, vt quodam diademate insigni. & cætera. Quibus adde, quæ Lucanus de Basilisco.

Parte alia Ætnæo Tritonis fulmine sæua
Euboico in Ponto, tristisque ad saxa Capharei
Disiicit Argolicam rapido cum turbine classem
Interea exoritur magnum & memorabile bellum,
Quod reges gessere pares, verum exitus iisdem
Haud par, Austriades caussis melioribus vsus.
Hunc perimit bello, victorque per oppida vectus
Sanguine polluta infecit Tritonidis arces.
Ex illo iratos contra fert tempore Pallas
Austriadas animos, odiisque inimica prophanis
Insequitur gentem immeritam Diuosque futuros.
Quippe etiam Austriadum venturam a sanguine magno
Progeniem audierat, quæ Bosporon, & Garamantas
Signa vltra ferret, Gangem superaret & Indum,
Quæque suum victrix hauriret Marte cruorem.

Parte alia] vel alio pariete, qui erat sub testudine, vel alia parte testudinis. *Tritonis*] Pallas. *Ætnæo fulmine*] Id est, ardenti, ab Ætna sumpto epitheto. Vel Ætnæo fulmine, id est, quo Typheus gygas, vel Enceladus, vt aliis placet, ictus a Ioue fuit, sepultusque sub Ætna. lege Seruium.

Euboico in Ponto] Nunc Nigropontus appellatur. Eubœam insulam, cuius Strabo meminit libro 9. Plinius lib. 2. maris impetu a Bœotia aliquando auulsam scribit. Hæc in Turcarum tyrannidem redacta est, patrum nostrorum memoria. *Ad saxa Capharei*] Promontorium Eubœæ, meridianum quidem, sed in ortum spectans Caphareum, Gerestum in occasum, Cœneum in Maliacum sinum protenditur. Situm insulæ, & Promontorium vide apud Ptolemæum tabula Europæ decima. *Argolicam classem*] Minerua propter Cassandræ eius sacerdotis stuprum, vel, vt placet aliis, quod ei capto Ilio Græci sacrificare noluerint, eis in patriam redeuntibus, grauissima tempestate fatigatis, circa Caphareum naufragio caussa extitit pereundi. Vel, quod certior, Solino autore, prodidit memoria, sydus Arcturi grauibus affecit tempestatibus. Reuera enim constat, vt ait Seruius, Græcos tempestate laborasse, Æquinoctio vernali: quoniam manubiæ Mineruales, id est, fulmina, tempestates grauissimas commouent. *Pares*] Potentia. *Haud par exitus*] Quoniam Rudolphus Otthacarum interemit, vt diximus. *Austriades*] Rudolphus, non genere. iam enim omnis stirps masculina e gente veteri defecerat: iure ergo belli Austriæ Princeps intelligi debet. Cuius tamen filius Albertus, qui & patri in imperio successit, vnanimi procerum imperij consensu, Austriæ ducatum, omneque eius ius adeptus est: qui & Romanos fasces, vt mox dicam, gessit. *Caussis melioribus*] Lucanus: *Victrix caussa Deis placuit, sed victa Catoni*. *Diuosque futuros*] Qui ex hominibus diuinos honores mereantur. *Quippe etiam Austriadum*] Suggerit alias caussas odij. *Venturam a sanguine magno Progeniem*] Maximilianum intelligit, qui regias imagines generis sui proferre potest, nempe ex atauis, Rodulphum imperatorem iam nominatum. Summam gestorum in vltimum huius operis librum adscribam, super illud. *dextraq; Rodulphus Colla superiectis ducens Otthacarum abenis*. Ex maioribus autem Albertum primum, qui, vt idonei scriptores referunt, ob bellicam gloriam Principum suffragio, & Bonifacij Pontificis assensu dicitur Imperator: qui tum a Gallis læsam ecclesiæ maiestatem vindicaret. Item Albertum secundum magnum sibi patruum, pietatis eximiæ principem: quem ideo rebus humanis, cum biennio tantum imperasset, ereptum, omnium gentium consensus dixit, quod indigni essent eo Principe illius temporis mores. Virtutis tamen suæ ingentia reliquit argumenta. Nam breui hoc temporis spacio, Morauos ac Sarmatas, intra suos fines quiescere compulit. Prasconem Boemum factionis hæreticæ caput, ita attriuit, vt tota Boemia sibi cederet. In Turcas autem profectus, Synderouiam castellum ad Danubij ripam munitissimum obsidens, dum copias in itinere maiores expectat, oppidani deditionem fecere. Ipse Austriam repetens, apud locum, cui Longa villa est nomen, dysenteriæ morbo confectus est. Proxime autem refert tertium diuæ memoriæ Friderichum, Imperatorum omnium innocentissimum, pacatissimum: cuius illud proprium fuit, quod omnes ante se Principes a diuo Iulio, & vitæ & Imperij diuturnitate superauit. Nemo diutius vixit, nemo solus diutius imperauit, nemo innocentius regnauit. Leonoræ matris suæ origo deriuatur a validissimis Gothorum ducibus, qui per seriem quatuor atq; octuaginta coronatorum Regum perpetua successione Hispanias ad hæc vsque tempora tenuerunt. Recte igitur a Poeta dictum est: *Audierat venturam progeniem a magno sanguine Austriadum*. *Quæ Bosporon & Garamantas*] id est, Septentrionem & Austrum. *Gangem & Indum*] Orientem. Tacet autem Occasum: quia tota fere prouincia Europæ, quæ ad Occasum vergit, Christo nomen dedit.

Hic dolor, hæc rabies, vnde implacabile numen.
Diua Viconitio (si fama credere dignum est)
Ingessit stimulos, scelerisque exorsa nefandi
Moliri est ausus, cum Pannonium Sylacænm
Cæpit, & armato lacerauit milite ciues.
Belliger Huniades extra deserta Getarum

Diua Viconitio] Omnia incommoda, quæ passi sunt Friderichus imperator, vel Maximilianus Cæsar, Palladis inuidiæ ascribit. *Sylacænm*] Celeiam, seu Ciliam oppidum vetus Styriæ intelligit, opus P. Syllæ existimatum. Illic per ocium multa & egregia Romanæ ve-

Impulit

Impulit inflexo pugnantes Iazygas arcu
In Styriam, & magnis bello abstulit arua colonis,
Qua felix auro, & pingui patet Austria gleba.
At nihil his actum est, iam seditione Vianam
Imbuit, atque odium popularibus intulit ausis.
Proh scelus, & summa Cæsar spectabat ab arce
Armatas acies, & corda ferocia vulgi.
Quid memorem Belgas, Morinos, gentesque repostas
Oceanum ad magnum, quas impulit illa furentes
In dominum sæuire suum? iamque arma Leponto
Obtulit, & Veneti maculauit sanguine ripas,
Diua odij memor antiqui, serpentibus atris
Sæuit adhuc, pugnæque duces interfurit OEstro.

næ vetustatis monumēta collegimus, quæ coniecturam faciunt, Syllaceum olim dictum. *Pannonium*] Quoniam Styria ea ex parte iungitur Hungarię.

Cœpit, & armato lacerauit milite ciues] Breuiter, vt rem habeas, Ioannes Viconitius genere Boemus, Vlricho Ciliensi comite ab Vladislao Ioannis Huniadis filio trucidato, relictæ Vlrichi coniugis nomine oppidum defensandum cœpit. Optimates Friderícho Cæsari, terræ possessionem tradendam censent, ceu legitimo domino, defuncto iam absque liberis vltimo comite Vlricho præfato. Quo facto & Viconitius a fide defecit, tradens arces Friderícho, pecunia ab eo accepta. Sed mox pœnitentia ductus, Imperatorem iam sibi securum, corruptis oppidanorum plerisque, hora constituta, cum octingentis militibus intromissus, cuncta miscere armis cœpit. Reliqua Syluius in descriptione Styriæ. *Belliger Huniades*] Matthias rex Hungariæ, filius Ioannis de Huniad: cuius præclara facinora scribunt Syluius & Callimachus. Ferunt tamen, regem Matthiam iactasse genus e Coruina Romanorum gente, & ob id pro signo coruum habuisse. Idipsum Germanorum nonnulli faciunt: ignari, non vllam esse in Italia nobilitatem, quam non eo Germani aduexerint. Campano Italo teste. Cæterum *Belligeri* epithetum meruit, vel ob gesta in Turcas bella, quibus nullus fuit infestior, nullus cum ea gente prosperius bellauit, aut cum his plura & tam secunda fecit prælia. Contra Boemos, Hussitanos bellum quoque gessit septennio: post quod in vrbe Olomucensi de Boemia coronatus est. Stephanum Waiuodam cum magna manu contra se venientem, noctis silentio fudit fugauitque. *Extra deserta Getarum*] Strabo dicit Græcis eos Getas dictos, qui vtrumque Istri latus incolunt. Iornandes autor est, Gothos dictos olim Getas, diu Pānoniam tenuisse. Syluius vero scribit, Getas, quos partim Walachos, partim Transyluanos nominant, Hungarorum imperium subiisse, latiusq; gentis imperium esse, quam ipsa Hungaria. *Impulit Iazygas*] Nunc Transyluanos, qui & olim Metanastæ, adiacent Tybisco amni. Hos Matthias, quia alio creato rege, ab eius fide defecerant, imperata facere coegit. ad quod fortasse Poeta respiciens dixit, *impulit.* *In Styriam*] Nam, vt dicitur, conniuente Friderícho Imperatore bellum gessit in Austriacos populos: quo, minus sibi obedientes alieno gladio perdomaret, vt ait Albertus Saxonicarum rerum scriptor lib. 13. Eo bello Viennam, Nouam ciuitatem, totamque fere Austriam in suam potestatem redactam, Cæsar Maximilianus recuperauit, patre viuente. Huius belli meminit Cimbriacus, cuius poema eruditorum iudicio cum antiquitate certat. *Etiam*, inquit, *belligeri feruebant Pannonis arma, Austriacas pressura vrbes, dum Cæsar ad oras, Filius Oceani iustas vlciscitur iras.* *Pingui patet Austria gleba*] Pannoniæ olim pars erat. Ostriam sunt qui eam appellant. Habuit nomen prius Orientalis Marchiæ. Hanc autem quam hodie seruat appellationem, ab Orientali vento, alij a situ, quod ad Orientem vergat, sortitam putant. Iungitur ea Pannoniæ ad Ortum solis, Bauariæ ad Occasum: qua ad Septentrionem spectat, habet Morauiam, Styriæ montes ad meridiem. Regio ferax, ac vini abundans, semper lætissimis pabulis referta. *At nihil his actum est*] Hoc est, Pallas his malis, quibus ipsa fuit autor, ceu multum leuibus, minimique momenti, etiam ab externo hoste illatis, haudquaquam satiata, curauit & ciuile odium excitare: quo reuera, ne Poetam fingere putes, tres primum Principes in Austriacæ prouinciæ capite Vienna, inter se exarserint, copiose scribit Syluius in Europa. Quanquam Poeta ad hoc non respexit, sed ad obsidionem arcis Viennensis, quæ secuta est contra Fridericum a ciuibus Viennensibus, adiutis Alberti fratris viribus.

Vianam] Regionis caput Viennam hodie intelligit. Olim Flauianum fuit, vt quidam opinantur: mox prima syllaba detrita, Vianum, postremo Vienna. Sunt qui malint credere, a suburbano fonte, cui nomen sit, Viennæ, vrbem nomen adeptam. Olim Flexum, quantum ex Ptolemæi collocatione cognosci potest. *Cæsar*] Fridericus. *Summa ab arce*] Viennensi, quæ omni genere tormentorum oppugnabatur: adeo, vt Cæsar a Boemorum rege petere auxilium compulsus fuerit: & simul per literas, Pium Romanum Pontificem rogare, ne Boemum regem sub id tempus deuoueret diris ecclesiasticis, quod is iam aperto in Hussitanam sectam abiuerat: quod vt a Pontifice impetrauit, Boemus Fridericum liberauit astu, vt neque periret, neque vinceret. *Quid memorem Belgas*] Seditionem Belgarum intelligit contra Maximilianum. Vel respexit ad scelus Brugarum, quorum insidiis Maximilianus statim post regni initium retentus fuit. de quo latius in octauo libro dictabimus. Ammianus libro decimoquinto duplicem Belgicam, Primam & Secundam ponit, quę hodie in Burgundiæ nomen abiit, itidem duplicis, Superioris & Inferioris. Vt omnis Belgica in Germaniæ appellationem & imperij iura cesserit, Peutingerus in Sermonibus suis conuiualibus tractat. *Morinos*] Horum meminit Maro in fine septimi. Teruanos nunc vocant. *Leponto*] Heluetio. *Et Veneti maculauit sanguine ripas*] Hoc est, Lacus Constantiensis, inferioris scilicet, qui & Cellæ lacus dicitur. Veneti nomen a colore marino, qui cæruleus est, accæpit. Alio nomine Acronius, non Acromus,

vt hactenus apud Melam perperam lectum est, vt differit erudite Vadianus in epiſtola illa doctiſſima ad Rudolphum Agricolam Iuniorem, & nos etiam latius aliquanto in enarratione Stauroſtichi diximus.

Ergo quæ vigilans humentibus hauſerat vmbris
Dux, ſecum euoluit: dein lecto deſilit aureo,
Inuitusq; die lucem Phœbumque moratur.
Extulit interea croceas aurora iugales.
In nemus ire parat, ſtygioſque inuiſere Manes.
Enſe latus munit, clypeum arripit, vnde videres
Phalſgrauidum genus, & proauos, & fortia bello
Pectora, Boiugenumque aciem, cum latius arma
Eridano, & domitis fuderant agmina ripis:
Hinc Byorix, Ambronque ferox, & Cimbrica caſtra
Picta videbantur, Catulumque timere furorem
Aſpiceres, fractaſque niues, & montibus alas
Præcipites, & aquis pontem indignantibus actum.
Nec non indomiti & fulgentes Saxones armis,
Francorumque manus, Herulique, & belliger Hunnus
Apparent, raptæque vrbes, & prælia quondam
Horrida Toctuſagum, pulſataque Noria Bois.
Mille etiam priſcis circum argumenta figuris
Viuunt, mille viri deſcriptis vultibus halant.

Die lucem] Die gignendi eſt caſus antiquus. Maro: *Libra die ſomnique pares.* *Croceas iugales*] Fœminino genere protulit: quoniam & puellæ apud Auſonium trahunt Auroræ currum. *Boiugenumque aciem*] Laudat antiquum genus Boiorum, vnde ipſe trahebat originem. Boios autem ripas Eridani occupaſſe, indeque a Romanis eiectos, ad Iſtrum conſediſſe, Strabo author eſt, vt in principio ſtatim diximus. *Hinc Byorix, Ambron, & Cimbrica caſtra*] Hi Cimbrorum reges, dum Romani rerum arcem tenerent, prorupere in Italiam, fuſi fugatique a Mario, vt Plutarchus in eius vita meminit. *Catulumque timere furorem*] Nam Catulus, qui contra Cimbros copias ductauerat, deſperauerat illos ab Alpium tranſitu arcere poſſe. *Fractas niues*] Per quas atque glacies nudi, vt Plutarchus ait, conſcenderant iuga Alpium: vt potius robur atque animi elationem oſtentarent, quam id quod in vſum ac neceſſitatem veniret, efficerent. *Aquis indignantibus*] Cimbri, vbi prope flumen Atiſonem caſtra poſuere, vt per aquas tranarent, tumulos qui iuxta aderant ſcindentes, tanquam gygantes cæſas trabes, atque montium præcipitia, & terræ aggeres, atque coniugatas ſcalas in fluuium comportabant: qui fluxum aquarum frangentes, pontem quaſſabant vaſtis roboribus, quæ ad fluuium traxerant. Multi ex militibus Romanorum terrefacti, maioribus relictis caſtris, ſeceſſere. *Toctuſagum*] Gens Gallica, quæ cum Bois antiquiſſimam Norici ciuitatem Noriam deleuerunt: a qua fortaſſe Noricum dictum eſt.

Itur in antiquam ſyluam, Rhenoque remenſo,
Sacra Ithaci miranda petit, cum nocte ſilentes
Ad ſuperos veniunt vmbræ, vix margine plantam
Intulerat nemoris, tremere omnia viſa repente,
Atque imo mugire ſolum, gemituſque per auras
Audiri, & triſtes compleri murmure lucos.
Subſtitit ille, ferumque extra capulo eripit enſem,
Intenditque aures, veluti ſub luce maligna
Exploraturus, ſi quid præſenſerit hoſtis.
Arrigit auditum, pronuſque in verba moratur.
It tamen, & greſſu impauidus nemus intrat opacum
Horrida perquirens Ithaci penetralia Vatis
Sacrorum ſedem, nigrans quam vallis obumbrat.
Et negat admitti calidos Hyperionis ignes:
Sed noctis patiens, & tetris fumida ſyluis
Relligione locum ſtygio ſacrauerat Orco.
Intus perpetuæ plenum caliginis antrum
Demiſſum ad Manes, ſacræque in faucibus ipſis
Veſtibulum ante aræ, circum pallentibus vmbris
Baccifera Taxi, candentiſque vmbra Laburni,
Et pomis viduata ſuis Cybeleia Pinus,
Apparent: triſti feralem lampade cedrum,
Atque ſepulchrales medio de funere raptas
Cernere erat ſplendere faces: mox omnia Vates
Luſtrat, & an quiſquam teneat nemus, horridus inde

Itur in antiquam ſyluam] In qua eſſent arbores multis ſeculis auctæ.

Ithaci] Vlyſſis ab Ithaca, Vlyſſe tantum clara. Cicero, At ſi vos id quod iure debet, veſtra patria delectat, cuius tanta vis eſt, vt Ithacam illam in aſperrimis ſaxulis, tanquam nidulum affixam, vir ſapientiſſimus immortalitati anteponeret. *Hyperionis*] Hic Cœli Terræque filius, vt Heſiodo placet, ex Thia, vt canit in Hymnis Homerus, ex Euryanaſſa ſorore Solem, Lunamque, & Auroram ſuſcepit. Sed & ipſe Sol Hyperion, & Hyperionides a patre vocatur. Papinius, *Pronos Hyperionis meatus.* *Baccifera Taxi*] Taxo & Laburno arboribus abundare Germaniam Plin. dicit.

Cybeleia Pinus] quia olim ſacra matri deum. *Feralem*] Quod in feralibus ſacrificiis, quæ mortuis fieri ſolebant, Cedrus adhibebatur. *De funere raptas*] Ouidius: *Eumenides tenuere faces de funere raptas.* *Cernere erat faces*] Erant autem taxeæ, ad demonſtrandam perfectionem feritatis. Papinius in octauo Thebaid. *Nec dum illum aut trunca luſtrauerat obuia Taxo Eumenis. Ite profani hinc procul*]

Voce Sic

Voce tonans, estis quicunque, ait, ite profani
Hinc procul, & cæptum timidi ne accidite sacrum.
Tunc Heros primum viui sibi fluminis artus
Sparsit rore leui, atq; olli sese obtulit vltro.
Obstupuit Vates. Quis te, inquit, casus adegit,
Infandum penetrare nemus? quo numine fretus
Huc tendis? locus vmbrarum est. age fare vicissim.
Quem contra affatur breuiter sic Boicus Heros:
Non me casus agit, defunctas ire per vmbras,
Sed Diuum monitus, & chari iussa parentis
Per loca nigra situ, stygio sacrata Tonanti
Impellunt: dudum laui me gurgite viuo,
Accessique tuas Vates purgatus ad aras.
Nunc quid ego exquiram paucis aduerte, profabor:
Bellum ingens, si forte tuas quoque perculit aures
Exoritur, mecumq; omnis Germania pugnat.
Longa mali series, neq; enim sat tempora fando
Sufficerent, tu bella mihi tantum effer ad auras
Ventura, & casus (nam tu potes) ede futuros.
Per nigri regna alta Iouis, per numina subter
Infernum iuranda polum, & caligine mersa
Oro velis, si fata sinunt, si Iuppiter aulæ
Annuit infernæ, & nostri Diis cura remansit
Effari, ac nobis belli recludere finem,
Venturumq; sinas Erebo prænosse laborem.
Dixerat. Ille atrox oculis, cui plurima mento
Canicies inculta iacet, gliscitq; videndo,
Igneus ore vapor, rabiesque inserta sororum
Eumenidum, tales depromit pectore voces:

Sic Maro libro sexto: *Procul o procul esto prophani.* *Quis te, inquit, casus adegit*] Artificiosa hominis furentis ac indignantis interrogatio, quæ breuiter fit. *Boicus heros*] Dux Robertus.

Profabor] Id est, loquar: compositum pro simplici. Vel respexit ad bellum quod sciebat futurum, licet exitum illius ignoraret. Profari enim latine est, quod Græci prophetare dicunt, id est, futura prædicere. Vlpianus de Edilitio edicto. Si seruus inter fanaticos non semper caput iactaret, & aliqua profatus esset, id est, prædixisset.

Sat tempora] Multi dies.

Infernum polum] Antarcticũ, *quem styx atra videt, manesque profundi.*

Si fata sinunt] Nunc etiam dicimus ominis causa, *Si Deus voluerit*, de re cuius exitus pendet a Dei fauore.

Iuppiter infernæ aulæ] Dis pater, Græcis Pluton. Huius imperium Pythagoras existimauit a lacteo circulo incipere: quia animæ inde lapsæ, videntur iam a Superis recessisse. Inde primam nascentibus alimoniam lactis, ait offerri: quia primus animis motus a lacteo incipit in corpora terrena labentibus. *Et nostri diis cura remansit*] Præter Diagoram, Epicurum, & paucissimos alios, dixerunt veteres philosophi, curare Deum humana: quod & sacrę literæ testantur, dum referunt, nihil eum odisse eorum quæ fecit. *Recludere finem*] Id est, aperire exitum. *Erebo*] Erebum quandoque Maro obscuritatem quandam, quæ sit apud inferos, videtur accipere: quandoque flumen eiusdem loci. Varro tamen Orci Deum fingit Erebum, Noctis parentem. Seruius suspicatur Erebum inferorum secessum quendam, quem teneant qui cum virtute vixerunt, & adhuc in Elysios non admittuntur. *Ille atrox oculis*] Describit vatem fere, vt Cumæa Sibylla a Marone describitur.

Si te tantus amor bellum, si tanta cupido
Noscere sollicitat, Manesque videre profundos,
Hæc tibi sunt peragenda prius, quam cernere quicquam
Detur, & antiquis mecum considere sacris,
Hac depone ensem, clypeumq; sub arbore, & vna
Lethæam intonsum circum caput aggere Pallam,
Tenareæ Iunonis opus, quo sæpe solebat,
Pulchrior vt fieri voluit, sibi comere crines,
Et se Tartareo placituram offerre marito.
Illa mihi dono quondam dedit, illius ergo
Numinis infernos libato sanguine Manes
Placabant olim, qua tempestate biremis
Dorica, & appulsus fortuna huc venit Vlysses,
Egregiamq; suo de nomine condidit vrbem
(Vt fama est) posuitq; aram, cœtusq; silentum
Exciuit, statuitq; sacrum, fierique quotannis
Consuetum populis, donec libare per vmbras
Desiit humanum iam mitior ara cruorem.
Dixerat. inde duos nigrantes cornua tauros
Plutoni Stygio, totidemq; ad vulnera vaccas

Manes] Quos veteres deos inferos, quasi bonos, nam manum aiebãt bonum, supplices metu mortis venerabantur. Author Ælius Stilo. Sunt qui dictos arbitrẽtur, quod per omnia manarent, quos ab auguribus ob id inuocari mos esset. *Tenareæ Iunonis*] Ad differentiam cœlestis. Dicit autem *Pallam opus Proserpinæ*] Vel quod eam neuerit: vel quod ei sacrificata sit a Romanis matronis. Lege Sillium libro septimo.

Illius ergo] Pro, caussa illius. Maro. *Illius ergo venimus.* *Condidit vrbem*] Tacitus nominat Asciburgium. Id hodie *Emerich* vocatur, vt putant.

Donec libare desiit humanum cruorem] Et responsa cessasse Deorum, & sacra veterum sub CHRISTI aduentum, frustra operata, vanaque cessisse, ita ferme queritur apud Eusebium Porphyrius, Christianorum capitalis hostis: Nunc vero,

Magnæ Hecate promit, dirisq; vltricibus agnas.
Dein tali impauidum aggreditur sermone Robertum:
Funde merum, & falsam sparge inter cornua frugem,
Cum flammam ex ara, lumenq; micare videbis.
Ipse soporiferum iactat per inane papauer,
Lethiferam Taxum, tristiq; ex ilice frondes,
Temporaq; exornat circum stygia Cyparisso
Infausti pecoris prærusa pelle recinctus.
Inde manu lignum medio de funere raptum.
Caluitiumque hominis, sparsiq; per aera busti:
Infandos haurit cineres, & ruminat ore
Quæ Thelmessiaco mussantur carmina ritu.
Non secus AEæi Circe sub rupibus antri
Horruit, & nigri Manes stimulauit auerni.
Quæ potuit firmare polos, & cogere Lunam,
Sydera torquere, & diuellere montibus Ornos.
Incipit effari, luctantemq; euocat Orcum,
Addidit & Dryidum cantus, & Thessala verba
Fæmineis vlulata modis, Nilotica quicquid
Claudit, Cocytum vertens in carmina Memphis,
Nec non Athracij miscet mala murmura Vatis.
Tunc velut Ogygio stimulatum Penthea Baccho
Cernere erat voluentem oculos, fit spiritus olli
Maior, & in pleno luctatur pectore clausus.
Extemplo micuere ignes, & sponte per aram
Eluxit flamma, & tedæ exarsere rogales.
Tunc Heros falsamq; molam, & spumantia Baccho
Cymbia perfundit nigrantis cornua tauri.
Stat Vates cultros vibrans, dein talibus hiscit:

inquit, mirantur, si tam multis annis peste ciuitas vexatur: cum & Æsculapius, & alij Dij lõge absint ab ea. Postquam enim Iesus colitur, nihil omnino commodi a diis consequi possumus. *Duos tauros*] Plutarchus tradit, parem numerum inferis dicatum, imparem superis. Maro: *numero Deus impare gaudet.* *Nigrantes cornua*] Veteres nigri villi victimas immolare solebant. Tibullus: *Concidit ad magicos hostia pulla deos.* *Hecate*] Inferorũ reginæ Proserpinæ. Huic Orpheus in Argonautico triplex caput esse affingit, dextrum equi, sinistrum canis, medium hominis, & quidem rustici. Ouidius in Fastis. *Ora vides Hecates in treis vergentia formas.* *Magne*] Propter vim potestatum, quoniam lucet in cœlo, ferit in terris, & torquet in inferno. *Vltricibus*] Quod nullum scelus inultum prætereant. *Funde merum*] Ritus sacrificij. *Stygia Cyparisso*] Stygio Plutoni sacra. *Infausti pecoris*] Ex instituto magico, euocaturi dęmones, nigri pecoris pelle vestiebantur. *Thelmessiaco*] In Lycia Magiam viguisse, apud Plinium legimus, cuius Thelmessos ciuitas est. *Circe*] Hæc Medeę credita soror. A Seruio filia Solis dicta: quia clarissima fuit meretrix: & nihil Sole clarius. *Æei antri*] Vnde a Propertio Æræa Circe appellatur insulæ nomen ab Æta rege.

Quæ potuit firmare polos] Nota eiusmodi de Medæa apud Ouidium. *Addidit & Dryidum cantus*] Id est, incantationes, quibus sacerdotes Galli vtebantur. Vnde incantare, & excantare in xij tabulis legitur, qui fruges alienas excantasset, & qui malum carmen incantasset. *Thessala verba*] Id est, magica: quod Thessala gens præter cæteras hoc nomine notata est. *Nilotica Memphis*] Ægyptij quoque plurimum Magia polluerunt. Vnde Mosem sapientissimum illum prophetam, Magiæ scientissimum gentium scriptores prodiderunt. *Athracij vatis*] Duos Athraces lego. Alterum a quo Ætoliæ populi Athraces dicuntur. Alterum Thessaliæ patrem, qui primus artem magicam apud Thraces cõstituit. Vnde Papinius, Athracia arte dixit in primo Thebaid. pro magica superstitione. *Stimulatum Penthea Baccho*] Omnes in orbe impios Bacchus sustulit, vt ingeniosa finxit vetustas: sed maxime Pentheũ & Lycurgum: hunc, quod vites incideret: illum vero, quod Baccho sacrificantes rideret.

AEternæ noctis, caligantumque animarum
Arbiter, horrendique Hecate Regina barathri,
Et Chaos, & Phlegethon, consuetaque sæpe vocari
Limoso Styx atra vado, & liuentia nigri
Flumina Cocyti, ripæq; Acherontis auari,
Et vos o Diræ sontum timor, atra flagello
Tisiphone, Alectoque, hydrisque armata Megæra,
Et custos Erebi, Vates ego sacra Thyoneus
Conficio, vobisque lito, maioraq; vestris
Munera libo focis: taurumq; his vulnere dictis
Inuadit, iugulatq; animam: dein cætera mactat
Corpora, & accensis imponit viscera flammis:
Accipite hæc, inquit, libamina vestra, sacrisque
Annuite, & superas iam iam migrate sub auras.

Æterna noctis] Euocat vmbras, inuocatis rerum primordiis, quæ in elementorum erant confusione. *Arbiter*] Plutonem intellige, quem Græci inferorum Principem dixere, & diuitiarum Regem: quoniam nihil esset corruptibiliũ rerum, quod ad illum omnino nõ perueniret. Nec abhorret ab Hebraica & nostra disciplina, qua mammona iniquitatis & dæmonem & diuitias intelligimus.

Barathri] Barathrum Græci vocant, quaquauersum præcipitem locum, vnde emergi non possit. Instar eius in quem rerũ capitalium damnatos Atheniẽses olim deturbabant. Inde Barathrũ pro pernicie Demosthenes vsurpauit. Hammonius ait: Barathrus & Barathrum distant hoc. Genere enim masculino signat eum, qui digna carcere patrauit: neutro, locum in quem noxij coniiciebantur.

Chaos

Chaos] Tenebræ infernales, a similitudine earum, quæ sub illa rerũ confusione ab initio fuerunt, vt est apud Hesiodum, cum nondum sol & reliqua sydera officium suum præberent. Ouidius: *Nullus adhuc mundo præbebat lumina Titan, Nec noua crescendo reparabat cornua Phœbe.* *Phlegethon*] Inferni fluuius, flammarum globos voluens. Maro: *Quæ rapidus flammis ambit torrentibus amnis. Tartareus Phlegethon.* Et nostræ literæ, apud inferos esse produnt lacum ignis & sulphuris. *Consuetaque sæpe vocari Styx*] Scilicet a Diis, concipientibus iusiurandum per Stygiam paludem. Vel quia a Diis & hominibus odio habentur, qui ad deiurium procliuiores sunt. Vel quia, iuxta Hesiodum, omnibus elementis antiquior est aqua. *Cocyti*] Inferni & hic palus a Styge manat, vt Homerus in Odyssea. Alij fluuium voluentem lachrymas aiunt. Nam mœror styx est: inde cocytus, id est, gemitus deriuatur. *Acherontis*] Ad Heracleam Ponti fluuius est, ab Acheronte Mariandynorum Regẽ dictus. Alter apud inferos a poetis fingitur, ad exprimendum mœrorem, quo carissimos quosq; vita functos efferimus. *Auari*] Qoniam insatiabilis animarum est Orcus. *O Diræ*] Furiæ treis, & suo quamq; nomine recenset. Eumenidas Græci vocant, nos modo furias, modo diras, quasi Deorum iræ. *Sontum timor*] His enim inferi nihil habent sæuius, nihilque immanius. Hesiodus & Epimenides eas sanguine pudendorum Saturni, quæ patri Iupiter amputauit, editas aiunt. Maro Nocte genitas autumat, *Hunc mihi da proprium virgo sata Nocte laborem.* Papinius Acherontem patrem tribuit: *totidemque sacris Acheronte nefasto Virginibus.* *Atra flagello Tisiphone*] Quoniam cædes vlciscitur: vt placet iis, qui verborum rationes apud Græcos interpretando scrutantur. Vnde Maro: *Sontes vltrix accincta flagello Tisiphone quatit.* *Alecto*] Iisdem autoribus dicta, quod nullum scelus inultum prætereat. *Megæram*] Ab inuidendo: megæro enim inuideo est. *Hydris armata*] Primus Æschylus, vt refert Pausanias, implicitos serpentibus crines furiis esse finxit: quem postea alij gregatim secuti sunt. *Et custos Erebi*] Cerberum illum tricipitem fingunt poetæ pro foribus inferni custodem excubare. Tibullus: *Nunc niger in porta serpentum Cerberus ore Stridet, & æratas excubat ante fores.* De Erebo diximus superius. *Vates Thyoneus*] Sacerdos Bacchi. *Conficio sacra*] Id est, sacrificia, victimam. Quæ sic fiebant. Primo vates sanguinẽ libabat: deinde immolabat: tertio reddebat: quarto litabat. *Viscera*] Id est, carnes. imitatus Maronem, qui ait: *Et solida imponit taurorum viscera flammis.*

Finierat ritus, & verba precantia Vates,
Cum subito auditæ voces, sola cœpta moueri,
Vicinasque labare vrbes, & murmure vasto
Immanes referunt tremuisse sub æquore Phocas.
Flumina ad vmbriferas Vosegi rediere cauernas
Rapta Mosæ, Rhenique vadum sub tartara tellus
Accepit, Syrtisque ingentem condidit alueum.
Obnubitq; polum caliginis vmbo, retroq;
Vulgus anhelantes luna fugiente, retorsit
Tartareum currus, summoq; a vertice luci
Agmina fugerunt, errant quæ montibus illis
Nympharum, vt supero visa est Proserpina mundo.

Vosegi] Is non idem est, & Vosagus, vt aliqui putant. Vt libro octauo, vbi & de Mosa Belgicæ fluuio exactius referam. Hic namque liber præter institutum grandescit, etiamsi multa post me memoranda relinquo. *Syrtis*] Accipe Rhenanæ, vt alibi dicit, *Charybdim Rhenanam.* Est locus, quem ipse vidi, non longe sub Baccharaco, ad diuum Goarem, teutonice, *zu sant GeWer*: vbi Rheni flumen rotatu quodam circumagitur. Estque illic periculosior nauigatio, ob ingentem aquarum vim, quam accolæ arbitrantur illic absorberi. *Caliginis vmbo*] Scita similitudo, sumpta a clypeo, quo teguntur corpora. Est enim vmbo tumor ille medius in clypeis. Vnde & Papinius vmbonem montium dixit. *Retroque vulgus anhelantes*] Constructio est. Tartareum vulgus retorsit retro, pro retrocedere fecit, anhelantes currus, luna fugiente. *Supero mundo*] Tanquam apud inferos sit alius mundus. Fuere non pauci, qui alium crediderunt mundum. Multi item, qui partem mundi asseruerunt, in qua perpetuæ essent tenebræ.

Dij quibus & Phlegethon curæ est, animæq; silentum
Quæ colitis sedes, & inania tartara Ditis,
Vestrum opus incipio, sit fas mihi condita nocte,
Sit terris demersa loqui. Iam prima per vmbras
Ante omnes carpebat iter Trinacria virgo,
Raptori coniuncta suo, deinde ordine longo,
Non aliter quam si grus inter nubila clamans
Iuncta volet, pennisque secet stridentibus auras,
Succedit syluæ genus innumerabile vulgi.

Dij quibus & Phlegethon] Color e Maronis sexto. *Animæque silentum*] Scilicet, secreta inferorum. Nam hominum vmbræ loquuntur. *Inania*] Propter vmbras: quoniam cum apparent, sensui tactus non resistunt vt corpora. Seruius dixit, vmbras inferos, animas cœlum petere. *Trinacria virgo*] Proserpina, hæc apud Ennam Siciliæ rapta fuit a Plutone, vt Strabo & Sillius tradunt. Sulpitius apud Lucanum, pro Ætnæa, Ennæa legit: vt plærique etiam apud Claudianum, Æna, pro Ætna, reponunt. *Grus iuncta volet*] Si nosse cupis non pauca admiratione digna de Gruibus, petenda ea tibi sunt, ex Plinio, Solino, Aristotele (qui multa prodit de prudentia earum cap. decimo nono de natura Animalium) ac diuo Ambrosio, cap. 15 lib. quinti Hexameron. Et quia hæ gregatim veniunt, ideo dixit, iuncta, Græci eas γεράνους vocant, Latinis ex sono & voce earum nomen sumptum est.

Gnosius interea Vatem vocat. Ille quis inquit,
Quis nouus huc nostram accessit mortalis ad aram?
Quæ sibi dic Vates, vnde hac fiducia facti?
Cæruleam extemplo vittam demonstrat auernæ
Iunonis munus, tumido tunc ore resedit
Ira Dei, & nigri placantur murmura cætus.
Dum per cuncta oculos voluit Mauortius Heros,
Ecce per obscuras vmbras, feraliaq; antra
Pallente incedit, mæstoq; Georgius ore.
Boius horrescit: qualis cum Luna pauetq;
In cælo, & stygios magiæ pallescit ad hymnos.
Protinus exiluit turba, dein talibus vltro
Aggreditur dictis: Num te mea cura Roberte
Cerno oculis? num te video? num te alloquor? heu
Me nimis inuitum rapuit mors improba, non tu
Si superis agerem vitam, si vescerer aura,
Numina vt eliceres Erebi, loca turbida adires.
Bellandi caussam Manes mihi fama sub imos
Attulit, & dolui: sed quid? regnat ne Philippus?
Ecquid agunt pueri? quid nata? age fare vicissim.
Excipit, & contra effatur sic talibus heros:

Gnosius interea] Minoem vel Rhadamanthū intelligas necesse est: vterque iudex apud inferos iustissimus, vel vulgo cogniti. Hic autem, tāquam sacerdos scelus commiserit, quia externos sacris interesse patiebatur, quis nam esset, interrogat. *Cæruleam extemplo vittam demonstrat auernæ Iunonis munus*] Hanc ex bono exemplari lectionem substituimus: cum deterius habeat, munusque sacratum Iunonis stygiæ, sensu imperfecto. *Ira Dei*] Plutonis, Minois vel Rhadamanthi.

Ecce per obscuras vmbras] Hic sumpta occasione, Georgium obuiam facit, a quo Robertus multa de magia, ac nomina vmbrarum discit.

Stygios hymnos] Magicam incantationem. *Magiæ*] Nomen sua moneta Latium non percussit, vt magus dicatur. Sicut Horatiano placuit interpreti, non a magis particula deducitur: non Græcum, non Chaldæum, non Ægyptium, sed Persicū est. Quid autem significet, & quotuplex magia fuerit, copiose tractat Picus iunior toto libro septimo, qui illius ergo, de superstitiosa prænotione aduersus magiam inscriptus est. Audi & seniorem disserentem in Apologia: Nullam esse scientiam, quæ nos magis certificet de diuinitate Christi, quam Magia ac Cabala. *Exiluit turba*] Eadem locutionis figura Lucanus de anima Pompei dixit, *Prosiluit busto.* *Dolui*] Vel propter iudicium Cæsaris, vel absolute, propter bellum.

Postquam te nobis, sic Dij voluere, repente
Abstulit atra dies, veniet quæ semper acerba,
Semper tristis erit, mecum sors inuida cæpit
Luctari: neque enim victa ceruice sub illa
Occubui, sed contra omnes ardentior ictus
Intendi clypeum, regnoque potitus, ad arma
Prouocor Austriade, & ducibus, quos nostra triumphis
Diues alit regio, tantumq; audire Deorum
His rebus responsa super, belloque futuro
Inquirens, ferale nemus Vatemque petiui.
Sed quid plura loquor? regnat pater, & tua proles
Implet auo pueros: sed tu per sacra profundæ
Non temeranda Deæ, cultusque, arasq; piandas.
Dic rogo, cogantur quam longa ab origine Manes
Fontibus a stygiis superas euadere ad auras.
Quis trahit huc animas? quæ gens? nū cuncta mouentur
Tartara? vel certis labor est? vel parcitur vmbris?
Fabor ait, nec vana quidem. Quam prospicis artem.
A Ioue principium fuit, & cælestis origo,
Hinc delapsa polo late descendit ad oras
Persidos, & magno pollens Zoroastre per orbem
Irrepsit Memphim, Syriaq; inuecta per vrbes
Dira superstitio, multisq; fluentibus annis
Ad Lyciæ Thelmesson iit, dein Thessala regna.
Sæpe vbi fæmineis, descendit menstrua olympo
Cantibus, & tristes Phœbe despumat in herbas.

Abstulit repente atra dies] Quasi diceret, Ante fatale tempus exactum.

Regnat pater] Nunc respondet duci Georgio, qui rogauerat, *Sed quid? regnat ne Philippus?* &c.

Tua proles] Filia tua, mihi vxor.

Implet auo pueros] Hoc est, imbuit institutis & moribus tuis.

Dic rogo quam longa] Petit de origine magiæ, de potentia & vi artis, de vmbris, & an omnes, vel aliquæ cogi possint. *A Ioue principium*] Narrat originem magiæ cœlestem, qualis plurimis seculis credita est. *Persidos oras*] Magiam cœpisse in Oriente, & Persas in ea versatos omnes affirmāt.

Magno Zoroastre] Consensu scriptorum, Zoroastri magicarū artium inuentio attributa est. Quæ tamen illi, nec ad præsentis vitæ vanam felicitatem contra suos prodesse inimicos potuerunt. A Nino quippe rege Assyriorum, cum esset ipse Rex Bactrianorum, superatus est, vt tradunt Iustinus & Siculus Diodorus.

Dira superstitio] Tu vide Plinium, qui asserit magicam omnium artium fraudulentissimam, miraturque, quomodo in toto terrarum orbe plurimis seculis valuerit: refertque caussam, ob quam putat id accidisse. Lege diuum Augustinum, quo nemo ex nostris melius magicam tractauit materiam, cum maxime in ciuitate diuina, tum alibi. Picus autem, omnia quæ faciunt ad Magiæ rationem, in librum iam nominatum contraxit.

Men-

Menstrua] Integra & solida. *Fœmineis cantibus*] Medeæ, vel Circes. vt illud Maronis. *Carmina vel cœlo possunt deducere Lunam.* *Despumat in herbas*] Nam postquam carmine Lunam de cœlo deduxerint, non prius permittunt ipsam in cœlum redire, quam spumas demiserit, quibus postea vtuntur ad veneficia. Lucanus in sexto: *Et patitur tantos cantu deprehensa labores, Donec suppositas propior despumet in herbas.*

Orphea quid memorē? quid Circen, aut Prothea magnū
Carpathio varias vertentem gurgite formas?
At periere olim Vatum monumenta priorum,
Atque arti contracta fides, retroque relabi
Paulatim cœpit, stabili sunt omnia Fato
Per certas reuoluta vices, siluisse Lebetas
Vidimus Epyri, Prænestinaque sorores
Fatidicam AEæi liquerunt hospitis vrbem.
Quin etiam quercus referunt oracla dedisse
Hercynia in magna, coluit quas alta vetustas.
Nec miror quondam hæc periisse arcana Deorum.

Orphea quid memorem?] Magum sapientissimum fuisse, vel ex hoc loco colligimus. Eius enim descensum ad inferos Poeta videtur tribuere Magiæ: in quam & Picus iunior retulit: quanquam receptum est iam, propter harmoniam viam ad inferos impetrasse. *Prothea magnum*] Quem & Græcus & Romanus Homerus cecinere, præsentia, præterita, & futura nosse. *Vertentem varias formas*] Quibus a poetis introducitur, & propterea ab Ouidio, ambiguus nuncupatur. Diodorus autor est, Protheum Ægypti regem fuisse, qui ob multarum rerum peritiam, in varias verti formas diceretur. *Carpathio gurgite*] Carpathus insula contra Ægyptum, inter Rhodum & Cretam media, a qua vicinum mare ad Ægyptum vergens, Carpathium dicitur, Acrone teste. Hic aliquando regnauit Protheus, relicta Pallene patria: ad quam tamen reuersus est. Quod ostendit Maro, de Protheo loquens: *Hic nunc Emathiæ portus, patriamque reuisit Pallenem.* Lege Domicium primo Syluarum Papinij. *At periere olim*] Diluit quod sibi obiici posset. Periit hæc ars, nec inpræsentiarum tantum fidei adhibetur. Fateor, inquit: cum hoc idem quam plurimis rebus quoque ei accidere videatur, quia omnia reuoluuntur fato quodam, & serie naturæ per quasdam vicissitudines. & id probat exemplis. *Priorum vatum*] Satis diximus de vatibus in progymnasmatis Reuchlinianis, ac Staurostichi enarrationibus, vbi omnia copiose ad fastidium vsque. *Contracta*] Non omnino perdita, sed diminuta fama magicæ arti. *Stabili Fato*] Diuino decreto: quod est immutabile, certis temporis vicibus, nunc concedens, nunc auferens, nunc læta immittens, nunc tristia. Namque *rerum omnium vicissitudo.* Hoc autem Fati nomen, senior Picus ex veterum tradit monumentis in quadruplicem significationem posse accipi. Vt Fatum vel ipsa natura sit. Vel caussarum series, ordoque, nexu necessario cuncta producens. Vel syderum constitutio, cum quid nascitur, aut concipitur, aut inchoatur. Vel diuini consilij executio certa, ineuitabilisque successus. Exempla si petes, ipse dabit. *Siluisse Lebetas vidimus Epyri*] Referendum est ad formam oraculi Iouis Dodonæi, quod ex quercu illius nomine dabatur. Vnde superius dixit. *Quid vos Chaoniæ quercus.* Id enim lebetibus æreis vndique cinctum erat. Quod tamen Aristoteles refellit. *Prænestina sorores*] Quæ sortes fortunæ Prænesti extrahebant, quas Liuius scribit aliquando fuisse extenuatas. Picus iunior in Sexto de prænotione sortium narrat genera, atque confutat. *Liquerunt fatidicam vrbem*] Papinius in Syluis: *Et Prænestina mallent migrare sorores.* *AEæi hospitis*] Intellexit Prænesten Latini regis filium, Vlyssis nepotem. Latinus enim, vt ait Solinus, Vlyssis & Circes filius fuit: Latini Prænestes. Maro autem dicit Latinum Solis & Circes filium. Vnde Ææus dicitur ab auia Circe, quæ Ææa a poetis, vt & a nostro superius dicta est. Idem Maro libro septimo dicit, Præneste conditum a Ceculo Vulcani filio. *Hercynia in magna*] De qua Poeta libro octauo, & Cæsar libro sexto plura, & nos in Staurostichi enarrationibus retulimus, atq; inferius commode dicam.

Aspice defectum nostram quoq; ferre quotannis
Naturam, rursusque nouis gaudere figuris.
Frondiferum, vt perhibent, flammæ splēdentis, Epopon
Vis æquauit humi, montanasq; eruit ornos,
AEque cacuminibus campestris forma remansit,
Tantalon, & Sipylum, Phœnicumq; obruit vrbes
Sub vastum natura solum, rursusque subinde
Accipimus natas turbata per æquora terras,
Et celsam Prochiten, & egentem numine Delon,
Ignaramq; Rhodon miracula ponere Phœbo.
Quid moror? ipsa suis vicibus nox humida fungens
Phœbi pellit equos, hanc ilicet effugat atram
Clara dies, pars sydereo de vertice mundi
Prona ruit, partem assidue vertigo supinat.
Nunc æstas lapsa est, sed & hanc quoq; prouocat alter

Aspice defectum] Probat non solum artes periisse defectu naturæ, in qua nihil terrestre æternum est, sed etiam in ciuitatibus & montibus, videri possit naturā quodammodo defecisse, ac per vices ablatum reddidisse: vt in Epopo monte, & Tantalo, ac Sipylo vrbibus: rursus in Prochite, Delo, & Rhodo. Hæc Poeta ex Strabone sumpsit. *Natura*] Terræmotus. *Phœnicum obruit vrbes*] Vnde relicto patrio solo, Assyrium stagnū, mox mari proximum littus incoluerunt: condita ibi vrbe, quam a piscium vbertate, Sydona appellauerunt. Nam piscem Phœnices Sydon vocant. De Phœnicum diuitiis nauigandi peritia, artium inuen-

Annus, & obseruat glacialis frigora brumæ.
Omnia prætereunt, redituraque tempora certo
Discimus exemplo rerum, sic forsitan, ipsa
Quæ vacat, ars repetet, nec Vatibus antra carebunt.
At quæ nos Superis vis attrahat, accipe paucis.

tione, ac situs nobilitate, scribunt omnes, potissime Plinius lib. quinto, Mela primo libro, Q. Curtius li. quarto, Strabo decimo sexto, Lucanus in tertio, Ptolemæus lib. quinto Tabula quarta Asiæ. *Celsam Prochiten*] Maro. *Tum sonitu Prochita alta tremit. Egentem numine Delon, Ignaramque Rhodon miracula ponere Phœbo*] Hoc dicit, quod altera Dianæ, altera Apollini dicata fuerit: vel vtraque Apollini. Autumarunt enim gentes, in Delo (quæ Ægæi maris insula est, inter Cyclades) Apollinem & Dianã ex Latona natos. Vnde Maro: *Delon maternam inuisit Apollo.* Hic ex Tripode respondebat, oraculumque apud mortales summam fidem obtinuit: qualem & Pythium habuisse testatur Strabo. Rhodus Lyciæ insula est, multis, vt alicubi diximus, vocata prius nominibus: in ea ciuitas est Lindus, in qua Rhodienses Dianæ sacrificantes, dies aliquot apud aram eius protogabant, atque inibi perpetuo manebant. Inde natũ prouerbium, *Rhodiorum oraculum*: vbi quis de re minuta, nimium crebro, nimiumque diligenter sciscitatur. *Ipsa suis viribus*] Per temporis vicissitudinem, ostendit rerum omnium vicissitudinem. Sumpto colore ex Horatio, qui lib. Carminum quarto scribens ad Torquatum, per verni temporis descriptionem, rerum omnium vicissitudinem signat. *Equos*] Horum nomina pete ex lib. transformationum secundo. *Certo exemplo*] Vulgo dicimus, experientia. *Repetet*] Pro, in precio erit, quæ nunc desita habetur & in desuetudine. *At quæ nos Superis vis attrahat*] Nunc transit ad artis vim & potentiam.

Carminibus Magicis, sacroque accersimur ore.
Nam simul, atque imas animas, & tartara pulsat
Vocibus atque Erebi pallens adsibilat vmbris,
Sistimus huc omnes, solum nos improba Vatis
Vis trahit ad Superos, inuitaque cernimus astra.
Nam potis est, Phœbumque retro, cœlique meatus
Vertere, & ex atri conuellere nubibus ignes.
Hinc responsa petit, venturaque pandere terris
Nos credit mortale genus, sed vera profabor.
Quis rerum seriem promet? penetrale quis alti
Ingreditur fati? nulli se præbet habendum
Ipse tenor mundi. quot enim mortalia corda
Voluimus in dubiis? Furor est secreta mouere
Fatorum, Vates: sed finge, arcana Thyoneus,
Et populus mersura tibi monstrauerit arma,
Quid iuuat, o miseri tristes prænosse labores,
Atque malis, tantum, nec adhuc venientibus angi?
Fata immota manent, aderunt, quæ tanta cupido
Sollicitare Deos, cantuq; lacessere Manes?
Nunc animas Erebi dicam, quas carmina Vatis
Nulla mouent, nullusq; labor, quasque improbus vrget
Ad Superos error: patet atro limine cuique
Tænarus, admittitq; omnes, rectosque, malosq;
Qui regni diuersa petunt. Phlegethonte sub imo
Innumerum sontum genus est, & turba malorum,
Luxus vbi, fastusq; perit, nec pollet honorum
Ambitio, cunctis sceleris data pœna peracti.
At cui concessum veros cognoscere Diuos,
Virtutemque animi cœlestem æquauit agendo:
Qui vitæ caruere dolis, quem nulla peredit
Maiestas regnique timor, cognata reuisunt
Sydera, fœlicesve petunt examine campos,
Quos nostri Elysios olim dixere priores.

Imas vmbras] Quæ sunt in profundiore inferorum loco. Innuit autem, quod magicus sacerdos nullam relinquit animam, quam non euocet: vnde sequitur. *Sistimus huc omnes*] Intellige tamen de damnatis, vt inferius patebit. Inferorum autem ordines nouem a Marone distinguũtur in Sexto. Lege illic & Seruium. *Pulsat vocibus*] Hoc est, vocum confusione & diuersitate: quam Lucanus describit his versibus: *Latratus habet illa canum, gemitusq; luporum, Quod trepidus Bubo, quod Stryx nocturna queruntur, Quod strident, vlulantque feræ, quod sibilat anguis: Exprimit & planctus illisæ cautibus vnda, Syluarumq; sonum, fractæque tonitrua nubis. Tot rerum vox vna fuit.* *Nam potis est*] Argumentum a minori ad maius. Erat autem priscis persuasum, carmine Magorum, Solem inhiberi, Lunam despumare, elementa concuti, mentes hominum turbari, vt Apuleius indicat, & Augustinus meminit. Lucanus quoque plurimis versibus vim ostendit magicam lib. Pharsaliæ sexto.

Quis seriem rerum promet] Innuit veritatem sempiternam ex æternitate fluentem, præsciri non posse: singulorum vero fata posse perscrutari.

Tenor mundi] Æterna veritas.

Quot enim mortalia corda voluimus in dubiis?] Siquidem responsa dabantur ambigue. Vnde Plinius magicam artem recte asserit intestabilem, vanam & inanem. Estq; apud eum singulare caput, de vanitate Magiæ.

Furor est secreta mouere Fatorum] Iuxta Plinium, dementis est hominis fata perscrutari, quæ cum vitari non possint, & priusquam mala eueniant, velle angi & torqueri. *Vates*] Magus. *Deos*] Scilicet inferos, Plutonem, Proserpinam, & cæteros. *Nunc animas Erebi dicam*] Mutatus ordo est. Nam prius Robertus interrogauerat, quæ gens, nunc cuncta mouentur tartara? Sed artificiose factum, vt inde vmbrarum nomenclatura aptiorem finem rei daret.

Patet

Patet atro limine cuique Tenarus] Hoc est, aditus ad inferos: quem finxerunt esse in Tenaro promontorio, propter locum, qui in eo erat cauernosum, ad quod referri potest. Vel imitatus est Maronem, qui dixit: *Facilis descensus auerni, Noctes atque dies patet atri ianua Ditis.* Nimirum significans, homines omni tempore in fata concidere. *Qui regni diuersa petunt*] Ex dogmate Platonicorum tractat duplex genus animarum, alterum damnatorum, alterum piorum: illi pro sceleribus pœnas luunt: hi vel cœlum, vel Elysios beatorum campos petunt. Vnde inquit inferius: *Pij carminibus magicis addicti non sunt, neque coguntur.* Si qui autem veniunt, sponte id faciunt, non coacti. Sed qui iudicio Superum damnati sunt auerno, eos magicum carmen cogit. Quare de impiis intelligendum, quod superius dixit, & nos admonuimus: *Sistimus huc omnes.* Porro apud Phædonem Socrates: Puto, inquit, non vnam esse ad inferos viam, sed multos tramites, multosque anfractus habere. Et Christus ait, latam & patentem esse perditionis viam: econtra cœlestem arctam & cliuosam. *Innumerum sontum genus*] Quorum multitudinem Maro volens exprimere, dixit: *Mœnia lata videt. At cui concessum*] Non enim omnibus, sed hiis duntaxat paucis. dicente Seruatore: Multi sunt vocati, pauci vero electi. Ad quod illud Maronis non inconcinne referri potest: *Pauci lata arua tenemus.* *Veros cognoscere diuos*] Hoc est, sectari diuinam legem, quæ constat in vitæ innocentia, quæ est prima illa stola euangelica, de qua in commentariis nostris, quos in euangelicam narrationem dictamus, latius scripsimus. *Æquauit agendo*] Talis debet esse vita vere christianorum, ne cum moribus vitæ professio pugnet. *Qui vita caruere dolis*] Qui vitiorum blanditiis non sunt illecti ad castra voluptatis. *Cognata sydera*] Iuxta Socratem, cuius sententiam Cicero refert lib. 2 Tusculanarum. Vel loquitur secundum eorum opinionem, qui deprehenderunt, bene viuentium animas ad superiores circulos redire, vt scripsit de Pompei anima Lucan.

Extra axem, Phœbique vias, vbi mille peractis
Solibus, ad superas, rediture in corpora, terras
Cælestes animæ, Lethæa obliuia potant.
Gens nullo turbata sacro, nullisque coacta
Carminibus, lucos populi camposque colentes
Aereos, solemque suum, sua sydera norunt.
Sed quoque & hij, magni velut ad spectacula Circi
Turba ingens, Latios, pellecta cupidine, ludos
Inspectura ruit, veniunt ad sacra volentes.
At qui iudicio Diuum damnantur auerno
Dant sceleris pœnam, atque etiam parere vocatis,
Est opus, & gelido Vatis considere luco.

Phœbique vias] De Elysiorum situ non conueniunt autores. Alij putauerunt esse circa lunarem circulum, alij in medio inferorum, alij in fortunatis insulis. *Mille Solibus*] Pro annis. Frequentius tamen pro diebus, item pro ardore & radiis Solis. *Cælestes animæ*] Etenim, vt Maro dixit: *Igneus est ollis vigor, & cælestis origo Seminibus, quãtum non noxia corpora tardant, Terrenique hebetant artus, moribundaque membra.* Diuus Hieronymus in commentariis in Ecclesiasten refert, animas nostras antequam ad corpora ista descendant, versari apud Superos, & tam diu beatas esse, quamdiu cœlesti Hierusalem & choro perfruantur angelico. *Reditura in corpora*] *Quibus*, vt Maro cecinit, *altera fato Corpora debentur.* Arbitrabantur enim, non omnes animas ad corpora reuerti: & si quæ reuerterentur, autumabant id fieri generatione corporum illorum, quibus ipsæ necterentur: aliaque esse corpora tum specie, tum numero: specie, ob malæ actæ vitæ prioris merita: numero, cum recte obiuerant viuendi munera: & id fieri post aliquot secula. *Lethæa obliuia potant*] Et hoc Platonicum, vel Maronis carmine notissimum est. *Lethæi ad fluminis vndam Securos latices, & longa obliuia potant. Sacro*] Sacrificio. *Lucos populi, camposque colentes Aereos*] Alludit ad insulas fortunatas, in quibus aliqui, vt ante dictum est, Elysios campos posuere: quos nominat Aereos, quoniam in eis est largior æther. *Solem suum*] Sibi congruum: ex Marone color sumptus. *Dant sceleris pœnam*] Iudice Rhadamanto, qui iuxta Maronem: *Castigat, auditque dolos, subigitque fateri, Quæ quis apud superos, furto lætatus inani, Distulit in seram commissa piacula mortem.*

Sed nunc te verbis tantum ne demorer, illuc
Aspice Chrysaoram, atque triformem Gerionæa,
Orthonque, & stabulis, quem perdidit, Eurytiona
Amphitrioniades sacræ in magnis Erythiæ.
Illas Hesperidas, contra serpentibus atris
Gorgonas has perhibent, dextra, leuaque bimembres
Perlege nubigenas, & agentem Monichon ornos,
Arctonque, Vrionque, sagittiferumque Mimanta.

Aspice Chrysaoram] Chrysaor & Pegasus equus ex sanguine Medusæ orti. De quibus ita Hesiodus in Theog. Medusæ cum Perseus caput abscidisset, Chrysaor, ac magnus equus Pegasus exiluit. Hunc autem, quoniam ad fontes Oceani natus est, Pegasum appellant: ille autem quia in manibus aureum ensem gestauit, Chrysaor est appellatus. *Nam sonat ensis ἄορ, sonat & χρυσὸς, aurum.* *Triformem Geryonea*] Ex iam dicto Chrysaore, mistо Calliroe, Oceani Melyri filiæ, fabulantur poetæ Geryonem natum. Fabulam multis prosequitur Diodorus Siculus libro quinto. Lege Iustinum libro vltimo, & Seruium septimo Æneidos libro, & accipies vnde Triformis dictus sit. *Amphitrioniades*] Hercules Amphitrionis filius creditus, cum Iouis esset: eo quod eum, & Iphiclum vno partu enixa sit Alcmena. *Orthon*] Canem. *Eurytiona*] Bubulcum. *Sacræ Erythiæ*] Sumpsit hæc Poeta ex Hesiodo, cuius verba subscribam. Hunc, scilicet Geryonem necauit Herculea virtus: quod & Adaro in septimo boum caussa in Erythia insula, occisoque Ortho cane, & bubulco

Eurytione, circa inclytum Oceanum, ad sacram Tirynthem boues impulit. Tametsi quidam putent, Herculem boues ex alia insula abduxisse: nempe Hypare, vt scribit Aristoteles, & Ælianus refert, Solinusque indicat. *Hesperidas*] Has custodia pomorum aureorum peruigilis draconis excubiis notissimas fecit. Lege Seruium quarto Æneidos super illud: *Hesperidum templi custos*. Palephatus fabulæ rationem scribit multo aliter. Solinus item aliam. *Gorgonas*] De quibus Hesiodus in Theogonia. Ouidius quarto Transformationum, Lucanus in nono, Diodorus Siculus libro quarto. Fuerunt autem Phorci filiæ. Vnde & Phorcides a patre cognominatæ sunt. Earum nomina, vt canit Hesiodus, sunt: *Euryale, Sthenoque potens, multisque Medusa Nota malis.* *Bimembres nubigenas*] Centauros intellige, ex Ixione & Nube ortos: quorum nomina Ouidius refert. Bimembres autem dicuntur, quoniam hominis anteriorem partem, equi postremæ iunctam habebant. Seruius Centaurorum fabulam ad historiam reducturus, maiorem fabulam confinxit. Tu lege Palephatum & Diodorum Siculum. *Monychon*] Centauri nomen. *Arctonque, Vrionque, sagittiferumque Mimanta*] Versus Hesiodi in Aspide, vbi Lapitharum, Centaurorumque pugna describitur in Herculis scuto. Hæc pugna ab Ouidio refertur libro Transformationum duodecimo.

Iamque alio deflecte aciem, Romanaque cerne
Agmina, quæ nunquam satiata cupidine regni
Arma per Eoas gentes, tremefactaque rubri
Littora, perque Arabum, vetitos duxere recessus.
Qua male thurilegas vidit gens martia Carras,
Hi duo sunt Crassi, sed quæ crudelior ante
Vmbra venit, Sylla est, patrio qui sanguine campum
Fœdauit, Tyberimque vado spumante coegit
Corpora Tyrrheno fluitantia mergere Ponto.
Pone subit Marius. Quis enim truculentior illo
Extitit vnquam epulas inter mensasque nefandas?
Substulit Antoni manibus, lacera ora, cruentis.
At qui se mœstis ostendunt vultibus, ac te
Auersis spectant oculis, lumenque recondunt.
Primus Romuleis Seruilius acer in armis
Carpit iter: signatque gradu vestigia lento
Cassius: at qui altum, premit imo corde dolorem,
Scaurus erat: quem pone ferox non debilis hasta
Manlius insequitur, cunctique hæc littora norunt,
Iamque dolent, trepidique vident regna horrida bello.
Quippe olim fusi, nostroque a Marte fugati
Formidant etiam madefactos sanguine campos.
Parte alia indomitum torua sub imagine Drusum
Iam specta, qui Marte Salam, Rhenique bicornis
Spumantes multo fœdauit sanguine ripas.
Hic est qui bello Byrchanem & Bructeron armis
Inuasit, gelida quæ fertur Amusius vnda.

Eoas] Orientales. *Rubri*] Non a colore: nam eo non abhorret a cæteris, vt ait Q. Curtius, sed ab Erythro rege, id est, Rubro, qui ex suo nomine mare appellauit. Idem scribit Arrianus. Procopius lib. belli Persici primo, naturam huius maris refert, item Mela libro tertio. *Thurilegas*] Propter regionem aromatum feracem.

Hi duo sunt Crassi] pater & filius. Liuius & Cicero tradunt, filium a militibus interemptum, patrem vero seipsum confodisse. Lucanus in vnum Marianũ militem, Fimbriam dictum, vtriusque necem retulit.

Crudelior] Quia Sylla omnes quos incolumes reliquerat Marius, trucidauit. Is, Cicerone teste, pulcherrima & iustissima victoria de Mario, turpissime vsus est. nam in tyrannidem conuertit.

Patrio qui sanguine campos] Hunc locum sumpsit ex secundo Lucani. De Sylla Plutar. plura, Cicero in officiis, Plinius de Viris illustribus, Val. Maximus in variis capitibus, & diuus Augustinus lib. de ciuitate Dei. *Tyberimque vado*] Id Val. scribit cap. secundo de crudelitate. *Pone subit Marius*] Huius item crudelitatem Lucanus scribit libro iam dicto, Plutarchus in vita eius copiose, vt & meminere fere omnes scriptores. *Antoni lacera ora*] Antoni, pro Antonij, clarissimi illius Oratoris, cuius caput truculentissima bellua Marius, manibus lætis, inter epulas, per summam animi ac verborum insolentiam aliquandiu tenuit, & suæ mensæ sacra eius sanguine contaminari est passus. Authores Appianus & Plutarchus. Vnde Poeta dixit: *Epulas inter, mensasque nefandas.* *At qui se mœstis*] Nunc descendit ad gloriam & victorias Germanorum veterum. De quibus Tacitus exactius. Et Irenicus noster libro quinto, capite, de damno Romanis a Germanis illato. Et indubie Plinius in viginti libris rerum Germanicarum scripsit, non in modicam Germanorum iacturam amissis, vel potius retentis, vt suspicatur Albertus. *Seruilius acer*] Hic cum Sulpicio longo consulari potestate contra Gallos Senones, quos Teutones superius diximus, missus, profligato toto Romanorum exercitu, autor fuit illius cladis Alliensis inter nefastos dies relatæ. Lege Liuium in quinto. *Cassius*] Idem scribit, L. Cassium cos. a Tigurinis Gallis, pago Heluetiorum, qui a ciuitate secesserant, in finibus Allobrogum, cum exercitu cæsum esse. *Scaurus*] Hic a Cimbris fuso exercitu captus est: & cum ad concilium ab his euocatus deterret eos, ne Alpes transirent Italiam perdituri, eosque diceret Romanos vincere non posse, a Bolo rege, feroce iuuene, occisus est. *Manlius*] Cognomento Marcus. Nam & alij Manlij fuere viri clari. Huius autem meminit Tacitus & Velleius Paterculus.

Parte alia indomitum] Quantum potest toto opere victorem Drusum dissimulat Poeta. Hic Byrcanem Germani Oceani insulam domuit, & Bructeros bello lacessiuit, ac inter Amusium & Rhenum fluuios crure fracto obiit, vt vult Liuius. Tranquillus cum morbo periisse tradit. *Salam*]

Ex

Ex monte Pinifero, qui est in terra, vt nunc aiunt, Aduocatorum, teutonice, *Voitland*, quatuor flumina oriuntur, quorum Celtes noster meminit elegia decima secundi libri Amorum, his versibus: *Francia, Germano mihi stirps & origo Poetæ, Hercyniæ medio cincta beata sinu, Quam Mœnus mediam perlambit vitifer oram, Cuius quadrifluuio nascitur vnda iugo, Pinifer is, cuius de vertice flumina quatuor, Quatuor in partes orbis amœna cadunt. Mœnus ad occasum Francorum fertur in oras, Sala sed Arctois perditur Albis aquis, Ægra sed Eoi petit ardua regna Boemi,* Sed *Nabus Istrinis insinuatur aquis.* Idem scribit in Germania, tit. de tribus iugis & montibus Germaniæ, versu heroico haud contemnendo. Rursum meminit in descriptione vrbis Norimbergæ, quam soluta edidit oratione. Cæterum Piniferum vocant nostra lingua *Vichtelberg*. Porro Sala quoque, vt tradit Ptolemæus, est nomen multarum vrbium, in diuersis prouinciis: vtpote Mauritaniæ, Hispaniæ, Pannoniæ, Asiæ, Armeniæ. De Sala Plinius cap. primo Quinti. *Amusius*] Hunc fluuium alibi Amasium, & Amissium appellat, non sine autoritate, vt Vadianus admonuit in nuncupatoria epistola ad Gurcensem. Circa hunc fluuium habitasse videntur Bructeri secundum Strabonem. Oritur autem in Hassicis montibus, quos Abnobios Ptolemæo vocatos putant, Padeburnam & Monasterium non ignobiles ciuitates alluit.

Talia dum memorans genero socer omnia pandit,
Apparet turba in media, mæstissima vultu
Vmbrarum effigies. Tunc heros Boicus inquit:
Cur mæsta hæc vmbra est? lachrymisq; os implet obortis?
Dic rogo. quem contra breuibus sic incipit ille:
Hic est Quintilius: longa ipsa exordia, longæ
Ambages, sed summa sequar fastigia rerum.

Hic est Quintilius] Qui a Cheruscis & Cattis, cum tribus legionibus necatus fuit: quod tam iniquo animo tulit Augustus, vt præ dolore caput parieti concutiens, exclamaret: Quintili Vare, Redde legiones. Reiicienda eorum opinio est, qui dicunt, stragem hanc in Vindeliciis contigisse.

Summa sequar fastigia rerum] Id est, capita, significans se velle rem breuiter attingere.

Fœderibus fractis, qua tempestate Sicambri
Deseruere fidem, pactamque resoluere pacem
Est visum bello, sæuos animare Cheruscos,
Occepit rabies pugnæ, pepulitque Caicos
Rumor, & Abnobio trepidantes vertice Cathi,
Romanos contra sumpserunt arma potentes,
Quintiliumque atra fuderunt strage Latinum.
Nec minor Herminij effigies, vultusque minaces
Apparent læua: is nunquam deuictus, at anceps
Sæpe fuit pugna, & quantum Germanice cladum
Perpessus fueris, quoties nec abiueris æquo
Marte, tui seruant bellum memorabile Fasti.

Fœderibus fractis] Violatis, ex quibus plurimæ nascuntur lites. Vtinam eam christiani Principes pangendorum fœderum rationem haberent, quam in christiani Principis institutione præscripsit Roterodamus.

Qua tempestate Sicambri] Quæ hic Poeta tangit, scribunt Florus in quarto, & Strabo in septimo libro. Quibus, inquit, fides adhibita fuerat, ij magnas clades intulerunt: sicuti Cherusci & cętera. Sed hanc pugnam nemo copiosius candidiusve retulit in literas, quam Velleius Paterculus, qui vltra treis legiones, totidem alas, & sex cohortes addit. *Cheruscos*] Pro Thuringis accipit, vt mihi videtur. Nam eos olim Saxoniæ veteris, & Marchię partem habitasse, verisimile est. Nam ad Albim fluuium habitarunt. Vnde Claudianus canit: *Et ingentes Albim liquere Cherusci.* Caicos Lucanus in primo: *Et vos crinigeros bellis arcere Caicos Oppositi.* quos omnes Geographi Caucos nuncupant: quorum Tacitus meminit in nobili illo libro de moribus Germanorum, inter Germanos & immenso spacio patentem, & nobilissimum populum asserens. Vnde Cauci maiores & minores. *Cathi*] Et horum idem pluribus verbis meminit. Pro Hessis, vt & eruditis plerisque placet, posuisse certum est: cum dicat. *Abnobio vertice*] Siquidem Abnobij montes, vt iam dictum est, Hessiam a Westualia dirimunt. *Nec minor Herminij*] Alij Arminium appellant, fortissimum regem Germanorum: de quo lege Tacitum in libris nuper repertis, inuenies illic tantum abfuisse, vt a Romanis vinci posset, vt etiam sæpe victor fuerit, sæpissime autem anceps e pugna discesserit. *Germanice cladum*] Drusi gestorum in Germania meminit Tacitus lib. primo, Florus in quarto, Ouidius secundo Tristium, & in consolatoria ad Liuiam. *Tui Fasti*] Hoc puto dixisse, quod ei Fastorum libri ab Ouidio nuncupati fuerint: vel quod in illis gesta eius contineantur.

At qui per syluam ingenti, perque agmina, cœtu
Vmbrarum incedunt, Cyaraxes Medus, & vna
Astyages: illac Darius Persa: sed ante
Cyrus it: en Xerxes terror maris, omnia miscens.
Aspice vt insurgit comptus mitra: illius armis,
Calcatumque fretum, iunctumque Propontida dicunt,
Epotosque amnes. Sed tu modo respice, quantus
Rex trabea insignis, superat media agmina Sydon

Perq; agmina, cœtu] Ita legendũ, vt in præuia castigatione admonuimus: quia superius dixit. *Luxus vbi fastusque perit*, hic luxus stare non potest. Esset enim sibi ipsi contrarius. *Cyaraxes*] Ex Herodoto colligimus, post Assyriorum regnum a Medis euersum, multo deinceps tempore nullum fuisse genti Regem, singulasque ciuitates populari imperio vsas. De-

Interea, & lætas supereminet Italus vmbras.
Hos quondam regnasse ferunt, qua panditur ingens
Hercyniæ nemus, & gelidos alit vmbra Sueuos.
Nec longe apparent Galli, toruumque minantes:
Vix nostras spectant Aquilas, infestaque damnant
Sceptra Ariouisti præformidata Tyranni

mum Cyataxem insignem iustitiæ virum, a Medis Regem constitutum, eumque, cæteris gentibus in societatem allectis, omnium consensu late imperium obtinuisse: cuius deinceps posteri sint rerum potiti ad Astyagem vsque, quem Cyrus Persæque regno & vita spoliarunt. *Et vna Astyages*] Ac si regna quæque singulari centuria apud inferos distincta manerent, dixit, *vna*. *Darius*] Vnus e septem Magis fuit, qui Persis post Cambysem septem annis præfuerunt. Huic astutia regnum obuenit, vt Valerius refert: & nos in carmine de Cruce copiosius annotauimus, & simul nonnihil de syllabæ ratione. Hic post multa præclara facinora, cum in Athenienses mouisset, a Milcibiade in campis Marathoniis, vt superius dixi, superatus est. *Sed it ante Cyrus*] Quia regnauit ante Darium. Huius Cyri historiam scripserunt Xenophon philosophus octo voluminibus, Herodotus & Iustinus libro primo, item cæteri. Præterea mira eius memoria in literas relata est a Plinio, Solino, Valerio & Quintiliano. Hic cum Persis diu imperasset, a Tomyri Scytharum regina cum ducentis millibus Persarum cæsus est. Dictus autem Cyrus, a Cyro flumine, vt Strabo dicit. *En Xerxes terror maris*] Nam, vt Iustinus ait, naues habuit decies centum millia numero: quem, vt Valerius Maximus, itemque diuus Hieronymus testantur, de alta prospectans specula, fleuisse fertur, quod post centum annos nullus eorum superesset. Sed &, eodem Iustino auctore, terrorque gentium, nondum bello in Græcia infeliciter gesto. Huius potentia nihil est celebratius, præcipue apud Herodotum, Plutarchum, Iustinum & cæteros. *Iunctum Propontida*] Idem Lucanus libro secundo, & Lucretius tertio, Claudianus item in Rufinum secundo. Intelligit autem Hellespontum. Nam auctores referunt, hac Xerxis exercitum per septem dies, totidemque noctes, nullo tempore intermisso, angustias Hellesponti, constrato in nauibus ponte, transiuisse. Fertur tunc quidam Hellespontinus dixisse: O Iupiter, quid nam tu sub specie viri Persæ, & accæpto Xerxis pro Iouis nomine Græciam vis exterminare? Propontis autem ex eo dicta, quod ante pontum sit sita. *Epotosque amnes*] Halym fluuium significat, quem Herodotus tradit haustum potu fuisse a Persis. Vnde Poeta libro tertio ait, quos potus Halys celer alluit vndis. *Sidon & Italus*] Hos Poeta veterum Sueuorum Principes, seu Reges facit. *Gelidos alit vmbra Sueuos*] Hi enim partim vltra, partim citra syluam habitant. Author Tacitus. *Nec longe apparent Galli*] Respexisse videtur ad hoc, quod veteres Romani Gallos & Germanos vno vocabulo appellabant. Vel absolute protulit, ad vicinitatem alludens. Porro Gallos alij a candore, quod Gallorum corpora ob immensa frigora modo lactis albescant. Quod sane non discrepat ab illo Maronis: *Virgatis lucent sagulis, tum lactea colla*. Alij a Gallo gallinaceo nomen sortitos volunt: quod instar alitis huius in Venerem proni sint. Porphyrio author est, Gallos magno mercari adulteria, vel propter diuitias, vel quod incensioris libidinis sint. Vnde prouerbium cœptum dici, *Gallus hanc*. In mulierem cupidam & tergiuersationibus vtentem, quibus ingens precium extorqueat ab iis, quibus copiam sui corporis factura sit. *Toruum*] pro, torue. *Ariouisti*] Inclyti veterum Germanorum Regis, de cuius in Gallos expeditione diuus Cæsar multa. *Tyranni*] Regis. Ita enim antiquo nomine Rex appellabatur. Herodotus enim Cræsum tyrannum dixit. Item Maro: *Pars mihi pacis erit dextram tetigisse tyranni*. Nomen autem Tyranni temporibus Archilochi in vsum venit, vt Hippias autor est: quippe quod nec Hesiodus, nec Homerus vsquam posuit.

Tunc heros, quæ forma hominis, quibus horridus ille
Vultibus incedit, tantusque insurgit ad auras?
Dic rogo quod monstrum? quæve hæc sub Tartara labes?
Talia dicentem alloquitur sic vmbra vicissim:
Hunc olim fama est, Terra omnipotentis alumnum
Germano regnasse solo, Numenque fuisse
Gentibus ignaris, memorantque Tuistona dictum.
Non talem Ætnæis vastum Polyphemon in antris,
Maioremque ipsos intendere Brontea folles
Crediderim, aut versis sudare Pyracmona massis.
Hic pius in primis habitus, Iouis arma superbos
Cæumque, Cræumque, Hyperionaque, Iapetumque
Temnentes fugit fratres, & nauibus altum
Oceanum emensus, nostris Deus appulit oris.
O, si vnquam sedes superum, tibi tendere ad imas
Fata darent, viuoque altas innare paludes,
Maiora his multo, vmbrarum simulacra videres.
Namque ibi Titanas, pulsant qui vertice nubes,

Hunc olim fama est] Crediderim scite huic fabellæ occasionem dedisse Tacitum, quod Poeta aliquando legerit apud eum, a Germanis celebrari antiquis carminibus Tuistonem Deum Terra editum. Eruditorum consensus hinc *Twist* commune Germanorum omnium vocabulum deriuat. Porro de Tuistone Deo, & huius filio Manno, rursumque huius tribus filiis Ingæuone, Herminone, Istæuone, commode paulo post referemus. Fingit autē Poeta, Tuistonem fuisse fratrem Titanum, qui contra Iouem conspirarunt: tamen quia pius fuit, fratrum scelus fugiens, Germaniæ littoribus appulit. *Non talem Ætnæis*] Vult Tuistona corporatura excessisse staturosos Polyphemum, Brontem, & Pyracmona, de quibus latiuscule in secundo. Diuus Augustinus improbat

Tantum

Tantum infra terram mersos, quantum æthere ab alto
Ingens si caderet pondus, nonoque peracta
Interualla die, surgens aurora videret,
Iuppiter occuluit, septumque ex ære recinxit
Et nigram triplici murorum ex ordine noctem.
Apposuit, supraque ingens caligine tetra
Opprimit hos tellus, duro chalybe Ennosigæus
Affixit postes, custodes carceris atri,
Centimanus Briareus, Cottosque, Gigesque feruntur.

bat Lucretij opinionem, excessiuam & immanem corporum magnitudinem negantis. Gigantes fuisse, sacræ scripturæ autoritas habet, in Genesi, Ecclesiastico, & Baruch. *Caumque, Craumque, Hyperionaque, Iapetumq.*] Ex Theogonia Hesiodi, qui inquit: Terra concumbens Cœlo, peperit profundum Oceanum, Cæumque, Cræonque, Hyperionaque, Iapetonque, Theanque, Theminque, Mnemosynenque, Phœbenque, & Thetin. & cætera. *Namque ibi Titanas*] Locus totus ex Hesiodo: quem & Maro imitatus est in sexto de tartari profunditate. Quid autem poetæ indicent hac fabula, ex Cicerone constat. *Tantum infra terram mersos*] Victi enim in tartara deiecti sunt, ligati tanto interuallo in tartaro infra terram, quanto cœlum ipsum a terra distat. *Ingens si caderet pondus*] Incus enim si nouem diebus ac noctibus in terram cadat, decimo terram tãgeret: totidem diebus ac noctibus a terra in tartarum perueniret. *Septumque ex ære recinxit*] Nam vbi Titanes sub obscura caligine mersi sunt, æreum septum est: circum autem nox triplici ordine fusa est: supra terræ & immensi maris radices sunt. His non exitus est. Portas enim ęreas Neptunus imposuit, murusque vtrinque circumambit. Vnde dicit. *Duro chalybe Ennosigæus Affixit postes*] Neptunus autem Ennosigæus dictus est: quod terram quatiat. [illegible] enim quatio, γαῖα terra. *Custodes carceris atri*] Scilicet, Briareus, Cottos & Giges, qui fideles Iouis custodes finguntur, omnium fortissimi ac puchcrrimi. Briarei meminit Maro in sexto. Habebant autem singuli quinquaginta capita, & centum manus: vnde Centimani.

Verum Mors cunctis longe est immanior vmbris,
Et Somni soror, & pallentis filia Noctis.
Huic siquidem aereum caput est, tenus inguine putri
Ex terra corpus, quæ pendent crura, putares
Esse vndas, liquidoque inflecti errantia motu.
Hæc infra supraque innixa, hinc inde recuruis
Hunc manibus vestrum præcingit ferrea mundum,
Nunc geminas huc flecte acies, magnaque potentem
Luminibus lustra venientem Mannona prole
Numen, & ipsum olim populis, genus vnde superbum
Oceanum iuxta fluit, & pugnator Itæuon.
Aspice nunc Dryudas, aluit quos Gallia, vates,
Vt perhibent, olim patria qui sede relicta
Fatidico nostros subiere examine lucos,
Sacraque in Hercynia posuere cubilia sylua.
Hi montes metiri audent, terrasque iacentes,
Syderaque, & motus, quæ sit natura Deorum
Inquirunt, quæ vis illis, & scire feruntur
Interiecta polo, quantum plaga distet, vtroque,

Huic siquidem aereum caput est] Innuit Poeta, nihil esse inaccessum Morti. Nam volantia, terrestria, maritima, sub lege mortis continentur. Et idcirco fingit illi caput aereum esse, corpus terreum, crura aquea.

Mannona] Sic scribendum, non Mammona. Mannum enim Tuistonis filium intelligit. *Potentem magna prole*] Nam ex tribus huius filiis paulo ante nominatis, populi Germaniæ nomina sunt sortiti. Quippe Oceano proximi, Ingæuones: medij, Herminones: cæteri, Istæuones vocati. Ingæuones volunt esse Cimbros & Teutonas, authore Plinio. Idem Herminonum gentes recenset Sueuos, Hermunduros, Cattos, Cheruscos. Videntur esse Saxones hodie, aut certe Pomerani. Istæuones putant quidam esse Germanos illos, qui ad Rhenum vergunt.

Genus vnde superbum] Quoniam, vt Tacitus confirmat, Germaniæ populi nullis aliis aliarum nationum connubiis infecti, propria & sincera, & tantum sui similis gens extitit. Et quia idem author est, omnibus fuisse truces & ceruleos oculos, fortasse supetbum dixit, quod illinc potissimum superbia deprehenditur. *Itauon*] pro Istæuon. Idem & Claudianus facit: quod a Ioachimo Vadiano in epistola liminari notatum est.

Aspice nunc Dryudas] Sic potius legerem, quam Druydes. nam a quercubus, quas colebant, dicti sunt. δρῦς δρυὸς significat quercum. Vnde & Amadryades, non Amadruyades, quas ex quercubus nasci credidit antiquitas. Alludit autem ad historiam Tiberij, a quo Dryudes ex Gallia eiecti, in Germaniam migrauerunt.

Sacraque in Hercynia posuere cubilia sylua] Lege cap. tertium Celtis nostri in descriptione vrbis Norimbergæ, illic inuenies quę faciunt ad hunc locum. *Hi montes metiri audent*] Ex Mela hæc omnia quæ sequuntur de Dryudibus, sumpta sunt. Lege eum libro tertio, Cæsarem sexto commentario, Plinium item iuxta finem decimi sexti, Ammianum libro decimo quinto, item Lucanum in primo, & Strabonem libro Geographiæ quarto. *Natura Deorum*] Ea enim erat opinio, quod soli Dryudes haberent veram Dei cognitionem: quorum assertio erat, animas non interire. Fuere autem apud diuersas gentes, diuersis nominibus sapientes eorum appellati. vt Dryudes apud Gallos: Prophetæ apud Hebræos, vel Senedrim, vel Pharisæi, vel Cabalistæ. Apud Indos Gymnosophistæ, apud Ægyptios Sacerdotes, apud Græcos Philosophi, apud Persas Magi, & sic de aliis. Sicut etiam re-

gia dignitas peculiaria apud diuersas nationes habet nomina, vt Rex Ægyptiorum, qui prius Prolomæus, postea Pharao: Persarum, Artaxerxes: Romanorum, Cæsar: Indorum, Præstan, qui nunc corrupto vocabulo dicitur Presbyter Ioan. Quamobrem lapsus sum, vocabulum Præstan, in carmine Pici de Cruce, in fine suspicans esse Indici oppidi nomen

Dixerat. extemplo peragens inferna Sacerdos
Sacra Erebo, tonat ore Deos, circumque per vmbras
Bacchatur patiens diuum, nec numinis expers,
Non secus Euboico Vates immanis in antro
Fœta Deo, visa est fastum mugire repente
Dardanio Æneæ, cum centum ingentia claustra
Sponte sua patuere fores, regnique futuri
Chalcidicæ exhausit diuæ responsa Sibyllæ.
Circumerrant vmbræ, motisque Megæra flagellis
Tartarei nutu, iubet alta silentia, Ditis.
Illicet omnis ager, montes atque antra quiescunt.
Nullaque dat voces, repetitaque murmura vallis.
Talia tunc imo Vates de pectore promit:

Nec numinis expers] Quia iam posset implere oraculorum sermones. *Non secus Euboico*] Comparatio sumpta ex sexto libro Æneidos. *Vates*] Cumæa Sibylla. *Euboico*] Cumano. *Antro*] Specum apud Cumas describit Aristoteles cap. 28. de Admirandis in natura. *Fœta*] Plena. Maro, *Loca fœta furentibus austris. Deo*] Apolline, qui vaticinio præesse creditus est. Innuit autem diuinum illum instinctum, quo mens concitatur a corpore abstracta, vbi animus acrius exarserit. Nam si humana quadam sagacitate prœuidentur, non vaticinium, sed prudentia & côiectatio appellatur.

Dardanio] Troiano. *Nam Troia Dardanus author. Centum claustra*] Seruius accipit, finitum numerum pro infinito. *Chalcidicæ*] Cumææ. quoniam Euboenses ex Chalcide, condidere Cumas, vt & Neapolim tenuerunt. *Diuæ Sibyllæ*] Huius sacellum Sillius describit libro duodecimo, Maronem longo tamen interuallo imitatus. Cumana autem Sibylla proprio nomine Phemonoë dicta est, Seruio teste. Alij Amalthæam, Demophilen, vel Herophilen. Iustinus philosophus & martyr, scribit Cumææ se vidisse mansiunculam Sibyllæ, edoctumque ab vrbis incolis & modum & ordinem, quibus in dandis responsis vtebatur. Porro Sibyllæ quæ & quot, & quo tempore floruerint, Lactantius scribit libro primo, diuus Augustinus libro decimo octauo ciuitatis diuinæ: & ego plura scripsi super illud Prudentij, Ecce quem vates vetustis concinebant seculis, in Hymnum eius. Ad omnes horas.

Bellum ingens cædesque cano, Rhenumque cruore
Spumantem aspicio, venient in regna Boemi
Auxilio, Martemque cient, Francosque sub ictu
Prosternent primo, atque vndabit sanguine Rhesus.
Te quocunque trahet fortuna, ardentior ito.
Ne dubita, dabitur requies finisque malorum.
Nam te victurum promittunt Numina, Regem.

Bellum ingens] Vaticinium super futuro bello. *Rhenumque cruore*] Propter motum Cæsaris in transrhenana Elsacia, cui Mortinauiæ nunc nomen est: & Lantgrauij Hessorum gesta in Rheni ripa. *Venient in regna Boemi*] Boemicam pugnam designat, quæ refertur libro decimo, vt ante dictũ est.

Francosque sub ictu Prosternent primo] Ita enim contigit. Nam Francorum equitatus, cum primum Boemos inuasissent, victus est. *Rhesus*] Fluuius prope Regenspurgam, de quo libro quarto Poeta fabulam fingit. *Ne dubita*] Omnia hæc amphibologiam habent. namque in vtramque partem interpretari possumus, vt illud: *Aio te Æacida Romanos vincere posse*. Lege Herodotum libro primo.

Vix ea finierat, tremere omnia visa sub imis
Extemplo pedibus, nemora alta, domosque ferarum
Excussas, nigrasque canes vlulasse per vmbras
Accipimus, motoque sacras de vertice Nymphas
Hercynio plorasse ferunt, mox protinus omnis
Vmbrarum cœtus, Vatisque effugit imago.
Non secus Hippotades Tyrrhena ad littora soluit
Carcere ab Æolio, Boreamque, Austrosque procaces,
Qui terras quatiunt, & tempestate sonora
Incumbunt pelago, tumet altis fluctibus æquor
Ionium, & motas vix continet ancora puppes.
Sic Manes stygij, turbaque Acherontis auari
Surgentem liquere diem. Cum Delius vmbras
Exoriens, afflaret equis: pars illicet antrum
Irrumpit, repetuntque altas sub tartara pœnas.
Pars qua flagrantes ignes, Saxonia tellus
Euomit, atque aditum speluncis continet atris
Ad Manes raptur, trepidat sub gurgite Tethis,

Non secus Hippotades] Comparatio sumpta ex principio primi Æneidos. *Hippotades*] Æolus, Iouis ex Sergesta Hippotæ Troiani filia, ventorum rex. Varro scribit Æolum ex fumo & nebulis insularum quibus præfuit, futura flabra ventorum prædixisse. Hinc imperitis visus est ventorum habere potestatem. Authores habes Plinium, Solinum, Strabonem, Polybium. *Tyrrhena littora*] Lege Seruiũ super illud Maronis, *Gens inimica mihi Tyrrhenum nauigat æquor*. Extat libellus Myrsili Lesbij, qui de Tyrrhenorum origine inscribitur. *Æolio carcere*. Maro. *Hic vasto rex Æolus antro, Luctantes ventos, tempestatesq́; sonoras, Imperio premit, ac vinclis & carcere frenat. Boreamque Austrosque*] Ventos, species pro genere, figura celebrata apud poetas.

Cimbrica, *Æquor*

Cimbrica, & horrescunt glaciali Hamodes in vnda.
Expauit tunc Luna polo, currumque reflectens
Delius, occiduis rursus remeauit ad Ortum
Axibus. Vt quondam mœstæ videre Mycenæ
Obscurum, & radiis versum pallentibus Argos.
Boicus interea visu rerum adstupet heros,
Frigidus & coiit per membra rigentia sanguis,
Atq; vbi sint oculis vmbra circum omnia lustrat.
Adsilet omne nemus, tantumq; per aera summum
Auditæ voces, Vates quoque lapsus ad auras,
Liquerat ancipitem. tunc ille sub arbore fixa
Corripit arma manu, dein talia vocibus infit:
Dij quibus vmbrarum cura est, Erebiq; silentis
Infernæque animæ, nigrantisque arbiter Orci,
Annuite inceptis belli, firmumq;, ratumque
Sit quodcunque sacri referunt oracula Vatis.
Centum ego, cum patria dabitur me sistere terra,
Constituam ante aras taurorum terga nigrantum
Sacra Ioui Stygio, atque Hecate sua munera ponam.
Nec templi non stabit honos, aræque dicatæ.
Dixerat, & secum Vatis responsa volutans,
Bellorum finem felix dabit exitus, inquit,
Hostilisque acies nostris superabitur armis.
Heu Diuum ignaræ mentes, heu conscia veri
Nequicquam ratio, fatoq; hebetata Deorum.
Hæc vbi, discedit, vastaque silentia syluæ
Egrediens, dulces terras patriamque reuisit.

Æquor Ionium] Quod Adriatici pars est, vt Strabo dicit, antea Saturnium dicebatur. Ionio nomen dedit, Ionius Dyrrachij filius, quem imprudenter a se occisum in mare proiecit Hercules: vt defuncti memoriam prorogaret. author Appianus. *Delius vmbras*] Seruius ait, Diis inferis morem fuisse, noctu sacrificia fieri: quod etiam in cantionibus magicis fieri ex Theocrito colligitur. Vbi mulier illa Myndij iuuenis amore capta, Lunā alloquitur, vt sibi & Hecati terrestri cantaturæ bene resplendeat. *Saxonia tellus*] In Saxonia enim montes flammas euomere incolæ referunt, creduntque, vt Siculi de Ætna, viam esse ad inferos. Meminit huius Celtes noster in descriptione Hercyniæ. *Cimbrica Tethis*] Chersonesum Cimbricam, siue Oceanum Pomeranicum intelligit. *Hamodes*] Septem insulæ sunt eo nomine in sinu Codano. Plinius alias septem Hebudes numerat, quarū Mela non meminit: nisi quis pro eo quod est, septem Hęmodes, quinq; Hebudes substituere velit, vt Hermolaus indicat. Quod tamen Vadianus noster non probat: quod Mela breuitatis studio, quæ nota insigniaq; sint, prætererit. *Vt quondam mœstæ*] De Mycenis & Argis lege Strabonem libro 8. Alludit autem ad fabulosam & commentitiam cœnam Thyestæam, sumpto colore ex quarto Thebaidos. Lege interpretem Lactantium super illud. *Mœlite vicinæ nulla iuuere Mycenæ.* Construitur autem sic: vt Mycenæ videre, & Argos vidit obscurum, scilicet, Solem, & versum ad Ortum radiis pallentibus, ne aspiceret scelera Atrei & Thyestis. *Sit quodcunque sacri*] Significat ergo Robertum male oraculum interpretatum fuisse. *Hecate*] Proserpinæ. De ratione nominis lege Ianum Parrhasium doctissimum interpretem, super illud Claudiani, *Ecce procul ternis Hecate variata figuris*: in primo de raptu Proserpinæ. Legimus alicubi Hecatem de Christi anima interrogatam, respondisse, viri pietate præstantissimi fuisse illam animam, & in cœlum ascendisse. *Heu diuum ignaræ mentes*] Color sumptus ex quarto Æneidos: & est exclamatio pathetica.

LIBRI PRIMI FINIS.

ARGVMENTVM
LIBRI SECVNDI.

Præsagia futurarum cladum recitantur, oratoresq; Cæsaris ad Robertum missi, qui de bello paceque agerent. Interim Cæsari, dum Augustam repetit, ab Alpinis pastoribus quædam de monstro recensentur, quibus se auxilium præbiturum pollicetur. At Diana, quam in toto opere Cæsari fauētem introducit, ab Orthygia insula rediens, de Pallade conqueritur, inibique plura mala recenset ab eadem Austriadis illata. Conscia ergo Cęsarem venatum iturum, se in Nympham vertit. Interea Cæsar magna Ducum comitante caterua, in syluas pergit. Qui dum fido Lango comitatus, ad vallem descendit, ingentis vrsum magnitudinis reperit, cuius originem ad Orthum Gerionis canem refert. Hunc necat Cæsar. Egredienti vallem se obtulit Diana, cui Cæsar per occasionem belli Bauarici originem narrat. Diana quædam futura super eodem vaticinatur: sequitur Cæsaris Augustam reditus. Celebratum conuiuium. In fine laudes Mariani Bartholini canuntur, quas in Langum permutasset, nisi eius iam mortui Genio in somnis exterritus fuisset.

AVSTRIADOS LIBER SECVNDVS.

NVncius interea varias perlabitur vrbes
Rumor, & exciti Martis canit horrida bella,
Armari populos, & tristia ad arma vocari
Arctoam gentem, mentesque infausta mouebant
Signa Deum. nam visa polo Bellona trabalem
Excussisse sudem, & violentius igne Tonantis
Cum serpentifero piceos ciet ægide nymbos,
Hercyniæ sacro vibrasse a culmine syluæ
In Rheni turbata sinus, gelidasq; per Alpes
Igniuomo referunt exustas fulmine quercus.
Sic turbati animi, & vario vexata tumultu,
Flectitur huc illuc bello Germanica pubes.
Dumq; ea diuersis agitabant motibus vrbes,
Magnanimus Cæsar curis ingentibus, acris
Principium euoluens belli, cladesque futuras,
Destinat extemplo, auroque, electroq; rigentem
Exarmare manum, populosque accendere Marte.
Sed primum statuit patrio de more legendos
Quinquaginta viros, rapidosque ad littora Rheni
Ire iubet, pacemq; ferant, bellumq; Roberto
Malit, vtrum exposcant, vetito ni cedere regno
Annuat, indicant Martem. sic fatus. at illi
Nec mora, festinant iussi mandata ferentes.
Interea Augusti Cæsar remeabat in vrbem,
Cum subito gelidis pastorum ex Alpibus agmen
Emicat, atq; omneis turbans clamoribus vmbras,
Cingebat longa vastas indagine syluas.
Mirari primo, sed mox perquirere caussam
Cæsar auet, coramq; iubet contendere turmas.
Extemplo properant iussi, gerit ille bipennem,
Roboris hic nodo est, hic terre timendus obusto,
Hunc sparus exarmat, variis Bellona sub armis
Incitat agricolas, aciemq; impellit agrestem.
Tunc Rex: Qui strepitus? quid vos nemora alta fragore
Concutitis? totasque incingitis agmine syluas?
Dicite pastores? num Diis nemoralibus vllis,
Est sacer iste dies, aut Pana vocatis ad aras?
Quem contra paucis loquitur sic pastor Opheltes:
Monstrum infandum, ingẽs, quo tota exterrita ab altis
Diffugiunt armenta iugis, passimq; vagatur
Montibus, hic errat. quid enim natura creauit
Sæuius? horresco referens. nam rite recordor,
Cum me quadrifidam, cuneis vrgentibus, ornum
Scindentem aggressum est, opera interrupta relinquo,
Arripioq; fugam, & taxum, quæ forte dabatur
Obuia, subsilio, vix præ formidine ramis
Detineor, gelidusq; fluit per viscera sanguis.
Quid tibi tunc cordis fuerat? quid mentis Opheltes?

Iamque

IN AVSTRIADOS LIB. II SCHOLIA Iac.Spiegelij.

NVncius interea] Magnitudinem belli ostensurus, recitat prodigia Deorum, quæ semper aliquid magni significant. autor est Val.Max.de Prodigiis. *Arctoam gentem*] Germanicam. Quotquot enim de Germania scripsere, eam sub Arcto, id est, Vrsa comprehendere. Duæ autem feruntur, maior, & minor: illa Helice, hæc Cynosura. *Signa Deum*] Quinque signorum genera obseruabant: ex cœlo, ex auibus, ex tripodibus, ex quadrupedibus, ex diris. *Nam visa polo*] Color ex Statio sumptus, qui sic Bellonam introducit. Vel vt iræ & inuidiæ Bellonæ, quam in libro primo describit, memor videatur. *In Rheni turbata sinus*] Hoc dicit propter Palatinum, quo cum bellum est gestum.

Exustas fulmine quercus] Vnde dixit superius, infausta signa Deum. Quoties enim quercus fulmine tangitur, vt plurimum malum portendit, iramque Deorum demonstrat: cum quercus sibi dicatas fulmine exusserit. *Curis ingentibus*] Laus Cæsaris in re bellica. *Acris principium euoluens belli*] E pusillo enim maximum ortum vidimus: non etiam dixerim, e simulato verum. *Interea Cæsar*] Festiuam occasionem inuenit, qua dilatam consulto Norici belli narrationem diffusius narraret: ac etiam vt Cæsari gratificaretur, qui venatione plurimum delectabatur. Nã optimi Principes, autor est Dion, venationẽ exercent, vt rem optimam saluberrimamque. vnde corpus robustius, & anima fortior efficitur, & quæ sequũtur, ostendunt in venatione bellica omnia exerceri. *In vrbem Augusti*] Nostrates scriptores de vrbis nomine variant & conditore. Plæraq; fabulosa mihi videntur. Constat autem olim Rhætiæ ciuitatẽ fuisse, videlicet inferioris. Hodie autem Sueuiæ caput est, dicta Augusta Vindelicorũ. Reliqua tradit Irenicus in dictione Augusta, lib. enarratæ Germaniæ vndecimo. *Sparus*] Telum rusticum, non bellicum. Spara nonnulli numero multitudinis protulerunt. Salustius, sparos dixit in bello Catilinę. *Diis nemoralibus*] Quoniã antiquitas putauit, saltib. & syluis Deos pręesse, vt Syluanũ, Dianã. Lege M.Varronẽ. *Aut Pana vocatis*] Maro: *Pan curat oues, ouiumq; magistros.* cuius effigiẽ Seruius graphice exprimit.

Quid

Iamque lues aderat frendens, spumantiaque ora
Huc illuc voluit, Libycæ ceu forte leænæ
Cum gliscit ieiuna fames, per Atlanta feruntur
Indomitæ, & vastis replent mugitibus vmbras.
Tandem treis, memini, cum sol breuioribus ambit
Mortales radiis, hyemem frigusq; reducit,
Culmine me miserum taxi considere noctes,
Quid memorem infandas cædes, vidi, hei mihi, vidi
Corpora natorum, soliti qui montibus istis
Herbida candentes ductare ad pabula tauros,
Mandier, & diris crepitare in faucibus ossa,
Frustaque cum multo semesa relicta cruore:
Infandam a nobis Dij talem auertite pestem.
At tu qui caussam iamdudum intelligis omnem,
Fer precor auxilium, monstrumq; expelle nefandum.
Dixerat. at contra breuiter sic talia Cæsar:
Omnia percepi pastor, fortissima pubes,
Vosque mihi vestram nec rem narrasse pigebit.
Lux etenim cum nona diem, solque aureus orbem
Lustrabit radiis, pelletq; aurora tenebras,
Hos circum montes cuncti lecto agmine sunto,
Ipse adero, præsensq; mea cum gente iuuabo.
His Cæsar dictis, Augusta ad mœnia pergit.

Quid tibi tunc cordis fuerat?] Apostrophe ad seipsum. *Libycæ ceu forte leænæ*] Sic habet codex scriptus: & magis placet, quam, velut atra. *Per Atlanta*] Mons Libyæ cantatissimus ad Oceanum Hesperium: a quo Atlantis regio, in qua Sol occidit.

Cum sol breuioribus ambit mortales radiis hyemem frigusque reducit] Siquidem, vt cœlestium rerum scriptores tradunt, Sol a principio Arietis, vsque ad principium Cancri calidus est & humidus, denigrans & augens. A principio autem Cancri, vsq; ad principium Libræ, calidus est & siccus, maturans. A principio Libræ, vsq; ad principium Capricorni frigidus est & siccus, faciens declinare mista ad diminutionem. Et a principio Capricorni vsque ad principium Arietis frigidus est & humidus. De dierum diuersitate Poeta plura scribit libro octauo. Porro id quod ad hunc locum haud inconcinne facit, asscribam: videlicet, Miratur Chrysostomus, cur cum omnis ignis alta petat, in sole contrarium Deus fecit: ipsius enim radios ad terram conuertit, & lucẽ fecit inferius vergere: tantũ vero dicens ipsi: Persta tu, inferius prospice & hominibus luce. propter illos enim factus es. Lucretius probat in quarto, radios solis excæcare.

Iam nox atra polo, & densa caligine mundus
Obruitur, suadentq; micantia sydera somnos,
Cum zephyri posuere, silent syluæque, feræque,
Quadrupedumq; genus, homines pictæque volucres,
Et semota iacent solitis animantia curis.
Interea Ortygiæ remeabat Delia luco,
Qua iuga Solmissi, sacrumque reuiserat amnem
Cenchrion, & vigiles Deli Curetes in antro
Cymbala pulsantes. Etenim Saturnia Iuno,
Sic memorant, olim insidias molita parenti est
Latonæ, quærens partus abolere Deorum.
Tunc vero hostiles, æris crepitantibus, aures
Curetes clausere Deæ, quo mystica ritu
Festa simul celebrant Leleges Caresque quotannis.
Ergo illinc diua excelsas inuecta per auras,
Sic secum: Nunquam ne irarum comprimet æstus
Sæua Iouis proles? rigidisque armata chelhydris
Insultans, iterum ne odiis miscere profanis
Audaces animos volet? & nihil esse putabit
Quæcunque Austriadas contra fuit ausa potentes?
Quid memorem excitas gentes populosque rebelles?
Atque Voconitij dirum scelus? ipsa furorem
Mentibus ingessit, placidumq; inimica Tyrannum
Marte lacessiuit, Morinosq;, extremaq; mundi
Littora Belgarum pictis certare couinis
Impulit, & mentes acreis accendit ad arma.
Quin etiam in somnis stimulat Deus ore Robertum,
Sollicitatq; animos bello, neue ipse relinquat
Intentatum aliquid, stygios inuisere Manes

Ortygiæ] In qua colebatur. eadem enim quæ & Delos est, vt plures consentiunt. Sic a coturnice dicta, quæ græce ὄρτυξ. Homerus tamen diuersam facit a Delo. Nam in hac Apollinem, in illius lucis Dianam natam canit. *Qua iuga*] Iuga montium nomen accæperunt ab ipsa continuatione, qua iunguntur, vt scribens de limitibus ait Higynus.

Solmissi] Mons qui luco Ortygiæ imminet: in quo dicunt Curetas armorum sonitu Iunonem obtudisse ex æmulatione insidiantem: quo auxilio eam Latonæ partus latuit. autor Strabo libro quartodecimo, vnde hunc totum locum Poeta sumpsit.

Cenchrion] Idem scribit Strabo in hoc amne, qui per Ortygiæ lucum fluit, Latonam ex partu lotam.

Saturnia Iuno] Saturnus ex Rhea sustulit Iouem, & Iunonẽ, ac Neptunum. Iunonem a iuuando nominatam credo, inquit Cicero: quam Græci Heram appellant: vnde Heretum oppidum in Latio, quasi Iunonium, quod in honorem Heræ, id est, Iunonis a Græcis conditum est. autor Solinus capite octauo.

Parenti] Id est, matri ipsius Dianæ: quamquam Æschylus Ægyptios secutus, vt Parrhasius refert, Dianam editam esse scribit ex Cerere, non Latona. Ouidiꝰ lib. Metamorph. sexto, vbi partum Latonæ describit, eã elegãter

Imperat, & fontes animarum euoluere pœnas.

Gemelliferam appellat diuam: quia gemellos pepererit, Apollinē & Dianam: ad quod alludens Poeta dixit, *partus Deorum.* *Æris crepitantibus*] Sicut & Saturnum, ne vagitu puer Iupiter se proderet, excogitato nouo lusus genere, clypeolis æneis inter se concurrentes, æris tinnitu, atque numerosi pedis compositione, qui dactylus ab eis dictus est, celauerunt. *Latona*] Hoc nominis a clementia morum sortita est apud Græcos, ex interpretatione Platonis. *Curetes*] Curetum fabulosam originem Diomedes grammaticus exequitur, & de his quoque Strabo pluribus disceptat. *Deæ*] Iunonis. *Festa simul celebrant*] Meminit item Strabo libro iam citato.

Leleges Caresq;] Ita Poeta coniungit, vt Maro in fine octaui, & Ouidius libro Transformat. nono, quoniam videlicet, inter se sunt contermini. Solinus inquit: Bœotij iidem sunt, qui Leleges fuerunt. Seruium a Beroaldo incusatum, quia dixerit Lelegas Carasque fuisse Insulanos, Vadianus noster defendit a calumnia, primo in Melam commentario, vbi scribit, Cares incertæ originis: vt quos alij Autochthonas, id est, indigenas, nonnulli Pelasgos, alij Curetas existiment: gens vsque adeo armorum pugnæque amans, vt aliena etiam bella mercede conducti, soliti sint agere. Strabo inter alia libro decimoquarto narrat, Cares vsqueadeo præcelluisse in rebus bellicis, vt passim apud Poetas, arma bellica, Carica cognominentur. Carum tandem, vt Roterodamus noster autor est, his temporibus æmulari videntur Heluetij, gens bello nata, simplex alioqui, ac minime malum hominum genus: cæterum ob crebrum militiæ vsum, & vitæ in Caribus incuriam quandam, prouerbio locus datus est. *In Care periculum:* quod Erasmus, vt omnia, doctissime explicat.

Per excelsas auras] Aurarum nomine datur intelligi proprie tenuis quidam ventus, *qui gignitur* ex resolutione crassioris aeris, qui rarior puriorque fit quodam motu & impetu *caloris sibi contrarij.* *Saua Iouis proles*] Designat Palladem, quæ, vt diximus, in toto opere hostis Cæsaris introducitur. *Populosque rebelles*] Innuit defectionem Viennensium ad Matthiam Regem. Rebelles dicuntur, qui in fide non permanent, & iussis potestatum repugnant. Henricus August. eius nominis septimus: Pronunciamus, inquit, quod illi omnes & singuli sunt rebelles & infideles nostri Imperij, qui quomodocunque publice, vel occulte, contra nostrum honorem & fidelitatem, rebellionis opera faciunt, & contra nostri Imperij prosperitatem aliquid machinantur, contra nos, seu officiales nostros, in his quæ ad commissum eis officium pertinent, rebellando. *Voconitij scelus*] De quo in primo diximus. *Placidum tyrannum*] Friderichum tertium Imperatorem, pacis atque ocij studiosissimum, quam, vt Egnatius ait, tenore perpetuo quatuor ac quinquaginta annos (tot enim rerum potitus est) coluit: seu fatum id fuerit, quietiore Germania, quam multis retroactis ætatibus, seu prudentia verius id Principis effecit. Nihil ab initio antiquius habuit, quam tuendæ pacis studio. Optimo ergo iure placidus dicitur, hoc est, mitis, sedatus. epitheton enim quietis est placida, & a placeo deriuatur: quod quæ quieta sunt placeant.

Tyrannum] In bonam partem accipiundum, vt apud Maronem hoc vulgato versu. *Pars mihi pacis erit dextram tetigisse Tyranni.* Et in hoc significatu Poeta frequenter vtitur hac dictione, vt admonebimus opportune. Euripides quoque eo in significatu tyrannidem pro imperio vsurpauit. extat versiculus in Isagogico Porphyrij Phœnicis: quanquam, vt alibi relatum est a nobis, praue legi solet, in codicibus latinis, pro primum, Priami quidem species digna est imperio. Etiam si contendat Baptista Pius vir doctissimus, legendum non proton, sed Priamum, quod illum Homerus pulcherrimum inducat. reliqua ipse probamenta primo in Lucretium commentario adducit. Cæterum vsus obtinuit, Tyrannum in malam partem accipi, & eum significare, qui posthabito & neglecto omni aliorum commodo, sibiipsi dumtaxat prospicit, & propriæ mentis cupidine dominatur.

Morinosque] Innuit seditionem Brugensium & Belgarum in Cæsarem Maximilianum, cuius etiam in primo meminit.

Hæc hausi, quanquam per nigra silentia demens
Crederet occultam, puroq; ex æthere vidi,
Quid vacat? en etiam mœstas bacchata per vrbes
Pugna Erebi Numen, furialibus excitat armis
Pectora, iam cælo pugnet Pater atra coruscans
Fulmina, & Austriadas trudatq;, adigatq; sub vmbras
Iratus, vel nubigero compellat ab Hemo
Belliger Edonias Mauors in bella phalanges,
Verum ego, scandescant Superi licet, armaque contra
Suscipiant, obstabo ferox, operaq; iuuabo
Magnanimum Austriadem, qui me veneratur, & aris
Lancibus imponit fumantibus exta quotannis,
Et modo tergeminam, modo me Perseida prolem,
Nunc Cererem vocat, accensos facturus ad ignes
Sacra Deis. meritis num plane ingrata viderer
Ni præsens olli faueam? nam Iuppiter olim

Per nigra silentia] Subaudi, Lunæ, iuxta Maronem, qui ait, *tacita per amica silentia Lunæ.* Vel *per nigra silentia*, id est, terribilia, vt idem: *nunc ipsa silentia terrent.* Tunc autem dicitur Lunæ silentium, seu Luna silens, vt Marcus Varro & Plinius, cum nihil tenebris cernitur, sed non ita tamen, vt ipsum interlunium, aut Lunæ coitum plane intelligamus. vt docet Politianus in Miscellaneis, refutans Seruianam sententiam.

En etiam] Hoc libro quoque primo scriptum est. *Iam cælo pugnet Pater*] Permissio, rhetorum color notus, cum id fieri permittere videmur, quod summopere fieri nollemus. vt illud Maronis. I, sequere Italiam, ventis pete regna per vndas.

Magno- *Atra*

Magnorum iußit lateri me aßistere Regum,
Et parere his multo partos sudore triumphos,
Nec, quamuis ortu Libycisque superbiat hydris,
Terrebit Pallas. nam mi quoque Iuppiter ipse
Est pater, ingentesque arcus, pharetræq; minaces
Haud desunt: si bella volunt, pugnemus & ipsi.

Atra fulmina] Nociua pestiferaque, quæ mortem exiliumq; portendant. Albertus noster, Augurũ inuenta ad fulminum discretionem friuola asserit, & absq; consideratione philosophica: nec dignum censet, vt disputetur contra ea, quasi nulli rationi innitantur. *Adigatq; sub vmbras*] Sic, vt apud Maronem, quem Poeta feliciter imitatur, legendum est, & non abigat. Vel Pater omnipotens adigat me fulmine ad vmbras. *Belliger Mauors*] Pro Mars, a maribus quibus in bello præesse creditur, appellatus est, vt docet Varro. *Edonias*] Vel Edonas, pro Thracias, vt apud Papinium. *Edonios currus.* Edon Thraciæ mons, a quo Edonij populi dicti sunt. meminit Plinius capite vndecimo quarti. *Nubigero ab Hemo*] Nam in tantum altitudinis abit Hemus, vt Euxinum & Hadriam ex summo vertice ostendat. *Qui me veneratur*] Scilicet, propter venationis studium, & colit etiam sacrificiis, meque multis nominum præconiis celebrat. Artificium Poetæ, ne videretur sine caussa Dianam introduxisse fauentem Cæsari. *Et modo tergeminam*] Maro: *Tergeminamque Hecaten, tria virginis ora Dianæ.* Nam quorundam opinione, eadem est Iuno, Diana & Proserpina: ex quibus Hecate, vt est apud Lucanum, commune numen efficiatur. *Persidaprolem*] Hesiodus in Theogonia tradit Asteriam ex Perseo Titane Hecaten genuisse: vnde Perseis dicitur. Huic Iupiter elementa subiecit, & cœlo Hereboque potentem facit. vnde & Hecate dicta est, vt ex eodem discimus Hesiodo. Maro, *Ter centum sonat ore Deos.* Sic enim doctissimus Ianus hunc locum interpretatur, vt dicat Hecaten a Saga ter inuocatam, quam per centum Deos obscure quidem, verum peritissime designauit, ad amplissimam Deæ potestatem, & nominis rationem simul alludens. Id ab ἑκατὸν trahitur, quod apud Græcos idem valet, quod centum. *Nunc Cererem vocat*] Philosophi dicunt, non esse nisi vnum Deum, & vnam Deam, qui pro ratione officiorum variis nominibus appellantur. Vnde eundem Solem, eundem Liberum, eundem Apollinem vocant: item Lunam eãdem Cererem appellant, eandem Dianam, eandem Iunonem, eandem Proserpinam: & sub aliarum quoque appellationum varietate venerantur. *Facturus sacra Deo*] Id est, sacrificaturus. Dicimus autem, facio tauro & ariete. Maro in Palæmone: *Quum faciam vitula, pro frugibus ipse venito.* *Nam Iupiter olim*] Sumptus locus ex Hesiodo: In iudicio, inquit, apud Reges venerandos sedet. Dicit autẽ Cæsari deesse vel ob hoc minime posse, cum sibi hoc officium a Diis immortalibus attributum sit, vt regum latera sectetur. *Et parere his multo*] Et hoc ex eodem. qui bonam, ait, Dianam in certamine: quibus enim ipsa fauent, ij vi & robore pulchrum præmium sibi acquirunt facile. *Nec quamuis ortu*] Quoniam Pallas fingitur nata ex capite Iouis. *Pugnemus & ipsi*] Interdum Latini poetæ more Græcorum Deorum nomina vtroq; genere protulerunt. credebant enim promiscui esse sexus. Nam θεὸς, pro Deo & Dea poni vsitatissimum. Sic Maro: *Descendo ac ducente Deo, flammam inter & hostes Expedior.* item, *nec dextra erranti Deus absfuit.* Nam illic Venus, hic Iuno intelligitur.

Dixerat. Interea bigis rutilantibus Eos
Sustulit os sacrum, vultuque retexit Olympum.
Tunc Diua in nemus & lucos se contulit altos
Qua Cæsar venturus erat. monstrumque domandum,
Cælestes vultus, Phœbæosque exuit artus,
Quæ velocipedem summis de montibus Opim
Finxerat errantem, vel agentem in retia ceruos.
Vel poterat Dryadum formosior vna videri,
Fibula cui limbum collegerat arcta fluentem,
Et roseo sparsi pendebant vertice crines.
Qualis per Cynthi lucos, aut per iuga sacræ
Orthygiæ graditur nullis comitata Napæis.
Interea pharetris, arcuque armata iuuentus,
Vestibulum ante ipsum, primoq; in limine Regem
Expectant, ardent animi concurrere monstris,
Et timidas alto depellere vertice Damas.

Interea bigis] Circumlocutio Orientis diei. *Eos*] Aurora, hoc est, subrutilans ille color aeris solarem globum antecedens: qui vbi apparuit, iam non aurora, sed dies est, radiis aerem collustrantibus. *Tunc diua in nemus, & lucos se contulit altos*] Id est, montes. Siquidem Diana vagari fingitur a poetis, & per nemora montesque oberrare. Quin domicilium etiam subinde mutat, nunc apud Superos agẽs, nunc apud Inferos. Nec specie quidem semper eadem, vnde dicit. *Cælestes vultus, Phœbæosque exuit artus*] Intelligit autem cursus solares. Nam Diana, quæ & Luna in cœlo, modo pleno orbe, nunc mutila, nunc nulla, velut solis discipula obsequitur cursibus fraternis. Scrutatores rerum naturalium, varias opiniones prodiderunt de splendore Lunæ, vtrum habeat proprium, an notho lumine luceat. De septennaria lunaris luminis dispensatione pulche Macrobius, & nos alicubi dictauimus. Obiter addam, nos a diuo Ambrosio in Hexamero admoneri, ex mystico Lunæ mutabilis exemplo, nihil rerum humanarum esse posse, quod non aliquando resoluatur.

Velocipedem Opim] Epithetum nimis græcissat. Opis nympha fuit, cuius etiam Maro meminit, & habet primam longam. Filia Cœli & Vestæ, quæ etiam Rhea dicitur, primam habet breuem.

Dryadum] Arborum Deas antiqui Dryades appellauerunt, quoniam δρῦς apud Græcorum

vetustissimos commune plantarum omnium nomen erat. *Limbum*]Limbus muliebre vestimentum, purpuram in imo consutam habens. Maro tamen pro fascia accæpit, quæ ambit partem vestis extremam. *Fluentem*] Solent enim vestes laxiores, quasi vndatio fluctuare & perfluere. *Per Cynthi lucos*]In quibus vim propriam Diana exerit, sicut in cœlo Luna. *Sacra Ortygiæ*]Ipsi scilicet, Dianæ. nam in ea, vt paulo ante dixi, colebatur. *Napæis*] Nymphæ florum, ab eo quod est νάπη, vel νάπος: quod latine saltum, vel campum significat. Et quia in recessibus intra montes flores optimi nascuntur, ideo apposite dicit, Dianam nullas comitari Napęas per iuga gradientem. *Timidus damas*]Sic proprio epitheto appellantur a Marone & Horatio. Martialis *imbelles* vocat.

Primus ibi ante alios, circumdatus agmine magno
Emicat Albertus, vastisque sonantia gestat
Tela humeris, alacer vultu, dignusque videri.
Hic curam ingentem premit, & sub pectore versat
Venturum excidium populis cædesque cruentas.
Parte alia æripidem campo calcaribus aureis
Vrget equum indignans, nitidoque hastilia ferro
Concutit, & rapidos præuertitur æmulus Austros
Lantgrauius Mauors: qualis Pangæa peragrans
Thrax agit Odrysias Adomantæasque cateruas.
Segnior haud illo Virthymberzentius heros
Altum inuectus equo, spumantibus ora lupatis
Laxans, puluceam cursu mouet æthere nubem.
Olli gemmatum subnectit fibula cornu
Aurea, & agglomerat textura, atque implicat auro
Labentes in terga comas crinemque fluentem,
Spicula bina manu: Phœbo velut esse putamus
Cum Dryopas Clariosque, & Ie clamantia Pæan
Agmina per Lyciam, & saltus impellit Imaui.
Hinc Brunsuychides, cui paruo in corpore virtus
Summa viget. qui gentis auos memorabat Othones,
Pube aderat iuuenum, Cadmi nec iturus ad vrbem
Tydeus OEnides magno secus hæsit Adrasto.
Nec te Iuliaci imperium populumque regentem
Præteriisse sinam, diuinæ prolis alumne.
Pone ardens Casimirus adest, sequiturque parentem,
Cui vix purpureæ nigra lanugine malæ
Tinguntur, duro sed habentur casside dignæ.
Nec non & pictis heros Zornensius armis
Fulgebat: qualem Nymphæ Cyllenides olim
Parrhasiis memorant, venantem Ortona syluis.

Æripidem equum] Propter ferreas soleas. *Prauertitur*] Et præuerto & præuertor dicebant antiqui.

Qualis Pangæa peragrans] Comparatio maxime apta. Thraces enim robustissimi, quales venatio requirit. Pangæus mons Thraciæ. *Odrysias*]Odrysarum gens Thracia, cuius imperium ab vrbe Abderorum ad pontum vsque Euxinum extendebatur. Odrysarum solum Hebrum fundit. ait Solinus. *Adomantæasque cateruas*] Alij Odomantes, Thraciæ populum scribunt, atque sine spiritu. *Virthymberzentius heros*] Huius genus moresque Nauclerus scribit. *Gemmatum*] Gemmis distinctum ornatumque. Gemmosum enim dici volunt, quod totum e gemmis sit. *Spicula bina manu*]A parte totum. Nam mucro sagittæ proprie spiculum dicitur. *Phœbo velut esse putamus*] Apollinis nomen. Quatuor hæc refert, & medicum, & vatem, & iaculatorem, & musicum. *Dryopas*] a Dryope Lycaonis filio, gens vetusta, prope Parnassum, debellata ab Hercule, ac traducta in Peloponessum, vt ait enarrator Apollonij Poetæ. Sunt & alij Dryopes in Illyrico. *Clarios*] Colophonios: qui Clarium oppidum habitabant, in quo Apollo colebatur. & , vt apud Macrobium est, sacerdotes eius aqua sumpta fundebant oracula, vnde & Clarius dictus. *Et Ie clamantia Pæan*] Sic legendum, vel Io, cum liber typis excusus perperam habeat, & se clamantia. Ie autem ferire & iaculari significat. Io vero particula, modo exprimit lætitiam gestientis affectum. Ouidius: *Dicite Io Pæan, & Io bis dicite Pæan.* modo dolorem innuit. Tibullus: *Vror Io, remoue sæua puella faces.* quanquam arbitror apud Ouid. legendum Ie, vtpote alludentem ad Latonæ matris adhortationem: quæ cum ex Chalcide Dianam & Apollinem in Delphos transportaret, euenit forte fortuna, vt iuxta specum in quo Pytho latitabat, præteriret. Vbi vero iam prosiliens Pytho impetum ferret in illos, Latona mulierum more territa, filij auxilium inclamauit his verbis, ἵε παῖ, id est, iaculare fili. Ibi Apollo, qui tum forte arcum gestabat, misso telo Pythonem interemit. Vnde in sacris Apollinis canentes Latonæ vocem referebant, *ie Paan.* *Per Lyciam*]Vbi magna superstitione colebatur, vt ipsum nomen Lycius Apollo, & Lyciæ sortes fatentur. De Lycia vide Strabonem & Plinium. *Imaui*]Montis, qui ab Indico mari incipiens, continuo tractu Asiam diuidit, vt Appenninus Italiam: variaque sortitur nomina, quæ Plinius refert. Dixit autem *Imauum*, intelligens Taurum, qui sic appellatur vbi Lyciam, seu Lyciæ conterminam Ciliciam attingit. Perinde ac si Danubium apud Vlmanates nauigaret quispiam, ac diceret, Istrum nauigasse: cum Istri nomen alibi incipiat. *Hinc Brunzuychides*] Ericus, qui cum fratre Heinricho paternam ditionem diuisit. *Summa viget*]Iuxta illud, ni memoria labor, Papinianum: *Maior in exiguo regnabat corpore virtus.* *Othones*]Genus nobilissimorum ducum Brunzuygum, Albertus refert cap. vicesimo primo Noni Saxoniæ. Siquidem Saxonicus est sanguis, a Brunzuygo oppido memorabili magno & populoso nomen accæpit, cuius fit multa mentio apud eundem autorem: vt generis potentia, temporis vicissitudine decreuit, annales nostri tradunt, & idem Albertus omnium diligentissime, qui & eodem

dem studio trium Augustorum Othonum res præscripsit. Horum virtute, vt obiter de his dicam aliquid, & Christiana pietas, & res Italica respirauit. *Vrbem Cadmi*] Thebas, quas e Phœnicia profectus Cadmus in Bœotia condidit ex oraculo præuiam bouem secutus, vt cecinit Ouidius. Vnde vniuersa quandoque Bœtica Cadmæis dicta est, vt docet Thucydides. *Nec te Iuliaci*] Wilhelmum Ducem Iuliacensem & Bergensem intelligit, qui autore Cæs. Maximiliano, vnicam filiam suam Ioanni Ioannis Ducis Cleuensis filio coniunxit: atque ita treis Ducatus, ad vnius gubernium accessere. De quorum initiis Irenicus scribit libro tertio. *Diuinæ prolis alumne*] Fingit Iuliacensem familiam e sanguine Iulij Cæsaris prognatam. Neque temere tamen: siquidem fertur Iulius condidisse Iuliacum, cuius fit mentio apud Antoninum. *Heros Zornesius*] Comitem signat de Zorno, qui præfectus aulæ fuit Cæs. Maximiliani. *Cyllenides*] Archadicæ, a Cylleno monte. *Oriona*] Satellitem Dianæ, de quo alibi dictabimus. *Parrhasius*] Arcadicis, ab oppido Parrhasio.

Postremo Austriadæ fidus vestigia Langus
Præcedit, regni curas sortitus & orbis.
Hic nitet ante alios forma pulcherrimus omnes,
Non secus humentes vel cum nox ingerit vmbras,
Vel surgens Aurora diem lucemque reducit
Lucifer astrorum splendens super eminet ignes.
Quem nisi belligerum præformidaret amantem
Alma Venus, Cyprum secum rapuisset in altam
Læta, vt perpetuos olim sibi iungeret annos.
Præterea innumeri, quos elicit æmula virtus,
Regem expectabant. tandem stipante caterna
Egreditur Cæsar, qualis cum corniger Hammon,
Hesperidum in sacros pubem Garamantida lucos
Educit, sedet ille altum, vultusque verendos
Exerit, & viso gaudentque, pauentque tonante.
Aut cum cælicolis curru spectandus Eburno
Offertur, sacraque nouos ciet Elide ludos.
Itur venatum, rumor volat agmine facto
Pastores trepidare iugis, Alpinidos vrsæ
Induit. hic pellem, sudibus ferus ille præustis
Vmbriferos cingit montes atque inuia lustra,
Hic suspensa rudi gestabat retia conto.

Postremo Austriadæ] Matthæum Cardinalem Salisburgensem intelligit, ex Langorum familia Augustana: quem toto opere, vt marginarium admonet scholium, tanquam Achaten Maronianum Cæsari adhærentem inducit. *Sortitus regni curas*] Sapientem quidem. Nam, vt fertur, vir vnus haud videt omnia. *Forma pulcherrimus*] Quoniam, vt ex Ciceronis verbis colligimus, pulchrum corpus bonæ menti paratur: quæ cum sint vulgata, non adscribam. *Humentes vmbras*] Quia nox humida est. *Lucifer*] Cum antegreditur Solem: cum autem subsequitur, Hesperos vocatur, & intelligit Veneris sydus æmulum Solis & Lunæ. *Supereminet*] Est enim Lucifer tantæ claritatis, vt eius radiis vmbræ reddantur. Plinio autore. Hic etiam iubar dicitur, vt dicit Seruius. Cæterum ex octauo Maronis Poeta hunc sumpsit colorem. *Alma Venus*] Peculiare hoc Veneris epithetum apud Lucium. Pio teste. *Alma*] sancta, siue pulchra: vel alens, ab alendo, autor Pompeius. *Belligerum amantem*] Id est, Martem. *Non fuit in toto notissima fabula cælo*, vt est apud Ouidium. *Qualis cum corniger Hammon*] Comparatione innuit, talem fuisse Cæsarem, qualem fas est credere Iouem esse, cum se ad Hesperidum hortos stipante Garamantum pube confert. *Sacros*] Quoniam Iunonis horti erant. *Ciet Elide ludos*] Olympicos scilicet, quos Hercules in honorem aui materni Pelopis edidit, vt ait Solinus. Quo autem ordine Pelops Herculi coniunctus erat, docet Lactantius in principio Sexti Thebaidos, super illud Statij: *Hunc pius Alcides Pelopi certauit honorem.* Docte plura de Olympicorum institutione & successu scribit Cælius Rhodiginus.

Vt ventum in syluas, cunctos labor euocat ardens,
Hic tortas laxare plagas, hic tendere neruos
Incipit, hic lato vibrat venabula ferro.
Figebant alij laqueos, altosque pererrans
Hic montes, cornu pubem stimulabat adunco
Monstrabantque vias alij: sic ordine longo
Indagant syluas, & vi nemora alta recludunt.
At Rex haud timidas montis de vertice damas,
Vel ceruos glomerare fuga, propiusve sagittis
Optat agi, aut imis spumantem in vallibus aprum.
Sed monstrum, seu Partheniis Calidonius vmbris
Arduus Hippomanes sequitur, totumque recurrit
Per nemus, ingentique vocat clamore sequentes.
Vallis opaca fuit, quæ circum vmbonibus altis,
Et scopulis præcincta iacet, stant vndique rupes
Nubiferæ, tantum scissis vi cautibus, horrens
Semita, monstrificæ vallis contendit ad imum.

Ceu Calidonius Hippomanes] Alludit ad fabulam Atalante, quam narrat Ouidius in decimo Transformat.

Partheniis] Arcadicis. Mons enim est Arcadiæ Parthenius, inter clariores præcipuus, in quo frequenter venari solita est Diana cum virginibus, vnde & nomen ei, vt ait Seruius. Exstant & Probi quædam glossemata, quæ, teste Iano, sic habent. Parthenius Arcadiæ mons dictus a virgine Atalante, quod in eo exercebatur.

Vallis opaca fuit] Topographia, vel potius Topothesia, id est, ficti loci descriptio, qui, secundum Lactantium, est ex licentia poetica. Idem enim vult topographiam dici, vbi veri loci facies demonstratur. *Herculea fronde*] Populea. Est enim populus arbor Herculi sacra. *Arcadio Lycæo*] Hic mons

Illic fons nitidus, prædulcibus adstrepit vndis
Flumen agens, sacrumque caput, crinesque madentes
Diffundit per prata vagus, scenisque coruscis
Gaudet, & Herculea prætexere tempora fronde.
Ille locus Nymphis sacer est. nam sæpe videres
Arcadio huc diuos arcessere Pana Lycæo.
Cum flauam Harpalicem, vitreoque Hyalitida vultu
Insequitur, Tegeæa minus sibi Mænala curæ,
Aut Homoles gelidi virides circumdare saltus.
Fonde sub aduersa, penitusque in valle reposta,
Magnum immane patet scopulis ingentibus antrum,
Obscuroque aditu, tenebrisque in faucibus horret,
Monstrorum hæc sedes, vrsosque, luposque rapaces
Audires fremere, & prætortis cornibus vros.

sacer erat Dianæ atque Fauno. De priore Papinius, *Illas e lucis Hecate speculata Lycæis.* De Fauno Maro, *Panos de monte Lycæi*, in quo olim templum nemini licebat ingredi. Plutarchus & Hyginus autores.

Tegeæa Mænala] Arcadica, a Tegea Arcadiæ oppido, cuius meminit Homerus, vt scribit Homerus, vt item Pausanias. Deducitur inde muliebri genere Tegeatis, masculino Tegeates, & Tegeæus apud Propertium. *Et calami Pan Tegeæe tui.* Nam sicut nemæa nemeæus facit, sic etiam tegæa tegeæus. Quin & Tegeaticus. Papinius: *Et de Mænalia volucer Tegeaticus vmbra.* *Homoles*] Hic, vt Otrys Thraciæ montes a Marone cantati: *Descendunt Centauri, Homolen, Otrynque niualem Linquentes.* *Prætortis cornibus Vros*] De his plura Cæsar Sexto commentario belli Gallici, & ego latius in Septimo huius operis libro dicam.

Huc se magnanimus, Lango comitante, per vmbras
Contulit Austriades, dein fontem & flumen adorat,
Atque Deas, Nymphasque loci: dumque omnia lustrat,
Explorat que oculis, Rex ense decorus & arcu,
Ecce ruens summo vicini culmine montis
Monstrum infandum, ingens, satiatum cæde ferarum.
Speluncam petit infrendens, concussa fragore
Ingenti nemora alta tremunt: velut orbe profundo
Eliciant Hecaten, Manesque, & tartara vertant
Thessalici cantus, gemat atro Tænarus ore,
Argolicæque labent vrbes, Phœbeque tremiscat.
Vel cum se vastum referunt Cyclopes in antrum
Ætnæi, audires Siculas mugire cauernas.
Illi indignantes, nemus a radicibus imis
Conuellunt, tolluntque caput, nec celsius vlla
Populus Herculea cœlo se subiicit vmbra.
Vrsus erat, ceu fama recens peruenit ad aures,
Horrendum visu monstrum, cui lumina toruo
Intus opaca micant capiti, gliscitque per ora
Infrendens rabies, vastisque e faucibus extra
Eructat spumas, & inanem polluit auram.
Exæquat dorso montes, & cruribus altas
Exuperat quercus, dentes tribus exerit vlnis,
Saturniq; refert intortis vnguibus Harpen.
Inarimem quondam sub terras tristis Echidna
Incoluit, Nymphe vultu, tenus inguine serpens
Inferius, sæuo quæ mysta Typhaone natos
Horrendos peperit, custodem Cerberon Orci,
Cuius demersos terret vox ærea Manes,
Lernæamque Hydram, quam ferro atque ignibus hausit
Amphitryoniades cum belligero Iolao.
Sed primum ante alios latrantem sustulit Orthum
Oceano in magno, nullumq; hoc sæuius vsquam
Progenuit natura nefas, tribus ora relaxat
Faucibus hic, trinumque caput, tria guttura pandit.
Interea Alcides Erythæo in littore victor
Geryonem extinguit, monstrum domat, inde reuectus
Infandas cædes populis ostendit Iberis.

Monstrum infandum] Demonstratio color rhetoricus, cum ita verbis res exprimitur, vt ante oculos esse videatur. *Tænarus*] Promontorium Laconiæ, clarum marmore laudatissimo, vt scribit Plinius. Ferunt illic ad inferos aditum patescere, quem eleganter describit Seneca in Hercule furente. *Cyclopes Ætnæi*] Quia Siciliam inhabitauerunt, iuxta fabulas poetarum, fulmina Ioui sufficientes: vnde dixit Poeta noster: *Audires Siculas mugire cauernas.* Hesiodus treis memorat, Asteropem, Brontem & Argem: & Cyclopas appellatos ait, quod vnus singulis oculus, & is in media fronte circinnatæ rotunditatis esset. Eosdem circulares cœli vertigines repræsentare Zeno disputat. Alij ex ipsis nominibus cœli tempestates interpretantur. *Subiicit*] Id est, extollit. Maro: *Et corpora saltu subiiciunt in equos.* *Harpen*] Vnde alibi, *Saturnida conficit Harpen.* Ita dicta est falx Saturni, qua Perseum caput Medusæ abscidisse dicunt, vt apud Lucanum. *Inarimem quondam*] Narrat Vrsum ab Echydna traxisse originem, quæ inferne serpens erat varius ac crudelis: superne autem vultum habebat virginis, vt est apud Hesiodum in Theogonia. *Inarimem*] Composita dictione nostri accipiunt, insulam in ora Campaniæ, de qua longe Strabo disceptat. Eadem Pithecuse memoratur ab historia quam Suidas refert. *Sub terras*] Echydnæ enim fuit sub terris spelunca sub curua petra, a Diis ac mortalibus longe seiuncta, vt idem Hesiodus cecinit. *Typhaone custodem*] Ianitorem, qui vestibulum seruat. *Orci*] Plutonis. Orcum Plutonem significare docet Plautus, ita loquens: *Apud orcum te videbo.* *Terret*

Max

Mox & Bebrycios montes, & inhospita transit
Volcarum regna, & longe possessa colonis
Arua Tricastinis, qui monstri dum inficit agros,
Vicinasque Alpes, infractaque saxa veneno,
Prociduis tellus guttis, & sanguine fœta
Virus alit venis, recipitque in viscera tabem,
Et partum iuuat infandum calor, atque agit intus,

ret Manes] Latratu trifauci, vt dixit Maro & Seneca, *Hic sæuus vmbras territat Stygius canis.* Qui terna vasto capita concutiens sono, regnum tuetur. & Poeta statim, *tribus ora relaxat Faucibus, trinumque caput, tria guttura pandit.* ***Lernæamque hydram***] A Lerna lacu Argiuorum: quę tantæ magnitudinis fuit, vt eam Hercules sine nepotis Iolai auxilio nequiuerit conficere: cuius symbolum exponemus in fine Noni, super his verbis: *Et semper plagis viuacibus hydram.* ***Amphitryoniades***] Hercules. ***Orthum***] Vide, quæ primo diximus commentario super illo versu, Orthonque & stabulis quem prodidit Eurytiona. ***Alcides***] Hercules. ***Geryonem extinguit***] Notum id ex Marone. ***Iberis***] Hispanis. Nam quæ nunc a rege Hispano Hispania dicitur, ab amne prius Ibero Iberia dicebatur, autor Trogus: eiusdem regionis alluens oras mare Iberum fertur. ***Mox & Bebrycios montes***] Sensus est: cum Hercules victor ex Hispania rediisset, monstri veneno, quod in terram fluxit circa Alpes nata esse varia monstrorum genera. ***Bebrycios***] id est, Pyrenæos. lege Sillium in tertio, & de Bebryciis populis Val. Flaccum in quarto. ***Volcarum***] Gens est prouinciæ Tholosanæ. Meminit eorundem Plinius, & Volcarum nomen apud Ptolemæum celebre est. Mela gentis quoque meminit in descriptione Rhodani, & Sillius in tertio, vnde Poeta hunc locum sumpsit. ***Tricastinis***] Accolę hi sunt Druentiæ fluuij, qui iter Hannibalis aliquantulum remoratus est, cum sit transitu difficillimus, *per agros erumpens.* Vnde Sillius: *Turbidus hic truncis saxisque Druentia latum Ductoris vastauit iter.* ***Iuuat color, & agit intus***] Id est, dat vires, & impellit ad generationem. Videtur accedere ad eorum sententiam, qui principium rerum naturalium volunt esse quatuor elementa, vt Empedocles Agrigentinus. Sed qui quatuor ex rebus posse omnia rentur, ex igni, terra, atq; anima procrescere, & imbri, magnopere a vero lôgeq; errasse videtur. autor est Lucretius.

Monstrificum extemplo natum genus omne ferarum,
Hinc Alces, Vrosque boues, Geticumque Bisontem
Creuisse accipimus, Machlinque per æquora vectam.
Insula nunc vastis nutrit Codanonia syluis:
Nec minor hac Eale nigranti fœta veneno
Prodiit ex terra, gerit alta hæc lurida fronte
Cornua, & alterno ruit in certamina motu.
Visus & Ichneumon, liquida se mergere terra,
Et Phœbo siccare cutim, nunc fœmina, nunc vir,
Naturæque potens, formas variantis Hyæna,

Hinc Alces, vrosque boues] Aduertendum, Animalium sicut & cæterarum rerum, secundum locorum qualitatem euenire diuersam omnino generationem. Siquidem sunt animalia, quæ non nisi locis calidioribus prouenianti vt elephantes, leones, serpentes. Alia quæ locis tantum frigidis procreentur: vt Bisontes, Vri, Alces, Tragelaphi. Multa quæ locis omnibus generentur: vt boues, equi, sues, cerui. Quos Africa propemodum sola non gignit, vt Herodotus & Plinius testantur. ***Alces***] Apud nos & Alces inflexione tertia, & Alce prima, vt Græci, adnotauit Hermolaus: qui & refert cap. decimo octaui Plinianarum castigationum de Alcis verba, quæ dicunt Capitolinus & Pausanias. Nota sunt, quæ de hac fera Cæsar tradidit cômentario sexto, & Solinus cap. tricesimo secundo. Ego libro octauo commode adscribam Erasmi Stellæ verba, quæ docent, hallucinatos esse, qui de Alce scribunt ea, quæ de Machli fera potius intelligenda sunt. ***Vrosque boues***] Ex Plinij verbis satis patet, quos hodie Bubalos vocamus, alios esse a Bubalo Pliniano. ***Geticumque Bisontem***] Id est, Scythicum, quoniam Scythia Bisontes quoque gignit: licet alias paucissima gignat animalia, fructuum inopia. Scribunt & de hac fera Plinius libro octauo, Cæsar libro iam citato, Solinus cap. quo supra. Plinius item tradit huius feræ vsum in medicinis lib. vigesimo octauo. ***Machlin***] Ex Plinij verbis deprehendimus, hanc feram esse Alcibus haud dissimilem. ***Codanonia***] Scandinauiam intelligit, a sinu Codano: cuius meminit Plinius libro quarto. Et Solinus, qui ait: Scandinauia insula e regione Germaniæ, mittit animal quale Alces, Plinius nominat Machlin. ***Nec minor hac Eale***] Innuit, non solum monstri sanguine nata esse monstra septentrionalia, quorum meminit Plinius libro octauo, sed etiam quæ in aliis orbis partibus esse dicuntur. De quibus Plinius, Aristoteles & Solinus quædam. Describit autem Poeta eleganter Ealen, iuxta Plinium ipsum: quem vide cap. vicesimo primo octaui. ***Lurida cornua***] Id est, supra modum pallida. Vnde rana lurida Varroni, & venena lurida poetis dicuntur. ***Visus & Ichneumon***] Huic cum Aspide, vt Plinius author est, perpetuum & internecinum bellum est: meminit item Strabo. ***Liquida terra***] Hoc est, limo, in quo se sæpius mergit, & postea sole siccat. Lege Plinium libro octauo, vbi bellum Ichneumonis & Aspidis exponit. Quod & Lucanus innuit in Quarto hoc versu: *Aspidas vt Pharias cauda sollertior hostis Ludit.* ***Nunc fœmina, nunc vir***] Quoniam vtrumque retinet sexum. Ichneumones certamine inter se congrediuntur. Victus pro fœmina patitur, partuque victoria deprehenditur. Præterea Latonæ & Lucinæ sacrum dicunt. ***Formas variantis Hyena***] Quoniam & Hyenis vtramque esse naturam, & alternis annis esse marem, alternis fœminam fieri, & parere sine mare, creditum est. Aristoteles negat. Multa mira de ea produntur, quæ plurima in Aphrica gignitur. Sed maxime sermonem humanum inter pastorum stabula assimilare, nomenq; alicuius addiscere, quem euocatum foras laceret, vt est apud Plinium.

Ergo inter diros partus, terræque nocentis
Progeniem infandam, dictu mirabile, monstrum
Exeruit caput, & villosos extulit artus
Vrsus humo, rapuitque fugam, transque insilit alta
Celtarum nemora, atque Alpes insedit apertas.
Inde genus, prolesque, & adhuc millesima pestis
Errabat sylua in magna, montesque per altos
A stabulis armenta fugat, visuque nefandum
Nymphæ desertis fugiunt Alpinides vmbris.
Hanc cuncti inquirunt, reserantque indagine syluas,
Interea Cæsar, strepitus cum venit ad aures,
Immensusque fragor, quibus antra nemusque repente
Mugiit, expectat cupidus, positisque sagittis,
Quas iubet ex humeris fidum suspendere Langum,
Ensem vulnificum vagina extraxit eburna.
Ecce autem longe turbata apparet imago
Ingentis monstri: ac veluti sub rupe leonem
Frondiferæ Nemees, nodoso robore fretus
Aspexit primum Alcides, & creuit vtrinque
Pugnandi rabies, cauda saxa aspera pulsat
Alter, & Argolicas longum mugire Cleonas,
Atque Ioui sacrum credas Apesanta moueri,
Amphitryoniades mota ferit aera claua,
Perlustratque oculis, qua parte haud irrita dextra
Vulnus agat: sic Cæsar erat, sic horrida monstro
Effigies, feruetque oculis ardentibus ira.

Ventum est ad pugnam, laxat bipatentibus ora
Faucibus Orthigena, & dictu, visuque tremendum,
Ore vomit saniem, semesaque membra virorum
Eructat per inane, & verberat aera tabo.
Stat Cæsar contra, quid enim tremefecerit illum?
Intenditque animum: veluti cum Delius ardens
Prostrauit calidis luteum Pythona sagittis.
Nec mora, dum patulo monstrum crudescit hiatu.
Impatiensque sui per vulnera corruit, olli
Transabiit costas Cæsar mucrone corusco.
Protinus infecta est effuso sanguine tellus.
Contra ira indignans, gemitum sub nubila tollit
Horrendum, quo imæ valles, nemora, inuia lustra
Syluarum, & motæ longum intonuere cauernæ.
Nescit stare loco furor igneus, obuia cædi
Fit monstro rabies maior, gaudetque periclo.
Atque vt in Hercyniis certantem Iazyga lucis
Accipimus, contraque ferum sæuire bisontem
Cornibus ille arcu impauidus, teloque corusco
Ingentes harmos transuerberat, & latus haurit,
Ingemit horrendum pestis, toruumque minatur,
Vicinaque tremunt impactis cornibus vmbræ.
Sic ferus instabat Cæsar, nixusque cruento
Vrgebat mucrone feram, & villosa lacessit
Tergora, iam cædens, modo non: vt sanguinis atri
Debile profluuio paulum certamina Cæsar
Decertare videt, meditatque voluere monstrum
Effugia ad montes, scopulosque tendere in antra.

Ergo inter diros partus] Concludit vrsum a principio illinc natum esse, a quo hic vltimus superstes adhuc erat. *Celtarum*] Vno nomine Græci Gallos omnes Celtas nominant. Et in Celtico Appianus, Senones qui vrbem incenderunt Celtas vocauit. De populis Galliæ lege Ammianum, qui Galliam minutatim dispartitus est in multiiugas prouincias. *Alpes*] Etymum Alpium in Staurostichi cõmentario explicaui. ne adscribam, quæ de variis Alpium vocabulis Alciatus Mediolanensis in annotationibus suis in Tacitum scribit: caussa est autor elegantis commentarioli in librum de moribus Germanorum eiusdem Taciti, qui hæc ante me excerpsit atque vulgauit. *Millesima pestis*] Hoc est, vltima. Ouidius, *Tua sit millesima puppis.* *Nemees*] Sylua Arcadię insignis, leone illo victo & strãgulato ab Hercule. *Cleonas*] Cleone mediocre oppidum in via situm, quæ ex Argo Corinthum ducit. Vnde leo Nemeæus, etiam Cleonæus dicitur. Papinius, *Ante Cleonei vestitur prælia mõstri.* Lucanus, *Ille Cleonei proiecit terga leonis.* *Apesanta*] Apesas mõs est Nemeę, vt & Pindarus & Callimachus testãtur. Vnde Iupiter Apesanti⁹.

Orthigena] Vrsus genitus ab Ortho cane, vt diximus. *Delius*] Apollo. Iuxta Callimachum, apud quem Delos ipsa sic loquitur: Sed ex me Delius Apollo vocabitur. *Luteum Pythona*] Respexit ad veritatem fabulæ: vt etiam alibi, *Et radiis siccauit humum*, inquit. De vi & potestate Solis Macrobius scribit libro primo de somno Scipionis. Pontanus eleganter cecinit, cur Apollo dicatur Pythonem occidisse, lib. de Stellis primo.

Iazyga] Transyluanum. *Horrendum, quo imæ valles*] Sic ex bono libro priorem lectionem emendauimus.

Hercyniis lucis] Eleganter a Poeta libro octauo Hercynia describitur, quare omnem nostrum de ea sermonem in illum locum seruamus. *Haurit*] Ferit. Maro, *Latus haurit apertum.*

Villosa tergora] Id est, Villosam pellem, vt idem. *Tergora diripiunt costis*, pro, pelles & coria detrahunt. *Centauros*] Quorum mentio facta est libro primo. Hos fuisse negat Lucretius, cum ait: *Sed neque Centauri fuerant, nec tempore in vllo Esse queat duplici natura & corpore bino Ex alienigenis membris compacta potestas.* Idem sentit Aristoteles. *Scyllasque biformes*] De his monstris duodecimo Odysseæ Homerus, & lib. Æneidos ter-

At non hoc telum stillans impune cruore
Rex ait, effugies, altumque insurgit in ensem
Extemplo, & mediam ferit inter tempora frontem,
Partiturque immane caput, ruit ardua moles
Cum gemitu, & vasto tremuit sub pondere tellus.
Sternitur horrendum visu, sparsoque cerebro
Sæuit adhuc, oculisque ferox pallentibus horret,
Ne quicquam eluctans: tandem indignantia soluit
Membra anima, & moriens sub tartara monstra reuisit
Centauros, Orthumque canem, Scyllasque biformes.

tio Maro. Inibi fabulosa diligenter Seruius retulit. Reuera tamen Scylla scopul⁹ est in freto Siculo, vt est apud Plinium & Salustium. Albertus noster libro de Animalibus vicesimo quarto, vt citatur a bonæ fidei autoribus (ego enim hoc careo codice) ait, Scyllam esse piscem marinũ, mõstruosum, crebro in mari quod Italiã attingit, habentem figuram virginis, sed rictum oris maximũ, & dentes acutissimos: ob hoc canib. esse succincta perhibetur, vterũ habere belluinum, caudã vt Delphinum, carnib. delectari, & homini maxime inimicari.

Interea Austriades spoliis & cæde recenti
Arduus incedit, sequitur vestigia Langus
Illius pone, & palmas vix flumine viuo
Abluerat. Subito cum se coram obtulit vltro
Dissimulata Deam, præstanti Delia vultu,
Osque, habitumq. gerens, qualem gerit illa, vbi Cynthi
Venatrix gelidos syluarum indagine lucos
Circuit, & ceruos telis agit, omnia vultus
Mortalis, roseoque fluunt a vertice crines.
Postquam congressi, tunc Rex prior: Eya age, num quem
Vidisti socium, ingenti clamore frementem
Nympha per hos saltus? voces te audisse per vmbras
Crediderim, & certe, ni me tua fallit imago,
Auguror esse Deam, namque his persæpe soletis
Vos Dryades, sacræque in montibus esse Napææ.
Quisquis es, Alma faue, & dextri pedis omina firma.
Talibus affatur dictis. Contra illa vicissim
Incipit: Audiui longe, iamque omne resultat
Alpinum clamore nemus, densa agmina ab altis
Decurrere iugis, & valle feruntur aperta.
Et ne tantopere fallaris imagine nostra,
Nympha ego sum nemorum, dexter tibi Iuppiter adsit:
Sed tu qui tandem, nam te genus esse Deorum
Credidi, vt aspexi vultus, & fortia bello
Pectora. tunc breuiter sic Rex placido ore profatur:

Et palmas vix flumine viuo] Pro dextram, reposui palmas. sic enim in emẽdato reperi libro. Seruius secundo in Æneidos commentario, exponit, *flumine viuo*, id est, semper fluenti & naturali. *Ceruos*] De his Aristoteles capite quinto, De naturis animalium, quem referunt Plinius & Solinus: Ceruos dictos *ἀπὸ τῶν κεράτων*, hoc est, a cornibus. Varro & Pompeius dictos putant, quod Cerata, id est, cornua gerant, quasi Cerui, G in C mutata. *Eya age*] Totus color sumptus ex primo Maronis. Sed illic Venus interrogat, hic Cæsar. *Namque his persæpe soletis*] Ratio coniecturæ, qua conatur eam ostendere deam. *Dextri pedis omine firma*] Sensus est. Quisquis sis, dextro pede adsis, & propitia nobis. Sic etiam apud Maronem, *Et nos & tua dexter adi pede sacra secundo*. item, ferte pedem, pro pręstate fauorem, & adeste & venite. Verbum ex augurum arte sumptum. Vulgo dicunt, bonis auibus, quod & ab augurum obseruatione sumptum est. *Nympha ego sum nemorũ*] Nam Diana se in nympham uertit, & deam dissimulauit, conscia Cęsarem venatum iturum, vt superius patuit. *Tandem*] Non vacat, vt neque apud Maronem, sed denotat affectum loquentis, quę quãuis mira breuitate interrogauit, tamen plus q̃ vellet tẽporis consumpsisse dolet. Dixit ergo, *tandem*. Nam animo properanti nihil satis festinatur.

Ille ego sum Cæsar magno de sanguine cretus
Austriadum, pugnaxque mihi Germania seruit,
Sarmaticis vicina plagis, quam Cimbrica frangit
Vnda, arctantque Alpes, & duplex Gallia claudit.
Præterea huc quæ me sors attulit, accipe paucis.
Monstrum infandum atrox, & formidabile terris
Irruere hos solitum montes, & pascua læta,
Cunctaque ab vmbriferis armenta expellere syluis.
Hac animam effudit dextra, iacet horrida labes,
Et scelus inuisum mortalibus, & sacris Diis.
Quare agite, o Nymphæ nemorum, Faunique bicornes,
Et Syluane parens, & agrestis Numina Panos,
Tuque caput fluuij, sacrataque fontis origo
Magnorum sedes Diuum, si præmia tantus
Promeruit labor, & polluta sede remoui
Infandam pestem, & monstrum exitiale peremi,

Ille ego sum Cæsar] Color Maronis. *Sum pius Æneas*, & cætera. Nec magno principi dedecori datur, si se suamque originem laudet, modo talis sit, vt eius laudes merito a se ipso extolli possint. Neq; enim in Principem egregium illam cauillationem arbitror, *Aliena laudat, qui genus iactat suum*, & turpis laus in ore proprio. Siue, vt nunc vulgus dictat, malignos esse vicinos illi, qui ipse sui laudator fuerit. Et Seruius apud ignotos prædicare de se omnino licere asserit. Nam de Ænea dicit, cuius modo verba libauimus. Non scientibus ipsum, sed nescientibus de se loqui, vel vt heroem loqui, cui quam mentiri turpe erat, tam vera reticere. Homericus quoque Vlysses ait, suam famam vsque ad cœlum ve-

Oro fauete omnes, dabitur si cernere ferro
Phalsgraphidem contra, vetitasque reposcere terras.

nisse. *Germania pugnax*] Poeta eam in octauo particulariter describit, vbi & nos dictabimus, quæ videbuntur opportuna. Bono epitheto *pugnax* dicitur, vel iuxta illud Lucani: *Omnis in arctois populus*, & cætera. Vel quod, vt Tacitus author est, Germanicæ genti quies est ingrata: cui etiam pigrum & iners videtur sudore acquirere, quę possis sanguine parare. *Mihi fernus*] Vtinam tam fere, quam contrarium eius scribit Syluius in Germania sua. Poeta tamen respexit ad hoc, quod fieri debet, & non quod agitur, iuxta aureum Iurisconsulti verbum qui ait & admonet, non tamen respiciendum esse quod Romæ agitur, quam quod fieri debet. *Sarmaticis vicina plagis*] Breuiter Germaniæ terminos complectitur, ad Taciti descriptionem. *Sarmaticis*] Polonicis. Nam Vistula Poloniam a Germania disterminat. Sunt autem Poloni Sarmatæ Europæi. Procopius Sarmatarum nomine ait appellari Gothos, Vandalos & Alanos, eandemque esse nationem, tantum ducibus, quorum nomina accæpere, esse discretos. *Cimbrica vnda*] Oceanus Germanicus, quem Cimbri accolunt. Apud quos Ouidius Somno regiam ædificauit. *Alpes*] Quæ Germaniam ab Italia submouent. *Duplex Gallia claudit*] Antiquitus Germaniæ terminus Galliam versus Rhenum habuit: inde latiores factæ vires Germanorum, Belgicam occupauerunt. Authores cirumferuntur Procopius & Agathius: prætereo Chronographos & Annales nostros. *Faunique bicornes*] Pinguntur cornibus in fronte caprinisque pedibus. Diuus Hieronymus scribit in vita Pauli Eremitæ, Satyrum beato Antonio obuiam factum, interrogatumque respondisse: Mortalis ego sum, & vnus ex accolis Eremi, quos vario delusa errore gentilitas Faunos Satyrosque, & incubos vocans colit. Religioso ergo & multiscio (vt Pij vtar verbo) authori magis credendum, quam negantibus esse id genus animantia. *Syluane parens*] Hic syluarum deus est, ac aruorum & pecorum patronus. *Panos*] Per hunc vniuersæ substantiæ materialis dominator significatur: vnde nomen Panos impositum, quod totum significat. Lege primum Satur. Macrob. *Dabitur si*] Argumentum est, Maximilianum non præcipiti consilio, sed maturo hoc bellum mouisse, vbi negotium domi, &, vt aiunt, inter parietes componi nequiuit.

Cernere ferro] Pro, præliari, vel arma assumere & pugnare, vt apud Plautum in argumento, ni fallor, Amphitryonis.

Excipit hæc Phœbe: quondam si rite recordor,
Quod memoras bellum, & regni mauortia facta,
Fatidica in syluis solita est prædicere Thespis.
Centum annos vixisse ferunt, centum ora Deorum
Munere, cui data sunt. nam cum furor intus anhelans
Spiritibus titubare sacris, audire tonantem
Fas erat, hanc syluam, circumque tremiscere montes,
Multa super bello dixit, semperque canebat
Te fore victorem, domitisque ex hostibus alta
Signa relaturum, & te quantum viribus audes
Haud ignorabit, gens cultu asperrima & armis
Boica, Reginum cum sanguine polluet Ister
Infectus, riuique fluent e monte cruoris.
Hinc Copestigenas victos magnumque canebat
Martis opus, tumefactasque AEni cladibus vndas.
Interea exanimis lachrymas longumque trahebat
Cum gemitu voces, meminique audire querentem,
Et verbis culpare Deos, heu perfida fata,
Heu crudele nefas, toti iuuenilibus annis
Eripuere orbi, Regum recidiua propago.
Cuius erit terra tumulatum corpus Ibera,
Tu ne cede malis, perstant immota, suumque
Fata tenent cursum. nam te post tanta tuorum
Funera, post curas domitas, victosque labores
Excipiet gremio victorem O Enotria tellus,
Romanas arces, populos Latiumque videbis
Armipotens, & iura dabis, gentemque togatam
Restitues, & eris sacra quoque Iuppiter arce.
Ne tamen incassum labantur tempora fando.
Eya age dic nobis, repetens ab origine bellum.

Excipit hæc Phœbe] Id est, respondet, vel subsequitur verba Cæsaris. Sic Maro: *Tum sic excepit regia Iuno*. Huius verbi vsum varium tradit Non.

Thespis] Nomen vatis: quam fatidicam vocat, vt a Marone Mantho appellatur, diuinitate scilicet prædita, vaticinans. *Titubare*] Pro, titubabat. Sic frequens Salustio. *Gens Boica*] Intelligit Boemicam pugnam prope Ratisponam. *Reginum cum sanguine polluet Ister*] Vnde libro decimo sic cecinit Poeta: *Sanguine colles Humecti fumant calido, riuique cruoris Mœnia Regini, atque Istrum inficere tepentes.* *Copestigenas*] Expugnationem arcis & oppidi *Kopffstein* designat, quam in vndecimo describit. *Exanimis*] Scilicet Thespis, hoc est, conturbata, & accæpit pro exanimata. Nam exanimum, Donato teste, mortuum est & occisum: exanimatum vero, conterritum atq; cõturbatum. Quamq̃ nonnunquam exanimatus pro extincto & mortuo accipitur, vt ab Apuleio, & apud historicos persæpe. *Regum recidiua propago*] Mortẽ Philippi Regis innuit, de qua Poeta incidenter lib. 9. *Perstant immota*] Vnde fatum immutabile, ineuitabile, inexorabile & ineffugibile dicitur. *Excipiet gremio victorẽ O Enotria tellus*] Quod cõtigit paucis ante annis, quã emigraret e viuis. Siquidẽ cũ validissimo exercitu, quadraginta enim millia peditũ in castris habuit, Italiã ingressus, traiectis Mintio, Oleo & Abdua, Gallos Venetosq; in fugam vertit. Sed Gallos intra Mediolanũ obsedit: & nisi quorundã perfidia obfuisset, trium-

triumphum omnino tanti belli aut egisset in Italia, aut in Germaniam reportasset. *Latium*] Pars pro toto. Ea enim est Italiæ portio, in qua Saturnus latuit a Ioue filio pulsus. *Iura dabis*] Leges condes. *Gentemq; togatam*] Romanos, quorum est toga. *Iuppiter sacra arce*] Sensus est, quod Cæsar his honoribus & veneratione a Romanis excipietur, qui Ioui Capitolino exhibebantur, cui sacellũ erat in Tarpeio monte. Porro Capitolini Iouis qualis effigies fuerit, & a quo dicata, refert Plinius.

Tunc Rex Austriades, suspiria pectore ab imo
Alta trahens, inquit: Dij talem auertite casum
Cælicolæ, seruate domum, seruate nepotes
Ad mundi imperium. Mors si interruperit annos,
Et spes concepta, & magnarum exordia rerum
Nequicquam extiterint, belli est iniuria longa,
Sunt longæ ambages: si te tamen ardor habendi
Hæc mouet, incipiam, caussasq; ab origine pandam.

Dij talem auertite casum] Prudentiam Cæsaris notat ac pietatem, qui statim in Philippum filium mentem coniecit. Et sensus est. Si Diis placet, vt spes cõcepta de filio, quem ad magna rerum exordia protulerunt interrumpatur, saltem ipsis Superis cura sit Austriacæ domus, & nepotũ, Caroli scilicet, & Ferdinandi. *Dij cælicolæ*] Deos non ob aliud appellant cœlicolas, vt autor est Aur. Augustinus lib. decimo ciuitatis Dei, nisi quod cœlum colant, non vtique venerando, sed inhabitando: quasi quosdam cœli colonos.

Norica regna, tuas si casu venit ad aures
Nomen, fœta viris tellus & diuite gleba,
Narrantur variis quondam possessa colonis.
Primus enim ante alios sibi Noricus incola terras
Asciuit vacuas, & adhuc vestigia seruant,
Vt memorant patres, & gentis origine gaudent.
Vnde olim quæ nulla manet quoque Norica dicta est.
Romulidum interea fugiens victricia signa
Gens armis opibusque potens, atque horrida bello,
Deseruere Padi campos oramque togatam.
Hos memorant Boios, qui qua fluit alpibus Ænos,
Incoluere solum, transque Istri flumina vectis,
Fertur in Hercynio creuisse Boemia luco.
Iamq; aucti & fama per Norica rura potentes,
Sceptra diu tenuere loci, fluit vnde superbum
Et genus, & proles, & fortia pectora bello
Boiugenum Heroum: treisque alto a sanguine creti
Imperium rexere Duces, sine prole recessit
Primus, & hunc Stephanon dixere, suiq; reliquit
Hæredes regni fratres: quorum edidit alter
Henricon: huic natus regno successit: ab illo
Diues opum atque auri, clarusque Georgius armis
Iura capit sceptri, pulchram qui coniuge prolem
Sustulit, hæc iuueni Materno sanguine iuncto
Nubit, & hinc regnat Boiorum in sede Robertus.
At magnum armipotens Hernestona procreat alter,
Hic te Alberte senex, ex te tua maxima proles
Aeditur, & quamuis delapsum sanguine ab vno
Partitum genus, & sedem discreuerit ætas,
Noricam hic gentem, regnumq; reposcit auitum
Impatiens patriis, quod fœmina regnet in aruis.

Norica regna tua] Refert orginem gentis Boioariæ, & situm eius ex Strabonis sententia describit. Noricis enim Boioarij successere. *Fœta viris tellus & diuite gleba*] Strabonis tempore inculta fuit & deserta regio: vnde Poeta ad suum respiciens tempus, diuitem & frequentem populis dicit. Et certe nunc est cultissima, claraque magnis & ambitiosis ciuitatibus, & pluribus nobilissimis oppidis. *Et gentis origine gaudent*] Noricum montem, vt arbitror, intelligit. Quamquam Norimbergenses, vt scribunt Chronographi, nec Boioarij, nec Frãcones videri volũt: sed tertium quoddam & separatum genus. Et hodie Noricum appellatur ea portio terræ Boioariæ, quæ inter Danubium & Norimbergam iacet. *Norica*] Scilicet, a Noricis condita, & a Boiis, vt Cæsar scribit, deleta. *Romulidum interea*] Sequitur Strabonem, qui recitat priscis temporibus plurimas Gallorum gẽtes Padum incoluisse, e quibus amplissimi fuere Boi & Insubres, & qui olim cum Gesatis Senones per vim Roma potiti sunt. Hos Romani posterioribus annis perdiderunt: Boios vero e finibus eiecerunt, qui inde migrantes circum adiacentia Istri loca cum Tauriscis habitarunt, qui inter Noricos numerantur. *Padi campos*] Etymum Padi referam infra. *Qui qua fluit alpibus Ænos*] Noricũ enim inter Lycum & Ænũ fluuios positum est. *Fertur in Hercynio creuisse Boemia luco*] Diximus superius Poetam Boios pro Boemis intellexisse, secutum eorum opinionem, qui volunt Boios a Tauriscis victos vlteriorem ripam fluminis Istri incoluisse, vbi nunc Boemia est, sylua Hercynia vndique cincta, Albi fluuio media irrigata. *Superbum*] Nobile. Maro, *ceciditq; superbum Ilium.* *Et hunc Stephanon dixere*] Eleganter simul & docte factum a Poeta est, vt a necessariis incipiat, & obsoleta obliterataque fugiat. Nam ab ouo incipiendum non esse, præcipit Horatius. Et lineam Georgij Ducis primo prosequitur. *Materno sanguine*] Erat enim vxor Philippi Palatini, germana soror Georgij Ducis, & mater Roberti. *At magnum armipotens*] Genus Alberti describit. *Maxima proles*] Significat, reor, Alberti filios, Cæsaris nepotes. *Et quamuis partitum genus & sedem discreuerat ætas*] Id est, quamuis partitum genus per lineas scilicet duorũ fratrum, quorum ab altero Georgius descendit, ab altero Albertus, & diu fuerint inter has duas lineas sedes discretæ:

tamen quia Georgius sine maribus decesserat, Albertus iure ad se redire Georgij dominium arbitrabatur: nec pati poterat, vt hæredes terrarum fœminæ fierent. Vnde dicit, *Noricam hic gentem, regnumq; reposcit auitum*] Et cætera. Albertum intelligens.

Tantæ ergo ad nostras orientia iurgia litis
Cum delata forent aures, placare furorem
Institui, curamq; mihi, sceptrumq; volentes
Commisere Duces, regnoque vt cederet alter,
Et genus, & leges, & auorum elapsa propago
Compulit indignans, fas omne abrumpit, & armis
Inuadit cunctos, atq; occupat arua Robertus,
Dotalesque vrbes, & connubialia regna,
Quæ iusta imperij, & stirpis ditione potenti
Alberto obueniunt, sceptriq; hærede repulso,
Et nostri contemptor habet, dominusq; per alta
Oppida deuectus populis dat iura subactis.
Sed quid ego has voluo, memorans ab origine caussas?
Quanquam animos aliæ nostros antiquitus vrgent.
Regnandi furor hinc, & pugnæ immensa cupido
Mentibus illapsa est, iam dudum intelligis vnde
Principium extiterit belli. Nec plura loquentis
Effulsit Diana oculis, Dinamque fateri
Se voluit coram, subitoq; euasit ad auras
Sublimis quacunque meat, micat orbita, qualis
Esse solet mundo cum sydera lapsa relinquunt.
Immensi splendoris iter. tunc Cæsar adorans
Numen ait, te sancta sequor, quæcunque Dearum
O adsis tandem, fortunásque aspice nostras.

Commisere] Id est, commendauere. Quidã tamen commendo, & committo sic separant: vt commendemus non cognitis, committamus cognitis. Terentius iunctim protulit: Ego me tuæ commendo & committo fidei.

Et genus] Id est, ius sanguinitatis & agnationis. *Et leges*] Nempe, vt aiunt, feudales: quæ excludunt fœminas a successione dominiorum. Nisi inuestitura fuerit facta in patre, vt filij & filiæ succedant in feudum: tunc enim succedit filia, filiis non extantibus, vt est in titulo de successione feudi, lib. de feudis primo. *Et auorum elapsa propago*] Quoniam in linea Georgij Ducis mares defecerant. *Compulit, vt alter*] Scilicet Robertus.

Cederet regno] Quod ad se, propter matrimonium, spectare putabat: vnde inferius dicit, *connubialia regna*. Cæterum si Alexander Papa has insolitas tedas non probasset, lis nulla foret secuta. *Indignans*] Ipse scilicet Robertus propter hoc Cæsaris iudicium. *Quæ*] Scilicet regna, hoc est, dominium eorum populorum & terrarũ, quibus dominabatur Georgius socer Roberti. *Quamquam animos*] Ex industria tacet occultas Cæsareani odij caussas in Palatinos, quos quidem vbique in opere, vt ostendemus, mirifice extollit. *Dinam*] Pro Deam. *Micat orbita*] Signum rotæ in vdo solo est, hic pro tactu illo ac ductu splendoris. *Cum sydera lapsa*] Iuxta vulgatam opinionem. vt autem id fiat, docet Plinius libro secundo.

Dixit, & ad socios reditum parat, inuia transit
Syluarum nemorumque, & opaca silentia, gressum
Inde rapit celerem, qua prominet horrida casu
Præcipiti rupes, altoq; asperrima caute
Consurgunt pinnæ ingentes, & nubila tranant
Culmina saxorum, victor tamen ardua Cæsar
Exuperat montis, summoq; in vertice sedit:
Atque vt tantorum viuant monumenta laborum,
Signa triumphato fixit cœlestia saxo.
His cornu exactis violentius astrepit vnco,
Heroasq; ciet, sociosque per auia syluæ
Sollicitos: sonitusque vt eorum perculit aures
Conuenere omnes, Regem cernuntque, pauentque,
Intenduntq; aciem, & replent clamoribus auras,
Quisque timet molem immensam, & labentia ab alto
Saxa iugo, ne prona ruat tutela salusque
Orbis, & arctoum cælum sibi vendicet astrum.
Tunc Rex vt vidit trepidantem a culmine turbam,
Impauidus prætentat iter, nec hiantia quicquam
Saxa timet, volat inferius: stat pendula pubes
Pastorum, montisque ima in radice moratur.
Rex aderat tandem, fluit vndiq; turba, nemusq;
Consonat, & strepitu syluæ collesque reclamant.
Vt paulum sedati animi, vocesque remissæ,
Incipit effari Cæsar, remq; ordine pandit:

Signa triumphato] In ualle Æni iuxta pagum Cirleum, est rupes immensæ altitudinis, in cuius medio ingens antrum visitur: illuc Cęsar crucifixum humeris excelsos superans cautes portauit: vt hodie in hodiernum diem vsque imago illa a transeuntibus non sine admiratione cernitur. Tanta dexteritate Cæsar erat in ascendendo montes. *Prona ruat*] Si Cæsar, tutela & salus orbis, appositiue.

Cælum sibi vendicet astrum] Pythagorice, vt & Maro & Lucanus.

Pendula pubes] Vel dubia, vel intenta rei admirandæ, quam scilicet, edidit Cæsar in ascendendo montes, vbi dominicam crucem affixit.

Crebra intonat æther] Id est, aer, qui inter cautes & montium flexus reciprocas reddit voces, quæ Græcis dicuntur Echo. Hãc Ausonius dixit Aeris & Linguæ filiam. *Ænoum littus*] Id est, ripa Æni. Et impropriee videtur dixisse littus, cum ex obseruatione grammaticorum littus maris sit, & ripa fluuiorum. Quod expressit Ouidius illo versu dimidiato: *pro ripis littora pulsant*. Apud Apuleium obseruatum est, ripam dici maris.

Scilicet *Ibat*

Scilicet, vt monstro concurrerit, atq; cruentis
Obruerit telis, & valle reliquerit ima,
Ingentem eructans animam. sic omnia Cæsar
Narrat, & exertum feruenti cæde madentem
Mucronem ostentat. iam læti rebus ad vrbem
Se referunt plauduntq; omnes: crebra intonat æther
Voce hominum, strepit omnis ager, longeq; resultat
AEnoum littus. Rex hasta insignis & ense
Ibat ouans, iuxtaq; Duces squallentibus armis
Vrgent aeripedum spumantibus ora lupatis.

Ibat ouans] Massurius autor est, pedibus ingredi ouantes: & Halicarnassæus id confirmat, scribens quemadmodum Posthumius ouans introiuit: primum, inquit, pedes ingreditur, nec in curru sicut triumphator: deinde non picta veste, nec ornatur trabea, qui peculiaris est Consulum Ducumque amictus: præterea non eodem vtitur sceptro, quo ille qui triumphat. Seruius tamen enarrans illud Maronis, *Sola fuga nautas comitabar ouantes.* dicit, qui ouationē meretur, & vno equo vtitur, & a plebeis vel equitibus Romanis deducitur ad Capitolium, & de ouibus sacrificat. Vnde ouatio dicta. Est autem ouatio, minor triumphus: cum hostiū nomen humile est, aut cum incruenta victoria obuenit. Ideoq; oualis corona, myrthea erat, tanquam non Martius, sed quasi Venereus triumphus foret. Est enim myrthus arbuscula Veneri dicata.

Nec mora, pastores, qua victum est Cæsare mōstrum
Festini trepidant, aras, ludosque quotannis
Instituunt, vbi sacra Ioui solennia læti
Victori celebrant, magnoque vt prisca vetustas
Alcidæ, relinuntq; cados, ductantq; choreas
Intonsi iuuenes, pueri, innuptæq; puellæ,
Austriadæ laudem & lætum pæana canentes.

Magno Alcide] Quamuis Cæsar in commentariis prodidit, Deorum numero eos solos a Germanis existimari, quos cernunt, videlicet, Solem, Vulcanum, & Lunam: Herculem tamen, atque Martem venerantur. autor est Tacitus. *Relinunt*] Id est, recludunt. Terētius, *releui dolia omnia*, hoc est, aperui. *Cados*] Vinaria vasa, quæ antequam nomen dolij prolatum esset, calpar dicebantur, & cadus. Maro: *Vina bonus quæ deinde cadis onerarat Acestes.* *Intonsi*] Imberbes.

At Rex Augustam propere dum tendit ad vrbem,
Multa super bello secum. placet ire per hostes,
Ablatasque vrbes, gentesque reposcere ferro
Imperio arreptas: pietas tamen alta refringit
Ardentes animos, & corda furentia Marte.
Ante oculos etenim videt arma, virosque nefandis
Cædibus infectos, patrioq; in sanguine tinctam
Arctoam gentem, varioque examine rerum
Multa animo voluit, propriasque quod esse videbat
Insontes caussas: Bella hæc, bella, inquit, agamus,
Intrepidiq;, iubente Deo, in media arma ruamus.
Illa dies aderit, qua nostro Marte Robertum
Expulsum regno, mecum certasse pigebit.
Hæc secum, tacitasque premit sub pectore curas.
Iamque propinquabant vrbi, volat obuia pubes
Vindelica, ardentes pueri, matresq; Lycææ
Vndique concurrunt, tandem stipante caterua
Excipiunt Regem, lætiq; ad limina ducunt
Primores patrum, Proceresque Ducesque sequuntur.
Stat domus excelsa, & sublimibus alta columnis
Ad cælum porrecta caput, foribusque superbis
AErati strident postes, laquearia fulgent
Auratis trabibus squallet pars omnis in auro,
Belgicaq; intonsis pendent aulæa Britannis

Placet ire per hostes] Propter iustam caussām. inferius enim dicit: *proprias quod esse videbat Insontes caussas.* pietate tamen retrahi videbatur. *Ante oculos etenim*] Subiungit rationem. Dicere autem rem esse ante oculos, vel videre, vim habet prouerbij, quod est: *Ante pedes.* quo significatur, quod obuium, quodque vel præsens adest, vel imminet. Terentius, *Istuc est sapere, non quod ante pedes modo est videre, sed etiam illa quæ futura sunt prospicere.* *Iubente Deo*] Diana scilicet, quæ superius Cæsari victorias pollicita est, Ostendimus Deum marem & fœminam significare. *Matresque Lycea*] Id est, Augustanæ, a Lyco flumine, quod vrbem alluit. *Primores patrum*] Qui primi sunt, & veluti principes senatus, qui etiā Primates, & a quibusdā Summates, ab aliis Optimates appellantur. Prisci autem Primores adiectiue protulerunt: & eius appellatione summas quasque res significabant. *Stat domus excelsa*] Topothesia est, id est, ficta descriptio, vt illa apud Papinium: *Est locus Inachiæ dixerunt Tænara gentes.* *Laquearia*] Dicimus laquearia, & lacunaria cameras cœnationum. Lacus quoque dici posse docet Seruius. *Squallet pars omnis in auro*] Sic legendum, & non par omnis in auro. *Squallet*] Referta est, densata & onerata. Huius elegantem vsum verbi apud veteres tradidi in commentariis Hymni Prudentij, qui a plærisque inscribitur, de Miraculis CHRISTI. *Aulæa*] Sunt aulæa panni & vela picturata, & versicolori textura spectabilia, quæ Græcis quidem vocabulis, sed apud Latinos vsitatis peripetasmata, & peristromata nominantur. *Belgica* autem vocat, vel quod apud Brabantinos insigni Belgicæ nomine populos fiunt: vel quod aulæa ista fuerunt Burgundionum Principis, & Belgarum maximi Ducis, qui occubuit in bello, quod ab eo gestum est in Renatum Lotharingium.

Intonsis Britannis] Aulæa enim colore distincta, & simulachris hominum intertexta fuisse, con-

ſtat ex illo Maronis, *Purpurea intexti tollant aulæa Britanni.* Vnde a Plauto belluata tapetia dicta, a textura belluarum, quę in aulæis hoc genus decenter intexuntur. Quod autem Britannos vocat intonſos, vel ad tempora noſtra reſpexit, quia intonſi ſunt: vel intonſis dixit, pro valde tonſis. Nam Cæſar in quinto refert commentario, quod omnes Britanni ſe vltro glaſto inficiunt, quod ceruleum faciebat colorem: atque hoc horridiores ſunt pugna, aſpectu capilloq; ſunt promiſſo, atque omni parte corporis raſa, præter caput & labrum ſuperius.

Rex ipſe interea ſublimem aſcendit in arcem,
Proſpectumq; oculis luſtrat, populoſque iacentes,
Incultumq; ſolum, Cererem nec amantia prata:
Siue quod eſt illis cura minus arua colendo,
Frangere humum, & ſemen ſub triſtibus abdere ſulcis:
Siue quod infauſtum glaciali ſydere cœlum
Vrit arenoſas terras, alimentaq; ſecum
Abſtrahit, & ſterilis depaſcitur arua coloni,
Illic nulla ſeges, nec prœla liquentia Baccho
Cernuntur, tantum vacuis armenta videres
Errare in pratis, gelidoq; in flumine mergi,
Cum feruens calidum comburit Syrius æquor.
Reſpicit & late fluuios, Vindamque, Lycumq;
Miſcentes vndas, & nomina littoris, vnde
Antiquam gentem, populumque, vrbemq; vocarunt
Vindelicam, atq; etiam ſic dicta Licatia tellus.

Rex ipſe interea] Capta occaſione Auguſtæ vrbis ſolum deſcribit. *Sublimem arcem*] Efficta eſt a Poeta. *Cererem*] Fulgentius neſcio quid indictum poſteris ſequens, Cererem ex eo dictam ſuſpicatur, quod græce χαρὰ gaudium dicitur: & ideo illam frumenti Deam haberi, quod vbi plenitudo fructuum ſit, gaudia ſemper abundent neceſſe eſt: quod & ipſum prouerbium indicat, *Sine Baccho & Cerere friget Venus.* Siquidem ex ſupra abundanti bibendi & edendi vſu libido ſolet accendi, & inter cauſſas flagitij Sodomorum in ſacris literis poſita eſt panis ſaturitas. *Siue quod eſt illis*] Subiungit duas rationes ſterilis & inculti ſoli. Prima eſt incuria & negligentia hominum, qui mercimonio magis victum quæritant, quam cultura terræ. Secunda eſt inclemẽtia cœli, hoc eſt, frigiditatis aeris. *Frangere*] Scindere aratro ſiue ligonibus. Maro dixit vertere, quod eſt, vt ait Donatus, in aliam partem penitus transferre. *Triſtibus ſulcis*] Quia in ſterili ſolo. *Vrit arenoſas terras*] Eſt enim tam frigoris, quam caloris. Maro & Lucanus: *aut Boreæ penetrabile frigus Adurat. Vrebant montana niues.* *Depaſcit*] Depopulatur, abſumit. *Sterilis*] Tenuis, pauperis vel triſtis: vt lætus dicitur, cui ſunt pinguia & feracia arua. *Seges*] Id eſt, frumentum. Varro nomen a ſatu deduxit. Maro pro terra poſuit in quarto Georgic. *Feruens Syrius*] Lege interpretes eiuſdem ſuper hoc verſu libri iam citati. *Iam rapidus torrens ſitientes Syrius Indos Ardebat cœlo.* *Lycacia tellus*] Apud Ptolemæum Lycatij inter Vindelicos ponuntur.

Interea occiduo feſſis properabat olympo
Phœbus equis, pallensq; polo ſubduxerat vmbras,
Inſtituunt de more dapes, & fercula promunt,
Regiaque exornant poſitis conuiuia menſis,
Hi cura ingenti nitidis laquearibus aureos
Suſpendunt lychnos, atq; igne micante tenebras
Diſcutiunt noctis, lucent alta atria flammis.
Hi Cererem expediunt, hic cymbia lacte madenti
Depromit, famuliſque tonant curſantibus ædes,
Regificoq; ardent luxu, carcheſia Baccho
Spumant, & late vaſorum argenteus ordo
Inſtruitur, puroq; auro memoranda ſupellex.

Equis] Nomina exprimit Ouidius ſecundo Metamorphoſ. *Inſtituunt de more dapes*] Hoc eſt, patrio more: & eſt conuiuij deſcriptio. *Fercula*] Ab eo quod in menſam inferantur. *Lychnos*] Quod vocãt Græci λύχνον, Latini lucernam dixerũt. Vnde lychnobij dicti, qui id noctu faciunt, quicquid alij interdiu ſolent facere, vel res præpoſteras agunt. *Cererem expediunt*] Panem extrahunt, proferunt. *Cymbia lacte madenti*] Vſitatiſſimus Germanis cibus, lac & butyrum, ex quibus plurima edulium genera conficiuntur. *Regifico luxu*] Vt crapulam & vinoſitatem ſignificet. Latinum non eſt. Significat enim morum ſolutionem, vt ſuperius, *luxus vbi faſtuſque perit*: & profuſam impenſam, vt hoc loco. *Carcheſia*] Pocula ſunt, vt Macrobius, ignorata latinitati, & ſola Græcia celebrata. *Ordo vaſorum*] Vulgus Credentiam appellat. Nomine vaſorum intelligimus omnia, quæ aliquid intra ſe continent. De maiorum noſtrorum vaſis extat elegans caput apud Irenicum libro ſecundo. *Puro auro*] Hoc eſt, mero. Antiqui putum dicebant. Plautus purum putum ſycophantam dixit, in quo nihil probitatis ineſt, ex omni vitio concretus: qualis delator & calumniator eſſe debet. Gellius tradit vſum huius verbi apud antiquos.

Iamque aderat Cæſar, ſquamantem grandibus auro
Veſtem humeris aptat, Tyrioque recumbit in Oſtro.
Aſtrifero qualem accipimus conſidere magnum
Axe Iouem, & ſacra libantem pocula dextra.
Ornatiq; ſedent proceres, menſiſque recumbunt,
Indulgentque mero, nec non de more vetuſto
Sollicitant epulas dono ſpumantis Iacchi,

Squamantem veſtem auro] Innuit copiam, denſitatemque auri in ſquamarum ſpeciem intexti. Sic Maro, *Per tunicam ſqualentem auro*, dixit: hoc ipſum ſignificare volens, qua de re abunde Macrobius libro Saturn. ſexto. *Grandibus humeris*] Vt ſuperius, *vaſtis*, de Cæſaris humeris dixit, illius corporis

Inq;

Inque vicem potant omnes, nullumq; putabant
Lætitia maiore diem, moremq; secuti
Dulcibus irrorant mensis bona vina volentes
Quæ Rhenus, Nicerusq; vehit, quæque ardua Treuir
Nutrit, vbi placidi surgunt vineta Mosellæ.

corporis robur & egregium habitum indicaturus. *Tyrio*] Optimum epithetum. Nam legimus Tyrum ob decus purpuræ, quam fert libertate donatam a Romanis. Hanc Hebræos Sur nominare volunt. Habita metropolis Phœniciæ, quanquam Sidon reluctata est: qua cum de magnitudine, pulchritudine, & antiquitate contenderat. tametsi ab Homero celebrata Sidon, Tyri nulla mentione facta. Christus vtriusque meminit, vbi prædicit in die Iudicij remissius agi cum Tyro & Sidone, quam cum plærisque Iudæorum oppidis, in quibus prædicauerat, & supra naturam signa fecerat. *Ostro*] Purpura. *Axe*] Cælo. Quanquam axis proprie iuxta Procli finitionem dicitur ipsa linea, quæ mundum dimetitur. Et Theon scribit axem imaginariam esse lineam, cuius puncta Poli nuncupantur. Eo autem dictus est axis, quod circa ipsum agatur cœlum. *Sollicitant epulas dono spumantis Iacchi*] Intelligit morem inuicem propinandi apud Germanos. Ebrietatem non tantum Germanis, verum & omnibus gentibus asscriptam docet Irenicus noster cap. decimo octauo libri iam citati. *Nullumque putabant*] Non desideratur verbum. Nam est, erat, & fuit, plærumque absunt cum elegantia sine detrimento sententiæ. Lege Macrobium libro sexto. *Moremque secuti*] Scilicet antiquorum, qui vt melius locus fragraret, odoris vinis ac croco spargebant triclinium. *Nicer*] Nicer apud antiquiores, vt Liger Galliæ fluuius. Est autem Nicer is Sueuiæ fluuius, quem hodie Germanice *Necker* vocamus, quidam Neccarum, de quo inferius latius dicam. Niceris meminit autor Panegyrici Constantino Constantij F. dicti. *Treuir*] Tacitus scribit Treuiros & Neruios circa affectationem Germanicæ originis vltro ambitiosos esse: tanquam per hanc gloriam sanguinis a similitudine & inertia Gallorum separentur. Treuiros liberos facit Plinius. Lucanus testis est eos ciuili bello inter Cęsarem & Pompeium interfuisse. *Mosella*] Fluuius hic vel Ausoniano præconio notissimus est. Corripuit autem, ipsum Ausonium imitatus, quod ante me doctissimus ille Vadianus noster obseruauit. Bono autem epitheto vsus est. Nam ad Mosellam conuerso sermone Ausonius cecinit: *Tu placidus prælapsus aquis nec murmura venti Vlla, nec occulti pateris luctamina saxi.*

Æneadum interea sapiens Orator ab arce
Venerat, atq; thoro Regis consederat alto,
Et stupet, & pompas oculis titubantibus haurit.
Hic Marianus erat, quem Tusco vertice fudit
Sublimis Perusina domus, quam Lydius amnis
Astrepit, atq; vllo lacus indelebilis æuo
Attollis Thrasymene caput, ripamque vetustas
Faunigenam memorat tenuisse antiquitus Aunum,
Hæc patria est olli nobisque, & sanguine ab vno
Edimur: ille tamen virtute insignis ad astra
Euolat, & celso pulsat iam vertice olympum,

Æneadum interea] Poeta in fine huius libri patrui sui Mariani Bartholini laudes canit: imitatus Maronem, qui vltimo libro Georgicon laudes Pollionis fuerat prosecut⁹, quas postmodum in fabulam Orphei commutauit. Hic est Marianus, qui a Iulio Pontifice in duodecimuiralem iudicem, quos Auditores Rotæ vulgus appellat, cooptatus est, cum prius in Hungariam cum Cardinali Rhegino profectus fuisset. Inde Orator a Iulio creatus, in Germaniam, ad Cæsarem Maximilianum mittitur, quo tempore notariam ego præstiti operam Petro Bononio Episcopo Tergestino, tum magno Romani scrinij apud Maximilianum magistro: qui cum & honoris & officij gratia frequens accederet Marianum, ipse quoque studio & cura Poetæ, qui patruum sequebatur, in clarissimi viri amicitiam receptus sum. Sed cum defunctus oratorio munere Romam rediisset, æstiuis caloribus, dum Sublaci amœnitatem petit, aquarum frigiditate æger Romæ periit.

Æneadum] Romanorum. Lucretius: *Æneadum genitrix.* Sillius: *Ordior arma quibus cælo se gloria tollit Æneadum.* *Perusina domus*] Perusia antiquissima Ethruriæ ciuitas est notissima Marci Antonij fuga & Augusti obsidione: cuius meminit Lucanus & Propertius. Ab Augusto dicta est Augusta Perusia, quod eam dilectam a se instaurarit. *Lydius amnis*] Id est, Thybris, qui Vmbriam a Tuscis diuidit, mille fere passus a Perusia labitur. Lydius autem dictus, quoniam Lydi Ethruriam incoluerunt, autore Strabone. *Thrasymene*] Lacus est inter Clusium, Cortonam & Perusium positus, ditioni Perusinæ subiectus, vt apud Campanum est. Memorabilis clade Romanorum & victoria Annibalis. lege post Liuium Quintum Sillij librum. *Faunigenam Aunum*] Sic Sillius ipse: *Qua vada Faunigena regnata antiquitus Auno, Nunc voluente die Thrasymeni nomina seruant.* Vide quæ asscribit interpres. *Hæc patria est olli*] Patriam suam Poeta & sanguinem docet. *Insignis virtute euolat ad astra*] Nam vt Lucanus: *Non illuc auro positi, nec thure sepulti Perueniunt, sed qui vita carnere dolis,* vt superius Poeta cecinit.

Nascenti Lucina diem felicibus horis
Concinit: arrisere Dei, sortesque locutæ,
Et Dodonæas pulsauit virga Lebetas,
Nec tacuit de te Vates Ammonidos aræ
Vera loqui, & vitæ Deus incrementa profari,
Effudisse tibi nascenti carmina Delphos,

Lucina] Infantium præsidem Lucinam esse nemo ignorat. Ouidius etymum vocis his versibus reddidit. *Gratia Lucinæ dedit hæc tibi nomina lucus, Vel quia principium, tu Dea lucis habes.* Vnde Lucecia quoque, sicut & Iupiter Lucecius dictus est.

Assyriamque umbris pepigisse silentibus astra
Iam læta, & Memphin cæli secreta mouentem.
Nec non Carpathio Vatem cecinisse sub antro
Crediderim, & toto patefacta oracula mundo.
Nam simul ac luci te prodidit Ilithyia
Infantem, gremio suscepit Pallas Athene,
Inde ad Erichthæas secum te transtulit arces,
Instruxitque animos faciles, infantiaque ora
Finxit, & æthereus solio Pater annuit alto.

Sortesque locuta] Oracula respondisse significat, quæ sortium nomine proprie accipimus. Quanquam & genus quoddam particulare diuinitatis habetur. De sortibus plura diximus, Ioan. Francisci Pici Staurostichon in schola Tubingensi enarrantes, super illos versus: *Tergeminique micant tali, quos inclyta Christi Iecerat, innocui sortitus tegmina miles.* *Et Dodonæas pulsauit*] Super Dodonęo oraculo superius quoque satis explicatum est. *Ammonidos*] Hinc oracula quoque petebantur, exempla suppeditant Sillius & Curtius. *Delphos carmina effudisse*] Diuitiis celebre hoc fuit oraculum, vt apud Diodorum legimus. *Assyriamque umbris*] Propter Chaldæos dicit. Est enim Chaldæa regio, in qua Babylonem fuisse legimus, Assyriæ fere caput. Hi obseruatis quibusdam syderum cursibus ac rationibus, futura prænoscebant, lege Ciceronem in diuinatione. *Memphin cæli secreta mouentem*] Respexit ad prophetas Ægyptiorum. Plinius Memphin quondam arcem Ægypti regum fuisse tradit, dicta a Statio in Syluis *inuida:* quia Memphitici sacerdotes arcana mysteriorum cum nullo communicabant. Fuerunt Ægyptij naturalium rerum studiosissimi, & astrorum peritissimi. *Vatem sub Carpathio antro*] id est, Protheum, de quo in primo. Extat fabula apud Homerum libro quarto, & apud Maronem Georgic. item quarto. *Ilithyia*] Refert Acron, Lucinam hoc nomine mystico in sacris nominatam, & sic ab Homero vocatam. *Pallas Athene*] Sic absque diphthongo in fine scribendum: quoniam est epithetum Palladis frequenti in vsu apud Græcos: quanquam nonnullis placet, vt potius Athena Pallas nuncupetur. autor est Athenagoras. *Erichthæas*] Id est, Athenienses. Ab Erichthęo Erichtidæ, vt Cecropidæ a Cecrope, & Codridæ a Codro, Thesidæ a Theseo nuncupati sunt. Stephanus notat duplices appellationes, a patria scilicet, & habitatore.

Salue cura Deum, salue non digna sileri
Progenies? quid sancta canam primordia pubis,
Ætatisque decus? tantarum euoluere rerum
Nequicquam enitor cumulos: namque acta putantes
Obruimur, laudumque ingens iam panditur æquor.
Hinc stimulat pietas, hinc & sollertia iuris,
Hinc iusti sincerus amor, venerabilis omni
Parte sui: quacunque meat, subridet eunti
Tellus, & subitos ponunt freta concita ventos,
Celsaque placato fugiunt caua nubila cælo.
Hunc olim gelidis Pannon suscepit in oris
Iura ministrantem populis: hunc eya age fandum,
Quantum Germanæ gentes venerentur, adorent.
Vt primum æthereas transcendens attigit Alpes,
Labentisque Æni fluctus, grauidamque metallo
Tellurem. sensit faustum Germanica pubes
Illius aduentum, currunt de montibus altis
Agricolæ, & totam circumdant murmure vallem.
Donec Vindelica haud longe expectatus ab vrbe,
Clarorumque Ducum, primorumque agmine magno
Suscipitur: quantum egregio decus enitet ore
Mirantur cuncti: & coram vt data Rege facultas
Dicendi, siluere poli, nidosque reliquit
Ales vt audiret, mediaque pependit in æthra.
Et matutinos firmarunt sydera cursus
Dulcibus hic verbis, tanta est facundia linguæ,
Tænarios domito Manes placaret Auerno,
Aoniasque iterum posset componere Thebas,
Hæc maiore Deo, maioreque digna camœna
Ordimur, seu nubigeras mens ire per Alpes,
Calcatasque niues, ingentique obsita bruma
Regna canam, seu quos populos inuisit & vrbes,

Salue cura Deum] Conuersio est ad Marianum. Et in vsu est appellare inanimata quandoque. Nec ab hac re abhorret vsus sacrarum literarum, qua cœlum & terram, ac alia prorsus inanima citat ad audiendum. Hinc illud Esaiæ: *Audite cœli, auribus percipe terra.* *Hunc olim gelidis*] Diximus iam superius, Marianum cum Cardinali Regino Petro Siculo Pontificio legato, profectum in Hungariam.

Æthereas] Aereas, hoc est, in aerem protensas. *OEni*] Scribe Æni, qui Noricum, siue Bauariam a Vindelicis diuidit. *Grauidamque metallo Tellurem*] Significat vallem Æni, vulgo *das Inntal*, abundantem, feracem, & diuitem ferri & argenti. Metalla dicuntur venæ, vnde aurum atque argentum, & huius generis alia proferuntur. Diuus Hieronymus pro auro accæpit, ad Marcellam de laudibus Asellæ scribens. *Coram Rege*] Cæsare Maximiliano, ad quem Orator a Iulio Pontifice missus erat. *Siluere poli*] Et quæ sequuntur per hyperbolen accipienda sunt. Poeta enim summam patrui eloquentiam, vt certe erat facundus supra modũ, innuere volens, apta id & eleganti hac expressit hyperbole. *Æthra*] Id est, aere. Sillius: *Si sensit in æthra librantem visu aquilam.* Pronunciabant autem & masculino & fœminino genere, nũc masculino tantum. Dictauimus super etymo vocis huius aliquanto, vt omnia illic plura, in interpretatione hymni, quem

Danu-

Danubiique alto quos pertulit amne labores.

quem Prudentius cecinit, in omnes horas, siue de Christi Seruatoris miraculis. *Tanarios domito*] Ad Orpheum respexit, cuius descensum ad inferos scribit Ouidius decimo Transformat.& Maro in fine quarti Georgicorum.Vnde autem hęc emerserit fabula,refert Palephatus, explicantitem Horatius & Macrobius. *Aoniasque iterum*] Hoc respicit Amphionem citharædum, cuius lyræ harmonia Thebanos muros exædificatos fabulantur lapidibus sponte insilientibus,vt Papinius in primo Thebaidos.Dicuntur Thebæ Aoniæ,ab Aone rege filio Neptuni:vel a monte Bœotiæ. Nam ipsa est Aonia iuxta Lactantium, & Seruius meminit apud Maronem. Dionysius contra vsum Thebas singulariter protulit; Nam, *Hanc habitant*, inquit, *homines multi, pariterque opulenti Qui veteris claraque colunt sub mœnia Thebes.* *Danubijque alto*]Nam ipso per Danubium nauigante,nauis vna absorta est,altera cum equis arenæ hæsit.

Hæc dum magna loquor,retro maiora supersunt,
Quæ si cuncta sequi prætentem, Pelio Ossam
Ocyus imponam, Cumæaque tempora norim.
Huius enim mores crinem flectente Sueuo
Teste canam,nouit vitam ferus incola sylua
Bructerus Hercyniæ,lataque palude Sicamber
Cinctus,& ad famam vastis Saxones ab oris
Deseruere Albim,sylnarumque inuia Franci.
Quid Morinos dicam? Belgas? quid littore magno
Oceani errantes populos? tibi munera Treuir
Obtulit, & lato vicina Colonia Rheno
Condignas cecinit laudes,& honoribus auxit.
Viue,vale,o nostris semper memorande camœnis.
Hactenus hæc placido Cæsar Germanice vultu
Accipe,nunc acies & bella horrentia Martis
Prosequimur maiore chely,& tua pandimus arma.

Pelio Ossam] Hic morem Græcorum, quo etiam Latini vtuntur, secutus est. Non enim abiicitur vocalis. Maro in primo Georgicorum: *Conati ter sunt imponere Pelio Ossam.* Vide ibi Seruium, & de his mótibus Thessaliæ, lege Solinum. *Cumæaq; tempora norim*] Id est, numerauerim Sibyllæ Cumææ annos, Papinium imitatus in Syluis.Propertius Elegiarum Secundo, Sibyllæ ætatem, pro quantumuis longa posuit, quæ & in prouerbium abiit.Hanc Maro longęuam sacerdotem vocat. Vide quæ Seruius hunc enarrans locum asscripsit. *Flectente crinem*] Vnde Tacitus de Sueuis.Insigne ait gentis obliquare criné. quod iam calamistrare dicunt, a calamistro instrumẽto,quod calefactum in cinere adhibent ad crispãdum crines:a quo ministerio dicitur cinerarius, & ciniflo, vt Porphyrius & Varro tradiderunt: cuius rei meminit etiam Maro: *Vibratos ferro calido,mirrhaque madentes.* *Bructerus*] A quibusdam refertur populus Germaniæ inferioris,Phrysiis proximus.Ex his fuit Veleda virgo fatidica. Strabo auctor est, circa Amasim fluuium Bructeros habitasse. Hos Drusus nauali prælio superauit. Vnde ab Austro in Aquilonem dilapsi,ad Oceanum hodie Pruteni putantur. Facile namque Bructeros in Prutenos sermo conuertit. *Sycamber*] Gheldrensis. *Lata palude*] Nam ad vtramq; ripam Rheni incolunt Sicambri. Horum meminit Martialis & Iuuenalis, Cæsar & Suetonius in Augusto. *Deseruere Albim*]Quoniam Saxonicum nomen, gens maxima & latissima,incipit vltra Albim: qui in duo spacia Germaniam disterminat, autore Strabone: qui tradit etiam Romanos non transcendisse fluuium Albim. Olim a Sueuis tenebatur Australis Germaniæ pars trans Albim,de quo Lucanus: *Fundat ab extremo flauos Aquilone Sueuos Albis.* *Franci*]Quos nunc Francones vocamus, de quibus inferius, quanquam & Franconum meminit Cicero in epistolis ad Atticum.Francorum autem nomen haud facile apud veteres reperies. *Inuia sylnarum*]Sunt enim in Franconia multæ syluæ & multa venatio. *Errantes populos*] Significat Poeta, vt arbitror,Cimbricam Chersonesum, gẽtem notissimam Romanis cladibus: vel Scandinauiam insulam ad septentrionalem Oceanum, ex qua diuersæ nationes egressæ sunt:quas recensent Iornandes & Vrspergensis. *Tibi munera Treuir*] Indicat patruum etiam apud Treuiros Pontificij legati munus obiuisse. *Colonia*] Hanc memorant vrbem a Claudio Cæsare conditam, & ab eius coniugis nomine nuncupatam Agrippinam. *Nunc acies & bella horrentia*] Nam huiusmodi laudandi genus humi serpat necesse est, ergo reuersurus ad arma,veniam petit a Cæsare, & altius insurgit.

LIBRI SECVNDI FINIS.

Assyriamque vmbris pepigisse silentibus astra
Iam læta, & Memphin cœli secreta mouentem.
Nec non Carpathio Vatem cecinisse sub antro
Crediderim, & toto patefacta oracula mundo.
Nam simul ac luci te prodidit Ilithyia
Infantem, gremio suscepit Pallas Athene,
Inde ad Erichthæas secum te transtulit arces,
Instruxitque animos faciles, infantiaque ora
Finxit, & æthereus solio Pater annuit alto.

Sortesque locuta] Oracula respondisse significat, quæ sortium nomine proprie accipimus. Quanquam & genus quoddam particulare diuinitatis habetur. De sortibus plura diximus. Ioan. Francisci Pici Staurostichon in schola Tubingensi enarrantes, super illos versus: ***Tergeminique micant tali, quos inclyta Christi Iecerat, innocui sortitus tegmina miles.*** ***Et Dodonæas pulsauit***] Super Dodoneo oraculo superius quoque satis explicatum est. *Ammonidos*] Hinc oracula quoque petebantur, exempla suppeditant Sillius & Curtius. *Delphos carmina effudisse*] Diuitiis celebre hoc fuit oraculum, vt apud Diodorum legimus. *Assyriamque vmbris*] Propter Chaldæos dicit. Est enim Chaldæa regio, in qua Babylonem fuisse legimus, Assyriæ fere caput. Hi obseruatis quibusdam syderum cursibus ac rationibus, futura prænoscebant, lege Ciceronem in diuinatione. *Memphin cœli secreta mouentem*] Respexit ad prophetas Ægyptiorum. Plinius Memphin quondam arcem Ægypti regum fuisse tradit, dicta a Statio in Syluis *muida:* quia Memphitici sacerdotes arcana mysteriorum cum nullo communicabant. Fuerunt Ægyptij naturalium rerum studiosissimi, & astrorum peritissimi. *Vatem sub Carpathio antro*] id est, Protheum, de quo in primo. Extat fabula apud Homerum libro quarto, & apud Maronem Georgic. item quarto. *Ilithyia*] Refert Acron, Lucinam hoc nomine mystico in sacris nominatam, & sic ab Homero vocatam. *Pallas Athene*] Sic absque diphthongo in fine scribendum: quoniam est epithetum Palladis frequenti in vsu apud Græcos: quanquam nonnullis placet, vt potius Athena Pallas nuncupetur. autor est Athenagoras. *Erichthæas*] Id est, Athenienses. Ab Erichtheo Erichtidæ, vt Cecropidæ a Cecrope, & Codridæ a Codro, Thesidæ a Theseo nuncupati sunt. Stephanus notat duplices appellationes, a patria scilicet, & habitatore.

Salue cura Deum, salue non digna sileri
Progenies? quid sancta canam primordia pubis,
Ætatisque decus? tantarum euoluere rerum
Nequicquam enitor cumulos: namque acta putantes
Obruimur, laudumque ingens iam panditur æquor.
Hinc stimulat pietas, hinc & sollertia iuris,
Hinc iusti sincerus amor, venerabilis omni
Parte sui: quacunque meat, subridet eunti
Tellus, & subitos ponunt freta concita ventos,
Celsaque placato fugiunt caua nubila cœlo.
Hunc olim gelidis Pannon suscepit in oris
Iura ministrantem populis: hunc eya age fandum,
Quantum Germanæ gentes venerentur, adorent.
Vt primum æthereas transcendens attigit Alpes,
Labentisque Æni fluctus, grauidamque metallo
Tellurem. sensit faustum Germanica pubes
Illius aduentum, currunt de montibus altis
Agricolæ, & totam circumdant murmure vallem.
Donec Vindelica haud longe expectatus ab vrbe,
Clarorumque Ducum, primorumque agmine magno
Suscipitur: quantum egregio decus enitet ore
Mirantur cuncti: & coram vt data Rege facultas
Dicendi, siluere poli, nidosque reliquit
Ales vt audiret, mediaque pependit in æthra.
Et matutinos firmarunt sydera cursus
Dulcibus hic verbis, tanta est facundia linguæ,
Tænarios domito Manes placaret Auerno,
Aoniasque iterum posset componere Thebas,
Hæc maiore Deo, maioreque digna camœna
Ordimur, seu nubigeras mens ire per Alpes,
Calcatasque niues, ingentique obsita bruma
Regna canam, seu quos populos inuisit & vrbes,

Danu-

Salue cura Deum] Conuersio est ad Marianum. Et in vsu est appellare inanimata quandoque. Nec ab hac re abhorret vsus sacrarum literarum, qua cœlum & terram, ac alia prorsus inanima citat ad audiendum. Hinc illud Esaiæ: ***Audite cœli, auribus percipe terra.*** ***Hunc olim gelidis***] Diximus iam superius, Marianum cum Cardinali Regino Petro Siculo Pontificio legato, profectum in Hungariam.

Æthereas] Aereas, hoc est, in aerem protensas. *OEni*] Scribe Æni, qui Noricum, siue Bauariam a Vindelicis diuidit. *Grauidamque metallo Tellurem*] Significat vallem Æni, vulgo *das Inntal*, abundantem, feracem, & diuitem ferri & argenti. Metalla dicuntur venæ, vnde aurum atque argentum, & huius generis alia proferuntur. Diuus Hieronymus pro auro accæpit, ad Marcellam de laudibus Asellæ scribens. (*coram Rege*] Cæsare Maximiliano, ad quem Orator a Iulio Pontifice missus erat. *Siluere poli*] Et quæ sequuntur per hyperbolen accipienda sunt. Poeta enim summam patrui eloquentiam, vt certe erat facundus supra modũ, innuere volens, apta id & eleganti hac expressit hyperbole. *Æthra*] Id est, aere. Sillius: *Si sensit in æthra librantem visus aquilam.* Pronunciabant autem & masculino & fœminino genere, nũc masculino tantum. Dictauimus super etymo vocis huius aliquanto, vt omnia illic plura, in interpretatione hymni, quem

Danubiique alto quos pertulit amne labores.

quem Prudentius cecinit, in omnes horas, siue de Christi Seruatoris miraculis. *Tenarios domito*] Ad Orpheum respexit, cuius descensum ad inferos scribit Ouidius decimo Transformat.& Maro in fine quarti Georgicorum. Vnde autem hęc emerserit fabula, refert Palephatus, explicant item Horatius & Macrobius. *Aoniasque iterum*] Hoc respicit Amphionem citharædum, cuius lyræ harmonia Thebanos muros exædificatos fabulantur lapidibus sponte insilientibus, vt Papinius in primo Thebaidos. Dicuntur Thebæ Aoniæ, ab Aone rege filio Neptuni: vel a monte Bœotiæ. Nam ipsa est Aonia iuxta Lactantium, & Seruius meminit apud Maronem. Dionysius contra vsum Thebas singulariter protulit; Nam, *Hanc habitant*, inquit, *homines multi, pariterque opulenti Qui veteris claraque colunt sub mœnia Thebes.* *Danubijque alto*] Nam ipso per Danubium nauigante, nauis vna absorta est, altera cum equis arenæ hæsit.

Hæc dum magna loquor, retro maiora supersunt,
Quæ si cuncta sequi prætentem, Pelio Ossam
Ocyus imponam, Cumææque tempora norim.
Huius enim mores crinem flectente Sueuo
Teste canam, nouit vitam ferus incola sylua
Bructerus Hercyniæ, lataque palude Sicamber
Cinctus, & ad famam vastis Saxones ab oris
Deseruere Albim, syluarumque inuia Franci.
Quid Morinos dicam? Belgas? quid littore magno
Oceani errantes populos? tibi munera Treuir
Obtulit, & lato vicina Colonia Rheno
Condignas cecinit laudes, & honoribus auxit.
Viue, vale, o nostris semper memorande camœnis.
Hactenus hæc placido Cæsar Germanice vultu
Accipe, nunc acies & bella horrentia Martis
Prosequimur maiore chely, & tua pandimus arma.

Pelio Ossam] Hic morem Græcorum, quo etiam Latini vtuntur, secutus est. Non enim abiicitur vocalis. Maro in primo Georgicorum: *Conati ter sunt imponere Pelio Ossam.* Vide ibi Seruium, & de his mõtibus Thessaliæ, lege Solinum. *Cumæaq; tempora norim*] Id est, numerauerim Sibyllæ Cumææ annos, Papinium imitatus in Syluis. Propertius Elegiarum Secundo, Sibyllæ ætatem, pro quantumuis longa posuit, quæ & in prouerbium abiit. Hanc Maro longęuam sacerdotem vocat. Vide quæ Seruius hunc enarrans locum asscripsit. *Flectente crinem*] Vnde Tacitus de Sueuis. Insigne ait gentis obliquare crinẽ. quod iam calamistrare dicunt, a calamistro instrumẽto, quod calefactum in cinere adhibent ad crispãdum crines: a quo ministerio dicitur cinerarius, & ciniflo, vt Porphyrius & Varro tradiderunt: cuius rei meminit etiam Maro: *Vibratos ferro calido, mirrhaque madentes.* *Bructerus*] A quibusdam refertur populus Germaniæ inferioris, Phrysiis proximus. Ex his fuit Veleda virgo fatidica. Strabo auctor est, circa Amasim fluuium Bructeros habitasse. Hos Drusus nauali prælio superauit. Vnde ab Austro in Aquilonem dilapsi, ad Oceanum hodie Pruteni putantur. Facile namque Bructeros in Prutenos sermo conuertit. *Sycamber*] Gheldrensis. *Lata palude*] Nam ad vtramq; ripam Rheni incolunt Sicambri. Horum meminit Martialis & Iuuenalis, Cæsar & Suetonius in Augusto. *Deseruere Albim*] Quoniam Saxonicum nomen, gens maxima & latissima, incipit vltra Albim: qui in duo spacia Germaniam disterminat, autore Strabone: qui tradit etiam Romanos non transcendisse fluuium Albim. Olim a Sueuis tenebatur Australis Germaniæ pars trans Albim, de quo Lucanus: *Fundat ab extremo flauos Aquilone Sueuos Albis.* *Franci*] Quos nunc Francones vocamus, de quibus inferius, quanquam & Franconum meminit Cicero in epistolis ad Atticum. Francorum autem nomen haud facile apud veteres reperies. *Inuia syluarum*] Sunt enim in Franconia multæ syluæ & multa venatio. *Errantes populos*] Significat Poeta, vt arbitror, Cimbricam Chersonesum, gẽtem notissimam Romanis cladibus: vel Scandinauiam insulam ad septentrionalem Oceanum, ex qua diuersæ nationes egressæ sunt: quas recensent Iornandes & Vrspergensis. *Tibi munera Treuir*] Indicat patruum etiam apud Treuiros Pontificij legati munus obiuisse. *Colonia*] Hanc memorant vrbem a Claudio Cæsare conditam, & ab eius coniugis nomine nuncupatam Agrippinam. *Nunc acies & bella horrentia*] Nam huiusmodi laudandi genus humi serpat necesse est, ergo reuersurus ad arma, veniam petit a Cæsare, & altius insurgit.

LIBRI SECVNDI FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI TERTII.

POSTQVAM exempta fames, Enipeus cantor bellum Byzantiacum canit, atque in primis de origine Turcarum, de Furiis, atque Pharnacis vmbra, quæ Turcas stimularunt ad suscipienda arma. Sequitur catalogus Scythicarum gentium Asiæ, & Europæ. Cunque circa Mœotim paludem conuenissent, tres habitæ orationes sunt. Inde celerrima Turcarum Byzantium versus nauigatio describitur, repentinaque oppidi obsidio & pugna. Interim Apollo suæ vrbis misertus, cuius etiam origo recẽsetur, ante Iouem conqueritur. Cui Iuppiter prædicit futurum Turcarum imperium. Obiterq; Triptolemi Lynciq; fabula narratur. vnde Ceres cum Scythas odio prosequeretur, Regem Byzantij de futura clade in somnis admonet. Nec mora, vrbs & incendio, & armis superatur, ac duorum militum in pugnando laudes describuntur. Rex a Salmoneo obtruncatur. exitus hic vrbis. Inde oppidorum insularumq; enumeratio, quas post Turcæ occupauerũt. Sequitur ipsius Cytharædi hortatio cõtra Turcas: Cæsarisq; oratio, qua demonstrat prius pacandam patriam, deinde arma in Turcas sumẽda esse.

AVSTRIADOS LIBER TERTIVS.

Postquam exempta fames, mensisq; micantibus auro
Instauratus honos, frontiq; est reddita demum
Lætitia, & Bacchi laxarunt munera mentes:
Personat aurata testudine pulcher Enipeus,
Non canit errantem Lunam, non furta tonantis,
Nec iam vulgatos Electræ Atlantidos ignes
Scilicet, vt magno cretus Ioue Dardanus, isq;
Edit Erichthoniũ, nec Caucason, vnde Promethei est.
Fabula, Cyrrhæo flammam rapientis ab axe
Parrhasiam, sed enim gentem, pontumq; niualem,
Armatosq; Asiæ populos, Turcasq; canebat
Horribiles bello, atq; alto sic incipit ore:

Qua Boreas gelidis Scythiam diuerberat alis,
Perpetuique ruunt imbres, & lubricus anguis
Armatam torquet nymbis algentibus Arcton,
Riphæi insurgunt montes, niuibusque sub altis
Horrescunt scopuli ingentes, vallesq; profundæ
Perpetuas densa ducunt caligine noctes.

Immanis

IN AVSTRIADOS LIB. III SCHOLIA Iacobi Spiegelij.

Postquam exempta fames] Interpres Maronis, exempta, id est, fugata exponit: vt sufficientia, non autem afflũetia quæsita sit. Cõtra videtur Poeta sumptuosam cœnã descripsisse. dixit enim: *regificoque ardent luxu.* *Mensis*] Athenæus inquit: Erat prima, & secunda, & tertia mensa: & tripodes quibus innitebantur mensæ appositæ, quæ nunc Magades vocantur. Mensas nominabant & epulas in ipsis positas. Apud Romanos vero, testibus Varronẽ & Festo, quadratis mensis in castris vtebantur, quas Cibilas, a cibo vocabãnt: domi rotundas habebant. *Micantibus auro*]Vasis, poculis & instrumẽtis mensæ, puro auro instructis & argento, vt meminit libro secundo. *Bacchi laxarunt munera mentes*] Quoniam, vt apud Homerum est, *Vt pellant homini curas Dij vina dedere.* Vnde & Ouidius cecinit: *Cura fugit, multò diluiturque mero.* Socrates apud Platonem laudat vinum in cõuiuio modice sumptum: quod haud aliter quam Iouis imber plantas leniter irrorans vegetiores facit, quam impetu descendens, ita merum moderatum virtutem excitare, alacrioremque animum ad officia reddere: immodicum vero obruere. Neq; enim funerales epulæ alia de caussa inuentæ, quam vt per vini cibiq; recreationem, defuncti desiderium, ex eoq; mœstitia comprimatur. Diuus Paulus Timotheo iubet, vt stomachi tenuis gratia modico vtatur vino. *Personat aurata*]Vt cytharædi in conuiuiis canerent, antiquis morem hunc fuisse, ex capite de Musicæ laudibus apud Quintilianum colligimus. *Pulcher*]Vt Apollo, cuius artis erat imitator. *Testudine*]Cythara. nominis caussam refert Seruius. *Cretus Ioue*]Non, certus, legendum. *Caucason*] Apud multos Taurus nominatur. Curtius tamen distinguit. *Parrhasiam gentem*]Id est, Scythicam. Scythia enim sub Vrsa est, quæ Arctos dicitur: & Parrhasij epitheton a Parrhasio Arcadiæ oppido. *Populosque*] Expunge *que*, dictionem coniunctiuam. *Turcas*]Horum patriam inferius describit.

Qua Boreas]A loci descriptione orditur, & Bosporum Cymmerium, id est, Scythicam plagam intelligit. Autore Aristotele, Venti qui ab Arcto prodeunt, vocãtur Boreæ. *Scythiãq;*] Et hanc expunge copulã, leegq; sine, que, Scythiã. *Lubricus anguis*]Draco

custos

Immanis regio, Mæotidas aspicit vndas,
Hanc habitant circum gentes, populiq; paludem
Innumeri, matrem vndarum quæ littora Ponti
Nunc Asiam curuis vrgent anfractibus, & nunc
Europam, & Scythicum cursu flectuntur in arcum.
Nauigat obscuras vbi Tauricus accola fauces,
Allatrat que vndis littus spumantibus Ister,
Et septingeminus Peuces ferit æquora Nymphæ,
Cycladas hinc sparsas in fluctibus astrepit Ægon,
Totaque ad Herculeas vrgens agit æquora metas.
Qua breuis Oceano patet exitus Atlantæo.
Gurgiteque immenso vastarum ambitur aquarum
Orbis, & effuso circum, iacet insula Ponto.

custos horrorum Hesperidum, a Iunone inter sydera collocatus. *Torquet Arcton*] Inter duas arctos videtur collocatus, factoque sinu corporis, minorem Arcton concludere, & pene pedes eius tangere. Lege Higyniũ. *Niuibusque sub altis*] Sunt enim ibi perpetuæ niues & intolerabilis rigor, vt Mela scribit. *Perpetuas noctes*] Nam Sol illic non quotidie, vt nobis, sed primum verno æquinoctio exortus, autumnali demũ occidit, & ideo sex mẽsibus dies, & totidem aliis nox vsque continua, vt Strabo testatur. Vnde Ouidius in hac regione conuenienter Somno Deo regiam ædificauit, lib. Transformationum 11. *Vndarum matrem*] Scythæ Mæotin vocant Temerinda, quod significat, matrem maris. Et Dionysius ait: *Et matrem Ponti perhibent Mæotidis vndam*. Sic Auienus. *Scytha late barbarus oras Incolit, & matrem Ponti cognominat vndam*. Item tradit Polybius. *Innumeri populi*] Hos numerant Plinius capite septimo sexti, Strabo lib. 11. & Pomponius in fine primi. *Quæ littora Ponti*] Incidenter Pontici maris cursus describitur. *In arcum*] Vnde a Dionysio bimaris dicitur, ob eius arcualem figuram. *Tauricus accola*] Designat Tauricam Chersonesum. *Ister*] Danubius enim permensus totam Europam vastis sexaginta fluminibus, quæ Poeta in sequenti lib. miro ingenio recitat, in mare Ponticum euoluitur. *Septingeminus*] Totidem namque quot Nilus ostiis, sed tribus tenuibus, reliquis nauigabilibus effluit. Autores Mela, & Herodotus. *Peuces*] Insulæ quam facit primum Istri ostium, quod sacrum nominat. *Ægon*] Frequens dictio apud Papinium, pro Ægæo mari. *Cycladas*] Has Mela nominat. *Dictæ Cyclada*, quia in orbem iacent. Cyclos enim orbis est & circulus. *Agit æquora metas*] Significat columnas Herculis. *Patet exitus*] Nam illinc maria exeunt, & nunquam illuc, vt alia faciunt maria reciprocantur. *Oceano*] Qui quamuis vnus sit, plurima nomina sumit. Vt docet Solinus & Ambrosius in Hexamero. *Atlantæo*] Hic est in finibus Hesperiis. *Orbis*] Nam cingitur æquore tellus.

Ergo has desertis Arabum de finibus acti
Turcæ olim coluere plagas, Tanaimque bicornem
Venari sueti, raptasque auertere prædas,
Barbaraque incultis Magalia figere syluis.
Illic nulla seges, crescentia frigus adurit
Gramina, & arentes glacialem perdere brumam.
Herbarum vires certum est. vnde aspera quæque
Vertaris regio est: hinc extera quærere regna
Impulit atra fames, alienaque littora, & imas
Scrutari gentes, longeque inquirere bello
Decantatam Asiam, & spumantibus æquora remis
Diuitis Europæ, nostrumque lacessere mundum.
Errantes Scythiæ populos: it fama repente,
Concordesque acuit mentes stygialis Erictho.

Ergo has desertis] Redit ad materiã, dicens Turcas Arabum de finibus actos. Quod stare non potest, nisi tantum de Maumete intelligatur, qui Arabs fuit. Syluius in Europa sua de gẽtis origine copiose scripsit: diligenter item Egnatius, in Romanis Principibus. *Tanaimque bicornem*] De ortu huius scriptores variant. Poeta Melæ accedit. Strabo dicit ortum Tanais ignorari. *Magalia*] Tuguriola: quę & mapalia. *Illic nulla seges*] Vnde Dionysius: *Heu miseros homines habitant qui finibus illis*, & quæ sequuntur faciunt ad hunc locum. *Impulit atra fames*] Alludit ad Ouidianam fictionem, qui Famem describens libro Transformationum octauo, sedem ei in Scythia tribuit. *Decantatam Asiam*] Propter relata fortasse bella varie in ea gesta. De nomine plura in commentariis suorum hymnorum Picus retulit. *Diuitis Europæ*] Et huius ratio nominis apud eundem, Terminos autem apud Pomponium reperies. Dici autem & Europiam, notauit Stephanus.

Damnata (vt perhibent) antiqui Pharnacis vmbra,
Ac simul accæpit Riphæo a vertice bellum
Europam contra atque Asiam ruere, omnia miscens
Hydrigeras magnæ famulas Iunonis auernæ,
Quæ specus Herculeis Acherusia panditur antris,
Impulit ad Tanaim atque vnde Mæotidos oram.
Vtque altos tetigit montes, atque horrida bruma,
Æquora camporum, furiarum infecta veneno,
Corda virum, stimulatque fames, gens Barbara nostræ
Conuenit exitio Europæ, memorare potestis

Pharnacis vmbra] Fingit vmbram Pharnacis, qui Põti rex fuit, Furias ab inferis excitasse, quibus comitata per Acherusium specum exiit, ac animos Turcarum Scythicarumque gentium ad arma capessenda impulit. *At simul accæpit*] Corrige, Ac simul accæpit. *Hydrigeras*] Pro crinibus enim serpentes habere finguntur. *Herculeis antris*] Quoniam illinc Hercules, vt Mela scribit, ab inferis Cerberũ extraxit. *Stimulatque fames*] Vnde

Musæ Olympiades, quanto ruit agmine tellus
Infida, & populos Scytha quos armauerit olim.

elegenter dicta malesuada a Marone. *Musæ Olympiades*] A locis sunt sortita nomina, quæ sparsim apud autores, omnia congessit Lilius in Syntagmate. *Argolicam*] Propter Græcorũ coloniam, quæ ad Tanaim quondam fuit, a Polemone Colchorum Rege diruta.

Argolicam inprimis Tanaim Mæotide ripa
Effundit belli rabies, gelida alta palude
Vrgetur patriis Borealibus insula ventis,
Rhombitiæ sulcantur aquæ, totamque Tyrambem
Exagitat furor, & trepidos impellit Oranos.
Necnon Cepæi, pontique ad littora Sindi
Tela vehunt læti, totamque Apaturon in armis
Cernere erat, Veneremque sacro struere agmina fano.
Vnde giganteo Tirynthius antra cruore
Tingens Argolicas remeauit victor ad vrbes.
Quosque Calystonij spumans ferit vnda Lagoi,
Dein Zygij, Valique, & pexo vertice Seres,
Sarmataque, & magico pugnans stridore Cohatra
Fama exarmantur belli, Tanaimque colentes
Iaxamatæ, & fuso gaudentes sanguine Cottæ.

Mæotide ripa] Paludis huius fit mẽtio apud Priscos, de qua Iornãdes scribit in historia Gothorum, & in origine Hunnorum. *Patriis ventis*] Pro peculiaribus. Aristoteles in Meteoris duodecim ventos numerat, quorum in Plinio latina nomina reperies. *Rhombitiæ aquæ*] Ptolemæus maiorem & minorẽ ponit Rhombitem paulo post Mæotidem, ex Rhomborum frequentia nominatum. Strabone commemorãtur Rhombitani accolæ fluuij Rhombitis. *Tyrambem*] Ptolemæo ponitur in ripa Mæoditis ciuitas. *Oranos*] Populi circa Mæotidem ipsam, horum meminit libro 6. Plin. *Cepæi*] Cepæ oppidum in aditu Bospori, quorum quatuor referũtur Pomponio. *Pontique ad littora Sindi*] Hysteron proteron, id est, ad portum littoris. Pomponius Sindones populos, & Sindo oppidum refert. Dionysius Sindos populos ait vicinos Tanai. *Apaturon*] Hoc oppidum Plinij tempore, vt idem prodidit, pene desertum fuit iuxta Cimmerium, quod antea Cimbricum vocabatur. *Tirynthius*] Hercules. *Calystonij Lagoi, Zygij*] Dionysius: *Post hos Eniochi, genuit quos Græcia tellus. Et Zygij iuxta viuunt.* *Vali, Seres*] Hoc genus plenum iustitiæ & commercio Mela asserit. *Sarmata*] Asiaticus. Duplex est enim Sarmatia, Europæa & Asiatica. *Iaxamatæ*] De his lege Pomponium. *Cottæ*] Et hi circa Mæotim habitant.

Mouit & Argolicos bellorum rumor Achæos,
Cercetiosque acres, & duro Marte Laconas
Heniochos, cymbaque fretum secat aspera Tazos,
Littora mitratos fuderunt Colcha maniplos,
Linigerumque genus, Pharioque furentia sistro
Agmina bellantum, nec vertice defuit alto
Caucasus, & rigidas armauit Iberia turmas.
Et niueum Albanus sulcauit Alazona miles
Nocte magis quam luce videns, canibusque superbis
Insultat pugnæ, & crudo vorat agmina morsu.
Et quos inflexa Scythicus sinus abluit vnda
Æquoris Hircani, Nomadesque, & pellibus hirti
Sauromatæ, & pictis pugnator Pasicus armis.
Hinc & Moschus atrox, curuisque imposta Trapezus
Littoribus, Chalybumque furor, qua Pontus & æther
Gente sonat, reboant montes, vt forcipe massa
Voluitur, & vastis resonant incudibus æra.
Inde Genetæi rupes tetigere tonantis
Rumores belli, motus Zaberenus, & antro
Vmbrifero Philyræ, & sparsis Byzares in agris.

Argolicos Achæos] *Hi Troianæ post prælia gentis Aschalaphi regis victricia signa sequentes, Dispulsi ventis, istas venere sub oras*, Dionysio. Achæorum quoq; Ponticorum meminerunt Plinius, Mela, Strabo. *Cercetiosque acres*] Dionysius: *Post hos Cercetij, iuxta quos Axenus altis Fluctuat æquoribus.* *Laconas Heniochos*] Sine aspiratione scribit Barbarus Eniochos in principio, vltimam aspirans: quod & Camers facit. Igitur Eniochos, pro Heniochos legendum. Laconas ex Iasonis exercitu habitasse Eniochiam autor est Strabo, quod & Dionysius indicare videtur, dicens: *Eniochi, genuit quos Græcia tellus.* *Tazos*] Insula est, quam Mela libro secundo primam numerat inter eas insulas, quæ nostris littoribus magis imminent, ab Hellesponti Europæo latere orsus. Hæc Tazos vino suo, quod Tazium dictum est, & nuce optima, cuius M. Varro meminit, celebris. Plinius capite septimo libri decimiquarti. Sita e regione Abderæ. *Mitratos maniplos*] Quoniam Colchi ab Ægyptiis originem habuerunt, apud quos erat vsus mitræ, idcirco mitratos dixit. Hi pueros veteri Ægyptiorum ritu circumcidũt. Autor Diodorus. De Colchis Dionysius sic scribit, *Intima sed Ponti post fines Tyndaridarum Ægypto missi Colchi tenuere coloni.* *Linigerumque genus*] Alludit ad morem Ægyptiorum in vestibus. *Phario sistro*] Latino i scribendum sistrum, & Phario legendum. Est sistrum instrumentum stridulum & sonabile Isiacorum peculiare, qui ob id Sistrati nominantur. Pharium appellat a Pharo Ægypti notissima Cæsaris dictatoris colonia. *Alto vertice Caucasus*] Summitates huius montis adeo præcelsæ sunt, vt ab eis sol scindi videatur. Maximam autem orbis partem circuit iugo continuo, non eodem seruato nomine. Plura enim dederũt ei gentes vocabula. Autor est Iornandes, qui multis verbis Caucasum ipsum describit. Porro proditum est Alexandri exercitum septẽ

& decem dies consumpsisse ad superandum Caucasum. *Iberia*] Ab his Iberis Scythiæ de quibus Ptolemæus & Plinius in sexto, Varro existimat Iberos Hispaniæ originem traxisse: Cõtra Dionysius illos ab his descendisse scribit. *Albanus miles*] Albanorum originem Italicam Trogus repetit, & eos huius memores originis exercitum Pompei Mithridatico bello vti fratres salutasse. Solinus ait, quoniam albo crine nascātur Albanos dici, Dionysius Albanos facit bellaces, vnde puto eruditissimum Richardum nostrum militem Albanum appellasse. *Alazona*] Huius fluminis meminit Valerius Flaccus. *Canibusque superbis*] Sumpsit hæc Poeta ex Dionysio, Solino, & Plinio, qui appellat canes fidissima auxilia, nec stipendiorum indiga. *Æquoris Hyrcani*] Quod & Caspium dicitur. *Nomades*] Scythici sunt enim & alij Vagi dicti, quod pecorum pabula sequantur. Eadem tamē genti origo. *Sauromata*] Ita græcis, nos Sarmatas vocamus. *Hirsuti pellibus*] Mores gentis Pomponius in tertio refert, & plura Herodotus in quarto. *Pasicus*] Pomponius Pæsicarum in tertio quoque meminit. *Moschus atrox*] Asiaticū intelligit. Lege Melam in Summa Asiæ descriptione. *Trapezus*] Idem tradit oppidum esse Chalybum maxime illustre. *Genetæi*] Huius meminit Valerius Flaccus & Barbarus in emendationibus Plinianis in descriptione Scythicarum gentium. *Zaberenus*] Lege Tibarenus, vt apud Dionysium. *Hinc pecorum est diues nimirum gens Tibarenum.* & Valerius Flaccus libro quinto, Inde Genetæi templum Iouis, Hinc Tibarenum Danides post terga lacus. Cæterum Tabereni Chalybas attingunt, quibus in risu, lusuque summum bonum est, vt Mela tradit, & Flaccus lib. iam citato. Strabo Tabarnos nominat. Iustissimi sunt illi, nec prius prælio congrediuntur, quam diem, locum & horam ex fide hosti denunciarint. *Philyre & Byzores*] Horum fit mētio a Plinio cap. quartodecimo sexti, a Val. Flacco lib. itidem quinto. & a Dionysio Byzores primi, quos iuxta terra Becchirum Macrones post hos pariter, Philyresque sequuntur, in descriptione Asiaticæ plagæ, quæ a Colchide in Bosporum vsque Thracium protenditur.

Non tot habet frondes Othrys, non collis Hymetti
Tot flores, tellusque Arabum tot mittit odores:
Quod properant ad bella viri, nouus impulit ardor
Mossynæcosque, & sudibus Macronas obustis,
Armataque cohors vibrabat Amazone peltas,
Thermodoontiaca præformidanda securi,
Quosque Iris, quos potus Halys celer alluit vndis.
Nota olim vt perhibent, sitienti littora Medo,
Atque vmbram in pelagus curuam deflexa Sinope
Quos alit, armantur, pedites liquere Cimolin,
Et gens aeream Teuthrana Carambida vidit
Commotam, & trepidum buxo pallente Cytorum.
Vnde ruens pugnæ sua spicula vellit Amastris,
Ponticaque obscuro linit Heraclea veneno,
Nigra inter scopulos gignens Aconita sagittas.
Accola Callichori remeans vbi corniger Indo
Bacchus Pampineis ornauit tempora vittis,
Lauit & Eoo madefactos sanguine thyrsos.
Martem inhiat, vel qui Byzantia mœnia contra
Exarsere odio, sceptrumque odere Tyranni
Vulgus hebes, dominoque nouo parere parabant
Instabiles populi, sic nos contraria semper
Fata trahunt, & clade noua lætamur & armis.
Nec contenta manent vno sub Principe regna,
Sed mutare vices, cupiuntque, cupitaque damnant
Sæpe, nec euentu mens vlla quiescit in vno.
Quippe nouum tuuit demens Europa furorem
Esse donum, capit arma manus, gaudetq́. parentum
Funere, quique Bycem curuam cinxere paludem.
Iamque Agathyrsææ temnunt sua plaustra cohortes,
Et linquunt rapidi pecuaria nota Satarchæ.

Mossynæcos] Mosyni Dionysio. Dicti quod super arboribus habitant. Turres enim Mosyni vocantur, quæ vox & lignea domus interpretatur. Autores Strabo lib. 12. & Mela 1. Nec me præterit hos & Durataeos appellatos græca dictione, qua vtitur Lucretius in medio primi, quamuis alij nequicquam pro hoc vocabulo Dureus legunt. *Amazone*] Apud Diodorum de illis magis fabulosa quam vera inuenies. Amazones a dextræ mammæ carentia dictæ sunt. Mazos græce, latine mamma. *Armata cohors*] Appositiue, & respexit ad legem, qua res militaris & arma viris interdicebatur, & solæ fœminæ erudiebātur ad militiam. *Peltas*] Scuta erant breuia, quib⁹ peculiariter Amazones vtebantur. Has Maro quia in modum Lunæ figuratę erant, lunatas appellat. *Thermodoontiaca*] Dionysius & Herodotus referunt Amazones relicto flumine Thermodoonte, cum in sedibus suis essent debellatæ, apud Sauromatas consedisse. *Quosque Iris, quos potus Halis*] De Iri & Haly fluminibus præter alios Valerius Flaccus libro quinto. Labitur Iris iuxta Amasicam vrbē Strabonis patriam. & Dionysius: *Iris continuo liquidus percurrit in æquor. Post Halis est fluuius.* Potum autem *Halym* dixit, quod a Medorum exercitu exhaustus fuerit, vt Herodotus narrat. Hūc fluuium Lucanus in tertio Crœso fatalem dixit. Crœsus enim Lydorum Rex, cū cõtra Cyrum Persarum Regem bellum gerere statuisset, Apollinis oraculum consuluit, cui sic Pythia respondisse dicitur: *Crœsus perdet Halym transgressus plurima regna.* Vel vt secundo de Diuinatione ait Cicero: *Crœsus Halym penetrans magnam peruertet opum vim.* Hostium vim sese peruersurum putauit, peruertit autem suam. *Sinope*] Vrbs Ponti Straboni a Milesiis condita. De Sinope fabulam mitto, quam Flaccus & Dionysius referunt, & Diodorus in quinto. *Cimolin*] Oppidum Cappadociæ Plinio, Paphlagoniæ Melæ. Eadem regio, nomen diuersum. *Gens Teuthrana*] Teuthraniam Mysij

antiquitus tenuere. Supra Æolida & partem Troadis in mediterraneo est, ibi Caicus amnis oritur gens ampla per se, cum totum Mysia appellaretur, Plinius autor in quinto. Est & eius nominis oppidum Stephano, a Teuthrante patre Telephi, qui & heros Teuthrantius. *Carambida*] Promontorium est Ponti prope quod Halys ingreditur, *Cytorum*] Straboni olim Sinopensium Emporium. Nomen accepit a Cytoro Phryxi filio. Mela in descriptione Paphlagoniæ. *Pallente buxo*] Est enim buxo frequens, Marone teste, *Et algentem buxo spectare Cytorum.* *Amastris*] Metropolis Paphlagoniæ. *Pontica*] Sunt enim & aliæ Heracleæ. Ordo est. Pontica Heraclea gignens nigra Aconita inter scopulos linit sagittas obscuro veneno. Alludit ad fabulam extracti Cerberi ab inferis, e cuius spumis natum est aconitum præsentissimum venenum, per Acherusiam specum iuxta Heracleam Ponti. *Inter scopulos*] Nascitur inter cautes, quas Græci Aconas dicunt. Vnde nomen veneno. *Accola Callichori*] Camarithas designat iuxta Callichorum fluuium habitantes, in quo flumine Bacchus post subactam a se Indiam primum *Abluit Eoo rorantes sanguine Thyrsos*, vt Val. Flaccus cecinit, a quo hunc locum mutuauit Poeta. *Vel qui Byzantia mœnia contra*] Sentire videtur, quid hi qui odio Imperium Orientis prosequebantur, vt Turcos ad bellum motos senserunt, cupidi nouarum rerũ Turcis magis quam Imperatori Græcorum hæserunt. Cæterum huius vrbis nomina & originem annotauimus, vt omnia, fusius in Staurostichi commẽtariis. Hæc a Maumete expugnata est anno post natum Seruatorem millesimo quadringentesimo quinquagesimo secundo, vt Syluius, tertio, vt alij scribunt. *Sed mutare vices*] Quam vere hoc dicat nos ipsi videmus, & quotidie experimur, recentibusque admonemur exemplis, vt potenti sceptro nimium nemo confidat. Siquidem Imperia, vt cætera quæque mortalia & fluxa vicibus fortunæ ab aliis ad alios transferuntur. Nil tamen *in orbe vicissitudine regnorum est mutabilius*, cui rei monstrandæ omnis Phrysingensis *Antistitis labor insudauit*, & Cyprianus autor & Martyr gloriosus, nõ merito, sed forte ipsa regna variari comprobat, *libro de Idolorum vanitate.* *Essedonum*] Inter anthropophagos in Asiatica parte numerantur Essedones, qui & ipsi nefandis funescantur inter se cibis. Essedonum mos est parentum funera cantibus prosequi, vt scribit Solinus cap. vigesimo quinto. Meminit item Mela in principio secundi, & Strabo libro vndecimo. Herodotus in Melpomene. *Agathyrsææ cohortes*] Hi ambiunt Mæotida. a Dionysio & Marone picti & fortes appellantur: pingunt enim ora & artus, vt referunt Plinius & Mela.

Plaustra] Quæ pro sedibus habent. Vnde Hamaxabitæ dicti. *Satarchæ*] Hi vsu auri argentique damnato inæternum se a publica auaritia abdicarunt. Scientes nimirum auro multa subesse mala. Hinc vt canit Ouidius, *ortum Omne nefas. fugere pudor, verumque, fidesque In quorum subiere locum, fraudesque dolique Insidiæque & vis & amor sceleratus habendi.* Lege Plinium in quarto, & Melam in principio secundi.

Quosque Thoantææ populos vocat ara Dianæ
Ad cædem, & tinctos humano sanguine cultros,
Subsidio traxere duces, Hypanimque bibentes
Ante Examphæo dulces quam misceat vndas,
Mox & Echidneam misit gens barbara prolem,
Agminaque ærisonus Scytha formidantia Tauros.
Nec vos Axiacæ, Braccataque turba silenda es
Sarmatiæ, inque lupos vertentes corpora Neuri.
Et iam Carcinites centum sinus ingemit alnis,
Spumeaque horrentes spargunt in æquora Taphræ.
Mille et iam populi veniunt, mille agmina passim
Armatorum hominum Mæotia littora circum
Cernere erat, multæque ruunt sine nomine gentes.
Non secus ac placidi remeat cum temporis aura,
Trans pontum glomerantur aues atque agmine denso
Perturbant terras, & pennis aera vertunt.
Armati stabant proceres, cunctique fremebant,
Et cupiunt Asiam quamprimum inuadere bello,
Europæque imos tumefacta per æquora portus
Quærere, & Argolicis Tanain ditare triumphis.
Tunc Methydes Peryphas, trepidantis ductor Alani,
Corpore qui magnum Cyclopem, altumque Typhoea
Vincit, & eloquio par est, sed viribus impar
Plus lingua, quam Marte valet, spectanda furenti
Lumina subiecit vulgo, paulumque moratus
Incipit affari populos, ac talia promit:

Thoantææ] A Thoante rege Tauricæ Chersonessi. *Vocat ara Dianæ ad cædem*] Vnde a Luciano in Dialogo Iunonis & Latonæ hospitum interfectrix appellatur. *Hypanimque bibentes*] Apud Plinium, Solinum, Diodorum, Melam, & Vitruuium huius fit mentio fluminis, qui non longe a mari, ex paruo fonte, cui Examphæo nomẽ est, adeo amaras aquas accipit, vt non dulcis hinc defluat. Dionysius eiusdem nominis flumen in Indię descriptione refert, quem Plinius nisi in eo mendum sit Hypasin nominat.

Echidneam prolem] Basilides populos intelligit, quibus ab Hercule & Echidna generis principia sunt, mores regij, arma tãtum, sagittæ. Autor Mela. *Scytha formidantia Tauros*] Scytatauros græce protulit, vna dictio est & paterni casus. Legens Plinium in quarto, Pomponium in primo, item Solinum, discet Taurorum gentem maximam fuisse, scilicet, triginta populorum, & Tauroscythas montana incoluisse. Dicti autem Scythotauri, quasi Scythæ Tauri montis accolæ. Solent pro victimis aduenas cædere. Lege Seruium secundo in Æneida cõment. *Axiacæ*] Gens Scythiæ, a fluuio Axiacæ nomen, qui a Barbaris Hester dictus, ex Peunicis iugis, qui Carpatho cohærent oritur. Axiacæ, vt Solinus ait, in Europa siti

neque

neque mirantur aliena, neque sua diligunt. *Braccata*] Totum enim Braccati corpus, & nisi qua vident etiam ora vestiri, Mela dicit. Per braccas autem vestes hirsutas ad Septentrionem sitis vsurpatas intelligimus. Ouidius libro de Tristibus tertio, *Pellibus hirsutis arcent mala frigora bracca. Oraque de toto corpore sola patent.* *Neuri*] Budinis hi proximi sunt, coacti aliquando ob serpentum ingruentem copiam sedes relinquere, autore Herodoto. Hermolaus nominandi casu Neuroe scribit, non Neuri. Græcam secutus voculæ rationem. *Vertentes corpora in lupos*] Nam, vt Mela scribit, singulis tempus est, quo si velint in lupos, iterumq; in eos qui fuere mutentur. Quod ipsum quandam in Arcadia gentem potuisse, Plinius dicit libro octauo, & ex M. Varrone capite decimo septimo lib. de ciuitate Dei, decimo octauo Augustinus retulit. Ouidius de quadam Thraciæ ad Pallenen palude similia refert lib. Met. vltimo. *Carcinites*] Ab Vrbe Carcine quæ in eo est, vt apud ipsum Melam legimus. *Alnis*] Nauibus. *Taphre*] Eodem autore, quod inter Mæotidem & Sinum est, Taphre nominatur. *Per æquora portus*] Vt ita legas sensus exigit, & non pontus. *Argolicis triumphis*] Vel triumphis quos antiqui Græci adepti fuerant. Aut triumphis, quos propter futuram victoriam contra Imperatorem Byzantij, qui & Græciæ Imperator dicebatur consecuturi erant. *Methides Perypbas*] Methei filius. *Alans*] De Alanis in alio loco.

Bellum ingens proceres, & magna paramus euntes
Ad gentes Asiæ, Europamque lacessere Martis
Ignaui haud opus est freta si tentabimus, alto
Cyaneæ occurrent pelago, totumque moueri
Credideris Pontum, & saxis concurrere saxa,
Vnde per errantes fluctus vix vlla superstes
Nauis agit remos, medio properanda recursu est
Ipsa fuga, & montes vitandi, vndique ruentes,
Fluctiuagos quanquam nobis superare furores
Concessum superis, prope magni adnare necesse est
Littora Byzanti, Rex ipse tremendus in arctis
Faucibus obstabit, totaque propontide contra
Excipiet populos, timeo Thracum arma, suumque
Bosporon, & gentes fluctu quas perluit Ægos,
Naufraga vbi mediis iacet Attica puppis in vndis,
Transtraque cum remis subter vada cæca feruntur.
Fingo fretum pateat, nulloque premamur ab hoste,
Vela quis imponet ratibus? quis gnarus aquarum,
Turbatique salis scopulos vitabit opertos?
Quis flantem Boream? quis noscet idonea puppi
Tempora? quis placidis committere lintea ventis?
Quis furor o proceres? quæ sors temeraria belli
Sollicitat mentes? Ignota petuntur & armis
Fœta virum tellus, atrox ruet agmine Læuon,
Et Dacum manus, & crinito vertice Mæsus.
Pannon, & inculto propior male Sarmata Mosco,
Quotque vndis populos Germanicus alluit Ister.
Ergo si patriæ pietas tenet vlla, furorem
Pellite, & externi flammam compescite Martis:
Si tamen hic animas effundere vultis, eamus
Per mare, per terras adsum, meme ipse, meumque
Obiiciam caput, & dicar comes vnus in armis
Indecoris non esse animi. sic talia fatus,
Spem vultu simulat, circum pauor intus anhelans
Corda quatit, rabies decreuerat effera cunctis,
Pugnandique oblatus amor, sic Pontus, vt vnda
Exeris os, mulcesque Deos Neptune marinos,
Et ponit fluctus, & tempestate remota
Taurominitanum Siculus mare nauita tranat.

Bellum ingens proceres] Oratio qua persuadetur bello abstinendum esse. Probat a difficultate, & ignorãtia nauigationis, a difficultate victoriæ.

Cyaneæ] Petræ sunt Ponti, Straboni paruæ insulæ, Dionysio & Herodoto Planetę, quasi mobiles & erraticæ appellatæ. *Vix nulla superstes Nauis agit remos*] Figura poetis freqũes, id est, vix vlli remi agunt pro impellunt superstitem nauem. *Byzanti*] Constantinopolis. *Propontide*] Propontis est, vbi paulatim mare ex angustiis spaciatur, seu, vt vtar Melę verbo, expandit. Hellespontus vero vocatur vbi primum se mare coarctat.

Thracum] Scilicet, gentis ferocis. De hac scribũt Mela circa principium secundi, Solinus capite decimo quinto, Strabo libro septimo, Syluius paulo post principium Europæ. *Suum Bosporon*] Recte suum, quia in Bosporo Byzantium est, nempe Thracio. Est enim & Cimmerius. *Ægos*] Flumen Thraciæ naufragio Atticæ insigne, vt Poeta significat, Melam qui idem dicit, secutus. *Quis flantem Boream*] Vim huius venti explicat Ouidius lib. Transformat. sexto, item Plinius, & Aul. Gellius in secundo. *Quis noscet idonea puppi tempora*] Hoc est, quando tutum & sine periculo nauigandum sit. Non enim eadem nauigatio, quod Plinius notat in secundo.

Læuon] Læuonum Ptolemæus meminit in commemoratione Germanicarum insularum ad finem libro secundo. *Dacum manus*] Dacum pro Dacorum, & Dionysius dixit: *Dacorumque manus.* Nunc, vt quibusdam placet, **Walachi** nominantur. Ea autem regio quæ modo Dacia dicitur, veteribus Chersonesus dicta est.

Mæsus] Ptolemæo superior & inferior Mæsia post Illyricum & Pannonios. Scio nonnullis persuasum Mœsos esse, qui Bulgari vulgo appellantur. Quod mihi falsum esse videtur testimonio Danubij, cuius hostia sunt in Mœsia. Igitur Mœsij quos *Walachos* dicimus.

Pannon]Hungarus. Syluius Europæas res auſpicatur a Pannoniis & Hungaria, vtriuſque terminos conferens. Porro quot gentes eam regionem occupauerint, Antiſtes Otto, & Abbas Vrſpergenſis, item alij retulerunt. Qui hodie Pannoniam inferiorem incolunt, a Scythis ſe traxiſſe originem prædicant, & Hungaros ab Hungaro eorum rege nomen habere. Qui plura cupiunt legãt epiſtolam viceſimam primam, lib. Epiſtolarum viceſimi quarti Franciſci Philelphi. *Sarmata*] Polonus, quem dicit, male propiorem inculto Moſco propter victoriam Sigiſmundi Regis Poloniæ, quam ad fluuiũ Boryſthenem contra Moſcorum Imperatorem adeptus eſt. Per anticipationem tamen accipiẽdum eſt, vt illud Maronis in ſexto, *portuſque require Velinos*. Cauſſa huius belli a Poeta in libro, quem Hodopericon inſcripſit, refertur. *Germanicus*]Propter originem, quam in quarto libro refert. *Patria pietas*]Quæ vſque adeo inſita eſt, vt, quod eleganter ſcripſit Lucianus in Encomio patriæ, patriæ fumus lucul ẽtior homini videatur, quam ignis alibi. Vnde apud Homerum Vlyſſes optat videre ſurgentem terræ natalis fumum. Vnde & ductum prouerbium, *Patriæ fumus igni alieno luculentior*. Adi Chiliades Eraſmi. *Taurominitanum*] Id eſt, Siculum, a Taurominio illuſtri Siciliæ oppido.

Venerat interea Polemo longæuus, Ibera
Matre ſatus, genuit cuius vetus Acra parentem,
Sed ſua Myrmecio traduxit tempora pago
Extorris patria, huic nullum virtute, vel armis,
Conſiliove parem Scythicas regnaſſe per oras
Commemorant, poſtquam ſiluere: hic aggere ab alto
Linigerum caput oſtentans, his vocibus hiſcit,
Non ego tantarum ſocij molimine rerum
Sollicitor, maneat vobis modo vita ſuperſtes,
Ibidis in clades Aſiæ, mihi fortior ætas
Hæc foret o vtinam, primoſve referrer ad annos
Cum fregi Albanos, pepulique e monte Thoonas
Caucaſeo, & vetitas ſpoliaui milite portas.
Sed vitæ pars lapſa mea eſt, quodque abſtulit ætas
Roboris, ingenio ſollers natura rependet.
Ergo ſi qua fides ſenio præbetur & annis,
Audite hæc proceres, ſtat Cherroneſus ab alto
Circumfuſa freto quo templum, araſque cruentas
Virgineæ ſtatuere Deæ, cui verus in antro
Fatidico Vates litat, atque arcana ſub auras.
Quæ ſunt, quæ fuerint, quæ ſunt ventura canebat,
Vt recolo, cum Martis amor temereque iuuenta
Me rapuit bello, & crudelibus impulit armis.
Quare ſi Martis mens eſt cognoſcere finem,
An ſuat hoc nobis bellum exitiale cauendum,
Mittite Partheniæ ſcitatum oracula Diuæ,
Mittite & ad Danai templum memorabile Achillis,
Vel qua Phryxæa gens Colcha horrenda fatigat
Numina Leucothoes, ſacramve requirite Lunam,
Albanæ numen gentis, quo montibus errant
Afflati, & trepidos miratur Iberia Vates.
Quique magis furit, & maiore impellitur œſtro,
Is ſacer, & ſacra deuinctum membra cathena
Relligio, Diuæ mactandum deſtinat aræ
Indigenæ, hinc ſimul atque exhauſta piacula ritus
In dubiis reſponſa petunt, quæ numina diuum
Annuerint, eadem nobis peragenda ſequamur.
Si ſpem ſuppeditant Superi, & ſperare triumphos
Promittunt, capite arma citi, & vexilla volentes
Tollite, & in pelagus læti compellite naues.
At ſi nos contra Vates arcana mouebunt
Inuiſos Superis, quid fruſtra littus arandum
Claſſibus, atque inter Symplegadas æquore mergi.
Cur Scythiam patimur? ſatius nos condere terris
Pauperibus,

Venerat interea]Hæc oratio tota in perſuaſione poſita eſt, & conſilio.

Longæuus] Apta perſona electa. Ætas enim ſapientiæ eſt condimentum. *Ibera*] Hiſpana, ab Ibero amne nauigabili, propter quem vniuerſam Hiſpaniam Græci appellauere Iberiã.

Vetus Acra, Myrmecio pago]Qui eſt Boſpori Cymmerij, Mela autore, meminit Plinius, & indicat Ptolemæus.

Per oras Scythicas]Quibus proprie nomen Scythæ remaneat, patet ex octauo Ptolemæi in Europam tabula.

Primoſve referrer ad annos] Maro præteritos dixit, hoc eſt, ſi talis nunc eſſem, qualis eram. *Cum fregi Albanos*] Color ex octauo Maronis, vbi Euander Pallanta filium ad bellum iturum alloquitur. Ex eo dicti quod albo crine naſcãtur, vel ab Albano flumine, quod per Albaniam decurrit. Autor Plinius. Iuſtinus dicit eos ab Albano Italiæ monte nomen tenere, quod inde Herculem, quum extincto Geryone armẽta eius per Italiam duceret, ſequuti fuerint. *Thoonas*] Hi ad Caucaſum habitãt, quod Poeta innuit. *Sed vitæ pars lapſa mea eſt*] Deſignat iuuentam, quæ adoleſcentiam ſequitur, qua ætate, vt phyſici dicunt: ſanguis integer eſt, qui ſenio diminuitur. *Ingenio*]Induſtria, conſilio, prudentia. Nam, vt Diuus Hieronymus in Amos prophetam ſcribens, inquit: *Senectus auget ſapientiam prudentiam quoque ac conſilium ſuppeditat. Senio*] Velut plurimarum rerum vſu perito.

Et annis]Quod ſenex multa meminerit ſuperioribus acta ſeculis. Innuit autem ad magnarum rerum gubernationem, tum ſapientiam, tum multorum experientiam requiri. Has autem vſus eſſe filias Afranium Poetam prudenter & lepide ſcripſiſſe refert Gellius. *Cherroneſus*] Peninſulam græci Cherſoneſon vocant, quaſi terreſtrem inſulam. *Araſque cruentas*] Scilicet, Dianæ tauricæ. *Cui verus*] Sic ſcriptũ, memini in alio exemplari, non *dirus*. *Quæ ſunt, quæ fuerint, quæ ſunt ventura canebat*] Verſus Homeri eſt, itẽ Heſiodi & Maronis in Georgi-

Pauperibus, propriosque lares atque antra tueri,
Quam diuis cœpto auersis, & numine læuo
Classe peregrinas belloque lacessere terras.
Plura adnectentem vox deficit, ortaque vulgo
Seditio est. alij infectis decedere rebus
Consulere, & placidam vitæ captare quietem,
Secretas alij Diuorum exquirere mentes
Solliciti. verum ij quorum sententia bello
Scrutandi Europam, pacem damnare, Deosque
Temnere, & innumeras secum compellere gentes.

Georgicis de Protheo. *Parthenia*] Virgineæ, vt iam dixit. Sic enim a virginitate Parthenia dicta est, & Maro Parthenias appellatus ab insigni modestia & verecundis moribus. Quod præter alios Ausonius testatur in epistola ad Diuum Paulinum. *Memorabile templum*] Id in Leuce insula erat quæ Achillea ꝓpterea nominata est. Mela & Plinius huius meminere.

Gens Colcha] Iberis & Albanis finitima, huic, Strabone teste, celeberrimum fuit Leucothoes templum. *Horrenda numina*] Pro carmina, ex emendatiore codice numina reposui. Scribit enim Herodotus Leucothoe ab incolis immortalium honores tribui. *Leucothoes*] Hæc Ino & Albubunea apud Latinos dicitur, Cadmi & Harmoniæ filia fuit, quare suspicor, pro Hermionem legendum esse Harmoniam. *Phryxea*] Epitheto, ni fallor, admodum longe repetito, nempe a conditore. Perhibetur enim hoc templum a Phryxo conditum secus flumen Phasim.

Albana numen gentis] Idem Strabo commeminit. Habuit & Luna templum in Ægypto, quod Herodotus veracissimum autumauit. *Errant*] Sensus non patitur vt errat legatur. sed minutius fortasse hoc, quam adnotari debeat. *Symplegadas*] Quo in loco sint, autores minime conueniunt, nec quid nam proprie sint consentiunt. Nam alij petras, quos sequimur, alij excitas vndas & petris collisas, alij, vt Strabo, Plinius, insulas faciunt. Dictæ sunt autem symplegades a mutuo congressu. Symplegma concursum significat. Cyaneæ vero a colore nigranti ab vndarum concursu. Herodotus inquit, Græci illas planctas vocant, quamuis plerique, vt & ego, planetas legant, vt & apud Plinium pro planiciei reposuit Hermolaus. At Io. Fran. Picus legendum planctæ arbitratur.

Vt siluere omnes, se tunc Othomannius Orchas
Androphagum de gente satus coram obtulit vltro
Spectandum cunctis, furibundoque ore minatur,
Indignis Scythiæ populis: ite ite per altas
Assuetasque niues, & vos ignobilis æui
Viuite degeneres, inquit, quis nesciat olim
A nobis mortale genus, gentesque renatas,
Et prolem exhausto dignam subcrescere mundo,
Vnde olim Ianum (ceu prodidit alta vetustas)
Trans Hellen, scopulosque, & saxa minantia Ponti
Italiam petiisse ferunt, vos terror ab vndis
Sulcatis toties remouet, Regemque timetis,
Angustumque fretum, quid enim dementius illo?
Vela quis imponet ratibus? quid perdita iactas
Verba miser Peripha? populosque in pace reponis?
Primus Anacharsis Riphæa ab origine cretus,
Perdocuit firmare rates, & verrere Pontum,
Commotasque salo teneat velut anchora puppes.
Primus & æs conflare nouum Scytha, Lydus, & arcum,
Et pharetras, magno natus Ioue prodidit infans.
Num periere artes? nobisque ablata facultas
Infandum pelagus vetitis accedere velis?
Est Bryomas, magnusq; Gyges, Glaucusque, Thoasque,
Quemque tulit terris memoratum Armozica Nereus.
Gnari omnes sulcare fretum & contexere naues,
Saxaque, & horrisonos soliti cognoscere ventos.
Quod Polemo suadet, senio confectus & annis,
Scrutari diuum mentes, hæc futilis ætas
Ista iubet, tempusq; teri in discrimine mauult,
Quam peragi bello, & quantum olim Marte feroci,
Nunc tantum sermone valet, quid Delphica demens
Templa siles? Phariumque bouem? quid corniger Hāmon
Intactus? sacræque Hecates Perseidos aræ?

Vt siluere omnes] Hac oratione non modo animi persuadentur, sed impelli quoque ac cogi videntur ad bellum capessendum. *Othomannius*] Othomanni filius, de quo Syluius in rebus Thraciensibus. *Orchas*] Pro Orchanes, de quo idem scribit Syluius. Poeta autem hæc Turcarum nomina, vt & in Germanicis interdum propter heroici versus decorem vel inflexit, vel mutauit, vt hic Orchas pro Orchanes, qui rem inchoatam a patre, vt refert Syluius, prosecutus, Turcorum Imperium propagauit. *Androphagum*] Ex industria ex crudelissima gēte ortum scribit. Nomen autem ab effectu sumptum est, quasi homouori, quod homines instar ferarum vorare consueuerint. ad quos referri potest, vt Camers notat, illud in Asinaria Plautinum Adagium, ***Lupus est homo homini.*** Plurimas autem gentes vesci humanis carnibus passim tradūt scriptores grauissimi. harum meminit idem Camers in Collectaneis in poetas. *Quis nesciat olim*] Hic locus declaratur ex secundo fragmento Catonis de Originibus, vnde Poeta illum sumpsit. *Trans Hellen*] Idem Cato tradit tare Scythica Ianum venisse in Vaticanum, a quo ipse Deus Vaticanus. Lege quæ Annius in Vertunianam Propertij scripsit. ***Quid enim dementius illo***] Ac si dicat, quid magis ratione alienū. Et refellit omnia obiecta. *Primus Anacharsis*] Probat a scientia nauigandi. ***Riphæa ab origine***] Scytha.n. erat, de cuius inuentis Plin. vbi denotat, Quæ qs inuenerit in vita.

Gemmantem his dictis, vagina extraxit eburna
Impatiens gladium, quicunque remanserit, inquit,
Hostis erit patriæ, dixit. circumque ferentem
Lumina, sollicitum aiunt ingessisse furorem
Mentibus, vsque adeo strepitus, vocesque resultant
Montibus, & Ponti stridor diuerberat vndas.
Non secus Ionij campos, atque æquora late
Corus agit, tristisque Aquilo, Libyamque remensus
Aphricus, & moto conturbant littora fluctu,
Quisque volat, perflatque vndas, & turbine magno
Personat horrendum, & vinci negat. inde fugatis
Hostibus arreptum proprijs mare flectit habenis,
Atque potest quo vult titubantem impellere Pontum
Victor, & indomitus spumantibus imperat vndis.

Scytha Lydus] Hoc ipsum scribit Aristoteles. *Iouenatus*] Scilicet, Scythes, vt Plinius ait. Alij sagittas Persen Persei filiũ inuenisse ferunt. *Quemque tulit terris memoratum Armozica Nereus*] Sensus est. Et est Nereus, quẽ tulit, id est, protulit, edidit. Armozica, oppidum Scythiæ in terris memoratum. *Horrisonos ventos*] Cirantes tempestates marinas, quales perhibẽt a Meridie Austrum, ad Oriẽtem Notum, Aphricum ad Occidentem. Vnde Poeta inferius, *atque æquora late Corus agit, tristisque Aquilo Libyamque remensus Aphricus & moto conturbant littora fluctu.* *Nunc tantum sermone valet*] Senilis eloquentia maxime probatur, & in precio habentur eorum opera, qui in extrema senecta scribũt, vt in adagio quodam Roterodamus admonet. Quin & Nestoris in Pyliorum Ducis facundia in prouerbium abijt, vt idem explicat, dicens: Homerum huic, vt tria secula, ita plus quam mellitam quandam facundiam affinxisse.

Arma vocant cuncti, pharetrasque, arcusq; minaces
Expediunt, bellique Orchas designat Amartem
Esse ducem, sæuumque patri Salmonea iungit
Ad pugnam, iubet & scindi de vertice naues
Riphæo, cæsisque vndas impellere syluis.
Nec mora, festinant operi, totamque moueri
Aspiceres Scythiam, feruet mare nauibus altis,
Ponticaque accipiunt glaciales carbasa ventos.
Iamque rates pelago, iamque arma, ducesque feruntur
Europam contra, atque Asiam, cum fama per æquor
Euolat, & tali rumore Propontida miscet,
Vicinasque vrbes, Scythicum genus æquore magna
Classe vehi, & gelido properantia lintea Ponto
AEgæum in pelagus, Lesboaque littora ferri,
Remque auget dictis, horrendaque nuntiat arma.
Extemplo pauidas subitus timor occupat vrbes,
Arma parant populi, curruntque ad littora Thraces,
Pilatæque manus funduntur ab Hellesponto.

Venit Bebrycia genus insuperabile bello,
Et Mysi indomiti, & sublato Mæones arcu,
Quique Asiam, Phrygiamque colunt, & flumina potant
Lydia, & Ionias Cycnis modulantibus vndas,
Anchialum interea cursu, Crunonque relinquunt.
Et Mariandynos, Erithynaque saxa, sinistra
Nautæ, fluctisono dextra concurrere cautes
Cyaneasque pelago, & Byzantij littora miles
Prospicit, & contra plenis it mœnia velis.
Iam Scytha per littus diffunditur, æquora classis
Occupat, & vasto telorum turbine muros
Agmina certatim inuadunt, stant turribus altis
Armati ciues, & saxa ingentia torquent,
Et pice flagranti positas in littore puppes,
Sulphureisque vrunt tedis, atque ignibus atris,
Vndique fit clamor, bellum terraque, marique
Insurgit primusque vrbi ferus intonat armis
Salmoneus, multoque madens in sanguine Amartes,
Increpi-

Amartem] Et hic vitauit nominis asperitatem. Nam Amurates dicebatur. Is fuit ipsius Orcanis filius, qui rẽ quoque vt auitam & paternam adauxerit, apud Syluium legimus. *Salmonea*] Et hoc etiam flexum nomen, Solimanus enim vel Solmanis, vt Syluius scribit, dicebatur. Amuratis filius, qui tamẽ breui fato functus, re omni ad fratrem Pazaitem deducta. *Riphæo vertice*] Interpres Dionysij admonet Ripheos Scythiæ montes sine aspiratione scribi, quam tamen Seruius adhiberi præcipit ad differentiam Ripæorum Arcadiæ montium. *Lesboaque littora ferri*] Sensus est talem terrorem incusserat animis fama, vt non solum Byzantium contra arma moturi essent Turcæ, sed inuasuri etiã Ægæi insulas & Lesbon aggressuri. *Remque auget*] Vnde Ouidius cecinit, *Et auditis aliquid nouus adijcit auctor.*

Bebrycia] Artiano post Chalcedonios Bebrycij sunt. *Mysi indomiti*] Etiam abs quibuslibet læsi & impetiti. *Mæones*] Lydi. Ni fallor, diximus Lydiam antea vocatam Mæoniam. *Sublato arcu*] Hoc dicit propter vsum, vt autumo, Lydorũ, quos notatos legimus, quod ad capessendũ bellum æquo propensiores fuerint. Audiuit & gens hæc male multis nominibus, quæ autores passim referũt, & furti imprimis, quod non discederent, nisi re quapiam sublata, & propterea fortasse dixit, & vsus est verbo Sublato, ad vtrumuis intellectum faciente. Quid si referas a Lydis sublatũ arcũ iuxta historiã. Cyrus enim de victis Lydis imperauit, vt cauponiã exercerent, neque arma tractarent, sed veste ad terram vsq; demissã vterẽtur, quæ olim mollitiem indicabat, vt ad eum modum veluti in fœminas trãsformati,

Increpitat pugnam ignauam lentasque sagittas:
O genus æternum, & terris seruata propago,
Scandite iam murum, & Mæotica signa per vrbem
Ferte alacres, quid vos Byzantia mœnia terrent?
Dixerat. incumbunt pelago, sonat icta profundo
Verbere tonsarum, & remis spumantibus vnda.
Annixiq; altos tormento impellere muros
Insultant, iaculisq; ardens prætexitur aer,
Non tot Erichthoniæ pulsarunt curua triremes
Littora Sicaniæ, nec coniuratâ Mycenis
Aulis vicino vidit tot lintea portu.

formati, ad rebellionem fierent inutiles. Zenodotus autor, ab Erasino in Chiliade secunda citatus, in relatione Adagij Lydus cauponatur. Sed prior sensus magis placet. *Phrygiã*] Geographi duas ponũt, minorem & maiorem. Minor eadem & Epictetus & Asia minor. Altera Oriẽtalior, quæ maior appellatur. *Flumina Lydia*] Scilicet, Pactolum, Iordanum, Hermũ, Caystrũ, Meandrũ omniũ maximũ. *Iouias vndas*] Caystrum intellige, qui ex Ioniæ mediterraneis in Ægæũ tendit. *Cycnis modulantibus*] Secutus Dionysium, qui & in hac regione ponit cantũ Cycnorũ. *Egialum interea cursu Cromiamque relinquunt*] Verior lectio est, Anchialum interea cursu, Crunonque relinquunt. Nam Melæ est Crunos portus in littoribus Istro proximis & inter vrbes Anchialos connumeratur. *Mariandynos*] Arriano gens Paphlagonum vicina Sangario flumini vbi Heraclea est. Straboni videtur e Thracia profecta. *Erithyna saxa*] Sunt maris pontici prope Paphlagoniam scopuli duo Erithyni a colore appellati, quod tellus in ea parte rubricare videatur. *Fluctisono dextra concurrere cautes Cyaneas pelago*] Sequitur eos qui ponunt Cyaneas insulas ante Bosporum Thracium. Nauigationem ergo direxerũt inter littora Asiæ & Symphlegadas, vnde illis insulæ dextræ & littorales Asiæ populi sinistri occurrebant. *Iam Scytha per littus*] Poeta rem breuiter perstringit, vt qui iam digressione hæc scribit. Syluius fideliter & diligenter extendit, deplorans ignauiam christianorum principum, quod Græcis auxilium non tulerint. Taxat & Campanus. *Terris seruata propago*] Alludit ad primatum humani generis, qui omniũ scriptorum consensu Scythis attributus est. *Non tot Erichth. niæ*] Id est, Atticæ, denotat classem illam nobilem Atheniensium in Sicilia amissam, vt Plutarchus in Nicia tradidit. Aliter, *Non tot Agenoriæ*. Et hoc magis placet. Nam vtroque modo scriptum vidi in exemplari Poetæ. Significat autem triremes Carthaginenses. Historia notissima est. *Sicaniæ*] Siciliæ. *Aulis*] Portus Eubœæ, quam hodie Nigropontum appellant. *Coniurata Mycenis*] Ex Pomponio, qui ait Aulis Agamemnoniæ Graiorumque classis in Troiam coniurantium statio. quamquam Poeta, quia dicit *Vicino portu*, videtur velle non in Aulide fuisse classem Græcorum, sed in vicino sibi portu. Nec defuerunt antiqui, qui id crederent, qua de re latius disserit Strabo.

Interea syluæ cæduntur, turris in auras
Erigitur trabea, & tabulis crescentibus vrbi
Instat, & armato completur milite moles.
Hinc vectes & saxa volant. hinc pestifer ignis,
Nigrantiq; ruunt male olentia sulphura teda.
Venerat illa dies, qua lamentabile regnum
Eruerent Turcæ, nostrisq; ornata triumphis
Barbara Riphæas victricia signa per Alpes
Gens ferret, nostroq; orbi intercluderet æquor.
Nox ruit interea, & Crescens pallentibus vmbris
Distulerat pugnæ rabiem, iacet humida transtris
Pars Scythicæ pubis, pars curuo in littore ponunt
Corpora, & humentes capiunt ad sydera somnos.
Gliscit in vrbe timor, vigiles per culmina clamant
Custodes arcis, iamq; altera venerat orbi
Clara dies, croceisq; polo Tithonia bigis
Fulserat: at Scythicæ reuocarunt arma cohortes.
It stridor cœlo, reclamans vocibus Helle
Perfremere horrendum, Termontiaq; arua fragore
Ingenti tremere, & subter (mirabile dictu)
Aufugere immanes turbata per æquora Phocæ.
Heu vrbem inuisam superis, quam vidit ab alto
Nec pater omnipotens, nec iuuit Apollinis ara.
Fama est Argolica vento Lacedæmone vectos
Consuluisse Deum, magniq; oracula Phœbi.
Quo tandem immensi per tot discrimina Ponti,
Per varios casus, & mille pericula rerum

Interea sylua] Adi Syluium, quem Poeta hic sequitur. Luculenter enim Syluius, quia soluta oratione, & vrbis oppugnationem, & Constantinopolitanorum munitionem, item religionem ac supplicationes describit.

Termontia arua] Id est, vicina loca Thraciæ tremebant. Trimontium locus est Thraciæ ad Philippopolin apud Rhodopen montem. *Apollinis*] Qui ibidẽ vrbis fundamẽta ponenda responderat. *Fama est*] Hic per occasionem originem vrbis recenset, de qua Strabo, Volaterranus, Syluius, & nos in Staurosticho. *Terapnaa*] Lacedæmonia. *Quid te pater optime contra vrbs molita mea est*] Innocentem & immeritam ostendit, cum offensæ caussam perquirat. *Cretheos Æmonij*] Probat sibi multas a mortalibus iniurias illatas, & vno tantum artificiose exemplo vtitur. Non enim multis vtendum erat, cum vrbs sua a Turcis oppugnaretur. *Phryxus*] Hic Iouem auum refert, fuit enim Athamas qui apud Isthmum regnauit pater Phryxi Crethei frater, quem Æolus Iouis filius genuit. De quibus plura Higinius, & statim in principio Valerian. Flaccus. *Nephelaa dona*] A Nephele Phryxi matre. *Thessalico hospite*] Iasone. *Æsonias*]

Compulsis, finem præberent fata malorum,
Vt Deus egregiam circumdare mœnibus vrbem
Præcepit, dignam statuendæ quærere sedem
Argiui scrutari oras, cum Dorica puppis
Hellespontiacæ summisit lintea fauci,
Et celerem angusto firmauit littore cursum.
Hic vrbem egregiam statuunt, & mœnia condunt
Spumanti vicina salo, Chalcedona contra,
Atque suo ductor dixit de nomine Byzas.
Ergo dum pugnant, & cædibus alta fatigant
Mœnia, & Argolicæ Scythicus furor ingruit vrbi,
Delius, & Rhodopen oculos, & littora Thracum
Torsit, & armatam classem, terraque furentes
Aspexit populos, regnumque quod ipse, domosque
Puppe Terapnæa quas condere iusserat actos
Strage premi infanda, tractosq; in funera ciues,
Fumantes firmauit equos, magnumq; tonantem
Inuadit dictis: quid te pater optime contra
Vrbs molita mea est? circumstant vndiq; gentes
Per mare, per terras, & ni tua cura ruentem
Excipiat, nostri cadet ingens gloria Ponti.
Cretheos Æmonij magno de sanguine Phryxus
Aurea trans pontum, qua Colchidis ora recedit,
Vellera deuexit, Nephelæaq; deinde sacrauit.
Dona tibi, o genitor, proliq; tuenda reliquit
Nostræ, vt Thessalico raperentur ab hospite furtim
Scilicet, atq; aurum Æsonias veheretur ad vrbes,
Multaq; prætereа sileo ludibria templis
Facta meis, serua hunc populum. nam cætera tali
Pensabis dono, Scythiamq; his disiice flammis,
Atque iter ad Manes calcatum Acherusia pande
Limina, & horrisonas sub tartara merge sagittas,
Hostilesq; incende rates, aut obrue Ponto:
Vel si te pietas retinet, fac desinat armis
Hoc genus infandum, regnumq; reuisat auitum,
Atq; pharetrigeræ referant sua signa cohortes
Ad Tanain, tristemq; iram compescat Amartes.
Talia sic fantem, solio tunc Iuppiter alto
Excipit omnipotens: fatis vrgentibus instat
Vrbi summa dies, & ineluctabile tempus.
Non longe cladis meta est. nec Delphica tantum
Oppida disiicient, sed nostro oracula templo
Rapta quoque, & summo lugebunt vertice sellæ.
Non erit Arcadiæ locus integer, omnia flammæ
Consument Scythicæ, bimarisq; arsura Corinthus,
Ictibus æthereas prosterni ingentibus arces
Cernet, & æquari Pelopis tecta alta superbi
(Infandum visu) mediis iam Cycladas vndis
Aspicies, Delumq; tuam, Myconemq; cremari,
Igneq; Riphæo trepidam fumare Lebynthum.
Hæc multos olim gens regnatura per annos,
Donec vi armis ferox magno Germanica pubes
Seruiet Austriadum generi, quo sanguine cretus
Trans Hypanin, vltraq; feret victricia Thulem
Signa triumphatam, & Scythico dominabitur orbi,

Ventura

Thessalicas ab Æsone, cuius multa mentio apud Ouidium in Transformat. *Calcatum iter Acherusia pande limina*] In ora Pontica specus est Acherusius ad manes peruius, autores Mela, Plinius, Solinus, Ammianus. Nomen sumptum ab a, sine, & cheron, lætitia. quod locus is, quo per Acherusium specum iter est, sit omni penitus lætitia vacans. Est & Italiæ palus Acherusia, prope Puteolos & Cumas, propter Herculem, Theseum, & Pyrithoum, quos ad inferos descendisse crediderunt antiqui. *Vel si te pietas retinet*] Correptio est figura nota. *Amartes*] Pro Amurates, & non legendum amantes. De hoc Amurate Syluius multa meminit. *Excipit omnipotens*] Iouis vaticinium futuri Imperij Turcarum. *Delphica oppida*] Vt Byzantium a Byze iubente Apolline conditum. *Nostra oracula*] Quanto in precio Delphicum fuerit oraculum, Herodotus ostẽdit. *Sellæ*] Meminit pluribus Strabo huius oraculi, item Lucanus.

***Hæc multos olim*]** Dicit duraturum Turcarum Imperium vsque ad tempora Maximiliani Cæs. a quo postea delebuntur. ***Lydius pastor*]** Leonem Pontificem Maximum significat, qui nunc post Iulium Secundum Ecclesiæ

Ventura hæc terris, hominum cum pastor habenas
Lydius excipies, nec non Pallantidos arcis
Sceptra Leo, & sancto Latialem numine Romam
Sublimem efficies, votisque vocabere terris.
Hæc ait, & magno nutu aurea sydera torquet,
Perque polum incedens stellis ardentibus, imas
Despiciens terras, Irim Thaumantida ab alto
AEthere demisit, tetramque alimenta referre
Imperat in nubem vndarum, volat ipse tricuspi
Fulmineus, tonitrusque ciet, ruit igneus æther,
Totaque pulsantur piceis Byzantia nimbis
Mœnia, & horrificis Boreas circum euolat alis,
Et defrænatis voluuntur cursibus amnes,
Instat tempestas oculis & grandinis horror.
Pugnabant cæci, & nubis clauduntur amictu,
Deseritur pugna, & curuo se littore condunt.
Humentes Scythiæ populi, postesque reuulsos,
AErataque minas nutantes mole relinquunt.
Interea nox atra polo surgentibus astris
Ingruit, & fessos dulcis sopor alligat artus.
Stant muro excubiæ, Rexque alta in nocte quieti
Se dedit, & somno curas mulcebat inanes.
Mopsopia, vt perhibent, curru deuectus ab vrbe
Triptolemus, cælo sacratos impulit angues,
Dona ferens Cereris, Scythicas iam desuper vrbes,
Et pontum geminos deflexerat axe iugales.
Sceptra loci & regnum tunc Rex crudelis habebat
Lyncus, & hospitio venientem suscipit amplo.
Inuidet inuentis, & nocte silentibus vmbris
Ferro hostem aggreditur, celeri scelus hausit olympo
Alma Ceres, Regemq; noua indignata figura
Induit. illum acri compensans lumine curru
Bacchus pampineo, frænatam in Nebrida versum
Alligat, inuaditq; Indos, vbi cornua tollens
Nigra corymbifero victor ciet agmina Mero.
Ille odium Cererem Scythicum contra impulit almam.
Exercere genus lucentem qualis Eleusim
Deuehitur curru, sertisq; recentibus ornat
Spiciferum caput, & geminos agit alta dracones.
Talem sese offert, & Regem nocte sepultum
Inuadit dictis: tu nunc agis ocia somno
Fatorum ignarus, Byzantique immemor vrbis.
Surge age, nam terris cum crastina fulserit hora
Collucere faces, & mœnia capta videbis.
Dixerat, & tenues subito delapsa per auras
Multa super fatis cunctantem, & multa parantem
Poscere, deseruit, visa est quoque ab æquore summo
Cærulea in somnis affari talibus Helle:
Heu fuge direptas terras, fuge littora Ponti,
Multaq; præterea superum portenta Deorum
Suprema vnde dies, vrbisque miserrima cædes
Agnosci poterat. trepidus Rex protinus alto
Desilit lecto, & medias parat ire per vmbras,
Cum subito excelsa penitus micat ignis ab arce,
Summaq; fumantes rapiunt incendia turres.

Ecclesiæ præest, a Capnione in nuncupatoria quadam epistola & Erasmo in Chiliadibus, tum aliis locis plurib. laudatus. *Pallantidos arcis*] Romanæ a Pallante Euandri filio, siue a Pallantio oppido Arcadiæ, vt Solinus & Halicarnassæus sentiunt. *Inanes curas*] Propter necessariam fati voluntatem. *Mopsopia, vt perhibent*] Orditur fabulam Triptolemi & Lyncis Regis Persarum, quæ est apud Ouidium in Trāsformationibus. Animaduertendum quod Lyncus dixit, & non Lynx, vt alij: ad differentiam puto inter regis nomen & animalis. Innuit autem Cererem adhuc memorē antiqui odij in Scythas, admonere Regem in somnis de futura clade. *Celeri scelus hausit olympo*] Id est, vidit. Maro, *Hauriat hunc oculis ignem crudelis ab alto Dardanus.* Annotatiuncula in margine indicat, cur dixerit *celeri olympo*, nempe ad Lunæ naturam respiciens, quę & Ceres dicitur, quam rem Macrobius abūde tractat, & Maronis interpretes tangunt, super his verbis: *Vos o clarissima mundi lumina Liber & alma Ceres. Illum acri compensans lumine*] Confusus ordo, vt est illud Maronis, *mediisque in fluctibus aras saxa vocant Itali.* Notarunt Seruius & Quintilianus. Est autem constructio. Bacchus compēsans acri lumine, scilicet, Lyncum. *Versum*] Id est, mutatum. *In Nebrida frænatam*] Hoc est, alligatam fræno currui Bacchico. Illum inquam alligat Bacchus. *Curru pampineo*] Pro curru. *Inuaditq; Indos, Corymbifero Mero*] Mons est in India, vbi altus Bacch⁹ fuit. Vnde, vt ait Pomponius, locus fabulę datus Iouem Bacchū in femore aluisse. Nam per hoc nomē Græci femur etiā significant. Abundare illum Corymbis, ait Plinius. *Lucentem Eleusim*] Propter sacra nocturna, quæ facibus accensis fiebant, vt diximus superius. *Dracones*] Vehi Draconibus Ceres fingitur, propter Lunæ varios circūflexosque meatus. *Helle*] Phryxi soror, quæ in pontum cadens mari nomen dedit Hellespontus. Fingit hanc quoq; velut numen vicini maris Regem de fuga admonuisse.

Talia cunctanti Regi, Melanius Arcas
Hostis habet muros, inquit. vidi ipse, refracto
Belli ferratos diuelli cardine postes.
Sic ait, & tenebris pauidum se miscuit atris.
Interea armorum sonitus clarescit, & vrbem
Horror habet, veluti cum Pergama celsa tenebant
Thersandrus, Pyrrhusq; ferox, & dirus Vlysses
Teucrorum imperium iuratum transtulit Argos,
Vndique stricta acies, hinc Vali, & Sarmata ferro
Incumbunt, Cottæque fremunt, gaudentq; cruore
Iaxamatæ, Chalybesq; ruunt, Neuriq; luporum
Pellibus horrentes, Phyliræq;, rudesq; Satarchæ
Byzeresque feri, & peltis decertat Amazon.
Parte alia trepidos inuadit Iberia ciues,
Atq; Albana cohors, Nomadumq; exercitus omnis
Funditur, & rapidis non defuit ira Cohatris,
Irrumpuntq; omnes, cæduntur limine primo
Portarum excubiæ, resonant clamoribus vndæ.
Discurrunt passis matresque, nurusque capillis,
Et natis comitata cohors infantibus ibat
Per tenebras, perq; arma virum, Scythicasque sagittas.
Vrbs ruit in flammas, miserorum corpora passim
Cæduntur, rapiturque adytis Byzantia gaza.
Eoo interea surgebat lumine Titan,
Augetur passim cædes, vasto omnia luctu
Complentur, fugiuntque omnes, & lata viarum
Constipantq; Scythæ, & strictis mucronibus instant
Fulminei. haud aliter rabies infanda luporum
Ieiuna compulsa fame, stat faucibus atris
Atque inhiat prædæ, & pecora inter inertia sæuit.
Iam Byzantiaci properabat ad alta Tyranni
Atria Salmoneus, Scythica stipante caterua.
Quem simul atque amplo venientem a limine vidit
Rex, fugit, inque domus sese penetralibus abdit.
Fama Charisthenium bello flagrante Mycenas
Armata misisse manu, Ienonemq; Pyræum
Iunxisse & bello, quo non Taulantius oris
Vir fuit in patriis, & pace animosior alter.
Hi duo vestibulum Regis, vastamque silentes
Portam adseruabant, etenim te subtrahis illa
Fœde Ligur pugna, nec fusi sanguinis vltor
Iustiniane fugis, tum luce coruscus ahena
Orchasque, Polemonque ferox, & dirus Amartes
Tela parant, limenque petunt, & sanguine tincti
Threicio insultant portis, illi horrida contra
Arma retundentes, hostes a limine pellunt.
Vtque feræ telis circum stridentibus vltro
Incumbunt ferro, & quanto magis ingruit hostis
Mucrone infesto, iis tanto magis effurit ira.

Interea armorum, Thersandrus, Pyrrhusque ferox, & dirus Vlysses] De his Maro in secundo. Scribas dirus sine y. Nam dirus dicitur Deorum ira missus. ***Iuratum transtulit Argos***] Argiui in Aulide portu iurarunt euersionem Troiæ. Maro, ***Non ego cum Danais Troianam euertere gẽtem Aulide iuraui.*** ***Rapitur Byzantia gaza***] Vt inferius referam. ***Iam Byzantiaci***] Apud Syluium & qui expugnationis huius seriem per literas posteritati dederunt, aliter inuenio, qui dicunt duos milites, Græcum alterum Theophilum Palæologum, alterum Dalmatam Ioannem pro portis murorum vrbis diu solos Turcarum impetum sustinuisse. Bartolinus tamen dicit ante fores regiæ domus necatos.

Penetralibus abdit] Veritas historiæ habet, vt Syluius scribit, Græcorum Imperatorem cum non vt regem decuit, pugnaret, sed fugeret, in ipsis portæ angustiis cecidisse, tum oppressum calcatumque obiuisse.

Fama Charisthenium] Hoc nomen immutatum est a Poeta. ***Ienonem***] Pro Ioannem, mollitum est hoc nomen, vt annotatiuncula in margine testatur. ***Pyræum***] Illyricum, Dalmatã. Pyræi enim populi sunt Illyrici, vel proximi Illyricis Liburnis Istris, vt est apud Melam. Illyricas gentes, si Syluio fidem damus nostra ętas Sclauos appellat, & alij Bosnẽses, alij Dalmatæ, alij Croatij, Istri, Carnique nũcupantur. Cæterum Sclauorum nomen latissime parere ostendit autor Chronicorum regni Polonorum.

Taulantius] Et Taulantij inter Illyricos populos numerantur, quorum meminit etiam Lucanus. ***Fœde Ligur pugna***] Designat Ioannem Iustinianũ, apud Ianuam Ligurũ Metropolim nobili loco natum, qui in hac pugna vulneratus, vbi fluitare sanguinem suum animaduertit, clam sese pugnæ subtraxit, cumq; in Peram diuertisset, inde Chium nauigauit, ibique seu vulnere, seu mœstitia morbum incidens inglorius vitam finiuit. Felix si in ipsis Bysantij mœnibus animam exhalasset, inquit Syluius.

Dij quibus hãc vrbem, iunctumq; Propontida Thracũ
Mens fuerat Regi externis defendere bellis,

Dij quibus hanc vrbem] Exclamatio pathetica. ***Alter Thissagetas, qui dudum***] Id est, paulo ante, vt significet

Cur

& hos

Cur æquis summo hæc oculis spectatis olympo.
Iamque Charisthenius madido sudantia tabo
Tela vibrat, roratque effusi sanguinis vnda.
Ipse pharetrigeras impellit in arma cateruas
Salmoneus, Periphasque simul, solumque petebant
Marte Charisthenium, nec cedit Achaicus ardor,
Sed contra ignauum violentius increpat hostem,
Milleque iam fracto pendent vmbone sagittæ.
Interea ille ardens crudum Pythoenta, Lycumque
Setigerum, & longo pugnantem Amythaona cæstu
Ense necat, vomit ille animam, Ladumque Agathyrsa
Matre satum obtruncat. nec segnior ante Pyræus
Pugnat, & infanda prosternit cæde ruentes
Sauromatas, fractoque expellit Amazona baltheo
Alter Thissagetas (qui dudum e rupibus altis
Proruerant) iam victor agit, Taberenaque fundit
Agmina, Brachatumque Gyan, cui Pythia mater
Ingessit stimulos, quæ Ponti effascinat hircos.
Voluit humi, mœstumque Thagen agit obuius ensi
Quisque animam, fusoque madent in sanguine postes.
Quantum Martis amor crescit, violentaq; surgit
Impacata fames pugnæ, tantum horrida cædes
Augetur, ruit Argolicus iam fulminis instar
Impetus, aut quando gelidi fumantia Pindi
Alta ruens quercus diuellit saxa, nemusque
Prosternit, vastoque resultant antra fragore.
Ecce autem armipotens magno cum turbine Amartes
Arguit ignauam pugnam, telumque trabale
Torquet in aduersos hostes, fremituque sonoro
Id volat, & triplici insidit ferale cruenti
Ære Charistheni, taurique ingentia findit
Tergora, & effracti clypei mora scinditur ærea.
Ilicet atra repens descendit ad inguina pestis,
Perculit & vires, animamque inuasit Achiui.
Ille cadit moribundus humi, sociumque requirit
Lumine, & vltorem poscit necis. alta Pyræum
Ira dolorque rapit, miseri iam pallida fato
Ora tegit clypeo, vibrataq; tela repellens,
Argolicos Manes iterumque, iterumque querelas
Nominat ingeminans, & funus deflet amici.
Ac subito vt tygrim catulos rapientibus Indis
Ira agit impatiens, volucremq; impellit in hostem.
In turmas ruit, & Sibyna crudescit acuta,
Authoremque necis quærit Taulantia proles,
Nec mora, terrifico ceu turbine voluitur Auster,
Ingruit & Ponto, & motas circumtonat vndas,
Crescit Amastriaco violentior ira Tyranno,
Atque coruscanti telo furibundus Amartes
Stat contra, sed postquam nequicquam horridus hostem
Inuadit, frustraque suos prædestinat ictus.
Saxum ingens, quod forte via sub turribus altis
Deciderat, rapuit, nixusque per aera torquet.
Heu fatum inuisum, fremit & persibilat auras
Pondus, quaque ori mentum coniungitur imo
Irruit hostile, & fractis furit ossibus, ille

& hos ad bellum descendisse, de quibus superius in relatione aliarum gẽtium nullam fecerat mentionem. Hi sunt vicini Turcis, Mela tradente.

Brachatum] More Sarmatarum brachis opertum. *Effascinat hircos*] Ostendit in matre fuisse vim effascinãdi, cum dicat hircos effascinare solitam. Effascinationem in teneris animantibus pollere ex Marone colligitur, vbi ait, *Nescio quis teneros oculis mihi fascinat agnos*. tamen posse adultos partus etiã effascinari autores habes Pliniũ & Solinũ. Interpres Pauli in Epistola ad Galatas hoc verbo vsus est, quo vero sensu Erasmus indicat.

Resultant antra fragore] Cacephatos est, vt illud Maronis, & Dorica castra. Nescio an de industria Poeta id fecerit, vt fragor etiam in versu sentiretur.

Ecce autem armipotens Amartes] Veritas historiæ id Maometi tribuit, qui defuncto Amurate gubernacula regni adeptus est. *Sibyna*] Genus teli quod Illyricis & Liburnis in vsu fuit, autor est Ennius, vt est apud Sextum Pompeium. *Felices animæ*] Color sumptus a Marone in morte Nisi & Euryali. *Byzantia gaza*] Sunt enim, vt Syluius scribit, Inuenti non pauci thesauri, quos in ipso belli principio infelices suffoderunt ciues, quibus si pro defensione vrbis vsi fuissent, suã fortasse vitam & patriæ libertatẽ seruassent. Coacti autem serui verberibus & tormentis dominorum abdita scrutari & eruere. *Supellex*] Etiam eodem Syluio autore. Templum Sophiæ Iustiniani Cæsaris opus, toto orbe famosum, & cui alterum comparari nequeat, nudatum sacra suppellectile, ad omnes spurcitias patuit: ossa martyrũ quæ fuerant in illa vrbe preciosissima canibus obiecta & suibus, sanctorũ imagines aut luto fœdatæ, aut ferro deletæ: Altaria diruta, in tẽplis ipsis aut lupanaria meretricum facta, aut equorum stabula. Idem scribit, vt Seruatoris nostri simulacrum irrisum, atque iterum cruci fuerit affixum.

Vt moriens sua fata videt, pallentis amici
Desuper incubuit corpus, sic deinde quieuit.
Felices animæ dum Cæsar, & Austrius orbis
Progenies reget Imperium, Rhenusque bicornis
Seruiet, & dominos rerum visura nepotes
Transferet in cælum nostros Germania diuos,
Fama per ora virum, tenuesque volabit ad auras.
Nec mora conuellunt postes, longa atria lustrant
Porticibus vacuis, Byzantia gaza, supellex,
Thraicijque patent luxus, rapiuntur ab hoste
Regis opes, Scythicæque aperitur curia turmæ.
Ecce cruentatis manibus iam cæde recenti
Raptabat regem Salmoneus, fœdaque tabo
Ora, & purpureo concretos sanguine crines.
Ante fores limenque locat (miserabile visu)
Exanimum corpus, spoliatque, & Regis ademptas
Exuuias ostentat ouans, quatit omnia, & altum
Vociferans volat in cædem, ceu vertice torrens
Alpino ruit, & vasto cum murmure syluas
Abstrahit ingentes, & saxa sonantia torquet.
Vndique conueniunt matres, & pectora plangunt
Innuptæ puerique, & fœmineo vlulatu
Hellespontiaci resonabant æquora Ponti.
Fit passim cædes, Turcæ dominantur in vrbe.
Sic placitum superis, iam summa incendia turres
Aureaque insiliunt lambentes sydera flammæ
Perque domos, perque alta ducum pallatia; & vrbem
Ignis abit, teter per multa volumina fumus
Euolat, & qua non poterat Vulcania pestis
Ire, tenent gladij, Scythicusque intermicat ensis,
Tela parata neci, nulli parsum, accipit omnes
Atra dies, fœdos nisi qui seruantur in vsus.
Exitus hic vrbis, iam fama per aera pennis
Præpetibus volat, & Thracum sublimior vrbes
Emathiamque petit, veloxque per oppida fertur
Dorica, & afflatu Pelopæas territat vrbes.
Mox abit in nubes, & iam super æquora magno
Remigio alarum propellitur, omnia miscet,
Tercentumque tonat linguis, Asiamque pauentem
Sermone inuadit vario, pauidasq; per aures
Infandum canit excidium, lacerata capillis
Ingemit, & diro funestat murmure terras.
Tunc subito capere arma viri, portasque nouare
Vrbibus, & celsas implere molaribus arces,
Armaque pars senio, & rubigine pallida tetra
Expoliunt, raptor tanquam prope mœnia Amartes
Afforet, atque Asiæ diffunderet agmina campis.
Nunc me Pazeites, nec non vocat alter Amartes,
Hunniadisq; fugam, & rorantes sanguine Varnas
Mens agitat, gestitque animus per vulnera ferri
Europæ, & toto seriem deducere bello.
Moles longa retro est, Taberenæ fulmina, & vltra
Excitas Tanaim gentes & bella canemus
Horrida? palmifera præformidante Damasco?
His igitur, ne longa sequar primordia rerum,

Hisma-

Turmæ] Erat enim victorum infinitus numerus, quorũ impetu in ingressu portæ octingenti circiter milites ex Latinis Græcisque periere.

Ecce cruentatis] &c. *Raptabat regem Salmoneus*] Id fingit Poeta. Nã Imperator, vt diximus, dum fugeret, oppressus est. *Nulli parsum, accipit omnes Atra dies, fœdos nisi qui seruantur in vsus*] Sic Syluius. Non dignitas, non ætas, non sexus quemquam protegebat. Stupra cędibus, cædes stupris miscebantur. Senes exacta ætate, fœminas viles ad prædam in ludibrium trahebant. Vbi adulta virgo, aut quis forma conspicuus incidisset in manus rapientium, diuulsus. *Atra dies*] Inauspicata, secũdum veterum superstitionem, cuius meminit Plinius lib. septimo, cap. quadragesimo, & Erasmus Centuria quinta primæ Chiliadis. *Pelopæas*] Id est, Peloponessiacas. *Pauidasque per aures*] Lege timidasque per aures. *Nunc me Pazeites*] Innuit se trahi quodammodo ad canendum de reliquis Turcarum tyrannis, nisi absterreret eum rerum moles. Pazaites duos inuenio, alterũ, qui patri Amurati eius nominis primo, nam & duo Amurates fuere, vt Poeta quoq; indicat, successit, Thraciam Mesiamq; magna ex parte subegit maiora facile consecuturus, si per eius infelicem exitum licuisset, quẽ si forte requiris, apud Syluiũ inuenies. Alterum filiũ Mahometis expugnatoris Bysantij.

Nunc me Pazeites, nec non vocat alter Amartes] Duos quoque lego Amurates. alterum filium Orcanis, cuius superius mentio facta est, alterum filium non eius quidem, qui Constãtinopolim expugnauit, sed alterius Mahometis, qui fratri Mosi sine liberis extincto successit. Poeta tamen ficte, vt admonuimus, alteri Amurati tribuit

Hismariæ pereunt vrbes, Orpheaque quondam
Sithonis, & patulos longis vlulatibus agros
Bistoniæ replent matres, serpitque ruina
Per Macedum campos, & summo vertice pastor
Horruit Orbeli, nec non & Æantia pubes
Et Libethra suis Scythiam male vidit & vndis,
Ossa ingens, Pindus, Lapytharum a sedibus Othrys
Euulsus, Nymphas seuus Bæbeidas horror
Armorum, & clades viridantem perculit Orcon.
Nec te Triptolemi serpens defendit Eleusis,
Non Argis quondam belli, non fama Mycenis
Profuit antiqui, nec Liber & Herculis ira
Ingentes Thebas, Cadmæaque mœnia iuuit,
Iam declamatus Bromio aduentante Cythæron
Deseritur sacris, atque exululata relinquunt.
Nota triennales trepidantes Orgya Bacchæ.
Hinc furor Arcadiam & gelidi delubra Lycæi
Inuasit, Pholoemque, & nymphas nonacrinas,
Pisæasque vrbes, & in oppida Achaica fertur
Infandus furor, & nondum vana mistus Enipeus
Alphæo expauit, turbatique Elide ludi.
Quid Pelopis tecta alta canam? Bimarisque Corinthi
Isthmon, & euictæ miserandas Helladis vrbes?
Quo me Cyrrha rapis? quo me Cephissus, & vnda
Castalius sacra? & vocales carmine Delphi?
Non Athamanteæ cladem Calidonis, & amnem
Athracium Ionij maculantem sanguine littus
Dissimulabo, nec exhaustum iam Marte prophano
Leucatenque, Argosque, & Acarnano Acheloo
Vincula coniecta, & frenatas Pontibus vndas.

tribuit expugnationem vrbis Bysantij. *Hunyadisque fugam*] Nomen illi Ioannes erat, natione Walachus haud claro sanguine ortus: verum vir magno animo, dextro ingenio, & virtutis amator. Hic, vt Syluius meminit, Ladislai partes in Hungaria secutus, ingentes Hũgarorum & Polonorum copias fudit, primusq; omnium apud Hungaros Turcorum acies & frangi, & vinci posse monstrauit. *Varnæ*] Locus ingẽtis stragis a Turcis nostris illatæ, duce Amurate secundo. Ex hac pugna Hunyades, vt peritus rei militaris fatum prædixerat, non creditus sese ante finem pugnæ in tutum recepit, vt ait Volaterranus. Et idcirco dixit *Hunyadis fugam*. Huius pugnæ seriem Syluius scribit, qui & autor est Amuratem victorem interrogatum, quid nam tristior esset victis iam hostibus, respondisse: Nollem hoc modo sæpius vincere. *Taberena ne fulmina*] Tamberlanum intelligit a Tabernis, vt Scholium declarat, Asiaticis oriundum; alludens ad nomen. alij tamen Tartarum, siue e Turcarum genere fuisse volunt. verum quisquis is fuerit, proditum est hunc Tamberlanum decies cẽtena millia hominum in castris habuisse, de cuius triplici tẽtorio extat caput primum apud Crinitum de honesta disciplina libro primo. Dixit autem fulmina respiciens ad id quod Tamberlanes iactitare solebat, nempe se Dei esse iram. Nec verbo res defuit. crudelissimus enim Tyrannus plures Asiæ vrbes deleuit, homines tanquam pecora trucidauit. Adde quod Pazaitem, cuius paulo ante memini, vinctum prandens, quasi canem sub mensa sua commedere iussit, ascensurus equum, eo tanquam scabello vsus est. *Damasco*] Hanc nobilissimam Syriæ vrbem diripuit atque incendit. Syluio teste. De Damasco lege Plinium capite decimo octauo, libri quinti. *Sithonis*] Thracia. *Orphea*] Ab Orpheo qui Thrax fuit. Recenset autem ordine prouincias & vrbes Turcico Imperio subactas. *Macedum campos*] Hi latissime patent, plures enim continet regiones, quas Mela nominat. *Pastor Orbeli*] Mons Thraciæ, vbi Orpheus habitauit. *Nec non & Æantia pubes*] Ab Æante amne Macedonum iuxta Apolloniam. meminit eius Strabo libro sexto & septimo. Mela item in Macedonia. *Libethra*] Cantatissimus fons Libethrus, quem præsidium poetarum Solinus appellat, hinc a poetis Libethrides Musæ appellantur. Lege Seruium super septima Ecloga. Strabo autem nono Geographiæ lib. Libethrum dicit esse nympharum antrum & speluncam quandam. *Ossa ingens, Pindus*] Nostro, ait Syluius, tempore nobilissimi montes Olympus, Pieris, & Ossa. Pindus insuper & Othrys Lapytharum quondam sedes Turcorum Imperio parent, penes quos quinque & septuaginta vrbes fuisse olim Plinius affirmat. *Nymphas Bebeidas*] Meminit Bebæi fontis Ouidius in transformationibus: item Plinius & Hermolaus in emendationibus. *Orcon*] Lucanus Tytaresum nominat libro sexto. Ferunt hunc amnem in Peneum descendere, quem admissum non recipiat, sed olei modo supernatantem breui spacio portatum abdicet. *Nec te defendit Eleusis*] Sensus est, Non incusserunt timorem, quia Ceres & Triptolemus dicantur habere serpentes, quibus vehantur. *Antiqui belli*] Quod gesserunt contra Troianos. *Liber & Herculis ira*] Vterque Thebanus fuit, alter Semeles, alter Alcmenæ ex Ioue filius. Iram autem accipe pro indignatione, qua in domandis monstris afficiebatur, adeoque bili obnoxium ferunt, vt comitialem morbum pateretur, qui ab eo Herculanæus est appellatus, seu potius referas ad furorem, quem astu Iunonis concæpit, filiosque suos esse hostes arbitratus interemit. Vnde Senecæ est tragœdia, Hercules furens. *Iam declamatus Cythæron*] Sententia est, inuadentibus Turcis, & omnia deuastantibus deseruntur sacra Bacchi, quæ a Mænadibus in monte Cythærone fieri consueuerant. *Orgia*] Sic cum i latino scribendum, alij a verbo græco, quod furorem significat, alij a montibus, in quibus sacrificia fiebant, dicta putant. *Vocales carmine Delphi*] Propter oraculum Delphicum.

Nec metam Europæ tantorum habitura malorum,
Sed transuecta fretum gens cultu asperrima & armis,
Angustas iterum fauces, Asiamque pauentem
Inuadit bello, rapitur Chalcedonis ara,
Sacra Ioui magno, positumque ab Iasone templum
Bithynæque vrbes, Nymphæque rapacibus vndis
Ascanio fugere lacu, Mysique, Phrygesque,
Inde etiam Ionias manauit pestis ad vrbes,
Quas nec tutata est pereuntes Latmia Phœbe,
Branchiadæque arcus, nec Amazonis ara Dianæ,
Quid Cares memorem? quos ire per arma furentes
Bubasides videre nurus. quid Marte reuulsum
Et Cragon, & Lymiren, & Xanthon, & horrida Vatis
Templa Dei? quot vos positæ super æquora Naxos,
Dulichiumque, Sameque, & syluis densa Zacynthos,
Neritos, & Chalcis, Siphnusque, & parua Seriphos
Perpessæ clades? saxi Paros inclyta vena
Iam gemit, & Gyaros, Strophades, viridesque Donyssa,
Insulaque altisonis quot fluctibus astrepit AEgon.

Nec metam Europæ] Hactenus de Europæ regionibus, quas Turcæ occuparunt, nunc de Asiaticis. *Rapacibus vndis*] Propter Iollam Herculis ibi raptum, vt cecinit Valerius Flaccus. *Branchiadæque arcus*] Id est, Apollinis ab oraculo dicto olim Branchidæ, nunc Didymi autor est Pomponius, a Brancho Apollinis Cathamito, cuius Lucianus meminit in dialogo Amoris & Iouis. *Amazonis ara*] Patronymice protulit Amazonis Amazonidos. Templum Dianæ Ephesiæ intelligit ab Amazonib. conditum. vulgata sunt quæ de hoc scribunt Strabo, Plinius, Solinus. *Latma Phœbe*] A monte Latmo Ioniæ, fabula nobili. *Bubasides videre nurus*] Id est, Cariæ mulieres, vt est apud Ouidium in Transformationibus, Pomponius Bubessum dicit, non Bubasum geminato ss. *Horrida*] Propter religionem templi, quæ introeuntibus horrorem gignat. *Cragon*] Montem Lyciæ. *Lymiren*] Oppidum & flumen illic.

Xanthon] Hanc Strabo inter sex maximas Lyciæ ciuitates connumerat. Plinius testatur tempore suo fuisse sex & triginta, cum olim septuaginta fuerint. Sunt eodem nomine duo fluuij, alter Lyciæ, alter Phrygiæ. Ergo lapsus est Volscus interpres Heroidum Ouidij, dicens, Xanthi fontes esse inter Telmessum & Pataram Lyciæ vrbes, misce rique cum Simoente. *Dei*] Apollinis Patarei, cuius oraculum celebre fuit vanæ gentilium superstitioni. *Quot vos positæ*] Demonstratis Europa & Asia a Turcis occupatis, nunc ad insulas Ægæi descendit. *Syluis densa Zacynthos*] Maro nemorosam vocat. *Saxi Paros inclyta vena*] Ob marmor Parium cantatissimum, de quo multa Plinius:

Quare agite o proceres, & tu Germanice Cæsar
Trans Pontum, Scythiamque, atque hymbribus obruta regna
Pergite, & Armenias olim frænate sagittas.
Iam video Euphratem descendere, & agmina Tauro,
Assyriamque, & bello altum exardere Niphatem,
Et festinantem nostros Babylona triumphos
Et rapere, & raptas Eoa ad littora prædas
Vertentem, Casiumque Iouem, Byblonque, Tyrumque,
Sidonem, & Libanum externis seruire tyrannis.
Quin etiam per agros palma fragrantis Idumes
Chaldæa venere manus, sæuitque cruenta
Sacra Palæstinæ, & memoranda per oppida Memphis.
Hosti præda sumus, iam fulget Maurus in armis,
Pugnacesque manus contra mouet astrifer Atlas.
Quod si vestra genus mora debellare superbum,
Et defrænatas longe propellere gentes,
In patrias venient sedes, gelidasque per Alpes
Signa ferent, legesque dabunt, etiam ne videbis
Persarum, Europæ gentem Sophytida tellus
Nauibus AEgæo infestis? quando ergo erit olim
Tempus vt Austriadum tremat Africa terra tumultu,
Atque iterum pontem ferat indignatus Araxes?
Dixit, & inflammatum animum mentesque reliquit
Heroum, curua pulsans testudine Enipeus.
Pars cupit Hyrcano bellum exercere sub Oxo,
Pars celerem Armeniæ confestim inuisere Tigrim,
Horridaque armigeris pulsare Artaxata signis.
Pars Scythicas spectare plagas, hic ire per vstos

Quare agite] Hortatio ad Cæsarem, & reliquos Principes, vt maturēt expeditionem Turcicam. *Armenias olim frænate sagittas*] Sic legendum iuxta emendatius exemplar, olim, pro belli, hoc est, iam vt apud Papinium in Achilleide, *Olim dolet altera vinci.* *Nyphatem*] Hic mons dirimit ab Armenia Assyriam. *Casiumq. Iouem*] A Casio monte Arabiæ, cuius meminerunt Solinus & Mela. Illic olim Ioui delubrum fuit, nunc prope locus est Pompei Magni sepulchro inclytus. Reperio etiam alterum eodem nomine montem in Seleucia proximum Antiochiæ. *Byblon*] Nunc, vt quibusdam placet, Gibeleth nuncupatur. Plura de ea vrbe Stephanus. Byblon a iunci copia, quem Græci byblum appellant, nominatam putent. *Externis seruire tyrannis*] Quasi dicat, repetenda hæc armis a nobis, tanquam propria, cum antiqui Imperatores militari iure, & longa possessione vendicauerint. *Chaldæa venere manus*] Babylonia Chaldęorum caput, vt inquit Solinus, nunc sub Persarum Imperio regitur. Babyloniam ergo quę ad alteram Nili ripam est, Chaldæorum Coloniam putauerim ex antiqua Babylone migrantiũ, a Saladino nunc Mahometicæ sectæ, vt ita dicam, Pontifice possidetur.

Ignoti Garamantis agros, pars vincere Mauros.
At iam iam Ægypti Phariis quatere oppida sistris,
Et latratorem telo propellere Anubim,
Bubastimque sacram, & Diua lunaria frontis
Cornua spiciferæ, variisque coloribus Apim
Fœdare, & bello quæsitum inuadere Osirim
Visum aliis, Nilumque alto turbare cadentem.
Dumque huc atque illuc ardor Mauortius errat,
Legati vndisono redeuntes littore Rheni,
Reddita belligero referunt responsa Roberto,
Scilicet hunc pugna & bello contendere malle,
Cedere quam regno, dulcesque relinquere terras.
Nec Martem indictum, & pugnam renuisse nocentem.
Tunc Rex Austriades solio sic orsus ab alto:

Per sacra oppida] Propter natalem locum & sepulchrum Seruatoris nostri Christi. *Etiam ne videbis*] Quasi dicat, hoc tantum restat ad perniciē Europæ, vt Persæ quoque eam inuadant. *Tremat Africa terra tumultu*] Hoc hemistichium extat apud Ciceronem de Oratore ad Quintum fratrem libro tertio. *Pontem ferat indignatus Araxes*] Sic etiam Maro dixit. *Latratorem Anubim*] Et Maro quoque ait, *Latrator Anubis*, de quo Diodorus. Nec parum multa prodidit Herodotus de Ægyptiorum sacris & moribus. *Bubastim*] Vt apud Melam legitur, non Bubasta. *Et diua Lunaria frontis Cornua spicifera*] Id est, visum aliis fœdare cornua lunaria frontis Diuæ spiciferæ, id est, Cereris. Hunc declarant locum verba, quæ Lactantius interpres Papinij scribit super hoc versu in Thebaide. *Variisque coloribus Apim*] Pomponius, *Bos niger certis maculis insignis*. Idem Plinius, idem Solinus tradunt. *Osirim*] Poeta seorsim ponit ab Api boue, cum aliqui sint, qui Apim, Serapim, & Osirim pro eodem accipiāt.

Nilumque alto turbare cadentem] Cataractam Nili intelligit, vbi tantus aquarum fragor est, vt qui ibi habitent, surdi sint, autor est Cicero in libello de Somnio Scipionis. Lucanus item Cataractæ huius meminit. *Legati*] Qui missi describuntur libro secundo.

Magnanimi proceres, quorum mihi cognita virtus,
Sperabam parta iam pace quiescere regnum,
Nosque alio transferre nefas, socialiaque arma
Vertere in externos, patriamque cruore tueri:
Sed quoniam sæui passim inuasere tyranni,
Nullaque raptores tangit pietatis imago
Tantorum facie scelerum, quis temperet iras.
Atque animam timeat mediis effundere in armis?
Qui Scythiam inuadet, rapidumque videbit Orontem,
Et Maurum imbellem vincet Germanicus ensis?
Quandoquidem sunt bella domi? iam perfidus hostis
Occupat Europam, Libycas tenet anchora puppes
Littus ad Hispanum, querimur: vellemus in armis
Illico perfremere, & populos superare furentes,
Ii longe a patriis absunt regionibus, Acer
Hostis adest, vestrasque potens sibi vendicat vrbes.
Quid vos par facere est? non extera quærere regna
Nunc opus: at iusto patriam defendere Marte,
Libera quæ simul atque erit, & pietate suorum
Defensum Imperium, Tanais timet, ipsaque supplex
Se debet Babylon, nec plus se nubifer Atlas
Armabit, verretque hostilibus æquora remis.
O genus armipotens superis gratissima proles,
Desidia ne animi tanta? consuetaque bello
Pectora mollescunt? perstet sententia vestro
Et regno, patriæque, penatibus, & sacris Diis
Consuluisse prius, varias quam quærere terras
Increbrescat amor, stat Pallatinus in alta
Arce ferox, nostrisque inhiat violentior aruis.
Nec quemquam timet, & iam formidabile bellum
Illum oratores referunt, pugnamque futuram
Moliri impauidum, ac frustra repetuntur ab illo
Nostras quas tenuit sedes, Hagenoia tellus
Testis erit nobis, & iam pridem oppida capta
Antiqua Helsatiæ, vobis quot & abstulit vrbes

Magnanimi proceres] Cæsaris oratio quæ posita est tota in rationibus, quibus probat bella geri non posse, nisi prius domi pax sit. *Qui Scythiam inuadet*] Locus a maiori ad minus. *Patriam defendere*] Vim hostium à liberis, ab vxore, a pecore, a domesticis latebris propellere. *Iusto Marte*] Si quidem iure naturæ vim vi repellere fas est. Sed vt id Christiano conueniat, & quatenus decreta patrū, in quibus bellum approbari videtur, recipienda sint, tam vere, quam pie Erasmus disserit Centuria prima Chiliadis quartæ, Adagio primo. *Tanais timet*] Innuit, Si Germanicum nomen concordiam amplecteretur, facile fore, vt totum orbem subiugaret. Idem Campanus in oratione Ratisponens. idem Syluius in Europa, idem Poeta noster in oratione Augustana, idem Huttenus sentiunt. *Et regno*] Probat vendicandam patriæ amore, & Deorum pietate libertatem. Per alterum oppida occupata intelligit, per alterum templa, vt suo loco dicemus. *Stat Pallatinus in alta*] Potentiam Palatini significat. Nec quisquam arbitretur hic detrahi Palatinis. Oportet enim decorum personæ seruari, quod per ꝓsopopœiā fieri necesse est, vt tradunt Cicero & Quintilianus. Quomodo. n. Cæsar animos incitauisset, si Palatinū piū, sibi amicū, ac beneuolum illis dixisset, recitandæ ergo erāt caussæ, quib. animi ad inuidiā excitarētur, etiā si falsę fuissent. Quare admonitos facio Lectores, tātū abesse, vt hic Palatinos notet, vt etiam dubium sit, vtrum maiores sint laudes Cæsaris in

Colligite, atq; vtinam falsum sit, latius acrem
Instruit hic animum, & iam parto, degere nescit
Vestra, nisi hunc contra virtus insurgat, & iram
Arceat, atq; sui regni intra limina cogat.
Præterea quoties tacitas humentibus vmbris
Nox operit terras, visa est regionis imago
Ante oculos nostræ, passos laniata capillos
Sæpe queri, & nigram ferri lachrymosa per auram.
Quin etiam in somnis genitor meus increpat arma,
Abiectasq; Aquilas, & corda infracta timore.
Nec non & Thespis, superum quæ arcana Deorum
Callebat Vates, olim ventura canebat
Excidia, & stragem populis, belloq; peracto
Nos fore victores, & dudum Iuppiter alto
Intonuit læua, sic nos Ioue in arma volente,
In cædes, strictiq; aciem mucronis eamus.
Dixerat, inq; animos pugnæ spirarat amorem:
His accensi omnes Baccho, mensisq; remotis
Stant auidi Martis, vultuq; ferocia corda
Noscere erat, cunctos subit hæc sententia ferro
Cernere, & Arctoo pacem componere mundo.

hoc poemate, an Palatinorum. *Hagenoia tellus*] Oppidum Elsatiæ, dictũ ab Agenore, vt affingit Poeta alibi. quare, si verum esset, dictionem sine spiritu scribendam putarem. *Etiam parto*] Id est, acquisito. Itaque expunge pacto, & repone parto.

Thespis vatis] De qua superius libro secundo.

Arctoo mundo] Id est, Germanico Imperio. Vasta cũ sit prouincia Germania haud immerito alter mundus potest appellari.

LIBRI TERTII FINIS.

ARGVMENTVM
LIBRI QVARTI.

QVARTVS liber gentium populorumque descriptionem habet, & primo Cæsaris gentes enumerat. Inde fœderis Sueuici, quod tripartitum est. In eo enim Principes, Prælati, Ciuitatesque numerantur. Inter ea iuuenis cum baculo de more ad indicendum bellum mittitur. Inde Cæsar in Noricum cum exercitu proficiscitur, vnde Danubiani Numinis oritur in eum indignatio, qui statim flumina in consultationẽ vocat, & per occasionem iugis sexaginta fluuiorum, qui in Danubium exonerantur, descriptio, deque Danubij fonte plura. Sequitur Cæsaris & militum in Danubio pugna, & inde discessus, eiusdemque cum Regina verba de rebus Insubrium: qui mox cũ exercitu in Prischauium agrum profectus, Othoburgium obsedit, inibique pugna varia, sed in primis duellum Cæsaris & OEbali, qui de se multa refert: quorum in auxiliũ Venus & Diana descendunt, clarum vtrinque certamen: sed victa Venus in cœlum aufugit. OEbalus iam iam moriturus, Cæsarem vt se mandet sepulturæ, rogat. Cæsar cum militum furorem composuisset, ad OEbalium corpus proficiscitur, idemque sepulturæ mandat.

AVSTRIADOS LIBER QVARTVS.

DVm gliscit sic ira animis, vulgata potentes
Fama mouet populos, tunc omnes arma capessunt
Illyricæ in primis patrio de more cohortes
Armantur Sibynis, Bacchæ Pucina relinquunt.
Prela Tegestrææ, Natisumque, nouemq; Timaui.
Transcen-

IN AVSTRIADOS LIB. IIII SCHOLIA Iacob. Spiegelij.

DVm gliscit sic ira animis] Sequitur Catalogus gẽtium, quæ Maximiliano militarunt. *Illyrica cohortes*] Propter aliqua oppida, quæ Cęsar in Illyricis tenet, prius a Venetis possessa. Illyrij seu Liburni (inquit capite quinto secũdi lib. Florus) sub extremis Alpium radicibus agunt inter Arsiam

Transcendunt fontes, portusq; arx alta Naonis
Excitur, Carnusq; audax, cui corpus Ibera
Cetra tegit, iuguloque in pugna mussat obeso.

Arsiam & Titium flumen longissime per totum Adriatici maris littus effusi. Lege Plinium cap. vicesimo secundo libr. tertij, & Appianum in Illyrio, qui scribit Polyphemum Cyclopem ex Galatea genuisse Celtum, Illyrium & Gallum, a quibus Celtæ, Illyrij & Galli nomen habent. *Sibynis*] Diximus Ennio autore, vt est apud Sextum Pompeium genus teli fuisse peculiarissimum Illyricis populis. *Pucina prela relinquunt*] Plinius vini Pucini meminit, nunc nos Riboliun appellamus ex Tergesto suauissimum affertur. Sed hi versus sic legendi sunt: *Armantur Sibynis Bacchæ Pucina relinquunt Prela Tegestræa.* Nam Græci Tegestre dicũt, & apud Dionysium legitur *Asty Tegestraon.* Interpres itidem vertit: *Alta Tegestraon postrema mœnia terræ.* Artemidorus autem (vt Stephanus scribit) Tergestrum nominat. Latini *Tergeste* vocãt. vnde noster alibi libro vndecimo *Tergestinos maniplos* dicit. Nam Pomponius, Plinius, Strabo, si sincera est translatio Tergeste scribunt. *Natisum*] Alij dicunt Natisonem. Lege Sabellicum in descriptione patriæ. *Nouemque Timaui Transcendunt fontes*] Nouem enim capitibus exit, vno tamen ostio, mare Adriaticum ingreditur. Maro, *Per ora nouem vasto cum murmure montis It mare preruptum.* *Carnusque audax*] Ni fallor, respexit ad rebellionem Carnorum sub Maximiliano Cæsare, qui Hungatorum exempla secuti sunt, qui paulo ante in Principes viros Pannoniæ conspirarant, tantamque inde cædem editam ferunt, vt diuersis locis supra quadraginta milia cæsa censeantur, tandem victi pœnas luerunt. quare arbitror hunc versum additum postea a Poeta, cum multo ante opus confectũ fuerit, sed non editum. Tumultum hunc, seu mauis seruile bellum in literas retulerunt, & Poeta noster in Itinerario, & Cuspidianus, & Ludouicus Decius in tempora Sigismundi Sarmatarum Regis. *Cetra*] Scuti genus. Maro, *Leuas cetra tegit.* *Iugulo obeso*] Id est, tumenti. omnes enim fere Carni strumis laborant. Dicunt aquarum naturam hoc efficere. Nam author est Albertus noster, qui montes incolunt, frequenter nodosa & strumosa habent colla & guttura, propter aquam talem in eis phlegmaticam superfluitatem generantem.

Inde Carenthani trepidam eduxere phalangem
Villacio, sequiturq; Luentium, & altior illo
Gurcia, quæ varijs pedites emiserat armis.
Quinquaginta Bebras centum delecta iuuentus
Pila gerunt humeris, cæstus fert cætera pubes.
Oppida quid Styriæ memorem? Greciasq; cateruas?
Armigerumq; genus? qua despumant ibus vndis
It Drauus impatiens, & multo fertilis hydro.
Nec mora, disiectis antiqua Celeia muris
Petouioq; ingens (velut indicat alta vetustas)
Arma parant, equitum turmas hæc, illa cohortem
Emittit peditum: sed longe animosior ibat
Belliger Austriades, & mœnia lata Vianæ
Conueniunt circum populi, effusumq; videres
Et Cremesum, Sthaniumq; ferox, & prædia lætos
Rhætia deserere, & Mauternia rura colonos.
Quiq; habitant Cetij summis in collibus vrbes.
Inde Anasina phalanx. primo Styra in agmine secum
Velsinos ducit, simul & Gemunda profundum
Turba lacum, & rupis Traustanidos antra relinquunt,
Et manus Istricola in bellum ruit aspera Lynzo.

Inde Carenthani] Carinthiæ limimites moresq; gentis Syluius in Europa scribit. *Villacio*] *Villach* vulgus appellat, oppidum est famosum, ditione Antistitis Bambergensis. *Luentium*] *Luentz* oppidum intelligit, a quo Vallis ipsa nomen accæpit. *Gurcia*] Hæc clara est sede episcopali, cuius antistes olim inter sacri Imperij proceres numerabatur. *Styriæ oppida*] Et hanc Syluius describit. Oppida recensui libro primo. De Drauo inferius. *Quinquaginta Bebras*] Hoc est, quinquaginta pedites gerẽtes bebras. Bebra autem est teli genus. Nomina & genera telorũ adnotauit diligenter Crinitus, libro tertio & decimo, de honesta disciplina. *Grecasque cateruas*] Sic sine diphthõgo scribendum ab oppido *Gretz.* *Fertilis hydro*] Accolæ fluminis Draui referũt aliquando maximam vim serpẽtium visam in flumine. *Celeia*] Huic comites præfuere patrum nostrorum memoria, quo iure in Austriacam domum abierit libro primo relatum est. Antiquitatem loci referunt veterum Romanorum inscriptiones & monumenta, quorum multa collegimus, dum illic ageret Cæsar Maximilianus. *Petouio*] Nos *Pettau* vocamus, & ipsum oppidum vetustate nobile. *Viana*] Viennæ, vt dicam inferius. *Cremesum*] *Krems.* *Stanium*] *Stain*, oppida Austriæ inferioris ad ripam Danubij. *Rhætia*] Oppidulum *Rhetz* dictum significat, nobile musa Gracchi Pierij, ad quem Celtes noster elegãs in mores aulicos scripsit carmen, lib. Odarum secundo, si forte requiris. *Mauternia rura*] Pagus est *Mautra* dictus non ignobilis ob soli fertilitatem. *Cetij*] Scilicet montis, qui patria voce *Kalenberg* dicitur. Hunc de Parocho suo exteris notum fecit, cantatissima fabula posteris per rythmos tradita. *Anasina phalanx*] Prouincia Anasi, *das Land ob der Enns*, cui a fluuio Anaso nomen est, olim Norici Ducatus portio, tradita est a Friderico primo Austriæ Principibus titulo Marchionatus sacri Imperij, qui & tum ipsam Austriacam Marchiam iussit esse Ducatum, vt legimus apud Ligurinum Poetam nobilissimum. *Styra*] Hac ædificiis clarior vrbs alia non est in Anaso. *Velsinos*] Incolas oppidi *Wels*, quod alluit Trauna fluuius. Insigne morte Maximiliani Cæsaris, patria Erasmi Strenbergij. *Gemunda turba*] *Gemynden* oppidum ad lacum Traunæ intelligit. *Rupis Traustanidos*] Mons est ad

Traunam fluuium editiſſimus, quem accola vocat *Traunſtein.* *Lynzo*] Ad Danubij ripam ſitum eſt Lyncium nobile Anaſinæ regionis emporium, vnde dixit *& manus Iſtricola.* Hic obiit Cæſar Fridericus pater Maximiliani.

Ii ſigna extollunt Aquilæ, Martisque futuri
Feſtinant auidi, pars læuam ancilibus ornat,
Præmunitque latus framea, pars more Catheias
Teutonico gerit, & loro prædeſtinat ictus.
Gemmatoqe omnes auro, tortiſque refulgent
Torquibus, armati proceres, galeiſque micantes
Coniferis, duro geſtant humeralia ferro,
Thoracem connexa ſuper, rapit æquora curſu
Miles, & æripedem impellit cataphractus anhelum
Goricius, ſacraque fremens volat agmen ab vrbe,
Qua ſe Noriciis Ateſinum vallibus infert,
Vaſtaque percuſſis liquere incudibus æra.
Nigrantes populi, cæciſque horrenda cauernis
Sbotia, & armatis campus deferuet Halæus
Ciuibus, ardentes qui deſeruere Salinas.
Et iam nubiferas linquunt caſtella per alpes
Durati niuibus populi, & qui diuitis arces
Circum habitant Tyroli, regio quo nomine dicta eſt.
Inde Tridentini. & populi venere bilingues
Beſſenij, Cornique, & plebs cetrata Salurni,
Bolzanumque ferax mercis, cogitque morantes
Cluſinos ea fama duces, tua Bryxina proles
Ante omnes viſa eſt ſumptis fulgentior armis.
Parte alia vallis circundata montibus altis
Quadriuia, hæc patribus dicta eſt Amnaona priſcis,
Tela capit, falces Trameni conflat in enſes
Vinitor, impellitque acres ad munia belli
Cura Ameranæos, atque Octumiudicum ad oram
Peruenit rumor Rhathique ex alpibus altis
Tyrrhenamque manum, & celeres egere quadrigas.
Algoui, & armigeræ pubes animoſa Briganti
Pilati aduentant, plenas Conſtantia lintres
Telorum impellit remis, longeque reſultant
Per Venetum vecta arma lacum, propiuſque videtur
Incola neglectis ferri Neleburgius agris,
Ad bellum fremit Hegouius, ſimiliq; furore
Corripitur Rotheburga manus, Nicerumque remenſa
Soncouiis ſe iungit equis, tacituſque furentem.
Nec te Friburgi, nec vos nemora atra ſilebo,
Fraxinea horrificas vibrantia tela per vmbras,
Nec non Vindelicus, & qui nunc fertur in illis
Eſſe locis, iuxtaq; Alpes colere arua Sueuum
Ingentes clypeos aptare, & pila videres
Fœdere coniunctum magno, ſunt longa relatu
Principia, atque olim variis orientia cauſſis.

Ii ſigna extollunt, &c.] *Ancilibus ornat*] Ancile poſuit pro ſcuti genere. Cæterum de ancilibus lege Plutarchum in vita Numæ Pompilij.

Catheias] Germanorum proprie telum erat, & meminit Maro. *Et loro prædeſtinat ictus*] Quia cum feriebant loro, quo telum alligatum erat, retrahebatur. *Sacra ab vrbe*] *Inſpruck* intelligit, quam ſacram vrbem puto, ideo appellat, quod Cæſar eam velut præcipuam ſedem frequentarit.

Qua ſe Noriciis] Sequitur hic Strabonem, qui Ænum Ateſinum appellat, & idcirco Poeta inferius de Anaſo flumine dicit: *Dubiuſque binomine ripa*, intelligens fortaſſe illud appellari oportere etiam Ænum. *Sbotia*] *SWatz* oppidum ſignificat, cuius & meminit Picus in Stauroſticho.

Campus Halæus] Hala eſt vrbs opulenta mille paſs. ab Æniponte. *Tridentini*] De his inferius. *Populi bilingues*] Duas callentes linguas, nempe Germanicam & Italicam. Sunt autem e pagis quos proximo nominat verſu. *Bolzanum*] Nos *Botzen* vocamus. *Ferax mercis*] Propter mercatũ qui illic in anno bis celebris eſt.

Cluſinos duces] Non ſatis intelligo quid velit. quãquam ſcio Cluſam oppidum eſſe, per quod e Brixina tranſitus fit a proficiſcẽtibus ad Bolzanum. De Brixina inferius. *Quadriuia*] Codobrium nunc vulgus vocat. Dicta eſt Amnaona. Rationem nominis nequiui hactenus inquirere.

Tramenı] Traminium pagus, vino, quod in collibus naſcitur præcellens, nobilis, exportatur in exteras nationes, Baigariam, Sueuiam & Rhætiam.

Ameranæos] Ab Amerano, quod oppidum eſt, vt dictum eſt, Tyroli arci, a qua regio ipſa Tyrolẽſis dicta eſt, vicinum. *Tyrrhenamque manum*] Quoniam Rhætus ex Tuſcia venit, & eam partem inter Alpes & Iſtrum habitauit, quæ hactenus ab eo Rhætia dicta eſt, autor Trogus libro viceſimo. Idem ſcribit Plinius capite viceſimo tertij. *Algoui*] Inter Rhæticos olim connumerati. *Briganti*] Diluit errorem quorundam doctorum virorum, qui aſſeruerunt Conſtantiam Brigantium eſſe, cum Brigantium oppidum ſit ſeorſum a Conſtantia, Hoc Lacui Briganti- no nomen indidit, quem Plinius facta literæ vnius tranſpoſitione Bigrantinum vocat. *Nemora atra*] Id eſt, gentes nigræ ſyluæ, quæ ſic noſtra lingua appellatur, & eſt pars Hercyniæ. *Eſſe Sueuum*] Tranſmigrationes gentium indies fieri manifeſtum eſt. Sueui in media fere Germania poſiti olim erant lata gens. Nunc autem Sueuiam intelligimus Vindeliciam & partem Rhætiæ, & idcirco dixit, *qui nunc fertur in illis eſſe locis.* *Fœdere coniunctum magno*] Originem refert fœderis Sueuici.

Hic duas refert caussas, tertiam scribet vbi de Norimbergensibus loquitur, de quibus copiosius Nauclerus.

Burgouiæ (vt memorant) tellus, atque oppida, quæ inter
Vindelicos Istrumq. iacent, subiere Georgi
Boiugeni Imperium, qui late extendere fines
Inuigilans, auro prædiues & vbere glebæ
Sub iuga consilium crinitos Marte Sueuos
Posse trahi cœpit, vicinaque protinus arua
Occupat, & trepido potitur vi Martis Othingo,
Deuictique sacras Rocheburgi sæuit in aras
Hac primum populos coniunxit origine fœdus.
Ast alij diuersa, & te, Friderice, recensent
Fœderis autorem, qua tempestate potentes
Inuasit Venetos senior Tyroleius Heros,
Raptaq. Regini ducibus sunt mœnia Boiis.
Tertia iam causa est, alio se differet alma
Calliope, nunc & populos, & missa canemus
Auxilia, & iunctas bello memorabimus vrbes.

Burgouiæ vt memorant tellus] Primam dicit caussam. Ducem Georgiũ Bauariæ cognomento diuitem, qui Sueuos sub iugum mittere deliberauerat. *Othingo*] Othingen pagum agri Burgouij intelligit. *Rocheburgi*] Cœnobium est in eodem agro *Rockenburgum* dictum, iuxta oppidũ *Wissenborn.*

Ast alij diuersa] Secundam caussam vult Albertum, qui Reginonẽ, id est, Ratisponam vrbem Imperij occupauit. Hoc autem fœdus sub Friderico Augusto ictum est primo, tum cõfirmatum a Maximiliano Cæsare filio. *Senior Tyroleius*] Sigismundus Tyroli Princeps ille omnium sua ætate principum liberalissimus. Albertus enim Bauariæ Dux vt a Sigismundo hæres Tyroli fieret laborauit, aliterque fieri non posse animaduertit, nisi astu vteretur. Persuasit Sigismundo vt bellum sumeret contra Venetos, ac sua reposceret, vt is pecuniis & viribus extenuatus cogeretur postea Alberti vires ac auxilium requirere. Rei Fridericus Imperator non ignarus prudentia sua ita egit, vt a Sigismundo hæres interim crearetur, quod vt quantum posset Albertus turbaret Ratisponam occupauit, ac arma contra Fridericum sumere velle videbatur, quare Fridericus cum Sueuis fœdus percussit, exactisque hostibus Reginonem recuperauit.

Prima Moguntiaci] Sueuicum fœdus trifariam diuisum erat. Primi in eo Principes erant. Secundo Prælati, Tertio Ciuitates. Et hunc ordinem sequitur Poeta.

Prima Moguntiaci micuerunt agmina ab oris
Bertholdi, sequiturq. Iacobus, & almus Vryel
Zolrensisq. sacer, & tanti Martis origo.
Boiugena Albertus, multis legionibus arce
Munychia properat, generisq. is Norica [illegible]a
Per seriem repetit, Rugorumque aspera Princeps
Gesta Filectei referens animosa Tyranni.
Bella inhiat, priscoque acres descendere regno
Cassubios secum, & venturo Marte frementem
Vandalon aspiceres. Virthymberzentius Heros
Instruit antiquos Decios, montanaq. proles
Prosequitur Pelegarda ducem, qui turbine belli
Innumeros scribit populos, & auita reposcit
Oppida, trans Enti ripas, quantumque laboris
Hauserit is bello, post me admirabitur ætas.
Tu quoque Dux Badæ, non inferiora secutus
Auspicia ad Martem properas, quæ cana vetustas
Antonina tuis ostendit munera thermis.
Primus & hic ordo est, arasque, & sacra relinquit
Fana Moguntiaci, delubra, ignesque Lyceos
Relligiosa cohors, vadit nec segnior illis
Campiduna phalanx, atque Eluagensius hasta
Insignis miles, populus Salmonidos oræ
Villaque, Augiaque minor, Vineaque, Rotumque
Bergi opus accelerant, æterna nec absuit aris
Vesta suis. trepidas campo, quæ fuderat alas,
Pone Hugon, fratresque duo, fœcundaque proles
Natorum, & paruo properat Volphangus Othingo.

Prima Moguntiaci Bertholdi] Hunc vitam Bertholdi e familia Comitum Hennebergiorum, auunculus meus eleganter scripsit. *Iacobus*] A *Liebenstein*, equestri familia natus. *Vryel*] Et hic e clara eius ordinis Gemmingorum stirpe fuit. Cui successit, qui nunc cum Magdenburgens. & Halberstatens. Moguntinam tenet Ecclesiam, Albertus e Marchionibus Brandenburgens. natus patre Electore. *Zolrensisq. sacer*] Fridericus Episcopus Augustensis, ex Comitibus de *Zollern.* *Boiugena Albertus*] Eorum scilicet, pater, qui hodie Bauaris imperant. *Origo tanti Martis*] Id est, caussa tanti belli, vt libro primo relatum est. *Munychia arce*] Monachum intelligit clarã Boioariç vrbem, & Principum sedem. Dixit autem Munychia ad græcum nomen. *Rugorum Princeps*] Marchionem Casimirum intelligit. *Gesta Filectei*] Is bellum cum Odeacro gessit, vt diximus primo libro. *Cassubios secum*] Alludit ad titulos, quibus etiam hactenus vtuntur Margrauij. *Instruit antiquos Decios*] Vt se Decij pro rep. vouerint, pulchre scribit Gellius, & meminit Eusebius libro Temporum. Tu autem intellige Decios, id est, Teccenses populos, quorum Duces suam ad Decios referebant originem.

Zolrensisque ferox alter, pincernaque magni
Imperij Albertus veteri mouet arma Lyburgo.
Quique equites ducit saxosa Elephantis ab arce,
Præterea innumerum genus alto a sanguine cretum.

Horum ditio accessit regulis Wirtembergensibus, vt Nauclerus ostendit. Vnde se Duces hodie Teccēses appellant. *Montanaque proles Pelegarda*] Comitatus mōtis Pelegardi subditos intelligit, cuius titulo etiam hactenus vsi sunt Principes Wirtembergenses. *Enti ripas*] Æneam hunc fluuium Capnion appellat, de quo inferius latius dicam. Alluit vrbem Phorcensem. *Antonina munera*] Antonius illic multi nominis thermas ædificauit, vnde adhuc Germanico nomine a Thermarum nomine *Baden* appellatur. *Primus & hic ordo est*] Hactenus de Principibus, nunc de Prælatis. *Ignesque Lycaos*] Augustensem Episcopum intelligit a Lyco flumine, vt supra dixit, *matresque Lycaæ*. *Campiduna phalanx*] Campidona dicitur vulgo, oppidum iuris Imperialis, cuius & Celtes meminit, Germanice *Kempten*. *Eluagensius miles*] *ElWangensem* intelligit. Est locus Ecclesia insignis, quæ sacri Imperij Principem, nomine præpositi sustentat. *Salmonidos ora villaque*] *Salmansuuiler* cœnobium est insigne, cuius Abbati parent coloni multi, ideo dixit *populus Salmonidos ora*, pro terræ, regionis, ditionis. *Augiaque minor*] Est enim & maior, quæ *Reichenaio* ab incolis appellatur, quæ & ipsa olim eminentissimum Imperij principem sustentare poterat. In hac Marci Euangelistæ corpus ostenditur. *Pone Hugon*] Comes a *Monteforti*. *Fratresque duo*] Ioannes & Vlricus. *Othingo Vineæ*] Weingarten. *Rotumque Bergi*] *Rotenberg*. Sunt & hæc cœnobia quorum Abbates coniuncti fuere in Sueuico fœdere. *Æterna nec absfuit aris Vesta suis*] Indicat vestalium quoque Cœnobia in eo fœdere coniuncta fuisse. *Lyburgo*] Nos Lymburgum dicimus, coactus versu dixit Lyburgum. *Elephantis ab arce*] Interpretatus est germanicam dictionem. Comitem enim intelligit de *Helffenstein*.

Tertia dein veniunt coniunctis fœdere magnis
Vrbibus auxilia. in primis ad munia belli
Turma Argentorato violentior exit equestris,
Hinc Augusta sacro tantum, quæ surgit alumno,
Quaque emensa vltra est feruentem littora Zonam
Nauibus Oceanum, & rubri trans littora, nouit
Quæ regum imperia, & qua Calecutidos oræ,
Taprobanesque altus declinet Delius vmbras.
Nec non Vindelici, tellusq; Licatia secum
Armantur, campoq; fremit gesata iuuentus
Alerio, & gelidi complentur milite ripæ
Pegnitij, propere qui regna inuadet Othonis.
Pone Vlmanatum placido decurrit ab Istro
Turba ingens hominum, Niceroq; Eslingides alæ.
Nec non & vacuum fontem liquere salutis
Gens habilis pugnæ, sequiturq; ardentior Hallis,
Norlingiq; hominum, genus implacabile pugnæ.
Quæq; tenet patrium collis sibi nomen ab vmbra
Antiquis memoranda viris, hic Flauius aras
Præclaras statuit, armisque eiectus ab Istro
Æneadum prius, his consedit Rhætus in oris,
Vnde etiam priscis dicta est hæc Rhætia tellus.
Lindauiumq; feros telo, remisq; Brigantas
Muniit, & sacrum petiit Gemyndia fœdus.
Incola Memmingi, Bibracumq;, & Vimpina currus
Aptant militiæ, atq; alio sese ordine rursum
Campiduna armat Legio, visuraq; primum
Verdea Austriadas acies & Martia tela.
Villaq; Fullonis, turba & Luthyrchidos oræ
Auleniumq; vetus, & formidanda Buchori
Insurgit pubes, alia ratione nec vllo
Fœdere coniunctus bello furit Hassius heros.
Visus & vmbriferis rapidas diffundere abantris
Melibocus turmas equitum, longumque frementes
Abnobij montes, & quas non suggerit ordo,
Mille animæ properant variæ & sine nomine gentes.

Tertia dein veniunt] Tertium locū ait in Sueuico fœdere ciuitatibus datum. *Argentorato*] *Strasburgo*, de cuius nominis ratione aliquanto pluribus agemus libro octauo. *Sacro alumno*] Allusio ad Matthæum Langum Cardinalem Gurcens. qui patricia gente Augustens. ortus. *Quaque emensa*] Laus Augustensiū a mercatura. *Nauibus Oceanum*] Dicit Horatius fuisse eum audacissimū, qui primus fuerit nauigare ausus. Hanc humanam temeritatē elegāter Claudianus cecinit in præfatione Raptus, & Seneca in Medea. *Feruentem Zonam*] Orbis terræ per quinque zonas siue fascias pro rerum diuersitate discernitur. Lege Plinium in secundo. Macrobium eodem de Somnio Scipionis. Martianum libr. sexto. Maronem primo Georg. Tibullū quarto, Claudianum primo de Raptu, nostrū Richardum libr. octauo. *Calecutidos oræ*] Ad quā nauigatione per Lusitanos reperta nauigant. Sensus est opinor, nouerunt mercatores Augustenses, in quam partem Sol declinet vmbras suas iuxta illud Lucani, mirātur vmbras non esse sinistras. Nam illi qui habitant Taprobanem vel Calecutium habent contrarias vmbras a nobis. Nam existente sole, verbi gratia, in tropico Cancri, cū ad nos maxime accedit tendentibus nobis ad Occasum, vmbræ sunt dextræ. illis item ad Occasum tēdētibus, sunt sinistræ: rursus cum per Austrinam plagā nauigant Taprobanem versus a Gadibus fiunt illis vmbræ dextræ, nobis a Septentrione in Orientem sinistræ. Nec iis qui extra Zodiacū positi sunt mutantur, nisi quod accessione vel remo-

remotione Solis longiores fiunt aut breuiores, vt per gnomonem facile colligere possumus. quare miror Plinium ita facile errasse constanter asserendo, nihil habitari in terris, quam quod Zodiaco subiacet. monstra autem in syluis gigni, quoniam Venus duos gradus latitudinem Zodiaci excedit. Si autem ita esset aliquando & nobis etiam, vt in Syene contingit, vmbræ fierent a vertice. Sed quidquid a Syene Septentrionem versus incolitur extra Zodiacum est, quantumuis enim accedat Sol ad nos, siue ad Cancrum, vmbræ nunquam cadunt nisi obliquæ ad Septentrionem. *Gesata iuuentus*] Id est, telis Gallicis armata. Gesos viros fortes dicebant, vnde Poeta inferius dixit, *quos misit Gallia Gesos.* *Campo Alerio*] Norinbergenses vocant *Haller Wyse.* Locus est ad ripam amnis Pegnesij peramœnus. Lege Celtem capite quarto in descriptione Vrbis. *Regna Othonis*] *Oden Walt* a nostris dicitur, siue ex Othonis Imp. donatione Amberbacensis cœnobij, siue ex loco non ignobili *Odonoheim*, vbi Otho in venationibus pernox agebat, vt idem Celtes in libro iam citato scribit. *Placido Istro*] Quoniam paulo supra Vlmanates in Rhætia oritur Danubius, vt suo loco dicemus. *Othonis*] Ducis. & hoc dicit propter oppida, quæ a Palatinis tenebantur. *Fontem liquere salutis*] Interpretatio vocis Germanicæ *Heilprun.* Quod oppidum est haud incelebre iuris Imperialis. *Brigantas*] Intelligas illos qui Brigantinum lacum accolunt. Nam de Brigantio oppido superius scripsit. Brigantinus autem lacus dicitur Constantiensis, Acronium & Venetum Pomponius appellat, alibi Poeta Tiberij lacum dixit, eo quod, vt refert Strabo Tiberius illo ad inuadendas Sueuorum gentes vsus est. *Alio sese ordine*] Quia superius propter prælatos dixit, *vadit nec segnior illis Campiduna phalanx*, hic autem propter ciuitatem ipsam *Campiduna armat legio.* *Visuraque primum*] Vt paulo inferius scribit. Cæsar primo Danubianam Verdæam versus castra mouit. *Villaque Fullonis*] *Pfullendorff* oppidulũ, vt & *Leutkirch.* *Auleniumque vetus, & formidanda Buchori*] In tertio pede videtur peccatum in syllaba. Sed idem facit Maro. *Omnia vincit amor, & nos cedamus amori.* Adi Seruium. *Alia ratione*] Lantgrauium Hassiæ seorsum ponit, quia alia quam fœderis ratione venit ad hoc bellum.

Melibochus] Mons est Vestualiæ, vt etiam Abnobij, qui ex alpibus, vt dictum est, continuo facto iugo in Vestualiam protenduntur.

Principium interea belli seriesq; futuri
Diuiditur, variisq; fremunt regionibus arma.
Dux siquidem Decius vexilla volantia ripis
Diffundit Niceri Cubos, Rhenumq; lacessit
Lantgraphij furor, & cetratum Bacteron vrget.
Quique excelsa colunt Segduni mœnia patres
Hercynia in magna, qua regnum, atque oppida Othonis
Antiqui steterant decertauere, potentes
Trans quoque Alexander Rheni furit agmine ripas,
Pellæis qui claret auis, & nomine regum
Nec minor insurgit contra violentus Odechi
Mœnia Burgrauius Princeps, atque instruit arma.
At Cæsar trepidas inuadere destinat vrbes
Norici, & Albertum secum coniungere castris.
Iamque sui armantur populi, iam pila Sueui
Gestabant humeris pedites, circumque Lycæa
Littora perfremere, & Martem incusare morantem,
Tandem magnanimus phaleris ardentibus auro
Cæsar equum ascendit, circumdatus agmine magno
Armatorum hominum, cui duro cassida ferro
Suffultos operit crines, & lamina pectus
Ægidos, & lateri feruens effulminat ensis.

Principium interea] Diuisio belli. *Dux Decius*] Wirtembergensem intelligit. superius enim dixerat *Wirthymberzentius heros.* Instruit antiquos Decios, vt inferius latius indicabimus. *Cubos*] Cubi a Chaubis differunt. Cubi enim citra Rhenum in Germaniæ: Chaubi vero vltra in belgica ripa sunt. *Cetratum*] Id est, scutatum. Cetra enim scutum erat rotũdum & breue. Liuius Cetratorũ militum in Macedonico bello meminit. *Bacteron*] Nam Bacteri & Bructeri dicuntur, qui, vt Poetæ videtur, Westualiam tenuerunt. *Segduni*] Sequitur opinionem quorundam, qui dicunt ex distantiis Ptolemæi colligi Norimbergam Segdunum posse appellari. In qua sententia Celtem Germanum Poetam alioqui eruditum fuisse video, qui singulari opere Norimbergam celebrauit. *Pellæis qui claret auis*] Alludit ad nomen Alexandri. Iuuenalis, *Vnus pellæo iuueni non sufficit orbis.* *Ægidos*] Thoracis. In priuatis enim personis Thorax dicitur: cum induit Imperator Ægis dicitur, vt est apud Martialem. Poetæ item Ioui attribuunt, & Græci Ægiochum Iouem, id est, habentem ægida dicunt.

Mittitur interea iuuenis, qui more parentum
Indicat bellum, claregatumque per vrbes
Pergat, & elato baculo fera nunciet arma.
Austriades igitur rebus sic rite paratis
Verdaam petiit, qua se Vernesus in Istrum
Ingerit, & vasto condit sua nomina fluctu.
Visaque vt inuicti splendentia Cæsaris arma
Formido inuasit proceres, qui fœdere iuncti

Mittitur interea iuuenis] Hic mos seruatur vsque in hodiernum diem a nostris. *Claregatum*] Antiquo vsus est verbo, cuius meminit libro primo Titus Liuius. Est clarigare nihil aliud, quam clara voce ablata repetere. Romani siquidem cum alteri bellum indicere volebant patri patrato, quod genus sacerdotij erat, demandatur prouincia, qui ad fines hostium pro-

Hostilem in cædem, & bellum commune ruebant.
Omnia ne Cæsar late sibi vendicet armis
Pacta soluturus, totumque repente subactum
Noricon asciscat, talisque it rumor ad vrbes
Illius aduentu trepidas, ceu subter anhelans
Tellurem quateret Boreas, & verteret imo
Fundamenta domum, quo summa palatia, templa,
Ingentesque cadunt turres, planctusque, timorque
Gliscit, & exangues pressant ad pectora natos
Sollicitæ matres, fugiuntque labantia tecta.
Armorum interea strepitus, clangorq; tubarum
Ingens auditur, subterq; meabilis horror
Fertur aquas, Istrique meat spumantis ad aulam.
Tunc subito vt magni tumefactas perculit aures
Danubij, excelsa madidum caput extulit vnda
Numen, & a summo palantes prospicit amne
Austriadas, motasque vrbes, atque obice postes
Muniri, & circum rapidam sua mœnia pubem
Lethiferos lapsus, vastosq; locare molares.
Tunc Xantho Beoremq; vocat, quibus imperat almos
Acciri Diuos fluuiorum, qui sua pulsant
Littora, & in gremium recipitque fouetq; cadentes
Protinus obliquo fluctus secat vtraq; motu
Immanes, pars inferior tenus inguine pisces
Spumea tortilibus propellunt æquora caudis.
Virginis os, vultusque illis super eminet Algam,
Et proni in fluuium crines, Hysmenia quales
Leucothoe diffundit aquis, aut subdola Syren.
Nec mora aui similes, iunctæ Vlmanatibus ambæ
Incubuere vadis, Reginiq; æquora vasti
Straubyngumq; petunt, dein fætam mercibus vrbem
Augusto augurio quondam quæ condita fertur
Petauium, & latis properantem cornibus AEnum
Exuperant, sacriq; inuisunt mœnia Lynzi.
Mox vbi naufragi subter vada cæca Trudeli
Danubiana fremit nequicquam adeunda Charybdis.
Errantes vbi sæpe rates absorbet hiatus,
Interq; & cautes, & saxa sonantia voluit.
Hinc Cremesum, & magnæ pallatia culta Vianæ
Prætereunt celeres, nec non antiqua superbi
Mœnia Claudonyi, Phlexique, & Amantina linquunt
Littora, Lussoniumque ferax, & Iazigis oram,
Syluicolasq; alto trepidantes vertice Dacos
Videre, & Mysos, quis lac mulgetur equarum.
Iamque Triballorum fines, iamq; arduus Hæmus
Visitur, & gelidi regio transcenditur Axij
Vsque etiam Peucen, & qua septem ostia voluens
Præruptum in pelagus, vasto cum murmure fertur
Ister, & vndarum trepidum subit agmine Pontum.
Adnantes fluuios adeunt, & nuncia portant
Verba, & solliciti mandato Numinis vrgent.

fectus clara voce bellum indicebat, vnde clarigo verbum. Poeta propter versum dixit claregatum. *Formido innasit proceres*] Albertinos scilicet, & hinc fictio Danubij inferius, per quã, vt in notatiunculis marginum legi, principum suspicionem significauit. Vnde subitus Cæsaris ex Norico discessus, quamquam & fluminis eadem tempestate incrementum fuit maximum, & ingentes pluuiæ. *Pressant*] Maro, *Pressabimus vbera palmis.*

Xantho Beroenq; vocat] Nymphas Danubij. Xãtho accusandi casus græcus, vt illud Ouidij, *Miseramque relinquere Dido.* *Leucothoe Hysmenia*] A flumine quod ppe Thebas labitur.

Sub dola Syren] Quoniam cantu somnolentos facit nautas, inde nauim mergit. Apud Homerum *Vlysses* sociorum aures cera obturat, ne *Syrenum* cantum audirent. Est & *Syren* infecti genus, api non dissimile. Suida autore. *Augusto augurio*] Alludit ad nomen, quia a volatu auium dicta est. *Petauium*] Patauium. augusto enim augurio condita fuit, vt etiam in Italia Patauium, antiqui enim vt de Romulo & Remo legimus, nullibi vrbem condebant, nisi prius captato auium augurio: qui mos in frequenti vsu obseruãdi scilicet auium volatus, fuit apud Germanos. Tacitus est autor, & nos libro primo diximus. *Sacri Lynzi*] Propter Fridericum Augustum dixit, vbi diu permansit. *Trudeli*] Alludit ad vocem nostram *Strudel*, qua locus ille in Danubio periculosus nauigantibus significatur. primo autem inter cautes ingenti boatu fremit aqua, vbi hærent aliquando naues & dehiscunt, & hanc scyllam dicere possumus, mox charybdis superanda est, vbi aqua quodam vehementi rotatu voluitur, adeo vt non nisi validis remis nauis euadat. significauit ergo vtrumq; periculum, cum *vada cæca* dixit & *charybdim*. *Hinc Cremesum*] Prosequitur nympharum cursum pontum vsque diligenti locorum descriptione. *Quis lac mulgetur equarum*] Id, recitat Strabo vbi de Mysis loquitur. Idem duas ponit Mysias, alteram Olympicam, alteram circa Caycum & Pergamenum agrũ vsque in Teuttraniam & Istri ostia. Est autem Homeri hemistichium, quãquam non ignoro nonnullis videri Homerum ponere Mysios in Asia. Poeta tamẽ sequitur opinionem eorum, qui volunt Homerum meminisse Mysiorum in Europa vltra Istrum, quos alij Mœsios vocant, ex autoritate veterum marmorum, quamquam a Græcis ambo Mysij appellentur.

Principio ante omnes Persea cursibus vndæ
Conueniunt æquis, & Campidunius Iler
Deserit Algonios, genus insuperabile bello,
Diuitis hinc Vlmæ descendit Planus ab oris,
Burgouinsque altas infertur Gynsus ad vndas
Danubij, & de se dictam præterfluit vrbem.
Ramilachumque rapax, longaque in valle refusus
Prantius, & felix Laugeno Verghus alumno,
Mox Egue, Zuzimique amnes, Vernessus ad alta
Spumeus euoluit Verdææ mœnia cursum.
Infra autem strepitus velocis Smutteris ingens.
At leni contra descendere gurgite Egyssus
Auditur, planisque Lycum stupet accola ripis
Sic fluere, & rapido nymphas vlulare sub amne.
Iam properat Suter, & Parrhi violentior Alueus
Arsacidesque Ilmus, & tu quoque turbidus vndis
Altimula, gelida allaberis amne Chehelas.
Hunc & Abis Rhegusque minax, & Nabus ab antro
Pinifero, mitisque Laber, Iserisque fluenta
Pone ruunt, nec Phylsa minor, quem Volphagus æquat.
Ripaque nec cursus voluis Gyssæa minores
Vastior. at longas interluis Aenus Alpes
Labentemque cies Boiorum a montibus Ilsum.
Rhenauique Auarum fluctus, Nymphæque sorores
Crenysææ properant, Gemundæisque refusus
Traunus aquis, Anasusque volat, dirimitque potentes
Austriadum populos, dubiusque binomine ripa
Laureaci, in vastum cursu deuoluitur Istrum,
Nec non Orcyniis Nendus de montibus ortus
Miratur, vitreum longe quanto impete fertur
Herlacium, quantasque trahit celer Ipsyus vndas,
Vtque rapax simul a Styriis ruit Erlaphus antris
Venaque Pylachij lenis, fontesque Melyci
Nec placidis te campi vadis, nec Trasme silebo,
Nec te, quod retinet regio prope Tullia nomen
Pone Vienna Deis nostris sacer. hoc quoque montes
Oppidaque, & prisca gaudent cognomine syluæ,
Piscosusque Physa, & tranabilis vnda Sueci.
Hinc Leyta Austriadum, dirimit qui Pannona terris
Marcomanumque assurgit aquis, quibus altera ripa
Danubij increscit, Carnuntique astrepit vrbi,
Cæruleusque Arabon, Styriis de cautibus ora
Attollens, veteris disterminat arua coloni.
Nec piger it Granis Boghusque, sed amplior illo
Sarmaticis se mole iugis euoluit in Istrum.
Mox Drauus impatiens vndarum examine vasto
Perstrepit, & spumans fluctu diuerberat astra,
Intonat hic Istro, & contra nitentior vrget
Et saxa, & montes, & fluminis antra profundi.
It Saus interea, & magnis allabitur vndis,
Squamigeris inuectus equis, hauritque morantem
Imperturbati Drinoum littoris amnem,
Sollicitatque Dei monitu, longumque Tybiscum
Carpathio ciet ore iugo, qui fessus in antro
Sederat, & secum requiescere iusserat vndas.

Principio ante omnes] Res miræ indagationis pariter & ingenij. Sexaginta enim flumina, quod a nullo hactenus factum, recitantur, quę in Danubium exonerant, cuius opinionis est Plinius, & Solinus. *Burgouius*] Quia per Burgouiam labitur. *Vrbem*] Scilicet Ginspurgum. *Mox Egue, Zusimique amnes*] Legendum, *Mox Egue, Zuzimique amnes. Rhegusque minax*] Sine aspiratione scribe Regus. Aenus diuidit dipthongum, vt etiam in hac dictione Pontanus fecit. *Nymphæque sorores Grenisææ*] Sorores dixit propter duo flumina hoc ipso nomine appellata. Sic superius Perseas vndas dixit, duo intelligens eiusdem fere appellationis flumina, quæ statim ad ipsum fere Danubij fontem ingrediuntuur. *Inasus*] Vel Anasus, utrumque autores vsurpant, alterum autem frequentius.

Binomine ripa] Quoniam, vt dixi, Strabonem sequitur, qui dicit Atesinum appellari, quem nunc nos Ænū dicimus, ac Ænum fortasse non incōgrue dici posse Anasum, quoniam, si interualla locorū colligimus ex Ptolemæo, anceps sum vtrum Anāsus dici debeat Ænus, aut quem Strabo Atesinum nominat. tamen hac in re vt cuiusque erit iudicium, ita sentiat. alibi tamen Atesinum dicit Ænum.

Drauus impatiens] Tacitus inquit Drauus cursu vehemēs, Sauus autem placidus fuit.

Nulla mora vt sensit se terque quaterq; citari
Prosilit ingenti strepitu, quo curua reclamant
Littora, quo syluæ, & saxorum impellitur agmen.
Et iam Sardonio trepidat de vertice Moschus,
Miranturq; Daci tumido properare Rhabosum
Gurgite, & inflexi turbari stagna Marisi,
Nympharumque choris sublimis ire Ciabrum
Vluifer attonito cursu metuendus Alutas
Vndas quadriiugo spumantes verberat axe,
Extremusq; venit Mysorum Hierassus ab oris.
Sic turmatim omnes vasto cum murmure fontem
Istri adeunt magni, limenque, & Numen adorant
Vndarum, sedemq; sacram, fluuiumq; potentem.
Hic ortu gelidis sacro caput exerit vndis
Ex leni sic fama iugo, fuit Abnoba nomen
Olli, sed vocem iam mutauere priorem
Monte sub aerio, quos Rhætia pascit, Adula.
Extemplo sed aquis fluuiorum exauctus, oberrat
Immanes populos, & regna exortia gentis.
Lethiferos quod alat pisces ab origine vanum est.
Sic etenim ignari patres, mendaxq; vetustas
Asserit, Armeniæ ceu fons & Lydia ab ortu
Traduntur partus eniti stagna nocentes.
Nec (quamuis Perses descendat ab alpibus amnis,
Et fontem Abnobium cursuq; augescat & vndis)
Credimus hoc non esse caput, quo deniq; cuncti
Se referunt fluuij, subeuntq; madentia musco
Atria, & immensum tophis surgentibus antrum.

Marisi] Meminit Strabo.

Vluifer] Ab vlua vluifer legẽdum.

Hic ortu gelidis] De ortu Danubij autores non consentiunt. Poeta Plinij. & Ptolemæi sententiam sequitur. Apud Plinium Abnobam legimus, item apud *Ptolemæum, vt diximus,* Abnobiorum *montium fit mentio.* quare apud Tacitum arbitror legendum ex leni Abnobæ iugo. *Sed vocem*] Ordo est, sed mutauere vocem priorem illi quos Rhætia pascit sub monte Adula. *Adula*] Plinius, Abnobius Ptolemæo. Sequitur ergo vtriusque opinionem. *Lethiferos quod alat pisces*] Locus est apud Plinium, vbi de medicinis aquarum loquitur, vbi etiam de hydro stagno. *Nec, quamuis Perses*] Constructio. Nec non credimus hoc esse caput scilicet Danubij, quãuis Perses amnis descẽdat ab alpibus, quod est contra Straboně, qui dicit oriri Danubiũ ex Alpib.

Porta ingens primo, & scabris domus alta patescit
Porticibus, madidaq; ingens specus accipit aula
Flumina, pro foribus custos stat peruigil Esox,
Vestibulumq; tenent Nymphæ Perseides amplum.
At vero introrsum squallentia tecta lacunat
Purpureus murex, conchæ, testæq; renitent
Humida saxa inter media, quaque ipse sedebat
Ister erat locus, & pars longa remotior antri.
Iam satur ille annis æuoq; verendus, obibat
Labentes musco, viridiq; vligine crines.
Quem Xanthe formosa pedes, Phialeque, Psecasque
Errabant circum, & pulcherrima Lysianassa
Carpebat Cypriis popularia numina flammis.
Tandem multicauo residens in pumice, cuncta
Perlustrans oculis, fluuiorum stante corona,
Incipit effari: dubiam sententia mentem
Nostra diu tenuit, totus ne effusus in vndas
Ad mare deferrer, ne me Germanica tellus
Susciperet gremio, nostroq; tumesceret ortu:
An vestrum auxilium peterem. nam mi fuit anceps
Vtrum tentarem, potior sententia visa est
Vobiscum hæc peragi, summa hæc. iam tota sub armis
Austria agit nostri pilata ad littoris vndas
Agmina, & infertur Boiorum mœnia contra.
Iam strepitus nostras ingens peruenit ad aures

Porta ingens primo, &c.] *Peruigil Esox*] Fingit Esocem pro portis aulæ Danubianæ positum, quẽ nunc ***Hausen*** germanice dicimus. Capitur in Pãnonia frequẽtius. Plinius huius piscis meminit. ***Nymphæ Perseides***] Alludit ad duo flumina, quæ statim prope fontem Danubium ingrediũtur Persen & Persenium. ***Dubiam sententia mentem***] Pollet in orationibus mirum in modum Poeta. Hæc in genere deliberatiuo posita est oratio. Non est impediendum iter Cæsaris, immo est impediendum, tum vrbium vtilitate, quas flumine suo hactenus visus est custodiuisse, tum dedecore suo & fluuiorum, cum propter cædes futuras videat cruore enectorum corporum infectum iri. quare deliberat obstandum, quo minus prælia in ripis suis committantur. ***At Lycus & Vinda atque vna Tyroleius Ænos Detrectant iussa***] ***Lycus & Vinda***] Propter Sueuicum fœdus, cuius caput inter ciuitates est Augusta. ***Ænus***] Quia Cæsar Tyrolanæ prouinciẹ Comes est. Nolebãt enim contra Cæsarẽ hostilẽ animũ ostendere. ***Nigris propellit ab Indis***] Idem etiã dicit Maro. Nilum scilicet ab Indis descẽdere.

Armorum, atq; ipsi pugnaces vidimus alas
Ardere, immeritasq; aciem conuertere in vrbes,
Scilicet vt fœdis maculetur cædibus vnda,
Vestraq; descendat teter quoq; ad ostia sanguis.
Ite ergo & fontes, totasq; resoluite venas,
Et tumido lata arua vado, camposq; patentes
Mergite, vt Austriadis iter eripiatur, & alto
Immersi fluctu tentent minus aspera nostris
Prælia littoribus, fœdentq; cruoribus amnes.
Vix ea finierat strepitu gliscente per antrum
Confremuere omnes, resonant caua saxa fragore,
Nec mora, Danubij rursus per magna reuecti
Flumina, corripuere fugam, totisq; feruntur
Viribus, atq; suos repetunt cum murmure fontes.
At Lycus, & Vinda, atq; vna Tyroleius AEnos
Detrectant iussa, & tacitum se continet antro
Quisq; suo, simulatq; vndas hausisse parentem
Oceanum, & tenui vix posse insurgere ab ortu.
Ecce ruens Ister vastarum impulsus aquarum
Molibus, exuperat ripas, campisq; vagatur
Vndisonans, veluti per Cenchrum vectus Apollo,
Aut fuluum ingressus flammato Hyperione monstrum
Luctantem nigris Nilum propellit ab Indis,
Nec tantum increscens superat sua littora Ganges
Incertus quo fonte cadat, fugiuntq; per Alpes
Agricolæ, atq; altis nutant in montibus vrbes.
Hic armenta trahit, syluasq; & lustra ferarum,
Et saxa, & rupes, atq; alta cacumina secum.
Interea rapidos voluunt ad littora cursus
Defrenati amnes, & fontibus ora relaxant,
Vndarum patefacta domus, iam latius alueum
Pandit Iser, gaudetq; effundere brachia campis,
Miraturq; simul piscosum Rheson abesse
Auxilio: verum ille atris ingrata cauernis
Fata vocans, charam vxorem lugebat Acasten
Thraicij neptem regis, quam duxerat ante
Dardaniæ in campis, quam fraus pellacis Vlyssis
Candentes auferret equos, illumq; necaret.
Vnde etiam illius voluit de nomine dici
Rhesus, & hunc viuens sic Thressa vocabat Acaste,
Posteritas Regum, & Reginum nominat vrbem.
Quiq; Getas Mysosq; vident, vasto obiice pronam
Constipant vndam, & contra luctantur in amne,
Camporum iam lata tenet, perq; arua viasq;
Expatiatur aquis fluuiorum maximus Ister.
At Rex vt molem vndarum, passimq; vagari
Ingentem aspexit fluuium, longeq; sonantes
Auditi fremitus, pulsataq; fluctibus astra.
Substitit impauidus, rerumq; ignarus adorat
Numina, quæ subter labuntur gurgite vasto.
Quæ vis naturæ est? huc forsitan æquora Nereus
Obiice terrarum conuulso & montibus egit,
Arctoum mersura solum. sic talia secum,
Intorquet telum in fluctus, gemuere sub ictu
Exesi cautes, concussaque littora circum

Vbi Seruius dicit similitudine coloris Æthiopes quoq; nigros Indos dixisse. Ego vero Indos in Æthiopia esse nō negauerim. Eusebius enim in Chronicis tradit, Indos aliquando in Æthiopiam migrasse, Vnde opinio hactenus ineruditorum fuit Preſtem Ioannem in India vltra Gangem esse, quod falsum Lusitanorum nauigatione repertum est, cum is apud Indos Æthyopiæ sit, non vltra Gangem. *Rheson abesse*] Fabula est de Rheso flumine Ratisponæ. De Rheso autem Rege Thraciæ, & vt ab Vlysse & Diomede interemptus fuerit, lege Maronem: item Ouidium in Heroidibus. Fictio autem hæc Ratisponæ fortunam respicit, quæ cum olim florentissima fuerit, nunc ad inopiam redacta est, per Acasten pristinas opes & Regales pompas significans, per pellacem Vlyssem Ducem, de quo superius dictū est, intelligens. *Reginum nominat vrbem*] Ego in antiquissimis tabulis Reginonem inuenio apud Peutingerum.

Quique Getas] Dicit qui aquas subministrare non poterant, obiiciebant se cursui Danubiano, vt inde tumefactior redderetur, & transiliret ripas.

At Rex] Sequitur Cæsaris & militum in Danubio pugna. *Monstro*] Ita Palinurus apud Maronem appellat mare.

Ingenti tremuere sono: ceu Iuppiter altos
Fulminibus quateret scopulos, ruerentque per vndas
Annosi lapides, motumque tremisceret æquor.
At Rex armipotens auro, electroque refulgens,
Pergere in aduersas vndas, nec parcere cursu.
Non secus Oceano fertur Neptunus in amplo
Iratus, Pontumque secat, cum littora torquet
Fluctibus, & late vicinas territat vrbes.
Interea fremit Ister aquis, vastumque moueri
Aspiceres cumulum vndarum, contraque sonantes
Irrumpunt fluctus, montesq; feruntur arenæ,
Ipse super vehitur curru Deus, altaque miscet
AEquora, & impellit molem, mugitque, fremitque
Horrendum, fluuiosque iubet sua tollere cornua.
Inde acies turbatur equis, iamque acta profundo
Hærent arma vado, iam pila natantia fas est
Cernere, & horrisono demergi corpora monstro.
Tunc Rex extollens duplices ad sydera palmas:
Iuppiter omnipotens reges cui cura tuendi,
Si mortem oppetere, atque anima diuellere corpus
Nos (ait) ordiris, melius precor astrue fatum.
O ter felices, quibus est occumbere bello
Concessum superis, supremaque funera passi
Arma inter potuere mori. sic talia fantem
Obruit vndarum globus, & densata volumen
Ingens æquora agunt. tunc Iuppiter æthere summo
Despiciens, Irim propere Thaumantida misit,
Hæc addens: Istro qui iam tenet omnia fluctu,
Dic coeat ripis, proprioque nec exeat alueo.
Quod nisi paruerit, sumptis delabere pennis
Trinacrium ad littus, aulaque arcesse Sicana
Vulcanum vt flammis audacem torreat Istrum.
Dixerat. illa volans iuxta caput astitit amnis,
Atque Iouis mandata refert, flammasque minatur.
Tunc simul atque alta Thaumantida sensit abunda
Danubij numen, vectum super æquora curru,
Palantes compescit aquas, omnesque residunt
Numinis ad nutum fluctus placata quiescit
Vndarum rabies: veluti cum turbine denso
Nigrescit Pontus, ventorumque agmine facto
Vis rapidas aperit Syrtes, atque omnis ab imo
Pulsatur tellus, spumantque ad littora fluctus.
At vero vt flantes linquunt freta cærula Cauri
In sese redit, & tumidas mare temperat iras.
Tunc Cæsar iam vincat ait, nostroque triumphet
Inuidia auspicio, nunc cedimus, & fore tempus
Quo nos vera fides, seruataque fædera poscent
Ire iterum in cædes, victosque auferre periclo.
Sic fatus sese paulatim gurgite ab alto
Subtrahit, & Regem sequitur sic cætera pubes.
Interea Diana polo delapsa per auras
Danubium vrgebat dictis, fluuiosque morantes
Maturare fugam, Regemq; per aera nimbo
Sublatum, Augustam velox Dea vexit ad vrbem.
Inde Hyleerotem, Cynthi quæ sola per vmbras

Iuppiter omnipotens] Color sumptus ex primo Æneidos.

Nostroque triumphet Inuidia auspicio] Hic innuit suspicionem Principũ, de Cæsare exortam.

Hyleerotem] Ab amore syluarum compositum nomen.

Secum *Vrbem*

Secum venari, secumque errare solebat
Fida comes, roseæ mutato virginis ore
Ire in castra iubet, Langumque affata potentem:
Cui Rex discedens rerum concessit habenas,
Imperet armatas vrbem traducere turmas
Vindelicam. mærens iam se Regina ferebat
In thalamum, belli rabiem & crudele querentem
Excidium populis, erat haud oblita suorum
Funera, nec poterat menti dare sola quietem:
Sed longe ante alios Cæsar sibi charior omnes
Cordi erat, & Martis totam suspensa periclis
Ducebat noctem insomnem, dum coniugis illam
Cura subit, pugnaque acris formido fatigat.
Ingressus tecta alta domus, sese obtulit vltro
Cæsar, & ancipitem Reginam his protinus ambit:
Cur mœsta es coniux? quæ te premit anxia cura?
Quin age & inceptos mecum meditare triumphos,
Cum tu victa sacro Regina per oppida curru
Insubresque tuos, Gallosque vehere togatos.
His dictis, ingens vestis diffibulat aurum,
Denudatque artus Reginæ, atque oscula libat,
Et fouet amplexu, veluti cum Iuppiter almam
Dardaniæ excæpit Iunonem in montibus Idæ.
Et iam clara dies transacta nocte rubebat
Lampade Phœbæa, bigisque micantibus Eos
Rettulerat miseris curas animantibus ægras.
Protinus armato procedit milite Cæsar.
Prischauium inuasurus agrum, quem fluctibus vrget
Hinc Rhenus, tumidoque humectat spumeus alueo,
Hinc nigra prospectat patrio de nomine sylua.
Tunc subito aduentus dubias it rumor ad vrbes,
Nec quid agant gnaræ, secus haud cum carbasa vento
Franguntur, fluctuque graui ratis ipsa fatiscit,
Concurrunt mœsti nautæ, votisque fatigant
Numina, cum decimæ surgit fragor arduus vndæ.
Iam passim trepidare viri, pars turribus altis
Alpinas aptare sudes, casusque molarum.
Iis formidando torquenda phalarica telo
Armatur diuersa locis, partem timor vrget
Et Diuum auspicia, atque fides violata potentis
Arma sequi Austriadæ, interea Offemburgia Cæsar
Arua petit, circumque vrbis volet agmine muros.
Nulla mora, effusi ciues, & tempora ramo
Palladio euincti, pacem veniamque precantes
Recludunt vrbem, & Regem intra mœnia ducunt.
His actis, rapidas Othoburgia in arua phalanges
Educit, primoque iubet petere ocyus vrbem
Legatos, secum breuibus mandata ferentes,
Vt sese dedant ciues, portasque recludant.
Sin aliter, bellum indicant, nec plura locutus
Circumdat valloque acies, & robore munit.
Iamque Atlantiacas volucrem Pyroenta sub vndas
Merserat, & vultum detexerat Oceano nox.
Tunc nigri discors imis Dea sedibus Orci,
Quæ secum e furiis vnam coniunxerat atris,

Vrbem Vindelicam] Augustam.

Mærens iam se Regina ferebat In thalamum] Blanca Maria vxor Cæsaris Maximiliani, dum hæc aguntur contristabatur de absentia Cæsaris.

Gallosque vehere togatos] Aliter accidit. nam morte præuenta est, *Togatos* autem dixit, quod Cisalpinis Gallis in Italia toga sit cum Latio communis.

Et iam clara dies] Rursus Cæsaris expeditio in agrum Briigouium, vbi Offenburgi oppidi pugna describitur. *Eos*] Aurora.

Decimæ] Id est, maximæ. De decimo fluctu, qui tantopere velut a conspirante poetarum choro celebratur extat elegans caput, apud Miscellanea Politiani. *Ophoburgia*] Othobergia legendum. Nam Othobergi arcem a Cæsare expugnatam intelligit, modo illam vrbem appellans.

Iamque Atlantiacas volucrem Pyroenta] Sic etiá profert Valerius Flaccus, declinatur enim Pyrois Pyroentos, & est solis equus ab igne dictus, vt Æthon & Phlegon ab ardore.

Vrbe furens tota, per nigra silentia noctis
Pugnandi rabiem, subitosque in Marte furores
Effundit, tacitosque efflantia pectora somnos
Excitat, inde abiens ciuesque, vrbemque reliquit
Irarum voluentem æstus, passimque videres
Arma vocare viros, crudo & se accingere Marti.
Dumque huc atque illuc sæuit furor, orta nitebat
Inducens Aurora diem, cum Regis ad vrbem
Deueniunt legati, & Serentanus vt aptum
(Hunc etenim exiguo fidentem corpore Cæsar
Diligit ante omnes, curasque interuocat altas)
Affatu nouit tempus, sic incipit ore?
Armipotens Cæsar magno de sanguine cretus
Austriadum, iussit nos hæc mandata ferentes,
Pro re pauca loqui, vult ergo atque imperat, omnes
Vt sese dedant ciues, portasque recludant.
Sin aliter, bellum præsens indicimus vrbi,
At vos auxilij patriæ, nunc rebus egentes,
Consulite in dubiis. breuiter sic talia coram
Effatus, tacuit. tunc passim murmura vulgo
Exorta, vt primum parua exalbescere Pontus
Tempestate parat, Notus æquora subter anhelans
Euolat inter saxa, imisque remugit in antris,
Vixq. refert tacitum per littora curua fragorem.
Tunc discordis Abas excitus numinis ira
Pergite, & hæc vestro Regi mandata referte,
Vrbem si cupiet dedi, portasque recludi,
Non verbis, sed Marte petat, bellumque volentes
Expectamus ait, sic fatus, lapsa per omnes
Voxque, furorque simul, strepituq. alta atria clamant.
Nec mora discedunt legati, & sæua reportant
Responsa ad Regem, remq. omnem ex ordine pandunt.
Illicet armisono strepuerunt cornua cantu,
Nunc huc nunc illuc cursatur, Cæsar ad arma
Prosilit, & solus cunctis spectatur, & ardent
Illius ante oculos alacres occumbere campis.
Non secus ad ripas Hebri, aut OEagria rura
AEripedes Mars flectit equos & turbine fertur.
Alcides hic aptat duros, temone Cateias,
Iungit hic Hercynio, pars tela trabalia vibrat,
Ardentem interea in muralem lampada portam
Rex iacit, & calido iam strident cardine postes.
Tunc Gabretæis quassantur tympana truncis,
Itq. fragor cœlo, veluti cum Phlegra gigantes
Protulit, & montes in montibus, ardua saxis
Saxa super posuere, Deosq. egere pauentes.
Iamq. propinquabant muris, Casimirus Holarco
Quadrupedante furit, iaculisq. armatus acernis,
Corpora subnixus pedibus, ferit obuia muris.
Parte alia cetratus adest Hericonius heros,
Nodosaque ruit condensa in prælia quercu.
Hærent parietibus, pellunt, pelluntur & ipsi
Turbine saxorum, atq. animas efflare sub armis,
Hæc laus, hoc decus est, atq. indefessa cupido
His inferre iugum, his se libertate tueri.

Discors dea] Huius imaginem in carmine de bello inter Cæsarem & Pompeiũ Petronius erudite expressit. Versiculos eius retulimus in enarrationes Staurostichi.

Serentanus] Denotat Cyprianum de *Serntein* Maximiliani Augusti Cãcellarium.

Discordis numinis] Quoniam suam sedem in Deorum cœtu non est sortita discordia.

Gabretais truncis] Id est, sectis in Gabreta sylua, cuius fit mentio apud Ptolemæum. *Phlegra*] Id est, campi Phlegræi. In Græcia sunt, & in Italia, vbi campi laboris appellantur, illic Iupiter, hic Hercules cum Gigantibus pugnauerunt, De Iouis pugna fabula nota est. *Halarco*] Equi nomen.

Hericonius] Hericum Brunsuicensem intelligit.

At *Timido*

At Rex hortari, pugnæq; accendere pubem
Dulcibus alloquiis: animæ o felicibus, inquit,
Natæ astris, Martisq; genus, date tela per hostes,
Ferte facem, & sulfureo iam fulmine portas
Vrite, nec victo præformidetur ab hoste.
Dixerat: æripedem voluens, duo spicula torquet
Horrendum in postes, gemuerunt æra sub ictu,
Et moto tremuit nutans arx ipsa profundo.
Tunc velut Astræi prorumpunt carcere venti
Aeolio, & tumido colliditur Adria fluctu.
Procursum in cædem, fortes ingentia voluunt
Saxa viri, & iactis defendunt mœnia flammis,
Franguntur scalæ, subeuntesque atterit ictus
Annosæ de mole trabis, tragulisque Sueuus
Fertur humi miles, propius duo fulmina belli
Et Brunsuychides, & longe animosior illo
Irruit in cædem Langus, quem candida mater
Extulit in lucem, magnarum ad culmina rerum,
Hunc pietas & cana fides, mensq; ardua magno
Aequabit cælo, & Latium mirabitur vni
Ius belli pacisque datum, quantumq; pauoris
Incutiet populis, dum se Germanicus ensis
In Venetos effundet agros, gentemque togatam
Transferet Imperio, debellabitq; superbos
Littoris Euganei, iunctosq; infœdere Gallos,
Tempestas eadem bellorum, & Cæsaris arma
Inuadent, magnasque ruent (sic auguror) vrbes.
Hic ergo intrepidus telo, facibusque sub æreis
Assultat portis, perfractoque obice, in ipsum
Erumpens aditum, framea retro vrget acuta
Effusum vulgus, matrum ferit aera clamor.
At Rex vt postes patefactaque limina vidit,
Non secus ac segetes Boreas agit, & sibi cedit
Propulsata Ceres, latosque volumine campos
Immenso quatit, & timidis rapit arua colonis:
Sic pugna furit Austriades, sic ingruit vrbi
Sternens cuncta solo, Thaumantisq; Aclide pectus
Transadigit, Pyrnumq; Getam, Pheronemq;, Labumq;,
Clauigerumq; Gyan mersit stygialibus vndis.
Dumq; horrescit ouans, cunctis pauor, aduolat ipsa
Arce globus iuuenum, veluti cum fluctus ab alto
Euulsam Calpin, Balearicaq; æquora frangit.

Diua adsis, seu Phocaicas tua plectra per vrbes,
Seu ripæ ad sacram resonant Holmæidos vndam,
Bella, virosq; refer quibus astris gloria sese
Cæsaris extollit, venturoq; orbe propagat.
Iamq; aderat pilata manus, Regemq; requirunt,
Perlustrantq; oculis, globeis nunc mollibus vrgent,
Nunc frameis acres, telisq; minantibus instant.

Hos inter iuuenis quo non præstantior alter
Arctois fuit in terris, nec fortior armis
Clarus stirpe patrum, nomen fuit OEbalus olli,
Quis vigor, & Martis pugnandiq; emicat ardor.
Hic ergo immensis feriens clamoribus auras:

Timido fluctu] Tumido lege.

Quem candida mater] Miræ Cardinalis Gurcēsis laudes, cui Poeta minister a sacris fuit plures annos. *Ius belli pacisque datum*] Cum scilicet á Maximiliano Cæsare Romam missus fuit, qui de bello paceq; apud Iulium Secũdum, iterum apud Leonem Decimum Pontifices ageret. Proconsulari potestate Langus bis Prouinciam ingressus est. Ego diploma primum conscripsi, alterum Bannisius.

Sic auguror] Verum fuit Poetæ augurium. Nam multo antequam Cæsar contra Gallos & Venetos Italiam cum exercitu ingrederetur, hæc fuerant composita.

Euulsam Calpin] Respexit ad gesta Herculis, qui dicitur mediterraneis æquoribus viã ex Oceano perfractis montibus fecisse.

Diua adsis] Horatiani in arte memor præcepti dicit, o Diua adsis describturo, scilicet pugnam Cæsaris. Licet enim poetis iterum inuocare, cum aliquid immensum grandeq; acciderit. quod etiam Maro facit in principio septimi. *Phocaicas vrbes*] Propter Parnassum in Phocide montem musis dicatum. *Holmaidos ripa*] Id est, ripæ Holmij fluminis, qui in Parnasso est. Huius meminit Hesiodus statim in principio Theogoniæ, & diuinũ Holmiũ appellat, ad quod Poeta respiciens, sacram, vt puto, vndã dixit.

Huc huc arma viri, telis terite obuia tela
Ignaua contorta manu. sic fatus, in hostes
Prorumpit medios, nunc magno turbine glandes
Torquere aduersum ingentes, nunc pellere gentem
Austriadam, magnosque duces, cum Cæsar ab alto
Et fugere, & capta Tyrolaos vidit ab vrbe
Retro ferre pedes, & desperare triumphum.
Tunc Hyrcana velut viduo furit vbere tigris
Montibus, & magno lustrat nemus omne fragore.
Haud secus ense ferox excussa per agmina fertur
Purpuream ostentans aciem, rorantiaque arma
Sanguine cæsorum, nunc hos nunc increpat illos:
Heu pudor exclamat, vecorsque in pectore virtus,
Ite o Germanæ Germani haud amplius, ite
Atque mihi hunc Martem pugnamque relinquite soli.
Sic ait, & sæui media in discrimina belli
Euolat, arcentesque arcet, frænatque ruentes.
Parte alia intrepidus pugnans Hericonius heros
Agmina dispulerat, ciuesque, vrbemque sonoro
Terruerant horrore tubæ. tunc OEbalus armis
Et facie insignis, qualem gerit æmula Phœbe
Cum puer æstiua lasciuit Latmius vmbra,
Inuadit Regem, & sublata missile dextra
Intorquet telum, raptum per inane quod altum
Sibilat, & conum Regis transuerberat aureum.
Haud mora cornipedis magno furit impete in hostem
Cæsar, & autorem furibundo prouocat ore:
Quo fugis en adsum, decus est & gloria forti
Marte viro oppetere, atque animam perflare sub armis.
Sic fantem fugit ille, & sese subtrahit hosti.
Rex instat tamen, & iam iam prensare videtur.
Cum subito vacuas velox delapsus in auras
Decipit, hostilem dextram & se cursibus aufert.
Sic & in Hercynia capreæ fugere Laconos,
Aut cum dulcisoni per littora curua Cayci
Ipsa Iouis querulos ales dispellit olores.

Clobeisque] Copula, que, abundat.

OEbalus] Fictum nomen, vt patet inferius. idcirco quoniam Lacones fortissimi inter Græcos habiti sunt. Credebantur enim Eurotæ fluminis vnda, in quam infantes mersebantur duriores ac fortiores reddi, de quibus plura apud Plutarchum in Lycurgo.

Puer Latmius] Endymion.

Laconos] Canes venaticos, ex Laconia enim celebrati. Canes diuersorum generum memorat Pollux. *Iouis ales*] Aquila. Aristoteles tradit sex genera Aquilarum. Aquilæ pennam, vel rebus aliis consertam, semper remanere incorruptam, tanquam huius auis etiam extinctæ reliquiæ dominentur, Ælianus autor est. Præterea magnis hęc congreditur animalibus, etiam ceruo. Lege Plinium. *Olores*] Cycnos. Hi tantum ab Aquila infestantur, cui magnopere resistunt, vt scribit Aristoteles.

Iamque propinquabant prato quod plurima circum
Rupes (mirandum est) tophis pendentibus ambit,
Vna via est aditus cunctis, eademque regressus,
Nec nisi sese vno diffindit tramite circus
Naturæ cœlestis opus, mediumque pererrat
Algidus exesis descendens cautibus amnis,
Illuc conuenere prior Rex: eya age postquam
Sors tulit huc ambos, namque o fortissima proles
Mirabar quæ tu ense ferox in Marte gerebas,
Qua patria, quibus altus auis? dic oro. loquentem
Excipit ille, genusque suum, patriamque recenset.
Qua lata Ogygij tolluntur mœnia Tulli,
Belgarum armigeris olim possessa colonis,
Quos & posteritas Lotharingos nomine dixit.
Antiquis sum clarus auis, qui ab origine prisca

Iamque propinquabant prato] Ficta topographia, id est, loci descriptio, vt etiam Maro facit in primo libro Æneidos, in descriptione portus, vt annotat Seruius.

Qua lata Ogygij] Id est, antiqui, ab Ogyge, antiquissimo Athenarū Rege sumptum epithetum, in qua significantia sæpe Græci verbo vtuntur.

Tulli] Vt Ptolemæo Tullum, ita nunc

Sparta

Sparta huc exilio pulsi venere relicta,
Vnde mihi nomen, verum quo tempore, ferro
Italiam armipotens Byorix inuasit & igne.
Hic sibi fœmineam Cimbra de coniuge prolem
Substulit, & nostris cum forte appelleret oris
Hanc ægram patriæ, & charis commendat amicis,
Quæ postquam Mario cessit victoria belli
Infandamque patris mortem, fatumque suorum
Audiit, OEbalio coniuncta est nubilis Othri,
Vnde genus, stirpemque traho, neque enim ordine priscos
Fabor auos, de me breuibus sic accipe Cæsar:
Vt sæuis genitor puerum diuelleret armis
(Horrida nam Druidum bello me oracla ferebant
Olim occasurum) syluis me condidit altis
Atque arcus, pharetrasque dedit, vestemque virilem
Exuit, atque inter nymphas errare solebam,
Nec non barbarico teneras mihi tegmine suras
Arctabam, crinesque dabam diffundier aura.
Hic nymphe potius quam vir credebar, & annos
Bis septem in syluis lustrans nemora alta peregi,
Interea ex nymphis pulcherrima Lyriopæa
(Solus enim secum viuo me in flumine laui)
Ardet amans, nostrosque oculos sibi gestit apisci,
Vnde faces iactabat amor, quid plurima fando
Commemorem? vt primum Veneris data copia nobis,
Pergimus in syluas fidoque coimus in antro.
Tunc simul ac vigiles nympharum venit ad aures
Nostri fama doli, latebræque, & dulcia furta.
(Namque vterũ heu miseræ tumidum detexerat error)
Hanc Dryades quærunt, & Oreades, atque Mapeæ
Exitio, & longe iam conclamata per vmbras
Lyriopæa amnes, & Lyriopæa cauernæ,
Saxosusque veni mons Lyriopæa sonabat.
Quæ subito vt sensit se quæri, lumina tollens
Ad superos, tales effudit pectore voces:
Promerui mutate precor me in saxa, meumque
Infandum caput, aut flagranti fulmine ad vmbras
Ipse adigat pater. & sic fata, replebat obortis
Illa sinum lachrymis, quid enim pudor imperat? ægram
Mœrens sola animam quam primum effundere in auras
Et cupit & tædet, dubioque in fine moratur.
Tunc subito (infandum dictu, ac mirabile monstrum)
In latices abiere pedes, & candida in vndam
Vertuntur crura, in limum ceu vertice crines
Extiterant abeunt, summoque in gurgite pendent,
Vena fit ex oculis, fletusque immurmurat imo,
Vnde etiam scabro gelidus fons manat ab antro.
Illicet vt casum audiui, compendia lustro,
Arripioque fugam patriamque, patremque reuiso
Calcantem, & lætus per auitos deferor agros.
Hic nympham exutus cingor fulgentibus armis.
Verum auidum belli, genitor me sæpius ortis
Detinuit lachrymis, tandem sic fata trahebant,
Vt vidit non posse animum retinere furentem,
His compellauit lachrymans me vocibus vltro:

nunc quoque Tullensis vrbs appellatur, Episcopali sede clara. *Lotharingos*] A Lothario Lotharij Imperatoris, Caroli Magni nepotis filio, quod in fratrum diuisione hæc ei in portionẽ cederet Prouincia. *Byorex*] Emenda Byorix, de quo in vita Marij Plutarchus. *OEbalio*] Id est, oriundo ex Lacedæmone, sumpto epitheto ab OEbalo Spartæ Rege.

Hic nymphe] Sic absq; diphthongo legendum. est enim nominãdi casus, & inflectitur hæc nymphe nymphes, græca inflexione.

Compendia lustro] Vel circundo, vel colligo sarcinas.

O mihi si primos annos, quibus ipse recordor
Hercynio pugnasse iugo cum Prothea magnum
Straui, cum centum iam cæso, armenta per vmbras
Setigerosque sues, & ouilia victor abegi,
Præberent Superi, nunquam ista pericula solus
Susciperes dilecte puer, nunc denegat ætas,
Heu tecum me posse mori, miserere parentum
Respiceque ante tuam morientem limina matrem.
Quo ruis? Ha saltem placeat me condere in vrna
Ante fugam, aut artus flammis adolere supremis.
O spes occiduæ multum expectata senectæ
Men linquis? per ego has lachrymas, & casta parentis
Viscera, perque istos circum mea tempora canos
Obtestor, nunc necte moram, nec Cæsaris arma
Tenta, dura precor, sed & hanc mihi transige vitam.
Dixit, & amplexum ingeminat, tremebundaque figit
Oscula, & ex animis collo suspensus inhæret.
Tunc velut indomiti excutiunt insueta iuuenci
Pondera, vel Libycæ Garamantum vincla leænæ
Effugi, hancque auidus pugnæ, me contuli in vrbem.
Talia dum memorat Venus alto, & Delia olympo
Diuersis coiere locis. Cypris alma Cytheris
Et Papho, hæc sacra discesserat hospita Delo.
Tunc Diana prior, veræ iactantia laudis
Aucta tibi Cytheræa dolis, si fœmina victa est
Inter Amadryadas longe mihi charior omnes
Lyriopæa tuis, hausitque miserrima flammas,
Cum mea me Delos venantem sacra teneret.
Et pœnas sumpsisse parum est. quin agmen Amorum
Cypri vehis tecum, & sæuis armata sagittis
Bella paras, iterumque oblita sub Ilio alto
Tydidæ vulnus molli mauortia vibras
Arma manu, non sic furiis obnoxius istis
Cæsar erit, ne necte dolos. Sic talia contra
Orsa Venus: quid nostra ferox tibi dulcia quondam
Obiurgas tela? & nobis magni obiicis arma
Tydidæ? scis te demens per saxa ferarum
Latmia Mæandrum, Cydrelæumque Myunta,
Cum nostris, tantum gemeres iam saucia curis
Errasse, & dulcem frustra Endymiona vocantem,
Auxilium petiisse meum? nunc Delia fastu
Nescio quo tumida es, partesque secuta potentis
Cæsaris, armisonam contra fera iurgia iactas
Pallada mortalem, quæ olim natabus es ausa
Et menti præferre Iouis, iam nulla Deorum
(Proh scelus) astrifero regnat sapientia cœlo,
Namque tuo superata Ioue est, mortalibus vllis
Ne dum præponis magnum & memorabile pectus
Austriadæ. At nostrum non sic, & Numen, & arcus
Nequicquam Paphij, flammæque Cupidinis ibunt.
Talia subridens olli Venus alma locuta est.
Interea Austriades paucis affatus, ad arma
Prosilit, & rapidos metitur in æquore cursus.
At contra belli cupidus non segnior ibat
OEbalus, & lato sæuit vis Martia campo,

O mihi si primos] Color ex Marone de Euandro & Pallante.

Condere in vrna, aut artus flammis adolere] Varij enim fuerunt funerandi modi, vt ex autorib⁹ colligere prõptum est. Quod ad hunc locum attinet. Mos apud Romanos comburendi a Sylla cœpit, teste Plinio, verito talionem, eruto C. Marij corpore. Desiit autem in Antoninis. *Hanc mihi transige vitam*] Sensus est, Viue fili mi, potius tuam vitam mihi, hoc est, in gratiam meam, quam cupias a Cæsare interfici.

Talia dum memorat] Ne aliqua in parte desit, Poeta qua Cæsarem non extollat, hoc figmento intelligi vult, quam animus Cæsaris a libidinibus penitus alienus sit, qui nullis se illecebris sinat corrumpi. *Hospita Delo*] In qua frequenter hospitari solet. vel allusit ad hoc, cum primum Iunonem fugiens in Delo insula hospitio suscepta fuit. *Tydidæ vulnus*] Id est, Diomedis. Hic *Tydei* Etholiæ Regis & Deiphilæ filius fuit, qui Venerem Æneæ in pugna suppetias ferẽtem vulnerauit, vt est apud Maronem. *Contra armisonam Pallada*] Ac si dicat. Non miror equidem, quod ita contra me superbias, cum etiam Pallada cõtemnas, nec erubescas mortalem Cęsarem præferre filiabus Iouis.

Et menti præferre Iouis] Alludit ad ortum Palladis, quæ, vt inquit Hesiodus, ex capite Iouis orta est. Caput ergo mentis sedes, & per mentem sapientiam intelligit. nam dementẽ quoque insipientem dicimus.

Ensem Gen-

Ensem alter vibrat, claua furit alter acerna,
Aureaque ambobus sublimi in vertice fulget
Caßida, & horrentes diffundit in aera cristas,
Tunc velut excussa terris cum nube corusca
Fulmina bina ruunt, volat æthere Iuppiter atro.
Ambo acres animis, armis fulgentibus ambo
Insignes ineunt pugnam, ardentesq; duello
Ingeminant ictus, quibus alta cacumina rupes,
Saxaque, & exesæ longe sonuere cauernæ.
O Ebalus aduersum putri rotat æquore loro
Puluerulentus equum, Regemq; inuadit, & inquit:
Quo fugies? nunquam hæc te nostris subtrahet armis
Sæua dies Rex, extremo tibi debita fato.
Sic ait, & rigido squallentibus ære lacertis
Tela vibrat, Regemq; vrgens, instatque, premitq;
Impatiens, pugnaq; minax secat aera trunco,
Nunc pectus, nunc ora ferit, nunc pondere vasto
Regem abigit: vires olli Venus alma ministrat.
At Cæsar veluti Getulas arma leænas
Principio vitare ferunt, & temnere fraudem
Hostilem: at postquam violentior ingruit hastis
Venator, fuluasq; iubas, & colla sub auram
Tollere, & immenso deferri in tela furore,
Conceptam agglomerat rabiem, nec fundit habenas.
Rex primo irarum, sed postquam audacia cernit
Vulnera, tunc auidus certandi increbruit ardor,
Et ruit in pugnam, & violenta perfremit ira.
Ac iuuenem aggressus, qua caßida lubricus anguis
Implicat, & circum tortus caua tempora serpit,
Ensem agit indignans, perge, & Calcanta reuise
Nunc ait infelix, quantum o meliora secutus
Auspicia in syluis, dixit: vulnusque profundum
Emicat, exanguisque ater cruor inficit ora.
Tunc Venus armatum contra struit agmen Amorum,
Ipsa autem niueos per inane impellit Olores,
Et ridens certamen init, cestique reflexo
Aurea carbaseos nodo substringit amictus,
Et telum vibrat, quo cælum, hominesque, feræque,
Squamigerumq; genus sub aquis, pictæque volucres
In flammas, & in arma ruunt, penitusq; sub haustis
Vulnus alunt venis, cæcoque vruntur ab igne.
Vtque Deum agnouit, veniam præfatus, in illum
Effurit Austriades, molleisq; repercutit ictus.
Nec mora, circumstant Natorum armata sagittis
Turba ingens, verruntq; alis stridentibus auram,
Iniiciuntque faces, & in intima pectora condunt.
Arma sonant Regis, Paphio tonat æreus vmbo
Turbine, nec tanto potis est se Marte tueri.
Protinus indignans contra se Delia pugnæ
Expedit: hic tuus est nequicquam inuentus Adonis
O Cytherea, inquit, gelidi & Simoentis ad vndam,
Nec Phrygium roseis Heroa amplecteris vlnis.
Sic ait, & velox in Cyprida torquet hiulcum
Telum vastum, ingens & inexuperabile pondus.

Getulas leænas] Quoniam in Getulia, quæ Libyæ pars est, nobiles leones nascuntur.

Niueos olores] Dicatæ enim sunt aues Veneri.

Vtque Deum agnouit] Imitatus Maronem, qui Deum etiam de Venere dixit: vel quia barbara eius imago erat apud Lacedæmonios, vt indicat Ausonij epigramma: vel more Græcorum, qui promiscui sexus Deos Deasque esse putauerunt. *In intima pectora condunt*] Non referas ad personā Cæsaris, sed ad naturam Amorum.

Contra se Delia pugnæ] Id est, ratio naturaq; ad resistendum voluptatib. prompta. *Adonis*] Puer dilectus a Venere, de quo habes caput apud Miscellanea Politiani, & Seruius plura in Bucolicis. *Phrygium heroa*] Anchisen.

Horridaque immensos expandunt arma furores.
Dumque interfuso satiatur sanguine miles,
Cæsar adest insignis equo, cestoq; superbit
Idalio, rigidis prærept aque cingula bullis
Gestat ouans, gentis casum miseratus & vrbem,
Demulcet dictis animos, & temperat arma.
Non aliter venti diuerso ex orbe profecti
Bella gerunt, trepidoq; illisa tonitrua mundo
Fulmineum extollunt impacta nube fragorem.
Sicanio at postquam profert caput AEolus antro,
Seditione vacant, & bella incæpta relinquunt,
Iratique fremunt, vecte & duro obice clausi,
Atria concutiunt resonantibus ardua saxis.
Sic Cæsar, sic miles erat, sic Martius horror
Placatur, iam cuncta fide capit inde sequestra.
Protinus armato procedit milite Cæsar
Corpus ad OEbalium, circumq; exercitus omnis
Funditur, & flauos miratur puluere crines,
Oraque iam nigro fædat aque membra cruore.
Nec mora, sublatis cadit icta securibus ilex,
Mortiferæ taxi, & coniferæ cyparissi
Procumbunt flammarum vsu, rogus illico in auram
Tollitur, atque ingens lignorum increscit aceruus.
Interea corpus fædatum in flumine viuo
Abluitur, totosque oleum perfunditur artus.
Imponuntque pyræ ramo frondente cupressi.
Irrorat cunctos, plenaque incumbit acerra
Ladus, & armato Cæsar ter milite lustrat
Congeriem, ter defletos iam voce suprema
OEbalios manes iterumque iterumque vocauit,
AEternumque vale dixit. Iamque ignibus atris
In cineres abiere artus: quos protinus aureo
Imposuere tubo, fractisq; a culmine saxis
Instituunt versu fatum monstrante sepulchrum.

Egregiam mortem] Modus loquendi, & significat: solabere illos egregia mea morte, quippe qui a te interemptus moriar. *Cesto Idalio*] Sic legendum, & non costo. Costos enim Veneris cingulus est ille efficax, vnde Adagium, *Cestum habent Veneris*. cuius vsum duplicem tradit Erasmus Roterodamus. *Bullis*] Bullæ cingulorum ornamenta dicuntur. Calphurnius in Bucolicis. *Alternat vitreas lateralis cingula bullas*. Et Poeta in sequenti libro, *Et nitidis squallentia cingula bullis*. Et rursus, *Et picturatis splendentia cingula bullis*. Est & tumor ille inanis, qui visitur in aquis, momento temporis enascens simul & euanescens.

Mortiferæ taxi] Quia dormientibus sub vmbra venenum est. Vnde toxicam dictam tradit Plinius.

Tubo aureo] Morẽ antiquorũ notat, quorũ cineres in terreis tubis & vasis oblongis condebantur. Aurelius Augustinus sepulchrorum memoriam, sumptusque funeris magis viuorum consolationem dicit esse, quam defunctorum vtilitatem. Ambrosius astipulatur, dicens: Quid proficit sepulchrorum superbia? damna sunt potius viuentium, quam subsidia mortuorum. *Instituunt sepulchrum*] Cicero de Legibus, excitari vetat sepulchrum altius quam quinque diebus absoluatur, nec lapide condi plus quam capiat laudem defuncti incisam, nec plus quam quatuor versibus elegis. *Monstrante versu fatum*] Hoc est, genus mortis referente. Idcirco fatum, non factum legendum.

LIBRI QVARTI FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI QVINTI.

QVintus continet gesta Alberti Ducis, & primo eius orationem ad milites. Inde Landouij obsidionem, cui Georgius Rosoburgus pro Palatinis præerat. quod cum tueri non posset, noctu fugam arripuit, non citra militum Alberti suspicionem. Inde frustra ab Albertinis Neoburgum obsessum, missosque ad oppidum oratores, Polydamantisque seditionem, eiusdemque superbam orationem, quædamque & præsagia, & vaticinia futurarum cladum. Interea Phalsgraphidæ Braunam aggrediuntur: diuque cum pugnatum fuisset, oppido potiuntur. Hoc Cæsar cum accæpisset, veritus, ne Alberti exercitum quoque inuaderent, subsidio venit: eiusque consilium circa rem bellicam describitur. At Pallas nunciat Roberto coniunctas acies esse, & futuram pugnam. Interea Vcalegos explorator capitur, qui Cæsari ex summo montis iugo Roberti phalanges enumerat, & per occasionem hanc Catalogus, quem consulto prætermiserat, describitur. Sequitur pugna atrox, non solum hominum, sed etiam Dearum. Nam dum Cæsar ac Robertus duello certant, Palladis & Dianæ certamen ingens recitatur. Vulneratur Pallas a Cæsare, sed a Mercurio dirimuntur. In fine Polydamantis subsidium & mors, & Roberti non sine laude ex pugna discessus: quo Poeta eius futuram mortem significauit.

AVSTRIADOS LIBER QVINTVS.

SOluerat Arctoo meritas in littore Cæsar
Exequias tumulo, dederatq; nouissima verba,
Cum subito totum percurrit nūcia Rhenum
Fama mali rectiq; loquax, vt vicerit armis
Indomitum genus, atque Othobergi strauerit arcem.
Te quoque dux Bada montes, & saxa Gerunthi
Aiebat superasse, atque inuidiosa Tyranni
Præsidia, ipsis & mortalibus, & sacris Diis.
Tunc subito riguere animi, timor omnibus idem,
Ne circum streperent regalia cornua muros.
Nec mora, deduntur cuncti, poscuntq; sub altis
Cæsaris inniti felices fascibus vrbes.

IN AVSTRIADOS LIB. V SCHOLIA Iac. Spiegelij.

SOluerat exequias] Memoriā defunctorum venerandam esse, omnes fere gentilium scriptores pręcipiunt, & multæ parœmiæ admonent. Nobis diuina scriptura edisserit, quomodo Iudas ille Machabæus, vt cognouit in Sion ciuitate Regis magni, populum sibi subditum a Palęstinis hostibus occisum: & scrutatione diligēti facta, inuenta idola in finibus suorum, statim pro vnoquoq; eorū ad Dominum, qui ad misetandū facilis & paratus, munera propitiatoria attulit. Item diui Apostoli in tremendis vitalibusque sacramentis, memoriam eorum qui fideliter obdormierunt, habendam edixerunt. Quod adhuc firmiter atque adeo sine contradictione obseruat Apostolica & catholica Ecclesia Christi & Dei, a finibus vsq; ad fines terræ, ab eo tempore vsque in præsens, & in finem mundi vsque. Omnino hoc neque vane, neque absurde, neque temere, fortuitoue ordinatum est. Quæ enim Christiana religio erroris nescia suscipit, & in tot secula seruat inconcussa, minime vana sunt, sed vtilia, Deo placita, salutique nostræ conducibilia plurimum. *Arctoo littore*] Respectu Italiæ tota Germania sub Arcto posita est. Et *in littore* dixit, pro in terra, vt Maro, *iacet ingens littore truncus*, de Priamo dixit ad aram Hircæi Iouis interfecto. *Nouissima verba*] *Vale, & Salue*, authore Varrone. Vnde Maro, *Salue æternum mihi maxime Palla, æternumque vale.* Idem tradit, in funeribus sic quondam a præcone dici solitum: *Ollius letho datus est*. *Fama mali rectique loquax*] Est enim quicquid de aliquo diuulgatur, siue in bonum, siue malum: diciturque interdum de re inueterata. Rumor tantum de re recenti. *Strauerit arcem*] Hoc ideo dicit, quia fama semper auget rem dictis, vt superius dixit, *Lesboaque littora ferri*. *Te quoque Dux Bada*] Et hoc famæ est augmentum. *Saxa Gerunthi*] Denotat arcem Geroldisegi. *Mortalibus*] Propter mercatores & ciuitates. *Sacris Diis*] Propter Abbates vicinos. Vel simpliciter accipe dictum schemate prouerbiali admodum poetis familiari.

Interea vndisonum dū trans parat agmine Rhenum
Deuecto Helsaciam, & rapti confinia regni
Irruere, armipotens per Norica rura quiescit

Interea vndisonum] Dum Cęsar Elsaciā, hoc est, oppida quędā iuris imperialis in Elsacia sita in fidem suam recipit, Albert⁹ ex Monaco copias educit.

Nequic-

Hactenus

Nequicquam Albertus, varias sed ab arce phalanges
Munychia educit, telisque armata iuuentus
Intexto squallere auro, duroq; orichalco
Cernitur, argentumque nitet, pallensque electrum
Vndique, & æripedes phaleris gemmantibus ardent.
Quæque armis via fœta est, vt varia agmina magnum
Compleuere forum, Princeps sic aggere ab alto
Incipit Albertus, gratoque hæc ore profatur:
Hactenus o socij conabar meque, meumque

Hactenus o socij] Alberti oratio, qua suos ad arma sumenda hortatur. versatur in locis communibus.

Conseruare genus vobis, neu bella per arua
Norica feruerent, odiis exorsa prophanis.
Vos testes duco, multos optata per annos
Pax fuit, & nullis audita est buccina campis,
Vndique pendebant nigra rubigine & æuo
Consumpti chalybes. at nunc horrentia nobis
Instant bella viri, iustam dinoscite caussam:
Iam vestros prædantur agros, iam funditus vrbes
Diruere incipiunt hostes, contraque feruntur
Securos patriæ. quare quod cernitis, ipse
(Testor quæ norunt bellandi Numina caussas)
Obiiciam caput, vt vestris a mœnibus absit
Quæ se Boiugenas expandit flamma per vrbes.
Addo quod & Cæsar referens victricia signa,
Arguit abiectos animos, Martemque mouere
Nos iubet, atque armis ablata reposcere regna.
Parte alia Abnobiis deductum e montibus agmen,
Vrget Lantgraphius, Virthymberzentius heros
(Vt fas est) ad bella volat: quid Norica castra?
Excitumque hoc Marte genus? iam scimus vt altis
Proruat in pugnam commota Sueuia lucis:
Nos solum ignaui iusto sine Marte fruemur
Hac aura? aut nulla pensabimus ocia laude?
Quod petimus nostrum est, proprium ni fallor habendi.
Dij caussa certare iubent, & Iuppiter æquus
Inceptis aderit, fundetque in pectora vires.

Inceptis aderit] Quia manca est omnis mortalium industria, omnisque conatus, ni fauor aspiret diuinus.

Vos modo confirmate animos, magnumque parate
Pugnandi robur, dextrasq; assuescite Marti.
Nosco animos vultusq; truces, nosco ora triumphis
Digna virum, & belli facile victura labores.
Nec vos prætereat, quæcunque pericula nobis
Sors dabit, experiar primus. Nec plura locuto

Experiar primus] Id optimi Ducis officium.

Assensere omnes, & resplendentia tollunt

Assensere omnes] Indicium beneuolētiæ suorum, quam imprimis Ducem oportet habere.

Pila viri, circumq; fremunt, & castra moueri
Quam primum vellent, teloq; occurrere telis.
At Dux sat belli gnarus Martisque futuri,
Tercentum exarmat currus, & ab arce ruentes
Munychia spectant matres, nuptæq; puellæ
Mœnibus ex altis, atq; amnica murmurat vnda
Vocibus, & vulgi votis obtunditur aer.
Itur Landauum, cuius stant mœnia ripæ
Alta Iseris, celsæ tolluntur ad æthera turres.
Huic equitum peditumq; manu Rhodomontius vrbi
Gorgias præerat, durusq;, feroxq; sub armis

Gorgias Rhodomontius] Hic Georgius de *Rosenberg* est appellatus, Francus natione, inter ductores Palatini exercitus præcipuus.

Tormentis, fossisque, atque altis molibus vrbem

Cinxerat: vtq; tubas sensit crepitantiaq; æra,
Quemq; suo iubet esse loco, & propellere primos
Aggressus belli, primisque obstare periclis.
Hic laus, hic labor est nullo delebilis æuo.
Talia dum memorat, campo se exercitus omnis
Fuderat, & muros equitum iam cinxerat alis.
Cætera pars longo figit munimina campo.
Interea Alpinis Phœbo de montibus vmbræ
Occiduo subeunt, & sydera cœpta videri.
Tunc sese peditesque, equitesq; in castra reducunt,
Atque mero indulgent, & somno corpora curant.
Et iam transierat reuolutæ buccina noctis
Tertia, tum subito Albertus, Casimirus, & heros
Zornyus euentum belli, casusq; futuros
Secum agitant: alto tandem cum crastinus ortus
Fulserit Oceano, latos placet vndiq; muros
Cingere tormentis, portasq; inuadere flammis.
Dum belli heroas sic cura agit, aurea vultus
Erexit croceos Aurora, diemq; reuexit.
Inuadunt vrbem, tormentaq; curribus altis
Imponunt, omnesq; volant ad mœnia turmæ.
Pars facibus ruit ad portas, pars mœnia acernis
Subsiliunt scalis, tonitrus pars excitat æreos,
Et muros quatit, & turres, & templa Deorum.
Gorgias contra intrepidus, dextraque, animoque
Decertare pari, nec non sic cætera pubes
Suscipere ingentes ausus, murosq; tueri,
Horrendasq; trabes, lapidumq; ingentia voluunt
Pondera, nec locus est qui tempestate furentis
Mauortis careat, conuexa irrumpit olympi
Pugnantum clamor, fremitus, clangorq; tubarum,
Et longum, & vastum tonat ærea machina belli,
Condensoque diem fumo, & caligine cœlum
Obnubit, fieriq; Chaos, noctemque putares.
Pars muri iam strata solo est, aditusque patescit
Hostibus, & ponto nisi se mersisset Ibero
Cynthius, hæc belli lux iam suprema fuisset.

Tum subito Albertus] Innuit vigilantiam & sollicitudinē Ducum, quos non decet solidam dormire noctem. Vnde & Maro Æneam suum aliis dormientibus, vel voluptati indulgentibus, aut vigilantem facit, aut certe excitat, fingitq; cogitabūdum, sobrium, & de futuris agitantem animo.

Ærea machina] Quæ ex sonitu Bombarda vocatur: ingentis ponderis, tam saxa quā ferreos globos igne impulsa euomit: recens Germanicum inuentum. Vnde lib. nono dixit Poeta, *monstrum damnabile terris, Quod ferri lapidumque globos iaculatur & ignes, Nube diem, & tetra obtexens caligine Solem: Inuentum Germane tuum*. Sunt tamen qui huiusmodi apud priscos etiam fuisse velint ex versibus Maronis, *Vidi & crudeles dantem Salmonea pœnas, Dum flammas Iouis & sonitus imitatur Olympi, Quatuor hic inuectus equis, & lampada quassans, Per Graium populos Mediaque per Elidis vrbem Ibat ouans, diuumq; sibi poscebat honorem Demens, qui nimbos & non imitabile fulmen Ære & quadrupedum cursu simularat equorum.*

Sic vtrinque animis defessis pugna dirempta est.
Dux ipse interea multos horrentia clausit
Arma dies, tantum ne quisquam exiret ab vrbe
Sollicitus, cœli nutus & sydera seruat
Dextera, tunc vetitos sibi promissura triumphos.
Vt tempus venisse ratus, tunc imperat omnes
Venturo capere arma die, & tormenta parari
Landonij excidio quod cum venisset ad aures
Gorgiæ, subito fugiendi cœpit ab vrbe
Consilium, cum nigra polum discluderet vmbra,
Et premeret placidus mortalia pectora somnus.
Et iam vix cœlo tollebat cornua Phœbe,

Animis lassatis] Pro animis defessis. non ergo lassatus.

Atque incerta viæ mortalibus astra micabant.
Ductor Phalsgraphides, secumque animosa iuuentus,
Semirutas moles murorum vrbemque relinquunt,
Pergentes tacite per nigra silentia noctis,
Atque ita per medias acies, perque obruta somno
Corpora, & armatas tuti euasere phalanges,
Incertum, ne dolo vigilum, an sic fata trahebant.
Incolumes ergo cum primum abiisse relatum est
Phalsgraphidas, vastamque vrbem, murosque iacentes
Deseruisse, fugam, strepitumque audisse virorum.
Vt nullum inuenit dux Boius, æstuat ira,
Hinc tales tumido depromens pectore voces:
Nusquam tuta fides, captum atque in vincla coactum
Permissum est inquit, non ignorantibus hostem
Elabi a vobis, commissa nefarius ille
Non luit, & sacra ceu victima fugit ab ara.
Martius, his dictis, Neoburgi ad mœnia ductor
Dirigere hostiles turmas aciemque parabat.
Sed primum tentare fidem, & mollire precando
Constituit ciues. tunc Lynzius Astur, & acris
Hyphiades, quibus hanc dux curam iniunxerat, ambo
Hostilem adproperant excelsis mœnibus vrbem.
Mirantur qui gentis honos, quæ fortia bello
Pectora, qui vultus vigeant Martisque cupido.
Dum lustrant vrbisque minas, surgentiaque astris
Culmina murorum, tractasque in nubila turres,
Concilium ciuesque vocant, & stante senatu
Incipit Hyphiades, & talibus orsa capessit:

Aduentus nostri fuerit quæ caussa, videtis
Egregij ciues, furor vndique, & vndique bellum
Exoritur, tanti quis non primordia Martis
Nouit? & exertum coniuncta in viscera ferrum?
Dij tantum prohibete nefas, ne sanguine ab vno
Danubij fluctus, Iseraque ferueat vnda.
Non equidem ignari gens quantum exasperet armis
Norica, quæ rabiem nescit componere belli.
Quare agite o ciues, dextram coniungite dextræ,
Albertumque vocate, atque intra mœnia læti
Excipite: æterni sint nobis numina testes,
Quam cupit hos meritis muros ornare triumphis
Dux noster, Boiisque magis colere omnibus vrbem.
Boiugenas reget hic populos, sedemque locabit
Perpetuam regno, pacemque, & fœdera iunget
Auspiciis diuum, lateque superba trophæis
Vsa diu vetitis, gens nostro Marte subacta,
Vltro præbebit timidas in vincula palmas.
Victor adest Cæsar, qui Boica ad oppida tendit,
Cognatas aucturus opes, iamque innatat Istrum:
Huc flammatus eques, deuictoque agmina Rheno
Diriget in vestros fines, & strage replebit
Cuncta hominum. Quid Marte truci, dextraq; potētem
Lantgraphium memorem? Euanthis furit Hassia secum
Littoreque armantur mauortia castra Salæo:
Parte alia bellum Virtymberzentius heros

Nusquam tuta fides] Quoniam Georgius non erat sine suspicione proditionis militum Alberti. *Vsq; adeo nulla fides pietasque viris, qui castra sequuntur.*

Neoburgi] Danubiani. sunt enim & alia eius nominis oppida Rhenana.

Egregij ciues] Artificiosa oratio & rhetoricis coloribus plena, tota posita est in persuasione.

Euanthis Hassia] Bacchico furore concita ab Euan Enanthis Euanthidos deducitur. Hoc autem dicit, quia semper Lātgrauium furibundum in-

Mouit, & horrisonis populat trepidantia turmis
Regna Palatini, & iam sic Deus annuit alto,
Desperata salus populis, dominoque Philippo
Depressit fortuna caput, quid prorogat vltra
Inuidiam? regni motus, venturaque Boiis
Excidia, & magni vires fractura Roberti?
An solum Albicolis tutari sceptra Boemis
Quamquam se totis, fundant Hermundura regna
Viribus, & nostri spretor Multauia ritus
Effera calcatis huc transferat agmina ripis,
Credet? & in tuto spem ponere? proh inscia veri
Auerso mens acta Deo, tantumne feretis
Exitium ciues? suprema ne funera passi
Cernetis dira consumi mœnia flamma?
Dixit, & orandi facto sic fine quieuit.

troducit. *Salao littore*] Id est, ripa Salæ fluminis, qui labitur per Westualiam inter quem & Rhenũ cum Bructeris bellũ gerens fracto crure Drusus oppetiit. *Iam Deus annuit alto*] Respexit ad illud in fine libri tertij. *Et dudum Iuppiter alto Intonuit laeua.* *Dominoque Philippo*] Vt Maro Dominum Æneam appellauit in quarto.

Depressit fortuna caput] Iuxta eorum loquitur opinionem, qui rerum humanarum cõmutationem in fortunę potestate sitam esse volũt, quam tamen Christiani non agnoscunt, omnia Dei prouidentiæ tribuentes. Sed neque veterum sapientes ei minimum tribuerunt. Salustius ad Cæsarem scribens inquit, vt ait Accius in Carminibus, *Faber quisque fortunæ suæ est*. Et in procemio Iugurtini. Ignauos atque socordes dicit, cum virtuti ac diligentiæ desint, falso fortunam incusare, ad eamque infelicitatem suam referri. Et Iuuenalis, *Nullum numen habes si sit prudentia, sed nos te facimus fortuna deam, cæloque locamus.* Aurelium Augustinum pœnitet ea fortunæ tribuisse, quæ Dei prouidentiæ sint. Depressit igitur caput fortuna iuxta communem mortalium affectum, quos pudet in calamitoso rerum statu conspici ab iis, quibus aliquando visi sint florentes. *Quid prorogat vltra inuidiam?*] Scilicet, sublata caussa, vel mox auferenda, vt sequitur. *Hermundura*] Id est, Boemica. Tacitus tradit apud Hermunduros Albim fluuium nasci, quem constat in Boemia oriri. *Multauia*] Item fluuius Boemiæ. *Spretor nostri ritus*[Hoc est, nostræ religionis. ritus enim proprie de sacris intelligitur. Syluius pluribus refert in historia sua Boemica, vt gens hæc nostram spreuerit religionem. *Auerso*] Irato. *Cernetis dira*] Conclusio pathetica.

Stabant ancipites cuncti, cuneosque per omnes
Fluctuat huc illuc plebes, & nescia certi
Iam quid agat, dubiasque tenet sententia mentes.
Tandem Polydamas, quo non furiosior alter.
Induit arma minax, sese titubante senatu
Coniicit in medium, rupitque silentia vulgi
Fatorum ignarus, violentoque ore profatur:
Quod scelus o ciues, vano cur victa timore
Pectora vestra labant? quæ tanti caussa pauoris?
Pro re pauca loquar, neque enim facundia nobis
Quærendi caussas, vter hoc sibi iustius armis
Vendicet imperium, diriment has prælia lites,
Ensis erit iudex, non magni Cæsaris ardor:
Nec quæ Munychia properant ex arce Phalanges
Impune ad nostros conuertent agmina muros.
Dedant se Helsatij, pictisque armata Couinis
Belgarum soboles, viuant, auraque fruantur
Indecores animæ: quibus est interrita virtus,
Semper amant cum laude mori, fatumque pacisci.
Forsitan externo cariturum Marte Robertum
Creditis? & solo committere regna Boemo?
Quicquid multifido mundi spectatur ab Istro.
Quique Borysthenidas rupes, Mæotia quique
Littora circum habitant Tanaisque in flumine potant
Qui nostras dirimit terras, Asiamque rescindit
Europa, & nostro præbet confinia mundo,
Ad tantos venient motus, properabis ab altis
Riphæis Roxane iugis, tinctisque veneno
Sarmata Amaxobios duces in castra sagittis,

Stabant ancipites cuncti &c.] Polydamas. Scholium adscriptum in margine notat per hunc Polydamanta seditiosissimum quemque, & rationi minime parentem intelligi.

Ensis erit iudex] Melanchthon id nõ dissimulans in oratione dicta in funere Maximiliani: Ipse hoc scio, inquit, pars illorum malorum, cum comitiis Augustæ habitis multa vtrinque iactata essent, Palatinum nihil respondisse, nisi vt sui cum telo essent, vindicandam armis Bauariam. Flaminius apud Sillium religionis spretor, ait: *Sat magnus in hostẽ Augur adest ensis.*

Quicquid multifido] Tam magno animo, vel potius tanto furore Polydamanta captum fuisse introducit, vt non solum victoriam de Cæsare, sed etiam de toto mũdo sibi polliceatur.

Rhoxane] Qui & Rhoxolani dicuntur, populi vltra Sarmatas, quibus cum Sarmatæ continua bella gerunt. Nunc Rutheni appellantur: quorum Impera-

Qua

Qua vastis fluit Indus aquis, contraque renitens
Ganges aduersum cursu delabitur Eurum
Descendent ad bella viri, totamque ciemus
Assyriam, claramque Ninon cernetis Eoum
Auxilio rigidos Acesinem impellere Mallos.
Orbis erit noster, nec plus de Cæsare quicquam
Fama canet, soli cunctis dominabimur oris.
Sic ait, atque ensem vagina extraxit eburna,
Excitat abiectas acuitque in prælia mentes.

Imperator Magnus Basilius, quẽ Cæsar Maximilianus fouebat, dum inter eum & Sigismundum regem Sarmatarum non conueniret: superiori anno defunctus est. Christiani dicuntur Rutheni, Græca tamen secta lingua semidalmatica, sicuti fere & Lituania & Polonia vicinæ regiones. Bifariam autem diuisi. Qui dicuntur Albi vicini Lituaniæ, ex nomine fluuij Moscouij, ac Mosquam regiã habent. Alteri Rubri appellãtur, orientaliores ac Borystheni propinquiores. *Sarmata duces Amaxobios in castra*] Amaxobij inter Sarmatas connumerantur, dicti quod in turribus vitam trahebant. *Aduersum Eurum*] Homerus quatuor tantũ ventos facit, Eurum, Austrum, Fauonium, Aquilonem. Horum ortum Ouidio tradente his versiculis nouimus: *Eurus ad auroram, Nabathæaq; regna recessit, Persidaq; & radiis iuga subdita matutinis, Vesper & occiduo quæ littora sole tepescunt Proxima sunt Zephyro: Scythiam septemque triones Horrifer inuasit Boreas, contraria tellus Nubibus assiduis, pluuioque madescit ab Austro.* Patet ergo Orientem plagam vsque Persidem & Nabathæorum prouinciam, quæ ab Arabia incipit, expositam Euro, quo flante Ganges & Hæmodo monte Indiæ, vt inquit Pomponius, fluens in Indicum mare septem ostiis dispergitur. *Claram Ninon*] Ninus iuxta & vltra Tygrim. Nini ædificium, & regia octo annorum spacio, denis hominum millibus extructa: Cuius modica adhuc dicuntur extare vestigia. *Acesinem impellere Mallos*] Hoc est, cernetis Mallos accolas Acesinis fluminis, impellere Acesinem, scilicet nauibus, seu remis, in auxilium nostrum profecturos. Acesines nobilis fluuius: qui, vt & Mallorum meminerunt Arrianus & Curtius, ingreditur Indum.

Soli dominabimur] Ea est impotentis & excæcati animi arrogantia, vt plura sibi semper quam par sit, polliceatur.

Exclamat tunc vulgus hebes, sequiturque malorum
Quod dederat fortuna caput, placet ire per ipsa
Vulnera, & in patrio dextras maculare cruore:
At quos sors melior ducit, temeraria damnant
Dicta patres, regnique vident præsaga ruentis
Nuncia, plebæo semper damnata furore.

Exclamat vulgus &c. Vulgus hebes] Rationis, consilij, iudicij inops & expers. *Caput*] Authorem. Terentius in Adelphis. *Te esse huic rei caput.* Vocari enim præcipuam negotij partem, aut authorem rei, exempla passim obuia sunt. Eundem in modum & arcem dicimus rei cuiuspiam. *Melior sors*] Nimirum ratio, prudentia, industria.

Namque super celsa, quæ infra despectat in vrbem,
Arce audita loqui cornix, ac premere voces
Humanas, fatumque Deo spirante profari:
Heu miserum, quid bella paras? superabere certa
Lege Deum, & medio feruentis turbine Martis
Arripiere tuis, solioque locabere olympi.
Hæc patrum turbare animos: sed maius in vrbe
Prodigium fecere Dei. nam fulgur ab alto
Horrentes per inane faces, sudumque trahebat.
Quod postquam fumo lucentem clausit olympum,
Demersitque iubar densa caligine Phœbi,
Indigetes petit igne Deos arasque calentes.
Non secus ipse tonans nebulosa cacumina Pindi,
Alpinasque niues, gelidumue effulminat Othrin:
Aut cum flagrantis Libyes conuersus ad oram
Imbelles Mauors, summumque exterret Atlanta.
Præterea fleuisse feras, Manesque sub vrnis
Insolitis vlulasse modis, Ereboq; relicto
Persephonem mediam furias agitasse per vrbem
Accepimus, passimque sacri incrementa per agros
Danubij, & multas disiectas flumine villas:
Vtque iræ patuere Deum, & discordia mundi
Visa palam, timuere omnes, puerique, nurusque
Templis dona ferunt, sacras voluuntur ad aras:
Numinaque exposcunt veniam facta impia quondam

Loqui cornix audita] Cornicem habere vaticinium & loqui palam est, vt illud in Domitiani vita refert Suetonius, *Nuper Tarpæo consedit culmine cornix, Cum bene non potuit dicere, dixit, erit.* Plini⁹ multa de cornice, item Macrobius, & interpres super hoc Maronis, *prædixit ab ilice cornix.*

Indigetes] Idem Interpres qui sint dij indigetes in Georgica scribens, docet.

Incrementa Danubij] Secundum antiquos, qui dixerunt Nilum vatem. Nam quid futurum erat, aquarum incremento præmõstrabat. *Templis dona ferunt*] Nam, vt scribit Ouidius, *Flectitur iratus Iuppiter ipse datis.* Et nobis remedia propitiando Deo,

Si qua forent soluenda patrum, præsensque piandum
Sit sceleris quicquam. Dum talia voce precantur,
Patricio assurgit mulier de sanguine creta,
Quam Diuum exagitat verus furor, illa sub auras
Effatur secreta poli, lachrymosaque pandit
Exitia, & magnas ventura in prælia cædes,
Tales fatidico reserans e pectore voces:

ipsius Dei verbis data sunt. Nempe, misericordiæ meritis peccata purgari apud Salomonem legimus. Quod item in psalmis spiritus sanctus declarat & probat, dicens: *Beatus qui intelligit super egenum & pauperem, in die mala liberabit eum Dominus.* Diuus Cyprianus scripturarum testimonio colligit, orationes nostras ac ieiunia minus posse, nisi eleemosynis adiuuentur. *Diuum verus furor*] Ea enim diuinatio quæ ex vatibus, siue prophetis est, si data diuinitus, semper est vera: Sin minus, etiam quandoque vera, vt placet Augustino, qui Maronem in Ecloga Pollionis de Christo vaticinatum esse dicit, ac Annam pontificem de liberatione populi, Asinam quoque Balaam locutam. Diuinatio autem quæ ex arte fit, falsa deprehenditur, non solum ex euentu rerum & experientia ipsa, sed ex authoritate philosophorum & astrologorum qua de re vterque Picus pluribus libris disputant: nostri doctores item. Verum Thomas Aquinas nonnihil ei concedit, corporis videlicet dispositionem, motum sensuum ad res varias, partim etiam horum ratione intellectas. Nam corruptis ex aliquo astro sensibus, intellectus etiam patitur: voluntas autem nullo pacto attingitur, liberaque semper incolumis permanet.

Quis furor o superi? iam pila minantia cerno,
Cædeque spumantes fluuios humentis Adulæ.
Quæ volitant animæ circum? nosco eruta magni
Fata Ducis, natique, & charæ coniugis vmbras.
En venit Hercyniis bello gens effera syluis,
Regina peritura solo: tantum ne feretis
Dij spectare nefas? His dictis, torua vagatur
Lumine, & exacto iam lassa furore quieuit.
Sic Deus Eois agitat Nyseidas antris
Thebanasque nurus stimulos cum sentit Agaue,
Et furit Ogygias Euanthis turba per vmbras.
Tunc dira instabilem terrent præsagia plebem,
Patriciumque genus, ne rursus terra fretumque,
AEr & vasto splendentia sydera mundo
Sint priscum passura Chaos, confusaque rerum
Forma, indigesta redeant elementa figura.
Polydamanta tamen possunt haud vlla mouere
Signa Deum: cui dira intus furialis Erito
Gliscit, & arma vocat, plebemque ad bella pauentem
Hortatur, suadetque omnes ea temnere Diuum
Fulmina. quid? nescit, cum se, calor æthere summo,
Ceu nobis quondam patres memorare solebant,
Materia superante pati, nimiumque recusat
Impatiens, natura inquit: sunt astra polusque
Librato coniuncta gradu, globus aere terræ
Tollitur, ipsa sinu magnum fert Nerea laxo,
Quod superest, mundumque ipsum, seriemque fatigans

Montis Adulæ] Danubium intelligit, qui ex Adula monte, vt proximo diximus libro, oritur. Prædicit autem futuram cladem Boemorum. *Quæ volitãt animæ circum?*] Vaticinatur mortem Roberti Palatini, coniugis & filij, quæ libro decimo multis versibus describitur. *Nyseidas*] Id est, Bacchas, in Nysa monte Indiæ, vnde Bacchus Nyseus dicitur. *Stimulos cum sentit Agaue*] Hæc Cadmi filia ex Harmonia, de cuius furore Statius in Thebaide statim in principio, & ibidem interpres Lactantius. *Euanthis*] Furens. *Ogygias*] Thebanas. *Priscum Chaos*] Iuxta Ouidium, qui de Chao plura statim in principio operis Transformationum.

Erito] Scribendum Ericto. Deam hanc finxerunt, quæ contentionem seminaret, a qua nomen habet. *Quid? nescit*] *Quid* suspendenda est dictio: *nescit*, inquit, *calor pati, se superante materia.* *Ceu nobis*] Per interpositionem legendum. nam ea quæ audierat ignarus naturalium caussarum recenset. *Materia superante*] Aristoteles in principio tertij Meteororum. *Sunt astra polusque*] Ostendit temperamentum quoddam esse in elementis & rebus superioribus, quod Græci antipathiam dicunt.

Respuitur passim: hinc hominum pecudumque repente
Monstrifici partus: hic alto ardere cometem
Vidimus, atque modis flagrantes æthere miris
Effulsisse trabes, stellamque arsisse cadentem.
Hinc tonitrus fiunt, & fulgura sæpe sereno
Visa polo, & pauidas terrentia fulmina gentes.

Respuitur] Vult innuere: quotienscumque vel humore nimio attracto, vel calore superante, temperamentum illud exceditur, a natura eiici: quod quidé in syderibus fieri respicimus, a quibus scintillæ velut ex lucernis multo repletis oleo eiiciuntur.

Hinc monstrifici partus] Credit Poeta, monstra in syluis gigni ex hac fece, vt ita dicam, rerum naturalium: quę cum vim non habeat perfectæ creationis, monstrificos edat partus: quos tamen Plinius, vt a nobis relatum est antea, Veneri attribuit. *Cometem*] Si longa & lata flamma apparet more calamorum ardentium in campis, aut longa tantum, & Hœdus vel Dalus: seu discurrens & ardens astrum videbitur, aut vehemens & condensa fuerit flammatio, & quasi sphærica, tunc cometes erit a coma dictus: Si longa, Pogonias ex barbæ similitudine. Ambo tamen cometæ vocabulo. commemorantur

morantur & alij a Plinio præter Aristot. Cometæ. Xiphias, omnium placidissimus, in mucronem fastigiatus. Acontias iaculi modo vibrans. Pithetes doliorum figura. Cerarias cornu specie. Hippias equina iuba. Venti ab his, & æstus & siccitas, tum etiam principum mortes portendi dicuntur. Cur autem raro fiant, & qua cœli parte, tradit Aristoteles. *Sereno visa polo*] De hiis omnibus lege Plinium lib. secundo, in cap. Vbi fulmina non cadant. item Aristot. in principio tertij lib. Meteororum.

Creditis o miseri, parua hæc momenta quietos
Sollicitare Deos, istisque inuoluere curis?
Arce Tonans placida regnat, fruiturque beata
Pace nec in nostras flectit sua lumina sedes.
Nec vos fœmineæ moueant ludibria vocis.
O vere lymphata Deo, Bacchoque repleta,
Dedidicit Cortyna loqui, non Pythia sacro
Fert antro responsa magis, nec vera Tonantis
Amplius Idaliæ præbent oracla columbæ,
Desinimus nouisse Deos, solum ensis & arma
Concedunt nobis meriti commercia cœli.
Dixit, & abrupto passim sermone vagatur,
Accenditque animos dictis, ac suggerit iras:
Non sic Oceano fluctus voluuntur in alto,
Aut cum Ryphæo Boreas de vertice pronus
Taurominitanæ turbat vada cæca charybdis,
Vt plebes vulgusque minax (sic fata iubebant)
Fluctuat huc illuc, Martisque furore trahuntur,
Ignari, quid sorte datum, quo subdola belli
Perducat fortuna reos: sic vndique clamor
Per ripas Iseris, vallesque reuerberat imas.
Legatosque iubent patria discedere terra,
Ite aiunt propere, Regique hæc dicite vestro:
Non illi in nostros ius esse impellere fines
Armatas acies, dextraque & fœdere iungi
Poscere nos vanum, qui Marte tuebimur vrbem,
In cædes chara pro libertate ruentes:
Bello opus, hæc summa est. his dictis sæua reportat
Hyphiades responsa, & Polydamanta recenset
Vocibus instabilem stimulasse ad prælia turbam.

Creditis o miseri] Epicureorum opinio erat, Deos nihil curare mortalia, secundum quam hoc Maronis accipiendum est, *Scilicet is superis labor est, ea cura quietos Sollicitat.* *Dedidicit Cortyna loqui*] Vt etiam vere cessarunt oracula, aduentu Seruatoris nostri, vt testatur Eusebius de præparatione Euangelica. *Idaliæ columbæ*] Significat Dodonæum oraculum, quod per columbas capiebatur, vt diximus. *Columbæ* autem *Idaliæ*, quia Veneri dicatæ. *Commercia cœli*] Apud gẽtes viri fortes summa laude efferebantur. E nostris Mantuanus Carmelita, eos æternum sibi comparare nomen apud posteros putat, qui armis religionẽ nostram tutantur. Machabæorum nomen, qui pro defensandis patriis legibus pulchram oppetiere mortem, inclytum est: quorũ exemplo scio nonnullos magno & excellenti ingenio præditos, fas putare Christianis capessere arma in Turcas. Ego Erasmo accedo, q pie autumat subigi posse Turcas certis illis hominis Christiani notis, nempe vita innoxia, studio benemerendi etiam de hostibus, inuicta omnium iniuriarum tolerantia, pecuniæ contemptu, gloriæ neglectu. *Subdola fortuna*] Anceps, dubia belli alea.

Tunc Dux magnanimus, quo non præstantior alter
Boiorum tellure fuit, seu cominus ense
Pugnandum foret exerto, siue eminus hasta,
Voluit cuncta animo, & curarum impellitur æstu.
Et iam ver tepidum, & solito fulgentior annus
Dispulerat de monte niues, & læta fugarat
Temperies nostris brumalia frigora terris.

Tunc Dux magnanimus] Robertus. Accipe magnanimum pro viro forti, rei militaris perito, atq;, vt nunc aiunt, manu prompto.

Phalsgraphides tunc arma mouens rapidũ ilicet Aenũ
Gorgiam petere, & Praunam properanter ad vrbem
Dirigere hostiles turmas, & cingere muros
Obsidione iubet. delecto milite ductor
Mandata exequitur velox, tribus agmina castris
Effulsere vrbi: extemplo per mœnia ciues
Armati trepidant, æratasque excita currunt
Præsidia ad portas: alij de turribus altis
Prospectant acies, fusasque per æquora turmas.
Dum sic attoniti perstant, & posse tueri
Diffidunt sese, instructas properare cohortes,
Et vexilla vident ferri sublata per auras:
Tunc arma arma vocant, concurritur vndique telis,
Viminioque horret scutatus in aggere miles

Phalsgraphides] Iam descendit ad gesta Roberti, qui Praunã expugnauit oppidum Bauariæ inferioris, in ripa Æni situm.

Pro portis, sæuique inhiat præludia belli.
Ecce autem infestæ iam propugnacla phalanges
Phalsgraphidæ inuadunt, palosque, trabesque præustas
Corripiunt, fidoque intextas vimine crates
Discindunt: contra miles Praunæus ab alto
Hostilem frameis, saxisque ingentibus, iram
Arcet ab incæpto: sic par fortuna duorum
Visa diu: tandem Martis gliscente furore,
Phalsgraphidæ fracto pepulerunt aggere in vrbem
Præsidium, murosque inuasissent, nisi præceps
Sol Tartessiacas subiisset Delius vndas.
At ciues intus trepidare, & vulgus inerme
Præsidium arguere ignauum, signisque latenter
Detrectare vident pugnam, vultusque fugaces.
Postera ab Oceano roseis Aurora rubebat,
Cum nigri humentes abiissent aeris vmbræ,
In cælum subuecta rotis, tunc Martius horror
Phalsgraphidum inuadit muros, clangorque tubarum,
Æreaque immensum disrumpunt tympana cælum.
Qui subito externi rumor peruenit ad aures
Militis, Ænanæ ferrata repagula portæ
Abscidit, & fugiens potiundam deserit vrbem
Hostibus, atque vltra pauidum se surripit Ænum.
Vt fuga præsidij visa est, patefacta repente
Vrbs Pallatinis ductoribus, ij sine cæde
Ingressi, statuunt læti sacra præstitibus Diis.
Phalsgraphidum interea Cæsar victricia signa,
Ac simul & turpi victam certamine Praunam
Accepit, magnum Albertum, fratremque sub armis
Volphangum ardentes, Noeburgi mœnia contra,
Armorumque minas, iramque inferre nocentem.
Tunc illis metuens, animosi tela Roberti,
Iræ etenim exciderant animo, cum Norica castra
Deseruit, motoque indignans cesserat Istro,
Auxilium parat, atque infestis agmina signis
Helsaciæ intrepidas quæ iam conuerterat vrbes,
Ducit ouans, Iserimque petit. iamque arua tenebat
Fœta armis, cum fama volat, spargitque repente
Subsidio innumeras Regem ductare cohortes:
Non aliter fractæ vires, quam si sua Mauors
Vibraret lato feruens hastilia campo,
Infrænesque Getas, gelidumque impelleret Hæmum.
Interea Albertus magna stipante caterua,
Affatur cunctos: auget præsentia robur
Militibus, gaudent dominum spectare loquentem:
O socij, mecum qui per discrimina belli,
Per dubios Martis casus, per tela fuistis,
Tempus adest, inquit, quo nostrum auctura perenne
Sit fortuna decus, iam nomen quærite ab armis.
Omnis amor belli tanto est in milite maior,
Quanto maior erit famæ laudumque cupido.
Sunt Cimbri testes, Latiique per arua furenteis
Teutones, & Belgis raptæ confinia terræ.
Testis lentus Arar & picto Lingones arcu.
Heduus, & rapidis certans gens Sequana bigis

Rege

Tartessiacas vndas] Ita legendum, vt in exemplari manu scripto, non vmbras.

Pallatinis] Scribendum cum duplici ll. Nomen enim fingit Poeta inferius, tractum a socio Herculis ex Pallantæo Arcadiæ oppido.

Phalsgraphidum interea] Scribit Poeta Cęsarem venisse auxilio Alberto, & si paulo ante animum eius suspectum cognouerat. Id a Poeta factum esse indicat annotaciuncula, vt Cæsaris animi fortitudinem, ac in suos pietatem ostenderet. *Turpi certamine*] Veritas est, Albertinos milites pugnam iniisse, in qua vnus ductorum vir strenuus cecidit. *Norica castra*] Norimbergam. *Cesserat*] Prisgauium inuasurus agrum, vt in quarto cecinit. *Fœta*] Plena.

Sunt Cimbri testes] De hiis, Teutate item, vnde Teutones, ac Hęso, quorum paulo post Poeta meminit, diximus in primo. *Lentus Arar*] Vel Arionistum intelligit, vel Carolum nostrum, quos legimus in Galliam irrupisse.

Bellum

Rege olim victa,& nostris tremefacta cateruis,
Degeneres non arma ferunt, sed ad ocia proni
Indecorem segnes ducunt sine nomine vitam.
Nunc haud externis bellum committimus oris,
Pro patria pugnare datum, sunt oppida nobis
Rapta palam,& nostris prohibent considere regnis.
Quod genus hoc hominum? quis non Teutatis adoret
Iam sacra,& diris horrentem altaribus Hæsum?
Bellum iura premit, rapto dominamur, & ipsas
Prosequimur cædes, fasque omne licentia rupit,
Vincimus Hyrcanas gentes,& Taurica regna
Delectu scelerum: iamque ipsa minora Vetoldi
Acta trucis, viuos vrsorum in pellibus artus
Insuere, atque feris demum obiectare solebat
Immanis: sed nos numquid damnabimur ipsi
Tam viles animæ? picto vehit aduena curru
Ingentes prædas, terit omnia, raptaque castra
Arbitrio premit ille suo: semper ne feremus
Hoc tantum durare nefas? in limine sæuit
Iam bellum,& patriis ceu capti degimus oris.
Tollite nunc animos,& vestra insueta domari
Pectora, dictorum memores estote meorum.
Cæsar adest, nostrosque iuuat in Marte labores.
Qui belli maturus amor, quod fulmen in illo est,
Vt ruit in cædes, vt turbine conicit hastam.
Sic ait,& verbis pugnandi inspirat amorem,
Nec mora, decliui fulserunt Cæsaris alta
Signa iugo,& rauco strepuerunt cornua cantu,
Et longum sonuere tubæ, perque agmina Cæsar
Crinibus intonsus micat & fulgentibus armis.
Tandem acies coeunt,& iam nox humida cælo
Tollitur, ac reuehit fessis optata quietem.
Tunc Rex Albertum verbis affatur amicis:

Bellum iura premit] Inter arma silent leges, nullum habet locum æquitas, religio ludibrio est, sacri & profani nullum omnino discrimen. *Rapto dominamur, cædes prosequimur*] Nam simul atque belli sæua tempestas ingruerit, Deum immortalẽ, quam ingẽs malorum pelagus occupat, inundat, obruit vniuersa. Abigũtur armenta, proteruntur segetes, trucidantur agricolæ, exuruntur villæ, & mille alia mala, quorum multa recenset Roterodamus non vno dumtaxat loco: peculiariter tamẽ in explicando celebrato illo adagio, *Dulce bellũ inexperto.* *Fasq; omne licentia rupit*] Tam pestilens est bellum, vt non minus impios efficiat quam ærumnosos. Hoc fonte nobis tam ingens latronum, raptorũ, sacrilegorum, percussorum turba scatet. *Hyrcanas gentes*] Latrocinio deditas, veterum scriptorum testimonio. *Taurica regna*] Tauroscytharum immanitas, & plus quam belluini mores ex prædictis passim innotuerunt, & autores tradunt. *Vetoldi*] Poeta haud ignarus, delectationem afferre varietatem, veterib. noua subiungit exempla. Nam hic Vetoldus, imperãte Cæs. Sigismundo, Vladislai frater eius, qui ad Poloniæ regnũ vocatus fuit, Lituaniæ dominabatur, tãta vir crudelitate, vt dicto non audientes, insutos pelle vrsina, vrsis ad hoc nutritis obiiceret. Ferunt item arcum tensum gestasse, vt si quem aliter incedere ac volebat, conspicatus esset, confestim cõfoderet. Multos quoq; per ludum interemisse dicitur. Rex a Sigismundo Cæsare factus, ante decessit, quã diadema indueret.

Quod contra vertis Noeburgum haud consulo bellum:
Quandoquidem ingentes nos contra armare phalanges
Phalsgraphidem fama est: ne Marte premamur vtroque,
Linquenda obsidio, campique, atque ora Byburgi.
Qua Phylsi tenuis perlabitur vnda, petenda est.
Illic comperio metari castra Robertum,
Et nos (si qua via est) meditantem inuadere, longo
Fessos Marte dolis, ergo placet arma repente
Phalsgraphidem contra,& fortunam vertere belli.
Sic ait,& tacito curarum voluitur æstu
Boius: interea fessus se miles in altam
Demergit noctem,& placidæ dat membra quieti.
Postera iam Phœbo rutilante Aurora micabat,
Vasa legi mandant, & semisepulta labore
Corpora curari,& signo iuncta inde moueri
Castra dato: peragunt alacres mandata Manipli.

Quod contra vertis] Laudat tacite Cæsarem a consilio rei militaris, cuius aliquanto gloriæ cupiditate patrem vicit: qua factum est, vt cum illum virum artibus pacis prędicet Germania, hunc non possit & bellicis, & ciuilibus decoris maximi facere. Tyrocinium egit maximis confectis rebus in Flammingis, Brabantinis, Hollandis, Sicambris: idque tale, vt in eo vtramquę fortunæ vicem sit expertus.

Aegida habens tunc Diua ferox, quis fallere possit
Numen? vt occultos alta præsensit olympi
Sede dolos Regis, vultusque imitata, habitumque

Ægida habens] Colores sumpti ex Marone de Iunone, quæ nullibi quiescebat vt infesta esset Troianis.

Exploratoris, ventura renunciat arma
Phalsgraphidæ. qui consilio dextraque potentem
Byspeichen, vltro compellans vocibus, inquit:
Postquam pugnandum est, res optatissima magnis
Diis oblata mihi, tantoque impensior acris
Gliscit amor belli, quanto grauioribus ausi
Auspiciis, metam dabimus requiemque laborum?
Rex etenim (vt fama est) in nostras dirigit oras
Cognatas acies, Martemque exposcit apertum.
Quicquid id est lætor, nam vel victoria belli,
Vel lethum dabitur, decus est vtrumque sub armis.
Quare age rumpe moram, peditumq; equitumq; vicissim
Incipe delectum, quæve hic sit copia lustra.

At Cæsar maturat iter, perque ardua montis
Ductat anhelantem pubem, tenebrisque reuectus
Haud longe castris aberant, factoque silendi
Indicio, Albertus placido sic incipit ore:

Felices animæ quibus amplum Martia nomen
Perpetuo lux vna dabit, nunc auspice vobis
Cæsare pugnandum est, felicia signa sequamur,
Quemve probant sua facta Deum, victoria nostra est,
Stent rapti fines, recidiuaque Noria cordi
Condita Boiugenis olim, qui rupe Vesunti
Huc vecti, in nostra steterunt regione coloni,
Vnde & adhuc retinet felix sibi nomina tellus.
Sic ait, interea tenebrosa per auia noctis
Ecce cruentatus manibus post terga reuinctis
Vcalegos, magna peditum stipante caterua
Ducitur ad Regem: coram qui talibus illum
Affatur dictis: Quis tu? quo tendis? & vnde
Nocturnum moliris iter? Suspiria ab alto
Corde trahens, Phœben, & conscia sydera facti
Sic testatus ait: Magne o Rex nomine dicor
Heu miser Vcalegos, ibam tua castra, tuasque
Exploratum acies, quo me sors impulit atra,
Et data magnanimo sollers mihi cura Roberto
Exhalare animam: verum hæc infausta parentum
Perpetior scelerę, atque meo dant sanguine pœnas.
Fabor enim, qua flauus habet sua regna Sicamber,
Vrbs fuit insignis bello, & prædiuite gleba.
Hic mihi regnat auus, sedemque, & sceptra tenebat
Ille loci: interea (nam te meminisse putandum est)
Belgarum auxilio, Martis cum turbine, ad vrbem
Venisti patriam, & strauisti mœnia victor.
Narrata hæc patribus, Scythico ruit Hunnus ab Istro,
Horridaque in nostros conuertit tela penates.
Tunc auus insigni dictus qui nomine Teuthras.
Vt casum vidit patriæ, commendat amico
Phorbanti vxorem, natum rapit impius alueo
Qui nondum infelix solidum compleuerat annum,
Et vehit in syluas, pedibusque in vincla reuinctis
Suspendit, linquens auibusque, ferisque vorandum.

Byspeichen] Nomen ductoris exercitus Palatinorum.

Lethum] Cum aspiratione scribenda est dictio, cum illi origo sit græca tradente Varrone libro de lingua latina tertio. Lethe obliuio: inde Lethum dictum, quasi conueniat in obliuionem abire, qui vita excesserit. Et vulgo putant ominosum plurimum de vita defunctis loqui. *Incipe delectum*] Id sedulo faciendum admonet Xenophon, ne numerus intercidat, deinde equos prouidere, vti boni sint ac laboris patientes, neu strigosi, neu calcitrones, qui inter alios inutiles sunt, sæpeque cum res agi oportet turmas dissipant, ordinesq; rumpunt, equitem quoque bonum inutilem reddunt.

Felices animæ] Crebras & elegantes orationes apud hunc Poetam legimus, nimirum ex industria factas, vt hac in re, vel æquaret alios, vel omnino superaret.

Noria] Huius meminit oppidi Cæsar in commentariis, & nos de eo superius. *Steterunt*] Ea forma qua Maro, *Steteruntque comæ*, & Terentius vsi.

Vcalegos] Explorator Palatini: qui postquam de se dixerat, per occasionem gentes & auxilia Palatini recenset. Argumentum indicat dilatum, & artificiose quidem meo iudicio, in hunc locum gentium Palatinarum catalogum. Nam mira est in hoc Poeta varietas, nō minus eruditionis, quam delectationis plena.

Nocturnum iter] Ceu magis suspectum.

Strauisti mœnia victor] Ante hoc, & post etiam bellum Noricum, in Geldrenses arma Cæsarem mouisse nostra habet memoria. Ego peracto bello Norico contra Palatinos, iam candidatus aulæ Maximilianeæ, Cæsarem cum filio Philippo Rege Castellæ, tunc Belgarū Archiduce, in Sicambriam irrumpentes sequutus sum: vbi oppida quædam expugnata in fidem recæpit, Coloniamq; Agrippinā cum triumpho rediens, pacem Palatinis ac toti Germaniæ reddidit. de qua re vltimo libro Poeta cecinit, & nos

& nos

&c nos illic amplius cõmemorabimus. *Scythico ruit Hunnus ab Istro*] Id est, a parte Scythię. Apollonius Poeta dicit Istrum ex montib. Hyperboreis currere per mediã Scythiam & Thraciam: vbi scinditur, partim in mare fluere Ponticũ, partim Adriaticũ, per quem dicit Argonautas venisse. Quod nunc minime apparet. Ceterũ Hũnos duplices inuenio: Asiaticos, quos supra Caspios & Albanos ponit Dionysius. Simacatus quidã est autor Eustathio in descriptione orbis, Hunnos circa Boream & Oriẽtem consistere, eosq; Turcas a Persis appellari. Alij sunt Hunni Europæi, quorũ meminit Procopius lib. 5, diuersis tamen in locis. Ex quibus deprehendimus, Hunnos qui Pannoniã cœperunt, Europæos fuisse, colonos forte Hunnorũ Asiaticorũ. Hosq; simul eandem esse gentẽ cum Turcis, & Iazis, & Zanis, qui a Iustiniano superati sunt per Theodorũ, vt autor est Agathius. Verũ diuersis cognominib. appellati, ex ducibus pleriq; nomen habentes. Ex his postea Hungari, quasi Hunnari appellati: qui anno salutis circiter quadringentesimũ duce Keue Pannoniam ingressi, ad Tulnam Austriæ locum contra Romanos victores fuere, in quo prælio dux ipse occubuit. Plura item Iornãdes & Paulus de Hunnis. Cum his Carolus bellum gessit, vt diximus, quos penitus ex solo Germaniæ substulit. Extare adhuc alteram Hungariam non longe ab ortu Tanais, Pannonicę lingua & morib. pene similem: idololatram tamen Syluius scribit. *Et velut in syluas*] Sumptum ex fabula OEdipi, iuxta Sillij descriptionem.

Post hæc acta, feris Cimbrorum inferna Megara
Aera per nigrum transuecta redibat ab armis,
Iamque super Batauos, & iam super alta volabat
Ardua syluarum: gemitusque vt perculit aures,
Excæpit puerum, & gressus simulata seniles
Qua pastor septis pecua armentarius ambit
Phalsgraphidæ magni venit, fatumque redemptum
In pcius, puerum infantem cui tradit alendum.
Hunc postquam virtus, & auorum suscitat ardor,
Ignarus patriam repetit, diroque parentem
Coniugio iungit propriam: cui nocte silenti
Portentum (sic Dij voluere) apparuit ingens.
Visus enim serpens squamis vulgentibus vltro
Repere, & immenso torquere volumine terram,
Spirarumque orbes, atque ora micantia linguis
Infauste posuisse sinu, lapsusque repente
Per tenebras, nigri properasse in tartara Ditis.
Hæc nato post nupta refert: qui tempora voluens
Atque fugam patris, syluaque quot egerit annos.
Agnouit scelus infandum, raptusque furore
Per scopulos, per saxa volat, lucemque perosus
Ipse sibi infausta defodit lumina dextra,
Atque suam Hercynio vitam transegit in antro.
His satus auspiciis, genus hoc a sanguine duco,
Hac gignor serie, quare nil miror habenas
Fortunam effudisse suas in nostra malorum
Exitia. His dictis iam clara rubescere Eoo
Cœperat orbe dies, tum collem ascendit in altum
Cæsar & Vcalegos, vnde prospectus ad ima
Castra erat, & latas poterant numerare phalanges.
Tunc Rex fare, inquit, quæ gens, quove ordine turmæ
Militiam seruent? contra sic ille profatur:
At postquam merito labentem sanguine vitam
Heu video, hac animo Cæsar cape dicta: per hostes
Si tibi (quandoquidem mens est auidissima Martis)
Tela inferre placet, verbis (haud mentior) hisce
Adde fidem: armipotens duro sude lata Robertus
Vallauit castra, & tuto munimine cinxit.
Ille est qui multa peditum comitante caterua
Incedit, latoque effulget in agmine clauo.
Hic medium retinet spacium, roburque virorum
Circum habet: at læua vili contentus amictu

Batauos] Cornel. Tac. libro vigesimo multa de Batauis prodidit. Conuenit inter plærosque doctos eam insulam, cuius meminit Tacitus, esse, quam nunc Hollandiam vocant. Terram omnibus studiosis, cum primis Germaniarum, semper & celebrandam, & venerandam: vt quæ nobis suum Roterodamũ dederit. Miror Ambrosium Bergomatem tam fœde lapsum, qui Bataviam olim, nunc Bauariam dici tradat: cum Bauari ad Danubium, Bataui non multum a ripa insulam Rheni colant. quod vel ex ipso Cornelio deprehendisset. Sed lapsum hunc fortasse quiuis mediocriter doctus aduertere potuit.

Auorum ardor] Vt liberi fere parentes referre solent.

Cœperat alma dies] In codice scripto legi, *Cœperat orbe dies*, vt sit, orbe Eoo. quam lectionem probam magis puto.

Merito] Ob pactam proditionem: cuius mercedem id genus hominum raro accipit, vt quod frequens intercipiatur.

Armipotens] Laus Roberti in re militari.

Lato clauo] Hunc Sillius & Pontifici tribuit. *Sacrificam lato vestem distinguere clauo.*

Crinibus & barba prolixa, atque obsitus auo
Gorgias seruat partes Rhodomontius illas.
Dextra autem cernis quem versicoloribus armis,
Hic est Byspeiches, pro castris Auchius ante est,
Atque datæ custos stationi fidus inhæret.
At primi ante alios, mazaris sueta iuuentus
Heluetij, quos pone vides (nisi fallor) ab alta
Arbitror Hercynia Chamum Ambergamque dedisse
Ad bellum, atque vna iunctam Calminzida pubem.
Qui vero ex alia consistunt parte, Sicambros
Esse reor, cerne intortos de more capillos
Gentibus, atque æquor longis horrescere telis.
Iuxta autem manus est, gemmarum diues & auri,
Gallica. pugnaces Belgæ, & præturbidus Axon,
Quique colunt Vogesum, & fulgentibus Heduus armis.
Tunc Cæsar: Qui cultus, ait, tam Martius illis
Quos video, & denso qui sistunt agmine iuncti?
Cui sic Vcalegos. Memorant ex arce profectos
Budorij primam seruant qui ex ordine classem:
Inde locus populis proaui concessus Othonis,
Extolluntque leues duri Neomarctides hastas:
Hos sequitur Neoburga cohors, fidique Roani,
Lanzuthique tremenda manus, longamque feroces
Byrcasidæ linquentes arcem, cominus omnes
Decertare auidi, atque animas effundere Marte.
Quare hanc, o Cæsar, ne multo sanguine pugnam
Præsentem efficias, nec non sine cæde tuorum,
Quæ peragenda putem (paucis aduerte) docebo:
Est locus in castris Neoburgi mœnia contra
Expositus, trabibusque altum subiecta minatur
Innexis specula, & late prospectat in agros,
Hoc factum, vt quando congressi hostilibus armis,
Vera hinc cum Martis mota face signa darentur
Vicina auxilium bello trepidaret ab vrbe.
Quare inuade locum nullo munimine tutum,
Sed patet, infesto si quisquam est conscius hosti.
Dixit, & effuso vitam cum sanguine fudit.

Hæc Cæsar voluens, noctu explorare cohortem,
Quod pugnæ exorsum capiant, quæve intus oberrent
Excubiæ in castris, vel si Theutrantius illa
Finxerit Vcalegos: talem Raibertus ad vsum
Turmarum ductor, piloque animosus & ense
Sansius eligitur, qui centum ab origine Franca
Præclaros memorabat auos, ij iussa facessunt,
Seque manu iuuenum, croceos aurora priusquam
Subiiceret vultus, muniti ad robora valli
Contulerant. vigilans longe Dux Auehius inquit:
Qui vos? vnde equitum turma hæc? sic fatus ab alto
Fumiferam extollit pinum. mox Sansius olli:
Castrenses propere portas reclude, Enyalius
Hic ego sum, fortisque manum mecum adueho pubis
Subsidio. his dictis tacuit Dux Auehius, artis
Atque doli ignarus vallum portasque recludi

Datæ stationi] Vel commendatæ, vel ipsis stationariis militibus. *Mazaris*] Teli genus, quod peculiarissimum fuisse Heluetiis tradit Cæsar in commentariis. *Chamum Ambergamq; dedisse*] Oppida sunt Palatini ad Boemiæ syluam posita. *Sicambros*] Qui infesti sempet Cæsari fuerunt. diximus enim hos hodie Geldrenses putari, quos Cæsar traiecto Rheno se fugasse dicit in commentariis.

Manus Gallica] Quoniam in eo bello Palatino Galli non defuerunt. *Pugnaces Belgæ*] Quorũ mox aliquot populos recenset. *Axon*] Lucanus, *Longisq; leues Axones in armis.* *Vogesum*] Et huius meminit in primo Lucanus. *Budorij*] Heidelbergum intelligit oppidum ad Neccarum situm, in quo Palatinorum Rheni est sedes. Id Volaterranus in descriptione Germaniæ corrupte vocat Etelbergium, & lapsus inter Norici ciuitates numerat. Ibidem etia... Herbipolensi ciuitati emporium nostrate, quod Franconefurti est, attribuit: eodem errore, & eligendi Imperatoris locum Herbipolim dixit. *Othonis*] Quos nos patria lingua *OdenWalder* appellamus. puto designatum populum. *Neomarctides duri*] Forte quod diutinam sustinuerint obsidionem Norimbergensium. *Neoburga cohors*] Ita legendum, non *Kœburga*, oppidi huius & superius mentio facta est. *Fidi Roani*] Raynũ, vt vulgo nominatur, accipe. Ergo expungendum Kappa, & reponendum R. Fidum dixit, quia multotiens obsessus nunquã a Palatinis defecit. *Byrcasidæ*] Inflexit vocabulum, vt versui concinne respõderet: designat *Byrckhausam* oppidũ, in cuius montis dorso longissima posita arx est, in qua Georgij Ducis Bauariæ ingentẽ vim thesauri repertã a Palatinis fuisse, fama erat. *Kœburgi*] Vt sup ita & hic Neoburgi legendũ est.

Theutrantius] Ab auo cui Theutras nomen affictum a Poeta, qui insigne id dixerat. fortasse respiciens ad Thespiades appellatos a poetis Theutrantia turba, a Theutrante Thespij patre. Vnde apud Deianeiram Ouidij, pro Thestitia, aut Thespiæa legendum Theutrantia turba, autore Politiano & Egnatio obseruatore.

Enyalius] Martis cognomen sibi assumpsit, qui apud Græcos Ægyaleos appellatur.

Iussit *Vnde*

Iussit, & auxilium admitti, Bacchoque foueri.
Sansius vt bifidi simul intra robora valli
Illaesam atque auidam pugnae videt esse cohortem,
Instruit, & iuuenes armata per agmina trudit,
Et volat in caedem, primosque in tartara mittit
Tyrnastem, Phyalumque, & magni Drapidis vmbram,
Qui bello infaustus non dextris venerat armis.
Vnde Sedunensem Rhodani fons alluit vrbem,
Et radit sparsos fluuio crescente Varagros.
Hunc fama est rapida gelidis ex Alpibus vnda

Vnde Sedunensem] Per digressionem Rhodani ortum & cursum describit. Hic fluminum in Narbonensi omnium maximus ac rapidissimus, ex Alpibus per fines Allobrogum Orientem versus fluit vsq; Lugdunum. inde conuersus tribus ostiis in mare Gallicum desinit. Eius etymum Plinius, & item diuus Hieronymus, a Rhodiorum colonia vrbe citerioris Hispaniae venire volunt. *Veragros sparsos*] Quia in montibus sparsim habitant. *Hunc*] Scilicet, Rhodanum. *Alpibus*] Ni fallor, quas nunc S. Bernardi vocant, Caesari summae appellatae, qui & eas latronibus purgauit. In his volunt Veragrorum caput esse, vicum, vbi coenobium sancti Mauritij, Sedunensis dioecesis.

Per Viberum campos labi, longoque refractu
Ostrifero madidum caput occultare Lemanno.
Hic iras placare ferunt, & gurgite aperto
Luctantem laxare vndam, qui victor inerti
Indignatus aqua, & concepto turbidus alueo
Humectat scabra pendentes rupe Gebennas.
Inde per immensum sinuoso littore campum
Delatus, tumidis Ararim permiscet arenis,
Binaque Phocaico dein subiicit ostia Ponto.
Ergo laxatis cuneis furit ense satelles
Caesaris, & largo maculatur sanguine tellus.
Sic passim in castris trepidatum, vmbone Robertus
Rapto ait: O miseri, quo vos insania ducit?
Quidve mali fortuna parat? sedate tumultum.
Dixerat. interea fracto fugit obice valli
Byspeiches, atque arma vocat, ferte obuia pilis
Vociferat nunc pila viri, dolus hosticus errat
In castris, passimque omnes ceduntur inermes:
Perculit vt primum arrectas vox militis aures,
Corripit arma, ruitque ipsa in discrimina pugnae.
At prior ante omnes animosus imagine patris
Phalsgrapides bello insignis, facto agmine ab alto
Detrudit vallo rigidas vmbone cohortes.

Viberum Ostrifero] Quia Ostreis abundet. Plinius dicit Ostrearum viuaria instituisse ante omnes Sergium Oratam in Baiano, qui & optimum saporem Lucrinis Ostreis adiudicauit. Ostreum apud Senecam, & Ostrea apud Gellium foemininum. Spartianus in Heliogabalo Ostreas & Liostreas dixit. *Gebennas*] Vrbs Gebenna Caesari Genua appellata, iuris Germanici imperij. Gebennensem agrum patrũ nostrorum memoria nobilitauit secessus Amedaei primi Subaudiae Ducis: qui deinde ob abstinentię clarique nominis famã, inuitus in concilio Basilien. Pontifex factus, mox concordiae gratia sese sponte abrogãs, Nicolao V sedente, Cardinalis ac Legatus remãsit, simul cum his quos ipse Cardinales prius creauerat. Felix Princeps, & nimium felix, si senium suum Ecclesiasticis titulis nõ foedasset, vt Syluius ait. *Ararim*] Qui vna cum Duri ex eodem quo Rhodanus monte exeuntes, atq; vna corriuantes, in Rhodanum iuxta Lugdunum commiscentur. Arar vero lenis adeo defluit, vt nescias in vtram partẽ descendat. Vnde superius Poeta eum appellat, *lentum*. Habetur clarus ponte Cęsaris vno die militum opera fabricato. *Phocaico Ponto*] Id est, Massiliensi. Nam prope Massiliam mare ingreditur. Massilia Phocensium colonia est. Vnde a Sillio Italico est Phocaica balista appellata Massiliensis. De Massilia diuus Hieronymus in epistolam ad Galatas. Massiliam Phocenses condidere, quos ait Varro trilingues esse: quod graece loquantur, latine & gallice. Haec ciuitas Pompei partes secuta, a Caesare per vim expugnata fuit. Libertate antiqua vtebatur, nec praetoribus prouinciae parebat, vt ait Plinius. Cur autem Phocenses communi consilio patrium solum reliquerint, Galliam Narbonensem adeuntes, ibidem florentissimam ciuitatem Massiliam condiderint, scribunt Herodotus libro primo, Strabo quarto. Meminit & Horatius libro Epodon. Stephanus Phocaeam vrbem Ioniae facit, cuius denominatiuum Phocaeus, & Phocaus, & alteram eiusdem nominis in Mycala Cariae. Est autem & Phocis Boeotiae, de qua mentionem fecimus in primo.

Non aliter Nasamon, Cyrenarumque colonus
Regnantem media fugiunt Basiliscon arena.

Cyrenarum colonus] Sub Cyreniaca regione, Plinio Pentapolis dicta, a numero ciuitatum, quae in ea continentur Cyrene, Apollonia, Barce, Arsinę, Berenice. Libya est serpentum ferax, latissima gente, diuersisque immixta populis: quapropter Ptolemęo Libyophoenices, & Libyęgyptij ponuntur: & interior Libya sub Aethiopibus nigritis: iuxta hos Nasamones populi & Garamantes: & paulo supra Marmaridae ad Aegyptios pertinentes. Plinius Nasamonas etiam dicit antea Mesamonas a Graecis vocatos, ex argumento loci medias inter arenas sitos. Dionysius author est, Nasamones a Romanis domitos,

ob trucidatum ab eis Lentulum Ducem ad eos confugientem. *Basiliscon*] Tanta enim fertur acuitate veneni, vt quamuis breuissimus, palmum enim non excedere dicitur, serpentem quamlibet magnum halitu suo extinguat. Si quis autem vel baculo eum tetigerit, breui tempore intereat.

Aurora interea rutilantibus aurea bigis
Expulerat tenebras, lucemque reuexerat orbi.
Tunc Cæsar: properemus, ait, nisi fallit imago,
In castris pugna est: en Sansius vt furit hasta,
Hippolytusque, Rhebasque simul: iam cedere retro
Incipiunt, densaque virum iam mole premuntur.
Sic ait, & primis fortem procedere signis
Imperat Albertum: sequitur quem ex arcibus audax
Munychiis pubes, duroque exercita bello.
Iam cursu rapitur celeri, iamque ardua montis
Liquerat, & plano deduxerat agmina campo.
Pone instat Cæsar, vestigiaque impiger haurit,
Subsidio intentus pugnæ. Simul atque per auras
Effulsere Aquilæ, vexillaque nota Roberto,
Protinus e castris aciem producier omnem
Imperat, atque auidas diffundier æquore turmas.
Dumque volant turmatim omnes, vallisque refractis
Exiliunt equites, infelix Sansius hostis
Impete suffossus vitam, cum sanguine fudit.
Nec mora, concurrunt acies, flagrantibus atrox
Desæuit Bellona animis, madet imbre cruento
Tellus, & nigro fluitantia corpora tabo
Calcantur resupina solo, expirantiaque auram
Congesti crescunt super ipsa cadauera trunci,
Dum pede pes teritur, mistusque vmbonibus vmbo
Truditur, & madido pugnatur cominus ense.
Albertus iam cæde madens, iraque redundans
Ingruit hostile, Auletemque, & Hyapida magnum
Atterit, & qui nondum formidabat Anireum,
Vertumnumque senem, natumque, & pellice Tusca
Leucothoum Androcidem tetro demersit auerno.
Ac velut Armenio currens de vertice tygris
Immanes Arabas ferit, Assyriamque frementem
Prævastis populatur aquis, & gurgite laxo
Cum stabulis armenta trahit: sic martius Heros
Ense minax per castra furit, madidusque cruore
Multorum valido prosternit corpora ferro.
Mec minus instabant Volphangus, & impiger hasta
Zornyus, & glauco pugnans Casimirus halarco.
Gorgias primam vt vidit trepidare phalangem,
Pilatam educit contra in certamina pubem,
Et pugnam instaurat: volat ille, atque æquora circum
Pulsat equo, & lato frendit gesatus in aruo,
In densosque agitur cuneos, telumque coruscat.
Vt procul Albertus sæuo Mauorte cruentum
Agnouit, rabies gliscit vesana furenti,
Ignoransque modum calidæ indignatio pugnæ.
Protinus impatiens grandi ferit agmina pilo,
Et vetitum patefecit iter, totisque subinde
Viribus exarsere acies, exhausta iuuentus
Obruitur, passim cædes, tetra vndique mors est
Effususque cruor, tolluntur in æthera voces,

Pellice Tusca] Pro Rhætica puto accipiendum, quoniam Tusci olim Rhætiam incoluerunt.

Singul- *Aure-*

Singultusq; graues scopuli & nemora alta remittunt.
Cernere erat laxosque arcus & Auentica tela,
Armaque, quæ Alpicolæ bello aduexere Leponti
Sparsa solo, cæsasq; manus, & brachia, & harmos,
Atque hominum truncos, & busta iacentia campo.
Interea lux alma polo fulgebat ab alto,
Lustrabatque Iura roseo iuga lumine Titan:
Tunc maiora graui renouantur prælia cæde.
Cæsar adest insignis equo, contra horridus ense
Instat Phalsgraphides: mirandi exorsa duelli
Vos canite o diuæ Libethrides: ira furorque,
Immanisque subit rabies, votumque cruoris
Ingentes animos, paulumque moratus vterque
Alterius spectare artus, & fortia bello
Pectora, fulmineosque oculos, vultusq; minaces
Mirari: tunc alta velut per nubila venti,
Humentesque ruunt Austri Boreasque niualis.
Aut cum vere nouo Zephyris genitalibus aura
Spirat, & ardentes ineunt certamina tauri.
Concurrunt, quatitur tellus, atq; astupet æther.
Tunc Rex armipotens vibratum effulminat ensem,
Vrgebat contra, aut vitabat adacta Robertus
Vulnera: sed Cæsar telum fatale coruscans,
Non bene protecto plagam defixit in harmo.
Protinus exiluit calidus cruor: arma Robertus
Vt fœdata videt, vasto ruit impete, & Heulon
Vrget equum, grandemque premit calcaribus aluum,
AEstuat irarum furiis, & conscia virtus
Increpat ardentem, sic crebros ense sonoro
Ictus congeminat, horrendumque intonat hosti
Phalsgraphides, putrique armorum fragmen arena
Emicat, obtusiq; enses, parmæq; refractæ,
Atq; iubatorum phaleræ calcantur equorum
Gemmatæ, & nitidis squallentia cingula bullis.

Auentica] Id est, Heluetica: ab Auentino, vt quidam, nescio tamen quibus autoribus, monte, circa Lucernæ lacum.

Leponti] Heluetiorum gens.

Iura] Ptolemæo Iurassus.

Vos canite o Libetrides] Obseruo huic Poetæ familiare esse Musarum petere auxilium, quoties Cæsaris pugnam descripturus est. Musæ autem Libethrides dictæ a spelũca nympharum in Helicone.

Humentes Austri] Ventis quibusdam, vt testatur in Problematis Aristoteles alia aliis regionibus vis est ac natura. Hellespontias Atticæ terræ, insulisque vicinis imbrem adfert Aquilo Hellesponto ac Cyrenæ, Auster Lesbo. Atque hic cum apud alios sit tepidus & pluuius, Aphricæ frigidus est ac serenus, vbi rursus Aquilo pluuius. authore Plinio, apud quem autor est Fabianus Austrum in Ægyptum non penetrare. Qualis est Atheniensibus Scyron, qui idem Hellespõtias vocatur, reliquæ Græciæ ignotus. Narbonensi Galliæ Circius a turbine & vertigine sic appellatus: siue Certius, vt vocat Cato: ventus apud illos clarissimus, nec vlli violentia inferior. Idem non modo in reliquis cœli partibus ignotus, sed ne Viennam quidem eiusdem prouinciæ vrbem attingens. Sunt & alij permulti cuiuscunque regionis indigenæ, vt apud Gellium testatur Fauorinus. *Boreas*] Nos Aquilonem. *Niualis*] Frigidus. *Zephyris genitalibus*] Fauonij latine. *Heulon*] Nomen equi.

Dum furit ira animis, Pallasq; & Delia ab æthra
Labuntur, rixamq; ineunt, ac iurgia iactant.
Vixq; aberant pugna: quid enim? nunquam ne repostum
Irarum cumulum linques Tritonia virgo?
Quod scelus hoc? at fata manent immota, tuisq;
Plectere insidiis, facinusque inuita dolebis
Commissum, & qua nunc exorta superbia tanta est
Gorgone non semper spero iactaberis ista:
Necrere huc Martem, quem cælo asperrima Pallas
Vicisti, & magnum strauisti verbere Numen,
Descendisse polo. sic Delia. At altera virgo
AEgida concussit, circum caua saxa nemusque
Intonuere, vadoque amnes tremuere profundo.
Ac velut ad scopulos demissus ab aere summo
Accipiter volat, aut magno cum turbine ab alto
Saxum ingens cadit, & propulsat pondere terram:
Delia sic Pallasq; ruunt, Iserisque residunt
Cautibus, atque acrem prospectant æquore pugnam.

Pallasque, & Delia ab æthra] Describit certamen Palladis & Dianæ, quarum altera pro Cæsare, altera pro Palatino pugnabat. *Fata manent immota*] Diuina decreta non commutantur, vt humanæ leges: quę pro tempore variantur, quemadmodũ & mores & voluntates. Vnde perpetuo epitheto, fatum immutabile.

Gorgone] Notissima fabula est.

Ista] Per contemptum, vt illud Maronis, *aut quid petis istis.* *Strauisti verbere numen*] Cum enim Mars & Pallas in contentionem venissent, Pallas percussit pugno Martem, qui percussus in terram cecidit, vt est apud Homerum.

Accipiter] Multa accipitrum genera commemorat Aristoteles.

Interea Austri ides sæuum iam presserat hostem
Deiecturus equo, inguloq; instabat inermi.
Ter Pallas percussa sinus, terque AEgide acutos
Pulsauit scopulos, illoq; ruisset in arma,
Ni Ioue demissa a magno Cyllenia proles
Saxifica fieri vetuisset Gorgone pugnam.
Tunc Dea corripuit hastam indignata trabalem,
Qua domat heroas, cœtumq; irata Deorum.
Hac igitur Regem aggreditur, vastaq; tremebat
Voce solum, atque imæ resonabant murmure valles.
Non aliter cœlo ventis luctantibus intra
Humenteis nubes miranda tonitrua clamant.
Adstupet Austriades, mox percipit: Eya age fatur,
Pugnandum est iterum superis: nosco improba Pallas
Nosco iram, glaucosque oculos, atq; horrida tela.
Talia dicentem inuadit, lignoque trabali
Ingentem frangit clypeum, sub pondere Cæsar
Ingemit: vt quando percussa securibus Ilex
Prona ruit, lateque altum dant saxa fragorem.
Ecce autem verita arma Deæ Diana furentis
Lethifera in Regem volat obuia, pone fluebant
Corytiq; graues olli, leuesque sagittæ,

Cyllenia proles] Mercurius.

Hastam trabalem] Cuspidem.

Mox percipit] Latenter innuit acumē intellectus Cæsaris, vt vere illo præditus erat: vt qui non summas res modo & abditas a sapientibus, quos frequens admittebat, prolatas capiebat, sed nouas quoque in medium acutissimas quæstiones non facile, quamuis exercitato & ingenioso eno dandas proferebat. *Glaucos oculos*] Ita fingunt oculos habere Palladem poetæ. Vnde a Græcis quoque Glaucopis Athene Pallas dicitur. Aristoteles de Animalibus ait, Glauciores oculi propter humoris prauitatem interdiu melius cernunt: nigriores noctu ob debilitatem: quod minus a visibilibus & luce mouentur. Homo tantum inter animalia variis oculis. Quos minimum attrectari iubet Galenus. Si leuis morbi sit caussa, tantum noxia subtrahenda, quæ quatuor sunt, Fumus, Sol, Lectio, Vinum immodicum: aqua prius tepida, deinde frigida diluendi: & si oporteat, lacte & oleo rosaceo liniendi. Si altior incubuerit causa, quæcunque illa sit, maxime hoc remedium proderit, in Commentariis Cæsaris Augusti repertum. Plinio referente.

Vulnificumq; manu iaculum Dictynna coruscans,
Arcet ab incepto sæuam Tritonida Marte.
Nam dum magnanimum Regem premit illa, suasq;
Ingeminat vires per inane, volatile telum
Delia (quod vasto stridens vmbone pependit
Palladio) intorquet: tonat ictus, & arma Mineruæ
Increpuere sono, & longe caua saxa reclamant.
Tunc Pallas rabie feruens, effundit in hostem
Se totam, Diuamq; ferit, pronamque sub ictu
Sternit humi, vibratq; ardens immania tela
Desuper, atque forent nisi Dij sine sanguine nati,
Concessumq; frui cœli immortalibus auris,
Hæc fuerat suprema dies, campumq; cruore
Fœdasset Diana suo: iam cominus acre
Cæsar vt aspexit pugnantes, ingruit hosti,
Palladaq; horrisono ingentem diuerberat ictu,
Qua niueæ vertigo manus cadit altior orno
Hasta Deæ, lapsum conata attollere pondus
Deficit, atque alta Tritogenia vritur ira,
Et fremit immensum Boreas velut arcticus inter
Et saxa, & syluas, pontoq; immugit anhelo.
At genitus Maia, præpes Cyllenius ales
Spectator pugnæ scopulo consederat alto,
Protinus hic monitu magni Iouis inquit, abite
Cælestes Diuæ, durumque relinquite Martem,
Sic Iouis Imperium, dixit: læuaque tonatum

Dictynna] Diana: quare ita appellatur Solinus refert.

Desuper & quoniam Dij] Hic versus, vt & sequens corrupte & perperam leguntur hoc modo, *Desuper, & quoniam Dij sunt sine sanguine nati Hisque immortalis vita conceditur aura.* Quos ita ex Poetæ exemplari restituimus. *Desuper, atque essent nisi Dij sine sanguine nati, Concessumque frui cœli immortalibus auris, Hæc fu:*at *suprema dies*] Sensus est. Hæc dies fuerat suprema Dianæ, nisi Dij essent nati sine sanguine, & propterea fruerentur, iuxta Homerum, aura immortali.

Arcticus] Flat enim Aquilo a Septentrionibus.

Ponto anhelo] Metaphora, a currenti furentique equo.

In cœlo sensere Deæ: volat aspera Pallas,
Atque senem Chirona petit, qui fessus in antro
Hæmonio lectas curam impendebat in herbas.
Iuppiter interea nubem demisit olympo,
Inuoluitque aciem, atque oculorum lumen ademit.
Hic finis pugnæ. nam dum vestigia quærit
Nequicquam Austriades, labens se surripit hostis.

Senem Chirona petit] Sumptus color ab Homero, qui cecinit Plutonem apud Pylum Nestoris patriam, vt superius diximus, ab Hercule vulneratum, Pæonem peritissimum in castris Græcorũ medicum incolumem reddidisse. Chiron autem Phyliræ & Iouis filius fuit, de quo plura Higynus. Ab hoc Æsculapius medicinã, Astrologiam Hercules, Achilles Citharam didicere. Argonautarum medicus fuit, multarumque herbarum vires ac naturas deprehendit. Vnde herbæ genus ab eo inuentæ Chironia appellatur. *Hæmonio*] Thessalico. *Dira fames*] Vel quod Deo irato eueniat, vel quod ad dira quæq; mortales adigat, vnde & malesuada. Diuus Cyprianus libro contra Demetrianum imputãtem Christianis mala, quibus tunc mundus vrgebatur, probat famem non cœlum, sed auaritiam facere.

Dumque hæc in castris diuersa in parte geruntur,
Vicina auxilium fessis ductarat ab vrbe
Polydamas sceleris fabricator, & impius arma
Induerat, quos dira fames, & auara libido
Præcipitat belli, iamque inter Martia tela
Vociferans volitat: sunt hæc ait omnia claro
Missa polo? hæc nostris horrentia fulmina templis?
Verum si patria Superi sunt vrbe piandi,
Ense scelus soluam, & præsenti cæde sacerdos
Iratum placabo Iouem, pubemque litabo
Hostilem, Taranique sacra instaurabo quotannis.
Dixit, & in medium longa sude prosilit agmen.
Non secus AEthiopum fuluo nemora inuia tauro
Turbantur, cum sæua fames per viscera serpit,
Diffugiunt, trepidantq; feræ de montibus altis.
Sic Diuum contemptor erat, turbamq; fugacem
Prosequitur velox, atque acrius atterit agmen,
Contemnitque mori. sed quis cælestia rumpet
Fata Deum, legemque dabit pollentibus astris?
Strauerat ille aciem, & vacuis victricia campis
Extulerat iam signa palam, cum tractus ab ira
VVolphangus iaculum longis amentat habenis,
Atque in clamantem tenso pede dirigit hostem,
Qualis Ithyræo cornu leuis exit arundo,
Vel cum depugnat verso gens Parthica neruo:
Tale per immensum stridens volat aera telum
Atque hostem fatale petit, cetramque rescindit
Quam Tartessiaco in pugnam de more gerebat:
AEratosq; orbes chalybum, septemplice gyro
Distrahit in partes varias, penitusque sub ima
Viscera delapsum fortes depascitur artus.
Extemploq; cadens moribundus corpore vasto
Pulsat humum frendens oculisq; minacibus horret.
Non aliter Phario percussa leæna veruto
Concidit, & rictum spumantem vulnere torquet,
Sic olli rabies creber ferit ilia pulsus,
Et calidæ effuso vacuantur sanguine venæ,
Vmbraq; tartareas fugit indignata sub vmbras.
Nec finis pugnæ, præsenti cæde superbus
Volphangus, per castra volat, nec segnior illo
Ingenti campos replebat cæde Robertus,
Interea ductis pugnantem cornibus hostem

Auara libido] Insatiabile studium pecuniæ vtcunq; conquirendæ. Qualem olim militiam L. Catilina collegerat, talem & hic Polydamanta innuit contraxisse militem.

Tarani] Codex manu scriptus Taranis habet, vt Taranes sit nominandi casus. De sacris lib. prim. dictum est.

Fuluo tauro] Plinius libro octauo, Atrocissimos, inquit, India habet tauros syluestres, maiores agrestibus, velocitate ante omnes, colore fuluo, oculis cæruleis, pilo in contrariũ verso, rictu ad aures dehiscente, iuxta cornua mobilia, tergoris duritia silicis omne respuẽs vulnus, feras omnes venantur. Ipsi non aliter quam foueis capti feritate semper intereũt. Diodorus Siculus lib. quarto, hanc ferã pluribus verbis elegantissime exprimit. Postremo de eadem hoc modo sermonem concludens, ait: Merito igitur Troglodytæ hanc bestiam optimam iudicant, cui a natura inditum sit leonis virtus, equi celeritas, robur tauri. Quodque maximum est, haud inferior natura ferri. In hoc autem Diodorus ab aliis discrepat, quod eum nõ in India, sed Æthiopia reperiri asserit. Sed esse potest, vt bene admonet Camers, vt tam in India, quam in Æthiopia reperiatur, propter consimilem situs qualitatem, cœliq; influxum non absimilem. *Legem dabit astris*] Syderale iudicium quod circa hominum genituras versatur, quid astra & animo & corpori polliceantur, Christiana disciplina, quę nõ sine lumine semper esse credita est, omnino damnauit, quia penitus incertũ sit, nec facile deprehendi possit, deturq; propterea paulatim occasio, præsertim in eruditis, in Fati opinionem delabendi, quæ itidem a nostris doctoribus reiecta est. Loquitur igitur Poeta iuxta veterũ superstitionem, profitens interim Christianum placitum, nempe, nihil contra humani animi arbitriũ valere.

Clauserat, & fusos iam victor Cæsar ab amplo
Æquore, dispulerat pedites, tunc Francus anhelo
Gorgias in Marte furens, quando vndiq; cernit
Indignatam aciem, versosque in terga maniplos.

Amentat] Lucanus, iaculum amentauit habena. *Ithyreo cornu*] *Parthica gens*] Originem eius pete ex Strabone, Trogo & Herodiano. In vniuersum Parthi regionem frugiferam colunt, omniaque præter oleam ferentem, ab Occasu Mediam, a Septentrione Hyrcaniam, ab Oriente Asiam, ab Austro desertam Carmaniam habent, montibus cincti. Finis inter eos & Romanos Eufrates, regni caput Hecatompylos Plinio. *Versu nerno*] Post tergum enim sagittas mittunt. *Veruto*] Iaculi, seu potius sagittæ genus.

Magnanimum affatur breuiter sic ore tyrannum:
Nonne vides quanto in nostros furit impete Cæsar,
Vtq; fugam iam quisque parat? quid in arma Roberte
Prorumpis frustra? tenet omnia Marte satelles
Hosticus, & multa satiatur cæde tuorum.
Talia sic fantem, nequicquam intelligit Heros,
Accensus Martis rabie, & præturbidus æstu,
Iam solo res summa viro, quosque æmula virtus
Impulerat secum fatali occumbere campo,
Dat stragem populis, teloque horrendus vbiq; est.
Dumq; huc atque illuc, ceu præcingentibus armis
Armenias agit ira Tygres Mysosq; bisontes,
Proruit in pugnæ flammas Martemq; cruentum.
Intonuit cælo, & vox exaudita per auras:
Heu fuge fortunam belli, deuictaque castra
Desere, teq; ipsum ventura ad fata reserua:
Ductores fugere tui, victasque phalanges
Bysseiches tantum, & Rhodomontius ense tuentur.
Vt Superum iussa, & vocem Dux auribus hausit,
Accepitq; fugam sociorum, protinus omnes
Qui secum voluere mori, Martisq; peracti
Æternam sibi qui laudem peperere sub armis,
Instruit in cuneum, verbisque ita fatur amicis:
Audite hæc socij, denso nunc claudimur hoste,
Et iam præda sumus, nostræ solum ense salutis
Ostendatur iter, mecum nunc ite per hostes.
Si cui magnanimo præcursant pectore laudes,
Audendum est victis, vos non sine labe retentam
Ductores auram indecores consumite, clamat:
Qua laus o viles animæ? nos proroget æuo,
Et vitam instauret Martis memorabile fatum.
Dixit, & aduersum velox prorumpit in hostem,
Efficiens mucrone viam, sequiturq; iuuentus
Pone ferox, laxaq; secat condensa cateruas.
Vt virtus patefecit iter, castrisq; relictis
Per campos tenuere fugam, Dux lumina flectens
Desertum ad vallum premit altum corde dolorem,
Et rursus tentare acies, & prælia ferro
Stat cordi, atq; iterum sese obiectare periclis.
At Rex, quandoquidem fama aduentare Boemos
Phalsgraphidæ auxilio, iungendaq; protinus arma
Senserat Alberto mouit sua signa relicto,
Atq; iterum Helsaciæ repetit properantius vrbes,

Magnanimum tyrannum] Id est, dominum. ita enim antiqui appellabant. Maro. *Pars mihi pacis erit, dextram tetigisse tyranni*. & in quarto *Nomadum tyrannos* dixit, id est, dominos.

Mysos bysontes] Hos gignit Germania solum & Scythia. Vnde Mysos pro Moesiis accipias. Ptolemæus Moesias duas in Europa post Illyricum & Pănonios, superiorem & inferiorem ponit. Vnde qui Asiaticas habitant, Mysias prouenisse dicuntur. Illæ Mysiæ, ex Moesiæ nominantur. *Heu fuge fortunam belli*] Scilicet aduersam. Laus Roberti a pietate in Superos, cum eos de ipso curam habuisse in periclis describat.

Vos non sine labe retenta Ductores aura vitaque fruaminor inquit: Quod decus o viles animæ?] Restitue lectionem, vt sequitur, eritq; versus clarior. *Vos non sine labe retentam Ductores auram indecores consumite, clamat: Qua laus o viles animæ?* Siquidem immortalem gloriam egregie fortiterq; gesta pariunt. Vnde dicit memorabile fatum, id est, gloriosa mors. *Nos proroget æuo, Et vitam instauret*] Id est, Nomen nostrum famamq; longa posteritas celebrabit. *Velox prorupit in hostem*] Magnanimitas Roberti significatur in rebus aduersis superandis.

Et rursus tentare acies] Idem de se dicit Æneas apud Maronem libro secundo. Vnde laus maxima fortitudinis & animi ad rem militarem promptissimi.

LIBRI QVINTI FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI SEXTI.

GEsta feliciter a Duce Wirtymbergens. describuntur: sed prius Palladis querimonia est quæ a Cæsare victa fuerat. Itaq; dum curru per aerem vehitur, Robertum videt, qui paulo ante a pugna discesserat, quem ad virtutem viam docet, ventisque susceptum in patriam pertulit. Interea Wirtymbergens. Dux trans Entium castra mouet, eiusque oratio ad milites, miraculumque in eo visum, eiusque interpretamentum a Phorbio augure factum: obiterque Cæsaris somnium narratur, cui Deus Opt. Max. apparet, imperatq;, vt Decium Ducem sollicitet ad tuendum ædes sacras. Quod cum Duci Cæsar significasset, Maulprunnium monasterium, quod Palatini occupauerant, obsedit. Inibi pugna atrox: victor tandem ad Prethenium obsidendum proficiscitur, vnde Palatini Ludouici precibus discedit, & ad Pesychemium castra posuit. Parte alia Robertus Traustanium oppidum aggressus est, quo post acrem pugnam, vi potitur. Interim ex Pesychemio nuncius Palatino obsidionem narrat. Is cum præsidium non misisset, oppidum se Duci dedidit: quædamque in fine oppida ab eo victa recensentur.

AVSTRIADOS LIBER SEXTVS.

Vt procul a castris trepidantia signa Robertus
Rettulit, alterna præformidabile (cædis
Bellum animo voluens, Pallas deuecta per auras
Phylliridæ cani medico remeabat ab antro:
Illa sub Arctoo bigas firmauit olympo,
Atque oculos defixit humi, infrenesq; Sicambros,
Saxones acres, Morinosque, extremaque mundi
Littora, & indomitos Rheno claudente Batauos
Despicit, innumerasq; alias sine nomine gentes
Quas alit auriferis felix Germania campis.
Tandem Boiorum flexit sua lumina terris,
Alpinasq; vrbes, & regna potentia Marte,
Quæ pater vndarum percurrens maximus Ister
Lustrat, vbi (sic fama canit) vrbs Noria quondam
Magna dedit leges populis, rexitque superbum
Imperium: sed nunc omnis iacet vrbis imago,
Pannoniamque super celeri deuecta couino,
Quaque potens bello magnos alit Austria Reges.
Necdum etiam Diuæ crudeli Marte receptum
Vulnus, & OEbalij sors immatura sepulchri
(Quamquam & Cæsareo victam dolet ense sororem)
Exciderant animo, cupit iram explere calentem,
Atque imo tales promit de pectore voces:

IN AVSTRIADOS LIB. VI SCHOLIA Iac. Spiegelij.

B*Astarnasque acres*] Penitus corrupta dictio. Nam Bastarnæ Straboni populi sunt ad Pontum: quare reponas ex emendato exemplari. *Saxones*] Quorum origo varie traditur. Ego Alberti nouissimi rerum Saxonicarum scriptoris opinioni accedo, qui ex verbis Taciti facit coniecturam, multa, quæ Tacito de Cattis commemorantur, gentis Saxonum propria esse. Et vt quandoque per errorem librariorum fiunt infractiones, non esse a veri similitudine, si quis contendat, pro Saxi vocabulo esse vsurpatum Catti. Idem Albertus limites nobilissimæ prouinciæ verius depingit, quam scribit, cap. primo, libri primi Saxoniæ. *Extrema mundi*] Maro in fine octaui Æneidos. *Extremique hominum Morini.* Hos Solinus, item Mela ad Gallicum Oceanum extremos orbis facit, nisi sequeretur insula Britannia, velut alter orbis. Hodie Teruani dicuntur, teutonice *Terrensenser*, vt ait Irenicus. *Indomitos Batauos*] Qui sint diximus. Hos & Tacitus a virtute nimirum bellica cõmendat. Lucanus truces vocauit, Sulpitius recte feroces interpretatus est, quales martiales etiamnum vidimus. *Rheno claudente*] De hoc latius libro octauo. *Felix*] Diues. *Auriferis campis*] Quod iam Tacitus ipse, si ab inferis rediret, fateretur, ita omnia a prisca facie recessere. Syluius Germaniam mirum in modum commendat: liber extat vulgo cognitus. *Pannoniamq; super*] Pannoniam superiorem intelligit, vbi Austria prouincia Imperatorum altrix posita est. Notandum autem est, morem volantium expressisse, qui vario flexu feruntur: vt etiam Maro statim in principio sexti de Dædalo loquens, *gelidas*, inquit, *enauit ad Arctos*, cum in Siciliam esset volaturus, quæ in meridiana plaga posita est. *OEbalij sepulchri*] De OEbalo superius, pro quo Venus pugnam contra Cæsarem gessit. *Victam sororem*] Id est, Venerem. ex Ioue enim Pallas & Venus nata est.

En ego bellipotens rigidis armata chelydris,
Quæ olim centimanos prostraui cæde Gigantes,
Quæ Martem vici, concussi fulmine diro
Curua per Euboicum fumantia littora pontum,
Nunc autem (sic fata volunt) sum fabula cœlo.
Sed nostri o vtinam sic obruta fama Deorum
Peruigiles tantum & patris venisset ad aures,
Non equidem Austriadum superatam Marte dolerem:
Sed temnor passim mortalibus, & mea vibrat
Exhorrentem hydro nequicquam læua Medusam.
At mihi non deero, sequar atris agmina flammis
Austriadum, atq; imo Furias Acheronte ciebo.
Sic fata, infausto remeantem Marte Robertum
Vidit, & indoluit, grandiq; accensa furore
Prona ruit cœlo: veluti cum flammea longo
Stella cadit tractu, & candenti lampade signat
Aethera, qua nitidam producit semita lucem.
Sic Diua est, quacunque pedem currumq; reflectit,
Ostentat cœleste iubar, Numenque fatetur.

Protinus armigeræ currum Tritonidis Heros
Agnouit, supplexq; Deam veneratus adorat.
Tunc illa has sacro fudit de pectore voces:
Nec tua te virtus, nec fortis dextera bello
Vnquam deseruit. nam quantum vidimus acrem
In pugnam ruere, & quantas in prælia cædes
Moliri intrepidum, sed fato obstante dolorem
Hunc pone, & quæ sint peragenda aduerte, profabor:
Vade age & hanc rupem, quæ cœlum vertice pulsat
Exupera, atq; impelle gradum. primum ipsa volenti
Difficili tentanda via est, sudorque, laborque
Sunt olli comites, atque ocia pellit ab alto:
Sed postquam ad summum concessum euadere culmen,
Gaudia pertentant animos, & blanda voluptas,
Atque exactorum dulce est meminisse laborum.
Hinc te ergo excipiam ventis, & nubis amictu
Aera tranabis medium, tutusque reuises
Phalsgraphidasq; tuos, patriamque veheris in vrbem,
Ne vereare, adero, & ventos frænabo volantes.
Interea ne frange animum, spemque altius effer,
Inuictusq; mane. nam sæuas Iuppiter æquus
Mulcebit mentes, dulcemq; ad regna vocabit
Progeniem, natosq; tuos, paruosq; nepotes:
Qui tandem æternum ventura in pace quiescent.
Hæc mihi pollicitus Diuum pater, atque hominum Rex.
Sic vbi fata, ciet Boream Argestemq; per altos
Oceani errantes fluctus, Hyrcaniaq; vndis
Littora pulsantes, extremæque æquora Thules.
Ergo iussa facit præpes, talique precatur
Voce Deam: Te sancta sequor, te supplice dextra
Aduenеror, salue, & tanti miserere laboris.
Hæc ait, & celsæ saxosa cacumina rupis,
Enormesq; vias, & densis obsita dumis
Byspeichi pubem linquens, agmenq; superstes,
Euasit tandem & ventos expectat inanes.

Centimanos Gigantes] Palladem enim fuisse auxilio Ioui contra Gigantes, autor est Higynus. *Martem vici*] Homericum figmentum, vt proximo tetigi libro. *Concussi fulmine diro*] Hunc locum iratæ Iunonis verba apud Maronem non multo post primi lib. Æneidos principium satis explicant, vbi de Aiace Oileo sequitur.

Sic fata volunt] Quoniam omnia, vt poetæ volunt, item plerique philosophi fato reguntur, & subiiciuntur, etiam ipse Iupiter. Vnde is veluti cedẽs apud Maronem, Fata, inquit, viam inuenient. Et Tragicus quidam apud Senecam, *Ducunt volentem fata, nolentem trahunt.* *Furias ciebo*] Factum non reperio in poemate. Et idcirco dicendum, quod loquatur velut furore amens: qui cum abit, minus facimus quam quod dixeramus. *Flammea*] Ex cap. quarto lib. primi Meteororum Aristotelicorum pete caussas flammarum in summo aere apparentium, & ibidem de sydere volante, siue stella decidua. *Cadit*] Ab eo quod sic nobis apparet. Vnde Ouidius dixit, *Interdum stella de cœlo sereno. Et si non cecidit, potuit cecidisse videri.* *Lampade*] Face.

Vade age] Virtutis viam ostendit, ad quã ire nõ possum⁹, nisi per maximas difficultates & labores. Locus est sumptus ex Ergis Hesiodi. Receptum est, Pythagoram quoque hanc virtutis figuram posuisse. Vnde carmen apud Maronem legitur, *Litera Pythagoræ discrimine secta bicornis.* Sed, vt annotatum est ab Erasmo, apparet olim huius elementi figuram nonnihil diuersam fuisse ab ea quæ nunc est. Prodici fabula de Hercule & virtute, & voluptatibus notissima est.

Tunc subito Argestes montem pernicibus alis
Circuit, admotoque tremiscunt vndiq; syluæ.
Non tamen AEolio veluti cum missus ab antro
AEgæum, Ioniumq; mouet, cautesque, vadumque
Scyllæum, & pulso frangit freta iuncta Peloro,
Sed miti Heroa amplexu (namque Arcticus vna
Sepserat, & Boreas patriæ non immemor oræ)
Extollunt per inane poli, gestantque per auras
Quem vitreo nubis Dea circumfudit amictu.
Dumque ea molitur Pallas, fortissimus Heros
Tercentum præclarus auis, quos Martia quondam
Protulit, & variis ornauit Roma triumphis,
Wirtymberzensi armatos mouet arce maniplos,
Antiqui memor ille odij, belliq; vetusti
Quod secum multos Talacherus gesserat annos,
Nec Lyndesmitis feruens iniuria mente
Exciderat: verum occulto sub corde volutans
Vindictam, spectare diem & melioribus vti
Auspiciis, si vnquam vellet fortuna parabat.
Vt fractum longo præsensit Marte Robertum
Esse Palatinum, tempus ratus, Entium ad amnem
Castra mouet, gelidasq; vehit trans agmina ripas.
Aduentu cursare omnes, trepidare per vrbes.
Non secus orbatam Gangericus accola Tygrim
Et timet, & clausa pauidum sese occulit vrbe,
Luctantemq; feram, & rabiem spectare furentem
Impatiens: quatit illa solum, camposque superba
Balantum pecus, & latis magalia septis
Circuit, insidiasq; altæ prædestinat iræ.
Sic Heros fertur, sic infandus timor omnes
Sollicitat, pauitant miseræ matresque, nurusque,
Longæuiq; patres: sed quos calor excitat armis
Deserere ante diem, pugnaq; effundere vitam
Armantur, clypeosq; nauant, chalybumq; trilices
Aruina nigra nudant erugine pingui,
Aut fossas ducunt, aut scabra ad mœnia pronis
Marmora agunt humeris, aut propugnacula bello
Instaurant, vallantque horrendis molibus vrbes.
Iamque dies, alterque dies illuxerat orbi,
Purpureoque aurora polum bis viderat ortu,
Tunc Dux ingentes voluens sub pectore curas,
Herboso iussit figi tentoria campo,
Dein pubem affatus placido sic incipit ore:
Bella sub hac terra, & præreptis gessimus oris
Alterutrum grassata caput, tandem inuida nobis
Crinitos sors pressit auos, nec iura, nec æquum
Iuppiter omnipotens summo despexit olympo,
Quin furor hostilis nostras delapsus ad vrbes
Ingentes rapuit prædas, gentemque coactam
(Pro scelus) audiui domino seruire Roberto.
Namque mihi quondam puero narrare solebat
Multa pater, meque ad damnum seruabat inultum.
Quis Lyndesmitem, prædatoremque nefandum,
Et nostris temere Regem Thalacheron in aruis

Patriæ oræ] Quoniam septentrionalis plagæ est ventus.

Circumfudit amictu nubis] Idem facit Maro in primo Æneidos.

Dumque ea molitur] Nunc ad gesta Ducis Wirtembergensis describenda descendit.

Quos ornauit Roma triumphis] Sequitur annales, qui tradunt, nobilissimam Teccensium Principum familiam, genus suum ab antiquis Romanis habuisse. Quare Poeta alludens ad priscum cognomentum, Decium appellat interdum Ducem Wirtembergens. quod is & Teccensis sit. De vtraque domo, apud Nauclerum fit mentio. *Talacherus, nec Lyndesmitis*] Hostes fuerunt progenitorum suorũ, partes secuti Palatinas. Quos, vt ipse inquit, Palatini ad bellum inferendum impulerunt. Bella inter Palatinos ac comites Wirtembergi Nauclerus retulit in Chronographia sua. Posterius emolliuit nomen *Lyndenschmidt*.

Chalybumq; trilices] Id est, ferri texturas: *trilices*, hoc est, tertio textas, quamquam etiam arbitror trilicia arma esse genus illud, quod annulis paruis simul contextis fit, quo ad inguina tuenda ac femora vtimur. *Aruina*] Pulchre indicat morem Germanorum in expoliendis armis.

Crinitos] Intonsos, quia Sueui.

Prætereat? tantum nobis impune ferendum est
Dedecoris? tantum patriis regnabit in oris
Externus miles, terraque fruetur auita?
Progenies, prolesque Deum sata sanguine magno,
Credite quod nunquam Cæsar sine numine Diuum
Bella mouet, victorq; redit, Rhenoque subacto
Cingit Chaonia victricia tempora fronde.
Quare agite o socij, dextras assuescite Marti,
Et mecum, si qua est tantarum gloria rerum,
Si pudor & patriæ pietas, iniuria si qua
Mentem agitat, raptique soli seruatur imago,
Alpinas aptate sudes, & pila volenti
Tollite nunc animo, & pauidum conuertite in hostem:
Tu cœptis Bellona meis, & culte Sueuo,
Tu Vulcane pater, claram qui Lemnon, & alto
Fumantem Liparen, & feruentem Strongylon vndis
Incolis, & Chalybum Diis tela timentia promis,
Aspirate precor, promptosque animate maniplos.

Bellona] Inuocat Bellonam tanquam bellorum præsidem, ignarus tamen, quod in Germanos irata fuerit, vt in primo libro diximus. *Culte Sueuo, Tu Vulcane pater*] Tacitus author est, Sueuos veteres Isidem coluisse. Nescio quo autore Poeta Vulcanum quoque Sueuis cultum scribat. *Lemnon*] Seruius octauo Æneidos scribit caussam, cur Vulcanus dicatur in Lemnon incidisse. De cultu Vulcani in Lemno Val. Flaccus secundo Argonauticorum, & Statius quinto Thebaidos. Metropolis Lemni Solino Hephæstia. Græci Hephæston Vulcanum dicunt, Inde Hephæstian Vulcaniam, & Hephæstion Vulcani templum. *Liparen*] Vnde insulæ nomen ex sexto libro Diodori Siculi patet. Seruius nobilissimus interpres, Physiologia est, inquit, cur Vulcanus in his locis officinam habere fingatur inter Liparen & Ætnam, scilicet, propter ignem & ventos, quæ apta sunt fabris. *Strongylon*] Quod rapæ figuram habeat, id est, in rotundum acutumque tendentem, ei nomen datum. quoniam Græci στρογγύλην rapam vocant. Strabo Onostrongylam, id est, rotundam nominat. Reliqua de ea Solinus.

Vix ea finierat, subito cum flamma coruscans
Labi visa polo, quæ supra vertice sidit
Magnanimi Herois, nec non (mirabile dictu)
Lambere flauentes crines, & tempora pasci.
Mirantur cuncti, & gelidos stupor occupat artus,
Reque labant subita, quid sit, quid nunciet, optant
Explorare viros, quibus intemerata patescunt
Ætherei secreta poli: tunc Phorbius augur
Cui fibræ, saliensque iecur, limesque volantum,
Quid vox obscœnæ volucris, pallorque Cometæ,
Atque serenato labentia fulmina cœlo,
Quid medio creet axe faces, sunt omnia (mirum)
Occultis manifesta modis, non inscius ille.

Lambere flauentes crines] Idem Maro scribit Asconio contigisse.

Optant explorare viros] Notum prope omnibus est, quantopere veterum superstitiosa sedulitas in futuris prænoscendis elaborauerit: quantoque studio ac diligētia auguria omnia, extispicia, & reliqua diuinandi genera coluerit. Vnde Cicero dicit libro primo de Diuinatione, Romanos nihil sine auspicio fecisse. Idem ait Val. Maximus ca. primo, secundi libri. Plinius auspiciorū repertionem, eorundemq; materiam copiosius tradit. capita pete ex Indice Camertis viri vndequaq; doctissimi. *Saliensq; iecur*] Proprie, quia viuentibus nobis cor salit. *Limesq; volantum*] Nam tam a voce, quam a volatu augures capiebant auguria. Vnde ex eorum disciplina, quæ aues diræ & ominosæ, quæ rursus felices & auspicatæ crederētur, sumptum est, vt & cum rem feliciter, aut secus cedere significamus, bonis, aut malis auibus dicimus. Exempla promit Erasmus. *Obscœnæ volucris*] Bubonem significat, qui inauspicatissimi ominis habitus est. Idque in publicis maxime auspiciis, ex quo etiam funebrem vocarunt. Hinc illud notum, *Fœdaque fit volucris venturi nuncia luctus Ignauus Bubo, dirum mortalibus omen.* Quin & in coruis dirum & ominosum est habitum sicubi glutiunt, & vocem velut strangulati emittunt. Quanquam de coruis & cornicibus varia traduntur, si quādo ad læuam, aut ad partem dextram conuolitent. *Serenato cœlo*] Quia naturaliter non nisi nubilo cœlo fiunt. Sic igitur prodigiose. Legimus M. Herennium Decurionem in Catilianis prodigiis sereno die fulmine ictum. Authot Plinius. Varia ac pene incredibilia scribunt autores de fulminibus: Ex nostris Plinius, & Seneca. *Faces*] Earum sunt genera duo, Lampades, quæ sunt plane faces: & Bolides. Faces vestigia longa faciunt priore ardente parte. Bolis vero perpetua ardens longiorem trahit limitem. *Sunt omnia occultis manifesta modis*] Ab his modis futurorum inuestigandorum, omnino desistendum monuit Christus Dominus, cum discipulis id scire petentibus sic inquit: *Non est vestrum nosse tempora vel momenta, quæ pater posuit in sua potestate.*

Talia vaticinans mandat sua dicta per auras:
Ne trepidate viri, læuo Deus omine firmat
Cœpta, nec inuito molimur numine bellum.
Si quid mens agitat veri, & Grynæus Apollo
Prædicit ventura mihi, si nuncius ales
Quem video læua cœli regione volantem
Et voce, & cursu magni Iouis abdita pandit:
O genus elapsum superis, sobolesque perennem
Regnatura diem, Diuosq; auctura propago,
Quot tibi molitur felix fortuna triumphos,
Innumeras vrbes, immensaq; regna, Ducesque
Debellabis, eruntq; tua immortalia semper
Facta, quod & victo non dedignabere victor
Parcere, & ablatas reddes vltro hostibus vrbes.
Quare agite o Proceres, meritos indicite honores
Bellorum Diuis, & numina magna vocate.
Nec mora, gramineo surgunt de cespite sacræ
In campis aræ, fragrantque, & olentia circum
Thura calent pecudes, stant sacris vndiq; mystæ
Accincti, & Diuis spargunt bona vina volentes:
In primis Heros, niuei inter cornua tauri
Et salsam frugem, & spumantia pocula fundit,
Demulcetq; Deos donis, pecudumque litatis
Corporibus, læti Diuum pæana canebant.
Non aliter Libyci cirum delubra Tonantis
Gens inhiat sacro, & numen Nasamones adorant.
Vel cum legiferæ Cereri, patrique Lyæo
Agricolæ lectum mactant pecus, & sua largo
Despumant passim bene olentia cymbia lacte.

Grynæus Apollo] A Grynæo nemore vbi colebatur, ad Grynæam Ætoliæ vrbem. *Læua*] Ergo felici & auspicato omine, iuxta augurum disciplinam, quam Plinius refert.

Perennem diem] Secus accidit. nam paucis ante annis exactus. exemplo est, vt ludat in humanis diuina potentia rebus. *Ablatas reddes vrbes*] Vt inferius patebit.

Mystæ] Dicuntur, qui sacris alicuius numinis sunt initiati. Symmystæ, qui iisdem mysteriis sunt initiati. Diuus Hieronymus ad Pammachium: Non magnopere cures, quid imperitorum de ingenio tuo rumusculi iactitēt, sed prophetarum quotidie medullas bibas, Christi mystes, patriarcharū symmystes. *Bona vina*] Non enim fas fuit vti ad sacra vinis promiscuis, sed certis: quod indicat Plinius. Significabant autem mero mentis integritatem. *Tauri*] Sacrificium plenum & perfectum putabatur constare ex Sue, Tauro, Hirco, Ariete: vocaturque Trittys. Sed Atheniens. Sue tantum constabat, Ariete, Hirco, sicuti apud Romanos Solitaurilia ex Sue, Oue, Tauro.

Salsam frugem] Apud Horatium & Tibullum, item Macrobium, & Cælium cap. 1 libri septimi Antiquarum Lectionum, varium reperies ritum immolandi sacrificij, iuxta veterū superstitionem. Sed & Iudæis salis vsus in sacrificiis fuit, vt Lex Mosaica iusserat, Leuitici. 2. *Quicquid obtuleris sacrificij, sale condies, nec auferes sal fœderis Dei tui de sacrificio tuo. In omni oblatione offeres sal.* In sacris Christianorum literis ob salis miram naturam sæpe pro sapientia solet accipi. Hinc ab Apostolo Paulo ad Colossenses 4 cap. dictum est: *Sermo vester in gratia sit sale conditus.* *Libyci Tonantis*] Iouis Hammonis, qui colitur in forma eius Arietis, qui sitienti Libero patri fontem effodit, cum illac exercitum duceret, secundum Seruium, siue Herculi, vt ait Herodotus. Diodorus aliter. Lucanus in 9 scribit, Catonis exercitum venisse ad templum Iouis Hammonis, cuius habita est mentio supra.

Legiferæ Cereri] Conuenit inter omnes, Cererem primam in Creta leges reperisse. caussam ponendi leges explicat Horatius Satyra tertia, primi sermonum. Lucretius lib. 5. Veritas autem habet primum Mosen a Deo edoctum hominibus leges tradidisse. *Lyæo*] Baccho, qui Lyæus appellatur, quoniam soluit animi curas: id quod Vticensis Cato in se quandoque periclitatus est, vt ait Plutarchus. Inde Liberum quoque dictum plerisque placet. Sed Alexander ait ita vocatum, quod pro communi Bœotiæ libertate pugnauit.

Oceano interea Titan demersus Ibero,
Iam nota Austrini lustrabat littora Ponti,
Corpora sollicitis demens mortalia curis,
Ecce serenato delapsum numen ab axe
Innumeris fulctum stellis & Sole corusco,
Qualis vbi auroram rutilanti lucifer igne
Ante oritur, tenebrasq; fugat, Phœbumq; reducit,
Helsaciæ petiit fines, vbi Martia castra
Cæsar habet, Martemq; nouum, pugnasq; parabat
In somno, & vigiles curas in nocte premebat,

Iam nota] Id est, hac tempestate cognita. Alludit ad nauigationem Lusitanorum per Æthiopiam vltra torridam zonam, multis, vt referunt, gradibus. *Ecce serenato*] Ecce, dictio semper aliquid magnum ac repentinū significat. Maro, *Ecce autem a Tenedo.* Describitur hic Dei Optimi Maximi simulacrum & effigies, quam dicit Cæsari in somnis apparuisse.

Luna capit] Iuxta quorundam opinionem. Nam aliqui dicebant, vt fuit Hesiodus, beatorum animas ad

Effigies immensa Deo, vultusque micantes
Astra quibus cœlumq; mouet, circumque beatis
Vallatur populis, medio quos orbe bicornis
Luna capit, iuxtaque locum meruere Tonantem.
Hunc pauet omne genus cœlo, terræque, mariq;
Quicquid inest, intusq; meat, vel pascitur extra
AEterni cursus legem, & commercia mundi
Et Solis, Lunæque vices, & sydera lapsu
Circumscripta suo, Nabathæosque alligat Euros,
Fulminaque, & spaciis freta decrescentia certis.
Ergo vt olympiaca Saturnius Elide fulgens
Apparet nocte in media, somnoque vacantem
Vocibus Austriadem compellans, talia fatur:

beatorum insulas migrare: alij, ad Elysios campos, seorsum ab inferis locũ: alij, verti in sydera, alij, in olympo locum esse cum cæteris Diis: alij, in corpore Lunæ beatorum sedem esse crediderunt: alij, in quadam parte ętheris purissimi: quibus Lucanus assentiri videtur, scribens in principio noni, illuc Pompei animam peruenisse. *Quicquid inest*] Scilicet, terræ, mari & cœlo, hoc est, quicquid mundi circumferentia clauditur: quod ipse Poeta declarat cum dicit, *Intusque meat.* *Vel pascitur extra legem æterni cursus*] Hoc est, cœlestis. *Et commercia mundi*] Id est, nostri orbis societatem, quæ nobiscum communis non est, sed sola Deorum immortalium sedes, vt ita dicam. Nam & Poeta dixit, *pascitur*, alludens ad opinionem poetarum, qui dicũt Deos nectare & ambrosia vesci, celebrare conuiuia, nuptias, & cætera huiusmodi. Cur autem ea tribuantur Diis, pete ex Mythologorum promptuariis. *Et sydera lapsu circumscripta suo*] Id est, suo ipsorum ortu & occasu, *qui syderũ cursus* appellantur. Quos si requiris, Plinius tibi monstrabit, & e nostræ ætatis cœlestium rerum scriptoribus Pontanus facile Princeps. Porro labi, proprie de syderibus dici secundus in principio Fastorum Ouidij admonet versus, *Ortaque sub terras, lapsaq; signa canam.* *Nabathæos Euros*] Ita scribendum affirmarim, non Austros. iuxta Ouidiũ, *Eurus ad auroram, Nabathæaq; regna recessit.* *Spaciis certis*] Statis temporibus. Accessus & recessus marium diuersi diuersas caussas attulerũt. Quidam ventis idipsum totum tribuunt. Aristoteles & Heraclitus a Sole maris fluxus & refluxus fieri existimant. Timæus flumina caussatur per Celtarum montes Atlanticum irrumpentia. Sunt qui in sydera hunc redigant effectum. Seleuci mathematici opinionem Camers enarrat in Solinum. Plato, vt Plutarchus refert, in elationem quandam huius caussam cõfert. Pythææ Massiliensis opinio verior. Is enim scribit, maris accessus Lunæ fieri incremento: e diuerso decremento recessus fieri. Probus in secundum Georgicorum Maronis scribens, ait æstus maris ad Lunę motum & rationem fieri: cui assignat quinque motus. Macrobij sententia petatur ex primo de somnio Scipionis libro: Plinij, ex cap. nonagesimo nono secundi libri mundanæ historiæ, qui teste Camerte, nihil non tradidit eleganter simul & copiose, quod ad huius rei notitiam pertineat. Ex nostris vide diuum Ambrosium cap. 7. quarti Hexameron, et Vadiani nostri commentarios in principio tertij Geographiæ Melæ. *Saturnius*] Iupiter.

Fulgens] Quia ex auro eius simulacrum erat, vt Strabo commemorat inter ingentia olympici Iouis dona, lib. octauo. *Olympiaca Elide*] Elis Peloponnesi regio, vbi delubrum est Olympici Iouis certamine Gymnico & singulari sanctitate insigne. autor Pomponius in secundo.

Cæsar magnanime, & Diuos auctura propago,
Aduenio Superum Rector, præq; omnibus vnum
Ipse velim te, fide Deo templisque, tholisq;
Quæ passim miles scelcratis occupat armis
Præbere auxilium, si iam pietatis imago
Vlla viget, votique reos damnare cupido
Asserto Superis, & Numen ab axe vocari.
Fœda Palæstinæ taceo ludibria terræ.
Verum animo stant fixa meo, victamq; Sophenem,
Et domitum AEgypti pronum Carmelon in æquor
Agmine barbarico, sæuique Serapidos armis
Vlciscere, tuos poscunt hæc prælia fasces,
Cum mare pulsabis flammato milite rubrum,
Et septingemini calcabis littora Nili,
Cum partem inuises Scythiæ, & Mæotica vinces
Regna, & victorem mirabitur arcta Propontis,
Classeq; rostrata Nepheleias ingemet Helle.
Me noua nunc agitant Cæsar, iam vidimus alto
Nostra Palatinis violari templa sub armis.
Atq; vbi sacratis lucis, araque piabant
Erecta, & largis placabant Numina donis
Turba sacerdotum, nunc Marte & sanguine multo

Auctura diuos] Sane non ad morem Romanorum, qui defunctos Imperatores, etiã sceleratissimos tyrannos miris ceremoniis in Deos referebant: sed iuxta nostræ religionis sanctificationem, vt ita dicam, referendum est, quod Cęsari simulacrum Dei nostri, vt dictum est, finxerit apparuisse. *Ipse velim te, fide Deo*] Constructio. Ipse velim, fide Deo, per interpositionem legenda verba sunt, *præbere te auxilium templis*, & cætera.

Votique reos damnare cupido] Familiare est poetis, illud quod sequitur, pro illo quod antecedit ponere. Sensus ergo est. Si cupis in Deorum numerum referri, vt eos qui tibi vota fecerint persoluere possis. Reus enim voti, astrictum voto significat: damnatus, absolutũ. Maro, *Constituam ante aras voti reos.* Et alibi, *damnabis tu quoque votis.* *Fœda Palæstinæ taceo ludibria terræ*] Propter Hierosolyma & sepulcrum Christi, quæ ab Ægyptiis cum Principum Christianorum dedecore occupantur.

Fœdantur loca ſanƈta ſitu. quid Numina cœli
Perpetimur? veſtrum ne genus, Germanica pubes,
Infandis audet factis contemnere Diuos?
Nunc cape quæ peragenda tibi ſint maxime Cæſar:

Sophenem] Sophene prouincia iuxta Palęſtinã Melæ. Ptolemæus eam in Armenia maiori ſtatuit, Strabo inter Taurum Antitaurum eodem in loco. Sophenorũ celebris populi meminit Plinius in ſexto. Eſt autem ordo verborum. Tu vlciſcere Sophenem victam, & Carmelon domitum ab agmine barbarico, & ab armis Serapidos, nam hæc prælia poſcunt tuos faſces. *Carmelon*] Diuus Hieronymus in cõmentariis in Amos cap. primo, Duo ſunt, ait, montes qui vocantur hoc nomine. Alter in quo fuit Nabal Carmelus, maritus Abigail ad Auſtralem plagam. Alter iuxta Ptolemaidem, quæ prius vocabatur Acho, mari imminens, in quo Helias propheta flexis genib. pluuias impetrauit. Idem autor eſt Carmelum & græce & latine dici, Hebraice autem Chermel. *Saui Serapidos*] Hoc eſt, Saladini, qui Ægyptiis imperabat & Memphim tenebat, vbi Apis colebatur. Hic Saladinus Hieroſolymitanum regnum euertit 8 & 80 anno quam a Gothefrido & aliis Chriſtianis Ducibus fuerat recæpta, Anno autem humanæ ſalutis 6 & 80 ſupra vndecies centeſimum. *Faſces*] Id eſt, labores. Vel alluſit ad Conſules Romanos, qui in caſtra cum inſignibus conſularibus proficiſcebantur. *Arcta Propontis*] Quæ breui tranſitu Aſiam ab Europa diuidit. Illic Darius 1. & Xerxes in Græciam transfretarunt. *Nepheleias Helle*] A Nephele matre.

AEneadum Decius Dux ſanguine cretus auorum,
Ablatas vrbes, & regnum Marte repoſcit
Diuulſum, concit populos, totamq; ſub armis
Virthymbergon habet, qua dulces vitifer vuas
Fert Nicerus, multoq; fluunt læta arua Lyæo,
Bellaq; magnanimo peragenda in corde volutans,
Militiam gelidi iam contulit Entij ad vndas.
Hunc verbis hortare tuis, pugnamq; volentem
Exercere iube, & templis arcere prophanos.
Seruantur maiora tibi, cœptiſque futuris
Semper ero præſens, teque, & tua facta iuuabo.
Dixit, & ingentem ducens per inania lucem
Ad cœlum rapitur, Titaniaq; aſtra reuiſit.
Tunc pius Auſtriades vultu manibuſque ſupinis
Proſequitur Numen, tacitoq; hæc corde reuoluens
Iuſſa Dei, cum prima polo caput extulit Eos,
Treis oratores iubet ire, Heroaq; magnum
Sollicitare Iouis monitu, atque accendere Marte.

Wirthymbergon] Prouincia Wirtembergenſis a principio ſub appellatione Comitatus tres habuit differentes inter ſe nominib. & caſtris dominos. Primus *Vrachi*, Secundus *Bentelſpachij*, Tertius *Grieninga* regulus vocabatur. Verum poſtea in duas partes conflatus eſt, ita vt vnus *Stutgarta*, alius *Vracho* præeſſet. Noſtra vero ætate, in vnum Principatum redacta eſt prouincia, Cæſare autore Maximiliano, Eberhardo Barbato ex Comite Duce creato, gentilitiiſque inſignibus auctis & titulis. Huius Eberhardi Primi Ducis Wirtembergæ virtutes Nauclerus pluribus verbis commendat, & auũculus meus ſingulari carmine cõplexus eſt. *Nicerus*] Hodie Neccarus, qui inter maximos fluuios, qui Rheno approximant cõnumerandus eſt. Hic enim, vt Irenici verbis vtar, Taxagetum, Rotenburgam, hodie *Rotwil*, vt putãt, Tubingã, Eſlingen, Canſtadium, Marpachium, Lauphenium, Hailprunn, Wimpinam, Peilſteinium, Heidelbergam, Laudenburgum præteriens, iuxta Manheym Rheno immergitur. Maximi autem fluminum qui Neccarum petunt, tria ſunt: quorum duo Coquus, & Iaguſta, nunquam vno miliari a ſe inuicem abſunt, pene. 13. miliaria currentes. Coquus non procul ab Alen oritur per Hallim, Ingelfingium, Forchenbergium, Sinderingium, Nouam ciuitatem delatus in loco Kochendorf dicto, ad Neccarum tranſit. Iaguſta vero, *die Iagst*, non longe a Zebingen exortus per Lauchen dominorum Teutonicorum oppidum, Eluangium, Kreltzheimium, Landenburgium, Krauten, Scheutern, *Widdern* præterfluens, iuxta Iaxfeldium Neccaro immergitur. Æneas quoq; fluuius, *die Entz*, a Capnione noſtro in .1. Verbi mirifici lib. appellatus, Entius a Poeta, iuxta Phortzheimium, Capnionis patriam, Nagoltam ſuſcipiens prope *Beſiken* in Neccarum abit. Nagolta vero ab oppido ſui nominis delatus ad Calbium oppidum deſcendens, ſeſe in Entium iuxta Phortzheimium abſcondit. *Titania aſtra*] Vel aſtra, vel Solem, vt interpretatur Seruius lib. 6. Diodorus ſcribit, Cœlum ex pluribus vxoribus ſuſcepiſſe filios 5 & 40. ex quibus 10 & 7. ex Titæa ortos, proprio nomine ſingulos: cõmuni autem omnes a matre appellaſſe Titanas. Sol autem & Luna, vt Heſiodus in Theogonia tradit, Hyperionis, Titanis & Rheæ filij fuerunt. vnde Sol Titan, & Luna Titanis appellatur. Cælius ex Pauſaniæ theſauris refert, Titana creditum Solis fratrem, regionem ad Aſopum ſicuti ferunt indigenæ habitaſſe primum, & ab eo dictam Titanem. Verum, vti ego, inquit, cenſeo, vir ſagax fuit Titan, & temporum anni obſeruator diligens, & quando auctiora Sol faciat ſemina, & arborum percoquat fructus. ac proinde Solis frater habitus. Vnde coniectatio euidens, cur aſtra Titania dixerit Maro. *Eos*] Aurora. vnde Eous Orientalis dicitur.

Vt primum Vlrycus Regis mandata recæpit,
Audiit, & Diuum non hæc ſine numine bella
Tanta geri, antiquo precibus de more peractis,
Caſtra mouens heros Maulprunia templa petiuit
Phalſgraphides, paulo miles quæ inuaſerat ante.

Antiquo precibus de more peractis] Satis conſtat, nunquã fere Romanos bella ſuſcæpiſſe, niſi prius ſacris rite peractis, ex Val. Maximo. *Maulprunia templa*] Maulbrũ Sueuiæ monaſteriũ ditiſſimũ, Ciſtercienſis ordinis,

Angustæ hæc claudunt valles, scopulique, minæq;
Saxorum ingentes, montesq; vmbonibus altis
Desuper incumbunt, locus insuperabilis armis,
Et situs impatiens pugnæ est, seque ipse tuetur.
Vt motus patuere Ducis, strepuere per alta
Culmina cornicines: pauor vndique, & vndique muris
Concursum, instaurant laxis ingentia portis
Claustra viri, trepidique aptant munimina belli.
In primis armata cohors, quæ templa tuetur
Circum deductis præmunit mœnia fossis,
Et tormenta parant, & propugnacla tribuni
Constipant telis, saxisque molaribus horrent
Mœnia, & infando feruet ballista furore.
At Decius bifidis heros tentoria vallis
Sepiri iubet: extemplo de montibus orni
Abnobiis, scissaque cadunt a culmine syluæ,
Procumbit montana abies, Germanica taxus,
Et quæ Chaoniis reddunt oracula lucis
Fatidicæ quercus, & amicis glandibus Ilex,
Tempore quo nulli cerealia pabula norant
Agricolæ, nullusque solum sulcarat arator:
Amphitryoniadæque arbor, Cybeleia pinus
Vellitur, & patulo gaudentes vertice fagi.
Nec mora, pro castris iacitur vallum, arctaque tantum
Vallis habet spacij, quantum mauortia poni
Castra queant, aciesque vtrinq; inuadere Martem.

sub tuitione Comitis Palatini. Auunculus noster scribit extructum olim a fratribus de Neuēburg, qui huc translati sunt. Vnde adhuc Abbas noui castri huius visitator, vt ita loquor, existit. Cæterum quod ad hunc locum & historiæ veritatem pertinet, Venerabilis pater Nicólaus Baselius, Rhenani nostri testimonio, non tam integritate morum, quam non vulgari literarum cognitione sane quam celebri in Auctario Nauclerianæ chronographiæ gesta bello Bauarico posteritati tradens: Dux, inquit, Wirtembergensis Vdalricus, dum in Bauaria contra Rupertum rex cum sibi adhærentibus bellum agerer, iussu Regis & mandato sibi exercitum validum peditum & equitum adunauit: atq; missis ad *Heidelbergam publicis literis* diffidatoriis, *Philippo* bellum *indixit*. Itaque contractis copiis peditum non minus viginti millium pugnatorum, & equitum plus minus octingentorum, in Palatinum mouit, castra metatus in agro Mulbrunnensi ad villam Illingen nominatam. Vnde nonnullas villas dicti cœnobij igne combustas pertrāsiit, atq; ipsum cœnobium, quod Castelli more satis munitum extitit, obsidione cinxit. Verum admotis Dux bombardis & machinis, primum fortalitium quoddam, quod ipse Comes Palatinus longe antea in monticulo pro defensione monasterij plurimis expensis extruxerat, satis munitum, atque in arcis modum collocauerat, aggreditur, quassatumq; machinis destruxit. Deinde ad muros monasterij arte bellica mouens, turres, domos & murum ipsum bombardarum ictibus demoliri fecit.

Montana] Hæc enim, vt ait Plinius, expetita nauigiis arbor est, & in excelso montium, ceu maria fugerit sita. *Germanica*] Quod ea abundet Germania. *Fatidica*] Traditur Quercus arbor subiecta tutelæ Iouis fuisse vocalis, & responsa dedisse consulentibus. Quod testatur Maro, *Atque habita Graiis oracula quercus*. autor Probus. Alij referunt columbas, vt a nobis quoque mentio facta est superius, in oraculo fuisse vocales. *Chaoniis*] Epiroticis. Species est pro genere. Chaonia pars est Epiri: vbi fuerunt syluæ & quercus proceræ, vt ex Marone licet colligere. *Lucis*] A sensu contrario dictus, quod non luceat, vt Seruio placet: aut certe ab ignibus & luce sacrificiorum quæ illic fiebant. Nam nullum erat templum sine luco, vt Strabo docet. *Amicis glandibus Ilex*] Quercus, Ilex & Robur e glandiferarum genere sunt, & inuicem ponuntur apud poetas, teste Parrhasio. *Cerealia*] Nam vt apud Maronem legimus & Ouidium, vt & omnes concordant, prima Ceres reperit fruges, & ferro mortales vertere terram instituit. Ouidius, *Prima Ceres vnco glebam dimouit aratro, Prima dedit fruges, alimentaque mitia terris. Nullusq; solum sulcarat arator*] Iosephus tamen, cap. quarto primi Antiquitatum Iudæorum scribit, Cain primum terram arasse. *Amphitryoniadaque arbor*] Id est, populus dicata Herculi. *Cybeleia pinus*] *Arbor grata Deum matri, siquidem Cybeleius Attis Exuit hac hominem, truncoque indurnit illo*. vt Ouidius scribit lib. Transfor. decimo. *Pinea nux*, apud Martialem. *Poma sumus Cybeles.*

Vt tempus pugnæ visum, ferrique parandi
Talibus (affatus cunctos) Dux vocibus hiscit:
Tollite nunc animos, altasq; intendite vires
Magnanimi Proceres, vincat vagus armiger Indos.
Iam quicunq; volet superet saxa alta Nyphatis
Hyrcanumq; mare, & Partho det iura subacto.
Nos vero Diuum monitu pellamus ab æde
Hanc belli flammam, & sacros reparemus honores,
Abnobijq; Iouis sublata piamina templo.
Hoc decus, hæc fama est, & victor Cæsar in armis
Iam veluti ignauos nos arguit: aspera cordi

Nyphatis] Montis, supra Assyriam ad finem maioris Armeniæ, fœtus tygribus, vt scribit Strabo.

Abnobij Iouis] Qui in templis colitur Abnobij montis.

Alberti stant facta Ducis. Quid bella mouentem
Lantgraphium, & magno trepidantia castra senatu
Commemorem? vos (Diisque volentibus, & Ioue dextro,
Qui nostros grato pensabunt fine labores)
Præcipitate moram, gentemque arcete prophanam.
Vix ea finierat, tuba tortilis agmina concit
Ad pugnam, & curuo mauors accenditur ære:
Vndique perstrepere, & sonitu Cybelæa resultant
Tympana, iam montes, latebrosaque saxa reclamant,
Et longe Hercyniæ ingentis nemora alta tremiscunt.
Vtque datum belli signum, volat æquore Martis
Bellona armipotens, motoque agit agmina systro,
Impellitque animos, & pugnæ suggerit iram.
Hostis vt armatas denso videt agmine turmas
Deferri in pugnam, & sepiri milite templum,
Sistit pro muro intrepidus, vastosque molares
Deiicit, & duros clypei septemplicis orbes,
Loricæque moram, & Chalybum contexta rescindit,
Multaque sanguinea prosternit corpora terra.
Hos inter iuuenis, quo non præstantior alter
Volcarum tellure fuit, ceu cominus ensem
Vibraret, sumptisve repelleret agmina gesis,
Olli nomen erat Lauso, facto impete talem
Expromit vocem, furibundaque pectora rumpit:
Quis timor o socij? quæ tanta ignauia nostro
Pectori inest? clausi trepidamus, & hostica muros
Victrix inuasit pubes, tantum ne tuemur
Nos saxis, flammaque locum? iam pergite, & amplo
Pugnemus Marte, atque æratas vellite portas.
Dixit, & euulso clausos trahit obice postes,
Et vetitum recludit iter: tunc agmine facto,
Bella foris tentant, & valle feruntur aperta.
At Dux vt longe sublato puluere vidit
(Ipse etenim vallo segnes, turbamque morantem
Hortari ad pugnam, verbisque accendere Martem)
Aduentare viros, fulgentesque ære phalanges,
Hostiles nouit, falcatam protinus Heros
Contra aciem struit, atque effuso contulit hosti.
Nec mora concurrunt hastis, it clamor ad auras.
His timor est vinci, Martis decus arguit illos,
Sic animo pugnare pari, nec cedere campo.
At Dux Bistonio, qualis Mars puluere sæuit,
Sublimi prouectus equo, per tela, per enses
Irruit, & crudo miscet mauorte cateruas,
Vique viam quærit, fœdatque, repletque cruorē
Æquor, & herboso prosternit tabida campo
Corpora, lethalique ferit mucrone maniplos.
Saxa volant, non sic miles Balearicus acrem
Prosilit in pugnam, & saxorum contegit atra
Nube polum. surgit clamor, tremefacta resultant
Littora, qua vasto ruit vndarum agmine Rhenus,
Densanturque in bella globi, stat pectora contra
Pectus, & effuso miscetur sanguine sanguis,
Procumbunt fortes animæ, cladumque furore

Diis volentibus] De re futura, cuius exitus pendet a Dei fauore, nunc etiam vulgo dicunt ominis caussa: atq; ita nos loqui Iacobus Apostolus docet.

Cybelæa tympana] A ritu sacrorum Cybeles dicta, quibus in Sacris vtebantur.

Chalybum contexta] Id est, contextos chalybes.

Bistonio] Thracio. Bistonij enim populi sunt Thraciæ, apud quos Mars deus colebatur, Vnde superius. *Mars agit Odrysias, Odomanteasque cateruas.* *Æquor*] *Solum.* *Balearicus miles*] Alludit ad inuentum fundę, quę primum apud Baleares reperta fuit. Melę in Hispania contra Tarraconensia littora sitæ. Maioricam & Minoricam appellant, a dispari quātitate. Has fundas bellicosas Græci Gymnesias dixere, quod incolæ nudi æstatis tempore iactu fundarum se exercerent. Nam vitam ibi aliquādo nec vestibus, nec calceis assuetam egerunt, ternis

Increbrescit amor pugnæ, fluuiosque cruoris
Membrorum lapsum, & ferentia corpora terram
Cernere erat, nimbo telorum ac pondere ferri
Obruitur, madidoque iacet gens Martia campo.
Dum furor hos agitat, funestaque prælia circum
Armipotens Bellona volat, pars altera muris
Ingruit, & valida frangunt testudine postes.
Diruitur paries, altoque cacumine turres
Fractæ mole labant, cæloque æquata videres
Ingenti ad terram sterni fastigia motu.
Parque tamen fortuna dabat contraria robur
Obsessis, pugnant acres, subeuntiaque altis
Corpora detrudunt muris, ipsæque ruinæ
Tela dabant, crebris sonat ictibus æreus vmbo.
Iam sude, iam forti subeuntia corpora telo
Depellunt, saxisque terunt muralibus arma.
Non tot in Hercynia frondes brumalibus auris
Arboribus lapsæ feriunt terram, aut caua pulsans
Littora, Saxonidam fluctus mare voluit in oram
Quot bello pereunt animæ: non magna supremis
Busta calent flammis, tumulove locantur auito,
Sed frænatorum pedibus calcantur equorum.

bifidis armati fundis. Vbi matres liberos arte iaculandi solent instituere. neque enim fas est cuiquam maxilla panem terere, nisi prius ipsum lapidem fuerit indeptus iacentem super trabem in locum metæ. Ita quidam scripsit Lycophron, vt aliqui Latinorum traduxerunt. Quem Florus cap. octauo libri tertij imitatus, prope similia retulit. Vadiano teste commentario secundo. *Martia*] Bellicosa.

Saxonidam oram] Saxoniæ pars, quam veteres Nordalbingiam vocarunt, nos Holsatiam, Tietmarsiam & Stormariam. ad Orientem habet terminum veterem vrbem, olim inclytam: nunc solum casas rusticas præferens oppidulum *Stargard*, Wandalico nomine, quod sonat *Aldenburg* lingua Saxonum, latine veterem vrbem: ex qua Orientem versus, per littora maris Germanici vsq; in Prussiam Wandalica gens omnia ditione tenebat. Nunc vero Saxones impleuere, exturbatis per tempora vetustis habitatoribus: nisi quod claræ vrbes per hoc littus sparsæ a Saxonum gente exædificatæ: parent tamen Principibus antiquæ gentis Pomeraniæ atque Magnopolis: lingua autem tota est Saxonica. Author est Albertus Saxonicarum rerum scriptor diligentissimus. Sed & Irenicus Germaniæ præco, omni laude dignus, Saxonicum nomen multos populos claudere, & vsque ad Oceanum & vtrumque mare extendi, & Balteum mare Pomeranicum dici obseruauit.

Et iam iam aggeribus fractis, penetralia victor
Inuadit miles, victricia signa ruinam
Exuperant, splendentque altum vexilla per auras,
Hostiles trepidant alæ, & statione relicta
Diffugiunt, fusisque globis, & milite fracto
Templa patent, priscisque penatibus, & magnis Diis
Sacrifici apparent ritus, aræque dicatæ
Cædibus innumeris pollutæ & sanguine diro.
Incassum Siculis feruent incudibus æra,
Atque Iouis frustra fulmen micat: impia postquam

Et iam iam aggeribus fractis] Poeta ordinem rei non est secutus, sed more Poetarum multa affingit, vt hic pugnam pugnaram. Porro ne rem, vt vere gesta est desideres, ea se iuxta Basilij narrationem in hunc modum habuit. Vbi, demolitis cœnobij muris vi tormentorum, præsidium in eo fortium virorum a Palatino collocatum, vidit: quoniam nullum eis aliud vel subsidium, vel auxilium, nisi sola fuga supererat, sub certis conditionibus Monasterium Duci tradiderunt. Itaque Monasterium ingressus Dux cum suis obtinuit, & eos qui fuerant de parte Comitis Palatini, iuxta condictum libere quo vellent abire permisit, susceptaque Monasterij aduocatia, monachos reuocari fecit. Secesserat enim Abbas cum fratribus ad Spiram confugij gratia, paucis admodum senioribus in cœnobio relictis.

Et scelerum impunes patitur Deus, hinc reor ipsos
Securos nostri mortalia temnere Diuos.

Protinus vt capto strepuerunt cornua muro,
Et latas Aquilæ fudere in mœnibus alas,
Sublatus clamor, trepidum noua terruit hostem
Fortuna, atque graui pubes perculsa timore
Dissipat hærentes acies, retroque relabi
Incipit, & turmæ fugiens dat terga ruenti.
Dux instat, vastumque fremit, nunc ille veruto,
Nunc arcu certamen adit, nunc obuia ferro
Corpora transadigit, rorant iam sanguine campi,
Putribus & passim deferuent æquora bustis.

Hinc reor ipsos] Ex eorum persona dictum puta, qui rerum inferiorum atq; hominum curam Deo adimunt. Hi autem iuxta vaticinium Ezechielis, vt diuus enarrat Hieronymus, famem & gladium sustinebunt. Sed de ipso quoque iudicio Dei, & vindicta scelerum, ac virtutis præmio, omnes pene Græcorum antiqui poetæ, notitiam aliquam habuisse videntur, cum Elysios campos, & fortunatas beatorum insulas, nec non tartarum & Phlegethonta decātarunt, illos proborū prĕmia, hos vero improborum pœnas: quos

At

quos postea poetæ latini sunt imitati. Et eousque processit Maro, vt alienis etiam meritis ad Elysios campos perueniri posse voluerit, canens: *Quique sui memores alios fecere merendo.* Quod carmen in penultimo libro Diuinæ ciuitatis citat Augustinus, & inter alia scribit, Mirari soleo apud Virgilium istam Domini reperiri sententiam, *Facite vobis amicos de mammona iniquitatis, vt & ipsi recipiant vos in æterna tabernacula.* Christiani ergo est, Dei patientia non abuti, qui cum habeat in potestate vindictam, mauult diu tenere patientiã, sustinens scilicet clementer & differens, vt si fieri potest, multum malitia protracta aliquando mutetur, & homo in errorum & scelerum contagione volutatus, vel sero ad Dominum conuertatur, ipso monente & dicente: *Nolo mortem morientis, quantum vt reuertatur & viuat.* Et iterum, *Reuertimini ad me dicit Dominus.* Et iterum, *Reuertimini ad dominum Deum vestrum, quoniam misericors & pius est, & patiens & multæ miserationis, & qui sententiam flectat aduersus malitias irrogatas.*

At Lausus, Mauors quem tristia ad arma vocarat
Pugnator, postquam fractas videt esse cohortes,
Disiectasque acies, clamans: Pro Iuppiter, inquit,
Iam victi fugimus, raptas discurrit ad aras
Hostilis prædo, superest nihil, omnia nobis
Abstulit vna dies, & ineuitabile fatum.
Siccine viuendum est? auraque fruamur inulti?
O ter felicem bello, cui munere Diuum
Contigit oppetere, o faustam Calchantida prolem
Cuius in auxilium venit Dea, vulnere tandem
Regis agens animam, nostris tua nomina fastis
Inseris, & fama pulsas iam vertice olympum.
Nunc moriamur ait, propiusque per arma ruamus.
Sic effatus, equi velox spumantia laxat
Fræna, indignantemque premi calcaribus aureis
Vrget, & in densos fumantem dirigit hostes,
Pannonis haud aliter cum per venabula frendens
Vrsa furit, moriensque suæ iam prodiga vitæ
In ruit arma volens, tristesque irata sagittas
Impetit, & vasto discerpit vulnera morsu.

Ineuitabile fatum] Id enim, vt tradit Plato, totaque Academia ratum & fixum est, & magna atque æterna necessitate ducitur.

Calchantida prolem] OEbalum, de quo superius dictum est.

Cæde replet iam Lausus humum, gaudetque supremis
Cladibus, atque vltus vitam finire cruorem.
Dum furit impatiens vitæ, totumque ruina
Agmen agit, dextra qui tela sonantia torquet.
Hunc simul Vlricus crudeli Marte furentem
Aspexit, contra aggressus, diuerberat hasta
Iam trepido femur, & vitalia vulnere grandi
Perstringit: cadit exanimis, nec verba loquenti,
Effugit in ventos vita, & se miscuit vmbris.
Vtque viri casus, victriciaque arma per ædes
Visa repente, omnis pubes, & Martia turba
Consternata fugit, teloque in operta relictis
Terga dabant templis: & forsitan illa fuisset
Vltima lux bello, nisi nocte oriente, tenebris
Tethis ad Oceanum rapidum Titana vocasset.
Sic Phœbo fugiente acies & pugna dirempta est.
Deseritur cædes, spoliisque superbus opimis
Ibat miles ouans, Dux curru inuectus eburno
Ingreditur templum, atque aras amplexus, & ignes
Prosequitur precibus, ponitque immania dona.

Interea croceis fulgens Tithonia bigis
Surgebat, vultuque Alpes lustrabat Eoo,
Itur ad exequias, mandantur corpora terræ
Quæ sub Marte truci, & sæuis cecidere sub armis,

Tithonia] Aurora.

Munus vt exactum, supremaque funera fletis
Sunt data corporibus, tunc Dux, fortuna sequenda est
Inquit, & armorum iuuat indulgere labori.
Hæc vbi, discedens confertum protinus agmen
Educit, pubemque omnem petere ocyus altum
Prætheninum iubet, & carris componere vallum.
Hic regio antiqua est, velut indicat alta vetustas,
Quam bello rigidi quondam domuere Cheruscæ.
Quorum Prathenius Princeps (si credere dignum est)
Vrbem præclaram statuit, sibi mœnia fixit,
Prathentamque suo dixit de nomine gentem.
Hæc demum voluente die, & labentibus annis
Phalsgraphidæ cessit, sacra qui munere tedæ
Auspiciisq; olim tenuit dotalibus agros.

Fortuna sequenda est] Fortuna a fors dicitur, quia res humanas feriat, hoc est, agitet & regat. Dicimus autem singulariter fortunam vel deam, vt vetustas putauit, vel casum, per quē res hominum voluuntur instabiles & incertæ. Pluraliter vero pro bonis fortunæ, præcipue pro diuitiis dicimus fortunas. Pontanus libro de fortuna Secundo: Bene inquit, atque ex ipsa veri cognitione qui dixerunt fortunam nihil prorsus esse aliud, quam inopinum euentitiumque caussarum concursum quendam atque coitionem. Expressius autem, nec minus e re ipsa, qui naturam esse quandam, eamque sine ratione, seu ipsius impetum quendam naturæ professi sunt. Lactantius pictam a veteribus fuisse testatur cum copia & gubernaculo, tanquam opes tribuat, & humanarum rerum teneat regimen. Vnde a Marone non vno loco, & a plærisque vocata est *omnipotens*: quod pro arbitrio possit diuitias commutare, victorias largiri, pauperem sublimare, & opulentum deprimere. Propterea Salustius in Catilinario: Profecto, inquit, fortuna in omni re dominatur. Plinij libro mundanæ historiæ Secundo cap. Septimo, verba de eiusdem potestate etiam nunc vulgo dicuntur. Nam nullus est quantumuis ieiunus autor, qui non aliquid super hiis luserit, quique vel non extulerit fortunam, vel interdictis non incesserit. Sed eorum sententia mille est manibus explosa, qui fortunam putarunt deam, vel ea & casu omnia fieri. Cum nihil sit quod diuinam prouidentiam effugiat: a qua & si semper est, atque hinc Æsæ factum sit nomen, ea denique perseueret: tamen vnicuique sua distribuuntur, vnde Nemesis nomen emersit. Diuersique promuntur effectus, quorum alij per se, alij ex accidenti, alij necessario, alij, vt neotericis dicitur, contingenter eueniunt. Quare quod vni vel casu, vel fortuna quandoque euenit, neutro modo alteri potuit euenisse: quod manifestum sit exemplo protrito in scholis Theologorum, de seruis ignorantibus quid sibi sit occursurum cum mittuntur a domino euenturæ illius rei gnaro & scio. quod enim casu illis, aut fortuna contingit, domino relatum, tantum abest a casu, vt præuisum etiam & præmeditatum fuerit: Indeque solet elici, quæcumque hic aguntur, quanquam ad diuersas possunt referri caussas, & modo naturaliter, modo casu, modo fortuna facta iure dici: prouidentiæ tamen Dei, quam nihil aut effugit, aut effugere potest, si accepta referantur, nihil in ea vel casus, vel fortunæ, vel naturalis necessitatis reperiri, sed placiti & voluntatis Dei, qui sua infinita bonitate libere producit, conseruat, regit omnia, & quæ sui capacia sunt, si non obstiterint, beat. Hæc hactenus adscribenda duxi operæprecium: vt cognoscant, qui omnia fortunæ arbitrio subiiciunt, toto se, vt dicitur, cœlo aberrare: multa ob institutam breuitatem consulto præteriens, quæ legenti mihi sese obtulerunt. *Sacra teda*] Titulum possessi oppidi indicat, nempe dotalem. Erat enim olim Principum Badæ, vt Irenicus relatum scribit.

Dux ergo insignem multis cum millibus vrbem
Obsidione premit, tormentorumque labantes
Turbine dilacerat turres, pinnasque minaces,
Æratosque ruit laxa compagine postes:
At fama interea vt belli pernicibus alis
Nuncia Phalsgraphidæ Ludouici venit ad aures,
Prætheninum petiit, fido comitatus Eolpo:
Qui simul atque Aquilas, & signa micantia vidit,
Sic ait: O quantum nobis hæc castra minantur
Exitij, quantasque faces, nostræque ruinas
Gentis habet: prohibete nefas, auertite pestem
Dij quibus in terris cura est: arcesque Philippi
Despicite: atque feri rabiem compescite Martis.
Dixit, & armatum celeri pede transit ad hostem,
Atque acies inter graditur leuesque sarissas,
Vt fuit ante ducem, & libertas est data fandi,
Incipit: Egregiæ laudes Dux inclyte, & ipsa
Quam medio exerces semper clementia bello,
Huc nostros traxere pedes, gratumque dedere
Vim tentare animum: neque enim facta abfore dictis

Dux ergo insignem] Et ne hac in parte fides historiæ tibi desit candide lector, haud grauabor tibi tradere verbis Baselianicis. Occupato cœnobio Mulbrunnensi, progrediens inde dux Kintlingensem agrum, de dominio ipsius monasterij, potenter sibi subegit, & Palatini oppidum Brettam obsidione cinxit, castra metatus versus Aquilonem oppidi. Firmata vero obsidione, muros, turres, ædificia quæque bombardis fortiter impellere cœpit. Verum qui intus erant, fortiter rem agentes, in Ducis papiliones machinas direxerūt, seque oppidumque viriliter defensarunt. Verū cum ex ocio, vino deliburi & inebriati, machinarum & bombardarum custodes vna dierum somno dediti securiores se existimarent, oppidani de oppido prorumpentes, ocio vacantes & somno custodes aggrediuntur, cædunt atq; occidunt, bombardasq; nonnullas

Arbitror

Arbitror, ad nostras quantum fama attulit aures.
Quippe tua ad superos tantum nec gesta, nec ardens
Ferretur virtus, nisi te cœlestibus astris
Insereret pietas, operumque exacta paterent,
Quare per Genium, Manesque, vmbrasque tuorum
Linque oro has terras, tantis nec cladibus hauri
Immeritam gentem: & quando potes ipse, precantem
Solue metu populum: quæ tanta iniuria mouit
Dux animum? atque vrbem fecit fortuna nocentem?
O male Prathenio sunt his Duce condita terris
Mœnia. nam primum sensere per arua cohortes.

las rapiunt violenter & demoliuntur Fit clamor ingens & insolitus, atque tumultu in castris facto, correptis armis in hostem procurrunt nostri, & mutuis cæsi gladiis, ceciderunt viri ex vtraque parte plus minus ducenti. Durante autem obsidione, tandem Ludouicus Philippi Comitis Palatini filius natu maior, in papilones Ducis Vdalrici venit: quem multo cum honore suscipiens Vdalricus, in tentorium suum introduxit: inter eosque de soluenda, vt secuta est, obsidione tractatum. *Eolpo*] Ni fallar a spe nomen posuit, quod spes seruet hominem in rebus duris, iuxta illud Ouidianum *Spes bona dat vires, animum quoque spes bona firmat. Viuere spe vidi, qui moriturus erat:* Spes autem græce dicitur ἐλπωρὴ, & ἐλπίς. *Leues Sarissas*] Id est, expolitas. *Clementia*] Scribit Seneca nullum clementiam ex omnib. magis quam Regem ac Principem decere. Inculcandum assidue Regibus Principibusque reliquis Theodosij Principis monitum, cum ad filium loquens sic inquit: *Sis pius inprimis. nam cum vincamur in omni munere, sola deos æquat clementia nobis.*

Rumolidum, cum sæua feros bellona Cheruscas
Armauit, quondam rupto qui fœdere Chauco
Quintilium adiuncto fuderunt Marte latinum,
Quis modus o Superi dabitur? nunquam ne malorum
Proculcanda dies? passi sumus omnia, tantum
Hoc superest, veniant Persæ, Parthique fugaces,
Marmaridumve genus, pronusque in vulnera Mazax,
Et quicquid Scythico claudit Mæotica Ponto
Interfusa palus, vnde est via profundis
Æquoribus, laxique patent per Nerea cursus,
Qui nostras rapiant terras, incendia captis
Vrbibus iniiciant, deprædatosque sub hasta
Venundent populos: sed tu Dux inclyte, quantum
Laudis habes vicisse vrbem, quæ semper inermis
Extitit, & multos pacem seruauit in annos?
Parua hæc ne tenta, maius tibi Iuppiter æquus
Destinat Imperium: verum si tanta gerendi
Bella auidus, nescitque pati, aut succumbere virtus,
Hostiles per agros, Rhenique per aspera sæui
Littora, confertasque acies, incendia, mortes
Verte illuc vrbes, & iura reposce duello.
Quid ciues meruere mei? num finibus ignes
Ingessere tuis? raptosve vssere penates?
Non equidem tanti prisci statuere coloni
Vrbem quam bello laceras, fiducia victis
Non dum tanta viris, populum ad commercia dextra
Dux trahe, susceptisque precor iam desine ab armis.

Cheruscas] Poeta sequitur eos, qui opinati sunt Cheruscas a Friburgo vsque Bruxellam, & vltra vsque Heidelbergam se extendere, hodieq; *Creichgauenses* appellari. Verum hij longe a sententia Cornelij recedunt, Strabonis item & Claudiani. Ex quibus coniectamus, Cheruscas olim Saxoniæ partem, & partem veteris Marchiæ tenuisse. *Fuderunt Quintilium*] Hanc horrendam & exitialem sub Varo Quintilio cladem describit Tacitus libro primo. Quam mœstiter hanc ipsam cladem Augustus tulerit, docet Suetonius in eius vita titulo Vicesimo tertio.

Rupto fœdere] Strabo in principio Septimi. Quibus, inquit, adhibita fides fuerat, hij magnas clades intulerunt: sicuti Cherusci & eorum ditioni subiecti. In quibus tres Romanorum ordines militum, cum Imperatore Quintilio Varo, fœderib. fractis per insidias obtruncati sunt. *Adiuncto Chauco*] Phrysio. Siquidem minores Chaucos Phrysios, maiores vero Saxones putant. *Marmaridumque genus*] Populi sunt Marmaridæ ad Ægyptios pertinentes, paulo supra Nasamones & Garamantes, Romanis armis deuicti. Vnde L. Florus in Augusti laudem scribens libro Quarto. Potuit & ille, inquit, redire Marmaricus, sed modestior in æstimanda victoria fuit. *Mazax*] Cappadox. Est enim Mazaca ciuitas Cappadociæ maxima, in honorem Augusti Cæsaris Cæsarea nuncupata. Alij volunt, pulso Archelao Tiberium Cæsaream appellasse. Vnde Gregorius Nazianzenus, & Basilius fuere. *Saui*] Id est, exerce sæuitiam. *Hostiles per agros*] Hoc est, in paternas ciuitates. *Verte illuc*] Quasi dicat. Si gloriam quæris in armis, superandi sunt fortes & potentes, vt est pater meus Philippus: in victis nulla laus militaris esse potest. Hunc sensum indicat scholium adscriptum: quod tamen in Poetæ exemplari, vnde codicem meum emendaui, non vidi appositum.

Dixerat. at cuneos vt vox est lapsa per omnes,
Placantur fera corda virum, clementia mulcet
Pectora, ceu dulces hyberno tempore nidos
Per mare veliuolum cum felix incubat ales
Alcyon, & fluctus sedat futura marinos:

Cuneos] Milites in formam cunei redactos. Rariores enim primi incedunt, quibus vis maior densiorq; succedit. Ordinãtur autem ad aciem hostium proscindendam, & impressionẽ faciendam. *Alcyon*] Auis marina,

Desistunt venti, & vesana Propontidos ira
Subsidens, æstusque vado, montesque remittit
Vndarum, & facili patitur caua lintea cursu.
Tunc Dux hæc contra sedato pectore fatur:
Quod nos in vestras bellum conuertimus oras,
Nil mirum: patrias sedes, nostrumque Philippus
Imperium rapuit: multum est quod fabula mundo
Errat de nobis, cum raptis vrbibus acri
Inuidia exarsit, Lyndesmitemque nefandum
Iuuit, & in nostros fines Thalacheron adegit.
Non fuit hoc animo, neque enim mihi quæro triumphos,
Antiquas repeto sedes, & auita tueri
Iura volo Imperij, Deus annuit, & mihi cælo
Signa dedit, misso in crines Saturnius igne.
At si me nunquam Diuum mandata mouerent,
Oppidave, aut rapti bello confinia regni
Vrgerent pectus, ruere hæc ad prælia Cæsar
Sollicitat: sequor hunc, nec non sua iussa facesso.
Testor ego hoc caput, atque vmbras, cineresque meorum,
Nunquam hæc in vestris gessissem prælia terris,
Me nisi traxisset raptarum iniuria laudum.
Verum tu postquam sedem, dotaleque regnum
Restitui poscis, supplexque in castra petisti
Præbemus veniam populis, duroque volentes
Soluimus à bello, pacemque indicimus vrbi.
Nec piget oblatis donis certare priorem.
I felix, & solue tuam formidine pubem.
Finierat, tunc contra orsus sic talibus ille:
Vellem pro meritis magnas Dux inclyte, grates
Reddere, Dij superi testes mihi: sed fruar aura
Dum viuens, & ero postquam sub tartara lapsus,
Dum fluet Oceanus, metuetque sub æquore mergi
Arctophylax, Phœbique diem iubar afferet orbi,
Nunquam animo egregij labetur gratia facti.

latine Alcedo dicitur, vt autor est M. Varro libro de lingua latina tertio. Ne quis Alcyona apud Plautum in prologo in Crassinam legat pro Alcedonia. De hac aue sic refert Plinius libro decimo cap. trigesimo secundo, Alcyone paulo amplior est passere, colore cyaneo, ex parte maiore, tantum purpureis & candidis admixta pennis: collo gracili ac procero. Ea fœtificat bruma, qui dies Alcyonides vocantur. Neque apparent, nisi mari tranquillo, maxime Siculo. Faciunt autem septem ante brumam diebus nidos, & totidem sequentibus pariunt. Hi dies & nautis sunt noti. Nam in his tempestatem non metuunt. Nidificant autem medio in mari. Nidi pilæ figura paululum eminenti, ore perquam angusto, grandium spongiarum similitudine, ex spinis aculeatis compacti, tanta duritie, vt ferro incidi nequeant. Franguntur ictu valido, vt spuma arida maris. Hactenus Plinius. Verum de numero dierum dissentiunt scriptores: quod a Pylade Brixiano obseruatum est, vt scribit super hæc Plauti verba, Alcedonia sunt apud forum. Quæ Erasmus ille magnus speciem prouerbij gerere comprobat ex Græcorum commentariis. *Arctophylax*] Sic appellatur, quod adhibitus vt quidam custos vrsæ videatur. Dicitur & Bootes, siue Bubulcus. Quod Manlius affirmat, & Auienus hoc versu: ***Arctophylax, siue vt veteres cecinere Bootes.*** Quod & Poeta libro octauo sic expressit, ***Graio de nomine dictus Arctophylax pater est.*** Idem tamen esse Bootes dicitur. Quia in modum Bubulci plaustrum sequitur. Magnus syderis ambitus, aliis ad Icarum, nonnulli ad Arcadem Iouis ex Callisto filium referentibus, vnde Arcadia dicta sit, vt ait Pausanias, Parrhasio teste. ***Metuet sub æquore mergi***] Nam adeo cardini iunctus est, vt nunquam totus occidat, ac opinione prospectantium in eisdem vestigiis stare existimetur. Vnde piger & tardus a Poetis appellatus est, hac nimirum ratione mathematica.

Nox ruit interea, tenebrarum, & noctis opacæ
Interuentu, abiere Duces, vltroque citroque.
Postquam pacta fides, Heros velut humidus Auster
Subiicitur Ponto, vel cum nimbosus Orion
Saxonium inuadit pelagus, sic vndique signis
Effurit elatis, consumitque omnia flamma,
Prosternitque solo disiectis oppida muris,
Antiqui tandem Pesychæmi ad mœnia venit,
Qua vitreus Niceri Nagelia iungitur alueo,
Et late positis cœpit circumdare castris.
Tunc subito trepidare omnes, vt visa repente
Picta per herbosos figi tentoria campos.
Non aliter quam si terræ absorberet hiatus
Iactave funestam lampas consumeret vrbem,
Dum timor attonitos agitat, tunc prouidus Aiax,
Qui genus antiquus fertur duxisse Thuringis,

Prosilit

Vltroque citroque] Barbari hincinde dicunt, pro quo, vtrobique latinus. Erasmus noster adnotat Cẽturia tertia Chiliadis primæ, vltro citroque prouerbiali figura dici, valereque perinde, quasi dicas, huc atque illuc. Fieri autem venustiorem metaphorã, quoties ad mutuam altercationem, disceptationem, confabulationem rixamve refertur. Quod vides a Poeta nostro obseruatum. *Heros*] Dux Decius. *Orion*] Orionis fabulam varie narrat Higynus libro secundo. Seruius vero libro primo Æneidos. Quibus adde quæ Parrhasius scribit Secundo commentario in Claudiani raptum: quo teste Hesiodus ait Neptunum compressa, non vt inuersus Higyni codex habet, Euryale, sed vt Nicandri

Prosilit in medium vulgi, dein talia fatur:

candri scribit interpres, Hieolo Minois filia Orionem procreasse. *Nimbosus*] Nam signum est famosum tempestatibus. Et a Plinio horridis connumeratur: Hæc, inquit, ab horridis syderibus exeunt Acturo, Orione, Hædis. *Saxonium pelagus*] De hoc paulo ante diximus, ibi, Saxonidam oram. *Nagelia*] Fluuium, quem Nagoltam nos vulgo dicimus, cuius in Neccari descriptione memini, Poeta intelligit, vocis asperitatem ob carminis decorum, vt solet, declinans mutauit.

Vtendum est paucis, inquit, produxit in arctum
Iam nostrum fortuna caput, tentanda salutis
Qua datur ipsa via est: en vndique cingimur armis,
Inque pares bello, tanquam pecus abdimur vrbe.
Quare agite, & veris animos aduertite dictis.
Induciæ primum, pugnæque vacatio tantum
Bisquinos oranda dies, neu buccina Martem
Excitet, admotaque ruant testudine postes:
Interea gelidas Iseris mittamus ad oras
Qui magno belli narrent exorsa Roberto.
Si feret auxilium, & fessis succurrere rebus
Ipse volet, duremus ait, Martemque feramus.
Sin aliter, iuncta feriamus fœdera dextra,
Vlricum & læti nostram ducamus in vrbem.
Nunc vtrum vobis placeat decernite ciues.

Iseris mittamus ad oras] Significat Landshutum, vbi Robertus morabatur, cuius mœnia Iseris fluuius radit.

Stabant ancipites, tandem in discrimine tanto
Inducias poscunt. Dux annuit, ictaque vtrinque
Pax, bisquinque dies siluerunt arma, sequestro
Sub Ioue, & hostiles presserunt tela cohortes.
At vero armipotens mouit sua castra Robertus
Transtanium, & multis cinxit legionibus vrbem.
Vtque acies visæ, vtque arma, & fulgentia campo
Signa Palatini, trepidatum est vndique in vrbe.
Hi reparant murorum lapsus, hi caua tortis
Ballistis onerant, alius sub mœnibus ignes
Suscitat, atque sudes fuso succendit oliuo.
Ast alij aereas turres, pinnasque minaces
Ascendunt, palos, & tela immania tollunt,
Saxaque, plumbatasque, & auita erugine glandes.
Nec mora, Phalsgraphides extollere signa maniplos
Imperat, aggredierque excelsam mœnibus vrbem.
Tunc cœlum & montes, syluæ, vallesque profundæ
Intonuere, solumque tremiscere subter anhelans
Quadrupedantum longe visum est impete equorum.
Iamque tribus fit pugna locis, iam miles acernis
Subnixus gradibus scandit scutatus ad alta
Culmina murorum: contra feruentibus hostis
Depellit sudibus, saxisque molaribus instat
Phalsgraphidis, ardensque oleum super arma profundit.
Occumbunt fortes animæ, necat Asteriphontem
Funditor Aulibates. ast Elor Ethyngius Heucho
Clamanti intorta fauces transuerberat hasta.
Sic cadit Eurynomes, sic & desultor Opæus:
Euomit ille animam framea, sed hic interit arcu.
Parte alia Alcionus, Naublesque, & Phadenius Phux
Mœnia dura ruunt tormentis, ardua moles
Prona cadit, longoque horrescunt saxa fragore.
At sua Phalsgraphides portas impellit ad altas

Ioue sequestro] Id est, conciliatore, &, vt vulgo dicitur, mediatore. Nam notum est *Sequestrem* vulgo appellari eum, cuius electi fidem vtraq; pars sequatur. vnde & vocabulum a sequendo factum. Apud Iurisconsultos Sequestria actio datur, de eo quod sequestro ponitur. Maro in vndecimo Æneidos, *pacem sequestram* posuit, pro induciis.

Funditor] Vegetius de re militari cap. decimo quarto libri Tertij, Funditores, ait, sunt, qui fundas ex lino vel setis factis, contorto circa caput brachio dirigunt saxa.

Vexilla, euellitque æratos cardine postes.
Vt via facta, ruunt omnes, armisque pauentem
Inuadunt vrbem infestis, atque obuia cædunt
Corpora, ciuilique madent in sanguine tela.
Dum sæuit Bellona ferox, dumque ira cruenta
Gliscit, & vrbanam superat vis Martia plebem,
Phalsgraphidæ occurrit magno, laniata capillos
Turba nurum, pacem lachrymis veniamque precatur
Procidua ante Ducem: precibus qui victus, ab æstu
Desinit armorum, & victa dominatur in vrbe.
Nuncius interea Pesychemi mœnia linquens
Traustanium petiit, atque obsignata tabellis
Offert magnanimo Patrum mandata Roberto.
Quæ simul ac legit, curarum examine voluit
Distracto hinc inde animos: stant Norica cordi
Bella, nec auderet dotalem inglorius oram
Deserere, & populos, dulcesque relinquere terras.
Multa super meditans secum, dein talibus hiscit:
Non ita magnanimos primo succumbere in ictu
Fortunæ, bellique decet, frangique periclis.
Difficilis captu regio, sublimia in auras
Mœnia tolluntur, Nicerus quæ, atque Entium vtraque
Alluit in parte, & tenuis Nagelia cingit.
Addo arces etiam, duratos Marte labores
Quis vestrum ignorat? patrios vix agmine campos
Attigit Vlricus, trepidatis? quo pudor ille
Armorum cessit, Martisque abiere furores?
At postquam sic fracti animi, sic perdita virtus,
Hostem non armis, vllave lacessere pugna
Est opus, at clausis defendere mœnia portis,
Auxilio nobis dum belliger arma Boemus
Sumat, & extremo miles fremat excitus Albi.
Cum primum hic aderunt, vrbem, vestramque iuuabo
Fortunam: perstent ciues, durentque labori
Interea, patriisque abigam a mœnibus hostem.

Nicerus quæ, atque Entium] Id superius enarratum est.

Arces] Habet enim oppidum arcem & eam, vt Basilius ait, munitissimam.

Interea] Id est, dum hæc aguntur. Nam particula interea, inquit Seruius super primo versu Decimi libri Æneidos, præterita negocia coniungit futuris.

Dixerat, at trepidam præpes festinat in vrbem
Nuncius, & coram simul ac data copia fandi,
Exponit responsa Ducis, dum tempus inerti
(Nam bisquinque rubens aurora reuexerat ortus)
Consilio premitur, Decius volat agmine Princeps
Aggrediturque ferox magnis clamoribus vrbem,
Cepisset que: nisi penitus luctantibus Austris
Ingentes orti motus, quibus almaque tellus,
Fluctiuagumque mare, & vestigia nostra sub imo
Oppositi contra, & manes tremuere barathri.
Tunc passim trepidare patres, sermoque vagari
Talis in vrbe, Dies cum crastina fulserit, Heros
Arma ciet, nostrosque inuadet milite muros.
Heu quales gerit ille minas, num præda vehemur,
Innuptæque ibunt famulatum in castra puellæ?
Quin pacem æternam patriæ, magnumque vocemus
Heroa in fœdus: sic passim verba feruntur,
Et circum aercos pubes cubat anxia muros.
Interea exoritur iubar omnipotentis olympi:

Tunc *Iubar*]

Tunc pugna diffisi animi, iuuenesque, patresque
Pergunt ad portas, ingentiaque ara resoluunt,
Victoremque Ducem, & florentes are cateruas
Accipiunt læti: curruque inuectus eburno
Iuramento adigit populos, fædusque sacratum
Teutonico de more ferit Ratheius heros.
Inde Leostenium sinuosi ad Cocchenis vndas
Inuehitur: tunc sese vrbesque, arcesque videres
Dedere victori, nec non Vespergon, & vdis
Condita Iastadij Mechymolia mœnia ripis
Vt capit, & tandem defessus Marte quieuit.

Iubar] Proprie lucifer dicitur, quod iubar lucis effundat, a quo quidque fulgens ita nominatur. Probus In catholicis, Iubar, inquit, numero semper singulari splendorem diei signat. Maro, *It portis iubare exorto.* *Omnipotentis*] Non ignoro nonnullis placere magis, vt apud Maronem, quem vbique feliciter Poeta sequitur, legēdum, *omnipatentis. Tunc pugno diffisi animi, iuuenesq, patresque Pergunt ad portas*] Scribit id Basilius etiam hoc modo. Incolis autem Bombardarum lapides iactos ferre non valentibus, neq; aliunde sperantibus munitionem, sub conditione salutis Duci Vdalrico dederunt. *Ratheius*] Romuleus, a Romanis originem trahens. Ratheius mons Troiæ est. Vnde Romani Ræthei dicuntur, vt Æneadæ ab Ænea qui ex Troia venit. Vtitur Ræthei epithero frequenter Sillius Italicus. *Inde Leostenium*] Basilius sic, Dux obtento cum arce oppidulo *Boseckheim*, collocatis inibi præsidiis, Comitatū Ludouici de *Leostein*, partis Palatini Comitis manu armata vallauit, omnemque Comitatum, & quę suæ ditionis erant, igne ferroque vastauit, & in deditionem accepit, maxime castrum *Leostein* cum villis *Grofs vnd Klein Ingersheim:* quibus obtentis, in Comitatum *Winsperg* mouit exercitum, incensis per circumitum villis: castrum vero vallauit obsidione, quod firmiter expugnatum obtinuit. Inde progrediens, Nouam ciuitatē pari sorte in deditionem accepit, Deinde *Meckmül*, oppidum obsidens, in suam redegit potestatem. Hæc Basilij verba, Poetæ, vt ipse vides, lumen inferunt, & versus ob mutata nomina obscuros, reddunt penitus claros. *Leostenium*] Irenicus Germaniæ illustrator candidus testis est, Comitatum Leosteinensem, olim LeWinsteinensem appellatum, esseque venerandæ antiquitatis regionem. *Cocchenis*] Vulgo *Kocher* dicitur, & latine Coquus. Hic in loco a suo dicto nomine *Kochendorff* Necchatum ingreditur, vt retulimus. *Vespergon*] Winspergum intelligit. *Mechymolia*] *Meckmullenia*, vt ita dicam. *Iastadij*] Iagustæ, cuius etiam superius mentionem fecimus.

LIBRI SEXTI FINIS.

ARGVMENTVM
LIBRI SEPTIMI.

Lantgraphij Hassiæ gesta narrantur, quem furiosum aliquantulum fuisse Poeta introducit. Is ergo cum exercitu Chaubos, oppidum Rheni inuadit, qui pręsidia Heluetiorum habebant. Ibique nonnulla de Heluetiorum dimocratia. Inde Lantgraphij oratio militaris de inuadendis muris noctu, pugnaque atrox describitur. Cumque fere victor Lantgraphius videretur, imbri tonitruque exterriti Lantgraphidæ in castra redeunt. Ilicet Dux moræ impatiens, castra mouit, Odenhemium inuadit, Stheniumq; oppida. Inde Vrsino in monte trophæa ponit. Elatus gloria iterum Chaubos repetit, eiusque stratagema describitur, pugnaque cum triginta Chauborum exploratoribus. Sequitur præparatio pugnæ naualis. Interea Sunebergh cum Gesfeltum occupauisset, a Palatinis illic oscitabundus capitur. Simulque Chauborum nauale a Lantgraphidis comburitur. Chauborum oratores centum Budorium petunt, nauesque auxilio deducunt. sequitur pugna naualis in Rheno, & Pallantiæ turris Rhenanæ origo: sed voce Deum audita, Hassiadæ, & tonitru exterriti, classem ad littora vertunt.

AVSTRIADOS LIBER SEPTIMVS.

INTEREA Abnobiis deduxerat agmina syluis
Lantgraphius Dux, sceptra tenens quo magna Thuringis
Hassia contigua est, & Bructera vergit ad arua. (simulq vagatur
Hic armat ter mille equites, pas-

IN AVSTRIADOS LIB. VII SCHOLIA Iac. Spiegelij.

INTEREA] Particulæ huius vim ad finem præcedentis libri ex Seruij authoritate diximus. *Lantgraphius*] Scilicet Wilhelmus cognomēto Medius, pater Philippi, qui iam dominatur. Nam Ludouico, qui, Ænea Syluio teste, Romanum Imperium

Marte furens, & cuncta quatit, nec viribus vllus
Par erat, aut mediis quisquam violentior armis.
Non aliter Nysæ frænatas vertice tigres,
Thyrsigeramque nigros pubem commouit ad Indos
Bacchus, & armatas in bella Mimallonas egit.
Hinnit eques, pulsatque solum, tremit hausta sub imo
Tellus, ipse ferox, acerque in prælia turmas
Instruit, & Rheni positos in littore Chaubos
Inuadit, vallumque locat: dein bella per vrbem
Chauborum indicit, famaque exterritat hostem,
Gestarum cuius rerum se tollit olympo
Gloria quantum armis, quantum supereminet omnes
Ingenio, haud vtinam furor & violentia Martis
Tanta foret, mediis victor fulsisset in armis,
Venturumque sibi nomen peperisset in æuum.

oblatum, ob literarum ignorantiam recusauit, tres Wilhelmi successerant. Porro Lantgrauij vocabulum interpretari video Comitem Prouinciæ. Hassiæ Lantgrauiorum genus Irenicus non præteriit. Iam authorem habes, si forte requiris, vnde petas, apud quem legimus Lantgrauiatum Hassiæ olim ad Thuringorum dominium attinuisse, & sub Othone Tertio ac Gregorio Quinto in Lantgrauiatum esse redactum: cum prius tantū Comitatus extiterit. Hassones vero, si sit aliqua Saxonū portio, vt mutata pro consuetudine Græcorum, h litera in s, aut econtra pro Sassonibus Hassones sint dicti, parum constat, inquit Albertus. *Abnobiis syluis*] Quæ Westualiam vsque porrigi diximus. *Hassia*] Nomen regioni inditum a monte Hasso. *Thuringis contigua*] Ad Abnobios montes. Ab aliis partibus habet Franconiam, Sueuiam, Saxoniam. Sunt qui putant olim Cheruscos incoluisse Thuringiam. *Bructera vergit ad arua*] Id est, Westualica. quia Hassiæ montes Westualiam excipiunt a meridie. Colligitur autem Bructeros coluisse partem saltem Westualiæ. quoniam Amasis fluuius per Westualiam labitur, inter quem & Rhenum Drusus cum Bructeris loci accolis bellum gessit. *Nysæ vertice*] id est, a vertice Meri Indici montis, ad cuius radices, authore Curtio, Nysa vrbs est clarissima & maxima, vt Mela inquit. Ab hac vrbe Bacchus Nysæus dictus est. Is enim multis cognominibus, vt quarto Transformationum canit Ouidius, nuncupatus est. Stephanus de Vrbibus, vrbes decem esse tradit, quæ Nysæ fuerint nuncupatæ. Vel ideo dixit, *a vertice*, quoniam Bacchus Indos subegit, apud quos solum & Hyrcanos tigres gignuntur. Inde fingitur Bacchus a tigridibus trahi. Artem captandi tigres, diuus Ambrosius Hexameron libro sexto exequitur. Est autem huic feræ inditum nomen a velocitate. Medi enim tigrim, sagittam dicunt, ait Plinius. Inde propter miram huius animalis pernicitatem, creditum est Zephyrum ventum habere maritum. Ex hac opinione a Claudiano Poeta tertio raptus Proserpinæ scriptum est, *Fremit illa marito Mobilior Zephyro*, quem locum contra fidem veteris literaturæ Parrhasius corruptum adnotauit. *Thyrsigeram pubem*] Exercitum ferentem thyrsos. *Mimallonas*] Bacchas, quæ & Mimallonides apud Persium. *Chauborum*] Horum facit mentionem Strabo libro septimo. Sed non arbitror esse quos nos Cubos vocamus. Arrisit vetus, vt opinor, vox Poetæ: quamquam mox & Cubos dicit, & alibi.

Iam Tartessiacas demerserat ora sub vndas
Occiduus Titan, somnusque animantia habebat.
Chaubis nulla quies, senio pars arma situque,
Pars clypeos mundant, chalybumque in Marte trilices
Instaurant, velluntque altis ex montibus ornos:
Hi fossas ducunt, circumdantque aggere muros:
Prospectant alij latas ex vrbe phalanges,
Miranturque, pauentque simul, spesque omnis in ipsos
Versa erat Heluetios, primum quos liquerat vrbis
Custodes, remeans ad Norica regna Robertus.
Hij tragulis ruere in pugnam, & torquere nocentes
Mazaras sueti, bellatoremque vocare
Alciden votis, & duro tympana trunco
Quassantes in fata ruunt, nulloque pauentes
Turbine bellorum, genus insuperabile, pugnant.

Aurifero (vt fama est) riparum margine Rhenus
Qua ruit ore tonans, illic sua regna gubernant,
Saxosasque habitant valles, qui viribus acres
Auxere Imperium, transque Alpes iura ministrant,
Præclarasque regunt Italis in finibus vrbes.
Iis igitur curæ est pro muris cernere bello

Deli-

Hij tragulis] Teli genus, vt etiam mazaræ, quibus olim Heluetij in bello vtebantur. Dicta tragula est, quod infixa scutis traheretur.

Alciden] Herculem. Vel illum antiquissimum, cuius Cornelius meminit, & quem Peutingerus noster Alemannum Deum credidit extitisse. Vel illum Corneliano priorem, ac ætate maiorem, Osiridis filium. Alemanni simulacrum in Augæa ad nostra secula delituit, iuxta Constantiam: vbi non longe a suo nomine villa Alma vocatur. Scribit Irenicus. *In fata ruunt*] Id queritur Vadianus his verbis: Nimius nonnunquam (pace meorum Heluetiorum dixerim) nimius est impetus. Nec est satis valere viribus, nisi ipsis magna industria vtaris.

Aurifero vt fama est] Laus Heluetiorum. Dicit autem *aurifero*, quia in quibusdā locis Rhenus arenas habet, ex quibus aurū fit: vnde etiamnū aurei Rhenēses dicuntur. *Illic sua regna gubernant*] Originem Rheni, de quo etiam Poeta latius in sequēti libro, referemus

Deligere excubias, & aperto marte phalanges
Condensas struere, & titubantem accendere plebem.
At contra lustrare locos, murumque videre
Lantgraphius, qua parte queat trabe frangere dura
Mœnia, & antiquas arces diuellere fundo.

remus ibidem, nonnulla primo libro diximus. Admonendum hic duximus Lectorem, de Suitensium Heluetia Poetam verba facere: quæ ad Ortum Brigantinos & Aduallam habet: ad Meridiem Insubres, Alpes Hannibalis, Gebennam: ad Occidētem Burgundiam, Iurassum: ad Septentrionem Basileam, iuxta descriptionem Irenici. Nam Heluetij de quibus Cornelius, vt indicat Commentarioli in libellum Taciti de moribus & populis Germaniæ, author, quisquis is fuerit, doctissimus certe, incoluere regiones, quæ Comiti Palatino, Marchionique Badensi, & Spirensi episcopo parent. Alciatus qui in commemoratione Heluetiorum nonnihil lapsus est, & Vadianus, vt ille vere ait Heluetiorum in literis decus, putant Heluetiorum vetustorum tractum hodie habitare e Germanis illuc profectos. Reliqua de Heluetiis apud eosdem, Syluius gentis moribus iniquus est, & author Soliloquij pro pace Christianæ reipub. *Viribus auxere Imperium*] Id Mela in vniuersum de Germanis prodidit, *Ius*, inquit, *in viribus habent*. Idque maxime si lacessitus quis sit iniuria. Vnde Vadiano teste, illa certi iuris in Germania quondam duellorum seueritas. Hęc hodie Hispanis familiaris est: adeo, vt Cęsar Maximilianus, Princeps alioqui Ecclesiasticæ disciplinæ cultor obseruantissimus, quod illa Duellum Christianis prohibuerit, nobilissimis duobus Hispanis, tandem duelli campum aperuerit diu negatum, morem gentis prius edoctus rescripto Regis Ferdinandi, huius qui iam imperitat Caroli Aui materni. *Regunt Italis in finibus vrbes*] Hoc dicit, vt puto, propter pacta certa inita cum Rege Gallorum super Ducatu Mediolani: vel quæ sibi dicuntur vsurpasse a tempore exacti Ludouici, quem grauissimi viri Gallis hostibus ab eis proditum in literas retulerunt: quorum nonnullos citaui in scholiis meis, quæ scripsi in librum Pontani de immanitate, quam perpetuam Suitensis nominis infamiam iustius diluisset, si modo potuisset ille. Cui bilis mota, quod alicubi scriptum est, *Schaphusam* a Principibus Austriæ ad coniuratos Suitenses defecisse. *Cernere*] pro decertare, & decernere. Sic Maro, *Inter se coiisse viros, & cernere bello.*

Nox erat, & Proceres vocat ad tentoria primos
Vlricum Saxona, Ducemque Kunistea belli,
Dein tales promit sedato pectore voces:
Cernitis o socij, quanto rapienda triumpho
Vrbs datur hæc nobis, nihil est meminisse peracti,
Quid refert rudibus moliri incendia villis,
Agrestes populare domos, & prædia ferro
Incolumes tantum sultis modo linquere Cubos?
Hic decus, hic laus est, Proceres agite, horrida tela,
Et frameas vibrate manu, vel more parentum
Feruida Teutonicis properate in bella cateiis.
Quis pudor, & belli & laudum neglecta cupido,
Ceruicem oblatis vetat obiectare triumphis?
Nos Bellona vocat, suadentque silentia noctis
Inuasisse vrbem crapula somnoque sepultam.

Saxona] Nomen familiæ est, non gentis. *Kunistea*] Comitem regij Lapidis. *Künigstein*, quorum ditio & sedes haud longe abest a Francofordia nobilissimo illo Germaniæ emporio. *Incendia*] Taxat Poeta latenter Lantgrauij militē, qui plurima loca, etiam sacra templa igne absumpsit. Audiuit male & ipse Lantgrauius ob hæc incendia, vulgoque furiosus, qualem vbique Poeta introducit, vt plærisque locis deprehendimus, creditus est. Quanquam Poeta in militem culpam trāsfert, & artificiose, vt omnia. *Sultis*] Pro, si vultis, ita vtebantur antiqui, vt Festus meminit. *Frameas*] Germanis ꝓprie frameā concessum esse insignes autores tradūt. Copiose Irenicus lib. 4. Germanię Exegeseos tractat varia Germanorū tela & arma. *Teutonicis*] Quod alij a Germanis his nō legantur vsi cateiis, vt refert Irenicus, qui vult Maronē hoc versu, *Teutonico ritu soliti torquere cateias*, metaphoricos aliis asscripsisse. Idē scribunt esse, qui putāt Cateias scuta fuisse pręlonga, pene totā corporis inferioris partē tegentia, qualia Boemorū scuta, solo, dū pręliantur, infixa referūtur, *ein T[illegible]sch*.

Dixerat, & tacitos flectens ad mœnia gressus,
Incustoditos scalis inuadere muros
Cœpit, vbi excelsum surgentibus aera pinnis
Culmina frangebant murorum, peruia nulli
Dumque ea molitur, quernæque minacibus hærent
Parietibus scalæ, & muros subit vnus & alter,
Pondere franguntur ligna, & deiecta cadentum
Scuta dabant sonitum, vigilemque it rumor in vrbem.
Vt casus miserum & longum gemuere ruinæ,
Ignari trepidant. Alij inter tela ruebant:
Accendunt alij tedas, & noctis opacæ
Discutiunt tenebras: clamant matresque, nurusque,
Formidantque viris, fraudumque ignara iuuentus
Cursitat huc illuc. Tandem Leucontius Andes

Antiquis prognatus auis, Leucisque profectus
Anteuolans, cristas & scuta nitentia vidit,
Et scalis iterum muros ascendier altos,
Atque locum inuadit, multosque a culmine turbat,
Vociferans: huc arma viri, depellite vestris
Mœnibus hostiles dextras. En vndique nostros
Miles habet muros. His dictis ingruit hosti.
Tunc subito Heluetij Chauborum ex arce ruentes
Plumbatis armata cohors, trabibusque praustis
Instaurant animos: alij insultantia bebris
Agmina detrudunt, & pila tricuspide ferro
Euibrant equites, quo vllum non sæuius ictum
Telum infert, cum sese hostilibus applicat armis.
Saxa alij iactant, semifractasque columnas.
Hos timor audaces, & mortem temnere bello
Desperata salus cogit, longisque cateiis
Vociferantem altis pellunt de mœnibus hostem.
Parte alia ærisono portarum in limine primi
Certant Vlricus Saxon, ductorque Kunisteus,
Nec non sanguineo indignans effulminat ense.
Lantgrauius, contraque iubet ruere agmina muros.
Diffugiunt omnes, iam propugnacula victor
Miles habet, trepidi linquunt iam mœnia Chaubi.
Cum subito tenebras optata crepuscula Phœbi
Expellunt, reserantque dolos: tunc rursus ab alta
Arce globus iuuenum magno clamore repellunt
Lantgraphidas, gliscitque atri vis ignea Martis.
Et iam Dux aderat, scalisque innixus acernis
Aggreditur muros: qui postquam mœnia vidit
Deserta, & fugere, & victori cedere Chaubos,
Armatam excutiens dextram, dat signa flagello
Impeteret latos tormento vt machina muros
Turrifragis aries: extemplo cornibus alta
Saxa quatit, pinnasque trahit ceruice reuulsas,
Vltra autem rapidum, qua Belgica littora Rhenum
Feruida flammatos efflabant æra molares
(Nam simul horrendo pulsantur turbine cautes)
Territa anhelat humus, cœlum, nubesque, fretumque
Astupet, & Nymphæ subeunt vada Rhenides ima.

Pugnatur passim, euaduntque, tenentque potentes.
Lantgraphidæ muros, vrbem timor angit, vbique
Concursum. Hic telo in pugnam ruit Ardennæo,
Hic volat Hercyniis condensa per agmina truncis,
Fert Glycias hastam, cæstu Pythis, Idor acernis
Ingruit Emathio cædi de more sarissis,
Fustibalum Thermonta iuuat, quo torquet in auras
Saxa, & vulnifico committit bella flagello.
Exclamant pauidæ matres, & culmine ab alto
Antiquas iactare trabes, casusque domorum.
Dumque furor Thermonta agitat, ruit obuius Idmon,
Qui Biturix genere & patria, sed cæde parentum
Exilio damnatus erat, deuictaque visens
Regna Sicambrorum, multos latuisse per annos

Fertur,

Leucis] Strabo hos quem Poeta sequitur, supra Heluetios ponit. Sunt qui Tullenses eos hodie velint nominari. Peutingero iuxta Mediolanos habitant.

Feruida æra] Tormenta bellica, quę nos a sonitu nunc bombardas appellamus, vt dictum est, & Catanæus in descriptione bombardæ testatur, *Boarda, siue placet bombarda magis, quod dicta boatu, seu bombo procul.* & cætera. *Flammatos molares*] Ignitos lapides.

Ardennæo] A sylua Ardenna: quæ & Arduenna appellata: quæ a Metensibus vsque ad Aquisgranum porrigitur, dicta *Achterwald.* ait Irenicus. *Sarissis*] Teli genus, vt dixi, apud Macedones frequens. Vnde dixit, *Emathio de more*] quoniam, vt inquit Plinius, Thessalia quoque in Macedonum nomen cessit. *Fustibalum*] Fustis est longus pedibus quatuor, cui per medium ligatur funda de corio, & vtraque manu impulsus prope adinstar onagri dirigit saxa. Autor est Vegetius de re militari libr. 3. Dicitur autem a fuste & ballo, quod significat iacio. Vnde fustibalum, non fustibulum scribendum.

Biturix

Fertur, nec sceleris soluisse piacula tanti:
Hic tegere incocto taurorum tergore crines,
Villosoq; ferox corpus centone solebat:
Qui cernens Thermonta procul, volat impete vasto,
Et iuuenem telo moribundum sternit arena.
Vociferans Thermon, quis me adiuuat? Idora semper,
Idora commemorat, repletq; vlulatibus auras.
Non secus Ascanij in nemore Amphitryonius Heros
Incautum clamabat Hylam, curuaeq; sonabant
Dilectum valles, speleaque saxea nomen.
Dum gemit infelix Thermon, volat Idor, & inquit:
En Thermon, en vltor adest: nec plura locutus,
Vibrans AEmoniam dextra impellente sarissam
Torquet, & effractis transuerberat Idmona costis.
Hic cadit exanimis, rupto pulmone cruorem
Euomit, & largo fœdatur sanguine tellus.
Dumq; gerit Thermonta humeris pius Idor, ab alto
Saxum horrendum ingens, & ineuitabile pondus
Corruit, & medio defixit vertice vulnus.
Non secus ac scopulos summis de montibus vndae
Ingenti feriunt casu, conuulsaque ad imum
Saxa ruunt, plantaeq; simul, taxiq; minaces,
Ille cadit per prona miser, fractoq; cerebro
Illico purpuream moriens euasit ad auram.
Occurrunt socij Telamon, Lartesque, Procasq;
Hasiadum proles, quos inter Martia tela
Dux flagrans animo vocat alta ad praelia voce.
Hic armis grauior, scutumque & fissile robur
Vibrat, & aerato defendit casside crines.
Et iam victor erat, cum desuper ignibus atris
Intonuere poli, creberq; e nubibus imber
Desiluit piceis, & nox praeuenta tenebris
Vtramque inuasit magna formidine pubem.
Hi repetunt arcem, fugit ad tentoria miles
Hasiades, cœlumque timet, flammasque Tonantis.
Dux tamen impauidus, quis enim non cesserit astris?
Dispersas recipit turmas, reditumque repente
Imperat, & fossis muniri, atque aggere vallum.
Et iam sub nigro turbata tonitrua cœlo
Desierant, Phœbique iubar rutilantius ibat,
Festini redeunt ad propugnacula Chaubi
Diruta, & euersam mirantur ab ariete molem,
Illicet instaurant muros, fossasque profundas
Educunt, atque arma parant: stat mœnibus altis
Horrida sulphureis feruens ballista sagittis
Monstrum infame, atrox, quo dirum Iuppiter olim
Enceladum strauit telo, magnumque Thyphœa,
Quem nunc flāminomis ardens premit AEtna cauernis.
Haec frangit scopulos, ac saeua incendia miscet
Vulneribus, montesque volans transuerberat altos.

Biturix genere] Id est, ex gente Biturigum. Duplices inuenio Bituriges. Alteros Aquitaniae, alteros prope Santones. Meminere horum Caesar, Strabo, Plinius. *Centone villoso*] Id est, Operimento grossiori. Nam idcirco appellatur stragulae genus, quod multis pilis ac longis abundet. Castrorum ac pauperum frequens vsus. *Amphitryonius Heros*] Id est, Hercules.

Clamabat Hylam] Nam Hercules amissum Hylā diu clamauit. Fuit Hylas Thiodamantis filius Dryopū Regis, quorum gens subiecta Parnasso fuit. Hic patre interfecto, Herculem secutus, studio eius virtutis ardēs, cum ex comitatu Argonautarum in Mysiā Hercules recessisset, ad materiam quaerendam remi, quem fractum volebat reficere; & Hylas ad hauriendū aquam Ascanij fluminis vrnam extulisset, dum accedit ad ripam, adamatus a nymphis, & raptus est: propter hūc Hercules comites deseruit, nec deinceps secutus Iasonem. Hunc cum periisse cognitum est, sacra ei instituta sunt: quibus mos fuerat, vt eius nomē clamaretur ad instar Herculis magno, vt dixi, clamore, Hylam inclamantis. Hinc a Marone dictū est, *Vt littus Hyla, Hyla omne sonaret*. Et Val. Flaccus 3. Argonaut. *Rursus Hylan & rursus Hylan per lōga reclamat Auia*. Ex hoc clamore, vt Camers refert, Tarreas in prouerbiorū collectaneis autor est parœmiam sumptam, Hylam inclamare de his qui aliquid inani labore prosequūtur. Vsum adagij docet Erasmus. *In nemore Ascanij*] Ascanij lacus & Strabo lib. 12. & Propertius meminit elegia vicesima primi in principio. *Incautum*] Quia in fontem cecidit, vt etiam innuit Iuuenalis, *Vrnamque secutus*.

Ab ariete] Machina bellica. Sic appellata, vel quod habet durissimam frontē, quae subruat muros: Vel quod more arietum retrocedat, vt cum impetu vehementius feriat. Vt fieri debet tradit Vegetius.

Ballista] Nonio est instrumentum quo maiora & grauiora saxa iaciūtur. Idem videtur Vitruuio. Sed tamen, inquit, nulla ballista perficitur, nisi ad propositam magnitudinem ponderis saxi. At Vegetius pro instrumento quodam fune intento, vel neruo, quo spicula iaciantur, longiusq; mittantur accepisse videtur. Parique significatione Lucanus. Quia autem nomen hoc a graeco verbo βάλλω, quod vt diximus, iacio significat, descendit: ideo duplici ll scribendum est, quanquam pene in consuetudinem venerit, vt vnico tantum scribatur: nec minus tum syllaba longa sit. Poe-

ta vero videtur hoc loco ballistam accipere pro instrumento illo, quod vulgo dicitur *Morsel*, e quo sulphurei globi iaculantur: vel pro ipsa etiam bombarda. *Horrida*] Ab effectu.

Ac contra Dux ipse moræ in diuersa trahebat
Impatiens animos, mediaq; in nocte refigi
Signa iubet, totisque acer legionibus vrbem
Pergit Odenhemium, Drusiq; inuectus in agros
(Sic memorant vbi busta Ducis, subiectaq; moles
Visitur, adscitis quæ dat cognomina terris)
Castra locat, bellumq; indicit protinus vrbi.
Nulla mora, inuadit muros: contraque ruebant
Nequicquam ciues, fractisq; effulminat Heros
Obiicibus portarum, & in arma cruenta virosq;
Proruit effossos, passimque miserrima cædes
Editur, iniectæque absumunt omnia flammæ.
Sic victor præda & spoliis discessit onustus,
Vangionumque petit littus, Dux turbinis instar,
Et Sthenon aggreditur, citius quam castra locarat,
Vi potitur muris, vltraq; minantia Rheni
Vexilla inuexit ripas, montemque reuisit
(Vrsinum dixere patres) vbi dura laborum
Erectis posuit victor monumenta trophæis.

Drusique inuectus in agros] Sepulcrum Drusi prope Mogontiacũ esse, constans & communis fere existimatio omnibus est. Eius rei Eutropius & Otho Frisingensis Episcopus testes sunt locupletissimi: ne citem Chunradum Celtem rerũ Germanicarum exactissimum peruestigatorem. Vulgus hodie Glandis lapidem vocat, a figura scilicet, quam hac tempestate præ se fert. Nam habuisse olim pyramidis figuram, complures sunt qui opinentur. Altitudinem habet centum pedum, & planiciem in cacumine pedum octo: ex quo colligi facile potest, altiorem aliquanto eam fuisse. Basis eius in circumitu patet centum & duos ac triginta pedes. Sunt tamen, vt refert author collectaneorum Antiquitatum Moguntiacarum, qui coniectura ducti, molem hanc Aurelij Alexandri Imperatoris Romani Mameæ F. monimentum putent: hac fortasse, quod Eusebius Cæsariensis refert in Chronicis, Alexandrum occisum Moguntiaci tumultu militari, quodque ab Ælio Lampridio historico scribitur, Alexandrum cenotaphium in Gallia Romæ sepulchrum amplissimum meruisse. Vnde & illud quoque adiiciunt, Moguntiam nostram Germaniæ, tum atq; Galliæ fuisse caput. Videtur autem Poeta communem secutus opinionem, velle vicinam quoque regionem Drusianam appellatam. Fuit Drusus Tiberij Neronis, & Liuiæ, Drusillæ filius, fraterque Tiberij Cæsaris, & Augusti priuignus, qui Rhætos & Vindelicos Alpium populos domuit, vt scribunt autores. Huic, cum violento equi casu afflictus paucis diebus vita decessisset, ob prouinciam præclare administratam Germanici nomen decretum est. Tiberius corpus eius pedib. toto itinere prægrediens, Romam vsque peruexit. autor Suetonius. *Vangionum*] Id est, *Wormatiensium*, inflexo Fungauiorum nomine, vt quibusdã placet. Nam finitima regio *Fungau* dicitur. *Sthenon*] *Stein* arcem signat in Rheni ripa sitam. *Citius quam castra locarat*] Innuit celeritatem in victoria. *Vrsinum dixere patres*] Parum id mihi constat. Puto autem signari Bericum monasterium Hassiæ, vbi fama est, crucem e terra creuisse.

Iunxerat interea velox ter cornua Phœbe
Noctiuagisque inuecta rotis, lustrabat olympum,
Nulla Duci concessa quies, iterumq; cruenti
Mens agitat molem belli, dolet, & sua Chaubos
Arma pati impunes, quando iis victoria belli
Integra diripitur, sic secum, & luce reuecta
Castra mouens iterum Chauborum ad littora pergit.
Iamque furens aderat, curæque, iræque coquebant
Ingentes animos, quo pacto inuadere muros
Possit, agit secum, nunc huc, nunc fluctuat illuc.
Qualis ab Inoo surgit cum turbida Ponto
Tempestas, voluensque fretum, nunc verberat ortum,
Nunc ad Amyclæi Nilotica regna Canopi
Fæcundam AEgyptum torquet spumantibus vndis.
Talis erat Dux ipse, animum mentemque volutans
Pene sibi haud con[illegible]at: tandem placet ire, oculisque
Perlustrare vrbem, sed qua via tutior esset
Ignorat, versatque dolos secum: & sibi vestem
Induit agricolæ, qualis prope littora Rheni
Vberibus frangit glebosa noualia sulcis.
Exin Dux solus Chauborum pergit ad vrbem,
Et moles spectare nouas, atque omnia circum

Inoo ponto] Hoc est, ab ea parte Ægæi in quam se Ino Cadmi & Hermiones, vt omnes, vel Harmoniæ, vt Hesiodus, filia, Athamantis vxor, & Liberi patris nutrix, præcipitauit e Scyroniis saxis. Fabulam refert Ouidius, quarto Transformationum: quo loco scopulum eum ex quo se Ino præcipitauit, eleganter describit. *Imminet æquoribus scopulus, &c.* *Tempestas surgit*] Illic enim mare sæuo, ac procelloso vento Cauro agitatur: quem Athenienses a saxis Scyroniis Scyronem nominant.

Perlegere ille oculis,cratemque annectere muris
Vimineam,& madido portas prætexere tergo
Effusam cernit pubem,intentusque virorum
Sollicitum miratur opus,versatque,trahitque.
Dum percuncta oculos,properat qua vortice Rhenus
Voluitur aßiduo,& resonantia saxa cauernis
Verberat,& crebris anfractibus alluit vrbem.
Illic vasta quies,paucisque habitata colonis
Pars erat,atque vllis incustodita patebat.
Pro muris stat fossa ingens,quæ gurgite laxo
Excipit inuectas Alpini fluminis vndas.
Hic sub rupe caua,& pendentis fornice saxi
Bissenas religant lintres,totidemque Liburnas
Ad belli casum,& placida statione triremes.
Vt vidit nauale vetus,facilemque subinde
Ostentari aditum,qua cæca absumere nocte
Antiquas poterat flammis violentibus alnos,
Hinc repetit castra: interea deuexerat vmbras
Nox terris,tacitoque micabant sydera mundo.

Amyclæi Canopi] Amycle oppidũ Laconię Castoris& Pollucis altrix. Vnde Amyclæi Maroni dicuntur. Idẽ Amyclæũ canẽ cõmendauit. Ita & Poeta Amyclæũ Canopum, oppidũ & ostium Nili dixit, a Canopo classis Menelai gubernatore ibi mortuo & sepulto, vt Strabo ait lib. vlt. & Mela in 2. Vadian⁹ vocabulum per b literam aliquando scriptum testatur, Quintiliano autore. *Fœcundam Ægyptam*] Quæ irrigatione Nili fœcunda sit. Vel ad illud respexit, quod septem vno partu filios in Ægypto pariant fœminæ, vt Trogus autor affirmat, Solino referente. Aristoteles, cui, vt ait doctissimus Camers, ob singularem doctrinam magis credendum est, ait in terra Ægypti mulieres parere sæpe tres, sæpe quatuor: sed quinque cum plurimum nascuntur. Quomodo autem plures simul gigni possint, apud philosophos inquirendum est. Cæterum partus monstrifici nulla est quam requiras caussam. Siquidem creditum est, nec ab re quidem, ob hominum crimina imminentia mala quibusdam prodigiosis præmonstrari signis. Id autem accidere credunt aquarum natura. Vnde a Plinio dicitur *fœtifer potu Nilus*. *Alpini*] Rheni ab ortu.

Liburnas] Nauigij genus in Liburnia, quæ Dalmatiæ pars est, inuentum. De Liburnis nauibus plura Vegetius de re militari lib. 4.

Nec mora,terdeni Lunæ per opaca feruntur
Deliquia,armati pedites,sylvisque sub altis
Conduntur,qua parte datur prospectus in hostem,
Exploraturi quæ sint munimina vallo,
Qui vigilent,quiue arma parent: dum singula furtim
Rimantur,pulsusq; pedum,densusque resultat
Armorum fragor,& murmur diuerberat aures
Magnanimi Herois: cupit ire & cernere caussas
Nocturni strepitus,quæue illis agmina sylvis.
Antiqua in nemore atque ingens erat AEsculus atro,
Quæ tantum ad Manes imos,ac tartara mittit
Radices,quantum ramos per nubila tollit.
Illinc nodosum dependens caudice robur
Ad terram euulsit: nec ei sors dextera facto
Defuit,alituum obtenta sub nocte tenebris
Præsidio est vsus,quorum fulgente per vmbras
Remigio alarum,& iactis per compita pennis
Nocturnum molitur iter,plumasq; secutus.
Pendentem vidit galeam,cristasque micantes
Arboreo in trunco: qualis cum obtexitur aer
Iam pleno Phœbe micat inter nubila vultu.
Postquam,sic fama est,Ophobergia mœnia Cæsar
Vicit,Pryschauiosque inuasit milite campos.
Hostiles cuncti exuuias,& opima ferebant
Squallentes auro galeas,nitidoque orichalco,
Et picturatis splendentia cingula bullis
Pars teretes ocreas,& scuta recurua secures,
Pilaque,pars clypeos patrias referebat ad oras.
Magnus auis,atauisque potens,& belliger Ostreus,
Dum repetit Sueuos,dirum & mirabile monstrum

Lunæ deliquia] Ita etiam Plinius libro secundo appellat defectũ in Sole & Luna. *Æsculus*] Color ex secundo Georgicorum Maronis sumptus. Æsculus arbor est glandifera, ab edo. nam eius fructu olim homines vescebantur. Plinius inquit, glans optima in quercu, atq; grandissima, mox Æsculo. *Caudice*] Caudex dicitur in arbore, quod supra terram simplex assurgit: in herbis vero caulis appellatur. *Alituum præsidio est vsus*] Hoc non sine autore dicit Poeta. Nam Plinius in Hercynio, inquit, Germaniæ saltu inusitata genera alituum accæpimus, quarum plumæ igniũ modo colluceant noctibus. Dionysij interpres de his auibus sic de Hercynia sylua inquit, *Hac pascit volucres (mirum) fulgentibus alis, Quis ducibus noctu cernuntur flexa viarum.* Solinus, cuius verba Poeta fere protulit, ita scribit, Saltus Hercynius aues gignit, quarum pennæ per obscurum emicãt & interlucent, quamuis obtenta nox denset tenebras. Vnde homines illius loci plærumque nocturnos excursus sic destinãt, vt illis vtantur ad præsidium itineris dirigendi, præiactisque per opaca callium rationem viæ moderentur indicio plumarum refulgentium. Ammianus apud Agathyrsos, siue Achillis Dromon huiusmodi aues esse Alcyonibus similes perhibet. Albertus noster has aues Lucidias nũcupat, ab effectu. Celtes autem noster, qui

Apparet sylua in media: quo non fuit vlla
Importuna magis labes, quam Sarmata telis
Et niue durati, nequeunt superare geloni:
Hunc veteres dixere vrum, qui per nemora alta
Taurinis crudescit cornibus, & ferit astra.

pluribus annis Germaniam experiundarum nostratium potissimum rerum caussa peragrauit, de his loquens auibus, Nihil, inquit, habeo compertum. Multa enim desiisse, quæ hodie non sunt, & multa renasci in rerum natura, quæ olim non fuerunt, constat, noua cœlestium corporum (si quid in mundo nouum aliquid emergere potest) factum crediderim. *Orichalco*] Sic dictum, quod in montuosis locis reperitur. ὄρος significat montem, & χάλκος æs. Orichalcum preciosum fuisse ex Plauto, Horatio in arte, & Lucretio colligimus. *Bullis*] Diximus libro quarto bullas esse ornamenta cingulorum. Est præterea bulla insigne colli puerilis suspendiculum, ingenui aurea, seruilis scortea. Sic dicta a græco βουλή, quod significat consilium: quia illis veluti monumentum & memoria esset, consilium rebus omnibus adhibendum esse: & ideo illam corporis partem, hoc est, pectus attingebat, vbi naturale manet consilium, vt Festo placet. *Vrum*] Gallica vox est, autore Macrobio, qua feri boues significantur. Seruius græcam vult originem ab ὀρῶν, id est, a montibus, vbi potissimū versantur. Germanice eos *Vrochssen* vocamus. Imperitum vulgus bubalos vocat, & barbare, vt ait Irenicus ex Solino: cum Bubali pene ad ceruinam faciem in Africa procreentur. *Taurinis cornibus*] Sunt enim omnium taurorum maximi, & fortasse adeo, vt currus cornibus erexisse dicantur. Quin & hominem cum equo cornibus ventilare posse, Albertus noster asserit.

Quem simul ac vidit, subito per membra cucurrit
Infandus tremor, & vox faucibus hæsit anhelis,
Non secus imbelles Aquilam timuere columbæ,
Aut fuluum pastor populantem armenta leonem.
Iamq; aderat monstrum infrendens, ratioque subinde
Nulla fugæ, inuentæque piget, nec tendere telo
Audet in aduorsum, tandem sic vltima semper
Cura Deum, & pietas extremo est indiga cæli.
Ostreus extollens duplices ad sydera palmas,
Iuppiter omnipotens, inquit, qui fulmina torques,
Et nutu mortale genus, mundumque gubernas,
Da precor auxilium, ne nostra in viscera pestis
Sæuiat, aut cornu miserum discerpat adunco,
Has tibi dilecta exuuias, monumenta laborum
Suspendam quercu, necnon cum limina primum
Contigero patriæ, nostris cadet hostia cultris,
Et centum ducam tauros ad sacra volentes.
Sic fatus, querno suspendit munera trunco.
Audiit ista Tonans, & nigri fulminis ignes
Excutiens dextra, iecit Summanus ab alto,
Ingentemq; ferit telo inter cornua taurum.
Ille cadit resupinus humi, nemus omne tremiscit,
Saxa tonant, imæque omnes dant murmura valles.
Non aliter succisa ruit de montibus ornus
Antiqua insternit plantas, & caudice duro
Dat sonitum, fractæq; gemunt sub pondere cautes:
Sic victor Diuum auxilio, sua munera liquit
Chaonia in quercu, & patrias remeauit ad oras
Incolumis, sacrosq; Ioui instaurauit honores.

Fuluum leonem] Hunc fame compulsum stabula pastorum, armentaq; inuadere tradit Homerus, vt refert Volaterranus. carne Camelorum vesci, author est Herodotus, qui quondam in Camelos Xerxis frumentum ferentes impetum fecisse Leonem commemorat. Saturitatem dierum inedia, vel simia deuorata, vomitionibus purgat. Plinius genera Leonum duo, libro mundanæ historiæ octauo, totidem Aristoteles libro naturæ animalium nono tradit. Solinus autem genus trifariam scindit cap. quadragesimo. *Vltima cura*] Notat mortalium in Deum pietatem adeo lentam esse, vt non nisi malorum excitetur tempestate. *Iuppiter omnipotens*] Apuleius in lib. de mundo, refert Orpheum de Ioue illa dixisse, *Iuppiter omnipotens est primus, & vltimus idem, Iuppiter est caput, & medium, Iouis omnia munus, Iuppiter est fundamen humi, ac stellantis olympi, Iuppiter & mas est, & nescia fœmina mortis, Spiritus est cunctis, validi vis Iuppiter ignis. Et pelagi radix, Sol, Luna est Iuppiter ipse, Omnipotens rex est, rei omnis Iuppiter ortus.* *Fulmina torques*] Fulminum plura genera Seneca docet in quæstionibus. Fingunt autem poetæ Iouem fulmen iaculari, quod sontes ac impios iusto iudicio puniat. *Miserum*] Misero modo: vel afflictum & miseratione dignum, si legis discerpat, vt codex scriptus habet. mihi prior lectio magis placet. *Et centum ducam tauros ad sacra volentes*] Duo significantur. primo sacrificium illud maximum centum victimarum, quod dicitur hecatombe græcis, & a Iulio Capitolino his verbis describitur: Hecatombe tale sacrificium est. centum aræ vno in loco cespititiæ extruuntur: & ad eas centum sues, centum oues mactantur. secundo morem antiquorum tangit, qui, si victima aræ stetisset, credebant sacrificium Diis gratum fieri: Si a victimario fugisset, impium credebant & non gratum Superis. Idcirco dixit, *volentes*, spontaneas, non renitentes. Cætera ex Macrobio de victimarum ratione, si voles, cognoscere potes. *Summanus*] Iupiter, vt ita dicam, nocturnus. Siquidem Plinius libro secundo tradit Ioui diurna fulmina, Summano nocturna assignata esse. Summanum, quasi summum manium dictum volunt.

Hanc

Hanc

Hanc igitur galeam capit imperterritus Heros
Lantgraphius, syluaq; habitent homines ne, fera ne
Inquirit, tacitumque petit per opaca tumultum.
Iamque aderat, præsensque, viri, quo pergitis inquit?
Quidue armis densatis iter? num tuta per vmbras
Est via? Pro scelus infandum. Nec plura locutus
(Norat enim Chaubos scrutatum castra petentes)
Insultantem acri percussit Pocryda nodo.
Hic cadit, atque animam mistam cum sanguine fudit.
Concurrunt socij, Phlegyas, durusque Thylemon,
Et senio iam canus Atax, vultuq; superbus
Euronius, ducens genus a Saxone vetustum,
Inuadantq; Ducem: sic cum pluuialibus Hædis
Ionio in magno fluctus agitantur, & altos
Compulsant scopulos, fremituq; in saxa feruntur:
Stant tamen immotæ cautes, cursuq; refracto
In sese redeunt vndæ, victaque residunt.
Haud aliter Phlegyan, sæuumq; Thylemona, & acrem
Euronium furor impellit: ruit ille bipenni,
Vulnificas iacet hic Theutisco more cateias.
Durior ille tamen scopulis, solidoq; adamante
Stat contra, truncumq; vibrat: visoq; recedit
Lantgraphio tremebundus Atax, pauidusq; Thylemon.
Non tulit hoc Dorylas, proiecto sed pede telum
Contorsit vehemens, secat aera stridula cornus,
Et rude vulnifica tegumentum cuspide frangit
Magnanimi Herois, sed non tulit illa cruorem:
Reiicit excussam Dux illicet, & dolor intus
Æstuat, & nigro sudant præcordia felle,
Impatiensq; iræ furit, & ramalia quassans,
Vno treis animas ictu sub tartara misit.
Inde petit Phlegyan, qui pelle Alpinidos vrsæ
Protectus, binis committit prælia gesis:
Quis te ait, eripiet nobis? truncumq; reflectens
Ad caput ingeminat vires, & tergore fracto
Inuadit costas, iamque ad præcordia lapsum
Crudescit vulnus, gelidis mox eruta venis
Effugit manes anima indignata sub imos.

Pergit victor ouans, qualis fame concita tigris
Armenium pecus inuadit, nunc ore cruento
Agrestem ruit in taurum, nunc impete vasto
Turbat equos, solidam trepidans quatit vngula terram,
Excelsosq; petit montes, & flumina tranat.
Haud aliter gliscit timor illis, inde per alta
Culmina diffugiunt, stat solus Marte Cleobus
Inuictus, reuocans fugientem in prælia Chaubum.
Hic etenim (vt memorant) pellectus amore Cyenes
Chaubigenæ, extremis Mysorum venerat oris
(Namq; illic regnasse ferunt) fratrique relicto
Imperio, vt belli casum præsensit amatæ
Venit in auxilium (quid amor non imperat, audet?)
Imbellem ne vnquam post fata reprehenderet hastam,
Degeneresque animos, sæuum ruere acris in hostem.
Ac prior aggressus, vibrat telum, inde sub alam

Hanc igitur galeam] Idem fingitur a Statio in Thebaide.

Nec plura locutus] Orditur pugnam Lantgraphij cum triginta Chauborum exploratoribus.

Pluuialibus Hædis] Super Tauri cornua est signum, cui Auriga nomẽ est. Hunc Tauro vna clara stella coniungit. Retinet autẽ Auriga stellas duas, quæ Hædi vocantur: quorum & ortus & occasus tẽpestates grauissimas facit. Oriuntur autem cum Scorpione mense Octobri, vt ait Seruius super hoc Maronis versu, *Quantus ab Occasu veniens pluuialibus Hædis*, libro Æneidos nono. Vegetius post menses reputatos nauigationi tutos, Octobrem ob Hædos pluuiales ponit inter tempus incertæ nauigationis, & discriminis propioris.

Ramalia] Ramorum fragmina. Persius, *Vt ramale vetus.*

Agrestem in taurum] Est enim & syluestris, cuius alibi mentio facta est.

Impete vasto] Pro impetu, vt & Lucretius dixit libro sexto, & Papinius lib. Thebaidos Septimo, vbi Lactantius interpres dicit, Statium antiptosin fecisse. Pius ait antiquos hic impetis dixisse. *Excelsos petit montes*] Solinus de huius feræ pernicitate sic scribit: Nihil tam longum est, quod non breui penetret. nihil adeo antecedit, vt non illico assequatur. *Mysorum venerat oris*] Plinius libro quinto Mysiam in Phrygia collocat. Strabo libro duodecimo regiones quasdam cõmemorat inter se finitimas, puta Phrygum, Bithynorum, Mysorum, Dolonum, item qui iuxta Cyzicum accolunt Mygdonum, ac Troianorum: neminem autem inficias ire, quin vnaquæque suis finibus sit circumscripta. Verum eos fines ad amussim diiudicare, id neutiquam facile.

Vulnus agit dextrâm: sanguis fluit horridus atro
Ore, minis oculisq; tumens: vinci dolet Heros,
Instat atrox, pugnæq; ruit, roburq; coruscat.
Hic molem refugit saltu, & se subtrahit hosti,
Et noua bella parat: volat igneus æquore sylua
Nunc costas feriens, nunc crura, parumq; moratus
Respicit ingentes artus, visisq; tremiscit.

Porro de Phrygiis ac Mysis prouerbium quoque vulgo iactitatum fuisse versibus trimetris græcanicis, quos Erasmus Latine in hæc reddidit verba, ***Sunt separati Mysiorum termini, Phrygumq;, sed finire perquam est arduum.*** Huius rei caussam adducit: quod hi populi non satis stabiliter tutati sint suas sedes, sed subinde aliunde alio depulsi, terminos incertos reddiderint. *Amatæ*] Scilicet Cyenes. *Quid amor non imperat?*] Per interpositionem legendum. De amore scribentes multos id nominis comminiscuntur. Nisi fortasse, quod Rauisio placet, diuersis appellationibus eundem intelligi velint. Triplicē reperio amorem. Primum diuinum, cum incorrupta mente & virtutis ratione conuenientem. Secundum corruptæ voluntatis passionem. Tertium ex vtroque permixtum. quæ & Platonis fuit sententia. Aristoteles quoq; idem pene, diuersis tamen verbis asserit dicens. Primum propter honestum, secundum propter delectabile, tertium propter vtile. Nec sane in amoris diffinitione inter autores cōuenit. Amor enim secundum Platonicos, nihil est aliud, quam pulchritudinis desiderium. Theophrastus sic, Amor est animi concupiscentia, quæ celerem habet ingressum, tardum vero regressum. Diuus Hieronymus libro secundo in Iouinianum, Amor formæ, rationis obliuio est, insaniæ proximus, turbat consilia, altos & generosos spiritus frangit. aliter Mancinellus in Maronem. aliter Beroaldus in Apuleium. Fulgentio nihil aliud est amor, quam flamma. Apud Crinitum cap. quarto libri de honesta disciplina decimi sexti scitu dignam reperies amoris definitionem. Cæterum amorem tricipiti Chimeræ comparant plerique, cui leonis caput, capræ ventrem, caudam draconis indiderunt. Quod amor leonis more inuadat: medio tempore libidinem, quam designat capra, animal in Venerem procliue: postremo, quod venenum in cauda serpentis frequens alumno suo propinet, id est, pœnitentiam voluptati comitem afferat. quod etiam diuus Hieronymus ad Amantium presbyterum scribēs docet: Omne peccatum, inquit, post factum pœnitentia sequitur. Sola voluptas ipso pœnitētiæ tempore, præteritos patitur stimulos, vt (in his quæ corrigere cupimus) rursus sit delinquendi materia. Vnde non absurde Propertius dixit, ***Omnes humanos sanat medicina dolores, Solus amor morbi non amat artificem.*** Quamquam fuere inter gentiles, qui huic occurri posse dixerint. Qua de re lege Plinium cap. sexto tricesimi, & cap. nono vicesimi quarti. nobis vero remedia cōtra libidinem præscripta, tradit e multis nonnulla Roterodamus in aureo Christiani militis compendio. *Imperat*] Ergo eleganter a Pio secundo libro Elegiarum ***Sceptrifer*** est appellatus, & a Pamphilo Saxo ***imperiosus.*** Nam vt Ouidius in Epistola Phędræ ad Hippolytum, ***Quidquid amor iussit, non est contemnere tutum, Regnat, & in dominos ius habet ille deos.*** *Audet*] Scilicet Cleobus. & est constructio. Cleobus audet ruere acris, pro acriter, in sæuum hostem, ne vnquam reprehenderet, scilicet Cyene, hoc est, suggillaret, taxaret imbellem hastam, & degeneres animos post fata.

Tum vero haud aliter scopulosa Ceraunia tranans
Venentum telis sus Epirotica sæuit,
Et fremit horrendum, calidoque effulminat ore,
Protinus irarum frendens retinacula soluit.
Sic Heros, viresque, æstusq; recolligit alto
Marte furens, teloque ferrum ferus impetit hostem.
Mons erat excelsis scopulis, & cautibus horrens,
Vnde æuo lapides consumpti, & fragmina ad imum
Corruerant, illinc ingenti pondere saxum,
Quod vix quinque viri, quos præsens protulit æuum
Tollere humo possent, adeo natura relabi
Cernitur, inque dies consumi degener ætas,
Corripuit, vibratque altum: tremuere profundæ
Ad iactum valles, medioque vmbone pependit
Saxum ingens, teloque hostis discussit habenas.
Labitur exanimis, ruptoque adaperta cerebro
Fit cutis, & moriens charam vocat ore Cyenen.
Interea & miseri iam singultantia corda
Purpuream eructant animam, quæ lapsa sub ima
Tartara, defunctos manes, sociosque reuisit.

Ceraunia] Sic dicta, quod fulminibus infestētur, autore Seruio & Acrone. Sic & a Marone, Lucano, Ouidio, Claudiano, Auieno, Mela, Solino vocantur. Plinius, Ptolemæus, Horatius, Martianus, & plures alij Acroceraunia nuncupant. Horatius appositiue Ode tertia primi carminum, infames scopulos Acroceraunia nominat, propter atrocitatem naufragiorum, quæ ibi multi patiuntur, vt ait Porphyrion. A Cerauniis Epirus incipit, vt scribit Plinius. *Epirotica sus*] Aper. *Calidoque effulminat ore*] Dentes enim apri vim fulminis habent, eodem autore. *Adeo natura relabi cernitur*] Iuxta Homerum, qui, vt refert Plinius libro 7, iam ante annos prope mille non cessauit minora corpora mortalium quā prisca conqueri. Atq; idem Plinius scribit obseruatum esse, mensurā humanæ staturæ indies minorem fieri, rarosq; patribus proceriores, consumente vbertatem seminum exustione, in cuius vices nunc vergat æuum. Ex nostris diuus Cyprianus contra Demetrianum scribens, ait: Illud primo in loco scire debes, senuisse iam mundum, non illis viribus stare, quibus prius steterat, nec vigore & robore eo valere, quo antea præualebat.

Dispu-

Dispulerat noctem nostro Sol aureus orbe
Igne nouo, croceisq; fugauerat astra quadrigis,
Vulneribus data cura Ducis, deinde ordine narrat
Consilium, Martisque dolos, & fortia facta.
Nec mora, succidi teretes de montibus ornos
Imperat, & trabibus celeres contexere naues.
Efficiunt mandata citi: subit ille per alta
Syluarum, remosque rudes, & transtra recidit:
Compinguntq; foros alij, longosque rudentes
Intorquent, spirasq; explicat immanes Othreus
Insignis faber, & cæsa erigit abiete malos,
Feruet opus iuuenum passim, crescitq; videndo.
Non aliter massam voluunt incude cyclopes
Sicania ardentem, magnus nouat ægida Brontes
Palladium, & sæua componit Gorgone crines,
Fulminei Steropes Iouis ignes, Martia fræna
Feruidus, atq; Harpen Saturnida conficit Arges.
Stant alij ad folles, obseruat Mulciber ictus,
Et maturat opus, formatq; temperat arma.
Instant sic operi iuuenes, secat ille bipenni
Robora, & annexa rimas compagine iungit:
Hic clauum figit, auget præsentia vires
Lantgraphij, laudatq; manus, seruatq; magistros
Ante opus: ij celeres subiecto robore naues
Impellunt tereti, aut humeris vecta innatat alnus.
Dum noua sic classis, naualiaq; arma parantur,
Albertini iussu Suneburgius occupat Heros
Geisseltum dixere locum, fraudemq; timeret
Cum minime hostilem, nullas circundare muros
Excubias noctu, aut portas custode teneri
Iusserat, it passim tyro, atque ignobilis ocij
Cura tenet miseros, nec plus meminisse peracta
Bella iuuat, cœloq; ingentem extendere famam.
Hæc cum Gorgiæ (quis enim sollertior illo)
Explorata forent, illuc per inhospita tendit
Clam loca, & ignauum fertur violentus in hostem.
Vix ergo roseas surgens aurora iugales
Impulerat, creperiq; albebant temporis vmbræ,
Ecce autem infestis, vino, somnoque sepultos
Inuadit telis Gorgias ductor: at hostem
Vt sensit vecors armatum miles adesse,
Qui potuere fugam rapiunt, Suneburgius Heros
In media arrepto dum proruit agmina pilo,
Vi capitur: sic miles ouans, spoliisq; superbus
Captiuis, prædaque ingente recessit onustus.
At vero armipotens Rhenana ad littora classem
Lantgraphius propere belli fabricauerat vsu:
Qui mox delegit iuuenes, fortissima bello
Pectora, dein breuiter quæ sint peragenda profatur:
Ite ait, & flamma Chauborum amburite classem
Quæ sub rupe caua, atque annosi fornice saxi
Adsilet, & tuta vndarum statione quiescit,
Vasta vbi pars vrbis, nulloq; habitata colono
Felicem facto vobis accommodat vsum.

Martisq; dolos] Iuxta illud Maronis, *Dolus an virtus quis in hoste requirat?* hodie stratagema vocant.

Fortia facta] Cædē exploratorum.

Foros] Tabulata nauiū: ab eo quod incessus ferant. & est generis masculini, & numeri tantum pluralis, fori, fororum. Autor Seruius super hoc Maronis in quarto Æneidos libro, *Implessemque foros flammis.* *Spiras*] Pomponio spira dicitur & basis columnæ vnius tori, aut duorum: & est genus operis pistorij, & funis nauticus in orbem conuolutus, ab eadem omnes similitudine. *Arges*] Maroni esse Pyracmon. Hesiodo Arges in Theogonia: Diximus hos Ioui ac cæteris Diis arma fabricare. *Harpen Saturnida*] Id est, falcem Saturni. *Mulciber*] Vulcanus, quod ignis existimatur, qui mulcet ac domat omnia. Hunc fabulantur poetæ in monte Ætna, quem Moncibelum hodie vocari dicit Pius in Lucretium, quasi Mulciberis montem, & exercere Brontem, Steropen & Pyracmona, ad opera fabrilia. Facit autem Mulciberis, & Mulcibris, autore Prisciano. Dicimus & Mulciberi.

Dum noua] Id est, dum ad bellum nauale naues parantur a Lantgrauio, interea Comes a *Sunnebergo*, Latine Solimontio, ductor, seu vt promiscuū nunc vulgus, capitaneus copiarum Albertini exercitus, *Geisenfeltum* oppidum occupauit: vbi cum minime hostem timeret, a Georgio Rosenbergio capitur.

Ignauum] Securum.

Creperi temporis] Dubiæ lucis. Crepera enim res, vt Nonius inquit, dubia dicitur. Vnde & crepusculum dicitur lux dubia: & senes decrepiti in dubio vitæ constituti. Et creperum bellum, anceps dicitur.

Ductor] Scilicet copiarum Palatinarum.

Dixerat. at flammis audax armata iuuentus
Transiliunt vallos, ac per compendia nota
Intenti ad facinus mussant, classemq; requirunt.
Iamq; globis flammarum aderant, tunc primus Aretes:
Accelerate gradum socij, sic talia fatus,
Fumiferum intorquet telum: ratis vncta calore
Linquitur, inque vado laxa compage residit.
Haud aliter mediis pressis de nubibus ardor
Saxonias vrit pinus, voluitque sub vndas.
Vnanimes alij iactant tedasque, sudesque
Vulcano populante rates: furit ignea pestis,
Nunc tonsas, nunc transtra cremans, lateque vagatur
Fumiuomus vortex, orasque, & vela perurit,
Rostra alij resecant, alij de rupibus altos
Corripiunt malos, vertuntque in flumine puppes.
Iam crepitare ignes, fumusque vndare per vrbem
Densus, præsurua replens caligine muros.
Excitæ excubiæ, subit ad fastigia Pollux,
Agnoscitque dolos, & cornu personat vnco.
Tunc subito armati trepidant, facinusque requirunt.
Lantgraphidæ classem incendunt, & littora circum
Collucent flammis, inquit, ferte obuia tela.
His dictis tota cunctos ex vrbe ruentes
Aspiceres, sed nigra timent spectacula noctis,
Pellereque infandos audent nec puppibus ignes,
Sed longe spectant: veluti cum Martius agnos
A stabulis lupus eripuit, stat pastor in alta
Formidans specula, & nequicquam voce minatur.
Vritur interea classis, vastoque sub amne
Mergitur, & facibus rupes, scopulique tepescunt.
It clamor cælo: pueri innuptæque puellæ,
Exanimis postquam cunctis pauor omnis abiuit,
Ad littus properant, replentque vlulatibus auras.
Desierant ignes, planctumque coercuit ægra
Chauborum pubes, spectant vada turbida fumo,
Nullaque discernunt priscæ vestigia classis.
Interea residens sublimis in aggere Pollux
Instabat cornu, reditumque canebat ad vrbem,
Discedunt mæsti, fluuiumque, & littora linquunt.

Aretes] Videtur nomen a Marte tractum, qui apud Græcos Ares dicitur. Infamis Poeta, *Et quos Ares Ares decet sonare.* Martialem putat: fortasse quod interpres obseruauit alicubi apud Erasmum grauem & illum sanctum Theologum, optatum christianis omnibus esse Batauas aures, quo pestilentes huius Poetæ facetias, aut non admitterent, aut certe his non caperentur. *Fumiferum telum*] Bombardam. *Tonsas*] Remos, Festo: quod tondentur ferro.

At iuuenes cæca freti caligine noctis
Castra petunt, dominumque adeunt: at magnus Aretes
Quam primum, vt breuiter coram data copia fandi,
Cuncta refert: pendentque alij, spectantque loquentem.
Dux gaudet facto, ac lætus sic incipit ore:
O animæ insignes bello, sic itur ad astra,
Pergite, & auspiciis vosmet seruate secundis,
Et mecum belli quæso tolerate labores.
Afferet vna dies, post victa pericula nobis
Post domitos casus, requiem metamque laborum,
Qua diues cernet raptos ex hoste triumphos
Hassia, & Abnobiam pubem laudabit ouantem,
Dixit, & hæc voluens animo nihil absore credit
Quin vrbem capiat Chauborum: & classe parata,
Ingentes pinus, vnctasque innare carinas

Magnus Aretes] Ex bono exemplari reposui pro Azees, Aretes, vt supra.

Aurifero in fluuio, & spumantes æquore remos
Aspiceres, fluctusque imo feruescere fundo.
Nec mora, cæruleis verrebant flumina tonsis
(Alpinus, Thrasyasq. Ligur, Mysusque Ephialtes,
Codrus, & Hercynio duratus frigore Phorcys)
Non aliter tonsi ueniunt ad bella Britanni,
Nauibus euerrunt qui uersicoloribus undas.
Ipse super tanta præfectus classe, tribunos
Eligit Argæon, qui nauibus Andecrinis
Præsideant, alijs clauum data cura regendi.
Dumque aptant classem, & fluuio compellitur alnus,

Tonsi Britanni] Ostendimus libro secundo ex commẽtariis Cæsaris, priscis morem fuisse Britannis, vt totum corpus raderent, glastoque ora inficerent. *Nauibus versicoloribus*] Id est, variis coloribus variegatis & pictis. Idem etiam tradit Cæsar.

Eligit tribunos] Nomina eorum qui præerant classi, Vegetius refert de re militari libro quarto: ministeriorum vero, quæ in naui multa sunt, Budæus in annotatione l. primæ. ff. nautæ, caupones, stabularij. *Andecrinis*] Apud eundem vide quæ sint naues hæ. Poeta posuit pro genere nauium aptissimo ad pugnandum. *Alnus*] Est alnus humoris patientissima, fabricandis apta nauigiis: quod aquis obruta diu non corrumpitur, vt innuit Vitruuius libro secundo, titulo de materie cædenda, his verbis inter cætera de alno loquens. Ita quæ non potest extra terram paulum tempus durare, ea in humore obruta permanet ad diuturnitatem. & Lucanus, *Fluctibus aptior alnus.*

Centum oratores festini montis ad oras,
Budorij trepidant, miserandæque ordine coram
Commemorant casus urbis, stragemque suorum,
Exustasque rates, nec non naualia Rheno
Prælia moliri Hassiadas, fluctusque sub alnis
Feruere iam totos? quare per numina Diuum
Implorare fidem, qua magnum Heroa secuti
Phalsgraphidem, ut que fero possint obsistere Marti
Auxilium expetere, & facto sic fine silebant.
Talibus at contra uerbis sic incipit Heros:
O utinam nostras solus mouisset ad urbes
Lantgraphius, tantumque effunderet Hassia turmas:
Non equidem uestros fregisset machina muros,
Nec circum Abnobijs tepuissent littora flammis.
Cæsar adest, uetitumque mihi per bella, per hostes
Obiecisse caput, uestrisque occumbere campis.
Vos seruate fidem, reque ipsa, opibusque iuuabo.
Nunc ite, & nostræ retinacula scindite classi.
Nulla mora, his dictis, uicina ad littora tendunt,
Deducuntque alto uarias e gurgite naues.
Extemplo repetunt Chaubos, iam præpete cursu
Euolat uncta abies, ceu torta Cydonia fertur
Cornus, & Eoos stridens præuertitur Euros.
Iam mali apparent longe, iam carbasa cernit
Alta ex arce Hyas, cornu uocat undique ciues,
Classis adest inquit: currunt puerique, uirique,
Fæmineumque imbelle genus, stant littore curuo,
Excipiunt rates, & contis uincula nectunt.

Vt fama Hassiadum, percussit certior aures,
Aduenisse nouas Chauborum ad littora pinus,
Mussabant cuncti, formidantesq. repente
Voluunt huc illuc animos, totisque vagantur
Castris: quos inter surgens violentior Heros
Tales expromit voces, ac turbidus infit:
Nunc vbi de vestris, vbi nunc iactantia verbis
Cessit? vbi vires, laudumque accensa cupido?
Aduenere rates, fugiamus ad Hassia regna

Centum oratores] Qui ad Palatinum patrem Heidelbergam profecti sunt, pro suppetiis petẽdis. Oppidum hoc Budoris Ptolemæo, vt diximus, consentientibus nostræ ætatis eruditis. Heidelberga autem, teste Irenico, a nigrorum vacciniorum, vel prunorum multitudine nomen accæpit, quę teutonice *Heidelber* dicuntur. *Implorare fidem*] Sensus est. Scilicet, vt Palatinus ea fide eos prosequatur, qua fide ipsi prosecuti fuerant Robertum filium, hoc est, partes eius. Constructio autem est, implorare fidem, auxiliumque expetere, vt fero Marti possint obsistere. *Cæsar adest*] Innuit nullos Germaniæ Principes timuisse Palatinum, præter Cæsarem. *Vos seruate fidem*] Quasi dicat, In fide vobis non deero. Nunc autem vestra interest. *Cydonia cornus*] Arbor est, ex qua optimæ vsq; in hodiernum diem sagittę fiunt, & tela ad iaciendum. vnde a Marone stridula vocata. Cydonia autem dicta est, id est, Cretensis, ab vrbe Cydone, quæ nobilis in Creta est, quam sagittandi peritam ostẽdit Strabo. Scribit Diodorus in Sexto, *Apollinem arcus sagittandique fuisse repertorem*. Hinc Maroni, *Cressa pharetra.*

Præuertitur] Præuerto dicebãt antiqui, & præuertor. *Eoos*] Ab Eo, vnde flant. *Eurus ad auroram, Nabathæaq. regna recessit*, vt supra diximus.

Excipiuntq. rates] Non suscipiunt, vt codex habet impressus, sed excipiunt, vt script᾽. Quis enim nescit, quod excipimus venientes proprie.

Nouas pinus] Nouam classem, vel nouum nauale. Sic alnum Claudianus accæpit, pro omni nauigio, teste Parrhasio doctissimo interprete. Suidas Pinum inter arbores coniferas numerat. Sed & ille editus aura, ventoq; si-

Indecores, nostrisq́ iterum occultemur in oris,
Scilicet vt fausto de nobis Marte triumphet
Hostis, & alterius fiat victoria belli
Iam parta, & tanti rapiatur fama laboris.
Dixit, & auersus cunctis se subtrahit, inde
Loricas auro intextas, nitidoque orichalco
Induit, & tortos contexit casside crines,
Fert vibrans hastile manu, sic percitus ira
Armatum ruit ad littus, classemque parari
Imperat, & lituo signum dare Martis adunco
AEnopylum, pugnaque animos accendere cantu.
Vt sonitus strepuere graues, & tessera belli
Promulgata, omnis pubes volat, armaq́ passim
Conclamata, gerit falcem hic qua carbasa possit
Scindere, & in fluuio spumantes mergere puppes:
Teutonicas alij gestant de more bipennes:
Hi contos, naphthamque parant, tedasq́, picemque,
Et saxa, & pharetras, & acuti fulminis ignes
AEratis aptant ratibus, naualeque bellum
Accelerant auidi, & circum caua littora complent.

bilus pini proprius est. Papinius Syluarum Quinto. *Qualiter alta comam syluarumq́ gloria pinus. Seu Iouis igne malo, seu iā radice soluta Deficit, & nulli spoliata remurmurat aure.* Septimius in agraria, Pinea brachia cum trepidant, audio canticulum zephyri. Nemesianus ecloga prima, *Nobis ne vēto garrula pinus Obstrepat, has vlmos potius fagosq́ petamus.* Græca fabella tradit arborem pinū gemere quoties a Borea perflatur, eius necis authore. Lege iam nominatū Parrhasium lib. primo Raptus Proserpinę. Victruuius libro proxime citato autor est, opera, quæ ex cupresso & pinu constituuntur, permanere ad æternā diuturnitatem: quod is liquor qui inest, penitus in corporibus earum, habet amarum saporem, qui propter acredinem non patitur penetrare cariem, neq; eas bestiolas, quæ sunt nocentes. *Aduenere rates*] Per contemptū profenda: vt est illud dicēdi genus apud Maronem. *Nunc Lyciæ sortes, nunc & Ioue missus ab ipso Interpres diuum fert horrida iussa per auras: Scilicet is Superis labor est.* *Lituo adunco*] Intorto, inflexo. Tubæ genus satis notum. *Tessera*] Signū agnoscentiæ, quod in bello datur. cretam hodie dicunt, *die Creid.* Sunt & alij huius vocis significatus: sed nihil ad hunc locum. *Gerit falcem*] Hanc Vegetius lib. 4 inter naualia tela ponit, & his verbis cap. vlt. eiusdem libri describit. Falx autem dicitur acutissimum ferrum, curuatū ad similitudinē falcis, quod contis longioribus inditū, callatorios funes, quibus antenna suspēditur, repente præcidit, collapsisq; velis liburnam pigriorē & inutilem reddit. *Bipennes*] Per has eodē Vegetio tradente, in medio ardore pugnandi peritissimi vel nautæ, vel milites cū minoribus scaphulis secreto incidunt funes, quibus aduersariorū ligata sunt gubernacula. quo facto, statim capitur tanquam inermis & debilis nauis. Quid enim salutis est ei, qui amiserit clauum? *Naphtham*] Bituminis genus Naphtha, quæ igni vel longius posito, statim accenditur: cui etiā, vt Marcellinus ait, si auicula insederit, breui præpedito volatu subuersa penitus euanescit. Hac item credunt illitam a Medea fuisse coronam Creusæ, quam cum capiti imposuisset, ipsa totaque domus Iasonis combusta est. Meminit huius rei Plinius libro secundo, qui & aliis in locis Naphthæ facit mentionem. *Acuti fulminis ignes*] Id est, conti, sudis præusti. Maro, *sudibusq́ præustis.*

Et iam fama volat, & tristia nunciat arma
Lantgraphidas armare rates, bellique dedisse
Classica venturi: tunc Chaubi ad littora pergunt,
Expectantque acrem rostratis puppibus hostem.
Tollitur in vasto turbati flumine Rheni
Sublimis scopulus, quem desuper ardua turris
Ad cælum erigitur, Chauborumque imminet vrbi.
Namque, vt fama vetus, remeans Tirynthius oris
Alta Erythia tuis, & regis victor Iberi
Trans Pyrenæos montes, ad flumen abegit
Rheni armenta boum, pauitq́ in littore tauros,
Et molem erexit mediis in fluctibus altam
Factorum monumentum ingens, sociique sepulchro
Quem secum Arcadio deduxit Pallantæo.
Seruat adhuc priscum turris Pallantia nomen.
Hæc frustra tentata diu, tremefactaque duro
Lantgraphio, solida est, & acutis cautibus hæret.
Huc ergo lapidum cumulis armata iuuentus
Læta subit pugna, naualisque orsa moratur.

Tollitur in vasto] Venusta fictio de Pallantide turri Rhenana, a qua posteri deinde Pallatini dicti sunt. Porro ad Chauborum vrbem locus est Rheno circumdatus, Teutonice *Pfaltz*, a quo, vt non omnino Poeta finxisse videatur, receptum est Pallatinos nuncupatos. Etsi me non latet, nonnullos esse, qui nomen hoc tractum putent, ab oppidulo quodam in Mosellæ ripa sito, *Pals* dicto: sub ditione tamen hodie antistitis Treuirensis, Si recte dictū memini, Victruuio Palatio id fundamenti genus est, quod in aquis, aut in vliginosis, aut congestitiis locis fieri videmus: a palis qui in terram depanguntur dictum vocabulum: quod obiter hic referre libuit. Sed quod ad nostrum locū facit, non grauabor adiicere verba Irenici ex cap. quinquagesimo libri tertij Exegeseos: qui reiectis duabus de prima Palatinorū origine opinionibus, eorū sententiā sequitur, qui origine ipsos Germanos dixerunt, & a palatio dictos.

dictos. palatio enim præfuerunt, quando cum Imperatoribus militabant. Cuius honoris meminit Ammianus Marcellinus libro vicesimo, vbi Palatij decurionatum, non vltimæ dignitatis ordinem fuiſſe demonſtrat. Nec vna familia hunc ordinem obtinuit. Siquidem idem Irenicus multos Palatinos,vt alij,memorat. Catalogum Comitum Palatinorum Rheni texuit Irenicus libro citato. Nauclerus item diligenter. Ab his petendum,ſi quid vltra deſideras. quandoquidem inſtitutæ breuitatis memores, per rerum capita dumtaxat diſcurrimus, autores indicantes. *Erythia*] Gerionis inſula, de qua dixi in primo libro. *Pallantæum*] Solinus in principio ſcribit Pallantæum oppidum ab Arcadibus conditum, ſed propter incommodum vicinæ paludis, quam præterfluens Tyberis fecerat, profecti Reate poſtmodum reliquerunt. Hiſtoriam explicat Dionyſius Secundo Antiquitatum libro. Ab hoc oppido nonnullis dictus Romæ mons Palatinus. Aliis a Palanto Hyperborei filia, quæ ex Hercule Latinum peperit. Aliis, quod Pallas ibi ſepulta ſit. Seruio, a filia Euandri Palantia, vel certe a Palante eius filio. Maroni, a Palante auo Euandri. Cauſſam diuerſitatis huius aſſignat Seruius circa finem Septimi Æneidos.

Interea Abnobiis impellitur ardua remis
Vncta larix, & ſulphureis horrenda ſagittis
Haſſiades ſcandunt ad propugnacula turmæ.
Hoſtica ſtat contra nauis, primumq; Dryopas
Aggreditur cornu, roſtrumq; minante liburna
Dirigit, & contra propulſas atterit alnos.
Hoc pugnæ exorſum, hæc vdi Mauortis Enyo.
Nec mora, prærupto tolluntur gurgite voces,
AErataq; volant agitata per æquora pinus.
Dux proram ſinuat, vaſto dein impete fertur
In Procrin: qui ſumma tenens faſtigia turris
Sulphureas intra iactat tabulata cupreſſus,
Vnde rates (mirum) mediis in fluctibus ardent.
Hunc calamo, qualem pubes Rhiphæa, veneno
Armat, & hoſtilem diuerberat AEgida Byzas,
Tranſadigit: cadit ille alto moribundus, & æquor
Ebibit, atq; animam ſpumantibus occulit vndis.
Tunc ſubito exanimes ſocij, dare lintea retro
Conantur, ſed longa abies, dum remige velox
Effugit ad littus latebroſo pumice, fracta
Mergitur, ac fluctus laxa compage receptat.
Vrinant vaſto demerſi gurgite nantes,
Fluctuat hic tabulis: pars fragminis antennarum,
Aut mali fruſto inſidunt, natat Orphiton æquor
AErato inuectus remo, Leucusq; Phonartes
Per medios audax vncta trabe labitur hoſtes.

Vncta larix] Nauis ex larice confecta. Larix, vt inquit Plinius, materia abieti longe præſtantior, vim incorruptam habet, ac humori contumacem. Vnde nauibus ex larice confectis gloria ingens datur. Adde quæ de larice ſcribit Victruuius lib. ſecundo. *Enyo*] Id eſt, pugna. Nam Græcis Enyo, Bellona eſt. Vnde Mars quoque Enyalius, id eſt, bellicoſus a Græcis dicitur. Quanquam aliqui malint Enyalium Bellonæ filium eſſe. Aliquando autem Enyo pro furore belli accipitur. *Pubes Rhiphæa*] Id eſt, Scythica, apud quos iaculorum ſagittarumque vſus eſt. *Veneno armat*] Aſiatici enim, & præſertim Scythæ veneno ſagittas inficiunt. *Hoſtilem ægida*] Hoſtile ſcutum. *Byzas*] Scytha. Alludit enim ad tempora ſua, quibus Turcæ Byzantium occupauerant. *Longa abies*] Longa nauis. ex abiete enim, vt dixi, naues fiebant.

Ecce autem ſummo præpes de flumine Piſtris
Pellitur, atq; æquor Rheni ſecat ære bicornis.
Huic Phorbas præerat, teloque armatus hiulco
Proclamat longe: Remis vada ſcindite ciues,
Armataſq; inferte manus, en quantus in alta
Puppe volans Dux ipſe furit: iam mergimur vndis,
Ni vos præſtetis ſolitas in prælia vires.
Dixit, & ardentem nixus pede lampada torquens
Proruit ingenti roſtro, retroque repellit
Abnobidam nauim. Veluti cum fluctibus ipſi
Pelluntur fluctus, aut denſus grandine nimbus
Truditur ad terram nimbo, cum creber in æthra
Fit tonitrus, terrentq; cadentia fulmina mundum.
Vtraque ſic ratis eſt: rapidas fugit illa per vndas,
Hæc ſequitur, iactantq; faces Phorbantia pubes,
Roboreq; ærata irrumpunt tabulata trabali.
Dum victo inſultat victor, Dux ingruit hoſti

Piſtris] Etymum vocis pete a Seruio ſuper hoc Maronis verſu in Quinto Serij operis libro. *Velocem Mneſtheus agit acri remige piſtrim.* *Rheni bicornis*] Supieriores poetas etiam Rhenum bicornem dixiſſe in principio primi libri enarrauimus. Seruius in fine Septimi Æneidos ſcribit, *Bicornis*, quia duos habeat alueos: de quo latius in ſequenti lib. omnis bonæ eruditionis pleno fuſius dictabimus. *Abnobidam*] Haſſicam, a montibus Abnobiis: quos Celtes noſter Obnobios vbique vocat. *Phorbantia*] A Phorbante præfecto palatinæ claſſis.

Lantgraphius, vertitq; vndas, ac fulminat ignes.
Quales fumiferi iaculantur ab ore Veseui,
Stupea flamma volat, laterique infixa Liburnæ
Vrit, & obscuro densatur nauita fumo.

Fumiferi Veseui] Incendium Veseui notissimum est, ex Seruij & aliorum Maronis interpretum verbis, super illud, *Talis dies erat Capua, & vicina Veseuo Ora iugo*, libro secundo Georgicorum. Porro qui montes semper ardent, scribit Plinius libro mundanæ historiæ Secundo. Nec ignorandum, Veseuum, aliis Vesbium, nonnullis Vesubium nominatum. Plinius, vbi ab hoc monte exurgentem nubem intuitus, propius accessit, rem totam intellecturus: & vndique flamma instante, dum perseuerantius incæptũ exequitur, crassiore caligine spiritu intercluso, concidit in medio duorũ seruorum, vt scribit Plinius nepos ad Corneliũ Tacitum, qui auũculi sui obitũ petebat.

Sergius a turri sociique enixius alta
Deiiciunt lapides, flammasque, & fulminis instar
Tela, vorantq; ingenti accensas turbine lintres.
Augetur clamorq; virum, sonitusq; rudentum,
Belgicaque horrescunt nauali littora bello.
Lantgraphium euitat Phorbas, clauumq; reflectens
Fertur in Alcanthem: stant rostra minantia rostris
Obuia, & infando reuolutas turbine pinus
Excipiunt, iactantque simul: fit pugna vicissim
Ardens. hinc plures nequicquam innare videres
Gurgite sub vasto, qua spumans vortice Rhenus
Voluitur assiduo, & raptat vi corpora fundo.
Stant tamen omnes intrepidi, volat ære Sycopas,
Alcanthemq; ciet pugna: ruit obuius Harpax,
Venerat Hassiadæ magna qui Martis ab vrbe:
Vtque simul congressa abies, pilatus vterque
Pugnat pro rostris, tacitoque intercipit vnco
Quisque ratem, certantq; pares iam cominus ambo,
Ille Semiramio calefacta bitumine tela
Torquet in aduersum, populatrix flamma Cheruscos
Haurit, & æthereas rapiunt incendia turres.
Excutitur nauta, & mediis in fluctibus errant
Remigiumque, virique simul: furit alter acernis
Asseribus, duroque ratis ferit Ariete costas.
Franguntur tabulæ, malus labat, ipsaque in imo
Laxatur sentina vado, & compagine fracta
Per Rheni campos puppes voluuntur vtraque,
Turbidaq; effuso depingitur vnda cruore.
Cleuius Orbantem iaculo ferit, hic Thrasycontis
Fulmineus Getico transuerberat ilia neruo.
Exanimes ambo proni labuntur, & amnem
Inficiunt tabo, spumasque ad littora voluit
Vnda cruentatas, quondam velut Actia templo
Æquora Leucadius de summo vidit Apollo.
Et iam perfractas vortex penetrauerat alnos
Turbidus, inque vado puppes alliserat imo.
Merguntur cuncti, sicut atq; turba sub amne
Voluitur, & pressos transfundit in æthera questus.
Dux aderat præsens, nantemq; in gurgite vasto
Alchantemque, Gyanq; luporum terga gerentes
Ad sese recipit, telumque effulminat acre
Aduersam in puppim: gemit illa, & pondere magno
Dat sonitum, excussoque tremit temone magister.
Dux flagrat pugna, atque irarum effundit habenas,
Nunc tedas, nunc saxa iacit, teloque coruscans
Immani, nautis victor super instat & vrget.

Gurgite sub vasto] Locum superius descripsi. *Martis ab vrbe*] *Marckpurgum* intelligit, Hassiæ metropolim, a Marte dictam, olim villa, vt refert Irenicus. Hanc Lanus, quem excipit Rhenus iuxta oppidulum sui nominis *Lanstein*, præterfluit. Sunt qui *Marckburgum* a Marcomero Marcomeri Regis Francorum filio nominatum velint. Ptolemæus Amisiam, teste eodem Irenico. *Semiramio bitumine*] Sunt lacus plures ex sese bitumen emittentes, quod Græci *Asphalton* vocitant. Est lacus sub Babylone amplissima magnitudine, quo bitumine & latere testaceo, constructo muro Semiramis Babylonem dicitur circumdasse, vnde dixit *Semiramium bitumen*. Item Tope in Syria, Arabiaque Numidarum lacus sunt immani magnitudine ex se maximas bituminis moles emittentes. Id autẽ in caussa est, quod iuxta huiusmodi lacus crebræ sunt bituminis lapidicinæ. Fit ergo, vt cum per bituminosam terram eruperit aquæ vis, secum extrahat, & cum egressa fuerit secernitur, & ita bitumen a se reiicit. *Haurit*] Consumit. *Turres*] Quia in nauibus ligneæ turres ædificantur. Nã vt Vegetius scribit, in maioribus Liburnis, propugnacula turresq; constituuntur, vt tanquã de muro ita de excelsis tabulatis facilius vulnerẽt, & perimãt inimicos. Vel summitatẽ mali intelligit, vbi velut ex propugnaculo quodã pugnatur. *Acernis asseribus*] Eidẽ Vegetio asser dicitur, cũ trabs subtilis & longa ad similitudinẽ antẽnæ pẽdet in malo vtroq; capite ferrato. Hũc siue a dextra, siue a sinistra parte aduersariorũ se iunxerint naues, pro vice arietis impellunt, qui bellatores hostium, siue nautas sine dubio prosternit ac perimit, ipsamque nauem sæpius perforat.

Ariete

Ariete costas] Versus proceleusmaticus, quo optimorum poetarum exemplo Poeta noster vtitur. *compagine*] Compago, quæ compages etiam dicitur, significat commissuram tabularum. Maro, *Laxis compagibus omnes Accipiunt inimicum imbrem.* cuius nominis paternus casus, a plærisque compagis enunciatur, ab aliis etiam compaginis. Quod Ouidius vsurpat, & Manilius, etiamsi Probus & Seruius refragantur. *Leucadius Apollo*] Leucadia insula est e regione Ambracij sinus, vbi Actium promontorium est cum templo Apollinis, nobili Augusti, M. Antonij & Cleopatræ pugna naualí memorabile. Superbissimum eius belli apparatum Plutarchus in Antonio explicat. Leucadiæ rupis & phani etiam Apollinis, meminit Strabo libro Geographiæ decimo: scribitque ibi saltum fuisse, ad sedãdos amores valere creditum. Vnde Sappho prima dicitur ab excelsa se deiecisse petra. Menandro authore. Quamquam non conuenit inter authores, quis primus Leucadium saltum tentarit.

Non aliter Phorcus curua maris æquora concha
Commouet, aut latos exterret fuscina campos
Neptuni: fugiunt nymphæ Oceanitides, ipse
Inous Colchos repetit cum matre Palæmon:
Sic Ducis aspectu fugiunt cuncti, & sua vertunt
Carbasa, nec tantis audent concurrere telis.
Stabant plorantes miseræ per mœnia matres,
Exorantque Deos, vocesque ad sydera tollunt.
Nec mora, vox tenues sic est horrenda per auras,
Qua montes tremuere omnes, audita profari:
Hassiadum proles, verso da lintea cursu,
Ac retro propera, nostram neve attere gentem.
Sic placitum Diuis. tacet inde, atque æthere fulmen
Concussum medio: signum hoc solet esse Tonantis
Cum niueum Rhodopen, aut altum effulminat Othryn.
Illicet armipotens Diuorum iussa reuoluens
Lantgraphius, læuo cedendum censuit astro,
Tunc flectit cursum, classemque ad littora vertit.

Non aliter Phorcus] Varro hunc Sardiniæ regem fuisse refert, & ab Atlãte cum magna copiarum parte naualí prælio deletum, tantum sui desiderium populis reliquisse, vt inter maris deos relatus sit. Hesiodo Ponti filius est Thaumantis, & Nerei frater. Probus duos Phorcos ponit, alterum maris deum, alterum regem in Africa. *Inous Palæmon*] A matre Ino, patronymicum: quod Seruius monet apud idoneum authorem notandum. Ino autem postea Leucothoe & Albunea dicta est. Huic Phryxus templum in Cholco ædificauit, vt diximus alibi. *Nostram neve attere gentem*] Mira Palatinorum laus, cum Superi de his curam habuerint. *Læuo cedendum censuit astro*] Id est, propitio Palatinis. Neque enim læuo pro sinistro intelligas, referens ad Lantgraphium. Nisi credas Poetam Græcos secutum, qui quod læuum nos dicimus, ipsi dextrum dicunt, & faustum significant, vt apud Ciceronem legimus libro de Diuinatione secundo. Sed prior sententia placet. Maro, *Intonuit læuum.* Hoc autem intelligitur de signis ex cœlo captis. nam illic quæ læua sunt, nobis intuentibus dextera offeruntur, eodem Cicerone authore in fine libri de Vniuersitate. Idcirco læuum in cœlo, dextrum ac fauorabile significat.

LIBRI SEPTIMI FINIS.

ARGVMENTVM
LIBRI OCTAVI.

LEucippe Palatinorum nutrix, & solers, Philippo Palatino somnium narrat: scilicet, se Dea duce in orbem Lunæ raptam fuisse: multaque de Lunæ vastitate narrat ac natura, de Harmonia cœlesti, Sphæris, de polis, & mundi terrarumque sectionibus, de æquinoctiis, & solstitiis, & dierum æquatione diuersitateque, de eclipsi Solis & Lunæ, de occasu ortuque syderum: deinde ad quorundam syderum fabulas descendit. Postea quædam de principiis rerum narrat. Deinde diuisionem orbis terrarum prosequitur, & ab Africa exorsa, multum illic immoratur, pluraque de Nili origine atque incremento. Item de Atlante Mauritaniæ monte, de Syrtibus, & cæteris locis. Mox Asiam breuiter percurrens Europamque, ad particularem Germaniæ descriptionem, in qua immoratur, descendit: vbi multa de Danubio, Rheno, & Hercynia sylua refert. In fine locum inter beatos Roberto parari se vidisse prædicit, breuique eius futuram mortem vaticinatur.

AVSTRIADOS LIBER OCTAVVS.

IAm matutinus croceæ Pallantidos ortus
Reppulerat noctē, lucemq; reuexerat orbi.
Nec mora: Leucippe gressu titubante senili,
Olim Phalsgraphidum fuerat quæ maxima nutrix,
Sollersque ingenio facundas hauserat artes,
Pergit ad excelsas ædes atria alta parentum,
Atque hæc magnanimo pandit longæua Philippo,
Cœlestes præfata Deos & numina olympi:

IN AVSTRIADOS LIB. VIII SCHOLIA Iac. Spiegelij.

IAm matutinus] Tria in hoc libro continentur. Meteora, Cosmographia, Vaticinatio de Apotheosi, id est, deificatione Roberti. *Pallantidos*] Auroræ, a Pallante vno ex Titanibus, Hesiodo authore in Theogonia, vt alibi indicauimus. Ferunt Pallantis cadauer Heinrici tertij Imp. tempore villicis fodientib. prope Romam repertum tantæ magnitudinis, vt mœnia adæquaret, teste Nicolao Beraldo. *Leucippe*] Palatinorum nutrix. *Sollers ingenio*] Neque enim hic sexus a natura tarditatis, aut hebetudinis damnatus fuit. Vetusta enim secula Musas, Sibyllas, Pythias habuerunt: *Socratici* Diotimam suam atque Aspasiam celebrarunt. Pythagoræi philosophantes *fœminas mirantur. Græca* poetrias illas iactarunt monimenta, Telesillam, Corinnam, Sapho, *Aniten, Erinnen, Praxillam,* Cleobulinam, & cæteras. Romani Lælij & Hortensij filias, & Cor. Gracchorum matrem, matronas quātumlibet eloquentissimas proferre possunt. Maiores nostri Rosuidam, vt nostrū seculum Catharinam *Byrckemeram,* & Constantiam Peutingeram. Veneti Cassandram suam, Policianico præconio nobilem, venerandæ opponere vetustati promptum habet. *Cœlestes præfata Deos*] Tetigit morem antiquorum, qui nihil in sacris, nihil publice orabant, nisi præfamine quodam Deos inuocassent. Maro, *Præfatus diuos.* Lege Valerium in præfatione operis sui, meminit item Plinius Iunior in exordio Panegyrici, quem Troiano Augusto dixit. Morem hunc seruat Ecclesiasticus ritus in auspicandis Canonicis horis.

Vos immortales Superi, vos sydera testes
Inuoco, ait, nobis si dantur somnia vera,
(Sæpe etenim pars illa animi quæ purior extat
Haud rationis inops, vera & tranquilla quietis
Somnia dat, recipitque Deo prænosse futura)
Effari liceat, quasque ipsa miserrima vidi,
Pandere res altas, mirandaque prodere terris.
Tu (precor) adde fidem, atque futuris consule rebus.
Tunc ille: O nutrix, capite hoc mihi charior, inquit,
Dic rogo, dic agedum, & quæ sint hæc somnia narra.
Solue animum curis. At contra talibus illa
Orditur: Miseri cum nocte teguntur opaca
Mortales, altoque polo volat humida Phœbe,
Visa mihi ante oculos Diuæ splendentis imago
Sistere labentes glauco temone quadrigas,
Meque vna secum iussit considere curru.
Iam super humentesque, plagasque, & nubila, curuo
Axe ferebamur, cum se Saturnia Iuno
Obtulit, & nigro præcaligantia peplo
Ora gerens, læua turbata tonitrua promit.
Dextra impellit aquas, atque alta ceraunia pulsat
Grandine, & attonito gignit miracula mundo.
Atque huic sub pedibus præuastæ pondera massæ
Cernuntur, iuxtaque sedens Thaumantias Iris,
Sole coloratos gignens in nubibus arcus.
Inde cito immensum vectæ super aera cursu,
AEthera non stabili vicinum ascendimus astro,
Iunctaque multi uagæ rapimus confinia Phœbes
Regna Iouis magni, qua fulmen & AEgida vibrat,
Et matutino qui temperat astra recursu.

Vtque

Sæpe etenim pars illa animi] Hunc locum, quem a Platone mutuatus est, tractat Cicero iuxta finem libri primi de Diuinatione. *Effari liceat*] Ratiocinatio. Si dantur nobis somnia vera, quemadmodum dicunt cum animus defæcatus est, ergo liceat nobis effari & pandere res altas. *Opaca nocte*] Proprium noctis epithetum. Nam opacum est, vbi Sol non admittitur: quemadmodum apricum expositum soli dicimus. Idcirco nox opaca dici potest, etiam si Luna splendeat.

Diuæ splendentis imago] Palladis. *Glauco temone*] Alludit ad epithetum Palladis, quæ Glaucopis dicitur ab oculis glaucis, vt libro primo tetigi. *Saturnia Iuno*] Quoniam a Physicis Iunoni attributus est, & per Iunonem aerem intelligimus. *Ora gerens*] Vultum. *Præcaligantia nigro peplo*] Id est, nigro velata amictu, nigro velo operta. Est enim peplum palla fœminea. Maro, *Crinibus Iliades passis, peplumque ferebant.* Dicunt dicatum esse Palladi. Hoc autem dixit Poeta, significans naturam aeris. Nam is, vt dicit paulo post, nebularum, nubium vaporumque a terra emergentium sedes est. Vel respexit, quoniam ira ornatam Iunonem esse Martianus etiam Capella in Philologia sua tradit.

Turbata tonitrua promit] Hęc, item pluuiæ, grandines in aere gignuntur. Vide Meteora Aristotelis & Pontani.

Attonito

Vtque ingens spacium, laxat aque regna bicornis
Attigimus Lunæ, stupui, quam vasta videbam
Æquora camporum, fluuiosque e montibus altis
Perstrepere horrendum, quid celsas eloquar vrbes
Oppidaque, & tractas ad sydera vertice turres?
Tunc Deus ille mihi, paucis longæua profabor:
Aduerte o nutrix, remque omnem ex ordine pandam:

Attonito gignit miracula mundo] Vt cum legitur pluisse carnibus, lateribus, sanguine, lacte. quæ omnia diligens lector apud authores, præcipue Liuium reperiet. *Prenasta pondera massa*] Fingunt pedibus Iunonis incudem appẽsam: quoniam terra ab aere sustentatur, & tanquam punctum in medio collocata est. Supra aurẽ ꝑpter pondus esse non potest, nec infra contra circumfuso renitente aere. *Iuxta sedens*] Iris Iunoni dicata est, quia ex nubibus & Solis radiis creatur. *Sole coloratos*] Maro, *Mille trahens varios aduerso Sole colores.* Aristoteles autor est, Iridem habere colorem puniceum, viridem & purpureum, non quod vere sint, sed appareant. Idem generationem Iridis eiusque accidentia tradit lib. Meteororum tertio, Plinius Mundanæ historiæ secundo, Seneca lib. naturalium quæstionum primo, diuus Ambrosius cap. 27. libri de Noe & Arca. Auerrois non recipit ab Aristotele dictum, Iridem non maiorem semicirculo. Albertus autem noster, quod raro fieri de nocte tradat, contra ait, in eodem mense bis vidisse nocturnam Iridem. *Non stabili astro*] Id est, Lunæ, vt parebit inferius. Inconstantem enim naturam habet, instabilitate & mutatione perpetua sua pene monstro similis, a lucendo appellata. Vnde Solomon, *Stultus sicut Luna mutatur:* quod diuus Ambrosius scite explicat in Sermone de Lunæ defectione. Eadem & Lucina, & Diana, quod noctes quasi dies efficiat. Nam in remedium tenebrarum ab architecto mundi Deo inuenta est. quæ ex se nihil omnino lucis habet. Accipit enim, vt & reliqua omnia sydera lumen hauriunt, a fratre suo Sole, quicquid lucis ad nos transmittit. Lege Pontanum in principio primi de stellis. *Regna Iouis magni*] Physici aerem Iunoni, ætherem Ioui consecrarunt. vnde de Ioue & Iunone fabulantur, quotienscumq; Iupiter cum Iunone coiret, creari fulmina. Nota fabula apud Ouidium de Semele: quę petiit, velle cum Ioue concumbere, vt Iuno secum concumbere solita erat. Vnde Semele cum tota domo cõflagrauit. Fictum autem est, quoniam ex calore & humore fulmina creantur. *Matutino recursu*] Id est, bono, salutari. Manum enim antiqui bonum dicebant. A mane, matutinus deducitur. Plinius scribit, quicquid astrorum aspicit Iupiter, suo intuitu ea lætiora fieri: quod innuere Poeta videtur. *Attigimus Luna*] Hic punctum scribi debet. *Stupui*] Sequitur illos qui dixerunt, in corpore Lunæ alterum orbem esse. *Tunc Deus ille mihi*] Vel quia non nouerat Mineruam esse, vel quia, vt diximus libro secundo, Dij promiscui sexus censentur esse.

Principio quæ regna vides, quosque aspicis orbes
Omnia sunt Lunæ, varium & mutabile sydus
Permeat, & rigidi nunc sese Aquilonis ad oram
Flectit, & ad pluuios contermina porriicit Austros.
Nunc alibi quam credis erit, cœloque subinde
Dissimilis fit Luna sibi: iam nulla repente,
Et iam tota micat: repetit modo tarda cubile,
Et modo per tenebras pernicibus euolat alis.
Hac Atlantæi fluctus, & Cimbrica Tethys
Pelluntur: fas est fugientem Saxona motam
Sæpe videre vndam, & totis Electra natare
Littoribus, titubat cum alto Glessaria ponto,
Et legit auricomus pallentia succina Læuon.
Sed tantum lucis lampas sibi Delphica, quantum
Elargitur habet, nitet æmula & effugat vmbras.
Fertur & Athracio terras afflata veneno
Appetere, & magico pallescere Luna susurro
Cum Phæstos, Gortynaque, nec non inclyta Lyctos
Cypria percutiunt Idæis æra flagellis,
Sollicitantque Deæ aduentum, sonituque reclamant
Littora Lethæa, & Minoum perstrepit antrum.

Varium & mutabile sydus] Lege cap. nonum Plinij libro secundo, vbi hæc omnia examussim reperies, & in prioribus commentariis nostris, vbi omnia verbosius inuenies. *Porriicit Austros*] Sacrificali verbo vsus est, ꝙ significat, porro iacio. Maro, *Extaque salsos Porriciam in fluctus.* Vide Macrobium de ritu Sacrorum libro Saturn. tertio. *Hac Atlantæi fluctus*] Credunt maris accessus & recessus ac inundationes fieri lunari vi, afflatu ac potentia. Cuius rei memini satis superque lib. 6. *Electra*] Vbi, & quomodo nascatur Electrum, & quod solum in Germania, & ꝙ idem quod succinum, de generibusq; & virtute eorundem, atque vt colligatur copiosissime tradit Irenicus lib. 7. cap. pluribus. *Glessaria*] Plini⁹ lib. naturalis historiæ tricesimo septimo: Certũ est, inquit, gigni in insulis Septẽtrionalis Oceani, & a Germanis appellari *Glessum*. Itaq; & a nostris vnam insularum ob id Glessariam appellatã, Germanico Cæsare ibi classibus rem gerente, Austrauiam a Barbaris dictam. Alibi hanc insulam idem Austeraniã nominatam dicit, vt in altero loco error sit. Irenicus discreuit. Glessariã, nunc *Sudau* appellari scribẽs, Austraniam vero, *in dem Strom*, Tacitus, sed & mare scrutantur, ac soli omniũ Succinũ, quod ipsi Glesum vocant. Plinius tamẽ & Solinus in India etiã Succinũ prouenire aiunt: licet in Germania optimũ, plurimũq;. De quo Stella in primo de Borussiæ antiquitatibus libro copiose scribit & eleganter. Id hodie *Augstein* appellatur, quod instar vitri pelluceat. Alij, quod id oculis prosit plurimum. *Læuon*] Quod in Lęuonũ, seu Læuonorũ littore electra frequenter reperiantur, vltimo fere Germanici maris, quos Suetios putãt. *Delphica lampas*] Solis. *Athracio*] Id est, magico, ab Athrace Magiæ sectatore, de quo lib. 1.

Pallescere magico susurro] Antiqui rerum naturalium ignari, cum Luna pallebat, iis emori videbatur: sumpta a morientibus similitudine, hoc est, cum lumine sibi a Sole denegato parum fulgebat, vel in coitu erat, credebant Magicis incantationibus Lunam laborare: qua in re plurimum Thessalæ mulieres pollebant. Vnde Menandrinæ fabulæ Thessala nomen. Hanc vanitatem Ambrosius redarguit cap.8 quarti Hexameron. *Cum Phæstos Gortynaque, nec non inclyta Lyctos*] Oppida Cretæ notissima. de quibus Strabonem visito, quo non alter scripsit de Creta accuratius. Cretensis enim fuit. Poeta innuit in Creta pollere artem Magicam. Super qua re cum aliquando sermonem haberemus conuiualem apud amplissimum virum Iacobum Bannissium, memini Poetam, qui tum aderat, mira retulisse, quæ de quodam viro sene & religioso dicebat se de Magia Cretensium vsque adhuc durante accæpisse. Affirmabat senex ille, se multoties cum Cretensi quodam comedisse, qui multos annos á fœmina Cressa in asinum versus, onera gessisset. Item duas aues in quibusdam Cretæ scopulis nec pastum petere, nec potum, querulasque volantium voces per aerem audiri, creditumque, homines magicis incantationibus Cretensium mulierum in illas aues versos. *Cypria æra*] Quoniam, vt author est Plinius, æs in Cypro insula repertum est: quamuis alij malint alibi. *Idæis flagellis*] Ab Ida monte, qui etiam in Creta est: vnde Idæi Dactyli. *Sollicitantque Deæ aduentum*] Id est, Lunæ. Veneficæ enim mulieres ad deducendam Lunam æra percutiebant. Ouidius de anu quæ Lunam deducebat, *Themesæaque concutit æra.* *Lethæa littora*] Letheus fluuius Cretæ, qui Gortynam oppidum præterfluit. *Minoum antrum*] Quod in eo nouem per annos immoratus Minos, hauserit a Ioue leges & decreta, postea Cretensibus ab eo promulgata: quarum æmuli & sectatores fuerunt Græcorum optimi atque primarij. Author est Strabo lib.10.

Tunc ego: Quis sonitus nostras Dea perculit aures?
Vnde oritur? qua parte poli? Mox illa vicissim
Sic ait: Ad superas quantum potes, erige sedes
Lumina, quoque modo possis cognoscere, fabor:
Primus qui se oculis offert Atlantius Arcas
Emicat: hinc pernox & Phœbo præuius aster
Regna tenet, qui dum exortos Hyperionis ignes
Præcedit cursu, tunc nomen Lucifer olli est.
At cum Pyrenem, & fuluos transcendit Iberos
Occiduus Titan, mutato nomine Vesper
Dicitur, atque idem alterno tamen vnus in ortu est.
Inde iubar Solis flammis rutilantibus astra
Permeat, & cursu totum discriminat annum,
Thrax super hunc Mauors, rigidumq; effulminat ensem,
Vt cernis, visusque mihi iam pronus in Hebrum
Exarmare Getas, Ciconasque agitare niuales.
Hinc placidi nitet ora Iouis, sed in arce suprema
Algenti posita est Saturnia Zona recessu.
Astrorum octauus retinet sibi circulus ignes.
At reliqui duo sunt, quorum piger alter ad Indos
Se voluit trepidante gradu, rursusque reuisit
Hesperiam rediens alternis motibus vndam,
Vltimus auersos de littore voluit Eoo
Sphærarum motus, secumq; agit & trahit orbes
Inuitos, noctemque supra, Solemque reducit.
Qui cum non parili spacio, nec motibus iisdem
Voluantur, contraque alto nitentia mundo
Interualla sonent, & tardius astra ferantur
Falciferi remorata senis, citiusque recurrat
Luna vices, pulsusque grauis iungatur acuto
Qualibet, & varie Sphærarum intermeet apsis,
Exoritur sonus ille tuas qui mulceat aures.

Tunc ego: Quis sonitus] Interrogat de harmonia cœlesti, quam dicit caussari Mineruа ex motu Sphærarum. Pythagoras censuit, omnia ex musica constare: vnde secundum tonos dimetitus est Sphærarum interualla, quæ Diapasōn perfectum in Musica octo vocum consonantiam faciunt. Quod latius ex Plinio & Censorino prosequitur eruditissimus Dubrauius in secundo Martiani Capellæ lib. de Nuptiis. Adde tu Macrobium in Somnio Scipionis. *Primus*] Scilicet, supra Lunam. *Atlantius Arcas*] Mercurius. Hanc stellam Græci Stilbontem nominant. Paruū dicunt astrum, si cum Lucifero componatur, acuto & radiante lumine, versatili ingenio atque natura. qualiscunque enim fuerit comes quem nanciscitur, tale & ipsum continuo redditur. Ea res locū aperuit fingendi, nuncium esse Mercurium, ministrumq; Deorum: quando eorum viribus potestatique obsequitur. *Atlantius*] quia Atlantis Nepos. Horatius, *Mercuri facunde nepos Atlantis*, *Arcas*] quia in Cyllene monte Arcadiæ Maia Mercurium peperit. Maro lib. Æneidos 8. *Vobis Mercurius pater est, quem candida Maia Cyllene gelido conceptum in vertice fudit.* Vnde & ipse Mercurius Cyllenius dictus est. *Hunc pernox & Phœbo præuius aster*] scilicet, Venus, Lucifer, vt ipse Poeta declarat. Pernox proprie dicitur Luna, cum tota nocte lucet. Trāsfertur ad homines qui tota nocte vigilant, vt Aul. Gellius Socratem *pernoctem* dixit. Significauit ergo pernoctis vocabulo Hesperum cum nocte lucere, qui Solem subsequitur: nos Vesperum dicimus Varroniana authoritate, vt cum dicit, *præuius Phœbo*: Luciferum intelligit, quem Græci ἑωσφόρον vocant. *Fuluos Iberos*] Vel ad colorem respexit gentium, quæ fuscæ sunt: vel ad harenas aureas, quas dicūt flumina in Hispania vehere: vel quia in effossione auri olim laborabant. Vnde Sillio Astur gens Hispana dicta est, concolor auro. *Alterno ortu*] Sic Papinius. Et alterno deprehenditur vnus in ortu. *Totum discriminat annum*] Ab eo enim vicissitudines istæ mundanæ

danæ

danæ proficifcuntur. de quibus lege Pliniũ cap. *6.* fecundi. Quot vero diebus Sol curfum fuum compleat, adhuc inter Aftrologos non conuenit, vt vidimus ex fententiis eorum, qui proximis annis fcripfere fuper ratione Romani Calendarij emendandi: quod illud a vero Solis curfu diebus haud paucis aberrarit. Porro fi cum Solis, de quo nunquã poffent, vt ait Viues, pro dignitate fatis multa dici, tum cæterarum erraticarũ vires, item fignificationes ac decreta noffe cupis, quartũ adi Pontani librum de rebus cœleftibus. *Rigidumq; effulminat enfem*] Alludit ad naturam fyderis, quod vi atque ardore fuo præfidere bellis creditur. Vnde & Herculis Aftul dictũ, quod ille bellis, violentiis, raptibus, direptionibus, latrociniis, & aliis quę bellum fieri gaudet, multũ delectatus fuerit. Aftrologi Martem igneum præ cæteris effe ferunt: & idcirco Iupiter Saturni frigiditate, & Martis calore dicitur temperatus. *Hebrum*] Seruius in fine quarti Georgicorum fcribit, Hebrum amnẽ ex fontibus Rhodopę montis dilabi. *Ciconas*] Thraciæ populi, quorũ matres Orpheum vatem difcerpfere. Fabula notiffima, apud Maronem lib. iam citato, & Ouidium lib. Transmutationũ 11. *Aftrorum ignes*] Stellas, quas fixas vocant. *Se voluit trepidante gradu*] Id eft, Titubante rotatu. Si quidem recentiores nonam Sphæram titubationis appellant. voluitur autem ab occafu ad ortum. *Vltimus motus*] Primum mobile dicunt. Id ab Oriente in Occidentem reliquas Sphæras trahit auerfas: quoniã naturali motu reliquæ in Occidentem tendunt. Alberrus, Signa, inquir, ab Occidente in Orientem difponuntur ordine naturali fecundum motum planetarũ: fed ab Oriente in Occidentem fecundũ motum primi mobilis difpofitione præpoftera difponuntur. *Orbes inuitos*] Cõtra nitentes. Natura autem factum tradit Plinius, vt contrario hoc Sphærarũ motu, ac, vt ita dicam, certamine, aer fegnis non fit. *Qui cum non parili fpacio*] Colligit ex interuallis magnitudineq; Sphęrarũ varia, ac etiã motu ipfo creari harmoniã. Nam fecundum Pythagoram, non pari tonorũ fpacio funt omnes Sphæræ. Illud Pythagoræ refert Plin. cap. 22. lib. 2. *Pulfuq; grauis iungatur acuto*] Hoc oftendit Macrobius commentario in Somnium Scipionis fecundo. *Qualibet apfis*] Apfis proprie apud Græcos curuaturam fignificat. Plinius vero accipit pro parte illa fumma, infimaq; circulorum in Sphæris, vnde imam dicit & fummam apfidem. Recentiores vero fummam & imam augem dicunt in hemicyclis Planetarũ. Mihi autem videtur hic poni pars pro toto, vt cum dicimus puppim, proramve, pro naui. Hoc nempe fenfu. Cum quælibet fphærarum vario motu, varioq; interuallo fint, oritur illa cœleftis harmonia. Motum Planetarũ varium Plinius indicat. Verũ verba eius non adfcripfimus: quod fciam plura a principe Mathematicorum inter Germanos annotata. cui neq; Macrobij fentẽtia in vniuerfum ꝓbatur. Is fe ipfum olim & nomine & opere prodet egregio. *Tuas qui mulceat aures*] Vnde Plato, cũ non videret quibus vocibus concentum illum cœleftem conferre poffet, cœli fonos, Sirenes cœlorũ appellauit: quæ omniũ fuauiffimę atque dulciffimę effe vulgo dicuntur: ita multum, vt nauigantes ab inftituto queant curfu auertere, & amiffo periculorum fenfu, in mille difcrimina mortefque fuauitate fua tranfuerfos agere ac præcipitare.

Aft ego, vbi moles Sphærarum extrema mouetur,
Cui voluens motus, & vaftum pondus inhæret,
Vtque hoc partita eft totum, natura fit, an ne
Conditio terrarum eadem? Dum talia contor,
Incipit illa. Poli duo funt, quorum Arcticus alter,
Quem vos afpicitis, tranfque Orchadas, & freta Thules
Longa Califtonia duce littora quæritis Vrfa.
Alter ad Antipodas, & quæ veftigia gentes
Contra habitant noftra, atque imo pulfantur ab Auftro,
Demerfus terrafque alias, populofque profundos
Verticibus premit ille fuis: fic cardine mundus
Circum agitur duplici. Dein qua Ripheius vmbo
Tollitur, atque vrget glacialis plauftra Bootes
Signa micant fena, & totidem tellure fub ima
Qua medius tepet axe dies, Antarctica dicunt.
Verum hæc fufficient nobis, fi tempora fando
Profequar, & veri cauffas referabo latentes.

Aft ego, vbi moles] Faceta petitio, vbi nam tanta moles fufpenfa fit? vbi voluatur? *Extrema moles Sphærarum*] Id eft, primum mobile, cuius impetu mouentur cuncta. *Vtque hoc partita eft*] Senfus paulo abftrufior. Interrogat autẽ quomodo natura partita fit. *Hoc totum*] Id eft, Machinã cœleftem, & *An ne cõditio terrarum eadem*] Hoc eft, vtrum aliquod commercium, aliqua focietas fit nobis cum cœlo. Refpondebit autẽ inferius Minerua, terram eafdẽ fere diuifiones habere, quæ ferũtur effe in cœlo. *Poli duo funt*] Horum alter Septentrionalis, alter Auftrinus dicitur. *Arcticus*] Id eft, Septẽtrionalis. qui femper in noftra habitatione apparet. Auftrinus cõtra, q femper, vt ad noftrũ horizonta conditur. Sunt tamen in terra quædam loca, in quibus Polus, qui femper nobis confpicuus eft, iis qui ibi degunt haudquaquã cernitur: qui vero nobis perpetuo occultus eft, iifdem confpicuus euadit. Rurfus quoq; locũ quempiam in terris inuenies, vbi ambo poli æquabilem in horizonte fitum habent. author Proclus, Linacro Britanno interprete. *Orchadas*] Infulę maris Germanici, in quarũ numero difcrepant authores. Mela triginta eas effe dicit. Plin. & Martianus quadraginta. Ex verbis Ifidori autoris non omnino fpernendi cap. *6.* quartidecimi Etymologiarum, Camers fufpicatur eum legiffe in Soliniano codice triginta tres. Parent hodie regi Scotorum. Fama eft apud Orchadas arborem effe maritimã, quę fupra amnium ripam enata, fructum ferat nonnihil anatibus fimilẽ: eumq; cum maturuerit decidere: quod fi in vndas cadat, mox animatũ enare ex vndis, & effe volucrem: putrefcit vero cum in terrã cadit. Meminit Sylulus in Scotiæ defcriptione, & recenfet Vadianus cõmentario in Pomponij Geograph. 3. *Duce Vrfa*] Quoniam Septentrionales populi hac potiffimum in nauigãdo vtuntur. *Califtonia*] Quia in Arcton fydus Septentrio-

nale Lycaonis filia Calisto migrauit ex Vrsa, in quam Iunonis indignatione, cuius erat pellex, mutata dicitur. Fabulam narrat Ouidius & Higynus. *Alter*] scilicet Polus meridionalis, qui & Antarcticus, quod Arctico oppositus sit, demersus ab Antipodes & gentes, quæ contra nostra vestigia habitant, & quæ ab imo Austro pulsantur. Porro Antipodum situm, in quo non solum antiquitas, sed & Albertus noster, qui sub Rudolfo Habspurgo Imperatore floruit, lapsus est, non facile paucis verbis absoluerim. Nam & Periœcorum & Antœcorum situs ratio prius consideranda venit: quod coincidat hoc respectu, illo autem in diuersum abeat: quæ omnia Vadianus, cuius ingenium postera mirabitur ætas, in principio primi in Melam commentarij copiose & acute tradit & explicat, sed & non minus erudite differit & conuincit, vt Lactantius & Augustinus clarissima religionis nostræ lumina, frigide nimis Antipodum habitationem negarint. *Mundus*] Cœlum. *Rypheius vmbo*] Id est, mons, seu scopuli Ryphæorum montium. Sic Statius, vt, nisi fallar, dictum est ante, vmbonem etiam montis pro tumore posuit, sumpta similitudine a tumore in scuto, qui Vmbo dicitur. *Signa micant sena*] Alia est diuisio, postquam incæpit a polorum diuisione. *Micant sena*] Nam hoc semper necesse est, vt sex signa superius sint, & totidem inferius infra nostrum horizontem. Carmina de duodecim signis ex Manilio in commentarium Reuchlinianorum progymnasmatum retuli, quæ & interpretatus sum eo loci. Quare si quid cupis de eorum natura & viribus cognoscere, illinc mutuabis, si meliora non habes. *Tepet axe dies*] Quoniam in meridiana plaga calores ingentes sunt. *Prosequar*] Nam inferius de iis dicet. Nunc illud prosequitur quod petierat nutrix, vt natura hoc totum partita fuisset.

Nunc autem quodcumque vides, terrasque, polumq;,
Quinque tenent Zonæ, glacies & frigora damnant
Extremas, horretque gelu pars vtraque mundi.
Verum quæ media est, quanquam intractabilis æstu
Credatur, sed vana fides, non frigore lædi,
Nec feruere plagam voluit Deus: at niue flammam
Miscuit, atque inibi posuit mortalibus almam
Temperiem, & regnum vobis habitabile fixit.
Sic etiam reliquas quas hæc plaga tangit vtrinque
Mortales habitant, qui plus ve, minus ve premuntur
Frigoribus, Solemque vident, vt cominus ardet,
Aut longe inualidus spargit sua lumina Titan.

Quinque tenent Zonæ] Locus sumptus a Marone in Georgicis, iam inde a vetustissimorum tractatione vulgatissimus. Harum discrimen nobilissimus Grammaticus Probus tradit, vt e manu accipi possit. Vt autem antiquitas ipsa in earum tractatione lapsa fuerit, eruditissimus Vadianus multis ostendit verbis commentario primo nuper citato: & Poeta noster antiquos veritatis ignaros arguit. Credebant enim sub æquinoctiali plaga habitari non posse: quod equidem mirari nequeo, cum intellexerint Onesicritum prius, mox Annium Polycamium Taprobanem insulam perlustrasse, cuius maior pars sub Æquinoctiali Zona posita est. de qua Plinius citra delectum falsa pro veris tradidit, vt idem Vadianus studio veritatis, non captandæ gloriæ probat euidentissime commentario in Melam 3. Porro Auicenna, Ptolemæus, & Albertus noster tradunt, eandem regionem temperatam esse: quia quanto maiore calore in die afficitur, tanto maiorem refrigerationem in nocte longa Solis distātia recipit. alias refert Albertus rationes in lib. de natura locorum. *Sed vana fides*] Antiquorum, qui propter caloris exuberantiam illic habitari non posse putabant. *Niue*] Frigore nocturno, vt recentiores, item etiam, vt iam relatum est, Ptolemæus & Auicenna deprehenderunt. *Sic etiam reliquas*] Scilicet duas. Diluit etiam eorundem opinionem de plagis Septentrionalibus, quas credebant omnino propter frigora habitari non posse. Compertum enim est vltra Thylem habitasse, & nunc ex littore nostro vltra eam sæpissime soluere. *Vtrinque tangit*] Abusus est verbo: sed respexit ad connexionem Zonarum, quæ, vt se inuicem tangant necesse est. *Qui plus ve minus ve premuntur Frigoribus*] Hoc est, maiora, vel minora frigora patiuntur, prout gentes propinquiores sunt, vel remotiores a Sole.

Forsitan vnde dies & nox librata, requiris
Æquales seruent cursus, vel laxet eosdem,
Laxatosque arctet rursum, qua post modo duplex
Solstitium fit parte poli, sic accipe paucis:
Signifero nunquam discedit tramite Phœbus:
Qui dum cornigerum vectorem Nepheleidos Helles
Permeat, & primas amburit lampade partes,
Tantundem spacium nox atra diesque recurrit.
At cum se ad Taurum, prolemque Atlantida confert
Ad Boream versus fraternaque sydera Titan
Tollitur, atque supra terram fastigiat orbem,
Inde gradu maiore dies, & tempora veris
Orta micant, & humum pingunt vaga prata Lycæam.

Forsitan vnde dies] Tertia diuisio est, ab æquinoctiis, ab incremento, decrementoq; dierum, a Solstitiis. *Nox librata*] Æqualis ponderis cum die. Sumpta metaphora a libripende: & æquinoctia intelligit, quæ ab ipsomet Poeta satis clare describuntur. Æquinoctium autē dicitur, cum diei noctes æquantur. Solstitiū vero, quia in conuersione Solis ad aliud hemisphæriū, vel ad nos rursus reuertentis, videtur stare Sol, cum minime stet. *Signifero*] Zodaico. Nominis rationē pete apud Macrob. 2. de Somnio Scipionis commentario, & Pontanum lib. de rebus cœlestib. 1. Sunt tamen & aliæ a nobis relatæ alicubi. Idem multis verbis explicat, quo ingenio, quibus ve instrumentis fuerit ab Ægyptiis repertus Zodaicus. *Vectorem Nepheleidos Helles*] Id est, Arietem. Notissima fabula apud Higynum. tunc primum fit æquinoctium. *Primas partes*] Hoc est, primum gradum Arietis. Siquidem recentioribus

ribus placuit ſcriptoribus, appellare gradus, quas Latini veteres partes vocauerant, cum a Græcis dicantur moria. Pontanus author lib. eodem. Sequitur autem in hoc recentiorum opinionem, qui dicunt, æquinoctium inchoari in 1 gradu Arietis. Antiqui autem, vt Plinius, Martianus, cæteri, dicunt in octaua parte incipere. *At cum ſe ad Taurum*] Hoc eſt, ſecundam partem veris, ſiue medium. *Fraternaque ſydera*] Id eſt, Geminos, tertiam, ſiue vltimam Veris partem. Siquidem hæ ſunt Veris partes, quod dicitur prima ipſius anni ætas: quæ ſicut omnis ætas conſtat principio, medio, & fine. Veris igitur principium cum ſit in Ariete conſtitutum, prima pars ætatis eius humido pluſculum abundabit: medium, id eſt, pars ſecunda, cum in Tauro collocetur, ac medium ipſum inter principium cōſtituatur & finem, humido, calidoque ſic afficitur, vt ab altero in alterum pedetentim abeat, creſcente iam die, & ſole in altiorem cœli partem gradatim ſuccedente. Quo fit, vt finis verni temporis, hoc eſt, vltima eius ætatis pars ſit calidior, cum Sol ipſe Geminorum ſignum altiſſime prouectus peruagatur. Eſt itaq; Taurus temperatum ſignum: cum ſit calidi atq; humidi particeps, ac medius, atq; ita quidem particeps, vt finis eius in calidum lōgiuſcule recedat ab humido. Quocirca Ptolemæus, vt refert Pontanus lib. rerum cœleſtium 5. Taurum ὑπόθερμον, quod latino nomine ſubcalidum dicetur, vocat: traditque initia eius, ac præſertim loca Pleiadibus proxima ventos ciere, itemq; terræ motus, &c. Ex his patet ſenſus Poetæ: qui vult, poſtquā Sol ab Ariete diſceſſit, accedens Taurum & Geminos, dies maiores fieri & pingi. *Humum Lycaam*] Hoc eſt, Vindelicam. Hoc tamen accipiendū eſt ſecundum rationem ſitus noſtri: cum in partibus calidioribus, vt in Italia, ante Martium incipiat Ver, vt ex Columella colligimus. *Ptolemq; Atlantida*] id eſt, Pleiades, quæ Atlantis filiæ dicuntur. Maro, *An tibi Eoa Atlantides abſcondantur*. De hiis haud multo poſt cōmode referam. *Aduerſus Boream*] Quoniam ipſę in Boreali polo poſitæ, cum Tauro ſunt. puta in eius cauda. Alij ad ſiniſtrum Perſei genu locant. *Tempora veris*] Vel abſolute numero multitudinis ꝑ vnitatis poſito, vel, vt ſupra narraui, poteſt intelligi.

Mox vt Lernæi qua deflagrantia Cancri
Brachia panduntur, regioque altiſſima cæli eſt,
Peruenit, & totidem conſiſtit partibus, illic
Solſtitium memorant fieri: cum feruidus axis
Torret agros, paruaque cibum bos ruminat vmbra,
Cum ſe Caucaſea voluit de rupe bicornis
Indus, & excurſu eſt Patale ſtupefacta niuali,
Inde Mycenæi dum permeat ora Leonis,
Diminuitque dies, & Tauri lucibus æquat.
At poſtquam illinc Sol abiit, flauamque reuiſit
Erigonen, vector meat iiſdem Athamantius horis.

Mox vt Lernæi] Significat in Cancro Solſtitium fieri æſtiuale, vt vulgo dici ſolet. Neque enim me latet, vt ex Stabio noſtro didici, & ſubinde apud doctiſſimum noſtrum Vadianum legi, verum Solſtitium inter vltimum Geminorum & Cancri primum gradum eſſe. Improprie ergo loquuntur, qui in Cancro, aut Capricorno Solſtitium eſſe dicunt: cum ad prima potius ſignorū initia fiant. Simile eſt de punctis Æquinoctialibus. Vnde vtriuſque ſigni denominationem ſuſcipere poſſunt, vt Collimitius in commentariis Sphæræ docet. Cæterum æſtiuale Solſtitium, cum Sol maximum accedit ad nos contingit, & in Syene Ægypti vrbe nullæ vmbræ iaciuntur: quia perpendicularis illic Sol eſt, nec vlterius nos petit. Vnde error Plinij facile conuincitur, qui dicit omnia Zodiaco ſubeſſe, præſertim quæ habitantur. quia ſi hoc eſſet, aliquando accideret, vt nos etiam in Germania, vel ſub Germanico parallelo conſtituti, perpendiculares vmbras haberemus. Alludit autem Poeta ad fabulam Cancri in aſtris poſiti beneficio Iunonis. Narrant eam Higynus, Aratique interpres. Aliter Pontanus lib. de Stellis ſecundo. *Regioque altiſſima cæli*] Sic habet emendatior codex: quanquam & breuiſſima legi poteſt. qua locutione vtitur Victruuius de Aſtrologia diſputans, ſumpta, vt arbitror, ſimilitudine ab itinerantibus. Prior lectio magis placet. Quod poſtquam Sol ad primum Cancri punctum (vt maneam in verbis vulgi) peruenit, non habeat, quo Septentrionem verſus progrediatur vlterius. *Illic Solſtitium memorant fieri*] Scilicet curſum ſuum in Auſtrum conuerſurus. Vnde a Græcis punctum illud Tropicum vocatur: a nobis Solſtitium. quod per aliquot dieculas, detrimentum ipſum lucis vix appareat, tanquam Sol ipſe ſiſtat, cum tamen minime ſtet, vt dictum eſt. *Axis feruidus*] Solaris currus. *Caucaſea rupe*] Dixi antea, continuo dorſo Caucaſum in Indiam vſque extendi. *Patale*] Inſulæ nomen Indicæ, cuius meminit Strabo libro quintodecimo. *Inde Mycenæi Leonis*] Fingunt poetæ duos ab Hercule leones interfectos, & vtrumque inter aſtra relatum. Vnum tamen, & quidem maximum ſignum eſt. Ad quod cum Sol venit, incipiunt dies decreſcere, vt vult Poeta. Terra aduritur, exſiccantur flumina, & fruges concoquuntur, vt Arati verba, Germanico Cæſare interprete, teſtantur. Et ſignum ipſum ab hac efferueſcentia nomen accæpiſſe ab aſtrorum peritis, Pontanus quinto Cœleſtium rerum libro ſcribit. *Mycenæum* autem dicit, quod in ea regione, vbi Mycene ſunt, nutritus fuerit. vnde & Nemæus eadem ratione dictus eſt ab aliis.

Tauri lucibus æquat] Correſpondent enim ſibi aliqua ſigna in ſpacio & horis dierum, vt Iulius Maternus atque Pontanus abunde explicant. Græci has mutuas correſponſiones, ſeu conſenſiones Antiſcia vocant. *Erigonem*] Virginem, quæ inter Leonem & Libram iu Zodiaco locum tenet. Quod in hac ſigniferi orbis portione areſcant ſic omnia, vt ſiccitas quæ ſuapte natura generandis rebus male idonea eſt, regnare incipiat, ſignum Virginis ſterile putatum eſt. Quod & græce Agonon, hoc eſt, infæcundum, parumque omnino genitale. *Athamantius vector*] Phryxus Athamantis filius, de quo ſuperius. *Iiſdem horis*] Scilicet, quibus in primo, hoc eſt, Verno Æquinoctio mearat.

Ff

Exin terrigenæ Phaetontis fabula Chelæ
Accipiunt Phœbum, gradibus tunc voluitur æquis
Nox spacio contenta die, quo corniger ibat
Ammonis veruex: sed cum Scorpius offert,
Occasumque petunt, cum Pleiades Atlanteæ,
A mediis progressa plagis, laxata dierum
Interualla secat Phœbeia lampas, & arctat
Centaurum Chirona petens: sed & arctius illis
Dat vobis spacium, & lucem brumalis Apollo
Cum gelida Idæi Capricorni signa recurrit.

Exin terrigenæ] Designat alterum Æquinoctiũ, quod fit in Libra, quod vetustissimi Græcorum, vt Pontanus ait, Chelas vocauere libentius. Maro primo Georgicorum, *Qua locus Erigonen inter Chelasque frequentes*, id est, Libram. Optat enim Augustum inter Libram & Virginem collocari. Nam a Chelis Scorpionis Libra substineri videtur. vnde aliqui pro vno tantum signo acceperunt. Huius signi considerationem apud Pontanum ipsum vide, in tractatione rerum Cœlestium. *Phaetontis fabula*] Nam cum equi Solis ad Chelas Scorpionis peruenissent, exterriti aurigam Phaetontem excusserunt. Notissima fabula. *Nox spacio contenta die*] Id est, diei, antiqua inflexio, vt admonuimus. similem a Marone locutionem in vestem aduocantes. *Hammonis veruex*] Id est, Aries, in quo alterum Æquinoctium fit, nempe Vernum. *A mediis progressa plagis*] Sic legitur in meliori codice. hoc est, ab æquinoctiali puncto Scorpionem versus. Æquinoctialis enim plaga media est inter duos tropicos. Nam, vt inquit Albertus, portio terræ quadraginta octo graduum est, quæ supponitur spacio duorum tropicorum. Declinat enim Sol ad Aquilonem versus tropicum æstiualem fere per viginti quatuor gradus, per totidem declinat ad Meridiem versus tropicum hyemalem. Et est ordo: Phœbea lampas a mediis plagis progressa, cum se primum offert Scorpius, adimens iubar occiduo Orioni, cum Pleiades occasum petunt, secat laxata interualla, id est, spacia dierum, quæ prius fuerant laxata. Sensus autem est, Cum Sol discedit a mediis plagis cœli, vbi fit Æquinoctium, & ingreditur Scorpium, tunc incipiunt dies decrescere, & nox augeri: sed magis in sagittario, maxime autem in Capricorno minuuntur, vbi minimus totius anni dies est, qui Bruma appellatur.

Scorpius] Hoc signum est fulminosum & flagrans, Martis domicilium ab Astrologis dicitur. Lege Manilium libro secundo & quarto. Vetustissimi Latini Nepam dixere. Columellæ de Nepa haud infrequens est mentio. Cicero quoque in Arato, *Atque oculos vrget pedibus pectusque Nepai*. Caussam relati in astra signi, pete ex secundo Higyni. Scorpius autem dicitur a scorpizo quod est spargo. Spargit enim chelas, id est, brachia. *Atlanteæ*] Secundum Musæum, fuerunt Atlantis filiæ septem, ex quibus sex claræ sunt, vna obscura. Hinc Ouidius dixit, *Quæ septem dici, sex tamen esse solent.* Latini Vergilias vocant, de quibus inferius Poeta. Pherecides autem dicit fuisse filias Lycurgi. Harum nomina putantur, Electra, Alcinoe, Celeno, Asterope, Merope, Taygete, Maia. Columella scribit, quod decimo tertio, & duodecimo kalen. Nouembr. Solis exortu, Vergiliæ incipiunt occidere. *Centaurum Chirona*] Sagittarium Centaurorum iustissimum. Caussa, quæ hunc astris indiderit varie traditur: mihi Pontani figmentum probatur. *Idæi Capricorni*] Quia in Ida monte dicitur nutritus, & cum Ioue profectus ad Titanorum bellum, quem Iupiter victor astris intulit. aliter alij. Lege Higynum, & Arati interpretem.

Altera Solstitia, aereas tunc nix tegit Alpes,
Et septena trahens hæret Scythico ostia Ponto,
Quadriiugi patiens plaustri Germanicus Ister,
Noriciusque gelu vadit super accola crustas.
Cum vero Iliacus sibi iungit Aquarius orbem
Titanum, solisque iubar, tot continet horas
Scorpius, occiduo adimens iubar Orioni.
Mox Sol cum Zephyri mundum genitalibus auris
Mulcent, Idalios pisces petit, & sibi lucem
Subniti, spaciis miratur Libra sub iisdem.

Altera Solstitia] Hyemale Solstitium intelligit: in quo sub Aquilonari plaga dicit ita frigora increbrescere, vt Danubius onustis curribus per glaciem transfretetur.

Quadriiugi patiens plaustri] Faciunt ad hunc locum, quæ scribit Ouidius, Danubio glacie rigescente de Scythis Istrum transeuntibus, eaque loca depopulantibus, lib. 3. Tristium, in elegia quæ incipit, Si quis adhuc isthic. *Iliacus Aquarius*] Huic signo id nominis inditum perhibent, quod eius exortu imbres plurimi fiant. Quidam volunt Ganymedem eum esse Troili & Calliroes filium: qui cum Ida monte venaretur, ob nimiam pulchritudinem a Ioue adamatus, & per aquilam raptus, inter astra est collocatus. Nigidius aliter. *Occiduo Orioni*] Lib. sexto dixi, hoc sydus inter horrida connumerari. Fabulam eius varie narrat Higynus libro 2. Seruius 1 Æneidos. Porro quod ad hunc locum facit, scribit Higynus, Orionem occidere exorta Scorpionis posteriore parte, & Sagittario ex Oriente: cum Cancro vero toto corpore exurgere. aliter Lactant. Grammaticus. aliter Columella. *Genitalibus auris Zephyri*] Eo enim spirante sata increscunt, vitaque ac alimentum plantis augetur. Et Horatius quoque genitalem auram Fauoni dixit. Columella ait, Fauonij spirare incipiunt 7 idus Februar. *Idalios pisces*] In quos se Venus conuertit. Lege Higynum. Idalium Cypri nemus est, vt scribit Seruius, in quo est oppidum breue, vbi templum habuit Venus. vnde apud Maronem ait ipsa, *Est Paphos, Idaliumque mihi, sunt alta Cythera*. Idalia idcirco dicta poetis. Ipsa apud eundem, *Aut super Idalium sacrata sede recondam.*

Præterea

Praterea ne te lateat, quæ caussa nigrantis
Sit Lunæ, Solemque oculis vis auferat albmum,
Aduerte. Occiduis cum Sol a Gadibus infra
Mergitur, atque imas Austri defertur in oras,
Exoritur nox atra polo, subeuntque per auras
Terrestres vmbræ: quantumque is tendit ad ima,
Aethereas tantum obnubit caligine sedes.
Tunc simul ac Phœbe terrarum attingitur vmbra,
Vel caput vmbriferi inuisit, caudamve Draconis,
Obduci tenebras visum est, sydusque hebetari.
Sed cum se paulo meta dimouerit illa,
Non passim defectus erit, nec tota nigratur
Luna nitet minus, aut plus, vt vicina propinquat.

Praterea ne te lateat] Nunc descendit ad caussas physicas. Incipit autem a deliquio Lunæ & Solis. Lunæ eclipsis fit, per interpositionẽ terræ perpẽdiculariter inter Solem & Lunam. Eclipsis autem Solis fit per interpositionem lunaris corporis inter visum nostrum & Solem. Fit autem in cauda, vel in capite Draconis. Fictus locus ab Astronomis, vbi Sol & Luna conueniunt supra vel infra terram ad inuicem e regione. *A Gadibus*] Sunt columnis Herculeis famosæ. De his vide Plinium, lib. 4. Solinum, cap. cap. 36. Strabonem iuxta finem tertij. Diodorum libr. sexto, Herodotum 4. *Quantumque is*] scilicet Sol. *Vmbriferi Draconis*] Quia eclipsis syderum vmbras gignit, quæ non nisi, vt diximus, in Dracone fit. *Hebetari*] Plinianum verbum est. *Sed cum se paulo*] Eclipsis enim Lunæ varia est, prout portio terræ inter ipsam & Solem interponitur. Nam si perpendiculariter terra interponitur inter vtrumque sydus, totam nigrari Lunam necesse est. Si media pars, media obscuratur: cum ea Lunæ portio lumen a Sole accipiat, quæ Solem videt. Idem & in Sole accidit, qui plus & minus Eclipsim patitur, prout Luna plus & minus ad caudam vel caput Draconis accedit.

Hæc eadem cum plena rotis se subiicit altis,
Atque loco signi quo Sol defertur eodem,
Inde faces pereunt, & Pythius obiice Lunæ
Aufertur terris: sed non hic disperit omni
Parte poli. Phœbe nam quanto laxior orbis
Terrarum, tanto pater est quoque Liber vtroque
Vastior: adde etiam magni diuortia mundi,
Quis terram, Lunamque Deus, Solemque diremit:
Quare in comperto, cum Delius orbe feratur
Quantum aliis adimit, tantum mox suggerit illis
Luminis, & nunquam terris se condit vbique.
Vnde idem Boreæ non est defectus & Austro,
Nec radiis augusta caret, nec rursus ademptos
Accipit, vt Thebæ ingentes, & torrida Memphis.

Hæc eadem] Hic tractat deliquij solaris rationem, quam paucis iam tetigi, & mox aliquando pluribus. ***Atque loco***] Hoc necessarium est, vt sub eodem signo Luna & Sol simul coeant, vt solaris eclipsis fiat. Alias si Sol in Aquario, & Luna in Libra esset, qui fieri posset, vt Sol obscuraretur, non video: cum nulla sit, vt ita dicam, vicinitas tramitis. *Pythius*] Sol a fabuloso illo serpentum maximo Pythone cognominatus: de quo lege Ouidium pri mo Metamorphos. libro, & Pontanum de Stellis itidem libro primo. illic inuenies, cur Apollo dicatur Pythonem occidisse. ***Sed non hic disperit omni Parte poli***] Id est, Sol nunquam totus eclipsatur. Reddit autem rationes mathematicas. Prima, quia Sol longe maior quam Luna est & Terra. Secundo, propter interualla corporum: nempe, Terræ, Lunæ, Solis. De magnitudine autem antiqui dicebant Solem duodeuigesies Terram superare magnitudine, vt author est Cicero de Natura Deorum: terram autem magnitudine superare Lunam in tertia parte. Recentiores multo vastiorem Solem faciunt, ac magnitudinis fere incomprehensibilis. Si ergo Sol & Terra magnitudine Lunam exuperant, Sol, a nobis per minus interpositum corpus Lunæ, tanto præsertim interuallo a visu nostro discretum, adimi totus non potest, hoc est, vniuersaliter. nam vno in loco totus adimi bene potest, verumtamen alibi nihilo minus lucebit. Si autem propior visui nostro Luna foret, fortasse totus adimi posset. quod patet oppositione digiti ad oculum: sed propter distantiam ac interuallum fieri non potest. quod etiam per eundem digitum ab oculo semotum longiuscule, ostenditur. Sensus igitur est, quemadmodum Stabius noster candide mihi illum tradidit, ***Non hic disperit omni parte poli***, hoc est, Non vbique in omni parte terrarum polo seu cœlo subiecta. *Disperit*] Id est, eclipsatur. ***Pater Liber***] Sol, quem ideo patrem dixit, quod Sol & homo generant hominem, & certe omnium rerum creatio Soli attribuitur. ***Liberum*** autem, vt Maro, ***Liber & alma Ceres***. Macrobius enim author est libro Saturn. primo, Neuium dixisse Liberum Solem a Romanis appellari, quod liber & vagus est. Sunt tamen qui illud Maronis putant de Baccho intelligi debere, cum ex Varronis inuocatione, tum Plutarchi authoritate, qui in quæstionibus multas caussas affert, cur Dionysius, id est, Bacchus Liber pater fuerit appellatus. Poeta sequitur quod receptum est, & Seruio ac Macrobio probatur. *Diuortia*] Distantiam, interualla. *Quis*] Pro quibus. *Vnde idem Boreæ*] Vult, quod cum Sol in Boreali polo eclipsim patitur, Australes, id est, Meridionales populi non sentiant. *Nec radiis augusta caret*] Declarat quod modo dictum est. Verbi gratia, Augustæ Vindelicorum eclipsis videtur, Thebę & Memphis vrbes Ægypti non videbunt. Contra cum apud illas eclipsis fit, apud Vindelicos & cæteros Germaniæ populos minime intelligitur. Hoc autem accidit, propter magnitudinem Solis, vt dictum est.

Tunc ego, quo pacto labentia sydera Pontum
Occasura petant, rursusque oriantur olympo,
Cum vespertino rutilant maris æquora Phœbo,
Edoceas me Diua velim. Mox talia contra
Orsa est: Se radiis vbi Phœbus iunxerit astro,
Pallescit iubar, & demersos occulit ignes.
Mox oritur cum Phœbus abest, rursusque videtur.
Sic etiam nascente die, rursusque cadente
Astra ferunt cum luce iubar, nec non rapit infra
Occasura furor magni irrequietus olympi.

Tunc ego] Nunc ad sydertum ortus & occasus descendit. *Se radiis vbi Phœbus*] Præsentia enim Solis occidete videntur sydera, quæ splendoris magnitudine occultantur, nec videri possunt. Et dicitur occasus syderum heliacus. Helios enim Sol dicitur. *Mox oritur cum Phœbus abest*] Ortus heliacus designatur, cum scilicet ab eodem astro, quod præsentia sua celauerat, discedens, absentia pristinam restituit lucem. *Sic etiam nascente die*] Describit ortum Chronicum. *Astra ferunt iubar cum luce*] Scilicet, cum ab horizonte emergunt. *Nec non rapit*] Cum scilicet cum ipso die occidunt. Lege cap. tertium authoris Sphæræ, in quem Collimitius noster commentarios scripsit.

Signorum interea ne te quoque in ordine fallat,
Pars obliqua oritur, pars recto permeat ortu
Cum sua ab æstifero sumunt exordia Cancro,
Donec Phillyrides intercipit, astraque rursus
Recta die, totidemque vmbris obliqua reuectis
Insurgunt, cum vel tristis hyems, contraque feruntur
Dum Titan prima Capricorni in parte refulget.
Cum vero æqualeis noctes cum luce videntur,
Terna obliqua meant, totidemque oriuntur olympo
Recta gradu, similesque capit nox humida leges.
Sed te ne tantum nutrix morer, aspice ad Arcton,
Ingens vt laxet sinuosa volumina serpens,
Amplexumque tenet cum pellice Nonacrina.
Huius virgineum perhibent violasse Tonantem
Ignara Iunone thorum: sed coniugis illa
Furta sciens commissa, Ceteida vertit in vrsam:
Quam pater omnipotens antiqui conscius ignis
Transtulit in cœlum, & formam pensauit honore.
Hæc nunquam occidua est. nam qua gelidissimus axis
Voluitur, & nunquam descendit in æquora vertex,
Iuppiter Arcadicam posuit regione Calisto.

Signorum interea] Alibi etiam sic versus scriptos legi, *Signorum interea ne te quoque in ordine fallat, Pars erecta die, pars noctu obliqua resurgunt.* & secundo versu, Donec *Phillyrides sese exerit, astraque rursu Prona die, totidemque vmbris inflexa reuectis.* Ego tamen priorem lectionem non immuto, cuius sensus est, Existente Sole in principio Cancri, quando maiores dies sunt, tunc interdiu rectum ortum sex signa habent. Noctu vero totidem signa oblique oriuntur. Item cum Sol in principio Capricorni est, contrarius fere fit signorum ortus. Nam in die sex signa oblique oriuntur, in nocte vero totidem directum habent ortú. *Phillyrides*] Sagittarius, quem poetæ Chironem Centaurum esse fabulantur, Saturni in equum mutati, & Philyræ filium. vnde superius dixit, *Centaurũ Chirona petens. Insurgunt cum laxa dies*] Lege. *Insurgunt cum tristis hyems*, vt castigatus habet codex. *Cum vero æqualeis*] Docet Sole existente in principio signorum Æquinoctialium, scilicet Arietis & Libræ, tunc interdiu tria signa recte, & tria oblique oriuntur, similiter noctu rectum obliquumque ortum habent. *Sed te ne tantum*] Vt reficiat animos, quos longa tenuit disputatione de motu ortuque syderum, fabellas interserit, opportune tamen. *Cum pellice Nonacrina*] Id est, Arcadica: & Calisto intelligit, quæ a Ioue strupata fuit. Seneca in Hercule furente, de Calistone & cæteris inquit, *Pellices cœlum tenent. Ingens serpens*] Qui cauda capiteque inflexo vtramque Vrsam complectitur. Vide Higynum, *Ceteida*] Calisto, Cetei filiam secundum Aretium, Lycaonis autem, vt ait Hesiodus. *In Vrsam*] Nempe eam quæ a magno sortita est nomen. Lege principium secundi Astronomicon apud Higynum. Hæc nunquam occidua est. Narratur fabula ab eodem Higyno. Ratio autem est, quia polus Arcticus adeo supra nos est, vt & si rotatum habeat, tamen ob hoc nunquam a visu nostro discedit. Lege Firmicum in apologia Matheseos.

Tunc ego: Nunc postquam fando traducimus horas,
Dic age, dic quisnam qui tardo incedere plaustro
Cernitur, & prolem obseruat Psophitida custos?
Ordiar (illa inquit) pandamque ab origine factum,
Aduerte. Vt quondam retulit mihi corniger Euan,
Icarus in terris quo non fuit æquior alter,
Vt primum vites, & Bacchi repperit vsum,
Actæos petiit fines, sparsitque per agros
Thesidum vini quos secum vexerat vtres.
Nec mora, pastores grandes spumantis Iacchi

Tardo plaustro] Quod in modũ bubulci sequitur, vt diximˀ. vnde Boötes. Plaustrũ autẽ sunt Septẽtriones. Tardus autẽ est syderis motus. vnde piger a poetis appellatur, & inde tardus epithethõ bubulci propriũ est. Maro, *tardi venere bubulci*. Nam legẽdũ sic est, nõ, vt Seruius & alij, subulci, vt declarat Parrhasius commentario in Raptum Claud. 2. *Psophitida*] Erigonen, quæ ad aspectum Bootis constituta est, a Psophite. *Corniger Euan*] Baccho

Mulctras

Mulctras hausere,& dono incaluere recenti,
Vsqueadeo vt furerent,& triste bibisse venenum
Credentes, morti dedunt qui iuuerat autor.
Sed nata Erigone,postquam patris impia sensit
Funera, per montes circumque miserrima pagos
Perrexit lachrymans,& caeco excita furore
Abrupit laqueo vitam,& se substulit aura.
Icaridos Bacchus, patrisque misertus, vtrumque
Transtulit in caelum,& Graio de nomine dictus
Arctophylax pater est,idem tamen esse Bootes
Dicitur: illa suum commutans virgine nomen
Sub pedibus iacet,& calido dextram ingerit orbi.

cho cornua adpinguntur, propter ferocitatem, quae ebrios sequitur. Ouidius, *Accedant capiti cornua, Bacchus eris.* Euan Bacchi cognomen. Vnde Euantes Maroni, interiectio est laudatiua. Lucretius in quinto, *Euius Euan.* Euius autem dictus a patre Ioue, quum illi in Giganteo praelio affuisset,& Rhaetaeum gigantem interfecisset, ex quo facto Iupiter ita eum laudauit, *Eue*,id est,bone fili. Authores Acron, & Porphyrio. *Icarus in terris*]Recitat Icari fabulam Deorum miseratione in Bootem conuersi. Lege Higynum. *Actaeos*] Atticos. *Thesidum*] Quibus Theseus praeerat. *Mulctras*]A mulgeo,quod est lac traho,fiunt mulctra & mulctrale eodem significatu. Alij dicunt mulctram tempus esse,quo mulgentur animalia: & mulctrale vas in quod mulgentur. *Morti dedunt*] Subaudi,eum scilicet Icarum. *Qui iuuerat autor*]Qui a Libero patre traditam colendi vini,in hominum vsum rationem,monstraret. *Icaridos*]Erigones. *Arctophylax*]Figuram huius stellae, quae & Arcturi nomen habet,vide apud Higynum libro secundo. *Illa*]Erigone. *Sub pedibus iacet*]Scilicet Bootis. *Et dextram ingerit*]Id est, extendit. *Calido orbi*]Versus calidam zonam. ita enim figuratur. Vide Higynum.

Aspice vt Andromades effulget vertice sydus,
Et serpentifero Polydectius aegyde Perseus,
Quique ab Eleusina cereales vrbe quadrigas
Flexit,& alipedum iuga mirabatur equorum
Graecia: sed longum est Vulcani dicere amores.
Vt micat Engonasis,& Phorbas Isocleus
Serpentem manibus premit & vincitur eodem.
Et Cycnus Ledae, & septem lyra ab Arcade neruis
Pacta Deo,qua summa Orpheus Pangaea peragrans
Traxit saxa ferasque,& vulsit montibus ornos,
Placauitque vmbras Orci, fatoque redemit
Eurydicen,nato o mater crudelior illis
Calliopea tuo,qua dum Proserpina Adonim
Concedis,nuribus Thressis Cytherea furorem
Iniicit, atque iisdem cantor discerpitur Orpheus
Ornaturque sacra fulgens testudine caelum.

Aspice vt Andromades sydus] Apud eundem figuram eius visito. Haec Mineruae beneficio polo indita est, Clara Eurypidaeo cantu. *Polydectius*]Ab alumno Polydecte Seriphi Rege. *Serpentifero agide*] Alludit ad fabulam Gorgonis a Perseo interemptae, cuius dudum meminimus. Colitur illic Perseus & Athenis. *Quique ab Eleusina*] Erichthonium dicit, qui ex Vulcani semine & terra natus est. Nota fabula apud Ouidium. *Quadrigas flexit*]Maronis in Georg. illud notissimum est, *Primus Erichthonius currus*,& caetera. Tradunt anguineos pedes habuisse. Veritas autem est, Erichthonium in curru ferri solitum, vt crurum pedumque deformationem celaret. *Sed longum est Vulcani dicere amores*]Id est,recitare amorem ac desiderium Vulcani in Mineruam. *Engonasis*]Hunc alij Herculem dicunt, supra Draconem collocatum, alij Cetea, alij Thamyrim. Adi Higynum. Est autem per admirationem legendum, vt illud Maronis, *Vt perij,vt me malus abstulit error.* *Phorbas Isocleus*]Id est, Ophiochus,qui a nostris scriptoribus,vt ait Higynus,anguitenens dictus est,supra Scorpionem constitutus. Eodem autore dicitur Phorbas Triopae filius,ex Isocla Mirmydonis filia: vnde Isocleum dicit. *Serpentem manibus premit*] Sic figuratur etiam. Vide Higynum. *Cycnus Ledae*]Notior est fabula, quam vt hic pluribus repeti debeat, quam & Higynus scribit. *Lyra*] Et huius fabulam idem narrat. *Arcade Deo*] Mercurio, caussam ante dixi. *Septem neruis pacta*]Iuxta illud Maronis, *Septem compacta cicutis.* Horatius Mercurium curuae lyrae parentem appellat: de cuius chordulis inuentis Plinius in capite de inuentione rerum, libro septimo. *Qua summa Orpheus*]Cui a Mercurio data est,alij ab Apolline ei datam scribunt. *Crudelior illis*] Scilicet vmbris & fato Erebi. Fabula est,Venerem cum Proserpina de Adoni puero contendisse ante Iouem. Calliopea Orphei mater iudex in hac caussa sententiam dedit. Adoni vtramque dimidia anni parte frui debere. Irata propterea Venus, quia totum Adonim sibi concedi volebat, Thressis mulieribus furorem iniecit: accensaeque amore Orpheum frustatim discerpserunt. Alij autem, quia praeposterae libidinis repertor fuit, discerptum putant. Ni fallor, diximus Orpheum Poetam, authore Aristotele, nunquam fuisse,& hoc Orphicum carmen Pythagorici ferunt cuiusdam fuisse cerdonis, vt refert Cicero libro diuinae naturae primo. Per exclamationem igitur patheticam inquit: *O mater Calliopea, qua Orpheo crudelior fuisti, quam vmbra Orci:* quippe quae propter iudicium tuum de Adoni, caussam dedisti vt discerperetur Orpheus. *Sacra testudine*] Id est, Cythara. Alludit ad inuentum Cytharae, de quo ante retuli.

Nunc Hyadas specta nymphas, Dodonidas olim
Pasithoen, Ambrosiam, Eudoram, pulchamque Coronin

Nunc Hyadas specta nymphas, Dodonidas] Secundum Pherecidem, quas ipse Dodonidas appellauit Libe-

Plexauræque, Polissoque, auricomamque Thyenen,
Quæ quoniam altrices Bacchi dicuntur, easdem
Iuppiter omnipotens nostro coniunxit olympo.
Has prope Pleiones natæ, quas esse secutum
Bissenos referunt sæuum annos Oriona,
Vergilias dixere alij, quarum incipit ortu
AEstas, atque hyemem occasus frigusque reducit.

ri patris nutrices, a Dodona Epiri ciuitate. De his Ouidius libro Fastorum quinto, ***Ora micant tauri septem radiantia flammis, Nauita quas Hyadas Græcus ab hymbre vocat. Pars Bacchum nutrisse putat, pars credidit esse Tethyos has neptes Oceaniq; senis.*** Quare autem Hyades vocātur, docet Gellius cap. nono libri tertij decimi. Earum nomina refert Higynus, quæ in priori editione aliquantulum variata sunt. Ego versus a Poeta recognitos, vt in bono exemplari legi, substitui. ***Pleiones***] Oceani filiæ ex Atlante. vnde & Pleiades, vt diximus. Sunt tamen & aliæ nominis caussæ, quas Picus refert secundo in Hymnis commentario. ***Sæuum Oriona***] Dixit propter syderis naturam, quæ inter horrida numeratur. authores citauimus libro sexto. ***Alij***] scilicet, Latini. ***Vergilias***] Quod earum ortu ver finem faciat, vt ait Festus. Et de Pleiadibus loquens Ouidius libro Fastorum quinto, ***Tunc mihi non dubiis authoribus incipit æstas, Et tepidi finem tempora veris habent.*** Alij tamen a verni temporis significatione Vergiliis nomen inditum existimant, quod primæ nauigationis tempus ostendant. Propertius, ***Sit iners tardis nauita Vergiliis.*** ***Quarum ortu***] Fit autem, vt tradit Plinius, Sole Tauri partem xxv obtinente, sex diebus ante Maias Idus: quo tempore Columella quoque omnes inquit Vergilias apparere.

Hyemem occasus] Eodem autore paulo ante Idus Nouemb. hyemem incoat occasus Vergiliarum.

At plaga quæ albescit longo inter sydera tractu
Maxima, & obliquum incedens, via Lactea cæli est.
Rhea etenim, vt memorant, postquā impius ore vorabat
Saturnus prolem, magnum paritura Tonantem
Commendat terræ: quæ lata excepit alendum
In Creta, & noctis secum nigrantibus vmbris
Pertulit ad Lycton, dieque recessibus imis
Abscondit terræ, atque alto occultauit in antro.
Rhea autem lapidem, quem fascia cinxerat, ipsi
Saturno exhibuit: cui cum premere vbera matrem
Iussisset, facta est fuso via candida lacte.
Possem multa tibi veterum monumenta referre
Astrorum, quæ prona vides, quæque ardua surgunt
Per gelidi conuexa poli, vel quæ rapit infra
Oceanus, Phœboque iterum pallente remittit.

At plaga quæ] Astronomi Lacteum vocant circulum æquinoctialem contrarium. caussam Higynus monstrat libro primo. Deformat autem eum ad finem secundi. In hunc locum Scipio Ciceronianus ait, proficisci animas eorum, qui beate vixissent. Adi Macrobium. ***Inter sydera***] Quorum est refertissimus, & ideo etiam præter cæteros circulos tam insigni, tamque denso est splendore, vt lactis præ se ferat speciem, a qua nostri eum Lac cœli, Græci autem Galaxiam dixerūt. Vt autem veterum philosophi parum scite de eo ipso circulo diffinierint, Aristoteles ostendit libro Meteororum primo, & recenset Viues in vigilia. Poeta suo more fabulam interserit, sumptam ex Hesiodia Theogonia. Scribit is, Cum Rhea paritura esset Iouem, consuluit parentes cœlum & terram, quid agendum esset, cum Saturnus omnes filios deuoraret: quia in fatis esse audierat, filium ex eo nasciturum, qui e regno eum pelleret. Iouem ergo cum peperisset, clam ad Lycton oppidum Cretæ, vbi pinguis sit populus, misit. Hunc terra capiens, occultauit in alto antro syluosi montis caprini. Rhea interim lapidem cinxit, Regique deorum dedit: qui partum esse arbitratus, in suum ventrem posuit, id est, deuorauit. Alicubi legi, si recte memini, lapidem hunc Abadir vocatum fuisse. ***Vorabat***] Sic habet emaculatum exemplar: quamquam non video, quid obstet, ne legas, ***voraret.*** ***Dieque terræ***] Interpretatus est verbum Hesiodi, qui ait: ***Diuinæ sub recessibus terræ.*** Vel expone ***diæ***, id est, ***generosæ***, vt Seruius interpretatur. Prima magis placet.

Nunc autem medio postquam nox humida cursu
Labitur, & splendet Phœbe, tibi discere fas sit
Quicquid terrarum ex alto spectamus olympo,
Scilicet Europam, Libyenque, Asiamque potentem,
Tu modo da faciles dictis præsentibus aures.

Tunc ego: Cunctarum superans decus vna Dearum,
Pollicitis insiste tuis, & pande iacentes
Mi terras, memoraque vrbes, partitaque regna.
Dicebam, cum Diua inquit sic talia contra:

Principio tellus, aer, atque æquora Ponti,
Quemque prope aspicimus calidis regionibus æther
Congeries rerum fuit, informataque moles.
Nullus erat mundus, confusa elementa vicissim,
Horren-

Nunc autem medio] Facta longa de rebus cœlestibus mentione, iam ad terrarum descriptionem descendit. ***Europam, Libyenque, Asiamque***] Sentiunt plærique, omnes tres has partes terræ nomen accepisse a fœmellis. Herodotus tamen author est, a nemine mortalium compertum esse, vnde huic terræ, quam Europam vocamus, id nominis accesserit: de cuius laudibus scribit Strabo perquam pulchre, vt ait Vadianus.

Principio tellus] Sumptus locus ex principio Transmut. Ouidianarum, notior quam vt hoc loco adscribi debeat. ***Quem prope aspicimus***] Quonam

Horrendum dixere Chaos, discordia siccis
Flumina pugnabant terris, cumq; aere tellus,
Ignis aqua: tunc alta Deus super æquora vectus,
Extulit os sacrum, & tantos componere motus
Instituit, sedesque dedit, partitaque fixit
Imperia, atque vna stabili compage reuinxit,
Formauitq; nouum concordi fœdere mundum.
Nam primum fit terra Chao, noctesque silentes,
Tartaraque, vmbrarumq; domus: gratusque subinde
Creuit Amor qui membra ligat Diuumq; hominumq;
Consiliumq; adimit, & pectora concitat æstu.
AEthera nox peperit, cælum terra, altaq; Ponti
Flumina, & oceanum terras qui fluctibus ambit,
Inde hominum, Diuumq; genus, variæq; animantes
Creuere, & vestros habitarunt Dii quoq; montes,
Sed terra in primis, atq; arua iacentia, quæ vos
Incolitis, medio pendentibus aere syluis
Circumfusa manent, & inertia pondera molis
Haud possunt illo contra nitente moueri.

niam æther circulo lunari proximus est. *Flumina pugnabant terris*] Id est, humiditas cum siccitate. Vnde aridam aliqui simpliciter pro terra posuerunt. Quo autem distent, docet diuus Ambrosius cap. quarto Tertij Hexameron. *Tunc alta Deus super æquora vectus*] In Mose legimus, *Et spiritus Domini ferebatur super aquas.* Vnde Ausonius in oratione matutina, *Qui super æquoreas volitabat spiritus vndas.* Lege concionem Secundam Hexameron apud Basilium Magnum, ac cap. octauum Primi Hexameron Ambros. Plato intelligebat aerem, qui & spiritus dicitur: & Picum in Heptalo, quo nemo rerum creationem acutius tractauit, ita tamen ne desideres facilitatem. Augustinus rerum creationem vt sciret a Deo petiit. *Nam primum fit terra Chao*] Sequitur Hesiodum de creatione rerum, secundum quē primum Chaos factum est. Inde terra immortalium pauimentum, tartaraque in occulto terræ secessu. Postea amor creatus est domitor Deorum atque hominum, qui membra ligat, mentemque ex pectoribus haurit. Ex Chao autem Erebus noxque nigra facti sunt: ex nocte æther & dies, quos mixta Erebo peperit. Terra autem æqualem sibi genuit, cœlum astriferum, deorum sacrorum sedē perpetuam, Pontumque, nullius mixta consuetudini. Postea vero cum cœlo cubans, Oceanū peperit vorticosum. Tu fabulis omissis, pete quos iam citaui autores, &, si carmine delectaris, Hymnum primum Pici Iunioris concine. *Creuit Amor*] Secundum Lucianum in dialogo de Amore, dicentem, Perperam ais, te puerum esse: quippe qui multo antiquior es Iapeto. Plato item tradit antiquissimam fuisse Amoris creationem. Nam ex Chao, id est, prima materia, seu prima natura rerum natum affirmat: propter commixtionem elementorum, cōmerciumque rerum inter se contrariarum, quæ nullo modo colligari conuertique inuicem potuissent, nisi natura prius Amorem genuisset, vnde illa colligatio fieret mutua elementorum: quam concordiam discordem nostri dicunt, ac quandā ex contrariis temperantiam. Græci sympathiam, & antipathiam dicunt. Cicero de natura Deorū tradit Erebi & Noctis filium. Exponit autem Amorē Hesiodium Zeno ætherem, teste Parrhasio: quod vterque igneus est. *Et pectora concitat æstu*] Maro, *Omne adeo genus in terris hominumque ferarumque, Et genus æquoreum, pecudes, pictaque volucres In furias ignemque ruunt, Amor omnibus idem.* *Habitarunt Dij quoque montes*] Innuit quod idem scribit Hesiodus, Genuit, inquit, montes longos, gratiosos Deorum recessus, Nympharum, quæ habitant per concauos montes. *Illo contra nitente moueri*] Sumpsit hunc totum, vt arbitror, locum ex cap. quinto Primi Natural. hist. Plinianæ, quem candidius tractat & facilius etiam Macrob. cap. vlt. primi in Somnium Scipionis commentarij.

Hoc igitur quodcunque vides, discriminat ætas
Priscorum in partes, dubiaque ab origine Nilus
Eoas tepidis terras seiungit ab Aphris,
Hunc memorant non nosse datum, qua fontis origo
Præcipitet, Meroenque suo circumfluat aluo.
Verum hic AEthiopum, qua gens mare torrida Phœbo
Accolit Hesperium, & Mauro sulcantur arena,
Fœcundum attollit caput, ac de montibus altis
Vt spectas, ruit, & putres pinguescere campos
Certum est, AEgyptum cum fœtifer obtegit vnda
Amnis, & excursu regionem oblimat inertem,
Credas & Zephyros, & syderis incrementum
Phœbei, vim ferre vado, Cancrumque potentem
Sole superiecto Nilo dissoluere venas.
Siue quod Atesiæ contra luctantibus vndis
Per campos tumida impellunt septena vagari
Ostia: sed veri causas cognosce latentes.

Hoc igitur quodcunq; vides] Enarratis rerū principiis, describit orbem terrarum trifariam diuisum, vt scribunt fere omnes, Plinius in principio Tertij, Strabo, Mela, Solinus, Capella, Orosius, Augustinus cap. decimo septimo Sextidecimi ciuitatis Dei. Salustius aurē in Iugurthino asserit, quorundam opinionem fuisse, terram in duas partes diuisam. *Nilus*] Qui & Melon dictus est a Latinis, vt ait Seruius. Sed & alia plurima fuisse ei nomina apud veteres, refert Diodorus Siculus. *Hunc memorant non nosse datum*] Poetæ fere omnes, teste Camerte, scribunt Nili originē penitus ignotari. Lucanus in 10. *Arcanū natura caput non prodidit vlli,* & quę sequuntur: & Tibul. *Nile pater, qua non possum te dicere caussa? Aut quibus in terris occuluisse caput.* Autor est Seneca, si comprehendi posset, vnde crescere incipiat Nilus, caussæ quoq; incrementi inuenirentur.

Meroen] Præclara hæc insula, & earum quas Nilus ambit prope maxima, nomen habet a Meroe Cambysis sorore, vel, vt Diodorus ait, matre ibi mortua, cum ad Æthiopas ingressus esset. authore Strabone. *Et Mauro sulcantur arena*] Mauritaniam designat inferiorem. Duas enim faciunt Geographi Mauritianas: quarum situm tradit Ptolemæus cap. primo & secundo lib. quarti. Nomen inditum ab incolarum nigredine: Græci enim Mauron nigrum dicunt. *Fœcundum caput*] Ad inundationem respexit, vel fœtiferum Nili potum. De Nili fœcunditate multa scribunt Herodotus, Diodorus, Plinius, Mela, Solinus, & Lucanus in fine operis. Sed & superius nonnihil ea de re relatum est.

Regionem inertem] Bene inertem, quia nihil gigneret, nisi Nili inundatio esset. *Credas & Zephyros*] Caussas incrementi Niliaci varie traditas refert Plutarchus cap. Quarto de Placitis Philosophorum Eandem tractant materiam Herodotus in Secundo, Strabo libro vltimo, Seneca Quarto Naturalium Quæstion. Diodorus Siculus, Mela primo, Solinus cap. Quadragesimo quinto, Marcellinus vicesimo Secundo. Lucanus in vltimo: cuius sententiæ astipulatur diuus Ambrosius cap. decimo quarto de Noe & Arca. Lucretius item lib. Sexto varias caussas refert. *Syderis incrementum Phœbei*] Hoc tradunt Herodotus, Diodorus, Plinius & Seneca. *Siue quod Etesiæ*] Hæc fuit Thaletis physici sententia: cuius ratio ab Aristotele & Seneca reuellitur. De Æthesiis Aristoteles a principio lib. Tertij Meteotorum. *Septena ostia*] De iis lege Diodorum libro primo, Ammianum lib. Vicesimo secundo, & Ptolemæum capite quinto quarti. Pictutam vide eorum tabula tertia Aphricæ, apud eundem Plinium capit. Decimo quinti, & Camertem in Enarrationibus Soliniani Polyhistoris.

Vndarum Oceanus pater est, subterq; silentes
Viscera terrarum fluuiosq; vndasq; ministrat.
Et quantum in nubes altas densatur aquarum,
Fluminaque accipiunt, tantum quo venerat humor
Egeritur, recipitq; ingens sua munera Nereus.
Laxior at quanto est, maiorque cuniculus, vnde
Compressi serpunt fluctus: sic vastior auras
Verberat, atque vdis infertur apertior aruis
Impetus, & fractis tumidus fluit amnis habenis.
Quin etiam Austrinis subter trahit æquor ab oris,
Et cæcas deuoluit aquas, tollensque supinus
Cornua Amasiadas interfluit arduus vrbes
Solstitio, nam tristis hyems qua nascitur horret,
Vnde fit vndanti Nilo vis maior aquarum.
Credere sic fas est: neque enim flagrante negarim
Sole trahi, tepidis cum flumina anhela cauernis
Se condunt, tractasq; cauis ab hiatibus vndas
Suspendi, fieriq; palam incrementa per agros.

Vndarum Oceanus] Poeta nititur physica quadam ratione probare, incrementum Nili fieri ab Oceano. Scilicet subministratis ei per subterraneos meatus vndis: atque vt plus, minusue aquarum per cuniculos subministratur, ita incrementa Nili, vel maiora, vel minora fieri. quoniam non defuerunt, vt apud Melam legimus, cuius verba mox asscribam, qui dicerent fluuium circa Antichthonas nasci, cæcoque alueo subter maria in nos rursus emergere. Idcirco dicit, *Quin etiam Austrinis subter trahit æquor ab oris, Et cæcas deuoluit aquas, tollensque supinus. Cornua Amasiadas*] Id est, Ægyptias. Ab Amasi rege Ægypti, cuius meminit Lucanus in Nono. Plinius & Mela testantur, regnante hoc in Ægypto, viginti millia vrbiū fuisse. Hic violentius quam cæteri regnauit, vt ait Diodorus. Sepelitur in immensa pyramide, cuius Herodotus meminit & Lucanus, *Non mihi pyramidum tumulis euulsus Amasis, Atque alij Reges Nilo torrente natabunt?* Ferunt ante Amasim in Ægypto fuisse Reges trecentos & triginta. *Nam tristis hyems qua nascitur horret*] Sic Mela, cuius locum Poeta mutuauit. Quod si est alter orbis, suntque oppositi nobis a meridie Antichthones, ne illud quidem a vero nimium abscesserit, in illis terris ortum amnem, vbi subter maria cæco alueo penetrauerit, in nostris rursus emergere, & hac re solstitio accrescere, quod tum hyems fit vnde oritur. Vadianus enarrator Melæ doctiss. verum id esse, etiam si in nostro orbe oritur, pro Anarogara explicat. Vadianō nostro alter non est, qui copiosius, eruditius & consideratius ea, quæ ad Nili naturam quoquo modo accedere possunt.

Neque enim flagrante negarim Sole trahi] Nonnulli, inquit Solinus, affirmant fontem eius qui Phiala vocatur, syderum motibus excitari, extractumque radiis candentibus cœlesti igne suspendi, non tamen sine certa legis disciplina, hoc est, lunis cœptantibus. Idem Plinius tradit capite nono Quinti.

Addo niues, imbresque loci, quos despicis, illis
Exhorrere iugis, qui summo a vertice fusi,
Currentem augescunt Nilum, cum feruida lampas
Hesperios coquit AEthiopas, Maurosq; bilingues.

Addo niues, imbresq; loci] Libuit eruditiss. Vadiani nostri verba asscribere, & quod elegantia sint, & lumen Poetæ versibus inferant. Sol, inquit, ad Cancri tropicum accedens, locum facit imbribus meridianis & affluētiæ aquarum, vt Aristoteli, Nearcho, Agathargini, Gnidio, & Diodoro cum primis videtur: rursum vero ad Cancrum accedens, niues ex altissimis illis, quæ supra Mauritaniam & Numidiam sunt, montibus, soluens, vt flumina illic accrescant, pari ratione efficit, vt Democritus asseruit. Fit itaque, vt illic imbribus exortis, hic solutis niuibus, vndæ per medias solitudines effluant, & vario flexu tandem corriuent, Nilumque confertiant, vt ad tantam inundationem sufficiat. Crescunt vero sensim, pro vt illinc Sole latius abeunte, crebriores imbres fiunt: hoc vero

magis

magis accedente, eo vehementius niues soluuntur. Hoc Sole Geminos tenente, fieri potest: quamquam in Cancro primum Ægypto reddantur aquæ. Fluxus enim longissimus est, & perpetuis ambagibus suspenditur. In Leone ergo est abundantissimus, aquis vtrinque ingruentibus. In Virgine decrescit: quod tum Sol declinationem citius variat, in Æquatorem imminens, & meridianam plagam, quæ intra tropicum Capricorni est, æstu rursum premens, imbriumque materiam exurens. in Libra enim iam residet, vt Plinius scribit. *Maurosque bilingues*] Quoniam duplex est Mauritania, vt duplex Æthiopia.

Nec mirere tamen, si corpora adusta calore
Vsquam illic non esse niues, nec ab imbribus vllis
Pulsari. dant signa plagam: namque aspice magnum
Atlantem, cui nos olim debere fatemur,
Sed male pro meritis Libyes deuectus in oras
Acrisionæus pensauit munera Perseus.
Quippe vbi Gorgoneos affixit in ægide vultus,
Palladio Oceanum linquens, & Dorcadas altas,
Ad Mauros deflexit iter, qua vidit Atlanta
Signantem spacia, & voluentem sydera cœli
Obliqua autorem Sphæræ, tunc inuidus ille
Vertit in hunc montem, mediis qui surgit arenis,
Astriferumq; alto propulsat vertice olympum.
Qui quamquam exurat Maurusia Delius arua,
Et nudos calor Autololas, sub nubibus atris
Piniferum condit caput, horrescitq; videndo.
Nix humeris olli, & glacies dependit ab altis
Cautibus, & largos per concaua saxa fluores
Præcipiti est spectare vado, non ora Atlantis
AEthiopum diuersa plagæ, dat nomina mons hic
Oceano, AEthiopes illic, & vtrinque videmus
Errantes Mauros, qui olim sensere potentis
Fræna Iubæ, dirique manum tremuere Syphacis.

Nec mirere tamen] Respondet tacitę obiectioni. Posset enim quispiam dicere, quo pacto in Æthiopia niues esse possunt, cũ calores illic diuturni sint & vehementes? Ad cõfutandum autẽ vtitur similitudine vicinioris nobis loci, scilicet montis Atlantis Mauritaniæ, vbi quoq; calores esse ingentes, incolarum color ostendit, qui nigra sunt facie: tamen, vt inferius dicit, in ipso monte sunt niues altissimæ, cum alias regio intolerabili calore afficiatur. Et per hanc occasionem mundi regiones recenset ab Atlante monte, Pomponium Melam, qui etiam ab Aphricæ descriptione auspicatur, vt puto, imitatus. *Cui nos olim debere fatemur*] Scilicet, qui cœlũ a casu sustinuit. Nota fabula. Fictum idcirco, quoniam Astrologiæ fuit peritus, deque Sphęra primus inter homines disputauit. Locum item fabulæ præbuit, Herculem cœlum ab Atlante susceptum sustinuisse, quod Hercules ab Atlante Astrologiam didicerit. Annotat Seruius, Atlantem, Telamonem latine dici, sicut Nilum Melonem, vt parum ante diximus. Fabulæ meminit Hesiodus in Theogonia, cuius versus latine citat doctiss. Camers in Solinianis enarrat. vt de Hercule carmina Claudiani. *Acrisionæus*] Perseus. Persei & Gorgonum fabula exposita est. Dicitur autem Acrisionæus ab Acrisio, quem inter ludendum Perseus disco inuitus interfecit. *Qua vidit Atlanta*] Perseum fuisse in Aphrica, atque in vertice Atlantis scribunt Plinius cap. primo Quinti, Solinus in Libyę descriptione, & Ouidius quarto Transmutationum libro. *Mediis qui surgit arenis*] Eleganter montem hunc describit, vt Maro quoque libro primo, & quarto Æneid. Et Solinus ait, Atlas mons e media arenarum consurgit vastitate. *Autololas*] Autololes Aphricæ populi, sola pedum pernicitate memorandi. Sillius in tertio, *Necnon Autololes leuibus gens ignea plantis, Cui sonipes cursu, cui cesserit incitus amnis: Tanta fuga est, certant penna, campumque volatu Cum rapuere, pedum frustra vestigia quæras.* Et Claudianus, *Repetunt deserta fugaces Autololes.* Hinc non inelegans prouerbium, *Autololibus fugacior*, de homine mira pedum pernicitate prædito, vel *cuius* (vt inquit Maro) *pedibus timor addidit alas*, vt Camers adnotauit. *Sub nubibus atris*] Tacite rationem physicam explicat: quia tantæ est celsitudinis, vt frigidam aeris plagam attingat, repercussioque radiorum Solarium, vnde calor gignitur in ea aeris parte, non nimium possit. *Præcipiti vado*] Id est, fluuio. *Non ora Atlantis*] Innuit Æthiopum plagam non esse dissimilem Mauritaniæ, propter calores. Præterea vt Æthiopes nomen dant Oceano, qui Æthiopicus appellatur: ita Atlas facit, vt suo nomine mare quoque Atlanticum appelletur. Sumpsit hæc, vt sequentia omnia de Atlante ex Plinio & Solino. *Vtrinque videmus errantes Mauros*] Alia ratio, quod vtrobique Mauritania est. Nam aliqui dicunt Nilum oriri in iugis inferioris Mauritaniæ, qui ibi Nigris appelletur. *Fræna Iubæ*] Hic vtriusque Mauritaniæ regno potitus est, ait Solinus. Plinius idem scribit, adiiciens, studiorum claritate memorabiliorem, quam regno. *Syphacis*] Syphax Numidiæ rex, cuius historiam copiose scribunt Liuius, Frontinus, Salustius, Florus, Sillius decimo septimo. Is quoniam ictum cum Romanis fœdus fregerit, & Carthaginensibus adhæsetit, victus tandem, & captus a P. Scipione, vita functus, in triumpho ductus est. Sillius libro vltimo, Ante Syphax feretro residens, captiua premebat Lumina, & auratæ seruabant colla cathenæ.

Hunc igitur summo qui vertice nubila pulsat,
Quis credat non ferre polos, & lambere Lunam?
Nocte strepunt nemora, & crebris micat ignib. vmbra,

Hunc igitur] Hinc auspicatur locorum descriptionem. *Lambere Lunam*] Solinus. In viciniam lunaris circuli, vltra nubes caput condit.

Cymbalaq; audiri fama est, Faunosq; bicornes
Exultare sono, lasciuaque tympana truncis
Pulsari, & Satyros cantu producere noctem.
Sed cum clara dies humentem reppulit vmbram,
Cuncta silent, nullusque locis auditur in illis
Mortalis, solum horror inest & maxima montis
Relligio, syluisque Deos errare sub altis
Plebeios fama est. nam postquam stellifer Atlas
Sustinuitq; Iouem, atque humeris fulciuit olympum,
Numina quæ occuluit, scabrisq; recondidit antris
Seruat adhuc, secumq; tenet, neue vllus oberrans
Montibus inspiciat Diuos, in luce silendi
Mos illis, sed nocte sonant, arcentq; profanos.
Hinc nomen populis, & adhuc memorantur Atlantes
Ambagum immunes somni, gens impia Phœbo.
Quippe vt ab Oceano rutilum crinitus Apollo
Exerit os, rursusque diem componit olympo,
Hunc sequitur diris, & numinis arguit ignes.
Aspice qua Hesperidum syluæ tolluntur, & olim
Auricomum nemus, & non veri poma draconis.
Namq; ibi transfundens sinuosa volumina Tethys
Huic similis tractu est, tortisque exæstuat vndis,
Vnde locum vulgo nacta est sibi fabula mendax.
Respice & infranes Numidas, fractiq; Iugurthæ
Imperium, Syphacisq; vrbes, & regna Micipsæ,
Getulumque genus, Massæsylosque furentes,
Quiq; fluit tumidus ripis titubantibus Ancon.
Nonne vides quantum turres extollat in auras
Tabraca? Romuleique olim memoranda Catonis
Vrbs nece, quam parua est? Ræthaaque æmula Romæ
Carthago vt iacet? & vix noscitur vrbis imago.
At quæ non longo sunt condita mœnia tractu
Thasson, & vndates Syrti pulsante Theenas
Appellant: vbi torta vadis, conuulsaque vento
AEquora dant sonitum, refluitque, fluitque repente
Instabilis natura freti, nunc aurea lambit
Sydera, & exurgens præteruolat aera fluctus.
Nunc hæret, pressoque illidit gurgite puppes
In breuia, & scopulos, subterque latentia saxa.

Nocte strepunt nemora] Hæc Poeta, vt iam diximus, a Plinio mutuauit. lege eius caput primum quinti libri. Similia scribunt Strabo libro Geographiæ decimo septimo & Herodot. quarto. *Ambagum immunes somni*] Et hæc tradit ipse Plinius cap. octauo quinti libri, & prope eadem scribunt Mela libro primo, Solinus vbi intimas Libyæ gentes memorat. Herodotus libro quarto, Capella Sexto, & Arianus. Diodorus autem quæ de Atlantibus refert, multo ab iis aliena sunt. Lege eum libro quarto. *Hunc sequitur diris*] Dum ipsis est circa verticem: nam tunc ob moram intolerando æstu afficit. Vnde, vt ait Solinus, diris Solis exortus excipiunt, diris Occasus prosequuntur, vstique torrentis plagæ sydere oderunt Deum lucis.

Et non veri Draconis] Declarat fabulæ veritatem, vt refertur a Plinio & Solino. Nam Palephatus aliter in libro, quem de falsis historiis inscripsit, vt libro primo retuli. Fabulam scribunt Diodorus in Quarto, Lactantius interpres secundo commentario, Seruius in quarto Æneid, super illud, *Hesperidum templi custos.* *Sinuosa volumina Tethys*] Solinus de hortis Hesperidum, & peruigili Dracone, Ne famę licentia, inquit, vulneretur fides, & ratio hæc est. Flexuoso meatu æstuarium e mari fertur, adeo sinuosis lateribus tortuosum, vt visentibus procul lapsus anguineos fracta vertigine mentiatur. Ita quod hortos appellauere circundat. Vnde pomorum custodem interpretantes, struxerunt iter ad mendacium fabulandi. *Infranes Numidas*] Strabo autor est libro Geographiæ vltimo, Numidas ante regem Masinissam a communibus hominum moribus exulasse. Vel dixit *infranes*, respiciens ad Carthaginem Romæ æmulam. Sunt & aliæ gentes Nomades appellatæ, ob consimilem nominis caussam, quam tradit Plinius. *Fracti Iugurthæ*] In hoc fuit, inquit Florus, quod post Hannibalem timeretur. Quippe rex callidissimus, populum Romanum armis inclytum, & inuictum opibus aggressus est: & citra spem omnium, fortuna cessit, vt Rex fraude præcipuus, fraude caperetur. De bello contra Iugurtham gesto, habes Salustium: meminit Plutarchus in vitis Marij & Sillæ, item Frontinus, Eutropius, Orosius, Eusebius. *Syphacis*] Cuius iam memini, sed minutius fortasse quam adnotari debeat, mediam huius vocis syllabam esse ancipitem. Nam superius exemplo Iuuenalis extendit, hic breuem protulit, vt Claudianus, *Compulimus durum Syphacem.* *Micipsa*] Filius hic fuit regis Massiliorum Masinissæ, qui octuagesimo sexto anno filium procreauit. autores sunt Plinius, Val. Maximus, Solinus. *Getulumque genus*] Sub Atlante meridiem versus Getuli sunt, gens maxima Athenodoro Gartheæ. Sub Augusto a L. Cosso, qui Getulicus est cognominatus domiti, scribit Florus. *Massæsylos*] Hanc gentem extinctam esse Plinius autor est. Furentes dicit, propter crebra bella, in quæ fuit prona, quibus & tandem attenuata & protrita est. *Ancon*] Inter Icosium & Vtisiam Numidiæ vrbes Ancus & Nabar effluunt, inquit Mela. *Tabraca*] Minoris Aphricæ oppidum eodem autore Mela. Sillio Sabatra, aliis Tabatra: quod minime mirum est. Barbara enim vocabula, vt admonent Hermo & Vadianus, nō semper eodem sono vtraque lingua efferri consueuerunt. *Memoranda vrbs nece Catonis*] Vtica, quæ, vt Strabo ait, facile prima hoc littore habita est secundum Carthaginem. Nam diruta ea, metropolis fuit receptaculum Romanorum ad res in Libya gerendas, fato Catonis insignis, vt inquit Solinus, de

de cuius interitu lege Gellium cap. decimo octauo decimi quinti, Lactantiũ eod. cap. de falsa sapientia, Augustinum lib. primo Ciuit. Dei. Valer. Maximum in Tertio, Ciceronem primo Officiorum & Tuscul. quæstionum. Laudes huius Catonis scribunt præter supradictos, Liuius, Plinius, Plutar. Hircius, Seneca, Lucanus, Horatius, cæteri. *Rhataeq. Roma*] Id est, Troianæ, a monte qui in Troia est, vt diximus. *Carthago*] Huius situm, magnitudinem ac potentiam scribit Strabo libro vlt. Quando item, & a quibus, & quo astu condita est, docet Iustinus lib. xviij. Idque canunt Maro, & Sillius vterque libro primo. *Et vix noscitur vrbis imago*] Sic legendum ex emendato exemplari, pro eo, & vix vrbis continet vmbram, vt æditio vulgata habet. Fuit autem pluries a diuersis restituta, sed non ad pristinum splendorem. Strabo diuo Cæsari instaurationem eius asscribit, alij aliis. *Thasson*] Retuli libro tertio huius situm insulæ, vino suo quod Thasium dictum est, celebris Plinio. *Theenas*] Sic Ptolemæo, non Theanæ. Syrti ἀπὸ τοῦ σύρειν, id est, a trahendo: quoniam fluctus ita trahit aquas, vt in littore sicca arena relinquatur aliquando. Sunt autem duæ Syrtes, maior, & minor, de quibus Lucanus in nono, Sillius in fine Tertij, Salustius in Iugurthino, Mela libro primo, Solinus in cõmemoratione Aphricæ, Plinius libro quinto, Strabo libro vltimo. *Conuulsaq. vento æquora*] Idem scribit Salustius. Plinius tamen, quo cum Mela & Polybius conueniunt, æstum Syrtium cœlo magis quam tempestatibus tribuit. Solinus Syrtes inaccessas vadosum & reciprocum mare efficere ait. Reliqua apud autores iam citatos. Libuit adscribere, quod a Camerte obseruatum est. Ex Syrtium natura, & nauigandi illac difficultate prouerbiali figura a Lucano dictum, *Syrtes audax sperat sibi cedere virtus*, in rem arduam & factu difficillimam dici cõsueuit. Rursus cum ingens periculum euaserimus, consimili figura dicimus, *Traiecta syrtes*. Vtitur hac Propertius libro tertio. *Instabilis natura freti*] Syrtis intelligit. *Pressoque illidit gurgite puppes*] Polybius lib. primi punici belli secundo, C. Seruilium, & Gn. Sempronium iuxta Memningen Lotophagorum insulam classe in vado hæsisse scribit, magno periculo: propterea, quod eam maris fluxus in arido destituisset: mox vero ab vnda redeunte sublatam, eosque hoc modo periculum euasisse.

Sed quæ lata palus procul est a littore Syrtis,
Edidit armatam iam primum Pallada terris,
Vnde suum cognomen habet Tritonis ab vnda.
Quare vt natalis lux sit celerrima sacri
Virginei, trepidant cœtus, ludicraq. magnæ
Indigenæ (vt fama est) celebrantes festa Mineruæ,
Et plaudunt turbæ, & campo salit innuba pubes.
Hinc OEa, Cinyphs vagus, deinde altera Leptis,
Lotophagumq. genus, Cyrenarumque coloni
Fratribus & nunquam delebilis ara Philenis.

Sed quæ lata palus procul est] Alij aliis in locis paludem hanc statuerunt, vt Plinius obseruauit. *Edidit armatam Pallada*] Sillius libro tertio, *Hinc qui stagna colunt Tritonidos alta paludis. Qua virgo (vt fama est) bellatrix inclyta lympha, Inuento primam Libyen perfudit oliuo.* Et abunde inter cætera superius dictum est, quod ad illam primum apparuisse Palladem vetustas credidit. Quanquã sint aliæ nominis caussæ, itidem a nobis relatæ. *Quare vt natalis lux*] Idem scribit Mela libro primo. *Hinc OEa, Cinyphs vagus, deinde altera Leptis.* Solinus inquit, Achæi Tripolim lingua sua signant de trium vrbium numero, OEæ, Taphræ, Leptis magnæ, secundum lectionem Vadiani. Camers enim Hermolai censuram secutus, reposuit Taphrę, Abrotani, Leptis magnæ. Non it tamen infitias, esse in Aphrica vrbem, quæ OEa dicta est, per œ dipthongum: quoniam per æ, Colchica vrbs est, ex qua Circen Ææam cognominant, vt diximus alibi. Poeta autem Melæ verba protulit. nam is ait, Vltra est OEa oppidum, & Cinyphs fluuius per vberrima arua decidens: tum Leptis altera. Duo namque sunt eiusdem appellationis oppida in Africa. vtraque ad Syrtes posita, de quibus Melam lege, & illic Vadianum. *Lotophagumque genus*] De horum situ inter authores non conuenit. Lege eundem Vadianum. Nomen populo dedit Lotos arbor suauissimi fructus: de qua plura Plinius, Theophrastus, & Dioscorides: & græco prouerbio locum. Latine, *Lotum comedisti.* *Cyrenarumque Coloni*] Diximus Cyreniacam regionem vocatam Pentapolim, a numero ciuitatum, quæ in ea continentur, supra nominatarum. Percelebris famæ olim fuit regio: quod viros rebus magnis idoneos aluerit. Omnium autem Cyrene clarissima, quæ nomen etiam circumiacenti regioni dedit. Reliqua copiose tradunt clarissimi illi duo enarratores, alter Melæ, alter Solini. *Ara Philenis*] Phileni fratres a Carthaginensibus missi contra Cyrenaicos, viui sepulti sunt, & se vitamque suam reipublicæ condonauerunt. Vnde eo in loco fratribus a Carthaginensibus consecratæ, & priuati honores domi instituti. Historiæ meminit Valerius & Salustius in Iugurt.

Nec procul, o nutrix, magni delubra Tonantis
Aspice, quæ steterant olim, qua paupere templo
Corniger a nudis colitur Nasamonibus Ammon.
Hasbytæ vicina tenent, oramque subinde
Contigui Garamantes arant, qui nulla putarunt
Connubia, exortes tedæ, nec fœdera norunt,
Sed passim qua sæua trahit, retrahitque cupido,
Exercent Venerem, communemq. itur in vsum.

Paupere templo] Sequitur Lucanũ, qui ita etiam de Ammone Ioue cecinit in nono. Vnde Politianus Domitiũ Infamis Poetæ notat interpretem, quod templum Ammonis pauperrimum inter magnificentissima orbis terrarum ædificia connumerarit, cap. quinquagesimo secundo primæ Miscellan. Centuriæ.

Hasbytæ] Sic Plinio, & Herodoto,

Verum vt cuncta scias, retro quæ surgit ad auras
Vrbs antiqua potens, & quæ Cornelia castra
Respicit, & Libycum portu procumbit in æquor.
Diua, inquam, quis sceptra tenet? tunc illa vicissim
Sic ait: Infidis rex hic ferus imperat Aphris,
Hæc Thunex olim, dein nomine dicta Thynissa est.
Iamq; erit ille dies, cum transfreta tendet Iberus
Miles, & armata Libycas rate perleget vndas,
Diripietq; vrbes, populisq; immanibus Vzan,
Hispanamque aciem, & gentes mirabitur actas,
Exitio Libyes, & fracto rege Thynissæ
Perget Adyrmachidum, cum rex Vaccæus in oram
Arctaque barbaricis imponet vinda Alitambis.

Dionysio Asbystæ. Hermolaum lege de hoc nomine differentem. *Communem itur in vsum*] Idem scribunt Mela libro primo, Solinus in Æthiopiæ descriptione, Plinius libro quinto, Lactantius Tertio, Aristoteles cap. secundo Secundi Politicorum, diuus Hieronymus aduersus Iouinianum. Sunt & aliæ gentes matrimoniorum expertes, quas tetigit apud Solinum Camers. *Verum vt cuncta scias*] De industria crediderim hoc a Poeta factum, quasi quod Minerua oblita fuerit recēsere de Thynissa oppido, Tunis veteres, de quo Polyb. recentiores Thynissam Tunctum, item Tunicium alij vocant, vt retuli in Scholiis in immanitate Pontani. *Cornelia castra*] Quoniam Cornelius Balbus eam regionem, vt superius tetigi, armis Romanis subegit. *In æquor Libycum*] In sinum Carthaginensem. *Rex ferus*] Intelligit regem Tunisæ, sic nunc appellant, quo cum Hispaniarum Rex Ferdinandus, Caroli Quinti auus Maternus, ingentia gessit bella. Est is hodie, vt aliæ pleræque regiæ in Aphrica ciuitates, Carolo, ceu Hispanorum regi, tributarius. *Thunex*] Sic etiam appellatur ab Appiano Marcellino. *Iamque erit ille dies*] Vaticinio rei euentus respondit. *Vzan Rex Vaccæus*] Id est, Hispanus. Vaccæi enim sunt populi Hispaniæ, quorum Tyde vrbs, cuius Sillius meminit, hodie Tude, vt ait Volaterranus. Vaccæorum fit mentio apud Diod. Siculum lib. sexto.

Dixit, & Ægypti flexit sua lumina terris.
Monstrat & Arsinoen, & centeno cardine Thebas,
Spectantemq; alti cataractam Elephantida Nili
Bubastin, Memphimq; sacram, Argolicamq; Canopum,
Atque Sayn, vigilemque Pharon, iam littus Abydi,
Memnoniasque vrbes, Ptolemæorumque superbum
Imperium, antiqui cantataque mœnia Lagi,
Incertique omnes ostentat Osiridis vrnas,
Isæumque Serapin, & Idaliam Momemphim,
Systraque latrantis miratur Anubidis æra,
Quæque sub imperio tenuit regnator Amasis,
Et Meroen, bifidumque amnem, extremamque Syenem.

Ægypti terris] Huius situm, formam, magnitudinem, incolarumque mores, copiose scribunt Herodotus, Strabo, Diodorus: ex quibus colligimus, non fuisse olim eos Ægypti terminos, qui modo sunt. Hæc plura quā alia omnis regio mirabilia habet: quorum præter eos qui supra meminere, Iustinus, Eusebius, cęteri. Nomen terræ inditum dicunt ab Ægypto Beli filio. Huius fertilitas etiam inter angustos limites respōdet Libyæ & Syriæ, quas vtrinque vicinas habet: in Adagiumque abiit, *Sulcus Ægypti Libyæ arenas non curat*, refert Vadianus.

Arsinoe] Ptolemæorum ædificium, vt Berenice ex fœminis. *Centeno cardine Thebas*] Iuuenalis, *Atque vetus Theba centum iacet obruta portis.* Destructa quondam a Cambyse, ab Osiri condita. Totam fuisse pensilem tradit Plinius. Porro Stephanus docet, nouem vrbes fuisse, quæ Thebæ dictę sunt. Ægypti Theben. Cato est autor hanc vicos habuisse ad tria millia, portas centum, vnde Hecatopylos Homero, cuius versus refert Strabo lib. vlt. *Cataractam Elephantida*] Quoniam apud Elephantidem oppidum cadit Nilus. Sunt autem in Nilo, authore Diodoro cataractæ plures. *Bubastin*] In hac Dianæ templum, quam Bubastin nominant, clarissimum fuit, meminit Herodotus.

Memphimque sacram] Propter Apidis cultum. Hodie Alcayrum dici, & regiam Sultani esse putant. *Argolicam Canopum*] Propter Menelai gubernatorem, illic, vt diximus, sepultum. *Sayn*] A qua Saytani Herodoto. *Vigilemque Pharon*] Quod nocturnis ignibus flagrat in Nautarum salutem. Lege Marcellinum lib. 22. post Plinium & Solinum. *Iam littus Abydi*] Regionem & territorium, vt ita dicam. multa de hac vrbe Strabo, Plinius. *Memnoniasque vrbes*] Quæ Memnonis regis Imperio subiectæ erant, vt Abydos ipsa. autor Solinus. *Ptolemæorumq; superbum Imperium*] Indicat Alexandriam, & quidquid sub Ptolemæorum imperio fuit. De vrbe Alexandria tot ab historicis relata, vt nemo fere sit, qui non eius excellentiam plene norit. Primus Ptolemæus apud Alexandrum maxima fuit autoritate, Lagi filius: mortuo Alexandro, Ægypto, Aphricæ & parti Arabiæ imperauit. Huius filius fuit Ptolemæus Philadelphus Stratonis Philosophi discipulus, qui mirabilem illam bibliothecam cōdidit. Quicunque autem Alexandriæ & Ægypto regnauerunt, Ptolemæi sunt appellati. Durauit eorum regnum vsq; ad Ptolemæum Dionysium, qui vt Dictatori Cęsari gratificaretur, caput Pompeio abscidit, ideoque dicit, *Antiqui cantataq; mœnia Lagi*] Respiciens ad originē Ptolemæorum, qui a Lago deriuantur, cuius meminit Lucanus in Quinto: vbi inuehitur in Ptolemæum ingratum Pompeio, quem iussit interfici, quanquam esset eius beneficio in regno confirmatus. Alexandro magno Ptolemæus Lagi militis gregarij filius successit in regno Ægypti, a quo reliqui Ptolemæi, vt iam dictū est, deducti sunt. Horum texit seriem Strabo lib. geographiæ 17. *Incertiq; omnes ostentat Osiridis vrnas*] Osiris cum a Typhone fratre dilaniatus esset, inuenta eius frusta Io

eius

eius vxor occulte variis in locis sepeliuit, ne scilicet a Typhone iterum eruerentur: & idcirco dixit, *omnes vrnas incerti Osiridis*. Hãc rem diffusius narrat Diodorus Siculus in primo. *Isiacum Serapin*] Ab Iside dictum. De quo multa apud Eusebium de præparatione Euangelica. Lactantius sentit eundem esse Osirim, qui & Serapis, sed mortuo Osiri Serapidis illi appellationẽ tributam. sic & Romulo post mortem Quirino nomen fuisse. Intelligit autẽ templum Serapis, seu Apis. *Momemphin Idaliam*] Ciuitatem Ægypti, in qua ædes erat Veneri sacra. meminit huius vrbis Herodotus in Euterpe. Strabo autẽ dicit, Momemphitæ Venerem colunt, & sacram Vaccam alunt, quemadmodum Memphitæ Apin. *Ærea sistra*] Erant & argentea & aurea, teste Apuleio. *Latrantis Anubidis*] Sic & a Propertio. *Ausa Ioui nostro latrantem opponere Anubin*. Maro Latratorem appellat, vt diximus. Hunc capite canino fingunt Ægyptij, custodem esse Isiri corporis ac Osiridis. Iuuenalis derisorem plangentis populi vocat satyra Sexta, quod in sacris Osiridis lamentabantur in principio, deinde quasi repertum producebant, mœroremq; in gaudiũ vertebant. *Amasis*] De hoc plura Diodorus, & Herodotus, quos vbi legeris, cognosces hunc fœlicissimum fuisse. diximus pauca de eo pro breuitate instituta.

Meroen] Et paulo ante huius mentio facta est Insulæ. *Bifidum amnem*] Id est, Nilum, qui in duas partes apud Meroen diuiditur, altera ex parte Astaboras, altera Astapus dictus est. Vbi rursus coit, ibi nomen hoc capit, autor est Mela. *Extremamq; Syenen*] Intellige quantũ ad Ægypti terminos pertinet. Nam Solinus inquit, ditionis Ægyptiæ esse incipit a Syene, loquens de Nilo: extremam ergo, scilicet vrbium Ægypti.

Mox Arabas, Syriamq; docet, claramq; Sophenen,
Sidonemque, Palæstinamque, & regna Seleuci,
Et septem duplici regionem flumine monstrat.
Hac ait Euphrates, piger hac de vertice Tigris
Labitur Armenio, sed mox cum flumine Medos
Abluit, augescit cursum, veloxq; sub ima
Mergitur, & vasto frangit sua cornua Tauro.
Inde Semiramiam ex alto Babylona recenset.
Chaldæumque genus, Darijque inuia regna.
Inde tuas Carmane plagas, portusque remensa est
Oceano in magno, & Gangem memorauit & Indum.

Mox Arabas] Arabia enim post Pelusiacum ostium Nili incipit, ad mare rubrũ pertinens. Syria autẽ introrsus tenet littora terrasque. Hæc in multas diuiditur regiones. Nam in ea est, inquit Mela, & Mesopotamia, & Damascene, & Adiabene, & Babylonia, & Iudæa, & Sophene. *Sidonem*] Id est, Phœnicem, in qua vrbs Sidon maritimarũ vrbium antequã a Persis caperetur maxima, vt author est Mela. Ab ea Sidonia Dido dicitur, & Sidonias ostentat opes dixit. *Palæstinam*] Quæ Sophenæ, quæ Syriæ pars est, iungitur. Illa a Palæstin olim illic metropoli nomen habet. Vnde Palæstini, qui iidẽ cum his sunt, quos sacra historia Philistim & Philistinos nominat, de quibus in libris Basileon sit mentio. *Et regna Seleuci*] Id est, Antiochia. Pomponius, A sinu ingenti Phœnicis reliqua pars Syriç incipit, cui Antiochiæ cognomẽ additur, & in ora eius vrbes Seleucia, Paltos, Beritos, Laodicæa, Arados. *Et septem duplici regionem flumine monstrat*] Id est, Mesopotamiam: quam vocem interpres Dionysij apposite transtulit in latinũ Medamnem, quasi medifluuiam. Quod medias has terras amnes flumine cingunt, scilicet Euphrates & Tigris. mesos medius, potamos fluuius dicitur.

Hac ait Euphrates] Moses cap. 2 Geneseos, Iosephus eod. cap. primi Antiquitatum, scribunt hęc flumina ex Paradiso effluere, vt & Phison, id est, Gangẽ, & Geon, hoc est, Nilum. Quod nonnullis non aliter verum esse videtur quã allegorice. Contra diuus Augustinus sentit, diluens quæ in contrarium adduci solent. Diuus Hieronymus interpretatur Euphratẽ frugiferum, siue crescentem. Astipulatur sacer Ambrosius cap. tertio eius libri, quem de Paradiso inscripsit. *Armenio vertice*] Vt Solinus scribit, Tigris in Armeniç maioris regione caput tollit, miro quam lucido cõspicuoq; fonte in loco edito. vnde dixit, *vertice*. Plinius tamen in planicie oriri dicit. vnde Camers censet apud Solinum legendum, *haud edito loco*. *Piger labitur*] Siquidẽ eodem autore, primũ pigre fluit, nec cum suo nomine. At cum fines Medorũ inuectus est, Tigris statim dicitur, nomine indito a velocitate. Ita enim, inquit Plinius & Solinus, appellant Medi sagittam, vt dictũ est superius. *Veloxq; sub ima mergitur, & vasto frangit sua cornua Tauro*] Sic Plinius, a quo Poeta hunc locũ sumpsit, de Tigri loquens, Transuectusq;, ait, occurrente Tauro in specu mergitur, subterq; lapsus a latere altero eius erupit. Hoc ipsum Solinus, D. Augustinus, & alij plures tradunt nõ solũ de Tigri, sed ipso quoq; Euphrate: quem maior etiã fundit Armenia, teste Solino. Sunt qui vnum vtriq; flumini fontẽ dant, vt Moses, Boetius, Lucanus. *Semiramiam Babylona*] A Semiramide conditam, quondam Chaldæorum caput, qui, vt inquit Diodorus, Babyloniorum sunt antiquissimi. Sunt autẽ & ipsi Mesopotamij, Chaldæos Deo similes, Dionysius ait, quod iactabant se prædicere futura cum ex astris, tum aliis rebus plurimis. Id autẽ non nisi Dei, vel Deo pleni proprium esse, nostrates Theologi comprobant, dicit Camers. *Inuia*] Inaccessa. *Darij*] Regis Persarum notissimi, cuius in primo meminit quoq; Poeta. *Inde tuas Carmane plagas*] Nam vltra Persidem Carmania est, maioris Asiæ regio. Diximus libro 1 de duplici Carmania. *Portusq; remensa est*] Recensendo scilicet vsque ad Gangem & Indum flumina Indiæ.

Hinc alias vrbes, populosque, & Bactra veneno
Exarmata docet, Parthosque in Marte fugaces,
Hyrcanumque fretum, & Scythicos mirata recessus
Ostendit, Tanaim ingentem, qui diuidit alueo

Hinc alias vrbes] Id est, ab India recedẽs, incipit narrare mediterraneas, vt ita dicam, plagas. *Bactra veneno exarmata docet*] Quoniam Bactriani sagittas veneno inficere consueue-

Europam, atque Asiam, & mundum discriminat vnda.
Et Nilo par nomen habet, nec desinit illic,
Sed totam Armeniam, Cilicasque, antrumque canebat
Corycium, Phrygiosque Lares, & Pergama Troiæ,
Humentemq; Idam, & pelagus, cur inde feratur
AEgæum in præceps, nullasue reciprocet vndas.

runt, vt Parthi, Medi, & cęteri Asiatici populi. *Fugaces*] Proprium Parthorum epithetum. *Scythicos recessus*] Vt plurimum enim Scythæ montes inhabitant inaccessibiles. *Ingentem Tanaim*] Strabo incertæ ait esse originis. Vero tamen simillimum est, ex Riphæis descendere, qui immanibus iugis Arcton prospiciunt. De hoc vide elegans, vt omnia, scholium Vadiani apud Melam iuxta primi finem. *Diuidit Europam atque Asiam*] Dionysius, Europam Asiæ Tanais disiungit ab oris. vnde sequitur, *Et Nilo par nomen habet*] Quia, vt Nilus in meridiana plaga, Aphricam ab Asia diuidit, sic etiam Tanais in septentrionali Asiam ab Europa disiungit. *Sed totam Armeniam*] Quæ in maiorem & minorem diuiditur Armeniam. *Cilicas*] Quibus Cilices finibus terminentur, docet Ptolemæus in quinto, & prima tabul. Asiæ Cilices tum mendacij, tum furacitatis nomine male audiuerunt, vt adagium inde natum admonet. Hoc nomine nunc vulgo notari Traiectinos refert Erasmus. *Antrum Corycium*] In quo optimus Crocus nascitur, teste Strabone. Hunc specum copiose describit Mela. Meminit Lucanus in tertio & octauo. Est & eius nominis specus in Parnasso monte, de quo Herodotus, Strabo, Statius, cæteri. *Phrygiosque lares*] Phrygum sedes, quarum tutelares dij Penates existimantur, eosdem & Lares vocabant, teste Parrhasio. Sino, deos Penates testatur apud Maronem in secundo, ibi. *Vos æterni ignes.* Phrygum regio amplissima est, diuiditurque in maiorem & minorem, estq; frequens pluribus vicis quam vrbibus. Phryges cum cæteris de vetustate contendunt. authores habes Plinium, Ptolemæum, Curtium, & Eusebium de Præparatione Euangelica. Sortita est autem regio nomen a Phrygio oppido Macedoniæ, siue Brygio, vt gentili Macedonū lingua nominatur. Vnde colonos aiunt profectos in Phrygiam. Alij a Phryxo, quasi Phryxios, literarum immutatione: quod is illuc primum delatus ab ariete fuerit. *Humentemq; Idam*] Ex Ida enim Homerus tradit multa oriri flumina. *Et pelagus cur inde feratur Ægæum in præceps*] Hoc est, semper deorsum tendat Gades versus. *Nullasue reciprocet vndas*] Instar cæterorum marium. Ægæum enim mare semper ad Oceanum tendit, & nunquam reciprocatur: & idcirco nonnulli crediderunt omnium marium, etiam ipsius Oceani Męotim paludem parentem esse, vnde omnia maria originem haberent. autor est Dionysius.

Iam Thracum montes oculis, & Achaica lustrat
Mænia, iam centum magnæ canit oppida Cretæ.
Mox Italos monstrat fines, venturaque pandit
Bella per Ausonias terras, cum turbidus alueo
Eridanus fluet, & spumabit sanguine littus.
Hinc Pyrenæas Alpes, Gallosque frementes
Laudat, & Hispano fecit sibi littore finem.

Iam Thracum montes] Nunc Europam prosequitur, in qua parum immoratur, ac tanquam a notioribus pedem retraxit. Montes autem sunt notissimi poetarū cantu, Hæmus, Rhodope, Orbelus. De Thracum moribus lege Solinum post Herodotū & Melam. *Achaica mœnia*] Achaiæ vrbes, Pisas, Elidem, cæteræque, quarū Geographi meminere. *Magnæ Cretæ*] Apud Appianū legimus, Insularum quasdā singulariter magnas, quasdam minores a Gręcis dictas. Sunt autē magnę, Cyprus, Creta, Rhodus, Eubœa, Sicilia, Sardinia, Cyrnos. Reliquæ ab his comparatione quadā minores nuncupantur. Vel dicit *magnæ*, propter mira plurima, quæ in ea facta traduntur, quorū meminit Solinus præcipue. *Centum oppida*] Inde Hecatopolis cognominata. Maro de Cretensibus, *Centum vrbes habitant magnas.* Ouidius, *Non hoc, quæ centum sustinet vrbes Quamuis sit mendax Creta negare potest.* Nā inter alia vitia, mendaciū fuisse peculiare vel diui Pauli testimoniū probat ob Epimenidis versiculū ab eo citatū in epistola ad Titum. Refert Erasmus aliquot prouerbia de Cretensibus vsurpata, quorū Legislator multa contra morum honestatē sanciuit, quæ notauit Aristoteles lib. Politic. 2. *Italos fines*] Intuere primam tabulā Europæ sextam Ptolemæi, vt videre Italiā videaris: mox limites inquire: tū qui sit Apennini procursus obserua. Inde insignia oppida, fluminaq;, vt vltra citraq; iacent, visu sequere eo modo quo tradit Mela. Sic admonet Vadianus. *Bella per Ausonias terras*] Prognosticon futurorū bellorum Cæsaris Maximiliani, & Gallorum ac Venetorum, quæ postea contigere. Italiæ populos, vrbesque Plinius late describit, Sillius in 8. Maro octauo item & decimo, Strabo aliquot libris, Mela, Solinus, item cæteri.

Eridanus] Scribit Appianus, Eridanum & Rhodanum flumina paruo inter se spacio caput exerere. Ex his, inquit, alter per Celtas, qui supra Alpes incolunt, in Tyrrhenū mare diffunditur, alter vero intra Alpes supra Ionium sinum elapsus, pro Eridano Padi nomen assumit. *Pyrenæas Alpes*] Pyrenæo Hispaniæ, Galliæq; disterminantur, promontoriis in duo diuersa maria proiectis. De Pyrenæis montib. plura scribit, vt alibi indicauimus, Sillius in tertio, quamuis fabulose: tamen, vt ait vere Camers, eleganter. Item Strabo, Mela, cæterique. Hispaniæ laudes pete a Cælio Rhodigino: qui & de Gallorum moribus nonnulla scite recollegit libro antiquarum lectionum decimo.

Et iam desierat, cum sic ego talia contra:
Omnia percæpi felix Dea, tu modo regna
Norica, Germanosque meos, patriamque recense.
Annuit, & breuiter sic talibus orsa capessit,

Norica regna] Et rerum scriptores, & Geographi non conueniunt in Noricorū descriptione. Cōstat quoq; Noricam regionem olim non fuisse, vbi nūc sita est. Quorundam sententia est

quos

quos Poeta ſequitur, eos eſſe Noricos, quos hodie Bauaros appellamus. De Noricis diligenter, vt omnia de Germanicis rebus, ſcripſit Irenicus libro primo. *Patriam*] Sentit, vt puto, Heidelbergum, & loca Palatini ad Rhenum.. *Recenſe*] Hoc eſt, ab alto oſtende. Hic ergo ſumpta occaſione, diffuſiore ſtilo Germaniæ deſcriptionem proſequitur.

Poſtquam Parrhaſias amor eſt nunc ire per vrbes,
Germanumq́ solum, & populos luſtrare potentes,
Incipiam. Gelidis qua Rhætia diuidit Arcto
Montibus Heſperiam, niuibuſque ingentibus horret,
Clauditur externis nunquam violabile regnum
Gentibus, atq́ vltra Germania panditur Alpes.
At qua Sol oriens ſpargit ſua lumina Titan,
Iſtula Sarmaticos fines diſcriminat amnis
Cimbrica naufragum qua porrigit Amphitrite
Littus, in extremo finitur margine tellus.

Parrhaſias vrbes] Id eſt, Arcto Vrſæ expoſitas. *Populos potentes*] Hoc eſt, gentes inſignium virium, animoq; ad arma cruoremque prompto. Cauſſam refert Ariſtoteles in Problematis. *Qua gelidis*] Incipit a terminis Germaniæ, cuius diuiſionem & ſitum Irenicus late tradidit, optimorum autorum fidem ſecutus. *Rhætia*] Huius pars Engedini hodie dicti, ſupraq; eos in Rhenum vergentes Curienſes, a Curia vetuſtiſſimo oppido: quique in vallem Velinam, & Larium lacum vergunt, bellicoſiſſimi, & Heluetiis tranſrhenanis fœderati, in ortum *Walgauij*, Algauij, & pars Ateſini, fortes & ipſi, & ad arma promptiſſimi Ducum Auſtriæ. author Vadianus. Enarrator Solini cap. 34 [illegible]bit ex veteribus Geographis ac Hiſtoricis, non exacte deprehendi, qui nam noſtro tempore Rhæti ſint. Plura de Rhætis recollegit Irenicus cap. 24 primi Germaniæ enarratæ. *Montibus gelidis*] Iuga Rhæticonis altiſſimi in Rhætiis mõtibus intelligit, cuius Mela meminit. Sunt autem varia iugorum nomina, neque continua, neq; paris altitudinis: inter quæ etiamnum vallis vetuſti nominis reliquias ſeruat *Pretikew* dicta, p, litera addita, vt facile corrumpuntur vocabula: alias *Rethikew*, hoc eſt, Rhætico, teſte Vadiano. *Vltra Alpes*] Quos Sillius, quo inter latinos poetas, eodem iudice Vadiano, nullus vberius elegantiuſque ſcripſit de Alpibus lib. 3. *Clauſas nubibus rupes, ſuppoſtaq́ cœlo Saxa vocat.* *Iſtula*] Mira, inquit Vadianus, nominis variatio. nam Viſula, Iuſtula, Iuſtilla, Iſtula, Viſtula vocatur. Huius ortum & exitum retulit Sylnius in deſcriptione Boruſſiæ, ſeu, vt nunc dicitur, Pruſſiæ, & Celtes noſter vltima elegia primi Amorum.

Sarmaticos] Polonicos. Sarmatiæ namque iuſta pars hodie Polonia, dicta a planicie videlicet terræ, quam ipſi Pole etiamnum vocant. Teſtis eſt Vadianus. *Amphitrite*] Mare, ſcilicet ſiue ſinus qui Codanus dicitur, refertus inſulis, quarum crebris amphractibus vadoſus fit, & nautis infeſtiſſimus, propter creberrima naufragia. Quod & Poeta indicat, dicens, *in naufragum littus*. De Amphitrite Neptuni fabuloſa Higynus proſequitur.

Vltima ad Occaſum veteres confinia Belgæ
Sidonio poſuere ſolo, Morinoſque iacentes
Aſpice, & externis calcatum nauibus æquor.
Eoas & opes Iccæi ad littora portus,
Et vetitum iam nomen aquis, vbi vidimus olim
Centum Geſoracum ſubeuntia carbaſa littus,
Nunc alio tranſlatus honos, nec defuit auſis
Vis Superum, ſed longe abſint primordia rerum.

Vltima ad Occaſum veteres confinia Belgæ Sidonio poſuere ſolo] Vltima confinia Occaſum verſus dederunt Belgę. Intellige, quod ipſi diuidebant Galliam a Germanis incluſiue, vt ita dicam: tamen quoniam Ptolemæo Belgę Germani populi ſunt, & ipſe in Belgicam ſuperiorem & inferiorem facit Germaniam, bene incipit Poeta a Morinis, hoc eſt, ab vltimis ex eo latere Germanorum populis. *Veteres Belgæ*] Referendum puto ad vetuſtatem gentis, non ad terminos: quia Germaniæ terminum antiquum Rhenus dabat. Vnde Ligurinus Poeta Germanus, vt Leonardus Pricardus teſtatur in epiſtola ad Hieronymũ Buſleidium, veteres fere omnes ſecutus, Rhenum iuxta Wormatiã Gallos & Germanos ſeperare dixit, Wormatiamq; petit, medio vbi gurgite Rhenus Gallica Germanis ſeparauit rura colonis. Et quamuis Belgas plęriq; ſcriptorũ nomine donent Gallorũ: conſtat tamen origine Germanos eſſe, & in nomen Germanicũ abiuiſſe. Qua de re Auunculus noſter in Germania, Peuringer in conuiuio, & nouiſſime omniũ late diſſeruit Irenicus cap. 18. & 19 primi Germaniæ Exegeſeos. *Sidonio ſolo*] Hoc eſt, Germanico Imperio, a Sidone rege, veterũ Sueuorum: cuius meminit Tacitus, & ſi recte memini Cæſar etiã nouo deducto epitheto. Nam ſi Græci ac Latini ab Inacho Inachios, a Pelope Peloponeſſum, ab Heſpero rege Heſperiã, ab OEnotro OEnotriam, Italiam appellauerunt, cur aliis quoq; gentibus non liceat a pręſtãtiſſiis Regibus regiones ſuas nominare? Hoc a Poeta neq; infeliciter tentatum in hoc opere video, hic & alibi, cum dixit, *Vacionaoſq́ nepotes*] Intelligens Noricos, ſeu Noricios, a Vacione Rege Norici. *Morinoſq́ iacentes*] Littorales enim populi ſunt. Maro, *Extremiq́ hominum Morini*. Vel *iacentes* dixit, reſpiciens ad fortunam Brugarum. Oppidũ enim in Morinis ſitum eſt, quod olim florens fuit, nunc iacere videtur & depreſſum eſſe. *Iccæi portus*] Ptolemæus, & Cæſar pluribus huius meminit. Eſt in littore Morinorũ, commodiſſimum præbens in Britanniã traiectum, inquit Cæſar. *Et vetitum iam nomen aquis*] Id eſt, vetita fama & ſublata penitus: cũ alio ſit Emporij locus tranſlatus. *Geſoracum littus*] Pro Geſoriacum, verſus neceſſitate. Hodie Caleſium, alij arcem Sluſæ vocant. Hoc portu, dicit Mela, Morini nihil habent notius. At enarrator illic adnotauit Ptolemæum Geſoriacum a Brugis magno interuallo ſeparare. *Vis ſuperum*] Fauor numinis. *Auſis, Sed longe abſint primordia rerum*] Notat tacite perfi-

diam Brugensium, quorum insidiis Maximilianus, vt tetigit in primo, detentus fuit. Quod Cimbriacus posteritati tradidit his versibus, *Belliger in Gallos iam tum Rex arma mouebat Per Brugas, igitur factis gens effera iniquis, Compositis tenuit captiuum fraudibus illum Nil sic sperātem, portisque exire vetabat, vel maius factura nefas, ni bella moueri In se continuo, atque vltricia signa venire Audisset.* Meminit item Carmelitanus Poeta in fortuna Gonzagæ. Albertus latissime rem, vt acta est, scribit lib. Saxoniæ 13.

Menapios, Tungrosque vides, Mosamq; fluentem
Ex Vogeso, qui dum Rheni se fluctibus æquat
Longior est tractu, & productior exit in æquor:
Supra autem (mirum dictu) Nabalia velox
Haurit iter, fluuiosque secat, luctansque sub imas
Tranat aquas, magnumq; adigit sibi cedere Rhenum,
Vixque Mosæ retinet rapidum intra littora cursum:
Hic habitant Bataui, debellatusque Sicamber,
Quæque fuit profugo sedes contermina Catto.

Menapios] Prima breui protulit infamis Poeta distichis. Idem facit Maro in dictione Italię, & apud recentiores: quorum tamen poemata cum antiquis certare possunt. Animaduerto quoque Venetias proferri, & Venetiam regionem prima longa. Menapij nunc Iuliacenses putantur. *Tungros*] Marcellino inter secundæ Germaniæ populos numerantur. Siti sunt, vt hodie dicunt, in prouincia Leodiensi. extatque adhuc oppidulum hoc nomine, clarum olim sede episcopali, quæ post ad Traiectum superius, teutonice *Masstrich*, deinde Leodiũ translata est. *Mosam*] Huius meminerunt Cæsar, & Marcellinus. *Ex Vogeso*] De hoc monte, Philesius in carmine, ipsi Vogeso consecrato, erat enim Vogesigena, sic cecinit, *Mons Vogesus sumit Rhætis ex Alpibus ortum, Et viridi costa te quoque Treuir adit, Gallica Teutonicis qui separat arua colonis, Et Mediomatricæ mox videt vrbis agros. Odilia in summo requiescit vertice montis, Odilia Alsatici gloria summa soli.* Qui dum Rheni se fluctibus æquat longior est tractu. nam cum cornu sinistrum Rheni quod ad Occidentem flectitur, excipitur a Mosa, moxque amisso nomine Rheni ab accolis appellatur Vahala, deferturq; a Mosa in Oceanum longiore tractu, quam alterum Rheni cornu. *Nabalia velox*] Fluuius est qui ex *Westualia* ita præceps in Rhenum defertur, vt impetu Rheni cursum frangat, reluctantibusq; vndis, victor ad alteram ripam euadat: nec impetum desinit, donec Mosæ fluminis obiectu cursus impetus coerceatur. *Hic habitant Bataui*] De his diximus superius, & plærisque aliis populis, qui hic recensentur: quare ne cui sim fastidio, temere nihil repetam. Iam enim, etiã inuito, Scholia accrescunt, & in verbosos, ni studio constringam, commentarios abibunt. *Debellatusque Sicamber*] Respexit ad victoriam contra Ducem Sicambrorum, id est, Geldriæ, quem coegit veniam petere. Illum ego Brussellis Brabantiæ ad Cæsarem, filiumq; Philippum venientem vidi. *Sedes contermina*] Proximi Cattis, inquit Tacitus, certum iam alueo Rhenum, quiq; terminus esse sufficiat, Vsipij ac Tencteri colunt. Idẽ de Cattis late scribit.

Profugo Catto] Eodem Tacito, tum cæteris scriptorib. constat a Druso Susipedes, Tencteros, & Cattos perdomitos, & Marcomanos ad internecionem deletos. vel allusum est ad traductionẽ populorum ab eodem Druso factam. de qua Suetonius, Florus, Horatius.

Inde Cleuenates, vicinaque rura Lobyci,
Geldubaque, & rigidi gens formidanda Guterni,
Et domiti Eburon pollutus sanguine Cottæ,
Luppiaque, & latis antiqua Colonia muris,
Hos Vbios dixere olim, sed tempore omisit
Ripa, prior Rheni quod nunc tenet altera, nomen.

Cleuenates] Cliuenses vulgo, quos Vsipios olim dictos quidam opinantur: alij in Sicambris numerant. *Lobyci*] Arbitror signi. *Gelduba*] Alij Gedulba, teste Irenico, locus Germaniæ inter Moguntiã & Coloniam iuxta Rhenũ, vt Raimũdus Marlianus homo sui temporis eruditissimus, & enarrator Ptolemæi tradunt. *Guterni*] Idem Marlianus Gugernos scribit, dicitque esse qui Cugernos malint. Sunt populi Germaniæ prope Rhenum & Geldubam, Angarios hodie vocant, teutonice, *Engern*. *Eburon*] Nunc Leodienses syluæ Arduennæ, vicini inter Mosam & Rhenum. *Pollutus sanguine domiti Cottæ*] Hoc dicit, quia Cotta cum Titurio Sabino Cæsaris legato, cumq; toto exercitu ab Eburonibus trucidatus est, per colloquiũ circumuentus. Lege Cæsarem in quinto, & Florum in tertio. *Luppia*] Nomen vrbis est vltra Rhenum sitæ. Est & fluminis, de quo inferius. *Hos Vbios dixere olim*] Plura de his Tacitus lib. 20. *Sed tempore omisit*] Idem autor est; Vbios olim alteram Rheni ripam habitasse, ab Agrippa translatos vlteriorem incolere ripam, collocati super eã experimento fidei, vt arcerent, non vt custodirentur, ac libentius Agrippinenses conditoris sui nomine vocari, quanquam Romana Colonia esse meruerint.

Aspice iam molem, frænataque flumina Druso,
Atque Moguntiacum subiecto nobile busto,
Vitiferumque amnem, durosque in Marte Nemetas,
Quique colit Bacchi montes, & iugera Treuir,
Vangionesque acreis, pugnatoremque Tribocum.
Non longe Austriadæ metiri castra videntur
Helsatia in magna, trepidatque Hagenoia tellus,
Sletstadiumque ingens, bellisque asperrima Baros.

Frænataque flumina Druso] Nam, vt ait Florus, per Mosam flumen, per Albim, per Visurgim, per Rheni quidem ripam quinquaginta amplius castella direxit: Bonam, & Gesoniam cum pontibus iunxit, classibusque firmauit. Inuium atque inaccessum in id tempus Hercynium saltum, patefecit.

Vitife-

Vitiferumq; amnem] Arbitror Mosellam, seu, vt Ptolemæo placet, *Obrincam* fluuium intelligere: qui a Treuiris labens, vitiferis hincinde non collibus modo, sed montibus quoq; surgentibus in Rhenum ad Confluentiam descendit. *Nemetes*] Hos nunc Spirenses esse doctorum consensus est. Sunt tamen & haud inerudití, qui non vana ducti ratione, coniectantur Nemetas esse Wormacienses, & hos esse Spirenses. Est autẽ Spira vrbs hodie inter Germanicas haudquaquam postremi nominis: neq; solum Episcopali sede insignis, verumetiã templo admirandæ structuræ, & Christianorum Cæsarum, seu, vt Erasmus ait, Regũ Germaniæ sepultura nobilitata. *Treuir*] Ciuitas Treuirorum, cuius etiam ardens Poeta, vt a diuo Hieronymo citatur, meminit in 1. ruderibus, ædificiisq; quæ hactenus extant, vetustatẽ ostendit. *Alluit Mosella*, vt in 2 lib. Poeta scribit. *Pugnatoremq; Tribocum*] Id est, Agentoratenses, qui valido equitatu in pugna Bohemica militarunt Cæsari. Triboci sunt, inquit autor Commentarioli in Taciti librũ de Germania, qui circa Argentoratũ habitant. Vnde ea ciuitas, *Strassburg*, quasi *Treboch* vulgo vocatur, detorto nõnihil vocabulo, ceu fieri solet. Nam quod tradunt, post Attilæ deuastationem hoc vocabulum adeptam, fabulæ simillimũ est. Chunradus Celtes in descriptione Hercyniæ, Tribocos, inquit, a trib. quercubus antiqua religione nymphis cõsecratis includit: qui cum Germani in Galliam erumperent, in altera Rheni ripa, expulsis Gallis, consedere, Tribotesq; corrupto vocabulo, qui & Argentinenses dicti sunt. Rhenanus noster, vbi restituit Argentoratensi Ecclesiæ suum nomen, pro Argenteæ retensis legendum admonens, Argentoratensis, ab Argentorato, ait, quam maiores nostri transito Rheno cum magna parte Belgicæ occupatã, mox pro suæ linguæ commoditate duabus primoribus syllabis spoliantes, & Torato burgum adiicientes, primo *Toratburg*, deinde *Stratisburg* appellarunt, vt in antiquis codicib. adhuc legitur: hodie *Strassburgum* vocamus. Huius florentissimæ vrbis laudes tetigit Erasmus in Scholiis in epistolam Hieronymi ad Gerontiam: latissime autem Gebuilerus in Hecatosticho Panegyrico. *Non longe Austriadæ metiri castra videntur*] Nam Cæsar cum exercitu in Helsatia erat, vt lib. 5. in fine cecinit Poeta.

Helsatia in magna] Magnam, vt puto, vocat, cum propter multas ciuitates, castella oppidaq; munitissima, inter quæ facile patria mea *Selestadium*, iam pridem Erasmico clarũ præconio, principem tenet locum secundum *Strasiburgum*: tum ob innumeros pagos, quos nunc villas appellãt, & regio alioqui non longe lateq; patens complectitur. Cõstat enim quatuor milia passuum, vbi latissima est non excedere, & longitudinem habere non amplius viginti milium. Reliqua quæ tã ad situm, quam quæ faciunt ad nobilissimæ huius cognitionem prouinciæ, abunde refert Gebuilerus in Panegyrici iam citati Scholiis. *Hagenoia tellus, Sletstadiumq; ingens*] Repetebantur enim a Cæsare, vt cæteræ sociæ ciuitates, ceu Imperialis, vt aiunt, Aduocatiæ membra, cuius caput *Hagenoia*, patria mea Archiuum. Quod autem patriã meam ingentem appellat, cum sit oppidũ non admodum magnum, neque diuitiis potens, aut nobili mercatu famosum, non alia puto ratione, quã qua regionẽ ipsam magnam dixit. Vel respexit ad clarissima ingenia, quibus præ cæteris, si vnquam antea, certe iã maxime floret, vel vno Beato Rhenano, quem multi alij nequeant referre: de quo tam vere quam eleganter Erasmus ille magnus cecinit in Encomio patriæ, sic eam alloquens, *Vt sileam reliquos, non te satis ille Beatus Rhenanus, lingua doctus vtraque beat? Bellisque asperrima Baros*] Signat eam, vt mihi videtur, regiunculam Hercyniæ syluæ, quæ hodie dicitur, *vff der Bar.* Huic Comites a *Furstenbergo* præsunt, altrix bellicosi populi, & præcipui in peditatu nominis. Non satis autem intelligo, cur eam trepidantibus connumeret, cum hæc militauerit Cæsari. Quid si Barrum haud incelebrem Helsatiæ pagum intelligimus? Is enim Palatini partes acrius tutatus est.

Cerne vndas, Tyberiq; lacum coluisse Brigantas
Fama locum: cerne ingentem de vertice Rhenum
Alpinos qui stagnat agros, & montis Adulæ
Per rupes, per saxa volat, gentemq; repostam
Irrigat Heluetios, & non dignatus inerti
Se miscere lacu, ceu venerat exit ab illo
Totus, & ex scopulis cataractæ immanibus altæ
Personat horrendum, fremituq; Alpina tremiscunt
Oppida, vt in præceps fluuius ruit, & nisi cursum
Frænaret Syrtis, vastaq; voragine tellus,
Posse etiam credo Vogesi transcendere rupes,
Vastaq; trans rigidos augescere littora Francos.
Hic etenim vt spectas scopuli sub gurgite, & ima
Saxa tonant, stridentq; alto vada cæca fragore,
Viq; rates fundo raptat Rhenana Charybdis,
Vnde amnis pars magna perit, rursusque renasci
Attolliq; caput memorant, & latius inter
Torta Conuinarios pandi sua cornua Belgas
Dextra fons Niceri est, qui vitifer exit in vndas

Tyberiq; lacum] Constantiensem lacum Tiberij dicit, vt alibi quoque, quoniã, vt autor est Strabo, Tiberius eo lacu ad inuadẽdos Sueuos vsus est.

Brigantas] Nam, vt autor est Marcellinus, Rhenus iam adiutus niuibus liquatis ac solutis, alta diuortia riparũ abradens, lacum inuadit rotundum & vastum, quẽ Brigantium accola Rhætius appellat. Ita enim legendum, & non, vt vulgo, Murgãtiam. Nimirum a Bregantia oppidulo vetustissimo. Id adhuc haud longe a Rheni ostiis meridiem versus pristina lacus littora retinet, sedes Comitum de Monteforti. *De vertice*] Copiose a nobis in Staurostichi Enarrat. relatum est, cur ex locis summis, sublimique vertice eminentibus maximi oriantur fluuij.

Ingentem Rhenum] Et illic de huius omnium Germaniæ amnium celeberrimi ortu atque cursu diximus, quæ repetere hic supersedimus: quo-

Amnis, & inflexo Rheno demergitur alueo,
Budoriumq; iugum digito demonstrat, & inquit,
Hic Pallatinus lata sedet altus in aula,
Et populos regit, & Rhenum sibi vendicat armis.

niam breuitati studemus, & res ipsa quoq; notior est, quam vt dici oporteat. Hunc etiam eleganter describit Celtes elegia penul. tertij Amorum. *Alpinos agros*] De Alpinis populis Plinius in 3, Sillius itidem in 3, ibidem Rheni quoq; meminit obiter, Claudianus latius de bello Getico. *Montis Adula*] Recens nomen Poetæ. nam Abnobæ nomē prius fuit, vt in 4 cecinit. Ex hoc autem, vt & Danubius, secundum antiquos, Rhenus ortus est. *Irrigat Heluetios*] Sunt enim hi intra Rhenum & Rhodanum. *Lacu*] Lacui, scilicet Constantiens. *Exit ab illo totus*] Sunt enim qui amnis vndas reliquas impermixtas, medium lacum traiicere sibi persuaserunt e vulgi sentētia. Quod tamen non esse, obseruatum est, etiamsi ab ostiis paulo ampliori impetu, quod grandia vbiq; flumina solent, sese immergit. Falsissimum quoq; est, aquæ eum esse limosæ, cuius colluuie Rheni vnde videlicet nec tardentur, nec inquinentur. *Cataracta alta*] Cataracto Græcis idem est, quod cum impetu impello. vnde Cataractæ fluuiorum, intra angustas rupes sæuientium dicuntur, qualis illa Nili famosissima. Sed præter eas, quarū Ammianus meminit, sunt & aliæ Cataractæ Rheni, vnde in præceps ruit. Nam apud *Laufenbergum* oppidum, supra Basilienses vbi miro aquarum fragore ex alto cadit Rhenus, quod & ipsi vidimus. *Syrtus*] De Rhenana Syrti superius mentio facta est. Sensus autē hic est: quia tanto impetu, aquarumq; mole Rheni flumen euoluitur, vt nisi absorbēte Syrti aquarum vim, impetus mulceretur, fore vt & Galliam, & Germaniā inundaret. *Et latius inter*] Particulā coniunctiuam, quæ, defuit, ne claudicaret versus, reddidimus. *Couinarios*] A couino couinarius, pro eo qui couinū regit. Erat autē id vehiculi genus familiare Belgis. Lucan. *Et docilis rector monstrati Belga couini.* Vsurparunt hoc ipsum Britanni, vt ex Mela constat. *Dextra fons Niceri est*] Respexit ad nauigantes Rhenū, quibus Nicer fluuius, seu, vt vult Poeta, Nicerus, dexter occurrit. Intelligit autem, vt diximus, Neccharū, qui haud longe a Danubij fontibus ortus, per Wirtēbergensem Ducatum lapsus, moxq; in Occasum versus Rhenum seorsum illabitur. *Budoriumq; iugum*] Palatini regiam.

Nunc vero Oceani populos, atq; extima mundi
Regna sequar, vastisque amplas regionibus oras.
Illuc flecte aciem, primiq; in littore curuo
Stant Phrysij, torrensque Salas, & Amyssius vndis
Hic fluit, & Lupia turgescens sanguine ripa.
Longa retro series. neque enim vacat arma referre
Herminij, vtq; tulit male Bructeron aduena Drusus.
Qua nunc Vestaliis surgit gens Martia campis,
Hic Phrygiam coluere Deam, qua pergama Troia
Diruta ab Argolico linquens arasque Tyranno,
Huc direxit iter, transuectaq; littora Thraces
Mysorum petiit fines, & inhospita rura
Pannonia, tandem syluis se condidit altis
Hercynia, docuitq; ignaros Vesta nepotes,
Et Diuos colere, & flammas adolere perennes.
Et quoniam sedemq; sibi, ritusque futuros
AEternas statuens aras Dea, condidit, huius
Posteritas voluit de nomine dicier ætas.
Abnobij supra montes, quosque Hassia nutrit
Arua tenent populi, voluuntq; incendia belli
Sub Duce Lantgraphio: propius vicina Thuringos
Accolit, & paruis transitur Otenna phaselis.
Has quondam sedes, veteres tenuisse Cheruscas,
Horrendamq; situ nemorum coluisse Bacenim
Crediderim, sed fama vetus deperdita rerum est,
Vixque reor vestras rumor peruenit ad aures,
Qua sua pugnaces habitarunt regna Cauchi,
Ostrogothiq; acres, & qua Phrys incola messes
Demetat, ignotis communia rura Grutungis.

Nunc vero Oceani populos] Belgarum vrbes recensuit, & quædam citra Rhenum loca: iam repetit Oceanum, vt inde iterū auspicetur. *Stant Phrysij*] De his vide Sylnium, qui & situm & mores gentis in Europa describit. Tacitus in Neronianarum rerum historia Phrysiorum meminit. Albertus ridet Phrysiorum libertatem lib. Vandaliç 10. pro qua haud inuiti mortem oppetunt. *Amyssius*] Varie hic fluuius ab autoribus nominatur, quos Irenicus citat libro 8. Hodie, Vadiano teste, *Ems* vocatur, quasi Emisus, corrupto vocabulo. Ortus hic in Westualię mōtanis inter Phrysios, & quos hodie Bremenses vocant, Oceano miscetur. *Lupia*] Scilicet fluminis, iuxta quem multa ab Herminio Germanorū rege gesta sunt. Lege Tacitum in libris nuper repertis. Exitum Lupiæ, quem Irenicus nostra lingua Londici scribit, autores variant: cum alij in Oceanum, quos Poeta sequi videtur, alij in Rhenum, alij in Visurgim deferri velint. *Vtque tulit male Bructeron aduena Drusus*] Hoc est, vt male sufferre potuit Bructerorū impetū, quib. cū inter Amasim & Rhenū pugnauit, ceciditque. Admonui alibi, Poetam Drusum victorē ob gloriā Germanorū, quantū potest, dissimulare. *Vestaliis*] Westualicis. *Hic Phrygiam coluere Deam*] Asserit Westualos, quasi Vestalios, a Dea Vesta dici. *Otenna*] Nunc Oltennam dicunt. *Bacenim*] Sylua multi nominis apud nos, & Cæsarem in comment. Sunt qui eam ab Hercynia seorsum ponant. Ego magis accedo his, qui dicunt partem esse: quemadmodum & Abnobios Alpium. *Cauchi*] Diphthongum diuisit. *Phrys incola*] Per Anologiam *Phrys* dictum est a Poeta. Nam Phryx dicitur, vnde Phrygius: Libs, vnde Libycus: Tros, vnde Troius: ita & Poeta dixit *Phrys*, a quo deriuatur Phrysius.

Sed

Sed longe ante alios Saxon ditißimus agri,
Insignis bello, & præclarus origine Regum
Accolit ingentes campos, atque ampla gubernat
Oppida. Sed varias Nutrix quoque respice gentes,
Quas Visera, atque Albis, quasque alluit vltima Tethys,
Qua rutilus medio diffunditur æquore Cimber,
Orbeque semotæ resonant in fluctibus altis
Orchades, Arctoumque ferens vaga succina littus,
Qua modo Glessaria in vasto iacet insula Ponto.
Byrcane quam lata patet, rursusque furentes
Emissura Gothos, euersoremque Totillam
Ausoniæ, & Thuscas rapidum ceu fulmen in vrbes.
Hinc Scandia ferox, olim quæ pauit Oonas,
Et solitam pedibus gentem procedere equinis.
At quæ naufragis in fluctibus extima Thule est,
Noctis vbi, solisque breues discriminat horas
Solstitium, surgatque dies vix comperit, an nox,
Longius hæc Codani repetenda est æquoris vnda.

Præclarus origine Regum] Propter Othones. *Visera*] Allusit ad recens nomen. nam Visurgis hodie *die Weser*, tanquam dicas, *der Virsurg*, vt ait Vadianus. Exit per Ducatum Brunsuicensem in Oceanum. *Albis*] Quem & Albium Strabo vocat. Ad hunc olim fuit, vt diximus, Sueuorum sedes. Hodie Saxones clara gens adhabitant: corriuat e Boemorum iugis, aliisque, quorum Sala præcipuus est, amnibus accæptis, vbi Hamburgum clarum oppidum attigit, in Oceanum egreditur. *Medio æquore*] Signatur sinus, qui Codanus dicitur, cuius meminit Plinius lib 4. *Orbeq. semota*] Egreditur littora, & de insulis Germanicis quædam recitat. *Byrcane quam lata patet*] Sic legendum, & non, quæ late patet, vt habet castigatus liber. *Rursusque furentes Emissura Gothos*] Ordo verborum mihi videtur sic texendus. Hinc Scandia ferox rursus emissura furentes Gothos, & cetera, quæ olim pauit Oonas. Neque enim, rursusque furentes emissura Gothos, referas ad Byrcanem, nisi diceres Poetam alteram pro altera posuisse. Nota figura, vel Seruio interprete in Bucolico. *Totillam*] Qui & Baduila dicebatur, Paulo Diacono teste, qui obiter tangit huius felicissimi Gothorũ regis gesta circa finem lib. rerum Romanarũ 17. Sabellicus vero diffusius lib. Enneadis octauæ 3 & 4 narrat. *Scandia*] Solinus Gangauiam vocat, aitque nihil in ea magnum præter ipsam. Plinius Scandinauiam, alij Codanouiam appellant, vt Mela: aitque, vt magnitudine alias, ita fœcunditate antestare, Poeta *Scandiam* media lõga dixit, vt recentiores. Quæ autem iuxta illam comperta habeant, recollegit Irenicus lib. 10. *Olim quæ pauit Oonas*] Ab Ouis Oones populi, atque ipsa insula Oone, quibus vescuntur, nomen habent. Gręcis ὠὸν ouum dicitur. Horum meminere Cæsar in quarto belli Gallici cõmentario, Plinius lib. quarto, Mela tertio, Solinus cap. tricesimo. *Et solitam pedibus gentem procedere equinis*] Gręci Hippopodas vocant, quod humana vsq; ad vestigium forma, in equinos pedes desinat. Eosdem quos iam citaui, habes autores. Vadianus enarrator Melæ adnotauit, Græcos fabulãdi licentiam in remotissima quęque retorquere. Longinquitas enim, vt Strabo scribit, non facile redargui potest. *Extima Thule*] Hæc autore Pomponio Belgarum littori apposita est, Graiis, & nostris celebrata carminibus, cuius tamen historiam obscuram fecit, eius in vltima loca remotio: etiamsi nemo fere scriptorum sit, qui non eius meminerit. Putant id nominis datũ insulæ, quia ob nimiam a sole distantiam caliginosa sit, & obscura plærumq;. Græcis enim θολὸς turbidus & niger dicitur. Vnde Statius eam decenti epithero appellauit nigram, quarto Syluarum, & quinto nigrantem. *Fluctibus occiduis fessoque Hyperione Thuren*. Sic enim legẽdum videtur, non autem, *natantem*. De ea, & solstitio lege Seruium primo Georgicorum, & cæteros: Plinium & Strabonem, vtrumq; lib. quarto, Melam tertio, Martianum sexto, Solinum cap. tricesimo quinto. De solstitiis duobus superius. *Longius hæc*] Intellige indagauimus, perlustrauimus. *Codani repetenda est æquoris vnda*] Si tabulam Europæ octauam, aut rectius tabulam Nicolai Germani reliquis Ptolemæi adnexam contuleris, quis Codanus ille, quantusque sit, intelliges. Celtes ei nomen a Gothis deriuat vltima primi Amorum elegia, Plinius & Mela refertum & magnis, & paruis insulis scribunt.

Quæque colunt duri borealia Teutones armis
Littora, dicam acreis, durosque in prælia fratres,
Et nimium pugna sæuos Eluonas equestri,
Sarmaticis gelidus quos Vistula separat agris.
Supra habitant Lysij, tortaque Hermundurus hasta,
Oqueuusque ferox, & Martis sanguine læti
Marcomani, atque truces, gens haud spernenda Boemi,
Qui referunt proauos antiqua ab origine Gallos:
Hos alit Hercynia, & tanquam velut obiice vasto
Externis natura solum, sedemque tueri
Montibus aereis, scopulisque ingentibus ambit.
Hæc quondam priscis, quæ sacra sub Hercule magno
Creditur, Heluetio sumit de vertice sylua
Principium, quæ lata supra, quæque implicat infra.

Teutones fratres] Milites sanctę Mariæ Teutonicorũ signat: quos fratres vocat, quia videtur præ se ferre quandam religionis speciem. Hi citra vltraque Vistulam fluuiũ iuxta littus vrbes Rhoxanos vsque tenuerunt, vt aliqua etiã oppida mediterranea in Sarmatia, quorum aliquot amiserunt bello quod cum Sarmatarum regibus gestum est. Horum Liuonia Germanici littoris plaga fere tota est. hoc autem a Poeta dictum est, quoniam Poloni dicunt, prouinciã illam, quæ sub Teutonum Principe est, vltra Vistulã Germaniam non esse. cum in Germaniæ nomen Sarmatia quoque Daci, Iazyges, Mysi aliquando venerint.

Eluonas]Nunc tenent horum sedes Pomeranorum vltimi.dicuntur & Elui. *Vistula*]Hac tempestate Germanum nomen a Sarmatis diuidit. *Lysij*]Nunc Slesii. *Hermundurus*]Populus Boemicus. Nam,vt diximus,in Hermunduris Albis oritur ex eo Hercynij nemoris saltu,quę hodie sylua Boemica dicitur. *Oquenusque ferox*]Puto gentem inter Morauiam. *Marcomani*]Corripuit item penultimam Sillius, *Quæ modo Marcomanos,post horrida bella,ferosque Sauromatas*. Cæterum quod Marcomani olim tenuerint ea loca, vbi nunc agunt Morauí, Velleius autor clarissimus de Marcomanorum Duce Maroboduo loquens, ostendit his verbis: Eratque etiam eo timendus,quod cum Germaniam ad læuam & in fronte, Pannoniam ad dextram,a tergo sedium suarum haberet Noricos,tanquam in omnes semper venturus,ab omnibus timebatur. Autor Cōmentarioli in Tacitum. Ab equis nomen putat Marcomanos adeptos:quia equum sua lingua *Celtę*,id est,Germani *marcam* vocabant. Citat verba Pausaniæ, ex quibus idem coniectat, quem equitem auratum latine vocamus,olim *ein Dritter* dictum,ob duos adiunctos equites:deinde vero *Ritter*,d,litera expuncta. Admonet quoque, a *marcā*,quod equum significat,equorū seu stabuli magistrum *Marckstaller*,etiamnum appellamus: & equitum præfectum,*ein Marckgrafen*. Militaris enim dignitatis & officij nomen est vtrūq;. *Antiqua ab origine Gallos*] Sequitur Strabonem, qui scribit Boios Gallorum gentem a Romanis fugatos, vltra Danubium ripam incoluisse,vt diximus. Tacitus autem monstrat,ante sua tempora Marcomanos,eiectis Bois,de nemorosis locis occupasse Boemiam,quæ a Bois nomen retinuit. Vana igitur est & fabulosa gentis origo,quam Syluius tradit. Est enim Vandalica,vt pulchre conuincit Albertus.

Hos alit Hercynia]Idem lib. Vandalię primo describit Boemiam:verba non adscripsimus, quia codex excusus est. Sumpta autem occasione, multa refert de sylua Hercynia:quam idcirco appellatam innuit, quod Herculi olim sacra fuerit. vnde datum Syluæ nomen. Idem Tacitus sentire videtur,qui dicit Sueuos fugisse in syluam Herculis. Nostri autem arbitrantur hanc syluam a pice, seu resina, quam Germani *Hartz* vocant,nomen inuenisse,*Hartz Walt*. alij a pinuum abundantia, *Schwartz-Walt*, hoc est, nigra dicta. Camers aspirat eis,qui græcam originem dicunt,superius relata,ni memoria fallor. Sunt autem huic,quemadmodum Tauro in Asia,priuatim multa nomina.prout aliæ atque aliæ gentes adhabitant,cum tamē eadem sylua sit. *Heluetio sumit de vertice sylua Principium*. In Heluetiis initium accipit, & ad Dacos vsque porrigitur,secundum Cæsarem. Celtes eam extendit:quem Poeta sequitur, vt patebit inferius. Hanc nouem dierum spacio putat Cæsar expeditum emetiri posse,multo pluribus Mela. Eamq; præter Strabonem,Cæsarem,Pomponium,eleganter describit Celtes noster cap.3 Norimbergæ. Is enim,vt Irenicus ait,in nullo famā suam immortalitati plus mandabat,nisi in Hercyniæ syluæ absolutione:in eo enim tantū labore suo profecit,quantum omnes quorum cura fuit Hercynij. Sed & idem Irenicus lib.8 de hac ipsa sylua,eiusq; magnitudine,rebusq;,in ea crescentibus,quarū Poeta quoq; hic mentionē facit obiter,egregie scribit:quæ q volet,illic requirat.

Indigenas, Catosque, immansuetosque Cheruscas
Iam cerne, atque vagos inarata per auia Francos,
Qua placidus cursu Mœnus fluit amnis aquarum,
Ingentes lucos, quercusque habitare silentes,
Hinc olim Carolus gestarum examine rerum
Maximus effulsit, tantoque extollitur ortu.
Nunc etiam natale solum, transque algida Rheni
Flumina, cum patrios cuperet protendere fines
Arma tulit, Rhodanoque iniecit fræna superbo,
Detinuitque diu populos atque oppida regni.
Vnde & Francorum dicti cognomine Galli,
Nec non & centum celebrata Sueuia plagis
Hanc coluit syluam, possessaque Sidone tellus,
Qui vestri, vt memorant patres & longa vetustas,
His tenuit Rex sceptra locis, placidoque Sueuos
Imperio rexit, proprioque a nomine gentes
Dixit Sidonias, & erunt quoque Sidones olim.
Hinc Almoni vndas, Quadosque, & inhospita tangit
Carpathij nemora, atque vltra se porrigit oram
Sauromatum, populisque horret vicina Getarum,
Et Scythicum Tanain, & depictos Agathyrsos,
Vltimaque Europæ spectat confinia regni,
Hac vri, toruique boues, & monstra ferarum
Vasta errant sylua, & nulla suffragine crurum
Subnixæ Hercyniis errant in montibus Alcæ:
Quæ simul ac placidus lassos sopor alligat artus,

Vagos Francos] Orientales intellige. Vulgus Francones vocat per iniuriam,inquit Albertus, cum illi verum nomen Galli abstulerint. Seruant tamen nonnulli scriptores illi prouinciæ suum nomen & honorē,vt Franciam vocent Orientalem. Sed hoc vix patiuntur Galli, pro solita gentis elatione, indignati, si Diis placet, quod Germanos patres, & regni sui fundatores iubeantur agnoscere. Vagos puto dicit,a studio militandi. Insigniter autem valet equis, eosque Hercynia editissimis iugis per circuitum obfirmans veluti natiuo muro ambit.

Mœnus] Tertij inflexus est Tacito Mœnis. Quidam hūc fluuium Moganum,quidam Mogum vocant. Non oritur ex montibus Boemicis, vt Syluius dicit, sed,vt in primo diximus,ex authoritate Celtis, in pinifero monte. Plinius dicit in hoc flumine, & in Nilo tantum Sylurum piscem inueniri. quo in loco Hermolaus Barbarus vir doctissimus errauit, asserens Aenum legendum esse, non Mœnum. Cum Mœnus non inferior sit Aeno. De Syluro Mœni Celtes nihil comperit, diligentissimus Germanicarum rerum indagator. *Placidus cursu aquarum*] Ostendit eum esse nauigabilem,

Erectæ

Erecta captant somnos, & quercubus altis
Hærent corporibus, plantisque cubilia seruant.
Sed prius ancipiti venator Sarmata ferro,
Vt statio nota est, media plus parte ferarum
Prosecat, impacto casuros pondere truncos,
Mox cum grata quies, somnusque animalia terris
Inuadit, mulcetque animos, quibus hæserat illis
Procidit arboribus, damnans sua pondera monstrum.

bilem, curuum tamen. Non aliter est in Germaniis, qui hoc magis fluat. Apud Moguntiã Rheno miscetur. Qui græce callent, fluuij huius apud Græcos nullam fieri mentionem obseruarunt. *Hinc olim Carolus*] Francum Carolum natione, non Gallum tradit. Monstrant hodie in Frãcia Germaniæ locum natiuitatis eius, & celebri memoria conseruant, vt ait Albertus: qui & præclara aliquot Caroli facinora in Saxonicis rebus commemorat. Quæ ne desiderarentur diutius, aut sparsim fastidienter perquirerētur, nuper effecit insignis ille meliorum literarũ antistes Nuenarius Comes. *Rhodanoque iniecit frana superbo*] Significat bellum Aquitanicum, quo sub regni initia defunctus est. *Centum celebrata Sueuia pagis*] Cæsar id scripsit in Commentariis. Inde colligit Irenicus, apud Germanos antiquitus non vrbes, sed pagos tantum extitisse. De Sueuorum pagis Bebelius scripsit plura. *Et erunt quoque Sidones olim*] Id est, Sic appellabuntur in posterum, cum scilicet a me sic fuerint appellati. *Almoni vndas*] Alluit vrbem Aureatensem, quæ *Aichstadium* nostra dicitur lingua. Celtes noster, qui Almonum cecinit in Odis, cunctos exuperare sapore flumine pisces, author est Carolum Magnum exemplo Herculis & Xerxis animo agitasse, de Rheno in Danubium nauigare, & proinde ab Euxino in extremum Oceanum copias traiicere, si in Regnesum & Almonum fluuios, qui decem millibus tantum distant, eiusmodi fossa duceretur, quæ esset nauium capax. Sed propter iuges pluuias & terram quæ sabulosa erat, opus fieri non potuit. quantum enim terrę a militibus interdiu egestum erat, tantum noctibus humo iterum relabente subsidebat. Accessit ad tam pulcherrimi operis retardationem vltima Saxonum defectio. *Quados*] Varias hic populus sedes habuit, quas pete a Cęsare, Orosio, Eutropio, Spartiano, & cęteris. Vt autem totum hunc locum facilius intelligas, Celtis nostri verba adscripsimus, qui de Hercynia loquens, ad Meridionale inquit, & Orientale eius latus Marcomanos, & Quados attingens, & ab his in Carpathum Germaniæ caput, qui & Sueuus est, consurgens Iazygibus, Bastarnis, Dacis, Getisque contermina gentibus. Sed ad Carpathi montis (qui frons Germaniæ) radices, reducto in Septentrionem impetu, supra Vistulæ & Odoræ, Memuli, Tibisci, Nestri, Borysthenis & Tunuri, ac Tanais (qui Europę & Asiæ limes) fontes per Sarmatiam Europæ, per Agathyrsos & Sauromatas, id est, Poloniam, Lititaniam, Massouiam, Brussiam, Liuoniam immenso spacio & infinito tractu ad Europæ vsque fines diuagatur, cum ipso terrarum orbe desinens. Hæc Celtes. *Hac vri*] De his libro secundo dictum est. *Nulla suffragine*] Partes quæ in anterioribus pedibus dicuntur genua, in posterioribus suffragines nuncupantur. Cæterum quæ hic scribit de impedito flexu, accliuique somno, atque captura Alcium Poeta, sumpsit ex Solino. Verum Stella circa finem primi Antiquitatum Borussiæ, Hallucinati sunt, inquit, qui Alcem nullo suffraginum flexu dixerunt, neque quietis caussa procumbentem, verum accliuem arbori somnum capere, quæ ad insidias a venatore incisa, feram vna affligit, ac concidit: quodque & pascendo retrogreditur ob superius labrum prægrande, quasi progrediendo pasci nequeat. Quæ singula non de Alce, sed de Machlin fera, illi haud dissimili, quam Scandauiam mittere aliqua prodidere, dicta sunt.

Nunc vero Rhatos, & Bryxantæa sequemur
Littora, vbi vasto surgit cum murmure fontis
Danubius, cursuque fluens petit æquora longo,
Et septingemina Ponti mare diuidit vnda.
Nam quamuis sacrum caput occultare paludem
Fama sit, obscuris voluit compressa cauernis
Cornua, & æquoreas subter propulsat arenas.
Accola deinde Lyci est, & quæ memoratur ab amne,
Et pace insignis, belloque Lycatia tellus.
Iam vicina vides qua ripa, Velaunia rura
Vndis belligeri spumantibus irrigat AEni.
Et Regis Vacionis opes, & Norica regna
Fœta armis, Tyrolique vrbes, quosque Austria nutrit,
Qua genus Austriadum, & dicti de nomine Reges.
Hinc Styrios, Carnosque rudes, iuguloque tumentes,
Cerne Carenthanos, regnumque nec vtile bello.

Nunc vero Rhatos] Iterum vnde discesserat cum de ortu Rheni loqueretur, incipit. *Brixantæa*] Rhætica, Danubiana. Brixantæ enim gens est in Rhætio Ptolemæo. Alij arbitror Brigantas appellant. Vnde Lacus Brigantinus, vt retuli. *Cum murmure fontis*] De ortu Danubij lib. 4 dictauimus. *Longo cursu*] Nam per immania magnarum gentiũ labitur, authore Mela: definit tamẽ alio nomine, quã exoritur, vt statim in principio primi dictauimus. *Septingemina vnda*] Septem ostiis, secundũ Ammianũ, Val. Flaccum, Ouidium de Tristibus, Statiũ quinto Syluarum, Pomponium secundo, & Solinum, quę idem cap. 23 refert: item Strabo in 7 & Plinius: qui vna cum Tacito sex tantum ostia tribuunt. Herodotus autem, & Claudianus, Arrianus, Auienus & Rhennius quinque. Hæc diuersitas, inquit Camers, euenit ex eo, quod quintum & sextum ostiorum Danubij languidiora sunt cæteris. Septimum vero, vt inquit Solinus, pigrum ac palustri speciem, non habet quod amni comparetur. vnde quod Poeta hic de septimo ostio dicit, plane fictum est. *Diuidit mare Ponti*] Siquidem tanto

impetu euoluitur, vt prodatur in quadraginta militum passuum longitudine vinci mare, dulcemque intelligi haustum. *Velaunia rura*] Nomen antiquum apud Ptolemæum. *Vacionis*] Hic Noricorum Rex fuit, cuius Tacitus meminit. *Inguloque tumentes*] Alibi de Carnis dixit, *obesum iugulum.*

Hactenus hæc, vltra Pannon, Iazaxque videntur,
Quæque olim prisci tenuerunt oppida Daci.
Tauricaque infamis regio, Mysique fugaces,
Læua autem vastæ patet insuperabile regnum
Sarmatiæ, Regumque altrix Lituania tellus,
Sponteque nascentis fæcunda Podolia messis.
Inde Borysthenides ripæ, quarum impius vndas
Inficiet multo deuictus sanguine Moscus.
Amissamque gemet trepidans Nogardia pubem,
Oppidaque immanis iuxta colit æquora Læuon,
Pallidaque Oceano quærit electra sub alto.

Hactenus hæc] Scilicet de Germanis. *Tenuerunt oppida*] Nunc Walachos tenere placet multis eruditione præstantibus. *Lituania tellus*] Recens nomen est, Stella dictos ait olim Alanos, & Litalalanos. Limites eius pulchre describit Callimachus Geminianensis in præfatione historiæ de clade Varnien. Syluius mores gentis in Europa scribit. Latissime autem Albertus noster in Wandalia vtrumque complexus est. *Altrix Regum*] Quoniam Reges Sarmatiæ, qui hactenus imperant, inde originem habuerunt, vt idem Albertus ostendit cap. 35 vndecimi Wandaliæ: dicitque alibi de domo Poloniæ, incomparabilem esse sua magnitudine cunctis Principum per orbem Christianum familiis. Quam enim gentem dabis tam late imperitantem? Teneat Hispaniarum Rex hodie propitio Deo, omnem Hispaniam quinque regnis distributã, adiecerit magnum Beticæ regnum, quod Granatæ vocant, pace eius dixerim, Poloniæ domui par esse non potest. Tria enim latissima regna hodie complectitur. Tenet Vladislaus senior inter fratres regna Hungariæ cum Boemia. Tenet Ioannes Albertus ipsam Poloniam. Alexander frater magnum Lituaniæ Principatũ, frater Rege Poloniæ nulla parte minor. Hæc Albertus. Vilnam Lituaniæ metropolim, ac Principis domicilium esse, notius est, quam a Scholiographo referri debeat. *Podolia*] Vltimi Europæ ad Orientem ac Septentrionem anguli, quem Sarmatiam dixere Meridionale latus, quantum est inter Thyram, Axiacumq; amnes ad Euxinum mare porrectum, & plærisq; in locis maxime circa littus Ponti etiam vltra Axiacum, Podolia nunc appellatur. *Sponte nascentis messis*] Nam, vt fertur, cum segetes secantur, granis, quæ cadunt sponte nutriente terra, secunda fit messis. Tanta soli est bonitas, atq; aeris tẽperies. Vnde non mirandum, quod de incolis scriptores tradidere, scilicet, quod furari quid sit ignorant: neque mirantur aliena, neque sua diligunt. *Borysthenides ripæ*] De Borysthene fluuio, qui Polonis Neper dicitur, & in Bycem paludem supra Tauricam, quę Tartaria appellatur, exoneratur, Herodotum in Melpomene legito. Cęteros prætereo, quod nemo diligentius Herodoto de hoc scripserit fluuio. *Inficiet multo*] Superius quoque tetigit hanc pugnam Sigismundi Polonorum Regis, qua potitus est in Moscos ad Borysthenis ripam. Hanc Piso eleganter descripsit in epistola quæ circumfertur, ad Ioannem Coritium. Extat item ea de re doctissimi Dantisci Sylua, in Poetæ nostri Itinerario, qui per anticipationem hæc retulit. Multo enim ante opus hoc compositum fuerat, quam hæc pugna commissa fuerit. Sed antequã ederetur, addita insertaque operi. plæraq; enim Viennæ Austriæ ductu Georgij Collimitij Mathematici, ac Vadiani: Augustæ vero Chunradi Peutingeri, mutauit, restituit. *Moscus*] Hamaxobitæ olim, quos nunc Moscouitas vocant, alij Masouios malunt. *Nogardia*] Oppidum ad lacum Lymidem, vt a Dantisco accæpi, quem accolæ Moscorum appellant præter Moscouiam metropolis, ipsi *Nougartiam* dicunt. Est & in Liuonia, vt scribit Vadianus, oppidum Nogardia percelebre, eiusdem prope cum Thule declinationis. Ibi Sole Cancrum transeunte adeo tenebrę dilucidæ sunt, vt tesseratum iactus in alueolo ludenti facile cernantur. Ita referunt dignissimi fide mercatores, qui illuc pellium gratia Scythicarum quas exportant, æstiuo maxime tempore pergunt. *Quærit electra*] Iambus videtur hic in versu, quem Quintilianus tradit in heroico carmine locum non habere. Sed Maro quoque t. produxit hoc versu, *Nam tibi Tymbre caput Euandrius abstulit ensis.* Sed nullibi peccatum, quoniam, teste Capella, t, ambiguum est, quod & a Stoa cap. 1 Epographiæ sextæ refertur.

Possem multa tibi veterum signare locorum:
Verum alio me cura rapit. sic fata, repente
Ad mediam Lunam, vastumque accessimus orbem.
Hic vbi perpetuo ventura in secula viuunt
Felices animæ, & quorum cælestis origo
Extulit ad Superos mentem, & se miscuit astris
Diuinæ virtutis amor: dumque omnia lustro,
Ingentem aspexi cætum, heroasque, patresque,
Magnanimosque Duces, rebarque videre tuorum
Et genus, & proauos, & quos tulit Austria Reges:
Plenis hic calathis bene olentes spargere flores
Cælicolæ, hic nectar nitidis diffundere mensis,
Et cantu ducitare choros, atque ordine longo

Verum alio me cura rapit] Scilicet, Qua de futura morte Roberti afficiebatur. *Perpetuo viuunt*] Omnes fere hæreticos animæ salutem, hoc est, immortalitatem concedere, Tertullianus asserit, lib. de resurrectione. Pauca diui Cypriani verba, quibus adhortatur nos ad cogitandam immortalitatem, plus afficiunt & rapiunt animum, quam arguta de animarum immortalitate disputatio. De cuius natura diuus Hieronymus in lib. contra Ruffinum, copiosius vero Augustinus variis in locis scripsere, vt alios prætercam. Si te carmen iuuat, Prudentium adi, sanctos in Apotheosi

Consistunt versus

Consistunt alij, intextisque aulæa Britannis
Pendent parietibus, nec non fragrabat Amomo,
Et myrrha plaga sancta situ, iam balsama circum
Sudabant diuersa locis, felicibus vmbris,
Quicquid habet tellus costi Panchaia misit.

versus de natura animæ lecturus. *Intextisq; aulæa Britannis*] Sic enim nutrici videbantur, cum nulla sit cœlestium rerum cum nostris comparatio. *Amomo*] Amomum herba est suauissimi odoris, non modo in Arabia, sed in Ponto, Armeniaque nascens, vt Plinius scribit. Cinamomi vero (quod quidam tradunt sic dictum, quod cortex eius in modum cannæ sit rotundus & gracilis) Dioscorides facit plures species, quæ ab ea regione, cui gentiles sunt, suis quæque nominibus separantur. Reliqua, quando incidimus in cinamomi mentionem, pete ex cap. quinto noni de historia plantarum apud Theophrastum: qui, vt & Plinius, existimat fabulosa esse quæ de cinamomi collectione Herodotus retulit. *Myrrha*] Quicquid de myrrha memoratu dignum referri potest, Plinius complexus est, item Theophrastus cap. 4 libri iam citati. Albertum nostrum, vt frequenter, ita nationis odio, vt puto, studiose nimis Camers taxat, quod Auicennæ de myrrha locum nulla eius mentione in suum transtulerit opus, quod de vegetabilibus & plantis scriptum reliquit. *Balsama*] Legimus de Balsamo Plinium lib. mundanæ historiæ 12. Theophrastum lib. modo citato. item Dioscoridem, quo, eodem Camerte teste, de balsamo nemo authorum scripsit copiosius: meminit quoque Auicenna, quo cum conuenit Albertus noster. Adde quæ scribunt Strabo, Tacitus, Solinus, Egesippus, Iustinus, Seruius 2 Georgicorum. *Costi*] Plinius scribit, Radix & folium Indis est maximo precio. Radix costi, gustu feruens, odore eximio, frutice alias inutili, primo statim introitu amnis Indi in Patale insula. Duo sunt eius genera, nigrum, &, quod melius, candicans. *Panchaia tellus*] Maro, *Totaque thuriferis Panchaia pinguis harenis.* Claudianus, *Quicquid thuriferis spirat Panchaia syluis.* Ouidius, *Sit diues Amomo, Cinnamaque Costumque suum sudataque ligno Thura ferat, floresque alios Panchaia tellus.* Panchaia, Persidis regio, ab Rege Pancheio, vt Probus inquit. Hæc flagrantissimo solis syderi subest, propterea gignit odoramenta, quæ tunc præstantia, multaque proueniunt, cum Solis ardoribus in terræ venis humor excoquitur. author est Theophrastus.

Tunc quæ læta dies inquam, quæ gaudia tangunt
Cœlicolas, mi Diua refer. Mox talia contra
Incipit: Hinc caussa est, altum cur vecta per æthram
Lustrasti Lunam ingentem, sedesque piorum,
Scilicet, vt lætosque Deos, cœlumque videres
Expectare diem, atque obitu gaudere Roberti.
Hæc rector ventura mihi Saturnius olim
Prædixit: cum sancta poli, terræque ciebit
Numina, & in solio considens Iuppiter alto
Rumpet iter fati, nostrumque vocabit in astra
Phalsgraphidem, sedemque dabit, regnumque piorum.
Heu nimium propere raptus mortalibus ille est.
Nullus enim Diuum superis acceptior astris
Vnquam erit in terris pietate insignis & hasta.
Ergo cum stamen voluant sua fata supremum,
Lætantur, gaudentque sinu pia Numina talem
Exceptura virum, & vestigia floribus ornant.
(Sic propere mandata tulit Cyllenius ales)
Qua Superum turmas infra videt altior axis.
Hinc timor, hinc cura nobis, versamque dolemus
Fatorum seriem, & voluentem inimica Tonantem
Concilia, & nostris cœlum procedere damnis
Quis ferat? Interea Nutrix, vt Sole nitescent
Ardua syluarum, perge, & mandata Philippo
Nostra refer, postquam Diis immortalibus ire
Sic visum, tentet pacem, sobolique futuræ
Consulat, & sæuis fama nec deroget armis.
Dixerat, & fesso meditantem plurima somno
Ilico deseruit, mediaque euanuit aura.
Tunc ego, me simul ac Numen, somnusque reliquit,
Desilio, e stratis, voluensque hæc omnia mecum
Iussa sequor, magni si sunt hæc vera Roberti,

Rumpet iter fati] Quod in principio decimi scribetur.

Nimium propere] Ante diem, vt dici solet.

Nullus enim diuum] Laus Roberti a pietate & fortitudine.

Et sæuis fama nec deroget armis] Hoc est, nomini suo. quoniam omnino victoriam Deorum voluntate sit amissurus.

Dij prohibete tamen, meliora capessere fas est,
Nam fari me cogit amor, tu consule rebus
Dum potes ipse tuis, atque ori parce senili,
Nec morem incuses: omnes ducuntque, trahuntque
In longum sua verba senes. Sic fata, quieuit.

LIBRI OCTAVI FINIS.

ARGVMENTVM
LIBRI NONI.

SEquuntur verba Philippi Palatini ad Nutricem, qui narrat etiam prodigia quibus aliquid mali futuri suspicabatur, atque vt hæc auertantur Iouem orat. Sequitur pręparatio belli Norimbergensium, vbi tertia caussa fœderis Sueuici, quam in quarto libro consulto omiserat, narratur. Digressio ad nauigationem Philippi regis, vbi de eius morte. Inde per reassumptionem Norimbergensium exercitus describitur, & Senatus decreta, ac obiter comitatus Feretti nominis origo. *Sequitur Stromari ductoris exercitus* oratio ad milites. qui quidem ad Lauphenij obsidionem *proficiscitur, quo post* crebras pugnas potitur. idem Herbruchium Ætheniumque occupat. Interea digressio est ad quædam Cæsaris, Principumque quorundam gesta. Inibiq; de origine Agenau. item Beyspech, dum Phylshophenium inuadit, ab Albertinis non sine cæde reiicitur. Iterum ad gesta Norimbergensium reuertitur, vbi oppugnatio Neomartij opp. acerrima describitur, vnde inglorij discesserunt. Dum hæc in terris patrantur, Iupiter Deorum Dearumque concilium indicit, vbi Poeta multum in eorundem nomenclatura immoratur. In fine quorundam, qui ex domo Austriæ in Deos relati fuerant, nomina recitantur.

AVSTRIADOS LIBER NONVS.

AT Dux tum cœli cursus, tum sydera voluens
Enarrata animo, terrasque amnesque fluentes
Miraturq;, timetq; simul, certumque putabat (ne vano
Consiliis hæc acta Deum, nec numi-
Prædici, summoque trahens suspiria corde,
Nec tu prima (inquit) Vates es facta malorum
Nutrix, nec generis primum tua somnia nostri
Funera prædicunt: per summa palatia bubo,
Et diræ vltrices Orci, stridoribus altos
Concussere arces: mediis penetralibus anguis,
Horrendum dictu, squamis, atque ore trisulco
Exiluit, mediumque trahens per inane volumen
Dira lues, thalamum petiit, lectumque iugalem
Tortilibus nodis, spirarumque orbibus hausit.
Instamus cuncti, dirumque auertere monstrum
Conamur gladiis nequicquam. nam sua postquam
Membra thoro posuit, mediis euanuit auris.
Præterea ex adytis voces, & murmura sacris
Sylua vbi thuricremas operit Tritonidis aras,
Suppremum cecinere diem. Sic ore locutus,
Humentes oculos Superum ad conuexa supinat,

Atque

IN AVSTRIADOS LIB. IX SCHOLIA
Iac. Spiegelij.

A*T Dux*] Philippus Palatinus. *Enarrata*] Quæ omnia non nisi diuino instinctu enarrari poterant. *Diræ*] Furię. de quibus superius. *Vltrices Orci*] Quod sontes torqueant. *Lectumque iugalem*] Prodigium futuræ mortis coniugum, scilicet Roberti & vxoris. *Spirarumque orbibus hausit*] Id est, defatigauit circum spiras trahendo: vel hausit, id est, ita operuit, texit, vt hausisse, id est, traxisse ad sese videretur. Maro, *Ille impiger hausit Spumantẽ pateram.* *Monstrum*] Portentum, prodigium, idem significant, authore Cicerone in diuinatione libro primo.

At quæ Pegnitio] Norimbergensium exercitum & copias intelligit. Mentionem autem facit ea de re, quia mox bellum Norimbergensium cum Palatinis scripturus est, quia intellexerant iam copias contra se mouisse. *Pegnitio littore*] Ripa amnis Pegnesi, qui vrbi influẽs per medium illam abluit, diuiditque. Ratium tamen & nauigij vtcumque solutis niuibus, aut effusis imbribus, socia vndæ, & confluus

Atque ait, O genitor, qui cœlum & sydera torques,
Exaudi si digna precor, nos respice ab alto,
Et nostri miserere: potes namque omnia solus
Iuppiter, & fati leges abrumpe seueras.
Non equidem inuideo, quod Cæsaris acta, suumque
Nomen ad astra feras, sed tu genus aspice nostrum.
Nil regni curæ est, nec te fera deprecor arma,
At quæ Pegnitio properant de littore turmæ,
Iam sternant bello, & regnum populentur Othonis
Hercynia in magna, pugnaque ardente senatus
Diues opum, patria depellat sede Philippum,
Hanc modo tu prolem serues mihi Iuppiter vnam.
Sic fatus, lachrymis pectus madefecit obortis.

Belgarum interea rumor perlabitur vrbes,
Armatas acies mouisse in bella senatum,
Confertoque acres inuadere milite Francos.
Germanos olim, Vacioneosque nepotes
Lata per Herculeam coluisse magalia syluam,
Et raptu vixisse ferunt, non pace, nec vllo
Bello vnquam potuere capi, sed more ferarum
Aufugere in nemora, & tetris immersa cauernis
Venatu lustrare feras, & flectere neruos,
Syluestri quondam gens formidanda rapina,
Nullaque vicinis habuit commercia terris,
Sed vacuis regnante antris, montesque per altos
Insidias passim moliri, ac tendere fraudes,
Vnde iter nefandum nullus, nisi forte coactus
Carpebat nemore immenso, syluaque viator.

Interea monitu magni Iouis, aurea magno
Sceptra sub imperio, & mundi traduntur habenæ
Austriadæ: lætantur agri, lætantur & amnes,
Totaque in assuetos effundit Rhætia flores,
Roscidaque alpina distillant arbore mella.
Non læsus nunc pacis amor, securus vbique
Limes, & in tuto sub Cæsare viuitur ætas.
Dij Regem seruate diu, seruate nepotes.
Quo me Phœbe rapis? quid me inter bella furentem
Ordiri impellis lachrymas, planctumque mouere?
Iam manibus vis omnis abest. ibit ne sub vmbras
Terrarum decus, & iuuenilibus obrutus annis,
Regna sub aurifero deserta relinquet Ibero?
Quem flebit Germana cohors, & Belgica pubes,
Cum sibi Diis vetitum tentabit nauibus æquor.
Heu quantum laudis mors immatura refringet.
Nam siue ærisoni pugnator in æquore cursum
Flectat equi, libeat seu propugnare sagitta,
Hic cursu superat cunctos, & certius ictum
Nullus agit: siue in nuda certare palæstra
Mens fuerit, seu fulmineos ex montibus apros
Impulerit, nullus iuuene est animosior alter.
Quis canat edomitasque niues, toleratque belli
Fulmina, & exhaustos neglecto vertice nimbos?
Quod strages dederit populis, quod vicerit hostes,
Dum fera crinitus contra mouet arma Sicamber.

fluus humor intumuerit prorsus impatiens est: piscosus alias & fertilis amnis, sapidoque & vario genere piscium vbertim scatens. *Patria depellat sede Philippum*] Attende ingentem in filium charitatem. Non enim detrectat regno cedere, vt modo filius seruetur: quod pauci factitarunt. Cum multo plura occurrant exempla, quibus admonemur, ob diram regnandi libidinem non abstinuisse patres a filiorum morte, propter affectati Principatus ac regni suspicionem.

Acres Francos] Qui erant partium Palatinarum. *Germanos olim*] Hic narratur illa tertia Sueuici fœderis caussa a Poeta dilata, de qua lib. quarto sic dixit, *Tertia iam caussa est, alio sed differet alma Calliope.* *Vacioneos*] A Vacione rege Germanorum. alij Vancionem scribunt. *Lata per Herculeam coluisse magalia syluam*] Sic restituimus versum, qui corrupte ita legebatur, *Lata per Hercynias coluisse magalia villas.* Cur autem *Herculeam* dixit, proximo libro declaraui. *Aufugere in syluas*] Et hic corruptus versus sic legendus est, *Aufugere in nemora, & tetris immersa cauernis.*

Non læsus nunc pacis amor] Laudes Cæsaris Maximiliani. *Dij Regem seruate diu, seruate nepotes.* *Dij Regem seruate diu*] hic faciendum interuallum est. Vtitur enim Poeta artificio, dedita opera nomen patris Regis Philippi silentio præterire volens, nisi numine Phœbi impulsus, raptusque coactus fuisset scribere hic per digressionem nauigationem Philippi in Hispaniam, tacitumque eius mortis vaticinium.

Vsque adeo ne Deum manet implacabile fatum,
Grandiaque orsa premit rerum: Iam littore classem
Soluerat Oceani, Morinosque reliquerat alno.

Grandiaque orsa premit rerum] Id est, principia, quæ rerum magnarum in eo futura videbantur. Tetigit hæc obiter Roterodamus in Chiliadibus, vbi deplangit immaturum Philippi interitum:colligitque eleganter,neminem esse mortalem vsque adeo cœlitibus vicinum,quin bulla sit.

Cum subito strepitum vndarum,tortosque rudentes
Concussor maris & terræ Neptunus ab imo
Hausit, & in summa glaucum caput extulit vnda.
Atque suum aspiciens ingenti classe per æquor
Regalem ferri prolem, dignumque sub vndis
Esse Deum,tunc secum inquit, Nunquam ne procellis
Liber ero? semper ne meos,immanibus Austris
Addictus,curis atque æuo desitus,annos
Discruciem? cœlo si regnat Iuppiter alto,
Pacem habet æternam, nec mittit fulmina solus:
Sic etiam tristes perpendet frigidus vmbras
Frater,vbi fesso sortes parat Æacus olli:
Ast mihi sorte datum regnum est,cui tradere habenas
Alterius verear: quod enim hoc est sæuius vsquam
In terris monstrum? ventos alit,ardua pulsat
Sydera,& in scopulos sese erigit,& vada subter
Vela trahit,nautas pascunt immania cete,
Atque nisi horrisonos æstus,rabiemque tridenti
Mulcerem,frænumque mari,atque ruentibus vndis
Iniicerem,latas operirent æquora terras,
Nil agit Oceanus,nec amabilis Amphitrite,
Et vitreis tu Dorimanes iam cana sub antris.
Est noster quicunque labor,quem ferre recuso
Vlterius,regnoque parem,sociumque vocabo,
Qui nunc per nostras defertur classibus vndas,
Submergamque rates, raptumque in sede locabo
Æquorea mecum subter mare,cuius in alta
Dextra erit vndisoni dominatrix fuscina Ponti.

Concussor] Græci Ennosigæon dicunt. *Desitus*] A situ formata dictio. Est autem situs mucor ille,qui propter vetustatem contrahitur,vt obsitum dicimus,& rem situm contraxisse, cum propter vetustatem infecta est. Claudianus,*squallent immania fœdo Sceptra situ.* *Nec mittit fulmina solus*] Quasi dicat, vicarios habet,vt Summarum,cæterosque quibus iaciendi fulmina vis attributa est. *Sic etiam frigidus frater*] Pluto scilicet habet Æacum, Rhadamanthumq;, quibus iudicandi officia iniungit. *Ast mihi sorte datum regnum est*] Iupiter,Neptunus, Pluto, fratres germani, regna vniuersi orbis, ita quidem inter se partiti sunt,vt Ioui cœlum,in quo regnaret sorte datum sit. Neptuno obtigit totius oræ maritimæ potestas. Plutoni vero in tertiam sortem inferna obuenerunt. Quamquam vero tres isti fratres ad hunc modum diuisa imperia teneant: videntur tamen,quod ait Seruius,communem regni totius habere potestatem, sicut & ipsa elementa,quæ retinent, physica ac naturali inter se quadam ratione iunguntur. Quam rem etiam ipsorum numinum sceptra significare ait: quoniam Iupiter trifido vtatur fulmine, Neptunus tridente, Pluto tricipite Cerbero. Sed & diadema in capite quisque pro regni conditione maxime idoneum gestare perhibetur, quippe Iupiter serto, Neptunus cana ac spumante, Pluto nigra ac furuescente cingitur corona. Sic præterea de hac sortitione Neptuni & Plutonis, deque opibus & imperiis vtriusque, Cicero ad verbum, Aqua restabat, inquit, & terra, vt essent ex fabulis tria regna diuisa. Datum est igitur Neptuno alteri Iouis, vt volunt, fratri maritimum omne regnum: nomenque productum, vt Portunus a portu, ita Neptunus a nando, paulum primis literis immutatis. Terrena autem vis omnis, atque natura Diti patri dedicata est: qui Diues, vt apud Græcos Pluton, quia & recidunt omnia in terras, & oriuntur ex terris. Sic Cicero. *Ventos alit*] Rationes dicti recenset: quas breuiter perstringit Plinius in Proœmio secundi & tricesimi naturalis historiæ, Nemo autem est, qui ignorat Altanos ventos appellari: cum ex alto, id est, mari flare incipiunt: & Apogæos, cum a terra in altum redeunt. *Nil agit Oceanus*] Pro Deo, pro numine posuit, vel pro Nereo. *Nec amabilis Amphitrite*] Neptunus vxorem habet Amphitriten Deorum omnium benignam hospitam, ac nutricem. Siquidem sydera pasci, aliqua ab antiquis iam diu recepta, etiam multis argumentis confirmata fuit opinio: quam secutus Plinius, in dulcibus aquis Lunę alimentum esse scribit, sicut in marinis Solis. Potest idcirco amabilis dici a Poeta. Vel potius referri ad Neptuni amorem, qui hanc deperiit, & fugiente tandem internuncio Delphine potita est, iuxta fabulam, quam refert Higynus, & Ouidius in Fastis. *Dori*] Hæc Nerei vxor fuit, ex quo quinquaginta genuit filias, vt inquit Hesiodus. eadem etiam pro mari ponitur. Maro, *Doris amara suas non intermisceat vndas.*

Sic ait, & curru pro viribus incubat atris
Fluctibus, obstrusosque imo trahit æquore ventos.
Confestim tumidi tolluntur in æthere montes
Vndarum, pelagique atra vada concita Cauris
Tempestate sonant, & torto vortice raptant
Corpora vi fundo: trabibus resoluta fatiscit

Pro viribus] Pro virili sua. *Prolem Cyllenida*] Mercurium, a Cyllenio, vt diximus, monte omnium qui sunt in Arcadia altissimo, cui nomen imposuit Cyllenus Elati filius, vt Pausanias. vt alij cum Stephano volunt, Nympha Cyllene, quæ illic educauit Mercu-

Compago

Compago, frustraque vocant sacra numina nautæ.
Exoritur nox atra oculis, passimque feruntur
Remigia in fluctus, & iam Neptunus, vbi ingens
Rex superans æstum conflictabatur Iberus
Vt raperet vicinus erat, pronamque sub æquor
Voluebat puppim, cum Iuppiter æquus ab alto
(Nam Reges, Regumque genus sibi cura tuendi)
Talibus alloquutur prolem Cyllenida verbis:
I nate, & sumptis trepida nunc æthere pennis,
Et fratrem æquoreum, qui iam maria omnia prædo
Concitat, aggredere his dictis, atque argue fraudis,
Scilicet imperium pelagi, sæuumque tridentem
Idcirco sibi sorte datum, qui temperet vndas,
Et moueat quocunque velit, sibi grandia Ponto
Assurgant vt monstra suo, quid nostra lacessit
Fulmina? & in Reges audet temerarius ille
Moliri insidias? nostra hæc, sua tentet. & vltra
Haud fatus, tacuit. Sumptis Cyllenius alis,
Nec mora, iussa facit, summisque ex alpibus amnem
Permensus Rheni, dein læua extrorsus oberrans
Aurea Gessoraco flectit talaria Ponto,
Auriferosque alto quos territat vnda Britannos
Commota, & toto disiectas æquore puppes
Vidit, & euulsos Neptunum frangere remos,
Atque hunc magnanimum Regem iam crine tenentem,
Inuadit dictis: Quibus o Rex Ennosigæe
Impellis maria alta dolis? non fraudibus vti
Imperium decet, atque instar regnare Tyranni.
Æquora habes, & sorte datum vibrare tridentem
Per freta, per fluctus, & eo compescere Pontum
Quem circum monstra, & proni Tritones oberrent.
Quid tentas nunc regna Iouis? temerataque temnis
Fulmina? & in Reges tantum Deus æquoris, audes
Moliri insidias? etenim sunt sub Ioue magno
Et Reges, Regumque genus: sic fatus, vt ales
Ad prædam clausis decurrit ab aere pennis.
Deuolat, & manibus Regem diuulsit ab vdis,
Disiectasque rates, atque ipsum ad regna Britanni
Appulit, & socios tuta in statione reliquit.

Mercurium, aut ex Ioue peperit, vt ait Coruilius, teste Parrhasio. Receptum tamen est, Mercurium esse Iouis & Maiæ, quæ Pleiones & Atlantis filia fuit, vt apud Græcos Aratus, Maro Higynusque e nostris refert. *Trepida sumptis pennis*] Non dixit, *labere.* Nam labi paulatim ferri significat. Maro, *Labere nympha polo.* Sed dixit, *trepida*, id est, festina, velociter vola. Cæterum Mercurius, inquit Seruius, ideo pennas habere dicitur, quia citius omnibus planetis in ortum suum recurrit. *Nostra hæc*] Scilicet Reges, iuxta Horatium, qui ait, *Reges in ipsos Imperium est Iouis.* Tradunt Astrologi, qui habent Iouem in genitura, magnos Principes fieri, vel Reges. vide sextum capitulum lib. tertii apud Firmicum, & Pontanum libr. de rebus cœlestibus quarto. Idem cecinit Hesiodus in principio Theogoniæ. Verum Seneca grauis author, & amœnissimi, vt ait Tacitus, ingenij, dixit, *Aut Regem, aut fatuum nasci oportere.* Nam quemadmodum, inquit Rhenanus noster, in fatuis, risu quæcunque fecerint, excipimus, sic Regum quoque facta nemo non probat. Proinde verissimum est, facultatibus, licentiaque & assentationibus ali Principum vitia. Et nisi stulti fuissent olim Reges, non essent tot libri illorum fatuitatibus referti, hoc est factis non tam stultis sæpenumero quam sceleratis ac impiis cædibus & bellis: quibus in hoc mundo nihil stultius, vt explicat Erasmus in adagio, *Dulce bellum inexpertis*, tum alibi.

Amnem permensus Rheni] Ita nauigantibus nobis per Rhenum ab Alpibus agendum est. extrorsus enim, hoc est, læua Belgæ sunt. *Gessoraco*] Pro Gesotiaco, id est, Belgico, nunc Callesium vocant. *Auriferos Britannos*] Diuites. Arbitror enim ad Regem Britannorum allusisse, eius qui nunc regnat, patrem, qui omnium Regum Europę ditissimus auri habitus est. Ad quem nos multas Cæsaris Maximiliani iussu dictauimus literas, dum scribæ fungerer officio. Gallorum opes Budæus ostentat lib. de Asse tertio & quarto. *Atque hunc magnanimum Regem iam crine tenentem*] Innuit hoc scito figmento, actum iam de Philippo, cuius res etiam reuera eo venerat, vt extra humanum consilium & auxilium esset, necessitatique & Deo concedens, securusque & intrepidus mortem expectaret, Huius fatalis nauigationis cursum eleganter descripsit Aloisius Marlianus, qui socius malorum fuit & indiuiduus comes. Is defuncta coniuge, Tudensem Pontificatum adeptus, in comitiis nuper apud Wormatiam excessit e viuis. Extat epistola ad Iacobum Banissium, quæ mea nuper opera in lucem emersit, digna enim, vel ob argumentum videbatur, vt ad posteros transmitteretur. *Quibus o Rex Ennosigae*] Nuncij fidelitas notatur, qui eisdem met verbis refert, quibus nuncium peragendum accæperat, vtcumque Maronem imitatus. *Imperium*] Sic scribendum, & non imperimum, dictio prorsus nihili, vt sit contentum pro continente. *Instar regnare Tyranni*] Vide quæ scribit Aristoteles cap. decimo quarti Politicorum, & quæ illic Iacobus Faber adnotauit. Pulchre Seneca, vt tyrannus a Rege distat, prosequitur libro de clementia primo. Ad tyrannum & non bonum principem pertinet Photini monitum, cum sic is apud Lucanum, Ptolemæum alloquitur, *Ius & fas multos faciunt Ptolemae nocentes: dat pœnas laudata fides.* & post, *Sydera terra vt distant, & flamma mari, sic vtile recto, Sceptrorum vis tota perit, si pendere iusta Incipit, euertitque arces respectus honesti. Libertas scelerum est quæ regna inuisa tuetur, Sub latusque modus gladiis.* &

infra, *Exeat aulam Qui vult esse pius, virtus & summa potestas Non coeunt, semper metuet quem saeua pudebunt.* Ediuerso ad bonum Principem, & non ad tyrannum pertinet Claudiani ad Honorium monitum, quod haud grauabor adscribere, cum id aureo carmine Poeta elegantiss. complexus sit, & Zasij illius magni in iure nostro sacerdotis sanctum desiderium mentem subeat, dum inquit, Quam bene se haberet, si celeberrima huiusmodi carmina, diuino scripta ingenio, Principibus Romanis tã operose ingererentur, quam solet frequenter eius potestas (laxatis aliquando modestiæ habenis) per blandimenta fortasse, vel supra immensum efferri & extolli. Sic autem inter alia Claudianus Imperatorem hortatur, *Tu licet extremos late dominere per Indo, Te Medus, te mollis Arabs, te Seres adorent, Si metuis, si praua cupis, si duceris ira, Seruitij patiere iugum, tolerabis iniquas Interius leges: tunc omnia iure tenebis, Quum poteris Rex esse tui.* Et paulo post, *Nec tibi quid liceat, sed quid fecisse decebit Occurrat, mentemque domet respectus honesti. Tu ciuem, patremque geras, tu consule cunctis, Nec tibi, nec tua te moueant, sed publica vota. In commune iubes si quid, censesve tenendum. Primus iussa subit: tunc obseruantior equi Fit populus, nec ferre vetat, quum viderit ipsum Authorem parere sibi. componitur orbis Regis ad exemplum, nec sic inflectere sensus Humano edicta valent, quam vita regentis.* Et quæ sequuntur. *Temerataque temnis Fulmina*] Quasi dicat, temeritate tua videris Iouis fulmina contemnere. *Etenim sunt sub Ioue magno Et Reges*] Quomodo & in arcanis literis scriptum legimus, *Cor regis in manu Dei.* Et alibi, *Cornua in manibus eius,* pro eo quod est, *regna*, vt est moris scripturarum, authore Hieronymo. *Ad regna Britanni*] Marlianus. Exclamatũ est, inquit, a nautis, terra, terra, omnes nos læto clamore terrã salutauimus. *Erat terra* Anglia, sinus caput Portani vocatur. Quod si a nautis præteritus fuisset, vt minimo minus fuit, locus ille, in certam & ineuitabilem mortem ferebamur. nam nec nauis vlterius contra tempestatem, quæ & tota die & nocte debacchata est, stare poterat, & altera die in vada Flandriæ etiam nolentes trudebamur. Hæc ille.

Tunc sale tabentes artus, atque humida passim
Transtra Caledonio exponunt in littore Belgæ,
Armaque arenoso pandunt naualia campo,
Et Phœbo siccantur opes, & regia gaza.
Nox ruit, interea curarum voluitur æstu
Neptunus, tristem compescere nescius iram.
Concilium indicit: simul at vox lapsa per vndas
Æquorei venere Dei, & scopulosa frequentant
Oceano in medio vitrei prætoria Regis.
Tunc Rex pumiceo considens turbidus antro,
Regna Iouis monitu dudum temerata recenset,
Egregiamque sibi dolet abstraxisse rapinam
Mercurium. Elatis aderat reuerentia verbis.
Exorti passim fremitus & murmura vulgo,
Sed vanum tentare Iouem: sic agmine facto
Desæuitum vndis, & rupto limite Ponti
Belgica ab effuso demergitur æquore tellus.
Diffugiunt matres, pressosque ad pectora natos
Exportant, trepidique senes, timidaque puellæ
A rapidis vectantur equis, pars acta quadrigis
Excipitur, præuenta freto sub gurgite moles
Omnis abit, monumenta patrum stant vulsa metallis
Marmora Synadiis subter freta, sic iuga rupit
Herculeus labor, & Bethym diuulsit ab Aphris.

Caledonio in littore] Id est, Britannico. Nam Caledonia sylua Ptolemæo est in Britania. Vnde etiam Ouidius *Britannos* Caledonios appellat. Non enim ea in parte, vbi Caledonia sylua est, factum est naufragium: sed iccirco dixit, quia omnes sic per hoc epithetum intelliguntur. In hunc Caledonię recessum appulsus Vlysses aram posuit, Solino teste, de qua libro primo diximus. Non tacendum, & in Ætolis vrbem esse Calidonem, iuxta Euenum amnem. Verum vocabula syllabis dinosci. Nam Calidon, vt notauit Vadianus, pro Ætolio oppido penult. corripit: pro Britannię sylua producit, o litera correpta, testes aduocat Lucanum & Martialem. quanquam sint, qui e litera scribendum contendant, vt Poeta fecit. *Vitrei prætoria regis*] Sumpta similitudine a prætoribus, ad quos edicto publico omnes conueniunt. Asconius, veteres, inquit, omnem magistratum cui pareret exercitus prætorem appellauerunt. vnde & prætorium tabernaculum eius, & in castris porta prætoria, & hodie quoque præfectus prætorio. Cum igitur Imperium Romanum ad monarchiam deuenit, Principes Romani equitem vnum Romanum prætoriæ cohorti, aut cohortibus etiam præfecerunt, & prætorio suo, id est, aulæ, quam lingua vulgaris hospitium regis appellat. Vnde prefectus pretorio hodie dici potest, qui magnus magister hospitij, seu, vt nostri, domus vel curiæ dicitur, teste Budæo. Cæterum, cum plebi, vt Liuius scribit, ad consulatum factus esset aditus, vicissim patribus concessum est, vt prætorem crearent, qui a præeundo (vt voluit Fenestella) prætor dicitur. Varro a præeundo dictum putat, de cuius potestate pluribus Fenestella. Iuuenalis prætorem pro Imperatore posuit, & alicubi pro eodem Consulem & Prætorem. Id quod adnotatu dignum putauit, Budæus asserit, libro Annotationum in Pandectas.

Elatis aderat reuerentia verbis] Multum enim interest, cuius ore verba proferantur. Nam si idem a paupere dicatur, idem a rege, non esse idem videbitur, vt innuit apud Euripidem Hecuba his verbis, Erasmo interprete, ad Vlyssem loquens, Si vel male hæc authoritas dicat tua Flectet, quod a leuibus profecta oratio, & a probatis, non idem valet eadem. *Desæuitum vndis*] Veritas est, & puto latentem Poetam illuuionem illam Oceani signasse, quæ patrum nostrorum memoria sexaginta annis fere

nis fere elapsis contigit, qua multa millia passuum continentis Oceanus submersit. Vbi ipsi vidimus adhuc eminentia domorum ac templorum cacumina, turresque. Vnde neutiquam abhorret a vero, quod Aristoteles in Meteoris tradidit, perpetuam esse vicissitudinem, in terræ, mariumque situ & circa partes variatione. Accedit libro vltimo Strabo, Plinius secundo, Mela primo, Solinus cap. quartodecimo, Ouidius Transformat. quinto & decimo, cæteri. Ex recentioribus Pontanus in Meteoris. Poeta noster in primo. *Vulsa*] Eruta. *Synadiis metallis*] Id est, preciosis lapidicinis & marmorariis. Nam Synadium marmor in maximo precio habitum fuit apud antiquos. Metallum autem de omni materia dici potest: quod alia post aliam inueniatur. verbi gratia, inuento auro, postea inuenitur argentum, post argentum plumbum: abusiue tamen ad marmorum venas, vt ita dicam, transferimus. *Herculeus labor*] Quod naturæ varietate contigit, prisca fabulositas tribuit Herculi. Scilicet, Iunctos olim, vt Mela ait, perpetuo iugo diremisse colles, atque ita exclusum antea mole montium Oceanum, ad quæ nunc inundat admissum.

Dum Rex vndarum hæc agitat, mansuraq; in æuum
Vincla aperit Ponti, terrasque inuadit apertas,
Maturare fugam iubet Aliger: ilicet omnes
Stauratam læto propellunt remige classem.
Iamque Caledoniæ radunt confinia terræ,
Ingentesque vident flexus, quibus irrigat agros,
Mobileque exultans infertur Alaunius æquor.
Hinc Isacæ cursum, & latis Durotriges aruis,
Obliquique vndas Tamari, Volibamque relinquunt,
Arduaque effugiunt prærupti saxa Gobæi,
Præcipitesque dolis Venetos, Ligerimque sinistrum,
Et quos diues alit versis Aquitania campis.
Iamque sinum ingentem prærlabuntur, & ima
Littora, & accessu maris exundare Garumnam
Prospiciunt, motamque æstus per fluminis Antron,
Miraturque noua Tarbellicus incola Pontum
Classe premi, & pulsi currunt rumore Ruteni,
Vt Pyrenæos concessum attingere montes,
Hesperiam ingenti nautæ clamore salutant,
Cantaber, & velox correptis Vardulus armis
Aduentu trepidant, atque auro concolor Astur
Montanis exultat equis, cum præpete Leucos
Transabiit cursu scopulos, longique remensa est
Ingentes Nerij rupes, fœcundaque radens
Marmora Cassitro Minij ratis hæsit in vnda,
Vltimaque Hesperia, & populi per littora classem
Callaici excipiunt læti, & fatalia Regi
Rex senior sceptri concessit iura nocentis.

Aliger] Mercurius. *Stauratam*] Pro instauratam, id est, redintegratam. Nam Varro ait, Macrobio teste, instaurare esse instar nouare. *Caledoniæ terræ*] Id est, Britannicæ. Poeta eleganter a Britannia vsque ad extremam Hispaniæ plagam, vbi Gallici sunt, nauigationem describit. *Alaunius*] Ptolemæo Britanniæ fluuius, & Alauni populi diuersi ab Alanis.

Tamari] Ptolemæo Tamara, Melæ Tamaris flumen secundum, vt ait, Arotebrarum portum, de quo Strabo libro 3. *Gobæi*] Promontorij. *Præcipitesque dolis Venetos*] Populi maritimæ in Gallia oræ, quos Cæsar nauali prælio in potestatem redegit. Vocat autem præcipites dolis, quia legatos, quod nomen, vt ipse Cæsar ait, ad omnes nationes sanctum, inuiolatumque semper fuisset, retentos in vincula coniecerint. Reliqua de Venetis apud eum. Sed & Veneti Adriatici hoc nomine male audiit. lege orationem Ludouici Heliani ad Maximilianum. *Ligerimque sinistrum*] Fluuius est Narbonensis potissimus, qui prouinciam eam a cætera Gallia diducit. *Aquitania*] Gallia omnis, inquit Plinius, comata vno nomine appellata, in tria populorum genera diuiditur, amnibus maxime distincta: a Scalde ad Sequanem Belgica: ab eo ad Garumnã Celtica, eademque Lugdunensis: inde ad Pyrenæi montis excursum Aquitania, Armorica ante dicta est. Vadianus hodie a Gallis *Guienne* vocari scribit. Volaterranus tradit Aquitanos a cæteris Gallis corporibus & lingua differre, magisque Hispanis similes, quibus finitimi sunt. *Versis campis*] Perinde fertilibus. *Exundare Garumnam*] Vnde more ipsius pelagi sæuientis exurgens iactat nauigantes. Meminere huius multi, nemo tamen, vt refert Vadianus, de eo diligentius Mela scripsit. Verba non adscripsi, quod author sit vulgatissimus, & impeditum eius opus Vadiani scholiis explicatum. *Antron motam per fluminis æstus*] Ex eodem hic locus sumptus est, vbi de Garumna loquens, In eo est insula, inquit, Antros nomine, quam pendere & attolli aquis increscentibus ideo incolæ existimant, quia cum videatur editior aquis obiacet: vbi se fluctus impleuit, illam operit. & quæ sequuntur.

Tarbellicus] Nunc Tarinensis ad Aturi ostia prope Pyrenæos, ait Volaterranus. *Ruteni*] Nunc Rutenenses eodem authore, inter Aquitanos antiquos nomen seruantes. *Vt Pyrenæos*] Hoc est, mare, quod e regione Pyrenæorum est, qui Galliam ab Hispania diuidunt. *Hesperiam*] Hispaniam. Sunt enim Hesperiæ duæ. Lege Seruium primo Æneidos super illud, *Est locus Hesperiam.* *Cantaber*] Cantabri situ locorum inter vltimas Hispanorum connumerantur gentes, ab Augusto subiugati, quorum tamen & peior & altior & magis pertinax in rebellando animus fuit, vt dicit Florus: & Horatius alludens, *Cantaber sera domitus catena.* Orosius multa de Cantabrico bello libro sexto scribit, Eutropius septimo, Suetonius in Augusto. Laudes Cantabrorum Sillius cecinit libro tertio & quinto. Mela inquit, Cantabrorum aliquot populi, amnesque sunt, sed quorum nomina nostro ore concipi nequeant. Quod argumentum est, longe a Romana lingua, aliena eos tum sermone vsos

fuisse. *Velox*] Agilis, manu promptus. *Vardulus*] Eundem cum Cantabris, eodem autore, tractum tenent Varduli. *Atque auro concolor Astur*] Eodem epitheto vtitur Sillius, *Sed scelerum caussas aperit Deus, improbus Astur Visceribus laceræ telluris mergitur imis. Et redit infelix effosso concolor auro.* Astures enim, quorum tractus Asturia nomẽ habet, olim gens aurifodinis nobilitata, & equis: quod Poeta notat, dicens, *Montanis exultat equis. Præpete cursu*] Est enim equis illis, qui Asturcones vocantur, patria lingua Chineæ, nostra, vt puto, *Genneter*, non vulgaris in cursu gradus, vt ait Plinius. Sunt autem inutiles bello. Sillius, *His paruus sonipes, nec Marti notus, at idem aut inconcusso glomerat vestigia dorso*, aut molli pacata celer trahit esseda collo. *Leucos scopulos*] Trileucos geographiæ tabulæ habent. *Nereij*] Citerioris, quæ & Tarraconensis, Hispaniæ promontorium, quod occidentalis & borealis Hispaniæ lateris finis est. Nunc sancta Maria finis terræ dicitur, vt scribit Volater. Porro in Tarraconensi sunt hæc regna, quæ vni tamen Carolo parent. Nauarræ, quod inter Cantabros continetur: Casteliæ, quod inter Callæcos & Astures: Arragoniæ, quod inter Celtiberos ac Tarraconenses. Volaterranus. *Marmora fœcunda Cassitro*] Signat insulas Cassiterides Ptolemæo numero decem, a stanni copia: quæ iam desiit, & in proxima nunc Britannia cernitur, vt dicit idem Volater. Græcis Cassiteros stannum dicitur. De his Plinius in quarto. Strabo tertio. Mela eodem. Solinus cap. 36. Diodorus Siculus sexto. *Minij*] A Minij abundantia in illis terris Minio amni nomen datum est. Lege Iustinum. *Populi Callaici*] Pro Callæci, diuisa diphtongo, tenent inferiora littora vsque ad Nerium promontorium. Horum est Flauium Brigantium Ptolemæo, Antonino autem Brigantium tantum. nunc Compostella, prope quam sancti Iacobi, vt ait Volat. oraculum. *Rex Senior*] Ferdinandus socer. *Regi*] Philippo genero. *Fatalia iura*] Qui paulo post in Hispania obiit.

Heu regnum inuisum Superis, heu classe petitas
Præcipiti fontes terras, quis temperet ægros
A lachrymis oculos? quis singultantia corda
Leniat? O felix quantum sperare iubebant
Te fortasse Dei, quantum vis improba fati
Abstulit Hesperia, & nocti demersit acerbæ.
Namque sub occasu quæ sunt, Solemque cadentem
Aspiciunt, quæque alta polo complectitur Arctos,
Quicquid & ad Siculos exporrigit Itala tellus
Imperij fines iam dudum sceptra petebant
Belgica, sub leges vnius Regis itura.
Vlterius vetuit ventura retexere Apollo
Fata Deum: tu nunc, penes est quem latius vnum
In terris regnum, sis o Germanice Cæsar
Fortunæ exactor: tua te regat ardua virtus.
Orta cadunt, finis cunctis mortalibus idem,
Angustique dies, & vita precaria nostra est.
At Martis nos vrget opus, iam creuerat æquus
Pacis amor populis, vitamque fugarat agrestem,
Et mores domuit vetitos, Sueuumque rebellem
Impulit ad leges, cum Norica castra senatu
Insigni ac terra alma viris se iunxit in iisdem
Fœderibus, magni factis & rebus adesse
Pollicita Austriadæ: quæ postquam sensit iniquo
Marte Palatinum vrgeri, sopitaque nondum
Extiterant odia, atque augendi regna cupido,
Arma parant Patres, variisque agitata senatu
Consiliis sunt bella prius, qui censuit vrbis
Delectum fieri, & validam dare nomina pubem.

Vlterius vetuit] Noluit aperte prædicere mortem Philippi, vetitus a numine: ne scilicet, malorum futurorum præscientia, antequam venirent, angeremur, fictum est. Vel *Ventura*] Dixit, respiciens ad filios, quorum magnitudo immensa futura erat. *Tu nunc, penes est*] Apostrophe ad Cæsarem, quem dicit esse debere trutinatorem fortunæ, & quantum in rebus humanis possit prospicere, quæ non nisi virtute, ac animi magnitudine superari potest. *Orta cadunt*] Hæc sententia mundo data est, hæc Dei lex est, vt omnia orta occidant, & aucta senescant, vt infirmentur fortia, & magna minuantur, vt cum infirmata & diminuta fuerint, finiantur, dicit Cyprianus contra Demetrianũ. *Finis cunctis mortalibus idem*] Sententia catholica, & a poetis celebrata. Videlicet, *Huc primus & vltimus ordo. Tendimus huc omnes*] Hæc est domus vltima, & quod pallida mors æquo pulsat pede pauperum tabernas, regumque turres. *Angusti dies*] Breue tempus. Siquidem, vt idem in eundẽ eleganter scribit, in ortu adhuc suo ad finem natiuitas properat: sic quodcunq; nunc nascitur, mundi ipsius senectute degenerat, vt nemo mirari debeat, singula cœpisse in mundo deficere, cum totus ipse iam mundus in defectione sit & in fine. *Et vita precaria nostra est*] Hoc est, cuius vsura precario fruimur, cum in arbitrio alterius positum sit, eam cum vult, repetendi. Apuleius, Quid ad precariam vitam me reducitis? Vlpianus, precarium diffinit, id esse, quod precibus petentis vtendum conceditur tamdiu, quamdiu is qui concessit, patitur. Vnde precariam rem dixerunt, quæ quasi cõmodato accæpta sit, & iuris alieni censeatur. Ouidius de Acheloo, *Quid fore te credis, falsum qui versus in anguem Arma aliena moues, quem forma precaria celat.* Donatus ait, petimus precario, poscimus

poſcimus imperioſe, poſtulamus iure. *At Martis nos vrget opus*] Senſus eſt. Plura canerem in hanc ſententiam, niſi inchoatum opus vrgeret.

Iam croceis Aurora rotis ſurgebat Eoo
Littore, & auricomo terræ iam Sole micabant,
Stromarus Eurydamas conſenſu in bella ſenatus
Deſcribit populos, obſeruantiſsimus æqui
Qui fuit, & dextra nullis æquandus, & armis,
Primus inire aciem, poſtremus cedere pugna,
Militiæ ſollers, qui formam, & tempora norat,
Seu ducendus erat denſos equitatus in hoſtes,
Seu frænanda manus, tardamq; laceſſere pugnam
Vtilius, durumq; in cornua vertere Martem.
Iamque ſub Alerio miles conuenerat vdo
(Hoc campo eſt nomen) gentemq; moratur agreſtem,
Falcatoſque axes, quos prætor agebat Homertes.
Prima cohors Scythiæ criſtatam more gerebat
Caßida, & induta horreſcit femoralibus æreis,
Aſpera fuſtibalo committens bella cruento.
Quæ ſequitur pileis non aſpernabilis haſta,
Intortos operit crines Syriiſque thiaris
Pro clypeis huic gerra manu, vaſtique dolones,
Et mos gemmato mucronem annectere baltheo,
Quas regit aſper equo, pedibuſque in Marte Seleucus.
Pone ſubit gens bello atrox, quæ membra Siſyrnis
Contegit, & crurum tenus exarmata refulget,
Eoóq; acres inuadit Acinace pugnas.

Stromarus Eurydamas] Stromarus nomen proprium & verum. Eurydamas, vt quę ſequuntur, Homertes, Seleucus, ficta ſunt nomina, per quæ vera ſignificantur: quæ ipſe inueſtigaſſem, ſi commodum fuiſſet. *Alerio vdo*] Nam quatuor fontes illum irrigant. Lege Celtem cap. quarto, Norinbergæ. Hoc cāpo eſt nomen Teutonice, *Haller Wyſi*. Arbitror ego nomen prato a familia *Hallerorum* obueniſſe. Locus is quingentis paſſibus longitudine patet, latitudine anguſtior. Idem ſcribit Celtes. *Gerra*] Id eſt, Cetra, pharetris ſubterpendentibus, vt ait Herodotus lib. ſeptimo, vbi armaturam Perſarum refert. Porro gerræ, inquit Feſtus, crates vimineæ. Athenienſes cum Syracuſas obſiderent, & crebro gerras poſcerent, irridentes Siculi gerras clamitabant. Vnde factum eſt, vt gerræ pro nugis & contemptu dicantur. *Dolones*] Seruius lib. ſeptimo ſuper illud, *Pila manu, ſæuoſq; gerunt in bella dolones*, dicit, dolonem flagellum eſſe, intra cuius virgam latet pugio: a fallendo græce dictum, id eſt dolo, quod decipiat ferro, cum ſpeciem ligni præferat. Tranquillus in Claudio, Reperti & equeſtris ordins duo in publico cum dolone, ac venatorio cultro, præſtolantes alter vt egreſſum theatro, alter vt ſacrificantem apud Martis ædem adoriretur. *Siſyrnis*] Herodotus lib. modo citato, Caſpij, inquit, Siſyrnis, quod eſt genus penulæ, induti, arcus gentili more arundineos geſtabant, & acinaces. Horatius acinacem pro omni gladio vſurpauit, vt interpretes vno ore referunt, Ode ſeptima & viceſima primi carminum. Varia armorum genera in Sauroſtichi Enarrat. retulimus.

Quarta autem legio pardorum pellibus harmos
Veſtit, arundineas & certatura ſagittas
Saxo acuit, capreaq; vibrat tela horrida cornu,
Hæc ſub Atocle meret. Duxiſſe Autharchida quintam
Sternacem referunt, ſolita eſt quæ montibus altis
Fraxinea timidos defigere dorcadas haſta.
Hæc pellem auritæ frontis geſtabat equinæ
Voluentis per inane iubas, quæ vertice ſummo
Dependent, aureſque vtrinq; ad tempora vibrant.

Pardorum] Sunt pardi pantherarum mares. Quidam ab iis pantheras ſolo candore diſcernunt. Solinus ſcribit pardorum adulterinis coitibus degenerare partus leænarum, & leones quidem procreari, ſed ignobiles. Meminit & Plinius libro 8. Hos adulterinos coitus leænarum cum pardis eleganti carmine Claudianus in conſulatu Manlij Theodori complexus eſt: quod Camers ante me adnotauit in Solinum. *Caprea cornu*] Significat arcum, cuius extremitates cornuum caprearum mucrone ornantur non modo, ſed vt fortiores etiam ſint. *Hæc ſub Atocle merent*] Hoc loco ſine diphthongo ſcribendum, vt vel ipſa ſyllabæ ratio admonet. Sic Lucanus, *ære merent paruo*. Nam merere, pugnare eſt. vnde emeriti milites, qui completis ſtipendiis militię ſacramento ſoluti ſunt. Maro in Georgicis, Emeritos boues appellauit, vt Claud. iugales. *Autharchida*] Autharchi filia. Vterque Homerus fingit Pentheſileam aduerſus Græcos ad bellum Troianum veniſſe.

Armati aſtabant omnes, Martemq; ciebant.
Interea Patres ſublimis in arce Dianæ
Conueniunt, agitantq; feri primordia belli.
Et tandem Arſanes fecit ſic verba ſenatu:
Quandoquidem ardentes animos, aciemq; videmus,
Facto opus eſt Patres, Cæſar nos fœdere iunctos
Iam vocat, incuſatq; moram, tempuſque ſubinde
Conſiliis labi: veſtros ſint fata Sagunti

Sublimis in arce Dianæ] Multi referunt in arce fuiſſe Dianæ templū. Meminit Celtes autor non ineruditus in deſcriptione vrbis Norimbergenſis. *Arſanes*] Fictum & hoc nomen. Sequuntur autem tres Orationes. Prima perſuadet, quam primū mouenda caſtra, nec conſiliis nimium tempus terendum, Cæſariq; coniungendum exercitū. Secunda perſuadet, vt flam-

Ante oculos. nam dum Rhateia consulit ægros
Roma Patres, Quintum cunctatoremque requirit,
Interiit flamma, & Tyrio gens victa Tyranno.
Quare cum primum pubem deducere ab vrbe
Decretum vobis, extemplo castra petendum
Austriadæ reor, & sociis socia arma cateruis
Iungendum: sic nos Aquilis victricibus vrbes
Deuictas fausto repetemus, & oppida bello.

ma a patria, siue ab occupatis oppidis belli remoueatur, petendam Palatini patriam: diluitque consilium Arsanæ de iungendis copiis. Ita enim ad patriã tuendam, Palatinę copiæ reuocabuntur: vtiturque Hannibalis exemplo. Tertia oratio, quæ vtramque opinionem refellit, multis probat argumentis, Ducis Othonis oppida inuadenda esse. *Senatu*] Senatui. Libuit de senatu, senatoribusq; aliquanto latius scribere: quod res alioqui cognitu digna, nõ cuilibet obuia est, & in errorem tracta, digna flagris, Budæo censore, Accursij ignorantia, vel certe confidentia. Senatum a Romulo institutum fuisse Liuius testatur his verbis, Cum iam virium haud pœniteret, consilium deinde viribus parat. Centum creat senatores: siue quia is numerus satis erat: quia siue soli centum erant, qui creari patres possent. Patres certe ab honore, Patricijque progenies eorum appellati. Hic senatus paulo post in duas velut factiones, maiorum scilicet, minorumque gentium, & ex centenario ducenarius factus est. De qua quidem appellatione maiorum minorumque gentium idem Liuius meminit, vbi de Tarquinio Prisco, & de Tarquinio Superbo eius filio loquitur. Erat autem vnus in senatu, qui Princeps senatus dicebatur. Quanta autem auctoritas senatus fuerit, licet ex Liuio intelligere libro primo ab vrbe condita. Senator nomen ordinis erat, *non magistratus. Tres enim* erant ordines Romæ, Senatorius, Equestris, & Plebeius. Ordo *Senatorius amplissimus ordo vocabatur.* Cicero pro domo sua ad Pontifices, Quid cum Senatum pro me non modo propugnare amplissimum ordinem, sed etiam plorare & supplicare mutata veste prohiberent, ne tum quidem ius erat? Et de Prouinciis consularibus, Reduxit me cum illo in gratiam ordo amplissimus. Itidem sæpe Liuius. & Paulus in l. nutu. de legat. tertio. Maiestatem eius ordinis dignationemque Liuius prosequitur. Varia autem Senatus legendi ratio fuit diuersis temporibus. Nec prætereundum silentio, in rebus momentosis, aut ad exemplum pertinentibus, Senatores non minus centum Senatusconsultum facere poterant, vt videtur ex Liuio. Verum duo Senatusconsulta vno die non fiebant: id quod, innuit Capitolinus in Maximino. Quomodo autem Senatores in Senatum ire cogerentur, Cicero Philippica prima docet. Prehendi Senatores iussu Consulis poterant. Lege Valerium libro quinto, Gellium quarto. Idem Gellius libro duodecimo docet, quid sit prehendere, & qui magistratus prehensionem, quique vocationem habuerint, & qui vtrunque, aut etiam neutrum. Cæterum intercedere Senatusconsulto Tribuni pleb. poterant, vt ex Liuio & Tacito constat: vt cautum erat in duodecim tabulis. De Senatu Senatoribusque pluribus refert Budæus, vnde hæc obiter excerpsimus, in copiosissima annotatione l. vltimæ de Senatoribus. *Vestros sint fata Sagunti*] Ab exemplo. Est autem Saguntum Hispaniarum oppidum vltra flumen Iberum. passus mille ferme a mari, oriundi a Zacyntho insula dicuntur. Author Liuius libro primo secundi belli Punici. Sillius Saguntum eleganter in primo quoque describit. *Rhateia*] Cur sic, iam dictum est. *Roma consulit*] Allusum ad illud vulgatissimum, Dum Romani consulunt, Saguntum perditur. Florus ait, Non statim ad arma procurrunt, dum prius more legitimo queri malunt. de quo more lege Fenestellam. *Patres*] Senatores, quorum collegium Romani, vt Plutarchus author est, Patres Conscriptos appellabant. Quod nomen & dignitatis plurimum, & inuidiæ minimum præ se fert. Sed ab initio tantum Patres dicti: postea a scriptis in eum ordinem, pluribus patres conscripti vocati sunt. Vnde Festus, Patres dicti sunt, inquit, qui sunt Patricij generis: Conscripti, qui in senatu scriptis sunt annotati. *Ægros*] Tardos. *Quintum cunctatorem*] Hoc est, dum Q. Fabium cum collegis in Aphricam mittit ad percunctandos Carthaginenses, publico ne consilio Hannibal Saguntum oppugnasset? Cætera Liuius libro modo citato. Vnde *cunctatorem*, expone, *percunctatorem*. Sunt enim proprie cunctatores, vt a Budæo didicimus, qui Pythagoricorum verbo Echemythi vocantur: quod significat, sermonis homines parcissimos, qui aures duas habere se, vnicam linguam in caussis etiam publicis meminerint.

Interiit flamma] Florus de Saguntinis lib. secundo loquens, Interim iam nouem mensibus fessi, inquit, fame, machinis, ferro, & igne. Versa denique in rabiem fide, immanem in foro excitant rogum: tum desuper se, suosque cum omnibus opibus suis ferro & igne corrumpunt. Idem fecisse aliquando Cappadoces scribit Iustinus. Hac clade Saguntinorum nihil est cantatius. Scribunt enim eam fere omnes tam Latini quam Græci, Liuius, Plutarchus, Appianus, Polybius, Eutropius, Orosius, Augustinus, Sillius, Valerius Maximus. Quotas, vt vulgo ait, non vbique asscripsimus, quas suo more Camers non negligit. quoniam authores, qui nunc prodeunt denuo, ferunt indices secum locupletes. *Tyrio tyranno*] Hannibali, cuius mores Sillius describit in principio primi, ibi, *Ingenio motus auidus*. & Liuius aliquanto latius.

His dictis tacuit, contra sic ore locutus
Sæualdos: Aliter nobis sententia Patres
Ingruit, ad Rheni ripas, & regna Philippi
Signa volent, populentq; agros, face cuncta manuque
Hostili

Amilcarides] Hannibal Amilcaris filius, eius qui cognomento *Barch* dictus est, primamque secundum filium inter duces Pœnos gloriam obtinuit. *Sidonia Pyrsa*] Carthaginis arcis,

Hostili inuadant: sic Martis fulmina nostris
Arcebunt humeris, cogentq; redire paternos
Quemq; lares, stabit spes interrupta Roberto,
Quem patriæ reuocabit amor, curæq; parentis.
Sic & Amilcarides Byrsæ, remeauit ad arcem
Sidoniæ, Tyrios quateret cum machina muros
Ausoniæ, & duras ferret cum Scipio leges.
Quod iunctis tentanda senex legionibus arma
Consulit Arsanes, tutum est, maiore nec vlla
Auspicio sunt bella quidem: quid? ne indigus vlla
Cæsar opis? nostrisque simul sua facta putatis
Digna admisceri? furijs agitatus in hostem,
Lantgraphius solus vadit. iam viribus acer
Albertus fert arma suis: nos ire veremur
Qua fortuna Duces alios trahit, & Deus vrget.
Quare agite o Patres, quamprimum auellere signa,
Hostilesque inuadere agros, Rhenumq; iubete.
Sic ait, ancipiti trepidabat curia motu.
Tum quisque antiqui spectabat in ora Gerarchi,
Cui non consilio quemquam Germanica tellus,
Eloquioq; tulit similem: sed tempus, & arctæ
Res suadent paucis, quid sentiat edere verbis.

cis, quæ ita appellabatur in edito loco vrbis sita. lege Appianum.

Duras ferret cum Scipio leges] Id est, conditiones pacis, super quibus inter ipsos colloquium fuit. de qua tamen non conuenit. Visæ Hannibali iniquiores. vnde *duras* dixit. lege authores supra citatos. *Furiis agitatus*] Attende, vt hunc Principem semper furiosum in bello inducit. *Acer*] Significat celerem, austerum, seuerum, vehementem, prouidum, diligentem: quæ omnia huic Principi quadrant.

Curia] Curia locus est, vt Festus Pompeius inquit, vbi publicas curas gerebant. Itidem Varro & Nonius asserunt, a cura deductum nomen affirmantes. Inde Curiales dicti, qui de Curia sunt, vt tribules qui de tribu: & municipes, qui de municipio. Curio, magister curiæ appellatur, cui cura est eorum quæ ad curiam pertinent.

Antiqui] Iam annis grauis: ne veteris dixeris, cum quadam fere contumelia. Antiquus enim fere semper exprimitur cum quadam dignitate.

Spectabat in ora] Apud antiquissimos Romanorum, vt a Valerio Maximo, & a Gellio relatum est, neque generi, neque pecuniæ præstantior honor tribui, quam ætati, solitus. maioresque natu a minoribus colebantur, ad Deum prope & parentum vicem. Atque in omni loco, inq; omni specie honoris priores, potioresque habiti. *Cui non consilio*] Huius affert Aristoteles rationem, quod iuuenis rudis sit earum rerum quæ in vita versantur. Vnde Claudianus eleganter, *Tenero tractari pectore nescit Publica maiestas.* & Poeta inferius, *forsanq; viderer Rerum vsu, & canis paulo sapientior annis.* Siquidem ætate prudentiores reddimur.

Si posset nostrum peragi sine sanguine bellum,
Et Martis conceptus amor, ferrumq; sileret,
Consulerem Patres aliter, forsanq; viderer
Rerum vsu, & canis paulo sapientior annis:
Sed postquam duro decretum est cernere ferro,
Statq; acies campo sublatis horrida telis,
Maturanda via est, neq; enim aduersabor inesse
Vim dicto Arsanæ, sed mutant tempora leges.
Vndiq; Mars sæuit. quis enim non inuida contra
Budorij fert arma Ducem? ceruicibus olli
Cuncta domans, terror, Virthymberzentius instat:
Parte alia inuasit Cubos non segnior illo
Lantgraphius, villas qui sternit & oppida flammis.
Nec memoro Austriadē magnū, modo quē nemus atrum
Victorem bello vidit, trepidumq; Robertum
Deuictis pugnæ spoliantem turbine castris.
Nunc autem Helsatiam inuasit, camposq; Feretri.
Sic memorant: Dictator vbi cum vicerit hostes
Iulius, extemplo Romani nominis, altam
Erexit quercum, posuitq; hostilia tela,
Mastrucas, sagaq;, & virgatas margine pallas,
Vnde & ab erecto (si verax fama) trophæo
Nunc prisca ascisscunt veteres cognomina terræ.
Quare illi haud opus externis, qui cuncta subegit
Inniti auxilijs, nec Rhenum inuadere, nostram
Ad rem conducit: quando maioribus armis

Mutant leges] Scilicet militiæ.

Camposq; Feretri] Comitatum Ferretensem intelligit. Est is in Helsatia & patria lingua *Phyrt* vocatur. Innuit autem efficta historia Feretri comitatum, non Ferreti, vt nunc vocant, appellandum esse. *Dictator Iulius*] Plutarchus in Probl. Dictator, inquit, creatus omniū magistratuum Imperium inhibet, ad seseque transfert, præterquam tribunorum plebis. Hi enim soli dictatore creato non cessant. Cicero regnum appellat perpetuam Cæsaris dictaturam, quæ post mortem Cæsaris Senatusconsulto sublata est in perpetuum. Lege eundem in Philippica prima. *Romani nominis*] Scilicet Pheretri: quo nomine Romani vtuntur. quamquā græcum magis arbitrarer. Nā Græci Pheretra appellant omnia quę in pompa aliqua feruntur, vt sunt Deorū hominumq; imagines, argentum, aurum, hostium spolia. Quid autē Feretrum apud Romanos

Ille lacessitur, Ducibusque potentibus hæret.
Quin potius nostras confinia ad oppida vires
Vertamus, magniq; antiqua in Pergama Othonis.
Nam cum debilibus discedens liquerit vrbes
Præsidiis (fama est) Rhenumq; petiuerit hostis,
Huc iter vrgendum est, huc dirigat armipotentes
Eurydamas populos, & anhelet Martius ardor.
Nostra hæc sunt, hæc nostra inquam, ciuesque tyranno
Oppressos, duplices ad sydera tendere palmas
Cernere erit, vestramq; manum, ferrumq; vocantes.

fuerit, declarant verba Liuij, lib. ab Vrbe condita primo. Spolia, inquit, ducis hostium cæsi suspensa, fabricato ad id apte feretro gerens in Capitolium ascendit: ibique quum ea ad quercum pastoribus sacram deposuisset, simul cum dono, designauit dono Iouis fines, cognomenq; addidit Deo, Iupiter Feretri, & quæ sequuntur.

Mastrucas] Genus vestis Castrensis est, quo Sardi plurimum vtebátur. Quintilianus dicit cap. decimo primi Institutionum Oratoriarum, ex industria Ciceronem peregrino hoc vocabulo vsum. Idem mastrugatos latrunculos dixit, de prouinciis Consularibus. *Saga*] Militaris vestis genus, vnde sagati milites dicti. Maro, *virgatis lucent sagulis.* *Virgatas margine pallas*] Seruius ait, Palla est vestis muliebris deducta vsque ad vestigia. Nonius quoque, Palla, inquit, est honestæ mulieris vestimentum, hoc est tunicæ pallium. Viris autem etiam in Gallia peculiaris erat, Martiali teste, *Dimidiasque nates Gallica palla tegit.* *Margine*] Id est, in extremitate, in limbo, lineis quibusdam ad virgarum similitudinem vatiegatas distinctasque. *Quare illi*] Scilicet Cæsari. *Haud opus externis, qui cuncta subegit.* Carmen ex bono exemplari sic legendum restituimus.

Talia dicenti, quamquam vox dissona vulgi,
Assensere Patres, camposque inuadere Othonis
Eurydamanta iubent: qui postquam se appulit illuc,
Perlustrat loca cuncta oculis, munitaq; castra
Disponens, bifido circumdedit agmina vallo,
Atque ita per noctem somnos captauit opacam
Miles, & excubiis castrorum cura per vmbras
Demandata, iubar donec splendentis olympi
Elargitum ægris oriens sua lumina terris.
Vt primum lux alma polo, Phœbeaq; lampas
Emicuit, cunctos iussit consistere in armis,

Atque ait, O socij, & bello spectata iuuentus,
Vestra diu quæ iam tantum respublica Martem
Ordiri cupiit, ferroq; extendere fines,
His posita est manibus, quarum tollenda per ora
Virtute est hominum, quæ tanto impensius instat,
Maior amor quanto est patriæ, pietasque suorum.
Nec vos magnanimi robur deterreat hostis,
Noricaq; innumeræ tremefacta per arua phalanges.
Nam vigor, atq; animi virtus non plurima vincunt
Agmina, & a magnis oritur victoria factis.
Audendum est ergo ciues. Quid Susa sagittis
Horrida commemorem? & frænantes æquora Persas
Spartanos timuisse Duces, & mœnia Dyrces
Exæquata solo? & fusam per cærula classem?
Vnde etiam tali lætam Salamina triumpho
Accipimus, pulsumq; Asiæ per littora Xerxem?
Nec te prætereo felix Numantia bello,
Qua quondam victus positis hostilibus armis
Pace abiit fœda, quam non tulit aspera Roma.
Hi paruæ cessere manu, nec profuit olli
Vndiq; concitum genus, & discordia mundi
Agmina Achemenio medicantia tela veneno.
Quid vos exemplis intentos demoror armis?
Velle sat est socij, magnis ornare triumphis
Vos decet egregiam patriam, vestrumque senatum.
Aduolat Hercynia crudelis valle Boemus

Auxi-

Maior amor quanto est patriæ] Quantum animorum, viriumque patriæ charitas sumministret, intelliges ex Iustini verbis, quæ commode mox adscribam. Habes alia apud Valerium exempla. *Susa*] Fuerunt regia vetus Persarum a Dario Hystaspis filio condita, vt autor est Plinius. Tradit Strabo Susam partem esse Persiæ, quæ Susa habet vrbem clarissimam. huius vrbis meminit Lucanus, & Propertius, vterque libro secundo.

Horrida sagittis] Quoniam, vt diximus, Persæ & Parthi, omnesque fere Orientis gentes sagittis bella conficiunt, vt autor est Plinius.

Spartanos timuisse Duces] Vt Leonidam, qui cū trecentis millibus commilitonibus ad Thermopylarum angustias cecidit. Lege Iustinum & Val. Maximum. Herodotus in Polyhymnia varie hanc narrat historiam, recitatq; epigrammata interfectorum.

Mœnia Dyrces] Id est, Thebanos Duces. Epaminundam. De quo Thebani

Auxilio, qui vrbes tueatur, & arua Philippi.
Num pauor hic animis illabitur? estis in armis
Nequicquam virtute pari? lethi o mihi vultus
Laudandi semper, digniq; in prælia motus.
Nosco truces gestus, nosco ora petentia Martem,
Non aliis iam Roma viris vrbs principio rem
AEquauit cœlo, tenui cum Marte Quirinus
Crustumerosque, Atinamque, & pauperis oppida Bolæ
Vicit, & Ausonio cum retulit arma Tonanti.
Nos etiam parui fuimus, nunc sancta precemur
Numina, dent faciles cursus, & cœpta secundent.
Non deerunt Decij, & victu contentus agresti
Fabricius, sæuiq; ardentia fulmina Brenni.
Quare agite, æternam bello (ni templa penatum,
Et Diui indigetes, & sacri numina fontis
Penicij sordescit amor, patriæq; futurum
Ornamentum animis abiit) perquirite famam.

bani occupandæ vrbis Lacedæmoniorum spem cœperunt: non tamen aggredi incautos potuerunt. Quippe senes, & cætera imbellis ætas, cum aduentum hostiũ persensissent, in ipsis portarum angustiis armati occurrũt, & aduersus quindecim milia militum non amplius centum iam effœtæ ætatis viri pugnæ se offerunt: tantum animorum, viriumq; patriæ, & penatum conspectus subministrat. Pauci sustinuere senes aciem, cui par ante diem vniuersa iuuentus esse non potuit. In eo prælio duo Duces hostium cecidere, scribit Iustinus. *Exæquata solo*] Respexit ad tempora sua, hoc est quæ nunc diruta sunt. *Salamina*] Pomponius, In Attide, inquit, insula est nota stupro Helenæ & Salamis, excidio classis Persicæ notior. De Persarum ad Salaminem clade, lege, si vis, Plutarchum in Themistocle, & Iustinum libro secundo. *Nec te prætereo felix Numantia bello*] Quippe quæ sine muro, sine turribus, modice edito in tumulo apud flumen Durium situata, quatuor milibus Celtiberorum, quadraginta milium exercitum per annos quatuordecim sola sustinuit. nec sustinuit modo, sed sæuius aliquanto pertulit, pudendis fœderibus affecit. autor Florus: qui paulo post de Hostilio quoque sic scribit, Hostilium deinde Mancinum, hunc quoque assiduis cædibus ita subegerunt, vt ne oculos quidem, aut vocem Numantini viri quisquam sustineret: tamen cum hoc quoque fœdus maluere, contenti armorum manubiis, cum ad internecionem sæuire potuissent. & quę sequuntur. Cęterum cum Floro concordant Eutropius, & Orosius. Plinius, & Liuius aliter de numero Romanorum occisorum. *Manu*] Pro manui. *Oli*] Scilicet Xerxi. *Achæmenio veneno*] Achęmeniis sagittis veneno infectis, Propertius, *Non tot Achæmeniis armantur Susa sagittis.* Achæmeniæ a Parthorum Rege Achæmene, quibus peculiare erat, vt dictum est, spicula venenare. *Quid vos exemplis*] Hoc est, argumentis a simili: quibus constat sæpissime hominum pugnatorum virtute accidisse, vt paruæ copiæ maximas fuderint fugauerintque.

Aduolat Hercynia] Tacitæ obiectioni responsio. *Quirinus*] Romulus cur sic dictus fuerit, docet Ouidius secundo Fastorum. *Tenui Marte*] Paruis copiis. *Crustumerosque, Atinamque, & pauperis oppida Bolæ*] Romuli victorias latissime referunt Dionysius Halicarnasseus libro secundo, & Liuius primo. *Ausonio Tonanti*] Ioui Feretrio, de quo supra, ciusque nominis ratione plura scribit Propertius penultima elegia quarti, item Plutarchus, & Festus Pompeius, & præter alios Valerius Maximus. *Retulit arma*] Hoc est, spolia suspendit, quæ opima dicebantur, lege Varronem, & Plutarchum, Valerium, ac Propertium locis iam citatis. *Non deerunt Decij*] Id est, qui instar Deciorum pro salute reipublicæ se deuouebunt. *Victu contentus agresti*] Vnde Claudianus, *Contentus honesto Fabricius paruo spernebat munera Regum.* Id scribunt omnes, & notius est quam referri debeat. Habeat Cæsar Carolus Fabricios, & victor gentium erit. Vtinam non sint, qui non admodum magno pondo auri fidem postponant, cum Fabricius oblatam sibi a Rege Imperij partem repudiarit. *Sæui Brenni*] De hoc satis multa Iustinus libro quarto & vicesimo, & Plutarchus in Vita Marij. *Pegnicij*] Vt supra, & sic castigatior habet liber: potest tamen legi etiam Pegnesi, de quo in principio huius mentio facta est.

Vix ea finierat, cum pubes omnis ad auram
Vulpigeras quassare hastas, & promere Martis
Venturi signum: reboant super æthera voces,
Tympanaque, & lituis Mauors accenditur æreis.
Non aliter furor hos agitat, quam si sua Ianus
Belliferrati reseraret limina templi,
Cum Mars indomitus, centumque euinctus ahenis
Frangit claustra, acuitq; animos in bella furentes.
At contra vt rumor Boiorum venit ad oras,
Inuasitque aures magni vaga fama Roberti,
Illico delectos equites, peditumq; cohortem
Tyronum auxilio misit, qui finibus hostem
Eiiciant, pauidasque vrbes tueantur Othonis.
Sin paribus signis nequeant se fidere, campo

Belliferrati] Sic Maro, *Belliferratos rupit Saturnia postes.* *Cum Mars indomitus*] Alludit ad templum Iani, de quo Liuius, Dionysius, Maro, Sillius, Ouidius, Claudianus, Seruius, Macrobius, Florus, cæteri. Quoties Ianus clausus fuerit, scribit Florus in fine, meminit Augustinus libr. ciuitatis. 3. Augusto imperante tertio Iani porta clausa est. cuius rei elegan-

Detrectent pugnam, donec fulgentibus armis
Subsidium gelido Boiemus conuehat Albi.
Nec mora, perrexere Duces, verbisque pauentes
Ambibant populos, nec non munimina bello
Instaurant, vrbesque nouant, & mœnia condunt.
Præterea syluas Teutisco more recidunt,
Annosam taxum, scabrisq; e rupibus ornos
Robora, coniferumq; genus, tiliasque sequaces,
Et patula ad Superos tollentem brachia fagum,
Obiiciuntq; viis syluarum, & compita claudunt,
Transuersisque negant trabibus popularier hostem.
Laupheny interea Eurydamas ad mœnia tendit,
Et tormenta vehit belli, vetitasque recludit
Connexu trabium valles, iter obice victor
Pandit inaccessum, syluarumque ardua tandem
Egreditur, campoq; phalanges sistit aperto.
Vt longe armorum sonitus, strepitusque pauentis
Quadrupedantum aures hostis perculsit equorum,
Tunc armati omnes, turresque, & mœnia complent,
Saxaque subuectant humeris, vastosq; molares.
At Cyrus armipotens iuuenum lecta agmina bello
Instruit, & dictis ciues affatur amicis,
Vos o bellorum decus, & fortissima pubes,
Haud nos puluereo Martem committere campo,
Sed portis instare decet, murisque cruenta
Deiicere arma manu, clypeosq; effringere saxis,
Exiguum ostentant præsentia bella laborem,
Cum victis pugnare datur, vulgoq; coacto
Arma inter syluas, & acutos sumere dumos.
Vos modo sollicitas de pectore demite curas.
Iam ciues, capite arma citi, date tela per hostes
Intrepidi, & circum vis Martia perfremat vrbem.
Dixerat. Interea Eurydamas ad mœnia tendit,
Castraque subiecto munit fidissima campo,
Qua missas poterant audire, & reddere voces.

Interea placidam suadens nox atra quietem
Præcipitat, retegitq; polum crescentibus vmbris.
Tum vero Eurydamas animo vigilante volutans,
Quis modus ad pugnam, quo belli exordia sumat
Principio, & quæ sit sternendis machina muris
Aptior, insomnem totam producere noctem,
Atq; diem, belli cupidus, Phœbumq; morari.
Nec pugnæ præsentis erat modo cura, sed olli
Rumpebant altos Neomartia mœnia somnos.
Nec non Lauphenidæ, simul & Cyrus vndique muros
Lustrare, & pugnas secum conferre futuras.
Nox abit interea, tunc Segduneia pubes
Arma capit, totisque fremunt densa agmina castris.
Iam strepit omnis ager, resonant clangore tubarum
Hercyniæ valles, iam signa vndantia contra
Aspiceres vrbem inferri, ceu sub mare Delphin
Turbam agit æquoream, & fauces inuadit Abydi:
Sic densi ad muros belli cum mole feruntur,
Conuectantque humeris scalas, Vulcaniaque vrbi

Tor-

ter meminit in fine sexti Orosius. Nota sunt Horatij carmina, ***Ianum Quirini clausit***, & cætera ex quintadecima quarti carminum. Sub hac in toto orbe armorum cessatione, Rex pacificus, Christus Deus & homo, ex virgine nasci dignatus est. ***Boiemus***] Nam ex Boemia copias stipendio conduxerat Palatinus, de quibus suo loco dicemus. Scribitur autem & Bohemus, & Boemus, & Bœmus per diphthõgum.

Præterea syluas] Morem Germanorum tangit, qui cum bella ingruunt, syluarum compita transuersis trabibus intercludunt.

At Cyrus] Qui præsidij loco erat.

Insomnem producere noctem] Alibi diximus quæ pertinent ad boni Ducis officium. ***Neomartia mœnia***] Quia erat oppidum munitissimum, teutonice, *NeWmarck*. Cætera enim captu facilia videbantur, illud autem difficillimum, vt contigit. Nam inde, vt inferius describitur, re infecta discessit.

Segduneia pubes] Norimbergensis. Nam Segodonum a Ptolemæo nominatam Norimbergam, dicit Celtes.

Seu sub mare Delphin] Græca dictio Delphin, qua longo vsu pro latina vtimur, ait Camers. De Delphinis sic Maro 5 Æneidos, ***Prælia ludo Delphinũ similes, qui per maria humida nãdo***

Car-

Tormenta impellunt, monstrum damnabile terris.
Quod ferri, lapidumq; globos iaculatur, & ignes
Nube diem, & terra obtexens caligine Solem.
Inuentum Germane tuum, sic & noua semper
Ingenia extundant varias mortalibus artes.
Vtq; vrbem contra elatis procedere signis
Visa acies, staurant portas, & mœnia firmant
Lauphenidæ, iaciuntq; ingentia saxa, superque
Horrescunt pilis, abiguntque, & sanguinis atri
Rore madent enses: instant hi frangere portas,
Vellereque arato stridentes cardine postes.
Incœpto ij crebra telorum grandine pellunt
Audaces animos: sic fluctus fluctibus altos
Cernimus vrgeri, collisaque littora clamant,
Pumicibusque cauis sonitum mare reddit anhelans.

Carpathium, Libycumque secant, luduntq; per vndas. Delphinorum formam sic eleganter explicat Ouidius tertio Metamorph. libro, *Falcata nouissima cauda est, Qualia dimidiæ sinuantur cornua Lunæ Undique dant saltus, multaq; aspergine rorant, Emergunt iterum, redeuntq; sub æquora rursus, Inq; chori ludunt speciem, lasciuaq; iactant Corpora, & acceptum patulis mare naribus efflant.* Celeritatem autem in nando, quæ prouerbio locum dedit, Delphinum nare doces, eleganter describit Manilius quinto Astronomicon, vt non minus eleganter eorum impetum in pisces reliquos. vnde Poetæ comparatio. Cecinit Papinius nono Thebaidos, *Qualis cærulei tumido sub gurgite terror Piscibus, arcani quoties deuexa profundi Scrutantem Delphina vident, fugit omnis in imos Turba lacus, viridesque metu stipantur in algas, Nec prius emersi, quam summa per æquora flexus Emicet, & visis malit certare carinis.* Ad idem Sillius lib. 15, *rapidi ceu bellua ponti Per longum sterili ad pastus iactata profundo Æstuat, & lustrans natantem in gurgite prædam, Cum procul in fluctu piscem male saucia vidit Absorbet late permixtum piscibus æquor.* Ex Homero vtraque comparatio sumpta est, inquit idem Camers. Hinc contrario sensu prouerbiali figura in Diris suis a Marone dictum est, *Ante lupos rapient hædi, vituli ante leones, Delphini fugient pisces, aquilæ ante columbas.* Reliqua de Delphinis Plinius libro 8. Aristoteles de Natura Animalium. Solinus cap. 22 de Bosporo Thracio inquit, Hæc profunda Delphinas plurimos habent. *Abyds*] Abydos vrbs Leandri amore pernobilis. extat de hoc ipso amore apud Musæum libellus, item apud Ouidium perelegans epistola.

Vulcania tormenta] Bombardas intelligit. *Inuentum Germane tuum*] Fato quodam Germanica ingenia cæteris præstant in ære tractando: vt absoluta, quæ quotidie edunt opera, docent. Insigniter autem, diuina illa Impressoria ars, Argentorati primum per Io. Mentel, *Schotti* nostri auum, Anno Christi 1444 inuenta testatur simul cum bombarda. Cuius inuentionem multi monacho concesserunt. alij cuidam Petro, vt refert Irenicus libro quarto. cap. nono, quod de Inuentione Bombardarum inscriptum est. Eodem authore, Annus tunc milesimus & supra trecentesimum octuagesimus agebatur, quando Bombardarum tonitrua a Germanis sunt reperta. Exteri deuouent & execrantur authorem: qui minime tamen memoria debita defraudari debet: quod physica ratione rem omnium (vt fatear) quæ crudelitatis impulsu sibi ipsi mortalitas nostra excogitauit, crudelissimã repererit: cum autores turpissimarum, nefandissimarumque rerum, suos repererint admiratores, vtinam non etiam studiosos sectatores, profecto digni, vt ictu bombardici fulminis eant in puluerem. Eleganti carmine bombardæ descriptionem conclusit Catanæus: quod cum alij commentariis suis adscripserint, ipse breuitatis studio præteriui.

Iam passim furit effusis Mars sæuus habenis
Vndique ferri acies, fractarumq; aera pulsat
Scalarum fragor, atque armorum casus ab alto
Increbrescit, humique super ruit arma virum vir.
Nec timet euentum belli cristatus Homertes,
Sed fera sectilibus committit bella dolabris.
Agmina pone acris pugnant gerrata Seleuci.
Parte alia Autharchis muros inuadit, & vrget,
Et trepidantem altis impellit Athoclea verbis.
Quid differs segnis? grandi num voce tonantem
Audis Chortebum? pugna qui prouocat, & te
Nominat ignauum? si quis pudor, arripe telum.
Talibus affantem verbis, & plura volentem
Dicere, transadigit vibratum Autharchida ferrum,
Emissaque animam trusit sub tartara voce.
Tunc paulo concussi animi, retroque relabi
Segdunæa cohors visa est: contra horrida tela
Lauphenidæ iaciunt: madet atro sanguine tellus.
Effurit Eurydamas, & quadrupedante superbus

Humiq; super ruit arma virum vir] Hoc est, vir cadit humi super arma virum, pro virorum.

Chortebum] Alij codices Chorebum habent, emaculatus Chortebus. Vtrumque meo iudicio stare potest. Nam vt hic Poeta primam producit, ita Maro alicubi in simili nomine corripuit. Verum in nominibus propriis, præsertim non eandem personam significantibus licentiæ locus est.

Sæuit equo, largiſque fluunt ſudoribus harmi.
Sic modo victores, modo victi Martis alumnum
Conſumpſere diem, bellumq; ita nocte diremptum eſt.
At Cyrus exactam cædem, patriaq; futuros
Agnoſcens caſus, nec ſpes erat vnde vocaret
Auxilium, hortatur miſeros ſe dedere ciues.
Sic etiam cunctis viſum eſt, cum craſtinus ortus
Fulſerit, & nigras aurora fugauerit vmbras
Legatos mitti, pacemque, & fœdera poſci.
Tertia iam lux alma polo ſplendebat Eoo,
Panduntur portæ, turmas inducit ouantes
Eurydamas, lætiq; omnes Pæana canebant,
Auſpiciis Diuum acceptis, & Marte ſecundo.
Protinus Herbruchi fines, atq; arua peragrat
Altheniј victor, putriq; immerſus arena
Metatur caſtra, & crebro poſt mœnia lapſu
Exæquat a ſolo, turreſque, minaſque reuulſas
Vi potitur, cum ſexta dies iam pila teneret
Infeſta, & dubiis fremeret Bellona ſub armis.

Dumq; ea iam trepidos, non æquo Marte geruntur
Phalſgraphidas contra, non ſegnius arma potentis
Cocchenis ad gelidas erecta Neapolis vndas
Vlrici patitur, tandem victricia tela
Mechymoli in campis feſſus diffuderat vrbis,
Armorumque graui paulum laxauerat æſtu.
Parte alia infeſti populata per arua Soberni
Sæuit Alexander, premit indignatus Adechum
Rugorum Princeps: ſed longe animoſior armis
Cæſar in extrema pugnabat Agenoris ora,
Nomine corrupto, quæ nunc Agenoia dicta eſt.
Fertur enim Cadmus, iuſſu vagus exul ab oris
Phœnicum, Europam quærens, & furta Tonantis,
Hunc coluiſſe locum, atq; ſui de nomine gentem
Appellaſſe patris, quæ etiam gentilibus aris
Sacra repertores celebrant Phœnicia Diuos.
Hanc precio memorant emptam, magniq; reuulſam
Imperio Auſtriadæ, multiſque fluentibus annis
Dura Palatini perpeſſam ſceptra tyranni.
Hanc ſubito ſine Marte capit: ſic mœnia ciues
Colmariј Auſtriadæ pandunt: ſic hoſpita Bari
Fit pubes, multoq; viri, innuptæque puellæ
Vndique ſpumantes turmis crateras Iacho
Cæſareis fruſtum Cereris, zythumq; propinant,
Grandiaque exportant melliti pocula Medi.
Nec mora Sonchauios montes, penituſq; repoſtam
Alcratium petiit, victor, lateque per oram
Imperat Helſatiæ Cæſar, recipitque Philippo
Ablatas vrbes quondam, populoſq; pauentes
Componit, mulcetq; animos, clauſamque reſignat
Iuſtitiam, & ſanctis confirmat legibus vrbes.

At Phylshophenium, Phylſi de nomine dictum
Fluminis, atque vnda quod Rhæticus alluit Iſter,
Byſpeiches dum Marte premit, tentatque potiri:
Inuadunt fortes meditantem talia ciues,

Pugna-

Dumque ea iam trepidos] Nunc ad alios Principes, quos interim pugnaſſe veriſimile erat, egreditur. Vel repetitio eſt, non ſine arte & exemplo.

Neapolis] Noua ciuitas, quam noſtra tempeſtate nobilitauit Petrus Guntherus, non modici inter eruditos, & iuxta bonos viros nominis.

Cocchenis] Qui & Coquus, vt in Necchari deſcriptione commemorauimus. *Vlrici*] Ducis Wyrtembergenſis. *Mechymoli in campis*] Pro, ad campos. ſic enim bonum habet exemplar. Meminit huius in fine ſexti.

Soberni Alexander] Dux Bauariæ.

Adechum Rugorum Princeps] Marggrauius Caſimirus. *Fertur enim Cadmus*] Fingit Agenoiam regionem quę vltra Rhenum eſt inter Matram & Sornam fluuios, nunc *HagenaW* dicitur, ab Agenore nomen vendicaſſe & dictam Agenoriam, ſed per ætatem paulum immutato vocabulo dici nūc Hagenoiam. *Iuſſu*] Scilicet Patris Agenoris. Nam alibi etiam ſcriptum vidi, iuſſu patris. Tamen priorem lectionem non improbo, *Sacra repertores celebrant Phœnicia Diuos*] Hoc eſt, ſacra quæ fiunt Phœnicum more Diis repertoribus, qui reperiendis rebus amiſſis præſunt, vel quos ob huiuſmodi cauſſam inuocamus.

Tyranni] Id eſt, domini. ſic Maro, *Pars mihi pacis erit dextram tetigiſſe tyranni.* *Ciues Colmariј*] Colmariam, qui ab auſpicio columbarum dictam volunt, Columbariam ſcribunt. Alij a claua Herculis, quam illic temulentus perdidit, nomen inditum fabulantur, ad inſigne vrbis quo etiamnum vtuntur reſpicientes. Sed mihi merum commentum videtur.

Argu-

Pugnatumque diu, atque anceps certamen vtrinq;
Extiterat: tandem multa cum cæde suorum
Hostis abit, vetitam linquens inglorius vrbem.
Sic passim horrendi crudescit Martis Enyo,
Totaq; lethifero mota est Germania bello.

Argentuariam olim in Staurostichi Enarrationibus diximus. Irenicus in dictione Argētuaria dicit aliis patriam meam Selestadium Argentuariam intelligi: ex eo, quia sex ab Argentina distet miliaribus. *Bari*] Declarauimus locum lib. proximo. *Zythumq; propinant*] Id est, Ceruisiam. Nam quæ Ceruisia apud nos appellatur, apud Ægyptios dicitur Zythum. Columella de cultu hortorum, *Vt Pelusiaci proritet pocula Zythi.* Apud Hispanos Cerea, Plinius est author. Vsos autem Germanos hoc potus genere, scribit etiam Strabo. Fit autem ex frugibus coctis, & lupo salictario: recentiores lupulum vocant. *Melliti pocula Medi*] Aliud genus potionis, quo Boemi ac Pannonij plurimum vtuntur, dulce est, quoniam incoctum, vt arbitror: etiam mel admiscetur. vulgus *Medonem* vocat.

Nec minus vmbriferos trepidare per auia Francos
Aspiceres, cum visa palam vexilla per auras,
Hostiliq; premi Neomartia mœnia pube,
Quæ vallo ingenti, & multis legionibus acer
Cinxerat Eurydamas: & iam Sol aureus orbi
Bis noctem intulerat, bis luce fugauerat vmbras,
Cum frustra fortuna loci tentata remansit,
Vixq; intra iactum micuerunt agmina teli.
Tunc Cymmon nocte in media, atq; silentibus vmbris
Multa animo voluens, simul atque aurora nitentem
Rettulit alma diem, coram sic omnibus inquit,
Incassum o socij bellum tentamus, aperto
Marte negant pugnam, solum certamina muris
Expectant auidi: dextra sunt vndique montes,
Aerijque horrent scopuli, non altius OEta
Tollitur, aut timidis vitanda Ceraunia nautis.
Ad Lenam in planos ad nos quæ panditur agros
Defendunt turres, & propugnacla, minæque
Murorum ingentes, pulsantiaque ardua nubes.
Quid terimus tempus? non si Phlegræia tellus
Rursus centimanos agitaret in arma gigantes,
Demoliri vnquam poteris, vel vincere bello
Hanc vrbem Eurydamas: & quam reor esse nocentem
Præcipitanda mora est, aderunt, sic fama vagatur,
Indomitæ gentes pugna, totusque Roberti
Albis in auxilium vacua vehit agmina Praga.
Nosco equidem crudele genus, certandoq; quantum
In clypeum surgat, quantasque effundat habenas
Irarum, a nobis Dij talem auertite pestem,
Et prohibete nefas. Dicentem talia toruo
Spectabat vultu Eurydamas, simulat aque norat
Pectora, quo bellum fatale auerteret vrbe,
Namq; Palatinis occultum semper adhæsit
Partibus, atq; animos fautor remouebat ab armis,
Quem contra Eurydamas fantem sic turbidus inquit,
Si tantum factis Cymmon, dextraq; valeres
Quantum omnes superas ore, excellisque loquendo,
Sub iuga venissent Bysalthæ, & Eous Orontes,
Byzeresq; feri, & frænum indignatus Araxes:
Sed quia vel nolis, vel nescis prælia forti
Exercere manu, nec Martis honore decorus,
Antiquos imitaris auos, nunc tempora belli
Prolatas verbis, & fœderis autor iniqui
Consulis, aut pacem fœdam, aut clam subtrahis armis

Nec minus vmbriferos] Reuertitur ad gesta Norimbergensium.

Tunc Cymmon] Similem hunc facit Maxoniano.

Albis] Fluuius, qui ex Hermunduris ortus, Pragam Boemorum metropolim alluit, bifariamque Saxones diuidens, in mare Germanicum deoluitur. Et nota Poetæ artificium, quia per transitum sæpe facit mentionem de venturis Boemis, & quasi in his victoriam certam fere omnes arbitrabantur. hoc autem facit, vt maior inde videatur gloria Cæsaris, qui eos vicerit.

Et frænum indignatus Araxes] Alibi scriptum est, *& pontem indignatus Araxes.* & est hemistichium Maronis.

Audaces animos. I nunc, & magna senatu
Verba tona in medio, & te dictis effer ad auras.
Scilicet incassum tentabimus aspera bella,
Aduentat crudele genus, vastasque per Istri
Flumen agit puppes, soboles Mauortis alumna.
Nun Byorix, Ambronq; ferox, nun Vandalus acer
Arma mouet? nostra hæc veniat sciet obuia quantum
Tela valent, nec nos vt te, timor occupat iste.

Dixerat, interea miles Neomartius hostem
Nequicquam timet, & muros fulgentibus armis
Circuit, & quernis resonant caua tympana truncis.
At vigil Eurydamas cæsis de montibus ornis
Tormenta instaurat, lignisque informibus ingens
Exorditur opus: primum latera ardua tortis
Sepit viminibus, patulamque altrinsecus aluum
Excepturam homines, aditu laxauit inani.
Ac ne flamma vorax, iaculata a mœnibus altis,
Vreret impactam molem compage soluta,
Pellibus Vrorum, & taurino tergore cingi
Imperat ingentes præuasti corporis artus.
Hac molem Eurydamas iuuenum lecto agmine complet,
Inuitamque vrget, trepidantiq; ingerit vrbi.
Dein iubet, vt roseos aurora retexerit ortus,
Arma parare viros, crudo & se accingere Marti
Atque ait, In læuam flectetur machina partem:
Vos dextram seruate, atque altos cingite muros.

At vigil Eurydamas] Hic testudinem, machinam bellicam describit. lege Vegetium.

Vix ea finierat, cum se Neomartia pubes
Armatam effundit portis, fataleq; lignum
Aggreditur flamma, ferroque, & grandine teli.
Eurydamas contra latis erumpere castris
Hostilis cum visa acies, & pulueris atri
Inuolui nubes, mucronibus agmina densis
Semirecincta iubet, turmæque, alæq; ruebant,
Cristatique equites laxis certamine loris
Arua fuga rapere, & calidis trepidare sub armis.
Iam coniunctæ acies, & iam feralibus aruis
Ante volat Mauors, cæsorum stridor olympum
Verberat, implenturq; ægris singultibus auræ.
Eurydamas furit asper equo, impellitq; morantes
In pugnam, torquens Leumæo hastilia ferro,
Impete qui primo perimit Colybumque, Gyamque,
Saxonemq; Balyn, & quem tulit obruta cœno
Terra Sicambrorum contorto crine Trymethem,
Nec tibi septemplix certanti profuit vmbo
Rhæte ferox, quondam qui sanguine cretus Hetrusco
Tyrrhenos extollis auos, priscasque secures,
Nec non Romano gestatos consule fasces,
Et male voluentem tacitum penetrale Magorum,
Ei Dryudum cantus, & præpetis omnia pennæ,
Dij iuuere Tagem: nam dum se surripit hastæ
Alchionis, retro labens (miserabile visu)
Impegit caput in saxum, fractoq; cerebro,
Fatidicam multo vitam cum sanguine fudit.
Augetur fragor armorum, circumq; furentes

Qui sanguine cretus Hetrusco] Quia Rhætus ex Hetruria venit in Rhætiã. vnde prouinciæ nomen datum.

Et male voluentem] Sensus est, Dij male iuuere Tagem voluentem, & cætera. hoc est, non profuere sibi. Alludit autem ad nomen. Nam Tages, vt autor est Plinius, haruspicinæ inuentor fuit, & Hethruscæ disciplinæ. Lucanus, *Finxerit ista Tages.*

Martis equos fremere, & Bellonam sanguine tinctam
Accipimus visam, atque ardentis mole duelli
Inter anhelantem peditumque, equitumq; furores,
Turgentemque minis Antherona, equasque Seleuci,
Et pauidum belli furiis incendere Athoclem,
Sic pugnat conferta acies, atque vndique ciues
Vrbe ruunt, summaq; Ducis volat arce Roberti
Præsidium, & fuso committunt ordine pugnam.
Non aliter velox extra deserta Getarum
Gens ruit in præceps pellecta cupidine belli,
Quam nulla inducit certantem industria, tantum
Et sæuus furor, & clementia suggerit arma.
Parte alia ad muros induxerat agmen Homertes,
Claustraque portarum disruperat æratarum.
Vociferans Dorylas, summa tum currit ab arce,
Quid vos o miseri, quid vos o pigra moratur
Machina? quæ vestras cœpit dementia mentes?
Hic dolus est inquit, quid vos hic tempora ciues
Nequicquam teritis? iam Segduneius altos
Hostis habet muros, oculis hisce agmina vidi,
Nos aciem contra, atque minantia vertere signa.
Vix ea finierat, iuuenum globus emicat, aluo
Tormenti exacta, Mauortisq; impete vasto
Instaurat lassi pugnam, cædemque morantem,
Inuaditq; hostile latus, stragemque cruentam
AEdit: at insano Neomartia victa timore
Turba fugit, repetitq; vrbem: ceu carcere fracto
Barbara anhelantes horrens Hyrcania tigres,
Aut Atlantiaco fuluos de monte leones.
Maure paues, trepidasque fuga: iam sulfur & atro
Igne dies tegitur, fractusq; reuerberat aer
Armorum strepitu, & morientum vocibus imæ
Implentur valles, omnisque admurmurat vmbra.
Vt patuere doli, Phlegyasque, vnaq; Lycetes
Increpitant ciues, vos o fœdissima proles
Quo ruitis? firmate gradum: nescitis vt errat
Iam dolus in castris: vos hic pugnatis, & vrbem
Hostis habet, miseri retro hinc iam cedite pugna.
His dictis, cuneum primæuo flore iuuentæ
Instruit, & medio Phlegyas se subtrahit hosti.
Instabat ferus Eurydamas, sensimq; recedens
Agmen agit telis, atque intra mœnia pellit.
Et ni vasta ruens aditum cataracta negasset,
Imperio tandem vetita potireris in vrbe
Eurydama: sed fata obstant: nec segnius instat
Mœnibus, & flamma, & telis infandus Homertes.
Tunc timidæ matres, pueri, innuptæq; puellæ
Festinate viri, & rebus succurrite fessis,
Hostis adest, clamant: fulgentq; in mœnibus alæ.
Nec mora, concurrunt omnes, sæuusq; Lycetes
Euolat, & primus mediis intermicat armis,
Vociferans vltro, ciues, Mars obtulit horam
Qua bello egregij, & factis tollamur ad astra,
Instate: agglomerant omnes viresque, manusque,

Iam Segduneius acer**]** Lege, ***Segduneius altos Hostis habet muros*****]** Diximus, Segdunos Norimbergẽses nunc vocari.

Atque ministerium leti subiere cruentum.
Herbipoli interea fulgentes ære cateruas
Subsidio venisse vrbis, summaq; receptas
Arce volat rumor, maioraq; nunciat arma.
Protinus Eurydamas, vnaque animosus Homertes
Discedunt pugna, pubemque in castra reducunt.
Dumque hæc in terris ardent mortalia bella,
Et nunquam miseris regnandi exacta cupido,
Iuppiter omnipotens, cœli qui sydera torquet,
Multa super belli finem, metamq; volutans,
Concilium indicit Diuis, & lumine sancto
Torua tuens, longe magnum concussit olympum.
Dijque, Deæq; omnes, Vati memorate quot estis,
Vestrum opus incipio: nam vos venistis, & omnes
Qui terras, fluuiosque altos, quique æquora late
Incolitis, iussu magni Iouis astra petistis.
Principio mater fuluas turrita leænas
Exagitat per inane poli, torquetq; per auras:
Hanc circum Corybantes erant, Dictæaq; turba,
Semiuirumq; genus crepitantia percutit æra.
Pone antiqua Deum soboles, quosque ipsa vetustas
Consentes memorat, selectique ordine Diui
Conscendunt biiugos, & prima intermicat omnes
Magna Iouis coniunx, quæ densa septa caterua
Altum Agamemnoniis cœlum penetrauit ab Argis.

Herbipoli] Dum vndique pugnatur, per posticam portam vrbis subsidium ingressum est, missum ab Episcopo Herbipolensi: quare tanquam cum nouo & recenti milite essent pugnaturi Norimbergenses, animo fracti sunt. *Dumq; hæc in terris*] Artificiose Poeta ad Deorum consilia digreditur, ne Norimbergenses ob non partam victoriam lædat. Itaque concilium Deorum a Ioue indicitur, multorumque Deorum nomina describuntur, vbi magna & Cæsaris & Palatinorum laus denotatur: quia Dij videntur habere curam rerum Cæsaris: & Roberto inter Deos sedes constituitur. *Torua tuens*] Id est, torue.

Principio mater] Sequitur Ennium, qui in descriptione duodecim Deorum, qui maioris nomenclaturæ appellantur, & sex fœminæ, & tot mares sunt. A Deabus incipit Martianus lib. primo de Nuptiis, Distichon refert Ennianum, *Iuno, Vesta, Minerua, Ceres, Diana, Venus, Mars, Mercurius, Iouis, Neptunus, Vulcanus, Apollo.* & apud Suetonium hic extat versiculus, *Sexque deas vidit Manlia, sexque deos.*

Mater] Scilicet Deorum. Terra ob multiplices effectus Deorum mater appellatur: vocataque est Cybele, caussam nominis a Fulgentio pete, & plura scribunt Marcellinus & Fenestella. Historiam Cybeles refert Diodorus libro quarto. *Exagitat leænas*] Pro, agitat, hoc est, flectit quo velit. Erant enim duo leones mansueti, Varrone teste. vnde Claudianus *blandos* dixit, hoc est, compressa cauda ludibundos, vt ait interpres, quasi venienti assurgerent. Nam crebrior caudæ motus, animi atque iræ in leonibus est, vt post Aristotelem scribit Plinius. Quid vetustas sub hoc figmento intelligi voluit, docent Lucretius & Macrobius. *Turrita*] Quia vrbes sunt in terra, & in iis turres.

Corybantes erant] Corybantes, Idæos, Dactylos, & Curetas eosdem plærique putant. Nonnulli pusillum quoddam discrimen adhibent: vt longa disceptatione Strabo disputat. *Dictæaque turba*] Id est, Cretensis, a Dicte oppido, quod Pomponius Dictinnam nominat libro secundo. *Crepitantia æra*] Id est, sonantia. Ex omnibus inanimatis æs habere vocē creditur. Hinc Homerus Chalcum appellat vocale. Pythagorici tradunt æs afflatis omnibus & lymphatis admodum consonare, propterea Cymbala fiebant ex ære. Papinius in Achilleide, *Paulumque exercita pulsu Æra tacent.*

Consentes] Dicti, quod iis omnium consensu sacra fiebant, propter vbertatem soli. vnde Consentia sacra dicta sunt, vel quia ipsi consentirent agriculturæ. Sunt autem duodecim, quos nominatim Varro inuocat, in præfatione lib. primi de re rustica. Artificiose autem Consentes Cybelem sequuntur, qui ob culturam terræ inuocantur. *Selectique ordine diui*] Nomina eorum secundum M. Varronem sunt ista, Ianus, Saturnus, Genius, Orcus, Liber pater, Luna, Tellus, Sol. Hæc autem nomina, vt diuus Augustinus ait, vtrum propter maiores in mundo administrationes selecta dicuntur? an quod populis magis innotuerunt, maiorque est eis cultus exhibitus? *Magna Iouis coniunx*] Iuno scilicet. Nam Iupiter post eiectum patrem habenas cœlestis regni aggressus, duxit Iunonem, Cererem, & Themin in vxores. A Iunone habuit Curetas filios, a Cerere Persephonen, a Themi Mineruam, vt commeminit Homerus & Eusebius. *Ab Argis*] Vbi templum erat inter Argos & Mycenas positum: vnde charos Argos appellat apud Maronem.

Hinc & flaua Ceres sacra quæ flectit Eleusi,
Ad iuga panda boues: Æneia deserit ignes
Vesta suos, Cycnoque Venus modulante reliquit
Idalium, Paphiasque aras, atque alta Cythera
Ambrosio gratum fundens de vertice amorem,
Quo superi, stygijque Dei, quo numina ponti,
Mortalesque, feræque omnes, pictæque volucres
Vincuntur, seruantque acres in pectore flammas.
Inde sagittiferos Amphionio Aracyntho

Ceres] Saturni & Opis filia, vt Eusebius & Hesiodus in Theogonia ostendit. Fruges toto orbe propagandas per Triptolemum instituit. Prima dedit leges, propterea in Eleusio oppido, quod cōdidit Triptolemus de nomine patris, sacra ab eodē facta, Thesmophoria appellata. A creando dicta Ceres: vel, vt placet Ciceroni, a crescēdo. *Æneia Vesta*] Ab Ænea: quod sacrum

Educit crum

Educit Diana choros, & permeat astra.
Præterea anguitenens properat Tritonia virgo
Consilij Iouis & fati haud ignara futuri.
Nuncius & celeres aptans Cyllenius alas
Deserit Arcadiam, quæ se mutare figuris
Insolitis perhibent homines, faciemque luporum
Induere, & decimum purgatos rursus in annum
Sumere mortales vultus, hominemque fateri,
Aureaque huic nodo stringens talaria nectit
Fibula, gemmatoque fluunt sub tegmine crines.

crum huius deæ ex Troia secum attulerit, vt tradidere quidam. Reliqua pete ex Dionysio Halicarnasseo. Duas Vestas fuisse notissimum est.

Venus] Vt rentur quidam a latinis appellatur, a ue priuatiua & derogatiua particula, & νοῦς mens: quod lasciuia, quæ per Venerem significatur, mentem infringat, & supplantet robur ingenij. *Idalium*] Ab Idalio nemore, & inibi breui oppido, quod Stephanus scribit ab euentu nomen accæpisse. Superius indicauimus Venerem dictam Idaliam. *Paphias aras*] Celebre fanum habet Veneris Paphos, in cuius quadam area non pluit, ait Plinius. *Cythera*] Venus orta primum mari ad Cytheram insulam quinque passuum a Malea distantem appulit. Vnde Cythereæ nomen tulit, author Solinus, & Eustathius. *Gratum amorem*[Amœnum, lasciuium, voluptificumque, quo illecta cuncta animantia ad fœtum & sobolem stimulantur, iuxta Senecam in Hippolyto, Excedat agedum rebus humanis Venus, quæ supplet ac restituit humanum genus, Orbis iacebit squalido turpis situ, Vacuum sine vllis classibus stabit mare, alesque cœlo deerit, & syluis fera. *Quo superi stygiique Dei*] Sic Lucretius a lepida Veneris compellatione primum auspicatus librum cecinit, *Æneadum genitrix, hominum diuumque voluptas Alma Venus*, & paulo post, *Per te quoniam genus omne animantum Concipitur, visitque exortum lumina Solis.* Fingunt enim poetæ, Deos adulteros, & muliebris formositatis appetentes, iuxta illud Ouidianum, *Dij quoque habent oculos, dij quoque pectus habent.* Accedit illud Plauti, Inter amatorias leges deam sibi inuocet, quam libeat propitium deum, si magis religiosa fuerit, Tibi dicat, tu pro illa ores, vt sit propitius.

Amphionio Aracyntho] Ad illud Maronis respexit, *Canto quæ solitus, si quando armenta vocabat Amphion Dyrcæus in Actæo Aracyntho.* *Sagittiferos choros*] Cœtum Virginum, quæ sagittas ferebant, instar eius. Nam sagittarum thecam vel ociosa Diana non reponit. Maro, *Illa pharetram fert humero.* *Tritonia virgo*] Minerua. *Consilij Iouis & fati haud ignara futuri*] Quoniam Iupiter ei prædixerat, vt supra testata est Pallas: tamen respexit ad illud, quoniam Minerua Iouis mens interpretatur, sapientesque indies præuident futura. *Faciemque luporum induere*] Nedum veteribus, sed etiamnum nostri temporis hominibus creditum est, posse quadam magica arte homines in lupos omnino conuerti. Hinc a Marone in Pharmaceutria dictum est, *His ego sæpe lupum fieri, & se condere syluis.* Et a Propertio Quarto, *Et sua nocturno fallere terga lupo.* Ouidius septimo Transformation. libro. *Inque virum soliti vultus mutare ferinos Ambigui profecta lupi.* Et Plautus in Amphitryone, Nam verum est, inquit, quod olim est auditum fabularier, mutatos Atticos in Arcadia homines, sed sæuas belluas mansitasse, nec vnquam domo parentibus cognitas. Ex hac hominum opinione ortum adagium dicit Camers. Versipellem se facit, quando lubet. In hominem vafrum & astutum, cui ob perfidiam & inconstantiam minime credendum sit. Vtitur ea figura Plautus prima & nona Comœdiis. Plinius libro octauo, Sed an natura patiatur homines in lupos, vel in rem quampiam speciei alterius commutari, non parua apud peritiores concertatio est. Herodotus, & secum plures, vt idem Camers adnotauit in Solinum, vbi is inquit, Neuri, vt accæpimus, æstatis temporibus in lupos transfigurantur, fabulosum existimat, id quod naturali dissonum sit rationi. Specierum enim differentia, vt Aristoteli placuit, a forma rerum vltima esse sumit. Non posset ergo homo lupus fieri, nisi anima ipsa hominis, in lupi animam verteretur omnino. id autem fieri natura non patitur. Forma enim perfectissima, non nisi subiectum perficit sibi simile. Opinatur Ioannes Scotus, tantam esse huius singularis animæ ad proprium corpus proportionem, vt ipsa non possit aliud corpus informare, quam suum. Ergo nec multo minus lupi corpus quoquo modo rationalis anima potest perficere. Pythagorici animarum hominum in bruta transmigrationem ponentes, non negarent posse forsitan hominem lupum fieri, vt de Minoe, vel Rhadamantho dicitur, *Exequat damnum meritis, & muta ferarum Cogit vincla pati, truculentos ingerit vrsis, Prædonesque lupis fallacibus vulpibus addit. At qui desidia semper, vinoque grauatur, Indulgens Veneri, voluit torpescere luxu, Hunc suis immundæ pingues detrudit in artus.* Nicolaus Lyrensis insignis Theologus, in commentariis Exodi quærit, An virtute Dæmonum, qua incantatores vtuntur & magi, potuerit fieri, vt virgæ in Dracones verterentur? Duo is de ea quæstione dicta probat. Vnum, quod reuera virgæ non fuerint in Dracones conuersæ. Alterum, quod id factum fuerit quadam apparentia, & vera sensuum illusione. Franciscus Maron super cap. septimo tertij de Trinitate diui Augustini, quatuor de artibus ipsis magicis affert documenta. Extat de hac ipsa re notabilis apud Augustinum septuagesima & nona quæstio eius libri, qui octuaginta trium quæstionum inscribitur: multa apud eundem reperies cap. decimo octauo voluminis eiusdem numeri Ciuitatis Dei. Quid si iis hominibus eueniat, quod Nabuchodonosor accidisse cap. quarto Danielis scriptura testatur? Quo loco plura idem Nicolaus docte refert. Scribit Pausanias, Lycaonem Arcadem, quum ad Iouis Lycæi aram puerum immolasset, ac humanum sparsisset cruorem, mox in lupum fuisse conuersum: idque quadam Deorum indignatione, verum

esse existimat. Idipsum cap. vicesimo secundo octaui retulit Plinius. Stephanus Niger, Lupus, inquit, ex homine factus alius quidam præter Lycaonem in Iouis Lycæi sacrificio dicitur, nō in perpetuum. nam si dum esset lupus humanis carnibus abstinuisset, decimo post anno aiunt rursus sibi restitui: quod si secus fecisset, lupum perpetuo esse.

Nec non fluctiuoma Neptunus ab Amphitrite
Portunnum misit: sensit Vulcania Lemnos
Tardipedem petere astra Deum: crinitus Apollo
Lustrabat longum radianti vertice olympum.
Belliger hinc Mauors gelido præturbidus Æmo
Cornipedes impellit equos: & fulminat hasta.
Pone subit Bellona ferox, flagroque cruenta
Corripit ignauos, & pugnæ perfremit ira.
Venit & Ægypto nequicquam vlulatus Osiris,
Et latratorem secum compellit Anubim,
Agminaque ærisono iungit Nilotica sistro,
Thurilegique suum numen misere Sabæi.

Nec non fluctiuoma] Notat Principum nostrorum morem, cum nolint, vel non possint interesse publicis consiliis Germaniæ, mittunt Oratores. Portunum ergo misit numen maximum, quippe qui portubus omnibus præsit. Idem a Græcis Palemon dicitur, item & Melicerta. Quidam in huius gratiam Isthmiorum ludicrum esse constitutum prodidere. *Vulcania Lemnos*] Quoniam Vulcano sacra est. Papinius in quinto Thebaidos, & Flaccus secundo Argonauticon. *Tardipedem Deum*] Respexit ad fabulam: ob casum enim claudus fingitur. Siquidem Vulcanus cum deformis esset, & Iuno mater minime ei arrisisset, in insulam Lemnon ex cœlo a Ioue calce deiectus est, *illic nutritus a Sintiis. Alij dicunt, in* Lemnum a Ioue præcipitatum, quod contra Iouem matri opem tulerit. vnde v Flaccus libro iam citato cecinit, *Mox etiam panida tentantem vincula matris Soluere, prærupti Vulcanum vertice cœli Deuoluit.* Homerus Cillopodion appellat Vulcanum, quod claudicantibus esset pedibus. quia cillos dicitur claudus & debilis pede. Porro rationem deificationis Vulcani superius, vt & physicam claudicationis diximus. *Crinitus Apollo*] Parrhasius super illud Claudiani, *Sic crine fruaris semper Apollineo.* Apollinis cognomen est inquit, Acersecome, id est, intonsus: quod nunquam radij a fronte Solis auelli possunt. Eius cæsariæ Latona mater anxie delectabatur, vt apud Tibullum obseruatum est. *Pone subit Bellona ferox*] Apte sequitur Martem, cuius soror esse dicitur, *Thurilegique suum numen misere Sabæi*] Hi propter thura Arabum clarissimi sunt, inquit Plinius libro sexto, & thura præter Arabiam nullis, ac ne Arabiæ quidem vniuersæ. Idem ait libro duodecimo. Intelligit autem Sabin, cuius Plinius quoque meminit cap. decimo quinto libri iam citati. Thus collectum, inquit, Sabotam Camelis conuehitur, porta ad id vna patente. Digredi via capitales legere fecere. Ibi decimas Deo, quem vocant Sabin, mensura, non pondere sacerdotes accipiunt: nec ante mercari licet. Inde impensæ publicæ tolerantur. Nam & benigne certo itinerum numero Deus hospites pascit.

Inde Lares, Ianusque biceps, Syriamque vagata
Decreto, & instabiles voluens Adrastia currus.
Vna omnes subiere polum sacrique Penates,
Erdaque telluris Diua, & Germanica secum
Euolat Hercynio ad Superos Aurinia luco.
Sanctaque Cecropiis discessit Aglauria templis.

Lares] Diximus vetustatem deos vrbium præsides, ædiumque priuatarum custodes Lares existimasse & coluisse. *Ianusque biceps*] Christianus Maro libro de sacris diebus primo sic cecinit de Iano, *qua de gente, vel vnde Venerit, hoc nostro non dum cognoscitur æuo. Propterea super hoc aliquid memorabile fandum. Ianus hic, vt perhibent, clara de stirpe gigantum Maximus ille fuit Noe, qui sæcula Pyrrhæ Deucalioneos fluctus præcessit, & vndas Ogygias.* & inferius, *Ianus ei cognomen erat, de nomine tractum Assyrio Iain, vinum dixere Latini. Ipse etenim primus vitis vinique repertor Fertur, & id talis nomenclatura docebat. Sed Ianium primi, qui rectius illa sonabant, Nomina dixerunt mox: litera tertia prisco Pulsa loco, fecit frandato nomine Ianum. Fingitur esse biceps, quoniam duo sæcula vidit. Vnum quod pluuiis auctum mare sustulit, vnum Quod successit aquis, & ab hac propagine fluxit.* *Decreto*] Dea Syriæ, cuius meminit Plinius cap. decimotertio quinti. Locum restaurauit Hermolaus. Hactenus enim Ceto lectum esse. *Adrastia*] Hanc quidam Nemesim deam esse putant, insolentiæ & arrogantiæ vindicem, quæque spes immoderatas & vetet & puniat. Strabo Adrastiam dictam tradit, non ab aufugiendo, sed ab Adrasto Rege, qui primus huic templum constituerit prope Cyzicum. Est autem Cyzicus & ciuitas & insula nobilis in Propontide. Idque Antimachi Poetæ versibus confirmat, quos interpres Strabonis sic vertit, *Est dea quam Nemesim dicunt, dea magna potensque, Qua bona cœlestum concessu cuncta deorum Possidet, huic primus sacratam condidit oram Fluminis Æsapi gelidas Adrastus ad vndas, Atque ibi nunc colitur, seruatque Adrastia nomen.* Vertit & Erasmus in Chiliadibus, cuius extant versus, Adscribam, quod Dubrauius obseruauit. Hanc prisci Theologi ineuitabilium legum reginam esse voluerunt, tam impotente quidem potentia, vt recte facere iubeat, vetet delinquere: & si imperium abnuas, magno statim ac solido mulctet infortunio. videt enim, auditque omnia: vtpote quæ non aliud sit, atque diuina prouidentia. Proptereaque Socrates apud Platonem, vbi maxime optat, ne leges a se latas aut fraus humana abrogaret, aut vis tyrannica tolleret, hanc ipsam Adrastiam sollicitissime rogat, earum curam libens volensque vti suscipiat. Verum Poeta pro fortuna videtur accæpisse, quam inter Deas etiam antiqui posuerunt, quo minus etiam, vt Plinius ait, de Deo plana coniectatio esset. Lege

cap.

cap. ſeptimum libri ſecundi mundanæ hiſtoriæ. Vt autem Ariſtoteles Adraſtiam a Nemeſi, a fortuna, a neceſſitate, ab æſa, & cæteris definierit, Franciſcus Picus docte refert in ſecunda parte libri de prouidentia Dei. *Inſtabiles currus*] De volubili fortunæ rota adnotauimus nonnulla ex Anticlaudiano in primum Reuchlinianorum progymnaſmatum chorum, ac primam quinti actus ſcenam. *Erdaque telluris diua*] Germanos olim Erdam, id eſt, tellurem coluiſſe, Tacitus in libro de moribus Germanorum indicat his verbis, Nec quicquam notabile in ſingulis, niſi quod in commune Nerthum, id eſt, terram matrem colunt, eamque interuenire rebus hominum, inuehi populis arbitrantur. Nos cum authore commentarioli in hunc ipſum Taciti nobiliſſimum libellum, legendum putamus *Hertam*. Nam hodie, Germani terram *Herd*, quidam abſque ſpiritu, *Erd* & *Erdtrich* appellant. Fuit autem facilis librarij lapſus H in N. *Aurinia*] Hæc, ni fallor, ſub Tiberio Imperatore pro dea habita eſt a Germanis. Meminit eius Tacitus, & ni fallor, Plinius quoque. Sed & Velleda diu apud plæroſque numinis loco habita, ſub diuo Veſpaſiano, teſtis eſt idem Tacitus, &, vt aiunt, oculatus. Hanc coram adire alloquique negabatur, quo venerationis plus ineſſet, idem ſcribit libro viceſimo. *Aglauria*] Huius & ſororum mentio eſt apud Ouidium libro Transformationum ſecundo, vbi nequicquam Raphael interpres pro Aglauros ſubſtituit Agraulos. Cæterum Actæus primus in Attica regnauit: quo vita defuncto, Cecrops gener imperium ſuſcæpit, cui tres fuere filiæ, Erſe, Aglauros, & Pandroſos.

Venit & Inoo celebrata Palæmone mater
Leucothoe, fugiens mitratos barbara Colchos.
Altaque Iuturnæ numen petit aſtra Latinæ.
Quid memorē Ægoceronq́, Hyadas, ſeptemq́ Triones,
Et tardum cælo flectentem plauſtra Booten?
Quicquid labentes deuoluens circulus annos
Continet, atque alio vergentia ſydera mundo
Maturant parere Ioui: quid in æquore merſas
Et Clothen, Panopenque loquar, flauamque Alimedem?
Cyrene mater viridis Penæos ab vndis
Exerit os vitreum, placido diſcedit Enipeo
Infelix Tyro, & dilectas deſerit vndas.

Inoo Palemone] A matre Ino, quæ & Leucothoe dicta eſt, vt diximus alibi, & de templo eius apud Colchos. Vulgata ſunt quæ ſcribunt de ea Seruius, & Placidus interpretes nobiliſſimi.

Mitratos] Quoniam ab Ægyptiis, vt diximus, originem traxerunt, apud quos mitræ vſus erat. *Iuturnæ Latinæ*] Romanæ, carmine Maronis & Ouidij notiſſimæ.

Ægoceron] A latinis Capricornus dicitur. *Hyadas*] A latinis dicuntur Suculæ. *Triones*] Ita ruſtico quodam verbo boues appellati ſunt, quaſi terriones, hoc eſt, arandæ colendæque terræ idonei. Inde ſydus, quod figura ſituque ſimile plauſtro videtur, Amaxan Græci dixerunt, noſtri Septentriones, a iunctis bobus, id eſt a ſeptem ſtellis, ex quibus quaſi iuncti triones effinguntur, vt exiſtimat Ælius. Non eſt autem hoc loco tmeſis. Sunt enim duæ dictiones, quæ iunctæ quidem Septentrioni nomen efficiunt. *Tardum Booten*] Cur ſic appelletur, dictum eſt prius. Alij *pigrum* vocanr. *Labentes deuoluens circulus annos*] Obliquus ſcilicet, per quem Solis iter annum conficit, vt ediſſerit Macrob. primo Saturn. Hic autem circulus Zodiacus appellatur, ab effigie animalium, quæ ζῶα græce dicuntur. Solus hic latitudinem ex omnibus circulis adeptus eſt. Nam cum cæteri ſola longitudine cenſeantur, & patere non poſſint, in Zodiaco latitudinem ſignorum capacitas exigebat, quæ duabus lineis & ecliptica definitur. Hunc Claudianus ſcite lætiſſimum vocat, hoc eſt aſpectu iucundum: quippe qui tot cœleſtium flammarum luminibus illuſtratur.

Labentes annos] Vt Maro, *Vos o clariſſima mundi lumina, Labentem cælo quæ ducitis annum.* *Sydera*] Signa. Siquidem ſtellæ ſingulares ſunt. Sydera vero quæ in aliquod ſignum ſtellarum plurium compoſitione formantur, vt Aries, Taurus, & id genus alia. *Vergentia alio mundo*] Occidentia ſub terris. Ouidius, *Lapſaque ſub terras, ortaque ſigna canam.* *Clothen, Panopenque flauamque Alimedem*] Nomina ſunt nympharum fluuiorum. *Cyrene*] Orphei mater, Maroniano cantu nobilis. *Penæos*] Fluuius Theſſaliæ nominatiſſimus, vt in fabulis noſtris eſt. Is Araxes antea dictus eſt: quod per abrupta montium ſe proruat, vt ſcribit Euſtathius in Dionyſium. Præter Oſſan, Olympumque decurrit, collibus dextra læuaque molliter curuis, nemoroſis conuallibus in Theſſalia facit, quæ Tempe vocant, vndiſque apertioribus Magneſiam interluens in Thermæum ſinum conditur. Eiuſdem filius Atrax fuit, ex Bora nympha ſuſceptus Hippodamiæ, pater eius quæ Pyrithoo nupſit, a quo Theſſala gens Atraces. *Enipeus*] Fluuius itidem Theſſaliæ, in quem mutatus Neptunus, Tyro Salmonei filiam circa fluuium ſpaciantem rapuit: vnde dicit, *infelix*, propter amorem. fabulam recenſet Strabo, meminit item amoris Enipei & Tyrus Propertius. Porro Neptuni metamorphoſim canit Ouidius libro ſexto. ibid. *Te quoque mutatum.*

Tuque Iſter viduis manſiſti ſine numine ripis,
Maximus Europæ fluuiorum: nam tua Xanthe
Aſtra ſubit, ſecumque Erato, Glauceque ſorores:
Hæ, quo ſe tantum iactat Germania Rheno
Exiluere ambæ, & cælum petiere volatu.
Præterea Aonio modulantes vertice Muſæ,

Nam tua Xanthe] Superius etiam Danubio has nymphas tradidit. *Secumq́ Erato*] ſcilicet cum Xanthe Eratho. *Glauceq́ ſorores*] Rheni nymphę, & Glauce ſine diphthongo ſcribi debet, vt ſit declinatio gręca. Hę ergo duę *Rheno Exiluere*] Id eſt, extra ſaliere,

Atque antiqua Themis, semperque errabilis Io,
Lymphaq; & ingentes varians Thaumantias arcus
Cælitibus roseo vultu se miscuit altis.

quo flumine Germania tantum extollitur. Herodianus maximum dicit. Cæsar altissimum & latissimum facit. Plutarchus rapidissimum & immensæ latitudinis scribit in Cæsare. *Cælum petiere volatu*] Sic ex bono exemplari legendum, non volantes. *Musæ*] Musarum duo genera celebrat Musæus, alias sub Saturno maiores natu, alias Iouis & Memoriæ filias. *Antiqua Themis*] Nam Themis Cœli & Terræ filia, per orbis initia redditur ab Hesiodo. Aut antiquam certe dixit, vt ab altera Themide distingueret Euandri matre, quæ longe post fuit, Carmentis alio verbo dicta, vt est apud Plutarchum. Themis apud Græcos, id est ius fasque dea esse credita est, authore Festo, quæ suadet et hominibus id petere, quod fas esset, eandemque esse ipsam atque fas existimabant. Vnde Themistes oracula & consilia, consultaque & lege sancita dicuntur, Eustathio teste, Homeri enarratore. Alij Themin, vel Themista, vtroque enim modo dicitur, ius & iustitiam esse putant, eandemque consiliorum oraculorumque præsidem esse: propterea Homerum Themisteum verbum, quod vaticinari & oracula dare significat, pro leges ferre, iura reddere, accæpisse Odisseæ decimo. ad huius oraculum Deucalion & Pyrrha profecti sunt, vt cecinit Ouidius libro Transformat. primo statim in principio. *Semperque errabilis Io*] Elegantissima epitheta vtrique dedit. Infinitas orbis partes accessit Io, œstro a Iunone immisso. Fabula extat apud Ouidium. apposite igitur errabilis. Huius numen non solum apud Ægyptios, sed & apud Romanos colebatur, sub Iuuencæ specie, Isis vocata, vt alibi diximus. Et Prudentius noster libro aduersus Symmachum secundo his versiculis expressit. *Isis enim & Serapis, & grandi Simia cauda, Et Crocodillus idem, quod Iuno, Lauena, Priapus. Hos tu Nile deos colis, & tu Tibris adoras.* Accedat & Iuuenalis, *Si candida iusserit Io, Ibit ad Ægypti finem, calidaque petitas A Meroe portabit aquas, vt spargat in adem Isidis antiquo quæ proxima surgit ouili.* Cæterum, Picus obseruauit, eo tempore Isidem cœpisse Roma exulare, quo Christianæ imperium fidei per orbem vniuersum propagari oportebat. Christo autem in Ægypto perlato, ex Ægypto Isis aufugit, vt cecinit in Hymnis.

Lymphaque & ingentes varians Thaumantias arcus] Bene vtrumque simul posuit. Nam Iris non gignitur, nisi repercussione radiorum in nubes, vbi aquarum domicilium est. Lympham autem coluerunt antiqui, author est Capella: quia credebant vi nominis aliquos posse in furorem verti, quos Lymphaticos dicebant, qui nymphæ cuiusdam imaginem vidisset in aqua. Græci νυμφολήπτους vocant, quasi Nympharum spiritu correptos. his helleborum medetur, ait Plinius. Reliqua de nymphis dictauimus in Hymnum Prudentij de miraculis Seruatoris.

Sed prima ante Iouem nentes mortalia fata
Astiterant Diuæ, quæ magni dicta Tonantis
Excipiunt, calamoque notant, & magna Deorum
Concilia æterni condunt annalibus æui.
Vis autem læua, & Zelus spolia ampla gigantum
Ostendunt, qui regna Iouis, templa aurea cæli
Vertere terrigenas quondam vetuere Tyrannos,
Vltricemque deam Euentum, trepidumque Timorem
Ætheriasque animas, & mortis imagine Somnum,

Sed prima ante Iouem] Parcæ, quæ, vt Martianus ait, sententias Iouis orthographæ studio veritatis excipiunt, vtpote librariæ Superum, Archiuique custodes: quam sententiam Poeta pulchre expressit. *Nentes fata*] Atropos, rapti temporis, Clotho extãtis, instantis autem Lachesis. *Vis autem læua*] Sic est scriptum in meliori exemplari, & ita legendum puto: quoniam paulo inferius loquitur de timore. Hesiodus in Theogonia tradit Stygem ex Pallante Zelum, Victoriam, Potentiam, Vimque genuisse: accidisseque, vt Iupiter omnes Deos ad concilium vocaret, pollicitusque est, vt quicumque vellent secum pugnare contra Titanas, se honorem illis summum exhibiturum. Prima autem Styx Oceani filia cum filiis suis venit, & Ioui paruit: quare Iupiter illi numinis vim maximam elargitus est. Diis enim maximum voluit esse Iusiurandum: filiis autem apud se imposterum sedendi locum concessit. Veritas autem est: quoniam erga Deum duo effectus fiunt. colitur enim, & timetur: & idcirco fictum est, Timorem scilicet, & Zelum semper Ioui assidere: quoniam hiis duobus demptis Deos nullos fateri necessarium esset. Vnde Dei nomen apud Græcos deum significat & timorem. Et Statius ait, *Primus in orbe Deos fecit timor.* Cuius fratrem Zelum dicunt. Quia religio sine timore pene nulla esset. Alias autem quas Hesiodus trãdit potentias, Deo ipsi attribuuntur, scilicet Victoria, Potentia, Vis. *Vltricemque deam*] Id est Rhamnusiam. Credebant enim antiqui, deam esse vel numen quoddam Fortunæ, quo sontes sceleratique punirentur. Ouidius, *Exigit & dignas vltrix Rhamnusia pœnas.* Dicta est Rhamnusia a Rhamnunte Eubœæ oppido. *Euentum*] Romani Euentum bonum & malum coluerunt. *Trepidumque timorem*] Bene Euentui Timorem subiunxit. Nam semper in euentu rerum suspensi sumus & timemus. *Ætheriasque animas*] Id est, Genios, Heroasque, ac Lares, quibus æther sedes est. Diximus alicubi ex Plotini sententia, animos hominum in malos & bonos Dæmones verti. Bonos autem, vt tradidit Varro, & Hesiodus idem sentit in Ergis, in Heroas, Lares, Geniosque verti, ac ætheris sedem illis constitutam esse, siue, vt vult Hesiodus, in insulas quas Beatorum appellant. Malos vero in Cacodæmonas, Lemuresque, ac Manes transformari. Quamobrem malim hic legere pro nocturnos Lemures, *Ætherias animas*, vt exemplar castigatum habet: etiamsi priorem lectionem non omnino improbo. Namque poeticæ est licentiæ, alterum sæpe pro alio ponere, vt Castorem pro Polluce, Philomelam pro Progne: & sic hic Lemures pro Geniis, ac Heroum animis

animis a Poeta positos. *Et mortis imagine Somnum*] Princeps medicorum Somnum μικρὸν θάνατον hoc est, paruam mortem vocat. Proinde dictum ab Ouidio, *Stulte quid est Somnus? gelida nisi mortis imago. Longa quiescendi tempora fata dabunt.* In hanc sententiam Plinius inquit. Malignum vero & breue in his etiam quibus largissime contingit, vniuersum vtique æui tempus intuentibus. Quid quod æstimatione nocturnæ quietis, dimidio quisque spacio vitæ suæ viuit? Pars æqua morti similis exigitur, aut pœnæ, nisi contingit quies: nec reputantur infantiæ anni qui sensu carent, nec senectæ in pœnam viuacis. Cæterum, ne cui dubium sit, cur Poeta Somnum cum animabus æthereis coniunxerit, asscribam carmina Maronis ex libro quinto, vbi circa finem loquitur de Palinuro, qui a Deo Somno submersus est, videturque sentire Somni sedem in æthere esse, & inde ad Palinurum descendisse. Carmina autem hæc sunt, *Ecce Deus ramum lethæo rore madentem, Vique soporatum stygia, super vtraque quassat Tempora, cunctantique natantia lumina soluit. Vix primos inopina quies laxauerat artus, Et super incumbens, cum puppis parte reuulsa Cumque gubernaculo liquidas proiecit in vndas Præcipitem.*

Turmatim ascendisse ferunt. Quid Erichthea dicam
Orgia Cecropij celebrant qui festa coloni,
Oreque saxifico terrentem Persea Diuos.
Et decantatum Nemæo Alcida Leone?
Hic secum astriferos profert sua monstra per axes,
Stymphalidas, cæstusque Erycis, victum Erymanthi
Colle suem, & semper plagis viuacibus Hydram,
Raptaque deuictis Acheloia cornua ripis,
Quæque tulit Danaas fulgentia poma Mycenas,
Theseaque, & raptum discincta ab Amazone baltheum.
Iam Tenedi misere Deum, iam Græcia sacros
Tyndaridas dedit, & iuratum Roma Quirinum.

Quid Erichthea dicam] Nunc ad eos descendit, qui cum bene beateque vixerint, Dij facti sunt. Erichtheus Atheniensium rex fuit, quem pro Deo coluerunt. *Orgia*] Sacrificia. Generaliter enim ea significat sacrificia, quæ Diis fiunt. Etiamsi non Baccho, aut Cereri fiant. *Cecropij*] Athenienses a Cecrope Rege, vt dictum est, tradunt bicipitem fuisse, propterea quod primus fuit, qui marem fœminæ matrimonio coniunxit. De Perseo quæ ad hunc locum faciunt vulgata sunt, & diximus superius. *Stymphalidas*] Scilicet aues, apud Stymphalam lacum: dictas etiam Ploides, quod in aquis degerent, ab Hercule interemptas arte & ingenio. Nempe æneæ tabulæ sonitu pulsæ ex Arcadia. vi enim superari non poterant, propter innumeram multitudinem. Stymphalis enim, vt Homerus & Pausanias, oppidum, fons, & palus Arcadiæ. *Erycis cæstus*] Eryx Veneris filius viribus cum præstaret corporis, cum Hercule cæstibus pugnauit, tandem occumbens. Ab hoc Eryce monti Siciliæ nomen inditum est, de quo & Erycinæ Veneris templo, ac festo eius in vrbe Roma lege quæ scribunt interpretes Ouidij super illud, *Numina vulgares*, lib. Fastorum quarto. *Victumq; Erymanthi Colle suem*] Hoc est, Aprum. Vnde nomen assecutus est Erymanthus oppidum, mons, & amnis Arcadiæ: fluuium celebrat in Iouis hymno Callimachus, amniumque candidissimum vocat, montem Solinus, & Eustathius, Oppidum Pausanias. Scribit Parrhasius enarrans hunc Claudiani versiculũ, *Non Erymanthæi gloria montis aper*, hunc, & Calydonium eadem sue natos esse. Scrofæ nomen Phæa, sed a Cromyone Corinthi pago, vbi diuersata est, Cromyonia vocitatur, vt tradit Strabo. Hanc sustulit Theseus, vt est apud Plutarchum. Meleager Calydonium, Hercules Erymãthęum niuium astu, vt prosequitur idem Parrhasius.

Semper plagis viuacibus Hydram] Latine dicitur Excetra, quam Simonides nonaginta capita habuisse canit, Alcæus quinquaginta: ex quibus si quod amputaretur, duo renascebantur. Hanc Hercules, adiutus ab Iolao, superauit: qui recisum continuo caput, subiectis flammis inurebat Herculis iussu. Porro Herculanorum laborum, a poetis, vt superius indicauimus, celebratorum omnium longe difficillimus ac maximus Hydra Lernæa, malum pertinax, ac propemodum inexpugnabile illi, qui iam omnia deuicerat: cuius symbolo veteres inuidiam exprimere voluisse satis indicat Horatius in Epistolis, cum ait: *diram, qui contudit Hydram Multaque fatali portenta labore subegit, Comperit inuidiam supremo fine domandam.* Neque vero parum concinne, vt ait eleganter Roterodamus, veteres illi videntur inuidentiæ symbolum Excetræ tribuisse Primum palustri malo, quod (quemadmodum tradunt etiam naturalium caussarum vestigatores) magis huic morbo sint obnoxij, qui humili abiectoque animo prædití sunt. Sunt autem quibus sanguis inest frigidior, eamque ob caussam & apud Nasonem, *Inuidiæ domus est in vallibus imis Abdita, sole carens, non vlli peruia vento, Tristis, & ignaui plenissima frigoris, & quæ Igne vacet semper, caligine semper abundet.* Neque vero cum simplici portento res, sed centum armato capitibus, quorum si quis vnum aliquod execuerit, in eius locum protinus duo suppullulent. Ea videlicet inuidentiæ natura est, vt si contra luctaris, magis ac magis irrites: si quando coneris splendore virtutis opprimere, tum insurgat acrior, & intumescat. Hic si recidas, illic maior oboritur: carptim extingui non potest, vix tandem obruitur. Verum id perpaucis contigit, ac vix etiam ipsi Herculi. Quanquam enim liuor velut ignis, alta petit: est tamen omnino aliquid vsque adeo perfectum & illustre, vt eo non possit attingere. Quo loci peruenisse sese gloriatur Horatius, cum ait, *inuidia quia maior, Et iam dente minus mordeor inuido.* *Raptaque deuictis Acheloia cornua ripis*] Miscuit fabulam simul, & allegoriam fabulæ: quoniam Achelous Acarnaniam ab Ætolia diuidit, solitusque erat ita vtramque regionem inundare, vt limites confunderentur, litesque sæpe orirentur inter incolas. Hercules ergo

aggeribus vim fluminis compescuit, atque intra alueum fluere coegit. Per Acheloum antiqui Græcos imitati, qui Acheloum pro aqua posuerunt, dixerunt. Lege Macrobium, vbi interpretatur versum Maronis, *Poculaque inuentis Acheloia miscuit vuis.* Achelous, cum Thoas antea diceretur, ab Acheloo, qui ex Thessalia Alcmeonem secutus est, nomen accæpit. *Quæque tulit Danaas fulgentia poma Mycenas*] Lucanus, *Rettulit Argolico fulgentia poma tyranno.* Sed qui grauiorem historiam sequuntur, dicunt ingentem illum & famosum Hesperidum horrorum custodem Draconem, fuisse pastorem cognomentum Draconis ab asperitate morum sortitum: cuius insigni puchritudine greges cum Hercules abegisset, affinitas nominis fabulæ locum dedit, vt aurea poma subrepta dicerentur: quod μῆλον apud Græcos & ouis & pomi commune nomen est. *Theseaque*] scilicet ab inferis liberatum. Plutarchus apud Molossorum regem hoc contigisse scribit in vita Thesei. *Amazone*] Quam Rhodius Apollonius Hippolyten, nonnulli Dylicen, & vnus Ibicus nouam commentus historiam, ex Briareo natam refert, teste Parrhasio. *Discincta*] Cinctus absolute expeditus & strenuus, vt contra discinctus mollis & effœminatus dicitur. Hinc Augustus Cæsar milites in quos animaduertebat discinctos in conspectu Ducis stare cogebat, vt ignominia notaret, vt Macedo Polyenus auctor est. *Iam Tenedi misere Deum*] Tenem scilicet, cuius meminit Cicero actione in Verrem secunda, Nihil cum Verre, inquit, de quotidianis criminibus acturus sum. Chio per vim signa pulcherrima dico abstulisse. Item Erythris & Halicarnasso Tenedo prætereo pecuniā quam eripuit, Tenem ipsum, qui apud Tenedios sanctissimus deus habetur, qui vrbem illam dicitur condidisse, cuius ex nomine Tenedus nominatur, hunc ipsum, inquam, Tenem pulcherrime factum, quem quondam in comitio vidistis, abstulit magno cum gemitu ciuitatis. *Item Strabo libro Geographiæ decimotertio.* *Tyndaridæ*] Castor & Pollux post mortem Dei habiti a gentibus, & in cœlum fabulose relati. preter cęteros authores habes Ciceronem de natura Deorum, & Horatium in epistola ad Augustum. *Iuratum Quirinum*] Hoc est, iuramento affirmatum inter Deos fuisse, & visum in cœlum ascendere. Lege historiam apud Dionysium, & Liuium in morte Romuli, cuius translationem in Deum narrat Ouidius in fine quarti & decimi Metamorph. Cicero in principio primi legum. Cur autem Quirinus dictus fuerit, locum apud Ouidium in Fastis superius ostendimus. Prior editio cantatum habet: sed iuratum magis placet, vt emaculatus codex.

Ecce autem astrifera, qua tollitur altior axis
Sede, choro descendit auum tua maxima proles
Alberte, Ernestusque suos veneratur Othones:
Henrici subeunt pone, & vestigia adorant
Sacra Leopoldi: sed longe excelsior ibat
Cum bello tum pace grauis, qui infanda parantes
Oceani domuit populos, Morinumque subegit.
Hic est qui sapiens olim sine Marte furorem
Vicit Pannonium, & cunctando restituit rem.
Nec dedignatus tantum est tibi maxime Cæsar
Virtutum decus, in partem te iungere regni,
Hic numero Diuum insigni, trabeaque decorus
Sydereo in solio iuxta micat astra Tonantis.
Vt late fulsere Dei, & quæque ordine notis
Numina consedere locis, cætuque silente,
Talia depromit toruo Saturnius ore:

Ecce autem astrifera] Diximus particulam hác semper aliquid magnum importare, & propterea Heroas Austriacæ domus, quos in Deos relatos dicit, cæteris Diis præponit. *Qua tollitur altior axis*] Antiqui, vt dicebam, in æthere circa Lunarem circulum, vel in corpore ipsius Lunę posuerunt. Puto autem, quia dicit animis Principum Austriæ altiorem sedem ac sublimiorem sede cæterorum Deorum attributam esse, allusisse Poetam ad magnitudinem domus Austriæ, quæ ætare mea Germaniæ, Belgicæ, Hispaniæ fere toti: in Italia Daunis, Appulis, Calabris, Salentinis, Brutiis, Lucanis, Campanis, ac parti Cisalpinæ Galliæ imperat. *Tua maxima proles Alberte*] Rodulphi Habspurgij Cæsaris filium denotat, qui patri in Imperio successit, vt libro primo adnotauimus, super illud, *Venturam a sanguine magno Progeniem audierat.* Nescio quo consilio Poeta miscuerit Habspurgensi familiæ antiquos Austriæ Principes, qui stirpis Leopoldinæ nomenclaturam sortiti sunt: quorum origo ex inclytis Sueuorum ductoribus fuit, qui ei genti olim imperitarunt, qui hodie Sueuicum nomen referunt. Vtriusque gentis Principum seriem & catalogum texuere Nauclerus & Irenicus. At Stabio nostro Habspurgense genus non alter diligentior tradidit. *Sacra Leopoldi*] Hic ob maximam eius in Christi religionem, obseruantiam, beneficentiamque in pauperes pius atque liberalis dictus, cuius caluitium in quadricubitali defæcati argenti arca conditum, maximis cum clareret miraculis nostra memoria, curante Maximiliano Aug. in diuos relatus est, Pontif. Max. adsentiente, & præsente Mariano Bartholino patruo Poetæ: corpore eius ex humili sepultura, ad ornatissimum Mausoleum translato, quod in ditissimo templo Neoburgæ Austriacæ colitur. Hic se, dum niueret, Marchionem Orientalem appellauit, & ex Agnete Imperatoris Cæs. Henrici Quarti Aug. filia, ac Friderici Senioris Sueuiæ & Franconiæ Ducis Imper. Cæs. Friderici primi Aug. aui, relicta vidua sustulit inter cæteros filios Othonem maximæ eruditionis virum, & ob morum grauitatem Frisingensis Ecclesiæ Episcopum declaratum, cuius historia rerum gestarum a mundi initio ad Eugenij Tertij Pont. Max. Cæs. quæ Conradi Tertij Aug. eiusdem Cæs. Friderici patrui tempora, abundatissimarum rerum copia & sententiarum varietate in libros septem digesta, vt ad Maximilianum scribens ait Peutingerus noster, citatur a grauibus authoribus. *Sed longe excelsior ibat*] Designat Maximiliani patrem Fride-

Fridericum Augustum. Eligitur, Imperio vacante, ad annum a Christo quadragesimum post mille quadringentos, adolescens tum moribus maturus, annum ætatis agens vicesimum sextum, vel circiter. *Morinumque subegit*] Expeditionem contra Brugenses, qui in Morinis sunt, intelligit, cuius a nobis mentio habita est libro primo, vt & belli Matthiæ Hungariæ regis cum Friderico, quod hic quoque innuit Poeta. *Cunctando restituit rem*] Erat enim Fabio Maximo propior quam Scipioni, multa reponens in cunctationē, nihil illi de celeritate conficiendæ rei. notauit id Campanus, cæteri. De Fabio versus ille Ennianus celebratur, *Vnus qui nobis cunctando restituit rem. Tantum est tibi Cæsar Virtutum decus*] Producam externum testem & grauissimum, nempe iam dictum Barbarum. Producam & alterum Pandulfum & Collinucium, quando in ore duorum vel trium stat omne verbum, vnique testi, nec Catoni creditum est. Quid vterque de Maximiliano dixerit, & vere quidem, pete ex luculentissimis eorum orationibus. *In partem te iungere regni*] Scribit Albertus cap. primo lib. decimi tertij Saxoniæ, Fridericum de iungendo & adsciscendo filio a Principibus interpellatum respondisse, Filium nos nostrum propius agnoscimus: nec voluisse vlla de re minus, vt ferunt, audire quam illa. Id siue ex sententia dixerit, siue quadam simulatione prætulerit, siue etiam magnum opus administrandi Imperij euiscerati filio auerterit, incertum est. Poterat tamen illum ad mutandam sententiam inflectere, & maturior nunc ætas filij, & recens de hostibus victoria. Magno enim ore multorum efferebatur, quod sine paternis armis, sine amicorum ope, tantam in Gallos & Flandrios rem peregisset: quamuis pro magnitudine hostilium virium satis erat vicisse, dum tantis armis non cederet. Hermolaus item astipulatur ille Barbarus, qui in oratione ad Fridericum ipsum, Verebaris, inquit, modestissime & grauissime Imperator, ne si precibus principum omnium protinus annuisses, aut charitati patris in filium, aut ambitioni datum esse iudicaretur, parum tibi videbatur, præstare Cæsarem in alios, nisi aduersus teipsum quoque præstitisses. & quæ sequuntur.

Saturnius] Iupiter: quo epitheto poetæ dant iratum Iouem intelligere, vt etiam de Iunone. Sic superius, *Belliferratos rupit Saturnia postes.*

LIBRI NONI FINIS.

ARGVMENTVM
LIBRI DECIMI.

Decimus habet Iouis orationem, qua deliberat accelerandum Roberti Palatini fatum: inibique nonnullæ temporum suorum clades recitantur. In fine orationis, occulte, ne Deorum animi ad pathos mouerentur, vxoris quoque, & filij mortem innuit. at Pallas, postquam decretum est, rogat Palatino diuinitatem dari. Sequitur & Dianæ oratio, Iouis iusiurandum in Cæsaris felicitatem: qui mox Mercurium ad Parcarum sedes mittit, vt fatum Roberti interrumpant: vbi Parcarum sedes describitur: pestisque ab inferis euocata, Robertum inuadit, qui post querimoniam tam desidis exitus, moritur. inde vxoris super ipsum lamentatio, ipsiusque ac filij repentina mors. accurrit pater, qui super corporibus patheticam, sed grauitatis plenam orationem habet. deinde mandantur sepulturæ. Sequitur belli Boemici descriptio, non longe a Ratispona, quam Reginonem alij dicunt, Poeta Reginum appellauit, vbi mons Solis est. Inde Cæsaris oratio ad milites, Langique ad eum responsio, quorundamque principum, qui eidem bello interfuerunt, nomina. pugna atrox, multorumque cædes ingens. Iamque ad currus peruentum erat, cum Pallas Doridem Oceani vxorem petit, impetrat vndas, nubesque concit. pluuia immensa oritur, vtrinque pugna relicta est. Diana cum dolos nouisset, Messanam Siciliæ petit, Phœbumque fratrem, qui illic stabulauerat, cum equis rogat, vt nubes dissipet. interim fama Roberti mortem attulit. concussi Boemorum animi, qui tandem vertunt terga fuga, & Cæsar victoria potitur.

AVSTRIADOS LIBER DECIMVS.

Æternas mundi leges, & fœdera rerum
Iam connexa, mihi voluendo ex ordine, nunquam
Mens fuerat damnare, diemq; abstrudere terris,
Ex quo me Alcmena iunxi, magnū (que creaui
Amphitryoniaden, & nox mihi paruit ingens,
Occuluitque iubar plus æquo Pythius alto
Oceano, & fratrem mirata est Luna morantem.
Sed nunc Cælicolæ magni, & genus omne Deorum
Syderei, sedem quicumque subistis olympi,
Audite hæc, animisque omnes mea figite dicta.
Bella diu in terris Regum viguere, nec vlli
Pugnando innumeras pudor est deperdere gentes:
Nam quot Tarpæa vidi de rupe triumphis
Parthenopem egregiam? quantas lux vna tenebras
Attulit? Insubres memorem, quos Gallica pubes
Alterno fractos motu, varioque tumultu
Perdomuit, victrixque Padi calcauit arenas?
Transiit hoc animo, nec me fortuna peracti
Sollicitat: veniet lustris labentibus ætas,
Qua puer insignis regno potietur auito,
Et Cisalpinas exactis hostibus vrbes
Inuiset: verum Cæsar Germanicus, vna
Cura mihi, & mundi regio qua labitur Ister:
Iam contra insurgens commouit bella Robertus,
Arctoosque replet sociali cæde penates.
Et quamuis Marte inuisa Tritonide Cæsar
Exuperet, victorque aquilas, & signa reportet:
Surgent bella iterum populis, maioraque mundo
Funera, replentes crebris plangoribus auras,
Tristia lugebunt natorum vulnera matres.
At si Phalsgraphides venturis viueret actis:
Nunquam pax bello fieret: maiora refellit
Hic sceptra, ille parem non vult, nec fœdere iungi.
Ergo innexa chaos repetant elementa, diesque
Dispereat, Phœbusque suo declinet ab ortu?
Impia ne radiis, retegat tot facta reuectis?
At non sic, præstat sed bello imponere finem,
Quem fore sic video, magnum si Marte Robertum,
Cuius ab astrifero dudum spectastis olympo
Pugnaces animos, sontesque in bella furores,
Ante diem morti dedam, secumque nouandi
Crescentem belli spem: ne nocitura futuris
Interrumpat iter rebus: nam plurima magno
In Latio Rex bella geret, cum Gallicus horror
Proteret Insubres, atque Adria fulserit armis.
Sic pater effatus longum tremefecit olympum.

IN AVSTRIADOS LIB. X SCHOLIA Iac. Spiegelij.

Æternas mundi leges] Plato Deum ad sui exemplum ait mundum affinxisse, Aristoteles sempiternū esse vult, Epicurus plane interiturum, Xenophontes sempiternum, corruptionis expertem, Pythagoras & Stoici genitum a Deo: sed ex sua quidem natura nequaquam interitus immunem. Æternum esse mundum tradidit Iulius Firmicus in secundo, inter alia asserens, non facile posse originem mundi ratione concipere, aut explicare humanam fragilitatem. Deflagraturum mundum minatur Heraclitus, author est Themistius libro Physicorum tertio. Porro mundum duraturum ad sex annorum millia putarunt multi: & Hieronymo videbatur. Theologi tradunt primam mundi creationem factam fuisse in primi temporis æquinoctio, id est verno: qui dies intelligitur vndecimus Calendarum Aprilis, hoc est vicesima secunda Martij dies, quando primus est Paschatis dies, id est primi mensis dies primus. In lege enim mandatum est, vt vndecima die primi mensis vespere se prępararēt ad pascha faciendū decimaquarta mensis die, id est ab vndecimo. Iam enim vesper decimi diei in vndecimum lucet, vt ab vndecimo Calendas Aprilis initium esset primi mensis. author diuus Augustinus. Sacris literis concordant gentilium plures, qui mundi natalem tribuunt verno tempori. hinc Maro Georgicorum secundo cecinit, *Non alios prima crescentis origine mundi Illuxisse dies, aliumve habuisse tenorem Crediderim, Ver illud erat, Ver magnus agebat: orbis & hybernis parcebant flatibus Euri, Cum primum lucem pecudes hausere.* & cætera. Similia scribit & in quinto Lucretius.

Mihi voluendo ex ordine nunquam Mens fuerat damnare] Hoc est, nunquam subiit ratio aliqua hactenus, qua ego impellerer, vt leges & fœdera rerum damnarem in futurum. *Ex ordine voluendo*] Id est, qui in futurū etiā, vt prius, volui deberet. Cæterum pro *subiit, reposui* fuerat, iuxta meli⁹ exemplar. *Ex quo me Alcmenæ iunxi*] Nam tunc videtur Iouem seriem rerum interrupisse, cum tres noctes pro vna in concubitu cum Alcmena computatę fuerint, Solque, atq; cætera sydera cursum suum naturalem nō retinuerint. Sed obsecro, quid Plinianum illud videtur, qui ait, ætate sua septē dies vtrumq; sydus, id est Solem & Lunam, quæsitum? Arbitror ingentes fuisse nebulas: vel quod in puteis quæsierint.

Nam quot Tarpeia] Deplorat calamitates Italiæ, Regni Neapolitani scilicet, & Galliæ Cisalpinæ. *Parthenopen egregiam*] Hæc vrbs, de qua plura Procopius libro primo de bello Gothorum, ob multa insignis, sed Maronis vatis sepulchro celeberrima. Nomen accæpit a Parthenopes Sirenis sepulchro, vt tradit Plinius, & scribit Sillius in principio duodecimi. Augustus postea Neapolim esse maluit. Hoc nominis, vt Strabo docet, sortita: quoniam eam variæ gentes incoluerint. *Insubres*] Mediolanenses. *Qua puer insignis*] Quamquam Scholium excuso codici asscriptum refert ad Ducem Mediolanensem Maximilianum, qui restitutus a Maximiliano Imperatore ætate nostra, ipse sui ac patriæ proditor, arcem Mediolanensem, Ducatumque in manus Gallorum tradidit: ego tamen ad Carolum tum Hispaniarum, vt aiunt, infantem, hoc est, Principem, refero. Nam cum hæc scribebantur, puer erat. Et dixit, *Regno potietur auito*] Quoniam Ferdinandus Rex eum omnium regnorum suorum hæredem reliquit. *Tristia lugebunt natorum vulnera matres*] Ad cladem Boemicam respexit. *Hic sceptra*] Scilicet, Robertus. *Ille parem non vult*] Scilicet, Albertus. *Ergo innexa chaos*] Per interrogationem legenda sunt. *At non sic*] Quasi dicat, Ordo, quem statui, delendus non est, sed modus inueniendus, vt bello tandem finis detur. Pereat ergo Robertus, & secum crescens belli spes, id est filius, in quo fortasse fatum erat, vt paterna odia imitaretur. *In Latio Rex bella geret*] Prognosticum verissimum futurarum cladum & rerum a Maximiliano Imperatore contra Gallos gerendarum: quas eleganter scripsit Aloysius Marlianus Mediolanensis, cuius ante feci mentionem.

Stabant ancipites Diui, nec pergere contra
Audebant dictis: tunc Pallas Gorgone sæua
Ante Iouem sistens, mæsto sic incipit ore:
O hominum rector, Diuumque æterna potestas,
Numine qui cœlum torques, quæ tanta lacessunt
Iurgia te genitor? iuuenem quod dedere morti
Immeritum ante diem, & dotali expellere regno
Immotum sedeat? nunquid sacram Elidis ædem,
Altaque Maurusi rapuit delubra Tonantis?
En ego bellipotens, capitisque excelsa paterni
Progenies iam vilis ero, frustraque gigantes
Strauimus, atque altis serpentem affiximus astris,
Qui parte hac propius, totidemque reflectitur illa
Orbibus, atque duas intermeat algidus Arctos.
Non ego quem foui in terris, iuuique superstem,
Infandum, o Superi, vitali pellimus aura.
Scilicet hoc pacto dominus, victorque per orbem
Imperium terræ Cæsar regat, omnia solum
Respiciant, rerumque decus post tollat in astra,
Atque iterum effuso iactet se sanguine Diuum.
Quid iuuat, e belli flammis, fatoque Robertum
Conseruasse meum, & vento vexisse per auras,
Si tanta a rerum mole, & flagrantibus armis
Abstrahis ante diem, & iuuenili surripis auo?
Verum si hæc fati sedet alto in corde voluntas,
Non veto: sed saltem mundi da maxime rector
Huic iter ad Superos, atque inter magna relatum
Sydera, fac numen: sic nec mentita videbor,
Quæ toties illum dixi post fata iubentem
Te sperare polum, qui factus numen ab alto
Puluereas acies, atque aspera bella videret.
Pollicitis, tu magne pater precor annue nostris.
Dixerat. at contra surgens Diana locuta est:

Quæ tanta lacessunt Iurgia te genitor?] Hoc est, quibus iniuriis commoueris ad hæc? Nam iurgium contentio est, Iniuria contumelia. *Et dotali expellere regno*] Prætexit ius dotis, quod in hoc, vt nostri aiunt, casu locum nõ habet. Id superius indicauimus. Conatur autẽ arguere Iouem ab iniustitia. *Maurusi Tonantis*] Id est, Iouis Arenarij, a populis sic appellati. *Frustraque gigantes strauimus*] Quoniam cum Ioue contra gigantes pugnauit. *Et serpentem affiximus astris*] Fabulã refert Higynus, figuramq; eius cœlestẽ describit, cuius intersectiones ecliptica discernũt loca. *Qui parte hac propius*] Caput Draconis & caudam eius intelligit, de quorum tamen loco & genethliaci, vt de significatione quoq; diuersa prodidere. *Superstem*] Pro superstitem, vt Maro *extinxem* dixit, pro extinxissem. *Scilicet*] Per contemptũ (nisi sit declaratiua particula) accipitur. Maro, *scilicet is Superis labor est*. & Terentius, *Id populus curat scilicet*.
Dominus] Per derisionem, vt Maro in 4, *Dominum Æneam* dixit. *Iactet se de sanguine diuum*] Propter Venerem & Palladem superatas a Cæsare. *Sydera fac numen*] Quod deberet in cœlum transferri non ignorabat Pallas, quod inferius refert Iupiter: sed cupiebat, vt numinis loco haberetur a mortalibus, multi enim fortasse cœlo fruuntur, & tamen numina dici non possunt, sed beati. numen tantum eorum, qui in Deorum numero asseruntur, nomen est. *Puluereas acies*] Denotat pugnam Boemicam.

Credebam o genitor, veteris fera iurgia litis
Discessisse animo paulum, sed Palladis ira
(Cum nunquam nostris contraria desinat actis)
Cogimur effari, coramque has fundere voces.

Cum nunquam nostris contraria desinat actis] Nullus adeo vehemens affectus est, qui non lõginquitate temporis minuatur atque mollescat. Solus inuidiæ liuor indies magis atque

Ex quo Iunonem fugiens Latona furentem
Appulit instabilem deuecta per æquora Delon,
Olli venturam magna de stirpe canebas
Heroum prolem, dextraque, opibusque potentem,
Quæ regeret terras, quas arcticus alluit Ister.
Et tandem in Latium bello transiret apertis
Alpibus, Austriadum genus hoc fore, rite recordor
Dicere te genitor, curam tibi Iuppiter vni
Augere hanc gentem, magnaque ab origine Reges
Seruare, atque illis mundi committere habenas.
Dicta precor serua, veniat translatus ad astra
Vt lubet, & currus per sydera torqueat Heros.
Nulla mihi inuidia est, iam prælia spectet olympo
Cæsareasque acies, ita nec mentita coletur
In terris Pallas, detur? nunquam ne quietum
Diua geres animum? aut tolles cum Cæsare litem?
Tunc decuit seruasse modum, cum Belgica mouit
Menapio exoriens contra gens littore bellum,
Gens infræna ferox, vbi te per castra, per enses
Vidimus armatam, & magno cum turbine Martis
Oceani vrgentem populos, pugnamque cientem,
Cumque tibi vetitum iussu Iouis arma sorori
Enceladi, quæ inuisa Deis dementia fertur,
Porrexisti amens obscura in tartara mersæ.
At si præteriti stimulat te vulneris ardor,
Austriadem contra quæ te impulit ira potentem?
Cæsar cura Deum, multos dominabitur annos.

Annuit omnipotens hoc Iuppiter, ipsa querelas
Iam pone, & fatis parere assuesce futuris.

His dictis, Cytherea sui haud oblita cruoris
Mussat, & apta sibi meditatur tempora fandi.
Cum solio omnipotens considens Iuppiter aureo
Incipit: Inter vos tantas componere lites
Tempus adest, mihi quod facto est opus, ipse facessam.
Quod quæris dabitur Pallas, Latonia Phœbe
Phalsgraphidem accipies, medioque locabis in orbe.
Nec Ducis egregij tristabere Cynthia fato.
Hæc etenim ventura tibi stant condita mente.
Ætheriam in sedem cum numina sancta vocarem
Prædixi, nec pollicitis fraudabere nostris.
Interea Cæsar toti dominabitur orbi.
Sic fixum est animo, Manes obtestor auerni,
Et stygij fluuia atra vadi, sat fulmen Oilei
Sit tibi, & Euboicus conterritus igne Caphareus.

His dictis tremuere apices, & culmina olympi.
Inde pater solio descendens Iuppiter alto,
Sydeream in sedem, Diuum comitante caterna,
Se confert, mundumque alta despectat ab arce.
Sic omnes abiere Dei, cœtuque soluto,
Quisque suas repetit sedes, & templa reuisit.

Nec mora, Parcarum iubet agmina sæua sororum
(Quas modo scribendi solito dissoluerat vsu)
Mercurium petere, interruptaque poscere fata,

magis augetur. Pluribus Plutarchus, magnusque Basilius hoc vitium detestantur.

Olli venturam] Laus maxima gentis Austriæ ab antiqua origine, & quasi ad imperium terræ voluntate Deorum natæ.

Et tandem in Latium] Alludit ad Maximilianum Cæsarem.

Nulla mihi inuidia est] Vt scilicet Mineruæ de successu Cæsaris.

Tunc decuit seruasse modum] Tacite Belgarum furorem in Cæsarem arguit. *Menapio*] Belgico.

Dementia] Fingit Poeta Enceladi sororem fuisse, qui gigantum antesignanus fuit & princeps. Claudianus, *Ipsius Enceladi fumantia gestat opima Summi Terrigenum Regis.* Alij Porphyrionem tradiderunt & Alcyoneum. Enceladum vero Ætnæ suppositum canit Maro: & Callimachus ad hanc sententiam græce scribens, *Immanem Enceladum triquetris premit insula terris.*

Cytherea mussat] Scitum figmentum, quare non loquitur Venus: quia vbi diuina ratio casto corpori iuncta est, Veneris illecebris locus nō datur: quod per Palladem & Dianam intelligimus. *Mussat*] Id est tacet. Ennius, *Non possunt mussare boni.* & Terentius, *Mussitanda iniuria est.* Potest hic quoq; poni pro dubitat, cogitat. Maro, *Mussat Rex ipse Latinus.* Vel, *mussat*, murmurat. Idem, *fit sonitus mussantūm*.

Quod quæris dabitur] Nam prius quoque Iupiter Palladi erat pollicitus, vt Robertus transferretur in cœlum.

Cum numina sancta vocarem] Id est cum destinarem, statuerem indicere concilium Deorum. Nam antequam vocaret Deos ventura prędixerat Palladi: vnde prius somnium nutricis describitur. *Sat fulmen Oilei*] Aiacis Oilei filij. Sensus, hoc satis est te de illis vindictam sumpsisse & iram. Vt autem Græci circa Caphareum grauissima tempestate fatigati fuerint, superius enarratum est. *Scribendi solito vsu*] Et id explicauimus ex Capella.

Interruptaque poscere fata] Quoniam ante diem a fatis statutum moriturus erat Robertus. vide Seruium super hoc Poetæ, *Nam quia nec fato, merita nec morte peribit.*

Nec *Maia*

Nec mora, præpetibus Maia satus euolat alis
Parcarum ad sedem. stat circumferreus olli
Prædurusque obex, solidoque adamante Dearum
Sunt postes, atque ære gradus, clausosque recessus
Nulli fas aperire Deum, nec scindere ferro.
Hinc horæ, solesque, atque irremeabile tempus
Remigio alarum, & vario discrimine vitæ
Nascuntur, pereuntque simul: latet orbita rerum
Ordoque, & obducto primo stat limine regni
Ore vigil Cura, & digito dat signa tacendi.
Ergo illuc sumpto properat Cyllenius hydro,
Atque Iouis mandata refert, properandaque poscit
Fata Ducis. Contra cui sic soror vna profatur,
Atlantis proles, & Diuum nuncius Arcas,
Fata suo stant firma loco, sua quemque moratur
Certa dies, nullique datur mutabilis hora.
Sed tamen omnipotens cum Iuppiter omnia solus
Et regat, & videat, sua iussa capessere fas est.
Dixit, & officio indulgens mouet ore supremum
Carmen, funereis deuoluens stamina fusis.

Maia satus] Quatuor Mercurios accępimus, vnum Iouis & Maiæ filiū. alterum Cœli & Diei. tertium Liberi & Proserpinæ. quartum Iouis & Cyllenes. Verum omnes ad Maiæ filium referuntur. Maiæ pater fuit Atlas. vnde Mercurius *Atlantis nepos*, vt supra dictum est, a poetis dicitur, vt a nostro mox, *Atlantis proles*. *Stat circumferreus olli*] Describit Parcarum sedem, quam dicit ferro & adamante munitam. Nemo enim eas superare potest: de quibus sic ait Hesiodus. *Nox Sortes & Parcas sæuas in puniendo genuit Clotho, Lachesim, & Atropon, quæ mortalibus ab ortu bonum malumque præbent. Hæ Deorum atque hominum scelera insecutæ, nunquam ab ira desinunt, quoad is qui peccauerit meritas luerit pœnas.* *Clausosque recessus nulli fas aperire Deum*] Sequitur opinionem de Fato. Id ita Chrysippus definit, Fatum est sempiterna quædam & indeclinabilis series rerum, & catena voluens semetipsa sese, & implicans per æternos consequentiæ ordines, ex quibus apta connexaque est. Subesse autem Fato Deum arbitratos fuisse antiquos, tradit Ennius, vt recitat Cicero, Fatum summū exuperat Iouem, & Maro multis in locis, *Fata obstant*. *Hinc horæ solesque & irremeabile tempus &c.*] Indicat ex Fato pendere omnia, omniaque Fato subesse. Vt autem ex reuolutione primi mobilis cœli tempus oritur, mira solertia diuus Augustinus indagauit, vt patet in eo opere quod Confessionum inscripsit. Quanta vero sit temporis iactura, docet Seneca. *Et vario discrimine vitæ*] Quoniam bonum & malum, felices vitæ progressus ac infelices Fato attribuimus. *Latet orbita rerum*] Id est, semita. Vel perstat in eo quod Chrysippus dicebat, Fatum esse catenam voluentem sese. nam orbita, reuoluentium se rotarum vestigium in molli solo est. *Ordoque*] Per æternos consequentiæ, vt iam dictum est, ordines fatum implicans. *Et obducto primo stat limine regni Ore vigil cura*] Ordo verborum, Vigil cura stat ante fores Parcarum, obducto ore, id est, obligato, clauso. Sensus autem est, Etsi nulla maior cura, quam de summa vitæ ac rerum nostrarum singulis momentis in nobis est: quia tamen nescimus quid vesper vehat, multaque inter calicem & labra nobis nihil tale opinantibus occulto quodam rerum ordine interueniunt, idcirco Poeta obligato ore Curam describit, nihil enim certi promittit. Vnde merito a Seneca dictum est, *Nemo tam diuos habuit secundos crastinum vt possit sibi polliceri.* *Et digito dat signa tacendi*] Quoniam in occulto sunt Fata posita, nec a nobis percipi possunt. *Sumpto hydro*] Id est, Caduceo, quem connexis vtrinq; serpentibus figurabant: quod orationis Deus existimatur, cuius vis immanissimos quosque cōciliat, vt apud Macrobium legimus, & Higynum. Idcirco ab exteris gentibus in pacis argumentum prætendebatur, autor Plinius. Quin & pacem petentes legati, Caduceatores dicuntur. Cato, *Caduceatori nemo homo nocet*. eosdem Verbenarios Varro, a verbenis, hoc est a sagminibus quæ gestabant, appellauit. *Nullique datur mutabilis hora*] Nam sola Mors ex omnibus Diis neque muneribus, neque promissorum spe capitur, vt canit Æschylus, nec ordinis, nec ætatis, nec fortunę rationē habet vllam. *Sed tamen omnipotens*] Superius Deos Fato etiam subesse dixit: hic fatum ex voluntate Deorum immutari posse describit. Siquidem per Fatum prius intellexit seriem illam & ordinem incommutabilem: hic vero per fatum, exitum, finem, mortem in homine intelligit, id est diem fatalem. quid si pro ordine rerum hic quoque acciperes, iuxta dogma fidei nostræ, qui negamus omnino fatum esse, & a Deo omnia, vt vult, gubernari dicimus? An fato omnia fiant, Plato in Timæo disputat, & in illum Chalcidius interpres.

At Lusitano diffunditur Oceano nox
Interea, densatque vmbris humentibus orbem,
Ecce autem pestis, monitu Iouis, extulit imo
Pallentes Erebo vultus: cui mortis imago
Fit comes, & macies, noctique simillimus atræ,
Ferreus est olli somnus, luctusque, pauorque,
Fatalesque ardent morbi, pœnæque sequaces
Ipsa cruentata præcingens tempora vitta
Terribili squallore, oculisque vndantibus horrens
Phalsgraphidæ herois sedes, atque atria lustrat.

Lusitano Oceano] Hispanico. Lusitaniæ terminos scribit Plinius cap. 21 & 22 libri quarti. Refert idem lib. 3 ex M. Varronis sententia, inter cæteros Bacchi comites Lusus, & Lusa fuisse memorantur. hos ex suo nomine Lusitaniam nuncupasse, idem refert & Martianus in sexto. *Ecce autem pestis*] Descriptio pestis ab effectu. *Noctique simillimus atræ, Ferreus est olli somnus*] Apud Papinium in decimo Thebaidos, & Ouidium in vndecimo

Ex quo Iunonem fugiens Latona furentem
Appulit instabilem deuecta per æquora Delon,
Olli venturam magna de stirpe canebas
Heroum prolem, dextraque, opibusque potentem,
Quæ regeret terras, quas arcticus alluit Ister.
Et tandem in Latium bello transiret apertis
Alpibus, Austriadum genus hoc fore, rite recordor
Dicere te genitor, curam tibi Iuppiter vni
Augere hanc gentem, magnaque ab origine Reges
Seruare, atque illis mundi committere habenas.
Dicta precor serua, veniat translatus ad astra
Vt lubet, & currus per sydera torqueat Heros.
Nulla mihi inuidia est, iam prælia spectet olympo
Cæsareasque acies, ita nec mentita coletur
In terris Pallas, detur? nunquam ne quietum
Diua geres animum? aut tolles cum Cæsare litem?
Tunc decuit seruasse modum, cum Belgica mouit
Menapio exoriens contra gens littore bellum,
Gens infræna ferox, vbi te per castra, per enses
Vidimus armatam, & magno cum turbine Martis
Oceani vrgentem populos, pugnamque cientem,
Cumque tibi vetitum iussu Iouis arma sorori
Enceladi, quæ inuisa Deis dementia fertur,
Porrexisti amens obscura in tartara mersæ.
At si præteriti stimulat te vulneris ardor,
Austriadem contra quæ te impulit ira potentem?
Cæsar cura Deum, multos dominabitur annos.

Annuit omnipotens hoc Iuppiter, ipsa querelas
Iam pone, & fatis parere assuesce futuris.

His dictis, Cytherea sui haud oblita cruoris
Mussat, & apta sibi meditatur tempora fandi.
Cum solio omnipotens consideus Iuppiter aureo
Incipit: Inter vos tantas componere lites
Tempus adest, mihi quod facto est opus, ipse facessam.
Quod quæris dabitur Pallas, Latonia Phœbe
Phalsgraphidem accipies, medioque locabis in orbe.
Nec Ducis egregij tristabere Cynthia fato.
Hæc etenim ventura tibi stant condita mente.
Aetheriam in sedem cum numina sancta vocarem
Prædixi, nec pollicitis fraudabere nostris.
Interea Cæsar toti dominabitur orbi.
Sic fixum est animo, Manes obtestor auerni,
Et stygij fluuia atra vadi, sat fulmen Oilei
Sit tibi, & Euboicus conterritus igne Caphareus.

His dictis tremuere apices, & culmina olympi.
Inde pater solio descendens Iuppiter alto,
Sydeream in sedem, Diuum comitante caterua,
Se confert, mundumque alta despectat ab arce.
Sic omnes abiere Dei, cœtuque soluto,
Quisque suas repetit sedes, & templa reuisit.

Nec mora, Parcarum iubet agmina sæua sororum
(Quas modo scribendi solito dissoluerat vsu)
Mercurium petere, interruptaque poscere fata,

magis augetur. Pluribus Plutarchus, magnusque Basilius hoc vitium detestantur.

Olli venturam] Laus maxima gentis Austrię ab antiqua origine, & quasi ad imperium terræ voluntate Deorum natæ.

Et tandem in Latium] Alludit ad Maximillianum Cæsarem.

Nulla mihi inuidia est] Vt scilicet Mineruæ de successu Cæsaris.

Tunc decuit seruasse modum] Tacite Belgarum furorem in Cæsarem arguit. *Menapio*] Belgico.

Dementia] Fingit Poeta Enceladi sororem fuisse, qui gigantum antesignanus fuit & princeps. Claudianus, *Ipsius Enceladi fumantia gestat opima Summi Terrigenum Regis.* Alij Porphyrionem tradiderunt & Alcyoneum. Enceladum vero Ætnæ suppositum canit Maro: & Callimachus ad hanc sententiam græce scribens, *Immanem Enceladum triquetris premit insula terris.*

Cytherea mussat] Scitum figmentum, quare non loquitur Venus: quia vbi diuina ratio casto corpori iuncta est, Veneris illecebris locus nō datur: quod per Palladem & Dianam intelligimus. *Mussat*] Id est tacet. Ennius, *Non possunt mussare boni.* & Terentius, *Mussitanda iniuria est.* Potest hic quoq; poni pro dubitat, cogitat. Maro, *Mussat Rex ipse Latinus.* Vel, *mussat,* murmurat. Idem, *fit sonitus mussantq;.*

Quod quæris dabitur] Nam prius quoque Iupiter Palladi erat pollicitus, vt Robertus transferretur in cœlum.

Cum numina sancta vocarem] Id est cum destinarem, statuerem indicere concilium Deorum. Nam antequam vocaret Deos ventura prędixerat Palladi: vnde prius somnium nutricis describitur. *Sat fulmen Oilei*] Aiacis Oilei filij. Sensus, hoc satis est te de illis vindictam sumpsisse & iram. Vt autem Græci circa Caphareum grauissima tempestate fatigati fuerint, superius enarratum est. *Scribendi solito vsu*] Et id explicauimus ex Capella.

Interruptaque poscere fata] Quoniam ante diem a fatis statutum moriturus erat Robertus. vide Seruium super hoc Poetæ, *Nam quia nec fato, merita nec morte peribit.*

Nec *Maia*

Nec mora, præpetibus Maia satus euolat alis
Parcarum ad sedem. stat circumferreus olli
Prædurusque obex, solidoque adamante Dearum
Sunt postes, atque ære gradus, clausosque recessus
Nulli fas aperire Deum, nec scindere ferro.
Hinc horæ, solesque, atque irremeabile tempus
Remigio alarum, & vario discrimine vitæ
Nascuntur, pereuntque simul: latet orbita rerum
Ordoque, & obducto primo stat limine regni
Ore vigil Cura, & digito dat signa tacendi.
Ergo illuc sumpto properat Cyllenius hydro,
Atque Iouis mandata refert, properandaque poscit
Fata Ducis. Contra cui sic soror vna profatur,
Atlantis proles, & Diuum nuncius Arcas,
Fata suo stant firma loco, sua quemque moratur
Certa dies, nullique datur mutabilis hora.
Sed tamen omnipotens cum Iuppiter omnia solus
Et regat, & videat, sua iussa capessere fas est.
Dixit, & officio indulgens mouet ore supremum
Carmen, funereis deuoluens stamina fusis.

Maia satus] Quatuor Mercurios accæpimus, vnum Iouis & Maiæ filiũ. alterum Cœli & Diei. tertium Liberi & Proserpinæ. quartum Iouis & Cyllenes. Verum omnes ad Maiæ filium referuntur. Maiæ pater fuit Atlas, vnde Mercurius *Atlantis nepos*, vt supra dictum est, a poetis dicitur, vt a nostro mox, *Atlantis proles*. *Stat circumferreus olli*] Describit Parcarum sedem, quam dicit ferro & adamante munitam. Nemo enim eas superare potest: de quibus sic ait Hesiodus. *Nox Sortes & Parcas sæuas in puniendo genuit Clotho, Lachesim, & Atropon, quæ mortalibus ab ortu bonum malumque præbent. Hæ Deorum atque hominum scelera insecutæ, nunquam ab ira desinunt, quoad is qui peccauerit meritas luerit pœnas.* *Clausosque recessus nulli fas aperire Deum*] Sequitur opinionem de Fato. Id ita Chrysippus definit, Fatum est sempiterna quædam & indeclinabilis series rerum, & catena voluens semetipsa sese, & implicans per æternos consequentiæ ordines, ex quibus apta connexaque est. Subesse autem Fato Deum arbirratos fuisse antiquos, tradit Ennius, vt recitat Cicero, Fatum summũ exuperat Iouem, & Maro multis in locis, *Fata obstant*. *Hinc horæ solesque & irremeabile tempus &c.*] Indicat ex Fato pendere omnia, omniaque Fato subesse. Vt autem ex reuolutione primi mobilis cœli tempus oritur, mira solertia diuus Augustinus indagauit, vt patet in eo opere quod Confessionum inscripsit. Quanta vero sit temporis iactura, docet Seneca. *Et vario discrimine vitæ*] Quoniam bonum & malum, felices vitæ progressus ac infelices Fato attribuimus. *Latet orbita rerum*] Id est, semita. Vel perstat in eo quod Chrysippus dicebat, Fatum esse catenam voluentem sese. nam orbita, reuoluentium se rotarum vestigium in molli solo est. *Ordoque*] Per æternos consequentiæ, vt iam dictum est, ordines fatum implicans. *Et obducto primo stat limine regni Ore vigil cura*] Ordo verborum, Vigil cura stat ante fores Parcarum, obducto ore, id est, obligato, clauso. Sensus autem est, Etsi nulla maior cura, quam de summa vitæ ac rerum nostrarum singulis momentis in nobis est: quia tamen nescimus quid vesper vehat, multaque inter calicem & labra nobis nihil tale opinantibus occulto quodam rerum ordine interueniunt, idcirco Poeta obligato ore Curam describit, nihil enim certi promittit. Vnde merito a Seneca dictum est, *Nemo tam diuos habuit secundos crastinum vt possit sibi polliceri.* *Et digito dat signa tacendi*] Quoniam in occulto sunt Fata posita, nec a nobis percipi possunt. *Sumpto hydro*] Id est, Caduceo, quem connexis vtrinq; serpentibus figurabant: quod orationis Deus existimatur, cuius vis immanissimos quosque cõciliat, vt apud Macrobium legimus, & Higynum. Idcirco ab exteris gentibus in pacis argumentum prætendebatur, autor Plinius. Quin & pacem petentes legati, Caduceatores dicuntur. Cato, *Caduceatori nemo homo nocet*. eosdem Verbenarios Varro, a verbenis, hoc est a sagminibus quæ gestabant, appellauit. *Nullique datur mutabilis hora*] Nam sola Mors ex omnibus Diis neque muneribus, neque promissorum spe capitur, vt canit Æschylus, nec ordinis, nec ætatis, nec fortunę rationẽ habet vllam. *Sed tamen omnipotens*] Superius Deos Fato etiam subesse dixit: hic fatum ex voluntate Deorum immutari posse describit. Siquidem per Fatum prius intellexit seriem illam & ordinem incommutabilem: hic vero per fatum, exitum, finem, mortem in homine intelligit, id est diem fatalem. quid si pro ordine rerum hic quoque acciperes, iuxta dogma fidei nostræ, qui negamus omnino fatum esse, & a Deo omnia, vt vult, gubernari dicimus? An fato omnia fiant, Plato in Timæo disputat, & in illum Chalcidius interpres.

At Lusitano diffunditur Oceano nox
Interea, densatque vmbris humentibus orbem,
Ecce autem pestis, monitu Iouis, extulit imo
Pallentes Erebo vultus: cui mortis imago
Fit comes, & macies, noctique simillimus atræ,
Ferreus est olli somnus, luctusque, pauorque,
Fatalesque ardent morbi, pœnæque sequaces
Ipsa cruentata præcingens tempora vitta
Terribili squallore, oculisque vndantibus horrens
Phalsgraphidæ herois sedes, atque atria lustrat.

Lusitano Oceano] Hispanico. Lusitaniæ terminos scribit Plinius cap. 21 & 22 libri quarti. Refert idem lib. 3 ex M. Varronis sententia, inter cæteros Bacchi comites Lusus, & Lusa fuisse memorantur. hos ex suo nomine Lusitaniam nuncupasse, idem refert & Martianus in sexto. *Ecce autem pestis*] Descriptio pestis ab effectu. *Noctique simillimus atræ, Ferreus est olli somnus*] Apud Papinium in decimo Thebaidos, & Ouidium in vndecimo

Vt passim diri feralia semina morbi
Sparsit, & inferna confecit tabe penates,
Ad Manes rediit, vultusque recondidit vmbris.

Transformat. est elegātissima Somni descriptio. *Fatales morbi*] Vnus inter mille modos mortis naturalis est, vt videlicet non morbo, aut vi, molestiave, sed resolutione vita discedat. Siquidem vnicuique sua portio est humidi, in quem naturalis continue calor agit: quo deficiente, instar lychni ardentis extinguitur vita. Sed pauci hac morte soluuntur. Morbis potius pereunt, suffocato calore ex humore superfluo. *Oculisque vndantibus horrens*] Respexit ad morem hominum morientium, quibus hac illac oculi vertuntur.

Protinus vt dira est contactus peste Robertus,
Excutitur somno: quis enim tremor occupat artus?
Inquit, & infando trepidant quo membra dolore?
Quo vires abiere meæ? fatum ne paratis
Crudeles Parcæ? nequicquam terreor ipsa
Lege obitus, cunctis quæ se mortalibus offert.
Culpo locum, turpique adimi mihi fine labores,
Indignorque thoro, saltem inter Martis alumnos
Effudissem animam, non vltima fata dolerem.
Cur, testor Diuos, & conscia numina nostræ
Mortis, & humiuago labentia sydera cursu,
Hoc merui? dixit: conatus tollere corpus,
Deficit, atque animam peste eluctante fatigat.
Non aliter Pharia percussus arundine serpens
Torquetur, spirisque ingentibus aspera pulsat
Saxa, & lethiferum diffundit ab ore venenum.
Vt vires periere, iacet, & continet ægre
Singultantem animam, caudaque inflectitur ima.

Infando dolore] Qui fari non possit. Porro quod horremus & mirum in modum ob sui nequitiam offendit, & ab auribus atque animo abhorret, id infandum nefandumque dicimus. *Cunctis quæ se mortalibus offert*] Apud Apostolum scriptum est, Statutū esse hominibus semel mori: a qua quidem lege nec alienus esse voluit Christus. Placitum theologorum est, quamquā genus humanum ratione corporis ex elementis conflati dissolui consentaneum est, ob remedium nihilominus Adamo collatum poterat non dissolui, si Dei mandata custodiuisset. Verū, vt non est quod nos miseros homines atrocius affligit, quam terror mortis, qua in primo Adā omnes sumus mulctati, ita in morte & resurrectione Christi ea cōsolatio denunciatur: qua non maior humano generi nunciari possit, scilicet, commune malum omnium, mortem, esse ita victam, ita credentibus subiectam, vt ad vitam (quam videtur absorbere) cogatur plus cæteris cooperari. Vnde Prudentius noster Poeta sanctus, in exequiali carmine, *Mors*, ait, *ipsa beatior indest*, *Quod per cruciamina lethi Via panditur ardua iustis, Et ad astra doloribus itur*. & inferius, *Mors hac reparatio vitæ est*. *Culpo locum*] Magnitudo animi Roberti ostenditur. *Turpi fine*] Morte vili, ac segni. Quod maxime Æneas apud Maronem queritur, illos ter & quater felices iudicans, qui pro focis, aris, & patria fortiter pugnantes occubuerant. *Cur hoc merui*] Vt scilicet tam desidem mortem oppeterem? *Et continet ægre singultantem animam*] Sic legi debet, vt est in emendato codice.

At patris ætherei iussu Cyllenius ales
Descendit, virgamque gerens, qua tristia pandit
Tartara, pallentesque animas, Manesque profundos
Euocat, hac iterum defunctos destinat Orco.
Nec mora, luctantemque obitum, vitamque resoluit
Aliger attactu virgæ: spirabilis aura
Effugit ad Superos: venienti cornua pandit,
Ingentemque sinum laxat Titania Phœbe.
Hic, vbi terrestres animæ, quas ferrea virtus
Et labor, & pietas, & rerum victa cupido
Extulit ad cælum, ventura in secula viuunt.

At patris ætherei iussu] Locus sumptus ex Marone notissimus. Vnde etiam Græci Diactoron, id est, deductorem ad inferos nomināt Mercurium. *Venienti cornua pandit Phœbe*] Id quod superius Iupiter erat pollicitus, & etiam in somno Nutricis visum fuerat. *Terrestres*] Non origine, sed conuersatione & domicilio. Corpus enim e terra est, quod animæ inhabitant. *Quas ferrea virtus*] Huius iter summis conatib. inter acerba sectandum monstrat compendio Prudentius noster libro aduersus Symmachum secundo: latius autem Lactantius libro sexto. *Et rerum victa cupido*] Sola enim Dei fide viuens, & fiducia rerum exutus assequitur viam Dei.

Protinus attonitas inuasit coniugis aures,
Quæ vigilans longam famula cum Calide noctem,
Depingebat acu chlamydem, circumque retorti
Cornua Danubij contexere cœperat auro,
Fama mali, ruit exanimis, ferturque per alta
Atria bacchantum similis, fœdatque cruenta
Ora manu, laceratque suos miseranda capillos.
Vtque virum aspexit, nequicquam conscia fati
Proruit, exanimesque amens amplectitur artus,
Pallenti tales erumpens ore querelas:

Protinus attonitas] Laus vxoris Roberti ab ingenio & honestate. *Calide*] Nomen famulæ. *Depingebat acu chlamydem*] Flumina enim in limbo chlamydis depingebantur acu. Maro, *Purpura Mæandro circum Melibœa cucurrit*.

Me mi-

Me miseram, vigilo ne? an mortem coniugis orba
Sommio? si viuis, responde. Veh mihi, non plus
Cor salit, heu nullus sentitur spiritus oris.
Men linquis? saltem vita o mihi charior ipsa,
Hausissem extremos animæ fugientis hiatus.
Quo mea spes abiit, belloque exercita virtus,
Quam totiens laudaui, animiq; nec indiga vixi?
Nunc quid agam infelix? hostilibus ambior armis
Fœmina, num raptis ducar captiua triumphis?
Vel circum aspiciam turmas, lateq; furentes
Cæsareas acies quas tu terere ante solebas?
Quid loquor o demens, funesto nectite collo
Vincula vos famuli, aut corpus fluuialibus vndis
Mergite, & inuisis animam diuellite terris.
O nimium felix, si connubialia sacra
Dij nunquam tali pepigissent nostra marito.
Nunc morere, hæc summa est, thalami fata inuida nostri
Annuite optatis, & me quoque mittite ad vmbras.
Sic effata, animi, fletusque dolore sit impos,
Incumbensque super lachrymis rigat ora supremis.
Dij votum hauserunt Superi, vocemque precantis,
Nam subito, infandum visu, ac mirabile monstrum
Apparet, nulloq; olim delebile in æuo,
Inficitur misera, & morbo consumitur illo
Vociferans: trepidant famulæ, collapsaque membra
Suscipiunt, altasque replent clamoribus aulas.
Illa & adhuc tollens oculos in morte grauatos,
Natum frigidulo singultus ore cientem,
Extrema vt vidit moriens ita voce locuta est,
Chara mei soboles, & patris dulcis imago,
Viue precor, patremq; refer virtute, vel armis.
Eripior tibi nate Deis. sic fata, querentem
Deserit, atq; imos visit sub tartara Manes.
Aureus interea puer exitiale venenum
Ebibit, atque vna miserorum fata parentum
Subsequitur comes. Haud aliter Phthiotica Tempe
Amittunt flores, scindit quos falce canori
Accola Penei, botrosve per ardua Treuir
Immites, placidi iuga debacchata Mosellæ.

Me miseram] Sequuntur miserabiles & patheticæ orationes. *Veh mihi, non plus cor salit*] Tãgebat enim manu latus sinistrum vbi cordis sedes. Auicenna scribit, cor primam virtutum omniũ esse radicem, ac membris cunctis aliis suas elargiri virtutes, quibus mẽbra ipsa nutriuntur & viuunt, quibusve cõprehendunt & mouent. Scribũt medicorum quidam, Cor læsum illico mortẽ trahere. Solinus ait, Conuenit inter omnes corda primum ex vniuersa carne formari: quod tamen plures philosophi negãt, vt ab Camerte adnotatum est. Multa de corde scribit Aristoteles capit. decimoseptimo primi Naturæ Animaliũ, & cap. quarto tertij de Animalium partibus.

Nullus sentitur spiritus oris] Adhærebat enim os ori. *Spiritus*] Id est, halitus. *Terere*] Atterere, conterere.

O nimium felix] Respexit ad illud, quod caussa sui tot bella exarserant.

Hauserunt] Id est, intellexerunt. Maro, *vocemq; his auribus hausi.*

Inficitur misera] Veritas habet, quod post Roberti mortẽ filius, post filium mater mortua est: tamen Poetæ mutare ordinem placuit.

Phthiotica Tempe] A Phthia vrbe Achillis, cuius Maro meminit. Tempe proprie sunt amœnissima loca Thessaliæ, a tempetie dicta, vt scribit Lactantius libro primo Thebaidos. Accipiuntur tamen & pro quocunque amœnissimo secessu ac loco, vt Dionysius de Tempe Phœniciæ.

Accola Penei] Plinius libro quarto. In eo cursu Tempe vocantur, inquit, quinque milium passuum longitudine, & ferme sex latitudine, vltra visum hominis attollentibus se dextra læuaque leniter conuexis iugis. Intus sua luce viridante, allabitur Peneus viridis calculo, amœno circa ripas gramine, canorus auium concentu. vnde dixit, *canori Penei.* *Placidi iuga debacchata Mosellæ*] Ad fertilitatem vini, montesque Baccho ipsi sacros respexit.

Iamq; dies splendere polo, terrisq; micante
Fulxerat Oceano vultu Tithonia coniunx,
Exoritur plangorq; virum, stridorq; per auras
Immensus, totamq; furit lymphata per vrbem
Consternata cohors, & lamentabile vulgus.
It fama interea chari genitoris ad aures.
Qui postquam infandam mortem, casusque suorum
Agnouit, ruit impatiens, vt corpora vidit,
Auersi fugere oculi, rursusque reflexit

Inuitos pietas, vocem dolor hauserat ingens:
Sed tacite natum vocat, ah, crudumq; nepotis
Prosequitur fatum lachrymis, atque aurea quondam
Aspicit ora nurus, & visis indolet illis.
Qui tandem euicto soluit sic ora dolore,
Quæ Diuum inuidia? aut quis te mihi casus ademit
Plus oculis dilecte meis? hi Martis honores?
Hoc superare hostes? atque exoptare triumphos?
Certe nate parum de te cœlestibus vllis
Debeo, nec solum infelix fata impia culpo,
Atque tua nec morte queror, sed quod mihi vita
Iam superest, flendiq; miser præseruor in vsus.
Quam verum heu nobis Nutrix longæua profata est,
Nunc recolo responsa Deum, dirasque volucres,
Squamigerosque angues: en Dorica sacra prophanis
Intentata viris, en tracti ad sydera Manes.
At solus ne tu superas veherere per auras?
Vxor adest, fatique comes, ceu iuncta marito
Dum viuebat erat, sic vltima fata secuta est.
Coniugis o pietas. sed quæ sors impia letho
Te mersit miserande puer? quam vera parentis
Effigies, animique vigor, quantumq; futuro
Præsidium regno, & nobis lux abstulit atra.
Nunc postquam Superis sic visum, pergite ad astra
Felices animæ, vosque istis soluite curis,
Æternumq; valete inquit. Sic fatus, obortis
Os implet lachrymis, simul & flet cætera pubes.
Interea Argæus, nec non fortissimus vna
Byssheiches prisco ingentem de more sub auras
Erexere pyram, deploratasque cupressus,
Et tedas adolent pingues, stant desuper arma,
Ensesque, clypeique, & raptæ in Marte secures:
Nec non & famuli latices, & ahena ministrant,
Frigentesque lauant artus, & membra perungunt,
Componuntque alto defleta cadauera busto,
Auersis lentum subdentes vultibus ignem.
Hinc Scenitæi redolentes thuris aceruos
Inspergunt, ignis fuso madet ater oliuo,
Collapsique ruunt cineres, ter more parentum
Circueunt equites flammas, peditesque vicissim
Armati, ter voce vmbras, Manesque salutant.
At Pheneus furua præcinctus tempora vitta
Ossa legit, cineresque cado componit eburno.

Hauserat] Euacuauerat, extraxerat, ademerat. *Quæ diuum inuidia*] Seruat in hac oratione decorum personæ: est pathetica, sed grauitatis admodum plena. *Nunc recolo responsa Deum*] Quæ a Diis acceperat. Sed hæc ficta a Poeta. Erat enim Philippus sincera fide, quæ non patitur ad magos, ad diuinos, ad dæmones quoque currere. *Dorica sacra*] Propter aram Vlyssis. de qua libro primo. Dores populi sunt Græciæ. vnde & *Dorica lingua*, qua Theocritus eclogas scripsit & *Dorica castra* dixit Maro. Tacianus, vt refert Picus secundo commentario, cum videret Græcos diuersis linguis abuti, Doriensium, inquit, non eadem cum Atticis loquutio, Æolici quoq; nō consonant Ionicis: tanta vero cum sit altercatio, vbi opus non erat, ambigo quemnam Græcum appellare conueniat. Eustathius Doricam regionem eandem Æolicam censeri putat, vt Pindarus, qui Dorice scripsit suam camœnam, frequenter nuncupat Æolicam. *Erexere pyram*] In sepeliendis corporibus antiquam sequitur consuetudinem, cuius meminit Plinius libro septimo. *Deploratasque cupressus*] Diximus, vt opinor, Diti sacram cupressum, atque ideo pro foribus ædium posita, funeris erat indicium: non omnium, sed nobilium tantum. quod innuit hic Lucani versus, *Et non plebeios luctus testata cupressus.* Verrius in funerandi officio cupressum adhiberi putat, quod arbor hæc recisa non repullulat, sicut ex mortuo nihil est sperandum. Cato scribit, cupressum arborem esse natu morosam, fructu superuacuam, baccis toruam, folio amaram, odore violentam, ac ne vmbra quidem gratiosa, materie rara, vt fruticosi generis. Vnde celebratum illud Phocionis, *Verba cupressis similia:* quæ pulchra videntur & sublimia, cæterum inutilia & fructu carentia. *Et raptæ in Marte secures*] Sic ex emendato exemplari legendum est. *Scenitæi thuris*] Id est, Arabici. Scenitæ enim inter Arabes numerantur: qui caussam nominis inde ducunt, quod tentoriis succedunt, nec alias domos habent, vt ait Solinus. Sed & hoc ipsum explicat Plinius his verbis, Scenitæ & ipsi vagi: sed a tabernaculis cognominati, quæ ciliciis metantur vbi libuit. Cilicia, authore Asconio, tecta sunt de pilis, in castrorum vsum atque nautarum. Cæterum Græci Scene & Scenos, habitationem tabernaculumque dicunt. inde Scenopegia Iudæorum.

Dumque ea perficiunt, supremaque funera condunt,
Helsatiæ Austriades remeans iam victor ab oris,
Haud poterat patrias sic ferre impune feroces
Boemos populare plagas, totumque sub armis
Misceri littus, populosque indigna ferentes
Seruitia, & diris obnoxia regna rapinis.

Dumque ea perficiunt] Sequitur præparatio pugnæ Boemicæ. *Helsatiæ Austriades remeans iam victor ab oris*] Ita reperi in exemplari bono. *Ænanis pontibus*] Interpretatur vocabulū Germanicum, *Insprugk*, quod in antiquissimis etiam tabulis, quas Peutingerus nunc penes se habet, in quibus

Proti-

Protinus AEnanis deductum a pontibus agmen,
Et Tyroli pubem, Tauriscæosque maniplos
Seligit, atque equites Regum quos Austria terris
Diues alit, supraq; Anasus quot & alluit infra
Traustana æthereo qua surgit vertice rupes,
Altaq; piniferum caput inter nubila condit,
Atque Argentorato florentes vrbe cateruas,
Belgarumq; globos, quos struxit in agmina Treuir,
Nec non Vangiones, & duros Marte Nemetas
Apparat, & tanto trepidat Germania bello
Conciet & populos, cunctasq; in prælia gentes
Sollicitat: vitrei verrunt hi lintribus vndas
Pegnitij, & Vindæ miles iam linquit arenas,
Hercyniaq; acris Sueuus genialibus vmbris
Discedens in bella ruit, plenæq; pharetræ
Gestantur, taxique leues flectuntur in arcus.

quibus Pontes Æni scriptum est. *Tauriscæosque maniplos*] Scilicet, qui inferiorem Norici partem & Austriam incolunt: ibi enim Tauriscos habitasse, sunt qui credant, cum quibus Boij bella gesserunt, expulsi vlteriorem ripam Istri incoluerunt, vt diximus ex Strabone. Est manipulus, seu maniplus fascis manu factus. accipitur quoque pro paruo exercitu. Inde manipulares milites dicti. Existimant nonnulli manipulum centuriæ partem esse: atque inde dictum, quod sub Romulo pauper adhuc Romanus exercitus, manipulos hastis alligatis pro signis gerebat. *Equites*] Hoc vocabulum inter ea numeratur appellatiua, quæ grammaticorum placito in proprietatem transeunt. *Regum quos Austria terris Diues alit*] Satis id explicatum est tum libro primo, tum alibi. *Anasus*] Fluuius qui prouincias diuidit, quæ supra infraque Anasum appellantur. alibi hunc fluuium innuit appellati posse Ænum: Atesinum vero esse, quem nos Ænum dicimus. Sed Strabonem tantum sequitur. *Traustana rupes*] Mons altissimus est, qui Traunæ fluuio nomen dedit: ex cuius vertice a quarta vigilia, vt de Casio Arabiæ monte tradit Plinius, Solem videri posse arbitror. Sunt, vt obiter id dicam, qui nullo authore, tamen, vt Camers ait, Casium montem eum putent, qui in sacris literis Sinai nominatur. Eum Iustinus Sinæum nuncupat, quem (inquit) Moses Damascena patria antiqua repetita occupauit, in quo septem dierum ieiunio per desertam Arabiæ cum populo suo fatigatus, cum tādem venisset septimum dierum more gentis Sabbathum appellatum in omne æuum ieiunio consecrauit: quoniam illa dies famem, erroremque finierat. In hoc ipso Sinai monte ad nostra vsque tempora diuæ Catharinæ corpus feliciter requiescit, quo annis ferme singulis peregrini, qui Hierosolymam petunt, non paruis tum itineris, tum latronum periculis proficiscuntur. *Argentorato vrbe*] Strasburgo. *Taxique leues flectuntur in arcus*] Poetam audiui dicentem semel, sibi magis placere, si dixisset, *graues arcus*: vt maior esset laus Germanorum a fortitudine.

Parte alia ad pugnam iunctis struit agmina Carris
Gens incerta Dei, & cultu tollenda prophano,
Pars contis armare manus, pars stipite nigro
Horrendum stridet, passim nemus omne remugit.
Hi gestant ventura rudes in bella dolones,
Nonnulli ingentis decocto tergore tauri
Prætexunt capita, & pugnantum more ferarum,
Expectant auidi Martem, laudiq; refertur
Velle mori, fatoq; illis occumbere campis.
Interea Austriades, velox allabitur oris
Regini, atq; vndas trans prouehit agmina Rhesi.

Gens incerta Dei] Non autem hoc intelligendū est, quasi prorsus de Deo nihil sciat, vel dubia sit: cum Apostolus doceat Rom. 1. nomen Dei manifestum esse omnibus. Nisi enim esset notitia diuinitatis inextinguibiliter omnibus hominib. indita, nunquam fuisset idololatria inuenta. Cur enim Idola coluerūt, nisi quod diuinitatem aliquam esse omnes persuasum habuerunt? Vnde puto propter Taboritas dixisse, & Waldenses, qui & Pighardi, qui Ecclesiæ Rom. minime parent. de quibus plura Syluius in historia. *Profano cultu*] Siquidem adorationem corporis & sanguinis Domini in Sacramento in Idololatriam eiiciunt, herbaceum, aut siligneum Deum nostrum blasphemantes. *Regini*] Ratisponæ, quam antiqui Reginonem appellarunt. *Rhesi*] Fluuij Ratisponæ, de quo libro quarto.

Danubium iuxta locus est, non vitibus vber,
Non Cerere, & raro proscissa est vomere tellus,
Sed nemorum ingentes vmbras, Phœboq; sacratas
Accipimus, solisque etiamnum numina sylua
Seruat opaca ingens, primo mons ipse supinat
Paulatim sese, summoq; in vertice lata est
Planicies, vastumq; æquor, contra algidus Ister,
Laxaturq; vagans, & campo victor aperto
Ceu tepidis fluit Indus aquis, & forsitan atro
Impulsus Cauro maiores concipit vndas.
Et septem Scythico maior vomit ostia Ponto.
Hic sua Martigenæ posuerunt castra Boemi.

Danubium iuxta locus est] Topographia, id est loci descriptio. *Ceu tepidis fluit Indus aquis*] De Indo Dionysius sic scribit, *Qui ponto rapidus Rubro contrarius exit. Gurgite nam celeri rectus decurrit ad Austrum, Caucasijs oriens primum de montibus altis Diuidua cuius Patalene cingitur vnda*] Strabo lib. 15 scribit, quindecim flumina vniuersa mētione digna, quæ in Indum influunt, ex quibus omnibus auctus est: vbi ad centum stadia, vel, vt alij tradunt, ad quinquaginta tādem duobus ostiis in Australe mare immit-

Huc cursum tenuit Cæsar, paruoque diremptus
Interuallo, alti fixit munimina valli.

ti, & Patalenam insulam facit. Philostratus libro secundo Indum flumen late describit. De eo multa Arrianus gestorum Alexãdri lib. vlt. Curtius lib. 7. Diodor. lib. 3. Herodot. lib. 4. Indus ab incolis Sandus appellatus est: non aqua solũ agros lætificat, & mitigat, sed eos etiã conserit. Magnã enim vim seminum secũ frumenti, similiumq; dicitur deportare. lege Ciceron. lib. Diuinæ naturæ 2. Proditum est, Alexandrum Magnũ nullo die minus stadia sexcenta nauigasse in Indo, nec potuisse ante menses quinq; nauigare, adiectis paucis dieb. Megasthenes tentata Indi cõmentatione, sexaginta amnes eius prodidit, vt apud Pliniũ est. *Tepidis aquis*] Vel ad loci qualitatẽ, vel fluminis vim referri potest. *Et forsitan maiores concipit vndas*] Quoniã totidẽ flumina Danubius, quot Indus, in quẽ, vt modo dixi, sexaginta perennes fluuij ingrediuntur, recipit. Quod etiã de Danubio tradit Plinius: quorũ nomina Poeta lib. 4 eleganter prosecutus est. *Atro Cauro*] Maro, *Semper hyems, semper spirantes frigore Cauri.* *Septem ostia*] Marcellinus lib. 22, Danubius, inquit, oriens prope Rauracos montes, limitib. Rhæticis per latiorem orbem protẽtus, ac sexaginta nauigabiles pene recipiens fluuios, septẽ ostiis per hoc Scythicum latus erumpit in mare: quorũ nomina referunt, vt diximus, lib. 8 Plinius, Strabo & Marcellinus ipse: nec ostiorum diuersitatis caussam pręteriui silentio. *Martigena*] Propter rei militaris studium.

Valli] Quod ex vallis fiat. Est autem vallus firmior palus. Maro, *Exacuunt alij vallos, furcasq; bicornes.* Item, *Et vallos primus sub tecta referto.* Plinius & Columella vallos pedamenta & ridicas appellant. A vallo interuallum, spacium quod inter palos est, vallum castrense constituentes: quamuis pro omni spacio accipiatur.

Et iam tempus erat, quo se Bellona furore
Induit, & signo feralia nunciat arma.
Tunc Cæsar, Magni Proceres, socijq; laborum,
Obtulit alma dies, tempusque optabile nobis
Marte nefandum, inquit, terris inuadere monstrum.
Contemptor Diuum, contra iam miles in arma,
Nulla habita ratione furit, totamque rapinis
Producit vitam, nostrisque a finibus hostis
Ingentes abigit prædas: quid diruta castra,
Infandasque loquar cædes? ritusque ferarum?
Dedecus o nostri generis, quo prisca virorum
Nobilitas abiit? nunquid patiemur inulti
Hanc passim labem nostros errare per agros?
Felices vmbræ, atque olim memoranda vetustas
AEneadum, a patriis quæ non modo mœnibus hostes
Reppulit externos, verum & qua lumina Titan
Exerit, Herculeasque videt per cærula Gades,
Vel qua Riphæus piceis circumuolat alis
Per Scythiam Boreas, vel qua Nabathæa pererrat
Regna, & Erythræis stridens furit Auster in vndis.

Tunc Cæsar] Innuit Germanos semper inuictos fuisse: tentatos tamen, & Romanorum victorias cæterarũ partium orbis terræ recenset, vt inde maior sit Germanorum gloria, si Romanos vicerint aliquãdo. Immoratur autem in iis recensendis: quod ex industria opinor factum a Poeta. Cæsar enim historias callebat examussim: q̃ quidem ad Imperij gubernacula, & ad rem militarem plurimũ Principi conferre arbitrati sunt plæriq; viri magna eruditione præditi. *Contemptor Diuum*] Absolute dictum puto: quamquã referri potest ad defectionẽ gentis a Romana Ecclesia. Si modo Romanã Ecclesiã non agnoscere, de Deo male sentire est. *Qua lumina Titan*] Eleganter quatuor mundi partes describit. Sic Lucanus primo Pharsaliæ, *Vnde venit Titan*, & cætera. & Poeta noster primo quoque lib. *Herculeas Gades*] Dionysius, *Est*, inquit, *Ponto tellus circumflua prima (Cui nomen Gadis, statuas hæc Herculis inter A Tyriis colitur, Cotinusa vocata vetustis.* Hinc a Lucano in septimo, Gades Tyriæ nuncupantur, & Sillio libro decimosexto. A Statio Sylua prima tertij Solis cubilia: quod exacto die motu Sol illuc occidat, & lucem terminet. ad quod respiciens Poeta dixit, Titan videt per Cerula Herculeas Gades, designans occasum. *Riphæus Boreas*] Septentrionalis. *Nabathæa regna*] Nabathæi populi sunt felicis Arabiæ, a Nabatho dicti. Nabathes autem, vt ait Stephanus, & eum secutus Eustathius, is est qui ex adulterio nascitur: & forte genti nomẽ prauum ex actis est. Strabo autor est, Augusto Cæsari rem male aduersus Arabes cessisse Ælio Gallo, qui Orienti præerat decepto a Nabathæorum legato, cui nomen Sylæ: qui securi postea Romæ percussus est. Apud eas gentes admodum dites mos erat, vt pœna publica punirentur, qui substantiam minuerent: contraque iis qui auxissent, honores decreti. Nabathæa autem regio ab Arabia incipit, eamque intra se continet, quæ vsque ad mare rubrum ex latere dextro, Persicum ex sinistro, Indicumque ex superiori parte protenditur. *Erythræis in vndis*] In mari rubro. Nominis ratio superius relata est. Strabo non solum Arabico sinu & Persico, sed & magno etiam mari ad Austrum, quod extra sinum vtrumq; iacet, rubri maris nomen esse dicit. Et apud Eustathium legitur Erythræus Pontus ab Arabico sinu longe diuersus. *Auster*] Is græce νότος dicitur, latine Auster: ab aquis hauriendis, vt quidam tradunt, quoniam nebulosus atque humectus est. Eadem Græci nominis ratio. nam νοτὶς, humor apud eos appellatur, vt monet Gellius. Febres ac pestem mortalibus inuehit, vt Philosophi & Medici tradunt. Horatius Plumbeum vocat, Persius infelicem. Spirat autem a Meridie, vt scribit Vitruuius. Nobis parum saluber. Aures enim hebetat, sensus tardat, capitis dolores mouet, aluum soluit, totum corpus efficit hebes, humidum, languidum.

Victrix

Victrix Roma fuit, testes duo fulmina belli
Scipiadæ, & Bætis domitus, frænataq; Nili
Ostia fœtiferi, & naualia bella per vndas
Sicaniæ, pulsumque alnis stridentibus æquor.

Victrix Roma fuit] Postquam generaliter dixerat Romanos victores fuisse ab Oriente, Occidente, & Septentrione, & Meridie, hoc ipsum nunc particularius exequitur. *Duo fulmina belli Scipiadæ*] Prima per Pyrenęum iugum signa Romana P. & Cn. Scipiones intulerunt, prœliisque ingentibus Hannonem, & Hasdrubalem fratrem Hannibalis ceciderunt. author L. Florus. Itaque Poeta primum bellum Punicum notat, quod eleganter & compendiose canit Sillius libro sexto per totum. *Bætis domitus*] Iberus amnis toti Hispaniæ nomen dedit, Bætis prouinciæ, dicit Solinus. Verba sunt Plinij capite primo libri tertij. Bætica a flumine eam mediam secante cognominata, cunctas prouinciarum diuiti cultu, & quod in fertili ac peculiari nitore præcedit. Et infra, Bætis in Tarraconensi prouincia, non vt aliqui dixere, Mentesa oppido, sed Tegensi exoriens saltu, & cætera. Philostratus, vt a Camerte citatur circa principium lib. quinti, Nauigarunt, inquit, fluuium Bætim, qui maxime Oceani naturam erga fluxum refluxumque declarat. Excrescente enim pelago versus fontes, ex quibus fluuius fertur spiritu quodam ipsum a mari depellente. Regionem vero ab eo flumine Bęticam cognominatam optimam, vberrimamque esse tradunt, ciuitatibusq;, & pascuis abundantem. Deriuatur autem fluuius per omnes vrbes: agri vero egregie culti affatim omnia ferunt: cœli temperies talis est, qualis autumni tempore in Attica esse solet. Ex verbis Philostrati apparet, dicit Camers, cur Papinius dixerit Sylua septima lib. secundi, *Attollat refluos in astra fontes.* *Frænataque Nili Ostia*] Et de Nili ostiis, & eius fœcunditate diximus antea. Significat autem, vt mihi videtur, bellum Cæsaris contra Ægyptios, cuius meminit Florus cap. secundo Quarti. *Et naualia bella per vndas Sicaniæ*] Significat pugnam eam, quæ ad Egates insulas primo bello Punico finem imposuit. Nec maior alias in mari pugna. aderat quippe commeatibus, exercitu, propugnaculis, armis grauis hostium classis, & in eis quasi tota Carthago: quod ipsum exitio fuit. Romana classis prompta, leuis, expedita, & quodam genere castrensis: sic temis quasi habenis agebatur, & in hos, vel illos ictus mobilia rostra speciem viuentium referebant. Itaque momento temporis laceratæ hostium rates, totum inter Siciliam, Sardiniamque pelagus naufragio suo operuerunt. tanta denique fuit illa victoria, vt de excidendis hostium mœnibus non quæreretur. Superuacuum visum est, in arcem murosque sæuire, cum iam in mari esset deleta Carthago, vt ait Florus. quæ res a Polybio latius describitur. Meminit Plinius de viris illustribus. *Sicaniæ*] Insulæ nomen ex Iberiæ fluuio Sicano profecti coloni dederunt, vt ait Philistus. Sed ab eo dissentiens Timæus, longa disputatione contendit, indigenas fuisse Sicanos, vnde Sicania dicta sit. Sicaniæ, inquit Solinus, diu ante Troiana bella Sicanius Rex nomen dedit, aduectus cum amplissima Iberorum manu. Thucydides cum primo Trinacriam dictam voluit, mox Sicaniam, a Sicanis cultoribus, qui & Iberi fuissent, oriundi a flumine Sicano, Philisto subscribens: sed postquam Siculi ex Italia in eam insulam iuere, victis Sicanis, Siciliam nominatam. vnde & Triquetra ex figura dicitur. Sibyllæ quoque autoritas nomen insulæ a Trinacro heroe Neptuni filio deduxit. Sibyllæ carmen latinum ita fecit Parrhasius: ait enim in mentione Siciliæ, *Quam condidit heros Trinacus, æquorei regis Neptunia proles.* In quo huius nominis primam syllabam flatilem protulit, & absque r, vltimam. Nam, vt idem refert commentario primo, ex Græcis etiam nonnulli Trinaciam dixerunt. Id quod Eustathius obseruauit. Porro, *Trinacria quondam Italiæ pars vna fuit, sed Pontus & æstus Mutauere situm*, vt cecinit Claudianus.

Stridentibus alnis] Pro nauibus, generaliter. Sic accipitur apud Senecam, & Claudianum. Est autem specialiter minoris formæ nauis, quæ ex integra alni materia cauatur. Diximus, vt opinor, fluuialem esse arborem, fabricandisque nauigiis aptam. authoribus Vitruuio & Lucano.

Quid memorem Parthum, Syriosque, & olentia late
Regna Sabæ, & pontem indignatum littus Araxis?
Sensere Autololes, & adusto corpore Mazax
Romuleas in bella manus, Solisque Syene
Expers vmbrarum medio cum Delphica lampas
Ducit iter cælo, nostrumque ardentior orbem
Accendit radiis, propiusque a vertice fulgens
Per terras calidus spargit sua lumina Titan.
Solum Germani, gelidæ quas cernitis alpes
Rhætæos domuere Duces, Latiosque triumphos
Victrici pressere manu: quid Bructera dicam
Regna, & marmoreis qua fertur Amysius vndis?
Hic olim (fama est) tentantem prælia Drusum
Exhalasse animam fato, quota sed tamen illo
Pars nostri domita est regni? quid gesta peremptæ
Nunc tua Seruili memorem? & te maxime gentis

Quid memorem Parthum] Tria Romani contra Parthos bella gessere. Primum M. Crasso Consule. Alterum Duce Ventidio, quo Crassiana clades Pacori cæde pensata est. Tertium cum Antonio & Cleopatra: de quibus lege Appiani librum qui Parthicus inscribitur, Plutarchum in Vita M. Crassi, & M. Antonij, Iustinum, Eutropium, Orosium, alios. Scribunt fere omnes de hoc bello. Breuiter Appianus docet, Parthos decem & octo prœliis a Romanis superatos.

Syrios] Bello Syriaco quod gestum est a Romanis aduersus Antiochum Regem, vt late scribit Appianus in Syrio, & Liuius libro tricesimo quarto, & sequentibus, vt alios prætercam: non aliud formidolosius

Cassi Romulidum? quid Mallia funera, & ipsam
Carbonis, Scauriq; necem? Proh dedecus ingens.
Ergo ne de nostra dubitemus pellere terra
Hoc genus infidum? pugnaq; lacessere victa
Agmina? quæ nullos norunt certaminis vsus,
Sed quæ se effudit bellandi infræna cupido
Prorumpunt, hostemq; vocant de more ferarum.

fama bellum fuit, autor Florus. *Et olentia late regna Sabæ*] A Saba ciuitate ingenti rubro mari propinqua Sabæi populi, de quibus supra. Horum terra felicissima dicta, vt est apud Strabonem, in qua thus, myrrha, & cinnamomum, & balsamum, & odoratæ palmæ, & calamus nascitur: vnde olentia dixit, pro, odorem spirantia.

Pontem indignatum littus Araxis] Idem octauo Æneidos scribit Maro, & libro proximo Poeta. Oritur authore Strabone ex Armenia ad Orientem, illatus vsque in Tropatiam, ad Occasum Septentrionemque deflectit. & primo Azara præterlabitur. deinde Arxata Armeniæ vrbem. Postea per Araxinum campum in mare Caspium emittit. Fluuius hic, vt in Parthico Appianus tradit, & profunditate & celeritate difficilis admodum ad transeundum, Curtius scribit. Araxe gignendo herbæ non alius aptior, quidquid alluit floribus vestiens. & cætera. *Autololes*] Sunt Aphricæ populi, Romanis armis subacti, velocitate pedum celebrati, vt alibi retulimus. *Mazax*] Mazacenus. Cappadociæ ciuitas maxima Mazaca sub Argæo sita: qui niualibus iugis arduus, ne æstiuo quidem torrente pruinis caret, vt ait Solinus. Plura de Mazaca vrbe, cap. secundo Sexti Plinianarum castigationum Hermolaus Barbarus annotauit. *Solisque Syene Expers vmbrarum*] Vrbs hæc sita est supra Alexandriam quinque millibus stadiorum, in qua Solstitij die medio nullam vmbram iaci, puteumque eius experimenti gratia factum totum illuminari, author Plinius. Plura Macrobius secundo de Somnio Scipionis. *Ducit iter cælo*] Corruptissime leguntur hi versus, qui ita restitui debent, *Ducit iter cælo, nostrumque ardentior orbem Accendit radiis, propiusque a vertice fulgens Per terras calidus spargit sua lumina Titan.* *Medio cælo*] Secundum nostrum visum. quia cum Sol in Cancro ad nostri horizontis intuitum, dicimus tunc Solem medium cœli tenere. *Solum Germani*] Romanorum scilicet potentiam sæpe domuere. Id exemplis probat. *Rhæteos*] Romanos. *Quid Bructera dicam*] De Bructeris & Amisio fluuio dictum est antea, & Drusi item historia obiter recensita. *Quota sed tamen illo Pars nostri domita est regni*] Non inficiatur latenter omnino Drusum victorem fuisse. Sed illud quod vicit, quota pars, inquit, Germaniæ est? quasi dicat, minima. *Nunc tua Seruili memorem*] De Seruilio, Cassio, Mallio, Scauro libro primo dictum est. *Ergo ne de nostra*] Argumentum a maiori ad minus. Romani, ait, totum orbem vicere, Germani Romanos in re militari peritissimos. Dedecus est ergo Germani nominis, non posse patriam tueri a tam parua manu Boemorum, qui nulla arte bellandi, sed furore quodam feruntur. *Infidum genus*] Vel dixit, vt Liuius, *Infida regni societas.* Vel respexit ad id quod superius dixit, de suspecto gentis cultu Dei. Primum magis placet. quia, vt ille vere dixit, *Nulla fides pietasque viris qui castra sequuntur.* Quod autem ait, nullos norunt certaminis vsus, ad præsentem causam puta dictum. Siquidem Boemicus miles plærasque insignes victorias retulit de potentissimis hostibus.

At vos o Proceres quibus experientia Martis
Summa viget dextris, animisque volentibus, hostem
Elicite ad pugnam: non tantum copia vulgi
In mediis, quantum virtus exquiritur armis.
Si nobis tanti dabitur victoria belli,
Vestra erit hæc laus, atq; ego tantum nomine Cæsar
Dicar, & in regni contentus parte quiescam:
Sin secus Arctois pulsi de sedibus, omnes
Externam quæretis opem: iam pellite curas.
Non bello ad Tanain, vltraq; Borysthenis vndam
Pergitis, aut calidum mundi transcenditis axem:
Non vos per Colchos, per vasta silentia duco
Assyriæ, aut Baccho sacræ per culmina Nisæ.
Sunt vestræ, sunt bella domi, succurrite fracto
Iam regno, dextrosq; vocate in prælia Diuos.
Qui nobis toties super his responsa dedere
Gentibus, & pactos in nos vertere triumphos.

Vestra erit hæc laus] Captat beneuolentiam in fine: sed id non affectu caussæ propriæ, sed propter laudem nominis Germanici: quam probat acquiri posse a facilitate, & a Deorũ fauore. *Tantum nomine Cæsar*] Vt quidam Maximiliano parum æquus, cum de eo rogatus quid sentiret, respondisse fertur, *Est magni nominis vmbra.* *Aut Baccho sacræ per culmina Nisæ*] Hoc est, per Mærum montem, ad cuius radices Nisa vrbs posita est. De Mæro dictum est supra. *Fracto iam regno*] In contraria partium studia scisso. Quo nihil perniciosius. Omne enim regnum in se diuisum, desolabitur.

Dixerat: at contra sic claro a sanguine cretus
Orditur Langus. Non hæc mihi tempora Cæsar
Multa loqui suadent, facto est opus, omnia tecum
Corda tenes, auidasque vides ad prælia mentes.

Non hæc mihi tempora Cæsar] Quia dum Romani consulunt, Saguntus perditur. *Facto est opus*] Ita dicimus, quoties rem in celeritate consistere significamus, quę omne excludit con-

Quo

Quo te cumque feret fortuna Deusque, sequemur.
Siue per Eoas gentes, Hyrcanaque regna,
Felicesque Arabas, vetitumve ab origine Nilum
Pergere mens fuerit, nedum tibi Norica tellus
Seruiat, & regni contentus parte quiescas.
Tu modo rumpe moras, erimus nisi fallor in armis
Egregij, actutumque sciet Boiemica turba
Quantum Marte truci, & dextris in bella valemus.
Dixerat: interea torto Corybantius ære
Personat, armarique acies iubet ocyus omnes.
Nec mora, concursum castris, trepidantque cohortes
Ad pugnam, atque ardens certandi cuique cupido est.
Interea Cæsar fulgentibus emicat armis
Fortior ante alios, nec non sibi protinus æreo
Præmunit perone pedes, & more venusto
Auratis suras ocreis affibulat altas,
Ingentesque artus, & viuida pectora munit
Thorace ærisono, & chalybum septemplice crusta
Induit arma, caput textura contegit aurea.
Postmodo vulnificum circum latus alligat ensem
Formatum Styriis incudibus, vnde magistri
Bello aptum effigiant chalybem, duroque metallo
Arma parant, qua se diffundit corniger vndis
Mura, & Leumæam cursu prope labitur vrbem.
Illic fama refert, & littoris incola diues
Monte sub aerio, vnde est nomen ferreus olli,
Innasci ferrum, quo nunc genus omne Scytharum
Armatur, nostrisque petit regna extera telis.
Pro scelus, ij syluas, Riphæaque saxa colebant.
Præformidantes rudibus contendere truncis,
Expertes populi Martis, nomenque pauebant
Europæ: at postquam diras accessimus oras
Spe lucri, atque ignota illis portauimus arma,
Finitimas terras populari, atque extera regna
Cæpere armati: iam Chersonneson ab arcto
Impellit Diana suam, iamque agmina fundit
Panticapes, Tanaimque bibentes vidimus alas.

consilium. Alioqui *vbi mature consulueris, opus est facto*, iuxta Salustij dictum. *Æreo perone*] More Homeri, qui minutissima quæque in armatura militis describit. Maro noster mihi grauior videtur in hac parte. Per peronem ergo calceum coriaceũ intellexit, qui frequenti in vsu fuit apud milites Germanos. Dabatur enim dedecori sine perone armari. Plicabatur autem corium, in tenuissimasque rugas, vt ita dicam, cõtrahebatur, quod pedibus circumnectebant. Pero tamẽ apud antiquos pro rustico calceamẽto accipiebatur, autore Seruio, super hoc Maronis, *crudus tegit altera pero.* erat enim e crudo corio. Pellemque antiqui peram dicebant. Hinc fit adiectiuum peronatus Persio, *Nauem si poscat sibi peronatus arator.* *Affibulat*] Fibula circulus est ex auro, argentoue, aut ære, notissima Columellæ autoritate. Inde fibulare, affibulare, & diffibulare. Statius, *torto chlamydẽ diffibulat auro.* *Altas suras*] Alta crura: & per hoc Cæsariani corporis decorem notat. Sura enim, licet proprie posterior pars cruris carnosa sit, pro toto tamen crure quandoque vsurpatur, vt hic, & apud Maronẽ, alios. Dicitur tantum homini inesse sura. Fuit hoc nomine Proconsul quidam, cui, vt referunt Plinius & Solinus, piscator ex Sicilia, præter alia rictu oris cõparabatur. Proconsulis huius in piscatorem Siculum iocum, & contra piscatoris in proconsulem petulantiam Valerius notauit. Procõsule enim dicente, mirari se, quapropter sui tam similis esset, cum pater suus in eam prouinciam nunquam accessisset. At meus, inquit, Romam frequenter accessit. Ioco namque lacessitam matris suæ pudicitiam inuicem suspicione in matrem eius reiecta, audacius, quam virgis & securibus subiecto conueniebat, vltus est. *Ocreis*] Quod crura operiat, tegatque dictam volunt ocream. Cicero, quod cruri opponatur. *Mura*] Fluuius Styriæ. *Leumæam vrbem*] *Leuben*, vernacula nostra dicitur. huic nomen fecit Leumæum ferrum, quod est optimæ temperaturæ apud Germanos, vt mihi retulit Stabius naturalium rerum sciẽtissimus. *Pro scelus*] Inuehitur in Christianos, qui propter lucrum arma ad infidelissimos hostes portant.

Interea croceas diffuderat orbe quadrigas
Sol oriens, roseaque polo ceruice micabat.
Tunc Cæsar lectos equites, fortissima quæque
Pectora partitur, primasque in bella phalanges
Disponit, dextrumque illis defendere cornu
Præcipit, & socijs aciem fulcire cateruis,
In læuo totidem: frontem pilata tuetur
Militiæ pubes, scutatorumque cohortes
Sunt acie in media, & pugna robustior ætas.
Rorarij ante alios Thaurisci clara iuuentus
Tortilibus fundis, atque arcu, vt miles in oris
Certat Achæmeniis, perguntque in bella Cydones.

Primasque in bella phalanges] Ordinem aciei instruendæ docet Vegetius, & reperies apud Liuium exactissimum. *Pilata pubes*] Id est, Pilo armata. Martialis, *Et pilata redit iamque subitque cohors.* Pilum, telum Romanorum notissimum, quasi perilum, a perimendo dictum Varroni. *Frontem militiæ*] Hoc est, Frontatos milites, quos Vitruuius tradit id genus laterum dici, quos Græci Diatomos appellant. *Scutatorum*] Scuto armatorum. *Cohortes*] Cohors legionis pars: ea constabat ex viris septingen-

tis armatis, vt ait Callisthenes, ducentis, vt Ephorus, dimidio paucioribus, vt Plutarchus. Dicta vero cohors est a similitudine cohortis villaticæ, vt est apud Varronem. *Rorarij ante alios*] Scilicet milites, qui armatura leui prælium primi committebant: quod vt ante pluuias cœlum rorare solet, sic illi ante grauem armaturam qui prodibant, Rorarij appellabantur. *Oris Achæmeniis*] Persicis. Achæmenij olim insignes rebus bellicis fuerunt, qui nūc quoque Turcas miro odio prosequuntur. Achæmenes primus Persarum, seu Parthorum Rex, qui quondam totum orbem tenuit. Ab eo secuti Persarum reges omnes Achæmenes dicti sunt. Persæ quoque Achæmenij, autor Porphyrio. Fuit & Achæmenidarum familia, cuius apud Herodotum fit mentio. Interpres Statij octauo Thebaidos scribit Achæmenem Parthon, seu Medorum ciuitatem fuisse.

At primum Albertus quam duxerat arce potentem
Munychia ad pugnam peditumq́, equitumq́, phalangem
Instruit: & lateri frater Vulphangus inhæret,
Post Brunsuychides duros Saxonas in armis
Collaudat, læuaq́, locans in parte sinistros
Deferdit motus. Sed te quis Marte relinquat
Rughorum Princeps tacitum? & te nomine fraudet?
Pone arcum insignis facie Casimirus eburnum
Flectit, Ithyreis committens bella sagittis.
Qualis mortiferum terræ omniparentis alumnum
Armatus iaculis Titan Pythona peremit,
Et radijs purgauit humum, micat æquore talis
Ille, volatque, & equo sublato puluere campum
Haurit, & in gyros sternacem contrahit arctos.
Nec minor Vlricus sequitur Monfortia proles,
Zolrensisque ferox, Solisque ex arce profectus,
Tela quatit, princepsq́, sub armis feruet Analthi.
Sed longe ante alios animosior emicat omnes
Langus, auetq́, manus inter discrimina Martis
Conserere hostiles, sequitur vestigia magni
Cæsaris, & docti subit æmulus acta magistri.

Ithyreis sagittis] Id est, Parthicis. Ithyra enim vrbs est ad Taurum montem, in ea parte, quæ in Parthiam versa est. Maro, *Ithyreos taxi torquentur in arcus.* Lucanus, *Ithyreis cursus fuit inde sagittis.* Significat autem, eo modo pugnabat, quo Parthi pugnare soliti sunt. *Titan*] Apollo. Pythona peremit. Nota est fabula extincti serpentis arcu Apollineo, quem Callimachus Græcus, & e nostris Tertullianus Delphinem vocant, a Delphis. A Iano Parrhasio adnotatum est, Latinos propemodū omnes, quibus eius nominis vsus venit, atque ex Græcis nonnullos vno eodemque vocabulo serpētem vrbemque, sed alteram muliebri, alteram masculino genere dicere. Id quod Hammonius etiam præcipit: vt explodendi sint hi, qui Delphica Pytho Serpentis apud Tibullum nomē interpretantur. Clara autem est Pytho Phocidis ad Parnasum ciuitas oraculo Apollinis, cuius in Argonautico meminit Orpheus, & Theognis appellata: quod illic extinctus, Apollinis arcu serpens extabuit. Alij tamen nomen inditum putant a Pythi puella, quam Melantho peperit ex Neptuno. De Pythone serpente supra ego nonnihil, & a Strabone plura relata sunt. *Alumnum*] Sed ex ipsa terra quæ nutrit alumna dicitur. Maro ad Messalam, *Non illa quidem communis alumna Omnibus mista tellus tumulabit harena.* Tacitus in dialogo de claris Oratoribus, Est, inquit, magna ista & notabilis eloquentia, alumna licentiæ, quam stulti libertatem vocant. Errant ergo qui putant alumnum accipi pro eo tantum, vt hoc loco, qui altus, nutritusque est, vt exemplis iam probauimus, & est legere apud linguæ proprietatis studiosos, & apud diuum Augustinum lib. de Ciuitate Dei. *Terra omniparentis*] Sic sæpe dicitur Plinio terra omnium parens: lege eum in Secundo. Notum est ex illo Horatij in Epistolis, *Tellurem porco, Syluanum lacte piabant*, terram antiquos vt deam coluisse. Chrysippus dicebat terram esse eam deam, quæ ab aliis Ceres diceretur. Idem dicebat, Æthera esse deum, quem homines Iouem appellarent: quiq; aer per maria manaret, eum esse Neptunum: similique ratione prosequitur vocabula reliquorum deorum. Autor Cicero lib. Naturæ diuinæ primo. *Et radiis purgauit humum*] Latentem fabulæ allegoriam demonstrat, quæ a multis est relata, vt alicubi diximus.

Monfortia proles] E familia Comitum Montisfortis. *Zolrensisque ferox*] Acri hic erat in hostes animo, alioqui placidus. *Solisque ex arce profectus*] Comitem a Sonnenbergo intelligit, virum strenuum item. *Princepsque Analthi*] Rudolfus. *Conserere manus*] Priusquam enim arma forent inuenta, pugnantes manibus se tuebantur: quas interdum conserebant, & inuoluebāt, vt fit in lucta, implicitis etiam aliquando & pedibus, & manibus consertis. lege Gellium. *Æmulus*] Diximus, ni fallor, æmulum proprie dici eiusdem studij imitatorem cum voto superandi. hinc magister sibi pessimus, qui non habet quod sequatur.

Non secus Aemonijs medico puer hæsit in antris
Phillyridæ, aut canum Phœnicem ad pergama Troiæ
Dardania in magna victor dilexit Achilles.

Phillyridæ] Chironi Phillyræ filio, a qua Phillyres populi Macronibus vicini. Græcum Lexicon male, & contra vsum optimorum autorum præcipit, vt scribi debeat Phillyra mater Chironis geminato ll. sed Philyra herba vnico, quæ latine dicitur tilia. Phillyrides vero ll interdum recipit geminatum, quippe sæpe dictio deducta ab origine decidit.

Æneas

Æneas ſecundam trahit, quam Æneades corripit, Priamus prima profertur breui, Priamides longa: ſic Philos, Philyra, Phylace præcedẽtes corripiunt, quæ in Philoſophus, Philyrides, Phylacides protrahuntur. *Medico*] Chiron medicus inſignis, bonuſque muſicus, Achillem & Patroclum lyram pulſare docuit, ***In nubila condere diſcos, & liquidam nudare palen, & ſpargere caſtus.*** autore Terentio. Pueri nobiles erudiebãtur literis, palæſtra, & muſica. Ait enim, Fac periculũ in literis, fac in palæſtra, & in muſicis: quæ liberum hominem ſcire æquũ eſt. Cæterum quam periculoſa ſit medicæ artis profeſſio, vel Moria apud Eraſmum indicat, & ipſius artis vere profeſſor Liſtrius. ***Canum Phœnicem***] Sapientem magiſtrum Achillis, de quo multa apud Homerum, & Quintilianus meminit lib. primo. Canicies ſapientem indicare ſolet, vt pallor philoſophum. Hinc Gregorius Nazianzenus in oratione contra Cynicum, interprete noſtro Rhenano, Neq; tu mihi, inquit, iucundus es aſpectu, quod aqualiculum extendas, cutemq; belle cures: vtinam tibi caniciei palloriſque nonnihil ineſſet, ac afflореret, vt ſaltem ſapiens, & philoſophus eſſe crederetis. *Achilles*] Thetidis & Peleos filius, cuius pueritiã, vt cætera, quam eleganti carmine Statius complexus eſt. Ex fabuloſa Lycophronis hiſtoria nouenis cubitis adoleuiſſe dicitur. Gellius ex Varronis ſententia affirmat modum ſummum adoleſcendi humani corporis ſeptem pedes eſſe: quod eſſe magis verum, inquit, quam quod Herodotus homo fabulator in primo hiſtoriarum inuentũ eſſe ſub terra ſcripſit, Oreſtis corpus cubita longitudinis habens ſeptem, quæ faciunt, inquit, pedes duodecim & quadrãtem. Sed ex his, quæ cap. decimoſexto ſeptimi refert Plinius, Herodoti opinio quam Varronis & Gellij verior eſſe videtur. Porro ſolent etiamnum homines inſigni cum proceritate, tum fortitudine prædici Hercules, Achilles, Samſoneſq; vocari, vt pulchritudine Abſalones. *Dardania in magna*] Dardanus Illyrij filius & nomen & originem genti dedit. lege Strabonis ſeptimum.

Tiſiphone interea quondam lymphata per vrbes
Phalſgraphidum heroum, rurſus deuecta per auras
Caſtra Boemorum ſubijt, totiſq; vagata
Agminibus, mentes acuit, dirumq; furorem
Suggerit, atq; animos ſtygialibus horrida flammis
Bellandi inuadit: tunc omnes arma capeſſunt,
Quadrijugeſq; aptant currus, & ſpicula vibrant.
Pars teretes contos, vulſaſq; e montibus ornos
Exacuunt, vaſtiſq; replent clamoribus auras,
Gens in Marte ferox: alij ſpirantia laxant
Frena, & cornipedes tortis calcaribus vrgent.
Fuſtibalos torquent alij, balearica tela
Ardentij latas ſaxis intexere fundas.
Hos inter pergebat ouans pulcherrima Pantho.
Mille agit hæc nymphas, pharetraſque, ſonantiaq; arma
Quæq; gerit, colloq; arcum ſuſpendit eburno
Ipſa, ac nunc celeres impellit in arma quadrigas,
Nunc loro compeſcit equos: micat aureus olli
Caſſis, carbaſeæq; nitent in corpore veſtes.
Qualis ſeſe offert iuxta vada Thermodontis
Hippolyte, curruq; leui tranſuecta per æquor,
Crudam falcatis propellit Amazona peltis.
Aut cum magna choro Corybantum ſepta Cybelle
Impellit fuluos per Dindyma ſacra leones.
Talis erat Pantho, talis ſeſe ore ferebat.

Balearica tela] Generale eſt vocabulum telum. Nam de ſaxis quoque dicitur. *Pantho*] Nomen virginis, hoc eſt mulieris indolis heroinæ, quã fingit adfuiſſe Boiemis. *Ouans*] Exſultans, & lætitia geſtiens. *Agit*] Id eſt ducit. *Thermodontis*] Araxes ante dicebatur, vt ſupra diximus: ad huius ripas Amazones conſederunt, de quibus item meminimus. Aduertendum hoc loco, noſtros fere omnes in Thermodõte ſoluere vltimam, quod eſt apud Græcos ω: & Thermodoon dicunt: quod aliter in carmen heroicum non veniret, cum mediam contrahat. Ouidius tamen ait, ***Et tu fœminea Thermodon cognite turba.*** Et Silius ſpondaico verſu, ***Perſtrepit & tellus & Amazonius Thermodon.*** Vnde noſter non ſine exemplo mediam elongat: quamquam legi poteſt Thermodoontis. Quod tamen in emẽdato codice non eſt immutatum. Quare & ego quoque priorem non muto lectionem. *Hippolyte*] Hæc Amazonibus imperauit paulo ante bellum Troianum, quam Theſeo virtutis gratia dedit Hercules: & is vxorem duxit, vnde natus Hippolytus. *Crudam*] Trucem. dici enim hominem truci aſpectu crudum, autor eſt Valla. Item crudus homo dicitur, qui imbecillo eſt ſtomacho, quique non facile concoquit, vt cibus crudus dicitur nõdum coctus & indigeſtus. Sed & pro viuo & vegeto interdum accipitur, vt exempla paſſim obuia indicant. *Falcatis*] Id eſt intortis. *Peltis*] Scutis, quæ, diximus, breuiſſima, atque in modum dimidiæ lunæ geſtabant Amazones. Maro, ***Ducit Amazonidum Lunatis agmina Peltis Penthesilea furens.*** Hammonius ait, Amazonicam peltam ſcutum eſſe ſine vmbone. Cõſentit Oppianus, qui teſtudinem marinam Peltæ comparat. Xenophon inquit, Pelta Amazonica hederæ folio perſimilis eſt, vt refert Parthaſius. *Magna*] Quia Deum mater. *Cybelle*] Bacchius pes eſt, ex prima breui, & duabus vltimis longis. *Corybantum*] Diximus eos, qui voluerũt in ſacrificiis magnæ Deæ incumbere, ſic appellatos a Corybanto, qui ſimul cum Dardano ſacra Cybeles in Phrygiam de-

tulit. *Fuluos leones*] Et supra expositum est, cur a leonibus trahatur: qua de re & Seruius, & alij multa vulgarunt. *Per Dindyma sacra*] Deum matri sacer mons imminens Cyzico: dictus, vt autumat Philostephanus, quod illic vbera extiterint gemina, quæ Didyma Græci vocant. Alij, quoniam Didymis, hoc est duobus iugis assurgat. Strabo tantum numero multitudinis, Statius singulariter etiam declinauit, *Cui vertice sacra Dindymon & cæsis decreuit montibus Ida.*

Iam clarus medio splendebat Phœbus olympo,
Cum paruo inter se spacio, campoq; diremptum
Agmen, vtrunq; vocat pugnam, pariterq; minaci
Ore fremunt: primoq; leui fortuna sub ictu
Tentatur, parilique agitur discrimine bellum.
Vt data liberior pugnandi copia, magno
Cum stridore volant, ineuntq; nec ordine Martem
Hostiles turmæ: resonat nemus omne fragore.

Magno cum stridore volant] Idem Homerus scribit de Græcis & Troianis.

Austriadæ contra, donec Mauortius ardor
Fulmina bellandi, rabiemq; accenderet ære,
Pugnabant taciti, & tempus clamoribus aptant.
At Cæsar postquam palantibus agmina vidit
Ire globis, pugnamq; acrem deposcere gentem,
Vrget in arma viros: tunc omnis sylua remugit
Ære cauo, Hercynijs elisaq; tympana truncis
Dant sonitum, fragor ad conuexa irrumpit olympi,
Danubij fugere Dei, tremuere sub vndis,
Quæque colunt ripas piscosi numina Rhesi.
Mota tremit clamore virum, quatiturq; sub imo
Tellus, irarumq; omnes soluuntur habenæ.
Saxa volant, circum coniectis glandibus aer
Texitur, obnubunt cœlestia templa sagittæ
Ante oculos, medioq; ensis micat æthere flammis,
Vndiq; mortis amor, paribusq; per arma ruebant
Certabantq; odiis, furor hos, hos gloria Martis
Impellunt, suadentq; illis occumbere campis.
Adsis o Erato, & pugnarum exordia pande,
Sanguineasque acies, atq; horrida bella canentem
Diua mone, dextraq; potens, quos miserit Orco
Magnanimus Cæsar. Iam se Bellona flagello
Fuderat in cuneos, animisq; illapsa furorem
Præbuerat, totumque ferox transcurrerat æquor,
Et iam victori fortuna arriserat hosti.
Namq; vbi Francorum fudit se equitatus in hostem
Incaute, premitur, tormentaq; rapta, fugæque
Præcipites iam terga dabant, fusiq; repente
Prima sub auspicijs inierunt bella sinistris.
Creuerat hinc trucibus violentior ira Boemis
Vincendi: siquidem Titan, ventique fauebant.
Nam radios etiam aduerso vibrabat olympo
Phœbus in Austriadas, oculosque, aciemq; retusam
Distringens, cæci in pugnam, cædemq; ruebant.
Nec non obductus ventis perflantibus aer
Puluere, bellantum feriebat turbidus ora.
Cornipedem tunc Cæsar agens, calcaribus aureis
Impedit ardentes acies, ac dissipat ense
Agmina, & obliquas quas struxerat inde cohortes
Imperat acciri, lateriq; accendere pugnam.

Adsis o Erato] Diximus poetis non licere temere inuocationem repetere, iuxta vulgatam apud Horatium doctrinam: sed cum rei magnitudo aut difficultas exigit, quod & noster vel hoc loco potuit absque omni reprehẽsione facere: cum in hac pugna rei omnis summa constet. *Namque vbi Francorum*] Quos nos Francones nunc vocamus. Et verum est quod dicit. Nam cum Francorũ manus paulo audacior quam par erat, cum hostibus congrederetur, tanquam in præludio pugnæ, fusi fugatique sint. *Siquidem Titan, ventique fauebant*] Et hoc contigit. eo enim prælio Cæsariani ventum, puluerem, & solem contrarios habuerunt. Cæterum rerum cœlestium periti, aeri tribuunt regiones mediam, imam & supremam: quæ loco sint diuersorum effectuũ, qui patiantur, & ferantur in terram, aquarum, imbrium, niuium, grandinum, cometarum, ventorum, & similium, de quibus Meteora Aristotelis, & Senecæ Naturales Quæstiones. Pontani Meteora celebrari a doctis, indicauimus alias. Porro quod ad hunc locum facit, Aristotelem secuti, dicimus ventum multitudinem siccæ exhalationis, quæ de terra prodeat, & circa terram moueatur: cuius principium motus superne dependet, origo vero de terra. Cur vero transuersi inspirent venti, non autem ascendant, cum tamen illa exhalatio suapte natura superna petere debeat, nihil exacte proditum

ditum est: vt audiuimus sæpe Stabium dixisse, qui de ventis singulare opus conscripsit. Homerus, vt scribit Plinius, quatuor tantum ventos nouit, a quatuor regionibus cœli, Eurũ, Austrum, Aquilonẽ, Fauonium. Versus Homeri sic latine a Theodoro Gaza sunt redditi, *Cumque Euro incubuit, Zephyrusque, Notusque furentes, Sudificusque simul Boreas mala plurima voluens.* Hos V. Flaccus magnos vocat libro secundo. Habent autem singuli duos, quibus Carolus Magnus indidit patriæ linguæ vocabula.

Ipse volans, passimque furens, qua plurima contra
Arma videt, dispalat iter: primoque Melargum
Enecat, & putri moribundum sternit arena.
Inde Lycum, Pragaque simul plorantis alumnum
Dorchantem, Lacidenque Syrin, magnumque Lyceten
Fundit humi, tectum raptorum pelle luporum.
Nec te crudeli potuit tua mytra Thearce
Eximere a fato, transfossus pectora telo
Ipse cadaueribus super, & super obruta anhelans
Corpora, semianimis proprium bibis ore cruorem.
Non aliter Cæsar medio furit agmine victor,
Quam si Peliaco saturos in monte bimembres
Hyleum, Vrionque, & vulsas Hippason ornos
Iactantem, Alcides dextra detruderet vmbris.
Vel cum terrigenas flammis Saturnius atris
Inuasit, summoque exhorruit ægide cælo,
Rumpens Bistonios rapido cum fulmine montes.

Dispalat iter] Pro aperit. *Pragaque*] Metropolis Boemiæ. *Raptorũ*] Appositiue. *Luporum*] Lupus nomen ex græco sumptum. Is enim græce λύκος dicitur. Tria sunt luporum genera, communes, canarij, ceruarij, de quibus Aristoteles libro libro sexto Naturæ animalium. Quæ de lupis Albertus scribit de Animalibus libro vicesimo secũdo, fabulosa esse nemo ambigat, inquit Camers in Enarrationibus Solinianis. Diuus Ambrosius Sexto Hexameron, Lupus, inquit, si prior hominem viderit, vocem excipit, & despicit eum, tanquam victor vocis ablatæ: idem si se præuisum senserit, deponit ferociam, & non potest currere. Ex hac lupi proprietate sumptum adagium, *Lupus est in fabula*, vt Terentius. Seu, *Eccum tibi lupum in sermone*, vt Plautus. Adagium interpretatur Seruius Ecloga nona, Erasmus noster latius in Chiliadibus. *Proprium bibis ore cruorem*] Vnde dixit, crudeli fato, vt puto. Gentes autem quædam haustu mutui sanguinis fœdus pangebant, vt Herodotus meminit, & noster Tertullianus in Apologetico. Sic quoque Catilinæ contra patriam coniurationem fuisse firmatam, scribunt Salustius, Appianus, L. Florus. Scribit Solinus Scythas interemptorum cruorem e vulneribus ipsis bibere. *Hyleum, Vrionque & vulsus Hippason ornos*] Sic ex bono exemplari versum immutandum omnino duximus. Nam apud Lucanum repetio, Pholum hospitio Herculem suscepisse: quia cum optaret e Pelio monte Centauros eiicere, sed ipse prior iniustum bellum nolebat inferre, curauit, vt Pholo susceptus hospitio, præstantissimi vini cadus promeretur. odore tracti Centauri, vinum rapere tentauerũt. Hercules occasionem nactus, omnes aut interemit, aut inde fugauit: quorum nomina cum voles apud Diodorum leges, & Ouidium, vt alibi indicauimus. *Peliaco monte*] Hoc nuptiale conuiuium Thetidis atque Pelei quod singulari carmine Catullus prosecutus est, Ouidius vndecimo Metamorph. & Claudianus in Nuptias Honorij & Mariæ retulit, in tantum notitiæ obtulit, vt taceri de eo magis mirum sit, vt ait Solinus. *Saturnius*] Iupiter iratus. *Terrigenas*] Gigantes: quorum Homerus in tota Iliade nusquam meminit, in Odyssea aliquoties vt mortalium, nõ quasi diuini generis, vt alij, testis est Parrhasius, qui & sparsim horum nomina refert in commentariis suis eruditissimis. *Ægide*] Qua in eo bello pro thorace vsus fuerat, vt supra retuli ex Higyno. Est autem hoc bellum gestum apud Phlegram Campaniæ, seu Macedoniæ ciuitatem. Vnde Phlegræum vocamus quidquid ad gigantas pertinet. *Rumpens Bistonios rapido cum fulmine montes*] Allusum ad illud Maronis primo Georg. *Conati ter sunt imponere Pelio Ossan, Scilicet atque Ossæ frondosum inuoluere olympum: Ter pater extructos disiecit fulmine montes.* Allegoria fabulæ superius ostensa est obiter. Adscribam ex quinto Philostrati verba Apollonij Tyanæi, Ego, inquit, gigantes fuisse dico, multisque locis diruptis tumulis eiusmodi corpora ostendi. Non tamen, vt fertur, cum Diis pugnasse credo: sed forsan Deorum ædes ac templa violasse. Quod autem cœlum aggressi fuerint, nec illic deos consistere permiserint, dicere insania quædam, est insanius etiam credere. Hac gigantum fabula, autore tertio Carminum Porphyrione, ostenditur, vires sine prudentia non tantum vanas esse, verum etiam sibi aduersarias. Hinc sumptum Adagium quam verissimum, θεομαχεῖν, cum Deo pugnare, de eo qui stulte Deo repugnare ac contraire audeat.

Parte alia insultans, pronusque in vulnera Saxon
It Brunsuichides, tectusque vmbore furebat
Læuorsum, fortesque animas mergebat auerno.
Quem procul Eudæmon spectans amentat habenis
Infelix iaculum, & tenso pede torquet in illum.
Peruolat (infandum dictu) lapsumque per auras
Inuadit lethale femur, tegmenque orichalco
Subtextum frangit, nulla hic mora profuit area.

Defluit extemplo sanguis, phaleræque cruento
Imbre madent: tunc ille velut Gangetica tigris,
Pæoniusve monops, & Iazica persurit alcis,
In medios agitur cuneos, tristemque requirit
Eudæmonta, nec exertantem pelle sagittam
Dimittit, sed vulnifica post terga ruebat
Hasta, clamantemque ferit, populataque cuspis
Ingentes artus, animam diuellit ab aura.
Ecce autem Langus geminis comitatus Aretis
Aggreditur pugnam, Caspem, Tmolumque, Zoanque,
Et Lysium vasta perimit Calcanta securi.
Venerat hic bello comes infelicis Adauni.
Qui dum Danubium (residens in puppe) fluentem
Despicit, excutitur, mediisque inuoluitur vndis,
Auxilio princeps Lysias, qui in bella Lysitas
Duxerat, vnde suum retinet nunc Slesia nomen.
Interea Pantho Nympharum vndante caterua
Effurit in partes varias, & Iazice curru
Torquet anhelantes inter fera tela iugales,
Saxonum inuasura manum: non pertulit illam
Per medias ardentem acies, cædemque parantem
Ense minax Casimirus erat, qui tegmine cinctus
Ibridos, & pellem nodo distrinxerat aureo.
Sed longe exclamans, Ite o genus, ite fugaces
Sectatum per lustra feras, montesque per altos
Hercyniæ, & timidos scopulis depellite damas.
Non vestrum est hæc arma pati: sic fatus, in agmen
Defertur medium, & vasto quatit impete turmas.
Contra aderat Pantho, celerique inuecta couino
Prouocat ad pugnam: subit ardor vtrimque, furorque
Certandi, ancisam Heros ensis turbine peltam
Rescindit, ferrique ruunt septemplicis orbes,
Frangitur & chalybis duri mora, vulsa per æquor
Flamma fluit, largoque madet iam sanguine pectus.
Tunc illa haud aliter quam cum Libs horruit hydra,
Quam Numida obliquo perstingit vulnere velox,
Lustrat cuncta oculis, solum in certamina poscens
Vulneris autorem: sed dum mouet ægra securim
Vis abit, & fractæ languescunt corpore vires,
Et consternatis mæret resupina quadrigis.
Iamque aderat victor, teloque micabat hiulco.
Quem contra, O iuuenis, quo non præstantior alter
In terris, miserere precor, sum fœmina Pantho,
Paruaque de nostra dabitur tibi gloria morte,
Per genium nunc oro tuum, per candida colla,
Quæ præfers æquanda Deis, oculosque micantes,
Sydera bina poli, moribundam, te rogo, ne plus
Hauri animam, victam fateor: videre precantem
Ista tui, & coram duplices me tendere palmas.
Dixerat: Ille suos acer toruusque volutans
Hinc atque inde oculos, dubius stetit, effera tandem
Corda domat, vicitque feram clementia mentem.
Hostis eras, inquit, tu nunc contra accipe vitam,
Et quod poscis, habe, viuas, auraque fruare,
Nam tua membra magis Venerem, quam classica Martis
Signa

Pæonius Monops] Certum est animal insigni feritate designare, Hungaris fortasse notum, ac patriam ferā. Nam quos Latini Pannonios nuncupant, a Græcis *Pæones* vocantur.

Geminis Aretis] Duos eius puto significare fratres, quorum alter etiam num viuit eques auratus: alter in obsidione Patauina periit. Nomen a militari virtute impositum videtur. Ares enim Mars est.

Slesia nomen] Hæc post Morauiam sequitur haud ignobilis prouincia, quam fluuius Odera perlabitur, caput eius Vratislauia est: amplissima ciuitas priuatis ac publicis ædificiis magnifice ornata, Syluio teste, ac nostro Celte, lib. Amorum secundo, ***Slesia, quæ pulchris habet oppida condita muris, Visa caput quorum culta Vratislauia.*** Nomen autem regioni fecit fluuius Slesus, eodem autore. Sueuus, qui Slesum socium sibi conuocat amnem; a quo nūc nomen Slesia terra gerit. *Pantho*] Quam superius Hippolytæ comparauit. *Iazice curru*] Quo scilicet more Iazices, id est, Pannones vtuntur. Currus enim eorum in cursu velocissimi sunt, aptissimiq; ad pugnandum. *Ibridos*] Iber animal terrestre: a quo & Iberes, iuxta Hesychium. Fuit & hoc nomine Herculis filius, vt Eustathius ait.

Libs hydra] Pro Libyca. *Mouet ægra*] Pantho. *Securim*] Securis Amazonum propria fuit, a Penthesilæa regina inuenta, vt scribit Plinius. Inde Amazones Securigeræ. Ouidius, *Prima securigeras inter virtute puellas.* *Vis abit*] Virtus, robur. Aliquando multitudo. Salustius, Qua tempestate ex Ponto vis piscium erupit.

Parua gloria] Allusum ad sententiam illam Maronis notam, & a nobis relatam. *Per genium nunc oro tuum*] Lege Censorinum de die natali, qui asserit nascentibus nobis dari custodes, malum, & bonū, quos genios appellemus, quasi nobiscū genitos. Idē sentit Seneca ad Lucilium, & Hesiodus in Ergis: neq; hominibus modo, verum etiam locis, atq; ædibus binos genios prisci attribuebant: quorum alter perniciem nobis moliatur, alter iuuare studeat. Hinc Prudentius libr. aduersus Symmachum secundo, *Cur genium Roma mihi fingitis vnum? Cū*
portis

Signa decent: sed tu magni fuge Cæsaris arma.
Dixit, & exanimem nymphæ turbam inter & enses
Suscipiunt, verbisque fouent, & vulnera curant.

portis, domibus, thermis, stabulis, soleatis Adsignare suos genios, perque omnia membra Urbis, perque locos geniorum millia multa. *Fingere, &c.*] Quin & nostrates Theologi veteres illos, vt noster Roterodamus opinatur, sequuti, duos vnicuique genios, quos angelos vocant, ab ipso protinus exordio vitæ adscribũt: amicum, qui commoda nostra procuret: malum, qui modis omnibus in exitium nostrum immineat. Hunc Græci dicunt Alastóra: quo nomine vocamus eos, quibus incommodorum nostrorum maximam partem accæptam ferimus, idque etiam hodie vulgato sermone. Sunt enim omnino quidam his, aut illis ita inauspicati, vt tanquam fatum quoddam malum, atque in perniciem illorum nati, iure videri possint. vnde & prouerbium, *Genius malus*, quod centuria prima Chiliadis primæ, erudite, vt omnia, idem Roterodamus explicat. *Sydera bina poli*] Solem & Lunam intelligit. *Tua membra*] Velut præmollia, a quibus & mulier denominatur. *Victam fateor videre precantem Ista tui*] Sumptus color a Marone in fine Æneidos de Ænea & Turno.

Interea Cæsar denso furit agmine, & vna
Albertus, coguntque feros dare terga Boemos.
At fati contemptor Atax, & fortis Hiarbas,
Imberbisque Phineus, & torto crine Pheretes
Vno Marte ruunt, vnoque furore cateruas
Austriadas frangunt: densis ceu fluctibus Oxus
Hyrcanos populatur agros, spumantiaque vrget
Littora, & vndisono diuerberat æquora cornu.
Tunc metuens Cæsar, ne frons aciesque labaret
Prima, iubet pugnæ totum succedere robur.
Ipse volat, scinditque globos, obiectaque pila
Discutit: & primo iaculum qui torserat ingens
Alcathoum inuadit, ferrum latus haurit apertum
Exanimi: inde ingens cæsorum increscit aceruus.
Nam Pallas, Pylleusque ferox, & fortis Agontes,
Atque miser Rhodamas, deplorandusque Phileuros
Purpuream vomuere animam: iam tristis vtrinque
Exoritur cædes, viui inter busta peribant
Demersi, atque equitis lapsas terit vngula parmas,
Scutaque, sanguineosque enses, gemmataque fræna,
Et sonat æripedum tellus frontalibus aureis.
Sic passim Cæsar telum fatale coruscans,
Prænestem, flauumque Gelon, natumque Casurgi
Sternit Aglaurontem: clamat resupinus arena
Infelix Laomes, cadit Argiletus equorum
Prædomitor, magnusque Lepas: augurque Phidenus
Doctus noscere aues, nec non responsa Deorum,
Et captum lituo signare per aera templum.

Oxus] Flumen Bactriam & Sogdianam disterminat, adeo nauigatu commodum est, vt transportata ab India in ipsum onera in Hyrcaniam facile deuehantur. autor Strabo. Aristoteles inter admirãda in natura enumerat Oxum, quod Bactrianorum regionem, quam irrigat, multo fœcundãtem auro arenam pariat. Notissimum vero est ex Curtio, Marcellino, cæteris, Ochum ab Oxo alium esse. nam in Oxum Ochus fluit, maximos amnes recipit, quos in Hyrcanum mare exonerat. Ab Oxo Oxisagæ accolæ nominati, Solino, cæteris. Quamquam Hermolaus Oxistagæ legit. Arrianus Oxidacas vocat. *Casurgi*] Ciuitas est Boemiæ, ita ab antiquis appellata, quę hodie Praga dicitur. Cuius pluribus meminit Syluius in historia gentis. Celtes noster de ea in carminibus sic ait: *Visa non vrbs est meliore cælo, Fertilis gleba tua Braga cincta est. Explicat septem hæc spaciosa colles, Quã rapax scindit fluuius per Albim, Ambitu murorũ, imitata magnæ mœnia Romæ. Exiens, nomen socios petentes Fluctibus æquor.* *Et captum lituo signare per aera templum*] Romanorum morem tangit in captandis auguriis. Solebant autem, vt refert Cicero, & exactius Liuius libro primo ab vrbe condita, vt sacerdotes sedẽtes cum lituo designarent in cœlo locum, quod templum ab intuendo appellabant, Indeque auium volantium augurium captarent. Est. n. lituus, vt inquit in Diuinatione Cicero, baculus auguralis, ab altera parte qua crassior est incuruus. Romuli lituus, ardente Curia, cum minime arserit, pro miraculo habitum est. Maro, *Ipse Quirinali lituo, paruaque sedebat Succinctus trabea, læuaque ancile gerebat.* Alicubi legimus bacillum augurale ad episcopos nostros translatum esse.

Iamque erat ad clypeos Cæsar, iunctasque quadrigas,
Castra quibus munire solent, & ponere vallum.
Ergo illuc metuens campo decernere aperto
Vlterius se hostis, trepidumque recæperat agmen,
Cum delapsa polo roseis circundata nimbis
Pallas sollicitas voluens sub pectore curas,
Tethyos Oceanum petiit regna alta profundæ,

Illo forte die Venedum per littora magnus
Oceanus pater, & nymphæ Oceanitides omnes,
Et quas auricoma produxit Doride Nereus,
Proteque, Eucrateque, Saoque, & Lysianassa,
Pasithea, atque Erato, & roseis optabilis vlnis
Eunice, Dotoque soror, formosaque risu
Glauconoe, atque Thetis, Thalieque adamabilis, huic se
Splendidaque Eulimene, & Melite iunxere sorores
Ambæ æuo similes, ambæ squallentibus ibant
Vestibus incinctæ, & splendorem a vertice vibrant.
Has pone insequitur natarum cætera pubes.
Nec non puniceos stringens sibi Glaucus amictus
Affuit, & Sirenes, Leucotidesque Palæmon,
Et Triton curua vectus super æquora concha.
Vixque alta æquorei replere sedilia saxi,
Cum metuens summo properans Tritonia cœlo,
Ingreditur Pontum: venienti protinus vnda
Scissa locum dedit, & medium via secta per æquor.

Per littora Venedum] Hoc est, accolarum Venedici sinus, qui notiore vocabulo Codanus dicitur, de quo plura superius. *Magnus Oceanus pater*] Quoniam Deorum originem instituit secũdum Homerum, Platone teste. idem voluit Hesiodus. ait, præterea Orpheus, Oceanum primũ pulchrifluum coniugium inchoasse, qui cum Thetide Germana se sua cõmiscuit. *Nereus*] Omnium Ponti liberorum natu maximus ex Oceani filia Doride, nymphas genuit, quas a patre Nereides appellamus. autor Hesiodus. *Protoque, Eucrateque*] Nomina mutuatus est ab Hesiodo. *Glauconome, atque Thetis, Thalieque adamabilis huic se*] Sic legitur in bono exemplari. Vnde non satis ex sententia in emendationibus prioribus correximus versum, qui ita corrigendus est, vt iam scripsimus. Nam Thalie Thalies penultima breui, filia Doridos & Nerei fuit apud Hesiodum: & adamabilis puto, nõ amabilis legendum. *Glaucus*] Cur Glaucus Anthedonius ex Eubœa piscator maris numen factus sit, Athenæus refert fabulam, & noster meminit Roterodamus Prouerbio primo Chiliadis tertiæ Centuria prima. Palephatus ad historiam refert. *Et Sirenes*] Scilicet affuere. Secundum Homerũ, vt ait Eustathius, duæ sunt, & sine nomine: secundum alios poetas tres his nominibus, Parthenope, Ligea, Leucosia: quæ post Vlyssis transitum se in mare præcipites dedere, aliæque alibi emersere. Sirenas suauissimæ vocis mulieres fuisse græcanica extitit fabula, inquit Suidas: quæ in insula desidentes, vsqueadeo prætarnauigantes cantus suauitate oblectabant, vt vsque ad mortem eos ibi detinerent. Habebant autem a pectore ad superiora struthonum speciem, inferiora vero mulierum. Qui fabulose sequuntur, Sirenas aiunt esse fœminea facie auiculas, quibusdam cantibus præternauigantium aures demulcentes, earumque musicę voluptatis finem vnicam esse mortem. Verus autem sermo hoc exigit, loca esse quædam marina montibus quibusdam in angustũ redacta, in quibus fluctus compressus argutam reddit vocem: quam qui præternauigant, suam ipsorum vitam fluctui committunt, & vna cum nauibus pereunt. Palephatus prodit Sirenes scorta fuisse, quæ delinimentis appulsos, & earum forma captos, apud se desidere cogebant, quo ad omnes illorum degluberent opes. Porro quando pluscula de Sirenibus adnotauimus, obiter id quoque adiiciam. Siren insecti genus esse, api non dissimile, Autore Suida. *Leucoidesque Palamon*] Leucothoe filius, cuius ante, vt & Palæmonis memini. *Triton*] Neptuni Tubicen est & armiger, vt notum est ex Papinio, & Marone. Plinius in nono autor est, auditum in quodam specu Tritonem concha canentem, & inibi asserit veram esse de Nereidibus opinionem humanam effigiem habentibus. Non igitur mirum est, si poetæ biformes Deos maris appellant. Triton autem, quod scribit Acesander, Neptuno patre genitus est, ex Atlantis filia Celeno. *Tritonia*] Pallas, vt placet Callistheni: quod hæc Dea Tritemenos, id est, tertia mensis die nata, qui festus Athenis transigebatur, vt Romæ Quinquatria: vt inter reliquas nominis caussas adnotauimus libro primo.

Vt Dea marmoreamque domum, & pendentia vidit
Tecta sub æquoribus, mirata est regna profundæ
Tethyos, & magni solio præferre Tonantis
Haud dubitat, strepidusque pauet, quis flumina longe
Diuersis deuecta locis maria omnia miscent.
Et subter tacitas cursu labentia terras
Aeternos seruant fluctus, quæ maximus inter
Rhenus, qui geminis pulsaret cornibus æquor,
Occiduum exciperet Mosæ nisi ripa Vahalam,
Hinc Vidri spectabat aquas, & flumen Amusi,
Cuius per vitreas Bussactor nauigat vndas,
Albimque, & Clausum, Viadrumque, & magna Sueui
Ostia, Vistuleosque altos irrumpere fluctus.
Vt fuit in thalamum Reginæ, atque humida tecta
Vltrogressa, Deæ nota est venientis imago.

Desilue-

Æternos seruant fluctus] Perennes fluuios intelligit. Et est locus sumptus ex quarto Georgicorum libro Maronis. *Occiduum exciperet Mosæ nisi ripa Vahalam*] Sinistrum Rheni cornu quod ad Occidẽtem flectitur, Tacitus tradit a Mosa excipi, & appellari Vahalam: quod nomen adhuc seruat. Quamobrem Poeta sentit alibi cornu Rheni deferri ad mare per Mosam. *Vidri*] Hunc Ptolemæus iuxta Amisium nominat, quem hic Poeta Amusium appellat. *Albim*] Quem & Albium Strabo vocat, vt dictũ est, Germanus, *die Elb.* Tacitus inclytum appellat. Celtes noster de eo sic, *Sed maximus Albis, Qui rapidus mediam fluuius perlabitur oram, Et quantum*

Rhenus,

Desiluere loco Nymphæ Amphitritides, almam
Diuam exceptura, dextraque sit obuia Ponti
Olli, atque in solio secum Dea iungit honoro.

Rhenus, sic Vistula distat ab ortu Tandem & Cimbriacum vagus exoneratur in æquor. *Clausum*] De hoc nihil adhuc compertum habeo, prçter Viadum. Putant nonnulli eundem esse, qui Plinio, cæteris, Gutalus dicitur. *Sueui*] Hic est trans Albim vetusti nominis Straboni, meminit eius & Celtes, cuius testimonio paulo ante sumus vsi. eodem autore, vt Irenicus ait, Sueuum antiqui Guttalum dixerunt. *Ostia, Vistuleosq; altos irrumpere fluctus*] Hunc versum, quem in paruis annotamentis inemendatum reliqui, sic, vt restituimus, ex emendato libro legendus est, & non vt prius, *Ostia, & ingenti Vistulam irrumpere fluctu*. De Vistula diximus. *In thalamum Reginæ*] Hoc est, sedem, & regiam, vt illud Claudiani, *Caligantesque profundæ Iunonis thalamos*, ad infernas Proserpinæ sedes referri potest, teste Parrhasio. Ouidius pro connubio accæpit in Heroidibus, *Nescio quem thalamis præposuisse suis.* Quippe coniugale cubiculum est thalamus, in quo vir & mulier θάλλουσι, hoc est prolem suscipiunt & germinãt. Sed & virginum sedes appellat thalamos in Metamorphos. idem Ouidius, *Pars secreta domus ebore & testudine cultos Treis habuit thalamos, quorum tu Pandrose dextrum, Aglauros læuum, medium possederat Herse.*

Tunc Pallas. Regina vndarum, atque æquoris alti
Numen ab æthereo proles Iouis, huc ego cœlo
Deuenio supplex, nimborum exposcere vires.
Rex etenim victor faustis Leonorius armis
Cuncta quatit, raptoque mihi iam gaudet honore.
Credo etenim, si alias Venedi per littoris vndam
Direxistis iter, vestras pulsauerit aures
Infandum hoc bellum, duræque exordia pugnæ,
Omnia tentaui, nec sic impune dolorem
Ille meum hauriret, & temneret arma Deorum.
Sed missa hæc facio, veteres namque obruit iras
Cura recens: furit Austriades, instatque Boemis
(Qui ducunt cari genus alto a sanguine Othonis)
Impius, & miseros infanda strage fatigat.
Vnde iter huc cœlo diuertimus, & tua solum
Dori mihi seruata fides, modo tu Dea Ponti
Adsis, & præstes tanta ad molimina vires.
Quare age Diua precor, collectas vndique nubes,
Quas ego compellam vestrum descendere in æquor
Imbue aquis, tantum neu martia Cæsaris hasta
Sæuiat, & duro contundat Marte Boemos,
Descendant pluuiæ, & tonitru cœlum omne reclamet,
Cogaturque ferox media decedere pugna.
Dixerat: at contra Doris sic alma locuta est,
Quodcunque est pelagi proles miranda Tonantis,
Quot capiunt hæc littora aquas, ad nubila transfer
Annuo, nec mi vnquam tua dicta refellere fas est.
Hoc regnum commune tibi, & debere fatemur,
Quæ prius in nostrum direxsti lintea regnum,
Atque per insolitum Pagasis mirantibus æquor,
Numine cum ratis acta tuo est, & fortis Iason
Rettulit AEmonia pellem Creteida puppe.
Iamque maris noscuntur opes, nautasque pauentes
Numina damnamus votis cum supplice dextra
Fluctibus in medijs, & tempestate vocamur.
Quare pro meritis, neque enim pensabimus illa,
Exequar hæc, & me nihil experiere negantem.
His spumans dictis aurum libauit, & olli
Grandia Menapij porrexit pocula zyti.

Deuenio supplex] Color sumptus ex primo Maronis de Iunone & Æolo. *Rex Leonorius*] Maximilianus Leonoræ filius. *Cari Othonis*] Othocarum Regem intelligit, de quo lib. I sic dixit, *Cecropiæ quondam Rex, est ita fama, Mineruæ Carus Otho templum erexit.* Hic fuit a Rodolpho, vt diximus, interfectus. *Proles miranda*] Ex vertice præter visum nata. *Quæ prius in nostrum direxsti lintea regnum*] Quoniam Duce Minerua Minyæ, id est, Argonautç ex Pagasa soluerunt in Colchos. *Direxsti*] Pro direxisti, est syncope poetica. *Lintea*] Vela, partem pro toto, notissima figura. *Per insolitum æquor*] Sequitur Pliniũ, Ouidium, Statium, & Val. Flaccũ, qui tradunt prima freta peruia Iasoni. Autorũ diuersas super nauticæ artis inuentione sententias Parrhasius, cui secula nostra plurimum debent, recitat in principio lib. primi de Raptu Proserpinç apud Claudianum. *Pagasis*] Pagaseus sinus vrbẽ Pagasam amplectitur, autor est Mela in descriptione Macedoniæ: inde Minyæ Colchida petẽtes Argonauem soluisse memoratur. De Argonaui fabricata, & vt oram soluerint Minyç, lege Val. Flaccum libro I. *Numine cum ratis acta tuo est*] Argonautis enim Iasoni, Herculi, Orpheo, & aliis Pallas & Iuno fuere auxilio. *Ratis*] Quidam aiunt Iasonem non tantum vna rate Colchorum regionem penetrasse, sed classe optime instructa. Ratem hanc per operis initia Flaccus vocat fatidicam: non quod in cœlum relata sit, vt aliqui suspicantur, sed quod Sophocles quercum, seu fagum polyglosson appellauit, ex hac materia constructam Argonauis carinam, quæ dubiis in rebus Minyas admoneret, vt ait Parrhasius, exponens hunc Valerij locum commentario primo in Raptum Proserpinæ.

Pellem Creteida] Aureum vellus, cuius fabula notissima est. *Et tempestate vocamur*] Lucretius, *Multoq; in rebus acerbis Acrius aduertunt animos ad relligionem.* Nam vt Plinius eleganter protulit. Præcipue est tunc votorum locus cum spei nihil est. *Zyti*] Ceruisiæ.

At Dea ſublimis gradiens, & vaſta frementum
Vndarum exuperans, vbi ſeſe Delia nunquam
Deflectit lampas, fertur cita, Cimmeriamque
Inuiſit gentem, atq; altos caligine montes,
Perpetua & denſa regna exhorrentia nocte.
Secum etenim altitonans prolem Thaumantida Iuno
Miſerat, & ſedem conceſſerat aere nymbis.
Illinc collectas altum per inania nubes
Contrahit, & Codani luctantibus impulit vndis.
Doridos extemplo iuſſu complentur aquarum
Molibus, & raptos per cælum nubila fluctus
Exportant, nigroq; poli clauduntur amictu.
Interea ad currus Cæſar furit, & latus ambit
Langus, nec medijs Fredericus ſegnior armis
Ingruit, & ſæuo contundit Marte Boemos.
Cum ſubito vaſtæ preſſis ex nubibus vndæ
Deſiluere, rubentq; poli perflantibus Auſtris,
Et tonitru quaſſatur humus: ruit amnis ab alto
Denſus, & exortæ rapiunt conuexa tenebræ.
Obſcuraq; cadit commiſtus grandine nimbus,
Et piceo perit imbre dies. Sic Pyrrha nigrantem
Tempeſtate polum Parnaſi a vertice vidit,
Cum genus omne hominum perijt, volucreſque, feræque,
Et noua proiectis reparauit ſemina ſaxis
Deucalion, matriſque dedit nos oſſe renaſci.
At Cæſar ſubitis nequicquam exterritus vndis,
Proſequitur pugnam, teloque ferocior inſtat.
At paſſim ingenti pluuia, tonitruque repente
Conſternati animi, retro ad tentoria cuncti
Diffugiunt, clypeiſque tegunt ſua corpora vaſtis.
Cogitur & Cæſar, nec non fortiſſimus vna
Linquere Brunſuychides pugnam, Saxonius alter
Flectit Auarpigenas, pubemque in caſtra reducit.

Cimmeriamq; inuiſit gentem] Hanc prodigioſa obſcuritas illuſtrem fecit. ob nimiam enim Solis diſtãtiam plurimum tenebroſa dicitur. Quam rem multis carminibus canit Val. Flaccus Argonauticon libr. tertio: & Ouidius libro Transformationum vndecimo: illic, vt diximus, ſomno Deo regiam ædificãs. Homerus, cuius locum Strabo libr. primo citauit, a principio vndecimi Odyſſeæ plura refert de Cimmeriis, a quo poſteri omnes, vt Camers ait, de Cimmeriis tranſtulerũt. Strabo a Cimmeriis *Scythicis* aſſerit Cimbros ad Oceanum Germanicum appellatos eſſe. Sunt etiam Cimmerij in Italia inter Baias, Cumaſque ſiti.

Et denſa regna exhorrentia nocte] Hinc ex natura huius loci Lactantius cap. tertio quinti diuinarum inſtitutionum elegãs protulit prouerbium, *O cæcum pectus*, O mẽtem *Cimmeriis*, vt aiunt, *tenebris atriorem*. In hominem, cuius mens tota verſetur in tenebris, & qui omnis omnino ſapientiæ expers ſit. Et hunc velut æmulatus diuus Hieronymus, vt Lactantianæ admirator eloquentiæ, ſicut Eraſmus dicit, Rogo, inquit, quæ tanta eſt cæcitas, & Cimmeriis, ſicut aiunt, tenebris inuoluta. Statius ſic effert: Cimmerium chaos, de loco tenebris obſ[illegible]o, & quo neutiquã acceſſus pateat. Non inconcinne etiã ad animũ tranſferri poterit, de homine ſcilicet, qui mente hebete & obtuſa omnino ſit, vt Camers putat. Teſte Eraſmo apud Græcos conſtanter per duplex m, ſcriptum inuenitur, tametſi refragatur etymologia, quam adfert Euſtathius. Adi eius Chiliades. *Sedem conceſſerat*] Quoniam per Iunonem, vt ſuperius diximus, aeré intelligimus. *Fredericus*] Dux ille Saxoniæ, Princeps Elector, cuius laus magna eſt in ore eruditorũ.

Sic Pyrrha nigrantem] Fabulam refert Ouidius primo Transformationum. *Auarpigenas*] Auerpi antiquiſſimi Germaniæ populi fuerunt, qui partem illam coluerunt, quam nunc Saxones habent.

Iamque Atlantæo noctis de littore meta
Surgebat, ſtellaſque interfulgebat Eoas
Delia: quæ poſtquam nouit Tritonidis aſtus,
Sicanias petijt ſedes, AEtnamque ſonantem
Vorticibus flammarum, & agentem ad ſydera fumos
Cratere igniuomo, & Meſſanæ littora quærit.
Illac Phœbus equos (fama eſt) ſtabulatur arena
Iam feſſos, ſoluitque iugo fumantia colla.
Atque hunc aggreditur mœſto ſic talibus ore,
Nulla ne tantorum dabitur Germane laborum
Meta mihi? ſupplexque Deos tentare precando
Effugiam? quid me veſtigia longa ſequentem,
Erroreſque vagos, atque alta ſilentia tecum
Ferre iuuat? nobis quid menſtrua tempora proſunt,
Viſque immenſa latens, & adhuc incognita terris,
Qua fluit, & refluit feruens maris vnda Britanni,
Inque vicem proprios mutant vaga flumina curſus,
Purpureuſque Haliacmon, olorinuſque Caiſter?

Meſſanæ] De hoc oppido, quod, vt ait Solinus, Regio Italiæ oppoſitum eſt, præter cæteros Thucydidem lege lib. 6. Zancle antea dicebatur. *Illac Phœbus equos*] Fingit Poeta Dianam percæptis dolis Palladis, fratrem Solé petiiſſe in Meſſana. Plinius tradit hãc fabulam lib. 2. Nam cum mare prope Meſſanam quaſdam ſordes ad littus euomat, crediderunt Solis equos illic ſtabulari. *Quid me veſtigia longa ſequentem*] Deſcribit naturam Lunæ, quæ modo lucet, modo deficit: cuius rationem reddit libro quinto Lucret. Plinius, Solinus, Martianus, Diodor. cæteri.

Numina

Numina si cæli nos tanquam spreta iacemus?
Arbitrioque suo victrix facit omnia Pallas?
Quin etiam (scelus infandum) te te ipsa, tuosque
Aspexi radios, humentia pellere ab imo
Viscere terrarum, nigrasque attollere nubes.
Scilicet vt voti compos Tritonia virgo
Fiat, & abiectam videas Germane sororem.
Quare age, rumpe moram, cum crastina fulserit Eos
Discute nigrantes nubes, iubar effer in auras
Non hostile velut radij prius, agmine facto
Cum venti, & densus turbauit lumina puluis,
Ipsa ego in aeream sedem, magnæq; volabo
Iunonis solium, atq; iras mulcebo furentes.
Dixerat: At Phœbus roseo de vertice fundens
Splendorem ingentem, dicto annuit: inde sorori
Taurominitani libauit pocula Bacchi.
Tertia iam vigil obscuræ custodia noctis
Transierat, madidaq; iacebat miles in herba,
Ecce autem tristis pernicibus aduolat alis
Fama, canens passim miserandi dira Roberti
Funera: tunc concussi animi, milesq; Boemus
Nescit stare loco, trepidatq; fugam ne capessat,
Incertus, tantiue ineat discrimina belli.

cæteri. Autores sunt, in Taprobano nec Septentriones, nec Vergilias aspici: Lunam quoque non nisi ab octaua in sextamdecimam supra terras videri. Obseruāt dies lunares rustici: quos tamen incertum est, an a naturæ caussis, an vulgi magis credulitate proficiscantur. Hasce obseruationes Hesiodi exemplo apud Maronem lege libro Georgicorum 1. & in Rustico Politiani. *Erroresque vagos*] Allusum ad illud Maronis, *Errantem Lunam, Solisque labores.* *Alta silentia*] Interlunium, seu coitum Lunæ Seruius intelligit. Verū ex Politiano id latiuscule expositum est supra. *Menstrua tempora*] Quia Luna singulis mensibus suos peragit cursus. Catullus, *Tu cursu Dea menstruo metiens iter annuum.* Vnde & a Lucretio, cæterisque poetis, Luna mēstrua appellatur. Apparet autem plusquam viginti septem dies, bis in coitu immoratur: quamquam accidere potest, vt vtrumque sydus eodem die videri possit, vt tradit Plinius, & recentiores. Item menstrua, profluuia muliebria vocāt, quæ & menses appellantur: quoniam a Luna proueniunt. Fœmina quæ menstrua fert, menstruata. Mēstruum durat in pluribus mulieribus, vt plurimum quadraginta quinque annis, & in quibusdam vsque ad quinquaginta: & tunc desinunt muliebria, & cessat potentia generandi: In viris autem pluribus efficax est semen vsque ad sexaginta annos, & in quibusdam paucis vsque ad septuaginta, & tunc desinit in viris potentia generandi. *Et adhuc incognita terris*] Pomponius in principio tertij post multa quæ disputat, Neque adhuc satis cognitum est, inquit, anhelitu ne suo id mundus efficiat, retractamque cum spiritu regerat vndam vndique. Si, vt doctioribus placet, vnum animal est: an sint depressi aliqui specus quo reciproca maria residant, atque inde in se rursus exuberātia attollant: an Luna caussa tantis meatibus præbeat, ad ortus certe eius occasusque variantur: neque eodem assidue tempore, sed vt illa surgit ac demergitur, ita recedere atq; aduentare comperimus. *Maris vnda Britanni*] Plinio autore Pytheas Massiliensis octogenis cubitis supra Britanniam intumescere æstus prodidit. Strabo, item Cæsar in commentariis plura de mari Britannico. Maris quoque Britannici, Cicero libro naturæ Diuinæ tertio meminit, vbi naturæ potentiam, constantiamque extollens, Cottam sic loquentem fecit, Quid Calcydico Eurypo in motu identidem reciprocando putas fieri posse constantius? quid freto Siciliensi? quid Oceani feruore illis in locis, *Europam, Libyamque rapax vbi diuidit vnda?* Quid æstus maritimi, vel Hispanienses, vel Britannici, eorumque certis temporibus vel accessus, vel recessus sine Deo fieri nō possunt? *Haliacmon*] Fluminis huius meminit Hesiodus. *Olorinusque Caister*] Fluuius est Mæoniæ, teste Plinio, item Dionysio iuxta Mæandrum: quem Poeta Olorinum vocat, quia cycnis abundat, qui olores latine dicuntur, vt Maro quoque testatur lib. Georgicorum primo. *Quin etiam scelus infandum*] Physicam tangit rationem. nam mane oriente Sole terrestres humores radiorum attractione exhalant, nebulæque huiusmodi in altum ascendentes, in nubes conuertūtur. Legas ergo, humentia pellere ab imo viscere terrarum, non viscera. Et humentia, expone, terrestres humores. *Discute nigrantes nubes*] Et hæc est ratio physica. Solis enim calore inualescente, collectas nubes, nebulasque dissipat. *Non hostile velut*] Diximus Cæsarianos milites aduersos habuisse solem, puluerem, & ventum. *Taurominitani*] Id est, Siculi.

Interea Oceano lucem detexit ab alto
Phœbus, & ardenti lustrabat lampade terras,
Collectasq; polo nubes, & Palladis iras
Reppulit, & calidis disrupit nubila flammis.
Non aliter Zephyro gelidus spirante Niphates
Amittit durasque niues, concretaq; summo
Vertice, fœtifero pereunt sua frigora vento.
Tunc Cæsar cupiens ad pugnam animare maniplos,
Sic ait, Alma dies, & lux clarissima cælo
Discussit nubes, Proceres, dilataq; fato

Palladis iras] Id est nubes, quæ ira Palladis collectæ fuerant.

Concreta frigora] Hoc est gelu.

Bella reor, preciumq; more Diis auguror ipsis
Concessum auspicibus, quare date tela per hostes,
Ferte faces, currusq; atra comburite flamma.
Dixit, & armatas agit in certamina turmas.
Et iam Sol medium Phœbus lustrabat olympum,
Cum Martis sonuere tubæ, signumq; dedere
Militiæ: tonat omnis ager, calcata tremiscit
Tellus, pulurea tolluntur in æthere nubes.
Hinc acies, atque hinc acies armata, cruentam
Aggreditur pugnam, pubem conscendere currus
Austriadam: nam velle mori, vel vincere dignum est.
Boiemos contra, septarum more ferarum
Venantum turba, tela inter & arma ruenteis
Aspiceres, duri qui alacres in vulnera ferri
Prorumpunt clypeis protecti corpora longis.
Fortior ante alios squallenti casside, & auro
Insignis Cæsar, flagrantem lampada torsit
Ad vallum, & medios acer defertur in hostes.
Pone ruit Taurisca cohors, & fortis Alanus,
Ambidrauiq; truces, Anasinaq; in arma iuuentus,
Et quos Claudonium gelido deuexit ab Istro.
At Brunsuichides iuxta duo tela coruscans
Dentibus infrendit, perq; horridus arma repulsis
Ingruit aggeribus, pugnæq; accenditur ira.
Sternitur infelix Bython, tristisq; Machareus,
OEnomausq; ferox, & cæso poplite Lydas
Obruitur, roseamq; animam despondit auerno.
Fit cædes passim, Phenor Lyciam, Euphytus illum
Hunc Phorbas necat, & medijs in milibus acri
Cornipede inuectus, raptusque furore per hostem
Terrificos ciet ore sonos, velut aspera campo
Bella mouens, magnis replet mugitibus agros,
Scintillatq; oculos, sæuitq; in cornua taurus.
Vociferans contra Albertus, detraxit eburna
Vulnificum vagina ensem, dein proruit, & qua
Parte minus vastos lorica armauerat artus
Vulnerat: ille graui cadit insanabilis ictu,
Et fugit expirans oculis errantibus astra.
Non aliter quam si in stabulis lupus armentorum
Sæuiat, occurrit præduro robore pastor
Carnus, & ingenti rabie defertur in hostem,
Vibrans tela manu, semifractoq; cerebro:
Ille ruens procumbit humi, rictuq; lacessit
Terram, & spumanti victorem exterritat ore.
Parte alia flagrans desæuit Zornius heros
Protectus dura tortos compagine crines,
Intrepidusq; subit pugnam, perq; obuia tela,
Perque hostes fertur, tantoque ferociter vrget
Certandi, quanto violentior ira furorque
Gliscit, desæuitque animis Mauortius ardor.
Non tot Caucaseas cum frigida tempora syluas
Destituunt, auibusque negat sua pabula Memphis
In Styriam præpes densas agit Ardea turmas,
Quot volitant vmbræ circum, quot corpora terra
Fusa iacent, dictu mirabile, sanguine colles

Humecti

Clypeis longis] Immo longissimis vsos clypeis Boemos fuisse in eo prelio commonefacit me Peutingerus noster, qui domi suæ duo habebat. *Vtebantur autem Boemi non solum ad* tegenda corpora, sed etiam ad faciendum in castris vallum, quæ curribus intermiscebant. Clypeum neutro genere proferendum præcipit Caper. Titus præterea Liuius identidem clypea dicit. Trebellius, Clypeus, inquit, aureus, vel, vt grammatici loquuntur, clypeum. *Fortis Alanus*] Dionysius dicit, *Martia pectora Alani*. Hos Irenicus noster e Scandia emersisse scribit: mox sese diuisisse, parte vna in Asiam concedente: quos Ptolemæus ad Hyberboreos posuit, nunc Tartari dicti, vt ait Syluius. Reliqua parte Vandalorum & Burgundionum auxilio, Francos e sedibus expellente, vt latius Irenicus refert. Ptolemæus illos Scythis asscribit. Marcellinus & Iosephus Dionysium secuti, intra Mæotidem eos concluserunt. Capitolinus in Vita Antonini Pij Dacis Alanos asscripsit. Albertus cap. 17 primi Saxoniæ refellit Gallici scriptoris commentum, de Alani nominis origine. Propius vero accedunt, qui cum Iornande Alanos e Gothis deriuant, quorum origo vere Germanica est, vt diximus. Procopius quoq; testatur Alanos fuisse lo[illegible]os Gothice. Ad hoc ipsum Luciani t[illegible]stimoniū Irenicus profert cap. 35 primi. Dicti autem sunt Alani a monte Sarmatiæ, autore Stephano. Manifeste labitur Sabellicus, vbi tradit Alanos hodie Alamanos nuncupari. *Ambidrani*] Populi accolæ Draui fluminis, de quo libro 4, & plura Albertus noster, & Arrianus libr. primo gestorum Alexandrinorum.

Destituunt] Ex bono exemplari sic legendum magis probo, quam, inuadūnt. Nam peracta apud nos hyeme, peregrinæ aues ad nos reuertuntur, vt incipiente ad loca magis aprica euolent, vt est India, Ægyptus.

In Sty-

Humecti fumant calido, riuique cruoris
Mœnia Regini, atq; Istrum infecere tepentes.
Vndique sæuitum in cædem: iamque obiice fracto,
Irrumpitque aditum, victorque it in agmine Cæsar.
At Sais anguitenens, iactantem, & cuncta mouētem
Despicit ex alto, sæuumq; hastile coruscans,
Sic ait, En nobis arrepta potentia belli,
Viuimus indigni cœlo, vetitumq; per arma
Ire mihi, vsqueadeo toleranda iniuria Diuum?
Sic effata, ferox violentius igne Tonantis
Telum horrendum ingens summo detorsit ab æthra.
Quales cum cœlo fiunt portenta, videntur
Per sudum volitare faces, tractusque cadentis
Lampados, & lapsa cum cernitur orbita flammæ.
Tale manu Diua monstrum descendit, & illo
Contremuit terra, & nigri sub tartara manes
Perculsi sonitu, atque Alpes gemuere niuales,
Inuadit timor attonitos, paulumq; diremptæ
Sunt vtrinque acies, & Martis abacta cupido.
At Rex (norat enim sæuæ Tritonidis astus)
Vrget palantes atri instar fulminis alas.
Cedunt victori, montisque per inuia cuncti
Vertunt terga fuga. Seruum pecus, inquit Agartes
Boiemum Princeps, quo vos fuga ducit inertes?
Hic firmate gradum, teloque occurrite telis,
Nec pudeat Phœbi victos occumbere campis.
Talia iactanti fauces transuerberat hasta
Austriadæ contorta manu: quo turba cadente
Exanimis cessit bello, proiectaque linquunt
Arma omnes, lucent diuulsis æquora cristis
Telorum, & passim ingentes spectantur acerui,
Parmæque, clypeique graues, currusque refracti,
Desertisque iacent vexilla minantia castris.

In Styriam] Ipse quoque obseruaui, aduentante æstate in gentem Ardearum vim in Styriā aduolare. Præpetem autem dicit, quod eius augurio Ardea vrbs condita fuerit, vt refert Papinij interpres. Nam maiores aues vocari præpetes, quæ volatu suo dant augurium, nemo est qui ignorat.

At Sais anguitenens] Id est, Pallas, ita etiam a Propertio appellatur, a Sai vrbe Ægypti procul a mari clarissima, vt ait Mela. In hac Mineruæ templum, & Psamnitici regis sepulchrum Straboni.

Per sudum volitare faces] Hæc omnia ex prioribus patent.

LIBRI DECIMI FINIS.

ARGVMENTVM
LIBRI VNDECIMI.

POstquam omnes Boemi terga verterunt, captiui Ratisponam mittuntur. Interim Phyaltes ex tanta superstes clade, Pragam Boemiæ metropolim ingressus, cædem nunciat: quæ simul ac a fœminis Pragens. audita est, superatis Hercyniæ saltibus, furibundis similes, ad corpora sepelienda feruntur: sed cum minime tutus accessus esset, oratores ad Cæsarem mittunt, a quo corporū sepultura impetrata est. Sequuntur mulierum patheticæ super corporibus orationes: quæ cum sepulturæ mandauissent, Pragam redeunt. interea Iupiter violatam fidem vlcisci volens, nuncio Mercurio iubet, Cæsarem in Copstaidas expeditionem parare. Itaque & auxilia describuntur, & obsidio, pugnaque ingens, ac Zornij Comitis oratio: qua consulit, propter difficultatem loci obsidionem remouendam, Cæsarisque responsio: qua magni Principis animus ostenditur. Tandem coacti oppidani (Lango arbitro) se Cæsari dedunt, atque de Penznauro, & complicibus supplicium sumptum est.

AVSTRIADOS LIBER VNDECIMVS.

POstquam omnes tenuere fugam, parsumq; cruentis
Cædibus, & multo maduerunt sanguine campi, (cohortes,
Cæsar iam fessas reuocans in castra
Captorum turbam ingentem, manibusque reuinctum
Vulgus, Regini victor præmisit ad arcem.

IN AVSTRIADOS LIB. XI SCHOLIA Iac. Spiegelij.

POstquam omnes] Scilicet Boemi. *Tenuere fugam*] Hoc est, terga verterũt, celeriter abierunt. Fuga enim authore Marcello & Porphyrione, velocitatem significat. Homerus inducit Fugam Pauoris frigidi & Horroris sociã. Hesiodus ait, Gorgonas terribiles habere crines & oculos, circa quam sunt Timor & Fuga. Apud Maronem Hector vir fortiss. Æneæ viro forti fugam persuadere tentat his verbis, ***Heu fuge nate dea.*** Notũm est, ***Vir fugiens denuo pugnabit.*** ***Cruentis cædibus maduerunt***] Respersi sunt. Madere proprie significat ebrium esse, & consequenter titubare. Tibullus, ***Non festa luce madere Est pudor, errantes & male ferre pedes.*** Madulsam habet, priscorum inoleuit adagio in ebrium. Sic lege, vt admonuimus in paruis annotamẽtis. Ridicula enim est omnino lectio prior, parsumque trecentis cædibus. ***Arcem Regini***] Vrbem Ratisponam.

Dumq; ea molitur miseranda cæde Phyaltes
Elapsus media, sed grandi vulnere tardus
Ingreditur Pragam, & moribundus voce per vrbem
Incedens, bellumq; atrox, & dira recenset
Funera, & inuisis deserta cadauera campis.
Vt vox fœmineas tam tristis perculit aures,
Formosas laniare genas, & tundere pectus,
Et consternatam exanimes vlulare per vrbem
Incipiunt: hæc funesta & mortalia damnat
Bella hominum, fatumq; vocat crudele mariti:
Hæc natos plorat, miseroque orbata parente
Conqueritur, magnisque replent singultibus auras.
Par habitus cunctis, viduæque, orbæque ruebant
Pragides: Herculeasque gemens Melithæa per vmbras
Dilectum Rhodomanta vocat: iam personat omnis
Lamentis regio: montes ah dura per altos
Discurrebat Agles, & connubialia sacra
Terque, quaterq; vocat: mæsto stridore Boopis
Crudeli ferit ora manu, nec lassa quietem
Vsquam agit: ac qualis compellitur acta per vmbram
Thyas Echioniam, vel cum cerealis Eleusis
Pellustrat sacras accensa lampade syluas.
Has inter Pasithea gemens (miserabile visu)
Arua rapit passu, & Lunæ spelæa peragrans.
Quas non illa domos? quæ non magalia mæsto
Pulsauit gemitu? quo crebrescente resultat
Ister, & infandæ Phœbi iuga conscia cædis.
Vix ergo Hercyniam superarant agmine syluam,
Tunc sic ah nimium lachrymans, Pasithea profata est.

Ingreditur Pragam] Boemiæ metropolim, quam præcedenti libro ex Ptolemæo Casurgim appellauit.

Pragides] Matronæ Pragenses.
Per Herculeas vmbras] Diximus ex Tacito Hercyniam syluam antiquitus Herculi sacram fuisse. ***Montes ah dura per altos***] Et hanc restituimus lectionem, pro ***montesque o dura per altos***, vt dolentis interiectio sit.
Boopis] Fictum nomen a bouinis oculis. ***Thyas***] Baccha, quasi furens, a græco verbo θύω, quod grassor & furio & impetum facio, vt temulentorum mos est, significat: & trahitur prima tam apud Latinos, quam apud Græcos, vt docet Nestor contra Tortellium, dicentem, eandem esse originem dictionibus Thyas, Thyoneus, & Thyasus: quum rectior sit deductio duabus posterioribus dictionibus a θιάω, sacrifico, seu rem diuinam facio. vnde eruditiores putant Thiasus per i, non y, & Thioneus scribendum. Maro Didonis furorem ceu fœminæ amantis & desperantis Bacchæ quoque comparauit his verbis, ***Bacchatur qualis commotis excita sacris Thyas.*** ***Per vmbram Echioniam***] Thebanam, ab Echione terrigena noto fabula Ouidij de Cadmo, dum Thebas conderet. Lego apud Nigrum Chthonium, Hyperenora, Pelorum, Vdæum & Echionem a dentium satu Spartos cognominatos: & Echionia generum Cadmi genuisse Penthea Orgiorum contemptorem. ***Lunæ spelæa peragrans***] Luna Ptolemæo sylua est contigua Hercyniæ Boemorum. ***Phœbi iuga***] Nam vbi cædes facta est mons est, qui Solis mons appellatur. vnde sequitur [illegible], ***Sacratumque nemus Phœbo.*** Pugna autem non longe a Ratispona inter Hercyniam & Danubium commissa est.

En

En diri montes, Martisque en impia tellus,
Sacratumq; nemus Phœbo, iamq; eminus omnes
(Vt cerno) clypei, galeæque, & fortia bello
Pectora, funestosque iacent vexilla per agros.
Custodes circum, via nullibi, clauditur ingens
Obsidione nemus, quid nos turba ægra per hostes
Ibimus, vt captæ famulatum in castra trahamur?
Dij Superi talem a nobis auertite casum.
Sic ait: at contra sic talibus orsa Aracyntho,
Nuncia Ocypeti, simul & soror o mea Dori,
Prothia, Dachaniæque, Hellepogeæq; sorores,
Pilsenis, & Trigles, & Spibrania, & Haberine,
Pythoque, Eulimeneque, Agleque, & Melithæa,
Ite, atq; Austriadæ pectus mulcete precando,
Det veniam victis, nec non repetita cremari
Corpora permittat, tumuloq; exusta reponi,
Nec vos magnanimi fallet clementia Regis.
Namque olim audiui, Morinos per littora bellum
Mouisse Oceani, Brugentinasq; cohortes
Impia Gessoraco molitas prælia campo,
Austriadem contra, pacem, veniamq; precantes,
Impetrasse aiunt victos, & Cæsaris acrem
Demulsisse iram. Breuiter sic talia fante
Decretum est peragi. cursu tum nuncia turba
Prætereunt ventos, fusis per eburnea colla
Crinibus, atq; altum suras stringente cothurno.

Nos turba ægra] Nos fœminæ imbelles. Turba proprie multitudinem popularem, vel popularem contentionem significat, seu diffidentiam: cuius diminutiuum est turbella.

Famulatum in castra trahamur] Si ad nostri seculi mores referendum est, pulchre turpem vsum honesto vocabulo designauit: quod satis sequens versus indicare videtur. Non enim, vt puto, ad priscorum morem respexit, quo qui capiebantur serui fiebant, forte licet admodum dura. Nam, vt diuus adnotauit Augustinus, origo vocabuli seruorum inde creditur ducta, quod ij, qui iure belli possent occidi, a victoribus conseruabantur, serui fiebant, a seruando appellati. Lege titulum quintum primi. ff. & titulum de ædilitio edicto. qua parte de seruis vendundis cautum est. Cum vno naturali nomine (vt inquit Vlpianus, l. quarta tit. prim. ff. primi) omnes homines appellarentur iure gentium, tria genera esse cæperunt hominum: liberi, & his contrarium serui, & tertiū genus liberti, id est hi qui desierunt esse serui. Vnde L. Florus de Seruis loquens, ait eos esse infimę sortis homines. *Nuncia Ocypeti*] Græca obseruatione hic diphthongum corripuit. vt Maro, *Insulæ Ionio in magno*. Plæraq; autem fœminarū nomina sumpta sunt a nominibus vrbium Boemiæ. *Austriadæ pectus mulcete precando*] Quantum preces & apud Deum, & apud homines valeant, vt nostra taceamus, vel abunde admonent exempla gentium. Ouidius multis in locis aperte ostendit, quantum pepererint exitiū preces contemptæ. Homerus docet Deos exorabiles esse quos læsimus, si preces, sacrificia, votaq;, & libamina offerantur. *Clementia*] Lenitas mentis. Est enim clementia temperantia animi in potestate vlciscendi: vel lenitas superioris aduersus inferiorē in constituendis pœnis: vel est inclinatio animi ad lenitatem in pœna exigenda. Est autem hæc crudelitati omnino contraria: cum crudelitas nihil aliud sit, quā atrocitas animi in exigēdis pœnis. nullam ex omnib. virtutibus magis conuenire scimus quam clemētiam, cum sit nulla humanior. Hæc in quamcunq; domum peruenerit, eam felicem, tranquillamque præstabit. sed in regia quo rarior, eo mirabilior. Nihil est laudabilius, nihil magno & præclaro viro dignius placabilitate atque clementia. Tanta, tamq; excellens hæc virtus est, *vt cum vincamur in omni Munere, sola Deos æquat clementia nobis*. vt superius indicauimus. *Brugentinas*] Brugenses. *Austriadem contra*] Ad superiora referas, *molitas*] Scilicet contra Austriadem. *Impetrasse aiunt victos*] Qua de re lege Cimbriaci Encomiasticum quartum, ad cuius finem in hæc verba Maximilianus Brugensibus veniam precantibus respondet, *Sileo, quæ plurima possem In vos ferre viri, lachrymas, nec deprecor istas, Nec gemitus sperno, nec tum pia verba precantum. Fortunæ inuidiā agnosco, ne flere: libenter Hanc vobis veniā damus, & miserescimus vltra Quam deceat, si vestra velim non verba, sed ipsa Facta sequi, meritasq; reposcere crimine pœnas. Sed vos excusent fletus, si fraude doletis Semota, ac vere scelerum vos pœnitet omnes: Quod si per fraudes, si me per falsa mouetis Gaudia, post magni præsentia Cæsaris arma, Vltorē sperate Deum: mihi cedere regnis, Et vita, quando volet hæc fortuna placebit. Sic breuiter fatus, manibus leuat ipse iacentes, Ac lætis iubet esse animis, & parcere fletu.*

Iamq; propinquabant Istro, tunc maxima coram
Ocypetis sic fata nurum. iam fluminis alti
Venimus ad ripas, vastus ferit humida fluctus
Littora, & exesis feruent vada cautibus ima:
Nec quisquam apparet tereti mortalis in alno,
Atq; iter obstruitur nobis obstantibus vndis.
Quin agedum, mecum hos æstus enate sorores
Spumantesq; vdis manibus propellite fluctus.

Iam fluminis alti Venimus ad ripas] Hic queretur fortasse, quare per pontem, qui Ratisponæ lapideus est, non transierint? Puto idcirco, & artificiose a Poeta, vt, scilicet eas furentes pene & insanas introduceret, fictum esse.

Nec quisquam apparet tereti mortalis in alno] Ex bono codice hunc versum restituimus, cū prius non satis ex-

Sic (vt auo quondam accæpi Pallantide Cyrno)
Romulidæ nauere nurus, cum Porsena bello
Martia concuteret trepidantis mœnia Romæ.
Nam lapsa e medio rupit fera vincla Tyranni
Et Tuscum virgo transnauit Clælia flumen.

acte legeretur, *Nec quisquam rapida apparet mortalis in vnda.* Intelligit autem rates, quæ ex teretibus trabibus compinguntur, quarum vsus est frequētior in Danubio. *Pallantide Cyrno*] Pallantis filio. *Cum Porsena bello*] Porsenna Rex Ethruscorum, pulsis ex vrbe Regibus, ingentibus copiis Romam inuasit, Tarquinios manu reducturus. Hunc tamen quamuis & armis & fame vrgeret, occupatoque Ianiculo ipsis vrbis faucibus incubaret, sustinuit, repulit: nouissime etiam tanta admiratione perculit, vt superior vltro cum pene victis amicitiæ fœdera feriret. autor L. Florus. Scribunt hāc rem latius Liuius lib. 2. Plinius de viris illustribus. Eutropius in primo. Diuus Augustinus lib. Ciuitatis Dei 2. Meminit Maro libro Æneidos octauo. Sillius in decimo. *Nam lapsa e medio*] Habes historiam hanc a Val. Maximo cap. 2 tertij. Plinio de viris illustrib. Plutarcho de laudib. mulierum, Marone octauo Æneidos, copiosius à Sillio versus finem decimi, & a Camerte in Annotationib. Claudiani de laudibus Serenæ vxoris Stiliconis. *Martia mœnia*] Tacite alludit ad Ancum Martium, ad quem vsque Regem sine muris vrbs fuit. Nam ad tutelam nouæ vrbis sufficere vallū videbatur. autor Florus in principio. Ancus præterea Auentinum montem & Ianiculum vrbi addidit, autor Eusebius libro temporum. Vel *martia mœnia* dixit, vt *Martia Roma* dicitur. Mœnia autem dicuntur a mœniendo. Idem priscis mœnire quod munire. *Clælia*] Plutarchus, alij Cœliam appellant, si sincera est lectio. Erat autem vna ex obsidibus Regi data. Docet Plutarchus cap. 4. Parale. quot & quales fuerint obsides Porsennæ dati, & quæ fuerint conditiones pacis. *Tuscum flumen*] Tiberinum. Iuuenalis, *Et quæ Imperij finē Tiberinum virgo natauit.* Claudianus loco supra citato, *Rediensq́ per vndas Clælia Tibrinas.* Seruius tradit Tiberim in sacris Tiberinum dici. Primum illi nomen Albulę fuit, ab aquarum colore. deinde a Rege Tuscorum Tibris dictus, vt Maro innuit cum dicit, *Asperque immani corpore Tibris, A quo post Itali fluuium cognomine Tibrim Diximus, amisit verum vetus Albula nomen.* & Ouidius in Fastis,

Albula, quem Tiberim mersus Tiberinus in vndis
Reddidit, hybernis forte tumebat aquis.

Sic ait, & suras altum succincta nitentes,
Prima secat fluctus, summoq́ in gurgite pendet.
Pone ruunt aliæ: velut inter nubila clamans
Grus volat, atq́ ducis sequitur sublata laborem.
Ah nimium infelix Pytho, dum littora quærit,
Pondere fœcunda prolis quod gesserat aluo,
Obruitur, frustraq́ vocat sub flumine Diuos.
Vtque datum curuæ reliquis appellere ripæ,
Regini tendunt turriti ad mœnia cursu
Præcipiti, atque altas inuisunt Cæsaris ædes.
Mirantur cuncti, & scissis (miserabile) peplis
Fœmineæ caussam veniendi exquirere turbæ
Instabant: illæ Austriadem clamore vocantes,
Austriadæ sacro longa atria nomine replent.
Tunc simul Ocypeti coram data copia fandi,
Procidit ante pedes, lachrymansq́ hæc incipit ore,
Sancta Deum soboles, & clementissime Regum
Austriadum, longe qui facta excellis auorum,
Ex mœsto petimus cœtu tua limina Cæsar,
Prageidum, quas traxit amor, pietasque suorum
Per syluas, per saxa, & mille pericula rerum
Orantes, miseris natorum corpora redde
(Si qua tuos vnquam tetigit clementia sensus)
Matribus ad tumulum, gelidos sine coniugis artus
Amplecti vxores, animasq́ exoluere terris,
Errant quæ circum littus, poscuntq́ quietem,
Turbidaq́ ante oculos harum versatur imago:
Per patris cineres, spemque alta ad regna nepotis
Surgentem Caroli da, non indigna precamur,
Corpora, nec fieri prædam permitte ferarum.
Exanguis turbæ, lethales quisque per agros
Contabescit humi, nisi cœlum nemo habet vrnam.

Sancta Deum soboles] Ad illud respexit, quod in fine Noni dixit, *Ecce autem astrifera, qua tollitur altior axis Sede, choro descendit auum, tua maxima proles Alberte.* Oratio posita est in demonstratiuo genere, & in persuasione tota. A principio captat beneuolentiam a persona Cæsaris: deinde a Fœminarum in suos pietate: tertio a religione, vtitur probationibus per paradigma, obiicienda diluit.

Traxit amor] Signate quidem. Nam amor & odium sunt principes omnium affectuū & operum. Amorem in vniuersum cum dicimus, intelligimus desiderium eius, quod aut bonum est: aut bonum quamquam non est, nihilominus apparet. Quapropter ex diuersitate rerum quas appeti-

Quid

Quid vetitum? Scythia, Thracumq; niualibus oris
(Sit quamuis crudele genus, gensque aspera cultu)
Cæsorum in bello fumantia busta videntur,
Vltimaque hostilis conceditur hora sepulchri.

petimus, diuersi amores enascuntur. Quamquam Origenes vnum dumtaxat amorem visus est in Canticorum commentariis ponere, qui ex re videlicet, amata naturam sumat & nomen. Ita enim ille, diuo Hieronymo interprete, vnus de animæ motibus amor est, quo bene vtimur ad amandum, si sapientiam amemus & veritatem: quando vero amor noster in peiora conuertitur, amamus carnem & sanguinem. De amore plura in Sympofio Plato. *Pietasque suorum*] Pietas est virtus, inquit Cicero, per quam Diis immortalibus, sanguine coniunctis, & patriæ beneuolis officium & diligens tribuitur cultus. Lactantius noster libro tertio, breuiter nihil aliud esse pietatem, quam iustitiam definit. Idem libro quinto, Pietas, ait, nihil aliud est, quam Dei notio ac religiosus cultus, sicut Trismegisthus verissime definiuit. Eusebius lib. Præparationis euangelicæ octauo ex Iosephi sententia scribit, pietatem non esse virtutis partem, sed virtutes omnes alias pietatis esse partes. Alicubi legimus, omnia in gloriam Dei, & commodum proximi tam facere, quam pati, summam in Deum, & homines esse pietatem. Porro quod ad hunc facit locum, & superius a nobis, si bene memini, relatum est, qui exequias pompamque mortuis debitam impertiuntur, maxime pij habentur. Theseus pietatis præconium meruit, quod Creontem Thebanum Regem Argiuis sepulturam denegantem trucidauit: quam breuiter historiam Sidonius Apollinaris ita loquens innuit, *Prohibentem busta Creontem Atticus Ægides rupit Marathonide quercu.* Fusius Papinius. *Errant quæ circum littus*] Iuxta veterum superstitionem, qui arbitrabantur exutas a corpore animas ante exoluta iusta non concedere in elysium. *Spem*] Neque vanam certe. *Nisi cælum*] Quo tegitur, Lucano autore, qui non habet vrnam. *Vrnam*] Sepulchrum, tumbam. Proprie tamen est vas aquarium notum. *Fumantia busta*] Mortuorum corpora pro regionum consuetudine aut cremabantur, aut humabantur, vt apud Plinium legimus. Prior tamen fuit sepeliendi cadauera consuetudo, quam crematio secuta est: quod testatur Lucretius ad finem operis sui. Ordo autem cremandi cadauera hic obseruabatur ab ethnicis, quem Poeta inferius promiscue refert. Pyram struebant ante quam cupressi statuebantur: caussa est, quod hæc arbor cæsa non repullulat. Hæc, si funus militari viro fiebat, fulgentibus decorabatur armis. dein aqua calida afferebatur, qua corpus lauabatur: postea vngebatur. tunc exorto gemitu, eius membra puluinari reponebantur: insuper purpurea stragula coniiciebantur. Pars astantium capulum subibant, & auersi subiiciebant faces. Congerebantur mox thura, & odoramenta, vasa plena oleo in ignem mittebantur, tanquam sacrificaretur inferis. Cum igne in cinerem cadauer redactum esset, flammaque quieuerat, cineres vino lauabantur: sacerdos ossa colligebat, & in ossuarium, hoc est, repositorium ossium referebat. Idem funeris socios aqua pura purgabat ramusculo oleagino prompta, dicebatque, Ilicet, hoc est, ire licet. Itidem vale dicebatur post tumuli peracta solennia. *Hostilis sepulchri*] Tanta est hominibus insita sepulchri cura. Etiam si Maro dicat, iacturam sepulchri esse facilem. Sepulchrum ait Seruius, quasi seorsum a pulchro. Donatus, quod sine re pulchra sit. Appellatione autem eius omnis sepulturæ locus continetur.

Non tecum vt quondam pugnauit Iazigis ardor,
Pannonicamque acri turbauit Marte Vianam,
Non, inquam, monstra, aut sæua de tigride nati,
Non Lapythum turba, & diuulsas Monychus alnos
Miratus torquere Pholum, & cratere minantem,
Sed Boiis creti Cæsar, qui cis vada Rheni
Hercyniæ in medio posuere cubilia syluæ.
Gens armis, atauisq; potens, vnde est genus alto
Principio exortum, quod nunc gemit ægra Casurgis.
Atq; vtinam imbelles forsan fera classica Martis
Fugissent pauidi præformidanda mariti.
Sæuire vlterius defuncta in corpora tantum
Dedecet Imperium, tristes mors obruat æstus
Irarum, deturq; æterna exanguibus vrna.

Pannonicam Vianam] Austriacam Viennam. Est enim superioris Pannoniæ metropolis clarissima, cuius laudes Sillius non tacuit. *Non monstra*] De monstris & caussis eorum lege nostrum Albertum in lib. de Animalibus, & Augustinum lib. Ciuitatis Dei decimo sexto. Quæ præter naturam fiunt monstra dicuntur. vt pedibus ingrediens anguis, aut cum quatuor alis volucris, aut cum bruti capite natus infans, vel si iecur in coquendo distabuit. A monendo factum nomen, vt Ælio Striloni placet, quasi monestrum, quod monstret futurum, & moneat Deorum voluntatem. Consentit Asinius Capito, Pompeiusque. Cur autem monstra non viuant, caussam refert Alexander Aphrod. in Problematis. *Sæua de tigride nati*] Specie adagiali profertur. *Non Lapythum turba*] Originem horum superius prosecuti sumus. *Et cratere minantem*] Allusum ad cadum vini præstantissimi, quod Herculi hospiti Pholus deprompsit, vt diximus. *Sed Boiis creti*] A boiis Boiemos deriuatos dicit, vt superius quoque, & nos authorem indicauimus. *Ægra Casurgis*] Mœsta Braga. *Atque vtinam imbelles*] Scilicet fuissent. Laudat suos a fortitudine, & latenter captat beneuolentiam a Cæsare. Nam lætis auribus audimus, cum dicimur fortes vicisse.

Finierat, cui contra orsus sic talia Cæsar
Permotus lachrymis, Neque (ait) solamine tempus

Hoc eget, occubuere viri, quæ gloria maior
Supremam egregiis vitam quam claudere factis?
Quos potui iuui, post belli incendia cunctis
Ad patriam remeare datum, miserescimus vltro.
Iam vestrum, quos nunc tanta est si cura cremandi,
Corporaq; in tumulis componere adusta supremis
Ite pium genus, atq; animas dissoluite curis
Extremo affatu, & lachrymis decorate sepultos.
Dixerat. Illa oculos tollens ad sydera, ita inquit:
Iuppiter omnipotens, Regum cui summa potestas,
Et tu quem intueor lustrans opera omnia Phœbe,
(Namque, vt es, antiqui credebant te quoque numen)
Audite hæc fantem, tanto pro munere grates
Reddite vos: neq; enim exiguam de Cæsare clemens
Poscit opem, officium, paruoque rependier est fas.
Dÿ dent magna tibi, Cetiumq; vehare per altum
Victor, & Euganeo frænantia vincula ponto
Coniicias, votisque Deus post fata vocere.
Sic ait, inde omnes redeunt responsa ferentes.

Ad patriam remeare datum] Hoc est, concessum a me. Mira fuit Cæsaris & clementia & liberalitas. Omnes enim quicunque ex ea pugna superstites fuerunt, incolumes, elargito etiam viatico, abire permisit.

Ite pium genus] Vel ad sexus naturā referri potest: vel ad officium præsens, quod magis placet. Ostendimus enim paulo ante, maxime pios eos habitos, qui mortuorum sepulturam curassent. *Dissoluite curis*] Hoc respicit, quod dixerat supra, more priscorum, *His animas exoluere terris Errant quæ circum littus*, &c. *Extremo affatu*] Scilicet vale, vt notum est, & iam declarauimus. *Regum cui summa potestas*] Quoniam, vt dixi alias, Reges sub Ioue nasci creduntur.

Te quoque numen] Plinius vbi de Sole loquitur, videtur ambigere, vtrum aliud sit numen, alius Deus præter Solem. In ortu multæ non solum gentes adorant, sed etiam, vt idem tradit, Elephantes flectentes sese orientem salutant. Hunc etiam Æthiopes colebant, cui mensam omnibus eduliorum generibus refertam ponebant. Mane cum nihil inuenirent, Solis numen iis cibariis vesci arbitrabantur. Locus Heliotrapeza est appellatus, hoc est mensa Solis: ad quam peruenisse Apollonium, tradit diuus Hieronymus in prologo veteris Instrumenti: quod apud Philostratum, qui Apollonij vitam scripsit, ipse adhuc non comperi. Meminit huius mensæ Poeta infra, & nos ibi latius dictabimus. Sed & ad finem Tertij Mela. De qua sumptum Adagium, de sumptuoso ac lautissimo conuiuio, quod explicat Erasmus in Chiliadibus. *Cetiumque vehare per altum*] Montem, qui nauigantibus Viennam ad sinistram Danubij ripam, magno longoque dorso occurrit, patria lingua *Kalenberg*, hoc est, Caluus mons dicitur. Fabella cuiusdam ridiculi olim illic parochi, celebris, & Baccho famosus. *Euganeo ponto*] Adriatico, hoc est, Veneto, ab Euganeis populis, vnde Veneti habuisse originem dicuntur, authore Liuio, in principio primi ab Vrbe condit. Cato in Originibus scribit, Venetis cunctis primam originem Phaetonteam esse, quæ Græcis, inquit, occasionem mentiendi dedit de Phaetonte & Eridano. Posterius mixta iis nobilis stirps Troiana, a quibus Patauium suo conditore inclytum. Idem fere scribit C. Sempronius de Italiæ diuisione. Seruij opinio reiecta est, quam refert super hoc versu primi Æneid. *Illyricos penetrare sinus*. Copiosius Sabellicus.

Iam Sol hesperia vultum detexerat vnda,
Lustrabatque polum, & tenebras demiserat orco.
Tunc subito cunctæ exanimes, vt adire potestas
Concessa est, per plana ruunt, montesque per altos
Fœta vbi sunt loca cæde virum, miserabile, quæque
Ad certamen eunt lachrymarum, fletibus aura
Rumpitur, & sylua mœsto languore reclamant.
Vt nemus horrificum, & lucos subiere cruentos,
Tristia Phœbeas crescunt lamenta per vmbras.
Qualia ad incerti lugentia flumina Nili
Frugiferum quærens Mareotica Coptos Osirim
Fundit, & ærisono querulum quatit aera sistro,
Funera procidua spectant, truncosque per artus,
Dissectasque ibant gentes, tabemque, cruoremque
Hæ mundant lachrymis, hæ per præcordia lapsum
Pilū adimunt, vulnusque lauant in flumine, & vngunt.
Luctus vbique ingens, liuentiaque ora cruentant
Vnguibus insanæ matres: sic prima reperti
Conquesta Ocypetis non debita funera nati,
Heu vitæ pars magna meæ, tu ne ille Phileuros

Phœbeas per vmbras] Quoniam, vt dixi, Phœbi mons erat, vbi certatum fuit. *Qualia ad incerti lugentia flumina Nili*] Id est, adhuc non reperti. Et referas ad ortum quem antiqui incertum prodidere. De quo pluribus lib. octauo Poeta, & ibidē nos quoq; haud relatu indigna adnotauimus: quibus adde id quod Albertus in lib. Meteororum secundo scribit, videlicet, quod Nilus currit de sub monte qui vocatur Guris: non tamen oritur in ipso: quia sicut dicitur in Cosmographia, in exordio suo Nilus de secretioribus

Quem

Quem super ipsa cubo? sunt hæ tua lumina, quæ nunc
Componit miseranda parens? quo vulnus hiatu
Panditur? en meritum quod canescentibus annis
Expecto, en fili miseræ solatia matris.
Quid queror infelix? tantum ne interritus hostis
Perpetrare nefas ausus? quo perfidus ille
Hinc abiit? redeat, meque is quoque trudat ad vmbras.
Sed quid ego? o nimium, nimiumque oblite parentis,
Iam salue, atque vale, dixit: flammisque peremptum
Imposuit bustum exequialibus, ipsaque velox,
(Proh pietas & amor) comitem se funeris atri
Coniecit flammæ, fatumque sub ignibus hausit,
Et misera in cineres euanuit vsta supremos.

tioribus prodit. Dixit autem *lugentia flumina*, propter sacra Osidiri ab vxore constituta, in quibus sacerdotes Isidis, vt Lactantius retulit, deglabrato, hoc est, raso corpore solebant pectora tundere, & lamẽtari, ad exemplum Isidis, quę Osirim quæreret, a Typhone fratre & Titanis interfectum, & viginti sex partibus perfractum. Inde apud Lucanum, *Nunquam satis quæsitus Osiris.* *Frugiferum Osirim*] Papinius, *Seu te roseum Titana vocari Gentis Achamenia ritu, seu præstat Osirim Frugiferum, seu Persei sub rupibus antri Indignata sequi torquentem cornua Mithram.* Siquidem Osiris, vt Diodorus author est, apud Ægyptios, vt & alibi retulisse me puto, Sol est existimatus, qui & Titan & Mithra. A quibus & Luna sub nomine Isidis adorata est, inuentrixque habita tritici & olei, quæ prius ferunt inculta inter alias herbas delituisse. Osiris autem aratri ferebatur inuentor, eumq; in Georg. probat Seruius a Marone subindicatum hoc hemistichio, *Vncique puer monstrator aratri.* Et Martianus quoq; idipsum videtur voluisse, quod clarius aliquanto explicauit etiam septima primi Tibullus, *Primus aratra manu sollerti fecit Osiris, Et teneram ferro sollicitauit humum, Primus inexpertæ commisit semina terræ, Pomaque non notis legit ab arboribus. Hic docuit teneram palis adiungere vitem, Hic viridem dura cadere falce comam*, &c. Scribit Atheniensis Athenagorus Christianus Philosophus, acceptum Osirim pro ipsa frumenti semente: & Eustathius in Dionysium poetam, refert Tauros populos ab animali quadrupede tauro cognominatos: propterea, quod ibi iunctis bobus Osiris terram arauerit. Habes igitur nunc cur poetis *Frugifer* dicitur. Fruges autem commune nomen est omnium, quæ terra gignit, quæque in alimoniam verti possunt, vt iuris ciuilis author Iulianus interpretatur: eorum damnata sententia, qui cuncta quibus homo vescitur, ita vocari putabant. Nam carnes, aut aues, aut feras, aut denique poma fruges haud recte dici. Sed in pomis Iuliano consensus eruditorum non accedit. Nam Plinius indicem dedit de arboribus frugiferis. Pomum vero, vt obiter id referam, generale quoque nomen est omnium fructuum, qui ex arboribus esui apti proueniunt. Dictum Varroni, quasi potamum, quod in eius insitione potu, id est aquatione indiget. *Mareotica Coptos*] id est Ægyptia. Est enim Mareotes lacus, qui & Atacotes dicitur, prope Alexandriam, quæ in Ægypto condita est. Coptos ciuitas Ægypti, cuius meminit Plinius libro sexto, vbi totum cursum ab Ægypto in Indiam exponit: item Solinus in Indico itinerario. Strabo quoque & Papinius in Syluis. Apud hanc proditum est, hirundines aggeres ædificare. *Truncosque per artus*[Hoc est, mutilos. Truncus ramus arboris aliquando dicitur: aliquando corpus amputatum a capite, vt apud Maronem in secundo, *iacet ingens littore truncus, Auulsumque humeris caput, & sine nomine corpus.* Truncum demum vocamus omne quod est mutilum, vt in hoc loco.

Imbelles sileant Indi, nec Thracia iactet
Vxores, quæ se, quondam (si credimus) vna
Coniugis extremo morientis in igne cremabant,

Imbelles sileant Indi, nec Thracia iactet Vxores] In quas partes Indiæ politia distributa fuerit, multis tradunt Diodorus Siculus tertio Bibliothecæ, nam non pauculi illi qui circumferuntur sunt omnes Diodori libri: quadraginta enim scripsit, vt ipse præfatus est, volumina, perpetuæ historiæ, & operi ipsi Bibliothecæ nomen esse voluit, & Strabo lib. quinto decimo. Arrianus miratur vnde didicerit Megasthenes Indicas gentes centum ac viginti duas esse. Plinius & Solinus inter Indorum exercitia & mores referunt. Multę vxores in eiusdem viri coeunt matrimonium: & cum maritus decesserit, apud grauissimos iudices suam quæque de meritis agunt caussam: & quæ officiosior cæteris sententia vicerit iudicantium, hoc palmæ refert præmium, vt arbitratu suo ascendat rogũ coniugis, & supremis eius semetipsam det inferias: cęteræ nota viuunt. Caussam huius non tamen satis probabilem tradit Strabo libro iam citato. Propertius huius legis libro tertio meminit, Cicero in Tusc. Quęstionibus, Val. Maximus in principio secundi, Eusebius sexto Præparationis, & diuus Hieronymus primo aduersus Iouinianum. Propertij versus recitat Camers in Enarrationibus Solinianis. De Thressis autem fœminis in secundo Mela. Ne fœminis quidem, inquit, segnis est animus super mortuorum virorum corpora interfici, simulque sepeliri votum eximium habent, &c. Item Solinus cap. decimo quinto de eisdem sic ait, Quæ fœminæ tenaces sunt pudicitiæ, defunctorum insiliunt coniugum rogos: & quod maxime insigne ducunt castitatis, præcipites in flammas eunt. Herodotus hunc morem describens, Singuli, inquit, vxores habent: quorum vbi quis decessit, disceptatio magna fit inter vxores, acri amicorum circa hanc rem studio, quænam dilecta fuerit a marito præcipue. Quæ talis iudicata est, & hunc honorem adepta, ea a viris ac mulieribus exornata, ad tumulum a suo propinquissimo mactatur, vnaque cum viro humatur: cæteris vxoribus id sibi pro ingenti calamitate ducentibus. Nunc tam tepidus vxorum erga maritos amor, vt si permutatio detur, *Morte viri, cupiant animam seruare catella.* *Morientis*] Pro mortui.

Parte alia stridens furiata mente vagatur
Euulsis Melitæa comis, & pectora tundens,
Dilectum Rhodomanta vocat, quem in puluere mersum
Vt vidit, fugere oculi, lachrymasque repreßit
Ipse dolor, clausaque diu cum voce remansit:
Sic tandem exanimis rupto sermone profatur,
Siccine te video coniunx? me siccine solam
Liquisti tedæ, thalamique oblite iugalis?
Quis te pugnandi furor, aut quæ iurgia tanti
Eripuere mihi? quid habes? certe aspera votis
Inuidit fortuna meis, nunc cespite viuo
Nudus in externa miserum tumulabere terra.
Dicebam, quid bella petis? quid in arma, dolosque
Progrederis Martis? dextramque Ernestida tentas?
Diues habes regnum, cur sceptra aliena laceßis,
Armigerumque genus? proh mens præsaga malorum
Spreuisti, at saltem sors me tecum vna tulisset,
Me miseram, haud tantum coniunx tua fata dolerem,
Nunc quid agam infelix? viuamne? an manibus atris
Inserar? atque vno miseranda cremabor in igne?
O thalami fax læta mei, quid demoror vmbras
Amplius errantes, funesta hæc littora circum?
Dixit, & ingentes lignorum extruxit aceruos,
Imposuitque virum super, exequiasque peregit,
Multa querens, manesque imos, & numina olympi
Inuocat ad funus, supremaque munera busti.
Quæque suum molitur opus, secat illa bipenni
Annosam fagum, & gaudentem morte cupressum.
Et vos o tiliæ, & tu Berecynthia pinus,
Et montana abies flammas iuuistis, & ipsa
Triste ministerium: nemus alto a culmine casum
Corruit, & strepitu syluarum antrum omne remugit.
Stabant erecti tumuli, densæque per auras
Vndabant flammæ, fumusque ad nubila teter
Voluitur, atque altos operit caligine montes.

Lachrymasque repreßit] Pro retrudit, repone, repreßit, vt habet emendatior liber. Id autem quod dicit, ex vehemẽtia affectus supra vires ascendentis stuporis proximi accidit, vt Physici docent. *Cespite viuo*] Ideo dicit, *viuo*, quia superius quoq; dixerat, *Nullo proscissa est vomere tellus.* Cespes dicitur terra cum propria herba auulsa, vt scribit Seruius in expositione Maroniani illius carminis, *Pauperis & tuguri congestum cespite culmen.*

Miserum] Interiectiua particula est, vt illud Maronis, *Nauibus, infandum, amissis vnius ob iram.* *Dextramque Ernestida tentas*] Id est, Maximiliani, ab auo Ernesto sumpto patronymico. Hic Ernestus ex vxore Alexij potentissimi Mossouiæ Ducis filia, genuit Fridericum Augustum: qui Maximilianum. *Proh mens præsaga malorum*] Per interiectionem posita sunt. Proh enim aliquando sic ponitur. Maro, *Proh si remeasset ad vrbem.* *Sors me tecum vna tulisset*] Hoc est, fatalis necessitas. Interdum pro fortuna ac facultate domestica. Horatius ad Aristium, *Lætus sorte tua viuas sapienter Aristi.* & item, *Cui placet alterius sua nimirum est odio sors.* Et interdum summa cui aliquid extrinsecus acquiritur, sors dicitur. Plinius in præfatione, Obnoxij profecto animi, & infelicis ingenij est, deprehendi in furto malle, quam mutuum reddere: cum præsertim sors fiat ex vsura.

Secat illa bipenni] Quid sit bipennis, & vnde compositum, docet Quintilianus libro primo. Politianus adiectiue protulit in Rustico, *Et quercum annosam ferro obturbare bipenni.* *Annosam fagum*] Quia in multos durat annos.

Gaudentem morte cupressum] Inde feralis dicta, vt supra satis iam expositum fuit. *Et vos o tiliæ*] Lege Maronis interpretes super illo versu secundi Georgicor. *Nec tiliæ leues.* *Et tu Berecynthia pinus*] Id est, Cibeleia, iuxta illud de pinu, Poma sumus Cybeles. Berecynthia a monte Berecyntho in Phrygia, in qua sub nomine Vestæ, & deæ Phrygiæ magnæ colebatur. Pinus Cybele cur dicata, refert Ouidius, vt alibi indicauimus. *Triste ministerium*] Nempe triste sepeliendi officium.

Parte alia exanimem lugens pia Doris Agartem,
Congestæ imponit syluæ: Pasithea reuulsis
Abstergit Pallantha comis: tu membra Boopi
Vestigas Lyde, crebri quam triste per auram
Respondent gemitus, repetitaque murmura vocum.
Collidunt valles. & rupe gemiscit Apollo,
Lunaque, & aereis reclamat ab Alpibus horror.

Non secus Argia mœstis cum venit ab Argis
Coniugis ad funus, cui se comes vna sepulchri
Præstitit Antigone, nec tot languoribus ægra
Euadne conquesta virum, cum Martis iniqui
OEdipodinios acuit violentia fratres:

Sylua] Pyræ, rogo, totum pro parte. *Gemiscit Apollo*] Id est, nemus, mons Apollinis. *Lunaque*] Sylua Lunæ. *Non secus Argia*] Vxor Polynicis, cuius lamentationem super cadauere mariti multis verbis Statius libro Thebaidos vltimo prosequitur. *Cui se comes vna sepulchri Præstitit Antigone*] Hæc dum Polynicem fratrem defunctum furtim noctu sepelire molitur, adiuuante Argia, fuit deprehensa a custodibus Creontis: qui edicto vetuerat cadauera Græcorum sepeliri, & pœnam mortem addiderat præuaricatori, vnde ait ipse apud

apud Statium, *aut necesfacta luet*. Iussu itaque Creontis iugulatur Antigone. *Euadne*] Vxor fuit Capanei, & Martis filia credita. hęc, vt apud eundem Statium legimus, se in rogum mariti proiecit. Quod & Ouidius testatur hoc carmine, *Accipe me Capaneu, cineres miscebimus inquit.* *O Edipodionios fratres*] Eteoclem, & Polynicem: quorum bellum scripsit Ponticus, scripsit & Statius. Id gestum est tanto odio, vt semet mutuis vulneribus confoderint, & alter super alterum moribundus corruerit: quorum impias & truces animas ita execratur Statius in vndecimo, *Ite truces animæ, funestaque tartara letho Polluite, & cunctas erebi consummite pœnas.*

Vt pia priscorum complerunt funera ritu,
Collectus cinis est, & adhuc feruente fauilla
Contumulatur humi: saxisque sepulchra notantur
Inscriptis, ne forte rudi sulcaret aratro,
Aut scrobibus ductis, confunderet incola manes.
Iam nox sydereum fuscis inuoluerat alis
Atra diem, rursusque polo splendebat Eoo
Clara dies, Titanque bona face candidus ibat
Littore ab Oceani, cum sic Melithæa profatur,
Maxima pars acta est, requiemque, locumque priorũ
Vmbris reddidimus, materque amplectitur illas,
Communisque parens, cunctis via panditur æqua
Exitij, finisque sui, mors omnibus vna est.
Quid querimur? sedate animos, pietatis honore
Laudandæ remeamus ait, reddantur in vrbe
Manibus inferiæ, & primum nigrantia auerni
Lustrata bissena boum mactabimus ara,
Tunc iuga nec sacris Orci Regina vacabit.
Dixerat: assensere omnes, clausisque sepulchris
Concilio abscedunt mæsto, patriamque reuisunt.

Priscorum ritu] Quem paulo ante recitauimus. *Confunderet incola Manes*] Id est cineres. vnde etiam vmbris pœna inferri posset, cum carerent sepultura. Credebant enim errare, nec quietem habere. Lucanus, *vmbraque erraret Crassus inulta.* Secundum hoc & illud supra dixit, *Animasque exoluere terris Errant quæ circum littus, poscuntque quietem.* *Communisque parens*] Ouidius, Lucretius in secundo, vbi de tellure loquitur, subdit, *Et nostri genitrix hac dicta est corporis vna.* Item, *magna parens terra est, lapides in corpore terræ Ossa reor dici.* Audi & Plinium, cuius sententiam Poeta breuiter expressit. Sequitur terra, inquit, cui vni rerum naturæ partium eximia propter merita cognomen indidimus maternæ venerationis. Sic hominum illa, vt cœlum Dei, quæ nos nascentes excipit, natos alit, semelque editos sustinet semper, nouissime complexa gremio, iam a reliqua natura abdicatos, tum maxime, vt mater operiens, nullo magis sacramento, quam quo nos sacros facit: etiam monimenta ac titulos gerens, nomenque prorogans nostrum, & memoriam extendens contra breuitatem æui: cuius numen vltimum iam nullis imprecamur irati graue, tanquam nesciamus hanc esse solam, quę nunq̃ irascatur homini. Porro quod Plinius velit his verbis, nullo magis sacraméto, quam quo nos sacros facit, superius expositũest. Ob hæc, tum plurima alia beneficia tellurẽ Deam esse, pro deaque coli oportere, statuit vana gentilitas. Lege Plinium in secundo, Senecam tertio Naturalium Quæstionum, diuum Ambrosium tertio Hexameron, Lucretium lib. supra citato. *Cunctis via panditur æqua*] Hoc enim habet inter cætera iustitiæ suæ natura præcipuum, quod cum ad exitum ventum est, omnes in æquo sumus. autor Seneca, &, vt ait Propertius, *Lydus Dulychio nil distat Crœsus ab Iro, Consule cum Mario capte Iugurtha sedes.* Brachamanæ philosophi mortem vitam putandam esse aiunt, & quasi quendam inuidum hominum conceptum: mortem vero natiuitatem ad veram illam & felicem vitam iis, qui recte philosophati sunt. Idcirco eos multa exercitatione vti ad mortis præparationem, nihilque eorum, quæ hominibus accidere dicuntur, bonum esse, vel malum. Hæc & plura Strabo libro Geographiæ decimo quinto. Ne mireris ergo, si regius Propheta, mortis furorem mire extenuans, leuibus verbis, dum ait, *Ego dormiui, & somnum cepi, & exurrexi, curet nobis mortem reddere amabilissimam, nedum contemptissimam*, vt in qua, sicut in dulci quiete somni nobis indubitata, & melior exurrectio, & vigilia promittatur. Quis enim non est certissimus de expergefactione, seu euigilatione, qui dulci somno quiescit & non moritur? At hic dicit, se non mortuum, sed dormiuisse: ideo euigilasse. Atque sicut somnus vtilis & necessarius est, ad meliorem virium instaurationem, vt Ambrosius in hymno. Artus fessos, vt somnus eleuet, & Prudentius: Ita mors vtilis, & nunc instituta ad meliorem vitam parandam. Itaque in morte, vt sanctorum quidam admonet, non tam ipsa mors, quam certissima vita, & resurrectio consideranda est his qui sunt in Christo, vt stet illud Ioannis Euangelistæ, cap. octauo, *Qui sermonem meum seruauerit, mortem non videbit in æternum.* Quomodo non videbit? nonne non sentiet? non morietur? Non vtique, sed videbit solummodo somnum, & intentus oculis fidei, in resurrectionem per mortem ita labetur, vt ne videat quidem mortem. hoc autem, vt idem docet, præstat fides variis passionibus exercitata, vt scilicet mors pro somno pacis acceptetur, iuxta Psalmographum, *In pace simul requiescam, & dormiam*: Incredulis dira & dura vexatio, in qua ceu pessima, nempe, pauore, horrore, turbatione confusissima, non est quiescere & dormire. Sed iuxta eundem Psalmographum, *Virum iniustum mala capient in interitu.* & iterum, *Mors peccatorum pessima.* *Inferiæ*] Sacrificia, quæ inferis soluuntur. Maro, *Viuentes rapit inferias quos immolet vmbris.* De Inferis secundum gentiles plura Macrobius in primum Somnij Scipionis. Varios autem sacrificandi ritus passim poetarum interpretes explicant. Verum si scire cupis, quo sacrificio defunctorum nostrorum animæ prosequendæ sint, scito præcipuum esse, & omnium

gratissimum Deō, orationem, tum in proximum charitatis officia, quę beatus Damascenus singulari sermone prosecutus est, ab OEcolampadio, quem impij prosequuntur, vel Dei potius filium, nempe veritatem, Romanis donatus auribus. *Et primum*] Scilicet, cum in patria erimus. *Bissena iuga*] Id est duodena, vt ita dicā, boum paria. nam iugum pro binis simul iunctis etiam accipitur. Legimus enim, iugum palumbarum, iugum turturum dici, id est, binas palumbas, binas turtures: & a iugo boum deducitur, cui bini alligantur. *Orci regina*] Hecate, Proserpina: quæ etiam Iuno appellatur. Lactantius ait, Pythagoram duo hemisspheria statuisse, e quibus superum Ioui, inferum Diti, atque Proserpinæ tribuit. De quo Claudianus in principio Raptus. Papinius, Iouem profundum Plutonem, profundam Cererem Proserpinam dixit, quam Maro, infernam Iunonem.

Interea quærens bellis imponere finem
Iuppiter, atque alio moliri fœdere mundum,
Arcadium alloquitur natum, dein talia mandat,
I nate, & cælo sumptis delabere pennis,
Pergeque in Arctoam sedem, regnumque potentis
Austriadæ, prohibeque, domum victricia nondum
Signa vehat: sunt curæ alia, superestque laborum
Finis, & ipse adero, nec Cæsar proroget vltra
Diuorum auspicium, mecum Copstenia bello
Mœnia deuincet, summam hanc effare: siletque
Iuppiter his dictis. mox se Cyllenius alis
Flectit ad AEthyopum sedes, gentemque beatam
(Celsa Iouis quoniam tunc regia stabat ad Austrum)
Perseumque polum tangentem vertice Atlanta
Nubifero inuisit, dilectaque regna Deorum.

Interea quærens] Iupiter in proposito manet, vt tandē bello Norico finis imponatur, sed qui fidem ac iusiurandū, quod frangere Dij ipsi timent, ruperunt, vult vt puniatur. Hinc sumpta occasione describit obsidionem & expugnationem oppidi *Küffstein*. *Flectit ad AEthyopum seda*] Caussam ipse parenthesi inclusit. Videtur autem mihi mores Regum notare, ac magnorum Principum, qui propter varias regiones, vno in loco esse semper non possunt. *Perseumq. polum*] Per quem volauit Perseus, rediens cum capite Medusæ. *Dilectaq. regna Deorū*] Æthyopes in multarum gentium nomina diuiduntur. Cęterum quæ hic scribit, de Macrobiis intelligūtur, qui sunt vltra Meroen super exortū Solis. latine longęui dicuntur. Dimidio enim eorū potentior q̄ nostra vita est, Hi Macrobij iustitiā colunt, amant æquitatē, plurimū valent robore, præcipua decori pulchritudine. ornantur ære. Auro vincula faciunt noxiorū. Locus apud eos est Heliutrapeza, opiparis epulis semper refertus, quibus indiscrete omnes vescuntur. Nam & diuinitus eas augeri ferunt. Hæc ex Solino. Cætera multis verbis prosequitur Herodotus in Thalia: cuius de Solis mensa verba adscribā. Solis, inquit, mensa talis esse memoratur: Est in suburbano pratū omniū quadrupedū assa refertū carne, q̄ per noctem singuli ciuiū magistratus properant ponere. Ad eamq; vbi illuxit, cuilibet epulatum licet accedere. Hęc ipsa terra reddi assidue, indigenę aiunt. Et mensa quidē, quę Solis vocatur, talis esse fertur.

Nam fama est illas aliquando inuisere terras
Cælicolas, Solisque epulo discumbere magnum
Sæpe Iouem, amotisque illuc descendere curis.
Nulla etenim gens est felicior, inuida plorat
Conculcata fames auri, fraudesque dolusque
Nullus ibi, nulla ambitio, nec tristis honorum
Cura, nec aurati diues fortuna sepulchri,
Nulla superstitio, Diuos tantum igne per aras
Fragranteis, & thure colunt, spectatur vbique
Relligiosa fides Superum, qua Iuppiter æquus
Dicitur AEthiopum castis discumbere mensis.

Inuida plorat Conculcata fames auri] Esset vtinam Christianorū mos hodie: esset profecto, si episcopi, non desisterent cum Chrysostomo aduersus pecuniarū studiū clamare. Eæ namq; sunt omniū malorū caussę. Quo vitio, vt careāt, maxime refert pastores, qui non modo (si auari sint) exemplo, sed & autoritate: deinde, q̄ extremum est malorū, verbo nocent subiectis, dum aliud nec docent, nec doceri sinunt; nisi q̄ quæsitum vel auget, vel seruat, Quanto quis enim maiori dignitate fungitur, tanto vita & morib. sanctiorib. præditus esse debet. huius ratio euidēs: q̄ tunc obseruantior ęqui fit populus, nec ferre vetat, quū viderit ipsum autorē parere sibi, *cōponitur orbis regis ad exemplū: nec sic inflectere sensus Humanos edicta valent, quā vita regētis. Mobile mutatur semper cū Principe vulgus.* *Fraudesq. dolusq. Nullus*] Quod equidē non miror. Nam vt Ouid. canit, de opibus scilicet, & auro & argento, *ortum Omne nefas: fugere pudor, verumq. fidesq., In quorum subiere locum fraudesq. doliq. Insidiaq. & vis, & amor sceleratus habendi.* Tolle caussam, certe & effectū tulisti. caussa autem & radix auaritię est diffidentia, seu fœda incredulitas, q̄ in Domino non confidimus. Fœdissimum sane incredulitatis genus est, non tantum Deo confidere, quod corpus alere possit, & velit, qui volucres cœli pascit, fœnum agri vestit. Igitur cum Deus præceperit præcepto primo, vt nō habeatur alienus Deus, hoc est vt in nihil aliud confidatur, ipseque solus in omni necessitate inuocetur: patet, auaritiam esse idolorum seruitutem: quæ facit, vt Dominum non inuocent, nec ei credant: credant autem & inuocent potius aurum, *Nulla ambitio*] Immoderata honorum & laudis cupiditas. Et licet ipsa vitium sit ambitio, frequenter tamen caussa virtutum est, vt ait Quintilianus. *Tristis cura*] Ab effectu. Medici præcipiunt curas graues esse tollendas ac fugiendas, hilariterq; viuendū iis, qui senium & intempestiuam caniciē arcere volunt, ac diu viuere. *Honorū*] Dignitatis, splendoris, magistratus. vnde cōsulatus & prętura honores dicuntur, & ius honorarium, ius prętoris, & cursus honorum gradus dicitur, cum honor

honor honori ſuccedit. *Aurati ſepulchri*]Fuere enim plurimi huius rei ſtudioſi,& Hebræi pręcipue. Aurati autem,pro aurei poſuit,hoc eſt,precioſi valde, quo vocabulo & Catullus vſus eſt. *Nulla ſuperſtitio*] Nomen cõmune,vanumq; ſignificat & damnatũ religionis exceſſum,in multaq; ſcinditur: qua de re pluribus Picus Iunior in quarto de rerum prænotione.Breuiter nos,ſicut decet Chriſtianos, oportet hoc ſcire, quod ſine fidei pietate omnia ſunt ſuperſtitioſa & dãnabilia,adeo,vt nec Chriſtus, nec Deus ipſe vlli ſit ſalutaris,niſi per fidem habeatur. *Spectatur vbiq; Relligioſa fides Superum,qua Iuppiter æquus Cogitur*] Veriſſime hoc dicit,ſi ad noſtram retuleris legem, nempe Euãgelicam, ſiquidem fides noſtra Deum cogit. Vnde non muto lectionem, etiamſi in emendatiore codice ſcriptum viderim,*dicitur* pro *cogitur*.Non nego tamen,ad Poetæ ſenſum ſatis apertũ,melius *dicitur*,legi. Carminum ſcriptores in religioſo,numeris obſecuti liquidã geminant, vt in relliquiis.Maro,*Troas Relliquias Danaum*.& alibi,*perq; domos & relligioſa Deorum templa*.Cæterũ autore Nigidio,qui apud veteres nimis religioni & ſuperſtitioni ſeſe alligabat,religioſus dicebatur. A noſtris in bonam partem nunc religioſus ſumitur,vtpote qui apprime vacet religioni: de qua & eius origine multa in libris de rerũ prænotione diſſeruit Picus. Sed breuiſſimo compendio,religio,id eſt Dei cultus aliud nihil eſt, q̃ gloria Dei,iuxta illud Rom.1,*Mutauerunt gloriam incorruptibilis Dei,in ſimilitudinem imaginis hominis*.Porro gloria Dei nihil aliud eſt,quã ei credere,in eum ſperare,eum diligere. Quia qui ei credit, veracem eum ducit,ac per hoc veritatem ei tribuit. Qui ſperat in eum,potentẽ & ſapientem & bonũ arbitratur,vt a quo poſsit iuuari & ſaluari:ac per hoc ei potẽtiã,qua poſſit:ſapientiã, qua nouit: bonitatem,qua velit iuuare,tribuit.Hoc autẽ eſt vere Deum eſſe,vere Deũ habere. Tũc mox amor ſequitur in eum,ſua ſpõte,ſibi placens in tali Deo,ac precioſiſſimã opinionẽ de eo concipiens.Qui autem nõ credit,mendacem facit: qui non ſperat,vel impotentem,vel neſcientem,vel nolentem facit, quæ ſunt horrenda:tum ſequi neceſſe eſt,contemptum. Ex quo deinde tranſlatu ad creaturam(cum neceſſe ſit humanum cor, credere, ſperare, diligere aliquid) fidit vel in diuitias, vel fauorem,vel vires ſuas, vel alia quæcumque, vel in ſtultam opinionem , ſiue de vero, ſiue de falſo prædicatam. Vbi ſi quando (permittente Deo) ſenſerit ſolatium,toto corde & amore huc fertur. Et ſic potentia,bonitas,& omnia quæ ad gloriam Dei pertinent,ad ignominiam verſa ſunt, & tributa eí cui non debentur.Hæc quia e triuio non ſunt,adſcribere libuit.

His ſatus a Maia veniens Cyllenius oris,
Euolat ad fines Libycos,totamque pererrat
AEgyptum,Memphinque ſacram,deinde oſtia Nili
Pronus adit magni, & lucentem nocte Canopum,
Nec mora,ſublimes alis prouectus ad auras
Tranſuolat,& Pontum,Cyprumque,Rhodonq;relinquẽs
Heſperios petiit fines,atque vltima regna
Nominis Auſonij, qui dum ſuper æthera vectus,
Reſpicit OEnotramque plagam, moreſque genuſque,
Vaſtataſque vrbes , coniurataſque ruinas,
Indoluit,traxitque alto ſuſpiria corde.
Mox Amerinææ valles,colleſque Lyæi,
Atque Tridenti culpa apparent arua bilinguis.
Diues & Emporium,atque inter laudabilis Alpes
Bryxina, quique Ateſis ſpumantis flumina potant,
Mænalioque alti luſtrantur numine montes,
Quorum viſceribus,ſpeluncíſque eruta ab atris
Fertilis increſcit variis natura metallis.
Hic domus æterni ſtrepitus, fornacibus ingens
Argentum coquitur,feruentque incudibus æra.

His ſatus a Maia] Volatus deſcribitur Mercurij ab Æthyopia Germaniam vſque. *Lucentem nocte Canopum*]Vel lucentem dixit,propter ſtellam,quæ item Canopus dicitur:eaque Ægyptij in nauigatione vtuntur,vt teſtatur Plinius. Vel propter vicinitatẽ Phari inſulæ,quæ e regione Oſtiorum Nili erat:vnde nauigantib. iter accenſo in turri lumine oſtendebatur.Sunt qui tradunt Canopus ſydus,ſortitum nomen a Canopo inſula: quod primũ in ea obſeruatum fuerit.Sunt quoque qui per b,non per p,Canobum ſcribant. *Heſperios petiit fines*]Hiſpanicos. ſunt enim,vt diximus,duæ Heſperiæ, de quibus Seruius in primo. *Nominis Auſonij*]Italici. Auſoniam Italiam appellauit. Auſon Vlyſſis & Calypſus filius,vt Pompeius refert.*OEnotramque plagam*]Eadẽ dicta eſt OEnotria. Vel ab œno,id eſt vino,quod optimũ in Italia naſcitur. Vel,vt Varro dicit,ab OEnotro Rege Sabinorũ. Lege Seruium primo Æneidos,*OEnotrij coluere viri*. De Italiæ diuerſis nominibus habetur duodecimum caput Originum Catonis.Italiæ terminos paucis deſcribit Appianus in principio operis ſui,Ptolemæus cap.primo tertij, & ſexta Europæ tabula. Copioſe Strabo lib. quinto, & ſexto.Plinius lib. tertio. Maro,ſeptimo & decimo.Cæſar primo Commentariorum.Capella lib.ſexto ſparſim.Nemo,vt teſtatur Camers,Italus,nemo tam Grçcorum,quam Latinorum Italiam intactam reliquit.Qui externi populi Italiam incoluerint,refert Ouidius quarto Faſtorũ lib.Plura Dionyſius Halicarnaſſeus primo antiquitatum Romanarum.Alludit autem Poeta ad ſtrages Italiæ temporum ſuorum. *Mox Amerinææ*]Ab oppido Amerano:vnde malim ſcribere Ameraneæ, *Colleſq; Lyæi*] Tramenũ oppidũ ſignificat,vnde in Germaniam maxima vinorum vectura eſt. *Tridenti bilinguis*] Quia vtramq; linguam callent,Italicam ſcilicet,& Germanicam.*Diues & Emporium*]Bolzanũ intelligit,nos *Botzen*. *Bryxina*]Ligurinus Bryxnoram ſcribit. *Mænalio numine*] Mercurij, a Menalo monte Arcadiæ. *Quorum viſceribus*]Ænanam vallem ſignificat,*das Inntall*, vbi ingens omnium generum metallorum vis eruitur. *Eruta ab atris*] Quo pacto,& quibus authoribus metalla reperta ſunt,enucleat Lucretius

libro quinto, paulo ante finem, ibi, *Quod supereſt as, atque aurum, ferrumque repertum eſt.* Authore Plinio, omnis ſolertia in metallicis, eſt pernicioſum flatum euitare. Siquidem paruo temporis ambitu perire conſtat eos, ſi ventum a metallis egredientem hauriunt. quod Lucretius quoque indicat his verſibus, *Denique vbi argenti venas aurique ſequuntur Terrai penitus ſcrutantes abdita ferro Qualis expiret ſcaptenſula ſubter odores? Quidve mali fit, vt exhalent aurata metalla? Quas hominum reddunt facies, qualeiſque colores? Nonne vides, audiſve perire in tempore paruo?*

Dumque in diuerſas flectit ſua lumina terras
Aliger, occiduo fuſcis nox atra tenebris
Surgit ab Oceano, curaſque animantibus ægris
Arcebat nocturna quies, cum ventus, & aer,
Et mare fluctiuagum, ſyluæque, feræque ſilebant.
Nec mora, mobilibus pandens talaria plantis
Labitur, atque Æni tortis Deus appulit vndis.
Hic vrbs exigua eſt, quæ valle recumbit in ima,
Innumeroſque regit populos, Tyrolumque gubernat:
Iuxta Alba fluit Ænus aqua, qui ex Alpibus altis
(Cum veris tempus, genitaliſque aura Fauoni
Aereaſque niues, montanaque frigora ſoluunt)
Flumine prociduo, vaſtum defertur in Iſtrum,
Hæc olim (vt memorant) duce formidata potenti
Sceptra Sigiſmundo. donec labentibus annis
Auſtriadum acceſſit pars hæc, atque addita regno eſt.
Ergo pererratis Tyroli Cyllenius oris
Candida ad Ænoos flexit talaria pontes
Perque altam noctem volitans, vmbraſque ſilentes,
Cæſaris ingreditur ſublata palatia cælo.
Atque his (exacti meditantem prælia Martis)
Inuadit dictis, magno Ioue miſſus olympo
Hæc mandata fero: prohibet victricia nondum
Signa vehas, ſunt curæ aliæ, supereſtque laborum
Meta, aderit Diuum genitor, transferne nec vltra
Hoc Iouis auſpicium: tecum Copſtenia bello
Mœnia deuincet. Sic talia fatus, ad vmbras
Peruolat Arcadiæ, ſacrique æſtiua Lycæi.

At Cæſar mandata Iouis: bellumque volutans
Indictum Superis, ſontemque euertere gentem
Decretum (neque enim totos ſopor hauſerat artus,
Quippe Dei vultus, & verba ſonantia norat)
Corripit e ſtrato corpus: namque axe micarat
Aurea lux, Phœbique iubar detexerat orbem:
Concilium vocat heroum, remque ordine pandit.

Hic vrbs exigua eſt] Scilicet, Pontis Æni, teutonice, *Inſprugk.* *Recumbit*] Iacet. *Innumeroſque regit populos*] Hoc dicit, vel propter Regiam, quę in ea eſt Principis Tyrolen. vel propter ſupremam quæ illic redditur iuſtitiæ adminiſtrationem pluribus populis, qui ſubſunt Principi Tyrolenſi: cuius reditus opulentum quoduis regnum æquare poſſunt. vnde, vt in Stauroſtichi enarrationibus dictauimus, ipſum oppidum vel ob hoc principale, vt aiunt, parlamentum famoſum eſt in Germania. *Cum Veris tempus*] Sole primam partem Arietis ingrediente Ver incipit. Pollux ait, Veris initium eſt ſpirante Zephyro. vnde apud Claudianum, Enna parens Florum compellans Zephyrum, ait, *Pater o gratiſſime Veris, Qui mea laſciuo regnas per prata meatu, Semper & aſſiduus irroras flatibus annum.* Fingitur autem propterea in conuallibus ſedere, quoniam flores & herbæ, vt canit Heſiodus, eius aura producit, vberiuſque illic proueniunt. Heſiodium carmen ita Catullus interpretatus eſt, *Aura parit flores tepidi fœcunda Fauoni.*

Genitalis aura Fauoni] De Fauonio abunde Plinius libro decimoſexto, eum genitalem mundi ſpiritum vocans. Siquidem eo ſpirante, non ſolum plantis & ſatis, ſed cunctis animantibus, ac ipſis etiam hominibus Veneris titillatio maior eſt. Hinc Alcmæon Cupidinem Chloridos & Zephyri filium dixit. *Duce Sigiſmundo*] Qui ſine liberis decedens, Maximiliano opulentam reliquit ditionem: cuius populi prius etiam Maximiliano fidem iurarunt, quam Sigiſmundus ipſe vita defungeretur: liberaliſſimus omnium ſua ætate principum, rempublicam priuatæ ſemper antepoſuit. peperit ſibi nomen apud poſteros immortale Alpium aditu patefacto. Sed & aliis virtutibus claruit, prudentia, iuſtitia, fortitudine, vt Rudolphus Agricola ſic de ipſo ad Caſparum teſtatur, *Viderat iſta Sigiſmundus. quid non videt iſte? Inclyta cui rerum eſt gloria, cuique decus. Quo melior terris, quo non eſt iuſtior alter, Fortis, & in duris tam ratione potens.* *Ænoos pontes*] Ab Æno, Ænanus, Ænous, vt ab Ino, Inous.

Prohibet victricia] Fidelitas in nuncio. *Totos ſopor hauſerat artus*] Hoc eſt, euacuauerat a ſenſu: quod fieri ſolet, ſomno præſertim nimio. Intellexit hoc Alexander Philippi filius: qui lecto ſtratus, ænea concha ſuppoſita, brachioque extra cubile protento, pilam tenebat argenteam: vt quum neruorum rigorem ſopor laxaſſet, lapſæ pilæ tinnitus ſomnum abrumperet. Idem ſecutus exemplum Iulianus Romanorum Princeps. author Ammianus. *Et verba ſonantia norat*] Vel quia Mercurius muſicis præeſſe dicitur: vel quia Homerus tradit, vocem Deorum voce centum hominum ſimul clamantium vaſtiorem eſſe.

Tunc

Tunc velut incertæ cum per dispendia syluæ
Ignarus quo tendat iter, non nota viator
Errat, & in dubio mentem versatque, trahitque.
Sic Heroes erant: pars ad mandata Deorum
Declinant animos, fore & hæc suprema putabant
Munia bellorum: parti oratoribus vrbis
Prætentanda fides, & pace augenda sequestra,
Parcendumque viris, quorum defecerat ausu
Phalsgraphidæ ad partes plebes ignara, videtur.
Fama etenim Helsatia gereret dum prælia Cæsar,
Et Martis furor, & belli increbresceret æstus,
Vndique & excitæ ruerent in funera gentes,
Hanc vrbem seruasse modum, neutramque secutam
Fortunam belli, pacem seruasse, fidemque
Iuratam Austriadæ, donec dolus obruit vrbem
Bysspeichis, dedique altam vi compulit arcem.

Et pace augenda sequestra] Id est, fides augenda interueniente pace scilicet, inter bellum præteritum & futurum: quasi in pace futura sit reponéda fides: tanquam apud illum, qui sequester, id est, medius inter duos, qui illud de quo controuersiam habent, apud illum deposuerunt. Maro, *Bisseños pepigere dies, & pace sequestra*, id est, media, *Per syluas Teucri.* Dicitur autem sequester, vt inquit Modestinus Iureconsultus, quod occurrenti & quasi sequēti eos, qui contendunt, committitur. *Donec dolus*] Scilicet, militaris. Maro, *dolus an virtus quis in hoste requirat?* Apud Iureconsultos est dolus & bonus & malus. Vide si placet, quæ scripsi super hoc versu Reuchlinici Hennonis. Ne forte sensit quid dolo subtraxerim.

Tempus erat, quo læta feri per pascua tauri
Bella mouent in amore pares, & cornua vibrant,
Cum viret omnis ager, cum se vernantibus ornant
Norica rura comis, renouat cum Daulias ales
Infandos questus, & Itym nemus omne reflectit.
Tunc sexcenti equites, duro fidissima bello
Pectora, Bysspeichis iussu, per opaca feruntur
Noctis, & occulto fluuij se littore condunt.
Ille dolo instructus, vestem simulauit, & arma
Militis Austriadæ, paucisque equitatur ad vrbem.
Vt data libertas aditus, strepit ære canoro
Hylus Hiphyanides, patefactisque agmina portis
Introeunt, populantque domos, mortemque minantur
Ciuibus: ij trepidant, plebesque ruebat inermis
In pugnam, nescitque dolos, quisve ingruat vrbi
Armatus miles, nunc Cæsaris arma videntur,
Nunc hostis: crescit timor vndique, & vndique clamor.
Non secus in Libya Getulæ armenta leænæ
Cum nocte inuadunt tetra, septisque refractis
Incumbunt prædæ, timidum pecus horret, & anceps
An manus hostilis circum stabula alta pererret,
An pastor, trepidatque intus, nescitque tueri
Se quoquam: at postquam fuluæ fremuere leænæ
Erumpit caulam, campoque immugit aperto
Turba boum, & vacuam linquit victricibus aulam.
Sic Copstenigenas, nunc huc, nunc distrahit illuc
Infandus timor, atque anceps fortuna malorum.
Vt patuere doli, factique apparuit autor,
Mutatique habitus, nullis mens pergere contra
(Nam signum excelsa dederat iam proditor arce
Penznauros) victosque lares, vrbemque relinquunt.
Vt cum Sicanio, flamma iaculantur ab antro
Fulmina vicini fugiunt AEtnæa coloni.
Tandem Bysspeiches tota iam victor in vrbe
Bis centum pedites, quos misit Gallia gesos

Cum se vernantibus ornant Norica rura comis] Hæc lectio verior mihi videtur, quam si sic legatur, cum se vernantia cingunt Norica culta comis, ad euitandum durum syllabarum similem concursum. *Daulias Ales*] Id est, Progne, quæ versa est in Philomelam secundum Ouidium in Transformationib. & in epistola, Sapphus: quod & Græci nonnulli tradunt, & Probus Grammaticus in Bucol. Varro enim & nostri omnes aiunt, Philomelam versam esse in lusciniam, & Prognem matrem Itys in hirundinē.
Infandos questus] Scilicet, quod virum Tereum non potius interfecerit, quam Itym filium. Eundem Itylum appellat Catullus, *Qualia sub densis ramorum concinit vmbris Daulias absumpti fata gemens Ityli.*

Penznauros] Qui inferius capite pœnam luit.
Vt cum Sicanio] De incendiis montis Ætnæ scripsere Lucretius, Maro, Ouidius, & Cornelius Seuerus. autor est Seneca, cuius petas epistolam septuagesimam nonā. Veritatem ipsam

Præsidio iubet esse loci, & defendere muros.
Displicuit dolus ipse Ioui, iurataque gentis
Fœdera nequicquam seruari exarserat ira
Ingenti, Regemque alto stimularat ad arma.

duobus versibus explicat Claudianus primo de raptu Proserpinæ libro, *Sem mare sulphurei ductum per viscera mõtis Oppressis ignescit aquis, & pondera librat.* Plura quoque Strabo de Ætna scripsit. *Bis centum pedites quos misit Gallia gesos*] Diximus gesa genus teli Gallicum esse. Cæsar in commentariis autor est, gesos a Gallis viros strenuos in re militari appellatos.

Interea ambigui Heroes sermonibus orsa
Prolatant variis, nec refirmantur in vna:
Pars pacem, pars bella volunt: vt perculit vndas
Carpathij nigra aura maris, nunc flumen in Austrum,
Nunc Boream versus, Zephyriue impellit ad oras.
Stat medio ratis acta freto, latere ardua Pontum
Instabilem, & rostro spumantes reiicit vndas.
Sic diuersi animi, Cæsar tamen omnia voluens
Parendum est (inquit) Superis, Ioue præside belli
Optemus finem, consummatosq; labores
Marte sub extremo, & magnis numeremus in actis.
Ergo agite heroes, Diis hæc poscentibus arma
Maturemus ait. Sic fatus, Alastora misit,
Deligat vt Marti populos, gentesq; pererret.
Nec mora, cum primum tanti primordia belli
Intellecta, ruunt iuuenesque, patresq; vicissim.
Armanturq; vrbes, primusq; Choraulus Atrides
Mœnibus eduxit resplendens agmen Halais,
Hinc pedites centum fudit præclara metallo
Sbotia, & antricolas descripsit in arma maniplos,
Suspendens altos calidis fornacibus ignes
Liquit, & inuersum tunc Chyzipelos aratrum
Teutonicas patrio gestans de more Cateias.
Inde ruit Rhotoburga cohors, & pascua læta
Incola deseruit, vitesq; Amerinus Iacchi,
Nec mercatura pinguis bis diuite Bolzan
Defuit: armasti lectam quoque Bryxina pubem,
Quæq; olim fuerant coniunctæ fœdere gentes
Pilata aduentant, signa extollente Sueuo.
Sed prima ante alios AEnois agmina ripis
Effulgent, cupiuntq; acies spectare micantes,
AEraq; perstrepere, & Martis tremere arua fragore.
Audiit & belli motus arx alta Naonis,
Et fera Goriciæ sumpserunt arma phalanges.
Quid memorem Labaciq; duces, Gretiasq; cateruas,
Iuliaciq; genus, sæuoq; horrentia Marte
Agmina Phrisiaci, Tergestinosq; maniplos,
Torquent Pucino qui prela liquentia Baccho?

Alastora] Fictum nomen, vt plæraque alia: cum vera vel difficile habere, vel parum consultum visum fuerit referre. *Mœnibus Halais*] Oppido Halla. *Præclara metallo Sbotia*] Oppidum *SWatz* intelligit, cuius Picus in carmine de Cruce sic meminit, *vasto populus dum Sbotius antro Effossum varios argentum promit in vsus.* Vide, si vacat, quæ super illum locum dictauimus. *Liquit tũc Chyzipelos aratrũ*] Bene dixit *tunc*, quia paulo ante sub Palatino, hoc est genero Ducis Georgij fuerat. Nos autem patria lingua hoc oppidum *Kützbüel* appellamus.

Rhotoburga cohors] Radenburgum oppidum designat, vulgus *Ratenburg* appellat, est ad ripam Æni fluminis, quod etiam Georgio seruierat. *Vites Iacchi*] Id est, vineas, quæ in tutela Bacchi sunt. *Bis diuite*] Quia bis in anno celebratur illic emporium.

Agmina Ænois ripis] Oppidum *Insprugk* intelligit: quoniã illinc mouit Cæsar tum nauibus, tum terrestri itinere ad oppugnationẽ *Küeffstein*.

Arx alta Naonis] Vrbs dicta Portusnaonis, quam superiori bello Veneti occuparunt. *Goriciæ phalanges*] Comitatum Goriciẽsem, Syluius Carinthiæ adiungit: ego in Carnis puto esse. Hic mea memoria defuncto Leonardo sine liberis nouissimo Goriciæ Comite, ad Austriacam domum deuenit. *Labaci*] Carnorum metropolis, Episcopali sede donata, procurante Friderico tertio sub Paulo Secundo. *Gretiasque cateruas*] Stiriæ inter vrbes Gretium primum obtinet locum, & Principis sedem, nos *Gretz* appellamus. *Iuliacique genus*] Id est, populum Foroiulianum. Nam plura loca in Foro Iulij Principes Austriaci possident. *Phrisiaci*] Oppidum Carinthiæ Phrisacum.

Dum properant populi, milesq; animatus ad arma
Proruit, interea muralis turbo per vndas
Deuehitur: gemit AEnoum sub pondere flumen,
Rostratumq; caput fluuio vix erigit almus.

Muralis turbo] Significat, vt puto, Bombardas. *Pronaque sagitta In vulnus*] Scilicet, vectantur. *Quales pugnantem*] Constructio est, quales sagittas accipimus, id est intelligimus ferre

Hinc

Hinc teli quodcunq; genus, micat aurea cuspis,
Leumæiq; enses, & flexilis algida taxi
Arbor, in ingentes arcus, pronæq; sagittæ
In vulnus: quales pugnantem Persida ferre
Accipimus, densumq; Scythas obnubere cœlum.
Hi Macedum tela expromunt, bifidasq; secures,
Hic lætus bello ceu feruida vibrat Amazon
Cum Tanaim inuadit, victoq; agit agmina Ponto.
Vos quoq; mortiferæ properastis ad aspera glandes
Prælia, plumbatæq; graues, balearicaq; arma
Funditor extollit, nec sæua falarica vastis
Flammarum exarmata globis, & sulfure tetro
Non vecta, atq; onager lapidis iaculator hiulci.
Et iam fama volans trepidas exterritat vrbes
Austriadum aduentu, & venturæ signa ruinæ.
Nam statuas sudasse ferunt, & sanguine multo
Defluxisse AEnum, & celsam volitasse per arcem
Lampada sublimi lambentem vertice molem.
Præterea ex adytis vox exaudita profundis
Nuncia fatorum, qua plebes dissona vulgi
Territa: sed Galli pedites spem Marte fouebant,
Et situs impatiens pugnæ. nam celsa per auras
Erigitur condens caput intra nubila moles
Difficilis natura loci, spesq; ardua bello
Posse capi, fluuius radit confinia montis,
Spumantesq; imo propulsat vortice cautes.
At Cæsar lectam trans AEnon pergere pubem
Imperat, & curuo moliri in littore vallum.
Vt longe micuere acies, ærisque refracti.
Auditi sonitus, pulsataque tympana circum,
Curritur huc illuc, pauidæque e mœnibus altis
Prospectant matres, & passis crinibus astant,
Auxilioque vocare Deos, vlulare per vrbem
Excissisque manu radiis tremere innuba virgo.
At qui fortunam mauult tentare ruentem,
Conscius infandæ fraudis, timor omnis abesto
Exclamat, flammas ne Iouem, tonitrusve cientem
Creditis in nostros conuertere fulmina muros?
Aut formidatos pauido Titanas olympo?
Cæsar adest muris, quis tanti nominis horror
Inuasit mentes? aderit quoque & acer in armis
Bysseiches, vastaque ruet violentior ira.
Sic animos acuit dictis, plebemque labantem
Ad pugnam irritat. tunc omnes mœnia complent
Innumeris lapidum cumulis, scabrosque molares
Circum aptant: hi pila nouant, Macedumque sarissas
More parant: hi pro galea capita alta Leonum,
Villososque gerunt truculentis faucibus vrsos:
Fraxineam hic hastam longis amentat habenis:
Hic Erycis cæstus Paphij, tripilosque rudentes
Clamat Io, extollens: dum sese ad bella volentes
Exarmant ciues, Cæsar trans flumina vectus
AEnoa, vndisono florentes littore turmas
Disponit, lustratque vrbem, quantumque recedant
Interualla loci, num sæui machina belli

ferre pugnantem Persida, & qualibus Scythas obnubere cœlum, scilicet accipimus. *Densum*] Condensatum sagittis. Corrupte enim hic versus sic legebatur, *Crebrisque Scythas obnubere telis.* *Nec sæua Falarica*] Scilicet, non vecta. Falæ turres ligneæ dicuntur, vnde & Falarica, telum quod e falis, id est turribus iaciebant. Maro, *sed magnum stridens contorta falarica venit.* & per *f*, latinum scribendum est.

Onager lapidis iaculator hiulci] Machina bellica est, qua plurimi aliquando lapides in sublime proiecti, intra vrbes maxima ruina domorum recidunt, vt docet Vitruuius & Vegetius. Est & Onager syluestris asinus.

Venturæ signa ruinæ] Prodigia futuræ arcis ruinæ. *Defluxisse Ænũ, & celsam volitasse per arcem*] Sic hic in meliori exẽplari legitur versus, quanquam non video cur prior lectio mutari debeat. *Dissona*] Discors.

Conscius infandæ fraudis] Scilicet, iuratæ fidei violatæ. Quanta fuerit iurisiurãdi religio apud Ethnicos, vel iurisprudentiæ autores docent: ne Plauti cæterorumq; poetarum dicta afferam. *Irritat*] Incendit, inflammat. *Erycis Paphij*] Diodorus Siculus autor est, Butem Regem Siciliæ fuisse, & ex Venere Erycem sustulisse, qui ob genus maternum in maxima gloria habitus est. Vrbemque in alio loco a se nominatam condidit, atque in arce templum matri posuit: cuius famam non vt alia plæraque vetustas minuit, sed indies auxit. vnde & Æneas in Italiam veniens vehementer honorauit. Idem fecerunt Carthaginẽses magna parte insulæ potiti. Multo autem magis Romani. nam decem & septem ex fidelissimis vrbibus huic templo aurum pendere iusserunt, & milites qui id custodirent, posuerunt. Landinus Maronis interpres genus

Acta queat populare domos, ruere alta superba
Fundamenta arcis populoque inferre ruinam.

Erycis sic refert, Neptunus Amycum genuit ex muliere nympha. Hic a Polluce arte pugili superatus, cæsusq; est, relicto filio qui Butes vocatus est. Fuit autem Rex Bebriciæ, quæ post Bithyniam est. Butes autem post mortem patris ab Argonautis domo pulsus, Drepanum in Siciliam venit. Vbi a Lycaste nobili meretrice, quia formosus corpore esset, adamatus, ex ea Erycem genuit. Verũ cum Lycaste propter pulchritudinem Venus appellaretur, Veneris filium Erycem dixerũt. Hic & diuitiis matris & viribus patris insolentior factus, ab Hercule ex Hispania redeunte occisus, & in monte propinquo, qui ab eo Eryx dicitur, sepultus est. Vnde Poeta noster libr. vltimo, *Fama est Ætnæis si veri nuncia, campis His sudasse Erycem, qui victus ab Hercule magno Sicanium effuso maculauit sanguine littus.* *Castus*] Seruius super hoc Maronis versu ad principium lib. quinti, *Seu crudo fidit pugnam committere castu*: diphthongatur, ait, cæstus, quando pugilũ arma significat, & pluralem habet numerum, & est quartæ formæ. Cestus autem cesti sine diphthongo, tantum singularis numeri est, & significat cingulum Veneris efficacem ad illectamenta gratiarum & amorum, quo illa dicitur Martem sibi cõciliare. Vnde prouerbialiter dicimus, *Cestum habere Veneris*, qui nouis modis quemlibet in amorem sui pelliciunt. pete Chiliades Erasmicas. Cæstus autem a cædendo appellatur. *Tripilosque rudentes*] A trium pilarum numero. Pilæ enim ferreæ, vel plumbeæ funibus adnectebantur. Funes bicubitali, vt ita dicam, fusti. *Clamat Io*] Exultantis vox est, & triumphantium.

Dum per cuncta oculos versat, custode relicta
Apparet pars vna vrbis, neglectaque, tantum
Naturæ defensa situ. nam flumine vasto
Alluitur, dirimuntque vndæ confinia terræ,
Illic Austriades, cum laxum Nerea pronus
Vesper adit, linquitque polum surgentibus astris,
Dum silet omnis ager, noctem tormenta sub altam
Collocat. Interea roseis aurora quadrigis
Extulit os sacrum, atque humentes dispulit vmbras.
Aggreditur tunc Cæsar opus: gemit omnis ab imo
Tellus, & pauidi tremuere sub infima Manes
Tartara, Cocytique lacus, metuendaque Diuis,
Styx fertur properasse retro, saxosa labare
Arx visa est, tantoque impulsu exsibilat aer,
Aereus vt longe turbo per inane volutus
Exuperat fracta collisa tonitrua nube,
Horridiusque boat, quam cum fremit vnda Maleæ,
Aut cum pulsantur Rutupini littora Ponti.
Vt pestis metuenda domos, tecta alta parentum
Depopulat, totaque furit violentior vrbe,
Fit casus rerum, moles concussa fatiscit
Murorum, & fundo motus lapis intremit imo.
Iam clamor, cædesque virum, iam mortis vbique
Effigies: hi rupta cauis loca peruia saxis,
Hi celsi petere antra iugi, tolluntur ad astra
Fœminei lamenta gregis, singultibus aer
Concutitur, syluæque omnes languore resultant.
Non tamen afflictis rebus, tantaque ruina
Deficiunt, qui morte volunt extendere famam,
Sed contra perstant, aggestoque obiice muros
Instaurant: sed cuncta solo vis fulminis æquat.
Ac velut Oceano fluctus, crescente per agros
Littus eunt extra, rapiuntque mapalia, villas,
Pastorumque domos, fugit alta ad culmina velox
Belgarum genus, & celeres præuertitur vndas.
Passim stant armenta boum, grexque omnis aquarum
Depressus sub mole, iacet: complexa maritum,
(Aggeribus circum clamantia littora fractis)
Mergitur exanimis spumantibus vxor in vndis.

Apparet pars vna vrbis] Ficta loci descriptio.

Quam cum fremit vnda Maleæ] *Malea* promontorium Laconiæ a Maleo Argiuorum Rege dictũ: quod per quinque passuũ milia in mari protenditur, autore Seruio in quinto Æneidos. Locus nauigantibus periculosus, vt admonet prouerbium apud Strabonem, *Maleam legens, quæ sunt domi obliuiscere.* Maro libr. iam dicto, vt Erasmus ait, videtur ad Parœmiam allusisse, cum ait, *Maleæque sequacibus vndis.* Item Statius septimo Thebaidos lib. *Et rauca circumsonat vnda Malea.* Idem in Tiburtino Manlij Vopisci, *Si Malea credẽda ratis.* Significat & Homerus lib. Odysseæ nono, periculosam circa Maleam nauigationem fuisse, sic Vlyssem loquentem inducens, interprete Erasmo, *Forsitan & patrias rediissem sospes in oras, Sed me dum Maleam præteruehor vndaq; fluctusque Et Boreas illinc pulsum admouere Cytheris.* Maleam autem dicimus media communi. *Rutupini ponti*] Id est, Siculi in quo Syrtes sunt. de quibus multa Strabo lib. vltimo, & Lucan. doctissime l. 9. De Siculo vero freto nemo diligẽtius Iustino scripsit.

Talis erat fortuna vrbis, talique minatur
Excidio Cæsar: sed dum vndique mœnia frangit
Fulminis in morem tempestas acta ruentis,
Gallorum extemplo celsa decurrit ab arce
Auxilio pilata manus, trepidamque per vrbem
Cursitat, & dubios trahit in certamina ciues,
Disiectosque nouant muros, iuxtaque profundas
Educunt fossas, & propugnacula firmant.

Depopulat] Antique. nam populo, & populor dicebant antiqui. Maro, *populantque ingentis farris aceruos.* item, *& littora nostra Vis populat.* nunc tantum populor dicimus. autore Seruio in duodecimum Æneidos. *Deficiunt*] Desunt. *Aggesto obiice*] Id est, aggerata terra. *Belgarum genus*] Alludit ad maris inundationem, quæ hactenus durat in Belgis, de qua superius dictum est. *Clamantia littora*] Propter mare dixit: quod animal esse crediderunt, vt inquit Pomponius.

Talibus interea inuadens Atralbius heros
(Inuidiæ fuerit stimulis ne agitatus, an vnquam
Haud iri euersum Superis concessa putarit
Mœnia, & incassum consumi tempora Marte)
Austriadem alloquitur, coramque hæc incipit ore,
Haurite hanc animam Superi, vel fontibus vmbris
Mergite, nec renuo, nostros post funera manes
Frigida vel pascant deserto viscera campo
Obscœnæ volucres, animæque infestus oberret
Spiritus, & nulla condatur corpus in vrna,
Verus amor si me, & veteris memor inclyte Cæsar
Obsequij, seruata fides non suadet & vrget,
Te coram hæc, rumpens matura silentia, fari.
Bella paras olim nullos paritura triumphos,
Nam quid moliris? nun diruta mœnia credis,
Posse per has vndas, & late vortice vasto
Despumantem AEnum missis populare cateruis?
Esto his nunc victor superes legionibus vrbem,
Atque animos iterum, iurataque fœdera firmes,
Nun generi credes infido? protinus vt tu
A cupida rerum turmas eduxeris vrbe,
Sacratum rumpent fœdus, dextrasque resoluent
Dum fortuna anceps, dum celsa inuicta manebit
Arx elata iugo, tolletque in nubila culmen.
Aspice qui montes, quæ saxa minantia cingunt
Molem indignantem vinci. Proh mœnia, quantum
Excidij, & cædis bello paritura minantur
Militibus nostris, at aperta lacessere bella
Vtilius. nam cum victor (quod numina faxint)
Noricon inuises populosque, vrbesque furentes
Frænabis, monstrum hoc nulla superabile pugna,
Paulatim ex animo pulsa feritate quiescet:
Hinc fama, hinc decus est, non contra tendere montes,
Saxaque, & in scopulos moliri prælia, campo
Laus erit expugnare hostem, fremat æquore aperto
Puluerulenta acies, densisque vmbonibus alæ
Concurrant trepidæ, & Mauortius horror anhelet.
Primus ego ante alios (quid enim promittere possum
Amplius?) extremam fundam cum sanguine vitam,
Aut hominem inuisum, & sceleris caput omnis iniquum
Bysspeichem per aperta traham, vinctumque cathenis
Adducam: aut nostra cadet in certamine dextra.
Patratumque nefas soluet. Nec plura locutus
Conticuit, procerum magnorum stante corona.

Atralbius heros] In argumento huius libri scribitur, hanc orationem habitã fuisse a Comite Zornio: quare hic Atralbium pro illius nomine immutatũ esse puto: & fortasse, vt Poeta est ingeniosus, ad eius insignia respexit, quæ alba nigraque sunt.

Haurite hanc animam] Longo vtitur hyperbato. Haurite, inquit, o Superi hanc animam, si verus amor & fides memor veteris obsequij rumpens matura silentia, non suadet me fari hæc coram te. *Nec renuo*] Per interiectionem legenda sunt. *Non suadet vrget*] Quasi dicat non modo suadet, sed & vrget, impellit. *Rumpens matura silentia*] Hoc est fides, quæ cogit, quæ diu sub silentio tenui, effari. Fides dicitur ex eo, quod fit, quod dicitur, vt ait Cicero libro de republica quarto. Significat etiam opẽ & auxilium, vt inquit Donatus. Maro, *Tyrrhenamque fidem.* Cæsar libro secundo de bello Gallico pro tuitione, &, vt vulgus dicit, salua guardia vsurpauit. Cæsar honoris Diuitiaci atque Hæduorum caussa sese eos in fidem recæpturum & conseruaturum dixit. Cicero in Pisonem pro assecurantia, vt vulgo quoq; dicitur, accæpit, Eumque seruis symphoniacis, & aliis muneribus accæptis timentem, multumque dubitantem cõfirmasti, & Thessalonicam fide tua venire iussisti. Inde illa locutio, *Deorum hominumque fidem implorare*, id est, auxilium: vt solent ij quibus aliqua fit iniuria, aut aliqua vis infertur. In fide autem alicuius esse, id est, quod feudum tenere ab aliquo dicunt. Est in iure ciuili locutio frequens, fidem alicuius sequi, pro eo quod est eligere aliquem cum quo rem habere, aut negocium esse nobis velimus. Est & illa locutio, fide sua esse iubere, id est, sponsorem se constituere, & appromissorem & periculum in se recipere. Inde etiam alia locutio, fide alicuius sumere, id est, non sua, sed aliena cautione. Exẽpla petas apud Budæum ex annotatione l. vltimæ. ff. de pigno. acti. Idem labefactatam fidem appellat, quod nos creditũ

perditum dicimus. Tueri autem fidem suam, est seruare illęsam famam locupletis debitoris. Et fidem suam liberare, pro eo dicebant, quod nunc negociatores & coactores tenere promissum dicunt, & non deesse promisso. *Matura*] Plena consilia. nam maturum dicitur pomum, quod nec acerbum est, nec marcidum. & Maro ait, *Maturate fugam ventis.* pro eo, ne maiorem excitare tempestatem. Significat ergo temperatum quoddam medium in rebus agendis. Augustus Cæsar quid maturare sit, vt inquit Macrobius, & refert etiam Gellius, duobus verbis contrariis græcis significauit, σπεῦδε βραδέως, id est, *festina lente.* Quod dictum, vt Erasmus noster explicat, non inuenustam ænigmatis speciem præ se fert. Etenim si vim ac sententiam æstimes, inquit, quam hæc tam circumcisa vocum breuitas in sese complectitur, quam sit fœcunda, quam grauis, quam salutaris, quam ad omnem vitæ rationem late patens, profecto facile discesseris in hanc sententiam, vt in tanto prouerbiorum numero non arbitreris vllum aliud esse perinde dignum, quod omnibus incidatur columnis, quod pro templorum omnium foribus describatur, & quidem aureis notis, & cætera. *Silentia*] Res non temere alia apud homines est tutior, quam taciturnitas, astipulante etiam vel Græcanico hoc prouerbio, *Silentij tutum premium.* Iam olim in prouerbio est nobilis illa Simonidis sententia, quæ celebratur, & apud Latinos prouerbij loco, *Nam nulli tacuisse nocet, nocet esse locutum.* Versum autem græce in commentariis in Hymnum Prudentij ad omnes horas, vbi laudes præparci sermonis diximus, me puto retulisse. *Bella paras olim*] Oratio tota est in dissuasione, & consilio. Dissuadet expugnationem a loci difficultate, a gentis perfidia, cui etiam victæ fides dum non sit. consulit ab vtilitate, a gloria, cum Palatinis pugnandum esse aperto marte. In fine a persona sui captat beneuolentiam, cum dicit, se aut moriturum in pugna, aut victoriam pro Cæsare reportaturum.

Tunc Cæsar paulum vultusque, oculosque moratus
In terram (quid dicta ferant, quid consulat Heros
Agnoscit) contraque orsus, sic talia fatur,
Non hoc desidia regnum mihi vendico, & alta
Vecors sceptra gero, tantum clarissima virtus
Efficit Imperium: nec me pater ipse creasset
Consortem regni, sociaque in sede locasset,
Si me sollicitis trepidum nouisset in armis.
Desine iam Diuos testari, credimus: at te
Saxa mouent, vastoque AEni vada concita fluctu,
Et gentis temerata fides: quid Regibus altis
Agnoscis vetitum? qua summa incommoda belli,
Qua montes, qua saxa horrent, & inhospita Martis
Tollitur ad cælum moles, ibi tendere vires,
Et gerere arma decet, dedignantesque peracto
Fœdere debellare vrbes, & frangere muros.
Sic monstrum superare meum est. Quod dicis aperta
Pugnandum esse acie, & campo decernere ferro
Ad rem conduci, maioraque gesta parari:
Nescis crede mihi, quanta hac iactura sub arce
Deliteat, nescis qui se status occulat armis.
Hic opus est bello: & quanto iactantius audes
Effari, tanto decet insudare periclis
Fortius oblatis, & dicta rependere factis.
At si te longi torquent fastidia belli,
Perge domum, ac deses patrijs te conde sub oris
Degenerem, & vita consumma tempus inerti.
Vos o pugnaces animæ, quæ sanguine multo
AEternum vobis famam peperistis in æuum,
Extremis durate malis. Sic talia fante,
Iam piger astrifero splendebat ab axe Bootes,
Nocturnique vlulare lupi, Faunique per vmbras.
At Copstenigenum versantur pectora curis,
Sollicitoque metu densa statione tuentur
Mœnia, nullius fessos sopor alligat artus,
Interea exoriens terris Aurora micabat,
Et matutino lucem detexerat orbi.

Oculosque moratus In terram] Sumptus color ex tertio decimo Transformat. Ouidij, vbi de Vlysse loquitur, quem imitatus Homerum scribit stetisse oculis in terram defixis. Præterea principem illico respondere nō decet. qui mos apud nos seruatur. Nam prius quid respondeant, consulunt. Oratio autem tota posita in refectione argumentorum. *Temerata fides*] Quasi dicat, iterum violanda.

Ac deses] Magis placet, quam si legas, *vecors.*

Vos o pugnaces animæ] In fine a beneuolentia cæterorum heroum desinit: ad quos eius apostrophe dirigitur.

Tunc

Tunc Brunsuichidem Cæsar vocat, Eya age centum
Delige bello equites, tecumque ait, instrue pubem,
Qua cum vulsa imo ruet alto a culmine moles,
Aggredere hinc vrbem, murosque inuade relictos.
Haud mora, iussa facit, nec longe a mœnibus agmen
Occulit insidiis, sedes aptissima fraudi
E regione vrbis, qua se mons plurimus vmbris
Erigit ad Superos, specumque exesa vetustas
Horret opaca, cauoque feræ stabulantur in antro.
Illic sese Heros delecto milite condens,
Tempus auet pugnæ, & Mauortis signa moratur.
At Cæsar postquam excidij tormenta parauit,
Feruida anhelantes mugitus machina rupit:
Ingenti circum fremitu nemus omne tremiscit,
Attonitasque etiam passim de montibus altis
Accipimus cecidisse feras, & hiantia fracto
Saxa ruisse iugo, atque Alpes nutasse niuales.
Frangitur aura sono, fumoque obnubitur aer,
Et caligantem discurrit flamma per vrbem.
Vt furor aeream violentior impulit arcem,
Commota est imo laxa compagine moles,
Et labat in casum: ceu semirecisa minatur
Ardua per syluas quercus lapsura ruinam,
Aut cadit, aut cecidisse putes, dubiumque cacumen
Huc illuc vertit: sic arcem hinc inde labantem
Aspiceres, fundoque altum crepitare sub imo.
Attonitæ stant turbæ intus, tunc celsus ab arce
Dum sonat Eurylochus, mentesque exasperat ære
Turbine discutitur, cadit alto a culmine corpus
Exanimum, & fracto maculantur saxa cerebro.
Tunc clamat Boiemus Hylas, Proh Iuppiter, inquit,
Arx ruit, atque vetus lapidum compago dehiscit.
Astrorum rector, Diuumque æterna potestas
Fer precor auxilium, ne tetrum fulmen hiulco
Impete dilaceret miseros. sic fatus, ad auras
Opprimitur mole abrupta, vocemque precantis
Strangulat ignito reuolutus ab aere turbo.
Diffugiunt omnes casum infandum, & sibi quisque
Quærit iter vitæ. dumque hos timor anxius vrget,
Ilicet e latebris equites Saxonius Heros
Educit, contraque iubet procedere muros.
Tunc qua vasta vrbis nullo custode teneri
Mœnia prospiciunt, scalis subit vnus & alter,
Et turmis pauidam inuadunt mussantibus vrbem.
Rumor it interea portas Saxone refractas
Murorum ingentes, & mœnia celsa teneri,
Accurrunt timidi incassum, Galli inde frementes
Torpentem instaurant pugnam, Saxones ab alto
Fulmina agunt lapidum, saxisque molaribus instant.
Dumque alternatim dubio fortuna sub ictu
Desæuit, pugnaque cohors accenditur æqua,
Iuppiter æthereas linquens Saturnius ædes,
Iussit ab AEoliis depromi tela pharetris.
Protinus ad Liparem, qua se Vulcania tellus
Erigit in fluctu, cuditque sonantia tela,

Tunc Brunsuichidem] Hoc fictum est a Poeta.

Saxa ruisse iugo] Sic habet castigatus codex. & statim, *Rumpitur aura sono*. pro, *Saxa ruisse solo*, & pro, *Frangitur aura sono*.

Saxonius Heros] Brunsuicensis Dux.

Iussit ab Æoliis depromi tela pharetris] Sic legendum est, non sagittis.
Æoliis] Id est, Vulcaniis. quoniam Æolus Ventorum Rex insulis Siculis

Euolat & pedibus massam rapit armiger vncis
Ales, & igniuomas traxit per inane sagittas.
At pater omnipotens alto de vertice montis
Despiciens, spretamque fidem, fraudesque, dolumque
Hostilem, statuit commissam plectere noxam,
Atque ita fulminibus tota bacchatus in vrbe,
Ite ait, horrendum dictu, secedite pugna
Iam Galli, sic fata volunt, sic Iuppiter hoc vult.
Dixit, seque Iouem fassus migrauit ad astra.
Vtque altæ auditæ voces, & visa Tonantis
Fulmina, tunc pauidi ciues, tunc agmina passim
Gallica pertremere, & victori cedere victi.
Austriadum contra fugienti instare phalanges,
Obuia sanguineo sternentes corpora ferro.

imperauit: & ab eo Æoliæ dictæ. De Æolo plura notatu digna primo de raptu Proserpinæ Parrhasius annotauit. Æoliarum autem, quarum & superius mentio facta est, nomina refert Mela libr. secundo: aliquantisper tamen discrepat a Plinio & Solino. Ptolemæus cap. quarto tertij enumerat quindecim insulas, quæ iuxta Siciliam sitæ sunt. *Liparem*] Solinus ait, Liparæ nomen dedit Rex Liparus, qui eam ante Æolū rexit. Eustathius scribit Liparum fuisse Ausonis Regis filium. Liparia autem Gnidiorum fuit colonia. Diodorus Siculus plura libro sexto. *Quase Vulcania tellus*] Seruius octauo Æneidos libr. super illud, *insula Sicanium iuxta latus, Æoliamque*. Physiologia est, inquit, cur Vulcanus in his locis officinam habere fingatur, inter Liparen & Ætnam scilicet, propter ignem & ventos, quæ apta sunt fabris.

Massam] A verbo græco μάττειν, quod subigere, conspergere, pinsere, commollireque significat. Massa dicta, triticea, vel hordeacea conspersio, quæ græce μᾶζα dicitur, & magmata apud medicos vnguentorum veluti massulæ, quasique pastilli, quæ Plinius libro decimotertio vnguentorum feces interpretatur, id est, vnde vnguentum expressum est. *Armiger ales*] Id est, aquila: quæ Iouis ales idcirco esse dicitur, quod ex auibus sola nunquam fulmine tangatur: & armiger eius, quia dimicanti illi contra gigantes dicitur fulmina ministrasse. hoc cur fictum, Seruius explicat in primum Æneidos.

Commissam plectere noxam] Id est, culpam. Sic Maro, *Vnius ob noxam*. vt docet Beroaldus contra Seruium, exponentem noxam pro noxiam. Iurisconsultus tradit noxæ appellatione omne delictum contineri. Plautus in Mostellaria, noxiam pro culpa & peccato vsurpauit, *Tranioni remitte quaso hāc noxiam caussa mea*. Nam scribendum est noxiam, & non noxam necessitate metri, & etiam ex antiquis codicibus, si Piladi fidem damus. *Pertremere & cedere*] Pro pertremebant, & cedebant. vsus frequens apud Salustium. *Corpora ferro*] Sic legendum, & non ferto.

Dumque ea in extremo diuersa in parte geruntur,
Egregium Nereus Langum compellat ab altis
Mœnibus Eurychides, verbisque ita fatur amicis,
Eya age te nostri pietas tenet vlla, furentem
Demulce Austriaden, iramque inflecte precando.
Iam dedi cupimus: pueri, nuptæque puellæ,
Innuptæque, virique simul, matresque per vrbem
Orantes veniam trepidant, pacemque futuram.
Tu modo redde animum clementem Cæsaris vrbi.
Qui vero extiterit rumpendi fœderis autor
Plectatur, meritasque luat cum sanguine pœnas.
Dixerat: Hæc Regi Langus mandata potenti
Rettulit Austriadæ. Placuit sententia: sed qui
Contempsere fidem, iurataque fœdera Diuum
Vt meriti luerent pœnas, vltroque, citroque
Discussis rebus, pauidam Rex alta per vrbem
Signa vehit, mulcetque animos, & temperat iras.
Ecce autem infelix manibus post terga reuinctus
Penznauros caput infandum, semenque malorum,
Ad cædem trahitur, summa detrusus ab arce,
Bissenos secum ille viros, iuxtaque litandos
Vt sceleris, pœnæque reos in funera ducit.
Conclamant omnes, & percutienda securi
Corpora sollicitant, & vocibus intonat aer.
Stabant demissi in terram sua lumina mœsti
Fractores fidei, dubiaque in morte tremiscunt.
Ipse doli Princeps sæuum, toruumque minatur
Nescio quid vultu: veluti cum victima sacras

Dumque ea extremo] Adscribenda præpositio, in, vt sit integer versus. *Dumque ea in extremo.*

Mulcetque animos] Semper hic Poeta clementiam Cæsaris, in quo maxima fuit, extollit.

Bissenos secum ille viros] Qui secum scilicet, in proditione fuerunt. Posuit autem finitum numerum pro infinito. Nam plures cum Penzenauro interiere. *Litandos*] Necandos. Est autem proprie litare, vt docet Macrobius libro Saturnal. tertio, sacrificio facto placare numen.

Ducitur *Teme-*

Ducitur ante aras, sæuitque in cornua taurus
Mactandus Dijs immortalibus, aspicit ægre
Et salsas fruges, positosque in funere cultros.
Tunc Rex increpitans dictis, quos ipsa nocentes
Effecit temerata fides, sub tartara mitti
Imperat, & scelerum commissa piacula solui.
Ipse supergraditur montem, celsusque reuisit
Semirutam molem, pueri, matresque, nurusque,
Longæuique patres, & cætera turba virorum
Subsequitur, meritosque aris indicit honores.

Temerata fides] Cuius tanta est religio, vt hosti etiam seruanda sit.

LIBRI VNDECIMI FINIS.

ARGVMENTVM LIBRI DVODECIMI.

IN vltimo libro cum iam annuus Martis labor fuisset, & iam fracti hostes, Cæsar etiã ex Sicambris triumphans reuersus, Coloniam Agrippę petiit, quem prius Fridericus Palatini filius placauerat. Interea fama volat, Cæsarem Coloniæ triumphaturum: vbi Principes describũtur, & Belgicarum ciuitatum populi, qui ad visendum profecti sunt. Sequitur triumphi descriptio, ad quem spectandum Deos venisse Poeta fingit: tantoque rerum successui inuida præ cæteris Pallas, ante Iouem longa in Cæsarem oratione vtitur. cui cum Iupiter de rerum Cæsaris incremento aliqua vaticinaretur, Pallademque hortaretur ad Cæsaris beneuolentiam, idemque cæteri Dij facerent, & præsertim Aruinia Hercyniæ olim Dea, odium deponit, atque in amicitiam Cæsaris redit. Quare in hoc vltimo & hominum, & Deorum pax facta est. His peractis, septem ludorum genera proponuntur: sed ante auorum manibus parentalia celebrantur. Inde certamina inchoata, quæ fuerunt quadrigæ, pugiles, cursus, palæstra, natatio, sagittæ, discus.

AVSTRIADOS LIBER DVODECIMUS.

IAm sol labentem cursu præuerterat annum
Quo belli rabies, & diri arsere tumultus,
Vastatæq; vrbes, cõiurataq; ruina
Germanos acuere Duces, & Marte nefando
Norica disiectis iacuerunt oppida muris.
Cum sua torticomis referens vexilla Sicambris
Magnanimus Cæsar, præclara ad mœnia tendit
Romulei Agrippæ, qua laxis voluitur vndis
Rhenus, & auratis gelidum mare cornibus intrat,
Flumine belligeros bifido claudente Batauos.
Hic finem bello dedit, emeritasque cateruas,
Antiquosque equites functis seiunxit ab armis,
Ianum detrudens ferrata in templa bifrontem.
Nec mora Phalsgraphidum, Diuũ pater, atque hominũ Rex
Ante etenim patrijs Fridericum iusserat oris,
Pergere ad Austriadem, atque animũ mulcere precando,
Progeniem fixam ad pacem, fœdusque vocauit,

IN AVSTRIADOS LIB. XII SCHOLIA Iacob. Spiegelij.

IAM *Sol labentem*] Nec fictum a Poeta. Nam annum fere integrum bellum durauit. *Præuerterat*] Id est, anteuerterat. Solis. n. cursu annus absoluitur. Vnde solaris & annus vertens, & magnus quoq; comparatione Lunaris, qui breuis sit. Neq; etiam ignoto alium magnum annum dici, quem esse voluerunt, omnibus planetis in eundẽ recurrentibus locũ. lege Hortensiũ Ciceronis. Extat libellus Cornelij Vitellij de die, mẽse, & anno, e diuersis autoribus collectus. *Coniurataq; ruinæ*] Siquidem alter in alterius ruinam conspirauit. *Nefando*] Quia quasi patria cõtra patriã pugnauit. *Cũ sua torticomis*] Res ita se habuit. Cæsar cũ Palatino, Friderici filij precibus, pepercisset, vltroq; rogantẽ in gratiã recæpisset, in Belgas profectus est: qui vna cum Philippo filio expeditionem contra Sicambrorum Ducem mouerunt, captis, dirutisque aliquot in Si-

Qui tandem æternum læti sine Marte quiescent.
Interea per inane volans it rumor ad vrbes
Belgarum antiquas, & murmure littora circum
Multiiugo replet populos, primumque Tribotes,
Et Borbetomagos, quorum probat alta vetustas
Vangiones coluisse solum: quis more parentum
Mastrucis mos est, nunc versicoloribus vti,
Alta triumphali procedere signa couino
Cæsaris, & festa redimitum tempora fronde
Vrbem flammifero Regem circundare curru.
Nec non & rigidi gemmatis Saxones armis,
Hi tercenti equites genus insuperabile bello
Spectatum veniunt, frameisque ingentibus horrent.
Toctusagum ex alia properant regione tribuni.
Quamque regit pubem Vyrtimberzentius heros,
Hæ picturatæ, varioque colore micantes
De more exornant nitidis capita alta pyropis.
Venit & ingentes ducens de vertice Cattos
Abnobio, & gelidas linquentem Bructeron vmbras
Lantgraphius, vasti phaleras, & fræna gerebant
Aurea cornipedes, magni per eburnea torques
Colla nitent, Tyrioque micat gens omnis in ostro.

cambria oppidis, impertita Duci venia, Coloniam Agrippinam ouans ingressus est, vbi omnes Germaniæ Principes, & Palatinus quoque ad Dietam venerant. *Tribotes*] Argentinenses sunt, vel illis proximi populi. origo vocis dicta est superius. *Borbetomagos*] Vormatienses. Generali magis vocabulo Vangiones quoque dicuntur. Apud Ptolemæum & Antoninū Bregetomagus scriptum comperio. *Mastrucis versicoloribus*] Sardum vestimentum est, vt diximus: sed hic Belgis tribuit. *Alta triumphali*] Triumphus Cæsaris, sed vere Coloniæ & Dieta habita est, vt diximus. *Couino*] Curru. proprium autem hoc curruum genus erat Britannorū, & Belgarum. Vnde, vt quoq; dictum est, couinarij dicuntur: vt Essedarij, ab Essedo, quod est vehiculi genus, apud Gallos primum inuenti. *Toctusagum*] Toctusages, seu, vt apud autores scriptum inuenio, Tectosages, arbitror Franconiam olim coluisse. Cæsar autor est commentario sexto, iuxta Hercynium primo sedisse, iustitiæ & belli summam opinionem habentes, in egestate & patientia, vt Germani, manentes. Sunt & Tectosages Plinio & Floro in Asia dicti. *De more exornant capita*] Scilicet Germanorum. solent enim corollas gemmis, annulisque interstitis ferre. *Pyropis*] Carbunculis. de quibus lege caput septimum vltimi libri apud Plinium, & cap. primum tertiæ partis Erasmi Stellæ de gemmis. Pyropi meminit Ouidius in principio secundi Transformationum. Est autem Pyropus gemma lucens instar ignis. vnde & nomen sortitā. A quibusdam Apyrusta vocatur, quod non sentiat ignes. Adscribam quod in secundum Lucretij Pius scribens admonuit. Cum gemmam, quam Ligurium vocāt in sacris literis, leges, scito, inquit, Hebræos antistites intelligere lapidem preciosum, vel carbunculum: quo fit, vt multiscium Hieronymum mirer, qui profitetur ingenue se nescire, quæ species gemmarum sit Ligurium, nec id se reperisse scribit apud autores de naturis gemmarum scribentes: quamquam in sacris literis Lyngurinum legendum putant, sed perperam. Est enim Ligurius, autore Harpocratione ad filiam, lapis circa mōtem Ligos nominatum. Quidam dicunt eū esse populi arboris lachrymam. Quinam mons sit Ligos non memini me legisse. Satis est nobis Ligurium esse lapidem, & idoneum autorem reperisse qui de eo mētionem faciat: quod eruditissimus omnium Hieronymus arx fidei negauit. Hæc ille. At noster Erasmus, Haud dubium est, ait, quando Lyngurinus sit legēdum: nec mirum est addit, hominem tantum, tantulum suffugisse lapillum, cum aliquoties non videamus & id in quod incurrimus: quamquam meminit Lyngurij Theophrastus, & hunc secutus Plinius. Hanc ferunt nasci ex vrina Lyncis, vnde & nomen habet. Lynx animal est, οὖρον, vrina. Ea protinus cōcrescit in gemmam: sed inuidum animal protinus egestam vrinam terra operit, ne possit ab homine inueniri, ad multa efficax medicamenta. Valere enim ad eliciendos vesicæ calculos, & aduersus morbum regium, si gestetur, aut ex vino bibatur. non est dissimilis electro, siue succino: non enim solum attrahit festucas & lignum, verum ferrum, si sit tenuius. Theophrastus huius rei citat autorem Dioclem. At Plinius neutri credit hac quidem in re, & negat vnquam hoc nomine gemmam visam. Hactenus Roterodamus. Camers putat ex Lyncum natura adagium sumi posse, *Lynce inuidiosior*, in auaros, qui ne inutile quidem sibi, aliis indigentibus elargiuntur.

Præterea infelix concessa pace Philippus
Mox Pallatinis delectum ex vrbibus agmen
Ducebat secum, & crudelia funera nati
Ingemit, & tacitus premit altum corde dolorem.
Aspice vt euoluit humanas improba curas
Magnorum fortuna Ducum: qui primus in arcto
Antiquam tenuit sedem, lateque bicornis
Imperium gessit Rheni, nec faustior alter,
Vidit sceptra rapi, vidit miseranda suorum
Fata senex, animi verum non languida virtus
Hunc fouet, & nondum auersis infracta repugnat.
Iamque

Aspice vt euoluit] Exclamatio in fortunam Palatini infaustam.

Verum non languida virtus] Ad illud respexit, *vidit miserāda suorū Fata senex.* & est magna in Palatino laus, a magni-

Iamque dies aderat, quo Cæsar in axe triumphans
Iret, & os sacrum populis ostenderet alto.
Tunc subito passim, totaq; ex vrbe ruentem
Aspiceres pubem, pueri, innuptaq; puellæ,
Longæuiq; patres currunt per compita visum,
Et Regis Pæana canunt: aulæa Britanni
Aptant parietibus, postesque tapetibus ornant
AEratos, hominum voces, clamorq; resultat
Vndique. Non aliter quam cum Eurysthea gerentem
Prælia, Echioniæ clamantes vndiq; matres
Spectabant auidæ, bicolor cui tempora fronde
Populus ornarat, vastos leo cinxerat harmos
Lethifero quondam superatum Stymphalon arcu,
Vittaq; ad Argolicum referentem monstra tyrannum:
Vel cum perdomitis remeauit corniger Indis
Cadmæum repetens spoliorum Hysmenon aceruo.

magnitudine animi. *Nondum infracta*] Deuicta. nam præpositio *in*, auget. Maro, *Turnus vt infractos auerso Marte Latinos.* *Auersis repugnat*] Id est, contemnit auersa, superat fortunam.

Non aliter quam cum Eurysthea gerentem] Hic paululum confusa est cõstructio, quam Græci synchesim dicunt: quæ, vt inquit Donatus, est hyperbaton vndique confusum, vt illud Maronis, *Treis notus abreptas in saxa latentia torquet, Saxa vocant Itali mediisque in fluctibus aras* Et est ita ordo. Non aliter scilicet, clamor resultat, quam cum matres Echioniæ vndique clamantes, auidæ spectabant gerentem prælia Eurysthea, referẽtem Stymphalon superatum quondam lethifero arcu, & victa monstra ad tyrannum Argolicum: cui scilicet, gerenti prælia populus bicolor ornarat tempora fronde, leo cinxerat vastos harmos, & Herculem intelligit. cuius labores abunde prosequitur Diodorus. Sed quid gestis Herculeis celebratius? Inter Maroniana opuscula enumeratur & illud cui titulus, Monosticha de ærũnis Herc. Idipsum & inter Ausonij Poetæ scripta etiã reperitur sub hoc titulo, Ausonij de duodecim laboribus Herculis. Dubium ergo, Maroni, an Ausonio versus illos asscribi oporteat. *Eurysthea prælia*] Ab Eurystheo demandata; & est adiectiuum, vt ab Orpheo Orpheus, per diphthongum. *Superatum Stymphalon*] Id est, aues Stymphali lacus Arcadiæ, quæ inter eius certamina enumerantur. vnde a Papinio quarto Thebaidos dictum est, cum de Arcadiæ locis scriberet, *Herculeo vulgatos robore montes, Monstriferumq; Erymanthon*, & Ærisonum Stymphalon. In cuius loci expositione Placidus inquit, Virtute Herculis cognitos Erymanthon & Stymphalon: in altero aues, quæ Stymphalides appellantur, occidit. Cæterum & apud Ouidium, & Senecam, & Martialem animaduerto in dictione Stymphalus penultimam longam esse: hic tamen breuem protulit, vt Ausonius hoc carmine, *Stymphalidas pepulit volucres discrimine quarto.* Nec ratio deest: quia Alpha apud Græcos dicronum est. qua licentia & Homerus in quinto Iliados vsus, cum dixit. Ares Ares brotolige. & Martialis insinuat lib. nono. Et quos Ares Ares decet sonare. Nos etiam in aliquibus vtimur cum Batauum & Syphacem communi accentu proferimus, vt supra dictum est. *Aceruo spoliorum*] Quæ ex India domita reportauit.

Interea pompæ subit ordo, Ducesq; cruento
Spectantur capti bello, manibusq; reuinctis
Turba ingens, sacro stant arma affixa feretro
Heroum exuuiæ, debellataq; phalanges,
Scuta virum, galeæ, & cubitales margine peltæ,
Coniferiq; apices, frameaque, leuesq; sarissæ,
Et curui vmbones, & rapta petorita Marte.
Hinc solido ex auro crateras, & aurea bullis
Cingula cernere erat, intertextoq; verendum
Electro fulgebat opus, nitidoque argento.

Cubitales margine Peltæ] Ancilia intelligit. Breuis enim scuti genus erat. Plutarchus in vita Numæ Pompilij multa recitat, quare ancilia dicta fuerint. Dicuntur autem, vt ipse inquit, vel ab an, quod circum significat, quia in orbem essent figurata: vel ab ancon, quod est, cubitus: vnde etiam Anconam maritimam vrbem maris Adriatici sic dictam volunt: vel ab anches, quod est, remedium, cum Ancilis casu sedata fuerit pestilentia. plura Liuius, & Halicarnasseus. Ouidio placet, ancile latinum esse vocabulum. Quidam ancile peltam Thraciam appellarunt. Ea est, vt Seruius ait, scutum breuissimum in modum lunæ iam mediæ. Cubitales ergo peltæ, id est parmæ, scuta, ad similitudinem anciliorum. *Margine*] Extremitate, circumferentia. *Petorita*] Vehiculi genus Petoritum est: & Varro arbitratur Gallicum esse vocabulum; vtitur hoc vocabulo Horatius. *Crateras*] Non crateres scribendum. sic Maro, *crateras magnos statuunt.* & Papinius in Theb. Ouidius, cæteri. *Aurea bullis cingula*] Pro aureis bullis. *Nitidoque argento*] Spondaicus versus est.

Sublimi interea Cæsar spectandus ab axe
Prouehitur, qualis victor Saturnius alto
Ossæam rabiem, & Titanum Pelion, atris
Icit fulminibus, curruq; per æthera vectus
Cælicolas inter clarum lustrauit olympum.

Ossæam rabiem] Id est, gigantum, ab Ossa monte, quem Pelio, vt inquit Maro, imposuere rabidi, & irati cõtra

Talis & Austriades alto sese ore ferebat
Maiestate grauis, trabeaque insignis, & auro
Nescio quid cœleste micat, diadema superstans
Auratos operit crines, trepidique sub axe
Quadriiuges impune fremunt, manduntque lupatos
Ore truci, spirantque altos e naribus ignes.
Non secus Eoo tollunt fumantia Ponto
Corpora, Solis equi, replentque hinnitibus auras,
Voluentes hinc inde iubas, raptosque furore
Miratur cursu tantum procedere Titan.
Interea fama est, Vbij dum Martia ciues
Gesta canunt, latoque vrbem circundare clauo
Incipit insignis Cæsar, curruque triumphat,
Spectatum venisse Deos, & in æthere summo
Inuidia carpsisse Iouem. Quid numina possunt?
Hic fastu superat Diuos, nunc Iuppiter alter
Sicanio arripiet sudatum fulmen ab antro.
Talia flammato dum pectore Numina iactant
Ante Iouem, sic Pallas ait, Proh rector olympi,
Quid spectas, sufferisque pater? iam respice quantum
De Superis rapiat Regis fiducia nostri.
Nunc age, & intonsis Euan quate marmora thyrsis
Rubra, coloratos trans Gangen transfer ad Indos
Militiam, aut Bacchis vlulantibus Ismara cinge.
Est frustra quodcunque paras, superabere solo
Cæsare, qui domito reges Oriente subactos
Argolicas rediens duxisti victor ad vrbes.
I Mars sanguinee, & Geticis te conde sub oris
Indecorem, solumque sacer tibi Strymon, & Hebrus
Seruiat, & gelido tantum placeris in Hæmo.
Nil extra tua fama volet, tu hominum, atque Deorum
Omnipotens rector? pudet, ah pudet ista profari
Te coram, ingenti iamdudum saucia cura,
Diua vetor sceleris pœnas exposcere ab illo?
Non Tritogenia, Pallasve, aut filia magni
Nuncupor esse Iouis? quando est mihi dempta potestas
Pugnandi in terris, tu inquam? tu fulmina condis?
Lentaque nequicquam formari incudibus AEtnæ
AEra iubes? flammaque vrbes feruere Sicanas?

Deos. *Icit*] Percussit, proprium hoc in fulminibus. Vocabulum Plinianũ.

Solis equi] Pyrous, Eous, Æthon, & Phlegon: quibus nomina ab effectu fuere imposita, vt exponit Raphael in secundum Transformationum librũ Ouidij.

Vbij ciues] Id est, Agrippinenses, qui prius quam ab Agrippa ad alteram ripam transferrentur, Vbij sunt appellati. autor est Tacitus. *Inuidia*] Id est, propter inuidiam in Cæsarem. *Regis nostri*] Id est, Cæsaris: & per contemptum dixit, *nostri*. *Fiducia*] Pro confidentia posuit: quamuis etiam Maro in malam partem quoque vsus est, *Cernis qua Rutulos habeat fiducia rerum*, id est confidentia, temeritas. Nam confidentia semper fere in malam partem accipitur. Plautus, *Qui me nunc alter est audacior homo? aut qui confidentior?* Terentius, *O ingentem confidentiam.* *Nunc age & intonsis*] Per derisionem commouet cæterorum Deorum inuidiam in Cæsarem. *Euan*] Bacchi nomen, superius expositum. *Marmora rubra*] Æquora rubri maris. *Bacchis vlulantibus*] Abunde satis de sacris Liberi patris ante dictum est. *Ismara*] Mons Thraciæ notissimus. Maro, *Ismarus aut Rhodope.* Strymon, & Hebrus flumina Thraciæ sunt. Exoritur autem Strymon, vt Ptolemæus ait, in montibus Thraciam & Macedoniam diuidentibus. Plinius & Solinus asserũt, dilabi ex vertice Hæmi montis. Circa hũc amnem Mars obequitare solitus, vt in Syluis canit Papinius. In hoc amne propter loci amœnitatem, & piscium abundantiam, æstiuis mensibus (nam hyeme appropinquante Nilum petunt) ingens est gruum copia. Hinc a Marone decimo Æneidos dictũ est, *Strymoniæ dant signa grues.* Et a Lucano quinto Pharsaliæ, *Strymona sic gelidum bruma pellente relinquunt Potura te Nile grues.* Hebrum vero amnem ex fontibus Rhodope montis dilabi scribit Seruius in fine quarti Georgicorũ: dictumq; ait ab Hebro Boreæ fratre. Plinius inter ea flumina enumerat Hebrum, quæ aurum deuehunt. *Hæmo*] Notissimus mons sua altitudine, vt dictum est. Liuius scribit Philippum Hæmum accendisse, eius altitudinis pernoscendæ gratia. Situm ex Ptolemæo disces. *Pudet ah*] Interiectio est, per quam Palladis dolor ostenditur. Maro, *Spem gregis ah silice in nuda connixa reliquit.* Aliquando admirationis vim habet. Plautus, *Ah quid ais?* *Ista profari*] Pro dicere, loqui, seu fari posuit, vt sæpe poetæ solent, compositum pro simplici verbo vsurpare. Profari enim latine dicitur, quod Græci prophetare dicunt, id est, futura prædicere. Vlpianus, Si seruus inter fanaticos non semper caput iactaret, & aliqua profatus esset. Fanaticus autem seruus hoc in loco, pro maniaco accipitur: quales sunt qui melancolici dicuntur. autor Budæus.

Non Tritogenia] A Tritone palude, vbi primum visa dicitur fuisse, vt diximus. Vltimam autem longe protulit, vel quod, a, apud Græcos bitemporeũ est: vel quod Maro itidem protulit in fine graui, a. Seruio reclamant poetæ classici, qui docet, quod in nominibus propriis syllabæ possint poni scribentis arbitrio. Nec Bedæ opinio vbique recipitur, dicentis autoritatem & necessitatem aliquando metrum violare. *Tu, inquam? tu fulmina condis?*] Verba indignationis plena, & inest irascentis replicatio, tu, tu, inquam. *Nequicquam*] Id est, non. *Flammaque vrbes feruere Sicanas*] Omnia hæc per interrogationem proferenda cum indignatione, quasi dicat, Cum tantam in Cæsare confidentiam videas, vt pene tibi æquetur: non solum in insulis Vulcaniis tela deberent fieri, sed etiam per totam Siciliam, & omnes vrbes flammis ardere in conficiendis armis.

Centum

Centum præclaris Curetum ex vrbibus olim
Saturnum patrem, & cœlo te Iuppiter alto
Deiecisse ferunt, centumq; ligasse catenis,
Imaque longæuum trusisse in tartara Regem,
Scilicet vt cœli regnaret Cæsar in arce.
Tu modo iam si qua est cordi tibi cura Deorum,
Et cœlum seruare cupis, trifida arma resumens
Sydereum tutare polum, Diuosque pauentes,
Arctoumq; preme Imperium, Borealiaq; arma
Discute: ne Cæsar curru subiectus ouante
Tollatur per inane, viamque affectet olympi,
Depulsoque, ferox regno Ioue, permeet astra.
Dixerat. assensere Dei, nec Delia præsens
Concilio Diana fuit: nam vertice summo
Constiterat Vogesi, iam despectura triumphum
Austriadæ magni, & læto certamina campo.
At contra pater est solio sic orsus ab alto,
Sancta cohors Superum, quianam sententia mouit
Decertare odiis animos? cur vertere gentem
Arctoam cupitis? tanta est cœlestibus ira?
Fata immota manent, opus hunc se tollere ad astra,
Et regere Imperium terræ, dare fræna superbis,
Indignantem orbem, & gentes superare rebelles,
Consortemq; polo mecum nec habere refello.
Qui dum nigra fluent Erebi, subterq; meabunt
Flumina, pallentes vmbras, dumque orbe remenso
Sydera in Hesperio properabunt æquore mergi,
Victor Cæsar erit, dominusque vocabitur orbis.
Hæc ego per Stygias male olentes sulfura ripas,
Et Chaos æternum, & Manes Phlegetonte sub imo
Annuo: iam paulum bilemque, iramq; repone
In melius Pallas, fatisque assuesce futuris.
Sic ait, & nutu longum concussit olympum.
Tunc exorta Deum passim sunt murmura, & omnes
Pallada prospiciunt, verbisque precantur, vt illa
Molliat æternas lites, & desinat æstus
Irarum, Austriadas contra exercere potentes.
Sic Iuno instabat, sic cætera turba Dearum,
Almaque in Hercyniis præsens Aruinia lucis
Procidua ante Deam, poscit iam fœdere iungi
Austriadas secum, tandem Tritonia virgo,
Postquam Cæsareumque genus, stirpemque domari
Agnoscit vetitum, coram sic talibus orsa est,
Vicistis Superi, bilem, qua exarsimus olim,
Dimissam facio, iam nunc, semperque fouebo
Hoc genus armipotens, quo cum me iungere fœdus,
Haud piget, atque Italo tela auxiliantia bello
Sentiet, & dictum iurato astrinxit auerno.
At Venus exclamans, non sic mea vulnera abibunt
Impune, & quantum mea vis, flammæque valebunt.
Hostis ero, sequar indomitum, cogamque fateri
Me semel esse Deam, sic talia fata quieuit.

Centum præclaris] Valido vtitur argumẽto. ait enim, operæprecium fuerat profecto te patrem e cœlo deiicere, & relegasse in tartarum, vt scilicet Cæsar in cœlo regnaret, non tu. Et seruat decorum hic furentis personæ, quia hoc exemplo obiicit latenter Ioui impietatem, vt scilicet, cum in memoriam reduceret, quid egerit in patrem, vt regnaret, aliis ipse non crederet. *Curru subiectus*] Id est, excelsus, sublimis. nam subiicere, extollere est.

Nec Delia præsens] Pulchra fictio poetica. Dicit enim, cum Dij hæc contra Cæsarem iactarent, Dianam præsentem non fuisse. Quippe quæ ex Vogeso triumphum Cæsaris lætabunda inspiceret. *Quianam*] Vna dictio, qua vsus est Ennius, & Maro etiam, *Cælicolæ magni quianam sententia vobis Versa retro?* Hinc colorem Poeta sumpsit, & est sensus. Cur sententia mouit animos vestros, vt odiis certare velitis contra Cæsarem? *Opus hunc se tollere ad astra*] Vaticinium futuræ gloriæ Cæsaris.

Longum Olympum] Epithetũ Græcorum est, qui Macron Olympon dicunt.

Aruinia] Quæ olim a Germanis in Deorum numero habita est, vates erat, incolebat syluam Hercyniam.

Postquam Cæsareumque genus] Latenter potentiam Cæsaris significat. Nullus enim hostis in fine rerum fuit contra Maximilianum tam potens, vt non desiderauerit gratiam Cæsaris impetrare. Quod mea ætate multoties patuit, & nouissime maxime in tam graui bello, quod in Italia contra Gallos, Venetosq; solus, & victor paucis ante diebus quam moreretur, sustinuit: de quo vaticinatus est Poeta, quod futurum erat, dum Pallas statim subdit, *atque Italo tela auxiliantia bello Sentiet.* *At Venus exclamans*] Arbitror hoc fictum a Poeta, quoniam nobiscum maius certamen non agitur, quam rationis & appetitus. Altera enim ab intellectu procedit, quo bonum malumque discernimus: alter corpori sensi-

busque insitus est, quotidieque de regno certant, hostesque acerrimi sunt: nec desinunt a pugna, nisi victo altero, hoc est abolito corpore. *Cogamque fateri Me semel esse Deam*] Summa Cæsaris laus: cum innuat a cupiditatibus nunquam victum fuisse: quod mirum in homine, ne dicam Principe, qui mille ad libidinem rerum vias habent, videri potest. cum omnibus a natura inditum sit, vt grata magis sensibus appetant, quam ingrata. Licet autem difficile admodum sit, contemnere voluptatem natura nobis insitam, cuius etiam vis tam late pateat, vt actionum, affectuumq; nostrorum sit comes, sequaturq; vel illa, quæ agenda eligimus (cum honesta, & vtilia iucundi speciem præ se ferant) eo tamen magis contemni a nobis debet, quo laudabilius est rem natura insitam, &, vt ait Aristoteles, nobiscum a pueris vna educatam, reprimere & continere. nam qui eam sic abiecerit, vt quasi radicitus euulserit, is mihi videtur hominis oblitus, aut humana esse conditione maior, vt qui aqua & herbis in solitudine vitam ducunt, rerum Veneris omnino inscij: quales fuisse Anachoritas plurimos, & ipsum illum Ioannem Baptistam memoriæ proditum est.

Interea Cæsar Procerum stipante caterua
Progenies Diuum, & genus alto a sanguine cretum
Audite hæc, inquit, cordi & mea figite dicta,
Annuus est belli cursus, si rite recordor,
Quo Martis rabies, tristique horrenda flagello
Desæuit Bellona animis, gentesque repostas
Sedibus Arctois in pugnam misit acerbam.
Nunc victor terris, sic Dij voluere, piandas
Arbitror esse vmbras, bellum quas misit auerno
Ante diem, fluuijq; errant hæc littora circum
Soluendi a nobis cupidæ mortalibus auris,
Ac primum inferias patrique, vmbrisque dicabo,
Austriadum Heroum, quibus alta ad syder a vectis
Dona tuli, atque libens staurani sacra quotannis.
Postmodo cum primum per terras fulserit almo
Septima lux cælo, Titanq; obtexerit astra,
Quadriiugum ludos statuam, cum carcere aperto
Exilit æripedum furor, & metam igneus optat.
Hinc cæstu quicunque volet, cursuq; volantum
Decertare pedum, aut nudam exercere palæstram,
Seu transnare vndas, & verrere flumina planta,
Aut melius quicunque arcus scit tendere eburnos,
Quiq; grauem disci massam collimat ad vnguem,
Adsint, victori referet sua præmia virtus,
Donatiq; omnes facto certamine abibunt.

Fluuijque errant hæc littora circum] Iuxta veterum opinionem, vt diximus, superstitiosam.

Quadriiugum ludos statuam] Propositio omnium ludorum.

Collimat] Vocabulum proprie est eorum qui arcu certant. nam collimare, est ad scopum sagittam intentis oculis dirigere. Puto dictum, quoniam limis oculis sagittandi vsus est: vel quia fortasse caput arcui coniungimus. Limare enim coniungere, copulare significat. Turpilius in Leucadia, Veritus sum, ne amoris caussa cum illa limasses caput. Plautus in Pœnulo, At vide sis, cum illa nunquam limaui caput. Nonius ait, Limare limum, ingerere, limo fœdare. Limus adiectiue, pro transuerso ponitur. vnde Plinius scribit, leonem dolere, si limis spectetur oculis. Limen, id est lapis superior & inferior ostij, a limo deriuatur, quoniam transuerse positum sit.

Nuncia Belgarum fama est delapsa per vrbes
Interea, & vero passim rumore futuras
Nunciat exequias, nec non certamina in vrbe
Prædicat Agrippæ: mora præcipitatur, & omnes
Conueniunt, latiq; replent vaga littora Rheni.
Primus enim ante alios, fontis ferrugine gaudens,
Qua sacrum attollit caput auxiliaribus vndis
Tongrus adest: linquuntque suas Eburones aras.
Hic etenim, vt memorant, saxo nigrante, quod alto
Eruitur monte, & carris vectatur ad vrbes,
Conficiunt ignem, sed non ardere prius, quam
Humectetur aqua lapidum perhibetur aceruus.
Nec non & flauam, quam Gallia pinsit Arincham

Primus enim ante alios] Descriptio populorum, qui ad triumphum Cæsaris spectandum venere. ***Fontis ferrugine gaudens***] Plinius cap. secundo lib. Trigesimi primi, Tungri, inquit, ciuitas Galliæ fontē habet insignem, plurimis bullis stillantem, ferruginei saporis: quod ipsum non nisi in fine potus intelligitur. Purgat hic corpora, tertianas febres discutit, calculo-

Vrbs

Vrbs secat, & niueis alitur gens mystica crustis.
Hinc haud vitiferi Treuir sulcator Obrinci,
Bonnaque, & antiquis gaudens quoq; Lupia muris.
Defuit & timidus nec sontibus aduena Brugis,
Et clara Austriadum titulis Hannonia Regum,
Extremique hominum Morini, totumque Melinum,
Machlinumque, & mercatura Antuerbia felix,
Et picturatis diues Bruxella tapetis,
Innumerumque genus Gandauo fluxit ab vrbe.
Nec non & trepidum impellit tunc fama Nemetam,
Atque Argentorato volat ad certamina pubes.

culorumq; vitia. Eadem aqua igne admoto turbida fit, ad posterum rubescit. Audiui Medicum Tungrensem, qui hactenus affirmaret fontem durare: verum quod morbis mederetur aqua eius pota, nihil sibi constare. Igitur Plinius hoc, vt multa alia scripsit ex fide: aut natura mutata est fontis. Porro ferrugo, mucor ille, siue situs, vel vetustas, quæ in ferro sub terra vel lõgo æuo gignitur, vt ærugo in ære. quãquam ærugo etiam de ferro dicitur.

Linquuntq; suas Eburones aras] Dixi Eburones dici, qui nunc Leodienses nominantur: & idcirco *suas aras* dicit, quoniam Leodium, quæ nobilissima vrbs est inter Belgas, hoc est inferioris Germaniæ populos, sacerdotibus plurimum abundat. Calamitatis eius, quam sub Carolo nouissimo Burgundionum Principe perpessa est, in literas retulit Pontanus: & latius ego aliquanto memini in Scholiis, quæ scripsi in eum Pontani lib. qui est de Immanitate inscriptus. *Hic etenim vt memorant*] Et vere quidem. nam ex montibus eruunt saxa nigricantia, interlucida tamen, quibus ignem conficiunt. *Sed non ardere prius, quam humectetur aqua lapidum perhibetur aceruus*] Vt rem habeas, ac ipsi vidimus, Congeries lapidum foco imponitur, relicto vacuo ad fomentũ loco: quo accenso, irrorant aqua lapides. Compertũ enim est, ignem concipere non posse, nisi aqua aspergantur. Mirum profecto, vt aqua igni fomes sit. an quia spiritus ignei in lapidibus sint, auditoque hoste statim exiliant, cognatisque se flammis applicent? an quia tosti suffocato infra terram calore, aquæ infusione poros, vt ita dicam, igne prius contractos aperiant? vt in calce, vt in carbone fieri videmus. Hic inter alios plærosque vel præcipuus locus est, quo super Collimitio nostro physicarum rerum scientissimo cõmentari cupiebam. Sed præpropera Cæs. Maximiliani mors nobis adeundi viri occasionem hactenus præripuit. *Quam Gallia pinsit Arincham*] Seruius author est, apud priscos molarum vsum non fuisse. Fruges enim torrebant: & deinde in pilis pinsebant, id est tundebant. & hoc erat molendi genus: quod & suo tempore adhuc factitatum esse ait. vnde & pistores, & pinsores, & pila dicta sunt, vt ex Varrone colligimus. Ad hunc morem allusit Maro in primo Æneidos, *Et torrere parant flammis, & frangere saxo*. Molæ autem postea inuentæ sunt asinariæ quædam: quædam trusatiles, id est hominum opera versatiles. Aquariarum autem molarũ loca, quibus nunc vtimur, moletrinas appellare possumus, vt arbitratur Budæus. *Arincham*] Frumenti genus Galliæ peculiarissimũ, ex quo candidissimus panis fiebat. mos seruatur adhuc. Nam in adagio est, Eburones tribus insigniri rebus: pane meliore, quam ex frumẽto. igne meliore, quam ex lignis, aere salubriore in ponte fluminis quam alibi intra vrbem. *Vrbs*] Populus Leodiensis.

Gens mystica] Clerus, sacerdotes. Mystæ dicti, a verbo græco *μύω*, quod est initio. quia dicuntur initiati mysteriis alicuius numinis: vnde & Symystæ dicuntur, vt alibi diximus, iisdem initiati sacris. Alij trahunt a verbo *μύω*, quod significat occulto: quoniam nefas erat reuelare arcana mysteriorum. *Crustis*] Neutro genere: in quo significat frustum panis, aut placentæ, aut alterius edulij. Crusta enim fœminino genere fragmentum tenue significat lapidis, aut ligni, aut vitri, aut gelu, aut alterius huiusmodi. Maro, *Concrescunt subita currentis in flumine crusta*. *Obrinci*] Alij Mosellam appellant. Huius cursu Ptolemæus superiorem, inferioremq; Germaniam disterminat. Citeriorem autem magnam Germaniã nominat Obrincum, seu mauis Obruncam, vt alij scribunt, Syluius Mœnum intellexit: sed falso, vt indicauimus prius, & ante me Irenicus noster. *Bonnaque*] Vetustum oppidum ad interiorem Rheni ripam situm, ad quartum supra Coloniam lapidem: nomen etiamnum retentat. Antistiti Coloniens. paret. Ptolemæus Bommam appellat. celebre illic sacerdotum collegium est.

Lupia] Antiquum item oppidum in vlteriore ripa Rheni, ditionis, ni fallor, Ducis Iuliacensis. Lupiæ item numero multitudinis, vt Athenæ, Venetiæ, Calabriæ vrbs est. Autor Mela libro 2. Est & nomen fluuij Germaniæ, vt diximus: eumq; esse coniectura est, inquit doctissimus Vadianus, quẽ Neccharum hodie vocant. Ego cum Irenico eum esse coniicio, quem Lanũ nunc vocant, qui ad oppidum *Lanstein* Rhenum illabitur. Tacitus in Oceanum elabi autor est lib. secundo. Strabo in Visurgim ait deferri. adeo in re tantilla variant scriptores. cuius Tacitus sic meminit libro primo, Ductum inde agmen ad vltimos Bructerorum, quantumque Amisiam & Luppiam amnes inter, vastatum. *Timidus aduena sontibus Brugis*] Id est, nocentibus. Statius, *Sontesque euoluere Thebas Pierius menti calor incidit*. Dixit autem propter conspirationem, quam exercuerunt in Cæsarem, cum Belgis imperaret. *Hannonia*] Quæ decoratur titulis Principum Austriacorum, Comitatus olim amplissimus, ad cuius Comites Flandria accessit. *Morini*] Littorales populi sunt, vt diximus, in quibus plures erant ciuitates olim, quarum desolationem diuus Hieronymus indicauit. Morinum, hodie *Terramuanam* dici aiunt. *Melinum, Machlinumque*] Vrbes in Belgis mediterraneæ. *Antuerbia*] Vbi illud emporium nobile celebratur ad Scaldim flumen, & Oceani æstuariũ ad conuehendas merces accedit receditque: in quo ducentas aliquando naues, quæ illuc ex toto Oceano Septentrionali velificant hærere in salo vidi, moxque redeunte mari, vt prius attolli. *Bruxella*] Mediterranea item ciuitas Brabantarum, non longe ab Mechlinia, quam suo more immutans Poeta *Machlinum* vocat.

Principes Belgarum illic plurimum morantur. Est & Bruxella Sueuiæ oppidum Rudolfo Agricolæ: tametsi lingua ipsos non esse Suenos arguat, vt recte monet Irenicus. *Gandano*] Ingens vastaque ciuitas in Flandris, quę cum opus sit, quadraginta hominum milia ad bellum gerendum foras mittit.

Dum properant cuncti, templo sublimis in alto
Arsura erigitur moles, proq; omnibus vna
Manibus instruitur feralis pompa peremptis,
Prisca superstitio, circumque Agrippides ægra
Voce gemunt, nudantq; comas de more solutas,
Damnatumq; rogum flammis, simulataq; sacra
Circueunt, vmbrasque vocant: simul atra gerebant
Vestimenta Duces, Saxon ferus, Hassius horror
Lantgraphius, magno Wirtenberzentius *heros,*
Et Brunsuichides Lunæ Dux optimus vrbis
Dona ferunt busto, solido ditatur ab auro
Flamma superiecto. Interea ferale canebat
Aere sonans tubicen, Phrygiosq; in funere versus,
Quis animas, Manesq; vagos firmasse vetustas
Dicitur, atque vmbris iram placasse trifaucem.

Prisca superstitio] Nam antiqui quoque more nostro, quo generales cunctis affinitate nobis coniunctis inferias, siue exequias facimus, vtebantur.

Agrippides] Matronæ Colonienses. *Simulataque sacra*] Vt nostris consuetudo est sacerdotibus, qui capsam, aut lignum pullo paludamento tegunt: ad quod tanquam corpus inesset mulieres sub peplis lugubrib. vestibus indutæ accedunt. *Lunæ Dux optimus vrbis*] Lunæburgũ vrbs Saxoniæ nobilis, condita ab Saxonibus in solo Vandalico, vt ait Albertus lib. Vandaliæ septimo. Irenicus villam olim fuisse scribit, destructoque Bardeiugo in ciuitatem abiisse. Villam autem a Iulio Cæsare conditam, & a Luna dictam, simulacrumque Lunæ ad Caroli Magni tempora vsque remansisse, qui statuam illam sustulerit. Significat autem Ducem Henricũ Lunæburgensem, ex nobilissima Brunsuicensium Principum familia natum, quæ Othonũ sanguinem refert per Henricum Saxonicum & Noricum Ducem potentissimum, cognométo Superbum, a Friderico primo Sueuo depositum Principum consensu, Norico Ducatu concesso Othoni Palatino de *Wytilspach*, & collato Saxonico Ducatu Bernardo Principi ab *Anhalto*. lege Annales Vrspergianos.

Dona ferunt busto] Antiquum morem hic sequitur: quem sacerdotalis auaritia iam vincit, aliis super alia quotannis capturarum nominibus excogitatis. *Interea ferale canebat*] Cicero in lib. de legibus, hunc morem tradit apud antiquos seruatum, vt & tubicen sonaret, & Phrygij versus in funere canerẽtur, quas nænias appellabant: quibus a præfica, quæ sola canebat, defunctorum vmbræ laudabantur. Dicuntur autem næniæ, a gementium voce. Simonidem Cæum tradunt hunc morem inuenisse. authores Acron & Porphyrio. Alij dicunt ad tibiam, non ad tubam recitari nænias solere.

Iram trifaucem] Id est trifaucem Cerberum. quoniam tribus latrat faucibus ad ostium Regis Ditis patris: volentibus ingredi, cauda & auribus blanditur, neminem permittit exire. Hesiodus & Maro discordant. Vorat carnem, & ossibus supersedet: ideo quasi Creauoros nũcupatur. Alexander Imperator habuit canem hoc nomine congredientem leonibus, vt scribit Iulius Pollux.

In primis depicta trahunt ex ordine prisco
Argumenta patrum, numerusq; effertur auorum.
Ante omnes Priamum Francorum ab origine cretum
Cernere erat: natumq; sequi vestigia patris
Marcomiron: sed paulo excelsior ire videtur
Antiquo Faramundus auo, longeq; potentis
Clotharij effigies multo fœdata cruore
Ducitur, & natum fugientem lumine toruo
Aspicit. hic etenim post cædem, & fata parentis
Imperium linquens, ad Auantica regna recessit,
Egregiamq; Apis de nomine condidit vrbem,

Argumenta patrum] Arguere, ostendere est. Maro, *degeneres animos timor arguit*, id est ostendit. Vnde Argumentum dicitur illud, quo nobis aliquid ostenditur breuiter. Idcirco hic pro titulis interpretor auorum, quibus quorumcunq; gesta breuiter cognoscebantur. Sic etiam Comœdiarum fabularumq; argumenta dicuntur. *Effertur*] Proprie defunctorum est: quod olim extra mœnia sepeliri consuerint cadauera. Seruius tamen scribit, apud maiores omnes homines in suis domibus sepeliebantur. vnde ortum est, inquit, vt lares colerentur in domibus. Hinc etiam vmbras lares vocamus. Veterum autem sepulchra in agris fuisse, cum multa comprobarint, tum quod Vlpianus scripum reliquit, diuum Adrianum pœnam statuisse aureorum quadraginta in eos, qui in ciuitate sepulchrum fecissent: quam fisco inferri iussit: & in magistratus eandem statuit pœnam, qui id passi forent. quin & publicari iussit locum, & inde cadauer transferri. Relatum tamen in Chronicis, Traianum intra vrbem solum omnium, & in foro sepultum, cum morbo apud Isauriæ Seleuciam interiisset. Sed Ducibus etiam datum ac posteris Plutarchus scribit, vt in foro sepelirentur. *Ante omnes Priamum*] A quo domus Austriaca descendit. Rex fuit Franciæ Germaniæ, nunc per iniuriam appellatæ Franconiæ: cum verum illi nomen Galli abstulerint. Seruant tamen nonnulli scriptores illi prouinciæ suum nomen & honorem, vt Franciam vocent Orientalem. Sed hoc vix patiũtur Galli, pro solita gẽtis elatione, indignati, si Diis placet, quod Germanos patres, & regni sui fundatores iubeantur agnoscere, vt ait Albertus cap. primo lib. Saxoniæ secundi. Non desunt qui hunc Priamũ dicunt ab Hectore Troiano habuisse originem: sed merę nugæ, vt idẽ Albertus

cap.

cap. 16 primi libri Saxoniæ his verbis oſtendit. Quanquam de Francis maiores etiam ineptię memorantur, quod originem ducant a Troianis, & conſederint ad paludes Mæotidas in Sicambria. Quid autem per tot egerint ſecula, quos Duces habuerint, ne ſomniare quidem poſſunt. Et quidem Sicambria non ad Mæotidas paludes, in Oriente, ſed ad Rheni fluenta fuit in Occidente, teſte Cæſare, Strabone, Ptolemæo, & omnibus coſmographis. Inepti homines eo confugiunt, vt dicant aliam Sicambriam fuiſſe hic & ibi, nec tamen vnum ex Geographis teſtem producunt: & vt mille tergiuerſationibus vtantur, conuincit eos propria fabella de mendacio, quod aiunt ſub Valentiniano Francos migraſſe in Germaniam. Nam teſtes omni exceptione maiores, quos nominauimus, conuincunt, ſub Diocletiano Francos habitaſſe in Germania, cum excurrerēt ad prædam in mare Britannicum cum Saxonibus. Accedit alius teſtis diuus Hieronymus, qui in Hilationis vita teſtatur, ſub Conſtantino Imperatore veniſſe nobilem iuuenem ex genere Francorum, Ea, inquit, gens media inter Sueuos atq; Saxones habitat. Quid poteſt expreſſius dici? quid ad confutandum fabulam validius? neq; enim accipi poteſt de Fräcia Galliarum, ea parte in qua ſunt Pariſij. Appellat item Hieronymus Francam linguā eam, quæ nunc eſt Germanica: quod Eraſmus illic notauit. Regnauit autē Priamus Gratiani, vt quidā dicunt, Imperio, anno dominicæ ſalutis trecenteſimo octogeſimo primo. *Marcomyron*] Priami filium, quem Sicambriæ, Franciæ & Pariſiorū Ducem appellatum conſtat. Quo argumento quidā aſſerunt, primum in Galliā ex Germania tranſiſſe, belloq; Pariſios occupauiſſe. vnde ſibi nomen aſciuit, vt Pariſienſis Dux appellaretur. *Faramundus, ano excelſior*] Id eſt, Priamo. Faramundus Priami nepos, Marcomyri filius, primus in hac gente Rex a Francis Galliarum declaratur. Floruit ſub Honorio imperatore. Faramundo, qui annis vndecim regnauit, ſucceſſit Clodius ex eo genitus, a promiſſo capillo cognomento Capillatus. *Clotharij effigies*] Clotharium ſecundum intelligit, qui ex Chilperico & Andouera natus eſt. Fratrem habuit Merouæū Prouinciæ, & Theodoricū Burgundię Reges. Hic ex Bertruda coniuge Dagobertum Franciæ, Burgundiæ, Auſtraſiæ (quam Ritius Auſtriam dicit) & Aquitaniæ Regē genuit, & ex Batilde vxore, natione Saxona, Clotharium tertium, & Othobertum Regem Prouinciæ, qui a Gontranno regnum Burgundiæ & Aurelienſium repetente in bello occiſus eſt. Cuius filius Othobertus Gontranni potentiam fugiens, ad Auanticos fugit: vbi regali titulo demiſſo, Habſpurgij arcem ſtruxit. vnde & ſibi & poſteris ſuis nomen reliquit. nam omnes Comites Habſpurgij dicti ſunt. Hic autem Poeta tradit Clotharium a Gontranno necatum fuiſſe, eiuſque filium e regno fugiſſe ad munitiſſima Alpium loca. Poetarum enim mos eſt, vt nomen pro nomine ponant. Alij, cum quibus vetuſtiſſima literarum monimenta conſentiunt, ad montem, qui Romarici nomen habet, germanice *Rymmelsberg*, veniſſe volunt: condita in eo arce, quam Auendum caſtrum appellarit: de quo ſtatim latius aliquando. Neſcio igitur qua fide tradant quidam Cæſ. Maximilianum Romanos habuiſſe progenitores olim Perleones Comites montis Auentini, cuius familiæ etiamnum ſint nonnullæ Romæ reliquiæ prope Sabellorum ædes, quæ prius Perleonum fuere: quibus cognomen dedit Petrus Leonis filius Stephani nepos, Maximi pronepos. Is magna in vrbe potētia autoritateque ſub Paſchali ſecundo fuerat. Cuius duo nepotes per ſeditionem ex vrbe profugi, ad Alpes venerunt: vbi circa Lucernæ lacum prædia & terras mercati, caſtrum in eo loco Habenſpurgum excitarunt. At huic opinioni non modo annales Auſtriaci, & vetuſtiſſima monimenta reclamant, ſed & hoc ipſum, quod illi tradunt, commentum eſſe oſtendit: *alterum*, ſcilicet nepotum profugorum, fuiſſe Antiſtitem Argentinēſem: cum tamen eius prorſus nulla fiat mentio in Catalogo Pontificum, quem auunculus noſter magno ſtudio digeſſit. Vt taceam, quod inclyta hæc Auſtraſiacorum ſtirps Principum longo ante tempore non ſolum præceſſit Argentinenſem Eccleſiam, ſed & ea primum illi, vt aiunt, lapidem poſuerit. Eſt itaque verior eorum omnino ſententia, qui nobiliſſimam Habſpurgiorūm familiam ex antiquorum Germaniæ Francorum Principum, deinde Galliarum & Auſtraſiacorum Regum ſanguine deriuant. Nauclerus ſuper tam varia ſcriptorum opinione generis Rudolphi, nihil pronunciare voluit, non inſcite dicens, Summi Principis autoritatem a geſtis rebus petendam, non a natione: quanquam & hæc fortaſſis eſt virtutis imago.

Auantica regna] Auanticos inter Narbonenſis prouinciæ populos cōnumerat Plinius lib. 3. Antoninus credit Auanticos dictos ab Auantico Heluetiorum oppido, cuius excidium (apud Tacitum lib. Auguſtę hiſtoriæ 17.) Cecinnæ milites poſcunt. Id hodie Germanico vocabulo *Wyuelſpurgum* vocamus. Veteres Heluetij, qui Galli erant, Auenticum dicebant. Bene igitur Rhenanus noſter colligens euidens mutatorū cultorū argumentum, Quid, inquit, Auentico, cum *Wyuelſpurgo* conuenit? *Egregiamq; Apis*] Fingit Poeta Apiſpurgium oppidū apud Auanticos ab Apis nomine appellatum fuiſſe. Alludit autem ad antiquam Germanorum in Iſidem religionem, quam magno cultu proſequebantur. Fingit ergo in honorem Iſidis Apiſpurgium nominaſſe: quoniam Oſiris maritus Iſidis fuit, qui & Apis, & Serapis, vt diximus, appellatus eſt.

Vnde genus fluit Auſtriadum: longo ordine demum
Succedit proauis Albertus imagine mœſta,
Lethiferumq; gerit transfixo pectore vulnus,
Impia crudelis deteſtans facta nepotis.
Huncſequitur regnoq; potens, dextraq; Rodulphus,
Colla ſuperiectis ducens Othocaron ahenis
Expirantem animam: a tergo ſtat proxima proles

Vnde genus fluit Auſtriadum] Eorum intellige Principum, a quibus deſcendit Rudolfus Habſpurgius, Lantgraphius Alſatiæ, a quo longa retro ſerie paternū eſt genus Carolo Quinto, & Ferdinando Auſtriaco. Priſca enim gentis linea, quæ Sueuica erat, vt alibi dictum quoque putamus, fuit in-

Herneſtuſque, Leopolduſque, & maxima patris
Effigies iam digna Deo, nigriſque vehuntur
Armentis, circumq; atros ponuntur ad ignes.
Parte alta inferias, arſuraque munera Treuir
Geſtabat lachrymans, meritoſq; impendet honores,
Atque nouis ornant titulis: memoranda leguntur
Facta Ducum, cum ſæua dies, ſerieſque malorum eſt
Germanas graſſata vrbes, cum cedere victus
Nec victor poterat, variiſq; euentibus actum eſt.
Hinc iacta arma virum, clypei, curruſque, tubæque,
Aureæ & æripedum phaleræ: præq; omnibus ipſe
Spargit funereo ſpumantia pocula lacte
Cæſar, & hyblæas naſcentia mella per vmbras,
Coryciumque crocum: molli cinis ater oliuo
Fragrat, & infuſo deferuent buſta cruore.

terrupta. *Longo ordine ſuccedit Albertus*] Referẽdũ eſt ad vetuſtã familiam Sueuicam, vel progenitores Habſpurgiorum. Nam a Rodolfo accipi non poteſt vllus ordo: cum hic Albertus eius filius dictus Imperator, a proceribus Germanię pertęſis Adolfi Naſſauuij ſordes & ambitionem, & ſuffragio Bonifacij Pontificis, & poſt Adolfum apud Vangiones prælio ſuperatum & occiſum, a Ioanne fratris filio, interfectus fuerit poſt decimum Imperij annum. Habuit enim Rudolfus duos alios filios, Hartmãnũ qui periit in vndis, & Rudolfum patrẽ Ioannis Alberti interfectoris. *Dextraq; Rodulphus Colla ſuperiectis ducens Othocaron ahenis*] Interregnum a Friderici Secundi morte ad Rodulphum Habſpurgenſem per duodeuiginti annos fuit, vt Itali ſcribunt. & vt noſtri, per viginti & tres annos: quo ſpacio 4 ſuper Imperio certarunt: *Henricus Lantgraphius de* Turingia, qui in obſidione oppidi Vlmanatum ſagitta periit: *Wilhelmus Hollandus*, qui in *Phryſiis* occubuit: Alphonſus Rex Caſtellæ: & Richardus Comes Cornubiæ, frater Regis *Angliæ*. Rodulfus, vt a Principibus pari ſuffragio, ex Comite, vti tunc vocabatur, Imperator declaratus fuit, ſtatim ex eo tempore rebelles (vt aiunt) Imperio, ob diutinam vacationẽ factos in Sueuia, Franconia, & Alſatia, nec non aliarum regionum, in ordinem redigere cœpit. Othocarum Regem Boemorũ potentiſſimum Imperialis iuris occupatorẽ bello vicit, Auſtriacumq; ducatum, & quicquid illi accedebat, vel ditionis, vel iuris Imperio reſtituit. quod & obiter lib. 1 narrauimus. Habito Erfordiæ metropoli Thuringiæ conuentu frequenti, ſupra ſeptuaginta prædonũ caſtra funditus diruit. multos ex Imperij rebellibus vltore gladio percuſſit, nihil omnino quod ad Auguſtum Principẽ pertinebat, neglexit. Italiam conſulto partium ſtudiis reliquit. A cuius ingreſſu cur abſtinuerit, cum quandoq; rogaretur, reſpondiſſe fertur apologo Horatiano, *Quia me veſtigia terrent, Omnia in aduerſum ſpectantia, nulla retrorſum*. Videlicet ſignificaturus, nemini ex Germanis Principibus proſpere aduentũ in Italiã ceſſiſſe. *A tergo ſtat proxima proles*] Scilicet Alberti interfecti, & ab eo deſcendentiũ. Is ſuſcepit, quos & ſuperſtites reliquit, ſex filios, Fridericum, Leopoldũ, Albertum, Henricũ, Othonem, & Rudolfum, ex Elizabetha filia Ducis Carinthiæ & Comitis Tyroli. *Erneſtus Leopolduſq;*] Erneſtos tres, Leopoldos quatuor in hac linea reperio: quorũ ſeriem texuit diligenter Nauclerus, exactius Stabius noſter, cum in Arbore Gentilitia, tũ in eo opere, quod magno labore & induſtria Maximiliani tã iuſſu, quam ingenioſiſſimi etiã Principis ductu abſoluit: cui, Porta honoris, nomen inditum eſt. Ego ſolebã deliciũ oculorũ appellare. Eſt inſtar arcus triumphalis. cuius interpretationẽ Germanicã & Rhythmos, Sbrulius Poeta & in proſam & carmen latinũ tranſtulit. Cœpit itẽ Maximilianus librum Genealogię ſuæ, in quo late referebat ea, quæ iam dictis operibus verius indicantur, quã explicantur. *Et maxima patris*] Scilicet Friderici Imperatoris, qui eius Erneſti filius fuit: qui ex Regina Poloniæ genuit V filios, Rudolphum, Leopoldum, Erneſtum, Albertum, & Fridericum. Ex quatuor prioribus non remanſerunt deſcendentes, vt ait Nauclerus. Fridericus autẽ poſtea Imperator, ex Leonora Portugalliæ Regis filia, treis liberos ſuſcepit, Chriſtophorũ, Ioannem, & Maximilianum. *Serieſq; malorum*] Id eſt ordo belli Norici. *Cum cedere victus*] Scilicet Palatinus. *Nec victor poterat*] Id eſt Albertus. non enim ad Maximilianũ referas: quia exoratus ſtatim pepercit. *Hinc iacta arma virum*] Quid in decorandis funeribus obſeruabatur, ab antiquis refert. Idem Huttenus in Heroico Panegyrico obſeruauit. *Hybleas naſcentia mella per vmbras*] Tria ſunt loca in quibus mel optimũ prouenit, Attica, Sicilia, Calimne inſula. In Attica pręcipue Hymeto monte. In Sicilia apud Hyblam. Dubitat Plinius quid ſit liquor ille, vnde apes mel colligant. Qui naturã mellis perſecuti ſunt, tradunt idipſum plurimum vitæ hominũ accommodum, eoſq; macrobios effici qui mellis cibo veſcantur aſſidue. Democritus interrogatus, qua nam ratione quis a morbis liber fieret. Si melle, inquit, interna, extima vero oleo irrigaueris. Is idem Democritus aſſidue melle vſus, in annum ſupra centeſimũ vitam protulit. Pythagoræ præterea ſectatoribus, panis & mel plærumq; cibus erat. Notum eſt de re in modum ſuaui dici, *Mellis medulla*. vnde & Ennius apud M. Tullium, quendam Suademedullã appellat, ob ſingularem ſuauiloquentiam. Nam quod optimum eſt, id videtur natura intime recondidiſſe. vnde & illa paſſim obuia, in medullis & medullitus amare, nõ diſſident a ſimulacro prouerbiali. *Coryciumq; Crocum*] Corycos ciuitas eſt Ciliciæ, vt ſcribit Seruius libro 4 Georg. Inde aduehebatur Crocus omnium optimus. author Dioſcorides. Plinius lib. 22 cap. 6, Crocum gaudet calcari, & ſic melius exit: quare ſeritur iuxta vias ac fontes: emittit florem cum folio in occaſu Vergiliarum. eodem Plinio authore. Dicitur autem & crocus maſculino genere, & crocum neutro, vt & apud Græcos. Specus Corycius, quem nullus, teſte Camerte; copioſius deſcribit Pomponio Mela libro primo. Habet nomen a Coryco vicino oppido ſupra dicto. Sed & Solinus de ipſo ſpecu multa in Ciliciæ deſcriptione.

ptione. Est & eiusdem nominis specus in Parnaso monte, de quo Herodotus in 8. Statius 7 Thebaid. *Coryciumque nemus, propellentemque Lilaam.* Porro vnde natum sit adagium, Corycæus auscultauit vbi quis id quod agit, conatur dissimulare. tamen a curiosis deprehenditur, Erasmus explicat Centuria 2 Chiliadis 1.

Tunc equites circum primo, turmaque dolentes
Perrexere pyram, ter cuncti ex more sinistrum
Lustrauere rogum, terque arma illisa fragore
Horrendum tonuere, litantque ad busta bidentes:
Hic iacet in flammam pharetras, ij cingula soluunt:
Libamenque vmbris donant: iamque ipse laborum
Ordo exhaustus erat, cineresque elapsus in imos
Mulciber, extremis tunc Cæsar funera verbis
Prosequitur, latasque affatur talibus vmbras,
Felices animæ, quibus est suprema peracta
Sors vitæ, terrisque datum genus a Ioue summo,
Iam salue atque vale, pigeat nec tendere ad alta
Astra, vel Elysios inter considere patres.
Nec vereare, diem quem nunc sacrauimus, olim
Semper honorabo, centumque ad templa bidentes,
Setigerosque sues, taurosque litabo quotannis
Nigrantes tumulis, Manesque ad sacra ciebo.
His dictis magna heroes comitante caterua
Austriadem læti magnum intra limina ducunt,
Et curas demunt epulis, & vina propinant.
Interea currus referebat septima cælo
Luna laboriferos, lucemque reuexerat orbi,
Optatumque diem Phœbus, quo quisque probaret
Virtutem, atque animum magnis assuesceret actis.
Iamque aderant festa redimiti tempora fronde
Turba Coloniadum pueri, innuptæque puellæ
Fama vocat cunctos, pugnaturæque cohortes
Cæsarei properant clamata ad classica ludi.

Mulciber] Vulcanus, ignis. *Suprema peracta Sors vitæ*] Suprema verba, quæ vmbris dicebantur, vt Maro, *dixitque nouissima verba.* item, & *magna supremum voce ciemus.* Scilicet Vale & Salue, vt etiam alibi dictum est. *Astra*] In quæ putabant animas heroum defunctorum proficisci. *Elysios patres*] Qui in campo Elysio sunt. In quo apud Græcos iusti demorantur, post mortem eo se conferentes, quemadmodum iniusti ad Cocytum vadunt. Hunc nonnulli apud inferos, nonnulli sub concauo orbis Lunæ esse putant. nec desunt qui Elysium putent esse ipsas insulas fortunatas. Lege Strabonem 1 & 3 Geographiæ lib. Plautus in Trinummo, Sicut fortunatorum memorant insulas, quo cuncti qui ætatem egerunt caste, conueniant: contra istoc detrudi maleficos, æquum videtur, qui quidem istius sint modi hospitium est calamitatis. *Diem sacrauimus*] Hoc est, sacris scilicet inferiis prosecuti sumus.

Olim] In futurum. *Centumque ad templa bidentes*] Indicat Hecatombon, quod sacrificij, vel immolationis genus maximum erat apud antiquos, cum centum scilicet victimæ immolabantur.

Est locus extra vrbem, quē passim vmbonibus agger
Ambit, & amplexu vallem tenet, algida sacro
Sylua viret luco, & cliui spectantur aprici
Surgere paulatim, sedesque simillima circo est,
Hic late apparent scabro subsellia topho
Natura confecta loci, qua Pana, Deosque
Syluicolas Dryadum sæpe indulsisse choreis
Accipimus, Satyrosque Palem incendisse bicornes,
Cum ciet agresti syluestria numina cantu:
Illuc mane nouo, Phœboque rubentibus agris
Conuenere omnes, vocesque per alta volabant
Culmina saxorum, fractusque reuerberat aer,
Syluarumque altis respondent plausibus vmbræ.

Est locus extra vrbem] Adnotamentum marginarium primę editionis admonet, vt est, Ficta loci descriptio. Circo enim Romano alludit, vbi huiusmodi ludi exercebantur. *Simillima circo*] De Circo lege Pij doctissimi viri commētaria in Plautum. Circi autem Romę tres fuerunt, Circus Maximus, Circus Flaminius, & Circus Neronis in Vaticano. Circenses autem ludi dicti, vel a circuitu, quod metas circūibant, quod vbi postea metæ fuerunt, olim gladij ponebātur, quos circumibant, ab ensibus Circenses appellati, quasi circumenses. Seruius 8 Æneid. notat Maronem dixisse Circenses, sine adiectione ludorum: sed eius sententię multorum veterum authoritas refragatur. Qui autem sint Circenses ludi, sat puto esse perspectum ex Tranquillo, Seruio, & cæteris. *Palem*] Pabuli Dea Pales, quam alij Vestam, alij Deum matrem esse contendunt, vt scribit Seruius libro tertio Geographię. Eius Festa Palilia vocantur Persio, *Famosoque Palilia fœno.*

Ac primo Argyloras, prisco de sanguine cretus
Amphithyj, qui Marte Getas, belloque furentes
Perdomuit, sed magna olli fortuna refrixit.
Nam pulsus regno, Cathorum venit ad oras.

Ac primo Argyloras] Nomina scribūtur eorū, qui curru decertauerunt. *Sed magna olli fortuna refrixit*] Quibus quamque potentibus nostra ætate iuris similis euenerit fortuna, meminit

Ex illo satus hic, celeres ad frena iugales
Impellit, niueos maculis cingentibus harmos.
His furor indocilis, pedibus concussa remugit
Æratis tellus, inhiant perflantibus altas
Naribus exuuias, optat aque præmia palmæ.
Mox Phrysia regione Thoas, certaminis ardor
Olli par gliscit, cum despumantia colla
Quadrupedantum vel laxat, vel frænat equorum,
Impetit alipedes, quos (si nos credimus) vndas
Æquoreas tranasse ferunt, & sæpius æstum
Arctoo in Ponto perhibent superasse natando.

Erasmus in explicatione Adagij primi Centuriæ quintæ Chiliadis secundæ. *Inhiant*] Significat ita cupide appetere, vt hiatum oris emittas. Inhiant, interpretatur Seruius, habere desiderant. & dicimus inhio illam rem, & illi rei. Apuleius lib. 3 Asini aurei, His inhians, & spe salutis alacer lætus propius accessi. Statius, *Fraternos inhiantem obitus*. Plautus, *Tuam hereditatem inhiant, quasi esuriens lupus.* *Quadrupedantum*] Lucretium sapit verius, vel Ennium. Ludouicus Bigus, *Vel magno vel equo quadrupedante vehi.* *Equorum*] Equi, vt quibusdam placet, ex eo dicti sunt, quod cum quadrigis iunguntur, æquari videantur, paresque forma & cursu similes copulentur. Qui fabulas consectantur, scribunt Neptunum percussa in Petreis Thessaliæ campis tellure, primum equum, animal, bellis aptum produxisse. Vnde bellatoris epitheton a poetis sortitus est. Maro Georg. 2. *Hinc bellator equus campo sese arduus infert.* Idem lib. 10 Æneidos, *Et inter Bellatoris equi caua tempora conicit hastam.* & vndecimo, *Post bellator equus positis insignibus Æthon.* Item Ouidius lib. Fastorum 2, *Nec bellatoris terga premuntur equi.* Idem lib. 15 Metamorph. *Pressus humo bellator equus crabronis origo est.* Probus, & Seruius primo libro Georgico. fabulę originem ad naturam referunt. Columella equinum genus tripertito diuidit. De equis lege Aristotelem lib. octauo Naturæ animalium, Varronem secundo de Re rustica. Quando, & cur se equus homini subiecerit, canit Horatius Epistola decima primi. in generosis equis, vt aiunt veteres, quatuor expectantur, forma, pulchritudo, meritum, color. Hæc haud indocte quidem, vt Camers testatur, explicat Isidorus capite primo duodecimi Etymologiarum libri: quo loco abunde de equis differit. *Alipedes*] Quasi habentes pedes alatos, ob miram leuitatem. Maro, *Alipedumque fugam cursu tentauit equorum.* Item Maro Christianus in Exhortatione ad Reges Christian. *Alipedes saliunt in equos, rapidissima tranant Flumina.*

Quin & Pannonio properans de vertice Lynceus
Iazige præstat equo, & cursus regit ille volantes.
Segnior hybernis Boreas Ponto incubat alis
Euxino, verritque vndas, minus effurit Auster
Feruida gemmiferi cum turbat littora rubri.
Nec te transibo, Geticis duo fulmina frænis
Qui regis Hermontes, hic cinctus pelle leonis
Infandum visu est, crudis micat intus abacta
Lux oculis, cadit anguitenens a fronte Medusa,
Tortilibusque Apher nodis exsibilat aspis:
Huius equi Austriaco certare in puluere sueti,
Sessorem excutiunt fremitu, vincuntque lupatos.
Inde Dryas, fortisque Linus, veloxque Melampus,
Ambo armis, curruque ambo, lucentibus ambo
Est clypeis spectare pares, vter vrgeat axem
Fortius, incertum est: sequitur quos cætera pubes.
Nec mora, magnanimi, scabrosa sedilia circum
Consedere Duces, circumfusæque cohortes
Mistaque montanas replerunt agmina rupes.

Iazige præstat equo] Iazyges Pannoniæ inferioris populi sunt, contigui Transsyluanis: vnde optimi ad cursum ætate nostra equi aduehuntur. *Gemmiferi rubri*] Mare rubrum duos, vt infra dicemus, complectitur sinus, Persicum scilicet, & Arabicum. In Persico vniones, id est margaritæ laudantur, Conchæ genus ex quo margaritæ vnionesque velluntur, Berberion, & Berberi ab incolis nominantur, pinnæ, aut pectunculi effigie. Sabinus & Pomponius iureconsulti Margaritas nec gemmis, nec lapillis contineri satis constitisse aiunt, tit. 2. 34 Digestorum. Gemmæ enim, vt inquit Pomponius, sunt perlucidæ materiæ, vel vt smaragdi, chrysolithi, & amethysti: Lapilli autem contrariæ superioribus naturæ. Plures gemmæ sunt, quæ ab animalibus sortiuntur cognomina, vt Carcimas, Scorpites, Scarites, Triglites, Ægophrolmos, Geranites, Hieracites, Æatites, Myrmecites, & sexcentæ aliæ huius genus, vt ait Camers. Nec indignum relatu est id, quod ab Budæo annotatum est, dici fictitias gemmas, quæ scarificationi cedunt. Plinij testimonio. qui libro 35 scribit, Fictitiæ gemmæ scarificationi cedentes candicantiam fugiunt, vbi forte candicantia septimo casu legi debet. Idem Budæus ordinem gemmarum authoritatis eruditæ recenset lib. de Asse 2. Sed quis ignorat, translatiue gemmam in vite dici a rerum rusticarum scriptoribus? quam eleganter explicat Cicero in Catone Maiore. Idem de perfecto oratore ad Brutum, Rusticorum, inquit, metaphoræ sunt gemmare vites, lasciuire agros, lætas esse segetes, luxuriosa frumenta. Sed ad rubrum mare reuertamur, a quo Persicum sinum Camers ita separat, vt Hieronymi & Iosephi de Euphratis exitu, itemque Herodoti, Curtij, & Diodori sententiam, Plinij, Solini, & Ptolemæi contrauenire traditioni existimauerit. Quum hi tamen sola nomenclatura diuersi eundem sinum intelligāt. est enim rubri maris pars sinus Persicus, quemadmodum & Arabicus, id quod Plinius & Pomponius docent, & Strabo testatur. Herodotus quoque lib. 4. Sinum Persicum rubrum mare vocans. Altera, inquit, ora a Persis incipiens porrigitur ad rubrum mare, quod & Persicum vocatur: dein gra-

datim Assyria, atq; inde Arabia, desinitq; in sinu Arabico. Plin. lib. 9 de Vnionibus. Præcipue autem laudantur circa Arabiam in Persico sinu maris rubri. Est ergo, vt Vadianus noster colligit, rubri maris vocabulum generale Persico & Arabico sinu. *Infandum visu*] Sic potius legerem, quam infandus visu. *Magnanimi*] Pro magnanimum: vt mox, *replerunt*, pro replebunt legendũ est, vt codex melior habet.

At Cæsar populis, solio venerandus ab alto,
Os sacrum ostendit, venientumque aspicit ora.
Qualis & aurigam melius vehat orbita campo,
Quisve acres defrænet equos, cursusque retardet
Effusos, retrahatque, & gyros cogat in arctos.
Dum mores, habitusque notat, dum singula lustrat
Et dictis acuit magnis, animatque pauentes,
Carceribus clauduntur equi, normaque retenti
Obicis, hi fremitant, illi (mirabile visu)
Claustra terunt, nequeuntque moram, nec tarda rotarũ
Bella pati, trepidant auidi, motuque magistros
Sollicitant, altumque grauis cauat vngula terram,
Spumantisque auidus seruescit anhelitus oris.
Qualis in Arcadiæ Pholoes cum vertice vidit
Errantem Spartana feram canis: instat eundi
Huic furor: & crebris resonant latratibus vmbræ.
Stat pastor, lorumque tenet, dextraque furentem
Sedat, & inuitos animos in vincla coercet.
Vtque pares visi, Tyrrhena per æquora circum
Æra altum sonuere, ruunt per plana: velut cum
Fulmina desiliunt, vel ab altis montibus amnes.
Conclamant omnes passim, Quis fortius eya
Impulerit radios, metæque reflexerit axem?
Talia vociferans fatur dum turba, feruntur
Ex oculis, & nube axes conduntur operti
Puluerea, tantum voces, & verbera noscunt
Proxima: feruet humus subter, flammæque volantum
Naribus exiliunt: superis pater astupet astris
Iuppiter, & Getico properans a Strymone Mauros,
Miratur pugnasque virum, currusque, manusque
Insertas, & lora simul miratur adacta,
Verbera, & aurigas largo sudore natantes.
It stridor cælo, ferit aurea sydera clamor,
Vicinique omnes assultant vocibus agri.

Quisve acres defrænet equos] Hoc est, quis melius laxet in cursu. Depingit hic equorum Hispanorũ morem, quos Iannetos appellant, qui miræ sunt & docilitatis & dexteritatis. Getici equi, & Turcici, & quos Transsyluanos appellamus, cum docilitate vincantur, cursu iugi & longo nullis cedunt. Rauisius Textor in Epithetis refert locos, qui equorum præstantia sunt memorabiles. Porro equis inesse iudicium, documentis plurimis patefactum est, vt docet Solinus de equorum natura cap. quinquagesimo septimo. Nomenclaturas eorum tradit Rhodiginus lib. antiquarum lectionum vndecimo. *Obicis*] Ab obice, & non obiicio, vt sensus ipse expostulat: vnde per simplex i, scribendum. Seruius dicit, melius hic obex, quam hæc obex dicimus. Obices, pessuli feræ, inquit Festus. *Spartana canis*] Ita enim a regionibus appellantur, qui boni sunt seminis. Columella octauo Agriculturæ lib. tria docet esse canũ genera. Quali autem forma esse debeant canes, tradit secundo Agriculturæ lib. M. Varro. Plura item eo pertinentia refert Columella: sed non nisi de villatico cane scribit. De multiplici autẽ canum genere Plinius in decimo, & Aristoteles lib. sexto Naturæ animalium. Columella nõ assentitur iis, qui canes inter mutos custodes annumerandos censent. Nam quis (inquit) hominum clarius, aut tanta vociferatione bestiam, aut furem prædicat, q̃ iste latratu? Quis famulus amantior domini? quis fidelior comes: quis custos incorruptior? quis excubitor inueniri potest vigilantior? quis deniq; vltor, aut vindex constantior? Quod & a Camerte relatum est in enarrationibus Solinianis. *Spartana*] Id est Laconica. Canes ex Laconia laudantur a Varrone.

Tyrrhena Æra] Id est tubas, quæ ex ære fiunt, & ductiles appellãtur. Tubam æneam Piseum Tyrrhenum inuenisse tradit Plinius. Inter lituum & tubam hoc distare inueni, Acron inquit, Lituus equitum est, & incuruus: Tuba vero peditum est, & directa. Gellius scribit, quod tuba a sonitu lituus appellata est. Maro etiam ait, *Et lituo pugnas insignis obibat & hasta*. Et Ouidius, *Non tuba directi, non æris cornua flexi*. & cætera. Quibus quidem exemplis apparet ferme Acronis differentiam constare.

Dum cursum agglomerant, obliquas flectit habenas
Argylor as, curruque citus dat lora secundo,
Hippeonque acrem, velocemque arguit Æthon
Certantes ventis, & nubila prætereuntes.
Ii flauas iactare iubas, capita ardua ferre
Ad metam, & vastis disrumpere flatibus auram.
Non tulit Hermontes, Piseis tempora cinctus
Frondibus, insultat contra, talique morantes
Voce suos affatur equos, Proh dedecus ingens

Æthon] Nomen equi. eodem nomine vnus ex equis Solis appellatur, item Pallantis apud Maronem, quem scribit lib. vndecimo, domini mortẽ fleuisse. Siquidẽ memoriæ proditum est, equis tantã esse in dominos beneuolentiã, vt prosperis eorũ successib. hilares adhinnire, sinistros vero deflere sępe numero visi sunt. Vide quę hac de re oculata fide tradit Rauisius invo-

Ardua Gesoracis gestis certamina arenis
Victores, nunc qui vobis formidine tanta
Crura labant? quæ desidia hæc? agite ite, prioremque
Eripite a palma, dixit. velocior Austro
Argyloram exequar cursu, iam cominus axes
Axibus vrgentur, paribusque per æquora iuncti
Decurrunt spaciis: dumque alter, & alter anhelans
Impellit radiis radios, flammata rotarum
Compago resoluta ruit, stetit orbita putri
Argyloræ defixa solo, longeque cadentem
Præterit Hermontes, campoque infertur aperto.
Dant plausus tanto discussa sedilia casu,
Dum volat ad metam subito perculsa pauore
Vocum, armenta retrocedunt, duroque magistro
Fluctuat huc illuc sonipes: tunc fræna relaxat
Ipse Dryas, Linus insequitur celeri axe Dryanta.
Parque Lyno Lynceus, interque Melampodis illos
Arua rapit sonipes læua, turbatque, abigitque
Amborum fræna, & missus remoratur anhelos
Indignum Linus exclamat se opponere campo
Dum ruitur metæ. sic altercantibus illis
Peruolat ante Dryas, sed post sua terga Thoanta
Cernerę erat, pronumque iubis vrgere iugales.
Non aliter pauidas Alpino vertice Damas
Insequitur post terga canis, similisque tenenti
Fallitur, atque auido præda euanescit ab ore.
Ecce Medusæis iterùm serpentibus horrens
Crinalem attollit contracta fronte cerastam,
Transabiensque fuga, vicinos territat axes
Improbus Hermontes, aliosque coercet euntes,
Isque volat, veluti nigrantis Iuppiter aulæ
Cum pulchram Sicula prædam deuexit ab Enna.
Quem circum Eumenides flammas per inane rogales
Extollunt, visoque polus pallescit ab hydro,
Et curru excutitur subita formidine Titan.
Dum nullo regit æripedes moderamine, circi
Liber equus per aperta vagans dispendia campo
Lustrat, & intactam ter circum serpere metam
Iam negat: ipse auidus dum fræna madentia collo
Attollit, gestitque miser retinere furentes
In caput elapsus, pronusque in verbera terram
Ore ferit: gemit excussis serpentibus atra
Phorcynis, virusque altum vomit, & ferit auram.
Ille indignanti similis, similisque minanti
Iniustos vocat ore Deos, iniustaque mundi
Sydera, & anguicoma denudat casside crines,
Impingitque solo: ferit vngue reuincta colubris
Tempora, vipereumque furens terit ore venenum.

cabulo Equus. Accursius noster refert, Cæsarem triduo antequam moreretur, Asturconem suum flentem inuenisse, futurę quidem mortis indicium. Quod finem non caperet, nisi Tranquillus in eiusdē vita simile quid testaretur. Proximis dieb⁹, inquit, eorum greges, quos in traiiciendo Rubiconæ Marti consecrauerat, ac sine custodibus vagos dimiserat, comperit pabulo pertinacissime abstinere, vbertimque flere. Equorum quorundam nomina a Poetis celebratorum recitat idem Rauisius loco supra citato. *Pisæis frondibus*] Id est, triumphalibus. nam victores in agone Olympico, quem in honore Olympici Iouis celebrabant, coronabantur. Fiebant autem inter Pisam & Elidem. vnde Iupiter Pisæus & Eleus. Maro, *Hic & ad Eleis metas*. Quod genus ludi Græci Pentlatū dicunt, nos item Quinquertium: quia quinque artibus cōstabat, disco, cursu, saltu, luctatione, pugno. De his Græciæ ludis lege Gellium, & Lactantium grammaticum in principio sexti Thebaid. quod & alibi indicauimus. *Argylorum*] Argyloram legas, & infra Argyloræ, pro Argylori, iuxta exemplar emendatum.

Nigrantis Iuppiter aulæ] Pluto. *Ab Enna*] Siciliæ oppidum, cuius laudes scribit Cicero in Verrinis, raptu Proserpinæ clarum. Vnde Ennæa Ceres, quia habuit iuxta Ennam augustissimum templum. Sillius, *Hac Cerere Ennæa, Phario nec victa colono*. Ennęæ Cereris simulacrum describit Cicero itidem in Verrinis. Constat autem & Ætnam oppidum in Sicilia esse, quæ Adranium quoque dicta fuerit: ea re factum, vt apud Claudianum lib. Raptus primo, vbi hic versus est, Ætnęæ Cereri proles obtabat, virebat. Ianus Parrhasius doctissimus grammaticus, dubitat Ætnææ ne, an Ennęæ scribendum sit. Et Ciceronis codices fere Ætnam pro Ennam habent. At vero quoniam vrbem præcipuam fuisse Pomponius indicat lib. secundo, & Cicero eum locum in vmbilico Siciliæ esse, fama celeberrimū scribit Ennam, non Ætnam: vtrobiq; legendū existimat Vadianus eruditissimus. Id quod, ipso teste Vadiano, Laurentius Abstemius non incelebris grammaticus lib. Obscurorum locorū secundo confirmat. Quanq̃ videam apud Claudianum tam Ætnææ legi posse, q̃ Ennææ: quod argumento raptus Proserpinæ non repugnet, hoc nę, an illo modo legas. Sunt qui apud Valerium, Solinum, & Lactātium Ennam legendum contendant, non Ætnam: & Ennensem Cererem campumque, non Ætnensem. de quo tamen quo minus certe pronuncies, cum loci fecere finitimi, tum etiam quod affinia locorū nomina pro errore inuerti corrūpiq;, & in mutuum abire vsum potuerunt, vt Vadianus admonet, nō parum prudenter.

Quidam autem tradunt Proserpinam raptam a Plutone apud Olestrũ, non longe a Cephiso flumine. Vide Pausaniã in Atticis. Proserpina, vt in temporib. ex Philocoro Eusebius refert, reuera ab Orcho Molossorũ rege, qui alio nomine Adoneus dictus est, rapta fuit, eo scilicet tempore, quo Erichtheus Atheniensium regnũ tenebat, hoc est, circa annum octingentesimum supra tria millia ab orbe condito. Qui fabulosa ad physicam rationẽ conantur reducere, aiunt Bonam deam, quã & Persephonem vocant, virtutem seminũ esse, Plutonem vero Solem: qui tẽpore hyemis remotiorem mundi partem perlustrat. Idcirco raptã ab eo Proserpinã dicunt, quam Ceres sub terra latentem quęritat. Lege item Fulgentium lib. primo. *Viso pallescit ab hydro*] Quoniam furiæ finguntur habere crines serpentium.

Non secus excussus Dyrcæis mœnibus Heros
OEnides, canibus diris agitatus auerni,
Ore cruentato tristem Menalippon adedit.
Turbatum casu Cæsar, raptumque furore
Demulcet verbis, & sæuas temperat iras.
Terror equos agitat, creber quatit ilia flatus.
Ii tamen in cursu perstant, & forte propinquus
Substiterat metæ. contra indignatus euntes
Emeritus sonipes, nunc hos, nunc impetit illos
Calcibus, & morsu cunctos depellit hiante,
Stat globus aduersum, & contra glomeratur, & vna
Vi tentat depellere equos, magis ardua perstant.
Tunc iuga sanguineus circum spumantia anhelat
Ora furor, gaudent nullo impellente magistro
Effera laudato committere prælia campo.
Dum pugnæ incumbunt, iunctos compagine currus,
Argyloras volat inde noua, nec tendere contra
Est ratus æripedes, læua deflexit habenas,
Obliquumque rapit præceps, ac deuia campi.
Nec mora subtollens oculos ad sydera cœli
Affatur Superos, adsis o Rector olympi,
Et tu qui vultu lustras mortalia Titan.
Hanc ego si victor, vestris dabo munere palmam,
Suspendamque tholis, axes & lora dicabo,
Dixit, & alipedes tortis calcaribus vrgens
Felicem metam, tandem insperatus obiuit
Ter circum, propiusque intra tulit orbita gyros.
Sic tandem Argyloræ mansit victoria fræno,
Excipitur plausu vulgi, cinctusque corona
Aurea, sublata tangebat sydera dextra.
Olli magnanimus Cæsar, dat munere pulchras
Ex auro phaleras, circum Melibœa figuras,
Vt viuas depinxit acus: ceu languida Thysbe
Nocturnas egressa domos, custode relicto
Busta Nini quærit: ruit atro sanguine tinctus
Ora leo, gestitque sitim sedare calentem.
Hæc fugit, hic sequitur, delapsaque carbasa fœdat
Dente cruentato: properans inuenta resumit
Pyrrhamus, atque oculos ad conscia sydera tollens,
Testatur mortem infandam, simul horridus ensem
Vagina eripiens, pectus transuerberat illo
At Thysbe infelix, iam pallida morte futura
(Heu præsaga mali miseris mens) horret, & audet
Iam secura sui, flauentesque vngue capillos
Scindit, & exanguem tremebunda voce per vmbras
Pyrrhamon exclamat, compertus lumina tantum
Extulit ad Thysben, visaque recondidit illa.
In dubio trahit ægra animos, furor vrget amantem

OEnides Heros] Tydeus OEnei Calydoniæ Regis filius. *Canibus diris*] Id est, furiis infernalibus. Lucanus, *Iam vos ego nomine vero Eliciam, stygiasque canes in luce superna Destituam.* Dicunt canes apud inferos vocari, apud nos furias, apud Superos diras & aues. Maro, *At procul vt diras stridorem agnouit & alas.* Idem, *ne me terrete timentem Obscœna volucres.* tamen promiscue quoque posita reperies.

Menalippon] Fratrem scilicet, vnde secundum legem, sicut etiam Homerus dicit, vt reus homicidij exularet, Tydeus conscius parricidij dimisit paternum regnum. Statius lib. Theb. primo, *Ecce autem antiquam fato Calidona relinquens. Olenius Tydeus, fraterni sanguinis illum Conscius horror agit*, &c. *Adedit*] Id est, penitus corrosit, comedit. Vsus est compositione a simili, amo, adamo: vnde adesum dicimus, & exesum, consumptum, corrosum.

Emeritus sonipes] Id est, doctus, assuetus cursui. Emeriti enim milites dicuntur, qui a longa soluuntur militia. Nam merere, vt Lucani exemplo ostendimus, pugnare est. *Aurea sublata*] mos Germanorum, in lætitia vibrandi ad cœlum manus *Phaleras*] Phaleræ ornamenta equorum sunt.

Melibœa acus] A Melibœa Macedoniæ, vbi depingendi acu vestes, filisque sericeis flores, montes, flumina effigiare vsus erat. In Phaleris ergo Thysbes fabula depicta erat, quæ auro ornatæ erant, sed ex panno confectæ. Melibœam Philoctetes alumnus illuminar, inquit Mela, quem Hercules cum hominẽ in OEta exuturus esset, suis sagittis donauit: & ne corporis reliquias monstraret, vetuit. Ad quod sexto libro Lucanus allusit, cum inquit, *Precioque nefanda Lampados Herculeis fortis Melibœa pharetris.* *Ceu languida Thysbe*] Nota historia apud Ouidium ex quarto Metamorph. *Nocturnas egressa domos*] Statuerant enim Piramus & Thysbe, vt canit Ouidius, *vt nocte silenti Fallere custodes, foribusque excedere tentent. Cumque domo exierint, vrbis quoque tecta relinquant, Neue sit errandum lato spaciantibus arno Conueniant ad busta Nini.*

Ad scelus, & tandem mortis formidine abacta,
Incumbit gladio, vitamque miserrima rumpit,

Busta Nini] Id est, sepulcrum: cuius meminit Diodorus Siculus libro tertio. **Heu præsaga mali miseris mens**] Sic omnino legendum ex restituto codice ad Poetæ codicis collationem. **Extulit ad Thysben**] Color sumptus ab Ouidio.

Sed vos Hermontis fidissima cura iugales
Haud frustra tantum putri bellastis arena,
Hos Cæsar fræno, & pulchris donauit habenis.
At tibi qui propius metam rapis æquora Lynceu
Præbetur Tyrio rursum saturata colore
Lata chlamys, vario viuit circumflua limbo
Fabula Thesidæ, & miserandæ Procridis ignes,
Atque amor Alcestæ, rigidum cratera Thoanti
Ex auro donat Cæsar, quem Pergama circum
Finxit Apollineo manus exudata labore,
Cadmæasque lyra tollentem Amphiona Thebas.
Inde Dryas quoque munus habet, fortisque Melampus,
Hic sibi gemmato circumdedit ilia baltheo,
Ille Thuringensi geminos tulit ære lebetas.
Postremum famula Linus est donatus Eoa.

Rursum saturata colore] Dipapham vestem signat, id est bis tinctam, authore Plinio. **Tyrio**] Purpureo. Eodem tradente Tyrius color laudatur nigricans aspectu in colorem concreti sanguinis. & dicitur Tyrius, a Tyro, quondam insula Phœniciæ, quæ purpura & conchilio censetur. **Lata chlamys**] Viatorium, vt ita dicam, vestimentum erat, declarat Plautus. Puer, inquit, cape chlamydem, & da pallium: tamen chlamydem hanc tene, vt si hæc vera non sint, rursus deposito pallio, eam sumam, atque incæptum hoc iter perficere exequar. Primus tamen Numa Pompilius in vsum recæpit, author est Plinius. Dixit ergo, *lata chlamys*, ad nostra tempora respiciens, & quodammodo ea suggillans, in quibus etiam chlamydes latissime fiant. **Fabula Thesidæ**] Id est, Phædræ, quæ Hippolyti capta amore fuit, vt latius Seneca in Tragœdia scribit, & Ouidius in Heroicis.

Pocridis ignes] Et huius fabulam idem canit in Transformationib. **Alcestæ**] Peliæ Regis Thessaliæ fuit filia forma insignis, Admeto nupsit: hæc adeo maritum dilexit, vt in eius graui morbo, ex quo euadere non poterat, nisi aliquis eius loco moreretur, ita enim Apollo prædixerat, voluntariam pro mariti incolumitate mortem subierit. Hanc demum ab Hercule dicunt Admeti precibus retractam fuisse. *Exudata Pergama Apollineo labore*] Id est, quæ Apollo ædificauit. Nota historia apud Diodorum de Laomedonte: qui cum cingere muris Troiam vellet, operarios conduxit Neptunum & Apollinem: quibus absolutis, Diis mercedem soluere noluit. Illi indignati, Apollo pestilentiam immisit, Neptunus maris illuuionem, quæ abigi non potuerunt, nisi humana victima singulis annis exponeretur marinæ belluæ: quod vsque ad Herculis aduentum seruare Troiani coacti sunt, qui etiam precibus Laomedontis exoratus, monstrum marinum liberata Hesione Laomedontis nata interfecit. **Lyra tollentem**] Solinus ait. Thebas condidit Amphion: non quod lyra saxa duxerit (neque enim par est, id ita gestum videri) sed quod affatus suauitate homines rupium incolas, & incultis moribus rudes ad obsequij ciuilis pellexerit disciplinam. quod & Horatius in arte indicat, **Dictus & Amphion Thebanæ conditor vrbis, Saxa mouere sono testudinis, & prece blanda Ducere quo vellet.**

Protinus ærisoni tolluntur ad æthera cæstus,
Tergora cruda boum, multoque nigrantia plumbo
Pondera, concusso strepuere sedilia circo.
Fama est Ætnæis (si veri nuncia) campis
His sudasse Erycem, qui victus ab Hercule magno
Sicanium effuso maculauit sanguine littus.
At satus Alcmena Thebas inuexit honorum,
Et diuæ spolium sacrauit Palladis aræ.
Verum post longi delapsum temporis æuum
Cum se Chalcidicis Germanica signa triumphis
Ornarent, tremere atque Istrum Bœotica tellus.
Hic honor Austriacas olim est delatus ad oras,
Pannonidosque alta seruatus in arce Vianæ.

Erycem] De hoc pluscula libro vndecimo dictauimus. **Cum se Chalcidicis**] Fingit cæstus Erycis fuisse, quo victo, Hercules illos secum in Bœotiam tulit, & consecrauit Palladi. Germanos autem Imperatores cum Orientis rerum potirētur in Germaniam transmisisse. **Chalcidicis triumphis**] Euboicis. nam Chalcis oppidū in Eubœa est. vnde Chumæ in Italia, quæ a Chalcidēsibus originem habuerunt, Euboicæ dicuntur Maroni, & Chalcidici loci accolæ, & Sibylla Euboica, & Chalcidica. Hic autem dixit ab Hercule consecratos cæstus, quoniam Eubœa & Bœotia, in qua Herculis solum erat modico æstu diuiduæ sunt, adeo, vt dubitandum sit, an numerari inter insulas debeat, ponteque inuicem iunguntur. author Plinius. **Bœotica tellus**] Vbi Thebæ sunt, Cadmi, Herculis, & Amphionis nomine insignes. Bœotia, ante Cadmæis, Hyantis, Aonia, Ogygia, & Mesapia, dicta, a quibus etiamnum illis passim apud scriptores cognomina sunt. Cæterum Bœotia rectius diphthongo in prima syllaba, & inde

inde Bœotius: quanquam sunt hodie, non indocti Grammatici, qui Boetiam quoque, & Boetum, dici posse longo vsu suffragante, confirmãt, vt ait Vadianus. Scribit Pausanias, Bœotij omnes a Bœoto Itoni, & Melanippes nymphę filio nomẽ sortiti sunt. Nicocrates ait, Bœotia cognominata est a Bœoto Neptuni & Arnes filio: vel a boue, quã Cadmus ex oraculo secutus, vrbem condidit, vt Castor scribit. Sunt qui a mentis tarditate dictos Bœotios velint. vnde adagium illud, *Sus Bœotica*: quo in rudes atque ignaros vti consueuimus: quod Bœotij, vt Eubulus in Cecropidibus, Mnesimachus in Busiride, Alexis in Trophonio, & Achæus in certaminibus testantur, ventri ac gulæ inseruientes crassa fuerint minerua. Pindarus præterea, nec non & Cratinus testantur Bœotios quoque sues appellatos: quod ob sordidum ac solutum viuendi modum Pindari interpres ait accidisse. Quocirca Prepellus quidam ab Eratosthene, quid sibi de Bœotiis videretur interrogatus, respondisse fertur in hanc sententiam, Eum fuisse Bœotiorum inter se sermonem, quo vasa, si daretur loquẽdi facultas, vterentur, quantũ scilicet vnusquisque esculenti, poculentiue caperet. vnde quicquid insulsum esset, ac stultum, id Bœoticum dicebatur. Sic Bœoticum ingenium Erasmus in Chiliadibus explicat, pro stupido, ac stolido. Porro Boeti dicuntur ab Imperatore in vltima constitutione tit. de tabulariis, scribis, & logographis, adiutores scribarum, quos alij subadiuuas, alij adiutorios appellant, vt in l. vnicuique. C. de prox. sacr. scrin. βοηθῶ enim idem valet, quod adiuuo. Inde Seuerinus Boetius dictus, vt testatur Alciatus Mediolanensis: quem alij falsa voce Boetium vocant. quorum errorem, vt idem ait, confutat antiquũ marmor, quod adhuc Derthonæ extat in diui Martiani Cœnobio, vbi tumulus est, quem antiqua inscriptio, Boetio, & Eutharico consulibus factum ostendit. *In arce Viana*] Hodie Vienna Austriæ. est enim & Allobrogum. Vianam Plinius nominasse videtur inter oppida Norica, Hermolao adstipulante. Cui sane & noster Vadianus accederet, nisi oppidum ipsum minime vetustum esse id argumento foret, quod nulla prorsus remotioris antiquitatis apparent vestigia. At infra Viennam interuallo viginti quatuor mille passuum ad Danubij alueum locus est, quem Petronellam vocant, cum maximi oppidi vestigiis: nam rudera passim ingentium ædificiorum extant, & tabulæ plurimæ latinarum literarum, tum & nummi Romanarum legionum, ad Istri ripas contra Germanos excubantium testes. Ibi Vianam fuisse, inquit, non ausim asserere, tam diuersa sentientium contentio, ne dicam audacia durat.

Protinus exiliens rapido violentior Euro
Agmine Saxonum, in medium procedit Alartes.
Huc precor o Proceres, de tot modo millibus vnum
Mittite ait pugnæ, veniant quicunque, morabor,
Audaces animi: atque vtinam mihi monstra darentur
Taurominitanis qualem Polyphemon in antris
Esse reor, vel cum rugit sub rupe Typhoeus
Concussa, & moto cerealis fluctuat Ætna.
Aut Libs Anteus, Lapithumque immanior omni
Hylæus turba: non hic cratera lyæo
Spumantem multo, vibrataque pocula Marte,
Sed totum aspicies vndantem sanguine terram,
Vulnificum medio cum proruit aere plumbum.
Attoniti tacuere omnes, pauor ipse silentes
Efficit, & nulli tentant contra ire furentem.

Morabor] Particula per interiectionem legenda.

Lapithum] Quos Hercules & Theseus in nuptiis Pyrithoi vicerunt. Sedes habuere Plinio tradente in Pindo & Othrymontibus.

Tandem Vandalica cretus de gente Menestheus
Voce grauis, toruisque oculis, cultu horridus, atram
Demulcens barbam, contra indignatur, & acer
Ærisonos vasto tollens cum murmure cæstus,
Ad cœlum iacit, & sursum intra nubila condit.
Expauere Dei, tremuit nimbosus Orion,
Et pallens celeri fugit Proserpina curru.
Stant hinc inde minæ, furor huic, illi aspera virtus
Et Marti par dextra ferox, sed dispar is vsus
Consilium, stimulosque necis, viresque ministrat.

Vtque locum tenuere, oculis perlustrat vterque
Alterius vires, aciemque in vulnera tendit.
Visu animi stupuere omnes, timor obstruit ora,

Non aliter quam si concurrant forte leones
Littore arenosæ Libyes, aut Indica tigris
Pugnam agat in tigrim: vasto silet æquore Ganges

Fugit Proserpina] Id est, Luna. Nam Ceres, Hecate, Diana, Phœbe, Luna, Proserpina pro eodem fere numine accipi diximus. Omnia enim nomina ad potentiam Lunæ referuntur. Proserpina enim idcirco dicitur, quoniam Luna cursu suo proserpere videtur, cum modo hac, modo illac deferatur: quare & omniuagam quoq; dixerunt. Hinc etiam fictũ, cum Cerere & Plutone concordiam initam, vt sex menses apud inferos, totidẽ apud matrem esset, propter cursum lunarem. Luna enim dimidium anni apud nos est, dimidium apud Antichthonas.

*Attonitus, ſubterque pauens, celer Indus anhelat
Erecta fremit aura manu: explorataque tandem
Pondera permenſi, ſeſe vigilantibus vna
Inuaſere oculis, cæſtu latera ardua pulſant,
Ingeminantque ſonum, ſtridentque ſub ictibus æra.
Vtque cauis Auſter frangit tumida æquora ſaxis
Littora conclamant, ſyluæ, freta, nubila, montes.
Hic leuior pedibus, ſaltu ſtridentibus inſtat
Cæſtibus: aſt alter grandi maturior æuo,
Suetus Vandalicas intercertare palæſtras
Arte valet, vigor ingenio, experientia Martis,
Nunc rotat aduerſum, nunc in ſublime fatigat
Brachia, nunc celeri declinat pondera lapſu.
Verum alter, cui non tantum rationibus vti
Mens furiis agitata poteſt, tantumque nocendi
Prodigus, incaute totus ruit, & nocet ipſi
Sæpe ſibi, & vires animoſo conficit ictu.
Cautior alter erat: ſæpe ingenioſus in hoſtem
Effurit vt præceps, fallitque, ſupraque minatur
In caput, ac læſis liueſcit pondus in harmis.*

At læſis] Scribe, ac, vel, &, pro at, vt ipſe ſenſus requirit.

*Vincitur arte furor: tamen inſtat & ille, fremitque
Dentibus horrendum, immane ac mirabile dictu
Sanguineus, tollitque altum ſuper æthera crudum
Tergus, & in celeres intendit brachia gyros.
Sic ambo inſurgunt, quales per prata feruntur
Pugnantes tauri: vel cum duo flumina ripis
Concurrunt, pulſique fremunt ſub gurgite cautes.
Et iam certantem labor, & ſuſpiria vtrumque
Ægra fatigabant: ſed prouidus arte Meneſtheus
Sæpius ipſe ſibi, vacuoque pepercerat ictu.
Atque vt perfractum pugnando vidit Alartem,
Brachiaque ariſonos vix attollentia cæſtus,
Erigitur, pugnamque nouus velut iſſet in ipſam
Cedentem toto cæſtu ferus impetit aruo:
Nunc humeros, pectuſque ferit, nunc tempora circum
Illidit vulnus: fluit atro ſanguine campus.
Mox Saxon cadit infrendens, pallentiaque ora
Intorquens rabie, ſtridet graue: protinus omnis
Excutitur caſus dira ad ſpectacula pubes.
Deſuper incumbit victor, totumque ſupinat
Pectus adhuc toruum, & flammas ſpirantia ad auras
Guttura: cogiſſetque animam dimittere circo,
Ni Cæſar dextra finem, nutuque dediſſet.
Accurrunt fortiſque Dryas, acerque Melampus,
Egregiuſque Thoas, ſtimuloque agitata furoris
Pectora demulcent, & forte Meneſthea dicunt
Victorem, exanguemque ferunt, ſtratoque reponunt.
Huic cæſtum inſignem, & longæuum cornibus Vrum
Præbuit Auſtriades, tanti pro munere Martis.*

Forte Meneſthea dicunt Victorem] Id eſt caſu, vt ſcilicet iracundum animum demulcerent, non virtute victorem fuiſſe.

*Prouocat interea, quos iam lanuginis ætas
Prima tenet, nullaque gerunt ora aurea barba,
Curſus, pacis opus, ſtudium nec inutile belli.
Stant circum iuuenes euincti tempora ramis
Steſichorus longe ante alios (cui plurima forma*

Gra- *Auar-*

Gratia) se coram vultuque, oculisque micantem
Certaturum offert: sequitur Saxonus Opheltes:
Et victor Phrysia multum inclamatus arena
Alcydamas, celeres fama hunc præcurrere ventos,
Et gelidas inter deprendere Dorcadas Alpes.
Nec minor hoc Thrasias, Phlegiasque, & Auarpius AEbron,
Ocyor hic Parthi iaculo, cressisque sagittis.
Multaque præterea properat sine nomine turba.
Extemplo nudant artus, super aureus omnes
Stesichorus micat, huic vultus effulget imago
Pulchra, Deo similis: qualem Tegeæus alumnus,
Aut læta ostendit facie crinitus Apollo.
Vt chlamydem posuere omnes, micuitque peruncta
Nuda oleo de more cutis, sub limina clausi
Expectant auidi signum, quo grandinis instar
Corripuere dato spacium, volat ocyor Euro
Vncta cohors. Parthique fuga, atque his tardius isse
Credebantur equi, stupet aura, notusque volantes,
Stesichorus iam prima tenet spacia, instat Opheltes
Attingens humeros, Thrasiæ sed tertia palma est,
Proximus Alcydamas, Phlegiasque, sed vltimus AEbron.
Pone sequebatur puerorum incognita turba,
Intenduntque pedes: iam paulum elapsus Ophelt es
Stesichorum exuperat: celer huic par, imminet asper
Alcydamas, paruoque tenet discrimine cursum,
Ambiguumque vter inde prior data signa subiret,
Currebantque pares. sed non tulit ista secundo
Stesichorus spacio, fundensque a vertice crines,
Auricomo veluti Paphius cum Lucifer astra
Exuperat cursu, cunctosque intermicat ignes,
Transadiit, celerique fuga præuertitur omnes.
Pone subit Phlegias, spaciique extrema tenebat,
Anteierat, sed forte pedem puer AEbron Opheltis
Supplantat pede, proh dulci sors inuida palmæ,
Hic cadit in vultum, putrique recumbit arena,
Stesichorus sic ante fugit, victorque propinqua
Limina pronus init, foribusque irrupit apertis,
(Stabant namque fores circo) cursuque secundo
Alcydamas fertur, sed tertius AEbron, eumque
Pone secat Phlegias, sed casu extremus Ophelt es
Exclamat longe: si præmia prima darentur
Stesichoro, indignū. nam me puer improbus AEbron
Impediit, palmamque dolo mihi sustulit, inquit.
Sic fatus, lachrymis oculosque, genasque madescit,
Et Regem implorans, scindit quoque pectora planctu.
Stesichorus contra palmam petit: ipsa iuuabat
Præstans ambrosios iuuenilis forma per artus,
Et decus in vultu, lachrymisque accesserat ortis
Gratia, contenduntque pares. Compescite litem
Cæsar ait pueri, torquem qui primus habeto,
Hic tuus arcus erit, pharetras plebs cætera sumat,
Sic omnes dono cursus Rex optimus æquat.
Post vbi currendi labor est exhaustus, ad vnctam
Signa viris micuere palen, animosa citantur

Auarpius AEbron] Id est, ex prouincia Saxoniæ. Nam Auarpi, vt diximus, partem Saxoniæ incoluerunt,

Tegeæus alumnus] Mercurius. a Statio Tegeaticus dicitur.

Nuda oleo de more] Scilicet antiquo. Athletæ enim oleo vngebant se, vt minus prehendi possent, fluente lubrico olei humore. Præterea certo quodam victu vtebantur & necessario, ad comparādas vires firmitatemque corporis. Huiusmodi victum Athleticum Aristoteles Anancophagiam appellat in Politicis: quasi cibi sumendi necessitatem. Panis quo vtebantur, coliphium dicebatur. Iuuenalis, *Luctantur paucæ, comedunt coliphia paucæ.* De huiusmodi Anancophagia loquitur Apostolus prioris ad Corinthios nono. quem Apostoli locum pulchre enarrat Budæus in Annotationibus in Pandectas, indicans eiusmodi verbis apostolicis vitam nostram instituendam esse ad exemplar Athleticæ. Porro Athletarum nomine gymnicos omneis intelligi voluit Pollux. Hij autem sunt Palæstritæ, id est, luctatores: Dromeis, id est cursores. Pyctæ, id est pugiles: Discoboli, qui discum in sublime iaculātur: Haltici, qui saltus pernicitate contendunt. *Tardius isse*] Pro iuisse, & sic legas, non ipse, iuxta priorem editionem.

Ad vnctam Palem] Id est, Palæstram. Maro, *Pars in gramineis exercent membra palæstris.* Genus luctæ

Pectora luctantum. Properat quem gloria Martis
Tangebat iactator auum, stirpisque Machareus
Læuonum de gente satus, qui corpore laxo
Cyclopem exuperans, cælum prope vertice pulsat.
Sed vigor effætus, roburque in mole refriget,
Nec sibi consimiles vires natura ministrat.
Qualis nimboso deprenditur æquore vento
Vasta ratis, crescunt vndæ, freta concitat Auster,
Tempestasque mouet vulso vada cærula fundo.
Illa mare insidit, premiturque, & tarda supinum
Vix caput attollit hiscens compagine moles.
Hunc contra insurgens animoso pectore Tharcon,
Sæpe Caledonia solitus sudare palæstra,
Haud timet ingentes artus, sed protinus extra
Vnxit Palladio gaudentia membra liquore.
Stabat vterque ferox, & oliuæ puluere fusum
Desiccant laticem, mox, ceu duo fulmina contra
Proruerent, vel cæsa ornus propelleret ornum,
Currunt in pugnam: ruit alta mole Machareus,
Nec bene curuatur, tantum trudebat: at alter
Pectus agens, humeris collum summittit, & vrget
Complexus medium dextra, læuaque reuincit,
Exhauritque virum, & compressis ilibus arctat:
Ponderibus premit ille suis, nexusque resoluit
Insertasque manus, iam creber anhelitus olli
Crescit, & humentes feruent sudoribus artus.
Conseruere manus iterum, nunc pectore pectus,
Nunc genubus genua ægra labant, nunc pes pede contra
Calcatur, nexuque parat crus crure ruinam
Ambobus, nunc terga retrocedentia Tharcon
Vi nectit multa, nodisque interplicat arctis,
Et vastum attollit (visu mirabile) monstrum.

quoddam palæstra dicitur. vnde palæstritæ dicti, qui eius sunt periti, & palæstrici. Palæstræ tamen appellatio artem omnem athleticā complectitur, vt ex Quintiliani verbis colligimus, Si quis, inquit lib. 2, palæstræ peritus cum in aliquod gymnasium venerit, expertus eorum omni modo corpus animumq; discernat, cui quisque certamini præparādus sit. Et rursus, namque erit alius historiæ magis idoneus, aliùs compositus ad carmen, alius studio iuris, vt nonnulli rus fortasse mittendi. Sic discernet hæc dicendi magister, quomodo palæstricus ille cursorem faciet, aut pugilem, aut luctatoré, aliudve quid ex iis quæ sunt sacrorum certaminum. Est & alia palæstra, quæ motus & flexus decentiam docet, quę & Chironomia, lex gestus a Quintiliano dicitur in primo, ab heroicis ipsis temporibus orta, & a summis Græciæ viris, atq; ab ipso etiam Socrate a Platone quoque in numero ciuilium posita virtutū, a Chrysippo in præceptis de liberorum educatione compositis non omissa. Quam artem oratori necessariam esse, ipse idem late in 11 docet. Palęstra igitur decentiam illam significat, qua status, motus, flexusque corporis, ac omnes omnino habitus venustatem quandam, leporemq; pręse ferunt: quam qui non didicerunt, ij apalęstri ab antiquis dicti sunt, vt apud Cice. in oratore perfecto. Itaq; quales eorum motus, quos apalæstros Græci vocant, talis eorū mihi videtur oratio, qui nō claudunt numeris sententias. Itaq; Quintilianus in nono significare volens orationē forensem nec plane numerosam esse debere, qualis Panegyricus ille famigeratus Isocratis, nec rursus numeris vacare, ita inquit, Sicut enim quos palæstritas esse nolumus, tamē esse nolumus eos, qui dicuntur apalæstri. Hodie autē huiusmodi institutores nulli sunt, id est palęstrici: quemadmodū nec phonascos habemus, id est formandæ vocis magistros, quales apud antiquos fuerunt: quorum ars phonascia a Theophrasto dicitur, vt idem Budęus libro quo supra citato, testatur. Hæc vulgo quia cognita non sunt, libuit adscribere. Cætera ludicrorum genera, si petis, idem ille Budæus diligentissime collegit. *Caledonia*] Britannica. *Palladio liquore*] Hoc est oleo, quod Palladi dicatum ferunt. Olei natura tepefacere corpus, & contra algores munire. Vsum eius ad luxuriam inuenere Græci, vitiorum omnium genitores, in gymnasiis publicando. author est Plinius. Diodorus libro sexto scribit, quod Palladi olearum, oleique educendi inuentionem tribuunt. Nam ante huius Deæ ortum erat hęc arbor cum aliis syluestribus immixta, olei vsus aberat, cum esset ignota. Maro, *Adsis o Tegeæ fauens, oleæque Minerua Inuentrix*. Pręterea multa alia inuenisse volunt Palladem, de qua hoc ipsum testatur Ouid. 3 Fastor. hoc carmine, *Mille Dea est operum, certe Dea carminis illa est*.

Non secus Herculeis Libs exudasse lacertis
Fertur, & intacta, sublatus in aere, terra,
Indignantem animam tenues vomuisse per auras.
Nititur hic contra, & supra caput improbus astat
Mole graui, viresque premit Tharcontis, & ardet
Olli felle iecur, magnoque effætus hiatu
Spiritus egeritur, fremit altum, turbidus ore
Eructat saniem, & vastis complexibus horret.
Intumuere tori rabie, raptusque pudore
Ingentes motu prægrandi concutit artus.

Libs] Anteus. Huius cum Hercule luctam multis carminib. Lucanus cecinit lib. quarto. Meminit Claudianus in præfatione libri secundi Raptus, *Non cadere Anteo*. Plura Dionysius lib. 5. Plinius ait hęc fabulosissime ab antiquis narrata. Antei fabulam allegorice exponit Fulgentius secundo Mythologiarum libro. Anteus, inquit, in modum libidinis ponitur. vnde & ἀντίον, contrarium dicimus. Ideo & de terra natus, quod sola libido
de

Sic

Sic Elephas fixam mota cute discutit hastam,
Quam curuo Garamas, Nasamonve intorserit arcu,
Excutitur Tharcon, digitorum vincula frangit
Tempestas, fortique abigit Tharconta repulsa.
Semiuir exclamans reditu violentior instat
Tharcon, & Obnobios æquantem vertice montes
Circuit, inque humeros pectusque, latusque minatur,
Insidiisque locum captat. ceu rupibus altis
Menalij Pholoes, clausum lupus ambit ouile,
Perlustratque oculis aditum. ruit arduus ille
Aduersum, tantoque gemit sub pondere tellus.
A latere interea Tharcon volat, ilia nexu
Alligat, exhaustamque premit iam viribus aluum.
Ille reluctanti similis, similisque cadenti
Arctatos crurum nexus, manuumque requirit
Soluere nequicquam: at sublimem tollit in auras
Distractis pedibus Tharcon, penitusque labantem
Trusit in obliquum: ruit alta mole Machareus,
Inque putri iacuit vultu resupinus arena,
Puluerea inficiens ora indignantia terra.
Sic excisa abies, sic & Germanica taxus.
Aereæque Orni, sic coniferæ Cyparissi
Procumbunt, circumque imæ dant murmura valles.
Tandem surgit humo, fœdataque puluere Saxon
Ora gerit, victi Rex ad spectacula risit,
Cæteraque erecti plauserunt agmina circi.
Palmam Tharcon habet, viridique decorus oliua
Candida purpureis subnectit tempora tænis.

de carne concipitur. Denique tacta terra validior exurgebat. Libido enim quanto carni consenserit, tanto surgit iniquior, & cætera. Parrhasius scribit, Antheus flatili, t, filius Antenoris, quē Paris amauit, & imprudens interfecit. vnde ad declinandam cædis inuidiam, Spartam fugit ad Menelaum: quod apud Lycophronem legimus. Idem nomen in Æneida Maro transtulit. Anteus alter absque aspiratione Neptuni filius ex terra susceptus, sexaginta cubitis adoleuit, vt autor est Pherecydes. Id diu fabulosum visum est, antequam suprema eius ossa Olympiam allata, miraculo fidem fecissent. Plutarchus ait, Romanorum Ducem Sertorium apud Lygennam oppidum Libyę, effosso sepulchro, quod incolæ Antei dictitabant, humanum cadauer inusitatæ molis inuenisse.

Sublatus in aere terra] Nam Anteus prostratus, a terra matre vires accipiebat, & quidem maiores: ea re cognita a terra abstinuit Hercules, & sublimem domuit. Iuuenalis, *ceruicibus æquat Herculis, Anteum procul a tellure tenentis.* Palephatus huic fabulæ locū datum putat, quod esset implicandis explicandisque humi nexibus in palæstra peritissimus. *Exudasse*] Sic Statius lib. sexto. *Terrigenam sudasse Libyn*] Illic Placidus interpres scribit id factum apud Sumentum Aphricæ ciuitatem. *Pholoes*] Pholoe mons in Arcadia. *Menalij*] Arcadici: sumpto epitheto ab alio Arcadiæ monte, qui Mænalus, & Mænala dicitur, qui cum cæteris Diis alumnis inclaruit. Solino teste. *Subnectit tempore tanis*] Pro tæniis, per syncopen: & pro vittis posuit, hoc est ornamento capitis. Maro libro septimo, *fit longæ tænia vittæ.* vbi extremitates in vittis significantur.

Condiderat Titan iam fessus in æquore lucem,
Ruptum opus in circo, ludos vocat altera sacros
Lux, ortusque die: solio tunc surgit ab alto
Cæsar, quem Proceres medium intra limina ducunt
* *Septum armis: ipse altus mediis in milibus ibat.*
Phocaicis veluti Phœbus mouet agmina Delphis,
Maternam in Delon micat, & supereminet omnes.
Vel cum cælicolas inter se Iuppiter aureus
Admiscet, curas paulum, fulmenque remittens,
Lucifer interea, & Sol fulgentissimus orbi
Aduexere diem, rursus stipante caterua
Egreditur Cæsar: sic inter sydera, & altos
Surgens mane nouo resplendet Bosporus ignes,
Tunc solio affatur cunctos, & talibus hiscit,
Accipite ergo omnes, animoque hæc figite dicta,
In primis fluuio nandum. nam priscus auorum
Ludus erat, iuuenumque labor, cum martia tela
Ianus, & armorum tristes compesceret æstus.
Adsit item quicunque arcus scit tendere eburnos,
Postremum iacto claudam certamina disco.
Sic ait, & rapido spumantem gurgite Rhenum
Perrexit: trepidant populi, studioque videndi,

Ortusque die] Pro diei. nam vt superius autoritate Maronis ostendimus, antiqui die, in gignendi casu protulerunt. [redacted]] Latine Lucifer: de quo Vitruuius libro nono ita inquit, Id autem maxime ita esse cognoscitur ex Veneris stella, quod ea cum Solem sequatur, post occasum eius apparens, in cœlo, clarissimeque lucens Vespergo vocitatur. Plautus in Amphitryone, Nec Iugulę, nec Vesperugo, neque Vergiliæ occidunt. Aliis autem temporibus eum antecurrens, & oriens ante lucem, Lucifer appellatur. Huius syderis naturam Pythagoras Samius primus deprehendit, eodem Vitruuio & Plinio authore. *Nam priscus auorum Ludus erat*] Natandi vsum, inquit Vegetius, æstiuis mensibus omnis æqualiter debet tyro condiscere. non enim pontibus semper flumina transeuntur. Ideoq; Romani veteres Campum Martium vicinum Tiberi delegerunt, in quo iuuentus post exercitium armorum, sudorem pulueremque dilueret. Ad quod respiciens Horatius

Non certaturi genus innumerabile vulgi.

libro Odarum primo, dixit, *Cur timet flauum Tiberim tangere?* Sed melius est, vt ad veteres Germanos referas, quibus iuge fuit studium nandi, etiam, vt Mela scribit libro tertio, sæua hyeme. Herodianus item septimo libro multa de superioribus Germanis, deque amnibus Rheno & Danubio locutus, inter alia, vt Politianus transtulit, sic refert, Sunt autem Germani peritissimi natandi, vt qui tantummodo in fluminibus lauentur. In eandem sententiam Tacitus tradens Germanos, vt fluminibus suetos, nandique peritia eximios, frequenter commendat. Irenicus pluribus libro Exegesos secundo nostris nandi vsum vendicat. Durat hodie quoque id studium, sed quod sciam, vt Vadianus ait, hyeme minus.

Iamque aduentarant ripæ, vis ignea pubem
Sollicitat, laudumque decus, sic quisque volabat
Ad fluuium, & sertis se versicoloribus ornat.
At primum Alcetes: & flauo vertice Pentheus
Vangionum de stirpe satus: fratresque Melinus,
Alter Imas, duo Pannonij: sed Rhæticus Aiax
Ante omnes arcto vestem diffibulat auro.
Membra nitent, extraque decus resplendet apertum
Pectoris, ipse oculos oleo de more perungit,
Nudatosque artus: sequitur quem cætera pubes
Phædimus, intonsusque Idas, pulcherque Pheneus
Et breuis Antenor: nasoque refectus Hyalcas:
Lyntius Hastidamas: tristique sub omine natus
Hyrcius: & tortis incedens cruribus Andes:
Sarmaticusque Polas: vastoque assuetus in Albi
Nare Capis, celeresque manu deprendere pisces.
Vt nudi effulsere artus, facto impete ripa
Desiliunt, fluuiique secant vada cærula palmis.
Exoritur nantum fragor, & stridore resultat
Littus, vbi medias rixam incæpere per vndas.
Nunc subter labuntur aquas, nunc desuper acti
Vrinantque vado, & vulsas ostendere arenas
Quisque cupit: tectus spumis ingentibus Aiax
Enatat ante alios, & hians in gurgite vasto
Victor erat, cursuque alacer ripam inde legebat.
Qualis in Ionio Meliten, pulchramque Dionem
Glaucus amans sequitur, viridique excelsus in Alga
Nunc volat, & Pont[illegible]lox nunc mergitur imo.
Adnantem talis recta ceruice Melinus
Prospiciens, quo pergis ait? simul ista locutus
Voluitur in caput, & subter vada cæca reluctans
Fertur aui similis, flatumque occludit in aluo,
Impellitque manu fluctus, & separat vndas.
Miranturque moram cuncti, creduntque sub imis
Vorticibus pressum, subito cum flumen ad auras
Egreditur, sursumque caput, crinesque madentes
Attollit: turbat victorem, abigitque, premitque.
Ille leuis veluti sub flumina mergitur hasta,
Quam mox impatiens vnda eiaculatur ad auras.
Pone hunc a tergo frangit spumantia Pentheus
Æquora, nec lapsis requies datur vlla lacertis.
Non equidem Europes, taurus sic nauit adulter,
Prosecuitque fretum, nec sic sua brachia mouit
Pulcher Abydenus, cum Sestias anxia cura
Spumantes per aquas adnantem vidit, & alta
Turre dedit signum furtorum conscia lampas.
Fluctuat vncta cohors, fremituque, & voce reclamat
Ripa

Rixam] Certamen, cõtentionem. Cicero, Rixa est inter competitores.

Vrinantq; vado] Neutra voce protulit, vt Columella libro nono de anseribus loquẽs, inurinare dixit. Significat autem vrinari, in caput mergi: quo verbo Plinius, teste Budæo, sæpius vtitur. Inde vrinatores, vt quidam volunt, ab vrna dicti. Quam vocem Accursius male interpretatus est in L. nauis onustæ. ff. ad leg. Rhodiam de iactu. Homerus Cybisteteras vocat, a verbo κυβιστάω, quod in caput ferri, devoluique significat. Huiusmodi est enim habitus vrinantium, cum gurgites subeunt.

Pulchramq; Dionem] Sic legendum, vt mutatum alibi vidimus. Nam Thalia pro nympha maris, & filia Doridos & Nerei penultimam correptam habet. Cæterum Dione vna ex filiis Oceani, & Tethyos filia fuit: Melite autem Doridos & Nerei.

Taurus adulter] Nempe Iupiter. Nam, vt ad finem secundi Transformationum cecinit Ouidius, *Ille pater rectorq; Deum, cui dextra trisulcis Ignibus armata est, qui nutu cõcutit orbem, Induitur faciem tauri, mixtusque iuuencis Mugit, & in teneris formosus obam-*

Ripa amnis, stimulat cunctos sic ardua virtus.
Et iam Vangionum cretus de stirpe Melinus
Cursu inhiat ripæ, leuis Idas, Stesichorusque
Adnantes obliqua tenent, & viribus obstant.
Remigiisque humerum, fugientemq; inde Melinum
Impediunt, reuocantque fugam, clamoribus Andes
Excitus, motum, pedibus diuerberat amnem,
Læuus Imas fertur: ruit alter in æquore Panno
Dexter, & assuetus gelidum transnare per Istrum
Vix mouet excussis in flumine brachia palmis:
Hyrcius extremo luctans certamine, victus
A rapidis raptatur aquis, & vortice vasto
Opprimitur, subterque imas reuolutus arenas,
Expirantem animam sub gurgite condidit imo:
Dant lachrymas, casumque gemunt insontis amici.

obambulat herbis. *Europes*] Europa Agenoris filia, quam in formam tauri conuersum Iouem abegisse notius est, quam vt hoc loco fabula referri debeat. Sed qui malunt sequendas historias esse, produnt Europam ipsam naue, cuius insigne Taurus esset, deuectam. *Pulcher Abydenus*] Scilicet Leander ex Abydo: intra quam & Seston, cõtra positam septem stadiorum mare interlabitur Plinio. Abydos Asiæ est, & Sestos Europæ. Abydos ipsa nobilis Leandri fato in Hero pereuntis, & eo freto mersi. vnde Leandrium Hellespontum Sillius dixit libro octauo, *Mille rates vidit Leandrius Hellespontus.* Tu vide, ne vbi producitur prima syllaba Græcorum de more, Leiandrius sit scribendum, vt apud Ouidium quoq; scribi debere admonet eruditissimus Baptista Egnatius. *Sestias anxia cura*] Id est Hero puella, quæ in Sesto nata est. *Anxia cura*] Hoc est amoris inter Leandrum & Hero. ex Ouidij epistolis fabula notissima est. Extat de hoc ipso amore, vt dixi, apud Musæum libellus. Item meminit Seruius in Georgicis. *Turre dedit signum furtorum conscia lampas*] Id est amoris, Veneris, adulterij. Nam furtum, adulterium significat. & *dulcia furta* dicit Maro, quoniam clam fiunt & rapi quodammodo videntur. Hic locus sumptus est ex Musæo, qui Lucernam alloquitur in principio operis, quam Hero puella amanti signum ex turri dabat. Et Statius ait, *moritur prope conscius ignis.* Noster autem dicit, *furtorum conscia lampas.* Pulchra est in similibus poetarum zelus & æmulatio. *A rapidis raptatur aquis*] Vnde superius dixit, *tristique sub omine natus Hyrcius.*

Interea Antenor, vultuq; informis Hyalcas
Alta tenent, Atacen superantes, Thersilochumque,
Formosumq; Idan, & flauo Penthea crine.
Parte alia non segnis Imas, & Pannon anhelans
Ambo pares annis, animoque, & viribus ambo,
Ambo sueti vndis, alternis nexibus arcti
Ripæ aduentabant primi: nam cætera pubes
Lapsa erat, & longe vastis errabat in vndis,
Et simul optata madidi potiuntur arena.
Dant plausum, fremitusq; virum caua littora complent,
Poscit Imas palmam, Pannon negat, actus vterque
Inuidia est, creuere minæ, prior improbus ante
Pannon ait, vici: irarumque impulsus ab æstu
Proruit in crines, & verbere pectora plangit.
Infandum proclamat Imas, simul ilia nexu
Complicat, obliquumque ferox prosternit arena,
Luminaque iniecto niuentia puluere cæcat,
Oraque contundit pugnis, genubusque reflexis
Indignantem animam nixus premit: ille reluctans
Euellit crines, & morsibus instat iniquis.
Exilit Alcetes fluuio, fraterque Melinus,
Atque alter Pannon, quartus sub littoris oram
Phædimus, intonsusque Idas, pulcherque Pheneus
Nabat adhuc, tortusque Andes, & turpis Hyalcas,
Hastidamasque acer: sed læua parte secabat
Antenor, iunctusque Pole, Capys exit ab amne,
Concurrunt, dirimuntq; ambos, animisq; furentes
Conciliant, Regemque peti in discrimine tanto
Imperat Alcetes, trabea rate trans vada vecti
Iudicium magno Regis clamore requirunt,

Vultuque informis Hyalcas] Quia, vt superius dixerat, *naso resectus erat.* Quanta vero deformitate deturpetur facies vel naso, vel naribus modo mutilis & resectis, admonet illud Maronis, *Et truncas inhonesto vulnere nares.* Plautus in Captiuis denasabit, pro naso priuauit dixit, verbo nouo oppido quam licenter ficto, a de, & naso, vt ait Pylades. Idem in Amphithryone adnotauit, Plautum neutro genere nasum protulisse, non aliter quam a Lucretio vultum. referentes vultũ parentum. A naso nasati, qui, vt Lampridius aduertit, viriliores ac belle mutoniati dicuntur. vnde Paroemia de nasatorum peculio, vulgo extritum vtique, nasi magnitudine mutonis concipi quantitatem quoque. Nasi prognostica ex Physiologia notat Galeotus libro de Homine primo. Persæ homines habentes aduncum nasum amant, eosque pulcherrimos putant: eo quod Cyrus amatus maxime Regum aduncum nasum habuit. author Plutarchus in Apophthegmatis. Plinius libro sexto tradit gentes esse sine naribus, æquali totius corporis planicie. Alias superiori labro orbas. Alias sine linguis, & cætera. Narium fabricam & opificium eleganter describit Lactantius Firmianus cap. vndecimo, eius operis quod de opificio Dei inscripsit.

Fœdati vultus, & tunsi pectora pugnis.

Ambo pares annis] Ambo, græca dictio, & apud illos per, o, longum scribitur, & ita vertitur: apud nos tamen Latini in multis, o, mega in, o, breue mutant, vt Maro *Sidoniam chlamydem* dixit. & tamen Sidones per, o, longum scribuntur. Lucanus, *Ædones Ogygio*: cum Ædones similiter per, o, longũ scribantur. Item, *Ænotrij coluere viri*, in, o, breue mutata dictio. nisi mauis legere, Ænotri. Nam Stephanus tradit Ænotrus, & Ænotrius possessiuum oriri. Sed &, vt in Reuchlinianorum Progymnasmatum enarratione ostendimus, vt illic omnia diffusius, apud Græcos frequens est vsus, vt, o, longum in breue mutent.

Dissona vox voti est, varium & mutabile vulgus
Suffragi, hic merita decorabat Pannona fronde,
Hic nantem laudabat Imam, & ni palma daretur,
Iustitiam non stare loco: dum hinc indeq; feruntur
Proni animi, Regis fecere silentia nutus.
Tunc ait, o iuuenes, tantam compescite litem,
Par fuit amborum virtus, par cursus in vnda.
Rursus aquis tentandus honor, rursusq; secandus
Gurges, & in cursu fraus absit, abite, simulq;
Limite currentes flumen transcendite ab vno.
Sic fatus Cæsar, tacito tunc pectore supplex
Puluerulentus Imas, fluuiorum numina adorat.
Dij qui per rapidos bigis decurritis amnes,
Labentes supra, subterque fluentia terras
Æquora lustratis, præsens aduertite numen,
Atque meas audite preces: tuq; o mihi dexter
Adsis Rhene pater, thalami Deus arbiter olim,
Namq; tuo prolem proiectam in flumine Celtas
Explorasse nouam referunt: si littora tangam
Ipse prior, sacris fumantia lancibus exta
Imponam, & niueum mactabo in littore taurum,
Porriiciamq; altas fragantia vina per vndas.

Et mutabile vulgus Suffragi] Pro suffragij. quia pro libidine sua vulgus, non ratione, dat aufertque vota: nec certos in eo polliceri nobis fauores possumus.

Thalami Deus arbiter olim] Hoc dicit propter veteres Germanos, quibus mos fuit, puerperia clypeis imponere, ac in torrentiorem Rheni partem abiicere. Ita enim legitimi ne filij essent, explorabant. Si enim suffocabantur aquis, adulterinos credebant: si incolumes recipiebant, ex se natos arbitrantes. Idem Psyllos factitasse, author est Plinius: qui vt fidem coniugalem cognoscerent, filios statim editos inter serpentes abiiciebant. Lucanus in nono, *Fiducia tanta est Sanguinis, in terram paruus cum decidit infans, Ne qua sit externa Veneris mixtura timentes, Lethifica dubios explorant aspide partus*. Sillius in primo, *Nec non serpentes diro exarmare veneno Doctus Atir, tactuque graues sopire chelydros, Ac dubiam admoto sobolem explorare ceraste*. Plura Gellius de Psyllis cap. vndecimo decimisexti Noctium Atticarum. Herodotus libro 4. Sed hæc gens interiit, a Nasamonibus capta. neq; quicquam aliud præter opinionem de vestigio nominis sui Psylli reliquerunt, eisdem authoribus Gellio, & Herodoto, vbi supra. *Arbiter*] Hoc est cuius arbitrio puerperiorum fides committebatur, & qui esset iudicaturus de fide coniugali. Hinc Claudianus contra Ruffinum, vbi laudat Stiliconis exercitum, quod Gallos habuerit Rheno probatos, *Et quos nascentes explorat gurgite Rhenus*. Parrhasius in tertium Raptus huius Poetæ librum scribens, Extat, inquit, inter græca Epigrammata carmen incerti authoris, quod hunc ipsum morem pluribus verbis exequitur: Id paucioribus numeris Antoninus Calcaterra adolescens amplecti tentauit, *Audaces rapido dubios in gurgite partus, Explorant Celtæ &c.* Rheni namque accolas antiqui Celtas vocabãt, posterior ætas cognomines amni Rhenes. author Stephanus. Porro græcum epigramma noster Irenicus citat cap. 17 lib. primi, quod Pius Bononiensis versum in cap. vigesimum tertium Annotationum suarum posteriorum, retulit. Huius item rei meminit Politianus lib. Epistolarum octauo: cuius verba non adscripsi, quod huius viri monumentis nihil est in Germanorum scholis versatum magis. Haud tamẽ grauabor, quod apud Irenicum vidimus, diui Nazianzeni testimoniũ adferre, quod, ita se habet, Κελτοὶ μὲν κρίνουσι γόνον ῥήνοιο ῥεέθροις, καὶ χρυσοῦ καθαροῦ ἄνθρακες εἰσὶ κρίσιν, hoc est, *Progeniem Celtæ explorant sub flumine Rheni, Auri iudicium carbo nitentis erit*. Et idem Nazianzenus. ὡς νόθον ἐγγενέος ῥήνου κριθέντα ῥεέθροις. Id est, *Nobilis vt Rheni exploratus spiritus amnis*. Proculus iuris ciuilis author dicit, Arbiter is est, a quo prouocare non licet, sed æquo iniquoue eius dicto standum est. Seneca de Beneficiis, Melior, inquit, videtur condictio caussæ bonæ, si ad iudicem, quam ad arbitrum mittitur. quia illum formula includit, & certos quos non excedat terminos ponit: huius libera & nulla astricta vinculis religio, & detrahere aliquid potest, & adiicere: & sententiam suam, non pro vt iudex, vt iustitia suadet, sed prout humanitas, aut misericordia impulit regere. vnde iudiciũ est pecuniæ certæ, arbitrium incertæ. Ad iudicium enim hoc modo venimus, vt totam litem aut obtineamus, aut amittamus. ad arbitrum hoc modo adimus, vt neque nihil, neque tantum quantum postulauimus consequamur.

Niueum taurum] Mactabatur Neptuno taurus. Maro, *Taurum Neptuno, taurũ tibi pulcher Apollo.*

Sic

Sic autem dixit, vt maiorem a numine Rheni fauorem impetraret. quasi dicat, tibi etiam taurum sacrificabo, qui solet Oceano & Neptuno sacrificari. Propterea aliqui credunt Taureon a Græcis inter epithera Neptuno dari.

Audiit hæc Eratoque, Pherusaque, Dynameneque,
Plexaureque, Galaxaureque, & Dorides omneis.
Vix fluuium tetigit planta, vix brachia mouit
Cum subito ante fugit, mediisque elabitur vndis.
Cærulei impellunt illum Tritones euntem,
Flauaque Cydippe, roseisq; Arethusa capillis
Adiuuat, & circum officio Portunus anhelat.
Ille volat præpes. sic Menalian Atalantam
Cernere erat, cum Parrhasios fugiebat amantes
Per Pholoen, Nonacrinque, & gelidum Lampæum.
Victor Imas tandem ripam legit, & prior ore
Attingit resupinus humum: atque in littore ponit
Tabentes artus: sequitur longo interuallo
Iam lassus Pannon, frendensque exæstuat ira.
Contra exultat Imas, cymbaque vndante reuectus
Donatur tauro candenti: & casside pulchra
Pannona carbaseo Cæsar solatur amictu.

Et Doridas omneis] Id est quinquaginta Doridos & Nerei filiæ, quarum nomina numerantur ab Hesiodo in Theogonia.

Menaliam] Quia per Arcadiam venari solita sit. *Atalantam*] Eiusdẽ nominis duæ fuerunt. Altera Cænei cursu nobilis: altera Iasij Argiuorum Regis filia. Propertius, *sæuitiam contulit Iasidos*, Id est Atalantæ. *Per Pholoen, Nonacrinque, & gelidũ Lampæum*] Montes Arcadiæ. *Carbaseo amictu*] Serica veste, quam nunc dici puto Carmasinam. Carbasus pallium quo [illegible] amiciuntur, vel opulentiæ caussa, vt serico, aut lino tenui. Maro in octauo, *eum tenuis glauco velabat amictu Carbasus*. Idem in duodecimo, *Tunc croceam chlamydemque, sinusque crepantes Carbaseos, fuluo in nodum collegerat auro*. Carbasa item pro velis nauis intelligi a poetis, notissimum est.

Nec mora, conueniunt arcu, pharetrisque decora
Turba ingens iuuenum, promuntque, acuuntq; sagittas.
Inprimis Saxonus Abas, & Tungrus Oraules,
Auratis squallent sagulis, & tendere neruos
Assueti Scythicos, auidi certamina poscunt.
Parte alia Alcathous, pariterque Tribotius Elmon,
Et Sueuus Lydas, & Machinæus Ianthes,
Corrhadusque senex, claudus Lyris, & strabo Perseus,
Arma parant, fixumque oculis niuentibus orbem
Prospiciunt, ineuntque acris præludia pugnæ.
Interea Antilochus Styriis in finibus ortus
Prosilit in medium, solitus qui sæpe volantes
Figere aues, scopulisque auertere Dorcadas altis.
Huic fertur quondam in syluis Dictynna dedisse
Arcumque, & pharetras: & cum certaueris olli,
Victor dixit eris: sic fama adoleuerat ingens,
Nec quisquam audebat contra contendere neruo.
Verum altercando paulatim rixa coorta est,
AEgre aberant pugna, vixque atra a cæde minaces
Continuere arcus. at Cæsar cum occiduus Sol
Oceanum peteret, præsensque habitura nec esset
Lis finem, vetuit quenquam certare sagittis.

Tribotius] Argentoratensis, *Strasburgensis*. *Oculis niuentibus*] Niuere, & Conniuere, est quodammodo oculos claudere. Vnde de Cæsare Dictatore legimus, quod in plærisque conniuebat, id est, non de omnibus putabat animaduertendum esse. Erasm⁹ ille noster docet, prouerbiali metaphora, Cõniuere dicuntur, qui prudentes culpam, quam intelligunt, indulgentia tamen ac studio dissimulant, quasique non videnr id, quod vident: quemadmodum vulgo loquuntur: Vt parentes ad leuiora quędam liberorum vitia conniuent. Et natura ad quædam adolescentiæ vitia, quasi conniuet. Et maritis ad quædam vxorum errata conniuendum. Et corrupti iudices in caussa conniuent. Hallucinamur imprudentes, Cæcutimus nolentes, Conniuemus data opera. Sagittantes hoc more in sagittando vtuntur, vt limis conniuentibusque oculis sagittent. *Orbem*] Scopum, signum.

Tunc vocat ad discos, & ahenæ pondera massæ,
Ludorum extremum munus, quos elicit ardor
Longius emisso contendere viribus orbe.
Protinus ingreditur campum delecta iuuentus
Tres Lysij, duo Saxones, cretusq; Batauis
Chordaulos, magnusque Bythes, Tyrolæus Asylas,
Carnus, & Endymion, Styriaq; Melaones ortus,
Helsatiusque Melas, & natus Amimone Phœnix.

Tunc vocat ad discos] Hoc est iaculandos lapides rotundos, ac pertusos, vt inquit Ammonius. Ad lapides vero, vel manibus, vel fundis iaciendos exerceri, diligenter conuenit iuniores, authore Vegerio. Item Plautus de antiqua puerorum institutione loquens, Ante solem, inquit, exorientem nisi in palæstram veneras gymnasij, profecto haud me-

diocreis pœnas penderes. Ibi cursu, luctando, hasta, disco, pugilatu, saliendo sese exercebant magis, quam scorto. Quod de institutione Græcorum intelligendum. Romani enim id genus exercitij non vtebantur, teste Budæo. *Abena massa*] Quæ sequuntur admonent hæc verba, *& abena pondera massæ*, non referri posse ad eum Græcorum ludum, quo qui certabant halteribus vtebantur. sic enim vocabant plumbeas pilas, massulasve quibus vtraque manu se librabant, vt certius assilirent. Iuuenalis, *Et lassata manu ceciderunt brachia massa.* *Tres Lysij*] Alibi Lygij scriptum inuenio. De Lygiis diximus super illud apud Picum de Cruce, vbi de Danubio loquitur. *Et Lygios tandem raptu tumefactus aquarum Euxinum ingreditur*] Alij legunt, *Tres Lysij*: & pro tribus Slesitis, dictum accipiunt.

Chordaulos, magnusq; Bythes] Sic legitur in emendato codice, & non Chorebus. Dicit autem Bythes magnus, quia ingenti fuit, vt sequitur, corporis habitu.

At primum Endymion discum capit: omnis in illum
Flectit turba oculos, spaciumq; immane remensus,
Nunc rotat in sublime orbem, nunc pronus arenæ
Illicet insurgit, celeremq; innixus ad ictum
Vndantem emisso diuerberat aera disco.
Ille volat, flexusque trahit, compulsa velut cum
Fluctuat Assyrio velox, Parthoque sagitta
Læuus abit, casuque nequit contingere metam.
Inde Bythes molitur opus, qui corpore magno
Membrorum spacio ingenti, & ceruice superbit
Elata, tollitque altum, ceu tartara in imo
Insurgit Titius, cum esu vacat improbus ales.
Ipse suo tantum lætatur robore, disci
Arte caret: nam dum alta oculis, signumque capessit,
Ad metam nixu horrendo dum ventilat orbem,
Elapsum manibus pondus cadit, irritus vlnæ
Conatus periit, dextramq; reliquit inanem.
Exoritur vulgi risus. Post tertius extat
Chordaulon, terra versans & puluere discum.
Quæ pars sit digitis, qua palma stet aptior orbi
Inquirit, pondusq; librat, iactumq; per auram
Immensis agitur gyris, & nubila lambit,
Et rediens metam ternis prope constitit vlnis.
Callidus hunc sequitur, doctusq; hac arte Melaon,
Quem disco puerum teneris assueuerat annis
Coniugis orba parens (mirum dictu) alta solebat
Culmina, & impulsam transmittere flumina massam.
Protinus & dextræ, atq; suæ non immemor artis
Attollit, stipatq; latus, digitosque, torosque
Consulit, vt patulo iam pugnaturus in agro
Taurus, Chaonia prætentat cornua quercu,
Inq; aciem struit, & contra violentior hostem
Corruit, experta committens prælia fronte.
Nec mora contorquens maturo turbine pondus
Collimat, longaq; altum deflectit habena,
Et trahit ad signum, medioque in vertice metæ
Condidit, atque aliis vota interrupta repressit.
Sic frustra Lysij, Saxonque, & Amimone natus,
Atque Melas certare negant: Tyrolæus Asylas
Bile tumens, discum insignem certamine auorum
Contorsit rapidam Rheni violentus in vndam:
Amplius ad nullas inquit, iactabere metas.
Excipiunt plausu, laudantq; Melaona cuncti.

Orbem] Discum.

Titius] De Titio, qui per iugera nouem, vt inquit Maro, *Terræ omniparentis alumnus est*, lege eundem Maronem libro sexto.

Post tertius extat] Endymion. Deleuimus Endymion, reposito vocabulo Chordaulos, vt supra: quia Endymion primum discum iecerat.

Mox Apices dono afferri Cæsar iubet olli
Purpureos, Chlamydemque, infra quam cinxerat AEno
Arti-

Apices purpureos] Pro pileis, seu byrris, vt vulgo dicunt, posuit. Dicebatur

Artificis manus, atque vndam discreuerat auro.
Ipse super vehitur curru, populosque reuisit,
Exposcitq́ suum iam Martia Roma tonantem.

batur autem apex proprie virga lanata in summo flaminis pileo. Maro pro summitate pilei vsurpauit, *Ecce leuis summo de vertice visus Iuli Fundere lumen apex.* & abusiue pro omni summitate accipitur. eius diminutiuum est apiculus.

Iam bisquinque meis multum euigilata per annos
Austrias, elapsa est manibus: sed Numina testor,
Me vetuisse diu, ne tam mea carmina partu
Immatura rudi, nec adhuc vulganda Latinis
Exirent abolenda viris. Qui legeris hospes,
Da veniam. Canimus nullis tentata camœnis
Arma prius, Cyrrhæq́ ferens de vertice Musas,
Primus ego ingredior Germana per oppida Vates.
Spero autem post me, quod si mea carmina Cæsar
Pacato accipiet vultu Germanicus olim,
Semper erunt operi laudes, & gratia viuax.

Iam bis quinque meis] Est Poetæ protestatio: debetque statim sine interuallo subscribi, vt sit finis operis.

Arma prius] Elegos noster Celtes primus apud Germanos scripsit, Heroico carmine Ligurinus: idem, vt putant, Germanus, res Friderici Primi non omnino infeliciter absoluit.

Primus ego ingredior] Vt nostris suus quoque honor seruetur, intellige ex externa natione. *Pacato accipiet vultu*] Vt etiam accæpit: neque Poeta sine munere abiuit, maiora, si vixisset Cæsar, accepturus.

LIBRI AVSTRIADOS DVODECIMI ET VLTIMI FINIS.

N. GERBELLIVS BARTHOLINO.

Euge tuum mirantur opus, tua carmina adorant
Pierides, ridet conciliata Venus,
Per virides lauros, iurat crinitus Apollo,
Nil aliud toto dulcius orbe legi.

CLARISSIMO SACRI IMP. PRINCIPI DOMINO GEORGIO AB AVSTRIA, BRIXINENSI Epiſcopo, Iacobus Spiegel Seleſtadienſis S. D.

INnumeræ ſunt dotes tum animi, tum corporis, ornatiſſime Princeps, quibus totus renites, quarũ vnaquælibet ſatis fuerit, vt quicquid vſquã gentium bonorum librorum in publicũ profertur, tibi vnice dedicari conueniat: de quibus ego hic neque ſingulis, neq; vniuerſis mẽtionem vllam propoſui: & quia illuſtriores ſunt quam quæ aut meis, aut quibuſuis exoticis præconiis egeant: & quod res, quæ per ſuam ipſarum virtutẽ placent, alienis laudibus grauari potius, quam commendari videas: earum tamen non poſtremo loco referẽdæ eſſent, ſiquis omnino ſoli facem admouere velit, auſpicata nominis felicitas, & verenda grauitatis tuæ autoritas, quæ in te tantę conſpiciuntur, quantæ in alio nemine. Vnde me operę preciũ facturum putaui, ſi Cõmentariolos meos, quos in Auſtriadem Bartholini nuper edidi, tuæ celſitudini tutandos in lucẽ emitterem. nam hac parte mihi ſpes, & ea quidẽ bona oſtenditur, ſi tuo nomine prętento, atq; adeo tua autoritate duce, tanquã anteſignano, in publicũ producerentur, facile futurũ, vt a cuiuſcunq; generis maleuolorum incurſibus, ſeſe in hominum manus tuto exhibere poſſint. Inuenias enim aliquot, vt de illis ipſis agã, qui paſſim, præterito diiudicãdi reſpectu, vel qualibet rabida cane irritabiliores, res quantauis induſtria ſcriptas, tamen adlatrare audeant: alios ita iuratos in verba magiſtrorum, quib. ſeſe manciparunt, vt præ illis nihil non pudeat, & proinde omnia contemnant, & conuitiis lacerent: alios eo liuore, veluti morbo cõtabeſcẽtes, qui cum ipſi ſuis prodeſſe, aut per inertiã non poſſint, aut per ſocordiã minus velint, in alienis interim conatibus atq; laboribus, quia imitari nequeunt, genuinum frãgere delectantur. Sunt quoque, qui in propriis ingenij ſui fœtibus, qualeſcunque illi etiã fuerint, tam tamen corrupto amore cæcutiant atq; hallucinentur, vt præ illis nihil non deſpuant, oderint, fugiantque. Habent præterea adfectus (nam ſingulos enarrare nõ eſt locus) alij atq; alij, alios atque alios, quib. ſimiliter tranſuerſi trahuntur, vt ab infamandis aliorum ſtudiis ſibi temperare non poſſint. Hic vero Bartholino noſtro, cuius nos ſcholiaſten agimus, patrocinium, aut ſubſidium non quærimus, vt qui ſuis viribus, ſua armatura collectus atque inſtructus, contra hoſtiles impetus pro ſe ipſe facile deprælíabitur. Eſt enim carmen eius non modo tale, quale ſuum eſſe nec ipſe quidẽ Vergilius, aut Homerus quoq; recuſet, verumetiã quod ſi inimici carpere velint, non audeant: aut ſi audeãt, nec velint, nec poſſint. Atque hæc omnia quæ modo retulimus, ad eos proprie pertinẽt, qui in peritorum albo aut ſunt, aut videri volunt. nam indoctũ vulgus nihil prorſus moror, ſuſq; deq; ferens, ſi Æſopicus gal-

lus

lus preciũ margariti nõ modo non dignoscat, sed & despicetur. De me vero sic habeãt illi male feriati, & (vtar verbo Catoniano) vitilitigatores, me, quæ modo in mediũ profero, non in hãc fraudẽ prętexisse, quo omnẽ ingenui lectoris censurã declinare cupiã: vt quã etiã quantacunque mercede redimere & desidero & debeo, libenter culpã agniturus, sententiã mutaturus, & meliora docẽti cessurus, sicubi erroris cõuictus fuero. Nullus enim est tã absolute perfectus artifex, qui non in arte sua, quantisuis vigiliis parata, alicubi tamẽ deficiat: tam procul absit a me, vt eam securitatẽ meæ tenuitati arrogare præsumã: satis enim superq; satis mihi fuerit, dignissime Præsul, quod sciã hęc mea, modici fortassis momenti Scholia, a malorũ calumniis & morsibus, sub te, tanquã propugnaculo, summa securitate latere posse. Est & alia huius tuæ amplitudini sacrę inscriptionis, illa priori nõ inferior caussa, vt cuius me plus semel cõmonefecit, patris tui Maximiliani, Principis omnibus modis absoluti, & incõparabilis sacrosancta imago, quã animo meo penitius infixã, tãquam oculis subiectã semper & vnice pia cõtemplatione contueor, acerba adeo suauitate, & suaui acerbitate meipsum subinde pertentans ac recreãs. Nam, vt gustus pomi suauiter quidẽ amari, aut vini satis veteris, palatũ tamẽ permulcet oblectatq;: ita memoria defunctorum, cũ quibus nobis quondã vsus & beneuolentia fuit, animis nostris quiddã amarulentiæ offundit, id tamen non sine multo dulciori gratæ voluptatis accessione. Proinde, & hic quoq; mihi a tã dulciter acerba digrediundi libidine, minime temperarem, nisi me epistolaris breuitas lõgius aberrare prohiberet. Facere tamẽ nõ possum, quin vnã illius ex multis animi virtutibus, quibus tanquã gẽmis exornatus fuit, proferã: mihi videlicet verisimile fieri nequit, vllũ vnquã extitisse Principẽ, qui omnes conatus, ad ea quæ functionis suę ratio postulare videbatur, ita studiose adiũxerit, vt plane huius celeberrimi dicti nunquã nõ memor fuisse visus sit, Σπάρταν ἔλαχες, ταύταν κόσμει. Nam semper totus in eo fuit, quo Germaniæ Imperiũ, quod diuinitus sibi collatũ, administrandum susceperat, tribus potissimũ rebus, nẽpe ingeniis, opibus, & pace, pulcherrimis ornamentis excoleret & illustraret. Videbat enim sapiẽtissimus Princeps, nullã rempublicã rectius posse institui, nisi inprimis hac sanctissima triade curaretur cõstitui. De qua quidẽ re, vt paucis multa perstringam, quæ natio, quod regnũ, quæ ciuitas, quæ respublica tot laudatissimis omniũ artium proceribus floruit, tanta vi & abundantia opũ superfluxit, tot cõmoda tã diuturnæ pacis percæpit, quot proximis retro tẽporibus, hoc est superstite rerũq; gubernacula moderante Maximiliano, vere diuo, vere pio, vere felici, vere Augusto, & vere patre patriæ, Germaniã nostrã florere, superfluere, & percipere vidimus? Quæ tamen omnia, si quis ad præsentem rerũ faciẽ spectet, simul cum illo sese iam ad immortalitatẽ recipiẽte, fato quodam fines nostros reliquisse, nemo est qui inficiari possit. Atq; hic vides, nobilissime Princeps, quã spaciosus campus de nostri seculi statu se nobis aperiat, quẽ

tamen prudentes ingredi nolumus:partim, quod inſtituto meo parũ reſponderem, ſi altius procurrerem:partim, quod multi & pij & perquam eruditi viri inuenti ſunt, qui iamdudum, & ſæpius, priuatim & publice,ore & calamo Germaniam noſtram hodie tam calamitoſam, & inſaniſſimis motibus tumultuantem,miſerabiliter deplorarint,tantamq; indignitatem fortiſſimę liberrimęq; nationis deteſtati ſint:quibus in ea ipſa harena libenter cedimus, contenti nos herois nunquam ſatis laudati qualibuſcunq; verbis,ſed animo tamẽ pluſquã auidiſſimo meminiſſe. Verum necdum me a cæpto procurſu reuocare poſſum,vt hoc quoq; adiiciam. Hic enim mihi in mentem venit Epigramma Ioannis Sapidi popularis mei, & amicorum, quos vnquã chariſſimos & iuratiſſimos habui, multo omnium charioris,&,vt ſic dicam, iuratioris, quod is Epitaphij loco, in patris tui tum vita functi honorem potius effudit,quam ſcripſit: quod quia ingenioſum, acutum, iucundum, politum,& quod aures ferire poſſit, me non temere,imo *vtiliter factu*rum putaui, ſi huc accerſitis verſiculis te eorum argutia oblectarem:

Diuo Parca manus iniecit Maximiliano,
Quem tamen immunem neſciit eſſe necis.
Namque ſuo dum rite putat ſe munere functam,
En tres ex vno non bene cauta parit.
Vnus enim terra cubat,alter honeſtat Olympum,
Tertius eſt claris ſemper in ore viris.

Sed hæc de Maximiliano, cuius famam cum ſumma gloria, prouecta vetuſtas ſemper magis magiſq; grandeſcere atq; eniteſcere faciet.hæc, inquam,dicta nobis ſufficiant,plura fortaſſis ſuo loco & commodiora dicturis. Supereſt,vt & amplitudini tuæ ſcripti mei rationẽ quoq; reddam:de quo ſic habeat. Inſtitueram a principio, imo iam inceperam commẽtarios iuſtæ tractationis in ſacroſanctum hoc noſtrum poema, procudere,atq; id quidem non ſine parentis tui perſuaſione: quo vero argumento permotus id fieri voluerit,non eſt huius loci longius commemorare:leue enim eſſe non potuit,quod tam circũſpectus Princeps tãtopere cupiebat: ſed quia opus infinitis modis excreſcere videbatur, ſic vt multis dictis plura dicenda ſemper accederent, viſum eſt amicis meis, acerrimi iudicij viris, quibus ego, propriæ ſententiæ parum tribuens,ſpecimen & guſtum eius fœturæ exhibui,vt ſcilicet habita ratione ſtudioſorum noſtri ſeculi, vt plurimum breuitate,ſed eadem iucũda,minimeq; obſcura delectãtium, ab inſtituto recederem,cõtractiſq; cæptis commentariis in compendium,ſcholia potius ſcriberem. Parui itaq; ſapienter monentibus,reductoq; calculo cõpendiariaſq; haſce annotationes conſcripſi,quas tibi vnice meo Mæcenati, vnice dedicatas, vnice commendo: vt ſcilicet tanto commendatiores prodirent in publicum,quãto tu ipſas pronioribus vlnis in complexũ ſuſciperes:quod te per tuam amplitudinem oro, quã ſeruator Ieſus diu ſeruare dignetur. Seleſtadij. Anno ab orbe Redemptoris M. D. X X X I. Cal. Auguſti.

INDEX

INDEX IN GERMANICORVM Imperatorum Tomum primum:

In quo prior numerus paginam, posterior lineam denotat.

A

Alexan-

B

Bern-

C

Capræ-

fusti-

Erythra

Hammon

per

Iustorum

Lu-

M

Cespes

O

a gigan-

P

Q

R

Sarma-

Subrepo,

Tros,

W

FINIS.

Errata, quæ inter relegendum & Indicem conficiendum deprehendimus, sic corrigito.

[illegible] 563 l.17

Plura, maxime in scriptura & distinctionibus occurrere possunt, quæ attentus lector ipse sibi notabit, & corriget.

